DEVLETLER VE HÂNEDANLAR

TÜRKİYE
(1074-1990)

YILMAZ ÖZTUNA

CİLT
II

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI

DEVLETLER VE HÂNEDANLAR

Türkiye (1074-1990)

Cilt: 2

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI / 1101
Yayımlar Dairesi Başkanlığı
Kaynak Eserler Dizisi / 18

DEVLETLER VE HÂNEDANLAR

TÜRKİYE
(1074-1990)

Cilt: 2

Yılmaz ÖZTUNA

ISBN 975-17-0469-3 (Takım)
ISBN 975-17-0471-5

Birinci Baskı: 1990, 5.000 Adet
Genişletilmiş İkinci Baskı: 5.000 Adet

İnsanlık yeni bir yüzyıla giriyor. Bir asır geride kalan nesillerin hayallerini bile süsleyememiş olan birçok teknolojik gelişme bugün günlük hayatımızın parçaları haline geldi. Gelişme, artık neredeyse geometrik bir hıza, baş döndürücü bir seviyeye ulaştı.

Başladığı varsayılan yeni bir çağın içindeyiz. Bu döneme "Bilgi Çağı" diyenler var. Gelişen yeni tip iletişim teknolojisinin "girdi"sinin büyük ekseriyetini artık "bilgi" oluşturuyor. "Bilmek... Bilgi... Bilim..." İnsanlığın varolduğu günden beri peşinde olduğu, ulaşmaya çalıştığı büyük hedeflerden biri.

Yeni çağ tümüyle insanlığın imana dönüşünü vaadediyor. Toplumlar kendi kimliklerine, yakın geçmişlerine nazaran, çok daha dikkat, hassasiyet ve şuurla sarılıyorlar. Niçin? Çünkü; tıpkı "ilahî bilgi" gibi "bilimsel bilgi" de felsefî pozitivistlerin iddialarının aksine; sonuç itibariyle insanı yaratıcısına ulaştırıyor; İnsan, ilim adına imanı yoketmek yolundaki yoğun baskıları reddedip fıtratına dönüyor; İnsan öğrendikçe kendi aczini daha kolay kavrıyor. Nitekim Kainatın Yaratıcısı "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" diye buyuruyor.

Yeni çağda bazılarının beklentisi olan "medeniyet çatışması"nı ise sıcak çatışma olarak algılamamak lâzım. Medeniyetleri de kültürler doğurduğuna göre, bu çatışma hep olagelmiştir. Lâkin, yeni çağdaki medeniyetler çatışması; bir tarif ve tercih çatışması olacaktır. Sıcak bir çatışma değil. Belki bir yarış olarak... Bu yarış da bugünkü batı medeniyetinin eksiğinden doğacaktır. O eksiği kısaca "Allah'ı unutmak" olarak ifade edebiliriz.

Kitap şuuruna dayanan ve İslâm ile yoğrulan kültürümüz, güçlü bir medeniyeti meydan getirmiştir. Kültür ve medeniyetimizin kaynakları kitaplardadır. Bütün imkânlarına ve inanılmaz gelişmelerine rağmen teknoloji, kitapları yok edemeyecektir. İnsan oldukça kitap da olacak, insanlar okudukça kitaplar basılacak ve yayılacaktır.

Hayatın, ilmin, Devletimizin ve özel olarak Bakanlığımızın mevzuatının milletimizi tarifi "millî kültür"e dayanır. Hayatımızın bütün alanlarını kuşatan, kimlik ve kişiliğimizi oluşturan değerler manzumesi, sadece toplumsal hayata ait değildir. Kültür, iktisadî ve sınaî hayatı da kuşatır. Kuşatmalıdır da... Estetik veya mimarî 'ruh'u olmayan binalar da, yanlışlıklar içinde olan insanlar da kültürün konusudur. Bütün bu alanlara bilgiyi olduğu kadar, millî kültür hassasiyetini de taşıyan kitaptır.

Kitap bir kültür taşıyıcısıdır. Geçmişten kalanı muhafaza eder, yeni olanı takdim eder. Her iki halde de bilgiyi ve güzellikleri taşır, ulaştırır, öğretir, zevk verir, daha yeniyi sezdirir, yeni ufuklar açar.

Kitap yayınlarımızda, geçmiş kültür birikimimizin bütün kaynakları ile yeni çağın gerektirdiği yayınları aynı ağırlıkta milletimizin hizmetine sunmak ve insanlığın beklediği terkibi yakalamak vazifemiz olacaktır.

İmanının kaynağında ilk olarak "Oku" buyruğu bulunan milletimizin evlâtlarına düşen de; okumak, okumak ve okumaktır.

İsmail KAHRAMAN
Kültür Bakanı

İÇİNDEKİLER

Dördüncü Kitap OSMANLI ÂİLELERİ (s.547-920): Âileler âile adlarına göre alfabetik sıradadır, aşağıdaki "Osmanlı Âileleri" başlıklı alfabetik listeye bk.

Beşinci Kitap OSMANLI PROTOKOLÜ (s.921-946)

I. OSMANLI PROTOKOLÜNÜN DERECELERİ (s.923-938): Hânedân Üyeleri ve Mensupları 923, Devlet Görevlilerinin Rütbeleri 927, Osmanlı Nişânları 934, Rütbe ve Nişân Sâhipleri 936, Elkaab-ı Resmiyye 936, Hânedân Elkaab'ı 938.

II. PÂDİŞÂH ve HÂNEDÂN (s.939-946): Pâdişâh'ın Hukukî Sıfat ve Unvanları 939, Bâzı Tamamlayıcı Bilgiler 940, Hânedân'ın Sürülmesi 942, Hânedân Üyeleri Hakkında 944, Harem-i Hümâyûn 945.

Altıncı Kitap: MERKEZ GÖREVLİLERİ (s.947-1086)

I. SARAY (s.949-962): Saray Teşkîlâtı 949, İmâm-ı Sultânîler 952, Hekimbaşılar 953, Bâbüssaâde Ağaları 954, Dârüssaâde Ağaları 954, Silâhdârlar 956, Mâbeyn Müşîrleri 957, Başmâbeynciler 957, Mâbeyn Başkâtipleri 958, İmrahorlar 961.

II. SADRÂZAMLAR (s.963-987): Sadâret makamı 963, Sadrâzamlar 965, Kubbe vezîrleri 977.

III. ŞEYHULİSLÂM (s.988-1003): Meşîhat-i İslâmiyye 988, Şeyhulislâmlar 992, Hâce-i Sultânîler 1003.

IV ORDU (s.1004-1015): Yeniçeri Ağası 1004, Seraskerler 1009, Harbiye Nâzırları 1010, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reîsleri 1011, Umûm Jandarma Kumandanları 1012, Zabtiye Nâzırları 1012, Harbiye Kumandanları 1013, Mekteb-i Erkân-ı Harbiye Kumandanları 1014, Topçubaşılar 1014, Tophâne Müşîrleri 1015.

V. DONANMA (s.1016-1024): Kapdân-ı Deryâlar 1016, Bahriye Nâzırları 1022.

VI. DIŞ İŞLERİ (s.1025-1056): Nişâncı 1025, Reîsülküttâb 1028, Hâriciye Nezâreti 1031, Londra Büyükelçileri 1034, Paris 1034, Berlin 1035, Viyana 1035, Petersburg 1037, Roma 1038, Tahrân 1038, Washington 1039 Büyükelçileri, Madrid 1039, Atina 1039, Lahey 1040, Brüksel 1040, Napoli 1041, Stockholm 1041, Kopenhag 1041, Bern 1041, Belgrad 1041, Bükreş 1042, Çetine 1042 Orta Elçileri, Bulgaristan Komiserleri 1042, Sofya Elçileri 1042, Türk Konsoloslukları 1043, Fransa'nın İstanbul Büyükelçileri 1045, İngiltere'nin 1047, Rusya'nın Büyükelçileri 1048, Venedik Balyosları 1049, Avusturya 1050, Almanya 1051, İtalya 1052, İran 1053, Amerika Büyükelçileri 1053, İspanya 1054, Holanda Elçileri 1055, Dîğer Devletlerin Temsilcilikleri 1055.

VII. İÇ İŞLERİ (s.1057-1062): Sadâret Kethudâları 1057, Dâhiliye Nâzırları 1060, Sadâret Müsteşârları 1061, Çavuşbaşılar 1061.

VIII. MÂLİYE (s.1063-1073): Başdefterdârlar 1063, Mâliye Nâzırları 1068, Darbhâne Nezâreti, Rüsûmât Emâneti 1069, Hazîne-i Hâssa Nâzırları 1070, Evkaf Nezâreti 1070.

HÂNEDANLAR

OSMANLI ÂİLELERİ

DEVLET GÖREVLİLERİ

ÖNSÖZ

Devletler ve Hânedanlar'ın bu ikinci cildi, yeniden kaleme alındı. Önceden yayınlanan, 1990 ocağında piyasaya verilip hemen tamamı satılan ve 6 yıldan beri şiddetle aranan ikinci cilt, binlerce ekleme, pek çok düzeltme ile yeni bir metin hâline getirildi. Çok daha zengin malzeme içerir duruma geldi. Bu mesai 6 yıl sürdü. Bu suretle bu cilt üzerindeki çalışmalarım 52 yılı buldu.

Bu, Osmanlı Cihan Devleti'nin bir jenealoji ansiklopedisidir. Osmanlı bünyesi ve çatısı altındaki pek çok hânedân ve âile de dâhil edilmiştir. Osmanoğulları'na âid târih ilminin 1997 çizgisindeki bütün jeneolojik bilgiler, süzgeçten geçirilip sunulmuştur.

Osmanlı'ya Devlet adamı yetiştiren âilelerin başlıcaları alınmıştır. Bu âilelerin -hele son asır için- bütün fertlerinin gösterilmesi gibi bir durum yoktur. Elde edilebilen, toplanan bilgiler sıralanmıştır. Her âile için ayrı çalışmalar yapılabilir. Bu husus, Osmanlı görevlileri ve eyâlet vâlîleri için bilhassa önemlidir. Böylece daha geliştirilmiş listeler ortaya konacaktır.

Bu cildin girişinde, Türkiye Devleti'ni kuran Anadolu Selçukluları ve onların dağılmasıyle ortaya çıkan Türkmen beylikleri bulunuyor. Cildin sonunda Türkiye Cumhuriyeti ele alındı.

5.000 baskının bir yıl içinde tamamen tükeneceğini biliyorum. 2000'e doğru yeni bir baskıda çalışmalarımın ilerliyeceği muhakkaktır.

Ankara, 17 Ocak 1997

Yılmaz ÖZTUNA

KISALTMALAR

/ yaklaşık, aşağı yukarı
= izdivâcı, eşi, evlenme
'Abb.='Abbâs
'Abd.='Abdullâh
'Abdür.='Abdürrahmân
Ah.=Ahmed
alb.=albay
Al.=Allâh
ann.=annesi
Ank.=Ankara
Alm.=Almanca
Ar.=Arabca
aş.bk.=aşağıya bakınız
aş.yk.=aşağı yukarı
ay.es.=ayni eser
A.M., A.Y.=ayni müellif
Bağd.=Bağdâd
başl.=başları
b.=bin, ibn, oğlu (bint=kızı)
B.=Bey, B.,Beğ.=Beğim
Beyr.=Beyrût
bk.=bakınız
beyl.=beyberbeyi
b.bk.=buraya bakınız
bnb.=binbaşı
by.=büyük
C.=Câmii
c.=cild
Çel.=Çelebî
D.=Dîn
Dâw.=Dâwûd
doğ.=doğumu
Ef.=Efendi
Fars.=Farsça
Fât.=Fâtıma
Fr.=Fransızca
Fülân=adı bilinmeyen erkek
Fülâne=adı bilinmeyen kadın
gen.=general
göst.yerl.=gösterilen yerler
GSMH=gayri sâfî millî hâsıla
hakk.=hakkında
H.=Hicrî
Has.=Hasan
Hât.=Hâtûn
Hn.=Hanım
Hrist.=Hıristiyan
Hz.=Hazret-i
Hüm. = Hümâyûn
Hüs.=Hüseyn
Isf.=Isfahân
Ist.=Istanbul
İbr.=İbrâhîm
İl.=İllâh
imp.=imparatorluğu, imparator
İng.=İngilizce
İsp.=İspanyolca
İt.=İtalyanca
ît.=îtibâren
izd.=izdivâcı, evlenme
izd.müd.=izdivaç müddeti
Kah.=Kahire
kd.=kadar
Kas.=Qâsim
km=kilometre
kaz.=kazasker
kr.=kral
krş.=karşılaştırınız
kç.=küçük
kum.=kumandan
Lat.=Latince
m=metre
mar.=mareşal
M.=Milâdî
M.Ö.=Milâd'dan Önce
M.S.=Milâd'dan Sonra
med.=medfeni, mezârı
medr.=medresesi
Meh.=Mehmed
Mîr., M.= Mîrzâ
Muh.=Muhammed
Muz.=Muzaffer
müd.=müderris
müdd.=müddeî
Müsl.=Müslümân
n.=nüfûs, nüfûsu
nş.=neşri
ol.=olarak
'Osm.='Osmân, 'Usmân
'Öm.='Ömer, 'Umar
ölm.=ölümü
p.c.=per capita (kişi başına)
pr.=prens
prs.=prenses
Pş.=Paşa
s.=sahife
s.=sayımı
salt.=saltanatı
salt.müd.=saltanat müddeti
sd.=sadrâzam
Sel.=Selîm
sic!=aynen, böyle yazılmış
Sin.=Sinân
st.=satır
sn. = sonra
sonl. = sonları
sult.=sultân
Sül.=Süleymân
süt.=sütun
şeyh.=şeyhulislâm
t.=tahmînî
Tahr.=Tahrân
tal.=talâq, boşanma
tar.=tarafından
Tr.=Türkçe
trc.=tercemesi
Türb.=Türbesi
'Ubeyd.='Ubeydullâh
um.v.=umûmî vâlî
v.=vâlîsi
v.d.=ve devâmı
vel.=velîahd
vs.=ve sâire
Yah.=Yahyâ
yk.bk.=yukarıya bakınız
yş.=yaşı
Yun.=Yunanca
Yûn.=Yûnus
Yûs.=Yûsuf
yz.=yazma
a= yılın ilk yarısı (1984a)
b= yılın 2. yarısı (1985b)
x= bilinmeyen yıl
?= şüpheli yıl, ay, gün

'a, 'u, 'ı = 'ayn
â' = 'ayn-elif
ẖ = ẖı (kh)
ḥ = ḥa
ġ, ğ = gayn
q, ḳ = kaaf
s̱ = s̱e (th)
ṣ = ṣâd
w = wâw
ṭ = tı
ẓ = zı
ẕ = zel
ż, ḍ = ḍâd

Birinci Kitap

SELÇUKLU TÜRKİYESİ

I

SELÇUKLULAR'dan ÖNCE ANADOLU'da MÜSLÜMANLAR ve TÜRKLER

1. Şeyhîler (869-899)

Bugünki Türkiye (Anadolu) topraklarında merkez edinmek şartıyle İslâm Hılâfeti'ne, Bağdâd Abbâsîleri'ne tâbî olarak kurulan ilk İslâm devleti, Diyâr-ı Bekr'de teşekkül etmiştir. Merkezi Âmid (Diyarbakır) şehridir. Hânedân Şeyhîler, Arab'dır. Mezhebleri Sünnî-Hanefî'dir. 869-899=30 yıl müddetle devâm etmiş bir emâret (prenslik)'tir:

1. Î'sâ b. Şeyh (869-883=14)
2. Ah.b.Î'sâ (883-898=15)
3. Muh. b. Ah. (898-899=1)

Hânedân kurmuş Diyâr-ı Bekr vâlîleri durumundaki Şeyhîler'den sonra bölge, Abbâsîler'e avdet etmiştir. Halîfe el-Mû'tazıd bizzât gelip Âmid'i almıştır. Şeyhîler bir ara (892) Mardin'i de almışlardır.

2. Merwânîler (990 1096)

Benî-Merwân (Merwân-oğulları), Hârbuhtî boyunun Humeydiyye oymağının beyleri olan bir Kürd âilesidir. Âmid (Diyarbakır), bâzan Meyyâfârikıyn (Silvan) merkez olmak üzere bir emâret (prenslik) kurmuşlardır. Dilleri Arabca, mezhebleri Sünnî (Şâfiî ve Hanefî)'dir. 990-1096=106 yıl müddetle devâm etmişlerdir. Büveyhîler'e, dolayısıyle Abbâsîler'e tâbî olan Merwânî emîrleri, 1051-1096=45 yıllık son devrelerini

Selçuklular'a tâbî olarak geçirmişlerdir. 1096'da kesin şekilde Büyük Selçuklular'ca ilhâk edilmişlerdir. Saltanatlarının 7 yıl, 4 ayını (9.9.1085-1.1093) çıkarmak îcâb eder. Çünki bu müddet içinde Selçuklular, Merwânî ülkesine başka vâlîler tâyîn etmişlerdir. Bu sûretle gerçek emâretleri 98 yıldan ibâret kalmıştır. Son dönemde Selçuklu vâlîleri durumuna düşmüşlerdir. Ancak bölgeye çok yoğun Türk boyları yerleşince, Arabca, Kürdce ve başka mahallî diller konuşan halk, azınlıkta kalmıştır. En geniş şekliyle Diyâr-ı Bekr, Mârdîn, Sî'ird ve metbûiyyet yoluyla Bidlîs'e hâkim olmuşlardır (yaklaşık 43.000 km^2). 1025'te Urfa'ya da hâkim olmuş, fakat 1031'de Bizans'a kaptırmışlardır. Hânedânın atası Merwân b. Lakeki'l-Hârbuhtî (Düstâk), Humeydiyye oymağı beyi Bâd'ın (tâm adı Ebû-'Abd. Hüs. b. Düşenc veyâ Ebû-Şücâ' Bâd b. Düstâk) kızkardeşiyle evlenmiştir. Bâd, 983'te Âmid'i ele geçirmiş, 990'da öldürülmüştür. Bâd'ın bu 7 yıllık Âmid emîrliğini de Merwânîler'in saltanatına katmak ve hânedânı 983 yılına geriletmek mümkindir. Merwân'ın Bâd'ın hemşîresinden 4 oğlu olmuştur:

el-Has. (no.1), Sa'îd (no.2), Muh. ve Ah. (no.4). İlk Merwânî emîri olan el-Has., katledilmiştir. Önce dayısı Bâd'ın Deylemli dul zevcesi, sn. Sittü'n-Nâs b. Sâ'di'd-Dewle Hamdânî ile evlenmiştir. Oğlu 'Alî'dir. Yerine geçen kardeşi Sa'îd de Mansûr adlı oğul bırakarak öldürülmüştür. Bunun yerine kısa müddet için Perwîz b. Muh. b. Merwân (oğlu Şücâ') geçmiş, sonra tahtta Merwân'ın kç. oğlu Ah. "Nasrü'd-Dewle" unvânıyle çıkmıştır. Bu zât, 50 yıl ve bir kaç ay tahtta kalmıştır. 78 yaşında ölmüştür (983-13.10.1061). Ukaylîler'den Fülâne b. Kırwâş b. Mukalled'le evlenip 1030'da boşamıştır. Nasrü'd-Dewle'nin oğulları: en büyükleri Sa'îd (no.5), o Âmid'de tahta oturduğu anda Meyyâfârikıyn'de tahta oturup sn. bütün ülkeyi toparlıyan Nasr (no.6), Cizre vâlîsi ve Şehrzûr beylerinin (Osmanlı bahsine bk.) atası olan Süleymân, Âmid vâlîliği yapan Sa'dü'd-Dewle Ebi'l-Has. Muh. (oğlu el-Has.). Sonra tahta geçen Mansûr (no.7), Nasr'ın (no.6) oğludur. Sittü'n-Nasr ile evlenmiştir. Türbesi Diyarbakır'da Kasr'dadır. Bu zâtın kardeşi el-Kaasim'dir. Nasr'ın (no.7) oğlu el-Muz., 42 yıl (1096-1138) Hettâh emîri olmuş, bu emârete Artukoğlları'nın İlgaazî şûbesinden Melik Timurtaş son vermiştir. Selçuklular, 7 yıl, 4 ay Nasr'ı tahttan indirdikten sonra tekrâr Diyâr-ı Bekr emîri yapmışlar, fakat 3 yıl sonra Merwânîler'e kesin şekilde son vermişlerdir (H.F. Amedroz, *The Mervânid Dynasty of Mayyâfâriqîn*, *JRAS*, 1909, 123-54).

1. Ebû-'Aliyyi'l-Has. b. Merwân (990-996=6)
2. Ebû-Mansûr Sa'îd Mümehhidi'd-Dewle b. Merwân (996-1010b=14)
3. Ebû-Şücâ' Perwîz b. Muh. b. Merwân (1010b-1011a=bir kaç ay)
4. Ebû-Nasr Nasri'd-Dewle Ah. b. Merwân (1011a-13.10.1061=50)
5. Sa'îd b. Ah. b. Merwân (13.10.1061-1063=2)
6. Ebü'l-Kaasim Nizâmi'd-Dewle Nasr b. Ah. b. Merwân (13.10.1061-6.1080=18,8)
7. Ebü'l-Muz. Nâsri'd-Dewle Mansûr b. Nasr (6.1080-9.9.1085 =5, 3 + 1.1093-1096=3=8)

3. Nümeyrîler (990 1086)

Nümeyrîler, merkez Harrân olmak üzere 990-1086=96 yıl müddetle emâret kurmuş bir Arab âilesidir. er-Ruhâ, Hârrân, Sürûc, er-Rakka'ya, yânî bugünki Urfa ili ile Suriye'nin Rakka iline hâkim olmuşlardır. Abbâsi vâlîleri durumundadırlar. Bir ara Fâtımî tâbiiyyetine geçmişlerdir. 1051'de Selçuklu vâlîsi durumuna gelmiş, 1086'da Selçuklular'a ilhâk edilmişlerdir. Merwânîler gibi Kuzey Irâk'a kadar uzanamamışlardır. Hânedânın kurucusu el-Muz.İbni'n-Nümeyr'dir. el-Nümeyr'in dîğer oğlu Atîr (katli 1027), bunun oğlu Selmân (ölm. 1036), bunun oğlu İbnü Şibl, bunun oğlu Atîr (ölm. 1083), yan dal şeklinde devâm etmiştir (krş. D.S. Rice, *Mediaeval Harrân, Anatolian Studies*, II, 1952).

1. el-Muz. İbni'n-Nümeyr (990-)
2. Wessâb İbni'l-Muz. (-1019)
3. Şebîb b. Wessâb (1019-1040=21)
4. Münî b. Şebîb (1040-1060=20)
5. Şâtır b. Münî (1060-1081=21)
6. Muh. b. Şâtır (1081-1086=5)

II

ANADOLU SELÇUKLULARI
(1074-1308)

Giriş

Türkiye Devleti, Anadolu Selçukluları ile başlar. İslâm çağından önce Türkler'in ve Türk kavimlerinin Anadolu akın, hâkimiyeti ve göçleri, III. cildimizdedir. İslâmî devirde Arablar'ın Anadolu'daki durumları da I. ciltde görüldü. Emevî-Abbâsî Hılâfeti, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun büyük kısmını ele geçirmiş, bu bölgelerde Hılâfet'e tâbî Müslüman devletlerin de hükmü cârî olmuştu. Bundan önceki I. bahsimizde görülen 3 hânedân, merkezleri bugünki Anadolu topraklarında bulunan Selçuklu öncesi İslâm hânedânlarıdır. Merkezleri Haleb, Mûsul ve emsâli bugün Anadolu dışında kalan devletler de Anadolu topraklarına hâkim olmuşlardır ki, bunlar, I. cildde görüldü.

Büyük Türk askerî birlikleri, Hılâfet hizmetinde, Anadolu'da savaştılar ve hattâ Anadolu'ya yerleştiler. Fakat Anadolu, Selçuklular'ın zuhûr ettikleri XI. asır ortalarında, büyük kısmı îtibâriyle, Bizans (Doğu Roma) imparatorluğunun elinde idi (III. cildde Bizans bahsine bk.). Yalnız Güneydoğu Anadolu'da Büveyhîler'e ve dolayısıyle Abbâsîler'e tâbî Müslüman emâretler vardı ki, az yukarıda I. bahiste gözden geçirildi. Binâenaleyh Anadolu'nun fethi, İslâm dînine ve Türkler'e açılması ve hemen 1074'te Türkiye devleti-

nin kurulması, münhasıran Selçukoğulları'nın eseridir. Bunu Sultân Alp-Arslan'ın 1071 Malazgirt zaferi te'mîn etmiştir. Ama Anadolu, bu zaferden önce de Selçukoğulları'nca zorlanmış ve hazır hâle getirilmişti. Malazgirt'ten sonra, o zamâna kadar büyük akınlar hâlinde olan Türk stratejisi, büyük ülkenin fethi, yurd edinilmesi gaayelerine teveccüh etti. Böylece Türkistân'dan sonra Türkler'in ikinci anayurdu hâline gelen Anadolu'da, Türkiye devleti kurulmuş oldu ve Osmanlı Cihan Devleti'nin uzak temelleri atıldı. Bu işi, Selçukoğulları'nın İsrâil Arslan Yabgu dalı gerçekleştirdi (büyük-sultânlar, Arslan Yabgu'nun kardeşi Mikâil Sübaşı'ndan inerler). Selçuk Bey'in 4 oğlundan biri olan Emîr İsrâil Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış Bey, Anadolu Selçukluları'nın atasıdır (Kutalmış Bey'in bir erkek ve bir kız kardeşi için I. cildde Selçuklular bahsine bk.).Onun için Anadolu veyâ Türkiye Selçukluları dalına Kutalmışoğulları da denmektedir. Kutalmış Bey, Malazgirt gaalibi Sultân Alp-Arslan'ın ikinci derecede amcasıdır (Kutalmış Bey ile Alp-Arslan'ın babası Çağrı Bey, amca-zâdedirler). F. Köprülü'ye göre "Kutalmış" şeklinde okunması gereken bu isim, N.Atsız'a göre "Kutulmuş"dur; Türkçe "kut" kelimesinden türediği kesindir. Kutalmış Bey'in 1049 Pasinler seferi üzerine Anadolu'nun fethi için çok büyük çapta hareketler başlamış ve Kutalmış Bey'in 1064'te ölümü üzerine Afşın Bey'in akınları ile, 1071 Malazgirt zaferi hazırlanmıştır. Kutalmış Bey'in oğlu Süleymân-Şâh, Malazgirt zaferi üzerine Anadolu'yu yıldırım hızıyla fethederek, Türkiye devletini kurmuştur. Süleymân-Şâh'ın İznik'i fethederek taht şehri yapması ve Türkiye devletini -kuzeni Alp-Arslan oğlu Sultân Melik-Şâh'ın fermânı ile- kurması, 467 Hicrî yılındadır (27.8.1074-15.8.1075). Binâenaleyh Türkiye devletinin kuruluşu 1074 yılının son 4 ayında veyâ 1075'in ilk 7,5 ayı içindedir. Selçukoğulları, 1074-1308=234 yıl müddetle, Türkiye'nin Birinci İmparatorluk Hânedânı'nı teşkîl ederler. İkinci İmparatorluk Hânedânı, Osmanoğulları'dır. Üçüncü dönem, Türkiye Cumhuriyeti'dir. Bâzı târihçilerin ileri sürdükleri gibi Batı Anadolu Türkmen Beylikleri, bu 3 dönemin yanında ayrı bir dönem değildir. Bir fetret devresidir ve bir geçiş devridir. Birinci İmparatorluk'la İkinci İmparatorluk arasındaki tereddüd ve oluşma yıllarıdır.

Türkiye Selçukluları (1074 - 1308 = 234)

1. Kutalmışoğlu (b. Arslan b. Selçuk) Nâsırü'd-Dewle Ebü'l-Fewâris Rüknü'd-Dîn Gaazî Sultânü'l-Mu'azzam (Melikü'l-Mu'azzam, Hâkânü'l-Mu'azzam) SÜLEYMAN-ŞÂH I (Anadolu Fâtihi ve Türkiye Devleti'nin Kurucusu) (1074b/1075a-5.6.1086=12) (Horâsân 1045?-Haleb 5.6.1086=41?)

2. Sultân 'İzzü'd-Dîn KILIÇ-ARSLAN I (b. Süleymân-Şâh I) (5.6.1086-7.1107=21,1) (Anadolu 1073?-Hâbûr çayı 7.1107=34?) (*)

3. Sultân Kutbü'd-Dîn Şehenşâh MELİK-ŞÂH (b. Kılıç-Arslan I) (7.1107-1116=9) (İznik 1096-Konya 1116=20)

4. Sultân Rüknü'd-Dîn MES'ÛD I (b. Kılıç-Arslan I) (1116-1155=39) (Konya 1098?-Amasya 1155=57?)

---

* Isfahân'da nominal Anadolu sultânı iken, çocuk I. Kılıç-Arslan'ın Anadolu'daki saltanat nâibleri: Ebü'l-Kaasim Bey (5.6.1086-1087=1, Isfahân'a gidip orada öldürüldü) ve kardeşi Ebü'l-Gaazî Hasan Bey (1087-20.11.1092=5).

5. Sultân Ebü'l-Feth 'İzzü'd-Dîn KILIÇ-ARSLAN II (b. Mes'ûd I) (1155-8.1192=37) (Konya 1116-Konya 8.1192=76)

6. Sultân Ebü'l-Feth Gıyâşü'd-Dîn we'd-Dünyâ KEY-HUSREW I (b. Kılıç-Arslan II) (8.1192-22.11.1196=4,3+2.1205-4.1211=6,2=10,5) (Konya 1169?-Alaşehir 4.1211=42?)

7. es-Sultânü'l-Kaahir Ebü'l-Feth Nâsırü'l-Emîri'l-Mü'minîn Rüknü'd-Dîn SÜLEYMÂN-ŞÂH II (b. Kılıç-Arslan II) (2.11.1196-6.7.1204=7,7,14) (Elbistân 1150?-Ankara 6.7.1204=54?)

8. Sultân 'İzzü'd-Dîn KILIÇ-ARSLAN III (b. Sül.- Şâh II) (6.7.1204-2.1205=0,7) (Tokat 1190?-Gâwele/Konya 2.1205=15?)

8a. Tekrâr I. KEY-HUSREW (no.6)

9. Sultânü'l-Kaahiri'l-Gaalib Kasîmü Emîri'l-Mü'minîn 'İzzü'd-Dîn KEY-KÂWÛS I (b. Key-Husrew I) (4.1211-12.1219=8,8) (Konya 1184?-Vîrânşehir /Malatya 12.1219=35?)

10. Sultânü'l-Â'zam we'l-Hâkaani'l-Mu'azzam el-Meliki'l-Mansûr Nasîri Emîri'l-Mü'minîn Uluğ (Büyük) 'Alâ'ü'd-Dîn KEY-KUBÂD I (b. Key-Husrew I) (12.1219-30.5.1237=17,5) (Konya 1192-Kayseri 30.5.1237=45)

11. Sultân Gıyâşü'd-Dîn KEY-HUSREW II (b. Key-Kubâd I) (30.5.1237-1246=9) (Konya 12?.1223-Amasya 1246=22,6?)

12. Sultân 'İzzü'd-Dîn KEY-KÂWÛS II (b. Key-Husrew II) (1246-1256=10+1257-1261=4=14) (Konya 1238-Soğdak/Kırım 1278=40)

13. Sultân Rüknü'd-Dîn KILIÇ-ARSLAN IV (b. Key-Husrew II) (1256-1257=1+1261-1266=5=6) (+1249-1254=5 müşterek-sultân) (Konya 1239-Konya 1266=27)

12a. Tekrâr II. KEY-KÂWÛS

13a. Tekrâr IV. KILIÇ-ARSLAN

13 bis. Sultân 'Alâ'ü'd-Dîn KEY-KUBÂD II (b. Key-Husrew II) (müşterek-sultân: 1249-1254=5) (Konya 1239-Moğolistan 1254=15)

14. Sultân Gıyâşü'd-Dîn KEY-HUSREW III (b. Kılıç-Arslan IV) (1266-14.8.1281=15) (Konya 1264-Erzincan 1283=19)

15. Sultân Gıyâşü'd-Dîn MES'ÛD II (b. Key-Kâwûs II) (14.8.1281-1297=16+8.1302-1308=6=22) (Konya 1258?-Kayseri 1308=50?)

16. Sultân 'Alâ'ü'd-Dîn KEY-KUBÂD III (b. Melik Ferâmürz b. Key-Kâwûs II) (1297-8.1302=5) (İstanbul 1277?-Isfahân 12?.1302=25?)

15a. Tekrâr II. MES'ÛD

(17. Sultân Gıyâşü'd-Dîn Mes'ûd III b. Key-Kubâd III: Müddeî ve Hânedân Reîsi 1308-1310=2) (1292?-1310?=18?)

(18. Sultân Rüknü'd-Dîn Kılıç-Arslan V b. Key-Husrew III: Müddeî ve Hânedân Reîsi 1310) (1280?-1310?=30?)

Selçuklu Çağı Türkiye İmparatorluğunun Yapısı

Taht şehri 1074b-19.6.1097=21 yıl müddetle İznik iken, Birinci Haçlı Seferi'nde şehri Bizans'ın istirdâdı üzerine Konya'ya nakledildi. Hânedânın çözülüş yıllarında sultanlar, Sivas, Kayseri gibi başka şehirlerde de oturdular. Meselâ II. Mes'ûd 1302-1308'de Kayseri Sarayı'nda sessiz sedâsız oturarak Türkiye'de Selçuklu devrini kapattı.

1242'ye doğru imparatorluk âzamî sınırlarına erişti. Batı Anadolu ve Hatay dışında bütün bugünki Anadolu'yu, Kuzey Irâk'ı (Mûsul), Suriye'yi içine alıyordu. Urfa kontluğunu da bu sınırlardan çıkarmak îcâb eder. Bir bakıma imparatorluk, kurucusu I. Süleymân-Şâh'ın zamânına göre küçülmüştü. Zîrâ 1097 Birinci Haçlı Seferi'nin netîceleri olarak Batı Anadolu, tekrar Bizans'a geçti. Süleymân-Şâh ise, İzmir ve Üsküdar dâhil bütün Batı Anadolu'yu fethetmişti. Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğunun, dolayısıyle Hıristiyan Avrupa'nın Türk tehdîdi altında kalması üzerine ilk Haçlı Seferi teşekkül etti. Birinci Haçlı seferiyle I. Kılıç-Arslan, İkinci Haçlı seferiyle oğlu I. Mes'ûd, Üçüncü Haçlı seferiyle de bunun oğlu II. Kılıç-Arslan, cihan çapında bir mücâdele verdiler, genç Türkiye devletini, Avrupa'nın birleşik kuvvetlerine karşı savunarak, ölümsüz olduğunu isbât ettiler. II. Kılıç-Arslan'ın, -ikinci Malazgirt sayılan- 1176 Miryokefalon meydan muhârebesinde en büyük Bizans İmparatorlarından sayılan Manuel Komnenos'u yenmesi, artık Anadolu'nun Bizans tarafından geri alınabileceği ümîdini ebediyyen söndürdü. Ancak Batı Anadolu, Akdeniz'de Finike'den Karadeniz'de Zonguldak'a kadar, Bizans'ta kaldı. Selçuklular, Anadolu'daki Türk ve Hıristiyan devletleriyle de uğraşarak Anadolu birliğini yapmak için büyük çaba sarfettiler. Sonunda bu devletçikleri önce tâbiiyyet altına aldılar, sonra çoğunu doğrudan doğruya ilhâk ettiler.

Bu tâbî devletler şunlardır: Dânişmendî Melikliği (2 şûbe), Mengücek Melikliği (2 şûbe) (1200'den îtibâren), Saltuk Melikliği, Mûsul Atabeyliği, Erbil Atabeyliği, Şâm Eyyûbîleri (1241-2), Haleb Eyyûbîleri, Hums Eyyûbîleri, Meyyâfârikıyn Eyyûbîleri, Sümeysât Eyyûbîleri (1193-1240'lar), Mardin Artukluları, 1201'den îtibâren Diyâr-ı Bekr Artukluları, 1200'den îtibâren Harput Artukluları, 1199'dan îtibâren Kilikya Ermenî krallığı, Trabzon Bizans İmparatorluğu.

Selçuklu düzeni, Anadolu'yu dünyânın en zengin ve nüfuslu, en âsâyişli, kudretli devleti hâline getirdi. Bilhassa Büyük Alâeddîn Keykubâd devrinde (ki Türkiye Selçukluları'nın Kaanûnî'sidir) bu durum açıktır. Onun devrinde Anadolu, Türkiye târîhinin hiç bir devresinde olmadığı derecede bir refâha kavuştu. Bu seviyyeye sonradan Kaanûnî devrinde bile tamâmen erişilemedi. Anadolu, 15 milyon nüfûsun yaşadığı bir ülke oldu ki, o çağ dünyâsında erişilmesi mümkin olmıyan bir nüfus yoğunluğu idi (bu târihte İngiltere krallığının nüfûsu 2 milyondu). Büyük Türk şehirleri kuruldu. Bu seviyyeye erişilmişken gelen Moğol istîlâsı, Anadolu'yu berbâd etti, netîcede Türkiye birliğini parçaladı, Selçuklular'ı düşürdü.

Türkiye Selçuklu sultanları, 1157'de Sultân Sancar ölünceye kadar, Büyük Selçuklular'a tâbî göründüler. Tamâmen nominal bir tâbiiyyet ve hânedânın büyük

dalına bir saygı, Türk bütünlüğüne bir riâyetten ibâretti. 1057'de Türkiye Selçuklu Sultanları, henüz cülûs eden II. Kılıç-Arslan, artık en büyük Türk imparatoru durumuna geldi.

Türkiye Selçukluları'nın hânedân durumları, Selçuklular bahsinde I. cildde söylenenlerin aynıdır. İmparatorluk prensleri "melik" ve prensesleri "melike" titrini taşımaktadır. Melikelere "'Ismetü'd-Dünyâ we'd-Dîn", sultân ve melik zevcelerinden çocuk doğurmuş olanlara "Safwetü'd-Dünyâ we'd-Dîn", eğer bunlar başka bir hükümrân hânedânın prensesleri iseler, Selçuklu İmparatorluk prensesleri gibi "'Ismetü'd-Dünyâ we'd-Dîn" lakabını taşıyorlardı.

3.8.1243'te Kösedağı felâketi oldu. Türkiye ordusu, hiç vuruşma olmadan, Moğol ordusunun önünden çekildi. 1246'da Selçuklu Sultânı, Moğol Büyük-Kaanı'na tâbî oldu. Fakat 1276'ya kadar Moğollar'ın Anadolu'ya müdâhalesi satıhta kaldı. 1258'de İlhanlılar'ın Bağdâd'ı alıp Abbâsî Hılâfeti'ne son vermeleri ve Tebrîz'e yerleşerek Moğollar'ın İlhanlı şûbesini kurmaları, Anadolu'nun Moğollar'ca kontrolünü kolaylaştırdı. İlhanlılar'ın henüz ihtidâ etmemeleri, büyük müşkilât arzediyordu. Sonradan İlhanlılar, Anadolu'ya askerî umûmî vâlî tâyînine başladılar. Selçuklu hânedânının prestiji sarsıldı. Batı Anadolu Türkmen beyleri, 1308'den sonra da çoktan ölen II. Mes'ûd'un adına para bastırdılar. 1335'te Osmanoğlu Orhân Gaazî, en kudretli Türkmen hükümdârı olarak Selçuklu tahtına liyâkat gösterdi. İlhanlılar bu târihte Anadolu ile uğraşamaz hâle gelmiş, esâsen 1344'te dağılmışlardı. Osmanoğulları, Selçuklu mîrâsını toparlamıya, Türkiye'de İkinci İmparatorluk dönemini açmıya, Anadolu Türk birliğini tekrâr te'sîse başladılar.

Türkiye Selçukluları Hânedânı

Şihâbü'd-Dewle we'd-Dîn Melik Kutalmış Bey: Emîr İsrâil Arslan Yabgu'nun (ölm.Kâlincâr/Hindistan 1032) (Oğuz yabgusu: 990?-1025?=35?) (bk. c.I: Selçuklular) iki oğlunun büyüğü ve Selçuk Bey'in torunudur. Annesi, Arslan Yabgu'nun 1003'te evlendiği Sâmânî prensesi (Ebû-İbr. İsm. Muntasır'ın kızı) olabilir. Melik Kutalmış Bey'in doğum târîhi bilinmiyor. XI. asrın ilk yıllarında doğmuş olması mümkindir. Amca-zâdesi Sultân Çağrı Bey'in kızı ve Sultân Alp-Arslan'ın kızkardeşi ile nişanlanmış, nikâh olmamıştır. Melik Dânişmend Gaazî'nin kızkardeşi ile evlenmiş ve bu izdivaçtan Anadolu Fâtihi ve Türkiye Devleti'nin kurucusu. I. Sultân Süleymân-Şâh doğmuştur. Bu sûretle Dânişmend Gaazî, I. Süleymân-Şâh'ın dayısı olmakladır. Kutalmış Bey, 18.9.1049 Pasinler meydan muhârebesinde Bizans ordusunu bozarak Anadolu'nun kapılarını açmıştır. 23.1.1058'de amca-zâdesi Sultân Tuğrul Bey'le berâber Bağdâd'da Halîfe tarafından kabûl edilmiştir. 1153'te Ermenistan kralı, Kutalmış Bey'i metbû tanımıştır. Tuğrul Bey ölünce Kutalmış Bey, Alp-Arslan'ı tanımıyarak büyük-sultânlık tahtına hakk iddia etmiştir (Reyy, 15.10.1063). Ancak Alp-Arslan'a yenilerek 1064 şubâtında öldürülmüştür. Reyy'de Tuğrul Bey Türbesi'ne gömülmüştür. Bu sûretle Türkiye Devleti'nin temellerini atan ve Anadolu Fâtihi'nin babası olan bu büyük serdâr, bugün Tahrân'da yatmaktadır. Hayâtı Anadolu ve Kafkasya akınları ile geçmiştir. Kızı

Melik Gaazî İbr. b. Dânişmend Gaazî ile evlenmiştir. 6 oğul bırakmıştır ki, büyükleri, Anadolu serdârlığını babasından devralan I. Süleymân-Şâh'tır. Dîğer oğlu Melik Mansûr Bey Kütahya'da (1073-1078), sonra İznik'te (1081-1090'dan sonra) oturarak, Batı Anadolu fetihlerini düzenlemiştir. 1076'da İstanbul'a giderek İmparator'u ziyâret etmiştir. Mansûr Bey, öldürülmüştür. Kutalmış'ın dîğer oğlu Melik Alp-İlig Bey, 1095'te Urfa'da şehid düşmüştür. Kutalmış'ın dîğer bir oğlu Melik Dewlet Bey, 1122'den sonra ölmüştür. Kutalmış'ın dîğer oğlu Melik Dâwûd Bey (1050?-1095?=45?), bir oğul bırakmıştır. Kutalmış Bey'in sonuncu oğlunun ismi bilinmiyor, herhâlde genç ölmüştür.

I. Sultân Süleymân-Şâh (no.1): Kutalmış Bey'in Dânişmend Gaazî'nin hemşîresinden doğma oğlu, Arslan Yabgu'nun torunu, Selçuk Bey'in torununun oğlu, Dukak Bey'in torununun torunudur. Bütün Türk ve dünyâ târîhinin en büyük şahsiyyetlerinden biridir. Zîrâ Anadolu'yu fethedip Türkiye devletini kurarak, cihan târîhinin akışını temelinden değiştirmiş, Osmanlı Cihan Devleti'nin temellerini atmıştır. Kuzeni Alp-Arslan, Malazgirt'te Bizans ordusunu imhâ ve imparatoru esîr ettikten sonra doğuya döndüğü için, Anadolu'nun fethi işi, esâsen bu misyonu babası Kutalmış Bey'den devralan ve bir çok seferle Anadolu'yu çok iyi tanıyan Süleymân-Şâh'a kalmıştır. Haleb yakınlarında, kuzeni Suriye Fâtihi Sultân Tutuş (Alp-Arslan'ın oğlu ve Melik-Şâh'ın kardeşi) ile, ondan Suriye'yi almak için yaptığı muhârebede ölmüş ve o civâra gömülmüştür. Bu sûretle Anadolu Fâtihi bugün Suriye'nin kuzeyinde yatmaktadır. Anadolu'yu fethedince, sultânlık fermânını kuzeni Sultân Melik-Şâh'tan alarak, İznik taht şehri olmak üzere Türkiye devletini kurmuştur. Son def'a, ölümünden bir yıl önce, 9.1085'te Haleb'de Şerefüddewle Müslim'in dul zevcesi Manîn Hâtûn ile evlenmiştir ki, Anadolu'ya Suriye'yi katma planının bir parçasıdır. Süleymân-Şâh'ın büyük oğlu I. Kılıç-Arslan ve küçük oğlu Melik Dâwûd Kulan-Arslan Bey'dir. Bu prens, babası ölünce, ağabeyi ile berâber Sultân Melik-Şâh tarafından Isfahân Sarayı'na getirilmiş (bu sırada 11 yaşlarında olmalıdır) ve burada tahsil ve terbiye görmüştür. Atabeyi Emîr Hasan Bey'dir.

I. Sultân Kılıç-Arslan (no.2): Anadolu Fâtihi'nin büyük oğlu ve halefi, Türkiye'nin 2. hükümdârıdır. Türk târîhinin en büyük şahsiyyetlerindendir. Zîrâ körpe fidan hâlindeki Türkiye devletini, Orta Anadolu yaylasına sığınıp asla bırakmıyarak, birleşik Avrupa ve Bizans'ın Birinci Haçlı seferinde yüz binlerce Hıristiyan muhâribe karşı başarıyle savunmuştur. Ordusunu alıp bugünki İran'da olan Büyük Selçuklu kuzenlerine katılmayı, Anadolu'yu bırakmayı aklından geçirmemiştir. Onun devrinde Avrupa literatüründe Anadolu'ya "Turkia=Türkiye" adı verilmiye başlanmıştır. Babasının ânî ve beklenmez ölümünde 13 yaşlarında idi. Büyük-Sultân Melik-Şâh, çocuk Anadolu sultânını Isfahân'a getirterek, görevini başaracak şekilde tahsil ve terbiyesine başlattı. Kılıç-Arslan, Isfahân'da iken Anadolu'yu, onun adına saltanat nâibleri yönetti. Bu niyâbet 20.11.1092'ye kadar 6 yıl, 5 ay, 15 gün devâm etti (nâib: Emîr Ebü'l-Kaasim Bey). Bu târihte, 19 yaşlarına gelen Kılıç-Arslan, Isfahân'dan İznik'e gelerek, Türkiye tahtına fiilen oturdu. Onun için fiilî saltanatı 14 yıl, 8 aydan ibârettir. Birinci Haçlı dal-

gasında İznik'i kaybedince, taht şehrini Konya'ya nakletti. Bu sûretle Marmara ve Ege kıyıları terkedilmiş oluyordu. Hattâ Karadeniz ve Akdeniz kıyıları da Bizans'ın eline geçti. Bundan böyle Selçuklu sultânları, kuzey ve güneyde denize çıkmak için azimli bir devlet planını tatbîka başladılar. Bunu başardılar. Fakat batıda hiç bir zaman Ege ve Marmara'ya erişemediler.- I. Kılıç-Arslan'ın atabeyi Emîr Homurtaş Bey'dir. 3.1107'de Mûsul'u fetheden I. Kılıç-Arslan, seferden dönerken Hâbûr çayını geçerken atıyle boğuldu. Meyyâfârikıyn'e gömüldü. Böylece bugün, Diyarbakır ilinin Silvan şehrinde yatmaktadır. Zevcelerinden Â'işe Hâtûn, Tuğrul-Arslan'ı doğurmuştur. Bu Hâtûn dul kalınca 2. def'a Emîr İl-Arslan Bey'le (1108), ondan da dul kalınca Artukoğlu Belek Bey'le evlenmiştir. I. Kılıç-Arslan'ın dîğer zevcesi, 1092'de evlendiği Çaka Bey'in kızıdır ve belki Sultân Kılıç-Arslan'ın tahta geçen 2 oğlunun annesidir (*).

I. Sultân Kılıç-Arslan'ın çocukları: Sultân Melik-Şâh (no.3): şehzâdelik adının Şehenşâh olması muhtemeldir. Babasının beklenmedik ölümü üzerine 13 yaşında tahta geçti. Ancak büyük-sultân Mehmed Tapar, onu Isfahân Sarayı'na çağırdı. 2 yıl tahsil ve terbiye verdikten sonra 1109'da Konya'ya gönderdi. Bu iki yıl Türkiye sultânlığı, gene niyâbetle idâre edildi.- I. Mes'ûd (no.4): ağabeyinin 20 yaşında ânî ölümü üzerine tahta geçti. Aş. bk.- Melik Tuğrul-Arslan Bey: Malatya ve Elbistan v. 1108'de atabeyliğine Emîr İl-Arslan Bey getirildi.- Melik 'Arab Bey: Ankara ve Kastamonu v. 1126'da ağabeyi I. Mes'ûd'a karşı müddeî oldu.- Selçuk Hâtûn.

I. Sultân Mes'ûd (no.4): Bu da bütün Türk târîhinin en büyük şahsiyyetlerinden biridir. Babasının ve dedesinin dehâsını tevârüs etti. Genç Türkiye'yi, Almanya imparatoru ve Fransa kralının birleşik kuvvetlerine karşı başarıyle savundu (İkinci Haçlı Seferi). 25.10.1147'de Eskişehir meydan muhârebesinde Almanya (Batı Roma) imparatoru III. Konrad'ın ordusunu imhâ etti. 1149'da Dânişmendli melikliği, Kilikya Ermenî devleti ve Urfa Haçlı kontluğu, I. Mes'ûd'u metbû tanıdılar. Artukoğlu Belek Bey'in kızı ve 1115'e doğru Melik Gaazî İbr. Dânişmend'in kızı ile evlendi. Bunlardan hangisinin II. Kılıç-Arslan'ın annesi olduğu kesin değildir, fakat ikincisi olması muhtemeldir. I. Mes'ûd, Amasya'daki türbesine gömüldü. 39 yıl saltanatla Anadolu Selçukluları arasında birinci, oğlu II. Kılıç-Arslan ise 37 yılla ikinci gelirler. Bu sûretle I. Kılıç-Arslan'ın iki oğlu, toplam 47 yıl tahtta kaldılar. I. Mes'ûd'un, II. Kılıç-Arslan'dan gayri çocukları şunlardır:

(*) Çaka Bey: İznik'te 1.1093'e doğru dâmâdı Sul. Kılıç-Arslan tar. öldürtüldü. Yerine Sul. Kılıç-Arslan'ın kayın-birâderi olan Çakaoğlu Bey geçti ki asıl adını bilmiyoruz. Çaka Bey'in kızı 19.6.1097'de İznik'in sukutunda İmp. Alexios Komnenos'un eline düştü. Çocukları ile berâber İmp. tar. saygıyle kabûl edilip bir kaç ay sn. Sul. Kılıç-Arslan'a gönderildi. Çakaoğlu, babasından İzmir, Midilli, Sakız, Sisam, Aydın, Manisa (Efes, Philadelphia-Alaşehir, Sardes, Laodikaia şehirleri)'ya vâris oldu ki bütün bu topraklar 1097 sonbaharında İmp.'un kayın-birâderi sezar Ioannis Dukas tar. elinden alındı. Çaka'nın kardeşi Yalvaç Bey'dir. Çaka'nın Batı Anadolu ve Adalar hâkimiyeti 15 yıl kadardır. Efes'te de Tanrıvermiş Bey bir beylik kurmuştu. Kılıç-Arslan, Çanakkale'de Abidos yakınlarına gelip Çaka Bey'i öldürttü, zîrâ müstakil ve Selçuklular'dan bağımsız bir hükümdâr tavrı almışdı.

Melik Dewlet: 1156'da öldürüldü.- Melik Fülân: genç öldü.- Melik Şâhenşâh: Ankara ve Çankırı v. 1175'te İstanbul'a gidip İmparator'u ziyâret etti. Dânişmendî meliki Yağıbasan'ın dâmâdı idi.- Fülâne Hâtûn = Prens Yuvannis b. İsak (1140'ta evlendiği zamân ihtidâ etti).- Fülâne Hâtûn = Sultân Nûrüddîn Mahmûd Zengî.- Ḥacıye Melîke Hâtûn (1135?-11.1171=36?, katl) = 1. Nizâmeddîn Yağıbasan (Dânişmendî meliki: 1142-8.1164), izd. 1150, izd. müdd. 14. = 2. İsmâ'îl (Dânişmendî meliki: 8.1164-12.1171, katl), izd. 9.1164, izd. müdd. 7,3 (bu 2. zevci, ilk zevcinin küçük yeğenidir).

II. Sultân Kılıç-Arslan (no.5): Bu da bütün Türk târîhinin en büyük şahsiyyetlerinden biridir. Üçüncü Haçlı Seferi'nde (müttefik Almanya-Fransa-İngiltere vs.) Türkiye'yi başarıyle savundu ve Almanya imparatoru Friedrich Barbarossa, Anadolu'da öldü. 9.1186'daki Miryokefalon meydan muhârebesinde bizzât İmparator'un kumanda ettiği Bizans ordusunu imhâ etti ki, bu zafere "İkinci Malazgirt" denmektedir. Aynı zamanda çok büyük bir yöneticidir, Büyük Alâeddîn'in gerçek bir öncüsüdür. 76 yıl yaşıyarak, hânedânının rekorunu kırdı. 39 yaşında tahta geçti ki, o devirde orta yaş sayılıyordu. Velîahdliğinde 11 yıl Elbistan melikliğinde bulundu (1144-55). 1157'de 'Ayntâb'ı (Gaziantep) aldı. 1162'de İstanbul'u resmen ziyâret ederek 3 ay İmparator'un müsâfiri oldu. Dîğer Selçuklu sultân ve melikleri gibi, Türkçe'den başka çok iyi Farsca, Arabca ve Yunanca biliyordu. Konya'da Künbedhâne'de medfundur. II. Kılıç-Arslan'ın cülûsundan 2 yıl sonra büyük-sultân Sancar öldü ve Kılıç-Arslan, fiilen Türkler'in büyük-hâkaanı oldu. Zevcelerinden biri, II. Süleymân-Şâh'ın annesi olan bir Bizans soyludur. Saltukoğulları'ndan bir prensesi de 1159'da nikâhladı ise de zifâf olmadı. II. Kılıç Arslan, parlak saltanatını, büyük bir politik hatâ ile kapadı: Gûyâ saltanat kavgasına mânî olabilirim hulyâsı ile bütün Anadolu'yu oğulları arasında paylaştırdı. Bunların hepsine, Konya'da sultân olacak kardeşleri I. Keyhusrev'e itâat etmelerini bildirdi ki, bu da başka bir hayâl idi. Üstelik Keyhusrev, kardeşlerin 11.'si ve en küçüğü olduğu için, ağabeylerinin ona itaâti bir bakıma mümkin değildi, öyle de oldu.

II. Kılıç-Arslan'ın kızları (yaş sırası bahis mevzuu değildir): 1. Melike Fülâne = Mengücekoğlu Melik Behrâm-Şâh.- 2. Melike Selçuqî Hâtûn (ölm. 1188) =1. Artukoğlu Melik Nûrüddîn Muḥ. (Hısn-Keyfâ meliki: 1174-85) (talâq). =2. en-Nâṣır (halîfe: 1180-1225). Bu sûretle II. Kılıç-Arslan, Halîfe'yi dâmâdı yaptı.- Melike Gewher Nesîbe Hâtûn (ölm. Kayseri 1210?): Kayseri'deki künbedinde medfun. Kayseri'de yaptırdığı tıb fakültesi-hastahâne ile ünlü ki, bugün de adını taşımaktadır.

İkinci Kılıç-Arslan kızı Melîke Hâtûn(1159-1189=30), tal.1184, =2. Halife, izd 1185=2, bu evlenmeden: vel.Ebü'l-Hasen 'Alî(1186-1215=29) ve ez-Zâhir(1188-1226-38). el-Ahlatıyye denen Hâtûn 1183-4'te hacc etti, Halîfe Bağdâd'da onun için saray ve külliye(Rıbâtu'l-Hılâtıyye) yaptırdı ve buraya gömüldü.

II. Kılıç-Arslan'ın oğulları (yaş sırası ile): 1. Melik Kuṭbü'd-Dîn Melik-Şâh: 35 yıl müddetle (1155-1190) veliahd iken, II. Kılıç-Arslan, ölümünden 2 yıl önce, en küçük oğlu I. Keyhusrev'i velîahdliğe getirdi. Melik-Şâh, babasından 4 ay sonra 12.1192'de 45 yaşlarında öldü. 1185'ten îtibâren Sivas ve Aksaray vâlîsi idi. 1189-91'de de Konya'da babasına nâiblik yaptı.- 2. II. Sultân Süleymân-Şâh (no.7): Selçuklular'ın büyük hükümdarlarından biridir. Şâirdir. Konya'da Künbedhâne'de babasının yanında

medfundur. 1185'ten itibâren Tokat ve Samsun meliki, 12.1192'de ilâveten Sivas meliki oldu. Mengücekler'den bir prensesle evli idi. Ankara'da ölüp Konya'ya getirildi. Oğlu: III. Sultân Kılıç-Arslan (no.8): babasının yanında medfundur.- 3. Melik Muḥyi'd-Dîn Mes'ûd-Şâh: 1185'ten 1.7.1204'te katline kadar Ankara, Çankırı, Eskişehir, Kastamonu meliki. Ebû-Ḥanîfe 'Abdi'l-Kerîm bunun adına *el-Iḫtiyârât*'ı (şiir) yazmıştır (Hâlet Ef. 238). Ölümünde 52 yaşlarında idi. İki oğlu, kendisiyle aynı günde katledildi.- 4. Melik Nûrü'd-Dîn Maḥmûd Sulṭân-Şâh: 1185'ten 1191'de katline kd. Kayseri meliki. 37 yaşlarında idi.- 5. Melik Ebü'l-Feth Muğîşü'd-Dünyâ we'd-Dîn Tuğrul-Şâh: 1185-1201'de 16 yıl Elbistan, 25.5.1202-1225'te 23 yıl Erzurum meliki. 70 yaşlarında öldü. Mengücek meliki Behrâm-Şâh'ın dâmâdı idi. 1202-1230 arasıda 28 yıl süren Erzurum şûbesinin kurucusudur. Oğulları: Melik Rüknü'd-Dîn Cihân-Şâh (Erzurum meliki: 1225-1230=5) ve Melik Dâwûd (tanassur etti) = Rosudan (Gürcistan hükümrân kraliçesi). Melik Dâwûd ile Kraliçe Rosudan'ın oğulları David, Gürcistan tahtına geçti. Bk. SELÇUKLU GÜRCİSTAN KRALLARI (c.III). Kızları Melike Thamara 'Iṣmet Gürcî Ḫâtûn ise 1232'de 8 yaşında II. Keyhusrev'e nikâhlandı ki Uluborlu'da câmî yaptırmıştır (aş.bk.). Melik Dâwûd, Rosudan ile 1223'te evlenmiştir.- 6. Melik Mu'izzü'd-Dîn Kayṣar-Şâh: 1185'de Malatya meliki. 1191'de Sultân Salâhüddîn Eyyûbî'nin kızı ile evlendi. 1205'e kadar 14 yıl kayın-pederi Salâhüddîn Eyyûbî ve onun ölümüyle Eyyûbî hânedânı arasında yaşadı. 1205'te Anadolu'ya döndü (1201-5'te Urfa'da Eyyûbî himâyesinde). 6.1201'de Malatya'yı kesin şekilde kaybetti. 1205'ten az sonra 48 yaşlarında öldü.- 7. Melik Nâṣırü'd-Dîn Berkyaruk-Şâh: şâir. 1190-97'de Niksar ve Koyulhisar meliki. 37 yaşlarında öldü. Felsefe hocası 1191'de katledilen Şihâbüddîn Sühreverdî, *Pertew-Nâme*'sini onun adına yazmıştır (Fâtih Küt. 5.426). 1163'te yazılan Kemâlüddîn Ebî-Bekr'in kelâm'dan *Rawzatü'l-Menâzır*'ı da onun adınadır (Ayasofya Küt. 3.235). Felsefe ile çok meşgul olduğu açıktır.- 8. Melik Nizâmü'd-Dîn Argun-Şâh: 1185-97'de Amasya meliki. 35 yaşlarında öldü.- 9. Melik Sancar-Şâh: 1185'de 'Arakliyye (Ereğli) emîri. O târihte 20 yaşını az geçmiş ve az sonra ölmüş olmalıdır.- 10. Melik Arslan-Şâh: 1185'te Niğde meliki. Az sonra öldü.- 11.I. Sultân Keyhusrew (no.6):aş.bk.

I. Sultân Key-Ḫusrew (no.6): Büyük hükümdarlardandır. En küçük oğul ve 23 yaşlarında olduğu halde, babası II. Kılıç-Arslan'ın yerine geçti. Şâirdir. Türkçe'den başka dîğer Selçuklu sultân ve melikleri gibi Farsca, Arabca, Yunanca, fakat ilâveten Latince konuşuyor ve yazıyordu. 1185'te Uluborlu ve Kütahya meliki oldu. 1190'da babası tarafından velîahd yapıldı ve 2 yıl sn. 23 yaşlarında iken babası ölünce cülûs etti. 3.1207'de Antalya'yı fethetti. 2.1205-1211 arasında İznik Bizans İmparatorluğu, Konya'yı metbû tanıdı. 1196'da tahtı kendisinden herhâlde 20 yaş veyâ ona yakın büyük olan ağabeyi II. Süleyman -Şâh'a bırakıp İstanbul'a gitti. 8 yıl geçmeden ağabeyi ölünce, yeğeni III. Kılıç-Arslan çocuk olduğu için 7 ay sonra tahttan indirildi. Tahta gene I. Keyhusrev dâvet edildi. Philadelphia (Alaşehir) meydan muhârebesinde Bizans ordusu ile savaşırken şehîd oldu. Nâşı Konya'ya getirilip Künbedhâne'ye gömüldü. Komnenos imparatorluk hânedânından iken ihtidâ eden ve Selçuklular'ın Denizli beyi olan Mavrozemes'in kızı ile 1196'da İstanbul'da evlendi (Mavrozemes, sonra Alâeddîn Keykubâd'ın hizmetine girmiştir). Fakat Keyhusrew'in oğulları Keykâwûs ile Alâeddîn Keykubâd'ın anneleri bu Bizans prensesi değildir. Sultân I. Keyhusrew'in kendisinden sonra ardarda tahta geçen bu iki oğlundan başka küçük oğlu, Koyulhisâr meliki Melik Celâlüddîn Key-Ferîdûn'dur.

I. Sultân Key-Kâwûs (no.9): I. Sultân Keyhusrew'in büyük oğlu ve Türkiye'nin en büyük hükümdarlarından biridir. Babasının ânî şehâdeti üzerine 25 yaşlarında cülûs etti. Şehzâdeliğinde Malatya meliki idi (2.1205-4.1211). Babasının saltanatı boyunca velîahd bulunuyordu. Hocası Mecdüddîn, atabeyi Seyfüddîn Ay-Aba Bey'dir. 11.1214'te Sinop'u fethetti ve Trabzon İmparatoru Alexios'u esîr etti. Âmid Artuklu meliki ile Erbil atabeyi, onu metbû tanıdı. Mengücekoğlu Melik Fahrüddîn Behrâmşâh'ın, ana tarafından II. Kılıç-Arslan'ın torunu olan kızı ile 1277'de evlendi. Bu Selçuqî Hâtûn'dan çocuğu olduğuna dâir kayıt yoktur. Sultân Key-Kâwûs, Sivas'ta Dârüşşifâ'da medfundur. Velîahdi, 9 yıla yakın saltanatı müddetince, kardeşi Alâeddîn idi ki 19 yaşında velîahd olmuş ve 27 yaşında -kendinden 8 yaş kadar by. olan- ağabeyi Key-Kâwûs'un yerine cülûs etmiştir.

Büyük Sultân Alâeddîn Key-Kubâd (no.10): Türkiye devletinin 10. imparatoru ve târih boyunca gelip geçen Türk hâkanlarının en muhteşem ve büyüklerinden biri. Selçuklu Türkiyesi'ni dünyânın en güçlü ve zengin devleti hâline getirdi. Atabeyi Emîr Mübârizüddîn Gewhertaş Bey'dir. Konya'da Künbedhâne'de medfundur. Şâir, ressam, kaatı' [illegible]'dır. Mahmîleri içinde Mevlânâ ve babası, Muhyiddîn Arabî ve üvey oğlu Sadrüddîn Konevî gibi İslâm tefekkürünün en büyük sîmâları vardır. Babasının zamânında Tokat meliki idi (2.1205-4.1212). Ağabeyinin saltanatı müddetince (4.1212-1.1219) Mınşar=Masara, sn. Kezipert kalelerinde mevkuf tutuldu (her iki kale de Malatya'da). Kayseri'de zehirlenerek öldü. Çocuk ve kifâyetsiz oğlunun tahta çıkması, Alâeddîn çapında bir hükümdârın 45 yaşında ölümü, Türkiye için felâketli geçecek bir devrin başlangıcı oldu. 1.1223'te 'Alâiyye'yi (Alanya) fethetti. 1215-1242 arasında Haleb Eyyubî melikliği, Konya'ya tâbî oldu. 1223'te 'Alâiyye beyi Kirfard'ın kızı Mâh-Perî Hwând Hâtûn (ölm. Kayseri, 1262?) ile evlendi ki, II. Key-Husrew'in annesidir ve Kayseri'de Hwând Hâtûn Türbesi'nde medfundur. Ancak 1237'de oğlu cülûs edince ihtidâ etmiştir (Ortodoks idi). Büyük Alâeddîn, 1227'de de Eyyûbî sultânı Melikü'l-Â'dile Hâtûn (katli Uluborlu 1238) ile evlendi ki, Melike Hâtûn ile Kılıç-Arslan ve Sül.'ın annesidir. Sultân Alâeddîn Keykubâd'ın kızları: Hwând Hâtûn; Melike Hâtûn (doğ. 1228) = Melikü'n Nâsır Salâhi'd-D.Yûs. (Haleb ve Şâm Eyyûbî sultânı) (izd. Kayseri, 3.4.1238); Selçuk Hâtûn = Berke Hân (1209-1266=57) (Altınordu hâkaanı: 1257-1266=9).- Sultân Alâeddîn Keykubâd'ın oğulları: II. Keyhusrew (aş.bk.); Melik 'İzzü'd-Dîn Kılıç-Arslan (1228 Uluborlu 1238=10, katl) (vel. 1228-30.5.1237=9); Melik Rüknü'd-Dîn Süleymân (1230 Uluborlu 1238=8, katl). Sultân Alâeddîn, annesi Eyyûbî olan 2. oğlu Kılıç-Arslan'ı velîahd yapmış, doğumundan 1228'e kadar 5 yıla yakın vel. olan by. oğlu Rûm prensesinden doğma Keyhusrew'i velîahdlikten düşürmüştü. Mâh-Perî Hâtûn olan bu prenses, oğlunu tahta geçirmek için, zevcini zehirletmiştir. Ertesi yıl da Eyyûbî melikesi, iki oğlu ile berâber katledilmiştir. Bu Saray trajedisi, Türkiye'yi felâkete götürmüştür.

II. Sultân Keyhusrew (no.11): İnhitat devrinin ilk hükümdârı. 13,5 yaşında cülûs etti. Atabeyi: Antalya sübaşısı Mübârizüddîn Ertokuş Bey. 1237'de yeni atabeyi: Şemsüddîn Altun-Aba Bey (Kayseri'de katledildi). 1240'ta Âmid fethedildi. 1242'de Şâm melikliği ve 1243'te Kilikya Ermenî krallığı, Türkiye tâbiiyyetinden çıktı. Amasya'da vahşî hayvan ısırmasından ölen II. Keyhusrew, Konya'da Künbedhâne'ye gömüldü. Şehzâdeliğinde Erzincan meliki idi (1228-1237). 1243 Kösedağı hezîmeti onun

zamânındadır ve Türkiye'nin istikbâlini karartmıştır. Zevceleri: =1. Fülâne Hâtûn b. Mengücekoğlu Muzafferi'd-D. Meh. B. (Şarqî Karahisâr v.). =2. Gaaziyye Hâtûn b. Melikü'l-'Azîz (Haleb Eyyûbî sultânı) (izd. 1238, Hâtûn henüz kç. yaşta). =3. Fülâne Hâtûn (dul kalınca Vezîr Şemsüddîn Isfahânî ile evlendi) (bu Hâtûn'un Hıristiyan olan kardeşleri Kir Haya ve Kir Kedid, Selçuklu kumandanlarıdır; Kir Haya'nın kızı ile Vezîr Fahrüddîn 'Alî'nin oğlu Tâcüddîn evlenmiştir). =3. Thamara Gürcî Hâtûn (doğ. 1224, izd. 1238) (II. Keykubâd ile Gürcî Hâtûn'un ann.) (Thamara Gürcî Hâtûn, Selçuklu prensesi = melikesidir, Melik Dâwûd Selçuqî ile Gürcistan kraliçesi Rosudan'ın kızıdır).- II. Keyhusrew'in kızları: Selçuk Hâtûn ve Gürcî Hâtûn (Mevlânâ'ya müntesib) = Mu'înüddîn Sül. Perwâne (vezîr-diktatör) (katli 1277).

II. Keyhusrev'in oğulları: II. Keykâvûs (aş.bk.).- Melik Feleküddîn.- II. Sultân 'Alâüddîn Keykubâd (no.13 bis): atabeyi Emîr Muslih Bey, lalası Emîr Bedrüddîn Bey. 1254'te Moğol cihan devletinin taht şehri Karakurum'a (Moğolistan) hareket etti, yolda Moğollar'ca katledildi. Moğollar'ca ağabeyleri ile berâber 5 yıl müşterek-sultân yapıldı, aslında bu müddet içinde 10-15 yaşlarında çocuktu.- IV. Sultân Kılıç-Arslan (no.13): II. Keyhusrev'in 2. oğlu. Önce ağabeyi ve kardeşi ile müşterek-sultân (1249-1254), sonra iki def'a (1256-1257+1261-1266) Türkiye sultânı oldu. Ağabeyi II. Keykâvûs'tan bir yaş kadar küçük ve kardeşi II. Keykubâd'dan bir kaç ay büyüktür. Mevlânâ'nın mürîdidir. İki saltanatı arasında 1257-1261'de de (bu sırada ağabeyi II. Keykâvûs büyük-sultân idi) Sivas'ta oturarak Kızılırmak doğusuna hükmetti. Konya'da Künbedhâne'de medfundur. 1246'da 7 yaşında iken Karakurum'a gidip Büyük-Kaan'a bîat etti. 1258'de Bağdâd'a gidip Hulâgû'nun karâr-gâhını ağabeyi ile ziyâretinde de 19 yaşında idi. =Gömeç Hâtûn (Tokatlı, Mevlânâ'nın mürîdesi, III. Keyhusrev'in ann.). =Fâtıma Hâtûn (Selçuk Hât.'un ann.). =Gazâliyye Hâtûn (Sul. Hât.'un ann.). IV. Kılıç-Arslan'ın 2 kızı: Sultân Hâtûn=Kongurtay b. Hulâgû İlhan (Anadolu emîr-i leşkeri: 1277-82=5) ve Hudâwend Selçuk Hâtûn=Argun İlhan b. Hulâgû İlhan (bu Hâtûn, Gazan İlhan'ı yetiştirmiş ve ona İslâm'ı telkîn etmiş ve Mevlânâ'nın müjdesini gerçekleştirerek İlhanlılar'ı Müslüman yapmıştır) (10.3.1291'de zevci Argun İlhan ölünce Tebrîz'den Anadolu'ya gelmiş, önce Tokat, sn. Niğde'de yaşamış, Niğde'de 13.4.1330'da ölerek Hudâwend Hâtûn Türbesi'ne gömülmüştür, 70 yaşına yakın olması gerekir).- IV. Kılıç-Arslan'ın (no.13) oğlu III. Sultân Keyhusrew'dir (no.14): atabeyi Emîr Mecdüddîn Bey, saltanat nâibi Emîr Emînüddîn Mîkâîl Bey'dir. Konya'da Künbedhâne'de medfundur. 2 yaşında tahta çıkarılmış, 15 yıl sonra hal' edilmiş, 2 yıl Tebrîz'de yaşadıktan sn. İlhan Keyhatu tar. Tebrîz'de 19 yaşında katlettirilmiş, nâşı Konya'ya yollanmıştır. Kızı Hudâwend Hâtûn, oğlu Melik Kılıç-Arslan'dır ki, "V. Sultân Kılıç-Arslan" sanıyla 1310'da Türkiye tahtına hakk iddia etmiştir. V. Kılıç-Arslan'ın 1280'e doğru doğmuş bulunması gerekir, âkıbeti bilinmiyor.

II. Sultân Keykâwûs (no.12): Atabeyi Emîr Celâlüddîn Karatay Bey'dir. II. Keyhusrev'in by. oğludur. Mevlânâ'nın mürîdidir. Bu çağda Moğol baskısından Selçukoğulları, Mevlânâ dergâhının mânevî tesellîsine sığınmışlardır ki, Selçukoğulları'ndan Türkiye imparatorluk tahtını alan Osmanoğulları da bu an'aneyi devâm ettirerek Mevlevî olmuşlardır. II. Keykâwûs, iki def'a tahta geçmiş, ikinci sultânlığında 1258'de Bağdâd'a gidip Hulâgû İlhan'la görüşmüştür. Saltanatı -yukarıda anılan- iki kardeşi ile paylaşmıya mecbûr olmuş, fakat büyük-sultân olarak o Konya'da

oturmuştur. İlk saltanatından ayrılınca İznik'e gidip orada oturan Bizans (Doğu Roma) İmparatoruna misâfir olmuş (1256-7), bir yıl sonra tekrar tahta çıkmış, bu def'a 4 yıl kaldıktan sonra Konya'yı terkedip İstanbul'a gitmiş, 3 yıl orada yaşamış (1261-4), fakat bir saray darbesi ile Bizans İmparatorluk tahtına çıkmak teşebbüsü bastırılınca, İmparator tarafından, kalabalık maiyyetiyle Dobruca'ya sürülmüş, 6 yıl (1264-70) orada yaşıyarak orada bir Türkmen zümresi bırakmış (Gagauzlar'ın menşei ve ataları?), oradan Kırım'a geçmiş, Altınordu hâkaanı kendisine Kırım'da büyük arâzîyi (Soğdak ve Solhad) mülkâne olarak vermiş, 8 yıl Kırım'da yaşayıp (1270-78) Soğdak'ta ölmüştür. 4 oğlu ve âilesi ölünce Tebrîz'e, oradan Konya'ya geldiler. Böylece Türkiye'nin 12. hâkanı, Kırım'da yatmaktadır (Soğdak şehri). İlk cülûsunda 8 yaşında olan ve niyâbetle saltanat süren II Keykâwûs, Konya tahtını ikinci terkedişince ancak 23 yaşında idi. Bir zevcesi Fülâne Hâtûn b. Resûl b. Sevinç'tir. Dîğer zevcesi Urbay Hânım, Altınordu hâkaanı Berke Hân'ın kızı olmakla berâber, annesi de Büyük Alâeddîn Keykubâd'ın kızıdır. II. Mes'ûd'un annesi bu zevcesidir.

II Keykâwûs'un kızları: Melike Fülâne Hâtûn = Fülân Noyan (bu izdivaçtan doğan Hâtûn = Kadı Sirâcüddîn Sül., Kadı Bürhânüddîn'in dedesi).- Melike Fülâne Hâtûn Bizans'ta kalıp tanassur etti.- Melike Hwand Fâtıma Hâtûn: 1300'den sn. Konya'da öldü.

II. Keykâwûs'un oğulları: II. Mes'ûd (no.15) (aş.bk.).- Melik Ebü'l-Muzaffer Keyûmers: Kayseri meliki = Fülâne Hâtûn b. Baltu Noyan (izd. 1297).- Melik Rükneddîn Kılıç-Arslan: 1292'de müddeî olup atabeyi Emîr Muzafferüddîn Yavlak-Arslan Bey'le öldürüldü.- Melik Konstantin (ölm. Ist. 1283): Bizans'a kalıp tanassur etti ve orada katledildi. Asıl adı bilinmiyor. Bu zâtın torunları ihtidâ edip Yıldırım Bâyezîd'in (1389-1402) beyleri oldular.- Melik 'Alâ'ü'd-Dünyâ we'd-Dîn Ebi'l-Feth (Gıyâsü'd-D.).Siyâwuş "Cimri" (katli Burglu, 30.5.1279): III. Keyhusrew Tokat'ta iken Konya'da müddeî oldu(14.5.1277), Karamânoğlu I. Mehmed Bey'i vezîr yapdı, 20 yaşından küçük olması gerekir, hayâtını kaybetti, Konya'da Siyâvuş Türbesi'nde medfundur. Melik Ferâmürz: babası ile İstanbul'a gitti ve orada öldü. Oğlu: III. Sultân 'Alâüddîn Keykubâd (no.16): Sivas'ı taht şehri yaptı. Zîrâ bu yıllarda Konya, Karamanoğulları'nın elindeydi ve onlar, Sivas'taki III. Keykubâd veyâ Kayseri'deki II. Mes'ûd adına Konya'da saltanat sürüyorlardı. 1300'de İlhan Gazan'ın emriyle Isfahân'a gelip onunla görüştü. 5 yıllık saltanattan sonra 25 yaşlarında öldürüldü. 1300'e doğru İlhânî prenslerinden Hulacu'nun (Hülecü b. Argun İlhan) kızı ile evlendi. Oğlu: Melik (III. Sultân) Gıyâseddîn Mes'ûd, büyük amcası II. Mes'ûd ölünce, 2 yıl tahta hakk iddia etti (1308-10). Fakat Türkiye pâdişâhı olarak tanınmadı.

II. Sultân Mes'ûd (no.15): II. Keykâvûs'un by. oğludur. Babası ölünce Kırım'dan Tebrîz'e gelip 2.1284'de Konya'da resmen cülûs etti. 1308'de Kayseri'de ölümüyle Selçuklu saltanatı düştü. Amasya'da Simre'ye götürülüp oraya gömüldü. 2 def'ada 22 yıl tahtta kaldı. İki saltanatı arasına 5 yıl için yeğeni III. Keykubâd'ın saltanatı girdi. Ana tarafından Cengiz Han'ın torununun torunu olan II. Mes'ûd, bir müddet Mücîreddîn Mehmed b. Mû'tezz'in nâibliği altında kaldı. Vezîr Mu'îneddîn Süleymân Perwâne'nin dâmâdı idi.

II.Mes'ûd'un (no.15) nesli bir müddet devâm etmiştir. II. Mes'ûd'un oğlu ve velîahdi Melik Tâcüddîn Altunbaş Bey'in oğlu: Mes'ûd Bey, bunun oğlu Melik

Rükneddîn Kılıç-Arslan Bey (IV) (katli 12.1380) (Şarqîkarahisâr beyi iken son Eretna meliki: 12.1380, katl) =Fülâne Hâtûn b. Mehmed II Eretna. IV. Kılıç-Arslan'ın kardeşleri: Melik Keyhusrew Bey (12.1380'de katl) ve Melik Zü'n-Nûn Bey (Koyulhisâr beyi 12.1380 ve 12.1381'de katl). Keyhusrev Bey'in oğlu: Melik Şeyh-Mahmûd Bey (Koyulhisâr beyi 12.1381-1386, Mutahharten Bey'e tâbî). Bu Mahmûd Bey'in oğlu: Melik Ahmed Bey (1386'dan ît. Koyulhisâr beyi, Mutahharten'e tâbî). Melik Zü'n-Nûn Bey ise, Barak Bey Eretna'nın dâmâdı olup oğlu Melik Şeyh-'Alî Bey'dir (Erzincan beyi: 12.1403-1409). Bu Melik 'Alî Bey'in oğlu: Melik Şeyh-Hasan Bey (Erzincan beyi: 1409-1410 ve 1410'dan sonra gene Karakoyunlular'ın bir Erzurum kazâsının beyi). Şeyh-Hasan'ın kardeşi: Melik Yâr-'Alî Bey (Erzincan beyi 4.1410-1420).

Türkiye'de Birinci İmparatorluk Devri Sadrâzamları (Anadolu Selçuklu Vezirleri) (*)

1. Tâhir oğlu Hasan Şehristânî (1074b-1086=12)
2. Zıyâ'ü'd-Dîn Mehemmed (1086-1107=21)
3. Sultân Melik-Şâh'ın Vezîri (1107-1116=9)
4. I. Mes'ûd'un Vezîri (1116-1155=39)
5. II. Kılıç-Arslan'ın Vezîri (1155-1176=21)
6. Gavras oğlu İhtiyârü'd-Dîn Hasan (1176-1190=14)
7. I. Keyhusrew'in Vezîri (1190-1197=7)
8. Gaazî oğlu Mehemmed (1197-1219=22)
9. Zıyâ'ü'd-Dîn Kara-Arslan (1219-1238=19)
10. Mühezzibü'd-Dîn 'Alî Deylemî (1238-1245=7)
11. Şemsü'd-Dîn Mehemmed Isfahânî (1245=bir kaç ay) (II. Keykâwûs'un dul annesi ile evli)
12. Necmü'd-Dîn Nahcivânî (1245-1249+1249-1251=6)
13. Cemâlü'd-Dîn Mehemmed Hotenî (1249=bir kaç ay)
14. Nizâmü'd-Dîn Hurşîd (1251= bir kaç ay)
15. Şemsü'd-Dîn Mahmûd (1251-1252+1256-1260=5)
16. 'İzzü'd-Dîn Mehemmed Râzî (1252-1256=4, iki def'a, Moğollar'a karşı Aksaray meydan muhârebesinde şehid)
17. Mu'înü'd-Dîn Süleymân Perwâne (10'un oğlu) (1260=bir kaç ay) (II. Keykubâd'ın dul annesi ile evli)
18. Fahrü'd-Dîn 'Alî Rûmî (1260-1272+1275-1288=25)
19. Mecdü'd-Dîn Mehemmed (1272-1275=3)
20. Şemsü'd-Dîn Ahmed Lâkuşî (1288-1297=9)
21. 'Ömer 'Abdü'l-'Azîz Bey (1297-1302=5)(**)
22. 'Alâ'ü'd-Dîn Sâwî (1302-1308=6)

* Bir taslaktan ibâret ve verilen târihler çok def'a kaba tahminlerdir.

** 'Osmânoğlu Orhân Gaazî'nin annesinin babasıdır.

III

SELÇUKLU BEYLİKLERİ

1. Dânişmendîler (1085-1175)

Dânişmendîler (Dânişmendoğulları), 1085-6.1175=90 yıl müddetle Anadolu Selçukluları'na tâbî olarak hükümrân olmuş bir Türkmen melikliği hânedânıdır. Selçuklular gibi Sünnî-Hanefî, dilleri Türkçe, bir Türk (Türkmen/Oğuz) hânedânıdır. Selçuklular gibi resmî yazışmalarda Farsca kullanmışlardır. Asıl sâhaları Sivas, Tokat, Amasya olup, bir ara genişlemişler, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Çorum (bu iller 1127-1142 arasında), Malatya (1127-1175), Kayseri (1127-1173) illerini ele geçirmiş, 137.000 km²'ye erişmiş, belki geçmişlerdir. Taht şehirleri: Niksar (1095?-1127=32?), Malatya (1127-1135=8), Kayseri (1135-1142=7), Sivas (1142-12.1171=32). Türkiye târîhinin en büyük şahsiyyetlerinden olan hânedânın kurucusu Dânişmend Gaazî, Anadolu'yu 1071'de müteâkiben fetheden Selçuklu kumandanlarındandır. Fethettiği sâhanın beyliği, kendisine verilmişti. Devlet bu şekilde teşekkül etmiştir. 1085'te Dânişmend Gaazî'nin Malatya'yı almasını, devletin başlangıcı saymak mümkindir. Haçlılar'la başarılı savaşlar da vererek parlamışlar, sonunda metbûları II. Sultân Kılıç-Arslan tarafından doğrudan doğruya ilhâk edilmişlerdir.

1. Emîr Dânişmend Gaazî Taylı (Mehemmed, Ahmed veyâ 'Alî) (1085-1104=19)
2. Emîr, sn. Melik Gaazî b. Dânişmend (1104-1134 yazı =30)
3. Melik Mehemmed b. Gaazî (1134 yazı - 1142 = 8)
4. Melik Nizâmü'd-Dîn Yağıbasan b. Gaazî (1142-8.1164=22)
5. Melik Şemsü'd-Dîn İsmâ'îl b. İbr. b. Yağıbasan (8.1164-12.1171=7,4)
6. Melik 'İmâdü'd-Dîn (Nâsırü'd-Dîn) Zü'n-Nûn b. Mehemmed b. Gaazî (12.1171-1174=3)

Malatya:

I. Melik 'Aynü'd-Dewle b. Gaazî b. Dânişmend (1135-6.1152=17)
II. Melik 'Alâ'ü'd-Dîn Żü'l-Karneyn b. 'Ayni'd-Dewle (6.1152-10.1162=10,4)
III. Melik Nâṣırü'd-Dîn Meḥemmed b. Żi'l-Karneyn (10.1162-1170=8)
IV. Melik Faḫrü'd-Dîn Kaasim b. Żi'l-Karneyn (1170-6.1171=1)
V. Melik Efrîdûn b. Żi'l-Karneyn (6.1171-6.1175=5,0)

Dânişmend Gaazî, 1085'te Malatya'yı, 1095'e doğru Niksar'ı merkez edindi. Dânişmend Gaazî, Selçuklular'ın en seçkin serdârlarından idi. Zîrâ kızkardeşini Kutalmış Bey'le evlendirecek derecede soylu sayılıyordu. Anadolu Fâtihi ve Türkiye Devleti'nin kurucusu Süleymân-Şâh, Dânişmend Gaazî'nin yeğenidir. Süleymân-Şâh, emrinde Anadolu'yu bölge bölge fetheden kumandanlardan biri olan dayısı Dânişmend Gaazî'ye fazla tâvîz vererek, beylik sınırlarını çok genişletmesine sebeb olmuştur. Sultân Alp-Arslan'ın dâmâdı olduğu da rivâyet edilen Dânişmend Gaazî'nin 12 oğlundan adı bilinenler şunlardır:

Büyük oğlu ve velîahdi ve halefi, önce babası gibi emîr, sn. melik unvânını alan Gaazî (no.2), 1105'te öldürülen İsm. (oğlu babasıyla öldürülen Sungur), hepsi 1105'te öldürülen Gaazî Gümüştegin Aḥmed, Selçuklu Kutalmış Bey'in dâmâdı olduğu söylenen İbr. ve Yağısıyan.- Melik Gaazî'nin (no.2) çocukları: Fülâne Hâtûn = I. Sul. Mes'ûd (izd. 1115?); Fülâne Hâtûn = Mengücekoğlu Emîr İsḥâq; Emîr Yağan (katli 1135), Malatya dalının kurucusu Melik 'Aynü'd-Dewle (no.I) ve Kayseri-Sivas dalını devâm ettiren Melik Meḥ. (no.3) ve Melik Yağıbasan (no.4).

Melik 'Aynü'd-Dewle (no.I) = Fülâne Hâtûn b. Melik Tuğrul-Arslan b. Sul. Kılıç-Arslan I (oğlu Żü'l-Karneyn'in nâibesi: 6.1152). Babası 'Aynü'd-Dewle'nin velîahdi, halefi ve Malatya dalının 2. meliki olan Żü'l-Karneyn'in 3 oğlu, biribiri ardınca Malatya meliki oldular: Melik Meḥ. (no.III) (1155-1180'den sn.), hal'i üzerine 15 yaşında öldürülen kardeşi Melik Kaasim (no.IV) (1156b-6.1171) ve 18 yaşında öldürülen ve mülkünü Selçuklular'a bırakan Melik Efrîdûn (no.V) (1157-6.1175). Artukoğlu Faḫrüddîn Kara-Arslan Bey'in kızı, önce Melik Kaasim'le 6.1171'de nikâhlandı, fakat zifâf olmadan sûrî kaldı; sn. kayın-birâderi Melik Efrîdûn ile 6. 1171'de (aynı ay içinde) evlendi; 4 yıl sn. dul kalınca, büyük kayın-birâderi mahlû Melik Meḥ. ile 6.1175'te evlendi.

Melik Meḥ. (no.3), Melik Gaazî'nin by. oğlu, velîahdi ve halefidir. Oğulları: Yûnus Bey (ölm. 1160?), Melik İbr. (ölm. 1166?) ve Melik Żü'l-Nûn (no.6)'dur. Melik İbr.'in oğlu Melik İsm. (no.5) (1148-12.1171) 23 yaşında öldürüldü. Melik Żü'n-Nûn (no.6) (ölm. 1178?), 12.1171-1173'te yalnız Kayseri'de, 1173-74'te de Sivas'ta saltanat sürüp, tahtını Selçuklular'a terketti. Babasına, amcasına, yeğenine 35 yıl velîahdlik yaptı (1134 yazı-12.1171). 1159'da bir Saltuklu prensesi ile evlendi ki, Saltukoğlu 'İzzeddîn kızı olan bu Hâtûn, II. Sul. Kılıç-Arslan (Selçuklu) ile sûrî bir izdivaç yapmıştı ve Żü'n-Nûn'dan dul kalınca İsm. b. Nûriddîn Zengî ile evlendi. Żü'n-Nûn aynı zamanda I. Sul. Mes'ûd'un (Selçuklu) dâmâdı idi. I. Sul. Mes'ûd'un dîğer bir kızı, 1150'de Melik Yağıbasan (no.4) ile evlendi. Bu Hâtûn (1135?-11.1171), 14 yıl sn. dul

kalınca, kendisinden 13 yaş kd. küçük olan Melik İsm. (no.5) ile 9.1164'te evlendi, fakat 7 yıl, 3 aylık bu izdivâcı, zevci ile berâber katliyle netîcelendi. 36 yaşlarında idi. Şehzâdeliğinde 1142'ye kd. Sivas beyi olan Melik Yağıbasan, 1142'de ağabeyi Melik Melik'den dul kalan hâtûn ile de evlenmiştir. Yağıbasan'ın bir kızı Artukoğlu Melik Fahrüddîn Kara-Arslan Bey'le, dîğer bir kızı da I. Sul. Mes'ûd'un (Selçuklu) oğlu Melik Şehenşâh ile evlenmiştir.

Selçuklu I. Mes'ûd'un dâmâdı olan Melik Yağıbasan'ın (no.4) oğulları: Alâüddîn İli Bey (doğm. 1151?) (Selçuklu sultânı Keyhusrew'in perwâne'si), Melikü'l-Muzaffer Cemâlüddîn Ebi'l-Mühâmid Gaazî Bey, Sinânüddîn (Bedrüddîn) Yûsuf Bey ve Muzafferüddîn Mahmûd Bey. Bu sonuncunun kızı Atsız Elti Hâtûn ve oğlu ise II. Keyhusrew'in beylerinden Nizâmüddîn Sührâb Bey'dir ki, Karasıoğulları'nın atasıdır (bk. aşağıda KARASIOĞULLARI). Dânişmendîler'in bir dalı olan Sun'ullâhoğulları, 1300-1380 arasında Malatya beyleridir. Bu müddet içinde Malatya'ya hâkim devletlere Malatya vâliliğini irsî olarak ifâ etmişlerdir. Bunların şeceresi OSMANLI bahsinde verilecektir. Melik Yağıbasan'ın (no.4) dâmâdları: Melik Şehenşâh b. Mes'ûd I ve Artukoğlu Fahrüddîn Kara Arslan'dır.

2. Mengücekoğulları (1071 1252)

1 Emîr Mengücük Gaazî Bey (1071-?)
2 Emîr İshâq Bey b. Mengücük (?-1142?)
3 Melik Dâwûd I b.İshâq (1142?-1168=26?)
4 Melik Fahrü'd-Dîn Behrâm-Şâh b. Dâwûd (1168-1225=57)
5 Melik 'Alâü'd-Dîn Dâwûd-Şâh II b. Behrâm-Şâh (1225-1228=3)

Divriği Dalı:

I Melik Süleymân b. İshâq b.Mengücük (1142?-1170?=28?)
II Melik Seyfü'd-Dîn Ebi'l-Muzaffer Şehenşâh b.Sül.(1170?-1200'den sn.)
III Melik Süleymân II b.Şehenşâh(1200'den sn.-1220?)
IV Melik Husâmü'd-Dîn Ebi'l-Muzaffer Ahmed-Şâh b.Sül.II(1220?-1243'ten sn.)
V Melikü'l-Müeyyed Sâlih b. Ah.-Şâh (?-1252)

Türkmen olan, Türkçe konuşan, Sünnî-Hanefî mezhebinden Mengücek (Mengücük)-Oğulları (Mengûcekler), 1071-1251=181 yıl müddetle tahtta kalan küçük bir kırallık hânedânıdır. Anadolu Selçukluları'na tâbîdirler ve sona doğru artık onların adeta vâlîleri durumuna gelmişlerdir. 37.000 km2 kadar arâzîde hükmetmişlerdir (bugünkü Erzincan, Gümüşhâne, Giresun illeri ile Kuzey Tunceli ve Divriği). Taht şehirleri Erzincan'dır. Divriği dalı 1142-1252=110 yıl müddetle, ana dal olan Erzincan-Kemah dalı ise 1071-1228=157 yıl müddetle devâm etmiştir. İkinci emîr olan İshâq ölünce, iki oğlu arasında yapılan taksîmât netîcesi bölünme olmuştur. Her iki dal da Anadolu Selçukluları'nca ilhâk edilmiştir.

Mengücük Bey, Süleymân-Şâh'ın emrinde Anadolu'nun kendisine beylik verilen kısmını fethetmiştir. Oğlu İshâq Bey, Melik Gaazî b. Dânişmend'in dâmâdıdır. İshâk'ın

(no.2) oğulları Sül. (no.1) ve Dâw.'un oğlu Behrâm-Şâh (no.4), 57 yıl saltanatıyla ünlüdür. II. Sul. Kılıç Arslan'ın kızı Mevlevî tarîkatinden 'Ismetî Hâtûn ile evlidir. Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ı, Behrâm-Şâh adına yazılmıştır.

Behrâm-Şâh'ın kızları: Selçuk Hâtûn = I. Sul. 'İzzü'd-Dîn Key-Kâwûs; Fülâne Hâtûn = II. Sul. Rüknü'd-D. Süleymân-Şâh (bu iki kızkardeş, iki kardeş Türkiye sultânı ile evlenmişlerdir); Fülâne Hâtûn = Melik Tuğrul (Erzurum Selçuklu meliki).- Behrâm-Şâh'ın oğulları: Selçuk-Şâh (Kemah beyi), şâir ve bilgin olan II. Dâwûd (no.5) ve Kûgonya (Şebinkarahisar) beyi Muzafferüddîn Mehemmed (ölm. Kırşehir 1246, med. Kırşehir Melik Muzaffer veyâ Melik Gaazî Künbedi). Bu sonuncunun çocukları: Fülâne Hât.=II. Sul. Key-Husrew (II. Sul. Key-Kâwûs bu izdivaçtan doğmuştur) (bu prenses dul kalınca Selçuklu vezîr Şemsüddîn Işfahânî ile evlenmiştir); 'İzzüddîn Siyâwuş, Fahrüddîn Süleymân, Nâsırüddîn Behrâm-Şâh. II. Dâwûd, babasına uzun müddet velîahdlik yaparak yaşlı cülûs etmiştir.

Divriği şûbesini başlatan I. Sül. (no.I), İshâk'ın (no.2) dîğer oğludur. I. Sül.'ın oğlu Şehenşâh (no.II), onun oğulları İshâq ve II. Sül.'dır. II. Sül. (no.III), Fâtıma Hât. ile evlenmiştir. Oğlu Ah.-Şâh ve bunun oğlu Sâlih, Divriği'nin son beyleridir. Türk mîmârîsinin büyük şâheserlerinden olan Divriği Ulu Câmii ve dârüşşifâsını Ahmed-Şâh (IV), 1229'da Mîmâr Ahlatlı Hurrem-Şâh'a yaptırmıştır.

3. Saltukoğulları (1071 1202)

1. Emîr Ebü'l-Kaasim Saltuk Bey b. Saltuk (Artık) Bey (1071?-1102=31?)
2. Melik 'Alâ'ü'd-Dîn 'Alî b. Ebi'l-Kaas. (1102-1145=43)
3. Melik 'İzzü'd-Dîn Saltuk II b. 'Alî (1145-1174=29)
4. Melik Nâsırü'd-Dîn Mehemmed b. Saltık II (1174-1185?=11?)
5. Melik Rüknü'd-Dîn Melik-Şâh b. Meh. (1185?-25.5.1202=16?)

Saltuk(Saltık)-Oğulları (Salduqîler), Anadolu'nun fethinde Saltık Bey'in fethettiği bölge kendisine bırakılan bir Türkmen (Oğuz) hânedânıdır. Dilleri Türkçe, mezhebleri Sünnî-Hanefî'dir. Bu krallığın taht şehri Erzurum'dur. En geniş şekliyle bugünki Erzurum, Kars, Artvin, Gümüşhâne, Rize illerine yayılır (69.000 km^2 kadar). Önce Büyük Selçuklular'a, 1157'de Irak Selçukluları'na, sonra Anadolu Selçukluları'na tâbî olmuşlardır. Saltık Bey'in (no.1) oğulları 'Alî (2) ve Gaazî Beyler'dir (bu sonuncunun oğlu İnanç Yabgu Alp Tuğrul Bey). 'Alî Bey'in (2) oğlu II. Saltık (3) ve kızı Şâh-Bânû Hâtûn'dur ki, II. Sökmen (Ermen-şâh: 1128-83) ile evlidir. II. Saltık'ın oğlu Meh. (4) ve kızı 3 def'a evlenen Fülâne Hâtûn'dur: =1. II. Sul. Kılıç-Arslan (izd. 1159, sûrî kaldı), =2. Żü'n-Nûn (Dânişmendî meliki: 12.1171-1174) (ölm.1178?, izd. 1159), =3. Melikü's-Sâlih İsm. Zengî (Haleb: 1174-81, izd. 1178?). Melik Meh.'in (4) oğulları: Melik-Şâh (5) (Melik Tuğrul-Şâh b. Kılıç-Arslan II tar. öldürüldü ve Erzurum, Anadolu Selçukluları'nın Erzurum şûbesine geçti) ve Ebû-Mansûr Muzafferi'd-D. Ergin Basat Bey (ölm. 1250?): Mıcıngert beyi (Sarıkamış-Pasinler arası). Muhtemelen Basat ("Pusat" da olabilir) Bey'in oğlu: 'Alâüddîn 'Alî Bey (ölm. 1287) ve bunun soyundan Çemişkezek Beyleri (1287-1515=228, OSMANLI bahsine bk.).

Behrâm-Şâh'ın dîğer kızı Tûrân Melek Hâtûn, Divriği şûbesinin 4. beyi ...med'le evlendi. F.Sümer, Saltukoğulları'nın şeceresini aynen şöyle veriyor: 1. ...tık. 2. oğlu Ebü'l-Kaasim, 3. oğlu Alî(1103'te tahtta), 4. kardeşi Ziyâüddîn

Gaazî(ölm.1131-2), 5. 3'ün oğlu İzzüddîn Saltuk(ölm.1168), 6. oğlu Nâsırüddîn Muhammed(cülûsu 1168), 7. hemşîresi Mama Hâtûn(1191-1201'de melike), 8. 6'nın oğulları Ebû-Mansûr ve Muzafferüddîn. 5'in dâmâdları: Sökmen Ahlât-Şâh, Doğan Arslanlı Devlet-Şâh ve Zü'n-Nûn Dânişmendî.

4. Artukoğulları (1098 1409)

I. SÖKMENÎLER:

A. Hısn-Keyfâ Melikleri (1098-1231=133):

1 Melik Mu'înü'd-Dewle Sökmen I b. Artuk (1098-10.1104=6)
2 Melik İbrâhîm b. Sökmen (10.1104-1109a=4 küsur)
3 Melik Rüknü'd-Dîn Dâwûd b. Sökmen (1109a-22.7.1144=35 küsur)
4 Melik Ebü'l-Hâriş Fahri'd-Dîn Mu'îni Emîri'l-Mü'minîn Kara-Arslan b. Dâw.(22.7.1144-8.7.1167=22,11,17)
5 Melik Nûrü'd-Dîn Mehemmed b. Kara-Arslan (8.7.1167-1185=18)
6 Melikü'l-Mes'ûd Kutbi'd-Dîn Sökmen II b. Meh. (1185-1200=15)
7 Melikü's-Sâlih Nâsıri'd-Dîn Mahmûd b. Meh. (1200-1222=22)
8 Melikü'l-Mes'ûd (II) Rükni'd-Dîn Mewdûd b. Mah. (1222-1231=9)

B. Harput (Harbert) (Ar.Hısnü Ziyâd) Melikleri (1185-1234=49):

1 Melik 'İmâdü'd-Dîn Ebî-Bekr I b. Kara-Arslan b. Dâw. (1185-1203=18)
Melik Nizâmü'd-Dîn Ebî-Bekr II b. Ebî-Bekr I (1203-1223=20)
3 Melik Nizâmü'd-Dîn (II) İbrâhîm b. Ebî-Bekr I (1223-6.5.1124=1)
4 Melik Şemsü'd-Dewle Sül. b. İlgaazî (6.5.1124-11.11.1124=0,6,6)
5 Melik 'İzzü'd-Dîn Ahmed b. Ebî-Bekr II (11.11.1124-1234=10)

II. İL-GAAZÎLER:

Mârdîn Melikleri (1104-1409=305):

1 Melik Necmü'd-Dîn İl-Gaazî I b. Artuk (10.1104-1.11.1122=18,1)
2 Melik Hüsâmü'd-Dîn Timurtaş b. İl-Gaazî (1.11.1122-19.1.1154=31,2,18)
3. Melik Necmü'd-Dîn Alpı I b. Timurtaş (19.1.1154-20.6.1176=22,5,2)
4 Melik Kutbü'd-Dîn İl-Gaazî II b. Alpı (20.6.1176-9.9.1184=8,2,19)
5. Melik Hüsâmü'd-Dîn (II) Yavlak (Yürük)-Arslan b. İl-Gaazî (9.9.1184-1201=17)
6. Melikü'l-Mansûr Nâsıri'd-Dîn Artuk-Arslan b. İl-Gaazî (1201-1239=38)
7 Melikü's-Sa'îd Necmi'd-Dîn (II) Gaazî I b. Artuk-Arslan (1239-1260=21)
8. Melikü'l-Muzaffer Ebi'l-Feth Fahri'd-Dîn Kara-Arslan b.Gaazî (1260-1292=32)
9. Melik Şemsü'd-Dîn Dâwûd I b. Kara-Arslan (1292-1294=2)
10. Melikü'l-Mansûr (II) Necmi'd-Dîn (III) Gaazî II b. Kara-Arslan (1294-8.1312=18)
11. Melikü'l-Â'dil 'İmâdi'd-Dîn 'Alî Alpı II b. Gaazî (8.1312-8.1312=13 gün)
12. Melikü's-Sâlih Şemsi'd-Dîn (II) b. Gaazî (8.1312-1363=51)
13. Melikü'l-Mansûr (III) Ahmed I b. Şemsi'd-Dîn (1363-1367=4)
14. Melikü's-Sâlih (II) Mahmûd b. Ah. (1367=4 ay)
15. Melikü'l-Muzaffer (II) Dâwûd II b. Şemsi'd-D.b.Gaazî (1367b-1376=9)
16. Melikü'z-Zâhir Mecdi'd-Dîn Î'sâ b. Dâw. (1376-4.1407=31)
17 Melikü's-Sâlih Şihâbi'd-Dîn Ahmed II b. Dâw. (4.1407-1409=2)

III. Haleb Melikleri (1117-1124=7):

1. İl-Gaazî I b. Artuk (5.1117-1121=4)
2. Melik Ebû-Rebî' Bedri'd-Dewle Süleymân b. 'Abdi'l-Cebbâr b. Artuk (1121-27.6.1123=2)
3. Melik Nûrü'd-Dewle Gaazî Belek b. Behrâm b. Artuk (27.6.1123-6.5.1124=10,9)
4. Melik Timurtaş b. İlgaazî (6.5.1124-10.1124=0,5)

Artukoğulları (Artuqîler), Oğuzlar'ın Kayı boyundan bir oymağın beyleridir. Hânedânın atası Eksük (Eksik) Bey, Büyük Selçuklu devletinin kurulmasına hizmet etmiştir. Dil Türkçe, mezheb Sünnî-Hanefî'dir. "Melik" unvânını taşıyan ve küçük krallar olan Artuklular, Haçlılar'la savaşları ve san'at ve mîmârî eserleri hâmîliği ile şöhret kazanmışlar, mâmûr ülkelerde hüküm sürmüşlerdir. Selçuklular'dan sn. Eyyûbîler'in te'sîrine düşmüşlerdir. Sökmenîler 1182 ve İlgaazîler 1174'e kadar Selçuklular'a (Büyük, Irak, Anadolu), bu târihlerde Eyyûbîler'e, fakat arada gene Anadolu Selçukluları'na, 1250'de Memlûkler'e, 1260'da İlhanlılar'a, sonra gene Memlûkler'e, Timurlular'a, nihâyet Karakoyunlular'a tâbî olmuşlardır. Esas sâhaları bugünki Mardin, Diyarbakır, Elazığ, Tunceli, Urfa, kısmen Siirt illeridir. Kuzey Suriye (Haleb), hattâ Kuzey Irâk'a (Mûsul) da taştıkları olmuştur. Yukarıda anılan illerin de ekseriya bir kısmını ellerinde tutmuşlardır. Hânedânın büyük şahsiyyetleri, Türk târîhinin nâmlı serdârları arasında sayılan Artuk Bey'le torunu Belek Bey'dir. Başka büyük serdârlar da yetiştirmişlerdir. Bu sûretle hânedânın çeşitli dalları 1098-1409=311 yıl müddetle hükümrân olmuştur. Fakat faaliyetleri 1071 Malazgirt seferi ile başlar. Artuk Bey, bu zaferden sonra Süleymân-Şâh'ın maiyyetinde Anadolu'nun Yeşilırmak vâdîsini fethetmiştir. Fakat Süleymân-Şâh bu bölgeyi fâtihi olan Artuk Bey'e değil, kendi dayısı olan Dânişmend Gaazî'ye verince, Artuk Bey, Anadolu Fâtihi'ne kinlenerek onun yanından ayrılmış, tekrar Büyük Selçuklular'ın hizmetine girmiş ve Anadolu Fâtihi'nden intikaam almak için yıllarca beklemiştir. Nihâyet Süleymân-Şâh, Suriye'yi kuzeni Sultân Tutuş'tan (Alp-Arslan'ın oğlu) almak ve Suriye'yi Anadolu'ya katmak için Haleb'e gelince, Artuk Bey, bütün gücüyle Tutuş'u destekliyerek Anadolu Fâtihi'nin bu meydan muhârebesinde hayâtını kaybetmesinde büyük âmil olmuştur. Artuk ve büyük oğlu Sökmen (Sokman), 10 yıl Büyük Selçuklular'ın Kudüs (Filistin) vâlîliğini yapmışlardır:

1. Artuk Bey (1086-1091=5)
2. Sökmen Bey b. Artuk (1091-8.1096=5)

Eksük Bey'in 3 oğlu bilinmektedir: Alp-Kuş Bey (ölm. 1077), Sevinç Bey (bunun oğlu 1099'da amca-oğulları ile berâber Kudüs'te) ve Rüknüddîn Artuk (Artık) Bey ki, hânedâna adını vermiştir. Artuk Bey'in kızı önce Suriye Selçuklu sultânı Tutuş'la, dul kalınca 1103'te Yınal (İnal) Bey b. Anuş-Tegin Bey'le evlenmiştir. Artuk Bey'in oğullarından ikisi, Sökmen ve İlgaazî Beyler, hânedânın iki dalının atası olmuşlardır. Artuk Bey'in diğer oğulları Emînüddîn, Bedrüddewle 'Abdülcebbâr ve Behrâm Beyler'dir. Emînüddîn Bey, Mardin'de Necm. İlgaazî Bîmâristânı'nda medfundur. Oğulları Yâ'qûtî (Mardin beyi 1103-4) ve 'Alî (Mardin beyi 1104-10.1104, sn. Çapakçur beyi)

Beyler'dir. 'Abdülcebbâr Bey'in oğulları Yağıbasan (Yağısıyan) Bey (Bâlis beyi 1124) ve Ebû-Rebî' Bedriddewle Sül. Bey'dir ki, 1124'te ölmüş, 2 yıl Haleb beyi (1121-3) olmuştur, oğlu Rebî' Bey'dir. Behrâm Bey'in oğlu Belek Bey'dir.

Belek Bey: Sürûc beyi 1095-1101, 'Ane beyi 1104, ilâveten Malatya beyi 1113. Haleb ve Harrân beyi 27.6.1123-6.5.1124, Harput beyi 1121-6.5.1124 (Çubukoğlu Meh. Bey'in ölümü üzerine Hanzit beyliğine el koyup Palu'yu merkez yapdı, 1112 ve 1115'de Harput'u, 5.1123'de Harrân'ı, sn. Haleb'i ele geçirdi). 1113'te Türkiye sultânı I. Kılıç-Arslan'ın oğlu Melik Tuğrul-Arslan'ın atabeyi olmuştur. Haçlılar'a karşı ok yiyerek şehid düşen Belek Bey, Haleb'de (Makaam-ı İbr.) medfundur. 1122'de Sürûc meydan muhârebesinde Urfa kontu Joscelin de Courtenay ile Bîrecik senyörü Galeran'ı esîr etmiş, 18.4.1123'te Kudüs kralı II. Baudouin'i ve hemşîre-zâdesi Mannassé de Hierges'i Turuş meydan muhârebesinde esîr ederek "Gaazî" unvânını almıştır. Amca oğlu Süleymân'ın yerine Haleb beyi olmuş, çocuksuz ölmüştür. 1113'te I. Kılıç-Arslan ve sonra Emîr İl-Arslan'dan dul kalan Malatya Selçuklu meliki Tuğrul-Arslan'ın annesi Â'işe Hâtûn ile, 12.2.1124'te de amcası İlgaazî'den sûrî şekilde (zifâf olmaksızın) dul kalan Selçuklu prensesi Ferhunde Hâtûn (b. Melik Ridwân b. Tutuş b. Alp-Arslan) ile evlenmiştir. Ferhunde, sn. 1124'de Sül. b. İlgaazî ile evlendi, 11.11. 1124'de ondan da dul kaldı. Oğlu Şehenşâh Bey'dir.

Ummân'ı da (Güney-doğu Arabistan) fethederek Selçuklu İmparatorluğuna katan ve 1091'de ölen Artuk Bey'in oğullarından Sökmen ve İlgaazî Beyler ise, hânedân kurmuşlardır. Önce, Artuk Bey'in muhtemelen büyük oğlu olan Sökmen Bey'i ve neslini görelim.

Sökmen Bey: 5.1104'te Urfa kontları Baudouin'le Joscelin'i Belih Çayı meydân muhârebesinde yenip esîr almıştır. 1091-96'da Selçuklular'ın Kudüs (Filistin) vâlîsi idi. Sonra Kudüs, Birinci Haçlı seferi sonunda bir Fransız krallığı olmuştur. 1098'de Hısn-Keyfâ (Hasankeyf) beyi olmuştur. 10.1104'te Şam yakınlarında Karyeteyn'de ölmüştür. Oğulları İbr. (2), Dâw. (3) ve 'Alî'dir. 6.5.1124'de Palu'yu alan Dâw.'un (3) oğulları Kara-Arslan (4) ve Doğmuş Bey'dir. Çocuk ol. tahta geçen Kara-Arslan, Hısn-Keyfâ'daki türbesinde medfundur. Kızı, 12.1164'te hânedânın Mardin meliki (1176-84) II. İlgaazî ile evlenmiş ve 2 Mardin melikini doğurmuştur. Kara-Arslan'ın by. oğlu el-Hâriş, dîğer oğulları, Meh. (5) ile Harput dalının kurucusu I. Ebû-Bekr (no.B-1)'dir. Melik Meh. (A-5), II. Kılıç-Arslan'ın dâmâdıdır. 9.5.1183'ten îtibâren Âmid'i de (Diyarbakır şehri) ele geçirip Eyyûbîler'e tâbî olarak idâre etmiştir. Muhtemelen II. Kılıç-Arslan'ın torunları olan çocukları: Fülâne Hât.= Ayaz Bey (müdd. 1200), katledilen II. Sökmen (6), Mah. (7) ve Siverek Ulu Câmii'nde medfun 'Abd. Arslan Bey, Melik Mahmûd'un (7) oğlu Mewdûd (8), Hısn-Keyfâ'nın son melikidir. Hal'inden 30 yıl kd. sn. 1260'a doğru Hamâ'da ölmüştür. Hısn-Keyfâ, Eyyûbîler'e geçmiştir.

Melik Kara-Arslan'ın oğullarından I. Ebû-Bekr (B-1), ilk Harput melikidir. Ağabeyi Meh. ölünce, bu dalı, Hısn-Keyfâ'dan ayırmıştır ve ağabeyi devrinde de Harput vâlîsi bulunması îcâb eder. Yerine oğulları II. Ebû-Bekr (B-2) ve İbr. (B-3), sonra II. Ebû-Bekr'in oğlu Ah. (B-4) geçmiş, 1234'te Anadolu Selçukluları, Harput'a elkoy-

muşlardır. Esâsen Konya Selçukluları'na tâbî ol. saltanat sürüyorlardı. II. Ebû-Bekr'in oğlu Hızr Bey'in oğlu Ebü'l-Fazl Nûriddîn Artuk-Şâh Bey'dir.

Artuk Bey'in kç. oğlu İlgaazî (ıI-1) (1062?-1.11.1122=60?): yakınlarında öldüğü Meyyâfârikıyn'de (Silvan) medfundur. Büyük Selçuklular'ın Bağdâd şahnesi (askerî vâlîsi) (11.1101-4.1105) olmuş, 5.1117'de Haleb'i ele geçirmiş, 10.1104'te Mardin beyi olmuştur. 28.6.1119'da Tellü 'Afrîn meydan muhârebesinde Antakya prensi Roger ile berâber Haçlı ordusunu imhâ etmiş, 14.8.1119'da Tellü Dânis meydan muhârebesinde Kudüs kralı II. Baudouin'i yenmiştir. =1. Yel (İl) Hât. b. Tuğ-Tegin (Böri) (Yel adı "İl" şeklinde de okunabilir). =2. Ferhunde Hât b. Melik Ridwân b. Tutuş b. Alp-Arslan (Selçuqî) (izd. 1122, sûrî kaldı) (bu prenses iki yıl geçmeden İlgaazî'nin yeğeni Belek'le ve az sn. ondan dul kalarak kısa müddet için İlgaazî'nin by. oğlu Sül. ile evlendi). =3. Humâr Hât. b. Dübeys (Mezyedî).- İlgaazî Bey'in kızları: Bezmî Hât.=Böri-Tegin b. Tekeş b. Alp-Arslan (Selçuklu İmparatorluk prensi). Fülâne Hât.= Melik Tekeş b. Sultân Alp-Arslan Selçukî. Humâr (Kemâr) (Güher) Hât.= "Melikü'l-'Arab" Dübeys II b. Sadaka'l-Mezyedî (Tiflis'te şehid 1121, izd. Mardin 1120, Mezyedî meliki). Yümnâ Hât.= Inaloğlu Sâ'dü'd-Dewle İlaldı Bey (Âmid emîri: 1110a-1142=42); Yümnâ Hât.'un bu izdivaçtan oğlu: Cemâlü'd-D.Şemsi'l-Mülûk Mahmûd Bey (Âmid emîri: 1142-1183=41,1151'den ît. Artuklu-İlgaazîler'e tâbî)=Sâfiye Hât. b. Timurtaş b. İlgaazî b. Artuk (izd. 1148, ölm. 1149, hala-zâdesi).- İlgaazî Bey'in oğulları (*): Şemsüddewle Sül. Bey (Meyyâfârikıyn beyi: 1.11.1122-1124=2, Haleb nâibi: 5.1117-11.1121=4,6) (6.5.1124'de Harput'u da aldı), Ayaz Bey (1115'te Haçlılar'a karşı şehîd), Şihâbüddîn Mahmûd Bey ve en by. oğlu Timurtaş Bey (aş.bk.).

Melik Timurtaş Bey (II-2): babasının yerine Mardin meliki oldu. Amca oğlu Belek Bey şehîd olunca 5 ay da Haleb'e hâkim oldu (5-10.1124). 1151'de Diyâr-ı Bekr'deki İnaloğulları'nı (ki emîr dâmâdı idi) tâbiiyyetine aldı. 1151'de yaşlı ol. öldü. Yukarıda anılan Sâfiye Hât.'dan başka kızları: Nûre Hât.=Fahrüddîn Dewlet-Şâh Bey (Bitlis emîri) ve Fülâne Hât.=Kutbüddîn Mewdûd b. Zengî (Mûsul meliki). Timurtaş'ın 3 oğlundan yerine Alpı Bey (II-3) geçti = Sitti Razwiyye Hât. (Şâh-Ermen) (Mardin'de kendisinin Hâtûniyye Medresesi'nde medfun). 1176'da Meyyâfârikıyn'i de ele geçirip ölen Alpı Bey'e oğlu II. İlgaazî (II-4) halef oldu. 1174a'da Re'sü'l-'Ayn beyi olmuştu. Annesinin medresesinde medfundur. =Bint Kara-Arslan Artuqî (izd. 12.1164) (bu prenses dul kalınca 1185'te İlgaazî'nin memlûkü Emîr Nizâmüddîn Alp-Kuş Bey'le evlendi). II. İlgaazî'nin kızları: Hât.=Melikü'l-Mu'izz (Eyyûbî) (izd.10.1182) ve Hât.=Melikü'l-'Azîz 'Osmân b. Salâhiddîn Eyyûbî. II. İlgaazî'ye oğulları Yavlak-Arslan (II-5) ile Artuk-Arslan (II-6) halef oldular. Yavlak (Yürük)-Arslan (1174?-1201=27?), 10 yaşlarında, babasının mânevî evlâdı olan ve üvey babası da olan Emîr Alp-Kuş Bey'in niyâbetinde (1184-1205a=21, katl) cülûs etti. 17 yıllık saltanatı ve kardeşi Artuk-Arslan da ilk 4 yıllık saltanatı boyunca bu zorâki niyâbetten kurtulamadılar. Artuk-Arslan'ın uzun saltanatını oğlu I. Gaazî (II-7), onun oğlu Kara-Arslan (II-8), onun oğulları I. Dâw. (II-9) ve II. Gaazî (II-10), II. Gaazî'nin oğulları II. Alpı (II-11) ve Şemsüddîn (II-12) tâkıyb ettiler. II. Gaazî'nin kızı Dünyâ Hât., 1309'da İlhan (1304-16) Ulcaytu Muh. Hudâbende ile

---

(*) İlgaazî'nin mânevî oğlu: 'Ömer Hâss Bey, Timurtaş Bey'in Haleb şahne'si: 6.1124.

evlendi. Sonra tahta Şemsüddîn'in (II-12) oğlu I. Aḥ. (II-13), bunun oğlu Maḥ. (II-14), Şemsüddîn'in dîğer oğlu II. Dâw. (II-15) geçtiler. Şemsüddîn'in kızı, İlhanlılar'ın Âmid emîri İbr.-Şâh Sutay (1339-50) ile evlendi. Sonra II. Dâw.'un oğulları Î'sâ (II-16) ve II. Aḥ. (II-17) melik oldular. Î'sâ, 1.1394'te Timur'a esir düştü, Sulṭâniyye'ye götürülüp 3 yıl esir tutuldu, sn. salıverildi, Akkoyunlular'ca öldürüldü. Kardeşi II. Aḥ., Mardin'de 2 yıl tutunabildi. Mardin, Karakoyunlular'ca ilhâk edildi. Karakoyunlular, II. Aḥ.'i Mûsul vâlîleri yaptılar. Orada 6.1409'da 2 yıllık vâlîlikten sn. öldü. Karakoyunlu sultânı Kara Yûsuf Bey'in dâmâdı idi. II. Aḥ.de bir kızını Kara Yûsuf'a verdi. Oğlu ise 1407'den önce öldü. Böylece Anadolu'nun Fethi (1071) ile ortaya çıkan mârûf bir Türkmen hânedânı, Artukoğulları, XV. asrın ilk yıllarında, İstanbul'un Fethi'nden önce, târîhe karıştı (Claude Cahen, *Preottoman Turkey* Y. Moran trc., *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, İst. 1979; A.M., *Le Diyâr Bakr au Temps des Premiers Urtukides*, *JA*, CCXXVII, Paris 1935, 219-76).

5. İnaloğulları (1095? 1183)

İnaloğulları, 1095?-1183=88? müddetle Âmid (Diyarbakır) merkez olmak üzere Diyâr-ı Bekr'de hüküm sürmüş, Selçuklu atabeylerinden bir Türkmen hânedânıdır. Dilleri Türkçe, mezhebleri Sünnî-Ḥanefî'dir. 1151'de kadar Irak Selçukluları'na, dolayısıyle Büyük Selçuklular'a, bâzan Anadolu Selçukluları'na, 1151'de Mardin ve Meyyâfârikıyn meliklerine, Artukoğulları'na tâbî olmuşlardır; Artuklu melikleri de esâsen tâbî hükümdarlardı. Bu prenslerin 4.'sü olan İlaldı, Artuklu meliki II. İlgaazî'nin kızı Yümnâ Hât. ile evlenmiş ve bu izdivaçtan 5. prens olan Maḥmûd doğmuştur. Bu zât da Artuklu Melik Timurtaş'ın kızı Ṣâfiye Hât. ile yâni kuzini ile 1148'de evlenmiş, bu prenses 1149'da öldürülmüştür. Eyyûbîler, Âmid emâretini ilhâk etmişlerdir.

1. Emîr Ṣadr Bey (1095?-1096?=1?)
2. Emîr İnal Bey (kardeşi) (1096?-1098?=2?)
3. Emîr Faḫrüddewle İbr. Bey b. İnal (1098?-1110a=12?)
4. Emîr Ebû-Manṣûr Sâdi'd-Dewle İl-Aldı b. İbr. (1110a-1142=32)
5. Emîr Cemâlü'd-D. Şemsi'l-Mülûk Maḥmûd b. İlaldı (1142-1183=41)

İlaldı'nın by. oğlu Manṣûr Bey'dir. 1140?-1183=43? yıl müddetle İnaloğulları'nın "Nîsânoğulları" denen diktatör-vezîrleri zuhûr etmiştir:

1. Müeyyidü'd-D.Ebî-'Aliyyi'l-Ḥas.b.Aḥ. b.Nîsân (1140?-1156=16?)
2. Cemâlü'd-Dewle Kemâli'd-D.Ebi'l-Kaas. 'Alî b. Müeyyedi'd-D. (1156-1179=23)
3. Bahâüddîn Mes'ûd b. 'Alî (1179-1183=4)

'Alî (no.2), 1162'de Bitlis emîri Dılmaçoğlu Faḫrüddewle Dewlet-Şâh'ın hemşîresiyle evlenmiştir. By. oğlu el-Kaas.'dir. Müeyyedüddîn'in (no.1) kç. oğlu 'İzzüddewle Ebî-Naṣr ise, Ḥiṣn-Egil beyidir (1059-1073=14). Oğlu Esedüddîn Naṣr, 1073'te bu beylikte babasına halef oldu. 1183'te Nîsânoğulları da, efendileri İnaloğulları gibi Eyyûbîler'ce ortadan kaldırıldılar. Egil, Dicle kasabasının eski adıdır ki bugün Diyarbakır'da ilçe merkezidir.

6. Dılmaçoğulları (1084?- 1192)

Dılmaçoğulları veyâ Bitlis (Bidlîs) Atabeyleri, 1084?-1192=108? yıl müddetle Bitlis'te hüküm sürmüş Türkmen prensleridir. Dilleri Türkçe ve mezhebleri Sünnî-Ḥanefî'dir. Bu atabey-emîrler, ekseriyâ Âmid'de (Diyâr-ı Bekr) hüküm süren hânedâna tâbî olmuşlardır. Bitlis'i Ahlat emîrlerine bırakarak 1192'de saltanatlarını sona erdirmiş Selçuklu atabeyleridir. Hânedâna adını veren Dılmaç (Dimlaç, Demleç) ve oğlu Meḥemmed Beyler, Anadolu'nun fethine katılan kumandanlardandır. 1100'e doğru Siirt'i de ele geçirmişlerdir. Gene 1100'e doğru Erzen'i ele geçirmişler, 1192'de Bitlis'i bıraktıktan sonra bir müddet de bu kasabada emîrlik yapmışlardır.

1. Emîr Atabey Meḥemmed Bey b. Dılmaç Bey (1084?-1090?=6?)
2. Ḥüsâmü'd-Dewle Yel-tegin Bey b. Meḥ. (1090?-1100?=10?)
3. Şemsü'd-Dewle Togan-Arslan Bey b. Yel-tegin (1100?-1138=38?)
4. Ḥüsâmü'd-Dewle II Kurtı Bey b. Togan (1138-15.2.1146=12)
5. Şemsü'd-D.Yâ'qût-Arslan Bey b. Kurtı (15.2.1146-1148=2)
6. Faḫrü'd-D.Dewlet-Şâh Bey b. Togan (1148-1180?=32?)
7. Fülân Bey b. Dewlet-Şâh (1180?-1192=12)

Son emîr (7), 1192'den sonra Erzen'e çekilip emîrlik yapmıştır. Bunun kızkardeşi Artukoğlu Nâṣırüddîn b. Kara-Arslan'la evlenmiştir. Togan-Arslan'ın (3) kızı ise, İnaloğulları'nın Âmid diktatör-vezîri (1156-79=23) Cemâlüddewle Kemâliddîn Ebi'l-Kaasim 'Alî ile 1162'de evlenmiş ve bu izdivaçtan Nîsânoğulları'nın son diktatör-vezîri Mes'ûd (1179-83) doğmuştur.

Bitlis atabeylerine "Bidlîs-Şâhlar" da denir. Selçuklular'ın tâbii veyâ tâbiinin tâbii olan bu kudretli emîrlerden Dewlet-Şâh, Artukoğlu Melik Timurtaş'ın kızı Nûre Hât. ile evlenmiştir. Togan-Arslan'a Arabca kaynaklarda "el-Aḥdeb" lakabı verilmektedir.

7. Çubukoğulları (1085 1112)

1. Çubuk Bey (1085-1092=7)
2. Meḥemmed Bey b. Çubuk (1092-1112=20)

Çubuk Bey'le oğlundan ibâret olan Çubukoğulları, Ḫanzit beyleri ve Selçuklu serdârlarıdır. Anadolu'nun Fethi'ne iştirâk etmişlerdir. Çubuk Bey, "Ḫanzit" denen Murat suyu vâdîsini, bilhassa vâdîninin kuzey kıyılarını, Palu-Genç arasını, Çemişkezek'i, Eğin (Kemâliye) ve Arabgir'i, yâni Batı Fırat'ın batı kıyılarını fethetmiş ve buraların beyliği kendisine verilmiştir. Bu Türkmen prensleri, Sünnî-Ḥanefî'dir. Merkezleri Çemişkezek'tir. Anadolu Selçukluları'na tâbî olarak 1085-1112=27 yıl müddetle hüküm sürmüşler, 1112'de Artukoğlu Belek Bey'e bu yörenin beyliği verilmiştir. Çubuk Bey, 4.5.1085'te Selçuklular'ca Âmid (Diyarbakır şehri) şaḫnesi (askerî vâlîsi) yapılmış, 1092'de Selçuklular hesâbına Yemen'i fethe gitmiş, dönmemiş, beyliği oğluna kalmıştır.

8. Ermen-Şâhlar (1100 1207)

1. Sökmen I Kuṭbî (1100-9.1111=11)
2. Ẓahîrü'd-D.İbr. Şâh-Ermen b. Sökmen (9.1111-1127=15)
3. Aḥ.Şâh-Ermen b. Sökmen (1127-1128=0,6)
4. Nâṣırü'd-D. (Ẓahîrü'd-D.) Sökmen II Ermen-Şâh b. İbr. (1128-10.7.1185=57)
5. Seyfü'd-D. Begtimur Ermen-Şâh (b. İbr.) (10.7.1185-5.1193=7,10)
6. Bedrü'd-D.Aksungur Hezâr-Dînârî Ermen-Şâh (5.1193-1198=5)
7. Şücâ'ü'd-D. Kutlug Ermen-Şâh (b.Sökmen II) (1198=1 hafta)
8. el-Melikü'l-Manṣûr Meḥemmed Ermen-Şâh b. Begtimur (1198-1206=8)
9. 'İzzü'd-D. Balaban Ermen-Şâh (b.Sökmen II) (1206-1207=1)

Bu büyük prenslik veyâ küçük krallığın merkezi, Van Gölü'nün kuzey-batı kıyısında Aḫlâṭ'tır. Erciş, Âdilcevâz, Malazgirt, Muş, Van, Vestân, Bargiri'ye de hâkim oldular. Beylerin adları sonuna "Ermen-Şâh" gelir ki "Ermeniyye Şâhı" mânâsındadır. Arablar'ın Ermeniyye dediği bölgenin bir kısmıdır. Hânedân Türk ve Sünnî-Ḥanefî, dilleri Türkçe'dir. 1100-1207=107 yıl müddetle devâm etmiştir. Hânedânın kurucusu Sökmen Bey, bu çevrede fütûhatta bulunmuş bir Selçuklu beyidir. Eyyûbîler, 1207'de Ermen-Şâhlar'a son vermişlerdir. Ahlât'ı Merwânîler'den alan 'İmâdüddîn Ermen-Şâhlar, Selçuklular'a, 1180'e doğru bir ara Eyyûbîler'e tâbî olmuşlardır. Eyyûbîler'ce ilhâk edilmişlerdir.

I. Sökmen (no.1), Selçuklu İmparatorluk prensi Melik Kuṭbüddîn İsmâîl Bey'in Türk memlûkü ve mânevî oğludur. 1094'te katledilen Melik İsm. (b. Melik Yâkutî b. Sul. Çağrı Bey), merkezi Gence olmak üzere Azerbaycân, Arrân, Ermeniyye bölgelerinin vâlîsi ve bu bölgelerde fütûhâtta bulunmuş bir prensti. Sökmen'in kızı Sökmeniyye Hâtûn, 'İmâdüddîn Zengî ile evlendi ve Selçuklu şehzâdesi Melik Ferruḫ Şâh'ın dadısı oldu. I. Sökmen'e iki oğlu (2,3) halef olmuş, sn. tahta İbr. Şâh-Ermen'in oğlu II. Sökmen (4) geçmiştir. 1212'de sağ bir kızı vardır. I. Sökmen (1), İnanç Hât.b.Erkmen Bey'le evlenmiştir ki, bu prenses, iki oğlunun tahta geçtiğini gördükten sn., torunu II. Sökmen'e nâibe olmuş, 1134'te katledilmiştir. II. Sökmen, 57 yıl saltanatıyla ünlüdür, 6 yaşında tahta oturmuştur. Saltukoğulları'ndan (Erzurum) Şâh-Bânû Hât. ile evlenmiştir. İlk 6 yılı baba-annesinin niyâbeti altındadır (1128-34). No.3 kızı Zeyneb Hâtûn (ölm. 1166), Mardin Artuklu meliki (1152-76) Necmüddîn Alpı ile evlenmiş ve sonraki Artuklu meliki İlgaazî'yi doğurmuştur. 6. Ermen-Şâh olan Aksungur, İbr.Şâh-Ermen'in kölesi ve mânevî oğludur. 5. Ermen-Şâh, ölümünden az önce el-Melikü'n-Nâṣır Ṣalâḥu'd-D. 'Abdi'l-'Azîz unvânlarını aldı. 5. Ermen-Şâh olan Begtimur'un kızı 'Aynâ Hât. ile evlidir. Begtimur da, İbr. Şâh-Ermen'in dîğer kölesi (gulâm), mânevî oğlu ve beyidir, dâmâdı olan Aksungur tar. öldürülmüştür. 8. Ermen-Şâh olan Meḥ., Begtimur'un oğludur. Begtimur'un dîğer kızı Mü'mine Hât., Şemsüddîn Muḥ. Cihân-Pehlewân b. İldeniz'le evlenmiştir (Âzerbaycân atabeyi). Dîğer kızı Erzurum

Selçuklu meliki Tuğrul'un eşidir. 7. ve 9. Ermen-Şâhlar, Kutlug ve katledilen Balaban ise, II. Sökmen'in mânevî oğullarıdır. No.8, 7 yaşında Şücâeddîn Kutluğ Kıpçak niyâbetinde tahta çıktı, nâib bir müddet sn. no.8 tar. öldürüldü. No.8 de halefince öldürüldü. No.9, Erzurum Selçuklu melîki Tuğrul-Şâh tar. Muş'da öldürüldü. Ermen-Şâhlar, 1109a-1115 arasında Meyyâfârikıyn'i (Silvan) de elde tutmuşlardır. Fâruk Sümer, Ahlât-Şâhlar demişdir (*Belleten*, L-197, 8.1986, 447-94).

Osmânoğulları'nın (b.bk.) ataları Kayıhânoğulları, Ahlat'ta Ermen-Şâhlar'ın beyleri idiler (1074-1230), Ertuğrul Gazi bu devletin tab'ası olarak Ahlat'ta doğdu.

9. Sutaylar (1312 - 1350)

1. Sutay Noyan (1312-1332=20)
2. Barımtay Bey b. Sutay (1332-1339=7)
3. İbr.-Şâh Bey b. Barımtay (1339-1350=11)

1312-1350=38 yıl müddetle Âmid (Diyarbakır şehri) merkez olmak üzere, 1343'te mülklerine Mûsul'u da katarak Diyâr-ı Bekr bölgesinde emîrlik yapan Sutaylar, Türkçe konuşan, Sünnî-Hanefî mezhebinden bir Moğol âilesidir. İlhanlılar'a, sn. Celâyirliler'e tâbî olmuşlardır. Sutay Noyan, bir İlhanlı kumandanıdır. Gerçekte İlhanlılar'ın Diyâr-ı Bekr vâlîsi iken, 1332'de yönettiği bölge, karışıklık devresine giren İlhanlılar'ca, oğluna, sn. torununa bırakılmıştır.

İbr.- Şâh (3), Artukoğlu Melikü's-Sâlih Şemsüddîn (Mardin) kızı ile evlenmiştir. O ölünce Diyâr-ı Bekr, Celâyirliler'ce ilhâk edilmiştir. İbr.- Şâh'ın kardeşi 'Arab-Şâh Bey'dir. Sutay Noyan'ın dîğer oğulları ise Fulad Bey ve 1343'te katledilen Hacı Togay Bey, bunun oğulları Pîr-Mehemmed Bey ve Pîr (Şeyh)-Hasan Bey'dir. Erzurum Hasankale'si, bu beyin adını taşımaktadır.

10. Râhatoğulları (XIII XIV. Asırlar)

Râhatoğulları, merkezi Sivas olmak üzere, Anadolu Selçukluları'nın, İlhanlılar'ın ve Eretnaoğulları'nın Sivas bölgesi vâlîleridir. Bu emîrlerin dili Türkçe ve mezhebleri Sünnî-Hanefî'dir. Âilenin vâlîlik kronolojisini yapmak mümkin olmamaktadır. Âilenin bilinen üyeleri ve eldeki târihler, şöyledir:

Hattâb Bey, bunun oğlu Râhat Bey, bunun oğlu Kemâlüddîn Ah. Bey, bunun oğulları: 'Alâ'üddîn 'Alî Bey (1288'de hayatta) (=Bint Dulkadıroğlu Süli Bey) (kızı=Dulkadıroğlu Nâsırüddîn Mehmed Bey), Rüknüddîn Hattâb Bey (1320'de hayatta) (oğlu 'Ömer Bey, bunun kızı Dilşâd Hât.), 'İzzüddîn Hüs. Bey (1320'de hayatta) (oğlu 2.1328'de ölen 'Abdülwehhâb Bey, bunun oğlu 1377'de hayatta olan Şeyh-Has. Bey), Şemsüddîn Mehemmed Bey (oğulları: Ziyâüddîn Mahmûd, 'Abd. ve Nasrullâh Beyler). Âileden Çakırca Bey oğlu Şerefüddîn Ahmed Bey de 1326'da hayattadır.

11. Eretnaoğulları (1327 1381)

Hânedânın kurucusunun adının aslen "Ertene" olduğu, "Ertana", oradan "Eretna" hâline dönüştüğü anlaşılıyor. Galat-ı meşhûr olduğu için burada "Eretna" şekli tercîh edildi. Sivas, sonra Kayseri'yi taht şehri yapan bu hânedân, Türk ve Sünnî-Ḥanefî'dir. Dilleri Türkçe'dir. Türkler'in Oğuz boyundan değil, Uygur boyundandır. 10.1327-2.1381=53,4 müddetle hükümrân olmuştur. 1327-1335'te İlhanlılar'a tâbî, daha doğrusu onların Orta Anadolu'nun doğu kesimi umûmî vâlîleri idiler. 1338a-1343 arasında 5 yıl kadar da Memlûkler'e (Mısır) tâbî olmuşlardır. 1343-1381 arasında tamâmen müstakil krallık hâlindedirler. Sâha: Erzurum, Erzincan, Tokat, Amasya, Samsun, Ankara, Niğde, Kayseri, Sivas, Çorum, Bayburt, Şarkîkarahisar, Niksar, Merzifon, Aksaray, Dârende, Devekarahisar, Yozgat, Tunceli, Samsun, Gümüşhâne, bugünki Giresun ilinin güney ile Malatya ilinin kuzey kesimleri, yaklaşık 214.000 km^2. 1360'a doğru devlet, ancak 142.000 km^2 bir yer işgal ediyordu ve Ankara, Niğde, Kırşehir, Nevşehir, Samsun gibi toprakları Anadolu Türkmen Beylikleri'ne kaptırmıştı. 1375'te Kayseri de geçici olarak Karamanoğulları'na intikal etti.

1. Sulṭân 'Alâ'ü'd-D. (Seyfü'd-D.) Eretna Bey (10.1327-3.1352=24,5)
2. Sulṭân Gıyâs̱ü'd-D. Meḥmed Bey I (3.1352-1365=13)
3. Sulṭân 'Alâ'ü'd-D.'Alî Bey (1365-8.1380=15)
4. Sulṭân Meḥmed Bey II (8.1380-2.1381=0,6)

Eretna Bey'in (no.1) babası Câ'fer Bey, İlhanlılar hizmetindeki Uygur beylerinden idi. Kayseri'de ölmüştür. Kardeşi 'Alî Bey ve kızkardeşi, Karaman beyi (1250?-1256?) Nûre-Sûfî Bey'in zevcesidir (bk. Karamanoğulları). Câ'fer Bey'in dâmâdı, Emîr Çoban'ın oğlu Emîr Demirtaş'tır ki, bu zât, Mısır'a kaçarken, Anadolu vâlîsi olarak, kayın-birâderi Eretna Bey'i yerine bırakmış ve Eretna saltanatı bu sûretle başlamıştır (10.1327). Câ'fer Bey'in bir dîğer oğlu ve bunun oğlu Ferîdûn Bey vardır ki, 1381'de müddeî olmuş, 1392'de öldürülmüştür. Câ'fer Bey'in bir oğlu da Barak Bey'dir ki, hânedânın Erzincan dalının atasıdır.

Eretna Bey, Câ'fer Bey'in 3. oğludur. Kayseri'de Köşk Türbesi'nde medfundur. Câ'fer Bey'in büyük oğlu Sengtâz Bey, 2. oğlu Torumtaz Bey ve bir dîğer oğlu (belki Ferîdûn Bey'in babası) H̱alîl Bey'dir ki, hepsi Olcaytu İlhan'ın beyleridir. Eretna Bey'in zevceleri: =1. Süli-Paşa Hât.(ölm.1339, Köşk Türbesi'nde) (Şeyẖ-Ḥasan'ın annesi). =2. Isfahân-Şâh Hât. (Celâyir hânedânının akrabâsı) (ölm. Sivas, 1380'den sn.). =3. Toga Ağa Hât. (Büyük Şeyh Hasan Celâyir'in akrabâsı). Eretna Bey'in by. oğlu Bedrüddîn Şeyh-Hasan Bey'dir (vel. 10.1327-12.1347=20,2), katledilmiş, Sivas'ta Güdük-Minâre Türbesi'ne gömülmüştür. 2. oğul Zeynüddîn Câ'fer Bey, 1352'de müddeî olmuş ve Mısır'a ilticâ etmiştir. Şeyh-Hasan Bey'in zevcesi Mardin meliki Sâliḥ Şemsüddîn'in kızıdır; fakat 2.1347'deki bu izdivaç sûrî kalmış, zifâf olmamış, bu prenses, 1.1348'de kayın-birâderi Câ'fer Bey'le evlenmiştir. Eretna Bey'in yerine, 3. oğlu I. Meḥmed (no.2) geçmiştir.

I. Meḥmed Bey (1340?-1365=25?), öldürülmüştür. Babasının yanında medfundur. Çocuk olduğu için, Vezîr Ḫoca 'Alî-Şâh (katli 1364) nâib olmuştur ki, bunun oğlu Ḫo-

ca İbr., 10 yıl Sivas vâlîliği yapmıştır (1365-75). I. Meḥmed'in dâmâdı, Kadı Bürhânüddîn'dir (aş.bk.). Küçük oğlu Eretna Bey ve bunun oğulları İsen Buğa ve Gaazî Beyler'dir ki, ilki Niğde'deki türbesindedir. I. Meḥmed'in yerine oğlu 'Alî Bey (no.3) geçmiştir (vel. 1352-65=13). Kazova'da ölmüş, babasının yanına defnedilmiştir. Bu zâtın zevcesi, dul kalınca, 1381'de Babukoğlu 'Alî Paşa ile evlenmiştir. 'Alî Bey'in oğlu ve halefi II. Meḥ.'dir. (no.4) (1373-1390=17). II. Meḥ., amcası Eretna Bey'den (vel. 1365-73=8) sn., doğar doğmaz vel. (1373-8.1380=7) olmuş, 7 yaşında tahta çıkmış, 6 ay sn. hal' edilmiş, Eretna devletine, eniştesi (halasının zevci) Kadı Bürhânüddîn vâris olmuştur.

II. Meḥ.'in çocukları: Aḥ.Bey (ölm. 1434, oğlu Meḥ. B., ölm. 1443, bunun oğlu Aḥ.B., ölm. 1477, bunun oğlu Koca 'Alî Paşa, Tokat'ta Alipaşa Câmii'nde), Yûs. Çel. (ölm. 1435a), Fâṭıma Hât. (ölm. 1431), Â'işe Hât. (ölm. 1437a), Nesl-i Ḫân Hât. (ölm. 1456). II. Meḥ.'in bir dâmâdı, Melik Rüknüddîn Kılıç-Arslan (VI) Bey b. Melik Mes'ûd b. Melik Altunbaş b. Sultân Mes'ûd (II)'dur *(Amasya Târîhi,* III, 83, 96) (bk. Anadolu Selçukluları). Bu zât, Şarkîkarahisâr (Şebinkarahisar) beyi iken, II. Meḥmed'e nâib oldu, 12.1380'de katli üzerine, Kadı Bürhânüddîn, nâibliğe geçti. Kılıç-Arslan Bey'in kardeşi Melik Keyḫusrew Bey'le onunla berâber, dîğer kardeşi Melik Zünnûn Bey de (Koyulhisar beyi) 12.1381'de katledildiler. Melik Kılıç-Arslan'ın, II. Mehmed'in kızlarından biriyle sûrî şekilde nikâhlanması îcâb eder, zîrâ o târihte II. Meḥmed Bey'in kızlarının çocuk, hattâ bebek oldukları âşikârdır; yâhût Kılıç-Arslan Bey, II. Meḥmed'in kızı ile değil, kızkardeşi ile evli olabilir.

Eretna Bey'in kardeşi Barak Bey'in oğulları galat olarak adı "Muṭahharten" ve "Ṭaharten" şekillerinde de geçen Muṭahharüddîn Bey'le Pîr-Meḥmed Bey'dir. Barak Bey'in dâmâdı ise, Kılıç-Arslan (VI) Bey'in kardeşi, son Selçuklu prenslerinden Melik Zü'n-Nûn Bey'dir (Koyulhisar beyi 1380-1). Bu zâtın oğlu Şeyḫ-'Alî Bey (Erzincan beyi 12.1403-1409=7) ve bunun da oğlu Şeyḫ-Ḥasan Bey'dir (Erzincan beyi 1409-4.1410=1). Adı bilinen son Selçuklu imparatorluk prensi olan Melik Şeyḫ-Ḥasan Bey, son Anadolu Selçuklu sultânı II. Mes'ûd'un torununun torununun oğlu ve Selçuk Bey'in 17. kuşaktan torunudur. 1410'da Erzincan'ı kaybedince, Karakoyunlular'ın bir Erzurum kazâsının beyi olmuştur. Erzincan ise, Karakoyunlu beyi olarak kardeşi Yâr-'Alî'ye verilmiştir.

Mutahharüddîn Bey b. Barak Bey b.Câ'fer Bey, Timur'un adamı ve Yıldırım Bâyezîd'in hasmı olarak Osmanlı târihlerinde anılır. Hem Trabzon İmparatoruna (III. Alexios Komnenos'un Theodora Kantakuzina'dan doğma kızı ile evlendi), hem Akkoyunlu Aḥmed Bey'e dâmâd olarak onların da desteğini elde etmiş, Timur'un adamları olan Akkoyunlular'ın yanında ve Timur'a hasım, Osmanlı'ya müttefik olan Karakoyunlular'ın karşısında yer almıştır. En geniş şekliyle Erzincan (1381), Bayburt, Kemah, İspir, Erzurum, Tercan'ı ele geçirmiş, Koyulhisar, Çemişkezek, Şarkîkarahisar beylerini tâbiiyyetine almış, Trabzon İmparatorunu da harâca bağlamıştır. 1387'de Timur'a tâbî olmuştur. Erzurum'u, Kayseri'de Eretna saltanatı çökerken, yaklaşık 1379 sıralarında ele geçirmiş, 1.7.1389'da ilâveten Timur'un Erzurum vâlîsi olmuş, fakat Erzincan, Kemah ve çevresini 7.1401-28.7.1402 arasında Osmanoğlu Yıldırım Bâyezîd ondan almış,

Mutahharüddîn'i Erzurum'a atmıştır. İlk zamanlarında Bayburt'a da hâkim olmuştur. 1399 sonunda Karabağ'a giderek Timur tarafından kabûl edilmiştir. 7.1401'de Yıldırım, âilesinden bir kaç kişiyi tevkıyf ederek Bursa'ya sürmüştür. 28.7.1402 Ankara muhârebesine, Timur'un beylerinden biri sıfatıyle katılmıştır. Ölünce yerine yeğeni (kızkardeşinin oğlu) Selçukoğlu Melik Şeyh-'Alî, sonra bunun oğlu Melik Şeyh-Hasan, sonra bunun kardeşi Melik Yâr-'Alî Erzincan beyi olmuşlardır. 1420'ye doğru Selçuklular'ın 1403'den beri devâm eden Erzincan beyliği sona ermiş, Erzincan, Karakoyunlular'a, Akkoyunlular'a, sonunda tekrâr Osmanlılar'a geçmiştir. Erzincan beyleri şunlardır:

1. Eretnaoğlu Mutahharüddîn Bey (1379-7.1401+28.7.1402-12.1403=23)
2. Selçukoğlu Melik Şeyh-'Alî Bey (1'in hemşîre-zâdesi) (12.1403-1409=7)
3. Selçukoğlu Melik Şeyh-Hasan Bey b. Şeyh-'Alî (1409-4.1410=1)
4. Selçukoğlu Melik Yâr-'Alî Bey b. Şeyh-'Alî (4.1410-1420=10)

12. Kadı Bürhânüddîn (1381 1398)

Eretnaoğulları saltanatını ele geçirip onlara halef olan Kadı Burhânüddîn, Eretnaoğulları'nın dâmâdıdır. Üstelik damarlarında Selçuklu kanı da taşımaktadır.

1. Sultân Ebü'l-'Abbâs Ebü'l-Feth Kaadî Bürhânü'd-Dîn Ahmed (2.1381-3.7.1398=17,6)
2. 'Alâ'ü'd-Dîn 'Alî Zeynü'l-Â'bidîn Bey (3.7.1398-8.1398=bir kaç hafta).

2. 1381-3.8.1398=17,6 müddetle devâm eden bu hânedân, Oğuzlar'ın Salur boyundan ve Sünnî-Hanefî, dilleri Türkçe'dir. Taht şehri Sivas'tır. Eretna devletinin yerine geçmiş, 3.8.1398'de Osmanlılar'ca ilhâk edilmiş, Yıldırım Bâyezîd'in oğullarından - müstakbel pâdişâh- Şehzâde Mehmed Çelebî, Sivas vâlîsi olmuştur. Timur'a karşı olan ve kudretli bir krallık kuran Bürhânüddîn, Osmanlılar'la işbirliği yapamamıştır. 1381-4 arasında Kayseri, Karamanoğulları'nca işgal edilmiştir (vâlî: Cüneyd Bey b. 'Ömer Bey). Hânedânın atası, XII. asırda yaşıyan Salur boyundan Sevinç'tir. Bunun oğlu Resûl'ün oğulları: Muhammed Hârezmî ve Celâlüddîn Müstewfî (oğlu 'Abd. Çel., bunun oğlu Yûs.Çel.), Resûl'ün kızı, II. Sultân 'İzzüddîn Keykâwûs ile evlenmiştir. Muh. Hârezmî, 1230 sıralarında Harzem'den Anadolu'ya gelip Kastamonu'ya yerleşmiştir. Oğlu Kadı Celâlüddîn Habîb (1230?-6.1277), Kastamonu'da doğmuş, Kayseri kadısı olmuş, katledilmiştir. Son görevi Selçuklu kaadi'l-kuzâtlığıdır. Selçuklu vezîri Kadı Cemâlüddîn Mehemmed Hotenî'ye dâmâd olmuştur. Bunun oğlu Kadı Hüsâmüddîn Hüseyn, 1277-1302 arasında Kayseri kadılığı yapmıştır. Oğlu Kadı Sirâcüddîn Sül.'dır ki bu da 1302-1351 arasında Kayseri kadısı olmuş, II. Keykâwûs'un kızının bir Moğol noyanından olma kızı ile evlenmiştir. Kızından torunu Ah.Çel. ve bir oğlundan torunu Must. Çel., dîğer oğlu Şemsüddîn Mehmed'dir. 1363'te hacı olmuş, 1364'te dönerken Ma'arra'da ölmüştür. 1351-64 arasında Kayseri kadılığı yapmıştır. Ana tarafından II. Keykâwûs'un torunu olan Şemsüddîn Mehmed, Nizâmüddîn 'Abd. Çel. b. Celâlüddin Mahmûd Müstewfî'nin kızı ile evlenmiştir ki, 1347'de ölen bu hanım, Kadı Bürhânüddîn'in annesidir. Bu hanımın kardeşi Emîr Yûs. Çel. (katli 1388), bunun oğulları Hüsâmüddîn Has. Çel. ve Sinân Çel., bu sonunucunun oğulları da Emîr Has. B. ile Emîr Celâlüddin

Maḥmûd Bey'dir. Şemsüddîn Meḥmed'in kızının oğlu Şeyḫ Muzafferüddîn Müeyyed, 1384'te Kayseri vâlîsi olmuş, 1396'da bu görevde öldürülmüştür ki Kadı Bürhânüddîn'in hemşîre-zâdesidir. Bu sûretle bu âile, babadan oğula 5 batından 5 zât ile 1270?-1381 arasında bir asırdan fazla Kayseri kadılığını inhisârında tutarak nüfuz kazanmıştır.

II. Keykâwûs'un kızının kızının oğlunun oğlu olan Kadı Bürhânüddîn (Kayseri, 8.1.1345-Sivas hârici, 3.7.1398=53,5,26), 1363'te babasıyla hacı, onun ölümünde 1365'te 20 yaşında Kayseri kadısı, Eretna sultânına sırasıyle vezîr (başbakan), atabey (saltanat nâibi) olmuş, az sonra tahta çıkmıştır. Vezirliği 7.1378, nâibliği 1380'dedir. Bir kısım tahsîlini Şam'da (14 ay), Ḥaleb'de (1358), sonra Kaahire'de, Mekke'de (1364) yapmıştır. 3 dilde şâir, müellif, âlimdir. Beklenmedik şekilde Akkoyunlular'la bir meydan muhârebesinde ölmüş, fakat mülküne Akkoyunlular değil, Yıldırım Bâyezîd el koymuş, Akkoyunlular'la Osmanlılar'ın arası büsbütün açılmıştır. Sivas'taki türbesinde medfundur. Zevceleri: =1. Bint Meḥ. I Eretna (izd. 1364), =2. Bint Dulkadıroğlu Süli Bey, =3. Bint Hacı Emîr-zâde Sül. B. (Ordu ve Giresun beyi). Kadı Bürhânüddîn, mühim bir şahsiyyettir. Eserleri: 1- *İksîrü's-Sa'âdât fî Esrâri'l-İbâdât* (Ar.), Ayasofya 1.658, te'lîfi 1395-6 kışı, Sivas; 2 Tr. trc. si var: İlkini Kadı Bürhânüddîn 1396'da yaptırmış, sn. Timurtaş Paşa-z. Umur B. tekrar terceme etmiştir. 2- *Tercîhü'l-Tawżîḥ* (Ar.), 5.1397'de te'lîfi bitmiş, fıkh'tandır, müellifin hayâtında yazılmış bir nüsha Râgıb Pş. 381'dedir. 3- Tr. *Dîwân*, 1393 târihli nüsha British Museum'dadır ve şâirin şahsına âiddir, faksimilesi T.D.K. tar. yayınlanmış, seçmeler Cenâb Şehâbeddîn Bey, tamâmı transkripsiyonla 1981'de M.Ergin tar. yayınlanmıştır. Büyük bir dîvân olup, Türkçe'nin henüz Osmanlı ve Âzerî lehçelerine ayrışmadığı bir devrin mühim edebî mahsûlüdür.

Kadı Bürhânüddîn'in kızları: 1. Ḥabîbe Selçuk Hât. (ölm. 1447) (med. Sivas) = Dulkadıroğlu Süli B. 2. Râbi'a Hât. (ölm. Tokat 1426) = Mezîd B.b. Ḥacı B. (ölm. Tokat 1432, zevcesi ile aynı türbede). 3. Mıṣır Hât. = Dulkadıroğlu Nâṣırüddîn Meḥmed B. (1366-1443, salt. 30.5.1398-1443) (çocukları için bk. Dulkadıroğulları).

Kadı Bürhânüddîn'in oğulları: 1. 'Abbâs B. (ölm. Sivas 1383): by. oğul. Vel. 2.1381-1383=2.- 2. Meḥ. B. (1383-29.9.1391=8): vel. 1383-29.9.1391=8. Med. Sivas.- 3. 'Alâüddîn 'Alî Zeynülâ'bidîn B. (1384-1445=61) (no.2): vel. 1391-3.7.1398=7. 14 yaşında babasının ânî ölümüyle tahta çıktı ise de bir kaç hafta sn. hal' edildi. 1396-8'de babasının Kayseri vâlîsi idi. Sivas'ta medfundur. Önce akrabâ olduğu Dulkadıroğulları'nın, sn. Osmanlılar'ın hizmetine girdi. Hal'inden 47 yıl sn. Osmanlı hizmetinde öldü. Osmanlılar, 1398'de Sivas'ı aldılar. Burada "Rûmiyye-i Sugrâ = Küçük Rûm" denen eyâlet kuruldu ki merkezi Sivas olarak takarrür etti. Osmanlılar, kendilerine baş eğmiyen Kadı Bürhânüddîn'i sevmezlerdi. 1391 Kırkdilim meydan muhârebesinde Bürhânüddîn'in bir Osmanlı ordusunu bozup başındaki Şehzâde Ertuğrul'u (Yıldırım'ın 2. oğlu) muhârebede öldürmesi, Yıldırım'ın münâferetini arttırdı.

13. Sâhib-Ata-Oğulları (1265 1333)

Ṣâḥib-Ata-Oğulları, 1265-10.1333=68 yıl müddetle, Selçuklular'a, 1308'den sn. Germiyanoğulları'na tâbî ol., Afyon şehri ile çevresindeki 1.000 kd. köye hükmet-

mişlerdir. Türkler'in Karahisâr dedikleri şehir, bu hânedâna nisbetle Kara -Hisâr-ı Sâhib diye anılmış, ancak son zamanlarda diğer Karahisâr'lardan "Afyon Karahisârı" ve sonunda kısaca "Afyon" denerek ayrılmıştır. Bu prenslik hânedânı Türk ve Sünnî-Hanefî olup dilleri Türkçe'dir.

1. Ebü'l-Hayrât Sâhib-Ata Fahrü'd-Dîn 'Alî b. Hüs. b. Ebî-Bekr (1265-1285=20)
2. Şemsü'd-Dîn Mehmed Bey b. Nusreti'd-D. Has. b. Sâhib-Ata (1285-1287=2)
3. Nusretü'd-Dîn Ahmed Bey b. Şems. Meh. (1287-1327=40)
4. Muzafferü'd-Dîn Dewlet Bey b. Şems. Meh. (1327-10.1333=6)

Sâhib-Ata, Karahisâr şehri ile çevresindeki bin kadar köyü, 1265'te Anadolu Selçukluları'nın vâlîsi olarak üzerine almış, ertesi yıl Selçuklu vezîri (Türkiye başbakanı) olmuştur. 1285'te Karahisâr'ı torunu Mehmed Bey'e bırakarak çekilmiş, 23.11.1288'de Aksaray'a bağlı Nâdir köyünde ölmüş, Konya'daki meşhur türbesine getirilerek gömülmüştür. Dâmâdı Germiyanoğlu 'Alî Bey'dir ki, bir ara Selçuklu vezîri olmuş, 1276-7'de Denizli beyliği yapmıştır. Bir kızı, Melike Hâtûn, 1282'de ölerek babasının türbesine gömülmüştür. Sâhib-Ata'nın oğulları: Tâcüddîn Hüs. Bey (katli: Akşehir, 5.1276), Nusretüddîn Has. B. (katli: Akşehir, 5.1276), Şücâ'ü'd-Dîn B., Şemsüddîn Kaysar B.- Hasan Bey'in oğlu Mehmed Bey (no.2), Germiyanoğulları'nın dâmâdıdır. Konya'da dedesinin türbesinde medfundur. Dedesinden bir yıl önce Afyon'da katledilmiştir. Yerine -ana tarafından Germiyanoğlu olan- iki oğlu (no.3 ve 4) geçmiştir. Bunların büyüğü olan Ah. B., 40 yıllık bir emâretten sn. ferâgat etmiştir, 1287'de dedesinin babası nâmına Afyon vâlîsi olarak işe başlamıştı. 1327'de Germiyanoğlu I. Yâ'kuub Bey'e dâmâd olmuştur. Kardeşi Dewlet B., Germiyanoğulları'nın Afyon vâlîsi olarak devâm etmiş, ölünce emâret doğruca Germiyanoğulları'na geçmiştir. Dewlet Bey'in oğulları: Muğîsüddîn Î'sâ Bey, 'Alî Bey, Hasan Bey, Hamza Bey, Mahmûd Bey (hepsi Afyon'da Sâhibler Türbesi'nde medfun). Dewlet Bey, 2 de kız bırakmıştır.

Sâhib-Ata-Oğulları, 1261 veyâ 1265'den ît. Selçuklular'ın Bizans'a karşı güney kesimi büyük uc beyi olmuş, sn. bu görevi Germiyanoğulları onlardan almışlardır.

14. Pervâne-Oğulları (1264 1323)

Perwâne-Oğulları, 1264-1323=59 yıl müddetle merkez Sinop olmak üzere Sinop ilinde hüküm sürmüş prenslerdir. Dilleri Türkçe, mezhebleri Sünnî-Hanefî'dir. Selçuklular'a, 1308'den sonra doğrudan doğruya İlhanlılar'a tâbî olmuşlardır.

1. Mu'înü'd-Dîn Süleymân Perwâne b. Mühezzibi'd-D.'Alî Kâşî (1264-2.8.1277=13)
2. Mu'înü'd-Dîn Mehmed Bey b. Sül. Perwâne (2.8.1277-1296=19)
3. Mühezzibü'd-Dîn Mes'ûd Bey b. Meh. B. (1296-1300=4)
4. Gaazî Çelebî b. Mes'ûd B. (1300-1322=22)
5. Fülâne Hâtûn b.Gaazî Çel. (1322-1323=1)

Mu'înüddîn Süleymân Perwâne, Anadolu Selçukluları târîhinin ünlü sîmâlarından biridir. "Atabek-i saltanat" olarak diktatör-vezîr durumundadır. Aladağ'da katledilmiştir. 1256'da perwâne olmuş, 1264'te Sinop kendisine temlîk edilmiştir. 1227'de doğmuş, 50 yaşında ölmüştür. Babası da II. Keyhusrew'in vezîri (başbakan) idi. Sül. Perwâne'nin

zevceleri: =1. Melike Gürcî Hât. b. Keyhusrew II. =2. Fülâne Hât. b. Alıncak Noyan Kerait (ana tar. Tekûdâr İlhan'ın torunu). =3. Fülâne Hât. (III. Levon'un gayrı meşrû kızı, izd. 1272). Sül. Perwâne'nin bir kızı II. Sul.Mes'ûd ile, dîğer kızı da Mewlânâ'nın da dâmâdı olan Mecdüddîn Atabek'le evlenmiştir. Oğulları ise 'Alî ve Meḥmed Bey-ler'dir. Meḥmed Bey, babasına vekâleten 1264-1277'de Sinop'u yönetmiş, onun ölümünde asâleten vâlî olmuş, bu sûretle Sinop'u fiilen 32 yıl elinde tutmuştur. 1295-9 arasında Çobanoğulları'ndan Kastamonu'yu almıştır. Onu oğlu Mes'ûd Bey tâkıyb etmiş, 1298'de Kefe'de bir ara Cenevizliler'e esir düşmüştür. Yerine oğlu Gaazî Çelebî, Sinop beyi olmuştur. Sinop'ta Muînüddîn Sül. Perwâne Medresesi'nde medfundur. Kırım'da Kefe'ye ve Trabzon'a deniz seferleri ve gazâları ile ün yapmıştır. Yerine kızı tahta çıkmışsa da, bir yıl sonra katledilmiş, Sinop, Cândâroğulları'na geçmiştir.

15. Çobanoğulları (1080? 1309)

1. Karatekin Bey (1080?-)
2. Fülân Bey b. Karatekin
3. Fülân Bey b. Fülân (-1204)
4. Ḥüsâmüddîn Çoban Bey b. Fülân b. Fülân b. Karatekin (1204-1228?)
5. Ḥüsâmüddîn Alp-Yürük Bey b. Çoban (1228? - 1280?)
6. Muẓafferüddîn Yavlak-Arslan Bey b. Alp-Yürük (1280?-1292=12?)
7. Nâṣırüddîn Maḥmûd Bey b. Yavlak-Arslan (1300-16.7.1309=9)

Çobanoğulları, Selçuklular'ın büyük uc-beyleri (duka) olup 1080?-16.7.1309 =229 yıl müddetle Kastamoni'yi ellerinde tutmuşlardır. No. 4, Sultân Alâeddin Key-kubâd nâmına ünlü Trabzon deniz seferini yapdı ve şehrin düşmesine ramak kaldı. 1292-1300=8 yılı bu müddetten düşmek îcâb eder ki, Cândâroğulları'nın Kastamoni şehrini ellerinde tuttukları devredir. Sonunda 1309'da Cândâroğulları, Çobanoğulları'na son vermişlerdir. Oğuzlar'ın -Osmanlılar gibi- Kayı boyu beylerindendirler. Dilleri Türkçe, mezhebleri Sünnî-Ḥanefî'dir. Merkezleri Kastamonu'dur. Karatekin Bey, 1080'e doğru Çankırı'dan sonra Kastamonu'yu ve 1084'de Sinop'u fethetmiştir. Kastamonu Fâtihi olan bu zât, I. Sul. Süleymân-Şâh'ın ve Dânişmend Gaazî'nin kumandanlarındandır. Selçuklu Türkiyesi'nin Bizans'a karşı kuzey-batı büyük uc beyi (melikü'l-ümerâ=beylerbeyi) olmuştur. Bir de güney-batı büyük uc beyliği vardır ki, sıralanan dîğer Batı Anadolu Türkmen uc beyleri, kuzey kesiminde Çobanoğulları'na, güney kesiminde Germiyanoğulları'na tâbî olmuşlardır. 1100'e doğru Bizans, Karatekin Bey'in fetihlerinin en by. kısmını geri aldı. 1150'ye doğru Çankırı ve Kastamonu istirdâd edilmiş, Gerede, Bolu, 1197'de Devrek fethedilmiştir. Sinop'u ise 1214'de I. 'İzzeddîn Keykâvûs alıp Karadeniz'e çıkmışdır. Kastamonu-Ankara arasına Selçuklular, 100.000 çadır Türkmen yerleştirmişlerdi (Ebü'l-Fidâ, s. 210). Sipeh-bed-i diyâr-ı Uc denen Çobanoğulları, başlangıçta Osmanoğulları'nın da metbûlarıdır. Osmanoğulları 1231-1292 arasında Çobanoğulları'na, 1292-1300 arasında Germiyanoğulları'na tâbî uc beyleridir (marki). Ancak 1300'de doğrudan doğruya Selçuklular'a tâbî büyük uc beyi (duka)

hâline gelmişlerdir. Onun için Çobanoğulları'nı, Anadolu Selçukluları Türkiyesi feodalitesi içinde son beylik olarak ele aldık ve hemen Batı Anadolu Türkmen beylikleri bahsine bağladık. Karatekin Bey'in yerine oğlu, sonra bunun oğlu geçmişlerdir ki, adlarını bilmiyoruz. Sonra bu sonuncusunun oğlu yâni Karatekin Bey'in torununun oğlu Çoban Bey, Kastamonu tahtına oturmuş ve beyliğe adını vermiştir. Çoban Bey, Sinop'taki Selçuklu donanmasının başında Kırım seferi yapıp Soğdak'ı fethetmiştir (Kıpçak hânı ile bâzı Rus prensleri, Selçuklular'a tâbî oldular) (1224). Oğlu Alp-Yürük Bey de gazâda şehîd olmuştur. Bunun oğlu Yavlak-Arslan Bey, Sultân Rüknüddîn Kılıç-Arslan'ın atabeyidir. II. Mes'ûd ile Tebrîz'de bulunup onun 1284'de Konya'da cülûsunda eşlik etmiştir. Sonra Kastamonu'ya gelip Moğollar'la çarpışmada şehîd oldu. Taşköprü'de külliyesi vardır. Kutbüddîn Şîrâzî, onun devrinde Kastamonu'ya gelip adına *I̱ẖtiyârât-ı Muzafferî* adlı astronomi kitâbını te'lîf etmiştir. Bu şerefli Türkmen beylerinin sonuncusu, 1309'da katledilmiştir. Katleden Cândâroğlu, Çobanoğulları'nın yerine geçdi. Mahmûd Bey'in kardeşi 'Alî Bey'dir.

B i b l i y o g r a f y a

I. cildde Selçuklular bahsinde verilen bibliyografya, geniş ölçüde Anadolu Selçukluları için de geçerlidir. En mühimleri: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VII-XII; 'İmâdü'd-D. Isfehânî, *Zübdetü'n-Nusre*, Tr. trc. T.T.K., 1943; Sadrü'd-D.i'l-Hüseynî, *Aḫbârü'd-Dewleti's-Selçukıyye*, Tr.trc.T.T.K., 1943; İbnü Bîbî, *Selçuk-Nâme (el-Ewâmirü'l-'Alaniyye)*, Farsca metin: T.T.K., 1956, H.W. Duda nş. ve trc., *Seltschukengeschichte*, Kopenhag 1959; Nesewî, *Sîretü's-Sultân Celâlü'd-D.Mengü-Berti*, Paris, 1891 (Fr.ve Tr. trc.leri de var); Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Aḫbâr*, Farsca metin: T.T.K., 1944; Râwendî, *Râhatü's-Sudûr*, Londra, 1921, Farsca'dan trc. A. Ateş, T.T.K., 2 c.; Reşîdü'd-D., *Câmi'ü't-Tewârîḫ* (Fars.); Cüweynî, *Târîḫ-ı Cihân-Güşây*, 3 c., Farsca metin: M.M. Kazwînî nş., *GMS*; 'Aynî, *'Ikdü'l-Cümân*, Ar.yz.; Niğdeli Kadı Ah., *el-Weledü'ş-Şefîq*, Fars. yz.; Hamdullâh Kazwînî, *Târîḫ-ı Güzîde*, Fars., Londra, *GMS*; İbnü'l-Ezrâq, *Târîḫu Meyyâfârikıyn*, Ar.yz.; Kâtib Ferdî, *Mârdîn Mülûk-i Artukıyye Târîḫı*, 'Alî Emîrî nş., 1913; İbnü Battûta, *Rihle (Seyâhat-Nâme)*, Ar.metin, Tr., Fr., İng. trc.leri var; Hamd. Müstewfî, *Nüzhetü'l-Kulûb*, Fars. metin, *GMS*; Şihâbü'd-D.i'l-'Umerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, Anadolu üzerindeki kısımları: *al-Umeri's Bericht über Anatolien*, Franz Taeschner nş., Leipzig, 1929; Ayn. Müel., *et-Tâ'rîf*, Ar. metin: Kaah. 1912; Şikârî, *Karamân Târîḫi*, Konya, 1946; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-Düwel* ve Tr. trc. *Sahâifü'l-Aḫbâr*, Makrîzî, İbnü Hâcer, İbnü Tengribirdî, Seḫâwî ve dîğer Mısır Arab kaynakları; 'Azîz b. Erdşîr Ester-Âbâdî, *Bezm-ü Rezm*, Kadı Bürhânüddîn tar. yazdırılan büyük Farsca XIV. asır Anadolu târîhi; dîğer Arab, Fars, Türk, Bizans, Latin, Ermenî, Süryânî, Gürcî kaynakları aşağıdaki incelemelerde verilmiştir.

İslâm Ans. ve *EI, nouvelle édition* ciltlerinde ilgili maddeler; M.H.Yınanç, *Türkiye Târîhi, Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi*, 2: İst. 1944, Edb. Fak.; Le Beau,

Histoire du Bas-Empire (eskimiş olmakla berâber en mufassal Bizans târîhi, çeşitli Paris baskıları var); René Grousset, *Histoire des Croisades*, 2: Paris, 1948, 3 c.; J.Laurent, *Byzance et les Turcs Seldjoucides dans l'Asie Occidentale jusqu'en 1081*, Paris, 1914; A.N. Kurat, *Çaka Bey*, 2: İzmir, 1946 (3. Ankara tab'ı: TKAE); Cl.Cahen, *La Syrie du Nord*, Paris, 1940; Ayn. Müel., *La Campagne de Mantzikert d'Après les Sources Musulmanes*, *Byzantion*, IX-2, Brüksel, 1934; Aziz S.Atiya, *Crusade, Historiography and Bibliography*, Bloomington, Indiana Un., 1962; F.Chalandon, *Alexis Comnène*, Paris, 1: 1900; M.A. Köymen, *Alp Arslan ve Zamânı*, Ist. 1972; O.Turan, *Selçuklular Zamânında Türkiye*, Ist. 1971; F. Chalandon, *Jean II Comnène et Maunel I Comnène*, Paris, 1912; İ.H. Konyalı, *Alanya*, Ist. 1946; H.Edhem (Eldem), *Kaysariyye Şehri*, TOE, Ist. 1916; J.H.Löytved, *Konia*, Berlin, 1907; Rudolf Fahrner, *Alaeddin Keykubad*, Tübingen, 1957; M.F. Köprülü, *Anadolu Selçukluları Târîhi'nin Yerli Kaynakları*, T.T.K., Ank. 1943; A.Kemâlî (Aksüt), *Erzincan*, Ist. 1932; J.H.Mordtmann, *Die Dynastie der Danischmende*, *ZDMG*, XXX, Leipzig; M.Th.Houtsma, *La Dynastie des Benu Mengucek*, *Keleti Szemle*, V, Budapeşte, 1904; Claude Cahen, *Le Diyâr Bakr au Temps des Premiers Urtuqikes*, *JA*, Paris, 1935, 219-76; O.Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Târîhi*, Ist. 1973; I. Mélikoff, *La Geste de Melik Dânişmend*, Paris, 1960; Ara Altun, *Artuklu Devri Türk Mîmârîsi*, Ist. 1978, Kültür Bak.; Max van Berchem ve J.Strzygowsky, *Amida*, Heidelberg, 1910; Stanley Lane-Poole, *Coins of the Urtuqî Türkmâns*, Londra, 1976; İsm. Gaalib Edhem, *Meskûkât-ı Türkmâniyye*, Ist. 1894 (Fr.'sı da var); Ah. Tewhîd, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye*, IV; Bertold Spuler, *Die Mongolen in Iran*, 1: Leipzig, 1939, Tr.trc. T.T.K., Ank. 1951; M.d'Ohsson, *Histoire des Mongols*, 4 c., Amsterdam, 2: 1854; von Hammer, *Geschichte der Ilchane*, 2 c., Darmstadt, 1841-3; René Grousset, *L'Empire des Steppes*, Paris, 2: 1939 ve trc. leri; H.H.Howorth, *History of the Mongols*, 4 c., Londra, 1876-88; A.Z.V. Togan, *Umûmî Türk Târîhi'ne Giriş*, Ist. 1946; Fuâd 'Abdi'l-Mûṇyyi'ṣ-Ṣayyâd, *Müwerrihu'l-Muguli'l-Kebîr Reşîdi'd-Dîn Fazli'llâhi'l-Hemedânî*, Kaah. 1967; O.Turan, *Türkiye Selçukluları*, T.T.K., Ank. 1958; M.Akdağ, *Türkiye'nin İçtimâî ve İktisâdî Târîhi*, I: 1243-1453, Ank. Ün.1959; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkîlâtı'na Medhal*, T.T.K., 1: Ist. 1940; Azîz S.Atiya, *Crusade, Commerce and Culture*, Bloomington, Indiana Un., 1962; İ.H.Uzunçarşılı, *Eretna Devleti*, *Belleten*, XXXII-126, 161-89; Ayn.Müel., *Kadı Bürhânüddîn Ahmed*, *Belleten*, XXXII-126, 191-245; M.H.Yınanç, *Türk Târih Kongresi*, III, 96-7; Y.Yücel, *Çobanoğulları Beyliği*, *DTCFD*, XXIII, 1-2, 1966 ve *Mutahharten ve Erzincan Emîrliği*, *Belleten*, XXXV-140, 665-719; W.Tomaschek, *Zur Historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter*, *SBAK*, CXXIV/8, Viyana 1891, 1-106; O.Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesîkalar*, Ank. 1958.

IV

BATI ANADOLU TÜRKMEN BEYLİKLERİ

1. Karamanoğulları (1250 1487)

-Tabîatiyle Osmanoğulları hâriç- Batı Anadolu Türkmen Beylikleri'nin en kudretlisi, en devamlısıdır. Aynı zamanda Anadolu Türk birliğini kurma misyonunda Osmanlılar'ın en büyük engelini teşkîl etmiş ve bu misyonu geciktirmek için her şeyi göze almıştır. "Karaman Tâcı" bir prenslik değil, bir krallık sayılmıştır. Konya'yı yâni Türkiye Hâkanlığı'nın sâbık taht şehrini ellerinde tutan Karamanoğulları, Selçuklular'ın halefi olarak kendilerini takdîm etmek istemişlerdir. Ancak Osmanoğulları'nın jeopolitik konumlarından, gazâlarının yarattığı prestijden ve hükümdarlarının büyük dehâlarından doğan üstünlükleri karşısında bu iddiaları, hayalden öteye gidememiştir.

Karamanoğulları, I. Mehmed Bey dışında dehâ sâhibi hiç bir hükümdar ve şahsiyyet yetiştirememişlerdir. 1250?-1487=237? yıl hüküm süren Karamanoğulları (bu müddetten 1399-1402 Osmanlı idâresini düşmek lâzımdır), Oğuzlar'ın Avşar boyu beylerindendir. Mezhebleri Sünnî-Hanefî'dir. Taht şehirleri ekseriya Lârende=Karaman olmakla berâber, en büyük şehirleri dâimâ Konya'dır. Karaman beylerinin taht şehirleri: Ereğli (1250?-1256?=6?), Ermenek (1256?-1300=44?), Konya (1300-1312=12), Mut (1351-1356=5), Konya (1300-1312=12, 1464-1469=5=17), Silifke (1469-1487=18) bunlar dışında kalan yıllarda Lârende=Karaman.

Konya şehrini ancak 1308 sonlarında ellerine geçirmişler, 1320'de kaybetmişler, 1329'da tekrâr almışlardır (1320-29: Konya'da İlhanlı işgali). 1399-1402'de Osmanlılar'a bırakmışlar, 1402 ağustosunda gene elde etmişlerdir.

Karaman devleti ancak 1335-1399=64 yıl müddetle tam müstakil olmuştur. 1250-1308 arasında Selçuklular'a, 1308-1335 arasında doğrudan doğruya İlhanlılar'a tâbîdir. Bu tâbiiyyet bağını koparmak için baş kaldırmaları Anadolu halkının senpatisini kazanmalarını sağlamışsa da, ancak 1335'te İlhanlı hâkanlığının çözülmesi ve Anadolu üzerindeki nüfûzunu kaybetmesiyle müstakil olabilmişlerdir. 1399'da Yıldırım Bâyezîd, Karaman devletine son verip doğrudan doğruya ilhâk etmiş, fakat 28.7.1402 Ankara muhârebesinden sonra Timur, Karaman beyliğini de ihyâ etmiştir. 1417'ye kadar 15 yıl Timurlular'a, 1417-1423=6 yıl müddetle Memlûkler'e, 1423'ten îtibâren Osmanlılar'a tâbî olmuşlardır. Bununla berâber Osmanlılar'a baş kaldırmak ve onların işini yokuşa sürmek, mümkinse Osmanlı'yı yok etmek için, hiç bir fırsatı kaçırmamışlardır. I. Murâd'dan Fâtih'e kadar bir çok pâdişâh, bizzât Karaman seferine çıkmıştır. Fâtih devrinde Osmanlı nüfûzu ve metbûluğu çok yoğunlaşmıştır.

Beylik en geniş şekliyle bugünkü Konya, Niğde, Kayseri, Ankara, Nevşehir, İçel, Kırşehir illeri ile Antalya ilinin doğu yarısını içine almıştır (146.000 km^2). Bu topraklarda o yıllarda 2 milyon nüfûs olduğu tahmîn edilebilir. 1360'a doğru beyliğin ancak 100.000 km^2 üzerinde yayıldığı görülmektedir. Çeşitli sınır değişiklikleri olmuştur: Isparta ve Eğridir 1402-1423, Kütahya 1412-1414 arasında 2,5 yıl elde tutularak, sınırlar Ankara muhârebesinden sonra daha da genişlemiştir. 1423'te Tarsus, Memlûkler'e bırakılmış, 16.8.1464'ten îtibâren Karaman, bir kaç ay için yeniden Memlûkler'i metbû tanımıştır. 1433'te Beyşehir, Osmanlılar'dan alınmış, 1437'de Kayseri Osmanlılar'a verilmiş, 1465'te Akşehir, Beyşehir, Ilgın ve 1471'de Niğde, 1463'te Konya, Osmanlılar'a verilmiş, Develi ise sonuna kadar Karamanoğulları'nda kalmıştır. 1436-1444'te Akşehir, Beyşehir, Seydişehri, Osmanlılar'ındır ve 1444'te kısa bir işgalden sonra gene Osmanlılar'a, sonra gene Karaman'a geçmiştir. Akın mâhiyyetinde çok daha uzaklara gidebilen Karamanlılar, Bursa şehrine bile girmişler, fakat kaleyi alamamışlardır. Ankara'da Ahi Cumhûriyeti, Karaman nüfuz ve tâbiiyyetinde bulunmuştur. Önceleri asıl İçel'e yâni Göksu'nun batısında kalan topraklara, Manavgat çayının doğusunda kalan topraklarla Alâiyye'ye, Ermenek, Hâdim, Bozkır, Karaman, Ereğli taraflarına hâkim olmuşlardır. Zaman zaman Konya'ya girmişlerse de, Selçuklular nâmına hareket etmiş, hükümdarlık iddiasında bulunmamışlardır. Sonra Selçuklular ve İlhanlılar düşmüş, Karamanoğulları kuzeye doğru tırmanmış, Konya, hattâ Ankara'yı almışlardır. Son yıllarında mutlak bir Osmanlı hâkimiyeti altında, Karaman'ı bile kaybetmiş, İçel'de küçük bir toprak parçası üzerinde yaşamışlardır.

Gorigos (Kızkalesi), 1361-1448 arasında Kıbrıs krallığında kaldı, Karamânoğulları'nca istirdâd edildi.

13 mayıs 1277'de Karamanoğlu I. Mehmed Bey, Selçuklu Hânedânı nâmına Konya'da: "Bugünden sonra dîvânda, dergâhta, bârgâhda, mecliste ve meydanda Türkçe'den başka lisan kullanılmaması" hakkındaki mühim fermânı neşretmiştir. Bu sûretle resmî devlet işlerinde kullanılan Arabca ve bilhassa Farsca'nın hâkimiyetine büyük bir darbe vuruldu. Fakat Türkçe'nin mutlak hâkimiyetini XVI. asırda ancak Osmanoğulları te'mîn edebildiler. Mehmed Bey'in Selçuklu pâdişâhı nâmına yayınladığı fermân, Türk kültür

târîhinin mühim hâdiselerindendir. Bugün "Dil Bayramı" olarak her yıl 13 mayısta Karaman'da Türkiye ölçüsünde kutlanmaktadır.

1. Nûre-Sûfî Bey b. Ah. Sâdi'd-D.B. (?: b.İbr. B.b. Alp-Arslan B.b. Kelhân B.b. Şîrwân-Hân b. Avşar) (başkenti: Ereğli) (1250?-1256?=6?)
2. Kerîmü'd-D.(Şücâ'ü'd-D.) Karaman Bey b. Nûre-Sûfî (başkenti: Ermenek) (1256?-1263?=7?)
3. Şemsü'd-D.Mehmed Bey I b. Karaman (Ermenek) (1261-5.1278=17)
4. Güneri Bey b. Karaman (Ermenek) (5.1278-19.4.1300=22)
5. Bedrü'd-D.(Mecdü'd-D.) Mahmûd Bey b. Karaman (Konya) (19.4.1300-1308=8)
6. Yahşı-Hân Bey b. Meh. I (Konya) (1308-1317=9)
7. Bedrü'd-D.İbrâhîm Bey I b. Mah. B. (Karaman) (1317-1333=16+1348-1349=1=17)
8. Hâcı Sûfî Bürhânü'd-D. (Bahâü'd-D.) Paşa Mûsâ Bey b. Mah. B. (Karaman) (1333-1.1345=12)
9. 'Alâ'ü'd-D. (Şücâ'ü'd-D.) Halîl-Mîrzâ Bey b. Mah. B. (Karaman) (1.1345-1348=3)
10. Fahrü'd-D. Ahmed Bey b. İbr. I (Karaman) (1349-11.1.1350=1)
11. Şemsü'd-D.Mehmed Bey II b. İbr. I (Karaman) (11.1.1350-1351=1)
12. Seyfü'd-D. Süleymân Bey b. İbr. I. (Karaman) (1351-1361=10)
13. Dâmâd 'Alâ'ü'd-D.'Alî Bey I b. Halîl-M.B. (Karaman) (1361-1397 güz = 36)
14. Şeyh-Hasan Bey b. Seyfi'd-D.Sül. B.b. Halîl-M.B. (Ermenek) (1397güz 28.7.1402=5)
15. Nâsırü'd-D.(Gıyâsü'd-D.) Sultân-zâde Mehmed Bey (Tâcü'd-D.) II (III) b. 'Alî B.I. (Konya) (1397 güz-1399 = 2 + 28.7.1402-8.1419=17, 1+ 1421-9.2.1423=2=21,1)
16. Sultân-zâde Bengî 'Alâ'ü'd-D. 'Alî Bey II b. 'Alî B.I (Karaman) (8.1419-1421=2+9.2.1423-1424=1=3)
17. Dâmâd Tâcü'd-D. (Sârimü'd-D.) İbrâhîm Bey II b. Meh. B. II (Karaman) (1424-16.8.1464=40)
18. İshâq Bey b. İbr. B.II (Karaman) (16.8.1464-1464 = bir kaç ay)
19. Sultân-zâde Pîr-Ahmed Bey b. İbr. B.II (Konya) (1464 sonları - 1469=5)
20. Sultân-zâde Kaasim Bey b.İbr. B.II (Silifke) (1469-2b.1484=15)
21. Turgutoğlu Mahmûd Bey (II) (17'nin kızının oğlu ve 20'nin dâmâdı) (Silifke) (2b.1484-1487=3)

Karamanoğulları "melik, sultân" gibi unvanlar kullanmışlarsa da, Osmanlı ve Memlûk protokolünde "emîr-i kebîr = duka" olarak anılmışlardır. Karaman sınırı, İçel'de ve Antalya doğusunda Akdeniz'e iniyor ve genişçe bir sâhili elinde tutuyordu. Akdeniz kıyısında doğu komşusu Memlûkler'e tâbî Ramazânoğulları Türkmen beyliği idi. Fâtih Sultân Mehmed, 1466'da merkezi Konya olmak üzere Karaman beylerbeyliğini kurdu. Bölgenin mahallî idâreye temâyülü yüzünden buraya 1512'ye kadar 46 yıl ancak Osmanoğulları şehzâdeleri beylerbeyi tâyîn edildiler. Zîrâ Konya, hükümdar kanından bir prense alışmıştı, alelâde vâlîlere itâat etmiyordu. Karaman Tahtı'na oturan Osmanoğulları şunlardır (merkez Konya):

1. Şehzâde Mustafa (Fâtih'in oğlu) (1466-1474=8)
2. Şehzâde Cem (Fâtih'in oğlu) (1474-1481=7)
3. Velîahd-Şehzâde Dâmâd Abdullah (II. Bâyezîd'in oğlu) (1481-1483=2)
4. Şehzâde Şehenşâh (II. Bâyezîd'in oğlu) (1483-1511=28)
5. Şehzâde Meḥmed-Şâh (Şehzâde Şehenşâh'ın oğlu) (1511-1512=1)
6. Şehzâde Bâyezîd (Kaanûnî'nin oğlu) (1546)
7. Şehzâde Selîm (II. Selîm) (1558-1559=1)

Tafsîlât ve gün târihleri için Osmanoğulları'na bk.

Ereğli-Mut-Anamur çevresi, 1225'de Sulṭân 'Alâeddîn Keykubâd tar. fethedildi. Ereğli'de beyliğin çekirdeğini kuran Nûreddîn veyâ Nûre-Sûfî Bey, Eretna Bey'in halası ile evli, Avşar beylerindendir. Aḥmed Sâ'düddîn Bey'in oğludur. Mut'un Sinânlı kasabasının Değirmenlik köyündeki türbesinde medfundur. Hânedâna adını veren Karaman Bey, bu zâtın halefi ve büyük oğludur. Nûre-Sûfî Bey'in oğulları: Karaman Bey, Kemâlüddîn Bey, Oğuz-H̱ân Bey ('Alâiyye beyi), Demirẖân Bey, H̱ayrüddîn Bey, Zeynü'l-Ḥacc Bey (katli: Konya 1262), Bunsuz Bey (katli Konya 1261) (IV. Sul. Kılıç-Arslan'ın emîr-i cândârı) (oğlu Fülân Bey: 1283'te şehîd). Nûre-Sûfî'nin kızının oğlu Ewliyâ Bey, 1282'de öldü.

Karaman Bey, Ermenek'ten 18 km olan Balgason (yeni adı: Bağbölen) köyündeki türbesinde medfundur. III. Sultân Kılıç-Arslan'ın dâmâdıdır. Başkenti Ereğli'den çok daha güney-doğuda olan Ermenek'e almıştır. 3 oğlu ona halef olmuşlardır. Oğulları: I. Meḥmed Bey (1243-1278=35), 13.5.1277'de Türkçe'yi Konya'da Selçuklu vezîri sıfatıyle tek resmî dil îlân eden zâttır, şehîden ölmüştür. Güneri Bey (no.4), Karaman Bey'in dîğer oğludur. 1287'de Lârende'yi alıp Tarsus'a kadar geldi. 6.1289'da Konya'ya gelip Sulṭân Mes'ûd'un elini öpdü ve gene Konya'da sonra İlẖân olan Keyhatu'ya bîat etdi. Maḥmûd Bey, Güneri'nin yerine geçen kardeşidir. 5.1314'de Konya şehrini ilk def'a alan Yaẖşı-H̱ân Bey (no.6), Maḥmûd Bey'in (no.5) oğludur, o da öldürüldü. Dîğer kardeşler: Kaasım Bey, Zekeriyyâ Bey (1278'te şehid), Tanu Bey (1278'te şehid), 1335'de Beyşehri beyi olan H̱alîl Bey, 'Alî Bey, Zeynü'l-Ḥâcc Bey, Yaẖşı Bey, Yûsuf Bey. Yûsuf Bey'in oğulları: Zeynüddîn Zekeriyyâ Bey (oğlu Maḥmûd Bey) ve 'Alâüddîn 'Alî Bey (ölm. 1373). 'Alî Bey'in oğlu 'Alâiyye beyi (1373) Bedrüddîn (Ḥüsâmüddîn) Maḥmûd Bey (Alanya'da 2 mescid yapurdı), onun oğlu da Ḥâcı Celâlüddîn Bey'dir. 1315'de Mekke'de görevli Memlûk beylerinden Necmüddîn Demirẖân Bey (ölm. Şâm 1334) ile 1331'de Memlûkler'e ṭabl-ẖâne emîri olan 'Alî Bahâdır Bey, keza Karamân Bey'in oğludur.

Hânedân, Karaman Bey'in 11 oğlundan muhtemelen bir Selçuklu prensesi ile evli olan Maḥmûd Bey'den (no.5) (1283-1308=25) yürümüştür. Balgason'da babasının türbesinden medfundur. Şehîden ölmüştür. Başkenti Konya'ya getirmiş, Kayseri'deki Selçuklu sultânının (II. Mes'ûd) Konya vâlîsi gibi davranmıştır. Oğulları: Yaẖşı Bey (no.6), I. İbr. (no.7), H̱alîl-Mîrzâ (no.9), 1312'de İlẖân Keyẖatu'nun tahrîb etdiği Lârende şehrini yeniden îmâr eden ve Karaman tahtına Mekke'de Memlûk hizmetinde iken gelip oturan Mûsâ Bey (no.8), Î'sâ Bey, Sül. Bey, Yûsuf Bey (oğlu H̱ızr Bey, bunun oğlu 1399'da hayatta olan 'Alâüddîn 'Alî Bey ve bunun oğlu Maḥmûd Bey,

'Alâiyye'de). Mûsâ Bey (8), tahta geçmeden Ermenek beyi idi. Kızı, amca-zâdesi olan I. 'Alâüddîn 'Alî Bey'le evlenmiştir. Halîl-Mîrzâ Bey (9), 1312-1333'te devletin başkumandanı idi, hânedân ondan yürümüştür (aş.bk.). I. İbr. Bey (7)'in kızı Dürr-hwând Hâtûn (ölm. 1410) ve oğulları 1335'te Konya beyi olan ve Moğollar'a karşı şehîd düşen Ahmed (10), kardeşi Karamân Bey tar. zehirlenen Şemsüddîn Mehmed (11) ve halefince öldürülen Süleymân (12), Kaasim (katli 1361) ve Karamân beylerdir. Bu 3 kardeş cem'an ancak 3 yıl tahtta kalmışlardır. Ahmed Bey katledilmiştir. Süleymân Bey (12) (1284-1361=77) de katledilmiştir; 11.1.1350'de Eretnalılar'a esir düşmüş, 1351-56'da Karaman ve Ermenek beyliği yapmıştır. Karaman'da medfundur. Konya 1350'ye doğru Eretna devletince işğâl edildi, 1366'da istirdâd edildi. 1368'de Aksaray, Niğde, Yeşilhisâr, Kayseri, Akşehir, Ilgın, 1379'da Seydîşehri, Karamânoğulları'na geçdi ve devlet çok büyüdü.

Konya şehri 1323-7 arasında Çobanoğlu Demirtaş Bey'de yânî İlhanlılar'da kaldı. 1327'de Beyşehri ile berâber gene Karamân'a geçdi.

Şemsüddîn Mehmed Bey (11) de kardeşleri gibi katledildilmiştir. Onun nesli, Memlûkler'e tâbî 'Alâiyye (Alanya) beyleridir. Bu şehir, 1427'de Karamanoğlu tarafından Memlûkler'e satılmıştır. 'Alâiyye beyleri: Savcı Bey b. Şems. Meh. Bey (1351-), Karaman Bey b. Savcı (katli 1424), Lutfî Bey b. Savcı (ölm. 1461), Kılıç-Arslan Bey b. 'Alî Bey b. Savcı (1463'e kd.). 1463'de 'Alâiyye, Osmanlı'ya geçmiş, Kılıç-Arslan Bey, Gümülcine sancak beyi olmuş, sonra Kaahire'ye gidip orada ölmüştür. Kılıç-Arslan Bey, Fâtih'in son vezîr-i âzamı -Mevlânâ soyundan- büyük hukukçu Karamânî Mehmed Paşa'nın kayın-pederidir. Kılıç-Arslan Bey'in bir oğlu 1507'de Kaahire'de, dîğer oğlu ise XV. asır sonlarında Gümülcine'de ölmüşlerdir. Bu sûretle 1351-1463=112 yıl müddetle 5 Karaman prensi, Alanya'yı ellerinde tutmuşlardır. Kılıç-Arslan Bey, çok üstâd kuyumcu ve mücevher mütehassısı idi. Vezîr-i âzam Gedik Ahmed Paşa'nın Alanya'yı elinden almasını hazmedemedi. Gümülcine sancak beyliği gibi mûtenâ bir makaamı terkederek Kaahire'ye gitti. Bir oğlunu yanına almış, zevcesi ile dîğer oğlunu Gümülcine'de (Batı Trakya) bırakmıştır. Kılıç-Arslan Bey'in kızkardeşi de Fâtih'in dîğer bir vezîr-i âzamı, Rûm Mehmed Paşa ile evli idi.

Halîl-Mîrzâ Bey'in (no.9) oğulları: I. 'Alî Bey (13), büyük oğul olan Seyfüddîn Süleymân Bey (1347-1361=14) (bunun oğlu: Şeyh-Hasan Bey, no.14, 1365?-12.1402=37?, katl, Ermenek, Mut, İçel, Taşeli'nde Yıldırım Bâyezîd'e tâbî olarak 1398-1402'de beylik yaptı), Dâwûd Bey, Hasan Bey, Hâcı Bey, Hızr Bey (oğlu 'Alî Bey), İshâq Bey (oğulları: Gıyâsüddîn Bey, Pîr-Ahmed Bey, Kaasim Bey, Emîr-Şâh Bey, ölm. 30.6.1394, med. Karaman'daki türbesi = Melik Hât.).

I. 'Alâüddîn 'Alî Bey (13), 1356'da Ermenek, cülûsuna kadar da Konya beyi idi. Yıldırım Bâyezîd'e esîr düştü ve çok kafa tuttuğu için îdâm edildi, Konya ve Lârende Osmanlı mülküne katıldı. 'Alî Bey, amca-zâdesi Fülân Hâtûn b. Mûsâ Bey ve I. Murâd'ın kızı ve Yıldırım'ın kızkardeşi Nefîse Sultân ile (izd. 31.12.1378) evlendi. Yerine geçen oğulları II. Mehmed'le II. 'Alî, Nefîse Sultân'dan doğma olup, I. Murâd'ın torunu, Yıldırım'ın yeğeni, Çelebî Mehmed'in hala-zâdesi olurlar. I. 'Alî Bey'in dîğer oğulları

Hüsâmüddîn Mahmûd Bey, Oğuz Bey, Karaman Bey, Keyhusrew Bey (ölm. 1405a) olup kızı da Yıldırım Sultân Bâyezîd'in zevcesidir. Yâni I. 'Alî Bey, Yıldırım'ın hem kayınpederi, hem eniştesidir.

II. 'Alî Bey (16), 1398-8.1402'de Bursa'da dayısı Yıldırım'ın yanında yaşamış, 8.1402'de Niğde beyi, 1424-5'te Akşehir beyi olmuş, 1418'de Kaahire'yi ziyâret etmiş, kızını Turgutoğlu Hasan Bey'le evlendirmiş, 44 yaşında ölmüştür (1381-1425).

Sultân-zâde II. Mehmed Bey (no.15) (1379-1423=44), 1399-8.1402'de Bursa'da dayısı Yıldırım'ın yanında yaşamış, 1406'da Kırşehri yakınında Mâliyye ovasında dayızâdesi Çelebî Sultân Mehmed'le mülâkat yapmış, 1411'de Bursa'yı zabtetmiş, fakat kalesini düşürememiş, 8.1418'de Kayseri'yi Dulkadıroğulları'na vermiş, 8.1419-1421 arasında Memlûkler tarafından Kaahire'de habsedilmiş, Antalya'da Osmanlılar'la vuruşurken öldürülmüş, Karaman'a getirilip gömülmüştür. 8.1402-3.6.1417+11.1417 6.1419+1421-1423 arasında Tarsus'u elinde tutması, Memlûkler'le de arasını bozmuştur. 1414'te Osmanlılar, Konya şehrini, 1418'de Memlûkler Konya ve Karaman şehirlerini işgal etmişlerdir. Zevcesi İnci Hâtûn, Ermenek'teki türbesinde medfundur ki, II. İbrâhîm'in annesidir.

II. Mehmed'in kızı, Ramazânoğlu (1416-8) II. İbrâhîm Bey'le evlidir. II. Mehmed'in oğulları: Mustafa Bey: büyük oğul ve velîahd (1398-1399+1402-1418) olup, 1414'te Osmanlılar'a esir düşmüş, 23 yaşında Kayseri'de esir düşüp Kaahire'de öldürülmüştür (1395-8.1418).- II. İbrâhîm (aş.bk.).- Dâmâd Î'sâ Bey (katli 1437): Çelebî Sultân Mehmed'in dâmâdıdır. Müdd. 1423-1426=3. 1426'da Kaahire'ye gitmiş, 1430'da sancak beyi olarak Osmanlı hizmetine girmiştir.- Dâmâd 'Alâüddîn 'Alî Bey: bu da Çelebî Sultân Mehmed'in dâmâdıdır. Osmanlı hizmetinde Sofya sancak beyi olmuştur.- 'Alâüddîn Karaman Bey (ölm. Edirne 1471b): Osmanlı hizmetine girmiştir. Çirmen sancak beyi iken şehîd oldu. Edirne'de Dârülhadîs'teki türbesinde medfundur.- Mîrzâ Bey: oğlu Hâcı Hamza Bey, onun oğlu da Mustafa Bey dir ki, 1501'de Haleb'de Memlûkler tarafından öldürülmüştür. 1500-1501'de Karaman beyi olarak Osmanlı'ya karşı müddeî olmuştur. 1501'de İçel'de ayaklanan, 5.1513'de Kaahire'de ölen Mustafâ Bey'in bu Karamanoğlu Must.'nın posthume oğlu olması muhtemeldir. -Nasûh Bey: Konya'da, câmî, hamam, dârülkurâ, mekteb vs. yaptırmıştır. Kızı Hüsn-i Şâh Hâtûn ile II. Bâyezîd (1481-1512) evlenmiş ve bu izdivaçtan Şehzâde Şehenşâh doğmuştur ki, ana tarafından Karamanoğlu olmakla, Konya eyâletini ölünceye kadar 28 yıl (1483-1511) başarıyla idâre etmiştir. Nasûh Bey'in oğlu 'Abdülkerîm Bey, bunun kızı 1583'ten önce ölen Sîmâ Hâtûn ve oğlu ise 1583'te hayatta bulunan Mustafa Bey'dir. Karamanoğlu Mustafa Bey'in oğlu 'Alî Bey, bunun oğlu Hacı Nasûh Bey (1683'te hayatta), bunun oğlu 'Alî Bey, bunun oğlu 1827'de ölen Nasûh Bey, bunun kızı da 1827'de hayatta bulunan Safiyye Hâtûn'dur (İ.H. Konyalı, *Konya*, 469).

Mustafa Bey'dir ki 1500'de Akkoyunlular'ın yanından gelip Konya'da tahta çıktı, 1501 bahârında Sûriye'ye kaçıp Memlûkler'e sığındı, Haleb'de Memlûkler tarafından öldürüldü.

Dâmâd II. İbrâhîm Bey (no.17) (1406-1464=58), dedesi I. Ali Bey gibi 40 yıl tahtta kalmıştır. Baba-annesi Osmanoğlu sultânıdır. I. Murâd'ın kızının oğlunun oğlu olduğu gibi, Çelebî Sultân Mehmed'e de dâmâd olmuştur. Bu sûretle I. Sultân Mehmed Çelebî (1413-1421), 3 ayrı kızını 3 ayrı Karamanoğlu kardeşe vermiştir. II. İbrâhîm'in

çocuklarının 2'si hâric (Velîahd Mehmed Bey ve İshâq Bey) hepsinin annesi, Çelebî Mehmed'in kızı olan Sultân'dır. II. İbrâhîm, 1434/5'te Dulkadıroğulları'ndan Kayseri'yi, 1457?-1460? arasında Ramazânoğulları'ndan Tarsus'u almış, 1437'de Konya şehrinde kayın-birâderi II. Murâd'ın huzûruna çıkmış, Karaman'daki türbesine gömülmüştür. Kızlarından biri 1452'ye doğru Fâtih Sultân Mehmed'le (1451-1481), dîğeri Nasûh Bey'le (bundan doğan Pîr-Ahmed Bey 1512'de hayatta), bir dîğeri Alâiyye beyi Turgutoğlu Hasan Bey'le (bundan doğan Mahmûd Bey, son Karaman beyidir, aş.bk.) evlenmiştir.

II. İbr. Bey, 1435'de Kayseri, Ürgüp, Develi'yi Dulkadır'dan geri aldı. Ancak 1445'de II. İbr. Bey, tam mânâsıyle ve muâhede ile (*Belleten*, I, 120) Osmanlı'ya tâbî oldu.

II. İbrâhîm'in oğulları: Mehmed Bey (ölm. 1464'ten önce): velîahd. Oğlu Karaman Bey, Osmanlılar'ın Çirmen sancak beyi oldu, kızı ise 1471'de İstanbul'a gönderildi ve Fâtih Sultân Mehmed'le evlendi. -İshâq Bey: Mehmed Bey'den sonraki 2. oğul. Câriyeden doğma. 1464'e kd. İçel (Silifke) beyi. Bir müddet Karaman tahtına çıktıktan sonra (no.18), Osmanlılar'ın sultân-zâde olan kardeşini desteklemeleri üzerine 1464'te Uzun-Hasan'a ilticâ etti. Memlûkler'e tâbî olup Osmanlı'ya cebhe aldı. 24.8.1465'te Âmid'de öldü. Zevcesi 1471'de Osmanlılar'a esir düştü (bir kızı ve İbrâhîm Bey adlı oğlu ile). İshâq Bey'in by. oğlu Meh. Bey 1464'de Silifke beyi oldu, Silifke 1471'de Osmânlı'ya geçince İstanbul'a geldi. İshâq Bey'in dîğer oğlu İbr. Bey, 1501'de Osmânlı'nın Silifke sancak beyi oldu.- Sultân-zâde Pîr-Ahmed Bey (ölm. Bayburt 1474) (no.19): 1472'de Uzun Hasan'a ilticâ edip Otlukbeli'nde Akkoyunlu saffında vuruştu. Uzun Hasan'ın Otlukbeli hezîmetini görünce beddûâ ettiği Karamanoğlu budur. Mut yakınlarında atası Nûre-Sûfî Bey'in türbesinde medfundur. Bir oğul ve Halîme Hâtûn (ölm. Rûmeli 1508) adlı bir kız bıraktı ki 1474'te Ermenek'ten İstanbul'a gelen, 2 kızından biridir.- 'Alâüddîn Bey (ölm. 1466a): bu da sultân-zâde'dir. Babasının türbesinde medfun.- Karaman Bey: Osmanlı Çirmen sancak beyi iken Edirne'de ölüp Dârülhadîs Câmii'ne gömüldü. -Süleymân Bey ve kardeşi Nûre-Sûfî Bey: 1474'de Osmanlı ülkesine yerleşdi.- Yâqûb Bey.- Karamân Bey.- Küçük-Mustafa Bey: bunların hepsi sultân-zâde'dir.- Sultân-zâde Kaasim Bey (ölm. 2.1493) (no.2): Karaman'da babasının türbesinde medfun. 1482-2b.1484'te Osmanlı'nın Karaman ve İçel sancak beyi oldu. 1464'te Uzun-Hasan'a ilticâ ederek, Otlukbeli'nde Akkoyunlu saffında bulundu. Sonra Memlûkler'e sığındı. Karaman hükümdârı olarak göründüğü 15 yılın büyük kısmı, ancak müddeî sıfatıyle geçti. Son yıllarını Osmânlı İçel (Silifke) sancak beyi ol. geçirdi. 3 oğul ve bir kız bıraktı. Kızı, Turgutoğlu Mahmûd Bey'le evliydi ki, bu zât, 3 yıl Osmanlı'nın İçel sancak beyi ve son Karaman hükümdârı olarak Silifke'de oturdu (ana tarafından da Karamanoğlu idi). 1487'de Haleb'e giderek Memlûkler'e sığındı. Karamanoğulları'nın son izi de silinmiş oldu.

Turgutoğulları, Karaman devletinin en nüfuzlu âilesi olarak dikkati çeker. İçel-Akşehir arasına yerleşmiş Türkmen beyleridir (İ.H.Konyalı, *Konya*, 776; Z.Oral,

T.T. Kongresi, IV, 141 v. dd.; A.M., *VD*, III, 956, 31-64). Merkezleri Beyşehri Karahisârı'dır. Turgut Bey, XIII. asrın 2. yarısında yaşamıştır; Karaman devletinin kuruluşuna katılmıştır. Turgutoğulları, Karamanoğulları ile paralel şekilde devâm etmiştir. Meselâ Sultân-zâde Kaasim Bey (no.20), Karaman Bey'in 6., Ahmed Sâdeddîn Bey'in 8. kuşak torunudur. Turgutoğulları da kuşak kuşak ilerlemişlerdir.

Turgut Bey'in kardeşi: Bayburt Bey. Turgut Bey'in oğulları: Emîr-Şâh Bey ve Rüstem Bey. Rüstem Bey'in oğulları: Şeyh-Hasan Bey (ölm. 1392) (oğlu Halîl Bey, ölm. 4.3.1417, bunun kızı Fatma Hât., ölm. 6.1407) ve Halîl Bey. Halîl Bey'in kızı Hande Hât. (ölm. 1402a) ve oğlu Rüstem Bey (ölm. 7.1439). Rüstem Bey'in oğlu Alî Bey (ölm. 8.1439) ve kızı Dürr-Hând Hât. (doğururken ölm. 10.1428) (Rüstem Bey'le oğlu ve kızı Seydişehir'de Rüstem Bey Türbesi'nde).

Turgut Bey'in oğlu Emîr-Şâh Bey'in ve neslinin medfenleri, Konya'da Turgutoğlu Türbesi'ndedir. Emîr-Şâh Bey'in kızı Sultân Hât., Seydişehir'de medfundur. Emîr-Şâh Bey'in oğulları Ali Bey (ölm. 1390?) (oğulları Hızır ve İbrâhîm Beyler) ve Pîr-Hüseyn Bey'dir (1432'de hayatta). Pîr-Hüseyn Bey'in kızları: Emîne Hât. ve Bağdâd Hât.=Yûsuf-Şâh Bey (kızları Sultân Hât.). Pîr-Hüseyn Bey'in oğulları: Mustafa Bey, Turgut Bey, Ahmed Bey ve Hüsâmüddîn Pîr-Hasan Bey=Hâtûn b. İbr. II (Alâiyye beyi) (oğlu Mahmûd Bey, 21. ve sonuncu Karaman beyi oldu: .1484-87 ve tahtı bırakıp Haleb'e sığındı) (İbr. B. b. Ali B.b. Emîr-Şâh B.: II. İbr.'in beylerbeyisi olup Konya'daki türbesindedir; Sarayönü, Ilgın'da birer câmî, Konya'da tekke, mescid, mekteb, türbe, dârülhuffâzı var).

Must. B.b. Pîr-Hüs. B.'in oğlu Mahmûd Bey, onun oğlu Kaasim Bey, onun oğulları Mûsâ, Mahmûd, Mehmed Beyler, Mehmed Bey'in oğlu Şehzâde Bâyezîd ile 1559'da İran'a ilticâ eden Pîr-Hüseyn Bey, onun oğlu da 1570'den sonra Ilgın'da ölen Mehmed Bey'dir.

Ah. B.b. Pîr-Hüs. B.'in Konya'da İplikci Câmii, dârülhuffâz, türbe vs.'si vardır. Oğulları Sırrı ve Hüseyn Beyler, bu sonuncunun oğlu 1471'de ölen Ömer Bey, Ahmed Bey'in kızı ise Mahmûd Bey'le evlenen Hundî Hâtûn'dur (oğlu Kaasim Bey).

Turgut B.b. Pîr-Hüs.B.'in oğulları: Erdoğdu Bey (20.1.1493'te hayatta ve vakfiyye düzenliyor) (oğlu Pîr-Hüseyn Bey ve Kızı Fatma Hâtûn), Ömer Bey ve Hasan Bey. 22.1.1410'da ölen Hasan Bey, Karamanoğlu II. Alâüddîn Ali Bey'in dâmâdı olup oğlu Ömer Bey, 1423'te Kadınhanı'nda zâviye yaptırmıştır. Turgut Bey'in oğlu Ömer Bey'in oğlu ise Alâüddîn Hasan Bey'dir. Bu zâtın kızı Paşa Hundî Hâtûn, 1466'da hayatta olup, Konya'da Müstevfî Hamâmı ve dârülhuffâz yaptırmıştır.

Batı Anadolu Türkmen beylikleri, Yıldırım Bâyezîd (1389-1402) tarafından Osmanânlı mülküne ilhâk edilmişken, 1402 Ankara felâketinden sonra Timur tarafından diriltilmeleri şöyle oldu: Germiyanoğlu, Aydınoğlu, Saruhânoğlu, Menteşeoğlu beylikleri Osmânlılar'ca ve Yıldırım Bâyezîd'in tek seferiyle işgal, ilgaa ve ilhâk edilince (1390), Kastamonu'ya Cândâroğlu'na sığındılar, bir kaç yıl orada oturdular. Ancak Yıldırım, 1392 sonunda Kastamonu'ya da girdi. Cândâroğlu, yanına kendisine sığınmış 3 beyi de alarak Timur'a ilticâ etti ve 1402'ye kadar uzun yıllar Timur'un yanında kaldılar. Onu Anadolu seferine teşvîk ettiler. Ankara muhârebesinde Timur saflarında bulunup

Osmânlı ordusundaki kendi illeri sipâhîlerine seslenerek Osmânlı bozgununu kolaylaştırdılar. Karamanoğlu ise (Sultân-zâde Meḥmed Bey), 1399'da dayısı Yıldırım Bâyezîd tarafından tevkıyf edilip Bursa'da habsedildi. Timur'un torunu Sul. Muḥammed Mîrzâ onu Bursa'da bulup, dedesi Timur'a gönderdi. Germiyânoğlu ise (Yâkub Bey), 1390'da beyliği ilhâk edilince, Suriye'ye, Memlûk topraklarına kaçmıştı. 1402'de Timur, Anadolu'ya girince, Suriye'den gelip arz-ı ubûdiyyet etti. Timur hepsine eski mülklerine geri verdi ise de bir kaç yıl sonra gene hepsi Osmanlı'ya tâbî olmak mecbûriyetinde kaldılar, fakat iç muhtâriyetlerini bir müddet ve Karaman ise epeyce devâm ettirdiler. Germiyanoğlu ise 1390'da İpsala'ya sürüldü, 1401'de buradan kaçıp Timur'a sığındı.

Karaman, Turgutlu, Bayburdlu gibi Karaman devletinin dayandığı Türk aşîretleri, 1500'de Şâh İsmâ'îl'in dâvetini kabûl ederek ve Osmanlı tebeası olarak yaşamak istemiyerek, Erzincân'dan İran'a gittiler ve Akkoyunlu hânedânını yıkarak Safevî devletinin oluşmasında hizmet etdiler.

2. Germiyanoğulları (1260 1429)

Germiyanoğulları, Selçuklu Türkiyesi'nde, Bizans sınırının güney kesiminden sorumlu büyük uc beyleri (emîr-i kebîr = duka) idiler (kuzey kesimi: Çobanoğulları); güney kesimi büyük uc beyi ol., akrabâları Sâhib-Ata-Oğulları'na halef oldular. Selçuklu Türkiyesi, Moğol ve İlhanlı tahakkümü altında çözülünce, Germiyanoğulları, Karamanoğulları'ndan sonra, Batı Anadolu Türkmen beylerinin en güçlüsü durumunda idiler. Doğuda Karaman, güneyde Hamîd, kuzeyde Osmanlı, batıda ise Karası, Saruhan, Aydın, Menteşe beylikleri ile çevrili olan Germiyanoğulları, Karaman hâriç, bu beyliklerin hepsinin başı idiler. 1300'e kadar durum bu idi. 1300'de Osmanoğulları, büyük uc beyi (duka) olarak, Germiyan nüfûzundan kurtuldular. Germiyan, batısında, Ege Denizi'ne açılan Türkmen beylikleri üzerindeki nüfûzunu da kaybetti ki, bu beylikler, Germiyanoğulları'nın, Ege'ye doğru Bizans topraklarını fethetmek için görevlendirdiği uc beyleri (marki) idiler. Sünnî-Ḥanefî olan Germiyanoğulları'nın Oğuzlar'ın 24 boyundan hangisine mensûb olduğu henüz tesbît edilmemiştir. Ancak -Karamanoğulları gibi- Avşar boyundan olmaları kuvvetle muhtemeldir. 1260?-1390=130?+28.8.1402-2.1429=26,6 = 156, 6? müddetle devâm etmiştir. 1260?-1308=48? yıl müddetle Selçuklu, 1308-1335?=27? yıl müddetle doğrudan doğruya İlhanlı tâbii olan Germiyanoğulları, 1335-1390=54 yıl müddetle müstakil kalmakla berâber, bu dönemin son yıllarında Osmanlı nüfûzuna düşmüşler, 1390'da Yıldırım Bâyezîd ülkeyi Germiyan sancağı olarak Anadolu beylerbeyiğine katmıştır. 28.7.1402 Ankara bozgunundan sonra Timur, beyliği ihyâ etmiş, 1414'e kadar 12 yıl Timurlular'ın, 1414-2.1429=15 yıl müddetle de Osmanlılar'ın tâbii olmuşlar, bu târihte gene Anadolu eyâletinin Germiyan (Kütahya) sancağı şeklinde Osmanlı devletine katılmışlardır. Taht şehirleri Kütahya'dır. 1378-28.8.1402=21 yıl müddetle Kütahya, Osmanlı'da olduğu için, beyler, Kula'ya çekilerek hükmetmişlerdir. 1378-1402 arasında Kütahya, Simav, Emed (Eğrigöz), Tavşanlı, Osmanlı'ya verilmiştir. 1328'e kadar Aydın beyliği üzerindeki metbûluklarını muhâfaza etmişlerdir. 1411-1414 arasında 2,5 yıl da Kütahya'yı Karamanoğulları işgal

etmiştir (Claude Cahen, *L'Origine des Germyan, JA*, CCXXXIX, 1951, 349-54). Afyon üzerine 1308'de metbû olup 1333'te burayı doğrudan doğruya ilhâk etmişlerdir. Denizli'yi 1289'da almışlardır. Asıl sâhaları bugünki Kütahya, Uşak, Denizli, Afyon illeridir. 44.000 km^2 kadardır. 1360 sınırları yaklaşık 37.000 km^2'dir. Denize sınırları yoktur. Fakat tâbii Aydınoğulları vâsıtasıyla Ege'ye çıkıyordu. Ertuğrul, Osman, Orhan Beyler gibi dehâ sâhibi beyler yetiştiremedikleri ve Osmanlı jeopolitik konumuna sâhib bulunmadıkları için, gittikçe kudretlerini kaybetmişlerdir. Bununla berâber Ege'ye kadar olan Batı Anadolu bölgesinin mühim topraklarını Bizans'tan kesin şekilde fethedip Türk'leştirdikleri için, prestijleri yüksekti. Afyon ve çevresini, Sâhibataoğulları'ndan almışlar, Denizli'yi, hânedânın bir dalı olan İnançoğulları (aş.bk.) vâsıtasıyle idâre etmişlerdir. Bugünki Manisa ilinin doğusu da Germiyan toprağı idi. Germiyanoğulları'nın nesli zamânımıza kadar gelmiş, içlerinde son asırda sadrâzamlığa, dâmâdlığa kadar yükselen şahsiyyetler yetişmiştir. 1332'ye doğru Karaman beyliğinin nüfûsunu 750.000, Germiyan'ınkini 800.000 (buna İnançoğulları 100.000 eklemek gerekir) hesaplamak mümkindir ki, bu târihte Osmanoğulları'nın nüfusu 1.030.000 hesaplanırsa, Germiyan'ın kudreti ortaya çıkar.

1. Kerîmüddîn 'Alî-Şîr Bey b. Muẓafferiddîn Bey b.'Alî-Şîr Bey Germiyan (1260?-1264=4?)
2. Ḥüsâmüddîn Bey b. 'Alî-Şîr (1264-1289=25)
3. Yâ'qûb Bey I b. 'Alî-Şîr (1289-1328=39)
4. Meḥmed Bey Çağşadan b. Yâ'qûb (1328-1362=34)
5. Süleymân-Şâh Bey Â'dil b. Meḥ. (1362-1387=25)
6. Yâ'qûb Bey II b. Sül.- Ş. (1387-1390=3+28.7.1402-2.1429=26,6=29,6)

İnançoğulları:
1. 'Alî Bey (1276-1277=1) (Kerîmüddîn 'Alî-Şîr Bey'in dâmâdı)
2. Bedrüddîn Murâd Bey b.'Alî (1277-1288=11)
3. Şücâ'üddîn İnanç Bey b. 'Alî (1288-1335=47)
4. Bedrüddîn Murâd (II) Arslan Bey b. İnanç (1335-1359?=24?)
5. İsḥâq Bey b. Arslan (1359?-1368=9?)

Hânedânın atası olan 'Alî-Şîr Bey, Celâlüddîn Harzem-Şâh ile berâber Germiyan aşîretinin başında Doğu Anadolu'ya gelmiştir. 1230 yıllarıdır. Oğlu Muzaferüddîn Bey, Malatya'ya iskân edilmiştir. Bunun oğlu Kerîmüddîn 'Alî-Şîr Bey, aşîreti ile Bizans ucunun güneyine iskân edilip Selçuklular'ın büyük uc beyi olmuş ve Ege Denizi'ne doğru fütûhâta başlamıştır. Öldürülmüş, yerine birbiri ardınca toplam 64 yıl tahtta kalan iki oğlu geçmiştir. Mevlevî olan Yâqûb Bey, 1299 yıllarında Selçuklular'ın Ankara vâlîsi, Sâhib-Ata-Oğulları yerine büyük uc beyi ve Osmanlılar'ın da metbûu idi (bu metbûluk 1300 yılında sona erer). Yâqûb Bey'in yerine geçen Mehmed Bey'den (vel. 1289-1389) başka oğlu Mûsâ Bey'dir (ölm. 1370?). Bir kızını 1327'de Sâhibataoğlu Nuṣretüddîn Ahmed Bey'e vermiştir ki Germiyan'a tâbî Afyon beyi (1288-1327) idi. Mehmed Bey'in yerine 3 oğlundan Sül.- Şâh geçmiştir.

Kula'daki türbesinde yatan Sül.-Şâh (no.5) (vel. 1328-1362), II. Yâqûb'un annesi olan Umur Bey'in kızından başka, Muṭahhara Â'bide Hâtûn b. Sulṭân Weled b. Mewlânâ Celâliddîn-i Rûmî ile evlenmiştir. Bu ikinci izdivaçtan İlyâs ve Hızır Paşalar ile Dewlet Hâtûn doğmuşlardır. Bahâ 'Alî b. Sâliḥ b. Kutbüddîn, *Terceme-i Qâbûs-Nâme*'si ile *Terceme-i Merzbân-Nâme*'sini, Şeyḫoğlu Musṭafâ ise *Kenzü'l-Küberâ* ve *Ḫurşîd-Nâme*'sini, Süleymân-Şâh adına te'lîf etmişlerdir ki, bu ikinci şâir, onun hazînedârı, nişâncısı ve defterdârı olmuştur. Süleymân-Şâh'ın oğlu II. Yâqûb'un sarayında da İsḥâq Faqîḥ, Aḥmedî ve kardeşi Ḥamzewî, Aḥmed-i Dâ'î, şeyḫu'ş-şü'arâ Şeyḫî gibi sonradan hepsi Osmanlı sarayına intikaal eden mühim şâirler yaşamıştır.

Süleymân-Şâh'ın II. Yâqûb'dan gayri oğulları İlyâs Paşa, Ḫıẓr-Şâh Paşa, 2 kızından biri de Dewlet Hâtûn'dur. Dewlet-Şâh Hâtûn (ölm. 1413), 1381'de Yıldırım Sultân Bâyezîd Hân ile evlenip Î'sâ Çelebî ile Mûsâ Çelebî'yi doğurmuştur. Karahisâr (Afyon) Mevlevî dergâhına şeyh olan Hızr-Şâh Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa, onun oğlu Ahmed Paşa, onun oğulları Emîr Â'dil Çelebî (oğlu Ahmed Paşa oğlu II. Emîr Â'dil Çelebî) ve Mehmed Balı Çelebî'dir. Balı Çelebî'nin oğlu Dîwâne Mehmed Semâ'î Çelebî, onun oğlu Hızır Çelebî, onun oğlu Weled Çelebî, onun oğlu da, 15. Mevlewî çelebîsi (1638-40) olan III. Mehmed Â'rif Çelebî'dir ve nesli devâm etmiştir (tafsîlât için Osmanlı kısmına bk.).

II. Yâqûb (1349-1429=80), Yıldırım'ın 11 yaş küçük kayın-birâderidir (vel. 1362-1387). Babasının Uşak vâlîsi idi. Yıldırım, Germiyan'ı ilhâk edince, 1390-1399'da İpsala'da ikaamet etmiş, 1399'da Şam yoluyle kaçarak 1401'de Timur'a sığınmış, 12 yıllık bir aradan sonra Timur tarafından tahtına iâde edilmiş, Ankara muhârebesinde Timur saffında bulunmuş, 1428'de Edirne'de II. Murâd'ı ziyâret ederek ölümünde Germiyan beyliğini metbuu II. Murâd'a bırakan vasıyyette bulunmuş, bir yıl geçmeden ölünce vasıyyeti yerine getirilmiş, çok muhterem bir zât idi. Zevcesi Paşa Kerîme Hâtûn da 1425'te Bursa'da II. Murâd'ı ziyâret etmiştir. II. Yâqûb'un oğlu, babasının vasıyyetine karşı çıkmış, Uzun-Hasan'a sığınmış ve 1470'e doğru Tebrîz'de yaşlı olarak ölmüştür. Yıldırım, Germiyan'a ilk sancak beyi olarak Umur Paşa'nın oğlu Osmân Çelebî'yi tâyîn etmiştir ki, II. Yâqûb'un dayısı idi.

1276-1368=92 yıl müddetle Denizli beyleri olarak Germiyan'a tâbî hüküm süren İnançoğulları (Claude Cahen, *JA*, 1952), o zaman Lâdik denen Denizli'de oturmuşlardır. "Denizli Beyleri" diye de anılırlar. 1368'de doğrudan Germiyan'a katılan Denizli, 1390'da Osmanlı'ya katılmış, 1402'de tekrar Germiyan'a verilmiştir. İlk bey olan Ali Bey (no.1), Selçuklular'ın bir yıl kadar Denizli vâlîliğini yapmıştır. 8.000 km^2'yi geçmiyen, takrîben 100.000 nüfuslu bir sâhaya hükmetmiştir. Sâhibataoğlu Fahrüddîn Ali Bey'in dâmâdı olduktan başka, ilk Germiyan beyi Kerîmüddîn Ali-Şîr Bey'e de dâmâd olmuştur. Ayrıca Germiyanoğulları'ndan birinin oğlu olması da çok muhtemeldir. Büyük oğlu Toğan Paşa'dır. Yerine toplam 58 yıl Denizli tahtında kalan iki oğlu geçmiş, bunlardan İnanç Bey, 47 yıllık uzun beyliği dolayısıyle âileye adını vermiş ve Mevlevî olmuştur. İnanç Bey'in oğlu ve halefi Arslan Bey, Denizli'de medfundur. I. Yâqûb Bey'in Mevlevî olan kızı ile evlenmiş ve bu izdivaçtan son bey olan İsḥâq Bey doğmuştur. 1368'de dayı-zâdesi Süleymân-Şâh Bey tarafından mülkü elinden alınan İsḥâq Bey, 1390'da henüz Denizli'de hayatta idi. İnançoğulları'nın şeceresi hakkında şimdilik söylenecekler bundan ibarârettir.

3. Karasıoğulları (1296 1345)

1. Karası Bey (1296?-1320=24?)
2. 'Aclân Bey (1320?-1325?=5?)
3. Şücâüddîn Demirhân Bey (1325?-1345=20?)

Karasıoğulları, Dânişmendoğulları'nın (b.bk.) bir dalıdır. Karası Bey'in şeceresi şöyledir: Karası Bey b. Kalem-Şâh Bey b. Yağdı Bey b. Emîr Nizâmiddîn Sührâb (ölm. 1250?) b. Emîr Muzafferiddîn Mahmûd b. Melik Yağıbasan b. Melik Gaazî b. Melik Dânişmend Gaazî. Bu şekilde Karası Bey'in, Dânişmend Gaazî'nin 7. batın torunu olduğu anlaşılır. Babası Kalem-Şâh Bey, Karası taraflarına Selçuklu uc beyi olmuştu. Belki hânedânı bu zât ile başlatmak doğru olur. Sünnî-Hanefî olan Karasıoğulları, 1296?-1345 arasında 42 yıl kadar devâm etmiştir. Merkez Balıkesir'dir. 1296?-1308 arasında Selçuklular'a, 1308-1335 arasında İlhanlılar'a, 1335-1345 arasında Osmanlılar'a tâbî olmuşlardır. Başlangıçta Germiyan'a tâbî batı uc beylerinin en kuzey-batı kesiminde olanı idiler. Sâha: Çanakkale, Balıkesir illeri, Bergama, Soma, Dikili ilçeleri. Edremit ve Bergama 1303'te, Balıkesir de muhtemelen 1296'ya doğru, Karası Bey tarafından Bizans'tan fethedilmiştir. Balıkesir Fâtihi olan Karası Bey'in adı, Balıkesir iline verilmiş ve bu ilin bu adı cumhûriyet devrine kadar devâm etmiştir (Konya iline Karaman, Kütahya iline Germiyan denmesi gibi). Aydıncık (Edincik), Edremid, Burhâniye, Pınarhisar, İvrindi, Altınova, Bigadiç, Mendelorya, Ayvacık, Sındırgı, Ezine, Bayramiç, Çanakkale, Balıkesir, Bergama, Soma, Dikili, başlıca Karası kasabaları idi. Beyliğin kuzeyinde Marmara Denizi, kuzey-batısında Çanakkale Boğazı, batısında Ege Denizi, güneyinde Saruhan Beyliği, güney-doğusunda Germiyan Beyliği, doğusunda Osmanlı Beyliği vardı. Kuzeyde Biga, Ceneviz'e ve Kapıdağı yarımadası ile güneyi Bizans'a âiddi. Aslında bütün bölge Bizans'ta iken, Karası Bey ve halefleri tarafından fethedilmişti. Kuzeye doğru ilerliyen Karası kuvvetleri, nihâyet Marmara'ya erişmiştir. Beylik, 24.000 km^2 üzerine yayılmıştır. 1332'de nüfûsu 250.000 kadardı.

Karası Bey'in yerine oğlu Aclân Bey ve daha sonra Aclân Bey'in oğlu Demirhân Bey geçmiştir. Demirhân Bey, Osmanlılar tarafından mülkü alındıktan 2 yıl sonra 1347'de Bursa'da ölmüştür. Osmanlı birliğine katılan ilk Anadolu Türkmen beyliği, Karası'dır. Demirhân Bey'in oğlu ve velîahdi Cücehân Bey'in mezârı, Bursa'da Deveciler'dedir. Hacı İlbeyi, Evrenos Bey, Ece Halîl, Gaazî Fâzıl Bey gibi fevkalâde değerli Karası general ve amiralleri, Osmanlı hizmetine geçmiştir. Karası donanması da Osmanlı donanması olmuştur.

Demirhân Bey'in kardeşlerinden Dursun Bey, daha 1325'e doğru Osmanlı hizmetine geçmiş ve 1345'te öldürülmüştür. Dîğer kardeş Şücâüddîn Yahşı-Hân Bey'dir ki 1325?-1344 arasında 19 yıl kadar Bergama beyliği yapmıştır. 1331, 1341, 1342, 1343 Gelibolu ve 1331 Enez seferleri ile ünlü bir amiraldir. Bu sûretle Rûmeli topraklarının yoklanması başlamıştır. Süleymân Bey, herhâlde Yahşı-Hân Bey'in oğludur. 1361'e doğru ölmüştür. 1345'e kadar Çanakkale beyi idi. 1343 Gelibolu deniz seferi vardır. 1345-61 arasında Çanakkale'nin güney-batısında küçük bir toprağın beyi olarak Osmanlı himâyesinde yaşamıştır. Bizans generali Vatatzes'in dâmâdı idi. Oğlu Mustafa Bey ve

bunun oğulları Kutluğ-Melik Bey (oğlu Mustafa Bey) ile Î'sâ Bey (kızı Hundî Hâtûn)'dir. Bu sûretle Karasıoğulları'nın bilinen nesli Fâtih devrine kadar devâm etmiştir.

4. Saruhânoğulları (1300 1410)

1. Saruhân Bey b. Alpagı Bey b. Saruhân Bey (1300-1345=45)
2. Fahrüddîn İlyâs Bey b. Saruhân (1345-1363=18)
3. Muzafferüddîn İshâq Çelebî b. İlyâs (1363-1388=25)
4. Hızr-Şâh Bey b. İshâq (1388-1390=2+1404-1410=6=8)
5. Orhân Bey b. İshâq (28.7.1402-1404=2)

Saruhân (Sarı-Han), merkezi Manisa (Mağnîsâ) olan ilin cumhûriyete kadar olan adıdır. Beylik batıda Ege Denizi, kuzeyde Karası, güneyde Aydın, doğuda Germiyan beylikleri ile çevrili idi. Güney-doğuda Philadelphia (Alaşehir), Bizans'a âiddi. 1332'ye doğru beyliğin nüfûsu 280.000 kadardı. Genişlik 14.000 km² civârında bulunuyordu. Sünnî-Hanefî olan hânedânın atası Saruhân Bey, Harzem'den gelip Selçuklu hizmetine girmiş bir Türkmen beyidir. 1300-4.1390=90+1402-1410=8=98 yıl süren beylik 1314'te Bizans'tan fethedilen Manisa şehrini merkez yapmıştır. Manisa, Menemen, Gördes, Nif, Turgutlu, Foça, Akhisar sâhalarını içine alıyordu. 1308'e kadar Selçuklular'a, 1335'e kadar İlhanlılar'a, fakat ilk derecede Germiyan'a tâbî idi. Germiyanoğulları'nın, Karası ile Aydın arasındaki kesim için Ege'ye doğru fütûhât ile görevlendirdiği Saruhân Bey, 1313'te Manisa Fâtihi olarak misyonuna başlamış ve Ege'ye dayanmıştır. Midilli, Sakız, Foça Cenevizlileri, Nakşa dukalığı gibi Hıristiyan devletcikler, Saruhân Bey'e tâbî olmuşlardır. Saruhân, kudretli donanması ile temâyüz etmiştir. 1390'da Yıldırım Bâyezîd, beyliği ilhâk etmiş ve 2. oğlu Şehzâde Ertuğrul Bey, 1390-1398'de Saruhân sancak beyi olmuştur. 1402'de beylik 8 yıl için ihyâ edilmişse de, bu yıllarda da Osmanlı tâbii olmuştur. Gediz vâdîsine hâkim olan ve Gediz'le berâber Ege'ye dar bir şeritle açılan beylik, Bizans, Ceneviz, Rodos gibi denizci Hıristiyan devletlerle devamlı gazâ hâlinde idi. Saruhân Bey'in kardeşleri Nif (Kemalpaşa) fâtihi ve beyi Ali Paşa ile Çaga Bey'dir. Saruhân Bey'in oğulları: İlyâs Bey (no.2), büyük oğul olan hânedânın büyük gaazîsi Süleymân Bey, Dewlet-Hân Bey (oğlu Yâ'qûb-Hân Bey, 1402-8'de Demirci beyi), Atmaz-Hân Bey, Orhân Bey, Demirhân Bey, İdrîs Bey (Kayacık beyi), Hayrüddîn Bey, Yûsuf Bey (Gördes beyi), Budak Paşa (oğlu Gördes beyi Beğce Bey).

İshâk Bey'in bir oğlu da Saruhân Bey'dir. 1411'e kadar Saruhân beylerinin elinde toprak kaldı.

Gaazî Süleymân Bey, 45 yıl velîahdlik yapıp (1300-1345), babasının ölümünden bir kaç ay önce ölmüştür. 1334'te Aydınoğlu Gaazî Umur Bey ile ve 276 parça gemi ile Mora ve Yûnân seferi, 1345'te ayni zât ve 20.000 kişilik ordu ile Makedonya seferi, deniz seferlerinin en meşhurlarıdır. 1336'da Foça Cenevizlileri'ne esir düşüp fidye ile kurtulmuştur. Makedonya seferinin dönüşünde Küçükçekmece'de hastalanarak ölmüş, bu haberle sarsılan babası Saruhân Bey de ölüp tahta Süleymân Bey'in kardeşi İlyâs Bey çıkmıştır. İlyâs Bey'in oğlu İshâq Çelebî tâkıyb etmiştir ki, Mevlevî'dir. Zevcesi Gülgûn Hâtûn'dur. İshâq Bey, velîahd iken (1345-63) Menemen beyi idi.

İshâq Bey'in oğulları Hızır-Şâh (no.4) ve Orhân (no.5) Beyler, son Saruhân hükümdarlarıdır. Hızır-Şâh (vel. 1363-88), I. Murâd'ın dâmâdıdır. Tahta çıktıktan 2 yıl sonra Yıldırım Bâyezîd, Saruhân'ı ilhâk edince, 1390'da önce Kastamonu'ya Cândâr be-

yine, sonra Timur'a sığınmıştır. 1404'te tekrâr tahta çıkmış, fakat 1410'da metbuu ve kayın-birâderi Yıldırım'ın oğlu Çelebî Sultân Mehmed tarafından öldürülmüştür. Kardeşi Orhân Bey, 1388'de Osmanlılar'a (I. Murâd), 1390'da Timur'a sığınmış, Ankara muhârebesinden sonra Saruhân beyi olmuş, 2 yıl sonra ağabeyi Hızır-Şâh tarafından tahttan indirilmiş, 1412'de katledilmiştir.

Osmanlı devrinde Saruhân sancağı, merkezi Manisa olarak, Anadolu eyâletine bağlanmıştır. Fakat 1595'e kadar bu sancağa ekseriyâ velîahd-şehzâdeler tâyîn edilerek, Anadolu eyâletinden tefrîk edilmiştir. Saruhân Tahtı'na oturan Osmanoğulları şunlardır:

1. Şehzâde Ertuğrul (Yıldırım I. Bâyezîd'in oğlu): 4.1390-1396=6
2. Velîahd-Şehzâde Süleymân (I. Süleymân): 1396-1402=6
3. Velîahd-Şehzâde Alâeddîn (II. Murâd'ın oğlu): 1437-1443=6
4. Velîahd-Şehzâde Mehmed (Fâtih II. Mehmed): 1443-1444=1+1446-1451=5=6
5. II. Sultân Murâd: 1444-1446=2
6. Şehzâde Mustafa (Fâtih II. Mehmed'in oğlu): 1451-1472=21
7. Velîahd-Şehzâde Ahmed (II. Bâyezîd'in oğlu): 1481-1483=2
8. Şehzâde Korkut (II. Bâyezîd'in oğlu): 1483-1503=20+1511-1513=2=22
9. Şehzâde 'Alem-Şâh (II. Bâyezîd'in oğlu): 1503-1504=1
10. Şehzâde Mahmûd (II. Bâyezîd'in oğlu): 1504-1507=3
11. Velîahd-Şehzâde Süleymân (Kaanûnî II. Süleymân): 1513-1520=7
12. Velîahd-Şehzâde Mustafa (Kaanûnî II. Süleymân'ın oğlu): 1533-1541=8
13. Şehzâde Mehmed (Kaanûnî II. Süleymân'ın oğlu): 1541-1543=2
14. (Velîahd-) Şehzâde Selîm (II. Selîm): 1549-1558=9
15. (Velîahd-) Şehzâde Murâd (III. Murâd): 1561-1574=13
16. Velîahd-Şehzâde Mehmed (III. Mehmed): 1583-1595=12

5. Aydınoğulları (1300 1425)

1. Aydın Bey b. Meḥmed Bey (1300-1307b=7)
2. Gaazî Meḥmed Bey b. Aydın (1307b-1334=27)
3. Bahâüddîn Gaazî (1328) Umur Bey (Paşa) I b. Meḥ. (1334-5.1348=14)
4. Hızr Bey b. Meḥ. (5.1348-1360?=12?)
5. Fahrüddîn Î'sâ Bey b. Meḥ. (1360?-4.1390=30?)
6. Mûsâ Bey b. Î'sâ (28.7.1402=bir kaç ay)
7. 'Ömer Umur Bey II b. Î'sâ (1402-1403=1)
8. Gaazî Cüneyd Bey b. İbr. Bahâdır B.b.Meḥ. (1403-1425=22)

20.000 km^2 kadar bir toprak üzerinde ve 1332'ye doğru yaklaşık 700.000 nüfuslu olan Aydın Beyliği, batıda Ege Denizi, kuzeyde Saruhân beyliği, güneyde Menteşe beyliği, doğuda Germiyan ve ona bağlı Denizli (İnanç) beyliği, kuzey-doğuda Bizans'a âid Philadelphia (Alaşehir) ile çevrili idi.

Aydınoğulları, Batı Anadolu'yu Ege kıyılarına kadar açan fâtih Türkmen prenslerindendir. Gaazî Umur Bey gibi Türkiye târîhinin büyük şahsiyyetlerinden birini, Türk târîhinin Çaka Bey'den sonra ikinci dehâ sahibi amiralini yetiştirmişti. 1300-4.1390

arasında 90 yıl ve sonra 28.7.1402-1425 arasında 23 yıl, toplam 113 yıl devâm etmiştir. 1390-1402 arasında Yıldırım tarafından Osmanlı devletine katılmış, Ankara muhârebesinden sonra ihyâ edilmiştir.

Germiyan beyliğinin kumandanları olarak, Aydın-İzmir bölgesinin Bizans'tan fethiyle görevli bulunan Aydınoğulları, 1312'ye kadar Germiyan'a, 1335'e kadar İlhanlılar'a tâbî olmuşlar, 1390'a kadar 55 yıl müstakil yaşamışlar, 1403-1425 arasında gene Osmanlı'ya tâbî olup nihâî şekilde ilhâk edilmişler, Anadolu eyâletinin Aydın sancağını teşkîl etmişlerdir. 1403-1425'te bâzan Osmanlı'ya başkaldıran Aydın'ın bu devresini Cüneydi Bey temsîl eder ve bu dala "İzmiroğulları " denir.

Taht şehirleri: Güzelhisâr (Aydın) (1300-1307b=7), Birgi (1307b-1348=41), Ayasluğ (1348-1390=42), İzmir (1402-1425=23). Birgi, Ödemiş'in az kuzey-doğusunda, Ayasluğ ise Selçuk'la Kuşadası arasındaki Efes'tir. "Gâvur İzmir" denen ve "Müslüman İzmir"in yanında bulunan kale, ancak Timur tarafından 1403 başında Şövalyeler'den fethedilip Aydınoğulları'na verilmiştir. 1307 sonlarında Birgi, 1328'de Müslüman İzmir şehri, 1335'te Alaşehir, Bizans'tan fethedilmiş, fakat bir müddet sonra Alaşehir, gene Bizans'ın eline düşmüş, Bizans'ın Anadolu'daki tek sitesini teşkîl etmiş, Yıldırım Bâyezîd tarafından fethedilip Türkiye'ye katılmıştır. Aydınoğulları en geniş zamanlarında şimdiki Aydın iline (Söke ve Çine kazâları hâric), İzmir iline (Bergama, Menemen, Kınık, Dikili, Kemalpaşa kazâları hâriç), Manisa'nın Alaşehir ve Sâlihli, Denizli'nin Buldan kazâlarına hâkim olmuşlardır. Fakat donanmalarının gücü sâyesinde, toprak genişlikleriyle mütenâsib olmayan büyük bir prestij ve kudret kazanmışlardır. Karası ve Aydın donanmaları gibi, Menteşe ve Saruhan donanmalarına da Osmanlılar (son üçüne 1390'da Yıldırım Bâyezîd) elkoymuş, mühim deniz gücü iktisâb etmişlerdir. *Mesâlikü'l-Ebsâr*, Aydınoğlu'nun 60 şehir ve kasaba, 300 küsur köy, 70.000 süvârî ve büyük donanmaya sâhib bulunduğunu kaydeder (1332). Hânedânın dili Türkçe ve mezhebi Sünnî-Hanefî'dir. Sâhildeki Gâvur İzmir, 12.1344'te Şövalyeler'in eline düşmüştür. Aydınoğulları, 1310'da Müslüman İzmir'i, 1326'da Gâvur İzmir'i almışlardır. Tire-Efes bölgesini Bizans'tan, 1310'da şehid düşen Sasa Bey, 1304'te fethetmiştir.

XV. asırda şâir Enverî tarafından *Düstûr-Nâme*'de hayâtı şiir hâlinde destanlaştırılmış bir dille anlatılan Gaazî Umur Bey, Türk teşebbüs ve kaabiliyetinin ve Türkiye'nin kuruluş devresininin mükemmel örneklerinden biridir.

İzmir, 1076'da, Türkiye devletinin kurucusu Anadolu Fâtihi Birinci Sultân Süleymân-Şâh tarafından fethedilmişti. Çaka Bey'e verilen İzmir, bu Türk beyinin büyük deniz proje ve teşebbüslerine sahne oldu. Umur Bey, 2,5 asır sonra bu proje ve teşebbüsleri tekrâr ele almıştır. Bizans, 1097'de İzmir'i de İznik ve Batı Anadolu gibi Türkler'den geri aldı. Şu hâlde İzmir'de ilk Türk hâkimiyeti ancak 21 yıl sürmüştür. İşte Aydınoğlu Umur Bey, İzmir'i 1320'de tekrar fethetmiştir. Bu sûretle 223 yıl daha İzmir, Hıristiyanlar'da kalmıştır.

28 Ekim 1344'te bütün Avrupa devletlerinin birlikleri tarafından desteklenen Rodos'taki Saint-Jean Şövalyeleri, İzmir'i bastı; Aydınoğulları'nın tersâne ve donanmalarını yaktı. Liman, Şövalyeler'in eline geçti. Fakat yukarı kale, Türkler'in elinde kaldı. Bu sûretle şehir, "Müslüman İzmir" ve "Gâvur İzmir" diye ikiye bölündü ve 1403'ün ilk günlerinde Timur'un Şövalyeler'i kovmasına kadar tam 59 yıl bu vaziyet devâm etti.

Umur Bey, Avrupa siyâset âlemine faal şekilde katıldı. 1328-29'da, yanında kardeşi İbrâhîm Bahâdır Bey olduğu hâlde, Bozcaada'ya çıktı. 1330'da Gelibolu yarımadasına ayak bastı. 1332'de 75 parça donanması ile Semendirek adasını bastı ve Batı Trakya'da Gümülcine'ye asker sevketti. Gene aynı yıl, 250 parça büyük bir donanma ile Adalar, Ağrıboz ve Yunanistan'a asker çıkardı ve ilk def'a Ege denizini doğudan batıya geçerek Yunan karasına, Attika'ya ayak basmış oldu. 1333'te Saruhanoğlu Süleymân Bey'le müttefikan Yunanistan ve Mora'ya sefer yaptı. 1336'da Foça'da İmparator Kantakuzinos'la buluşup görüştü. 1338'de tekrar Yunanistan'a ve Ege Adaları'na sefer yaptı. 1339'da Eflak (Romanya) seferine çıktı ve bu sûretle Boğaziçi'nden geçerek Balkanlar'ın kuzeyine kadar erişti. 1342'de Girit ve Kıbrıs sâhillerini yaktı. 1345'te Makedonya'ya asker çıkardı; bu seferde müttefikı Saruhanoğlu Süleymân Bey, hastalanarak Küçükçekmece'de şehîden öldü. Osmanoğulları, Velîahd-Şehzâde Gaazî Süleymân Paşa ile kardeşi Birinci Sultân Murâd, şehid Aydınoğlu Gaazî Umur Bey'le şehid Saruhanoğlu Gaazî Süleymân Bey'in açtıkları yolu adım adım tâkıyb ederek, onların teşebbüslerini taçlandırdılar, Rûmeli ve Balkanlar'ı fethettiler.

Bulgaristan krallığı ile başa çıkmaktan âciz kalan Bizans İmparatoru İoannis Kantakuzinos, Umur Bey'den imdâd istedi. Umur Bey, 380 harb gemisi ve 29.000 askerle Avrupa kıt'asına ayak bastı. Dimetoka'yı Bulgarlar'dan alıp müttefikı İmparator'a verdi. Ertesi yıl, 1342'de İmparator, rakıybi Paleologoslar'a karşı tekrâr Umur Bey'den yardım istedi ve bu sûretle Türk hükümdârını, Bizans'ın dâhilî işlerine karıştırmış oldu. Aydınoğlu, Rûmeli'ne geçip İmparator'a istediği yardımı yaptı. 1343'te Selânik'i muhâsara etti.

1348'de Gâvur İzmir'i Şövalyeler'den geri almak isteyen Umur Bey, kalenin önünde, şehid düştü. Onun şehâdeti, Rûmeli'ndeki projelerini yarıda bıraktı. Bıraktığı yerden, Osmanoğlu Şehzâde Süleymân Paşa devâm etti. Daha 1344'te İmparator, tekrâr Umur Bey'den yardım istediği zaman, İzmir mes'elesiyle meşgul bulunan Aydınoğlu, müttefikı İmparator'a, Osmanoğlu Orhan Gaazî'ye baş vurmasını tavsiye etmişti. Donanması Haçlılar'ca yakıldıktan sonra Umur Bey, komşuları Menteşeoğulları, Karasıoğulları, Saruhânoğulları'ndan tedârik edebildiği filolarla, acele yeni bir donanmaya sâhib oldu. Bu donanmayla Gelibolu yarımadasına çıktı. Vardar vâdîsini taradı. Bulgar kuvvetlerini yok etti. Ege Denizi'ne hâkim oldu. En güçlü donanma Aydın'ınki idi, sonra sırayla Menteşe, Saruhân, Karası donanmaları geliyordu. Bu devirde, Karası beyliğini ilhâk etmeden önce Osmanlı'nın henüz donanması yoktu.

Mehmed Bey oğlu Aydın Bey (no.1) de, oğlu Mehmed Bey (no.2) de, Germiyanoğulları'nın uc beyleri (marki) idiler. Birgi'de medfun bulunan Mehmed Bey (no.2), Mevlevî idi. Kardeşleri: Osmân Bey, Hamza Bey, Karamân Bey, Hasan Bey (kızı Şâh-Sultân Hâtûn, Halîl Bey'le evlendi) ve Fülân Bey (*Düstûr-Nâme*, 17) ile Sultân-Şâh Hâtûn(ölm.1310). Mehmed Bey'in kızları: Hân-zâde Hâtûn(ölm.1387) ve Hûrî Hâtûn. Aydınoğlu Mehmed Bey'in oğulları (yaş sırası):

1. Hızır Bey (no.4) (1307?-1360?=53?): şehzâdeliğinde Ayasluğ beyi. Yaşça kendisinden küçük olan Umur Bey'den (no.3) sonra tahta geçti. Vel. 1307b-1334.

2. Gaazî Umur Bey (Paşa) I (no.3) (1309b-5.1348=39): Birgi'de babasının türbesinde medfun. Şehzâdeliğinde İzmir vâlîsi. Sakız'ı harâca bağladı. 12.1344'te İzmir'in "Gâvur" denen kısmının Hıristiyanlar'ın eline düşmesi üzerine, İzmir'in bu kesi-

mini istirdâdı hayâtının gaayesi hâline getirdi ve bu yolda şehid düştü. Kızları: Hundî-Paşa, 'Azîze-Melek (Ayasluğ'da imâret yaptırdı) ve Gürcî-Melek Hâtûnlar. Hundî Hâtûn'un çocukları: Mehmed Bey (oğlu Hamza Bey) ve Dursun Bey (oğulları Yâ'qûb, Weled, Rüstem ve Câ'fer Beyler).

3. İbrâhîm Bahâdır Bey (ölm. 1345): Bâdemiyye v. Birgi'de babasının türbesinde medfun. İzmiroğulları dalının (aş.bk.) atası.

4. Süleymân-Şâh Bey (ölm. 1349): Tire v. Medfeni Tire'de. Menteşeoğlu Orhân Bey'in dâmâdı. Oğlu Yâ'qûb Bey. Bunun çocukları: Hafsa Hât. (1419'da vakfıyye yaptırmış) ve Ahmed Efendi. Ahmed Efendi'nin oğlu Mustafa Bey ve bunun oğulları Bâyezîd Çelebî, Mehmed Çelebî ve Süleymân-Şâh Çelebî.

5. Î'sâ Bey (no.5) (ölm. Tire, 1395?): biribiri ardınca tahta geçip toplam 56 yıl tahtta kalan 3 kardeşin sonuncusu. 1389 Kosova muhârebesine birlik gönderdi. Yıldırım, 1390'da Aydın beyliğini ilhâk ettikten sonra Tire'de çekilip öldü. Birgi'de babasının yanında medfun. Şîî mezhebini kabûl etti. Zevcesi 'Azîze Hâtûn'dur. Kızı Hafsa Hâtûn, 1390'da Yıldırım Sultân Bâyezîd ile evlendi. Oğulları: İlaldı Bey, Osmanlı sancak beylerinden Hamza Bey, Mûsâ Bey (no.6) ve II. Umur Bey (no.7). Mûsâ Bey'in oğulları: Tâc Paşa (vel. 1402) ve Mehmed-Şâh Çelebî. II. Umur Bey'in (Birgi'de babasının yanında medfun), Menteşe prensesinden doğma çocukları: Cüneyd Bey (no.8) yâni amca-zâdesi ile 1403'te evlenen Hâtûn ve Mustafa Bey (Ayasluğ v. iken katli: 1424)(vel. 1402-3). İkinci Umur Bey'in(no.7) Mehmed Bey adındaki oğlu 1404/5'te akça kestirdi ve adını taşıyan câmî yaptırdı.

İbrâhîm Bahâdır Bey'in oğulları: Kara Hasan Bey ve küçüğü olan Cüneyd Bey. Hasan Bey (katli: Gelibolu 1425), Osmanlılar'ın İzmir subaşısı (4.1390-28.7.1402) ve Ayasluğ beyi (28.7.1402-3) idi. Gaazî Cüneyd Bey (no.8) (1345?-İpsala'da katli: 1425=80?): Annesi 1413'te hayatta. 1403'te amcası II. Umur Bey'in kızı ile evlendi. Onun Aydın beyliği ekseriya ismen (titulaire) olup, beyliği müddetince Aydın ve İzmir'i onun nâmına Osmanlı sancak beyleri yönetti. 1409-11'de Ohri sancak beyi, 1413-22'de Niğbolu sancak beyi oldu ve İstanbul'da (Bizans) mecbûrî ikaamet etti. Osmanlı iç târîhine karıştı, zekâsı ve entrikalarıyle tanındı. Kızını Arnavud beylerinde Andula'ya verdi. Oğulları: Osmanlı sancak beylerinden Hamza Bey, 1425'te Gelibolu'da îdâm edilen Kurd Hasan Bey, 1425'te İpsala'da îdâm edilen Bâyezîd Bey (bunun oğlu babası ile berâber îdâm edilen 'Ömer Bey).

6. Menteşeoğulları (1278 - 1424)

Menteşe, bugünki Muğla ilinin adıdır ve cumhûriyete kadar kullanılmıştır. Beyliğin kurucusunun adıdır ki, bugünki Muğla ilini, Germiyanoğlu'nun uc beyi olarak, Bizans'tan fethetmiştir. Beylik güneyde Akdeniz, batıda Ege, kuzeyde Aydınoğulları, doğuda Hamîdoğulları (ve onların bir dalı olan Tekeoğulları), kuzey-doğuda Germiyan'a bağlı İnançoğulları ile çevrili idi. 1332'ye doğru yaklaşık 170.000 nüfus barındırıyordu. Kudretli donanması ile ayakta duruyordu. 23.000 km^2 üzerine yayılıyordu: Muğla ili, Kaş, Finike, Bozdoğan, Çine, Tavas, Çameli, Acıpayam kazâları, yâni Antalya ilinin Alakır çayı ötesinde kalan batı ucu ile, Aydın ve Denizli illerinin güneyi.

1. Menteşe Bey b.Ablıstan Bey b.Kuru Bey (1278-1283?=5?)
2. Mes'ûd Bey b. Menteşe (1283?-1318?=35?)
3. Şücâ'ü'd-Dîn Orhân Bey b. Mes'ûd (1318?-1344?-26?)

4. İbrâhîm Bey b. Orhân (1344?-1358?-14?)
5. Mûsâ Bey b. İbr. (1358?-1370?-12?)
6. Mehmed Bey b. İbr. (1370?-4.1390-20?+28.7.1402-1403=1=22?)
7. Tâcü'd-Dîn Gaazî Ahmed Bey b. İbr. (4.1390-7.1391=1,3)
8. Şücâ'ü'd-Dîn İlyâs Bey b. Meh. b. İbr. (1403-1421=18)
9. Leyş (Üweys) Bey b. İlyâs (1421-1424=3)

1300-15.8.1310 arasında büyük kısmıyle Rodos adası da Menteşe beyliğine âid olmuştur. Beyliğin hayâtı 1278-7.1391=113+28.7.1402-1424=22=135 yıldır. 1278'de Menteşe Bey, Aydın ve Güzelhisâr'ı Bizans'tan fethetmiş, fakat güneye çekilmiş, bugünki Muğla ilini Bizans'tan fethederek beyliğini kurmuş, Aydın'ı kesin şekilde dâmâdı Sasa Bey fethetmiş, fakat burası Aydınoğulları'na kalmıştır. Menteşeoğulları da Germiyanoğulları'nın en güney-batıya sevk ettikleri uc beyleridir (marki). 1335'e kadar İlhanlılar'a tâbî olmuşlar, 1335-1390 arasında müstakil yaşamışlardır. Bu târihte Yıldırım Bâyezîd, beyliği, Menteşe sancağı olarak Anadolu eyâletine katmış, fakat Beçin ile Milas'ı daha 15 ay Menteşeoğulları'nda bıraktıktan sonra, orasını da ilhâk etmiştir. Ankara muhârebesinden sonra beylik, 1405'e kadar Timur'a tâbî olarak dirilmiş, 1405-1424 arasında Osmanlı tâbii olarak yaşadıktan sonra, bu târihte kesin şekilde Osmanlı Anadolu eyâletinin Menteşe sancağını teşkîl etmiştir. Emsâli gibi Türkmen olan hânedânın dili Türkçe, mezhebi Sünnî-Hanefî'dir. Taht şehirleri Milâs iken Beçin'e, 1358?-1390 arasında Balat'a nakledilmiş ve 1424'e kadar olan devrede gene Balat'ta kalmıştır. Menteşeoğulları, Ege Denizi'nde donanma gezdirmişler, Bizans, Ceneviz, Rodos Şövalyeleri ile gazâlar yapmışlar, Mes'ûd Bey 1300'de Rodos'un büyük kısmını Şövalyeler'den alarak 10 yıl elinde tutmuş, civâr adalara da hâkim olmuştur. Donanmaları, 1390'da Osmanlı donanmasına katılmıştır. Menteşeoğulları zamânımıza kadar gelmiştir. Demirel kabineleri bakanlarından Haldûn Menteşeoğlu, Menteşe beylerinden inmiş olanlardan biridir.

Kuru (Kara) Bey'in oğlu Ablıstan (Eblistân) Bey'in oğlu Menteşe Bey, Megri (Fethiye)'de medfundur. Dâmâdı, Aydın Fâtihi Sasa Bey'dir. Oğulları Mevlevî olan Mes'ûd Bey (no.2) ile Föke (Finike) beyi Kirmân (Kermen) Bey'dir. Bu sonuncunun oğlu Finike beyi Zerwân Bey'dir. Mes'ûd Bey'in (no.2) oğulları Mevlevî olan Orhân Bey (no.3) ile İbr. Bey'dir. Orhân Bey'in dâmâdı Aydınoğlu (b.bk.) Süleymân-Şâh Bey, oğlu ve halefi ise İbrâhîm Bey'dir (no.4). İbr. Bey'in 3 oğlu toplam 36 yıl tahtta kalmışlardır. Bunlardan Mehmed Bey (no.6), 4.1390'da Yıldırım'ın önünden kaçarak Kastamonu'ya, oradan Timur'a ilticâ etmiş, Ankara muhârebesinde Timur'un saffında vuruşarak beyliğini yeniden elde etmiştir. Hal' edilerek 1404'e doğru ölmüştür. Kardeşi Mevlevî olan Ahmed Bey (no.7), yalnız Milâs ve Beçin'de (ki şehzâdeliğinde de bu yerlerin beyi idi) 15 ay tutunmuş, ölünce Beçin'e gömülmüş, Hoca Fîrûz Bey, Milâs sancak beyi tâyîn edilerek Menteşeoğulları saltanatı tamâmen ortadan kaldırılmıştır. Mehmed Bey'in (no.6) dâmâdı Aydınoğlu II. Umur Bey, oğulları ise Gıyâsüddîn Mahmûd ve İlyâs (no.8) Beyler'dir. Balat beyi ve 1370?-4.1390 arasında velîahd olan Mahmûd Bey, Bergama'daki mâlikânesine çekilerek 1392'ye doğru burada ölmüştür. Kızı Fatma Hâtûn ve bu prensesin kızları Umur-Paşa ve Sultân-Paşa Hâtûnlar'dır.

İlyâs Bey (no.8), Balat'daki câmiinde medfundur. Kızları Fatma Hâtûn (ölm. 1420), Sultân-Paşa Hâtûn ve nesli zamânımıza kadar gelen Hüseyn-Paşa Hâtûn'dur.

İlyâs Bey'in oğulları ise Leys (no.9) ve Ahmed Beyler'dir. 1414-1421'de Osmanlı sancak beyi olarak hizmet eden Ahmed Bey, 12.1425'te Tokat'ta ölmüştür. Oğlu İlyâs Bey, 1455'e doğru Rodos'ta ölmüştür. Leys Bey ise, 12.1425'te, hal'inden bir yıldan fazla zaman geçtiği hâlde Tokat'ta katledilmiştir. 1414-21 yıllarında Osmanlı sarayında yaşamıştı.

7. Hamîdoğulları (1280 1423)

1. İlyâs Bey I b. Ḥamîd Bey İğdir (1280?-1300?=20?)
2. Felekiiddîn Dündâr Bey b.İlyâs (1300?-1324=24?)
3. Ḫızr Bey b. Dündâr (1327-1328=1)
4. Ḥacı Necmüddîn İsḥâq Bey b. Dündâr (1328-1340?=12?)
5. Muzafferüddîn Muṣṭafâ Bey b. Meḥ. B. b. Dündâr (1340?-1355?=15?)
6. Ḥüsâmüddîn İlyâs Bey II b. Muṣṭ. (1355?-1370?=15?)
7. Kemâlüddîn Ḥüseyn Bey b. İlyâs II (1370?-1391=21?)

Tekeoğulları:

I. Yûnus Bey b. İlyâs I (1302?-1324?=22?)
II. Maḥmûd Bey b. Yûnus (1324?-1327=4?)
III. Sinânüddîn Çalış Bey b. Yûnus (1327-1328=1)
IV. Ḫızr Bey b. Yûnus (1328-1335?=7?)
V. Dadı Bey b. Ḫızr (1335?-1360?=25?)
VI. Zencîrkıran Mübârizüddîn Küçük Meḥmed Bey b. Maḥmûd b. Yûnus (1360?-1380?=20?)
VII. 'Oṣmân Bey b. Zencîrkıran (1380?-1392=12?+28.7.1402-1423=21=33?)

Ḥamîd, bugünki Isparta ve Teke, bugünki Antalya illerinin cumhûriyete kadar kullanılan adlarıdır, Isparta şehrine de "Ḥamîdâbâd" denmiştir. Beylik 1302'ye doğru Ḥamîd ve Teke dallarına ayrılmış, daha doğrusu Teke (Antalya) dalı teşekkül etmiştir. Hamîdoğulları bu sûretle denizden ayrılmış, kuzeyde Germiyan, kuzey-doğuda Karaman, doğuda Eşref, güneyde Teke, güney-batıda Menteşe, batıda Germiyan'a bağlı İnanç (Denizli) beylikleri ile çevrilmiştir. Teke Beyliğini'nin sınırları ise güneyde Akdeniz, doğuda Karaman, batıda Menteşe, kuzeyde Hamîd idi. 1332'ye doğru Hamîd beyliğinde 300.000 ve Teke beyliğinde 80.000 kadar nüfus tahmîn edilebilir. Filhakıyka *Mesâlikü'l-Ebṣâr*, yalnız Hamîd'in 30.000 askeri ve 15 kalesi olduğunu yazar. Hamîd beyliği 16.000 km² ve Teke ise 14.000 km² kadardı. Hamîd beyliği: bugünki Isparta ve Burdur illeri, 1327'de Eşrefoğulları'ndan alınan Akşehir, Beyşehri, Seydîşehri ilçeleri, Şühûd ilçesi. Teke beyliği: Antalya merkez, Elmalı, Korkuteli, Serik, Manavgat, Aksekî ilçeleri, hattâ tâbiiyyet yoluyle Menteşe'ye âid Kaş ve Finike. 1374'te Hamîd Beyliği, hem Osmanlı'ya tâbî olmuş, hem de 80.000 altın senbolik satışla Beyşehri, Seydîşehri, Akşehir, Yalvaç, Karaağaç, I. Murâd'a terkedilmiştir (8.000 km²); bu sûretle beylik, yarı yarıya küçülmüş ve kalan yarısı da tâbiiyyet altına girmiştir. Beylik (Hamîd ve Teke), 1308'e kadar Selçuklu, 1335'e kadar İlhanlı tâbiiyyetinde yaşamıştır. Başlangıçta Germiyan nüfûzunun ne derecede olduğu bilinmiyor. Fakat Karaman nüfûzu her zaman

mevcûd olmuş, ancak Osmanlılar tekaddüm ederek 1374'te Hamîd dalına metbû olmuşlardır. 1391'de Hamîd dalının geri kalan yarısı da Osmanlı topraklarına katılmış, bu sûretle Anadolu eyâletinin Beyşehri sancağından sonra Hamîd (Isparta) ve bilâhire Burdur sancakları teşekkül etmiştir. Ankara muhârebesinden (28.7.1402) sonra Hamîd şûbesi dirilememiş, fakat Beyşehri-Seydîşehri-Akşehir, Karaman'la Osmanlı arasında ihtilâf mevzuu olarak alınıp verilmiştir. Teke beyliği ise, 1392'de Yıldırım Bâyezîd tarafından ilhâk edilmiş, Anadolu eyâletinin Teke sancağını (ilini) teşkîl etmiştir. 1402-1423 arasında Teke beyliği diriltilmişse de, Antalya'yı alamamış, sâdece Korkuteli ve civârında münhasır kalmış, burası da 1423'te Osmanlı'ya katılmıştır. Bu sûretle Hamîdoğulları 1280?-1404=143 yıl müddetle saltanat sürmüşlerse de, bundan 1392-1402=10 yılı düşmek îcâb eder. Asıl Hamîd beyliğinin hayâtı 1280?-1391=111? yıldır. Bu müddetin son dönemi ise, beyliğin yarı yarıya küçüldüğü, Osmanlı nüfûzuna düştüğü devredir. Teke beyliği ise 1302?-1392=90?+1402-1423=21=111? yıl devâm etmiştir.

Antalya limanı, 12 yıl için Kıbrıs krallığı tarafından işgal edilmiştir (8.1361-1373). Teke beyliğinin taht şehri Antalya (1302?-8.1361=59?+14.5.1373-1392=19=78?) ve İstanos (Korkuteli) (8.1361-14.5.1373=11,9+28.7.1402-1423=21=32,9)'dur. Hamîd beyliğinin taht şehirleri: Uluborlu (1280?-1310?=30?), Eğridir (Felekâbâd) (1310?-1391=81?). 1324-1327 arasında beylik İlhanlı işgaline uğradığı için bu 3 yılı, Hamîdoğulları saltanatından düşmek lâzımdır.

Hânedânın dili Türkçe ve mezhebi Sünnî-Hanefî'dir. Ḥamîd Bey, Türkmenler'in İğdir boyunun bir aşîret reîsi idi ki, Eğridir kasabasının adı buradan gelir. Beyliğin kurucusu olan I. İlyâs, Hamîd Bey'in oğludur. I. İlyâs'ın yerine oğlu Dündâr Bey geçmiş, öldürülmüş, Eğridir'e gömülmüştür. I. İlyâs'ın ölümünden az sonra dîğer oğlu, Teke dalını kurmuştur. Dündâr Bey'in oğulları: Hızır ve İsḥâq Beyler ile Gölhisâr beyi Mehmed Bey. Hızır Bey'in (no.3) oğlu, Şühûd beyi olup 1370'e doğru ölen Mu'izzüddîn İbrâhîm Bey'dir. İshâq Bey (no.4), Eğridir'de medfundur. Yerine yeğeni (Gölhisârlı Mehmed Bey'in oğlu) Mustafa Bey (no.5) geçmiştir. Osmanlı nüfuz ve ilhâkı, Hüseyin Bey zamânındadır. Onun oğlu Mustafa Bey (vel. 1370?-1391), 1389 Kosova muhârebesinde bulunmuş ve Osmanlı sancak beyi olarak hizmet etmiştir. İsḥâq Bey'in (no.4) çocukları Havvâ Hâtûn (ölm. 1343), Zekeriyyâ Bey (ölm. 1354), Bedrüddîn Ḫızır Bey ve sonuncunun oğlu Mu'izzüddîn İbr. Bey'dir.

Teke dalının kurucusu Yûnus Bey'in (no.I) yerine biribiri ardınca 3 oğlu geçmiştir. Dîğer oğlu Korkuteli beyi Gıyâşüddîn 'Abdurraḥîm Bey'le (1351'de hayâtda) mânevî oğlu Teke Karahisârı beyi Zekeriyyâ Bey'dir. Çalış Bey (no.III), daha önce Korkuteli beyi idi. Maḥmûd Bey (no.II), 1327'de mevkuufen Kaahire'ye gitmiş, Sultân Hâtûn ile evlenmiştir. Oğlu Mehmed Bey (no.IV), Antalya'da Zencîrkıran Türbesi'ndedir. Bunun oğulları babasının yanında yatan Ali Bey (ölm. 11.1377) ile halefi Osmân Bey'dir (no.VII). Osmân Bey, 10 yıllık bir aradan sonra, Ankara muhârebesini müteâkıb Korkuteli'nde 1423'teki katline kadar olan ikinci saltanatına başlamış, fakat bu saltanatında Antalya'yı elde edememiştir. Ölümüyle Teke beyliği, tamâmıyle Osmanlı'ya geçmiş, Hamîd beyliği ise 1392'de Osmanlı'ya geçmekle berâber, eski Eşref beyliği kısmı, Karaman-Osmanlı mücâdele sâhası olmuştur. 1392-1402 arasında Yıldırım Bâyezîd'in oğullarından Î'sâ Çelebî, Teke (Antalya) sancak beyi olmuştur.

1392'de Antalya kalesi muhâfızlığına ise Hoca Fîrûz Bey (Vezîr Fîrûz Paşa) getirilmiştir. 1432'de hacı olan Osmân Bey'in (no.VII) kızkardeşi, 1423'te, Teke (Antalya) sancak beyi Hamza Bey'le evlenmiştir. Osmân Bey'in oğlu Mustafa Bey (vel.ve Antalya beyi: 1380?-1390), 1390'da Mısır'a kaçmıştır. Memlûk hizmetine girmiş, Memlûkler'in Kıbrıs seferinde 7.1426'da şehid düşmüştür. 1554'te Şâm (Suriye) beylerbeyisi olan Mehmed Paşa, bu Mustafa Bey'in torununun oğludur.

Mübârizüddîn Mehmed Bey'in(VI) dîğer oğlu Yûnus Bey, Timur'un metbû adı bulunan sikke kestirdi.

8. Eşrefoğulları (1280 1326)

1. Seyfüddîn Süleymân Bey b. Eşref Bey (1280?-27.8.1302=22?)
2. Mübârizüddîn Mehmed Bey b. Sül. (27.8.1302-1325?=23?)
3. Süleymân-Şâh Bey II b. Meh. (1325?-9.10.1326=1?)

1280?-9.10.1326=46? müddetle merkez Beyşehri olmak üzere teşekkül eden küçük bir Türkmen prensliğidir. Sünnî-Hanefî'dir. 6.1288'de Eşrefoğlu Sül. Bey tarafından kurulduğu için "Süleymân Şehri" ve oradan "Beyşehri" denen şehirden önce merkez, Seydîşehri'nin Gorgorum köyü idi. Beyşehri, Seydîşehri, Ilgın'dan başka beylik, 1305'e doğru Akşehir ve Bolvadin'i kazanmıştır. *Mesâlikü'l-Ebṣâr*'a göre son yıllarında beylik 7.000 asker, 65 şehir ve kasaba, 155 köyden ibâretti ki 70.000 nüfûs olarak hesaplanabilir ve 10.000 km^2 kadar bir sâha eder. 1308'de kadar Selçuklular'a ve 1308-1326 arasında doğrudan doğruya İlhanlılar'a tâbî olmuşlardır. 1326'da Hamîdoğulları ve kısmen Karamanoğulları, bu beyliğe son vermişler, beylik arâzîsi 1391'de Osmanlı'ya geçmiştir. Batısında Hamîd, dîğer yönlerinde Karaman beylikleri ile çevrili idi. Beyşehir Gölü, Hamîd ve Eşref beylikleri arasında müşterekti. Beyşehri'ndeki câmiinde bulunan türbesinde medfun Sül. Bey, 7 ay (1284-5) Konya'da Selçuklu saltanat nâibliği yapmış bir Türkmen beyidir. Beyşehri yöresi kendisine temlîk edilmiştir. Babası Eşref Bey de Selçuklu beylerindendir. Halefi ve oğlu Mehmed Bey, Mevlevî'dir. Dîğer oğlu Eşref Bey'dir. II. Sül. Bey de Mevlevî olup, İlhanlılar'ın Anadolu umûmî vâlîsi Timurtaş tarafından öldürülmüştür.

9. Ankara Ahîleri (1290 - 1354)

1. "Fethüddîn" Ahî Hüsâmüddîn Hüseyn Efendi (1290?-1296=6?)
2. Ahî Şerefüddîn Mehmed Efendi (1296-1350=54)
3. Ahî Hüseyn (II) Efendi (1350-1354=4)

Bir dervîş-esnâf (fütüwwet) cumhûriyetidir. Merkezi Ankara şehridir. Ahî Şemsüddîn Yûsuf Efendi'nin oğlu I. Hüseyn ilk devlet başkanıdır (1226-1296=70). I. Hüseyn'in kardeşi Ahî Kemâlüddîn Hasan Efendi'dir. I. Hüseyn'in yerine oğlu ve sonra onun oğlu seçilmişlerdir. II. Hüseyn'in kardeşleri Hasan ve Yûsuf Efendiler'dir (Z.Oral, *I. Türk San'atları Kongresi*, 1962, 319'daki şecere fictif'tir). Hepsi Ankara'da gömülüdürler. 1290?-1354=64? yıl müddetle devâm etmiş bir küçük cumhûriyettir. 1308'e kadar Selçuklular'a, 1335'e kadar İlhanlılar'a tâbî olup Osmanlılar'ca ilhâk edilmişlerdir. Ankara sancağı, Anadolu eyâletine katılmıştır. Ankara Fâtihi, Rûmeli Fâtihi Velîahd-Şehzâde Gaazî Süleymân Paşa'dır. Bir kaç yıl sonra Ankara kısa müddet için Karamanoğulları'nca işgal edilmişse de, Osmanlılar hemen istirdâd etmişlerdir. Güneyde Karaman, batıda Osmanlı, kuzeyde Candar, doğuda Eretna devletleri ile çevrili idi. Ankara şehri ile çevre kazâlardan müteşekkil olup, bugünki Ankara ilinden çok dardı. Bir

bakıma Ortaçağ İtalyan site cumhûriyetlerine benzemektedir. Kelimenin mânâsı Arabca'da "kardeşim" olmakla berâber, Türkçe "akı/ahı" kelimesinden bozulmak ihtimâli de vardır.

10. Cândâroğulları (1292 1461)

1. Şemsüddîn Demir Yaman Cân-dâr Bey b.Alp (Melik)-Arslan Yaman Cân-dâr Mehmed Bey (1292-1300=8)
2. Şücâ'üddîn (Bedrüddîn) Gaazî Süleymân Paşa I b. Şemsiddîn (1300-1340=40)
3. Tâcüddîn (Gıyâşüddîn) İbrâhîm-Şâh Paşa I b. Sül.I (1340-1345=5)
4. Yâ'qûb Bey b. Şemsiddîn (1345)
5. Â'dil Bey b. Yâ'qûb (1345-1357=12)
6. Dâmâd Kötürüm Celâlüddîn Bâyezîd Welî Bey b. Â'dil (1357-1385=28)
7. Dâmâd Süleymân-Şâh Paşa II b. Bây. (1385-1392=7)
8. Sultân-zâde Ebü'l-Feth İftihârüddîn (Mübârizüddîn) İsfendiyâr Çelebî Bey b. Bây. (1392-26.2.1440=48)
9. Dâmâd Tâcüddîn İbrâhîm Bey II b. İsf. (26.2.1440-30.5.1443=3,3,2)
10. Dâmâd Kemâlüddîn Ebü'l-Hüsen İsmâ'îl Bey b. İbr. II (30.5.1443-12.1461=18,7)
11. Cemâlüddîn Kızıl-Ahmed Paşa b.İbr. II (1459-9.1461=2)

Cândâr Beyliği, en geniş şekliyle, bugünki Kastamonu, Sinop, Samsun, Çankırı, Zonguldak illeri ile Çorum ilinin Kızılırmak batısında kalan parçasına yayılmış, hattâ Bolu içerilerine kadar girmiştir. Fakat Filyos'un batısında kalan Zonguldak yöresinde hâkimiyeti kısa sürmüştür. Osmanlılar devamlı sıkıştırarak beyliğin sınırlarını daraltmışlardır. En geniş şekliyle hemen hemen 50.000 km^2'yi bulan devlet, bu genişliği ancak kısa müddet muhâfaza edebilmiştir. 1330'a doğru beylik nüfûsunun 490.000 olduğu, bunun 70.000'ini Sinop dalının teşkîl ettiği söylenebilir. Kuzeyi Karadeniz olan devlet, güney ve doğuda Eretna devleti ile çevrili idi. Kuzey-doğuda Sinop Beyliği varken, sonradan bu beylik ilhâk edildi. Doğuda Tâcüddînoğulları yer alıyordu. Bu arada Amasra ve Samsun'un Hıristiyan kesimi, Cenevizliler elindeydi. Batıda Osmanlılar, beyliği gittikçe sardılar. İlk zamanlarda batıda Bolu'daki Umur Bey beyliği bulunuyordu. Hattâ batıda Cândâroğulları'nın Bizans ile sınırı vardı. Güneyde Ahî Cumhûriyeti yer alıyor ve Karaman topraklarıyle devâm ediyordu. Eretna ve Kadı Bürhânüddîn devletleri sona erince, 1398'de Cândâr Beyliği, doğudan ve çepeçevre Osmanlılar'ca sarıldı.

Yazıcıoğlu'nun *Selçuk-Nâme*'de de belirttiği üzere Cândâroğulları, -Osmanlılar gibi- Oğuzlar'ın Kayı boyundandır. Dilleri Türkçe, mezhebleri Sünnî-Hanefî'dir. Yarım asır saltanat süren 8. hükümdarlarına göre "İsfendiyâroğulları" tâbîri, sonradan Cândâroğulları adını unutturmuş, hattâ hânedâna 11. ve son hükümdarlarına nisbetle "Kızıl-Ahmedlüler" de denmiştir. 1292-1461=169 yıl müddetle devâm etmiştir. 1308'e kadar Selçuklular'a, 1335'e kadar yılda 15.000 altın vergi ile İlhanlılar'a tâbî olmuş, 1335-1383 arasında tamâmen müstakil hâle gelmişler, 1383-1392 arasında Osmanlı tâbii olmuş, 1392-28.7.1402 arasında tamâmen Osmanlı vâlîsi durumunda kalmışlar, 1402-1413'te Timur'a, 1413-1459'da Osmanlı'ya tâbî olmuş, 1459-61 arasında gene Os-

manlı vâlîsi durumunda bulunmuşlardır. 1322'de Sinop beyliğini (Pervâneoğulları), Safranbolu'yu almışlar, 1418'de aldıkları Samsun ve Bafra'yı ertesi yıl Osmanlılar'a bırakmışlardır. Taht şehirleri 16.7.1309'a kadar Eflâni, bu târihten sonra Kastamonu'dur (Kastamonu, 1300-16.7.1309 arasında Çobanoğulları'ndadırlar). 1416'da Çankırı, Kalecik, Tosya'yı Osmanlı'ya bırakmışlardır. 1419'da Osmanlılar, Kâfir Samsun dâhil, bütün Samsun'u ele geçirmişlerdir. 1419'da İsfendiyâr Bey'in elinde kalan topraklar, doğuda Sinop, güneyde Ilgaz, batıda Ardıç'ın doğusu idi ve Boyalı nâhiyesi Osmanlı'da bulunuyordu.

Cândâroğulları (Anadolu talaffuzu: Candaroğulları), devamlılık ve Osmanlılar'la son derece sıkı münâsebetleri bakımından, mühim bir beylik kurmuşlardır. Osmanlılar, beyliğin târîhe karışuğı XVI-XVII. asırlarda, Hânedân-ı Âl-i Osmân dışında ancak 3 Türk âilesini asîl (babadan soylu) kalarak prenslerini "cenâbları" resmî hitâbına hak kazanmış saymışlardır ki biri Cândâroğulları (İsfendiyâroğulları)'dır(dîğerleri Giraylar=Kırım Hanları ve Dulkadıroğulları). Karamanoğulları'ndan sonra en devamlı Batı Anadolu Türkmen beyliklerinden biri Cândâroğulları'dır.

Hânedân, Selçukoğulları'nın cân-dâr'lığında bulunan Alp-Arslan ve oğlu Yaman Beyler'le başlar. Yaman Bey'e, 1292-1300'de Kastamonu vâlîliği verilmiş, fakat 1300'de Kastamonu, Çobanoğulları'nca istirdâd edilmiştir. Yaman gerçekte Selçuklular'ın değil, İlhanlılar'ın Kastamonu vâlîsidir. Asıl yurdları Eflaganlu (Eflânî) olup 16.7.1309'da Süleyman Paşa, Kastamonu'yu basıp son Çobanoğlu olan Maḥmûd Bey'i katlen buraya Safranbolu ve Karabük'le berâber hâkim olup merkezini Eflânî'den nakletdi ve Çobanoğulları'nın yerine geçti. Kutbüddîn Şîzâzî, 1309'da Fârsca *İhyâ-i 'Ulûm*'u bu Sül. Pş. adına te'lîf etmişdir. Mevlânâ torunu Ulu Â'rif Çelebî (ölm. 5.2.1320) Konya'dan gelip onu 2 def'a Kastamonu'da ziyâret ettiği gibi İbnü Baṭṭûta da 1331-2 kışında misâfiri olmuşdur. Cândâroğulları'nın 25.000 süvârîsi olduğunu yazar ki 500.000-650.000 kd. bir nüfûsu gösterse gerektir (zirâ *Mesâlikü'l-Ebṣâr*'da: 30.000 küsûr süvârî). Oğulları: I. Süleymân (no.2) ve Yâ'qûb (4) Beyler'dir. Mevlevî olan I. Sül. (1263?-1340?=77?) (vel. 1292-1300=8), 1333'te Kastamonu'da İbnü Baṭṭûṭa'yı kabûl etmiş, Safranbolu'da câmî yaptırmış, I. İbr.'in annesi olan zevcesi 1333'te Sinop'ta ölmüştür. Yâ'qûb Bey ise 1340-1342? arasında vel. idi. I. Sül.'ın oğulları I. İbr., 1322'den ît. Safranbolu v. olan Emîrî 'Alî Bey, Cewâd Bey ve Çoban Bey'dir. I. İbr. (3) (vel. 1300-1340?=40?), 1323'de Sinop beyliği Perwâneoğulları'ndan alınıp Cândâroğlu Â'dil Bey tar. fethen ilhâk edilince, tahta çıkıncaya kadar burada 17 yıl vâlîlik yapmıştır. Câmî yaptırdığı Sinop'ta İsfendiyâr-zâdeler Türbesi'nde medfundur. Oğlu Gaazî Celâl Bey'dir. Kızı Hadîce Hâtûn, amca-zâdesi Mahmûd Bey'le evlenmiştir. 1341'de 12 parça Cândâr filosu Sinop'da Ceneviz-Venedik filosunu iki def'a ağır şekilde yenip gemilerini zabtetmişdir. 1362'de Cândâr filosu Kefe'deki Ceneviz kolonisini basmıştır (Heyd, II, 204).

Yâ'qûb Bey'in oğlu Â'dil Bey (5) (vel. 1342?-1345), katledilmiş, Kastamonu'da Kuzkaya'da Türbe-i Â'dil-Bey köyüne gömülmüştür. Zevcesi Eudoxia Kommena, Trabzon imparatoru II. Alexious'un kızıdır. Oğulları Bâyezîd Bey (6) ile Emîr Cemâleddîn Mahmûd Bey'dir (ölm. 1374'den sn.) ki, amca-zâdesi Hadîce Hâtûn ile evlenmiştir; ağabeyinin başkumandanıdır ve Kastamonu'da Göl'de câmii vardır; oğlu Mehmed Bey 5.10.1370'de babasından önce şehîden ölerek babasının yanına, Göl Câmii'ndeki Beşikli Türbe'ye gömülmüştür.

Dâmâd Kötürüm Bâyezîd Bey (6) (vel.1345 - 1360? = 15?), Sinop'ta Alâeddin Câmii'nde medfundur. Sinop ve Araç'ta 2 saray inşâ ettirmiştir. 1361'de Cândâr donanması, Kefe (Kırım) seferini Cenevizliler'e karşı yaptırmıştır. 1383'te Birinci Sultân Murâd, geçici olarak Kastamonu'ya girmiştir (*Bezm-ü Rezm*, 387). Aynı yıl Bâyezîd Bey, Velîahd-Şehzâde Rûmeli Fâtihi Süleymân Paşa'nın kızı Efenzed Hâtûn (Sultân) ile evlenmiştir ki, bu Osmanlı prensesi, Sinop'ta Aynalıkadın Türbesi'nde gömülüdür. Bâyezîd Bey'in bir kızı Amasya-Merzifon beyi Ahmed Bey b. Şâdgeldi Bey'le evlenmiştir. Babası taraıfndan 1383'te öldürülen dîğer kızının oğlu Kara Yahyâ Bey, Çelebî Sultân Mehmed'e karşı savaşmıştır. Bâyezîd Bey'in oğullarından İskender Bey, 1383'te ağabeyi tar. öldürülmüş, bunun kızı olan Tura Hâtûn 1439b/40a'da ölmüştür. Bâyezîd Bey'in dîğer oğulları, biribiri ardınca tahta geçen II. Sül. ile İsfendiyâr Bey'dir.

Dâmâd II. Sül Bey (7) (vel. 1365?-1385), 1383'te Rûmeli Fâtihi Velîahd-Şehzâde Sül. Paşa'nın dîğer bir kızı, Sultân Hâtûn (Sultân) ile evlenmiştir. 6.1395'de ölen Sultân, Sinop'da kendisi için yaptırılan Aynalı Kadın Türbesi'nde medfûndur (*Belleten*, V, 286, n.1). Cândâroğulları'ndan Osmanoğulları'na dâmâd olan ikinci prenstir. 1383'te I. Murâd'a sığınmış, babasını Sinop'a sürüp Kastamonu'yu ele geçirmiş, I. Murâd'ın 1386 Karaman seferine ve 1389 Kosova muhârebesine birlik göndermiş, Yıldırım'ın 1389-90 Batı Anadolu seferine bizzât katılmış, fakat Yıldırım Bâyezîd onu öldürtüp devletine son vermiştir. Bir kızı dedesi tar. 1383'te öldürülmüştür. Dîğer kızı, I. Sultân Murâd ile evlenmiştir. Oğlu da 1383'te dedesi tar. öldürülmüştür. Devrekânî'de tekke yaptırmıştır. Kastamonu Mevlevî-hânesi türbesinde medfûndur.

İsfendiyâr Bey (8) (1370-26.2.1440=70) (vel. 1385-1392), Rûmeli Fâtihi Süleymân Paşa'nın kızından doğmakla sultân-zâde, yâni ayni zamanda Osmanlı prensidir. Yaman Cândâr Bey'in torununun torunudur. Artık Cândâroğulları, 70 yıl ömre ve 49 yıl saltanata nâil olan İsfendiyâr Bey'in sulbündün yürümüş, "Cândâroğulları" adı terkedilerek "İsfendiyâroğulları" denmiye başlanmıştır. Yıldırım Bâyezîd'in amca kızının oğlu ve Osmanlı prensi olduğu için, Yıldırım, Kastamonu beyliğine son verince, kendisinden 10 yaş küçük yeğeni İsfendiyâr Bey'den Kastamonu'yu almış, fakat Kıvrımbel sınırıyle Sinop sancak beyi yapmıştır. Bu sûretle 1390-1402 arasında hükümrânlıkları sona erip 1402'de ihyâ edilen beyliklerin istisnâsı Cândâroğulları olmuşdur. Menteşe, Aydın, Saruhân beyleri önce Sinop'a sığınmışken (1390), 1392'de oradan Timur'a gidip sığındılar. Yıldırım Bâyezîd 1392 başında ve 1395 başında Kastamonu'ya gelip ikincisinde Sinop'a kd. ilerledi. 1402'ye kadar Sinop sancak beyliğini yürütmüş, fakat Timur, Anadolu'ya gelince, Erzincan'da karşılamış ve onun saflarında Ankara muhârebesinde Osmanlı'ya karşı harbetmiştir. Ankara muhârebesinden sn. deniz yoluyle Menteşe'ye gelip gene Timur'a ve onun İzmir seferine katıldı. Bir yeğeni Timur'u Anadolu çıkışında Erzincân'a kd. uğurladı. Timur kendisine Kastamonu, Çankırı, Kalecik ve Sinop'la çevresini vererek, beyliği ihyâ etmiştir. İsfendiyâr Bey, 1402-13 arasında Timurlular'a ve 1413'ten itibâren Osmanlılar'a (Çelebî I. Mehmed) tâbî olarak saltanat sürmüştür. 1402-3'te Yıldırım'ın oğullarından Mûsâ Çelebî'yi Kastamonu'da misâfir etmiştir, 1404'te Mûsâ Çelebî'nin ağabeyi Î'sâ Çelebî'yi de ağırlamıştır. 1405'de Meh. Çel., Gerede'de ağabeyi Î'sâ Çel. ile Cândâroğlu'nu bozunca Î'sâ Çel., Aydınoğlu Cüneyd Bey'e, oradan Karamânoğlu'na sığındı. Gene Fetret Devri'nde Göynük'te I. Süleymân ile buluşup görüşmüştür. 1415'te Must. Çelebî'nin Şeyh Bedreddîn ve Eflak Beyi ile ittifâkına katılıp Meh. Çel.'ye baş kaldırdı. Must. Çel., Semerkand'dan Niğde'ye, ordan Sinop'a gelmiş, Şeyh Bedreddîn de Sinop'da İsfendiyâr Bey'in misâfiri olmuşdu. Must. Çel.,

Sinop'tan gemiyle Eflak'a (Romanya) geçdi. Bu koalisyon yenilince gene Meh. Çel.'ye tâbî oldu. Çel. Sul. Meh., İsfendiyâr Bey'in oğlu Dâmâd Kaasim Bey'e Kastamonu, Çankırı, Bakırküresi, Kalecik'i İsfendiyâr Bey'den alarak Osmânlı sancak beyi ol. verdikten başka, Ankara sancağını da verdi. Bu sûretle 1416'da İsfendiyâr Bey, Sinop'a çekilip elinde Ilgaz Dağı'nın doğusu kaldı. Çel. Meh. adına Sinop'ta hutbe okutup sikke kestirdi. 1418'de Sul. Meh., Samsun'a kd. geldi., fakat şehri İsfendiyâr Bey'e bırakdı (Ceneviz'e âid Gâvur Samsun bu târîhde Cândâroğulları'nca fethedilmişdi). 1420'de Ulu-Şehzâde (İkinci Murâd) Samsun'a gelip şehri aldı ve Osmanlı'ya katdı. 1421'de İkinci Murâd'ın cülûsunda İsfendiyâr Bey gene Must. Çel.'yi destekleyip Taraklı-Borlu'ya kd. geldi. Burada oğlu Kaasim Bey'in de bulunduğu Osmanlı ordusuna yenilip (20.2.1423) Sinop'a kaçıp amân diledi. İkinci Murâd, İsfendiyâr Bey'in torunu ile evlenince Kastamonu ve Bakır Küresi'ni ona iâde etdi. 1438 Macaristân seferine Osmanlı ordusu için birlik gönderdi. 1423'te Bolu meydan muhârebesinde II. Murâd'a yenilerek bir kulağı sağır olmuştur. II. İbr.'in annesi olan zevcesi Esen Kutlu Hâtûn (ölm. 26.6.1445), İsfendiyâr Bey gibi Sinop'taki İsfendiyâr Bey Türbesi'nde medfundur. İsfendiyâr Bey'e ithâf edilen bir tıb kitabı: Blochet, Bibl., Nat., *Cat. des Manuscrits Turcs*, P. 1932, I, 71.

İsfendiyâr Bey'in çocukları: II. İbr. (9), Dâmâd Kaasim Bey, Yâ'qûb Bey (oğlu Murâd Bey), Murâd Bey (oğlu Mîrzâ-İskender Bey), Hızr Bey (1419'a kd. Samsun ve Bafra v.), Sa'îd-Baht Hât. (ölm. 29.10.1459, Sinop İsfendiyâr Türb.), Kara Î'sâ Bey(oğlu Ah. Bey, ölm. Taşköprü batısında Kaygunca köyü, 9.1448), Bâyezîd Bey (Edirne'de medfun, Edirne'de vakıfları: *Pş.Liwâsı*, 58, n.113). Bunlardan 2. oğul olması muhtemel bulunan Kıwâmüddîn Kaasim Bey (ölm. 1464), İsfendiyâroğulları'ndan Osmanoğulları'na dâmâd olan 4. prenstir. Daha 1416'da sancak beyi ol. Osmanlı hizmetine girmiştir. 1424'te Çelebî Sul. Mehmed'in kızı bir sultân ile evlenmiştir. Çankırı'da medfundur ki bu şehirde câmî, medrese, imâret, Ankara'da Sarayköy'de imâret yaptırmıştır. Dâmâd Kaasim Bey'in çocukları (muhtemelen sultân-zâde): Mîrzâ-İskender Bey, Selçuk Hât. (ölm. 4.9.1430, Kastamonu'nun Kemah köyünde medfun), Rüstem Bey (Kaasimî mahlasıyle dîvân sâhibi, Sehî, 34), Kaya Bey (ölm. Malkara, 1472'den sn.). Bu Dâmâd Kaya Bey, 1439'da, muhtemelen henüz çocuk yaşında, kardeş çocukları olduğu II. Murâd'ın kızlarından biri sultân ile evlendi. Malkara'da kervansaray, imâret vs. yaptırdı (*Pş. Liwâsı*, 328, 30).

Dâmâd II. İbrâhim Bey (9) (vel. 1392-26.2.1440), babası İsfendiyâr Bey'e halef oldu, fakat 3 yıl sn. öldü. Sinop'ta babasının türbesine gömüldü. Kastamonu'da câmii vardır. Annesi 23.6.1445'de ölüp Sinop'da İsfendiyâr Türbesi'ne gömüldü. 1424'te Çelebî Sul. Mehmed'in kızlarından Selçuk Hâtûn (Sultân) ile evlenerek Osmanoğulları'na dâmâd olan 3. İsfendiyâr prensi sıfatını kazandı (bu izdivaç, II. İbr.'in kardeşi Kaasim Bey'e Çelebî Mehmed'in dîğer bir kızının verildiği târihte berâberce yapılmıştır). Selçuk Sultân (1410?-1485=75?), 1443'de zevci ölünce Bursa'ya döndü, 3 Hanım-Sultân doğurmuştur. II. İbr., ayrıca Abd. Bey oğlu Dewlet Hât. ile evlenmiştir ki, İsm. Bey'in annesidir ve Kastamonu'da hayrâtı vardır.

II. İbrâhîm'in kızları: Hümâ (Halîme?, Hadîce?) Hâtûn = İkinci Sul. Murâd Hân (1404-1451, salt. 1421-1451). Osmanoğulları'na gelin giden 2. İsfendiyâr prensesidir (1410?-1449=39?). 1424'te Bursa'ya gelip II. Murâd ile evlendi. 25 yıl evli kaldı. Bursa'da Murâdiye'de Hâtûniyye Türbesi'nde gömülüdür. 30.3.1432'de Edirne Saray-ı

Hümâyûnu'nda doğan Fâtih Sultân Mehmed'in annesi olup olmadığı münâkaşalıdır. Şehzâde Küçük-Ahmed'in (1449-1451) annesi olduğu ise muhakkak gibidir ki, bu şehzâde babası II. Murâd'ın türbesinde medfundur. Selçuk Sultân'dan doğan hanım-sultânlar (Osmanlı prensesleri) (Hümâ Hât.'un Selçuk Sul.'dan doğup doğmadığı bilinmiyor): Âzâde Hât. (ölm. 27.3.1457): Kastamonu'da İsm. Bey Türbesi'ndedir).- Ḥafṣa Hât. (Hanım-Sultân) (ölm. 5.1442, Kastamonu'da Hâtûn-Sultân Türbesi), Paşa-Melek Hât. (Hanım-Sultân) (ölm. 1436, ayni türbede), Ḫadîce Hât. (Hanım-Sultân) (ölm. 1510?, Bursa'da hayrâtı var). Bu Ḫadîce Hanım-Sul.'ın çocukları: Sül. Çel. (*Pş. Liwâsı*, 475, no.38) ve Ḫân-zâde Hât.

II. İbr.'in oğulları: İsm. Bey (10); Kızıl-Ah. Pş. (11); Mahmûd Bey (ölm. 1490?) (Edirne'de, Dimetoka'da, Medîne'de emlâki, hayrâtı, tekkesi var, *Pş. Liwâsı*, 328, 30) (oğlu Bâyezîd B.: ölm. 1530?, Dimetoka'da emlâki var: *Pş. Liwâsı*, 328, 30); Sultân-zâde (Selçuk Sul.'dan doğma) Yûs. Bey (ölm. 16.9.1441, Kastamonu'da Hât.-Sul. Türbesi'nde); Sultân-zâde (kezâ!) İsḥâq Balı Bey; Orhân Bey (ölm. 11.1429, ayni türbede).

II. İbr.'in (9) by. oğlu Dâmâd İsm. B. (10) (6.1419-Filibe 1479=60), İsfendiyâroğulları'ndan Osmanoğulları'na 6. dâmâd'dır. Yüksek karakterli, büyük bir şahsiyyettir. Fâtih'in eniştesidir. Zîrâ 1440'da II. Murâd'ın kızlarından ve Fâtih'in ablası Hadîce (?) Sultân ile (doğ. 1425?) evlenmiştir. Vel. 26.2.1440-30.5.1443=3,3,2. Bu sûretle 24 yaşında babasının tahtına geçti. 1450'de Edirne'de Sul. Meḥ.'in Sitti Ḫâtûn ile düğününde babasını temsîlen bulundu. İstanbul'un Fethi'ne (1453) bir Kastamonu birliği ile bizzât katıldı; hattâ Fâtih kendisini, şehri sulhan teslîm etmesi için Bizans İmparatoruna elçi gönderdi. Kastamonu'da 3 câmî, 2 han, imâret, medrese, hamam, kervansaray, kütübhâne vs., Filibe'de 3 câmî, hamam, çeşme, suyolları vs. yaptırdı. Âlim ve fıkh'dan *Ḫulwiyyât* adlı büyük eserin müellifi. Filibe'deki kendi türbesinde medfûn iken bu türbe, 1914'te, yanındaki İsmâîl Bey Câmii ile berâber Bulgarlar tar. yıkılmıştır. Zâten Osmanlı'ya tâbî idi. 1459'da Fâtih, Kastamonu'yu ondan aldı. 1459-12.1461 arasında Sinop'a çekildi. Bu târihte Fâtih, Sinop'a gelerek orayı da aldı. İsmâîl Bey'e Bursa Yenişehri (İnegöl, Yârhisâr vs. dâhil), bir kaç ay sonra Filibe'de Markova köyü dirlik verildi. 17 yıl Filibe'de yaşayıp öldü. Fâtih, Sinop'a gelince İsmâîl Bey, şehrin dışına otağ-ı hümâyûn kurdurmuş olan pâdişâhın çadırına geldi. Fâtih, çadırdan çıkarak bir kaç adım ilerledi. İsmâîl Bey, metbuunun elini öpmeye davranınca Fâtih tevâzû göstererek "sen benim ulu kardeşimsin, revâ mıdır ki elim öpesin?" diyerek iltifât etti ve elini tutarak İsmâîl Bey'i kucakladı. Bu târihte Fâtih 29 ve İsm. Bey 42 yaşında idi. İsmâîl Bey, Devrekânî'ye gelerek, son hazırlıklarını yaptı. Âilesi efrâdından başka vezîri Şihâbüddîn Ağa'yı alarak Yenişehir'e geldi. 2 kızı dışında şu oğulları vardır:

Hasan Bey: vel. 30.5.1443-12.1461=18,7. Babasının Kastamonu beyi iken, 1458'de Osmanlı sancak beyi oldu, 1461'de Bolu sancak beyliğine getirildi, Fâtih'in Trabzon sefer-i hümâyununa ve fethine katıldı.- Yahyâ Bey: ölm. 18.9.1460. Sinop'ta İsfendiyâr Türbesi'nde medfun.- Murâd Bey: kızı Sitti-Nefîse Hât. (ölm. 1493), Kastamonu'da Hâtûn-Sul. Türbesi'ndedir.- İsḥâq Bey (ölm. 1461, Sinop'ta İsfendiyâr Türbesi).- Hüseyin Bey.- 'Abdülcelîl Bey.- İsmâîl Bey, 1450'de Edirne'ye gelerek metbuu II. Murâd ile görüşmüştü. Nesli Filibe'de devâm etti. Son temsilcilerinden biri İbrâhîm Bey-zâde Süleymân Sâmî Bey'dir (doğ. Filibe, 1869, Mülkiye 1897 me'zûnu, kaymakam iken 1917'ye doğru öldü).

Kızıl-Ahmed Paşa (no.11) (1420'den sn.- Bolu, 1481'den sn.): II. İbr. Bey'in 2. oğlu ve İsm. Bey'in kardeşidir. İsfendiyâroğulları artık bundan yürüdüğü için, "Kızıl-Ahmedliler" de denmiştir. Fâtih'in hem dayı-zâdesi, hem hala-zâdesi olmak ihtimâli vardır. 6.1443'te Osmanlı hizmetine girerek Bolu sancak beyi oldu. Fâtih'in Trabzon sefer-i hümâyûnuna ve fethine katıldı. 1459-1461'de yılda 50.000 duka altını maktû vergi karşılığında Kastamonu sancak beyi oldu. Trabzon'un fethinde bulundu. Dönüşte 1461'de Fâtih, bu bölge ile İsfendiyâroğulları'nın bütün ilgisini kesmek istedi ve beylerbeyi pâyesi ve paşa sanı verdiği Kızıl-Ahmed Bey'i, Mora sancak beyliğine nakletti. Bu tâyîne râzı olmayın Kızıl-Ahmed Paşa, Konya'ya Karamanoğlu'na, oradan Tebrîz'e Uzun-Hasan Bey'e sığındı. Onun müşâviri ve müsâhibi olup Van Gölü'nde Bend-i Mâhî dirliğini aldı. 1464 sonbahârında Uzun Hasan'ın Karamân seferine katıldı, 6.1466'ya kd. Karamân'da kaldı. 8.1472'de 30.000 Akkoyunlu askeri ile Tokat'ı bastı. 1473'te Otlukbeli'nde Fâtih'e karşı Akkoyunlu saffında savaştı. Otlukbeli'nde esîr düştü ise de kaçıp Van Gölü civârındaki mâlikânesine çekilip Fâtih'in ölümüne kd. 8 yıl burada yaşadı. 20 yıl sonra 1481'de II. Bâyezîd cülûs edince afvedildi ve İstanbul'a geldi, sonra Bolu'da oturmasına izin verildi. Oğulları: Dâmâd Mîrzâ-Mehmed Paşa (ölm. 8.1517'de Gürcîler'e karşı şehîd)* ve Mûsâ Paşa (ölm. 1544). Mûsâ Paşa, 29.11.1516'da İçel s.beyi oldu, Erzurum beylerbeyisi iken Gürcistan'da şehîd oldu. Dâmâd Mîrzâ-Mehmed Paşa, Merc-i Dâbık meydan muhârebesine ve Mısır seferine katıldı. II. Bâyezîd'in kızlarından biri sultân ile ve bunun ölümünde ilk Sultân'ın birâder-zâdesi dîğer bir sultân ile evlenip Yavuz'un ve Kaanûnî'nin eniştesi oldu. Dâmâd İsfendiyâroğulları'nın 7.'si ve sonuncusudur. Bu zâtın -sultân-zâde olan- 3 oğlu:

1. Doğancı Hacı Ahmed Paşa (1490?-1588=98?): Kaanûnî devrinde Anadolu ve Rûmeli beylerbeyisi, II. Selîm ile III. Murâd'ın musâhibi oldu. Türbesi, Üsküdar'da Doğancılar=Çakırcıbaşı Câmii arkasındaki hamâmı yanındadır. Ramazânoğlu Pîrî Mehmed Paşa'nın kızı Bânû Hanım ile evli idi. Nesli devâm etmiştir (bir oğlu: Balaban Ahmed Baba, ölm. 1637, Üsküdar Balaban İskelesinde, mezâr, mescid, tekkesi).

2. Vezîr Kara Mustafa Paşa (1492-1568b/69a=77): 1555'te Rûmeli beylerbeyisi, 9.1561'de 5. vezîr, 12.1565'te arzûsu ile mütekaaid oldu.Hac sırasında Arafât'ta öldü. Kudüs'e getirilip buradaki türbesine gömüldü. 1.4.-8.9.1565 Malta seferinde 200 harb gemisi ve 30.000 askerle kara harekâtına me'mûr serdâr idi. 3 oğul ve bir kız bırakarak nesli devâm etti.

3. Vezîr Musâhib Şemsî Ahmed Paşa (1505?-6.3.1580=75?): 1551'de Şâm (Suriye) beylerbeyisi, Sivas beyl., 1555'te Anadolu ve 1560'ta Rûmeli beylerbeyisi, Sigetvar seferine bu sıfatla katılıp 1567'de vezîr oldu. 1575'de III. Murâd'a ser-musâhib oldu. Şâirdir.** 1580'de Mîmâr Sinân'a Üsküdar'da adını taşıyan semtte câmî, medrese ve türbesini, bu arada Lâle Devri'nde yeniden yapılıp Şerefâbâd adını alan ünlü kasrını yaptırdı. Oğulları: Mahmûd Paşa ve Vezîr Mehmed Emîn Paşa (1575?-Girit 1665?=90?). Mahmûd Paşa, 1.1578'de Şehr-i Zor (Kerkük) beylerbeyisi, Kıbrıs beylerbeyisi, Bolu ve Kastamonu sancak beyi, Nahcivân beylerbeyisi oldu ve bu sıfatla 29.9.1603'te Tebrîz meydan muhârebesinde şehid düştü. Oğlu Yahşı Paşa'dan nesli devâm etti.

---

* 25.9.1514'de Bolu s. beyliğinden Bayburd s. beyliğine getirildi. 4.11.1515'te beylerbeyi ve paşalık'la Bayburd'a ilâveten Tercan ve Erzincan sancakları da kendisine verildi.

** Isl. Ün. Küt. T.Y. 2.809'daki *Dîvân*'ında 469 gazel, 12 kasîde, 9 muhammes, 16 murabbâ vs. vardır. 3 dînî eseri dışında *Şeh-nâme-i Sul. Murâd* adlı umûmî târîhi vardır, manzûm olan bu eserin 3 nüshası vardır (Paris, Viyana, Roma).

11. Kutlu Şâhlar (1340 1393)

1. Hacı Kutlu Şâh Bey (1340? - 1361 = 21?)
2. Hacı Şâdgeldi Bey (Paşa) b. Kutlu-Şâh (1361 - 12.1381 = 20)
3. Fahrüddîn Ahmed Bey (Paşa) b. Şâdgeldi (12.1381 - 1393 = 12)

Kutlu-Şâhlar, Amasya beyleridir. Merkez Amasya olmak üzere Amasya, Merzifon ve Tokat'ta hüküm sürdüler. 1340?-1393 = 53? yıl müddetle devâm ettiler. Kuzeylerinde İsfendiyâr (Cândâr), doğularında Tâcüddîn beylikleri ve güneylerinde Eretna-Kadı Bürhânüddîn devleti bulunuyordu. Bu emîrler, Eretnaoğulları'na, Kadı Bürhânüddîn'e, 12.1381'den ît. Osmanlılar'a tâbî oldular. Dilleri Türkçe, mezhebleri Sünnî-Hanefî'dir (O.F. Sağlam, *T.T. Kongresi*, IV, 163-6; *Amasya Târîhi*,III, 116). Üç bey, baba-oğul-torundur. Kutlu Şâh, Tâcüddîn Altınbaş Bey'in mânevî oğludur. Şâdgeldi, Kadı Bürhânüddîn tar. öldürüldü, Amasya'da medfundur. Ahmed Bey, Osmanlılar'ın Amasya sancak beyi ol. 12 yıl yöreyi idâre etti. 1393'te Amasya, Osmanlılar'a doğrudan doğruya ilhâk edildi. Ahmed Bey, Cândâroğlu Kötürüm Bâyezîd Bey'in dâmâdı idi. Kızını, Kadı Bürhânüddîn'e nişanladı. Şâdgeldi Bey'in diğer çocukları:

Ulu Hât. (28.7.1363–1381 = 18) (oğlu Mutlu Bey), Kiçi Hât. (ölm. 20.3.1369), Safâ-Paşa Hât., Mâ'sûme-Hwând Hât., Bolaşâh Hât., Cihân-Şâh Hât., Mahmûd Bey (ölm. 17. 5.1374), Seyyidüddîn Bey, Muslihüddîn Mustafa Bey.

12. Tâcüddînoğulları (1308 1425)

Merkez Niksar (Nîksâr) olmak üzere Bafra-Ordu-Niksar-Karadeniz arasında bir beyliktir. Kuzeyde Karadeniz, güneyde Eretna-Kadı Bürhânüddîn-Osmanlı, doğuda Trabzon imparatorluğu, batıda Kutlu-Şâhlar, kuzey-batıda Cândâroğulları uzanıyordu. Kutlu-Şâhlar en fazla 5.000 km^2'yi buldukları hâlde Tâcüddînoğulları, belki 12.000 km^2'yi bulmuşlardır. Kelkit havzası, Ordu, Çarşanba, Cânik hükümleri altında idi. Dilleri Türkçe, mezhebleri Sünnî-Hanefî olan bu prensler 1308?-1425 = 117? yıl müddetle devâm ettiler. 1335'e kadar İlhanlılar'a, sonra Eretnaoğulları'na ve Kadı Bürhânüddîn'e tâbî iken, 1392'den ît. Osmanlı sancak beyleri hâlinde hayatlarını 33 yıl daha sürdürdüler.

1. Tâcüddîn Doğancık (Doğan-Şâh) Bey b.'Alâiddîn Savcı Bey b.Nûriddîn Alp-Arslan (Rifâî şeyhi) b.Sârimiddîn Meh.b.Kemahlı Ebî-Bekr (1257'de hayatta) (1308?-1346 = 38?)
2. Tâcüddîn Bey b.Doğancık (1346 - 1387 = 41)
3. Mahmûd Çelebî b.Tâciddîn (1387 - 1423 = 36)
4. Hüsâmüddîn Hasan Bey b.Alp-Arslan Bey b.Tâciddîn (1423 - 1425 = 2)

Tâcüddîn Bey (no.2), önce Amasya beyi Hacı Şâdgeldi Paşa'ya tâbî idi. 1380'de Trabzon imparatoru III. Alexios'un Theodora Kanztakuzina'dan doğma kızı Eudoxia ile

Trabzon'a giderek evlendi. 1387'de Tâcüddîn Bey öldürülünce bu prenses, 1387'de Konstantin Yanoviç (ölm. 1395) ile evlenip 1396'da Trabzon'a döndü. Tâcüddîn Bey'in oğulları: Alp-Arslan Bey, Mahmûd Çelebî, Kılıç-Arslan Bey (1394'te Kadı Bürhânüddîn tar. katledildi) ve Sül. Bey. Yerine geçen Mahmûd Çelebî, önce Kadı Bürhânüddîn'e, sn.Yıldırım Bâyezîd'e tâbî oldu. Döndü Hât. ile evledi ve Ayşe Hât. adlı kızı oldu. 1423'te Çelebî Sultân Mehmed'in oğlu olup ağabeyi II Murâd'a başkaldıran Şehzâde Mustafa'nın beylerbeyisi iken İznik'te katledildi.* Niksar beyi iken 1393/4'te Kadı Bürhânüddîn tar. öldürülen Alp-Arslan Bey, âlimdi. Oğullarından Hüsâmüddîn Mehmed Yavuz Bey, Osmanlı'nın Çarşanba beyi iken 1422'den son. Çarşanba'da öldü. Alp-Arslan Bey'in dîğer oğlu Hüsâmüddîn Hasan Bey (4), 1423-25'te Osmanlı'nın Cânik (Samsun) sancakbeyi olarak Tâcüddînoğulları'nın son temsilciliğini yaptı. 1425'te azledildi. 1427'ye kadar müddeîlik tasladı. Bu târihte Gümülcine sancak beyliğine râzı olup Rûmeli'ne gitti, 1430'dan sn. orada öldü. Netîce îtibâriyle Tâcüddîoğulları'nın da bütün mîrâsını Osmanlılar topladı.

12-A. Bayrâmoğulları (1313 1392)

1. Hacı Bayrâm Bey (1313 - 1331 = 18)
2. Hacı Emîr Bey b.Bayrâm (1331 - 1361 = 30)
3. Süleymân Bey b.Emîr (1386 - 1392 = 6)

Ordu-Ünye beyleridir. Hacı Emîr Bey, 9.1358'de Trabzon imparatoru I. Basileios ile İmparatoriçe Eirene Palaiologina'nın kızı Theodora Komnena ile evlendi. Süleymân Bey ise, dayı kızı olan III. Alexios Komnenos'la Theodora Kantakuzina'nın kızı ile evlendi, Yıldırım Bâyezîd tarafından öldürtüldü ve Ordu bölgesi Osmanlı'ya geçti.

13. Dulkadıroğulları (1337 1522)

1. Dulkadıroğlu Zaynüddîn Ahmed Karaca Bey b.Hasan Dulkadır Bey b.Halîl Bey Bayat Türkmen (1337 - 22.9.1353 = 17)
2. Garsüddîn Halîl Bey b. Karaca (22.9.1353-1386=33)
3. Şâ'bân Süli Bey b. Karaca (1386-30.5.1398=12)
4. Nâsırüddîn Mehmed Bey b. Halîl (30.5.1398-1443=45)
5. Süleymân Bey b. Mehmed (1443-1454=11)
6. Melik-Arslan Bey b. Süleymân (1454-1466=12)
7. Şâh-Budak Bey b. Süleymân (1466-1468=2+8.1472-1480=8=10)
8. el-Melikü'l-Muzaffer Şâh-süwâr Bey b. Süleymân (1468-8.1472=4)
9. 'Alâüddewle Bozkurd Bey b. Süleymân (1480-12.6.1515=35)
10. 'Alî Bey (Paşa) b. Şâhsüwâr (12.6.1515-1522=7)

1337-1522=185 yıl devâm eden Dulkadır Beyliği'nin denize çıkışı yoktur. Güney,

*Mahmûd Çel. akrabası Meh. Çel., sırasıyle Tâcüddîn Bey'in, Amasya beyi Ah., Bey'in, Kadı Burhânüddîn'in vezîri oldu.

doğu ve kuzey-doğuda Memlûk Sultanlığı, güney-batıda Memlûkler'e tâbî Ramazânoğulları ile çevrili idi. Kuzeyi sırasıyle Eretna, Kadı Bürhânüddîn ve 1398'den ît. Osmanlı devletleri ile sınırlı olmuştur. En geniş şekliyle 70.000 km2'yi bulmuştur: Mar'aş, Elbistân, 1362-1455=93 yıl Harput, 1419-1435=16 yıl Kayseri, 1515'de 'Ayntâb, Bozkurd Bey zamânında bir müddet Âmid, 1353-1443 arasında -fâsılalarla- Malatya vs. Taht şehirleri Elbistân iken, 1507'de Şâh İsmâîl'in tahrîbi üzerine Mar'aş'a nakledildi. Devlet, Memlûkler'in tâbii olarak teşekkül etti ve 2. 9.1399'a kd. 62 yıl bu tâbiiyyet devâm etti. 2.9.1399'da Yıldırım Bâyezîd'in Elbistân'a girmesiyle, 12.6.1515'e kd. 116,9,10 müddetle devâm edecek Osmanlı tâbiiyyeti başladı. 12.6.1515-1522=7 yıl müddetle ise, Osmanlı'nın Dulkadır (Maraş) beylerbeyisi durumunda bulundular. Osmanlı tâbiiyyeti devâmınca Mısır (Memlûkler), Dulkadır üzerindeki metbûluk iddialarını sık sık tekrarladılar. Oğuzlar'ın Bozok bölüğünün Bayat boyundan olan hânedânın dili Türkçe, mezhebi Sünnî-Hanefî'dir. Kudretli Türkmen prensleri olan Dulkadıroğulları (Ar. Benû-Żi'l-Kadr), Osmanlılar'la sıkı râbıta ve akrabâlık kuran, mühim bir hânedândır ve devamlı da olmuştur. XVI-XVII. asırlarda Osmanlı rejiminde, Hânedân-ı Âl-i Osmân dışında asîl (doğuştan soylu) oldukları kabûl edilen 3 Türk âilesinden biri olmakla devâm etti (dîğerleri Giraylar=Kırım Hanları ve İsfendiyâroğulları) ki mensûblarına "Cenâbları" yazılırdı. Geç teşekkül eden, geç sona eren Dulkadır Beyliği, Osmanlı ve Memlûk Türk İmparatorlukları arasında tampon devletti. En büyük şehirleri Mar'aş'tı ve beyler arada burada da otururlardı.

Dulkadır Bey oğlu Karaca Bey (no.1) (1270?-11.12.1353=83?), Kaahire'de katledildi. Oğulları: Halîl Bey (2), Süli Bey (3), Şârimüddîn İbr. Bey (müdd. 1416; 1386'da Harput beyi, 1416'da Osmanlı'ya ilticâ), Î'sâ Bey, 'Osmân Bey, Dâwûd Bey (oğlu Tuğruk Bey).- Süli Bey'in (3) (vel. 22.9.1353-1386=33) zevcesi Habîbe Selçuk Hât. b. Kadı Bürhânüddîn, 1447'de öldü. Katledilen Süli Bey'in oğlu Şadaka Bey (müdd. 30.5.1398-2.9.1399=1,3,3) ve -yaş sırasıyle- kızları: Fülân Hât. =Râhatoğlu 'Alâüddîn 'Alî Bey (Sivas beyi); Fülân Hât.=Kadı Bürhânüddîn (ölm. 1398) (çocukları için b.bk.); Dewlet Hât.=Yıldırım Sul. Bâyezîd (1389-1402) (izd. 1402).

Halîl Bey (2) (1290?-1386=96?) (vel. 1337-22.9.1353): katledildi. Kayseri-Pınarbaşı yolunda Melik Gaazî köyünde Halîl Bey Türbesi'nde medfun. Küçük oğlu 'Alî Bey ve bunun oğlu Hamza Bey (ölm. 1436)'dir. Büyük oğlu ise Mehmed Bey'dir (4) (1366-1443=77) (vel. 1386-30.5.1398=12). 1412'de Ankara'ya gidip Çelebî Sul. Mehmed'le görüştü. =Mısr Hât. b. Kadı Bürhânüddîn. =Bint Râhatoğlu 'Alâüddîn 'Alî Bey.- Mehmed Bey'in (4) kızları: Emîne Hât.=Çelebî I. Sul. Mehmed Hân (1413-1421); Fülâne Hât.=Câne Bey Şûfî (Mısır Memlûk emîri, izd. 1433); Fülâne Hât.= Sul. Çakmak (Memlûk sultânı).- Mehmed Bey'in (4) oğulları: Sül. Bey (5), Rüstem Bey (Elbistân v., ölm. 1500?) (kızı Şems Hât.), Dâwûd Bey, Feyyâz Bey (ölm. 1440?), Â'şık Bey (1478'de hayatta).

Halîl Bey(2) Türbesi yanında eşi Mısır Hâtûn Türbesi vardır. Mehmed Bey'in(4) oğullarından Feyyâz Bey, 1443'te Kaahire'ye gelip orada öldü.

Süleymân Bey (5) (vel. 1398-1443=45): katledildi. 1443'ten önce Malatya beyi. Kayseri-Malatya yolunda Koçcağız köyünde medfun. Bozkurd Bey'in annesi olan zevcesinin kardeşi Çiçek Bey, onun oğlu Bürhân Bey'dir ve bu sonuncunun da 4 oğlu vardır.

Süleymân Bey'in (5) 5 kızından: Sitti Mükrime Hât. (ölm. Edirne 1467) = Fâtih II. Sul. Mehmed Hân (izd. Edirne 12.1450).

Süleymân Bey'in (5) oğulları: Melik-Arslan Bey (6) (vel. 1443-1454=11) (katl) (oğlu Alp-Arslan Bey, 1500'de Osmanlı sancak beyi).- Şâh-Budak Bey (7) (ölm. 1500): vel. 1454-1466=12+1468-1472=4=16. 1490'da Osmanlı'nın Vize sancak beyi. Oğulları: Zeynüddîn Melik-Arslan Bey (katli 1516, Mısır Memlûkleri'nin Humş nâibi) ve Şâh-Kubâd Bey (1484'de amcası Bozkurd Bey gözlerine mil çektirdi).- Şâhsüvâr Bey (8) (katli Kaahire, 8.1472) (vel. 1466-1468=2): İstanbul'da ve bâzı seferlerinde Fâtih'in maiyyetinde bulundu. Çocukları için aş.bk.- Bozkurd Bey (9) (1428-12.6.1515=87): katledildi. Vel. 1472-1480=8. Maraş'ın Andırın ilçesinde Gökçeli köyünde medfun. =Şems-Mâh Hât. (Maraş'ta Hâtûniyye Câmii'ni yaptırdı) (Yavuz Sul. Selîm'in anneannesi). Bozkurd Bey, Yavuz Sul. Selîm'in anne tarafından büyük-babasıdır. Süleymân Bey'in biribiri ardınca tahta geçen 4 oğlunun sonuncusudur ki, bu 4 kardeşin saltanatları toplamı 61 yıldır. Bozkurd Bey'in çocukları için aş.bk.- 'Abdürrezzâq Bey: 1516'da Köstendil sancak beyi. 4 oğlu 12.6.1515'te katledildi.- Hudâdâd Bey, Yahyâ Bey, Erdüvâne Bey: bu 3 kardeş, ağabeyleri Şehsüvâr Bey'le berâber 8.1472'de Kaahire'de asıldılar.- Selmân Bey, Yûnus Bey, Moğol Bey.

Şâhsüvâr (Şehsüvâr) Bey'in (8) çocukları: Ali Bey (Paşa) (10), Kaasim Bey (Sultânönü=Eskişehir sancak beyi) ve Şâh Hât. (Boğazlıyan'ın Çandır köyünde medfun). Ali Bey (Paşa) (10): vel. 1480-12.6.1515=35. Osmanlılar'ın Kayseri sancak beyi, sn. Mar'aş (Dulkadır) beylerbeyisi iken oğulları Sarı-Arslan, Pîr-Ahmed, Dîwâne, Weled ve Üweys Beyler'le berâber Sivas yakınlarında Dâmâd Ferhâd Paşa tar. katledildi. Dîğer oğulları İskender Bey'le 1515'te doğan Hudâbende Bey'dir.

90 yaşlarında öldürülen Bozkurd Bey'in (9) (ölm. 1515) kızları: 'Ayşe Hâtûn=II. Sul. Bâyezîd (1481-1512) (izd. 1469?) (bu izdivaçtan Yavuz Sultân Selîm Hân (1512-1520) doğdu, bk. Osmanoğulları) (Elbistân 1453?-Trabzon 1505=52?).- Beğli Hât.: Şâh İsmâîl tâlib oldu, Şîî olduğu için babası vermedi, sonra Akkoyunlu sultânı Murâd ile evlendi.-Fülâne Hât.=Emîr Özbek (izd. 1489) (ünlü Memlûk başkumandanı).- Fülâne Hât.= Emîr Kaytmerk (izd. 1506).- İklime Hât., ölm. 1549, türbe ve mescidi Maraş'da.

Bozkurd Bey'in (9) oğulları: Şâhruh Bey: 1509'da Safevîler'e karşı şehid düştü. 1499'da Osmanlı'nın Kırşehri sancak beyi. 1472'de amcası Şâh-Budak Bey gözlerine mil çektirdi. Çocukları için aş.bk.- Durak Bey: Hısn-Mansûr (Adıyaman) beyi.- Süleymân Bey: 1.1515'de Bozok sancak beyi iken Osmanlılar'ca îdâm edildi. Bozok (Yozgat) sancak beyi.- Erdüwâne Bey: 1507'de Şâh İsm.'e karşı şehid düştü.- Sarı-Kaplan Kaasim Bey: 1507'de Şâh İsm.'e karşı şehid düştü.- Ahmed Bey: 1509'da Safevîler'e karşı şehid düştü.

Şâhruh Bey'in (ölm. 1509) oğulları: Mehmed Bey (Hân/Paşa) ve Mîrzâ-Ali Bey (Paşa). Bunlardan Mehmed Paşa, 4.6.1570'te 85-90 yaşlarında Rûmeli'nde öldü. 1522'den 1570'e kadar 48 yıl Dulkadır hânedânının ve bağlı aşîretin reîsi. Beylerbeyi (orgeneral) pâyesiyle Çaldıran meydan muhârebesinde Yavuz'un kumandanlarındandı. Sonra Osmanlılar'la ihtilâfa düşüp (1522'de bir Osmanlı vezîri, Mehmed Paşa'nın ikinci

derecede amcası Ali Paşa ile oğullarını kıskançlık sâikasıyle imhâ etmiş, bu vezîr Ferhâd Paşa'yı bunun üzerine Kaanûnî, eniştesi olmasına rağmen îdâm ettirmişti), Safevî hizmetine girdi. 12 yıl kadar Safevî hizmetinde hân (Isfahân beylerbeyi) olarak bulundu, Şîî'liğe ısınamadığı için Osmanlı ülkesine döndü. 14.10.1534'te yeni kurulan Erzurum eyâletine beylerbeyi oldu. Niğbolu'da öldü.- Mehmed Paşa'nın kardeşi Mîrzâ-Ali Paşa, ağabeyiyle berâber Safevîler'e sığındı ve onunla berâber 1534'te Osmanlı hizmetine döndü. Pasinler (Avnik) sancak beyi, sonra Kars beylerbeyisi oldu. Bir ara Tiflis beylerbeyiğinde bulundu. Safevîler'in Sultâniyye sancak beyi iken oğulları ile Osmanlı hizmetine geçmesi târîhi 10.1534'tür. O da çok yaşlı olarak öldü. Oğulları: Karahân Bey (oğlu Câ'fer Bey 1600'e doğru Kayseri sancak beyi ol. öldü, daha önce Çorum ve Artvin sancak beyliklerinde bulundu); Behrâm Bey (1538'de zaîm); Bâbur Bey (1536'da zaîm); Sungur Bey (sancak beyi); Şâh-Mehmed Bey (şâir ve Kırım Hânı'nın müsâhibi) (bunun oğlu: 'Ömer Nef'î Bey, Hasankale 1572-Ist. 1635=63, katl, meşhûr şâir).- Hânedân devâm etmiştir. Meselâ 1781'de Mar'aş beylerbeyisi olup 1795/6'da Kudüs yolunda şehîd edilen Dulkadıroğlu 'Ömer Paşa örnektir.

Dulkadır Bey 1310'da ölünce oğlu Karaca Bey, Memlûkler'ce 1317'de Birecik vâlîliğine getirildi. 1337'de Memlûkler'in Mar'aş beyi olup Melikü'l-Kaahir sanını aldı. Harput 1364-1366 + 1376-1417 + daha sonra 10.1465'e kd.Dulkadır'da kaldı. 6.7.1381'de Memlûkler Mar'aş, sn.Elbistân'a girip 1 ay kaldılar. İbr.Bey b.Karaca'nın 40'a yakın oğlu oldu. Süli Bey, 'Aynî'de Sevli şeklinde hareketli ise de bu hareke şüphelidir. Selefi Halîl Bey gibi Memlûkler'ce öldürüldü. Ayntâb ve Dârende 11.1411-1414'de Dulkadır'da kaldı. 8.1419'da Karamânoğlu II. Mehmed Bey, Elbistân'ı kuşatırken Dulkadırlılar'a esir düştü, Kaahire'ye sevk edildi. Hasan Bey b.Meh.Bey (no.4), 1425'lerde Kayseri, Develi, Ürgüb'ü aldı ise de 1435'te bu yerler Karamân'a geçti. Nâsırüddîn Meh.Bey, 1435'te Kaahire'de Râhatoğlu Hadîce Hât. ile evlendi. Feyyâz Bey b.Meh.Bey (no.4), 1435'te Kaahire'de esîr idi. Hamza Bey b.Alâeddîn Alî, 12.1435'de Mar'aş'a hâkim, 13.7.1436'da Kaahire'de mevkuf olup 8.10.1436'da katledildi. Nâsıreddîn Meh.Bey dâmâdı Cânî Bey Sûfî: 1423'te tutuklu olduğu İskenderiyye kalesinden kaçıp 13 yıl saklandı, Anadolu'ya geldi, Kastamonu'da İsfendiyâr beyine sığındı, 12.9.1435'te Nâsıreddîn Meh.Bey'e esîr oldu ve onun tar.dâmâd edinildi. 9.1436'da Akdağmâdeni'nde kayınpederle dâmâd, üzerlerine gelen Memlûkler'den kaçıp Osmanlı'ya sığındılar. Cânî Bek, Divriği civârında 27.10.1437'de Akkoyunlular'ca öldürüldü. Cânî Bey'le evlenen Dulkadıroğlu Nefîse Hâtûn'un 1436'da bir kızı doğdu. Dul kalınca 31.3.1440'da Kaahire'ye gidip Sul.Çakmak'la evlendi, 4.1449'da Kaahire'de öldü. Sul.Çakmak, Nefîse Hâtûn'un birâder-zâdesi (Sül Bey'in 5 kızından biri) ile evlendi, bu prs., Çakmak'dan dul kalınca (1453), Sul.İnal'ın (ölm.1461) oğlu ile evlenip 4.1460'da Kaahire'de öldü. Nâsırüddîn Meh.Bey, 10.1442'de öldü.

Sül.Bey 10.1442-28.8.1454=11, 10. No.6: Melik-Arslan 28.8.1454 -10.1465=11, 2 (Elbistân'da Memlûkler'ce öldürüldü, oğlu Alp-Arslan, 1469'da Uzun Hasan'ın beyi). No.87· Şâh-Budak 10.1465-1468 + 4.6.1472-12.1480, 2.1481'de Memlûkler'e sığındı. 10.1465'de Uzun Hasan, Elbistân'a girdi, Harput'u Dulkadır'dan alıp Memlûkler'e verdi. Rüstem Bey, müddeî ol. (1468) Uzun Hasan'a sığındı.

Tuğrak Bey b.Dâwud b.İbr.b.Karaca (Besni v.1417, Malatya 1421, 1435'de Memlûk v.ol.Hums'da öldü, oğlu 'Alî Bey 6.1438'de Hums v.ol.babasını istihlâf etti). Alâeddîn Alî Bey b.Halîl b.Karaca 7.1402'de Memlûkler'in Ayntâb v., kısa müddet için Mar'aş, Ayntâb, Dârende 8.1421, 1424'de Kaahire'de, 6.1426'da Haleb'de katledildi). Nâsıreddîn Meh.Bey b.Halîl b.Karaca kızı Nefîse Hât.=1. Cânî Bey Sûfî, =2.Sul.Çakmak.

Rüstem Bey oğlu Murâd Bey: Maraş güneyinde Göynük köyündeki câmiinde medfûn. Rüstem Bey kızı Şems-Mâh Hâtûn, amca oğlu Alâüddevle Bozkurt Bey (no.9) ile evlenip Yavuz'un annesi Ayşe Hâtûn'u doğurdu, 1509'da torunu Şehzâde Yavuz Selîm 39 yaşında iken öldü, Maraş'ta yaptırdığı adını taşıyan Hâtûniye mahallesindeki Hâtûniye Câmii ve medresesindeki türbesine gömüldü.

Sarı-Kaplan Kaasim Bey: Kadirli'de Ala mescid ve medresenin bânîsidir.

Alp-Arslan Bey: Uzun-Hasan'a ilticâ, sn.Osmanlı hizmetinde ve Modon(Mora) sefer-i hümâyûnuna katıldı.

'Abdürrezzâq Bey'in 4 oğlundan Hamza ve Hudâdâd Beyler, 1504'te Savur ve Silvân beyleri (bu 4 oğlu, amcaları Alâüddevle ile berâber Osmanlı'ya karşı maktûl). Dîğer kardeş Pîr-bende Bey olup, Melik-Arslan Bey, Şâhruh b.Bozkurt oğludur.

Şeh-süvâr Bey (no.8) (1432?-1472=40?), bey olmadan önce Çirmen s.b., 6.1470'te Ramazânoğulları'ndan Adana, Tarsus, Kozan, Ayas'ı aldı. Yahyâ Bey b.Sül.Bey, 8.1469'da Haleb'e götürülüp habsedildi. 'Abdürrezzâq Bey b.Sül., 2.1489'da Memlûkler'in Hamâ kumandanı idi. 5.1498'de Alâüddevle Bey'in 2 oğlu, Ayntâb meydan muhârebesinde Memlûkler'e karşı maktûl oldu. Yavuz'un dayısı olan Şâhruh Bey'in 1492'de eşi bir arşiv vesîkasında (Şâh Sultân) diye geçiyor. Bu Şâh Sultân'ın İkinci Bâyezîd'in kızlarından birisi olması kuvvetle muhtemeldir, fakat henüz kesin konuşamıyorum. Bu takdirde Dulkadıroğlu Mehmed Paşa'nın ve Mîrzâ-'Alî Bey'in sultân-zâde olmaları da ihtimâl dâhiline giriyor ve böylece İkinci Bâyezîd, Nef'î'nin dedesinin annesinin babası olur ve Nef'î'nun gurur ve azameti biraz îzâh edilebilir duruma gelir. Şâhruh Bey'in oğullarından Ahmed Bey, 1515'te katledildi.

Şâhruh Bey kızı İklime Hâtûn, 1547'de Maraş'ta mescid yaptırdı. Şâhruh Bey'in de hayli hayrâtı vardır.

'Alâüddevle Bozkurt Bey: Melikü'l-Â'dil, Nûrü'd-Dewle, Gawsü'l-Mille. Hüsâmü'd-Dîn. 'Alâüddevle Bey, bütün beylikte, köylere kadar, pek çok câmî, mescid, medrese, tekke vs yaptırdı. 15 küsur köyde zâviye (küçük tekke) yaptırdığı biliniyor, Gaziantep'de de bir câmii var.

Maraş Ulu Câmii, Sül.Bey'indir (no.5). Meh.Bey b.Alâüddevle (no.9), Maraş'ta Taş Medrese mescidinde medfûn.

Alî Bey (no.10): Çirmen s.b.1513, Çaldıran'da öncü kumandanı ol.yararlık gösterdikten sn.Kayseri s.b.1514, 1.1515'te ilâveten Bozok=Yozgat s.b. (Bozok'u Alâüddevle Bey'in oğlu Sül.Bey'i öldürerek aldı), Merc-i Dâbık'ta sağ kanat kumandanı Anadolu beylerbeyisi Akkoyunlu prensi Zeynel Paşa'nın muâvini. Alî Bey, Merc-i Dâbık'ta, Osmanlı'ya esîr iken kaçıp Memlûk ordusuna giren Dulkadıroğlu Abdürrezzâq Bey'le Melik Arslan Bey b. Şâhruh Bey'i esîr aldı. Ridâniye'de Alî Bey'in

oğullarından Üveys Bey şehîd düştü. Yavuz, İkinci Tumanbay'ı, bu Alî Bey'e teslîm etti. Alî Bey, son Memlûk Sultânı'nı, vaktiyle Memlûkler'in babası Şehsüvâr Bey'i astıkları Bâbü'z-Züveyle'de astırdı. Alî Bey (Paşa), son Dulkadır beyi ol. 6.1522'de Artova'da (Tokat) îdâm edildi. Elbistân'a yakın Pınarbaşı köyünde câmî yaptırdı.

Şâhruh Bey b.Alâüddevle: 1489'da Osmanlı'nın Kırşehri s.b. iken amcası Şâh-Budak gözlerine mil çektirdi.

Sül.Bey'in (no.5) oğullarından Îsâ (ölm.Kaahire 2.1477). Alâüddevle Bozkurt Bey (no.9): 1472'de Amasya'ya dâmâdı Şehzâde (İkinci) Bâyezîd yanına geldi, sn.bir ara Istanbul'a gidip dünürü olan Fâtih'le görüştü. 12.1480'de Fâtih, kendisine Kırşehri sancak beyliği ilâvesiyle Dulkadır beyliğini tevcîh etti (Fâtih, memnûn olmadığı Şâh-Budak'ı Dulkadır'dan oynatarak Mısır'a sığınmaya mecbûr etmişti). 6.1482'de Bozkurt Bey, Karamân (Lârende) şehrine gelip dâmâdı İkinci Bâyezîd ile görüştü. Şâh-Budak Bey, 3. 1489'da Mısır'dan Istanbul'a gelip, kardeşi Bozkurt Bey'i, dâmâdı olan II. Bâyezîd'e şikâyet etti. Kayın-pederi Bozkurt Bey'le arası bozulan İkinci Bâyezîd, Şâh-Budak'ı, kardeşi Bozkurt'un üzerine gönderdi. Bu târihten itibâren Bozkurt Bey, ölünceye kadar Osmanlı aleyhdârı faâliyetlerine devâm etti. 11.1489'da Şâh-Budak, genc Osmanlı'dan ayrılıp Kaahire'ye geldi, Sultân Kayıtbay'la görüştü, fakat Yukarı Mısır'a sürüldü.

Alî Bey b.Şâhruh Bey'in dîğer oğulları: Mahmûd (oğlu Sevindik), Sül., Abdüllatîf. Meh.Paşa b.Şahrûh'un oğulları: Arslan Meh.Paşa, Osmân Bey, Hüs.Bey. Bu beyler, Çorum güneyinde Sungurlu kasabasına yerleştiler, nesilleri günümüze geldi (R.Yinanç, *Dulkadır Beyliği*, TTK, 1989). Arslan Meh.Paşa oğlu Ahmed, oğlu Hasan, oğulları Mustafa ve Mehmed, bunun oğulları Feyzullâh (oğulları Hüs.ve Must., sonuncunun oğulları Şevket ve İzzet) ve Nû'mân, bunun oğulları Ahmed, Rif'at, Sa'îd, bunun oğulları Şâkir (oğlu Mustafa) ve Gaalib, bunun oğlu Yûsuf, bunun oğlu Ahmed, bunun oğulları Zıyâ (oğlu Ahmed) ve Yûnus (oğlu Mehmed) Beyler.- Osmân Bey b.Mehmed Paşa oğlu Halîl, oğlu İbr., oğlu Halîl, oğlu Meh.Emîn, oğulları Es'ad, Arslan, Halîl, Mehmed, sonuncunun oğulları Sâdık, Arslan, Halîl, Vâsıf, sonuncunun oğlu Memdûh, bunun oğulları Osmân, Emîn (oğulları İsm.ve İbr., İsm.oğlu Sa'îd ve İbr.oğlu Halîl) ve Zıyâ, bunun oğulları Es'ad, Şâhruh, Osmân, Emîn (oğlu Seyf Alî) ve Arslan (1980'de hayatta) ve bunun oğulları Av. Doğan (Sungurlu'da), Kaplan, Hasan, Dr.Hüseyin (Sungurlu'da dâhiliyeci) Beyler.

14. Câ'ber Beyleri (1371 1436)

1. Sâlim Bey Dögerli (1371-1398=27)
2. Dimaşq-Hoca Bey Dögerli b. Sâlim (1398-1404=6)
3. Gökçe Mûsâ Bey Dögerli b. Sâlim (1404-1436=32)
4. Hasan Bey Dögerli b. Sâlim (1436-)

Memlûkler'e tâbî Türkmen beyleridir. Dilleri Türkçe, mezhebleri Sünnî-Hanefî'dir. Oğuzlar'ın Döger boyundan bir aşîretin beyleri iken Câ'ber kendilerine temlîk edilmiştir. Câ'ber merkez olmak üzere Urfa, Rakka, Sürûc, Harrân, Siverek'e hâkim olmuşlardır. 1405'te Kara Yûsuf Karakoyunlu, Câ'ber'e gelip Gökçe Mûsâ Bey'i ziyâret etmiştir. 1371-1436=65 yıl müddetle devâm etmiştir. Memlûkler, beyliği devâm ettirmek

istememişler, Hasan Bey'i (4) Câ'ber'den alıp 'Aclûn beyi (Lübnân) yapmışlardır. Bunun oğlu Emîrze Bey Dögerli, 1485'te Kerek beyi bulunuyordu (Doğu Ürdün) (*Kitâb-ı Diyâr-Bekriyye*, T.T.K., 53, 123).

15. Ramazânoğulları (1352 1608)

1. Ramaẕân Bey Yüregir (1352-1378?=26?)
2. Ṣârimüddîn İbrâhîm Bey I b. Ramaẕân (1378?-1383=5?)
3. Şihâbüddîn Aḥmed Bey b. Ramazân (1383-1.1417=34)
4. Ṣârimüddîn İbrâhîm Bey II b. Aḥ. (1.1417-9.1418=1,8)
5. 'İzzüddîn Ḥamza Bey b. Aḥ. (9.1418-10.1425=7,1)
6. Meḥmed Bey I b. Gündoğdu B.b.Aḥ. (10.1425-1435?=10?)
7. Eylük Bey b. Meḥ. (1435?-1439b=4?)
8. Dündâr Bey b. Eylük (1439b-1470?=31?)
9. 'Ömer Bey b. İbr. B.b.Meḥ. I (1470?-1485=15?)
10. Garṣüddîn Ḫalîl Bey b. Arslan Dâw.B.b.İbr. b.Meḥ. I (1485-1510=25)
11. Maḥmûd Bey b. Arslan Dâw. (1510-6.1514=4+27.7.1516-22.1.1517=0,5, 26=5)
12. Selîm Bey b. 'Ömer (6.1514-27.7.1516=2,1)
13. Kubâd Paşa b. Ḫalîl (22.1.1517-1520=3)
14. Pîrî-Meḥmed Paşa b. Ḫalîl (1520-1568=48)
15. Meḥmed Derwîş Bey b. Pîrî-Meḥ. Pş. (1568-1569=0,6)
16. İbrâhîm Bey III b. Pîrî-Meḥ.Pş. (1569-1589=20)
17. Meḥmed Bey II (Paşa) b.İbr. III (1589-1594=5)
18. Pîr-Manṣûr Bey b.Meḥmed II(1594-1608b=14)

Ramazân Beyliği, Çukurova'da kurulmuştur. Güneyde Akdeniz ve güney-doğuda İskenderun Körfezi üzerindedir. Kuzey-doğusunda Dulkadır Beyliği olmuştur. Doğusu ise Mısır Memlûk sultanlığının Haleb saltanat nâibliği topraklarıdır. Kuzey ve batıda Osmanlı devletiyle çevrilmişti (ilk zamanlarda 1398'e kd. kuzeyde Kadı Bürhânüddîn devleti ve batıda Karaman Beyliği).

Dulkadır gibi en son teşekkül eden ve eski Kilikya Ermenî krallığının toprakları üzerinde yerleşen bu Türkmen beyliği, bugünki Adana ili ile İçel ilinin doğusunu (Mersin ve Tarsus çevresi), Maraş'ın kuzeyini kaplamış, 33.000 km^2'ye kadar yayılmış, fakat az zamanda Maraş'tan Dulkadıroğulları lehine tamâmen çekilmiştir. Hânedân, Oğuzlar'ın Yüregir boyundan bir aşîretin reisleri olarak ortaya çıkmıştır. Dilleri Türkçe, mezhebleri Sünnî-Hanefî'dir. Merkez 1383'ten önce Elbistân, bu târihte Dulkadıroğulları'na geçmesi üzerine de sonuna kadar Adana şehridir. 1415'te Sis, Ayas, Tarsus'u almış, 3.6.1417'de Tarsus'u Karaman'a iâde etmiş, 1457'de tekrâr almış, 1470'de Ayas'ı Dulkadır'a vermiştir. Adana şehrine ancak 1383'te hâkim olmuştur. 1516'ya kadar Memlûkler'in tâbii olan Ramazânoğulları, bu târihten sonra daha 92 yıl, hiç bir muhtâriyetleri olmaksızın, Osmanlı sancak beyi sıfatıyle, Çukurova'yı ellerinde tutmuşlar, fakat Osmanlı protokolünde Dulkadıroğulları kadar îtibarlı sayılmamışlar ve onlar gibi Osmanlı Hânedânı ile karâbet te'sîs edememişlerdir. Ramazânoğulları'ndan pek çok şahıs, bugün de hayattadır. Bu sûretle hânedân, 1352-1608=256 yıl gibi çok uzun müddet, Çukurova'da şu veyâ bu sûretle hâkim veyâ nâfiz olmuştur.

Ramazân Bey'in zevcesi 1383'te katledilmiştir. Ramazân Bey'i (no.1), 2 oğlu, İbrâhîm ve Ahmed Beyler tâkıyb etmişlerdir. I. İbr. (2), katledilmiş ve 2 oğlu olmuştur. Ahmed Bey (3) ise 1410'da Kaahire'yi ziyâret etmiştir. Dîğer kardeşleri 1383'te katledilen Kara Mehmed Bey'dir. Ahmed Bey kızını, Memlûk sultânı Ferec'e, baş-hâtûn ol. vermiştir. Yerine 2 oğlu, II. İbr. (4) ve Hamza (5) Beyler geçmiştir. İkincisi katledilmiştir. II. İbr., 15.12.1427'de Kaahire'de öldürülmüştür. Tahta geçmeden Tarsus beyi (1415-7) idi. Hal'inden sonra yalnız Adana şehrine 8 yıl beylik yaptı (9.1418-1426). 5.1417'de Amik'te Memlûk Sultânı'nın huzûruna çıktı. Hânedân, Ahmed Bey'in dîğer oğlu Gündoğdu Bey'in oğlu I. Mehmed'den (6) yürümüştür. Bu zâtı oğlu olduğu sanılan ve katledilen Eylük Bey (7) ile bunun oğlu olduğu sanılan Dündâr Bey (8) tâkıyb etmişlerdir. Sonra tahta, I. Mehmed'in dîğer oğlu İbr. Bey'in oğlu Ömer Bey (9) geçmiş, 1485'te muhârebede Osmanlılar'a esir düşerek İstanbul'da ölmüştür. 1477'de Antakya'da Sultân Kayıtbay'ın huzûruna çıkmıştır. Selîm Bey (12), Ömer Bey'in oğludur. Ömer Bey'in kardeşi Arslan Dâwûd Bey, 1480'de Âmid'de katledilerek Haleb'e gömülmüştür. Bunun oğulları Halîl (10) ve Mahmûd (11) Beyler'dir. Halîl Bey, Adana'da 2 câmî yaptırmıştır. Mahmûd Bey, hal'inden sn. İstanbul'a gelerek 6.1514-1516'da İstanbul'da yaşamış, Yavuz'un Adana sancak beyi ol. ikinci def'a atalarının tahtına oturmuş, fakat 6 ay sn. 22.1.1517 Ridâniye meydan muhârebesinde Osmanlı sancak beyi ol. Memlûkler'e karşı savaşırken şehid düşmüştür. Halîl Bey'in (10) 3 oğlu, Dâwûd, Korkut ve Mahmûd Beyler, hep Osmanlı sancak beyleridir (tümgeneral). Halîl Bey'in dîğer 2 oğlu ise Kubâd Paşa (13) ile Pîrî-Mehmed Paşa (14)'dır.

Kubâd Paşa (1476?-1559=84?), 1520'de kendisine Rûmeli'nde sancak verilerek Osmanlı hizmetindeki parlak kariyerine başlamıştır. Kaanûnî devrinin tanınmış beylerbeyilerindendir. Trabzon, Basra, Erzurum, Haleb, Van beylerbeyiliklerinde bulunmuştur. Haleb'de ölmüştür. Bâqî'nin *Kasîde-i Lâmiyye*'si, bu zât hakkındadır. Kızı, önce amcazâdesi Derwîş Bey (15), sonra onun kardeşi III. İbr. Bey (16) ile 1570'te evlenmiştir. Oğulları ise Uzun Süleymân Paşa, Ahmed Paşa ve sancak beylerinden Ömer Bey'dir. Ahmed Paşa, Habeşistân beylerbeyisi iken Musawwa'da şehid düşmüştür. Uzun Süleymân Paşa, Kaanûnî devrinin pek parlak asker ve devlet adamlarındandır. Habeşistân, Karamân, Diyâr-ı Bekr, Anadolu, Rûmeli, Bağdâd (Irak) ve Budin (Macaristan) gibi en mühim eyâletlerin beylerbeyiliklerinde bulunmuş, Şâm'da ölmüştür. Oğulları Bekir ve İskender Beyler, sancak beyleridir. Süleymân Paşa, ilk Budin beylerbeyisidir.

Pîrî-Mehmed Paşa (1478?-1568=90?), Türkçe ve Farsca'da şâirdir. 48 yıl beylerbeyi pâyesiyle Adana (Ramazân) beyi oldu. Bu arada Karamân, Haleb, Şâm (1543-4+1550-1) beylerbeyiliklerinde bulundu. Adana'da külliyesi vardır (câmî, medrese, han, hamam vs.). Kızı Bânû Hanım, İsfendiyâroğlu Doğancı Hacı Ahmed Paşa (1493?-1588) ile evlenmiştir (çocukları için bk. Cândâroğulları). Büyük oğlu III. İbr. Bey, küçük oğlu Derwîş Bey, ortanca oğulları da beylerbeyi iken 1534a'da ölen Şerîf Mehmed Paşa ile Adana'da câmî yaptırıp 1552'de ölen sancak beylerinden Mustafa Bey'dir. Babasının yerine 6 ay Adana'da sancak beyliği yapan Derwîş Bey (15), daha önce Tarsus sancak beyi idi. Mehmed Derwîş Bey'in yerine ağabeyi III. İbr. Bey (16), Adana'ya sancak beyi

yapılmıştır. Daha önce Sis sancak beyi idi. Adana ve Tarsus'ta birer câmii vardır. III. İbr. Bey'in (16) yerine oğlu II. Mehmed Bey (17) beylerbeyi pâyesi ve paşa sanıyla Adana vâlîsi oldu. Onu, oğlu olan Ramazân-zâde Pîr-Mansûr Bey(yukarıda no 18) tâkıyb etti ve 1608 sonlarında yılda 100.000 akça ile emekliye ayrıldı. Son yıllarında ona vekâleten oğlu İsmâîl Bey, vilâyet işlerini yürütüyordu ki, onu 19. Ramazân beyi saymak da mümkindir. İsmâîl Bey'in nesli devâm etmektedir. Pîr-Mansûr Bey'in kardeşi İbrâhîm Bey'dir. 1608 sonunda Adana sancağı Haleb eyâletine, Sis ve Tarsus sancakları da Kıbrıs eyâletine bağlanarak, Adana (Ramazân) eyâleti dağıtıldı.

Osmanlılar'ın Anadolu Türkmen Beyliklerini Birleştirmesi

Osmanoğulları, en kuvvetli ihtimâle göre 1231 senesinde, bugünki Kütahya ilinin en kuzey ilçesi olan Domaniç'e yerleştiler ki hemen kuzeyinde bugünki Bursa ve Bilecik illerinin güney sınırları başlamaktadır. Kendilerine bu yayla, Selçuklular tarafından verilmişti. Önce Kastamonu'daki Çobanoğulları'na, sonra Kütahya'daki Germiyanoğulları'na bağlı uc beyi (marki) olan Ertuğrul Gazi (1231-1281) ve oğlu Osman Gazi (1281-1324), 1300'de doğrudan doğruya Selçuklular'a bağlı büyük uc beyi (duka) duruman yükseldiler ve 1308'de doğrudan doğruya İlhanlılar'a (Tebrîz) bağlandılar. Bursa'nın fethiyle (1326) krallık derecesine gelen Osmanlı Devleti, 1335'te nazarî İlhanlı metbûluğundan da kurtularak tamâmen müstakil oldu. Bu sırada Osmanoğulları'nın başında, Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi (1324-1362) bulunuyordu. Onun oğlu Birinci Murâd'ın (1362-1389) tahta çıkmasıyle 7.1362'de Edirne fethedildi ve devlet, iki kanatlı bir imparatorluk şeklini alarak taazzuva başladı.

Bilecik (1299), Bursa (6.4.1326), Sakarya (1326), Kocaeli (İzmit 1.1337), Tekirdağ (1357), Kırklareli (1362), Edirne (7.1362), nihâyet İstanbul'u (29.5.1453), hattâ kısmen Eskişehir'i (1288) Bizans'tan fethederek Türk'leştiren Osmanoğulları, Anadolu Türkmen beyliklerinden ilk def'a -Dânişmendoğulları'ndan inme- Karasıoğulları'nı ilhâk ederek 1345'te Balıkesir ve Çanakkale'ye el koydular. Umur Bey'den Bolu'yu (1326), Ahılar'dan Ankara'yı (1354) aldılar. Dîğer Türkmen beyliklerinin fethi, 1378'de Germiyan'dan Kütahya alınarak başladı. Bu târihte ise Osmanlılar Rûmeli'nde hemen hemen Adriya Denizi'ne ve Tuna'ya, güneyde Mora'ya erişmiş veyâ çok yaklaşmışlardı. Sonradan Trabzon imparatorluğundan Trabzon, Rize, Doğu Giresun, Gürcistan'dan Artvin gibi yerleri İstanbul'un Fethi'nden az sonra alarak, Anadolu'nun Türk'leşmemiş son yörelerini de Türk'leştirdiler. Yıldırım Bâyezîd, Anadolu birliğine çok yaklaşmışken, 1402 Ankara darbesi, bu misyonda Osmanlı'nın başarısını çok ileri târihlere attı.

Bu sûretle Osmanlı'nın iki ana eyâleti, Rûmeli ve Anadolu, devamlı fethedilen sancaklarla, genişledikçe genişledi. Anadolu eyâletine, Türkmen Beylikleri ilhâk edilince yeni yeni sancaklar eklendi. Hattâ 1398'de Anadolu'da artık yeni eyâletler kurmak lüzûmu doğdu. Fethedilen Karaman ve Kadı Bürhânüddîn melikliklerinin toprakları üzerinde Karaman (Konya) ve Rûm (Rûmiyye-i-Sugrâ) (Sivas) eyâletleri teşekküle başladı. 1451'de Anadolu eyâletinin merkezi Ankara'dan Kütahya'ya getirildi. Bu sûretle eski büyük uc beyliği Germiyan'ın taht şehri yeniden şeref kazandı. Anadolu eyâleti içinde taht şehri Bursa (Hudâvendigâr) ve velîahd sancağı Saruhân (Manisa), husûsıyet

kazandı. Sonra Cezâir-i Bahr-i Sefîd (Kapdân-ı Deryâ) eyâleti teşekkül etti. Sığla (İzmir), Biga (Çanakkale), Kocaeli (İzmit) gibi bâzı sancaklar, merkezi Gelibolu'da olan bu eyâlete verildi.

Trabzon İmparatorluğu ve sonra Dulkadır Beyliği fethedilince buraları, yeni eyâletlere merkez yapıldı. Trabzon ve Dulkadır (Maraş) eyâletleri doğdu. Sonra Ramazân (Adana) eyâleti ortaya çıktı. Diyâr-ı Bekr (Âmid), Van, Erzurum, Kars, Kıbrıs eyâletleri kuruldu.

Osmanlı bahsinde görülecek olan tafsîlâta burada lüzum yoktur. Ancak Osmanlı'nın Anadolu Türk birliğini gerçekleştirmesi oluşumunun yaklaşık 3 asırlık bir mücâdeleden sonra ortaya çıktığını belirtmek îcâb eder.

B i b l i y o g r a f y a. Anadolu Beylikleri'ne âid bibliyografya, mevzuun içiçe olması dolayısıyle, Osmanlı bibliyografyasının Ortaçağ Osmanlı Bibliyografyası (1231-1453) bahsinde verilecektir.

İkinci Kitap

OSMANLI HÂNEDÂNI

I

GAAZÎ ERTUĞRUL BEY

(1191 1281) (1231 1281)

Ertuğrul Gaazî'nin Şeceresi

Osmânoğulları'nın ataları, Oğuzlar'ın Kayı boyundan bir aşîretin beyleridir. Kayılar, Oğuzlar'ın 24 boy'unun en soylusu, târih bakımından en mühimmi, en kalabalığıdır. "Oğuz Hân" denen Mete'nin büyük oğlu Gün Hân'ın büyük oğlu Kayı Hân'ın soyudur. Tafsîlat için, Türkler bahsine bk.

Hânedânın adı "Osmânoğulları" veyâ "Osmanlı Hânedânı" olup, "Osmanlılar" değildir. "Osmanlı", bu hânedânın kurduğu devletin ve bu devletin tebeasının adıdır. Hânedân için bilhassa devamlı olarak Farsca "Âl-i Osmân" ve Hânedân-ı Âl-i 'Osmân" tâbirleri de Osmanlı asırlarında çok kullanılmıştır, bugün kullanılmıyor. Hânedân her ne kadar "Osmân Gaazî" denen Birinci Sultân Osmân'ın adını taşıyorsa da, gerçekte hânedânın atası, kurucusu, yurd tutanı, Sultân Osmân'ın babası Ertuğrul'dür (nitekim geçen asırda Hayrullâh Efendi de târîhinde bu husûsu esâs kabûl etmiştir). Ancak gerek Osmanlılar, gerek yabancılar, hânedâna, daha Orhân Gaazî devrinden îtibâren, "Ertuğruloğulları" değil, "Osmânoğulları" demişlerdir. Bugün bu tâbîri değiştirmeye tabîatiyle imkân da, lüzûm da yoktur. Ancak ilk hükümdâr ve başlangıç olarak Ertuğrul Gaazî'nin kabûlü, daha doğru ve mâkuldür. Zîrâ Osmân Bey de tam müstakil bir hükümdâr değildir, babası Ertuğrul Gaazî gibi uc beyidir. Tam müstakil ilk hükümdâr Osman Bey'in oğlu

Orhân Bey'dir. Hânedânın nasıl geliştiği, ayrıca ele alınacaktır. Osman Gaazî'nin çocuklarından önceki Osmanlı hânedânı üyelerine Kayıhânoğulları demek daha doğrudur.

Osmânoğulları'nın Kara Hân (yânî Teoman) oğlu Oğuz Hân (yânî Mete) oğullarından Kayı Hân'ın ve Selçukoğulları'nın Kınık Hân'ın neslinden indiklerinde birleşilir. Daha ilk Selçuklu sultânı Tuğrul Bey'in vezîri Ebü'l-'Ulây-ı Aḥwel, *Risâle fî Tafḏîli'l-Etrâk 'alâ Sâiri'l-Ecnâd* adlı Arabca küçük eserinde (Brockelmann, *Suppl.*, I, 553-4), Selçuk Bey'in Kara H̱ân oğlu Oğuz H̱ân Oğlu Kınık H̱ân neslinden geldiğini ve Kara H̱ân'ın da Efrâsyâb (yânî Alp Er Tunga) neslinden olduğunu, açıkça yazar ki, bu şecereyi Tuğrul Bey'den duymuş olması muhtemeldir. Bu şecereyi, XVI. asır Osmanlı târihçisi Şeyhülislâm Kemâlpaşa-zâde, *Tevârîh-ı Âl-i 'Os̱mân*'ının II. cildinde (s. 70), Ebü'l-'Ulâ'dan nakletdiğini bildirerek aynen tekrarlar. Selçuk Bey'in, Efrâsyâb'ın 34. batın torunu olduğunu söyler. Alp Er Tunga'nın ölümü (M.Ö.624) ile Selçuk Bey'in ölümü (M.S. yaklaşık 1000) arasında 1624 yıl vardır ve 34'e bülününce 48 yıla yakın bir müddet elde ediliyor. Bir nesil 33 yıl civarında olduğu için pek kabûl edilir rakam sayılmaz. Alp Er Tunga ile Teoman'ın ölümleri arasında (M.Ö. 209) ise 415 yıl vardır ve Teoman'ın Alp Er Tunga'nın 12. batın torunu olduğu hesaplanabilir. Osmân Gaazî, Mete'nin 46. batın torunu kabûl edildiğine göre, gene Osmân Gaazî'nin, Alp Er Tunga'nın 59. batın torunu olduğu ileri sürülebilir. Koyu Oğuz geleneğini bize salâhiyetle nakleden Selçuklu vezîrinin eserindeki en mühim kayıt, bana göre, Alp Er Tunga'yı açıkça Mete'nin atası göstermiş olmasıdır.

XV. asır sonları Osmanlı hânedânı târihçisi Bayatî'ye göre Osmân Gaazî Mete'nin 46. batında torunudur. Mete yânî Oğuz Hân ile Osmân Gaazî'nin doğumları arasında 1500 yıl zaman farkı vardır. 1500: 46=32,5 yıl eder ki, bunun da 1 nesil (batın) için en ideal rakam olması tuhaf tesâdüf olmak gerekir. Bayatî'ye göre Osmân Gaazî b. Ertuğrul b. Süleymân-Şâh b. Kaya-Alp b. Kızıl-Buğa b. Baytemir b. Aykutluğ b. Tuğrul b. Kara-Batır b. Sakur şeceresi geçerlidir ve Sakur'un bu durumda X. asırda yaşaması îcâb eder. Neşrî, Bayatî'yi az farkla tekrarlar. Enverî ise *Düstûr-nâme*'sinde Osmân Gaazî b. Ertuğrul b. Gündüz Alp b. Şâh-Melik b. Süleymân Bey b. Gazan Bey b. Ermiş Hân b. Çalış Hân şeceresini verir ve Çalış Hân'ın Türkiye devletinin kurucusu ve Anadolu fâtihi Selçukoğlu Birinci Süleymân-Şâh'ın kızkardeşi, yânî Kutalmış Bey'in kızı ile evli olduğunu yazar, Selçukoğulları ile akrabâlık kurar. Ancak en çok tekrarlanan klasik şecere Âşıkpaşa-zâde ve Şükrullâh'dan îtibâren şu şekilde düzenlenmiştir: Osmân b. Ertuğrul b. Süleymân-Şâh b. Kaya Alp (bir dîğer oğlu: Sunkur Hân) b. Kızıl-Buğa b. Bayındır b. Ay-Kutluğ b. Turgar b. Kaytun (Kıntır/Kıntun) b. Sunkur. Yukarıda anılan bütün Osmanlı târihçileri biribiri ile çağdaş gibidir.

Tâbir câizse bu "çorba"dan jenealoji bakımından hangi ilmî netîceler çıkar? Burada tafsîlâtına sahifelerimizin izin vermiyeceği bir takım ip uçları ile Osmân Gazi'nin şeceresinin şu şekilde olduğunu kabûl etmekte ilmî bakımdan engel yoktur: Osmân b. Ertuğrul b. Gündüz Alp b. Kaya Alp b. Gök Alp b. Sarkık Alp b. Kayı Alp. Bunlardan ancak Ertuğrul hakkında kesin târîhî bilgimiz bulunuyor. Ertuğrul'ün babası olarak gösterilen Süleymân-Şâh'ın ve bugün kabûl ettiğimiz biçimiyle Gündüz Alp Bey'in

hakkında az çok mütenâkız o kadar târîhî rivâyet birikmiştir ki, bunların münâkaşası bir târih kitabında yapılabilir, bir jenealoji kitabı bu tafsîlâtı kaldırmaz. Binâenaleyh Ertuğrul'ün atalarını yukarıdan aşağıya, Ertuğrul'a kadar şu şekilde düzenlemek mümkin görünmektedir:

KAYI ALP (ölm. ~ 1100): yan rivâyette Kayı Alp'ın mukaabil adı Aykutlu (Eski Türkçe: Ay-Kutluğ) b. Turgar (veyâ Tuğrul) görünmektedir. Malazgirt zaferi (1071) yıllarında Türkistân'da Kayı boyunun bir oymağının başında gelip Van Gölü çevresinde Ahlâṭ'a yerleşenin bu kişi olduğu hesaplanabilir.

SARKIK ALP (Eski Türk. Sarkuk): Kayı Alp oğludur. Yan rivâyetteki Bayındır adına tekaabül edebilir.

GÖK ALP: Sarkık Alp oğlu. Yan rivâyetteki (Bayatî, 393, st.15-6) Kızıl-Buğa (1150-1220) (ölm. Erçek Gölü kıyısı) olmalıdır.

KAYA ALP (ölm. Ahlâṭ, 82 yaşında, Bayatî, 393, st.37): Gök Alp oğlu olup yan rivâyette de adı kezâ Kaya Alp'tir. Kardeşi Ahlat beyi HASAN BAYINDIR HÂN ile Ahlat'ta ayni türbede medfûndur.

GÜNDÜZ ALP (ölm. 1230): Kaya Alp oğludur. Yan rivâyette Süleymân-Şâh olarak geçer (Bayatî, 314, st.9-10: 1178-1236). Câber'de Türk Mezârı'nda medfûn olduğuna inanılır. =Hayme Ana (halk dili: Haymana), Ertuğrul Gaazî annesi olup Çarşanba köyünde (Domaniç/İnegöl) 1892'de İkinci Abdülhamîd'in yaptırdığı türbede medfûndur.- Gündüz Alp kardeşi: SUNGUR HÂN.

Evliyâ Çelebî'ye göre 1071'de Sultân Alp-Arslan, Malazgirt'i kazandıktan hemen sonra, bizzât az güneye (kuşuçuşu 40 km) Van Gölü kıyısında Ahlâṭ'a inip bu kaleyi aldı. Osmanoğulları'nın atası Kayı Alp'ın (ki 1024 yılına doğru doğmuş olması gerekir), Malazgirt muhârebesinden sonra Alp-Arslan'ın maiyyetinde Ahlât fethine katıldığı ve kabîlesi ile oraya yerleştirildiği tahmîn edilebilir. Kayı boyundan ve Artukoğulları'nın atası Eksik oğlu Artuk Bey'in beylerinden biri olması, akla daha yakındır. Zîrâ büyük beylerden (emîr) değildir. Ahlât, 1100 yılında Ermen-Şâhlar denen Türkmen hânedânınca yönetilmeye başlandı ki, Büyük Selçuklular'a ve Irak Selçukluları'na tâbî idi. Şehir, 1207'de Eyyûbîler'e, 1230'da Celâlüddîn Harzemşâh'a geçti ve 9.1232'de Anadolu Selçuklu hâkaanı Büyük 'Alâüddîn Keykubâd tarafından fethedildi, 1244'te Moğollar'ca alınmasına kadar, Türkiye'de kaldı. Büyük Alâüddîn'in Harzemşâh'ı yendiği Yassıçemen meydan muhârebesinin târîhi ise 10.8.1230'dur (Erzincan'ın Akşehir ovasında). Ertuğrul Gazi'nin babası Gündüz Alp'in Kayı boyundan bir aşîretle, 159 yıldan beri oturduğu Ahlât ovasından ayrılması, Harzem-Şâhlar'ın Ahlât'a yaklaşmaları ve 6 aylık bir muhâsaradan sonra düşürmeleri olayıyla ilgili olacaktır. Gündüz Alp'in, Celâlüddîn Harzemşâh'dan korkup, Alâeddîn Keykubâd'a veyâ Mardin Artuklu melîki Artuk-Arslan'a sığınmak üzere, kendiliğinden veyâ onların emriyle Ahlât'ı bırakmış olduğu düşünülebilir. Fakat bütün kabîlesini alamamış, kabîlesinden bir kısmı, akrabâlarının yönetiminde, Ahlât'da kalmaya devâm etmişdir. Ahlât'dan çıktıktan sonra yolda Gündüz Alp ölmüş ve yerine oğlu Ertuğrul Gazi geçmişdir. İhtimal Büyük Alâeddîn'in emriyle Erzincan'a çıkmış, Yassıçemen meydan muhârebesinde (ki Orta Çağlar'ın en büyük mey-

dan muhârebelerinden biridir ve iki Türk ordusu arasında yapılmışdır), Türkiye sultânının yanında yer almışdır. Bunun üzerine hizmetini beğenen Büyük Alâeddîn'in onu, Bizans'a karşı en hassâs olan kuzey-batı sınırına gönderdiği ve bir yayla verdiği anlaşılır. Mardin Artuklu melikleri, Türkiye sultanlarına tâbî idiler. Evliyâ Çelebî, Osmânoğulları'nın ecdâdına âid şu isimlerin mahkûk olduğu mezar kitâbelerini gördüğünü kaydeder (yukarıdaki isimler dışında): Sul. 'Abd. 'İzzüddîn Hân, Sul. Has., Sul. Meymendî, Sul. Buğabay, Sul. Tohtabay, Korkut Hân, Sul. 'Alî Hân, Sul. Kâzım, Sul. Bendihân, Zorbay Hân, İsm. Hân, Bedrbay Hân, Çığalı Hân, Tohtamış Hân, Selçuk Hân, İsrâil Hân, Mâ'sûm Bey, Kutlu Bay ve kadın olarak: Mama Hâtûn, Sırma Hât., Cân Hânım, Nîlûfer Hât., Serviboy Hn., Zîbâ Hn., Vasfiye Hn., Hurşîd Hn., Döndü Hn., Safiyye Hn.

Celâlüddîn Harzem-Şâh, 24.8.1229'da Ahlât'ı kuşatmaya başladı ve 15.4.1230'da aldı. Ahlât'ı savunanlar arasında Ertuğrul Gaazî'nin babası Gündüz Alp Süleymân-Şâh'ın da bulunduğu muhakkak gibidir. Harzem-Şâh'ın kıyıcılığı, Gündüz Alp'i, başında bulunduğu Kayı boyunun bir aşîreti ile Ahlât'tan oynattı. Harzem-Şâh'tan öc almak isteyen Kayıhânoğlu Gündüz Alp, 10.8.1230'da Erzincan yakınlarında geçen büyük Yassıçemen meydan muhârebesinde Harzem-Şâh'ın ordusuna karşı Türkiye Selçuklu sultânı Büyük Alâüddîn Keykubâd'ın ordusuna katıldı. Büyük Alâüddîn'e hizmet etti. Ondan Bizans'a karşı Selçuklu Türkiyesi'nin kuzey-batı sınırında bir uc beyliğini dirlik(Selçuk terminolojisinde ıktâ) aldı. Ahlât'tan çıkışla Yassıçemen arasında 3 ay, 25 gün geçmiş bulunduğuna dikkatleri çekiyorum. İşte bu 4 ay içinde Gündüz Alp'in ölmüş ve yerine oğlu Ertuğrul Gaazî'nin geçmiş olacağını tahmîn ediyorum. Yassıçemen'e Gündüz Alp'in değil, oğlu Ertuğrul'un katılmış olduğu, Osmanlı kroniklerinin sözlü rivâyetleri aksettirdiği anlaşılıyor. Gündüz Alp, Fırat'ın bir suyunu geçerken boğulmuş da olabilir. Vaktiyle Sultân Birinci Kılıç-Arslan da Fırât'ı geçerken Mûsul dönüşü boğulmuştu. Süleymân-Şâh'ın, Gündüz Alp'in islâmî adı olduğu, en kuvvetli tahmîn durumundadır. Ben böyle düşünüyorum. Zîrâ Türkler, 924'te İslâm'ı Devlet dîni yapan ve Abdülkerîm adını alan, fakat asıl adını da bırakmıyan Satuk Buğra Han'dan beri asırlarca, islâmî ve Türk olmak üzere iki isim aldılar. Selçukoğulları'nın çoğu böyledir: Arslan Yabgu'nun islâmî adı İsrâil, Yınal Bey'in Yûsuf, İnanç Yabgu'nun Mûsâ, Tuğrul Bey'in Muhammed, Çağrı Bey'in Dâvûd, Alp Arslan'ın Muhammed'dir ve daha yüzlerce örnek getirmek mümkündür. Anadolu Selçukluları'nda da böyledir, isimleri ister Türk, ister Firdevsî mitolojisinden alınmış olsun, bir islâmî isimleri vardır: Kılıç-Arslan'ınki İzzüddîn, Keyhusrev'inki Gıyâsüddîn, Keykubâd'ınki Alâüddîn'dir. İster büyük, ister küçük Selçuklu beyleri de bu geleneği sürdürmüşlerdir. Kayıhânoğulları da buna uymuşlardır.

Gündüz Alp'in 4 oğlu: büyük oğlu Ertuğrul Gaazî (aş.bk.), GÜNDOĞDU BEY, SUNGUR TEKİN, DÜNDÂR BEY (ölm. 1298; Neşrî, 30a: yeğeni Osmân Gaazî'ye itâat etmediği için katledilip Çakırpınarı yolunda Köprühisârı'na gömüldü *.)

---

* Yazıcı-zâde 'Alî'ye (s.218) göre uc beylerbeyi Çobanoğulları'na tâbî ol. Bizans'a karşı uc beyleri Kayı aşîretinden: Ertuğrul, Gündüz Alp, Gök Alp kardeşler.

Pazarlı Bey'in dîğer oğlu MURÂD BEY ve bunun oğulları HAMZA BEY ile BALI BEY. Hamza Bey, Mustafakemalpaşa(Kirmastı)'da adını taşıyan mahalledeki türbesinde gömülüdür.

1) GAAZÎ ERTUĞRUL BEY (Ahlat 1191 - Söğüt 1281 = 90) (uc beyi: 1230 sonu - 1281=51): med. Söğüt'teki türbesi. Ahlat'dan hareket eden babası yolda yaklaşık 1230'da ölünce yerine geçip, emrindeki Kayı oymağını önce Ankara batısında Karacadağ'a getirdi, burada bir müddet oturduktan sonra daha batıya, Selçuklu uc beyi (Fr. marquis) olarak iskân edildi. Batı Anadolu'ya geliş târîhi için en muhtemel yıl 1230 sonu 1231'dir (zirâ Yassıçemen 10.8.1230'dadır). "93 Hicrî yaşında öldü" (Neşrî, 24b; Şükrullâh, Atsız trc., 52; Karamânî Mehmed Paşa, İ.H. Konyalı trc., 344) Bununla berâber Ertuğrul'un yaşı mübâlağa edilmiş olabilir, zîrâ 'Oṣmân Gaazî'nin babası 67 yaşında iken doğmuş olması gerekiyor ve Ertuğrul'ün daha by. yaşta çocukları olması lâzım geliyor. Ertuğrul Bey'in Osmân Gaazî dışında kalan çocukları:

GAAZÎ GÜNDÜZ ALP BEY (ölm. 1306): Söğüt'te babasının türbesinde medfûn. Gündüzbey kasabası adını taşımaktadır. Karacahisâr muhâfızı, sn. Eskişehir muhâfızı (1301-1306) (Neşrî, 36a).- Gündüz Alp'in 3 oğlu: AYDOĞDU ALP BEY (ölm. 27.7.1302) (Gemlik güneyinde Koyunhisârı muhârebesinde Bizans'a karşı şehîd, Neşrî, 37a) (med. Bursa'da Dimboz-Koyunhisârı yolu); AKTİMUR (Akdemir) veyâ AKBAŞ BEY (ölm. 1306?) (Bursa dışında Çekirge muhâfızı, Neşrî, 38a) (med.Söğüt), bunun kızı: EFENDİ HÂTÛN; GÜNDÜZ ALP BEY (1306-?) (posthume, Âşıkpaşa-zâde, 120/19, med. İznik) (Karacahisâr ve İznik'in fethinde (7.3.1331) İznik sancak beyi).

GAAZÎ SARIBATI SAVCI BEY (ölm. 1288) (Neşrî, 27a): Domaniç-İnegöl arasında Bizans'a karşı şehîd. Med. Domaniç, 2 oğlu: BEYḪOCA BEY (ölm. 1287) (Mudurnu-İnegöl arasında Ermenîbeli'nde delikanlı iken Bizans'a karşı şehîd, Neşrî, 25b) (med. Ermenîbeli sonunda Hamzabey köyü); SÜLEYMÂN BEY. Süleymân Bey'in kızı: ḪADÎCE HÂTÛN. Hadîce Hâtûn'un çocukları: *Ḥamza Bey* (oğlu Meḥmed Bey), *Muṣṭafa Bey* (oğlu 'Oṣmân Bey), *İlaldı Hâtûn, Faṭma Hâtûn.*

II

GAAZÎ OSMÂN BEY I

(1258 1324) (1281 1324)

2) 'OSMÂN I GAAZÎ (Söğüt 1258-Söğüt 2.1324=66) (uc beyi: 1281-2.1324=43): Bey, ölümünden sonra: Sultân, Hân. Doğum târîhi: Bayatî, 395, st.4: 1259; Neşrî, 47a: 1257; Neşrî, 27b: 1254. Ölüm târîhi: İ.H. Uzunçarşılı, *Belleten*, IX, 207-11. Cülûs târîhi: Bayatî, 394, st. 41. Annesi: Halîme Hâtûn. 1281'den önce velîahd ve Karacahisâr beyi. Büyük uc beyi (yânî doğrudan Konya'ya Selçukoğulları'na tâbî) olması: 27.1.1300 veyâ Karacahisâr'ın fethi veyâ geçici merkez olması (Eskişehir yakınları) (1288 veyâ 1291'de, Âşıkpaşa-zâde, 98, st.1, adına bu şehirde ilk hutbe'yi Dursun Fakıyh okudu). 1301: Yenişehir'in (Bursa) kurulması ve geçici merkez olması. Yarhisâr ve İnegöl kalesinin fethi 1299, Bilecik'in fethi 1304 (hepsi Bizans'tan). Söğüt, Karacahisâr, Yenişehir ve Bilecik'te oturan Osmân Gaazî, kardeşi Gündüz Alp'e Eskişehir, oğlu Orhân'a Sultânönü ve Karacahisâr, Hasan Alp'e Yarhisâr, Turgut Alp'e İnegöl, oğlu 'Alâeddîn'e Yenişehir, Şeyh Ede Balı'ya Bilecik yönetimlerini verdi. Lakabları: Fahrüddîn, Mu'înüddîn, Kara. Med. Bursa, Hisâriçi'nde "Gümüşlü Künbed" denen türbesi (26 ay Söğüt'e muvakkaten gömülüp sonra buraya nakledildi). Ölüm sebebi: nikrîs (goutte).

=1. Mâl Hâtûn b. 'Ömer 'Abdülazîz Bey (1297-1302'de Anadolu Selçuklu vezîri) (ölm. 11.1323) (Neşrî, 46b; Uzunçarşılı, *Belleten*, V, 284: 1330?; Âşıkpaşa-zâde, 114-5). İzd. 1280?, izd.müd.43 yıl? Orhân Gaazî annesi.

=2. Rabî'a Bala Hâtûn b.Şeyh Ede Balı (ölm. 1.1324), izd.1289?, izd. müd. 35 yıl? Şehzâde Alâeddîn annesi. Şeceresi için bk. *Edebalı-zâdeler*. Med. Babasının tekkesi yanındaki türbesi.

Osmân Gaazî'nin Orhân Gaazî dışındaki çocukları:

'ALÂEDDÎN 'ALÎ BEY (Söğüt 1290?-Biga 1333=43?): Ölümü 1331 de olabilir. Bizans'a karşı şehîd düştü. 1301'den sn. Yenişehir muhâfızı, sn. Bilecik sancak beyi. Bursa'da câmî (1326), tekke, saray, hamam vs. yaptırdı (Neşrî, 48a). Orhân Gaazî'nin vezîri Alâeddîn Paşa ile karıştırılmıştır. Oğlu: KILIÇ BEY. Bunun oğlu: HIZIR BEY. Bunun oğlu: MEHMED BEY. Bunun çocukları: İBRÂHÎM BEY ve PAŞA HÂTÛN. İbrâhîm Bey'in çocukları: AYŞE HÂTÛN ve ŞEYHÎ ÇELEBÎ. Bu sonuncunun kızı: TÂCÎ HÂTÛN (ölm. 1530'a doğru).

FATMA HÂTÛN: oğlu: *Fülân Bey*, bunun kızı: Fülâne Hâtûn.

SAVCI BEY: oğlu: Dâmâd SÜLEYMÂN BEY =Hadîce Hâtûn b. Orhân Gaazî, amca kızı.

MELİK BEY: kızı: MELEK HÂTÛN.

ÇOBAN BEY: med. Bursa. Bursa'da câmî vs. yaptırdı.

HAMÎD BEY.

PAZARLI BEY: Orhân Gaazî devri kumandanlarından. Çocukları: FÜLÂNE HÂTÛN ve İLYÂS BEY (İst. Ün. Küt., TY 6.225, 787 H I. Murâd devri vakfiyesi).

Pazarlı Bey'in dîğer oğlu MURÂD BEY ve bunun oğulları HAMZA BEY ile BALI BEY. Hamza Bey, Mustafakemalpaşa(Kirmastı)'da adını taşıyan mahalledeki türbesinde gömülüdür.

FÜLÂN BEY: muhtemelen Osmân Gaazî'nin en büyük oğlu. Ertuğrul Gaazî, Selçuklu sultânı III. Gıyâsüddîn Keyhusrev'in (1266-1281) huzûruna çıkınca, oğlu Osmân Bey'in bir oğlunu, sultânının sarayında yetişmek ve büyüyünce hizmet etmek için bıraktı. Sultân bu çocuğa Kâhta yakınlarında Pagnik'i mâlikâne olârak verdi (1277). Bunun oğlu FÜLÂN BEY ve bunun oğlu FÜLÂN BEY'in oğulları:

HALÎL BEY, BAYAT BEY ve AHMED BEY, Yıldırım Sultân Bâyezîd, Malatya'yı fethettiği zaman, Pagnik'ten Malatya'ya gelip pâdişâhın huzûruna çıktılar ve nesebleri isbât ederek çok büyük ihsân ve yeni dirlikler aldılar (Yazıcı-zâde, v. 258). Bu nesebin doğru olması gerekir. Zîrâ bir hükümdâra, hânedânına mensûb olduğunu kabûl ettirmekten zor, hiç bir şey tasavvur edilemez.

III

SULTÂN ORHÂN

(1281 1362) (1324 1362)

3) ORHÂN GAAZÎ, Bey, Sulṭân, Hân, İhtiyârüddîn, Seyfüddîn, Şücâüddîn, Sulṭân ibn Sulṭâni'l-guzât, Gaazî ibni'l-gaazî, Şücâ'ü'd-Dewle we'd-Dîn (*Belleten*, V, 280, n.1) (Söğüt 1281-Bursa 3.1362=81) (saltanatı: 2.1324-3.1362=38,1): Velîahd 1281-2.1324=43. Med. Bursa, Manastır'daki türbesi. Ölüm sebebi: İhtiyarlık ve büyük oğlunun ölümünden mütevellid keder. Doğum târîhi: Bayatî, 395/20; ölüm târîhi: Karamânî Meh. Pş., 346/16 ve Bayatî, 395/25: 1360 başları. Bursa'nın fethi: 6.4.1326 ve merkez olması (Bursa, 1314'den beri Osmanlı ablukasında bir Bizans şehri idi). Ankara'nın Ahılar'dan alınması: 1359 ve sonra 1361. "Akça" denen gümüş sikkesini kestirmesi: 1326/27 (Müneccimbaşı'na göre, daha önceki Osmanlı sikkeleri, ölmüş Selçuklu sultânı İkinci Mes'ûd adına basılmıştır; Osmân Gaazî'nin kendi adına bastırdığı bir sikkeye tesâdüf edilmiştir; günümüze gelemiyen eski Osmanlı sikkeleri bulunduğu da muhakkaktır, zîrâ her zamân için yeni bir ikisine tesâdüf edilmektedir). Orhân Bey, önce Karacahisâr (Neşrî, 36a), sn. Sultânönü sancak beyi ol. velîahdlik yaptı (Müneccimbaşı, "Karahisâr'a Sultânönü de derler" diyor. İlki kasaba, ikincisi o yörenin adıdır). İznik'in Bi-

zans'tan fethi 7.3.1331. Bizans imparatorluğu ile ilk muâhede 1330. Karası Türkmen beyliğinin ilhâkı 1336. İzmit'in Bizans'tan fethi 1337/38. Üsküdar, Kadıköy ve Marmara adalarının Bizans'tan fethi 1352. Pelekanon meydan muhârebesi (2.3.1331): Gebze-Darıca arasında Orhân Bey, 8.000 kişilik ordusundan yalnız 275 şehîd vererek Bizans ordusunu bozdu, İmparator III. Andronikos'la gran-domestik (sn. imparator) Kantakuzinos yaralandılar, bir kaç gün sonra İznik fethedildi. 1347'de Orhân Bey, gemiyle ve eşi Theodora ile Üsküdar'a gelip kayın-pederi Kantakuzinos'la görüştü.

=1. Nîlûfer Hâtûn (1283?'e doğru (Âşıkpaşa-zâde, 123/37) Yarhisâr'da doğdu, 1363'den sonra Bursa'da öldü): adı Holofiro olup, Yarhihisâr tekfurunun Bilecik tekfurunun oğlu ile nişanlı kızı 1299b'da (Neşrî, 33b) Orhân Bey ile evlenip Süleymân Paşa, Birinci Murâd ve Şehzâde Kaasim'i doğurdu. Med. Bursa, Orhân Gaazî Türbesi. Bursa'daki Hudâvendigâr Câmii, isteği üzerine oğlu Sultân Murâd tarafından inşâ ettirildi (1363). Bursa'da 3 câmî, tekke, adını taşıyan çay üzerinde köprü yaptırdı. İznik'teki imâreti ise onun adına oğlu Sultân Murâd yaptırdı (1388). İzd. müd. 63 yıl. 1362'de pâdişâh annesi oldu.

=2. Asporça Hâtûn (1300?-1362=62?), izd. 1316?, izd. müd. 46 yıl? İmparator Genç (İkinci) Andronikos'la İmparatoriçe Anna'nın kızı ve İmparator İoannis'in hemşîresi. Şehzâde İbrâhîm ile Fatma Hâtûn'un annesi. Med. Bursa, Osmân Gaazî Türbesi. Bursa'da hayrâtı vardır (Uzunçarşılı, *Belleten*, V, 283, n.1, 286, n.4).

=3. Theodora Hâtûn (1332-?), izd. 5.1346, izd. müd. 15,10, yş. 14-30. İmparator VI. İoannis Kantakuzinos'la İmparatoriçe (Bulgaristan prensesi) İrini'nin kızı. Şehzâde Halîl'in annesi. İhtidâ etmediği anlaşılıyor.

=4. Bayalun Hâtûn: bu da bir Paleologos prensesidir.

=5. Eftandise Hâtûn b. Mahmûd Alp.

Orhân Gaazî'nin büyük oğlu: GAAZÎ SÜLEYMÂN PAŞA (Karacahisâr 1316-Bolayır 9.1357=41), Rûmeli Fâtihi, Velîahd-Şehzâde 2.1324-9.1357=33,7. Med. Bolayır, Süleymân Paşa Türbesi (türbe son def'a II. Abdülhamîd tarafından yaptırıldı ve gene ayni pâdişâh, buraya gömülmeyi vasıyyet eden Nâmık Kemâl Bey'in mezârını bu türbenin karşısına inşâ ettirdi). Ölüm sebebi: attan düşme (bir avı tâkıyb ederken atının ayağı sürtünce düşüp başını taşa vurdu). Ölümü: babasının ölümünden 2 ay önce (Neşrî, 58b, krş. Âşıkpaşa-zâde, 126/5) gösteren rivâyeti bugün kabûl edemiyoruz. "Paşaeli" (Doğu Trakya), onun adını taşır. 8 yaşında velîahd olunca sırasıyla İznik sancak beyi, Bolu sancak beyi, İzmit sancak beyi (1330), Gelibolu sancak beyi (1356-57), Karası sancak beyi (1349) (Neşrî, 53b:1335) oldu, Rûmeli'ndeki bütün topraklar 9.1354'de idâresine verildi (Neşrî, 52a). =Fülâne Hâtûn b. İoannis Vatatzes. Süleymân Paşa'nın başlıca hayrâtı: Bursa'da 2 câmî, Bursa Yenişehri'nde medrese ve makam türbesi, Bilecik'te câmî, Geyve'de câmî, Göynük'te câmî ve hamam, İzmit'te medrese ve hamam, Akyazı'da câmî, Kavak köyünde câmî, Şaphâne'de câmî, İznik'de mescid, medrese, mekteb, Lapseki'de câmî; Vize'de câmî, Bolayır'da saray, mescid, türbe, kervansaray, imâret (vakfnâmesi: *Paşa Livâsı*, II, 216-20), Ferecik'te câmî. Malkara'daki külliye ise (câmî, hamam vs.), onun adına, fakat ölümünden sonra kardeşi Sultân Murâd tarafından -belki

bıraktığı para ile- inşâ ettirildi. Gaazî Süleymân Paşa'nın 3 oğlu: MELİK NÂSIR BEY (1355'e doğru denizde boğulup Bolayır'a gömüldü ki, Süleymân Paşa, bu oğlunun yanına defnedilmeyi vasıyyet etmişti); İSMÂ'ÎL BEY (ölm. 1360'a doğru); İSHÂK BEY (ölm. 1360'a doğru). Gaazî Süleymân Paşa'nın 2 kızı: SULTÂN HÂTÛN (ölm. Sinop 6.1395) (med. Sinop, Aynalı Kadın veyâ Sultân Hâtûn Türbesi; Uzunçarşılı, *Belleten*, V, 286, n.1) = Dâmâd Süleymân II. Süleymân Paşa, bk. *Cândâroğulları* (7. Cândâr beyi: 1385-1391) (Cândâroğlu Bâyezîd Bey'in oğlu olup üvey annesinin hemşîresi olan Sultân Hâtûn ile evlenmiştir). Bu izdivâcdan *Sultân-zâde İsfendiyâr Bey* (8.Cândâr beyi: 1391-26.2.1440). EFENZED HÂTÛN (ölm. Akşehir 7.1397), Sultân Hâtûn'un ablasıdır (med. Akşehir; Konyalı, *Konya Târîhi*, 358: Efendine Hât. b. Sül. Bey b. Orhân) = Dâmâd Cândâroğlu Kötürüm Celâleddîn Bâyezîd Velî Bey, bk. *Cândâroğulları* (6. Cândâr beyi: 1371-1385). Baba oğulun ayni zamanda iki hemşîre ile evlendikleri sanılır ki 1371'den az sonra olmalıdır.- Gaazî Süleymân Paşa'nın ölümünün 1359, hattâ 1358 olması ihtimâli de hemen reddedilemez. Zîrâ Ankara'yı fethi için verilen târih 1359'dur, hattâ oğlu Melik Nâsır'ın ilk Ankara sancak beyi olduğu rivâyeti de vardır. Bu durumda Ankara'nın fethi, daha doğrusu ilhâkı târîhini bir kaç yıl önceye almak da düşünülebilir.

Sultân Orhân'ın Gaazî Süleymân Paşa ve Birinci Murâd (aş.bk.) dışındaki çocukları:

İBRÂHÎM BEY (katli 1362): Eskişehir sancak beyi, med. Osmân Gaazî Türb.

SULTÂN BEY (ölm. 1362'den önce).

KAASİM BEY (ölm. 1346), med. Orhân Gaazî T.

HALÎL BEY (1347-1362=15): 6.1356'da İzmit Körfezi'nde kayıkla gezerken Ceneviz korsanlarınca yakalanıp Foça'ya götürüldü, 9.1358'de 100.000 duka altını fidye karşılığı dedesi Bizans İmparatoruna iâde edildi, o da 3.1359'da İzmit'e babası Sultân Orhân'a gönderdi ve 3.1359'da Kocaeli sancak beyi oldu (bu târih 10.1359 da olabilir) (6.1356'ya kd. titüler ol. İznik sancak beyi idi). =İrini (doğ. 1348, izd. İznik 1359, izd. müd. 3, yş.11-14), İmparator (1341-1391) V. İoannis Paleogolos'la İmparatoriçe Eleni Kantakuzina'nın kızı, binâenaleyh Şehzâde Halîl'in teyze kızı. Bu izdivaçtan: GÜNDÜZ BEY (1361, çocukken öldü) ve 'ÖMER BEY (1362, çocukken öldü).

HADÎCE HÂTÛN: med. Bursa'daki türbesi. Toyhisâr'da zâviye yaptırdı. =Şehzâde Dâmâd Süleymân Bey b. Savcı Bey b. Osmân Gaazî, amca oğlu.

FÛLÂN BEY: Bursa Yenişehri dışında Kılıç Dede tekkesinde medfûn, çocukken öldü.

FATMA HÂTÛN: oğlu: *Fûlân Bey*. Bunun kızı Selçuk Hâtûn, bunun oğlu İlyâs Bey, bunun kızı Selçuk Hâtûn, bunun oğlu Dâvûd Çelebî (ölm. 1540'a doğru).

IV

MURÂD I

(1326 1389) (1362 1389)

4) MURÂD I, Birinci Sultân Murâd Hân Hudâvendigâr Gaazî, Hunkâr, Şehîd, Şihâbüddîn, Gıyâsü'd-Dünyâ ve 'd-Dîn, Ebü'l-Feth, Melikü'l-Â'dil, es-Sultâni'l-Â'dil, Gıyâsü'l-Müslimîn, Leysü'l-İslâm, Sultânü'l-Guzât we'l-Mücâdidîn (Neşrî, 67b; 1386'da Mısır Sultânı'nın mektûbundaki resmî hitâb, *Tâcü't-Tevârîh*), Gaazî Hunkâr (Neşrî, 93a) (Söğüt 1.1326 - Kosova 20.6.1389 = 63,5) (saltanatı: 3.1362 - 20.6.1389 = 27, 3): cülûs târîhi Jirecek, *Byz. Zeitschrift*, XVIII, 1909, 582-3. Kosova'da hançerle şehîd edildi. Velîahd 9.1357 3.1362 = 4,6. Med. Bursa, I. Murâd (Hudâvendigâr) Türbesi (Çekirge'de Murâd Hudâvendigâr Câmii yanında). Ahşâsı: Kosova, Meşhed-i Hudâvendigâr (XVII. asırda Dâmâd Sd. Melek Ahmed Paşa yeniledi). Sandûkasının sağında I. Süleymân, solunda Mûsâ Çelebî, pencere önünde küçük oğlu Yâkub Çelebî'nin sandûkaları vardır. Lalası: Lala Şâhin Paşa, bk. *Lala Şâhin Paşa-zâdeler*. Bursa sancak beyi (Neşrî, 52a) (Bursa sancağına Şehzâde Murâd'ın vâlîliği dolayısıyle önce Bey Sancağı, sonra Cumhûriyet'e kadar Hudâvendigâr Sancağı dendi). 6.4.1326'da belki titüler ol. ilk Bursa sancak beyi, sn. Kocaeli (İzmit) sancak beyi (1329), Sultânönü (Eskişehir) sancak beyi (1330), bir ara Söğüt sancak beyi, Gelibolu sancak beyi (1357-62). Saltanatının ilk bir kaç ayını ve belki bir kaç yılını Dimetoka'da geçirdi. Dimetoka'yı 1361'de o fethetti, merkez yaptı. Edirne'nin fethinden sonra Edirne Sarayı yapılınca oraya geçti.

Fakat resmen taht şehri 1402'ye kadar Bursa'da kaldı. 1365-70'de Rûmeli'nde kalıp 1370'de Bursa'ya döndü. 1372 bahârında Rûmeli, 1372/73'de kezâ Rûmeli ve kışı Edirne'de geçirip 7.1373'de hareket, 1374 sonunda Bursa, 1375 sonunda Bursa'da oğlu Yıldırım Bâyezîd'i bırakıp Gelibolu'ya geldi. Ragusa (Dubrovnik) Cumhûriyeti'nin tâbîliği 1365, Sırbistân'ın Osmanlı üstünlüğünü tanıması 1372, Makedonya'nın fethi 1373, Sofya 1386, Mısır'la siyâsî münâsebet 1386, Karaman Harbi; Bizans'ın Osmanlı üstünlüğünü tanıması 1363. Edirne'nin fethi 7.1362, Filibe 1363. Sırp Sındığı meydan muhârebesi 1364, Meriç meydan muhârebesi 1371, Kosova meydan muhârebesi 20.6.1389 (sağ kanatta Yıldırım Bâyezîd, solda Şehzâde Yâkub; Âşıkpaşa-zâde, 134/9-10).

=1. Gülçiçek Hâtûn: Rûm asıllı, izd.1359? med. Bursa, Murâdiye'de Yahşıbey mahallesinde Gülçiçek Hâtûn Türbesi. Bursa'da câmî, türbe. Yıldırım Bâyezîd'in ve muhtemelen Yahşı Bey'in annesi.

=2. Marya Thamara Hâtûn: izd. 1370. Bulgaristan kralı İvan Aleksandr (öl. 1365) ile Basarabya beyi İvanko kızı Braide'in kızı ve Bulgaristan kralı III. İvan-Şişman'ın hemşîresi. Marya Hâtûn'un kardeşleri: Pr. Fruzin (ölm. 1435'den sn.) (Jorga, I, 417) ve Pr. Aleksandr (İskender Bey adıyle mühtedî, Samsun sancak beyi, 1419'da Saruhân (Manisa) sancak beyi iken Börklüce Mustafa ısyânında şehîd).

=3. Fülâne Hâtûn: izd. 1372. Köstendil Bulgar beyi Konstantin (ölm. 10.10.1394) kızı. Bu Hâtûn'un 2 hemşîresi de I. Murâd'ın oğulları Yıldırım Bâyezîd ve Şehzâde Yâkub'la ayni zamanda evlendiler.

=4. Fülâne Hâtûn b. Cândâroğlu Dâmâd II. Süleymân Paşa, izd. 1383. Bu Hâtûn, belki Hanım-Sultân yânî Sultân kızı ve bu takdirde I. Murâd'ın küçük yeğeni yânî birâder-zâdesinin kızıdır.

=5. Fülâne Hâtûn; izd. Yenişehir 1386 (Neşrî, 73b). İmparator Manuel Paleologos kızı. Bu Hâtûn'un 2 hemşîresi ile ayni anda, I. Murâd'ın oğulları Yıldırım Bâyezîd ve Şehzâde Yâkub evlendiler.

=6. Paşa-Melek Hâtûn b. Kızıl Murâd Bey.

=7. Fülâne Hâtûn b. Aẖî Seyyid Sulṭân: izd. 3.1366 (*Oriens*, VI-I, 25).

Birinci Murâd'ın ilk çocuğu Yıldırım Sultân Bâyezîd'dir. Sonraki çocukları:

YÂ'QÛB ÇELEBÎ (1362?-20.6.1389=27): Kosova sahrâsında ağabeyinin emriyle boğuldu. Karası sancak beyi (Neşrî, 79b). Ahşâsı Kosova'da babasının ahşâsı yanına gömüldü; nâşı babasınınki ile berâber Bursa'ya gönderilip orada onun türbesine gömüldü =Prs.b.Pr. Konstantin (Köstendil Bulgar beyinin kç. kızı), izd. 1372. =Prs.b.İmp.Manuel II Paleologos, izd. Yenişehir 1386 (Neşrî, 73b).

SAVCI BEY (1364?-11.1385=21): Bursa sancak beyi 1382-85, sünneti 1366a, med. Osmân Gaazî T. Babasına isyân edince Dimetoka'da îdâm edildi.Savcı Bey'in oğlu: MURÂD BEY: babasının ısyânında gözlerine mil çekilince Macaristan'a kaçırıldı, Kral Sigismund'a sığındı, Macaristan'da 2 oğlu doğdu (Murâd Bey'in doğumu 1386 veyâ bir kaç yıl öncedir): ORẖÂN BEY ve DÂVÛD BEY (bu şehzâde, 1448'de İkinci Kosova'da Hunyadi Janos'un Osmanlı tahtı adayı olarak onun yanında bulundu; Babinger, *Dâwûd Çelebî, Südost-Forschungen*, XVI, 1957, 297-311).

İBRÂHÎM BEY (1365?-1385?=20?): ölm. Edirne, med. Osmân Gaazî T.

YAHŞI BEY (ölm. 1389'dan önce): med. Bursa, Yahşı Bey Türbesi. Yahşıbey mahallesinde (Bursa) câmî ve türbesi var ki ölümünden sonra onun adına annesi veyâ babası tarafından yaptırılmış da olabilir.

ÖZER HÂTÛN: torunu Mehmed Bey, 1426'da hayatta.

FÜLÂNE HÂTÛN: = *Saruhânoğlu* Dâmâd Hızır Bey, izd. 1389'dan önce.

SULTÂN HÂTÛN: =*Karamânoğlu* Dâmâd Turgut Bey., oğulları: *Mahmûd Bey*. Bunun nesli için bk. *Karamânoğulları*.

NEFÎSE MELEK SULTÂN HÂTÛN (1363?-1400'den sn.): I. Murâd'ın muhtemelen by. kızı. Med. Karaman'daki türbesi. 1382'de Karaman'da muhteşem Hâtûniye (veyâ Nefîse Sultân) Medresesi'ni yaptırdı. = *Karamânoğlu* Dâmâd 'Alâeddîn 'Alî Bey (ölm. 10.1397), nişân 1375, izd. 31.12.1378, izd. müd. 18,10, Konya'da kayın-birâderi Yıldırım Bâyezîd tar. îdâm ettirildi, Nefîse Sultân çocukları ile berâber Bursa Sarayı'na gönderildi. Sultân-zâdeler: *II. Mehmed Bey* (1379-1423=44) (bir Selçuklu prensesi ile evli) (3 oğlu, Çelebî Sul. Mehmed'in 3 kızı ile evli); *II. 'Alâeddîn 'Alî Bey* (ölm. 1424; 43 yaşlarında); *Oğuz Bey*. Sultân-zâde II. Mehmed Bey, kendisini Karaman beyi yapan dayısı Yıldırım Bâyezîd'e isyân edince Bursa'ya sürüldü. 4 yıl sonra (8.1402) Timur'un torunu Sul.Muh. Mîrzâ, Bursa'ya girince, Mehmed Bey'i alıp Timur'a götürdü. Timur onu eskisinden geniş sınırlarla Karaman beyi ve tâbii yaptı. Kardeşi Sultân-zâde II. Alâeddîn Alî Bey de Niğde beyi oldu. Mehmed Bey, 1406'da Kırşehir'de dayısının oğlu Çelebî Sul. Mehmed'le görüştü. 1414'de Çelebî Sultân Mehmed, Konya'ya girdi, Mehmed Bey kaçtı, 1417'de Memlûkler'e tâbî oldu, Kaahire'ye gidip Mısır sultânı Seyfüddîn Şeyh (1412-21) ile görüşüp Osmanlı'ya karşı destek istedi. Sonra Memlûkler'e de baş kaldırdı, Dulkadıroğulları'na, oradan Memlûkler'e esir düştü, serbest bırakıldı. Osmanlı'dan Antalya kalesini almak isterken bir Osmanlı topunun güllesi isâbet ederek öldü. Bu Sultân-zâde Mehmed Bey, 1413'de Bursa'yı almak istedi, kaleyi düşüremeyince kale dışında gömülü olan öz dayısı Yıldırım Bâyezîd'in kemiklerini mezârından çıkartıp yaktırdı ki, Yıldırım, İslâm dünyâsının en büyük mücâhidi sayılıyordu.

V

YILDIRIM BÂYEZÎD I
(1360 - 1403) (1389 - 1402)

5) BÂYEZÎD I YILDIRIM, Gaazî, Celâlüddîn, Seyfüddîn, Gıyâsü'd-Dünyâ ve'd-Dîn, Sultân-ı Iklîm-i Rûm (=Roma İmparatoru) (Bursa 1360 - Akşehir 9.3.1403 = 43) (saltanatı: 20.6.1389-28.7.1402=13,1,8): Velîahd 3.1362-20.6.1389=27,3. Karaman seferinde şehzâdeliğinde "Yıldırım" lakabı verildi (askerî harekâtındaki hız dolayısıyle) (1387). Doğum târîhini Uzunçarşılı, 1362 kabûl eder. İlk Germiyan (Kütahya) sancak beyi 1378 (bu sırada Şeyhoğlu Mustafa ona *Hurşîd-nâme*'sini sundu), ilk Amasya sancak beyi (Kemâlpaşa-zâde, VII, 27), ilâveten ilk Hamîd (Isparta) sancak beyi 1386 (Neşrî, 74b). Kardeşleri Yâkub ve Savcı ile sünneti: Bursa 1366a (Âşıkpaşa-zâde, 129/21-2). Dadısı: Dâye (Dadı) Hâtûn (Neşrî, 64b). Lalası: Timurtaş Bey. Kılıç kuşatması: Bursa'da sonra dâmâdı olan Emîr Buhârî (temmuz 1389) tarafından. Emîr Buhârî, Çelebî Sul. Mehmed'e (muhtemelen) ve oğlu II. Murâd'a da kılıç kuşattı. Ölüm sebebi: nefes darlığı. Önce Akşehir'de Şeyh Mahmûd Hayrânî türbesine kondu, sonra oğlu Mûsâ Çelebî, cenâzeyi Timur'un izniyle alıp Bursa'ya getirdi, Yıldırım Türbesi'ni 1406'da I. Süleymân yaptırdı (mîmârı Mîmâr 'Alî b. Hüs.), sağında Î'sâ Çelebî medfûndur. Timur'a esâreti: 28.7.1402-9.3.1403=0,7,12. Oğlu Mûsâ Çelebî tarafından kaçırılıp esâretten kurtarma teşebbüsünü Timur kanlı şekilde önledi. Bizans'ı muhâsaraları: 1.1391, 2.1395, 3.1397, 4.1400. Niğbolu zaferi 25.9.1396. Niğbolu zaferi üzerine Halîfe I. Mütevekkil (1362-1406) tarafından "Sultân-ı Iklîm-i Rûm" unvânı verildi. Fırat sınırına dayanması 1399, Konya'yı alması 1398, Kadı Burhâneddîn devletinin ilhâkı 1398, Eflak'ın tâbî olması 1391, Almanya'ya ilk akın 1391. Sırasıyle Aydın, Menteşe, Saruhân beyliklilerinin ilhâkı 1390 güz - 1390-91 kışı.

=1. Fülâne Hâtûn: Köstendil Bulgar prensi Konstantin'in ortanca kızı ki ablası ile babası I. Murâd ve küçük hemşîresi ile kardeşi Şehzâde Yâkub, ayni zamanda evlendiler, izd. 1372 (I. Süleymân ile Ertuğrul Çelebî'nin anneleri olabilir).

=2. Germiyânoğlu Devlet-Şâh Hâtûn (Kütahya 1365?-Bursa 1414?=49?): izd. 1378, izd. müd. 25 yıl, med. Bursa'daki türbesi (Yeşil'de). Î'sâ, Mustafa ve Mûsâ Çelebîler'in annesi, *Germiyânoğlu* Süleymân-Şâh Çelebî kızı, ana tarafından *Mevlânâ* torunu. Cihâzı ol. Germiyan beyliğinin bütün kuzeyi (Kütahya, Tavşanlı, Emed, Simav, Gediz) Osmanlı'ya geçti. Düğünde Karamân, Hamîd, Saruhân, Aydın, Menteşe, Cândâr, Germiyân beyleri ile Mısır sefîri bulundu ve Germiyân beyliği, Osmanlı'ya tâbî oldu. Edirne'de mahalle ve câmii var (*Paşa Livâsı*, 39, not). Bir *Kütahya Tahrîr Defteri*'nde Devlet Hâtûn'un kardeşi, Germiyânoğlu Yâkub Bey, İkinci Murâd'ın dayısı gösteriliyor, bunun mânâsı bu Devlet Hâtûn'un Çelebî Sultân Mehmed'in annesi olduğudur.

=3. Devlet Hâtûn (ölm. Bursa 1.1414): Çelebî Sul. Mehmed'in annesi ve ilk vâlide-sultân: 1413-1.1414=1. Bu Devlet Hâtûn'un câriye olduğu Uzunçarşılı tarafından belirtilmiştir. Bütün Osmanlı devrinde ise bu Devlet Hâtûn, Germiyânoğlu olarak kabûl edilmiştir (yânî no.2 ile ayni kadın). Turhal'da imâret, Merzifon'da tekke yaptırdı.

=4. Ḥafṣa (Ḥafîṣa) Hâtûn b. *Aydınoğlu* Î'sâ Bey (4. Aydın beyi 1348-1390): izd. 1390. Tire'de çeşme, Bâdemiye'de zâviye ve vakıflar yaptırdı.

=5. *Karamânoğlu* Fülâne Hâtûn.

=6. Fülâne Hâtûn b. Manuel *Paleologos* (İmp. 1391-1425): İzd. Yenişehir 1386 (Neşrî, 73b). Ayni gün bu prensesin ablası ile I. Murâd ve hemşîresi ile Şehzâde Yâkub evlendiler. Bu prensesler, İmparator V. İoannis (Yuvannis) ile İmparatoriçe İrini Kantakuzina'nın kızları da olabilir.

=7. Sulṭân Hâtûn b. Dulkadıroğlu Süleymân-Şâh (Süli) Bey (3. Dulkadır beyi 1386-1398).

=8. Marya Olivera Despina Hâtûn (1372?-?): izd. Alacahisâr (Kruşevaç) Câmii 1390, izd. müd. 13 yıl (*Belleten*, no. 53, s. 52: 1458'de hayatta?, bu târihte 86 yaşlarında olur). Paşa-Melek, Oruz ve Fülâne Hâtûnlar'ın annesi. 7.1402'de Yenişehir'de 2 kızı ile berâber Timur'a esir düştü. Bu prenses, 1389 Kosova muhârebesinde maktûl düşen Sırbistan kralı Lazar'la Miltsa Bulco'nun kızıdır. Ortodoks kalıp hiç bir zamân ihtidâ etmedi. Kardeşi Stefan Lazaroviç, kızkardeşi ise Mara'dır (ölm. 1426). Bu Prs. Mara, Priştine-Prizrin'in Sırp beyi Ulk (Vuk) Brankoviç (ölm. 1399) ile evlendi ve Georg Brankoviç (Vlkoviç) (Osm. Vılkoğulu)'i doğurdu (Sırbistan beyi 1427-1439+1444-1456). Aşağıda II. Murâd'ın zevcesi Mara Hâtûn bahsine ve *Sırbistan* maddesine bk.

Yıldırım Bâyezîd'in oğullarının yaş sırası şudur: Süleymân, Ertuğrul, Î'sâ, Mustafa, Mehmed, Mûsâ, Kaasim, Yûsuf, Hasan; ayrıca (Büyük) Mûsâ ve İbrâhîm adlı oğulları da vardır. I. Süleymân, Mûsâ Çelebî ve I. Mehmed (Çelebî), sırasıyle tahta geçtikleri için aşağıda ayrıca ele alınacaklardır. Tahta geçen bu 3 oğlu dışındaki oğulları şunlardır:

ERTUĞRUL ÇELEBÎ (1376-1396=20): 2. velîahd 1389-96. Aydın'ın ilk sancak beyi 1390 sonu (*Tâcü't-Tevârîh*'a göre ilk Saruhân sancak beyi 1391 başı), sn. Karası ve Saruhân sancak beyi (Neşrî, 94b; Âşıkpaşa-zâde, 135/34-5). Kadı Burhânüddîn'e karşı Kırkdilim (Çorum) meydan muhârebesinde şehîd. Med. Bursa, Şehzâde Ertuğrul Câmii yanındaki türbesi. Oğlu: FÜLÂN BEY: çocukken öldü.

Î'SÂ ÇELEBÎ (1378?-Kütahya 1405=27?): Uzunçarşılı ölüm târîhi ol. 1404'ü kabûl eder. Bursa ve Karası'da saltanatı: 1403-1404=1. Hamîd sancak beyi, Teke sancak beyi 1392(1390 da olabilir). 1402'de Kastamoni'ye sığındı, sn. Bursa'yı aldı. Bursa'da mescid, medrese, imâret yaptırdı. Med. Bursa, Yıldırım Bâyezîd Türbesi. Katledilmiştir. =Fülâne Hâtûn b. İoannes (Yuvannis) Tunteres. Î'sâ Çelebî'nin lalası ve sonra Bursa'yı alınca vezîri ve paşa: Gaazî Şâh-Melik (Paşa) b.Şâdî Bey (ölm. 1436/7) (*Şakaaık*, 136) = Bezirci Hâtûn (Edirne'de mahalle, mescid; *Paşa Livâsı*, 57, no.108).

MUSTAFÂ ÇELEBÎ (1380?-Yenice 5.1422=42?): Sultân, Hân. Edirne taht şehri olmak üzere Rûmeli'nde (İmparatorluğun bütün Avrupa topraklarında) saltanatı: 1.1419-1420=1+5.1421-5.1422=1,0=2 yıl kd. Hamîd ve Teke sancak beyi (Neşrî, 105b), Ankara muhârebesinde (28.7.1402) Timur'a esir düşerek ertesi yıl Timur, Anadolu'dan çıkarken, onu Semerkand'a götürdü ve 1419'a kd. 16 yıl Semerkand'da ikaamet ettiği sanılıyor. Anadolu'ya dönüp Rûmeli'ne çıkarak müddeî oldu. İki saltanatı arasında Aydınoğlu Cüneyd Bey'le berâber sığındığı Selânik'den Limni'ye gönderildi, burada Kutsal Bâkire manastırında nezârete alındı (1420-5.1421), burada kardeşi Çelebî Mehmed'in verdiği tahsîsât ile, fakat Bizans İmparatorunun elinde rehîn olarak yaşadı. Çelebî Mehmed ölünce İmparator onu serbest bıraktı. Tekrar Rûmeli'ne çıkıp bu def'a yeğeni II. Murâd'a karşı müddeî oldu. Yakalanıp Yenice-i Vardar'da îdâm edildi ve Edirne'ye defnedildi. Resmen "Düzmece" olduğu îlân edilerek Yıldırım Bâyezîd'in oğlu olduğunu kabûl edilmedi. Sultân Mustafa'nın vezîrleri önce Bâyezîd Paşa, sn. Aydınoğlu Cüneyd Bey'dir. Bâyezîd Paşa, Sultân Mustafa tarafından Sazlıdere'de îdâm edilip buraya gömüldü. Bursa'da câmî, medrese, imâret, hânı vardır. Oğlu Î'sâ Bey ve kardeşi Hamza Bey'dir. Mustafa Çelebî, Sultân Ahmed Celâyir'in kızı ile nişânlı idi, bu kız, 1402'de Bursa'da Timur'a esir düştü ve evlenemedi. Sultân Mustafa'nın oğlu: FÜLÂN BEY: 1425'de İpsala'da Aydınoğlu Cüneyd Bey'le berâber îdâm edildi.

(BÜYÜK) MÛSÂ ÇELEBÎ: babasının hayâtında, 1388'e doğru ve Mûsâ Çelebî adındaki kardeşinin doğumundan az önce öldü, Çekirge'de I. Murâd Türbesi'ne gömüldü.

İBRÂHÎM ÇELEBÎ: çocukken öldü.

KAASİM ÇELEBÎ (1397-1417=20): 8.1402'de Bizans'a gelip 17 yıl burada oturup vebâ'dan öldü ve sonradan İmrahor Câmii olan Prodromos manastırına İslâm âyîni ile gömüldü, cenâzesine İmparator katıldı (Dukas, 20). Ağabeyi I. Süleymân tar. Bizans'a rehin gönderilmişti. Oğlu ORHÂN ÇELEBÎ (1412?-29.5.1453=41?), İstanbul'un Fethi günü Fâtih tar. öldürtülüp Bursa'ya gönderilerek Yıldırım Bâyezîd Türbesi'ne gömüldü. 'ALÎ-ŞÂH, CİHÂN-ŞÂH, VELÎ-HÂN, BUĞA-HÂN adlı 4 şehzâdenin de Kaasim Çelebî'nin oğlu olduklarını ve Bursa'da Murâdiye'de medfûn bulunduklarını, Evliyâ Çelebî, mezâr kitâbelerini okuyarak yazmışsa da, bugün bu kitâbeler yoktur.

YÛSUF ÇELEBÎ: 8.1402'de ağabeyi Kaasim'le berâber Bizans'a rehin verildi. Demıtrios (Dimitri) adıyle tanassur etti, Prodromos Manastırı içine gömüldü.

HASAN ÇELEBÎ: 1402'de bebekdi, az sonra öldü (Leunclavius, 14).

Yıldırım Bâyezîd'in kızları:

. ERHONDU HÂTÛN = Dâmâd Yâ'qûb Bey b. Pars Bey. Çocukları: *Umur Bey* ve *Mehmed Çelebî.*

.. FATMA HÂTÛN (1393?-?): 8.1402-1413'de 2 kardeşi ile Bizans'ta oturdu, sn. Bursa'ya geldi. Med. Orhân Gaazî T. =Dâmâd Fülân Bey, sancak beyi, izd. Bursa 1420.

... PAŞA-MELEK HÂTÛN (1392?-?) =Dâmâd Emîr Celâlüddîn İslâm (Timur'un tümen kumandanı), izd. 1403. Semerkand'a gidip oralarda öldü.

FÜLÂNE HÂTÛN (1391?-Semerkand,?) = Dâmâd Ebû-Bekr Mîrzâ b. Mîrânşâh b. Timur (katli 1408), izd. 1403, izd. müd. 5, şâir, Irâkayn v., Kirmân'da Karakoyunlular'a karşı maktûl.

..... ORUZ HÂTÛN: Ordu'daki emlâki için bk. *Paşa Livâsı*, 321, n. 417. Kızı: *'Ayşe Hâtûn*, bunun oğlu: Mehmed Bey.

HUNDÎ HÂTÛN (ölm. Bursa, 1427'den sn.): Yukarıdaki Erhondu Hâtûn ile ayni prenses olabilir ve 2. izdivâc ol. Emîr Sultân ile evlenmiş bulunabilir. Med. Bursa, Emîr-Sultân T. Bursa'da hamam ve başka hayrâtı vardır. =Dâmâd Seyyid Şemseddîn Mehmed Buhârî "Emîr Sultân" b. 'Alî Has. (Buhârâ 1369 - Bursa 1429=60). Osmanlı Hânedânı'nda sultân'lar (İmparatorluk prensesleri), hattâ bunların kızları olan hanımsultânlar, askerî ve mülkî ricâl ile evlendirilip kesin şekilde ilmiyye sınıfı, hattâ mutasavvıflara ve kalemiyye'ye verilmezdi; bu bakımdan bu izdivâc, istisnâdır. Nûrbahşiyye tarîkatinin kurucusu olan Emîr Sultân, Yıldırım Bâyezîd'e (1389) ve torunu İkinci Murâd'a (1421) kılıç kuşattı, belki Çelebî Mehmed'e de kuşatmıştır (1413). İkinci Murâd, Bursa'daki tekkesi yanına adına câmî, han, hamam, türbe yaptırdı. 1422 Bizans muhâsarasına mürîdleri ile katıldı, vebâ'dan öldü. 1389'a doğru Buhârâ'dan Bursa'ya gelip yerleşmiş, dergâh açmıştı. Nesilleri günümüze kadar gelen 6 sultân-zâde çocuğu: *Fülân Bey, Fülân Bey, Fülân Bey* (bu 3'ü 1429'dan önce genç öldüler); *Fülâne Hâtûn, Fülâne Hâtûn* ve *Emîr 'Alî Çelebî* (Marmara Denizi'nde İmralı adası bunun adını taşıyor, orada öldü, diğer kardeşleri gibi Bursa'da babasının türbesine gömüldü). Emîr Sultân'ın amcası: Mehmed Buhârî, bunun oğlu: Ahmed Buhârî (ölm. Ist. 1516) ('Atâî, I, 61), II. Bâyezîd'in şeyhi (bunun şeyhi: Hoca 'Ubeydullâh Ahrâr, bk. *Hindistan Timuroğulları*, Bâbur Şâh bahsi), bu Ah. Buhârî'nin oğlu Hoca Meh. 'Abd., bunun oğlu 'Abdülhâdî, bunun oğlu Meh. Kaasim Ef. (ölm. Ist. 1560?) (Lâmi'î, 451, 454).

VI

SÜLEYMÂN I

(1375 1410) (1402 1410)

6) SÜLEYMÂN I, es-sulṭâni'l-â'zam seyyidi's-selâṭîni'l-'Areb we'l-'Acem melikü rikaabi'l-ümem Gıyâsü'd-Dewle we'd-Dünyâ sulṭânü'l-İslâm we'l-Müslimîn es-sulṭân ibni's-sulṭân ḥasîb-i nesîb-i zemân Emîr Süleymân bin Bâyezîd bin Murâd bin Orhân ibni 'Osmân raḥmetullâhi eslâfihüm... (receb 810=1.1407 târihli Timurtaş Paşa b. 'Abd.'ın Hayrabolu'daki vakfiyesinden) (Bursa 1375?-Döğenciler 18.5.1410=35?) (saltanatı: 28.7.1402-18.5.1410=7,9,21): Velîahd 20.6.1389-28.7.1402=13,1,8. Ölümü için 17.2.1411 târîhi de verilmiştir. Edirne yolunda Döğenciler köyünde köy halkı tarafından öldürüldü; yerine geçen kardeşi Mûsâ Çelebî bu köyü halkıyle berâber yaktı. Med. Bursa, I. Murâd T. Karası sancak beyi, ilâveten ilk Saruhân sancak beyi (1391 başı) (Âşıkpaşazâde, 141/11; *Tâcü't-Tevârîh* ve kaynağı Neşrî, 104b-5a: 1390 başında ilk Aydın sancak beyi), Kastamonu (İsfendiyâr) sancak beyi 1392 (Neşrî, 98a: 1394 başı), 1393 veyâ 1398'de Sivas sancak beyi (Neşrî, 97a), 1400'de tekrâr Saruhân sancak beyi, 1402 Ankara muhârebesi sırasında velîahd ve Saruhân, Aydın, Karası sancaklarının beyi idi. Sünneti: 1386'da Yenişehir'de kardeşleri Ertuğrul ve Î'sâ ile berâber. Hocası: Aḥmedî (Tâcüddîn İbr. b. Hızr) (Sivaslı/Uşak 1334-Amasya 1413=79), ünlü şâir. 8.1402'de Edirne'de başlattığı Eski Câmî (Câmi'-i 'Atıyk, Ulu Câmî), Mûsâ Çelebî tarafından devâm ettirilip Çelebî Sultân Mehmed'ce tamamladı (*Paşa Livâsı*, 196-8, no.31). Birinci Süleymân ile Bursa'nın taht şehri durumu ortadan kalkarak, 1402-1453 arasında Edirne taht şehri olur. 1408'de Venedik Cumhûriyeti'ne (Stirya) ilk akın yapılır.

=1. Fülâne Hâtûn b. Georgi II Strasimir, Arnavudluk prensi ile Sırbistan despotu Lazar'ın kızının kızı, izd. 1396, izd. müd.14.

=2. Fülâne Hâtûn b. Theodoros *Paleologos*, izd. 1403, izd. müd. 7. İmparator II. Manuel'in (1391-1425) ve 3. Mora despotu (1383-1407) olan Theodoros ile Nerio I

Acciajuoli'nin kızının kızıdır. *Grekce Anonim Osmanlı Târîhi* (Ş. Baştav nş., 67)'ne göre ise İmp. Manuel'le Giovanni Doria'nın kızıdır.

ORHÂN ÇELEBÎ (1395-1429=34): I. Süleymân'ın by. oğlu. Velîahd 28.7.1402-18.5.1410=7,9,21. Babasının katlinde Bizans'a sığındı, Selânik'i aldı, amcası Mûsâ Çelebî, Selânik'e yürüyünce yine Bizans'a kaçtı. Balaban Bey'den sonraki lalası Zağanos Bey'le (Edirne'de câmii var, *P.Livâsı*, 30) amcası Çelebî Mehmed'in üzerine yürüdü, yenilip esir düştü (1420). Bursa'ya gönderilip Geyve Akhisârı (burada câmî yaptırdı) kendisine verildi. 1429 büyük vebâ salgınında öldü, Bursa'da Murâd Hudâvendigâr Türbesi'ne gömüldü. =Fülâne Hâtûn (1402?-Kaahire 1460?=58?), izd. Bursa 1420, izd. müd. 9 yıl. Orhân Çelebî'nin şu 1 oğlu ile 2 kızı, babalarının ölümü üzerine annelerince 1429'da Bursa'dan Mısır'a kaçırılıp Kaahire Sarayı'na sığındılar (Suriye yolu ile). Sul. Barsbay kendilerine Kal'atü'l-Cebel'de prenslere mahsûs dâireler tahsîs etti. II. Murâd'ın ajanları bu kaleyi basarak Orhân Çelebî âilesini Reşîd limanına kadar kaçırdılar. Fakat Reşîd limanında 3 Osmânoğlu ile anneleri, Memlûkler'in eline geçti, Kaahire'ye iâde edildiler. Şehzâde Süleymân, Sul. Barsbay'ın oğlu Cemâlüddîn Yûsuf'la (1434'de sultân) berâber tahsîl ve terbiye gördü. Sul. Barsbay, Şehzâde'nin hemşîresi Sultân ile de evlendiyse de bir kaç ay sonra dul bıraktı. Fakat Fatma Hundî Hâtûn'a muazzam bir servet bıraktı. Hundî Hâtûn ölünce bu servet 3. zevci Barsbay, annesi ve Fâtih Sul. Mehmed arasında üçe bölünüp, Fâtih'in hissesi İstanbul'a yollandı. Hâtûn'un Cevderiyye'deki sarayı bu mîrâsa dâhildi. Mîrâsı içinde "Şedd-i Cebîn-i Murassâ" diye kaydedilen tâcına akıl almaz bir değer biçilmiştir. Şehzâde Orhân'ın oğlu ve kızları: ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN (Bursa 1422?-Kaahire 1437=15?); HADÎCE HÂTÛN ve FATMA HUNDÎ HÂTÛN (Bursa 1424?-Kaahire 7.1455=31?): "Hond-Şehzâde Hâtûn" ve "Hundât Hâtûn" da denir (Memlûk sultânlarının nikâhlı eşleri hâsekî-sultânlara Hundât isim ve unvânı verilirdi, Hund ve Hundî de denirdi; Fatma Hâtûn, ilk iki zevci dolayısıyle bu adı veyâ unvânı taşımaktadır). Med. Kaahire, 3. zevci Becâsî Türbesi. Kaahire'den hacca hareketi 5.1.1447. Krş. Uzunçarşılı, *Belleten*, no.68, s. 522-7. =1. Dâmâd Sultân Barsbay, bk. *Memlûkler*, 1390?-1438=48?, saltanatı 1422-1438=16, izd. 1438, izd. müd. bir kaç ay, yş. 14? =2. Dâmâd Sultân Çakmak, bk. *Memlûkler*, 1373?-1453=80?, saltanatı 1438-1453=15, izd. 1438?, talâk 1449?, izd. müd. 11?, yş. 14?-25. =3. Dâmâd Emîr Barsbay Becâsî (ölm. 1455'den sn.), izd. 1451, izd. müd. 4, yş. 27?-31? Sultân Çakmak'dan olan 4 oğlu da 26.3.1449'da Kaahire'de tâ'ûn (vebâ) salgınında öldü: *Ahmed Bey* (Kaahire 1442-Kaahire 26.3.1449=7), *Fülân Bey* (1444-1449=5), *Fülân Bey* (1446-1449=3), *Fülân Bey* (1448-1449=1).

PAŞA-MELEK HÂTÛN (1405?-?): I. Süleymân kızı. 1410-20'de Bizans'ta yaşadı, sonra Bursa'ya getirtilip evlendirildi. =Dâmâd Fülân Bey, sancak beyi, izd. Bursa 1420. Çocukları: *Fatma Hâtûn* ve *Mehmed Çelebî.*

ŞEHZÂDE MEHMED-ŞÂH (1408?-30.12.1421=13?): I. Süleymân oğlu. 1410'da Memlûkler'e kaçırıldı. Memlûkler'ce Dârende'de oturtuldu. Orada ölünce cenâzesini amca-zâdesi II. Murâd, getirtip Amasya'ya defnettirdi.

Osmanlı târîhindeki belirli kişiler adına dîvân şiirinde yazılmış kasîdeler, ölüm, atama vs târîh'leri ve mersiyeleri, her şahsın yanında belirtmeyi düşünmüştüm. Ancak liste eksik olacağı için vaz geçtim. Tâm bir liste için benim asgarî bir ay dîvân'ları karıştırmam gerekiyordu ve bu bir ay boş vakit bende yoktu. Târîh'ler pek çoktur. Kasîdeler daha kolay belirtilebilir. Edebîyât târihçilerinden şunu istiyorum: Meselâ Fâtih, Kaanûnî, Üçüncü, Dördüncü Murâd, belirli sadrâzamlar, vezîrler ve ricâl hakkında hangi şâirler kasîde, kasîde-beçe ve gazel-i müzeyyel söylemişler, bunları kronolojik şekilde toplamak iyi olur. Biz târihçiler böyle bir listede istediğimizi kolayca buluruz. Edebîyât bakımından, kimlerin şâirlerin hâmîsi(mécène) oldukları durumu ortaya çıkar, zîrâ câize vermeyene kasîde sunulmaz. Hicviyeler için de bir liste yapmak lâzım. Ölüm, atama vs için düşürülen kıt'a şeklindeki târîh'ler artık büsbütün biz târihçilerin alanına girer. Fakat bir bakışta şu veyâ bu kişi için düşürülen târîh'lerin listesine erişmek ne kadar faydalı olurdu. Böyle bir denemeyi Prof.Dr.Mustafa İsen yaptı. Dîvân şiirindeki mersiyeleri topladı. Târîhimizin en belirgin kişisi olan Fâtih Sultân Mehmed hakkında elimizde tek mersiye olduğu gibi netîceler ortaya çıktı. Osmânoğulları'ndan elimizdeki, günümüze intikaal eden ilk mersiye yazılan şahıs Emîr Süleymân denen Birinci Sultân Süleymân(1402-1410), şâiri de dîvân şiirimizin ilk büyük üstâdlarından Ahmedî. Pâdişâhlardan çoğuna mersiye yazılmadığını aşağıdaki liste ortaya koyuyor. Fakat ayni araştırmayı halk ve tekke şiirimiz için de yapmak gerekiyor. O zaman rakamlar gelişecektir. Dîvân şiirinde mersiye yazılan padişahlar şunlar: Birinci Süleymân(1402-1410) için Ahmedî'nin terkîb-i bendi, Birinci Mehmed(1413-1421) için Şeyhî'nin tercî-i bendi, Fâtih İkinci Mehmed(1451-1481) için Kıvâmî'nin terkîb-i bendi, İkinci Bâyezîd(1481-1512) için Tâcî-zâde Câfer Çelebî'nin tercî-i bendi, Zâtî'inin terkîb-i bendi, Yavuz Birinci Selîm(1512-1520) için Şeyhulislâm Kemâlpaşa-zâde'nin tercî-i bendi, Argun-Şâh Mustafa'nın tercî-i bendi, Kaanûnî Birinci Süleymân(1520-1566) için Bâkî'nin terkîb-i bendi, İkinci Selîm (1566-1574) için Ulvî'nin terkîb-i bendi, Üçüncü Murâd(1574-1595) için Nev'î'nin terkîb-i bendi, İkinci Osmân(1618-1622) için Nev'î-zâde Atâyî'nin terkîb-i bendi, Üçüncü Mehmed(1595-1603) için gene Atâyî'nin terkîb-i bendi, Üçüncü Mehmed (1595-1603) için oğlu Birinci Ahmed'in gazeli. Üçüncü Selîm(1789-1807) için Fâzıl'ın kasîdesi, Aynî'nin -21 bend ile rekor kıran- tercî-i bendi, İkinci Mahmûd (1808-1839) için Şeref Hânım'ın terkîb-i bendi, Birinci Abdülazîz(1861-1876) için Yenişehirli Avnî Bey'in terkîb-i bendi(bu pâdişâh için başka bir çok mersiye var). 1622-1789 arasında gelen pâdişâhlar için mersiye yok.

Şehzâdeler: İkinci Bâyezîd'in(1481-1521) büyük oğlu Ulu Şehzâde Dâmâd Abdullâh için Necâtî'nin terkîb-i bendi; İkinci Bâyezîd'in oğullarından Şehzâde Mahmûd için Necâtî'nin terkîb-i bendi, Lâmiî'nin terkîb-i bendi, Revânî'nin terkîb-i bendi; İkinci Bâyezîd'in 5. oğlu Şehzâde Şehenşâh için Lâmiî'nin tercî-i bendi; İkinci Bâyezîd'in oğullarından Şehzâde Alem-Şâh için Revânî'nin terkîb-i bendî, Lâmiî'nin

tercî-i bendi; İkinci Bâyezîd'in oğullarından Şehzâde Mehmed için Zâtî'nin terkîb-i bendi; Sultân Cem'in oğlu Şehzâde Oğuz-Hân için babası Cem'in kasîdesi. Kaanûnî'nin(1520-1566) oğlu Şehzâde Mehmed için Yahyâ Bey'in terkîb-i bendi, Hayâlî'nin tercî-i bendi, Aşkî'nin terkîb-i bendi, Fazlî'nin terkîb-i bendi. Kaanûnî'nin büyük oğlu Ulu Şehzâde Mustafa ölümünde söylenen 15 mersiye ile Atatürk'ten sonra edebîyâtımızda hakkında en çok mersiye söylenen kişi oluyor: Yahyâ Bey'in terkîb-i bendi, Fünûnî'nin tercî-i bendi, Rahmî'nin tercî-i bendi, Nazmî'nin tercî-i bendi, Muînî'nin tercî-i bendi, Mustafâ'nın muaşşeri, Müdâmî'nin muaşşeri, Sâmî'nin muaşşeri, Nisâyî mahlaslı şâirenin murabba'ı, gene ayni şâirenin dîğer bir murabba'ı, Şeyh Hayâlî Ahmed Efendi'nin murabba'ı, Fazlî'nin murabba'ı, Selîmî'nin murabba'ı, Kaadirî'nin murabba'ı, Lâ bir murabbâ. İkinci Selîm'in(1566-1574) oğlu Şehzâde Süleymân için Âlî'nin terkîb-i bendi. Kaanûnî'nin tek kızı Mihr-ü Mâh Sultân için Bakî'nin terkîb-i bendi. Üçüncü Murâd'ın(1574-1595) şehzâdesi için hocası Nev'î'nin kasîde-beçesi. Piyâle Paşa'nın İkinci Selîm kızı Gevher-han Sultân'dan doğma bir sultân-zâdesi için Cinânî'nin terkîb-i bendi.

Sadrâzamlara mersiyeler: Hâdim Atîk Alî Paşa için Mesîhî'nin terkîb-i bendi. Dâmâd Makbûl İbrâhîm Paşa için Hayâlî'nin murabba'ı. Dâmâd Rüstem Paşa için Yahyâ Bey'in terkîb-i bend hiciv-mersiyesi. Dâmâd Sokollu Mehmed Paşa için Ulvî'nin terkîb-i bendi. Dâmâd Şehîd Hâfız Ahmed Paşa için Sünbül-zâde Râmî'nin kasîdesi. Kıbrıs Fâtihi Lala Mustafa Paşa için Ulvî'nin tercî-i bendi.

Kazasker Müeyyed-zâde Abdurrâhmân Efendi için Zâtî'nin terkîb-i bendi. Şeyhulislâm Hoca-zâde Bahâyî Efendi için Kelîm'in terkîb-i bendi. Kaaf-zâde Fâizî Efendi için Nergisî'nin terkîb-i bendi. Kırım hânı Üçüncü Mehmed Giray için Nakşî'nin muhammesi. Kendi hayâtında ölen oğlu için Azmî-zâde Hâletî'nin kasîdesi. Şeyhulislâm Erzurumlu Feyzullâh Efendi kızı ve Köprülü-zâde Abdullâh Paşa eşi Zübeyde Hanım için Hâmî'nin kıt'a-târîh'i. Moralı-zâde Leylâ Hanım'ın dayısı şâir Keçeci-zâde İzzet Mollâ için terkîb-i bendi, ayni şâirenin babası Hâmid Efendi için terkîb-i bend ve murabbâ 2 mersiyesi, ayni şairenin kardeşi Hâlid Efendi için terkîb-i bendi. 1900'de ölen Senîh'in Şeyh Azîz Mahmûd Hüdâyî ahfâdından Azîz Efendi için müseddesi.

İkinci Mahmûd'un küçük kızı Âdile Sultân'ın dîvânında da kardeşi Sultân Abdülazîz, eşi Sadrâzam Dâmâd Mehmed Alî Paşa ve başkaları hakkında mersiyeler var. Tanzîmât ve sonrası şiirinde de Osmanlı soyluları için yazılmış hayli mersiye bulunuyor.

VII

MÛSÂ ÇELEBÎ

(1388 - 1413) (1410 1413)

7) MÛSÂ ÇELEBÎ, Hân, Sultân, Salâhü'd-Dünyâ ve'd-Dîn (1388?-5.7.1413=25?) (saltanatı: 18.5.1410-5.7.1413=3,1,18): Uzunçarşılı ölümü için 10.7.1413 gününü kabûl eder. Samako'da (Bulgaristan) kardeşi Çelebî Mehmed'le yaptığı meydan muhârebesinde ölüp Bursa'da Hudâvendigâr Türbesi'ne gömüldü. Babasının son yıllarında Germiyân sancak beyi. Babası ve ağabeyi Mustafa ile berâber Timur'a esîr. Babası ölünce Timur tarafından serbest bırakıldı, fakat Şehzâde Mustafa alıkonuldu. Babasının cenâzesini Bursa'ya getirdi. Kastamonu'da misâfir oldu. Ağabeyi Î'sâ Çelebî'den sonra bir kaç hafta Bursa'ya hâkim oldu, büyük ağabeyi I. Süleymân tarafından terkedildi (Âşıkpaşa-zâde, 146/11 v.d). Karamânoğlu'na, tekrâr Cândâroğlu'na (Kastamonu), Rûmeli'ne geçip kayınpederi Eflak Voyvodasına sığındı. Sonra ağabeyi Çelebî Mehmed tarafından, büyük ağabeyleri, I. Süleymân'a karşı desteklendi ve onu yenerek Edirne'de tahta çıktı. Stefan Lazareviç (ölm. 19.7.1427) ile kardeşi Vuk ve yeğeni Lazar Brankoviç'i yenip esîr etti (4.7.1410), sonra serbest bıraktı. 1411'de Bizans'ı 5.def'a muhâsara etti. Edirne'de Eski Câmi, Ferecik'te câmî, Karaferye'de câmî, Gelibolu'da mektep, Edirne'de hastahâne yaptırdı. Hayâtı oradan buraya gidip gelmekte geçti. Târihçe mazbût bir çocuğu yoktur. =Fülâne Hâtûn b.Mircea (ölm. 1408), izd. 1407?, izd.müd. 6 yıl? Eflak voyvodasının kızı.

Mûsâ Çelebî, ağabeyi I. Süleymân gibi, klasik Osmanlı târihçilerine göre pâdişâh değil, müddeîdir. Zîrâ Osmânoğulları, Çelebî I. Mehmed'den yürümüştür. Ancak 1402-1413 arasında Mehmed Çelebî'yi Osmanlı hükümdârı kabûl etmek mümkin değildir, Anadolu'da bir müddeîdir. Bu sebeble bu döneme Osmanlı târihçileri "Devr-i Fetret" yânî "saltanat fâsılası" demişlerdir. Ancak o devrin içinde mütâlaa edildiği takdirde, I. Süleymân ile Sultân Mûsâ Çelebî'nin pâdişâhlıklarını inkâra imkân yoktur. Avrupa'da da bu şekilde kabûl edilmişlerdir. O çağdan zamânımıza kadar Avrupalı yazar ve târihçiler, her ikisini de pâdişâh kabûl etmişlerdir ki gerçek de budur.

Mûsâ Çelebî'nin hocası ve kazaskeri: Şeyh Mahmûd Bedreddîn bin Simavna (Samona) kadısı İsrâîl Ef. (Edirne'de tekkesi vardır, *Pş. Livâsı*, 199, no.34).

1403'ten îtibâren lalası: Gaazî Kör Şâh-Melik Paşa b. Amasyalı Şâdî Bey. 1403'de paşa ve Î'sâ Çelebî'nin vezîri, Mûsâ Çelebî'nin vezîr-i âzamı 1410-1413. Ölm. 1437a. Edirne'de câmî, medrese ve mahallesi var (1429). Müneccimbaşı'na göre Mûsâ Çelebî'nin vezîr-i âzamı: Çandarlı-zâde 'Alî Paşa.

VIII

ÇELEBÎ MEHMED I
(1382 1421) (1413 1421)

8) MEHMED I ÇELEBÎ, Gaazî, Sultân, Hân, Kirişçi, Gıyâsüddîn (Edirne 1382-Edirne 4.5.1421=39) (saltanatı: 5.7.1423-4.5.1421=7,10,0): Velîahd 18.5.1410-5.7.1413=3,1,18 (kç. kardeşi Sultân Mûsâ Çelebî'nin). Doğum târîhi Neşrî'de (73b) 1390'dır. Dizanteriden öldü. Ölümü 41 gün, oğlu Amasya'dan Edirne'ye gelinceye kd. gizlendi. Ölümü için sürmenaj netîcesi sekte-i kalb de ileri sürülmektedir. Ahşâsı Edirne'de Kirişhâne'de Miskinler'de, nâşı Bursa'da Yeşil Türbe'de medfûndur (mîmârı: 2. vezîr *Hacı İvaz Paşa*). Fetret Devri'nde Anadolu'nun bir kısmında hüküm sürdü ve ağabeyi I. Süleymân'ı metbû tanıdı. Amasya (bâzı yazlar Tokat), sn. Bursa'da oturdu. Tahta Edirne'de çıktı. Her 2 saltanatı toplamı şöyledir: 28.7.1402-5.7.1413=10,11,18 (Fetret Devri) + 5.7.1413-4.5.1421=7,10,0 = 18, 9, 8. Ağabeyleri ile berâber Yenişehir'de sünneti 1386 (Neşrî, 73b). Babasının hayâtında 1393'den (*Bezm-ü Rezm*, 418 v.d.: 1391) itibâren Amasya sancak beyi (Neşrî, 105b; Âşıkpaşa-zâde, 144/16), 1398'de Sivas sancak beyi. 1411'de Üsküdar'da İmparator'la görüştü. İnceğiz'de (Çatalca) Mûsâ Çelebî'ye yenilince Bizans'a gidip bir kaç gün İmparator'a misâfir oldu. 1420'de gemiyle Üsküdar'a geldi, İmparator ve oğulları ile görüşüp kara yoluyla İzmit'ten Bursa'ya döndü. Pâdişâhın ziyâreti münâsebetiyle Bizans'ta 3 gün şenlik yapıldı (Dukas, 19, 20). 1419'da Anadolu'da Dulkadıroğlu Süleymân Bey'le görüştü. Sır kâtibi: İbnü 'Areb-şâh (bk. Murâd II). Lalası: Bedreddîn Yâ'qût Paşa b. Hacı Kutlu Paşa b. Süleymân-Şâh Bey (Amasya, Yalova, Zağra'da emlâk ve hayrâtı: *Pş.Livâsı*, 188 vs.). Dîğer lalası: Niğdeli 'İmâdeddîn-

zâde Sofu Bâyezîd Paşa (vezîr-i âzam Bâyezîd Paşa'dan başkadır): her iki Bâyezîd Paşa 1402 ağustosunda Mehmed Çelebî ile Amasya'ya geldiler, Timur'a tâbî oldular. Bâyezîd Paşa'nın (ölm. 2.1412) Edirne'de câmii vardır (Neşrî, 124a). Dîğer lalası: Gümülüoğlu (Gümlüoğlu /Kümülüoğlu) 'Alî Paşa (Eski Zağra'da mescid, zâviye, Kümü köyünde mescid, zâviye), oğulları: akıncı sancak beyi Paşa-Yiğit Bey ve Hamza Bey. Sonraki Gümülüoğulları'ndan: Saltık Bey, İskender Bey, Paşa-Yiğit Bey 2, Murâd Bey.

=1. Şeh-zâde Kumru Hâtûn: Amasyalı Şâdgeldi Ah. Pş. torunu. Selçuk Sultân'ın annesi.

=2. Emîne Hâtûn (1389?-1419?=30?) b. Dulkadıroğlu Nâsıreddîn Meh. Bey (4. Dulkadır beyi 1398-1443), izd. 1403, izd. müd. 16? İkinci Murâd'ın annesi.

ŞEHZÂDE "KÜÇÜK" MUSTAFA (Amasya 1408 (1410) - İznik 10.1423=15): I. Mehmed oğlu. Velîahd (ağabeyine): 4.5.1421-10.1423=2,5. 1420'de Hamîd sancak beyi. Ağabeyinin cülûsunda 6.1421'de Bizans'a gelip İmparator'la görüştü. Müddeî olup İznik'de boğuldu. Med. Bursa, Yeşil Türbe. Lalası: Şarâbdâr İlyâs Bey.

ŞEHZÂDE MAHMÛD (1413?-8.1429=16?): I. Mehmed oğlu. Velîahd (ağabeyine): 10.1423-1425=2. Bursa'da vebâdan öldü. Med. Yeşil T. 1421'de kardeşi Yûsuf'la Tokat'a gönderilip sn. Bursa'ya getirildi.

ŞEHZÂDE YÛSUF (1414?-8.1429=15?): I. Mehmed oğlu. Bursa'da vebâdan öldü. Med. Yeşil T. Bk.yukarıdaki Şehzâde Mahmûd.

ŞEHZÂDE AHMED (1416?-Bursa 1420?=4?): I. Mehmed oğlu. Med. Bursa, Murâdiye, Şehzâde Eski Mustafa T.

ŞEHZÂDE KAASİM (Amasya 1405?-Amasya 12.1.1407=2): I. Mehmed'in muhtemelen II. Murâd'dan sonraki 2. oğlu. Med. Amasya, Şehzâdeler T. (bu türbeyi I. Mehmed, Amasya'da sancak beyi iken yaptırdı).

ŞEHZÂDE ORHÂN: I. Mehmed oğlu.

ŞEHZÂDE MEHMED (ölm. Amasya, 1402'den önce): I. Mehmed'in bebekken ölen ilk doğan çocuğu olabilir. Evliyâ Çelebî, Amasya'da Osmanlı Hânedânı türbesini ziyâret etmiştir; fakat yatan şehzâdelerin adını vermiyor.

ŞEHZÂDE FÜLÂN (ölm. Amasya, 1402'den önce): yukarıdaki Şeh. Mehmed hakkındaki ayni mülâhazalar bunun için de geçerlidir.

SELÇUK SULTÂN (Amasya 1407-Bursa 25.10.1485=78): I. Mehmed'in muhtemelen by.kızı. Med. Yeşil T. 4.6.1481'de II. Bâyezîd tarafından kardeşi Cem Sultân'a Bursa'ya nasîhatçi elçi ol. gönderildi ki her ikisinin de by. halası olur. İstanbul'da bugünki Millet Caddesi üzerinde şimdi ortadan kalkan bir câmî, Edirne'de mahalle, câmî, emlâk (*Pş. Livâsı*, 47, n.), Bursa'da câmî (1450), medrese, mihrâblı köprü (1465), tâbhâne vs., Kastamonu'da emlâk, mâlikâne (*Bell.*, no.53, s.51, n.1). 1443'te Bursa'ya yerleşti. Ah. Tevhîd, *Selçuk Sultân*, *TOEM*, no.15, 1928, 957-61; İ.H. Uzunçarşılı, *Selçuk Sultân*, *Belleten*, XXI, 1957, 253-9. =1. Çandâroğlu Dâmâd Tâceddîn İbrâhîm Bey II (9. Cândâr beyi 26.2.1440-1443), izd. 1424, izd. müd. 19 yıl (Kastamonu'da), yş. 17-36. =2. *Dâmâd Mahmûd Bey*, sancak beyi, izd. Bursa 1444, yş. 37. İlk izdivâcından çocukları (bk. *Cândâroğulları*): *Sultân-zâde Cândâroğlu Yûsuf Bey* (ölm. Kastamonu

1443'ten önce, med. 1436'da Kastamonu'da Cândâroğulları için yapılan Hâtûn-Sultân Türbesi); *Sultân-zâde İshâq Balı Bey* (ölm. Bursa, 1485'den önce); *Hafsa Paşa-Melek Hâtûn* (ölm. Kastamonu 1436, çocuk, Kastamonu'da ayni türbede); *Âzâde Hn.-Sul.* (ölm. 27.3.1457, Kastamonu İsm. Bey Türbesi); *Hadîce Hân-zâde Hânım-Sultân* (ölm. Bursa 1502, 70 yaşlarında), med. Bursa, Emîr Sultân C., Bursa'da hayrât = Mahmûd Çelebî b. vezîr Lala Koca Meh. Pş. b. Hızr Dânişmend b. Hamza. Bu izdivâcdan doğan çocukları: Süleymân Çelebî (ölm. 1514), Şeh-zâde Hâtûn (ölm. 10.1495), Fatma Hâtûn, Şeh-nâz Hâtûn, Hundî Hâtûn (=Sd. *Çandarlı-zâde* II. İbr. Pş.). Bunlardan Sül. Çelebî'nin çocukları: Hân-zâde Hâtûn, 'Alî Çelebî, 'Osmân Çelebî, Mehmed-Şâh Çelebî. Bu 'Alî Çelebî'nin XVI. asrın sonlarına yetişen çocukları: Şehenşâh Çelebî, 'Alem-Şâh Çelebî ve Mehmed Çelebî.

SULTÂN HÂTÛN (1408?-1444=36?): I. Mehmed kızı. Emlâki: *Pş. Livâsı*, 330. Kastamonu'da 1437'de Hâtûn Sultân Türbesi'ni yaptırdı. =*Cândâroğlu* Dâmâd Kıvâmeddîn Kaasim Bey (ölm. 1464), Cândâroğlu II. İbr. Bey kardeşi, Osmanlı sancak beyi, izd. Edirne, 1423 kışı, izd. müd. 21 yıl. Oğulları: *Sultân-zâde Dâmâd Cândâroğlu Kaya Bey* (ölm. Malkara, 1472'den sn.) = Hafsa Hâtûn b. *Murâd II*, dayı kızı. Kızları: *Selçuk Hânım-Sultân* (1424-4.9.1430=6, Kastamonu kuzeyinde Kemah köyü).

HADÎCE HÂTÛN (doğ. 1408?): I. Mehmed kızı. Kirmastı'da vakıfları var. =Dâmâd Karaca Paşa (ölm. 10.11.1444), Varna meydan muhârebesinde şehîd, Anadolu beylerbeyisi, med. Ankara (II. Murâd bu Dâmâd Paşa'nın kızı ile evli olduğu için, II. Murâd'ın hem eniştesi, hem kayın-birâderi olmaktadır), izd. Edirne 1423 başı, izd.müd. 21 yıl. Yenişehir'de tekke, Ankara'da câmî (1428), hamam, imâret vs. (*Pş. Livâsı*, 238). Karaca Paşa'ın ilk eşi Bülbül Hâtûn'dan olan kızı Hundî Hâtûn=Sd. *Çandarlı-zâde* II. İbr. Pş.

FATMA HÂTÛN (doğ. 1409?): I. Mehmed kızı. = Dâmâd *Timurtaş Paşa-zâde* Oruç Bey (ölm. 1426). Bu Oruç Bey, 1421-23'de vezîr ve paşa oldu. İzd. Edirne, 1423 başı, izd. müd. 3 yıl. Çocukları: *Sultân-zâde Mustafa Bey* (oğlu Mehmed Bey), *Sultân-zâde 'Alî Bey, Sultân-zâde Yûsuf Bey* (üçü de 1423-26 arasında doğdu).

HAFSA HÂTÛN (1410?-Mekke 1445'den sonra = 36?): I. Mehmed kızı. *Topkapı Sarayı Arşivi*, E 7.351. Zevcinin ölümünden sonra hacca gidip hac sırasında Mekke'de ölüp oraya gömüldü (Âşıkpaşa-zâde, 165/1). Manisa'da Sultâniye Medresesi, Bursa'da câmî (1.1444) yaptırdı. =*Çandarlı-zâde* Dâmâd Mahmûd Bey, sancak beyi, Sd. Çandarlı-zâde İbr.Pş.'nın oğlu ve Sd. Çandarlı-zâde Halîl Pş.'nın kardeşi, ölm. 1445, izd. Edirne, 1423 başı, izd. müd. 22 yıl. Çocukları (bk. *Çandarlı-zâdeler*): *Sultân-zâde Hüseyn Çelebî, Sultân-zâde 'Alî Çelebî* (nesli günümüze kadar gelmiştir), *Sultân-zâde Mustafa Çelebî, Sultân-zâde Hasan Çelebî, Sultân-zâde Süleymân Çelebî* (ölm. 1456, med. Yeşil C.), *Sultân-zâde Mehmed Çelebî* (kızı Rukıyye Hâtûn), *Isfehân-Şâh Hânım-Sultân.*

İLALDI SULTÂN (1412?-1471=59?): I. Mehmed kızı. Bursa'da hayrât ve evkaaf, Konya'da dârülhuffâz (Konyalı, *Konya Târîhi*, 455). =*Karamânoğlu* Dâmâd İbrâhîm Bey II., Karamân beyi 1424-16.7.1464=40, Sultân-zâde II. Mehmed Bey oğlu, izd. 1426.

müd. 38 yıl. Çocukları (tafsîlât için bk. *Karamânoğulları*): *Sultân-zâde Pîr-Ahmed Bey* (Osmanlı'ya tâbî Karaman beyi 9.1465-1472) (Otlukbeli'nde kardeşi Kaasim'le berâber Akkoyunlu saffında) (Osmanlılar'a karşı maktûl) (oğlu ile kızı Halîme Hâtûn (ölm. 1508) 1472'de anneleri ile Silifke'den İstanbul'a geldiler, Âşıkpaşa-zâde, 221/36); *Sultân-zâde Karamân Bey* (1466'da Çirmen sancak beyi); *Sultân-zâde Kaasim Bey* (Karamân beyi 1469-1483, Sultân Cem'in müttefiki, kızı Hâtûn = Turgut Bey ve bunların oğulları Mehmed Bey, 1483-87'de Karamân beyi iken Haleb'e ilticâ etti); *Sultân-zâde 'Alâeddîn Bey* (ölm. 1466); *Sultân-zâde Süleymân Bey* (doğ. 1450?, Fâtih Sul. Mehmed'in maiyyetinde); *Sultân-zâde Nûre-Sûfî Bey* (Fâtih'in maiyyetinde); *Fülâne Hânım-Sultân*=Fâtih Sultân Mehmed (b.bk.), dayı-zâdesi.

ŞÂH-ZÂDE HÂTÛN: I. Mehmed kızı. =Dâmâd Sinân Paşa (ölm. 1442), 1426'da Rûmeli beylerbeyisi.

FÜLÂNE HÂTÛN (doğ. 1413?): I. Mehmed kızı. =*Karamânoğlu* Dâmâd Î'sâ Bey (ölm. 1437) b. Sultân-zâde Mehmed Bey II, Rûmeli'nde sancak beyi, izd. 1426, izd. müd. 11 yıl.

'AYŞE SULTÂN (1414?-1469'dan sonra = 56?): I. Mehmed kızı. Med. Yeşil T. Edirne-İstanbul yolunda câmî, Üsküb'de mescid, Hayrabolu, Edirne, Üsküb, Yarhisâr'da evkaaf, emlâk, Edirne'de mahalle, câmî (1469), sebîl (*Pş. Livâsı*, 46 n.; *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, 106 v.d.). =*Karamânoğlu* Dâmâd 'Alâeddîn 'Alî Bey b. Sultân-zâde Mehmed Bey II, Sofya sancak beyi, izd. 1426. Böylece I. Mehmed'in 3 kızı, Karamânoğlu Sultân-zâde II. Mehmed Bey'in 3 oğlu ile evlenmiştir ki Sultân'ların hala oğullarıdır.

FÜLÂNE SULTÂN: I. Mehmed kızı. =*Germiyânoğlu* Dâmâd Yâ'qûb Bey. Bu kayıt yalnız Makrîzî'nin *es-Sülûk*'ünde yânî bir Memlûk kaynağında vardır. Ancak Kaahire'deki Makrîzî, Yâkub Bey'in kızkardeşi Devlet Hâtûn, Yıldırım Bâyezîd'in zevcesi olduğundan, münâsebetlerini karıştırmış olabilir.

IX

MURÂD II

(1404 - 1451) (1421 1451)

9) MURÂD II, Koca-Gaazî, Ebü'l-Hayrât (Hibrî), sultânü'l-mücâhidîn (Âşıkpaşa-zâde, 173/39), mahlası: Murâd ve Murâdî (Amasya 6.1404-Edirne 3.2.1451=46,8) (saltanatı: 4.5.1421 8.1444 = 23, 3 + 1.1445 - 12.12.1445 = 0,11 + 5.5.1446 - 3.2.1451=4,8,29=28,10,29): Velîahd 5.7.1413-4.5.1421=7,10,0. Ölümü, oğlu Fâtih, Edirne'ye gelinceye kadar 13 gün saklandı. Ölüm sebebi apopleksi. Med. Bursa, Murâdiye'deki üstü açık türbesi. 41 günde Amasya'dan Bursa'ya geldi, bu müddet zarfında Sultân Mustafa tehdîdi dolayısıyle babası Çelebî Mehmed'in ölümü gizlendi. Amasya sancak beyi 1413 (bir rivâyet 1417)-1421. Bu arada babasının emriyle İzmir'de Börklüce Mustafa ısyânını bastırdı. Mihalıç'ta topladığı Dîvân huzûrunda saltanattan ferâgat etti ve Vezîr İshâk Paşa ile Hamza Bey'i de hükûmetten çekti, Manisa'ya çekildi; kendi isteğiyle saltanattan ferâgat eden tek Türkiye devlet başkanıdır. 3 saltanatı 4.5.1421-3.2.1451=29,9,0 müddet içindedir ve bu müddetin 10 ay, 1 gününde 2 def'a oğlu Fâtih tahta çıkıp indi. Sürmenaj netîcesi beyin kanamasından nüzûl inerek hemen öldü.

Şâir, hattât, müzisyen, âlimdi. Osmanlı Rönesansı'nın kurucusudur. Dedesi Yıldırım Bâyezîd'e kılıç kuşatan Emîr Sultân ona da Bursa'da kılıç kuşattı. Mevlevî idi, şeyhi: Emîr Âdil Çelebî (1379-1461, meşîhatı 1421-1461). Hocası: şâir Ahmed-i Dâ'î b. İbr. (1350?-1427?=77?) (II. Murâd'a Farsca öğretmek için yazdığı Farsca kitab: *'Ukuudü'l-Cewâhir*). Hocası: Ah. İbni 'Areb-Şâh (Şâm 5.11.1389-Kaahire 25.8.1450=60,9,20), 1400-1413 arasında Türkistân'da tahsîl edip 1413'de Edirne'ye geldi ve Şehzâde Murâd'a hoca oldu. 1421'de Türkiye'den ayrılıp Mısır'a gitti. Ünlü târihçi ve müellif (Brockelmann, II, 28, *Suppl.*, II, 24; *Osmânlı Müellifleri*, III, 152). Lalası: Biçeroğlu Hamza Bey (ölm. Tokat 1420, med. Tokat'taki mescidi). Dîğer lalası: Yörgüç Paşa (ölm. 1437a, 1421'de Rûmiyye-i Suğrâ=Amasya beylerbeyisi). Dîğer lalası: Yörgüç Paşa'nın

oğlu Hızır Bey (Varna'da şehîd 1444) (bunun oğlu: Şehzâde Ah. b. Bâyezîd II lalası vezîr Meh. Pş. ve bunun da oğlu 1514'de Çaldıran'da şehid düşen Meh. Bey).

Bizans'ın 6. muhâsarası 1422. 1. Karaman seferi 1435a, Velîahd Alâeddîn ile 2. Karaman seferi 1442, Arnavudluk seferi ve Akçahisâr'ın fethi 1447, (Fâtih) Sultân Mehmed'in iştirâkiyle 2. Kosova zaferi 9.10.1448, Varna zaferi 20.11.1444. 1428'de Germiyânoğlu II. Yâkub Bey'in Edirne'de II. Murâd'ı ziyâreti ve beyliğini ona vasıyyeti ve bir kaç ay sonra 80 yaşında ölümü ile Germiyân'ın Osmanlı'ya ilhâkı (zevcesi Kerîme Hâtûn'a II. Murâd "Şâh Ana" derdi). 1435/36'da eniştesi Karamânoğlu Î'sâ Bey maiyyetinde ol. Karamân seferi (Âşıkpaşa-zâde, 175/29), 17.9.1428'de Kara İskender b. Kara Yûsuf'un (4. Karakoyunlu hükümdârı 1420-38) Timuroğlu Sul. Şâhruh'un önünden kaçarak II. Murâd'a sığınması ve 8 yıl Türkiye'de kalması. 1437'de 'Alî Bey (Akkoyunlu hükümdârı 1435-41) b. Kara Yülük Osmân'ın, by. oğlu müstakbel sultân Cihângîr ve kç. oğlu müstakbel sultân Uzun Hasan'la berâber, kardeşi ve halefi Hamza Bey'den kaçarak Türkiye'ye sığınması, İskilib'e yerleştirilip bir müddet sonra Mısır'a gitmeleri. 1449'da Safevî şeyhi (1447-4.3.1460) Cüneyd'in II. Murâd'ı ziyâretle ihsân alıp Karamân'a gitmesi ki Şâh İsmâîl'in dedesidir. 1435 Karamân seferinde maiyyetinde Dulkadıroğlu Süleymân Bey, Zeynelâbidîn Bey (ölm. 1440) b. Kadı Bürhâneddîn de bulundu.

İkinci Murâd, 1427'de Gelibolu'da Bizans İmparatoru ile buluştu.

=1. Dulkadıroğlu 'Alîme Hâtûn.

=2. Fülâne Hâtûn: Dâmâd Karaca Paşa hemşîresi (bk. Mehmed I), Ulu Şehzâde 'Alâeddîn 'Alî annesi (Dursun Bey, 45).

=3. Yeni Hâtûn b. Mahmûd-Şâh Bey b. Amasyalı Şâdgeldi Paşa.

=4. Hümâ Hâtûn b. 'Abd. (ölm. Bursa 9.1449); med. Bursa, Hâtûniye (Hümâ Hâtûn) T. Fâtih Sul. Mehmed'in annesi. Vakfiye ve hayrâtı: *Bell.*, no.53, s.54; *DTCFD*, XIV-3, 70, 75.

=5. Tâcü'n-Nisâ Halîme Hâtûn b. Cândâroğlu Mübârizeddîn İsfendiyâr Bey (doğ. 1410?): izd. Edirne, 1423 başı (II. Murâd'ın 3 kızkardeşinin tezvîc edildiği düğün). Şehzâde Kç. Ah. ve Şehzâde İsfendiyâr'ın annesi. Med. Bursa, Kükürtlü Kaplıca'da Hadîce Sul.T. Bu prensesi Sinop'tan Edirne'ye Çandarlı Hayreddîn Paşa'nın dul eşi ile Germiyânoğlu Yâkub Bey'in eşi Kerîme Hâtûn getirdiler. Halîme Hâtûn, 1452'de üvey oğlu Fâtih Sul. Mehmed tarafından, Sd. Sarı İshâk Paşa (b.bk.) ile evlendirildi.

=6. Mara Hâtûn (1425-14.9.1487=62): çocuksuz. Hayâtının sonuna kadar ihtidâ etmedi, hep Ortodoks kaldı. Fakat Osmanlılar -adını Türkçe'ye terceme ederek- "Meryem Hâtûn" dediler. İzd. Edirne, 4.9.1435, izd. müd. 15, 4, 29, yş. 10-25, zevcinden 21 yş.kç. Zevcinden 36, 7, 9 sn. öldü. Üvey oğlu Fâtih'in kendisine tahsîs ettiği Serez güneyinde, Aynaroz yakınlarındaki mâlikânesinde öldü (Yezevo mâlikânesi). 1452'de Fâtih onu önce Sırbistân'a âilesinin yanına göndermişti. Annesi İrina (Helena, Sırp. Ierina /Terina) (Corc'un ilk zevcesidir). Strumica'da Komca manastırına gömülen Mara, 1457'de Sırbistân'dan İstanbul'a döndü. 12.1414'de Corc'le evlenen İrina, bir Komnenos-Kantakuzinos prensesi yânî Bizans imparatorluk hânedânından, binâenaleyh Mara Hâtûn, anne tarafından Rum ve Bizans imparatorluk âilesindendir. Mara Hâtûn'un babası

Sırbistân despotu (voyvoda /hükümrân prens) (1427-24.12.1456) Corc Brankoviç (1375-24.12.1456=81), Mara Hâtûn'un annesinin ölümünden sonra, Mattheos Kantakuzinos'un kızı İrina ile evlenip ondan 5 çocuğu oldu (bk. *Sırbistân*): Corc, Stefan, Lazar, Katherina ve Milizza (Elizabeth). Milizza, Arnavud beylerinden Aleksiy Vukoviç'le evlendi. Katherina 1472'de Cilly (Slovenya) kontu Ulric (katli 9.11.1450) ile evlendi. Stefan'ın kızı Maria (ölm. 1495), Montferrat markisi Boniface Paléologue'la evlendi. Lazar Corceviç (ölm. 20.1.1458) ise, Thomas Paleologos'un kızı Elena (Osmanlı toprağında bir manastırda 7.11.1474'de öldü) ile evlenip 2 kızı oldu. Kızlarından Ielaça (Elena), 1.4.1459'da Bosna kralı (Katolik) Stefan Tomaseviç'le (bk. *Bosna*) evlendi. Lazar'ın dîğer kızı, Militza (izd. 1463, ölm. 1464), Leonardo III Tocco ile evlendi ki, 1448'den beri dukası olduğu Kefalonya, Zanta ve Aya Mavri adalarını Osmanlı'ya bırakıp (1479) Napoli'ye gidip orada öldü (Katolik) ve oğlu Carlo da Roma'da öldü. Güney Epir yânî Arta, Angelo Castron (Ergeli Kasrı), Vanizza ve Varnazzo'ya da sâhib bulunan Leonardo (amcası Carlo I Tocco 1429'da, kardeşi Antonio katledilerek 1480'de Kefalonya'da öldü, dîğer kardeşi Giovanni Tocco'dur), bu topraklarını da Osmanlı'ya terketti (2. eşi Aragon-Napoli prensesi Franscesca Marzano'dur, izd. 1477).- Fâtih'in üvey anası Marya Hâtûn'a büyük saygı gösterdiği ve Avrupa'da diplomatik gizli misyonlarda faydalandığı, Marya'nın Osmanlı devletine çok bağlı bir Hıristiyan olduğu, bilinmektedir.

ULU ŞEHZÂDE 'ALÂEDDÎN 'ALÎ (Edirne 1425 - Amasya 6.1443 = 18): II. Murâd oğlu. Velîahd: 1425-6.1443=18. Velîahd ol. doğdu. Saruhân sancak beyi 1437-38, Amasya sancak beyi 6.1443-6.1443=5,0 (Şükrullâh, 63/49). Babası ile 1443 Karamân seferine katılıp Amasya'ya dönünüce -Halcondylas'a göre attan düşerek- öldü, taht Fâtih Sul. Mehmed'e açılmış oldu. Med.Bursa, Murâdiye C. yanındaki babasının türbesinde babasının ayak ucunda. Bu beklenmedik ölüm, II. Murâd'ın tahttan Şehzâde Mehmed lehine ferâgatinin en mühim sebebidir. Oğulları: ŞEHZÂDE GIYÂSÜDDÎN (1441?-1445?=4?) ve ŞEHZÂDE TÂCEDDÎN (1442?-1443?=1?) (Hüs. Hüsâmeddîn, *Amasya Târîhi*, 210-1). Her ikisi de Amasya'da Şehzâdeler Türbesi'nde medfûn.

ŞEHZÂDE (BÜYÜK) AHMED (Amasya 1419? - Amasya 1420? = 1?): Med. Amasya, Şehzâdeler T.

ŞEHZÂDE İSFENDİYÂR: ana tar. dedesinin adını taşıyor. 1425'den sn. doğup çocukken öldü.

ŞEHZÂDE HÜSEYN (ölm. Edirne 1439): çocukken öldü. Med. Edirne, Dârülhadîs C.

ŞEHZÂDE ORHÂN (ölm. Edirne 1441): çocukken öldü. Med. Dârülhadîs C.

ŞEHZÂDE HASAN (ölm. Edirne 1444): çocukken öldü. Med. Edirne, Dârülhadîs C.

ŞEHZÂDE (KÜÇÜK) AHMED (11.1450-18.2.1451=0,3): katledildi. Med. Bursa, babasının yanında.

"Calixtus Ottomanus" denen gûyâ II. Murâd'ın oğlu ve Fâtih'in sahte kardeşi, bu sıfatla Papa III. Calixtus tar. vaftiz edildi ve İmparator III. Friedrich'in seyâhatlerinde eşlik etti ve ondan Leitha suyu üzerinde Bruck mâlikânesini aldı.

YÛSUF Â'DİL-ŞÂH: Akkoyunlu sultânı ve İran İmparatoru Uzun Hasan Pâdişâh'ın 1471 târihli yarlığ'ına göre (*TM*, VI, 285) "püser-i Hudâvendigâr" diye geçen bir Osmanlı şehzâdesi, Tebrîz'de mültecî idi. Bu şehzâdenin Fâtih tahta geçince İran'a kaçırılmış II. Murâd oğlu çocuk veyâ bebek bir şehzâde olduğu düşünülebilir."Yûsuf" da Osmanlı şehzâdelerine verilen isimlerden biridir. Binâenaleyh Yûsuf Â'dil-Şâh'ın Güney Hindistân'da II. Murâd'ın oğlu ve Fâtih'in kardeşi olduğunu kesin şekilde iddia etmesi ve Â'dil-Şâh (Güney Hindistan Türk) imparatorluğunun bütün hayâtı müddetince bu şecerenin devletin resmî şeceresi olarak kabûlü ve târihçilerince şübhe edilmemesi, bir gerçeğe dayanmak gerekir ve Osmanlı târihçiliğinde bu şecerenin fantezi sayılmasına îtibâr etmemek gerekir. Zîrâ Osmanlı resmî târihçiliği, Sultân Mustafa'nın bile Yıldırım Bâyezîd'in oğlu olmadığı husûsunda direnmiştir ki, Sultân Mustafa'nın Yıldırım'ın oğlu olduğundan en küçük şübhe mevcûd değildir. Bk. *Â'dil-Şâhlar* (Güney Hindistân bahsinde). Yûsuf Â'dil-Şâh Türkmen'in 7. batın torunu İskender Â'dil-Şâh bile resmî tahrîrâtta "Osmânoğlu" ol. zikredilmiştir. Behmenîler'in yerine geçen Â'dil-Şâhlar, 1490-22.9.1686'da devâm edip Timuroğulları'nca ilhâk edildiler.

HADÎCE SULTÂN (1425?-?): II. Murâd kızı. Med. Bursa, II. Murâd Türbesi yanındaki Hadîce Sul.T. =*Çândâroğlu* Dâmâd Kemâleddîn Ebü'l-Has. İsmâ'îl Bey (ölm. Filibe 1479) (Çândâr=İsfendiyâr beyi 1443-1459), izd. 1440 bahârı, Istanbul'un fethine katıldı. Çocukları: *Sultân-zâde Hasan Bey*, *Sultân-zâde Yahyâ Bey* (ölm. 1460), *Sultân-zâde Mahmûd Bey* (Filibe'de zaîm). Bu sultân-zâdelerin nesli XIX. asra kadar devâm etti. I. Abdülmecîd devrinde (1839-1861) ilmiyye'den Mehmed Ef., 'Ömer Ef., İsm. Şevket Ef. bu nesildendir.

HAFSA SULTÂN (1426?-?): II. Murâd kızı. Med. Edirne, Yıldırım C., Sultânlar T. =*Çândâroğlu* Sultân-zâde Dâmâd Kaya Bey (doğ. 1424, ölm. Malkara 1472'den sn.) b. Kaasim Bey=Sultân Hâtûn b. Mehmed I Çelebî, halası kızı. İzd. 1440 bahârı.

FATMA SULTÂN (1430?-?): II. Murâd kızı: Med. Balıkesir, Zağanos Pş. C.'nde zevci yanında. Bursa ve Dimetoka'da hayrâtı var (*Pş.Livâsı*, 283-4, no.10). =Dâmâd Zağanos Mehmed Paşa (1415?-1462'den sn.), vezîr 1443, Fâtih'in 1449 sonuna kd. lalası (Paşa'nın Fâtih'le evli kızı, ilk izdivâcındandır). Çocukları: *Sultân-zâde Hamza Bey* (med. Bursa, Ay Dede) ve *Sultân-zâde Ahmed Çelebî* (1460?-1502?), başdefterdâr 1499/1500-1501/1502.

ERHONDU SULTÂN: II.Murâd kızı. =Dâmâd Yâ'qûb Bey. Bu Yâkûb Bey, Sul. Cem'in lalası ve vezîri Aştınoğlu Yâkub Bey olabilir (ölm. 1483'den sn.).

ŞEHZÂDE SELÇUK SULTÂN (ölm. Bursa 1480) (doğ. 1430'dan önce): II. Murâd kızı. Med. Bursa, Murâdiye'de babası türbesi. Bursa Yenişehri'nde imâret ve emlâki var (*Pş. Livâsı*, 386, no.601). =1. Dâmâd Güveyi Karaca Paşa (ölm. 1444), 'Abd. oğlu, Anadolu beylerbeyisi iken Belgrad muhârebesinde şehîd (1456 Belgrad muhâsarasında şehîd düşen Kayı Karaca Bey başkadır), çocuksuz. =2. Dâmâd Yûsuf Sinâneddîn Paşa (ölm. 1486) b. 'Abd. Bey (şerâbdâr-ı şehryârî), Edirne'de câmî (1429), mahalle, medrese, imâret, çifte hamâmı var. Babinger (s. 442), bu Sinân Paşa'yı Sd. Nasreddînhoca-zâde Sinân Paşa (ünlü edîb) ile karıştırmıştır.

X

FÂTİH MEHMED II

(1432 1481) (1451 1481)

10) MEHMED II FÂTİH, Gaazî, Ebü'l-Feth, Kayşar-i Rûm, "Avnî" (Avrupalılar'ca "Büyük", "By. Fâtih", meselâ Angiolello, 45) (Edirne Sarayı, 30.3.1432, saat sabâha karşı 3.08 (doğum târîhi için: Dânişmend, I, 199-202; Uzunçarşılı, I, 452, not) - 3.5.1481, saat 16 civârında ikindi ezânı vakti=49, 1, 6) (saltanatı: 8.1444 - 1.1445 = 0,5 + 12.12.1445 - 5.5.1446 = 0,4,24 + 3.2.1451 - 3.5.1481 = 30,2,28 = 31,0,22): Velîahd 6.1443-8.1444=1,2+1445-12.12.1445=0,11+5.5.1446-3.2.1451=4,8,29=6,9,29. Velîahdliğinde yaşı 11,3, ilk saltanatında yaşı 12,5, ikinci saltanatından ayrılışında yaşı 14, 1, 6, kesin saltanatında yaşı 18, 10, 4, İstanbul'un Fethi'nde yaşı 21, 2, 0. Med. Fâtih Câmii'nde Fâtih Türbesi (türbede tek başına yatar, başkası gömülmemiştir). Ölüm sebebi: Maestro Iacopo adında Venedik Cumhûriyeti câsûsu Yâkub Paşa adıyle ihtidâ etmiş görünen hekimin bir hafta içinde tedrîcen zehir vermesi. Ölümü 1 gün gizlendi. Yâkub Paşa asker tarafından linç edildi. 25.4.1481'de Fâtih, Üsküdar'a geçmişti. Kartal Maltepesi'nde sefer hâlindeki ordusunun içindeki otağ-ı hümâyûnunda hastalanıp öldü ve buraya bundan böyle Hunkâr Çayırı veyâ Sultân Çayırı dendi ki eski adı Tekfur Çayırı idi. Ölümü üzerinde Avrupa kiliselerinin hepsinde 3 gün 3 gece çan çalınıp şükrân âyîni yapıldı ki bu hareket başka hiç bir Osmanlı pâdişâhı için vuku' bulmamıştır.

Amasya sancak beyliği titüler kaldı. 6.1438'de Saruhân sancak beyi oldu ve kesin cülûsuna kadar muhâfaza etti. 6.1438'de ağabeyi Alâeddîn ile berâber Edirne'de sünneti yapılıp Manisa'ya ve ağabeyi Amasya'ya gönderildi. Velîahd iken babası ile sefer-i

hümâyûnlara katıldı: 20.11.1444 Varna meydan muhârebesinde, 1447 1. Arnavudluk seferinde, 1448 2. Mora seferinde, 17-20.10.1448 2. Kosova muhârebesinde, 1449 3. Arnavudluk seferinde babasına refâkat etti ve kolordu kumandanlığı yaptı. 1444 bahârından beri babası ile Edirne'de idi. 15.12.1449'da Edirne'de evlendi, zevcesi Mükrime Hâtûn'u alıp babasına vedâ ederek Manisa'ya gitti, 14,5 ay sonra babası öldü. 18.2.1451'de Edirne'ye gelip tahta çıktı. Burada kılıç kuşanması îcâb eder. Bir kılıç da Istanbul'un fethinden sonra Eyüb Câmii'nde Ak Şemseddîn'den kuşanmıştır.

Cenâze namâzını Şeyh Mustafa İbn Vefâ kıldırdı. İkinci Bâyezîd de katıldı ve 180.000 akça sadaka dağıttı. Şeyh Vefâ'nın (ölm. 1491) cenâzesinde de II. Bâyezîd bulundu, kefenini açıp yüzünü öptü. Zeynî şeyhi, evliyâ'dan, müellif olan Şeyh Vefâ'nın şeyhi, Zeynüddîn Hâfî mürîdi Şeyh Abdüllatîf Makdesî'dir (ölm. Bursa 1452).

Fâtih Sul. Mehmed, şâir, Mevlevî, matematik, balistik, felsefe, edebîyât, ulûm-i şer'iyye'de âlimdi. Çiçekçi, yaycı, mücevherci idi. Arabca, Farsca, Çağatay Türkçesi dışında Latince, Yunanca, İbrânî, İtalyanca, Sırpca biliyordu. *Dîvân-ı 'Avnî*, Georg Jacob nş., Leipzig 1904 (lüks baskı); Safvet Sıdkı Bilmen nş., Ist. 1944; K.E. Ünsal nş., TTK, Ank. 1946. Dîvânı Hammer tarafından Alm.'ya terceme edilmiştir.

3. Sırbistân seferinde 2. Belgrad muhâsarasında alnından ve dizinden yaralandı (21.7.1456). Trabzon seferinde İstanbul'da taht muhâfızı İshâk Paşa idi. 3. Bosna seferinden avdetinde 1464-65 kışını Sofya'da geçirdi. 1473 Otlukbeli seferinde İstanbul'da taht muhâfızı Sultân Cem idi. 1459'da Mudanya'ya gidip bir kaç gün kaldı. 1480'de İstanbul civârındaki yaylalarda dolaştı. 1456-57 kışını Edirne'de geçirdi, Nevrûz'dan az sonra oğulları Bâyezîd ile Mustafa'yı Edirne'ye getirtip sünnet ettirdi. İstanbul'un Fethi, Orta Çağ'ın sonu, İstanbul'un taht şehri olması 29.5.1453, Aya Sofya'da ilk cum'a hutbesi ve namâzı 1.6.1453'de, İstanbul'un Fethi'nden (Osm. Feth-i Mübîn) îtibâren saltanatı 27, 11, 6 gündür. Trabzon'un fethi 15.8.1461'dir. 30.11.1471'de Vize'ye gidip orada saray yaptırdı ve kışı orada geçirdi. Osmânoğulları'nda ırsî olarak mevcûd nikrîs (arthrite) hastalığından muztaribdi. 1463-64 kışını İstanbul'da hasta geçirdi, hastalığı 1464 yazına kadar devâm etti. 1465'te nüksetti. Otlukbeli dönüşünde 1474'de hastalandı. 1475 ekim ayını Sofya'da geçirdi. 22.12.1476'da İstanbul'a döndü ve 1 yıl kadar İstanbul'dan ayrılmadı. Kendisine gönderilen ilgi çekici elçilerden biri, Altınordu hâkaanı Ahmed Hân'ın yeğeni Azîz Hân'dır. Dîğer bir ilgi çekici elçi, amcası Uzun Hasan nâmına İstanbul'a gelen Murâd Bey (ölm. 1478) b. Cihângîr Bey (1444-1453'de Akkoyunlu hükümdârı, ölm. 1468)'dir. İsfendiyâroğlu Dâmâd İsmâîl Bey ve oğlu Hüseyin Bey, İstanbul'un muhâsara ve fethinde bulunduktan sonra bir def'a da 1459'da Sinop'ta Fâtih tarafından kabûl edilip Filibe'ye gönderildiler.

Fâtih'in kabûl ettiği hükümdarlardan biri, son Bosna kralı (1444-1463) Stjepan Tomaseviç olup 1463'de 3 oğlu ile berâber îdâm edildi. Kral Thomas ile Stefan Vukçiç'in kızı Katherina'nın (1424-Roma 1478=54, 1463'de Roma'ya kaçdı) oğludur. Stjepan (Stefan)'ın 3 yaşındaki hemşîresi Katherina 1463'de ihtidâ etti. Stjepan'ın 7 yaşındaki kardeşi Sigismund kezâ ihtidâ edip İshâk Bey oldu ve "Kraloğlu" diye anıldı, Bolu sancak beyliği yaptı. Bosna kralı (ki 25 yaşından küçüktü), Lazar Brankoviç'in kızı

ve Mara Hâtûn'un yeğeni Elena (öl. Leuvkas adası 1474) ile evli idi. 30.5.1463'de Bosna kralı olan Tvrtko, dayısı Radivoi ve bunun 1450 doğumlu oğlu ile berâber ile îdâm edildi.

Fâtih Sultan Mehmed, 7. Mora despotu(1449-60) ve son Bizans imparatorunun kardeşi Dimitrios Paleologos'la 1451'de Edirne'de görüştü, ağabeyi İmparator nâmına cülûs tebrîkine gelmişti. Bu prensi Fâtih 1460'da Mora'da kabûl edip Enez'e gönderdi. 1461 Trabzon seferinde Uzun Hasan'ın annesi Sâre Hâtûn, Fâtih'in yanında bulundu. Bu seferde İmparator David, İmparatoriçe Eleni, 8 oğulları ve kızları, Fâtih'in huzûruna çıkıp İstanbul yoluyle Serez'e gönderildiler.

Fâtih Sultân Mehmed'in sefer-i hümâyûnları şunlardır: 1. Karaman (1451 yazı), 2. Bizans (İstanbul'un Fethi) (6.4.1453-29.5.1453), 3. Ceneviz'e karşı Enez (12.1453), 4. 1. Sırbistân (1454), 5. 2. Sırbistân (1455), 6. 3. Sırbistân ve Macaristan'a karşı 2. Belgrad Muhâsarası (1456), 7. 1. Mora (1458), 8. 4. Sırbistân ve Sırbistân'ın fethi (1459), 9. 2. Mora (1460 yazı) ve Mora'daki 2. Bizans prensliğinin ilhâkı, 10. Ceneviz'e karşı Amasra (1.1461), 11. İsfendiyâr ve Cândâr beyliğinin ilhâkı (1461 bahârı), 12. Trabzon imparatorluğunun fethi (1461 yazı), 13. Eflak (Romanya) (1462), 14. 1. Bosna (1462), 15. Midilli denizaşırı seferi (1462 yazı), 16. 2. Bosna (1463), 17. 3. Bosna (1464), 18. 2. Karamân (1466), 19. 1. Arnavudluk (1466), 20. 2. Arnavudluk (1466-67), 21. Venedik'e karşı denizaşırı Ağrıboz (1470 yazı), 22. Akkoyunlu (İran)'ya karşı Otlukbeli (1473 yazı) (Otlukbeli meydan muhârebesi 11.8.1473), 23. Boğdan (Moldavya) (1476 bahar ve yazı), 24. Macaristan (1476 sonu), 25. 3. Arnavudluk (1478) ve Venedik'e karşı İşkodra, 26. Fâtih'in seferin başında öldüğü hedefi münâkaşalı son sefer-i hümâyûn. Fâtih'in katılmadığı en mühim seferler: 1., 2., 3. Rodos seferleri (1455, 1467, 1480); 1. ve 2. Kırım seferleri (7.1454, 6.1475), İyonya Adaları (1478), İtalya (Otranto) (7.1480).

Fâtih'in Hocaları

Fâtih Sultân Mehmed'in târîhen mazbût hocaları ve kendisini yetiştirenler şunlardır:

1) Ebesi Ebe Hâtûn: med. Bursa, Murâdiye, Ebe Hâtûn T.

2) Dadısı ve süd annesi "Dâye Hâtûn" denen Ümmü Külşûm Hând Hâtûn (ölm. Ist. 14.2.1486) b. Aḥ. Bey (Bursa, Murâdiye'de mescidi var) b. İstimâd Bey. Bu Hâtûn'un Edirne'de mahalle, mescid, İstanbul'da Tarakcılar'da câmî ve Demirkapı'da mescid, medresesi var (*Pş. Livâsı*, 54-5, n.93; *Hadîkatü'l-Cevâmî'*, 69, 139). Câmiinde medfûndur. Mustafa Çelebî'den olan kızı: Hundî Hâtûn (*EI*[2], V, 263b'de fecî bir yanlışla II. Murâd'ın kızı gösteriliyor), İmrahor (ve II. Bâyezîd'in lalalarından, *Kaamûsü'l-Â'lâm*, V, 3.919) Göriceli İlyâs Bey (b.'Abd.)'le evlenmiştir ki II. Bâyezîd'in bu emîr-i âhûrunun Çorlu'da câmii (1510), 1486'da kurucusu olduğu Görice'de gömüldüğü câmii (1505) ve kurduğu bu şehirde tekke, imâret, medrese, mekteb gibi dîğer hayrâtı, Edirne ve İstanbul'da birer mektebi vardır (*Pş. Livâsı*, 323-5, no.140, 426 ve II, 212).

3) Lalası *Kaṣṣâb-zâde* Maḥmûd Bey, Bursa subaşısı Cebe 'Alî (Cibâlî) Bey'in oğludur.

4) Dîğer lalası, ondan sonra tâyîn edilen Nişâncı İbrâhîm Paşa'dır.

5) Sonraki lalası Dâmâd *Zağanos* Mehmed Paşa'dır. 1443'de vezîr olmuş, 12.1449'da lalalıktan alınmıştır.

6) Dîğer lalası, 1437 yazında bu göreve getirilen *Nasreddîn Hoca-zâde* Hızır Çelebî'dir (ölm. 1459). Mollâ Yegân'ın dâmâdı ve ilk Istanbul kadısıdır (1453-59).

7) Dîğer lalası Sarıca Kaasim Paşa'dır. Fâtih'in son Manisa'ya gidişinde, pâdişâh olmadan önceki son 1,5 yılda lalasıdır. 1430'da vezîr olup 1460'a doğru öldü. Gelibolu'da imâret, Silifke'de câmî, Edirne'de câmî ve mahalle, Karacabey'de câmî, Gelibolu'da saray yaptırdı (*Pş. Livâsı,* 14). Kardeşi Sinân Bey'in de Edirne'de mescidi ve sâir hayrâtı vardır (*Pş. Livâsı,* 252-3). Sinân Bey'in çocukları İbr. Çel. ve Fülâne Hâtûn'dur. Sarıca Paşa zevcesi Selçuk Hâtûn b. Mürsel Bey'in Edirne'de 2 mahallesi, 2 mescidi, tekkesi vardır (*Pş. Livâsı,* 50-1, no.66, 68).

8) Dîğer lalası Ḫâdim Süleymân Paşa b. 'Abd.'dır (ölm. 1493'den sn.). Edirne'de câmî yaptırmıştır. Kardeşi Maḥmûd Bey, bunun oğlu Meḥ. Çel., bunun kızı da Ḫânî Hâtûn'dur.

9) Dîğer lalası Şihâbeddîn Şâhin Paşa (ölm. 1453'den sn.), Rûmeli beylerbeyisi, 1443-53'de vezîr, Şehzâde Mehmed'in atabeyi olmuştur. Bütün bu lalaların, askerlik hocaları olduğu hatırlanmalıdır.

10) Veliyyeddîn Efendi (ölm. Ist. 1453), meşk hocasıdır, Eyüb'de Bülbülderesi'nde medfûndur.

11) Emîr Â'dil Çelebî, Fâtih'in şeyhidir. Bk. *Mevlânâ-zâdeler.*

12) Dîğer bir şeyhi, mürşîdi, kendisine kılıç kuşatan, "Istanbul'un Mânevî Fâtihi" denen büyük mutasavvıf ve tıb bilgini Mehmed *Ak Şemseddîn*'dir (1390?-15?.1. 1459=69?). Ḥacı Bayrâm Velî'nin halîfesi ve Şemsiyye-i Bayrâmiyye'nin kurucusudur.

13) Gül Mehmed Dede Şîrvânî, tefsîr hocasıdır.

14) Şükrullâh Çelebî (ölm. 1460) b. Şihâbeddîn Aḥ. b. Zeyneddîn, ünlü târihçi ve müzikologdur. Oğlu Aḥ. Çel.'dir.

15) Amasyalı Mollâ İlyâs Fakîh, Fâtih'in ilk hocasıdır (*Amasya Târîhi,* III, 209).

16) "Mollâ Gûrânî" denen şeyhulislâm (1480-88) Şemseddîn Aḥmed Efendi (1408?-1488=80?), şehzâdeliğindeki son baş-muallimdir ve en ünlü hocasıdır. Cenâzesinde II. Bâyezîd bulunmuştur. Bk. *Gûrânî-zâdeler.* Fâtih'in hükümdarlığında -o zaman henüz resmen hâce-i sultânî makaamı ihdâs edilmemekle berâber-hâce-i sultânî sayılmıştır.

17) Sinân Paşa (1437-1486), yukarıda anılan Hızır Çelebî'nin oğludur. 1470'de vezîr, bir ara vezîr-i âzam oldu. Ünlü edîb'dir. Bir ara Fâtih'e edebîyât okuttu. Bk. *Nasreddîn Hoca-zâdeler.*

18) İbnü Temcîd (ölm. 1451), ilk hocalarındandır. 3 dilde şâir ve müelliftir.

19) Mollâ Sirâceddîn Mehmed Paşa (ölm. 1482) b. 'Ömer Ḥalebî, şehzâdeliğinde hocalarındandır. Nişâncı olmuştur (1477-1480?).

20) Mollâ *Husrev,* ünlü hocalarındandır. Son Manisa'ya gidişinde berâberinde bulunmuş, 1461-80'de şeyhulislâm olmuştur. Bursa'da medfûndur.

21) Çelebî-zâde 'Abdülkaadir Ḥamîdî Efendi (ölm. Kütahya 1501), II. Bâyezîd'e de hoca oldu. Bk. *Kınalı-zâdeler.*

22) Mollâ Ayas (ölm. 1470b), mühtedîdir. Önce Enderûn'u, sonra medreseyi bitirip Hızır Çelebî'den me'zûn olmuştur. Şehzâde hocalığına getirilmiştir. Mutasavvıf ve müellifdir.

23) Hasan Çelebî (ölm. 1486) b. 'Abdüssamed, Samsun doğumlu, Mollâ Husrev'den me'zûn, sahn müderrisi, İstanbul kadısı, hattât, müellifdir. Oğlu Muhyiddîn Mehmed Ef. (ölm. 1513), Şeyhulislâm (1495-6) 'Alâeddîn 'Arebî'den me'zûn, sahn müderrisi, Edirne kadısı, müellifdir. Bunun oğlu Mollâ Ahmed Efendi, bunun oğlu Mahmûd Efendi (ölm. 2.1576)'dir ki, Haleb, Şâm, Mekke kadısı ve Sokollu-zâde Mustafa Paşa'yı teftîşe me'mûr Budin müfettişi olmuştur. Bunun oğlu müderris Kaasim Efendi 4.1596'da tâûndan öldü.

24) Hatîb-zâde Muhyiddîn Mehmed Efendi (ölm. 1496) b. Hatîb-zâde Tâceddîn İbr. Ef. (dîğer oğlunun adı da Tâceddîn İbr. Ef.2'dir): İbr. Ef. (ölm. 1460), Mollâ Yegân'dan me'zûn, İznik müderrisidir. Muhyiddîn Ef. ise Hızır Bey'den me'zûn sahn müderrisi, müelliftir. Oğlu Mehmed Efendi'dir (ölm. 1534a). İbr. Ef. 2 (1460?-1515), ağabeyi Muhyiddîn Ef.'den me'zûndur.

25) Mollâ Hayreddîn (ölm. 1475), Fâtih'in ilk hocalarındandır. Şâh İsmâîl'in dedesi Şeyh Cüneyd Safevî'nin de hocasıdır. Unkapanı'nda yaptırdığı Üç Mihrâblı Câmî'de, ayni yıl ölen gelini ile berâber medfûndur, yanında medresesi ve mektebi, İstanbul'da Süleymâniye'de başka bir câmii ve Hırka-i Şerîf'de mescidi, Edirne'de mescidi ve emlâki vardır (*Pş. Livâsı,* 326, no. 143).

26) Hoca-zâde Muslihıddîn Mustafa Ef. (ölm. Bursa 1488) b.Yûsuf (tâcir) b. Sâlih, Hızır Bey'den me'zûn, sn. Hızır Bey'in mu'îdi (doçenti), Bursa'da müd. (1447), İstanbul'da müd. (1453), ayni yıl hâce-i sultânî, Edirne kadısı (1466), Mollâ Husrev yerine İstanbul'un 3. kadısı (1467), kazasker olmuştur.

27) Efdal-zâde Mollâ Hamîdeddîn Ef. (1403?-2.1503=80?) b. Efdaleddîn Hüs. Ef., Mollâ Yegân'dan me'zûn, Manisa müftîsi, müd., sahn müderrisi, Edirne kadısı, İstanbul kadısı, nihâyet şeyhulislâm (4.1496-2.1503=6,10) oldu. Fâtih'de (Ist.) mescid ve medrese yaptırdı. Eyüb'de medfûn'dur. Oğlu Salâhaddîn Mûsâ Ef. (ölm. Ist. 1519), sahn müderrisliğinden emekli ol. yangında öldü.

28) Bursalı Ahmed Paşa (ölm. 1497), XV. asrın en büyük Osmanlı şâiri, Fuzûlî ve Bâkî'yi kadar gelen Osmanlı şâirlerinin en büyüğüdür. Babası kazasker Veliyyeddîn Ef. (ölm. Edirne 1432; Edirne'de kale içinde mescid, çeşme, mahallesi var ki şimdi adı maalesef Midhat Paşa mahallesi ol. değiştirilmiştir) b. İlyâs Hüs.'dir. Edirne'de mahalle, câmî, Bursa'da Murâdiye'de medrese yaptırmış ve buradaki türbesinde gömülmüştür. Kazasker, sn. vezîr olup bu sıfatla Istanbul'un Fethi'ne katılmıştır. Zevcesi Tûtî Kadın'dan olan kızı 8 yaşında ölmüştür.

29) "Mollâ Zeyrek" denen Meh. Ef. (ölm. Bursa 1474), Fâtih'in ilk hocalarındandır. Hacı Bayrâm halîfesi, müderristir. Bursa'da câmii ve türbesi vardır. Bursa müftîsi olarak öldü. Müellifdir. İstanbul'da da ünlü mahallesi ve mescidi mevcuddur. Oğlu Zeyrek-zâde Rükneddîn Ahmed Ef. (1470?-1532/3=63?), müderris, Amasya müftîsi, Edirne kadısı, Istanbul kadısı (1511), Anadolu (1514) ve Rûmeli (1515) kazaskeri, Mısır'a sefîr (1515-6), 1518'de emekli olup Edirne'ye çekildi. Edirne'de medfûndur, bu şehirde mescid ve mektep yaptırdı (*Pş. Livâsı,* 52, n.). Mollâ Zeyrek'in dîğer oğlu müd. Paşa Çel., Ist.'dan Edirne'ye gidip orada öldü. Gene Mollâ Zeyrek'in bir oğlu olan

Meḥ. Çel. (ölm. 1519) Kütahya kadılığından emekli ol. Bursa'da öldü. Kazasker Rükneddîn (Şemseddîn) Aḥmed Ef., Kaanûnî Sul. Süleymân'ın hocası olmuş, Mekke'de haccda ölmüştür.

30) Yorgios Amirutzes (ölm. Ist. 1475): Trabzonlu'dur. Fâtih'in Yunanca hocasıdır. Hıristiyan ol. öldü. Fakat 2 oğlu babalarının tasvîbiyle ihtidâ etti, Mehmed ve İskender Beyler'dir ki ilki, *İncîl*'i Arabca'ya terceme etmiştir.

31) Giovanni Mario Angielello (Vicenza 1451-1525=74): Ünlü İtalyan târihçi ve müellifti. 9 yıl (1470-79) Fâtih'e ve 3 yıl Şeh. Mustafa'ya İtalyanca, Latince ve Avrupa târîhi öğretti.

32) Ciriaco Anconitano (Ancona'lı C.) (Ancona 1391-Cremona 1455=64): Fâtih'in klasik târih, coğrafya, arkeloloji, Latince ve İtalyanca hocası.

Fâtih'in Zevceleri

=1. Gül-bahâr Hâtûn b. 'Abd. (Arnavud) (1434?-1492=58?): Vâlide-sultân: 3.5.1481-1492=11. İkinci Bâyezîd ile Gevher-hân Sultân annesi. İzd. Manisa 1446, izd. müd. 35 yıl. Med. Fâtih C., Gül-bahâr Vâlide-Sultân T. Edirne'de mahalle, câmi (1451), Tokat'ta câmî (1485), Amasya, Tokat, Lâdik, Bozöyük'te emlâk evkaaf, hayrât (*Pş. Livâsı*, 357, 379, n.59).

=2. Gül-şâh Hâtûn (1433?-1487=54?) b. *Karamânoğlu* İbr. Bey: Şeh. Mustafa annesi. İzd. Manisa 1451 başı, izd.müd. 30 yıl. Med. Bursa, Murâdiye, Gülşâh Hâtûn T. Oğlunun ölümü üzerine 1475'de Konya'dan Bursa'ya yerleşti. Edirne'de mahalle, mescid (6.1451), çeşme, Dimetoka'da hayrât (*Pş. Livâsı*, 319-21, no.136).

=3. Sitti Mükrime ("Mükerreme"den daha doğrudur) Hâtûn (1453?-Edirne 9.1486=51?) b. *Dulkadıroğlu* Sül. Bey: çocuksuz. İzd. Edirne, 15.12.1449 (düğün bu târihten 3 ay önce 15.9'da başladı), izd. müd. 32 yıl. Muhtemelen Fâtih'in ilk zevcesi. Mükrime Hâtûn'un kızkardeşi ile Mısır Memlûk sultânı Çakmak evli, binâenaleyh Fâtih'le Sultân Çakmak bacanak idiler. Düğün yabancı hükümdar ve prenslerin iştirâkiyle oldu, Fâtih, zevesini alıp Manisa'ya gitti. Fâtih'in babasının dayısının kızı olmaktadır. *Topk. Sar. Arşivi*, D 5270, 5685, E 7543. Med. Edirne'deki câmii. İznik'de mensûb olduğu Eşrefoğlu adına câmî (1485), Osmanlı topçusu için mühim bir iâne (1478), Edirne'de saray, mahalle, Hâtûniye veyâ Sitti-Sultân Câmii (1482) (*Pş. Livâsı*, 318-9, no.135; *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, 108 v.d.).

=4. H̲adîce Hâtûn (1436?-1480'den sn.) b. *Zağanos* Meḥ. Pş. (ölm. Balıkesir, 1469'dan sn.) (Fâtih'in vezîri ve lalası): İzd. 1451, tal. 1453 sonu = 3 yıl. 12.7.1480'de Bursa'da hayatta (*Bursa Şer'iyye Sicilli*, A 3/3, v.33b). =2. Sd. 'Adnî *Maḥmûd Pş.*

=5. Fülâne Hâtûn b. *Karamânoğlu* Meḥ. Bey b. İbr. Bey, izd. 1471, izd. müd. 10 yıl (Âşıkpaşa-zâde, 220/36). Bu izdivâcın mümkin olabilmesi için, no.2'deki zevcesini boşamış olması gerekir, zîrâ Gül-şâh'ın birâder-zâdesidir.

=6. Çiçek Hâtûn (1443?-Kaahire 5.1498=55?): Anadolu Türkmen beylerinden birinin kızı olabilir. Kardeşi 'Alî Bey'dir. Bir rivâyete göre Çiçek Hâtûn, Fransa kralının

kızkardeşidir, 1453'de Bizans imparatoru ile evlenmek için Istanbul'da bulunduğu zaman Fâtih'in eline geçmiştir. Bursa'da hayrât ve evkaafı vardır. İzd. 1458?, izd. müd. 23? yıl. 17 yıl Osmanlı ülkesi dışında menfâda, Mısır'da yaşadı. Kaahire'de tâûn'dan ölüp oraya gömüldü. Sultân Cem'in annesidir. Oğlu ile hacca da gitti.

=7. Elen Hâtun (4.1442-1470=28) b. Dimitrios *Paleologos* (ölm. Edirne 1470) (Mora despotu, bk. *Bizans*): İzd. 12. 1458, izd. müd. 12, yş. 14, 8 - 28, zevcinden 10, 1 kç. Bu prensesin daha önce Napoli kraliyet hânedânına gelin gitmesi teşebbüsü için bk. Zakythinos, *Le Despotat Grec de Morée*, Paris 1932, s. 260, 278; Miller, 452. Annesi Zoe Asan'dır (Bulgar prensesi, ölm. 1470). Prens Dimitrios, 30.5.1460'da Mistra'yı üzerine gelen Fâtih'e bırakıp Edirne'ye geldi. Kardeşi Thomas (1405-Roma 12.5.1465=60) (=Katherina, ölm. 1462), eşi ve çocukları ile 28.7.1460'da Mora'dan Korfu'ya kaçtı. Oğullarından Andreas 1502'de öldü ve Manuel, ihtidâ ederek 1490'a doğru Istanbul'da öldü. İki kızından Zoe, 1.6.1472'de Moskova'da Moskova büyükprensi ile evlendi.

=8. Anna Hâtûn: İzd. 1461. Trabzon imparatoru David *Komnios* ile imparatoriçe İrini Kantakuzinos'un kızı (Fallmerayer, 268). Tesalyalı Saganos'tan dul iken Fâtih'le evlendi ki, pâdişâhlar aslâ dulla evlenmedikleri için bir istisnâdır ve belki bu ilk izdivâcı sûrî kalmış, zifâf olmamıştır. Fâtih bir müddet sonra Anna'yı boşadı. Anna, 3. def'a, Evrenos-zâdeler'den biri ile evlendi ve bu izdivâcında ihtidâ etti (Babinger, 262: Fâtih boşayıp Zağanos Mehmed Paşa ile evlendirdi, o ölünce Sinân Bey b. Elvân Çelebî ile evlendi diyor).

=9. Alexias Hâtûn: İzd. 11.1463. İmparator David *Komnios*'un kardeşi Alexios'dan dul iken Fâtih'le evlendi. Kendisi de doğuştan Komninos prensesi ve çağının en güzel kadını idi.

=10. Fülâne Hâtûn b. Dorino I Gatteluzio b. Palamati Gatteluzio: İzd. Edirne 1454 (Kritovulos, 103, 107, 127, 162; Âşıkpaşa-zâde, 144-5). Ağabeyinin yerine 1452'de Enez, Semedirek, İmroz beyi olan Dorino (ölm. 30.6.1455), Cenevizli olup Paleologoslar'la akrabâdır. Enez'i Fâtih'e bırakınca Nakşa (Naxos) adasına gidip yerleşti, Duka II. Giacomo'nun kızı ve kendi kuzini Elisabeth Crispo ile evlendi. Dorino, Ceneviz yoluyla Nakşa'ya kaçmadan, kızının Fâtih'le düğününde bulundu. Niccolo Gattelusio (veyâ Gatteluzio) ise, son Midilli beyidir. 1462'de Midilli'nin fethinde Fâtih kendisini kabûl etti, sonra ihânet edince îdâm ettirdi. Dorino Gatteluzio'nun ağabeyinin oğludur. Önce Doria'nın oğlu olan kuzeni Dominico ile müştereken Midilli beyi oldu, sonra onu öldürterek tek başına kaldı. 1436'ya doğru İmroz ve Semendirek de Gattelizio'lara geçti. Gattelizio'lar ekseriyâ Cenevizli Doria (aslında ilk şekli: D'Oria) âilesi ile evlenmişlerdir. İlk Enez beyi (1384-1409) Osmanlı'ya tâbî Niccolo Gatteluzio, Peretta Doria ile evlendi, kızları Marietta'dır. 1353'de Bizans imparatoru VI. İoannis'in kızkardeşi Maria Palaiologina, Cenevizli Francesco Gattelusio ile evlenirken, cihâzı olarak, Midilli adasını, zevcine verdi ki, Ceneviz Cumhûriyeti'nin Bizans'a baskısı netîcesidir. Bu sûretle bu Cenevizli âilenin bir dalı Midilli'ye, bir dalı da Enez'e yerleşti. Midilli dukası (1373-1415) Francesco II, küçük oğlu Palemede'yi Enez beyi yaptı (1430, ölm.

7.1455). 1409-1430 arasındaki ilk Enez beyinin adı bilinmiyor. Paledeme'nin by. oğlu Giorgio 1448'de öldüğü için, kç. oğlu Dorino, Midilli beyi oldu. Fâtih, Midilli sarayında 3 gün kaldı, Murâd Bey'i sancak beyi yaptı ve ayni günlerde Yûnus Bey, Taşoz ve Limni adalarını fethetti.

Şehzâde Sultân Mustafa Hân (1451 1474)

Fâtih'in İkinci Bâyezîd'den sonraki ortanca oğludur. Edirne 1451 sonları - Bor 25.12.1474=23, 0. Med. Bursa, Murâdiye, Eski Mustafa (Şehzâde Muṣṭafây-i 'Atîq) Türbesi. 2. velîahd ol. doğdu ve öldü. 1457 sonunda Edirne'de ağabeyi Bâyezîd ile sünnet edildi. Lalaları -sonradan Sd. Gedik Ahmed Pş. olan- Ahmed Bey ve 1473'de İsm. Bey (*Top. Sar.*, E. 6.457), defterdâr 'Alî Çel. b. Umur Pş. b. Timurtaş Pş., 3 yıl müddetle İtalyanca Hocası Gian Mario Angielello'dur. 1452'de ismen ve 1457'de asâleten Saruhân (Manisa), 1466-25.12.1474'de de Konya sancak beyi ve beylerbeyisi oldu. 30.9.1473'ten ît. eyâletin merkezi olarak Karaman yerine Konya'yı kabûl edip oraya yerleşti. Annesi Karamânoğlu olduğu için, ülkenin Osmanlı yönetimine alışmasını sağladı. Âlim ve büyük kumandandı. Dîvân sâhibi şâirdir. Ḫâce Selmân'ın *Cemşîd-ü Ḫurşîd* mesnevî'sini nazmen Farsca'dan Türkce'ye çevirdi. 60.000 kişilik ordusu ile Akkoyunlu Yûsufca Mîrzâ'nın 50.000 kişilik ordusunu imhâ ve Mîrzâ'yı esîr edip İstanbul'a sevk etti (Yalvaç yakınlarında Kıreli meydan muhârebesi, Kemâlpaşa-zâde, VII, v. 177-8). Otlukbeli'nde (11.8.1473) 24 sancak askerle sol cenâh (Anadolu) kolordusuna kumanda etti (ağabeyi Ulu Şehzâde Bâyezîd, 40 sancak Rûmeli kolordusu ile sağ cenâh kumandanı idi). Hastalığı 6 ay sürdü. Böyle bir şehzâdesinin ölümü, Fâtih'i çok sarstı. 2 kız bıraktı:

. ḪÂNÎ SULTAN: İstanbul, Edirne, Kırklareli'nde emlâki için bk. *Pş. Livâsı*, 379, 80, no. 231.

.. FERAḤ-ŞÂD SULTÂN (1467?-?): Med. Bursa, Şîrîn Hâtûn T. =Ulu Şehzâde Dâmâd Sulṭân 'Abdullâh Hân b. Bâyezîd II (1465?-12.1483=18?), amca oğlu, izd. 1480, izd. müd. 3 yıl. Çocukları için bk. 'Abdullâh b. Bâyezîd II.

Gevher-hân Sultân

Fâtih'in tek kızıdır. II. Bâyezîd ile ayni annedendir. Med. Istanbul, annesi Gülbahâr Vâlide-Sultân T. =Dâmâd Uğurlu Meḥmed Mîrzâ/Paşa (ölm. 1477), İran imparatoru Akkoyunlu Sultân Uzun Hasan Bey'in by. oğlu. 1474'de Osmanlı'nın Sivas beylerbeyisi olup babasından 2 ay önce Erzincan'da Akkoyunlular'ca katledildi. İzd. 1474, izd. müd. 3 yıl. Gevher-ḫân Sultân, zevci ile Sivas'ta 3 yıl kaldı, zevcinin ölümü üzerine çocukları ile İstanbul'a döndü. Uğurlu Meḥ. Mîrzâ'nın anne bir 2 erkek kardeşi daha vardı (Barbaro, *Lettere*, 63). Bk. *Akkoyunlular*. Mîrzâ'nın Gevher-hân Sultân'dan önceki zevcesinden oğulları Kaasim ve Yûsuf Mîrzâlar olup ikincisinin oğulları Muḥ. ve Elwend(ölm. Âmid 1504) Mîrzâlar'dır. Uğurlu Mehmed, Otlukbeli'nden 38 gün önce (4.7.1473), 30.000 süvârîsi ile Vezîr Ḫâṣṣ Murâd Paşa idâresindeki 13.000 Osmanlı sipâhîsinin oluşturduğu Osmanlı öncüsünü yendi, Murâd Paşa öldü. Otlukbeli'nden az

sonra babası Uzun Hasan'la bozuştu, Fâtih'e sığınıp dâmâdı oldu. Babasının Isfahân vâlîsi idi. Bu izdivâcdan:

Sultân-zâde Mahmûd Bey (Mîrzâ) (1475-1491=16) (1477'de hacca gitti); *Sultân-zâde Hüseyn Bey; Sultân-zâde Dâmâd Sultân Ahmed Bey Göde (=Gûdek) (Mîrzâ)* (Sivas 1476-Tebrîz 1498=22): İran imparatoru (1497-1498) oldu ve katledildi (saltanatı Müneccimbaşı'na göre (III, 165) 6 ay, Âşıkpaşa-zâde'ye göre (232) 2 aydır; mürşîdi İstanbullu Şeyh Noktacıoğlu'nu sadrâzam yapmıştı) = 'Ayn-i Şâh Sultân b. Bâyezîd II, dayı kızı (aş.bk.), izd. 1490, izd. müd. 8 yıl (bu izdivâcdan: Sultân-zâde Zeynel Mîrzâ Bey, Akkoyunlular'ın Elbistân dalının atasıdır ki XIX. asır sadrâzamlarından Yûsuf Kâmil Paşa, bu daldan iner). Gevher-hân Sultân'ın 4. oğlu: *Sultân-zâde Mehmed Çelebî (Bey/Mîrzâ).*

Şehzâde Sultân Gıyâseddîn Cem Hân (1459 - 1495)

Fâtih'in 3 oğlunun küçüğüdür. Edirne Sarayı 23.12.1459, saat 6.24-Napoli 25.2.1495=35, 2, 3. 3. velîahd ol. doğdu, 25.12.1474'de 2. velîahd oldu. Bursa'da 23 gün saltanat sürdü (28.5.1481-20.6.1481). Med. Bursa, Murâdiye, ağabeyi Şehzâde Eski Mustafa Türbesi ki "Sultân Cem Türbesi" de denmektedir. Ölüm hastalığı 9 gün sürdü. Ölümünde ve defninde İslâm âleminde iki def'a gaaib cenâze namâzı kılındı. 8.1499'da cenâze merâsimi yapılıp cenâze Türkiye'ye gelinceye kadar Napoli kraliyet sarayı bahçesinde kaldı. Hacc eden tek erkek Osmânoğlu'dur, ikişer def'a Mekke ve Medîne'ye gitti. Mahlası Cem'dir. Türkce ve Farsca iki dîvânı, Türkce'sinde 400'e yakın gazel vardır. Ayrıca *Cemşîd-i Hurşîd* mesnevî'sinin babasına ithâf etti. Türkce dîvânından seçmeler: C. Baysun, Ist. 1946. Yûnus Emre Özulu, *Sultân Cem'in Türkce Dîvânı*, türkoloji me'zûniyet tezi, 1960, T 533, 38 s., Halîl Ersoylu nş., 3 c., *1001 Temel Eser.* Francesco Berlinghieri, *Liber Geographia* adlı Latince coğrafya kitâbını, Fransa'da iken Sul. Cem adına te'lîf etti. Kendisine başka Batı dillerinde eserler de sunuldu. Arabca, Farsca, Çağatay Türkçesi, Latince, İtalyanca, Yûnanca, Fransızca biliyordu. *Wâkı'ât*'ta bir Batı dilini hem okuyup, hem konuştuğu kaydı varsa da, hangi dil olduğu belirtilmiyor. Ahşâsı, Napoli'de Kral Ferrante I (1458-1494) sarayı bahçesine gömülmüştür.

2.1463'de okumaya başladı *(Gurbet-nâme*, 213). 7.1472'de sünnet edildi. Edebîyât hocası Mevlânâ Türâbî Şu'ayb'dır (şâir, 1429-1521=92). İtalyan ve Rum hocalardan da okudu. Lalaları: Aştınoğlu Yâ'qûb Bey (ölm. 1483'den sn.), sonra Ahmed Bey (Sd. Gedik Ahmed Paşa) (1474-77'de) (îdâmı Edirne, 18.11.1482) (bk. *İshâk Paşa-zâdeler*), bir ara Sd. Rûm Mehmed Paşa (b.bk.) ve Vezîr Ayas Paşa (Edirne ve Dimetoka'da emlâki: *Pş. Livâsı*, 403-4, no.244) (oğulları: Meh. Çel. ve 'Alî Çel.). Aştınoğlu'nun müteaddid hayrât ve vakıfları vardır. Yeğenleri Şehzâde Abdullâh ve Şehzâde Şehenşâh ile sünnetleri: Karamânî Meh. Pş., 357/10-1.

İsfendiyâr (Kastamonu) sancak beyi 15.1.1469-25.12.1474=5, 11, 11 (*Gurbet-nâme*, 213), Karamân beylerbeyisi (ağabeyi Şehzâde Mustafa yerine) 25.12.1474-3.5.1481=6,4,9. Bir ara Saruhân (Manisa) sancak beyi de oldu. Otlukbeli seferi

başlayınca (3.1473) Edirne'de Rûmeli muhâfızı ol. bırakıldı. 1480 Rodos seferinde harekâta adaya geçmeksizin katıldı, sonra Suriye sınırına gidip Memlûkler'e karşı nümâyişte bulundu. Cem'in annesi, eşi, 2 kızı ve mallarının Istanbul'a gönderilmesi hakkında II. Bâyezîd'in isteğinin reddi üzerine Memlûk (Mısır) devleti ile harb çıktı. Tâbûtu, Giacomo Pigmatelli kumandasında Napoli donanmasında Napoli-Avlonya yoluyle getirildi. Avlonya'da Donanmay-ı Hümâyûn cenâzeyi top ateşiyle selâmladı, teslîm aldı. Mudanya'ya kadar gemiyle getirilip buradan karadan Bursa'ya götürüldü.

Sultân Cem'in annesi ve eşi ile Kaahire'den Mekke'ye hareketi 20.12.1481, Kaahire'ye avdet 11.2.1482, Kaahire'den hareket 26.3.1482, Ḥaleb 6.5.1482, Ḥaleb'den çıkış 19.5.1482, Konya muhâsarası 29.5-6.6.1482, Ankara 18.6.1482, Akşehir-Aksaray-Ereğli yoluyle Taşeli 18.6.1482.

Annesi, zevcesi, kızları Kaahire'de kalıp kendisi 30 Türk maiyyetle Rodos'a gitti. Rodos şehrinde 33 gün kaldı (29.7-1.9.1482). Gemiyle hareketle İstanköy-Siracusa-Messina-Villefranche (16.10.) yoluyle Nice'e vardı ve Fransa'da 17.10.1482'den 10.11.1488'e kadar 6, 0, 24 müddetle 50 Türk maiyyeti ve 300 Saint Jean muhâfızı ile oturdu. 12.2.1489'da Toulon'dan gemiyle hareket etti. İtalya'da ikaameti 13.3.1489-25.2.1495=5,11,13 olup son 28 günü Napoli'de, gerisi Roma'dadır.- Kaahire'ye 300 maiyyetiyle 26.9.1481'de gelmişti. II. Bâyezîd'e karşı Yenişehir (Bursa) meydan muhârebesini kaybı 20.6.1481'dir. Silifke'den gemiye binip Türkiye'den nihâî ayrılışı 17.7.1482'dir.

Sultân Cem, Vatikan'da 14.3.1489'da Papa (1484-92) VIII. Innocentius'la ilk görüşmesini yapdı ve sonra müteaddid def'alar görüştü. 8.1492'den îtibâren yeni papa (1492-1503) VI. Alessandro Roderic Borgia ile devamlı görüştü. Fransa kralı VIII. Charles (1483-1498) ile önce Vatikan'da ikaamet ettiği San Angelo sarayında, sonra Roma'da San Marco sarayında ve daha sonra müteaddid def'alar görüşdü.

Sultân Cem, 14.5.1482'de Adana'da Karamânoğlu (1469-83) sultân-zâde Kaasim Bey (ölm. 1483) ile buluştu. Kaahire'de Sultân (1468-96) Kayıtbay (ölm. 1496) tarafından kabûl edildi (26.9.1481). 1.7.1481'de Adana veyâ Tarsus'da Ramazânoğlu (1480-1510) Halîl Bey'le görüştü. 29.7.1482'de Rodos'da grand maître Pierre d'Aubusson'la konuştu. 21.2.1483'de Nice'den geçici ol. ayrıldı, Savoie taht şehri Chambéry'ye,oradan Rumilly'ye (21.2.1483),buradan hareketle (20.7.1483) Dauphiné'ye geldi, burada 20 Türk maiyyetiyle Le Pouet şatosunda kaldı. Sn. Rochechimard şatosuna geldi (11.1483), sonra Sassenage şatosunda, Bourganeuf'de (10.1484), Lastic şatosunda, Monteil-le-Vicomte şatosunda, Morterolles şatosunda, Boislamy'de, tekrar Bourganeuf'de (burada 5.1486-5.1488 arasında 2 yıl), Grosse Tour şatosunda (sonradan Tour de Zizim = Cem Kulesi denmiştir) 5 ay (5.1488-11.10.1488), 48 gün Lyon'da (18.10-5.12.1488), Marsilya'da, 5 gün Toulon'da (7-12.2.1489) oturdu. Gemiyle Toulon-Elba-Nice-Civita Vecchia-Ostia-Roma'ya gitti. Uzun İtalya ikaametinden sonra Roma'dan 28.1.1495'de hareketle 22.2.1495'de hasta bir hâlde Napoli'de Capua sarayına vardı. II. Bâyezîd'den rüşvet alan Papa Borgia tarafından te'sîrini bir müddet sonra gösteren bir zehirle zehirlenerek Fransa Kralı'na teslîm edildiği, muhakkak gibidir.

ŞEHZÂDE OĞUZ-HÂN (Kastamonu 1474?-Istanbul, 17.2.1483=9?): Sultân Cem oğlu. 7 yaşında kd. Ist.'da Fâtih tar. büyütüldü, 1480'de dedesi tar. sünnet ettirildi. Amcası II. Bâyezîd tar. boğduruldu.

ŞEHZÂDE MURÂD (Konya 1475?-Rodos, 27.12.1522=47?): Sultân Cem oğlu. Kaahire'de yaşadı, 1490'dan sonra Rodos'a gitti. 6.1490'da Kaahire'de Sul. Kayıtbay'ın oğlu ile berâber sünnet edildi. Rodos'un Kaanûnî Sul. Süleymân tar. fethinde oğlu ŞEHZÂDE CEM'le berâber boğduruldu. Şehzâde Murâd'ın kızları FÜLÂNE SULTÂN ve FÜLÂNE SULTÂN, anneleri ile berâber, 1523 ocağında Istanbul'a gönderildi.

ŞEHZÂDE 'ABDULLÂH (Kastamonu 1473?-Bursa 1481 = 8?): Sultân Cem'in muhtemelen by. oğlu. Med. Bursa, Orhân Gaazî T.

'AYŞE SULTÂN: Sul. Cem'in çocukken ölen kızı.

GEWHER-MELİK SULTÂN (Kastamonu 1473?-Istanbul, 1505'den sn.): Sultân Cem kızı. =1. Dâmâd Sultân Nâsırüddîn Muh. b. Kayıtbay, *Memlûk* (Mısır) sultânı 1496-1498, ölm. 1498, izd. Kaahire, 1495, izd. müd. 3 yıl. =2. Dâmâd Mehmed Bey (ölm. 1552'den sn.), Yanya sancak beyi, Anadolu beylerbeyisi Sinân Paşa (şehâdeti 1512) oğlu, nişân Ist. 1503, nikâh 20.5.1504 (*Pş. Livâsı*, 474, no. 28). Bu 2. izdivâcdan: *Fülâne Hanım-Sultân* (doğ. 1505 veyâ daha sn.). Bu Hanım-Sultân'ın kızı Fülâne Hâtûn'un Edirne'de emlâki olup 1568'de hayatta idi (*Pş. Livâsı*, 327, no.144).

XI

BÂYEZÎD II

(1450 1512) (1481 1512)

11) BÂYEZÎD II, Velî, Sofu, Gaazî, "'Adlî" (Dimetoka Sarayı, 10.1450-Çekmece, 26.5.1512=61,6) (saltanatı: 3.5.1481-24.4.1512=30,11,22): Asıl adı (Yıldırım Bâyezîd) olup saltanatında bu şekilde kullanılmışsa da, ölümünden sonra, I. Bâyezîd ile karıştırmamak için (Yıldırım) kelimesi tamâmen terkedilmişdir. Velîahd 3.2.1451-3.5.1481=30,2,28. Cülûsunda yaşı: 30,7. Med. Istanbul, Bâyezîd Câmii yanındaki türbesi. Babinger doğumu için 1.1448 târîhini uygun görür. Tahttan ferâgatinden 32 gün sn. öldü. İhtiyâr olup rûhî çöküntü içinde ve hasta ol. Dimetoka Sarayı'nda oturmak üzere yola çıkmıştı. Hattât, bestekâr, babası Fâtih'ten sonra Osmânoğulları'nın en âlimi, müzehhib, yay îmâlcisi, okçudur. Yaptığı tezhîbler ve yaylar Topkapı Sarayı'nda mevcuddur. Bir çok peşrev ve sâz semâîsi'nin notası da elimizdedir. 'Adlî ('Adnî değil!) mahlası ile dîvânı (Farsca şiirleri de var): Ist. 1308 H., 108 s., Matba'a-i 'Osmâniye (150'ye yakın gazel vs.); Güzîn Şentürk, *'Adlî Dîvânı*, Türkoloji me'zûniyet tezi, T 372, 1951, 131 s.; Sâniye Önal, *II. Bâyezîd Dîvânı*, Türkoloji me'zûniyet tezi, T 390, 1951, 217 s.- II. Bâyezîd, Uygur yazısını da biliyordu. Bursa'da II. Murâd, Istanbul'da Fâtih, II. Bâyezîd, Yavuz, türbelerinde yalnız başlarına yatarlar; dîğer bütün pâdişâh türbelerinde, başka Hânedân üyeleri de medfûndur. Kardeşi Şehzâde Mustafa ile berâber sünneti Edirne 12.1457'de yapıldı. 21 mayıs'ta Amasya'dan Ist.'a gelip cülûs etti; bu 18 gün içinde Ist.'da bulunan oğlu Şehzâde Korkut, saltanat nâibi oldu. Nakıybüleşrâf tar. kılıç kuşatıldı. Yabancı hükümdarların da bulunduğu sünnet düğünü 1 ay sürdü.

Amasya sancak beyi 1457-1481=24 yıl. 1470'e doğru bir ara ilâveten Trabzon sancak beyi. 1. sefer-i hümâyûn Morava (1483 bahâr-11.1483); 2. sefer-i hümâyûn Boğdan (Besarabya) (hareket 1.5.1484); 3. sefer-i hümâyûn Mora (1499 yazı) (İnebahtı fethi); Manastır, Üsküb, Edirne'de kışlayıp 4. sefer-i hümâyûn Mora (Modon'un fethi 5.4.1500). Osmanlı ordusunun Varşova'ya girmesi (By. Balı Paşa) 1498. II. Bâyezîd'in Konya'ya gelmesi 1482, Gümülcine-Edirne seyâhati 1490 (Ist. -Edirne-İpsala-Gümülcine-Edirne-Ist.), Ist.-Sofya-Manastır-Tepedelen-Ist. seyâhati 10.3.1492-6.1492.1500'de Mısır sultânı olan Cânbulat, 1491'de elçi ol. gelip II. Bâyezîd ile görüştü. By. Zelzele'den sn. sarayı tâmîr edilinceye kd. Dimetoka'daki sarayda oturdu.

Süd annesi: Âsûde Hâtûn (Ist.'da Fâtih'de Âşıkpaşa'da türbesi var). Hocası: Muhyiddîn Meh. Ef. (ölm. 1496) b. İbr. b. Hasenek Nîksârî (müderris, müellif). Lalası: Vaqqâs Sinân Bey (ölm. 1512), 1479'da Torul'u fethetti, 1495'de Sul. Cem ölünceye kd. onunla kaldı. Lalası: Murâd Bey (Hâss Murâd Paşa olabilir) (*Bell.*, no.53, s.52). Lalası: Sd. *Çandarlı-zâde* II. İbr. Pş., 1474-79'da lala. Hocası: *Kınalı-zâde* 'Abdülkaadir Hamîdî Ef. Hocası: Muhyiddîn Ef. (ölm. 1495), Edirne kadısı iken Şeh. Bâyezîd'e muallim oldu, yukarıdaki Muhyiddîn Meh. Ef.'den başkadır. Hocası: Balıkesirli Mu'arrif-zâde Efendi. Hocası: Hatîb Amasyalı Kaasim Ef. (ölm. 1490) b. Yâ'qûb. Hocası: Seyyid 'Abd. Ef. (oğlu Seyyid Mahmûd Ef. (ölm. 1536) Osmanlı devletinin ilk resmî nakıybüleşrâfı (1494-1534b=40 yıl) olup istifâsında yerine Taşkentli Muharrem Ef. getirildi). Matematik hocası: Mîrim Mahmûd Çelebî (bk. *Kadı-zâde-i Rûmî-zâdeler*) (kazasker 1481, ölm. 1525). Hocası: İznikli Salâhaddîn Çel. (ölm. 1480'den önce). Hat hocası: *Şeyh Hamdullâh* Ef. (Amasya 1436-1519=83) b. Must. Buhârî (Sühreverdî şeyhi). Lalası: *Fenârî-zâde* Ah. Pş., 1479-81'de lala. Lalası (1466-70): vezîr Kemâl Pş. (ölm. 6.12.1470), *Kemâlpaşa-zâde*'nin (b.bk.) dedesi. 1481'e kd. son lalası: vezîr Ayas Pş. (katli 1483) (Enderûn me'zûnu, Manisa'da Fâtih'in maiyyetinde, beylerbeyi 1452, sn. vezîr). 1456-69'da lalası: Hızr Bey (sonradan Hayreddîn Hızır Pş., katli 1469). Lalası: Koca Meh. Pş. (oğlu Mahmûd Çel. = İsfendiyâroğlu Hadîce Hanım-Sultân). Lalası: İmrahor Göriceli İlyâs Bey (Fâtih'in dadısının dâmâdı, yk.bk.).

=1. Nigâr Hâtûn (1450?-Antalya, 3.1503=53?) b. 'Abd.: Şehzâde Korkut, Fatma Sul., Ayşe Sul. annesi. Med. Antalya Mevlevî-hânesi (S.F. Erten, *Antalya Vilâyeti Târîhi*, 97).

=2. Şîrîn Hâtûn b.'Abd.: Şehzâde 'Abdullâh ve 'Ayn-i Şâh Sul. annesi. İzd. 1464? 1483'de Bursa'ya yerleşti. Med. Bursa, Murâdiye, Şîrîn Hâtûn T. Trabzon'da mescid, şadırvân, Bursa'da mekteb, Midilli'de mekteb yaptırdı.

=3. Gülruh Hâtûn (ölm. 1520'den sn.) b. 'Abdülhayy: Şehzâde 'Alemşâh ve Kamer Sul. annesi. İzd. 1476?, izd.müd.36? yıl. Med. Bursa, Murâdiye, Gülruh Hâtûn T. 1502'de Manisa'dan Bursa'ya gelip bu şehre yerleşti. Hayrâtı (*Top. Sar. Arş.* D. 3.515): Akhisâr'da (Manisa) câmî ve imâret, Aydın'da mescid, Duraklı köyünde mescid, Gördes, Demirci, Nâzilli, Birgi, İnegöl ve Bursa'da han, hamam, kervansaray, çarşı, evkaaf vs.

=4. Bülbül Hâtûn (1452?-Bursa 1515 = 63?) b. 'Abd.: Şehzâde Ahmed, Şehzâde

Mahmûd, Gevher-mülûk Sul., Hundî Sul., Hadîce Sul., Şâh Sul. annesi. İzd. 1465?, izd. müd. 46? yıl. Med. Bursa, Murâdiye, Şehzâde Ahmed T. Amasya'da adını verdiği Hâtûniye mahallesinde câmî, imâret, mekteb (1509), Lâdik'te câmî, imâret, Bursa'da medrese, türbe.

=5. Hüsnî-Şâh Hâtûn (1454?-1513'den sn.) b. *Karamânoğlu* Nasûh Bey: Şehzâde Şehenşâh'ın ve bir Sultân'ın annesi. 1483-1511'de oğlu ile Konya'da oturdu, sn. Bursa'ya yerleşti. Med. Bursa, oğlunun yanı. Manisa'da Hâtûniye câmî ve medresesi (1490'da oğlu tarafından annesi adına yaptırıldı), Manisa'da Kurşunlu Han (1497), Tokat'ta câmî (1491) (Konyalı, *Konya Târîhi*, 466).

=6. Gülfem Hâtûn: *Top.Sar.Arş.*E 6.425.

=7. Gül-bahâr Hâtûn b.'Abdüssamed: II. Bâyezîd'in annesi de bu adı taşıyor. Tokat'ta câmî (1485), Amasya'da emlâk (*Pş. Livâsı*, 46, n.).

=8. Ferahşâd Hâtûn (1460?-1530?=70?) (asgarî doğum ve asgarî ölüm târihleri): Şeh. Mehmed ann. 1507'de Kefe'den (Kırım) gelip Ist.'a yerleşti. Edirne'de ve Silivri'de hayrât (*Pş. Livâsı*, 379, no.290).

=9. Fülâne Hâtûn b. Dâmâd Güveği Sinân Pş. (kapdân-ı deryâ) (bk. aşağıda 'Ayşe Sul. b. Bâyezîd II).

=10. Muhterem Hâtûn b. 'Abdülhayy: Med. Bursa.

=11. 'Ayşe Hâtûn (1453?-Trabzon 1505=52?) b. Dulkadıroğlu 'Alâüddevle Bozkurd Bey (ölm. 1515, bey 1479-1515=36): Yavuz Sul. Selîm ann. İzd. Amasya 1469?, izd. müd. 36? yıl. Halası, Fâtih'in zevcesidir. Trabzon'da oğlu ile yaşadı. Med. Trabzon, Hâtûniye (=Ayşe Hâtûn) Câmii'ndeki türbesi. Bu câmîden başka Trabzon'da medrese, imâret, Manisa'da tımarhâne, Ist.'da Bâyezid'de hamam yaptırdı.

II. Bâyezîd'in Oğulları

1) VELÎAHD-ŞEHZÂDE DÂMÂD SULTÂN 'ABDULLÂH HÂN (Amasya 1465?-Konya, 6.11.1483=18?): Velîahd 3.5.1481-6.11.1483=2,6,3. Sırasıyle Trabzon, Saruhân (Manisa) ve amcası Cem'in yerine Karamân sancak beyi ve beylerbeyisi (Karamân 28.6.1481). Med. Bursa, Murâdiye, amcası Şeh. Mustafa T. Sünnet düğünü 1471'de amcası Cem ve kardeşi Şehenşâh ile. Lalası: Karagöz Pş. (îdâmı 1489), dîğer lalası Sd. *Hâdim 'Alî Pş.*, hocası: şâir Necâtî Î'sâ Bey (doğ. Edirne - ölm. Ist. 17.3.1509, Vefâ'daki konağında; oğlu Hüs. Çel. ve dîğer 2 oğlu kendinden önce öldü; kızı='Abdü'l-'Azîz Çel. (ölm. 1544, Manisa kadısı, *Sekaaiq*, I, 407-8).

Fâtih, 1480'de oğlu Bâyezîd'in oğulları 'Abd., Ah., Korkut, Selîm, Şehenşâh, Mahmûd ve 'Alem-Şâh'ı, Sul. Cem'in oğlu Oğuz-hân'ı, Şeh. Must.'nın kızı Ferah-şâd'ı, Ist.'a getirtti. 'Abd. ile Ferah-şâd'ı evlendirdi ve çocuk şehzâdeleri sünnet ettirdi. 'Abd.'ı eşi Sultân ile Manisa'ya, Şehenşâh'ı Menteşe'ye, Ah.'i Çorum'a sancağa gönderdi. Selîm'i Amasya'da babası Bâyezîd'in yanına gönderdi. Dîğer şehzâdeleri Ist.'da yanında alıkoydu (Kemâlpaşa zâde, VII).

=Ferah-şâd Sul. b.Şeh. Sul. Must., amca kızı, izd. 1480, izd. müd. 3 (doğ. 1467?). Çocukları:

ŞEHZÂDE FÜLÂN (Manisa 1481 - Ist. 1489 = 8).

'AYN-Î ŞÂH SULTÂN (Manisa 1482?-?): Halasının adını taşıyor. Med. Bursa'da annesi Sultân'ın yanı. Bursa'da saray, mekteb (1519), Gelibolu'da vakıflar. =Dâmâd Ah. Bey.

ŞÂH-NİSÂ SULTÂN (Manisa 1484?-?): =1. Dâmâd Şeh.Meh.- Şâh b. Şeh. Şehenşâh, amca-zâdesi (1488?-16.12.1512=24?, aş.bk.), zevcinden 4 yş. kd. by. =2. İsfendiyâroğlu *(Cândâroğlu)* Dâmâd Mîrzâ-Meh. Pş. b. Dâmâd Kızıl Ah. Pş. Yavuz devrinde (1512-20) Şâhnisâ Sul. ile Mîrzâ-Meh. Bey'in ikisi de hayatda ve evli görünüyor. Bu Mîrzâ-Meh.'in 2. izdivâcıdır, ilk izdivâcı Şâhnisâ Sul.'ın halası iledir (aş.bk.), o ölünce Şâhnisâ Sul. ile evlenmiş görünüyor. Mîrzâ-Meh. Pş., 1530'a doğru öldü. Şeceresi: Mîrzâ-Meh. b. Kızıl Ah.b.İbr. b.'Alî b.Şemseddîn Yâ'qûb b. Nûreddîn Şehîd olarak geçiyor. Her iki Sultân'dan ikişer oğlu oldu. Şâhnisâ Sultân'dan olan 2 oğlu: 1) *Dâmâd Sultân-zâde "Şemsî" Ah. Paşa* (ölm. 1580), vezîr, musâhib-i şehryârî, şâir (dîvânında 500 kd. gazel vs.), Enderûn me'zûnu, müteferrika, sipâhî ağası, Şâm, Rûmeli, Anadolu, 2. def'a Rûmeli beylerbeyisi, serdâr, Sigetvar seferine iştirak (1566), vezîr; Üsküdar'da mahallesi, Sinân yapısı câmî, medrese, türbe, kütübhâne, dârülkurâ'sı var (Konyalı, *Üsk. Târ.*, II, 291, 294, 407). Oğlu: Mahmûd Pş. (ölm. 1602), 1578'de Şehrizor beylerbeyisi. 2) *Sultân-zâde Mustafâ Pş.* (ölm. 25.5.1569), Malta seferinde serdâr (11.4-8.9.1565) ve 3. vezîr. Dâmâdı: İmrahor Ferhâd Ağa, ki sn. Sd. *Ferhâd Pş.* olmuştur (îdâmı 10.10.1595). Mustafa Pş., Enderûn me'zûnu, kapıcıbaşı, imrahor, Rûmeli beylerbeyisi (1555), 5. vezîr (9.1561), 3. vezîr, Malta seferinden avdette emekli olup hacca gitti, Mekke'de öldü. Kızından gayri 3 oğlu için bk. *Cândâroğulları.*

2) VELÎAHD-ŞEHZÂDE SULTÂN AHMED HÂN (Amasya 1466a-Yenişehir, 24.4.1513=47): Ağabeyi Şeh.'Abd. yerine velîahd: 6.11.1483-27.3.1512=28,4,21. Kardeşi Yavuz'a Yenişehir meydan muhârebesinde (Bursa) yenilince yay kirişi ile boğuldu. Med. Bursa, Şeh.Ah.T. (annesi yaptırdı). Amasya sancak beyi (Tokat dâhil) 3.5.1481-24.4.1513=31,11,22. Lalası: Kaasim Bey. Sonraki lalası: Yularkısdı Sinân Bey/Pş., 1510-13'de lala ve sonra vezîri, 1513'de Koyulhisâr'da maktûl. Lalası: vezîr Meh.Pş.b.Hızr Bey b.Yörgüç Pş. (II. Murâd'ın lalası). 1485'den 1499'a ölünceye kd. lala (daha önce Rûmeli beylerbeyisi ve vezîr; Ist.'da İstinye'de medrese, imâret, hânkah, Amasya'da medrese, imâret). Bundan sonraki lalası: Sd. *Çandarlı-zâde* II. İbr. Pş. Hocası: Birgilioğlu Must. Ef. Hocası: Amasyalı Hatîb Kaasim Ef. (II. Bâyezîd'in de hocası). Cemâleddîn Aksarâyî'nin *Şemsiyye*'si, Şeh. Ah. adınadır. Oğullarının (aş.bk.) sünnet düğünleri 1505'de Amasya'da yapıldı. Dîğer bir hocası: Hatîb-zâde Muhyiddîn Ef.b.Hatîb Kaasim b. Ah. b. Meh. b.Ebî-Bekr b.Emîr 'Alî (21.10.1481-1534a=52) (müellif, müzisyen, med. Eyüb, Ayasofya müderrisi iken öldü, namâzını Şeyhulislâm Kemâlpaşa-zâde kıldırdı ve 7 gün sn. Kemâlpaşa-zâde de öldü). =Bülbül Hâtûn (Şeh. Ah.'in annesinin adı da budur).- Şehzâde Ahmed, Şâhkulu ihtilâlini bastırmaya me'mûr edildi. Babasının son günlerinde Edirne'ye geldi. 21.9.1511'de Üsküdar'a gelip döndü. 1.1512'de babasından Amasya yerine Karamân'ı istedi, reddedildi. Konya'ya gelip yeğeni Mehmed-Şâh'ı kovdu. 27.3.1512'de âsî îlân edilip velîahdlikten düşürüldü ve te'dîbine

velîahd îlân edilen kardeşi Yavuz Selîm me'mûr edildi. Yavuz cülûs edince onu pâdişâh tanımayıp kendini Konya'da pâdişâh îlân etti (*Top. Sar. Arş.*, E 5.876, E. 5.448) (29.7.1512). Yavuz üzerine gelince Konya'yı bıraktı. Konya-Afyon-Ankara-Amasya-Tokat-Divriği-Dârende yoluyle Dârende'ye geldi, buradan 12.10.1512 târihli nâmesiyle Yavuz'dan Anadolu'nun bir kısmını istedi. Yavuz, saygılı dille, devletin bölünemiyeceğini, istediği bir İslâm ülkesine yerleşirse her yıl kendisine istediği tahsîsâtı göndereceğini bildirdi, Şehzâde Ahmed reddetti. 23.11.1512'de Yavuz ağabeyini tâkıybden vaz geçip Ankara'dan Bursa'ya döndü. Sultân Ahmed de Dârende'den Niksar yoluyle Amasya'ya geldi. Eniştesi Dâvûd Paşa-zâde Dâmâd Mustafa Paşa'yı Amasya'dan kovdu (11.1512). Bursa'da Yavuz, Sultân Ahmed'le muhâberesini yakaladığı Sd. Koca Mustafa Paşa'yı îdâm ettirip yeğenleri 5 şehzâdeyi de boğdurdu. Halk mâteme gark olduğu için Yavuz, büyük sadaka dağıttı. Sultân Ahmed, Yavuz'un üzerine yürüdü. Bursa Yenişehri'nde kardeşi Yavuz'a yenilip katledildi.

Şehzâde Sultân Ahmed Hân'ın çocukları:

ŞEHZÂDE MURÂD (Amasya 1495?-Fârs 5.1519 = 24?): Bolu sancak beyi 19.6.1509, Yavuz'un cülûsunda babası Sultân Ahmed'in Amasya sancak beyi, babasının katlinde Amasya'dan İran'a kaçtı, Şâh tarafından Osmanlı taht adayı îlân edildi, Şâh İsmâîl'e dâmâd olup Fârs'da dirlik aldı ve Kızılbaş oldu. Safevî sancak beyi oldu (*Top. Sar. Arş.*, E 6.522). Lalası Hüseyn Bey idi. =1. Şâh-nevâz Hâtûn (*Pş. Livâsı*, 473, no.25). =2. Fülâne Beğim b.Şâh İsmâ'îl Safevî, izd. 1513, izd. müd. 6 yıl. Şehzâde Murâd'ın oğulları: ŞEHZÂDE 'OSMÂN, ŞEHZÂDE MUSTAFA ve ŞEHZÂDE MEHMED: Üçü de 14.5.1513'de Istanbul'a sevkedilip boğuldu. Çok küçük çocuklardı. Büyüğü Istanbul'da Bâyezîd Câmii'nde, ortancası Bursa'da Şehzâde Kaasim (b. Çelebî Sul.Mehmed) Türbesi'ndedir.

ŞEHZÂDE 'ALÂEDDÎN (Amasya 1496?- Kaahire, 14.5.1513 = 17?): Şâhkulu ihtilâlinin bastırılmasına katıldı ve Sd. Hâdim 'Alî Pş.'nın şehid düştüğü bu meydan muhârebesinde (2.7.1511) ok isâbeti alarak yaralandı. Yanında Dulkadır, Ramazân ve Turgut beyleri olduğu hâlde 19.6.1512'de Bursa'yı işğâl edip babası nâmına hutbe okuttu. Babası tarafından Konya sancak beyi yapıdı. Amcası Yavuz üzerine gelince Bursa'yı bıraktı. Afyon'da babasıyle buluştu. Babasının katlinde Dârende-Kudüs yoluyle Kaahire'ye geldi. Az sonra Kaahire'de vebâdan öldü ve Becâsî Türbesi'ne gömüldü. =Fülâne Hanım-Sultân b.'Ayn-i Şâh Sultân (b. Bâyezîd II) =Sultân-zâde Dâmâd Sultân Ahmed Göde Akkoyunlu, hala kızı. Bu izdivâcdan: FÜLÂNE SULTÂN.

ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN (Amasya 1497?-Kaahire, 25.4.1513=16?): Babasının katlinde ağabeyi 'Alâeddîn ve lalaları Hüseyn Bey'le Memlûkler'e sığınıp Kaahire'ye geldi. Kendilerine Bulak Sarayı tahsîs edildi. Az sonra vebâdan ölüp Dâmâd Emîr Becâsî türbesine gömüldü. Cenâzesinde Sultân Kansu bulundu. Kızları: FÜLÂNE SULTÂN ve FÜLÂNE SULTÂN.

ŞEHZÂDE 'OSMÂN (Amasya 1498?-Bursa, 24.4.1513=15?): Çankırı sancak beyi. Amcası Yavuz tar. boğduruldu, Bursa'da medfûn.

ŞEHZÂDE 'ALÎ (1499?-24.4.1513=14?): Bursa'da katledildi.

ŞEHZÂDE MEHMED (1500?-24.4.1513=13?): Bursa'da katledildi. 19.6.1512'de babası tar. Bursa sancak beyi yapılmıştı (*Top. Sar. Arş.*, E 2.667).

ŞEHZÂDE KAASİM (1501 - Kaahire, 29.1.1518 = 17): 1.1513'de lalası tar. Mısır'a kaçırıldı. Memlûk sultânlarının oturduğu Kaahire'de Kal'atü'l-Cebel'de dâire tahsîs edildi. Yavuz, Mısır'a harb açınca, Memlûkler tarafından Osmanlı tahtı adayı îlân edildi. Merc-i Dâbık meydan muhârebesinde başının üzerine Osmanlı sancağı açılarak Memlûk tarafında bulundu. Yavuz, Mısır'da kaldığı müddetce bu yeğenini arattı, çok iyi gizlendiği için bulunamadı. Fakat az sonra yakalandı. Dâmâd Emîr Becâsî Türbesi'ne gömüldü. Cenâze namâzı bütün Kaahire câmîlerinde birden kılındı. Yakalanıp îdâm edildiği zaman Yavuz, Mısır'dan çıkmıştı. Kellesi Şâm'da bulunan Yavuz'a gönderilip oraya defnedildi. Yavuz, yeğeni için, Ridâniye meydan muhârebesinde de Memlûk saflarında bulunmasına rağmen, Mısır'da devlet cenâze töreni yapılmasını emretti.

KAMER SULTÂN: =Dâmâd Meh. Çel. b.Must. Bey (1508'de Midilli s.b.) b.İskender Pş., izd. 1508 (şu hâlde Sultân'ın doğumu 1493'e doğru). Çocukları: **Fülâne Hanım-Sultân.** Kamer Sultân, babasının yanında Bursa'da medfûndur.

FATMA SULTÂN: =Dâmâd Meh. Bey (doğ. 1490) b.Sd. Koca **Dâvud Pş.**, izd. 1508. Bu Sultân'ın da 1493'e doğru doğması gerekir.

FÜLÂNE SULTÂN: =Dâmâd Sül.Bey, silâhdâr, izd. 1508.

3) ŞEHZÂDE SULTÂN Ebü'l-Hayr Mehmed Şâh- KORKUT HÂN (Amasya 1467 - Bursa, 10.3.1513 = 46): 2. velîahd: 6.11.1483 - 27.3.1512 = 28, 4, 21. Med. Bursa, Orhân Gaazî T. 1481'de kd. Ist.'da dedesi Fâtih'le berâber yaşadı. Babası Amasya'dan gelinceye kd. 18 gün saltanat nâibi oldu (3-21.5.1481). Saruhân (Manisa) s.b. 30.12.1483-1502+3.1511-3.1513, Teke (Antalya) ve Hamîd (Isparta) s. b. 1502 - 3.1511. İlâveten Bergama sancağını, sonra tekrâr Saruhân'ı, sonra Aydın ve Sığla (İzmir) sancaklarının ikisini birden istedi, bu isteklerinin hepsi reddedildi. 3.1511'de izinsiz sancağı Antalya'yı bırakıp Manisa'ya, Marmara'dan gemiyle 30.3.1512'de Ist.'a geldi. 6.4.1512'de babası ile görüştü. Kardeşi Yavuz, Ist.'a gelince, Çekmece'de karşılayıp bîat etti. Yavuz, ağabeyine Teke, Hamîd, Midilli sancaklarını verdi. Korkut Hân, ilâveten Aydın, Sığla, Menteşe, Saruhân'ı istedi, Yavuz reddetti. Bergama'da tevkıyf edilip Bursa'ya getirilerek boğuldu. Antalya'da Korkuteli kasabası hâlâ adını taşıyor. Sünneti dedesi Fâtih tar. kardeşi Yavuz'la berâber 1480'de Ist.'da yapıldı. 29.5.1509'da gemiyle Kaahire'ye geldi. Sultân Kansu (1501-1516) tarafından karşılandı. Mısır'da 1 yıldan fazla kaldı. 25.5.1509'da Dimyât limanına ayak bastığı Mısır'dan 11.7.1510'da Sultân'a vedâ etti, gene gemiyle Antalya'ya döndü. Fâtih'in ölümünde, kardeşleri Mehmed ve Mahmûd ile Ist.'da idi. Antalya'da Yeni Câmî, Manisa Akhisârı'nın Ballıca köyünde (ki burada 6 ay oturmuştu) 1499'da câmî ve çeşme yaptırdı. Lalaları Hüsâm, İskender ve Hüseyn Beyler'dir. Hat hoca Şeyh Hamdullâh'dır. Sultân Korkut Çelebî, "Harîmî" mahlasiyle 3 dilde şiir yazmıştır (Berîn Türsan, *Korkut Dîvânı*, Türkoloji me'zûniyet tezi, T 347, 1951, 118 s.). Bestekâr, sâzende, âlim, hattât olup bâzı bestelerinin notası günümüze gelmiştir. Eserleri (bâzıları Ar., bâzıları Türkçe'dir): ahlâk'dan *Wesîletü'l-Ahbâb* (Korkut'un elyazısıyle Ayasofya Küt. 5.529,

te'lîfi 4.6.1509), fıkh'dan *Hallü İşkâki'l-Efkâr* (Ayasofya 1.142), fıkh'dan *Korkudiyye*, tasavvuf'dan *Dâwetü'n-Nefsi't-Tâlika* veyâ *Reddü'n-Nefsi'l-Câmi'a* (Ayasofya 1.763), kelâm'dan *Şerhü Elfâzı Küfr* veyâ *Hâfizu'l-İnsân* (Ayasofya 2.285); Seyyid Şerîf Cürcânî'ye yazdığı hâşiyeler bugün kayıptır. Sultân Korkut, ilmi yanında, Türk denizciliğini himâyesi ve Osmanlı cihânşümûl deniz politikasının kurucularından olmakla da meşhurdur. Çocukları:

ŞEHZÂDE FÜLÂN (ölm. 1512): Küçük yaşta öldü.

ŞEHZÂDE FÜLÂN (ölm. 1510): Küçük yaşta öldü.

FATMA SULTÂN (ölm. 1528'den sn.): =Dâmâd 'Alî Bey (Karası s.b.) b.Müstansır Bey. İzd. 1511'den önce.

FERAH-ŞÂD SULTÂN: En geç 1495 doğumludur. Ist.'da mescid, mekteb ve yanında kendisi için türbe yaptırdı. =1. Dâmâd *Malkoçoğlu* 'Alî Bey, izd. 1511'den önce, 1514'de Çaldıran'da şehîd, akıncı s.b. =2. Dâmâd Meh. Balı Ef. (ölm. 1572), med. Kızıltaş mektebindeki türbe, izd. 1515, sırkâtibi (ölümünde 80'lik olmalıdır). Bu 2. izdivâcdan: **Sultân-zâde Fülân Bey,** bunun oğlu Fülân Bey, bunun kızı Fülâne Hâtûn. Bu Hâtûn, önce Sinân Paşa, sn. Güzelce Mahmûd Paşa ile evlendi, ikincisi 12.1604'de ölmüştür. Sinân Pş. için bk. **Sinân Paşa-zâdeler.** Mahmûd Paşa için bk. 'Ayşe Sul. b Murâd III.

4) YAVUZ SULTÂN SELÎM HÂN I (1470a - 22.9.1520 = 50): bk. aşağıda bahis XII.

5) ŞEHZÂDE SULTÂN ŞEHENŞÂH HÂN (Amasya 1474 - Konya, 2.7.1511 = 37): Med. Bursa, Murâdiye, II. Murâd Türbesi civârında Şeh. Must. T. Manisa'da Yirmisultânlar Türbesi'ni ve annesi adına 1490'da Hâtûniye câmî ve medresesini yaptırdı. Saruhân s.b. 1481-3, Konya v. (ağabeyi Şeh. 'Abd. yerine) 6.11.1483-2.7.1511 = 27, 7, 26.1480'de Ist.'da dedesi Fâtih tar. Eski Saray'da ağabeyi Yavuz ve dîğer kardeşleri ile sünnet edildi. Lalası: Must. Bey (1503'de Ağrıboz sancağından ayrıldı, sn. Kayseri s.b. oldu) (*Pş. Livâsı*, 471, no.9). Dîğer lalası: Hayder Bey, sn. Pş.- =Mükrime Hâtûn, Şeh. Mehmed-Şâh ann., med. Bursa, Murâdiye, Mükrime Hâtûn T. Şehzâde Şehenşâh'ın oğulları:

ŞEHZÂDE MAHMÛD (ölm. Ist. 1510): Med. Fâtih C. Mehmed-Şâh'dan küçükdür.

ŞEHZÂDE MEHMED-ŞÂH (Konya 1488?- Bursa, 16.12.1512 = 24?): Med. Bursa, annesi Mükrime Hâtûn T. 1489 bahârında Ist.'da amcası Şehzâde Mehmed'le berâber sünnet düğünü yapıldı. Yenişehir s.b., sn. Beyşehri s.b. 1502-1511, Karamân v. (babasının yerine) 2.7.1511 12.1512 = 1, 5. Lalası (1503'den ît.) Hüs. Bey (*Pş. Livâsı*, 472, no.10). =Şâhnisâ Sul. b. Vel.- Şeh. 'Abd. (doğ. 1484), amca-zâdesi, yaşca Mehmed-Şâh'dan 4 yş. kd. by.

6) ŞEHZÂDE SULTÂN MAHMÛD HÂN (Amasya 1475 - Manisa 1507b = 32): Med. Bursa, Murâdiye, Şehzâde Mahmûd T. (ahşâsı Manisa'da Şehzâdeler Türbesi'nde). Kastamonu, sn. kardeşi 'Alem-Şâh yerine Saruhân (Manisa) s.b. 1502-1507. Şâir. Lalası: Husrev Bey, 'Alâiye s.b. (*Pş. Livâsı*, 473, no.21). Sonraki lalası:

Kaasim Bey (tâyîni 11.3.1504) (*Pş. Livâsı*, 472, no.17). Nişâncı, musâhib ve hocası: Edirneli Necâtî Î'sâ Bey, s.b., ölm. 1508, meşhur şâir ki bir kaç eserini Şehzâde'ye ithâf etmiştir. Nedîmi: Zâtî, meşhur şâir (Balıkesir 1477 Ist. 1546 = 69). Şehzâde Maḥmûd'un çocukları:

HANÇERLİ FAṬMA SULTÂN (Kastamonu 1495? - Ist.1533a = 38?): Med. Eyüb, Hançerli Sul. T. Ist.'da 2 saray, Bursa'da 2 saray, Ist.'da Şehremîni'nde mahalle, câmî, medrese, hamam vs., Ist., Kastamonu, Bursa, Vize'de emlâk, evkaaf, hayrât (*Top.Sar.Arş.*, D 6.877). =Dâmâd Meḥmed Bey, izd. 1508, izd. müd. 6 yıl, Karasi s.b., 1514'de Çaldıran'da şehîd, babası Musṭ. Bey. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Kaasim Bey** (1511?-13.10.1531=20?) (bunun oğulları: çocukken ölen 'Ubeyd Bey ve 1599/1600'de 70 yaşlarında ölen 'Abd. Bey) ve **Sultân-zâde Musṭ. Bey** (1528'de hayatta).

'AYŞE ḪUNDÎ SULTÂN: Med. Bursa, Eski Must. T. =Dâmâd Ferruḫ Bey, izd. 1508 (şu halde Sultân'ın doğumu 1493'e doğru), 'ulûfecibaşı. Bu izdivâcdan: **Mihr-i Ḫân Hanım-Sultân.**

ŞEHZÂDE ORḪÂN, ŞEHZÂDE MÛSÂ, ŞEHZÂDE EMÎR-SÜLEYMÂN: Şehzâde Maḥmûd'un 3 oğludur. 14 ilâ 21 yaşlarında iken Bursa'da Ist.'a getirilip Yavuz'un emriyle îdâm edildiler (16.12.1512). Bursa'da babalarının türbesine gömüldüler ki, Murâd Hudâvendigâr Türbesi'ne yakındır. Bunlardan Şehzâde Orhân 1508'de Sinop s.b., Şehzâde Mûsâ 1508-12'de Kastamonu s.b. oldu. Şehzâde Mûsâ'nın 1490 Kastamonu doğumlu ve 21 yaşında olduğu anlaşılıyor. *Tâcü't-Tevârîḫ*, Mûsâ, Emîr, 'Oṣmân adlarını veriyor, *Künhü'l-Aḫbâr*'da bu şehzâdelerin adları Musṭafa, Orḫân, Süleymân ol. geçiyor.

7) ŞEHZÂDE SULTÂN MEḤMED HÂN (Amasya 1476? Kefe 12.1504 = 28?): Med. Bursa, Murâd Hudâvendigâr T. (ahşâsı Kefe'de). Sünnet düğünü Ist. 1489 bahârı. Lalası Ḥüs. Bey, Kefe s.b. =Fülâne Ḫânım b. Mengli Giray Ḫân I (bk. **Kırım**) (ki prensesin kızkardeşi ile, Yavuz Sul. Selîm evlendi) (*Pş. Livâsı*, 472, no.134). Şehzâde Mehmed ölünce, müstakbel Kaanûnî Sul. Süleymân, az sonra, amcasının yerine, sancak beyi olarak, Kırım'da Kefe'ye gönderildi. Zîrâ Süleymân'ın babası Yavuz da Kırım Hânı'nın dîğer dâmâdı idi. Kefe'deki Osmanlı Hânedânı türbesini Evliyâ Çelebî ziyâret etmiştir. Yukarı İçkale'dedir. Evliyâ, şu isimleri veriyor: Şeh. Meymendî, Şeh. 'Alem-Şâh, Şeh. Kubâḏ-Şâh, Şeh. Bâyezîd-Şâh, Şeh. 'Alî-Ḫân, Meryem Sul., Nesliḫân Sul. Kefe'de medfûn bu isimleri Kaanûnî'nin evlâdı gösteriyor. Bu isimler gerçek olsa bile, bir kısmı Şehzâde Sul. Mehmed'in çocukları olabilir. Şehzâde Mehmed'in târîhen mazbût bir kızı ile bir oğlu:

ŞEHZÂDE MEḤMED (1505-16.12.1512 = 7): posthume. Istanbul'da boğduruldu.

FAṬMA SULTÂN (Kefe 1500? - Ist. 1556 = 56?): Med. Ist. Eyüb, Hançerli Sul. T. Bursa'da emlâk ve hayrâtı var (*Pş. Livâsı*, 357).

8) ŞEHZÂDE SULTÂN 'ALEM-ŞÂH HÂN (Amasya 1477?- Manisa 8.1502 = 25?): II. Bâyezîd'in 8. ve en kç. oğlu. Med. Bursa, II. Murâd T. civârı. Hayrât ve vakıfları var. Lalası Ḥayder Bey. Menteşe s.b. 1490 (ütüler ol. 1481 de olabilir), bura-

dan ağabeyi Korkut yerine Saruhân (Manisa) s.b. 1500-1502 (yerine ağabeyi Şeh. Mahmûd gönderildi). Oğlu ve 2 kızı:

Şehzâde Alem-Şâh'ın tâm adı Mehmed Alem-Şâh'dır. 1481'de ilk lalası: vezîr Yâkub Paşa(Adbina gaalibi 9.9.1493). Şehzâde'nin oğlu ve 2 kızı:

ŞEHZÂDE 'OSMÂN-ŞÂH (Menteşe 1492 - Ist., 16.12.1512 = 20): Boğduruldu. Med.Bursa, II. Murâd T. yanı. Uzun müddet Ist.'da II. Bâyezîd'in, dedesinin yanında yaşadı. Çankırı s.b. 16.3.1507 - 16.12.1512 = 5,9,1. *Rawzatü'l-İslâm*, bu şehzâdenin adına yazılmıştır.

'AYŞE SULTÂN (ölm. 1520'den sn.) = Sultân-zâde Dâmâd Meh.Çel. b. Fât. Sul. b. Bâyezîd II, halasının oğlu, aş.bk.

FATMA SULTÂN (ölm. 1520'den sn.): Med. Bursa, babasının yanı.

II. Bâyezîd'in Kızları

1) SELÇUK SULTÂN (Amasya 1469 - Ist. 1508 = 39?): Med. Ist. Bâyezîd C., Selçuk Sul. T. Edirne, Drama, Serez'de emlâk, Edirne'de mahalle, câmî, ayrıca mescid, Serez'de câmi, medrese, zâviye, sebîl, Medîne için vakıflar, Ist. Aksaray'da mescid (*Pş. Livâsı*, 388-90, no.238, II, 185-93). Vakıfları 1808'de hâlâ işler hâlde idi: *Top Sar.*, E. 795/1-4. Bu Sultân, doğumunda hayatta bulunan büyük-halasının (dedesinin halası) adını taşıyor.

=1. Dâmâd Ferhâd Bey (ölm. 1485), Trebinye knyezi Radivoe'nin kardeşi. Kilikya'da Memlûkler'le savaşırken muhârebede öldü. İzd. 1484?, izd. müd. 1 yıl kd. Bu izdivâcdan: **Nesl-i Şâh Hanım-Sultân** (1486?-1550?=64?) (Ist.'da han) =Halîl Pş. (izd. 3.1510) (katli 1540, izd. müd. 30 yıl) ve **Sultân-zâde Gaazî Husrev Bey/ Paşa** (1484?-18.6.1541=57?): XVI. asrın en büyük askerlerinden, akıncı beyi. Bosnasarayı'nda öldü ve oradaki türbesine gömüldü. Bu şehri büyük bir merkez hâline getirdi. Câmî (1531), medrese (1537), imâret, kütübhâne, misâfir-hâne, saat kulesi, mekteb, (1530), türbe (1542), hânkah (1530), muvakkıthâne, dârülhadîs, sebîl, hamam, bedesten, Halvetî dergâhı, şadırvân, 74 dükkânlı çarşı, 5 han (İmâret Hanı, Hân-ı Cedîd, Yeni Han, Tâclı Han, Koluk Hanı), Hersek'de Delvine köprüsü, Zırmanya çayı üzerinde değirmen, muazzam vakıflar, hayrâtının bir kısmıdır. Vakıflarının bir kısmı 122.000 dönüm toprak, 1.557.000 akça, 150.000 duka altınıdır. Bk. Dr. Safwet Başagiç, Dr. Meh. Spaho, Hamdiyye Kreşevlyakoviç, *Husrew Beg*, Bosnasarayı, 3 c., 1907, 1907, 1930 (Hırvatca); Ciro Thuhelka, *Gazi Husrefbeg*, Bosnasarayı 1912. Ülkede geniş ölçüde İslâm'ı yaydı, pek çok Hırvat ihtidâ etti. Fethettiği başlıca kaleler: Zemun (1537), Klis ve Goryan (1536). Resmî görevleri: Semendire s.b. 1521, Bosna s.b. 12.1521, Bosna beylerbeyisi 1526-12.1533, Belgrad s.b. 12.1533, gene Bosna beylerbeyisi 1536-1541. Oğlu: Mahmûd Bey (1510?-1541=31?), babasının yanında medfûn.

=2. Dâmâd Mehmed Bey (1514'de hayatta) b. Dâmâd Müderris Kara Must. Pş. (II. Bâyezîd'in kızlarından Hadîce Sul. ile evli, aş.bk.), bk. **Yahşıbey-zâdeler.** Selçuk Sultân, bu zevcinin üvey teyzesi olur. Bursa subaşısı, sn. Bursa s.b. 1514'den ît., med. Bursa, babasının yanında. İzd. 1486, izd. müd. 22 yıl (*Pş. Livâsı*, 474, no.31). Bu izdivâcdan doğan 3 hanım-sultân: **Hân-zâde Hanım-Sultân** =Sultân-zâde Fülân Bey b. İlaldı Sul.b. Bâyezîd II, teyze kızı, aş.bk. **Fülâne Hanım-Sultân** =Fülân Bey b.

Halîl Paşa, izd. 1510 (bu Hanım-Sultân'ın üvey ablası Nesl-i Şâh Hanım-Sultân da gene 3.1510'da bu Halîl Pş. ile evlendi, yukarıda Selçuk Sultân'ın 1. izdivâcına bk.). **Fülâne Hanım-Sultân** =1. Sd. Yûnus Pş., izdivâcı 1505 (çocukları: Meh. Çel.) ve =2. Defterdâr Meh. Çel., izd. 1518 (1521-1525'de başdefterdâr). Hanım-Sul. ile 12 yıl evli kalan Yûnus Pş.: Enderûn me'zûnu, sekbânbaşı, Anadolu beyl., vezîr, 2. vezîr, sd. 23.1.1517 13.9.1517 = 0,7, 14, ilâveten ilk Mısır v. 10.4.1517-29.8.1517 = 0, 4, 19, Şâm'da, Mısır seferinden dönerken îdâm edildi.

2) HADÎCE SULTÂN (Amasya 1465? - Bursa 1500 = 35?): Med. Bursa, Hadîce Sul. T. (oğlu tar. yaptırıldı).Ist.'da Edirnekapısı'nda mahalle, mescid, mekteb, çeşme. =1. Dâmâd Müderris Kara Muştafa Paşa (îdâmı Söğüt 1483), izd. 1479?, izd. müd. 4? yıl. Meh. Bey b. Hamza Bey b. **Yahşı Bey** oğlu olan Paşa, vezîr (1470-1474+1481) olup Bursa sancağı verildi, orada îdâm edildi. Hadîce Sultân, Gedik Ah. Pş. tar. Cem tarafdârlığıyle ithâm edilip II. Bâyezîd'e öldürülen zevci dolayısıyle pâdişâh babası ile bozuşup Ist.'u terketti, Bursa'ya yerleşti. Paşa'nın oğlu tar. yaptırılan türbesi, Emîr Buhârî yakınlarındadır ve karşısında dedesi Hamza Bey'in türbesi vardır. Tırhala'da câmî, medrese, imâret, hamam vs., İnegöl'de hayrât yaptırmış, Bender kalesini tâmîr ettirmiştir. İlk izdivâcından olan oğlu Dâmâd Meh. Bey, üvey annesi Hadîce Sul.'ın hemşîresi Selçuk Sul. ile evlendi (yk.bk., no.1). Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Ah. Çel.** (1480?-1500'den sn.), med. babasının türbesi ve **Hân-zâde Hanım-Sultân.** =2. Dâmâd Fâiq Paşa, izd. 1483'den sn.

3) İLALDI SULTÂN (ölm. 1518'den önce): Kratova'da emlâki var. =Dâmâd Ahmed Ağa (sonradan: Hâin Ah. Pş.), Arnavud, Enderûn me'zûnu, yeniçeri ağası, Rûmeli beyl. (1521), 3. vezîr 1522, 2. vezîr, Mısır beyl. 15.7.1523-8.1524, Kaahire'de îdâm edildi. Çocukları: **Şâh-zâde 'Ayn-i Şâh Hanım-Sultân** (ölm. 1531'den sn.) (emlâki: *Pş. Livâsı*, 380-1, no.595)= 'Abdüsselâm Çel. b. 'Abdü'l-'Allâm (başdefterdâr 1524-1525, Küçükçekmece'de medrese, medfûn bulunduğu imâret, Hasköy'de câmî, Küçükpazar'da mekteb) (oğulları: Meh. Çel.) ve **Sultân-zâde Fülân Bey** = Fülâne Hânım-Sultân b. Selçuk Sul. (bk. yukarıda no. 1) b. Bâyezîd II, teyze oğlu.

4) GEVHER-MÜLÛK SULTÂN (Amasya 1467?- Ist. 1550 = 83?): Med. Eyüb'de yaptırdığı mekteb yanındaki kendi türbesi. =**Dukagin-zâde** Dâmâd Ahmed Paşa (îdâmı Amasya, 4.3.1515) (sd. 18.12.1514-4.3.1515=0,2,17), izd. 1480?, izd. müd. 25? yıl. Çocukları: **Nesl-i Şâh Hanım-Sultân** (ölm. 1559) (Ist.'da Edirnekapısı'nda mahallesi, mescidi, Sarıyer'de medfûn bulunduğu câmii) =İskender Pş. (ölm. Ist. 1579), Dukagin-zâdeler'dendir, Eyüb'deki mektebinde medfûndur. Oğlu Must. Sun'î Bey (ölm. 1602?) şâirdir; bunun oğlu Meh. Bey (ölm. 1623); İsk. Pş.'nın dîğer oğlu Has. Pş., bunun oğlu Must. Bey (ölm. 1632a)'dir.-**Sultân-zâde Mehmed Paşa** (ölm. Ist., 21.1.1557), şâir, Haleb, sn. Mısır (5.1.1554-5.3.1556=2,2,1) beylerbeyisidir. ='Ayşe Hân-zâde Mihr-ü Mâh (Mihr-i Hân) Hanım-Sul. b. 'Ayşe Sul. (bk. aşağıda no.5) b. Bâyezîd II, teyze-zâdesi, izd. 27.11.1503 (*Pş. Livâsı*, 474, no.33), bu izdivâcdan çocukları için bk. **Dukagin-zâdeler.**

5) 'AYŞE SULTÂN (Amasya 1465?- Ist. 1515'den sn.): Med. Ist., Vefâ'daki türbesi. Biga'da mâlikâne, Gelibolu'da câmî, mescid, mekteb, emlâk, vakıflar, Edirne'de câmî (*Pş. Livâsı*, 384-5, no.302). =Dâmâd Güveği Sinân Paşa (ölm. 12.1.1504) (*Pş. Livâsı*, 475, no.34), izd. Amasya 1480?, izd. müd. 24? yıl (*Pş. Livâsı*, 374, no.33; *Top. Sar. Arş.*, 5.455). Med. Gelibolu'daki türbesi. Sultân bu zevci ile Kütahya, Gelibolu ve Rûmeli'nde yaşadı, dul kalınca Ist.'a yerleşti. Paşa'nın Mekke ve Medîne için vakıfları ve hayrâtı (*Pş. Livâsı*, II, 207-11'deki vakıf-nâme), Edirne'de emlâk, câmî, kervansaray, Gelibolu'da zâviye, câmî, türbe, İpsala ve Keşân'da emlâki (*Pş. Livâsı*, 453-5, no.278) vardır. Paşa'nın ilk izdivâcından olan kızı II. Bâyezîd ile evli olduğu için pâdişâhın hem kayınpederi, hem dâmâdıdır. Enderûn me'zûnu, Anadolu beylerbeyisi (1481), kapdân-ı deryâ (1491/2 - 1492/3). Bu izdivâcdan 6 çocuk doğdu: **Sultân-zâde Ahmed Bey** (zamânımıza kd. gelen nesli için bk. **Avlonyalı-zâdeler**, Sd. Meh. Ferîd Pş. bu âiledendir); **Sultân-zâde Mustafa Bey; Hân-zâde 'Ayşe Mihr-ü Mâh (Mihr-i Hân) Hanım-Sultân=Dukagin-zâde** Sultân-zâde Meh.Pş., teyze-zâde (bk. yukarıda no.4'de Gevher-Mülûk Sul.) (çocuklar); **Gevher-Şâh Hanım-Sultân** = İbr. Bey b.'Ömer Bey (kızları Fatma Hâtûn = İskender Bey, 'Alâiye s.b., izd. 1518); **Kamer-Şâh Hanım-Sultân** =Ahmed Bey b. Sd. Mesîh Pş.; **Fatma Hanım-Sultân**='Alî Bey b.Sd. Mesîh Pş., nişân 1506 (bu izdivâcdan: Ah. Bey = Fülâne Hn.- Sul. b. Fatma Sul., bk. aşağıda no.16). Mesîh Pş.: Paleologos hânedânından mühtedî, 12.1479 Rodos seferi serdârı, 1501'de Galata'da yangında kazâen öldü, sd. (bk. **Mesîh Paşa-zâdeler**).

6) ŞÂH-ZÂDE HUNDÎ SULTÂN (Amasya 1470?-Bursa 1511 = 41?): Med. II. Murâd T.civârı. Keşân'da emlâki (*Pş. Livâsı*, 387-8, no.237). =**Hersek-zâde** Dâmâd Ahmed Paşa (Hersek, 1.5.1456 , Mar'aş yakınları, 21.7.1517 = 61, 2, 21), izd. 1481, izd. müd. 30 yıl, zevcinden 14? yş. kç. Med. Dil İskelesi/Yalova. Stephan Vukçiç Kasariç (Hersek dukası) ile Barbara von Landshut oğlu, vezîr 2.1487, 8.3.1497 - 26.4.1516 arasında 5 def'ada toplam 8, 2, 18 müddetle sd. Çocukları: **Sultân-zâde Mûsâ Bey; Sultân-zâde Mustafa Bey** (1533'de Bozok s.b. iken âsîlere karşı şehîd); **Kamer-Şâh Hanım-Sultân; Hümâ-şâh Hanım-Sultân** (ölm. 1551'den sn.).

7) 'AYN-İ ŞÂH SULTÂN (ölm. Ist. 1513'den sn.): Med. Ist., Beşîr Ağa Medresesi civârında 1506'da yaptırdığı mektebinde. =**Akkoyunlu** Dâmâd Sultân-zâde Sultân Ahmed Göde (Fars. Gûdek) (Sivas 1476 - Tebrîz 1498 = 22), izd. Ist. 1490, izd. müd. 8 yıl. İran sultânı Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'in by. oğlu Dâmâd Uğurlu Meh. Pş./Mîrzâ ile Fâtih'in tek kızı Gevherhân Sul.'ın oğlu, babasının katli üzerinde 1 yaşında iken 1477'de annesi ile Sivas'dan Ist.'a geldi (bk. yukarıda bahis X'da Gevherhân Sul.bendi). Ist.'da tahsil gördü ve hala oğlu olduğu 'Ayn-i Şâh Sul. ile evlendirildi. İran'a gitti, bir kaç ay İran imparatoru olduktan sn. katledildi. Hem Fâtih'in, hem Uzun Hasan'ın torunu olur. Bu izdivâcdan: **Hân-zâde Hanım-Sultân** (*Pş. Livâsı*, 475, no.36) = Sultân-zâde **Yahyâpaşa-zâde** Balı Pş., teyze-zâdesi (bk. aşağıda no.8); **Fülâne Hanım-Sultân** = Şehzâde 'Alâeddîn (1496?-14.5.1513) b. Velîahd-Şehzâde Ah. b. Bâyezîd II (yk. bk.), dayı oğlu (bu izdivâcdan 1 sultân doğdu).

8) ŞÂH-ZÂDE SULTÂN (ölm. 1520): =*Malkoçoğlu* Dâmâd Yahyâ Paşa (1450?-1506=56?), beylerbeyi 1481, vezîr 1505, Balı Pş. oğlu, izd. 1501/2, izd. müd. 5 yıl. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Yahyâpaşa-zâde Gaazî Küçük Balı Paşa** (ölm. Budin 8. 1543) = Fülâne Hanım-Sul. b.'Ayn-i Şâh Sul. (yukarıda no.7) b. Bâyezîd II, teyze-zâdesi; **Sultân-zâde Gaazî Koca Mehmed Paşa** (ölm. Budin 2.1548); **Sultân-zâde Gaazî Ahmed Bey** (ölm. Budin, 1543'den sn., nesli için bk. **Yahyâpaşa-zâdeler**). İlk iki sultân-zâde XVI. asrın en büyük kumandanlarından, akıncı beyleri ve biri biri ardı sıra Budin (Macaristan) beylerbeyileridir.

9) ŞÂH SULTÂN (1475?-1506'dan sn.): Med. Bursa, Şeh. Mahmûd b. Bâyezîd II T. Edirne'de mescid, mekteb (1506), Dimetoka'da mekteb, mescid, emlâk, vakıflar (*Pş. Livâsı*, 385-6, no.236). =Dâmâd Naşûh Bey (ölm. 1506'dan sn.), Bosna s.b. 1464, İşkodra s.b. (1490), sn. Taşeli ve Silistre s.b., izd. 1490, izd. müd. en az 16 yıl. Bu izdivâcdan: **Fülâne Hanım-Sultân.**

10) HÜMÂ SULTÂN (ölm. 1504'den sn.): Ist.'da zevci adına câmî yaptırdı (1504). Med. Ist., Balı Pş. C., zevcinin yanında. =Dâmâd Antalyalı Balı Paşa (ölm. 1494), izd. 1482?, izd. müd. 10? yıl, vezîr 1482?, Antalya'da câmî.

11) FÜLÂNE SULTÂN =Dâmâd Muşlih Bey, izd. 1504.

12) FÜLÂNE SULTÂN (1484?-?) =Dâmâd Gaazî Yâ'qûb Paşa (ölm. Selânik 1502a), izd. 1498, izd. müd. 4 yıl, vezîr 1498, ünlü akıncı beyi.

Yahyâ Kemâl, *Edebî Hâtıralarım*, İst.1973, s.23'teki sözlü rivâyet olarak (Üsküb'deki türbesinde yatan Bâyezîd-i Velî'nin kızı BEYHÂN SULTÂN), no.11, 12, 14'teki Fülâne Sultânlar'dan biri, meselâ Yâkub Paşa zevcesi olabilir.

13) KAMER SULTÂN: Med. Bursa, annesi Gülruh Hâtûn T. =Dâmâd Kara Dâvûd Paşa (ölm. Gelibolu 1505), nişâncı 1488-1502/3, kapdân-ı deryâ 1502-3'de bir kaç ay, vezîr 1503, med. Gelibolu. Üsküdar ve Üsküb'de câmî ve imâret. Bu izdivâcdan: **Fülâne Hanım-Sultân** =Mesîh Bey, mîralay (*Pş. Livâsı*, 475, no.35).

14) FÜLÂNE SULTÂN (1475?-?) = Dâmâd Koca Dâvûd Paşa (ölm. Dimetoka, 20.10.1498), izd. 1489, izd. müd. 9 yıl. Arnavud devşirme, Enderûn me'zûnu, s.b., Anadolu 1471 ve sn. Rûmeli beylerbeyisi ,vezîr, sd. 1482-1497=15 yıl. Ist.'da adını taşıyan semtte câmî (1485), meydan, kışla, saray, han, hamam, imâret, medrese, mekteb, çeşme, türbe (1485), Üsküb'de hamam. Bu izdivâc ile ayni günde Paşa'nın ilk eşinden olan oğlu Mustafa Pş. da bu Sultân'ın bir hemşîresi ile evlendi (bk. aşağıda no.15). Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Mehmed Bey** (doğ. 1490), **Dâmâd** =Fatma Sultân (doğ. 1493) b. Velîahd-Şehzâde Ahmed b. Bâyezîd II, dayı kızı (yk. bk.), izd. 1508.

15) KAMER-ŞÂH SULTÂN (1476?-?): Med. Bursa =Dâmâd Muştafa Paşa (1474-1524=50), izd. 1490, 1512-3'de Vel.-Şeh. Sultân Ahmed'in vezîri, ayni gün babası Sd. Koca Dâvûd Paşa da Kamer-Şâh Sultân'ın bir ablası ile evlendi (*Pş. Livâsı*, 476, no.4, 474, no.29, no.30, 405-12, no.246) (bk. yukarıda no.14). Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Mehmed Çelebî, Sultân-zâde Ahmed Çelebî, Sultân-zâde Süleymân Çelebî,** ilk ikisi 6.12.1503'de Ist.'da tâûn'dan öldüler, büyükleri 12 yaşında idi.

16) ṢOFİYYE FAṬMA SULTÂN: Med. Bursa, Vel.- Şeh. Aḥ. T. Bursa'da vakıflar. =Dâmâd Güzelce Ḥasan Bey, izd. 1504?, Hayrabolu'da câmî, Dimetoka'da emlâk (*Pş. Livâsı*, 416, no.253). Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Dâmâd Meḥmed Çelebî** = 'Ayşe Sultân b. Şeh. 'Alem-Şâh b. Bâyezîd II, dayı kızı, yk.bk.; **Fülâne Hanım-Sultân** =Aḥmed Bey b. 'Alî Bey (=Faṭma Hn.- Sul.) b.Sd. Mesîḥ Pş. (bk.yukarıda no.5).

17) FAṬMA SULTÂN (ölm. 1512'den önce): Ist., Bursa, İznik, Dimetoka'da vakıflar ve mülkler (*Pş. Livâsı*, 582-4, no.234). =İsfendiyâroğlu (**Cândâroğlu**) Dâmâd Mîrzâ-Meḥmed Paşa (ölm. 1530?) b. Kızıl Aḥ. Pş. Bu Sultân zevcesi öldükten sn. Mîrzâ-Meḥmed Pş., bu Sultân'ın yeğeni (birâder-zâdesi) Şehnisâ Sultân ile evlendi (yukarıda Vel.- Şeh. 'Abdullâh'a bk.). Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Meḥmed Bey** (1514'de Karası s.b. iken Çaldıran'da şehîd), **Dâmâd**=Gevher-ḫân Sul. b. Yavuz Sul. Selîm (bk. aşağıda bahis XII), dayı kızı, izd. 1509. **Sultân-zâde Ḥacı Aḥmed Paşa** (ölm. 1588): Enderûn me'zûnu, çakırcıbaşı, imrahor 1555, Karamân beyl. 1587, Şâm 1564, tekrâr Karamân 1571, vezîr, II. Selîm ve III. Murâd'a musâhib; Üsküdâr, Doğancılar'da Sinân yapısı saray, türbe, mescid, hamam (1585) (Konyalı, *Üsk. Târ.*, II, 439).

İkinci Bâyezîd'in Şâh Sultân adlı bir kızının Dulkadıroğlu(b.bk.) Şâhruh Bey'le evlenmiş olması çok muhtemeldir.

İkinci Bâyezîd'in kızları hakkında vesîkalardan çıkartılabilen bilgiler bugün için bu kadardır ve ileride yeni arşiv vesîkaları incelenerek daha genişletilmesi ve tashîh edilmesi mümkin gibi görünmektedir. Vesîkalarda Sultân'ların adlarının çok def'a zikredilmemesi, sâdece pâdişâhın kızı olarak belirtilmeleri, daha doğru bir liste düzenlemeyi engelliyor. Meselâ yukarıdaki sultânların bâzıları ayni prenses olabilir ve birden fazla izdivâc yapmış bulunabilirler. Fakat böyle bir birleştirmeye girişmek bugün için mümkin görünmüyor.

XII

YAVUZ SELÎM I

(1470 - 1520) (1512 - 1520)

12) SELÎM I YAVUZ, Gaazî, "Selîm, Selîmî" (Amasya 1470a - Sırt köyü/Edirne yolu, 22.9.1520, saat 20.30 = 50) (saltanatı: 24.4.1512-22.9.1520=8,4,28) (Halîfe: 29.8.1516 - 22.9.1520=4,0,24): Velîahd 27.3.1512 - 24.4.1512 = 0,0, 28. Cülûsunda 42 yaşında. Med. Ist. Sultânselîm Câmii'nde Sultânselîm T. (1522) ki tek başına yatar, sonradan yanına hiç kimse konmamıştır. Ölümü 9 gün saklandı. 1.10.1520'de cenâze namâzı, cenâzeyi Edirnekapısı'nda karşılıyan Kaanûnî Süleymân'ın iştirâkiyle Fâtih Câmii'nde kılındı. Şîrpençe denen sırtında çıkan çıbandan, bu çıbanın geç ve yanlış tedâvîsinden öldü. 1480'de dedesi Fâtih tar. Ist.'da Eski Saray'da sünnet ettirildi (şehzâdeler Ahmed, Korkut, Şehenşâh, Alemşâh ve Oğuzhân ile berâber).

74. İslâm halîfesi ol., Haleb'de ferâgat eden III. Mütevekkil'in (cülûsu 1509) yerine halîfe îlân edildi. 767 yıllık Abbâsî hânedânı sona erdi. Şehzâdeliğinde "Sultân **Selîm-Şâh** Hân" diye anılmıştır. Riyâziye, felsefe, edebîyat ve ulûm-i İslâmiyye'de âlim, ressâm, şâirdir. Türkce ve Arabca şiirleri de olmasına rağmen dîvânı Farsca'dır. A.N.Tarlan tar. Türkce'ye çevrilmiştir. Dîvânı Berlin'de (1904) İmparator II. Wilhelm tar. finanse edilerek müzehheb şekilde basılmıştır. Yavuz unvânı şehzâdeliğinden kalmadır. Şeyhulislâm Zenbilli Ali Efendi. tar. kılıç kuşatıldı (bk. **Aksarâyî-zâdeler**).

Doğum târîhi 875 H. (1469/70) ol. veriliyor (*Tâcü't-Tevârîh*, II, 397 ve *Künhü'l-Ahbâr*). Babasının cülûs ettiği 1481'den 1512'ye kadar iki ağabeyinden sn. ancak 3. velîahd iken, babasının son saltanat ayında, velîahd ağabeyi Ahmed âsî îlân edilip dîğer

ağabeyi Korkut'un da hayatta şehzâdesi olmadığı için ve Ordu tar. desteklenmesi sebebiyle Yavuz, vel. ilân edildi ve babası ferâgat edince cülûs etti. Trabzon'da 24 yıl sancak beyliği yaptı (1487-1511). Şâh İsmâîl'in kardeşi İbr. Mîrzâ'yı esîr ederek Trabzon'a getirdi, Istanbul'un emri üzerine salıverdi. 1511'de Menteşe sancağı verildi, gitmedi (*Top.Sar.Arş.*, E 6.185). Ayni yıl kendisine Rûmeli'nde 5 sancak birden verildi (Semendire, Vidin, Alacahisâr, Niğbolu ve İzvornik). 3.1511'de Kırım'ı ziyâret etti. Kırım'a kardeşi Şehzâde Mehmed ve oğlu Kaanûnî Süleymân'dan gayri Osmanoğlu ayak basmamıştır. Şehzâdeliğinde Gürcistân seferleri ve 1507-8'de Şâh'ın kardeşini esîr almasıyle şöhret yaptı. Kırım'da Kefe-Akkermân-Kili yoluyle karadan Ist.'a geldi, ağabeyi Korkut tar. şehir dışında karşılandı ve cülûs etti. Daha önce Çorlu'ya kadar gelmiş, muvaffak olamamış, Karışdıran'da babasına mağlûb olmuş (3.8.1511), İneda'dan (İğne adası) gemiyle Kefe'ye gitmişti.

Îrân sefer-i hümâyûnu 20.3.1514-11.7.1515=1,4,9. Mısır sefer-i hümâyûnu 5.6.1516-25.7.1518=2,1,20 (Osmanlı târîhinin en uzun sefer-i hümâyûnu). Çaldıran zaferi 23.8.1514, Merc-i Dâbık zaferi 24.8.1516, Ridâniye zaferi 22.1.1517. Tebrîz'i fethi 6.9.1514, Şâm'ı fethi 27.9.1516, Kaahire'yi fethi 15.2.1517. Cezâyir'in resmen ilhâkı 15.5.1519. Hicâz'ın ilhâkı ve 12 yaşındaki Şerîf Ebû-Nümeyy'in Emânât-ı Mukaddese'yi Kaahire'ye gelip Yavuz'a teslîm etmesi 6.7.1517. Mısır seferinde Edirne muhâfızı: Kaanûnî Sul. Sül., Ist. muhâfızı: Pîrî Meh. Pş., Bursa muhâfızı: Hersek-zâde Dâmâd Ah. Pş. 10 günlük Edirne seyâhati 19-29.3.1514. Ist.'dan Edirne'ye hareketi 30.8.1515. Ist.'dan Edirne'ye dîğer hareketi 4.8.1518. Otağ-ı hümâyûnunda, Rodos seferine hareket için hastalığının geçmesini beklerken öldü, Rodos'u 2 yıl sonra oğlu aldı.

Yavuz Sultân Selîm, Tebrîz'den son Timurlu Herât hâkaanı Bedîüzzamân Mîrzâ'yı İstanbul'a getirdi(ölm.İst.12.8.1515). 31.3.1517'de Kaahire'de İkinci Tumanbay'ı tahtının yanına taht kurdurarak oturttu. Sultân Kansu'nun oğlu Muhammed'i de 25.1.1517'de Kaahire'de kabûl edip İstanbul'a gönderdi. Halîfe Üçüncü Mütevekkil'i Merc-i Dâbık'ta ele geçirip İstanbul'a yolladı.

Dadısı: Gül-şîrîn Hâtûn (Eyüb, Abdurrahman Şeref Caddesi'nde mektebi ve kabri var). 22.9.1503'de tâyîn edilen lalası: **Fenârî-zâde** Şemsî Çel. Dîğer lalası: Süleymân Bey (1514'de Çaldıran şehid düşen Sül. Pş.) (*Pş. Livâsı*, 471, no.25). Başhocası: Hâce-i Sultânî Kastamonlu Halîmî Çel. b. 'Alî (ölm. Şâm 1518), Şeyhulislâm 'Alâeddîn 'Arebî me'zûnu, İran ve Mısır medreselerinde ihtisas, Mısır seferinden dönüşte Yavuz'la berâber Şâm'da iken ölüp oraya gömüldü, cenâzesine Yavuz katıldı (Dimetoka'da emlâki: *Pş. Livâsı*, 489, no.336). Hocası: **Taşköprülü** Muslihuddîn Mustafa Ef. Dîğer bir hocası: Muhyiddîn Çel. Nedîmi: Masraf-zâde Hoca-zâde Meh. Pş. (ölm. 27.8.1518), müderris, nişâncı 14.10.1514-3.2.1517=2,3,20, 3. vezîr ve başdefterdâr 3.2.1517-27.8.1518=1,6,22, genç yaşında öldü. Dîğer nedîmi ve ölümünde baş ucunda bulunup *Yâ-Sîn* okuyan: Hasan Cân Çelebî, bk. **Hoca-zâdeler.**

Çaldıran'da Tâclı Beğim b. Sul. Yâ'qûb b. Uzun Hasan'ı esîr aldı ki Şâh İsm.'in dayı kızı ve zevcesidir. Kazasker Tâcî-zâde Câ'fer Çel. ile evlendirdi. Bu prensesin babası İran Akkoyunlu imparatoru (15.7.1478-24.12.1490=12, 5,10) (doğ. 1463) Sul. Yâ'qûb, Şâh İsm.'in dayısıdır. Prensesin annesi, Şîrwân-Şâh Ferruh-Yesâr'ın kızıdır.

=1. 'Ayşe Hânım b.Mengli Giray I (bk. **Kırım**) (*Top.Sar.Arş.*, E 6.185): Beyhân ve Şâh Sultânlar'ın annesidir.

=2. 'Ayşe Hafsa Hâtûn (sn. Vâlide-Sultân) (1479?-Ist. 19.3.1534=55?) b. 'Abdü'l-Mu'în: Bâzı kaynaklarda Hafîsa ve Hafîza şekilleri görülür. Kaanûnî Sul. Sül., Hadîce Sul., Fatma Sul., Hafsa Sul. annesi. İzd. Trabzon 1494?, izd. müd.26? yıl. Vâlide-sultân 22.9.1520-19.3.1534=13,5,27. Med. Ist., Sultânselîm Câmii'ndeki zevci Yavuz'un yanındaki türbesi ki bu türbe 1892 zelzelesinde yıkıldı. 1509'dan îtibâren oğlu Kaanûnî ile berâber Kefe (Kırım), Manisa, Ist., Edirne'de yaşadı ve oğlunun cülûsunda Ist.'a gelip son 13,5 yılını Ist.'da geçirdi. Edirne'ye yakın Hafsa kasabasını ihyâ edip adını verdi (Evliyâ Çel.) ve burada külliye yaptırdı. Trabzon'da imâret, medrese, Aydın'da çeşitli hayrât, Niş yakınlarında Perakan kasabasında câmî, Marmaris'te câmî, hamam, han dîğer hayrâtı arasındadır. Fakat Manisa'da yaptırdığı ve 1520'den 1539'a kadar inşââtı devâm eden külliyesi ile meşhurdur (câmî 1532, bîmârhâne 1539, hamam, imâret, mekteb, hankah, fırın, kiler, mutfak, ahır vs.).

Yavuz'un KAANÛNÎ SULTÂN SÜLEYMÂN dışındaki oğulları: ŞEHZÂDE ORHÂN (1500?-1510?=10?), ŞEHZÂDE MÛSÂ (küçük öldü), ŞEHZÂDE KORKUT (küçük öldü). Binâenaleyh cülûsunda da, ölümünde de tek oğlu Şehzâde Süleymân idi. Ayrıca:

ÜWEYS PAŞA (1546'da Yemen'de şehîd): Â'lî'ye göre (*Künh*, Top. Sar., no. 1117 Revân, v. 464), Yavuz'un gayri meşrû oğludur (Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, II, TTK, 384, not). Zâten yüzü aynen Yavuz'a benzerdi ve bu yüzden Kaanûnî, kendisine hep İstanbul'dan çok uzak yerlerde görev verdi. Bağdâd, Haleb ve 1544'de Yemen beylerbeyisi oldu. Oğlu Kul Mehmed Paşa, şâir, serdâr, 1605'de vezîr olup ayni yıl Aydın'da yaşlı olarak öldü.

Yavuz, oğlu Üveys Paşa'yı, Diyâr-ı Bekr Fâtihi Akkoyunlu Vezîr Bıyıklı Mehmed Paşa'nın kardeşi ve Yavuz'un kendi kölesi gibi gösterip yetiştirdi. Bıyıklı Paşa'nın asıl kardeşi Neşşâr Mustafa Paşa, Üveys Paşa'dan önce 1541-45'te Yemen beylerbeyisi olmuştur.

Yavuz'un Kızları

1) GEWHER-HÂN SULTÂN (1494?-?) = *İsfendiyâroğlu* Dâmâd Sultân-zâde Mehmed Bey (Çaldıran'da Karası s.b. iken şehîd 23.8.1514), izd. 1509, izd. müd. 5. II. Bâyezîd'in kızı Fatma Sultân'ın oğludur, zevcesi Sultân da dayı kızı olmaktadır.

2) HADÎCE "HÂNIM" SULTÂN (Trabzon 1496?-Ist. 1582=86?): Med. Ist., Sultânselîm Câmii'nde Şehzâdeler Türbesi. Topkapı'da Sinân yapısı medrese, Aksaray'da Sinân yapısı câmî ve medrese, Edirnekapısı'nda mescid yaptırdı. =1. Dâmâd İskender Paşa (ölm. 18.8.1515), izd. 1509, izd. müd. 6, yş. 13?-19? İskender Paşa'nın ilk eşinden Memi Çel. ve Hümâ Hâtûn adlı çocukları varken, bostancıbaşılıktan Ağrıboz sancak beyi olunca Sultân tezvîc edildi. Bu İskender Paşa'nın, bir sultân-zâde, II. Bâyezîd'in kızlarından birinin oğlu ve Hadîce Sul.'ın da hala-zâdesi olması kuvvetle muhtemeldir. Şimdilik daha tam bir şecere veremiyorum. Kapdân-ı deryâ (1511-18.12.1514=3), oradan vezîr ve 2. vezîr olup Amasya'da îdâm edildi. Sarıgüzel'de (Ist.) 1505'de yaptırdığı mescidi 1640'a doğru Sd. Kemânkeş Kara Must. Pş. câmî hâline getirmiştir. Bu izdivâcdan:

Sultân-zâde Mehmed-Şâh Bey, Sultân-zâde Süleymân Bey (oğlu Mustafa Bey), **Sultân-zâde 'Alî Bey, Nefise Hanım-Sultân** (med. Sultânselîm C.) ve **Sultân-zâde Kara 'Osmân-Şâh Bey/Paşa** (1510?-Tırhala, 1567/68=58?): Kaanûnî, cülûs eder etmez, hem kendisi, hem babası sultân-zâde ve öz ablasının oğlu olan şehzâde muâmelesi yaptığı bu Osmân-Şâh'a, çocuk olmasına rağmen, kayd-ı hayât ile Mora, İnebahtı, Tesalya sancaklarının üçünü birden verdi. Osmân-Şâh, ölümüne kadar 48 yıl Tesalya'nın merkezi Tırhala'da oturarak burasını bir İslâm şehri ve kültür merkezi hâline getirdi. Câmî, imâret, medrese, mekteb, han, hamam, köprü, çeşme, kendi türbesi (Sinân eseri), Istanbul'da Koğacıdede'de câmî ve medrese (1.1539) yaptırdı. Kaanûnî'nin yeğeni ve dostu olup, Kaanûnî tar., şehzâdelerden sonra Osmanlı tahtının vârisi kabûl edilmişti.

=2. Dâmâd Makbûl-Maktûl İbrâhîm Paşa b. Yûnus Bey (mühtedî) (Parga, 25.4.1495 - Topkapı Sarayı'nda kemendle boğulması 15.3.1536 gecesi = 40, 10, 20): izd. İbr. Pş. Sarayı, 1.6.1524 (düğünün başlaması 22 mayıs), izd. müd. 11, 9, 14, yş. 28?-40?, zevcinden 1? yş. kç. (İbrâhîm Paşa Sarayı, 1675'e kadar Topkapı Sarayı müştemilâtından sayılarak Enderûn mektebi ve kışlası olarak kullanıldı, bir kısmı bugün de ayakta ve müzedir; Eyüb Sütlücesi'ndeki muhteşem parkı da ünlüdür). İbr. Pş., 6 yaşında esîr edilip köle ol. Manisa'da zengin bir Türk dul hanımına satıldı, onun tarafından evlâd edinilip çok yüksek bir tahsil gördürüldü. Manisa'da sancak beyi olan müstakbel Kaanûnî ile yaşça akrân idi, tesâdüfen tanıştılar, dost oldular. Velîahdin hâsodabaşısı, cülûsunda hâsodabaşı ve bu makamdan def'aten sadrâzam oldu (27.6.1523-15.3.1536=12,8,18). 28 yaşında idi. Kemençeci, Mevlevî, Batı dillerine vâkıf, büyük diplomattı. Muhsine Hâtûn adlı zevcesi vardı. İlâveten serasker ve Rûmeli beylerbeyisi oldu. Kaanûnî'nin muhteşem sefer-i hümâyûnlarına katıldı. Sonra şehzâdeler gibi ibrişim kemendle îdâm edildi. Galata'da Cânfedâ tekkesinde medfûndur. İbr. Pş., Rûm veyâ İtalyan asıllı Parga'lı bir gemicinin (İbr. Pş., sonradan babasını getirdi, Yûnus Bey adıyle sancak beyi yaptırdı ve 2 kardeşini Enderûn mektebine verdi) oğludur. Hâdim Sül. Ağa'nın yerine hâsodabaşısı oldu ki, Sd. Hâdim Sül. Pş.'dır ve İbr. Pş.'dan bir müddet sonra sadrâzam olmuştur. İbr.Pş., Mohaç'ta, Budapeşte'nin, Tebrîz'in, Bağdâd'ın fethinde, Kaanûnî'ye refâkat etti. Düşmesinde en büyük âmil, Hurrem Hasekî-Sultân'dır. Paşa'nın başlıca hayrâtı: Semendire yakınlarında Kolari kasabasını kurarak burada palanga (ahşâb kale), câmî, 2 han, depolar; Osiyek Köprüsü (Drava üzerinde), Galata'da (Ist.) câmî, Niğbolu'daa câmî, medrese, şadırvân, Kumkapı'da (Ist.) câmî (1532), Selânik'te câmî, suyolları, Aksaray'da (Ist.) Orta Câmii, Hezargrad, Filibe, Mekke'de çeşitli hayrât. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Mehmed-Şâh Bey** (1525?-?) (med. Şehzâde C.); **Fülâne Hanım-Sultân** (med. Şehzâde C.)=Mehmed Ağa; **Hânım** (ismi böyledir) **Hanım-Sultân** (med. Hurrem Sultân T., Aksaray'da mescid ve vakıfları: *Pş. Livâsı*, 518) ='Abdü'l-Kerîm Bey.

3) BEYHÂN SULTÂN (ölm. 1559'dan önce, *Top.Sar.Arş.*, E 12.011) =1. Dâmâd Ferhâd Paşa (1485-Ist., 1.11.1524=39), Hırvat, şehzâdeliğinde Yavuz'un beylerinden, yeniçeri ağası, Rûmeli beyl. 1516, Şâm beyl. 1521, 2. vezîr 1524, îdâm. =2. Dâmâd Mehmed Paşa: izd. 1524'den sn. Bu 2. izdivâcdan: **İsmihân Hanım-Sultân** (ölm. 1559'dan sn.) (doğ. 1525'den sn.).

4) HAFSA (HAFÎSA) SULTÂN (Trabzon 1500?-Ist. 10.7.1538=38?): Med. Sultânselîm C., Şehzadeler T. (*Topk. Sar. Arş.*, D 6.245). =1. Dâmâd Fülân Ağa, bostâncıbaşı, Yavuz tar. îdâm. =2. Dâmâd Gaazî Çoban Mustafa Paşa (îdâmı 20.8.1523) b. İskender Pş. (ölm. 1506) b. 'Abdülkaadir Bey. İskender Paşa, Bosna beyi (1475), Rûmeli beyl. (1480), vezîr oldu, kayın-pederi Niğbolu beyi Must. Bey'dir (Niş'de câmî, mekteb, Eski Zağra'da emlâk, vakıflar: *Pş. Livâsı*, 440-1, no.271). İskender Paşa'nın dîğer oğulları Ayas Bey (Filibe'de vakıflar: *Pş, Livâsı*, 518) ve Must. Pş.'dan by. olup Zünnûn Şakî ısyânında şehîd olan Karamân beyl. Hurrem Paşa 'dır. "Çoban" denen Must. Pş., 1521'de dâmâd olup izdivâcı 2 yıl sürdü. Sultân'dan önce Sd. Pîrî Mehmed Paşa'nın kızı ile evli idi (bk. **Aksarâyî-zâdeler**). Kapıcıbaşı, Rûmeli beyl., 3. vezîr, 2. vezîr, buradan Mısır beyl. 15.10.1522 - 4.1523, Ist.'da îdâm edilip Gebze'de gömüldü, tekrâr 2. vezîr olmuştu. Akıl almaz hayrât bıraktı: adıyle anılan Cisr-i Mustafapaşa kasabasını kurup, burada beldeye adını veren Meriç üzerinde 1 yılda inşâ edilen (15.9.1528-4.9.1529) muhteşem köprü, câmî, imâret, mekteb, han, hamam, çarşı; Gebze'de câmî, medrese, hânkah, tâbhâne, imâret, kütübhâne, türbe (1523), anbâr, misâfirhâne, Istanbul'da câmî, medrese, imâret, türbe, tekke, vakıflar, Üsküb'de câmî, medrese, imâret, Bosna'da vakıflar, Istanbul ve Manisa'da 2 saray, Eskişehir'de Kurşunlu Câmî (1515), medrese, imâret, Mora'da Ballıbadra (Patras) yakınlarında Mustafapaşa köyü, Seyyidgaazî'de mekteb, Ist.'da Rûmelihisârı'nda mekteb, Filibe, Selânik ve Ahıska'da vakıflar, Silistre'de hamam, Pravadi'de hamam, Edirne'de Tahmîs Hanı (1525) ve 1.301.920 akça harcanan İkikapılı Han (*Pş. Livâsı*, 432, 524, no.10, no.9, 515-8, no.361). Paşa'nın, Pîrî Mehmed Paşa kızından olma oğulları: Müderris Muhyiddîn Meh. Ef. (1534/5'de Bursa'da genç yaşında öldü); Ah. Bey (ölm. 1549, med. Eğrikapı); Meh. Bey (ölm. Konya 1529; med. Mevlânâ Türbesi yanındaki türbesinde).

5) FATMA SULTÂN (ölm. 1556): Med. Ist., Topkapı'da Ah. Pş. T. Topkapı'da mescid (*Hadîka*, I, 157) ki sonra câmî olmuştur ve zevcinin câmiine yakındır. =1. Dâmâd Mustafa Paşa, Antalya s.b., Sultân bu zevcini kendisi boşadı. =2. Dâmâd Gaazî Kara Ahmed Paşa, **Dukagin-zâde** (1490?-28.9.1555, îdâm = 65?), sd. 6.10.1553-28.9.1555=1,11,23, izd. 1532?, izd. müd. 24? yıl. Med. Ist., Topkapı'da kendi türbesi. Topkapı'da Sinân yapısı külliyesi 1558'de tamamlandı (câmî, türbe, medrese, mekteb, sebîl, çeşme). Enderûn me'zûnu, Rûmeli beyl. 1540, vezîr 1548, Tameşvar Fâtihi. Kardeşi: Güzelce Rüstem Pş. (ölm. 26.11.1539) =Fülâne Hâtûn b. Sd. Ayas Mehmed Pş., bu izdivâcdan: müderris Hüs. Hasîbî Ef. ve Fülâne Hâtûn (bu Hâtûn'un oğlu: Hâkânî Mehmed Bey, ünlü şâir). =3. Dâmâd Hâdim İbrâhîm Paşa (ölm. 1563), izd. 1556, izd. müd. bir kaç ay, 2. vezîr, Silivrikapısı'nda câmii var (*VD*, I, 33). Bu vezîr hâdim olduğu için, 2. zevcinin îdâmından çok üzülen Sultân, onunla hayat arkadaşlığı için sûrî şekilde nikâhlanmıştır.

6) DEVLET-ŞÂHÎ SULTÂN ki kısaca ŞÂH SULTÂN diye tanınır (ölm. 1572): Med. Sultânselîm C. Bu Sultân hem Mevlevî, hem Merkez Efendi'nin mürîdesi idi. Hepsi Ist.'da olmak üzere Dâvûdpaşa'da câmî (1528), Silivrikapısı'nda mekteb, Eyüb'de câmî (1556), Merkez Efendi'de tekke yaptırdı (*Top.Sar.Arş.*, E 7.924, 10.752, 7.533, 8.788, 463/1,5.404/15). =Dâmâd Lutfî Paşa b.'Abdü'l-Mu'în (1488?-Dimetoka,

27.3.1564=76?), izd. 1523'den önce, Sultân'ın zevcini boşaması 27.4.1541 = 19? yıl. Arnavud devrşirme, Enderûn me'zûnu, s.b. 4.1516, Çaldıran ve Mısır seferlerine katıldı, beyl., 3. vezîr 1534, 2. vezîr 30.5.1538, sd. 13.7.1539-25.4.1541=1,9,12, bu târihte emekli, emeklilik müddeti 22,11,2, bu müddet içinde Dimetoka'daki mâlikânesinde yaşadı ve hacca gitti. Med. Dimetoka. Şâir (Sehî, *Tezkire*, madde), Ar. ve Tr. 20 kd. eserin müellifi ki çoğu fıkh ve kelâm üzerinedir, en ünlüleri 1554'e kd. gelen *Târîh*'i ile *Âṣaf-nâme* adlı çok meşhûr siyâset-nâmesidir. Başlıca hayrâtı: Edirne'de mahalle, mescid, vakıflar (*Pş. Livâsı*, 62, no.137), Dimetoka'da mâlikâne (bulunduğu köyün adı son zamanlara kadar "Lutfîpaşa"), mescid, mekteb, vakıflar, mülkler (*Pş. Livâsı*, 498, no.348), Ist. Eyüb Bahâriye'ye mescid, tekke, yalı, türbe, vakıflar (*Ḥadîka*, 168 ve 189), Yanya'da köprü, Tire'de câmî, han, hamam, Ist.'da Sinân eseri hamam. Bu izdivâcdan: **İsmiḫân Hanım-Sultân; Sultân-zâde Aḥmed Bey, Sultân-zâde 'Abdî Bey, Sultân-zâde Maḥmûd Bey** (bu son üçünün sultân-zâde olduğu kesin değildir, Paşa'nın ilk eşinden de olabilir). Paşa'nın ilk eşinden: Muṣṭafa Bey, Üveys Çelebî. Paşa'nın kardeşi: Meḥmed Bey, 2.8.1523'de Karamân'da za'îm oldu.

Yavuz'un bir kızının kızı olan bir **Fülâne** (adı muhtemelen 'Ayşe: Top. Sar. E 5.222/5) **Hanım-Sultân** (ölm. 6.1597), önce Sd. Koca **Sinân Paşa** (ölm. 3.4.1596), sn. 2. vezîr Dâmâd Güzelce Maḥmûd Paşa (ölm. 1604) (izd. 1596 sonu = 1 yıldan az) ile evlendi (Maḥmûd Pş.'nın dîğer eşi: 'Ayşe Sul. b. Murâd III).

Yavuz'un kızlarından bir Sultân'ın kızı olan **Fülâne Hanım-Sultân** ise, Pertev Paşa ile evlendi. Bu izdivâcdan, babasından önce ölen Aḥ. Bey doğdu. Pertev Paşa (ölm. 1574): Enderûn, kapıcıbaşı, yeniçeri ağası, vezîr 1555, 3. vezîr 1561, 2. vezîr 1565. Başlıca hayrâtı: hepsi Sinân yapısı Ist.'da Vefâ meydanında çifte saray, kervansaray, İzmit'te câmî, han, hamam, Gelibolu ve Medîne'de vakıflar.

XIII

KAANÛNÎ SÜLEYMÂN II

(1495 1566) (1520 1566)

13) SÜLEYMÂN II KAANÛNÎ, Gaazî, "Muhibbî", şehzâdeliğinde bâzan "Süleymân-Şâh" (*Top.Sar.Arş.*, E 10.292). Avrupalılar'ca "Muhteşem" ve "Büyük" (Trabzon Sarayı, 27.4.1495 (dîğer rivâyet 6.11.1494) -Sigetvar otağ-ı hümâyûnu, 7.9.1566, saat 1.30 = 71,4,10) (saltanatı: 22.9.1520 - 7.9.1566 = 45, 11, 15) (cülûsunda yaşı: 25, 4, 25): Velîahd: 24.4.1512 - 22.9.1520 = 8, 4, 28 (velîahdliğinde yaşı: 16, 11, 27). Medfeni: Süleymânîye Câmii'nde Sinân yapısı Süleymâniye veyâ Kaanûnî Türbesi.

Nikrîs (goutte=damla) hastalığına inzimâmen ihtiyarlık ve sürmenajdan 12. sefer-i hümâyûnunda Macaristan'da Sigetvar kalesini Almanlar'dan almak üzereyken öldü. Ölümü 48 (gerçekte 52) gün saklandı. Orduy-ı Hümâyûn, Sigetvar fethinden dönüşünde Mohaç sahrâsında Vezîr-i âzam Dâmâd Sokollu Mehmed Paşa, orduya pâdişâhın öldüğünü, arabasının içindekinin cenâzesi olduğunu açıkladı. Yeni pâdişâh İkinci Selîm de Belgrad'a gelmişti. Ahşâsı Sigetvar yakınlarında Macarlar'ın "Turbek" (Türbe) dedikleri hâlen mevcûd türbesine gömüldü. Cenâze Istanbul'da sevkedildi (Mohaç'da ölümünün açıklanması 25.9.1566). 28.11.1566'da Belgrad'da ve 5.12.1566'da Istanbul'a cenâze töreni yapıldı.

Şâir, hattât, kuyumcu idi. Sırbca da biliyordu. *Dîvân*'ı büyüktür ve Â'dile Sultân tarafından, yeni harflerle *1001 Temel Eser*'de (2 c., Vahîd Çabuk nş.) ve sonra Kültür Bakanlığı'nca basıldı. *Dîvân-ı Muhibbî'yi*, pâdişâhın bütün şiirlerini toplayıp sıraya koyarak şâir ve müellif Draçlı Ah. Fevrî Ef. (ölm. 1570) tedvîn etti.

Şehzâde Süleymân, önce, babasının Trabzon sancağına yakın Şebinkarahisâr s.b., bir kaç ay sonra, gene 1509'da Bolu s.b., amcası Velîahd-Şehzâde Ahmed'in Bolu'ya îtirâzı üzerine Kefe s.b. (6.8.1509-24.4.1512=2,8,19) oldu. Kırım'da Kefe'ye, ölen amcası Şehzâde Mehmed'in yerine ve annesi ile berâber gitti (*Top.Sar.Arş.*, E 6.185, E 98). Babasının cülûsunda, Kırım Hânı ile görüşerek, Ist.'a geldi. 22.9.1520'ye kadar velîahdliği boyunca Saruhân (Manisa) s.b. oldu. Buraya da annesi ile gitti. Velîahdliğinde babasının uzun Mısır seferinde Edirne'de taht muhâfızı ve Rûmeli saltanat nâibi ol. bulundu (5.6.1516-27.7.1518=2,1,20). Daha önceki İran seferinde ise Istanbul muhâfızı idi. Binâenaleyh velîahdliğinde uzun müddet Manisa'dan uzakta, Edirne ve Ist.'da bulundu. Manisa'dan Ist.'a gelip 30.9.1520'de cülûs etti. Eyüb Sultân'da son Abbâsî Halîfesi Mütevekkil tarafından halîfelik kılıcı kuşatıldı (5.10.1520) ("el-Mütevekkil..., Selîm Hân ile Istanbul'a gidip hayli î'zâz, ikrâm olunup zevk, safâda iken Selîm Hân vefât edip Süleymân Hân dahi kendiye hâdden efzûn in'âm, ihsân edip, Süleymân Hân'a ibtidâ hılâfet şemşîrîn Ebâ-Eyyûb-i Ensârî'de bunlar kuşatıp, Süleymân Hân, bunlardan bî'at kabûl edip cülûs etdiler", Evliyâ, X, 38).

Dadısı: Dâye Hâtûn (ölm. Ist.1531'den sn.), Ayvansaray'da mescid ve türbesi, Mahmûdpaşa'da câmii (1530). Velîahd olmadan önceki lalası: Ken'ân Hudâyî Bey, şâir, med.Balıpaşa. Şehzâde iken önce defterdâr, sn. lalası: Sinân Paşa (ölm. Selânik, 1550?), 1520'de 4. vezîr, sn. emekli olup câmî yaptırdı, Selânik'de yaşadı. Velîahdliği boyunca lalası, **Cezerî-zâde** Kaasim Paşa, cülûsunda tekrar 4. vezîr oldu (ölm. Bursa 1543; 90'lık) ki, Yavuz'un da son lalasıdır (1511-2). Ölüm hastalığında hekimi: Kaysûnî-zâde Meh. Ef. Başmuallimi: Hâce-i Sultânî Mevlânâ Hayreddîn Hızır Çelebî (doğ. Daday, ölm. Kefe 1543). Daday'da mescid, mekteb, vs.; bunun oğlu: Ah. Ef. (1537-8.1563=26), 1561'de Şâm kadısı. Dîğer hocası: Zeyrek-zâde Rükneddîn (Şemseddîn) Ah. Ef. (1470?-Mekke, 1532/33 = 63?, Rûmeli kazaskeri, tafsîlât için Fâtih'in muallimlerinden olan babası Mollâ Zeyrek Meh. Ef.'ye âid bende bk.).

Kaanûnî'nin süd kardeşi ve oğlu Velîahd-Şehzâde Mustafa'nın 1548-53'de hocası: Muslihıddîn Mustafa Sürûrî Ef. b. Hoca Şâ'bân (Gelibolu'da tâcir) (Gelibolu 1491 - Ist.13.1.1562 = 71): Fenârî-zâde Muhyiddîn Ef.'den me'zûn, müderris, sn. Nakşî şeyhi, Kasımpaşa'daki mescidinde medfûn, 36 eserin müellifi, 3 dilde şâir (Tr. *Dîvân*'ında 500 kd. gazel) (*Mesnevî, Dîvân-ı Hâfız, Gülistân, Bostân* şerhleri çok ünlüdür).

Kaanûnî'nin süd annesi: 'Afîfe Hâtûn, med. Yahyâ Ef. T. Bunun zevci: Amasyalı 'Ömer Ef., 1495'de Trabzon müftîsi. Bunların oğulları: Celâleddîn Yahyâ Ef. (Trabzon 1495 - Ist.5.1570 = 75): çocukken yüksek tahsîl için Trabzon'dan Ist.'a gelip Beşiktaş'a yerleşti. Kaanûnî ile Trabzon'da ayni yıl içinde doğmuş ve annesi şehzâdeye süd vermişti. Şeyhulislâm Zenbilli 'Alî Ef.'den me'zûn, mutasavvıf, şeyh, âlim, dîvân sâhibi, cenâze namâzını Süleymâniye Câmii'nde Şeyhulislâm Ebüssüûd Ef. kıldırdı. Beşiktaş'da câmî, medrese, tekke, hamam, çeşme, mekteb, park yaptırdı. Türbesini İkinci Selîm, Sinân'a yaptırdı, İkinci Mahmûd, sn. 1873'de Pertevniyâl Vâlide-Sultân ve son def'a İkinci Albülhamîd yeniledi. Burada Osmanlı Hânedânı'ndan pek çok kişi medfûndur (Evliyâ, I, 451). Yahyâ Ef.'nin oğulları: Şeyh İbr. Ef. ve Şeyh 'Alî Ef. (babalarının

türbelerinde); bu sonuncusunun neslinden: İmâm-zâde Meḥ. Sa'îd Ef., Galata kadısı = Fülâne Hâtûn (ölm. 1818, Yaḥyâ Ef. Türbesi'nde). Yaḥyâ Ef.'nin akrabâsından, II. Selîm ile III. Murâd'ın musâhibi ve musâhibesi olan Şemsî Çelebî ile 'Ayşe Ḥubbâ Hâtûn için bk. **Akşemseddîn-zâdeler.**

Kaanûnî, 10 yıl, 7 ay, 7 gününü, 13 sefer-i hümâyûnunda geçirdi: 1. sefer-i hümâyûn 18.5.1521 19.10.1521 = 0,5,1 (1. Macar=Engerûs seferi, Belgrad'ın 4. muhâsarası ve fethi); 2. sefer-i hümâyûn 16.6.1522 - 29.1.1523 = 0,6,13 (Rodos'un 3. muhâsarası ve fethi); 3. sefer-i hümâyûn 23.4.1526 - 13.12.1526 = 0,6,21 (2. Macar =Engerûs seferi, Mohaç zaferi 29.8.1525, Budin'in fethi 11.9.1526, Kaanûnî'nin "Macaristan Fâtihi" olması); 4. sefer-i hümâyûn 10.5.1529=16.12.1529 = 0,7,7 (1. Almanya = Nemçe Seferi, 1. Viyana muhâsarası = Gazây-ı Bec); 5. sefer-i hümâyûn 25.4.1532-21.10.1532=0,6,26 (2. Almanya=Nemçe Seferi) (Barbaros Istanbul'da 27.12.1533); 6. sefer-i hümâyûn 11.6.1534 - 8.1.1536 = 1,4, 27 (1. İran = 'Irâkayn Seferi, Tebrîz'in fethi 13.7.1534, Bağdâd'ın fethi 28.11.1534) (Barbaros'un Tûnus'u fethi 22.8.1534); 7. sefer-i hümâyûn 17.5.1537-22.11.1537=0,6,6 (İtalya = Korfu ve Otranto Seferi); 8. sefer-i hümâyûn 8.7.1538 - 27.11.1538 = 0,4,20 (Kara Boğdan=Moldavya Seferi) (Preveze deniz zaferi 28.9.1538) (Süleymân Paşa'nın Hindistan seferi için Süveyş'ten hareketi 13.6.1538); 9. sefer-i hümâyûn 20.6.1541-27.11.1541=0,5,7 (Budin Seferi, Macaristan'ın eyâletin ol. ilhâkı); 10. sefer-i hümâyûn 17.11.1542-16.11.1543=0,11,29 (Estergon Seferi) (Charles-Quint'e karşı Cezâyir zaferi 25.10.1541; Barbaros'un Fransa seferine çıkması 28.5.1543, Roma civârına çıkması 20.6.1543, Nice'i fethi 20.8.1543) (Süleymâniye Külliyesi'nin küşâdı 7.6.1557); 11. sefer-i hümâyûn 29.5.1548-21.12.1549=1,8,23 (2. İran Seferi, Tebrîz'in yeniden fethi 27.7.1548, Ḥaleb'de kışlaması) (Ist. Muâhedesi ile Almanya'nın yıllık vergi vermeyi kabûlü 19.6.1547; Fransa ile Ist. Muâhedesi ve Fransa'nın pâdişâhın üstünlüğünü kabûl edip donanmasını Osmanlı'ya terhîn etmesi 1.2.1553; Turgut Paşa'nın Korsika'yı fethi 17.8.1553); 12. sefer-i hümâyûn 28.8.1553 - 31.7.1555 = 1,11,3 (3. İran=Naẖcewân Seferi; pâdişâhın Amasya'da kışlaması) (Ist. muhâfızı: 2. vezîr Dâmâd H̲âdim İbr. Pş.) (en uzun sefer-i hümâyûn); 13. sefer-i hümâyûn 1.5.1566 - 7.9.1566=0,4,7 (Sigetvar Seferi, Almanya üzerine) (Ist. muhâfızı: İskender Paşa) (Piyâle Paşa'nın Balear adaları seferi 1558 ve Cerbe zaferi 14.5.1560).

Kaanûnî'nin sefer-i hümâyûnları dışında başlıca seyâhatleri: Edirne seyâhatleri: 1524-25 kışı (avdeti 20.3.1525), 1.12.1540-4.4.1541, 1542-43 kışı (29.4.1543'de Filibe'ye hareket), 18.10.1546'da Edirne'de gelerek 1546-47 kışı, 1557-8 kışı. Bursa seyâhatleri: Ocak 1526, 8 gün Bursa'da kalarak 28.9.1539'da Ist.'a avdet, 8.1544'de 40 gün Bursa'da oturması (H̲urrem Sul., Sd. Dâmâd Rüstem Pş., Mihr-ü Mâh Sul., Şeh. Selîm ile). Bursa seyâhati 19.8.1530 (Ist.'dan hareket) -1.10.1530 (Ist.'a avdet); av için İznik-Yalova 7-8. 1531; 1525'de İbr. Pş.'yı Mısır'a uğurlamak için Istanbul adalarını gezip ayni gün öldü. İran'da Sulṭâniye (25.10.1534). Bağdâd'ın fethinden sn. Kerbelâ ve Necef-Kûfe ziyâretleri 18-23.3.1535. Kışı geçirmek için Ḥaleb'e gelmesi 26.11.1548, Şeh. Bâyezîd'i yanına çağırdı (Şeh. Cihângîr yanında idi), 6 ay, 9 gün kalarak

5.6.1549'da Haleb'den ayrıldı, bu arada 6.12.1548'de Hamâ'yı ziyâret etti. 1553-54 kışında gene Haleb'e geldi. Hamâ ve Ma'arra'yı ziyâret etti, Karacadağ'a gelerek dinlendi ve hastalığı geçti.

Kaanûnî'nin kabûl ettiği yabancı hânedân mensublarından örnekler: Kazan hanı Sâhib Giray Ist.'da (1524); Tûnus sultânı Sul. Hasan Hafsî'nin birâderi Sul. Reşîd, Ist.'da (1526); Âdilcevâz'da Şîrvân-Şâh Halîl'i îdâm ettirdi ve Ist.'da yaşıyan oğlu 'Alî'yi kabûl etti; Timuroğlu Hümâyûn Şâh'a karşı yardım istiyen Bürhân Bey b.Sul.İskender III Sûr, Ist.'da (1537 başı, Osmanlı s.b. oldu); Geylân hükümdârı Melik Muzaffer'i Ucan otağ-ı hümâyûnunda (Tebrîz) kabûlü 11.10.1534 (ayın 23'ünde hükümdâra yurduna dönmesi için izin verdi); ayni yerde otağ-ı hümâyûnunda Şîrvân-Şâh'ın oğlu Muh. Mîrzâ'yı kabûlü (14.10.1534); Elkass Mîrzâ Safevî'nin Kafkasya-Kefe yoluyle gemiyle Ist.'a gelip kabûlü (1547), Bosna beylerbeyisi Ulama Paşa'nın Erzurum beylerbeyisi yapılıp Mîrzâ'nın yanına verilerek Osmanlı ordusu ile Kâşân-Kumm-Isfahân akını icrâ ettirilmesi.

Kaanûnî Sultân Süleymân, Şâh Tahmasb'ın kardeşi Sâm Mîrzâ'yı 21.7.1535'te kabûl etti. Macaristan kralı Birinci Janos Szapolyai ile 19.8.1529'da, bunun oğlu İkinci Janos'la 29.8.1541'de ve sonra 1566'da Sigetvar seferine giderken kabûl edip görüştü. 22.8.1538'de Edirne'de Basra emîri Râşid'in oğlu Mânî'yi babasının gönderdiği Basra şehrinin anahtarları ile kabûl etti. 18.9.1535'te Bitlis emîri Üçüncü Şemseddîn'in annesini kabûl edip oğlu nâmına Bitlis'in anahtarlarını aldı. 26.12.1522, 29.12.1522 ve 1.1.1523 günleri 3 def'a Rodos Saint-Jean üstâd-ı âzamı Fransız asıllı Philippe Villiers de l'Isle-Adam'ı kabûl etti.

Kaanûnî'nin Zevceleri

=1. Fülâne Hâtûn (1496?-Ist.1550?=54?): İzd. 1511,izd.müd.39? yıl, med. Şehzâde C. Şehzâde Mahmûd'un annesi.

=2. Mâh-i Devrân Haseki b.'Abd. (1499?-Bursa, 3.2.1581 = 82?) (Ah. Refîk, *Hicrî X. Asırda Ist. Hayâtı*, s.8): İzd. 1514, izd.müd.52 yıl (gerçekte 20 yıl), 1534'den îtibâren oğlunun yanında yaşadı, 1553'de Bursa'ya yerleşti, med. Bursa, oğlunun türbesinde (ki bu türbeyi o yaptırdı). Şehzâde Mustafa'nın annesi.

=3. Gülfem Hâtûn (1497?-Ist.1562=65?): İzd. 1511, izd.müd. 51 yıl. Câmiinde medfûn. Şehzâde Murâd'ın ann. Kaanûnî tarafından boğduruldu. Ist.'da büyük emlâk ve vakıflar (*Top. Sar.Arş.*, D. 2.497, 3.683, 3.954, 4.545, 8.732), Yenişehir'in Karahisâr köyüne su getirip çeşme (*Top.Sar.Arş.*, E 3.362), Manisa'da çeşme (1539) ve vakıflar (İ.H.Konyalı, *Üsküdar Târîhi*, I, 154-7), Üsküdar'da Sinân eseri câmî (1561), mahalle, medrese, mekteb, türbesi (*Ayni Eser*, II, 288, 308).

=4. Hurrem Haseki-Sultân (1506?-Ist., 17.4.1558=52?): Polonya krallığı tab'ası bir Ukran Ortodoks râhibin kızı, Avrupa dillerinde: Roxelane, Roxelana (asıl adı: Alexandra Lisowska). İzd. 1520, izd.müd.38 yıl. Med. Süleymâniye Câmii, Hurrem Sul. T. Şeh. Mehmed, II. Selîm, Şeh. Bâyezîd, Şeh. Cihângîr, Şeh. 'Abdullâh, Mihr-ü Mâh Sul. annesi. Oğulları Mehmed ile Selîm'i görmek için bir kaç def'a Manisa'ya gitti. 3.4.1546'da Şeh. Cihângîr ile Manisa'ya gelip 4.5.1546'ya kadar kaldı ve oradan Şeh.

Selîm'i alıp Ist.'a döndü. 1544 yazında Kaanûnî ile berâber 40 gün Bursa'da oturdu. Son kışını Edirne'de geçirdi, hasta olarak Ist.'a dönüp öldü. Şâire olup nesri de güzeldir. Osmanlı târîhinde Ahmed Refîk'ın "Kadınlar Saltanatı" dediği dönemi başlattı ki, fâsılalarla 1656'ya kadar devâm etti ve 1656'dan sonra hiç bir Hânedân mensûbu kadın politikaya karışmadı. Başlıca hayrâtı: Ist.'da Ayasofya'da hamam (Sinân eseri), Kaariye'de medrese (Sinân), Yahûdîler semtinde hamam, Haseki'de mahalle, hastahâne (1539), câmî, medrese, mekteb, çeşme, şadırvân, imâret, sebîl (hepsi Sinân eseri, Külliye 1550'de bitdi), Balat'da tekke (1548); Ankara'da câmî, Edirne'de câmî, imâret, kervansaray, çeşmeler, suyolları, köprü (1554) (*Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, 160) (*Top. Sar.* 7.788,5.221/12, 7.816), çeşmeler, Cisr-i Mustafa Paşa'da kervansaray, câmî, imâret, Mekke ve Medîne'de (1549) Sinân yapısı birer imâret (Haseki İmâreti), Mekke ve Medîne'de dağıtılmak üzere hemen her yıl 3.000 altın, Kudüs'te imâret (1550).

Kaanûnî'nin Çocukları

1) VELÎAHD-ŞEHZÂDE SULTÂN MAHMÛD HÂN (1512 - Ist., 29.10.1521 = 9): Velîahd 22.9.1520 = 29.10.1521 = 1,1,7. Med. Sultânselîm C., Şehzâdeler T. Çiçek'ten öldü (Evliyâ, I, 344).

2) VELÎAHD-ŞEHZÂDE SULTÂN MUSTAFA HÂN (Manisa 1515 - Aktepe / Ereğli, 6.11.1553 = 38): Velîahd 29.10.1521 - 6.11.1553 = 32, 0, 8. Med. Bursa'da 1560'da annesinin yaptırdığı "Şehzâde Mustafây-ı Cedîd Türbesi". Kardeşleri Mehmed ve Selîm ile berâber Istanbul'da Atmeydanı'nda İbr.Pş.Sarayı'nda 3 hafta süren sünnet düğünü 21.6.1530'da başladı (sünnet 27.6.1530). Saruhân (Manisa) s.b. (Aydın sancağı ilâvesiyle) 2.1533 - 18.6.1541 = 8, 4 (Manisa'dan hareket günüdür, Amasya'ya tâyin günü 16.5.1541), Amasya s.b. 18.6.1541 - 1549 = 8, Karamân vâlîsi 1549 - 6.11.1533 = 4. Oğullarından Bâyezîd'in Edirne'de taht muhâfızı bırakan Kaanûnî, Selîm ve Cihângîr ile Konya Ereğlisi'nde Aktepe'ye geldi, Sultân Mustafa'yı boğdurdu, Şâh ile anlaştığına ve ısyân edeceğine ıknâ edilmişti. Yahyâ ve Sâmî'nin Sultân Mustafa mersiyeleri ünlüdür. Şâir (mahlası Muhlisî: Ahdî, *Tezkire*), hattât (elyazısı: Viyana, Şark yazmaları, no.998'deki nesh ile yazılmış *Süleymân-nâme*). Manisa'da Bozdağ'da câmî, saray, türbe, çeşmeler yaptırdı. 6. Irâkayn ve 7. Korfu sefer-i hümâyûnlarında (1534-6 ve 1537) ve 8. Boğdan seferinde Anadolu muhâfızı, 9. sefer-i hümâyûnda (1541) Istanbul muhâfızı oldu. Vechen, bedenen, tavran dedesi Yavuz'a çok benziyordu. Hocaları: **Celâl-zâde** Sâlih Çelebî (ölm. 1565); Manisalı (Suruhânî) Senâî Mehmed Çelebî; Hayreddîn Hızır Ef. (ölm. 1546, müellif); Şems Ef.; şâir Lâ'lî Çelebî; Karaçelebî-zâde (b.bk.) Hicrî Meh. Muhyiddîn Ef. (1501?-1576=75?), İstanbul kadısı, şâir; Muhyiddîn Mehmed Hüseynî Ef. (ölm. 1540, Ankaralı, Ankara'da mescid, han; oğlu Şemseddîn Mehmed Ef., 1526-1568a=42, müellif); Kaanûnî'nin süd kardeşi Mustafa Sürûrî Ef. (Sultân Mustafa adına *Bahrü'l-Ma'ârif* ve *Zahîretü'l-Mülûk'ü* yazdı; Sultân Mustafa'nın katli üzerine Kaanûnî ile kat'ı alâka edip bir daha aslâ görüşmedi). Sultân Mustafa'nın zevcesi: =Fülâne Hâtûn, Kırımlı (doğ. 1525?): Med. Eyüb, Pertev Paşa T. Bir Şehzâde ve bir Sultân'ın annesi. Bu Hâtûn'un 2. izdivâcı: Pertev Mehmed Paşa (ölm.1574), izd. 1555?, 2. vezîr 28.6.1565 - 21.10.1571 = 6,3,23, sn. emekli (Pertev Paşa, bir de Yavuz'un kızının kızı bir Hanım-Sultân ile evlenmiştir). Pertev Paşa'nın kızı ile, II. Osmân evlendi. Sultân Mustafa'nın çocukları:

ŞEHZÂDE MEHMED(Amasya 1546 - Bursa, 10.9.1553 = 7): Boğuldu.

ŞEHZÂDE AHMED (ölm. Konya, 1552?): Med. Konya (Konyalı, *Konya Târîhi*, 767).

ŞAH SULTÂN (1550?-2.10.1577=27?) = Dâmâd 'Abdülkerîm Ağa (ölm. 1580?), izd. 1.8.1562 (İsmihân ve Gevherhân Sultânlar ile ayni düğünde), izd. müd. 15,2,2, yeniçeri ağası (1564'e kadar).

NERGİS-ŞÂH SULTÂN(doğ.1536) = Dâmâd Cenâbî Ahmed Paşa (ölm. 1562), şâir, târihçi; Enderûn, çâşnigîrbaşı, 20 yıl kadar Anadolu beylerbeyisi (Kütahya).

3) ŞEHZÂDE MURÂD (Manisa 1519 - Ist.,12.10.1521 = 2): Med. Sultânselîm C., Şehzâdeler T. Çiçek'ten öldü, 3. velîahd idi.

4) FÜLÂNE SULTÂN (1521 - 28.10.1522 =1).

5) ŞEHZÂDE SULTÂN MEHMED HÂN (Istanbul 1521 - Manisa, 6.11.1543 = 22): 2. velîahd 29.10.1521'den îtibâren. Saruhân (Manisa) s.b. 12.10.1542 - 6.11.1543 = 1,0,25 (Manisa'yı gelmesi 12.11.1542). Med. Şehzâde C., Şehzâde Mehmed T. (Sinân, 1544). Ölüm sebebi: çiçek. 7. sefer-i hümâyûna (1537, Korfu) ve 9. sefer-i hümâyûna (1541, Budin) babasının yanında katıldı. 1540-41 kışını Edirne'de babası ile geçirdi. Rûhu için babası Sinân'a Şehzâde Câmii'ni yaptırdı. Sünneti, Atmeydanı'nda İbr. Pş. Sarayı'nda Şeh. Mustafa ve Şeh. Selîm ile berâber 27.6.1530. Hattât, şâir (mahlası: Mehemmed; Ahdî, *Tezkire)*. Şehzâde Külliyesi için bk. *Pş. Livâsı*, 498, no.347. Cenâzesi 10 gün sonra Ist.'da yapıldı (16.11.1543); cenâzeyi ricâl, Üsküdâr'da karşıladı, Pâdişâh da katıldı. Kaanûnî, 40 gün boyunca her gün hiç aksatmadan Şehzâde'nin mezârına gelip duâ etti; oğlunun ölüm haberini 10. seferinden Ist.'a dönerken almıştı. Dadısı: Dâye Hâtûn (Ist.'da Şehzâde'de mescid (1544) ve Kâğıdhâne'de mescid). Lalaları 'Alî Bey ve İbr. Çel. Şeh. Mehmed'in eşi: =Fülâne Hâtûn (öl. 1570'den sn.), Hümâ-Şâh Sultân annesi. Şehzâde Mehmed'in kızı:

HÜMÂ-ŞÂH SULTÂN (Manisa 1544? - Ist. 1582? = 38?): muhtemelen posthume. Med. Şehzâde Türbesi'nde babasının yanında. Edirne'deki emlâki için: *Pş. Livâsı*, 499, no.349. =1. Dâmâd Mehmed Ferhâd Paşa b. Must. (1526 - 6.1.1575 = 49): izd. 1566/67, izd. müd. 8-9 yıl. Med. Eyüb'deki türbesi. Karahisârî'den icâzetli hattât. Ist.'da Bâyezîd'de saray, Bosnasarayı'nda câmî (1562), sebîl, imâret, hamam, Edirne'de emlâk (*Pş. Livâsı*, 432, no.262). Enderûn, 2. kapıcıbaşı, yeniçeri ağası 1553, Kastamoni s.b. 1558 (beylerbeyi pâyesiyle), 3. vezîr 1564/65. Kardeşi: Mustafa Paşa (Ist. doğumlu) ve bunun oğlu Mehmed Paşa. =2. Sd. Dâmâd Sokollu-zâde Lala Mustafa Paşa (ölm. 7.8.1580), izd. 25.8.1575, izd. müd. 4, 11, 13 yş. 31-36?. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Sokollu-zâde 'Abdülbâkî Bey.** =3. Dâmâd Gaazî Mehmed Paşa (ölm. 23.8.1592), izd. 1581, izd. müd. 1 yıl kd., Şehr-i Zor beyl., med. Şehzâde Câmii. Paşa'nın kardeşi: Sd. Dâmâd **Kanijeli İbr. Pş.**

Ferhâd Paşa-zâdeler (Hümâ-Şâh Sultân ile Ferhâd Paşa'nın çocukları) (hepsi Şehzâde Câmii'nde medfûn) (yaş sırası bahis mevzuu değildir): 1/ **Fülâne Hanım-Sultân.** 2/ **Fülâne Hanım-Sultân.** 3/ **Sultân-zâde Hüsnî Bey.** 4/ **Sultân-zâde 'Osmân Bey** (1571-1626=55, Bolu s.b. iken Bağdâd önünde Âzamiyye'de şehîd, Na'îmâ bu târîhi veriyor, bâzı kaynaklarda şehâdeti: 10.1630). 5/ **Fülâne Hanım-Sultân.** 6/ **Fülâne Hanım-Sultân.** 7/ **Fatma Hanım-Sultân** (1567-

29.7.1588=21): Şehzâde'de açık türbesinde zevci ile berâber medfûn. 2 çeşmesi var (Ist.). =Mehmed Bey (ölm. 1586), izd. 1577, izd.müd. 9 yıl, Kastamoni s.b., Şehr-i Zor beyl. Mustafa Paşa (ölm. 1575) oğlu: Bu izdivâcdan: Hacı Paşa (2.6.1628'de Sd. Husrev Pş. tar. Manisa'dan Tokat'a getirtilip idâm edildi, Na'îmâ ve Hammer, IX, 100), uzun müddet Saruhân s.b. ve bunun oğlu: Hacıpaşa-oğlu Fülân Bey, s.b. (ölm. 1652'den sn.). 8/ **Sultân-zâde İbrâhîm Paşa** (şehâdeti 1601/2, beylerbeyi) ve bunun oğlu: Mustafa Paşa (doğ. Bosna, ölm. 1636), müderris, sn. beylerbeyi. 9/ **Sultân-zâde Mustafa Paşa** (1569-1593=24, şehîd), Belgrad s.b., hattât (*Tuhfe*, 355). Oğlu: Süleymân Bey (ölm. 1.1655, 65 yaşlarında), bunun oğlu Ahmed Paşa (îdâmı 1685, Bolu s.b.), bunun oğlu Mustafa Paşa (Banyaluka'ya beylerbeyi pâyesiyle s.b. 1698a ki az sn. öldü), bunun oğlu Mehmed Paşa ve bunun da oğlu İsmâ'îl Paşa (ölm. 1776?). Hümâ-Şâh Sultân'ın bu çocuklarının bâzılarının ikiz olduğu anlaşılır.

6) ŞEHZÂDE 'ABDULLÂH (1522 - 28.10.1522).

7) MİHR-Ü MÂH (Mihr-i Mâh) SULTÂN (Ist. 1522 - Ist., 25.1.1578 = 56): med. Süleymâniye C., Kaanûnî T. Kaanûnî'nin tek kızı. Başlıca hayrâtı: Ist.'da Bâyezîd'de sarayı, Edirnekapısı'nda Sinân yapısı câmî (1558) (bu câmî için R.T. Bölükbaşı'nın 5 kıt'a ünlü şiiri: *Serâb-ı 'Ömrüm*, 68-9), medrese, mekteb, hamam, çarşı, mahalle, Üsküdar'da çifte kervansaray, mekteb, hastahâne, imâret, câmî (Sinân, 1547), medrese, çeşme, saat kulesi (câmî 2 minâreli) (Konyalı, *Üsküdâr Târîhi*, II, 71, 289, 316, 533); Ist. dışında Edirne'de değirmen, bostân, 20 ev, Filibe vs.'de emlâk (*Pş. Livâsı*, 501, no. 817, 819, s.500, no.350), her yıl Donanmay-ı Hümâyûn'a 192 kantar işlenmiş demir sağlıyan vakıf, Mekke'de su yolları, havuzlar, sarnıçlar (*Mir'ât-ı Mekke*, 740-56). Sultân, XVI. asrın en zengin kadını idi.

= Sd. Dâmâd Rüstem Paşa (1505?-10.7.1561 = 56?), bk. **Mihr-ü Mâh-zâdeler (Rüstempaşa-zâdeler).** İzd. 26.11.1539 (düğün 11.11'de başladı, Atmeydanı'nda İbr. Pş. Sarayı'nda, Şehzâdeler'in sünnet düğünleri ile berâber), izd. müd. 21, 7, 14, yş. 17? - 39?, zevcinden 17? yş.kç. Med. Şehzâde C., Rüstem Pş. T. (Sinân). Sadrâzam: 28.11.1544 - 6.10.1553 = 8,10, 8 + 29.9.1555-10.7.1561 = 5,9, 1 = 14, 7, 19, makaamında öldü.

Bâkî'nin ünlü mersiyesi (*Dîvân*, 80-84), Mihr-ü Mâh Sultân içindir, 5 bend ve 40 beyitli terkîb-i bend'dir, "Hala Sultân" diye anılır (ölümünde tahtta bulunan III. Murâd'ın halası).

Mihr-ü Mâh Sultân kızı: **'Ayşe Hümâ-Şâh Hanım-Sultân** (1541?-1594 = 53?). İlk izdivâcından olan 4 oğlu ve bunların nesli için bk. **Mihr-ü Mâh-zâdeler.** Mihr-ü Mâh Sultân'ın oğlu: **Sultân-zâde 'Osmân Bey** (ölm. 1576). Hümâ-Şâh Hanım-Sultân'ın izdivâcları: =1. Sd.Semiz Ahmed Paşa (1520?-28.4.1580=60?), izd. 1557?, izd. müd. 23? yıl, yş. 16?-39?, zevcinden 21? yş.kç. Sd. 13.10.1579 - 28.4.1580 = 0, 6, 16, med. Edirnekapısı C., Ahmedpaşa T. Hanım-Sultân'ın çocukları, bu ilk izdivâcındandır. Hanım-Sultân, 1593'de oğullarından 'Abdurrahmân Bey'le berâber hacca gitti. Üsküdâr'da 3. zevci olarak Hüdâyî adına câmî, dergâh vs yaptırdı ki bu dergâhta medfûndur. =2. Ahmed Ferîdûn Paşa ki daha çok "Nişâncı Ferîdûn Bey" diye ünlüdür(1522?-16.3.1583=61?), izd. İbr. Pş. Sarayı, 6.4.1582, izd.müd. 0, 11, 10, yş. 41?-42?, zevcinden 19? kç. (bu izdivâcı dul kaldıktan 1,11,8 sn. yapdı), ünlü müellif,

şâir, hattât, med. Eyüb'de Ferîdûn Pş. T.; Emîrgân'da (Ist.) park ve köşk (Ferîdûn Paşa Bağçesi); Dimetoka'da câmî, hamam, Niğbolu'da 2 değirmen, çayır, koru, Edirne'de değirmen, bostan, 20 ev, Gelibolu'da çarşı, Lapseki'de hepsi vakıf 2 bağ, fırın, 3 tarla ve bunlara ilâveten 12.000 altın nakid vakıf, Istanbul'da mescid, mekteb, dârüttâlîm, İstinye'de (Ist.) tekke, 2 tâb-hâne, Karaköy'de (Ist.) 40 odalı vakıf han gibi hayrât bıraktı. Ferîdûn Paşa'nın önceki izdivâcından: Halîl Bey, 1593'de Eskişehir s.b. =3. Şeyh 'Azîz Mahmûd Hüdâyî Ef. (1543 - 1.10.1628 = 85), izd. 1583?, izd. müd. 11? yıl, yş. 42?-53?, zevcinden 2? yş. by., ünlü mutasavvıf, şâir, bestekâr, müellif, Celvetî tarîkatinin kurucusu, I. Ahmed'le oğlu II. Osmân'ın şeyhi, med. Üsküdâr, Hüdâyî T.

8) İKİNCİ SULTÂN SELÎM HÂN (28.5.1524 - 15.12.1574 = 50, 6, 18): bk. aşağıda bahis XIV.

9) ŞEHZÂDE SULTÂN BÂYEZÎD HÂN (İst. 14.9.1525 - Kazvîn, 23.7.1562 = 36, 10, 9): 6.11.1543'de 3. Velîahd, 6.11.1553'de 2. Velîahd. Med. Sıvas, Şehzâdeler T. Karamân (Konya) v., buradan Germiyân (Kütahya) s.b. 18.6.1541 - 2.12.1558 = 17, 6, 3, Amasya s.b. 21.12.1558 - 7.7.1559 = 0, 6, 17. Amasya yerine Ankara sancağını istedi, reddedilmesi üzerine 12.000 kişilik ordu ile Amasya'dan ayrılıp Konya'ya ağabeyi Velîahd-Şehzâde Selîm üzerine yürüdü, Konya meydan muhârebesinde (30.5.1559) bozuldu, tâkıybât altında İran'a sığındı, Kazvîn'de Şâh Tahmasb tarafından karşılandı (24.11.1559) ve şerefine 30 tepsi mücevher serpildi ("saçı", Tr.). Kazvîn'de 3 yıla yakın ikaamet edip oğulları ile berâber Şâh tarafından boğdurulup cenâzeleri Osmanlı'ya teslîm edildi, 4 oğlu ile berâber cenâzeleri Sıvas'a getirilip sûr dışına gömüldü, sonra üzerlerine türbe yapıldı. Şâir (mahlası: Şâhî), hattât (Tr. ve Farsca şiirler: Ahdî, *Tezkire*). İdam târîhi: Has.Bey Rûmlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, I, 417. Sünneti kardeşleri ile berâber Atmeydanı, İbr.Pş. Sarayı, 26.11.1539. Babası ile berâber 9. sefer-i hümâyûna (1541, Budin Seferi), 10. sefer-i hümâyûna (Estergon Seferi, 17.11.1542'de Ist.'dan Edirne'ye hareket, oradan Almanya), katıldı. 11. sefer-i hümâyûnda 6.12.1548'de babası ile Haleb'den ayrılınca 10.6.1549'da Edirne'ye taht muhâfızı olarak döndü. 12. sefer-i hümâyûnda Bursa Yenişehiri'nde babası ile buluştu. 1.12.1540'da babası ile Edirne'ye geldi. 1542-43 kışını Edirne'de babası ile geçirdi (Kaanûnî'nin Edirne'den ayrılması 29.4.1543). Başmuallimi: Karabâğlı 'Abdülcebbâr Ef. (ölm. 1559, hocalığa tâyîni 1558) (bu zâtın dâmâdı: *Bayrâm-zâde* Ah.Ef., Ist.dârülhadîs müderrisi, Kütahya'da medrese yaptırdı, babası: Emîn Ef.). Şehzâde Bâyezîd'in 5 oğlu ve 4 kızı:

ŞEHZÂDE ORHÂN (Kütahya 1543? - Kazvîn, 23.7.1562 = 19?): med.dîğer 3 kardeşi ile berâber babasının Sıvas'taki türbesi. Dîğer 3 kardeşi ile Kazvîn'de îdâm edildi. Çorum s.b. 21.12.1558-7.7.1559. Lalası: *Çandarlı-zâde* Halîl Bey b.Î'sâ Paşa (1508 -Ist.1568=60, s.b., Defterî ve Muhlisî mahlaslariyle şâir). Şehzâde'nin ve kardeşlerinin hocası: Akşehirli şâir 'Abdurrahmân Gubârî (ölm.Mekke 1566, şâir, hattât, hacı, Nakşbendî) ve Kütahyalı şâir Firâkî Mehmed Bey (med.Bursa, Mustafây-ı Cedîd T.).

ŞEHZÂDE 'OSMÂN (Kütahya 1545? Kazvîn, 23.7.1562 = 17?): Karahisâr-ı Şarkî s.b. 1.6.1559, sn.Cânik (Samsun) s.b.

ŞEHZÂDE 'ABDULLÂH (Kütahya 1548? - Kazvîn, 23.7.1562 = 14?).

ŞEHZÂDE MAḤMÛD (Kütahya 1552? - Kazvîn, 23.7.1562 = 10?). Şeh.Osmân ile ayni anneden. Cânik s.b. 1559.

ŞEHZÂDE MEḤMED (Amasya 1559 - Bursa, 1.8.1562 = 3): Annesi ile Bursa'da kalıp İran'a gitmedi, Bursa'da îdâm edilip gömüldü.

MİHR-Ü MÂH SULTÂN (Kütahya 1547 - ?): Halasının adını taşıyor. = Dâmâd Muẓaffer Paşa (ölm.1593): Enderûn me'zûnu, 11.1559'da Amasya'da tevkıyf edildi, beylerbeyi, Bağdâd beyl.1568a, Şehr-i Zor beyl., Kıbrıs beyl.1570a, Lûristân beyl.1592 (burada (Batı İran) öldü).

ḪADÎCE SULTÂN (Kütahya 1550? - ?).

'AYŞE SULTÂN (Kütahya 1553? - ?) =Dâmâd Eretnaoğlu Ḫoca 'Alî Paşa (îdâmı Tokat 1562, buradaki câmiinin türbesinde). Oğulları: **Sultân-zâde Meḥmed Bey.**

ḪÂN-ZÂDE SULTAN (Kütahya 1556? - ?).

10) ŞEHZÂDE SULTÂN CİHÂNGÎR HÂN (Istanbul 1531 Ḥaleb, 27.11.1553 = 22). Ẓarîfî mahlasıyle şâir ve hattat (Ahdî, *Tezkire)*.Aya Mavri adasının suyollarını yaptırdı. Amasya sancak beyliğini kabûl etmedi, dâimâ babasının yanında yaşadı. 12. sefer-i hümâyûnda babası ile Ist.'dan hareketle (28.8.1553) Ḥaleb'e geldi ve burada öldü. Ağabeyi Sultân Mustafa'nın îdâmı üzerine şok geçirerek 21 gün sonra melankoliden öldü. Kaanûnî, bu oğlu adına Istanbul'da Beyoğlu'nda bir semt kurdurarak Sinân'a burada şehzâdesi adına câmî, türbe, imâret, tekke yaptırdı (Evliyâ, I, 442). 26.11.1539'da ağabeyi Bâyezîd ile berâber Atmeydanı'nda İbr.Pş.Sarayı'nda sünnet edilmişti.

11) FAṬMA SULTÂN: bebek iken öldü (1561).

12) RAẔİYYE SULTÂN: genç kızken öldü, Yahyâ Ef Dergâhı'na gömüldü.

13) ŞEHZÂDE ORḪÂN (1554? - 1562 = 8?).

XIV

SELÎM II

(1524 1574) (1566 1574)

14) SELÎM II, Sarı (Istanbul, 28.5.1524 Istanbul (Topkapı Sarayı), 15.12.1574 = 50, 6, 18) (saltanatı: 7.9.1566 - 15.12.1574 = 8, 2, 22) (culûsunda yaşı 42, 3, 10): ağabeyi Sul.Mustafa yerine velîahd 6.11.1553 (yş.31, 5, 9) - 7.9.1566 = 12, 10, 1. Medfeni: Ayasofya C., II. Selîm T.(Sinân eseri, 1575'de bitti, Yeşil Türbe'den sonra en güzel Osmanlı türbesidir). Ölümü 7 gün saklandı, cenâzesi 22.12'de kaldırıldı. Namâzını Şeyhulislâm Hâmid Ef. kıldırdı. Istanbul'da doğan ilk pâdişâh, ayni zamanda Istanbul'da ölen ilk pâdişâhdır. Okçu ve şâir (mahlasları: Selîm, Selîmî). Sünneti: Atmeydanı'nda İbr.Pş.Sarayı'nda ağabeyleri Mustafa ve Mehmed'le berâber 21.6.1530'da başlıyan 3 haftalık düğün (sünnet 27.6.1530, yş. 6, 1, 0) (*Tabakaatü'l-Memâlik:* 17.7.1530). Hamamda ayağı kayıp düştü, beyin kanamasından öldü. Konya v. 18.6.1541 - 6.11.1543 = 2, 4, 18; ölen ağabeyi Şeh.Mehmed yerine Saruhân (Manisa) s.b.(Bursa'ya uğrayıp gitti) 6.11.1543 - 27.10.1557 (Manisa'dan hareket günü) = 13, 11, 21, tekrâr Konya v. 27.10.1557 18.3.1561 = 3, 4, 22 (toplam Konya 5, 10, 10), Germiyân (Kütahya) s.b. 18.3.1561 - 7.9.1566 = 5, 5, 20.

11. sefer-i hümâyûnda (1548-9) Edirne'de taht muhâfızı oldu, bu seferde Seyyidgaazî'de babasına mülâkî oldu. 13 yaşında iken 7. sefer-i hümâyûna da katılıp Korfu'ya kadar gitti (1537). 9. sefer-i hümâyûnda Budin'e kadar 17 yaşında olduğu hâlde ağabeyi Şeh.Mehmed'le beraber bulundu. Şeh.Mehmed'le 1.12.1540'da babası ile Ist.'a geldi. 20.3.1548'de Manisa'dan Bursa'ya gelip babası ile görüştü. 21.9.1553'de Bolvadin'de babasına mülâkî olup İran seferine Orduy-ı Hümâyûn'un sağ kanat kumandanı olarak katıldı. 7.8.1544'de Bursa'ya gelip babası Kaanûnî ile annesi Hurrem'e mülâkî oldu. Haleb'de babası ile berâber kışladı, sonra 22.11.1554'de Manisa'ya döndü. 12. sefer-i hümâyûnda (Nahçevân) gene babası ile Haleb'e geldi, berâberce Hamâ ve Ma'arra'yı gezdiler (Şeh.Selîm, Maraş'da ordugâhda kışlıyordu). Pâdişâhlığında Ist.'da

kaymakam olarak Piyâle Paşa kaldı. 1574'de Ist.'da Sul. 'Abdülmelik'i kabûl etti, Sultân, Ist.'da mukıym Fâslı bir kızla evlendi ve oğlunu Ist.'da bırakarak Cezâyir'e döndü.

II. Selîm adına önce Kütahya Hişâr Câmii'nde hutbe okundu, hutbede kendisi de bulundu. Oradan Ist.'a gelip kılıç kuşandı. Ist.-Belgrad yolunu 15 günde aldı. 17 gün Belgrad'da bekledi. O gün Ordu ve babasının cenâzesi geldi. Zemun (Zemlin) sahrâsında otağ-ı hümâyûn önünde cenâze namâzı kılındı. Cenâzeyi Ordu ve pâdişâhı beklemeden önden vezîr Ahmed Paşa ve eski Mısır beylerbeyisi Ali Paşa, Ist.'a götürdü. II. Selîm, Orduy-ı Hümâyûn ile sonradan Ist.'a girdi (5.12.1566). Kütahya'dan ilk Ist.'a gelip cülûsu ise 30.9.1566'dır. Saltanata dâvet mektûbunu 19.9'da aldığına göre, mektub Sigetvar'dan Kütahya'ya 12 günde geldi.

Dadısı Kamer Hâtûn, 1618'de 100 yaşını geçmiş olarak öldü. Ist.'da Tepebaşı'nda (Beyoğlu) İngiltere Sefâreti arkasında adını taşıyan mahalledeki câmiine defnedildi. Lalası: Boşnak Sofu 'Alî Paşa: Enderûn me'zûnu, s.b., lala, imrahor 1557, Dulkadır beyl.1.1558, gene Şehzâde hizmetinde, İran sefîri, Karamân, Haleb, Şâm, Mısır (1564a-4.1566), Bağdâd (1569b) beyl., ölm.1571. Dîğer lalası: evvelce Şehzâde Bâyezîd'in lalası olan Kara Mustafa Bey ki, Kıbrıs Fâtihi *Sokollu-zâde* Lala Mustafa Paşa'dır, Sofu Ali Bey'in yerine tâyîn edildi ve entrikalarıyle Şehzâde Bâyezîd'i mahvederek Sultân Selîm'e taht yolunu açtı. Dîğer lalası: Tütünsüz Lala Hüseyn Paşa: Enderûn me'zûnu, Pozega s.b., Budin beyl. 1551, Lala Mustafa Bey'in yerine lala ve vezîr 1560a-1566, Anadolu beyl.10.1566, Karamân byl. 1568b, Kıbrıs beyl., Rûmeli beyl., kubbe vezîri, ölm.Ist.1572, med.Eğrikapı, 2. vezîr Pertev Paşa akrabâsı, oğlu Ahmed Paşa (ölm.1605, Şîrvân-Bakû beyl.iken şehîd), Ist.'da Tavşantaşı'nda havuzlu mescid, Kütahya'da câmî (1570).- II. Selîm'in musâhibi: "Celâl Bey" denen Celâleddîn Hüseyn Bey: Manastır doğumlu, Enderûn me'zûnu, lala ve II. Selîm cülûs edince musâhib, Anadolu tımar defterdârı 1574, s.b., Manastır'a sürgün, ölm.Manastır 1574, şâir. Dîğer muâhib-i şehryârî: *Akşemseddîn-zâde* Şemsî Çelebî ve musâhibe-i şehryârî olan zevcesi şâire 'Ayşe Hubbâ Hâtûn (bunlar III. Murâd'a da musâhib ve musâhibe oldular).

II. Selîm'in başlıca hocaları: müderris Mollâ Bahşî (doğ.Bakırküre, ölm.1544); yukarıda anılan Şemsî Çelebî; Menteşeli müderris Câ'fer Ef.(ölm.1557, şâir, müellif, med.Ist., Şeyh Vefâ T., Şeh.Bâyezîd'in de hocası) (oğlu şâir Muhlis Çel., ölm.1565?); *Ebü's-süûd-zâde* Câ'fer Ef., kazasker (ölm.1577); Muhyiddîn Sîrek Ef. (ölm.1540); başmuallimi: Hâce-i Sultânî (7.9.1566 - 5.7.1571 = 4, 9, 28) Birgili Ah. *'Atâullâh* "Atâî" Ef., hocalığa tâyîni 1550, ölm. 5.7.1571, namâzını Ebüssuûd Ef.kıldırdı, Birgili'nin 3 oğlu: şâir Muhlis Çel, şâir 'Abdülhayy Hâliş Ef. (ölm.1571) ve kazasker (3.1601) Şemseddîn Ef. (1543 - 3.1603 = 60) ve bunun oğlu Kadı Meh.Ef. "Çekirdek Çelebî" (1572 - 9.1617 = 45).

Celâl Bey, Câfer Paşa dâmâdıdır. Şemsî(Şems) Çelebî, ayni zamanda İkinci Selîm'in hocasıdır. Cinânî'nin(*Dîvân*, s.614) İnebahtı'ndan sonra deryâya açılan Donanma-yı Hümâyûn için renkli bir gazeli vardır. Gene Cinânî, Nûr-Bânû Vâlide için 38, Hâce-i Sultânî Atâullâh Efendi eşi Şemsiye Hâtûn için 47(bu evlenmeden Şems Efendi doğdu), Hubbî(Hubbâ) Hâtûn için 32 beyitli kasîdeler yazmıştır.

II. Selîm zevcesi: Nûr-Bânû Vâlide-Sultân(1525-7.12.1583=58): Vâlide-sultân 15.12.1574 - 7.12.1583 = 8, 11, 23. İzd.Konya 1545?, izd.müd.29? yıl. III. Murâd ile İsmihân ve Fatma Sultânlar'ın annesi. Yenikapı has bahçesinde öldü, cenâzesi Fâtih Câmii'nden kaldırıldı, Ayasofya'da II. Selîm türbesine defnedildi. Rossi'ye göre İtalyan asıllı, Venedikli Venier-Baffo soylu âilesinin kızı olup Ah.Refîk'ın Yahûdî olduğu hakkındaki rivâyeti mesnedsizdir. Başlıca hayrâtı: Ist.'da Mercân'da Ağa Mescidi'ni câmî yapması, 'Alemdağı'nda mescid(ki sonradan câmî oldu), Dîvânyolu'nda çifte hamam (Sinân), Langa'da saray, imâret, çifte hamam, tâb-hâne (*Hadîka*, I, 616, II, 183) (Langa'daki havuzlu hamam, Sinân'ındır), mum-hâne, debbâğ-hâne; Silistre'de vakıf; Ist.'da Üsküdar'da 'Atîk Vâlide Külliyesi (Sinân): câmî, tekke, medrese, Direkli Hamam, şadırvân, kervansaray, mekteb, çeşme, mescidli tımarhâne, misâfır-hâne, kütübhâne, dârülhadîs, dârülkurâ, "Orta Vâlide-Sultân Külliyesi" de denen bu eserler 1583'de bitti (Konyalı, *Üsküdar Târîhi*, II, 385, 444).

Nûr-Bânû V.-S., 1537'de Barbaros Hayreddîn Paşa tarafından esîr edilip Saray'a sunuldu. Topkapı sûrlarında sarayı vardı.

II. Selîm'in büyük oğlu III. MURÂD'dır. Dîğer oğulları:

ŞEHZÂDE MEHMED (ölm.1574): çocukken öldü. Med. Hurrem Sul.T. Hocası: hekimbaşı (1568-75) Garsüddîn-zâde Şemseddîn Meh.Muhyiddîn Ef. (ölm.3.1575) ki Garseddîn Ah.Şihâbeddîn Ef.'nin (doğ.Haleb, tahsîli Şâm ve Kaahire, 1517'de Ist.'a geldi, ölm.Ist.1564a, tabîb, riyâziyeci, müellif) oğludur.

ŞEHZÂDE 'ALÎ (Ölm.1572): Çocuk. Med. Kaanûnî T.

ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN (katli 22.12.1574): Bu şehzâde ve aşağıdaki 4 kardeşi, ağabeyleri III. Murâd'ın cülûsunda boğdurularak hepsi babalarının yanına II. Selîm Türbesi'ne gömüldüler.

ŞEHZÂDE MUSTAFA (katli 22.12.1574).
ŞEHZÂDE CİHÂNGÎR (katli 22.12.1574).
ŞEHZÂDE 'ABDULLÂH (katli 22.12.1574).
ŞEHZÂDE 'OSMÂN (katli 22.12.1574).

II. Selîm'in Kızları

1) İSMİHAN SULTÂN (Uşak 1544 - Ist., 7.8.1585 = 41): Manisa'da salgın hastalık dolayısıyle Şehzâde Selîm'in bir müddet kaldığı Uşak'da doğdu. II. Selîm'in büyük kızı olup ayni yıl içinde ayrı annelerden 2 kızı daha doğdu. Oğlunu doğurduktan 2 gün sonra öldü, II. Selîm Türbesi'ne gömüldü. Sokollu ölünce Sultân, Sd.Özdemiroğlu Osmân Paşa ile evlenmek istedi, olmayınca Kalaylıkoz Alî Paşa ile evlendi. Hayrâtı: Edirne'de Sinân eseri câmî (Sarachâne-Horozlu yokuşunda), hamam, Mudanya'da Sinân eseri câmî (1572) (*Top.Sar.Arş.*,E 1.993, 7.537), Mangalya'da câmî, vakıflar, İslimye'de vakıflar, 'Akabe yakınlarında hac yolu üzerinde Cugeyman'da su kemerleri ve su te'sîsâtı, Silistre'de vakıf (1572), Balçık'ta hamam; Ist.'da Fener'de mahalle, mekteb ve İsmihân Sultân Mektebi sokağı, Üsküdar'da Sinân eseri kervansaray, dârülkurâ (*Üsk.Târ.*, II, 294, 386).

=1. Sd.Dâmâd Sokollu Mehmed Paşa (Sokol/Bosna, 1510? - Ist., 12.10.1579 = 69?): III. Murâd'ın düzenlettiği bir sûikasdde hançerlenerek öldürüldü. Med.Eyüb, Sokollu Meh.Pş.T. Sd.28.6.1565 12.10.1579 = 14, 3, 15 (Kaanûnî'nin son, II. Selîm'in tek, III. Murâd'ın ilk sadrâzamı), izd.1.8.1562, izd.müd.18, 2, 12, yş.18-35, zevcinden 34? yş.kç. Sokollu'nun ilk 2 eşinden olan çocukları ve Sultân'dan olan çocuklarının nesli için bk. **Sokollu-zâdeler.** Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Sokollu Ahmed Bey** (1563? 1566/67 = 4?); **Sultân-zâde Pîr-Mehmed Bey** (1566? 1567a = 1?); **Sultân-zâde Sokollu-zâde İbrâhîm Hân/Paşa** (1565 1622? = 57?) (med.Sokollu T., buradan zamânımıza kadar İbrâhîmhân-zâdeler de denen Sokollu-zâdeler veyâ İsmihânsultân-zâdeler yürüdü); **Şafiyye Hanım-Sultân** (1562? ?) = *Sokollu-zâde* Câ'fer Paşa (ölm.21.1.1587, med. Sokollu T., izdivâcında silâhdâr, sn.vezîr, Sd.Lala Mustafa Pş.oğlu) (bu izdivâcdan posthume ikizler ol.Mehmed Bey'le Câ'fer Bey doğdular).

=2. Dâmâd Kalaylıkoz 'Alî Paşa (ölm.Budin, 2.1587): izd.1584, izd.müd.1, yş.40-41, II. Selîm'in nedîmi, çavuş, beylerbeyi, Rûmeli beyl., vezîr, Budin beylerbeyisi iken makaamında Budapeşte'de öldü, buraya gömüldü (vezîr 10.1584). İlk zevcesinden 1 oğlu vardı. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Mahmûd Bey** (5.8.1585 24.9.1585 = 0, 1, 20), med.Sokollu T.

2) GEVHER-HÂN SULTÂN (Konya 1544 - Ist.1580? = 36?): II. Selîm'in 2. kızı. 1579'da haccetti. Med.II. Selîm T. Eserleri: Ist.'da İstavroz'da (Beylerbeyi) tepede park içinde saray, Cağaloğlu'nda medrese (*Hadîka*, I, 71) (*Top. Sar.Arş.*,D 7.859), Cerrâhpaşa'da medrese, Filibe'de ve başka yerlerde mülkler (*Pş.Livâsı*, 501, no.35). =1. Dâmâd Piyâle Paşa b.'Abdürrahmân(1515? - İst., 21.1.1578 = 63?), izd.1.8.1562, izd.müd.15, 5, 21, yş.18-34. Med.Kasımpaşa, Piyâle Paşa C. Enderûn me'zûnu, kapıcıbaşı, s.b. ve sn.byl.pâyesiyle kapdân-ı deryâ 1554 1568 = 14(beyl.1558), 3. vezîr 1566, 2. vezîr 1571, Cerbe zaferi 14.5.1560, Malta (1565) ve Kıbrıs (1570) seferlerinde donanma kumandanı. Hayrâtı: Ist.'da Kasımpaşa'da Sinân eseri 1573 târihli câmî, tekke, hamam, çarşı (Evliyâ, I, 418-9), Haydarpaşa'da -Kâtib Çelebî'ye göre "'acâib-i â'lem'den" olan ve sn.Kaya Sultân'a geçen- havuzlu bahçe (park) ve köşkü, Üsküdar'da Sinân yapısı saray; Çanakkale'de mâlikâne, Kilîdülbahr'de bahçe (park) ve kalede toplar; Sakız'da câmî, hamam, su yolları, 60 odalı han, 20'ye yakın çeşme, hepsi vakfedilen 5.006 dönüm arâzî, 5 mandıra, 10 kireç ocağı. Bu izdivâcdan: **'Ayşe Â'tike Hanım-Sultân** (1563 ?) = Doğancıbaşı Fülân Ağa, izd.1573, yş.10; **Fatma Hanım-Sultân** (*Pş.Livâsı*, 502, no.821); **Sultân-zâde Fülân Bey; Sultân-zâde Fülân Bey, Sultân-zâde Fülân Bey; Sultân-zâde Mehmed Bey** (en kç.çocukları), Mora bahriye s.b.(nesli günümüze kadar geldi). =2.Dâmâd Boyalı Mehmed Paşa, 3. vezîr, izd.1579, izd.müd.1?.

3) ŞÂH SULTÂN (Konya 1544 - Ist., 9.1580 = 36): II. Selîm'in 3. kızı. Med.Eyüb C. Hayrâtı: Eyüb'de Sinân yapısı ve bugün mevcud bulunmıyan câmî, çeşme, tekke vs ve bunlara vakıf ol.Filibe'de 12 köy (*Pş.Livâsı*, 502, no.352). =1. Dâmâd Çakırcıbaşı Hasan Paşa (ölm.13.1.1574), izd.1.8.1562, izd.müd.11, 5, 13, yş.18-30. Enderûn, Rus asıllı, çakırcıbaşı, İran sefîri, s.b., yeniçeri ağası 1562, Bosna

1564a, Rûmeli beyl. 1565a, kubbe vezîri, Karaman beyl. Med. Konya, Mevlânâ yakınındaki türbesi. Ist.'da Üsküdar'da Doğancılar'da câmî yaptırdı. =2.Dâmâd Zâl Mahmûd Paşa (1530? - 9.1580 = 50?), izd.1575, izd.müd. 5, yş.31-36. Boşnak, Enderûn, kapıcıbaşı, Haleb beyl., Anadolu beyl.1569, vezîr 1567/8, sn.2. vezîr. Hayrâtı: Ist.'da Eyüb'de Sinân eseri câmî, kendi türbesi, imâret, medrese; Nahçevân'da hamam, Filibe'de han, Mizistre'de câmî, Âdilcevâz'da câmî, hamam, bahçe, Ahlat'ta kule (*Top.Sar.*, D 7.859). İlk zevcesinden olan oğlu: Meh.Pş., 11.1592'de Tûnus beyl.ki bu görevde bir kaç yıl sn.öldü. Bu izdivâcdan: **Fülâne Hanım-Sultân** (1576? - 1660'dan sn.) = Abdâl Hân, bk.*Şeref-Hânlar*; **Sultân-zâde Köse Husrev Paşa** (Âdilcevâz'da Safevîler'e karşı şehîd ve burada medfûn).

4) FATMA SULTÂN (Konya 1548? 9.1580 = 32?): Hanım-Sul.'ı erken doğurduktan 6 gün sn.öldü, med.Selîm II T.(Selânikî, 208, 265; *Ravzatü'l-Ebrâr*, 470). Hayrât: Ist.'da Edirnekapısı'nda medrese, mekteb, Salacak'ta park içinde köşk, Yanya'da vakıflar (*Top.Sar.*, D 4.501, E 6.879, 6.877). = Dâmâd Kanijeli *Siyâvuş Paşa* (ölm.1601/2), izd.1572, izd.müd.8. Med.Eyüb'de Sinân yapısı türbesinde ki Sokollu Türbesi'nin karşısındadır. Hırvat, Enderûn, yeniçeri ağası 1569, Rûmeli beyl., vezîr 1572, sd.24.12.1582 - 25.7.1584 = 1, 7, 2 + 15.4.1586 - 2.4.1589 = 2,11, 15 + 4.4.1592 - 28.1.1593 = 0, 9, 24 = 5, 4, 11 ve buradan emekli. Hayrâtı: Ist.'da Eyüb'de Sinân yapısı türbesi, medrese, çeşme vs, Ist.'da 1 ve Üsküdar'da 2 toplam hepsi Sinân yapısı 3 saray, Harmanlı'da (Edirne) câmî, mekteb, hamam. Kardeşi: Vezîr Gaazî Sarı Dişleng Hüs.Pş.(katli 1623) (Erdel'de Yanova yakınlarında Felekbatur palangasını yaptırdı) ve bunun oğlu Must.Pş. (1627'de İran'da şehîd). Sivâvuş Paşa dâmâdı: Hırâmî Ah.Pş. (Eğrikapı'daki mescidindeki türbesinde medfûn, Fâtih'de de bir mescidi var) ve bunların oğlu Must. Bey. Siyâvuş Paşa'nın Sultân'dan olan çocukları: **Sultân-zâde Ahmed Bey** (1573 - 1582 = 9) (kendisi ve bütün kardeşleri babalarının türbesinde medfûn); **Sultân-zâde 'Abdülkaadir Bey** (1577 1583 = 6); **Sultân-zâde Süleymân Bey** (1579 ?), bu da çocukken öldü; **Fülâne Hanım-Sultân** (9.1580'de doğduktan bir kaç gün sonra annesinin öldüğü günlerde öldü); **Sultân-zâde Mustafa Paşa** (1575 - 4.1599 = 24), bunun 1591-99 arasında doğan çocukları: Meh.Bey, Fülân Bey ve Fülâne Hâtûn.

XV

MURÂD III

(1549 1595) (1574 1595)

15) MURÂD III (Bozdağan yaylası/Manisa, 4.7.1549 Topkapı Sarayı, 16.1.1595 gece yarısından sn. saat 2 = 48, 6, 13) (saltanatı: 15.12.1574 - 16.1.1595 = 20, 1, 2): Velîahd (babasının saltanatı boyunca): 7.9.1566 15.12.1574 = 8, 2, 22(1559'dan beri 2. vel.). Med. Murâd III T., Ayasofya C. (Dâvûd Ağa eseri, oğlu III. Mehmed yaptırdı). İllet-i mesâne'den öldü. Hattât (nesh, tâ'lîk), müellif (tasavvuf), şâir ("Murâd, Murâdî") (1.500 küsûr gazel vs ihtivâ eden Tr. bir dîvânı dışında bir Ar. ve bir Fârsca dîvânı da var). Akşehir s.b 1558, Aydın s.b. 21.9.1556, Saruhân (Manisa) s.b. 18.3.1561 15.12.1574 = 13, 8, 27 (yş. 15, 8, 15). Sünneti Manisa, 4.1557. Velîahdliğinde yş.20, 2, 4, cülûsunda yş.28, 5, 12. Babası ile amcası Bâyezîd arasındaki Konya meydan muhârebesine katıldı (30.5.1559). Mudanya'dan Ist.'a gemi ile gece gelerek ertesi 22.12.1574 sabâhı cülûs etti. Kılıç alayı 5.1.1575'de yapıldı. Cenâzesi 11 gün saklanıp 27.1.1595'de yapıldı.

Üçüncü Murâd'a cülûs târihlerinden Cinânî'ninki: Pâdişâhî oldu dünyânın bu gün Sultan Murâd(982). Cinânî, Râzıye(veyâ Razıyye) Kadın dâmâdı Bursa kadısı Mehmed Efendi için de 46 beyitli bir kasîde yazmıştır.

Hâce-i sultânî (tâyîni 1573): Şeyhulislâm Câmi'ü'r-Riyâseteyn Hoca Sâ'deddîn Ef., bk. **Hoca-zâdeler,** III. Mehmed'in de hâce-i sultânî'si, Ist.1506 - Ist.2.10.1599 = 63. İlk lalası : Câ'fer Bey. Lalası: Ferruh Bey. Musâhibesi: Razıyye Hâtûn. Musâhibi: İsfendiyâroğlu Sultân-zâde vezîr Şemsî Ahmed Paşa, bk. **Cândâroğulları.** Hocası: Mâ'cûncu-zâde İznikli Bekaaî Ef., şâir, Üsküdar, sn.Galata kadısı, kazâen ölm.14.1.1595. Musâhibesi ve saray kâhyası: Cânfidâ Hâtûn (tâyîni 7.12.1583, ölm.1600), hayrâtı: Edirnekapısı'nda câmî, mekteb, Sarachânebaşı'nda mescid, sebîl, Akbaba'da (Beykoz) câmî, hamam (1595 - 1600: Eski Saray kâhyası), kardeşi Deli İbr.Pş. (Diyârbekr, Sıvas, 1594'de tekrar Diyârbekr beyl., îdâmı 1595). Şeyhi: Hunkâr Şeyhi (Halvetî) Şücâeddîn "Şeyh Şücâ" Ef. (ölm.1588), Şâ'bân Ef.halîfesi, müel., med.Halic, dâmâdı: Yahyâ Pş. (ölm.1601a), 2.tezkireci, 1. tezkireci, reîsülküttâb 7.1593, mâ'zûl, 2. defa reîs 7.1595, defter emîni, 3. defa reîs 1598a, Gence beyl. ve nişâncı 2.1600 - 5.1601. Şehzâdeliğinde ser-musâhibi: Tiryâkî Hasan Paşa, Enderûn,

rikâbdâr 1595, Sigetvar s.b., Sigetvar beyl., Bosna 1595a, Kanije, 2. defa Bosna 1598a, bu görevde iken savaşta yaralandı, 2. defa Kanije, Kanije zaferi (18.11.1601) üzerine 4. vezîr, 3. defa Bosna 12.1601, Budin 1602, mâzûl, Rûmeli 11.1605, 4. defa Bosna 1607, 2. defa Rûmeli 3.1608, Celâlîler üzerine Anadolu'da, 2. defa Budin 1608-10, 3. defa Budin 1611, ölm.Budin 1.1614 (doğ.1531? = 83?). Hocası: Birgili Mollâ İbrâhîm Ef. (ölm.Manisa 1573), hemşîre-zâdesi şâir Has.Bahrî Çel. (ölm.7.1586) (Kınalı-zâde, Beyânî, *Zeyl-i Şakaaik* ve *Türk Şâirleri*, II, 680a-b), dayısından me'zûn, müderris 2.1579, sahn müderrisi 4.1582, Tarâbulusşâm kadısı 1.1583, Kudüs kadısı 7.1586, Kudüs'e giderken yolda katledildi; Birgili'nin oğlu: "Mezbele Turpu" Tophâneli Mahmûd Paşa (ölm.6.1606), Tire ve Manisa kadısı, Sıvas ve Tuna defterdârı, beyl.pâyesiyle başdefterdâr 3.1597-28.8.1597 = 0,5 + 9.11.1597 3.9.1598=0,9,24 + 12.5.1600-1603b=3 küsûr + 11.1.1605-6.1606=1,5 = 5, 7, 24.

Üçüncü Murâd, 29.1.1590'da Şâh Abbâs'ın ağabeyi velîahd Hamza Mîrzâ oğlu Hayder Mîrzâ'yı kabûl etti ki bu prens 21.12.1595'te İstanbul'da ölüp Eyüb'e gömüldü. 12.1.1593'te 54 yıl(1536-1590) Geylân melîki olan Ahmed Hân Kârkeyâ'yı kabul etti ki Türkçe ve Farsça'da şâir ve bestekâr idi.

III. Murâd'ın Zevceleri

=1. Safiyye Vâlide-Sultân (Venedik 1550? - Eski Saray/İst., 10.11.1605 = 55?): Vâlide-Sultân 16.1.1595 - 21.12.1603 = 8, 11, 6. III. Mehmed'le Ayşe Sultân'ın annesi. Hurrem Sultân'dan sonra tekrâr Kadınlar Saltanatı denen Harem kadınlarının politikaya müdâhalesi dönemini açtı. İzd.Manisa 1565?, izd.müd.30? yıl, yş.15?-45?, zevcinden 4? yş.kç. Med.Murâd III T. Venedikli soylu Baffo âilesinden Korfu vâlîsinin kızı; Venedik'ten Korfu'ya giderken Adriyatik'te gemisi Türk korsanlarının eline düştü, Manisa Sarayı'na hediye edildi (1563) (Babinger, *Baffo* maddesi, *Dizianario Biografico degli Italiani*'de). Oğlu III. Mehmed'in ölümünden 19 gün sonra 9.1.1604'de Eski Saray'a gönderilip 1, 10, 1 sn.orada öldü. Hayrâtı: Sıvas, Haleb'de vakıflar, Eğri'de (Macaristan) hamam, Üsküdar'ın Karamanlı köyünde câmî, çeşme, Yeni Câmii istimlâk ettirip temellerini yaptırdı, vâlidelikten düşünce bu durumda kaldı. Mısır'da emlâki: *Top.Sar.*, E 7.787/1-2.

Safiyye'nin 1619'da ölmüş olması da bahis konusudur. Dâvûdpaşa bahçesi içinde sarayı vardı.

=2. Şâh-i Hûbân Haseki: Bahçekapısı'ndaki türbesinde medfûn, vakıfları var.

=3. Şems-i Ruhsâr Haseki (ölm.1613'den önce): Rukıyye Sultân annesi. Medîne'de vakfı var (*Top.Sar.*, D 7.025).

=4. Nâz-perver Haseki.

=5. Fülâne b.Mircea III Ciobanul=Çoban (Eflak beyi 1545-54 + 1558-59), izd.1575. Annesi: Despina Chiajna (ölm.Haleb 1588) b.Petru IV Rareş (=Elena) (Boğdan beyi).

III. Murâd'ın Çocukları

Hiç bir Osmanlı pâdişâhının III.Murâd kadar çocuğu olmadı, fakat en büyük kısmı bebek veyâ küçük çocukken öldü. Toplam 102 şehzâdesi doğdu. 81 şehzâde ve sultân 1595'den önce çocuk veyâ bebekken ve bâzıları bir kaç günlük, haftalık veyâ aylık olarak öldüler. II. Selîm Türbesi'nde isimleri bilinmiyen 31 kç.sultân ve şehzâde

sandûkası var. 25 adı bilinmeyen kç.şehzâde ve sultân ise III.Murâd Türbesi yanındaki Şehzâdeler Türbesi'nde bulunuyor. 1575'den önce ölen III.Murâd'ın çocukları ise Manisa Şehzâdeler Türbesi'ndedir ki burada 1'i yetişkin 8 kç.şehzâde ve 14 kç.sultân sandûkası var, fakat bir kısmı son Manisa vâlîsi olan III. Mehmed'in çocukları olmalıdır (M.Ç.Uluçay, *Manisa'daki...*, 26). 1595'de III. Murâd'ın 28 kızı hayatta idi, bunların 21'i 1595'den sn. ve çoğu 1599-1600 çiçek salgınında çocukken öldü. III.Murâd'ın ancak 7 yetişkin kızı kaldı ve evlenebildi ki aşağıda gösterilenlerdir. 19 şehzâdesi 27.1.1595'de nizâm-ı â'lem içün boğulup III.Murâd Türbesi'ne gömüldüler, devletin selâmeti ve vahdeti için öldürüldüklerinden nâşî şehîd sayılan şehzâdelerin cenâze namâzını Şeyhulislâm Bostân-zâde Ef.kıldırdı. Solak-zâde (s.621) 19 şehzâdenin 8'inin 12'şer, 4'ünün 8'er ve dîğerlerinin daha küçük olduklarını kaydeder. Şehzâde Mustafa ile dîğer 4 bâliğ şehzâdenin başmuallimi Kazasker büyük şâir Nev'î Yahyâ Ef.idi (Malkara 1533 - Ist., 24.6.1599 = 66). Dîğer bir hocaları Kazasker Pîr Mehmed 'Azmî Ef.idi (ölm.1582, âlim, şâir, med.Eyüb, Defterdâr Pîr Ahmed Çel.oğlu) ki bunun oğlu ünlü şâir 'Azmî-zâde Hâletî Must.Ef.'dir (1569b 30.3.1631 = 62, med.Sofular Çarşısı, Hoca Sâ'deddîn'den me'zûn, Ist.kadısı 1614, kazasker 1623, Rûmeli kazaskeri 1628, Beşiktaş'da sâhil-sarayı, Evliyâ, I, 447; ölümünde her biri elyazısı ile musahhah 4.000'e yakın kitabı çıktı, Na'îmâ, III). III. Murâd'ın en by.oğlu III.Mehmed dışında adları bilinen şehzâdeleri:

ŞEHZÂDE 'OSMÂN[1] (Manisa 1573? - Ist., 24.2.1587 = 14?): III. Murâd T. 1574'den beri 2.vel.

ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN (2.1585 - 8.1585 = 0,6): II.Selîm T.

ŞEHZÂDE CİHÂNGÎR[1] (2.1585 - 8.1585 = 0,6): II.Selîm T.

ŞEHZÂDE MAHMÛD: 1595'den önce kç.öldü.

ŞEHZÂDE MURÂD: 1595'den önce kç.öldü.

ŞEHZÂDE MUSTAFA (1578? - 27.1.1595 = 17?): şâir. Bu ve aşağıdaki 18 kardeşinin hepsi III.Mehmed'in cülûsunda boğdurulup babaları III.Murâd'ın türbesine defnedildiler. 2. velîahd idi.

ŞEHZÂDE BÂYEZÎD (1579? - 27.1.1595 = 16?): 3.velîahd.

ŞEHZÂDE 'ABDULLÂH (1580? - 27.1.1595 = 15?).

ŞEHZÂDE SELÎM (1581? - 27.1.1595 = 14?).

ŞEHZÂDE CİHÂNGÎR[2] (1585? - 27.1.1595 = 10?).

ŞEHZÂDE 'ABDURRAHMÂN: 10 yaşlarında.

ŞEHZÂDE HASAN: 10 yaşlarında.

ŞEHZÂDE AHMED: 10 yaşlarında.

ŞEHZÂDE YÂ'QÛB: Bu ve aşağıdakiler 8 yaşlarında.

ŞEHZÂDE 'ALEM-ŞÂH

ŞEHZÂDE YÛSUF

ŞEHZÂDE HÜSEYN

ŞEHZÂDE KORKUT

ŞEHZÂDE 'ALÎ

ŞEHZÂDE İSHÂQ

ŞEHZÂDE 'ÖMER

ŞEHZÂDE 'ALÂEDDÎN

ŞEHZÂDE DÂVÛD

ŞEHZÂDE 'OSMÂN

III. Murâd'ın Kızları

1) 'AYŞE SULTÂN (Manisa 1570? - Ist., 15.5.1605 = 35?): Med.Murâd III T. Şehzâdebaşı'nda İbr.Pş.rûhu için çeşme, Üsküdar'da çeşme (1599), Ist., Mekke, Medîne, Kudüs fukarâsı için büyük nakid para (*Top.Sar.*, D 1199; *Ist. Çeşmeleri*, I, 54; *Üsküdar Târîhi*,I, 15). =1. Sd.Dâmâd Bosnalı (Kanijeli) İbrâhîm Paşa, bk. **Kanijeli İbrâhîm Paşa-zâdeler**(1550? - Ösek, 10.7.1601 = 51?), izd. 20.5.1586 (düğünün başlangıcı) (nişân 1584) (sağdıç Kapdân-ı Deryâ KılıçAli Pş.) (sultân nikâhları 100.000 altına kıyılırken ilk def'a bu nikâh 300.000 altına kıyıldı), izd.müd.15, 1, 21, yş.16?-31?, vezirden 20 yaş kd.kç. Ösek'de ölüp cenâzesi 2 yıl Belgrad'da kaldıktan sonra Ist.'da Şehzâde Câmii'nde İbr.Pş.Türbesi'ne defnedildi. Dubrovnik'in bir köyünden Hırvat, Enderûn, silâhdâr 1574, yeniçeri ağası 1579, Rûmeli beyl. 1581, kubbe vezîri 1582, Mısır beyl.4.1583, sd. 1.4.1596 - 27.10.1596 = 0, 6, 23 + 5.12.1596 - 3.11.1597 = 0, 10, 29 + 6.1.1599 - 10.7.1601 = 2, 6, 5 = 3, 11, 27, makaamında ve seferde öldü. Kardeşi Dâmâd Gaazî Mehmed Paşa, Ayşe Sultân'ın babasının amca kızı Hümâ-şâh Sultân b.Şeh.Mehmed'le 1576'ya doğru evlenip 23.8.1592'de öldü. Bu izdivâcdan Ayşe Sultân çocukken ölüp Şehzâde Câmii'nde babaları İbr.Pş.'nın türbesinde gömülen 2 çocuk doğurdu: **Sultân-zâde Fülân Bey** ve **Fülâne Hanım-Sultân.**

=2. Sadrâzam Dâmâd Yemişçi (=Meyveî) Hasan Paşa(îdâmı 16.10.1603), izd.5.4.1602, zifâf 7.2.1603, izd.müd.0, 3, 22, yş.33? Med.Üsküdar. Arnavud devşirme, zülüflü baltacı, çâşnigîrbaşı, kapıcılar kethudâsı 1580, Îrân seferi, kapıcıbaşı 1589, 2 defa yeniçeri ağası 22.6.1594, 3.1596, Şîrvân (Bakû) beyl.25.6.1596, sd.kaymakamı, sd.22.7.1601 - 4.10.1603 = 2, 2, 13 ve azlinden 12 gün sn.îdâm (Avusturya seferinden dönüşünde, Na'îmâ, I, 312). Beylerbeyi'nde bahçesi var. Kardeşi: Kapıcıbaşı İbr.Ağa.

=3. Dâmâd Güzelce Mahmûd Paşa(ölm.4.1605), izd.29.6.1604 (Na'îmâ, I, 406), izd.müd.0, 10, 16, yş.34?-35?, bu zevcinden 1 ay sonra da Sultân öldü. Med.Cerrahpaşa. Enderûn, yeniçeri ağası, Kars beyl.1594a, 7. vezîr 1599a, 3.vezîr 1601a, sd.kaymakamı 1.1603. Mahmûd Paşa'nın Sultân'dan önceki zevcelerinden bir kızı Fülâne Hanım vardır. Bu zevcelerden biri, Ferahşâd Sultân'ın (Korkut Hân'ın kızı) oğlu sultân-zâde'nin oğlunun kızı olup, Koca Sinân Paşa'dan dul kalınca (3.4.1596) Mahmûd Paşa ile evlenmiştir. Ancak kaynaklar, Mahmûd Paşa'nın gene Sinân Paşa'dan dul kalan Yavuz'un kızının kızı bir hanım-sultân ile de, Ayşe Sultân'dan önce evlendiğini ileri sürüyorlar (bir de II. Osmân'ın zevcesi bahsine bk.) *Sicill* (IV, 316) ise ilk zevcesini Sultân Korkut'un torunu değil, ağabeyi Velîahd-Şehzâde Sultân Ahmed'in torunlarından olarak kaydediyor.

2) FATMA SULTÂN (Manisa 1580? - 1620? = 40?): III. Murâd Türbesi.

=1. Dâmâd Bosnak Halîl Paşa (1555? - 23.12.1603 = 48?), izd.6.12.1593(nikâhı 300.000 altın mihr ile Hoca Sâ'deddîn Ef.kıydı) (nişân 1592), izd.müd.10, 0, 18, yş.13?-23?, vezîr 1592, kapdân-ı deryâ, 2.vezîr, 2 def'a Dâmâd İbr.Pş.'ya kaymakam, tâûn'dan öldü, med.Çenberlitaş, Ali Pş.C., Kuruçeşme'de sarayı (Eremya Kömürciyan, 45). Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Hasan Bey**, 1620'de 35 yaşlarında hayatta ve

Okçularbaşı'nda çeşme yaptırdı; **Sultân-zâde Mahmûd Bey** (1594 - 1598 = 4). =2. Dâmâd Ca'fer Paşa (1555? - 1609 = 54?), izd.29.6.1604, izd.müd.5 yıl, yş.24?-29?, zevcinden 25? yş.kç., med.Eyüb, Enderûn, çukadâr, yeniçeri ağası 1586, Anadolu beyl.1588, Rûmeli beyl.1590, vezîr 1594, Mısır 5.1598-7.1601, kubbe vezîri, sadâret kaymakamı (Peçevî, II, 286: Mısır beyl. vezîr Hızır Paşa ile karıştırılmış). =3. Dâmâd Hızır Paşa (ölm.1610?), izd.1610 ve kısa müddet, Enderûn, Vân beyl.1582, Karamân, Tameşvar 1592, vezîr, Budin 1605-7, Mısır, kubbe vezîri. =4. Dâmâd Murâd Paşa, izd.1610'dan sn., vezîr 18.5.1605 (3. ve 4. dâmâdlar arasında takdîm ve te'hîr de düşünülebilir).

3) HADÎCE SULTÂN: Kerç'de (Kırım) II. Bâyezîd Câmii'ni tâmîr ettirdi (1599). =Sd.Dâmâd Cerrâh Mehmed Paşa(ölm.28.12.1604), izd.1598?, izd.müd.6? yıl. Enderûn, çukadâr 1574, yeniçeri ağası 1579, vezîr, sd.9.4.1598 - 6.1.1599 = 0, 8, 27. 4. vezîr(1581) iken III. Mehmed'i sünnet etti (29.5.1582). Damla'dan öldü. Ist.'da adını taşıyan semtte câmî, medrese, mekteb, sebîl, şadırvân, çeşme, çifte hamam, kendi türbesi. Dîğer zevcesinden ve babalarının türbesinde medfûn oğulları: Pîr Mehmed, 'Osmân ve İbrâhîm Beyler. İngiliz diplomatı Lello, Cerrâh Paşa'nın II.Selîm'in bir kızı (Gevherhân Sultân?) ile evli olduğunu yazar; Peçevî ise sâdece dâmâd olduğunu söyleyip hangi pâdişâha dâmâd olduğunu belirtmez.

4) MİHR-Ü MÂH (Mihr-i Mâh) SULTÂN (1592? ?): Med.Murâd III T. =Dâmâd Mîrâhûr Ahmed Paşa (ölm.Ist.1618), izd.21.2.1613, izd.müd.5 yıl. Enderûn, çukadâr 1612, hâsodabaşı, mîrâhûr 1613, yeniçeri ağacı 10.1613, vezâret'le Rûmeli beyl.2.1614, Şâm 1617-8, mâzûl.

5) FAHRİ(YE) SULTÂN (1594? - 1656 = 62?): Med.Murâd III T.(*Top.Sar.*, E 2.769; *Hadîka*, I, 6). =1.Dâmâd Çukadâr Ahmed Paşa (ölm.1618), izd.21.2.1613, izd.müd.5 yıl, yş.19?-21? Enderûn, çukadâr, yeniçeri ağası 1613, Mûsul beyl. =2. Dâmâd Sofu Bayrâm Paşa (ölm.1627), izd.1619?, izd.müd.8? yıl, yş.25?-33?. Arnavud, Bosna 1621, bir kaç ay sonra mâzûl, 2.defa Bosna 1625.

6) MİHRBÂN SULTÂN: Med.Murâd III T. =Dâmâd Topal Mehmed Ağa, kapıcıbaşı, izd.21.2.1613.

7) RUKIYYE SULTÂN: *Hadîka*, I, 6.= Dâmâd Nakkaaş Hâsan Paşa (ölm.7. 1623), izd.21.2.1613, izd.müd.10, 5, med.Eyüb, Nakkaaş Has.Pş.T. Enderûn, imrahor 1597a, yeniçeri ağacı 9.1602-4.1603, kapıcıbaşı, 2.defa yeniçeri ağası 4.1604-1604b, Rûmeli beyl., vezîr 1605, sd.olan Kuyucu Murâd Paşa Belgrad'dan Ist.'a gelinceye kadar sd.kaymakamı (Peçevî, II, 285) 11.12.1606-13.2.1607, kubbe vezîri.

XVI

MEHMED III

(1566 1603) (1595 1603)

16) MEHMED III, Eğri Fâtihi, Gaazî, "'Adlî, Mehemmed" (Manisa Sarayı, 26.5.1566 - Topkapı Sarayı, 21.12.1603, geceyarısından sn. = 37, 6, 26) (saltanatı: 16.1.1595 21.12.1603 = 8, 11, 5) (cülûsunda yş.29, 7, 21): Vel.15.12.1574 - 16.1.1595 = 20, 1, 2, yş.8, 6, 20(babasının bütün saltanatı boyunca). Saruhân s.b. 17.12.1583 - 16.1.1595 = 11, 1, 0, yş.17, 6, 22. Med. Ayasofya Câmii'nde Mehmed III T.(1604'de I. Ahmed yaptırdı). Sekte-i kalbden öldü. Cenâzesi ertesi gün 22 aralık'da yapıldı, namâzını Şeyhulislâm Ebülmeyâmin Mustafa Ef. kıldırdı. Cülûsu 11 gün sonra 27.1.1595'de oldu. Adını dedesinin babası Kaanûnî, doğumu Sigetvar seferine giderken Tatarpazarcığı menzilinde öğrenip koydu (Selânikî, 22) ve Kaanûnî, III. Mehmed 3 ay, 12 günlük iken öldü. Dîvân sâhibi şâir. Sünnet düğünü, XVI. asırda yeryüzünde yapılan en büyük şenlik olarak kabûl edilmektedir, 29.5.1582'de başladı, 53 gün sürdü, 22.7.1582'de sona erdi, sünnet ameliyyesi 7.7.1582'de Şehzâde 16, 1, 12 yaşında iken oldu ki çok geç yaşta bir sünnet sayılır. Sünneti sonradan sadrâzam olan 4. vezîr Dâmâd Cerrâh Mehmed Paşa yaptı. III. Mehmed, 20 yıl sonra, Eğri sefer-i hümâyûnunu yaparak (20.6.1596 - 22.12.1596 = 0, 6, 2), babası ile dedesinin hiç sefere çıkmamaları âdetini kırdı. Zamânında Almanlar'a karşı çok büyük Haçova (22.10.1596) ve Kanije (18.11.1601) zaferleri kazanıldı.

III. Mehmed'in 1. başmuallimi ("mu'allim-i şeh-zâde"), Manisalı İbr.Câ'fer Ef.'dir (ölm.1574). Şehzâde 8 yaşında iken öldü. Yerine getirilen başmuallimlerden biri, 2 yıl (1580-82) bu görevi yapan Kazasker Pîr Meh. **'Azmî** Ef.'dir (ölm.1592). Müderris Hayder Ef.ise bu görevde 6 yıl, ölümüne kd.bulundu (1584-8.1590). 1582-1584 + 8.1590-15.11.1595'de, Manisa'daki ölümüne kadar bu görevde şâir, müellif, mütercim, müderris Nevâlî Nasûh Akhisârî Ef.bulundu ki, iki ay daha yaşasa idi, talebesi pâdişâh olacağından, hâce-i sultânî îlân edilecekti. Nevâlî'nin 3 oğlu: Sâ'deddîn Ef.(1576-Ist.9.1632=56, müderris, Üsküdar, Haleb, Şâm, Edirne, Bursa kadıları, müellif, zâtülcenb'den öldü, med.Edirnekapısı dışı); Zıyâeddîn Ef. (mollâ, ölm.1636); 'Atâullâh 'Atâyî Ef.(ölm.1618, müderris, kadı, dîvânçe sâhibi şâir, Riyâzî, Kaaf-zâde, Rizâ, *Türk Şâirleri*, II, 559a-61b), bunun oğlu 'Abd.Ef.ve bunun da oğlu Mevlevî şeyhi 'Alî Dâniş Dede'dir.

Nevâlî öldüğü için III.Mehmed, cülûs edince, babasının hâce-i sultânîsi olan Hoca Sâ'deddîn Efendi'yi, 2.10.1599'daki ölümüne kadar 4, 8, 17 müddetle kendisine hâce-i sultânî îlân etti. Bu sûretle Sâ'deddîn Ef.(b.bk.), 2 pâdişâh için hâce-i sultânî olan Osmanlı târîhinin tek şahsiyeti oldu.

Pâdişâhın askerlik hocaları olan lalalarından biri Mustafa Paşa-zâde Kurt Bey'dir. Bir dîğeri 1585'de bu göreve getirilen Lala 'Alî Paşa'dır (yeniçeri kâtibi, sipâhîler ağası, şehzâde lalası, imrahor 1595, Nahcivân ve sn.Tebrîz beyl., bu görevde iken 1604'de şehîd). Bir dîğeri, Manisalı Lala Mehmed Bey'dir ki sonra Sd.Lala Mehmed Paşa olmuştur (ayni devrin adamlarından ve 10 yıl kadar sonra sadrâzam olan Sokollu-zâde Lala Mehmed Paşa ile karıştırmamalıdır ki, bu ikincisi, büyük bir askerdir). Lala Mehmed Paşa, III. Mehmed'in dadısı Halîme Hâtûn'un dâmâdı idi. Manisalı bir za'îm'in (sipâhî albayı) oğludur. III.Mehmed, Manisa'da vâlî iken şehzâdenin sırasıyle çavuşu (yâveri), mîr-i 'alemi, nişâncısı, defterdârı, nihâyet lalası, cülûsunda 27.1.1595'de vezîr, 19.11.1595'de vezîr-i âzam oldu, fakat 9 gün sn.şîr-pençe'den ölüp Vefâ Türbesi'ne defnedildi. Oğlu Mustafa Ağa (ölm.1602), yeniçeri ağası olup Sd.Koca **Sinân Paşa-zâde** Mehmed Paşa'nın dâmâdıdır.

1592'de III.Mehmed'e Ramazân Ef.(Paşa) lala tâyîn edildi: Aydın Güzelhisârlı Kadı Meh.Ef.oğlu, mâliyeci, Anadolu defterdârı 1587, başdefterdâr 7.3.1587-29.10.1587=0,7,23 + 1.1.1588-27.3.1588=0,2,27 = 0,10,20, Kefe beyl.1592, Karamân beyl.1594, Kıbrıs beyl.1598a, ölm.1604, med.Vefâ. Ramazân Paşa ağabeyi Hoca Kara Üveys Paşa: Tire kadısı, Manisa defterdârı, şıkk-ı sâlis defterdârı 1595, şıkk-ı sânî defterdârı, başdefterdâr 28.3.1575-30.10.1578=3, 7, 3 + 1581-1582=1 + 31.3.1586-7.3.1587=0,11,7 = 5, 6, 10, Sokollu-zâde Must.Pş.yerine Budin beyl.10.10.1578, Haleb beyl., buradan 3. defa başdefterdâr, Mısır beyl.7.3.1587, az sonra vezîr pâyesi, 4 yıl, 2 ay sonra bu görevde ölm.Kaahire, 5.1591, med.Kaahire'de Karâfe, Ist.'da Hocapaşa semti adını taşır ki burada külliye yaptırmıştır. Oğlu Mahmûd Paşa ve bunun oğlu 1652-55'de Cezâyir beylerbeyisi olan Mehmed Paşa'dır, bk. Hocapaşa-zâdeler.

III. Mehmed'in Zevceleri

=1. Fülâne Haseki (1566? - 1603 = 37?): izd.1579, izd.müd.24? yıl, Velîahd-Şehzâde Selîm annesi, tâûn'dan öldü.

=2. Fülâne Haseki (1571? - 7.5.1603 = 31?): Velîahd-Şehzâde Mahmûd annesi, oğlunun îdâmından 1 ay önce denize atılıp boğuldu (Na'îmâ, I, 325), med. Şehzâde C., Şeh.Mahmûd T.

=3. Handân Vâlide-Sultân (1574?-26.11.1605 = 31?): Vâlide-sultân 21.12.1603 - 26.11.1603 = 1, 11, 6. I. Ahmed annesi. İzd.1589?, izd.müd.14? yıl. Med.Mehmed III T. Cenâzesine oğlu I. Ahmed katıldı. Menemen ve Kilis'te vakıfları var (*Top.Sar.*, E 2.769, D 1.830).

=4. Fülâne Vâlide-Sultân (1576? 1623'den sn.): Vâlide-sultân ve Osmanlı târîhinde ilk def'a ol.nâibe-i saltanat 22.11.1617 - 26.2.1618 = 0, 3, 4 + 19.5.1622 - 10.9.1623 = 1, 3, 22 = 1, 6, 26, yş.41? - 47? Abaza asıllı. I. Mustafa ile Fülâne Sultân annesi.

III. Mehmed'i Oğulları

1) VELÎAHD-ŞEHZÂDE SULTÂN SELÎM HÂN (Ist.1580 - Ist., 20.4.1597 = 17): Velîahd 16.1.1595 - 20.4.1597 = 2, 3, 4, yş.15. Kızıl'dan öldü, II. Selîm T.'ne defnedildi.

2) ŞEHZÂDE SULTÂN CİHÂNGÎR HÂN (1581 - 1596 = 15): 2.velîahd 1595-6. Med.Murâd III T. Ist.'da doğup öldü.

3) VELÎAHD-ŞEHZÂDE SULTÂN MAHMÛD HÂN (Manisa 1587 Ist., 7.6.1603 = 16): Velîahd 20.4.1597 (ağabeyi Şehzâde Selîm'in ölümünde) - 7.6.1603 = 4, 9, 17, yş.10. Boğdurularak îdâm edildi. Şehzâde Câmii'nde annesinin yanına gömüldü ve kardeşi I.Ahmed sonradan üzerlerine türbe yaptırdı.

4) AHMED I(18.4.1590 - 22.11.1617).

5) MUSTAFA I(1592 - 20.1.1639).

6) III. Mehmed'in Manisa'da doğup ölen bebek şehzâdeleri, Manisa'da Şehzâdeler Türbesi'ndedir.

1615'lerde III.Mehmed'in oğlu ve I.Ahmed'in ağabeyi olduğunu iddia edip Yahyâ adını takınan bir Rûm, bu sıfatla Varşova, Prag, Floransa, Napoli, Roma saraylarını ziyâret etti.

III. Mehmed'in Kızları

1) HADÎCE SULTÂN (1590? Manisa - ?): Med.Şehzâde C., Hadîce Sultân T. = Dâmâd Mîrâhûr Mustafa Paşa (1575? 1610 = 35?), izd.10.1604, izd.müd. 6 yıl, yş.14?-20?, med.Şehzâde C., zevcesinin türbesinde. Enderûn, mîrâhûr, vezîr 10.1604, Bursa muhâfızı, sadâret kaymakamı 1609. Bu izdivâcdan annelerinin yanında yatan üçü de çocukken ölen: **Sultân-zâde Fülân Bey, Sultân-zâde Fülân Bey** ve **Sultân-zâde Fülân Bey.**

2) FÜLÂNE SULTÂN(Manisa 1590? - Ist.1623'den sn.): = Sd.Dâmâd "Hâin" Kara Dâvûd Paşa (1570? - 18.1.1623 = 53?), izd.10.1604, izd.müd.18, 3, yş.14?-33?, zevcinden 20? yş.kç., med.Aksaray'da Murâd Pş.C. Bosnalı Hırvat devşirme, Enderûn, silâhdâr, vezâret'le Rûmeli beyl.10.1604, kapdân-ı deryâ 23.11.1617-2.1.1618=0, 1, 10, 2. def'a Rûmeli beyl. ve bir kaç gün sn.sd. 20.5.1622 - 13.6.1622 = 0, 0, 24, sonra îdâm edildi, II. Osmân'ın kaatilidir. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Fülân Bey** (1605-?) (Roe, 51).

3) FÜLÂNE SULTÂN (Ist.1597? ?) = Dâmâd Cağaloğlu Mahmûd Paşa b.Sd.**Cağaloğlu** Sinân Paşa (1574?-1.1643=69?), izd.10.2.1612, hacı, 2.vezîr. Mahmûd Paşa'nın annesi Sâliha Hâtûn, Sd.Semiz Ahmed Pş.ile 'Ayşe Hümâ-Şâh Hanım-Sultân (b.Mihr-ü Mâh Sultân = Sd.Rüstem Pş.)'ın kızıdır ki, Cağaloğlu Sinân Paşa, Sâliha Hâtûn'un vefâtında, onun hemşîresi olan hanım-sultân kızı ile evlenmiştir. 1614'de vezîr, 1633-4'de hac, 1635'de 2. vezîrlikden emekli olan Mahmûd Paşa'nın nesli, günümüze kadar gelmiştir. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Mehmed Paşa** (ölm.1650'den sn.), **Sultân-zâde Mustafa Bey** (Evliyâ Çelebî'ye göre kaanûnî) ve **Sultân-zâde Karahoca İbrâhîm Kethudâ** (ölm.1650'den sn., tersâne kethudâsı).

4) 'AYŞE SULTÂN (Ist.1598? - ?) = Sd. Dâmâd Husrev Paşa (Tokat'ta îdâmı 2.4.1632), izd.28.8.1613, med.Tokat (kellesi Ist.'da), Hızır Paşa oğlu (Hızır Pş.'nın dîğer oğlu İbr.Pş.), Boşnak, Enderûn, çukadâr, silâhdâr, yeniçeri ağası 1624, vezîr 1626, Diyâr-ı Bekr beyl.1627, sd.ve serdâr-ı ekrem 6.4.1628 - 25.10.1631 = 3, 6, 19 (İran serdârı), mâzûl ol.Tokat'ta (bu dâmâdlık ve Paşa'nın baba ve kardeş adları, Hanköyü Husrev Pş.Câmii vakfıyesi ile kesinleşmiştir. S.Eyice, *TD*, XXIII, 192; ancak *Sicill*,II, 279'daki Hızır Paşa'lardan hangisi olduğu anlaşılamıyor). Sokollu-zâdeler'in (b.bk.) bir yan dalı olmasını muhtemel görüyorum.

III. Mehmed'in 7 kızı, 28.8.1613'de 7 rikâb-ı hümâyûn ağasına tezvîc edildi ki, biri yukarıdaki Husrev Paşa'dır ve dîğerlerinin adları bilinmiyor ve ihtimâl bunlardan bâzıları sonradan vezîr olmuşlardır:

5) FÜLÂNE SULTÂN = Dâmâd Fülân Ağa.

6) FÜLÂNE SULTÂN = Dâmâd Fülân Ağa.

7) FÜLÂNE SULTÂN = Dâmâd Fülân Ağa.

8) FÜLÂNE SULTÂN = Dâmâd Fülân Ağa.

9) FÜLÂNE SULTÂN = Dâmâd Fülân Ağa.

10) FÜLÂNE SULTÂN = Dâmâd Fülân Ağa.

XVII

AHMED I

(1590 1617) (1603 1617)

17) AHMED I, "Ahmed, Bahtî" (Manisa Sarayı, 18.4.1590 - Topkapı Sarayı, 22.11.1617 geceyarısından sn. = 27, 7, 4) (saltanatı: 21.12.1603 - 22.11.1617 = 13, 11, 1) (cülûsunda yş. 13, 8, 3): Vel. 7.16.1602 (ağabeyi Şehzâde Mahmûd yerine) 21.12.1603 = 1, 6, 14, yş. 12, 1, 13; 1597'de 2. velîahd. Med. Sultânahmed C., Ahmed I (Sultân Ahmed) T. (1618'de oğlu II. Osmân yaptırdı). Namâzını Şuyhulislâm Sun'ullâh Ef. kıldırdı. "Hummâ" denen ateşli bir karın hastalığından öldü. Yaşı gelmediği için Manisa'ya sancağa gönderilmediği gibi, sünnet de edilmemişti. Babasının öldüğü gecenin sabâhı saat 8'de yânî bir kaç saat sonra cülûs etti. Cülûsundan bir kaç ay sonra sessizce sünnet edildi. Kılıç kuşatan: Şeyhulislâm Ebülmeyâmin Kaba Mustafa Ef. (1546-23.11.1606=60, med. Fâtih C.), Ist. kadısı 8.1601, kazasker 1602, şeyhulislâm 8.2.1603 - 8.6.1604 = 1,3, 28 + 28.7.1606 - 23.11.1606 = 0, 3, 26 = 1, 7, 20. I. Ahmed, Mevlevî, Celvetî, şâirdir. 500 beyit kadar ihtivâ eden tasavvuf ve klasik şiirleri ve bâzı Farsca şiirleri ve dîvânçesi vardır (Sâbit Hashalıcı, *Bahtî Dîvânı*, türkoloji me'zûniyet tezi, 1952, T 388, 130 s.).

Ist.- Mudanya yoluyla 17 günlük Bursa seyâhati için Ist.'dan hareketi 13.11.1605 (Bursa'da pâdişâh türbelerini ziyâret etti). 31.12.1612'de şehzâdeleri ile Ist.'dan hareketle Edirne'ye geldi, uzun müddet kaldı, Gelibolu'ya gitti, 9.5.1613'de Bolayır'ı maiyyetinde sâdece 4 subayla ziyâret edip 14.5.1613'de Ist.'a dödü. 15.11.1613'de gene Edirne'ye hare-

ket ederek kışı geçirdi ve 25.2.1614'de döndü. Bursa seyâhatinden (1605) az önce de ilk Edirne seyâhatinde bu şehirde 8, Çatalca'da 3, yolda 6 gün kalıp 15 gün sn. Ist.'a dönmüştü (9-10.1605).

Şeyhi: 'Azîz Mahmûd **Hüdâyî** Ef. (ölm. 1628), Bayrâmiyye'nin Celvetî tarîkının kurucusudur. III. Mehmed, ölümünden az önce oğlu Sultân Ahmed'e **Malkoçoğlu** Yavuz Ali Paşa'yı lala tâyîn etmişti, sd. 16.10.1603-26.7.1604 = 0, 9, 11, sd. iken Belgrad'da öldü.

Başmuallimliğine 4 yaşından îtibâren (1594) Aydınlı Mustafa Ef. (ölm. 1607) tâyîn edildi, sn. hâce-i sultânî oldu (21.12.1603-1607) (med. Sultânselîm C.). Sultân Ahmed 1595'de 5 yaşında Manisa'dan Ist.'a, bu hocası ile berâber geldi. Must. Ef.'nin nesli için bk. **Mes'ûd-zâdeler** (3 oğlundan biri, Şeyhulislâm Hoca-zâde Mes'ûd Ef.'dir).

=1. Hadîce Mâh-Fîrûz(e) Vâlide-Sultân (1590?-26.10.1620=30?): Vâlide-Sultân 26.2.1618-26.10.1620 = 2, 7, 29. İzd. 1.1604 (başhaseki oldu), izd. müd. 13, 10, yş. 14?-27?, zevci ile ayni (?) yaşta. Eyüb Sultân Câmii'ne cüz'-hâne yaptırdı, orada medfûn. II. Osmân, Şeh. Bâyezîd, Şeh. Süleymân, Şeh. Hüseyn annesi. Peçevî, Velîahd-Şehzâde Mehmed'in de annesi olduğunu yazıyorsa da, Şehzâde'nin doğum târîhi tutmuyor.

=2. Fatma Haseki (Castellan, III, 107).

=3. Kösem Mâh-peyker Vâlide-Sultân (1589-3.9.1651=62): Vâlide-Sultân 10.9.1623-8.2.1640 = 17, 6, 12 (IV. Murâd için) + 8.2.1640-8.8.1648 = 8, 5, 28 (Sul. İbrâhîm için) = 24, 10, 28. Nâibe-i Saltanat 10.9.1623 - 18.5.1632 = 8, 8, 8 (oğlu IV. Murâd için) + 8.8.1648-3.9.1651 = 3, 0, 26 (torunu IV. Mehmed için) = 11, 9, 4. İzd. 1604, izd. müd. 13, yş. 15-28, zevcinden 1 yş. by. Vâlide ve nâibe olduğunda yş. 34, IV. Murâd'ın ölümünde yş. 51. IV. Murâd, Sul. İbrâhîm, Şeh. Kaasim, Ayşe ve Fatma ve Âtike Sultânlar annesi. Kadınlar Saltanatı'nı aslâ erişmemiş boyutlara çıkardı. Politik ihtirâsı ile kötü bir ad bıraktı. Türk târîhinin adından en çok bahsedilen, en ünlü kadınıdır. Moralı bir Rum râhibinin Anastasia adlı kızıdır. Med. Ahmed I T. "Vâlide-i Mu'azzama, Koca-Vâlide, Ümmü'l-Mü'minîn, Vâlide-i 'Atîka, Vâlide-i Kebîre, Büyük-Vâlide, Sâhibetü'l-Makaam". Torunu IV. Mehmed'in hayâtına kasdetmesi üzerine dâiresine gece giren zülüflü baltacı Kuşçu Mehmed tarafından kuşakla boğuldu, dâiresi 1665'de yandı (*TOEM*, II, 483). Zevcinin ölümünden sonra 6 yıl (1617-1623) ve büyük oğlunun cülûsuna kadar Eski Saray'da yaşadı. 1648'de oğlu Sul. İbrâhîm tar. İskender Çelebî Sarayı'na sürüldü ve Rodos'a sürülmekte tehdîd edildi. Hasları: Menemen, Zile, Kilis, Ezdin, Gazze (*Top. Sar.*, D 3.831). Başlıca hayrâtı: Üsküdar'da Çinili Câmî Külliyesi (1640, Mîmâr Kaasim Ağa) (*Hadîka*, II, 184) (câmî, Çinili Suyu, çifte Çinili Hamam, çeşme, sebîl, mekteb, kütübhâne, kervansaray, imâret, medrese, han) (Külliye 3.1642'de bitti) (*Üsküdar Târîhi*, II, 387, 438, 128; *Ist. Çeşmeleri*, I, 23, 74, 78, II, 266); gene Mîmâr Kaasım'ın eseri ve Çinili Külliyesi'ne vakıf olarak yaptırılan Cerrâhpaşa'da 366 oda -Ist.'un en büyük hanı olan- Vâlide Hânı ki bir câmî ve 1.000 at alır bir ahırı da ihtivâ etmektedir ve Cerrâh Mehmed Paşa Sarayı istimlâk edilerek yerine

yaptırılmıştır); Sultânselîm'de mescid, Yenikapı'da çeşme, Anadolu Kavağı kalesi dışında mescid, Eyüb ve Galata'da vakıflar, emlâk ve hayrât; Ist. dışında Attika'da Livadya yakınlarında Badracık'da Badra çayı üzerinde 7 gözlü köprü, Mekke-Medîne yolunda Cüdeyde'de su te'sîsâtı, Kıbrıs, Midilli ve Ağrıboz'da emlâk, vakıflar ve hayrât, Kaahire'de su terâzîsi, Konya'da han, Mekke ve Medîne'de vakıflar ve hayrât.

Kösem mûsikîşinâs ve hânende idi(1612, Balyos Contarini: Barozzi ve Berchet nş., *Le Relazioni*, I, Venedik 1871, 133-4).

I. Ahmed'in Çocukları

'OSMÂN II (3.11.1604 - 20.5.1622).

VELÎAHD-ŞEHZÂDE SULTÂN MEHMED HÂN (8.3.1605 - 12.1.1621 = 15, 10, 4): Velîahd (ağabeyi II. Osmân için) 26.2.1618 - 12.1.1621 = 2, 10, 15, yş. 12, 11, 19. Med. Ahmed I T. Ağabeyi II. Osmân boğdurdu. Şâir. Hocası: Hâce-i Sultânî Ömer Ef. (bk. Osmân II).

ŞEHZÂDE CİHÂNGÎR: 1609'a doğru doğup ölmüş çocuk yaşında şehzâde.

ŞEHZÂDE SELÎM: 27.6.1611-27.7.1611 = 0, 1, 0, med. Ahmed I T.

MURÂD IV (27.7.1612 - 8.2.1640).

ŞEHZÂDE HASAN (25.11.1612 -?): çok kç. öldü, med. Ahmed I T.

VELÎAHD-ŞEHZÂDE BÂYEZÎD (12.1612 - 27.7.1635 = 22,7): Velîahd (ağabeyi IV. Murâd için) 10.9.1623 - 27.7.1635 = 11, 10, 11. Yş. 10, 9. Med. Ahmed I T. Ağabeyi IV.Murâd ile berâber mütenekkiren Ist.'u gezerlerdi. Ağabeyi tarafından ibrişim kemendle boğduruldu. Racine'in 5 perde *Bajezed* trajedisi (1672) bu şehzâde için yazılmıştır (Tr. trc. R.N. Drago, Ank. 1946, Fransız Klasikleri 103).

ŞEHZÂDE ORHÂN: çok kç. öldü, med. Ahmed I T.

ZÂHİDE SULTÂN: çok kç. öldü, med. Ahmed I T.

ESMÂ SULTÂN: çok kç. öldü, med. Ahmed I T.

HADÎCE SULTÂN: çok kç. öldü, med. Ahmed I T.

ŞEHZÂDE HÜSEYN (14.11.1613 - 1617 = 4): Med. Mehmed III T.

ZEYNEB SULTÂN: çok kç. öldü, son çocuklarından, med. Ahmed I T.

VELÎAHD-ŞEHZÂDE KAASİM (1614 - 17.2.1638 = 24): Velîahd (ağabeyi IV. Murâd için ve dîğer ağabeyi Şehzâde Bâyezîd'in yerine) 27.7.1635 - 17.2.1638 = 2, 6, 21, yş. 21. Murâd III T. Boğduruldu.

ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN (1615 - 27.7.1635 = 20): 3. velîahd iken boğduruldu. Med. Ahmed I T.

SULTÂN İBRÂHÎM (5.11.1615 - 18.8.1648).

I. Ahmed'in Kızları

1) 'AYŞE SULTÂN (1605 - 5.1657 = 52): Ahmed I T. 9.1647 - 8.1648'de hemşîreleri Fatma ve Hân-zâde Sultânlar'la berâber, kardeşleri Sul. İbrâhîm'in emriyle Edirne Sarayı'nda mecbûren oturdular, IV. Mehmed'in cülûsunda Ist.'a döndüler. Aksaray'da sarayı (eski Nasûh Paşa Sarayı), Salacak'da sâhil-sarayı (eski Nûh Paşa Sarayı) (Evliyâ, I, 472; Eremya, 54) vardı. Ist.'da çeşme, medrese, Okçularbaşı'nda sebîl (*Ist. Sebîlleri*, 19) yaptırdı (Adnân Giz, 11-4).

=1. Sd. Dâmâd Gümülcineli Naṣûḥ Paşa (îdâmı 17.10.1614), izd. 4.3.1612, izd. müd. 2, 7, 14, yş. 7-9, sûrî izdivâc, zifâf olmadı (Na'îmâ, II, 93-5), sd. 22.8.1611 17.10.1614=3,1,26,med.Üsküdar, ilk izdivâcından çocukları ve tafsîlât için bk. **Naṣûḥ-paşa-zâdeler.**

=2. Dâmâd Şehîd Karakaş Meḥmed Paşa (Hotin muhârebesinde Lehler'e karşı şehâdeti 15.9.1621), izd. 1615, izd. müd. 6, yş. 10-16. Enderûn, doğancıbaşı, Bosna 12.1612, Kanije 1613, vezâret'le Budin 1621.

=3. Sd. Dâmâd Müezzin-zâde Şehîd Ḥâfız Aḥmed Paşa (Filibe 1575?-10.2.1632 = 57?), izd. 1625, zifâf 13.3.1627, izd. müd. 4, 10, 28, yş. 22-27. Türk asıllı Filibeli bir müezzinin oğlu, 15 yaşlarında Ist.'a gelip hâfız, Enderûn, musâhib-i şehryârî, doğancıbaşı 1606, vezâret'le kapdân-ı deryâ 9.2.1608 - 1608 = bir kaç ay, Şâm, Vân, Erzurûm, Bağdâd, Anadolu, Diyâr-ı Bekr, sd. 8.2.1625 1.12.1626 = 1, 10, 21 + 25.10.1631 - 10.2.1632 = 0, 3, 16 = 2, 2, 7; 9 ay kuşattığı Bağdâd'ı ilk sadâretinde istirdâd edemedi, 2. vezîr ve dâmâd, 2. def'a sd., yeniçeriler tar.IV. Murâd'ın gözleri önünde şehîd edildi. Med. Karacaahmed. Şâir, hânende, bestekâr, hâfız. Ist.'da Küçük Karaman'da câmî, şadırvân, sebîl, medrese, mekteb, çeşmeden müteşekkil külliye, Beşiktaş'ta yalı, Yenipazar'da câmî, Fars edebîyâtı tedrîsi için vakıf, Büyükçekmece'de 2 çiftlik (*Top. Sar.* E 7.774/1-2) vs. Çocukları: **Sultân-zâde Muṣṭafa Bey** (1628a - 1670a = 42, med. Şehzâde C.) ve **Sultân-zâde Fülân Bey** (çocuk, Şehzâde C.).

=4. Dâmâd Murtâzâ Paşa (1590?-1.4.1636=46?, Revân'da şehîd), Sultân dul kaldıktan 19 gün sn. izd. 1.3.1632, zifâf Paşa Ist.'a gelince 1635'de, izd. müd. 1 yıl, yş. 30-31, zevcinden 15? yş. kç. Enderûn, vezâret'le Budin 1627a, Vân 1630a, Diyârbekr 1632a, Revân beyl., nâşı Ist.'a getirildi.

=5. Dâmâd Silâḥdâr Sürücü Çeleb Aḥmed Paşa (1600? - 11.1644 = 44?), izd. 1 yıl sn. 1637, izd. müd. 7, yş. 32-39. Enderûn, silâhdâr, vezâret'le Ḥaleb 9.1633, kubbe 1637, Şâm 1639-40, tekrâr Şâm 1642, kubbe 1643, Ist.'da sebîl ve çeşme.

=6. Dâmâd Hezargradlı Voynuk Aḥmed Paşa (Hezargrad/Dobruca, 1600?-Suda/ Girit'de şehîd, 28.7.1649=49?), izd. 5 ay sn. 3.1645, izd. müd. 4, 4, yş. 39-44, zevcinden 5? yş. kç. Bostâncı, bostâncıbaşı, yeniçeri ağası 30.5.1643, Bosna 12.1643-2.1644, Adana 6.1644, Boğaz muhâfızı 1647, vezîr 3.1645, kapdân-ı deryâ 18.6.1648 - 28.7.1649 = 1, 1, 10.

=7. Sd. Dâmâd İbşîr Muṣṭafa Paşa (1610?-11.5.1655 = 45?), izd. 5, 7, 1 sn. 28.2.1655 (nişân 1652) (İbşîr'in Ist.'a gelmesinin ertesi gecesi zifâf), izd. müd. 0, 2, 11, yş. 50. İbşîr, Ist.'da öldü, med. Sd. Kemânkeş Kara Must. Pş. T., Sarayı Dîvânyolu'nda. Tafsîlât için bk. **Melek Aḥmed Paşa-zâdeler.** Sd. 28.10.1654 - 11.5.1655 = 0, 6, 14, îdâm. Krş. Jean-Claude David, *Le Waqf d'Ipşir Paşa à Alep (1653)*, Institut Français de Damas, 1982.

=8. Dâmâd Sd. Malatyalı Koca Süleymân Paşa (Malatya 1610?-Ist. 28.2.1687 = 77?), izd. 1, 7 sn. 12.1656, izd. müd. 0, 5 (Sultân öldü), yş. 52, zevcinden 5? yş.by. Med. Üsküdar. Üsküdar'da sarayı var. Akrabâsı son ak hadım dârüssaâde ağası İsmâ'îl Ağa'nın (ölm. Malatya 1635) delâletiyle Enderûn Ḥâṣ Oda, tülbend ağası, silâhdâr 1640

ve buradan kubbe vezîri 1.1644, Sivas 17.7.1644, Erzurûm, Sakız muhâfızı, gene kubbe-nişîn, sd. 19.8.1655 - 28.2.1656 = 0, 6, 10, Özü, 2 def'a sd. kaymakamı, Erzurûm (2) 11.6.1666, Ist.'a gelip emekli 22.5.1667.

2) FATMA SULTÂN (1606-1670 = 64): Med. Ahmed I T. Eyüb'de sarayı ve ayni yerde ayrıca yalısı ve çeşmesi, Kesriye'de mâlikâne, Süzebolu'da çiftlik (*Ist. Çeşmeleri*, I, 194). Servetini yeğeni IV. Mehmed'in eşi Emetullâh Haseki'ye (Vâlide-Sultân) bırakarak öldü.

=1. Dâmâd Kara Muştafa Paşa (1590?-îdâmı 25.12.1628 = 38?), izd. 13.7.1626, izd. müd. 2, 5, 13, yş. 20-22, zevcinden 16? yş. kç. Enderûn, imrahor, yeniçeri ağası 1623, vezâret'le Mısır 1624-5.

=2. Dâmâd Çatalcalı Hasan Paşa (ölm. 1631), izd. 1629, izd. müd. 2, yş. 23-25 (dîğer rivâyet: Sultân önce bu Hasan Paşa ile 1624'de evlenip boşandıktan sonra Kara Must. Pş. ile evlendi). Doğumu Çatalca (Ist.), saraç, çâşnigîr, matbah emîni, çavuşbaşı, kapıcıbaşı 1615, imrahor, kapdân-ı deryâ 13.7.1626-20.10.1630=4,3,8, vezâret ve kubbe-nişîn, Budin'e tâyîn edildi, yolda Tırhala'da Doğanköprüsü'nde Sd. Receb Pş. tar. zehirletildi, Ist.'a getirilip Gedikpaşa'da yaptırdığı mescid ve mektebin yanına gömüldü. Oğulları: **Sultân-zâde Hasan Bey** (1632?-), Okçularbaşı'nda çeşme yaptırdı.

=3. Dâmâd *Canbulad-zâde* Muştafa Paşa (1590?-îdâmı 2.7.1636 = 46?), izd. 1 yıl sn. 1632, izd. müd. 4, yş. 26-30. Paşa'nın ilk eşinden kızı: 'Ayşe Hâtûn (ölm. 1686, Şehzâde C.). Oğulları: **Sultân-zâde Hüseyn Paşa** (1633?-Vân, 16.2.1680=47?, vezîr 7.1671, Budin, Mısır beyl.) ve **Sultân-zâde Süleymân Bey** (1635?-1665'den sn., s.b.).

=4. Dâmâd Koça Yûsuf Paşa (ölm. Malkara 1658), izd. 1637?, izd. müd. 21?, yş. 31?-52? Enderûn, vezâret'le nişâncı 1628-34, Bolu, Silistre, sd. kaymakamı 3.1656-5.1656 ve 2. def'a Silistre.

=5. Sd. Dâmâd Gaazî Melek Ahmed Paşa (Ist. 1600?-Ist. 1.9.1662 = 62), izd. 6.4.1662, izd. müd. 0, 4, 25, yş. 54, düğün ve zifâf 30.4.1662, Paşa öldü. Fatma Sultân, Paşa'nın 3, 1, 5 önce ölen zevcesi Kaya Sultân'ın 27 yaş by. halasıdır, bk. aşağıda Kaya Sultân b. Murâd IV. Düğün Sultân'ın Eyüb'deki sarayında oldu (Evliyâ, VI, 91 v.dd.).

=6. Dâmâd Kundakçı-zâde Ağa Muştafa Paşa (ölm. Kaahire 1665/66), izd. 7 ay sn. 4.1663, izd. müd. 2-3 yıl, yş. 57-59, Sultân'dan az küçük. Yeniçeri, segbânbaşı, yeniçeri ağası 2.1658, vezâret'le Şâm 3.1662, Bağdâd 2.1663, Mar'aş 12.1663, Tarâbulusşâm, Mısır, Mısır'a varır varmaz veyâ varamadan yolda öldü, hayrâtı var.

Dâmâd Maksûd Paşa (îdâmı 9.1644): I. Ahmed'in bir kızı ile evli iken Sul. İbrâhîm tar. îdâm edilmiştir. Muhtemelen Fatma Sultân'ın 4. zevcidir ve bu tahmînimiz doğru ise Sultân, Yûsuf Paşa ile 1645'e doğru evlenmiş olur. Sipâhî, defterdâr kethudâsı, imrahor, vezâret'le Diyârbekr 1640-41, Mısır 3.10.1642-1.4.1644.

3) GEVHER-HÂN SULTÂN (1608?-1660?=52?): Med. Ahmed I T. =1. Sd. Dâmâd Silâhdâr Kara **Öküz Mehmed Paşa** (Ist. 1560?- 1620 = 60?), izd. 1.1612, zifâf 1619, izd. müd. 1 yıl, yş. 13?-14?, zevcinden 48? yş. kç., vezîr 1606, sd.

17.10.1614 - 17.11.1616 = 2, 1, 1 + 18.1.1619 - 23.12.1619 = 0, 11, 6 = 3, 0, 7. Oğulları: **Sultân-zâde Fülân Bey** (1620-?), bunun çocukları olmuştur.

=2. Sd. Dâmâd Topal Hâin Receb Paşa (îdâmı 18.5.1632), izd. 1624, izd. müd. 8, yş. 16?-24? Boşnak, bostâncı, bostâncıbaşı, kapdân-ı deryâ 5.2.1623-13.7.1626=2, 5, 6, vezîr 1624 ve dâmâd, kubbe-nişîn, sd. 10.2.1632 - 18.5.1632 = 0, 3, 7. Med. Doğancılar C. (Üsküdar). Atmeydanı'nda sarayı, Rodos'ta câmî, Kuşadası'nda câmî ve vakıflar. Kızları: **Safiyye Hanım-Sultân** (1.1630-?) = Sd. Siyâvuş Pş. (1611-26.4.1656=45), izd. 1.1644 (Evliyâ, III, 327), izd. müd. 12, 3, yş. 14, 0 - 26, 3, zevcinden 19 yş. kç. Bk. **Melek Ahmed Paşa-zâdeler**. Abaza Meh. Pş. kölesi, başhazînedârı ve mânevî oğlu, vezîr 1641, sd. 21.8.1651-27.9.1651 = 0, 1, 7 + 5.3.1656 - 26.4.1656 = 0, 1, 2 = 0, 2, 29. Med. Dîvânyolu, 'Atîq 'Alî Pş.C.- Receb Pş.'nın hemşîre-zâdesi olan Mühürdâr Paşa, 2 def'a Tûnus beylerbeyisi olduktan sonra emekli ol. Çeşme'deki sarayında öldü.- Gevher-hân Sultân'ın 1632'den sonra tekrâr evlendiği hakkında şimdilik bir kayda tesâdüf edilmedi.

Mühürdâr Paşa, dayısının mühürdârlığından yetişip 1671'den sonra öldü.

4) HÂN-ZÂDE SULTÂN (1609?-21.9.1650 = 41?): Med. Sul. İbrâhîm T. Salacak'da (Üsküdar) sâhil-saray (Eremya, 52; Evliyâ, I, 472), Ayasofya'da saray (eski Behrâm Pş. Sarayı) (Evliyâ, I, 227, 271, 335). =Sd. Dâmâd Lâdikli **Bayrâm Paşa** (ölm. 26.8.1638), izd. 4.1622, izd. müd. 16,4, yş. 13?-27? Sultân sonradan evlenmedi ise 12, 0, 26 müddetle dul yaşadı. Bayrâm Paşa: vezîr 4.1622, sd. 2.2.1637-26.8.1638 = 1, 6, 22, makaamında öldü. Çocukları: **Fülâne Hanım-Sultân,** babasının Haseki'deki külliyesindeki türbesinde medfûn.

5) BURNAZ Â'TİKE SULTÂN (1614?-1674?=60?): Med. Sul. İbrâhîm T. (Evliyâ, I, 335). Şeh. Kasım'la ikiz olabilir. IV. Mehmed'in ve annesi Tarhân Vâlide-Sultân'ın mürebbiyesi. Çocukluğunda büyüttüğü mânevî oğlu: Mihnea (1650'lerde Eflak beyi).

=1. Dâmâd Musâhib Câ'fer Paşa (ölm. 12.1647), izd. 1630?, izd. müd. 17?, Enderûn, rikâbdâr, kubbe vezîri.

=2. Dâmâd Koca Sofu Ken'ân Paşa (ölm. 25.2.1652), izd. 1648, izd.müd. 4, yş. 34?-38? Gürcî, musâhib-i şehryârî, rikâbdâr, vezîr 1630a, Silistre, Erzurûm, 2. vezîr, Revân sefer-i hümâyûnunda sd. kaymakamı 1633-35, hattât. Galata Yaycılar Çarşısı'nda sebîl, Yalova'da câmî, Babadağı'nda kule ve kasr, İsmâîl kalesi (Romanya).

=3. Dâmâd Doğancı Yûsuf Paşa (ölm. 2.1670), izd. 7.1652, izd.müd. 17, 7, yş. 38?-56? Enderûn, doğancıbaşı, vezîr 1.1652, Boğaz muhâfızı, Tuna muhâfızı, 1664-66'da Fâzıl Ahmed Paşa'ya sd. kaymakamı, sn. Tameşvar beyl.

6) 'ABÎDE SULTÂN (1618?-1648?): muhtemelen posthume. Med. Ahmed I T. =Dâmâd Küçük Mûsâ Paşa (ölm. 1647), izd. 1642, izd. müd. 5? yıl. Vezîr 1640, Rûmeli, sn. Bağdâd beyl.

XVIII

MUSTAFA I

(1592 1639) (1617 1618 + 1622 1623)

18) MUSTAFA I (Manisa Sarayı 1592 - Topkapı Sarayı, 20.1.1639 = 47) (saltanatı 22.11.1617 - 26.2.1618 = 0, 3, 4 + 4, 2, 23 sn. 19.5.1622 - 10.9.1623 = 1, 3, 21 = 1, 6, 25), yş. 25-26, 30-31: Velîahd (ağabeyi I. Ahmed için) 21.12.1603 3.11.1604 = 0, 10, 13, yş. 11-12. Med. Ayasofya C., Sul. İbrâhîm, T. Çocuksuz. I. Ahmed ilk def'a olarak çocuğu olmadan tahta geçtiği için bu kardeşini öldürtmedi, sonra deli olduğu anlaşıldığı için dokunmadı. Fakat ölümünde bir saray entrikası netîcesinde oğlu II. Osmân yerine kardeşi I. Mustafa kaanunsuz ol. ve deli olduğu hâlde tahta çıkarıldı. Şeyhulislâm **Hoca-zâde** Es'ad Ef. kılıç kuşattı. Dâyesi = Sd. Silâhdâr Lefkeli Mustafa Paşa (ölm. Ist. 12.1648), izd. 12.1617. Enderûn, silâhdâr 12.1617, vezâret'le 1 yıl için Mısır beyl., Kastamonu s.b., 4. vezîr 1622, sd. 8.7.1622 - 21.9.1622 = 0, 2, 14, sn. emekli olup 26, 10 müddetle yaşadı, med. Dîvânyolu, 'Atîq 'Alî Pş. C.

XIX

OSMÂN II

(1604 - 1622) (1618 - 1622)

19) 'OSMÂN II, Genç, Şehîd, Gaazî, "Fâris, Fârisî" (Topkapı Sarayı, 3.11.1604 - Yedikule, 20.5.1622 = 17, 6, 17) (saltanatı 26.2.1618 - 19.5.1622 = 4, 2, 23, yş. 13, 3, 23): Velîahd 3.11.1604 (doğar doğmaz) - 26.2.1618 = 13, 3, 23 (babası I. Ahmed ve amcası I. Mustafa için). Med.Ahmed I T. Cenâze merâsimi 21 mayısta, namâzı Şeyhulislâm Yahyâ Ef.

Lehistân sefer-i hümâyûnu 29.4.1621 - 25.1.1622 = 0, 8, 18. Hâile-i 'Osmâniye 18, 19, 20 Mayıs 1622 günleri. II. Osmân, ihtilâlciler tar. şehîd edildi, ilk öldürülen pâdişâh oldu. Hocası: kendisine kılıç da kuşatan Şeyhulislâm **Hoca Sâdeddîn-zâde** Es'ad Ef. Hocası: Şeyh Karabaş 'Abudurrahmân Ef. (ölm. 1631a) (Hırka-i Şerîf'e câmî yaptırdı), aşağıdaki 'Ömer Ef.'nin kardeşi. Şeyhi: babasının da şeyhi olan Celvetî pîri 'Azîz Mahmûd **Hüdâyî** Ef. (ölm. 1628). Hâce-i sultânî: Amasyalı **'Ömer Ef.**, meşîhat pâyesini hâiz, Ist. 1555-Mekke, 2.1630 = 75, hâce-i sultânî 26.2.1618 - 19.5.1622 = 4, 2, 23, yş. 63-67, pâdişâhdan 49 yş. by., II. Osmân'ın inkılâb teşebbüslerinde başlıca müşâviri. Med. Mekke, Cebel-i Mu'allâ. 4.1623'de şeyhu'l-harem ol. Mekke'de gitti.

=1. 'Ayşe Hâtûn(1607?-1641=34?): izd.1.1622, izd.müd. 4 ay. 2. vezîr Pertev Paşa ile Yavuz Selîm'in kızının kızı bir hanım-sultân'ın izdivâcından doğan çocuğun kızı, yânî Pertev Paşa'nın torunudur.

=2. 'Akîle ('Ukayle, bâzan Rukıyye) Hâtûn (1607?-?): izd. 2.1622, izd. müd. 3 ay, Şeh. Mustafa ile Zeyneb Sul. annesi. Nikâhda pâdişâhın vekîli: Şeyh Hüdâyî Ef. Şeyhulislâm Hoca Sâ'deddîn Ef. zâde Şeyhulislâm Es'ad Ef.'nin kızı. Dul kaldıktan 1, 10 sn. ünlü şâir Rûmeli kazaskeri **Ganî-zâde** Nâdirî Ef. ile evlendi (3.1627, yş. 20?).

İkinci Osmân'ın çocukları:

ŞEHZÂDE 'ÖMER (20.10.1621 - 1.1622 = 0, 3): Ahmed I T. Pâdişâh bu ilk çocuğuna, hocasının adını koydu.

ŞEHZÂDE MUSTAFA (11.1622 - 1623 = 1): Ahmed I T. İkiz ve posthume.

ZEYNEB SULTÂN (11.1622 - 1623 ? = 1?): Şeh. Mustafa ile ikiz ve posthume. Ölüm târîhi daha geç de olabilir.

XX

MURÂD IV

(1612 1640) (1623 1640)

20) MURÂD IV, Gaazî, Bağdâd Fâtihi, Sâhib-Kırân, "Murâd, Murâdî, Şâh-Murâd" (27.7.1612 - 8.2.1640, zevâlî saat 8 = 27, 6, 12) (saltanatı 10.9.1623 - 8.2.1640 = 16, 4, 28), yş. 11, 1, 11: Boğaziçi'nde Beylerbeyi İstavroz'un has bahçesinin kasrında doğdu. Topkapı Sarayı Harem'inde kardeşi Şeh. Kaasım'ın yatak odasında öldü. Velîahd (ağabeyi Şeh. Mehmed yerine) 12.1.1621 - 10.9.1623 = 2, 7, 29, yş. 8, 4, 15 (ağabeyi II. Osmân ve amcası I. Mustafa için). Cülûsunun 5. günü sünnet oldu. Mevlevî, şâir (mahlasları: Murâd, Murâdî), bestekâr (mahlası: Şâh-Murâd), tâ'lîq hattâtı, bir çok mûsikî eserinin notası elimizde. Med. Ahmed I T. Ölüm hastalığı (siroz ve nikrîs = gut, siyatik) 15 gün sürdü (başlangıcı 26.1.1640). Ertesi 9.2.1640'da cenâzesi son def'a ol. eski Türk hâkanları tarzında merâsim yapılarak kaldırıldı. Şeyh Hüdâyî Ef. tarafından kılıç kuşatıldı. Saltanatı 2 kısma ayrılır: annesi Kösem Sultân'ın niyâbeti 10.9.1623-18.5.1632 = 8, 8, 8 + niyâbetsiz 18.5.1632 - 8.2.1640 = 7, 8, 20, yş. 19, 9, 22. Büyük işlerini bu kısa ikinci saltaat devresinde yaptı. 1. sefer-i hümâyûn (Revân) 28.3.1635-27.12.1635 = 0, 8, 29 (Tebrîz'e 6. giriş 11.9.1635) (Ist. muhâfızı Bayrâm Pş.) + 2. sefer-i hümâyûn (Bağdâd) 8.4.1638 - 12.6.1639 = 1, 2, 4 = 1, 11, 3.

Gut krizi dolayısıyle Âmid'de istirâhat etmesi 4-18.10.1635 (bugünki Diyarbakır şehri). Stochove L'Othoman, Amsterdam 1665, s. 118: C'estoit le plus bel homme et le plus vaillant soldat de son empire; car il estoit d'une fort belle taille, et son visage rétrissoit une majesté et vaillance admirable. Üsküdar saray-ı hümâyûnunda çok oturdu ki bu saray 1555'de Kaanûnî tar. inşâ ettirildi, III. Murâd, Sinân'a genişlettirdi, sonradan,

III. Selîm yıktırıp yerine Selîmiye Kışlası'nı yaptırdı. Ist. -Bursa-Ist. seyâhati 3.12.1633-7.1.1634 = 0, 1, 5 (İzmit-İznik-İnegöl karadan gidiş, dönüşte Mudanya-Gebze denizden), 5 gün Bursa'da kalıp türbeleri gezdi. İzmit seyâhati 10.1633. Edirne seyâhati 15.3.1634 - 5.8.1634 = 0, 4, 21 (Edirne şehrinde 27.4-27.7).

1633-34'de Baysungur Mîrzâ b. Dânyâl Mîrzâ b. Ekber Şâh'ı bir çok def'a kabûl etti. 1625-26'da Ist.'da 1 yıldan fazla Semerkand hanı İmâmkulu'nun amcası Ay ('Alî) Muḥ. Ḫân'ı misâfir etti, pâdişâhın elini öpüp IV. Murâd'ın nâmesi ile Buhârâ'ya gitti (Buḫârâ hânı Bahâdır, İmâmkulu Hân'ın kardeşi idi).

Dadısı Dâye Hâtûn = Eyyûb Pş. (ölm. 1647), Enderûn, Dâye ile izdivâc, nişâncı 1624-1628a=4, vezîr 1631a, Mısır 22.4.1644-5.4.1646 (Kaahire'ye dîvân kâtibi muâvini olarak, Arabca bilen büyük şâir delikanlı Fehîm'i de götürdü). Musâhibi: Emîrgûneoğlu Yûsuf Paşa (îdâmı 1641), vezâret'le Ḥaleb 1634b, sn. Ist.'da musâhib-i şehryârî. IV. Murâd, İstinye koyuna bakan Ferîdûn Bey (Pş.) bahçesini bu musâhibine verdi ki kendisi de giderdi. Emîrgûneoğlu'ndan Sd. Kemânkeş Kara Mustafa Paşa'ya, Şeyhulislâm Mîrzâ Mustafa Ef.'ye, Şeyhulislâm Vassâf Abdullâh Ef.'ye ve bunun oğlu Şeyhulislâm Es'ad Ef.'ye geçti ve bu da ölünce I. Abdülhamîd istimlâk edip câmî vs. yaptırarak Emîrgân kasabasını kurdu. Hâs müşâviri: Rûz-nâmeci Küçük İbrâhîm Ef. (ölm. 24.9.1637): Mostarlı, Enderûn, Ḫazîne-i Ḫâṣṣa, silâhdâr kâtibi, sipâhîler kâtibi, Ḫotin sefer-i hümâyûnuna iştirâk, mukaabeleci 1622, 1. rûz-nâmeci ve "müsteşâr-ı devlet". Musâhibi: Mûsâ Çelebî, 1632 ihtilâlinde yeniçeriler parçaladı. Şeyhi: Ebû-Bekr Çelebî (1558-1642=84, meşîhati Konya'da 1631-1642=11). Müşâviri: Göriceli Koçi Bey. Hat hocası: Şeyhulislâm Tulumcu-zâde 'Abdurraḥmân Ef. (Ist. 1595 - Cîze/Kahire, 10.1670 = 75), Ist. kadısı Tulumcu-zâde Koca Ḥüsâm Ef. oğlu, Dervîş 'Abdî'den icâzetli büyük ta'lîq hattâtı, ünlü kemânkeş ve antika koleksiyoncusu, müderris, mollâ, Ist. kadısı 4.1644-5.1645, fiilen Rûmeli kazaskeri 8.1652-9.1653, şeyhulislâm 11.5.1655 5.3.1656 = 0, 9, 25, istîfâsı üzerine Filibe kadısı, Mısır'a sürgün.

='Ayşe "Ḥaṣekî-Sulṭân": Hangi çocuklarının annesi olduğu bilinmiyor. Evliyâ, IV Murâd'ın 32 evlâdı olduğunu yazar. 3.1631'de bir şehzâde doğdu. 9.2.1634'de az sonra ölen bir şehzâde doğdu. 15.5.1638'de bir şehzâde doğdu. 5.1638'de pâdişâh ile İzmit'te bulunan Haseki, burada bir şehzâde doğurdu. IV. Murâd'ın küçük çocuk ve bebekken ölen çocukları(Ayşe Haseki 1613?-1680=67?):

ŞEHZÂDE AḤMED (21.12.1627 - ?): muhtemelen ilk çocuğu. Pek küçük öldü. Ahmed I T.

İSMİḪÂN SULTÂN (doğ. ve ölm. 1633'den önce): çocuk. Sul. İbrâhîm T.

ḤAFṢA SULTÂN: çocuk. Sul. İbrâhîm T.

ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN (2.2.1632 - ?): pek küçük öldü. Sultânahmed C.

ŞEHZÂDE MEḤMED (8.8.1633 - ?): çocuk. Kandilli Bahçe'de doğdu. Ahmed I T.

ŞEHZÂDE 'ALÂEDDÎN (26.8.1635 - 1636/7 = 2): Sultânahmed C.

ŞEHZÂDE 'ABDÜLḤAMÎD: bu ve aşağıdakilerin hepsi pek küçük ölüp Ahmed I Türbesi'ne gömüldüler.

ŞEHZÂDE SELÎM.
ŞEHZÂDE ORHÂN.
ŞEHZÂDE NÛ'MÂN.
ŞEHZÂDE MAHMÛD.
ŞEHZÂDE HASAN.
ŞEHZÂDE 'OSMÂN.
RABÎ'A SULTÂN.
FATMA SULTÂN.

IV. Murâd'ın Kızları

1) GEVHER-HÂN SULTÂN (2.1630?-): Evlenmiş olabilir. Amca-zâdesi ve adaşı Sultân İbrâhîm kızı Sultân ile karıştığı için sarîh bir şey belirtmek mümkin olmuyor. Hangi sultân ile evli olduğu tesbît edilemiyen Dâmâd Haşekî Mehmed Paşa, belki bu Sultân'ın zevcidir (îdâmı Haleb 6.1661): Enderûn, çukadâr, silâhdâr 1648, vezâret'le Şâm 7.1650, 5. vezîr, Boğaz muhâfızı, Mısır 9.9.1652-5.1656, 2. def'a Şâm 9.1656'ya kd., Bağdâd 11.1656, Haleb 9.1659. Kaahire'de Câmii var.

2) HÂN-ZÂDE SULTÂN (1631?-1675'den sonra): Sul. İbrâhîm T. Eyüb'de ve Salacak'da 2 sarayı var. =Dâmâd Nakkaaş Mustafa Paşa (1603?-Girit 1653 = 50?), izd.8.1645, izd. müd. 8, zevcinden 37? yş. kç., yş. 14?-22? Bostâncı, bostâncıbaşı, vezâret'le Mısır 9.1640-10.1642, kubbe, Budin 1645-47, Diyârbekr, Girit.

3) KAYA İSMİHÂN SULTÂN (1633-28.2.1659=26): Med.Sul. İbrâhîm T. Eyüb'deki sarayında kızı Fatma Hanım-Sultân'ı doğururken kan kaybından öldü, cenâzesi 100.000 kişilik cemâatle Eyüb Câmii'nden kaldırıldı. Ayrıca IV. Murâd kendisine 7 yaşına girince Beşiktaş'ta bir saray hediye etmişti (Evliyâ, I, 448-9), ayrıca Beşiktaş'daki Kazancıoğlu Bahçesi de ona geçmişti ve Üsküdar'da da bir sâhil-sarayı (Eremya, 52) vardı. IV. Murâd bu kızını Bezirgân-zâde Silâhdâr Must.Pş. ile evlendirmek istiyordu, nişân yapıldı, fakat IV. Murâd ölünce Paşa îdâm edildiği için nikâh gerçekleşmedi. Bosnasaraylı bezirgân Sinâeddin Yûsuf'un 3. oğludur (kardeşi Meh.Pş., 8.1638'de Kudüs s.b.). Enderûn, silâhdâr 7.1634, 2. vezîr 5.1635, Malatya'da kervansaray ve han yaptırdı. Sonra 1642'de Kaya Sultân'ı babaannesi Kösem Sultân, Sd. Kemânkeş Kara Must. Pş. ile evlendirmek istedi, vaz geçildi. Bu Paşa'nın Çarşıkapısı'nda mescid, medresesi (ki burada medfûndur), Sarıgüzel'de İskender Pş. mescidini (1505) câmî hâline getirmesi gibi hayrâtı vardır. Sd. iken îdâm edildi. Arnavud, yeniçeri, kethudâ, segbânbaşı 1633b, yeniçeri ağası 4?1635, kapdân-ı deryâ 21.10.1635-23.12.1638=3,2,4, sd. 23.12.1638-31.1.1644=5,1,8. Tokat'ta câmî, hamam, Sivas Yenişehri kasabasını kurmak, Eğri'de (Macaristan) mekteb, hamam, 2 çeşme, Edirne'de Mihâl Köprüsü'nü yenileme gibi hayrât da onundur. "Tüccâr-zâde" de denen ve Tophâne ve Aynalıkavak'da çeşmeler de yaptıran IV. Murâd'ın silâhdârı ve vezâretle musâhibi olan Mustafa Paşa da kapdân-ı deryâ olmuştur (24.12.1638-22.2.1640=1,1,29), buradan Budin, Rûmeli ve Tameşvar beylerbeyiliklerine getirildi. Kaya Sultân ayrıca bebekken Abaza Mehmed Paşa (bk. Melek Ahmed Paşa-zâdeler) ile nişânlandı, fakat Paşa îdâm edildi. 1643'de ise Hayder Ağa-zâde Mehmed Paşa ile nişanlandı, bu da izdivâca münkalib olmadı, Paşa'ya 1649'da Sultân İbrâhîm'in kızı Kaya Sultân tezvîc edildi.

=Sd.Dâmâd Gaazî Melek Ahmed Paşa (Ist.1600? Ist., 1.9.1662 = 62?), izd.8.1644, zifâf 9.1648, izd.müd.10, 5, yş.15-26, zevcinden 33? yş.kç. Melek Pş., tâûn'dan öldü. Vezîr 27.12.1638, sd.5.8.1650 - 21.8.1651 = 1, 0, 17. İlk eşinden: İbr.Bey. Çocukları (nesli zamânımıza kadar geliyor): **Fülâne Hanım-Sultân** (1649 - 1650=1, Şehzâde C.); **Sultân-zâde 'Abdullâh Bey** (5.3.1655'de 7 aylık doğup aynı gün öldü); **'Afîfe Fatma Hanım-Sultân** (25.2.1656 - 1727'den sn. = 70 yaşlarında) (Evliyâ, VI, 139), Şehzâde C. Kaya Sultân, bu kızına 60.000 altın nakid, mücevherler, Kuzguncuk'da bağ içinde saray, Beşiktaş'da bahçe, Topçular'da saray, Eyüb'de yalı, Haydarpaşa'da bahçe, Üsküdar'da bahçe ve yalı bıraktı. IV. Murâd, Kaya Sultân'a kayd-ı hayât ile Denizli sancağı gelirini has vermişti. Sultân, Mekke'de Hazret-i Fâtıma'nın makberesini muhteşem şekilde yeniden yaptırdı.

4) SAFİYYE SULTÂN: Bu da ablası Kaya Sultân gibi vaz'ı haml esnâsında ölüp Ahmed I türbesi'ne gömüldü. =Dâmâd Abaza Hüseyn Paşa (ölm.2.3.1688), izd.1659, vezîr 1674/5, Sd.Abaza Siyâvuş Paşa ile Sd.**Köprülü** Mehmed Paşa kızı 'Ayşe Hâtûn'un oğlu, babası ile berâber ihtilâlde yeniçerilerce linç edildi. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Ebû-Bekr Bey; Sultân-zâde 'Abdullâh Bey** (ölü doğdu, onu doğuran annesi de öldü, annesinin kucağında defnedildi); **Rukıyye Hanım-Sultân** (1680? - 1.1697 = 17?), tâûn'dan öldü, med.Ahmed I T. =Muruloğlu Gürcî Meh.Pş. (îdâmı 12.1696), izd.1694, izd.müd.2, yş.14?-16?, beyl.1670, vezîr 1691; **Sultân-zâde Mehmed Rezmî Paşa** (1660 - Beşiktaş, 21.1.1719 = 59): şâir, Beşiktaş'da Akaaretler'de konak, silâhşor-ı şehryârî, kapıcılar kethudâsı, kapıcıbaşı, kç.imrahor, silâhdâr ağası 17.5.1706, şıkk-ı sânî defterdârı (mâliye müsteşârı) 11.1710, çavuşbaşı vekîli, beyl.pâyesi ve paşa ol.2. def'a kapıcılar kethudâsı 1717, emekli 11.1718. "Rezmî" mahlaslı bu Mehmed Paşa'dan günümüze kadar "Safiyye Sultân-zâdeler" denen âile inmiştir:

Meh.Pş.'nın oğlu 'Abd. Bey (ölm.1743) (Üsküdar'da Acıçeşme'yi bu yaptırdı, babasının yanında medfûn) = Pür-safâ Kalfa (Sâdık, İsm.ve Zeyneb'in annesi, bütün âile gibi Akaaretler'in başındaki kabristânda medfûn). Bu 'Abd.Bey'in çocukları: Ebû-Bekr Bey (ölm. 1751, en büyükleri), 'Abdî Bey(ölm.1773), Ah.Bey (ölm.10.5.1802, Bektâşî), Meh.Bey (ölm.1827, en az 83 yaşında), Zeyneb Hanım (ölm.1786), Meh.Sâdık Bey (ölm.18.6.1780) ve İsm.Bey (19.2.1738 - 8.5.1797 = 58, 2, 17). İsm.Bey, imrahor'luğa kadar yükseldi, oğulları: 'Abdî Bey (ölm.1812, hâcegân, şâir) ve Meh.Dâniş Bey (hâcegân'dan, Mevlevî, dîvân sâhibi, *Türk Şâirleri*,III, 1.134-6).- Meh.Sâdık Bey (ölm.1780): hâcegân'dan, gurebây-ı yesâr kâtibi 1754, kç.rûz-nâmeci, Anadolu muhâsebecisi vs =1. Fatma Kalfa (ölm.1773) ve =2. Nazîre Kalfa (ölm.8.1781). Sâdık Bey'in çocukları: Meh.Râşid Bey (ölm.1754, en büyükleri), Fatma Hanım (ölm.2.6.1763), Meh.Şâkir Bey (ölm.1770b).- Şâir Meh.Dâniş Bey (ölm.1837) Akaaretler'de vakıf sâhibidir, çocukları: Â'bide Hn.(ölm.1803), İsm.Haqqî Bey, Mahmûd Bey (ölm.11.8.1859) ve Hâce Fatma 'Azîze Hn. (1814-12.1897=83)=Edîb Ef.(Muzıkay-ı Hümâyûn'da binbaşı), bu ikisinin kızları: Fatma Besîme Hn.(ölm.8.11.1881) =Giresunlu Dizdâr-zâde Hacı İsm.Haqqî Bey(ölm.Şâm 1881, med.Şâm, Muh.İbni'l-

'Arebî T. bahçesi), bu ikisinin çocukları: Mahmûd Edîb Ef.(doğ.1868), Has.Hilmî Ef.(doğ.1871) ve Meh.Salâhî Bey (20.5.1856-1910=54) (=Ülfet Hn.): Posta-Telgraf meclisi reîs vekîli, gazeteci, şâir, *Kaamûs-i 'Osmânî* müellifi, Mâbeyn kâtibi, Matba'a-i Â'mire müdîri, 1902'de Göztepe'de köşk yaptırdı, ûlâ sânîsi 29.10.1898, ûlâ 27.4.1901, 2.Mecîdî 10.10.1901, 3. Osmânî, sn.1. Mecîdî, 2. Osmânî.

5) RUKIYYE SULTÂN (1640? - 1.1690 = 50?): ölüm târîhi: Ah.Refîk, *Hicrî XII. Asırda Ist.Hayâtı*, 17. Sarayı Eyüb'de. = Dâmâd Şeytân (sn.Melek) Divrikli İbrâhîm Paşa (1605? - 3.12.1685 = 80?), izd.1.1663, izd.müd.23, yş.23-46, zevcinden 35? yş.kç. Med.Şehzâde C. Sarayı Boğaziçi'nde Defterdârburnu'nda ki adını bu Defterdâr İbr.Pş.'dan almıştır, Boğaz'da semttir, Kandiye'de (Girit) câmî, saray, mekteb, çeşme yaptırdı. Defterdârlık me'mûru, başbakıkulu (mâliye teftîş kurulu başkanı), başdefterdâr 2.12.1656-26.4.1661=4, 4, 25, vezîr pâyesi 1658, Mısır 26.4.1661-11.4.1665=3, 11, 15, az sn.Diyârbekr, Şâm, 1668b'de mâzûl, kubbe 1671b, Kandiye, 2. def'a Şâm 1675, 2. def'a Kandiye 7.1676, Mora, Erzurûm, 2. def'a Diyârbekr, 1684 Budin müdâfii, Belgrad'da îdâm. Kardeşi Koca İsm.Pş.: Edirne bostâncıbaşısı, Adana 1676, vezâret'le Saydâ 1682, Erzurûm, Sıvas, burada îdâmı 1699a.- Sultân ile İbr.Pş.'nın kızları: **'Ayşe Hanım-Sultân** (1680? - 1717 = 37?) (Şehzâde C.) ve **Fatma Hanım-Sultân**(1677? - 1727a = 50?) (Şehzâde C.) = Mısırlı Bıyıklı Mehmed Paşa (îdâmı 6.1701), izd.1698, izd.müd.3, yş.18?-21?, med.Şehzâde C., emîr-i hacc, vezîr 1695, **bu izdivâcdan**: Meh.Sa'îd Bey = Hadîce Hn.b.Dâmâd Sarı Must.Pş.b.Sd.Gaazî Deli Hüs.Pş.(bk.Sâliha Sul.b.Ah.III) ve bu izdivâcdan: Seyyid Halîl Bey (ölm.6.4.1782), med.Yedikule, Deli Hüs.Pş.yakınında.

XXI

İBRÂHÎM HÂN

(1615 1648) (1640 1648)

21) İBRÂHÎM HÂN (5.11.1615 - 18.8.1648 = 32, 9, 13) (saltanatı 8.2.1640 - 8.8.1648 = 8, 5, 28, yş.24, 3, 3): Velîahd (ağabeyi Şehzâde Kaasım yerine) 17.2.1638 - 8.2.1640 = 1, 11, 20, yş.22, 2, 23 (ağabeyi IV. Murâd için). Tersâne Kasrı'nda doğdu ki 1715'de Aynalıkavak Kasrı dendi (Kasımpaşa). Hal'inden 10 gün sonra Topkapı Sarayı Haremi'nde boğularak öldürüldü (Cellâdbaşı Kara 'Alî Ağa tar.). Med. Ayasofya C., Sul.İbrâhîm T. Şeyhulislâm Yahyâ Ef. (bk.Bayrâm-zâdeler) tar. kılıç kuşatıldı. Sul.İbr., 3.8.1644-2.9.1644'de Edirne seyâhati yaptı.

Hâce-i sultânî: Galata kadılığı pâyesiyle bu göreve halkın "Cinci Hoca" dediği Safranbolulu Hüseyn Ef.tâyîn edildi ki 1644'de Rûmeli kazaskeri pâyesine çıktı. Üsküdar'da Salacak'ta ve Safranbolu'da konaklar edindi. **Karaçelebî-zâde** Mahmûd Ef.'ye dâmâd oldu. Sul.İbrâhîm'in hal'inde Cinci için Mısır'a sürgün karârı çıktı. Yolda hastalanınca Mihalıç'ta oturup Mısır'a gönderilmesinden vaz geçildi. Sonra Kırım Hânı'nın tavassutuyle Ist.'a döndü ve böylece felâketin içine girerek îdâm edildi.

Musâhibesi: Şeker-pâre Hâtûn (ölm.Sakız 1648), Galata'da çeşme yaptırdı. Harem-i Hümâyûn kâhyası: Melekî Hâtûn (ölm.17.3.1656)=Şâ'bân Halîfe (ölm.ayni gün, ikisi de yeniçeriler tar.parçalandı). Şeker-pâre ise Güney Mısır'da İbrîm'e sürüldü, burada Ez-

rak'da bir saray edinip yaşadı. Pâdişâhın süd annesinin kızı ve süd kardeşi Hamîde Hâtûn da, Şeker-pâre ile berâber İbrîm'e sürüldü.

Cinci Hoca'dan önceki hâce-i sultânî: sonradan Sul.İbrâhîm'i techîz, tekfîn edip cenâze namâzını da kıldıran Şâmî-zâde Hüseyn Ef.'dir(ölm.2.1659): Süleymâniye hatîbi iken kazasker pâyesiyle imâm-ı sultânî 2.1640, 3.1646'da mâzûl, 3.1647'de 2. def'a ayni görev, 5.1647'de mâzûl, 8.1648'de 3. def'a ayni görev, Rûmeli pâyesi 1651. Oğlu İmâm-zâde Süleymân Ef., müderris ve Kudüs mollâsı olup 12.1685'de öldü.

Hadîce Tarhân Vâlide-Sultân

=1. Hadîce Tarhân Vâlide-Sultân (1627? 5.7.1683 = 56?): Vâlide-sultân 8.8.1648 - 5.7.1683 = 34, 10, 28 (en uzun vâlidelik müddeti). Nâibe-i saltanat 3.9.1651 15.9.1656 = 5, 0, 12, yş.24-29 (kayın-vâlidesi Kösem Sultân yerine gene oğlu IV. Mehmed için). İzd.1641, izd.müd.7, yş.14?-21?, zevcinden 12? yş.kç. Ölüm günü *Zübde-i Vekaayi'ât*'a göredir. Ukran ırkındandır, Kör Süleymân Paşa tar.Kösem Sultân'a hediye edilmiş bir çocuktu. "Uzun boylu, nârin yapılı, mâvi gözlü, gaayet beyaz tenli, saçları altın sarısı idi" (Petit de la Croix, I, 556). Sul.İbrâhîm baş-hasekisi 1641-1648. IV. Mehmed'le Beyhân Sul.'ın annesi. Kardeşi: Yûsuf Ağa (1635?-1.1689=54?), tâcir, Rûmelikavağı'nda konak, Tophâne'de mescid (sâhilde, 12.1679), çocuksuz, IV. Mehmed'in dayısı (Ah.Refîk, *H.12.Asırda İst.*, s.1-2). Harem-i Hümâyûn'a getirilen bu çocuğu Kösem Sultân, terbiye etmesi için, kızı Âtike Sultân'a verdi. Turhân Sultân'ı sonradan görümcesi olan bu Âtike Sultân (I. Ahmed'in kızı) terbiye ve tahsîl ettirip yetiştirdi.

Tarhân Sultân, bir çok Rûmeli seyâhatinde oğluna refâkat etti ve uzun müddet Edirne Saray-ı Hümâyûnu'ndaki vâlide dâiresi'nde oturdu. 1682'de yaptırdığı Yeni Câmî'deki türbesine gömüldü. Edirne seyâhatlerinde yanına ekseriyâ Hâce-i Sultânî Vânî Mehmed Ef. ile oğlunun dâmâdı Musâhib Mustafa Paşa'yı alır, yolda onlarla sohbet ederdi. İlki büyük bir âlim, ikincisi bir san'atkârdı (7.1.1673'de yeniden Edirne'ye vusûlü). Başmüşâviri ve kethudâsı: Ser-mîmâr Koca Kaasım Ağa (ölm.1660'a doğru), mîmârbaşı 1623-1643, vâlide kethudâsı 10.1651. Müşâviri: Göriceli Koçi Bey (ölm.1660'a doğru), Enderûn me'zûnu, Sul.Ahmed devrinde Enderûn ağası, IV. Murâd'a müşâvir, 1631b'de ilk risâlesini ona sundu, 2. risâlesini 1640'da Sul.İbrâhîm'e sundu. Dîğer müşâviri: Saray hocalarından Mehmed Ef. Dîğer müşâviri: Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (ölm.1658), Enderûn me'zûnu, Hâs Oda subayı, Üsküblü bir solakbaşı'nın oğlu, târihçi, bestekâr, nakkaş, şâir, sâzende (*TMA*, II, 245b-6b). Dîğer müşâviri: Şâmî-zâde Mehmed Ef.(Uyvar'da îdâmı 12.9.1663), Bâb-ı Âlî'den yetişme, by.tezkireci 1647, beylikci, reîsülküttâb (hâriciye nâzırı) 5.9.1651 - 5.3.1655 = 3, 6, 0 + 15.9.1659 - 12.9.1663 = 6, 11, 27 = 10, 5, 27, hacı, bestekâr (*TMA*, II, 267a), dâmâdı Kadı-zâde İbrâhîm Paşa (Uyvar'da berâber îdâmı 12.9.1663), Şâmî-zâde'nin önce kethudâsı ve sn. dâmâdı, vezâret'le Gelibolu muhâfızı 1663a, Bosna birlikleri ile Uyvar seferine me'mûr iken Uyvar'da (Çekoslovakya) kayın-pederi bu dâmâdını vezîr-i âzam yapmak için İstanbul nezdinde entrikaya girişti, evvelce Vâlide Tarhân Sultân'ın has

müşâviri olmasına ve onun güvenine güveniyordu, fakat Vâlide Sultân bu entrikaya karışmadı, vezîr-i âzam ve serdâr-ı ekrem Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa, harb meydanında öğrendiği bu darbe teşebbüsü üzerine ikisini de îdâm ettirdi. Tarhân Sultân'ın başlalası ve müşâviri: "Celâlî" İbr.Ağa (îdâmı 1651), dârüssaâde ağası 1645-1647+1648-10.1649, Mısır'a sürgün ve orada Sul. İbrâhîm'e gadredenler arasında olduğu için îdâm (Zencî harem ağasıdır). Tarhân Sultân, Osmanlı, belki bütün Türk târîhinin devlete en çok hizmet etmiş kadınıdır. 1656'da nâibelikten çekilerek Kadınlar Saltanatı denen döneme kesin şekilde son verdi ve artık Osmanlı târîhinde Saray kadınlarının politikaya, devlet işlerine karıştığı görülmedi. Gelini ve sonradan iki pâdişâhın annesi, Emetullâh Sultân'ı da bu zihniyetle terbiye etti. Şahsen siyâsî ihtirastan uzak, bütün mevcûdiyetiyle kendisini câriyelikten cihan devleti imparatoriçeliğine yükselten devletin yüksek menfaatlerine hâdim idi. Köprülü'yü o iktidâra getirdi. Kaynanası Kösem Sultân'ın politika için yaşaması ve ihtirasları, cinâyetleri, onun karakterinin ters yönde oluşmasının belki birinci sebebidir, zîrâ kendisinin ve oğlunun da hayâtına kasteden Kösem Sultân'dan bambaşka bir mizâca sâhib olmuştur.

Başlıca hayrâtı: Istanbul'da Yeni Câmî külliyesi (câmiinin küşâdı 30.10.1665) (Mîmâr Mustafa Ağa'nın eseri) ki tâm adı "Yeni Vâlide Câmii"dir, kütübhâne, türbe, dârülhadîs, mekteb, hamam, han, sebîl, çeşme, tekke, hastahâne, kasr, bu külliyeye vakıf olarak halkın Mısır Çarşısı dediği kapalı çarşı (1662), Anadolukavağı'nda Vâlide Câmii (II. Mahmûd onardı), Rûmelikavağı'nda Vâlide Câmii (1682), Rûmeli Hisârı'nda kendisi için husûsî saray. Edirne Sarayı'nda Şikâr ve Gülhâne kasrları ve Şehvâr denen muhteşem havuz (1662) (*Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri,* 160). Sonradan halkın "Çanakkale" dediği Kal'a-i Sultâniye, Şâm-Medîne yolunun yeniden yapımı, Hayber yakınında Şakku'l-'Acûz menzilinde kuyular, Medîne yakınında Bîri Cedîd denen kuyu, Bîri Zümürrüd'de kezâ su te'sîsâtı, Azak'da (Rostov) Kal'a-i Sultâniye, Uyvar ve Nitra'da kiliseden çevirme birer câmî (ikisi de Çekoslovakya'da), Mekke'de hastahâne, Kaahire'de hayrât, Ezdin'de (Attika) vakıflar, Girit'te Resmo'da câmî, Kandiye'de câmî ve mekteb ve Zaranta'da medrese...

Sultân İbrâhîm'in Dîğer Zevceleri

=2. Sâliha Dil-âşûb Vâlide-Sultân (1627?-Edirne Sarayı, 5.12.1689 = 62?) (Silâhdâr, II, 484): Vâlide-Sultân 8.11.1687 - 5.12.1689 = 2, 0, 27. III. Süleymân'ın annesi. İzd. 1641, izd. müd. 7, yş. 14?-21?, 3. haseki, zevcinden 12? yş. kç. Med. Kaanûnî T. (Süleymâniye C.) (*Zübde-i Vekaayi'ât*: Kaanûnî Sultân Süleymân vâlidesi türbesi ki, Sultân Selîm Câmii'ndedir).

=3. Hadîce Mu'azzez 2. Haseki (1627?-12.9.1687 = 60?): II. Ahmed'in (1691-1695) annesi. İzd. 1641, izd. müd. 7, yş. 14?-21?, zevcinden 12? yş. kç. Üsküdar Sarayı bahçesine gömüldü. Gerek bu haseki, gerek sonradan vâlide-sultân olan Dil-âşûb, 1648'den 1687'ye kadar Bâyezid'de Eski Saray'daki dâirelerinde oturdular ve Mu'azzez Haseki burada öldü.

=4. Hümâ-Şâh Haseki-Sultân "Telli-Haseki" (1634-1672'den sn.): izd.12.1647,

izd.müd. 0,9, yş.13-14, Şehzâde Orhân'ın annesi, 1648 ağustosundan îtibâren Eski Saray'da oturdu. 8. haseki, 12.1647'de "haseki-sultân" îlân edilip nikâh kıyıldı, kendisine İbrâhîm Pş. Sarayı verildi, pâdişâhın şâhidi vezîr-i âzam oldu.

=5. 'Ayşe 4. Haseki (ölm. 1675'den sn.).

=6. Mâh-i Enver 5. Haseki.

=7. Saçbağı 6. Haseki.

=8. Şîvekâr 7. Haseki (ölm.Eski Saray 1693): Istanbullu Ermenî. Seferli Odası için vakfı var.

Sultân İbrâhîm'in Çocukları

MEHMED IV (2.1.1642-6.1.1693): Sultân İbrâhîm'in ilk çocuğudur.

SÜLEYMÂN III (15.4.1642-22.6.1691).

AHMED II (25.2.1643-6.2.1695).

ŞEHZÂDE SULTÂN SELÎM HÂN (19.3.1644-10.1669 = 25, 7): med. Sul. İbr. T. Sünneti (3 ağabeyi ile) 22.10.1649. 4. velîahd idi (1664'den önce 3. velîahd.).

ŞEHZÂDE MURÂD (22.3.1643-16.1.1644=0,9,25): Ahmed I T.

ŞEHZÂDE 'OSMÂN (8.1644-1646=2): Ahmed I T.

ŞEHZÂDE BÂYEZÎD (1.5.1646-8.1647=1, 3): S. İbrâhîm T.

ŞEHZÂDE CİHÂNGÎR (14.12.1646-1.2.1648=1, 1, 17): Sultânahmed C.

ŞEHZÂDE ORHÂN (10.1648-1.1650 = 1, 3): posthume. Eski Saray'da doğdu.

ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN: çok küçük, Ahmed I T.

ŞEHZÂDE AHMED[1] (1642'de doğup öldü): Ahmed I T. Muhtemelen Sul. İbrâhîm'in 2. çocuğu.

ŞEHZÂDE AHMED[2] (1642'de doğup öldü): Ahmed I T.

SAFİYYE SULTÂN: çok küçük, Ahmed I T.

HADÎCE SULTÂN: çok küçük öldü.

Sultân İbrâhîm'in evlenme yaşına erişen kızları ise şunlardır:

Sultân İbrâhîm'in Kızları

1) ÜMMÜ KÜLSÛM SULTÂN (1.1642-1655 = 13): S.İbr. T. =Dâmâd Mîrâhûr Abaza Ahmed Paşa (Edirne'de îdâmı 13.11.1656), izd. 1654, izd.müd. 1, yş. 12-13. Kç. İmrahor, imrahor 11.1651, Tameşvar beyl. 1652, kubbe vezîri 1654, Bozcaada muhâfızı 1655-6, med.Edirne, Selîmiye C.

2) 'AYŞE SULTÂN (1642-1675'den sn.): Med. Sultânahmed C. Sd. Kemânkeş Kara Mustafa Paşa ile izdivâcı düşünülürken Paşa 1644'de îdâm edildi. 6.8.1648'de Sd. Dâmâd Hezâr-pâre Ahmed Paşa oğlu Bâkî Bey (sn. Paşa) ile nişanlandı, 6 yaşında idi, ancak izdivâc olmadı. Bu Bâkî Paşa 31.3.1700'de Resmo sancak beyi tâyîn edilmiştir, nişânında o da Sultân gibi çocuktu. Sultân'ın Salacak'da (Üsküdar) sâhil-sarayı ve Demirci, Akhisâr ve Nâzilli'de has'ları vardı.

3) FATMA SULTÂN (9.1642-1682?=40?): Sul. İbrâhîm T. *Ravzatü'l-Ebrâr*, 625; Na'îmâ, IV, 112, 178, 211, 214, 379. =1. Dâmâd Silâhdâr *Yûsuf Paşa* (îdâmı

22.1.1646), izd. 2.1644, izd.müd. 1,11, yş. 1, 5,-3, 4, sûrî kaldı. Nesli günümüze kadar gelen Yûsuf Paşa, 2. vezîr, kapdân-ı deryâ, ilk Girit serdârı, Hanya Fâtihi'dir, sadâreti reddedince 1645'de Sâlih Paşa sd. olmuştu. İbrâhîm Paşa Sarayı ona tahsîs edilmişti, Salacak'da da sâhil-sarayı vardı (Eremya, 54). Yanında medfûn oğlu Ahmed Bey'den nesli yürüdü. =2. Dâmâd Fazlullâh Fazlî Paşa (ölm. Tameşvar 1658), izd.23.2.1646, zifâf 1656?, izd.müd. 2?, yş. 14?-16? Boşnak, Enderûn, vezâret'le Anadolu ve bir kaç ay sn. 12.1645'de musâhib-i şehryârî, kapdân-ı deryâ 7.1647-25.12.1647=0,5, kubbe, Tameşvar 9.1648, Bosna 1650, 2. def'a Tameşvar. Binbirdirek'de saray, 11.1649'da Cinci Hoca Sarayı kendisine verildi, Sakız'da kale, Köyrüz'de (Akhisâr/Bosnarasayı yakınları) câmî, hamam, çarşı. Bu izdivâcdan: **Fülâne Hanım-Sultân** (1657?-?) = Vezîr Çerkes Silâhdâr Ken'ân Paşa (ölm. Şehrizor 1666), bu hanım-sultân bu Ken'ân Paşa ile evlenmişse izdivâc -Paşa'nın ölümü ve hanım-sultân'ın 9 yaşlarında bulunmasıyle -sûrî kalmıştır, ancak başka bir beylerbeyi pâyesinde Ken'ân Pş. da olabilir.

=3. Dâmâd Kozbekci Koca Yûsuf Paşa (1630?-Vidin 1678 = 48?), izd. 10.9.1667, izd. müd. 11, yş. 25-36. Suveçse (Akhisâr/Bosnasarayı yakınları) doğumlu, bostâncı, bostâncıbaşı 8.1662, vezâret'le Silistre 5.1666, Tameşvar, Yanova 8.1670, Erzurûm 3.1671, kubbe, Merzifonlu Kara Must. Pş.'ya sd. kaymakamı 2. 1677-12.1677=0,10.

4) GEVHER-HÂN SULTÂN (1642-Edirne, 27.10.1694 = 52): Şehzâde C. Uşak'da has (1671), Ist.'da saray (eski Halîl Pş. Sarayı). =1. Dâmâd Câ'fer Paşa (ölm. Rûmeli, 12.1647), izd.23.11.1646, izd.müd.1,1, yş. 4-5, sûrî kaldı. Enderûn, rikâbdâr, vezâret'le musâhib ve dâmâd.

=2. Dâmâd Çavuşoğlu Hasekî Mehmed Paşa (1616?-7.1681=65?), izd. 1647, zifâf 1660, izd.müd.21, yş. 18-39, zevcinden 26? yş.kç. Enderûn, beylerbeyi, vezîr ve dâmâd 1647, Diyârbekr 1647, Boğaz muhâfızı 1648, Şehrizor, kapdân-ı deryâ 23.3.1653-26.11.1653=0,8,4+20.12.1657-14.7.1658=0,6,25=1,2,29, 2. def'a Boğaz muhâfızı, Anadolu, Mar'aş 1661a, Sivas 1664a, Şâm 1666a-1667, Mûsul, 2. def'a Sivas 1672, 2. def'a Anadolu 1676, Azak.

=3. Dâmâd Helvacı Palabıyık Yûsuf Paşa (1648-1716=68?), izd. 1692a (Sultân dul kaldıktan 11 yıl sn., arada başka izdivâc yaptığı bilinmiyor). izd.müd. 2, yş.46-48. Enderûn, Hazîne-i Hümâyûn kethudâsı, vezâret'le Sivas 1692a, dâmâd, kapdân-ı deryâ 16.1.1692-13.12.1694=2, 10, 28, Boğaz muhâfızı, İstanköy ve Sakız muhâfızı 1695a, Midilli'ye sürgün, sd. kaymakamı 1697?-8, Kandiye, sd. kaymakam (2) 1702, Yanova 3.1703, Tameşvar 1704, Diyârbekr 1705, Trabzon 12.1706, Anadolu 3.1707, Şâm 5.1707, Hanya 1710, Boğaz (2) 1710, İstanköy ve Sakız (2) 1711, Sayda 1712, sd. kaymakamı (3) 1713, Anadolu (2) 1714, Azak muhâfızı, Hamîd mutasarrıfı, Azak (2), Trabzon (2) 1716, bu şehirde öldü. Sultân'dan 6 yaş kd.kç. olabilir. 2. vezîr oldu. Vakıfları ve hayrâtı var. İlk eşinden çocukları: Meh.Bey (ölm. 22.4.1775, med. Ayrılık Çeşmesi/ Üsküdar), Enderûn, miftâh ağası, silâhşor-ı şehryârî, silâhşor-ı evvel; Must. Bey (ölm. 1757), by. oğul, Kerküklü Firârî Hasan Paşa-zâde Sd. Boynueğri 'Abd. Pş.

dâmâdı, kapıcıbaşı, başbakıkulu 7.1748, 3.1.1750'de kayın-pederinin azlinde mâzûl, maṭbâh emîni 1.1755-1.1756.

5) KAYA SULTÂN (1642-?) =Dâmâd Meḥmed Paşa (îdâmı, Silivri 9.1654), izd.10.1649, Sultân zevcinin ölümünde 12 yaşında olduğu için s û r î kaldı. Ḥayder Ağa oğlu, yeniçeri, kul kethudâsı, segbânbaşı 2.1642, mâzûl, mîrâhûr 1644, vezâret'le Mısır 4.1646, Ḥaleb 8.1647, Bağdâd, mâzûl 8.1648, 3. vezîr 1.1649, Diyârbekr 1650, Bağdâd (2) 1651, mâzûl 1653, sd. kaymakamı 6.1654, beyl. ol. Silistre'ye giderken yolda îdâm.

6) BEYHÂN SULTÂN (1645 - 4.3.1701 = 56): Kaanûnî T. Ölüm târîhi: *Nuṣret-nâme*, 46. 1699'da Edirne'deki sarayı yandı, Ist.'da Akıntıburnu'nda (Arnavudköyü) bir sâhil-sarayı da vardı.

=1. Sd. Dâmâd Hezâr-pâre Aḥmed Paşa (İncirköyü/Ist. 1600?-7.8.1648 = 48?), izd.21.9.1647, izd.müd. 0, 10, 15, yş. 2-3, sûrî kaldı. Mâliyeci ve hattât olarak yetişti, başdefterdârlık kalemlerinde ilerledi, mevkuufâtî, defter emîni, başdefterdâr 1.1647-21.9.1647=0,8 (vezâret'le), sd.21.9.1647-7.8.1648=0,10,15. Oğlu Bâḳî Bey'i eski sd. Kemânkeş Kara Must. Pş.'nın kızı ile Topkapı'daki bahçesinde evlendirirken yeniçeri ağalarını temizlemek istemesi üzerine çıkan olay, Sul. İbrâhîm'in hal'ine müncer oldu. Yeniçeriler, Ahmed Paşa'yı da parçaladılar ve ölümünden sonra "hezâr-pâre = bin parça" diye anılır oldu. 8.1647'de sûrî de olsa Beyhân Sultân ile evlenmek için zevcesi Handân Ağa-zâde'yi boşamıştı (Handân Ağa-zâde: ölm. 1645'e doğru, 1639'da Almanya (Viyana) sefîri, daha önce İran savaşında; babası Handân Ağa: Enderûn, kapıcıbaşı, başkapıcıbaşı, emekli 1589, Kırım Hânı'nı teftîşe ve tebdîle me'mûr 1596, İran cebhesinde 2 oğlu ile berâber şehîd 1604). Hezâr-pâre'nin Boğaziçi'nde Beykoz yanında Kaanûnî'nin yaptırdığı kasr-ı hümâyûn yanında, doğduğu İncirköy'de sarayı, Küçükçekmece'de dîğer bir sarayı, Anadolu ve Rûmeli Hisârları'nda iki yalısı vardı. İncirköyü'nde hamam, Baltalimanı'nda çeşme yaptırdı. Bir kardeşi sipâhî albayı Oruç Bey, dîğeri (ağabeyi) Defterdâr Sarhoş İbrâhîm Paşa'dır (kardeşinin sadâretinde sadâret kethudâsı, vezâret'le Bağdâd 24.5.1648, başdefterdâr 15.8.1649-20.6.1650=0,10,6+1.2.1652-22.2.1652=0,10,27, makaamında öldü) =Hûb-yâr Kadın, Sul. İbrâhîm'in musâhibesi, izd.8.1647, izd.müd.4,6. Hezâr-pâre'nin Bâḳî Paşa (yk.bk.) ('Abdülbâḳî Paşa) dışında bir kızı vardır ki, şâir Ṣubḥî Aḥmed Ef.'nin (ölm. Edirne 1690) annesidir ve Ṣubḥî-zâdeler denen âilenin (*Sicill*, IV, 695) menşeidir. Şâir Ṣubḥî'nin oğlu, dîvân ve hamse sâhibi şâir Feyzullâh Feyzî Ef. (ölm. 1739), babası gibi şehr-emâreti rûz-nâmçecisi olmuştur (Sâlim, Ṣafâyî, Râmiz tezkireleri; *Hamseler Kataloğu*, 191). Bunun oğulları Aḥmed Ef. (ölm. 1755) ve Meḥmed Sa'îd Ef. (ölm.1748), Eyüb'de medfûndurlar. Ṣubḥî-zâde 'Abdullâh Ef. (ölm. 1764a), şâir Ṣubḥî'nin dîğer bir torunudur (*Sicill*, III, 383-4) (hâcegân, kç. rûz-nâmeci 10.1748, mâliye tezkirecisi, 1752'de tekrâr ayni görev, yeniçeri kâtibi (efendisi) 6.1758, sadâret kethudâsı 24.3.1759, sürgün 5.1770 (bu görevde 11 yıl), 8 ay sn. Ist.'a döndü, başmuhâsebeci 5.1762, mâzûl, şâir). Şâir Ṣubḥî'nin dîğer bir torunu meşhur tıb âlimi ve bestekâr, müellif, şâir Hekimbaşı 'Abdül'l-'Azîz Ef. için bk.*TMA*, I, 4 (11.1735-9.1783).

'Abdullâh 'Abdî Ef.(ölm.1764), Feyzullâh Feyzî Ef.'nin dîğer oğludur, şâirdir (Râmiz). Bunun oğlu 'Alî Necîb Ef. de şâirdir. Şâir ve târihçi Subhî ve bunun oğlu şâir Subhî-zâde 'Azîz, başka âiledir(bu ikisi de Râmiz'de vardır).

=2. Dâmâd 'Osmân Paşa (ölm. 1674), izd. 1659, izd. müd. 15, yş. 14-29. Enderûn, silâhdâr, vezâret'le Diyârbekr 8.1659-1661a, Tarâbulusşâm, Niğbolu ve Vidin muhâfızı 1672.

=3. Sd. Dâmâd Bıyıklı Bozoklu Silâhdâr Mustafa Paşa (Yozgat 1645?- Edirne 9.1.1699 = 54?), izd. 1689, izd.müd.10, yş. 44-45, zevci ile ayni yaşta ve zevcinden 1, 11, 7 sn. öldü. Sultân'ın iki izdivâcı arasında 15 yıllık dulluk devrinde başka bir izdivâcı olduğu tesbît edilemedi. Med. Edirne, Üç Şerefeli C. Cağaloğlu'nda saray (ki oğlu 1709 ocağında III. Ahmed'in kızı Fatma Sultân'a sattı), Rûmelihisârı'nda yalı (Evliyâ, I, 456), İncirköy'de sâhil-saray (Evliyâ, I,465). Enderûn, silâhdâr 1680, vezâret'le kapdân-ı deryâ 14.1.1681-20.12.1683=2, 0, 7, Özü beyl. ve Kamaniçe muhâfızı ve Ruscuk seraskeri, Şâm 1689 ve dâmâd, Tarâbulusşâm 1691, 2. vezîr ve sd. kaymakamı 6.1692, sd. 27.3.1693-14.3.1694=0, 11, 18, Saydâ, Şâm (2) 1697a, sd. kaymakam (2) 8.1697, Boğaz muhâfızı, sd. kaymakamı (3) 6.1698-6.1.1699. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Hüseyn Bey** (1690-1754=64?), med. 'Atîq 'Alî Pş. C. Hâcegân, 2 def'a yeniçeri efendisi, bir kaç gün için tersâne emîni, 12.1741'de başmuhâsebeci.

7) ÂTİKE SULTÂN (1646-1686=40): S. İbrâhîm T. Kandilli'de saray (Eremya, 52). =1. Dâmâd Uzun Topal Sarı Ken'ân Paşa (1610?-Haleb'de îdâmı 16.2.1659=49?), izd. 21.9.1647 (Beyhân Sul. ile berâber), izd. müd. 11, 4, 25, yş. 1-13, zevcinden 36? yş. kaç., zifâf olmadı, sûrî kaldı. Med. Haleb, Bâbü'l-Ferec dışında Hawz (kellesi: 3.1659'da Üsküdar'da Dedeler'e gömüldü). 31.7.1657'de Attika-Ağrıboz köprüsünü inşâ ettirdi. Rus asıllı (Çerkes olduğu rivâyeti ve var), Bakırcı Ahmed Paşa kölesi ve onun süvârî muhâfızı, IV. Murâd'ın hâssa süvârîsi, vezâret'le musâhib-i şehryârî 1645, 1653, Silistre 23.6.1659-16.2.1659=0,7,23.

=2. Dâmâd Müfettiş Mostarlı (Bosnak) İsmâ'îl Paşa (ölm. Erzurum 4.1666), izd. 1659, izd.müd. 7, yş. 13-20. İhtisâb ağası, kapıcıbaşı, çavuşbaşı, imrahor, vezâret'le kaymakam 1658-9 (Köprülü'ye), Anadolu müfettişi 1659, dâmâd, Budin, Bosna, sd. kaymakamı (2) 3.1663 (Köprülü-zâde'ye), Özü 8.1663, Erzurum 1665a. Bunun ölümünden sonra Sultân 20 yıl dul kalmış oluyor, başka bir izdivâcı tesbît edilemiyor.

8) BÎCÂN SULTÂN (ölm. 1675'den sn.): en az 27 yaşında olması lâzım, izdivâcı tesbît edilemiyor.

XXII

MEHMED IV

(1642 1693) (1648 1687)

22) MEHMED IV, Avcı, Gaazî, Avrupalılar'ca: Büyük (Topkapı Sarayı, 2.1.1642-Edirne Sarayı, 6.1.1693 = 51, 0, 5) (saltanatı: 8.8.1648 (saat öğleden sn. 4.30) - 8.11.1687 = 39, 3, 1, yş. 6, 7, 7 - 45, 10, 7, hal'): Doğar doğmaz babasının velîahdi 2.1.1642 8.8.1648 = 6, 7, 7 (ondan önce taht'ın velîahdsiz kalması: 8.2.1640 2.1.1642 = 1, 10, 23). Med. Yeni Câmî T. Hal'inden sn. 5, 1, 28 müddetle yaşayıp iki kardeşinin saltanatını gördü; 22.6.1691'de ilk kardeşi III. Süleymân ölünce tekrâr iclâsına Fâzıl Mustafa Paşa mânî oldu. Şâir. Kılıç alayı: 17.8.1648, Şeyhulislâm, **Hoca-zâde** 'Abdürrahîm Ef. tarafından. İlk avı: 15.11.1650, yş. 8, 10, 14. 3 kardeşi (III. Sül., II. Ah. ve Şeh. Selîm) ile berâber sünneti: 22.10.1649, yş. 7, 9, 21 (sünneti yapan Dârüssaâde ağası İbr. Ağa, kirve Sd. Murâd Pş.). Titüler ol. Saruhân (Manisa) s.b. 1.1646, yş. 4, 0 (yaşı gelmediği için Manisa'ya gidemedi, ondan sonra da hiç bir şehzâde için sancağa tâyîn yapılmadı).

Saltanatı şu dönemlere ayrılır: 1 - Niyâbet Dönemi: 8.8.1648 - 15.9.1656 = 8, 1, 8, yş. 14, 8, 16: a) Baba-annesi Kösem Sultân'ın niyâbeti 8.8.1648-3.9.1651 = 3, 0, 26 ve b) Annesi Tarhân Sultân'ın niyâbeti 3.9.1651-15.9.1656 = 5, 0, 12.

2- Köprülüler Dönemi: 15.9.1656 15.12.1683 = 27, 3, 0: a) Mehmed Paşa 15.9.1656 - 30.10.1661 = 5, 1, 15 ve b) Fâzıl Ahmed Paşa 30.10.1661 - 3.11.1676 = 15, 0, 4 ve c) Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 3.11.1676 - 8.11.1687 = 7, 1, 12.

3 - Felâket Seneleri (İlk Safha): 15.12.1683 - 8.11.1687 = 3, 10, 24: a) Budin'in düşmesine kadar 15.12.1683 - 2.9.1686 = 2, 8, 18 ve b) 2.9.1686 - 8.11.1687 =1, 2, 6.

1. Leh sefer-i hümâyûnu 4.6.1672-9.12.1672 = 0, 5, 5 (9.1672'de Lwow'un (Osm.İlbav) fethinde bu şehrin 2 saat mesâfesine kadar gitti); 2. Leh sefer-i hümâyûnu 7.8.1673-21.11.1673 = 0, 3, 14; Rus sefer-i hümâyûnu 30.4.1678 - 24.9.1678 = 0, 4, 24 (Çehrin Seferi ki Silistre'de kaldı, öteye gitmedi); Viyana seferi 1.4.1683'de Edirne'den hareketle 24.5.1683'de Belgrad'a geldi ve hezîmete kadar orada kaldı.

Seyâhatleri: Vâlide-Sultân ve Köprülü ile berâber 1657 Çanakkale ve Gelibolu (4.9. Edirne'den hareket, 28.10 Edirne'ye dönüş, sonra Ist. için hareket). Vâlide-Sultân ve Köprülü ile berâber Bursa ve Çanakkale (berâberinde Hırka-i Şerîf'i de Bursa'ya getirdi): 1.5.1659'da hareketle 9.7-27.9.1659 arasında Bursa'da kaldı, yeniden yapılan Bursa Saray-ı Âmiresi'ne indi, 27.9.'da annesiyle Çanakkele'ye gelerek Boğaz'da karşılıklı yapılan Kumkale ve Seddülbahir kalelerini teftîş etti, 6.11.1659'da Edirne'ye geldi. 22.9.1660'da Edirne'den hareketle 9.10'da Ist.'a girdi. 19.3.1663'de Ist.'dan Edirne'ye hareket, 26.10.1664'de Edirne'den hareketle 30.10'da Yanbolu'da Kırım Hânının mâlikânesine misâfir, 10.11'de İslimye, 24.11'de 29 gün sn. Edirne'ye avdet. 20.5.1665'de Edirne'den hareket, Vâlide ve Haseki Sultânlar ile 27 günlük bir Dimetoka seyâhatinden ve Dimetoka saray-ı hümâyûnunda ikaametten sn. 16.6.1665'de Edirne'ye avdet. 18.8.1665'de Edirne'den hareketle Bolayır, Gelibolu, Çanakkale'yi ziyâret ve 1 ay, 25 gün sn. 12.10.1665'de Ist. (Bolayır'da Süleymân Paşa ve Yazıcı-zâde'yi ziyâret ve kabirlerini onarma). Ist.-Çatalca-Çorlu-Vize-Kırkkilise-Hâsköy-Hafsa-Çömlekköyü-Edirne 5.6.1667, sn. Edirne'den hareketle Yanbolu-Zağra-i Cedîd-Zağra-i 'Atîq-Filibe-Cisr-i Mustafapaşa-Uzunköprülü-Ist. 12.6.1668'de Vâlide ve Haseki Sultânlar'ı Edirne'den Ist.'a teşyii, 9.8.1668'de bizzât Edirne'den hareketi, Dimetoka-Gümülcine-Drama-Serez-Selânik-Yenişehir 12.10.1668, bu seyâhatte 18.8.1669'da Yenişehir'de Ağrıboz adasına geçip bir müddet adada kaldı ve 6 ay Selânik'de (11.1669-2.5.1670) oturdu ve 30.5.1670'de Edirne'ye döndü. 15.5.1671'de Edirne'den hareketle Cisr-i Mustafapaşa-Filibe-Despot Yaylası-Edirne 6.11.1671. 8.1672'de Boğdan'da (Moldavya) Yaş şehrine geldi ve 13.8.1672'de Dnyestr'i geçerek 18.8'de Ukrayna'da Kamaniçe'ye geldi. Vâlide-Sultân'ı Edirne'de bırakarak 7.4.1676'da Ist.'a döndü. Begrad'da 163 gün oturup 20.10.1683'de ayrıldı ve Edirne'ye geldi. Çehrin seferinden sn. kışı Edirne'de geçirip 11.3.1678'de Ist.'a geldi. 29.10.1680'de Ist.'dan hareketle 14.12.1680'de Edirne'ye vardı, 12.3.1681'de Ist.'a döndü, 8.1682'de Edirne'ye hareket etti. 27.1.1686'da Çorlu'dan Edirne'ye geldi ve 24.4.1686'da Edirne'den Ist.'a hareket etti. Bu sûretle Edirne'yi gerçek taht şehri hâline getirmiş olduğu görülür ki 1703'e kadar sonraki 3 pâdişâh da ayni şeyi yapacaktır. Hal'inden sn. 2 oğlu ile 1689 bahârına kadar bir buçuk yıl Ist.'da Topkapı Sarayı'nda oturduktan sonra, Edirne'ye gitti ve çocukları ile Edirne Sarayı'nda yaşayıp orada öldü, cenâzesi Ist.'a getirildi. Küçük seyâhatleri tâdâd edilmemiştir. Bu arada 3.1658'de Gebze-Hereke-İzmit-İznik-Bursa-Ulubad-Çanakkale-Gelibolu seyâhati zikre değer. Görüldüğü gibi Bursa ve İzmit'ten öte Anadolu'ya ayak basmadığı hâlde, Rûmeli'ni Orta, hattâ Kuzey Avrupa'ya kadar iyice gezmiştir.

Hocaları

Ḫâce-i Sulṭânî Vânî Meḥmed Ef. (ölm. 1685), bk. **Feyzullâh-zâdeler.** Dadısı Melekî Kalfa: Ricaut'ya göre (Rouen 1677, I, 30) Kösem Sultân'ın sevgilisi, başẖazînedâr, Kösem'in hizmetinde, 1651'den îtibâren Tarhân Sultân devrinde gene başẖazînedâr, 3.9.1651'de Kösem'in pâdişâha sûikasdini Tarhân Sultân'a ihbâr ederek Kösem'in mahvını hazırladı, 1654'de evlendiği Kahvecibaşı Şâ'bân Ḫalîfe ile berâber Vak'a-i Vakvâkıyye'de katledildi. Süd annesi: Zafîre Hâtûn = Must. Pş. (kapıcıbaşı, 16.8.1668'de vezâret'le Basra, orada 1672'de öldü), oğulları 'Os̱mân (12.1641-Malta 1675 = 34), IV. Mehmed'in süd kardeşi, Maltalılar'a esir düştü, Girit seferi bunun üzerine açıldı ve Katolik yapıldı. Mürebbiyesi halası Â'tike Sultân. Başlalası Kızlarağası Uzun Dev Süleymân Ağa (Vâlide baş-ağası, dârüssaâde ağası 7.1659, Kaahire, sn. İbrîm, sn. Limni'ye sürgün, ölm. 1680?). Lalası İbrâhîm Ağa. Lalası 'Alî Ağa. Musâhibi İsmâ'îl Ağa. İmlâ hocası Beşîr Ağa (musâhib, sn. hazînedâr, Vak'a-i Vakvâkıyye'de öldürüldü). Hocası gene Zencî hadım ağalarından Musâhib Bilâl Ağa, kezâ ayni ihtilâlde öldürüldü, Sultânahmed'e gömüldü. Hat, ilm-i hâl ve fıkh hocası Ḫoca Reyḥân Ağa. Hocası Şeyhulislâm **Minkaarî-zâde** Yaḥyâ Ef. Hocası 'Abdurraḥmân 'Abdî Ağa, sn. Paşa: doğumu Anadoluhisârı, Enderûn, peşkîr gulâmı, sır kâtibi, vezâret'le nişâncı 6.1669, sd. kaymakamı 1678, Bosna 4.1679, nişâncı (2) 1680, Kubbe 4.1681, Basra 8.1684-87, Mısır 1688, Rûmeli 1689, Kandiye 1690, Boğazhisârı 1691, Sakız, ölm. Sakız 4.1692, şâir, müellif, ilk vak'a-nüvîs (1648-1682) târihçi, 2. vezîr.- Hocası imâm-ı sulṭânî Şâmî Yûsuf Ef. ve onun ölümü üzerine Şâmî Ḥüseyn Ef. Yûsuf Ef., Şâm'dan Ist.'a gelip Sultânselîm Câmii imâmı, imâm-ı sultânî 1634b-1639+1646-3.1647 ve ikinci görevinde ayni zamanda Sul. Mehmed'e hoca oldu. 1646'da Rûmeli kazaskeri pâyesine yükseldi, Karacaahmed'de medfûndur. Oğlu Meḥ. Sâ'dî Ef., şâir olup müderrislikten Mekke pâyesine kd. yükselip 1.1682'de öldü. Şâmî-zâde Ḥüseyn Ef., ayni zamanda Sul. İbrâhîm'in hocasıdır, oraya bk.

Zevceleri

=1. Meh-pâre Emetullâh Rabî'a Gül-nûş Vâlide-Sultân (1647?-Edirne Sarayı, 6.11.1715 gece saat 9 = 68?): Vâlide-Sultân 6.2.1695-22.8.1703 = 8, 6, 14 + 22.8.1703 - 6.11.1715 = 12, 2, 15 = 20, 8, 28, yş. 46? İzd. 1661?, izd.müd. 32?, yş. 14?-44?, zevcinden 5? yş. kç. *Nuṣret-nâme*, II, 336'da doğumu 1652 verilir, bu takdirde II. Mustafa'yı 12 yaşında doğurmuş olması gerekir. II. Mustafa, III. Ahmed ve Hadîce Sultân'ın (*Nuṣret-nâme*, II, 25) annesi. 2 pâdişâh annesi olarak vâlide-sultân oldu ki bu durumda bir de Kösem Sultân mevcuddur. Asıl adı Emetullâh'dır (Osmanlı talaffuzu böyle, doğrusu: Ümmetullâh). IV. Mehmed devrinde (1661?-1687) haseki-sultân. Sd. Deli Hüseyn Paşa tar. Girit'te İtalyan Verzizzi âilesinden Resmo şehrinde çocukken esîr edilip Tarhân Sultân'a hediye olarak gönderildi. Onun tarafından dikkatle terbiye edilip oğluna baş-haseki ol. hazırlandı. "Esmer, siyah gözlü, ve düz siyah saçlı" Med. Üsküdar'da 1710'da yaptırdığı Vâlide Câmii'ndeki türbesi. Haseki-Sultân iken kethudâsı: Gümrükçü Hüseyn Ağa, 1684'de vezâret'le bu görevden ayrıldı (sırasıyle Kç. Ḥasan Pş.,

Tarhân Vâlide, Haseki-Sultân kethudâsı, gümrük emîni (ilâveten), Özü ve Silistre 1685, Basra 6.1686, ölm. Basra 1687. Kulaksız Mescidi'ni câmî yaptı. Oğlu Must. Ef. (1661a-10.1722=61 küsur), müderris Edirne kadısı, dîğer oğlu Mahmûd Ef. (ölm. 11.1729) kezâ mollâ, Must. Ef.'nin oğlu Mollâ Şâkir Hüseyn Ef.'dir (ölm. 1743) (müderris, vak'anüvîs 1733, Haleb kadısı 1742, târihçi, dîvân sâhibi şâir). 1687-1695'de 8 yıl Eski Saray'da oturan Emetullâh Sultân'ın vâlide-sultânlığı boyunca kethudâsı Kürd Meḥmed Ağa (Paşa)'dır, sn. vezâret'le şeyhu'l-harem, sn. 2 def'a sd. kaymakamı, buradan 5.12.1717'de emekli olup 87 yaşında öldü.- Emetullâh Sultân'ın başlıca hayrâtı: Üsküdar'da Yeni Vâlide Külliyesi (câmî, mescid, hamam, imâret, sebîl, çeşme, mekteb, han, suyolları, lağımlar) (*Üsküdâr Târîhi*, II, 122, 132; *Ḥadîka*, II, 188), Sîmkeşhâne'de mescid, çeşme, sebîl, mekteb, Bâyezid'de Direkli Mescid'i câmî, Hasköy'de mescid; Edirne'de çeşme (1703), Uyvar'da kiliseden câmî, Mekke'de imâret, dârüşşifâ, çeşme, Cidde'de kervansaray, su te'sîsâtı.- Emetullâh Sultân, 1672'de pâdişâh zevci ile İsakçı'dan Babadağı'na (Dobruca) geldi, ertesi yıl Hacıoğlupazarı'nda 1.12.1673'de III. Ahmed'i doğurdu.

=2. 'Afîfe Haseki (ölm. Eski Saray, 1688'den sn.): şâire (F. Köprülü, *EI*[1], IV, 1.004a).

=3. Râbi'a Haseki: şâire.

=4. Kâniye Haseki.

=5. Siyâvuş Haseki.

=6. Gülbeyâz: Ikbâl.

=7. Rukıyye: baş-odalık.

=8. Cihân-şâh: Bu ve aşağıdaki 2 hanım, gözde (*Top.Sar.*, dosya 2.011)

=9. Dürriye.

=10. Nev-rûz.

IV. Mehmed'in Çocukları

MUṢṬAFA II (5.6.1664 - 30.12.1703).

AḤMED III (31.12.1673 - 1.7.1736).

ŞEHZÂDE BÂYEZÎD (1.1.1679): bir kaç gün sn. Edirne'de öldü, med. Ist., Sul. İbrâhîm T.

ŞEHZÂDE İBRÂHÎM: çok kç. öldü, Yeni Câmî T.

ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN (13.2.1681): çok kç. öldü.

ÜMMÎ SULTÂN: çok kç. öldü, Yeni Câmî T.

IV. Mehmed'in Kızları

1) H̲ADÎCE SULTÂN (1662?- 9.5.1743 = 81?): Med. Yeni Câmî T. Uzun müddet Edirne'deki sarayında oturdu (*Pş. Livâsı*, 231). Ayvansaray'da yalı, sebîl, çeşme, mekteb, 'Abdülvedûd Câmii'ni yeniden inşâ, Üsküdar'da İhsâniye-Harem arasında çeşme (*Ḥadîka*, I, 56, II, 231-2; *Üsküdar Târîhi*, II, 31).

=1. Dâmâd Muşâhib Muştafa Paşa (Bolu 1640?-10.1686 = 46?), izd. Edirne, 9.7.1675 (nişân 1.1673, nikâh 30.6.1675), izd. müd. 11, 3, yş. 13?-24?, zevcinden 22? yş. kç. Zifâf, büyük düğünün 15. günü oldu, 2 ay önce de II. Must. ile III. Ah.'in sünnet düğünleri olmuştu. Bunlar XVII. asrın dünyâca en büyük şenlikleridir. Düğünler hakkında Nâbî ile 'Abdî Paşa'nın iki ayrı sûr-nâme'si vardır. Dâmâdın vekîli 3. vezîr Merzifonlu Kara Must. Pş. idi. Konya'da câmî (1683) ki 1867'de yandı, Edirne'de Timurtaş mahallesinde sarayı, Edirne'de çeşme gibi hayrâtı vardır; Konya'daki câmii 1872-75'de Pertevniyâl Vâlide-Sultân yeniden yaptırdı. Hattât (*Tuḥfe*, 547), şâir, bestekâr (*TMA*, madde), şâir "Kuloğlu" Bolulu Süleymân Ağa'nın oğlu, Enderûn me'zûnu, Hâṣ Oda subayı, sarıkcıbaşı ve musâhib-i şehryârî 1663b, def'aten 2. vezîr 8.1666, sd. kaymakamı 11.1673, kapdân-ı deryâ 20.12.1683-27.11.1685=1, 11, 8, Mora seraskeri, Boğaz muhâfızı. İlk eşinden 3 oğlu oldu. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Meḥmed Bey** (1676?-?), Hâṣ Oda'lı; **Sultân-zâde Ḥasan Bey** (1677?-1684=7?), Yeni Câmî; **Sultân-zâde Vâṣıf Bey** (1679?-1691=12?), Yeni Câmî; **Sultân-zâde 'Alî Bey** (1681?-1694=13?), Yeni Câmî; **Sultân-zâde 'Abdullâh Bey** (1683?-1699=16?), Yeni Câmî; **'Ayşe Hanım-Sultân** (ölm. Bağdâd 1717) = **Eyüblü** Ḥasan Paşa (Eyüb/ Ist., 1645? - Bağdâd 1724 = 79?), vezîr 10.1697, Bağdâd beyl. 5.1704-1724=20, kızları ve tafsîlât için bk. Eyüblüler (=Bağdâd Memlûkleri) (Hn.-Sul., Bağdâd'da Hârûnü'r-Reşîd'in eşi Zübeyde Türbesi'nde).

Musâhib Paşa'nın oğullarından Mehmed Bey 1678'de doğdu. İlk eşinden olan oğullarından Mevlid Bey 1668'de doğdu(Nâbî, *Dîvân*, 73).

=2. Sd. Dâmâd Silâḥdâr Moralı Enişte Ḥasan Paşa (1656 - Urfa, 5.1713 = 57), izd. 1690, izd. müd. 23, yş. 28?-51? (dul kaldıktan 4 yıl sn.), zevcinden 6? yş. kç. Urfa'da vebâdan ölüp oraya gömüldü. Antakya-Belen arasında Karamorta'da câmî, han, kervansaray, Edirne'de çeşme, Üsküdar'da Doğancılar'a Naṣûḥî dergâhı ve çeşmesi (*Üsküdar Târîhi*, II, 49). Mora doğumlu, Enderûn, IV. Mehmed'in çukadârı ve sn. son silâhdârı (bu görevde 4 yıl), vezâret'le Mısır 12.11.1688, Bursa ve sonra İzmit'e sürgün, Boğaz muhâfızı 1690, Sakız muhâfızı 1694a, Azak muhâfızı, 5. vezîr ve sd. kaymakamı, Ḥaleb 1696a, Karamân, sd. kaymakamı (2), sd. 16.11.1703-28.9.1704 = 0, 10, 12, istisnâî ol. zevcesi Sultân ile berâber İzmit'te oturması 1704-7, Mısır (2) 8.1707, Ist.'a gelip rikâb kaymakamı, Tarâbulusşâm 11.1709, Anadolu, Rakka (Urfa).

Enişte Hasan Paşa'nın ilk eşinden: 'Abbâs Paşa (ölm. 1712) ve Köse Ḫalîl Paşa (ölm. Silistre 1.1759; 70 yaşlarında), Enderûn, Ḫazîne ketḫudâsı 1749, vezâret'le Tırḥala 26.10.1752, Ağrıboz, Belgrad, Ḫotin 10.1755, ilâveten Özü 11.1755. Oğulları: Feyẓî Bey (ḫâcegân, cebeciler kâtibi 1784, ölm. 1785), İsmâ'îl Bey ve ortancaları Yek-çeşm Aḥmed Bey (kapıcıbaşı, sipâhîler ağası 6.1759, 2. başkapıcıbaşı 1761, ölm. 1762).

2) EMETULLÂH "ÜMMÎ" "KÜÇÜK" SULTÂN (1670-13.12.1700=30): Med. Yeni Câmî T. Çiçek'den öldü (*Nuṣret-nâme*, II, 44). Amcası II. Ahmed (1691-95) tar. evlâd edinildi. Edirne'de sarayı vardı (eski Sinân Paşa Sarayı).

=1. Sd. Dâmâd Merzifonlu Kara Muştafa Paşa (Merzifon'un Marınca köyü, 1634b-Belgrad, 25.12.1683 = 49), bk. **Köprülü-zâdeler.** İzd. Edirne, 9.7.1675 (nişân 1673), izd.müd. 8, 5, 17, yş. 5-13, zevcinden 36 yş. kç., Paşa'nın îdâmıyla s û r î kaldı, zifâf olmadı.

=2. Dâmâd Silâhdâr Çerkes Küçük 'Osmân Paşa (ölm. Saydâ, 8.1.1727), izd. 13.1.1694 (dul kaldıktan 10,0,19 sn.), zifâf 11.4.1694 (Edirne), izd. müd. 6, 8, 2, yş.24-30. Enderûn, çukadâr, silâhdâr 1691, vezâret'le sd. kaymakamı 12.1693, Diyârbekr 8.1694, Hanya, 2. vezîr ve sd. kaymakamı (2) 1695b, Haleb 1696b, Anadolu 1697a, Silistre 8.1697, İzmid, 5. vezîr 1698b, 4. vezîr ve sd. kaymakamı (3) 17.1.1701, Şâm 1702, Rakka, Vân 1703, 2. vezîr 1703, kapdân-ı deryâ 14.12.1703 - 6.11.1704 = 0, 10, 23, Saydâ, kubbe-nişîn 4.1705, Teke 1705, nişâncı Hanya (2) 1706, Saydâ (2) 1710, Basra 1711, Mûsul 1.1715, Rakka (2) 11.1716, Kandiye 1717, Saydâ (3) 1718, Şâm (2) 1719, Diyârbekr (2) 1720, Vân 1721, Şâm (3) 1722, Saydâ (4) 1725a. Osmân Paşa'nın ilk eşinden: Dâmâd Hâfız Ahmed Paşa (1693-12.1735)=Hadîce Sul. b. Ahmed III (Emetullâh Sul.'ın birâder-zâdesi), aşağıda Ahmed III bahsine bk. Emetullâh Sultân'dan olan kızları: **Hadîce Hanım-Sultân** (1695-1699a=4, Yeni Câmî); **Fatma[1] Hanım-Sultân** (1697-1701=4, Yeni Câmî); **Fatma[2] Hanım-Sultân** (1701-1729/30 = 29) (Yeni Câmî).

3) FATMA SULTÂN (1681?-6.12.1700=19?): Med. Yeni Câmî T. Verem'den öldü (*Nusret-nâme*, II, 43-4). Bâyezid'de sarayı, Eyüb'de sâhil-sarayı var.

=1. Dâmâd Tırnakçı Çerkes İbrâhîm Paşa (îdâmı Konya, 2.1697), izd. Ist., 20.1.1696, izd.müd. 1,1, yş 15?-16? Enderûn, Adana 1695a, Karamân ve dâmâd (*Nusret-nâme*, I, 260),vezâret'le Silistre 10.1695, Saruhân ve Karamân 11.1696. İlk izdivâcından Tırnakcı-zâdeler: Hasan Bey (ölm. 1751), Mehmed Bey (ölm. 1765a), Hâfız Mehmed Bey (ölm. 1770, Enderûn, silâhşor-ı şehryârî), Seyyid Mustafa Bey (ölm. 1781, 85 yaşlarında). Sultân ile izdivâcından: **Rukıyye Hanım-Sultân** (1697-1719=22) = Dâmâd Kanijeli Sirke 'Osmân Paşa (ölm. Konya 1724), izd.31.8.1708, izd.müd. 11, yş. 11-22. Bu izdivâcdan: Hoca Ahmed Paşa (ölm. 7.1757, med. Karacaahmed), Mehmed Paşa (beylerbeyi pâyesiyle Selânik s.b. 1762 ve orada ölm. 1763) (bu Mehmed Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa, 1763'de Revân beylerbeyi vekîli), Selîm Bey (ölm. çocukken 1709, med. Üsküdar) ve Fülâne Hanım (bu Hanım'ın kızı Kâbetullâh Şemse Hanım). Sirke Osmân Paşa, Hanım-Sultân'ın ölümünden 1 yıl sonra, onun dayı kızı olan Emetullâh Sultân b. Mustafa II (b.bk.) ile evlenip dâmâd-ı şehryârî oldu. Enderûn, silâhdâr 1.1695, vezâret'le Şâm 4.1695, Haleb 10.1696, Vân 1697b, Gürcistân serdârı, Karamân 1698b, Vân (2) 1699b, Kıbrıs 1701b, Ağrıboz, 'Alâiye 1702, 3. vezîr 1703, Ağrıboz (2) 1704, Bosna 1705-8, Karamân (2), Selânik 1713, Bozcaada 1714, Vân (2), nişâncı 1715, İnebahtı 1716, Mûsul 1718, Basra 1720, Seddülbahr 1721, Şehr-i Zor 1722, Karamân (3) 1724.

=2. Dâmâd Topal Yûsuf Paşa (1665?-Şâm, 11.1716= 51?), izd. 1697b, izd. müd.3, yş. 16?-19? Enderûn, Hâs Oda, çakırcıbaşı 1694a, Anadolu müfettişi, Rakka 5.1696, vezîr 1697b, Diyârbekr 1699a, Mûsul 1700a, Diyârbekr (2) 1701a, Bağdâd 1702, Anadolu 1703, Erzurûm 5.1704, Rakka (2), Anadolu (2) 1712, Haleb 1713, Şâm ve emîr-i hacc 1714, Bu izdivâcdan: **Safiyye Hanım-Sultân** (1700?-1711=11?), Yeni Câmî. Yûsuf Paşa'nın ağabeyi: Büyük Câ'fer Paşa (1655?-Zente muhârebesinde şehîd 11.9.1697=42?), Enderûn, Kars, Erzurûm, Vân, vezâret'le Sivas 1685, Cânik 1686,

Anadolu müfettişi, Diyârbekr, Tameşvar 1688, serdâr, Bosna 1691, Adana 1692, Belgrad, Haleb 1696a, Tameşvar (2) 1697a. By. Câ'fer Paşa'nın oğlu Genç Ahmed Paşa (Saydâ 1716, vezâret'le Selânik 1718, Karamân 1721, ölm. Konya 1723) ve dîğer oğlu Kç. Câ'fer Paşa (1697-1747=50, posthume), beylerbeyi pâyesiyle 'Arabgir s.b., Yenişehir s.b., İran harbi.

Fatma Sultân'ın 21.12.1698'de Mısırlı Bıyıklı Mehmed Paşa ile nişanlandığı kaydı da vardır. Bir yanlışlık yoksa, bu nişânın bozulduğunu düşünmek gerekir. Zîrâ Mısırlı Paşa, Sultân'dan 6 ay sonra ölmüş görünüyor. Maamâfih boşanma ile netîcelenen kısa bir izdivâc da düşünülebilir. Bıyıklı Mehmed Paşa (îdâmı 6.1701): Mısır'da Memlûk beylerinden, Cidde s.b., vezâret'le Habeş 1695a, emîr-i hacc 1696a, Gazze s.b. 1696b, Karamân 1697a, Belgrad muhâfızı 8.1697, Trabzon, Şâm 21.12.1698, Diyârbekr 1699b. Paşa'nın oğlu Sa'îd Meh. Bey, Sd. Deli Hüseyn Paşazâde Dâmâd Sarı Muşt. Pş.'ya dâmâd olmuş, bu izdivâcdan Seyyid Halîl Bey (ölm.5.4.1782) doğmuş, Deli Hüseyn Paşa yanına gönülmüştür.

XXIII

SÜLEYMÂN III

(1642 1691) (1687 1691)

23) SÜLEYMÂN III Gaazî (Topkapı Sarayı 15.4.1642 - Edirne Sarayı 22.6.1691 = 49, 2, 7) (saltanatı 8.11.1687 = 22.6.1691 = 3, 7, 14, yş. 45, 6, 23): Velîahd (ağabeyi IV. Mehmed için) 8.7.1648 - 5.6.1664 = 15, 10, 28, yş. 6, 2, 23 (IV. Mehmed'den sâdece 3 ay, 14 gün küçükdür, IV. Mehmed'in oğlu Mustafa doğunca velîahdlikten düştü). Edirne'de İstikaa'dan ölüp Ist.'a getirilip Kaanûnî Türbesi'ne gömüldü. Şeyhulislâm **Debbâğ-zâde** Meḥmed Ef., kılıç kuşattı. Sünneti ağabeyi IV. Mehmed'le berâber 22.10.1649'dadır.

H̱âce-i Sulṭânî: **'Areb-zâde** 'Abdülvehhâb Ef. S̱ülüs̱ ve nesẖ icâzeti aldığı hat hocası: Tokatlı Aḥmed Ef.b.Meḥ., hâfız (*Tuḥfe*, 83) (ölm. 1715) (med. Çenberlitaş, 'Atîq 'Alî Pş.C.) (kardeşi İmâm Fazlî Ef. ve oğlu Dervîş Meḥ. Ef.de hattâtdır). Hocası ve şeyhi: Atpazarlı 'Os̱mân Faẕlî Ef., H̱alvetî şeyhi, Şumnu doğumlu, ölm. Mağusa 1691, şâir, müellif (15 aydan beri sürgün bulunduğu Kıbrıs'da öldü) (Bursalı İsm. Ḥaqqî'nin de şeyhidir), oğlu Meḥ. Ef. (ölm. 4.7.1707).

3.9.1651'de çocuk IV. Mehmed'i hal' ve III. Süleymân'ı iclâs teşebbüsü sırasında 9, 4, 18 yaşında idi. Almanya sefer-i hümâyûnuna hareket 6.6.1689, Sofya'ya geliş 25.6.1689, burada kalıp Edirne'ye döndü, Edirne'den hareket 25.10.1690, Ist.'a varış 17.11.1690. Daha önceki Edirne'ye gelişi 5.6.1688.

Ekim 1680 başında Tarhân Vâlide-Sultân, 7. vezîr Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa muhâfazasında Istanbul'dan Edirne'ye giderken, yanına üvey oğlu müstakbel II. Ahmed'i de almıştı. Az sonra Küprülü-zâde 6. vezîr ve Şehzâde (III.) Süleymân ile Şehzâde (II.) Ahmed'in muhâfazalarına me'mûr oldu. Bu iki şehzâdeyi yakından tanıdı ve tahta çıkmalarında başlıca müessir oldu.

=1. H̱adîce Baş-Haseki.
=2. Behzâd Haseki.
=3. 'İvaẕ Haseki.
=4. Sülün Haseki.
=5. Şeh-süvâr Haseki.
=6. Zeyneb Haseki.
III. Süleymân'ın çocuğu olmadı.

XXIV

AHMED II

(1643 1695) (1691 1695)

24) AHMED II Gaazî (Topkapı Sarayı, 25.2.1643 - Edirne Sarayı, 6.2.1695 = 51, 11, 9) (saltanatı 22.6.1691 - 6.2.1695 = 3, 7, 14, yş. 48, 3, 25) (saltanatı günü gününe ağabeyi ve selefi III. Süleymân'ınki ile ayni müddettir): Velîahd (ağabeyi III. Süleymân için) 8.11.1687 22.6.1691 = 3, 7, 4. Daha önceleri 2. veyâ 3. veyâ 4. velîahd. İstiskaa'dan Edirne'de ölüp ağabeyi III. Süleymân gibi Ist.'a getirilip Kaanûnî Türbesi'ne defnedildi. Şâir "Ahmed", bestekâr, hattât, Mevlevî (ağabeyi III.Süleymân, Halvetî'dir). Sünneti ağabeyleri ile berâber 22.10.1649'da. Edirne'de Eski Câmî'de Şeyhulislâm **Hoca-zâde** Feyzullâh Feyzî Ef. kılıç kuşattı (13.7.1691). Saltanatı, Köprülü-zâde'nin şehâdeti ve Petervaradin bozgunu ile açıldı (19.8.1691). Hocaları, ağabeylerinin hocalarıdır. II. Ahmed, hâtıralarını kaleme aldı ki Topkapı Sarayı'ndadır.

=Râbi'a Haseki-Sultân (ölm. Eski Saray, 14.1.1712) (*Nusret-nâme*, II, 282): Şeh. İbrâhîm, Şeh.Selîm, Âsiye Sul. annesi. Med. Kaanûnî T. Kuzguncuk'ta Kara İbr. Pş. Yalısı onundu, Haleb'de çiftlikleri de vardı, zevcinden sn. 16, 11, 6 yaşadı. "Haseki-Sultân" diye anılan nâdir hasekilerdendir.

Çocukları

ÂSİYE SULTÂN (24.12.1691 Eski Saray, 9.12.1695 = 3, 11, 16): Med. Kaanûnî T. (Silâhdâr, II, 792 ve *Nusret-nâme*, I, 116).

HADÎCE SULTÂN (1692?-1694?=2?): Kaanûnî T.

Â'TİKE SULTÂN(21.10.1694 - 1695a = bir kaç aylık):Edirne Sarayı'nda öldü (Râşid, I, 269).

ŞEHZÂDE SELÎM (6.10.1692 - 15.5.1693 = 0, 7, 9): ikiz, Kaanûnî T.

VELÎAHD-ŞEHZÂDE SULTÂN İBRÂHÎM HÂN (6.10.1692 - 4.5.1714 = 21, 6, 29): ikiz. Sul. İbrâhîm T. Amca oğlu III. Ahmed'in velîahdi 22.8.1703-4.5.1714 = 10, 8, 12, yş. 10, 10, 17 (1695-1703'de dîğer amca oğlu II. Mustafa'nın 2. velîahdi). *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, 24b ve *Zübde-i Vekaayi'ât*, 1104 yılının ilk paragrafı. Muhtemelen III. Ahmed tar. zehirlendi, fakat *Nusret-nâme*, II, 316-7'de Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa bu iddiayı reddediyor ve halk yakıştırması olduğunu ileri sürüyor. 15.9.1703'e kadar Edirne Sarayı'nda, bu târihten sonra Topkapı Sarayı Velîahd Dâiresi'nde yaşadı. 22.8.1703'de II. Mustafa'nın hal'inde IV. Mehmed âilesine karşı olanlarca tahta çıkarılmak istendi, fakat III. Ahmed'in (ki velîahd idi) tarafdarları üstün geldi.

XXV

MUSTAFA II

(1664 1703) (1695 1703)

25) MUSTAFA II Gaazî "Meftûnî, sn. Ikbâlî", "Dervîş" (Edirne Sarayı, 5.6.1664 - Topkapı Sarayı, 30.12.1703 = 39, 6, 25) (saltanatı 6.2.1695 - 22.8.1703 = 8, 6, 14, yş, 30, 8, 1, Edirne Vak'ası'nda Edirne'de hal' edildi): Velîahd 5.6.1664 - 8.11.1687 = 23, 5, 3, + 22.6.1691 - 6.2.1695 = 3, 7, 14 = 27, 0, 17. Velîahd ol. doğdu ve babasının saltanatı müddetince IV. Mehmed'in velîahdi ol. kaldı. Ancak babasının hal'inde Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa onu ve kardeşi III. Ahmed'i atlıyarak, yaşça büyük şehzâdeler olan amcaları III. Süleymân ile II. Ahmed'i iclâs etti. II. Ahmed tahta çıkınca yaşça büyüklüğü dolayısıyle tekrar velîahd oldu, yş. 27, 0, 17. Hal'inden 0, 4, 7 sn. melankoli'den (mâlihulyâ) öldü. Med. Yeni Câmî T. Sünneti, kardeşi III. Ahmed'de berâber Edirne, 9.5.1675, yş.10, 11, 4 (Nâbî, ***Sûr-nâme***, Ist. 1944, 72 s.). Şâir, müzisyen, hattât. Şiirlerinde önce Meftûnî, sn. Ikbâlî, hat'larında Dervîş Mustafâ Âl-i 'Osmân mahlaslarını kullandı.

Kılıç: Eski Câmî'de (Edirne) Şeyhulislâm **Sadreddîn-zâde** Sâdık Meh. Ef. b. müderris Feyzullâh Ef.(şeyhulislâm 22.6.1694 - 20.3.1695 = 0, 8, 28 + 1.2.1707 - 25. 1.1708 = 0, 11, 24 = 1, 8, 18) (21.12.1630 - 11.11.1730 = 79, 11, 11), 3 dilde şâir, sarayı Fındıklı'da. Kılıç kuşatmaya yardım eden: Nakıybüleşrâf **Fenârî-zâde** kazasker Meh. Ef. (ölm. 1736).- Tahsîle başlaması: 4.6.1669, yş.5, 0, 1, Doğanköyü/Yenişehir/ Tesalya'da, 5 ay müddetle kendisinin ilk hocası olan Emîr Çelebî (ölm. Selânik 11.1669) tar.

1.4.1683: Edirne'den babası ile Viyana seferi için hareketle Belgrad'da kaldı. Cülûsunun 3. günü Edirne'de program hatt-ı hümâyûnu ('adâlet-nâme) yayınlandı. 1. sefer-i hümâyûn 30.6.1695 - 18.11.1695 = 0, 4, 19, 2. sefer-i hümâyûn 20.4.1696 25.10.1696 = 0, 5, 10, 3. sefer-i hümâyûn 17.6.1697 - 17.10.1697 = 0, 4, 10 (Zente bozgunu 11.9.1697), 3 seferinin toplamı 1, 1, 29. 3. seferi, Osmanlı târîhinin son sefer-i hümâyûnudur. Seferlerinin üçü de Nemçe (Almanya) üzerinedir. Karlofça Muâhedesi (26.1.1699) ile 15, 8, 25 müddetle devâm eden Büyük Harb (Osm. Felâket Seneleri) ve II. Mustafa'nın 3,11,21 devâm eden ilk saltanat devresi sona erer, ikinci devrenin müddeti, 4, 6, 19'dur.

Babasının hal'inde (8.11.1687) tahta geçmesine, babasını hal'eden Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa mânî oldu. Amcası III. Süleymân'ın Edirne'de ölümü (22.6.1691) üzerine İstanbul'da tahta geçirilmek istenmesine kezâ Köprülü-zâde, Edirne'de aldığı tedbirlerle II. Ahmed'i tahta geçirterek engel oldu. Köprülü-zâde, babasını hal' ettiği için, II. Mustafa'dan çekiniyor ve Merzifonlu'yu îdâm ettirerek Köprülüler devrini kapatması dolayısıyle IV. Mehmed'i suçlu buluyordu. Köprülü-zâde yaşasaydı, II. Mustafa ondan intikaam almak istiyecekti. III. Süleymân ölünce IV. Mehmed'in tekrâr iclâsı fikrini de Köprülü-zâde önledi. Köprülü-zâde şehîd olunca, II. Ahmed'in hal'i ile Şehzâde Mustafa'nın iclâsı için bir teşebbüs bile oldu.

1687-89'da Topkapı Sarayı'nda yaşayıp bu târihte Edirne Sarayı'nda oturmaya başladı. Hal'inde 15.9.1703'de Edirne'den Topkapı Sarayı'na gelip şehzâdeleri ile burada yaşayıp az müddette teessüründen öldü. 7.1700'de Edirne'den Ist.'a gelmişti. Fakat selefleri gibi 1703'e kadar fiilî taht şehri Edirne oldu, hep burada oturdu. 16.1.1702'de gene Edirne'ye döndü. 25.12.1702'de gene Edirne'ye avdeti vardır. 13.10.1702'de Edirne'ye dönüşü, 41 gün Akpınar bahçesinde kaldıktan sonradır. Hafsa-Babaeski-Burgaz (4 gün) - Karışdıran (9 gün) - Çorlu (5 gün) seyâhati de vardır, bu seyâhatinde 42 gün Edirne'den ayrıldı. Şehzâdeliğinden îtibâren Macaristân'a kadar Rûmeli'ni iyice gezdiği hâlde Anadolu tarafına seyâhate fırsatı olmadı.

Ḫâce-i Sulṭânî: Şeyhulislâm **Feyzullâh Ef.**, câmi'ü'r-riyâseteyn. Daha önceki şehzâde başmuallimi Feyzullâh Ef.'nin kayın-pederi olan Vânî Mehmed Ef. (ki IV. Mehmed için hâce-i sultânî'dir) ve ondan önce Seyyid Mehmed Ef. Dîğer hocası Şeyhulislâm Bursalı Mehmed Ef. (bk. Ahmed III). Seyyid Mehmed Ef. (ölm.1.1670), Hoca Ḥüsâm Ef. oğlu ve müellif olup son görevi Mekke kadılığıdır. Dîğer hocası Kazasker Edirneli İbrâhîm Ef. (ölm. Kıbrıs, 9.1691) b. Bezzâz Ḥacı Meḥmed'dir (doğ. Edirne, Edirne'de Selîmiye imâmı, Edirne Bâyezid C. hatîbi, Ist. pâyesiyle imâm-ı sultânî 1663a, fiilen Anadolu kazaskeri 12.1685, fiilen Rûmeli kazaskeri 7.1687-10.1687, şehzâdeler hocası 5.1686-11.1687, Kıbrıs'a sürgün 5.1691, reîsü'l-'ulemâ, müzisyen). S̲üls̲ ve nesḫ'den icâzet aldığı hat hocası: Hoca-zâde Meh. Ef. Dîğer hat hocası: XVII. asrın en büyük hattâtı olan Ḫâfıẓ 'Os̲mân Ef. b. müezzin 'Alî Ef., med. Kocamustafapaşa C., 1642/3-1698 = 56/7, hat hocalığına tâyîni 1694, Şehzâde'ye süls, nesh ve celî'den icâzet verdi.

Zevceleri

=1. Â'lî-cenâb Baş-Haseki (ölm. Edirne, 20.4.1699): med. Edirne, Dârülhadîs C. (*Top.Sar.*, D 23; *Nusret-nâme*, II, 18).

=2. Sâliha Sebkatî Vâlide-Sultân (1680?-21.9.1739=59?): Vâlide-Sultân 1.10.1730 - 21.9.1739 = 8, 11, 21, yş. 50? I. Mahmûd'un annesi. İzd. 1695?, izd. müd 8?, yş. 15?-23?, zevcinden 16? yş. kç. 2. haseki, 20.4.1699'da başhaseki. Med. Yeni Câmî T. 1703-1730'da Eski Saray'da oturdu. 1731'de Çengelköyü'nde Şevkâbâd Sarayı'nda ve 'Alîbeyköyü'nde Bahârâbâd Sarayı'nda oturmaya başladı. Başlıca hayrâtı: Kısıklı'da mescid, Galata'da Bereket-zâde Çeşmesi (1732), Galata'da Arab Câmii (1734), Kılıçpınarı Barajı ve bunun Istanbul'a verilen suyu, Çengelköyü'nde çeşme, ayrıca Galata'da şadırvân, sebîl.

=3. Hafîza 3. Haseki (1679 - 1730? = 51?): izd. 1695?, izd. müd. 8?, yş. 16?-24?, zevcinden 15 yş. kç., med. Süleymâniye C. Safiyye Sultân ile kç. ölen 5 şehzâdenin (Meh., Ah.1, Ah.2, Murâd ve bir şehzâde daha) annesi. Lady Montegue'nün görüşüp uzun uzun büyük hayranlıkla tasvîr ettiği haseki budur. Şîrvânî Kara Ebû-Bekr Ef. b. Rüstem Bey b. Ah.'in (ölm. 12.6.1723, müel., Ar. ve Fars'dan mütercim) câriyesi idi, 10 yaşında iken Harem-i Hümâyûn'a hediye etmiştir. 1704'de Hafîza Haseki, eski efendisi ile evlendi, fakat bu izdivâc sûrî kaldı, Haseki 25, Efendi 71 yaşlarında idiler. Ebû-Bekr Ef., babası ile berâber Kuzey Âzerbâycân'dan hacca gidip dönüşte Kaahire'de yüksek tahsil yapıp Mısır vâlîsi Şişman İsm. Pş. hizmetine girdi. 1672'de Ist.'a geldi, hâcegân, Hazîne kâtibi, 1683 Viyana seferinde yeniçeri efendisi, beyl. pâyesiyle 4 def'a reîsülküttâb ve 1702-4'de nişâncı oldu, 90 yaşlarında öldü. Paşa da denen Kara Bekir veyâ Kara Ebû-Bekr Ef. toplam 8 yıl, 10 ay, 18 gün reîsülküttâblık'tan sonra 15.10.1713'de emekli oldu.

=4. Şeh-süvâr Vâlide-Sultân (1682?-27.4.1756 = 74?): Vâlide-Sultân 13.12.1754 - 27.4.1756 = 1, 4, 15, med. Nûrosmâniye Câmii'ndeki türbesi. III. Osmân annesi. İzd. 1698?, izd. müd. 5?, yş. 16?-21?, zevcinden 18? yş. kç. Ukran asıllıdır. 1730-1754'de Eski Saray'da oturdu. II. Mustafa'nın 4. hasekisi idi.

=5. 'Afîfe Haseki.

=6. Hümâ-şâh Haseki (ölm. 1.2.1700).

=7. Hadîce Haseki.

=8. Hanîfe Hâtûn: ıkbâl. 1704'de yeniden evlenip İbrâhîm adlı oğlu oldu (*Top. Sar.*, E 126).

=9. Fatma Şâhin Hâtûn: ıkbâl. 1704'de biriyle evlendirildi (*Top. Sar.*, D 9.988).

II. Mustafa'dan îtibâren haseki'lere "kadın" da denmiye başlandı ve halefi III. Ahmed devrinde haseki yerine artık "kadın" ve saygı mübâlağasıyle "kadınefendi" kullanılmaya başlandı. Ikbâl'lere de "hâtûn" yerine "hanım" ve "hanımefendi" dendi.

Çocukları

MAHMÛD I (2.8.1696 - 13.12.1754).

'OSMÂN III (3.1.1699 - 30.1.1757).

Â'TİKE SULTÂN (23.10.1694): II. Mustafa'nın şehzâdeliğinde doğdu, çok küçük öldü, med. Yeni Câmî T.

ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN[1] (Edirne, 25.12.1697): ölü doğdu, med. Yeni Câmî T. (*Nusret-nâme*, I, 332).

RUKIYYE SULTÂN (Edirne, 13.11.1697 - 28.3.1699 = 1, 4, 15): Edirne, Yıldırım C., Şehzâdeler T. (*Nusret-nâme*, I, 306, II, 17).

HADÎCE SULTÂN (Edirne, 14.2.1698): çok kç. öldü. Edirne, Yıldırım C., Şehzâdeler T.

ŞEHZÂDE MEHMED (22.11.1698 - Edirne, 5.6.1703 = 4, 6, 13): Yeni Câmî T. (*Nusret-nâme*, I, 353, II, 136).

ŞEHZÂDE 'ALÎ (ölm. 1698/99): bebekken öldü, Yeni Câmî T.

ŞEHZÂDE SULTÂN HASAN HÂN (27.3.1699-5.1733 = 34, 2): Yeni Câmî T. (*Nusret-nâme*, II, 17). Hocası Şeyhulislâm **Hoca-zâde** Feyzullâh Ef.-zâde Rûmeli kazaskeri İbrâhîm Ef. 1730-33'de 2. velîahd, daha önce 3. velîahd.

FATMA SULTÂN (8.10.1699 - 20.5.1700 = 0, 7, 13): Yeni Câmî T. (*Nusret-nâme*, II, 27, 33).

ŞEHZÂDE AHMED[1] (14.4.1699 - 10.10.1699=0, 5, 26): Edirne, Dârülhadîs C.

ŞEHZÂDE HÜSEYN (7.5.1699 - 24.8.1700 = 1, 3, 18): Yeni Câmî T. (*Nusret-nâme*, II, 19, 38).

İSMİHÂN SULTÂN (23.4.1700 - 1?.6.1700=0, 3?): Edirne, Dârülhadîs C. (*Nusret-nâme*, II, 32).

ŞEHZÂDE SELÎM (16.5.1700 - 8.6.1701 = 1, 0, 23): ölm. Edirne, med. Yeni Câmî T. (*Nusret-nâme*, II, 33, 80).

ÜMMÜ KÜLSÛM SULTÂN (10.6.1700-1.5.1701 = 0, 10, 21): Edirne, Dârülhadîs C. (*Nusret-nâme*, II, 36, 50).

ŞEHZÂDE AHMED[2] (3.3.1703-7.9.1703=0, 6, 5): İkiz (*Nusret-nâme*, II, 131).

ŞEHZÂDE MURÂD (3.3.1703 - 29.12.1703 = 0,9, 27): İkiz. Yeni Câmî T.

'AYŞE[2] SULTÂN (1703 - 1706 = 3): Yeni Câmî T.

ZEYNEB SULTÂN(1702?-18.12.1705=3?):Yeni Câmî T.(*Nusret-nâme*, II, 226).

ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN[2] (1703 - 1710 = 7): Yeni Câmî T.

Kızları

1) 'AYŞE[1] SULTÂN (Edirne Sarayı, 30.4.1696 - 26.9.1752 = 56, 5, 16): Zehirlendi. Yeni Câmî T. Kadir Gecesi doğdu (*Nusret-nâme*, 145). Sarayı Zeyrek-Mollâ Gûrânî arasında olup Şeyhulislâm Feyzullâh Ef. veresesinden aldı ve amca kızı 'Ayşe Sultân'a vasıyyet-nâme yoluyle mîrâs bıraktı. Banaz'da mâlikâne: *Top. Sar.* E. 7.753, 7.725.

=1. Sd. Dâmâd Köprülü-zâde Hacı-Fâzıl Nû'mân Paşa b. Sd. Şehîd Fâzıl Mustafa Paşa b. Sd. Köprülü Mehmed Paşa (8.1670 - Kandiye, 28.1.1719 = 49), izd. 14.3.1710 (düğün ve zifâf) (nişân 3.7.1700, nikâh 9.4.1708), izd.müd. 8, 10, 15, yş. 13, 10, 7-22, 8, 28. 6. vezîr 3.7.1700, sd. 16.5.1710-18.8.1710 = 0, 3, 3 (istîfâ), tafsîlât ve ilk zevcesinden çocukları için bk. **Köprülü-zâdeler.** Zevcinden 25, 8 kç.

=2. Dâmâd Silâhdâr "Mindermısdışı" İbrâhîm Paşa b. Kız Hüseyn Paşa (1670?-1.1724 = 54?), izd. 15.9.1720 (dul kaldıktan 1, 7, 18 sn.), izd.müd. 3, 4, yş. 24, 5, 5 - 27 , 9. Şâir (*Sicill*, I, 122: Emîne Sul. zevci). Tiflis dönüşü Erzurum'da ölüp oraya gömüldü. Enderûn yazıcısı, Hazîne-i Hümâyûn kethudası, silâhdâr-ı şehryârî 13.2.1704-17.4.1704, vezâret'le Şehr-i Zor 8.10.1704, Haleb 1705, Erzurûm 1707, Şehr-i Zor (2) 1709, Haleb 10.1710, Mûsûl 1711, Diyârbekr 1713, ve ilâveten Sivas, Şehr-i Zor (3) 1714-5, İnebahtı 6.1715, İstanköy 1717, Ağrıboz 1718, Mar'aş 1721, Erzurûm (2) 11.1721, ve o cihet seraskeri, İçel 11.1722, Revân ve Gence serdârı. Babası Hüs.Pş. (İstolca/Hersek, 1629?- Ist. 1687?=67?), Bağdâd'da câmî yaptırdı; Enderûn, berberbaşı, silâhdâr 3.1664, vezâret'le Haleb 1669'a kd., Erzurûm, Bağdâd 3.1671, Erzurûm (2), Diyârbekr, Basra 8.1674, Diyârbekr (2) 1676, Basra (1677), Anadolu müfettişi 1681, Erzurûm (3) 1683, Tameşvar, Diyârbekr (3), Macaristân serdârı, Boğaz muhâfızı 1686.

=3. Dâmâd Koca Mustafa Paşa (1675?-1728a = 53?), izd. 1725(dul kaldıktan 1 yıl sn.), izd.müd. 3, yş. 29-32, zevcinden 21? yş. kç. Abaza, kapıcılar kethudâsı, vezîr kethudâsı, beylerbeyi pâyesiyle Aksaray s.b. 1715, Bender muhâfızı, Haleb 1715, vezâretle Hotin 1717, Trabzon 1719, Hotin (2) 1723.

2) EMÎNE SULTÂN (Belgrad, 1.9.1696 - 1739 = 43): *Nusret-nâme*, I, 197. Yenikapı'da câmî, kendi türbesi, 2 çeşme, Eyüb Bahâriye'de sâhil-saray.

=1. Dâmâd Hüseyn Paşa, bk. **'Azm-zâdeler,** vezîr, emîrü'l-hacc, Şâm beyl., izd. 1701, nikâhın feshi 1702, sûrî kaldı, zifâf olmadı, yş. 5-6.

=2. Sd. Dâmâd Silâhdâr Çorlulu 'Alî Paşa (Çorlu 1671?- Midilli, 27.12.1711 = 40?), nişân 7.3.1702, nikâh 12.1702, zifâf 9.4.1708, izd. müd. 3, 8, 18, yş.11, 4, 22 - 15, 3, 26. Med. Çorlulu 'Alî Pş. Küt. Eyüb'de saray, Ist.'da câmî, mescid, medrese, imâret, kütüb-hâne, hamam, şadırvân, çeşme. İlk zevcesinden: İbr.Bey (1692?-1712 = 20?, med. babasının yanı) ve Fülâne Hâtûn = Vezîr Kel. Ah. Pş. ve bu izdivâcdan kapdân-ı deryâ Hacı 'Alî Pş. 'Alî Pş.'nın dîğer bir kızı ise Sd. Muhsin-zâde 'Abd. Pş. zevcesi ve Sd. Muhsin-zâde Meh.Pş. annesidir. Çorlulu 'Alî Pş.'nın Sultân'dan çocuğu olmadı.

=3. Dâmâd Receb Paşa (1680?-1726 = 46?), izd. 1712 (dul kaldıktan 1 yıl sn.), izd. müd. 14, yş. 1630, zevcinden 16? yş.kç. Enderûn, Hazîne-i Hümâyûn kethudâsı vezâret'le Diyârbekr 9.1707, Vân 1710, Sivas 1711, Trabzon 1712, dâmâd, Azak 1713, Kudüs 1716, Şâm 1716, Diyârbekr (2) 1716, Vidin 7.1717, Şâm (2) 11.1717, Haleb 2.1719, Mısır 1720-1, Haleb (2), Tiflis ve Trabzon berâber 3.1724, Diyârbekr (3) 5.1725, Revân, Sivas (2) 1.1726, Revân'da öldü. Bostân Recep Paşa'nın (doğ. Maydonat/Hersek, ölm. 11.1687, med. Üsküdar, Sd. Sarı Sül. Pş. yanı) akrabâsıdır (1669'da

Ist.'a geldi, imrahor şâtırı ve sn. kethudâsı, kapıcılar kethudâsı 1.1684, imrahor 5.1684, vezîr ve rikâb kaymakamı 1686). Paşa'nın Sultân'dan önceki zevcesinden: Ahmed Bey.

=4. Dâmâd Muhaşşıl 'Abdullâh Paşa (Aydın 1685?- Aydın, 5.1735 = 50?), izd.7.1728 (dul kaldıktan 2 yıl sn.), izd.müd. 6, 10, yş. 31, 10 - 38, 8, zevcinden 11? yş.kç. Beylerbeyi pâyesiyle Aydın muhassılı 1.1720, vezîr 2.1726, Şâm 1731b, Haleb 1732b, 2. def'a Aydın muhassılı 1733. Paşa'nın ilk zevcesinden kızı, 'Abdurrahmân Bey (ölm.10.1751) ile evlendi. Gene ilk zevcesinden olan oğlu Mîrâhûr Hacı 'Abdüllatîf Bey'dir (ölm. 9.1775, med.Eyüb) (kapıcıbaşı, sipâhîler ağası 8.1752, çavuşbaşı 1753, kç. imrahor, 2. def'a çavuşbaşı 1762a, matbah-ı hümâyûn emîni 3.1766, 3. def'a çavuşbaşı 11.1766-4.1767, bir müddet sonra imrahor). 'Abdüllatîf Bey'in oğlu Mustafa Râşid Bey, 'Abdüllatîf Bey'in 1817'de doğru ölen kızının zevci ise İbr.Ef. ve bu sonuncuların oğulları Meh. Bey (ölm. 1780)'dir.

Mustafa Râşid Bey torunlarından dâhiliye nezâreti sicil müdîri Mehmed Reşâd Bey=Melek Lem'ân Hn.oğlu Ord.Prof.İsmâil Hikmet Ertaylan(1889-18.12.1967=78), med.Rûmelihisârı.

3) ŞAFİYYE SULTÂN (Edirne Sarayı, 13.12.1696 - 15.5.1778 = 81, 5, 2): Med. Süleymâniye C. Grip'ten öldü. Ortaköy'de sarayı, Ist.'da 2 çeşme, vakıflar, Mekke'de vakıflar.

=1. Dâmâd Genç 'Alî Paşa (Ist. 1680 - Birke /Hicâz, 11.1722 = 42) b. Sd. Dâmâd Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, bk. **Köprülü-zâdeler.** Nişân 7.3.1702, izd. 8.5.1710, izd.müd. 12, 5, yş. 13, 4, 26-25, 10, zevcinden 16 yş. kç. Paşa'nın babasından kalma sarayı Eyüb'de. Paşa'nın ilk eşinden: Ahmed Bey ve bunun oğlu Hacı 'Abdî Bey (ölm. 1794). 3. vezîr 3.1701, yş.21, med.Ist., Merzifonlu Medresesi. Sultân ile izdivâcından: **Sultân-zâde Ebû-Bekr Bey** ve **Zâhide Hanım-Sultân** (1722?-6.2.1790 = 68?, med. Süleymâniye C.) (*Top.Sar.*, E.5.227/2) = Süleymân Bey, izd. 1740 veyâ daha sn., 1718-18.10.1785=67, Ist. şehremîni, izd. müd. 45 yıl kd., yş. 18?-63?, zevcinden 4? yş. kç. Süleymân Bey, Dâmâd 'Alâiyeli Hacı Ebû-Bekr Paşa'nın ilk izdivâcından olan oğludur ki sonra Zâhide Hanım-Sultân'ın annesi Şafiyye Sultân ile evlenmiştir (aşağıda no.3), Hacı Süleymân Bey'le Hanım-Sultân'ın oğlu: müderris Meh. Sâ'dullâh Ef., ölm. 1792a. Hanım-Sultân'ın kızı: Fülâne Hn. (1809'da hayatta) (Niğbolu'da 2 mâlikâne: *Top.Sar.*, E. 12.438/15).

=2. Dâmâd Mîrzâ Mehmed Paşa (1687?-21.10.1727 = 40?), izd. 1726 (dul kaldıktan 1 yıl sn.), izd.müd. 1 yıl, yş. 30-31, zevcinden 9? yş.kç. Müteferrikabaşı, beylerbeyilik'le Karahisâr-ı Şarkî s.b., Vidin muhâfızı, Yerköyü muhâfızı (Romanya), vezâret'le Erzurûm, Özü, Hotin, Faş (Poti), Selânik, İnebahtı 4.1723, Sivas, Kandiye 4.1726, dâmâd. Paşa'nın ilk eşinden: Hoca 'Abdurrahmân Bey (ölm. 1772, med. Silivrikapısı), bunun oğlu Must. 'İffet Bey (ölm. 6.4.1799, med. Haydarpaşa) ve bunun çocukları: Meh. Bey (ölm. 1796), Selîm Bey (ölm. 1816), Fülâne Hn. (=Şîrîn Hüs. Ağa, ölm. 1790?) ve Zelîhâ Hn. (='Avnî Ef., ölm. 21.7.1820, med. Haydarpaşa) ve bu sonuncuların oğulları Meh. Hamîd Ef. (ölm. 1829). Paşa ile izdivâcından: **Sultân-zâde Şâdık Mehmed Bey** (1727-1780 = 53), med. Beşiktaş. Bunun oğlu: Mustafa Bey ve bunun torunu: Meh. Şalâhaddîn Bey (Must. Reşîd Paşa'ya dâir bir eserin müellifi).

=3. Dâmâd 'Alâiyeli Hacı Ebû-Bekr Paşa (1686?-1.1759 = 73?), izd. 30.4.1740 (dul kaldıktan 13 yıl sn.), izd. müd. 18, 9, yş. 44-63, zevcinden 10? yş.kç. Med.Ist., Aksaray, Ebû-Bekr Pş. Mektebi. Vezîr 12.1724, kapdân-ı deryâ, şeyhulharem. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Bâyezîd Bey.** Paşa'nın ilk eşinden Hacı Süleymân Bey ki, Safiyye Sultân'ın yânî üvey annesinin ilk izdivâcından olan kızı Zâhide Hanım-Sultân ile evlendi (bk.yk.no.1). Ebû-Bekr Paşa'nın Sd. İvaz Mehmed Paşa'nın kızı Ayşe Hanım'dan olan (izd.1724) dîğer çocukları için bk. 'Alâiyeli-zâdeler.

4) EMETULLÂH SULTÂN (22.6.1701 - 12.4.1727 = 25, 9, 20): Yeni Câmî T. Sarayı Süleymâniye'de. =Dâmâd Kanijeli Sirke 'Osmân Paşa (1665 - 28.7.1724 = 59), izd. 13.9.1720, zifâf 14.11.1720, izd.müd. 3, 8, 14, yş. 19, 4, 22 - 23, 1, 6, zevcinden 36 yş.kç. (Râşid, IV, 221; Subhî, 148). Osmân Paşa'nın ilk zevcesi Rukıyye Hanım-Sultân 1 yıl önce ölmüştü ki, Emetullâh Sultân'ın hala kızıdır (bk. Fatma Sul. b. Mehmed IV). Bu izdivâcdan: **Hibetullâh Hanım-Sultân** (1721-1744 = 23), med. Yeni Câmî T. = Hacı 'Alî Paşa (1706 - Bender, 10.1769 = 63), izd. 10.11.1740, izd.müd. 4, yş. 19-23, zevcinden 15 yş.kç. Bk. **Çorlulu-zâdeler.** 10.1756'da vezîr olan Hacı 'Alî Paşa, Sd. Çorlulu Dâmâd 'Alî Paşa dâmâdı şeyhulharem vezîr (2.1734) Kel Ahmed Paşa (ölm. 1737) oğludur. Hibetullâh Hanım-Sultân'ın kızı Fatma Hanım (1741-1801 = 60) =Nû'mân Bey (ölm. 1784) b. Diyârbekirli 'Alî Paşa ve bu izdivâcdan Hibetullâh Hanım.Hacı 'Alî Paşa'nın Hanım-Sultân'dan sonraki zevcesinden: Fülân Bey (1752-1773=21) ve bunun oğlu 'Alî Rif'at Bey (1773 - 1794a = 21) ve bunun kızı Hibetullâh Hanım (ölm. 1821, 30 yaşından kç.).

XXVI

AHMED III

(1673 1736) (1703 1730)

26) AHMED III ("Necîb, Ahmedî") (Hacıoğlupazarı otağ-ı hümâyûnu/Dobruca, 31.12.1673 - Topkapı Sarayı, 1.7.1736 = 62, 6, 1) (saltanatı 22.8.1703 - 1.10.1730 gece 21.30 = 27, 1, 11, yş. 29, 7, 22 - 56, 9, 2, Patrona İhtilâli neticesi ferâgate mecbûr edildi, mahlû' kaldığı müddet 5, 9, 0): Edirne'de pâdişâh îlânı 23.8.1703, saat 7.47. Velîahd 6.2.1695 - 22.8.1703 = 8, 6, 14, yş. 21, 1, 6(ağabeyi II. Mustafa'ya), daha önce ve doğumunda 2. velîahd. Med. Yeni Câmî T. Sünneti (II. Mustafa ile) Edirne, 9.5.1675, yş.1, 4, 9. Kılıç: Şeyhulislâm İmâm Mehmed Ef.ve Nakıybüleşrâf Ef. müştereken. Saltanatı 2 devreye ayrılır: 22.8.1703 - 9.5.1718 = 14, 8, 18 + "Lâle Devri" denen Nevşehirli İbrâhîm Paşa'nın sadâret dönemi 9.5.1718 - 2.10.1730 = 12, 4, 23, yş.44, 5, 9.1708'de şiddetli bir hastalık geçirdi. Şâir, müzisyen, büyük hattât, ok atıcı (900 gez'e isâbet kaydetti: *Nusret-nâme*, II, 213). 3 *Kur'ân* yazdı ki biri Ravza-i Mutahhara'dadır ve III. Ahmed Çeşmesi'nin bir kısım yazıları ve başka eserler de onundur. 400 beyit kd. dîvânçe'sinde hece ile halk tarzı yazılmış manzûmeler de vardır.

Ist.'dan Edirne'ye hareketleri: 19.11.1712 (Edirne 23.12.1712, Vâlide-Sultân ve şehzâdelerle Edirne'de kış, Edirne'den hareket 23.11.1713, Ist.'a avdet 4.12.1713), 9.12.1714, 25.4.1716, 5.4.1715 (9.4.1715 Edirne, 1.5.1715 Tesalya Yenişehri, 7.1715

yeni istirdâd edilen Mora (Anabolu vs.) teftîşi, Serez, Edirne'ye avdet 20.8.1715, hareket 23.11.1715, Ist.2.12.1715). 11.7.1717'de Edirne'ye döndü. 10.10.1716'da Edirne'den hareketle 20.10.1716'da Ist.'a döndü. 1718'de Edirne Sarayı'nda Kral Rakoçi'yi kabûl etti. Yıllarca Osmanlı'ya misâfir olan İsveç kralı XII. Carl ile yüz yüze hiç görüşmedi, fakat gıyâbında büyük saygı göstererek ağırladı. 15.9.1703'de Edirne'den Ist.'a gelip akşâm üzeri Fındıklılı Mehmed Ağa'yı silâhdâr-ı şehryârî yaptı; ünlü târihçi, Emîne Hanım (ölm.10.9.1705) (med. Yeni C.) ile evli idi.

Süls (Osm. sülüs) ve nesh (Osm.nesih) yazılardan Hâfız 'Osmân Ef.'den icâzet aldı (bk.Mustafa II). Kazasker imâm-ı sultânî İbrâhîm Ef., hocalarından biridir (bk.Mustafa II). Bir dîğer, Seyyid Mehmed Ef.'dir (bk.Mustafa II). Başmuallimi, ağabeyi II. Mustafa'nın da başmuallimi ve hâce-i sultânî'si olan câmi'ü'r-riyâseteyn Şeyhulislâm Erzurumlu Seyyid Hacı **Feyzullâh** Ef.'dir ki, 9.8.1680'de İstavroz Bahçesi'nde Şehzâde Ahmed'e ilk dersini vermişti, yş.6, 7, 9, öldürüldüğü için III. Ahmed'e de hâce-i sultânî olamadı ve saltanatında bu makam açık kaldı. Bir dîğer hocası (ki kendisine kılıç da kuşattı): Şeyhulislâm Bursalı İmâm Mehmed Ef., şeyhulislâm 20.3.1695 25.5.1695 = 0, 2, 6 + 22.8.1703 - 26.1.1704 = 0, 5, 5 = 0, 7, 11, ölm.Bursa, 11.1728, kazasker 6.1680. Oğlu Feyzullâh Nâfiz Ef., bunun oğlu Mollâ Emîn Ef., Şeyhulislâm Mehmed Ef.'nin yeğeni Mustafa Ef. (ki amcası şeyhulislâma dâmâd oldu)'dir, Kadı Mehmed Şerîf Ef. (ölm.1832, med. Haydarpaşa) kezâ bu âiledendir.

Zevceleri

=1. Emetullâh Baş-Kadın (ölm.1732?): Fatma Sultân annesi. 'Abdü'l-Mennân kızı. 1703'den 1730'a kadar başkadınefendi (baş haseki). Med.Eyüb, Lala Mustafa Pş.'nın ayak ucunda. Sîmkeşhâne'de (Bâyezîd) 1707'de mescid, mekteb, sebîl ve sîmkeşhâne'yi yeniden inşâ, Medîne'ye vakıflar, Üsküdar'da çeşme (1729) (*Üsküdar Târîhi*,II, 18; *Top.Sar.*, E.7.768).

=2. Rukıyye 2. Kadın (ölm.1738'den sonra): Hadîce Sultân annesi. Med.Yeni C. Çeşme yaptırdı. Sultân 1738'de annesi rûhuna Yeni Câmî Türbesi yanında çeşme inşâ ettirdi (*Ist. Çeşmeleri*, I, 158; *Top.Sar.*, E.657/4).

=3. Emîne Mihr-i Şâh 2. Kadın (1693? 1732b = 37?): Şeh.Süleymân, III.Mustafa, Velîahd-Şeh.Bâyezîd ve Zeyneb Sultân annesi. İzd. 1709?, izd. müd. 23?, zevcinden 20? yş.kç. Çiçek salgınında öldü. III.Mustafa 15 yaşında idi ki, pâdişâhlığından 25 yıl öncedir. Üsküdar'da 2 çeşme (1729a) yaptırdı (*Üsküdar Târîhi*,II, 24 ve 121). 1760'da III. Mustafa, annesi ve ağabeyi Şeh. Süleymân rûhuna Üsküdar'da Ayazma Câmii'ni, mekteb, hamam, çeşme, muvakkıthâne yaptırdı (*Hadîka*, I, 21, II, 189).

=4. Hadîce 2. Kadın (ölm. 1712): Yeni C.

=5. Şâhin 3. Kadın (ölm.1723): Yeni C.

=6. Râbi'a Şermî Kadın (ölm.1732b): I.'Abdülhamîd ile Zeyneb Sultân annesi. Yeni C. Çiçek salgınında öldü. İzd.1724?, izd.müd.8? I. 'Abdülhamîd, annesi adına Beylerbeyi Câmii'ni, yanında mekteb, imâret, hamam, iskele, muvakkıt-hâne ile berâber

yaptırdı, 30.7.1778'de küşâd edildi, 15.8.1778'de pâdişâh ilk cum'a selâmlığına geldi, temel 3.4.1777'de atılmıştı, binâ emîni şehremîni Hafız Mustafa Ef.'dir.

=7. Emîne Musallî Kadın (ölm.1750): 'Ayşe Sultân annesi. Yeni C.

=8. Zeyneb Kadın (ölm.1757): Esmâ Sultân annesi. Yeni Câmî T.

=9. Gülşen Kadın (ölm.1731).

=10. Fatma Kadın (ölm.1732b): Yeni C. Çiçek salgınında öldü.

=11. Ümmü Külsûm Kadın (ölm.1768): Yeni C.

=12. Hüsn-i Şâh Kadın (ölm.1733): Yeni C.

=13. Fatma Hümâ-şâh Kadın (ölm.1742): Yeni C.

=14. Hurrem Kadın: *Topkapı*, D 4.665.

=15. Meylî Kadın: *Topkapı*, D 4.665.

=16. Nazîfe Kadın: *Topkapı*, D 4.665

=17. Nijâd Kadın: *Topkapı*, D 4.665.

=18. Hanîfe Kadın: Yeni Câmî T.

=19. 'Ayşe Hanım: ıkbâl.

=20. Şâyeste Hanım (ölm.1722): ıkbâl. Yeni C.

=21. Hâtem Hanım (1695? 1772 = 77?): Med.Eyüb C. Sâliha ve Zübeyde Sultânlar annesi. Ikbâl.

Çocukları

ŞEHZÂDE SELÎM[1](1703-1704=1), Edirne'de doğup ölen Üçüncü Ahmed'in ilk çocuğu, med.Edirne, Selîmiye Câmii Türbesi.

'AYŞE SULTÂN[1] (1705 - 1706 = 1): Yeni Câmî T.

ŞEHZÂDE MEHMED[1] (25.11.1705 - 20.6.1706 = 0, 6, 25): Yeni Câmî T. (*Nusret-nâme*, II, 226, 230).

ŞEHZÂDE Î'SÂ(23.2.1706 - 25.5.1706 = 0, 3, 2): Yeni C. (*Nusret-nâme*, II, 228-9).

ŞEHZÂDE 'ALÎ (18.6.1706 - 12.9.1706 = 0, 2, 24): Yeni C. (*Nusret-nâme*, II, 230-1).

HADÎCE SULTÂN[1] (22.12.1706 - 21.1.1708 = 1, 1, 0): Yeni C. Cenâze namâzı: Şeyhulislâm Sadreddîn-zâde Sâdık Meh.Ef. (*Nusret-nâme*, II, 232, 239).

RUKIYYE SULTÂN[1] (2.5.1707 - 27.9.1707 = 0, 5, 5): Yeni Câmî T. (*Nusret-nâme*, II, 234).

ŞEHZÂDE SELÎM[1] (6.9.1707 - 4.5.1708 = 0, 7, 28): Edirne, Yıldırım C., Şehzâdeler T. (*Nusret-nâme*, II, 237, 244).

ŞEHZÂDE MURÂD (4.2.1708 - 1.4.1708 = 0, 1, 26): Yeni Câmî T. (*Nusret-nâme*, II, 240, 243).

ZEYNEB SULTÂN[1] (7.2.1708 14.11.1708 = 0, 9, 6): İkiz (ikizi Ümmü Külsûm S.için aşağıya bk.). Edirne, Yıldırım C., Şehzâdeler T. (*Nusret-nâme*, II, 240, 245).

ŞEHZÂDE 'ABDÜ'L-MELİK (12.12.1709 - 8.3.1710 = 0, 2, 27): Yeni Câmî T. (*Nusret-nâme*, II, 256, 258).

ŞEHZÂDE MUSTAFA[1]: Yeni Câmî T.

EMÎNE SULTÂN[1] (1710 - 1720 = 10): Yeni C.

ZEYNEB SULTÂN[2] (5.1.1710 - 1.8.1710 = 0, 6, 27): Yeni C. (*Nusret-nâme*, II, 257, 261).

ŞEHZÂDE SULTÂN SÜLEYMÂN HÂN (25.8.1710 - 11.12.1732 = 22, 3, 17): Yeni Câmî T.Çiçek salgınında öldü. 3 kardeşi ile ünlü sünnet düğünü: 5.9.1720, yş.10, 1, 15(Seyyid Vehbî, *Sûr-nâme* ve Levnî'nin minyatürleri). İlk dersi: 1.9.1714, yş.4, 0, 7(imâm-ı sultânî '**Areb-zâde** Meh.Ef.tar.). Levnî'nin Şehzâde Süleymân'ı tahttaki babası III. Ahmed'in yanında ayakta gösteren çok tanınmış minyatürü vardır. III. Mustafa ile ayni annedendir ve III.Mustafa, 6, 4, 24 by. ağabeyi Süleymân ile annelerinin rûhuna Ayazma Câmii'ni yaptırdı. Şehzâde'nin bir çeşmesi vardır. 1727'de mu'allim-i şehzâdegân: **Pîrî-zâde** Meh.Sâhib Ef. Ölümünde 3. velîahd idi (*Nusret-nâme*, II, 262).

HADÎCE SULTÂN[2] (28.9.1710-bir kaç ay sn.): Yeni C. (*Nusret-nâme*, II, 263).

RUKIYYE SULTÂN[2] (8.3.1712 - 25.11.1714 = 2, 8, 18): Yeni Câmî T. (*Nusret-nâme*, II, 282, 324).

HADÎCE SULTÂN[3] (28.3.1712): bebekken öldü (Sadreddîn-zâde, *Cerîde, TTK Zabıtları*, VII, 550).

ŞEHZÂDE MEHMED[2] (Edirne, 17.10.1712 - Edirne, 15.7.1713 = 0, 8, 27): Med.Edirne, Dârülhadîs C. (*Nusret-nâme*, II, 286, 306).

ŞEHZÂDE SELÎM[2] (20.4.1715-2.1718=2, 11): Yeni C. (*Nusret-nâme*, II, 331).

VELÎAHD-ŞEHZÂDE SULTÂN MEHMED[3] HÂN (1.1.1717 - 22.12.1756 = 39, 11, 22): Velîahd 13.12.1754 - 22.12.1756 = 2, 0, 9, yş.37, 11, 11 (amca-zâdesi III. Osmân'a). 2. vel. 5.1733 - 13.1.1754 = 21, 7, yş.16, 4(amca-zâdesi I. Mahmûd'a). Yeni Câmî T., babası III. Ahmed'in yanı. 3 kardeşi ile 15 gün süren ünlü sünnet düğünü 5.9.1720, yş. 3, 9, 8. Hattât (1167=1754 târihli elyazısı bakımından şâheser kendi yazdığı *Kur'ân:* Süleymâniye Küt.). 1. imâm Feyzullâh ve 2. imâm 'Abd.Efendiler'den ilk dersi 8.10.1721, yş.4, 9, 7. Bir çeşmesi var. Cenâze namâzı: Şeyhulislâm Dâmâd-zâde Ah.Ef. 39 gün daha yaşasa idi, kendisinden 17 gün kç.kardeşi III. Mustafa yerine tahta geçecekti, "V Mehmed" olacaktı. Hasta olan III. Osmân tar.zehirletildiği muhakkak gibidir, 39 gün sn.III. Osmân ölmüştür.

MUSTAFA III (18.1.1717 - 21.1.1774): Bk.no.29.

FERDÂNE SULTÂN (ölm.1718): bebekken öldü, med.Yeni C.

ÜMMÜ SELEME SULTÂN[1] (ölm.26.12.1718): bir kaç aylık, med.Yeni C. (*Nusret-nâme*, II, 383).

REYHÂNE SULTÂN (ölm.12.12.1719): Bebek, Yeni C.(*Nusret-nâme*, II, 392).

BEYHÂN SULTÂN (ölm.1720): çok kç., Yeni C.

VELÎAHD-ŞEHZÂDE SULTÂN BÂYEZÎD HÂN (Edirne Sarayı, 4.10.1718 - 25.1.1771 = 52, 3, 22): doğumu *Nusret-nâme*, II, 382, ölümü *Müri't-Tevârîh*, 482b. Velîahd 30.1.1757 - 25.1.1771 = 13, 11, 6, yş. 38, 3, 25(ayni anneden olduğu 1, 8, 17 by.ağabeyi III. Mustafa'ya). 3 kardeşi ile sünnet düğünü 5.9.1720, yş.2, 0, 6. Çeşmesi var. 8.10.1721'de tâyîn edîlen ilk hocaları: 1. imâm-ı sultânî Feyzullâh ve 2. imâm-ı sultânî 'Abdullâh Efendiler.

ŞEHZÂDE SELÎM[3] (Edirne Sarayı, 6.12.1718): bebekken öldü (*Nusret-nâme*,II, 375).

ÜMMÜ SELEME SULTÂN[2] (ölm.1719): bir kaç aylık, Yeni C.
NAZÎFE SULTÂN[1] (1719 - 1721 = 2): Yeni C.
RUKIYYE SULTÂN[3] (ölm.30.1.1720):çok kç., Yeni C. (*Nusret-nâme*, II, 392).
RÂBİ'A SULTÂN[1] (19.11.1719 - 1721 = 2): Yeni C.
ŞEHZÂDE 'ABDULLÂH (18-19.12.1719 = 1 gün): Yeni Câmî T.(*Nusret-nâme*, II, 392).
EMETULLÂH SULTÂN[1] (23.12.1719 - 5.2.1720 = 0, 0, 13): S.İbrâhîm T. (*Nusret-nâme*, II, 392).
EMÎNE SULTÂN[2] (1720 - 1732 = 11): Yeni C. Çiçek salgınında öldü.
ŞEHZÂDE İBRÂHÎM (9.1.1721 - 5.4.1721 = 0, 2, 27): Yeni C. (*Nusret-nâme*, II, 410, 412).
NÂİLE SULTÂN (1722-10.12.1726 = 4): Yeni Câmî T. (Çelebî-zâde, 68, 174).
RÂBİ'A SULTÂN[2] (1722 - 1729 = 7): Yeni C.
ŞEHZÂDE SULTÂN NÛ'MÂN HÂN (22.2.1723 - 29.12.1764 = 41, 9, 5): Yeni Câmî T. Üsküdar'da çeşmesi (*Üsküdar Târîhi*, II, 108). Hummâ'dan öldü. İlk dersi: 21.10.1727, yş.4, 7, 27. 2. velîahd 30.1.1757 - 29.12.1764 = 7, 11, 0, yş. 33, 11, 6(6, 1, 7 by.ağabeyi III. Mustafa'ya).
EMETULLÂH SULTÂN[2] (17.9.1723 - 28.7.1724 = 0, 10, 12): Yeni C.
'ABDÜ'L-HAMÎD I (20.3.1725 - 7.4.1789): Bk.no.30.
ÜMMÜ SELEME SULTÂN[3] (1725 - 1732 = 9): Yeni C.
ÜMMÜ HABÎBE SULTÂN (ölm.1729/30): küçük, Yeni C.
SABÎHA SULTÂN (26.11.1726 - 3.12.1726 = 0, 0, 7): Yeni Câmî T.
RABÎ'A SULTÂN (4.8.1727 - 4.4.1728 = 0, 8, 1): Yeni C.
ŞEHZÂDE SEYFEDDÎN (3.2.1728 - 1732 = 4): Yeni Câmî T. Üsküdar ve Bulgurlu'da ölüm yılında annesinin rûhuna yaptırdığı 2 çeşme var (*Üsküdar Târîhi*, II, 130, 169).
Â'KILE SULTÂN (1730? - 1737 = 7?): Yeni C.

III. Ahmed'in Kızları

1) FÂTIMA (Fâtımatü'z-Zehrâ) SULTÂN (22.10.1704 - 3.1.1733 = 28, 2, 12): III. Ahmed'in ilk doğan çocuğu. Salıpazarı'nda 16.4.1725'de biten Emnâbâd Sarayı, Beşiktaş'ta Çırağan Sarayı, Cağaloğlu'nda 1739'da yanan Bozoklu Must. Pş.'nın eski sarayı, Fındıklı'da 800 odalı saray, Fatma Sultân'ın idi. Çırağan Sarayı'nı IV. Murâd, kızı Kaya Sultân'a vermişti. Vereseden Dâmâd İbr.Pş. satın alıp Fatma Sultân'a hediye etti. Ayrıca Vidos'ta bahçesi (parklı köşk) bulunuyordu. Manastır'da (Rûmeli) kütübhâne (1727), Bâb-ı Âlî karşısında câmî, kütübhâne, mekteb, sebîl, çeşme, Üsküdar'da çeşme yaptırdı. Câmii 24.9.1727'de bitti babası III. Ahmed *Fâtımâ Sultân, Allah câmi'in, etsin kabûl* mısraını târîh düşürdü. Câmî ve külliyenin vakıfları Berkofca, Manastır, Florina'da idi (Ah.Refîk, *H.12. Asırda İst.*, 97-8; *Nusret-nâme*, II, 216; Çelebî-zâde, 498; Subhî, 48; *Hadîka*, I, 156; *Üsküdar Târîhi*, II, 32; Râşid, III, 261, 271, IV, 330-1).

=1. Sd.Dâmâd Şehîd Şedîd Silâhdâr İznikli Fâzıl 'Alî Paşa (1667? - 5.8.1716 = 49?), izd.13.5.1709, izd.müd.7, 2, 22, yş.4, 6, 13 - 11, 9, 13, zevcinden 37? yş.kç., sûrî kaldı, zifâf olmadı. 'Alî Paşa: İznik Gölü kıyısında Sölüz (Solos) köyünde (Pazarköy) doğdu, Petervaradin'de sadrâzam ve serdâr-ı ekrem iken meydan muhârebesinde Almanlar'a karşı şehîd düştü. Babası vezîr kethudâsı Hacı Deli Hüseyn Ağa'dır. Dâmâd Sirke 'Osmân Paşa silâhdârı, Enderûn, Kilâr Odası subayı, bu Oda'da mu'allim, silâhdâr mu'allimi, Hâs Oda subayı, II. Mustafa'nın sır kâtibi (özel sekreter), rikâbdâr-ı şehryârî, çukadâr-ı şehryârî, silâhdâr-ı şehryârî 1704, 2. vezîr ve sadâret kaymakamı ve dâmâd-ı şehryârî 13.5.1709, sd.27.4.1713 - 5.8.1716 = 3, 3, 8, müellif, med.Belgrad, Sultân Süleymân Caddesi'ndeki türbesi (1786'da General Landon bu türbeyi taş taş sökerek Viyana'ya götürdü ve Hadersdorf Ormanı'nda yeniden inşâ etti, Paşa'nın kemiklerini de nakletti). Köyünde câmî, İzmir'de vakıf sabun-hâne, Şehzâde-başı'ndaki sarayı yanında vakıf kütübhâne, Ayvansaray'da Ebû-Zer-i Gıfârî mescidi ve türbesi, fethettiği Mora'da bir çok eser, bu arada Anadolu'da câmî. Şehâdet haberi 4 günde Edirne'ye geldi. Üvey babası: Saka İbr.Pş., 8.1716'ya kd.Kıbrıs beylerbeyiliğinde kaldı. Kardeşinin oğlu Hâşim Bey (ölm.14.8.1783), 1.rûz-nâmeci, baş-muhâsebeci, daha önce 10.1747'de hâcegân, bunun oğlu Ah.Bey(ölm.1753, med.Üsküdar). 'Alî Paşa'nın hemşîresi='Osmân Ağa, kapıcıbaşı, 9.12.1713'de kç.imrahor.

Şehîd Alî Paşa, Melâmî olup Şeyhulislâm Paşmakcı-zâde Alî Efendi ölünce yerine gavs oldu.

=2. Sd.Dâmâd Nevşehirli İbrâhîm Paşa, bk. **Nevşehirli-zâdeler** (Muşkara köyü=bugünki Nevşehir, 1670? îdâmı 1.10.1730 = 60?), izd.18.2.1717 (nikâh 21.1.1717), izd.müd.13, 7, 11, yş.12, 3, 27 25, 11, 10. Zevcinden 34? yş.kç. Sd.9.5.1718 - 1.10.1730 = 12, 4, 22 = Lâle Devri. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Mehmed Bey** (1718? - 1737 = 19?), Yeni C.

2) ÜMMÜ KÜLSÜM SULTÂN (7.2.1708 - 11.1732 = 24, 9): İkiz. Yeni C. Üsküdar'da çeşme (*Üsküdar Târîhi*, II, 116; *Nusret-nâme*, II, 240).

Aşcı Sofu 'Abdurrahmân Paşa (ölm.İstanköy 1717): önce yukarıdaki (no.1) Fatma Sultân ile nişânı düşünüldü, Fatma Sultân'ın Alî Paşa'ya tezvîci kararlaştırılıp vaz geçildi. Sn. küçükken ölen Hadîce Sultân ile nişanlanıp bozuldu, 14.5.1709'da Ümmü Külsûm Sultân ile nişân yapıldı (Osm.nâmzed), Paşa, Sultân 9 yaşında iken nikâh olmadan öldü: sd.kethudâsı, 4.vezîr 26.4.1708, Rûmeli 10.1709, Özü, Limni'ye sürgün 1710, Vân 1713, Şehrizor, Urla'ya sürgün 1714, Sakız muhâfızı 1714, İstanköy'e sürgün. Oğlu Sd.Bâhir Must.Pş.için bk. Şâh Sul.b.Must.III.

=Dâmâd Nevşehirli Genç 'Alî Paşa, Sd.Dâmâd Nevşehirli İbr.Pş.yeğeni, bk. **Nevşehirli-zâdeler**(Muşkara 1698? 1732 = 34?), izd.9.1723, zifâf 6.1.1724, izd.müd. 6, yş.15, 10, 24 - 24, zevcinden 10? yş.kç.(Çelebî-zâde, 97-105). Vezîr 6.1.1724. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Mustafa Bey**[1] (12.1725 - 1726a = bir kaç aylık, Yeni C.), **Sultân-zâde Mustafa Bey**[2] (1727 - 1780 = 53, med. Miskinler Tekyesi), **Sultân-zâde Hulûsî Bey** (1729 - 1806 = 77, med.Ayrılık Çeşmesi, oğlu Enderûnî 'Alî Bey, ölm.1806, babası yanında); **Sultân-zâde Hâfız Mehmed Bey** (10.1724 - 1764 = 50, Hüdâyî Dergâhı, oğlu Halîl Bey); **Hibetullâh Hanım-Sultân** (11.1732 - ?), Sultân bu kızını doğururken öldü.

3) Â'TİKE SULTÂN (28.2.1712 - 1737 = 25): Yeni C. Salacak'da çeşme, Cağaloğlu'nda saray, Beşiktaş'da saray, Anadoluhisârı'nda sâhil-saray (*Nusret-nâme*, II, 282).

=Dâmâd Nevşehirli Genç Mehmed Paşa, Sd.Dâmâd Nevşehirli İbr.Pş.oğlu, bk. **Nevşehirli-zâdeler** (1702? 16.6.1768 = 66?), izd.6.1.1724 (nikâh 9.1723), izd.müd.13, yş.11, 10, 6 - 25, zevcinden 10? yş.kç. Med.Babasının yanında. Vezîr 6.1.1724, emekli 1734. Oğulları: Sultân-zâde Hacı İbrâhîm Bey (1730? - 1819 = 89?), med.Beşiktaş, Yahyâ Ef.Dergâhı, Sd.Güzelce 'Alî Pş.T. Sultân-zâde'nin oğulları: Mehmed Bey (ölm.8.1783, med.Şehzâde) ve 'Alî Rizâ Bey (ölm.5.1793, med.Şehzâde) ve bu sonuncusunun çocukları.

4) ZEYNEB SULTÂN[3] (8.4.1714 - 25.3.1774 = 59, 11, 17): *Nusret-nâme*, II, 316. 'Alemdâr, Soğukçeşme'de 1769'da Ser-mîmâr Meh.Tâhir Ağa'ya Zeyneb Sultân Câmii, mekteb, sebîl, çeşme ve türbesini yaptırdı ki türbesi şimdi yıkılmıştır. 1767'ye kd.Çırağan Sarayı'nda oturdu. Bütün serveti ölümünden 2 ay, 10 gün sn.pâdişâh olan ana-baba bir küçük kardeşi I.Abdülhamîd'e geçti.

=1. Dâmâd Nevşehirli Sinek Küçük Mustafa Paşa b.Halîl Ağa, (ölm.1711) bk.**Nevşehirli-zâdeler,** Sd.Dâmâd Nevşehirli İbr.Pş.yeğeni ve Ümmü Külsûm Sultân (no.2) ile evlenen Dâmâd Nevşehirli Genç Meh.Pş.'nın kç.kardeşi (1710'dan önce Muşkara - 11.2.1764), izd. 21.10.1727, zifâf 1731, yş.17-49, 10, 3, izd.müd. 33 yıl, zevcinden 7-8 yş.kç. Med.Nevşehirli İbr.Pş.yanı. Beylerbeyi pâyesi 21.10.1727, kapdân-ı deryâ (1762-3'de 8 ay), sn.nişâncı. Oğulları: **Sultân-zâde Yûsuf Bey** (1732? - 1765 = 33?), bunun oğlu Meh.Emîn Bey (ölm.10.7.1784), med.babasının ve dedesinin yanı.

=2. Sd.Dâmâd Melek Mehmed Paşa (1720 - Ortaköy'de Ayşe Sultân sâhil-sarayı, 22.2.1802 = 82) b.Bosnalı Fındıklılı Süleymân Paşa (ölm.1732, bahriye beylerbeyisi), izd.2.1765 (Sultân dul kaldıktan 1, 0 sn.), izd.müd.9, 1, yş.50, 10 - 59, 11, 17, zevcinden 6 yş.by.Med.Soğukçeşme, Zeyneb Sultân T. Rodos s.b. ve 7.9.1721'de kapdân-ı deryâ vekîli olan amiral Sül.Pş.oğlu, 1735'de bahriyeye girdi, 3 def'a tersâne kethudâsı, kapdân-ı deryâ 8.11.1752 - 10.4.1755 = 2, 5, 2 + 19.1.1767 - 18.12.1768 = 1, 11, 0 + 27.2.1774 - 8.7.1774 = 0, 4, 10 = 4, 8, 12, vezîr 1753, ilk kapdanlığından sn. İstanköy'e sürgün, Selânik 1756, nişâncı 11.1757, Yanya 3.1759, Hotin 5.1762, Belgrad 12.1762, Vidin 6.1764, Belgrad (2) 1.1765, sd.kaymakamı 30.3.1765, kapdân (2), nişâncı (2), sd.kaymakamı (2), kapdân (3), Hotin (2) 1774, Belgrad (3) 9.1776, Mora 8.1779, Ağrıboz, Mısır 1780, Belgrad (4) 10.1781, 2 ay sn.Kandiye, Mora (2) 2.1784, Bender 1785, Vidin (3) 1786-10.1787, Kandiye (2) 1790, sd.3.5.1792 19.10.1794 = 2, 5, 16, 5 yıldan fazla Ortaköy'de oturup öldü, 1787'de şeyhu'l-vüzerâ oldu, tam 49 yıl vezîr pâyesi taşıyarak rekor kırdı. Sultân'dan sonraki zevcesinden 3 oğlu oldu: Kapıcıbaş Ah.Bey, Sâlih Bey (oğlu Bahâ Bey) ve 'Abdülkaadir Ef. (ölm.27.10.1846, Zeyneb Sultân T.): Galata mollâsı 6.1808, Edirne 6.1815, Mekke 1819, Ist.pâyesi 1823, Manisa'ya sürgün 7.1826-1827b, Ist.kadısı 1827b, kazasker pâyesi 1828b, Anadolu kazaskeri 1834, Rûmeli pâyesi, Meclis-i Vâlâ üyesi 11.1840,

reîsü'l-'ulemâ 10.1843. 'Abdülkaadir Ef.'nin oğlu: 'Alî Hayder Ef. (1802 - 28.6.1870 = 68, Yahyâ Ef. Dergâhı), tâ'lîk hattâtı (*Son Hattâtlar*, 542 v.dd.): Galata mollâsı 11.1843, Filibe 11.1851, Mekke pâyesi 1855, Ist. pâyesi 1862, Ist.kadısı 26.1.1868.- Melek Meh.Pş.'nın Sultân'dan önceki zevcesinden: Müderris Yahyâ Ef. (ölm.1781, Beyoğlu Kabristânı), bunun oğlu Süleymân Ef. (ölm.1807) ve bunun oğlu Meh.Hâlid Ef., müderris (ölm.11.1.1846, med.Eyüb).

5) SÂLİHA SULTÂN (Edirne Sarayı, 20.4.1715 - 11.10.1778 = 63, 5, 21): Med.Eyüb Türbesi kapısında. Eyüb Bahâriye'de sâhil-saray, Zeyrek'de mekteb, Azabkapısı'nda sebîl (doğumu: *Nusret-Nâme*, II, 331).

=1. Dâmâd Sarı Mustafa Paşa (1658? 1732a = 74?), izd.5.1728 (nikâh 21.10.1727), izd.müd.4, yş. 13, 2 - 17, zevcinden 57? yş.kç. (bir Sultân ile bir Dâmâd arasındaki en büyük yaş farkı), Sd.Gaazî Deli Hüseyn Paşa (îdâmı 29.12.1658, med.Yedikule, Yaldızlıkapı) oğlu, bk.**Deli Hüseyin Paşa-zâdeler**. Sarı Must.Pş.'nın kardeşi: Nûh Bey (1673'de Kaahire'de). Sarı Must.Paşa'nın ilk zevcesinden çocukları: 'Alî Pş.(ölm.1746, beyl.1745) ve Hadîce Hn.=Meh.Sa'îd Bey b.vezîr Mısırlı Bıyıklı Meh.Pş.(bk.Fatma Sul.b.Meh.IV) (Meh.Pş.'nın îdâmı 6.1701), bu izdivâcdan ihtimâl posthume olan doğan Hadîce Hn.=Meh.Bey b.Must.Bey (=Fatma Hanım-Sultân, ölm.1765) ve bu izdivâcdan da: ordu defterdârı İsm.Es'ad Ef. ve İshâq Bey (1740? Süveyş 1835 = 95?): bu İshâq Bey için Câbî Sa'îd Ef.'nin *Vekaayi'*-nâme'sinde "Safiyye Sultân'ın üvey oğlu" dendiğine göre, II. Mustafa kızı Safiyye Sultân'ın (1696-1778) mânevî oğlu olduğu söylenebilir. İshâq Bey, Enderûn me'zûnu, peşkîr ağası (1769), 1787'de III. Selîm velîahd iken XVI. Louis'ye gönderdiği gizli elçi olup, F.R.Unat'a göre (*Bell.*, no.109, s.106) Tersâne tercemânı, Mühendis-hâne riyâziye muallimi Hoca İshâq budur. İshâq Bey'in çocukları: Sâmî Ef., genç ölen Fülân Bey ve Fülâne Hn.=Halîl Esrâr Ef.(Dîvân-ı Hümâyûn tercemânı).

Sarı Must.Pş.ile Sultân'ın çocukları: **Sultân-zâde Ahmed Bey**(1729 14.2.1733 = 4, Yeni C.); **'Ayşe Hanım-Sultân** (1730 - 1754 = 24); **Emîne Hanım-Sultân**(1713? 28.8.1813 = 82?, Eyüb, Şeyh Hâlid Dergâhı); **Fatma Hanım Sultân** (1732 - 12.1797 = 65; 'İzzî, II, 152). Emîne Hn.-Sul.=İsm.Zühdî Pş. (1730? İzmit, 10.1802=72?), izd.1750, izd.müd.51 yıl, yş.19?-70?, zevcinden 1? yş.by. Enderûn, kç.imrahor, kapıcılar kethudâsı 10.1794, imrahor 1.1796, vezâret'le Konya ve Diyârbekr 2.8.1801, Sıvas 9.1802. Oğulları: Yâ'qûb Bey (ölm.6.2.1841) ve Meh.Nûrî Bey (ölm.28.1.1820, med.Eyüb) ve bunun torunu Pertev Bey (ölm.1894?, telgrafcı). Fatma Hn.-Sul.(ölm.1797)=İbr.Bey (Sd.**Hekimoğlu** 'Alî Pş.dâmâdı vezîr Yahyâ Pş.'nın kardeşi) (ölm.1760), izd.6.1.1749, izd.müd.11 yıl, yş.17-28, kapıcıbaşı, başbakı kulu, kızları Emîne Hn. (ölm.1830?, 80 yaşlarında), Zeyneb Hn., Hüveylâ Hn.

=2. Dâmâd Sarhoş Güleç 'Alî Paşa (ölm. 4.1744), izd.30.4.1740 (Sultân dul kaldıktan 8 yıl sn.), izd.müd.4, 0, yş.25, 1, 10 - 29, 1. Vezâret'le Mora muhâfızı 1733, Ağrıboz 12.1734, Diyârbekr 1737, Belgrad 1738, Rûmeli, Belgrad (2), Şâm 9.1740, Diyârbekr (2) 1741, İran seraskeri 1742. Paşa'nın ilk eşinden: Koca 'Abdî Pş.2 (1735?-

1790a = 55?), 1744'de Enderûn'a alındı, Hâṣ Oda, beylerbeyi pâyesiyle Köstendil s.b. 1760, Belgrad 5.1762, vezîr 8.1762, Silistre 1.1763, Konya 1764a, Kilis mutasarrıfı 1765a, Trabzon 8.1765, Konya(2) 3.1767, Sıvas 9.1767, Kars, Çankırı mutasarrıfı 7.1768, İbrâil muhâfızı 9.1769, Rûmeli ve Boğdan Serdârı 12.1769, Maçin muhâfızı 10.1770, Pazarcık muhâfızı 11.1771, Boğdan serdârlığından alınması ve Sıvas (2) 5.1772, Anadolu, Diyârbekr 1776, Bağdâd 1776, Mar'aş, İçel mutasarrıfı 1777, Diyârbekr (2) 1780, Ḥaleb 1780, Rakka 2.1781, Aydın mutasarrıfı 3.1781, Anadolu (2), Rûmeli (2) 12.1783, ilâveten İsmâil muhâfızı, Sofya seraskeri 2.1785, Bosna 8.1786, Rûmeli (3) ve Belgrad serdârı 9.1787, Silistre 1789a.- Güleç 'Alî Paşa'nın babası: Koca 'Abdî Pş.1(ölm.Hotin, 21.11.1722, med.Hotin): kapıcılar kethudâsı, azli 1694a, çavuşbaşı 1695a, sd.kethudâsı 1697 (Elmâs Meh.Pş.sadâretinde), Zente bozgununda vezîr ve sd.kaymakamı 8.1697, Rûmeli, Anadolu 1700b, Ṭameşvar, Vân 1702, Sıvas 12.1702, Erzurûm 1704, Sıvas (2) 5.1706, Ḥaleb 7.1707, Anadolu (2) 1.1709, Trabzon 8.1709, Bender 9.1709, Belgrad 1711, Bender (2), Baṣra 9.1714, Bağdâd 1716, Anadolu (3) 12.1717, Yenipazar ve Priştine sancakları 1.1718, Rûmeli (3) 3.1718, Hotin 12.1718, ve 4 yıl sonra bu görevde öldü. Vezâreti 25 yıl, oğlunun vezâreti 11 yıl, torunu 2. 'Abdî Paşa'nınki 28 yıldır. 2.'Abdî Pş.'nın dâmâdı 'Abdurraḥmân Bey'dir (ölm.1801).

=3. Dâmâd Hatîb-zâde Yaḥyâ Paşa (ölm.Tırḥala, 8.1755), izd.12.1744 (dul kaldıktan bir kaç ay sn.), izd.müd.10, 8, yş.29, 8 40, 4. Eyüb haṭîbi Muṣṭ.Ef.(ölm.1729a) oğlu, Sd.**Ḥekimoğlu** 'Alî Pş.dâmâdı (Yaḥyâ Pş.'nın bu ilk zevcesi için bk.Ḥekimoğulları). Vezîr 1734.

=4. Sd.Dâmâd Koca Meḥmed Râğıb Paşa (Ist.1699a - Ist., 8.4.1763, sabah saat 3.35 = 64) b.Muṣṭ.Şevqî Ef. İzd.28.2.1757, izd.müd.6, 1, 15, yş.41, 11, 8 - 48, 0, 18, zevcinden 16 yş.kç. (dul kaldıktan 1, 6 sn.), bk.**Râğıb Paşa-zâdeler.** Med.Koska, Râğıb Pş.Küt. (1762). Sd.11.1.1757 8.4.1763 = 6, 3, 3, vezîr 24.4.1744, makaamında öldü, 3 dilde şâir, müellif, mütercim, bir çok hayrâtı var. İlk zevcesinden olan 2 kızı için bk.Râğıb Paşa-zâdeler.

=5. Dâmâd Nişli Ağa Meḥmed Paşa (Niş 1715? - 3.1771 = 56?), izd.5.1764 (dul kaldıktan 1, 1 sn.), izd.müd. 6, 10, yş.48, 7 - 56, 0. Dayısına kethudâ, doğancıbaşı 1759a, Benefşe (Mora) muhâfızı, kul kethudâsı, yeniçeri ağası 5.1762, vezîr ve sd.kaymakamı 2.11.1763, kapdân-ı deryâ 8.12.1763 - 7.12.1765 = 1, 2, 0, Vidin, Anadolu 4.1765, Bosna, Rûmeli 3.1766, Hotin seraskeri 5.1769, Şumnu'ya sürgün 9.1769, Eflak seraskeri 1770, Ruscuk seraskeri iken Yerköyü'nde (Romanya) yeniçeriler linç etti. Dayısı Ḥacı Ḥasan Pş.(ölm.Belgrad 1768): Macar, Kazıkcı, Uzun. Yeniçeri, zağarcıbaşı, kul kethudâsı 3.1748, Hezargrad'a sürgün 20.8.1748, Yeniçeri ağası 18.7.1751, Hotin muhâfızı (beyl.pâyesiyle) 6.1752, Tırḥala mutasarrıfı 1754, vezîr 12.1757, Belgrad muhâfızı 1.1758, Tırḥala (2) 4.1759, Belgrad (2), kapdân-ı deryâ 6.3.1761 1.1762 = 0, 10, Edirne muhâfızı, Resmo'ya (Girit) sürgün, Kıbrıs mutasarrıfı 1763a, Ağrıboz muhâfızı, Mısır 1764b, İçel mutasarrıfı 1765b, Vân

5.1767, Mar'aş 10.1767, Tırhala (3) 3.1768, Belgrad (3). Bu Hacı Hasan Pş.'nın kayınpederi: Şâhin Mehmed Pş. (ölm.9.1736), yeniçeri, zağarcıbaşı 8.1726, Tebrîz ve Revân seferlerinde yeniçeri ağası vekîli, beylerbeyi'likle İnebahtı muhâfızı, İşkodra mutasarrıfı, Ağrıboz muhâfızı 1728a, Adana beyl., yeniçeri ağası 12.1730, vezîr ve sd.kaymakamı 9.1731, kapdân-ı deryâ 16.6.1731 - 30.11.1731 = 0, 5, 14, Hanya muhâfızı, Gence beyl., Trabzon 9.1732, İnebahtı (2), Adana (2) 1735, Özü 10.1735, Bender muhâfızı, Babadağı seraskeri.

6) 'AYŞE SULTÂN² (11.10.1715 - 9.7.1775 = 59, 8, 29): Yeni Câmî T.Doğumu: *Nusret-nâme*, II, 383. Ortaköy'de sâhil-saray, içinde öldüğü Eyüb Bahâriyesi'nde yalı, Zeyrek'de amca kızı 'Ayşe Sultân'dan kalan saray, Râmî'de eski Râmî Pş.Sarayı(*Top.Sar.*, 7.751), Ankara ve İzmit'te vakıflar.

=1. Sd.Dâmâd Silâhdâr Istanbullu Kunduracı-zâde Mehmed Paşa (ölm.Haleb 1737), izd.1733 (nişân 22.5.1728, nikâh 21.10.1727), izd.müd.4, yş. 15 19. Istanbul'da bir kavâf'ın oğlu, Enderûn, Kilâr Odası'nda çavuş, Kilâr Odası kethudâsı, silâhdâr-ı şehryârî 8.11.1724, kubbe vezîri 9.1727, sd. 1.10.1730 - 22.1.1731 = 0, 3, 21, Haleb, Diyârbekr 3.1733, Haleb (2) 9.1733, Saydâ 12.1733, Bağdâd 7.1735, Anadolu 6.1736, Haleb (3) 9.1737.

=2. Dâmâd Ahmed Râtib Paşa (1711 - 23.7.1758 = 47), izd.1.1744 (nikâh 30.4.1740), izd.müd.14, 6 (dul kaldıktan 7 yıl sn.), yş.28, 3 - 42, 9, zevcinden 4 yş. kç. Vezîr 30.4.1740, kapdân-ı deryâ, şâir (beyl.1735), Sd.Topal 'Osmân Pş.b.Konyalı Ebû-Bekr Ağa oğlu. Tafsîlât, ilk zevcesinden çocukları ve günümüze gelen nesli için bk. **Topal Osmân Paşa-zâdeler.**Bu izdivâcdan: **Rukıyye Hanım-Sultân** (1744 1780 = 36), Yeni C. = Lala-zâde Nûrî Bey b.Güğümbaşı-zâde Lala Must.Bey (III. Must.'nın lalası) b.'Osmân Pş. (I. Mahmûd'un lalası, beyl.1731, ölm.1735?, oğlu Sâlih Pş., ölm.1764, bahriye beylerbeyisi). 7.1731-3.1.1783=51, 6, med.Üsküdar, Tûnus Bâğı, izd.3.1759, izd.müd.21, yş.15-36, zevcinden 13 yş.kç. Nûrî Bey'in kardeşi Ah.Bey (ölm.14.12.1790, med.ayni yer). Rukıyye Hn.-Sul.'ın çocukları: Sül.Bey (29.4.1761-1788=27, Yeni C.), Ah.Rif'at Bey (ölm.1803, Yeni C.) ve müderris 'Osmân 'İffet Ef.(1767?-14.10.1788=21?) ve bunun oğlu Must.Na'îm Bey (1788?-2.1851=63?, med.Tûnus Bâğı).

=3. Sd.Dâmâd Silâhdâr Mehmed Paşa (Ist., 18.9.1710 - Kandiye, 21.9.1788 = 78, 0, 3) izd.16.1.1759 (dul kaldıktan 0, 5, 24 sn.), izd.müd. 16, 5, 24, yş.43, 3, 6 - 59, 8, 29, zevcinden 4, 9, 21 kç. Riyâle (tümamiral) Cihangirli (Ist.) Ah.Bey oğlu, ağabeyi Enderûnî Halîl Ağa (silâhdâr-ı şehryârî 18.12.1781) delâletiyle Enderûn, Hâs Oda 1741, Şeh.Mustafa'ya (III. Must.) çûhadâr, silâhdâr-ı şehryârî 1755, vezîr 31.8.1756 (vezâret müddeti 32, 0, 21), pek çok eyâlette vâlî, Bosna 3.1767, sd. ve serdâr-ı ekrem 24.12.1770-28.11.1771 = 0, 11, 5, Bosna(2) 3.9.1775-4.1776, Bosna (3) 24.7.1778, Mısır 5.1783 5.1785, sonra pek çok eyâlet dolaştı. Kızları: **Rukıyye Hanım-Sultân** (8.1759 - 7.1760 = 0, 11), Yeni C.

7) HADÎCE SULTÂN[4] (20.11.1719 - 1738 = 19): Yeni C. Doğumu: *Nusretnâme*, II, 39; ölümü: *Top.Sar.*, E 657/4. 3 adet çeşme yaptırdı. =Dâmâd Hâfız Ahmed Paşa (1693? - 12.1735 = 42?), nişân 9.1723, izd.1734, izd.müd.1 küsûr, yş.15 - 16, 1, zevcinden 26? yş.kç. Kapıcıbaşı, beyl. pâyesi, Saydâ 11.1722, kubbe vezîri 20.2.1724, kapdân-ı deryâ 8.10.1730 25.10.1730 = 0, 0, 17, Saydâ (2), Hamîd beyi 1723b, Rûmeli 1733b, Ağrıboz muhâfızı 1734b, Hanya muhâfızı 1735. IV. Mehmed'in kızı Emetullâh Sultân (ölm.1700) ile evli Dâmâd Çerkes Küçük Osmân Paşa'nın (ölm.1727) -Sultân'dan olmıyan- oğludur. Kardeşi Genç 'Alî Paşa'dır (îdâmı 1741) (oğlu Meh.Bey): beylerbeyilik'le Kıbrıs beyi 1724a, Revân, Kefe, Özü 1728a, vezîr, Kars 1731b, Gence, Konya 3.1736, Anadolu 1736, Diyârbekr 1736, Rûmeli eyâleti ve Bender Seraskeri 7.1737, Akkermân muhâfızı 1738, ilâveten Mar'aş 11.1738, Özü.- Hadîce Sultân, 3 yıla yakın dul kalmıştır.

8) NAZÎFE SULTÂN[2] (5.1725 - 29.12.1764 = 40, 7): Yeni Câmî.

9) ESMÂ SULTÂN (14.3.1726 - 13.8.1788 = 62, 5, 0): Med.Eyüb, Muhsinzâde T. Kuruçeşme'de saray (inşâsı 1763), Kadırga'da saray, çeşme, mekteb, namâz-gâh, İşkodra'da mâlikâne, Yayçe'de câmî (1753), Terkos'da çiftlik, Defterdârburnu'nda (Ortaköy) bahçe (parklı köşk), Beşiktaş'ta bir mahalle adını taşır (Cevdet, IV, 74-7, III, 334-5).

=1. Dâmâd Silâhdâr Yâ'qûb Paşa (ölm.1744), izd.2.11.1741, zifâf 19.2.1743, izd.müd.1, yş.16, 11, 6 18. Ist.da Yahyâ Kethudâ mahallesinde çeşme. Enderûn, silâhdâr 1731a, vezîr 10.1733, Adana, İçel, Hanya 1.1736, Haleb 6.1740, Adana (2) 12.1743.

=2. Dâmâd Pîr Mustafa Paşa (ölm.6.1.1751), izd.1744 (dul kaldıktan bir kaç ay sn.), izd.müd. 7 yıla yakın, yş.18 - 24, 9, 23. Hâcegân, 2 def'a kç.rûznâmeci (ikincisi 2.1736), rikâb kethudâsı 1738, sipâhîler ağası 1.1740, sd. kethudâsı 1741, vezâret'le Belgrad muhâfızı 6.1742, kapdân-ı deryâ 29.9.1743 - 20.12.1743 = 0, 2, 21, Rûmeli, Rakka 11.1746. Bir hamam yaptırdı.

=3. Sd.Dâmâd Muhsin-zâde Mehmed Paşa (Ist.1706? - Karınova 4.8.1774 = 68?), izd.24.6.1758 (dul kaldıktan 7, 5, 19 sn.) izd.müd. 16, 1, 10, yş. 32, 3, 16 - 48, 4, 21, zevcinden 20? yş.kç. Sd.28.3.1765 - 7.8.1768 = 3, 4, 10 + 11.12.1771 - 4.8.1774 = 2, 7, 24 = 6, 0, 4. Sd.Muhsin-zâde 'Abd.Pş. (1659?-Travnik, 18.4.1749= 90?) oğlu. Tafsîlât için bk.**Muhsin-zâdeler**. Kızları: **Zeyneb Hanım-Sultân**(1759? ?) = Meh.Sa'îd Bey b.Sd. (24.8.1747 3.1.1750 = 2, 4, 10) Boynueğri 'Abd.Pş.b.vezîr Kerküklü Firârî Kesici Seyyid Has.Pş., bu izdivâcdan: Meh.Bey (II. Mahmûd'un imrahoru) ve bunun oğlu reîsü'l-hattâtîn 'Abd.Bey (Kuruçeşme 1832 - 20.8.1899 = 67, med.Eyüb C., *Son Hattâtlar*, 20 v.d.).- Esmâ Sultân -ki I. Abdülhamîd'in kızından ayırmak için "Büyük Esmâ Sultân" denir- 3. zevcinden sn. daha 14, 0, 10 yaşadı.

10) ZÜBEYDE SULTÂN (29.3.1728 - 4.6.1756 = 28, 2, 6): Yeni C. Eyüb'de Bahâriye'de yalı, Edirne'de çiftlik (*Top.Sar.*, E. 7.782, 7.873).

=1. Dâmâd Kız-'Alî-zâde Süleymân Paşa (ölm.Afyon, 28.7.1748), izd.6.1.1748, izd.müd. 0, 6, 23, yş.19, 9, 8 - 20, 5, 1, sûrî kaldı, zifâf olmadı. Edirne bostâncıbaşısı, vezâret'le Hotin muhâfızı 7.2.1744, Bosna 4.1745, Anadolu 12.1746. Koz 'Alî Ağa oğlu Bostâncıbaşı Meh.Ağa oğlu Amasya mutasarrıfı Seyyid Ah.Pş.oğlu. Süleymân Paşa'nın ilk zevcesinden olan oğlu Dâmâd Seyyid Ahmed Paşa, Zübeyde Sultân'ın yeğeni Hadîce Sultân b.Mustafa III ile evlendi.

=2. Dâmâd Nû'mân Paşa (1713? - 1784 = 71?), izd.16.12.1749 (dul kaldıkdan 1, 4, 19 sn.), izd.müd. 6, 6, 19, yş.21, 8, 18 - 28, 2, 6, zevcinden 12? yş.kç. (nikâh 6.1.1749). Selânik â'yânı Hacı Seyyid-Ah.Ağa oğlu, silâhşor-ı şehryârî, kç.imrahor vekîli, kapıcılar kethudâsı vekîli, kç.imrahor 1738, kapıcılar kethudâsı, vezîr ve dâmâd, Selânik mutasarrıfı, İnebahtı muhâfızı, Hotin 3.1754, Adana 6.1756, mâzûl, Şaydâ 9.1759, Trabzon, Vân 8.1764, Erzurûm, Çıldır ve Gürcistân seraskeri 11.1767, Rakka 9.1771, Rûmeli cebhesinde, Rûmeli beyl.ve Karasu seraskeri 5.1773, Misivri muhâfızı 10.1773, Kandiye muhâfızı, emekli 1776, şeyhu'l-vüzerâ (35 yıl vezîr). Sultân'dan önceki zevcesinden: Mollâ Meh.Es'ad Bey.

XXVII

MAHMÛD I

(1696 1754) (1730 1754)

27) MAHMÛD I Gaazî "Sebkatî" (Edirne Sarayı, 2.8.1696 - Topkapı Sarayı, 13.12.1754 = 58, 4, 12) (saltanatı 1.10.1730 gece saat 20.30 - 13.12.1754 = 24, 2, 13, yş. 34, 2, 1): Velîahd 4.5.1714 - 2.10.1730 = 16, 4, 28, yş. 17, 9, 2 (babasının amcazâdesi Velîahd Şehzâde İbrâhîm yerine, amcası III. Ahmed'e velîahd). III. Ahmed ve 7 şehzâdesi, kendisine bîat ederek saltanatı gece başladı. Fistül'den öldü, Yeni Câmî Türbesi'nde babası yanında gömüldü. II. Mustafa'nın ilk doğan oğludur. Şâir, büyük bestekâr, mühür hakkâkidir. Sâz eserlerinin notaları günümüze gelmiştir. Şiirde kullandığı "Sebkatî" mahlası, annesinin adıdır. Topal Osmân Paşa'nın Dücâm (Bağdâd) meydan muhârebesinde Nâdir Şâh'a galebesi üzerine "Gaazî" dendi (19.7.1733). Babasının hal'i ile amcası III. Ahmed'e 1703-1714 arasında 2. velîahd oldu, yş. 7, 0, 21. 6.10.1730'da Nakıybüleşrâf İmâd-zâde Seyyid Mehmed Ef.'den kılıç kuşandı ve Şeyhulislâm da yardım etti. Gaazî unvânını da Şeyhulislâm Dâmâd-zâde Ahmed Ef. verdi. 17.4.1705'de Velîahd Sultân İbrâhîm ve kardeşi müstakbel III. Osmân ile berâber Topkapı Sarayı'nda sünnet edildi, yş. 8, 8, 16.

Lalası: Güğümbaşı-zâde 'Osmân Paşa (10.1730 kapıcıbaşı, 1732'ye doğru beylerbeyi pâyesi). Paşa'nın bir oğlu Sâlih Paşa (ölm. 1762'den sn.) bahriye beylerbeyisidir. Dîğer oğlu Mustafa Bey, III. Mustafa'ya lala olmuştur ve bu Must.Bey'in oğlu Meh. Nûrî Bey (1731 - 3.1.1783 = 51, 6), 7.1759'da III. Ahmed'in kızı 'Ayşe Sultân'ın kızı Rukıyye Hanım-Sultân ile evlendi.

I. Mahmûd, 5, 9, 17 yaşında 18.5.1702'de tahsîle başladı ve 9.1703'de Edirne'den Ist.'a geldi. Önce, babasının hocası olan Hâce-i Sultânî Şeyhulislâm Câmi'ü'r-Riyâseteyn Erzurumlu Seyyid Feyzullâh Ef. hocası oldu, 18.5.1702'de bunun oğlu Rûmeli kazaskeri İbrâhîm Ef., hocalığına tâyîn edildi, bk. **Feyzullâh-zâdeler.** Dîğer hocası Nezîr Ağa, ayni gün hocalığına getirilmiştir (Zencî hâdim, 1687'de ser-musâhib ve hazînedâr, 1[illegible]'de dârüssaâde ağası, 3.1694'de Kaahire'ye yerleşip orada öldü).

Birinci Mahmûd, Şâh Hüseyn Safevî'nin çocukları Safî Mîrzâ ile kızkardeşi Beğim'i kabûl etti, Mîrzâ'yı şâh îlân edip Erzurum'a gönderdi, 12 yıl Türkiye'de kalan Mîrzâ 1759'da Rodos'ta öldü. 2 yıl sonra Safî Mîrzâ'nın ağabeyi vel. Sâm Mîrzâ 1749'da Türkiye'ye sığınıp Trabzon'da öldü.

I. Maḥmûd ile halefi ve kardeşi III. 'Oṣmân'ın hiç çocukları olmadığı için 1730-1757 arasındaki saltanatlarında hiç bir şehzâde ve sultân doğmadı. I. Maḥmûd'un zevceleri:

=1. Ḥâce Â'lî-cenâb Baş-Kadın (ölm.ḥac dönüşü 1775): Yeni C. Fâtih'de mekteb, çeşme, sebîl (*Ḥadîka*, I, 12). Başkadın 1730-1754. Zevcinden 21 yıl sn. öldü.

=2. 'Ayşe 2. Kadın (ölm. 1746): Fâtih'de mekteb, çeşme. 2. kadın 1730-1746.

=3. Ḥâce 'Ayşe Kadın (ölm. 1746).

=4. Ḫadîce Kadın.

=5. Râẓıye Kadın.

=6. Ḥâtem 2. Kadın (ölm. 1769): Üsküdar, Ayazma C. 2. Kadın 1746-1754. Zevcinden 15 yıl sn. öldü.

=7. Tiryâl Kadın (ölm. 1789?): Zevcinden yaklaşık 35 yıl sn. öldü.

=8. Ḥâce Verd-i nâz 4. Kadın (ölm. 16.12.1804): muhtemelen 80 küsûr, en az 70 yaşında, zevcinden tam 50 yıl sonra öldü. Aksaray'da mekteb, Aksaray Murâdpaşa'da sebîl, Galata'da çeşme, Çatalca'da çiftlik, Galata'da mekteb. Med. Şehzâdebaşı (*Ist. Çeşmeleri*, I, 81; *Ist.Sebîlleri*, 37).

=9. Ḫadîce Râmî 6. Kadın (ölm.16.1.1780): Zevcinden 26 yıl sn. öldü. Maḥmûdpaşa C. Beşiktaş'da Akaaretler'de sebîl, çeşme, mekteb (*Ist. Sebîlleri*, 67). Dul kaldığının ertesi sene 1755'de Ḥaremeyn müfettişi İbr. Bey b. Muṣṭ. Paşa ile evlendi (*Saray Teşkîlâtı*, 153).

=10. Meyyâse Hanım: baş-ıkbâl.

=11. Fehmî Hanım: 2. ıkbâl.

=12. Sırrî Hanım: ıkbâl.

=13. Ḥabbâbe Hanım: ıkbâl.

XXVIII

OSMÂN III

(1699 1757) (1754 1757)

28) 'OSMÂN III (Edirne Sarayı, 3.1.1699 (*Nusret-nâme*, II,10) - (Topkapı Sar./ İst.30.1.1757 gün doğmadan = 58, 0, 28)(saltanatı 13.12.1754 - 30.1.1757 = 2, 1, 18, yş. 55, 11, 12): Velîahd 2.10.1730 - 13.12.1754 = 24, 2, 11, yş. 31, 9, 0 (ağabeyi kendisinden 2, 5, 2 by. olan ve kendisinden 0, 3, 14 fazla yaşıyan I. Mahmûd'a), 1714-1730 arasında 2. velîahd ve 1703-1714 arasında 3. velîahd, babasının hal'inde (22.8.1703) yş. 4, 7, 20. Uyluğunda çıkan kurt uru (loupe) sebebiyle öldü, Yeni Câmî Türbesi'ne defnedildi. Şeyhulislâm **Feyzullâh-zâde** Murtazâ Ef. kılıç kuşattı ki bunun kardeşi Rûmeli kazaskeri İbrâhîm Ef., başmuallimi idi. Çocuğu olmadı. Zevceleri:

=1. Leylâ Baş-Kadın (ölm. 1794/5): med. Üsküdar, Ayrılık Çeşmesi. Zevcinden sn. 38 yıl yaşadı. Dul kaldıktan bir kaç ay sonra 1757 içinde Hacı Meh. Emîn Bey (ölm. 16.7.1785) ile evlendi, izd.müd. 28 yıl, Feyzullâh Bey'i doğurdu (1758-12.8.1792=34).

=2. Fülâne 2. kadın.

=3. Zevkî 3. kadın (ölm. 1757'den sn.): Fındıklı'da çeşme (1756) (*İst. Çeşmeleri*, II, 114).

=4. Ferhunde Emîne 4. Kadın (ölm. 1791): daha 34 yıl yaşadı.

XXIX

MUSTAFA III

(1717 1774) (1757 1774)

29) MUSTAFA III Gaazî "Cihângîr" (Edirne Sarayı, 18.1.1717 (*Nusret-nâme*, II, 358; *Mür'i't-Tevârîh*,513b) - Topkapı Sarayı, 21.1.1774 saat gündüz öğle 13.30 = 57, 0, 4) (saltanatı 30.1.1757 - 21.1.1774 = 16, 11, 22, yş. 40, 0, 3): Velîahd 22.12.1756 - 30.1.1757 = 39 gün. 20 gün by. ağabeyi Şeh.Mehmed ansızın ölünce velîahd ve ardından amca-zâdesi III. Osmân ölünce 39 gün sonra pâdişâh oldu. 2. vel. 13.12.1754 22.12.1756 = 2, 0, 9. 3. vel. 1.5.1733 - 13.12.1754 = 21, 7. Verem ve nüzûl'den ölüp yaptırdığı Lâleli Câmii'ndeki kendi türbesine (III. Mustafa T.) gömüldü. "Cihângîr" mahlaslı şâir ve hattât. Sd. Dâmâd Meh. Emîn Pş.'nın 1. Hotin zaferi (1.5.1769) üzerine 5.5.1769'da Şeyhulislâm Pîrî-zâde Osmân Sâhib Ef. tar. "Gaazî" unvânı verildi.

Daha şehzâdeliğinde çeşmeler yaptırdı. Şeyhulislâm Dâmâd-zâde Feyzullâh Ef.'den (**bk. Minkaarî-zâdeler**) kılıç kuşandı. Ağabeyleri Şeh. Süleymân, Şeh. Mehmed ve kardeşi Şeh. Bâyezîd ile berâber 15 gün süren sünnet düğünlerinde hıtân günü 19.9.1720, yş.3, 7, 22 (ayni zamanda 3 kızkardeşi ve amcası II. Mustafa'nın 2 kızı 'Ayşe ve Emetullâh Sultânlar, bu düğünde evlendiler, Seyyid Vehbî, *Sûr-nâme* ve Levnî'nin minyatürleri). 1. imâm-ı sultânî Feyzullâh ve 2. imâm 'Abd. Efendiler'den ilk dersi 8.10.1721, yş. 4, 8, 11. 1762 bahârında Edirne'ye gitti. Saltanatı Sulh ve Rus Harbi dönemleri olarak ikiye ayrılır, ikinci dönem 8.10.1768'den îtibâren 5, 3, 14 tutmaktadır.

Ebesinin oğlu: Ebe-zâde Meh. Sa'îd Ef. (ölm.5.1782), müderris, med. Mahmûd Pş.T. Dadısı 'Ayşe Hâtûn (ölm. 8.5.1760), med. Ayazma C. İlk muallimleri Feyzullâh Ef. ve 'Abd. Ef. 1727'de mu'allim-i şehzâdegân **Pîrî-zâde** Meh. Sâhib Ef. (sonradan

şeyhulislâm oldu). Lalası Must. Bey, I. Mahmûd'un lalası 'Osmân Pş.'nın oğlu ve Rukıyye Hanım-Sultân (b. 'Ayşe Sul.b.Ah. III) ile evlenen Nûrî Bey'in babasıdır ki Güğümbaşı-zâdeler'dir. Riyâziye, hey'et, logaritma hocası: Kalfa-zâde İsm. Çenârî Ef. Hat hocası: müderris Bosnalı 'Osmân Ef. (ölm. 1767, med. Üsküdar'da Ayazma C., Üsküdar'da Sarıgazi köyü mescidini câmî yaptı, *Üsküdar Târîhi*, I, 257). Tâ'lîq hat hocaları: Kâtib-zâde Refî' ve Meh. Es'ad Yesârî Efendiler.

Kâtib-zâdeler: Çavuşlar kâtibi Must. Ef. (ölm. 1713) oğlu Kâtib-zâde Refî' Ef. (ölm. 1768), tâ'lîq hattâtı, şâir, tabîb; müderris, hassa hekimi, Bursa kadısı 1747, Mekke pâyesi, hekimbaşı 7.1758, Ist. kadısı 9.1758, kazasker pâyesi 5.1759, Ist. kadılığından ayrılması 8.1759, Anadolu kazaskeri 21.5.1760-8.1761, Rûmeli pâyesi 11.1762, Rûmeli kazaskeri 5.1763-10.1764. Oğulları: müderris mülâzımı, şâir, delikanlı iken ölen 'Abdülkerîm Bâhir Ef. (ölm. 1739, med. Edirnekapısı), müderris Meh. Sa'îd Ef. (ölm. 1.4.1813) ve ortancaları İsm. Ef. (ölm. 1791), Şâm kadısı 1784, Medîne kadısı 1787, bunun oğlu Meh. Reşîd Ef. (ölm.12.1813, med. Eyüb). Bu İsm. Ef.'nin kayın-pederi: Sâdık Meh. Ef. b. Balatlı Câmcı 'Abdî (1738-27.12.1800=62), müderris 1783, hekimbaşı 1789a, İzmir pâyesi 1791a, Edirne pâyesi 1793a, Mekke pâyesi 1794b, hekimbaşılıktan azli 1796b, Ist. pâyesi 1799b, med. Nasûhî Dergâhı, tıbbı dayısı tabîb Kanbur 'Abbâs Ef.'den öğrendi. Dâmâdı Mihr-kebîr-zâde kadı Dervîş Meh. Ef. (ölm. 2. 1813) ve bunun oğlu Sâdık Meh. Ef.(ölm.7.1851), müderris, med. Eyüb.

Yesârî-zâdeler: Anadolu muhzırı Kara Mahmûd Ağa oğlu Hacı Meh. Es'ad Yesârî Ef. (Ist. 1730?-19.12.1798=68?), hat icâzeti 1754, oğlu ile berâber haccı 8.1792, Enderûn ve şehzâdegân hat hocası 1754, med. Fâtih, Gelenbevî Caddesi, oğlundan sn. en büyük Osmanlı tâ'lîq hattâtı. =Hâce Hadîce Hn. (ölm.9.3.1820), med. Rûmelihisârı. Oğlu Yesârî-zâde Hacı Must.'İzzet Ef. (1776?-23.6.1849=73?), mûsikîşinâs, şâir, en büyük Osmanlı tâ'lîq hattâtı (*Son Hattâtlar*, 531-6 ve 562-9), med. babasının yanı, konağı Bebek'de (ki ölümünde büyük hattât ve bestekâr Kazasker Tosyalı Must. 'İzzet Ef. satın aldı). Babasından tâ'lîq icâzeti 1787, Mekke pâyesi 1826b, Ist. pâyesi, 1829b, kazasker pâyesi 1837, Anadolu kazaskeri 9.1839, Rûmeli pâyesi 1849, Takvîm-hâne nâzırı 12.1842-43, Rûmeli kazaskeri 2.1846. Oğulları: müd. Meh. Rif'at Ef. (ölm. 1831, med. Kayalar), İzmir kadısı (1866) Meh. 'Atâullâh Ef. ve ferîk Ah. Necîb Pş. (1815-28.4.1883) (bunun âilesi için bk. *TMA*, II, 68a-9a). 'Atâullâh Ef.'nin oğlu Ist. bidâyet mahkemesi reîsi Hayrullâh Ef.'nin oğlu hâkimlerinden müzisyen Servet Yesârî (1872-1943) için bk. *TMA*, II 391a-b. Servet Yesârî'nin kayın-birâderi Neş'et Mollâ da müzisyendir (*TMA*, II, 71a) ve Giraylar'dan Kazasker Kırımlı-zâde Ah. Reşîd Ef.'nin (ölm. 23.1.1863) oğludur (1843-1906).

Zevceleri

=1. 'Aynü'l-Hayât Baş-Kadınefendisi (1726?-21.7.1764 = 38?): Başkadın 30.1.1757-21.8.1764 = 7, 5, 22. Med. Must. III Türbesi hazîresindeki ayrı türbesi. Kadırga'da mescid yaptırdı. Kızkardeşi Emîne Hanım için aşağıda Hibetullâh Sultân'a bk. Mihr-i Mâh Sul., Mihr-i Şâh Sul., muhtemelen Hibetullâh Sul. ve muhtemelen Hadîce Sul. annesi.

=2. Fehîme 2. Kadınefendi (ölm. 1761 başları): Doğururken öldü.

=3. Mihr-i Şâh Vâlide-Sultân (1745?-16.10.1805=60?): Vâlide-Sultân 7.4.1789 - 16.10.1805 = 16, 6, 9. III. Selîm, Şâh Sul., Fatma Sul. annesi, izd. 1760?, izd.müd. 14?, yş. 15?-29?, zevcinden 28? yş. kç. Başkadınefendi 21.7.1764 - 21.1.1774, 2. kadın 1761 başları -21.7.1764. Med. Eyüb Câmii yanında Bostâniskelesi'ndeki türbesi. 1774-89'da Eski Saray'da yaşadı. Başlıca hayrâtı:

Ist.'a su veren "Vâlide Bendi" denen Bahçeköyü'nde 240.000 m^3 hacminde baraj (1.825.000 m^2 su havzası, temel kalınlığı 5.40 m, boyu 70.30 m, baraj duvarı 11.50 m), Eyüb Bostâniskelesi'nde kütübhâne, imâret, sebîl, mekteb, kendi türbesi (1795), iki yanda çeşme (1801), vakıflar, kızı Fatma Sul. rûhuna biri Fındıklı'da, dîğeri Üsküdar'da (1792), bir dîğeri gene Üsküdar'da çeşmeler, Küçüksu'da câmî, çeşme (1805), Kâğıdhâne'de çeşme, Emînönü Balıkpazarı'nda çeşme (1796), Kılıçali'de çeşme (1797), Yeniköy'de bir kaç çeşme (1803), Humbaracılar kışlasında mescid, Halıcıoğlu'nda 2 minâreli Mihr-i Şâh Sultân Câmii (1793), tâb-hâne, hamam, Boyacıköyü'nde câmî. Sarayı: Çırağan Saray-ı Hümâyûnu. *Üsküdar Târîhi*, II, 66, 121; *Ist. Çeşmeleri*, I, 220, II, 157-9, 220; *Ist. Sebîlleri*, 47; *Hadîka*, I, 249, II, 250.

=4. Rif'at 2. Kadınefendi (1744?-1.1804 = 60?): Ist. doğumlu. Şâh Sul. annesi. Med. Haydarpaşa. 21.7.1764'de 2. Kadın, daha önce 3. ve 4. Kadın.

=5. 'Ayşe Â'dil-Şâh 3. Kadınefendi (1748?-19.12.1803 = 55?): Beyhân Sul. ve Hadîce Sul. annesi. Med. Must. III T. yanındaki açık türbesi. Edirnekapısı'nda (Eğrikapı/Tekfursarayı) Âdil-Şâh Kadın Câmii, mekteb, çeşme, aslında 1806'da iki kızı tar., annelerinin buradaki küçük ahşâb mescidi ile mektebi yıktırılarak yerine inşâ ettirilmiştir. Çerkes'dir.

=6. Binnâz 3. Kadınefendi (ölm. 5.1823, 80 yaşlarında): çocuksuz. 1764'de 3., daha önce 4. kadın. Med. Hamîdiye T. hazîresi. 1774'de dul kalınca Çayır-zâde İbr.Ağa (çukadâr, 18.2.1793'de imrahor) ile evlendirildi, İbr. Ağa'nın dâmâdı 1793 başında silâhdâr oldu (*Top. Sar.*, D 4.819).

Çocukları

HİBETULLÂH SULTÂN (17.3.1759 - 6.1762 = 3, 3): III. Must. T. 1730'dan beri Hânedân'ın ilk doğumudur (Haşmet, *Sûr-nâme-i Velâdet*). Dadısı ve süd annesi ve çok muhtemelen teyzesi Emîne Hanım, 'Aynü'l-Hayât Başkadın'ın hemşîresidir. Med. Üsküdar, Ayazma C. =Çerkes 'Ömer Ef. Bu izdivâcdan: Tahtabaşı Hacı İbr. Ef. (bunun oğlu müd. Ah. Ef., ölm. 16.5.1818) ve Şeyhulislâm Hacı Halîl Ef. (1751?-Afyon, 2.8.1821 = 70?), med. Afyon, Gedik Ah. Pş. C., Enderûn, Hazîne 1774, Hazîne kethudâsı 1789a-1798b, müderris, Mekke pâyesiyle Galata kadısı 1802, Ist. pâyesi 22.3.1806, kazasker pâyesi 3.1809, Rûmeli pâyesi 6.1812, şeyhulislâm 3.9.1819 - 28.3.1821 = 1, 6, 25. Oğulları: müd. Mahmûd 'Azîz Ef. (24.12.1807, med. Haydarpaşa) ve mollâ Meh. 'Atâullâh Ef. (ölm. 6.12.1835).- Hibetullâh Sultân'ın nişânlısı: Sd. Silâhdâr Hamza Mâhir Pş. (Develikarahisâr 1727 - Hanya, 30.4.1771 = 44) b. Meh. Ağa (Develi eşrâfı), Ist.'a gelip (1743) Saray helva-hanesine girdi, Enderûn, Hâs Oda

1749, peşkîr ağası, silâhdâr 7.11.1757, vezâret'le Mora 11.6.1759, ayni gün 3 aylık Sultân ile nişân (Paşa'dan 32 yş.kç.), Selânik 1760a, Rûmeli 5.1761, Anadolu 1762a'ye kd., Vidin 5.1765, Mısır 1766, Haleb 27.4.1767, Aydın, Anadolu, sd. 7.8.1768 - 20.10.1768 = 0, 2, 14, Hanya. Oğlu Ah. Celâleddîn Bey (ölm. 23.7.1803), med. Haydarpaşa. Yeğeni silâhşor-ı şehryârî Â'rif Meh. Bey (ölm. 1790?).

Hibetullâh Sultân 29.6.1762'de 3, 3, 13 yaşında ölüp Lâleli'de Üçüncü Mustafa Türbesi'ne gömüldü.

SELÎM III (24.12.1761 - 28.7.1808): 3.2.1728'den, 33, 10, 20 müddetten beri ilk şehzâde doğumu. Bk. aşağıda no.31.

MİHR-İ MÂH SULTÂN (5.2.1762 - 6.10.1762 = 0, 8, 0): Must. III T. (*Mür'i't-Tevârîh*, 435a).

MİHR-İ ŞÂH SULTÂN (9.1.1763 - 21.2.1769 = 6, 1, 13): Must. III T. Rûhuna Üsküdar Şemsîpaşa'da çeşme (*Üsk.Târ.*, II, 72).

HADÎCE SULTÂN[1] (15.6.1766 - 1767 = 1).

ŞEHZÂDE MEHMED (10.1.1767-12.10.1772 = 5, 9, 29): Çiçek'den öldü. Must. III T. Lalası: Kç. Hüs. Ağa ki, sn. Kapdân-ı Deryâ Dâmâd Küçük Hüseyn Paşa olmuştur. Doğumu Çeşmî-zâde, 7b ve ölümü *Mür'i't-Tevârîh*, 503a-b. 25.1.1771'de 3. velîahd oldu.

FATMA SULTÂN (9.1.1770 - 26.5.1772 = 2, 4, 18): Must. III T. Doğumu için *Mür'i't-Tev.*, 503a.

REYHÂN SULTÂN: çok kç. öldü.

III. Mustafa'nın Kızları

1) ŞÂH SULTÂN (21.4.1761 - 11.3.1803 = 41, 10, 20): III. Selîm'in 8 ay, 3 gün by. ablası. Eyüb'deki kendi türbesinde medfûn ki Zâl Mahmûd Pş. Türbesi yanındadır ve 1800'de mekteb ve sebîl ile berâber inşâ edildi, Yeşildirek'de çeşmesi (1792) de var (*Hadîka*, I, 255; *Ist. Sebîlleri*, 47; *Ist. Çeşmeleri*, I, 212). Evlenmesini tebrîk için amcası I. Abdülhamîd bizzât Sultân'ın Cağaloğlu'ndaki sarayına geldi.

1764'de 3 yaşında iken nişânlandığı ve ertesi yıl ölen: Sd.Köse Bâhir Mustafa Paşa (Çorlu?-Midilli'de îdâmı 29.4.1765) (en az 55 yaşında): şâir, 1730'dan önce hâssa silâhşoru, kç. imrahor 10.1746, imrahor 7.11.1749, beylerbeyi pâyesinde iken def'aten sd. 1.7.1752 - 15.2.1755 = 2, 7, 14 + 1.4.1756 - 11.1.1757 = 0, 9, 10 + 1.10.1763 - 28.3.1765 = 1, 4, 27 = 4, 9, 21, Midilli'ye sürgün, Mora, Mısır 11.6.1758-6.1760, Cidde, Haleb 1.1762-1.10.1763, sd. (2), Rodos'a sürgün, Mısır (2), sd. (3), Midilli'ye sürgün, orada îdâm, kellesi Ist., Otlakçılar'daki Nakşî tekkesinde ki bu tekkeyi o inşâ ettirdi, 1753'de Yeraltı Câmii'ni onarttı. Med. Midilli. Babası: Aşçı Sofu 'Abdurrahmân Paşa (ölm. İstanköy 1717), Saray hizmeti, Sd. Çorlulu 'Alî Pş.'ya sd. kethudâsı, 4. vezîr 26.4.1708, Rûmeli 10.1709, Özü, Limni'ye sürgün 1710, Vân 1713, Şehrizor, Urla'ya sürgün 1714, Sakız muhâfızı 1714, İstanköy'e sürgün. Bu 'Abdurrahmân Paşa, III. Ahmed'in kızı Ümmü Külsûm Sultân (1708-1732) ile (b.bk.) nişanlandı, fakat nikâh olmadı. Bâhir Must. Pş.'nın kayın-birâderi: Hasan Bey (ölm. 28.4.1807, med. Ayrılık Çeşmesi), kapıcıbaşı, kapıcılar kethudâsı vekîli 1785. Bâhir Paşa'nın oğulları: Meh. Bey (ölm. 23.7.1765, med. Otlakçılar Tekkesi) ve Mûsâ Râtib Bey (ölm.

11.12.1797, med. ayni yer, kapıcıbaşı, silâhdâr ağası). Meh. Bey'in oğlu Mollâ Meh. Es'ad Ef. (ölm. 11.10.1834, med. Ayrılık Çeşmesi), Râtib Bey'in oğulları: kapıcıbaşı İbr. Bey (ölm. 7.12.1805, med. ayni tekke), 'Abdurrahmân Bey (ölm. 10.5.1835, silâhşor, kapıcıbaşı, med. ayni tekke) ve Halîl Bey (ölm. 9.6.1834, müteferrikabaşı, med. ayni tekke).

=1. Dâmâd Yağlıkçı-zâde Nişâncı (Tevkı'î) Hacı Mehmed Emîn Paşa (Ist. 1723 - Edirne, 12.1769 = 46, îdâm) izd.1.1.1768 (Çeşmî-zâde, 43a), izd.müd. 1,11, yş. 6, 9, 20 - 8, 8, s û r î kaldı, zifâf olmadı. 5, 5 yıl Hindistan'da kalıp 13.2.1750'de Ist.'a dönen Hindistan sefîri Yağlıkçı Hacı Yûsuf Ağa oğlu, çocukluğunda babası ile hacı oldu, sonra 11.1744'de hareket ederek onunla Hindistan'a gidip geldi, dönüşte sd. mektûbî kalemi kâtibi ve burada serhalîfe 1.1758, sd. mektûbcusu 9.1761, reîsülküttâb 21.8.1764-27.5.1765 = 0, 9, 7, vezâret'le nişâncı, Mora, kapdân-ı deryâ vekîli, Aydın, nişâncı (2), sd. kaymakamı 23.7.1768, Sultân ile nişân 27.5.1765, sd. ve serdâr-ı ekrem 20.10.1768-12.8.1769 = 0, 9, 23, med. Edirne Sarayı arkası. =Hafîza Hn. (med. Eyüb C.). Kızı Hamîde Hn. (ölm. 1823, med. Haydarpaşa) = Süfyân Ağa (ölm. 19.4.1802, med. Haydarpaşa, kapıcıbaşı, silâhdâr ağası 12.1784-86, başbakı kulu 2.1788) ve bu izdivâcdan Ah. Kâmil Bey (ölm. 1812, med. Haydarpaşa). Meh. Emîn Pş.'nın oğlu: Emîn Meh. Ef. (4.6.1758 Kadir Gecesi - Eyüb, 23.4.1809 = 50, 10, 17), tâ'lîq hattâtı (*Son Hattâtlar*, 526 v.dd.), Galata kadısı 1792a, Edirne pâyesi 9.1795, Mekke pâyesi 10.1796, Ist. kadısı 10.1800, Ist. (2) 3.1804, fiilen Anadolu kazaskeri 7.1805 (kazasker pâyesi 23.9.1801), Rûmeli pâyesi 9.1807. Bunun oğlu: 'Abdülkaadir Ef. (23.10.1785 - 9.1846 = 60, 11), tâ'lîq hattâtı (*Son Hattâtlar*, 484 v.dd.), Eyüb kadısı 1823a, Mekke pâyesi 1826a, Mekke kadısı 1827a, Ist. pâyesi 1827, Edirne Muâhedesi'nde 2. murahhas 1836, Meclis-i Vâlâ müfettişi 3.1838. Oğlu Meh. Kerîm Ef. (ölm. 1847), Selânik kadısı 1846.

Yağlıkcı-zâde Emîn Paşa'nın hemşîresinin zevci olan eniştesi: "Köse Kethudâ" Çelebî Mustafa Reşîd Ef. (1739-2.1819= 80), bir za'îm'in oğlu, hâcegân 1768, çeşitli yüksek görevler içinde sadâret kethudâsı 2.1790-29.5.1790+4.1791-3.9.1793 + 20.11.1808-30.12.1808, nişâncı 11.1809-12.6.1811, defterdâr 13.4.1799-30.7.1800 +11.6.1805-16.11.1806 = toplam 2, 8, 20, bu arada rikâb reîsülküttâbı, hac 11.1816, med. Eyüb Türbesi arkası.

=2. Dâmâd Nişâncı Seyyid-Mustafa Paşa (Arabsun 1725 - 1813 = 88?), nişân 23.10.1774, izd.2.10.1778, zifâf (düğün) 6.11.1778, izd.müd. 24, 4, 5, yş. 17, 6, 16, Sultân'dan 36 yaş by. ve ondan 10 yıl sn. öldü, med. Eyüb, Şâh Sultân T. Râmî'de çiftlik. Vezâret'le nişâncı 20.9.1778, 1808'de Filibe'ye sürgün, sd. kaymakamı, şeyhulvüzerâ (vezâreti 35 yıl). Kardeşi: Sd. "Kara Vezîr" Meh. Pş. Tafsîlât için bk. **Karavezîr-zâdeler.** Çocukları: **Şerîfe Havvâ Hanım-Sultân** (1779-1780 = 0, 6, Lâleli C.) ve **Â'liye Hanım-Sultân** (6 aylık öldü). Sultân ile Dâmâd Paşa'nın mânevî kızları: New Hanım (1777-15.3.1795=17/18, Lâleli C.).

2) BEYHÂN SULTÂN (13.1.1766 - 7.11.1824 gecesi = 58, 9, 25): Doğum târîhi *Mür'i't-Tev.*, 447a, krş.Cevdet, XII, 89, 116. Med. Eyüb, Mihr-i Şâh Vâlide T.

Kethudâları: Sâdık Ef. (ölm. 2.2.1844) ve sn. Mahmûd Ef. Akıntıburnu'nda (Arnavudköy) Hümâyûnâbâd denen sâhil-saray (ki sn. Mihr-i Mâh Sultân b. Mahmûd II'ye geçti, Boğaziçi Lisesi olup 1956'da yıktırıldı), 2 çeşme, Rûmelihisârı'nda muvakkıthâne, Cağaloğlu'nda Çifte Saraylar, Eyüb'de Defterdâr'da sâhil-saray, bir müddet de Ortaköy'de Çırağan Sarayı'nda oturdu (ki 30.5.1791'de kendisine temlîk edilmiştir: Top.Sar. 7.837/13, 329). Mora'nın Androsa, Londar, Kalamata kazâlarında hemşîresi Hadîce Sul. ile müşterek çiftlikleri vardı.

=Dâmâd Silâhdâr Perîşân Çelik Mustafa Paşa (1748?-1798b = 50?), izd. 22.4.1784, izd.müd. 14 küsûr, yş. 18, 2, 20 - 32 küsûr, zevcinden 18? yş.kç., zevcinden sn. 26 yıl yaşadı. Enderûn, Kara Vezîr'in yerine silâhdâr, vezâret'le Selânik 10.1780, Haleb, kubbe-nîşîn 1784, Karası, sd.kaymakamı 19.8.1789-1792, Mora, Ağrıboz 1795a, Selânik (2) 1796a, Bosna 1797a. İlk eşinden: Eyyûbî Ah. Bey, silâhşor-ı Hâssa (ölm. 1813, med. Üsküdar). Bu izdivâcdan: **Hadîce Hanım-Sultân** (1785-?) = Fülân Bey, izd. 23.10.1799, yş. 14.

3) HADÎCE SULTÂN (13.6.1768 - 17.7.1822 = 54, 1, 4): Doğum târîhi Çeşmîzâde, 57a'ya göre, Vâsıf'da bu târihten 20 gün önce. Med. Eyüb, Mihr-i Şâh Vâlide T. Mısır Çarşısı'nda çeşme, Eyüb'de yalı, Defterdârburnu'nda Neşâtâbâd Sarayı. Neşâtâbâd, Sd. Dâmâd Şehîd 'Alî Pş. tar. 1715'de yaptırıldı. 1716'da veresesinden Hasan Paşa, 1717'de ondan Nevşehirli İbr. Pş. satın aldı, genişletti, 27.9.1717'de kayın-pederi III. Ahmed'e hediye etti, inşââta Kıbleli-zâde Meh. Bey nezâret etti. Saray Hadîce Sul.'a geçince, ressâm ve mîmâr Melling'e Batı tarzında parklar ve inşâât yaptırdı ve bu sırada Melling'den Latin harfleri ve Fransızca öğrendi. Hadîce Sul.'a asrın en büyük şâiri Şeyh Gaalib'in aşk şiirleri de ünlüdür. Ah.b.Meh.Emîn Ef.'nin *Ferâidü'l-Fevâid* adlı eseri de Sultân'a ithâfen basılmıştır (Ist. 1804). Hadîce ve Beyhân Sultânlar, ağabeyleri III. Selîm'in çok sevgili kardeşleri ve Nizâm-ı Cedîd tarafdârı idiler. Ablaları Şâh Sultân ise Nizâm-ı Cedîd'e soğuk davranmıştır. Sonra Neşâtâbâd, Hadîce Sul.'ın amca oğlu II. Mahmûd'un eline geçti, o da hat hocası olan Kazasker Râkım Ef.'ye ihsân etti. 1888'de II. 'Abdülhamîd, Neşâtâbâd'dan ne kaldıyse yıktırıp yerine büyük kızları Zekiyye ve Na'îme Sultânlar için Batı tarzında iki kâgir saray yaptırdı (*Top. Sar.*, E 7.837/13).

=Dâmâd Seyyid-Ahmed Paşa (1747?-Erzurum 1799 = 52?), nişân 29.4.1784, izd.10.11.1786, izd.müd. 13, yş.18, 5, 17 - 31, zevcinden 19? yş.kç. Kapıcıbaşı, beylerbeyi pâyesiyle Bozok (Yozgad) mutasarrıfı 1780, Mora muhassılı 7.1781, vezâret'le Girid 9.1782, Anadolu 6.1784 ve İsmâîl seraskeri, Silistre seraskeri 3.1785, Konya 2.1787, Erzurûm 8.1787, Sofya seraskeri, Rûmeli, Mora (2), Boğaz muhâfızı 5.1791, Sivas, Kırşehri mutasarrıfı, Yenişehir mutasarrıfı 1796b, Sivas (2) 1797b, Kıbrıs'a sürgün 1798, Afyon mutasarrıfı, Erzurûm (2) 1799a, az sn. burada ölüp gömüldü. Dâmâd Süleymân Paşa (ölm. 1748) oğlu ki, III. Ahmed'in kızı (Hadîce Sultân'ın halası) Zübeyde Sultân'ın sûrî zevcidir (oraya bk.). Seyyid-Ahmed Pş.'nın ilk eşinden olan oğulları: Dâmâd vezîr 'Alâeddîn Paşa (ölm. 1.1812) ve 'Osmân Paşa (ölm. 1809, Ruslar'a karşı şehîd, kapıcıbaşı, beylerbeyi pâyesi, Karası mutasarrıfı 1808, Rus Harbi). 'Alâeddîn Paşa, üvey annesi Hadîce Sultân'ın 21 yaş. kç. amca kızı (I. 'Abdülhamîd'in kızı) Hibetullâh Sultân (aş.bk.) ile evlendi.

XXX

ABDÜLHAMÎD I

(1725 1789) (1774 1789)

30) 'ABDÜ'L-HAMÎD I Gaazî (20.3.1725 - 7.4.1789 geceyarısından sn. sabâha karşı = 64, 0, 18) (saltanatı 21.1.1774 - 7.4.1789 = 15, 2, 17): Velîahd 25.1.1771-21.1.1774 = 2, 11, 26, yş. 45, 10, 6 - 48, 10, 3 (ağabeyi Şeh. Bâyezîd yerine ağabeyi III. Mustafa'ya). 2. vel. 29.12.1764 19.12.1770 = 5, 11, 21, yş. 39, 9, 10 (III. Mustafa'ya). 3. vel. 30.1.1757 - 29.12. 1764 = 7, 11, 0, yş. 31, 10, 11 (III. Mustafa'ya). Babası III. Ahmed'in hal'inden 5, 6, 11 ve ölümünde 11, 3, 12 yaşında. Şehzâdeliğinde çeşmeler yaptırdı. Med. Bahçekapısı, Hamîdiye (I. 'Abdülhamîd) T. Şeyhulislâm Şerîf-zâde Meh. Ef. kılıç kuşattı, bk. **Çatalcalı-zâdeler.** Lalası Mahmûd Bey, 1789'da III. Selîm'in cülûsunda çok yaşlı ol. vâlide kethudâsı oldu, bk. Selîm III. Kur'ân hocası Meh Bey, 4.1789'da kezâ imrahor oldu.

Sd. ve serdâr-ı ekrem Koca Yûsuf Paşa'nın Almanya imparatoru II. Jozsef'i Şebeş meydan muhârebesinde (21.9.1788) yenmesi üzerine pâdişâha Şeyhulislâm Meh. Kâmil Ef. tar. "Gaazî" unvânı verildi.

Özü (Ukranca: Oczakov) kalesinin Ruslar'ın eline düşüp Türk ahâlîsinin katliâm edildiğinin tafsîlâtını bildiren sadrâzam arîza'sını okurken beyin kanaması geçirip meflûc oldu ve öldü. Zevceleri:

=1. 'Ayşe Başkadınefendi (ölm. 1775): Yeni C. Başkadın 21.1.1774-1775.

=2. Hümâ-Şâh Başkadınefendi (ölm. 1778): Yeni C. Başkadın 1775-1778=3. Şeh. Mehmed annesi. Dolmabahçe ve Emîrgân'da çeşmeler (*Hadîka*, II, 89).

=3. Hadîce Ruh-şâh Başkadınefendi, Hacıye (ölm.1807): Hamîdiye T. hazîresi. Başkadın 1778-7.4.1789=11. Silivri'de 2, İzmid'de 1 çiftlik. Zevcinden sn. 18 yıl yaşayıp 50 yaşlarında öldü.

=4. Binnâz 2. Kadınefendi (ölm. 5.1823): Hamîdiye T. hazîresi. Zevcinden 34, 1 sn. 65 yaşlarında öldü.

=5. Mû'teber Kadınefendi.

=6. Misl-i Nâ-yâb Kadınefendi: Nakş-ı Dil Vâlide T. (şu hâlde ölümü 1818 civârında olacak).

=7. Nev-res 3. Kadınefendi (ölm.4.1797): Büyük Çekmece'de Burgaz çiftliği, Ortaköy'de yalı, Selânik'de Boğdan çiftliği. Zevcinden 23, 0 sn. öldü.

=8. Mihrbân 3. Kadınefendi (1762?-1828/9 = 67?): Eyüb C. Esmâ Sultân annesi. Zevcinden 40 yıl sn. öldü.

=9. Fatma Şeb-safâ 4. Kadınefendi (1769?-1805 = 36?): Zeyrek'de 1787'de yaptırdığı câmîde medfûn, Aydın'da Tepecik çiftliği. Hibetullâh Sultân annesi. Zevcinden 16 yıl sn. öldü.

=10. Meh-tâb(e) 4. Kadınefendi (ölm. 1807'den sn.): Hamîdiye T. hazîresi. Çeşmesi var. Zevcinden 19 yıl kd. sn. öldü.

=11. 'Ayşe Sîne-perver Vâlide-Sultân (1761?-11.12.1828 = 67?): Vâlide-Sultân 29.5.1807 - 28.7.1808 = 1, 2, 0, yş.46?-47? İzd. 1776?, izd.müd. 13?, yş. 15?-28?, zevcinden 36? yş.kç. 3. Kadınefendi. IV. Mustafa ile Şeh. Ahmed annesi. Med. Eyüb'deki türbesi. Gözleri kör ol. zevcinden 39, 8, 4 sn. öldü. Şeh. Ahmed rûhuna Üsküdar ve Hırka-i Şerîf'de 2 çeşme ve sonuncuda mekteb yaptırdı (*Üsk.Tar.*, II, 107; *Top.Sar.*, E 7.764, 7.819). Tırhala'daki 4 çiftliği ölümünde üvey kızı Esmâ Sul.'a geçti.

=12. Dil-pezîr Kadınefendi (ölm. 1809): Hamîdiye hazîresi. Zevcinden 20 yıl sn. öldü.

=13. Nakş-ı Dil Vâlide-Sultân (1768?-28.8.1817=49?): Vâlide-Sultân 28.7.1808 - 28.8.1817 = 9, 1, 1, yş. 40? II. Mahmûd annesi. 3. ıkbâl. İzd. 1783?, izd.müd.6?, yş.15?-21?, zevcinden 43? yş.kç. Zevcinden 28, 4, 21 sn. öldü. Med. Fâtih C. yanındaki türbesi. Fâtih'de türbesi, mekteb, sebîl, imâret, meşrûta, çeşme, Kasımpaşa'da çeşme, namâz-gâh, Sultânahmed'de çeşme, Alemdağı'nda çeşme, Ayvansaray'da mescid (*Ist. Çeşmeleri*, I, 210, 240, II, 404; *Ist.Sebîlleri*, 50). Kafkasyalı, muhtemelen Gürcî olup, Fransız asıllı olduğu hakkındaki çok yaygın hikâye, kesin şekilde yanlıştır (B.A. Morton, *The Veiled Empress*, New York 1923; J.Minassian, *Une Sultane Française, Mlle Aimée du Buc de Rivery fut-elle la Mère de Mahmoud II?*, Paris 1928; A.M.Matin du Theil, *Silhouettes et Documents du XVIIIe Siècle*, Périgueux 1932; Mme M.du Theil, *La Belle Nak-Chidil ou Aimée de Rivery*, Dordogne 1937, roman).

=14. Nükhet-sezâ Hanımefendi (ölm.4.6.1850): Başıkbâl. Zevcinden 61, 1, 27 sn. 85 yaşlarında öldü.

=15. 'Ayşe Hanımefendi (ölm. 1825a): 2. ıkbâl. Hamîdiye T. Zevcinden 36 yıl sn. öldü. 55 yaşlarında olabilir.

Çocukları

ŞEHZÂDE 'ABDULLÂH (1.1.1776): cansız doğdu, Yeni Câmî T.

HADÎCE SULTÂN[1] (12.1.1776 - 8.11.1776 = 0, 9, 27): Yeni C. *Top.Sar.*, E 1.562, 2.327.

ŞEHZÂDE MEHMED (22.8.1776 - 20.2.1781 = 4, 5, 29): 2. vel. ol. doğup öldü (Cevdet, II, 154). Çiçek'den öldü. Hamîdiye T. Emîrgân'daki câmii babası bunun adına yaptırdı. Lalaları: vezîr İsmâ'îl Pş. (Ist.1739-1784=45), hattât Meh.Hıfzî Ef., Hazîne kethudâsı Halîl Ağa (18.12.1781'de silâhdâr, Sd. Silâhdâr Meh.Pş. kardeşi).

ŞEHZÂDE AHMED[1] (8.12.1776-18.11.1778 = 1, 11, 11): Hamîdîye T. 3. vel.

'AYŞE SULTÂN (30.7.1777 - 9.9.1777 = 0, 1, 10): Yeni C. (Cevdet, IV, 199).

ŞEHZÂDE 'ABDURRAHMÂN (8.9.1777): ölü doğdu. Yeni Câmî T.

MELEK-ŞÂH SULTÂN[1] (19.2.1779 - 1780 = 1).

ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN (13.3.1779 - 19.1.1786 = 6, 8, 7): 2. vel. 20.2.1781 - 19.1.1786, Hamîdiye T. Çiçek'ten öldü (Cevdet, II, 118).

ŞEHZÂDE AHMED[2] (1779-1780 = 1): Yeni C. 3. vel.

ŞEHZÂDE 'ABDÜ'L-'AZÎZ (19.6.1779): ölü doğdu. Yeni Câmî T.

MUSTAFA IV (8.9.1779-16.11.1808): Bk. no.32.

RÂBİ'A SULTÂN[1] (20.3.1780 - 28.6.1780 = 0, 3, 9): Hamîdiye T. *Top.Sar.*, E 6.364.

'AYN-İ ŞÂH SULTÂN (9.7.1780 28.7.1780 = 0, 0, 19): Hamîdiye T. *Top.Sar.*, E 6.364.

MELEK-ŞÂH SULTÂN[2] (28.1.1781 - 24.12.1781 = 0, 10, 27): Hamîdiye T. (Cevdet, II, 154; *Top.Sar.*, 7.739/1,2).

RÂBİ'A SULTÂN[2] (10.8.1781 - 3.10.1782 = 1, 1, 24): Hamîdiye T. *Top.Sar.*, E 6.364.

ŞEHZÂDE MEHMED NUSRET (20.9.1782 23.10.1785 = 2, 11, 3): Hamîdiye T. 4. vel.

FATMA SULTÂN (12.12.1782 - 11.1.1786 = 3,1,0): Hamîdiye T. Çiçek'ten öldü (Cevdet, IV, 200).

ŞEHZÂDE SEYFULLÂH MURÂD (22.10.1783 21.1.1785 = 1, 3, 28): Hamîdiye T.Cevdet, II, 262-3. 5. vel. Dadısı Nefîse Hn. (ölm. 1798b), doğururken öldü, Şehzâde C. (=Ah.Ağa).

HADÎCE SULTÂN[2] (6.10.1784): bir kaç gün sn. öldü.

'ALEM-ŞÂH SULTÂN (11.10.1784 10.3.1786 = 1, 5, 0): Hamîdiye T. (Cevdet, IV, 200) (*Top.Sar.*, E 6.364).

MAHMÛD II (20.7.1785 - 1.7.1839): Bk.no.33.

SÂLİHA SULTÂN (27.11.1786 10.4.1788 = 1, 4, 13): Hamîdiye T. (*Top.Sar.*, E 6.364).

EMÎNE SULTÂN (4.2.1788 - 9.3.1791 = 2, 1, 4): Hamîdiye T. Çiçek'ten öldü (Cevdet, IV, 200, 219; *Târih Vesîkaları*, III, 59). Lalası: Nâşid İbr.Bey b. Dâmâd Ah. Râtib Pş., tâyîni 7.1789, bk. **Topal Osmân Paşa-zâdeler.**

I. Abdülhamîd'in Kızları

1) AHTER-MELEK HANIM (1758? 1786 = 28?): I. 'Abdülhamîd'in şehzâdeliğinde doğan kızı, mânevî kızı da olabilir. Eyüb'de medfûn (*Sicill*, III, 37). =Mehmed Sa'îd Bey (ölm. 3.1811), kç. imrahor 1775, imrahor 1786, çavuşbaşı 1795b. Oğulları: **Mehmed 'Atâullâh Bey** (ölm. 1836?), kapıcıbaşı, Meh. Sa'îd Bey'in babası: Sd. Meh. 'İzzet Pş. (Beylik köyü, Çarşanba nâhiyesi, Zonguldak, 1724 - Belgrad, 2.1784 = 60), Sd. **Rûm Meh.Paşa** ahfâdından Hüs. Bey oğlu, Ist.'a gelip baltacı, vezîr ve sd. kaymakamı 6.7.1774, sd. 10.8.1774 - 6.7.1775 = 0, 10, 27 + 20.2.1781 - 25.8.1782 = 1, 6, 3 = 2, 5, 0, Mısır 11.1775-10.1778, Belgrad muhâfızı. Nesli günümüze kd. geldi(*Mülkiye Târîhi*, III, 275).

2) 'AYŞE DÜRR-İ ŞEH-VÂR SULTÂN (HANIM) (1760?-5.1826 = 66): Babasının şehzâdeliğinde doğdu. O asırda şehzâdelerin çocuk sahibi olmaları yasaklandığı için bu iki sultân'ın, kimin çocuğu olduğu gizlendi. Sarayı Kuruçeşme'de. Fâtih, Nakş-ı Dil Vâlide T.

= Dâmâd Nişâncı Ahmed Nazîf Efendi (1747?-îdâmı 21.5.1789 = 42?), izd. 1784?, izd.müd 15?, yş. 14?-29?, zevcinden 13 yş.kd.kç. Tersâne emîni Hacı Selîm Ağa (îdâmı 10.5.1789) (Üsküdar'da kütübhâne ve mekteb, *Üsk.Târ.*, II 404) oğlu, nişâncı, sd. kethudâsı, 3 def'a çavuşbaşı (3. def'a 23.6.1718), 10.9.1785'de kethudâlıktan ve babası tersâne emînliğinden mâzûl, tersâne emîni, başdefterdâr 24.10.1787. Kayın-pederi I. 'Abdülhamîd'in saltanatı sonlarında "müsteşâr-ı saltanat" denecek anormal nüfûz kazandı, III. Selîm tahta çıkınca babası ile berâber îdâm ettirdi (Cevdet, IV, 269-73). Med. Üsküdar. Çengelköyü'nde (Kuleli) yalı, Şehzâdebaşı'nda konak. Kardeşi: Hâcegân'dan Emîn Ef., med. Üsküdar. Sultân'ın kızları: **Zeyneb Hanım-Sultân** (1789?-1848 = 59?), Fâtih, Gülistû Kadın T. =Mollâ Halîl Ef., izd. 1819 (Cevdet, IV, 77). Ve:

'Atıyyetullâh Hanım-Sultân (1775?-1808 = 33?), Hamîdiye T. =Mahmûd Bey (ölm. 4.9.1824), izd.18.8.1788, izd.müd. 20, yş, 13?-33? Med. Haydarpaşa. Ordu defter emîni olan babasıyle seferde olan Mahmûd Bey'in zifâfı sefer dönüşü oldu. Sd. **Koca Yûsuf Paşa**'nın oğludur (1730?-Cidde, 6.1800 = 70?). Bu izdivâcdan Hanım-Sultân 3 oğul doğurdu: Süleymân Bey (ölm. 1818, Şeyh Vefâ T.); müderris Kâmil Bey (=Hândan Hn., zevci ile ayni yerde medfûn) (oğulları Hacı Meh. Kâmil Ef.: ölm. 23.3.1858, Mekke 1831, Ist. 1838, kazasker 10.1844, Rûmeli 12.1852, tâ'lîq hattâtı, *Son Hattâtlar*, 570 v.dd.); Şeyhulislâm Ah. Muhtâr Ef. (10.7.1807-22.12.1882 = 75, 5, 13) (şeyhulislâm 17.9.1871 - 5.11.1872 = 1, 1, 8 + 18.4.1878 - 14.12.1878 = 0, 7, 26 = 1, 9, 14) (med. Üsküdar, İmâdiye Celvetî Tekkesi), şâir, konağı Üsküdar'da, Sultân 'Abdülmecîd ile Sultân 'Abdülazîz'in 2. derecede yeğenidir, oğulları 'Alî Hayder Mollâ ve kazasker, sn. vezîr, maârif nâzırı Hâşim Paşa olup nesli günümüze gelmişdir (meşîhate Cemâleddîn Ef.'nin getirilmesini bu Hâşim Pş., II. 'Abdülhamîd'e tavsiye etmişdir).

3) ESMÂ SULTÂN (17.7.1778 - 4.6.1848 = 69, 10, 18): Doğumu *Top.Sar.*, E 6.364. Sultân Mahmûd T. Cevdet, IV, 199, V, 223, VII, 224. Bestekâr. Girid, Kemer, Edremid, Biga, Tesalya Yenişehri'nde çiftlikler, Dîvânyolu'nda saray (ki 1838'de istimlâk edilip yerine Sultân Mahmûd Türbesi yapıldı), Maçka'da saray, Kuruçeşme'de

1799'da yapılan sâhil-saray, Eyüb'de Defterdâr'da "Vâlide-Sultân Kasrı" denen yazlık saray (Dîvânyolu Yeşil İmâret ve Eyüb'deki saraylar Sâliha Sultân'ın idi, 15.12.1788'de çocuk Esmâ Sul.'a temlîk edildi). Kethudâsı 'Ömer Ağa'dır(*).

=Dâmâd Küçük Hüseyn Paşa (1761 - 8.1.1803 = 42), nişân 19.1.1792, nikâh 29.5.1792, zifâf Paşa Akdeniz'den dönünce, izd.müd. 10,7,10, yş.13, 10, 13-24,5,23, zevcinden sn. 34, 4, 27 yaşadı. Zevcinden 17 yş.kç. (doğum târîhini *Sicill*, II, 218,1759 veriyor). III. Selîm'in süd kardeşi. Med.Eyüb, Mihr-i Şâh Vâlide T.bahçesi. Çerkes, Şeh. Mehmed b.Mustafa III hizmetinde, mâbeynci 1789, çukadâr 10.1789, vezâret'le kapdân-ı deryâ 10.3.1792 - 8.1.1803 = 10, 9, 29, ilâveten Vidin seraskeri 12.1797. Hemşîresi Gülhîz Hn. (ölm. 10.1837), med.Lâleli C. (*Top.Sar.*, E 18, D 9.814).

4) HİBETULLÂH SULTÂN (16.3.1789 - 18.9.1841 = 52, 6, 3): med. Mahmûd II T. Kadırga ve Üsküdar'da birer saray. I. 'Abdülhamîd'in ölümünden 22 gün önce son doğan çocuğu.

=Dâmâd 'Alâeddîn Paşa (1774?-Üsküdar, 1.1813 = 39?), izd.3.2.1804, izd.müd.8, 11, yş, 14, 10, 18 - 23, 10, Sultân daha 28, 8 yaşadı, bu da ablası gibi bir daha evlenmedi. Kapıcıbaşı, beylerbeyi pâyesi, vezâret'le Karamân 1801, Sivas 8.1802, Erzurûm 1.1803, Anadolu 8.1803, Afyon, Anadolu (2) 1807, bu sıfatla Sofya'ya Rus cebhesine gitti, mâzûlen Üsküdar'da öldü. Hibetullâh Sultân'ın amca kızı ve III. Mustafa'nın kızı Hadîce Sultân'ın zevci Dâmâd Seyyid-Ahmed Paşa'nın oğludur ki, o da III. Ahmed kızı Zübeyde Sultân zevci Dâmâd Süleymân Paşa'nın oğludur. Sultân'dan 15 yaş kd. by. olan 'Alâeddîn Paşa'nın ilk eşinden olan Fülân Bey'in oğlu Ah. Fethî Bey (ölm. 1901), Sivas eşrâfı ve ağır ceza reîsi, onun oğlu da mutasarrıf, milletvekili, târîhî romancı, *Cumhûriyet* gazetesi yazarı "M. Turhan Tan" takma adıyle ün kazanan Sâmih Fethî Bey'dir ki, şâirliği de vardır (*Son Asır Türk Şâirleri*, 1.677). Alâeddîn Paşa neslinden İbr. Bey = Safiyye Hn. kızları 'Azîze Tan (ölm. Ank. 5.8.1989) (bunun oğlu Sivas mv. Güner Sarısözen ve bunun oğlu Dr. Bartu Sarısözen), Lem'ân Acar, Güzîde Tan ve kardeşleri Şehâb Tan.

---

* Top.Sar.,7.760/1-2, 7.837/28, 5.227/7, 7.793/12-3, 5.527/58-9,9. 295/42, 7.764, 7.819, 7/13-8, 9/2-5.

XXXI

SELÎM III

(1761 1808) (1789 1807)

31) SELÎM III Gaazî "İlhâmî, Selîm, Selîm Dede" (24.12.1761 - 28.7.1808 = 46, 7, 5) (saltanatı 7.4.1789 - 29.5.1807 = 18, 1, 22, yş. 27, 3, 14 - 45, 5, 5): Velîahd 21.1.1774 - 7.4.1789 = 15, 2, 17, yş. 12, 0, 29 (amcası I. 'Abdülḥamîd'in bütün saltanatı boyunca), 2. vel. 25.1.1771 - 21.1.1774, daha önce 3. vel. Hal' edilip (Kabakcı İḥtilâli) 1, 2, 0 sn. amca-zâdesi ve halefi IV. Muṣṭafa'nın emriyle şehîd edildi. Lâleli Türbesi'nde babasının yanına gömüldü. "Gaazî" unvânı Şeyhulislâm Sâmânî-zâde 'Ömer Ḫulûṣî Ef. tar. 23.9.1801 cuma hutbesinde, Kapdân-ı Deryâ Dâmâd Küçük Ḥüseyn Paşa'nın Fransızlar'a karşı zaferi ve İskenderiyye'nin istirdâdı üzerine verildi. Dîvân sâhibi şâir, dâhî bestekâr (dînî bestelerinde mahlası "Selîm Dede"), tanbûrî, neyzen, hattât, Mevlevî'dir.

Kılıç: Şeyhulislâm ve nakıybüleşrâf **Karabekir-zâde** Meḥ. Kâmil Ef. (1729-1800=71) (şeyh. 1786-89) b. 'Osmân Ef., Rûmeli kazaskeri; konağı Üsküdar'da. Velîahdliğinde XVI. Louis'ye gizli elçi (İsḥâq Bey) gönderip mektuplaştı. Sd. Ḫalîl Ḥamîd Paşa, bir darbeyle I. 'Abdülḥamîd'i düşürüp Velîahd Sultân Selîm'i tahta çıkarmak istedi, hayâtını kaybetti, Sultân 'Abdülḥamîd, velîahdi yeğenine bir şey yapmadı. 17.6.1793'den îtibâren Kâğıdhâne'de Sâ'dâbâd Kasrı'nda 9 gün kaldı. Cenâze merâsimi 29.7.1808'de yapıldı ve ayni gün II. Maḥmûd, 1.000 kadar kaatilini öldürttü.

Süd annesi, Kapdân-ı Deryâ Dâmâd Küçük Hüseyn Paşa'nın annesidir. Ebesi Rukıyye Hâtûn (ölm. 1769), Üsküdar'da Ayazma'da medfûndur. Şeyhi Meh. Emîn Çelebî'dir (1742-1815 = 73, meşîhati 1785 1815 = 30) (İsm. Çelebî oğlu, bk. **Mevlânâ-zâdeler**). Lalası Mahmûd Bey (çok yaşlı olarak ölm. 27.10.1790), 1789-90'da vâlide kethudâsı olup Lâleli Câmii'nde gömüldü. Dîğer lalası Bülbül Hâfız Feyzullâh Ef. (29.1.1752-1810=58) b.'Alî Ef., daha önce ağabeyi Şeh. Mehmed'in lalası idi, Eyüb'de Bostân İskelesi Câmii'nde medfûndur: Enderûn, 2. kahveci, dârüssaâde yazıcısı 5.1807, sır kâtibi, musâhib-i şehryârî. *Kur'ân* hocası Mehmed Efendi (ölm. 1791), 4.1789'da ilk imrahoru oldu. Hat hocası 'Abdülkaadir Şükrî Ef. 'dir(ölm. 1806) (*Son Hattâtlar*, 29-31). Tanbûr hocası Tanbûrî İsak'dır (1745-1814).

Mûsikî hocası Kırımlı Hâfız Ahmed Kâmilî Ef. (ölm. 6.2.1821): Enderûn, çavuş, hânende, Kemânî Hızır Ağa ile Âmâ Corci'nin talebesi, müezzin, müezzinbaşı, 2. imâm, müderris, Edirne pâyesi 1795b, imâm-ı sultânî 1.7.1808, Mekke pâyesi, Ist. pâyesi, kazasker 1809, imâmlıktan ayrılması 1811, fiilen Rûmeli kazaskeri 5.1811 29.8.1813, Rûmeli kazaskeri (2) 1819-20, reîsü'l-'ulemâ, med. Haydarpaşa, hacı, 80 küsûr yaşında, dâmâdı müd. Hasan Ef. (ölm. 1820). Kâmilî Ef.'nin oğlu Mollâ Sâlih Besîm Ef., bunun oğlu Ah. Nûrî Bey (ölm. 6.1839), med. Üsküdar.

1773'de tâyîn edilen tâ'lîq hocası: Ebû-Bekr Râtib Ef. (doğ. Tosya-genç yaşda îdâmı Rodos, 8.8.1799): Tosya'da müd. Çilingîr 'Alî Ef. oğlu, Ist.'a gelip âmedî Edhem Ef.'nin konağında tahsîl, Halîl Hamîd Ef. âmedî olunca âmedî kalemine halefi ol. aldı, Şehzâde'ye tâ'lîq öğreterek üstâdı Halîl Hamîd Paşa ile irtibâtını sağladı ve yeni fikirleri telkîn etti, Paşa tezkireci olunca yerine âmedî oldu, sipâh kâtibi 1786, 4.1789'da 1 gün için reîsülküttâb vekîli, ertesi gün 1. tezkireci vekîli, yeniçeri kâtibi, Viyana sefîri 9.1791, dönüşünde başmuhâsebeci, şıkk-ı sâlis defterdârı ve ilâveten zahîre nâzırı 12.1793, reîsüküttâb 25.5.1795-17.8.1796=1, 2, 23, Rodos'a sürgün, iktidârından korkularak 3 yıl sn. orada îdâm (50 yaşına yakın), med. Rodos, kellesi Ist., Kanlıca tekkesi, 3 dilde şâir ve münşî, oğlu müd. İskender Meh. Bey genç öldü. Avrupa'yı bilen Nizâm-ı Cedîd ricâlinden ki o da ıslâhât ekibi lideri ol. Sd. Gaalib Pş.'yı hazırladı.

Zevceleri

=1. Nef'-i Zâr Başkadınefendi (1770?-30.5.1792 = 22?): Başkadın 7.4.1789-30.5.1792. İ.H.Uzunçarşılı, *Bell.*, no.148, s. 641: Leb-i zâr. Lâleli C., III. Mustafa T.

=2. Hüsn-i Mâh Başkadınefendi (1772?-1814 = 42?): Başkadın 30.5.1792-28.7.1808. Lâleli T. Tire'de çiftlik. Zevcinden 6 yıl sn. öldü.

=3. Zîb-i Fer' 2. Kadınefendi (1773?-5.1817 = 44?): 30.5.1792-28.7.1808'de 2., 1789-92'de 3. Kadın. Selîmiye C. Zevcinden 8, 10 sn. öldü. Kütahya, Kıbrıs, Rakka, Filibe, Edirne'de çiftlik ve emlâk, Beylerbeyi'nde yalı.

=4. Âftâb 3. Kadınefendi (1773?-1807 = 40?): 30.5.1792-1807'de 3., 1789-92'de 4. Kadın. Selîmiye C.

=5. Re'fet 4. Kadınefendi (1780?-22.10.1867=87?): Mihr-i Şâh Vâlide T. Şehâdetinde III. Selîm'in yanında bulundu, ondan sn. 59, 2, 25 yaşadı. Beşiktaş'da yalı, Selîmiye'de mekteb.

=6. Nûr-i Şems Kadınefendi (1781?-5.1826=45?): Lâleli C. Tire'de çiftlik, Midilli'de çiftlik, Kuruçeşme'de yalı.

=7. Dem-hoş Kadınefendi (ölm. 1807'den sn.).

=8. Gonca-nigâr Kadınefendi (ölm. 1807'den sn.).

=9. Mahbûbe Kadınefendi (ölm. 1806'dan sn.): Beypazarı'nda çiftlik.

=10. Tab'-ı Safâ 3. Kadınefendi (ölm. 1854): Lâleli C. Fındıklı'da konak, Kütahya ve Karaburun'da çiftlikler. Zevcinden 46 yıl sn. öldü.

=11. Mihrbân Hanımefendi: ıkbâl. Mısırlı. Boşayıp bestekâr Hacı Sâ'dullâh Ağa ile evlendirdi.

=12. Nefîse Hanımefendi (ölm. 1809): ıkbâl. Lâleli C.

=13. Pâkîze Hanımefendi: ıkbâl.

=14. Fatma Fer'-i Cihân Hanımefendi (ölm.1811): ıkbâl. Lâleli C. III. Selîm bunu da boşayıp müd. Meh. Münîr Ef. ile evlendirdi.

=15. 'Ayn-i Safâ Hanımefendi: ıkbâl.

=16. Meryem Hanımefendi (ölm. 1807'den sn.): ıkbâl.

III. Selîm'in çocuğu olmadı.

XXXII

MUSTAFA IV
(1779 1808) (1807 1808)

32) MUSTAFA IV (8.9.1779 - 16.11.1808 gece yarısından sn. = 29, 2, 8) (saltanatı 29.5.1807 öğle 12.30 - 28.7.1808, hal' = 1, 2, 0, yş. 27, 8, 21 - 28, 10, 20): Velîahd 7.4.1789 - 29.5.1807 = 18, 1, 22, yş.9, 6, 29 (amca-zâdesi III. Selîm'in bütün saltanatı boyunca) + 28.7.1808 - 16.11.1808 = 0, 3, 19 (kardeşi II. Mahmûd'a, hal' müddetince, katledilinceye kd.) = 18, 5, 11. Ağabeyi Şeh. Süleymân'ın ölümü üzerine 2. vel. 19.1.1786 - 7.4.1789 = 3, 2, 19, yş. 6, 4, 11. 3. vel. 20.2.1781'den îtibâren, yş. 1, 5, 12. Med. Hamîdiye (I. 'Abdülhamîd) T. Sd. 'Alemdâr Mustafa Paşa'nın şehâdetinden sonra (Kandıralı Isyânı) yeniçerilerin tekrar kendisini tahta çıkarmak istemeleri üzerine katledildi ve kardeşi II. Mahmûd tek erkek Osmanoğlu olarak kaldı. Kılıç: Nakıybüleşrâf (sn. şeyhulislâm) **Dürrî-zâde** 'Abd. Ef. ile Şeyhulislâm (eski nakıybüleşrâf) **İshâk-zâde** Meh. 'Atâullâh Ef. Sünneti 2.11.1791, yş. 12, 1, 24. Lalası Meh. Ef., IV. Mustafa'nın cülûsunda, vâlide kethudâsı oldu. Hat hocası: İbr. Re'fet Ef. (ölm. 5.6.1813) (*Sicill*, I, 15; *Son Hattâtlar*, 514 v.dd.).

=1. Şevk-ı Nûr Başkadınefendi (1784?-1812 = 28?): Hamîdiye T. hazîresi.

=2. Dil-pezîr 2. Kadınefendi (1784?-1809 = 25?): Hamîdiye T. hazîresi.

=3. Seyyâre 3. Kadınefendi (1786?-1817 = 31?): Hamîdiye T. hazîresi.

=4. Peyk-i Dil 4. Kadınefendi (ölm. 29.7.1808): Zevci IV. Mustafa'ya, tek Osmanoğlu kalması için, III. Selîm ile Velîahd-Şehzâde Mahmûd'u katlettirmesini tavsiye etti. II. Mahmûd'un emriyle boğulup cesedi ayağına taş bağlanarak, sandalla, bu işe karışan bir kaç câriye ile berâber, Marmara'ya atıldı.

EMÎNE SULTÂN (6.5.1809 - 13.11.1809 = 0, 6, 8): IV. Mustafa kızı, posthume (babasının ölümünden 0, 5, 20 sn.). Hamîdiye T.

XXXIII

MAHMÛD II
(1785 - 1839) (1808 - 1839)

33) MAHMÛD II Gaazî, "'Adlî" (Topkapı Sarayı, 20.7.1785 - Çamlıca'da ablası Esmâ Sultân'ın sarayı, 1.7.1839 geceyarısından sn. = 53, 11, 12)(saltanatı: 28.7.1808 zevâlî saat 8.00 - 1.7.1839 = 30, 11, 4): Velîahd 29.5.1807 - 28.7.1808 = 1, 2, 0, yş. 21, 10, 9 - 23, 0, 9 (5, 11, 12 yş. by. ağabeyi IV. Mustafa'ya), 2. vel. 7.4.1789 - 29.5.1807 = 18, 1, 19, yş. 3, 8, 18 (23, 6, 27 by. amca-zâdesi III. Selîm'in bütün saltanatı boyunca), doğumunda 4. velîahd. Sıkıntı, sürmenaj ve verem'den öldü. Medfeni: halkın "Türbe" dediği Sultân Mahmûd Türbesi (Esmâ Sultân b. 'Abdülhamîd I sarayı istimlâk edilerek arsanının bir kısmı üzerine yapıldı ve 12.10.1840'da I. 'Abdülmecîd tarafından küşâd edildi, bahçesine Tanzîmât ricâlinin mühim kısmı gömüldü). Vehhâbîler'in Mekke'den ihrâcı üzerine (23.1.1813) 28.5.1813 hutbesinde Şeyhulislâm **Dürrî-zâde** 'Abd.Ef. tar. "Gaazî" unvânı verildi.

Şehzâdeliğinden beri kullandığı "'Adlî" mahlasıyle şâir, bestekâr, tanbûrî, neyzen, hânende, büyük hattât, Mevlevî ve Nakşbendî. Kılıç: Nakıybüleşrâf (sn. şeyhulislâm) **Dürrî-zâde** 'Abd. Ef. ki IV. Mustafa'ya da kılıç kuşattı. İlk Fransızca öğrenen pâdişâhtır. Saltanatı iki döneme ayrılır: 16.6.1826 Vak'a-i Hayriyye'den önce ve sonra ki bu târihte, Türkiye'nin kesin yenileşme (Osm. teceddüd) devri başlar. İlk dönem 17, 10, 19, ikincisi 13, 0, 15 tutmaktadır.

1828 yazını Tarabya karârgâhında geçirdi ve yeni orduyu yetiştirmek için iki yıl Râmî kışlasında kaldı. 2 def'a Gelibolu ve Bolayır'ı ziyâret etti. 1831 Doğu Trakya seyâhati: Vak'a-nüvîs Es'ad Ef., *Sefer-nâme-i Hayr*. 1827 Rodos seyâhatini Sür'at adlı buharlı yatı ile yaptı. 4.1837 Tuna seyâhati: Es'ad Ef., *Âyâtü'l-Hayr:* yatı ile Ist.'dan Varna'ya, sn. Şumnu-Silistre-Ruscuk-Tırnova-Gabrova-Kızanlık-Eski Zağra-Edirne-Ist. (40 gün). Topkapı Sarayı'nda ve Beşiktaş (Eski Dolmabahçe) yazlık sarayında oturdu. Ablası Esmâ Sultân'ın Çamlıca'daki sarayında öldü. Zaman zaman (eski) Beylerbeyi Sarayı'nda, Çinili, Yıldız, Bebek, Tarabya, Kalender, Îcâdiye, Göksu, Çengelköyü, Şemşîpaşa, Çamlıbel, Eyüb Bahâriye (1828-9'da oturduğu Vâlide-Sultân Kasrı), Kâğıthâne'deki Çağlayan ve İmrahor kasrlarında kaldı. Bir çok yabancı Hânedân mensûbunu kabûl etti. 1835'de Sırbistan prensi Miloş, İzmir'de Yunan kralı Otto, Ist.'da Avusturya imparatorunun kardeşinin son yıllarındaki resmî ziyâreti bunların arasındadır.

İkinci Mahmûd, bir Grandük'ü de kabûl etti. Kraliçe Carolina'yı(1772-1821), 1817'de Galler Prensesi iken kabûl etti ki Dördüncü George'un (1820-1830) eşidir. 1833'te Bavyera velîahdi İkinci Maximilian'ı kabûl etti(1811-1864, kral 1848-1864).

"Kadd-ü kaameti tûle (uzuna) mâil, ve vechi müdevver (yüzü yuvarlak), lihyesi (sakalı) siyâh ve endâmı matbû' (güzel vücudlü) idi" ('Atâ Ef.). "Ayasofya'da bir numûne-i hârika olan büyük levha İkinci Sultân Mahmûd'undur" (*Son Hattâtlar*, 277).

Cülûsunda bir iki saat önce hayâtını kurtaran Cevrî Kalfa'yı (ölm. 1825'den sn.), Harem'e başhazînedâr (1808-1825 = 17) yapdı. Med. Fâtih C., Nakş-ı Dil Vâlide T. Cağaloğlu'nda mekteb ve çeşme yaptırmıştır. 13 yıl kd. müsteşâr-ı saltanat gayri resmî unvânı ile anılan Hâlet Ef.'yi II. Mahmûd, vâsıtasıyle Yeniçeri ocağını ve muhâfazakârları yanında tutmak için kullandı ki aslında bu zümrelere karşı idi, fakat 1826'ya kadar açıkça cebhe alamıyordu. Meh. Sa'îd Hâlet Ef. (îdâmı Konya, 12.1822), şâir, Şeyh Gaalib'e mensûb Mevlevî idi, Paris sefîri (1802-3.1807), 2 def'a nişâncı, rikâb reîsülküttâbı ve kethudâsı oldu, vezîr pâyesi almıya yanaşmadı. Yahyâ Ef. Dergâhı'na defnedildi ve çok lutfettiği Galata Mevlevî-hânesi'ne nâmına taş dikildi. Kadı Hüseyn Ef. oğlu olup **Ebû-İshâk-zâdeler**'in himâyesinde yetişip tahsîl etmişdir. Vücûdu Konya'ya gömüldü. Bir ara musâhib-i şehryârî oldu.

Lalası 'Anber Meh. Ağa: Lala, hazînedâr 1808 cülûsunda, dârüssaâde ağası 24.10.1813-14.9.1815, Şâm'da ikaamet, şeyhu'l-Harem 1823, ölm. Şâm, 1827'den sn.

Sonraki lalası Mehmed Bey: Enderûn, Seferli Odası kethudâsı ve Şehzâdeler Muşt. ile Mahmûd'a lala, III. Selîm'in katli günü Şehzâde Mahmûd'u Cevrî Kalfa, Tatar İmâm, 'Anber Ağa, Î'sâ Ağa, Tayyâr Ef. ile berâber savunup hayâtını kaatillerin elinden kurtardı ve silâhdâr oldu (8.1808), 4 ay sn. Kıbrıs'a sürüldü. Ölm. Kıbrıs 1829. 'Alî Bey (ölm. 4.1776), silâhşor-ı şehryârî'dir (med. Silivrikapısı). Babası Receb Paşa: Bosna eşrâfından, beylerbeyi pâyesiyle Hersek mutasarrıfı, uzun zaman bu görevde kaldıktan sn. Köstendil, Selânik 1728a, Bursa 12.1745 mutasarrıfı, Kesriyeli Ah. Pş.'nın İran sefâretinde müsteşâr 11.1746, 1751'e kd. İran'da kalıp Bursa sancağı uhdesinde bırakıldı, Şehrizor 1.1752, Mûsûl, Şehrizor (2) 1753, Bender muhâfızı, Hotin muhâfızı 1763a, vezâret'le Özü 4.1764, Hotin (2) ve Vidin 1766b, Yanya ve Çirmen 10.1767, 1768'de 70'lik ol. öldü.

Son başlalası Tayyâr Ef. (1733-13.1.1834 = 101) (*Târîh-ı Enderûn*, III, 40-56).

III. Ahmed'in kahvecibaşısı, surre emîni Hacı Must. Ef. oğlu. Oğlu Tayyâr-zâde Ah. 'Atâ Bey (1810 - Medîne 1881 = 71), şâir, Mevlevî, dîvân sâhibi, 5 c. Enderûn târîhini Cevdet Pş.'nın teşvîkıyle yazdı. 5.1825'de kardeşi Halîl Edîb Ağa (1826'da Muzıkay-ı Hümâyûn'un ilk talebesinden) ile berâber Enderûn'a alındı, 1834'de Enderûn'dan çıktı, sâlise 1845, mütemâyiz 1849, Filibe, İzmid, Karası mutasarrıfı, 1876'da bâlâ ile Harem-i Şerîf-i Nebevî müdîri (Fatîn; *Türk Şâirleri*, II, 535a-7b; *Son Asır Türk Şâirleri*, 117-20). Musâhib-i şeyhryârî Meh.Sa'îd Ağa'nın (ölm. 1827a, med. Üsküdar) dâmâdıdır. Oğlu Mahmûd Tayyâr Bey (müd., ölm. 1874, med. Karacaahmed), dîğer oğlu Meh. Nezîh Bey (*Son Asır Türk Şâirleri*, 1.202-3) (1839-1.2.1908=69) (med.Aksaray Vâlide C.)'dir (rik'a hattâtı, 1859-61'de Paris'de tahsîl, Terceme Odası, ûlâ, vilâyet mektubculukları, Necd, Ergani, Hakkârî, Ertuğrul, Kozan, Niğde musarrıfı:*Son Hattâtlar*, 730-1).

Politika, mûsikî ve tanbûr hocası, kendisini mânevî oğlu kabûl eden III. Selîm'dir. Ney hocası, Kazasker Tosyalı Must. 'İzzet Ef.'dir. Şu hat hocalarından sülüs, nesih ve celî icâzetleri aldı: Kebeci-zâde Meh. Vasfî Ef. (ölm. 1832, Sül. Ef. oğlu, med. Karacaahmed, 1807'de talebesine icâzet-nâme verdi, *Son Hattâtlar*, 447 v.dd.) ve Hâfız Must. Râkım Ef. (Ünye 1758 - 23.3.1826 = 68) (*Son Hattâtlar*, 269 v.dd.), Ist. pâyesi 1818, kazasker 1820, zevcesi Emîne Hn., medrese yaptırdı.

Zevceleri

=1. Fatma Başkadınefendi (ölm. 1809): Başkadın 1808-1809=1.

=2. Â'lî-cenâb Başkadınefendi (ölm. 1839'dan önce): 1809'dan başkadın. Fâtih'de sebîl. Velîahd 'Abdülhamîd Ef. annesi.

=3. Hacıye (1842) Pertev-Piyâle Nev-fidân Başkadınefendi (4.1.1793 25.12.1855 = 62, 11, 22): Fatma Sul.[1] (1809), Fatma Sul.[2] (1810), Emîne Sul.[1] (1813), Emîne Sul.[2] (1815), Şeh. 'Osmân (1813) annesi, Âdile Sul.'ın 1832'de îtibâren mânevî annesi. Med. Türbe. Zindankapısı'nda câmî, Mekke ve Medîne fukarâsı için hayrât, Topkapı Sarayı için vakıflar. Zevcinden 16, 5, 25 sn. öldü. İzd. 1808, izd.müd. 31, yş. 15-46, zevcinden 7, 45, 25 kç. Üvey oğlu Sul. 'Azîz, sonradan, yatlarından birine Pertev-Piyâle adını verdi. 5.1865'de Pertev-Piyâle zırhlısı Londra'dan teslîm alınıp Ist.'a geldi.

=4. Misl-i Nâ-yâb 2. Kadınefendi (ölm. 1825'den önce): Nakş-ı Dil Vâlide T.

=5. Kamerî 2. Kadınefendi (ölm. 1825'den önce): Nakş-ı Dil Vâlide T.

=6. Ebr-i Reftâr 2. Kadınefendi (ölm. 1825): Nakş-ı Dil Vâlide T.

=7. Zer-nigâr 3. Kadınefendi (ölm. 1832): Âdile Sul. annesi. Nakş-ı Dil Vâlide T. 23.5.1826'da 4. ıkbâl idi, bu târihte 7. Kadın unvânı verildi, sn. 2. kadın'lığa kd. yükseldi.

=8. Bezm-i Â'lem Vâlide-Sultân (1807?-Dolmabahçe Sarayı, 2.5.1853 = 46?): Vâlide-Sultân 1.7.1839-3.5.1853 = 13, 10, 3, yş. 32. I. 'Abdülmecîd annesi. 1832-39'da 2. Kadın, daha önce 3. Kadın. İzd. 1822?, izd.müd. 17?, yş. 15?-32?, zevcinden 22? yş.kç. Med. Türbe. 4.1849'da bâzı kadınefendilerle Yalova'ya gitti. Osmanlı yenileşme hareketinin kadın öncüsü. Başlıca hayrâtı: Bursa'da ilk modern ipek fabrikası (1836),

Mekke'de hayrât, Çatalca'nın Baban köyünde câmî; Ist. şehrinde Dolmabahçe, Râmî, Tarabya, Akaaretler, Topkapı dışı, Gurebâ'da 6 çeşme, Dolmabahçe Câmii (26.4.1851 11.3.1855)(2 minâreli), sebîl, mekteb, Bezm-i Âlem vapuru, kız lisesi (sultânî=kolej oldu), 2 büyük hastahâne, ezcümle Gurebây-ı Müslimîn Hastahânesi.

=9. Âşûb-i Cân 2. Kadınefendi (1793?-10.6.1870 = 77?): Med. Türbe. 'Ayşe (1809) ve Sâliha Sultânlar'ın annesi. İzd. 1808?, izd.müd. 31?, yş. 15?-46?, zevcinden 8? yş.kç., zevcinden 29, 11, 10 sn. öldü. Beşiktaş'ta sâhil-sarayı, Çamlıca'da kasrı, Küçük Çamlıca'da kuyu (1868) (*Üsküdar Târîhi*, I, 129). 1811'de 5. kadınefendi idi.

=10. Vuslat 3. Kadınefendi (ölm. 1830).

=11. Nûr-tâb 4. Kadınefendi (1810?-2.1.1886 = 76?): Med. Türbe. Topkapı Sarayı için vakıf. Zevcinden 46, 6, 0 sn. öldü.

=12. Hacıye Hoş-yâr 2. Kadınefendi (ölm. Mekke 1859a): Mihr-i Mâh Sul. (4. Kadın iken) ve Zeyneb Sul. (3. Kadın iken) annesi. İzd. 1811 veyâ daha önce, izd. müd. 28 yıl veyâ daha fazla, zevcinden 20 yıl sn. hacdan sn. öldü. Maçka'da saray, Burgaz'da câmî (1840) ve medrese (1844), Kasımpaşa'da Mihr-i Mâh Sul. rûhuna çeşme.

Bu Kadınefendi "uzun boylu, sarışın" olarak tavsîf ediliyor.

=13. Pervîz-felek 4. Kadınefendi (ölm. 21.9.1863): 'Atiyye ve Hadîce Sultânlar ile Fatma Sul.[3] annesi. Med. Türbe. 1824'de 6. kadın. Zevcinden 24, 2, 21 sn. öldü.

=14. Hüsn-i Melek Hanımefendi (1812?-10.1886 = 74?): Türbe. Zevcinden 47, 3 sn. öldü. Başıkbâl. Mâhir dansöz olup Sultân Mecîd sarayında rakkaaselere dans ve koregrafi (köçekçe, tavşanca) meşketti. II. Mahmûd'un şarkısı: Hüsn-i Melek bir perîdir.

=15. Zeyn-i Felek Hanımefendi (ölm. 20.12.1842): 2. ıkbâl, Nakş-ı Dil Vâlide T. Zevcinden 2, 5, 20 sn. öldü.

=16. Leb-rîz-Felek Hanımefendi (1810?-9.2.1865 = 55?): 4. ıkbâl. Ortaköy'de sarayı var. Dolmabahçe Sarayı'nda zevcinden 25, 7, 9 sn. öldü (*Top. Sar.*, D 7.829). Med. Türbe.

=17. Tiryâl Hanımefendi (1810?-1883 = 73?): "Devletlü 3. ıkbâl" (1863 târihli vesîka). İzd. 1826'dan önce. Zevcinden 44 yıl sn. öldü. Sultân 'Azîz zamânında (1861-76) 2. vâlide-sultân muâmelesi gördü, yş. 51-76. Zevcinden 25 yş. kd. kç., dul kaldığında 29 yaşlarında. Med. Yeni C., Murâd V T. Beylerbeyi'nde sarayı, Çamlıca'da camlı köşk ve çeşme (1835), Üsküdar'da çeşme (1863) (Ahmediyye Çeşmesi) (*Üsk. Târ.*, II, 196).

=18. Pertev-niyâl (-nihâl) Vâlide-Sultân (1812?-Dolmabahçe Sarayı, 5.2.1883 = 71?): Vâlide-Sultân 25.6.1861 - 30.5.1876 = 14, 11, 5, yş. 49-64. İzd. 1829?, izd.müd. 10?, yş. 17?-27?, zevcinden 27? yş. kç. 2. ıkbâl, Sultân Azîz'i doğurunca "5. kadın" unvânı verildi. Med. Aksaray Vâlide C. Sultân 'Abdü'l-'Azîz ile Şeh. Nizâmeddîn'in annesi. 1876-83'de Fer'iye Sarayı'nda yaşadı (by. torunu Yûsuf 'İzzeddîn Ef. ve Sultân 'Azîz âilesi ile berâber). Maddî yardımlar dışında başlıca hayrâtı: Konya'da 2 minâreli câmî (1875), Ist.'da 5 sebîl, 4 çeşme, Beşiktaş'da Yahyâ Ef. Türbesi'ni tâmîr, Aksaray'da Pertevniyâl Vâlide-Sultân Câmii, lise, çeşme, sebîl, türbe, muvakkıt-hâne, kütübhâne (11.1869-1871) (câmiinin arsası için 7.538 altın ödedi).

Vâlide-Sultân'ın Adana'da yaptırdığı câmî 5.1873'te açıldı.

İkinci Mahmûd'un Çocukları

FATMA SULTÂN[1] (4.2.1809-5.8.1809=0, 5, 29): 6.3.1789'dan, 19, 10, 29'dan beri doğan ilk Osmanoğlu. Çiçek'den öldü.Med. Nûrosmâniye T. (Cevdet, IX, 13).

'AYŞE SULTÂN (5.7.1809-2.1810 = 0, 7): Nûrosmâniye T. (Cevdet, IX, 131).

FATMA SULTÂN[2] (30.4.1810 - 7.5.1825, saat alaturka 3.30 = 15, 0, 7): Çiçek'den öldü.Nakş-ı Dil Vâlide T. (Cevdet, XII, 117, 135).

VELÎAHD-ŞEHZÂDE SULTÂN MURÂD HÂN (25.12.1811 14.7.1812 = 0, 6, 20): Velîahd ol. doğup öldü. Babası II. Mahmûd'un doğumundan (20.5.1785) bu yana 26, 7, 6 günden beri ilk şehzâde doğumu. 3, 1, 9 günden (IV. Mustafa'nın ölümü) beri velîahdlik makaamı boştu. Hamîdiye T.

ŞEHZÂDE BÂYEZÎD (27.3.1812 - 25.6.1812 = 0, 2, 29): 2. vel. Hamîdiye T.

ŞÂH SULTÂN[1] (22.5.1812 - 9.1814 = 2, 4): Nûrosmâniye T. Annesi: 5. Kf.

VELÎAHD-ŞEHZÂDE SULTÂN 'ABDÜ'L-HAMÎD HÂN (6.3.1813 - 20.4.1825 = 12, 1, 15): Velîahd ol. doğup öldü. 0, 7, 23 müddetle, doğuncaya kd., taht gene velîahdsiz kalmışdı. Çiçek'den öldü. Med. Nakş-ı Dil Vâlide T. (Cevdet, XII, 117). 'İzzet Mollâ'nın mersiyesi sandûkasına altınla işlendi, bütün imparatorlukda ölümüne büyük teessür oldu. 1816-20'de lalası: Hâs oda subaylığı ile Emîn Ef. (ölm. 1822), hazîne kethudâsı, mâbeynci.

EMÎNE SULTÂN[1] (12.6.1813 - 7.1814 = 1, 1): İkiz, Nûrosmâniye C.

ŞEHZÂDE 'OSMÂN (12.6.1813 10.4.1814 = 0, 9, 28): İkiz. 2. vel. Nûrosmâniye T.

ŞEHZÂDE AHMED[1] (25.7.1814-16.7.1815=0, 11, 22):2. vel. Nûrosmâniye C.

ŞEHZÂDE MEHMED[1] (26.8.1814 - 11.1814 = 0, 3): 3. vel. Nûrosmâniye C.

ŞÂH SULTÂN[2] (14.10.1814 13.4.1817 = 2, 6, 0): Annesi 4. Kf. Nûrosmâniye T.

EMÎNE SULTÂN[2] (7.1.1815 - 24.9.1816 = 1, 8, 22): Yahyâ Ef. T. Eski Beylerbeyi sarayında mum ateşinden çıkan yangında hizmetindeki çocuk câriye ile berâber yandı (Cevdet, XII, 117, 227).

ZEYNEB SULTÂN (18.4.1815-2.1816=0, 10): Annesi 3. Kf. Nûrosmâniye T.

ŞEHZÂDE MEHMED[2] (4.8.1816):Bir kaç gün sn. öldü. 2 vel. Nûrosmâniye C.

HÂMİDE SULTÂN (14.7.1817): Bir kaç ay sn. öldü.

ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN (29.8.1817 14.12.1819 = 2, 3, 16): 2. vel. Nûrosmâniye C.

CEMÎLE SULTÂN (1818): Ayni yıl içinde doğup öldü.

HAMÎDE SULTÂN (4.7.1818 - 15.2.1819 = 0, 7, 12): Nûrosmâniye T.

ŞEHZÂDE AHMED[2] (13.10.1819 - 12.1819 = 0, 2): 2. vel. Nûrosmâniye C.

ŞEHZÂDE AHMED[3] (25.12.1819):Bir kaç gün sn. öldü 2. vel.Nûrosmâniye C.

ŞEHZÂDE 'ABDULLÂH (1820): Ayni yıl içinde doğup öldü. 2. vel. Nûrosmâniye C.

ŞEHZÂDE MEHMED[3] (18.2.1822 23.10.1822 = 0, 10, 4): 2. vel. Nûrosmâniye C.

ŞEHZÂDE AHMED[4] (6.7.1822 9.4.1823 = 0, 9, 4): 3., sn. 2. vel. Nûrosmâniye C.

'ABDÜLMECÎD I (25.4.1823 - 25.6.1861): Bk. no. 34.

ŞEHZÂDE AHMED[5] (5.12.1823 - 1824 = bir kaç ay): 3. vel. II. Mahmûd, dedesinin adını ısrâr ile bir şehzâdeye vermek istemiş, fakat 5'i de yaşamamıştır.

MÜNÎRE SULTÂN (16.10.1824 - 23.5.1825 = 0, 7, 8): Çiçek'den öldü. Nakş-ı Dil Vâlide T. (Cevdet, XII, 115, 117).

HADÎCE SULTÂN (6.9.1825 - Beşiktaş Sarayı, 19.12.1842 = 17, 3, 13): Med. Türbe. Ayni anneden 'Atıyye Sultân'dan 1, 7, 5 kç. ol. doğdu. Babasından 3, 5, 19 sn.öldü.

ŞEHZÂDE 'ABDÜ'L-HAMÎD[2] (18.2.1827 - 1829 = 2): 2. vel. Nakş-ı Dil T. Vak'a-i Hayriyye'den sonraki ilk doğum.

FATMA SULTÂN[3] (20.7.1828 - 2.10.1830 = 2, 1, 13): Nakş-ı Dil T.

SULTÂN 'ABDÜ'L-'AZÎZ HÂN (18.2.1830 - 4.6.1876): Bk. no. 35.

HAYRİYE SULTÂN (22.3.1831 - 15.2.1833 = 1, 10, 24): Nakş-ı Dil T.

ŞEHZÂDE NİZÂMEDDÎN (29.12.1833 - 3.1838 = 4, 3): 3. vel. Babasından 1, 4 önce öldü. Pâdişâhın son çocuğu. Sultân 'Azîz'in 3, 10, 9 kç. ayni anneden kardeşi.

İkinci Mahmûd'un Kızları

1) SÂLİHA SULTÂN (16.6.1811 - Neşâtâbâd Sarayı, 5.2.1843 = 31, 7, 19): Med. Türbe. Hadîce Sul.'dan kalan Neşâtâbâd Sarayı'nda oturdu. =Dâmâd Halîl Rif'at Paşa, bk. **Halîl Rif'at Paşa-zâdeler** (1795?-4.3.1856 = 61?), nişân 3.1834, izd. Neşâtâbâd Sarayı, 24.5.1834, izd.müd. 8, 8, 12, yş. 22, 11, 8, zevcinden 16? yş. kç. Med. Eyüb, Halîl Rif'at Pş. T. Sd. Husrev Pş.'nın Gürcî kölesi, evlâdlığı, müşîr 1832, Tophâne müşîri, Petersburg sefîri, serasker, 4 def'ada 7, 5, 6 kapdân-ı deryâ vs. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde 'Abdü'l-Hamîd Beyefendi** (2.3.1835 - 3.1837 = 2, 0), babasının türbesinde; **Sultân-zâde Câvid Beyefendi** (1837?-?), Sultân Mahmûd Türbesi'nde; **'Ayşe Sıdıka Hanım-Sultân** = Server Paşa (1821 1886 = 65), Sa'îd Server Ef. oğlu, vezîr, 1876'da Meclis-i Â'yân reîsi, hâriciye (2), adliye, nâfia (2), ticâret, dâhıliye nâzırı, med. II. Mahmûd T. hazîresi, çocukları için bk. **Halîl Rif'at Paşa-zâdeler.** Server Paşa'nın ilk eşinden olan kızı Meh. 'Alî Pş. ile evlenip Fuâd Pş.'yı doğurdu ki, bu da 'Ayşe Sıdıka Hanım-Sultân b. Cemîle Sultân b. 'Abdülmecîd I b. Mahmûd II ile evlendi.- Halîl Rif'at Paşa, Sultân'ı ölünce tekrâr evlendi, bu izdivâcdan Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa (1833-18.1.1903) doğdu ki Senîha Sultân b. 'Abdülmecîd I ile evlendi.

2) MİHR-İ MÂH SULTÂN (10.6.1812 - 3.7.1838 = 26, 0, 23): Nakş-ı Dil T. Vaz'-ı haml esnâsında öldü. Babası rûhu için Eyûb'de Nişancılar Câmii yanında çeşme yaptırdı (*İst. Çeşmeleri*, I, 258). =Dâmâd Bursalı Mehmed Sa'îd Paşa (Bursa 1798?-Ist., 12.1868 = 70?), izd. 28.4.1836, düğün ve zifâf 5.5.1836, izd.müd. 2, 1, 28, yş. 23, 10, 26, zevcinden 14? yş.kç. (nişân 3.1836). Med. Üsküdar, Nasûhî Dergâhı. Galata Sarayı, Enderûn 1823a, Hazîne-i Hümâyûn imâmı, çukadâr, mâbeynci 1827a, çukadâr (2)

1828a, silâhdâr yerine ilk def'a başmâbeynci 1831b-32b, mîrlivâ rütbesiyle Anadolu'da görevli 1833a, ferîk 7.1834 ve Boğaz muhâfızı, müşîr ve ticâret nâzırı ve Sultân ile nişân 3.1836, I. Ordu müşîri, dâmâd, serasker 15.11.1837, ticâret nâzırı (2) 3.7.1839, kapdân-ı deryâ 8.1.1840 - 29.3.1841 = 1, 2, 22, ticâret nâzırı (3), Aydın 6.1841, Edirne 2.1842, Ankara 9.1842-12.1842, Mecâlis-i Â'liye (devlet nâzırı) 9.1846, serasker (2) 24.12.1846, Sinop'a sürgün 5.1848, Edirne (2) 9.1849, Şâm 10.1849 - 22.12.1850, sadâret teklîfini reddi 1861b, maaşının ayda 500 altına yükseltilmesi 1861b, 1838'den sonra tedrîcen inzivâya çekilerek 1861'de bütün servetini ve hayâtının sonuna kadar aldığı 500 altın aylığı muhtaclara dağıtıp dervîş oldu. Dayısı: Bursalı Alyanak 'Alî Ef. (ölm. 9.5.1841), kalem, kefce-i hümâyûn nâzırı, şehremîni, yeniçeri kâtibi 1822a, Anadolu muhâsebecisi 1824a, Nusretiyye Câmii binâ emîni 1826a, başmuhâsebeci 1828a, defter emîni 1831b, çavuşbaşı, Hibetullâh Sultân kethudâsı 1832-4, nişâncı 1835, 1. rûz-nâmeci 1836, mâzûl. Mihr-i Mâh Sultân, **Sultân-zâde 'Abdullâh Bey'i** 3.7.1838'de ölü doğurdu ve kendisi de öldü. Sa'îd Paşa daha 30, 5 yaşadı, fakat Sultân'ı unutamadı.

3) 'ATIYYE SULTÂN (2.1.1824-11.8.1850=26, 7, 11):Med. Türbe.Cevdet, XII, 85. 1838'de inşâ edilen Kuruçeşme'de saray, Eyüb'de Defterdâr'da eskiden Esmâ Sultân'a âid sâhil-saray, Kâğıthâne'de Köşk, zevcinin Kuzguncuk'taki konağı. = Rodosî **(Rodoslu) -zâde** Dâmâd Ahmed Fethî Paşa (Eyüb/Ist., 1801 - Ist., 14.2.1858 = 57), nişân 8.1.1840, izd. 7.5.1840, düğün ve zifâf 1.8.1840, izd.müd. 10, 0, 11, yş. 16, 7, 0, zevcinden 23 yş. kç., zevci daha 7, 6, 4 yaşadı. Med.Sul. Mahmûd T. hazîresi. Rodosî Meh. Ağa-zâde Rodosî-zâde Hacı Hafız Ah. Ağa (ölm. Rodos 1801) ile Sâliha Hanım'ın posthume oğlu (Ah. Ağa: rikâbdâr-ı şehryârî iken hacdan dönerken 'Akkâ'da bir kaatil tarafından cinâyete kurban gitti, Rodos'a getirilip 1793'de Rodos şehrinde yaptırmış olduğu kütüphâne yakınına defnedildi). Enderûn 1809, mîralay ve mâbeynci 1830, sırasıyle Viyana, Londra, Paris büyükelçisi, 7.1837'de müşîr, Tophâne müşîri, hâriciye nâzırı, 1838'de Kraliçe Victoria'nın tâc giyme töreninde II. Mahmûd'un temsilcisi, Sultân Mecîd devri ortalarında "müşteşâr-ı saltanat", kendisinden 2 yaş büyük olan Reşîd Paşa'ya nisbetle daha mûtedil Tanzîmât liderlerinden. Üsküdar'da Kacaahmed karşısında câmî ve çeşme (*Üsk. Târ.*, II, 34), Rodos'da câmî, mescid, mekteb, kütüphâne, muvakkıt-hâne, saat kulesi, Ist.'da Kuzguncuk'da Penbe Yalı, Salıpazarı'nda konak, askerî müze ve âşâr-ı 'atîka (arkeoloji) müzesi. Ağabeyi Meh. Şâkir bey (1799?-20.9.1872 = 73?, Karacaahmed). Bu izdivâcdan:

a) **Seniyye Hanım-Sultân** (3.10.1843 - 10.12.1910 = 67, 2, 8), Kuruçeşme sarayında doğup Nişantaşı sarayında öldü. =Hüs. Hüsnî Pş. (Ist. 1835?-Arnavudköyü/Ist., 2.1899=64?), izd.10.1859, izd.müd. 39, 4, yş. 16, 0-55, 4, zevcinden 8 yş. kd. kç., zevcinden sn. 11, 8 yaşadı. **Şırkâtibi-zâde** Must. Pş. oğlu, müşîr 6.1883. Med.Sul. Mahmûd T. hazîresi.- b) **Ferîde Hanım-Sultân** (Kuruçeşme Sarayı, 30.5.1847 1.1913 = 65, 7) = Mahmûd Nedîm Pş. (Ist. 1838?-Arnavudköyü Sarayı, 3.2.1904 = 66?), izd. Kuruçeşme Sarayı, 10.1859, izd.müd. 44, 4, yş. 12, 5 - 56, 9, zevcinden 9 yş. kd. kç., zevcinden sn. 8, 11 yaşadı. Müşîr 2.1886, med. Sul. Mahmûd T. bahçesi. Çocukları: Meh. Sâib Bey (Kuruçeşme Sarayı, 1861 - 28.11.1871 = 10, med. Eyüb C.).

Dâmâd Aḥ. Fetḥî Pş.'nın ilk eşi 'Ayşe Şems-i Nûr Hanım'dan çocukları (izd. 11.1830): a) Meḥ.Besîm Pş. (doğ. 1831). b) Dâmâd Maḥmûd Celâleddîn Paşa (1836?-Tâif'de katli 7.5.1884) = Cemîle Sul. b. 'Abdülmecîd I b. Maḥmûd II. c) Ṣâliḥa Yegâne Hn. (doğ. 1833?) = Bekir Bey b. **Sırkâtibi-zâde** Muṣṭ. Pş. (yukarıdaki Müşîr Ḥüs. Ḥüsnî Pş.'nın ağabeyi). d)Güzîde Hn. (1838?-Paşalimanı/Ist., 25.11.1912=75?) = İngiliz Meḥ. Sa'îd Pş., bk. **Eğinli-zâdeler** (1830-Paşalimanı, 2.1896=66), İzmir mültezimi Eğinli Seyyid Muṣṭ. Ağa (ölm. 1832) oğlu, mâbeyn ve baḥriye müşîri 1.1878, med. Sul.Maḥmûd T. bahçesi, 7 yıl Edirburgh üniversitesinde gemi mühendislği okuduğu için "İngiliz" ve Sd.Kç. Saîd Pş.'dan ayırmak için "Büyük Saîd Pş." denir.

4) Â'DİLE SULTÂN (23.5.1826 - 12.2.1899 = 72, 8, 20): Cevdet, XII, 162; *Üsk. Tar.*, II, 7, 152. Med. Zevcinin türbesi. Keth̲udâsı: Maḥmûd Ef., bâlâ 10.9.1883 (Mısır kapı keth̲udâsı). Hattât (hat hocası: Ebû-Bekr Mümtâz Ef.). Nakşbendî. Kaanûnî Sul. Süleymân'ın şiirlerini toplayıp bastırdı: *Dîvân-ı Muḥibbî* (Kaanûnî'nin bilinen 1.400 kadar gazelinin ancak 858'ini muhtevîdir)(236 by.s., 1308 H=1890/91, 5.337 beyit). Âdile Konrapa, ***Âdile Sultân,*** Türkoloji me'zûniyet tezi, 1947, T 244, 216 s. Vâlide Bâğı'ndaki sarayında ölen Sultân'ı babası II. Maḥmûd, Cihânseraskeri Rızâ Paşa (bk. **Rızâpaşa-zâdeler**) ile evlendirmek istedi (Rosen, II, 87-8), ancak babası ölünce ağabeyi Sultân Mecîd, Meḥ. 'Alî Paşa ile evlendirdi (Luṭfî, VIII, 19, 24). Dîvânı 1996'da Kültür Bakanlığı'nca Latin harfleri ile basıldı. Zevci için müseddes mersiyesi, 68 beyit mesnevî zevcinin biyografisi, kızı için murabbâ mersiyesi, kızkardeşleri için 103 beyit mesnevî mersiyesi vardır.

Âdile Sultân'ın Emnâbâd Sarayı, Lâle Devri'nde 1724'de Faṭma Sultân için yapıldı. 1856-59'da Münîre ve Cemîle Sultânlar için yerine iki ayrı saray inşâ edildi. Münîre Sultân 1862'de ölünce onun sarayı halası Âdile Sultân'a geçti. Sonra kolordu kumandanlığı, 1943-52'de Edebîyât Fakültesi, sn. Atatürk Kız Lisesi oldu. Cemîle Sultân Sarayı ise -Çırağan Sarayı yanınca onun yerine- 1910'da Meclis-i Meb'ûsân ve Â'yân, 1926'da Güzel San'atlar Akademisi oldu, 1949'da yandı, 1954'de onarıldı. Âdile Sultân'ın Fındıklı'daki bu sarayı (1862-1899) dışında Kandilli'deki sâhil-sarayı, Kandilli Kız Lisesi oldu. Ayrıca Cağaloğlu'nda sarayı, Silâḥdârağa'da mâlikânesi içinde köşkü, Koşuyolu'nda şimdi prevantoryum olan köşkü, Büyük Çamlıca'da 'Abdülḥak Mollâ'dan 7.500 altına satın aldığı Vâlide Bâğı denen köşkü (ki gerçekte 3 katlı bir saraydır), Sultân Mecîd zamânında Kuruçeşme'de bir sarayı (eski Esmâ Sultân Sarayı) vardı. Kandilli'deki sâhil-sarayı H̲alîl Paşa'dan 25.000 altına almıştı. Sultân Mecîd devrinde, ablası Sâliha Sul.'dan kalan Neşâṭâbâd ona tahsîs edildi (Neşâṭâbâd'da bulunan sultân'ların büyük târîhî değeri olan eşyâsı 1925 ilk ve son bahârında yapılan 2 müzâyedede yok bahâsına satıldı, bilhassa ecnebîler satın alıp yurd dışına götürdü). Sultân, evlendiği Haydarpaşa Kasrı'nda, Kuruçeşme'deki kasrında da oturdu. Sultân, muazzam servetini bütün Istanbul yoksullarına dağıtarak ve şu hayrâtı yaptırarak harcadı: Büyük Çamlıca'da çeşme, Silivrikapısı'nda Bâlâ Câmii (1892), Topçubaşı Mescidi (1893), Arab Câmii'ni yeniden inşâ ve yanında şâdırvân ve mekteb. Koşuyolu-Altûnî-zâde arasındaki kasrı 762.000 m^2 arâzi üzerindedir. Ayrıca Bâlâ Türbesi, 2 mekteb, 3 sarnıç, 2 şadırvan, namâz-gâh, İstanbul ve Medîne'de bir çok vakıf, hayır eserlerindendir.

=Sd. Dâmâd Kapdân-ı Deryâ Meḥmed 'Alî Paşa (Hemşin 1813 - 30.6.1868 = 55), nişân 3.1843, izd. Haydarpaşa Kasrı, 3.1845, düğün Neşâṭâbâd Sarayı, 12.6.1845,

izd.müd. 23, 0, 18, yş. 19, 0, 20 - 42, 1, 8, zevcinden 13 yş. kç., zevcinden sn. 30, 7, 12 yaşadı. Med. Eyüb, Bostâniskelesi'ndeki türbesi ki burada mektebi, vakıfları, Kuruçeşme'de konağı vardı. Hemşinli Hacı 'Alî Ağa oğlu Hacı 'Ömer Ağa (fındık tâciri ve Galata başağası) oğlu. Enderûn 1828a, 3. mâbeynci, 2. mâbeynci 1830b, Nizib muhârebesinde (1839) Ordu hazînesini kurtarıp Ist.'a getirdi, bahriye mîrlivâsı 7.1839, Şûrây-ı 'Askerî âzâsı, Tophâne ferîkı 1.1841, Tophâne müşîri 31.1.1844, dâmâd, 6 def'ada toplam 12, 1, 2 müddetle kapdân-ı deryâ, sd. 3.10.1852 - 13.5.1853 = 0, 7, 11, son kapdânlığından ayrılınca mecâlis-i â'liyye'ye me'mûr (devlet nâzırı) oldu ve bu makamda iken uzunca bir hastalıktan sonra öldü. Paşa'nın hemşîresi, Sd. By. Must. Reşîd Pş.'nın gelinidir, bk. **Reşîd Paşa-zâdeler.** İlk eşinden olan kızı, **Topçubaşı-zâde** Kapdân-ı Deryâ Mahmûd Pş. b. mîrlivâ Benli Must. Pş. ile evlendi. Gene ilk eşinden olan oğlu Dâmâd vezîr Mahmûd Edhem Pş. (1836?-7.2.1886), Âdile Sultân'ın yeğeni Refî'a Sultân (b.bk.) b. 'Abdülmecîd I ile evlendi. Sultân'dan olan çocukları: **Sıdıka Hanım-Sultân,** bebekken öldü; **Sultân-zâde İsmâ'îl Beyefendi,** 13 günlük öldü (2-15.10.1850); **'Aliyye Hanım-Sultân,** bebekken öldü ve:

Hayriye Hanım-Sultân (Neşâtâbâd Sarayı, 6.1846 Fındıklı Sarayı, 26.7.1869 = 23, 1): Med. babası yanında. Bir tekke yaptırdı. Pianist (hocası Mlle Romano). =1. Ah. Rif'at Bey (Paşa) (1844 - 10.5.1891 = 47), izd. 10.6.1865, talâk 1.1866 = 0, 7, yş. 19, 0-19, 7, zevcinden 2 yş. kç., zifâf olmadı, sûrî kaldı. Boşanınca paşa'lığı alındı, veremden öldü, diplomat ve şâir (*SATŞ*, 1.475-8). Sn. "Mehşer Midillisi" denen teşrîfâtçı Kâmil Bey'in (bk. **Keçeci-zâdeler**) kızı Sâre Hanım'la, sn. da Mısırlı Hürmüz Hn.'la evlendi. Sâre Hn.'dan olan çocukları: Rebî'a Hn. (=Edhem Bey); Kemâleddîn Bey (Nîl'de boğuldu); Salâhaddîn Bey; Must. Vahîd Bey (kurmay kolağası iken askerlikten istîfâ etti, düyûn-ı umûmiyye mektûbcusu, 30.7.1931'de intihâr etti =Leylâ Kerman b. Hamdî Bey, Düyûn-ı Umûmiyye dâinler vekîli). Ah.Rif'at Bey'in babası: Meh.Kânî Pş. (Petersburg = Leningrad'da doğdu, ölm. 25.2.1885) (Anapalı Must. Ağa'nın bir Rus kızından doğma oğlu), vezîr, mâliye nâzırı. =Hafîza Hn. (ölm.1875) (kendisi ve çocukları Merkez Ef.'de medfûn), Kânî Pş.'nın Rif'at Bey'den gayri çocukları: Meryem Şerîfe Hn. (ölm. 1878); 'Alî Muhyî Bey (ölm. 1894a); Külsûm Hn. (ölm. 1887a) (=Müşîr Eşref Pş., ölm. 1894b, şâir); Fatma Sâ'diye Hn. (ölm. 1890a) (='**Azm - zâde** Meh. Hamdî Pş., Must. Fâzıl Pş. kethudâsı, kızları Sâmiye Hn. =Nâfî' Bey (Kaahire) ve bunların Ahmed ve Zübeyr adlı 2 oğlu).

=2. **İşkodralı-zâde** 'Alî Rızâ Paşa (1840?-22.8.1898 = 58?), izd.17.4.1866, izd.müd. 3, 2, yş. 19, 11, zevcinden 6? yş. kç., zevci daha 29, 0, 27 yaşadı. Med. Fâtih C. Şûrây-ı Devlet üyesi. Oğulları 1867'de doğup öldü, ilk kızları 1868'de doğup öldü, kç. kızları 1869-70'de 1 yıl yaşadı. Paşa'nın Hanım-Sultân'dan sonraki eşinden: Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa, II. 'Abdülhamîd'in kızı Na'îme Sultân (b.bk.) ile evlendi. 'Alî Rızâ Paşa'nın babası: İşkodralı-zâde Must. Şerîf Pş., vezîr ve şeyhu'l-Harem (26.3.1797 - 27.5.1860 = 63, 2, 2), vezîr 3.5.1812, yş. 15, 1, 8 (48 yıl vezîr), Meh. Âsaf Pş. b. Gaazî Meh. Pş. oğlu. Must. Pş.'nın dâmâdı: Hüs. Pş. (ölm. 1883). 'Alî Rızâ Pş.'nın ağabeyleri: Mahmûd Pş. (1825-1869=44, med. Mostar, Karagöz C.) ve Has. Haqqî Pş. (*SATŞ*, 487).

XXXIV

ABDÜLMECÎD I

(1823 1861) (1839 1861)

34) 'ABDÜ'L-MECÎD I Gaazî (Beşiktaş Sâhil-sarayı, 25.4.1823 - 25.6.1861, saat alaturka 3 = 38, 2, 0) (saltanatı 1.7.1839 - 25.6.1861 = 21, 11, 25): Doğumu Cevdet Pş.'da "23 nîsân"dır. Vel. 20.4.1825 - 1.7.1839 = 14, 2, 11, yş. 1, 11, 25 - 16, 2, 6 (10, 1, 19 by. ağabeyi Şeh. 'Abdülhamîd yerine babası için), doğumunda 2. vel. Verem'den öldü.Med. Sultânselîm C., Sul. Mecîd T. Tanzîmât-ı Hayriyye (Gülhâne Hatt-ı hümâyûnu) cülûsundan 0, 3, 2 sn. 3.10.1839.

Sünnet: Kâğıthâne Kasrı'nda vezîr Hekim İsmâîl Paşa tar.kardeşi Abdülazîz ile berâber 1.5.1835, yş. 12, 0, 6. Hatim indirmesi: Beylerbeyi Sarayı 1833, yş. 10. Kılıç: Nakıybüleşrâf Bursalı 'Abdürrahîm Ef. b. Selîm Mollâ (ölm. 25.7.1841, med. Çarşanba), Yenişehir 1814, Edirne 1820, İzmid'e sürgün 5.1821, Medîne 1822a, Ist. kadısı 1830-1 + 1832-3, fiilen Anadolu kazaskeri 1. 1837 (pâye ol. 9.1833), nakıybüleşrâf 6.1834, Rûmeli pâyesi 1837.

Hattât, pianist, ince marangoz, Mevlevî, Batı Mûsikîsi, ve iyi Fransızca öğrenen ilk Osmanoğlu. Şeyhi: Hemdem Çelebî, bk. **Mevlânâ-zâdeler.** Batı Mûsikîsi ve piano: Giuseppe Donizetti Paşa (Bergamo, 6.11.1788 - Ist., 12.2.1856 =67, 3, 6), opera bestekârı Gaetano Donizetti'nin (1797-1848) ağabeyi. *Kur'ân* hocası: Hâfıza Gül-bahâr Kalfa. Dînî ilimler: Eğinli Zeynü'l-Â'bidîn Meh. Ef., Rûmeli kazaskeri, hocalığa tâyîni 1.1836, ölm. 5.8.1839, bk. **Zeynî-zâdeler.** Hocası: Akşehirli 'Ömer Ef. b.'Abd. Bey, Rûmeli kazaskeri pâyeli, ölm. 5.4.1851. Sul.'Azîz'in de hocası. Hocası: Hâfız Meh.

Emîn Ef. (='Ayşe Hn., ölm. 1853, Yeni C.), ölm. 18.2.1867, med. Süleymâniye C., Şehzâde muallimi, 1. Ordu müftîsi, mollâ pâyesi 1843, oğulları Meh. Kâmil ve Meh. Fuâd Efendiler. Hat hocası: Hacı Tâhir Meh. Ef., hattât, 1846, med. Eyüb, Kırkmerdiven Kabristânı, torunu İsm. Remzî Ef. (ölm. 1868, med. Üsküdar), kızının oğlu Tâhir Olgun (*SATŞ*, 1.857-60). Sultân 'Abdülmecîd sülüs, celî ve rik'a'dan icâzetli olup Yakacık Câmii gibi yerlerde eserleri vardır. Hat hocası: Ebû-Bekr Mümtâz Ef., bk. **Mümtâz Efendi-zâdeler**, rik'a hattâtı, 1808-9.2.1871 = 63, Eğinli Hacı Must. Ağa (ölm. 1852) oğlu, sd. müsteşârı, mâliye nâzırı (oğulları Reşîd Meh. Pş. ve 'Alî Rızâ Pş.). Velîahdliğinde Fransızca hocası: Nikolaus Aristarkhis. Fransızca hocası: Safvet Ef., sonradan Sd. Safvet Pş. (b.bk.). Hat hocası (ki 1850'de Velîahd 'Abdü'l-'Azîz Ef. ile Şehzâde Murâd ve 'Abdülhamîd Efendiler'in sermuallimi oldu): Must. 'İzzet Ef. (Tosya 1801 - Ist., 25.11.1876 = 75), med. Tophâne Kaadirî Dergâhı, kazasker 6.1849, Rûmeli kazaskeri, nakıybüleşrâf, mecâlis-i âliye üyesi (devlet nâzırı), reîsülulemâ (27 yıl Rûmeli kazaskeri), büyük hattât, bestekâr, hânende, ney virtüozu, müellif, şâir, son asırların en büyük hattâtı (*TMA*, II, 48a-50a).

Hocası Ömer Lutfî Paşa(1806-24.4.1871), livâ 1846, müşîr 1848, serdâr-ı ekrem olan büyük askerdir.

Topkapı Sarayı'nda(1839-1853), Dolmabahçe'de(1853-1861), Dolmabahçe yapılmadan yazıları onun yerindeki Beşiktaş sâhil-sarayında eski Çırağan Sarayında oturdu. Topkapı Sarayı'nda Mecîdiye Kasrı'nı yaptırdı. Dolmabahçe saray tiyatrosunu da 285.000 altına yaptırdı. 1845'de bir kaç ay hastalandı. Kırım Harbi'ne kadar pâdişâhlar yabancı nişân kabûl etmedi. Kırım Harbi'nde Sultân Mecîd Légion d'Honneur'ün en büyük rütbesini ve hemen ardından İngiltere kraliçesinden Dizbağı Nişânı'nı kabûl etti.

25.6.1844'de Eser-i Cedîd yatı ile Ist. - İzmid - Mudanya - Bursa - Gelibolu - Çanakkale-Midilli seyâhatini yaptı, 44 gün sürdü. 1845'de gene yatla Ist.- Limni-Girid-Rodos-Marmaris-Bodrum-İstanköy-Kuşadası-Sakız-Ist. seyâhatini Vel. 'Abdü'l-'Azîz Ef., Şeh. Murâd Ef., Serakesker Rızâ Paşa, Tophâne müşîri Dâmâd Ah. Fethî Paşa, ticâret nâzırı İsm. Paşa ile yaptı. 1846'da Ist.'dan (29.4) Edirne'ye (14.5) gidip sonra Eski Zağra-Kızanlık-Gabrova-Tırnova-Ziştovi-Ruscuk-Silistre-Şumnu-Varna yaptı ve Varna'dan yatla döndü. Bu seyâhate Kapdân-ı Deryâ Tâhir Paşa, hâriciye hâzırı Must. Reşîd Paşa, bunun 17 yaşındaki oğlu 'Alî Gaalib Bey katıldı. 1849'da Rodos'a gitti, orada Mısır vâlîsi 'Abbâs Paşa gelip ayağını öptü ve bindiği harb gemisini pâdişâha hediye etti.1850'de gene yatla Girid'de Kandiye'ye geldi, 10.6'da Ist.'dan hareketle 15 günde döndü, Vel. 'Abdü'l-'Azîz ve Şeh. Murâd Efendiler kezâ bu seyâhate katıldı. Sultân Mecîd, 2 def'a Gelibolu ve Bolayır'ı ziyâret itti. İzmir'e gelince, Aydın eyâletinin merkezinin Aydın şehrinden İzmir'e alınmasını irâde etti, bir daha da bu durum değişmedi. 1854'de Sakız'a gitti. 1859'da 'Abdü'l-'Azîz, Murâd, Hamîd, Reşâd Efendiler ve serasker Rızâ Paşa, Dâmâd Meh. 'Alî Paşa ile gene Sakız'a geldi (Ist.'dan hareket 23.7). 7.1860'da Selânik'i ziyâret etti. Sultân 'Abdülmecîd tarafından kabûl edilen yabancı hükümdar ve hânedân mensuplarından bâzıları şunlardır (Osmanlı tab'ası Müslüman prensler dışında):

Prince François de Joinville (14.8.1818-16.6.1900), Fransız kralı (9.8.1830 - 24.2.1848) Louis-Philippe'in (6.10.1773 - 26.8.1850) 3. oğludur, 21, 2, 20 yaşında iken 3.11.1839 Gülhâne Hattı'nın okunmasında bulunmak üzere şahsî dostu hâriciye nâzırı Reşîd Paşa'nın dâvetiyle geldi, Sultân Mecîd de kabûl etti, Brezilya imparatoru I. Pedro'nun dâmâdı idi (Prenses Françoise, 2.8.1824 - 27.3.1898). Louis-Philippe, 29.6.1844 ve 23.10.1845'de iki def'a Sultân Mecîd'i Paris'e dâvet etti ise de (R. Kaynar, *Must. Reşîd Paşa*, I, 474-5, 612-3), Reşîd Paşa münâsib görmeyip mâzeret beyân ettirdi. 9.1845'de Fransız Kralı bu def'a 6. oğlunu Ist.'a gönderdi: Prince Antoine, Duc de Montpensier (31.7.1824 - 4.2.1890) ki İspanya kralı VII. Ferdinand'ın dâmâdı idi (2. kızı ki, ablası İspanya hükümrân kraliçesidir) (Prs. Louise, 30.1.1832 - 2.2.1897, izd. 10.10.1846) (3 prenses, 3 prens doğdu). 1.5.1843'de Rio'da evlenen Pr.de Joinville'in ise bir kızı ile bir oğlu olmuştur.

1843'de Pr. Albert (1809-1872) geldi ki mareşal, Prusya kralları IV. Friedrich-Wilhelm (1840-61) ile İmparator I. Wilhelm'in (1861-88) kardeşidir. 1.5.1854'de gelen Pr. Napoléon (1822-1891) bu sırada Fransız velîahdi (1852-56) idi. 10.5.1854'de gelen Cambridge dükü Pr. George (1819-1904), mareşal, Britanya imparatorluk orduları başkumandanı olup, III. George'un oğlu Pr. Adolphus'un (1774-1850) oğludur. Osmanlı'ya tâbî Romanya prensi Couza, 1858'de emâret fermânını almak için, 30.9.1860'da pâdeşâha arz-ı bendegî için tekrar geldi. Mısır vâlîsi Meh. 'Alî Paşa'nın ziyâreti 1846 ağustosu ortalarındadır ve pâdişâhın ayağını öptü.

Grandük Konstantin, 6.1845'de ve 16.6.1859'da zevcesi ile resmen iki ziyâret yaptı. ikincisinde Sultân Mecîd Dolmabahçe'de akşam yemeği verdi. Türkçe bilmesi ve Ist.'da Türkçe konuşması alâka uyandırdı. Çar I. Nikolay'ın 2. oğludur (9.9.1827 13.1.1892), 3 grandüşes kızı ve 3 grandük oğlu vardır. Eşi Grandüşes Alexandra (26.6.1830 - 23.6.1911) ile 30.8.1848'de evlendi, Sachsen-Altenburg dukası Joseph'in kızıdır.

1842'de Prusya kralı(1840-1861) Dördüncü Friedrich Wilhelm'i kabûl etti. 1856'da Üçüncü Napoléon, eşi ile İstanbul'a gelmeyi kararlaştırdı, İstanbul'da hazırlıklar yapıldı(İmparator için yeni yatak takımları inciyle işlendi, İmparatoriçe için hazırlanan yatak takımını gören İstanbul'daki Fransa büyükelçisi Edouard Thouvenel hâtıralarında böyle bir manzaranın ancak Binbir Gece'de görülebileceğini yazar). Fransa'daki iç kriz dolayısıyle İmparator gelemedi. 1860'da velîahd iken Belçika kralı İkinci Léopold geldi, Göksu Kasrı'nda oturdu. 1846-47'de Alphonse de Lamartine, Sultân Abdülmecîd tarafından kabûl edildi ve kendisine İzmir yöresinde büyük bir çiftlik ihsân edildi. Sultân Mecîd, Franz Liszt'i de kabûl edip piyanosunu dinledi ve ona da nişân-ı Mecîdî verdi. Pr.Napoléon(1822-1891), Mareşal Saint-Arnaud'nun eşliğinde, 17.6.1854'te Sultân Mecîd tarafından kabûl edildi(1868 ziyâreti için Sultân Azîz bahsine bk.).

I. Abdülmecîd'in Zevceleri

=1. Servet-sezâ Başkadınefendi (1824?-Kabataş'daki sarayında, 24.9.1878 = 54?): Başkadın 7.1839 - 25.6.1861 = 22, 1. Zevcinden sn. 17, 3, 1 yaşadı. Zevcinden 1? yş.kç. Çocuksuz. Fatma ve Refî'a Sultânlar ile Sultân Reşâd'ın mânevî annesi. Med. Sultânselîm C., Cemîle Sultân T.

=2. Hoş-yâr 2. Kadınefendi (1824?-1849?=25?): 2. Kadın 7.1839 - 1849? = 10?, zevcinden 1? yş.kç. Mihalıç'da Süle çiftliği, bir çeşme yaptırdı. Sultân Mecîd'in cülûsundan 0, 11, 6 sn. 17, 1, 7 yaşında iken doğan ilk çocuğu Mevhibe Sultân'ın annesi.

=3. Şevk-efzâ Vâlide-Sultân (12.12.1820 - Çırağan Sarayı, 17.9.1889 = 68, 9, 8): Vâlide-Sultân 30.5.1876 - 31.8.1876 = 0, 3, 2, yş. 55, 5, 19. 2. kadın 1849?-1861, 3. Kadın 1839 - 1849? İzd. 1.8.1839, izd.müd. 21, 10, 24, yş. 18, 7, 20 - 40, 6, 14, zevcinden 2, 4, 13 by., zevcinden sn. 28, 2, 22 yaşadı. V. Murâd ile 'Aliyye Sultân'ın annesi. Boğaz kanserinden öldü. Med. Yeni C., Murâd V T. Sultân 'Azîz'in katlinde Hüs. 'Avnî Paşa'dan sonraki en müessir kişi oldu, bir kaç ay için Kösem sultânlık oynamak istedi.

=4. Tîr-i Müjgân 3. Kadınefendi (16.8.1819 - Fer'iye Sarayı, 3.10.1852 = 33, 1, 18): Na'îme Sultân (1840), II. 'Abdülhamîd (1842), Meh. Â'bid Ef. (1848) annesi. Çerkes Şapsıh kabîlesinden, "yeşil gözlü, açık kumral, beyaz şeffâf tenli, nahîf yapılı". Veremden öldü, med. Yeni Câmî, Murâd V T. İzd. 1839, izd.müd. 13, yş. 20, zevcinden 3, 8, 10 by., zevcinden 9, 8, 23 önce öldü. 4. kadın 1839 - 1849, 3. kadın 1849 - 1852. Ölümünde II. 'Abdülhamîd 10, 0, 11 yaşında idi.

=5. Verd-i Cenân 3. Kadınefendi (1826 - Fer'iye Sarayı, 9.11.1889 - 63): Münîre Sultân ile Kemâleddîn Ef.'nin annesi, Medîha Sultân'ın 1861'de mânevî annesi. Med. Yeni Câmî, Murâd V T. İzd. 1843?. İzd. müd. 18?, zevcinden 3 yş. kç., zevcinden 28, 4, 14 sn. öldü. 3. Kadın 3.10.1852-25.6.1861, 4. kadın 1849 - 1852, başıkbâl 1843 - 1849.

=6. Gül-cemâl 4. Kadınefendi (1826-16.11.1851 = 25): Fatma Sultân'ı 1.11.1840'da doğurunca 3. ıkbâl iken 2. ıkbâl, Refî'a Sultân'ı 7.2.1832'de doğurunca 2. ıkbâl iken başıkbâl, V. Sultân Meh. Reşâd'ı 2.11.1844'de doğurunca başıkbâl iken 4. kadın oldu. Verem'den öldü. Med. Yeni Câmî, Refî'a Sultân T. "Hayâtımda gördüğüm en güzel kadındı" (Dr. Spitzer, Sultân Mecîd'in husûsî hekimi). İzd. 1839, izd.müd. 12, yş. 13, zevcinden 9, 7, 9 önce öldü. Ölümünde Sultân Reşâd 7, 0, 5 ve by. kızı 11, 0, 15 yaşlarında idiler.Zevcinden 3 yş. kç. Akrabâsından Sâbit Bey, Sultân Reşâd'a esvâbcıbaşı oldu. Hemşîresi Bî-mişâl Hn., Dâmâd Reşîd Paşa-zâde 'Alî Gaalib Paşa'nın kethudâsı Hakkı Bey'le evlendi. Gül-cemâl adı Meşrûtiyyet'ten sn. bir askerî mekteb gemisine verildi.

=7. Şâyân 4. Kadınefendi (1831?-1860? = 29?): Behîce Sultân'ın mânevî annesi. 4. kadın 16.11.1851-1860, daha önce başıkbâl.

=8. Gülistû (Gülistân) 4. Kadınefendi (1831?-5.1861 = 30?): Sultân Mecîd'den 1 ay kd. önce koleradan öldü, med. Fâtih Câmii'nde Nakş-ı Dil Vâlide Sultân Türbesi yanında Münîre Sultân Türbesi de denen Gülistû Kadın Türbesi. 4. Kadın 1860-1861, 1855'de 5. kadın unvânını ikiz Zekiyye ve Fehîme Sultânlar'ı doğurunca aldı ki gerçekte 5. ıkbâl veyâ başgözde idi. 1856'da Medîha Sultân'ı ve 2.2.1861'de de VI. Sultân Meh. Vahîdeddîn'i doğurdu ki annesi öldüğü zaman bu sonuncusu 3 aylık idi. Sultân Mecîd ile 1854'de önce evlendi, ondan 8 yş. kd.kç. idi.

=9. Rahîme Perestû Vâlide-Sultân (1830?-Maçka'daki sarayı, 1904=74?): piristû =Fars. "kırlangıç"' Gülistû'nun yerine 1 ay kd. 4. kadın oldu (5-6.1861). Esmâ Sultân'ın mânevî kızı olup yeğeni Sultân Mecîd ile evlendirdi. "Mâvi gözlü, altın sarısı

saçlı, şeffâf tenli, nârin, ufak tefek" ve Çerkes idi (Ubur kabîlesi). Çocuksuz olup 16.10.1845'de Cemîle Sultân'a ve 26.4.1853'de müstakbel II. Abdülhamîd'e -annelerinin ölümleri üzerine- Sultân Mecîd tar. mânevî anne seçildi. II. 'Abdülhamîd cülûs edince vâlide-sultân kabûl edildi: 31.8.1876 - 1904 = 28, yş. 46? Maçka'da Sultân 'Azîz hediyesi sarayında oturdu. Silivrikapısı, Tekke Sokağı'nda Topçubaşı Mescidi yanında sebîl, çeşme, muvakkıt-hâne, müştemilât (1893-5) yaptırdı. Sultân Mecîd'den yaklaşık 7 yş. kç. idi ve ondan 43 yıl sonra öldü. Hemşîresi Fatma Hn., Fâzıl Bey'le evlendi ki, reji komiseri bestekâr Menâpîr-zâde Nûrî Bey (1840-1906)'in (*TMA*, II, 107b-8b) kardeşidir. Oğulları Hayrî Pş., 'İzzet Pş., ve göz hekimi Dr.Es'ad Işık Paşa'dır (1865-1943, askerî tıbbiye 1889, Paris tıb fakültesi 1893, prof. 1894, müellif, ittihâdcı, 2 yıl Malta'ya sürgün, oğlu dış işleri ve millî savunma bakanı Hasan Esat Işık'dır). Vâlide-Sultân,Eyüb'deki türbesinde medfûndur(*Ist. Çeşmeleri*, I, 298; *Ist. Sebîlleri*, 61).

=10. Zerrîn-Melek Hanımefendi (1824?-1842 = 18?): 2. ıkbâl. Nakş-ı Dil T. İzd. 1841, izd.müd. 1. Zevcinden 19 yıl önce öldü.

=11. Düzd-i Dil Hanımefendi (1825?-18.8.1845 = 20?): başıkbâl, bir ara 3. kadın. Veremden öldü, Yeni Câmî, Refîa Sultân T. Cemîle Sultân annesi. İzd. 1842?, izd.müd. 3? yıl. Zevcinden 15, 10, 8 önce öldü.

=12. Nesrîn Hanımefendi (1826?-2.5.1853 = 27?): 7.1850'de 2. ıkbâl, daha önce 3. ıkbâl. Yeni Câmî, Murâd V T. Behîce Sultân (1848) ile Meh. Zıyâeddîn Ef. (1846), Nizâmeddîn ve Bahâeddîn Efendiler (1850) annesi. İzd. 1845 veyâ daha önce. Zevcinden 8, 1, 24 önce öldü.

=13. Ceylân-yâr Hanımefendi (1828?-17.1.1855 = 27?): 2. ıkbâl. Nakş-ı Dil Vâlide yanında Münîre Sultân T. Meh. Rüşdî Ef. (31.3-5.8.1852) annesi. Zevcinden 6, 5, 9 önce öldü.

=14. Nükhet-sezâ Hanımefendi (2.1.1827-15.5.1850 = 23, 5, 3): 1846'da başıkbâl, daha önce 2. ıkbâl, Yeni Câmî T. Ah. Ef. (1846), Burhâneddîn Ef. (1849), 'Aliyye Sultân (1842) annesi. İzd. 1841, izd.müd. 9, zevcinden 3, 8, 7 kç., zevcinden 11, 1, 11 önce öldü.

=15. Nâvek-misâl Hanımefendi (1828?-Şemsîpaşa Kasrı, 5.8.1854 =26): 4. veyâ 5. ıkbâl. Yeni Câmî, Murâd V T. Zevcinden 6, 10, 21 önce öldü.

=16. Meh-tâb Hanımefendi (1830?-1888 = 58?): başıkbâl. 1848'de 2. ıkbâl ve 1852 ve 1855 vesîkalarında 5. kadın unvânı ile geçiyor. Yeni Câmî, Murâd V T. Sabîha Sultân (1848) ve Nûreddîn Ef. (1852) annesi. Zevcinden sn. 27 yıl yaşadı.

=17. Nergis (Nergizû) Hanımefendi (ölm. 26.10.1848): 4. ıkbâl. Yeni C., Refî'a Sultân T. Meh. Fuâd Ef. (1848) annesi. Zevcinden 12, 8, 0 önce öldü.

=18. Nev-eser Hanımefendi (ölm. Yıldız Sarayı, 12.9.1889): 1861'de doğru başıkâl. Zevcinden 27, 9, 17 sn.öldü. 15.5.1850'de Burhâneddîn Ef.'nin mânevî annesi.

=19. Nâlân-ı Dil Hanımefendi (1829-Fer'iye Sarayı, 1865 = 36): 3. ıkbâl, 1851'de 4. ıkbâl ve resmî vesîkalarda "başıkbâl" ol. geçiyor. Yeni C., Murâd V T. Senîha Sultân (1851) ve Meh. 'Abdüssamed Ef. annesi (1853). Zevcinden 4 yıl sn.öldü (Alderson ölümü için 23.12.1890 târîhini veriyor, Uluçay'da târih yok, *Sicill*'de yukarıdaki târih). Zevcinden 6 yş. kç.

=20. Şâyeste Hanımefendi (1838?-11.2.1912 = 74?): 4. ıkbâl. Yahyâ Ef. Dergâhı'nda Şeh. Kemâleddîn Ef. T. 1861'de Sultân Vahîdeddîn'in (3 aylık) mânevî an-

nesi. Nâile Sultân (1856) annesi, 5. ıkbâl iken 3.3.1853'de de ölü ol. 'Abd. Ef.'yi doğurdu. Sultân Mecîd'den 50, 7, 16 sn. en son ölen zevcesi. İzd. 1852?, izd.müd. 9?, yş. 14?-22?, zevcinden 15? yş. kç.

=21. 'Ayşe Ser-firâz Hanımefendi (1837?-Ortaköy Sarayı, 9.6.1905 = 68?): Yaḥyâ Ef. Dergâhı'nda Şeh. Kemâleddîn Ef. T. Baş-gözde, 6. ıkbâl ve giderek 2. ıkbâl unvânını taşıdı. Yıldız Kasrı'nda oturur ve pâdişâh kendisini görmek için Dolmabahçe'den buraya gelirdi. Süleymân Ef.'yi doğurduğu zaman (1860) 2. ıkbâl idi. 'Os̱mân Ṣafiyyeddîn Ef.'yi doğurduğu zaman (1852) 6. ıkbâl deniyordu. 1857'de de Bedî'a Sultân'ı doğurdu. Zevcinden 43, 11, 14 sn. öldü. İzd. 1851?, izd. müd. 10? yıl, zevcinden 14? yş.kç., yş. 14?-24?.

=22. Bezmî (Bezmârâ, Bezm-i Cân) Hanımefendi (1845?-?): 2. gözde. Resmî vesîkalarda önce başıkbâl, sn. 6. kadın unvânı ile görülüyor. Pianist. 1859 başlarında Sultân Mecîd kendisini boşadı. H̱ıdîv İsmâ'îl Paşa eşi ve Sd. H̱alîl Ḥamîd Paşa torunu Zehrâ Hn.'ın mânevî kızıdır. Cevdet Paşa, *Tezâkir*, II, 68'de 5. kadın ol. geçer. 1859 başında ressâm ferîq Tevfîq Pş. ile evlendi ve Bursa'da ondan da boşandı, sonra Bursa evkaf müdîri Eyüblü Uzun Aḥ. Bey'le evlendi. Tevfîq Pş.'dan olan kızı Câvidân Hanımefendi, önce Sultân Mecîd'in oğlu Şeh. Süleymân Ef. ile, sonra Kavalalı prens Ḥüs. Kâmil ile (buralara bk.) evlendi.

=23. Ḥüsn-i Cenân Hanımefendi (ölm. 1843): 3. gözde. Lâleli C.

=24. Sâf-derûn Hanımefendi: 4. gözde.

=25. Yıldız Hanımefendi: 2. gözde. Yıldız Sarayı bunun adını taşıyor.

I. Abdülmecîd'in Çocukları

MEVHİBE SULTÂN (31.5.1840 - 9.2.1841 = 0, 8, 9): *Tezâkir*'de ölüm târîhi 12.11.1840'dır. Ḥamîdiye T. Sultân Mecîd'in cülûsundan 11 ay, 6 gün sn. ve 17, 1, 7 yaşında iken doğan ilk çocuğu.

MURÂD V (22.9.1840 - 29.8.1904): Bk. no. 36.

NA'ÎME SULTÂN (11.10.1840 - 1.5.1843 = 2, 6, 21): Lâleli T. Çiçek'den öldü.

FAṬMA SULTÂN (1.11.1840 - 26.8.1884), aşağıda madde 1)e bk.

BEHİYYE SULTÂN (Topkapı Sarayı, 22.2.1841 - 3.6.1847 = 6, 3, 9): Yeni C., Refî'a Sultân T. "Devletlü 2. Ikbâl Hazretleri'nden" doğma (Luṭfî, VII, 129).

NEYYİRE SULTÂN (14.10.1841 19.12.1843 = 2, 2, 6): Nûrosmâniye C. Türbesi. "3. Kadınefendi Hazretleri"nden doğma (*Gotha*, 1845, s. 275).

REFÎ'A SULTÂN (7.2.1842 - 4.1.1880): aşağıda madde 2)ye bk.

'ABDÜ'L-ḤAMÎD II (22.9.1842 - 10.2.1918): Bk.no.37.

'ALİYYE SULTÂN (20.10.1842 - 10.7.1845 = 2, 8, 21): Yeni Câmî T. (Luṭfî, VII, 55).

CEMÎLE SULTÂN (17.8.1843 - 26.2.1915): aşağıda madde 3)e bk.

MEḤMED V REŞÂD (2.11.1843 - 4.7.1918): Bk. no. 38.

MÜNÎRE SULTÂN (9.12.1844 - 29.6.1862), aşağıda madde 4)e bk.

SÂMİYE SULTÂN (23.2.1845 - 18.4.1845 = 0, 1, 23): Yeni Câmî T. "3. Kadınefendi'den".

AḤMED EFENDİ (5.6.1846 - 6.6.1846 = 0, 0, 1): Yeni C., Refî'a Sultân T.

MEHMED ZIYÂEDDÎN EFENDİ (10.12.1842 - 7.6.1845 = 2, 5, 28): Yeni C., Murâd V T.

FATMA NAZÎME SULTÂN (26.11.1847 - 1.12.1847 = 0, 0, 5): Yeni C., Refî'a Sultân T.

SABÎHA SULTÂN (15.4.1848-27.4.1849 = 1, 0, 12): Yeni C., Refî'a Sultân T.

MEHMED Â'BİD EFENDİ (22.4.1848 - 7.5.1848 = 0, 0, 15): Yeni C., Refî'a Sultân T.

MEHMED FUÂD EFENDİ (7.7.1848 - 28.9.1848 = 0, 2, 22): Yeni C., Refî'a Sultân T.

AHMED KEMÂLEDDÎN EFENDİ (16.7.1848 - 26.4.1905), aşağıda madde 1)e bk.

BEHÎCE SULTÂN (26.8.1848 - 30.11.1876), aşağıda madde 5)'e bk.

MEHMED BURHÂNEDDÎN EFENDİ (23.5.1849 - 4.11.1876), aşağıda madde 2)ye bk.

MUKBİLE SULTÂN (22.2.1850 - 10.3.1850 = 0, 0, 16): Yeni C., Refî'a Sultân T. "4. Ikbâl"den doğma.

MEHMED VÂMIK EFENDİ (19.4.1850 - 6.8.1850 = 0, 3, 16): Yeni C., Refî'a Sultân T.

BAHÂEDDÎN EFENDİ (24.6.1850 - 9.11.1852 = 2, 2, 15): İkiz. Yeni C., Murâd V T.

NİZÂMEDDÎN EFENDİ (24.6.1850 - 28.5.1853 = 2, 11, 4): İkiz. Yeni C., Refî'a Sultân T.

SENÎHA SULTÂN (5.12.1851 - 15.9.1931), aşağıda madde 6)ya bk.

MEHMED RÜŞDÎ EFENDİ (31.3.1852 - 5.8.1852 = 0, 4, 5): Hamîdiye T.

AHMED NÛREDDÎN EFENDİ (Çırağan Sarayı, 31.3.1852, saat 9.30 - 1885 = 33): Yeni C., Murâd V T. 2, 10, 10 by. ağabeyi Burhâneddîn Ef. ölünce 3. velîahd oldu: 4.11.1876 - 1884. =1. Nâzlı Emsâl Hanımefendi (1852-Dolmabahçe Sarayı 1870 = 18?, Yahyâ Ef. Dergâhı), zevci ile ayni yaşda. =2. Fülâne Hanımefendi, izd. 1870, izd.müd. 15. Çocuksuz.

'OSMÂN SAFİYYEDDÎN EFENDİ (9.6.1852 - 2.7.1855 = 3, 0, 23): Sultân Mecîd T.

'ABDULLÂH EFENDİ (3.2.1853): Ölü doğdu.

MEHMED 'ABDÜ'S-SAMED EFENDİ (20.3.1853 - 5.5.1855 = 2, 1, 16): Sultân Mecîd T.

ŞEHÎME SULTÂN (31.1.1855 21.5.1857 = 2, 3, 21): Münîre Sultân T. "Başıkbâl'den" doğma.

ZEKİYYE SULTÂN (24.2.1855 - 18.2.1856 = 0, 11, 22): İkiz. Münîre Sul. T.

FEHÎME SULTÂN[1] (24.2.1855 - 10.12.1856 = 1, 9, 14): İkiz. Münîre Sul. T.

MEDÎHA SULTÂN (31.7.1856 - 7.11.1928), aşağıda madde 7)ye bk.

NÂİLE SULTÂN (30.9.1856 - 18.1.1882), aşağıda madde 8)e bk.

BEDÎ'A SULTÂN (1.10.1857 - 12.7.1858 = 0, 9, 12): Münîre Sultân T.

FÜLÂNE SULTÂN (16.12.1858): Ölü doğdu.
FÜLÂNE SULTÂN (30.5.1860): Ölü doğdu.
SELÎM SÜLEYMÂN EFENDİ (25.7.1860 - 16.6.1909), aşağıda madde 3)e bk.
FEHÎME SULTÂN[2] (26.1.1861 - 1861 = bir kaç ay).
MEHMED VI VAHÎDEDDÎN (2.2.1861 - 16.5.1926): Bk.no.39.

I. Abdülmecîd'in Kızları

1) FATMA SULTÂN (1.11.1840 - 26.8.1884 = 43, 9, 25): Yeni C., Murâd V T. Fransızca hocaları: Sd. Safvet Paşa, Müşîr Nâmık Paşa, Gardet, Farsca hocası 'Alî Mahvî Ef., mûsikî hocası Guatelli Paşa. Pianist ve bestekâr. Sarayı: Ortaköy Baltalimanı'nda şimdi kemik hastahânesi olan binâ ki Muşt. Reşîd Paşa'nın idi, ondan Sultân Mecîd, Sultân için 250.000 altına satın aldı. Ayrıca Sultân Mecîd kendisine Dolmabahçe Sarayı yapılınca büyük bir dâire tahsîs etti. Mercan'daki sarayda da bir müddet oturdu.*

=1. Dâmâd 'Alî Gaalib Paşa, bk. **Reşîd Paşa-zâdeler** (1829 - 15.9.1858 = 29): İzd. 2.8.1854 (nikâh Şeyhulislâm Â'rif Hikmet Ef.), izd.müd. 4, 1, 14, yş. 13, 9, 1 17, 10, 15, zevcinden 11 yş. kç., nişân 8.1851. Kayıkdan düşüp Boğaz'da boğuldu, babasının türbesinde. Sd. Muşt. Reşîd Paşa'nın 3. oğlu, hâriciye 5-8.1857, sn. evkaf, sn. ticâret nâzırı, vezîr 8.1851. Bu izdivâcdan: **Cemîle Hanım-Sultân** (1855'de bir kaç günlük öldü), med. Eyüb, Bostân İskelesi.

=2. Dâmâd Mehmed Nûrî Paşa (1840 - Tâif, 21.7.1890 = 50): Dul kaldıkdan 0, 6, 9 sn. 3. mâbeynci iken izd. 17.3.1859, talâk 19.7.1881, izd.müd. 22, 4, 3, yş. 18, 4, 24 - 40, 7, 27, boşandıktan 3, 1, 8 sn. Sultân öldü. Ferîq Â'rif Paşa (ölm. 1866) oğlu, vezîr 1859, rütbesinin müşîr ol. değiştirilmesi ve V. Murâd'a mâbeyn müşîri 1.6.1876, boşanıp Yıldız Mahkemesi'nde ömür boyu habse mahkûm olunca rütbe ve nişân ve unvânları alındı. 1858'den beri mâbeynci olup 1867'de mecâlis-i âliye'de (devlet nâzırı) bulundu, 1872'de Şûrây-ı Devlet 2. reîsi oldu. 28.7.1881'de Istanbul'dan vapurla hareketle 6.8'de Cidde'ye getirildi, Tâif kalesinde bir odaya kondu. 8, 11, 23 sn. burada intifâh-ı ree'den öldü, daha Hicâz'a giderken vapurda melankoli geçirdi ve ölünceye kadar devâm etti. Tâif'e gömüldü. Kardeşi, Menâpîr-zâde Nûrî Bey'in hemşîresi ile evlenip boşandı. Hemşîresi Seyyide Hn. ise, Edirne vâlî vekîli, sn. Kütahya mutasarrıfı (8.1872-74) olan Râif Bey'le evlendi. Sultân ile izdivâcından: **Sultân-zâde Mehmed Fuâd Beyefendi** (1861 1864 = 3) ve **Emîne Lutfiye Hanım-Sultân** (2.1863 8.1865 = 2, 6). Fatma Sultân'ın ilk izdivâcından cihâzının değeri 3 milyon altın olup gelin alayı 4 km boyunca idi.

2) REFÎ'A SULTÂN (Beşiktaş Sarayı, 7.2.1842 - Fındıklı Sarayı, 4.1.1880 = 37, 10, 26): Yeni C., Refî'a Sultân T. Pianist (hocası Thérèse Romano). Kanser amelîyâtında öldü. Ortaköy Defterdarburnu'ndaki sarayı ölünce yerine yeğenleri Zekiyye ve Na'îme Sultânlar için iki saray yapıldı. Çamlıca'da köşkü vardı.

* 1861'de Sultân Mecîd'in evli kızlarının aylık maaşı 1.750 altın, Hayriye Hn.- Sul.'ınki ise sâdece 200 altın idi. Fatma Sultân'a Mercan'daki Âlî Paşa konağı 1.1873'te verildi.

=Dâmâd Mahmûd Edhem Paşa (1836? 7.2.1886 = 50?), nişân 1854, izd. 21.7.1857, izd.müd. 22, 5, 14, yş. 15, 5, 13, zevcinden 6? yş.kç., zevcinden 6, 1, 4 önce öldü. Med. Sultân Mahmûd T. bahçesi. Sd. Dâmâd Kapdân-ı Deryâ Meh. 'Alî Pş.'nın Â'dile Sultân (b. Mahmûd II)'dan önceki izdivâcından oğlu, Harbiye, ferîq, 6.1857, müşîr ve Meclis-i Vâlâ üyesi 1858a, mecâlis-i âliye (devlet nâzırı) 1867, Şûrây-ı Devlet üyesi 1871, senatör 1876-86, Türk Mûsikîsi repertuarını toplıyarak notaya aldırttı. Bu izdivâcdan: **Fülâne Hanım-Sultân:** Kç. yaşda 1886'dan sonra öldü. Paşa'nın Sultân'dan sonraki eşinden: Meh. 'Alî Bey (1882-1888=6), Sul. Mahmûd T. bahçesi ve Senîha Hn. (Meh. 'Alî Raûf Bey zevcesi, bk. 'Ayşe Sul. b. 'Abdülhamîd II).

Üvey annesi Âdile Sultân'ın Edhem Paşa için mersiyesi vardır.

3) CEMÎLE SULTÂN (Eski Beylerbeyi Sarayı, 17.8.1843 Erenköyü, 26.2.1915 = 71, 6, 10): Pianist. Fındıklı'daki sarayının inşââtı tamamlanıncaya kadar Kandilli'de Sd.Must. Nâilî Pş.'nın yalısını kirâladı. Fındıklı'daki sarayı 1910'da Meclis-i Meb'ûsân ve Âyân yapılmak üzere 5.000 altına Sultân'dan alındı. Kandilli'deki sâhilsarayı sonradan yıkıldı. Kanlıca'da köşkü, Göztepe'de köşkü, Erenköyü'nde sarayımsı köşkü, Üsküdar'da Özbekler Tekkesi karşısında büyük bağ içinde sarayı ve bağ dışında umûma açık hamâmı vardı (*Üsk. Târ.*, II, 197). Med. Sultânselîm C., Cemîle Sultân T.

=Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa (1836?-Tâif, 7.5.1884 geceyarısı = 48?), izd. Fındıklı Sarayı, 3.6.1858, talâk 19.7.1881 = 23, 1, 16, yş. 14, 9, 17 37, 11, 3, boşanmasından sonra 33, 7, 8 ve zevcinin ölümünden sonra 28, 9, 20 yaşadı. Zevcinden 7? yş.kç. Dâmâd Ah. Fethî Pş.'nın, 'Atıyye Sul. b. Mahmûd II'den önceki zevcesi 'Ayşe Şems-i Nûr Hn.'dan doğan 2. oğlu, bk. **Rodoslu-zâdeler.** Vezîr ve Meclis-i Vâlâ üyesi 1858, 3 def'a ticâret nâzırı, Tophâne müşîri 2.10.1876 ve az sonra ilâveten serasker kaymakamı, Çeşme'ye sürgün, oradan Yıldız Mahkemesi'nde hayat boyu Tâif kalesinde habse mahkûm ve rütbe, nişân, unvânlarının alınması ve Sultân ile nikâhının feshi, Tâif'de 2, 9, 10 kaldı, Mithat Pş. ile berâber boğduruldu. Med. Tâif, İbnü 'Abbâs C. Tâif için vapurla Ist.'dan 28.7.1881'de hareketle 6.8'de Cidde'ye getirildi. Sultân, Tâif'de iken de onu zevci saymakta devâm etti. Kuzguncuk'ta konak, Ist., İzmir, Adana, Bursa vs.'de 8 çiftlik, hanlar, dükkânlar, emlâk. Oğlu olmayan üvey annesi 'Atıyye Sul. tar. büyütüldü. 1858'de Sultân ile evlenmeden önce 2 eşi vardı, bu hanımlardan birer oğlu oldu: Kâzım Bey ve Ah. Fâzıl Bey (ölm. 20.2.1917). Gerek bunların, gerekse aşağıdaki sultân-zâdelerin evlâdı için bk. **Rodoslu-zâdeler.** Sultân ile izdivâcından:

a) **Fethiye Hanım-Sultân** (Fındıklı Sarayı 1859 - 22.3.1887 = 28) = Hayrî Bey, mîralay, sonradan mîrlivâ ve paşa (185x-Beşiktaş, 4.1.1884, bir araba kazâsında öldü). Çok kısa izdivâcdan sn. Hanım-Sultân 3, 2, 19 sn. öldü.- b) **Sultân-zâde Besîm Beyefendi,** 2 yaşında öldü.- c) **Sultân-zâde Sâkıb Beyefendi** (4.1.1864 Fındıklı Sarayı - 5.9.1897 Kanlıca Sarayı = 33, 8, 2): ikiz. =1. Vicdân Hn., izd. Kandilli Sarayı 2.5.1887, =2. Dilbeste Hn., izd. Üsküdar Sarayı 10.7.1889, ilkinden Şehîme Hn. (Kandilli 1888?) (=Bnb. 'Avnî Bey, talâk), ikincisinden Emîne Hn. (Üsküdar 1890?) doğdu ki bu ikincisi, **Eğinli-zâdeler**'den Bnb. Sa'îd Bey'le (Büyükamiral Eğinli İngiliz Büyük Meh. Sa'îd Paşa oğlu) evlenip 1912'de ayrıldı, çocukları Müfîde Hn.'dır, Sa'îd Bey sonra general oldu.- d) **Sultân-zâde Mehmed Mahmûd Celâleddîn**

Beyefendi (Fındıklı Sarayı, 4.1.1864 - Kandilli Sarayı, 6.7.1916 = 52, 6, 3): İkiz, asıl adı Celâleddîn, Şûrây-ı Devlet üyesi. İlk eşinden Mevhibe Hn. (1887 - 1953) ve Zıyâeddîn Bey (süvârî üsteğmeni), ikinci eşi Hayriye Hn.'dan Münîre Ertuğrul (14.3.1890-8.5.1975) doğdu.- e) **'A y ş e Sıdıka Hanım-Sultân** (Fındıklı Sarayı, 21.9.1875-Nice 1937?=62?), med. Paris, Bobigny Müslüman Mezarlığı = 'Alî Fuâd Pş. (II. 'Abdülhamîd'in yâveri) b. Meh.'Alî Pş., izd. 1900, yş. 25 ('Alî Fuâd Pş.'nın annesi, Dâmâd Halîl Rif'at Pş.'nın kızıdır). Bu izdivâcdan Na'îme (Erenköyü Köşkü, 10.8.1911) ve Kerîme Bengü (Erenköyü Köşkü, 15.6.1901 - Sahrây-ı Cedîd, 1955 = 54) Hanımlar doğdu. f) **Fatma Hanım-Sultân** (Fındıklı Sarayı 1879 - 24.2.1890 = 11), Fâtih C.

Zıyâeddîn Bey'in çocukları: Behremend Sertek(1917, kızı Gülnûr 1955) ve Nâile Uralman(1912). Mevhibe Hn.'ın oğlu Mahmûd Bey'dir. Münîre Ertuğrul'un kızı Sara(Sâre) Korle=Sinân Korle. Kerîme Bengü'nün çocukları Vildân ve Rif'at. Na'îme Hn.'ın oğlu Edhem Bey'dir.

4) MÜNÎRE SULTÂN (Topkapı Sarayı, 9.12.1844 - 29.6.1862 = 17, 6, 21): Fâtih C., Münîre Sultân veyâ Gülistû Kadınefendi T. Pianist (Mlle Romano). Salıpazarı'ndaki sâhil-sarayı tamamlanıncaya kadar Sırkâtibi Muşt. Nûrî Pş.'nın Bebek'deki yalısını kirâladı. Sâhil-sarayı ölünce halası Â'dile Sultân'a geçti.

=1. Dâmâd İbrâhîm Hâmî (İlhâmî) Paşa, bk. **Kavalalılar** (Kaahire, 3.1.1836 - Bebek Sarayı /İst., 9.9.1860 = 24, 8, 6), izd. 31.7.1857, zifâf 10.6.1858, izd.müd. 2, 4, 29, yş. 13, 6, 2 - 15, 9, 1, zevcinden 8, 11, 8 kç. Mısır vâlîsi (2.8.1849-13.7.1854) 'Abbâs Paşa'nın tek çocuğu, paşa 1849, vezîr 4.1858, Avrupa ve İngiltere seyâhati 1857a. Paşa'nın ilk eşinden olan 2 kızı için bk. **Kavalalılar** (ki biri Emîne Vâlide-Paşa'dır ki hıdîv Tevfîk Pş.'nın zevcesi ve son hıdîv 'Abbâs Hilmî Paşa'nın annesidir).

=2. Dâmâd İbrâhîm Paşa (1828 ?- Trabzon 1880 - 52?), bk. **Rızâ Paşa-zâdeler**, izd. Fındıklı Sarayı, 2.1.1861 (Sultân'ın dul kalmasından 0, 3, 24 sn.), izd. müd. 1, 6, 6, yş. 16, 2, 23, zevcinden 16? yş.kç., Paşa daha 18 yıl yaşadı. "Cihân Seraskeri" denen Has.Rızâ Paşa (1800?-24.11.1877 = 77?) ile II. Mahmûd sarayından çıkma bir saraylı hanımın oğlu. Memiş Ağa oğlu olan Rızâ Pş., başmâbeynci, mâbeyn ve hâssa müşîri 2.6.1839, 8 def'a serasker, 3 def'a kapdân-ı deryâ olup bir ara büyük siyâsî nüfuz kazanan mûtedil Tanzîmât liderlerindendir, med. Mahmûd II T. bahçesi. Vakıfları ve hayrâtı vardır. Kardeşi Rif'at Bey'dir. Ferîq Dâmâd İbr. dışında oğulları yb. 'Alî Bey (ölm. 1877'den sn.) ve Tahsîn Bey'dir (ölm. 1877'den önce). Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde 'Alâeddîn Beyefendi** (16.12.1861 1915? = 54?).

5) BEHÎCE SULTÂN (Eski Çırağan Sarayı, 26.8.1848 - 30.11.1876 = 28, 3, 3): Verem'den ölüp Fâtih'de Münîre Sultân (Gülistû Kf.) Türbesi'ne gömüldü, dadısı Fer'-i Cihân Kalfa (ölm. 1900) ayni yerde medfûndur, lalası Reyhân Ağa'dır (Lutfî, VIII, 158). Saray[illegible]bek'de idi. =Dâmâd Halîl Hamîd Beyefendi (1854 - 20.11.1888 = 34), izd. Bebek Sarayı, 16.11.1876, 14 gün sn. Sultân öldü, zevcinden 6 yş. by. Şûrây-ı Devlet üyes[illegible]ed. Fâtih, Münîre Sultân T. Meh. Nûrullâh Bey (1825 - 1896 = 69, Meclis-i Vâl[illegible]i) oğlu. O da Â'sım Bey (doğ. 1803) oğlu. O da Meh. Â'rif Bey (1771 - 1839 = 68[illegible]) O da Sd. Ispartalı Halîl Hamîd Pş. (1736 - 1785 = 49) oğlu, bk. **Halîl Ham[illegible]şa-zâdeler**. Meh. Â'rif Bey'in kızı Zehrâ Hn., Hıdîv İsm. Pş. zevcesidir.

[illegible]ENÎHA SULTÂN (Eski Çırağan Sarayı, 5.12.1851 - Nice, 15.9.1931 = 79, 9, [illegible] Şâm, Sultân Selîm C. Ortaköy'de saray, Bağlarbaşı'nda köşk, 1918 sonun-

da ağabeyi Sultân Reşâd'dan ona geçen Balmumcu Kasrı, Pendik'de köşk. V. Murâd'ın 3 aylık pâdişâhlığında Dolmabahçe Sarayı'nda 11 odalı bir dâire kendisine tahsîs edildi. Hânedânın en yaşlı üyesi (72, 3, 0) ol. Türkiye'den çıkıp önce Paris'te oğlu Sabâhaddîn Bey'le kaldı, sonra Nice'e Halîfe'nin sarayına yerleşti. *Top. Sar.*, E 2.910.

=Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa (1854 - Brüksel, 17.1.1903 = 49), bk. **Halîl Rif'at Paşa,** izd. Ortaköy Sarayı, 10.2.1877 (nikâh 5.12.1876), izd.müd. 23, 11, 5, yş. 25, 2, 6 - 51, 1, 13, zevcinden sn. 28, 7, 29 yaşadı, zevcinden 3 yş. by. Dâmâd Halîl Rif'at Pş.'nın, Sâliha Sultân b. Mahmûd II'den sonraki zevcesinden olan oğlu, Âmedî Odası, ûlâ ile Şûrây-ı Devlet üyesi, vezîr 16.3.1877, adliye nâzırı 18.4.1878 - 1.7.1878, tekrâr Şûrây-ı Devlet üyesi, dîvân (2.970 beyit) sâhibi şâir: "Âsaf", Hâlidî tarîkatinden. 12.1899'da 2 oğlu ile berâber Türkiye'den kaçınca nikâhı pâdişâh tarafından feshedilip rütbe ve nişânları alındı, 13 ay Paris, Londra, Kaahire, Brüksel'de yaşadı, kendisi ve büyük oğlu İngiltere'nin adamları veyâ ajanları idiler, nâşı Brüksel'den Paris'e getirilip Père Lachaise'de gömüldü ve kemikleri 3.10.1908'de Ist.'a getirilip Eyûb'de babasının yanına defnedildi. Şehzâdebaşı'ndaki konağını Müşîr Deli Fuâd Paşa satın aldı, Pendik'de de köşkü vardı. Bu izdivâcdan:

a) **Sultân-zâde Mehmed Sabâhaddîn Beyefendi** (Ortaköy Sarayı, 12.1877 - Colombier/Genève, 30.6.1948 = 70,7): 1899'da kardeşi ile berâber alınan unvanları 1908'de iâde edildi. Naaşı 12.9.1952'de Ist.'a nakledildi ve büyük cenâze töreni yapıldı. 1899-1908'de daha çok Paris'de oturup Meşrûtiyet'te Ist.'a döndü. Mahmûd Şevket Paşa sûikasdinde gıyâben îdâma mahkûm olunca Paris'e kaçtı, bir kaç ay Atina'da oturup 1915 ortasında tekrar -Türkiye'nin harb hâlinde bulunduğu- Fransa'nın başkentine döndü. Mondros mütârekesinden az önce Ist.'a dönüp İngiltere desteği ile sadrâzam olmasına ramak kaldı, fakat İngilizler, Dâmâd Ferîd Paşa'yı tercîh ettiler. Gençliğinde babası gibi İngiliz ajanı idi. Sonra İsviçre'de yaşadı. Siyâsî şahsiyeti ve eserleri: Y.H. Bayur, *Türk Inkılâbı Târîhi*, II-IV ve İ.H. Dânişmend, *Kronoloji*, IV. Sosyolog, müellif, pianist. Kuruçeşme'de konağı vardı. Kendisinin ve kardeşinin hocaları arasında: Hoca Hayret Ef., Hüs. Dâniş Bey, 'Abdurrahmân Süreyyâ Ef. =Tâb-nâk Hn. (ölm. Ankara 1961). Kızı: Fethiye Kendi (1899), 1955'de Ist.'a geldi, 1985 sonunda hayatta. Krş. Câvid Orhân Tütengil, *Prens Sabâhaddîn*, Ist. 1954.

Fethiye Kendi 1986'da 87 yaşında öldü.

b) **Sultân-zâde Ahmed Lutfullâh Beyfendi** (Ortaköy Sarayı 1880 - Paris 1973 = 93): Krş. C.O. Tütengil ve Vedâd Günyol, *Prens Lutfullâh*, Ist. 1977. Pianist. Babası ve ağabeyi ile dışarıya kaçtılar, iki üç yıl sn. Türkiye'ye dönüp dayısı pâdişâhca afvedildi. Bir oğlu ve Nâlân Hn. adlı kızı var. Uzun müddet Paris, Michel-Ange, Auteuile, XVIe'de oturdu.

7) MEDÎHA SULTÂN (Beşiktaş Sarayı, 31.7.1865 Menton, 7.11.1928 = 72, 3, 7): Med.Nice. Baltalimanı Sarayı'nda (eski Fatma Sultân Sarayı) yaşadı. İlk zevcinden kalan Teşvîkıye'deki saray Hazîne-i Hâssa'ya, Sd. Cevâd Paşa'ya, tekrâr Hazîne'ye, Sd.Avlonyalı Ferîd Paşa'ya, mâliye nezâretine geçti, sonra özel lise oldu. Zevci ile 21.9.1922'de 66, 1, 21 yaşında Türkiye'den ayrıldı ve sürgünde 6, 2, 16 (resmî sürgün

5, 4, 16) kaldı. Hânedân'ın ablası Senîha Sultân'dan sonra en yaşlısı olarak Türkiye'den çıktı. Menton ve Nice'de oturdu.

=1) Dâmâd Ahmed Necîb Paşa(2.1856-20.4.1885=29, 2), bk. **Sâmî Paşa-zâdeler,** izd. 8.6.1879 (nişân 11.2.1877), izd.müd. 6, 1, yş. 20, 11, 8 - 29, 0, zevcinden 1 yş. kç. Sâmî Paşa oğlu, diplomat, Şûrây-ı Devlet üyesi 2.1877, vezîr 1882, tifodan öldü, med. Fâtih C., Münîre Sultân T. Arkadaşı Recâî-zâde Ekrem Bey'in ölümüne söylediği mersiye meşhurdur. Oğulları: **Sultân-zâde 'Abdurrahmân Sâmî Beyefendi** (Beşiktaş, 5.4.1880 - Londra, 1961 = 81), pianist. =1. Peyveste Hn. (4.2.1886-1964), izd. Baltalimanı Sarayı, 5.5.1903, yş. 17, 3, 0, zevcinden 5, 10, 29 kç. Sultân-zâde, 1922 sonunda Menton'a gidip uzun müddet sonra Londra'ya yerleşti, 1952'den sonra Ist.'a gelip gitti, 1908'e kadar binbaşı rütbesiyle dayısı II. 'Abdülhamîd'in yâveri idi. =2. Nâfi'a Dilnigâr Hn. Hepsi Londra'da yaşıyan çocukları: Meh. Hayrî Bey (çok kç. öldü), Bahâeddîn Bey(1905), 1995'te Londra'da; Rükneddîn Bey(1906-1978); Hadîce Hn. (1908-1967); Sâib Bey(1907-1981); Fethî Bey(1.2.1909), 1995'te İngiltere'de; Kâmrân Hn.(1912), 1995'te Londra'da; Mahmûd Bey(Genova, 22.9.1925), 1995'te Londra'da. İrlandalı eşinden doğma çocukları: Mustafa Reşîd Bey(evli), Ekrem Abdurrahmân Bey ve Melek Hn.

Dilnigâr Hn.1940'ta öldü. Sâmî Bey'in küçük kızı Fatma Kâmrân Hn.(1912) 1995'te hayatta idi. Sâmî Bey'in en küçük oğlu Mahmûd Ekrem Bey'dir. Sâmî Bey'in dîğer oğlu Ahmed Rükneddîn Baltalimanlı(1909) 1995'te hayatta idi. Sâmî Bey'in öbür oğlu Ömer Fethî Bey(1995'te hayatta)=France Marie Andresue, izd.1939, kızları Leylâ Medîha Hn.(1965) ve bunun oğlu Orhân Sâmî Bey(1989).

=2. Sd. Dâmâd Mehmed Ferîd Paşa (1854 - Nice, 6.10.1923 = 69), bk. **Dâmâd Ferîd Paşa,** izd. (dul kaldıktan 0, 11 sn.) 30.4.1886, izd. müd. 37, 5, 6, yş. 29, 9, 0 - 67 , 2, 6, zevcinden 2 yş. kç. Bahriye müsteşârı bâlâ rütbeli Has. 'İzzet Ef. oğlu, diplomat, vezîr 28.11.1888, senatör 1908-1922, 4.3.1919 - 17.10.1920 arasında toplam 1, 1, 13 müddetle 5 hükûmette sd., son sadâretinden sn. bir müddet Karlsbad, Hôtel Impérial' de yaşadı. 10.9.1922'de Türkiye'ye döndü, sonra 21.9.1922'de zevcesi ile trenle Türkiye'den ayrılıp Nice'e gitti, orada ölüp gömüldü, piano ve armonyum çalardı. Çocuksuz. Üvey oğlunu mânevî oğlu kabûl etti.

8) NÂİLE SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 30.9.1856 - 18.1.1882 = 25, 3, 18): Yeni C., Murâd V T. "3. Ikbâl'den doğma". Veremden öldü. =Dâmâd Çerkes Kabasakal Mehmed Paşa (1856? - 24.5.1909 = 53?), izd. Dolmabahçe Sarayı, 6.10.1876, izd. müd. 5, 3, 13, yş. 20, 0, 6. Paşa, Sultân'ın ölümünden 7, 3, 3 sn., Nâile Sultân'ın 14 yaş küçük amca-zâdesi Esmâ Sultân ile evlendi (bk. Abdülazîz I). Mehmed Paşa, Nâile Sultân'ın annesi Şâyeste Hanımefendi'nin akrabâsındandır. Sultân 'Azîz'in yâveri ve ferîq, sn. II. 'Abdülhamîd'in harb ser-yâveri ve 1901'de birinci ferîq ve sn. müşîr oldu, İttihâd ve Terakkî tar. îdâm edildi. Nâile Sultân ile ayni yaşta veyâ az daha yaşlıdır.

Kemâleddîn Efendi (1848 1905)

AHMED KEMÂLEDDÎN EFENDİ (Eski Çırağan Sarayı, 16.7.1848 - Beşiktaş Sarayı, 26.4.1905 = 56, 9, 11): ferîq ve 1901'de 1. ferîq. Med. Yahyâ Ef. C. (Beşiktaş), Şeh. Kemâleddîn Ef. T. (1905 sonunda ağabeyi II. 'Abdülhamîd yaptırdı). 2. velîahd 31.8.1876 - 26.4.1905 = 28, 7, 26, yş. 28, 1, 16. Sultân 'Azîz devrinde (1861 1876)

4. velîahd, 1861'den önce 5. velîahd. Babasının ve amcasının saltanatında Çengelköyü kasrında, ağabeyinin saltanatında (1876-1905) Beşiktaş'daki sarayıda ve Balmumcu'daki köşklü çiftliğinde oturdu. =Fatma Sezâ-dil Hanımefendi (1856?-9.2.1943=87?), izd. Dolmabahçe Sarayı, 23.4.1876, izd.müd. 29, 0, 3, yş. 20?-49?, zevcinden 8? yş.kç., zevcinden sn. 37, 9, 13 yaşadı. Her 2 Sultân'ın da annesi (Alderson'da Kemâledîn Ef.'nin doğum ve ölüm târihleri 3.12.1847 ve 4.4.1905'dir). Kızları:

'ATIYYETULLÂH SULTÂN (1878'de doğup öldü), med. Yahyâ Ef.

MÜNÎRE SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 13.11.1880 - Nice, 7.10.1939 = 58, 10, 20): Alderson'da doğumu 22.2.1877'dir. Med. Nice. Türkiye'den 43, 4 yaşında çıktı, oğlu ile Roma'ya, oradan 4 yıl Tûnus'a gidip 1928'de Nice'e yerleşti. Nişantaşı'ndaki sarayı sırasıyle Sd. Halîl Rif'at Paşa, Sd. Kâmil Paşa, Hazîne-i Hâssa'dan Sultân'a geçti, sonra Şerîf Ali Haydar Paşa satın alıp sonra özel lise oldu. =Dâmâd Mehmed Sâlih Paşa (1876 - 24.6.1913 = 39), bk.**Tûnuslu Hayreddîn Paşa-zâdeler,** izd. Dolmabahçe Sarayı, 29.7.1907, izd.müd. 6, 0, 12, yş. 26, 8, 16 - 32, 8, 28, zevcinden 4 yş. kç., zevcinden sn. 26, 3, 13 yaşadı.

Sâlih Paşa, yüzbaşı iken II. 'Abdülhamîd'e yâver oldu ve sonra mîrlivâ'lığa kadar yükseldi. Sd. Tunuslu Hayreddîn Paşa'nın (Kafkasya 1822a - Kuruçeşme'deki yalısı, 29.1.1890 = 69) 4. oğludur (Hayreddîn Paşa, baba ve 1890'dan önce ölen annesi Kamer Hn. taraflarından Çerkes'dir. Eyüb'de Bostân İskelesi Câmii'nde medfûndur, Nişantaşı'nda da konağı vardı, vezîr 1.10.1878, sd. 4.12.1878-29.8.1879 = 0, 7, 26). Hürriyet ve Î'tilâf partisinin muhâfazakâr kanadının lideri olan Sâlih Paşa, Mahmûd Şevket Paşa sûikasdine karıştığı iddiasıyle İttihâd ve Terakkî ve Paşa'ya şahsî kîni olan İttihâdcı Sd.Sa'îd Halîm Paşa'nın tertîbiyle asıldı. Sultân Reşâd, afv yetkisini kullanmadı, millet ve Hânedân nazarında prestiji sarsıldı, Münîre Sultân artık amcasıyle görüşmedi. Oğulları: **Sultân-zâde Ahmed Kemâleddîn (Keredin) Beyefendi** (Nişantaşı Sarayı, 18.6.1908), 1924'de İst.'dan Roma'ya, 4 yıl için Tûnus'a gitti, 1928'den Ist.'a döndüğü 3.1953'e kadar Nice'de oturdu, Topkapı Sarayı'nda çalıştı, 1985 sonunda Kadıköyü'nde oturuyordu. =Mihribân Hanım (Keredin), müzehhib, izd.Ist. 7.1962.

Sultân-zâde Kemâleddîn Keredin Bf., 1987'de İstanbul'da öldü.

Burhâneddîn Efendi (1849 1876)

MEHMED BURHÂNEDDÎN EFENDİ (Eski Beylerbeyi Sarayı, 23.5.1849 - Dolmabahçe Sarayı, 4.11.1876 = 27, 5, 13): 6, 8, 1 yş.by. ağabeyi II. 'Abdülhamîd tarafından yetiştirildi, en sevdiği kardeşi idi, bir harb gemisine de Burhâneddîn adını verdi. Sarayları Beşiktaş ve Çengelköyü'nde. Flütist. Veremden öldü, med. Sultân Mecîd T. 6. vel. ol. doğdu, 1861-1876'da 5. vel., 1876'da 3 ay 4. vel., sn. 3. velîahd 31.8.1876 - 4.1.1876 = 0, 2, 4.

=1. Mest-i Niyâz Hanımefendi (Tiflis, 20.9.1851 Dolmabahçe Sarayı, 20.4.1909 = 58, 5, 10), izd. Dolmabahçe Sarayı, 4.5.1872, izd.müd. 4, 6, 0, yş. 20, 7, 4 - 25, 1, 14, zevcinden 2, 3, 29 kç., zevcinden 32, 5, 16 sn. öldü, med. Sultânselîm C., Cemîle Sultân T., Tevfîq Ef. ile Sultân'ın annesi. Yıldız Sarayı'nda yaşadı, 31 Mart günlerinde sekte-i kalbden öldü. =2. Şâd-rûy Hanımefendi (ölm. 1930), izd. 1873, talâk 1875?, med. Sultânselîm C., 70 küsûr yaşında öldü, Şehzâde'den çocuğu olmadı, yeniden evlenip 2 kızı oldu. Burhâneddîn Efendi'nin çocukları:

FÜLÂNE SULTÂN (1876? - 1890? =14?).

İBRÂHÎM T E V F Î K EFENDİ (Dolmabahçe Sarayı, 25.9.1874 - Cimiez/ Nice, 31.12.1931 = 57, 3, 6): Bahriye ferîkı (koramiral), heykeltıraş, ressam, pianist, Batı Mûsikîsi hocası d'Aranda Paşa, Çamlıca'da Küplücü'de büyük arâzî içinde köşkü vardı, Beylerbeyi ve Beşiktaş'da da iki sarayı bulunuyorsa da 1908'e kadar daha çok Yıldız Sarayı'ndaki dâiresinde oturdu. 4. velîahd iken Türkiye'den çıkıp (yş. 49, 5, 10) zevceleri, kızları ve oğlu ile Nice (Cimiez) ve Paris'de yaşadı, sürgün müddeti 7, 9, 27. Tevfîk Ef., Yıldız'da II. 'Abdülhamîd'in şehzâdeleri arasında büyütüldü. Babası öldüğü zaman 2 yaşında olduğu için amcası II. 'Abdülhamîd'i babası sanıyordu, belirli bir yaştan sonra Sultân Hamîd'in bir oğlunun kendisinin pâdişâhın oğlu değil, pâdişâh babasının ölen kardeşinin oğlu olduğunu Tevfîk Efendi'ye söylediği zaman şaşırdığı ve üzüntüsünden ağladığı meşhurdur. 1920 martında İngilizler, Istanbul'u işğâl edince, Tevfîk Efendi ile zevcesini tevkıyf ettiler, o sırada 5. velîahd idi. Hânedân'a gözdağı için yapılmış bir tevkıyf idi. İslâm âleminde hılâfet hânedânından bir prensin tevkıyfi nefret uyandırdı, İngilizler serbest bıraktılar. Tevfîk Efendi'nin zevceleri:

=1. Fevziye Hanımefendi (Batum, 5.6.1876 - Yıldız Sarayı, 7.9.1898 = 22,3, 2): Kadriye Sultân annesi. İzd. Yıldız Sarayı, 2.5.1893 (12. vel. idi), izd.müd. 5, 4, 1, yş. 16, 10, 27, zevcinden 1, 8, 10 kç. İzdivâcından 1, 10, 0 sn. kızını doğurdu. Veremden öldü.

=2. Tesrîd Hanımefendi (Poti, 10.9.1874 - Beşiktaş 1945? = 71?): Fatma Sultân annesi. İzd. Yıldız Sarayı, 12.3.1894 (12. vel. idi), izd. müd. 37, 9, 20, yş. 19, 6, 12 - 57, 4, 2, zevcinden 0, 0, 15 by. İzdivâcından 1, 0, 9 sn. (20, 6, 21 yaşında) kızını doğurdu. Türkiye'den çıkışta yaşı 49, 5, 25. II. 'Abdülhamîd'in zevcesi Emsâl-i Nûr 3. Kadınefendi'nin 8 yş. kç. hemşîresi olduğundan kızı Fatma Sultân, Şâdiye Sultân ile teyze-zâde olurlar, baba tarafından ise Şâdiye Sultân, Fatma Sultân'ın 2. derecede halasıdır.

=3. Emîne Hanımefendi (Adapazarı, 28.10.1890 - Beşiktaş 1.1953 = 62, 3): Nîlûfer ve Fethiye Sultânlar annesi. İzd. Ortaköy Sarayı, 5.5.1911 (8. vel), yş. 20, 6, 8, zevcinden 16, 1, 3 kç. Tesrîd Hf.'den 16, 1, 18 kç. olup ondan 17, 1, 24 sn. evlendi. İzdivâcından 1, 8, 18 sn. büyük ve bundan 1, 3, 15 sn. (22, 2, 24 ve 23, 6, 9 yaşlarında) küçük kızlarını doğurdu ki talâkında bunlar 3, 4, 23 ve 2, 1, 8 yaşlarında idiler. Talâk Ortaköy Sarayı, 14.6.1916, izd.müd. 5, 1, 10, yş. 25, 7, 18. Türkiye'den çıkışta 33, 4, 13 yaşında olup bir müddet büyük kızı ile Avrupa'da bulunup Türkiye'ye döndü. 2. def'a evlendi.

=4. Hadîce Şâdiye Hanımefendi (Kabataş /Ist., 1.4.1898): Burhâneddîn ve Bâyezîd Efendiler annesi. İzd. Beşiktaş Sarayı, 27.3.1919 (5. vel.), yş. 21, yukarıdaki izdivâcından 8 ve talâkından 3 yıl sn., yukarıdaki Hf.'den 7, 5, 4 kç., zevcinden 23, 6, 6 kç. Talâk Nice 1930, yş. 32, izd.müd. 11. İzdivâcından 0, 11, 21 sn. büyük oğlunu, bundan 4, 6, 28 sn. da Paris'de küçük oğlunu doğurdu (22, 0, 4 ve 26, 7, 2 yaşlarında). Talâkında şehzâdeler 10 ve 6 yaşlarında. Türkiye'den çıkışta yaşı 25, 11, 4. Nice'de ve Paris'de oturdu, tekrâr evlendi. **Çürüksulu-zâde** amiral Mahmûd Bahrî Paşa kızı,

bahriye, sn. nâfi'a nâzırı. Hf.'nin ağabeyi amiral İshâq Pş.'nın oğulları Şefîk Kaptan (ölm.11.1989) ve Melek Gogen'dir. Hf.'nin hemşîresi Meziyyet Hn., Hüs. Nakıyb Bey'le, diğer hemşîresi Dr. Şükrî Bey'le evlendi.

=5. Hayriye Hanımefendi: Fevziye Sultân annesi. Zevcinin ölümünden sn. Kaahire'de Kazanlı İslâm Seyfeddîn Bey'le evlendi. İzdivâc müddeti en az 4 yıldır.- Tevfîk Ef.'nin çocukları:

1) ÂRİFE KADRİYE SULTÂN (Yıldız Sarayı, 1.3.1895 - Nice, 5.4.1933 = 38, 1, 5): 1914 - 24'de Nişantaşı'ndaki sarayında, Türkiye'den çıkışta 29, 0, 10 yaşında, bir müddet babasıyla yaşadı, bir müddet İsviçre'de, sonra Nice'de kaldı, veremden öldü, pianist. =**Fenârî-zâde** Dâmâd Mehmed Râşid Beyefendi, diplomat, 1955'lerde İsviçre'de, izd. Nişantaşı Sarayı, 13.12.1914, yş. 19, 9, 13, izd.müd. 18, 4, 22. Kızları: **Melike Hanım-Sultân** (1927) ve **Emîre Hanım-Sultân** (1927).

Melike Hn.-Sultân(1927, oğlu Erol Bey 1952) Nice'de Giraudy ve kızkardeşi Emîre Hn.-Sultân(1927) Nice'de Chauvel adlı Fransızlar'la evli ve 1994'te hayatta idiler. Erol Bey'in çocukları Cem(1980) ve Melike(1985)'dir. Melike Hn.- Sultân'ın ilk evliliği İbrâhîm Bey ile olup Erol Bey bundan doğdu.

2) FATMA ZEHRÂ SULTÂN (Yıldız Sarayı, 20.3.1895 - Ist. 26.5.1965 = 70, 2, 7): Babası ile, 1917-24'de zevci ile Erenköyü'ndeki sarayında, 28, 11, 20 yaşında Türkiye'den çıkınca Hayfa, İsrâil'in kuruluşundaki buradaki mülklerini bırakarak Beyrût (Immeuble Nasır, Rue 'Ömer b. 'Abdi'l-'Azîz), 1953'den sn. Ist.Med. Mahmûd II T. bahçesi. =Dâmâd Selâmî Beyefendi (ölm. Hayfa, 1945), izd. Erenköyü Sarayı, 25.10.1917, izd.müd. 28, yş. 22, 7, 6-50. Diplomat, Müşîr Kâzım Paşa oğlu (1839 - 1936 = 97, müşîr 1894, emekli 1910, son ikaameti Şişli, med. Feriköy Mezarlığı), Kâzım Pş.'nın ağabeyi Sd. **Es'ad Paşa**'dır. Çocukları: **Sultân-zâde Yavuz (Alpan) Beyefendi** (1927), yk. elektrik mühendisi, Ist.'da = Maciri Hn. (Lübnanlı), izd. 1962, kızları Sindiyye Hn. (1963). **Bilun (Alpan) Hanım-Sultân** (1922), Ist.'da = Hasan Bey, izd. 1941?, tal. 1950?, kızı Nâhide Hn. (1942).

3) RÂBİ'A NÎLÛFER SULTÂN (Ortaköy Sarayı, 22.1.1913): 1924'de 11, 1, 9 yaşında Paris'e gitti, 1935'lerde Nice'de oturdu, 1950'lerde New York'da. 1.1.1953'de 39, 11, 8 yaşında. =1. Dr. Murâd Kefeli, (doğ. Kırım, 20.1.1893 31.3.1966 = 73, 0, 12), izd. Neully / Paris, 3.2.1931, yş. 18, 0, 12, talâk 1936 = 5, yş. 23, zevcinden 19, 11, 29 kç. Kırımlı Türk soylusu, Sorbonne me'zûnu, hukuk doktoru, çar'ın hassa alayında üsteğmen, ayni zamanda yüksek mühendis-mîmâr. =2. Fülân Bey, izd. Paris 1940, talâk, Cezâyirli Arab, tâcir. Her 2 izdivâc da II. 'Abdülmecîd tar. tanınmadı. İlk izdivâcdan: **Sultân-zâde Yûsuf Mecîd Kefeli Beyefendi** (Paris 1932), Sorbonne me'zûnu, Ist.'da yaşadı, sn. A.B.D.'ne gitti. =Anne Toubic, 1960'da bir kızları doğdu.

4) 'AYŞE MÂ'SÛME FETHİYE SULTÂN (Kuruçeşme Sarayı, 8.5.1914 - Kaahire 1946?-32?): Doğum târîhini başka bir me'haz 4.7.1916 veriyor. 9, 10, 13 yaşında Türkiye'den çıkıp Paris, Nice, Kaahire'de yaşadı, babasının ölümünden sn. 1938'lerde Sabîha Sultân ile berâber Nice'de Villa Ilricordo'da oturdu. =Dâmâd Reşîd

Beyefendi, tâcir, Mısır'a yerleşmiş bir Türk olan Şefîk Paşa'nın oğlu. Kızları: **Nîlûfer Hanım-Sultân**(Kaahire 1944), Mısır'da ve **Fevziye Hanım-Sultan.**

5) BURHÂNEDDÎN C E M EFENDİ (Beşiktaş Sarayı, 5.4.1920): Türkiye'den 3, 11, 0 yaşında ayrılıp Nice, Paris'de oturup New York'a yerleşti. A.B.D. askerî akademisi me'zûnu ve muvazzaf subayı, 1950'de yzb., 1954'de bnb. idi. 1.1.1953'de 32, 5, 25 yaşında. = Fülâne Hanımefendi, izd. Paris 1949? Oğlu:

SELÎM EFENDİ (New York 1957).

6) BÂYEZÎD EFENDİ (Paris, 3.11.1924): Ressam, Paris'de oturdu, A.B.D.'ne New York'a yerleşti, askerî akademiyi bitirip A.B.D. ordusunda muvazzaf subay oldu. 1.1.1953'de 28, 1, 28 yaşında. Türkiye'den çıkıştan 0, 7, 28 sn. doğduğu için annesinin Ist.'da iken hâmile kaldığı anlaşılır.

NÎLÛFER SULTÂN (New York 1956?).

7) FEVZİYE SULTÂN (Paris, 6.12.1928): Nice, Paris, Kaahire'de oturdu. Sorbonne me'zûnu (sosyoloji). Şimdi Paris'te Unesco'da çalışıyor. 1.1.1953'de 24, 0, 25 yaşında. =Dâmâd Mehmed (Hüs. Hayrî) Beyefendi, Mısır ordusunda hava subayı, 1956 ihtilâlinde tutuklandı, o târihden beri hapiste veyâ öldü. İzd. Kaahire 1951, fiilî izd.müd. 5 yıl, yş. 23-28. Çerkes Mahmûd Hayrî Pş. ile Pr. Hüs. Kâmil Pş. kızı Prs. Kadriye Hanım'ın oğlu, bk. **Kavalalılar.**

Süleymân Efendi (1860 1909)

SELÎM S Ü L E Y M Â N EFENDİ (Beşiktaş Sarayı, 25.7.1860 - Bebek Sarayı, 16.6.1909 = 48, 10, 22): Alderson doğum ve ölüm târihlerini 12.1.1861 ve 13.7.1909 ol. veriyor. 2. velîahd 27.4.1909 - 16.6.1909 = 0, 1, 19, daha önce 3. vel. 26.4.1905-27.4.1909, daha önce 4. vel. 1876-1905, 1876'da 3 ay 5. vel. ve 1861 1876'da 6. vel. Med. Yahyâ Ef. C., Şehzâde Kemâleddîn Ef. T. Sünneti: kardeşi VI. Mehmed'le berâber. Müzisyen. Ortaköy'de sarayı vardı, Bebek'de Nisbetiyye Kasrı da ona verildi (Nisbetiyye 1876'ya kd. V. Murâd'ın idi, bu târihte Çırağan Sarayı ona verilmekle Nisbetiyye alınıp Süleymân Ef.'ye verildi, o ölünce oğlu 'Abdülhalîm Ef.'ye geçti). Balmumcu'da da Köşkü ve çiftliği vardı. VI. Mehmed Vahîdeddîn'den 6 ay, 8 gün büyükdür.

=1. Filiz-san Hanımefendi (Batum, 17.7.1869 - Bebek 1947? = 78?): Çocuksuz. İzd. Ortaköy Sarayı, 10.10.1885 (4. vel. iken), yş. 16, 2, 24, zevcinden 8, 11, 23 kç., izd.müd. 23, 10, 4, yş. 40, 0, 28. Daha 26 yıl kd. yaşadı.

=2. Emîne Câvidân Hanımefendi (Ist. 28.10.1872 - ?); Çocuksuz. İzd. Ortaköy Sarayı 1886 (1'den 1 yıl sn. 4. vel. iken), ressam Ferîq Tevfîk Pş. ile Sultân Mecîd'in boşadığı Bezmî Hanım'ın kızı. Sonra Pr. Hüs. Kâmil Bey'le evlendi ve çocukları oldu, bk. **Kavalalılar.**

=3. Fatma Ikbâl Hanımefendi (Adapazarı, 19.9.1871 - Beşiktaş, 18.2.1932 = 60, 4, 29): 'Abdülhalîm Ef. annesi. İzd. Ortaköy Sarayı, 12.5.1893 (4. vel. iken) (2'den 7 yıl sn.), zevcinden 11, 1, 25 kç., izd.müd. 16, 1, 5, yş. 21, 7, 24 - 37, 8, 29, daha 22, 6, 7 yaşadı. 1'den 2, 2, 3 kç. ve 2'den 1, 1, 9 by. Oğlunun Türkiye'yi terkinde 48 ve öldüğünde 50 yaşlarında. Türkiye'den çıkmadı. İzdivâcından 1, 4, 17 sn. oğlunu doğurdu.

=4. 'Ayşe Tarz-ı ter (Tarz-ender) Hanımefendi (Gence, 4.2.1880 - Akaaretler Beşiktaş /Ist., ?): Nâciye Sultân ile Şerefeddîn Ef. annesi. Ortaköy Sarayı, 4.5.1895 (4. vel.) (3'den 1, 11, 23 sn.), zevcinden 19, 6, 10 kç., izd.müd. 14, 1, 12, yş. 15, 2, 29 - 29, 4, 11. İzdivâcından 1, 6, 25 sn. kızını ve bundan 7, 5, 21 sn. oğlunu doğurdu. 3'den 8, 4, 15 kç. Türkiye'yi terkinde 44, 1, 4. Oğlu ile Beyrût'ta oturdu, torunu Sultân ile Ist.'a gelip Akaaretler'e yerleşti.

=5. Zât-ı Melek Hanımefendi: Çocuksuz.- Süleymân Ef.'nin çocukları:

1) MEHMED A B D Ü L H A L Î M EFENDİ (Ortaköy Sarayı, 28.9.1894 - Paris, 26.5.1926 = 31, 7, 28): Med. Şâm, Sultânselîm C. Siroz'dan öldü. Babasının sarayında, 1909-24'de Bebek'deki sarayında yaşadı. Şeh. Cemâleddîn Ef. ile berâber sünnet edildi. Berlin'de Prusya kraliyet hassa alayında yüzbaşı ol. hizmet etti, Balkan Harbi'ne katılıp Çatalca'da yaralandı, Birinci Cihan Harbi'nde tedrîcen albay oldu, İttihâdcı idi, Millî Mücâdele'de Ankara'yı destekledi. Adına bir futbol kupası ihdâs edildi ki 1920'de Fenerbahçe aldı. Paris'e yerleşti. 1934'de Delhi'ye gitti, Kâşgar'a geçemedi, bk. 'Abdülkerîm Ef. Türkiye'den çıkışta yş. 29, 5, 6. = Sâmiye Hanımefendi (Üsküdar, 1.2.1896): Sultân ile Efendi'nin annesi. İzd. Bebek Sarayı, 10.8.1913, izd.müd. 12, 8, 15, yş. 17, 6, 7 - 30, 2, 22 (16. vel.iken evlendi), izdivâcından 6, 10, 12 sn. kızını ve bundan 5, 0, 2 sn. Paris'de oğlunu dünyâya getirdi (yş. 24, 4, 19 ve 29, 10, 21), Türkiye'den çıkışda yş. 28, 1, 5, zevcinden 1, 4, 2 kç. 'Abdülhalîm Ef.'nin çocukları:

a) FATMA S Â M İ R E SULTÂN (Bebek Sarayı, 21.6.1920), 1.1.1953'de yş. 32, 6, 9. Babası ile Paris'te, zevci ile Kaahire ve Rio'da oturdu. =Dâmâd Dr. Hüs. Şevkî Beyefendi, izd. Kaahire 1950, yş. 30, 1950'ye doğru Mısır'ın Rio de Janeiro büyükelçisi, Şevkî Bey'in oğlu. Kızları: **Neclâ Hanım-Sultân** (Rio 1951).

b) CENGİZ EFENDİ (Paris, 23.12.1925 Paris, 10.1950 = 24, 10): Bir komünist sûikasdi netîcesi öldürüldü.

2) EMÎNE N Â C İ Y E SULTÂN (Ortaköy Sarayı, 28.11.1896 - Nişantaşı, 5.12.1957 = 61, 0, 7): Doğumu Alderson'da 25.10.1898'dir. Babasının sarayında, 1914 - 24'de Nişantaşı'ndaki sarayında ve Kuruçeşme'deki sâhil-sarayında (1914-9), Küçük Çamlıca'daki köşkünde (*Üsk. Târ.*, II, 237), Sultanahmed'deki geçici sarayında, sonra Fer'iye Sarayı'nda, 1909-10'da Dolmabahçe Sarayı'nda, Bebek sırtlarında Nisbetiyye kasr-ı hümâyûnunda, 1914'de 1,5 ay Bursa'da Yıldız Köşkü'nde oturdu, o yıllarda İzmir, İzmit, Yalova, Bandırma vs seyâhati yaptı. 1920 mayısında Brindisi ve Roma'ya uğrayarak Berlin'de Grünewold'da oturdu (Enver Paşa'nın Berlin'i nihâî terki 9.9.1921), 1923 eylûlünde Berlin'den Ist.'a döndü ve 6 ay sonra büyük sürgüne çıktı, sn. Bern, Nice, Paris, İsviçre'de, 3.1924-9.1925 Paris, 9.1925 - 1.1926 San Remo, Paris ve bâzı yazlar Nice 1.1926 - 12.1939, Berne 12.1939-1946, Paris 1946-1952, Londra'da 2 ay. Türkiye'den çıkışta yş, 27, 3, 12, 1.1.1953'de 56, 2, 3. Hâtırâtı: *Vatan* gaz., 15.12.1952 - 21.1.1953. Türk Mûsikîsi: Ûdî Andon, kemân: Braun, piano ve armoni: Hege, Lange, Fransızca: Mlle Funke, sn. Âdile Hn. (=Yzb. Has.Ef.), dîğer hocaları: Müderris 'Aynî-zâde Tahsîn Bey, Hâfız İhsân Ef., Zıyâ Bey, 4 çocuğunun dadısı: Enîse Kalfa (Bandırma 1900?- Ist.1947 = 47?, kanser). Amca-zâdesi Şehzâde 'Abdürrahîm Ef. b.'Abdülhamîd II

ile 1909-2.1914 arasında nişanlı kaldı, nişan bozuldu, nişan'da yaşı 13, Şehzâde'den 2, 3, 14 kç.

=1. Dâmâd Enver Paşa, bk. **Enver Paşa** (Dîvânyolu /Ist., 23.11.1881 - Bal-cevân / Tâcikistân, 4.8.1922 = 40, 4, 11), nişân 2.1914, izd. (nikâh Şeyhulislâm Mûsâ Kâzım Ef., Dolmabahçe Sarayı) 10.5.1914 (Nişantaşı Sarayı), izd.müd. 8, 2, 25, yş. 17, 5, 12 - 25, 8, 7, zevcinden 15, 0, 5 kç. Enver Pş., Türkiye'yi 11.1918'de terkettiği için fiilî izdivâc, 4, 6'dan ibâret kaldı, yş. 22, 0. Rus mitralyöz kurşunuyle şehîd oldu, üzerinden çıkarılan kanıyle kızıllaşmış *Kur'ân*, Moskova Müzesi'nde. Med. Belcevân. 1. ferîk 1915, harbiye nâzırı 4.1.1914, başkumandan vekili 1914 - 18, ressam, Fr., Alm., Bulgarca.

=2. Dâmâd Mehmed Kâmil (Killigil) Paşa (ölm. Ist. 7.8.1962), izd. Berlin, 30.10.1923 (dul kaldıktan 1, 2, 25 sn.), yş. 26, 11, 3, izd. müd. 34, 1, 7, Enver Paşa'nın kardeşi, diplomat yk. makine mühendisi, med.Yahyâ Ef. hazîresi. Hacı Ah. Pş. (1864-1947 = 83, Yahyâ Ef. hazîresi) ile 'Ayşe Dilârâ Hn. (ölm. 1952?) oğlu.- Nâciye Sultân'ın ilk 3'ü Enver Paşa'dan, 4.'sü 2. izdivâcından olan çocukları:

Mâh - Peyker (Ürgüp) Hanım-Sultân (Kuruçeşme Sarayı, 5.1917), Paris ve New York tıb fakülteleri me'zûnu, psikiatr. Nâciye Sultân'ın 4 çocuğu, 1939'da İnönü'nün özel izniyle Türkiye'ye gelebildiler. = Dr. Fikret Ürgüp, psikiatr, izd. Ist. 1946, yş. 29, talâk, oğulları Hasan Ürgüp (1947-11.1989).

Türkân (Mayatepek) Hanım-Sultân (Kuruçeşme Sarayı, 4.7.1919), kimyâ yk. mühendisi. = Hüveydâ Mayatepek, izd. Ist. 1945, izd.müd. 28, yş. 26-54, zevcinden 5 yş. kç., 1914 - 2.5.1973 = 59, Müşîr **Deli Fuâd Paşa** torunu, Roma Üniversitesi hukuk me'zûnu ve doktoru, 1939'da diplomat, 1958'de büyükelçi, Viyana büyükelçisi iken bu şehirde öldü. Oğulları 'Osmân Mayatepek (1950).

Türkân Hn.-Sultân, ölm.Ankara, 25.12.1989=70, 5, 22.

Sultân-zâde 'Alî Beyefendi (asıl soyadı Akoğlu'nu kullanmadı, Enver soyadını kullandı) (Berlin, 29.9.1921 - Avustralya'da bir tayyâre kazâsında, 2.12.1971 = 50, 2, 3), Türkiye hava kuvvetlerinde kd. yzb. iken harb akademisine sırf Enver Paşa'nın oğlu olduğu için alınmayınca istîfâ etti, İngiltere hava kuvvetlerinde tecrübe pilotu oldu. Dünyânın en iyi pilotlarından biri idi. =2. Majbritt (İsviçreli), izd. 1954, izd.müd. 17 yıl, bu izdivâcdan olan kızı: Arzu Enver (Napoli, 15.9.1955). 'Alî Bf.'nin ilk izdivâcı: =1. Perî-zâd Hn. Ist. mv. (1939-43) gazeteci yazar Â'bidîn Daver (1886-1952=66) ile Lem'ân Daver'in kızı. Â'bidîn Daver, 'Alî Vahyî Bey ile Fatma Revân Hn.'ın (izd. 1885, tal. 1887, Prs. Zeyneb'in câriyesi) oğludur. Â'bidîn Daver'in oğlu: Prof. Dr. Bülend Daver (Ist. 1929) (*Mülkiye Târîhi*, VI, 3.277), SBF siyâsî şûbe 1950, hukuk dr. 1955, doç. 1960, Ank. Ün. hukuk prof. 1968, müel., bekâr.- 'Alî Enver, bu zevcesiyle 1948'de evlenip 1953'e doğru ayrıldı.

Râ'na (Eldem) Hanım-Sultân (Paris 1926), Sorbonne me'zûnu. =Sâ'dî Eldem, izd. Ank. 1951, yş. 25, diplomat, Karaçi büyükelçisi, çocukları: Ceydâ Eldem (Ist. 1952), Neclâ Eldem (Ist. 1954), Edhem Eldem (1960).

Neclâ Eldem(İst.24.3.1954-Karaçi, 25.8.1964=10, 5, 2), Ceydâ Eldem (İst.1.3.1952), Edhem Eldem(Cenevre, 2.3.1960).

3) DÂMÂD (1923 - 27) MEHMED Ş E R E F E D D Î N EFENDİ (Ortaköy Sarayı, 19.5.1904 Beyrût 1966 = 62): Galatasaray ve Harbiye, topçu teğmeni.

Nişantaşı'ndaki sarayında, Türkiye'den çıkınca (yş. 19, 9, 15) önce Beyrût, sn. Kaahire, sn. gene Beyrût'ta oturdu (Paris 3.1924 - 12.1924, Beyrût 12.1924 - 1933, Nice 1933 - 4, Beyrût 1934 - 1966). 1.1.1953'de 48, 7, 12 yaşında Immeuble Ilhami, Rue Mme Curie, Beyrût'ta mukıym idi. =1. Şükriye Sultân b. Yûsuf 'İzzeddîn Ef. (24.2.1906 - 1.4.1972 = 66, 1, 5), 2. derecede amca-zâdesi, izd. Nişantaşı Sarayı, 14.11.1923, tal. Kaahire, 15.6.1927 = 3, 7, 1, yş. 17, 8, 20 - 21, 3, 21, zevcinden 1, 9, 6 kç., çocuksuz. =2. Semâhat Hanımefendi (Beyrût, 8.10.1911), izd. Beyrût 1929, tal. Beyrût 1956=27, yş. 18-45, zevcinden 7 yş. kç., Sultân'ın annesi. Ef. ilk talâkından 2 yıl sn. evlendi, 1 yıl sn. Sultân doğdu:

MÜBECCEL BEZM-İ Â'LEM SULTÂN (Beyrût, 27.10.1930): Sultân Mecîd'in annesi vâlide-sultân'ın adını taşıyor. Babası ile Beyrût'ta oturdu, 1952'de Ist.'a anne-annesinin yanına geldi. Oğlu: **Sultân-zâde Cengiz (Baransel) Beyefendi** (Ist. 1955). Bezm-i Â'lem Sul. =Dâmâd İlhân Baransel Beyefendi, bankacı, izd. Ist. 12.1954, yş. 24, 2 (bir kaç ay nişanlı kaldılar). Alî Haydar Baransel oğlu (ölm. Ist. 11.1.1973, med. Zencirlikuyu, 1912 Harbiye me'zûnu), levâzım tümgenerali = Fahriye Baransel (kızları Ayhân Erten = Fethî Erten, 1973'de tümgeneral). Haydar Baransel'in kç. kardeşi: Org. Nûreddîn Baransel, 7. genel kurmay başkanı 28.5.1954-25.8.1955 = 1, 2, 28 (Ist. 1897 - 21.5.1967 = 70) (2 çocuk).

Bezm-i Âlem Sultân, ölm.İst.1.7.1993=62, 8, 5.

XXXV

ABDÜLAZÎZ I

(1830 1876) (1861 1876)

35) 'ABDÜ'L-'AZÎZ HÂN (Eyüb Sarayı, 18.2.1830 - Fer'iye Sarayı, 4.6.1876 sabah 9.36 = 46, 3, 14) (saltanatı 25.6.1861 30.5.1876 sabâhı = 14, 11, 5): Vel. 1.7.1839 - 25.6.1861 = 21, 11, 25, yş. 9, 4, 11 31, 4, 5 (6, 9, 23 by. ağabeyi I. 'Abdülmecîd'e), doğumunda 2. vel. Med. Mahmûd II T. Hal' edildi, 5 gün sn. intihâr süsü verilip Hüs. 'Avnî Pş. tarafından kol şahdamarları kesilerek öldürüldü. Hal'inde 2 gün Topkapı Sarayı III. Selîm Dâiresi'nde, 3 gün Ortaköy Fer'iye Sarayı'nın baştaki dâiresinde oturtuldu. Ağabeyi ile sünneti: Kâğıthâne Kasrı, 1-10.5.1835 yş. 5, 2, 11. Bestekâr, hattât, pianist, neyzen, lavtacı, şâir, ressam, gemicilik mütehassısı. Tahsîle başlaması: Kâğıthâne Kasrı, 7.5.1835, yş. 5, 2, 17. Kılıç: Şeyhulislâm **Hoca-zâde** Meh. Sâ'deddîn Ef. (1798-1866=68, şeyh. 27.12.1859 - 23.10.1864 = 4, 10, 17, Karacaahmet, hayrâtı var, müd. 'Abdülhamîd Ef. oğlu.).

Hâce-i sultânî: Has. Fehmî Ef. (Akşehir 1795/96 Medîne, 6.1881 = 85-6), Ilgınlı 'Osmân Ef. oğlu, Akşehir'den Ist.'a gelip ders-i âm, müd., Vel. 'Abdülazîz Ef.'ye mualim, Mekke pâyesi 6.1863, kazasker pâyesi 12.1863, Rûmeli pâyesi, şeyhulislâm 24.4.1868 - 17.9.1871 = 3, 4, 23 + 2, 10, 2 sn. 19.7.1874 - 8.5.1876 = 1, 9, 20 = 5, 2,

13, Ist.'dan ayrılıp Medîne'ye yerleşmesi 6.11.1878, câmi'ü'r-riyâseteyn, müellif, med. Medîne, el-Baqî', Şeyhulislâm Hayrullâh Ef. gibi pâdişâhın Mısır seyâhatine katıldı, fakat Hayrullâh Ef. gibi Avrupa seyâhatine gitmedi. Oğlu Kazasker 'Alî Haydar Ef. Hasan Fehmî Ef.'nin dâmâdı: İhsân Bey b. Çerkes Hûrşîd Bey. Bu Hûrşîd Bey (ölm. Serez, 5.1897), Mâbeyn'de yetişip uzun müddet kuşcubaşı (hâs bahçeler müdîri), 1871-2'de başmâbeynci, sonra çeşitli sancaklarda mutasarrıf olup Serez mutasarrıfı ve bâlâ iken öldü. Kızı Nev-eser Kökdeş (Drama 1904 - Ist. 7.8.1962 = 58), Dame de Sion'da okudu, pianist ve bestekârdır (*TMA*, I, 353b-4a), evlenmedi. Hûrşîd Bey'in küçük oğlu, ünlü operet bestekârı Muhlis Sabâhaddîn Ezgi'dir (Adana 1889 - Ist. 10.2.1947 = 58) (*TMA*, I, 204b-5b), Zencirlikuyu'da medfûndur. Bunun kızı tiyatro aktrisi Melek Hanım, babasının hayâtında genç öldü.

Dadısının zevci: Meh. Kadrî Bey (b. Zileli İmâm-zâde 'Alî Sâtı' Ef.) (ölm. 31.3.1884, med. Eyüb), Bosna kadısı 1842, İzmir pâyesi 1847, Erzurum kadısı 1849, Filibe kadısı 5.1858, Mekke kadısı, evkaf müfettişi 11.1862, Ist. pâyesi 12.1862, kazasker pâyesi, Anadolu kazaskeri 12.1876, Rûmeli pâyesi. İki oğlu Emîn ve Hayrî Beyler'le dâmâdı Gaalib Paşa, üçü de Sultân 'Azîz'in cülûsunda mâbeynci oldular.

Şeyhi: II. Sadreddîn Çelebî (b. Meh. Sa'îd Hemdem Çelebî b. Meh. Emîn Çelebî b. İsm. Çelebî) (1826 - 1881 = 55, meşîhati 1859-1881 = 22), yerine sırasıyle kardeşleri Fahreddîn, Safvet ve 'Abdülvâhid Çelebîler geçti. Bk. **Mevlânâ-zâdeler.**

1.1836'dan itibâren hocası: Eğinli Rûmeli kazaskeri Zeynü'l-Â'bidîn Meh. Ef., imâm-ı sultânî, ölm. 8.1839, bk. **Zeynî-zâdeler.**

Ney hocası: Ferik Neyzen Yûsuf Paşa (1821-1884=63) (*TMA*, II, 394b-5b). 1862 Mısır seyâhatinde mâbeynci ve mîrlivâ olarak pâdişâha refâkat etti. Trabluslu Şeyh Mahmûd Dede (ölm. 1819) oğlu Şeyh Meh. Sa'îd Dede (1803?-9.1853=50?) oğlu (*TMA*, II, 197b).

1850-55 arasında ser -muallimi, dînî ilimler, hat ve mûsikî hocası: Must. 'İzzet Ef. (*TMA*, II, 48a-50a) (Tosya 1801b-Ist., 15.11.1876 = 75), Destbân (Bostân) Ağa oğlu, 1845-53'de imâm-ı sultânî, Rûmeli kazaskeri 11.1849 ve 27 yıl bu pâyeyi taşıyarak reîsülulemâ, mecâlis-i âliye üyesi (devlet nâzırı), nakıybüleşrâf, son asırların en büyük hattâtı, bestekâr, şâir, müellif, hânende, ney virtüozu, Nakşî ve Kaadirî.

Dîğer bir hocası: Rûmeli kazaskeri pâyeli Akşehirli 'Ömer Ef. (ölm. 5.4.1851).

Şehzâdeliğinde 8 yıl hocası: Has. Hayrullâh Ef., Tersâne yoklamacısı Hamdullâh Ef. b. Kasımpaşalı 'Osmân Ef. oğlu, 2. ve 1. imâm-ı sultânî ve tedrîcen Ist., Anadolu, Rûmeli pâyeleri, şeyhulislâm 11.6.1874 - 19.7.1874 = 0, 1, 8 + 12.5.1876 - 26.7.1877 = 1, 2, 15 = 1, 3, 13, şeyhu'l-Harem ol. Medîne, 1881'de Tâif'de ikaamete me'mûr, zevcesi **Ebüssüûd-zâdeler**'den.

Fransızca, târih, coğrafya muallimi: Mümtâz Ef., yukarıdaki ekseri zevât gibi ağabeyi Sul. Mecîd'in de hocasıdır, bk. **Mümtâz Efendi-zâdeler.** Sadâret müsteşârı; Mâbeyn başkâtibi vezîr 'Alî Rızâ Mümtâz Paşa ile vezîr Reşîd Mümtâz Paşa'nın babası. Ebû-Bekr Mümtâz Ef. (Ist. 25.9.1810-9.2.1871 = 60, 4, 14).

Şehzâdeliğinde Topkapı Sarayı (1830-53), Eski Beylerbeyi Sarayı, Beşiktaş Sa-

rayı (Eski Dolmabahçe Sarayı), pâdişâhlığında Dolmabahçe Sarayı, bâzan Çırağan Sarayı (1871'de bitti, 19.1.1910'da sûikasd netîcesi yandı) (Çırağan Sarayı'nın arsasında Eski Çırağan Sarayı vardı ve ahşâbdı, Zeyneb Sultân'dan kardeşi I. Abdülḥamîd'e geçip onun tarafından Şeyhulislâm İbrâhîm Efendi'ye ihsân edilmiş, sonra Beyhân Sultân satın almış, bu Sultân bir müddet oturduktan sonra kardeşi III. Selîm'e hediye etmiş, III. Selîm bir müddet sonra velîahdi Sultân Mustafa'ya ihsân etmiş, IV. Mustafa burada bir yaz geçirmiş, Sultân Mecîd ilk saltanat yıllarında burada çok oturmuş ve ilk çocukları burada doğmuştur), yazın Beylerbeyi Sarayı'nda, bâzan Yıldız'da oturdu.

Yıldız Sarayı kompleksinin çekirdeğini teşkîl eden ilk kasır, Mihr-i Şâh Vâlide-Sultân tarafından inşâ edilmiş, sonra II. Maḥmûd bâzı günlerini burada geçirmiş, Sultân Azîz de bir müddet oturmuş ve son def'a 21.4.1876'da Yıldız Kasrı'ndan ayrılmıştır. Sultân Mecîd'in gözdesi Yıldız Hanım'a tahsîs ettiği kasra halk Yıldız Kasrı demiş, Sultân Azîz yeni kasırlarla saray kompleksi hâline getirmiş ve II. Abdülḥamîd en geniş şeklini vererek pek çok yeni pavyon ve binâ inşâ ettirmiştir. En büyük inşâât 1876'dan sonraki yıllarda yapılmıştır. II. Abdülḥamîd'in hunkâr dâiresi bu sarayda oturmayı tercîh eden Sultân Vahîdeddîn zamânında 1920'de yanmıştır. Sultân Azîz son def'a 11.3.1876'da Dolmabahçe'den Çırağan Sarayı'na geçti ve bir müddet kalıp gene Dolmabahçe'ye döndü.

Ahşâb-kâgir büyük ve İkinci Maḥmûd'un oturduğu Eski Beylerbeyi Sarayı yıktırılarak 1861'de yapılmaya başlandı. 21.4.1865'de Sultân Azîz yazı geçirmek için buraya nakletti. Sonra yaz aylarında burada kaldı. Burada pâdişâhın yanından ayrılmıyan bir erkek arslan serbestçe dolaşır, pâdişâh devlet adamlarını da yanında zencirsiz bulunan arslanı ile kabûl ederdi.

Saltanatı 2 safhaya ayrılır: 7.9.1871'de Sd. Â'lî Pş.'nın ölümü bu iki safhayı 10, 2, 13 + 4, 8, 23 günlük devrelere ayırır. 8, 3, 15 müddetle 5 def'a sadârette bulunan Â'lî Pş., 5.3.1815'de doğmuştur, yş. 56, 6, 2.

Heykeli yapılan tek pâdişâhtır. 1871'de C.F. Fuller, Almanya'dan gelip at üzerinde heykelini yaptı, Münih'de döküldü, Beylerbeyi Sarayı'na kondu, 1876'da Topkapı Sarayı'na nakledildi, şimdi de oradadır, gene Beylerbeyi Sarayı'na nakli gerekir.

Mısır seyâhati: Yavuz'dan sonra Mısır'a ayak basan tek pâdişâhdır. 3.4.1863'de gemiyle hareket etti, İzmir'de cum'a selâmlığı yaptı. Vel. Murâd, Şeh. 'Abdülḥamîd, Şeh. Reşâd Efendiler katıldı (23, 21 ve 19 yaşlarında). Eski sd. serasker Keçeci-zâde Fuâd Pş., Sultân Azîz'in akrabâsı olan kapdân-ı deryâ Ateş Meḥ. Pş., sonra şeyhulislâm olan ḫâce-i sulṭânî Ḥas. Fehmî Ef., Feyẕ-i Cihâd yatı ile yapılan bu seyâhate iştirâk ettiler. Ist.'da Sd. Yûsuf Kâmil Paşa saltanat nâibi oldu.

Avrupa seyâhati: Bir yabancı devleti ziyâret eden tek pâdişâh. Katılanlar: Vel.Murâd Ef. (27 yş.), 2. Vel. 'Abdülḥamîd Ef. (25), pâdişâhın by. oğlu Yûsuf 'İzzeddîn Ef.(10), az sn. şeyhulislâm olan hâce-i sulṭânî Ḥas.Fehmî Ef., eski sd.hâriciye nâzırı Keçeci-zâde Büyük Dr.Meḥ.Fuâd Pş., Başmâbeynci Ḥüs.Cemîl Bey (Sd.By.Muṣṭ.Reşîd Pş.oğlu), Dîvân-ı Hümâyûn baştercemânı Â'rifî Bey (Sd.Â'rifî Pş.), Mâbeyn başkâtibi Emîn Bey, 2. kâtib Halîmî Bey, hâriciye teşrîfâtcısı Meḥ.Kâmil Bey,

Fransa'nın Ist.büyükelçisi Bourée, Y.'İzzeddîn Efendi'nin muallimi Kur.Bnb.Katırcıoğlu Ah.Muhtâr Bey (Sd.Muhtâr Pş.), 2. imâm-ı şehryârî, 4 yâver-i şehryârî, 5 yüksek rütbeli subay, 10 emir subayı, 6 silâhşor-ı şehryârî, 6 mâbeynci, pâdişâh hizmetinde 12 bendegân, şehzâdelerin ikişerden 6 hizmetkârı, 2. mâbeynci Hâfız Meh.Bey, hâriciye kalem-i mahsûs md.'Alî Fuâd Bey (Sd.Â'lî Pş.oğlu). 21.6.1867'de Ortaköy'de Mecîdiye Câmii'nde cum'a selâmlığından sn.saat 4'de sultaniye yat-ı hümâyûnu, Pertev-piyâle 2. yat-ı hümâyûnu, 'Azîziye ve 'Osmâniye zırhlıları, Fransa sefîrinin Forbin yatı ile hareket edildi. Ist.-Çanakkale-Messina-Napoli-Toulon (29 hazîrân). Toulon'da öğle ve trenle gidilen Marsilya'da akşam yemeği ve trenle 30.6. saat 11'de Paris'de Lyon Garı'nda III.Napoléon, prensler, nâzırlar, mareşaller, büyük soylularca karşılanıp İmparator'la ayni arabada Tuileries Sarayı ve orada İmparatoriçe Eugénie ile tanışma. Oradan ikaametine tahsîs edilen Elysée Sarayı (bugün Fransa cumhur başkanlarının oturduğu saray). Arabada İmparator, XIV. Louis'den kalma altın arabada pâdişâhı sağına aldı. Karşılarına Prens Napoléon ile Fuâd Paşa oturdu. Ertesi gün Paris'te bulunan Çar II. Aleksandr ile ayrıca Vürtenberg Kralı, Galler prensi Edward ve Prusya velîahdi Friedrich ve başka prenslerle görüştü. 10 gün Paris'te kaldı, milletlerarası sergiyi açtı, opera ve baloya gitti, şerefine Champs-de-Mars'da büyük askerî manevra yapıldı. 10 temmuzda İmparator tar.Paris'ten trenle uğurlandı. Boulogne'da Reine Hortense zırhlısı ile 11 sabâhı Dover'a çıktı. Galler Prensi (VII. Edward), Cambridge dukası Pr.George (1819-1904), Sutherland dukası George (1786-1868), Lord Sydney, nâzırlar, soylular, amiral ve generallerce karşılandı. Lord Warden'in sarayında öğle yemeği ve trenle Londra. Pâdişâhı İtalya sularından Fransa sularına bir İtalyan harb filosu, sonra Fransız harb filosu, Manş Denizi'nde de ayni şekilde Fransız filosu İngiliz filosuna teslîm etti. İkaametine Buckingham Sarayı tahsîs edildi (Kraliçe, Vindsor Sarayı'nda, Londra dışında otururdu). Victoria ve Hânedân üyeleri ile tanışma (12 temmuz). Belediye Sarayı'nda Londra fahrî hemşehrîliğini kabûl. Avam Kamarası, Kraliçe ile berâber donanma manevrası, Portsmouth tersanesi, akşam yemeği, kraliçeden Dizbağı Nişânı'nı kabûlü. 2 yıl önce ölen Türk dostu ve Rus düşmanı başbakan Palmerston'un ailesini de ziyâret etti. 23 temmuzda Kraliçe'ye vedâ, trenle Dover, İngiliz filosu tarafından Calais'ye kadar teşyî, 24 temmuzda trenle Brüksel. Öğle yemeğini Kral II. Léopold ile yedikten sonra ayni gün trenle hareketle 25 temmuzda Prusya'nın Koblenz şehrinde I. Wilhelm ve Kraliçe tar.karşılanış. Şerefine büyük askerî manevra. Trenle 27 temmuzda Viyana. Garda Avusturya imparatoru ve Macaristan kralı Franz Joseph tarafından karşılanış. 3 gün Viyana. Viyana'dan Tuna üzerinden yatla hareketle nehir yoluyle 31 temmuzda Budapeşte. Burada Tuna eyâleti vâlîsi Midhat Paşa tar. karşılanış. Macaristan nâzırlarını kraliyet sarayında kabûl. Gemiyle Tuna üzerinden hareketle Belgrad'dan geçerek Osmanlı'nın Vidin limanına ve oradan Tuna üzerinde Tuna eyâleti merkezi Ruscuk'a ve oradan Varna'ya geliş. Ruscuk'da tâbî Romanya prensi Carol gelip pâdişâhı karşıladı. Dönüşe 2. velîahd 'Abdülhamîd Ef. katılmadı. Rahatsızlandığı için 15 gün Viyana'da kaldı. İkaametine -58 yıl önce Büyük Napoléon'un kaldığı imparatorluk sarayı-Schönbrunn tahsîs edildi. 15 gün sonra tek başına ayni yoldan Ist.'a döndü. Sultân

Azîz, trenle Ruscuk'dan Varna'ya gelip Toulon'dan geri dönmüş olan Sultâniye yatına binip 7 ağustosta Ist.'a döndü. Seyâhat-i hümâyûn, bütün Osmanlı târîhinde yegâne kaldı ve 16 gün sürdü.

Küçük gezileri arasında: Bursa dışında, şehzâdeler ve Mısır vâlisi Saîd Pş. ile İzmit-Gemlik-Gelibolu 28.8.1862 v.dd., Gemlik 7.1863, Çanakkale 1863, Fuâd ve Âlî Paşalar'la İzmit 19.9.1864. - 1.3.1855'de ezânî saat 9.15'de 10 sâniye süren çok büyük bir zelzele, Bursa'da ilk Osmanlı devrinin mûtenâ mîmârî âbidelerini büyük zararlara uğratmıştı, o târihten beri bunlar tâmîr ediliyordu. Bunları görmek ve îcâb edenleri yeniden yaptırmak için 4.1862'de Sultân 'Azîz, Bursa'ya gidip bütün atalarının türbelerini teker teker dolaştı ve Ulu Câmî'de selâmlık yaptı.

7.11.1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması dolayısıyle bir çok Avrupa hükümdar ve prensi Süveyş, Kaahire ve Ist.'u resmen ziyâret etti. Açılışta bulunmadan önce Fransız imparatoriçesi Eugénie, Ist.'u ziyâretle (15.10.1869) ikaametine Beylerbeyi Sarayı tahsîs edildi (5.5.1826-1920=94, imparatoriçe 29.1.1853 - 28.2.1871 = 18, 1, 0), yş.43, 6. Ayni şekilde Süveyş'e gitmeden İmparator-Kral Franz Joseph, 28.10.1869'da Ist.'u resmen ziyâret etti, Sd.Â'lî Paşa'nın konağına da giderek onu da ziyâret etti (18.8.1830 - 21.11.1916 = 86, 3, 4, imparator-kral 2.12.1848 - 21.11.1916 = 67, 11, 20), yş. 39, 2 (Sultân 'Azîz'in bu sıralarda yaşı 39, 8). Süveyş'e gitmeden Ist.'u resmen ziyâret edenlerden biri de Prusya velîahdi Friedrich'dir (18.10.1831 - 15.6.1888=56,7,38, sonradan Almanya imparatoru ve Prusya kralı 9.3.1888-15.6.1888=0,3,7), yş.38,0. Sultân 'Azîz'i ziyâret edenler arasnda Cezâyirli ünlü mücâhid Emîr 'Abdülkaadir'i de anmak gerekir, Osmanlı tab'ası olup âilesiyle Şâm'a yerleşti. Evvelce Sultân Mecîd'i ziyâret eden Pr.Napoléon (Fransız velîahdi), Sultân 'Azîz'i de ziyâret etti.

1868'de gelen Prens Napoléon (1822-1891=69), Vestfalya kralı Jérôme'un (By.Napoléon'un kardeşi) 3.(kç.) oğludur. 44 yaşında idi. Korgeneral, Cezâyir nâzırı, Fransız imparatorluğu velîahdi (1852-1856), imparatorluk hânedânı reîsi (1879-1891) olmuştur. Zevcesi Marie-Clotilde (1843-1911=68) Savoie prensesi olup 1859'da evlendiler.

Fransa kraliyet hânedânı (Bourbon Hânedânı) reîsi de 1867'de 47 yaşında Sultân Azîz'i ziyâret etti. Comte de Chambord (1820-1883=63), Duc de Bordeaux ve Henri V olarak da anılır. 1830'da krallık velîahdi oldu ve 1848'den 1883'e kadar tahta hakk iddia etti. 1871'de kral olmasına ramak kalmışken, Fransa hükûmeti ile şartlarda uyuşamadı. Çocuksuz olup 1846'da Arşidüşes Thérèse (1817-1886=69) ile evlenmişti.

Galler prensi müstakbel VII. Edward (doğ.9.11.1841) ve eşi Alexandra (doğ.1.12.1844) (aslen Danimarka prensesi), 1862 başı (1 hafta, ilk gün Dolmabahçe'de kabûl edildi) ve 2-8.4.1869'da 2 def'a pâdişâhı ziyâret ettiler, yş.21 ve 28, Prs.2. ziyârette 25 yaşında (ilk ziyârette evli değillerdi, yoktu). Pâdişâh ile opera seyrettiler.

Nâsırüddîn Şâh'ı Çanakkale'de Sd.Şîrvânî-zâde Rüşdî Pş.karşıladı, Şâh, Sadrâzam'ı da yalısında ziyâret etti (18.8.1873) (18.7.1831-1.5.1896, şâh 10.9.1848), yş.42, 1, 1. Şâh bu seyâhati kendisi kaleme alarak anlatmıştır: *Rûz-nâme-i Sefer-i Frengistân*, 1876.

Sultân Abdülazîz: Çareviç, Avusturya Velîahdi, Weimar Büyük-Dukası, hâkaanı İstanbul'da ziyâret edenler arasındadır. Çareviç 22 yaşında iken 21.6.1867'de kabûl edildi ki müstakbel çar(1881-1894) Üçüncü Aleksandr(1845-1894)'dır. 1873'de Sachsen-Weimar büyük-dukası(1853-1901) Carl Alexander(1818-1901) geldi ve murassâ Osmânî nişânı verildi. 5.1873'de Kraliçe Victoria'nın 2. oğlu Edinburg dukası Alfred(1844-1900) geldi(1862'de Yunan tahtını reddetmiş, 1893'de Sachsen-Koburg-und-Gotha hükümrân dukası olmuştur). 1872'de Meklenburg büyük-dukası (1842-1863) Friedrich Franz II(1823-1883) 3. eşi Büyük-düşes(1868) Marie(1850-1922) ile berâber geldi. 1872'de Çar II. Aleksandr kardeşi Grandük Nikolay Nikolayaviç(1831-1891) geldi ve 1. Osmânî aldı. 1872'de Vürtenberg kraliçesi(1864-91) Grandüşes Olga Nikolayevna(1822-1892) geldi ki, Çar II. Aleksandr'ın kızkardeşidir, Beylerbeyi Sarayı'nda ağırlandı. 1872'de Avusturya-Macaristan imparatoru Franz Joseph'in kardeşi Arşidük Ludwig(1842-1919) geldi. 21.4.1862'de kabûl edilen müstakbel İngiltere kralı Edward VII ile refâkatindeki bir İngiltere prensi, ilk def'a olarak bir pâdişâh ile ayni sofrada(Dolmabahçe Sarayı) oturup yemek yiyen kişi olarak Osmanlı târîhine geçti ve 1873'de 3. def'a İstanbul'a gelip kabûl edildi. Şâh, 1871'deki ilk ziyâretinde Beylerbeyi Sarayı'nda misâfir edildi. 1870'de Şâh'ın 40 yaşındaki ağabeyi Kazvîn eyâlet vâlîsi Abbâs Hân Mülkârâ, kabûl edildi. Sırbistân prensi Milan 30.4.1874 gelip etek öptü. Karadağ prensi Nikola da ayni şekilde geldi. 30.10.1874'de Oldenburg büyük-dukası Peter(1827-1853-1900) kabûl edildi. 7.6.1869'da Bavyera velîahdi(1886'da kral) Otto(1848-1913) kabûl edildi. 10.1869'da Holanda prensi Hendrik(1820-1879) kabûl edildi ki kral Willem II(1792-1840-1849) oğlu ve anne tarafından Çar Pavel'in torunudur. İtalya velîahdi(sonra kralı) Umberto I(1844-1878-1900) 17.8.1862'de 2 kardeşi ile berâber Sultân Azîz tar. kabûl edilip İstanbul'da 13 gün kaldı, kardeşleri Monferrato dukası Ottone(doğ.1846) ve Aosta dukası Amedeo(1845-1899)'dur ki sonuncusu 10.1869'da 2. def'a Sultân Azîz'i ziyâret etti ve 1870-75'de İspanya kralı oldu.

17.9.1864'de III. Napoléon'un yakını olan Napoli ve Ponte-Corvo prensi Lucien Murat (1803-1878), pâdişâh tar.kabûl edildi, yş.61 (Kalender Köşkü).

Sultân 'Azîz'e tâbî hükümdarlardan: Sırbistan prensi Mikhail 30.3.1867'de geldi (1823-1868), yş.44. Romanya prensi Ionescu Kuza Bey 8-20.6.1864'de geldi, Küçüksu Kasrı'nda kaldı. Yerine Romanya prensi olan (sonra kral) Karl von Hohenzollern-Sigmaringen (doğ.1839) ise 6.11.1866'da emâret (prenslik) fermânını almak için geldi, yş.27.

Zevceleri

=1. Dürr-i Nev Başkadınefendi (Batum 15.3.1835 - Fer'iye Sarayı, 4.12.1895 = 60, 8, 20): Yûsuf 'İzzeddîn Ef. ve 4, 10, 2 sn. Sâliha Sul.annesi. İzd.Dolmabahçe Sarayı, 1856, izd.müd.20, yş.21-41, zevcinden 5 yş.kç. 1 yıl sn. Efendi'yi doğurdu. Zevcinin saltanatı boyunca (1861-76) başkadın, yş.26, 3, 11 . Zevcinden sn.19, 6, 0 yaşadı. Med.Mahmûd II T.Hemşîresi=Ferîd Bey, bunların kızları Sâhide Hn.=Sadreddîn Bey, diplomat ve bunların oğulları Ferîd Bey=Semrâ Hn., bunların oğulları Enes Talay=Belmâ Çallı (İbr.Çallı'nın kızı).

=2. Edâ-dil 2.Kadınefendi (1845? - Dolmabahçe Sarayı, 1875 = 30?): Mahmûd Celâleddîn Ef. ile kç.ölen Emînc Sul.'ın annesi. 2.kadın 1861-1875. İzd.Dolmabahçe Sarayı, 1861, izd.müd.14, yş.16?-30?, zevcinden 15? yş.kç.Med.Mahmûd II T.Ertesi yıl oğlunu ve bundan 4, 0, 16 sn.kızını doğurdu, zevcinden 1 yıl önce öldü.

=3. Hayrân-ı Dil 2.Kadınefendi (Kars, 2.11.1846 - Ortaköy Sarayı, 26.11.1895 = 49, 0, 24): Nâzıme Sul.ile 1, 3, 2 sn. II. 'Abdülmecîd'in annesi. İzd.Dolmabahçe Sarayı, 21.9.1865, izd.müd.10, 8, 13, yş.18, 10, 19 - 29, 7, 2, zevcinden 16, 8, 13 kç., zevcinden 19, 5, 22 sn.öldü. Mahmûd II T. 3.kadın 21.9.1865 - 1875 = 10, sn.2. kadın 1875-1876=1. İzdivâcından 0, 8, 1 sn.kızını doğurdu.

=4. Neş'erek 3. Kadınefendi (asıl adı: Nesteren ve kısaltılmışı Nesrîn) (Ist.yakınları 1848 - Fer'iye Sarayı, 11.6.1876 = 28): Mahmûd Şevket Ef.ile Emîne Sul.annesi. İzd.Dolmabahçe Sarayı 1868, izd.müd. 8, yş.20-28, zevcinden 18 kç., izdivâcından 4 yıl sn.Ef.'yi ve bundan 2, 2, 19 sn.Sultân'ı doğurdu. Yeni Câmî T. 4. kadın 1868-1875 ve 3. kadın 1875-1876. Sultân 'Azîz'in hal'inde hasta idi, hasta olarak kayığa bindirildiği ve yağmur altında ıslandığı için zevcinden 7 gün sn.öldü. Ef.4, 0, 6 ve Sultân ise 1, 9, 18 yaşlarında idiler. Çerkes Burahay kabîlesi şefi Gaazî İsm.Bey kızı ki, Kuzey Kafkasya'dan Silivri'ye yerleşmişti.

Kadınefendi'nin kardeşleri: Çerkes Hasan Bey (1850-24.6.1876=26), bnb., Yûsuf 'İzzeddîn Ef.'nin yâveri, eniştesi Sultân 'Azîz'in kaatili Serasker Hüs.'Avnî Pş.'yı öldürdüğü için Bâyezîd meydanında bir dut ağacına asılarak îdâm edildi. II. 'Abdülhamîd bu ağacı kestirdi, Edirnekapısı'ndaki mezârına şu kitâbeyi koydurttu: "Genç yaşında veliyyü'n-nî'meti uğruna fidây-ı cân eden merhûm-ü mağfûrün-leh Çerkes Hasan Bey'in rûhu içün Fâtiha sene 1293" Kardeşi amiral 'Osmân Paşa (doğ.1851), II. 'Abdülhamîd'in harb yâver-i bahrî-i şehryârî'sidir. Yıldız Mahkemesi mahkûmlarını kd.yzb.iken 'İzzeddîn vapuru ile Ist.'dan Cidde'ye götürüp Tâif kalesine teslîm etti. Oğlu Basrî Bey, İsviçre'de zirâat mühendisi çıktı.

Gaazî İsm.Bey'in hemşîresi = Trabzonlu Ateş Sâlih Mehmed Paşa, bahriye müşîri, kapdân-ı deryâ 17.1.1863-20.1.1865=2,0, 4, Kılıç-Ali Pş.C., çocukları: Fülâne Hn.(=Hüs.Bey, 1876 darbesinde yzb., 1879'da yb.); 'Alî Rızâ Bey (ölm.10.1889, sadâret mektûbî kalemi); Gaalib Bey (bahriye subayı, 1898'de bahr. nâzırı yâveri); Ârif Hikmet Paşa (1851 - 30.5.1915 = 64), Mekteb-i Bahriye ve teğmen 1.12.1875, kd.yzb. ve yâver-i şehryârî 27.6.1878, livâ 1.10.1892, ferîq (koramiral) 4.5.1895, bahriye nâzırı 6.8.1908-10.2.1909 + 5.5.1909-12.1.1910, senatör 15.12.1908.- Ateş Meh.Pş., 20.1.1865'de makaamında ölmüştür(1).

---

(1) 44 yaşında öldü. 1821'de Trabzon'da doğdu. Yeniçeri ağalarından Barlı 'Alî Ağa, ağalıkdan ayrıldıktan sonra, Istanbul'dan gelip Trabzon'a yerleşmişdi, 1830'a doğru burada öldü. Âteş Mehmed Paşa'nın dayısı Mustafa Ağa, Istanbul'da bahriye yüzbaşısı idi. 1833'de 12 yaşındaki Mehmed Paşa, Istanbul'a gelip denizcilik tahsîline başladı, 1838'de Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn'dan teğmen olarak çıkdı. 1845'de yüzbaşı ve 48 gün sonra kolağası ve kornet kapdanı, Tûnus'dan dönüşünde 1847'de binbaşı, 1848'de kaymakam oldu. 3 harb gemisiyle İngiltere'ye gitdi. 1851'de mîralay, 1853'de Mahmûdiyye üçanbârlısı kapdânı olup Sivastopol deniz muhârebesinde filo kumandanı ol. büyük başarı gösterdi. Daha talebe iken okulda kazandığı "Ateş" lakabı, Sivastopol zaferinden sonra tamâmen isminin parçası oldu. 1854'de riyâle (komodor) olarak Birleşik Amerika'ya gitdi. Dönüşünde amiral oldu.

=5. Gevherî 4. Kadınefendi (Hopa, 8.7.1856 - Ortaköy Sarayı, 6.9.1884 = 28, 1, 29): Esmâ Sul. ile Seyfeddîn Ef.'nin annesi. İzd. 1872, izd.müd. 4, yş. 18-22, zevcinden 24 yş.kç., zevcinden 8, 3, 2 sn. öldü. İzdivâcının ertesi yılı Sultân'ı ve ondan 1, 6, 1 sn. Efendi'yi dünyâya getirdi. Yeni C., Murâd V T. Başıkbâl 1872-1875, 4. kadın 1875-1876.

Sul. 'Azîz, 4.6.1866'da Â'dile Sultân'ın sarayında Mısır vâlîsi İsm. Pş.'ya verdiği ziyâfette bulunarak İsm. Pş.'nın 16 yaşındaki by. kızı Prs. Tevhîde Hn.'ı (1850-1888) beğenip evlenmek istedi; Sd. Keçeci-zâde Fuâd Pş. kesin şekilde karşı çıkınca evlenmedi. Bk. **Kavalalılar.**

Çocukları

YÛSUF 'İZZEDDÎN EFENDİ (11.10.1857 - 1.2.1916) : aşağıya bk.

SÂLİHA SULTÂN (11.7.1862 - 1941): aş.bk.

MAHMÛD CELÂLEDDÎN EFENDİ (Dolmabahçe Sarayı, 14.11.1862 Fer'iye Sarayı, 1.9.1888 = 25, 9, 16): Amca-zâdesi Nûreddîn Ef.'nin yerine 7. vel. 1885-1.9.1888 = 3, yş. 23, daha önce 8. vel. Yeni C., Murâd V T. Yûsuf 'İzzeddîn Ef. ile sünneti 20.6.1870, yş. 7, 7, 6. Bahriye ferîkı (koramiral), pianist, flütist. Sarayı Beşiktaş'ta idi. Halası Âdile Sultân, onun için müseddes mersiye yazdı.

NÂZIME SULTÂN (25.2.1866 - 1947): aş.bk.

MEHMED SELÎM EFENDİ (28.10.1866 - 21.10.1867 = 0, 11, 21): 12. vel. Mahmûd II T.

EMÎNE SULTÂN[1] (30.11.1866 - 23.1.1867 = 0, 1, 23): Mahmûd II T.

'ABDÜLMECÎD II (29.5.1868 - 23.8.1944): Bk. no.40.

MEHMED ŞEVKET EFENDİ (5.6.1872 - 22.10.1899): aş.bk.

ESMÂ SULTÂN (21.3.1873 - 7.5.1899): aş.bk.

FATMA SULTÂN (1874 - 1875 = 1): Mahmûd II T.

EMÎNE SULTÂN[2] (24.8.1874 - 29.1.1920): aş.bk.

MEHMED SEYFEDDÎN EFENDİ (22.9.1874 - 19.10.1927): aş.bk.

MÜNÎRE SULTÂN (1877): Ayni yılda doğup öldü, posthume.

Kızları

1) SÂLİHA SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 11.7.1862 - Ma'âdî/Kaahire, 1941 = 79): Yıldız'da sarayı vardı. Fındıklı'daki sâhil-sarayı, daha önce Âdile Sultân'a âiddi. Önce Roma'ya, oradan Şâm'a, sn. Kaahire'ye (Helyopolis ve Hulvân) gitti, sürgünde 61, 8, 0 yaşında sürülenler içinde Hânedân'ın 3. yaşlı üyesi idi. Ziyâ Paşa'nın doğumuna düşürdüğü târih: 'Abd-i mahsûsû Ziyâ târîh yazdî bî-bedel - "Sâlihâ Sultan mübâhî kıldı mehd-î şevketi".

İngiltere'ye giderek 'Azîziyye, Mahmûdiyye, 'Osmâniyye firkateynleri ile daha küçük bir harb gemisinin inşâlarına nezâret edip Istanbul'a getirdi. 1862'de 41 yaşındaki amirale Sultân 'Azîz, hiç ferîklik yapmadan bahriye müşîri (büyükamiral) rütbesi verdi, kapdân-ı deryâ, 1. 'Osmânî (1863), 1. Mecîdî (1864) nişânları sâhibi oldu. İstanbul, İzmit, Gemlik, Sinop tersânelerinde 13 zırhlı harb gemisi inşâ ettirip İngiltere'ye 12 korvet ve ayrıca nakliye gemileri yaptırarak, Sultân 'Azîz'in ünlü Dünyâ 3.'sü donanmasını kurdu. Bir çok def'alar İngiltere'ye gidip geldi ve yolda deniz üzerindeki ülkelerde Türk sancağı gösterdi. İngilizce biliyordu. İngiltere, Fransa ve Sardunya'dan nişânlar aldı.

Nişanlısı: Pr. İbr. Hilmî Pş. (18.10.1860 - 15.3.1927 = 66, 4, 28), Hıdîv İsm. Pş. oğlu, bk. **Kavalalılar,** müşîr 23.2.1889, Sul. 'Azîz tar. nişanlandı ise de II. 'Abdülhamîd bu nişânı bozdu, Sultân'dan 1, 8, 24 by. idi. Sultân, babasının ölümünde 13, 10, 24 yaşında bulunuyordu.

=Dâmâd Zü'l-Kifl Ahmed Paşa (1860?-1941'den sn.), izd. Yıldız Sarayı, 20.4.1889, yş. 26, 8, 15 (4, 6, 15 kç. hemşîresi Nâzıme ve 8, 8, 11 kç. hemşîresi Esmâ Sultânlar ile ayni günde) izd.müd. 53 yıl, müşîr 10.12.1903, babası: Hâtûnoğlu Kurd İsm. Hakkı Pş. (Kars 1819 - 22.2.1897 = 78), Şûregül mütesellimi 1833, redîf binbaşısı 1837, İran harbi 1841, Çıldır'da Tanzîmât'ı tatbîka me'mûr 1845, 1846-53 arasında Muş, Vân, Hakkârî, Dersim, Sî'ird sancaklarında Tanzîmât'ı tatbîka me'mûr, Kırım Harbi 1853, yb., alb.1854, Diyâr-ı Bekr eyâletinde Tanzîmât'a me'mûr 5.1857, livâ 9.1863, Kozan, Mar'aş, Haleb, tekrâr Kozan, Cebel-i Bereket'te Tanzîmât'a me'mûr, müşîr ve Diyâr-ı Bekr v. 5.1868, Manastır v. vekîli, 30.1.1876, Erzurûm v.12.1876 ve 93 Harbi, Şûrây-i 'Askerî üyesi 4.1879, teftîş-i 'askerî komisyonu üyesi 1.1880, I. Ordu 12.7.1880, ayni gün ilâveten yâver-i ekrem, Teftîş Komisyonu 2. reîsi 11.1880, Irak ıslâhâtına me'mûr 1886, dönüşde gene 2. reîs, med. Üsküdar, Yeni Vâlide C. İsm. Hakkı Pş.'nın 2. ve 3. oğulları: Must. ve İbr. Beyler. İsm. Hakkı Pş.'nın kardeşi Meded Bey ve bunun oğlu Yûsuf Bey. İsm. Hakkı Pş.'nın babası: Şerîf Ağa, Şûregül â'yânı. **Kâmile Hanım-Sultân** (1890-1896a=6), Mahmûd II T.

2) NÂZIME SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 25.2.1866 - Cünye / Beyrût, 1947 = 80): Yıldız'da sarayı vardı. Küçük Çamlıca'daki yazlık sarayı Reji komiseri Nûri Bey'den satın alındı ki daha önce Subhî Paşa'nın idi. Kuruçeşme'deki sarayını ise Sd. Tûnuslu Hayreddîn Paşa'dan satın aldı. Bir müddet de zevcinin Fındıklı'daki sarayında oturdu. Türkiye'den Hânedân'ın 4. yaşlı üyesi ol. 58,0,14 yaşında çıktı, Şâm, Beyrût ve Cünye'de oturdu. Şâm, Sultân Selîm C. Dadısı: Tâhir Olgun'un annesi (*SATŞ*, 1857-60).

=Dâmâd 'Alî Hâlid Paşa (1860 - Mekke /hac sırasında, 1948 = 88), izd. Yıldız Sarayı, 20.4.1889, yş. 22, 1, 24, izd.müd. 58 yıl, zevcinden 6 yş. kç., Sultân'ın ablası Sâliha ve hemşîresi Esmâ Sultânlar ayni günde evlendi. Müşîr 10.12.1903, senatör 1922'ye kd., Mekke'de medfûndur, Şâm, Yavuz Selîm Câmii'ndeki taş, senbolik ol. dikildi. Babası: Lofcalı İbr. Dervîş Pş. (Lofca 1805? - 4.8.1892 = 87?), bnb. 1836, yb., alb. ve Serdâr-ı Ekrem 'Ömer Pş.'nın yâveri, livâ, Kırım Harbi, harb sırasında ferîq, ordu kurmay başkanlıkları, Karadağ harbi, müşîr 28.4.1862, Yanya v. 1863b, 4. Ordu 2.1864, 5. Ordu 2.1865, Kürdistân v. 12.1865, 4. Ordu (2) 5.1868-5.1869, İşkodra v.11.1869-8.1870, Kozan ıslâhâtına me'mûr (Cevdet Pş. ile berâber), Bosna v.1.1872, 3. Ordu 8.1872, Tanzîmât-ı Askeriyye reîsi 8.1873, Bosna (2) 3.1874, 3. Ordu (2) ve ilâveten Manastır v. 8.1875, mühimmât-ı harbiye nâzırı 11.1875, bahriye nâzırı 13.12.1875, serasker 20.4.1876-6.5.1876, mecâlis-i âliye 21.5.1876, 3. Ordu (3) 28.5.1876 ve ilâveten Manastır v. (2), Bosna ve İşkodra kumandanı 24.7.1876, İşkodra kumandanı 9.1876, Niş kumandanı 12.1876, Selânik v. 2.1877, Batum kumandanı 6.1877, erkân-ı harbiyye-i 'umûmiyye nâzırı 1.1878, 1. Ordu 12.1878, Rûmeli umum kumandanı (2. ve 3. Ordular grubu) 1879-81, Mısır fevkalâde komiseri 1882, yâver-i ek-

rem ve umûm Rûmeli kumandanı (1., 2., 3. Ordular grubu, merkez Ist.) 1886. II. 'Abdülhamîd'in Kurd İsm. Hakkı Pş.'dan önceki yâver-i ekremi. Mahmûd II T. bahçesi. Lofca â'yânı Genç İbr. Ağa oğlu. Dervîş Pş.'nın by. oğlu: Ah. Pş. Dervîş Pş. torunlarından: Fatma Zehrâ Halefoğlu (Bereket), izd. 14.7.1951 = Vâhid Melîh Halefoğlu (Meh. Mesrûr ve Sâmiye Cebrî oğlu) (Antakya, 19.11.1919), Beyrût, Kuweyt, Moskova, Lahey, Bonn (1972-83), by. elçisi, dış işleri bakanı (1983-8), çocukları: Nîlgûn ve Melîh.

3) ESMÂ SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 21.3.1873 - 7.5.1899 = 26, 1, 17): Vaz'-ı haml esnâsında öldü. Sarayı Ortaköy'de idi. Yeni C., Murâd V T.

=Dâmâd Kabaşakal Çerkes Mehmed Paşa (1856?-24.5.1909 = 53?), izd. Yıldız sarayı, 20.4.1889 (Sultân'ın 2 ablası ile ayni düğünde), izd.müd. 10, 0, 17, yş. 16, 1, 0, zevcinden 17 yş. kd. kç., zevcinden 10, 0, 18 önce öldü. Paşa'nın ilk zevcesi Nâile Sultân, 7 yıl önce ölmüştü, Esmâ Sultân'ın 14 yş.by. amca-zâdesidir. II. 'Abdülhamîd'in ser-yâver-i harbi ve kayın-birâderi olan Meh. Pş., ittihâdcılar tar. asıldı. Ağabeyi ayni pâdişâhın yâveri Mîrlivâ Hüs. Pş., kardeşi ise Alb. Ah. Bey'dir. Meh. Pş.'nın Nâile Sul.'dan sonraki ve Esmâ Sul.'dan önceki eşinden olan hepsi subay 3 oğlu: Hikmet Bey, Tal'at Bey, Rif'at Bey. Meh. Pş.'nın Esmâ Sul.'dan sonraki eşinden olan (Tevhîde Hn.) oğlu Rükneddîn Bey (1901) 1955'de Ist.'da hayatta idi. Esmâ Sultân ile izdivâcından: **Sultân-zâde Hayreddîn Beyefendi** (1892 - 1987), ilmiye'den, Beyrût'a gidip avukat oldu, 1955'de Beyrût'ta hayatta idi. Kaahire'de Münîre Hn.'la evlenmişti. **Sultân-zâde Sâ'deddîn Beyefendi** (14.6.1895-1970'ler), Beyrût'a yerleşti, 1955'de Beyrût'ta hayatta idi, 1916'da Vartanuş Hanım'la evlendi, Ermenî mühtedîsi olan bu kadından 1917 ve 1918 ve sonraki yıllar doğumlu 4 oğlu vardı (bu izdivâc, pâdişâhca tanınmadı): Alp ve Mehmed Aydın ve Kaya ve Cevdet Beyler. **Sultân-zâde Hasan Bedreddîn Beyefendi** (1890-29.1.1909=19, Yeni C., Refî'a Sultân T.). **Sultân-zâde 'Abdullâh Beyefendi** (7.5.1899'da ölü doğdu, annesi Sultân da berâber öldü). **Mihrbân Hanım-Sultân,** 1894'de 6 aylık öldü, Yahyâ Ef. C.

Sultân-zâde Sâ'deddîn Bf., ilki Ermenî mühtedîsi olmak üzere 2 defa evlendi. İlkinden Cevdet Bey doğdu. İkinci Cihan Savaşı'nda lejyoner olup Bi'r Hakîm'de bir kolunu kaybetti, Légion d'Honneur aldı. İkinci eşinden doğan oğulları Alp, Kaya ve Aydın Beyler'dir. Kaya Bey 1990'da Almanya'da, dîğer ikisi Beyrût'ta idiler. Kaya Bey, bir Alman kızı ile evlendi. Alp Bey'in eşi Lübnanlı Hibrî âilesindendir. Aydın Bey evlenmedi.

4) EMÎNE SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 24.8.1874-29.1.1920 = 45, 5, 6): 1876-1901'de ağabeyi Yûsuf 'İzzeddîn Ef.'nin sarayında, 1901-20'de Çarşıkapısı'nda -eski Sd.Meh. Sâdık Pş. konağı olan- sarayında ve Üsküdar'da Nakkaştepesi'ndeki köşkünde yaşadı, med. Mahmûd II T. Dadısı: Kesb-i Turûn Kalfa.

=Dâmâd Mehmed Şerîf "Çavdaroğlu" Paşa (Ist. 11.12.1873 - Ist.2.9.1958 = 84, 8, 22), izd. Yıldız Sarayı 12.9.1901, izd.müd. 18, 4, 17, yş. 25, 0, 24, zevcinden 0, 8, 14 kç., zevcinden 38, 7, 4 önce öldü, nikâh 6.9.1901, bk. **Çavdaroğulları** (*SATŞ*, 1.829-30; *Mülkiye Târîhi*, III, 608-10). 8/3, Hatboyu, Kayışdağı Sok., Tuğlabaşı mahallesi, Kızıltoprak'taki evinde öldü. **Hamîde Hanım-Sultân,** bebekken öldü.

Ah.Şükrî Pş. b. Balıkesirli Çavdaroğlu Meh. Şerîf Pş. (1854'de Rûmeli beyl.) (Kars v.) b. Hacı Sül. Ağa b. 'Abd. Ağa b. İbr. Ağa b. Halîl Ağa (XVII. asır sonları -XVIII. başları) oğlu (Çavdaroğulları = Bigadiç âilesi). Annesi: Hadîce Kerîme Hn. b. vezîr 'Abdülhamîd Ferîd Paşa (İst. 1815-7.3.1875) b. Must. Ef. (Kastamonulu debbağ) (Ferîd Pş. =Sâliha Münîre Hn. b. Lebîb Ef., bâlâ, müel., şâir, *SATŞ*, 868). Dâmâd Şerîf Pş.: Mülkiye me'zûnu 29.8.1894, vezîr 28.4.1904, İst. vâlîsi, Şûrây-ı Devlet reîsi, maârif, dâhiliye, nâfia nâzırı vs., müel., mütercim, şâir.

Yûsuf İzzeddîn Efendi (1857 1916)

YÛSUF 'İZZEDDÎN EFENDİ (Dolmabahçe Sarayı, 11.10.1857 - Zencirlikuyu Sarayı, 1.2.1916, saat alaturka 2.05 = 58, 3, 21): Velîahd 27.4.1909 - 1.2.1916 = 6, 9, 4, yş. 51, 6, 20 (amca-zâdesi V. Meh. Reşâd'a), 2. velîahd 4.4.1903 - 1909, 3. velîahd 1885-1905, 4. velîahd 1876-1885. Müşîr 1875. Med. Mahmûd II T. İttihâdcılar tarafından intihâr süsü verilerek ve kol damarları kesilerek öldürüldü, babasından 42 yıl sonra ayni oyun ona da oynandı, Harb-i Umûmî'de askerin boş yere harcandığını savunuyor ve münferid sulh istiyordu. Babasının velîahdliğinde doğdu ve bu hususta I. 'Abdülhamîd'in iki kızından sonra ilk örnek oldu; Sultân Azîz 1861'de tahta çıkınca şehzâdelerin çocuk sâhibi olmaları yasağını kaldırdı. Beşiktaş'da saray, Çamlıca'da saray (Tiryâl Hanım'dan II. Abdülhamîd'e geçti, o da Efendi'ye verdi), Zencirlikuyu'da köşk, Bağlarbaşı'nda köşk (Büyük Çamlıca'da kızlarına kalan sarayı: *Üsk. Târ.*, II, 273 v.dd). Kardeşi Mahmûd Celâleddîn Ef. ve 16.000 çocukla sünneti 30.6.1870, yş. 12, 8, 20. Cenâzesi Dolmabahçe Sarayı'na getirildi ve büyük törenle buradan alındı.

Yûsuf 'İzzeddîn Ef., babasının cülûsuna kadar, Kadrî Bey'in Eyüb'deki evinde büyütüldü, cülûsda Saray'a alındı. Bu ıztırâbı duyan Sultân Azîz, cülûsundan îtibâren, şehzâdelerin açıkça çocuk sâhibi olmalarına izin verdi. Meh. Kadrî Bey, Zileli-zâde veyâ İmâm-zâde denen Zileli imâm Hacı Es'ad Mahmûd Ef. oğlu 'Alî Sâtı' Ef. (Edirne kadısı 1.1839, Mekke pâyesi, ölm. 24.4.1842) oğludur. Bosna kadısı 1842, İzmir pâyesi 1847, Erzurum kadısı 1849, Filibe kadısı 6.1858, Mekke kadısı, evkaaf müfettişi 11.1862, İst.pâyesi, 12.1862, Anadolu pâyesi, sn. fiilen Anadolu kazaskeri 12.1876, Rûmeli pâyesi, ölm. 25.2.1885, Eyüb'de babasının yanında medfûn, oğulları Emîn ve Hayrî Beyler'le dâmâdı Gaalib Paşa, Sultân 'Azîz'in cülûsunda (1861) mâbeynci oldular.

Y.İzzeddîn Ef., kardeşi Mahmûd Celâleddîn Ef., amca oğulları Süleymân Ef. ve Vahîdeddîn Ef.(Altıncı Mehmed) ve Münîre Sultân oğlu Alâeddîn Bey'le berâber sünnet oldu.

Harbiye me'zûnu. Süd annesi Emîne Hn. = Selîm Ef., Beylerbeyi C. imâmı ve Yûsuf 'İzzeddîn Ef.'nin akaaid hocası, oğulları Meh. Burhâneddîn Belge (*Mülkiye Târîhi*, III, 312-3) (1868-Ankara, 7.1941=73), med. Cebeci, 10.1920'de Ankara'da mâliye müsteşârı, bir büyük coğrafya kitabı müellifi (1912), 1 kızı ve 2 oğlu var. Fransızca: Mr Charles, Sakızlı Ohannes Bey'in dâmâdı. Keman: Kemânî Serkis. Lalası: Beşîr Ağa, Topkapı Sarayı başağası. Arabca ve Türk edebîyâtı: Zıyâ Paşa (1826a-Adana, 18.5.1880=54).- Askerlik hocası: Sd. müşîr Ah.Es'ad **Pş.** (Sakız 1831 -İzmir 1875 = 44). Asıl askerlik hocası: Kur. Bnb. Katırcıoğlu Ah. Muhtâr Bey ki sonra müşîr Sd.Ah. Muhtâr Paşa (1.11.1839 - 20.1.1919 = 79, 2, 19) oldu, bk. **Katırcıoğulları**. Lutfî

(X, 118), erkân-ı harb kaymakamı ve "şehzâdegân ders nâzırı" Süleymân Bey'in 5.1864'de mîralay olduğunu yazıyor ki ünlü Hüsnî Süleymân Paşa'dır ve Sultân Mecîd ve Azîz şehzâdelerinin askerlik hocaları arasında bulunduğu anlaşılır.

Hocası: Bodrumlu-zâde Hacı 'Ömer Lutfî Ef.: Bodrum'un Ciralos nâhiyesi Sayzima köyünde doğdu, müd. 1850, şehzâdegân muallimi, Tophâne müftîsi, Şûrây-ı Askerî müftîsi, mollâ, Mekke, Ist., kazasker pâyeleri, Anadolu kazaskeri 1875, hacı, şeyhulislâm 18.1.1889 - 3.9.1891 = 2, 7, 16, ölm. 22.4.1897 (70 yaşlarında), babası Hacı Meh. Ef. b. Hacı 'Ömer Ef.'dir. Oğlu Fâik Ef. (ölm. 1897'den önce)'dir. Nesli kızından devâm etti.

Hocası: Gürcî Meh. Şerîf Ef. (ölm. 8.3.1891, Fâtih C.), doğ. Ahıska, dersiâm, müd., mollâ, evkaf müfettişi 10.1871, Ist. pâyesi, kazasker pâyesi, Anadolu kazaskeri, Rûmeli pâyesi 3.1888.- Hocası: Dağıstânî-zâde (Hoca-zâde) Meh. Muhyiddîn Ef. (ölm. 19.2.1892), doğ. Dağıstân, müd., şehzâdegân muallimi, mollâ, sırasıyle Mekke, Ist., kazasker ve 11.1874'de Rûmeli pâyeleri, Rûmeli kazaskeri 11.1874, reîsülulemâ.

17.9.1876'da 'Alî Rızâ Ef. (*Son Hattâtlar*, 745 v.dd.), Sultân 'Azîz Hânedânı (evlâdı ve zevceleri) nâzırı (kethudâsı) tâyîn edildi (Bursa, 15.6.1816 - 14.1.1906 = 89, 6, 29, med. Selîmiye Dergâhı). Bu görevi 29, 3, 27 devâm etti. Şûrây-ı Devlet üyesi ve Mevlevî idi. Sıdkı Ağa oğlu mutasarrıflardan Meh. Şerîf Bey'in oğludur. Rütbesi bâlâ idi.

Y. 'İzzeddîn Ef., 6.5.1910'da ölen VII. Edward'ın cenâze merâsiminde Türkiye'yi temsîl eden hey'etin başkanlığını yaptı (hâriciye nâzırı Rif'at Paşa ile berâber, hey'etin teşrîfâtcısı Brüksel sefîri 'Abdülhak Hâmid Tarhân). Londra'dan sonra Paris, Viyana, Budapeşte'yi ziyâret etti ve buralarda manevralara katıldı, Franz Joseph'le görüştü. 22.5.1911'de VII. Edward'ın oğlu ve halefi V. George'un tâc giyme töreninde bulunmak üzere Ist.'dan hareketle Londra'ya gitti ve 28.6'da Ist.'a döndü. İlk Londra seyâhatinden dönüşte Belgrad ve Sofya'ya resmî ziyâret yaparak Sırbistan ve Bulgaristan krallarının kısa müddet önce Sultân Reşâd'a yaptıkları resmî ziyâretleri iâde etti, 30.5.1910'da Ist.'a döndü. 1912'de Köstence yoluyle gayri resmî Avrupa gezisi yaptı. 8.1913'ün ilk haftasında Bulgarlar'dan istirdâd edilen Edirne'yi resmen ziyâret etti. Ölümünden az önce de harb içinde Viyana'ya gidip geldi. Çocukluğunda babası ile yaptığı Avrupa seyâhati için bk. Sultân 'Azîz. Çanakkale cebhesini gezerken, Enver Paşa'yı, Kayser'in yanında azarladı.

=1. Çeşm-i Âhû Başhanımefendi: Bahâeddîn Ef. annesi. İzd. 1879?, pek genç öldü, Pertevniyâl Vâlide T.

=2. Câvidân Başhanımefendi (Kars, 12.1.1870 - Göztepe / Ist. 1935? = 65?): İzd. Beşiktaş Sarayı, 20.5.1885, izd.müd. 30, 8, 12 (3. vel. iken), yş. 15, 4, 9 - 46, 0, 21, daha 19 yıl kd. yaşadı, zevcinden 12, 3, 4 kç., çocuksuz. Velîahd zevcesi 27.4.1909, yş. 39, 3, 16.

=3. Emîne Nâzik-edâ 2. Hanımefendi (Sohum, 30.5.1872 - Erenköyü / Ist. 1946? = 74?): İzd. Beşiktaş Sarayı, 6.7.1886, izd.müd. 29, 6, 25, yş. 14, 1, 7 - 43, 8, 2, yukarıdaki Hf.'den 1, 1, 17 sn., zevcinden 14, 7, 22 kç., çocuksuz, yukarıdaki Hf.'den 2, 4, 19 kç., zevcinden sn. daha 30 yıl kd. yaşadı. Velîahd zevcesi 27.4.1909, yş. 36, 10, 28.

=4. Tâzende "Yücesan" 3. Hanımefendi (Poti, 10.10.1875-Ortaköy/Ist. 16.6.1950=75): İzd. Beşiktaş Sarayı, 15.10.1892, izd.müd. 23, 3, 17, yş. 17, 0, 6 - 41, 3, 19, yukarıdaki Hf.'den 3, 4, 11 kç. ve o izdivâcdan 6, 3, 10 sn., Velîahd zevcesi 27.4.1909, yş. 33, 6, 18, çocuksuz. Zevcinden sn. 34 yıl kd. yaşadı.

=5. Lem'ân "Ünlüsoy" 4. Hanımefendi (Batum, 6.6.1888 - Çamlıca Sarayı, 3.8.1953 = 65, 1, 27): Ahmed Bey'le Şükriye Hn. kızı. Şükriye Sul., Nizâmeddîn Ef., Mihr-i Şâh Sul. annesi. İzd. Çamlıca Sarayı, 4.2.1904, izd.müd. 11, 11, 26, yş. 15, 7, 28 - 27, 7, 24 (3. vel. iken evlendi), yukarıdaki izdivâcdan 11,3, 20 sn. ve yukarıdaki Hf.'den 12, 7, 27 kç., zevcinden 30, 8, 28 kç., Velîahd zevcesi 27.4.1909, yş. 20, 10, 27. Çocuklarının Türkiye'yi terklerinde 35, 9, 4 ve kızlarının avdetinde 64, oğlunun ölümünde 45 yaşlarında. İzdivâcından 2, 0, 18 sn. (yş. 17, 8, 16) by. kızını, bundan 2, 9, 22 sn. (yş. 20, 6, 8) oğlunu ve bundan 7, 8, 12 sn. (yş. 28, 2, 20) kç. kızını dünyâya getirdi. Zevcinden sn. 37, 6, 1 yaşadı. Med. Selâmî Dergâhı. Türkiye'den hiç çıkmadı. Nişantaşı'nda (1924-40), 1940'dan sn. tekrar Çamlıca'da oturdu. Taşlık'daki arsaları 1940'a doğru elinden alındı.- Yûsuf İzzeddîn Ef. çocukları:

MEHMED B A H Â E D D Î N EFENDİ (2.1883 - 8.11.1883 = 0, 9): Aksaray Pertevniyâl Vâlide T.

MEHMED N İ Z Â M E D D Î N EFENDİ (Beşiktaş Sarayı, 18.12.1908 - Locarno / İsviçre, 19.3.1933 = 24, 3, 2): Veremden öldü. Kaahire'ye gömüldü, kemikleri 16.7.1967'de Sultân Mahmûd Türbesi'ne nakledildi. Türkiye'den 15, 2, 17 yaşında çıkıp Rodos'a gitti. Beyrût, Budapeşte, Trieste (8 ay), Köstence (1925-29), Bükreş, Kaahire'de (1929-35) oturdu, bir müddet Bolzano'da dinlendi, son 6 ayını Locarno'da geçirdi.

HADÎCE Ş Ü K R İ Y E SULTÂN (Çamlıca Sarayı, 24.2.1906 - Kaahire, 1.4.1972 = 66, 1, 5): Med. Sultân Mahmûd T. Türkiye'den 18 yaşında çıkıp Beyrût, sn. Kaahire'de oturdu, 1.1.1953'de 46, 9, 5 yaşında idi, 1952'de Ist.'a yerleşti, pianist. =1. Şehzâde Dâmâd Mehmed Şerefeddîn Ef. (b.bk.) (19.5.1904 - 1966 = 62), izd. Nişantaşı Sarayı, 14.11.1923, tal. Kaahire, 15.6.1927 = 3, 7, 1, yş. 17, 8, 20 - 21, 3, 21, zevcinden 1, 9, 6 kç., 2. derecede amca-zâdesi. =2. Dâmâd Şeyh Ahmed Sabâh Beyefendi (1885-29.1.1950=65) (10. Küveyt şeyhi 23.2.1921-29.1.1950 = 28, 11, 4), izd. Kaahire, 4.9.1935 (talâkından 8, 2, 19 sn.), tal. 194x, yş. 29, 6, 10, zevcinden 21 yıl kç. =3. Dâmâd Mehmed Şefîk Zıyâ Beyefendi (Kıbrıs 1894 - 197x), izd. Kaahire, 4.1949, yş. 43, 2, zevcinden 12 yş. kç., izd. müd. 23, 0. Has. Behcet Ef. oğlu, Kıbrıslı tâcir ve yk. mâden mühendisi, 36 yıl A.B.D.'nde oturdu (1913-1949).

MİHRBÂN M İ H R - İ Ş Â H SULTÂN (Beşiktaş Sarayı, 30.8.1916 - Ist. 25.1.1987 = 70, 4,6): Doğum târîhi Alderson'da 5.6.1916. Posthume (babasının ölümünden 0, 6, 2 sn.doğdu). Türkiye'den 7, 9 yaşında çıkıp Rodos'a gitti, Beyrût, Budapeşte, Trieste (8 ay), Köstence (1925-29), Bükreş, 1929'dan îtibâren Kaahire'nin Helyopolis ve sn. Ma'âdî banliyölerinde, yazın İskenderiyye'de oturdu. Bir ara Boğaz'ı görmek için kardeşi Nizâmeddîn Ef. ile gemiyle Mısır-Romanya seyâhati yaptı, fakat limana çıkarılmadı. Sultân Mahmûd Türbesi'nde babasının yanında medfûn. 1.1.1953'de 36, 4, 1 yaşında idi. Ma'â'dî'de Fâruk Efendi'nin sarayında ve Ist.'da Çamlıca'da babasının sarayında (Büyük Çamlıca, Subaşı, son yıllarda sattı) oturmaya başladı.

=Şehzâde Dâmâd 'Ömer Fârûk Ef. (bk.) (29.2.1898 28.3.1969 = 71, 0, 28), izd. İskenderiyye, 31.7.1948 (nişan 1.6.1948), yş. 31, 11, 0, zevcinden 18, 6, 0 kç., talâk. = 2. Dâmâd Şevket Arslanoğlu Beyefendi, izd. 1980'ler.

Şevket Efendi (1872 1899)

MEHMED Ş E V K E T EFENDİ (Dolmabahçe Sarayı, 5.6.1872 - Ortaköy Sarayı, 22.10.1899 = 27, 4, 17): Babası Sul. 'Azîz'in ölümünde 4, 0 yaşında. II. 'Abdülhamîd kendisinden 30 yaş küçük olan bu amca-zâdesini çok severdi. Ağabeyi Mahmûd Ef.'nin ölümü üzerinde 9. vel. 1.9.1888 - 22.10.1899 = 11, 1, 21, yş. 16, 3, 27. Ağabeyi II. 'Abdülmecîd ile berâber sünnet oldu. Pianist. Dadısı Keşb-Turûn Kalfa. II. 'Abdülhamîd, Yıldız Sarayı'na alıp oğulları ile büyüttü, Malta Köşkü'ne tahsîs etti, evlenince Ortaköy'de saray ve ayni yerde sâhil-saray ve Bağlarbaşı'nda köşk verdi. = Fatma Rûy-i Nâz Hanımefendi (Bandırma, 2.1.1873 - Ortaköy/Ist., 1935? = 62?), Cemâleddîn Ef. annesi, izd. Yıldız Sarayı, 3.4.1890, izd.müd. 9, 6, 19, yş. 17, 2, 29 - 26, 9, 18, daha 36 yıl kd. yaşadı, zevcinden 0, 6, 28 kç., izdivâcından 0, 10, 28 sn. doğurdu. Zevcinin ölümünde oğlu 8, 7, 21 yaşında ve oğlunun Türkiye'yi terkinde 51, 2, 4, yaşında. Oğulları:

MEHMED C E M Â L E D D Î N EFENDİ (Yıldız Sarayı, 1.3.1891 - Beyrût 1947 = 56): siroz'dan öldü. Ortaköy'de babasının sarayını tevârüs etti. Ûdî, lavtâvî, tanbûrî, kemençeci bestekâr. 1900'de 'Abdürrahîm ve 'Abdülhalîm Efendiler'le berâber sünnet edildi (9 yaşında). Ölümünde Ah. Nihâd ve Burhâneddîn Efendiler'den sn. Hânedân'ın 3. şehzâdesi idi. Türkiye'den çıkışta yş. 33, 0, 10. Birinci Cihan Harbi'ne cebhede savaşarak katıldı ve mîrlivâlığa yükseldi. 1918'den 1919 sonuna kadar Bursa kumandanı oldu, görevinden alındı. 1919 sonunda Mustafa Kemâl Paşa onu nâib-i saltanat ve Şeyh Ah. Şerîf Senûsî'yi de şeyhulislâm îlân etti. Fuâd Ef. ile berâber Libya cebhesinde de bulundu ve burada Mısır'a İngiliz kuvvetlerine karşı gerilla muhârebelerine kumanda etti. Millî Mücâdele'ye katılmak istedi, Istanbul'a dönmesinin daha faydalı olacağı kendisine bildirildi. Türkiye'yi terkinde 23 yıl Beyrût'ta yaşayıp öldü. = Cemîle Destâvîz Hanımefendi (Batum, 13.8.1895), izd. Ortaköy Sarayı, 2.3.1913, izd.müd. 34 yıl, yş. 17, 6, 20 - 52, zevcinden 4, 5, 13 kç., izdivâcından 3, 5, 18 sn. (yş. 21, 0, 8) by. ve bundan 1, 2, 26 sn. (yş. 22, 3, 4) kç. oğlunu dünyâya getirdi, Türkiye'yi terkinde 28,5 yaşında, 2 Şehzâde'nin annesi, 1955'de hayatta, devamlı hasta ve küçük oğlu ile Beyrût'ta idi. Cemâleddîn Ef.'nin 2 oğlu:

M A HM Û D HÜSAMEDDÎN EFENDİ (Ortaköy Sarayı, 25.8.1916 - Beyrût, 7.8.1966 = 49, 11, 13): Türkiye'yi terkinde 7, 6, 16 yaşında, Beyrût'a yerleşip ölünceye kadar orada yaşadı. 1.1.1953'de 36, 4, 6 yaşında idi. Evlenmedi.

SÜLEYMÂN SÂ'DEDDÎN EFENDİ(Ortaköy Sarayı, 20.11.1917-Suûdî Arabistân 1986=69): Türkiye'yi terkinde 6, 3, 14 yaşında. Beyrût'a gitti, epey dolaştı, Beyrût'ta bir lisede Fransızca öğretmeni oldu, 1.1.1953'te 35, 1, 11 yaşında ve Im-

meuble Ilhami, Rue Mme Curie, Beyrût adresinde idi. =Lâmi'a Hanım-Efendi. Çocukları:

1 - ORHÂN İBRÂHÎM EFENDİ(Beyrût, 16.7.1959): Azîzîler dalından hayatta bulunan tek şehzâdedir.

2 - PERÎHÂN SULTÂN (Beyrût 1961?)

3 - GÜLHÂN SULTÂN (Beyrût 1963?)

Seyfeddîn Efendi (1874 1927)

MEHMED SEYFEDDÎN EFENDİ (Dolmabahçe Sarayı, 22.9.1874 Nice, 19.10.1927 = 52, 11, 27): Med. Şâm, Sultânselîm C. Bahriye ferîkı (koramiral), pianist, organist, kemânî, bilhassa tanbûrî, heykeltıraş, ressam, büyük bestekâr. Hocası Guatelli Paşa. Sünneti ağabeyi II. 'Abdülmecîd ile. Türkiye'nin en mükemmel orgunu bir servet karşılığında 1914'de Paris'den satın alıp getirdi, 1924'de orgu Fransa sefâreti kilisesi (Chapelle St. Louis) satın aldı. Türkiye'yi terkinde 3. vel. ve 49, 5, 12 yaşında idi. Beyrût'a gidip oradan Nice'e yerleşti.- Harbin sonunda zevcesi ile Almanya'ya Karadeniz ve kara üzerinden dostluk ziyâreti yaptı. 22.10.1918'de Peşte'de hareketle Bükreş-İbrâil yoluyla Ist.'a döndü.- 1876-1905'de Ortaköy'de Fer'iye Sarayı'nda, sonra 1905-1924'de Çamlıca'da Bağlarbaşı'nda Necîb Mollâ'dan satın alınan kendi başına sarayında oturdu ki Istanbul Boğazı şeklindeki büyük havuzu hâlâ duruyor (*Üsk. Târ.*, II, 250).

=1. Neş'e-felek Başhanımefendi (5.1.1880 - Nice 1930? = 50?): Abdülazîz Ef. annesi. İzd. Ortaköy Sarayı, 4.12.1899, izd.müd. 27, 10, 16, yş. 19, 10, 29 - 47, 9, 15 (10. vel. iken), zevcinden 5, 2, 13 kç. 1, 9, 23 sn. (yş. 21, 8, 22) oğlunu dünyâya getirdi. Türkiye'den çıkışta 44, 2, 1 yaşında. Zevcinin ölümünden sn. 3 yıl kd. oğlu yanında yaşadı.

=2. Nervâl-ter Hanımefendi (Poti, 27.3.1885 Nice 1935? = 50?): Dîğer 3 çocuğunun annesi. İzd. Ortaköy Sarayı, 23.2.1902, izd.müd. 24, 4, 5, yş. 16, 10, 27 41, 3, 2 (10. vel. iken), zevcinden 10, 6, 5 kç. Türkiye'den çıkışta 38, 11, 8 yş., zevcinden sn. 8 yıl kd. yaşadı. Yukarıdaki izdivâcdan 2, 2, 10 sn., Başhf.'den 5, 2, 23 kç. Evlendikten 1, 5, 6 sn. (yş. 18, 4, 3) by. oğlunu, bundan 1, 4, 3 sn. (yş. 19, 8, 6) ikizlerini doğurdu.- Seyfeddîn Ef.'nin çocukları:

1) 'ABDÜ'L-'AZÎZ EF.: Bk.no.43.

2) MAHMÛD ŞEVKET EFENDİ (Ortaköy Sarayı, 30.7.1903 - Bagnols-sur-Cèze/Gard/Güney Fransa, 31.1.1973 = 69, 6, 2): Hânedân 2. reîsi 31.1.1973'e kd. 1922-24'de babasından ayrılarak Üsküdar'da kendi sarayında oturdu. Öldüğü yere gömüldü. 1922'de bahriye yüzbaşısı olarak akademiyi bitirdi, Sul. Vahîdeddîn'in bahriye yâveri oldu. Kaahire'de Mısır sivil havacılık cemiyetini kurup başkanı oldu. Pilot brövesini de Ist.'da iken almıştı. Pianist. Türkiye'den çıkışta 20, 7, 5 yaşında idi, Beyrût, bir müddet Roma, sn. gene babası ve kardeşleri ile Nice'e gidip sn. Kaahire'ye yerleşti, Nâsır ihtilâlinden sn. Güney Fransa'da inzivâya çekildi. 1.1.1953'de 49, 5, 2 yaşında 13, Rue Place Ismail, Kaahire adresinde idi. =Â'dile Hanım-Sultân b. Na'îme S.b. 'Abdülhamîd II (baba tar. Gaazî 'Osmân Pş.'nın torunu), izd. Üsküdar Sarayı,

4.5.1922, tal. Kaahire, 28.3.1928 = 5, 10, 25, yş. 21, 5, 22 - 28, 4, 17, zevcinden 2, 8, 18 by. (doğ. Ortaköy Sarayı, 12.11.1900), 18. vel. iken evlendi, 0, 8, 24 sn. (yş. 22, 2, 16) kızı Sultân'ı doğurdu, yeniden evlendi (b.bk.), Türkiye'den çıkışta 23, 3, 23 yş. ve 1, 10, 28 evli. Kızları:

ḤAMÎDE NERMÎN N E Z Â Ḥ A T SULTÂN (Üsküdar Sarayı, 27.1.1923): Ressam (Matisse'in talebesi). 1, 1, 15 yaşında anneannesi Naîme Sultân'ın kucağında Türkiye'den çıktı, Roma, 1940'dan önce Nice, sn. Kaahire, sn. Güney Fransa'da yaşadı. 1.1.1953'de 29, 11, 5 yaşında idi. = Dâmâḏ Fülân Beyefendi, talâḳ

3) AḤMED T E V Ḥ Î D EFENDİ (Çamlıca Sarayı, 2.12.1904 Beyrût, 24.4.1966 = 61, 4, 23) İkiz. Âilece Beyrût, Nice, babasının ölümünden ve 1940'dan sn. Kaahire, ihtilâlden sn. Beyrût'ta yaşadı. Türkiye'den çıkışta, 19, 3, 3 yaşında. 1.1.1953'de 48, 0, 29 yaşında ve 13, Rue Place Ismail, Kaahire adresinde. Evlenmedi.

4) FAṬMA GEVHERÎ SULTÂN (Çamlıca Sarayı, 2.12.1904 - Taksim/Ist., 10.12.1980 = 76, 0, 9): İkiz. 19, 3, 3 yaşında Ist.'dan çıkarak âilece Beyrût, Nice, 1940'dan sn. Kaahire ve 1952'den sn. Ist. ve son yıllarında amca-zâdesi Mihr-i Şâh Sultân ile Taksim'de bir dâirede oturdu. 1.1.1953'de 48, 0, 29 yaşında, 13, Rue Place Ismail, Kaahire adresinde mukıym idi. Ûdî, tanbûrî, bilhassa kemençe virtüozu, bestekâr. Evlenmedi.

XXXVI

MURÂD V

(1840 1904) (1876)

36) Mehmed MURÂD V (Eski Çırağan Sarayı, 22.9.1840 - Çırağan Sarayı, 29.8.1904 = 63, 11, 6) (saltanatı 30.5.1876 - 31.8.1876 = 93 gün, yş.35, 8, 9 - 35, 11, 11): Velîahd 25.6.1861-30.5.1876=14, 11, 5, yş.20, 9, 4(amcası Sul.'Azîz'e). 2. vel. doğumundan îtibâren babasının saltanatı boyunca 22.9.1840 - 25.6.1861. Med.Yeni C., Murâd V T. Ölüm târîhi İ.H.Dânişmend'de olduğu gibidir. İ.H. Uzunçarşılı'da 28.8.1905 (17 cumâdelâhıra 1322). Geçici delilik (cinnet-i muvakkate) sabebiyle hal' edildi, az sonra iyi oldu. İnce marangoz, riyâziyeci, şâir, bestekâr, pianist, flütist, violonist, ûdî, kemençeci. Şeker ve nikrîse inzimâm eden kanlı bâsûrdan öldü.

Saat 9.09'da doğan Beşinci Murâd saat gene sabah 8.45'te öldü.

İlk gençliğinde Topkapı Sarayı ve babası ile berâber dîğer saraylarda, sn.Dolmabahçe Sarayı'nda ve 1861'den başlıyarak bu sarayın velîahd dâiresinde (resmî velîahd ikaamet-gâhı), fakat daha çok Kurbağalıdere (Kadıköyü) köşkünde, 1876'dan sn.kendisine tahsîs edilen Çırağan Sarayı'nda oturdu.

Galler Prensi (Edward VII) ile 1862'de Ist.'a geldiği zaman tanıştı, ikisi de velîahd ve Galler Prensi ondan 1 yaş küçüktü. Mektublaştılar. 7.1867'de amcasının Avrupa seyâhatinde Londra'da Galler Prensi ile dost ve en büyük farmason olan bu prensin dâvetiyle mason oldu. Prens 1869'da Ist.'a gelince tekrar görüştü ve 1876'ya kadar

mektublaştı. İngiltere, anglofil olan Sultân Murâd'a taht yolunu açmıya karar verdi. Kraliçe Victoria'nın (1819-1837-1901) 5 kızının 4.'sü yânî VII. Edward'ın hemşîresi Saxe düşesi Prs.Louise (doğ.18.3.1848) ile evlenmesi düşünüdü, Sultân 'Azîz karşı çıktı. Bu tasavvurdan Osmanlı tahtının Sultân Murâd'ın bu prensesten doğacak Kraliçe Victoria torunlarına açılmak düşüncesi ortaya çıkar. Bu prenses 21.3.1871'de 9. Argyll dukası ve Lorne markisi John Campbell (doğ.6.8.1845) ile evlendi, çocuğu olmadı.

Dadısının zevci: Boşnak-zâde Meh.Pş.(1812-1.3.1877=65) b.çukadâr-ı şehryârî 'Osmân Ağa. Mâbeyn 1832, mâbeynci 1839, 3. mâbeynci iken Rûmeli beylerbeyisi pâyesiyle Varna muhâfızı, vezâret'le Edirne 7.1851-1852, Selânik 10.1835, İşkodra 8.1854, Rûmeli 10.1854, Sıvas 3.1856, Kastamoni 6.1859-12.1859, Bursa 13.6.1862-1862b, Cânik mutasarrıfı 12.1868-9.1876, med.Ist., Çarşanba, Selâmî Dergâhı.

Lalası: Seyyid Ahmed Bey (Üsküdar 1837 - Tâif, 15.3.1898 = 61) b.'Alî Ağa, lala 1855, 2.mâbeynci 1876, Sultân 'Azîz'in kaatillerinden, 28.7.1881'de Yıldız Mahkemesi'nde mahkûm, menfâda 16, 7, 18. =1. Yıldız Hn., =2. Kevser Hn., oğlu (1'den) İlhâmî Bey ve kızları (2'den) Hadîce Sâmiye Hn. ve Zelîhâ Hn(1878?). 2 de kızkardeşi var.

Lalası ve *Kur'ân* hocası: Divrikli Topal Süleymân Ağa, zevcesi Sultân Murâd'ın 2.dadısı.- Batı Mûsikîsi ve sazları: Guatelli Paşa, Donizetti Paşa, Lombardi Bey, keman: violonist Hidâyet Bey. Hat: Kazasker Tosyalı Must.'İzzet Ef. (bk.Sul.Mecîd ve Sul.'Azîz). Farsca: 'Acem 'Alî Mahvî Ef.(ölm.20.6.1883), şâir, Yahyâ Ef.Dergâhı, Unkapanı'nda bir 'Acem kuru kahvecinin oğlu, Enderûn Farsca hocası, şehzâdegân Farsca muallimi, müd., mollâ, sırasıyla Mekke, Ist., Anadolu pâyeleri.

Dînî ilimler: Şeyhulislâm Has.Hayrullâh Ef. (bk.Sul.'Azîz) ve Gerdânkıran 'Ömer Hayrullâh Ef. (bk.Sul.'Azîz) ve Gerdânkıran 'Ömer Hulûsî Ef.(ölm.7.9.1875), Eyüb, Kâşgarî Dergâhı, doğ.Gümüşhâne, müd., dersiâm, şehzâdegân muallimi, bahriye müftîsi 11.1846, Yenişehir kadısı, Edirne kadısı 11.1856, Mekke pâyesi 12.1857, Ist.kadısı 8.1863, kazasker pâyesi, Rûmeli pâyesi. Oğlu Must.Reşîd Ef., 1864'de Yenişehir mollâsı, ölm.1865'e doğru.

Fransızca: Gardet. Fransızca: Meh.Es'ad Safvet Ef.(sonradan Sd.Safvet Pş.) (hemşîresi Fatma Sultân ile berâber 10 yıl Safvet Paşa'dan Fransız dili ve edebîyâtı okudu).

V. Murâd, arkadaşları Ziyâ Pş. ile N.Kemâl'den bir müddet ders gördü.

Fransızca ve askerlik muallimi: Meh.Nâmık Pş.: doğ.Konya, çocukken Ist.'a geldi, 'Asâkir-i Mansûre'ye girdi 1826a, alb.1830, livâ 6.1832, Londra sefîri 6.1834, bir yıl kaldı, ferîq 1835, Tarâbulusgarb v.1841, müşîr ve 'Arabistân (Şâm) Ordusu kumandanı 12.1843, 'Irâq ve Hicâz (Bağdâd) Ordusu kumandanı 6.1849, ilâveten Bağdâd v.11.1852, Tophâne-i Âmire müşîri (Kabine üyesi) 9.1852, ticâret nâzırı 4.1853, me'mûriyetle Paris, 11.1853'de döndü, 6.1854'de nezâretten ayrıldı, Hudâvendigâr (Bursa) v.10.1854, Kastamoni 1856, Cidde 1858a-8.1858, 'Arabistân müşîri (2) 6.1860, bu göreve gitmeden haftasında Şûrây-ı 'Askerî reîsi ve bir müddet sonra ilâveten I. Ordu kumandanı, serasker 28.6.1861-9.1861, Bağdâd (2) v. ve ilâveten ordu kumandanı (Irak ve Hicâz müşîri), serasker (2) 3.1867-3.1868, Şûrây-ı Devlet (2), mecâlis-i âliye (devlet

nâzırı), müzâkerât-ı mühimme komisyonu âzâsı 6.1876, senatör 1877, Tophâne (2) 1878, nâfia komisyonu reîsi, yâver-i ekrem 1883, şeyhu'l-vüzerâ (müşîrliği 48 yıl, 9 ay), 90 yaşlarında ölümü 15.9.1892, Karacaahmed. Ar., Fars., İng., Fr. Sultân 'Azîz aleyhdârı.

Zevceleri

=1. Eleron Mevhibe Başkadınefendi (Tiflis, 6.8.1835 - Şişli/Ist., 21.2.1936 = 100, 6, 6): Çocuksuz. İzd.Dolmabahçe Sarayı, 2.1.1857 (2.vel.iken), izd.müd. 47, 7, 28, yş.21, 4, 27 - 69, 0, 25, daha 31, 5, 21 yaşadı, zevcinden 5, 1, 16 by. Başkadın 1876, yş. 40, 9, 25. Çırağan Sarayı'nda ikaameti 9.1876-1909 = 33 yıl, yş.41-74.

=2. Reftâr-ı Dil 2. Kadınefendi (Gence, 5.6.1838 - Ortaköy/Ist., 3.3.1936 = 97, 8, 28): Salâhaddîn Ef.annesi. İzd.Dolmabahçe Sarayı, 4.2.1859 (2. vel.iken), izd.müd.45, 6, 23, yş.20, 7, 29 - 66, 2, 22, daha 31, 8, 27 yaşadı, zevcinden 2, 3, 16 by. 2. kadın 1876, yş.37, 11, 25. Başkf.'den 2, 10, 0 kç. ve ondan 2, 1, 3 sn. evlendi. Çırağan'da 9.1876-1909=33, yş.71. Oğlunun ölümünde 76, 10, 24, sn. 20, 10, 4 yaşadı. İzdivâcından 2, 6, 9 sn. doğurdu. Hemşîreler: Terâne-dil Hn. ve Ceylân Melek Hn.=Hacı Nazîf Bey, deniz subayı (1 kız, 1 erkek çocukları ve bunların çocukları).

=3. Şâyân 3. Kadınefendi (Hopa, 4.1.1853 - Ortaköy/Ist., 15.3.1945 = 92, 2, 12): Hadîce Sultân annesi. İzd.Dolmabahçe Sarayı, 5.2.1869 (velîahd iken), izd.müd. 35, 6, 22, yş.16, 1, 2 - 51, 8, 24, daha 40, 6, 17 yaşadı, zevcinden 12, 3, 13 kç. 3. Kadın 1876, yş. 23, 4, 27, 2. Kf.'den 14, 6, 29 kç., Başkf.'den 17, 4, 29 kç., yukarıki izdivâcdan 9,11, 29 sn. Çırağan'da 9.1876-1909, yş.56. İzdivâcından 1, 2, 28 sn. doğurdu (yş.17, 4, 0). Kızının Tükiye'yi terkinde 71, 3, 7, kızının ölümünde 85, 2, 10 yaşında, daha 7, 0, 3 yaşadı.

=4. Meyl-i Servet 4. Kadınefendi (Batum, 21.10.1854 Çırağan Sarayı, 19.10.1891=36, 11, 29): Fehîme Sul.annesi. İzd.Dolmabahçe Sarayı, 8.6.1874 (vel.iken), izd.müd.17, 4, 11(yş.19, 7, 18, zevcinden 14, 1, 0 kç., zevcinden 12, 10, 11 önce öldü. 4. kadın 1876, yş. 21, 7, 9. 3. Kf.'den 1, 9, 18 kç. ve ondan 5, 4, 1 sn.evlendi. Kızının izdivâcında yş.48, 10, 21. Ölümünde kızı 28, 5, 28 yaşında ve 2, 2, 27 evli.

=5. Resân Hanımefendi (Artvin, 28.3.1860 - Çırağan Sarayı, 31.3.1910 = 49, 11, 27): Başıkbâl. Fatma ve 'Aliyye Sultânlar annesi. Med.Eyüb, Sd.Kapdân-ı Deryâ Dâmâd Meh.'Alî Pş.T. İzd.Çırağan Sarayı, 2.11.1877 (hal'inden 1, 2, 2 sn.), 4. izdivâcdan 3, 4, 24 sn. İzd.müd. 26, 11, 27, yş.17, 7, 5. 4. Kf.'den 5, 5, 8 ve Başkf.'den 24, 7, 25 kç. 1, 7, 17 sn. (yş. 19, 2, 22) by. ve bundan 1, 2, 5 sn. (yş. 20, 3, 27) kç.kızını dünyâya getirdi. Zevcinin ölümünde yş.34, 5, 2, daha 11, 6, 25 yaşadı. Ölümünde by.kızı 30, 9, 12 yaşında. Kç. kızının ölümünden sn. 3 ay, 16 gün yaşadı.

=6. Cevher-rîz Hanımefendi (1862? Ist.1940? = 78?): 2. ıkbâl. Çok iyi Fr.bilirdi. V. Murâd'ın oğlu ile 4 kızı bu üvey annelerinden Fransızca'ya başladılar. 1905'den sonra II. 'Abdülhamîd'in berberbaşısı Hüsnî Bey'le evlendi.

=7. Nev-Dürr Hanımefendi: 3. ıkbâl.

=8. Remiş-Nâz Hanımefendi (ölm.1904'den önce): 4. ıkbâl.

=9. Filiz-ten Hanımefendi (1865? - 1945? = 80?): 4.ıkbâl. Zevcinden 25 yaş kd.kç., 39 yaşlarında dul, daha 41 yıl kd.yaşadı. Başıkbâl'den 5 ve Başkadın'dan 30 yş. kd.genç. Zıyâ Şâkir'in *V.Murâd* adlı monografisi, esas bakımdan, bu Hf.'den dinlediklerine dayanır.

=10. Visâl-i Nûr Hanım: odalık.

Sd.Kıbrıslı Meh.Pş.'nın dâmadı 'Osmân Bey'in yazdığına göre (*Les Imams et les Derviches*, Paris 1881, s.214-5), Sul.Murâd, Londra'dan dönerken yanında bir İngiliz kızını Ist.'a getirdi. Bu kız, şehzadeye İngilizce konuşmasını, İngiliz âdetlerini öğretti ve metresi oldu ve bir kaç yıl sonra öldü. BIS'in ajanı olduğuna hiç şüphe yoktur.

Çocukları

1) MEHMED SALÂHADDÎN EFENDİ (15.8.1861 - 29.4.1915): aş.bk.

2) SÜLEYMÂN EFENDİ (1866 - 1866).

3) SEYFEDDÎN EFENDİ (1872 - 1872).

4) 'ALİYYE SULTÂN (Çırağan Sarayı, 24.8.1880 - Çırağan Sarayı, 19.9.1903 = 23, 0, 26): Veremden öldü. Eyüb, Kapdân-ı Deryâ Sd.Dâmâd Meh.'Alî Pş.T.

5) HADÎCE SULTÂN (Kurbağalıdere Köşkü, 5.5.1870 - Beyrût, 13.3.1938 = 67, 10, 9): Nüzûl ile öldü, med.Şâm, Sultânselîm C. Pianist, bestekâr. 1870-76'da Dolmabahçe Sarayı, 1876-1901'de Çırağan Sarayı, 1901-1924'de Ortaköy Sarayı ve Erenköyü yazlık sarayı. 53, 10, 6 yaşında Türkiye'den çıkıp Beyrût'a yerleşti. Mezar kitâbesi: R.T.Bölükbaşı, *Serâb-ı 'Ömrüm*, 2. tab'ı, 298.

=1. Dâmâd 'Alî Vâsıf Paşa (1870? - 1918 = 48?), izd. Yıldız Sarayı, 12.9.1901 (Emîne ve Fehîme Sultân ile), tal.Ortaköy Sarayı, 20.9.1908 = 7, 0, 8, yş. 31, 9, 9 - 38, 4, 11, zevci ile ayni yaşlarda, en geç evlenen Sultân'dır. II. Abdülhamîd bendegânından bir ağanın oğlu, Şûrây-ı Devlet üyesi, vezîr 22.4.1904, med.Bâyezîd, By.Reşîd Pş.T.

=2. Dâmâd Ra'ûf Hayreddîn Beyefendi (1871? - Beyrût 1936 = 65?), izd.Ortaköy Sarayı, 1.5.1909 (talâkından 0, 7, 11 sn.), tal.16.6.1918 = 9, 1, 16, yş. 38, 11, 27 - 48, 1, 13, zevcinden 1 yaş kd.by. Hicâz defterdârı Hayrî Bey oğlu, diplomat, hukukçu.- Sultân'ın çocukları (yalnız 'Ayşe Hn.-Sul.1. ve dîğer 3'ü 2. izdivâcdan):

'Ayşe Hanım-Sultân (Ortaköy Sarayı, 1902), 1955'de hayatta. =**İşkodralı-zâde** Celâl Paşa, izd.1920'ye doğru, yş.18?.- **Sultân-zâde 'Osmân Beyefendi** (1910 - 31.1.1911 = 1), Yahyâ Ef.C., Şeh.Kemâleddîn T.- **Sultân-zâde Hayrî Bey-efendi** (Ortaköy Sarayı, 12.6.1912), violonist (hocası A.Braun), 1924'de Beyrût'a yerleşti.- **Selmâ Hanım-Sultân** (Ortaköy Sarayı, 15.8.1914 (Kenîze Murâd'a göre: 13.4.1911) Paris, 13.1.1941 = 27, 24, 27. =Seyyid Hüseyn Sâcid, Hindistan'da Kutwâre nevvâbı, izd. 1938. Bu izdivâcdan: Kenîze (Paris 16.6.1940), Kutwâre prensesi, Sorbonne sosyoloji me'zûnu, Paris'de gazeteci. R.H.Karay, *Türk Prensesi Nîlgûn* adlı 3 cildlik ünlü romanının kahramânı Nîlgûn Sultân'ı Alman Erika Remberg, erkek kahramânı C.Gökçer oynadı (*Panaroma* mecm., Ist.7.1954, s.10-11). Kenîze Hn.da annesinin hayatını 1987'de Paris'de yayınlanan 600 sahifelik bir Fr.romanda anlattı (Badalpur mihrâcesi olan babası ile evlendiğini söylüyor).

Ayşe Hn.-Sultân(1902) ve Mısır'da Hayrî Bf.(1912) öldüler.

6) FEHÎME SULTÂN (Dolmabahçe sarayı, 2.8.1875 - Nice, 15.9.1929 = 54, 3, 4): Veremden öldü. Med.Şâm, Sultânselîm C. Pianist, bestekâr. Çırağan Sarayı'nda, 1904-24'de Ortaköy'deki sarayında oturdu, 48, 11, 9 yaşında Türkiye'den çıktı, önce Viyana, sn.Nice'e gitti.

=1. Dâmâd 'Alî Gaalib Paşa (Ist.1871 - Teşvîkıye/Ist., 26.6.1950=79) (*Mülkiye Târîhi*, III, 542-3), izd. Yıldız Sarayı (Emine Sul. ve ablası Hadîce Sul. ile berâber), 12.9.1901, tal.Ortaköy Sarayı, 4.11.1908 = 7, 1, 22, yş.26, 3, 1 - 33, 4, 23 (ablasının talâkından 0, 1, 14 sn.), zevcinden 4 yş. kç. Enderûn, Mekteb-i Mülkiye 8.1893, vezîr 22.4.1904. PTT meclis-i idâre üyesi 9.1893, Enderûn Arabca ve Farsca muallimi, Mâbeyn kâtibi 4.1894, Şûrây-ı Devlet Mâliye Dâiresi üyesi 11.1906, 1920'de âmâ oldu. Babası II. 'Abdülhamîd'in bendegânından Hâfız Meh.Tevfîq Bey'dir. Paşa talâkından 42 ve Sultân'dan 21 yıl sn.öldü.

=2. Mahmûd Bey (Ist.1880? - ?), izd.Ortaköy Sarayı, 5.6.1910, izd.müd. 19, 3, 10 (Sultân öldü), yş.34, 11, 24 (talâkından 1, 7, 1 sn.). 1909'da Ordu'dan müstâfî, ilk eşinden 2 çocuğu olan bir yzb., bu izdivâcı pâdişâh tanımadı.

7) FATMA SULTÂN (Çırağan Saray, 19.6.1879 - Sofya, 20.11.1932 = 53, 5, 1): Med.Sofya. Çırağan'da, 1907-24'de Ortaköy'deki sarayında oturdu, 44, 8, 21 yaşında Türkiye'den çıkıp Viyana'ya gitti, Sofya'ya yerleşti. Kethudâsı: Muhyiddîn bey, bâlâ 28.2.1901, Orman-Ma'âdin-Zirâ'at nezâreti muhâsebecisi.

=Karacehennem-zâde Dâmâd Refîk (İris) Beyefendi (Ist.1887 - Ist.1952 = 65), izd.29.7.1907, yş.28, 1, 10, zevcinden 8 yş.by., izd.müd.25, 3, 22. Diplomat. Konya vâlîsi senatör Fâiq Bey'le 1868 doğumlu bir hanımın oğlu. Dâmâd'ın hemşîreleri: Besîme İris ve Kerîme Voskay. Fâiq Bey'in babası: Karacehennem İbr.Pş. (ölm.9.2.1853), 1826'da Vak'a-i Hayriye'de bataryası ile Aksaray'daki Yeniçeri kışlasının duvarlarını yıkan topçu yüzbaşısı, bu hizmeti üzerine derhâl mîralay ve az sn.mîrlivâ, Boğaz muhâfızı, mîrmîrânlık'la Biga (Çanakkale) mutasarrıfı, 1849'da emekli. İbr.Pş.'nın yeğeni: topçu mîralayı Hacı 'Ömer Bey, bunun oğlu: Meh.Â'rif Bey (Erzurum, 29.3.1845 - Ist.4.7.1897 = 52, 4, 9), Mısır fevkalâde komiserliği başkâtibi, müellif, med.Merkez Ef. - Fatma Sultân'ın çocukları:

Sultân-zâde Meh.'Alî Beyefendi (4.1908 - 22.11.1911 = 3, 7, Yahyâ Ef. C., Şeh.Kemâleddîn T.).- **Sultân-zâde Meh.Murâd Beyefendi** (8.1910-1.1911 = 0, 5).- **Sultân-zâde Mehmed 'Alî Beyefendi** (20.1.1909, ikiz, radyo mühendisi, 1952'de Ist.'a geldi, 1968'de hayatta, "İris").- **'Ayşe Hadîce Hanım-Sultân "İris"** (20.1.1909 Ist.14.10.1968 = 59, 8, 25), Merkez Ef., ikiz, pianist, 1952'de Türkiye'ye geldi.- **Sultân-zâde Celâleddîn İris Beyefendi** (15.4.1916), tâcir, Bulgaristan'da komünistlerce 7,5 yıl kampta mahkûm edildikten sn.Mısır'ın Sofya sefîrinin tavassutuyle serbest bırakıldı ve Ist.'a geldi, 1968'de Ist.'da idi. = Tergüzâr Hn., izd. Sofya 194x, 1968'de Ist.'da idi, çocukları: Fâik İris (Sofya 1945) ve Resân İris (1956) 1968'de Ist.'da yaşıyorlardı.

Mehmed Alî İris Bf.(1909-1981=72). Tergüzâr Hn. 1944'te evlendi. Fâik İris (1945-1993=48). Resân İris'in çocukları: Serrâ 1977 ve Emîrhân 1991.

Salâhaddîn Efendi (1861 1915)

MEHMED SALÂHADDÎN EFENDİ(Dolmabahçe Sarayı, 5.8.1861 - Feneryolu Sarayı, 29.4.1915 = 53, 8, 15): 3.vel.13.8.1909 - 29.4.1915 = 5, 8, 17, yş.47,

11, 29 (amcası Süleymân Ef.'nin ölümü üzerine, Yûsuf 'İzzeddîn ve Vahîdeddîn Efendiler'den sn.V. Meh.Reşâd'a), daha önce 4.vel.24.5.1909 - 13.8.1909 = 0, 3, 19, daha önce 5.vel. Doğumunu Alderson 2.2.1861 veriyor. Med.Yahyâ Ef.C., Şeh.Kemâleddîn T.Sünneti: Yûsuf 'İzzeddîn Ef.ile berâber 20.6.1870, yş. 8, 10, 6. Mekteb-i Harbiye'de Mîrlivâ (sn.Müşîr) Süleymân Paşa nezâretinde okudu. Lalası 'Alî Ef. ile lala yardımcısı Ah.Ef., 'Alî Su'âvî Vak'ası dolayısıyle memleketlerine sürüldü. Başlalası Süleymân Ağa ise, V. Murâd'ın 3 aylık saltanatında dârüssaâde ağası oldu. 1876-1909'da Çırağan Sarayı'nda, 1909-1915'de Feneryolu'ndaki sarayında, Fenerbahçe'deki mâlikânesinde, Kurbağalıdere'deki (Kadıköyü) çiftlik ve kasrında oturdu. Kurbağalıdere'yi Sultân Mecîd, kardeşi Sultân 'Azîz'e, o da yeğeni Sultân Murâd'a şehzâdeliklerinde (velîahdliklerinde), pâdişâh sarayından uzakta rahatca oturabilecekleri bir yerleri olması için vermişti, mülkiyeti 1904'te Sultân Murâd ölünce, tek oğlu Salâhaddîn Ef.'ye geçti. Babasının 3 aylık padişahlığında Dolmabahçe Sarayı'nda orta katta dairesi vardı.

=0. Dil-âvîz Hanımefendi(ölm.19.6.1880), izd.7.3.1877 = 3, 3, 13.

=1. Nâzik-nâz Başhanımefendi (Kars, 24.12.1860 - Nice, 17.2.1933 = 72, 1, 24): Bir resmî vesîkada "Nâzik-sâr" diye geçiyor. Behiyye Sul.ile Nihâd Ef.'nin annesi. İzd.Çırağan Sarayı, 7.7.1879 (7. vel.iken), izd.müd. 35, 9, 23, yş.18, 6, 14 - 54, 4, 7, zevcinden 0, 7, 23 by. 2, 1, 15 sn. (20, 7, 29) kızını ve bundan 1, 10, 16 sn. (22, 6, 15) oğlunu dünyâya getirdi. Türkiye'yi 63, 2, 12 yaşında oğlunun yanında terketti. Zevcinden 17, 9, 18 sn. öldü.

=2. Tevhîde Zât-ı Gül 2. Hanımefendi (Batum, 25.1.1864 - Çırağan Sarayı, 8.4.1896 = 32, 2, 15: Şeh.Meh.ile Celîle, Rukıyye, Âdile, Atıyye Sultânlar'ın annesi. İzd.Çırağan Sarayı, 4.11.1878(7. vel.iken), izd.müd.17, 5, 4, yş. 14, 9, 10, zevcinden 2, 4, 11 kç., zevcinden 19, 1, 2 önce öldü. Başhf.'den 3, 1, 2 kç. ve ondan 1, 9, 21 sn. evlendi. 0, 11, 4 sn.by.kızını (yş.18, 0, 9), bundan 3, 4, 1 sn.(21, 4, 18) ortanca, bundan 1, 8, 4 sn. (23, 0, 14) kç., bundan 4, 10, 21 sn. (27, 11, 5) en kç.kızını, bundan sonra da ölü oğlunu doğurup 5 gün sn.öld. Ölümünde kızlarının yaşları: 15, 11, 4; 10, 9, 7; 9, 0, 26; 4, 2, 6, Hf.'nin kardeşi Hüs.Bey=Vâsıla Hn.(30 yaşında öldü), bunların kızları Pesend Hn.=İbr.Şâhinbaşkan izd. 1919, bnb., bunların çocukları: Meziyyet Hn. (1920 - 19xx) ve Celâl Şâhin Başkan (1925), arkeoloji me'zûnu, san'atkâr.

=3. Gül-i ter 3. Hanımefendi(Tiflis, 19.4.1867 - Çırağan Sarayı, 18.11.1893 = 26, 7, 29, Safiyye Sul.ile ölü doğan Şeh.Meh.[1] annesi. İzd.Çırağan Sarayı, 2.7.1885 (6. vel.), yş.18, 2, 13, izd.müd.8, 4, 17, zevcinden 5, 8, 5 kç., zevcinden 21, 5, 11 önce öldü. 2 Hf.'den 3, 2, 25 kç. ve ondan 3, 9, 11 sn.evlendi. Ölümünde kızı 7, 9, 16 yaşında. Med.Yahyâ Ef.C.

=4. Jâle-fer 2.Hanımefendi (Kars 19.8.1872 - Ortaköy/İst., 7.4.1937 = 67, 7, 29): 'Osmân Fuâd Ef. annesi. İzd. Çırağan Sarayı, 15.9.1891 (6.vel.), izd.müd.23, 7, 14, yş.19, 0, 28 - 42, 8, 12, zevcinden 11, 0, 5 kç., zevcinden sn.21, 11, 22 yaşadı, 4, 0, 11 sn. oğlunu dünyâya getirdi (23, 0, 9), yukarıdaki Hf.'den 5, 0, 0 kç. ve ondan 3, 9, 6 sn. evlendi. Oğlunun Türkiye'yi terkinde 51, 6, 17 yş. Ölümünde oğlu 42, 5, 19 yaşında.

=5. Cemîle Dilberistân (Dilbestân) "Hatgil" 3. Hanımefendi (1880? - 1955'de İst.'da Cihangir'de hayatta): İzd.Çırağan Sarayı, 1894, izd.müd.21, yş.14?-35?, zevcinden 19 yş.kd.kç., çocuksuz.- Salâhaddîn Ef.'nin çocukları:

'AYŞE BEYHÂN SULTÂN(17.7.1878 - 17.12.1878 = 0, 5, 1)

MEHMED LİVÂEDDÎN EFENDİ(25.6.1880 - 1.8.1882 = 2, 1, 6)

BEHİYYE[2] SULTÂN(26.9.1887): Ayni gün öldü.

MEHMED NÂMIK EFENDİ(24.6.1898 - 18.9.1899 = 1, 2, 24)

AHMED NİHÂD EFENDİ (6.7.1883-4.6.1954): Bk. no. 41.

'OSMÂN FUÂD EFENDİ(25.2.1895 - 22.5.1973): Bk.no.42.

CELÎLE SULTÂN(Çırağan Sarayı, 5.3.1882 - Çırağan Sarayı, 24.11.1899 = 17, 9, 22): Hummâ'dan öldü. Yahyâ Ef.C.

ŞAFİYYE SULTÂN(Çırağan Sarayı, 30.6.1887 - Feneryolu Sarayı, 20.2.1911 =23, 7, 20): Verem'den öldü. Yahyâ Ef.C.

MEHMED EFENDİ[1] (Çırağan Sarayı, 23.3.1889): Ayni gün öldü, Yahyâ Ef.C.

MEHMED[2] NİJÂD EFENDİ (Çırağan Sarayı, 3.3.1896): Ayni gün öldü, Yahyâ Ef.C. Annesi: no.5.

BEHİYYE SULTÂN(Çırağan Sarayı, 29.9.1881 - Kaahire 1948 = 67): Çırağan Sarayı'nda (1881-1909), Feneryolu Sarayı'nda (1909-1910) babası ile ve kendi Ortaköy Sarayı'nda (1910-1924) oturdu, Türkiye'yi 42, 6, 20 yaşında terkedip Peşte, Nice, sn.Kaahire'de (Melike Nâzlı Caddesi) oturdu. =Dâmâd Hâfız İsmâ'îl Hakkı Paşa (Edirne, 24.4.1878 - Erzurum, 12.2.1915 = 36, 9, 18), izd.Ortaköy Sarayı, 17.2.1910 (3, 10, 11 kç.hemşîresi Rukıyye Sul.ile berâber), izd.müd. 4, 11, 27, yş.28, 6, 27 - 33, 6, 24, zevcinden 3, 3, 27 kç., zevcinden 32 yıl kd.sn.öldü. asıl adı İsm.Nûrî olup sn.Nûrî'yi bırakıp Hakkı adını aldı, Köprülü'de (Rûmeli) *Kur'ân* hıfzettiği için kazandığı Hâfız unvânı ise sonradan asıl adı sanılarak kullanıldı. İzdivâcında kur.bnb., 2.1.1915'de mîrlivâ ve III. Ordu kumandanı, koleradan cebhede öldü, Erzurum'da Kars Kapısı'na gömüldü, Erzurum'da çeşme yaptırdı (Konyalı, *Erzurum Târîhi*, 159). Daha önce erkân-ı harbiyye-i 'umûmiyye 2. reîsi olup 10.1914'ün son haftasında harbe girecek Türkiye nâmına resmen görüşmek üzere Berlin ve Viyana'ya gitti.

Dâmâd Hâfız Hakkı Paşa: mahlası Vicdânî, hac sırasında Mekke'de ölen süvârî üsteğmeni Hacı Halîl Ef.oğlu, Manastır doğumlu, eseri: *Bozgun*(ilk baskı 1914, F.Tevetoğlu nş., *Hayât Târih Mecmuası*, 1972, no.8, 40 s.), dîğer eseri: *Şânlı Asker* (1912 ve 1915), kurmay yzb.1902, kolağası 1904, bnb.1908, İttihâd ve Terakkî Merkez-i Umûmî üyesi, Viyana ataşe militeri 1908-10, Hareket Ordusu'na katıldı 1909, yb.1913, alb.1914.

RUKIYYE SULTÂN (Çırağan Sarayı, 1.6.1885 - Ist.16.6.1971 = 86, 0, 15): 1910-24'de Göztepe'deki sarayında, sn.Şâm, Beyrût, Kaahire, Paris, Londra, Ankara, Ist.'da oturdu. 1.1.1953'de 67, 7, 9 yaşında Ankara'da Ürdün sefîresi idi. 1924 martında zevci dolayısıyla yalnız bu Sultân'ın Mısır'a girmesine izin verildi. =Dâmâd Şerîf 'Abdülmecîd Beyefendi, bk.*Hâşimîler* (1889 Ist.23.11.1965 = 76), med.Ist., Zencirlikuyu. İzd.Göztepe Sarayı, 17.2.1910 (3, 10, 11 by.ablası Behiyye Sul.ile berâber), izd.müd.55, 9, 4, yş.24, 8, 16 - 80, 5, 20, zevcinden sn.5, 6, 23 yaşadı, zevcinden 4 yş.kd.by. Violonist, pianist, ûdî, Ürdün'ün ilk Londra sefîri 1946-51, Paris sefîri 1951-53, Ankara büyükelçisi 7.1954. Vezîr Şerîf 'Alî Haydar Pş.ile Sabîha Hn.'ın oğlu, 'Alî Haydar Paşa (b.Câbir Pş.b.'Abdü'l-Muttalib) evkaf nâzırı, senatör, Âyân 2. reîsi, Mekke emîri idi.

Â'DİLE SULTÂN (Çırağan Sarayı, 10.2.1887 - Paris, 12.1973 = 86, 10): Babası ile, Göztepe'deki kendi sarayıda (15.5.1910-10.3.1924=13,9,26), bir müddet Erenköyü'ndeki köşkünde oturdu, Türkiye'yi 37, 0, 28 yaşında terkederek Budapeşte, Nice, 1940'dan sn.kızı ile Paris'de oturdu. 18 yıl da kızı ile Haydcrâbâd'da oturdu. 1.1.1953'de 65, 10, 19 yaşında Paris'de Hôtel Ritz'de mukıym idi. =1.Dâmâd Fâik Beyefendi (doğ.1885?), izd.Göztepe Sarayı, 15.5.1910, tal.Erenköyü Sarayı, 8.11.1913 = 3, 5, 24, yş.23, 3, 3 - 26, 8, 26, nikâh oldu, düğün ve zifâf olmadı, s û r î kaldı. Şişli'de konağı olan Dâmâd, Â'rif Pş.'nın (1848-1909=61, müşîr 1896, Edirne'de hayrâtı) oğludur, o da 'Alî Ef.'nin ve o da bir Paşa'nın oğludur. Dâmâd'ın kardeşi Alb.İsm.Bey, 1908'de intihâr edip Yahyâ Ef.Câmii'ne gömüldü.

=2. **Moralı-zâde** Dâmâd Salâhaddîn Beyefendi (1885? - Göztepe Sarayı, 26.12.1918 = 33?), izd.Göztepe Sarayı, 3.4.1914 (talâkdan 0, 4, 25 sn.), izd.müd.4, 8, 23, yş.27, 1, 21 31, 10, 14, zevcinden 2 yş.kd.kç. Müşîr Moralı İbr. Pş.oğlu Â'lî Bey'in oğlu. Bu izdivâcdan: **Nîlûfer Hanım-Sultân** (Göztepe Sarayı, 4.1.1916-Paris, 12.6.1989 = 73, 5, 9): 1950'den beri Paris'de yaşadı. =1. Nevvâb Şecâ'at 'Alî Hân Mu'azzam-câh b.'Osmân (Haydarâbâd nizâmı) (22.12.1907), izd.Nice, Hılâfet Sarayı, 20.12.1931, tal.20.10.1952 = 20, 10, 1, yş.15, 11, 17 - 36, 9, 18. Bu izdivâca Hanım-Sultân'ın dayısı 'Osmân Fuâd Ef.delâlet etti. Hn.-Sul., 1952 kaanûnundan önce 3 def'a Türkiye'ye gelip bir müddet kaldı (zevcinin sıfatıyle): 22.9.-7.10.1947'de 15 gün + 21.12.1947'de zevci ile + 19-26.3.1948'de 7 gün. Prens, talâkdan sonra yeniden evlenip 3 kızı ve 1 oğlu oldu. Talâkdan sonra Ağa Hân, 6.1954'de dünyâ basınına verdiği bir demeçte, oğlu 'Alî Hân'ın boşanmış Nîlûfer Hn.-Sul.ile evlenmesini istediğini bildirdi, fakat böyle bir izdivâc gerçekleşmedi. =2. Edward Julius Pope, izd.Paris, 21.2.1963, yş.47, 1, 18 (talâkından 10, 4, 2 sn.), A.B.D.'li diplomat, sn. ve bugün (1985) Holiday Inn'in Paris direktörü.

EMÎNE 'ATIYYE SULTÂN (Çırağan Sarayı, 4.12.1891 İst.10.10.1978= 86, 9, 8): Babası ile Çırağan Sarayı ve Feneryolu Sarayı, sn.Erenköyü'ndeki kendi sarayı 21.9.1914 - 10.3.1924 = 9, 5, 19, Mütâreke'de Roma vs'ye seyâhat, pianist, 32, 2, 8 yaşında Türkiye'den çıkıp Budapeşte, oradan 1940'a doğru Paris (XVII, Rue Col.Renard), 1943'den îtibâren Cenevre, 1952'de Ist.'a (Şişli, sn. 5.1954'de Ayazpaşa) yerleşti. Med.Mahmûd II T. bahçesi. Paris'te Rue Col.Renard, XVIIe'de, bir müddet birâderi ile Cenevre'de oturdu. 1.1.1953'de 60, 11, 29 yaşında ve Kamarot Sok., 19/4, Taksim adresinde mukıym idi.

=**Sırkâtibi-zâde** Dâmâd 'Osmân Hâmî Beyefendi (Bebek/Ist. 29. 5. 1980 - Ist. 1980'e doğru), izd.Erenköyü Sarayı, 21.9.1914, yş.22, 8, 19, zevcinden 1, 7, 5 kç., izd.müd. 64, 0, 19.Hukukçu, diplomat. Vezîr 'Osmân Ferîd Pş.ile İngiliz 'Alî Bey'in (1877 senatörü) kızı Fâhire Hn.'ın (Ah.Rızâ Bey'in hemşîresi, Meclis-i Meb'ûsân ve sn.Meclis-i Â'yân reîsi, daha önce İttihâd ve Terakkî'nin ilk lideri) oğlu.

XXXVII

ABDÜLHAMÎD II

(1842 1918) (1876 1909)

37) 'ABDÜ'L-HAMÎD II Gaazî (Eski Çırağan Sarayı, 22.9.1842 sabah saat 5.00 Beylerbeyi Sarayı, 10.2.1918 saat 15 = 75, 4, 9) (saltanatı 31.8.1876 saat 12 27.4.1909 = 32, 7, 27, yş.33, 11, 8 - 66, 6, 27): Velîahd 30.5.1876 - 3.8.1876 = 93 gün, yş.33, 8, 5(günü gününe 2 yıl by.ağabeyi V. Murâd'a). 2.vel.25.6.1861 30.5.1876 = 14, 11, 26, yş.18, 8, 9 (amcası Sul.'Azîz'e). 3.vel.ol.doğdu (babası Sultân Mecîd'e). Zâfiyyet-i kalb'den ölüp II.Mahmûd Türbesi'ne gömüldü.

Doğumuna düşürülen târihlerden bâzılarının son beyitleri: Çıkar bâlây-ı çerhâ Â'kifâ târîh-ı mîlâdı -"Gelip Sultan Hamîd etdî münevver bak bu âfâkı" (1258) (Â'kif Pş.). Kıldî tevellüd müjde kim şeh-zâdemiz/'Abdü'l-Hamîd -"Fer' verdi geldî â'lemê şeh-zâdemiz/'Abdü'l-Hamîd" (1258) (Tâlib). Geldi üçler söyledî târîh-ı tâmın Midhat'e - "Kıldı pür-nûr-â'lemî Şeh-zâde-î 'Abdü'l-Hamîd" (1258) (Ah.Şefîq Midhat Ef.yânî müstakbel Sd.Midhat Pş.).

Saltanatı üç kısımdır: 1) Birinci Meşrûtiyet Devri (31.8.1876 - 13.2.1878 = 1, 5, 13), 2) Mutlakıyyet Devri (İttihâdcı terminolojisi: Devr-i İstibdâd) (13.2.1878 23.7.1908 = 30, 5, 9), 3) İkinci Meşrûtiyet (23.7.1908 - 27.4.1909 = 0, 9, 5). Topkapı Sarayı önüne konan altın tahta oturarak cülûs etti. Her iki meşrûtıyetin ilk meclis toplantısını açtı.İkincisi 17.12.1908, saat 11.57'dedir. Meclise 4 atlı arabası ile geldi, yanına ortanca oğlu Burhâneddîn Ef.'yi, karşısına Sd.Kâmil Pş.'yı almıştı. Hal' devri:

Selânik Alatini Köşkü 28.4.1909 - 3.11.1912 = 3, 6, 5 + Beylerbeyi Sarayı 5, 9, 13 = 8, 9, 13. Akşam saat 8.43'de 15 araba ile Alatini Köşkü kapısından girdi. Ist.'dan Selânik'e trenle götürüldü. Deniz yoluyle Ist.'a Beylerbeyi Sarayı'na getirildi. Sünneti: ağabeyi V.Murâd ile berâber.

"Sîmâ ve bünyesinde Hânedân-ı 'Osmânî'ye mahsûs olan 'alâmât, iyi fark-u müşâhede olunurdu. Nitekim Gentile Bellini tarafından tersîm olunan Fâtih'in tasvîrinde Sultân Hamîd'in hutût-ı vechiyyesi (yüz çizgileri) nümâyândır" ('Abdurrahmân Şeref Ef.). Cenâzesine Velîahd (Vahîdeddîn), bütün şehzâdeler, sd., şeyhulislâm, bütün nâzırlar, senatör ve milletvekileri, çok kalabalık halk kitlesi katıldı. Sultân Reşâd'ın emriyle "makaam-ı saltanatda vefât eden pâdişâhların cenâze merâsiminin 'ayni" yapıldı. Cenâzeyi Şeyhulislâm Mûsâ Kâzım Ef.,"Topkapı Sarayı'nda techîz ve tekfîn" etti. Sefîrler, generaller, ulemâ, mahşerî kalabalık, nümâyişler içinde, adam almıyan güzergâh boyunca geçtiler, Cihan Harbi felâketinin son yılı idi.

Gümüş Jübile'si, tahta geçmesinin hicrî 25. sene-i devriyyesi bütün İslâm âleminden gelen ve bütün hükümdarlarca yollanan hediyelerle kutlandı.

Ressam, ince marangoz, pianist, violonselist, hakkâk, hattât, Batı tarzında bir kaç beste, bir kaç şiir başlıca hüner ve hobileri olup üstâd olduğu sâha, ince marangozluktu. Tahta mobilya eşyâsı müzelik ve çok değerli olup yağmâ edilmeyip saklanan başlıca parçalar şunlardır: Maslak Kasrı'nda boy aynaları, İsmâil Hakkı Okday'daki yazı dolabı, Başkâtib Süreyyâ Pş.veresesindeki yazı çekmecesi, Müşîr Ömer Rüşdî Pş.'ya hediye edip oğlu Ekrem Akömer'e kalan muhteşem kütüphâne, İ.H.Okday'ın birâder-zâdesi Semrâ Hn.'daki büfe, Şükriye Sultân'daki sedefkârî dolap ki Yûsuf İzzeddîn Ef.'ye hediye edilmişti, tahta yazı takımı ki Ayşe Sultân'ın oğlu Ömer Nâmî Bf.'dedir ve ona dayısı Şehzâde Abdürrahîm Ef.hediye etmiştir.

Kılıç Alayı: 13.9.1876'da yapıldı (V.Murâd için kılıç alayı yapılamamıştı): "600.000 kişilik bir kalabalık güzergâhı doldurmuştu" (Mâbeyn müşîri İngiliz Sa'îd Pş., *Hâtırât*). Pâdişâh saat 10'da 13 çifte köşklü ve altın yaldızlı saltanat kayığına râkiben Dolmabahçe Sarayı sâhilinden ayrıldı. Kayığa adım atar atmaz donanmadan açılmaya başlanan 101 pâre top atışı, merâsimin başladığını bildirdi, zırhlılar selâm vazıyetinde dizilmişlerdi. Saltanat kayığı zırhlılar arasından geçip ve pâdişâh harb gemilerini selâmlıyarak Karaköy-Azabkapısı-Unkapanı köprülerinin açılan orta yerlerinden geçti. Güzergâhta yüz binlerce halk birikmişti, her taraf Türk bayraklarıyle kıpkırmızı kesilmişti. Mevkib-i Hümâyûn, Halic'e girerken, Tophâne-i Hümâyûn, Tersâne-i Hümâyûn ve Sarayburnu'ndan fâsılasız toplar atılıyordu. Saltanat kayığı saat 11'de Eyüb'e vâsıl oldu. Eyüb iskelesi al renkli kadife ile kaplanmış ve yol boyunca asker kılıçlarını çekmişti. Bunlar ikişer saf hâlinde dizilen beyaz sorguçlu hassa askeri idi. Mızıkay-ı Hümâyûn çalıyordu. Bütün şehzâdeler, nâzırlar, vezîrler, müşîrler, kazaskerler, sefîrler, ulemâ, generaller, büyük üniformaları ve pırlantalarla kaplı nişanları göğüslerinde, ihtiram duruşunda bekliyorlardı. Pâdişâh iskeleye atlayınca bando Marş-ı Sultânî'yi icrâya başladı. Pâdişâhın önünde, ellerinde iki altın buhurdân tutan teşrîfât umûm müdîri gidiyordu. Pâdişâh ve alabildiği kadarıyle halk câmie girdi. Namazdan sonra pâdişâh, Hazret-i Hâlid'in türbesine girdi. Şeyhulislâm tarafından Hazret-i Ömer'in kılıcı kuşatıldı. Denizden gidilip karadan avdet âdet olduğu için kara yoluyle Eyüb'den

Edirnekapısı'na gelindi. Pâdişâh, altın ve mücevherlerle kaplanmış bir ata binmişti. Bir Arab atı idi ve nalları bile altındı. Müşîr-vezîr üniforması giyen pâdişâhın başında fes ve feste sorguç vardı. Kılıcının kabzasında yumurta ve fındık büyüklüğünde mücevherler ışıldıyordu. Mekteb-i Harbiye talebesi ve bu talebe arasıda hal'edilen V.Murâd'ın tek oğlu Salâhaddîn Ef. merâsimle pâdişâhı tâkıyb ediyorlardı. Pâdişâh, babası Sultân Mecîd'in Sultânselîm'deki türbesini, Fâtih'in Fâtih Câmii'ndeki türbesini, nihâyet dedesi II. Mahmûd'un Cağaloğlu'ndaki türbesini içerilerine girerek ve fâtiha okuyarak ziyâret etti, her birinde büyük sadaka dağıttı. Topkapı Sarayı'na gelip Hırka-i Şerîf Dâiresi'ni büyük dînî merâsimle ziyâret etti. Saat öğleden sonra 2'de Dolmabahçe Sarayı'nın saltanat kapısından girmesiyle merâsim sona erdi.

İkaamet-gâhları: Şehzâdeliğinde Dolmabahçe Sarayı'nda Velîahd dâiresi ile Sultan Azîz'in yatak odaları arasındaki dâiresi, Kâğıdhâne'de mâlikâne içinde 1850'de ölen halası 'Atıyye Sultân'dan ona geçen Maslak Köşkü, Tarabya'da çiftliği, mânevî annesi Perestû'nun Maçka'daki sarayında oturdu. Saltanatının ilk 8 ayında Dolmabahçe'de oturdu, 6.1877'den 1909'da hal'ine kadar Yıldız Sarayı'nda oturdu ve burasını pek çok yeni yapı ile genişletti, şehir hâline getirdi. Yalnız muâyede için Dolmabahçe'ye geldi. Selânik'den Alman Loreley vapuru ile denizde Ist.'a geldi, dâmâdı Ârif Hikmet ve Dâmâd Şerîf Paşalar onu alıp Ist.'a getirip Beylerbeyi Sarayı'na yerleştirdilerse de hayâtının sonuna kadar sarayın yalnız iki odasını kullandı.

Hocaları

Ağabeyi V. Murâd ile berâber 1847'de 5 yaşında sünnet edildi ve ayni gün elif harfini öğrenerek tahsîle başladı. Sünneti Haydarpaşa kasrında vezîr Hekim Dr.İsm.Pş.yaptı. Annesinin ölümünde 10, 7, 5 yaşında idi. Hemen üvey annesi Perestû Kadınefendi'ye teslîm edildi, o büyüttü ve tahta çıkınca vâlide-sultân oldu, fakat Pertevniyâl Vâlide, çocuk şehzâdenin terbiyesine bizzât nezaret etti. Zîrâ Velîahd Murâd Efendi'den fazla hoşlanmıyan Sultân Abdülazîz, 2. velîahd Abdülhamîd Efendi'yi severdi. II. Abdülhamîd'in bir süd kardeşi, Tayyâr-zâde Ahmed Bey'dir (1842-1848=6, Lâleli C.). Dîğer bir süd kardeşi 'İsmet Bey (b.Eşref Bey) (1842-27.4.1906=64, med.Yahyâ Ef.), Sultân Hamîd'in esvâbcıbaşısı oldu; bunun by.oğlu Ah.Fehîm Pş.(1874-8.1908=34), ferîq, yâver-i husûsî-i şehryârî olup II. 'Abdülhamîd Meşrûtiyet'ten önce Bursa'ya sürmüştü, Meşrûtiyet'te Bursa Yenişehri'nde linç edildi, Teşvîkıye'de Ihlamur Caddesi'nde konağı vardı. Sultân Hamîd'in dadıları Nergis-Misâl (oğlu Â'sım Bey) ve sn.Dilber-Cenân Kalfalar'dır. Sonuncusu (ölm.1920'den sn.) Beşiktaş muhâfızı Vâsıf Pş.'nın annesidir. Nergis-Misâl veyâ Nergis-Nihâl'in (ölm.1892) kızları Nâmeksû ve Gûşendil Hanımlar'dan torunları vardır.

İlk lalası Meh.Sâdık Ağa'dır (ölm.1857a, Yahyâ Ef.C.). Sonraki lalası, Ist.'da Şişli ile Nişantaşı arasındaki ünlü semte adını veren ([1]) Mâbeynci 'Osmân Bey'dir.

---

(1) Büyükbabam Tunalı-zâde Nûreddîn Mehmed Bey, 1877'de 18 yaşında âilesinin General Gurko'nun Eski Zağra katliâmından kurtulan tek ferdi olarak belinde bir kemer altın ve bir kaç mücevherle Ist.'a cân attığı zaman, şehîd edilen babası 'Abdullâh Bey'in ve ulemâ'dan olan dedelerinin dostları delikanlıya, bugün adı Osmanbey olan boş sâhayı satın alması için teşvîk etmişler,büyükbabam değer vermiyerek satın almamış,bir müddet sonra ileri görüşlü işadamı olan Mâbeynci Osmân Bey ihtimâl bir kaç yüz altına satın almıştır. Büyükbabam ise,Fâtih câmî ve medresesi derslerine devâma başlamış ve kendine o devirde Ulemâ' nın kibâr takımının oturduğu Fâtih Çarşanbası'nda konak satın almıştır ki bu konak bütün eşyâsı ile berâber büyük 1915 yangınında kül oldu. Arsasını babam 1934'de 5.000 liraya satarak paranın tamâmını, evlenmesi ve iş kurması için 11 yaş küçük kardeşine verdi. Y.Ö.

Hakkâk-zâde Must.Hilmî Efendi'nin (ölm.1852, *Son Hattâtlar,* 213-4) (doğ.1790'dan önce, Beyoğlu mezarlığı) ('Ömer Vasfî Ef. talebesi) oğludur. Enderûn, lala, 1876 cülûsunda 2. mâbeynci, ûlâ, bâlâ, Hamdî Pş. ölünce başmâbeynci, ölm.16.9.1890, Mahmûd II. T.bahçesi, Çenberlitaş'ta Matba'a-i 'Osmâniye müessis ve sâhibi, Osmanbey semti sâhibi. Oğulları 'Ömer Bey (ölm. 1890a) ve Cevâd Bey. Mâbeynci Osmân Bey'in by. dâmâdı: Ah. Süreyyâ Paşa (Ist. 1845-2.1895 = 50, müellif), Meclis-i Vâlâ kalemi, Şûrây-ı Devlet'te muâvin 1868, Islâhât Komisyonu baş kâtibi 6.1872, 2 ay sn. gene muâvin, ûlâ sânîsi ve nâfia mektûbcusu 3.1875, Şûrây-ı Devlet 2. kâtibi 8.1876, Mâbeyn 2.kâtibi 4.1877, vergi meclisi reîsi 1880, bâlâ ile vergi emîni 1884, Mâbeyn başkâtibi 9.1885-2.1895=9,5, vezîr.- 'Osmân Bey'in ortanca dâmâdı: Gaazî İbr.Edhem Pş.(Ist.1842-Kaahire 1909=67), gümrükcü Must.Ferhâd Ef.oğlu, Harbiye 1863, 93 Harbi'nde yb., harb içinde alb. ve Orhâniye kumandanı ol.Gazi Osmân Pş.emrinde ve mîrlivâ, Mâbeyn ferîkı, müşîr 1895, Yunan Harbi'nde cebhe kumandanı 1897, dönüşte teftîş-i askerî komisyonu reîsi, senatör 1908, harbiye nâzırı 1909, Mısır'a gidip orada öldü, cenâzesi getirilip Eyüb'e gömüldü.- 'Osmân Bey'in kç.dâmâdı (Mevhibe Havvâ Hn.zevci): 'Alî Cevâd Bey (Ist.1856-1930=74, müellif), 'Ayntablı şâir Has.'Aynî Ef.'nin oğlu, Galatasaray ve Mülkiye, Mâbeyn 3., 2.,1.(1904) ve baş kâtibi (1906-27.4.1909), sn.uzun müddet Osmanlı Bankası meclis-i idâre üyesi, med.Bebek, bâlâ 1895, nişân-ı İftihâr 1904, II. 'Abdülhamîd'in şahsî temsilcisi ol.Hollanda, Almanya, Fransa, Rusya, Avusturya hükümdar ve devlet başkanlarına gönderildi. 'Alî Cevâd Bey'in çocukları: Hadîce Açıkalın ve Meh.Cevâd Açıkalın (Ist.1898), Galatasaray, Cenevre üniversitesi 1921, Lozan Konferansı, Roma, Moskova, Londra büyükelçileri, hâriciye kâtib-i umûmîsi 1942, kontenjan senatörü 1961, Fars., İng., Alm., Fr., İt., Rusca. =Rükûb (Uşaklı) (Ist.1909), çocukları Togan Nur ve Ayşe Gülten Devres.

Başmâbeynci Osmân Bey'in kızı Hadîce Hûriye Hn. 1924'te ölüp Bahâriye Mevlevîhânesi'ne gömüldü. Dîğer kızı Vildân Hn. ve gelini Mukbile Hn.'dır.

II.'Abdülhamîd, pâdişâhlar içinde istisnâ olarak Şâzilî'dir. Şeyhi: Tarâbulusgarbli Şâzilî şeyhi Meh.Hamza Zâfir Ef. (babası, Medîneli bir dîn adamıdır) (Yıldız'da câmî, tekke, türbesi var). Muh.Hamza Zâfir Ef.(2.1829 - 24.9.1903), babasının ölümü üzerine 18 yaşında Şâzilî büyük-şeyhi oldu. 1872'de Libya vâlîsi Mahmûd Nedîm Paşa (sadrâzam), onu Trablus'tan Istanbul'a getirtip Şehzâde Abdülhamîd Ef.'ye takdîm etti. 30 yıl Sultân Abdülhamîd'in şeyhi ve müşâviri olarak kaldı. Pâdişâh, onun için Beşiktaş'da tekke ve türbesini yaptırdı. Şâzilî tarîkatinin Medeniyye dalının kurucusu Muh.b.Has.b.Hamza Zâfiri'l-Medenî'nin oğlu ve halefidir (1780 - 5.1847) ki 1824'de Medenî tarîkını kurdu. Şeyh Zâfir 1903'de ölünce yerine oğlu Şeyh İbr., sn.onun oğlu Şeyh Muh. (ölm.1917), sn.onun oğlu büyük şeyh oldularsa da, Medenî tarîkatinin Libya'daki tekkeleri kapandı ve şimdi Mısır'da 5 tekke kaldı. Şeyh Zâfir Ef.'nin kardeşi Meh. Ef.'dir, 1827'de Trablus'ta doğup o da kardeşi ile beraber Ist.'a yerleşdi. Medenî tarîkatinin vaktiyle Libya'daki 12 tekkesi dışında Tûnus ve Ist.'da da tekkeleri vardı.- Sonra Yahyâ Ef.Dergâhı şeyhi 'Abd.Ef.vâsıtasıyle Kaadirî de oldu. Sonraki şeyhi (Rifâî): Sayyâd-zâde Şeyh Meh. Ebü'l-Hüdâ Ef. (Hân Seyhûn/Ma'arra/Haleb, 1850 - Ist.1909 = 59), 1879'da pâdişâha intisâb etti ve Rûmeli kazaskeri pâyesi aldı (Muh. Ebü'l-Hüdâ's-Sayyâdî, *Tenwîrü'l-Ebsâr fî Tabakaati's-Sâde'l-Rifaiyye'l-Ahyâr,* Kaahire

1306). Mâbeyn 2. kâtibi Â'bid-zâde 'Arab 'İzzet Paşa Hülü (ölm.Kaahire 1924) bunun oğlu, Kürd asıllı ve 'Azım-zâdeler'in (b.bk.) dâmâdıdır.

Sayyâdî-zâde Mustafa Bey 1907'de bâlâ oldu.

Türk Mûsikîsi öğrenmemiş, Batı Mûsikîsi, bilhassa İtalyan mûsikîsini sevmiş ve dinlemiştir. Başlıca mûsikî hocaları: Paul de Dussappe'dan (Düsap Paşa) (ölm.1905?) (Katolik Ermenî asıllı Fransız) (*TMA*,I, 173a) piano, Callisto Guatelli Paşa'dan (1820?-1899) (İtalyan) (*TMA*,I, 237a-b) (Mecîdiye, 'Azîziye, 'Osmâniye, Hamîdiye Marşları bestekârı, Muzıkay-ı Hümâyûn kumandanı) piano, Albay François Lombardi Bey'den (İtalyan asıllı Fransız) (*TMA*, I, 365a) piano, Aleksan'dan (Ermenî) piano, Violonist Hidâyet Bey'den keman. 1850'den îtibâren Kazasker Tosyalı Must.'İzzet Ef.'den hat dersi aldı. İnce marangozluk hocası: Halîl Ef.

Fransızca hocaları: M.Gardet (Fransız), Müşîr Nâmık Paşa (1802?-15.9.1892) (bk.Murâd V), Sd.İbr.Edhem Pş. ve Sd.Meh.Es'ad Safvet Pş.Son ikisi, Sultân Mecîd'in, 10.1845'den îtibâren Sultân Murâd ile Fatma Sultân'ın ve bir müddet sonra Sultân Hamîd'in Fransızca hocası oldular. Dîğer Sultân Mecîd şehzâde ve sultânlarından bâzılarına da Fransızca öğrettiler. Bk. **Edhem Paşa-zâdeler** ve **Safvet Paşa-zâdeler.** Safvet Paşa 10 yıl müddetle Sultân Hamîd'e Fr. öğretti: Sürmeneli Meh.Hulûsî Ağa oğlu, 6.1815-13.11.1883=68,5, Mahmûd II T. bahçesi, sd.5.6.1878-4.12.1878=0,5,29. Edhem Pş.:1818-19.3.1893=75,sd.5.2.1877-11.1.1878 =0,11,4, Üsküdar, Mihr-i Mâh C.- Farsca hocaları: gene Safvet Ef.(sonradan Sd.Safvet Pş.) ve bilhassa Farsca'ya vukuufundan dolayı "'Acem" denen 'Alî Mahvî Ef. (Rûmeli kazaskeri).

Arabca hocaları: "Şîrîn Hâfız" denen 'Ömer Hulûsî Ef. (Gerdânkıran, Gümüşhâneli, ölm.7.9.1875, Rûmeli kazaskeri), Arabca'dan fazla dînî ilimler, bilhassa hadîs ve bilhassa Buhârî okuttu. Asıl Arabca (Arab dili ve edebîyâtı) hocaları Şerîf ve Ferîd Efendiler'dir: Ahıskalı Meh.Şerîf Ef.(ölm.8.3.1891, Rûmeli kazaskeri); Yahyâ-zâde İbr.Ferîd Ef., bk.**Bostân-zâdeler** (ölm.26.12.1875), Mekke pâyesi 1859a, Ist.pâyesi 11.1860, kazasker pâyesi 5.1866.

Osmanlı târîhi: Vak'a-nüvîs Kazasker Lutfî Ef. (*SATŞ*, 890-6): Alacahamam mahallesi/Ist.1817 - Boyacıköyü/Ist.17.3.1907=90, nalıncı esnâfından Meh. Ağa oğlu, hâfız, yüksek medrese, müderris 1836, Huzûr-i Hümâyûn hocası 1837, sadâret mektûbî kalemi Farsca mütercimi 1841-3, Vidin ve Niş'e me'mûr 1845, Filibe'ye me'mûr 1849, Anadolu'ya me'mûr 1850-52, mütemâyiz rütbesi 1857, Mekteb-i Tıbbiye Türkçe inşâ muallimi 1861, ûlâ sânîsi 1864 ve Meclis-i Ma'ârif üyesi ve matbûât nâzırı, 10 ay sn. nâzırlıktan ayrıldı, ilâveten vak'a-nüvîs 4.1865, 1869'da üyelikten ayrılarak yalnız vak'a-nüvîs, ûlâ 1873, mülkiye'den isteği üzerine ilmiye'ye geçerek Ist.pâyesi 1876, Şûrây-ı Devlet üyesi 1877, kazasker pâyesi 12.1879, Rûmeli kazaskeri pâyesi 3.12.1881 (bu rütbede 25, 3, 15), Hicâz'a me'mûr 23.6.1896, fiilen Rûmeli kazaskeri 15.1.1888, bir yıl sn.Şûrây-ı Devlet'e avdet, I. 'Osmânî ve I. Mecîdî nişânları, med.Aksaray, Sofular C. 15 cildlik son vak'a-nüvîs târîhinin yazarı ki yalnız ilk 10 cildi basılmıştır. Ölünceye kd. 42 yıl vak'a-nüvîs kaldı, Ar., Fars., Fr.'dan trc. ve şiirleri de vardır.

1876'da ekonomi politik hocası: Meh.Tâhir Münîf Pş.('Ayntab 1828b Ist.6.2.1910=82, müel., şâir, *SATŞ*, 997-1.013): Tâhir Ef.oğlu şâir 'Abdünnâfi' Ef.'nin

oğlu, 1839'da babası Kavalalı İbr.Pş.'nın oğullarının Farsca muallimi olarak Kaahire'ye gidince Kaahire ve Şâm medreseleri, Şâm eyâlet meclisi kâtibi 1851, Ist.1852, Bâb-ı Âlî Terceme Odası Arabca ve Farsca muallimi 1852, burada Fransızca öğrendi, Gelibolu kolordu başkâtibi 1854, Berlin sefâreti 2. kâtibi 1855-8, Berlin'de Almanca ve Berlin üniversitesi, tekrar Terceme Odası 1858, İngilizce tahsîl, Mostar'a me'mûr ve tekrar Terceme Odası 1859, ticâret mahkemesi 2.reîsi 1860b, Cerîde-i Havâdiş yazarı, Bâb-ı Âlî başmütercimi 1862, Cem'iyyet-i 'İlmiyye-i 'Osmâniye ve bunun neşir organı ol. aylık yayın organı *Mecmû'a-i Fünûn* dergisi kurucusu 7.1862, ûlâ sânîsi ve zabtiyye müsteşârı 1867, Temyîz reîsi 1868-9, ûlâ ile Meclis-i Ma'ârif reîsi 1869, Tahrân sefîri 1872, bâlâ 1873, ma'ârif nâzırı 1.2.1877-9.11.1877=0,9,6, 3 ay ticâret nâzırı, maârif nâzırı (2) 18.4.1878 - 12.9.1880 = 2, 4, 24, vezîr 23.2.1880, meclis-i sıhhıyye reîsi 3.1881, maârif nâzırı (3) 25.9.1885-4.9.1891=5, 11, 9 (toplam 9, 1, 9), Tahrân sefîri (2) 5.5.1896-16.9.1897 (bir yıl önce de Şâh'ın 50. cülûs yılı için Tahrân'a gönderilmişti), emekli 1897-1910, ölm.Erenköyü'ndeki köşkü, med.Sahrây-ı Cedîd. Murassâ 'Osmânî, murassâ Mecîdî, Almanya, Romanya, İtalya, İran, Rusya, Papalık, Yunanistan'ın 1.rütbe nişânlarını hâmil, uzun müddet Mekteb-i Hukuk'da müderris. Kızı 1897'de öldü. Kardeşi ve kızkardeşi vardı. 29, 11, 12 müddetle vezîr.

5.1859'da bütün şehzâde ve sultânların bütün muallimlerini, derslerini kontrole, teftîşe ve imtihanlarına me'mûr ve ölümüne kadar 27,5 yıl bu görevde kalan: Ah.Kemâl Pş. (*SATŞ*, 811-8) (Ist.1808 - Ist.11.1.1887 = 81): Hacı İbr.Ağa (ölm.1848, sultân kethudâsı) oğlu, başdefterdârlık mektûbî kalemi kâtib yardımcısı 1826a, cerîde (statistik) nezâreti başkâtibi 1829b (kayınpederi Sa'îd Ef.nâzır), Tahrân başkâtibi, sadâret mektûbî kalemi kâtibi, Tahrân başkâtibi (2) 2 yıl, Tahrân sefîri, sadâret mektûbî kalemi Farsca mütercimi 1840, 16 ay Mûsul, Diyârbekr, Bağdâd müfettişi 1843-4, mekâtib-i 'umûmiyye müdîri unvânı bir kaç ay sn.nâzır'a çevrildi (Kabine dışı) (1) 11.1.1848-22.6.1854=6,5,12, (ilk nâzır Kazasker Sahhâflar-şeyhi-zâde Meh.Es'ad Ef.nin nâzırlığında muâvini idi: 8.11.1846-11.1.1848=1,2,3), ûlâ sânîsi 1848, Fransa, İngiltere, Almanya'ya giderek oraların öğretim müesseselerini inceleme, Berlin sefîri 22.6.1854, Karadağ komiseri 7.7.1857, Meclis-i Tanzîmât üyesi ve şehzâde ve sultânların ders nâzırı 5.1859, Harem-i Hümâyûn masraf nâzırı 11.1859, bâlâ ve ma'ârif nâzırı (3) 12.4.1863-24.8.1867=4,4,12, evkaf nâzır vekîli, Brüksel'e kralın cülûsunu tebrîke me'mûr 3.1866, Léopold nişânı büyük kordonunu alarak Paris'te İmparator'la mülâkat, vezîr ve "Efendi" unvânı "Paşa"ya çevrilerek Irak'da mukaddes yerleri ziyâret eden Şâh'ın mihmândârı 18.8.1870, evkaaf-ı hümâyûn nâzırı 8.1870-10.1871=1, 2, Meclis-i Vâlâ üyesi (2), evkaf nâzırı (2) 5.1873-9.11.1877=4, 6(toplam 5,8), arada 3 def'a Şûrây-ı Devlet üyesi olarak ma'ârif nâzırı (4) 5.10.1871-4.1.1872=0,3,0, 5. def'a 5.12.1872-24.4.1873=0,4,20, 6. def'a 8.5.1876-17.5.1876=0,0,9, 7. def'a 9.11.1877-11.1.1878=0,2,2 (toplam 12,7,19, bütün imparatorluk ve cumhûriyet devirlerinde maârif nâzır ve vekilleri arasında müddet bakımından 1.), senatör 11.1.1878-11.1.1887, tekrar şehzâdegân ders nâzırı, Sultân Azîz Hânedânı nâzırı, Harem-i Hümâyûn masraf nâzırı hep birden 11.1.1878, murassâ 'Osmânî 10.1883, Süleymâniye C., Ar., Fars., Fr., Alm., Tr. ve Farsca'da şâir, müellif, Münîf Pş. gibi bibliofil. Zevcesi 1864'de öldü. Kayınpederi Meh.Sa'îd Ef. (ölm.1841, med.Eyüb, Bostân İskelesi), başdefterdârlık

kalemi, mektûbcusu, cerîde nâzırı 1829b-1834, eshâm muhâsebecisi 5.1835, cerîde nâzırı (2), vâridât muhâsebecisi 3. 1840-9.1840. Kemâl Pş.'nın üvey oğlu: Nâzım Bey (ölm.1910?), Harbiye nezâreti Farsca mütercimi. Kemâl Pş.'nın by.oğlu: Meh.Zıyâeddîn Ef. (1840-5.1854=14), talebe, şâir, Arabca, Fars., Fr. Kemâl Pş.'nın kç.oğlu: Meh.Sa'îd Bey (*SATŞ*, 1.614-30) (12.1.1848 3.3.1922 = 74, 1, 22): 3 yıl Berlin'de tahsil, hâriciye mektûbî kalemi, 40 altın net aylık maaşla Şûrây-ı Devlet üye muâvini 18.7.1868, 50 altınla Şûrâ adliye dâiresi başkâtibi 6.3.1868, 40 altınla tekrâr muâvin 25.3.1873, 24 altınla matbûât md.muâvini 18.8.1874, sadâret tercemânı, hâriciye nezâreti matbûât md.50 altınla 19.12.1875, 89 altınla hâriciye kâtibi (genel sekreteri) 3.3.1876, 50 altınla Şûrây-ı Devlet muhâkemât dâiresi üyesi 10.1.1886, 75 altınla Şûrây- Devlet bidâyet mahkemesi reîsi 29.1.1889, maaşının 100 altına yükselmesi 5.8.1899, ilâveten uzun müddet Galatasaray ve Hukuk'da müderris (hukuuk-ı esâsiyye ve hukuuk-ı idâre-i mülkiyye), Yemen'e sürgün 1899-1908=9 yıl, 100 altınla Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi reîsi 24.12.1908, emekli 14.2.1914. Med. Süleymâniye C.'nde babası yanı. Ar., Fars., İng., Fr., Alm., şâir, müellif, gazeteci, mütercim, Hukuk'da cezâ hukuku ve Mülkiye'de teşkîlât-ı esâsiyye hukuku müderrisi, ûlâ, kardeşi İbrâhîm Bey.

Sultân Murâd ile Sultân Hamîd'in ilk şehzâdeliklerinde hüsn-i hat ve ibâdet-i islâmiye hocaları: Has.Hayrullâh Ef., "Müfsid İmâm, Şerrullâh" (Kasımpaşa/Ist.1834 - Tâif, 9.9.1898 saat 14 = 64): Hamdullâh Ef.b.Kasımpaşalı 'Osmân Ef.oğlu. =Fatma Zehrâ Hn. (1838?-1889a=51a) b.Şeyh Hacı Hâfız Sofu **Ebü's-süûd-zâde** Ah. Ef. (ölm. Medîne), izd. 1852, izd.müd. 37, Kuruçeşme'de yalısı. Hâfız, 2. imâm-ı şehryârî, ser-imâm-ı şehryârî 1860, şeyhulislâm 11.5.1874-19.7.1874=0,2,9 + 13.5.1876-26.7.1877=1,2,14 = 1, 4, 23, Şeyhu'l=Harem ol.Mekke 1879, Mekke'de tevkıyfi 6.1880, Tâif'de tekrâr evlendi ve çocuğu oldu, Tâif'de mahkûm ve sürgün, Ist.'dan ayrıldıktan 19 yıl sonra çifte fıtık, mesâne iltihâbı ve müzmin mîde hazımsızlığında öldü, Tâif'e gömüldü. Velînîmeti Sultân 'Azîz'e ihânet edip Yıldız Mahkemesi'nde mahkûm olmuştu. Ablası Servet Hn., hattâttır. Kardeşleri 'Ömer Ef.ile Hacı Hamdî Bey olup sonuncusunun 2 oğlu oldu. Hicâz'daki Arab zevcesinden Mekke'de 8.1882'de bir oğlu doğdu ki sonra annesi ile Medîne'ye yerleşti. Bunun dışında Ist.'daki zevcesinden 3 kızı oldu: 1) Sıdıka Hn.(1853-1882=29) (bunun çocukları: 1912'de Sa'îd Pş. kabinesinde hâriciye nâzırı olan Sofya orta elçiliğinden gelme kötü şöhretiyle ve gafletiyle tanınmış Â'sım Bey, Â'rif Bey ve Sâ'diye Hn.). 2) Bedriye Hn.='Alî Bey (çocukları Muhtâr Bey ve Refî'a Hn.). 3) Emîne Servet Hn.(ölm.1891a), hattât (*Son Hattâtlar*, 802-3), Haydarpaşa'da hamam sâhibi ümmî Â'bidîn Bey'le evlenip çocuksuz boşandı, Medîne'de dedesi Şeyh Ah.Ef.yanına gidip orada öldü, 1872'de Muhsin-zâde 'Abd.Bey'den sülüs, nesih ve celî icâzeti aldı.

Misâfirleri

II. 'Abdülhamîd, amcası ve ağabeyi ile yaptığı Avrupa seyâhatinde onların görüştüğü bütün hükümdarlar ve prenslerle görüştü. Daha önce amcasının Mısır seyâhatine de katılmıştı. Bk.Sultân 'Azîz.

II. 'Abdülhamîd devrinde bu hükümdâra yapılan en meşhur yabancı devlet başkanı ziyâretleri, çok yankılar uyandıran Almanya imparatoru ve Prusya kralı II. Wilhelm'in iki ayrı resmî ziyâretidir. İlki 2.11.1889'da ve İmparatoriçe ile berâberdir. II. Wilhelm (1859-1941) (1888-1918) bu sırada pâdişâhdan 17 yaş genç ve 30 yaşında idi. Henüz bir buçuk yıllık imparatordu. Sultân Hamîd ise 13 yıldan beri tahtta idi. İmparatoriçe-Kraliçe Augusta-Victoria (1858-1921), 1881'de evlenmişti, zevcinden bir yaş büyüktür (Schleswig-Holstein hânedânı). Bilindiği gibi II.Wilhelm'in annesi, Kraliçe-İmparotoriçe Victoria'nın büyük kızı İmparatoriçe-Kraliçe Victoria'dır, 1840 doğumludur ve bu sırada ana imparatoriçe idi. İmparator, Kayser zırhlısı ve İmparatoriçe Hohenzollern imparatorluk yatı ile Çanakkale'ye girdi, Âşâr-ı Tevfîq ve Feth-i Bülend zırhlılarınca karşılandı. Sultân Hamîd, altın saltanat arabasına imparatoriçeyi aldı, arkadan gelen arabaya imparator, sadrâzamla berâber bindi. İmparator ve İmparatoriçe'ye birer Hânedân-ı Âl-i 'Osmân nişânı verildi. Gece Istanbul'da havâî fişeklerle şenlik yapıldı. 2. Tümen, manevra yaptı. İmparatoriçe, Kapalı Çarşı'yı ziyâret etti. Yolda Türk kadınları saygıyle yüzlerini açıp imparatoriçeyi selâmladılar. İmparator'la İmparotoriçe'nin ikinci gelişleri 9 yıl sonra 30.11.1898'dedir ve Kudüs'e de gittiler. Arada II.Wilhelm'in büyük ve 2. oğulları, velîahd-prens Wilhelm (1882-1951) ve Prens Eitel-Friedrich (1883-1942) berâberce Ist.'a gelip pâdişâhı ziyâret ettiler. Sonra imparatorun 3. oğlu Prens Adalbert (1884-1948) geldi. II.Wilhelm'in 3 yaş küçük kardeşi Alman donanması büyükamirali Prens Heinrich (1862-1929) kezâ Sultân Hamîd'i ziyâret etti. 1890'da II.Wilhelm'in 4 kızkardeşinin 2.'si olan Prenses Victoria (1866-1929), o yıl evlendiği zevci Schaumburg-Lippe prensi Adolphe (1895- 1916) ile geldi (24.3.1890). Almanya imparatorluğunu oluşturan dîğer Alman devletlerinin hükümdar ve prensleri içinde, Schleswig-Holstein dukası Friedrich'ın (1855-1899-1934) ziyâreti (9.5.1906) anılabilir, zevcesi ayni hânedândan Karoline-Mathilde (1860-1932)'dir.

Kayzer'in 2. ziyâretine Almanya hâriciye nâzırı da katıldı.

Brezilya imparatoru II.Pedro (1825-1822-1889-1891) ile İmparatoriçe Theresa Christine (1822-1889), 2.10.1876'da henüz tahta çıkan II. 'Abdülhamîd tarafından kabûl edildiler. 2.1877'de ise kızları Infante Dona Isabella (1846-1921) gelip pâdişâha teşekkür etti. İmparator, Kudüs'e de gitti.

İtalya kralı III. Vittorio-Emanuele (1869-1900-1946), velîahd iken, 15.1-19.2.1887'de Mısır'ı ziyâret etti ve 24.3.1890'da ve 29.7.1900'de iki def'a Ist.'da pâdişâhca kabûl edildi. Son ziyâreti çok garibdir, çünkü velîahd olarak geldiği Türkiye'den kral olarak döndü, zîrâ Türkiye'yi ziyâret ederken babası I. Umberto, 56 yaşında, 29.7.1900'de ölmüştü.

Kraliçe-İmparatoriçe Victoria'nın oğullarından Edinburg dukası I.Alfred (1844-1900), oramiral rütbesiyle Akdeniz filosu kumandanı idi. 1886'da ve sonra bir def'a daha (24.1.1888) II. 'Abdülhamîd'i ziyâret etti. Ağabeyi VII. Edward da Sultân 'Azîz'i iki def'a ziyâret etmişti. Alfred, Rusya grandüşesi Maria (1853-1920) ile evli idi, büyük kızları Maria, 1914-27'de Romanya kraliçesi olmuştur. 1893'de Alfred, İngiltere hizmetinden ayrılıp Almanya tab'ası oldu ve Almanya imparatorluğuna bağlı Sachsen-

Koburg-und-Gotha hükümrân dukalığı tahtına oturdu. Victoria'nın bu 2. oğlu, 1862'de Yunan tahtını reddetmişti, ayni zamanda Almanya oramirali, Prusya ve Saksonya orgenerali idi. II. 'Abdülḥamîd ile iyi anlaşmışlar, uzun müddet Batı Mûsikîsi üzerinde konuşmuşlardı. İlk gelişde yanında yeğeni bahriye üsteğmeni Prens George'u da getirip pâdişâha takdîm etmişti ki, ağabeyi VII. Edward'ın oğlu ve müstakbel Kral-İmparator V.George'dur (1865-1910-1936) ve bugünki kraliçe II.Elizabeth'in büyükbabasıdır.

Edinburg Dukası'nın ikinci ziyâretinde Istanbul'dan ayrılışının ertesi günü (25.1.1888) Grandük Sergey (1857-1905) geldi. Çar (1881-94) III. Aleksandr'ın 12 yaş küçük kardeşi, yânî II. Aleksandr'ın oğlu idi. 1891'de tümgeneral ve Moskova umûmî vâlîsi oldu. Moskova'da anarşistlerce öldürüldü, zevcesi de bir yıl sonra râhibe olarak manastıra çekildi. Istanbul ziyâretinde güzelliğiyle ünlü zevcesi Grandüşes Elizabetha (1864-1918) da vardı ki aslen Alman Hessen hânedânındandır ve 54 yaşında dünyâdan 12 yıldan beri el çekmiş râhibe olmasına rağmen büyük ihtilâlde komünistlerce katledildi, çocukları yoktur. Kudüs'te hacdan dönüyorlardı.

Ayni gün içinde II. 'Abdülḥamîd'in birden fazla yabancıyı kabûl ettiği çoktu. Meselâ İslâm hükümdarlarının pek çoğu gibi halîfesini ziyâret eden Malezya'daki Johor sultânı ile aynı gün, İngiliz emperyalizminin şampiyonlarından Sir Cecil Rhodes (1853-1902)'i kabûl etmiştir ki Rodezya bu adamın adını taşır.

Büyük soylular, bilhassa İngiliz soylular çoktur. Daha 1868'de Sultân 'Azîz, 15. Norfolk dukası (1860-1917) Mareşal Henry'yi (1847-1917) kabûl etmişti. Katolik olan Norfolk dukaları, Plantagenet hânedânından ve İngiltere kralı I.Edward'dan inerler. 1868'de İngiltere'nin Istanbul büyükelçisi 1.Lyons kontu (earl) Richard (1817-1887), Norfolk Dukası'nın dayısı idi, Istanbul'dan Paris büyükelçiliğine tâyîn edildi.

Karadağ prensi (1860-1921) Nikola (1841-1921), Türkiye'ye tâbî iken 1878'de müstakil devlet hükümdârı olmuş (1910'da kral unvânı aldı), 1900'de İtalya kralı III. Vittorio-Emanuele'nin kayınpederi olmuş, fakat Sultân Ḥamîd'e eski tâbî muâmelesini hiç değiştirmemiş, pâdişâhdan muntazam maaş almış, pâdişâha hep tâbî olduğu devirlerdeki gibi "efendimiz, köleniz" diye hitâb etmiştir. Rusya bu Nikola (Nikita)'ya mareşal, oğlu II.Danilo'ya orgeneral pâyeleri vermiş, fakat Sultân Ḥamîd aleyhine kışkırtamamıştır. Nikola, Sırbistan ve sn.Yugoslavya kralı (1903-21) I.Petar'la Romanovlar'dan Mareşal Grandük Petro'nun (1864-1931) da kayınpederi idi. Nikola, 8.1882 ve 19.8.1883'de Ist.'a gelip kabûl edilmiştir.

Grandük Nikolay (1831-1891), Çar (1855-1881) II. Aleksandr'ın kardeşi yânî I.Nikolay'ın oğludur. 93 Harbi'nde Tuna cebhesi başkumandanı idi. Livadya yatı ile Rus prens ve generalleriyle gelip Dolmabahçe'de 25.3.1878'de pâdişâh tarafından kabûl edildi. Nikolay, mareşal idi, 4 yaş büyük ağabeyi Grandük Konstantin de vaktiyle Sultân Mecîd'i ziyâret etmiştir. Grandük'ün yanında Lauechtenberg dukası, Rusya genel kurmay başkanı, 5 orgeneral vardı, Muâyede Salonu'nda gece resepsiyon verildi. Grandük Nikolay'ın ayni adı taşıyan büyük oğlu, 1914-15'de Birinci Cihan Harbi'nde Rusya başkumandanı olacak ve Almanlar'a yenilecektir.

Grandük Nikolay'ın(1831-1891) büyük oğlu Grandük Nikolay Nikolayeviç (1856-1929) 1902'de kabûl edildi ki 1914-15'de Cihan Savaşı'nda Rusya başkumandanı olmuştur.

Avusturya-Macaristan velîahd-arşidükü Rudolf (1858-1889), 14-27.4.1884'de Istanbul'u ziyâret edip 17 nîsanda pâdişâhca kabûl edildi. Zevcesi Belçika prensesi Stéphanie (1864-1945) yanında idi. Velîahd olarak doğan Rudolf, Franz Joseph'in oğludur ki uzun saltanatı (1848-1916) ile ünlüdür. Arşidük ve zevcesi vapurla Mudanya'ya, oradan Bursa'ya gidip gene vapurla Varna yoluyle döndüler. Rudolf, 13.6.1888'de tekrâr Istanbul'a geldi. 22.4.1881'de Bosnasarayı'nı ziyâret etmişti. Rudolf, metresi Barones Vetsera ile berâber Viyana dışında Mayerling av köşkünde esrarlı ölümüyle meşhurdur. Bu Barones, Istanbul'da doğmuştur. Istanbul'un Rum banker-sarraflarından Baltazzi (Baltacı)'nin bir İngiliz kızıyle evlenmesinden doğan 3 kızın ortancasıdır, ablası Istanbul'daki Avusturya büyükelçiliği başkâtibi ile evlenince Viyana'ya gitmiş ve Arşidük Rudolf ile tanışmıştır.

Osmanlı'ya tâbî Bulgaristan emîri (prensi) Alexandre, 5.7.1879 ve 18.4.1883'de iki def'a pâdişâhı ziyâret etti. Alman Hessen hânedânının İngiliz'leşmiş Battenberg dalındandır. Alexandre (1857-1893) (1879-1886), bugünki İngiltere kraliçesi II. Elizabeth'in zevci Pr.Philipp'in annesinin amcasıdır. Son Hindistan kral nâibi büyükamiral Lord Louis Mountbatten'in de amcasıdır.

1878'de Osmanlı'dan ayrılıp müstakil ve krallık olan Romanya'nın kraliçesi Elisabeth (1843-1916), kezâ pâdişâh tarafından kabûl edildi. "Carmen Silva" müsteâriyle yazan değerli bir edîbe idi. Aslen alman Wied hânedânındandır. 1869'da Romanya prensi, sonra kralı olan I.Carol'le (salt.1866-1914) evlendi.

30.3-9.4.1885'de İsveç kralı (1872-1907) II. Oscar (1829-1907) ile Kraliçe Sophia (1856-1913) kabûl edildi. 56 ve 49 yaşlarında idiler. Sonra oğulları velîahd gelip kabûl edildi ki kral (1907-1950) V. Gustav (1858-1950)'dır.

A.B.D.'nin 18. başkanı (1869-77) General Ulysses Simpson Grant (1822-1885) başkanlığından sonra iki def'a Ist.'a gelip kabûl edildi. Sultân Hamîd, Amerikalılar'ı sever ve onları merâk ederdi. Bu misâfirlerin çoğu Beylerbeyi Sarayı'nda yatırılmışlardır.

Grant'in ilk gelişi 5.3.1878'dedir.

1891'de (Kasım'ın son haftasında 7 gün) Siyam kralının kardeşi, Pr.Damberg, Pr. Damrongrajanubrab (1862-1943=81), IV. Rama Mongkut'un 57. oğlu ve en by.Siyam târîhçisi olup, yeğeni Pr.Chirapravatroradej (V. Rama'nın oğlu) (1876-1913=38, mareşal 1909, savunma bakanı, modern Siyam ordusunun kurucusu, 1885-1900'de 15 yıl Avrupa'da tahsil gördü) birlikde pâdişâhı ziyâret etdiler, asıl ziyâretçi, 15 yaşındaki ikinci prens olup amcası 29 yaşında idi. 1880 ve 1887'de Japonya imparatorluk prenslerinden Hebi ile imparator Mutsuhito'nun (1852-1912) 41 yaşındaki amcası Mareşal Akihito Komamatsu geldiler.

1886'da Bulgaristan emîri (prensi) ve Doğu Rûmeli vâlîsi seçilip 1908'de Türkiye'den ayrılarak müstakil kral olan Ferdinand, 1894 ve 1896'da iki ziyâret yaptı. Osmanlı müşîri idi, Sultân Hamîd'in yâveri kordonlarını 1908'e kadar taşımıştır, 1948'de 87 yaşında ölmüştür. Aslen Sachsen-Koburg-und-Gotha hânedânından bir Alman prensi olup annesi, Fransız kralı Louis-Philippe'in kızıdır.

Kayzer İkinci Wilhelm'in kayınbirâderi(imparatoriçenin kardeşi) Herzog Ernst Günther von Holstein-Augustenburg(1863-1921)(1880-1921) ile eşi Herzogin Do-

rothea von Sachsen-Koburg und Gotha(1881-1967, izd.1898), İstanbul'dan sonra 6.5.1906'da Bursa'yı da ziyâret ettiler. Herzog Karl Eduard von Sachsen-Koburg und Gotha(1884-1954)(1900-1918) ile eşi Herzogin Victoria Adelheid von S.-H.-S.-Glücksburg(1885-1970, izd.1905) kezâ İstanbul'dan sonra mayıs 1908'de Bursa'yı ziyâret ettiler. İstanbul'da pâdişâh tarafından kabûl edilip Bursa'ya gelen(7.6.1908) dîğer biri Prens Napoléon Victor(1862-1926)'dur ki, Bonaparte hânedânı şefi(1891-1926), Belçika kralının dâmâdı ve Fransa Cumhûriyeti'nin Brüksel elçisi idi.

1878'e kadar Osmanlı'ya tâbî olan ve 1882'de prenslikten krallığa çıkan Sırbistan hükümdarları da, eski metbûlarını ziyâret ettiler. 1882'de ilk Sırbistan kralı, 1894'de Kral Petar, 1895'de Kral Aleksandr geldiler.

Nâsırüddîn Şâh, Sultân 'Azîz'i ziyâret etmişti. Oğlu Muzaffereddîn Şâh (1896-1907), 1900 yazında pâdişahın misâfiri oldu, Türkçe konuştular, Şâh 47 yaşında idi. Nâsırüddîn Şâh'ın amcası Hüsâmüssaltana Sultân-Murâd Mîrzâ, 3.10.1880'de kabûl edildi, Kirmân eyâlet vâlîsi idi.

Fransa cumhur başkanı (1913-20) ve başbakanı (1912-3 + 1922-4 + 1926-9) Poincaré (1860-1934), maârif nâzırı iken zevcesi ile geldi, Bursa'yı da ziyâret etti. Nâzır ve başbakanlardan ziyâretçilerin anılmasına lüzûm yoktur.

Sultân Hamîd, sıhhatiyle de meşhurdur, nâdiren rahatsızlanmıştır. 1885'de çıban çıkardığı için bir def'a cum'a selâmlığına çıkamamıştır.

Zevceleri

=1. Nâzik-edâ Başkadınefendi (1850? - Yıldız Sarayı, 11.4.1895 = 45?): 'Ulviye Sultân annesi. "Esmer, siyah saçlı ve gözlü, uzun boylu", pianist. İzd.Dolmabahçe Sarayı, 1863(2.vel.iken), izd.müd.32, yş.13?, zevcinden 8 yş. kd.kç., 5 yıl sn.kızını dünyâya getirdi, Yeni C., Murâd V T. Başkadınefendi 33.8.1876 - 11.4.1895 = 19, 7, 14, yş.26?

=2. Sâfî-nâz Nûr-efzûn 2. Kadınefendi (1851? - 1915? = 64?): Çocuksuz. "Uzun boylu, nârin yapılı, sarışın". İzd.Dolmabahçe Sarayı, 10.1868, tal. 1878=10, yş.17?-27?, zevcinden 9 yş.kd.kç. 2. Kf.1876-1878=2. Sultan Mecîd'in 2. gözde'si Yıldız Hn.'ın hemşîresidir. Dîğer kadınefendilerle geçinemedi, pâdişâhdan kendisini boşamasını istedi, arzûsu yerine getirildi ve hayat boyu ayda 50 altın maaş bağlandı, bir de döşenmiş konak hediye edildi, asıl adı Sâfînâz idi. =2. Safvet Bey (1855?-Çamlıca 1940?=85?), konağı Çamlıca'da, izdivâcı sırasında Sultân Hamîd'in 2. esvâbcısı, sn.esvâbcıbaşısı.

=3. Bedr-i Felek Başkadınefendi (Poti 4.1.1851 - Serencebey/Yıldız, 6.2.1930 = 79, 1, 3): Selîm Ef., Ah.Ef. ve Zekiyye Sultân annesi. "Mâvi gözlü, sarışın" İzd. Dolmabahçe Sarayı (2. vel.iken), 15.11.1868, izd.müd.49, 2, 25, yş. 17, 10, 12 - 67, 1, 7, zevcinden sn.11, 11, 25 yaşadı. 3. Kf.1876-78, 2. Kf.1878-95, Başkf.11.4.1895-, yş.44, 3, 8. İzdivâcından 1, 1, 26 sn.Selîm Ef.'yi (yş.19, 0, 8), bundan 2,0,11 sn.Sultân'ı (yş.21, 0, 19), bundan 6, 0, 22 sn. Ah.Ef.'yi (27, 1, 11) dünyâya getirdi. Çocuklarının Türkiye'yi terkinde 73, 2, 1 yaşında, kendisi Türkiye'den ayrılmadı.

=4. Bîdâr 2. Kadınefendi (5.5.1858 Erenköyü/Ist.1.1.1918 = 59, 7, 27): Na'îme Sultân ile 'Abdülkaadir Ef.annesi. "Uzun boylu, yeşil elâ gözlü, kumral, nârin

yapılı". İzd.Yıldız Sarayı, 2.9.1875 (2. vel.iken), izd.müd. 42, 4, 11, zevcinden 0, 0, 28 önce öldü, izdivâcında yş. 17, 3, 28, zevcinden 15, 7, 13 kç. Yukarıki izdivacdan 6, 9, 17 sn., yukarıdaki Başkf.'den 7, 4, 2 kç. 3. Kf. 1877-1893, 2. Kf. 1893-1909. Med.Yahyâ Ef., Şeh.Kemâleddîn T. İzdivâcından 0, 11, 3 sn. Sultân'ı ve bundan 1, 5, 12 sn. Şehzâde'yi dünyâya getirdi. Ölümünde Sultân 41, 5, 9 ve Şehzâde (7. vel.) 39, 11, 27 yaşlarında.- Kardeşleri: Mîrlivâ Çerkes Hüs.Pş. ve Mîrlivâ Çerkes Meh.Pş., ikisi de yâver-i şehryârî, ilki Sultân Hamîd ile Selânik'e gitti.

=5. Dil-pesend 3. Kf.(Tiflîs, 16.1.1865 - Yıldız Sarayı, 17.6.1901 = 36, 5, 2): Nâile Sultân annesi. "Uzun boylu, kumral". İzd.Yıldız Sarayı, 10.4.1883, izd.müd.18, 2, 7, yş.18, 2, 26, pâdişâh iken ilk izdivâcı, zevcinden 22, 3, 25 kç., yukarıki 2.Kf.'den 7, 7, 8 sn. ve ondan 6, 8, 12 kç. 4. Kf.10.4.1883, 3. Kf.11.4.1895. Ölümünde kızı 17, 5, 17 yaşında.

=6. Mezîde Mestân 3. Kf. (3.3.1869 - Yıldız Sarayı, 21.1.1909 = 39, 10, 19): Burhâneddîn Ef. annesi. "Uzun boylu, esmer, kara saçlı ve gözlü". İzd. Yıldız Sarayı, 2.2.1885, yş.15, 1, 29, yukarıki izdivâcdan 1, 9, 22 sn. ve yukarıki Kf.'den 4, 1, 18 kç. İzd.müd. 23, 10, 11. Başıkbâl 2.2.1885-11.4.1895, 4.Kf.11.4.1895-17.6.1901, sn. 3. Kf. Zevcinin hal'inden 0, 4, 16 önce peritonitten öldü. Med.Yahyâ Ef., Şeh.Kemâleddîn T. Ölümünde oğlu 22, 11, 24 yş. Zevcinden 26, 5, 12 kç. V. Murâd, sarayındaki bâzı kızları Istanbul'da Dames de Sion Fransız kız kolejinde okutmuştu, bu Kf. de bu kızlardandır.

=7. Emşâl-i Nûr 3. Kf.(2.1.1866 - Nişantaşı 1950 = 84): Şâdiye Sultân annesi. İzd. Yıldız Sarayı, 20.11.1885, izd. müd.32, 2, 20, yş. 19, 10, 19 - 52, 1, 9, zevcinden sn.32 yıl yaşadı. 1, 0, 11 sn.kızını dünyâya getirdi (yş.20, 11, 0). Med.Yahyâ Ef., Şeh.Kemâleddîn T. Yukarıki izdivâcdan 0, 9, 16 sn.ve o Kf.'den 3, 2, 0 by. 2. ıkbâl 20.11.1885, başıkbâl 11.4.1895, 4. Kf.17.6.1901, 3. Kf.21.1.1909, yş.43, 0, 20. Kızı ile 56, 2, 9 yaşında iken Türkiye'den çıktı, bir müddet Paris'de oturdu, sonra kızını bırakarak Türkiye'ye döndü. Ölümünde kızı 64 yaşında idi.- Hemşîresi: Tesrîd Başhanımefendi (10.9.1874-1945?), Şehzâde İbr.Tevfîq Ef.(Sultân Hamîd'in yeğeni) zevcesi ve Fatma Sultân annesi.

=8. 'Ayşe Dest-i Zer Müşfika "Kayısoy" 4. Kf.(Hopa, 10.12.1867 - Serencebey Yokuşu no.53/Yıldız, 16.7.1961 saat 22 = 93, 7, 7): Ayşe Sultân annesi. "Mâvi gözlü, sarışın". Med.Yahyâ Ef.C. İzd.Yıldız Sarayı, 12.1.1886, izd.müd. 32, 0, 29, yş.18, 0, 29 - 50, 2, 1, zevcinden sn. 43, 5, 5 yaşadı. Yukarıki izdivâcdan 0, 1, 22 sn. ve o Kf.'den 1, 11, 9 kç. 1, 9, 21 sn. Sultân'ı dünyâya getirdi. Asıl adı 'Ayşe, Pertevniyâl Sultân kendisine Dest-i Zer ve II. 'Abdülhamîd de Müşfika adlarını verdiler, "Müşfika" olarak târîhe geçti. 3. ıkbâl 12.1.1886, 2. ıkbâl 11.4.1895, başıkbâl 17.6.1901, 4. Kf. 21.1.1909, yş.41, 1, 12. Hiç Türkiye'den çıkmadı, kızının Türkiye'yi terkinde 56, 3, 1 ve avdetinde 85 yaşında. Kızından 11 ay, 6 gün sn.öldü. Tanbûrî (hocası: Tanbûrî Rif'at Bey). 3 yaşında iken hemşîresi ile berâber Pertev-niyâl Vâlide-Sultân'a verildi, çocuk nedîmelerinden oldu. Sultân Hamîd'in en sevgili zevcesi idi. Devamlı yanında bulundu ve hal'inden sonra hemen tek zevcesi hâline geldi, zîrâ dîğer zevceleri çocukları ile yaşamaya başladılar. Berâber Selânik'e gitti ve Beylerbeyi Sarayı'nda

ölünceye kadar berâber yaşadı. Zevcinden 25, 2, 18 küçüktü. 1918-24'de Yıldız Sarayı'nın bir dâiresinde,bir müddet Nişantaşı'nda oturdu, sn.1924'den ölümüne kadar çok nâdiren dışarı çıkarak II. 'Abdülhamîd'in Gaazî 'Osmân Paşa'ya ihsân ettiği Serencebey Yokuşu'nda Şehzâde Selîm Ef.sarayı karşısındaki konakta oturdu ki kızı da 1952'de ölümüne kadar burada, Sultân Hamîd hareminden bir kaç yaşlı hazînedâr ile yaşadı, fakat binânın mülkiyeti kendilerinin değildi. Fevkalâde zekî ve hâfızası kuvvetli olan bu Kadınefendi ile bu eserin müellifi 1952'den îtibâren 100 def'adan fazla görüşerek çok değerli notlar aldı.

Müşfika Kf., 1877'ye Ruslar'a karşı şehîd düşen Abaza beyi Gaazî Şehîd Ağır Mahmûd Bey'in Emîne Hn.'dan olma kızıdır. Kf.'nin kardeşi: Şâhin Bey (1860-1870=10). Kf.'nin kızkardeşi: Şükriye Hn.(1869-9.1917=48), 25 yaşına kadar Sultân Hamîd'in hazînedârı, 1894'de evlendirilip çırağ edildi = Mîrlivâ Hâlid Pş., yâver-i şehryârî, oğulları Tevfîk Bey ve sonra doğan kızları Â'bide Hn. (1973'de Ist.'da hayatta idi) ile Vedâd Bey, Refîk Bey, Mebrûre Hn., Hâdiye Hn. Ağır Mahmûd Bey'in halasının kızı: Bezm-i Nigâr Hn. = Hüs.Vasfî Pş.

=9. Sâz-kâr Başhanımefendi (İstinye/Ist.8.5.1873 - Beyrût 1945? = 72?): Refî'a Sultân annesi. İzd.Yıldız Sarayı, 31.8.1890, izd.müd. 27, 5, 10, yş.17, 3, 24 - 44, 9, 4, zevcinden 30, 7, 17 kç., zevcinden sn.27 yıl kd.yaşadı, yukarıki izdivâcdan 4, 7, 20 sn.ve ondan 5, 4, 29 kç., izdivâcından 0, 9, 15 sn.Sultân'ı dünyâya getirdi. Kızının Türkiye'yi terkinde 50, 10, 3 ve ölümünde 65 yaşında. Kızının, sn.dâmâdının yanında yaşadı. Med.Şâm, Sultânselîm C. 4. ıkbâl 31.8.1890, 3.ıkbâl 11.4.1895, 2.ıkbâl 17.6.1901, başıkbâl 21.6.1909.

=10. Peyveste Hanımefendi (10.5.1873 - Paris 1944? = 71?): 'Abdürrahîm Ef.annesi. 'Osmân Bey kızı. 2. ıkbâl. İzd.Yıldız Sarayı, 24.1.1893, izd.müd.25, 0, 16, yş.19, 8, 15 - 42, 4, 10, zevcinden sonra 27 yıl kd.daha yaşadı, zevcinden 30, 7, 19 kç., yukarıki izdivâcdan 2, 4, 24 sn. ve ondan sâdece 2 gün kç., 1, 6, 22 sn.doğurdu (21, 3, 6). 50, 10, 0 yaşında oğlu ile Türkiye'den ayrıldı, Roma'ya gidip Paris'e yerleştiler, öldüğü zamân oğlu 51 yaşlarında idi. Med.Paris, Bobigny Müslüman kabristânı. Başgözde 24.1.1893, ıkbâl 11.4.1895, 3.ıkbâl 17.6.1901, 2.ıkbâl 21.1.1909.

=11. Fatma Pesend Hanımefendi (1876? - 1925? = 49?): Hadîce Sul.annesi. 3.ıkbâl. Med.Karacaahmed'deki kendi türbesi. İzd.Yıldız Sarayı, 1896, izd. müd.24, yş.20?-44?, zevcinden 34 yş.kd.kç., başgözde 1896, 4. ıkbâl 17.6.1901, 3. ıkbâl 21.1.1909.

=12. Behîce "Maan" Hanımefendi (10.10.1882 - Ist.22.10.1969 = 87, 0, 13): ikiz Nûreddîn ve Bedreddîn Efendiler annesi. Abaza olup Halîl Kut Paşa'nın (Enver Pş.'nın amcası) zevcesi ile akrabadır. Elbus Maan'la Nâzlı Koç'un kızıdır. Yahyâ Ef.Dergâhı. İzd.Yıldız Sarayı, 10.5.1900, izd.müd.17, 9, 1, yş.17, 7, 1 35, 4, 2, zevcinden 40, 0, 19 kç., yukarıdaki izdivâcdan 4 yıl sn., izdivâcdan 1, 1, 13 sn. (yş.18, 8, 14) şehzâdeleri dünyâya getirdi. 2.gözde 10.5.1900, başgözde 17.6.1901, 4.ıkbâl 21.1.1909. 41, 4, 26 yaşında oğlu ile Türkiye'yi terketti ve onunla oturdu, 1940'a doğru oğlu ablası Şâdiye Sultân'ın yanına gidince Napoli, Via General Orsini'de tek başına oturmıya başladı. 3.1969'da Napoli'den Ist.'a geldi, 7 ay sn.öldü. Oğlunun ölümünde 62,

2 yaşında idi. Beylerbeyi'nde ilk 3 ay mahlû zevcinin yanında oturup sn.oğlunun yanına Maslak Köşkü'ne döndü. Zevcinden sn.51, 8, 11 yaşadı. =2. Celâl Bey, Ayazağa mektebi kumandanı, izd.1919, tal.1924, izd.müd.5, yş.37-42. Hf.'nin kardeşleri (hepsi kendinden küçük ve sırasıyle): 'Atıyye Kızılyel (kızı Nûr Kızılyel), Raûf Maan, Tasvîre Şallı (kızı Bânû Şallı), İhsân Özdeniz, Nî'met Pısak (ölm.26.7.1987, med.Edirnekapısı Şehidliği)=Prof.Must. Nevzâd Pısak (ölm.1987'den önce) (çocukları: Sulhiye Sezen, Nevhîz Pak, Mehmed Pısak). Sulhiye Sezen=Rükneddîn Sezen (ölm.1987'den önce) (çocukları Cengiz Sezen); Nevhîz Pak=Engin Pak; Mehmed Pısak=Sevtâb Pısak (oğulları İskender Pısak). Raûf Maan'ın oğlu: Necdet Manoğlu (ölm.1987'den önce).

Bu âileden Alî Bey=Behîce Maan evlenmesinden: Mürüvvek Rek (ölm.11.7.1990, med.Karacaahmed)=Hasan Mümtâz Rek, kızları Zeyneb Durukan=Attila Durukan, bunların çocukları Ayşe ve Emîne Durukan. Maan Alî Bey=Behîce Maan'ın dîğer çocukları: Na'îm Maan, İsmet Antepli, Semin Maan, Mukaddes Evin, Nâzlı Bağha. Na'îm Maan'ın oğlu Alî Maan. Maan Alî Bey'in kardeşinin çocukları: Nî'met Pısak, Raûf Manoğlu, Atıyye Kızılyel, Tasvîre Şavlı, İhsân Özdeniz. Behîce Maan'ın(Alî Bey eşi) kızkardeşinin çocukları: Vehbî Emre, Veysî Emre, Musaffâ Eriş, Melîha Emre.

=13. Sâliha Nâciye Kadınefendi (Bartın 1887 - Erenköyü Sarayı, 4.12.1923 = 36): Â'bid Ef.ve Sâmiye Sultân annesi. Mahmûd II T. İzd.Yıldız Sarayı, 4.11.1904, izd.müd.13, 3, 6, yş.17 - 31, zevcinden 45 yş. kç. Evlendiği zamân 2. gözde idi, pâdişâh az müddet sonra kendisine istisnâî olarak "kadınefendi" unvânı verdi. Yukarıdaki izdivacdan 4, 5, 25 sn. ve ondan 5 yş.kç. "1" no.lı izdivacdan 41 yıl sn. ve o Başkf.'den 37 yş.kd.kç. Pâdişâhın son izdivâcı. İzdivâcından 0, 10, 13 sn.(yş.18) oğlunu ve ondan 2, 3, 29 sn.(yş.21) Sultân'ı doğurdu ki, pâdişâhın son çocuğudur ve 65, 3, 25 yaşında idi, Meşrûtıyet'ten bir kaç ay öncesidir. Oğlunun Türkiye'yi terkinden 0, 3, 2 önce öldü. Müşfika Kf.'den sonra en sevdiği, güvendiği, son ânına kadar ayrılmadığı ikinci zevcesidir. Ölümüne kadar Beylerbeyi'nde yanında kaldı, sonra oğlu ile oturdu. Nâciye Kf., Müşfika Kf., Şâdiye, 'Ayşe, Refî'a Sultânlar, 'Abdürrahîm, Nûreddîn, Â'bid Efendiler'le berâber, II. 'Abdülhamîd ile Selânik'e gitti. Peyveste, Sâz-kâr, Pesend Hanımefendiler de Selânik'e gittilerse de, 1910'da sultânlar ve şehzâdelerle berâber Ist.'a döndüler, pâdişâhın yanında yalnız Müşfika ve Nâciye Kadınefendiler kaldı.

Arslan Bey (ölm.Bartın 1920?) kızıdır. Arslan Bey'in by.kızı Penbe Hn., 1955'de Bartın'da hayatta idi. Nâciye Kf., kç.kızıdır. Ortanca kızı Âsiye Hn., 1950'den önce Bartın'da öldü, 1950'den önce Bartın'da ölen Ah.Hilmî Ef. ile evlenip 1910'a doğru Kadriye Hn.'ı (evlendi) ve 1920'ye doğru Dr.Â'bide Hn.'ı doğurdu. Arslan Bey'in oğlu Reşâd Bey, 1955'de Bartın'da hayatta idi.

=14. Dürdâne Hanımefendi (1867 - Ist.1.1955 = 88): başgözde. Sultân Hamîd boşayıp süd kardeşi esvâbcıbaşı 'Ismet Bey'in oğlu Târık Bey'le evlendirdi. Bundan da dul kalınca, 1915'e doğru, Nûrefzûn eski kadınefendinin ölümünden sn.(bk.yukarıda no.2) esvâbcıbaşı Safvet Bey'le evlendi. 'Ismet Bey'in bir oğlu da Hâlet Paşa ve bunun çocukları Tevfîk Köken (1968'de hayatta), Vedâd Köken (1968'de hayatta), Mebrûre Koral (ölm. 1968'den önce), Refik Köken (ölm. 27.5.1968, med.Bakırköy)'dir. 'Ismet Bey'in dîğer oğlu Ahmed Fehîm Pş.'dan, yukarıda bahsedildi.

=15. Câlibos Hanımefendi (Ist.1890?): 1955'de hayatta idi. Sultân Ḥamîd boşayıp Emîn Pş.ile evlendirdi. 2. gözde idi.

=16. Nâzlıyâr Hanımefendi: 1876'dan îtibâren gözde idi, sonra evlendirildi, bir kızı oldu.

Kızları

1) 'ULVİYE SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 1868 - 5.10.1875 = 7): Alderson'da bu târihler (1864-29.11.1870)dir. Yeni C., Murâd V T. Kibritle oynarken nedîmesi çocuk câriye ile berâber yanıp öldü.

2) ZEKİYYE SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 21.1.1872 - Pau, 13.7.1950 = 78): Med.Pau. Yıldız'da, evlenince şimdi yerinde şifâ yurdu olan Ortaköy'deki kendi sarayında (1889-1924=35), 52, 1, 20 yaşında Türkiye'den çıkıp Viyana, Nice, nihâyet gene zevci ile Pau'da oturdu. Lombardi Bey'den piano ve mûsikî öğrendi. Doğumu Alderson'da 12.1.1871'dir.

=Dâmâd 'Alî Nûreddîn Paşa(İst.1867 - Pau, 2.1952 = 85), izd.Yıldız Sarayı, 20.4.1889, izd.müd.61, yş.17, 2, 29, zevcinden 5 yş. kç., Sultân'dan 3 yıl sn.öldü, müşîr 10.12.1903, pianist. **Gaazî 'Osmân Paşa**'nın (Tokat 1832 - Ist.5.4.1900=68) by.oğlu. Dâmâd'ın annesi Zât-ı Gül Hn. (1845?-1940=95?), Sultân 'Azîz saraylısıdır, hemşîresi Reşîd Mümtâz Pş.zevcesidir, kardeşi ise Müşîr 'Ömer Neş'et Pş.'dır (1840-1902=62).

Zekiyye Sultân sarayında 80'i kız ve kadın, 30'u erkek 110 hizmetkâr ve görevli, her gece yatıya kalan 20 kadar misâfir olurdu. İhtiyaç sâhiblerine ve yoksullara ayda binlerce altın dağıtırdı (Semîh Mümtâz, *Târîhimizde Hayâl Olmuş Hakıykatler*, 167). Pau'da Nûreddîn Paşa, âilesi ile, bir küçük otelin tek odasına sığındı. Gaazî Osmân Paşa'nın oğlu olduğu için, Ermenî olan otel sâhibi, ölünceye kadar ücret almadı.

Çocukları: **'Ulviye Şükriye Hanım-Sultân** (1890 - 23.2.1893 = 3, Yaḥyâ Ef.C.); **Fatma 'Aliyye Hanım-Sultân** (1891 - Ist.14.1.1972 = 81), Prof.Dr.Besîm 'Ömer Pş.dünyâya getirdi. Son yıllarda Kaahire'deki zevcini bırakarak Pau'ya babasının yanına gitti, babası ölünceye kadar orada kalıp Ist.'a geldi. =Meḥ.Muḥsin Paşa, izd.Ist.1911, yş.20, Kavalalılar'ın Yeğenler dalından Ṣâliḥ Pş.oğlu. Hanım-Sultân'ın oğulları: 'Osmân Bey Yeğen (Kont Rosenberg'in dâmâdı) ve Ṣâliḥ Bey Yeğen (büyük, 1979'da Ist.'da Cihangir'de hayatta), bunun çocukları Yâsemîn (1973) ve 'Osmân (1.1978).

3) FATMA NA'ÎME SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 5.8.1876 - Tirana 1945 = 69): Med.Tirana. Piano ve mûsikî hocası: Lombardi Bey. 1898-1924 arasında şimdi yerinde Lido gazinosu olan Ortaköy'deki sarayında ve Erenköyü'ndeki köşkünde oturdu. 47, 7, 6 yaşında Türkiye'den zevci ile Roma ve Nice'e gidip 1938'de Arnavudluk'a yerleşti.

Mısır hıdîvi 'Abbâs Ḥilmî Pş., Ist.'da oturan dedesi İsm.Pş.vâsıtasıyle, Na'îme Sultân'a tâlib oldu ki kendisinden 2, 0, 20 küçük idi. Mısır'ın İngilizler'ce işğâline sebeb olduğu için İsm.Pş.'dan nefret eden II.'Abdülḥamîd, reddetti, câriyelerinden Ikbâl Hn.ile Hıdîv'i evlendirdi ve gücenmesin diye Hıdîv'e yalnız şehzâde ve sultânlara mahsûs Ḥânedân-ı Âl-i 'Osmân nişânını verdi. Fakat Mısır'ca yönetilen Taşoz adasını geri alarak Selânik vilâyetine bağladı (1902).

=1. Dâmâd Mehmed Kemâleddîn Paşa (1869 - 1920 = 51), müşîr 10.1.1903, izd. Ortaköy Sarayı, 17.3.1898, tal.Erenköyü Sarayı, 6.1904 = 6, 3, yş.21, 7, 13-27, 10, zevcinden 6 yş kç. **Gaazî 'Osmân Paşa**'nın 2. oğlu ve Zekiyye Sultân zevci Dâmâd Nûreddîn Paşa'nın kardeşi. İzdivâcı ağabeyinden 8, 11, 27 sonradır. Pianist olan Paşa, 6.1904-7.1908=4, 1 müddetle rütbe, unvân ve nişânları alınarak Bursa'ya sürüldü.- Na'îme Sultân kethudâsı: şehremâneti mektûbcusu Emrullâh Ef., bâlâ 26.3.1898.

=2. **İşkodralı-zâde** Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa (Ist.1874? - Tirana 1944 = 70?), izd.Ortaköy Sarayı, 11.7.1907 (talâkından 2, 1 sn.), izd.müd.37, yş.30, 11, 7 - 68, zevcinden 1 yıl kd.sn.öldü, zevcinden 2 yş.kd.kç. Kemânî, Şûrây-ı Devlet Mülkiye Dâiresi üyesi, izdivâcında ûlâ, sn.bâlâ 21.9.1907, vezîr 1908. İşkodralı-zâde 'Alî Rızâ Pş. (1840?-22.8.1898) oğlu (Rızâ Pş.'nın Hayriye Hn.-Sul.b.Â'dile Sul.b.Mahmûd II'den sonraki zevcesinden).

Na'îme Sultân'ın ilk izdivâcından olan oğlu ve kızı: **Sultân-zâde Dâmâd Mehmed Câhid Beyefendi** (Ortaköy Sarayı, 1.1899 Ist.30.3.1977 = 78): trafik kazâsında öldü, med.Kozlu/Ist., Ist.'a dönmeden uzun zaman Nice'de yaşadı. =1. Dürriye Sultân (3.8.1905 - 15.7.1922 = 16, 11, 13), izd.1.1922, izd. müd. 6 ay, zevcinden 6, 7 kç. Zıyâeddîn Ef.b.Meh. V Reşâd kızı. =2. Levrens Hn. Bu 2. izdivâcdan: Bülend Bey (1927), Var'da(Fransa)(Toulon) Michelin acentesi idi, bir Fransız hanımı ile evli. Levrens Hn., 'Üns-i Yâr Hf.'nin hemşîresidir ki, Şehzâde Zıyâeddîn Ef.zevcesi ve Dürriye Sultân, Rukıyye Sultân, Nâzım Ef.annesidir, yânî Câhid Bf.'nin ilk zevcesi olan Sultân'ın teyzesidir.

Â'dile Hanım-Sultân (Ortaköy Sarayı, 12.11.1900 - 2.1979 = 78,3): 1955'de Kaahire'de idi. =1. Şehzâde Mahmûd Şevket Ef. (b.Seyfeddîn Ef.b.Sul.'Abdü'l-'Azîz) (30.7.1903 - 31.1.1973 = 69, 6, 2), izd. Üsküdar Sarayı, 4.5.1922, yş.21, 5, 22, zevcinden 2, 8, 18 by., tal.Kaahire, 28.3.1928 = 5, 10, 25, yş.28, 4, 17 (bu izdivâcdan: Nezâhat Sultân, Üsküdar Sarayı, 27.1.1923). =2. Orhân el-Bekrî Bey, izd.Kaahire 1930 (talâkından 2 yıl sn.), yş.30. Bu izdivâcdan:Ayten Hn.,(Fransa'da) Nezâhat Hn., Kubılay Bey (doğ.Kaahire 1937, Istanbullu bir Türk hanımla evli, çocukları: Şehnâz (1970), İnci (1972), Orhân (1975). Â'dile Hn.-Sul.'ın 2. zevci Orhânü'l-Bekrî, Istanbullu bir Türk'ün oğludur, annesinin babası XIX. asır sonları Kaahire şeyhlerinden Tewfîku'l-Bekrî, onun babası XIX.asır başlarında yaşamış Şeyh Seyyid Halîlü'l-Bekrî'dir (Bekrî, Ebû-Bekr'den indiklerini gösteriyor) ve Şermîn Hn. (Fransa'da)

4) NÂİLE SULTÂN (Yıldız Sarayı, 1.1.1884 - Erenköyü/Ist., 25.10.1957 = 73, 9, 25): 1905-1924'de Kuruçeşme'deki sarayında oturdu. Türkiye'den 40, 2, 10 yaşında çıkıp dâimâ Beyrût'ta zevci ile oturdu, çok kapalı bir hayat geçirdi ve son yıllarda Ist.'a gelip Suâdiye'ye yerleşti ve öldü. Pianist, arpist, violonselist. Mûsikî hocası: Lombardi Bey. Doğum târîhi Alderson'da 9.2.1884'dür. 1.1.1953'de 69, 0, 0 yaşında idi. Kethudâsı: Hâcı Hâfız Feyzî Ef., bâlâ 2.9.1906, Şûrây-ı Devlet Mâliye Dâiresi üyesi. Med. Yahyâ Ef.

=**Germiyânoğlu** Dâmâd Â'rif Hikmet Paşa (Prizrin, 16.12.1872 - Beyrût, 23.4.1942 = 69, 4, 8), izd. Kuruçeşme Sarayı, 27.2.1905, izd.müd. 37, 1, 26, yş. 21, 1, 27 - 58, 3, 23, zevcinden 11, 0, 16 kç. (*Mülkiyeliler Târîhi*,III, 1.199). Vezîr, senatör, adliye nâzırı, maârif nâzırı vs. Sd.(2.5.1882-10.7.1882=0,2,9) 'Abdurrahmân Nûreddîn Pş. (Kütahya, 4.1836 - 7.8.1912 = 76) oğlu, vezîr (10.1846) Hacı 'Alî Pş.(Kütahya 1800? 24.8.1879 = 79?) torunu, Kütahya'da Germiyânoğlu Hacı Must.Bey'in torununun oğlu. Çocuksuz.

5) SENİYYE SULTÂN (1884 - 1884).

6) SENÎHA SULTÂN (1885 - 1885).

7) ŞÂDİYE SULTÂN (Yıldız Sarayı, 1.12.1886 - Cihangir/Ist.20.11.1977 = 90, 11, 20): Med.Mahmûd II T. Alderson'da doğumu 30.12.1886. 1.1.1953'de 66, 1, 0 yaşında. 1910-24'de Nişantaşı'ndaki sarayında (eskiden Sd.Tûnuslu Hayreddîn Paşa'nın olan bu sarayın harem kısmı 56 ve selâmlık kısmı 20 büyük oda olup yerinde şimdi altında İş Bankası olan bir apartman vs vardır) oturdu, Türkiye'den 39, 3, 10 yaşında ayrılıp Napoli'ye gitti, Evian (3 ay), Paris'de oturdu (Boul.de Courcelles, VIIIe), 1946'da ayrıldı, 5 ay Caracas'ta kaldı, sonra New York'a gitti, California'da da (Hollywood/Los Angeles) bulundu, 1951'de Amerika'dan ayrılıp Paris'e döndü, Almanya, Avusturya, İsviçre, İngiltere'de de oturdu, 1953'de Ist.'a döndü, 4 ay için Beyrût'a gidip döndü, Cihangir'de Muhiddin Hacıbekir'in kendisine tahsîs ettiği apartman dâiresinde yaşayıp öldü (Ist.'a gelmeden bir müddet de Beyrût'ta ablası Nâile Sultân ile oturdu). Hâtırâtı önce *Hayat* mecmuasında tefrika edilip sonra kitap hâlinde de basıldı. Selânik'e babası ile gitdi, fakat ertesi yıl 1910'da döndü (9 ay). Pianist, arpist, ûdî, tanbûrî'dir. Mûsikî hocası Lombardi Bey, kendisinin ve ilk zevcinin tanbûr ve ûd hocası da Tanbûrî Cemîl Bey'dir (1837-1916). Ölen son pâdişâh çocuğudur. Doğrudan doğruya pâdişâh çocuğu olan hiç bir şehzâde ve sultân onun kadar geç târîhe kadar yaşamadı (halîfe kızı olan Dürr-i Şehvâr Sultân bundan hâricdir).

Sultân, 1902-1909 arasıda 16-23 yaşlarında 'Alî Nâmık Bey'le nişanlı kaldı ki, Sd.Küçük Meh.Sa'îd Pş.'nın oğludur, bk.**Sa'îd Paşa-zâdeler.** Selânik'den dönünce Sultân, nişânı iâde etti, zîrâ Sa'îd Pş., Sultân Hamîd'in hal'inde çirkin ve hayâsız davranmıştı. Enver Bey (Paşa), Sultân'a tâlib oldu. Sultân, babasını devirenlerden olan Enver Bey'i de reddetti. Bunun üzerine Enver Paşa, Sultân Reşâd'a baskı yaparak, Şâdiye Sultân'ın kardeşi Şehzâde 'Abdürrahîm Ef.'nin nişanlısı ve amca kızı olan Nâciye Sultân'ın nişânını bozdurup onunla evlenip Şâdiye Sultân'dan bir çeşit intikam aldı. Nâciye Sultân'ın babası öldüğü için amcası Sultân Reşâd, vasıysi idi. Nâciye Sultân, amca kızı Şâdiye Sultân'dan 9, 11, 7 kç., Enver ise Şâdiye Sultân'dan 5, 0, 8 yş.büyükdür. Şâdiye Sultân'a 1.1910'da eski mekâtib-i 'askeriyye ser-müfettişi 1. ferîq Zülüflü İsmâil Paşa'nın oğullarından bir kurmay subay tâlib oldu, bu da gerçekleşmedi, nihâyet Sultân, şu izivâcı yaptı:

=1. Dâmâd Fâhir Beyefendi (1882? - Nişantaşı Sarayı, 27.7.1922 = 40?), izd.Nişantaşı Sarayı, 3.12.1910, izd.müd.11, 7, 25, yş.24, 0, 3 - 35, 4, 28, zevcinden 4

yş.kd.kç. Diplomat. Düyûn-ı 'umûmiye Ist.başmüdîri Musṭ.Feyẓî Bey'in (ölm.1925b, ûlâ, 2.'Oṣmanî, 2. Mecîdî, Maḥmûd II T.bahçesi) ve 'İffet Hn.'ın (ölm.22.4.1939) oğlu. 'İffet Hn.'ın babası 'Abd.Gaalib Pş.(b.Ketenci-zâde Ḥacı Meḥ. Ṣâdık Ef.) (5.3.1829-12.1.1905=75, 10, 8, vezîr 12.4.1876, mâliye ve evkaf nâzırı, hepsi murassâ İmtiyâz, 'Oṣmânî, Mecîdî, Maḥmûd II T.bahçesi)'dır. 'Abd.Gaalib Pş.'nın oğlu Midḥat Şükrî Bey ve onun da oğlu diplomat Şâkir Bey'dir. Paşa'nın diğer dîğer dâmâdı Şûrây-ı Devlet, Mâliye Dâiresi reîsi Cemâl Bey'dir (ölm.1915?, bâlâ 24.8.1900, 1.'Oṣmânî, 1. Mecidî). Fâḫir Bey, 1921'de Erenköyü Edhem Ef.Sokağı'na bir çeşme yaptırdı. Bu izdivâcdan: **Sâmiye Hanım-Sultân** (Nişantaşı Sarayı, 1918) = Larry d'Arodaca, New York, ihtidâ etti. Hâlen New York'talar.

Sâmiye Hn.-Sultân New York'ta 20.11.1992'de 74 yaşında öldü. Mustafa Feyzî Bey, Selânikli'dir. Ressâm olan Dâmâd Fâhir Bf.'nin kızkardeşi Fatma Hanım, genç kızken öldü.

=2. Dâmâḏ Reşâḏ Ḥâliṣ Beyefendi (Ist.1885 - Paris, 11.1944 = 59), izd.Paris, 28.10.1931 (dul kaldıktan 9, 6, 1 sn.), izd.müd.13, 1, yş.44, 11, 28 - 57, 11, zevcinden 1 yş.kç. Bibliofil Ḫâliṣ Ef.oğlu. Madrid, Brüksel, Bern sefîri ve Paris büyükelçisi, Tükiye'den çıkınca Paris'te avukat (Bern sefîrliği 5.7.1919-1.11.1922).

8) ḤAMÎDE ' A Y Ş E SULTÂN (Yıldız Sarayı, 2.11.1887 - Gazi Osman Paşa Konağı/Serencebey Yokuşu, no.53/Yıldız/Ist.11.8.1960 = 72, 9, 9): Med.Yaḥyâ Ef. Şâdiye Sul.'dan 0, 11, 2 kç. 1.1.1953'de 65, 1, 28 yaşında. Yıldız Sarayı'ndaki dâiresinde (1887-1909), 9 ay Selânik'te Alatini Köşkü'nde (1909-10), Bebek ve Nişantaşı'ndaki iki sarayında (1910-24), 36, 4, 8 yaşında Türkiye'den çıkıp Paris'e gitti, 1952'de Ist.'a dönünceye kadar Paris'te önce Versailles'da Villa Jean'da, Versay yakınında Viroflay'de, sonra Paris Ier'de, 17 yıl Avenue Carnot, L'Étoile, Paris XVIIe'de, sonra Soisy'de oturdu, Beyrût ve İskenderiyye'ye de gitti, 1918-21 arasında da 3 yıl kadar Cenevre'de oturmuş, 2. oğlunu burada doğurmuş, fakat bu müddet içinde civâr ülkelere ve bir iki def'a Ist.'a gidip gelmişti. Bu arada bu müddet içinde bir süre Viyana, Roma, bilhassa Almanya'da oturdu. 1918'de Viyana'da idi, zevci, zevcinin kardeşi 'Abdürraûf Bey ve bunun eşi Emîne Hn. kendisi ile idi. 11.1919'da İsviçre'den Milano-Roma-Brindisi yoluyle Ist.'a uğramıştı. Romanya ve Macaristan'da da kalmıştır. Bebek'deki sarayı, Ḥekimbaşı 'Abdülḥak Mollâ'nın konağı idi. Satış yoluyle ondan Sd. Mütercim Rüşdî Pş.'ya, Aḥ.Cevdet Pş.'ya, Mâbeynci Fâiq Bey'e, 'Ayşe Sultân'a geçti.

'Ayşe Sultân, *Babam Sultân Abdülhamîd* adlı çok mühim eserini *Hayat*'ta kısmen tefrika ettirdi, o zamâna kadar Türkiye'de işitilmiş en yüksek te'lîf ücretini aldı. Kitap hâlinde 2 def'a basıldı. Fakat Avrupa'daki hayâtını anlatan 2. cildi müsvedde hâlinde kaldı. Hâtıralarını kaleme almasında Sultân'a N.Atsız ve Y.Öztuna yardım ve teşvikte bulundular.

Pianist, arpist, violonselist, bestekâr, ressam, nakkaş, filatelist olup biraz tanbûr da çalmıştı. Semîh Mümtâz Bey *Hâtırât*'ında şöyle der: "Saray'da bir mekteb vardı. Hânedân çocukları, en iyi hocalardan ders alırlardı. Hunkâr sık sık gelir, dersleri dinlerdi. Bu mekteb, ayni zamanda bir konservatuar demekti" Bir Osmanoğlu'nun nasıl yetiştirildiğine örnek olarak burada Ayşe Sultân'ı yetiştiren başlıca mürebbî ve muallimlerin isimlerini veriyoruz ki, çağdaşı dîğer şehzâde ve sultânlar için de geçerlidir:

Ebesi Kâmile Hn., dadısı ve süd annesi Pervîn Kalfa, lalası 3. musâhib-i şehryârî Sa'îd Ağa, dîğer dadısı Rakṣ-ı Dil Kalfa, "aba" denen mürebbiyeleri Dilesrâr Kalfa (1837?-1917=80?), Sırr-ı Cemâl Kalfa (1.aba), hocası Kevṣer Kalfa, dînî ilimler Ḥaṣîb Ef., târih Kâmil Ef., tanbûr Tanbûrî Rif'at Bey, piano Hege (Lizst'in talebesi), Batı Mûsikîsi Lombardi Bey ve onun talebesi olan hazînedâr Dürr-i Yek-tâ Kalfa, mûsikî nazariyyâtı Zâtî Arca, Edgar Manas, dîğer piano hocaları Silvelli, Fransız olan Alexandre Ef. ve Devlet Ef. ki bunlar dîğer sultân ve şehzâdelerin de piano ve Batı Mûsikîsi hocaları idiler.

=1. Dâmâd Aḥmed Nâmî Beyefendi (Beyrût 1873 - Beyrût 1962 = 89): Nişân 9.1908, nikâh Dolmabahçe Sarayı, 6.1911 (Sultân Reşâd'ın huzûrunda Şeyhulislâm Mûsâ Kâzım Ef. tarafından, Refî'a Sultân'ın nikâhı ile ayni günde), izd.Bebek Sarayı, 9.8.1911, tal.10.2.1921 = 9, 6, 3, yş.23, 9, 7 - 33, 3, 10, zevcinden 14 yş.kç. Istanbul Harbiye me'zûnu. Talâkından sonra bir Mâ'rûnî hanımla evlenip Beyrût'a yerleşti. Sultân'dan ayrıldığı hâlde "Dâmâd" ve "II.'Abdülḥamîd'in dâmâd ve torunlarının babası" olduğu propagandasıyle 1926-28'de Suriye devlet başkanı seçildi ki Lübnan da dâhildi. Nâmî-zâdeler, aslen Mısırlı Memlûk beyleridir. Dâmâd'ın babası İbr.Faḫreddîn Nâmî Bey (=Ḥûriye Hn.), onun babası da Maḥmûd Nâmî Pş.'dır ki, Hıdiv İsm.Pş.'nın mâliye nâzırı iken onunla bozuşup Kaahire'den Beyrût'a yerleşmişti. Dâmâd'ın hemşîresi = Sa'îd Pş.b.Sd.Kıbrıslı Meḥ.Kâmil Pş.(b.bk.), bunların kızı Sa'âdet Hn., az aşağıda görüleceği üzere, dayısının oğlu olan 'Ayşe Sultân'ın oğlu 'Ömer Nâmî Bey'le evlendi.

=2. Dâmâd Meḥmed 'Alî Beyefendi (Ist.1877? - Viroflay/Versailles, 21.9.1937 = 60?): Med.Paris, Bobigny İslâm kabristânı. Nikâh: Yıldız Sarayı, Şeyhulislâm Nûrî Ef.tar. ve bir kaç gün sn.izd.Nişantaşı Sarayı, 3.4.1921 (0, 1, 19 sn.), izd.müd.16, 5, 18, yş.33, 4, 29 - 49, 10, 17, zevcinden 10 yş.kd.kç., zevcinden sn.22, 10, 20 yaşadı. Paris ve Prusya (Berlin) akademilerinden me'zûn ve süvârî, evlendiğinde yb., sn.alb., son 3 pâdişâhın yâveri. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde 'Abdü'l-Ḥamîd Raûf Beyefendi** (Ist.10.1921-Ist.11.3.1981 = 59, 5, med.Yaḥyâ Ef.), annesiyle Paris'de oturup 1952'de onunla Ist.'a döndü.

Dâmâd Bf.'nin ilk zevcesi: Senîḥa Hn.b.müşîr Edhem Pş.(Dâmâd Müşîr Edhem Maḥmûd Pş.'nın Refî'a Sultân'dan sonraki zevcesinden), bu izdivâcdan 2 oğlu oldu: Raûf Gökova ve Meḥ.'Alî Ṣubḥî Argon (ölm.Ist.20.9.1977), trafik kazâsından öldü, yk.zirâat mühendisi, şeker fabrikaları genel müdürü, Senîḥa Argon'la izdivâcından: Raûf Argon(=Donna Argon), Alî Argon(=Xenia Argon), Güvenç Argon (=Monika Argon), Nirvâna Eren (=Ken'ân Eren) ve bu 4'ünün çocukları: Ah., Meh., Leylâ, Ârif Cemîl, Güneş, Kemâl, Kerem Gündüz, Ebrû.

Dâmâd Bf.'nin kardeşi: Meḥ.'Abdü'r-Raûf Bey, kurmay albay (1880? - Beylerbeyi/Ist.4.11.1931 = 51?) = Emîre Hn.(doğ. Ist.10.10.1884, izd.Ist.4.5.1915, yş.30, 6, 25) b.Prs.Faṭma Hn.(=Maḥmûd Sırrî Pş.) b.Hıdîv İsm.Pş., oğulları: küçükleri Maḥmûd Raûf Bey (Ist.'da) ve büyükleri Meḥ.'Alî Bülend Raûf Bey (Ist.1916) (Kaahire'de) =Prs.Fâize (Kaahire, 8.11.1923) b.Melik Fuâd, izd.Kaahire, 8.11.1923, bk.

Kavalalılar.-Dâmâd Bf.'nin hemşîresi = 'Alî İhsân Bey b.Çerkes İsm.Pş.(hâriciye müsteşârı).

Dâmâd Bf.'nin babası: Meh.Raûf Pş.(1832-1909=77), med.Karacaahmed, konağı Çamlıca'da, Paris akademisinden me'zûn kurmay, 1868'de mîr-livâ ve Sul.'Azîz'in seryâveri ve bu sıfatla Avrupa seyâhatine katıldı, 1870'de müşîr, 1875'de bahriye nâzırı, tekrar bahriye nâzırı, Tophâne müşîri, serasker 12.1887-1.1878, 27 yıl müddetle Hâssa Ordusu müşîri yânî I.Ordu kumandanı (1881-1908). Raûf Paşa'nın 1.zevcesinden 5 oğlu (ki en büyükleri Dâmâd Bf.'dir) ve 1 kızı, 2. zevcesinden ise 1955'de hayatta bulunan 1 oğlu vardır.

Raûf Pş.'nın babası: 'Abdî Pş.(1800? - 14.6.1880 = 80?), Husrev Pş.'nın Çerkes kölesi, yzb., Saray muallimi, bnb.1831, alb.1832, livâ 1838, Ankara mutasarrıfı 1839, ferîq, 3.Ordu kurmay başkanı, Yunan muhârebesi, İşkodra mutasarrıfı 2.1858, müşîr 6.1862, 3.Ordu, 2. Ordu 27.11.1865, 3.Ordu (2) 5.1869-15.8.1871, Şûrây-ı Devlet üyesi 10.1871, Tanzîmât-ı 'Askeriyye Komisyonu üyesi 4.1873, zabtıyye müşîri 7.1875-8.1876, 3.Ordu (3) 12.1876 ve Manastır v.vekîli, ilâveten Yanya v.6.1877, hepsinden azli 7.1877, Şûrây-ı 'Askerî üyesi 10.1878, med.Karacaahmed. Dîğer oğlu: Husrev Pş.

'Ayşe Sul.'ın 1.izdivâcından 2 oğlu ile bunların arasında doğan kızı **Â'liye Nâmiye Hanım-Sultân** (7.2-9.4.1913 = 0, 2, 0) (Yahyâ Ef., Şeh.Kemâleddîn T.) oldu. Büyük oğlu: **Sultân-zâde Mehmed 'Ömer Nâmî Beyefendi** (Bebek Sarayı, 1911), Sorbonne hukuk fakültesi me'zûnu, Beyrût'ta tâcir, bir müddet Ist.'da yaşayıp 1877'den sonra Lozan'a yerleşti, 1985'de hâlâ orada. =1. Sa'âdet Hn., hala kızı, Beyrût'ta öldü, Sd.**Kâmil Paşa**-zâde mîrlivâ Sa'îd Pş. (=Fülâne b. 'Abd.Pş., Saydâ v.) kızı, bu izdivâcdan: 'Ayşe Rebî'a Hn.(Beyrût 1945).= 2. Yolla(Yolande) Sa'ad Hn., Beyrûtlu TC tab'ası Ortodoks.

Sa'âdet Hn.(21.9.1907-13.8.1974=66, 10, 22) Şâm'da Sultânselîm Câmii'ne gömüldü. Ömer Nâmî Bf.(1911-Lozan, 17.3.1993=82), Lozan'a gömüldü. Annesinin hâtıralarını notlıyarak yeniden 2 defa daha bastırdı, Fransızca'ya çevirip Paris'te neşretti. Benim *Bir Darbenin Anatomisi* kitabımı da Fransızca'ya çevirdi.

'Ayşe Sul.'ın kç.oğlu: **Sultân-zâde 'Osmân Nâmî Beyefendi** (Cenevre, 13.1.1918), Paris'den me'zûn radyografi yk.mühendisi, Tûnus'a yerleşip çok uzun müddet yaşadıktan sonra 1975'de Ist., Kadıköy, Mühürdâr Caddesi'ne yerleşti. 'Osmân Bf.'nin 1. izdivâcından: Medîha Şükriye Hn. (Tûnus 1947) (kızı 'Ayşe Hn.), Fethiye Nî'met Hn.(Tûnus 1955) ve 'Ayşe 'Adîle Hn. (1958) (çocukları Ferhâd ve Feyzân). 'Osmân Bf.'nin asıl adı Rotrand Granzon (Alman) olan ve Müşfika Hn.adıyle ihtidâ eden 18.7.1959'da evlendiği 2. zevcesinden: Gülnûr Hn. (1960) ve Ayten Hn.(1961) = Erman Kunter (basketbolcu) (kızı Refî'a Roksan)

Osmân Nâmî Bf.'nin ilk eşinden 3. kızı Nîmet Hn. 1953'te doğdu. Gülnûr Hn. Didier Ragot ile evlendi, kızı Hânzâde'dir.

'Osmân Nâmî Bf. = 1. 'Adîle Hn. (ölm.1958) b.Meh.'Alî Râtib Bey (Paris'de ölüp Père-Lachaise'e gömüldü) b.Ah.Râtib Pş.(ölm.Paris 1913). Ah.Râtib Pş.: II. 'Abdülhamîd'in bahriye yâveri (1876), bahriye ferîkı iken bahriye nâzırı 1882, bahriye müşîri (büyükamiral) 2.1893, Hicâz vâlî ve kumandanı 1892-1908=16, konağı Çamlıca'da. ='Ayşe Sıdıka Hn.b.Hurşîd Pş.(Ankara v.). Râtib Pş.'nın çocukları:

yukarıda anılan Meh.'Alî Bey (2 kızı var), Sâlih Bey ve Refîk İlbuğa (ölm.26.4.1965, lise Fr.öğretmeni), Nûh Bey ve Hacıye Melek Bozcalı (ölm.Ank.10.8.1965)=Hüs.Hilmî Bey (mâbeynci) b.Has.Hüsnî Pş.(bahriye nâzırı ve müşîri; dâmâdı: Japonya'da boğulan amiral 'Osmân Pş.), bu izdivâcdan: 'Adnân Bozcalı, Rûhî Bozcalı, Bozcaadalı (=Sabîb Bozcaadalı ve bunların kızları Güzîn Bozcaadalı), Nerîmân Özbekkan (=Subhî Zıyâ Özbekkan, oğulları Has.Özbekkan ve bunu kızları Leylâ Özbekkan ve 'Ayşe Özbekkan, bk. **Sâmî Paşa-zâdeler**). Râtib Pş.-zâde Nûh Bey'in kızı Sabîha Yegena (ölm.Adana, 30.12.1966)='Alî Münîf Yeğena (*Mülk.Târ.*, III, 528-9, Mülkiye 8.1896, maiyyet me'mûru, Leş (1898), Sandıklı, Gostivar (Kosova), Köprülü kaymakamı, Prizrin, Kosova (9.1908) mutasarrıfı, Adana mv.1908-10, Ankara v.1910, Manastır v.1911, Haleb v.1.1912 ve 3,5 ay sn.Beyrût v.12.1913, dâhiliye müsteşârı, Cebel-i Lübnân mutasarrıfı 4.1915, nâfia nâzırı 4.2.1917, Haleb mv.8.10.1918, Malta'ya sürgün, Adana belediye reîsi 1924, Dersim mv.1927, sn.1950'ye kd.Adana mv., müellif, Adana 1874 Ist.3.1.1951=77). A.M.Yeğena'nın çocukları: Prof.Dr. Sâkine Tûrân, Â'dile Yeğena, Nazîfe Güleryüz, Turgut Yeğena (Adana 1924, yk. müh., müel.=Rânâ Ramazânoğlu, Adana 1927, çocukları Alî Münîf Yeğena 1952, Tuğrul Yeğena 1955). 'Alî Münîf Yeğena (1874-1951), Anamurlu Yeğen Ağa oğlu şâir Adanalı Haqqî Bey'in (Adana 1854-Ist.28.12.1912=58, *SATŞ*, 490-6, Adana'da vilâyet idâresinde çeşitli görevler, ûlâ sânîsi ile Tarâbulusgarb mektûbcusu, İşkodra, Yanya, Vân mektûbcusu, med.Eyüb) oğludur, şâir Haqqî Bey'in dâmâdı Mersin mv.Â'rif Hikmet Bey, ayni zamanda Haqqî Bey'in yeğenidir.- Râtib Pş.-zâde Nûh Bey, Kandiyeli Meh.Emîn Ef.'nin oğlu Hüs.Hâkî Ef.'nin (oğlu Meh.Kâmil, ölm.1888, med.babasının yanında) dâmâdıdır. Hâkî Ef.(1805?-1.2.1895=90?, med.Üsküdar, Fenâyî Dergâhı): Prs.Zeyneb Hn.kethudâsı, Şirket-i Hayriye teşkîlinden îtibâren 40 yıl meclis-i idâre reîsi veyâ müdîri,bâlâ 1888.

Ah.Râtib Pş.'nın babası Kapdân-ı Deryâ Mahmûd Pş.için bk.**Topçubaşı-zâdeler**. Ah.Râtib Pş.'nın annesi ise, Sd.Dâmâd Kapdân-ı Deryâ Meh.'Alî Pş.'nın (b.bk.) Â'dile Sultân'dan önceki eşinden olma kızıdır. Râtib Pş.'nın kardeşleri mîrlivâ Benli Must.Pş., ferîq Meh.'Alî Pş. ve Zehrâ Hn.'dır ki, mekâtib-i 'askeriyye nâzırı ferîq Gaalib Pş.ile evlenmiştir.

9) REFÎ'A SULTÂN (Yıldız Sarayı, 15.6.1891 - Beyrût 1938 = 47): Med.Şâm, Sultânselîm C. Ressam, Lombardi Bey talebesi pianist. Babasının hal'inde 17, 10, 13 yaşında Selânik'e Alatini Köşkü'ne gidip 9 ay oturdu, 1910-24'de Kızıltoprak'daki sarayında yaşadı, Türkiye'yi 33, 8, 26 yaşında terkedip 1924-36'da Nice ve 1936-38'de Beyrût'ta oturdu. Vezîr **Çorlulu-zâde** Mahmûd Celâleddîn Pş.oğlu ünlü bestekâr Şemseddîn Zıyâ Bey'le sözlü idi. Sonra bu söz bozuldu.

=Dâmâd 'Alî Fuâd Beyefendi (Ist.1885? - Beyrût, 9.8.1953 = 66?), nişân 3.1909, nikâh 'Ayşe Sul.ile berâber Dolmabahçe Sarayı'nda Şeyh.Mûsâ Kâzım Ef.tar.6.1911, izd.Kızıltoprak Sarayı, 3.9.1910, izd.müd.27, yş.20, 2, 18, Bf.daha 15 yıl yaşadı, zevcinden 6 yş.kd.kç. 'Alî Fuâd Bey, Yıldız Sarayı'nda, Şemseddîn Zıyâ Bey, Sd.Kâmil Pş.'nın oğlu Sa'îd Pş.gibi şehzâdelerle berâber yetiştirildi ve her biri çocukken bir çocuk şehzâdeye yâver oldu. İzdivâcında yzb.ve kayın-birâderi Burhâneddîn Ef.'nin yâveri idi. Dâmâd Bf.'nin babası: Ah.Eyyûb Pş.(Ist.1834 - Ist.28.5.1893 = 59), Harbiye, kurmay

yzb.1859a, kolağası 1861, bnb.1866, yb.1867, alb.1868, livâ1869, ferîq, müşîr 12.5.1873 ve 7.Ordu kumandanı ve Yemen v., 1874'de bu görevden alındı, 93 Harbi'nde 2.Ordu kumandanı ol.Ruslar ve Sırplar'la savaş, 5.Ordu, 3.Ordu ve Manastır v.1879, Yanya v.1884, Yunan hudûdu kumandanı, Manastır (2) 1889, Kosova, selâmlık resm-i â'lîsinde me'mûr 1890a, yâver-i ekrem, 1892'de Kaahire'ye yeni hıdîvin hıdîvlik fermânını götürüp halka okudu, Mahmûd II T.bahçesi. Oğlu 'Alî Fuad Bey, 7 yaşında iken pâdişâh tarafından Yıldız'a şehzâdelerle berâber tahsil ve terbiye görmesi için alıdı. Eyüb Pş.kızı Fatma Kerîme Hn.(ölm.1912, Yahyâ Ef.C.)=1. ferîq Ah.'Afîf Pş., ölm.Nice 1920. Eyüb Pş.nın dîğer oğlu Mahmûd Kerîm Bey (1880-12.2.1895=15, Fâtih C.).

Rabî'a Hanım-Sultân (Kızıltoprak Sarayı, 1911): Annesiyle, sn.tek başına Nice ve Beyrût'ta babası ile, 1953'de babası ölünce Ist.'da Kadıköyü'ne yerleşti. **'Ayşe Hamîde Hanım-Sultan** (Kızıltoprak Sarayı, 1918 - Nice 1936 = 18), kazâen banyoda havagazlı şofbenden zehirlendi, med.Şâm, Sultânselîm C.

Rabî'a Hn.-Sultân(13.7.1911 19.6.1988 = 76, 11, 7), Sultân Mahmûd Türbesi'ne gömüldü.

10) HADÎCE SULTÂN (Yıldız Sarayı, 10.7.1897 14.2.1898 = 0, 7, 5): Yahyâ Ef.T. Kuşpalazından öldü. II. 'Abdülhamîd Şişli'de Etfâl-i Hamîdiyye vakıf çocuk hastahânesini onun rûhu için yaptırdı.

11) 'ALİYYE SULTÂN: 1900'e doğru bir kaç günlük iken öldü.

12) CEMÎLE SULTÂN: 1900'e doğru bir kaç günlük iken öldü.

13) SÂMİYE SULTÂN (16.1.1908 - Yıldız Sarayı, 24.1.1909 = 1, 0, 9): Zâtürrieden öldü. Yahyâ Ef.C., Şeh.Kemâleddîn T.*(Gotha, 1910*, s.101).

II. Abdülhamîd'in Oğulları

1) MEHMED SELÎM EFENDİ (Dolmabahçe Sarayı, 11.1.1870 - Cünye Sarayı/Beyrût, 5.5.1937 = 67, 3, 25): Velîahd 18.11.1922 3.3.31924 = 1, 3, 15(II.'Abdülmecîd'e), 2.vel.4.7.1918 - 17.11.1922 = 4, 4, 15(amcası VI. Mehmed'e), yş.48, 5, 23 - 52, 10, 8, 4. vel.1.2.1916 - 4.3.1918 = 2, 5, 2 (amcası V.Mehmed'e, Yûsuf 'İzzeddîn Ef.'nin ölümü üzerine). Med.Şâm, Sultânselîm C. 1.ferîq (orgeneral). Hânedân 2.reîsi 16.5.1926 - 5.5.1937 = 10, 11, 20.

Yıldız Sarayı'nda husûsî köşkü 1877-1909=32, Serencebey'deki sarayı 1909-5.3.1924=15, ve 1924-1938 arasında Şâm'da, Beyrût'ta Cünye'deki sarayında ve yazları Âliye'deki köşkünde oturdu. Ancak Şâm'da oturmasına bir müddet sn. Fransa izin vermeyince tekrar Cünye'ye yerleşti. Türkiye'den çıkışta yş.54, 1, 25. 1875'de Sul.'Azîz, 1.200 tonluk bir muhribe 5 yaşındaki Şeh.Selîm'in adını verdi.

TBMM'nin halîfe seçiminde 1 rey aldı. 1925'de Şeyh Sa'îd ısyânında Diyarbakır Ulu Câmii'nde adına pâdişâh-halîfe olarak hutbe okundu. Mûsul'u Türkiye'ye vermemek için İngiltere'nin çıkarttığı bu ısyânın Suriye'ye sıçramasını Fransa kanlı şekilde önledi, Suriye'de de Şehzâde Selîm tarafdarları vardı. Bütün bu işler şehzâdenin gıyâbında oldu ve o bu işlere hiç karışmadı, muvâfakati de alınmadı. Esâsen İngiltere'nin onu desteklemesinin mümkin olmadığı mâlûmdur.- Halîfe II. 'Abdülmecîd'in izniyle Selîm

Ef., bütün Hânedân adına, Etienne-Alexandre Millerand'a Hânedân'ın umûmî vekîli avukat olarak vekâlet-nâme verdi. Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün, Hicaz, Irak, Mısır, Libya, Yunanistan, Bulgaristan, Arnavudluk, Yugoslavya'daki Hânedân emlâkini kurtarmak için Millerand, Ankara'ya başvurdu. Emlâk-i Hümâyûn'dan senbolik olarak değeri az bir şeyin Hânedân'a iâdesini istedi ve buna dayanarak Lahey Adâlet Dîvânı'nda dâvâ açacağını bildirdi. Ankara reddetti ve Hânedân yoksulluğa mahkûm oldu. Emlâk-i Hümâyûn'un en mühimleri arasında Filistin'de 4.000 km2 arâzî ile Mûsul petrollerinde II.'Abdülḥamîd'in şahsî hissesi vardı. Millerand (1859-1943=84), 1920-24'de Fransa cumhur başkanı idi.

Şehzâde Selîm ve dîğer şehzâdelerin 1885'e kd.muallimi ve askerî tahsillerine nezârete me'mur: Muṣṭ.Zekî Pş.(Aydın 1849 Büyükada/Ist.9.1914=65), bk.**Zekî Paşa-zâdeler,** livâ 1883, müşîr 1891, umûm mekâtib-i askeriyye kumandanı 1883-1908=25 + Tophâne müşîri 1891-1908=17. Başlalası: Bahâeddîn Ef., Bomba Vak'ası'nda şehîd. Piano ve Batı Mûsikîsi: Lombardi Bey vs. Kardeşi şehzâdelerle berâber 1877'de kısa müddet muallimi: Galatasaray müdîri 'Alî Sü'âvî Ef. Selîm Ef., 'Abdülkaadir Ef., Aḥ.Ef., İbr.Tevfîq Ef.'nin hat hocası: Meḥ.Şevqî Ef.(*Son Hattatlar,* 397 v.dd.) (Kastamonu 1828-Ist.1887=59, Ist.'a gelmesi 1831, med.Merkez Ef.) b.Aḥ.Ağa=Fülâne b.'Os̲m.Ağa, bu Şevqî Ef.'nin annesinin babası 'Os̲m.Ağa'nın oğlu: Ḥacı Meḥ.H̲ulûṣî Ef. (hattat, *Son Hattatlar,* 134 v.dd., doğ.Kastamonu, ölm.Ist.5.1874, med.Merkez Ef.). Şevqî Ef.'nin bir oğlu vardır, dâmâdı Ord.Prof.Dr.Aḥ.Süheyl Ünver'dir. Şevqî Ef.mütemâyiz rütbesinde olup şehzâdelere 2,5 yıl hüsn-i hatt öğretti.

21.7.1905 Bomba Vak'ası'nda bir şarapnel Selîm Ef.'nin fesini deldi, dîğeri kardeşi 'Abdülkaadir Ef.'nin atını yaraladı, biri de kardeşleri Aḥ.Ef.'nin göğsündeki nişânlara çarpıp sekti.

=1. Deryâl (İryâle) Başhanımefendi (Soh̲um, 10.2.1870 Yıldız Sarayı, 27.12.1904 = 34, 10, 26): Nemîka Sul.annesi. İzd.Yıldız Saray, 4.6.1886, izd.müd.18, 6, 23, yş.16, 3, 23, zevcinden 0,0, 28 kç.(9. vel.iken), izdivâcından 3 ay sn.Meḥ.Ef.'yi ve izdivâcından 1, 8, 5 sn.(yş.17, 11, 28) Sultân'ı (zevci 8. vel.iken) dünyâya getirdi. Abazalar prensi Ḥasan Bey Merçen'in kızı. Veremden öldü. Hf.'nin ablası, VI. Meḥmed'in başkadınefendisi ve 2 Sultân'ın annesidir.

=2. Nîlûfer Eflâk-yâr Başhanımefendi (Artvin, 1.5.1887 Beyrût 193x): 'Abdülkerîm Ef.annesi. İzd.Yıldız Sarayı, 30.6.1905, izd.müd.31, 10, 5, yş.17, 11, 29 - 49, 11, 4, yukarıki izdivâcdan 19, 0, 26 sn. ve yukarıki Hf.'nin ölümünden 0, 6, 4 sn. ve o Hf.'den 17, 2, 19 kç., zevcinden 18, 3, 21 kç. (zevci 7. vel.iken). İzdivâcından 0, 11, 27 sn.(yş. 18, 11, 26) Ef.'yi dünyâya getirdi. Zevci ve oğlu ile Türkiye'den çıkışta 40, 10, 4 ve oğlunun ölümünde 48, 1, 2 yaşlarında.

=3. Pervîn Dürr-i Yektâ Hanımefendi (Adapazarı, 6.6.1894 - 1955'de Beyrût'ta hayatta): Çocuksuz. İzd.Yıldız Sarayı, 29.3.1910, izd.müd.27, 1, 7, yş.15, 9, 23 - 42, 10, 29, 5. vel.iken evlendi, yukarıki Hf.'den 7, 1, 6 kç. ve o izdivâcdan 4, 8, 29 sn., zevcinden 24, 4, 26 kç. Vel.zevcesi yş.28, 5, 12, Türkiye'den çıkışta 29, 8, 29.

=4. Gül-nâz Hanımefendi.

MEHMED EFENDİ (Yıldız Sarayı, 3.1887 1890a = 3): Yahyâ Ef.C. 45 yaşındaki II. 'Abdülhamîd'in ilk torunu. Vel.Selîm Ef.'nin oğlu.

EMÎNE NEMÎKA SULTÂN (Yıldız Sarayı, 9.2.1888 - Ist.1969 = 81 küsûr): Vel.Selîm Ef.kızı. Babasının amcası VI. Mehmed'in kızları olan 'Ulviye ve Sabîha Sultânlar'ın ayni zamanda teyze kızı. Babasıyle, 24.2.1916 - 10.3.1924 = 8, 0, 15 Göztepe'deki kendi sarayında, Türkiye'den 36, 1, 0 yaşında çıkararak zevci ve kızı ile Sèvres (Paris) ve oradan 1935'e doğru Tarâbulusşâm, 1952'de zevci ve kızı ile Ist.'a dönüp Şifâ/Kadıköyü'nde yaşadı. 1.1.1953'de 64, 10, 21 yaşında ve Kadıköyü'nde.- =Dâmâd 'Alî Kenân "Esin" Beyefendi (Ist.1882 - Ank.4.4.1961 = 79), izd.Göztepe Sarayı, 22.6.1911, izd.müd.49, 9, 10, yş. 23, 4, 12 - 73, 1, 22, zevcinden 6 yş. kç. mâden yk.müh., Meşrûtiyet'te ma'âdin müdîr-i umûmîsi, 1930'a doğru Tarâbulusşâm belediye reîsi, şu eserin müellifi: Ali Kenan, *L'Ecriture Koufique appliquée à l'Imprimerie*, Ist.1921. Arnavud İbr.Pş.oğlu. Dâmâd Bf.'nin 22 yş. kç.birâderi: büyükelçi Seyfullâh Esin =Dr.Emel Esin, san'at târihçisi, müelif, Ferîd Tek kızı. Ah.Ferîd Tek: Bursa 1877-Ist.25.11.1971=94, kur.yzb., İttihâdcı, Avrupa'ya kaçıp 1903'de Paris'de Sciences Politiques'den me'zûn, 1903-8'de Kaahire'de, 1908 meclisinde başkâtib, Mülkiye'de müderris, İttihâd ve Tk.partisinden tard, 1913'de Bursa'ya sürgün, Bilecik ve Sinop'ta 5 yıl sürgün, 1917'de afv ile Kiev başkonsolosu, nâfia nâzırı 21.5-20.7.1919, Ist.mv.ol.Ankara'ya geçti, TBMM mâliye vekili 18.7.1920-18.5.1921, Lozan konferansına katıldı, dâhiliye vekili, Londra büyükelçisi 1925-32, Varşova 1932-39, Tokyo 1939-43, emekli 1943, gazeteci, yazar = Müfîde Tek(ölm.24.3.1971, izd.İskenderiyye 1907) b.Şevket Bey (ölm.Tarâbulusgarb 1905, İttihâdcı subay) b.Mazhar Pş. Ferîd Tek'in babası: Must.Reşîd Bey, mâliye muhâsebecisi=Hanîfe Leylâ Hn.(Bursa'nın Uludağ'da Adırnas köyünden şehîd İbr.Ağa kızı) (dîğer oğulları: Dr.İbr.Re'fet Tek). Must.Reşîd Bey'in babası, yeniçeri kâtibi Sâdık Ef.oğlu kadı Â'sım Ef.'dir ki, Merkez Ef.-zâde Ümmü Külsûm Hn.'la evlendi.- Nemîka Sultân'ın 2 kızı ile 2 oğlu oldu: a) **Fatma Fethiye Hanım-Sultân "Adra"** (Göztepe Sarayı, 26.2.1912), annesinin izdivâcından 0, 8, 4 sn. doğdu, çocukları: Selmâ Sibai (Tarâbulusşâm 1937, 1985'de Tarâbulusşâm'da, çocukları 1985'de Londra Üniversitesi'nde elektronik okuyan Nebîl Nezîh ve Dînâ; Dînâ'nın çocukları Rebih, Şîrîn 1982 ve Nûr); Emel (1946) (çocukları: Rimâ 1961, Rif'at 196x ve Rânî 1972); Cemîl Bey. b) **Sultân-zâde İbrâhîm Edhem Beyefendi** (Göztepe Sarayı, 5.3.1915 - 1969 = 54), evlenip ayrıldı, çocukları: Selîm Bey (1939, Suûdî Arabistân'da) ve Leylâ Hn. (bunun çocukları Anabelle ve İbrâhîm). c) **Sultân-zâde Kâzım Beyefendi** (Göztepe Sarayı, 1918), Paris'den me'zûn yk. müh., çocukları: 'Osmân Bey 1947, Kerîm Bey 1957, Selîm Bey 1959. d) **Emîne Sâtı'a Hanım-Sultân** (Passy/Paris, 1926) = Prof.Dr. Osmân Tûrân (Trabzon 1914 - Ist.18.1.1978 = 64) (b.Çaykara'lı Hasan Tûrân=Şâhzene Hn.), izd.Ist.20.12.1956, izd.müd.21, 0, 29, yş.30 - 51, zevcinden 12 yş.kç., DP Trabzon milletvekili 1950-60, AP milletvekili 1961-69, AP genel başkan yardımcısı, târihçi, müellif (Selçuklu târîhi mütehassısı), kardeşleri: Nokta Tûrân, Meh.Tûrân(=Şefîka Tûrân), Hâdiye Kır.

İbrâhîm Edhem Bf. kızı Leylâ Hn. 1949'da doğdu.

MEḤMED ABDÜLKERÎM EFENDİ (Yıldız Sarayı, 27.6.1906 New York, 3.8.1935 = 29, 1, 6): Selîm Ef.oğlu. Galatasaray me'zûnu. Harbiye talebesi iken 17, 8, 8 yaşında Türkiye'den çıktı. Babası ile Şâm, Beyrût (Cünye) ve yazın Â'liye'de oturup 1932'de Hindistân'a, orada bir müddet kalıp Japonya'nın dâveti üzerine Tokyo'ya gitti. Japonya ile, kendisinin Türkistân imparatoru îlânı üzerinde anlaştı (bu sırada Japonya, son Çin imparatorunu da Mançurya imparatoru îlân etmişti). Çin-Japonya harbi şiddetle devam eder ve A.B.D. de Çin'i el altından desteklerken, A.B.D.'ne geçti. Sovyetler Birliği de Japonya ile bir savaştan korkuyordu. Kaliforniya'dan New York'a gelen Efendi, otelinde, o zamanki CIA'in muvâfakat ve gözyummasıyle, Moskova ajanları tarafından odasında tabanca ile vurularak şehîd edildi. Komünist ihtilâlden sonra Türkistân Türkleri'nin hâkaan olarak bir Osmanlı şehzâdesini istediklerini bilen Rusya, Doğu Türkistan (Çin Türkistânı)'daki bir Türk hâkaanının Batı Türkistân'a da sıçrıyacağından korktuğu gibi A.B.D. de Çin'in küçülmesini istemiyordu. Efendi, NewYork'a amca-zâdesi Orhân Ef.ile berâber gitmişti (Mısırlıoğlu, 351 v.dd.). Sürgün hayâtı: 11, 4, 29.=Nî'met Hanımefendi (Şâm, 25.12.1911 - Şâm, 4.8.1981 = 69, 7, 10), izd.Ḥaleb, 24.2.1930, tal.Şâm, 12.1931 = 1, 10, yş.18, 2, 0 - 20, 0, Arab asıllı, zevcinden 5, 5, 28 kç., aşağıdaki iki şehzadenin annesi, talâkından 3,8 sn.'Abdülkerîm Ef.öldü. İzdivâcından 0, 9, 24 sn.ilk ve bundan 1, 3, 12 sn. 2. oğlu dünyâya geldi (yş. 18, 11, 24 ve 20, 3, 6). 'Abdülkerîm Efendi'nin 2 oğlu:

DÜNDÂR EFENDİ(Şâm, 20.12.1930), çocuksuz, Şâm'da yaşıyor. =Yüsrâ Hanımefendi.

HÂRÛN EFENDİ(Cünye/Beyrût, 22.1.1932): ağabeyi gibi Şâm'da lise muallimliği yapıp onunla Rue Abu'l-Ayaz, Şemsiyye, Muḥâcirîn, Şâm adresinde oturdu, sonra âilesiyle İstanbul'a yerleşti. Çocukları:

ORḪÂN EFENDİ(Şâm, 25.8.1963), İstanbul'da. =Nûrân Hf.b.Cemîl Yıldız, izd.İst., 21.12.1985.

NÛRḪÂN SULTÂN(Şâm, 20.11.1973), İstanbul'da. =Dâmâd Semir Hâşim Bf., izd.İst., 15.4.1994.

'ABDÜLḤAMÎD KAYIḪÂN EFENDİ: İstanbul'da.

Orhân Efendi'nin(1963) çocukları:

NÎLḪÂN SULTÂN(İstanbul, 25.5.1987).

YAVUZ SELÎM EFENDİ(İstanbul, 22.2.1989).

EMÎRE GAZELLE SULTÂN(İstanbul, 5.5.1995).

Selîm Ef.(1989) İkinci Abdülhamîd'in 5. kuşak torunu oluyor. 3. kuşak torunu olan dedesi Hârûn Efendi 1996'da İstanbul'da hayattadır.

2) MEḤMED 'ABDÜLKAADİR EFENDİ (Dolmabahçe Sarayı, 16.1.1878 - Sofya, 1.1944 = 66, 0): II. 'Abdülḥamîd'in 2. oğlu ve pâdişâhlığında doğan ilk oğlu. Hânedân 2. reîsi 30.1.1938 - 1.1944 = 6, 0. 1890'da sünnet oldu (Aḥ., Burhâneddîn, Necmeddîn, Ḥilmî, Nihâd Efendiler'le berâber). Pianist, violonist, kemençeci. Keman hocası violonist Vondra Bey, Batı Mûsikîsi hocası Aranda Pş. Mîralay. 5. vel.ol.Türkiye'den 46, 1, 20 yaşında çıktı. Yıldız Sarayı'ndaki husûsî

köşkünde, 1909-24'de Kızıltoprak'daki sarayında ve Büyükdere'deki sâhil sarayında oturdu, önce çocukları ile Peşte'ye gidip Hôtel Ungaria'ya indi, sonra Budapest I, Tatraucca'da oturdu, 1940'da savaş dolayısıyle Peşte'den Sofya'ya geldi, 1943'de Sofya'da Balı Ef.Türbesi'ni yeniden yaptırdı, bir hava hücûmunda sığınakta sekte-i kalbden öldü, bir ara Nice'de de oturdu. 1918'de Peşte'de Hôtel Buda'da kalmış, Almanya, Avusturya, İsviçre'yi de gezmişti. Sürgün hayâtı: 19, 10.

=1. Misl-i Melek Hanımefendi, talâk.

=2. Sühandân Hanımefendi: Talâkı Yıldız Sarayı 1906.

=3. Mihrbân Hanımefendi (Ist.18.5.1890 - Kaahire 1956 = 66): Orhân Ef. annesi. İzd.Yıldız Sarayı, 6.6.1907, talâk 1923 = 16, yş.17, 0, 20 (11. vel. iken) - 33, zevcinden 12, 4, 29 kç., izdivâcından 2, 4, 6 sn. (yş.19, 4, 26) Efendi'yi dünyâya getirdi. Oğlu ile Türkiye'den 33, 9, 18 yaşında çıkıp oğlu ile yaşayıp onun yanında öldü.

Mihrbân Hf.'nin kardeşi Alî Bey'dir.

=4. Hadîce Mâcide Hanımefendi (Adapazarı, 14.9.1899 - Viyana 1934 = 35): Ertuğrul Ef.annesi. Alb.Must.Şerîf Bey (ölm.1913'den önce) kızı. Med.Viyana. İzd.kızıltoprak Sarayı, 1.6.1913, tal.Peşte, 4.4.1925 = 11, 10, 3, yş.13, 8, 17 - 25, 6, 20, zevci ile 9.vel.iken evlendi, zevcinden 21, 7, 29 kç. Önceki izdivâcdan 5, 11, 25 sn. ve önceki Hf.'den 9, 3, 27 kç. İzdivâcından 0, 9, 26 sn. oğlunu dünyâya getirdi. Talâkında oğlu 11, 0, 8 yaşında idi. Talâkından 2 ay, 4 gün sonra Budapeşte'de 2.6.1925'de bir Türk doktoru ile evlendi.

=5. Fatma Meziyyet Hanım (İzmit 17.2.1902-Istanbul 13.11.1989 = 87,8,25): 'Alâeddîn Ef.ile Bîdâr ve Nesl-i Şâh Sultânlar annesi. Kaymakam (yb.) Mecîd Bey kızı. İzd.Kızıltoprak Sarayı, 5.2.1916 (7.vel.iken), izd.müd.23, 11, yş.13, 11, 17 22, zevcinden 24 yş. kç. Bu izdivâc morganatik olup, pâdişâh tarafından tanınmadı. Yukarıki izdivâcdan 2, 8, 2 sn. ve o Hf.'den 3 yş. kç. İzdivâcından 0, 10, 28 sn. (yş.15) oğlunu dünyâya getirdi. Türkiye'den çıkışta 22 yaşında idi. 1955'de Ankara'da yaşıyordu. Bu izdivâcı Sultân Reşâd'ın tanımamasına sebeb, Meziyyet Hanım'ın evvelki hanımından bir kızı da olan birisi ile bir kaç ay evli kaldıktan sonra boşanıp 'Abdülkaadir Ef.ile evlenmesidir ki, Hânedân'ın teâmüllerine aykırı idi. Karacaahmed'de gömülüdür. Soyadı Osmânoğlu idi.

=6. Irène Imer: Macar olup 'Osmân Ef.'nin annesidir. İzd.Budapeşte, 4.7.1924. Bu izdivâc da morganatik olup Halîfe tar.tanınmadı. Ertesi yıl oğlunu doğurdu, bir müddet zevci ile Nice'de oturup boşandı ve tekrâr evlendi. Yukarki izdivâcdan 7, 4, 28 sonradır.

MEHMED ORHÂN EFENDİ(12.10.1909-13.4.1994 = 84, 6, 2); Hânedân reîsi 9.12.1983 - 13.4.1994 = 10, 4, 5 ve ondan önce Hânedân 2. reîsi. Bk.aşağıda no.45.

NECÎB ERTUĞRUL EFENDİ (Kızıltoprak Sarayı, 27.3.1914): Viyana Üniversitesi tıb fakültesi me'zûnu, Viyana'da doktor. Türkiye'den 9, 11, 9 yaşında çıkıp babasıyle Peşte'ye gitti. 1.1.1953'de 38, 8, 5 yaşında idi. 1947'ye doğru Viyana'da evlendi, çocukları:

SELÎM EFENDİ (Viyana 1948): 1.1.1953'de 4 yaşında.

Ertuğrul Efendi, oğlu Selîm Efendi ile berâber 1953-56 arasında, kardeşi Alâeddîn Efendi'nin ifâdesine göre 1954'ten önce Viyana'da ortadan kayboldu, izleri arandı, bulunamadı, öldükleri kabûl edildi. Hayatta olsa idi 13.4.1994'te Hânedân 2. reîsi durumuna gelecekti.

'ALÂEDDÎN EFENDİ (Kızıltoprak Sarayı, 2.1.1917): 'Abdülkaadir Ef.'nin 3.oğlu. Türkiye'den 7, 2, 4 yaşında çıkıp babası ile Peşte, sn.Sofya'da yaşadı. Bulgaristan Türkleri'ni teşkîlâtlandırdığı iddiasıyle komünistlerce tevkıyf edildi. Hânedân, Sofya nezdinde teşebbüs etmesi için Ankara'ya başvurdu, netîce alamayınca Mısır'a başvurdu. Mısır'ın Sofya sefîrinin Bulgaristan hükûmetinden resmî talebi üzerine Fatma Sultân'ın oğlu olan sultân-zâde'yi serbest bırakan Bulgaristan, daha bir kaç yıl 'Alâeddîn Ef.'yi habsettikten sonra serbest bıraktı, Türkiye'ye gidip dönmesine de izin verdi, şimdi Sofya'da yaşıyor. 1.1.1953'de 36, 0, 0 yaşında. =Sonya Hanımefendi, Bulgar. Kızları:

İSKRA SULTÂN.

BÎDÂR SULTÂN (Kızıltoprak Sarayı, 3.1.1924 Peşte 1934? = 10?): 'Abdülkaadir Ef.'nin by.kızı. Babaannesinin adını taşıyor. Med.Peşte Gülbaba Dergâhı. Türkiye'den çıktığında 2 aylık idi.

'OSMÂN EFENDİ (Peşte 1925 - Peşte 1934? = 9?): 'Abdülkaadir Ef.'nin 4. ve en kç.oğlu, annesi Macar. Salgın hastalıktan ölüp Gülbaba Dergâhı'na defnedildi.

ŞAFVET NESL-İ Ş Â H SULTÂN (Peşte, 25.12.1925): 'Abdülkadir Ef.'nin kç. kızı. Peşte, Nice, Paris'te halası 'Ayşe Sultân'ın yanında, Kaahire'de oturuyor. Babasının ölümünde 18, 1 yaşında idi. O zamân velîahd olan şimdiki Fâs kralı II. Hasan'la evlenmesi bahis konusu oldu, gerçekleşmedi. =1. Dâmâd 'Avnî Beyefendi, izd.Kaahire 1953?, tal.1969=16, yş.28?-44?, Memlûk asıllı Rızâ Bey Şîrîn oğlu. =2. Dâmâd Meh.Ziyâ Şefîq Bf.(ölm.1980), izd.1973=7, yş.48-55, Şükriye Sultân'ın(b.bk.) eski zevci. İlk eşinden: **Sultân-z. Sâlih Beyfendi** (Kaahire 1954) ve **Sultân-zâde 'Amr** (Tr. 'Ömer oldu) **Beyefendi** (Kaahire 1959).

S.Nesl-i Şâh Sultân'ın Avnî Rada Bf.'den olan oğlu Sultân-zâde Ömer Rada Bf.=Ceylan Palay(1963), dul ol.izd. 28.7.1995, TV san'atçısı, tiyatro san'atçısı Abdurrahman Palay kızı.

3) AHMED NÛRÎ EFENDİ (Yıldız Sarayı, 12.2.1878 - Nice, 8.1944 = 66, 6): II. 'Abdülhamîd'in 3. oğlu. Hânedân 2. reîsi: 1.1944 8.1944 = 0, 7 (ağabeyi 'Abdülkaadir Ef.yerine). 'Abdülkaadir Ef.'den sâdece 27 gün küçüktür. Mîralay, ressam. 'Abdülkaadir Ef.ile berâber sünnet. 3.1905'de Op.Dr.Müşîr Cemîl (Topuzlu) Pş.tar.ameliyyât edildi (fıtık). 1919 ortalarında subay şehzâdelerin çoğu gibi Anadolu'ya geçmek istedi, Sul.Vahîdeddîn izin vermedi. Yıldız Sarayı'nda husûsî köşkünde, 1909-24'de Yıldız'daki sarayında ve Sarıyer'deki yazlık sarayında yaşadı, Türkiye'den 46, 0, 22 yaşında çıktı. 6 vel.idi, Lozan'a gitti, oradan Nice'e yerleşip oturdu, 1940'dan önce bir müddet Paris'de de kaldı. =Fahriye Hanımefendi (Ist.1883? - Nice, 1940'a doğru), iz. Yıldız Sarayı, 1900?, med.Şâm, Sultânselîm C., çocuksuz. Saray'da görevli bir b... ...şının kızıdır.

4) MEHMED BURHÂNEDDÎN EFENDİ (Yıldız Sarayı, 19.12.1885 New York, 15.6.1949 = 63, 6, 27): II. 'Abdülhamîd'in 4. oğlu. Hânedân 2. reîsi: 8.1944 15.6.1949 = 4, 10 (ağabeyi Ahmed Ef.yerine). Med.Şâm, Sultânselîm C.(cenâzesi New York'dan Ist.'a getirildi, Türkiye'ye kabûl edilmemesi üzerine Şâm'a götürüldü). Bahriye mîralayı, bestekâr, ressam, piano ve violonsel virtüozu. 1924 çıkışında 38, 2, 17 yaşında, 8. vel. ve Avrupa'da idi. Ağabeyleri 'Abdülkaadir ve Ahmed Efendiler'le berâber sünnet edildi (1890, yş.5). Beylerbeyi arkasında Burhâniye köyü adını taşır ki 1902'de buraya câmî vs yaptırmıştı (1955'de 1.860 nüfuslu). Yıldız'daki dâiresinden sn. 1909-24'de Nişantaşı'ndaki sarayında oturdu. Sonra Nice, Paris, 1930'da sonra küçük oğlu ile Paris'den Washington'a giderek New York'da oturdu. 11.1919'da Berlin'den İsviçre-Roma yoluyle Ist.'a döndü. Piano'da bilhassa Chopin çalmakta çok üstün olup zamânının en büyük Batı müzisyenleri kendisini husûsî olarak dinlediler. Hârika çocuk olup 7 yaşında re majör bir marş besteledi ve 1893'de notası basılan bu Bahriye Marşı hemen icrâ edidi. II. 'Abdülhamîd bu oğluna, 9 yıl önce ölen en sevgili kardeşinin adını verdi. 1909'a kadar pâdişâhın en sevgili oğlu idi, dâimâ saltanat arabasında selâmlıklarda yanına onu oturttu ve velîahd îlân edileceği rivâyetleri yoğunlaştı. 1909-18 arasında ise pâdişâhın en sevgili oğlu Âbid Ef.oldu. Kesin vasıyyeti üzerine eski eşi ve oğullarının annesi cenâzesini New York'dan Ist.'a getirdiyse de, Türkiye'ye defin izni alınamadı. Piano ve mûsikîyi İspanyol asıllı Fransız pianisti mîrlivâ d'Arenda Paşa'dan öğrendi. Denizcilik hocası: bahriye 1. ferîkı (oramiral) Hikmet Pş.ki bahriye müşîri (büyükamiral) ve nâzırı Hüs.Hüsnî Pş.'nın oğludur.

1913'de Arnavudluk, Türkiye'den ayrılınca, Büyük Devleter'in de muvâfakatiyle Burhâneddîn Ef., Arnavudluk kralı olarak ülkeye dâvet edildi. O sırada 28 yaşında ve 12. vel.idi. Osmanlı tahtı üzerindeki hukukundan ferâgat etmek istemediği için Arnavudluk tahtını reddetti ve bu red, Sd.Pr.Sa'îd Halîm Pş. tarafından 9.8.1914 târihli telgraf notası ile Büyük Devletler'e bildirildi. Dîğer şehzâdeler de ayni sebeble Arnavudluk kralı olmak istemediler.

1921 bahârında Osmanlı ordusunun eski generallerinden mîrlivâ Câ'fer 'Askerî Pş.(katli 29.10.1936), Irak harbiye nâzırı idi, eski Osmanlı subayları olan yeni Irak subayları ile anlaşarak, Burhâneddîn Ef.'yi Irak tahtına dâvet etti. Daha büyük 7 şehzâde Osmanlı tahtına daha yakın oldukları için böyle bir dâveti kabûl etmiyecekleri, Burhâneddîn Ef.'nin eski imparatorlukta en seçilen şehzâdelerden biri olması, belki en mühimmi de İslâm âleminde ölümünden sonra da prestiji sarsılmıyan II. 'Abdülhamîd'in sevgili oğlu bulunması dolayısıyle teklif, Burhâneddîn Ef.'ye yapıldı. İngilizler şiddetle karşı koyup Sir Percy Cox, 23.8.1921'de Faysal'ı Irak meliki îlân etti ki Cihan Harbi'nde Osmanlı'ya baş kaldırarak İngiliz-Fransızlar'la berâber savaşmıştı. Faysal, Basra'dan Bağdâd'a, İngiliz askerî himâyesinde ve Irak halkının aleyhde nümâyişleriyle gelip tahta oturtuldu. İlk İngiliz projesi, Faysal'ı Suriye kralı yapıp, kardeşleri 'Abdullâh ile Zeyd'i Bağdâd ve Basra kralları yapmaktı. Ancak 'Abdullâh'ın İngiliz ordusunu bozması ve Fransızlar'ın da -İngilizler'in adamı olan- Faysal'ı kovmaları üzerine Irak, Faysal'a verildi ve ağabeyi 'Abdullâh için Doğu Ürdün'de bir emâret (prenslik) kuruldu. Burhâneddîn Efendi tarafdârı Iraklı subaylar ve siviller, İngilizler'ce kanlı şekilde te'dîb

edildi (C.Brockelmann, *Hist.EtIsl.*, Fr.trc., Paris 1949, s.411 ve S.H.Longrig, *Iraq*, Oxford 1953, s.130).

=1. Hidâyet Hanımefendi, izd. Yıldız Sarayı, 1908.

=2. 'Aliyye Melek Nâzlıyâr "Yalçın" Hanımefendi b. Hüs. Bey (Ist.13.10.1892 - Ist. 1969'dan sn.): 2 Şehzâde'nin annesi. Â'dile Sultân'ın çocuk câriyelerinden olup, Sultân ölünce, Sultân'ın dîğer câriyeleri gibi, Yıldız'a alınıp Şehzâde Burhâneddîn Ef. ile evlendirilmek üzere seçildi ve buna göre tahsil ve terbiye gördü. İzd. Nişantaşı Sarayı, 7.6.1909, tal. Viyana, 10.11.1919 = 10, 5, 3, yş. 16, 7, 25 - 27, 0, 28, zevcinden 6, 9, 25 kç. (14. vel.iken evlendi). İzdivâcdan 2, 5, 7 sn. (yş. 19, 1, 2) büyük, bundan 0, 9, 4 sn. (yş. 19, 10, 6) küçük oğlunu dünyâya getirdi. =2. Meh. Câvid Bey (Selânik 1875 - Ankara, 12.9.1926 = 51), izd. İsviçre, 2.4.1920 (talâkından 0, 5, 22 sn.), izd.müd. 6, 5, 10, yş. 27, 5, 10 - 33, 11, 0. Mülkiye 8.1896, Mülkiye iktisâd müderrisi 22.11.1908, Selânik mv.1.1909, Çanakkale mv.1914, mâliye nâzırı 14.9.1910-1911 + 4.2.1917-8.10.1918, Ankara'da asıldı, Ar., Fars., İng., Fr., Alm., Rusca, müellif (*Mülkiye Târîhi*, III, 678-717), bu izdivâcdan: Osmân Şi'âr Yalçın. Nâzlıyâr Hn., 1926'dan bir müddet sonra Nişantaşı'ndaki Münîr Pş. konağını bırakarak 1940'a doğru New York'a oğullarının yanına gitti, 1949'da eski zevcinin cenâzesiyle Ist. ve Şâm'a gelip New York'a döndü, sn. Ist.'a yerleşip öldü.

=3. Lady Georgina Leonora Mosselmans, Marquess of Quensberry (Bergen-op-Zoon/Güney Holanda, 23.8.1879), izd. Paris, 30.4.1925, tal. Paris, 8.11.1925 = 0, 4, 8, yş. 45, 3, 23 - 45, 8, 1, zevcinden 6, 3, 28 by. Yukarıdaki izdivâcdan 15, 10, 24 ve talâkdan 5, 5, 20 sn. Bu izdivâc morganatik olup Halîfe tanımadı. Lady'nin 3. izdivâcı idi. Lady'nin dîğer izdivâcları: =1.Skolto Georg Douglas, Quensberry markisi, talâk. =2. Barnard Mosselmans. =4. Kont Fernand de Bertier de Sauvigny, izd. Londra, 10.3.1928, tal. 1940=12. =5. Lord William Horsley Beresford, 3. Denies baronu (ölm. 30.4.1969).

=4. Elsie Deming Jackson (New York, 6.9.1900 - N.Y. 11.5.1952 = 51, 8, 5): Halîfe tarafından tanınmadı, morganatik izdivâc. İzd. Londra, 3.7.1933, izd. müd. 15, 11, 12, yş. 32, 9, 27 - 48, 9, 9, zevcinden 14, 8, 18 kç., zevcinden 2, 11, 26 sn. öldü, 3. eşinden 21, 0, 14 kç. ve ondan talâkından 7, 7, 25 sn. Mr Jarves'dan boşanmış Amerikalı ressam, güzel san'atlar hâmîsi bir milyoner dul.

MEHMED FAHREDDÎN EFENDİ (Nişantaşı Sarayı, 14.11.1911 - New York, 13.7.1968=56, 8, 1): Burhâneddîn Ef.'nin by.oğlu. Çıkışta 12, 3, 21 ve 1.1.1953'de 41, 1, 17 yaşlarında. Ressam ve müzisyen 1924'de, Viyana'da orta tahsilde idi. Önce kardeşi ile Münih'e gitti. 1925'e doğru tahsillerini bitirip kardeşiyle babalarının yanına gidip sonra onunla New York'a yerleştiler. Roma'da da kaldı. Viyana Theresianum soylular koleji ve Paris Académie des Beaux-Arts me'zûnu. = Catherine Papadopulos (Paris, 20.5.1914 - Atina, 15.6.1945 = 31, 0, 26), izd. Paris, 31.8.1933, yş. 19, 3, 12, zevcinden 2, 6, 6 kç., Halîfe tar. tanınmıyan morganatik izdivâc, çocuksuz, az sn. talâk, bir bombardımanda öldü.

ERTUĞRUL 'OSMÂN EFENDİ (Nişantaşı Sarayı, 18.8.1912): Burhâneddîn Ef.'nin kç. oğlu. Türkiye'den çıkışta 11, 6, 18 ve 1.1.1953'de 40, 4, 13 yaşlarında. Ressam ve müzisyen. Viyana Theresianum ve Paris Sciences Politiques me'zûnu. 1924'de

Münih'de, sn. babası ile Nice, Roma, Paris, Londra, Washington'da oturup New York'a yerleştiler. Daha dünyânın çeşitli yerlerini gezdi. İnce marangoz. Ticâret yapıyor. Çocuksuz. = Fülâne Hanımefendi, izd. New York 1946, Güney Afrikalı İngiliz asıllı bir âilenin kızı.

Osmân(V) Ef.(1912) 13.4.1994'te Hânedân reîsi oldu. Daha önce Hânedân 2. reîsi idi. =2. Zeyneb Hf., Dr.Pâkîze İzzet Tarzî'nin kızı, Afganistan kraliçesi Süreyyâ'nın kardeşinin kızı.

5) A B D Ü R R A H Î M HAYRÎ EFENDİ (Yıldız Sarayı, 15.8.1894 Paris, 1.1.1952 = 57, 4, 17): II. 'Abdülhamîd oğlu. Hânedân 2. reîsi: 15.6.1949 1.1.1952 = 2, 6, 16 (ağabeyi Burhâneddîn Ef. yerine). Med. Paris, Père-Lachaise'de Müslüman kabristânı kısmı (Saint-Denis, Seine; Paris XIX'un az dışında). Uyku ilâcı içerek Rue Saint-Honoré, Paris I'deki Hôtel Saint-Honoré'de yılbaşı gecesinin sabâhına doğru intihâr ederek öldü. 1924-1952'de Roma (Hôtel Regina), Paris, Kaahire, tekrar Paris'te oturdu. Pianist, violonselist, klasik mandolin, orkestra şefi, fevkalâde müzisyen. Hocası d'Arenda Paşa ve Edgar Manas (Ist. 1875 - Ist. 11.3.1964 = 89). Lalası Hacı Hakkı Bey. II. Wilhelm'in hassa alayında topçu üsteğmeni olarak görev yaptı, Cihan Harbi'nde mîralay ve topçu alayı kumandanı oldu, Enver Pş.'nın tümen kumandanlığı teklîfini erken bulduğunu söyleyip kabûl etmedi. 1924 çıkışında 29, 6, 21 yaşında ve Avrupa'da. Sürgün hayâtı: 27, 9, 27. Sünneti 6.1899'da (yş. 4, 10) Şişli'de Etfâl-i Hamîdiyye hastahânesi bahçesinde Cemâleddîn ve 'Abdülhalîm Efendiler ve 671 yoksul çocukla berâber. TBMM hılâfet seçiminde müretteb olarak 2 rey aldı, ağabeyi Selîm Ef.'ye 1 rey çıktı ve dîğer bütün reylerle 'Abdülmecîd Ef. seçildi. Berlin'de Prusya harb akademisi me'zûnu, Filistin cebhesinde ordu topçu kumandanı olarak üstün hizmet verdi, bir ara Harbiye kumandanlığı yaptı. Yıldız'daki dâiresinde, 1909-10'da 9 ay Selânik'de Alatini Köşkü'nde, 1910-24'de Nişantaşı'ndaki sarayında ve Çamlıca'daki köşkünde oturdu ve 1914-18 yıllarını cebhede geçirdi. 20.9.1918'de Sul. Vahîdeddîn'in cülûsunu teblîğ için eski sd. Tevfîq Pş. ve onun oğlu Dâmâd İsm. Hakkı Bey'le ve yâver-i şehryârî 1. ferîq Zekî Paşa ile berâber Berlin, Viyana ve Sofya'ya hey'et başkanı ol. gitti. 16.4.1919'da bir hey'etin başında Anadolu'ya geçti, 29.4'de Şehzâde mîrlivâ ve Cihan Harbi kahramanlarından Cemâleddîn Ef. de Edirne'ye gönderildi. 'Abdürrahîm Ef. de Konya'ya gitti ve ferîq Mersinli Cemâl Pş. ile berâber teşkîlât yaptı. Cihan Harbi'nde bir çok cebhede bulunarak şöhret yapmıştı. Diplomatik temaslarda da bulundu. Meselâ 22.3.1918'de Berlin'de İmparator'un şerefine verdiği gece ziyâfetinde bulunan Türkler, protokol sırasıyle: 'Abdürrahîm Ef., Sd. Tal'at Pş., eski sd. Tevfîq Pş. ve oğlu Dâmâd İsm. Hakkı (Okday) Bf., Mısır hıdîvi 'Abbâs Hilmî Pş., Berlin büyükelçisi vezîr Rif'at Pş., Moskova büyükelçisi Gaalib Kemâlî (Söylemezoğlu) Bey, hâriciye müsteşârı Reşâd Hikmet Bey, sâbık Mâbeyn başkâtibi Uşşâqî-zâde Hâlid Zıyâ Bey, *Servet-i Fünûn* sâhibi Ah. İhsân (Tokgöz) Bey, Berlin sefâretinden Nizâmeddîn Bey, sadâret ser-yâveri Kur. Bnb. 'Ömer Bey, sd. 2. yâveri Kur. Yzb. İslâm Bey. 11.1919'da Berlin'de idi, Roma yoluyle Ist.'a döndü. Bir ara Ankara'da Mustafa Kemâl Paşa onu saltanat nâibi îlânını düşündü.

Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne'nin şehzâdelere mahsûs kısmından me'zûn olan son şehzâdeler şunlardır: Zıyâeddîn Ef., Hilmî Ef., 'Abdürrahîm Ef., 'Abdülhalîm Ef.,

'Osmân Fuâd Ef., 'Ömer Fârûq Ef., 'Abdül'azîz Ef., Vâsıb Ef., Şerefeddîn Ef., Tevhîd Ef., Â'bid Ef., 'Abdülkerîm Ef. Daha önce şehzâdeler Harbiye'de dîğer talebe ile berâber okurlardı. II. 'Abdülhamîd husûsî sınıf ihdâs etti ki daha ağır dersleri ihtivâ ediyordu ve bu sınıfa İran, Afganistan, Mısır hânedânlarından genç prensler de katılıyorlardı. Bu sınıf, 1924'e kadar devam etti*. Efendi'nin ve dîğer şehzâdelerin matematik muallimi (1906 başından 6.5.1908'e kd. ve sn. tekrâr 8.1908-4.1909) ('Abdürrahîm Ef.'ye balistik de okuttu): mîrlivâ (sn. ferîq) Hüsâmeddîn (Karaoyrat) Pş.b. Sül.Ef. (Şumnu müftîsi ve Balçık kadısı). 6.1.1870 doğumlu olan Pş., harbiye nâzırı senatör müşîr 'Ömer Rüşdî Pş.'nın dâmâdıdır.

'Abdürrahîm Ef., amca-zâdesi Emîne Nâciye Sultân (b.bk.) ile 1909'da sözlü, 1911'de nişanlı oldu ve 1914'de nişân Enver Paşa tarafından amcaları Sultân Reşâd'a bozduruldu (şubat 1914). Efendi'nin ablaları Şâdiye ve çok güzel olan Refî'a Sultânlar, Enver Paşa ile evlenmeyi kabûl etmedikleri için Paşa, bu şekilde intikam aldı. Hâlbuki babalarını tahttan indiren bir adamla evlenmeleri Hânedân geleneğine aykırı idi. 'Abdürrahîm Ef., Enver Paşa ile sevişmediği için, Mustafa Kemâl Paşa kendisini tutuyordu.

=Prs. Emîne Hanımefendi (Heybeli/Ist., 1.6.1899 - Ist. 6.2.1979 = 79, 8, 5), soyadı "Bayındır": med. Karacaahmed. Ist.'da Heybeli'de yaşayıp öldü. İzd. Nişantaşı Sarayı, 4.5.1919 (12. vel. iken), tal. Ist. 26.9.1923 = 4, 4, 23, yş. 19, 11, 3 - 24, 3, 26, zevcinden 4, 7, 15 kç. İzdivâcından 1, 1, 12 sn. (yş. 21, 0, 15) kızını doğurdu ki talâkında 3, 3, 11 yaşında idi. Selçuk Sultân annesi. Prensesin ablası Kerîme Hf. de Şehzâde 'Osmân Fuâd Ef. ile evlendi ve çocuğu olmadı. Selçuk Sultân, talâkdan sonra, Hânedân geleneğince annesinde değil babasında kaldı. Prenses, talâkından sonra 3 def'a daha evlendi. Bk. **Kavalalılar.** Pr. Meh. 'Abbâs Halîm Pş. (b. Meh. 'Abdülhalîm Pş.b. Kavalalı Meh. 'Alî Pş.) ile Prs. Fahrünnisâ Hadîce Hn. (b. Hıdîv İsm. Pş. b. İbr. Pş. b. Kavalalı Meh. 'Alî Pş.) kızı. Kızları:

MİHR-İ MÂH SELÇUK SULTÂN (Nişantaşı Sarayı, 15.6.1920 - Monaco 1982 = 62): Doğumu Alderson'da 14.4.1920. Türkiye'den çıkışta 3, 8, 20 yaşında. Roma, Paris, Kaahire, Fransa'da yaşadı. İsviçre'de tahsîl etti. Anne annesinin yanına Kaahire'ye gidip evlendi. =1. Dâmâd Râtib Beyefendi (İskenderiyye, 1908?), izd. Kaahire, 7.10.1940, talâkı Kaahire, yş. 20, 3, 22, zevcinden 22 yş. kd. kç. Büyükelçi (1928-30'da Ankara'ya 4. Mısır elçisi) İbr. Cezûlî Bey'le Prs. Mehveş 'Azîze Şîrîn'in (bk. **Kavalalılar**) tek çocukları (İbr. Bey'in babası: Râtib Cezûlî Bey). =2. Dâmâd İbrâhîm Â'sım Beyefendi, izd. Kaahire, 7.4.1966, yş. 45, 9, 22, hepsi ilk izdivâcından: **Hadîce Hanım-Sultân** (Kaahire1941), **Türkân Hanım-Sultân** (Kaahire 1943 1960'a doğru = 17?), **Sultân-zâde İbr. Tûrân Beyefendi** (Kaahire 1948?). Hadîce Hn.-Sul. kızı Türkân Nagyar 1969'da doğdu.

---

*Şehzâdelerin Harbiye'de târih ve coğrafya hocası olan Bnb. Meh. Eşref Albatı şöyle yazıyor (*Canlı Târîhler,* II, 44): "Şehzâdelere harb harekâtını gösterir harîtalar üzerinde muhârebe usûllerini îzâh ettiğim zamân, pek alâka gösteriyorlardı. Şehzâdelerin en zekîsi Sultân Abdülhamîd'in oğlu Abdürrahîm Efendi idi; pek terbiyeli olup derse de alâkası fazla idi. Ayni zamanda mûsikîye de merâkı vardı. Bütün şehzâdeler terbiyeli olup, derslerini öğrenmiye gayret ediyorlardı. Sınıfın en çalışkanı olan Abdürrahîm Efendi bir gün Harbiye'yi teftîş eden müfettiş Tevfik Paşa'ya Osmânoğulları şeceresini sayamadı. Müfettiş Paşa şehzâdeyi "neden bunları bilmiyorsunuz? Öğrenene kadar izinsizsiniz" diye azarladı. Abdürrahîm Efendi sapsarı kesildi. Bütün Hânedân-ı Âl-i Osmân'ın şeceresini öğrendikten sonra izinsizlikten kurtuldu... Şehzâdelerin ekserisi leylî olup haftadan haftaya Saray'a giderlerdi"

6) AHMED NÛREDDÎN EFENDÎ (Yıldız sarayı, 22.6.1901 - Paris, 12.1944 = 43, 6): II. 'Abdülhamîd oğlu. İkiz. Bir amcasının adını taşıyor. Zâtülcenb'den öldü, Paris'de Bobigny Müslüman mezarlığına defnedildi. Süvârî üsteğmeni, bestekâr, mûsikîde hârika çocuk pianist. Türkiye'den çıkışta yş. 22, 8, 13. Sürgün hayâtı: 20, 9. Mûsikîyi d'Arenda Paşa'dan öğrendi. Tahsîlini 1918 sonuna kadar Almanya'da yaptı. Hâtıralarını yazdı ki ablası 'Ayşe Sultân'a bıraktı, şimdi Sultân-zâde 'Ömer Nâmî Bf.'de. Babasının hal'inde 8 yaşında idi, o sırada tesâdüfen babasının yanında bulunmadığı için Selânik'e gönderilmedi, Ist.'da kaldı, 1911'de annesiyle kendisine Maslak Köşkü ikaamet-gâh olarak verildi. 11.1918'de Almanya'dan Mütâreke üzerine Cenevre-Milano-Roma-Brindisi yoluyle Ist.'a döndü. Türkiye'den çıkınca Roma, Nice, gene annesiyle Napoli, Paris'de oturdu. 1940 civârında annesini Napoli'de Via General Orsini'de bırakıp Paris'e ablası Şâdiye Sultân'ın yanına geldi (Boul.de Courcelles, Paris VIIIe). = 'Ayşe 'Andelîb Hanım (Adapazarı, 2.8.1902), izd. Maslak Köşkü, 5.5.1919 (16.vel.iken), izd.müd. 24, 7, yş. 16, 9, 4 - 41, 4, zevcinden 1, 1, 10 kç., II. 'Abdülhamîd'in yâveri Hüsnî Pş. kızı, bu izdivâcı pâdişâh tanımadığı için morganatik kaldı. 1955'de Ist.'da yaşıyordu. Çocuksuz.

7) MEHMED BEDREDDÎN EFENDÎ (Yıldız Sarayı, 22.6.1901 13.10.1903 = 2, 3, 21): İkiz. Menenjit'den öldü. Yahyâ Ef. Türbesi.

8) MEHMED Â'BİD EFENDÎ (Yıldız sarayı, 17.5.1905 - Beyrût, 8.12.1973 = 68, 2, 21): II. 'Abdülhamîd'in en kç. oğlu. Med. Şâm, Sultânselîm C. Sünneti Beylerbeyi Sarayı, 9.10.1913, yş. 8, 4, 23. Galatasaray ve Harbiye me'zûnu, üsteğmen. Sorbonne hukuk fakültesi me'zûnu 1936, Sciences Politiques me'zûnu 1937, Sorbonne hukuk doktoru, Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes Fars dili ve edebiyâtı me'zûnu. Son ölen pâdişâh oğlu. Türkiye'den çıkışta yş. 18, 9, 19, 1.1.1953'de 47, 3, 14. 1971'de haccetti. 1926'da bir müddet Versailles'deki yüksek zirâat mektebinde de okudu. Sürgün hayâtı: 48, 2, 4.

Yıldız 1905-9, Selânik'de Alatini Köşkü 1909-12, Beylerbeyi Sarayı 1912-18, babası ölünce buradan ayrılarak Yıldız Sarayı'nda kendisine verilen dâire 1918-22, Erenköyü'ndeki şahsî sarayı 1922-5.3.1924. Mısır'a kabûl edilmeyince önce Beyrût'a gidip ağabeyi Selîm Ef. gibi Cünye'de ve yazın Â'liyye'de oturdu. Sonra Paris'e gitti, (17.9.1925'de 20. doğum gününde Marsilya'ya ayak bastı) tahsîl etti. 1947'de Soisy-sous-Montmorency/Paris'de ablası 'Ayşe Sul.'ın bahçe içindeki evinde yaşadı. 1925-1966'da Paris'de oturmakla berâber 1 yıl Toulouse'da (1940), 1 yıl Nice'de (1941), 1 yıl Madrid'de (1942), 5 ay Lizbon'da (1943), Kaahire ve İskenderiyye'de (1948), bir ara Tiran'da da oturdu. Son yıllarını Beyrût'ta geçirdi. Sâlih Özcan'ın Efendi'den habersiz tavassutuyle Suûdî Arabistân kralı Faysal kendisine maaş bağlayıp diplomatik pasaport verdi. Aslâ hiç bir devletin tab'ası olmayı kabûl etmedi, devamlı siyâsî mültecî olduğunu gösterir "Türk İmparatorluk prensi" kaydı düşülen ikaamet tezkireleriyle yaşadı. Paris'de diplomat iken XVI, Rue le Nôtre'da oturdu. 1953'de Bd.St.-Michel, Ve'de, daha önce 14, Allées des Sapins, Soisy-sous-Montmorency, Seine-et-Oise'da oturdu. 1966'da Paris'ten ayrılıp son 7 yılını Beyrût'ta geçirdi. Uzunca müddet İspanya ve Tirana'da da oturdu ve

Roma'da bulundu. Dadısı Mâh-i Enver Kalfa. İlk hocası (1910-11) Yzb. Nâzım Ef., Galatasaray'a girmeden önceki hocası Yzb. Mahmûd Ef. (Soydan, Atatürk'ün Siirt mv. ve *Milliyet* gazetesi sahibi). 1930'da Dürr-i Şeh-vâr Sul., 1934'de Mihr-i Şâh Sul., sn.Hayderâbâd Nizâmı'nın kızı ile evlenmeyi çeşitli sebeplerle mahzurlu görüp kabûl etmedi, fakat Arnavudluk prensesi ile evlenmesi için mâhirâne şekilde kandırıldı.

Yeğeni 'Abdülkerîm Ef.'nin (b.bk.) katlinden sonra Japonya, Â'bid Ef.'yi Türkistân İmparatoru nâmzedi olarak Tokyo'ya dâvet etti. Japonya, Türkistân Türkleri, bilhassa Uygurlar arasında, Sul. 'Abdülhamîd propagandasına başladı. Efendi yıllarca tereddüt etti. 1939-40'da Japonya, Almanya ve Rusya ile anlaşınca, Tokyo'ya kesin red cevâbı verdi. Mussolini ve dâmâdı hâriciye nâzırı Kont Ciano, Tirana'yı ziyâretlerinde Efendi ile görüşüp resmen Roma'ya dâvet ettilerse de, Türkiye aleyhine olduğu âşikâr bu dâveti reddetti. O târihte oğlu olmıyan Arnavudluk kralı Zogo'nun Efendi'yi velîahd göstereceği şâyî olunca, Ankara'da huzursuzluk oldu (G.K. Söylemezoğlu, *Hâtıralar*, IV, 202). 8.4.1939'da Arnavudluk'un İtalya tarafından işğâline kadar 3 yıl Arnavudluk'un Paris sefîri oldu. Babası II. 'Abdülhamîd'in tüfekçibaşısı Matlı Cemâl Paşa olan Kral Ahmed Zogo, Efendi'yi eniştesi yaparak, pâdişâhın Arnavud illerindeki efsânevî prestijinden çok faydalandı. =Prs. Seniyye Hanımefendi (Mat, 15.11.1908 - Cannes, 15.4.1969 = 60, 5, 0), izd. Tirana, 12.1936, tal. Paris, 12.1951 = 15, 11, yş. 27, 1, 27 - 43, 1, zevcinden 3, 5, 29 kç., bk. **Arnavudluk,** çocuksuz. Kral Ah. Zogo'nun (ölm. Paris 1960) 6 hemşîresinin 3.'sü, annesi: Sâ'diye Hanım Toptânî (1876-1934).

XXXVIII

MEHMED V REŞÂD
(1844 1918) (1909 1918)

38) MEHMED V REŞÂD Gaazî (Eski Çırağan Sarayı, 2.11.1844 sabâha karşı 5.40 - Yıldız Sarayı, 4.7.1918 Kadir Gecesi saat 17.10 = 73, 8, 2) (saltanatı 27.4.1909 - 4.7.1918 = 9, 2, 7): Velîahd 31.8.1876 - 27.4.1909 = 32, 7, 27, yş. 31, 9, 19 - 64, 5, 16 (2, 1, 11 by. ağabeyi II. 'Abdülhamîd'e). En yaşlı pâdişâh ol. cülûs etti ve en yaşlı pâdişâh ol. tahttan çekildi. 4. vel.ol. doğdu: 1844-1861, 3. vel. 1861-1876, 2. vel. 1876'da 93 gün, sn. velîahd. Şeker ve ihtiyarlıktan öldü. Med. Eyüb, Sul. Reşâd T. Çanakkale zaferi üzerine Şeyh. Ürgüblü Must. Hayrî Ef.'nin fetvâsı ile (27.4.1915) resmen "Gaazî" unvânını aldı.

"Beşinci Sultân Mehmed, uzunca orta boylu, şişman ve sarışın bir zât idi... Teni beyaz, burnu yassıca, alt dudağı sarkıkdı. Dışarı doğru ziyâde çıkık olan gözlerinin rengi çivit mâvisi idi (mâvi gözlü tek pâdişâh). Çenesi küçük ve kısa kesilmiş ak sakal ile kaplı idi" (Ah. Reşîd (Rey) Bey, *Canlı Târihler,* III, 213-4). Sünneti vezîr Hekim İsm. Pş. tar. Dolmabahçe Sarayı'nda kardeşleri Kemâleddîn, Burhâneddîn, Nûreddîn Efendiler'le berâber 29.6.1857'de yapıldı, yş. 12, 7, 27. Cenâzesi Yıldız'dan Topkapı Sarayı'na nakledilerek techîz edildi, cenâze namâzını Şeyh. Mûsâ Kâzım Ef. kıldırdı. Velîahd iken müşîr rütbesini taşıdı. 27.1.1916'da Almanya İmparatorluk ve Prusya kraliyet feldmareşali

rütbesini kabûl etti. Şâir (mahlası Reşâd), pianist, Mevlevî. Prof. Dr. İzrail (Berlin Üniversitesi, Yidiş), 24.6.1915'de gelerek mesâne taşı ameliyâtı yaptı, pâdişâhdan 6.000 altın aldı. Amelîyat geçiren tek pâdişâhdır. Bu sebeble 12, 19, 26.6. ve 3.7 cum'a günleri selâmlığa çıkamadı. Yıldız'daki hunkâr dâiresinde olan operasyona Op. Dr. Cemîl (Topuzlu) Paşa yardım etti ki Şeyh. Cemâleddîn Ef. dâmâdı, Ist. şehremîni, II. 'Abdülhamîd ile Sul. Reşâd'ın husûsî cerrâhı idi. Gene Sul. Reşâd, 1910'da geç kızamık çıkardığı için 2 hafta selâmlığa çıkamadı. Piano'yu Madam Livadari'den, hüsn-i hattı Kazasker Tosyalı Must. 'İzzet Ef.'den öğrendi ki babası, amcası ve iki ağabeyinin de hat hocasıdır.

Kılıcı Mevlevî çelebîsi kuşattı: 'Abdülhalîm Çelebî II (1863-11.1925 = 62, meşîhati 1907-1910 + 1919-1920 + 1921-1925, toplam 7 yıl), I. TBMM Konya mv. ve TMBB reîs vekîli, 4.9.1925'de dergâhların kapatılması üzerine Tepebaşı'nda intihâr etti. Bk. **Mevlânâ-zâdeler.** 'Abdülvâhid Çel. (ağabeyi Safvet Çel. yerine meşîhati 1887-1906). b. Meh. Sa'îd Hemdem Çel. (ölm. 1827) b. Meh.Emîn Çel. (ölm. 1807) b. İsm. Çel. oğlu.

İkaamet-gâhları: Dolmabahçe Sarayı 1853-76, Balmumcu'daki sarayı ve Ortaköy'deki sâhil-sarayı 1876-1909, Dolmabahçe Sarayı ve yazları bâzan Yıldız Sarayı 1909-18.

Rûmeli seyâhat-i hümâyûnu (tafsîlât: Lutfî Simâvî Bey ve Hâlid Zıyâ Uşaklıgil'in hâtırâtında): Velîahd Yûsuf 'İzzeddîn Efendi, pâdişâhın oğulları Zıyâeddîn ve Hilmî Efendiler, 2. vel. Vahîdeddîn Ef., 3. vel. Salâhaddîn Ef., sadrâzam, harbiye nâzırı 1. ferîq Mahmûd Şevket Pş., bahriye nâzırı müşîr Mahmûd Muhtâr Pş. ile Turgut Reîs ve Barbaros Hayreddîn Paşa zırhlıları, Gül-cemâl Kadınefendi yatı, muhribler vs. Çanakkale'ye kd. Gül-cemâl ile gidip orada Barbaros zırhlısına binip Selânik'e çıktı. Çanakkale'de 2. vel. olan kardeşi Vahîdeddîn Ef. ve dîğer şehzâdeler Istanbul ve Tarâbulus yatları ile karşıladılar. Ist. (23.5.1911), Çanakkale (24), Selânik ((25), Üsküb (29), Priştine, Meşhed-i Hudâvendigâr'da cum'a selâmlığı, Üsküb, Selânik (4.6), gene husûsî trenle Manastır (7), Selânik (11), Çanakkale, Ist. (13.6.1911).

Bursa seyâhat-i hümâyûnu: Vel. Yûsuf. 'İzzeddîn, 2. vel. Vahîdeddîn Efendiler, pâdişâhın 3 oğlu, Sd. Hüs. Hilmî Pş. 30.9.1909 Ertuğrul yatı ile Mudanya, trenle Bursa. 14.10.1909 Ist.'dan trenle İzmit, gece İzmit'te kalıp Ist.'a dönüş. 9.10.1909 Ertuğrul yatı ile Erenköy ve Pendik (hemşîreleri Cemîle ve Senîha Sultânlar'ı ziyâret). 17.5.1910 Ertuğrul yatı ile Hereke. 18.6.1910 Ertuğrul yatı ile Yalova. 3.8.1910 Ertuğrul'la İzmit (oğulları ve Mahmûd Şevket Pş.). 5.8.1910 Söğütlü yatı ile Ortaköy'de hemşîresi Medîha Sultân'ı ziyâret. 14.10.1910 Seyyidler (Paşaeli) manevrası, buradan Yûsuf 'İzzeddîn ve Vahîdeddîn Efendiler'le berâber 19.10'da Edirne'de Selîmiye'de cum'a selâmlığı.

Halkın "Sultân Reşâd" dediği V. Mehmed'i ziyâret eden başlıca hükümdar ve prensler: Michael Friedrich-Franz IV (doğ. 9.4.1882, cülûsu 10.4.1897, nâibsiz 9.4.1901), Mecklenburg-Schwerin büyük-dukası, Prusya orgenerali, zevcesi İngiltere prensesi, annesi Rusya grandüşesi, kç. hemşîresi Almanya Velîahdi'nin zevcesi, by.

hemşîresi Danimarka kraliçesi, bir halası Rusya grandüşesi, kç. amcası Holanda prince-consort'u (kraliçe Wilhelmina'nın zevci), Kayser adına 29.8.1915'de Ist.'da.- Almanya imparatoru ve Prusya kralı II. Wilhelm, II. 'Abdülḥamîd zamânında yaptığı 2 resmî ziyârete, Sul. Reşâd zamânında 3.'sünü ekledi (eylûl 1917). II. Wilhelm eski hâkaanın şahsî dostu olduğunu söyleyip Beylerbeyi Sarayı'ndaki II. 'Abdülḥamîd'i de ziyâret etmek istedi, İttihâdcı iktidâr önledi. Bu ziyâretinde İmparator-Kral, Enver Paşa ve Liman Paşa ile berâber Gelibolu harb sahrâsını gezdi (17.10.1917) (Liman Von Sanders, Fr. trc., 219).- Bosnasarayı'nda katli Birinci Cihan Savaşı'nı çıkartan Avusturya-Macaristan'ın velîahd-arşidükü Franz-Ferdinand (1863-1914), kezâ Ist.'a geldi. Harb içinde ise, 1916'da ölen ihtiyar büyük-amcası Franz-Joseph'in yerine Avusturya-Macaristan imparator-kralı olan genç I. Karl (Macaristan kralı olarak Karoly IV) (1887-1922, salt. 1916-1918), 5 yaş genç zevcesi imparatoriçe-kraliçe Zita ile berâber iki def'a geldi, biri resmî, dîğeri gayri resmî ziyârettir.- Eski Fransız imparatoriçesi Eugénie, 42 yıl önceki resmî ziyâretinden sonra, yatı ile bir daha Ist.'a geldi (16.6.1910), Sul. 'Azîz'i unutamadığını söyliyerek oğlu Vel. Yûsuf 'İzzeddîn Ef. ile de görüşmek istedi.- Prens iken Ist.'a gelen İngiltere kralı ve Hindistan imparatoru V. George ve eşi Mary, Hindistan'a deniz yoluyle giderken Mısır'ın Port-Sa'îd limanından geçecekleri anlaşılmasıyle, Sul. Reşâd'ın by. oğlu Ẕıyâeddîn Ef. Mısır'a gidip yatlarına çıkarak İngiliz hükümdarlarına hoş geldiniz dedi (4.1912), eski sadrâzam Kâmil Pş. ile Hıdîv 'Abbâs Pş. da hoş geldiniz hey'etinde bulundu.- Japonya imparatorluk büyük-amirali Nogi, 1911'de pâdişâhca kabûl edildi ki, Port-Arthur'de Rus donanmasını imhâ eden amiraldir, yalnız Japonca biliyordu, konuştuklarını bir Japon subayı Alm.'ya ve Başmâbeynci Luṭfî Simâvî Bey de Tr.'ye terceme etti. Kont Nogi (1849-1912), bilindiği gibi, Japonya'yı Japonya yapan imparatoru Mutsuhito ölünce, eşiyle berâber harakiri yaparak hayâtına son vermiştir ki Ist.'u ziyâretinden bir yıl sonradır.

Balkan hükümdarlarına gelince, Türkiye'den geçen yıl istiklâl kazanan ve Bulgaristan kralı olan 49 yaşındaki Ferdinand, 21.3.1910'da eşi kraliçe ile berâber Sul. Reşâd tar. kabûl edildi, bu def'adaki gelişinde Osmanlı müşîri üniformasını çıkarmış, göğsündeki II. 'Abdülḥamîd'in yâveri olduğunu gösteren kordonları da sökmüştü. Hemen ardından 66 yaşındaki Sırbistan kralı Petar gelerek 3.4.1910'da kabûl edildi. Her iki kral da ertesi gün Ihlamur Kasrı'nda Velîahd Yûsuf 'İzzeddîn Ef.'yi de ziyâret ettiler. 27.4.1911'de Bulgaristan velîahdi (sonra kral) Boris, kardeşi Pr. Kiril'le berâber geldi ki, Ferdinand'ın oğullarıdır. Bu iki prens 1914'de tekrar geldiler.

Sul. Reşâd'ı da Müslüman hükümdarlar ziyâret ettiler, çoğu İngiltere himâyesinde bulunanlardır. En ilgi çekicileri 11. Bhôpâl nevvâbesi "Bîbî Beğim" denen Afgan asıllı Sultân-ı Cihân Beğim'dir. Oğulları 'Ubeydullâh ve Ḥamdullâh H̲ânlar'la berâber 20.8.1911'de huzûra alınıp pâdişâh-halîfe ile Farsca konuştular (Sul. Reşâd, iyi Farsca, orta derecede Fransızca, az Arabca biliyordu). Bu Beğim, vaktiyle II. 'Abdülḥamîd tarafından da kabûl edilmiş koyu Müslüman, yüksek kültürlü bir kadın hükümdâr idi (salt. 1901-1926). II. 'Abdülḥamîd tarafından kabûlü üzerinde Hindistan Müslümanları arasında prestiji çok yükselince, bu def'a Sul. Reşâd'ı ziyâret etti.

Zevceleri

=1. Kâm-res Başkadınefendi (Gence, 5.3.1855 - Kuruçeşme/Ist. 30.4.1921 = 65, 1, 25): Zıyâeddîn Efendi'nin annesidir. Med.Eyüb, Sultân Reşâd T. İzd.Ortaköy Sarayı, 30.9.1872 (3. vel. iken), izd.müd. 45, 9, 4, yş. 17, 6, 27 - 63, 4, 1, zevcinden 10, 6, 3 kç., zevcinden sn. 2, 9, 27 yaşadı. Vel. zevcesi 31.8.1876 - 27.4.1909=32, 7, 27, izdivâcından 3, 11, 1 sn., yş. 21, 5, 27 - 54, 1, 24, başkf. 27.4.1909 - 4.7.1918 = 9, 2, 7. İzdivâcından 0, 10, 26 sn. (yş. 18, 5, 23), by. oğlunu ve bundan 12, 6, 7 sn. (yş. 31, 0, 0) kç. oğlunu dünyâya getirdi. Ölümünde 3. vel. olan by. oğlu, 47, 8, 5 ve kç. oğlu 35, 1, 28 yaşlarında. 1918-21'de Necmeddîn Ef.'nin eski sarayı olan Kuruçeşme sarayında oturdu. Pianist. Kardeşi: İbr.Bey, Sul. Reşâd'ın 3. mâbeyncisi.

=2. Dürr-i 'Adn 2. Kadınefendi (Kars 16.5.1860 - Vâlide-Bağı Köşkü, 17.10.1909 = 49, 5, 2): Necmeddîn Ef. annesi. Med. Fâtih C., Gülistû Kf. T. Kuruçeşme-Ortaköy arasındaki çeşme, oğlu tarafından rûhu için yaptırıldı (*Ist. Çeşmeleri*, II, 236). İzd. Ortaköy Velîahd Sarayı, 10.10.1876 (vel. iken), izd.müd. 33, 0, 8, yş. 16, 4, 25, velîahd olduğunun 40. günü evlendi, ilk izdivâcdan 4, 0, 10 sn. ve Başkf.'den 5, 2, 12 kç., zevcinden 15, 6, 14 kç., zevcinden 8, 8, 18 önce öldü, izdivâcından 1, 8, 14 sn. (yş. 18, 1, 9) oğlunu doğurdu, ölümünde oğlu 31, 3, 24 yaşında. 2. Kf. 27.4.1909 - 17.10.1909 = 0, 4, 20.

=3. Mihr-engîz 2. Kadınefendi (Adapazarı, 15.10.1869 İskenderiyye, 12.12.1938 = 69, 1, 28): Hilmî Ef.annesi. Med.İskenderiyye, Pr.Ömer Pş.T. İzd.Ortaköy Vel. Sarayı, 4.4.1887, izd.müd. 31, 3, 0, yş. 17, 5, 20 - 48, 8, 20, zevcinden 24, 11, 18 kç., 2. izdivâcından 10, 5, 25 sn. ve 2. Kf.'den 9, 5, 0 kç., daha 20, 5, 9 yaşadı. 3. Kf. 27.4.1909, yş. 39, 6, 13, 2. Kf. 17.10.1909 - 4.7.1918. Uluçay'ın eserinde Hilmî Ef.'nin annesi gösterilen bu Kf., 1924'de Türkiye'de kalmak istemedi, 54,5 yaşında olduğu hâlde Paris'e gitti. Hânedân'ın mühim kısmı savaş ve Alman işğâli dolayısiyle Paris ve Nice'i bırakıp İskenderiyye'de 'Attârîn Câmii Caddesi'ndeki yerlere yerleşince o da böyle yaptı.

=4. Nâz-perver 3. Kadınefendi (1870?-Ist. 1930? = 60?): Ayni gün ölen Refî'a Sul. annesi. İzd. 1888, izd.müd. 30, yş. 18?-48?, zevcinden 26 yş. kd.kç., yukarıki izdivâcdan 1 yıl sn. 4 Kf. 27.4.1909, 3. Kf. 17.10.1909 - 4.7.1918 = 8, 3, 27. Cihan Harbi'nde İstihlâk-i Millî Cem'iyyeti'ni kurdu, yerli malı kullanılmasını teşvîk etti, hastahânelere yardım etti, Türk tiyatrosunu himâye etti. 1928'den îtibâren Vânîköyü'ndeki (Ist.) konağında yaşadı.

=5. Dil-firîb 4. Kadınefendi (1890? - Ist. 1953 = 63?): Çocuksuz. Zevcinden 46 yş.kd.kç., başıkbâl 27.4.1909, 4. Kf.17.10.1909-4.7.1918. 1918-1953'de Erenköyü'ndeki konağında yaşadı, kanserden öldü. 3. Kf.'den 20 yş.kd. kç. =2. Dr. Fülân Bey, baytâr subayı, izd.Ist. 1925? (bir oğulları oldu).

REFÎ'A SULTÂN (1888): Ayni gün öldü.

MAHMÛD N E C M E D D Î N EFENDİ (Ortaköy Vel. Sarayı, 23.6.1878 - Kuruçeşme Sarayı, 27.6.1913 = 34, 10, 4): Sul. Reşâd'ın ortanca oğlu. 'Abdülkaadir Ef. ile berâber sünnet oldu, müzisyen, 11. vel. iken kalb'den öldü. Çocuksuz. 1909-13'de

Dolmabahçe Sarayı'ndaki dâiresi dışında Kuruçeşme'de sarayı vardı ki ölümünde üvey annesi Kâmres Kf.'ye geçti.

Eyüb'de babasının türbesine gömüldü.

Hilmî Efendi (1886 1935)

'ÖMER HİLMÎ EFENDİ (Ortaköy Vel. Sarayı, 2.3.1886 İskenderiyye, 2.11.1935 = 48, 8, 1): Sul. Reşâd'ın kç. oğlu. Med. İskenderiyye, Pr. 'Ömer Ṭosun Pş. T. (türbe, Nâṣır devrinde istimlâk edildi). Mîralay. 'Abdülkaadir Ef. ile berâber sünnet oldu. Türkiye'den çıkışta yş. 40, 0, 3. Babasının seyâhatlerine katıldı. Babasının Balmumcu ve Ortaköy saraylarındaki dâiresinde, 1909-18'de Dolmabahçe Sarayı'ndaki dâiresinde, 1918-24'de Nişantaşı'ndaki sarayında ve Bağlarbaşı'ndaki köşkünde (*Üsküdar Târîhi*, II, 240) yaşadı. 1924-35'de Nice'de oturdu, ölümünden az önce İskenderiyye, 'Aṭṭârîn Caddesi'ne nakletti, ölümünde 7. şehzâde idi. Türkiye'den çıkışta önce Paris'e gitti. Sürgün müddeti: 11, 7, 28.

Hilmî Ef. bir hâtırât bıraktı, Mukbile Sultân'dan genç Osmân Yeğen'e intikaal etti. =1. Ḥadîce Firdevs Gül-i Nev Başhanımefendi (Gence, 21.2.1890 Nişantaşı, 31.12.1919 = 29, 10, 7): Mukbile Sul. ile Nâmık Ef. annesi. İzd. Yıldız Sarayı, 3.10.1910, izd.müd. 9, 2, 29, yş. 20, 7, 9, zevcinden 3, 11, 20 kç. (13. vel. iken), 1, 2, 28 sn. (yş. 21, 10, 7) Sultân'ı ve bundan 2, 1, 26 sn. (yş. 24, 0, 3) Ef.'yi dünyâya getirdi. Ölümünde kızı 8, 0, 1 ve oğlu 5, 10, 5 yaşlarında. Zevcinden 15, 10, 2 önce öldü.

=2. Baş-ter Başhanımefendi (İzmit, 12.10.1897 - 1955'de hayatta): Çocuksuz. İzd. Üsküdar, 16.6.1914, tal. Nice 1928 = 14, yş. 16, 8, 5 - 31, zevcinden 11, 7, 11 kç., 1. izdivâcdan 3, 8, 14 sn. ve 1. Hf.'den 7, 7, 19 kç. Türkiye'den çıkışta yş. 26, 4, 4.

=3. Medîḥa Hanımefendi (İskenderiyye, 4.11.1903 Kaahire 1971 = 68): Çocuksuz. İzd. Nişantaşı Sarayı, 12.7.1921, tal. Üsküdar, 18.9.1921 = 0, 2, 5, yş. 17, 8, 8 - 17, 10, 12, 2. Hf.'den 6, 0, 23 kç. ve ondan 7, 0, 26 sn., zevcinden 17, 8, 3 kç., 10. vel. iken evlendi. Medîḥa Hn., Menlikli Aḥ. Pş.ile Genç Meḥ. 'Alî Pş. (b. Kavalalı Meḥ. 'Alî Pş.) kızı Prs. Zübeyde Hanım'ın kızıdır, bk. **Kavalalılar.**

EMÎNE MUKBİLE SULTÂN(Dolmabahçe Sarayı, 23.8.1911 - İstanbul, 21.5.1995 = 83, 8, 29): Ḥilmî Efendi kızı. Med.Eyüb, Sultân Reşâd T. Türkiye'den çıkışta yş.12, 6, 14, 1.1.1953'te 41, 4, 10. Babası ile Nice'e gitti. Paris, İskenderiyye gibi şehirlerde önce babası, sonra zevci ile oturdu. =Dâmâd Şehzâde 'Alî_Vâṣıb Efendi(b.bk.), Hânedân reîsi(bk.no.44)(13.10.1903 10.12.1983 = 80, 1, 28), izd.Nice, 30.11.1931, izd.müd.52, 0, 10, yş.20, 3, 2, zevcinden 7, 10, 10 kç., sultân'ın 2. derecede amcasının torunu oluyor. Oğulları: **Şehzâde 'Osmân Ṣalâḥaddîn Efendi**(b.bk.)(İskenderiyye, 7.7.1940).

MAḤMÛD NÂMIK EFENDİ(Dolmabahçe Sarayı, 25.2.1914 - Kaahire, 13.11.1963 = 49, 8, 16): Hilmî Ef.oğlu. Türkiye'den çıkışta 10, 0, 9 ve 1.1.1953'te 38, 10, 5 yaşında. Nice, Paris, İskenderiyye ('Aṭṭârîn Câmii Caddesi), Kaahire (16, Wâdi'n-Nîl, Me'âdî), New York (Hôtel Waldorf-Astoria), Paris (149, Av. Victor Hugo, XVIe)'de oturdu. Nâsır'a sûikasd ile ithâm edilerek 4,5 yıl habsedildikten sonra 1963'de salıverildi, ancak 1965'de esrarlı şekilde öldü. 4.1977'de nakl-i kubûr ile Maḥmûd II Türbesi'ne gömüldü. 1940'a doğru İskenderiyye tramvay şirketi müdîri idi. = Prs.Şehrâzâd Hf.(ölm.Kaahire

1993), bk.Kavalalılar (İskenderiyye 1922), izd.1939, tal. 1947 = 8, yş. 17-25, zevcinden 8 yş.kç. Prs.Emîne Bihrûz'un 2. zevci İsm. Râtib Pş.'dan olan kızı. Efendi'den ayrılıp bir İtalyan mîmâr ile evlenip 2 kızı oldu. Oğulları:

'ÖMER 'ABDÜLMECÎD EFENDİ(İskenderiyye, 4.6.1941): 1.1.1953'te 11, 6, 25 yaşında. Londra Üniversitesi me'zûnu. İngiltere(Londra) ve Fransa'da (Paris) çalıştı. Oğlu:

MAHMÛD EFENDİ(Londra, 27.4.1975), 1995'te Paris'te öğrenci.

Ziyâeddîn Efendi (1873 1938)

MEHMED Z İ Y Â E D D Î N EFENDİ (Ortaköy Sarayı, 26.8.1873 - Ebû-Kîr Caddesi / İskenderiyye, 30.1.1938 = 64, 5, 5): Sul. Reşâd'ın by. oğlu. Hânedân 2. reîsi: 5.5.1937 - 30.1.1938 = 0, 8, 26 (amca-zâdesi Selîm Ef. yerine). 1924'de Türkiye'yi terkinde 2. vel. ve yş. 50, 6, 10. Sünneti: 'Abdülkaadir Ef. ile berâber 1890, yş. 17. Dadısı Penâh-râz Kalfa (Sul. Reşâd'ın annesi Gül-cemâl Kf.'nin hemşîresi Bî-mişâl Hn.'ın mânevî kızı). 1. ferîq = orgeneral, Harbiye ve Ist. Tıb Fakültesi me'zûnu, tıb doktoru, cild hastalıkları mütehassısı, bestekâr, kaanûnî (kaanûn'u ile Tanbûrî Cemîl Bey'in plaklarına eşlik etti). Verem'den öldü. Babasının Balmumcu ve Ortaköy saraylarındaki dâiresinde 1873-1909, Dolmabahçe Sarayı'ndaki dâiresinde 1909-1918, Haydarpaşa'daki kendi sarayında 1909-1924 oturdu ki bu sonuncusu 33 odalı ve 26 hizmetkârlı idi, şimdi Anadolu lisesidir. 4 kızı ve 2 oğlu ile önce Beyrût'ta Hôtel Royal'e gitti, sonra İskenderiyye'ye (Ebû-Kîr Caddesi) yerleşti. Ölümünden önceki yıllarda yabancı bir gemi ile Ist. limanına gelip güverteden şehri seyretti, transit turist olarak şehre çıkmak isteyince polis tarafından gemisine götürüldü, bu olayı Ist. gazeteleri yazdı. Şehri gemiden görmek için aynı yıllarda Yûsuf 'İzzeddîn Ef.'nin çocukları Nizâmeddîn Ef. ile Mihr-i Şâh Sul. da ayni şeyi yaptılar, onlar da gemiden çıkamadılar. 4.1912'de Mısır'da Port-Sa'îd'e gidip Hindistan'a gitmekte olan İngiltere kralı ve Hindistan imparatoru V. George'la zevcesi Mary'ye pâdişâh nâmına hoş geldiniz dedi, yanına eski sadrâzam Kâmil Pş. ile Mısır hıdîvi 'Abbâs Pş.'yı da aldı. Harbiye'de târih ve coğrafya hocası: Meh. Eşref Albatı (18.5.1866-195x), müellif b. Edhem Pş. (ölm. 1874, süvârî livâsı) b. Hacı 'Ömer Ef. (riyâziyeci) (Edhem Pş.'nın ağabeyi: ferîq Hacı Bekir Pş., ölm. ve med. Medîne). Sürgün müddeti: 13, 10, 26.

=1. Perniyân Hanımefendi (İzmit, 2.1.1880 - İskenderiyye, 21.7.1947 = 67, 6, 20): Behiyye Sul. annesi. İzd. Dolmabahçe Sarayı, 5.1.1898 (9. vel.iken), tal. 4.7.1902 = 4, 5, 29, yş. 18, 0, 5 - 22, 6, 4, zevcinden 6, 4, 7 kç., 2, 10, 4 sn. (yş. 20, 10, 9) doğurdu, talâkında kızı 1, 7, 26 yaşında. Türkiye'yi terkinde yş. 44, 2, 9.

=2. 'Üns-i Yâr Hanımefendi(Bandırma, 12.3.1887 - İskenderiyye, 10.9.1934 = 47, 5, 29): Dürriye ve Rukıyye Sultânlar ile Nâzım Ef. annesi. İzd. Dolmabahçe Sarayı, 16.8.1903 (9. vel. iken), tal. 12.12.1912 = 9, 3, 28, yş. 16, 5, 6 - 25, 9, 3, zevcinden 13, 6, 17 kç. 1. izdivâcından 5, 7, 12 sn. ve 1. Hf.'den 7, 2, 11 kç., onun talâkından 1, 1, 13 sn., 1, 11, 18 sn. (yş. 18, 4, 24) by. kızı, bundan 1, 2, 9 sn. (yş. 19, 7, 3) kç. kızı, bundan 4, 2, 16 sn. (yş. 23, 9, 19) oğlu doğdu ki talâkında 7, 4, 10 ve 6, 2, 1 ve

1, 11, 15 yaşlarında idiler. Türkiye'yi terkinde 35, 11, 24, by. kızının ölümünde 24, 3, 16 yaşında. Talâkından sn. Heybeli'de yaşadı. = 2. Fülân Bey, izd. Kaahire, 2.1.1924, yş. 36, 9, 23, izd.müd. 10, 8,9.- Hf.'nin hemşîresi Levrens Hn. = Sultân-zâde Câhid Bf.ki önce 'Üns-i Yâr Hf.'nin kızı Dürriye Sultân ile evli idi, Dürriye Sultân ölünce teyzesi Levrens Hn.'ı aldı.- Hf.'nin annesi: Firdevs Hn.

=3. Perî-zâd Hanımefendi (İzmit, 14.10.1889 - İskenderiyye, 14.9.1934 = 44, 11, 1): Hayriye ve Lutfiye Sultânlar annesi. Med. İskenderiyye, Pr. 'Ömer Tosun Pş. T. 2.Hf.'den 4 gün sn.öldü. İzd. Dolmabahçe Sarayı, 18.1.1907 (8. vel.), izd.müd. 27, 7, 27, yş. 17, 3, 5, zevcinden 16, 1, 19 kç. 2. izdivâcdan 3, 5, 3 sn. ve 2. Hf.'den 2, 7, 3 kç. 1, 0, 29 sn. (18, 4, 5) kç. ve bundan 2, 2, 2, sn. (20, 6, 7) by. kızlarını dünyâya getirdi. Zevci ve kızları ile Türkiye'den çıkışında yş. 34, 4, 22. Ölümünde kızları 26, 6, 26 ve 24, 4, 22 yaşlarında. Bir müddet Lefkoşe'de oturdu, fakat zevci ve kızının yanına Kaahire ve İskenderiyye'ye gitti.

=4. Melek-seyrân Hanımefendi (Batum, 23.9.1890 - Ist. 2.1966 = 75, 5): Fevzî Ef. annesi. İzd. Yıldız Sarayı, 10.11.1911 (6. vel.), izd.müd. 26, 2, 20, yş. 21, 1, 17 - 47, 4, 7, zevcinden 17, 1, 28 kç., 3. izdivâcdan 4, 9, 23 sn. ve 3. Hf.'den 0, 11, 10 kç., 0, 11, 27 sn. (yş. 22, 1, 14) oğlu dünyâya geldi. Türkiye'yi terkinde yş. 33, 5, 12. Zevci ölünce İskenderiyye'den Ist.'a dönüp daha 28, 1 yaşadı. 1864'de Adapazarı'na göçen Geç Çerkes kabîlesi beyi Mâhir Bey'in kızı. Hf.'nin kardeşleri: Rızâ Bey, Nazîf Bey, Rif'at Bey (bunun kızı Cemîle Duman (Geç), Adapazarı, 1932 = Dr. Rahmî Duman (Kayseri 1908), müellif, çocukları Rahmî 1954 ve Hâkan 1956).

=5. Neş'e-mend Hanımefendi(1905 - İskenderiyye, 1.2.1934 = 29): Mihr-ü Mâh Sul.annesi. İzd. Haydarpaşa Sarayı, 10.2.1923, izd. müd. 10, 11, 19. Med. Hulvân/Kaahire. 4. izdivâcdan 11, 3, 0 sn.

Ziyâeddîn Efendi'nin Çocukları

1) BEHİYYE SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 8.11.1900 - Kaahire 1950 = 50): Babasının saraylarında, Dolmabahçe Sarayı'ndaki dâiresinde, sonra Göztepe ve Kuruçeşme'de kendi saraylarında yaşadı, 23, 4, 7 yaşında Türkiye'den ayrıldı, Viyana'ya, San Remo'ya, by. amcası Sul. Vahîdeddîn'in yanına, Kaahire'ye gitti, İskenderiyye'de Ebû-Kîr Caddesi'ne babasının yanına yerleşti. Sürgün müddeti: 26 yıl.

=1. **Kavalalı** Pr. Dâmâd 'Ömer Halîm Beyefendi (Yeniköy/Ist., 16.2.1898 1954 = 56), izd. Dolmabahçe Sarayı, 1912, tal. 1913 = 1, yş. 12 - 13, zifâf ve düğün olmadı, s û r î kaldı, Osmanlı târîhinin sûrî kalan son nikâhı. Zevcinden 2, 8, 22 kç., Sd. Kavalalı Pr. Meh. Sa'îd Halîm Pş. oğlu. Bu prens, 9 yıl sonra, amca kızı Prs. Emîne ile evlendi (izd. Heybeli, 10.10.1936, tal. Heybeli, 16.11.1937) ki Şehzâde 'Abdürrahîm Ef.'nin boşadığı prensestir.

=2. Cemâleddîn Bey, pâdişâh tar. tanınmıyan morganatik izdivâc, izd. Göztepe Sarayı, 3.5.1921, tal. İskenderiyye 1931 = 10, yş. 20, 5, 25 - 31, talâkından 8 yıl sn., 1. ferîq Zülüflü İsm. Pş.'nın eniştesi Mazhar Bey'in oğlu, bk. **Turnacı-zâdeler.** Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Reşâd Beyefendi** (İskenderiyye 1930?), şimdi Madrid'de.

=3. Dâmâd Ser-tabîb Hâfız Zekî Beyefendi, izd. İskenderiyye, 9.11.1934 (talâkından 3 yıl sn.), yş. 34, 0, 1, izd.müd. 16. Melik I. Fuâd'ın husûsî başhekimi (ölm. 1950'den sn.). Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Reşîd Beyefendi** (İskenderiyye 1936?), şimdi Kaahire'de.

2) DÜRRİYE SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 3.8.1905 Heybeli, 15.7.1922 = 16, 11, 13): Verem'den öldü, Haydarpaşa'da Ayrılık Çeşmesi'ne defnedildi. Babası ile Haydarpaşa Kasrı'nda, sonra kendisinin Heybeli'deki köşkünde oturdu. =Sultân-zâde Dâmâd Mehmed Câhid Beyefendi (1.1899 - 30.3.1977 = 78), izd. Heybeli, 1.1922, yş. 16, 5, izd.müd. 0, 6, zevcinden 6, 7 kç. Na'îme Sul. (b.'Abdülhamîd II) ile Dâmâd Kemâleddîn Pş. (b.Gaazî 'Osmân Pş.) oğlu, sonra Dürriye Sultân'ın teyzesi Levrens Hn.'la evlendi ve oğlu oldu. Dürriye Sultân'dan 54, 8, 16 sn. gene Ist.'da öldü, bk. Na'îme Sultân.

3) RUKIYYE SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 11.10.1906 - Beyrût, 20.2.1927 = 20, 4, 10): Türkiye'den 17, 5 yaşında çıkıp Beyrût'a gitti ve 2, 11, 11 sn. orada öldü. =Dâmâd Sokollu-zâde (b.bk.) 'Abdülbâkî İhsân Beyefendi (Ist. 190x), izdivâcında üsteğmen. İzd. Haydarpaşa Kasrı, 5.1.1924, yş. 17, 2, 24, izd.müd. 3, 1, 16. Türkiye'de akdedilmiş son sultân nikâhıdır, 2 ay sonra Hânedân çıkarıldı. Ferîq 'Abdülkerîm Pş. oğlu. Çocukları: **Behiyye Emel Nûr-i Cihân "Hodo" Hanım-Sultân** (Beyrût, 15.6.1925): 1928'de Atatürk'ün özel izni ile babası ile berâber Ankara'ya yerleşti, şimdi İstanbul'da Ortaköy'de oturuyor. =Cemal Hodo, izd.1951, yş.26. Çocukları: Bânû 1952, Bâlâ 1955, Nâzım 1958.

4) HAYRİYE SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 16.2.1908 - Beyrût, 5.3.1943 = 35, 0, 18): 16, 0, 16 yaşında çıkıp Kaahire, Beyrût, İskenderiyye'de oturdu, babasının ölümünden sonra Beyrût'a gidip veremden öldü, evlenmedi. Sürgün hayâtı: 19, 0, 0.

5) LUTFİYE SULTÂN (Dolmabahçe Sarayı, 20.4.1910): Ressam, müzisyen. 1.1.1953'de yş. 42, 8, 11 ve Me'âdî/Kaahire'de Kemâl Pş. konağında mukıym. 13, 10, 15 yaşında çıkıp Beyrût, İskenderiyye, Kaahire gibi yerlerde oturdu, 1984'de Los Angeles'de oturuyordu. =Dâmâd Hasan Beyefendi, izd. İskenderiyye, 3.6.1932, yş. 22, 1, 13, Kemâl Pş. oğlu. Çocukları: **Sultân-zâde Ahmed Reşîd Beyefendi** (İskenderiyye, 7.5.1933), 1984'de Kaahire'de. **Sultân-zâde Reşâd Beyefendi** (İskenderiyye, 7.5.1934), 1984'de A.B.D'nde. **Perî-zâd Hanım-Sultân** (İskenderiyye, 11.1.1936), 1984'de Los Angeles'de, bir TV şirketinde prodüktris. = Cüneyd İpar, talâk Ist.

Perî-zâd Hn.-Sul.=2. Cömert Baykent, tal.(bir Amerikalı hanımla evlendi), oğulları Cem Baykent, İst.'da bankacı=Bernâ Aroma, izd.İst. Çırağan Sarayı, 30.5.1992. Sultân-zâde Ahmed(asıl adı) Reşâd Bf. 1956'da 23 yaşında Kaahire'de öldü. Kardeşi Sultân-zâde Reşâd(asıl adı) Kemâl Bf. ise 1995'te Ammân'da avukat idi. Lutfiye Sultân, 1995'te en yaşlı sultân olarak kızı Perî-zâd Hn.-Sul.ile berâber Suûdî Arabistân'da oturuyordu, hastalanınca İstanbul'a geldi.

6) MEHMED NÂZIM EFENDİ (Dolmabahçe Sarayı, 26.10.1910 Göztepe/İst.14.11.1984=74,0,19): Hânedân 2. reîsi 9.12.1983-14.11.1984. Med.Eyüb, Sul. Reşâd T. Türkiye'den çıkışta yş. 13, 3, 10, 1.1.1953'de 42, 0, 6 ve 1, Maraşlı Sok., İskenderiyye, Kaahire'de. Beyrût 1924-30, Kaahire 1930-49, Ürdün 1949-74, İspanya 1974, 1974'de Göztepe/İst.'a yerleşti (*Hürriyet, Tercüman* vs. gazeteler). Kendisinin ve 4

ablasının *Kur'ân* hocası Must. Ef., diğer hocaları Safiye Ünüvar (matbû hâtırâtı var). =1. Belkıs Hanım: Cengiz Ef. annesi. İzd. İskenderiyye, 1942?, tal. Kaahire 1944? = 2?, Halîfe tanımadı, morganatik, oğlunu babasına bırakıp Ist.'a döndü, amiral **Çürüksulu-zâde** Şefîq Pş. kızı (M.C. Kuntay, *N.Kemâl*, II-II, 148-51), bu âileden Çürüksulu Mahmûd Pş. (1865-1930 = 65), 24.5.1919'da meclis-i vükelâya me'mûr nâzır. =2. Halîme Hanımefendi (16.6.1919): Has. ve Zıyâeddîn Ef.ler annesi, izd. Kaahire 4.12.1945, izd.müd. 38, 11, 11, yş. 26, 5, 18 - 65, 4, 28, zevcinden 8, 7, 21 kç. Rûmeli kazaskeri (24.6.1886) ve II. 'Abdülhamîd'in şeyhi Sayyâdî-zâde Şeyh Ebü'l-Hüdâ Ef. (*Sâl-nâme*, 1326 = 1908, s.109) oğlu Ürdün başvekili Has. Pş.kızı (Has. Pş.'nın kardeşi: Hâlid Pş., Irak başvekili). Nâzım Ef.'nin şehzâde oğulları:

CENGİZ EFENDİ (Kaahire 20.11.1939): 1983'de Dallas'da = Eileen Emery, izd. 16.6.1964, oğlu: MEH. ZIYÂEDDÎN EFENDİ (17.6.1965).

Cengiz Efendi'nin kızı: 'AYŞE SULTÂN(1967).

HASAN EFENDİ (Kaahire 9.9.1946): 1983'de Dallas'da. Annesinin babasının adı.

MEH. ZIYÂEDDÎN EFENDİ (Kaahire 17.9.1947): Ürdün havayollarında pilot. Dedesinin adı. = 4.9.1969.

Zıyâeddîn Efendi'nin çocukları:

NÂZIM EFENDİ(1970)

NERMÎN SULTÂN(1972)

7) 'ÖMER F E V Z Î EFENDİ (Yıldız sarayı, 13.11.1912-Ammân, 24.4.1986 = 73, 5, 11): Çıkışta 11, 2, 22 ve 1.1.1953'de 40, 1, 28 yaşında ve 1, Maraşli Sok., Kaahire'de. İskenderiyye ve Beyrût'ta da oturdu. Ressam. 1940 sıralarında Almanya'da, daha önce Paris'de, sonra 'Ammân'da. Paris Güzel San'atlar Akademisi 1939 me'zûnu. Cenâzesi 4.5.1986'da 'Ammân'dan Ist.'a getirilip Eyüb'de Sul. Reşâd türbesine gömüldü. =1. Mukaddes Hanımefendi (ölm. 1958), izd. Kaahire 1946?, izd.müd. 12?, **Kavalalılar**'ın Yeğenler dalından. =2. Weliyye Hf. (26.1.1921) b. Şeyh Ebü'l-Hüdâ Ef. (Nâzım Ef.'nin zevcesinin hemşîresi), izd. 1963, izd.müd. 23, yş. 42-64, zevcinden 8, 2, 13 kç.

8) MİHR-İ MÂH SULTÂN (Haydarpaşa Kasrı, 11.1923): Çıkışta 0, 4 ve 1.1.1953'de 29, 1 yaşında. Babasının ölümünden sonra Beyrût'a gidip evlenince 'Ammân'a yerleşti, 1953 sonunda zevci ile Ist.'u ziyâret etti. =Dâmâd Pr. Nâif Beyefendi (Tâif 1915), bk. **Hâşimîler**, izd.7.10.1940, zevcinden 8 yş.kç. Ürdün meliki 'Abd. oğlu, Ürdün kral nâibi 20.7.-5.9.1951, Ankara'da TC. ordusunda bnb. ve yâver. Çocukları: **Sultân-zâde Â'sım Beyefendi** ve **Sultân-zâde 'Alî Beyefendi**, her ikisi de ayni zamanda Ürdün prensleri.

XXXIX

MEHMED VI VAHÎDEDDÎN

(1861 1926) (1918 1922)

39) MEHMED VI VAHÎDEDDÎN (Dolmabahçe Sarayı, 2.2.1861 - San Remo / İtalya, 16.5.1926 = 65, 3, 12) (saltanatı 4.7.1918 - 18.11.1922 = 4, 4, 15): Son 18 gününde sâdece halîfe. Hânedân reîsi: 3.3.1924-16.5.1926 = 2, 3, 14. Saltanatın ilğâsı 1.11.1922. Velîahd 1.2.1916 - 4.7.1918 = 2, 5, 2, yş. 54, 11, 28 - 57, 5, 0, menfâ hayâtı 3, 5, 28, yş. 61, 8, 18. I. 'Abdülmecîd'in en kç. oğlu, 2. vel. 16.6.1909 1.2.1916 = 6, 7, 15, yş. 48, 4, 12, 3. vel. 27.4.1909 16.6.1909 = 0, 1, 19. 4. vel. 26.4.1905 - 27.4.1909. 3, 3, 23 by. amca-zâdesi Yûsuf 'İzzeddîn Ef.'nin ölümü üzerine 16, 3, 0 by. ağabeyi Sul. Reşâd'a vel. oldu. Kederden mütevellid kalb hastası olarak sekte-i kalbden öldü. Med. Şâm, Sultânselîm C., sandûkası üzerine pirinç bir levhaya kazılan kitâbe: "Türkler'in Hâkaanı ve İslâmlar'ın halîfesi Cennet-mekân Sultân Mehmed Vahîddeddîn-i Sâdis b. Sultân Mecîd Hân Hazretleri, 1926"

Pâdişâh-halîfe olarak son selâmlığı 3.11, yalnız halîfe olarak son selâmlığı 10.11 olup Türkiye'yi terkinin ertesi günü olan 17.11 cum'a selâmlığı yapılmadı. 16.11 öğle üzeri, Ankara'da "hiyânet-i vataniyye ile ithâmı" hakkında 2 hafta önce bir kaç meb'ûsun yaptığı teklîfin müzâkeresinin kabûl edildiğini öğrendi. Son defa 16-17 gecesi Yıldız'da Küçük Mâbeyn'deki yatak odasında yattı. 17.11 gecesi geceyarısından sonra Dolmabahçe Sarayı rıhtımına geldi, imtimbotla Malaya kruvazörüne geçti.

Türk gazetelerinde neşri yasaklanan San Remo déclaration'unda, saltanat hukukunun mahfûz olduğunu, saltanatın ilğâ edilemiyeceğini, TBMM'nin anayasa tâdîlini anayasaya göre pâdişâh tasdîkine sunmakla mükellef olduğunu belirtir. Saltanat'la hılâfetin ayrılmasını reddeder. Metni *RMM, Oriento Moderno* gibi dergilerde ve zâmanın Avrupa gazetelerinde vardır (krş. Jean-Louis Bacque-Grammont, *Sur le Pèlerinage et Quelques Proclamations de Mehmed VI en Exil, Turcica*, XIV, Paris 1982, 226-47).

Malaya kruvazörü ile Malta'ya çıktı. Ḥicâz'dan dâvet alıp 12 gün Ṭâif'de oturdu, fakat çok eskiden tanıdığı Ḥüseyn Pş. ile anlaşamadı. İtalya'ya geçip San Remo'da kirâladığı bir köşke yerleşti. Malta, Cidde, Ṭâif (12 gün), Süveyş, İskenderiyye (burada 3 gün kaldı), Genova, San Remo gibi uğradığı her yerde hükümdar protokolü ile karşılandı, husûsî vagon tahsîs edildi, İtalya hükûmeti kendisini resmen karşıladı. Cidde'ye ayak basınca Melik Ḥüseyn tar. eteklenerek karşılandı. Sürgün müddeti 3, 5, 28 olup bunun 2, 1, 13'ü hılâfetin ilgaasından sonraya tesâdüf eder.

0, 6, 8 by. ağabeyi Süleymân Ef. ile berâber amcaları Sultân 'Azîz tar. sünnet ettirildi. Piano ve kaanûn çalan Sul. Vaḥîdeddîn'in 70 kadar bestesi (ekserisi şarkı, bir kaç beste, semâî ve 2 marş) kç. kızı Ṣabîḥa Sultân'da idi. Türk Mûsikîsi repertuarını nota şeklinde topladı, bu büyük koleksiyon da dağıldı. Batı Mûsikîsi'nde başlıca hocası ferîq Necîb Paşa, Türk Mûsikîsi'nde Ḥacı Fâiq Bey'dir. Hukuk ve fıkh ile de uğraşmıştır. Hâtıralarını ser-yâveri 'Avnî Pş.'ya dikte etti. Bu hâtırâtı 1928'e doğru 'Avnî Pş., para karşılığında Halîfe II. 'Abdülmecîd'e sattı, şimdi muhtemelen Dürr-i Şehvâr Sultân'dadır. Fotografcılığa de meraklı olup fotograf hocası Nikola Andriomenos (1851-1929=78)'dur. Hazînedârı Cenân-yâr Kalfa, 1920'de Üsküdar'da 'Umrâniye Câmii'ni yaptırmıştır.

II. Wilhelm, Sul. Reşâd'dan sonra Sul. Vaḥîdeddîn'e de Almanya İmparatorluk feldmareşali rütbesini verdi. Kendisi de Osmanlı müşîri idi. Meselâ 6.9.1918'de Kayser, Tal'at Paşa'yı Berlin'de Türk mareşali üniforması ve başında Türk kalpağı ile kabûl etti. İmparator-Kral Franz Joseph'in cenâzesi için Viyana'ya giden Vel. Vaḥîdeddîn Ef.'ye Hofburg imparatorluk sarayı tahsîs edildi. Yeni tahta çıkan imparator-kral Karl, zevcesi imparatoriçe ile bu saraya gelip Efendi'ye teşekkür etti (7.12.1916). 15.1.1918'de Vel. Vaḥîdeddîn Ef., faḫrî yâveri mîrlivâ Mustafa Kemâl Pş. ile berâber Ist.'dan hareket etti, Almanya başkumandanlık büyük karargâhında Kayser II. Wilhelm tarafından Osmanlı mareşali üniforması ve kalpağı ile karşılanıp Mareşal von Hinderburg ve General Lüdendorf'la berâber Fransa cebhesini gezdiler. Bu ziyâret ve kendilerine verilen brifingden ayrılınca M. Kemâl Paşa, Velîahd'e, mahrem olarak, harbin Almanya tarafından kaybedildiğini söyledi ve Velîahd de Paşa'nın bu fikrine katıldığını beyân etti. Sonra Stuttgart'a uğrayıp Vürtenberg kralı ile görüştüler, Essen, oradan Berlin'e gelip İmparatoriçe'yi ziyâret ettiler, 2.2.1918'de Berlin'den ayrıldılar.

Sèvres Muâhedesi'ni yalnız Yunanistan hükûmeti, parlamentosu ve kralı tasdîk etti. Sultân Vaḥîdeddîn, topladığı Saltanat Şûrâsı'nda tek çekimser oya karşılık ittifakla muâhedenin kabûl edilmesine rağmen, muâhedeyi imzâ ve tasdîk etmedi. Böylece dîğer

karşı taraf devlet başkanlarınca tasdîkını de önlemiş oldu ve bu yüzden muâhede yürürlüğe girmedi, caduc kaldı ve o andan îtibâren tâdîli için çalışmalara başlandı.

4.11.1876'da Sul. Vahîdeddîn'in 12 yaş by. ağabeyi Burhâneddîn Ef. ölünce, onun Çengelköy'deki sarayını (Sultân Mecîd 1860'da oğlu Kemâleddîn Ef.'ye vermiş, o da ağabeyi II. Abdülhamîd'e satmış, II. Abdülhamîd kardeşi Burhâneddîn Ef. için satın almıştı) ağabeyleri II. 'Abdülhamîd, 16 yaşındaki Vahîdeddîn Ef.'ye verdi. Sul. Vahîdeddîn, cülûsuna kadar 42 yıl burada oturdu. Pâdişâh olunca bâzan Dolmabahçe'de, bâzan Yıldız'da ikaamet etti.

Sul. Vahîdeddîn'e Eyüb'de Şeyh Ahmedü'ş-Şerîf (doğ. 1880) b. Şeyh Muhammedi'ş-Şerîfi's-Senûsî, Hazret-i Ömer'in kılıcını kuşattı ve Şeyhulislâm Mûsâ Kâzım Ef. ile Veled Çelebî de ona yardım ettiler. Sul. Vahîdeddîn, İttihâdcı ve farmason olan Mûsâ Kâzım Ef.'yi sevmezdi. Mevlevî muhibbi idi. Şeyh Senûsî'ye murassâ 'Osmânî nişânı verdi ki, Mustafa Kemâl Paşa, yıllar önce Libya'dan tanıdığı Şeyh'i 1920'de "muvakkat şeyhulislâm" îlân etti ve 1921'de Ankara'ya gelen Şeyh, Millî Mücâdele'yi destekledi. Meh. Bahâeddîn Veled Çelebî İzbudak (meşîhati 1910-1919 + 4.9.1925'e kadar bir kaç hafta), 32. çelebî'dir (Konya 1868), I. TBMM'nde Kastamonu meb'ûsu, Mevlânâ'nın 18. batın torunu ve Must. Necîb Çelebî oğlu, mârûf âlim ve müellifdir, bk. **Mevlânâ-zâdeler.** Ancak o da İttihâdcı idi.

Sul. Vahîdeddîn'i ziyâret eden en ilgi çekici hükümdar, Ahmed Şâh Kaçar'dır. İran şehenşâhı 11 gün İst.'da kaldı. 1.9.1919'da Batum'dan gemiyle Ist.'a geldi. Büyük Ada'da Nizâm Caddesi'ndeki köşkünde oturan babası mahlû Meh. 'Alî Şâh ile kardeşleri Mahmûd ve Mecîd Mîrzâlar'ı ziyâret etti, yanında amcaları Nusretüssaltana, Şihâbüddevle ve Muh. Hüseyn Mîrzâlar vardı. 3 eylûlde Sul. Vahîdeddîn tarafından Yıldız'da kabûl edilip murassâ İmtiyâz nişânı aldı ve pâdişâha Tâc-ı Îrân nişânını verdi. 12 eylûlde deniz yoluyle Marsilya'ya hareket etti. Dâmâdlığı reddedildiği için hastalığı bahâne edildi, pâdişâha vedâ ziyâretinde bulunmadı, pâdişâh da onu uğurlamadı. Şâh bu seyâhatinden bir daha İran'a dönemedi, son şâhlık yıllarını Paris'de geçirdi. Sul. Vahîdeddîn, kç. kızı Sabîha Sultân'a tâlib olan 22 yaşındaki Şâh'ın talebini kabûl etmemişdi (İ.H. Okday, *Yanya'dan Ankara'ya*, 400). Ahmed'Şâh (Tebrîz, 2.1.1898 - Neuilly/ Paris, 27.2.1930 = 32, 1, 7) (şâh 1909-1925), tahtını alan Rızâ Şâh tarafından zehirletilerek bekâr olarak öldü. 1907-9'da şâh olan ve bir müddet Ist.'da yaşıyan babası Muhammed 'Alî Şâh (Tebrîz, 21.6.1872 - San Remo, 30.3.1925) Rızâ Hân'ın kendisini şâh îlân ettiğini ve Kaçar hânedânının son bulduğunu öğrenince sekte-i kalbden 53 yaşında öldü. Ayni San Remo şehrinde kendisi gibi mahlû ve kendisinden 9 yaş büyük Sul. Vahîdeddîn ile oturdular ve onun San Remo'daki ölümünden 1, 1, 6 önce öldü. Muh. 'Alî Şâh'ın babası Muzaffereddîn Şâh (şâh 1896-1907), 1900 yazında II. 'Abdülhamîd'i resmen ziyâret etmişdi. Onun babası ve 1848'den 1896'ya kadar yarım asır tahtta kalan Nâsırüddîn Şâh da Sultân 'Azîz'i resmen ziyâret etmişti. Son 4 Kaçar şâhının ziyâretine Osmanlı, şehzâde göndererek bile mukaabele etmedi ki acâyibdir. Atatürk de Rızâ Şâh'ın ziyâretini iâde etmedi.

Zevceleri

=1. Emîne Nâzik-edâ Başkadınefendi (Sohum, 9.10.1866 - Ma'âdî/Kaahire, 1944 = 78): Münîre, 'Ulviye ve Sabîha Sultânları'n annesi. İzd. Ortaköy Sarayı, 8.6.1885 (5. vel.iken), izd.müd. 40, 11, 8, yş. 18, 7, 29 - 59, 8, 7, zevcinden 5, 8, 7 kç., zevcinden sn. 24 yıl kd. yaşadı. Başkadınefendi 4.7.1918, yş. 51, 8, 26 (izdivâcından 33, 0, 26 sn.). Med. Kaahire, 'Abbâsiye kabristânı. 20 yıl müddetle tek zevce ol. kaldı. İzdivâcından 3 yıl sonra kundakta ölen Münîre Sultân'ı, izdivâcından 7, 3, 4 sn. (yş. 25, 11, 3) 'Ulviye Sultân'ı ve bundan 1, 6, 19 sn. (yş. 27, 5, 22) Sabîha Sultân'ı dünyâya getirdi. Sul. Vahîdeddîn ile berâber Türkiye'yi terkinde 56, 1, 10 yaşında idi. Onun ölümü üzerine San Remo'dan Menton'a gitti, kç. kızı ve bâzan by. kızı ile oturdu (bu Başkadınefendi'yi, II. 'Abdülhamîd'in 16 yaş kadar büyük olan başkadınefendisi Nâzikedâ ile karıştırmamalıdır). Büyük kızının izdivâcında 49, 10, 2 ve 3, 8, 20 sn. küçük kızının izdivâcında 53, 6, 22 yaşında.- Hemşîresi Deryâl Hanımefendi (3, 4, 2 kç.), Sul. Vahîdeddîn'in 8, 11, 7 kç. yeğeni Selîm Ef. ile evlenmişdir ki bu izdivâcdan doğan Nemîka Sultân, 'Ulviye ve Sabîha Sultânlar'ın ana tarafından teyze-zâdesi olmaktadır.- Abazalar prensi Hasan Bey Merçen'in kızıdır.- Başkadınefendi'nin kardeşi: Yarbay Zekî Bey, Sul. Vahîdeddîn'in Türkiye'yi terkinde baştabîb Dr. Reşâd Pş. ve ser-yâver 'Ömer Yâver Pş. ile berâber yâver-i şehryârî olarak berâber bulundu ve San Remo'da pâdişâh ile berâber oturarak hareketleriyle eniştesi Sul. Vahîdeddîn'in hayâtını kısalttı.

=2. İnşirâh Hanımefendi (Batum, 10.7.1887 - Kaahire, 10.6.1930 = 42, 11, 1): Çocuksuz. İzd. Çengelköyü Sarayı, 8.7.1905, tal. 17.11.1909 = 4, 4, 10, yş. 17, 11, 29 - 22, 4, 9 (3. vel. iken), zevcinden 26, 5, 8 kç., 1. izdivâcdan 20, 1, 0 sn. ve Başkf.'den 20, 9, 2 kç.

=3. Şâdiye Meveddet 2. Kadınefendi (Adapazarı, 12.10.1893 - Çengelköyü Sarayı, 1951 = 58): Ertuğrul Ef. annesi. İzd. Çengelköyü Sarayı, 25.4.1911 (2. vel.iken), izd.müd. 15, 0, 21, yş. 17, 6, 14 - 32, 7, 5, zevcinden 32, 8, 10 kç., 2. Kf. 4.7.1918, yş. 24, 8, 23 (izdivâcından 7, 2, 9 sn.), 2. izdivâcdan 5, 9, 18 ve talâkdan 1, 5, 8 sn., 3. Hf.'den 6, 3, 3 kç., izdivâcından 1, 6, 7 sn. (yş. 19, 0, 21) şehzâdeyi dünyâya getirdi. Türkiye'yi zevci ile terkinde yş. 29, 1, 7. San Remo'dan sonra Menton'da (1926-32), İskenderiyye (1932-36), sn. Helyopolis /Kaahire'de oturdu ve sn. Ist.'a döndü. Oğlunun ölümünde yş. 50, 8, 21. Med. Çengelköyü kabristânı. =2. Şâkir Bey b. Basrî Bey b. Emîn Pş., izd. İskenderiyye, 2.5.1932, tal. 28.2.1936 = 3, 9, 27, pâdişâhın ölümünden 5, 11, 17 sn., yş. 38, 6, 23 - 42, 4, 18.- Sul. Vahîddedîn'in 1. eşi Abaza, 2. Gürcî, 3. ve 4. Çerkes, 5. Türk asıllıdır.

=4. Nevâre Hanımefendi (Adapazarı, 4.5.1901) (1955'de hayatta idi): Çocuksuz. İzd. Dolmabahçe Sarayı, 20.6.1918 (vel. iken), tal. San Remo, 20.5.1924 = 5, 11, 0, yş. 17, 1, 17 - 23, 0, 17, zevcinden 40, 3, 2 kç., zevci ile çıkışta yş. 21, 6, 15. Sul.Vahîdeddîn tahta geçince bu eşine "3. Kf." unvânını vermedi, başıkbâl ol. kaldı. 2. Kf.'nin teyzesinin kızıdır, ondan 7, 6, 23 küçüktür ve ondan 7, 1, 25 sn. evlendi. Bir müddet İzmit'te oturdu, sn. Kalamış'da (Ist.) bir tâcirle evlendi, Ankara'ya yerleşti.

=5. Nî'met Nev-zâd Hanımefendi (Ist. 2.3.1902): 1985'de hayatta. İzd. Yıldız Sarayı, 1.9.1921 (pâdişâh iken), izd.müd. 4, 8, 15, yş. 19, 5, 19 - 24, 2, 14, zevcinden 41, 0, 28 kç., 4. Hf.'den 0, 9, 29 kç. ve ondan 3, 2, 11 sn. Buna da Kadın unvânı verilmedi. Pâdişâhtan az sonra San Remo'ya geldi, ölünce Ist.'a döndü, Beşiktaş'a yerleşdi, sn. Kaahire'ye gitti, 1950'ye doğru Kaahire'de idi, 4 def'a haccetti, Ist.'a döndü, 1974'de Anadoluhisârı'ndaki yalısında idi. =2. Zekî Bey, kapdan, izd. Erdek 1928, yş. 26, 1929 ve 1934'de bir oğlu ile bir kızı oldu. Hf.'nin hemşîresi: Nesrîn Hn.

Sultân Vahîddedîn'in Çocukları

1) MÜNÎRE SULTÂN (1888 - 1888).

2) MEHMED E R T U Ğ R U L EFENDİ (Çengelköyü Sarayı, 2.11.1912 - Me'âdî / Kaahire, 2.7.1944 = 31, 8, 0): Alderson'da doğumu 10.9.1912. Menejit'ten öldü, med. Kaahire, 'Abbâsiye kabristânı. Türkce hocası: Dâvûdpaşalı Meh. Emîn Bey, topçu subayı, Harbiye 1891, ölm. 1940'dan önce, müellif, Kur. Yb. Mazhar Bey'in oğlu. Babası ile seyâhat ederek sonunda San Remo, babası ölünce annesi ile Menton, sn. İskenderiyye, sn. ablası Sabîha Sultân ile berâber Nice'de Fârûq Ef. Sarayı, sn. gene ablasıyle Mısır'da (Kaahire ve İskenderiyye) yaşadı. Evlenmedi.

3) RUKIYYE S A B Î H A SULTÂN (Ortaköy Sarayı, 1.4.1894 - Çengelköyü Sarayı, 26.8.1971 = 77, 4, 25): Med. Rûmelihisârı kabristânı. Hocaları ve dadısı, ablası 'Ulviye Sultân'ınkilerle aynidir. Piano hocası Mlle Voçino. Doğumu Alderson'da 19.3.1894. 1.1.1953'de 58, 9, 0 yaşında ve Ist. ve Kaahire'de Pr. 'Abdü'l-Mün'im'in sarayında mukıym. Çengelköyü'nde babasının sarayında (1894-1918), Dolmabahçe Sarayı'nda (1918-24), bu arada Nişantaşı'ndaki saray ve Tarabya'daki sâhil-sarayında yaşadı. Zevci ve 2 kızı ile önce İsviçre, Territtet'de Grand-Hôtel'e, sn.Nice'e gitti, Halîfe ile berâber yaşadı, 1938'de kayınpederi Halîfe, Nice'den Paris'e nakledince o da zevci ve kızları ile, kızlarını evlendirmek için, Kaahire'ye gitti. Paris'e gidip bir çok kere kayınpederi Halîfe'yi ziyâret etti. 1952'den îtibâren daha çok Istanbul'a yaşadı, Mısır'a da gidip geldi. =Şehzâde Dâmâd 'Ömer Fârûk Efendi (29.2.1898 - 28.3.1969 = 71, 0, 28) (b.bk.), izd. Yıldız Sarayı, 29.4.1920, tal. Kaahire, 1.1948 = 27, 9, yş. 26, 0, 8- 53, 9, zevcinden 3, 2, 28 by., 2. derecede amca-zâde olurlar. Kızları: izdivâcından: 0, 9, 3 sn. **Nesl-i Şâh Sultân** (2.2.1921), bundan 2, 7, 8 sn. **Hân-zâde Sultân** (12.9.1923), bundan 3, 5, 2 sn. **Neclâ Hibetullâh Sultân** (14.2.1927) için bk. aşağıda 'Ömer Fârûk Efendi b. 'Abdülmecîd II.

4) FATMA ' U L V İ Y E SULTÂN (Ortaköy Sarayı, 12.9.1892 İzmir, 25.1.1967 = 74, 4, 13): Adını amcası II. 'Abdülhamîd, çocukken ölen kendi by. kızının adını takarak verdi. İzmir'de kızının yanında öldü, Çengelköyü Sarayı'na götürülüp burada toprağa verildi. 1.1.1953'de 60, 3, 19 yaşında ve 68/1, Kuyulubostan Sok., Nişantaşı ile Çengelköyü Sarayı'nda mukıym. Çengelköyü'nde babasının sarayında, 10.8.1916-21.6.1922'de Kuruçeşme'de kendi sarayında, sn. 10.3.1924'e kadar Nişantaşı'ndaki kendi sarayında oturdu. Önce Napoli'ye gitti, 1 hafta Milano'da kaldı, ölümüne kadar babası ile Son Remo'da, sn. Menton'da yaşadı, 1929'da Kaahire ve İskenderiyye'de 'Attârîn Câmii

Caddesi'ne yerleşti, 1952'de Ist.'a döndü. Türkiye çıkışında 31, 5, 23 ve hemşîresi Sultân 29, 11, 4 yaşlarında. Aba'sı (dadısı) Râh-i Dil Kalfa, Sultân Vahîdeddîn'in de dadısı olup Sultân Mecîd devrini idrâk etmişti. Fransızca: Mr Danon (Ist. hahambaşısının kayın-pederi). Piano: Mlle Voçino. Ûd: Muzıkay-ı Hümâyûn hocaları. Hocaları: Feyzî Ef. (İzmir sultânîsi müdîri) ve RefîkBey (Defter-i Hâkaanî müdîri.).

=1. Dâmâd İsmâ'îl Hakkı "Okday" Beyefendi, bk. **Tevfîk Paşa-zâdeler** (Atina, 28.10.1881 - Ist. 11.10.1977 = 95, 11, 14), izd. Kuruçeşme Sarayı, 10.8.1916, tal. Kuruçeşme Sarayı, 21.6.1922 = 5, 10, 12, yş. 23, 10, 28 - 28, 9, 10, zevcinden 10, 10, 15 kç. Sd.Ah. Tevfîk Pş.'nın by. oğlu, Kırım Girayları'ndan, kur.alb., Sul. Vahîdeddîn'in yâveri, Trikopis'i esîr eden 16. tümenin kurmay başkanı, Millî Mücâdele'den sn. Basra, Viyana başkonsolosu, Berlin askerî akademisi me'zûnu ve Prusya hassa alayında üsteğmen, 1912-13 Yanya müdâfîlerinden. Talâkından 3, 5, 28 sn. İsm. Hakkı Bey, 19.12.1925'de Ferîq 'Alî Kırat Pş. kızı Hadîce Ferhunde Hn.'la evlendi, son yıllara kadar süren bu izdivâcından çocuğu olmadı. İsm. Hakkı Bey, Erenköyü'nde ve II. 'Abdülhamîd'in TevfîkPş.'ya ihsânı olan Park Otel'de oturdu.

=2. Dâmâd 'Alî Haydar "Germiyanoğlu" Beyefendi, bk. **Turnacı-zâdeler** (Göztepe/Ist. 20.9.1889 - Ist. 5.2.196x), izd. Nişantaşı Sarayı, 1.11.1923 (talâkından 1, 4, 10 sn.), yş. 30, 1, 20. Kur. bnb. iken dâmâd olunca istîfâ etti, nikâh vekili Ist.'a henüz girmiş olan Re'fet (Bele) Pş. İkiz kardeşi: Kur. bnb. Celâleddin Germiyanoğlu (20.9.1889-1972 = 83). Zevcinden 2, 11, 22 kç. Âilenin aslında Germiyanoğulları ile bir ilgisi olmayıp sonradan böyle bir ilgi olduğu sanılarak bu soyadı alınmıştır. Bf.'nin babası, 1. ferîk "Zülüflü" İsm. Pş.'dır (Maçka/Ist. 1857 - Göztepe/Ist. 1925 = 68, Yahyâ Ef. C.) (1), mekâtib-i 'askeriyye ser-müfettişi (1908'e kd.), Göztepe'deki köşkü oğlu Celâleddîn Bey'de kaldı ve o burada öldü. İsm. Pş.'nın babası Sultân Mecîd'in mâbeyncisi 'Alî Bey, onun babası Çanakkale mutasarrıfı Süleymân Bey, onun babası Sd. Silâhdâr 'Alî Pş. (Ist. 1772?- Çanakkale 1829=57?, sd. 9.3-12.12.1823=0, 9, 4), onun babası vezîr ve serdâr Turnacı-zâde Gaazî 'İzzet Ah. Pş. (ölm. 1780)'dır. Celâleddîn Germiyanoğlu'nun kızı Nuyan Kalkavan (1930), Oxford me'zûnu armatör Nâzım Kalkavan (Ist. 1914) ile evlendi ki Rızâ Kalkavan'la Zelîhâ Kalkavan'ın oğludur. Sultân'ın 43 yıl süren bu izdivâcından çocuğu olmadı. İsm. Hakkı Bey'le olan ilk izdivâcından kızı:

Su'âde Hümeyrâ "Özbaş" Hanım-Sultân (Kuruçeşme Sarayı, 4.6.1917): Annesinin izdivâcından 0, 9, 15 sn. doğdu. 6, 9, 11 yaşında annesi ile Türkiye'den çıktı, babası Millî Mücâdele kahramanlarından olduğu için özel izinle 1936'da Türkiye'ye girdi. New York Columbia üniversitesinde okudu ve Princeton üniversitesinde Türkce okuttu. =1. Fâhir Bey b. Zühdî Bey, izd. Ist. 1939, tal. A.B.D. 1942 = 3, yş. 22-25, çocuksuz. =2. Halîl Özbaş (1918-18.11.1963 = 45, Söke'nin Özbaş köyünde kazâen öldü), izd. Princeton, 1944 (2 yıl sn.), izd.müd. 19, yş. 27- 46, 5, 12, zevcinden 1 yş. by. Çocukları: İsm. Halîm Özbaş (Ist. 6.10.1945, ilk eşinden

---

(1) Zülüflü İsm. Pş. zevcesi Fatma 'İsmet Germiyanoğlu, Ist.'da 1.2.1958'de 90'ına yakın öldü. Van mutasarrıfı Haydar Bey kızıdır. Haydar Bey'in oğulları Sd. müşîr Ah. 'İzzet Paşa Furgaç ve general Es'ad Paşa Furgaç'tır.

1969'da bir kızı ve ikincisinden 1979'da oğlu oldu) ve Hân-zâde Evliyâ-zâde (İzmir, 4.10.1953).

Söke âyânı Ḥacı Ḫalîl Pş.'nın çocukları: Behiyye Özbaşatak, Fehîme, Faṭma Hanımlar, Ḥilmî Fırat ve Ḥüs. 'Avnî Özbaş (ölm. İsviçre, 27.6.1959) = Ṭal'at Özbaş. Bu sonuncuların çocukları: Cemâl Özbaş (=Şükûfe Özbaş), Nazmî Özbaş (=Ayten Özbaş), Hanım-Sultân ile evlenen Halîl Özbaş, Medîha Atak (=Hulûsî Atak), Refî'a Aydın (=Necîb Aydın), Jâle Akyel (=İsm. Rüşdî Akyel), Emel Şîrîn (=Fahrî Şîrîn).- Ḥilmî Fırat'ın çocukları: Eyyûb Fırat, Hakkı Fırat, Fârûk Fırat, Na'îme Fırat, Fatma Fırat, Reşîd Fırat, Halîl Fırat, Sayda Fırat, Bilge Fırat, Gönen Fırat.

Behiyye Özbaşatak = Alî Bey, oğulları Ömer Hulûsî Özbaşatak (Söke belediye reîsi) (ölm. Söke, 26.7.1988) = Medîha Özbaşatak b. Ḥüs. Awnî Özbaş, çocukları: Coşkun Ö. ve Alî Ö. = İmren Ö., oğulları Ism. Hulûsî Ö.

XL

ABDÜLMECÎD II

(1868 1944) (1922 1924)

40) 'ABDÜ'L-MECÎD II (Dolmabahçe Sarayı, 29.5.1868 Bd.Suchet, Paris XVIe, 23.8.1944 saat 21 = 76, 2, 25) (102. ve sonuncu İslâm halîfesi: 18.11.1922 - 3.3.1924 = 1, 3, 15 yş.54, 5, 20 - 55, 10, 6): Hânedân reîsi 16.5.1926 - 23.8.1944 = 18, 3, 8. Son velîahd-i saltanat 4.7.1918 10.11.1922 = 4, 4, 6, yş.50, 1, 14(7, 3, 27 by.amca-zâdesi Sul.Vaḥîdeddîn'e). 2. vel.1.2.1916 - 4.7.1918 = 2, 5, 3, yş.47, 8, 11 (9, 7, 22 by.ağabeyi Yûsuf 'İzzeddîn Ef.yerine amca-zâdesi Sul.Reşâd'a), 3, vel.13.8.1909 - 1.2.1916 = 6, 5, 19, yş.41, 2, 22, 4. vel.27.4-13.8.1909=0, 3, 16, yş.40, 11, 6, 5. vel. 4.4.1905 - 27.4.1909 = 4, 0, 23, yş.36, 10, 13 (II. 'Abdülḥamîd'e). Topkapı Sarayı'nda altın taht'ta bîat kabûlü 24.11.1922 cum'a. Şehzâdeliğinde 1. ferîq=orgeneral. Paris'in Alman işğâlinden kurtulduğu gün sekte-i kalb'den öldü. Med.Medîne, Harem-i Şerîf (defni 30.3.1954, ölümünden 9, 7, 8 sn.). Sünneti 1880'de 12 yaşında iken kardeşleri Şevket ve Seyfeddîn, ayrıca Selîm ve Z̲ıyâeddîn Efendiler ile. Bî'at aldığı gün ilk selâmlığına Fâtih Câmii'nde çıktı ve bütün İslâm âleminde hutbe, ('Abdü'l-Mecîd b.'Abdi'l-'Azîz b.Maḥmûd) adına okunmaya başlandı.

Şehzâdeliğinde ve 1908'den sn. caddelerde yaya yürür, Beyoğlu ve Bâb-ı Âlî'de kütübhâne, notacı ve tuhâfiyecilerden bizzât alış veriş yapardı. Sırasıyle Farsca, Fr.,

Alm., İng., Ar.öğrendi. 300 kadar yağlıboya tablo ve hayli eskiz bıraktı, bâzıları Batı müzelerindedir (Nice vs.). Resim ve Batı Mûsikîsi'nde en ileri giden Osmânoğlu'dur. Rapsodi, konçerto vs besteledi. Bestekâr, pianist, violonselist, ressam, heykeltıraş, hattât, şâir, müelif. 12 c.elyazısı hâtıraları kızındadır. 1875'den ît.kendisinin ve dîğer şehzâdelerin hat hocası: Hacı Şevqî Ef. (*Son Hattâtlar*, 397-9) (Kastamonu 1828 Ist.1887). 1880'de tâyîn edilen Ar., Fars.ve hat hocası: 'Osmân Enverî Ef. (Tokat 1840? - Ist.28.1.1926 = 86?, Karacaahmed, *Son Hattâtlar*, 254-6). Son Ar.muallimi: 'Ömer Rızâ Doğrul (Meh.Âkif Ersoy'un dâmâdı, gazeteci, müellif, mütercim). Fr.hocası: Düyûn-ı umûmiye'de görevli Georges Guyot.

Dolmabahçe Sarayı 1868-76, Ortaköy Fer'iye saraylarından kendisine tahsîs edileni 1876-1908, Çamlıca'da, Bağlarbaşı-Beylerbeyi arasında 1905'de II.'Abdülhamîd'in ihsânı olan Îcâdiyye Tepesi Kasrı (*Üsküdar Târîhi*, II, 229 v.dd.) 1905-1922, Dolmabahçe Sarayı 1922-24 (bu sarayın velîahd dâiresi 1918-22). İsviçre 1924-5, Nice'de Cimiez'de Hılâfet (Halîfe) Sarayı denen asıl ismi Carabace Sarayı ve sonra Villa de Prince de Galles olan İngiltere velîahdinin sarayı büyük köşk ki Halîfe kirâ karşılığında oturdu 1925-1938, Paris'de Bd.Suchet'deki résidence (ki sonra Suriye sefârethânesi olmuştur) 1938-1944.

148 milletvekilin re'yi ile halîfe seçildi. Müretteb olarak Selîm Ef.'ye 3 ve 'Abdürrahîm Ef.'ye 2 re'y çıktı ki, TBMM'nin en yaşlı şehzâdeyi değil, istediği şehzâdeyi seçmek hakkı bulunduğu telkîn edilsin. Selîm Ef. ile bir kaç şehzâde, saltanatsız hılâfeti kabûl etmemesini II. 'Abdülmecîd'e, aksi takdirde Hânedân'ın başına daha da kötü şeyler geleceğini söyledilerse de o, hılâfeti reddederse başlarına kötü netîcenin daha erken geleceği cevâbını verdi. 6.10.1923'de Kuvây- Milliyye, Ist.'a girdi. 29.2.1924'de son cum'a selâmlığına çıktı. TBMM'nin çıkardığı 341 sayılı kaanûn: m.1: "Halîfe hal' edilmişdir. Hılâfet, hükûmet ve cumhûriyyet mâ'nâ ve mefhûmlarında esâsen mündemic olduğundan, makaam-ı hılâfet mülgaadır". M.2: "Hânedân-ı Âl-i 'Osmân'ın Türkiye'den ihrâcı". Ist.vâlîsi Haydar bey ve Ist.polis müdîri Sâ'deddîn Bey başkanlığındaki hey'et, Dolmabahçe Sarayı'na giderek, Halîfe'ye, çıkarılan kaanûnu okudular. Halîfe, bir gece içinde hazırlanamıyacağını söyledi, kabûl edilmedi. 4 mart sabâhı 5.30'da Halîfe, zevceleri, 2 çocuğu, doktoru, kâtibi ve bir uşağı ile saraydan alınıp otomobillerle Çatalca yakınlarına getirilip orada Simplon ekspresine özel vagona bindirilip Türkiye'den çıkarıldı. İsviçre'de trenden indi, bu ülkeyi kendisi seçmişti. Şehzâdelere 6 martın başladığı geceyarısına kadar 48 saat, sultânlara ve dîğerlerine ise 1 hafta mühlet verildi. Halîfe'ye 4 saat müddet verilmişse de 2 saati sarayın muhâsarası ve Halîfe ile münâkaşa ile geçtiği için, geri kalan diğer 2 saat zarfında Halîfe, hiç bir hazırlık yapamadan ayrılmaya mecbûr oldu.

Oğlu, kızı, gelini sultân, 2 sultân torunu, zevceleri ve 3 kişilik maiyyetiyle Territet'de Grad-Hôtel'e indi (gelini Sultân ile 2 torunu bebek sultânlar, 10 martta Ist.'dan ayrılıp İsviçre'ye geldiler). 2 yıla yakın burada kaldıktan sonra Fransa'da Nice'e geçti. Türkiye'yi terkettiği gece Mî'râc kandîli idi. İsviçre'de dünyâ Müslümanlar'ına hitâben

bir déclaration yayınladı, TC hükûmetinin kararına îtirâz etti. En büyük heyecân Hindistan Müslümanları arasında oldu, zîrâ Millî Mücâdele'yi, hılâfet Türkler'de olduğu için desteklemişler ve İngiltere, Hindistan Müslümanları'ndan korkusundan Millî Mücâdele'de Ankara'nın karşısına asker göndermemiş, fiilen savaşa girmemiş, sâdece Yunanlılar'ı kullanmıştı. Hindistan Hılâfet Komitesi, Halîfe'ye hayat boyu büyük bir tahsîsât bağladı ve bu tahsîsâtı Halîfe hayâtının sonuna kadar her yıl aldı. Tahsîsâtın büyük kısmını Nizâm ödedi, ki sonra Halîfe ile dünür oldular. Nizâm, Hindistân'ın en büyük hükümdârı, dünyânın en zengin Müslüman'ı, hattâ dünyânın en zengin şahsiyeti idi.

İsviçre'den Nice'e yerleşirken Fransa, Halîfe'ye, hiç bir sûretle siyâsetle uğraşmıyacağına dâir sened imzâlattı. Bu senedle Halîfe, siyâsetle uğraşmak istediği takdirde, Fransa topraklarını terkedeceğini kabûl etti. Çok Müslüman tebeası olan Fransa'nın da İngiltere gibi Halîfe ve hılâfetten çekindiği anlaşılır. Paris'de Türkce çıkan *Mücâhede* gazetesi, hılâfetin ilğâsına karşı çok sert yazılar yayınlamıştı. 1938'de Halîfe, Nice'den Paris'e nakletti ve torunları 3 sultânı evlenmek üzere Mısır'a gönderdi. O Nice'den çekilince, hemen bütün Hânedân üyeleri de bu şehri terkettiler, ekserisi Halîfe'nin oğlu ve gelini ve torunları gibi Kaahire'ye gittiler ki Avrupa'da savaş sâhasından da uzaktı. Paris'te 6 yıl kadar kalan Halîfe, her cum'a namâzını Paris Câmii'nde kıldı ve her cum'a dünyânın her yerinden gelen Müslümanlar'ın bîatini kabûl etti. Emperyalist politikaları dolayısıyle İngilizler'den nefret eden, Hitler Almanyası' ndan hoşlanmıyan Halîfe, Fransızlar'a karşı tarafsızdı.

1924'de Hânedân'ın ekserisi Türkiye'den çıkınca Mısır'a yerleşmek istedi. Zîrâ hiç olmazsa yarı müstakil bir İslâm devleti idi. Bu vasıfta başka bir İslâm devleti de yoktu. Hele yaşlı olanlar, Hıristiyan ülkelerde yaşamak istemiyor, Türkiye'den henüz ayrılan, kaabil olduğu kadar müstakil bir İslâm devletinde yaşamak istiyorlardı. Ancak Mısır kralı Fuâd, Hânedân'ı çok kıskanırdı ve bir müddet, Hânedân'ı Mısır'a kabûl etmemek sûretiyle İngilizler'i memnûn ederse, İngiltere'nin hılâfeti kendisine vereceği ümîdine kapıldı. Hâlbuki çok zorlukla hılâfet kâbûsundan kurtulan İngiltere'nin bu müesseseyi velev kendi himâyesinde olsun canlandırmak, politikasına aykırı idi. 12.1925'de II. 'Abdülhamîd'in (ki adından sömürgeci devletlerin en çok ürktükleri hükümdâr idi) en küçük oğlu Âbid Ef., Mısır'da oturmak için resmen mürâcaat etti, oturmak değil transit geçemiyeceği hakkında resmî cevâb aldı. Kral Fuâd, Türkiye Cumhûriyeti'nden de nefret eder ve Hânedân gibi bütün Asya'da emperyalizme kafa tutmuş en büyük kahraman sayılan Atatürk'ü de kıskanırdı. Kral Fuâd, yüzbaşı rütbesiyle Osmanlı'nın Viyana büyükelçiliğinde ataşemiliter yardımcılığı yapdığını (âmiri ataşe militer Kur.Alb.Fâiq Âlî Bey idi), son yıllarda pâdişâhın kendisine üçüncü derecede bir paşalık vermesini, dîğer bâzı Mısır prenslerine verdiği vezîr ve müşîr rütbelerinin kendisinden esirgendiğini, hayâtının sonuna kadar unutmadı. 1936'da ölüp yerine genç oğlu Fârûq geçince, o Osmanlı hizmetinde bulunmadığı ve İngilizler de artık halîfelik müessesesinden eskisi kadar korkmadıkları, savaş dolayısıyle Müslümanlar'ı karşılarına almak da istemedikeri için Hânedân'a, Mısır'da oturma izni verildi.

Halîfe'nin kesin vasıyyeti Türkiye toprağına, mümkinse dedesi II.Maḥmûd'un türbesinde babası Sultân 'Azîz'in yanına gömülmekti. Kızı bizzât İngiliz diplomatik pasaportu ile gelip (Niẓâm'ın gelini idi) İnönü ile Çankaya'da husûsî öğle yemeği yemesine rağmen böyle bir izin verilmedi. Yıllarca naaş, Paris Câmii'nin bir taş odasında bekletildi. Nihâyet Adnân Menderes, Türkiye'de defnine yanaştı, kızına, defin izni için TBMM dilekçe komisyonuna yazılı mürâcaat etmesini, usûlen 1 ay zarfında bu dilekçesine îtirâz gelmediği takdirde izin verilmiş sayılacağını, kimsenin de öyle bir şeye îtirâz edeceğini sanmadığını, bildirdi. DP Kırşehir mv.emekli amiral Rif'at Öndeş bu îtirâzı yaptı. Bunun üzerine ümîdi kırılan kızı cenâzeyi Medîne'ye götürüp defnettirdi.

Zevceleri

=1. Şeh-süvâr Başkadınefendi (Ist.2.5.1881 - Paris 1945 = 64): Fârûq Ef.annesi. İzd.Ortaköy Sarayı, 22.12.1896 (7. vel.iken), izd.müd.47, 7, 28, yş.15, 7, 20 - 63, 3, 18, zevcinden 12, 11, 4 kç., zevcinden 1 yıl kd.sn.öldü. Med.Paris, Bobigny Müslüman kabristânı. İzdivâcından 1, 2, 8 sn. (yş.16, 9, 28) oğlunu dünyâya getirdi. Başkf.olduğunda yş.41, 6, 17, Türkiye'den çıkışta 42, 10, 2.

=2. Ḫayrü'n-Nisâ 2. Kf.(Bandırma, 2.3.1876 - Nice, 3.9.1936 = 58, 6, 3): Çocuksuz. İzd. Ortaköy Sarayı, 18.6.1902, izd.müd.34, 2, 15(7.vel.iken), yş.26, 3, 16, zevcinden 7, 9, 4 kç., yukarıki izdivâcdan 5, 5, 27 sn.ve Bf.'den 5, 2, 1 by. 2.Kf. yş.46, 8, 18, çıkışta 48, 0, 3. Zevcinden 7, 11, 20 önce öldü.

=3. 'Aṭiyye Mehistî 3. Kf.(Adapazarı, 27.1.1892 - Londra 1964 = 72): Dürr-i Şehvâr Sultân annesi. İzd.Çamlıca Sarayı, 16.4.1912, izd.müd. 32, 4, 3, yş.20, 2, 21 52, 6, 24, zevcinden 23, 7, 29 kç. (4. vel.iken), 2. Kf.'den 9, 9, 28 sn. ve ondan 15, 10, 26 kç. 3.Kf.yş.30, 9, 22, izdivâcından 10, 6, 29 sn. Kızını izdivâcından 1, 10, 8 sn. (yş.22, 0, 29) dünyâya getirdi. Türkiye'den çıkışta 32, 1, 9. Kızının izdivâcından 39, 10, 24. Kızı evlenince 1932 başında onunla Ḥayderâbâd'a gitti ve sn.gene kızıyle Londra'da oturdu, felc geçirerek öldü.- Kardeşleri: Zâhide Hn.(izd.1911, çocukları Nâdiye Hn.1919, Faḫreddîn Bey 1922, Vaḥîdeddîn Bey 1912); Kâmil Bey (doğ.1896, izd.1912, çocukları Nâzik Hn.1912, Ṣabîḥa Hn.2.1925, Muzaffer Bey 8.1934, Sâ'deddîn Bey 1920=Sa'âdet Hn.); Mihr-i Dil Hn.(1898) (=Meḥ.Rif'at Akyüz, harîta albayı, izd.5.1926, çocukları Semîḥ Bey 24.2.1928, Mümtâz Bey 14.5.1930); Mihr-i Vefâ Hn. (Adapazarı 1900) (=Ḥüs.Ḥüsnî Bey, orman mühendisi, ölm.1955'den önce, izd.20.1.1925, çocukları Câvid Bey 25.5.1926, Mu'azzez Hn.6.10.1928, Ist.Edebîyât Fakültesi me'zûnu).

=4. Bihrûz 4. Kadınefendi (İzmit, 24.5.1903): Çocuksuz. 1955'de Ist.'da. İzd.Çamlıca Velîahd Sarayı, 21.3.1921, izd.müd.23, 4, 29, yş.18, 2, 4 - 41, 7, 3, zevcinden 34, 11, 26 kç., 4. Kf.yş.19, 5, 25 (izdivâcından 1, 3, 21 sn.), Türkiye'yi terkde 20, 9, 12, 3 Kf.'den 11, 3, 28 ve 2. Kf.'den 27, 2, 24 kç., 3. izdivâcdan 8, 11, 5 sn. En son ve en genç kadınefendi budur.

II. 'Abdülmecîd'in baldızı: Habîbe Bedî'a Hn.=Memdûh Bey, oğulları Must.Fehmî Okan=Peykân Okan, bunların oğulları Cân Okan (Ist.1926-Ist.26.8.1985=59, Yeniköy Kabristânı)=Hadîce Okan, bunların çocukları Şelâle Okan ve Yeldâ Okan. Hadîce Okan'ın ebeveyni Has.Nagaş=İnci Nagaş. Cân Okan'ın kç.hemşîreleri Tülin Arı ve Sülün Tekçe. Has.Nagaş'ın oğlu Erdoğan Nagaş.

Dürr-i Şehvâr Sultân

HADÎCE HAYRÎYE 'AYŞE DÜRR-İ ŞEH-VÂR SULTÂN (Îcâdiyye Tepesi Kasrı, 24.2.1914): Alderson'da 12.3.1913. II.'Abdülmecîd'in tek kızı. Osmânoğulları'ndan hükümdar çocuklarının sonuncusu, en genci, en son hayatta kalanı. 1.1.1953'de yş.38, 10, 6 ve Hydarabad Palace, 6, Palace Green, London adresinde mukıym. Ağabeyinden 15, 11, 25 kç. Hayderâbâd'daki unvânı: Dürdâne Beğim. Arabca hocası: 'Ömer Rızâ Doğrul. Babasıyle İsviçre'de, Nice'de oturdu, orada evlenererek Hayderâbâd, sonra çocuklarının tahsîli için Londra. O zamanden beri Londra'da Hayderâbâd Sarayı'nda yaşıyor ve yazları Istanbul'da geçiriyor. 1952'den önce de İngiliz pasaportu ile Türkiye'ye gelip Park Otel'de kaldı, İlk def'a 11.1945'de zevcinin hüviyyetiyle gelip Halîfe'nin cenâzesi için Ankara'da İnönü ile konuştu, öğle yemeğine alıkoymasına rağmen İnönü isteği kabûl etmedi. 20.9.1947'de Haydarâbâd-Londra yolculuğunda Ist.'dan transit geçti. 1954 yazını Ist.'da Kandilli'de geçirip 30 eylülde ayrıldı. 9-11.1.1948'de tekrar gelip 2 gün kaldı ve bir def'a da Londra'ya giderken transit geçti. 1952'de Türkiye'ye girmesi için formalite bahis mevzuu olmadı. Onun ilk gelişinden az sonra yeğeni Nesl-i Şâh Sultân ile eltisi Nîlûfer Hanım-Sultân da zevclerinin hüviyyetleriyle Ist.'a geldiler. Babasının halasının adını taşıyor. Hattat, ressam, amatör tiyatro yazarı olup 8 dil konuşur.

=Dâmâd General Hidâyet 'Alî Hân Vâlâ-şân Â'zam-câh Bahâdur Nevvâb Mîr (Hayderâbâd, 22.2.1907 - 8.10.1970 = 63, 7, 14), bk.*Hayderâbâd*, izd.Nice, Hılâfet Sarayı, 20.12.1931 (nikâh 14.11.1931), yş.17, 9, 25 - 56, 7, 13, izd.müd. 38, 9, 19. Sultân'ın Londra'ya geçişinden beri ayrı yaşadılar, fakat boşanmadılar. Ayni günde Nîlûfer Hanım-Sultân da Dâmâd'ın birâderi prens ile evlendi, nikâhlarını Dâmâd Meh.Şerîf Çavdaroğlu Pş.kıydı ki, Halîfe'nin eniştesi idi. Zevcinden 7, 0, 0 kç. Sultân, izdivâcından önce, maiyyetinde Hindistân'a götürmek için Türkiye'den 22 genç kız getirdi ki ekserisi eski Saray bendegânının evlâdı idiler. Dâmâd'ın babası: 1886'da doğan, 1906'da evlenen, 1911'de cülûs eden Hayderâbâd nizâmı 'Osmân'dır ki tâm adı şöyledir: Rüstem-i Devrân Aristûy-i Zemân Muzafferü'l-Mülk ve 'l-Memâlik Nevvâb Mîr 'Osmân 'Alî Bahâdur Feth-ceng Sipâh-sâlâr Nizâmü'd-Devle Nizâmü'l-Mülk Âsaf-câh. Sultân'ın bu izdivâcdan 2 oğlu oldu:

1- **Sultân-zâde Bereket 'Alî Hân** Mükerrem-câh Bahâdur Âsaf-câh VIII Rüstem-i Devrân Aristûy-i Zemân Muzafferü'l-Mülk ve 'l-Memâlik Nevvâb Mîr Feth-ceng Sipâh-sâlâr Nizâmü'd-Devle Nizâmü'l-Mülk, dedesinin yerine Hayderâbâd nizâmı (1948'den beri babasına nâib olan babası Hidâyet 'Alî Hân, oğlu lehine ferâgat etti, Berâr prensi idi, Hayderâbâd velîahdleri bu unvânı taşırlar) (Nice, Hılâfet Sarayı, 6.10.1933),

velîahd iken Ḥayderâbâd 'Oşmâniye üniversitesi fahrî rektörü. =1. Esrâ Birgen (Ist.1938), izd.Londra, 12.4.1959, yş.21, zevcinden 5 yş. kç., talâk. Eczâcı Şeref Birgen ile Reyḥân Menemencioğlu (oğulları Meh.Birgen) kızı ki, annesi Reyḥân Hn.'ın babası, şâir Ḥüs.Sîret Özsever'dir (*STAŞ*, 1.722-8, 2.257). Bk. **Topal 'Oşmân Paşa-zâdeler, Muḥsin-zâdeler**. =2. Helen (Avustralyalı). Nizâm 1985'de Avustralya'daki mâlikâne-çiftliğinde yaşıyordu. İlk izdivâcından: 'Azamet Ḫân (1960), Şehkâr Beğim, Â'zam Ḫân, 'Ömer Ḫân.

Bereket Alî Hân, Avustralya'da 300.000 hektarlık okyanus üzerindeki çiftliğinde yaşıyor. Nizâm unvânını taşıyor ve Hindistan'da 4 sarayı, 2.000 hizmetkârı var(1995). =4. Manolya Onur(doğ.1955)(ilk eşi: Sühâ Özgermi, 1935, iş adamı, talâk), izd.1990, tal.1994=4. Bu evlilikten: Nîlûfer Beğim(1991). Bereket Alî Hân, Cambridge mühendislik ve Sandhurts istihkâm subaylığı me'zûnudur.

2- **Sultân-zâde Kerâmet 'Alî Ḫân** Mufaḫḫam-câh Bahâdur (Nice Hılâfet Sarayı, 27.2.1939): 1985'de Londra'da. Ağabeyinden 5, 4, 22 sn.doğdu. =Esin (Barlı), izd.1965. İki çocuğunun büyüğü: Rif'at 'Alî Ḫân (1966).

Fârûk Efendi (1898 1969)

DÂMÂD 'ÖMER F Â R Û Ḳ EFENDİ (Ortaköy Sarayı, 29.2.1898 - Me'âdî/ Kaahire, 28 3.1969 gecesi = 71, 0, 28): II. 'Abdülmecîd'in tek oğlu. Hânedân 2. reîsi 2.6.1954 28.3.1969 = 14, 9, 26 (reîs: 'Oşmân Fuâd Ef.). Prusya (Berlin) askerî akademisi me'zûnu, Türkiye'de son rütbesi bnb., Millî Mücâdele'de kd. yzb. ve velîahdin oğlu olarak başlangıçta Anadolu'ya geçti, İnebolu'dan nezâketle Ist.'a iâde edildi ki Hânedân'ı Atatürk'e karşı uyaran mühim bir olaydır. Türkiye'den çıkışta yş.26, 0, 4. Babası Halîfe ve âilesi ile 2 yıla yakın İsviçre'de Territet'de (Grand Hôtel), sn.Nice'de (Cimiez, Villa Ilricorde) oturdu. Kızlarını evlendirmek için Nice'den ve babasından ayrılarak 1938'de Mısır'a geldi. Kahire'de Me'âdî'de bir saraya ve yaz için İskenderiyye'de önce Ebû-Ḳîr'de, Süyûf'da, Teftîşü's-Süyûf'da yazlık saraya yerleşti.- Önce Viyana'da Theresianum soylular kolejini, sonra Berlin harb akademisini bitirerek imparatorun hassa alayında üsteğmenlik yapdı. Ist.'da iken önce babasıyle, 1920-22'de Yıldız sarayında, 1922-24'de Dolmabahçe Srayı'nda oturdu. Kendi şahsî sarayı Rumelihisarı'nda olup Tophâne müşîri Zeki Paşa'dan satın almıştı, zevcesi Sultân'ın şahsî sârayı ise Nişantaşı'nda idi. Nice'de de babasının sarayından ayrılarak zevcesi ve kızları ile Cimiez'de Villa Ilricorde'da oturdu. Fenerbahçe Klübü'nün 10. başkanı olup 4 def'a seçilmiştir. 1925'de Arnavudluk kralı seçilmek istendi,kral olmak istiyen başbakan Aḥ.Bey Zogu engelledi. 30.3.1969'da Kaahire'ye defnedildi, sn.nakl-i kubûr ile 4.1977'de Ist.'a Sul.Maḥmûd Türbesi'nde dedesi Sul. 'Azîz ile amcası Yûsuf 'İzzeddîn Ef.yanına gömüldü. 1.1.1953'de 54, 10, 1 yaşında ve Mısır'da idi. Arabca hocası 'Ömer Rızâ Doğrul'dur. İng., Fr., Alm., Ar. biliyordu.

=1. Rukıyye Ṣabîḥa Sultân (b.bk.) (1.4.1984 26.8.1971 = 77, 4, 25), izd.Yıldız Sarayı (merâsim dâiresi ziyâfet salonunda), 29.4.1920, tal.Kaahire, 1.1948 = 27, 9, yş.26, 0, 8 - 53, 9, zevcinden 3, 2, 28 by. (15. vel.iken), bu sûretle pâdişâhın (VI. Meh.Vaḥîdeddîn) kızı ile Velîahd'in (II. 'Abdülmecîd) oğlu evlenmiş oldu. Amcazâde çocukları idiler. 0, 9, 3 sn. Sultân'ın (yş. 26, 10, 1) by., 2, 7, 8 sn. (yş.29, 5,9) ortanca, bundan 3, 4, 28 sn. (yş.32, 10,7) kç. kızlarını dünyâya getirdi. Talâkında

kızları 26, 11 ve 24, 4 ve 21, 8 ve hepsi evli idiler. Sultân, Efendi'den 2, 4, 29 sn.öldü.

=2. Mihrbân Mihr-i Şâh Sultân (b.bk.) (30.8.1916 - 25.1.1987 = 70,4,6), izd.İskenderiyye, 31.7.1948 (nişân 1.6.1946), talâk'dan 0, 6 sn., yş.31, 11, 0, zevcinden 18, 6, 0 ve Ṣabîḥa Sultân'dan 22, 4, 29 kç. Amca-zâde. Çocuksuz. Talâk.

Fârûḳ Ef.ile Ṣabîḥa Sultân'ın 3 kızı:

1) FAṬMA N E S L - İ Ş Â H SULTÂN (Nişantaş Sarayı, 4.2.1921): Çıkışta 3, 0, 28 ve 1.1.1953'de 31, 10, 27 yaşlarında. Zevci ve çocukları ile Ist.'a gelip 16.10.1946'da ayrıldı (İskenderiyye-Istanbul gemiyle). Kaahire'de Helyopolis Sarayı'nda oturdu. 1953'de âilesi ile Ist.'a yerleşti. Anadoluhisârı,sn.Ortaköy'de oturdu. 16.6.1946'da eşi ve çocukları ile İskenderiyye'de Türk gemisiyle Ist.'a gelip kaldı, sonra aynı gemiyle Marsilya'ya gitti. Çeşitli tarihlerde Almanya, İsviçre, Avusturya, Fransa vs.'ye gitti. Chartres'da büyük mâlikânesi vardı.

= Dâmâd Pr.Meḥmed 'Abdü'l-Mün'im Beyefendi, bk. **Kavalalılar** (Muntâza Sarayı, 20.2.1899 - Ortaköy/İst.2.12.1980 = 81, 9, 10), izd.Helyopolis Sarayı/Kaahire, 9.1940 (hemşîresi Hân-zâde Sul.'dan 1 hafta sn.), izd.müd. 39, 3, zevcinden 21, 11, 10 kç. Yş.19, 7 58, 9, 26. Mısır hıdîvi 'Abbâs II Ḥilmî Pş.oğlu, Mısır velîahdi 20.2.1899-19.12.1914=15, 9, 27, sn.2. vel.ve 3.vel., Mısır kral nâibi 26.7.1952 (tek başına 14.10.1952)-18.6.1953. Çocukları:

Sultân-zâde Pr.'Abbâs Ḥilmî Beyefendi (Kaahire, 16.10.1941), 1985'de Londra, Kensington'da borsacı. Dedesinin adını taşıyor. Mısır 4., 3., 2. velîahdi oldu. =Medîḥa Mümtâz Hanımefendi (Mısırlı) (1945), izd.2.5.1969, yş.24, zevcinden 4 yş.kç. Çocukları: Prs.Ṣabîḥa (1974) ve Pr.Dâvûd (1978).

Pr.'Abbâs Bf. 1995'te Kaahire'de banker idi.

Prs.Ikbâl Hanım-Sultân (Kaahire, 22.12.1944), babaannesinin adını taşıyor, ressam, daha çok Ist.'da yaşıyor. Nesl-i Şâh Sultân evlendikten 1, 1 sn.(yş.20, 8, 10) oğlunu ve bundan 3, 2, 7 sn. (yş.23, 10, 17) kızını dünyâya getirdi.

2) ZEHRÂ H Â N - Z Â D E SULTÂN (Dolmabahe Sarayı, 19.9.1923): Türkiye'den çıkışta 0, 4, 15 ve 1.1.1953'de 29, 3, 12 yaşında ve Bd.Suchet, Paris 16e'de mukıym. 1938'de Nice'den Kaahire ve İskenderiyye'ye gelip 1953'de Paris'e (XVIe, Bd. Suchet) yerleştiler ve Ist.'a çok sık gelip oturdular. 9.7.1954'de zevci ve çocuklarıyle ilk def'a Ist.'a gelip yazı geçirdi (Paris'ten tayyâre ile).

=Dâmâd Pr.Meḥmed 'Alî İbrâhîm Beyefendi, bk.**Kavalalılar** (Kaahire, 29.4.1900 - Paris, 2.7.1977 = 77, 2, 3), izd.Kaahire, 9.1940, izd.müd. 36, 10, yş.17, 0 53, 9, 20, zevcinden 23, 4, 13 kç. Ablası Nesl-i Şâh Sul.'dan 1 hafta önce. Umûmiyetle Mısır'da 6.vel., bâzan 5. ve 4. ve en son 3. vel. Pr.Meḥ.Vaḥîdeddîn Bey (1877 1906) oğlu ki o da Pr.İbr.Aḥ.Pş. (1855-1894) ve o da Vel.-Pr.Aḥ.Rif'at Pş.(1825-1848) ve o da İbr.Pş.(1789-1848) ve o da Kavalalı Meḥ.'Alî Pş.oğludur. Çocukları:

Prs.Ṣabîḥa Fazîle Hanım-Sultân (Paris, 6.1941): anne annesinin adını taşıyor, 1985'de Paris'de Unesco'da çalışıyordu. Irak kralı II.Faysal ile nişanlı iken kral katledildi, bk.**Hâşimîler.** =Dr.Hayrî Ürgüplü (1936), bk.**Ürgübî-zâdeler,** izd.Paris, 10.12.1965, yş.24, 6, zevcinden 5 yş. kç., talâk. Çocukları: Alî Su'âd

Ürgüplü (Ist.30.9.1967) ve Selîm Ürgüplü (1968) .-Hayrî Ürgüplü, başbakan ve senato başkan Su'âd Hayrî Ürgüplü (Şâm, 30.7.1903 - Ist.26.12.1982 = 79, 4, 27) ile Nigâr Ürgüplü'nün tek çocuğudur. Su'âd H.Ürgüplü ise, Şeyhulislâm Ürgübî-zâde Hayrî Ef.ile Mû'nise Hn.'ın by.oğludur (Şeyhulislâm'ın dîğer oğulları: Hakkı Ürgüplü ve Doç.Dr.Av.Münîb H.Ürgüplü, DP Nevşehir mv.1957-60, 1905-Ist.3.6.1979=74, med.Edirnekapısı).

Sultân-zâde Pr.Rif'at A h m e d Beyefendi (Kaahire, 8.1944).

3) N E C L Â HİBETULLÂH SULTÂN (Hılâfet Sarayı/Nice, 15.5.1926): Asıl adı Hibetullâh, fakat âile arasında Neclâ kullanılmaktadır. 1.1.1953'de 26, 7, 17 yaşında. 1938'de Fransa'dan Mısır'a geldi. 1953'de Mısır'dan İsviçre'ye yerleşti.

=Dâmâd Pr.'A m r İbrâhîm Beyefendi, bk.**Kavalalılar** (Kaahire, 18.4.1903), izd.Kaahire, 2.1943, yş.16, 0, 0, zevcinden 23, 0, 27 kç. Kendisinden 5, 11, 10 ve 3, 5, 10 by. 2 ablasından 2, 6 sn. evlendi. Oğlunu izdivâcından 8 yıl sn. (yş.25) dünyâya getirdi. Prens'in ilk izdivâcından 3 kızı: Prs.Nî'metullâh (1922), Prs.Emîne (1924), Prs.İnci (4.7.1927). Bu izdivâcdan:

Sultân-zâde Pr.Rif'at ' O s m â n Beyefendi (Kaahire 1951): Yukarıda anılan 4 teyze-zâdesi gibi bu da hem Osmanlı, hem Mısır prensidir.

XLI

AHMED NİHÂD EFENDİ

(1883 1954)

41) AHMED NİHÂD EFENDİ (Çırağan Sarayı, 6.7.1883 - Beyrût, 4.6.1954 = 70, 10, 29) (Hânedân Reîsi 23.8.1944 - 4.6.1954 = 9, 9, 12, yş.61, 1, 18): Hânedân 2. reîsi: reîs olmadan önce bir kaç gün. V.Murâd'ın (1840-1904, salt.1876) tek oğlu 3. vel.iken ölen Meh.Salâhaddîn Ef.'nin (b.bk.) (15.8.1861 - 29.4.1915 = 53, 8, 15) 2 oğlunun büyüğü. Med.Şâm, Yavuz Sul.Selîm Câmii'nde Hânedân kabristânı. Mîralay, ressam. Sünneti 'Abdülkaadir Ef. ve sâir şehzâdelerle 1890'da, yş.7. Babasının ölümünde 31, 9, 24, Türkiye'den çıkışta 40, 8, 0, 1.1.1953'de 69, 5, 26 yaşlarında. 1952'de 69 yaşında sağ eline nüzûl geldi ve Hânedân riyâsetini vekâleten kardeşi (bk.no.42) üzerine aldı. Babası ve dedesi ile Çırağan Sarayı'nda, 8.1908-5.3.1924'de 15, 7 müddetle Ortaköy'de kendi sarayında oturdu. Türkiye'den çıkınca Peşte'ye gitti, ayni yıl (1924) içinde Nice'e geldi, ertesi yıl (1925) Haleb'e nakletti, TC'nin isteği üzerine (Diyarbakır'da Şeyh Sa'îd, Selîm Ef.'yi "IV. Sultân Selîm Hân" unvâniyle pâdişâh-halîfe îlân etmişti) Fransa'nın talebiyle Haleb'den çıkıp Beyrût'a yerleşti, ölünceye kadar 29 yıl Beyrût'ta oturdu. Sürgün müddeti: 30, 3, 0. Tek çocuğu 'Alî Vâsıb Ef.için bk.aşağıda no.44.

=1. Sâf-rûy Başhanımefendi (Batum, 5.8.1884-İskenderiyye, 15.11.1975 = 91, 3, 11): 1955'de Beyrût'ta hayatta. İzd.Çırağan Sarayı, 30.1.1902, izd.müd.52, 4, 5, yş.17, 4, 27 - 69, 9, 2, zevcinden 1, 0, 29 kç. (15. vel.iken), izdivâcından 1, 8, 15 sn. (yş.19, 1, 12) oğlu 'Alî Vâsıb Ef.'yi dünyâya getirdi. Çıkışta yş.39, 7, 1.

=2. Nev-res-ten Hanımefendi (Bandırma, 28.5.1895): 1955'de Ist.'da hayatta.İzd. Ortaköy Sarayı, 28.3.1914, izd.müd.40, 2, 7, yş.18, 5, 1 58, 7, 8 (11. vel.iken), zevcinden 11, 10, 23 kç., ilk izdivâcdan 12, 1, 29 sn. ve ilk Hf.'den 10, 10, 24 kç. Türkiye'den çıkışta yş.28, 8, 7. Çocuksuz.

Nevresten Hf. 1980'de 85 yaşında öldü.

XLII

OSMÂN FUÂD EFENDİ

(1895 1973)

42) 'OSMÂN FUÂD EFENDİ(Çırağan Sarayı, 25.2.1895 - Paris, 22.5.1973 = 77, 7, 26) (Hânedân Reîsi: 4.6.1954 22.5.1973 = 18, 11, 18): Hânedân reîs vekîli (hasta olan 12, 2, 21 by.ağabeyi Ahmed Nihâd Ef. yerine) 1952-1954=2, Hânedân 2. reîsi 1.1.1952 4.6.1954 = 2, 5, 4 ('Abdürrahîm Ef.yerine). V. Murâd'ın (1840-1904, salt.1876) tek oğlu 3. vel.iken ölen Meh.Salâhaddîn Ef.'nin (b.bk.) (15.8.1861 29.4.1915 = 53, 8, 15) 2 oğlununun küçüğü. Babasının ölümünde 19, 7, 3, Türkiye'den çıkışta 28, 5, 9, 1.1.1953'de 57, 3, 5 (Hôtel Ritz/Paris), Hânedân reîsi olduğunda 58, 8, 8 yaşlarında. Med.Bobigny/Paris.

Sünneti 1900'de Cemâleddîn, 'Abdürrahîm, 'Abdülhalîm Efendiler'le, yş. 5, violonist, bir çok yabancı dil, Fenerbahçe Klübü'nün 5. başkanı (2 def'a seçildi), Almanya imparatorluk hassa alayında yzb.(Potsdam), Berlin (Prusya) askerî akademisi me'zûnu. İkaamet-gâhlar Çırağan Sarayı 1895-1908, babasının Feneryolu'ndaki sarayı 1908-1916, Ortaköy'deki kendi sarayı 1916-1923. 1.ferîq=orgeneral.

16 yaşında talebe olarak İtalya harbinde Kur.Bnb.Enver Bey'le berâber Libya'ya gidip savaştı ve burada Kur.Kd.Yzb.Mustafa Kemâl ile tanışıp dost oldu. 1915'de Enver'in kardeşi Kur.Bnb.Nûri Bey (Pş.) ve Kur.Bnb.Câ'fer Bey, Libya'ya çıkarıldı.

Beklenen başarıyı elde edemediler. 1.1918'de normal rütbesi bnb. olan Fuâd Efendi'ye 1.ferîq (orgeneral) rütbesi ve cebhe kumandanı yetkisi verilerek başkumandan olarak Libya'ya çıktı. Trieste'den denizaltı ile Libya'ya geldi. Mütâreke'de Bâb-ı Âlî'nin Libya'da İtalyanlar'a teslîm olması emrini aylarca dinlemedi. Sonra teslîm oldu. Bir yıla yakın İtalyanlar'ca -imparatorluk prensi olduğu için esir kampına sevk edilmiyerek- Napoli'de bir villaya yerleştirildi. Hânedân Türkiye'den çıkarıldığında zevcesi ile İsviçre'de idi. Atatürk, silâh arkadaşı için istisnâ yapamadığını beyân eden bir özür mektûbu gönderdi. 13. vel.idi. Mütâreke'de İsmet İnönü'yü himâye edip aylarca sarayında misâfir etti. Çok seyâhat etti, resmî dâvetli olarak İzlanda'ya bile gitti. Cenevre'de, Kaahire'de, Roma'da (Hôtel Boston), Paris'de (Hôtel Ritz, ablası Âdile Sultân ile), Cannes'da (Hôtel Martinez) oturdu.- Rommel, Libya harekâtında Efendi'nin harekâtını inceledi ve onun çöl savaşı üslûbunu taklîd etti. Rommel, Libya'yı istîlâ ettiği zaman Efendi, Kaahire'de idi. İngiltere, Efendi'ye albay rütbesiyle ve tam yetkiyle Rommel'e karşı komando harbi teklîfi yaptı, zîrâ Libyalılar'ın Efendi'ye bağlılığı devâm ediyordu. Efendi, İngiliz üniforması giyemiyeceğini, eski silâh arkadaşı olan Almanlar' la dövüşmek istemediği bildirdi.- Efendi'nin çocuğu yoktur.

=Prs.Kerîme Hanımefendi, bk.**Kavalalılar** (Ist.15.7.1898), izd.Fer'iye Sarayı, 26.2.1920, tal.Paris, 15.11.1932 = 12, 8, 19, yş. 21, 7, 25 - 34, 4, 14, zevcinden 2, 8, 5 kç. (14. vel.iken evlendi), Pr.Meh.'Abbâs Ḥalîm Pş.'nın 2. kızı, 1937'de Pr.Yûsuf Kemâl Pş.ile evlenip ayni yıl içinde çocuksuz ol.boşandı. Türkiye'den çıkışta yş.25, 8, 5. Prs.'in 0, 11, 1 kç.hemşîresi de 0, 9, 22 önce Şehzâde 'Abdürraḥîm Ef.(ki o da Birinci Cihan Harbi kahramanlarındandı) ile evlenip sonradan ayrıldı.

XLIII

ABDÜLAZÎZ EFENDİ

(1901 1977)

43) MEHMED 'ABDÜ'L-'AZÎZ EFENDİ(Ortaköy Sarayı, 26.9.1901-Nice, 19.1.1977=75, 3, 23)(Hânedân Reîsi: 22.5.1973-19.1.1977=3, 7, 28): 2. reîs 28.3.1969-22.5.1973 = 4, 1, 25 ('Ömer Fârûq Ef.'nin yerine). Sultân Abdülazîz'in (1830-1861-1876) en kç. oğlu Meḥ. Seyfeddîn Ef.'nin (22.9.1874 19.10.1927 = 52, 11, 27) by.oğlu. Türkiye'den çıkışta 22, 5, 14, babasının ölümünde 26, 0, 23, 2. reîs olduğunda 67, 6, 2, Hânedân reîsliğinde 71, 7, 26 yaşlarında. 1.1.1953'de 51, 3, 5 yaşında ve 13, Rue Place Ismail, Kaahire'de. Tanbûrî, bestekâr. Türkiye'den çıkışta 6 ay Beyrût, sn.Nice, 1939-1956'da Kaahire, 1956'dan sn. tekrar Nice. 1929 ve 1932'de de Mısır seyâhatleri yaptı.

=Ber-kemâl Hanımefendi (Kaahire, 16.3.1911-13.1.1962=50, 9, 28), izd.Kaahire, 21.2.1929, izd.müd.32,10,20, yş.17, 11, 6, zevcinden 9, 5, 20 kç. 11 yıl sn.Sultân'ı dünyâya getirdi (yş.29). **Kavalalılar'**ın Yeğenler dalından Rıẕâ Bey Yeğen'in ve Prs.Zübeyde'nin kızının kızı. Bu Prs.'in hemşîresi ile Orḫân Ef. evlenmiş ve bundan doğan Neclâ Sul., aşağıdaki Ḫurrem Sul.ile ana tar.teyze-zâde olmuştur. Kızları:

ḪURREM SULTÂN (Kaahire 1940): 1.1.1953'de 13 yaşında ve 13, Rue Place Ismail, Kaahire adresinde babası ile berâber mukıym. 1956'da babası ile Nice'e nakletti, evlenmedi.

XLIV

ALÎ VÂSIB EFENDİ

(1903 1984)

44) 'ALÎ VÂSIB EFENDİ(Çırağan Sarayı, 13.10.1903 - İskenderiyye, 9.12.1983 = 80,1,27) (Hânedân Reîsi: 19.1.1977 - 9.12.1983 = 6,10,21): 2. reîsi 22.5.1973 - 19.1.1977 = 3,7,28, yş.70,8, 1 - 74, 3, 29. Mahmûd Şevket Ef.b.Seyfeddîn Ef. yerine 2. reîs ve 'Abdülazîz Ef. b.Seyfeddîn Ef. yerine reîs oldu. Ahmed Nihâd Ef. (no. 41)'nin tek çocuğu. Türkiye'den çıkışta 20, 4, 22, babasının ölümünde 50, 7, 21. 1.1.1953'de 49, 2, 18 yş. ve 309, Rue Fouad Ier, Bulkley, İskenderiyye'de mukıym. Galatasaray ve Harbiye me'zûnu, üsteğmen. Türkiye'de babası ile, çıkıştan sn. babası ile Peşte'de, Nice'de, 1938'den sn.annesi ve âilesi ile İskenderiyye'de 'Attârîn Câmii Caddesi'nde ve yazları Beyrût'ta oturdu. Aftan sn.Ist.'a gelip İskenderiyye'ye döndü.

=Emîne Mukbile Sultân(b.bk.)(Dolmabahçe Sarayı, 23.8.1911 - İst.21.5.1995 = 83, 8, 29, izd.Nice, 30.11.1931), izd.müd.52, 0, 10, yş.20, 3, 2, zevcinden 7, 10, 10 kç. Sultân Reşâd'ın oğlu Hilmî Ef.kızı. Çocukları:

'OSMÂN SALÂHADDÎN EFENDİ(İskenderiyye, 7.7.1940): 1958'den beri Londra'da ve iş hayâtında. Daha önce ebeveyni ile İskenderiyye'de ve yazları dedesi Nihâd Ef. ile Beyrût'ta yaşadı. Ana ve baba tarafından Osmânoğlu olan târihteki tek şehzâde. =Miss Athena (doğ.Atina), Londra'ya yerleşmiş Yunan asıllı bir İngiliz olan Richard Christoforides'le bir İngiliz hanımının kızı, izd.Londra, 27.8.1966. Bu izdivâcdan:

'AYŞE GÜL - NEV SULTÂN(Henley-on-Thames/Oxfordshire, 17.1.1971): 1993'te Londra üniversitesinden Osmanlı târîhi masteri aldı. 22.8.1994'te evlendi.

ORHÂN MURÂD EFENDİ(Henley-on-Thames, 26.12.1972): İşletme mühendisi.

NİHÂD REŞÂD EFENDİ(Reading/Berkshire, 17.9.1978 - 19.12.1978 = 0, 3, 2).

SELÎM SÜLEYMÂN EFENDİ(High Wycombe/Buckinghamshire, 15.12.1979). Bu şehzâde ve ağabeyi Murâd Ef., Beşinci Murâd'ın 5., Birinci Abdülmecîd'in 6., Osmân Gaazî'nin 25., Kayı Alp'in 31. kuşak torunudur.

XLV

ORHÂN EFENDİ
(1909)

45) MEHMED ORHÂN EFENDİ (Serencebey, 12.10.1909 - Nice, 13.3.1994 = 84, 5, 2) (Hânedân Reîsi 9.12.1983 - 13.3.1994 = 10, 3, 5): 2. reîs 19.1.1977 - 9.12.1983 = 6, 10, 21. 2. Abdülhamîd'in (1842-1918) (1876-1909) oğlu Meh. 'Abdülkaadir Ef.'nin (16.1.1878 - 1.1944 = 66, 0) by.oğlu. Türkiye'den çıkışta 14, 5, 23, babasının ölümünde 34, 3, 1 ve 1.1.1953'de 43, 2, 20, 2. reîs olduğunda 68, Hânedân reîsi olduğunda 75 yaşlarında. Galatasaray ve Harbiye'de okudu. Arnavudluk ordusunda hava yüzbaşısı ve kral Zogo'nun yâveri oldu. 8 dil bilmektedir ve pilot brövesi vardır. Babası ile önce Budapeşte'ye gittiler, sn.Orhân Ef., Beyrût'ta oturdu, 2,5 yıl Buenos Ayres'de kaldı, kısa müddetler Paris, Kaahire, İskenderiyye, Nice, sn.Arnavudluk ordusu, ülkenin İtalyanlar'ca istîlâsını müteâkıb Nice'e yerleşti. 1935'de amca-zâdesi 'Abdülkerîm Ef.(b.bk.) ile berâber New York'a gitti, daha bir çok ülkeler dolaştı, son yıllarda Nice'e yerleşti, 1985'de hâlâ Nice'de yaşıyordu (36, Rue de Pauliani).

=1. Nâfi'a Hanımefendi, izd.1.1933, tal.1947 = 14(doğ.Kaahire, 1913?), yş.20?-34?, zevcinden 4 yş.kd.kç., izdivâcından 2, 8 sn. Sultân'ı dünyâya getirdi. **Kavalalılar**'ın Yeğenler dalından XX. asır başlarında yaşıyan Rızâ Bey Yeğen'in kızı. Rızâ Bey de Sâlih Pş.Yeğen'in oğludur (bk.Fatma Hanım-Sultân b.Nemîka Sultân b.'Abdülhamîd II). Bu prensesin ablası da 'Abdülazîz Ef. ile evlenip Hurrem Sultân'ı dünyâya getirdi ki Neclâ Sultân ile ana tarafından teyze kızı olurlar. Nâfi'a Hn., sn.Pr.'Abbâs Halîm ile evlendi.

=2. Margareth de Fournier, Selîm Ef.annesi, Halîfe'nin tanımadığı morganatik izdivâc, izd.Paris 1944?, tal.1948=4?

=3. Fülâne Hanımefendi.

FATMA NECLÂ SULTÂN (Kaahire, 14.9.1933): 1.1.1953'de 19, 3, 17 yş. İskenderiyye'de. =1. Dâmâd Pr.Meh.Sa'îd Halîm Beyefendi (18.12.1897 - Ist.13.1.1970 = 72, 0, 26), izd.Kaahire 1951, tal.1952 = 1, yş.18-19, zevcinden 36 yş.kç. Prens'in 3. izdivâcıdır. Çocuksuz. Bk.**Kavalalılar.** =2. Dâmâd 'Alî Zekî Mangos Beyefendi, izd.1953, yş.20(talâkının ertesi yılı), talâk. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Cem Beyefendi**(1957). =3. Hans Randolph Germann, Alman, morganatik, 1994'te Sultân, bu sanâyîci zevci ile Zürih'te yaşıyordu.

Orhân(II) Ef., 1944'te morganatik olarak M.de Fournier ile evlendiği zaman, bu Fransız hanımı, boşandığı ilk zevcinden hâmile idi. Çocuk 1945'te Paris'te doğdu, Selîm Efendi adı verildi ve Orhân Ef.tarafından resmen oğlu diye tescîl edildi. Fakat sırası gelince Hânedân reîsi olamıyacağı ve hiç bir şehzâde hakkı ve unvânı kullanamıyacağı, doğumundan önce İkinci Abdülmecîd tarafından karâra bağlanmıştı. Bu Mehmed Selîm Efendi, Müslüman ve Türk olarak yetişti, şimdi Paris'te yaşıyor.

XLVI

OSMÂN EFENDİ

(1912)

46) ERTUĞRUL 'OSMÂN EFENDİ(Nişantaşı Sarayı, 18.8.1912)(Hânedân Reîsi 13.3.1994'ten beri): 2. reîs 14.11.1984(Nâzım Ef. yerine) - 13.3.1994 = 9, 3, 29. Evli, çocuksuz. New York'ta yaşıyor, arada İstanbul'a geliyor. İkinci Abdülhamîd'in (1842-1876-1909-1918) 4. oğlu Mehmed Burhâneddîn Efendi'nin(1885-1949) küçük oğlu.

Bu Osmân (V) Efendi, Hânedân reîsi olunca, amca oğlu şu şehzâde 2. reîs oldu: Alâeddîn Efendi(2.1.1917), bir kızı var, İkinci Abdülhamîd'in 2. oğlu Mehmed Abdülkaadir Efendi'nin(1878-1944) 3. oğlu. Her iki şehzâde için de yukarıda İkinci Abdülhamîd'in Oğulları bahsine bk. 1996'da yaş bakımından 3. ve 4. şehzâdeler olan Cem Efendi(5.4.1920) ile kardeşi Bâyezîd Efendi(3.11.1924), İbrâhîm Tevfîk Efendi'nin(1874-1931) oğullarıdır ve o da Mehmed Burhâneddîn Efendi'nin(1849-1876) oğludur ki Birinci Abdülmecîd'in(1823-1839-1861) oğludur. Cem Efendi, İstanbul'da doğan son şehzâde ve kardeşi Bâyezîd Ef., Türkiye dışında doğan ilk şehzâdedir. Her ikisi de Birleşik Amerika'da yaşıyorlar. Alâeddîn Efendi ise İstanbul'dadır. En yaşlı sultân ise, ayni zamanda 1996'da hayatta kalan tek padişah-halîfe çocuğu olan Dürr-i Şehvâr Sultân'dır ve Londra'da yaşıyor, arada İstanbul'a geliyor. Abdülhalîm Efendi kızı Sâmire Sultân, Ömer Fârûk Efendi kızı Nesl-i Şâh Sultân, Mahmûd Şevket Efendi kızı Nezâhat Sultân, gene Ömer Fârûk Efendi kızı Hân-zâde Sultân, Zıyâeddîn Efendi kızı Mihr-ü Mâh Sultân, yaş sırasıyle sonra geliyorlar ve bundan sonrakiler Türkiye dışında doğdular.

XLVII

HÂNEDÂN'a âid SİNOPTİK LİSTELER

1 - SALTANAT ve HILÂFET MÜDDETLERİ

1) Ertuğrul Gaazî 1231 - 1281 = 50
2) 'Osmân I Gaazî 1281 - 2.1324 = 43
3) Orhân Gaazî 2.1324 - 3.1362 = 38, 1
4) Murâd I 3.1362 - 20.6.1389 = 27, 3
5) Bâyezîd I Yıldırım 20.6.1389 - 28.7.1402 = 13, 1, 8
6) Süleymân I 28.7.1402 - 18.5.1410 = 7, 9, 21
7) Mûsâ Çelebî 18.5.1410 - 10.7.1413 = 3, 1, 23
8) Mehmed I Çelebî 10.7.1413 - 4.5.1421 = 7, 9, 25
9) Murâd II 4.5.1421 - 8.1444 = 23, 3 + 1.1445 - 12.12.1445 = 0, 11 + 5.5.1446 - 3.2.1451 = 4, 8, 29 = 28, 10, 29
10) Mehmed II Fâtih 8.1444 - 1.1445 = 0, 5 + 12.12.1445 - 5.5.1446 = 0, 4, 24 + 3.2.1451 - 3.5.1481 = 30, 2, 28 = 31, 0, 22
11) Bâyezîd II 3.5.1481 - 24.4.1512 = 30, 11, 22
12) Selîm I Yavuz 24.4.1512 - 22.9.1520 = 8, 4, 28 (*)
13) Süleymân II Kaanûnî 22.9.1520 - 7.9.1566 = 45, 11, 15
14) Selîm II 7.9.1566 - 15.12.1574 = 8, 3, 8
15) Murâd III 15.12.1574 - 16.1.1595 = 20, 1, 2
16) Mehmed III 16.1.1595 - 21.12.1603 = 8, 11, 6

17) Ahmed I 21.12.1603 - 22.11.1617 = 13, 11, 1
18) Mustafa I 22.11.1617 - 26.2.1618=0, 3, 4+19.5.1622-10.9.1623=1, 3, 22=1, 6, 26
19) 'Osmân II 26.2.1618 - 19.5.1622 = 4, 2, 22
20) Murâd IV 10.9.1623 - 8.2.1640 = 16, 4, 28
21) İbrâhîm Hân 8.2.1640 - 8.8.1648 = 8, 5, 28
22) Mehmed IV 8.8.1648 - 8.11.1687 = 39, 3, 1
23) Süleymân III 8.11.1687 - 22.6.1691 = 3, 7, 14
24) Ahmed II 22.6.1691 - 6.2.1695 = 3, 7, 14
25) Mustafa II 6.2.1695 - 22.8.1703 = 8, 6, 14
26) Ahmed III 22.8.1703 - 1.10.1730 = 27, 1, 10
27) Mahmûd I 1.10.1730 - 13.12.1754 = 24, 2, 12
28) 'Osmân III 13.12.1754 - 30.1.1757 = 2, 1, 18
29) Mustafa III 30.1.1757 - 21.1.1774 = 16, 11, 22
30) 'Abdü'l-Hamîd I 21.1.1774 - 7.4.1789 = 15, 2, 17
31) Selîm III 7.4.1789 - 29.5.1807 = 18, 1, 22
32) Mustafa IV 29.5.1807 - 28.7.1808 = 1, 2, 0
33) Mahmûd II 28.7.1808 - 1.7.1839 = 30, 11, 4
34) 'Abdü'l-Mecîd I 1.7.1839 - 25.6.1861 = 21, 11, 25
35) 'Abdü'l-'Azîz Hân 25.6.1861 - 30.5.1876 = 14, 11, 5
36) Murâd V 30.5.1876 - 31.8.1876 = 0, 3, 2
37) 'Abdü'l-Hamîd II 31.8.1876 - 27.4.1909 = 32, 7, 27
38) Mehmed V Reşâd 27.4.1909 - 4.7.1918 = 9, 2, 7
39) Mehmed VI Vahîdeddîn 4.7.1918 - 18.11.1922 (**) = 4, 4, 15
40) 'Abdü'l-Mecîd II (***) 18.11.1922 - 3.3.1924 = 1, 3, 15

2- HÂNEDÂN REİSLERİ

1) Mehmed VI Vahîdeddîn 3.3.1924 - 16.5.1926 = 2, 2, 14
2) 'Abdü'l-Mecîd II 16.5.1926 - 23.8.1944 = 18, 3, 8
3) Ahmed (IV) Nihâd 23.8.1944 - 4.6.1954 = 9, 9, 12
4) 'Osmân (IV) Fuâd 4.6.1954 - 22.5.1973 = 18, 11, 18
5) 'Abdü'l-'Azîz (II) 22.5.1973 - 19.1.1977 = 3, 7, 28
6) 'Alî Vâsıb 19.1.1977 - 9.12.1983 = 6, 10, 21
7) Orhân (II) 9.12.1983 - 13.3.1994 = 10, 3, 5
8) 'Osmân (V) 13.3.1994 -

3- VELÎAHDLER

1) Gündoğdu Bey b. Gündüz Alp 1231 - 1258 = 27?
2) 'Osmân (I) Bey b. Ertuğrul 1258 - 1281 = 23

(*) 29.8.1516'dan itibâren halîfe (=4, 0, 24).
(**) Son 18 gün sâdece halîfe.
(***) Yalnız halîfe olarak.

3) Orh̲ân (I) Bey b. 'Os̲mân I 1281 - 2.1324 = 43
4) Gaazî Süleymân Paşa b.Orh̲ân I 2.1324 - 9.1357 = 33, 7
5) Murâd (I) Bey b. Orh̲ân I 9.1357 - 3.1362 = 4, 6
6) Bâyez̲îd (I) Yıldırım Bey b. Murâd I 3.1362 - 20.6.1389 = 27, 3
7) Emîr Süleymân (I) b. Bâyez̲îd I 20.6.1389 - 28.7.1402 = 13, 1, 8
8) Orh̲ân Bey b. Süleymân I 28.7.1402 - 18.5.1410 = 7, 9, 21
9) Meḥmed (I) Çelebî b.Bâyez̲îd I 18.5.1410 - 5.7.1413 = 3, 1, 18
10) Murâd (II) Bey b. Meḥmed I 5.7.1413 - 4.5.1421 = 7, 10, 0 + 8.1444 - 1.1445 = 0, 5 + 12.12.1445 - 5.5.1446 = 0, 4, 24 = 8, 7, 24
11) Şehzâde Muṣṭafa b. Meḥmed I 4.5.1421 - 10.1423 = 2, 5
12) Şehzâde Maḥmûd b. Meḥmed I 10.1423 - 1425 = 2
13) Şehzâde 'Alâeddîn b. Murâd II 1425 - 6.1443 = 18
14) Sultân Meḥmed (II Fâtiḥ) b. Murâd II 6.1443 8.1444 = 1, 2, + 1.1445 12.12.1445 = 0, 11 + 5.5.1446 - 3.2.1451 = 4, 8, 29 = 6, 9, 29
15) Sultân Bâyez̲îd (II) b. Meḥmed II 3.2.1451 - 3.5.1481 = 30, 2, 28
16) Sultân Dâmâd 'Abdullâh b. Bâyez̲îd II 3.5.1481 - 6.11.1483 = 2, 6, 4
17) Sultân Aḥmed b. Bâyez̲îd II 6.11.1483 - 27.3.1512 = 28, 4, 21
18) Sultân Selîm (I) Yavuz b. Bâyez̲îd II 27.3.1512 - 24.4.1512 = 0, 0, 28
19) Sultân Süleymân (II Kaanûnî) b. Selîm I 24.4.1512 - 22.9.1520 = 8, 4, 28
20) Sultân Maḥmûd b. Süleymân II 22.9.1520 - 29.10.1521 = 1, 1, 7
21) Sultân Muṣṭafa b. Süleymân II 29.10.1521 - 6.11.1553 = 32, 0, 8
22) Sultân Selîm (II) b. Süleymân II 6.11.1553 - 7.9.1566 = 12, 10, 1
23) Sultân Murâd (III) b. Selîm II 7.9.1566 - 15.12.1574 = 8, 3, 8
24) Sultân Meḥmed (III) b. Murâd III 15.12.1574 - 16.1.1595 = 20, 1, 2
25) Sultân Selîm b. Meḥmed III 16.1.1595 - 20.4.1597 = 2, 3, 4
26) Sultân Maḥmûd b. Meḥmed III 20.4.1597 - 7.6.1603 = 5, 1, 17
27) Sultân Aḥmed (I) b. Meḥmed III 7.6.1603 - 21.12.1603 = 0, 6, 14
28) Sultân Muṣṭafa (I) b. Meḥmed III 21.12.1603 - 3.11.1604 = 0, 10, 13
29) Sultân 'Os̲mân (II) b. Aḥmed I 3.11.1604 - 26.2.1618 = 13, 3, 23
30) Sultân Meḥmed b. Aḥmed I 26.2.1618 - 12.1.1621 = 2, 10, 15
31) Sultân Murâd (IV) b. Aḥmed I 12.1.1621 - 20.10.1621 = 0, 9, 13 + 1.1622 - 10.9.1623 = 1, 8 = 2, 5, 13
32) Sultân 'Ömer b. 'Os̲mân II 20.10.1621 - 1.1622 = 0, 3
33) Sultân Bâyez̲îd b.Aḥmed I 10.9.1623 - 27.7.1635 = 11, 10, 17
34) Sultân Kaasim b. Aḥmed I 27.7.1635 - 17.2.1638 = 2, 6, 21
35) Sultân İbrâhîm (I) b. Aḥmed I 17.2.1638 - 8.2.1640 = 1, 11, 20
Taht'ın 1. def'a vârissiz kalması: 8.2.1640 - 2.1.1642 = 1, 10, 24
36) Sultân Meḥmed (IV) b. Sul. İbrâhîm 2.1.1642 - 8.8.1648 = 6, 7, 7
37) Sultân Süleymân (III) b. Sul. İbrâhîm 8.8.1648 - 5.6.1664 = 15, 9, 28
38) Sultân Muṣṭafa (II) b. Meḥmed IV 5.6.1664 - 8.11.1687 = 23, 5, 3 + 22.6.1691 - 6.2.1695 = 3, 7, 14 = 27, 0, 17

39) Sultân Ahmed (II) b. Sul.İbrâhîm 8.11.1687 - 22.6.1691 = 3, 7, 14
40) Sultân Ahmed (III) b. Mehmed IV 6.2.1695 - 22.8.1703 = 8, 6, 14
41) Sultân İbrâhîm b. Ahmed II 22.8.1703 - 4.5.1714 = 10, 8, 13
42) Sultân Mahmûd (I) b. Mustafa II 4.5.1714 - 1.10.1730 = 16, 4, 28
43) Sultân 'Osmân (III) b. Mustafa II 1.10.1730 - 13.12.1754 = 24, 2, 13
44) Sultân Mehmed b. Ahmed III 13.12.1754 - 22.12.1756 = 2, 0, 10
45) Sultân Mustafa (III) b. Ahmed III 22.12.1756 - 30.1.1757 = 0, 1, 9
46) Sultân Bâyezîd b. Ahmed III 30.1.1757 - 25.1.1771 = 13, 11, 26
47) Sultân 'Abdü'l-Hamîd (I) b. Ahmed III 25.1.1771 - 21.1.1774 = 2, 11, 27
48) Sultân Selîm (III) b. Mustafa III 21.1.1774 - 7.4.1789 = 15, 2, 17
49) Sultân Mustafa (IV) b. 'Abdü'l-Hamîd I 7.4.1789 - 29.5.1807 = 18, 1, 22 + 28.7.1808 - 16.11.1808 = 0, 3, 19 = 18, 5, 11
50) Sultân Mahmûd (II) b. 'Abdü'l-Hamîd I 29.5.1807 - 28.7.1808 = 1, 2, 0
Taht'ın 2. def'a vârissiz kalması: 16.11.1808 - 25.12.1811 = 3, 1, 9
51) Sultân Murâd b. Mahmûd II 25.12.1811 - 14.7.1812 = 0, 6, 20
Taht'ın 3. def'a vârissiz kalması: 14.7.1812 - 6.3.1813 = 0, 7, 23
52) Sultân 'Abdü'l-Hamîd b. Mahmûd II 6.3.1813 - 20.4.1825 = 12, 1, 15
53) Sultân 'Abdü'l-Mecîd (I) b. Mahmûd II 20.4.1825 - 1.7.1839 = 14, 2, 11
54) 'Abdü'l-'Azîz (I) Efendi b. Mahmûd II 1.7.1839 - 25.6.1861 = 21, 11, 25
55) Murâd (V) Efendi b. 'Abdülmecîd I 25.6.1861 - 30.5.1876 = 14, 11, 5
56) 'Abdü'l-Hamîd (II) Efendi b. 'Abdülmecîd I 30.5.1876 - 31.8.1876 = 0, 3, 2
57) Mehmed (V) Reşâd Efendi b. 'Abdülmecîd I 31.8.1876 - 27.4.1909 = 32, 7, 27
58) Yûsuf 'İzzeddîn Efendi b. 'Abdülazîz I 27.4.1909 - 1.2.1916 = 6, 9, 4
59) Mehmed (VI) Vahîdeddîn Efendi b. 'Abdülmecîd I 1.2.1916 - 4.7.1918 = 2, 5, 2
60) 'Abdü'l-Mecîd (II) Efendi b. 'Abdülazîz I 4.7.1918 - 18.11.1922 = 4, 4, 15
61) Selîm Efendi b. 'Abdülhamîd II 18.11.1922 - 3.3.1924 = 1, 3, 15

Velîahdlik yapmadan tahta çıkan pâdişâhlar: Ahmed II (1691 - 1695).- Velîahd olarak doğan pâdişâhlar: 'Osmân I (1281 1324), Orhân I (1324 - 1362), 'Osmân II (1618-1622), Mehmed IV (1648 - 1687), Mustafa II (1695-1703), ancak II. 'Osmân ile II. Mustafa, velîahd olarak doğmalarına rağmen, babaları tahttan çekilince değil, daha sonra tahta çıkmışlardır. Velîahd olarak doğan, fakat pâdişâh olamıyanlar ise şunlardır: 'Alâeddîn b. Murâd II (no.13), 'Ömer b. 'Osmân I (no.32), Murâd b. Mahmûd II (no.50), 'Abdülhamîd b. Mahmûd II (51).

4- HÂNEDÂN 2. REİSLERİ

1) 'Abdülmecîd II 3.3.1924 - 16.5.1926 = 2, 2, 14
2) Selîm Efendi b. 'Abdülhamîd II 16.5.1926 - 5.5.1937 = 9, 11, 20
3) Zıyâeddîn Efendi b. Mehmed V 5.5.1937 - 30.1.1938 = 0, 8, 26
4) 'Abdülkaadir Efendi b. 'Abdülhamîd II 30.1.1938 - 1.1944 = 6, 0
5) Ahmed Efendi b. 'Abdülhamîd II 1.1944 - 8.1944 = 0, 7
6) Ahmed (IV) Nihâd Efendi b. Salâhaddîn Ef. b Murâd V 8.1944

7) Burhâneddîn Efendi b. 'Abdülhamîd II 8.1944 - 15.6.1949 = 4, 10
8) 'Abdürrahîm Efendi b. 'Abdülhalîm II 15.6.1949 - 1.1.1952 = 3, 6, 17
9) 'Osmân (IV) Fuâd Efendi b. Salâhaddîn Ef. 1.1.1952 - 4.6.1954 = 2, 5, 4
10) 'Ömer Fârûq Efendi b. 'Abdülmecîd II 4.6.1954 - 28.3.1969 = 14, 9, 26
11) 'Abdülazîz (II) Efendi b.Seyfeddîn Ef. b.'Abdülazîz I 28.3.1969-22.5.1973=4, 1, 25
12) 'Alî Vâsıb Ef.b.Ahmed (IV) Nihâd Ef. 22.5.1973 - 19.1.1977 = 3, 7, 28
13) Orhân (II) Efendi b.'Abdülkaadir Ef. 19.1.1977 - 9.12.1983 = 6, 10, 21
14) Nâzım Efendi b. Zıyâeddîn Ef. 9.12.1983 - 14.11.1984 = 0, 11, 6
15) 'Osmân (V) Efendi b.Burhâneddîn Ef. 14.11.1984 - 13.3.1994 = 9, 3, 29
16) 'Alâeddîn Efendi b.'Abdülkaadir Ef. 13.3.1994 -

5 - SALTANAT MÜDDETLERİ (Yıl, Ay, Gün)

1) Ertuğrul Gaazî 50
2) Süleymân II Kaanûnî 46, 11, 15
3) 'Osmân I Gaazî 43
4) Mehmed IV 39, 3, 1
5) Orhân Gaazî 38, 1
6) 'Abdü'l-Hamîd II 32, 7, 27
7) Mehmed II Fâtih 31, 0, 22
8) Bâyezîd II 30, 11, 22
9) Mahmûd II 30, 11, 4
10) Murâd II 28, 10, 29
11) Murâd I 27, 3
12) Ahmed III 27, 1, 10
13) Mahmûd I 24, 2, 13
14) 'Abdü'l-Mecîd I 21, 11, 25
15) Murâd III 20, 1, 2
16) Selîm III 18, 1, 22
17) Mustafa III 16, 11, 22
18) Murâd IV 16, 4, 28
19) 'Abdü'l-Hamîd I 15, 2, 17
20) 'Abdü'l-'Azîz Hân 14, 11, 5
21) Ahmed I 13, 11, 1
22) Bâyezîd I Yıldırım 13, 1, 8
23) Mehmed V Reşâd 9, 2, 7
24) Mehmed III 8, 11, 6
25) Mustafa II 8, 6, 14
26) İbrâhîm Hân 8, 5, 28
27) Selîm I Yavuz 8, 4, 28
28) Selîm II 8, 3, 8
29) Mehmed I Çelebî 7, 9, 25
30) Süleymân I 7, 9, 21

31) Meḥmed VI Vaḥîdeddîn 4, 4, 14
32) 'Os̱mân II 4, 2, 22
33) Süleymân III 3, 7, 14
34) Aḥmed II 3, 7, 14
35) Mûsâ Çelebî 3, 1, 23
36) 'Os̱mân III 2, 1, 18
37) Muṣṭafa I 1, 6, 26
38) 'Abdü'l-Mecîd II 1, 3, 15
39) Muṣṭafa IV 1, 2, 0
40) Murâd V 0, 3, 2

Ortalama saltanat: 1231 - 1924 = 693 : 40 = 17 yıl, 4 ay. Yalnız ilk 5 sıradakiler 1 kuşaklık müddetten (33 yıl küsur) fazla tahtta kalabilmiştir.

6- VELÎAHDLİK MÜDDETLERİ (Yıl, Ay, Gün)

1) Orḫân Gaazî 43
2) Gaazî Süleymân Paşa 33, 7
3) Meḥmed V Reşâd 32, 7, 27
4) Muṣṭafa b. Süleymân II 32, 0, 27
5) Bâyezîd II 30, 2, 28
6) Aḥmed b. Bâyezîd II 28, 4, 21
7) Bâyezîd I Yıldırım 27, 3
8) Muṣṭafa II 27, 0, 17
9) Gündoğdu b. Gündüz Alp 27
10) 'Os̱mân III 24, 2, 12
11) 'Os̱mân I Gaazî 23
12) 'Abdü'l-'Azîz Ḫân 21, 11, 25
13) Meḥmed III 21, 11, 25
14) Muṣṭafa IV 18, 5, 11
15) 'Alâeddîn b. Murâd II 18
16) Maḥmûd I 16, 4, 28
17) Süleymân III 15, 10, 28
18) Selîm III 15, 2, 17
19) Murâd V 14, 11, 5
20) 'Abdü'l-Mecîd I 14, 2, 11
21) Bâyezîd b. Aḥmed III 13, 11, 26
22) 'Os̱mân II 13, 3, 23
23) Süleymân I 13, 1, 8
24) Selîm II 12, 10, 1
25) 'Abdü'l-Ḥamîd b. Maḥmûd II 12, 1, 15
26) Bâyezîd b. Aḥmed I 11, 10, 17
27) İbrâhîm b. Aḥmed II 10, 8, 13

28) Murâd II 8, 7, 19
29) Ahmed III 8, 6, 14
30) Süleymân II Kaanûnî 8, 4, 28
31) Murâd III 8, 3, 8
32) Orhân b. Süleymân I 7, 9, 21
33) Mehmed II Fâtih 6, 9, 29
34) Yûsuf 'İzzeddîn Ef. 6, 9, 4
35) Mehmed IV 6, 7, 7
36) Mahmûd b. Mehmed III 5, 1, 17
37) Murâd I 4, 6
38) 'Abdü'l-Mecîd II 4, 4, 15
39) Ahmed II 3, 7, 14
40) Mehmed I Çelebî 3, 1, 23
41) 'Abdü'l-Hamîd I 2, 11, 27
42) Mehmed b. Ahmed I 2, 10, 15
43) Kaasim b. Ahmed I 2, 6, 21
44) 'Abdullâh b. Bâyezîd II 2, 6, 4
45) Murâd IV 2, 5, 13
46) Mehmed VI Vahîdeddîn 2, 5, 2
47) Mustafa b. Mehmed I 2, 5
48) Selîm b. Mehmed III 2, 3, 4
49) Mehmed b. Ahmed III 2, 0, 10
50) Mahmûd b. Mehmed I 2
51) İbrâhîm Hân 1, 11, 20
52) Selîm Ef. 1, 3, 15
53) Mahmûd II 1, 2, 0
54) Mahmûd b.Süleymân II 1, 1, 7
55) Mustafa I 0, 10, 13
56) Murâd b. Mahmûd II 0, 6, 20
57) Ahmed I 0, 6, 14
58) 'Abdü'l-Hamîd II 0, 3, 2
59) 'Ömer b. 'Osmân II 0, 3
60) Mustafa III 0, 1, 9
61) Selîm I Yavuz 0, 0, 28

Velîahdlik ortalaması: 11 yıl, 5 ay kadar.

7- PÂDİŞÂHLARIN ÖMÜRLERİ (Yıl, Ay, Gün)

1) Ertuğrul Gaazî 90
2) Orhân Gaazî 81
3) 'Abdü'l-Mecîd II 76, 2, 25
4) 'Abdü'l-Hamîd II 75, 4, 18

5) Mehmed V Reşâd 73, 8, 2
6) Süleymân II Kaanûnî 71, 4, 10
7) 'Osmân I Gaazî 66
8) Mehmed VI Vahîdeddîn 65, 3, 12
9) 'Abdü'l-Hamîd I 64, 0, 18
10) Murâd V 63, 11, 7
11) Murâd I 63, 5
12) Ahmed III 62, 6, 1
13) Bâyezîd II 61, 6
14) Mahmûd I 58, 4, 12
15) 'Osmân III 58, 0, 28
16) Mustafa III 57, 0, 4
17) Mahmûd II 53, 11, 12
18) Ahmed II 51, 11, 9
19) Mehmed IV 51, 0, 5
20) Selîm II 50, 6, 18
21) Selîm I Yavuz 50 küsûr
22) Süleymân III 49, 2, 7
23) Mehmed II Fâtih 49, 1, 4
24) Murâd III 48, 6, 13
25) Mustafa I 47
26) Murâd II 46, 8
27) Selîm III 46, 7, 5
28) 'Abdü'l-'Azîz Hân 46, 3, 14
29) Bâyezîd I Yıldırım 43
30) Mustafa II 39, 6, 25
31) Mehmed I Çelebî 39
32) 'Abdü'l-Mecîd I 38, 0, 0
33) Mehmed III 37, 6, 26
34) Süleymân I 36?
35) İbrâhîm Hân 32, 9, 13
36) Mustafa IV 29, 2, 8
37) Ahmed I 27, 7, 4
38) Murâd IV 27, 6, 12
39) Mûsâ Çelebî 25?
40) 'Osmân II 17, 6, 17

40 hükümdârın ortalama ömürleri:2.066 yıl,8 ay, 29 gün: 40=51 yıl, 8 ay kadar.

8- TAHTTAN İNDİRİLDİKTEN SONRA NE KADAR YAŞADILAR?

1) Bâyezîd I Yıldırım 28.7.1402 - 3.3.1403 = 0, 7, 6
2) Bâyezîd II 24.4.1512 - 26.5.1512 = 0, 1, 2

3) 'Osmân II 19.5.1622 - 20.5.1622 = 0, 0, 1
4) Mustafa I 10.9.1623 -20.1.1639 = 15, 4, 10
5) Sultân İbrâhîm 8.8.1640 - 18.8.1640 = 0, 0, 10
6) Mehmed IV 8.11.1687 - 6.1.1693 = 5, 1, 28
7) Mustafa II 22.8.1703 - 29.12.1703 = 0, 4, 8
8) Ahmed III 1.10.1730 - 1.7.1736 = 5, 9, 1
9) Selîm III 29.5.1807 - 28.7.1808 = 1, 2, 0
10) Mustafa IV 28.7.1808 - 16.11.1808 = 0, 3, 19
11) Sultân 'Abdü'l-'Azîz 30.5.1876 - 4.6.1876 = 0, 0, 5
12) Murâd V 31.8.1876 - 29.8.1904 = 27, 11, 29
13) 'Abdülhamîd II 27.4.1909 - 10.2.1918 = 8, 9, 13
14) Mehmed VI Vahîdeddîn 18.11.1922 - 16.5.1926 = 3, 5, 28
15) 'Abdülmecîd II 3.3.1924 - 23.8.1944 = 20, 5, 21

Yekûn: 89 yıl, 8 ay, 29 gün.

9- OSMANLI HÜKÜMDARLARI

1) GAAZÎ ERTUĞRUL BEY
Doğumu: Ahlat 1191 - Ölümü: Söğüt 1281 = 90
Uc beyi: 1231 - 1281 = 50

2) I. SULTÂN OSMÂN (Gaazî)
Doğ. Söğüt 1258 - Ölm. Söğüt 2.1324 = 66
Saltanatı: 1281 - 2.1324 = 43
Velîahd: 1258 - 1281 = 23

3) (I.) SULTÂN ORHÂN (Gaazî)
Doğ. Söğüt 1281 - Ölm. Bursa 3.1362 = 81
Salt. 2.1324 - 3.1362 = 38, 1
Vel. 1281 - 2.1324 = 43

4) I. SULTÂN MURÂD (Hudâvendigâr)
Doğ. Söğüt 1.1326 - Ölm. Kosova 20.6.1389 = 63, 5
Salt. 3.1362 - 20.6.1389 = 27, 3
Vel. 9.1357 - 3.1362 = 4, 6

5) I. SULTÂN BÂYEZÎD (Yıldırım)
Doğ. Bursa 1360 - Ölm. Akşehir 9.3.1403 = 43
Salt. 20.6.1389 - 28.7.1402 = 13, 1, 8
Vel. 3.1362 - 20.6.1389 = 27, 3

6) I. SULTÂN SÜLEYMÂN (Emîr)
Doğ. Bursa 1375 - Ölm. Döğenciler 18.5.1410 = 35
Salt. 28.7.1402 - 18.5.1410 = 7,9,21
Vel. 20.6.1389 - 28.7.1402 = 13, 1, 8

7) SULTÂN MÛSÂ (Çelebî)
Doğ. Kütahya 1388 - Ölm. Samako 5.7.1413 = 25
Salt. 18.5.1410 - 5.7.1413 = 3, 1, 18
Vel.-

8) I. SULTÂN MEHMED (Çelebî)
Doğ. Edirne 1382 - Ölm. Edirne 4.5.1421 = 39
Salt. 5.7.1413 - 4.5.1421 = 7, 10, 0
Vel. 18.5.1410 - 5.7.1413 = 3, 1, 18

9) II. SULTÂN MURÂD (Gaazî)
Doğ. Amasya 6.1404 - Ölm. Edirne 3.2.1451 = 46, 8
Salt. 4.5.1421 - 8.1444 = 23, 3 + 1.1445 - 12.12.1445 = 0, 11 + 5.5.1446 - 3.2. 1451 = 4, 8, 29 = 28, 10, 29
Vel. 5.7.1413 - 4.5.1421 = 7, 10, 0 + 8. 1444 - 1.1445 = 0, 5 + 12.12.1445 - 5.5.1446 = 0, 4, 24 = 8, 7, 24

10) II. SULTÂN MEHMED (FÂTİH)
Doğ. Edirne 30.3.1432 - Ölm. Maltepe 3.5.1481 = 49, 1, 4
Salt. 8.1444 - 1.1445 = 0, 5 + 12.12.1445 - 5.5.1446 = 0, 4, 24 + 3.2.1451 - 3.5.1481 = 30, 2, 28 = 31, 0, 22
Vel. 6.1443 - 8.1444 = 1, 2, + 1.1445 - 12.12.1445 = 0, 11 + 5.5.1446 - 3.2.1451 = 4, 8, 29 = 6, 9, 29

11) II. SULTÂN BÂYEZÎD (Velî)
Doğ.Dimetoka 10.1450 - Ölm.Çekmece 26.5.1512 = 61, 7
Salt. 3.5.1481 - 24.4.1512 = 30, 11, 22
Vel. 3.2.1451 - 3.5.1481 = 30, 2, 28

12) I. SULTÂN SELÎM (YAVUZ)
Doğ. Amasya 1470a - Ölm. Sırt/Edirne 22.9.1520 = 50 küsur
Salt. 24.4.1512 - 22.9.1520 = 8, 4, 28
Halîfe: 29.8.1516 - 22.9.1520 = 4, 0, 24
Vel. 27.3.1512 - 24.4.1512 = 0, 0, 28

13) II. SULTÂN SÜLEYMÂN (KAANÛNÎ)
Doğ. Trabzon 27.4.1495 - Ölm. Sigetvar 7.9.1566 = 71, 4, 10
Salt. 22.9.1520 - 7.9.1566 = 45, 11, 15
Vel. 24.4.1512 - 22.9.1520 = 8, 4, 28

14) II. SULTÂN SELÎM
Doğ. Istanbul 28.5.1524 - Ölm.Istanbul 15.12.1574 = 50, 6, 18
Salt. 7.9.1566 - 15.12.1574 = 8, 3, 8
Vel. 6.11.1553 - 7.9.1566 = 12, 10, 1

15) III. SULTÂN MURÂD
Doğ. Bozdoğan / Manisa 4.7.1546 - Ölm. Ist. 16.1.1595 = 48, 6, 13
Salt. 15.12.1574 - 16.1.1595 = 20, 1, 2
Vel. 7.9.1566 - 15.12.1574 = 8, 2, 22

16) III. SULTÂN MEHMED
Doğ. Manisa 26.5.1566 - Ölm. Ist. 21.12.1603 = 37, 6, 26
Salt. 16.1.1595 - 21.12.1603 = 8, 11, 6
Vel. 15.12.1574 - 16.1.1595 = 20, 1, 2

17) I. SULTÂN AHMED
Doğ. Manisa 18.4.1590 - Ölm.Ist. 22.11.1617 = 27, 7, 4
Salt. 21.12.1603 - 22.11.1617 = 13, 11, 2
Vel. 7.6.1603 - 21.12.1603 = 0, 6, 14

18) I. SULTÂN MUSTAFA
Doğ. Manisa 1592 - Ölm. Ist. 20.1.1639 = 47
Salt. 22.11.1617 - 26.2.1618 = 0, 3, 4 + 19.5.1622 - 10.9.1623 = 1, 3, 22 = 1, 6, 26
Vel. 21.12.1603 - 3.11.1604 = 0, 10, 13

19) II. SULTÂN OSMÂN (Genç)
Doğ. Ist. 3.11.1604 - Ölm. Ist. 20.5.1622 = 17, 6, 17
Salt. 26.2.1618 - 19.5.1622 = 4, 2, 22
Vel. 3.11.1604 - 26.2.1618 = 13, 3, 23

20) IV. SULTÂN MURÂD
Doğ. Ist. 27.7.1612 - Ölm. Ist. 8.2.1640 = 27, 6, 12
Salt. 10.9.1623 - 8.2.1640 = 16, 4, 28
Vel. 12.1.1621 - 20.10.1621 = 0, 9, 13 + 1.1622 - 10.9.1623 = 1, 8 = 2, 5, 13

21) SULTÂN İBRÂHÎM
Doğ. Ist. 5.11.1615 - Ölm.Ist. 18.8.1648 = 32, 9, 14
Salt. 8.2.1640 - 8.8.1648 = 8, 5, 28
Vel. 17.2.1638 - 8.2.1640 = 1, 11, 20

22) IV. SULTÂN MEHMED (Avcı)
Doğ. Ist. 2.1.1642 - Ölm.Edirne 6.1.1693 = 51, 0, 5
Salt. 8.8.1648 - 8.11.1687 = 39, 3, 1
Vel. 2.1.1642 - 8.8.1648 = 6, 7, 7

23) III. SULTÂN SÜLEYMÂN
Doğ. Ist. 15.4.1642 - Ölm.Edirne 22.6.1691 = 49, 2, 7
Salt. 8.11.1687 - 22.6.1691 = 3, 7, 14
Vel. 8.8.1648 - 5.6.1664 = 15, 9, 28

24) II. SULTÂN AHMED
Doğ. Ist. 25.2.1643 - Ölm.Edirne 6.2.1695 = 51, 11, 9
Salt. 22.6.1691 - 6.2.1695 = 3, 7, 14
Vel. 8.11.1687 - 22.6.1691 = 3, 7, 14

25) II. SULTÂN MUSTAFA
Doğ. Edirne 5.6.1664 - Ölm. Ist. 30.12.1703 = 39, 6, 25
Salt. 6.2.1695 - 22.8.1703 = 8, 6, 14
Vel. 5.6.1664 - 8.11.1687 = 23, 5, 3 + 22.6.1691 - 6.2.1695 = 3, 7, 14 = 27, 0, 17

26) III. SULTÂN AHMED
Doğ. Hacıoğlupazarı 31.12.1673 - Ölm. Ist. 1.7.1736 = 62, 6, 1
Salt. 22.8.1703 1.10.1730 = 27, 1, 10
Vel. 6.2.1695 - 22.8.1703 = 8, 6, 14

27) I. SULTÂN MAHMÛD
Doğ. Edirne 2.8.1696 - Ölm. Ist. 13.12.1754 = 58, 4, 12
Salt. 1.10.1730 - 13.12.1754 = 24, 2, 13
Vel. 4.5.1714 - 1.10.1730 = 16, 4, 28

28) III. SULTÂN OSMÂN
Doğ. Edirne 3.1.1699 - Ölm. Ist. 30.1.1757 = 58, 0, 28
Salt. 13.12.1754 - 30.1.1757 = 2, 1, 18
Vel. 1.10.1730 - 13.12.1754 = 24, 2, 13

29) III. SULTÂN MUSTAFA
Doğ. Edirne 18.1.1717 - Ölm. Ist. 21.1.1774 = 57, 0, 4
Salt. 30.1.1757 - 21.1.1774 = 16, 11, 22
Vel. 22.12.1756 - 30.1.1757 = 0, 1, 9

30) I. SULTÂN ABDÜLHAMÎD
Doğ. Ist. 20.5.1725 - Ölm. Ist. 7.4.1789 = 64, 0, 18
Salt. 21.1.1774 - 7.4.1789 = 15, 2, 17
Vel. 25.1.1771 - 21.1.1774 = 2, 11, 27

31) III. SULTÂN SELÎM (Şehîd)
Doğ. Ist. 24.12.1761 - Ölm.Ist. 28.7.1808 = 46, 7, 5
Salt. 7.4.1789 - 29.5.1807 = 18, 1, 22
Vel. 21.2.1774 - 7.4.1789 = 15, 2, 17

32) IV. SULTÂN MUSTAFA
Doğ. Ist. 8.9.1779 - Ölm.Ist. 16.11.1808 = 29, 2, 8
Salt. 29.5.1807 - 28.7.1808 = 1, 2, 0
Vel. 7.4.1789 - 29.5.1807 = 18, 1, 22+28.7.1808 - 16.11.1808 = 0, 3, 19 = 18, 5, 11

33) II. SULTÂN MAHMÛD (Adlî)
Doğ. Ist. 20.7.1785 - Ölm.Ist. 1.7.1839 = 53, 11, 12
Salt. 28.7.1808 - 1.7.1839 = 30, 11, 4
Vel. 29.5.1807 - 28.7.1808 = 1, 2, 0

34) I. SULTÂN ABDÜLMECÎD
Doğ. Ist. 25.4.1823 - Ölm.Ist. 25.6.1861 = 38, 2, 0
Salt. 1.7.1839 - 25.6.1861 = 21, 11, 25
Vel. 20.4.1825 - 1.7.1839 = 14, 2, 11

35) (I.) SULTÂN ABDÜLAZÎZ
Doğ.Ist. 18.2.1830 - Ölm.Ist. 4.6.1876 = 46, 3, 14
Salt. 25.6.1861 - 30.5.1876 = 14, 11, 5
Vel. 1.7.1839 - 25.6.1861 = 21, 11, 25

36) V. SULTÂN MURÂD
Doğ. Ist. 22.9.1840 - Ölm.Ist. 29.8.1904 = 63, 11, 6
Salt. 30.5.1876 - 31.8.1876 = 0, 3, 2
Vel. 25.6.1861 - 30.5.1876 = 14, 11, 5

37) II. SULTÂN ABDÜLHAMÎD
Doğ. Ist.22.9.1842 - Ölm.Ist. 10.2.1918 = 75, 4, 9
Salt. 31.8.1876 - 27.4.1909 = 32, 7, 27
Vel. 30.5.1876 - 31.8.1876 = 0, 3, 2

38) V. SULTÂN MEHMED REŞÂD
Doğ. Ist. 2.11.1844 - Ölm.Ist. 4.7.1918 = 73, 8, 2
Salt. 27.4.1909 - 4.7.1918 = 9, 2, 7
Vel. 31.8.1876 - 27.4.1909 = 32, 7, 27

39) VI. SULTÂN MEHMED VAHÎDEDDÎN
Doğ.Ist. 2.2.1861 - Ölm. San Remo 16.5.1926 = 65, 3, 12
Salt. 4.7.1918 - 18.11.1922 = 4, 4, 15
Vel. 1.2.1916 - 4.7.1918 = 2, 5, 2

40) HALÎFE II. ABDÜLMECÎD
Doğ. Ist. 29.5.1868 - Ölm. Paris 23.8.1944 = 76, 2, 25
Halîfe: 18.11.1922 - 3.3.1924 = 1, 3, 15
Vel. 4.7.1918 - 18.11.1922 = 4, 4, 15

İlk pâdişâhlara âid bâzı târihler yaklaşık'tır.

10 HER KUŞAK KAÇ YIL TAHTTA KALDI?

1. Kuşak: 1231 - 1281 = 50 yıl
2. Kuşak: 1281 - 1324 = 43
3. Kuşak: 1324 - 1362 = 38
4. Kuşak: 1362 - 1389 = 27
5. Kuşak: 1389 - 1402 = 13
6. Kuşak: 1402 - 1421 = 19
7. Kuşak: 1421 - 1451 = 30
8. Kuşak: 1451 - 1481 = 30
9. Kuşak: 1481 - 1512 = 31
10. Kuşak: 1512 - 1520 = 8
11. Kuşak: 1520 - 1566 = 46
12. Kuşak: 1566 - 1574 = 8
13. Kuşak: 1574 - 1595 = 21
14. Kuşak: 1595 - 1603 = 8
15. Kuşak: 1603 - 1618 = 15
16. Kuşak: 1618 - 1648 = 30
17. Kuşak: 1648 - 1695 = 47
18. Kuşak: 1695 - 1730 = 35
19. Kuşak: 1730 - 1789 = 59
20. Kuşak: 1789 - 1839 = 50
21. Kuşak: 1839 - 1876 = 37
22. Kuşak: 1876 - 1924 = 48

1984'de Hânedân reîsi olan Orhân Ef., 23. kuşaktandır. 26. kuşak şehzâde ve sultânlar ise bu târihte henüz çocuktular ve henüz 27. kuşak bir şehzâde ve sultân doğmamıştı.

1231-1924 = 693 : 22 = 31, 5 yıl etmektedir. Bu, 1 kuşağın ortalama saltanat müddetidir. Jeneoloji ilminde ise bir kuşağı biz, 1 asrın 3'de 1'i yânî 33 yıl, 4 ay kabûl ediyoruz. İki rakam arasında tutarlılık mevcuddur.

1996'da 22 şehzâde + 24 sultân = 46 Osmânoğlu hayatta idi. 23-27. kuşaktan idiler. Şöyle: 23. kuşaktan 1 sultân, 24. kuşaktan 4 şehzâde ve 11 sultân, 25. kuşaktan 7 şehzâde ve 5 sultân, 27. kuşaktan 3 şehzâde ve 3 sultân. 27. kuşak Orhân Ef.b.Hârûn Ef.'nin 1 oğlu ile 2 kızı ve Osmân Salâhaddîn Ef.'nin 2 oğlu ile 1 kızıdır.

11 KAÇ YAŞLARINDA TAHTA GEÇTILER?

1) Mehmed IV 6, 7, 7
2) Murâd IV 11, 1, 14
3) 'Osmân II 13, 3, 23
4) Ahmed I 13, 8, 3
5) 'Abdülmecîd I 16, 2, 6
6) Murâd II 16, 11
7) Mehmed II (Fâtih) 18, 10, 4 (*)
8) Mûsâ Hân 22
9) 'Osmân I 23
10) Mahmûd II 23, 0, 9
11) İbrâhîm Hân 24, 3, 3
12) Mustafa I 25
13) Süleymân II (Kaanûnî) 25, 4, 25
14) Süleymân I 27
15) Selîm III 27, 4, 25
16) Mustafa IV 27, 8, 21
17) Murâd III 28, 5, 12
18) Bâyezîd I (Yıldırım) 29
19) Mehmed III 29, 7, 21
20) Ahmed III 29, 7, 22
21) Bâyezîd II 30, 7
22) Mustafa II 30, 8, 1
23) Mehmed I 31
24) 'Abdül-'Azîz I 31, 4, 5
25) 'Abdülhamîd II 33, 11, 8
26) Mahmûd I 34, 2, 1
27) Murâd V 35, 8, 9
28) Murâd I 35, 10
29) Ertuğrul Gaazî 40
30) Mustafa III 40, 0, 13
31) Selîm I (Yavuz) 42
32) Selîm II 42, 3, 10

(*) İlk saltanatında: 12,5.

33) Orhân I 43
34) Süleymân III 45, 6, 23
35) Ahmed II 48, 3, 25
36) 'Abdülhamîd I 48, 3, 25
37) 'Abdülmecîd II 54, 5, 20
38) 'Osmân III 55, 11, 12
39) Mehmed VI Vah. 57, 5, 0
40) Mehmed V Reşâd 64, 5, 16

40 Osmânoğlu'nun saltanata başladıkları yaşların toplamı 1277 yıl, 1 ay, 25 gün eder ki 40'a bölününce 31 yıl, 11 ay kadar etmektedir, bir Osmânoğlu'nun cülûsu için ortalama yaştır ki 1 nesil (batın) olan 33 yıl, 4 ay'dan az eksiktir.

12 KAÇ YAŞLARINDA TAHTTAN AYRILDILAR?

1) 'Osmân II (1) 17, 6, 16
2) Mûsâ Hân (2) 25
3) Murâd IV 27, 6, 12
4) Ahmed I 27, 7, 4
5) Mustafa IV (3) 28, 10, 19
6) Mustafa I (4) 31
7) İbrâhîm Hân (5) 32, 9, 3
8) Süleymân I (6) 35
9) Murâd V (7) 35, 11, 11
10) Mehmed III 37, 6, 26
11) 'Abdülmecîd I 38, 2, 0
12) Mehmed I 39
13) Mustafa II (8) 39, 3, 0
14) Bâyezîd I (Yıldırım) (9) 42
15) Selîm III (10) 45, 5, 5
16) 'Abdü'l-'Azîz I (11) 46, 3, 9
17) Murâd II 46, 8
18) Mehmed IV (12) 47, 10, 7
19) Murâd III 48, 6, 13
20) Mehmed II (Fâtih) (13) 49, 1, 4
21) Süleymân III 49, 2, 7
22) Selîm I (Yavuz) 50 küsûr
23) Selîm II 50, 6, 18
24) Ahmed II 51, 11, 9
25) Mahmûd II 53, 11, 12
26) 'Abdülmecîd II (14) 55, 8, 23
27) Ahmed III (15) 56, 9, 1
28) Mustafa III 57, 0, 4

29) 'Osmân III 58, 0, 28
30) Mahmûd I 58, 4, 12
31) Bâyezîd II (16) 61, 6
32) Mehmed VI Vah. (17) 61, 9, 15
33) Murâd I (18) 63, 5
34) 'Abdülhamîd I (19) 64, 0, 18
35) 'Osmân I (Gaazî) 66
36) 'Abdülhamîd II (20) 66, 6, 23
37) Süleymân II (Kaanûnî) (21) 71, 4, 10
38) Mehmed V Reşâd 73, 8, 2
39) Orhân I (Gaazî) 81
40) Ertuğrul Gaazî 90

40 Osmânoğlu 'nun saltanattan ayrıldıkları yaşların toplamı 1977 yıl, 17 gün eder ki, 40'a bölününce 49 yıl, 5 ay kadar tutar. Bu, bir Osmânoğlu'nun saltanatını tamamlamasının ortalama yaşıdır.

Bu listenin notları: (1) Hal'inden 1 gün sonra balta ile öldürüldü. (2) Ağabeyi ile meydan muhârebesinde kılıçla öldürüldü. (3) Hal'inden 3 ay, 19 gün sonra ibrişim kuşakla boğuldu. (4) İlk hal' müddeti 4 yıl, 2 ay, 23 gündür; ikinci hal'inden 15 yıl, 4 ay, 10 gün sonra eceliyle öldü. (5) Hal'inden 10 gün sonra ibrişim kuşakla boğularak öldürüldü. (6) Kardeşinin baskınından kaçarken yolda kılıçla öldürüldü. (7) Hal'inden 27 yıl, 11 ay, 29 gün sonra eceliyle öldü. (8) Hal'inden 3 ay, 24 gün sonra eceliyle öldü. (9) 0, 7, 12 gün Timur'un elinde esir yaşayıp eceliyle öldü. (10) Hal'inden 1 yıl, 2 ay sonra IV. Mustafa'nın emriyle kılıçla şehîd edildi. (11) Hal'inden 5 gün sonra serasker Hüseyn 'Avnî Paşa tarafından intihâra benziyecek şekilde kol damarları neşterle kestirilerek şehîd edildi. (12) Hal'inden 5 yıl, 1 ay, 28 gün sonra eceliyle öldü. (13) Tedrîcen zehirlenerek, Venedik ajanı hekimbaşı Maestro Iacopo tarafından öldürüldü, sefer hâlinde otağ-ı hümâyûn'da idi. (14) Hal'inden ve Türkiye'den çıkarılmasından 20 yıl, 5 ay, 17 gün sn. sürgünde Paris'te şehirdeki Alman-Fransız silâh seslerinden müteessiren öldü. (15) Hal'inden 5 yıl, 9 ay sonra eceliyle öldü. (16) Hal'inden 32 gün sonra Dimetoka Sarayı'na giderken yolda öldü. (17) Hal'inden ve Türkiye'den çıkışından 3 yıl, 5 ay, 15 gün sonra sürgünde San Remo'da öldü. (18) Kosova muhârebesini kazandıktan sonra muhrârebe meydanında bir şey söylemek için yanına yaklaşan yaralı bir düşman soylusu tarafından hançerle şehîd edildi. Bu târihten saltanatın sonuna kadar pâdişâh huzûruna kim olursa olsun sadrâzam dâhil ateşli veyâ kesici silâhla girmesi yasaklandı. (19) Ruslar'ın Özü kalesi katliâmının tafsîlâtını bildiren sadâret arîza'sını (başbakanlık raporu) okurken beyin kanaması geçirdi. (20) Hal'inden 8 yıl, 9 ay, 13 gün sonra eceliyle öldü. (21) Sigetvar'da muhârebe meydanındaki otağ-ı hümâyûnunda öldü. Babası Yavuz da otağında ölmüştü, fakat o düşman toprağında değildi.

13 MAKAAM-I MEHD-İ 'ULYÂ: VÂLİDE-SULTÂNLAR

1) Nîlûfer Hâtûn (I. Murâd annesi) (1283?-1363'den sonra = 81?): 3.1362 -?
2) Germiyânoğlu Devlet-Şâh Hâtûn (Mûsâ Çelebî annesi) (1365?-1414?=49?): 18.5.1410 - 5.7.1413 = 3,1, 18
3) Devlet Hâtûn (Çelebî I. Mehmed'in annesi): 5.7.1413 - 1.1414 = 0, 6
4) Gül-bahâr Hâtûn (II. Bâyezîd'in annesi) (1434?-1492 = 58?): 3.5.1481 - 1492 = 11
5) 'Ayşe Hafsa V.-Sultân (Kaanûnî II. Süleymân'ın annesi) (1479?-19.3.1534 = 55): 22.9.1520 - 19.3.1534 = 13, 5, 27
6) Nûr-i Bânû V.- Sultân (1530?-7.12.1583 = 53?) (III. Murâd annesi): 15.12.1574 - 7.12.1583 = 8, 11, 23
7) Safiyye Vâlide-Sultân (III. Mehmed annesi) (1550?-10.11.1605 = 55?): 16.1.1595 - 21.12.1603 = 8, 11, 6
8) Handân V.- Sultân (I. Ahmed annesi) (1574?-26.11.1605 = 31?): 21.12.1603 - 26.11.1605 = 1, 11, 6
9) Fülâne V.- Sultân (I. Mustafa annesi) (1576?-1623'den sn.): 22.11.1617 26.2.1618 = 0, 3, 4 + 19.5.1622 - 10.9.1623 = 1, 3, 2 = 1, 6, 26
10) Hadîce Mâh-fîrûz(e) V.- Sultân (II. Osmân annesi) (1590?-26.10.1620 = 30?): 26.2.1618 - 26.10.1620 = 2, 7, 29
11) Kösem Mâh-peyker V.- Sultân (IV. Murâd ile Sultân İbrâhîm annesi) (1589-3.9.1651 = 62): 10.9.1623 - 8.2.1640 = 17, 6, 12 + 8.2.1640 - 8.8.1648 = 8, 5, 28 = 24, 10, 28 + Büyük Vâlide-Sultân 8.8.1648 - 3.9.1651 = 3, 0, 26 = 27, 11, 24
12) Hadîce Tarhân V.- Sultân (IV. Mehmed annesi) (1627?-5.7.1683 = 56?): 8.8.1648 - 5.7.1683 = 34, 10, 28
13) Sâliha Dil-âşûb V.- Sultân (III. Süleymân annesi) (1627?-5.12.1689 = 62?): 8.11.1687 - 5.12.1689 = 2, 0, 27
14) Meh-pâre Emetullâh Rabî'a Gül-nûş V.-Sultân (II. Mustafa ile III. Ahmed annesi) (1647? - 6.11.1715 = 68?): 6.2.1695 22.8.1703 = 8, 6, 14 + 22.8.1703 6.11.1715 = 12, 2, 15 = 20, 8, 28
15) Sâliha Sebkatî V.- Sultân (I. Mahmûd annesi) (1680?-21.9.1739 = 59?): 1.10.1730 - 21.9.1739 = 8, 11, 21
16) Şeh-süvâr V.- Sultân (III. Osmân annesi) (1682?-27.4.1756 = 74?): 13.12.1754 - 27.4.1756 = 1, 4, 15
17) Mihr-i Şâh V.- Sultân (III. Selîm annesi) (1745?-16.10.1805 = 60?): 7.4.1789 - 16.10.1805 = 16, 6, 9
18) 'Ayşe Sîne-perver V.- Sultân (IV. Mustafa annesi) (1761?-11.12.1828 = 67?): 29.5.1807 - 28.7.1808 = 1, 2, 0
19) Nakş-ı Dil V.- Sultân (II. Mahmûd annesi) (1768?-28.8.1817 = 49?): 28.7.1808 - 28.8.1817 = 9, 1, 1

20) Bezm-i Â'lem V.- Sultân (I. 'Abdülmecîd annesi) (1807?-2.5.1853 = 46?): 1.7.1839 - 3.5.1853 = 13, 10, 3
21) Pertev-niyâl(-nihâl) V.- Sultân (I. 'Abdü'l-Azîz annesi) (1812?-5.2.1883 = 71?): 25.6.1861 - 30.5.1876 = 14, 11, 5
22) Şevk-efzâ V.- Sultân (V. Murâd annesi) (12.12.1820 - 17.9.1889 = 68, 9, 8): 30.5.1876 - 31.8.1876 = 0, 3, 2
23) Rahîme Perestû V.- Sultân (II. 'Abdülhamîd'in mânevî ve üvey annesi) (1830?-1904 = 74?): 31.8.1876 - 1904 = 28

Vâlide-Sultân olmadan, makaam-ı mehd-i 'ulyâ'yı işğâl edemeden, oğullarının tahta çıkmasından önce ölen pâdişâh anneleri ise şunlardır:

1) Hayme Ana (Ertuğrul Gaazî annesi) (doğ. 1170'e doğru)
2) Fülâne Ana (I. Osmân annesi) (doğ. 1240'a doğru)
3) Mâl Hâtûn (Orhân Gaazî annesi) (1265?-11.1323 = 58?)
4) Gül-çiçek Hâtûn (Yıldırım I. Bâyezîd annesi) (doğ. 1340'a doğru)
5) Fülâne Hâtûn (I. Süleymân annesi) (doğ. 1355'e doğru)
6) Dulkadıroğlu Emîne Hâtûn (II. Murâd annesi) (1389?-1419?=30?)
7) Hümâ Hâtûn (Fâtih II. Mehmed annesi) (1415?-9.1449 = 34?)
8) Dulkadıroğlu 'Ayşe Hâtûn (Yavuz I. Selîm annesi) (1453?-1505=52?)
9) Hurrem Haseki-Sultân (II. Selîm annesi) (1506?-17.4.1558 = 52?)
10) Hadîce Mu'azzez 2. Haseki (II. Ahmed annesi) (1627?-12.9.1687=60?)
11) Emîne Mihr-i Şâh 2. Kadınefendi (III. Mustafa annesi) (1693?-1732b=37?)
12) Râbi'a Şermî Kadınefendi (I. Abdülhamîd annesi) (ölm. 1732b)
13) Tîr-i Müjgân 3. Kadınefendi (II. Abdülhamîd annesi) (16.8.1819-3.10.1852=33, 1, 18)
14) Gül-cemâl 4. Kadınefendi (V. Mehmed Reşâd annesi) (1826-16.11.1851 = 25)
15) Gülistû (Gülistân) 4. Kadınefendi (VI. Mehmed Vahîdeddîn annesi) (1831?-5.1861=30?)
16) Hayrân-ı Dil. 2. Kadınefendi (II. Abdülmecîd annesi) (2.11.1846-26.11.1895 = 49, 0, 24)

Bu vâlide-sultânlar içinde nâibe-i saltanat olanlar şunlardır:

1) Fülâne Vâlide-Sultân: deli olan oğlu I. Mustafa için 22.11.1617 - 26.2.1618 = 0, 3, 4 + 19.5.1622 - 10.9.1623 = 1, 3, 21 = 1, 6, 26
2) Mâh-peyker Kösem Vâlide -Sultân: önce çocuk oğlu IV. Murâd, sonra torunu çocuk IV. Mehmed için: 10.9.1623 - 8.6.1632 = 8, 8, 28 + 8.8.1648 - 3.9.1651 = 3, 0, 26 = 11, 9, 24 (katledilen tek vâlide-sultân)

3) Hadîce Tarhân Vâlide-Sultân: çocuk oğlu IV.Mehmed için kayın-vâlidesi Kösem Sultân yerine: 3.9.1651-15.9.1656 = 5, 0, 12

Osmanlı târîhindeki niyâbet müddetlerinin toplamı: 18 yıl, 4 ay, 8 gün.

Oğullarının ölümünden sonra yaşıyan vâlide-sultânlar: Şafiyye Sultân (21.12.1603 - 10.11.1605 = 1, 10, 20); Sîne-perver Sultân (28.7.1808 - 11.12.1828 = 20, 4, 14); Pertev-niyâl Sultân (4.6.1876 - 5.2.1883 = 6, 8, 1). Kösem Sultân 2. oğlu Sultân İbrâhîm'in ölümünden sonra da 3 yıl, 16 gün yaşamış ise de vâlide tahtından düşmemiş, bu def'a nâibe olarak katline kadar imparatoriçelik tahtında kalmıştır. Şevk-efzâ Sultân, oğlunun hal'inden sonra daha 13, 0, 17 yaşamış ise de, mahlû olan oğlu V. Murâd da hayatta idi.

Osmanlı saltanatında vâlidelik (imparatoriçelik) tahtının dolu olduğu yıllar şunlardır:

3.1362 - ?
18.5.1410 - 5.7.1413 = 3, 1, 18
5.7.1413 - 1.1414 = 0, 6
3.5.1481 - 1492 = 11
22.9.1520 - 19.3.1534 = 13, 5, 27
15.12.1574 - 7.12.1583 = 8, 11, 23
16.1.1595 - 21.12.1603 = 8, 11, 6
21.12.1603 - 26.11.1605 = 1, 11, 6
22.11.1617 - 26.2.1618 = 0, 3, 4
26.2.1618 - 26.10.1620 = 2, 7, 29
19.5.1622 - 10.9.1623 = 1, 3, 2
10.9.1623 - 8.8.1648 = 24, 10, 28
8.8.1648 - 5.7.1683 = 34, 10, 28
8.11.1687 - 5.12.1689 = 2, 0, 27
6.2.1695 - 6.11.1715 = 20, 8, 28
1.10.1730 - 21.9.1739 = 8, 11, 21
13.12.1754 - 27.4.1756 = 1, 4, 15
7.4.1789 - 16.10.1805 = 16, 6, 9
29.5.1807 - 28.7.1808 = 1, 2, 0
28.7.1808 - 28.8.1817 = 9, 1, 1
1.7.1839 - 3.5.1853 = 13, 10, 3
25.6.1861 - 30.5.1876 = 14, 11, 5
30.5.1876 - 31.8.1876 = 0, 3, 2
31.8.1876 - 1904 = 28

Toplam 229 yıl, 11 ay, 8 gün kadar imparatoriçelik tahtının dolu olduğu görülür. Şu dönemlerde bu tahtın boş olduğu anlaşılır:

1250? - 3.1362 = 112?
1363? - 18.5.1410 = 47?
1.1414 - 3.5.1481 = 67, 4
1492 - 22.9.1520 = 28
19.3.1534 - 15.12.1574 = 40, 8, 27
7.12.1583 - 16.1.1595 = 11, 1, 10
26.11.1605 - 22.11.1617 = 11, 11, 26
26.10.1620 - 19.5.1622 = 1, 6, 24
5.7.1683 - 8.11.1687 = 4, 5, 4
5.12.1689 - 6.2.1695 = 5, 2, 2
6.11.1715 - 1.10.1730 = 14, 10, 25
21.9.1739 - 13.12.1754 = 15, 2, 22
27.4.1756 - 7.4.1789 = 32, 11, 10
16.10.1805 - 29.5.1807 = 1, 7, 14
28.8.1817 - 1.7.1839 = 21, 10, 4
3.5.1853 - 25.6.1861 = 8, 1, 23
1904 - 3.3.1924 = 20

Vâlide-Sultânlık müddetleri:

1) Tarhân Sultân (no.12) 34, 10, 28
2) Perestû Sultân (no.23) 28
3) Kösem Sultân (11) 27, 11, 24
4) Gülnûş Sultân (14) 20, 8, 28
5) Mihr-i Şâh Sultân (17) 16, 6, 9
6) Pertev-niyâl Sultân (21) 14, 11, 5
7) Bezm-i Â'lem Sultân (20) 13, 10, 3
8) Ḥafṣa Sultân (5) 13, 5, 27
9) Gül-bahâr Sultân (4) 11
10) Nakş-ı Dil Sultân (19) 9, 1, 1
11) Nûr-i Bânû Sultân (6) 8, 11, 23
12) Ṣâliḥa Sultân (15) 8, 11, 21
13) Ṣafiyye Sultân (7) 8, 11, 6
14) Devlet-Şâh Hâtûn (2) 3, 1, 18
15) Mâh-fîrûz Sultân (10) 2, 7, 29

16) Dil-âşûb Sultân (13) 2, 0, 27
17) Handân Sultân (8) 1, 11, 6
18) Fülâne Sultân (9) 1, 6, 26
19) Şeh-süvâr Sultân (16) 1, 4, 15
20) Sîne-perver Sultân (18) 1, 2, 0
21) Devlet Hâtûn (3) 0, 6
22) Şevk-efzâ Sultân (22) 0, 3, 2

Kösem Sultân'ın büyük vâlide-sultânlığı da bu müddete ilâve edilmiştir, zîrâ imparatoriçelik tahtını muhâfaza etmiştir. Nîlûfer Hâtûn'un (no.1) müddetini bu sıralamaya -ölüm târîhi bilinmediği için- koyamadık. Bugünki bilgilerimize göre, ilk def'a yapılan bu liste, ilk dönemler için, arşiv vesîkalarının yayını ile, bâzı düzeltmelere uğrayabilir. Vâlide-Sultânlık müessesesi esâsen Kaanûnî'nin annesi Hafsa Sultân ve tam mânâsıyle II. Selîm'in annesi Nûr-i Bânû Sultân ile başlamaktadır.

Anneleri cülûslarından önce ölen pâdişâh zevcelerinin, oğullarının cülûsundan kaç yıl önce öldükleri, bunların ölümlerinde müstakbel pâdişâh oğullarının yaşları, vâlide-sultânların ölümünde oğulları pâdişâhların yaşları, velîahd annelerinin durumları hakkında da cedveller düzenlenmesi mümkindir.

14 HÂNEDÂN DOĞUMLARINDA FÂSILALAR

1) 10.1648 - 1662? = 14?
2) 5.6.1664 - 1670 = 6
3) 31.12.1673 - 1.1.1679 = 5, 0, 1
4) 13.2.1673 - 24.12.1691 = 10, 10, 11
5) 1730?-1758 = 28?
6) 9.1.1770 - 1.1.1776 = 5, 11, 23
7) 16.3.1789 - 4.2.1809 = 19, 10, 19
8) 29.12.1833 - 31.5.1840 = 6, 5, 3

1648'den sonra 8 def'a, 4 yıldan fazla olmak şartıyle, Hânedân doğumu olmadı. 2 def'a şehzâde doğumu, çok uzun müddetleri kapladı ve büyük endîşe doğurdu: 3.2.1728'den III. Selîm'in doğduğu 24.12.1761'e kadar 33 yıl, 10 ay, 19 gün hiç bir şehzâde doğmadı. Sonra 20.7.1785'de II. Mahmûd'un doğumundan 25.12.1811'e kadar 26 yıl, 5 ay, 6 gün kezâ hiç bir şehzâde doğumu olmadı. 5 pâdişâh kısırdır: I. Mustafa (1617 - 1618 + 1622 - 1623), III. Süleymân (1687 1691), I. Mahmûd (1730-1754), III. Osmân (1754 1757), III. Selîm (1789 1807). 1593'den 1861'e kadar da şehzâdelerin kız, erkek hiç bir çocuğu olmasına izin verilmemiş, şehzâdelerin hâmile kalan zevcelerinin çocukları düşürülmüştür. 1861'den önce I. Abdülhamîd'in 2 kızı ile Sultân Abdülazîz'in oğlu Yûsuf İzzeddîn Efendi, saklanarak büyütülmüş şehzâde çocuklarıdır, bunların yanında 4. bir isim bilmiyoruz. Hânedân, devletin birliği için ken-

disine bu gibi çok ağır müeyyideler uygulamıştır. Üstelik çocuk yaşta ölümlerin pek fazla olduğu görülür. Bir kaç def'a devlet velîahdsiz bile kalmıştır ki, bu kısa müddetlere, velîahdler cedvelinde işâret edildi. Doğum aralarının bir sebebi de tahta çocuk pâdişâhlar geçmesidir, 1618'den 1648'e kadar cülûs eden pâdişâhların içinde Sultân İbrâhîm dışında hepsi çocukken tahta çıkmışlardır: II. Osmân, IV. Murâd ve IV Mehmed. Bunlara 1603'de cülûs eden I. Ahmed'i de eklemek gerekir. Bu 4 pâdişâhdan bâzıları, tahta geçtikten sonra sünnet edildiler.

15 SULTÂN İZDİVACLARI

Aşağıda târîhen mazbut bütün sultân izdivaclarının kronolojik listesi düzenlenmiye çalışılmıştır:

1) Ertuğrul Gazi zamanına (1231-1281) âid böyle bir deneme yapmak mümkin değildir.

2) 'Osmân I Gaazî saltanatında (1281-1324) şu isimleri kaydetmek mümkin görünüyor:

1- Fatma Hâtûn b. 'Osmân I = Dâmâd Fülân (*) Bey, belki 1310'a doğru.

2- Efendi Hâtûn b. Akdemir b.Gündüz Alp b. Ertuğrul Gaazî = Dâmâd Fülân Bey, belki 1315'e doğru.

3- Hadîce Hâtûn b. Süleymân b. Savcı b. Ertuğrul Gaazî = Dâmâd Fülân Bey, belki 1315'e doğru.

3) Orhân I Gaazî Devri (1324 - 1362):

4- Fülâne Hâtûn b. Pazarlı b. 'Osmân I = Dâmâd Fülân Bey, belki 1340'a doğru.

5- Hadîce Hâtûn b. Orhân I = Şehzâde Dâmâd Süleymân Bey b. Savcı Bey b. 'Osmân I, amca-zâde, belki 1340'a doğru.

6- Fatma Hâtûn b. Orhân I = Dâmâd Fülân Bey, belki 1340'a doğru.

4) Murâd I Devri (1362 - 1389):

7- Efenzed Hâtûn b. Süleymân Paşa b. Orhân I (ölm. Akşehir 7.1397) = Dâmâd Cândâroğlu Kötürüm Celâleddîn Bâyezîd Bey (ölm. 1385), izd.1372, izd. müd. 13 yıl.

8- Sultân Hâtûn b. Süleymân Paşa b. Orhân I (ölm.Sinop 6.1395) = Dâmâd Cândâroğlu II. Süleymân Paşa, izd. 1372, izd.müd. 19 yıl (Dâmâd'ın ölm. 1391).

9- Nefîse Melek Sultân Hâtûn b.Murâd I (ölm. 1400'den sn.) = Karamânoğlu Dâmâd 'Alâeddîn 'Alî Bey (ölm. 10.1397), izd.31.12.1378, izd.müd. 18, 10.

10- Özer Hâtûn b. Murâd I = Dâmâd Fülân Bey, belki 1385'e doğru.

11- Fülâne Hâtûn b. Murâd I = Dâmâd Saruhânoğlu Hızır Bey, izd. belki 1385'e doğru.

(*) Adı bilinmeyen kişiler için "Fülân" ve kadın ise "Fülâne" diyoruz.

12- Sultân Hâtûn b.Murâd I=Karamânoğlu Dâmâd Turgut Bey, izd. belki 1385'e doğru.

5) Bâyezîd I Yıldırım Devri (1389-1402): Bu devirde kesin bir sultân izdivâcı tesbît edilemiyor.

6) Süleymân I Devri (1402 - 1410):

13- Paşa-Melek Hâtûn b. Bâyezîd I = Dâmâd Emîr Celâleddîn İslâm Bey, izd. 1403.

14- Fülâne Hâtûn b. Bâyezîd I = Dâmâd Ebû-Bekr Mîrzâ b. Mîrânşâh b. Timur (ölm. 1408), izd. 1403, izd.müd. 5 yıl.

15- Erhondu Hâtûn b. Bâyezîd I = Dâmâd Yâ'qûb Bey, izd.belki 1405'e doğru.

16- Oruz Hâtûn b.Bâyezîd I = Dâmâd Fülân Bey, izd.belki 1405'e doğru.

17- Hundî Hâtûn b. Bâyezîd I (ölm. 1427'den sn.) = Dâmâd Seyyid Şemseddîn Mehmed Buhârî "Emîr Sultân" (1369-1429), izd.belki 1410'a doğru. Bu Sultân'ın no. 15'deki Sultân ile ayni olması ve Emîr Sultân ile 2. izdivâcını yapmış bulunması da muhtemeldir.

7) Mûsâ Çelebî devrinde (1410-1413) yapılmış bir Sultân izdivâcını tesbît etmek mümkin olmadı.

8) Mehmed I Çelebî Devri (1413-1421):

18- Fatma Hâtûn b. Bâyezîd I = Dâmâd Fülân Bey, izd. 1420.

19- Paşa-Melek Hâtûn b.Süleymân I (doğ.1405'e doğru)=Dâmâd Fülân Bey, izd.1420.

9) Murâd II Devri (1421 - 1451):

20- Sultân Hâtûn b.Mehmed I (1408?-1444) = Cândâroğlu Dâmâd Kıvâmeddîn Kaasim Bey, izd. 12.1423, izd.müd. 21 yıl (Dâmâd'ın ölm. 1464).

21- Hadîce Hâtûn b. Mehmed I (doğ. 1408?) = Dâmâd Karaca Paşa (ölm. 10.11.1444), izd.1.1423, izd.müd, 21, 9.

22- Fatma Hâtûn b. Mehmed I (doğ. 1409?) = Dâmâd Timurtaş Paşa-zâde Oruç Bey/Paşa, vezîr, ölm. 1426, izd.1.1423, izd.müd. 3 yıl.

23- Hafsa Hâtûn b. Mehmed I (1410?-1445'den sn.) = Çandarlı-zâde Dâmâd Mahmûd Bey (ölm. 1445), izd. 1.1423, izd.müd. 22 yıl.

24- Selçuk Sultân b.Mehmed I (1407-25.10.1485) = 1. Cândâroğlu Dâmâd Tâceddîn İbrâhîm Bey II (ölm. 1443), izd. 1424, = 19 yıl.

25- Fülâne Sultân b. Mehmed I = Germiyânoğlu Dâmâd Yâ'qûb Bey II (ölm. 2.1429), izd.belki 1425'e doğru.

26- İlaldı Sultân b. Mehmed I (1412?-1471) = Karamânoğlu Dâmâd İbrâhîm Bey II (ölm. 16.7.1464), izd. 1426 = 38 yıl.

27- 'Ayşe Sultân b.Mehmed I (1414?-1469'dan sn.) = Karamânoğlu Dâmâd 'Alâeddîn Alî Bey (no.26 ve 28'in kardeşi ki, üçü de Sultân-zâde Mehmed Bey II oğullarıdır), izd. 1426.

28- Fülâne Hâtûn b. Mehmed I (1413?-?) = Karamânoğlu Dâmâd Î'sâ Bey (ölm. 1437), izd. 1426 = 11 yıl.

29- Şâh-zâde Hâtûn b.Meḥmed I =Dâmâd Sinân Paşa (ölm.1442), izd.1427?=16? yıl.

30- Faṭma Ḫundî Hâtûn b.Orḫân b. Süleymân I (1424?-7.1455) = 1. Dâmâd Sultân Barsbay (1390?-1438), izd. 1438 = bir kaç ay.

31- Faṭma Ḫundî Hâtûn b. Orḫân b. Süleymân I (1424?-7.1455) =2. Dâmâd Sultân Çakmak (1375?-1453), izd. 1438, **talâq** 1449? = 11? yıl.

32- Ḫadîce Hâtûn b.Orḫân b. Süleymân I = Dâmâd Fülân Bey, izd. 1440'a doğru.

33- Ḫadîce Sultân b. Murâd II (doğ. 1425?) = Dâmâd Cândâroğlu Ebü'l-Ḥasan İsmâ'îl Bey (ölm. 1479), izd. 1440 bahârı.

34- Ḥafṣa Sultân b. Murâd II (1426?-?) = Dâmâd Cândâroğlu Sultân-zâde Kaya Bey (no.20 oğlu) (1424 - 1472'den sn.), izd. 1440 bahârı.

35- Selçuk Sultân b.Meḥmed I(1407-25.10.1485)=2. Dâmâd Maḥmûd Bey, izd.1444.

36- Faṭma Sultân b. Murâd II (1430?-?) = Dâmâd Zağanos Meḥmed Paşa, vezîr (1415?-1462'den sn.), izd.1444'e doğru ve çok kısa sürmüş olabilir.

37- Şehzâde Selçuk Sultân b.Murâd II(1430'dan önce-1480) = 1. Dâmâd Güveyi Kara-ca Paşa (ölm. 1444), izd. 1444'e doğru ve çok kısa sürmüş olabilir.

38- Şehzâde Selçuk Sultân b.Murâd II(1430'dan önce - 1480) = 2. Dâmâd Yûsuf Sinâneddîn Paşa (ölm.1486), beylerbeyi, izd.müd. belki 35 yıl.

39- Erḫondu Sultân b.Murâd II = Dâmâd Yâk'uub Bey (ölm.1483'den sn.), izd.1445'e doğru olabilir.

10) Meḥmed II Fâtiḥ Devri (1451 - 1481):

40- Faṭma Ḫundî Hâtûn b. Orḫân b.Süleymân I(1424? - 7.1455) =3. Dâmâd Emîr Barsbay Becâsî (ölm.1455'den sn.), izd.1451, izd.müd.4 yıl.

41- Paşa Hâtûn b.Meḥmed b.Ḫızır b.Kılıç b.Alâeddîn b.'Os̱mân I = Dâmâd Fülân Bey, böyle bir izdivâc 1470'e doğru olabilir.

42- Gevher-ḫân Sultân b.Meḥmed II = Dâmâd Akkoyunlu Uğurlu Meḥmed Mîrzâ/ Paşa(ölm.1477), izd.1474, izd.müd.3 yıl.

43- Ḫadîce Sultân b.Bâyezîd II(1465? - 1500) = 1. Dâmâd Müderris Kara Muṣṭafa Paşa, vezîr(ölm.1483), izd.1479?, izd.müd.4? yıl.

44- Ḫânî Sultân b.Muṣṭafa b.Meḥmed II = Dâmâd Fülân Bey, belki 1480'e doğru.

45- Ferah-şâd Sultân b.Mustafa b.Meḥmed II(1467? - ?) = Ulu Şehzâde Dâmâd Sultân 'Abdullâh B.Bâyezîd II(1465? - 12.1483), izd.1480, izd.müd.3 yıl, amcazâde.

46- 'Ayşe Sultân b.Bâyezîd II(1465? 1515'den sn.) = Dâmâd Güveyi Sinân Paşa(ölm.12.1.1504), beylerbeyi, izd.1480?, izd.müd.24? yıl.

47- Gevher-Mülûk Sultân b.Bâyezîd II(1467? - 1550) = Dukagin-zâde Dâmâd Aḥmed Paşa, sadrâzam(ölm.4.3.1515), izd.1480?, izd.müd.25? yıl.

11) Bâyezîd II Devri (1481 - 1512):

48- Şehzâde Ḫundî Sultân b.Bâyezîd II(1470? - 1511) = Hersek-zâde Dâmâd Aḥmed Paşa, sadrâzam(1.5.1456 - 21.7.1517), izd.1481, izd.müd.30 yıl.

49- İlaldı Sultân b.Bâyezîd II(ölm.1518'den önce) = Dâmâd Hâin Ahmed Paşa, vezîr(ölm.8.1524), izd.1482?, izd.müd.30 küsur yıl olabilir.

50- Hümâ Sultân(ölm.1504'den sn.) b.Bâyezîd II = Dâmâd Antalyalı Balı Paşa, vezîr(ölm.1494), izd.1482?, izd.müd.10? yıl.

51- Fatma Sultân b.Bâyezîd II(ölm.1512'den önce) = Cândâroğlu Dâmâd Mîrzâ-Mehmed Paşa(ölm.1530?), izd.1482?, izd.müd.belki 30 yıla yakın.

52- Selçuk Sultân b.Bâyezîd II(1469? - 1508) = 1. Dâmâd Ferhâd Bey(ölm.1485), izd.1484?, izd.müd.1 yıl kd.

53- Hadîce Sultân b.Bâyezîd II(1465? - 1500) = 2. Dâmâd Fâiq Paşa, izd.1484?.

54- Selçuk Sultân b.Bâyezîd II(1469?-1508) = 2. Dâmâd Mehmed Bey b.Dâmâd Müderris Kara Mustafa Paşa, Yahşıbey-zâde, izd.1486, izd.müd.22yıl(Dâmâd Bey, 1514'de hayatta).

55- Fülâne Sultân b.Bâyezîd II(1475? ?) = Dâmâd Koca Dâvûd Paşa, sd.(ölm.20.10.1498), izd.1489, izd.müd.9 yıl.

56- 'Ayn-i Şâh Sultân b.Bâyezîd II(ölm.1513'den sn.)=Dâmâd Akkoyunlu Sultân-zâde Sultan Ahmed Göde(1476 - 1498) (bk.yk.no.42), izd.1490, izd.müd.8 yıl.

57- Şâh Sultân b.Bâyezîd II(1475? - 1506'dan sn.) = Dâmâd Nasûh Bey(ölm.1506'dan sn.), izd.1490, izd.müd.en az 16 yıl.

58- Kamer-Şâh Sultân b.Bâyezîd II(1476? - ?) = Dâmâd Mustafa Paşa (1474 - 1524), izd.1490, vezîr, Sd.Dâmâd Koca Dâvûd Paşa oğlu.

59- Gevher-Melik Sultân b.Cem b.Mehmed II(1473? - 1505'den sn.) = 1. Dâmâd Sultân Nâsırüddîn Muhammed(ölm.1498), Mısır sultânı 1496-8, izd.1495, izd.müd.3 yıl.

60- 'Ayn-i Şâh Sultân b.'Abdullâh b.Bâyezîd II(1482? - ?) = Dâmâd Ahmed Bey, izd.belki 1497'ye doğru.

61- Fülâne Sultân b.Bâyezîd II(1484? ?) = Dâmâd Gaazî Yâqûb Paşa, vezîr(ölm.1502a), izd.1498, izd.müd.4 yıl.

62- Tâcî Hâtûn b.Şeyhî b.İbrâhîm b.Mehmed b.Hızır b.'Alâeddîn b.'Osmân I = Dâmâd Fülân Bey, izd.belki 1500'e doğru.

63- Şâh-zâde Sultân b.Bâyezîd II(ölm.1520) = Dâmâd Malkoçoğlu Yahyâ Paşa (1450? - 1506), vezîr, izd.1501/2, izd.müd.5 yıl.

64- Kamer Sultân b.Bâyezîd II = Dâmâd Kara Dâvûd Paşa(ölm.1505), vezîr, izd.1502?, izd.müd.3? yıl.

65- Şâh-nisâ Sultân b.'Abdullâh b.Bâyezîd II(1484?-?) = 1. Şehzâde Dâmâd Mehmed-Şâh b.Şehenşâh b.Bâyezîd II, amca-zâde(1488? 16.12.1512), izd.1502?, izd.müd.10? yıl.

66- Gevher-Melik Sultân b.Cem b.Mehmed II(1473? - 1505'den sn.) = 2. Dâmâd Mehmed Bey(ölm.1552'den sn.), izd.20.5.1504.

67- Fülâne Sultân b.Bâyezîd II = Dâmâd Muslih Bey, izd.1504.

68- Sofiyye Fatma Sultân b.Bâyezîd II = Dâmâd Güzelce Hasan Bey, izd.1504?.

69- Kamer Sultân b.Ahmed b.Bâyezîd II = Dâmâd Mehmed Çelebî, izd.1508.

70- Fatma Sultân b.Ahmed b.Bâyezîd II(doğ.1493?) = Dâmâd Mehmed Bey(doğ.1490) b.Sd.Dâmâd Koca Dâvûd Paşa, izd.1508.

71- Fülâne Sultân b.Ahmed b.Bâyezîd II = Dâmâd Süleymân Bey, izd.1508.

72- Hançerli Fatma Sultân b.Mahmûd b.Bâyezîd II(1495? - 1533a) = Dâmâd Mehmed Bey(ölm.1514), izd.1508, izd.müd.6 yıl.

73- 'Ayşe Hundî Sultân b.Mahmûd b.Bâyezîd II(1493? - ?) = 1.Dâmâd Ferruh Bey, izd.1508.

74- Gevher-hân Sultân b.Selîm I(1494? - ?) = Dâmâd Cândâroğlu Sultân-zâde Mehmed Bey(ölm.23.8.1514), izd.1509, izd.müd.5 yıl, bk.no.51.

75- Hadîce "Hânım" Sultân b.Selîm I(1496? 1582) = Dâmâd İskender Paşa(ölm.18.8.1515), izd.1509, izd.müd.6 yıl.

76- Fatma Sultân b.Korkut b.Bâyezîd II(ölm.1528'den sn.) = Dâmâd 'Alî Bey, izd.1510?

77- Ferah-şâd Sultân b.Korkut b.Bâyezîd II(doğ.1495?) = 1. Dâmâd Malkoçoğlu 'Alî Bey(ölm.18.8.1515), izd.1510?, izd.müd.5? yıl.

12) Selîm I Yavuz Devri(1512 - 1520):

78- Şâh-nisâ Sultân b.'Abdullâh b.Bâyezîd II(1484? - ?) = 2. Dâmâd Cândaroğlu Mîrzâ-Mehmed Paşa(bk.no.51) (ölm.1530?), izd.1513?.

79- Beyhân Sultân b.Selîm I(ölm.1559'dan önce) = 1. Dâmâd Ferhâd Paşa, vezîr(1485 - 1.11.1524), izd.1513?, izd.müd.11? yıl.

80- Hafsa Sultân b.Selîm I(1500? - 10.7.1538) = 1. Dâmâd Fülân Ağa (ölm.1520'den önce).

81- Ferah-şâd Sultân b.Korkut b.Bâyezîd II(1495? - ?) = 2. Dâmâd Mehmed Balı Efendi(ölm.1572), izd.1515.

82- Fatma Sultân b.Mehmed b.Bâyezîd II(1500? 1556) = Dâmâd Fülân Bey, izd.1515'e doğru.

83- Hafsa Sultân b.Selîm I(1500? - 10.7.1538) = 2. Dâmâd Gaazî Çoban Mustafa Paşa(ölm.20.8.1523), izd.1516?, izd.müd.7? yıl, vezîr.

13) Süleymân II Kaanûnî Devri(1520 - 1566):

84- 'Ayşe Sultân b.'Alem-Şâh b.Bâyezîd II(ölm.1520'den sn.) = Sultân-zâde Dâmâd Mehmed Çelebî, izd.1521'e doğru, bk.no.68.

85- Fatma Sultân b.'Alem-Şâh b.Bâyezîd II(ölm.1520'den sn.) = Dâmâd Fülân Bey, izd. 1521'e doğru.

86- Fatma Sultân b.Selîm I(ölm.1556) = 1. Dâmâd Mustafa Paşa, izd. 1522'ye doğru, **talâq**.

87- Şâh Sultân b.Selîm I(ölm. 1572) = Sd.Dâmâd Lutfî Paşa(1488? - 27.3.1564), izd.1522?, **talâq** 27.4.1541 = 19? yıl.

88- Hadîce Sultân b.Selîm I(1496? - 1582) = 2. Sd.Dâmâd Makbûl Maktûl İbrâhîm Paşa(25.4.1495 - 15.3.1536), izd.1.6.1524, = 11, 9, 14.

89- Beyhân Sultân b.Selîm I(ölm.1559'dan önce) = 2. Dâmâd Mehmed Paşa, izd.1525?.

90- Fatma Sultân b.Selîm I(ölm.1556) = 2. Dâmâd Dukagin-zâde Gaazî Kara Ahmed Paşa, Sd.(1490? - 28.9.1555), izd.1532? = 24? yıl.

91- Mihr-ü Mâh Sultân b.Süleymân II(1522? - 25.1.1578) = Sd.Dâmâd Rüstem Paşa(1505? - 10.7.1561), izd.26.11.1539 = 21, 7, 14.

92- Fülâne Sultân b.Mustafa b.Süleymân II = Dâmâd Cenâbî Ahmed Paşa, beylerbeyi(ölm.1562), izd.1555?, izd.müd.7? yıl.

93- Mihr-ü Mâh Sultân b.Bâyezîd b.Süleymân II(1547 ?) = Dâmâd Muzaffer Paşa(ölm.1593), beylerbeyi, izd.1562?.

94- 'Ayşe Sultân b.Bâyezîd b.Süleymân II(1553? - ?) = Dâmâd Eretnaoğlu Koca 'Alî Paşa(ölm.1562), izd.1562?, izd.müd.belki bir kaç ay.

95- Şâh Sultân b.Mustafa b.Süleymân II(1550? - 2.10.1577) = Dâmâd 'Abdülkerîm Ağa(ölm.1580?), izd.1.8.1562 = 15, 2, 2, yeniçeri ağası.

96- İsmihân Sultân b.Selîm II(1544 - 7.8.1585) = 1. Dâmâd Sd.Sokollu Mehmed Paşa(1510? - 12.10.1579), izd.1.8.1562 = 18, 2, 12.

97- Gevher-hân Sultân b.Selîm II(1544 1580?) = 1. Dâmâd Piyâle Paşa, vezîr(1510? - 21.1.1578), izd.1.8.1562 = 15, 5, 21.

98- Şâh Sultân b.Selîm II(1544 9.1580) = 1. Dâmâd Çakırcıbaşı Hasan Paşa, vezîr(ölm.13.1.1574), izd.1.8.1562 = 11, 5, 13.

14) Selîm II Devri(1566 - 1574):

99- Hümâ-Şâh Sultân b.Mehmed b.Süleymân II(1544? - 1582?) = 1. Dâmâd Mehmed Ferhâd Paşa, vezîr(1526 - 6.1.1575). izd.1566/67 = 8-9 yıl.

100- Fatma Sultân(1548? 9.1580) b.Selîm II = Sd.Dâmâd Kanijeli Siyâvuş Paşa(ölm.1601/2), izd.1572 = 8 yıl.

15) Murâd III Devri(1574 - 1595):

101- Şâh Sultân b.Selîm II(1544 - 9.1580) = 2. Dâmâd Zâl Mahmûd Paşa, vezîr(1530? - 9.1580), izd.1575 = 5 yıl.

102- Hümâ-Şâh Sultân b.Mehmed b.Süleymân II(1544? - 1582?) = 2. Sd.Dâmâd Sokollu-zâde Lala Kara Mustafa Paşa "Kıbrıs Fâtihi"(ölm.7.8.1580), izd.25.8.1575 = 4, 11, 13.

103- Gevher-hân Sultân b.Selîm II(1544 - 1580?) = 2. Dâmâd Boyalı Mehmed Paşa, vezîr, izd.1579 = 1? yıl.

104- Hümâ-Şâh Sultân b.Mehmed b.Süleymân II(1544? - 1582?) = 3. Dâmâd Gaazî Mehmed Paşa(ölm.23.8.1592), izd.1581 = 1 yıl?.

105- İsmihân Sultân b.Selîm II(1544 7.8.1585) =2. Dâmâd Kalaylıkoz 'Alî Paşa(ölm.2.1587), izd.1584 = 1 yıl.

106- 'Ayşe Sultân b.Murâd III(1570? - 15.5.1605) =1. Sd.Dâmâd Bosnalı(Kanijeli) İbrâhîm Paşa(1540? - 10.7.1601), izd.20.5.1586 = 15, 1, 21.

107- Fatma Sultân b.Murâd III(1580? - 1620?) =1. Dâmâd Boşnak Halîl Paşa(1555? - 23.12.1603), izd.6.12.1593 = 10, 0, 18.

16) Mehmed III Devri(1595 - 1603):

108- Hadîce Sultân b.Murâd III = Sd.Dâmâd Cerrâh Mehmed Paşa(ölm.28.12.1604), izd.1598? = 6? yıl.

109- 'Ayşe Sultân b.Murâd III(1570? - 15.5.1605) =2. Sd.Dâmâd Yemişci(Meyveî) Hasan Paşa(ölm.16.10.1603), izd.7.2.1603 = 0, 3, 22.

17) Ahmed I Devri(1603 - 1617):

110- 'Ayşe Sultân b.Murâd III(1570? - 15.5.1605) = 3. Dâmâd Güzelce Mahmûd Paşa, vezîr(ölm.4.1605), izd.29.6.1604 = 0, 10, 16.

111- Fatma Sultân b.Murâd III(1580? - 1620?) =2. Dâmâd Câ'fer Paşa, vezîr(1555? - 1609), izd.29.6.1604 = 5 yıl.

112- Hadîce Sultân b.Mehmed III(1590? ?) =Dâmâd Mîrâhûr Mustafa Paşa, vezîr(1575? - 1610), izd.10.1604 = 6 yıl.

113- Fülâne Sultân b.Mehmed III(1590? - 1623'den sn.) =Sd.Dâmâd Hâin Kara Dâvûd Paşa(1570? - 18.1.1623), izd.10.1604 = 18,3.

114- Fatma Sultân b.Murâd III(1580? 1620?) =3. Dâmâd Hızır Paşa, vezîr(ölm.1610?), izd.1610 = bir kaç ay?.

115- Fatma Sultân b.Murâd III(1580?-1620?) =4. Dâmâd Murâd Paşa, vezîr, izd.1611?.

116- Fülâne Sultân b.Mehmed III(1597? - ?) =Dâmâd Cağaloğlu Mahmûd Paşa, vezîr(1574 - 1.1643), izd.10.2.1612.

117- 'Ayşe Sultân b.Ahmed I(1605 5.1657) =1. Sd.Dâmâd Gümülcineli Nasûh Paşa(ölm.17.10.1614), izd.4.3.1612 = 2, 7, 14, *sûrî.*

118- Mihr-ü Mâh Sultân b.Murâd III(1592? ?) =Dâmâd Mîrâhûr Ahmed Paşa, vezîr(ölm.1618), izd.21.2.1613 = 5 yıl.

119- Fahriye Sultân b.Murâd III(1594? - 1656) =1. Dâmâd Çukadâr Ahmed Paşa, beylerbeyi(ölm.1618), izd.21.2.1613 = 5 yıl.

120- Mihrbân Sultân b.Murâd III =Dâmâd Topal Mehmed Ağa, kapıcıbaşı, izd.21.2.1613.

121- Rukıyye Sultân b.Murâd III =Dâmâd Nakkaaş Hasan Paşa(ölm.7.1623), izd.21.2.1613 = 10, 5.

122- 'Ayşe Sultân b.Mehmed III(1598? - ?) =Sd.Dâmâd Husrev Paşa(ölm.2.4.1632), izd.28.8.1613.

123- Fülâne Sultân b.Meḥmed III = Dâmâd Fülân Ağa, izd.28.8.1613.
124- Fülâne Sultân b.Meḥmed III = Dâmâd Fülân Ağa, izd.28.8.1613.
125- Fülâne Sultân b.Meḥmed III = Dâmâd Fülân Ağa, izd.28.8.1613.
126- Fülâne Sultân b.Meḥmed III = Dâmâd Fülân Ağa, izd.28.8.1613.
127- Fülâne Sultân b.Meḥmed III = Dâmâd Fülân Ağa, izd.28.8.1613.
128- Fülâne Sultân b.Meḥmed III = Dâmâd Fülân Ağa, izd.28.8.1613.
129- 'Ayşe Sultân b.Aḥmed I(1605 - 5.1657) =2. Dâmâd Şehîd Karakaş Meḥmed Paşa, vezîr(ölm.15.9.1621), izd.1615 - 5.1657 = 6 yıl.

(18) 'Os̱mân II Devri(1618 - 1622):

130- Faẖriye Sultân b.Murâd III(1594? 1656) =2. Dâmâd Ṣofu Bayrâm Paşa, beylerbeyi(ölm.1627), izd.1619? =8? yıl.
131- Gevher-ẖân Sultân b.Aḥmed I(1608? - 1660) =1. Sd.Dâmâd Silâḥdâr Kara Öküz Meḥmed Paşa(1560? - 1620), izd.1619 = 1 yıl.
132- H̱ân-zâde Sultân b.Aḥmed I(1609? - 21.9.1650) =Sd.Dâmâd Lâdikli Bayrâm Paşa(ölm.26.8.1638), izd.4.1622 = 16,4.

(19) Musṭafa I devrine(1617 - 1618 + 1622-1623) âid bir kayıd tesbît etmek mümkün olmadı.

(20) Murâd IV Devri(1623 - 1640):

133- Gevher-ẖân Sultân b.Aḥmed I(1608? - 1660) =2. Sd. Dâmâd Topal H̱âin Receb Paşa(ölm.18.5.1632), izd.1624 = 8 yıl.
134- Faṭma Sultân b.Aḥmed I(1606 1670) =1. Dâmâd Kara Musṭafa Paşa, vezîr(ölm.25.12.1628), izd.13.7.1626 = 2, 5, 13.
135- 'Ayşe Sultân b.Aḥmed I(1605 - 5.1657) =3. Sd.Dâmâd Müezzin-zâde Şehîd Ḥâfız Aḥmed Paşa(1575? - 10.2.1632), izd.13.3.1627 = 4, 10, 28.
136- Faṭma Sultân b.Aḥmed I(1606 1670) =2. Dâmâd Çatalcalı Ḥasan Paşa, vezîr(ölm.1631), izd.1629 = 2 yıl.
137- Burnaz Â'tike Sultân b.Aḥmed I(1614? - 1674?) =1. Dâmâd Muṣâḥib Câ'fer Paşa, vezîr(ölm.12.1647), izd.1630? = 17? yıl.
138- Faṭma Sultân b.Aḥmed I(1606 - 1670) =3. Dâmâd Canbulad-zâde Musṭafa Paşa, vezîr(1590? - 2.7.1636), izd.1632 = 4 yıl.
139- 'Ayşe Sultân b.Aḥmed I(1605 - 5.1657) =4. Dâmâd Murtaẓâ Paşa, vezîr(1590? - 1.4.1636), izd.1635 = 1 yıl.
140- 'Ayşe Sultân b.Aḥmed I(1605 - 5.1657) =5. Dâmâd Silâḥdâr Sürücü Celeb Aḥmed Paşa(1600? - 11.1644), vezîr, izd.1637 = 7 yıl.
141- Faṭma Sultân b.Aḥmed I(1606 1670) =4. Dâmâd Maksûd Paşa, vezîr(ölm.9.1644), izd.1637? = 7? yıl.

(21) Sultân İbrâhîm Devri (1640 - 1648):

142- 'Abîde Sultân b.Aḥmed I(1618? - 1648?) =Dâmâd Küçük Mûsâ Paşa(ölm.1647), vezîr, izd.1642 = 5 yıl.

143- Fatma Sultân b.İbrâhîm I(9.1642 - 1682?) =1. Dâmâd Silâhdâr Yûsuf Paşa, vezîr(ölm.22.1.1646), izd.2.1644 = 1, 11, *sûrî.*

144- 'Ayşe Sultân b.Ahmed I(1605 5.1657) =6. Dâmâd Voynuk Ahmed Paşa, vezîr(1600? - 28.7.1649), izd.3.1645 = 4,4.

145- Fatma Sultân b.Ahmed I(1606 -1670) = 5. Dâmâd Koca Yûsuf Paşa, vezîr(ölm.1658), izd.1645? = 13? yıl.

146- Gevher-hân Sultân b.Murâd IV(2.1630 - ?) =Dâmâd Hasekî Mehmed Paşa, vezîr(ölm.6.1661), izd.1645'e doğru(?).

147- Hân-zâde Sultân b.Murâd IV(1631? - 1675'den sn.) =Dâmâd Nakkaaş Mustafa Paşa(1603? - 1653), vezîr, izd.8.1645 = 8 yıl.

148- Gevher-hân Sultân b.İbrâhîm I(1642 - 27.10.1694) =1. Dâmâd Câ'fer Paşa, vezîr(ölm.12.1647), izd.23.11.1646 = 1, 1, *sûrî.*

149- Beyhân Sultân b.İbrâhîm I(1645 - 4.3.1701) =1. Sd.Dâmâd Hezâr-pâre Ahmed Paşa(1600? - 7.8.1648), izd.21.9.1647 = 0, 10, 15, *sûrî.*

150- Âtike Sultân b.İbrâhîm I(1646 - 1686) =1. Dâmâd Uzun Topal Sarı Ken'ân Paşa, vezîr(1610? - 16.2.1659), izd. 21.9.1647 = 11, 4, 25, *sûrî.*

151- Burnaz Â'tike Sultân b.Ahmed I(1614? - 1647?) =2. Dâmâd Koca Sofu Ken'ân Paşa, vezîr(ölm.25.2.1652), izd.1648 = 4 yıl.

22) Mehmed IV Devri(1648 - 1687):

152- Kaya İsmihân Sultân b.Murâd IV(1633 - 28.2.1659) =Sd.Dâmâd Gaazî Abaza Melek Ahmed Paşa(1600? - 1.9.1662), izd.9.1648 = 10, 5.

153- Kaya Sultân b.İbrâhîm I(1642 - ?) = Dâmâd Mehmed Paşa, vezîr(ölm.9.1654), izd.10.1649 = 4, 11, *sûrî.*

154- Burnaz Â'tike Sultân b.Ahmed I(1614? - 1674?) = 3. Dâmâd Doğancı Yûsuf Paşa, vezîr(ölm.2.1670), izd.7.1652 = 17, 7.

155- Ümmü Külsûm Sultân b.İbrâhîm I(1.1642 1655) =Dâmâd Mîrâhûr Abaza Ahmed Paşa(ölm.13.11.1656), izd. 1654 = 1 yıl.

156- 'Ayşe Sultân b.Ahmed I(1605 - 5.1657) =7.Sd.Dâmâd Abaza İbşîr Mustafa Paşa(1610? - 11.5.1655), izd.3.1655 = 0, 2, 11.

157- 'Ayşe Sultân b.Ahmed I(1605 - 5.1657) =8. Sd.Dâmâd Malatyalı Koca Süleymân Paşa(1610? - 28.2.1687), izd.12.1656 = 0, 5.

158- 'Ayşe Sultân b.İbrâhîm I(1642 - 1675'den sn.) = Dâmâd Fülân Paşa, izd. belki 1656'ya doğru.

159- Fatma Sultân b.İbrâhîm I (9.1642 - 1682?) =2. Dâmâd Fazlullâh Fazlı Paşa, vezîr(ölm.9.1658), izd.1656? = 2? yıl.

160- Safiyye Sultân b.Murâd IV = Dâmâd Abaza Hüseyin Paşa, vezîr(ölm.2.3.1688), izd.1659.

161- Beyhân Sultân b.İbrâhîm I(1645 4.3.1701) =2. Dâmâd 'Osmân Paşa, vezîr(ölm.1674), izd.1659 = 15 yıl.

162- Â'tike Sultân b.İbrâhîm I(1646 - 1686) =2. Dâmâd Müfettiş Mostarlı Boşnak İsmâ'îl Paşa, vezîr(ölm.4.1666), izd.1659 = 7 yıl.

163- Gevher-hân Sultân b.İbrâhîm I(1642 - 27.10.1694) =2. Dâmâd Çavuşoğlu Hasekî Mehmed Paşa, vezîr(1616? - 7.1681), izd.1660 = 21 yıl.

164- Fatma Sultân b.Ahmed I(1606 - 1670) =6. Sd.Dâmâd Abaza Gaazî Melek Ahmed Paşa(bk.no.152) (1600? - 1.9.1662), izd.6.4.1662 = 0, 4, 25.

165- Rukıyye Sultân b.Murâd IV(1640? 1.1690) = Dâmâd Şeytân (sn.Melek) Divrikli İbrâhîm Paşa, vezîr(1605? - 3.12.1685), izd.1.1663 = 23 yıl.

166- Fatma Sultân b.Ahmed I(1606 -1670) =7. Dâmâd Kundakcı-zâde Ağa Mustafa Paşa, vezîr(ölm.1665/66), izd.4.1663 = 2-3 yıl.

167- Fatma Sultân b.İbrâhîm I(9.1642 - 1682?) =3. Dâmâd Kozbekci Koca Yûsuf Paşa, vezîr(1630? - 1678), izd.10.9.1667 =11 yıl.

168- Hadîce Sultân b.Mehmed IV(1662? - 9.5.1743) =1. Dâmâd Musâhib Mustafa Paşa, vezîr(1640? - 10.1686), izd.9.7.1675 = 11, 3.

169- Emetullâh Sultân b.Mehmed IV(1670 - 13.12.1700) =1. Sd.Dâmâd Merzifonlu Kara Mustafa Paşa(1634b - 25.12.1683), izd.9.7.1675 = 8, 5, 17, *sûrî.*

23) Süleymân III Devri(1687 - 1691):

170- Beyhân Sultân b.İbrâhîm I(1645 - 4.3.1701) =3. Sd.Dâmâd Bıyıklı Bozoklu Silâhdâr Mustafa Paşa(1645? - 9.1.1699), izd.1689 = 10 yıl.

171- Hadîce Sultân b.Mehmed IV(1662? - 9.5.1743) =2. Sd.Dâmâd Silâhdâr Moralı Enişte Hasan Paşa(1656 - 5.1713), izd.1690 = 23 yıl.

24) Ahmed II Devri(1691 - 1695):

172- Gevher-hân Sultân(1642 - 27.10.1694) b.İbrâhîm I =3. Dâmâd Helvacı Palabıyık Yûsuf Paşa(1648? - 1716), vezîr, izd.1692a = 2-3 yıl.

173- Emetullâh Sultân b.Mehmed IV(1670 - 13.12.1700) =2. Dâmâd Silâhdâr Çerkes Küçük 'Osmân Paşa, vezîr(ölm.8.1.1727), izd.13.1.1694 = 6, 8, 2.

25) Mustafa II Devri(1695 - 1703):

174- Fatma Sultân b.Mehmed IV(1681? - 6.12.1700) =1. Dâmâd Tırnakcı Çerkes İbrâhîm Paşa, vezîr(ölm.2.1697), izd.20.1.1696 = 1,1,

175- Fatma Sultân b.Mehmed IV(1681? - 6.12.1700) =2. Dâmâd Topal Yûsuf Paşa, vezîr(1665? - 11.1716), izd.1697b = 3 yıl.

176- Emîne Sultân b.Mustafa II(1.9.1696 - 1739) =1. Dâmâd Hüseyin Paşa, vezîr, izd.1701, **talâq** 1702 = 1, *sûrî.*

26) Ahmed III Devri(1703 - 1730):

177- Emîne Sultân b.Mustafa II(1.9.1696 - 1739) =2. Sd.Dâmâd Silâhdâr Çorlulu 'Alî Paşa(1671? - 27.12.1711), izd.9.4.1708 = 3, 8, 18.

178- Fatma Sultân b.Ahmed III(22.10.1704 - 3.1.1733) =1. Sd.Dâmâd Şehîd Şedîd Silâhdâr İznikli Fâzıl 'Alî Paşa(1667? - 5.8.1716), izd.13.5.1709 = 7, 2, 22, *sûrî*.

179- 'Ayşe Sultân b.Mustafa II(30.4.1696 - 26.9.1752) =1. Sd.Köprülü-zâde Dâmâd Hacı Fâzıl Nû'mân Paşa(8.1670 - 28.1.1719), izd. 14.3.1710 = 8, 10, 15.

180- Safiyye Sultân b.Mustafa II(13.12.1696 - 15.5.1778) =1. Dâmâd Genç 'Alî Paşa, vezîr(1680 - 11.1722) (no. 169 oğlu), izd.8.5.1710 = 12, 5.

181- Emîne Sultân b.Mustafa II(1.9.1696 - 1739) =3. Dâmâd Receb Paşa, vezîr(1680? 1726), izd.1712 = 14 yıl.

182- Fatma Sultân b.Ahmed III(22.10.1704 - 3.1.1733) =2. Sd.Dâmâd Nevşehirli İbrâhîm Paşa(1670? - 1.10.1730), izd.18.2.1717 = 13, 7, 11.

183- 'Ayşe Sultân b.Mustafa II(30.4.1696 26.9.1752) =2. Dâmâd Silâhdâr Mindermıstısı İbrâhîm Paşa(1670? - 1.1724), izd.15.9.1720 = 3, 4.

184- Emetullâh Sultân b.Mustafa II(22.6.1701 - 12.4.1727) =Dâmâd Kanijeli Sirke 'Osmân Paşa(1665 - 28.7.1724), izd.14.11.1720 = 3, 8, 14(Paşa'nın ilk zevcesi: no.174 kızı Rukıyye Hn.-Sul.).

185- Ümmü Külsûm Sultân b.Ahmed III(7.2.1708 - 11.1732) = Dâmâd Nevşehirli Genç 'Alî Paşa, vezîr(no182 yeğeni), izd.6.1.1724 = 6 yıl(Paşa: 1698? - 1732).

186- Â'tike Sultân b.Ahmed III(28.2.1712 - 1737) =Dâmâd Nevşehirli Genç Mehmed Paşa (1702? - 16.6.1768) (no.182 oğlu), izd.6.1.1724 = 13 yıl.

187- 'Ayşe Sultân b.Mustafa II(30.4.1696 - 26.9.1752) =3. Dâmâd Koca Mustafa Paşa(1675? - 1728a), izd.1725 = 3 yıl.

188- Safiyye Sultân b.Mustafa II(13.12.1696 - 15.5.1778) =2. Dâmâd Mîrzâ Mehmed Paşa(1687? - 21.10.1727), izd.1726 = 1 yıl.

189- Sâliha Sultân b.Ahmed III(20.4.1715 - 11.10.1778) =1. Dâmâd Sarı Mustafa Paşa(1658? - 1732a), izd.5.1728 = 4 yıl.

190- Emîne Sultân b.Mustafa II(1.9.1696 - 1739) =4. Dâmâd Muhassıl 'Abdullâh Paşa(1685? - 5.1735), izd.7.1728 = 6, 10.

27) Mahmûd I Devri(1730 - 1754):

191- Zeyneb Sultân b.Ahmed III(8.4.1714 - 25.3.1774) =1. Dâmâd Nevşehirli Sinek Küçük Mustafa Paşa (1710'dan önce 11.2.1764), vezîr, no.185 kardeşi. izd.1731, =33 yıl.

192- 'Ayşe Sultân b.Ahmed III(11.10.1715 - 9.7.1775) =1. Sd.Dâmâd Silâhdâr Istanbullu Kunduracı-zâde Mehmed Paşa(ölm.1737), izd.1733 = 4 yıl.

193- Hadîce Sultân b.Ahmed III(20.11.1719 1738) = Dâmâd Hâfız Ahmed Paşa(1693? - 12.1735), izd.1734 = 1 küsûr yıl, vezîr.

194- Safiyye Sultân b.Mustafa II(13.12.1696 - 15.5.1778) =3. Dâmâd 'Alâiyeli Hacı Ebû-Bekr Paşa(1686? - 1.1759), izd.30.4.1740 = 18, 9, vezîr.

195- Sâliha Sultân b.Ahmed III(20.4.1715 - 11.10.1778) =2. Dâmâd Sarhoş Güleç 'Alî Paşa(ölm.4.1744), vezîr, izd.30.4.1740 = 4, 0.

196- Esmâ Sultân b.Ahmed III(14.3.1726 - 13.8.1788) =1. Dâmâd Silâhdâr Yâ'qûb Paşa(ölm.1744), vezîr, izd.19.2.1743 = 1 yıl.

197- 'Ayşe Sultân b.Ahmed III(11.10.1715 - 9.7.1775) =2. Dâmâd Ahmed Râtib Paşa, vezîr(1711 - 23.7.1758), izd.1.1744 = 14, 6.

198- Esmâ Sultân b.Ahmed III(14.3.1726 - 13.8.1788) =2. Dâmâd Pîr Mustafa Paşa, vezîr(ölm.6.1.1751), izd.1744 = 7 yıla yakın.

199- Sâliha Sultân b.Ahmed III(20.4.1715 - 11.10.1778) =3. Dâmâd Hatîb-zâde Yahyâ Paşa, vezîr(ölm.8.1755), izd.12.1744 = 10,8.

200- Zübeyde Sultân b.Ahmed III(29.3.1728 - 4.6.1756) =1. Dâmâd Koz-'Alî-zâde Süleymân Paşa, vezîr(ölm.28.7.1748), izd.6.1.1748 = 0, 6, 23, *sûrî.*

201- Zübeyde Sultân b.Ahmed III(29.3.1728 - 4.6.1756) =2. Dâmâd Nû'mân Paşa, vezîr(1713?-1784), izd.16.12.1749 = 6, 6, 19.

28) 'Osmân III devrinde (1754 - 1757) bir sultân izdivâcı yoktur.

29) Mustafa III Devri (1757 - 1774):

202- Sâliha Sultân b.Ahmed III(20.4.1715 - 11.10.1778) =4. Sd.Dâmâd Koca Mehmed Râgıb Paşa(1699a - 8.4.1763), izd.28.2.1757 = 6, 1, 15.

203- Esmâ Sultân b.Ahmed III(14.3.1726 - 13.8.1788) =3. Sd.Dâmâd Muhsin-zâde Mehmed Paşa(1706? - 4.8.1774), izd.24.6.1758 = 16, 1, 10.

204- 'Ayşe Sultân b. Ahmed III (11.10.1715 - 9.7.1775) =3. Dâmâd Silâhdâr Mehmed Paşa (18.9.1710 - 21.9.1788), izd. 16.1.1759 = 16, 5, 24.

205- Sâliha Sultân b. Ahmed III (20.4.1715 11.10.1778) =5.Dâmâd Nişli Ağa Mehmed Paşa, vezîr (1715?-3.1771), izd.5.1764 = 6, 10.

206- Zeyneb Sultân b. Ahmed III (8.4.1714 25.3.1774) =2. Sd. Dâmâd Melek Mehmed Paşa (1720 - 22.2.1802), izd. 2.1765 = 9, 1.

207- Şâh Sultân b. Mustafa III (21.4.1761 11.3.1803) =1. Sd. Dâmâd Yağlıkcı-zâde Nişâncı Hacı Mehmed Emîn Paşa (1723-12.1769), izd.1.1.1768=1, 11, *sûrî.*

208- Ahter-Melek Hanım b. 'Abdülhamîd I (1758?-1786) = Mehmed Sa'îd Bey, imrahor (ölm. 3.1811), izd. 1773? = belki 13 yıl.

30) 'Abdülhamîd I Devri (1774 - 1789):

209- 'Ayşe Dürr-i Şeh-vâr Sultân b. 'Abdülhamîd I (1760?-5.1826) = Dâmâd Nişâncı Ahmed Nazîf Efendi (1747?-21.5.1789), izd. 1774? = 15? yıl.

210- Şâh Sultân b. Mustafa III (21.4.1761 11.3.1803) = 2.Dâmâd Nişâncı Seyyid Mustafa Paşa, vezîr (1725-1813), izd. 6.11.1778 = 24, 4, 5.

211- Beyhân Sultân b. Mustafa III (13.1.1766 - 7.11.1824) =Dâmâd Silâhdâr Perîşân Çelik Mustafa Paşa, vezîr (1748?-1798b), izd. 22.4.1784 = 14 küsûr yıl.

212- Hadîce Sultân b. Mustafa III (13.6.1768 - 17.7.1822) = Dâmâd Seyyid Ahmed Paşa, vezîr (1747?-1799), izd. 10.11.1786 = 13 yıl. No.200 oğlu.

31) Selîm III Devri (1789 - 1807):

213- Esmâ Sultân b. 'Abdülhamîd I (17.7.1778 - 4.6.1848) = Dâmâd Küçük Hüseyn Paşa, vezîr (1761 - 8.1.1803), izd. 29.5.1792 = 10, 7, 10.

214- Hibetullâh Sultân b. 'Abdülhamîd I (16.3.1789 - 18.9.1841) = Dâmâd 'Alâeddîn Paşa, vezîr (1774?-1.1813), izd. 3.2.1804 = 8, 11. No. 212 oğlu.

32) Mustafa IV devrinde (1807 - 1808) sultân izdivâcı yoktur.

33) Mahmûd II Devri (1808 - 1839):

215- Sâliha Sultân b. Mahmûd II (16.6.1811 - 5.2.1843) = Dâmâd Halîl Rif'at Paşa, müşîr (1795?-4.3.1856), izd.24.5.1834 = 8, 8, 12.

216- Mihr-i Mâh Sultân b. Mahmûd II (10.6.1812 - 3.7.1838) = Dâmâd Bursalı Mehmed Sa'îd Paşa, müşîr (1798? - 12.1868), izd. 5.5.1836 = 2, 1, 28.

34) 'Abdülmecîd I Devri (1839 - 1861):

217- 'Atıyye Sultân b. Mahmûd II (2.1.1824 - 11.8.1850) = Rodosî-zâde Dâmâd Ahmed Fethî Paşa, müşîr (1801 - 14.2.1858), izd. 1.8.1840 = 10, 0, 11.

218- Â'dile Sultân b. Mahmûd II (23.5.1826 - 12.2.1899) = Sd. Dâmâd Kapdân-ı Deryâ Mehmed 'Alî Paşa (1813-30.6.1868), izd. 12.6.1845 = 23, 0, 18.

219- Fatma Sultân b. 'Abdülmecîd I (1.11.1840 - 26.8.1884) =1. Dâmâd 'Alî Gaalib Paşa, vezîr (1829 - 15.9.1858), izd. 2.8.1854 = 4, 1, 14.

220- Refî'a Sultân b. 'Abdülmecîd I (7.2.1842 - 4.1.1880) =Dâmâd Mahmûd Edhem Paşa, müşîr, no.218 oğlu (1836? - 7.2.1886), izd. 21.7.1857 = 22, 5, 14.

221- Cemîle Sultân b.'Abdülmecîd I (17.8.1843 - 26.2.1915) = Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa, vezîr, no.217 oğlu (1836? - 7.5.1884), izd.3.6.1858, **t a l â q** 19.7.1881 = 23, 1, 16.

222- Münîre Sultân b. 'Abdülmecîd I (9.12.1844 - 29.6.1862) =1. Dâmâd Kavalalı İbrâhîm Hâmî İlhâmî Paşa (3.1.1836 - 9.9.1860), izd. 10.6.1858 = 2, 2, 29.

223- Fatma Sultân b. 'Abdülmecîd I (1.11.1840 - 26.8.1884) =2.Dâmâd Mehmed Nûrî Paşa, müşîr (1840-21.7.1890), izd. 17.3.1859, **t a l â q** 19.7.1881 = 22, 4, 3.

224- Münîre Sultân b. 'Abdülmecîd I (9.12.1804 - 29.6.1862) =2. Dâmâd İbrâhîm Paşa, ferîq (1828? - 1880), izd. 2.1.1861 = 1, 6, 6.

35) 'Abdül'azîz I (1861 - 1876) ve 36) Murâd V (1876) devirlerinde sultân izdivâcı yoktur.

37) 'Abdülhamîd II Devri (1876 - 1909):

225- Nâile Sultân b. 'Abdülmecîd I (30.9.1856 18.1.1882) = Dâmâd Çerkes Kabasakal Mehmed Paşa, müşîr (1856? - 24.5.1909), izd. 6.10.1876 = 5, 3, 13.

226- Behîce Sultân b. 'Abdülmecîd I (26.8.1848 - 30.11.1876 = 28, 3, 3) =Dâmâd Halîl Hamîd Beyefendi (1854 - 20.11.1888), izd. 16.11.1876 = 14 gün.

227- Senîha Sultân b. 'Abdülmecîd I (5.12.1851 15.9.1931) = Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa, vezîr, no.215 oğlu (1854 17.1.1903), izd. 10.2.1877, **t a l â q** 12.1899 = 22, 10.

228- Medîha Sultân b. 'Abdülmecîd I (31.7.1856 - 7.11.1928) =1. Dâmâd Ahmed Necîb Paşa, vezîr (1855 - 7.1885), izd. 8.6.1879 = 6, 1.

229- Medîha Sultân b. 'Abdülmecîd I (31.7.1856 - 7.11.1928) =2. Sd. Dâmâd Mehmed Ferîd Paşa (1854 - 6.10.1923), izd.30.4.1886 = 37, 5, 6.

230- Sâliha Sultân b. 'Abdül'azîz I (11.7.1862 - 1941) =Dâmâd Zü'l-Kifl Ahmed Paşa, müşîr (1860? - 1941'den sn.), izd.20.4.1889 = 53 yıl.

231- Nâzıme Sultân b. 'Abdül'azîz I (25.2.1866 - 1947) = Dâmâd 'Alî Hâlid Paşa, müşîr (1860 - 1948), izd.20.4.1889 = 58 yıl.

232- Esmâ Sultân b. 'Abdül'azîz I (21.3.1873 - 7.5.1899) = Dâmâd Kabasakal Çerkes Mehmed Paşa, müşîr (no.225) (1856? - 24.5.1909), izd.20.4.1889 = 10, 0, 17.

233- Zekiyye Sultân b.'Abdülhamîd II (21.1.1872 - 1950) = Dâmâd 'Alî Nûreddîn Paşa, müşîr (1867 - 1953), izd. 20.4.1889 = 61 yıl.

234- Na'îme Sultân b. 'Abdülhamîd II (5.8.1876 1945) =1. Dâmâd Mehmed Kemâleddîn Paşa, müşîr (1869-1920), izd. 17.3.1898, **t a l â q** 6.1904 = 6, 3.

235- Emîne Sultân b.'Abdül'azîz I (24.8.1874 - 29.1.1920) = Dâmâd Mehmed Şerîf Çavdaroğlu Paşa, vezîr (11.12.1873 - 2.9.1958), izd. 12.9.1901 = 18, 4, 17.

236- Hadîce Sultân b. Murâd V (5.5.1870 - 13.3.1938) =1. Dâmâd 'Alî Vâsıf Paşa, vezîr (1870? - 1918), izd.12.9.1901, **t a l â q** 20.9.1908 = 7, 0, 8.

237- Fehîme Sultân b. Murâd V (2.8.1875 - 15.9.1929) =1. Dâmâd 'Alî Gaalib Paşa, vezîr (1871 - 26.6.1950), izd.12.9.1901, **t a l â q** 4.11.1908 = 7, 1, 22.

238- Nâile Sultân b. 'Abdülhamîd II (1.1.1884 - 25.10.1957) = Dâmâd Germiyânoğlu Â'rif Hikmet Paşa, vezîr (16.12.1872 - 23.4.1942), izd. 27.2.1905 = 37, 1, 26.

239- Na'îme Sultân b. 'Abdülhamîd II (5.8.1876 - 1945) =2. İşkodralı-zâde Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa, vezîr (1874?-1944), izd.11.7.1907 = 37 yıl.

240- Fatma Sultân b. Murâd V (19.6.1879 - 20.11.1932) =Dâmâd Karacehennem-zâde Refîk İris Beyefendi (1887 - 1952), izd. 29.7.1907 = 25, 3, 22.

241- Münîre Sultân b.Kemâleddîn Ef. b. 'Abdülmecîd I (13.11.1880 - 7.10.1939) = Dâmâd Mehmed Sâlih Paşa, mîrlivâ (1884-24.6.1913), izd. 29.7.1907=6, 0, 12.

38) Mehmed V Reşâd Devri (1909 - 1918):

242- Hadîce Sultân b.Murâd V (5.5.1870 - 13.3.1938) =2. Dâmâd Ra'ûf Hayreddîn Beyefendi (1871?-1936), izd.1.5.1909, **t a l â q** 16.6.1918 = 9, 1, 16.

243- Behiyye Sultân b. Salâhaddîn Ef. b. Murâd V (21.8.1881 - 1947?) =Dâmâd Hâfız İsmâ'îl Hakkı Paşa, mîrlivâ (24.4.1878 - 12.2.1915), izd. 17.2.1910 = 4, 11, 27.

244- Rukıyye Sultân b. Salâhaddîn Ef.b.Murâd V (1.6.1885-16.6.1971)=Dâmâd Şerîf 'Abdülmecîd Beyefendi, büyükelçi (1889-23.11.1965), izd.17.2.1910=55, 9, 4.

245- Â'dile Sultân b. Ṣalâḥaddîn Ef. b. Murâd V (10.2.1887 - 12.1973) =1. Dâmâd Fâiḳ Beyefendi (1885? -?), izd. 15.5.1910, **t a l â q** 8.11.1913 = 3, 5, 24.

246- Fehîme Sultân b.Murâd V (2.8.1875 - 15.9.1929) =2. Maḥmûd Bey (1880? -?), **m o r g a n a t i k** izd. 5.6.1910 = 19, 3, 10.

247- Refî'a Sultân b. 'Abdülḥamîd II (15.6.1891 - 1938) =Dâmâd 'Alî Fuâd Beyefendi (1885? - 9.8.1953), izd. 3.9.1910 = 27 yıl.

248- Şâdiye Sultân b.'Abdülḥamîd II (1.12.1886 - 20.11.1977) = 1. Dâmâd Fâḫir Beyefendi (1882? - 27.7.1922), izd. 3.12.1910 = 11, 7, 25.

249- Nemîka Sultân b. Selîm Ef. b. 'Abdülḥamîd II (9.2.1888 - 1969) = Dâmâd 'Alî Ken'ân Esin Beyefendi (1884? - 4.4.1961), izd. 22.6.1911 = 49, 9, 10.

250- 'Ayşe Sultân b.'Abdülḥamîd II (2.11.1887 - 11.8.1960) =1. Dâmâd Aḥmed Nâmî Beyefendi (1873 - 1962), Suriye cumhur başkanı 1926 - 28, izd. 9.8.1911, **t a l â q** 10.2.1921 = 9, 6, 3.

251- Behiyye Sultân b. Ẓıyâeddîn Ef. b.Meḥmed V (8.11.1900 - 1950) =1. Kavalalı Pr. Dâmâd 'Ömer Ḥalîm Beyefendi (16.2.1898 - 1954), izd. 1912, **t a l â q** 1913 =1 yıl, *sûrî*.

252- Â'dile Sultân b. Ṣalâḥaddîn Ef. b. Murâd V (10.2.1887 - 12.1973) =2. Moralızâde Dâmâd Ṣalâḥaddîn Beyefendi (1885?-26.12.1918), izd. 3.4.1914 = 4, 8, 23.

253- Nâciye Sultân b.Süleymân Ef. b.'Abdülmecîd I (28.11.1896 - 5.12.1957) =1. Dâmâd Enver Paşa, orgeneral (23.11.1881 - 4.8.1922), izd. 10.5.1914 = 8, 2, 25.

254- 'Aṭıyye Sultân b.Ṣalâḥaddîn Ef. b. Murâd V (3.1.1892 - 10.10.1978) = Sırkâtibizâde Dâmâd 'Oṣmân Ḥâmî Beyefendi (29.5.1890 - 1980?), izd. 21.9.1914 = 64, 0, 19.

255- Kadriye Sultân b. Tevfîḳ Ef. b. Burhâneddîn Ef. b. 'Abdülmecîd I (1.3.1895 - 5.4.1933) =Fenârî-zâde Dâmâd Meḥmed Râşid Beyefendi (ölm. 1955'den sn.), izd. 13.12.1914 = 18, 4, 22.

256- 'Ulviye Sultân b. Meḥmed VI (12.9.1892 - 25.1.1967) =1. Dâmâd İsmâ'îl Ḥakkı Okday Beyefendi (28.10.1881 11.10.1977), izd. 10.8.1916, **t a l â q** 21.6.1922 = 5, 10, 12.

257- Faṭma Sultân b. Tevfîḳ Ef. b. Burhâneddîn Ef. b. 'Abdülmecîd I (20.3.1895 - 26.5.1965) =Dâmâd Selâmî Beyefendi (ölm. 1945), izd. 25.10.1917 = 28 yıl.

39) Meḥmed VI Vaḥîdeddîn Devri (1918 - 1922):

258- Ṣabîḥa Sultân b. Meḥmed VI (1.4.1894 - 26.8.1971) =Şehzâde Dâmâd 'Ömer Fârûḳ Efendi (29.2.1898 - 28.3.1969), izd. 29.4.1920, **t a l â q** 1.1948 =27, 9.

259- 'Ayşe Sultân b.'Abdülḥamîd II (2.1887 11.8.1960) =2. Dâmâd Meḥmed 'Alî Beyefendi (1877? - 21.9.1937), izd. 3.4.1921 = 16, 5, 18.

260- Behiyye Sultân b.Ẕıyâeddîn Ef.b.Meḥmed V (8.11.1900 - 1950) = 2. Cemâleddîn Bey, **m o r g a n a t i k** izd. 3.5.1921, **t a l â q** 1931 = 10 yıl.

261- Dürriye Sultân b. Ẕıyâeddîn Ef. b. Meḥmed VI (3.8.1905-15.7.1922)=Sultân-zâde (no.234) Dâmâd Meḥmed Câhid Beyefendi (1.1899-30.3.1977), izd. 1.1922=0, 6.

40) II. 'Abdülmecîd Devri (1922 - 1924):

262- Nâciye Sultân b. Süleymân Ef. b. 'Abdülmecîd I (28.11.1896 - 5.12.1957) =2. Dâmâd Meḥmed Kâmil Killigil Paşa (ölm. 7.8.1962), izd. 30.10.1923=34, 1, 7.

263- 'Ulviye Sultân b. Meḥmed VI (12.9.1892-25.1.1967)=2. Turnacı-zâde Dâmâd 'Alî Ḥaydar Germiyanoğlu Beyefendi (20.9.1889-5.2.196x), izd. 1.11.1923=43,2,24.

264- Şükriye Sultân b. Yûsuf 'İzzeddîn Ef. b. 'Abdül'azîz I (24.2.1906 - 1.4.1972) =1. Şehzâde Dâmâd Meḥmed Şerefeddîn Ef. (19.5.1904 - 1966), izd. 14.11.1923, **t a l â q** 15.6.1927 = 3, 7, 1.

265- Rukıyye Sultân b.Ẕıyâeddîn Ef. b. Meḥmed V (11.10.1906 - 20.2.1927) =Dâmâd 'Abdülbâḳî İḥsân Beyefendi (190x), izd. 5.1.1924 = 3, 1, 16.

41) II. 'Abdülmecîd'in Riyâseti (1924 - 1944) (*):

266- Nîlûfer Sultân b.Tevfîḳ Ef. b. Burhâneddîn Ef. b. 'Abdülmecîd I (22.1.1913) = 1. Dr. Murâd Kefeli (20.1.1893 - 31.3.1966), izd. **m o r g a n a t i k** 3.2.1931, **t a l â q** 1936 = 5 yıl.

267- Mukbile Sultân b.Ḥilmî Ef.b.Meḥmed V (23.8.1911 - 21.5.1995 = 83, 8, 29) = Şehzâde Dâmâd 'Alî Vâṣıb Ef., Hânedân reîsi (13.10.1903 - 9.12.1983 = 80, 1, 27), izd.30.11.1931 = 52, 0, 9.

268- Şâdiye Sultân b.'Abdülḥamîd II (1.12.1886 - 20.11.1977) =2. Dâmâd Reşâd H̲âliṣ Beyefendi (1885 - 11.1944), büyükelçi, izd. 28.10.1931 = 13, 1.

269- Dürr-i Şeh-vâr Sultân b.'Abdülmecîd II (24.2.1914) =Dâmâd Hidâyet 'Alî H̲ân Â'zam-câh, nevvâb, general, Ḥayderâbâd velîahdi, Berâr prensi (22.2.1907 8.10.1970 = 63, 7, 14), izd. 20.12.1931 = 38, 9, 19.

270- Luṭfiye Sultân b. Ẕıyâeddîn Ef. b. Meḥmed V (20.4.1910) = Dâmâd Ḥasan Beyefendi, izd. 3.6.1932.

271- Behiyye Sultân b. Ẕıyâeddîn Ef. b. Meḥmed V (8.11.1900 - 1950) =3. Dâmâd Serṭabîb Dr. Ḥâfız Zekî Beyefendi, izd. 9.11.1934 = 16 yıl (ölm. 1950'den sn.).

272- Şükriye Sultân b. Yûsuf 'İzzeddîn Ef. b. 'Abdü'azîz I (24.2.1906 - 1.4.1972) =2. Dâmâd Şeyh̲ Aḥmed Ṣabâḥ Beyefendi (1885 29.1.1950), Küveyt şeyhi 23.2.1921 - 29.1.1950, izd. 4.9.1935, **t a l â q** 194x.

273- Nîlûfer Sultân b. TevfîḳEf. b. Burhâneddîn Ef. b. 'Abdülmecîd I (22.1.1913) =2. Fülân Bey, izd. 1940, **t a l â q, m o r g a n a t i k.**

274- Nesl-i Şâh Sultân b. Fârûq Ef. (no.258) b. 'Abdülmecîd II (4.2.1921) = Dâmâd Pr. Meḥmed 'Abdü'l-Mün'im Beyefendi, Mısır velîahdi ve kral nâibi (20.2.1899 - 2.12.1979), izd. 9.1940 = 39, 3.

(*) Buradan başlıyarak artık izdivâclar Istanbul'da değil, Türkiye dışında akd edilmiştir.

275- Hân-zâde Sultân b. Fârûq Ef. (no.258) b. 'Abdülmecîd I (19.9.1923) =Dâmâd Pr. Kavalalı Mehmed 'Alî İbrâhîm Beyefendi, Mısır 3. velîahdi (29.4.1900 2.7.1977 = 77, 2, 3), izd. 9.1940 (274'den 1 hafta sn.) = 36, 10.

276- Selçuk Sultân b.'Abdürrahîm Ef. b. 'Abdülhamîd II (15.6.1920 1982) =1. Dâmâd Râtib Cezûlî Beyefendi (1908?), izd.7.10.1940, **t a l â q.**

277- Mihr-i Mâh Sultân b.Zıyâeddîn Ef.b.Mehmed V(11.1923) =Dâmâd Pr.Nâif Beyefendi (1915), Ürdün kral nâibi, izd.7.10.1940.
Par.Nâif 1980'lerin başında öldü.

278- Fethiye Sultân b. Tevfîk Ef.b.Burhâneddîn Ef.b.'Abdülmecîd I(8.5.1914-1946?) =Dâmâd Reşîd Beyefendi, 1941'e doğru.

279- Neclâ Sultân b.Fârûq Ef.(no.258) b.'Abdülmecîd II(15.5.1926) =Dâmâd Kavalalı Pr.'Amr İbrâhîm Beyefendi (no.275'in kardeşi) (18.4.1903), izd.2.1943, izd.1986'da 43 yıl.

42) 1944'den Bugüne:

280- Mihr-i Şâh Sultân b.Yûsuf 'İzzeddîn Ef.b.'Abdül'azîz I(30.8.1916-25.1.1987) =Şehzâde Dâmâd 'Ömer Fâruk Ef.(no.258) b.'Abdülmecîd II, Hânedân 2. reîsi(29.2.1898 - 28.3.1969), izd.31.7.1948, **t a l â q.**

281- Şükriye Sultân b.Yûsuf 'İzzeddîn Ef.b.'Abdül'azîz I(24.2.1906-1.4.1972) =3. Dâmâd Mehmed Şefîq Zıyâ Beyefendi (1894 - 197x), izd.4.1949 =23, 0.

282- Nezâhat Sultân b.Şevket Ef.b.Seyfeddîn Ef.b.'Abdül'azîz I(27.1.1923) =Dâmâd Fülân Beyefendi, izd. 1950'ye doğru, **t a l â q.**

283- Sâmire Sultân b.'Abdülhalîm Ef.b.Süleymân Ef.b.'Abdülmecîd I(21.6.1920) =Dâmâd Dr.Hüseyin Şevqî Beyefendi, Mısırlı büyükelçi, izd.1950.

284- Selçuk Sultân b.'Abdürrahîm Ef.b.'Abdülhamîd II(15.6.1920-1982) =2. Dâmâd İbrâhîm Â'sım Beyefendi, izd. 1960.

285- Fevziye Sultân b.Tevfîk Ef.b.Burhâneddîn Ef.b.'Abdülmecîd I(6.12.1928) =Dâmâd Mehmed Beyefendi, izd.1951.

286- Neclâ Sultân b.Orhân II(14.9.1933) =1. Dâmâd Kavalalı Pr.Mehmed Sa'îd Halîm Beyefendi (18.12.1897 13.1.1970), izd.1951, **t a l â q** 1952 = 1 yıl.

287- Neclâ Sultân b.Orhân II(14.9.1933) =2. Dâmâd 'Alî Zekî Mangos Beyefendi, izd.1953, **t a l â q.**

288- Nesl-i Şâh Sultân b.'Abdülkaadir Ef.b.'Abdülhamîd II(25.12.1925) =1. Dâmâd 'Avnî Şîrîn Beyefendi, izd.1953?, **t a l â q** 1969 = 16? yıl.

289- Bezm-i Â'lem Sultân b.Şerefeddîn Ef.(no.264) b.Süleymân Ef.b.'Abdülmecîd I(27.10.1930) = Dâmâd İlhan Baransel Beyefendi, izd.12.1954.

290- Neclâ Sultân b.Orhân II(14.9.1933) =3. Hans Randolph Germann, izd. **morganatik**, 1960'a doğru, 1980'lerde boşandılar.

291- Nesl-i Şâh Sultân b.'Abdülkaadir Ef.b.'Abdülhamîd II(25.12.1925)=2. Dâmâd Mehmed Şefîq Zıyâ Beyefendi (1894-1980), izd.1973, bu Dâmâd ilk eşi Şük - riye Sultân(no.281) ölünce bu evlenmeyi yaptı.

292- İskra Sultân b.'Alâeddîn Ef., 1960'larda,

293- 'Ayşe Sultân b.'Osmân Salâhaddîn Ef. 27.8.1994'te evlendiler.

16- SÛRÎ İZDİVACLAR

11 izdivâcın sûrî kaldığı, yânî nikâhlı olarak devâm ettiği hâlde zifâf olmadığı anlaşılır: no.117, 143, 148, 149, 150, 153, 169, 176, 178, 200, 207. Bunun sebebleri çocuk, hattâ beşik ve kundakta bebek sultân'ların nikâhlanması âdetidir ki görünüşe göre ilk def'a I. Ahmed kızı için heves etmiştir.

17- MORGANATİK İZDİVACLAR

No.246, 260, 266, 273, 290 izdivaclar, padişâh veyâ Hânedân reîsi tarafından kabûl ve tasvîb edilmediği için morganatik'tir. Morganatik izdivac, 1908 Meşrûtiyeti ile görülmeye başlar. Zîrâ daha önce pâdişâhın tasvîbi olmaksızın bir sultân ve hanım-sultân'ın evlenmesi mümkin değildi. Gene bu devirde, morganatik şehzâde izdivacları da başlar. Ancak morganatik izdivaclar, Avrupa hânedânlarına nisbetle gene de çok az sayıdadır. Zîrâ Osmanlı Hânedânı'nda evlenme kaaideleri hayret verici bir liberallikte olup, Avrupa'daki sıkı kayıtlar olmamıştır. Bu liberalliğin Hânedân'ın çok lehine olmadığını kaydetmek gerekir.

18- TALÂKLAR

Eskiden de talâklar vardı ve elimizdeki bilgilere göre Yavuz Sultân Selîm'in iki kızının, kardeşleri Kaanûnî devrinde zevclerini boşamaları ile başlamıştır. Bâzı nikâhlar ise pâdişâh tarafından siyâsî ve ahlâkî veyâ hukukî sebeblerle feshedilmiştir. Zîrâ pâdişâh re'sen sultân, hanım-sultân, şehzâde, sultân-zâde nikâhlarını feshe yetkili idi. 1908 Meşrûtiyeti ile ise alelâde boşanmalar devri açılmış ve Hânedân'ın dış ülkelerde sürgünde yaşadığı devirde çok artmıştır. Sebebi zevceyn anlaşmazlığıdır. Mazbut talâklar şunlardır: no. 86, 87, 176, 221, 223, 227, 234, 236, 237, 242, 245, 250, 251, 258, 260, 264, 266, 272, 273, 276, 280, 282, 287, 288.

19- EN KISA ve EN UZUN İZDİVACLAR

En kısa sultân izdivâcı 14 gün'dür (no.226), izdivactan 14 gün sonra Sultân ölmüştür. 1 yıldan az veyâ 1 yıl kadar sürdüğü anlaşılan sultân izdivacları: no.30, 52, 94, 103, 104, 105, 108, 110, 114, 131, 139, 149, 155, 156, 157, 164, 188, 196, 226, 251, 261, 286.

25 yıldan fazla devâm eden mazbut sultân izdivacları: no.47(25 yıl kadar), no.240(25, 3, 22), no.247(27 yıl), no.258(27 yıl, 9 ay), no.51(29 yıl kadar), no.48(30 yıl), no.257(30 yıl kadar), no.49(32 yıl kadar), no.289(32 yıl kadar), no.191(33 yıl), no.262(34, 1, 7), no.285(35 yıl kadar), no.38(35 yıl kadar), no.275(36 yıl, 10 ay), no.239(37 yıl), no.238(37, 1, 26), no.229(37, 5, 6), no.26(38 yıl), no.279(39 yıl kadar), no.269(38, 9, 19), no.274(39 yıl, 3 ay), no.278(43 yıl kadar), no.263(43, 2, 24), no.249(49, 9, 10), no.230(53 yıl), no.267(53 yıl), no.244(55, 9, 4), no.231(58 yıl),

no.233 (61 yıl), no.254 (64, 0, 19). Son 2 izdivâc, II. 'Abdülhamîd'in büyük kızı Zekiyye Sultân ile Salâhaddîn Ef.b.Murâd V'in küçük kızı 'Atıyye Sultân'a âiddir.

20- KAÇ DEF'A EVLENDİLER?

Tesbît edilebilenler içinde 35 sultân'ın 2, 14 sultân'ın 3, 2 sultân'ın (III. Murâd kızı Fatma ve II. Mustafa kızı Emîne Sultânlar) 4, III. Ahmed kızı Sâliha Sultân'ın 5, I. Ahmed kızı Fatma Sultân'ın 7, I. Ahmed kızı 'Ayşe Sultân'ın 8 def'a evlendikleri görülür.

21- DÂMÂD'ların RÜTBELERİ

Yalnız 4 dâmâd, 2 ayrı sultân ile evlendi: Cândâroğlu Mîrzâ-Mehmed Paşa no.51 ve 74 ile, Sd.Dâmâd Melek Ahmed Paşa no.152 ve 164 ile, Müşîr Mehmed Paşa no.225 ve 232 ile, Şehzâde Fârûq Ef.no. 258 ve 280 ile.

Dâmâd olan şehzâdeler: no.5, 45, 65, 258, 264, 267, 280, sultân-zâdeler no.56, 74, 84, 261. Sultân-zâde oğulları da vardır. Dâmâd oğlu dâmâdlar, metinde işâret edilmiştir. No.30, 31, 56, 59'daki dâmâdlar, sultân (imparator)'dır. 29 dâmâd prens, imparatorluk prensi, yânî Türk hânedânları prensleri veyâ hükümran beyleridir. İlmiyye sınıfından hiç dâmâd yoktur. Bir şeyh (no.17) dâmâd olmuştur. Bunlar dışında dâmâdların 40'ı sadrâzam, 103'ü vezîr, 28'i beylerbeyi, 61'i sancak beyi derecesinde devlet görevlileridir ve 15'inin (son evlenmeler) bir sıfatı yoktur.

22- SULTÂNLARIN İZDİVAC YAŞLARI

Yukarıda gösterilen sultân izdivaclarından 83'ünün yaş tesbît yapılabiliyor. Sûrî izdivaclar tamâmen dışarıda bırakılmış, yalnız sultânların hem doğum, hem evlenme târihlerinin hiç olmazsa yıl bakmından kesin bulunduğu 83 izdivac ele alınmıştır. Esâsen bu 83 izdivac da sultânların evlenme yaşı bakımından fikir edinmeye yeterlidir. 83 sultânın zifaf günlerindeki yaş toplamı 1639 yıl, 2 ay, 9 gün tutmaktadır. 83'e bölününce yaklaşık 19 yıl, 9 ay elde edilmektedir. İşte sultânların ortalama izdivac yaşları bu 19 yıl, 9 ay'dır. Yalnız 1. izdivacları hesâb edildiği şüphesizdir. 5 sultânın 13 yaşından küçük fiilî izdivac yaptıkları ortaya çıkıyor: I. Ahmed'in kızı 'Ayşe Sultân'ın (no.129) 1615'de 10 yaşında izdivâcı rekor kırıyor, gerçekte bu 'Ayşe Sultân'ın 2. izdivâcıdır ama, sûrî kalan ilkini hesâb etmiyoruz. II. Mustafa kızı Emîne Sultân da 1708'de ünlü sadrâzam Çorlulu 'Alî Paşa ile 11 yıl, 7 ay, 8 günlük evlenmiştir (no.177), bu da Emîne Sultân'ın gerçekte 2. izdivâcıdır, fakat ilki sûrî kaldığı için hesap dışı bırakıldı. III. Ahmed kızı Â'tike Sultân ise 11 yaşını 10 ay, 7 gün evlenmiştir (no.186) (1724), zevci Nevşehirli İbrâhîm Paşa'nın oğlu Genç Mehmed Paşa'dır ve dâmâd paşanın babası İbrâhîm Paşa da, Â'tike Sultân'ın 7,5 yaş büyük ablası Fatma Sultân ile evli idi. Sultân İbrâhîm'in kızı Ümmü Külşûm Sultân (no.155) 1654'de 12 yaşında evlenmiştir. Bu 4 sultân'dan sonra en genç, 12 yaşını 3 ay, 27 gün geçe

evlenen, III. Ahmed'in büyük kızı Fatma Sultân'dır (no.182), 1717'de Nevşehirli Dâmâd İbrâhîm Paşa ile evlenmiştir. Bu sultânın da sûrî kalan ilk izdivâcını hesap dışı bırakıyoruz.

3 sultân'ın ilk izdivaclarını 30 yaşlarından sonra yaptıkları görülür: Yûsuf 'İzzeddîn Efendi'nin küçük kızı Mihr-i Şâh Sultân 1948'de Şehzâde Fârûq Efendi yânî amca-zâdesi ile 32 yaşını 1 ay, 10 gün geçe evlenmiştir. V. Murâd'ın büyük kızı Hadîce Sultân da 1901'de 31 yaşını 4 ay, 8 gün geçe evlenmiştir (no.280 ve 236). 'Abdülhalîm Efendi kızı Sâmire Sultân'ın da 1950'de 30 yaşında evlendiği anlaşılır (no.283). Bunlardan sonra en geç sultân izdivac yaşı 28, 5, 27'dir (no. 243).

Sultânların 2. fiilî izdivaclarına gelince: 32 sultânın 2. izdivac yaşları tesbît edilebilmektedir: 944 yıl, 4 ay, 1 gün: 33 = 29 yıl, 6 ay tutmaktadır. Yânî 2. def'a evlenen sultânların yaş ortalaması 29,5'dur. 5 sultânın 20 yaşlarından önce 2. fiilî izdivaclarını yaptıkları görülür. Rekor, 16 yaşında 2. fiilî izdivacını yapan (gerçekte ilki sûrî olmak üzere 3. izdivâcı) II. Mustafa kızı Emîne Sultân'dadır (1712, no.181). I. 'Abdülmecîd kızı Münîre Sultân, 16 yaşını 24 gün geçe 1858'de 2. izdivâcını yapmıştır (no.224). III. Ahmed kızı Esmâ Sultân (no.198) 1744'de 18 yaşında 2.def'a evlenmiştir. I. 'Abdülmecîd'in büyük kızı Fatma Sultân (no.223) 1859'da 18 yaşını 4 ay, 16 gün geçe 2. def'a evlenmiştir. Şehzâde II. Orhân'ın kızı Neclâ Sultân da 1953'de 20 yaşında 2. def'a evlendi.

En geç yaşta 2. def'a evlenenler ise şunlardır: III. Ahmed kızı Zeyneb Sultân 50, 10 yaşında (no.206), Sultân İbrâhîm kızı Gevher-hân Sultân 50 yaşında (no.172), II. 'Abdülhamîd kız Şâdiye Sultân 44, 10, 28 yaşında (no.268) (sırasıyle 1765, 1692 ve 1931'de), Sultân İbrâhîm kızı Beyhân Sultân 1689'da 44 yaşında (no.170), II. Selîm kızı İsmihân Sultân 1584'de 40 yaşında (no.105).

3. def'a evlenenler içinde yaşları tesbît edilebilen 9 sultânın 3. def'a izdivaclarında yaş ortalamaları 39 yıl kadardır. En genç 3. def'a evlenen I. Ahmed kızı Fatma Sultân 1632'de 26 yaşında, en yaşlı 3. def'a evlenen II. Mustafa kızı Safiyye Sultân 1740'da 43, 4, 18 yaşında (no.138 ve 194) idiler. 4. def'a evlendiklerinde 41, 10, 8 (no.202) ve 32(no.140) ve 31 (no.141) yaşlarında olan 3 sultân III. Ahmed kızı Sâliha Sultân (1757), I. Ahmed kızı 'Ayşe Sultân (1635) ve hemşîresi Fatma Sultân (1637)'dır. 5. def'a evlenen 3 sultânın 5. izdivaclarında yaşları 49,1 ve 41 ve 40'dır (no.205, 145 ve 144) ve bunlar gene ayni Sâliha (1764), Fatma (1645) ve 'Ayşe (1645) Sultânlar' dır. 6. def'a evlenen I. Ahmed kızı 'Ayşe Sultân'ın yaşı 50 (1655, no.155) ve hemşîresi Fatma Sultân'ın yaşı 56'dır (1662, no.164). Ayni 'Ayşe ve Fatma Sultânlar'ın 7. izdivaclarında yaşları ise 51(1656, no.157) ve 57(1663, no.166)'dir.

Târîhen mazbut olabildiği kadarıyle 50 yaşının üzerinde zifâfa giren sultânlar, şunlardan ibârettir: I. Ahmed kızı Fatma Sultân 7. izdivâcında (1663) 57 yaşında (no.166), ayni sultân 6. izdivâcında (1662) 56 yaşında (no.164), hemşîresi 'Ayşe Sultân 7 izdivâcında (1656) 51 (no.157) ve 6. izdivâcında 50(1655) (no.156), III. Ahmed kızı Zeyneb Sultân 2. izdivâcında (1765) 50, 10 yaşında (no.206), Sultân İbrâhîm kızı

Gevher-hân Sultân 2. izdivâcında (1692) 50 yaşında (no.172), III. Ahmed kızı Sâliha Sultân 5. izdivâcında (1764) 49, 1 yaşında (no.205)

Kronolojik sırayla 83 sultânın 1. izdivaclarında ve gerçek zifaflarında yaşları şöyledir: no.24(17 yaşında), 96(18), 97(18), 98(18), 129(10), 134(20), 152(15), 155(12), 161(14), 162(13), 163(18), 173(24), 177(11, 7, 8), 179(13, 10, 14), 180(13, 4, 26), 182(12, 3, 27), 184(19, 4, 22), 185(15, 10, 28), 186(15,10, 7), 189(13, 1), 192(18), 193(15), 196(16, 11, 6), 200(19, 9, 8), 210(17, 6, 15), 211(18, 3, 10), 212(18, 4, 27), 213(13, 10, 13), 214(14, 10, 18), 215(22, 11, 8), 216(23, 10, 25), 217(16, 7, 0), 218(19, 0, 20), 219(13, 9, 1), 220(15, 5, 13), 221(14, 9, 17), 222(13, 6, 2), 225(20, 0, 6), 226(28, 2, 21), 227(25, 2, 6), 228(22, 18), 230(26,9, 10), 231(23, 1, 24), 232(16, 1, 0), 233(17,3, 0) 234(21, 7, 13), 235(27, 0, 19), 236(31, 4, 8), 237(26, 1, 11), 238(21, 1, 27), 249(28, 1, 10), 241(26, 8, 16), 243(28, 5, 27), 244(24, 8, 16), 245(23, 3, 3), 247(19, 2, 18), 248(24, 0, 3), 249(23, 4, 11), 250(23, 9, 7), 253(17, 5, 12), 254(22, 8, 19), 255(19, 9, 13), 256(23, 10, 28), 257(22, 7, 6), 258(26, 0, 28), 260(20, 5, 25), 261(16, 5), 264(17, 8, 19), 265(17, 2, 25), 266(18, 0, 12), 267(19, 4, 25), 269(17, 9, 24), 270(22, 1, 23), 274(19, 7), 275(17, 0), 276(20, 3, 22), 278(16, 9), 280(32, 1, 10), 283(30), 285(23), 286(18), 289(24, 2).

32 sultânının 2. zifaflarında yaşları: no. 35(37), 101(31), 103(35), 105(40), 135(22), 136(23), 167(25), 170(44), 172(50), 181(16), 183(24, 4, 15), 188(30), 195(25, 0, 10), 197(28, 3), 198(18), 201(21, 8, 18), 206(50, 10), 223(18, 4, 16), 224(16, 0, 24), 229(29, 9, 0), 239(30, 11, 7), 242(38, 11, 27), 246(34, 10,4), 252(27, 1, 21), 259(33, 5, 1), 262(26, 11, 2), 263(31, 1, 19), 268(44, 10, 28), 271(34, 0, 1), 272(29, 6, 8), 273(27), 287(20).

9 sultânın 3. zifaflarında yaşları: no.138(26), 139(30), 187(29), 190(31, 10), 194(43, 4, 18), 199(29, 8), 203(32, 3, 11), 204(43, 3, 6), 281(43, 2).

3 sultânın 4. zifaflarında yaşları: no:140(32), 141(31), 202(41, 10, 8).

3 sultânın 5. zifaflarında yaşları: no: 144(40), 145(41), 205(49, 1). 2 sultânın 6. zifaflarında yaşlarında: no: 156(50), 164(56). 2 sultânın 7. zifaflarında yaşları: no: 157(51 yaşında) ve no.166(57 yaşında).

23- HÂNEDÂN ÜYESİ SAYISI

1600 yılından îtibâren her çeyrek asırda Hânedân'ın erkek ve kadın üyelerinin sayısına âid bir tablo veriyoruz. Pâdişâhlar, erkek sayısına, yânî şehzâdelere dâhil edilmiştir. Gösterilen yılların en son günü (31 aralık) nazar-ı îtibâra alınarak tertîb edilmiştir. Meselâ 31.12.1600 günü hayatta kaç şehzâde ve kaç sultân bulunuyordu, şeklinde düzenlenmiştir.

1600:	4 Şehzâde	+	17 sultân	=	21 Hânedan üyesi
1625:	6	+	7	=	13
1650:	4	+	18	=	22
1675:	5	+	11	=	16
1700:	8	+	6	=	14
1725:	10	+	17	=	27
1750:	7	+	8	=	15
1775:	2	+	8	=	10
1800:	3	+	6	=	9
1825:	2	+	7	=	9
1850:	9	+	6	=	15
1875:	17	+	14	=	31
1900:	26	+	31	=	57
1925:	40	+	43	=	83
1950:	30	+	31	=	61
1975:	23	+	25	=	48
1985:	24	+	24	=	48
1995:	22	+	24	=	46

24- MECÎDÎLER ve AZÎZÎLER

Hânedân, İkinci Mahmûd'un 2 oğlu, I. 'Abdülmecîd ve I. 'Abdül'azîz'den yürüdü. Bütün Hânedân, bütün şehzâde ve sultânlar II. Mahmûd'dan ve onun 2 oğlu Sultân Mecîd ile Sultân 'Azîz'den indiler. II. Mahmûd'dan önceki bir pâdişâhtan inenler yoktur. Sultân Mecîd'den inenlere "Mecîdiler" ve Sultân 'Azîz'den inenlere "'Azîzîler" dendi. İkincisinin sayısı az olup, büyük dal, Sultân Mecîd dalıdır. Mecîdîler'in büyük dalı da Hamîdîler'dir. Çeşitli târihlerde bu iki dala âid şehzâde ve sultânların sayısı aşağıda gösterilmiştir (Pâdişâhlar, şehzâde sayısına katıldı)(*):

(*) Bugün ortada Osmanlı Hânedânı'na mensup, hattâ şehzâde ve sultân olduğunu iddia eden bir çok sahtekâr dünyâya yayılmıştır, Türkiye'de de vardır. Bunların sonuncusu *Point du Vue Image du Monde* dergisinde görüldü ve 29.11.1989 târihli *Milliyet*'te iddiaya inanılarak iktibâs edildi. Bahis konusu 80'lik tam bir sahtekârdır ki, İkinci Abdülhamîd'in oğlu Selîm Efendi olduğunu her kelimesi uydurma teferrüât ile iddia etmiş ve annesinin Kaçar hânedânından olduğunu söylemiştir. Kaçarlar'la Osmânoğulları arasında bir izdivâcın tek örneği yoktur. Sultân Abdülhamîd'in de böyle bir oğlu, akrabâsı, mensûbu, uşağı, hiç bir şeyi yoktur. Böyle sahtekârlıklar Rusya, Avusturya imparatorluk hânedânlarına mensûbiyet iddia edenler arasında da görülmüştür. Velîahd Abdülmecîd Ef.'nin mevcûd olmıyan bu Selîm Ef.'ye 1920'de (yânî 12 yaşında iken, zîrâ 1908'de doğmuşmuş) velîahdlik hakkını şâhidler önünde devrettiğini gösteren FO 371/5.170'te olduğunu iddia edilen vesîka, sahtekârlıkların cür'et boyutlarına bir örnektir. Bugün hayatta hiç bir pâdişâh oğlu ve kızı yoktur. Bir tek son Halîfe'nin kızı hayattadır.

	1875	1900	1925	1950	1975	1985
Mahmûd II	1+1=2	—	—	—	—	—
'Abdülmecîd I	8+6=14	6+3=9	1+2=3	—	—	—
Murâd V	1+2=3	3+9=12	3+7=10	4+3=7	3+2=5	3+1=4
'Abdülhamîd II	1+1=2	5+7=12	15+10=25	10+8=18	9+7=16	10+5=15
Mehmed V	1 ş.	3+1=4	5+6=11	7+3=10	6+3=9	6+3=9
Kemâleddîn Ef.	—	1 s.	1 s.	—	—	—
Burhâneddîn Ef.	—	3+4=7	3+4=7	2+3=5	3+2=5	3+2=5
Süleymân Ef.	—	1+1=2	2+2=4	1+3=4	1+3=4	2 s.
Mehmed VI	—	2 s.	1+2=3	2 s.	—	—
Toplam Mecîdîler	12+9=21	19+27=46	31+34=65	24+22=46	21+16=37	22+13=35
'Abdül'azîz I	5+4=9	3+3=6	2+2=4	—	—	—
Y.'İzzeddîn Ef.	—	—	1+2=3	2 s.	1 s.	1 s.
'Abdülmecîd II	—	1 ş.	1+3=4	1+4=5	4 s.	4 s.
Şevket Ef.	—	1 ş.	3 ş.	2 ş.	2+1=3	3+2=5
Seyfeddîn Ef.	—	—	3+2=5	3+3=6	1+3=4	2 s.
Toplam 'Azîzîler	5+4=9	5+3=8	10+9=19	6+9=15	3+9=12	3+9=12

Yukariki listede ilk rakamlar şehzâde ve ikinciler, sultânları gösterir ve pâdişâhlar, şehzâdeler sayısına katılmıştır. 9+3=12, o târihte 9 şehzâde ve 3 sultân = 12 Hânedân üyesinin hayatta bulunduklarını anlatır. İsimleri yazılan pâdişâh ve şehzâdelerin oğul ve torunları gösterilmiş, isimleri yazılanlar ise kendi sütunlarına değil, babalarının sütunlarına dâhil edilmişlerdir. 1875'de Mecîdîler ve 'Azîzîler dışında II. Mahmûd'un 1 oğlu (Sultân 'Azîz) ve 1 kızı (Â'dile Sultân) hayatta olup, 1900 yılına girildiği zaman, II. Mahmûd'un hayatta kalan hiç bir çocuğu yoktu. Yukarıda isimleri işâret edilenlerden Kemâleddîn Efendi, Süleymân Efendi, VI. Mehmed, Yûsuf 'İzzeddîn Efendi, II. 'Abdülmecîd, Seyfeddîn Efendi dalları ya sönmüştür veyâ 1985'de bu dallardan sultânlar yaşıyorsa da şehzâde olmadığı için o sultânların ölümleriyle bu dallar sönecektir, ancak sultân-zâdeler ve hanım-sultânlar vâsıtasıyle devâm edenleri olacaktır ki, sultân çocukları "Hânedân üyesi" değil, "Hânedân mensûbu" sayıldıkları için, asıl Hânedân'a dâhil değillerdir. Mecîdîler'den 4 dalın (V. Murâd, II. 'Abdülhamîd, V. Mehmed ve Burhâneddîn Ef.), 'Azîzîler'den ise yalnız Şevket Ef.dalının şehzâdeler bakımından ve erkek tarafından devâm edeceği anlaşılmaktadır.

25- VAK'A-İ HAYRİYYE'de (15.6.1826):

Vak'a-i Hayriyye günü Hânedân'ın şehzâde ve sultânları ve yıl, ay, gün olarak yaşları şöyledir:

Mahmûd II	40,	10,	26
Esmâ S.b. 'Abdülhamîd I	47,	10,	29
Hibetullâh S.b. 'Abdülhamîd I	37,	3,	0
Sâliha S.b.Mahmûd II	14,	11,	29
Mihr-i Mâh S.b. Mahmûd II	14,	0,	5
Vel. 'Abdülmecîd Ef. (I)	3,	1,	20
'Atıyye S.b.Mahmûd II	2,	5,	14
Hadîce S.b.Mahmûd II	0,	9,	9
Â'dile S.b.Mahmûd II	0,	0,	23

26- II.MAHMÛD'un ÖLÜMÜNDE (1.7.1839):

Mahmûd II	53,	11,	12
Esmâ S.b. 'Abdülhamîd I	60,	11,	15
Hibetullâh S.b. 'Abdülhamîd I	50,	3,	16
Sâliha S.b. Mahmûd II	28,	0,	15
Vel.'Abdülmecîd Ef. (I)	16,	2,	6
'Atıyye S.b.Mahmûd II	15,	6,	0
Hadîce S.b. Mahmûd II	13,	6,	13
Â'dile S.b.Mahmûd II	13,	1,	9
'Abdül'azîz Ef.(I)	9,	4,	19

27- I. ABDÜLMECÎD'in ÖLÜMÜNDE (25.6.1861):

'Abdülmecîd I	38,	2,	0
Â'dile S.b. Mahmûd II	35,	1,	3
Vel. 'Abdül'azîz Ef.(I)	31,	4,	5
Murâd Ef.(V)	20,	9,	2
Fatma S.b. 'Abdülmecîd I	20,	7,	24
Refî'a S.b. 'Abdülmecîd I	19,	4,	17
'Abdülhamîd Ef. (II)	18,	9,	2
Cemîle S.b. 'Abdülmecîd I	17,	10,	9
Meh.(V) Reşâd Ef.	16,	7,	13
Münîre S.b.'Abdülmecîd I	16,	6,	17
Kemâleddîn Ef.b.'Abdülmecîd I	12,	10,	10
Behîce S.b.'Abdülmecîd I	12,	10,	0

Burhâneddîn Ef.b.'Abdülmecîd I	12,	1,	3
Seniḥa S.b.'Abdülmecîd I	9,	6,	21
Nûreddîn Ef.b. 'Abdülmecîd I	9,	2,	26
Mediḥa S.b. 'Abdülmecîd I	4,	10,	25
Nâile S.b. 'Abdülmecîd I	4,	8,	25
Yûsuf 'İzzeddîn Ef.b. 'Abdül'azîz I	3,	8,	15
Süleymân Ef.b. 'Abdülmecîd I	0,	11,	1
Meḥ. (VI) Vaḥîdeddîn Ef.	0,	4,	23

28- I. 'ABDÜLAZÎZ'in HAL'İNDE (30.5.1876):

'Abdül'azîz I	46,	3,	9
Â'dile S.b.Maḥmûd II	50,	0,	8
Vel.Murâd Ef.(V)	35,	8,	9
Faṭma S.b. 'Abdülmecîd I	35,	6,	29
Refî'a S.b. 'Abdülmecîd I	34,	3,	22
'Abdülḥamîd Ef. (II)	33,	8,	6
Cemîle S.b.'Abdülmecîd I	32,	9,	14
Meḥ.(V) Reşâd Ef.	31,	6,	17
Kemâleddîn Ef.b.'Abdülmecîd I	27,	10,	15
Behîce S.b. 'Abdülmecîd I	27,	9,	5
Burhâneddîn Ef. b. 'Abdülmecîd I	27,	0,	7
Seniḥa S.b. 'Abdülmecîd I	24,	5,	26
Nûreddîn Ef.b. 'Abdülmecîd I	24,	2,	0
Mediḥa S.b. 'Abdülmecîd I	21,	9,	0
Nâile S.b. 'Abdülmecîd I	19,	8,	0
Yûsuf 'İzzeddîn Ef.b. 'Abdül'azîz I	18,	7,	20
Süleymân Ef.b.'Abdülmecîd I	15,	10,	6
Meḥ. (VI) Vaḥîdeddîn Ef.	15,	3,	27
Ṣalâḥaddîn Ef.b.Murâd V	14,	9,	16
Ṣâliḥa S.b. 'Abdül'azîz I	13,	10,	20
Maḥmûd Ef.b.'Abdül'azîz I	13,	6,	16
Nâẓıme S.b. 'Abdül'azîz I	10,	3,	4
'Abdülmecîd Ef. (II)	8,	0,	1
Selîm Ef.b.'Abdülḥamîd II	6,	4,	20
Ḫadîce S.b.Murâd V	6,	0,	26
Zekiyye S.B.'Abdülḥamîd II	4,	4,	10
Şevket Ef.b.'Abdül'azîz I	3,	11,	25
Esmâ S.b.'Abdül'azîz I	3,	2,	10

Ẕıyâeddîn Ef. b.Meḥmed V	2,	9,	5
Emîne S.b. 'Abdül'azîz I	1,	9,	7
Seyfeddîn Ef.b. 'Abdül'azîz I	1,	8,	8
Tevfîq Ef.b.Burhâneddîn	1,	8,	5
Fehîme S.b.Murâd V	0,	9,	29

29- V. MURÂD'ın HAL'İNDE (31.8.1876):
28 no.'lı tablodaki bütün isimlerin yaşlarına 0, 3, 2 eklemek gerekir.

30- II. ABDÜLHAMÎD'in HAL'İNDE (27.4.1909):

'Abdülḥamîd II	66,	6,	23
Meḥmed (V) Reşâd Ef., Velîahd	64,	5,	16
Cemîle S.b.'Abdülmecîd I	65,	8,	11
Senîḥa S.b.'Abdülmecîd I	57,	4,	23
Medîḥa S.b.'Abdülmecîd I	52,	8,	27
Yûsuf 'İzzeddîn Ef.b.'Abdül'azîz I	51,	6,	17
Süleymân Ef.b.'Abdülmecîd I	48,	9,	3
Meḥ.(VI) Vaḥîdeddîn Ef.	48,	2,	26
Ṣalâḥaddîn Ef.b.Murâd V	47,	8,	13
Ṣâliḥa S.b.'Abdül'azîz I	46,	9,	17
Nâẓıme S.b.'Abdül'azîz I	43,	2,	1
'Abdülmecîd Ef.(II)	40,	11,	0
Selîm Ef.b.'Abdülḥamîd II	39,	3,	17
Ḫadîce S.b.Murâd V	38,	11,	23
Zekiyye S.b.'Abdülḥamîd II	37,	3,	7
Ẕıyâeddîn Ef.b.Meḥmed V	35,	8,	2
Emîne S.b.'Abdül'azîz I	34,	8,	4
Seyfeddîn Ef.b.'Abdül'azîz I	34,	7,	5
Tevfîq Ef.b.Burhâneddîn	34,	7,	2
Fehîme S.b.Murâd V	33,	8,	26
Na'îme S.b.'Abdülḥamîd II	32,	8,	23
'Abdülkaadir Ef.b.'Abdülḥamîd II	31,	3,	12
Aḥmed Ef.b.'Abdülḥamîd II	31,	2,	14
Necmeddîn Ef.b.Meḥmed V	30,	10,	4
Faṭma S.b.Murâd V	29,	10,	8
Münîre S.b.Kemâleddîn	28,	5,	14
Behiyye S.b.Ṣalâḥaddin	27,	8,	8
Aḥmed (IV) Nihâd Ef.	25,	9,	22

Nâile S.b.'Abdülhamîd II	25,	3,	27
Rukıyye S.b.Salâhaddîn	23,	10,	26
Burhâneddîn Ef.b.'Abdülhamîd II	23,	4,	9
Hilmî Ef.b.Mehmed V	23,	1,	26
Şâdiye S.b.'Abdülhamîd II	22,	4,	27
Â'dile S.b.Salâhaddîn	22,	2,	15
Safiyye S.b.Salâhaddîn	21,	11,	8
'Ayşe S.b.'Abdülhamîd II	21,	5,	25
Nemîka S.b.Selîm	21,	2,	17
Cemâleddîn Ef.b.Şevket	18,	1,	27
Refî'a S.b.'Abdülhamîd II	17,	10,	12
'Atıyye S.b.Salâhaddîn	17,	3,	25
'Ulviye S.b.Mehmed VI	16,	7,	15
Sabîha S.b.Mehmed VI	15,	0,	26
'Abdürrahîm Ef.b.'Abdülhamîd II	14,	8,	13
'Abdülhalîm Ef.b.Süleymân	14,	6,	29
Kadriye S.b.Tevfîq	14,	1,	27
Fatma S.b.Tevfiq	14,	1,	8
'Osmân (IV) Fuâd Ef.	13,	7,	1
Nâciye S.b.Süleymân	12,	4,	11
Fârûq Ef.b.'Abdülmecîd I	11,	1,	27
Behiyye S.b.Zıyâeddîn	8,	5,	19
Nûreddîn Ef.b.'Abdülhamîd II	7,	10,	5
'Abdül'azîz (II) Ef.	7,	7,	1
Şevket Ef.b.Seyfeddîn	5,	8,	28
'Alî Vâsıb Ef.	5,	6,	14
Şerefeddîn Ef.b.Süleymân	4,	11,	9
Tevhîd Ef.b.Seyfeddîn	4,	4,	26
Gevherî S.b.Seyfeddîn	4,	4,	26
Â'bid Ef.b.'Abdülhamîd II	3,	11,	11
Dürriye S.b.Zıyâeddîn	3,	8,	25
Şükriye S.b.Yûsuf 'İzz.Ef.	3,	2,	2
'Abdülkerîm Ef.b.Selîm	2,	8,	0
Rukıyye S.b.Zıyâeddîn	2,	6,	17
Hayriye S.b.Zıyâeddîn	1,	2,	10
Nizâmeddîn Ef.b.Yûsuf 'İzz.Ef.	0,	4,	10

31- V. MEHMED REŞÂD'ın ÖLÜMÜNDE (4.7.1918):

Mehmed V Reşâd	73,	8,	2
Senîha S.b.'Abdülmecîd I	66,	7,	0
Mediha S.b.'Abdülmecîd I	61,	11,	4
Vel.Mehmed (VI) Vahîdeddîn Ef.	57,	0,	5
Sâliha S.b.'Abdül'azîz I	55,	11,	24
Nâzıme S.b.'Abdül'azîz I	52,	4,	8
'Abdülmecîd (II) Ef.	50,	1,	7
Selîm Ef.b.'Abdülhamîd II	48,	5,	24
Hadîce S.b.Murâd V	48,	2,	0
Zekiyye S.b'Abdülhamîd II	46,	6,	14
Zıyâeddîn Ef.b.Mehmed V	44,	10,	9
Emîne S.b.'Abdül'azîz I	43,	11,	11
Seyfeddîn Ef.b.'Abdül'azîz I	43,	9,	12
Tevfîq Ef.b.Burhâneddîn	43,	9,	9
Fehîme S.b.Murâd V	42,	11,	3
Na'îme S.b.'Abdülhamîd II	41,	11,	0
'Abdülkaadir Ef.b.'Abdülhamîd II	40,	5,	19
Ahmed Ef.b.'Abdülhamîd II	40,	4,	21
Fatma S.b.Murâd V	39,	0,	15
Münîre S.b.Kemâleddîn	37,	7,	21
Behiyye S.b.Salâhaddîn	36,	10,	14
Ahmed (IV) Nihâd Ef.	34,	11,	9
Nâile S.b.'Abdülhamîd II	34,	7,	4
Rukıyye S.b.Salâhaddîn	33,	1,	3
Burhâneddîn Ef.b.'Abdülhamîd II	32,	6,	16
Hilmî Ef.b.Mehmed V	32,	4,	3
Şâdiye S.b.'Abdülhamîd II	31,	7,	4
Â'dile S.b.Salâhaddîn	31,	4,	22
'Ayşe S.b.'Abdülhamîd II	30,	8,	2
Nemîka S.b.Selîm	30,	4,	24
Cemâleddîn Ef.b.Şevket	27,	4,	4
Refî'a S.b.'Abdülhamîd II	27,	0,	19
'Atıyye S.b.Salâhaddîn	26,	6,	2
'Ulviye S.b.Mehmed VI	25,	9,	22
Sabîha S.b.Mehmed VI	24,	3,	3
'Abdürrahîm Ef.b.'Abdülhamîd II	23,	10,	20
'Abdülhalîm Ef.b.Süleymân	23,	9,	6

Kadriye S.b.Tevfîq	23,	4,	4
Fatma S.b.Tevfîq	23,	3,	15
'Osmân (IV) Fuâd Ef.	22,	9,	8
Nâciye S.b.Süleymân	21,	7,	6
Fârûq Ef.b.'Abdülmecîd II	20,	4,	4
Behiyye S.b.Zıyâeddîn	17,	7,	26
Nûreddîn Ef.b.'Abdülhamîd II	17,	0,	12
'Abdül'azîz (II) Ef.	16,	9,	8
Şevket Ef.b.Seyfeddîn	14,	11,	5
'Alî Vâsıb Ef.	14,	8,	21
Şerefeddîn Ef.b.Süleymân	14,	1,	16
Tevhîd Ef.b.Seyfeddîn	13,	7,	3
Gevherî S.b.Seyfeddîn	13,	7,	3
Â'bid Ef.b.'Abdülhamîd II	12,	9,	18
Dürriye S.b.Zıyâeddîn	12,	7,	2
Şükriye S.b.Yûsuf 'İzzeddîn	12,	4,	9
'Abdülkerîm Ef.b.Selîm	11,	10,	7
Rukıyye S.b.Zıyâeddîn	11,	8,	24
Hayriye S.b.Zıyâeddîn	10,	4,	17
Nizâmeddîn Ef.b.Yûsuf 'İzzeddîn	9,	6,	17
Orhân (II) Ef.	8,	8,	23
Lutfiye S.b.Zıyâeddîn	8,	2,	14
Nâzım Ef.b.Zıyâeddîn	7,	8,	9
Fahreddîn Ef.b.Burhâneddîn	6,	7,	19
Mukbile S.b.Hilmî	6,	6,	5
'Osmân Ef.b.Burhâneddîn	5,	10,	17
Ertuğrul Ef.b.Mehmed VI	5,	8,	2
Fevzî Ef.b.Zıyâeddîn	5,	7,	21
Nîlûfer S.b.Tevfîq	5,	5,	13
Dürr-i Şehvâr S.b.'Abdülmecîd II	4,	4,	8
Nâmık Ef.b.Hilmî	4,	4,	7
Ertuğrul Ef.b.'Abdülkaadir	4,	3,	8
Fethiye S.b.Tevfîq	4,	1,	27
Mihr-i Şâh S.Yûsuf 'İzzeddîn Ef.	2,	0,	13
Mahmûd Ef.b.Cemâleddîn	1,	10,	10
'Alâeddîn Ef.b.'Abdülkaadir	1,	6,	3
Süleymân Ef.b.Cemâleddîn	0,	7,	14

32- HILÂFET-İ İSLÂMİYE'nin İLGAASINDA (3.3.1924):

Senîha S.b.'Abdülmecîd I	73,	2,	29
Medîha S.b.'Abdülmecîd I	67,	7,	3
Mehmed VI Vahîdeddîn	63,	2,	2
Sâliha S.b.'Abdül'azîz I	61,	7,	23
Nâzıme S.b.'Abdül'azîz I	58,	0,	7
'Abdülmecîd II	55,	8,	23
Selîm Ef.b.'Abdülhamîd II	54,	1,	23
Hadîce S.b.Murâd V	53,	9,	29
Zekiyye S.b.'Abdülhamîd II	52,	1,	13
Zıyâeddîn Ef.b.Mehmed V	50,	6,	8
Seyfeddîn Ef.b.'Abdül'azîz I	49,	5,	11
Tevfîq Ef.b.Burhâneddîn	49,	5,	8
Fehîme S.b. Murâd V	48,	7,	2
Na'îme S.b.'Abdülhamîd II	47,	6,	29
'Abdülkaadir Ef.b.'Abdülhamîd II	46,	1,	18
Ahmed Ef.b.'Abdülhamîd II	46,	0,	20
Fatma S.b.Murâd V	44,	8,	14
Münîre S.b.Kemâleddîn	43,	3,	20
Behiyye S.b.Salâhaddîn	42,	6,	13
Ahmed (IV) Nihâd Ef.	40,	8,	28
Nâile S.b.'Abdülhamîd I	40,	2,	3
Rukıyye S.b.Salâhaddîn	38,	9,	2
Burhâneddîn Ef.b.'Abdülhamîd I	38,	2,	15
Hilmî Ef.b.Mehmed V	38,	0,	2
Şâdiye S.b.'Abdülhamîd II	37,	3,	3
Â'dile S.b.Salâhaddîn	37,	0,	21
'Ayşe S.b.'Abdülhamîd II	36,	4,	1
Nemîka S.b.Selîm	36,	0,	23
Cemâleddîn Ef.b.Şevket	34,	0,	3
Refî'a S.b.'Abdülhamîd II	33,	8,	19
'Atıyye S.b.Salâhaddîn	32,	2,	1
'Ulviye S.Mehmed VI	31,	5,	16
Sabîha S.b.Mehmed VI	29,	11,	2
'Abdürrahîm Ef.b.'Abdülhamîd II	29,	6,	19
'Abdülhalîm Ef.b.Süleymân	29,	6,	5
Kadriye S.b.Tevfîq	29,	0,	4

Faṭma S.b.Tevfîq	28,	11,	15
'Os̲mân (IV) Fuâd Ef.	28,	5,	7
Nâciye S.b.Süleymân	27,	3,	5
Fârûq Ef.b.'Abdülmecîd II	26,	0,	3
Behiyye S.b.Z̲ıyâeddîn	23,	4,	0
Nûreddîn Ef.b.'Abdülḥamîd II	22,	8,	11
'Abdül'azîz E.(II)	22,	5,	7
Şevket Ef.b.Seyfeddîn	20,	8,	4
'Alî Vâṣıb Ef.	20,	4,	20
Şerefeddîn Ef.b.Süleymân	19,	9,	15
Tevḥîd Ef.b.Seyfeddîn	19,	3,	2
Gevherî S.b.Seyfeddîn	19,	3,	2
Â'bid Ef.b.'Abdülḥamîd II	18,	9,	17
Şükriye S.b.Yûsuf 'İzzeddîn	18,	0,	8
'Abdülkerîm Ef.b.Selîm	17,	7,	6
Rukıyye S.b.Z̲ıyâeddîn	17,	4,	23
H̲ayriye S.b.Z̲ıyâeddîn	16,	0,	9
Niẓâmeddîn Ef.b.Yûsuf 'İzzeddîn	15,	2,	16
Orh̲ân (II) Ef.	14,	2,	22
Luṭfiye S.b. Z̲ıyâeddîn	13,	10,	8
Nâẓım Ef.b.Z̲ıyâeddîn	13,	4,	8
Fah̲reddîn Ef.b.Burhâneddîn	12,	4,	19
Mukbile S.b.Ḥilmî	12,	2,	4
'Os̲mân Ef.b.Burhâneddîn	11,	6,	16
Ertuğrul Ef.b.Meḥmed VI	11,	4,	1
Fevzî Ef.b.Z̲ıyâeddîn	11,	3,	20
Nîlûfer S.b.Tevfîq	11,	1,	12
Dürr-i Şehvâr S.b.'Abdülmecîd II	10,	0,	7
Nâmık Ef.b.Ḥilmî	10,	0,	6
Ertuğrul Ef.b.'Abdülkaadir	9,	11,	7
Fetḥiye S.b.Tevfîq	9,	9,	26
Mihr-i Şâh S.b.Yûsuf 'İzzeddîn	7,	8,	12
Maḥmûd Ef.b.Cemâleddîn	7,	6,	9
'Alâeddîn Ef.b.'Abdülkaadir	7,	2,	3
Süleymân Ef.b.Cemâleddîn	6,	3,	13
Cem Ef.b.Tevfîq	3,	10,	28
Selçuk S.b. 'Abdürraḥîm	3,	8,	19
Nesl-i Şâh S.b.Fârûq	3,	0,	27

Sâmire S.b.'Abdülhalîm	2,	8,	12
Nezâhat S.b.Şevket	1,	1,	7
Hân-zâde S.b.Fârûq	0,	5,	14
Mihr-i Mâh S.b.Zıyâeddîn	0,	4	
Bîdâr S.b.'Abdülkaadir	0,	2,	1

33- XX. ASRIN 2. YARISININBAŞLADIĞI GÜN (1.1.1951):

Zekiyye S.b.'Abdülhamîd II	78,	11,	12
Ahmed (IV) Nihâd Ef.	67,	5,	26
Nâile S.b.'Abdülhamîd II	67,	0,	0
Rukıyye S.b.Salâhaddîn	65,	7,	0
Şâdiye S.b.'Abdülhamîd II	64,	1,	0
Â'dile S.b.Salâhaddîn	63,	10,	19
'Ayşe S.b.'Abdülhamîd II	63,	1,	28
Nemîka S.b.Selîm	62,	10,	21
'Atıyye S.b.Salâhaddîn	58,	11,	29
'Ulviye S.b.Mehmed VI	58,	3,	19
Sabîha S.b.Mehmed VI	56,	9,	0
'Abdürrahîm Ef.b.'Abdülhamîd II	56,	4,	17
Fatma S.b.Tevfîq	55,	9,	12
'Osmân (IV) Fuâd Ef.	55,	3,	5
Nâciye S.b.Süleymân	54,	2,	3
Fârûq Ef.b.'Abdülmecîd II	52,	10,	1
'Abdül'azîz (II) Ef.	49,	3,	5
Şevket Ef.b.Seyfeddîn	47,	5,	2
'Alî Vâsıb Ef.	47,	2,	18
Şerefeddîn Ef. b.Süleymân	46,	7,	12
Tevhîd Ef.b.Seyfeddîn	46,	0,	29
Gevherî S.b.Seyfeddîn	46,	0,	29
Â'bid Ef.b.'Abdülhamîd II	45,	3,	14
Şükriye S.b.Yûsuf 'İzzeddîn	44,	9,	5
Orhân (II) Ef.	41,	2,	20
Lutfiye S.b.Zıyâeddîn	40,	8,	11
Nâzım Ef.b.Zıyâeddîn	40,	0,	6
Fahreddîn Ef.b.Burhâneddîn	39,	1,	17
Mukbile S.bHilmî	39,	0,	2
'Osmân Ef.b.Burhâneddîn	38,	4,	13
Fevzî Ef.b.Zıyâeddîn	38,	1,	28

Nîlûfer S.b.Tevfîq	37,	11,	8
Dürr-i Şehvâr S.b.'Abdülmecîd II	36,	10,	6
Nâmık Ef.b.Ḥilmî	36,	10,	5
Ertuğrul Ef.b.'Abdülkaadir	36,	8,	5
Maḥmûd Ef.b.Cemâleddîn	34,	4,	6
Mihr-i Şâh S.b.Yûsuf 'İzz.	34,	4,	1
'Alâeddîn Ef.b.'Abdülkaadir	34,	0,	0
Süleymân Ef.b.Cemâleddîn	33,	1,	11
Selçuk S.b.'Abdürraḥîm	30,	6,	16
Sâmire S.b.'Abdülḥalîm	30,	6,	9
Cem Ef.b.Tevfîq	30,	5,	25
Nesl-i Şâh S.b.Fârûq	29,	10,	27
Nezâḥat S.b.Şevket	27,	11,	5
H̲ân-zâde S.b.Fârûq	27,	3,	12
Mihr-i Mâh S.b.Z̲ıyâeddîn	27,	1	

Türkiye Dışında Doğanlar:

Bâyez̲îd Ef.b.Tevfîq	26,	1,	28
Nesl-i Şâh S.b.'Abdülkaadir	25,	0,	7
Neclâ S.b.Fârûq	24,	7,	17
Fevziye S.b.Tevfîq	22,	0,	25
Bezm-i Â'lem S.b.Şerefeddîn	20,	4,	5
Hârûn Ef.b.'Abdülkerîm	20,	2,	12
Dündâr Ef.'Abdülkerîm	18,	8,	1
Neclâ S.b.Orh̲ân II	17,	3,	17
Cengiz Ef.b.Nâẓım	11,	1,	12
H̲urrem S.b.'Abdülazîz II	11		
Ṣalâḥaddîn Ef.b.'Alî Vâṣıb	10,	5,	23
'Ömer Ef.b. Nâmık	9,	6,	26
Selîm Ef.b.Orh̲ân II	6,		
Ḥasan Ef.b.Nâẓım	4,	3,	22
Z̲ıyâeddîn Ef.b.Nâẓım	3,	3,	14
Selîm Ef.b.Ertuğrul	3		
Leylâ S.b.Ertuğrul	1		

34- 1.1.1990'da:

Orhân II Ef.	80,	2,	20
Lutfiye S.b.Zıyâeddîn	79,	8,	11
Mukbile S.b.Hilmî	78,	0,	2
'Osmân Ef.b.Burhâneddîn	77,	4,	13
Nîlûfer S.b.Tevfîq	76,	11,	10
Dürr-i Şehvâr S.b.'Abdülmecîd II	75,	10,	6
Ertuğrul Ef.b.'Abdülkaadir	75,	8,	5
'Alâeddîn Ef.b.'Abdülkaadir	73,	0,	0
Sâmire S.b.'Abdülhalîm	69,	6,	9
Cem Ef.b.Tevfîq	69,	5,	25
Nesl-i Şâh S.b.Fârûq	68,	10,	27
Nezâhat S.b.Şevket	66,	11,	5
Hân-zâde S.b.Fârûq	66,	3,	12
Mihr-i Mâh S.b.Zıyâeddîn	66,	1	
Türkiye Dışında Doğanlar:			
Bâyezîd Ef.b.Tevfîq	65,	1,	28
Nesl-i Şâh S.b.'Abdülkaadir	64,	0,	7
Neclâ S.b.Fârûq	63,	7,	17
Fevziye S.b.Tevfîq	61,	0,	26
Bezm-i Â'lem S.b.Şerefeddîn	59,	2,	5
Hârûn Ef.b.'Abdülkerîm	57,	11,	10
Dündâr Ef.b.'Abdülkerîm	59,	0,	12
Neclâ S.b.Orhân II	57,	3,	17
Cengiz Ef.b.Nâzım	50,	1,	12
Hurrem S.b.'Abdül'azîz II	50		
Salâhaddîn Ef.b.'Alî Vâsıb	49,	5,	23
'Ömer Ef.b. Nâmık	48,	6,	26
Selîm Ef.b.Orhân II	45		
Hasan Ef.b.Nâzım	43,	3,	22
Zıyâeddîn Ef.b.Nâzım	42,	3,	14
Selîm Ef.b.Ertuğrul	42		
Leylâ S.b.Ertuğrul	40		
Selîm Ef.b.Cem	37		
Orhân İbrâhîm Ef.	35		
Nîlûfer Sultân b.Cem	35		
İskra S.b.'Alâeddîn	34?		
Fülâne S.b.Süleymân	32?		
Orhân Ef.b.Hârûn	26,	4;	7
'Ayşe Sultân b.Cengiz b.Nâzım	23		
Nâzım Ef.b.Zıyâeddîn b.Nâzım	18		
Nermîn Sultân b.Zıyâeddîn b.Hasan	16		

Ẕıyâeddîn Ef.b.Cengiz	24,	6,	14
'Ayşe Gülnev S.b.Ṣalâḥaddîn	18,	11,	14
Murâd Ef.b.Salâḥaddîn	17,	0,	16
Nûrẖân S.b.Hârûn	16,	1,	11
Maḥmûd Ef.b.'Ömer	14,	8,	4

Sürgünün Bitişinden Sonra Doğanlar:

Kayıẖân Ef.b.Hârûn	10,	4,	29
Selîm Ef.b.Ṣalâḥaddîn	10,	0,	16
Orẖân Ef.b.İbrâhîm			
Perîẖân S.b.İbrâhîm			
Gülẖân S.b.İbrâhîm			
Nîlẖân S.b.Orẖân	2,	7,	6
Selîm Ef.b.Orẖân	0,	10,	6

35- DÂMÂD'LAR (3.3.1924):

1) Dâmâd müşîr 'Alî Z̄ü'l-Küfl Paşa (1860? - 1941'den sn.) = Ṣâliḥa S.b.'Abdül'azîz I, izd.20.4.1889
2) Dâmâd müşîr 'Alî H̲âlid Paşa (1860 - 1948) = Nâẓıme S.b.'Abdül'azîz I, izd. 20.4.1889
3) Dâmâd müşîr Nûreddin Paşa (1867 - 1948) = Zekiyye S.b.'Abdülḥamîd II, izd. 20.4.1889
4) Dâmâd vezîr Şerîf Çavdaroğlu Paşa (11.12.1873 - 2.9.1958) = merhûme Emîne S.b.'Abdül'azîz I, izd. 12.9.1901
5) Dâmâd vezîr Germiyânoğlu Ârif Ḥikmet Paşa (16.12.1872 - 23.4.1942) = Nâile S.b.'Abdülḥamîd II, izd. 27.2.1905
6) Dâmâd vezîr İşkodralı-zâde Maḥmûd Celâleddîn Paşa (1874? - 1944) = Na'îme S. b.'Abdülḥamîd II, 2.izd.11.7.1907
7) Dâmad Karacehennem-zâde Refîq İris Beyefendi (1887 - 1952) = Faṭma S.b. Murâd V, izd.29.7.1907
8) Dâmâd Şerîf 'Abdülmecîd Beyefendi (1889 - 23.11.1965) = Rukıyye S.b. Ṣalâḥaddîn Ef., izd. 17.2.1910.
9) Dâmâd 'Alî Fuâd Beyefendi (1885? - 9.8.1953) = Refî'a S.b. 'Abdülḥamîd II, izd. 3.9.1910.
10) Dâmâd Ken'ân Esin Beyefendi (1884? - 4.4.1961) = Nemîka S.b. Selîm Ef., izd. 22.6.1911.
11) Dâmâd Sırkâtibi-zâde Hâmî Beyefendi (29.5.1890 - 1980?) = 'Aṭıyye S.b. Ṣalâḥaddîn Ef., izd. 21.9.1914.
12) Dâmâd Fenârî-zâde Râşid Beyefendi (ölm. 1955'den sn.) = Kadriye S.b. Tevfîq Ef., izd. 23.12.1914.
13) Dâmâd Selâmî Beyefendi (ölm. 1945) = Faṭma S.b. Tevfîq Ef., izd. 25.10.1917.

14) **Dâmâd Şehzâde Fârûq Efendi** (29.2.1898 28.3.1969) = Ṣabîḥa S.b. Meḥmed VI, izd. 29.4.1920.
15) Dâmâd Meḥmed 'Alî Raûf Beyefendi (1877? 21.9.1937) = 'Ayşe S.b. 'Abdülḥamîd II, 2. izd. 3.4.1921.
16) **Sultân-zâde Dâmâd Câhid Beyefendi** (1.1899 - 30.3.1977) = Dürriye S.b. Ẕıyâeddîn Ef., izd. 1.1922.
17) Dâmâd Kâmil Killigil Paşa (ölm. 7.8.1962) = Nâciye S.b. Süleymân Ef., 2. izd. 30.10.1923.
18) Dâmâd Turnacı-zâde 'Alî Ḥaydar Germiyanoğlu Beyefendi (20.9.1889 - 5.2.196x) = 'Ulviye S.b. Meḥmed VI, 2. izd. 1.11.1923.
19) **Dâmâd Şehzâde Şerefeddîn Efendi** (19.5.1904 - 1966) = Şükriye S.b. Yûsuf 'İzzeddîn Ef., izd. 14.11.1923.
20) Dâmâd 'Abdülbâqî İḥsân Beyefendi (190x) = Rukıyye S.b. Ẕıyâeddîn Ef., izd. 5.1.1924.

36 - SULTÂN-ZÂDELER (3.3.1924):

1) Ṣabâḥaddîn Beyefendi b. Senîḥa S.b. 'Abdülmecîd I (12.1877-30.6.1948=70, 7) yş. 46, 3.
2) 'Abdurraḥmân Beyefendi b. Medîḥa S.b. 'Abdülmecîd I (5.4.1880-1961=81), yş. 43, 10, 28.
3) Luṭfullâh Beyefendi b. Senîḥa S.b. 'Abdülmecîd I (1880-1973 = 93), yş. 44.
4) Ḫayreddîn Beyefendi b. Esmâ S.b. 'Abdül'azîz I (1892-1987=95), yş. 32.
5) Sâ'deddîn Beyefendi b. Esmâ S.b. 'Abdül'azîz I (14.6.1895?-1970'ler), yş.28,8,19.
6) Câhid Beyefendi b.Na'îme S.b.'Abdülḥamîd II, Dâmâd(1.1899-30.3.1977=78)
7) Kemâleddîn Keredin Beyefendi b. Münîre S.b. Kemâleddîn Ef. (18.6.1908), yş. 15,8,15.
8) Meḥmed 'Alî İris Beyefendi b. Faṭma S.b. Murâd V (20.1.1909 - 1968'den sn.), yş. 15, 1, 14.
9) 'Ömer Beyefendi b.'Ayşe S.b.'Abdülḥamîd II (1911-1993=82), yş.13
10) Ḫayrî Beyefendi b. Ḫadîce S.b. Murâd V (12.6.1912), yş. 11, 8, 21.
11) İbrâhîm Esin Beyefendi b.Nemîka S.b.Selîm Ef.(5.3.1915-1969=54),yş.8,11,29.
12) Celâleddîn İris Beyefendi, b. Faṭma S.b. Murâd V (15.4.1916), yş. 7, 10, 18.
13) 'Os̱mân Beyefendi b. 'Ayşe S.b. 'Abdülḥamîd II (13.1.1918), yş. 6, 1, 21.
14) Kâẓım Esin Beyefendi b. Nemîka S.b. Selîm Ef. (1918), yş. 6.
15) 'Alî Enver Akoğlu Beyefendi b. Nâciye S.b. Süleymân Ef. (29.9.1921 - 2.12.1971 = 50, 2, 3), yş. 2, 5, 4.
16) Raûf Beyefendi b.'Ayşe S.b. 'Abdülḥamîd II (10.1921-11.3.1981=59, 5), yş.2, 5.

37- HANIM-SULTÂNLAR (3.3.1924):

1) 'Ayşe Hanım-Sultân b.Cemîle S.b. 'Abdülmecîd I (21.9.1875 - 1937? = 62?), yş. 48, 5, 12.
2) Fatma Hn.- Sul. b. Zekiyye S.b. 'Abdülhamîd II (1891 - 14.1.1972 = 81), yş. 33.
3) Â'dile Hn.- Sul. b. Na'îme S.b. 'Abdülhamîd II, Şehzâde Şevket Ef. zevcesi (12.11.1900-2.1979=78,2), yş. 23, 3, 21.
4) 'Ayşe Hn.- Sul. b. Hadîce S.b. Murâd V (1902 - 1955'den sn.), yş. 22.
5) Hadîce İris Hn.- Sul. b. Fatma S.b. Murâd V (20.1.1909 - 14.10.1968 = 58, 8, 25), yş. 15, 1, 14.
6) Rabî'a Hn.- Sul. b. Refî'a S.b. 'Abdülhamîd II (1911), yş. 13.
7) Fethiye Esin Hn.- Sul. b. Nemîka S.b. Selîm Ef. (26.2.1912), yş. 12, 0, 6.
8) Selmâ Hn.- Sul. b. Hadîce S.b. Murâd V (15.8.1914 - 1942 = 28), yş. 9, 6, 19.
9) Nîlûfer Hn.- Sul. b. Â'dile Sul. b. Salâhaddîn Ef. (4.1.1916-12.6.1989 = 73,5,9), yş.8, 2, 0.
10) Mâhpeyker Ürgüp Hn.- Sul. b. Nâciye S.b. Süleymân Ef. (5.1917), yş. 6, 10.
11) Hümeyrâ Özbaş Hn.-Sul. b. 'Ulviye S.b. Mehmed VI (4.6.1917), yş. 6, 10
12) Sâmiye Hn.- Sul.b. Şâdiye S.b. 'Abdülhamîd II (1918), yş. 6.
13) 'Ayşe Hn.- Sul. b. Refî'a S.b. 'Abdülhamîd II (1918 - 1936 = 18), yş. 6.
14) Türkân Mayatepek Hn.-Sul.b.Nâciye b.Süleymân Ef.(4.7.1919 - 1989 = 70), yş.4, 8, 0
15) Bilun Alpan Hn.- Sul. b. Fatma S.b. Tevfîq Ef. (1922), yş. 2.

38- PÂDİŞÂH ve ŞEHZÂDE ZEVCELERİ (3.3.1924):

1924 sürgününde, zevcleri pâdişâh ve şehzâdeler ölmüş olan dul kadınefendi ve hanımefendiler, Istanbul'da kalabildiler. Resmen kadınefendi hanımefendi unvanlarının devâmına aldırış edilmedi. Ancak zevcleri hayatta bulunan kadınefendi ve hanımefendiler, sürgüne gönderildi ise de, zevcleri ölünce veyâ zevclerinden boşanınca, otomatik olarak Türkiye'ye girmek hakları kabûl edildi. Zevcleri ölmüş bâzı hanımefendiler, mecbûr olmamalarına rağmen, çocukları şehzâde ve sultânlara refâkat edebilmek için, Türkiye'den çıktılar. 3.3.1924 günü resmen kadınefendi ve hanımefendi unvanlarını taşıyanlar aşağıda liste hâlinde verilmiş ve izdivâc târihleri ile protokole girdikleri için, protokol sırasıyle gösterilmişlerdir:

1) Eleron Mevhibe Başkadınefendi (6.3.1835 - 21.2.1936 = 100, 6, 16) = merhûm Murâd V, izd. 2.1.1857, çocuksuz. 3.3.1924'de yaşı 88, 11, 1.
2) Reftâr-ı Dil 2. Kf. (5.6.1838 - 3.3.1936 = 97, 8, 28) = merhûm Murâd V., izd. 4.2.1859, merhûm Salâhaddîn Ef. annesi. Yş. 85, 8, 28.
3) Şâyân 3. Kf. (4.1.1853 15.3.1945 = 92, 2, 12) = merhûm Murâd V, izd. 5.2.1869, Hadîce Sul. annesi. Yş. 71, 2, 0.
4) Bedr-i Felek Başkf. (4.1.1851 - 6.2.1930 = 79, 1, 3) = merhûm 'Abdülhamîd II, izd. 15.11.1868, Selîm Ef., Ahmed Ef., Zekiyye Sul. annesi. Yş. 73, 2, 0.

5) Emşâl-i Nûr 3. Kf. (2.1.1866 - 1950 = 84) = merhûm 'Abdülhamîd II, izd. 20.11.1885, Şâdiye Sul. annesi. Yş. 58, 2, 2.

6) Müşfika 4. Kf. (10.12.1867 - 16.7.1961 = 93, 7, 7) = merhûm 'Abdülhamîd II, izd. 12.1.1886, 'Ayşe Sul. annesi. Yş. 56, 2, 24.

7) Mihrengîz 2. Kf. (15.10.1869 - 12.12.1938 = 69, 1, 28) = merhûm Mehmed V, izd. 4.4.1887, çocuksuz. Yş. 53, 4, 19.

8) Nâz-perver 3. Kf. (1870? 1930? = 60?) = merhûm Mehmed V, izd. 1888, çocuksuz. Yş. 54?.

9) Dil-firîb 4. Kf. (1890? - 1953 = 63?) = merhûm Mehmed V, izd. 1908?, çocuksuz, Yş. 34?.

10) Emîne Nâzik-edâ Başkf. (9.10.1866 - 1950? = 84?) = Mehmed VI, izd. 8.6.1885, 'Ulviye Sul. ve Sabîha Sul. annesi. Yş. 57, 5, 15.

11) Şâdiye Meveddet 2. Kf. (12.10.1893 - 1951 = 58) = Mehmed VI, izd. 25.4.1911, Ertuğrul Ef. annesi. Yş. 30, 4, 21.

12) Şehsüvâr Başkf. (2.5.1881 - 1945 = 64) = 'Abdülmecîd II, izd. 22.12.1896, Fârûq Ef. annesi. Yş. 42, 10, 2.

13) Hayrünnisâ 2. Kf. (2.3.1876 3.9.1936 = 58, 6, 3) = 'Abdülmecîd II, izd. 18.6.1902, çocuksuz. Yş. 48, 0, 2.

14) 'Atıyye Mehisû 3. Kf. (27.1.1892 - 1964 = 72) = 'Abdülmecîd II, izd. 16.4.1912, Dürr-i Şehvâr Sul. annesi. Yş. 32, 1, 7.

15) Bihrûz 4. Kf. (24.5.1903)='Abdülmecîd II, izd. 21.3.1921, çocuksuz. Yş.20,9,10.

*

16) Fatma Sezâ-dil Hanımefendi (1856? - 9.2.1943 = 87?) = merhûm Kemâleddîn Ef., izd. 23.4.1876, 'Atıyyetullâh Sul.(merhûme) ve Münîre Sul. annesi. Yş. 68?.

17) Nâzik-nâz Başhf. (24.12.1860 - 17.2.1933 = 72, 3, 24) = Merhûm Salâhaddîn Ef., izd. 7.7.1879, Behiyye Sul. ve Ahmed (IV) Nihâd Ef. annesi. Yş. 63, 2, 10.

18) Cevher-rîz 2. (ıkbâl) Hf. (1862? - 1940? = 78?) = merhûm Murâd V, izd. 1880?, çocuksuz. Yş. 62?.

19) Filiz-ten 4. (ıkbâl) Hf. (1865? 1945? = 80?)=merhûm Murâd V, izd. 1883?, çocuksuz. Yş. 59?.

20) Câvidân Başhf. (12.1.1870 - 1935? = 65?) = merhûm Vel. Yûsuf 'İzzeddîn Ef., izd. 20.5.1885, çocuksuz. Yş. 54, 1, 22.

21) Filiz-san Başhf. (17.7.1869 1947? = 78?) = merhûm Süleymân Ef., izd. 10.10.1885, çocuksuz. Yş. 54, 7, 17.

22) Emîne Nâzik-edâ 2. Hf. (30.5.1872 - 1946? = 74?) = merhûm Vel. Yûsuf 'İzzeddîn Ef., izd. 6.7.1886, çocuksuz. Yş. 51, 9, 4.

23) Fatma Rûy-i nâz Hf. (2.1.1873 1935? = 62?) = merhûm Şevket Ef., izd. 3.4.1890, Cemâleddîn Ef. annesi. Yş. 51, 2, 2.

24) Sâz-kâr (1. ıkbâl) Başhf. (8.5.1873 - 1945? = 72?) = merhûm 'Abdülḥamîd II, izd. 31.8.1890, Refî'a Sul. annesi. Yş. 50, 8, 26.

25) Jâle-fer 2. Hf. (19.8.1872 - 7.4.1937 = 67, 7, 29) = merhûm Ṣalâḥaddîn Ef., izd. 15.9.1891. 'Os̱mân (IV) Fuâd Ef. annesi. Yş. 51, 6, 15.

26) Tâzende 3. Hf. (10.10.1875 - 1950? = 74?) = merhûm Vel. Yûsuf 'İzzeddîn Ef., izd. 15.10.1892, çocuksuz, Yş. 48, 4, 24.

27) Peyveste 2. (ıkbâl) Hf. (10.5.1873 - 1944? = 71?) = merhûm 'Abdülḥamîd II, izd. 24.1.1893, 'Abdürraḥîm Ef. annesi. Yş. 50, 9, 24.

28) Faṭma Ikbâl 2. Hf. (19.9.1871 - 18.2.1932 = 60, 4, 29) = merhûm Süleymân Ef., izd. 12.5.1893, 'Abdülḥalîm Ef. annesi. Yş. 52, 5, 14.

29) Tesrîd Başhf. (10.9.1874 - 1945? = 71?) (Ems̱âl-i Nûr 3. Kf.'nin hemşîresi) = Tevfîq Ef., izd. 12.3.1894, Faṭma Sul. annesi. Yş. 49, 5, 23.

30) Cemîle Dilberistân Hatgil 3. Hf. (1880? - 1955'den sn.) = merhûm Ṣalâḥaddîn Ef., izd. 1894, çocuksuz, Yş. 44?.

31) 'Ayşe Tarz-ı ter 3. Hf. (4.2.1880) = merhûm Süleymân Ef., izd. 4.5.1895, Nâciye Sul. ve Şerefeddîn Ef. annesi. Yş. 44, 0, 27.

32) Faṭma Pesend 3. (ıkbâl) Hf. (1876? - 1925? = 49?) = merhûm 'Abdülḥamîd II, izd. 1896, merhûme Ḫadîce Sul. annesi. Yş. 48?.

33) Neş'e-felek Başhf. (5.1.1880 - 1930? = 50?) = Seyfeddîn Ef., izd. 4.12.1899, 'Abdül'azîz (II) Ef. annesi. Yş. 44, 1, 29.

34) Behîce Maan 4. (ıkbâl) Hf. (10.10.1882 - 22.10.1969 = 87, 0, 13) = merhûm 'Abdülḥamîd II, izd. 10.5.1900, Nûreddîn Ef. annesi. Yş. 41, 4, 24.

35) Faḫriye Hf. (1883?- 1940? = 57?) = Aḥmed Ef., izd. 1900?, çocuksuz. Yş. 41?.

36) Ṣâf-rûy Başkf.(5.8.1884 - 15.11.1975 = 91,3,11) = Ahmed(IV) Nihâd Ef., izd.30.1.1902, 'Alî Vâṣıb Ef. annesi. Yş. 39, 6, 29.

37) Nervâl-ter 2. Hf. (27.3.1885 1935? = 50?) = Seyfeddîn Ef., izd. 23.2.1902, Şevket Ef., Tevḥîd Ef. ve Gevherî Sul. annesi. Yş. 38, 11, 7.

38) Lem'ân Ünlüsoy 4. Hf. (6.6.1888 - 3.8.1953 = 65, 1, 27) = merhûm Vel. Yûsuf 'İzzeddîn Ef., izd. 4.2.1904, Şükriye Sul., Niẓâmeddîn Ef. ve Mihr-i Şâh Sulṭân annesi. Yş. 35, 8, 27.

39) Nîlûfer Eflâk-yâr Başhf. (1.5.1887 1935? = 48?) = Selîm Ef. (Vel.), izd. 30.6.1905, 'Abdülkerîm Ef. annesi. Yş. 36, 10, 3.

40) Perî-zâd Başhf. (14.10.1889 14.9.1934 = 44, 11, 1) = Ẕıyâeddîn Ef., izd. 18.1.1907, Ḫayriye Sul. ve Luṭfiye Sul. annesi. Yş. 34, 4, 20.

41) Pervîn Dürr-i Yektâ 2. Hf. (6.6.1894 1955'den sn.) = Vel. Selîm Ef., izd. 29.3.1910, çocuksuz. Yş. 29, 8, 27.

42) Emîne 2. Hf. (28.10.1890 - 1945? = 55?) = Tevfîq, Ef., izd. 5.5.1911, Nîlûfer Sul. ve Fetḥiye Sul. annesi. Yş. 33, 4, 6.

43) Melek-seyrân 2. Hf. (23.9.1890 2.1966 = 75, 5) = Zıyâeddîn Ef., izd. 10.11.1911, Fevzî Ef. annesi. Yş. 33, 5, 10.

44) Cemîle Destâvîz Hf. (13.8.1895) = Cemâleddîn Ef., izd. 2.3.1913, Mahmûd Ef. ve Süleymân Ef. annesi. Yş. 28, 6, 21.

45) Hadîce Mâcide Hf. (14.9.1899 - 1934 = 35) = 'Abdülkaadir Ef., izd. 1.6.1913, Ertuğrul Ef. annesi. Yş. 24, 5, 19.

46) Sâmiye Hf. (1.2.1896) = 'Abdülhalîm Ef., izd. 10.8.1913, Sâmire Sul. ve Cengiz Ef. annesi. Yş. 28, 1, 1.

47) Nevres-ten 2. Hf.(28.5.1895 1980 = 85) = Ahmed(IV) Nihâd Ef., izd. 28.3.1914, çocuksuz. Yş. 28, 9, 6.

48) Baş-ter Hf. (12.10.1897 - 1955'den sn.) = Hilmî Ef., izd. 16.6.1914, çocuksuz. Yş. 26, 4, 22.

49) Nevâre (1. ıkbâl) Başhf. (4.5.1901 - 1955'den sn.) = Mehmed VI, izd. 20.6.1918, çocuksuz. Yş. 22, 10, 0.

50) Hadîce Şâdiye 3. Hf. (1.4.1898) = Tevfîq Ef., izd. 27.3.1919, Burhâneddîn Ef. ve Bâyezîd Ef. annesi. Yş. 24, 11, 2.

51) Prs. Kerîme Hf. (15.7.1898) = 'Osmân (IV) Fuâd Ef., izd. 26.2.1920, çocuksuz. Yş. 25, 7, 19.

52) **Sabîha Sultân** (1.4.1894 - 26.8.1971 = 77, 4, 25) = Fârûq Ef., izd. 29.4.1920, Nesl-i Şâh Sul., Hân-zâde Sul., Neclâ Sul. annesi. Yş. 29, 11, 2.

53) Gül-nâz 3. Hf. = Vel. Selîm Ef., izd. 1920?

54) Nî'met Nev-zâd (2. ıkbâl) Hf. (2.3.1902) = Mehmed VI, izd. 1.9.1921, çocuksuz. Yş. 22, 0, 2.

55) **Â'dile Hânım-Sultân** (12.11.1900) = Şevket Ef., izd. 4.5.1922, Nezâhat Sul. annesi. Yş. 23, 3, 21.

56) Neş'e-mend 3. Hf. (1905? - 1.2.1934 = 29?) = Zıyâeddîn Ef.,izd. 10.2.1923, Mihr-i Mâh Sul. annesi. Yş. 19?.

57) Hayriye 4. Hf. (1905?) = Tevfîq Ef., izd. 1923?, Fevziye Sul. annesi. Yş. 19?.

58) **Şükriye Sultân** (24.2.1906 1.4.1972 = 66, 1, 5) = Şerefeddîn Ef., izd. 14.11.1923, çocuksuz. Yş. 18, 1, 12.

1924 sürgününde bu sûretle Hânedân üyesi ve Hânedân mensûbu olanların yekûnları şöyledir: 37 şehzâde + 42 sultân = 79 Hânedân üyesi. Hânedân mensûbu olarak: 15 kadınefendi, 16 sultân-zâde, 15 hanım-sultân, 20 dâmâd, 40 hanımefendi = 106 Hânedân mensûbu = 185 kişi ki buna kundakdaki bebekler de dâhildir ve bu 185 kişi prens ve prenses protokolünde idiler. Bu rakam, denebilir ki, Osmanlı Hânedânı'nın bütün târih boyunca eriştiği en kalabalık ve büyük sayıdır, âzamîsidir. 1924'den sonra bu sayı düşmeye başladı ve oldukça düşük şekilde günümüze geldi.

39- BİLGİ ALINAN HÂNEDÂN ÜYELERİ ve MENSUBLARI

Gerek bu bahsimiz, gerek Osmanlı târîhinin son safhaları, gerek Hânedân ve Harem'e âid mevzûlar için bir çok Hânedân üyeleri ve mensubları ile 1950 yılından bu yana şahsen görüşülerek bilgi ve bâzılarından vesîka alınmıştır. Bunlardan bâzı isimleri aşağıya koyuyorum ve vâsıtayla bilgi alınıp şahsen görüşülmiyenler bu listeye alınmadı. Aşağıdaki isimlerin bir kısmı ile sathî şekilde görüşüldüğü hâlde, bâzıları ile yıllar boyunca yüzlerce def'a konuşularak ve not alınarak mühim târîhî bilgi elde edilmiştir ki Müşfika Kadınefendi, Ayşe Sultân, Âbid Efendi, İsmâil Hakkı Okday, Şâdiye Sultân bunlar arasındadır. Şu isimleri zikrediyorum: Sultân-zâde Ahmed Kemâleddîn Keredin Beyefendi (doğ. 1908), Bezm-i Â'lem Sultân (doğ. 1930), Dâmâd vezîr Mehmed Şerîf Çavdaroğlu Paşa (1873 - 1958), Şükriye Sultân (1906 - 1972), Mihr-i Şâh Sultân (1916-1987), Gevherî Sultân (1904 - 1980), 'Atiyye Sultân (1892 - 1978), Sırkâtibi-zâde Dâmâd 'Osmân Hâmî Beyefendi (1890 - 1980), 'Ayşe Dest-i Zer Müşfika Kayıhân 4. Kadınefendi (1867 - 1961), Câlibos Hanımefendi (doğ. 1890), Şâdiye Sultân (1886 - 1977), 'Ayşe Sultân (1887 - 1960), Sultân-zâde 'Abdülhamîd Raûf Beyefendi (1921 - 1981), Sultân-zâde Mehmed 'Ömer Nâmî Beyefendi (doğ. 1911), Sâti'a Hanım-Sultân (doğ. 1926) ve zevci 'Osmân Tûrân (1914 - 1978), 'Aliyye Melek Nâzlıyâr Yalçın Hanımefendi (1892 - 1970), Şehzâde Â'bid Efendi (1905 - 1973), Perî-zâd Hanım-Sultân (doğ. 1936), Sabîha Sultân (1894 - 1971), 'Ulviye Sultân (1892 - 1967), Dâmâd İsmâ'îl Hakkı Okday (1881 - 1977), Turnacı-zâde Dâmâd 'Alî Haydar Germiyanoğlu Beyefendi (1889 - 1967), Su'âde Hümeyrâ Hanım-Sultân (doğ. 1917), Nesl-i Şâh Sultân (doğ. 1921), Dâmâd Prens Mehmed 'Abdülmün'im Beyefendi (1899 - 1979), Prs. Ikbâl Hanım-Sultân (doğ. 1944), Hân-zâde Sultân (doğ. 1923), Sultân-zâde 'Osmân Nâmî Beyefendi(doğ.1918), Hânedân reîsi Şehzâde 'Alî Vâsıb Efendi(1903-1983)...

En geniş ve yazılı bilgiyi dedesi Mehmed Salâhaddîn Efendi'nin(1861-1915) elyazısı jenealojik bilgiler ihtivâ eden notlarını da ekliyerek ve büyük bir çalışmanın netîcelerini aktararak Osmân Salâhaddîn Efendi(1941) lutfetmişlerdir. Osmân Yeğen Bey de sürekli bilgi aktarmıştır.

Üçüncü Kitap

OSMÂNLI DEVLETİ ile İLGİLİ HÂNEDÂNLAR

I

HÂŞİMÎLER (ŞERÎFLER)

Benû-Katâde Şerîfleri

1) Emîr Ebû-'Azîz Katâde b. İdrîs b. Muta'în b. 'Abdi'l-Kerîm b. Î'sâ b. Hüs. b. Sül. b. 'Alî b. 'Abd. b. Muh. i's-Seyr b. Mûsâ b. 'Abd.i's-Sâlih b. Mûse'l-Cewn b. 'Abd.i'l-Kâmil b. Has. b. Has. b. 'Alî b. Ebî-Tâlib. 1193-1220, katl = 87. Yenbû', sn. Mekke emîri 22.4.1202-1220 = 18. Krş. Takıyyüddîn Muh.i'l-Fâsî (1373-1429), *Şifâ'ü'l-Garâm bi-Ahbâri'l-Beledi'l-Harâm*, Mekke 1956, kısmî trc. Wüstenfeld, *Die Chroniken der Staat Mekka*, 2 c., Leipzig 1857, 1861; A.M., *'Ikdü's-Semîn fî Târîhı'l-Beledi'l-Emîn*, Kaahire 1290 ve Mekke 1314.- Bu hânedân, önceleri Şîî, 1517'ye kd. Şâfi'î, bu târihten günümüze kadar Hanefî'dir. 'Abbâsîler'e, Eyyûbîler'e (1202-1250=48), Memlûkler'e (1250-1517=267), Osmânlılar'a (1517-1919) tâbî. Yenbû emîri ve Şîî olan Şerîf Katâde, bu şehirden hareketle Mî'râc Günü Mekke'yi zabtetti. Oğulları:

2) el-Has. (1220-1232=12), Bağdâd'da öldü. Babasını, amcasını ve kardeşini öldürüp Mekke'ye hâkim oldu. 4.1223'de Yemen Eyyûbî meliki el-Mes'ûd, bizzât Mekke'ye gelip el-Has.'i kovdu ve Mekke'ye bir vâlî tâyîn edip Yemen'e döndüyse de, bir müddet sn. el-Has. yeniden Mekke'ye hâkim oldu. el-Has. 'in oğulları: Râcih (müdd. 1232); İdrîs (müdd. 1253-1254=1, katli 1271a), bunun oğlu Gaanim (müd. 1272); 5) Cemmâz (5.1253-2.1254=0,9).

3) Râcih b. Katâde (1232-1242a=10 + 2.1254-5.1254 = 0, 3 = 10, 3), oğlu 6) Gaanim (5.1254-11.1254=0, 6).

İdrîs b. Katâde (müdd. 11.1254-12.1270 = 16, 1), oğulları: Gaanim (müdd. 11.1271), ve Muh. (müdd. 8.1302-1304a = 2, ölm. 1304a).

4) Ebû-Sa'îd 'Alî b. Katâde (1242a-2.1254=12+11.1254-10.1301=45,11=57,11). Hanzele b. Katâde (babasının nâibi) ve 'Azîz b. Katâde (by.oğul).

7) Muh.Ebî-Nümeyy I b. Ebî-Sa'îd 'Alî b. Katâde (11.1254-10.1301=46,11) (ölm.1319).

8) Rümeyse I b. Muh. Ebî-Nümeyy I (10.1301-3.1346=44,5, ferâgat). Humeyde b. Ebî-Nümeyy I (müdd.10.1301-7.1302 + 1303-1304=1+6.1314-11.1315=1,5+3.-6.1318=0,3=3,5). Muh. b. Ebî-Nümeyy I. 'Abdü'l-Gays b. Ebî-Nümeyy I (müdd. 8.1302-1304a=2+4.1314-6.1314=0,2=2,2), oğlu Gays. 'Afîf ('Utayfe) b.Ebî-Nümeyy I (ölm. 1331) (müdd. 8.1302-1303=1+3.1319+10.1330), oğlu Muh. (müdd.5.1359-11.1359=0,6).

9) 'Aclân b. Rümeyse I (3.1346-1375=29). Hâfız b. Rümeyse. Sind b. Rümeyse (ölm.1370) (müdd.1346-1350=4+1359-1361=2=6). Mübârek b. Rümeyse, oğulları 'Alî (müdd. 1.1387) ve 'Aqîl (müdd.1.1387). Sükbe b. Rümeyse (müdd. 1347-12.1349=2+1352-1.1354=2+1.1356-1.1357=1,0 + 11.1357-1361 = 4= 9), oğlu Ah. (müdd. 1.1387). Mügaamis b. Rümeyse (müdd.1346-1349=3+1360), oğlu 'İnân (müdd. 1.-12.1387=0,11+7.1390-11.1392=2,4=3,3), bunun oğlu 'Alî (müdd. 1424-10.1425=1).

10) Ah.Şihâbüddîn b.'Aclân (1375-11.1386=11). Oğlu 11) Muh. I (11.1386-1.1387=0,2) (müdd. 1378-11.1387=9). 12) 'Alî b. 'Aclân (1.1387-8.1395=8,7) (müdd.1424-10.1425=1) (ölm.10.1425). 13) Muh. II b. 'Aclân (8.1395-2.1396=0,6) (müdd. 1392+1408-1415=7 + 1424-1426=2=9). Oğlu Rümeyse (II) (müdd. 2.1416-11.1416=0,9). Kubeyş b. 'Aclân (müdd. 1386-1387=1). 14) el-Has. II b. 'Aclân (2.1396-4.1426=30,2) (müdd. 1378-2.1396=18) = Bint Ah.b.'Alî (Mekke târihçisi el-Fâsî'nin hemşîresi).

15) Berekât I İbni'l-Has. II(4.1426-8.1455=29,4).Ah.İbni'l-Has. II (müdd.1408). İbr. İbni'l-Has. II. (müdd.1426). 'Alî İbni'l-Has. II (müdd.1.-12.1442=0,11). Ebü'l-Kaasim İbni'l-Has. II (müdd. 3.1443-1446=3).

16) Melikü'l-Â'dil Muh. III b. Berekât I (8.1455-9.1497=42,1), 1473'de icrâyı oğlu II. Berekât'a bırakdı.

17) Berekât II. b. Muh. III (I) (9.1497-9.1525=28,0), 10.1512'de icrâyı oğlu II. Ebû-Nümeyy'e bırakdı, 1517'de Memlûk hâkimiyeti yerine Osmânlı hâkimiyetini kabûl etti (Romen rakamları verilen şerîfler, vekâleten bulunanlar dışında, Bâb-ı Âlî'nin resmen Mekke emîri tanıdıklarıdır, müştereken emîr olanlar majüskül harflerle (A-B) gösterilmiştir). II. Berekât, 68 yıl yaşadı (1457-1525). Humeyda b. Muh. III (müdd. 1.-6.1504=0,5). Kayıtbay b. Muh. III (müd. 6.1504-5.1512=7,11). Ah. Câzân b. Muh. III (müdd. 4.1503-1.1504 = 0,9). Hezzâ b. Muh. III (müdd. 6.-11.1501=0,5).

18) Muh. Ebî-Nümeyy II b.Berekât II (II) (9.1525-1548=23) (doğ. 5.5.1506-23.1.1584=77, 8, 19). 3.7.1517'de Kaahire'ye gelip babası adına Yavuz S.Selîm'e bî'at

etti. Yemen'de öldü. 10.1512'den beri babasına şerîk oldu. Ölümüne kadar da oğulları ile müştereken emîr oldu (1548-2.1583=35). Bu bakımdan emîr unvânını 10.1512-2.1583=70,4 müddetle taşıdı. 'Alî b. Berekât II (müdd. 1505-1507, katl=2). Kayıtbay b. Berekât II. İsm. b. Berekât II, bunun oğlu Muh. b. İsm. Bunun oğlu 28) Berekât III b. Muh. (XII) (4.1672-4.1682=10,0). Bunun oğlu 29) Sa'îd b.Berekât III (XIII) (4.1682-10.1684=2,6).

19) Ah.b.Ebî-Nümeyy II (1548-1554=7, babası ile müştereken). 11.1540'da babasından icrânın bir kısmını aldı (III). 20) Has. I b. Ebî-Nümeyy II (1554-1575=21, babası ile müştereken) (IV) + oğulları ile müştereken 1575-1601 = 26 = 47. Doğ. 12.1525-Necd, 12.1601 = 76. 27 oğlu ve 17 kızı doğdu. Muh.b. Ebî-Nümeyy II (müdd.1562). Beşîr b.Ebî-Nümeyy II, oğlu Beşîr b. Beşîr (1602'de Ist.'da). Hâzim b. Ebî-Nümeyy II, oğlu Hâşim b. Hâzim, bunun oğlu 'Alî b. Hâşim. Şuqbe b.Ebî-Nümeyy II, oğlu 'Aclân b. Şuqbe, bunun oğlu Selmân b. 'Aclân. Râcih b. Ebî-Nümeyy II ve Nâsır b. Ebî-Nümeyy II, 1583'de Ist.'a geldiler. Sürûr b. Ebî-Nümeyy II, oğlu Zafer b.Sürûr.

Hüs. b. Ebî-Nümeyy II: 1548-1566 = 18 müştereken, ölm. 1566. Bunun oğlu: İdrîs Ebî-'Awn (1565-25.2.1625 = 60), ortak-şerîf 1624-5, med. Yâtıb/Cebel Şemmer.

Lâzim b.Ebî-Nümeyy II, oğlu Â'zim b. Lâzim, bunun oğlu Câzim b. Â'zim, bunun oğlu Hâşim b. Câzim (ölm. 1644), bunun oğlu 'Abd. b. Hâşim (müdd. 1693).

Berekât b.Ebî-Nümeyy II'nin oğulları: Câ'fer b. Berekât (oğlu Berekât b. Câ'fer, bunun oğlu 'Ammâr b. Berekât); Humeyda b. Berekât (oğlu Ah. b.Humeyda, bunun oğlu Hannâ b. Ah.); Sa'îd b. Berekât (oğlu Kayıtbay b. Sa'îd, bunun oğlu Râcih b. Kayıtbay); 'Alî b.Berekât; Mûsâ b. Berekât ile İbr.b.Berekât'ın nesli için aş.bk.

Mûsâ b.Berekât b.Ebî-Nümeyy II oğulları: Sül.b.Mûsâ (oğlu Beşîr b. Sül., bunun oğlu Mübârek b. Beşîr) ve Hamze b. Mûsâ, oğlu Yâ'lâ b. Hamze, bunun oğlu Muh. b. Yâ'lâ, bunun oğlu 36) 'Abdü'l-Kerîm b. Muh. (XX) (7.1704-2.1705=0,7 + 11.1705-12.1711 = 6,1 = 6,8) (ölm. Kaah. 1719).

İbr.b.Berekât b.Ebî-Nümeyy II'nin oğlu Muh. b.İbr., bunun oğulları: 'Amr b.Muh.; Webîr b.Muh.; İbr.b.Muh. (ortak emîr 1682-9.1684=2, 1684-1699=15 yıl Mısır'da, 1699-7.1700'de Ist.'da ikaamet; Ist.'da 'Atîq 'Alî Paşa Medresesi'ni tâ'mîr ettirdi); Berekât b.Muh. (ortak emîr 4.1672-4.1682=10,0), bunun oğulları: 39) Yahyâ b.Berekât (XXIII) (11.1718-5.1720=1,6+9.1722-9.1723=1,0=2,6) (Lâle Devri'nde bir çok def'a Istanbul'da bulundu) ve 40) Sa'îd b. Berekât (XXIV) (4.1682-10.1684=2,6), Kaahire'de öldü, 2 oğlu var. 41) Berekât b.Yahyâ (no.39) (XXV) (9.1723-10.1723=0,1+10.1723-3.1724=0,5=0,6). 47) 'Abd. b.Hüs. b.Yahyâ (no.39) (XXXI) (12.7.1770-10.1770=0,3).

Yahyâ b.Berekât (39): 1692'de vezîr ve Şâm emîr-i haccı Yahyâ Paşa, 1721'de Kudüs sancak beyi oldu, 4.3.1726'da Şâm'da öldü.

22) Ebû-Tâlib I b. Has. I (20) (1575-1589=14, müşterek) (tek başına 12.1601-11.1603 = 1,11) (VI). Doğ. 1558-11.1603=45. Fehd. b. Has. I (ortak emîr 11.1603-1610=7, ölm. Ist.1611). Hüs. b. Has. I. Zeyneb b. Has. I. 'Abdü'l-Kerîm b.Has. I (oğlu

Humeyda b. 'Abdi'l-Kerîm).Beşîr b.Has. I (oğulları Hâşim, Sa'îd ve Mübârek). 'Abdü'l-Mün'im b. Has. I (oğulları Sürûr ve Nasr; Nasr b. 'Abdi'l-Mün'im'in oğulları 'Abdü'l-Mu'în, Mübârek ve Nâfî'). Mes'ûd b.Has. I (müdd.1595) (oğulları Ah. müşterek emîr; Fadl (bunun oğlu Mübârek ve bunun oğlu Beşîr b. Mübârek b. Fadl); Mesâ'idd (oğlu Muh., bunun oğlu Gaalib, bunun oğlu Ah. b. Gaalib b. Muh.). Muh.ü'l-Hâriş b. Has. I (oğulları Mübârek, Heyzâ (bunun oğlu 'Alî) ve Ah., bu Ah.'in oğulları Nâsır b. Ah. ve Muh. b. Ah.). Muhsin (ortak emîr) b. Has. I, oğlu Zeyd b. Muhsin (ortak emîr), bunun oğulları Ah. b. Zeyd (ortak emîr) ve Hüs. b. Zeyd (bunun oğlu Muhsin b. Hüs., ortak emîr).

'Abdü'l-Muttalib b. Has.I (20): 1575-1601=26 müddetle babasına vekâleten veyâ babası ile müştereken emîr. 24) Ah.b.'Abdi'l-Muttalib (VIII) (5.1628-10.1629=1,5) (Yemen beylerbeyisi Çerkes Kansu Paşa, Mekke'ye gelip bu Şerîf Ah.'i îdâm ile Şerîf Mes'ûd'u tâyîn etti). Muh. b. 'Abdi'l-Muttalib, oğlu Hâşim b. Muh., bunun oğlu 34) 'Abd. b. Hâşim (XVIII) (1694-1695=1). Nâmir b. 'Abdi'l-Muttalib (XI-B 3.-7.1631=0,4'de müddeî, ortak emîr 3.1632-8.1632, katl=0,5, bâzı kaynaklarda adı: Nâmî).

İdrîs b.Has. I (20) (VI-B 11.1603-12.1624=21,1), doğ. 1566-Şemmer, 3.1624 =58. 'Awn b. İdrîs. 'Abdü'l-Kerîm b.İdrîs. 'Abdü'l-'Azîz b. İdrîs (müdd. 3.-7.1631=0,4, ölm. Kaah. 1653). Seyyid b. İdrîs. 25) Mes'ûd I. b.İdrîs (IX) (10.1629-11.1630=1,1). Şehwân b. Mes'ûd I.

26) 'Abd.b.Has I (20) (X) (11.1630-9.1631=0,10), ölm. 1.1632. Bundan sn. Hânedân, bu 'Abd. b.Has. ve kardeşi Has. b. Has.'dan iki kol hâlinde devâm eder.

Ah.b.'Abd.b.Has. I, oğlu Muh. Berekât, bunun oğlu Beşîr. Hâşim b. 'Abd. b.Has.I, bunun oğlu 34) 'Abd. (XVIII) 8.1694-12.1694=0,4. ölm.Ist.1.1701. Zâmil b.'Abd.b.Has. I, bunun oğlu Gaalib b.Zâmil, bunun oğlu 31) Ah.b.Gaalib (XV) (4.1.1688-4.1690=2,0) (ölm.Ist.1.1701) (bunun kardeşi Has.b.Gaalib). XVI-B) Hammûd b.'Abd. b.Has. I (6.-11.1670=0,5) (ölm.Tâif 1674), Hammûd'un oğulları Ebü'l-Kaasim (oğlu Kaasim), Has. ve Muh.b.Hammûd. X-B) Muh.b.'Abd.b.Has.I (9.1631-3.1632=0,6, katl), bunun oğlu İbr.b.Muh. Hüs. b.'Abd.b.Has. I, bunun oğlu 'Abd.b.Hüs., bunun oğlu Muhsin b.'Abd., bunun oğlu 'Awn b.Muhsin, bunun oğlu 'Abdü'l-Mu'în b.'Awn.

Ebû-Tâlib II b. Hüs. b. Has. I (1558-11.1603 = 45). 21) Has. II b. Hüs. b. Has. I (V) (1575-12.1601=26). Fehd b. Has. II (müştereken 1601-1603=2, ölm. 1603). Ah. b. Has. II (müştereken 1611 1626 = 15, ölm. 1626) (oğlu Muhsin b. Ah., müdd.1667-1668 + 1689- 4.1690). Mes'ûd II b. Hasan II (müştereken 1626-1660 = 34, ölm. 1660, daha çok müdd.).

23) Muhsin I b. Hüs.b.Has.I (VII) (11.1603-5.1628=24,6), 12.1624'e kd. müştereken, sn. tek başına. Doğ. 1557-San'â 1629a=52. Muh.b.Muhsin I. 26) Zeyd b.Muhsin I (X) (9.1631-7.1666=35,2), Zevî-Zeyd veyâ Şürefây-i Zeydiyye=Zeyd Şerîfleri denen dalın atası, ilk 6 ayında Muh. b.'Abd. ile müşterek, doğ. 1605-1666=61, San'â'da ikaameti 1628-1636=8.

27) **Sâ'd Paşa** b.Zeyd b.Muhsin I (XII-A, sn. XVI-A) (7.1666-4.1672=5,9 + 13.3.1693-8.1694=0,7 + 12.1694-3.1702=7,3 + 2.1705-3.1705=0,0,18 = 13, 7, 18), 1691'de vezîr, 1672'de kardeşi Ah.'le Ist.'a geldi, 1672'de Vize sancak beyi oldu ve 20 yıl (1672-1692) Vize'de oturdu, Hamâ ve Hums sancak beyi 1692, 6.1698'de ilâveten Lahsâ sancak beyi, doğ. 1647-3a.1709=62. Oğlu Mesâidd ve Sâ'd ve bunun oğlu Muh.b.Mesâidd.

Ebü'l-Berekât b.Zeyd b.Muhsin I (müştereken 1671-1687=16, ölm. 1687) (oğlu Berekât). Nâsır b.Zeyd b.Muhsin I. Muh. Yahyâ b.Zeyd b.Muhsin I. 30) Ah.b.Zeyd b.Muhsin I (XII-B) (10.1684-3.1688=3,6), kardeşi ile müşterek 1669-4.1672, Kırklareli sancak beyi 1672-10.1684=12. 35) 'Abdü'l-Muhsin b.Ah.b.Zeyd (XIX) (7.1704'de bir kaç gün). 40) Mübârek b.Ah.b.Zeyd (XXIV) (5.1720-9.1722=2,4+10.1723'de bir kaç gün) (vekâleten).

32) Muhsin II İbni'l-Has. b.Zeyd b.Muhsin I (XVI) (4.1690-10.1691=1,6). 10.1691'de vezîr **Muhsin Paşa.** Ölm. Medîne 1695.

33) Sa'îd b.Sâ'd Paşa (XVII) (10.1691-8.1692=0,10+3.1702-7.1704=1,4+ 3.1705-11.1705=0,7 + 12.1711-1.1717=5,1=8,5), doğ. 1674-3.1717=43.

37) 'Abd.b.Sa'îd b.Sâ'd Paşa (XXI) (1.1717 - 4.1718 = 1,3 + 3.1724-5.1731 = 7,2 = 8,5, ölm. 1775? Oğlu 42) Muh. b.'Abd.(XXVI) (5.1731-11.1732 = 1,6 + 1.1733-2.1733 = 0,1 = 1,7, doğ. 1715 - 1756 = 41.

38) 'Alî b.Sa'îd b.Sâ'd Paşa (XXII) (4.1718-11.1718=0,7), ölm.1729. 43) Mes'ûd III b.Sa'îd b.Sâ'd Paşa (XXVI) (11.1732-1.1733=0,2 + 2.1733-18.2.1752=19,0 = 19, 2, ölm.3.1752. 44) Mesâidd b. Sa'îd b.Sâ'd Pş. (XXVII) (18.2.1752-24.8.1759=7,6,5 + 1.1760 - 23.5.1770 = 10, 4 = 16, 9, 26, ölm. 23.5.1770. 45) Câ'fer b.Sa'îd b.Sâ'd Pş. (XXIX) (24.8.1759 - 1.1760 = 0,5), ölm. 1764. 46) Ah.b.Sa'îd b.Sâ'd Paşa (XXX) (23.5.1770-7.1770 = 0,2+10.1770-2.1773 = 2, 4, =2, 6, ölm. Cidde 1781.

47) 'Abd.b.Hüs. b.Yahyâ b.Berekât (XXXI): 10.1770-1779=9 yıl Kaahire'de, 1779-1788=9 yıl da sırasıyle Ağrıboz, Edirne, Gelibolu, Kaahire, İskenderiyye, Ağrıboz, Aydın, Bursa, Sakız, Üsküdar, Gebze, Limni, İzmir'de oturdu, ölm.İzmir 1788.

48) Sürûr b.'Awn (Zewî-'Awn dalının ceddi) b.Muhsin b.'Abd. (1630-32'de emîr, Şürefây 'Abâdile='Abd. Şerîfleri kolunun ceddi) b.Has. I b.Ebû-Nümeyy II (XXX) (2.1773-21.1.1788=14,11), doğ. 1744-21.1.1788=34.

49) 'Abdü'l-Mu'în b.'Awn (48'in kardeşi) (21.1.1788-31.1.1788 = 10 gün + 5.-7.1803=0,2). Doğ. 1747?-7.1803=56? (XXXI).

50) Gaalib b.'Awn (48 ve 49'un kardeşi) (31.1.1778-5.1803=15,4). Doğ. 1750?-Selânik, 1.1817=67? (XXXII). =Şerîfe b. 'Abdi'r-Rahmân (kardeşi: Şerîf 'Osmân b. 'Abdi'r-Rahmâni'l-Medâifî, Vehhâbîler'in Tâif vâlîsi, îdâmı Ist. 1814).

51) Yahyâ b.Sürûr b.'Awn (XXXIII) (7.1803-8.1827=24,1). Ölm.Kaah. 1838. Oğulları Mansûr b.Yahyâ (bunun oğlu Hüs.b.Mansûr) ve Has.b.Yahyâ.

52) 'Abd. 'Abdü'l-Muttalib b.Gaalib b.'Awn (XXXIV) (8.1827-9.1827=0,1+7.1851-6.1.1856=4,6 + 6.1880 17.8.1882=2,2 = 6,9). Doğ. 1790?-1886=96?. 6.1832'de ısyân etti, tevkıyf edilip Ist.'a getirildi. 6.1.1856'da tekrâr ısyân et-

ti, "büyük pederim Hazret-i 'Alî nâmına" diyerek ve Türkler'in "Hıristiyan ve Yahûdî ve dinsiz" olduklarını îlân ederek, Türkiye'nin bu sırada Rusya ile harbde bulunmasından faydalanmak istedi, bu harbde de Ruslar'a yenileceğini sanıyordu (Kırım Harbi ki Türkiye muzaffer çıkmıştır), Mekke'de bu iddialarla silâhlı ayaklanma çıkardı, Hicâz'daki tümenin kumandanı Ferîq Râşid Paşa tar. tevkıyf edildi, Mısır yoluyle Selânik'e sürüldü, sn. Istanbul'a getirildi. Bu sûretle 1856-60'da Selânik ve 1860-6.1880'de Ist.'da oturdu. İkinci ısyânından 24,5 yıl sn. ve 90 yaşında tekrar Mekke'ye emîr yapıldı. Bu def'a Mısır'a henüz el atan İngiltere ve Tâif'de mahbûs olan Midhat Paşa ile muhâbereleri yakalandı. Hicâz vâlîsi Ferîq (sn.müşîr) 'Osmân Nûrî Paşa tar. re'sen -Bâb-ı Âlî ve Yıldız'dan emir almaksızın- tevkıyf ve emîrlikten azledildi. Bâb-ı Âlî bu durumu ve yerine nasbedilen şerîfi tanıdı. 'Abdü'l-Muttalib, by. oğlu ile nezâret altında Tâif ve Mekke'deki konaklarında oturdu, 4 yıl sn. öldü. 1860'larda kardeşi 'Alî ile berâber bir müddet de Bursa'da oturtulmuştur. Kardeşleri: 'Alî b.Gaalib ve Yahyâ b.Gaalib.

Şerîf 'Abdülmuttalib'e 1860'da İstanbul'da 250 altın aylık verilip 1873'te 500 altına çıkarıldı.

53) Muh. III b.'Abdi'l-Mu'în b.'Awn (XXXV) (9.1827-7.1851=23,10+6.1.1856 -1.5.1858=2,3,26 = 26, 1, 26). İlk emâretinde ancak 1827-1836 ve 1840-1851 arasında fiilen emîrlik yaptı, 1836-1840'da bu unvânı taşımakla yetindi. Doğ. 1790-1.5.1858=68. 1851-1856 arasında Ist.'da oturdu. Kızı: Sultân Hn. (ölm. 1871).

'Abd. b. Sürûr b.'Awn (doğ.1777), 2 def'a müddeî oldu (1789, 1820). Oğulları: Hâşim b.'Abd. (ölm.Ist.1850, med.Ist., 'Atîq 'Alî Pş.C.) ve Muh. b.'Abd. (bunun 2 oğlu). Sâ'd b.Sürûr b.'Awf'ın oğlu 'Alî b.Sâ'd, 1880'de Mekke'de emîr kaymakamı oldu.

Ah. 'Adnân Pş.b.'Abdi'l-Muttalib b.Gaalib ve oğlu Mesâid Pş.b.'Adnân, Rûmeli beylerbeyisi pâyesinde paşalardır (2.'sinin bu pâyeyi alması 2.4.1880). 'Abd., Mahmûd (ölm.4.8.1891), Füheyd Pş. (1850-1880=30, Rûmeli beyl. 10.3.1880), Hâşim Paşa (1858-1881=23, Mekke'de vuruşurken öldürüldü, Rûmeli beyl.), 'Alî Câbir Paşa (1850-Ist. 1880=30, Rûmeli beyl., med. Haydarpaşa, Ist.), Şerîf 'Abdü'l-Muttalib'in dîğer oğullarıdır. Şerîf 'Abdü'l-Muttalib'in bir kızı Dahîlullâh Bey'le, bir kızı da Şerîf Muhsin'le evlendi. Şerîf 'Abdü'l-Muttalib'in nesli, Alî Câbir Pş.'dan yürüdü, aş.bk.

54) 'Abd.Pş.b.Muh. III (1.5.1858-4.6.1877=21,1,4). Doğ. 1823-4.6.1877=54. Osmânlı kabinesinde devlet nâzırı 1857-1.5.1858. Vezîr 12.1855. III. Muh.'in en by. oğludur. Şerîf 'Abdullâh Paşa'nın çocukları: Fahrü'l-Muhadderât Hn., 1885'de Ist.'da öldü, Sul.-Mahmûd Türbesi'ne gömüldü. 'Abdiye Hn., amcasının oğlu Şerîf Hüs. Pş. (1856-1931) ile evlendi, aş.bk. Muh. Bey (1864-19.11.1893=29), Ist.'da öldü, 16.4.1884'de ûlâ rütbesi aldı. By. oğul olan Şeref Bey (1851-1871=20), delikanlı iken öldü. 'Abd.Pş.'nın dîğer oğlu 'Alî Pş. için bk.aş.no.58.

55) Hüs.Pş.b.Muh. III (11.7.1877-6.1880=2,11). Doğ. 1841-6.1880=39, Cidde'de katledildi. III. Muh.'in 3. oğlu, Rûmeli beyl. 1862. Vezîr ve Şûrây-ı Devlet âzâsı 29.9.1874. Osmânlı kabinesinde devlet nâzırı 5.1875-3.1877=1,10.

56) 'Abdü'l-İlâh Pş. b.Muh. III (17.8.-8.10.1882=0,1,22). Doğ. 1845-1908 = 63. III. Muh.'in 6. oğlu. Ferîq 'Osmân Nûrî Pş. tar. muvakkaten emîr tâyîn edildi. 2.3.1883'de vezîr. 14.10.1905'de Mekke emîrliğini -Ist.'dan Mekke'ye gitmemek için-reddetmesi üzerine, yeğeni 'Alî Pş. bu makaama getirildi. Emirgân'da şimdi müze olan

"Şerîfler Yalısı" bu zâtın idi. 29.10.1908'de tekrâr emîr nasbedildi, Mekke'ye hareket etmek üzere iken Ist.'da öldü. Med.Eyüb, Mihrişâh Vâlide Mektebi. = Melek Hn. (Çerkes) (ölm.1950?). 1900'e doğru Ist.'da ölen oğlu Selîm Paşa'dan torunları Şerîf Ah. Hâzim (=Celîle b.'Alî, Hicâz kralı, 1922-27.12.1955=33) ile Şerîf Hâşim ve Şerîf Misbâh'dır. By. kızı 'Abdiye Hn.'dır. Şerîf 'Abdülilâh Pş.'nın dîğer kızı Nefîse Hn. (Ist. 1887 - katli Bağdâd, 14.6.1957=71), 2. derecede halası olduğu Şerîf Hüs. Pş.'nın by. oğlu I. 'Alî ile evlendi, aş.bk.

57) 'Awnü'r-Refîq Pş.b.Muh. III (XXXVIII) (8.10.1882-14.10.1905=23,0,7). Doğ. 1843-14.10.1905=62. III. Muh.'in 4. oğlu. Vezîr 25.3.1878. Emîr olmadan Ist.'da Şûrây-ı Devlet âzâsı idi. II. 'Abdülhamîd'in itimâdına mazhar Mekke emîri bu zâttır. Cidde'de vekîli 'Ömer Nasîf Ef., Mekke'de vekîli Şerîf 'Abd.b.Huzâ, Tâif'de vekîli Şerîf Râcî' idi. =Fât.b.Cârî. 2 oğlundan: Şerîf Mehmed 'Abdü'l-'Azîz Bey, doğ. Ist.1875, bâlâ 4.10.1894. Bunun 1895'de Fât. Esed ile yaptığı izd.'dan: Ah., Hüs., Yûs., 'Alî, Has. 'Alâ'ûn (1902-1968=66) (=Şâhende Şukal b. Yûs.Zıyâ Şukal (T.C.), izd.Ist. 31.8.1953) ve 'Abdü'l-Hamîd, Ist. 1896-Londra 6.9.1963, bir Türk'le (Fahriye Brav) evlendi, sn. Kaahire'ye yerleşti. Kızı: Dînâ (Dünyâ), doğ. Kaah. 1930, Oxford'un siyâsî ilimler kısmından me'zûn ve Kaahire üniversitesinde asistan oldu. Melik Hüseyn ile 'Ammân'da 25.2.1955'de nişânlanıp 18.4.1955'de evlendi ve 8.6.1957'de boşandı, izd.müd. 2, 1, 20. Nikâh şâhidleri: 'Irâq meliki Faysal ve Şerîf Hüs.b.'Abdi'l-'Azîz. Aşağıda Ürdün'e bk. 10.1971'de Es'ad 'Abdü'r-Rahmân (1935) ile evlendi.

Şerîf Meh. 'Abdü'l-'Azîz Bey'in dîğer oğulları: Ah. (1896-1948=52)=Muhibbe Yeğen (1904), tal. 1929, kızları Süheylâ (1928-1929=1); Yûs. (1906, 1980'de ber-hayât) =Â'dile Hn., çocukları: 'Awn 1948, Ah. 1951, 'Aliyye 1952-1968=14; 'Alî (1908-1980'den önce) =İnci Hn., çocukları: Muh. 1950 ve Fât. 1948.

Sultân b.Muh. III, 5. oğuldur (1844-1871=25). 'Alî Pş.b.Muh. III, 2. oğuldur (1837-23.5.1874=37), vezîr 1867 (daha önce Rûmeli beyl. 1861), Şûrây-ı Devlet âzâsı iken Ist.'da öldü, med.Sul.- Mahmûd Türbesi. Hüs. Pş. (no.59) ile Nâsır Bey, bu 'Alî Paşa'nın oğullarıdır.

III. Muh.'in bir kızı, Şerîf 'Abd.b.Nâsır b.'Awn b.Muhsin b.'Abd.b. Hüs.b. 'Abd.b.Has.I ile evlendi. Çocukları Şerîf Muhsin Paşa ile 28.6.1906'da paşa olan Şerîf 'Abd. Paşa'dır. Şerîf 'Abd.b.Nâsır, 6.1.1856'dan başlıyarak, bir kaç ay kayın-pederi III. Muh.'e emâretde vekâlet etmiştir.

58) 'Alî Pş.b.'Abd.Pş.b.Muh. III (14.10.1905-29.10.1908=3, 0, 16) (XXXIX). Doğ. 1859b-29.10.1908=49. 30.11.1885'de bâlâ oldu, vezîr pâyesiyle amcası 'Awnü'r-Refîq Paşa'nın yerine II. 'Abdülhamîd tar. emîr tâyîn edildi. Ansızın ölünce, kendisinden 3 yaş by. olan amca-zâdesi Hüseyn Paşa, emîr oldu. Oğulları Has. ve Hüs., 1970'lerde ber-hayât olup, Hicâz kralı 'Alî'nin 3. kızı ile evlenen Hüs.'in oğulları: Muh. (1950), 'Abd. (1952), 'Alî (1956).

Şerîf Hâlid b.Lu'ayy, Şerîf Hüseyn Paşa'nın düşmanı olup, 19.5.1919'da Tâif'de Şerîf 'Abd.b.Hüs.'i hezîmete uğrattı.

60) 'Alî Hayder Pş.b.'Alî Câbir Pş.b.'Abdi'l-Muttalib (XLII) (1.7.1916-8.5.1919=2,10,8). Doğ. 4.1866-1935=69. Kanlıca'da dedesi Şerîf 'Abdülmuttalib'in

yalısında doğdu, Beyrût'ta öldü. Mekke emîrliği -Mekke'ye Hüs. Pş.'nın hâkim olması dolayısıyle- titüler olup 3 yıl müddetle bu unvânı taşıyarak Medîne, Şâm ve Ist.'da oturdu. Emâretle berâber vezîr pâyesi de verilidi. (1916) ki Osmânlı devletinden bu pâyeyi alan son bir iki kişiden biridir. Bâlâ rütbesi ile Şûrây-ı Devlet'de âzâ (5.5.1889), 1908'de senatör, 1912-16'da Meclis-i Â'yân 2. reîsi, 1910'da 9 ay evkaf nâzırı oldu. Kardeşi Câ'fer Paşa, kendisi gibi Osmânlı senatörü idi (1908-1922), oğlu Şerîaf Refîq Sâdık Bey'dir. 'Alî Hayder Pş., Sabîha Hn.'la (ölm. 8.2.1961) 1884'de evlendi ki, Viyana sefîri Â'rif Efendi'nin birâderi Zîver Efendi'nin ve sadâret müsteşârı Mümtâz Efendi'nin baldızı ve Reşîd Mümtâz Paşa'nın teyzesi Tevhîde Hanım'dan olan kızıdır ki, Nâhid Bey adında bir de kardeşi vardır. Paşa, 1902'de Ist.'da Fat. adını alan Isabel Dunn (1874-İskenderiyye, 12.5.1952=78) ile evlendi, izd.müd. 33, yş. 28-61, zevcinden 8 yş. kç. Şüfeye ve Misbâh Hanımlar, bu 2. izdivâcından, dîğer bütün çocuklar ilkindendir. 'Alî Hayder Pş.'nın çocukları: Misbâh Hn. (25.11.1908-Londra, 13.1.1977=68,1,18=Bnb. Francis David Steuart-Fripp (doğ. 1898) ki Gal'li olup Gaalib Bey adını aldı). Şüfeyne Hn., Nîmetu'llâh Hn., Meh. Emîn Bey, Faysal Targan (1905-2.6.1956=51, ölm. ve med.Ist., Zencirlikuyu) =Ferîde Targan, bu izd.'dan: Nükhet Hovel (=James Hovel) ve Neclâ Sarvan (=1.İlhân Sarvan, =2. Sarpel). 'Alî Hayder Pş.'nın dîğer çocukları, en büyükleri olan Dâmâd Meh. 'Abdü'l-Mecîd Bey-Efendî ile Meh. Muhyiddîn Targan'dır. Muhyiddîn Targan (Ist. 1892-Ist. 13.9.1967=75), ûd ve violonsel virtüozu, bestekâr, Bağdâd güzel san'atlar akedemisi müdîri (1936-47), sn. Istanbul Konservatuarı reîsi (1949-51) olup, 3.1924'de "Dâmâd" olan ağabeyi ile Türkiye'den ayrılıp New York'a gitmiş, bir müddet A.B.D.'nde kalıp konserler vermiştir. =Safiye Ayla, muganniye, doğ. 1907, izd.8.4.1950, izd.müd. 17, 5, 5, çocuksuz.- Dâmâd 'Abdü'l-Mecîd Bf. (Ist.1885?-Ist.23.11.1965=80?), violonist, violoselist, pianist, Ürdün"ün ilk Londra büyükelçisi (1945-51), sn. Paris büyükelçisi (1951-3), bu arada Ankara elçisi (1953-60).=Rukıyye Sultân b. Salâhaddîn Ef. b. Murâd V (Çırağan Saray-ı Hümâyûnu /Ist., 1.6.1885-Ist.16.6.1971=86, 0, 15), izd.17.2.1910, izd.müd. 55, 9, 4, çocuksuz, bk. Osmânlı Hânedânı.

Nâsır b. 'Alî Pş.b.Muh. III (Ist. 1861/62-1920?=59?), û'lâ rütbesi 4.3.1886, sn. bâlâ, 2. 'Osmânî, 2. Mecîdî, Şûrây-ı Devlet âzâsı, 1908'de Meclis-i Â'yân (Osmânlı imparatorluk senatosu) üyesi senatör. =Nâfi'a Hn.b.Halîl Pş. (ölm.1922?). Çocukiarı: Câ'fer Bey, Zâmil Bey, Hüs.Bey, Cemîle Hn., Nâsır Bey (Osmânlı devrinde bâlâ rütbeli, sonradan Ürdün'ün Madrid sefîri), Fâtıma Hn., Râkân Hn. (Bedrhânîler'den biriyle evli), Misbâh Hn. (Mekke 1885-1961, amca-zâdesi Melik 'Abd. ile evli, aş.bk.) Hüseyme Hn. (Mekke 1885-1935, Misbâh Hn.'la ikiz, amca-zâdesi Melik Faysal'la evli, aş.bk.), Cemîl Bey=Wicdân Hn. b. Şâkir Pş. (Sd. Kıbrıslı Meh. Kâmil Pş.'nın birâderi), bu izd.'dan: Melike Zeyn (= Melik Talâl, aş.bk.). Nâsır Bey b. 'Alî Pş.'nın hemşîreleri: Hayye Hn. ve Zeynü'ş-Şerîf Hn. Cemîl Bey'in dîğer kızı Şerîfe Nâfi'a'dır (bunun kızı: Wicdân 29.8.1939='Alî (Ürdün) (10.8.1941, izd.11.4.1966, b.bk.). Cemîl Bey'in oğlu: Nasır (7.8.1927) = Newzâd b. Şerîf Rahkam, amca-zâde, 23.3.1979'da ölen (=51, 7, 17) Nasır'ın çocukları: Cemâl 1951, Hüs. 1962, Zeyn 1954, Nûr 1956, Râciha 1959.- Şerîf

Nâsır Bey'in dîğer oğlu: Rahkam'ın oğlu ve 3 kızı: Gaazî (=Huseyme b.'Abdi'l-Cebbâr Mahmûd=Râciha b.Faysal I), Süreyyâ (=Şerîf Zeyd b. Hüs.b.Nâsır, amca-zâde), Newzâd (=Şerîf Nasr b.Cemîl (Cemâl 'Alî) b.Nâsır, amca-zâde) ve Hüseyme. Şerîf Nâsır'ın oğullarından Hüs. Bey (30.11.1902-1980'den ber-hayât), Ürdün başvekili 21.4.1963-6.1964 + 5.3-24.4.1967 = Makbûle (1917) b.'Abd. I, izd. 1943, yş. 26, zevcinden 15 yş.kç., kızları Süreyyâ ve oğulları Zeyd (=Süreyyâ b. Şerîf Rahkam, amca-zâde).

İbnü 'İnâbe, *'Umdetü't-Tâlib*, Necef 1337; Snouck Hurgronje, *Mekka*, 2c., Lahey, 1886, 1889, İng. trc. *Mekka in the Latter Part of the 19th Century*, Londra 1931; Ferdinand Wüstenfeld, *Die Chroniken der Stadt Mekka*, Göttingen, 1857-61; G.de Gaury, *Rulers of Mecca*, Londra 1951; Ah. b.Dahlân, *Hulâsatü'l-Kelâm*, Kaah. 1305; Ah.ü's-Sibâ'î, *Târîhu Mekke*, Kaah. 1372; Muh. b. Ah.i'l-Hüseynî, *Bahrü'l-Ensâb*, Kaah. 1356, R.Baker, *King Husain and the Kingdom of Hejaz*, 1979.

Melik Hüseyn b.'Alî

Şerîf 'Alî Pş.ile Salha Hn.'ın (Çerkes'dir) izdivâcından: Hüseyn Paşa (Mekke 1856-'Ammân, 4.6.1931 = 75). Med.Kudüs. 59) Mekke emîri 29.10.1908 (XLI) - 1.7.1916 = 7, 8, 3 + Hicâz emîri 29.10.1916 - 11.1918 = 2, 1 + 'Arabistân meliki 11.1918 - 3.10.1924 = 5, 11 = 15, 11, 5. Âilesi ve çocukları ile 2.1891'de Mekke'den Ist.'a getirilip 11.1908'e kd. 18 yıl Ist.'da ikaamete me'mûr edilip Mekke'ye gitmesi yasaklandı, bu arada 4.4.1886'da bâlâ rütbesi ile Şûrây-i Devlet Tanzîmât Dâiresi üyesi oldu. 1908 sonunda Mekke emîri tâyînine kadar bu görevde kaldı. Emîr tâyîninde rütbesi bir derece yükseltilerek vezîr ve Hüseyn Bey iken Hüseyn Paşa oldu. Tanzîmât Dâiresi'nde 2. reîs idi. I. 'Osmânî ve I. Mecîdî nişânları vardı. 1.7.1916'da Osmânlı devletine ısyân edince, Bâb-ı Âlî, emâret makaamını, titüler ol. Şerîf 'Alî Hayder Paşa'ya verdi. Hüseyn Paşa, Mekke, Cidde, Tâif taraflarını elinde tutuyordu, Medîne'yi ise ancak 1919'da Osmânlı kolordusu boşaltınca aldı. Su'ûdîler tarafından Hicâz'dan çıkarılınca Kıbrıs'da (6.1926-12.1930=4,6), sn. oğlunun yanında 'Ammân'da (12.1930-6.1931=0,6) oturdu.

=1. Şerîfe 'Abdiye Hn. (ölm.1888) b.Şerîf 'Abd.Pş., amca-zâdesi (Melik 'Alî ve Melik 'Abd.'ın annesi), izd. 1879, izd.müd.9. =2. Şerîfe Hadîce Hn.b.Şerîf 'Abdü'l-İlâh Pş., amca-zâdesi (Melik Faysal'ın annesi), izd. 1882 (hemşîresi ile de, üvey oğlu Melik 'Alî evlenmişdir) (1866? - Ammân, 4.7.1921 = 57?), izd. müd.41 yıl. =3. Â'dile Hn. (doğ. Ist. 1879-Kıbrıs 1930=51), izd. 1895, izd.müd. 35 yıl (Pr. Zeyd ile 3 prensesin annesi), 6.1931'de zevci ölünce 'Ammân'dan ayrılıp dîğer üvey oğlu Melik Faysal'ın yanına Bağdâd'a gitti. Sadrâzam By. Must. Reşîd Paşa-zâde Mîrlivâ Mazhar Paşa'nın kızıdır. Kızlarından Sâliha Hn., Şerîf 'Abd.Pş. (1893) ile evlendi. Kç. kızları Fât ve Sâre Hanımlar'dan ilki bir Avrupalı, dîğeri 6.1933'de Ist.'da İskenderûn mutasarrıfı 'Atâ Emîn Bey'le evlenen Şerîf Hüs. Pş.'nın 'Alî ile 'Abd. arasındaki oğlu Has., çocukken öldü.

Melik Hüseyn'in by. oğlu: Şerîf 'Alî (Mekke 1880 - Bağdâd, 13.2.1935 = 54). Med. Bağdâd, Edhemiyye. Babası ile 1908 sonunda Ist.'dan Mekke'ye geldi. Babasının

yanında 2 kardeşiyle "Arab İhtilâli" denen Osmanlı devletinden ayrılma hareketine katıldı. Babasının ferâgati üzerine 10 gün Hicâz meliki oldu (3-13.4.1924). 2.1924'de Suriye meliki olmak istediyse de, Fransa tarafından önlendi. Hicâz'ın Su'ûdîler tar. alınması üzerine Bağdâd'a kardeşi Melik Faysal'ın yanına gitti. =Şerîfe Nâfi'a (Nefîse) Hn.b.'Abdü'l-İlâh Pş. (Ist. 1887-Bağdâd'da katli 14.7.1958=71, Melik 'Alî'nin 2. derecede halası olur), izd. Ist. 1905, izd. müd.30 yıl. Çocukları için aş.bk.

Irak Hânedânı (1921 1957)

Melik Faysal I (Tâif, 20.5.1883 - Bern, 8.9.1933 = 50, 3, 19): Melik Hüseyn'in 3. oğlu. Osmânlı Meclis-i Meb'ûsânı'nda Cidde meb'ûsu (1908-16). Büyük-Suriye meliki 11.3 - 25.8.1920 = 0, 5, 15, Fransızlar tar. Şâm'dan çıkarıldı. Irak meliki 23.8.1921 - 8.9.1933 = 12, 0, 16. Basra üzerinden Bağdâd'a gelip İngiltere'nin desteğiyle Irak kralı oldu. Ankara ve Ist.'u resmen ziyâret edip Avrupa'ya gitmesi: 6-14.7.1931. =Şerîfe Hüseyme Hn. b.Şerîf Nâsır Bey b.'Alî Pş., ikiz, amca-zâdesi (doğ. Mekke 1885-27.3.1935=50), izd. Ist.1904, izd.müd. 29 yıl, Suriye (1920), sn.Irak (1921-1933) melikesi. Çocukları için aş.bk.

Emîrü'ş-Şerîf Zeyd (doğ.Ist.1896, ölm.Paris, 19.10.1970 = 74), Melik Hüseyn'in 4. oğludur. Irâk'ın Ankara, sn. Londra ve Bonn sefîri oldu. Irak velîahdi 8.9.1933-2.5.1935=1, 7, 24. Oğlu: Ra'ad (1987'de Ürdün Saray nâzırı) (Berlin, 18.2.1936) =Margaretha (Arboga/İsveç, 5.9.1942), izd.3.7.1963, yş. 20, 9, 28, zevcinden 6, 6, 15 kç., Mâcide adını aldı, Sven Lind = Inga Grönvall* kızı, çocukları: Zeyd 26.1.1964, Mired 11.6.1965, Firâs 12.10.1969, Feysal 7.3.1975. Pr. Zeyd, romancı 'İzzet Melîh'den boşanmış Türk ressâmı Fahrü'n-Nisâ Hn.'la (doğ. Ist. 1901, Kabaağaçlı-z. Şâkir Pş.kızı) evli olduğu için, 4.4.1939'da o değil, yeğeni Pr. 'Abdülilâh, Irâk'da kral nâibi oldu.

Melik 'Alî'nin (Melik Hüs.'in by. oğlu) çocukları: 1) Hadîce ('Abdiye) (Ist. 1906-Bağdâd 14.7.1958 katliâmında 52 yaşında katledildi). 2) 'Aliyye (Mekke 1911-Bağdâd 21.12.1950=39) =Melik Gaazî (aş.bk.). 3) 'Abdü'l-İlâh (Tâif 1914 - Bağdâd katliâmında, 14.7.1958 = 44), 10 gün Hicâz velîahdi (1924), Irak velîahdi 4.4.1939-14.7.1958=19, 3, 10, 2. derecede amcası ve ayni zamanda dayısı olduğu II. Faysal için Irak kral nâibi 4.4.1939-2.5.1953 = 14, 0, 28. =1. Melek b.Fâiz Bey, tal. =2. Fâize (1926) b.Kemâl Bey'it-Tarâbulusî, Mısırlı albay, izd. 28.10.1948, tal. 28.11.1950=2, 1, 1. =3. Huyâm b.Muh.i'l-Habîb 'Amr Rebî'a (Irak Âyân üyesi), doğ. 1933, nişân 10.6.1956, sn.nikâh. 4) Bedî'a (Şâm, 6.1920 - Bağdâd, 14.7.1958 katliâmı = 38) =Şerîf Hüs.b.'Alî Paşa, Mekke emîri (kardeşi Has.b.'Alî), oğulları: Şerîf Muh. ve Şerîf 'Abd. 5) Celîle (Mekke 1923 - Bağdâd, 14.7.1958 katliâmı = 35) =Şerîf Hâzım b. Selîm Paşa b.'Abdülilâh Pş.

I. Faysal'ın kızları: 'Azze (Ist. 1906) =Anastasio Haralambides (Rodos 1912), izd. Atina, 27.5.1936, tal.Roma 1943=7, yş. 30-37, zevcinden 6 yş.by. Recîha (Ist. 1907 -

(*) Inga Grönwall, doğ. 1902 (=Sven Lind, 1901), XI. Carl'ın (salt. 1655 1697) kızı Bengta'dan inmekle Kral'ın 9. kuşak torunudur.

Lozan, 1.2.1959 = 52), =Cebbâr Maḥmûd, Iraklı hava subayı, izd. 1937 (kızları: Ḥuseyme ve Nefîse); Refî'a (Mekke 1910 - Bağdâd, 11.2.1934 = 24). I. Fayṣal'ın oğlu:

Gaazî (Mekke, 21.3.1912 - Bağdâd, 4.4.1939 = 27, 0, 15), 2. Irak meliki 8.9.1933 - 4.4.1939 = 5, 6, 26. By.- Suriye vel.i 11.3.-25.8.1920=0, 5, 15, Irak vel.i 23.8.1921-8.9.1933=12, 0, 16. 1921'de Mekke'den Bağdâd'a geldi. İngilizler'ce müretteb otomobil kazâsında öldü. ='Aliyye (Mekke 1911 Bağdâd 21.12.1950 = 39), Melik 'Alî'nin 2. kızı ve amca-zâdesi, izd. Bağdâd 1934, izd. müd. 5 yıl, Irak melikesi 1934-4.4.1939 = 5 + ana melike 4.4.1939 - 1951 = 12 = 17. Tek çocukları:

Fayṣal II (Bağdâd, 2.5.1935 - Bağdâd katliâmı, 15.7.1958 = 23, 2, 14), 3. ve sonuncu Irak meliki 4.4.1939 - 15.7.1958 = 19, 3, 11. Vel. 2.5.1935 - 4.4.1939 = 3, 11, 3. Niyâbet altında 4.4.1939-2.5.1953 = 14, 0, 28, 1.4.-1.6.1941'de 2 ay nâib: Şerîf Şeref b. Râcihi'l-Fewwâz (doğ. 1880), Ṭâif v. 1916-25=9, oğulları: Şerîf Muḥ. ve 'Abdü'l-Ḥamîd, niyâbetsiz 2.5.1953-15.7.1958=5, 2, 14. Baba tar. Mısır (Kavalalı) ve ana tarafından Osmânlı prensesi olan Fâẓıla Hanım-Sultân ile 15.9.1957'de nişânlandı, nikâh olmadan katliâm oldu, Prenses, Irak dışında idi, bk.Osmânlı Hânedânı, Pr. 'Abdülilâh ile 1955 temmuz başlarında Istanbul'a geldi, sn. 20.8.1955'de İzmir'de 1,5 ay kaldı. Son def'a 2,5 ay Türkiye'de oturup, Pr. 'Abdülilâh ile ber. 14.9.1957'de Ist.'dan ayrıldı.

Ürdün Hânedânı

Melik 'Abdullâh (Mekke 11.1881 - Kudüs, 20.7.1951 = 69, 8): Melik Ḥüseyn'in 2. oğlu. Osmânlı Meclis-i Meb'ûsânı'nda Mekke meb'ûsu (1908-16) ve Meclis 1. reîs vekîli. 8.3.1920'de Irak kralı îlânı netîce vermedi. İngiltere himâyesinde Ürdün emîri 1.4.1921 - 25.5.1946 = 25, 1, 24 + müstakil Ürdün meliki 25.5.1946 - 20.7.1951 = 5, 1, 26 = 30, 3, 20. Kudüs'te Mescidü'l-Akṣâ'da katledildi. Yalnız ilk kısmı 'Ar. ve İng. (kısmen Tr.) yayınlanan bir hâtırâtın müellifi. 31.5 ve 6.6.1937'de Çankaya Köşkünde ve Ist.'da ikaametine verilen Beylerbeyi sarayında Atatürk'le görüştü, İnönü'yü de sonradan resmen ziyâret etti. =1.Misbâḥ (doğ. Mekke 1885-İrbid, 15.3.1961 = 76), amcazâdesi (yk.bk.), izd. Ist. 1904, izd.müd 47, yş. 19-66, zevcinden 4 yş. kç. =2. Sûz-i Dil Hn. (ölm. 16.8.1968), izd. 1913 (Nâif, Münîre, Makbûle ann.) =3. Fülâne, izd. 1949 (çocuksuz). Irak ve Ürdün hânedânları, biribirlerinin resmî vârisi idiler. Melik 'Abd.'ın kızları: 1) Ḥayye (Ist. 1907) =Emîr 'Abdülkerîm Zâid Ẕâwî, izd.10.6.1943, yş. 36 (ikisi de 1980'de ber-hayât), 2) Münîre (Mekke 1916), 3) Makbûle (Mekke 1918) =Emîr Ḥüs.b.Şerîf Nâṣır b. 'Alî Pş. (doğ. 30.11.1902), izd. 1943, yş. 25, zevcinden 16 yş.kç.

Melik 'Abd.'ın kç. oğlu: "Dâmâd" Nâif (doğ. Ṭâif 1915): kral nâibi 20.7.-5.9.1951 = 0, 1, 16. 1945'den önce Ankara'da Türk ordusunda yâver binbaşı. =Mihr-ü Mâh Sultân b.Ẕıyâeddîn Ef.b. Sulṭân Meḥmed V Reşâd (doğ. Ist. 11.1923), izd. 7.10.1940, yş. 17, zevcinden 8 yş.kç., oğulları: Sultân-zâde 'Alî Bey-Efendi (doğ. 10.8.1941) =Wicdân (29.8.1939), b.Cemâl 'Alî Bey b.Şerîf Nâṣır Bey = Şerîfe Nâfi'a, izd.11.4.1966, yş. 26, 7, 13, zevcinden 1, 11, 12 by., çocukları: Muḥ. 'Abbâs

17.2.1973, Na'afa 27.12.1966, Recwe 29.6.1968, Basma Fâtıme 24.3.1970 ve Sultânzâde Ebû-Bekr Â'sım Bey-Efendi (1946), Osmânlı ve Ürdün prensleri.

Melik Talâl (Mekke 26.2.1909 - Ist.7.7.1972 = 63, 4, 9): Melik 'Abdullâh'ın by. oğlu. 2. Ürdün meliki 20.7.1951 - 11.8.1952 = 1, 0, 22. Vel. 1.4.1921 - 20.7.1951 = 20, 3, 19. Hal' edildi. 8.1953'de Ist.'a gelerek burada 19 yıl yaşayıp öldü, 'Ammân'a götürülüp defnedildi. = Zeyn (2.8.1915) b.Cemîl b.Nâsır b.'Alî b. Muh. III (yk.bk.), izd. 'Ammân, 27.11.1934, izd.müd. 37, 7, 10, yş. 19, 3, 26 - 57, 0, 26, zevcinden 6, 5, 4 kç. Melike 20.7.1951, ana melike 11.8.1952'den beri, nâibe 11.8.1952-2.5.1953 = 0, 8, 22 (kardeşleri: Şerîf Sâ'dü'd-Dîn, Şâm sefîri ve Şerîf Nâsır). Çocukları: Melik Hüs. (aş.bk.); Muhammed ('Ammân 2.10.1940), vel. 11.8.1952-30.1.1962 = 9, 5, 10 = Feryâl (1945) b.Ferîd Rüşeyd (müteveffâ Ürdün nâzırlarından), izd. 9.1.1964, yş. 19, zevcinden 5 yş. kç. (oğulları Talâl 26.6.1985 ve Gaazî 15.10.1966); Hasen ('Ammân 20.3.1947), vel. 1.4.1965'den beri = Servet (24.6.1947), Pâkistân dış işleri bakanı Muh. İkrâmullâh kızı, izd. Karaçi (14.11.1968), yş. 21, 4, 20, zevcinden 0, 3, 5 kç., (çocukları: Rahme 13.8.1969, Sümeyye 14.5.1971, Bâdiye 28.3.1974, Reşîd 1979); Besme (1949), 2.4.1970'de 1943 doğumlu bir Ürdünlü tank teğmeni ile evlendi; Muhsin (bebekken öldü); Esmâ (1937'de doğup öldü); Besme (11.5.1951) = Yzb. Timur (4.1.1948), izd.2.4.1970, yş. 18, 10, 22, zevcinden 3, 4, 8 kç., Gen.Gaazî ed-Dağıstânî oğlu, çocukları Gaazî 21.6.1974 ve Ferah 25.3.1971.

Melik Hüseyn ('Ammân, 14.11.1935): Melik Talâl'ın by. oğlu ve halefi. 3. Ürdün meliki: 11.8.1952'den beri, 2.5.1953'den beri nâibsiz ol. Vel. 20.7.1951-11.8.1952 = 1, 0, 22. Tahsîli Londra'da. 11.8.1952-2.5.1953=0, 8, 22: niyâbet meclisi reîsi: Başvekil Tewfîq Ebi'l-Hüdâ Paşa. Melik Hüseyn'in Türkiye ve Ist.'u resmî ziyâretleri: 31.8.-4.9.1953, 13.8.1954 (annesi, 3 kardeşi, Emîr Zeyd, amcası ve sultân yengesi ile), 22.8.1957, 7.9.1967.

Melik Hüseyn =1. Şerîfe Dînâ (Dünyâ) b.Şerîf 'Abdi'l-Hamîd (yk.bk.) (Kaahire 1930), izd.19.4.1955, tal.8.6.1957 = 2, 1, 19 (2. izd. 14.11.1970), melike 19.4.1955-8.6.1957 = 2, 1,19. =2. Toni Avril Gardiner (Ipswick, 25.4.1941), İngiliz, Alb. Walter Percy Gardiner = Doris Elizabeth Sutton kızı, "Muna'l-Hüseyn" adını aldı, melike îlân edilmeyip prs. statüsünde kaldı, izd.25.5.1961, tal. 1972 = 11. =3. 'Aliyye Tukan (25.12.1948-20.1.1977=28, 0, 26), izd. 26.11.1972, helikopter kazâsında ölm. 20.1.1977, izd.müd. ve melike 4, 1, 24. Washington sefîri Nâbluslu Bahâüddîn Tukan kızı =4. Elizabeth Halaby (Halebî) (Wash. D.C. 23.8.1951), A.B.D.'li Hıristiyan Arab, Necîb İlyâs Halebî = Doris Carlquist kızı, "Nûrü'l-Hüseyn" adını aldı, izd. ve melike 16.6.1978, yş. 26, 9, 24.

Melik Hüseyn'in çocukları: 1) 'Aliyye (1'den) (13.2.1956) (=Nasr Wasfî Mîrzâ, doğ. 1951, izd. 12.4.1977, yş. 21, 1, 29, zevcinden 5 yş.kç). 2) 'Abdullâh (2) (30.1.1962), vel. 30.1.1962 - 1.4.1965 = 3, 2, 2. 3) Faysal (2) (11.10.1963) = 'Aliyye Tabbah (1966), izd. 11.8.1987.4) Zeyn (2) (23.4.1968, ikiz). 5) Â'işe (2) (23.4.1968, ikiz). 6) Hayye (3) (3.5.1974). 7) 'Alî (3) (23.12.1975). 8) Hamza (4) (1.4.1980). 9) Hâşim (4) (10.6.1981). 10) Prs. İman (1984). 11) Prs. Raya (6.1986). 12) Prs. Âbir (1972) (mânevî evlâd).

Melik Hüseyn'in annesi Melike Zeyn Lozan'da 26.7.1994'te öldü. Melik Hüseyn'in büyük oğlu 'Abdullâh 1971'de Dr.el-Yâsîn kızı Rania(1971) ile evlendi.

II

YEMEN ZEYDÎ İMÂMLARI

Yemen'de Zeydî İmâmları

Yemen'in bugün de % 55'inin Şîî-Zeydî olduğu tahmîn edilir. Zeydiyye, en mûtedil Şî'a mezhebi olup, Sünnî halîfe'yi İslâm'ın lideri tanımayı meşrû görür. Nitekim Osmanlı çağında zuhûr eden Zeydî İmâmları, Osmânoğulları'nı pâdişâh ve halîfe tanımışlardır. Ancak ellerinde bir imâmet bulundurmaya, bu hususta kararlı davranmıya çalışmışlar, bunun için sık sık Osmânlı otoritesine baş kaldırmışlardır. Zeydîler, Ebû-Bekr, 'Ömer ve tabîatiyle 'Alî'yi meşrû halîfe tanıdıkları hâlde, yalnız 'Osmân'ın meşrûiyyetini kabûl etmezler (dîğer Şîîler, ilk 4 halîfe'nin 'Alî'den gayri ilk 3'ünü tanımazlar) (*EI*[2], *Supp.* 49a). Krş. C.van Arendonk. *Les Débuts de l'Imamat Zaidite au Yemen*, Leiden 1960. 19.10.1591'de şerîf olduğunu savunan bir sâhib-zuhûr'un kendini Yemen'de Zeydîler'in imâmı îlân etmesiyle imâmet başlamış, fırsat buldukça San'â'yı merkez edinmiştir. Ancak bu şehir, Osmânlı vâlîsi ile ona tâbî imâm arasında alınıp verilmiş, Türkler 1847'de ve nihâî ol. 25.4.1872'de (Gaazî Ah. Muhtâr Pş.) San'â'ya girmişler ve burası Yemen vilâyetinin (eyâlet) ve VII. Orduy-ı Hümâyûn'un merkezi olmuş, 1919 başına kadar da öyle kalmıştır.

1569'da ölen 'Ali'l-Müeyyedi'l-Emlehî, şerâfet iddiasıyle Osmânlılar'ı Yemen'den uzaklaştırmak istemiş, uzun savaşlar olmuş, muvaffak olamamış, fakat 1591'de Osmânlı vâlîleri, bir Zeydî imâmını hoş görmüşlerdir. 'Ali'l-Müeyyed'in tesbît ettiği nesebi şöyledir: 'Ali'l-Müeyyed b.Muh. b.'Alî b. er-Reşîd b.Ah.b.Hüs. b.'Alî b.Yahyâ

b.Yûsufi'l-Eshal İbni'l-Kaasim b.Yûsufi'd-Dâ'î b.Yahye'l-Mansûr b.Haseni'l-Cîlî b.Yahye'l-Hâdî-ile'l-Haqq b.Hüs. İbni'l-Kaasimi'r-Ressî b.İbr. Tabâtabâ b.İsmâ'îli'd-Dîbâc b.İbrâhîmi'l-Cemr b.Has.b.Has.b.'Alî b.Ebî-Tâlib. Görüldüğü gibi neseb, Yemen Ressîî imâmlarına bağlanmaktadır, tafsîlât için bk. Yemen/Ressîîler.

'Ali'l-Müeyyed'in by. oğlu: 'Amr (1558-1599/1600=41-2), bunun oğulları 'Abd. (ölm.1651) (bunun oğlu Ebû-Türâb 'Alî) ve Ah. (bunun oğlu İbr.).

'Ali'l-Müeyyed'in kç. oğlu: Muh. Bu Muh.'in kç. oğlu Hüs., bunun oğulları Muh., Kaasim (oğlu Hüs.), 'Abbâs, bu sonuncunun oğulları Kaasim (oğlu Muh., bunun oğlu 'Abd.), ve 'Alî, bu 'Alî'nin oğlu Ah., bu Ah.'in oğulları Muh., 'Abd. (oğlu 'Ali'l-Mansûr) ve Yahyâ, bu Yahyâ'nın oğlu Muh. ve bunun da oğlu Gaalib ki XIX. asırda yaşamışdır.

Muh. b.'Ali'l-Müeyyed'in by. oğlu: 1) el-Kaasimi'l-Mansûr-b'İllâh (1561-1620 =59) (imâm 19.10.1591-19.2.1620=28, 4, 1). Bunun oğulları: 2) Muh.ü'l-Müeyyed-b'İllâh (19.2.1620-29.9.1644 = 24, 7, 9) (oğlu Kaasim); 3) İsm.i'l-Mütewekkil-il'Allâh (1610-1676=66) (imâm 29.9.1644 - 8.1676 = 31, 11) (*); Yahyâ; Yûs. (ölm.1635); Hüs.ü'z-Zâfirî (ölm.1640) (oğlu Muh., ölm. 1657); Ah. (müdd. 1644-45) (oğlu Muh.); 'Alî (oğlu Has., ölm. 1635); Has. (âlim, 1638'de Türkler tar. katledildi); 2 şerîfe.

3. İmâm İsm.'in (ölm. 1676) oğulları: 5) Muh.ü'l-Müeyyedi'l-Hâdî (29.6.1681-27.4.1686= 4, 9, 27); Muh.ü'l-Mecîd (ölm. 1686); Muhsin (ölm. 1686) (oğlu 'Alî ve bunun oğulları Muhsin, Yûs., Hüs.); 'Alî (ölm. 1685), oğlu Hüs., bunun oğlu Muhsin, bunun oğlu Muh. (ölm. 1763/64).

el-Has. İbni'l-Kaasimi'l-Mansûr (no.1)'un oğulları: Muh. (ölm. 1668) (bunun oğulları Yahyâ ve İsm., ölm. 1668); 4) Ah.ü'l-Mehdî (1633-1681=48) (8.1676-29.6.1681=4, 10). Bu 4. imâm'ın oğulları: 6) Muh.ü'n-Nâsıri'l-Mehdî (27.4.1686-1716=30); Ebû-Tâlib (oğlu 'Abd.); Yûs.; Muhsin; İshâq (oğlu Muh.ü'l-Kaasim ve bunun oğulları Ah., İbr., Yûs., Kaasim, 'Abbâs); Has.

6. İmâm'ın oğulları: İsm., İbr. (oğlu İsm. ve bunun oğulları 'Alî, Ah. ve Yahyâ), Yûs., Has., 'Abd., 'Abdü'r-Rahmân, Mutahhar.

4. İmâm'ın oğlu Has. b.Ah.i'l-Mehdî'nin oğulları: 7) el-Kaasimi'l-Mütewekkil (1716-1727=11); Muh.ü'n-Nâsır (müdd. 1686) (oğulları 'Abd., 'Alî, Yahyâ ve bu sonuncunun oğlu Kaasim); Nasr; Muhsin; İbr.; 'Alî ve bunun oğlu: 9) Muh.ü'l-Hâdi'l-Mecîd (1727-1728=1).

7. İmâm'ın (ölm. 1727) oğulları: 8) Hüs.ü'l-Mansûr (1727'de bir kaç ay + 1728 - 1747 = 19); Yûs.; 'Alî; Ah.; 'Abdü'r-Rahmâh; İbr.

8. İmâm'ın (ölm. 1747) oğulları: 10) 'Abbâsü'l-Mehdî (1747-1775=28); 11) 'Ali'l-Mansûr (1775-1806=31); 12) Ah.ü'l-Mehdî (1806-1810?=4?); Muh.; Hüs. 25.4.1872'de San'â, (sd.) Ah. Muhtâr Pş. tar. alınarak 11.1918'e kd. Osmanlı'da kaldı.

(*) 1635'de Osmânlılar, Yemen'de eyâlet idâresini kaldırdılar ve ülke, Osmânlılar'a tâbî imâmların eline fiilen geçmiş oldu. Tihâme (sâhil), Osmanlı hâkimiyetinde kaldı.

7. İmâm'ın (ölm. 1727) oğullarından İbr.'in oğulları: 'Abd. (oğlu 'Abdü'l-Kerîm); Muhsin; Yâ'qûb; Hüs.; 'Alî; Muh. Yahyâ. Bu Muh. Yahyâ'nın oğulları: 'Abd.; Muh.; 13) 'Ali'l-Mansûr (II) (1810?-1841=31?); 14) Kaasimü'l-Mehdî (1841-1845=4). Bunun oğlu 15) Muh. Yahyâ (1845-1872=27) (San'â'da), İmâm 'Alî tar. öldürüldü. 15'in oğlu: 16) Yahyâ Hamîdi'd-Dîn (1872-1904 = 32), 1891a'ya kd. ismen imâm, bu târihte Sâ'de hâkimi, bunun oğlu: Ahmedü'd-Dîn Muhammedi'l-Mansûr (ölm. 4.6.1904), bunun oğlu: 17. imâm ve 1. melik Yahyâ (ölm. 1948), aş.bk.

10. İmâm'ın (ölm. 1775) nesli de, Sâ'de'yi merkez edinerek, bir rakıyb imâmlar dalı oluşturmuştur ki, bu dalın hiç bir siyâsî nüfûzu olmamıştır, kendiliğinden unvân taşımıştır. 10. İmâm'ın oğlu 1) el-Mansûr-b'İllâh 'Alî (1775?), bunun oğlu 2) Kaasimü'l-Mehdî, bunun oğlu 3) el-Mütewekkil Ah. (1814-1820=6), bunun oğlu 4) 'Abd.'ü-Nâsır (1832-2.1840=8, maktûl), 6) Muh.ü'l-Hâdî (1845?-3.1850=5?), 7) 'Ali'l-Mansûr (1.1830-1832?=2? + Sâ'de'de hiç bir nüfûzu olmaksızın 1872-1891a=19).

1) Yahyâ Muh. Hamîdi'd-Dîni'l-Mütewekkil (1876-1948=72): imâm 4.6.1904 - 24.7.1923 = 19, 1, 20 + müstakil kral ve imâm 24.7.1923-14.2.1948 = 24, 6, 21 = 43, 8, 10. 1904 - 1912'de Sâ'de, 1912-1918'de Sahâre'de oturdu ve 11.1918'de Türkler'in Yemen vilâyetini boşaltması üzerine bütün Yemen'e hâkim oldu. Cihan Harbi'nde Türkiye'ye sâdık kaldı ve 1919'da hâlâ Istanbul'la irtibat aradı. Lozan Muâhedesi ile resmen Türkiye'den ayrılıp müstakil kral oldu. İmâm Yahyâ, dâmâdı tar. katledildi ve o da îdâm edildi. Oğulları: Hüs., 'Alî (maârif nâzırı), Kâzım, Mutahhar, İbr., Yahyâ, İsm., Seyfü'l-İslâmi'l-'Abbâs (San'â v., 5.4.1955'de ağabeyi ile ber. îdâm); Ah. ve Has. ve 'Abd. için az aşağıya bk.

Seyfü'l-İslâm Has. (doğ. 1900), 17.4.1954'e kd. velîahd, başvekil ve dâhiliye nâzırı (Kaahire, Roma, Bonn, Beyrût, Bağdâd ziyâreti 12.1952-5.1953), uzun müddet hâriciye nâzırı da oldu. Oğulları: Yahyâ, 'Alî, 'Abd., ilk 2'si 9.4.1954'de îdâm edildi.

Seyfü'l-İslâm 'Abd. (1916-5.4.1955=30, îdâm): Hudeyde v. 1933-34, maârif nâzırı 1935-39, başkumandan 1939-45, Arab Birliği'nde mümessil 1945-46, 14.2.1948'de hâriciye nâzırı, 3.1955'de krallık müddeîsi, hâriciye nâzırı iken 31.3.1954'de imâm îlân edildi, fakat 5 gün sn. îdâm edildi.

2) Seyfü'l-İslâm Ahmedi'l-Hâdî (1891-18.9.1962=71): İmâm 14.2.1948-2.4.1955 = 7, 1, 17, hal' edildi, ancak 14.10.1961'de ferâgat etti. Oğlu:

3) Seyfü'l-İslâm Muhammedi'l-Bedr Mansûr-b'İllâh (doğ. 1907), imâm 2.4.1955-27.9.1962 = 7, 5, 22. Vel. 14.2.1948-2.4.1955 = 7, 1, 17. Başvekil ve hâriciye nâzırı 17.4.1954, ilâveten harbiye nâzırı 31.8.1955. Nâsır tar. düzenlenen bir darbe ile hal' edildi. Kuzeyi elinde tutmakta devâm ederek mukaavemet etti. Velîahdi olan amca-zâdesi Muh.b.Hüs.b.Yahyâ, 1.1.1969'da haklarından ferâgat etti. Fakat İmâm Bedr, mukaavemete devâm ettiyse de o târihten sonra imâmcı (kralcı) Zeydîler'le sosyalist cumhûriyetci Sünnîler cumhûriyet üzerinde anlaştılar.

Tafsîlât: Emînü'r-Reyhânî, *Mülûkü'l-'Areb*, Beyrût 1924, 69-196; A.S. Tritton, *The Rise of the Imams of Sanaa*, Oxford 1925; Muh. b.Muh.b.Yahyâ Zübâre'l-Haseniyyi'l-Yemeniyyi's-San'ânî, *Terâcümü Ricâli'l-Yemen fi'l-Karni's-Sâlis 'Aşer*, Kaahire 1348 H.

Yemen Hânedânı

Yemen Hânedânı, IX. asırda el-Hâdî ile'l-Haqq Yahyâ b.Hüs.i'r-Ressî'den inmektedir. Yemen'de 1. Zeydî imâmı odur ki Zeyd b.'Alî b.Hüs. (ölm. 740) adına kurulmuştur. İlk kral olan Yahyâ, 67. Zeydî imâmıdır ve prenslere "seyfü'l-İslâm" lakabı veren odur, prenslerin adı başına bu lakab getirilmişdir. Muh.b.Yahyâ el-Mansûr b'illâ'ı (imâm 1891-1904=13) (1839-1904=65), Yahyâ b.Hamîdi'd-Dîn'in (ölm. 5. 1891) oğludur. Yerine oğlu Yahyâ b.Muh. el-Mütewekkil ala'llâh (4.6.1904 - katli 17.2.1948 = 43, 8, 13) (6.1869-17.2.1948=78,8) geçdi ki 67. Zeydî imâmıdır. 12.1918'de melik (kral) unvânını alıp Türkiye'den ayrılarak müstakil Yemen'in hükümdârı oldu. =1. Bint Mabqût (Hâcid ve Bâqil şeyhi Nâsır b.Mabqût'un hemşîresi), =2. Fâtıme (ölm. 1956). Kızları: Emetullâh, Şemsü'l-Hurr, Emetü'r-Rahmân, Ümmü Hânî, Emetü'l-Hâliq, Tâğiyye (hepsi 1970'lerde ber-hayât). Melik-İmâm Yahyâ'nın 14 oğlu:

1- Ahmed b.Yahyâ, babasının yerine melik-imâm oldu, aş.bk.

2- Muh. (Kızıldeniz'de boğuldu 3.1934), kızı Emetü'l-Mâlik.

3- Has. (doğ. 6.1895), İmâm Ah.'le ayni anneden, başbakan 1948-55 ve 1962-8 (kraliyet hükûmetinde). 4 kızı ve 5 oğlu: Emetü'l-Mâlik, Emetü'l-Kerîm, Emetü's-Sabûr, Emetü'l-Halîm. Has. (doğ. 1936), Addis Ababa elçisi, çocukları Ah. ve Seyyide, Neclâ, 'Aliyye; 'Abd. (1938-katli 25.7.1969=31), çocukları Muh. ve Razıyye, Emel; Hüs. (1945-katli 17.2.1948=3); 'Abbâs; Muh., 1972'de kuzini Seyfü'l-İslâm İsm. kızı Hadîce ile New York'da evlendi.

4- Hüs. (katli 17.2.1948), savunma bakanı, 3 kızı ve 6 oğlu: Emetü'l-Latîf, Ümmü Hânî, Emetü'r-Rahmân; Yahyâ, çocukları Hüs., Ah., İbr. ve Hüdâ, Hanâ; 'Abd., çocukları Rizâ, Has. ve Emetü'r-Rahmân; Muh. (1937), çocukları Ah., 'Alî, Yahyâ, Hamîdü'd-Dîn, 'Abd. ve Yüsrâ, Fâtıme; Ah., çocukları Hüs. ve Hiffe; 'Alî (katli 1963); Has. (1944), çocukları Muh. ve Fâtıme Limye.

5- 'Alî (katli 9.1962), çocukları Has., 'Alî, Mu'azz, ve Râzıye, Emetü's-Sâbûr, Şâfiye, Wefiyye (kuzeni 'Alî ile evlendi), Emetü'l-Hafîz, Emetü'l-Guwî, Safwe.

6- Mutahhar (ölm. Eritre 1952), çocukları Yahyâ (ölm. 1957, çocukları Mutahhar ve Emetü'l-'Alî) ve Şeref (kızları Büşrâ ve 'Atîka) ile Hadîce.

7- Kaasim (katli 9.1962), sağlık bakanı = 'Azîze b.Kaadî Muh. Râgıb Bey, dış işleri bakanı, çocukları: Hüs., Muh. (oğulları Yahyâ ve Râhib), 'Abd. (oğlu Ah.), İsm. ve Hadîce.

8- 'Abd. (ölm. 13.4.1955), dış işleri bakanı 1948-55 (Sitt Fâtıme oğlu), müdd. 31.3-5.4.1955 (doğ. 1912=43).

9- İbr. (Sitt Fâtıme'den) (katli 4.1948), "Seyfü'l-Haqq", kızları Emetü'l-Gafûr ve Tâkıye; oğulları Muh. (oğlu İbr.) ve 'Alî (1941) =Wefiyye, amca-zâdesi, çocukları Yahyâ, Zeyd ve Râzıye.

10- İsm. (Sitt Fâtıme'den) (katli 28.9.1962), çocukları: Muh. (çocukları İsm., 'Abd., Yûs. ve Fedwe, Emetü'l-Celîl), Has. (çocukları Muh. ve Rimâ) ile Hadîce (=Pr. Muh.b.Has., izd. New York, 6.1972), Emet.

11- 'Abbâs (katli Ta'izz, 13.4.1955), çocukları 'Abd., Muhsin, 'Abbâs ve Emetü'l-Mâlik, Safiyye.

12- Yahyâ (ölm.1950?), kızları Emetu'llâh, Emetü'l-Celîl, Emetü'r-Raûf, Hanân.

13- Muhsin (katli 17.2.1948), oğlu Muh.

14- 'Abdü'r-Rahmân (12.1937), hâriciye müsteşârı 1965, oğlu Eymen (Londra, 31.10.1974).

Ah.b.Yahyâ en-Nâsır li-Dînillâh (imâm-melik 17.2.1948-18.9.1962=14, 7, 0) (1891-1962=71), 68. Zeydî İmâmıdır. Velîahd ve Ta'izz v. 1918-1948, çocukları: Yahyâ, genç öldü; el-Bedr (69. imâm, aş.bk.); 'Abd. (1950, annesi bir Filistinli), 'Abbâs (1952, 'Abd. ile ayni anneden); Emetullâh (katli 9.1962), Hadîce.

Muh.ü'l-Bedr b.Ah.el-Mansûr b.'İllâh (18.9.1962-27.9.1962=0,0,9) (doğ. 1926), cumhûriyetçilerce devrildi, İngiltere'de oturuyor. Çocukları: Prs. Emetü'l-Ganî (1949), Râzıye (bunlar ayni anneden) ve Saqr (1974) (Yahye'l-Hirsî'nin kızı olan başka anneden).

III

MISIR'da KAVALALI HÂNEDÂNI

Hânedânın Menşei

Kavalalılar: 1- Mısır vâlîsi ol. 34 yıl, 10 ay, 17 gün (8.7.1805-24.5.1841), 2- imtiyâzlı Mısır vâlîsi ol. 25 yıl, 9 gün (24.5.1841-2.6.1866), 3- Mısır hıdîvi ol. 48 yıl, 6 ay, 17 gün (2.6.1866-19.12.1914), 4- Mısır sultânı ol. 7 yıl, 27 gün (19.12.1914-15.3.1922), 5- Mısır kralı ol. 31 yıl, 3 ay, 4 gün (15.3.1922-18.6.1953), toplam: 8.7.1805 - 18.6.1953 arasında 147 yıl, 11 ay, 11 gün, Mısır'ı yönettiler.

Kavalalı Mısır vâlîsinin vezîr olan pâyesi, 2.7.1849'dan ît. rütbe-i ṣadâret'e yükseltildi (geçici ol. 1845'den ît.) ve Osmânlı devletinin düşmesine kd. Mısır vâlî ve hıdîvleri, imparatorluk protokolünde -Osmânlı Hânedânı mensubları hâric- sadrâzam ve şeyhulislâm'dan sn. 3. sırayı aldılar.

13.9.1882'ye kd. 76 yıl, 2 ay, 7 gün,Mısır, Türkiye'nin imtiyâz verilmiş bir eyâleti idi. 13.9.1882 - 19.12.1914 = 32, 3, 6 ay müddetle ülke, hukuukan Türkiye'nin bir parçası olmakta devâm etti, fakat ingiliz askerî kontrolünde kaldı. Bu müddetle berâber Kavalalılar devrinde Türkiye'nin hâkimiyeti 108 yıl, 5 ay, 13 gündür. 19.12.1914 - 15.3.1922 = 7, 2, 27 tam bir İngiliz hâkimiyetidir ve ülke sömürge gibi yönetilmiştir. 15.3.1922' de istiklâline kavuştu. Türkiye, fiilen 19.12.1914'de Mısır, Sûdân ve Kıbrıs'ı, -Türkiye'nin Cihân Harbi'ne girmesi münâsebetiyle- İngiltere'nin ilhâkı ile kaybetmekle berâber, Mondros Matârekesi'ne kadar (30.10.1918), Mısır'da İngilizler'in îlân ettiği sultân'ı değil, Istanbul'da bulunan hıdîv'i, Mısır'ın otonom hükümdârı olarak kabûl etti. Lozan Muâhedesi (24.7.1923) ile Türkiye, Mısır, Sûdân ve Kıbrıs üzerindeki haklarından ferâgat etti.

Aşağıda verilen şecerede şu hususlar hatırlanmalıdır: 1- "Paşa" denen Kavalalı prenslerinin bu unvânları, Bâb-ı Âlî ve Osmânlı devletince verilmiş olup hiç biri Mısır paşası değil, hepsi Osmânlı paşasıdır, esâsen 1914'e kd. bu unvânı ancak pâdişâh verebilirdi. Paşa denmiyen prenslere Osmânlı protokolünde Bey, prenseslere Hanım denmiştir. 2- Mahalli gösterilmeyen doğum, ölüm, izd., tal. vak'aları Kaahire'de cereyân etmiş, Kaah. kelimesinin çok geçmesi dolayısıyle, Kaah.'de geçenlere Kaah. kelimesi kullanılmamıştır.

Hânedân, Sünnî-Ḥanefî ve Türk'tür. İbrâhîm Ağa, 1700'e doğru, Konya'dan gelip Edirne'ye yerleşti. Oğlu 'Osmân Ağa, Edirne'den Kavala'ya yerleşti, 3 oğlu oldu: Kavala âyânı olan by. oğlu Ḥüseyn Ağa, ortanca oğlu İbrâhîm Ağa ve 1785'e doğru Kavala mütesellimi iken îdâm edilen kç. oğlu Tosun Ağa. Bu sonuncusunun oğlu 'Alî Tosun Paşa, 1825'de beylerbeyi rütbesi alıp 1830'da öldü. Ḥüseyn Ağa'nın oğlu Halîl Ağa,

başıbozuk (gönüllü) yüzbaşısı ol. Mısır'a gitti, yerini amca-zâdesi Meh.'Alî'ye bırakarak döndüğü Kavala'da öldü. İbrâhîm Ağa ise derbend ağası (Kavala kalesi muhâfızı) idi, sonradan İbr. Paşa pâyesi verildi, 18 çocuğundan (5'i kız) bir ikisi dışında hepsi genç yaşlarında öldüler. Dâmâdı Ah. Bey, II. Mahmûd'un kapıcıbaşılarından (yâver) idi. İbr. Pş.'nın bilinen oğlu Kavalalı hânedânının kurucusu Meh. 'Alî Paşa'dır. Meh. 'Alî'nin kardeşi Tosun Ağa, Yeğenler âilesinin atasıdır. Bu Ağa'nın oğlu Yeğen Meh.'Alî Paşa, onun oğulları: Tosun 'Alî Bey, 8.9.1824'de mîrmîrân paşa oldu, Yeğen İbr. Paşa (ölm. 1834?) (bunun oğulları Mısır harbiye müdîri Dâwûd Paşa ve Ist.'da Şûrây-ı Devlet üyesi Meh. Fâiq Bey) ve Yeğen Ahmed Paşa (ölm. 1855?), 1849'da Ist.'a gelip vezîr oldu, 1850'de Mısır'a döndü, Cidde vâlîsi ve 1827'de Mekke muhâfızı oldu. Yeğen Ahmed Paşa'nın oğlu Manşûr Yeğen Paşa, kezâ vezîr olup, Mısır maârif müdîri oldu, 2. derecede amca-zâdesi Tewhîde Hanım'la (Hıdîv İsm.Pş.'nın kızı) evlendi (aş.bk.), oğlu 1869'a doğru Şefîq Yeğen Bey, yazardır. Yeğenler, devâm etmektedir, tafsîlât için Osmânlı Hânedânı kısmına bk. Meh. 'Alî Pş.'nın annesi Zeyneb Hn., Kavala çorbacısı (bnb.) Hüs. Ağa hemşîresidir.

1) MEHMED 'ALÎ PAŞA (Kavalalı, Büyük=el-Kebîr) (Kavala 1769 - 1.8.1849 = 80): Mısır vâlîsi 8.7.1805 - 1.8.1849 = 44, 0, 24. Bu vâlîlik, statü bakımından 3 devreye ayrılır: vâlî 8.7.1805-24.5.1841 + imtiyazlı vâlî 24.5.1841-4.1848 + mehcûr 4.1848-2.8.1849. Bu son dönemde, ihtiyarlığı dolayısıyle fiilen yönetime önce oğlu İbr. Pş. (Pâdişâh fermânı 1.9.1848), onun ölümüyle de torunu 'Abbâs Pş. baktılar, fakat Meh. 'Alî'nin vâlîlik titri alınmadı. Bu arada 20.10.1831-24.5.1841 dönemi, Meh. 'Alî'nin ısyân ettiği ve Bâb-ı Âlî'ce fermânlı yânî âsî îlân edildiği yıllardır. 1.3.1811'de 470 Memlûk beyini imhâ ederek hâkimiyetini tarsîn etti. 17-19.8.1846'da hayâtında ilk ve son def'a Ist.'a geldi. Sultân 'Abdülmecîd'in ayağını öptü, 25 gün kalıp Kavala'yı da ziyâret ettikten sonra Mısır'a döndü. Ayni zamanda Napoli ve Malta'yı ziyâret etti. 1845'de kendisine sadâret pâyesi verildi (vezîr pâyesini, Mısır vâlîsi olduğu gün almıştı). Kaahire'de Kavalalılar'ın kabristânı olan Rifâ'î Câmii hazîresine gömüldü. 11.10.1813'de Süveyş yoluyle Cidde'ye, sn. Mekke'ye gelmişti. =Emîne Hn. , Kavala doğumlu Mîralay Muştafa Bey'in hemşîresi ve Serezli 'Alî Bey'den dul iken 1787'de Kavala'da Meh. 'Alî ile evlenen bir Türk kızıdır. Drama'nın Nusretli köyünde doğdu, buraya gömüldü (1770-Kaahire 1824=54). İbr. Pş.'yı, Tewhîde Hn.'ı, İsm. Pş.'yı, Hadîce Hn.'ı, Nâzlı Hn.'ı Tosun Pş.'yı doğurdu, 1814'de haccetti. ='Aynü'l-Hayât Hn. (Sa'îd Pş. ann.). =Had. Zîbâ Hn. ölm. 1898, Çerkes (Kç. Meh. 'Alî Pş. ann.). =Mümtâz Hn. da Türk'dür (ölm.9.2.1868, Hüs. Bey ann.) =Mehveş Hn. (ölm. 1856, 'Alî Sâdık Bey ann.). = Şems-i Nûr Hn. (ölm.1863, med. Üsküdar, Fenâyî Türbesi) ('Abdül-Halîm Pş. ile Wicdân Hn.'ın ann.). =Ümmü Nu'mân Hn. (ölm. 1816) (Nu'mân Bey ann.). = Şems-safâ Hn. (ölm. 1846, Rukıyye ve Fâtıma ann.). Meh. Alî Pş.'nın daha 20 eşi ve câriyesi oldu. Meh. 'Alî Ağa, 1799'da 30 yaşında gönüllü (yedek) yüzbaşı olarak Kavala'dan gelip ilk def'a Mısır'a ayak bastı ve bir daha ayrılmadı, amca-zâdesi Halîl Ağa, Kavalalı gönüllü bölüğünün kumandanlığını ona bırakıp Kavala'ya döndü, 5 yıl içinde büyük faâliyet gösterip İngilizler'in İskenderiyye çıkartmasını da önlediği için Bâb-ı Âlî, kendisini vezîr ve Mısır vâlîsi yaptı. Çocukları:

Mehmed 'Alî Paşa'nın kızkardeşlerinden Şafiyye Hanım, Dramalı Kerîm Efendi ile evlendi, Drama'da Kranişta köyüne gömüldü. Beykoz'un Mahmûdşevketpaşa kö-

yündeki Kerîmler âilesi, bu evlenmeden inmiştir ve nümizmat Celîl Ender, Şafiyye Hn.'ın 6. kuşak torunudur

1- Tewhîde Hn. (1787-İskenderiyye, 9.6.1830=43) = Muharrem Bey, Cîze sancak beyi, sn. İskenderiyye muhâfızı deniz albayı, Mısır donanması kumandanı, ölm. 1847, çocuksuz.

2- İbrâhîm Paşa (Kavala 1789-10.11.1848=59): 1a) Mısır vâlî vekili (babasına niyâbeten) 4.1848-10.11.1848=0,7. Mısır vâlîliği vârisi (Bâb-ı Âlî'nin imtiyâz fermânı mûcibince) 13.2.1841-10.11.1848=7, 8, 25. 1806'da Ist.'a geldi ve 3.1807'de ilk def'a Ist.'dan Mısır'a gitti (kardeşi Tosun 1805'de, İsm., 2 kızkardeşi ve annesi 1809'da Kavala'dan Mısır'a geldiler). Mısır defterdârı, 12.6.1813'de Sa'îd eyâleti vâlîsi, sn. Tosun Paşa yerine Cidde vâlîsi, 19.12.1817'de vezîr oldu. 1847-48'de Ist., İtalya, İngiltere, Fransa'yı ziyâret etti ve Kral Louis-Philippe tar. kabûl edildi. 1807 Mısır defterdârı, 1811 Yukarı Mısır v., 1816 Vehhâbî serdârı kardeşi Tosun Pş. 1811-3 ve babası Meh. 'Alî Pş. 1813-5'de Vehhâbî serdârı ol. Necd'de idiler. Meh. 'Alî'nin 3. oğlu İsm. 1820-1'de Nübye, Sinne, Kordofân'ı ilhâk etdi ve 1821'de İbr., Sinnâr'a gelip 1.1822'de Kaahire'ye döndü. 1822'de Meh. 'Alî, efendisi Üçüncü Selîm'in eserini devâm ettirerek Mısır'da "nizâm-ı cedîd"i başlattı, Vak'a-i Hayriyye'den 4 yıl öncedir. 1822 ve müteâkıb yıllar Mısır'da Nizâm-ı Cedîd devridir. 12.1819 Cidde v. ve Kaahire'ye avdeti, 30.7.1824 Mora serdârı ve vâlîsi, 10.10.1828 Yunanistan'dan İskendiriyye'ye dönmesi, Filistin-Suriye'ye girmesi 1831 (5.1833'de Kütühya'ya kd. geldi), 5.1833 Adana muhassılı, 29.12.1840 Şâm'dan ayrılması ve Mısır'a dönüşü, 2.9.1848 Mısır vâlî vekîli sıfatının Bâb-ı Âlî'ce tasdîkı, med. İmâm Şâfi'î.

=1. Had. Hn. Bernancî (Îrânlı), ölm. 1870 (Meh. Bey ann.).

=2. Şîvekâr Hn. (Çerkes), ölm. 1864 (Rif'at Pş. ann.).

=3. Hoşyâr Hn. (Çerkes İsm. Pş. ann., ölm. 8.1885, med. Rifâ'î C.).

=4. Ülfet Hn. (1815'den önce - 2.3.1865) (Türk, M. Fâzıl Pş.ann.).

=5. Gül'izâr Hn. (ölm. 19.10.1865), çocuksuz.

=6. Sâre Hn. (ölm. 17.1.1870), çocuksuz.

3- Hadîce Hn. (doğ. 1791) = Mehmed Bey, Mısır defterdârı.

4- Mehmed (veyâ Ahmed) Tosun Paşa (Kavala 1793 - Reşîd, 28.9.1816 = 23): vezâret ile Cidde ve Habeş v. 1812, Vehhâbî seferi serdârı 1811-16, Kavala'dan Mısır'a gelişi 9.1805

5- 'Abdü'l-Halîm Bey (Kavala 1795 - İsk. 1818=23).

6- İsmâ'îl (İskender 'Alî) Kâmil Paşa (Kavala 1796 Şendî/Sûdân, 5.11.1822=25): İsmâ'îl, Mısır'da kullandığı adıdır. 28.5.1809'da Kavala'dan Mısır'a geldi, Istanbul'a gidip 7.1810'da beylerbeyi pâyesi ve paşa unvânı aldı, 1820-21'de Nübye, Sinnâr ve kısmen Kordofân'ı fethetti, Sûdân vâlîsi oldu ve orada katledildi. Tek çocuğu 'Ömer 1816'da çocukken öldü. = Bint Meh. Â'rif Pş. (Ist.) (mîrmirân paşa, ölm. Akkermân 1808).

7- Zeyneb Hn. (Kavala 1799-8.1821 = 22) = Ebû-Widân Ah. Pş., Sûdân v. 1838-10.1843.

8- Nâzlı Hanım (Kavala 1797-İsk.1860=63) =Dramalı Meh. Husrew Bey, Mısır defterdârı (ölm. 1833), 1821'de Dârfûr'u fethetti.

Mehmed Husrev Bey'in(ölm.1834) kardeşi Drama âyânı Hacı Hâlid Bey'in oğlu: Dâvûd Fatîn Ef.(Drama 1814 - İst.22.6.1866=52), med.Göksu, son tezkire yazarı ve şâir. Drama'dan Kaahire'ye 1828 ve oradan İstanbul'a 1839'da geldi.

9- Mehmed SA'ÎD PAŞA (17.3.1822 - 18.12.1863, İskenderiyye =41, 9, 2): 3) Mısır vâlîsi 13.7.1854-18.12.1863 = 9, 5, 6. Kendisinden 6 yaş by. olan yeğeni 'Abbâs Paşa'nın yerine vâlî oldu. Mısır eyâleti vârisi 2.8.1849-13.7.1854=4, 11, 13. Pâdişâha bî'at için 20.8.1854'de Ist.'a geldi. 1863'de Paris'e gitti. Med. İskenderiyye, Nebî Dânyâl C. Hocalarından biri Ferdinand de Lesseps'dir. =1. İnci Hn. (ölm. 1890), =2. Melek-ber Hn. (ölm. 1886) (Çerkes) (2 oğlunun annesi).

10- Zeyneb Hn.(13.10.1825 Ist.11.4.1882=56, 5, 29): İkaamet-gâhları: Bâyezîd'de Zeyneb Hn. Konağı (şimdi Ist. Ün., Edebîyât ve Fen fakülteleri), Baltalimanı tepesinde köşk, Yakacık'da köşk (bu sonuncusu birâderi 'Abdülhalîm Paşa'ya ve onun oğullarına geçti). Üsküdar'daki hastahânesi yanındaki türbesinde medfûn. Zeyneb-Kâmil Hastahânesi, câmî, mekteb, çeşme ve daha Ist.'da bir çok hayrât sâhibesi. =Yûs. Kâmil Pş. (Arabgir 1808-12.10.1876=68) b.Meh. B.b. İsm.B.Akkoyunlu, amcası Vezîr Gümrükcü 'Osmân Pş. yanında yetişti ('Osmân Pş.'nın oğulları Rûmeli kazaskeri Nûrî Ef., ölm. 1870 ve Vezîr Edhem Paşa, ölm. Ankara 1863), mîrmîrân paşa 1.8.1845, Rûmeli beylerbeyisi pâyesi 11.1850, vezîr 3.1851, sadrâzam 6.1.-13.6.1863=0, 5, 8, Fuâd Pş.'ya vekâleten sadâret kaymakamı 22.12.1861-6.1.1863=1, 0, 13, sadâretinde Sultân 'Azîz'in Mısır seyâhatinde Ist.'da saltanat nâibi (Sultân 'Azîz'in Mısır seyâhati, Sa'îd Paşa'nın vâlîliğinin son yılına rastlar, tafsîlât için Osmânlı Hânedânı kısmına bk.). İzd. 12.1845, izd.müd. 30, 10, çocuksuz.

11- Mehmed 'Abdü'l-Halîm Paşa (25.3.1830 - Ist.4.6.1894 = 64, 2, 10): vezîr, 1868-1894'de Ist.'da yaşadı, Osmânlı nâzırı, ressâm, büyük Türk Mûsikîsi nota koleksiyoncusu, tanbûrî, sarayı Bebek'de. =Terâne-dil. Hn. (1846?-13.8.1933=87?), izd. Şübrâ, 20.12.1865. =Wicdân Hn. (ölm. 1889, med.Üsk., Fedâyî T.), izd. 1855 (bütün çocuklarının annesi).

12- Mehmed 'Alî Paşa (3.3.1833-27.6.1861 = 28, 3, 25): "Şişman" ve babasına nisbetle "Küçük" denir, babası 64 yaşında iken doğdu. Vezîr 11.1854, Osmânlı mâliye nâzırı (1.1854'de ferîq rütbesi almışdı). Ist.'da öldü, fakat Kaah.'ye götürülüp gömüldü. =1. Hidâyet Hn., izd. Ist. 16.5.1852. =2. Felek-su Hn. (ölm. İsk. 24.5.1893) (Çerkes, tekrar evlenip Yılmaz Öztuna'nın annesinin babasını doğurdu, bk. Azım-zâdeler) (prs. Na'îme annesi). =3. Nîreng-Sezâ Hn. (ölm. Ist.).

13- 'Abdü'l-Halîm Bey (8.10.1821-1829=8).

14- Câ'fer Bey (ölm. 1810), çocuk.

15- Nû'mân Bey (ölm. 1815), çocuk.

16- İskender Bey (İsk. 15.4.1821-Ist.6.1823=2, 2).

17- Mahmûd Bey (İsk. 2.1825-1829=4).

18- Hüs. Bey (1825-Paris 1847=22).

19- 'Alî Sâdık Bey (3.3.1828-1836=8).

20- 'Abdü'l-Halîm Bey (1819-1823=4).

21- İskender Bey (11.4.1833-1834=1).

22- Rukıyye Hn. (ölm. 1810).
23- Rukıyye Hn. (1811-1814=3).
24- Selmâ Hn. (ölm. 1815).
25- Züleyhâ Hn. (ölm. 1815).
26- Fatma Hn. (ölm. 1822).
27- Zeyneb Hn. (1822-1823=1).
28- Rukıyye Hn. (ölm. 1823).
29- Zeyneb Hn. (1824-İsk.1825=1).
30- 'Ayşe Hn. (22.9.1828-İsk.1833=5).

I - Hânedânın İbrâhîm Paşa Dalı

Kavalalı İbrâhîm Paşa'nın (1789-1848) çocukları:

1. Meh. Bey (1814-24.12.1819=5).

2. Ahmed Rif'at Paşa (8.12.1825-14.5.1858=32, 5, 6): birâderleri ile ber. vezîr 4.1858, daha önce paşa 1852. Mısır eyâleti vâlîliği vârisi 18.6.1854-14.5.1858=3, 10, 26. Nîl'de Kâfrü'z-Zeyyâd'da boğuldu. =1. Şemsî Hn. (ölm. 1.5.1891), izd. 1846, izd.müd. 12 (İbr. Fehmî Pş. ann.), =2. Dilber-Cihân Hn. (ölm. 1900) ('Aynü'l-Hayât Hn. ann.), =3. 'Azm-i Reftâr Hn. (ölm. 3.2.1904) (Ah. Kemâl Pş. ann.).

3. İSMÂ'ÎL PAŞA (12.1.1830 - Ist. 2.3.1895=65, 1, 20): 4) Mısır vâlîsı (8 yş. by. amcası Sa'îd Pş. yerine) 18.12.1863 - 2.6.1866 = 2, 5, 14 + Mısır hıdîvi 2.6.1866 - 25.7.1879 = 13, 1, 23 = 15, 7, 7. Mısır vâlîliği vârisi (ağabeyinin ölümü üzerine) 14.5.1858-18.12.1863=5, 7, 4. Doğ. Müsâfir-hâne Sarayı. Hâricî istikrâz salâhiyeti veren fermân'ın tevcîhi 28.9.1872, verâsetin -âilenin en yaşlı erkek üyesi yerine- büyük oğuldan oğula geçmesi sûretiyle değişmesini âmir fermân 28.5.1866 (ayni fermân ile Mısır'ın Ist.'a ödediği yıllık vergi iki katından fazla arttırıldı ve bu fermân'dan 5 gün sn. "hıdîviyyet-i Mısır we Sûdân" tevcîh edilerek, Mısır vâlîleri, İngiltere'nin Hindistan vice-roy'ları (kral nâibi) derecesine çıkartıldı). Süweyş Kanalı'nın açılması 17.11.1869. Kanal tahvîllerini İngiltere'ye satması 11.1875. Oğlu Hasan Paşa'nın Habeşistân fütûhâtı 1875. İsm. Pş., Paris'te harb akademisi bitirdi. Amcası Sa'îd Pş. Avrupa ve Ist.'da bulunduğu zamânlar, ona vekâlet etti. 1867'de Paris ve Londra'yı ziyâret etti. Vezîr 4.1858. II. 'Abdülhamîd tar. hıdîvlikten azledilerek Ist.'da ikaamete me'mûr edildi. Bundan sn. Ist.'dan çıkamadı ve Ist.'da öldü (25.7.1879-2.3.1895=15, 7, 8). Ölümünden 9 gün sn. Kaahire'ye götürülüp Rifâî Câmii'ne defnedildi (11.3.1895). Ist'da Bâyezîd'de sarayı ve Emirgân'da sâhil-sarayı vardı. Sultân 'Azîz'in kendisine mâlikâne ol. verdiği Yassıada'yı II. 'Abdülhamîd kendisini azledince geri aldı. =1. Feryâl Hn. (I. Fu'âd'ın ann.) (ölm. 1912). =2. Zehrâ Hn.b.Meh. Â'rif Bey (1771-1839=68) b.Sd. Halîl Hamîd Pş. (1736-1785=49), doğ. 1830? =3. Çeşm-Â'fet Hn., çocuğu olmadı (mânevî kızı: Fâika Hn. =Mısırlı 'İzzet Pş.).

=4. Cenân-yâr Hn. (Hüs. Kâmil Pş., Hasan Paşa ann.).

=5. Cemâl-nûr Hn. (ölm.1875) ('Alî Cemâlüddîn Pş. ann.).

=6. Neş'e-dil Hn. (1857? - Nice 1924 = 67?), med. Kaahire, Ubuh şefi Î'sâ Bey kızı (Fülân Bey, Emîne 'Azîze Hn., Nî'metullâh Hn. ann.).

=7. Gülhiste Hn. (ölm. 1936?) (2. eşi: 'Alî Zekî Bey).
=8. Şâh Hn. (Tewhîde Hn., Fatma Hn., Zeyneb Hn. ann.).
=9. Cenâzîr Hn. (İbr. Hilmî Pş. ann.).
=10. "Wâlide Hn." (Tevfîq Pş. ann.).

4. Mustafa Fâzıl Paşa (21.2.1830 - Ist.2.12.1875 = 45, 9, 9): Mısır eyâleti vârisi 18.12.1863-28.5.1866=2, 5, 10. 1846'da Ist.'a geldi, 20.4.1858'de vezîr, sonradan Osmânlı kabinelerinde mâliye, maârif, adliye nâzırı oldu. İsm.Pş.'nın 21 gün kç. kardeşi idi, Mısır verâseti değiştirilip vârislik hakkı ondan alınıp ağabeyi İsm.Pş.'nın by. oğlu Tewfîq Pş.'ya verilince, 4.4.1866'da Paris'e gitti. 20.9.1867'ye kd. orada oturdu, Ist.'a döndü. Yeni Osmânlılar denen gayri resmî parti veyâ akımın lideri idi. Paris'te Champs-Elysées'de, Ist.'da Cağaloğlu'nda konaklarında yaşadı. Eyüb'de Bostâniskesi'ne gömüldüğü hâlde kemikleri 54 yıl sonra buradan alınıp Kaahire'ye götürüldü, Darbü'l-Gamâmiz'deki türbesine gömüldü. Yazlık konağı Çamlıca'da idi. =1. Dil-âzâd Hn. (Ist. 2.2.1837-Ist.24.12.1885 = 48, 10, 20), izd. 4.2.1849, izd.müd. 26, 9, 26, yş. 12, 0, 0-38, 9, 26, zevcinden 7, 0, 21 kç. =2. Reng-i Gül Hn. (Ist. 1839-Ist.6.10.1891=52), izd.Ist. 26.8.1857, izd.müd. 18, 3, 7, yş. 18-36, zevcinden 9 yş.kç. =3. Bezmî Hn. (Ist. 1846?-Ist. 22.12.1867=21?), izd. Ist. 14.4.1864, izd.müd. 3, 8, 8, yş. 18?-21?, zevcinden 16? yş. kç. =4. Had. Hn., izd. Ist.

1- Ahmed Rif'at Paşa Şûbesi

Kavalalı Ahmed Rif'at Paşa'nın (1825-1858) çocukları:

1. İbrâhîm Fehmî Ahmed Paşa (3.2.1847-Üsküdar 1894=47): vezîr, Mısır çalışma ve zirâat nâzırı. =1. Zeyneb Hn. (1859-19.8.1875=16) b.Hıdîv Ism. Pş., amca-zâdesi, izd.8.2.1874, izd.müd. 1, 6, 9 yş. 15-16, zevcinden 12 yş.kç., =2. Wicdân New-cüvân Hn. (Ist. 1852-Üsküdar 1940 = 88), izd. Üsküdar 24.12.1870, izd.müd. 24, yş. 18-42, zevcinden 5 yş. kç., 1896'da Ist.'da Ferîdûn Pş. ile evlendi. =3. Nîmetullâh Hn. (19.9.1876-21.6.1945=75, 9, 2) b. Hıdîv İsm.Pş., amca-zâdesi, izd. 1894, yş. 18, zevcinden 29, 7, 14., zifâf olmadan İbr. F. Ah. Pş. öldü.- Vicdân New-cüwân Hn., 17.5.1896'da İbr. Sârım Bey'in (aşağıdaki dip notuna bk.) oğlu Ferîq Ferîdûn Pş. ile evlendi.

2. Ahmed Kemâl Paşa (1857-24.12.1907=50) =1. Cemîle Fâzıla Hn. (1869-1896=27) b.Hıdîv İsm. Pş., amca-zâdesi, 3 yıl sn. talâk; =2. Nâz-perwer Hn. (1864?-21.8.1925=61?), izd. 1881, izd.müd. 26, yş. 17?-43? 2. izd.'dan:

Yûsuf Kemâl Paşa (7.12.1882-1.2.1967=84, 1, 25): Kral Fârûq devrinde tahtın 4. vârisi. Çocuğu olmadığı için vârisi: 2. derecede yeğeni Dâmâd Meh. 'Alî İbr. Bf. (aş.bk.). Leiden'de 2 by.c. hâlinde yayınlanan *Monumenta Cartographica Africae et Egypti* külliyyâtı ile *Les Portulans*, Leiden 1937 müellifi. =Kerîme Hn. (15.7.1898-28.3.1971=72, 8, 14) b.'Abbâs Halîm Pş., 3. izd. 17.1.1937, tal. 29.10.1937, izd.müd. 0, 9, 13, yş. 36, 6, 18-39, 4, 1, zevcinden 15, 6, 14 kç.

3. 'Aynü'l-Hayât Hn. (5.10.1858-12.4.1910=51, 6, 8) =Hüs. Kâmil Paşa (21.11.1853-9.10.1917=63, 10, 18) b.Hıdîv İsm.Pş., amca-zâdesi, izd. 30.1.1873, tal.

5.4.1910 (7 gün sn. kederinden öldü), izd.müd. 37, 1, 21, yş. 14, 3, 26-51, 6, 1, çocukları için aş.bk.

4. Meh.Bey: çocukken öldü. 5. Zeyneb Hn.: çocukken öldü.

İbr.Fehmî Ah. Pş.'nın (1847-1894) çocukları:

1- Ahmed Seyfü'd-Dîn Bey (Üsküdar, 2.3.1877 - Üsküdar, 18.11.1937=60, 8, 17). ='Ulwiye Hn. (*), izd.Ist. 6.5.1895, izd. müd. 42, 6, 19, 1 prens doğdu, çocukken öldü.

2- Mehmed Wahîdü'd-Dîn İbrâhîm Bey (Üsküdar, 29.9.1879-Paris, 10.5.1906=26, 7, 12), otomobil kazâsında öldü. =1. Prs. Fâzıla Zübeyde Hn. 1878-29.4.1900=22, Pr. 'Osmân Fuâd Fâzıl Pş. kızı, izd. 1898, izd.müd. 2. =2. Prs. Sâliha Hn.b.Pr.İbr.Hilmî Pş. (1878-1953=75), 1. izd. 1902, izd.müd. 4, yş. 22-26, zevcinden 1 yş. by. İlk izd.'dan Pr.Meh.'Alî, 2.'den Pr.'Amr ve Prs. 'Aynülhayât.

3- Şîwekâr Hn. (Üsküdar, 25.10.1881-17.2.1947 = 65, 3, 23). Uzun müddet Cap Ferrat (Fransa)'da yaşadı. =1. Ah. Fuâd Pş. (Kral Fuâd I) (26.3.1868-28.4.1936=67, 11, 2), 1. izd. 30.5.1896, tal. 1899=3, yş. 14, 7, 5-18, zevcinden 13, 7, 1 kç., babasının amcasının oğlu, bu izd.'dan doğan prs. için bk. Fuâd I. =2. Ra'ûf Sâbit Bey, izd. 14.3.1900, tal. 1903=3, yş. 19-22. =3. Seyfu'llâh Yüsrî Paşa (1870-26.12.1949=79) (2. eşi), Bnb. Yüsrî Bey oğlu, Türkiye'nin Paris sefâretinde ataşe, sn. Mısır'ın Berlin ve Washington elçisi, izd. 2.1.1904, tal. 10.1.1916 = 12, 0, 9, yş. 22, 2, 8-34, 2, 17 (Paşa talâkından az sn. Prs. Zeyneb b.İbr. Hilmî Pş. ile evlendi). =4. Meh. Selîm Halîl Bey Demirkan (1893-1944=51) (ölm. ve med. Paris, Père-Lachaise), Türk ordusunda teğmen, ressâm Mirlivâ Halîl Pş.'nın oğlu, izd. Beyoğlu, 5.7.1917, tal. 2.3.1925 = 7, 7, 27, yş. 35, 8, 10-43, 4, 7, zevcinden 12 yş. kç. =5. İlhâmî Hüs. Pş., Ist.'da bankacı, Kral Fuâd tar. paşa yapıldı, Hâfız Hüseyn Pş. (bu Istanbul'lu Osmânlı paşasının kızı 'Ayşe Hn. ve onun çocukları Feyyâz, Nejât Beyler'le Şeker ve Gönül Hanımlar'dır) oğlu (doğ. 1907), izd. Nişântaşı, 1.7.1927, yş. 45, 8, 6, zevcinden 26 yş.by.- 2. izd.'dan: Haseneyn Pş. (doğ. 1904), Kral Fârûk'un hocası; Wahîdüddîn Bey (doğ. 1906); Serwet

(*) 'Ulwiye Hn.'ın âilesi: Hacı 'Alî Ef., Eğin'den Ist.'a gelip Eyüb'e ve Eğrikapı'ya yerleşdi. Oğlu Hacı Mustafâ Ağa, Balıkesirli Çavdaroğlu Şerîf Pş.'nın (oğlu Mollaa Es'ad Ef.) baldızı ile evlendi, oğulları Ebû-Bekr Mümtâz Ef. (23.12.1810-9.2.1871=60, 1, 17) (*Son Hattâtlar*, 724 v.dd)., bâlâ rütbeli (1857), sadâret müsteşârı, evkaaf, mâliye ve adliye nâzırı, hâriciye nâzır vekîli (1843'de 2 ay) olup son görevi Mısır kapı-kethudâlığıdır, Sultân 'Abdülmecîd ile kardeşi Sultân 'Abdül'azîz'in târih, coğrafya, hat ve edebîyât hocaları, yalıları Kandilli, sn. Bebek'de, med. Yenikapı Mevlevî-hânesi, Sarı Şefîq Bey'in (oğlu mutasarrıf İbr. Sârım Bey, bunun oğlu Ferîq Ferîdûn Pş.) (Şehzâdebaşı'ndaki konağını ölümünde Meh. Â'kif Pş. satın aldı) baldızı (ölm. Bebek 1892) ile evlendi. 2 oğlu: 'Alî Rızâ Mümtâz Pş. (ölm. 1899) (=Ikbâl Hn., çocukları: Meh. 'Alî B., doğ. 1856 ve Hn., 31 Mart'da öldürülen adliye nâzırı Nâzım Pş. zevcesi) ve Must. Reşîd Mümtâz Pş. (1856-Nice 1928 = 72), adı Sd. By. Must. Reşîd Pş. tar. kendi adıyle tesmiye edildi, vezîr, 1908'de senatör, dâhılıye nâzırı, 1905'de Ist. şehremîni, köşkü Çamlıca'da. Bunun çocukları: Yahyâ Bey, yukarıda anılan Pr. Ah. Seyfüddîn ile evlenen 'Ulwiye Hn., Semîh Mümtâz S.B. ve Münîre Hn. Semîh Mümtâz Bey, Nişântaşı'nda doğdu, Nice'de oturdu (1908-1937=29), sn.Ist.'a döndü (1937), yazardır, oğlu Nûrüddîn Mümtâz Bey'dir. Semîh Mümtâz Bey, II. 'Abdülhamîd'in 2. kâtibi Vezîr 'Arab 'İzzet Â'bid Hulu Pş.'ya 1905'de Büyükadada'daki köşkünde dâmâd oldu, tafsîlât için, Osmânlı âileleri kısmında 'Azm-zâdeler'e bk.

Hn. (27.10.1907-16.11.1935=28,0,20) = dayısının oğlu Pr. 'Amr İbr. (18.4.1903), izd. 12.9.1921, izd.müd. 14, 6, 14, yş. 13, 5, 16-28, 0, 20, zevcinden 4, 6, 9 kç., kızları 3 prs. için aş.bk. Prs. Şîvekâr'ın 3. eşinden de 1 oğlu ile 1 kızı var. 4. eşinden ise 1 oğlu oldu.

İlhâmî Hüseyn Paşa(İst.1907 - Nice, 10.10.1992 = 85), Galatasaray me'zûnu olup antikalarından bir kısmını Topkapı Sarayı'na bağışladı.

Pr. Wahîdüddîn'in (1879-1906) çocukları:

1: "Dâmâd" Mehmed 'Alî İbrâhîm (29.4.1900-Paris, 2.7.1977=77, 2, 3): Kral Fârûq zamânında tahtın 5. vârisi. =Zehrâ Hân-zâde Sultân (Dolmabahçe Saray-ı Hümâyûnu, 12.9.1923) b.Şeh-zâde Dâmâd 'Ömer Fârûq Ef. (=Sabîha Sultân b. Sultân Mehmed VI Wahîdüddîn) b. Halîfe 'Abdülmecîd II, izd. 9.1940, izd.müd. 36, 10, yş. 17, 0 - 53, 10, zevcinden 23, 4, 13 kç., Çocukları: Prs. Fâzıla Hanım-Sultân (Paris, 8.8.1941) ve Sultân-zâde Pr. A h m e d Rif'at Bey Efendi (31.8.1942) (=Emîne Uşaklıgil, izd. 26.6.1969) (bir Türk büyükelçisinin kızı). Prs. Fâzıla, Irak kralı II. Faysal'la nişânlı iken kral öldürüldü, sn. Şeyhulislâm Ürgüblü Hayrî Ef.'nin by. oğlu başvekil Suâd Hayri Ürgüplü'nün oğlu ile evlendi (11.12.1965) ve ayrıldı (tafsîlât için Osmânlı Hânedânı'na bk.), çocukları 'Alî Suâd Ü. (28.9.1967) ve Selîm.

2: 'Aynü'l-Hayât İbr. (9.6.1902) = Â'dil 'Ayâd Bey (1882-1953=71), izd. 1920, yş. 18, izd.müd. 33, yş. 51, Tâhir Bey b. 'Ayâd Pş. oğlu (=Prs. Rukıyye): 3 oğul ve 1 kız.

3: "Dâmâd" 'Amr İbr. (18.4.1903-1977=74). =1. Serwet Hn. (27.10.1907-16.11.1935=28, 0, 20), Seyfu'llâh Yüsrî Pş.'nın Prs. Şîvekâr'dan önceki Sâmi'l-Barûdî'nin kızından olma kızı, izd. 12.9.1921, izd.müd. 14, 6, 14, yş. 13, 5, 16-28, 0, 20, zevcinden 4, 6, 9 kç. (3 prs.'in ann.). =2. Neclâ Hibetullâh Sultân (Nice, 14.2.1927), b.Şeh-zâde Dâmâd 'Ömer Fârûq Ef. (=Sabîha Sultân b.Mehmed VI Wahîdüdîn) b.'Abdülmecîd II, izd. 2.1943, yş. 16, 0, zevcinden 23, 9, 26 kç., izd. müd. 34 (Pr.'in ann.). Çocukları: Prs. Nî'metu'llâh (19.4.1923), Prs. Emîne (12.9.1925), Prs. İnci (İskenderiyye, 1.6.1927); Sultân-zâde Pr. ' O s m â n Rif'at Bey-Efendi (20.5.1951).

Prs. Emîne (1925) = Emîn Kurhan (bk. Prs. Emîne b. 'Abdülhalîm Pş. b. Meh. 'Alî Pş.) oğulları: Dr. Hüsnî Kurhan (ölm. Londra, 25.3.1987, med. Ankara), T.C. elçilik müşteşârı =Mürüvvet Kurhan (Yapar) (kardeşleri: Emîne, Celâl, Fâtih, Selîm, Yıldırım Yapar, hepsinin annesi: Fatma Yapar) çocukları: Yazbükey K., Emel K.

Prs. Nî'metullâh (1923) =1. Şerefüddîn Şerîf Bey (Meh. Şerîf Pş.'nın neslinden), tal. =2. Necmüddîn Bey b. Dr. Şâhîn Bey, tal. =3. Münîr Sabrî Bey b. Has. Sabrî Pş. (başbakan). Çocukları: 1'den 1 kız, 2'den 2 oğul, 3'den 1 oğul ve 1 kız.

Prs. İnci (1927) =1. Ekrem Bey b. Muhsin Pş. (Dâmâd Nâmî Bf.'nin yeğeni), tal. =2. Fâiz Bey b.Ah. Lutfî Bey (=Müfettiş İsm. Pş. kızı).

2- Hıdîv İsmâ'îl Paşa Şûbesi

Hıdîv Kavalalı İsmâ'îl Paşa'nın (1830-1895) çocukları:

1. Tewhîde Hn. (2.8.1850-3.10.1888=38, 2, 2): 5.1866'da Sultân Abdülazîz bu

prs. ile evlenmek istemiş, fakat Sadrâzam Keçeci-zâde Fuâd Paşa râzı olmamıştır. = Yeğen Yahyâ Mansûr Paşa (12.8.1837-3.1.1913=75, 4, 22, zevcinden 12, 11, 21 kç., izd.müd. 20, 5, 26, yş. 17, 8, 6), müşîr ve izd. 7.4.1868, Mısır maârif nâzırı, 2. derecede amca-zâdesi, Vezîr Yeğen Ah. Pş.'nın oğlu, çocukları: Seniyye Hn.=Pr. Meh. Dâwûd Pş. (aş.bk.), Behiyye Hn.='Azîz 'İzzet Pş. (Londra orta-elçisi, Fuâd 'İzzet Pş. = Prs. Fatma Fâzıl oğlu) (kızları 'Ayşe, doğ. 18.9.1893 = Pr. Meh. 'Alî Has., 2 oğulları pr. için Hasan Pş. koluna bk.), çocukken ölen bir oğlan ve Wahîde Hn. = Midhat Yeğen Pş., bu sonuncu izd.'dan: Tewhîde Hn. (11.4.1901-Lozan 1977=76) =1. Â'sım B. (oğulları Dâmâd İsm. Â'sım Bey-Efendi = Mihr-i Mâh Selçuk Sultân, b.bk.), =2. Pr. 'Abbâs Halîm (aş.bk.), =3. Frank Rediker (A.B.D). Behiyye Hn.'ın çocukları: Â'işe Hn. (=Pr. Meh. 'Alî Has., aş.bk.), Meh. B. ve 'Abd. B.

2. Mehmed TEWFÎQ PAŞA (30.4.1852-7.1.1892, Hulwân = 39, 8, 7): 5) Mısır hıdîvi 25.7.1879-7.1.1892=12, 5, 12 (babasının II. 'Abdülhamîd tar. görevinden alınması üzerine), Mısır eyâleti vârisi 28.5.1866-25.7.1879=13, 1, 7 (verâsetin amcası Must. Fâzıl Pş.'dan alınması ve babasının vârisi olduğu pâdişâh fermânı üzerine), müşîr 1875. =Emîne Hn. (Ist. 24.5.1858 -Bebek/Ist. 19.6.1931=73, 0, 26). Pr. Dâmâd İbr. Hâmî Pş. kızı, "Wâlide-i Hıdîw, Wâlide-Paşa", izd.15.1.1873, izd.müd. 19, 11, 23, yş. 14, 7, 21-34, 7, 14, zevcinden 6, 0, 24 kç.

Hıdîv Tevfîq Paşa 1872'de murassâ 'Osmânî, sonra murassâ Mecîdî, 12.1872'de vezîr.

3. Zeyneb Fâtıma Hn. (3.6.1853-18.11.1920=67, 5, 15), 1899'dan ît. Ist.'da Kanlıca'daki köşkünde oturdu. Mevlevî idi. =1. Pr. Meh. Tosun Pş. (30.4.1853-10.8.1876=23, 3,10), Mısır vâlîsi Sa'îd Pş.'nın tek çocuğu ve Prs. babasının amca-zâdesi, izd. 15.1.1873, izd.müd. 3, 6, 26, yş. 19, 7, 12-23, 2, 3, zevcinden 0, 1, 3 kç. (çocukları: Pr.Cemîl Tosun Pş. Hıdîv Tewfîq Pş.'nın dâmâdı ve Prs. Emîne İnci Hn., Sd. Sa'îd Halîm Pş.'nın zevcesi için aş.bk.). =2. Mahmûd Sırrî Pş. (ölm. Tebûk, 12.1910), izd. 1883, izd.müd. 17, yş. 30-47. Bu izd'.dan: 1) Emîre Hn. (Ist.10.10.1884-1965?=81?) =1. Pr. Ferîq 'Azîz Pş. (dayı-zâdesi) (aş.bk.) (8.11.1873-11.12.1925= 52, 0, 3), izd. Emîrgân/Ist. 5.7.1905, tal. 2.1.1913=7, 5, 27, yş. 20, 8, 25-28, 2, 22, zevcinden 10, 10, 2 kç., çocuksuz, =2. Mîralay 'Abdü'r-Ra'ûf Bey (Müşîr Ra'ûf Pş.'nın oğlu ve Dâmâd Meh. 'Alî Ra'ûf Bey'in kardeşi) (ölm.Beylerbeyi/Ist. 4.11.1931), izd. Beylerbeyi/Ist., 4.5.1915, izd. müd. 16, 6, 0, yş. 30, 6, 24-47, 0, 24, bu izd.'dan: Mahmûd Ra'ûf Bey (Ist. 2.1916, Ist.'da yaşıyor) ve Meh. 'Alî Bülend Ra'ûf Bey (Ist. 1.1971) =Prs. Fâize (8.11.1923), Kral Fârûk'un kızkardeşi, izd. 17.5.1945, yş. 21, 6, 9, zevcinden 6, 10 kç. 2) 'Ismet Hn. (Ist. 1886-Ist. 1920'ye doğru) =Ah. Celâlüddîn Pş., 1. ferîq, II. 'Abdülhamîd'in ser-hafiyyesi (millî emniyet başkanı) (ölm. Ist. 1930'a doğru) (=2. Neş'e Hn., dul kalınca Kaahire'de 2. def'a evlendi). 3) Cemâlüddîn Bey (Ist. 1888-Ist. 1920 = 32) =Prs. Kadriye (10.1.1888-1954=66), Pr. Hüs. Kâmil Pş.'nın kızı ve zevci Cemâlüddîn Bey'in amca-zâdesi. 4) ve 5) çocukken ölen 2 erkek çocuk.

4. HÜSEYN Kâmil PAŞA(21.11.1853-9.10.1917 = 63, 10, 18): 7) İngiltere himâyesinde Mısır "sultânı" 19.12.1914 9.10.1917 = 2, 9, 20 (Türkiye ile müttefikleri bu müddet içinde Mısır "hıdîvi" ol. 'Abbâs Hilmî Pş.'yı tanımaya devâm ettiler) müşîr 1875, Ist.'daki ikaamet-gâhı Emîrgân. =1. Prs. 'Aynü'l-Hayât Hn.

(5.10.1858-12.4.1910=51, 6, 8), Hüs. Pş.'nın amcası Ah. Rif'at Pş.'nın kızı, izd. 30.1.1873, tal. 5.4.1910 = 37, 1, 21 yş. 14, 3, 26-51, 6, 1 (7 gün sn. kederinden öldü), zevcinden 4, 10, 14, kç. =2. Melek Hn. (Ist. 27.10.1869 - 4.2.1956= 86, 3, 8), izd. Ist. 12.3.1887, izd.müd. 30, 6, 28, yş. 17, 4, 16-47, 11, 14, zevcinden 15, 11, 6 kç., 'Osmânlı amirali Çerkes Has. Turhân Pş. kızı (Muh. Sa'îdi'l-Keylânî, *es-Sultân Hüs. Kâmil*, Kaah. 1963).

5. Hasan Paşa (30.12.1854-Ist.22.3.1888=33, 2, 23): Berlin harb akademisi me'zûnu ve Türk ordusunda kurmay subay, 1875'de müşîr, 1880'de II. 'Abdülhamîd'in yâveri. =Prs. Hadîce (15.5.1856-1.7.1915=59, 1, 17), Has. Pş.'nın babasının amcasının (Kç.Meh. 'Alî Pş.) kızı, izd. 15.1.1873, izd.müd. 15, 2, 8, yş. 16, 8, 1-31, 10, 9, zevcinden 1, 4, 16 kç.

6. Zeyneb Hn. (1859-19.8.1875=16). =Pr.İbr.Fehmî Ah. Pş. (3.2.1847-1894=47), Zeyneb Hn.'ın amca-zâdesi, Ah. Rif'at Pş.'nın oğlu, izd. 1873, izd.müd. 2, yş. 14-16, zevcinden 12 yş.kç., çocuksuz.

7. İbrâhîm Hilmî Paşa (18.10.1860-15.3.1927=66,4,28, Nice): kurmay subay, Türk ordusunda müşîr 23.2.1889, şu eserin müellifi: Prince Ibrahim Hilmy, *Bibliography of Egypt and the Sudan*, 2 c. =1. Kamer Hn. (ölm. 1908), Çerkes, =2. Nazîme Hn. (Ist. 5.6.1863-Ist. 11.11.1913=50,5,6), izd. Nişântaşı/Ist. 18.5.1884, izd.müd. 19, yş. 20,11,13-50, 5, 6, zevcinden 2, 7, 17 kç. =3. Wicdân Hn. (1891), izd.Ist. 1917, izd. müd. 10.

8. Mahmûd Hamdî Paşa (6.3.1863-17.9.1921=58, 6, 0): Türk ordusunda 1. ferîq (orgeneral): 9.10.1917'de Sultân Hüs. Kâmil Pş. öldüğü zamân, İngiltere, Hüs. Kâmil'in kardeşleri İbr. Hilmî ve bu Mah. Hamdî Paşalar, Türkiye'de oldukları için, onları atlayıp, daha kç. kardeşleri Ah. Fuâd Pş.'yı, sultân îlân etti. Bu sûretle Mısır tahtı, tahta erişmesi zerre kadar akla gelmiyen 6. ve en kç. oğula ve onun oğlu Fârûk'a kaldı. =1. Prs. Zeyneb (1860-17.5.1918=58), Dâmâd Pr. İbr. Hâmî Pş.'nın kızı ve Wâlide-Paşa'nın kızkardeşi, izd. 28.3.1883, izd. müd. 35,1,20, yş. 23-58, zevcinden 3 yaş by., =2. Hûriye Hn., izd.1919, izd.müd. 2.- 1. izd.'dan: Prs.Münîre Hn. (28.10.1884-18.11.1944=60, 0, 21), üvey annesi Münîre Sultân'ın adını taşıyor =Meh. Tewfîq Silâhdâr, izd. 9.8.1901, tal. 12.3.1924 = 22, 7, 3, yş. 16, 9, 12-39, 4, 15.

9. Ahmed FUÂD I (Cîze, 26.3.1868 - 28.4.1936 = 68, 1, 3): 8) Mısır sultânı 9.10.1917 - 15.3.1922 = 4, 5, 6 + 1. Mısır meliki (kralı) 15.3.1922-28.4.1936 = 14, 1, 13 = 18, 6, 19, vel. 9.12.1914 - 9.10.1917 = 2, 9, 20 (ağabeyi sultân îlân edilince onun vel.i). Cenevre'de lise, Torino harbiyesinde süvârî subaylığı okudu, II. 'Abdülhamîd devrinde Türkiye'nin Viyana büyükelçiğinde binbaşı rütbesiyle askerî ataşe yardımcısı idi, âmiri askerî ataşe Kurm. Alb. Fâiq Â'lî Bey'di. Sonra Sultân Hamîd'in yâveri olarak albay rütbesiyle Yıldız'a girdi. Ahlâkı pâdişâh sarayına uygun görülmeyip çıkarıldı, Emîrgân'daki yalısında ikaamette me'mûr edildi, ağabeyleri gibi paşa yapılmadığı için Sultân Hamîd'e kinlendi, 1908 meşrûtiyeti'nde mîrlivâ ve Ah. Fuâd Paşa oldu ise de, kendisi tümgeneral, ağabeyleri genç yaşlarında Türk mareşali olduğu için, İttihâdcılar'a ve kendisine müşîr rütbesi vermiyen Sul. Reşâd'a da kinlendi. Hânedânının ahlâkı

beğenilmeyen prensi sayılırken, Cihân Harbi'nin çıkması, Hıdîv 'Abbâs Hilmî Paşa'nın ve oğlunun Mısır tahtı üzerindeki haklarının İngilizler'ce düşürülmesi, aradaki iki ağabeyinin Türk generalleri olarak Türkiye'de bulunması, kendisinin harb çıktığı zamân tesâdüfen Mısır'da olması, ağabeyi Hüs. Kâmil Paşa'nın oğlunun İngiltere tar. verilen tahtı reddetmesi gibi bir seri sebeb bir araya geldi. Fuâd Pş., önce sultân unvânını aldı, sn. istiklâline kavuşan Mısır'a kral oldu. 13.12.1912'de Türkiye himâyesinde Arnavudluk prensi olmıya tâlib olmuşsa da, kabûl edilmemişti. Krallığında Türkler'den, Osmânlı Hânedânı'ndan, Türkiye Cumhûriyeti'nden ve Atatürk'ten ne derecede nefret ettiğini her vesîleyle göstererek Türkiye ile Mısır'ın arasını tamâmen açtı. Krş. Ahmed Fuâd Pş., *Min Sâhibü'd-Dewle'l-Emîr Ahmed Fuâd Bâşâ Reîsi'l-Câmi'ati'l-Mısriyye ilâ Ebnâ Watanih,* 30 s., Kaah. 1911.=1. Prs. Şîwe-kâr (25.10.1881-17.2.1947=65, 3, 23), I. Fuâd'ın amca-zâdesi İbr. Fehmî Ah. Pş.'nın kızı, izd. 30.5.1896, tal. 1899=3, yş. 14, 7, 5-18, zevcinden 13, 7, 1 kç. (Prs. sn. 4 def'a daha evlendi) (bu izd.'dan Prs. Fewkıye). =2. Nâzlı (İskenderiyye, 25.6.1894-Los Angeles 2.6.1978=83, 11, 7), izd.24.7.1919, izd.müd. 16, 9, 5, yş. 25, 0, 29-41,10,4, kraliçe 15.3.1922-28.4.1936=14, 1, 13 + ana kraliçe 28.4.1936-26.7.1952=16, 2, 28 + by. ana kraliçe 26.7.1952-18.6.1953 = 0, 10, 23 = 31, 3, 4, sn. Los Angles'de yaşadı. Kral Fâdûk'un ve 4 prs.'in annesi. Ancak 1.8.1950'de Pr. Meh. 'Alî Tewfîq Pş.'nın başkanlığındaki Hânedân Meclisi tar. Hânedân'dan ihrâc edildiği için, hukukan ana kraliçelik sıfatı düştü. Fuâd kendisiyle 2 aylık hâmile olduğu anlaşılınca evlenmişti. Şeceresi: Joseph Sève (aslında Sévoz), Napoléon'un ordusunda albay, Lyon 1788 doğumlu, Napoléon düşünce Mısır'a gelip Meh. 'Alî Pş.'nın hizmetine girdi, Müslümân, mîrlivâ ve Süleymân Pş. oldu, oğlu İskender Pş. olup 2 de kızı oldu, kızlarından biri Şerîf Pş. ile evlenip 'Abdü'r-Rahîm Sabrî Pş.'yı (Kaahire v., tarım bakanı) (ölm. 27.8.1930) doğurdu ki, Kraliçe Nâzlı'nın babasıdır, baba ve anne tarafından Türk'tür, sâdece baba annesi Fransız'dır. Annesi Tewfîka Hn., başbakan Meh. Şerîf Pş. ile Nâzlı Hn.'ın (ölm. 1856) kızıdır. Şerîf Pş. (Ist. 1826-Graz 1887=61), Mekke kadısı, Meh. Sa'îd Ef. oğludur. Nâzlı Hn.'ın (ölm. 1856) annesi Meryem Hn. (ölm. 20.3.1895) Sül. Pş. (Joseph Sève, Lyon 17.5.1788-Kaah.12.3.1860=71,9,26) ile evlendi ki, Anthelm Sève'in (doğ. Lhuis/Ain, 26.6.1754) oğlu, o da François Sève (doğ. Condamine-La Doy/Ain) ile Catherine Baudot'nun oğludur. Sül. Pş.'nın annesi Antoinette Julliet (izd. 30.11.1786), Louis Julliet ile Antoinette Devergues kızıdır.

10. Fâzıla C e m î l e Hn. (1869-Ist. 1896=27), şâire =1. Pr. Ah. Kemâl Pş. (1857-24.12.1907=50), amca oğlu Ah.Rif'at Pş.'nın oğlu, çocuksuz, 3 yıl sn. ayrıldı. =2. Şâhîn Pş. talâk. =3. Yâ'kûb Pş., izd.Ist.

11. 'Alî Cemâlüddîn Paşa (4.1875-Viyana 1892=17).

12. E m î n e 'Azîze Hn. (23.9.1875-Bebek/Ist. 9.9.1931=55, 11, 26): Kaahire'ye götürülüp Şâfi'î'ye gömüldü. =Must. Şekîb Bey, Osmânlı elçilerinden, Sd. Â'rifî Pş. oğlu, izd. Bebek/Ist. 1893, tal. 1898 = 5, yş. 18-23. Oğlu: Meh. Tâhir Pş. =Prs. Semîha (17.7.1889), izd. 1921, tal. 6.4.1926 = 5, aş.bk.

13. Fülân Bey: 1876'da doğup öldü.

14. Nî'metu'llâh (Nî'met) Hn. (19.9.1876-21.6.1945=68, 9, 2): Med. İmâm Şafiî =1. Pr.İbr. Fehmî Pş., amca-zâde (1847-1894), 2. izd. 1894, zifâf olmadan Pr. öldü, yş. 18, zevcinden 29, 7, 18 kç. =2. Mahmûd Muḫtâr Pş. (11.12.1866-18.3.1935=68, 3, 8) (ölm. Napoli), izd. Ist.4.9.1896, izd. müd. 38, 6, 14, yş. 19, 11, 15-58, 2, 29, zevcinden 9,9,9 yş. kç. Çocukları: 1) Emîne Dürriye Tugay(Ist.1897-Ist.13.4.1975=78), şu eserin müellifi: Emîne Foat Tugay, *Three Centuries Family Chronicles of Turkey and Egypt*, Oxford University, 1963, =Ḫulûṣî Fuâd Tugay (Ist. 1891-Ist. 21.5.1967 = 76), zevcinden 6 yş.kç., büyükelçi, bu arada Kaahire büyükelçisi (1951-5.1.1954), her ikisi de Zencirlikuyu'da medfun. 2) İsm. Muḫtâr Katırcıoğlu (1900-1953=53), 3) Ḫalîl Muḫtâr Bey (1901-1932=31) =Nüweyre Hasanağa (çocukları Nî'met 1926-1933=7 ve Feyżullâh Muḫtâr Katırcıoğlu 1928=Julia Pitt-Bennet ve bunların çocukları İbr. Ḥüs. Katırcıoğlu 1952 ve Nî'met Katırcıoğlu 1954). 4) 'Ömer Muḫtâr Katırcıoğlu (Ist. 1902-Çamlıca/Ist. 15.7.1935=32) =Prs. Luṭfiye Şewket (29.9.1900) b.Hıdîv 'Abbâs Ḥilmî Pş., izd.Ist. 5.5.1923, izd.müd. 12,2,10, yş. 22,7,6-34,9,16 zevcinden 2 yş. by., çocukları: Emîne Neş'e-dil Talu (1927), Zehrâ Kadriye Tugay (1929) =Aḥ. Tugay ve bunların çocukları: Yûs. Kâmil Tugay 1950, Fâṭıma Neclâ Tugay 1951, Meh. Bülend Tugay 1953, Dâwûd, Osmân Tugay, 1959. 5) 'Alâeddîn Muḫtâr Katırcıoğlu (1910) =Zeyneb Mümtâz Katırcıoğlu. (*) (**)

15. Emîne Hn.: 1864'de doğup öldü.

16. Nâzlı Hn.: 1867'de doğup öldü.

(*) Deli Fuâd Pş.'nın şeceresi: İncirköylü Müşîr (1887) Hasan Pş. (1793-1901=108) oğlu Müşîr (1878) Deli Fuâd Pş. (Ist. 1835-Ist.1931=96) (yalısı İstinye'de)=Seyrân-ı Dil Hn., çocukları: Ḫulûsî F.Tugay (1891-1967=76, yk. bk.); Reşîd Fuâd Bey, 1913'de şehîd (kurmay subay); Sa'îd Fuâd Bey, 1912'de şehîd (subay); Ḫalîl Fuâd Bey (1915'de şehîd (subay); Ḫayreddîn Fuâd Tugay; Es'ad Fuâd Tugay (=Prs. Zîbâ); Hidâyet Fuâd Tugay; Cemîle Fuâd Tugay; Fülâne Fuâd Ulugay (ölm.Ist.26.5.1957) =İsḥâq Pş. (II. 'Abdülhamîd'in yâveri; İsḥâq Pş.'nın kardeşleri Sefer Bey, Sâliḥ Bey ve 1960'a doğru ölen II. 'Abdülhamîd'in başhazînedârı Senîha Hanım);Fülâne Fuâd Hn., bahriye müşîri İngiliz Eğinli By. Sa'îd Pş.'nın gelini ki bu izd.'dan Nâzân Dânişmend doğmuştur ki târihci İsmâîl Ḥâmî Dânişmend'in 2. zevcesidir, çocukları yoktur.- 1901'de Deli Fuâd Pş.'ya dâmâd olan Sd. Sâliḥ Pş.(Kezrak) (Ist.1864-Ist.25.10.1939 =75), bahriye ferîkı (1878) Dilâver Pş.'nın oğludur (ölm.1897).

(**) Gaazî Muḫtâr Pş. âilesi: Kastamonulu Katırcıoğlu Meh. Pş. (ölm. 1669)'nın 6. batın torunu Hacı İbr. Ağa (ölm. 1850?) =Ḫadîce Hn. oğulları Katırcıoğlu Hacı Ḫalîl Ağa =1. Zekiyye Hn., =2. Şerîfe Hn. çocukları: Nâfiz B., Fethiye Hn., Hacı 'Alî Pş. (=1. Zehrâ Hn., =2. Fâṭıma Hn.) (çocukları Nî'met Hn., Fuâd B., Memdûh B., Nûriye Hn., İbr. Ḫalîl B. ve bunun oğlu Nâmık B.) ve Gaazî Ah. Muḫtâr Pş. (Bursa 1839-Ist.22.1.1919=80), med. Fâtih Câmii, müşîr 27.7.1871, 93 Harbi'nde Kafkas Cebhlesi başkumandanı 1877-78, sn.1908'e kd. Mısır fevkalâde komiseri sıfatıyle Kaahire'de oturdu, sd. 22.7.1912-29.10.1912=0,3,8, istîfâ. =1. Fâṭıma Zehrâ Hn., =2. Duḫter Hn. Çocukları: Bedreddîn B. (2. izd.'dan) (1901 Kaah.-Ist.1927=26); Nî'met Hn. (1. izd.'dan) (Ist.1864-Ist.1912=48) =Ferîq Şewkı Pş. (çocukları Nizâmeddîn B., Kemâl B. ve Meh.'Alî Alḫan Pş. (pş.1919), 1884-1947=67, T.C. sefirlerinden); Mahmûd Muḫtâr Pş. (1. izd.'dan) (1868-1935=67) (=Prs.Nî'metullâh ve çocukları için yk.bk.): 1908'de müşîr, babasının By. Kabine'sinde bahriye nâzırı, sn. Berlin büyükelçisi, müellif, Vasfî mahlasıyle şâir, evi Moda'da.

Emîne Neş'e-dil Talı kızı Naîme Neş'e-dil, İstanbul'da 2.1993'te Mete Gündoğdu ile evlendi. Emîne Hn.'ın dîğer kızı Zeyneb Talı'dır.

1) Hıdîv Tevfîk Paşa (1852 - 1892) Çocukları

1. 'ABBÂS II HİLMÎ PAŞA (İskenderiyye, 16.7.1874 - İsviçre, 20.12.1944 = 70,5,5): 6) 7.1.1892 19.12.1914 = 22,11,12, babasının yerine 3. hıdîv. Vel. 25.7.1879-7.1.1892=12,5,12. İsviçre ve Viyana'da tahsîl etti. Dedesi İsm. Pş.'nın hayâtında Mısır hıdîvi oldu (yş. 17,5,21). Ist.'da oturan dedesi vâsıtasıyle mürâcaat ederek II. 'Abdülhamîd'e dâmâd olmak istediyse de, münâsib gömülmedi ve pâdişâh kendisene Saray kızlarından Ikbâl Hanım'ı tezvîc ederek taltîf buyurdu. II. 'Abdülhamîd kendisine yalnız şehzâde ve sultânlara mahsûs Hânedân-ı Âl-i 'Osmân nişânını da verdi. İttihâdcı idi. Ist.'da Bâb-ı Â'lî'ye giderken 7.1914'de sûikasde uğradı, kurtuldu. İngiltere, Türkiye Birinci Cihân Harbi'ne girince, Mısır'ı ilhâk ederek hem 'Abbâs Hilmî Paşa'yı, hem de onun çocuklarını Mısır verâsetinden düşürdü. Buna rağmen Türkiye, Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve bâzı tarafsız devletler, Ist.'da bulunan Paşa'yı 1918 sonuna, harbin sonuna kadar hıdîv tanıdılar ve amcası Hüs. Kâmil Pş.'nın sultânlığını tanımadılar. Bu sûretle Osmânlı devleti tar. 18.11.1922 ve Türkiye tar. 24.7.1923 Lozan Muâhedesi'ne kadar hıdîv ol. tanındı ki bu 8,7,6'lık süre ile 31,6,18 eder. Millî Mücâdele'yi destekledi ve Ankara'ya 900.000 altın gönderdi. Emîrgân Korusu'nu da Istanbul Belediyesi'ne bağışladı. Mısır krallığı tab'ası olmadı ve T.C. tâbiiyyetine girdi (7.12.1931'de Çankaya Köşkü'nde ve 8.2.1933'de Dolmabahçe Sarayı'nda ve 25.1.1938'de Yalova köşkünde Atatürk tar. kabûl edilmiştir). Arabca kaleme aldığı hâtıraları basılmamıştır. Eskiden olduğu gibi Kavala'nın karşısındaki Taşoz adası, pâdişâh tar. kendisine mâlikâne verilmişti, Balkan Harbi'nde Yunanlılar el koydular. 1914 başında çıktığı Mısır'a ölünceye kadar 30 yıl dönmedi. Hıdîvliğindeki el-Mahrûsa yatından sn. Nî'metullâh adında 1.000 tonluk ve 100 küsûr mürettebâtlı bir yat aldı. Paris'de Quai d'Orsay'deki konağından sonra 1940'larda XVI, Rue Octave Feuillet'deki konağında oturuyordu. 1910'da hacı oldu. Zamânında Mısır'da Türkiye'yi "Mısır fevkalâde komiseri" adıyle Müşîr Gaazî Ah. Muhtâr Pş. temsîl etti, ülkenin dînî işlerinin başında da Ist.'dan gönderilen ve "Mısır kadısı" denen Kazasker Cemâl Ef. bulunuyordu. =1. Ikbâl Hn. (Ist.12.10.1876-Kudüs, 10.2.1941=64,3,29), II. 'Abdülhamîd'in câriyesi, izd. Ist.19.2.1895, tal. 1900=5, yş. 19-24, zevcinden 2 yş.kç. .=2. Zübeyde Câwidân Hn. (Philadelphia, 2.3.1887-1952=65), Macar kontesi Marianne May Török, Viyana'da otururken hıdîv ile evlenip ihtidâ etti, izd. Ist.1.3.1910, tal. 1913=3, yş. 23-26, zevcinden 18,8,3 kç., sn.Ist.'da yaşadı. Kont Joseph Török Szendrö ve Kontes Sophie Vetter von der Lilie kızı olup Baron Arthur von Klingspor'dan boşanmışdı. Yalnız Pr. 'Abdülkaadir'in annesi olup, dîğer çocuklar, 1. izd.'dandır. Hıdîv'in Ist.'daki sarayı Bebek'de idi.

2. Mehmed 'Alî Tewfîq Paşa (28.10.1875 - Lozan, 20.3.1955 = 79,5,3): vezîr 1903 (14.10), ağabeyi ile İsviçre ve Viyana'da okudu. Vel.9.10.1917 11.2.1920 = 2,4,2 + 28.4.1936 - 6.1.1952 = 15,8,8 + 26.7.1952 - 18.7.1953 = 0,11,23 + 7.1.1892-20.2.1899 = 6,11,14 = 25,11,17. Kral nâibi 28.4.1936-29.7.1937=1,3,1 (Kral Fârûk için). Vârisi, yeğeni Pr. 'Abdü'l-Mün'im'dir. 1940'da Kaahire'de sarayının yanında câmî ve müze yaptırdı. 25.11.1941'de Suzanne Hemon'la morgnatik ol. evlendi, çocuğu olmadı (y 66,0,28).

3. Nâzlı Hanım (1877-1880=3).

4. Fahrü'n-Nisâ Hadîce Hanım (2.5.1879-Hulwân/Yûs.Pş.Cad., 22.2.1951= 71,9,21) = Pr.Meh.'Abbâs Halîm Pş. (29.11.1866-10.2.1935=68,2,11), Pr.Meh. 'Abdülhalîm Pş.'nın oğlu, Sd.Pr.Sa'îd Halîm Pş.'nın kardeşi, izd.31.1.1895, izd.müd. 40,0,10, yş.15,8,29-55,9,9, zevcinden 12,5,3 kç. (6 kızları için aş.bk.).

5. Nî'metullâh Hanım (6.11.1881-1966=85) =1.Pr.Cemîl Tosun Pş. (1.1.1874-1932=58), Pr.Meh. Tosun Pş.oğlu, izd. 8.1.1896, tal.14.11.1903, izd.müd.7,10,7, yş.14,1,28-22,0,5 (oğulları Pr. Â'dil Tosun Pş.için aş.bk.). =2. Pr.Hüs. Kemâleddîn Pş. (20.12.1874-7.8.1932=57,7,18), amcası Sultân Hüs. Kâmil Pş.'nın oğlu, izd.5.5.1904, izd.müd. 28,3,3, yş. 22,5,29-50,9,2, zevcinden 6,10,17 kç., çocuksuz.

'Abbâs Hilmî Pş.'nın (1874 1944) Çocukları

1- "Dâmâd" Mehmed 'ABDÜ'L-MÜN'İM (Bey-Efendî) (Münteza/İskenderiyye, 20.2.1899 -Ist. 2.12.1979 = 80, 9, 10): 1914 sonunda Türkiye, Cihân Harbi'ne girdiği zamân, babası ile ber. Istanbul'da Bebek'deki saraylarında idi (12.1918'de Mısır'a döndü). İngiltere, babasını hıdîvlikten ve onu velîahdlikten düşürdü, Türkiye tar. Lozan Muâhedesi'ne kd. vel. tanınmakta devâm etti. Kral Fârûq düşdükten sn. 3 kişilik niyâbet meclisi reîsi 26.7 (resmen 3.8.) 1952, 2 ay, 18 gün sn. tek başına kral nâibi 14.10.1952'de, krallığın düşmesi 18.6.1953, bu târihten ölümüne kd. Kavalalı Hânedânı şefi = 26,5,14. Vel.20.2.1899-19.12.1914=15,9,29. 2. vel.9.10.1917-11.2.1910=2,4,2+ 28.4.1936-6.1.1952 = 15,8,8+6.7.1952-18.6.1953 (kral nâibi iken) =0,11,13 = 18,11,23 (geri kalan zamanlarda 3. vel). =Fâtma Nesl-i Şâh Sultân (Nişântaşı/Ist. 2.2.1921), Şehzâde 'Ömer Fârûq Ef. (II. 'Abdülmecîd'in oğlu) ile Sabîha Sultân'ın (VI. Mehmed Wahîdeddîn'in kızı) by. kızları, izd.9.1940, izd.müd. 39,3, yş.19,7-58,10, zevcinden 21,11,12 kç. 1978'de oğlu ile hacı oldu. Kaahire'ye nakledilip defnedildi. Çocukları: Sultân-zâde 'ABBÂS HİLMÎ (Bey-Efendî) (16.10.1941), 2.12.1979'dan beri Hânedân'ın şefi, Mısır ve Osmanlı prensi, Oxford me'zûnu, Mısır krallığı zamânında 3. vel. (yalnız 6 ay, 20 gün için 4. velîahdliğe düştü) =Medîha Mümtâz Hn. (12.5.1945), (Has. Mümtâz Bey'in by kızı; annesi, Ah. Midhat 'Abbâs Yeğen Bey'in kızıdır), izd. Ist. 2.5.1969, çocukları: Fatma Sabîha (Londa, 28.9.1974) ve 'Abdü'l-Mün'im Dâvûd (Londra, 23.6.1979).

2- Emîne Hanım (Münteza/İskenderiyye, 12.2.1895-Çubuklu/Ist. 1954=59): doğuştan mâlûl olup hemşîresi Prs. Şewket'in yanında yaşadı.

3- 'Atıyyetu'llâh Hanım (9.6.1896-1971=75): Ist.'da Kızıltoprak'da oturdu. =1. Celâlüddîn Vlora Paşa (doğ. 1885), izd. 28.3.1913, tal.22.7.1922=9,3,24, yş. 16,8,19-26,1,13, zevcinden 11 yş.kç. (*), oğulları: Mehmed 'Abbâs Vlora (1914, Ist.'da) ve Yk. Müh. Eyüb Sinân Vlora (Berlin'de). =2. Kıbrıslı Şevket Bey (Ah. Şevket Bayur) (1861-12.1.1948), izd.1.5.1928, yş. 31,10,22, Sd. Kıbrıslı Meh.Kâmil Pş.'nın 2. oğlu (bu âilenin şeceresi için Osmânlı Âileleri kısmına bk.), izd.müd. 19,8,21.

(*) Vlora Âilesi: Fâtih'in kapdân-ı deryâsı Sinân Paşa ahfâdından Ah. B. oğlu Hacı Bekir Bey (Hicâz'da öldü) oğlu Avlonyalı Hacı Mustafâ Paşa (Avlonya 1831-Medîne 1886=55)

4- Fethiyye Hanım (27.11.1897-Hulwân, 30.11.1923=26,0,3) =Hâmî Bey, mâliye nâzırı Hasîb Pş.'nın torunu.

5- Lutfiye Şewket Hanım (29.9.1900) ='Ömer Muhtâr Katırcıoğlu (1902-1935=33), izd. Çamlıca/Ist. 5.5.1923, izd.müd. 12,2,10, yş.22,7,6-34,9,16, zevcinden 2 yş.by., 'Ömer Bey'in şeceresi ve bu izd.'dan olan çocukları için az yukarıda Katırcıoğulları âilesinin şeceresi hakkındaki nota bk. Prs., diplomat olan zevci ile uzun müddet Bern'de bulundu, sn.Istanbul'da Çamlıca'da, sn. Emîrgân'da oturdu.

6- Mehmed 'Abdü'l-Kaadir (4.2.1902-Montreux, 21.4.1919=17,2,16): talebe iken, traş jiletinden aldığı mikropla karanlık bir şekilde İsviçre'de öldü.

2) Sultân Hüseyn Kâmil Paşa (1853-1917) Çocukları

1. Hüseyn Kemâlü'd-Dîn Paşa (1'den) (20.12.1874 Toulouse, 7.8.1932=57,7,18): Mısır ordusu kumandanı, 19.12.1914'de babası sultân îlân edilince, vel. olmayı reddetti ve 'Abbâs Hilmî Pş.'yı hıdîv tanımakda devâm etti, 9.10.1917'de babası ölünce de İngilizler'in oyuncağı ol. tahta geçmeyi reddettiği için, amcası Ah. Fuâd Pş., hiç beklenmedik şekilde tahta oturdu. = Prs. Nî'metu'llâh (6.11.1881 1966=85), Hıdîv Tewfîq Pş. kızı ve Hıdîv 'Abbâs Hilmî Pş. hemşîresi, 2. izd. 5.5.1904, izd.müd.28,3,3, yş. 22,5,29-50,9,2, zevcinden 6,10,17 kç., çocuksuz, amca kızı olan zevcesinin ilk zevcinden olan oğlu için aş.bk. (Â'dil Tosun Pş.).
2. Ah. Kâzım Bey (1'den) (21.4.1879-15.4.1884=4,11,24)
3. Kâzıme Hn. (1'den) (16.6.1876-Roma, 27.1.1921=44,6,11).
4. Seyfü'd-Dîn Bey (1878?-1898=20?).
5. Kâmile Hn. (1'den) (12.10.1877-16.10.1895=18,0,5).
6. Yûsuf Kâmil Bey (1880'ler-1910'lar).
7. Kadriye Hn. (2'den) (10.1.1888-Ist.6.6.1955=67,4,27): Türkçe'de devrinin ünlü yazarlarından olup kitap ve makaaleleriyle Millî Mücâdele'yi şiddetle desteklemiştir. =1. Cemâleddîn Bey (Ist.1888-Ist.1920=32), Hıdîv İsm.Pş. kızı Prs. Fâtıme Hn.'ın oğlu (yk.bk.). =2. Çerkes Mahmûd Hayrî Pş. (ölm.13.3.1957), izd. Emîrgân/

---

oğulları: Neş'et Paşa (Ferîd Pş.'dan sonraki 2. oğul), Süreyyâ Bey, Nâmık Bey, Hadîce Seniyye Hn. (doğ. 1850) (=İbr.Halîl Pş. b.Arnavud Sül. Pş.) ve Meh. Ferîd P. (aş.bk.). Bu çocukların anneleri ve Avlonyalı Must. Pş.zevcesi, Tepedelenli-zâde Vezîr Veliyyüddîn Pş.'nın kızıdır (Tepedelenli-zâdeler için Osmânlı Âileleri kısmına bk.). Arnavud Sül. Pş., vezîr'dir, 1829'da öldü, babası Avlonyalı İbr. Pş.'dır.

Avlonyalı Meh. Ferîd Pş. (Yanya 1852-San Remo, 8.12.1914=62): hem annesi, hem baba-annesi Tepedelenli-zâde'dir. Vez. 18.6.1899, sd.14.1.1903-22.7.1908=5,6,8. Âdem Bey'in kızı ile evli idi. Âdem Bey'in kardeşi Nakıy Bey'in oğlu Müfîd Bey, Meşrûtiyet'te Ergiri meb'ûsu idi. Ferîd Pş.'nın oğlu Celâlüddîn Pş., Mısır kapı kethudâsı iken, 1914'de Rûmeli beylerbeyiliği pâyesi verilerek paşa oldu. Ferîd Pş.'nın bir dâmâdı maârif nâzırı ve Osmânlı sefîrlerinden Rûmbeyoğlu Fahrüddîn Bey, dîğer dâmâdı T.C. generallerinden Halîl Sedes Pş.'dır. Ferîd Pş.'nın dîğer oğulları: Mübârek Bey, Riyâd Bey (1946'da Arnavudluk'ta Komünistler tar. öldürüldü), Nûreddîn Vlora (ölm.Ist.1964).

Ist.1921, yş.33, izd.müd.34,2. izd.'dan: Mehmed (Hüs.Hayrî) Bey(23.12.1924), hava subayı = Fewziye Sultân (Paris 1931), Şehzâde İbr. Tewfîq Ef.'nin kızı Osmanlı imparatorluk prensesi, izd. Kaahire 1949, bk. Osmânoğulları.

8. Semîha Hn. (2'den) (17.7.1889) =1. Pr. İsm. Dâwûd (aş.bk.) (10.5.1892-1956=64), izd. 1917, tal.1919=2, yş. 28-30, zevcinden 2,9,24 by., çocuksuz. =2. Meh. Tâhir Pş. (8.1897-1969=72) (Hıdîv İsm.Pş. kızı Prs. Emîne Hn.'la Must. Şekîb Bey'in oğlu), izd.1921, tal.6.4.1926=5, yş.32,8,19, zevcinden 8,1 by. =3. Wahîd Yüsrî Pş. (1907-1969=62), Prs. Şîwekâr oğlu, zevcinden 18 yş. by.

9. Bedîha Hn. (2'den) (4.6.1894-18.11.1913=19,5,14) =Mahmûd Fahrî Pş. (2. eşi: Prs. Fevkıye b.Fuâd I), başbakan Fahrî Pş. oğlu, o da Safvet Pş. oğlu ki Kavalalı Meh. 'Alî Pş.'nın generali idi.

3) Müşîr Hasan Paşa (1854-1888) Çocukları

1. 'Azîz Hasan Paşa (8.12.1873-Kalyûb/Kaah. 11.12.1925=52,0,3): Türk ordusunda ferîq=korgeneral. Balkan Harbi'nde tümen kumandanı ki hâtıralarını yazmıştır (ayrıca bk.Meh. Niyâzî Bey, *Şark Ordusu'nda 'Azîz Paşa Fırkası,* Ist.1331), =1. Emîre Hn. (10.10.1884-1965?=81), 'Azîz Pş.'nın amcası Hıdîv İsm. Pş.'nın kızı Prs. Fâtıma'nın kızı, 1. izd. Emîrgân/Ist. 5.7.1905, tal. 2.1.1913=7,5,27, yş.20,8,25-28,2,22, zevcinden 10,10,2 kç., çocuksuz. =2. Ikbâl Hn. (İskenderiyye 1897?), izd.1.7.1917, bu izd.'dan: Pr. İsmâ'îl (Madrid, 1.7.1918-1961=43), Prs. Hadîce (Madrid, 3.8.1919), Prs. Â'işe (Şubrâ/Kaah. 2.4.1921), 4- Pr. Hasan (San Remo, 22.2.1924).

2. 'İzzü'd-Dîn Hasan Bey (1870-İsk.1892=14).

3. 'Azîze Hn. (22.7.1875-8.2.1936=60,6,17) =Has.Muhsin Pş., izd.10.12.1894 yş. 19,4,19. Oğulları: İhsân Muhsin Bey (1908-11.10.1949=41) = Prs. Zeyneb Halîm (10.4.1915), izd.2.4.1931, tal.3.1932.

4. 'İffet Hn. (4.1.1876-1962=86) =Meh. 'Alî Celâl Pş. (ölm. Emîrgân/Ist. 24.11.1922), izd. Ist.16.5.1900, izd. müd. 21,5,21, yş.24,4,13-45,10,4. Pş.'nın 2. eşi olup Pş., Menlikli Ah. Pş. =Prs. Zübeyde oğludur, 3 çocukları oldu.

5. Behîce Hn. (24.6.1877-1945=68) =Pr. 'Ömer Tosun Paşa (8.9.1872-26.1.1944=72), Pr.Meh. Tosun Pş. oğlu, izd. İskenderiyye, 14.8.1898, izd.müd. 45,5,13, yş. 21,1,20-66,7,3 zevcinden 4,9,16 kç., çocukları için aş.bk.

6. İbrâhîm Hasan Bey (1879-Madrid, 28.10.1918=39)=Ola Jane Humphrey (A.B.D) (1876-1948=72) (2. eşi Broadwood).

7. Mehmed 'Alî Hasan Bey (17.3.1884-12.5.1945=61,1,26) =Â'işe Hn. (18.9.1893), izd. 1912, tal.2.3.1927=15, yş. 19-33,5,14, zevcinden 9,6,2 kç., Londra elçisi 'Azîz 'İzzet Paşa kızı (=Behiyye b. Prs. Tewhîde İsm.). Çocukları: 1-Pr. 'İzzü'd-Dîn Hasan (21.1.1914), mühendis ve bestekâr, Kral Fârûk devrinde tahtın 11. vârisi idi; 2- Pr. İsmâ'îl Hasan (St.Moritz, 4.2.1920).

8. Zîbâ Hn. (31.8.1885-Ist.16.3.1964=78,6,16) = Es'ad Fuâd Tugay (1884-Ist. 2.8.1973=89), Müşîr Deli Fuâd Pş. oğlu (yk.bk.), izd.Bebek/Ist.1915, yş. 30, izd.müd. 49, Ist.'da Bebek'de oturdular, çocuksuz, med. Zencirlikuyu.

4) Müşîr İbrâhîm Hilmî Paşa (1860-1927) Çocukları

1. Sâliha Hn. (1'den) (1878-1953=75) =1. Pr. Meh. Wahîdü'd-Dîn İbr. (29.9.1879-10.5.1906), Pr.İbr.Fehmî Ah.Pş.oğlu, 2. izd.1902, izd.müd.4, yş. 22-26, zevcinden 1 yş. kç., çocukları için yk.bk. (bu Prs. Sâliha, Neclâ Sultân'ın kayın-vâlidesi olmaktadır). =2. Sergei Yurkeviteh, izd. 1909, yş. 31.

2. Na'îme Hn. (23.7.1886-22.3.1950=63,8,0) =Must. Süreyyâ Bey (deniz albayı), bahriye nâzırı ve bahriye müşîri =by.- am. Bozcaadalı Has.Hüsnî Pş. oğlu, izd. Büyükdere/Ist. 23.4.1905, yş. 20,9,1.

Na'îme Hn., Bozcaada soyadı ile TC tab'ası olarak öldü.

3. Mehmed Hilmî Bey (1890-1916=26) (2'den): Paris'de kazâen öldü.

4. Hoşyâr Hn. (1891-Ist.5.12.1918=27) (2'den) =Enver Bey, Türk ordusunda yüzbaşı ve sn. albay, kızları: Nermîn Hn. ve 1 kız daha.

5. Zeyneb Hn. (Ist. 9.7.1897-Paris, 26.12.1959=62,5,18) (2'den) =Seyfu'llâh Yüsrî Pş. (1870-26.12.1949=79), Berlin ve Washington orta-elçisi, Bnb. Yüsrî Bey oğlu, 3. izd. Ist. 21.10.1916, izd.müd.33,2,6, yş. 19,3,12-52,5,18, zevcinden 27 yş.kç. Paşa, Prs. Şîwekâr'ın 3. zevci iken ondan ayrılıp evlendi. 1914'de Türkiye'nin Paris sefâret-i seniyyesinde attaché idi. Çocukları: Nî'met Hn. =Wefîq Seyfu'llâh Hayrî (1 kız, 1 erkek çocuk); Newîn Hn.= Sa'îd Zü'l-Fekaar Bey (3 erkek çocuk).

5) Kral I. Fuâd'ın (1868-1936) Çocukları

0. İsm. Bey (1'den) (11.1896-İsk.6.6.1897=0,7).

1. Fewkıye (6.10.1897-Zürih, 9.2.1974=76,4,4,): annesi Prs. Şîwekâr'dır. =Mahmûd Fahrî Pş. (b.başbakan Fahrî Pş.b.Safwet Pş.), Mısır'ın Paris, sn. Vichy sefîri, 2. izd. 24.5.1919 (Pş.'nın ilk eşi: Prs. Bedîha Hüs.), yş. 21,7,18. Oğulları Ah. Fahrî Bey (17.3.1921) =1. Gloria, tal. 1949 (7.4.1951'de New York'da 3. def'a evlendi), 2. eşinden: Hüs. Fahrî (12.1966).

2. Mehmed FÂRÛQ (11.2.1920 - 17.3.1965=45,1,4): Med. Kaahire, İbr. Pş.T. 9) 2. Mısır kralı 28.4.1936-26.7.1952, hal'=16,2,28. Asyût prensi = vel.11.2.1920-28.4.1936=16,2,17, amca-zâdesi Pr.Meh. 'Alî Tewfîk'ın niyâbeti 18.4.1936-29.7.1937=1,3,1, ilâveten Sûdân kralı îlân edilmesi 8.10.1951. Londra Muâhedesi (26.8.1936) ile Mısır'ın son İngiliz kayıtlarından kurtulması. Babası öldüğü zaman Mısır'da tahsilde idi, 29.4.1936'da Buchingham Sarayı'nda VIII. Edward ile görüşüp Mısır'a kral sıfatıyle ayak bastı(*). =1. Sâfî-nâz Hn. (İskenderiyye, 5.9.1921-Kaahire 15.10.1988 =67,1,10), Yûs. Zü'l-Fekaar Pş. (=Zeyneb Hn.) kızı, izd.11.2.1937-tal.17.11.1948=11,9,6, yş.15,5,6-27,2,12, zevcinden 1,6,22 kç., kraliçelik adı Ferîde: 11.2.1937-17.11.1948=11, 9,6, ressâm (nikâhı Ezher Şeyhı kıydı, şâhidler: kralın siyâsî müşâviri 'Alî Mâhir Pş. ve başmâbeynci Sa'îd Zü'l-Fekaar Pş.) (=2. Wahîd Nasrî, izd.21.3.1953, yş.31,6,17). =2. Nerîmân Hn. (Fârûk'un tekmeliyerek öldürdüğü Hüs.

(*) Kavalalı prens ve prenseslerine çocukken önce ya Türkce, ya Arabca öğretilir, çok def'a ikisini birden öğrenirlerdi, bâzıları çok az Arabca bilirlerdi. Prens Fârûq da Arabca öğrendikten sonra sıra Türkçe öğrenmiye gelince "ben Arnavud'um!" demesi ünlüdür, babası gibi Türk düşmanı geçinir, bir Arab ülkesinin Türk hükümdârı olmanın kompleksini taşırdı. Nâsır, monarşiyi ilgaa ettiği zamân, iki sebep gösterdi: 1- Kral'ın ahlâksızlığı, 2- Hânedân'ın aslen Arab olmaması (yâni Türk olması).

Fehmî Sâdık Bey'in kızı, Meh. Sâdık Pş. oğlu 'Alî Sâdık Bey'in oğlu, Nerîmân'ın annesi Asîle Kâmil) (31.10.1934), izd.6.5.1951, yş.16,6,6, (bir diplomatla nişânlı iken kral'dan hâmile kalıp onunla evlendi ki Kraliçe Nâzlı'nın mâcerâsının aynıdır), zevcinden 14,8,18 kç., kraliçe 6.5.1951-26.7.1952=1,2,10+ana kraliçe 26.7.1952-18.6.1953= 0,10,23=2,1,13, tal. 2.2.1954, izd.müd.2,8,27 (=2. Dr.Edhemü'n-Nakıyb, doğ. 1927, Fârûk'un husûsî doktorunun oğlu, izd. 3.5.1954, yş. 19,6,3, oğulları Ekrem 1961). Kral Fârûk'un 3 kızı 1., oğlu olan son kral 2. izd.'dandır.

3. Fewziye (İskenderiyye, 5.11.1921) =1. Muhammed Şâh Pehlewî (26.10.1919 Tahrân - 27.7.1980 Kaah. = 60,9,0), İran imparatoru 25.8.1941-17.1.1979=37,4,23, izd.Kaah. 16.3.1939, tal.17.11.1948=9,8,2 (bu, talâkın resmen îlân târîhidir, aslında Fewziye, bir kaç yıl önce zevcini ve İran'ı terkedip Mısır'a dönmüştü), yş.17,4,11-27,0,12, zevcinden 2,0,9 kç., İran imparatoriçesi 25.8.1941-17.11.1948 = 7,2,23, çocukları Prs. Şehnâz (15.11.1940) için bk.İran. =2. İsm.Şîrîn Bey, albay (17.10.1919), Hüs.Şîrîn Bey (=Prs. Emîne Bihrûz Fâzıl) oğlu, 22.6.1952'de 1 gün için harbiye ve bahriye nâzırı, izd.28.3.1949, talâkından, 4 ay, 11 gün sonra ki, hâdd-i şer'î'dir, zevcinden 2,0,19 yş.kç., 27,4,23, çocukları: Nâdiye (1950) ve Muh.

4. Fâize (8.11.1923) = Meh. 'Alî Bülend Ra'ûf Bey (Ist.1917), izd.17.5.1945, yş.21,6,9, zevcinden 7 yş. kç., serasker Müşîr Ra'ûf Pş.'nın torunu ve Kur.Alb 'Abdürraûf Bey'in (Türk ordusu) oğlu, annesi: Hıdîv İsm.Pş. kızı Prs. Fâtıma'nın kızı Emîre Hn.

5. Fâika (İskenderiyye, 8.6.1926) =Fuâd Sâdık Bey (6.8.1908), diplomat, morganatik izd. 5.4.1950, yş.23, 9, 27, zevcinden 17,9,19 kç., çocukları Fuâd (26.12.1950) ve İsm. (4.4.1952).

6. Fethiye (17.12.1930-Los Angeles, 12.12.1976=45,11,26) =Riyâd Galî, kıbtî (Ort. Hıristiyan) (1919; 1950'de mühtedî) (Beşâre Galî oğlu), annesi Kraliçe Nâzlı'nın kâtibi, morg. izd. 31.7.1950, yş. 19,7,20, ayni gün Hânedân'dan ihrâc edildi, zevcinden 11 yş. kç., sn. boşandı, fakat yıllar sonra boşandığı ve çocukları olduğu eski kocası Riyâd Galî tar. Los Angeles'te öldürüldü. Çocukları: Refîq (Los Angeles, 30.11.1952), Riyâd (Los Angeles, 20.5.1954), Râyiha (Los Angeles, 1956).

Kral Fârûk'un (1920-1965) Çocukları

1- Feriâl (17.11.1938) = Jean Pierre Perreten (1924), İsviçreli otelci, izd. Londra, 25.1.1966, yş. 27,2,8, zevcinden 14 yş.kç., morganatik, Semîr Şerîf adıyle ihtidâ etdi. Çocukları Yâsmîn (1968) ve Fülâne.

2- Fewziye (7.4.1940).

3- Fâdia (15.12.1943) =Pierre Orlof (1939), Rus prensi, izd. Londra 17.2.1965, yş.22,2,3, zevcinden 4 yş.kç., morganatik, oğulları: İskender ve Michael.

4- Ahmed FUÂD II (6.1,1952): 10) 3. ve sonuncu Mısır kralı (babasının hal'i üzerine) 26.7.1952-18.6.1953=0,10,23, yş. 0,6,20-1,5,13, vel.=Asyût Prensi (doğar doğmaz) 6.1.1952-26.7.1952=0,6,20. Babasının hal'i üzerine, kral îlân edildi, fakat ayni gün, babası, annesi ve 2 hemşîresi ile (Prs. Fâdia, Mısır'da annesi ile kaldı), A.B.D.

büyükelçisinin himâyesinde Mısır'ı terketti, onun adına 2. derecede amca-zâdesi Pr. 'Abdü'l-Mün'im, nâib sıfatıyle devlet başkanı oldu ise de, gerçek yönetim, ihtilâlin lideri ve başkumandan mîrliwâ (tümg.) Muh. Necîb Bey'de idi. II. Fuâd da babası gibi "Mısır ve Sûdân Meliki" sıfatıyle hükümdâr îlân edildi. 18.6.1953 perşenbe günü akşamı, Mısır'da cumhûriyet îlân edildi. =Fâzıla (Paris, 23.11.1948), izd. Monako, 5.10.1977, yş. 28,10,12, zevcinden 3,1,13 by., asıl adı Dominique-France, Robert Loeb Picard kızı. Oğulları: Muh. 'Alî (Kaahire, 5.2.1979).

3- Mustafâ Fâzıl Paşa Şûbesi

Mustafâ Fâzıl Paşa'nın (1830-1875) çocukları:

1. 'Osmân Fuâd Fâzıl Paşa (Ist.5.1.1855-17.2.1897=42,0,23) (1. eşinden), 6.7.1876'da vezîr (bu pâyeyi V. Murâd verdi) =Pâkîze Hn. (Ist.6.5.1859-13.5.1921=62,0,8), izd. 25.7.1875, izd.müd.22,2,22, yş. 16,2,20-38,5,12, zevcinden 4,4,20 kç. Kaahire'de attan düşerek ölen Paşa, bundan 1 yıl önce 1874'de de evlenmişse de, bu evliliğinden çocuğu yoktur, 3 çocuğu da Pâkîze Hn.'dandır.

2. Zeyneb Nâzlı Hn. (Ist. 1856-28.12.1913=57) =1. Halîl Şerîf Pş. (1844-Ist.12.1.1879), Osmânlı vezîri (12.7.1871), büyükelçisi, hâriciye nâzırı, vezîr (5.1850), By. Meh. Şerîf Pş. ile Azm-zâde Pırlanta Hn.'ın oğlu, izd. 1874, izd.müd.5, yş.18-23, zevcinden 12 yş.kç., çocuksuz (tafsîlât için Osmânlı Âileleri kısmında Azm-zâdeler'e bk.). =2. Tûnuslu Halîl Bey.

3. Mehmed 'Alî Fâzıl Paşa (31.1.1857-1.6.1915=68,6,0), mîrmîrân, İttihâd ve Terakkıy üyesi = Melek Hilmî Hn.

4. Rüşdî Fâzıl Bey (Ist. 2.1.1858-5.11.1879=21) = Ferah-dil Hn.(ölm. 1899), izd. 5.2.1877, izd.müd. 2,0,9.

5. Fâtıma Hn. (Ist. 1858-13.6.1933=75) =Ah. Fuâd 'İzzet Arnawûdî Pş., izd. 1876?. Çocukları: Ferîq (Türk ordusu) Hüs. Remzî Pş., Fâzıl Bey (=Nena Aysaguère, 2 oğul), 'Azîz 'İzzet Pş. (Londra orta-elçisi=Behiyye Hn. b.Prs. Tewhîde İsm., kızları 'Ayşe: doğ. 18.9.1893=Pr. Meh. 'Alî Has., b.bk.), Hadîce Hn. (=Memdûh Riyâd B., 2 oğul), Nî'met Hn., Besîme Hn., daha 2 çocuk.

6. 'Alî Kâmil Fâzıl Paşa (Ist.22.12.1858-Nice, 18.4.1929=68,3,26) (3. eşinden): mîrmîrân (tümgeneral'e eşit sivil paşa), İttihâd ve Terakkıy üyesi =1. Prs. Na'îme (4.1.1862-16.2.1904=42,1,13), izd. Ist.1879, tal. 1886=7, yş.17-24 (tekrâr evlendi) (Prs. İnci'nin ann.), zevcinden 3,0,13 kç., =2. Sâliha Zeyneb Ayad Hn., izd. 1886 (Pr. Must. Kâmil'le Prs. Emîne'nin ann.).

7. İbrâhîm Râşid Fâzıl Paşa (Ist.15.2.1861-16.12.1907=46,9,29) (3. eşinden): mîrmîrân =Dewlet Râtib Hn. (28.10.1863 -İskenderiyye 1911=48), izd. 1882, izd.müd.25, yş.19-44, zevcinden 2,8,11 kç.

8. Hüsâmü'd-Dîn Fâzıl Paşa (1863-Ist. 20.7.1897=36) (4. eşinden), mîrmîrân = Melek Hn., Moralı Sâmî Pş.'nın kızı (Osmânlı Âileleri'ne bk.). Eyüb'de babasının yanında medfûn.

9. Rukıyye Hn. (1856-10.9.1906=50) = Ṭâhir Pş.b.Maḥmûd Pş. (Tûnus 1810-Ist.1880=70), 1852'de Tûnus'u terk ile 1857'ye kd. Fransa'da, 1857-1880'de Ist.'da oturdu. Dâmâdı Tûnus hâriciye müdîri Muh.ü'l-Bakkuş Pş.'dır (1833-1896=66) b.Tûnuslu Ayaḏ Pş. (Maḥmûd Pş.'nın konakları Ist.'da Kabasakal ve Çamlıca'da). Çocukları: Â'dil Bey (=Prs. 'Aynü'l-Ḫayât İbr.), Maḥmûd Bey (İttihâd ve Terakkıy'den), İbr.B., Tewhîde Hn. (=Kadrî B., kızları: Rukıyye=Ṭâhir B.), daha 1 oğul ve 2 kız.

10. 'Abdü'l-Ḥamîd Bey: Çocukken Ist.'da öldü.

11. 'Alî Fâzıl Paşa (Ist.12.6.1875 - İsk.25.12.1925=50,6,13) (4. eşinden): =Alix Marthe Louise (Paris, 7.1.1873-29.4.1909 = 36,3,23), izd. 24.4.1898, tal. Paris, 26.8.1908 =10,4,2, yş.25,3,18 35,3,27, zevcinden 2,5,6 by. (bu izd. Hıdîv tar. 7.11.1908'de tanınarak morganatik olmakdan çıkdı). Çocukları: 1) Sa'îd Fâẕıl Bey (Napoli, 14.12.1898 - 22.6.1931 = 31,6,9), Birinci Cihân Harbi'nde Fransa cebhesinde İngiliz subayı ol. dövüştü. 2) Sa'îd İbr. Fâzıl Bey (12.1.1901 - 28.10.1978 = 77,9,17), İkinci Cihân Savaşı'nda İngiliz binbaşısı ol. dövüştü. =1. Kate (New York, 23.11.1902 - Londra, 9.9.1973 = 70,9,16), izd. Londra, 1.11.1933, tal.17.8.1950 = 16,9,16, yş. 30,11,8 - 47, 8,24, zevcinden 1,10,12 kç., Calvin Amory Stevens ve Jessie Isabelle kızı, Martin Hofer'den boşanmış. =2. Marcelle (İsk. 7.2.1915), izd.İsk.31.8.1950, tal. Londra, 24.9.1973 = 23,0,24, yş.35,6,22 - 58,7,15, zevcinden 14,0,26 kç., Edward Ades ve Alice Yabes kızı (Pr.'den boşanınca Londra, 9.11.1973'de Sir Charles Reginald Mike Wheeler'le evlendi, ölm.25.11.1975). Sa'îd İbr. Fâẕıl'in ilk izdivâcından: 1: 'Alî Fâẕıl Bey (Upper Woodford, 5.9.1935),İngiltere ordusunda yüzbaşı ol. tanassur etdi, Philip adını aldı = Rose Mary (Londra, 16.11.1932), izd. Londra, 12.6.1971, yş.38,7,26, zevcinden 2,9,19 by., Clifford Mansel Reece ve Barbara Hathorn kızı, oğulları Hugo Foxwood (Londra, 2.2.1973). 2: Marthe (Upper Woodford, 9.10.1936) =Leo (Lee) Charles Wilderman (Bridgeport/Conn.29.11.1918), izd. New York, 16.6.1970, yş. 33,8,8, zevcinden 17,10,10 kç., Joseph Maximilian Wilderman ve Ella Moriarty oğlu, çocukları Jon Jay Wilderman (New York, 24.4.1973) ve Geoffrey Lee Wilderman (Norwalk/Conn. 24.3.1975).

12. Â'dil Fâẕıl Bey: Çocukken Ist.'da öldü.

13. Fâẕıl Maḥmûd Fâzıl Bey: Çocukken Ist.'da öldü.

14. 'Azîze Emîne Hn. (ölm.Ist.9.5.1895) =Keçeci-z. (b.bk.)'İzzet Fuâd Pş. (1860-1925=65), 1. Ferîq = org., Sd. Fuâd Pş. torunu, 1 oğul, 1 kız.

15. Zehrâ Hn. (1868-8.2.1915=48)

16. Seniyye Hn. (1870-Ist.15.6.1905=35).

1) 'Os̱mân Fuâd Paşa'nın (1855-1897) çocukları:

1. Bedî'a Zeyneb Hn. (24.6.1877-Ist.1959=82) =Yûs. Kâmil Pş., Mısır adliye nâzırı.

2. Aḥmed 'Os̱mân Fâẕıl Bey (21.10.1880-Ma'âdî/Kaah 22.2.1928 =47,4,1) = Ḥalîme Hn. (doğ. Kanlıca/Ist. 4.5.1899), izd. Çamlıca/Ist. 8.4.1917, tal. 1920 = 3, yş. 18-21, zevcinden 19 yş.kç., Prs. Rukıyye Ḥalîm'in kızı (aş.bk.). Kızları: Prs. 'Ülfet

Emîne (Çamlıca/Ist. 18.8.1918), uzun müddet annesi ile Napoli'de yaşadı = Sencer Celâloğlu ('Abbâs Celâloğlu ile Prs. Tewfîka Ḥalîm oğlu) izd.Ist., kızları: Rukıyye Celâloğu.

3. Ülfet Ḫadîce Hn. (3.9.1881), son yıllarda Çamlıca/Ist.'da öldü. =Pr. Meḥ. İbr. Ḥalîm Pş. (3.5.1870-24.9.1951), Pr. Meḥ. 'Abdülḥalîm Pş. oğlu, izd.2.3.1895, tal. 27.4.1924 = 19,3,25, yş.13,5,29-42,7,24, zevcinden 11,4,1 kç., çocukları için aş.bk. (Pr. tekrâr evlendi).

4. Nâzlı Zeyneb Hn. (2.10.1882-Ist.19.6.1901=18,8,18).

5. Fâẕıla Zübeyde Hn. (6.8.1878-29.4.1900) = Pr. Meḥ. Waḥîdüddîn İbr. Bey (29.9.1879-10.5.1906=26,7,12), izd. 1898, izd.müd. 8. Bu izd.'dan Ḫân-zâde Sulṭân ile evlenen Pr. Dâmâd Meḥ. 'Alî İbr.Bf. (1900-1977) doğdu, yk.bk.

6. Ḥüsâmeddîn 'Osmân Fâẕıl Bey (doğ. 1876): çocukken öldü.

7. Sül. 'Osmân Bey (18.8.1883-16.11.1894=1,2,29).

2) Pr. Rüşdî Fâẕıl'ın (1858-1879) oğlu:

'Alî Ḥayder Şinâsî (Rüşdî Fâẕıl) (26.9.1878-25.11.1929=51,1,29) = Zeyneb Fehmî Hn. (18.3.1883), izd.3.5.1902, tal.1909=7, yş. 19,1,16-26, zevcinden 4,5,23 kç. Kızları: Prs. Fâṭımatü'z-Zehrâ (24.10.1904) =Fâiq Aḥ. Yeğen Bey, Mısır protokol genel md., izd. İskenderiyye, 25.8.1930, yş. 25,10,0, çocukları var.

3) 'Alî Kâmil Fâzıl Paşa'nın (1858-1929) çocukları:

1. Fıṭnat İnci (3.12.1880): 2 oğlu oldu.

2. Muṣṭafâ Kâmil Fâẕıl (1886-Grasse/Nice, 11.7.1929=43) =Leylâ Hn. (İskenderiyye, 1890?), izd. 1908. Kızları: Prs. Ṣâliḥa (Kandilli/Ist.10.9.1908).

3. Semîḥa Emîne (1.4.1891-Terracina, 15.2.1947=55,10,14), Remle/ İskenderiyye'de yaşadı.

4) İbrâhîm Râşid Fâẕıl Paşa'nın (1861-1907) Kızları:

1. Mehveş 'Azîze (İskendireyye 1883-1972=89). =1. İbr. Râtib B. b.Meḥ. Râtib Pş. (=Prs. Na'îme) izd. İskenderiyye 1907, tal. 20.3.1921=14, yş. 24-38. =2. X, izd. 1922. 2. izd.'dan: İlhâmî Bey (1923). 1. izd.'dan olan 2 oğlundan biri: Dâmâd Râtib Cezûlî Bey-Efendî (1908) =Mihr-ü Mâh Selçuk Sultân (Nişântaşı/Ist. 15.6.1920), II. 'Abdülḥamîd'in oğlu Şeh-zâde 'Abdürraḥîm Ef.'nin kızı, izd. 1939, çocukları: Türkân Hanım-Sultân (1940?), Sultân-zâde Tûrân Bey-Efendi (1948?), Osmânoğulları'na bk.

2. Emîne Bihrûz (İskenderiyye 1886) =1. Ḥüs.Şîrîn Bey, izd. 1913, tal. 1920=7, yş.27-34. =2. İsm. Râtib Bey (sn. Pş.) b.Meḥ. Râtib Pş. (=Prs. Na'îme) (yukarıdaki İbr. Râtib Bey'in kardeşi), izd. İskenderiyye, 18.2.1921, yş. 35. Çocukları (1.'den 2, 2.'den 1 çocuk): 1) Mehveş 'Azîze Şîrîn (İskenderiyye, 12.5.1915) =1. Pr. Sa'îd Ṭosun (9.1.1901), Pr. 'Ömer Ṭosun Pş. oğlu, izd. İskenderiyye, 4.11.1931, yş. 16,5,22, zevcinden 14,4,4 kç., talâq, tekrâr evlendi (Pr. Sa'îd de tekrâr evlendi), çocuksuz. 2) İsm. Şîrîn Bey (İskenderiyye 1918), Mısır ordusunda albay, Kral Fârûk'un hemşîresi ve sâbık

İran imparatoriçesi Prs. Fewziye ile evlenip çocukları oldu, yk.bk. 3) Şehrâzâd Hanım-Efendî (İskenderiyye 1922) =Şeh-zâde Mahmûd Nâmık Ef. (Dolmabahçe Saray-ı Hümâyûnu, 25.2.1914-1965=51), V. Mehmed Reşâd'ın torunu ve Şeh-zâde 'Ömer Hilmî Ef.'nin oğlu, izd. 1939, tal. 1947=8, yş.17-25, zevcinden 8 yş.kç., çocukları: Şeh-zâde 'Ömer Ef. (1940), bk. Osmânoğulları.

II - Hânedânın Tosun Paşa Dalı

Meh. Tosun Paşa'nın (1793-1816) yaşayan tek çocuğu ('Osmân 1815, Hadîce, Zûka, 'Ayşe ise 1817'de çocukken öldüler):

Hacı 'ABBÂS Hilmî PAŞA I (Cidde 1816-13.7.1854=38): 2) Mısır vâlîsi 2.8.1849 - 13.7.1854 = 4,11,13 (dedesi Kavalalı Meh. 'Alî Pş. yerine). Nâib (amcası İbr. Pş.'nın ölümü üzerine dedesi Meh. 'Alî Pş. için) 10.11.1848-2.8.1849=0,8,22 (ve bu müddet içinde eyâletin vârisi). 2 kölesi tar. Kaahire yakınlarında Benhâ av köşkünde katledildi. Türk'lüğünü redderek Arab'laşmak istedi, başaramadı. Üstelik Batı'lılaşma ve Tanzîmât düşmanı idi. Eyâlette Tanzîmât tatbîkaatını savsaklaması üzerine 1852'de sadâret müsteşârı Keçeci-zâde Meh. Fuâd Ef. (Pş.) 'Abbâs Pş.'yı azletmek dâhil fevkalâde salâhiyetlerle gelip eyâleti ve vâlîsini teftîş edip gereken emirleri verdi. 1852 yılında Kaahire-İskenderiyye demiryolu hattı açıldı. 1851'de Sul. 'Abdülmecîd, Adalar Denizi seyâhatinde Rodos'a geldiği zamân, oraya gelerek pâdişâhın ayağını öptü ve bindiği harb gemisini hediye etti. 1849 sonunda vâlîliğe tâyîni için teşekkür makaamında İst.'a gelip pâdişâhın ayağını öpünce, vezîr pâyesi, sadâret pâyesine yükseltildi. 1835'de 19 yaşında evlendi, yaşayan tek çocuğu (Must. 1836'da, Lawwâ 1832'de, 'Ayşe Sıdıka 1854'de ve Meh. Sâdık Hicâz'da çok kç. öldüler):

"Dâmâd" İbrâhîm Hâmî (İlhâmî) Paşa (3.1.1836-Ist.9.9.1860=24,8,6): 1849'da paşa, 4.1858'de vezîr. =Münîre Sultân (10.12.1844-8.7.1862=17,6,29), I. Sul. 'Abdülmecîd'in kızı, izd. Ist., 31.7.1857, izd.müd.3,1,9, yş.12,7,22-15,5,19 (Sultân, tekrâr evlendi), çocuksuz. Istanbul'da "İlhâmî Pş." denen Mısır'daki adıyle İbr. Hâmî Pş., 1857 başında Avrupa ve İngiltere'ye gitti. Sultân'dan önce evlendiği Kaahire'deki Çerkes câriyelerden Nâil Bey (1858) adlı çok küçükden Ist.'da ölen oğlu dışında 3 kızı oldu:

1. E m î n e Necîbe Hn. (Ist. 24.5.1858-Bebek/Ist.19.6.1931=73,0,26): Ist.'daki adı: Wâlide-Paşa, Wâlide-i Hıdîw. =Hıdîv (25.7.1879-7.1.1892) Meh.Tewfîq Pş. (30.4.1852-7.1.1892=40), izd.Ist. 15.1.1873, izd.müd. 19,11,23, yş. 14,7,21-34,7,14, zevcinden 6,0,24 kç., çocukları, bu arada Hıdîv II. 'Abbâs Hilmî Pş. için yk.bk.

2. Zeyneb Hn. (Ist. 1860-17.5.1918=58) =Pr.Mahmûd Hamdî Pş. (6.3.1863-17.9.1921=58,6,0), Hıdîv İsm. Pş.'nın oğlu ve Hıdîv Tevfîq Pş.'nın 11 yş. kç. kardeşi, izd.28.3.1883, izd.müd. 35,1,20, yş.23-58, zevcinden 3 yş. by., çocukları Prs. Münîre için yk.bk.

3. Tewhîde Hn. (1860-1882=22).

III - Hânedânın Sa'îd Paşa Dalı

Meh. Sa'îd Paşa'nın (1822-1863) İsk. 1846'da çocuk ölen Mahmûd Bey dışında yaşıyan tek çocuğu:

Mehmed Tosun Paşa (30.4.1853 - İskenderiyye, 10.8.1876 = 23,3,10): ferîq, sn. vezîr 12.1872, son görevi Mısır bahriye nâzırı. =Prs. Fâtıma (3.6.1853-18.11.1920=67,5,15), Paşa'nın amca-zâde Hıdîv İsm. Pş.'nın kızı, 1. izd.. 15.1.1873, izd.müd.3,6,26, yş.19,7,12-23,2,19, zevcinden 0,1,3 kç., Tosun Pş.'nın daha önceki zevcesi: Beşâret-nûr Hn. (İskenderiyye, 1858?-İskenderiyye, 3.8.1933=75?), izd. İskenderiyye, 23.1.1873, izd.müd. 3,6,8. Sa'îd Bey'le 'Ömer Tosun Pş. ve Prs.İnci bu hanımdan, dîğer 2çocuk, Prs. Fâtıma'dandır:

1. Meh. Sa'îd Tosun Bey (Beşâret Hn.'dan) (1872-İsk.6.1.1898=26) =bir İngiliz kızı.

2. Meh. 'Ömer Tosun Paşa (İskenderiyye, 8.9.1872-İsk.26.1.1944=71,4,18): edebîyat ve târîh âlimi, bir çok Fransızca eserin müellifi. 1914 sonunda İttihâd ve Terakkıy tar. hıdîv îlânı düşünüldü, vaz geçildi. Mısır'daki ikaamet-gâhları: Kaahire'de Zemâlik ve İskenderiyye'de Remle'de Tosun Pş. sarayları. Annesi Beşâret Hanım'dır. =Prs. Behîce (24.6.1877-1945=68), Pr. Hasan Pş. kızı, izd. İskenderiyye, 14.8.1898, izd.müd.46, yş.21,1,20-67, zevcinden 4,9,16 kç.

3. Tewhîde 'Ismet Hn. (10.1873-İsk.5.5.1904=30,7) =Ah. Pş.

4. Mehmed Cemîl Tosun Paşa (İskenderiyye, 1.1.1874-1932=58) (Prs. Fatma'dan): bu da ağabeyi gibi mîrmîrân derecesinde sivil paşa (tümgeneral'e eşit Osmânlı mülkiye paşası). 1914'e kd. Türkiye'nin Paris büyükelçiliğinde attaché. = Prs.Nî'metu'llâh (6.11.1881-1966=85), Hıdîv 'Abbâs Hilmî Pş. kızı, izd.8.1.1896, tal. 14.11.1903=7,10,7, yş. 14,2,2-22,0,9, zevcinden 7,10,5 kç. (Prs. tekrâr evlendi). Oğulları:

Â'dil Tosun Paşa (İskenderiyye, 28.11.1896), mîrmîrân (1914). =1. Emîne Hn., tarım bakanı 'Abdü'r-Rahîm Sabrî Pş. ile Tewfîka Hn. kızı (Tewfîka Hn., Kraliçe Nâzlı'nın kızkardeşi ve başbakan Meh. Şerîf Pş. kızıdır) (1906?-3.5.1925=19?), izd. 1924, izd.müd.1. =2. Necîbe Muhibb (1908?), izd. 29.6.1926, tal.19.4.1927=0,9,20.1. izd.'dan: Pr.Mehmed Tewfîq Tosun (18.4.1925).

5. Emîne İnci (Beşâret Hn.'dan) (Ist. 3.1.1876-Yeniköy/Ist.1.7.1915=39,5,29) =Sadrâzam Pr. Meh. Sa'îd Halîm Pş. (20.2.1864-8.12.1921=57,9,18), Prs.'in babasının amca-zâdesi, aş.bk., izd.Ist. 1890, izd.müd.25, yş.14-39,5,29, zevcinden 11,10,11 kç., 2 oğulları için aş.bk.

'Ömer Tosun Paşa'nın (1872-1944) Çocukları

1. Sa'îd Tosun (İskenderiyye, 9.1.1901): Kral Fârûq zamânında tahtın 8. vârisi. =1. Mehveş 'Azîze Şîrîn Hn. (İskenderiyye, 12.5.1915), Prs. Emîne Bihrûz Fâzıl'ın

kızı, 1. izd. İskenderiyye, 4.11.1931, yş.16,5,23, zevcinden 14,4,4 kç., talâq. =2. Newâl Zekî Hn. Çocukları (yalnız 4.'sü Pr. 'Azîz 2. izd.'dan): Pr. Mehmed Hüseyn (İskenderiyye, 18.7.1937) (=Helen), Pr. Hasan, Prs. Nesrîn, Pr.'Azîz.

2. Hasan Tosun (İskenderiyye, 2.12.1901-Beaulieu/Fransa, 15.11.1946 = 44,11,14), otomobil kazâsında öldü, =Fâtıma Şerîfe Şîrîn Hn. (19.4.1923),izd.1940, yş.17, zevcinden 21,4,18 kç., Hüs. Şîrîn Bey'in 2. eşi 'Ayşe Müsellem Hn.'dan kızı, izd. müd. 6, yş. 23, Fatma Hn.'ın 2. eşi: Dom Joao (Orléans-Bragança prensi) (doğ. 15.10.1916), izd. Sintra/Portekiz, 29.4.1949, yş. 26,0,10, zevcinden 6,6,4 kç. (dul kaldıktan 2,5,14 sn.), Brezilya prensi Dom Pedro oğlu, çocukları için bk. Bragança. Çocukları: Prs. Melekber (14.2.1941).

3. Emîne (İskenderiyye, 2.2.1903) =1. Pr. 'Ömer Halîm (16.2.1898-1954=56), Sd. Sa'îd Halîm Pş.'nın kç. oğlunun 2. izd. 22.4.1922, tal.2.12.1924=2,7,10, yş. 18,2,18-20,9,28 (Pr. 3. def'a evlendi), çocuksuz, zevcinden 4,11,15 kç., Prs.'in hala oğlu. =2. 'Alî Bey, Kemâl Pş. oğlu, izd. 14.11.1932, yş.29,9,12, tal. =3. Cornelius Bretsch, A.B.D. ordusunda yüzbaşı, morganatik.

4. 'Ismet (prs.) (18.3.1904-İsk.17.6.1918=14,3,0).

IV- Hânedânın 'Abdülhalîm Paşa Dalı

Meh. 'Abdü'l-Halîm Paşa'nın (1830-1894) çocukları:

1. Fâtıma Hn. (1857-Ist.1871=14).

2. Tewfîka Hn. (1858-1861=3).

3. Zehrâ Hn. (13.9.1863-Nice 12.2.1922=58,4,29) =1. Nûreddîn B. (ölm. 1900?), Şûrây-ı Devlet üyesi, Sd. Muşt. Reşîd Pş.oğlu Sâlih Bey'in (1835?-9.1879) oğlu, izd.Ist.1891, tal.1898=7. =2. Nedîm B. (ölm.Ist.1910?), izd.1899, hânende, "Boğaziçi Bülbülü", ses virtüozu. =3. 'Alî Rif'at Çağatay (1867-3.3.1935=68), ünlü bestekâr (tekrâr evlendi). 1. izd.'dan: Sâlih Nûreddîn Kocareşîd (doğ. Ist.1890'lar), Ist.'da yaşadı. 2. izd.'dan: 'Alî Hayder B., Salâh Cimcoz'un kızı ve Emel Korutürk'ün kızkardeşi ile evlendi. 3. izd.'dan çocuğu olmadı.

4. Mehmed Sa'îd Halîm Paşa (Şubrâ/Kaahı. 20.2.1864 Roma, 8.12.1921 = 57,9,18): husûsî şekilde Arabca, Fârsca, Fransızca, İngilizce öğrendikten sonra 5 yıl Lozan üniversitesinde siyâsî ilimler okuyup Ist.'a döndü. 13.5.1888'de mîrmîrân rütbesi (tümgeneral'e eşit) ve paşa (mülkiye paşası) unvânı ile Şûrây-ı Devlet Mâliye Dâiresi'ne üye oldu ve bu görevini 1908'e kadar 20 yıl yürüttü. Bu arada 1900'de rütbesi Rûmeli beylerbeyiliğine (korgeneral'e eşit mülkiye paşalığı) yükseltildi, 1892'de 1. 'Osmânî ve 1899'da murassâ Mecîdî nişânları aldı. Bâzı Mısır prensleri gibi kendisine vezîr rütbesi vermediği için II. 'Abdülhamîd'e kinlendi. İttihâd ve Terakkıy'nin faâl üyelerinden biri oldu. 1912 ve 1913'de Şûrây-ı Devlet reîsi ol. 2 def'a kabineye girdi. Sadrâzam oldu (12.6.1913-4.2.1917=3,7,22) ve dedesi Meh. 'Alî Pş.'nın son demine kadar hedefi olup

ele geçirmediği makaama -hâriciye nâzırlığını da üzerine alarak- oturdu ise de, Parti'nin basît bir âleti durumuna düştü, nihâyet dayanamayıp istîfâ etti. Cihân Harbi'ne Parti'nin 3 lideri imparatorluğu, sadrâzama haber vermeden soktular ve o sıradaki istîfâsını da önlediler. Ağabeyi Sultân Hamîd gibi kendisini devlet adamlarından addetmiyen Sultân Reşâd, Sa'îd Halîm Paşa'yı değil, Hüs. Hilmî Pş.'yı sadrâzam yapmak istiyordu, fakat İttihâdcılar, diretmişlerdi. Prens Sa'îd Halîm Pş., İslâmcı görüşün fikir adamlarından idi, eserleri vardır. Babasının ilk izdivâcından doğmuştur ve diğer erkek kardeşleri ile anneleri ayrıdır. Yeniköy'deki ünlü yalısı, şimdi devletin mülkiyetindedir. Mütâreke'de Malta'ya sürüldü, serbest bırakıldı, gittiği Roma'da Ermenîler tarafından şehîd edildi. Cenâzesi Ist.'a getirilip 27.2.1922'de Sultân Mahmûd Türbesi bahçesine babasının yanına gömüldü. Sultân Hamîd devrinde gizli İttihâd ve Terakkıy cemiyetinin gizli müfettişi olan bu milyarder prens, hâriciye nâzırı ol. bulunduğu Mahmûd Şevket Pş. kabinesinde, sadrâzamın katli üzerine, sadrâzam ve hâriciye nâzırı oldu ve partisinin kesin iktidârı o gün başladı. Babası gibi tanbûrî ve bilardo şampiyonu idi. =1. Prs. Emîne İnci (3.1.1876-1.7.1915=39,5,29), amca-zâdesi olan Meh. Tosun Pş.'nın kızı, izd. Yeniköy/ Ist. 1890, izd.müd.25, yş.14-39,5,29, zevcinden 11,10,11 kç. (2 oğlunun da annesi). =2. Nâzlı Hn., izd. 1916, izd.müd.5, med.Üsküdar, Fenâyî Türbesi, çocuksuz.

5. Mehmed 'Abbâs Halîm Paşa (Şubrâ/Kaah. 29.11.1866-Hulwân/Kaah. 10.2.1935=68,2,11): ağabeyi ile ayni eğitimi görerek Lozan üniversitesinde siyâsî ilimler okudu. Mîrmîrân paşa (15.5.1888) rütbesiyle Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi üyeliğini 1908'e kadar yürüttü, 9.7.1895'de rütbesi Rûmeli beylerbeyiliğine yükseltildi, fakat hiç bir nişân almadı. II. 'Abdülhamîd'in kendisine ve ağabeyine, gizli İttihâd ve Terakkıy'nin üyesi olduklarını ve mâlî yardımda bulunduklarını bildiği için teveccühü yoktu. 1913'de Hudâvendigâr (Bursa) eyâlet vâlîsi, 1914 sonunda ağabeyinin kabinesinde nâfia nâzırı oldu. 1920'de ağabeyi ile berâber İngilizler'ce Malta'ya sürüldü. =Prs. Fahrü'n-Nisâ Hadîce Hn. (2.5.1879-22.2.1951=72), Hıdîv Tewfîq Pş.'nın kızı ve Hıdîv 'Abbâs Hilmî Pş.'nın kızkardeşi, izd. 31.1.1895, izd. müd. 40,0,10, yş. 15,8,29-55,9,9, zevcinden 12,5,3 yş.kç.

6. Emîne Hn. (7.6.1868-Paris, 26.10.1926=58,4,9): ikiz, 1900 yıllarında Türkiye'de féministe hareketin öncüsü.=Meh. Şerîf Pş. (Üsküdar 1865-22.12.1951=87), izd.Ist.1890, izd.müd.36, yş.22, 1. ferîq (orgeneral) (15.10.1904) (murassâ Mecîdî 15.12.1903, murassâ 'Osmânî 26.1.1901), Stockholm sefîri (13.3.1898-6.8.1908=10), daha önce II. 'Abdülhamîd'in yâveri, Şûrây-ı Dewlet reîsi ve hâriciye nâzırı (1882-95 arasında 3 def'ada 10,4,3) Süleymâniyeli (Irak) Sa'îd Pş. oğlu, 1908'den sn. zevceyn Türkiye'ye dönmeyip Paris'te yaşadılar. Zevcinden 3 yş.kç. 4 kızları oldu. Kızlarından birinin (='Abdurrahmân B. b.Nazmî Pş.) oğlu: Emîn Kurhan (=1. Prs. Emîne (1924) b.Dâmâd 'Amr. İbr., tal. =2. Ayşe Kurhan, izd.1951, tal.1955), 1. izd.'dan Dr. Hüsnü Kurhan (bunun için bk. Prs. Emîne b.Dâmâd 'Amr İbr.) 2. izd.'dan Sa'îd Kurhan (1952).

Mehmed Emîn Kurhan(ölm.10.2.1990, med.Cebeci, Ankara), Sâlih Kurhan'la Prs.Emîne'nin kızı Şerîfe Kurhan'ın oğludur=Naîme Kurhan(eşinden önce öldü), bunların çocukları Hüsnü Kurhan(babasından önce öldü)=Mürüvvet Kurhan(çocukları Yazbükey Kurhan ve Emel Kurhan).

"Bo"(Fr.Beau) Meh.Şerîf Paşa(13.1.1865-Montecordino/İtalya, 22.12.1951=86, 11, 1(

7. Hadîce Rukıyye Hn. (Şubrâ/Kaah. 7.6.1868-Kanlıca /Ist.23.8.1952=84,1,17): ikiz, 1925 civârında Münih'de, sn. Çengelköyü'nde yaşadı (Çamlıca'da köşkü vardı), soyadı Ayaşlı. =Nusret Sâ'dullâh Ayaşlı, Türkiye'nin Belgrad ve Lahey sefîri, izd.Kanlıca/Ist.13.7.1894, tal.16.12.1924, izd.müd.30,5,3, yş.26,0,6-56,5,9. Çocukları: Halîme Hn. (Kanlıca/Ist.1899)=Prs. Ah. 'Osmân Fâzıl (21.10.1880-22.2.1928=47,4,1), Pr. 'Osmân Fuâd Fâzıl Pş. oğlu (kızları Prs. 'Ülfet Emîne için yk.bk.), izd. Çamlıca/ Ist.8.4.1917, tal. 1920=3, yş. 18-21, zevcinden 19 yş.kç.; Tewfîka Emîne Hn. (ölm.Ist.31.7.1963), Ayaş Belediyesi'ne 5 milyon TL. bağışladı (*); ikisinin ortancası Sâdullâh Ayaşlı; 1 kızları daha var.

8. Mehmed 'Alî Halîm Paşa (Şubrâ/Kaah. 21.2.1869-16.2.1944=74,11,3): mîrmîrân paşa. =Enîse Celâl Hn. (6.6.1877-Monako 1955=78), izd.4.3.1895, tal.27.4.1924=29,1,24, yş. 17,8,28-46,10,22, zevcinden 8,3,13 kç., Prs.Zübeyde Meh. 'Alî ile Menlikli Ah. Pş. kızı.

9. Mehmed İbrâhîm Halîm Paşa (Şubrâ/Kaah. 3.5.1870-Çamlıca 24.9.1951 = 81): Rûmeli beylerbeyisi paşa (25.7.1892) ve Şûrây-ı Dewlet üyesi (İstînâf Mahkemesi Dâiresi), nişânı yok. =1. Prs. 'Ülfet Hadîce Hn. (3.9.1881), Pr.'Osmân Fuâd Fâzıl Pş. kızı, izd.2.2.1895, tal. 27.4.1924=29,2,23, yş.13,4,29 - 42,7,24, zevcinden 11,4,1 kç.,=2. Terâne-i Dil Hn. izd.1915.

10. Kerîme Hn. (13.10.1871-7.5.1897=25,6,24) = 'Alî Celâl Pş., (1873-1929=56). Oğulları: 'Abbâs Celâloğlu = Prs. Tewfîka (6.8.1900), Prs'in hala oğlu, izd. 1931?, 4 oğul, aş.bk. ('Abbâs Halîm Pş.'nın kızı).

11. Nâzlı Hn. (Şubrâ/Kaah.11.11.1874-1945=64?) =1. Dr. Has. Rıfqî Pş.,izd.ve talâq. =2. Fülân Bey.

(*) Ayaşlı Âilesi: Ayaş müftîsi Has. Ef. oğulları Mes'ûd Ağa (imrahor 1827, ölm.13.10.1843) ve Ayaşlı Meh. Es'ad Muhlis Pş. (Ayaş 1780-Diyarbakır 24.1.1851=71), vezîr 15.3.1824, bir çok eyâlette vâlî, dîvân (Ist. 1268=1852) sâhibi şâir, bunun çocukları: Kız=Ken'ân Pş. (Rûmeli beylerbeyisi pâyeli mutasarrıf, ölm.1869); Meh.Râgıb Bey (ölm.1858a); Nusret Bey (1833-1860=27), şâir; Sa'îd Bey, bâlâ rütbeli, Sadâret dâiresinde; Râmî Sâ'dullâh Pş. (Erzurûm 18.11.1838-Viyana 13.1.1891=52,1,25): murassâ 'Osmânî, 1. Mecîdî nişânlarını hâmil, vezîr 16.12.1881, Osmânlı kabinesinde nâzır 3.7.1874, Temyîz reîsi 1876, aynı yıl içinde ticâret nâzırı ve V. Murâd'ın mâbeyn-i hümâyûn başkâtibi, Berlin büyükelçisi 12.5.1877-22.3.1883=5,10,11, Viyana büyükelçisi 22.3.1883-13.1.1891 =7,9,22, Viyana'da görevi başında havagazı ile intihâr etti, Ist.'a getirilip Sul.- Mahmûd Türbesi'ne gömüldü, şâir ve ünlü edîb, Yeni Osmânlılar'dan. Oğulları: Nusret Sâ'dullâh Ayaşlı (ölm.1967'den önce), Stockholm 1918, Lahey 20.5.1915-1.11.1922, Belgrad 1928 v.dd. elçisi, milletvekili, 2. def'a edîbelerden Münevver Ayaşlı ile evlendi. Sâ'dullâh Pş.'nın by. oğlu Âsaf Bey, 8.1895'de başkâtib olduğu Berlin büyükelçisiğinde öldü, Ist.'a getirilip Rûmelihisârına'na gömüldü. Oğlu Nizâmeddîn Ayaşlı (ölm. 22.12.1967, med. Rûmelihisârı), T.C. büyükelçilerindendir = Ferdiye Ayaşlı. Âsaf Bey'in bir dâmâdı, mâden mühendisi Ken'ân Esin, bunun kızı Belkıs Ardaman'dır (Âsaf Bey'in eşi Melek Hn.). Büyükelçi Seyfullâh Esin ve eşi târihçi Dr. Emel Esin, bu âiledendir. Âsaf Bey'in dîğer kızı Edîbe Okday, sd. Tewfîq Pş.'nın gelinidir.

Sâ'dullâh Pş., Meh. Vecîhî Pş.'nın dâmâdıdır. Vecîhî Pş.: ölm. 17.8.1867, Rûmeli beylerbeyisi pâyesi 1827b, vezîr 15.1.1833, bir çok eyâletin vâlîsi oldu (Edirne, Konya, Diyâr-ı Bekr, Ankara, Yozgat, Erzurum, Kürdistan, Mûsul, Bağdâd, Haleb, Cidde, Selânik, Bosna, Varna, Belgrad). Oğulları: Kemâl Pş., Şûrây-ı Dewlet üyesi 'Azîz Bey, Rızâ Bey (ölm. 1878), Sâlih Bey (ölm. 9.1869, Karacaahmed'de medfûn).

1) Sadrâzam Mehmed Sa'îd Halîm Paşa'nın (1864-1921) Oğulları

1. Mehmed 'Abdü'l-Halîm Türkhan (Yeniköy/Ist. 29.3.1896-Ist.25.1.1960 = 63,9,27): tanbûrî, kemânî, kemençeci, violonselist, bibliofil, T.C. tab'ası olduğu için Kral Fuâd tarafından Mısır üzerindeki taht hakkından ıskaat edildi. Med. Ist., Asrî Mezarlık. Evlenmedi.

2. 'Ömer Halîm (Yeniköy/Ist.16.2.1898-1954=56), ûdî, Türk ordusunda teğmen idi. =1. Behiyye Sultân (Dolmabağçe Saray-ı Hümâyûnu/Ist.8.11.1900-Kaah. 1950=50) (2 def'a daha evlendi), V. Mehmed Reşâd'ın oğlu Şeh-zâde Zıyâeddîn Efendi'nin kızı, izd.1912, tal.1913=1, yş.12-13, zevcinden 2,8,22 kç., zifâf olmadı. =2. Prs. Emîne Tosun (2.2.1903), Pr. 'Ömer Tosun Pş. kızı, izd. 22.4.1922, tal.2.12.1924=2,7,10, yş.19,2,18-21,9,28 (Prs. tekrâr evlendi), bebek ölen bir oğulları oldu (Meh. Sa'îd 'Ömer Halîm, 9.1.1924-11.1.1924). =3. Prs. Emîne Halîm (1.6.1899-6.2.1979=79,8,5), Prs.'in 3. izd.10.10.1936, tal.gene Heybeli/Ist. 16.6.1937=0,8,7, yş. 36,4,10-36,11,18, zevcinden 1,3,13 kç. (Prs. tekrâr evlendi), amca-zâdesi, çocuksuz.

2) Mehmed 'Abbâs Halîm Paşa'nın (1866-1935) Kızları

1. Nesîbe Wicdân (Ist.31.3.1897-Ist.5.2.1966=68,10,5), med.Ist., Sahrây-ı Cedîd. =Nâcî Hilmî Â'lî Moralı (bahriye müşîri Moralı İbr. Pş. torunu ve Dâmâd Salâhaddîn Âlî Beyefendi'nin kardeşi) (17.3.1887-21.3.1956=69,0,5), o sırada Türk ordusunda teğmen, sn. alb., izd. Heybeli/Ist. 20.1.1920, yş. 22,7,20, Erenköy'de (Ist.) yaşadılar. Çocukları: 'Abbâse Moralı (Hn.) (1921) (=...Kemahlı) ve Salâhaddîn Â'lî Moralı.

2. Kerîme (Ist.15.7.1898-28.3.1971=72,8,14) =1. Şehzâde 'Osmân Fuâd Efendi (26.9.1895-22.5.1973=77,7,26), V. Murâd'ın oğlu Şehzâde Meh. Salâhaddîn Efendi oğlu, Osmânlı Hânedânı şefi 4.6.1954-22.5.1973=18,11,18, 1. ferîq=orgeneral, izd. Beşiktaş/Ist. 26.3.1920, tal.Paris, 22.11.1932=12,8,19, yş. 21,7,25-34,4,14, zevcinden 2,8,5 kç., çocuksuz. =2. Pr. Yûs. Kemâl Pş. (7.12.1882-1.2.1967=85), Pr. Ah. Kemâl Pş. oğlu, izd. 17.1.1937, tal. 29.10.1937=0,9,13, yş.38,6,18-39,4,1, zevcinden 15,6,14 kç., çocuksuz.

3. Emîne Bayındır (Ist. 1.6.1899-Ist.6.2.1979=79,8,5), med. Karacaahmed. Heybeli'de (Ist.) yaşadı. =1. Şehzâde Hayrî 'Abdürrahîm Ef. (15.8.1894-1.1.1952= 57,4,17), II. 'Abdülhamîd'in oğlu, Osmânlı Hânedânı'nın 2.reîsi 15.6.1949-1.1.1952=3,6,16, yarbay, Mütâreke'de Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne (Harb Okulu) kumandanı, izd. Nişântaşı/Ist.4.6.1919, tal.Ist.26.9.1923=4,4,22, yş. 19,11,3-24,3,25, zevcinden 4,7,15 kç. Kızları: Mihr-ü Mâh Selçuk Sultân (Nişântaşı Sarayı/ Ist.15.6.1920), Türk imparatorluk prensesi = Râtib Cezûlî Bey, Prs.Mehveş 'Azîze Fâzıl'ın oğlu (yk.bk.) (çocukları: Türkân Hanım-Sultân 1940? ve Sultân-zâde Tûrân Bey-Efendî 1948?), tafsîlât için bk. Osmânoğulları. =2. "Çolak" Kemâleddîn Sâmî Paşa Gökçen (1884-Berlin, 15.4.1934=50), livâ 9.1922, sn. ferîq-korgeneral, askerlikten emekli 24.9.1928, sn.milletvekili, sn. Berlin büyükelçisi, bu görevde öldü, med. Ist., Eyüb Şehidliği, izd.Berlin, 28.5.1925, izd.müd.8,10,18, yş.24,11,27-33,10,15. Kızları:

'Ayşe Ayten Gürer (ölm.Ist.31.8.1981; 55 yaşında) = Turgut Gürer (3 oğul: Cewâd, Hüs., Barbaros). =3. Pr.'Ömer Halîm (16.2.1898-1954=56), Sd.Pr. Sa'îd Halîm Pş. oğlu, amca-zâdesi, 3. izd. Heybeli/Ist. 10.10.1936, tal. Heybeli/Ist.16.6.1937=0,8,7, yş.36,4,10-36,11,18, zevcinden 1,3,13, kç., çocuksuz. =4. Sabrî Şükrî Bayındır, yk.müh. (1980'de hayatta), çocuksuz.

4. Tewfîka (Ist. 6.8.1900) ='Abbâs Celâloğlu (7.5.1897), Prs.'in halası Prs. Kerîme ile 'Alî Celâl Pş.'nın oğlu (yk.bk.), izd.Ist.11.9.1919, yş. 19,1,4. 4 erkek çocuk. Biri Halîm Celâloğlu (ölm.1986'dan önce) =Hadîce Celâloğlu (1937) b. Mehmed Muammer Eriş (İş Bankası genel müd.) (Bursa 1897) (Saffet Bey'le Fahriye Hn. oğlu) (=Musaffâ Emre) (dîğer çocukları: Cüneyd Eriş 1922, Neclâ Erez 1924, Emîne Karaman 1937).

5. Nî'metu'llâh (Heybeli/Ist.10.7.1908), Heybeli'de yaşıyor. =Ah. Celâloğlu, Prs. 'İffet Hasan ile 'Alî Celâl Pş.'nın oğlu, izd.Ist.27.8.1931, yş.22,11,17.

6. Zeyneb (Heybeli/Ist.10.4.1915), Heybeli'de yaşıyor. =İhsan Muhsin (1908-11.10.1949=41), Prs. 'Azîze Hasan'la Has. Muhsin Pş. oğlu, izd. Hulwân/Kaah. 2.4.1931, tal.3.1932=0,11, yş. 15,11,8-16,11.

3) Mehmed 'Alî Halîm Paşa'nın (1869-1944) Oğlu

"Dâmâd" Mehmed Sa'îd Halîm Bey-Efendî (25.2.1896-Ist.13.1.1970=73,11,17): Osmanlı teğmeni, İskenderiyye'de.

=1. Donna Maria Caraeciolo, morg. izd.Napoli 1920, tal.

=2. Morwenna Birgham (İngiliz), morganatik izd.5.1923, tal.1930 (bu hanım Menton 1930'da Roger de Leval (ölm. Brüksel 1935) ile evlendi; 3. def'a Londra 1945'de Bnb. Vere Barker ile evlenip 6.1956'da Monako'da öldü, Alb. Stanley Bird ile Pauline Martha Bingham'ın kızıdır. =3. Kontes Blanche-Louise-Marika de Poste (Stockholm, 31.3.1918), izd.Londra, 8.12.1937, yş.19,8,8, zevcinden 22,1,5 kç., tal. 1952=15, Nî'metu'llâh adıyle ihtidâ etdi, Kont Lage Göransson Posse ile Louise Vilhelmine Mabel Blum kızı. =4. Fatma Neclâ Sultân (Kaah.14.9.1933), II. 'Abdülhamîd'in oğlu Şehzâde 'Abdülkaadir Ef.'nin oğlu Şehzâde Orhân Ef.'nin kızı, Osmanlı imparatorluk prensesi, izd. 1949, yş.16, zevcinden 37,6,18 yş.kç., ayni yıl talâk.

Dâmâd Meh.Sa'îd Bf.'nin 2. izdivâcından, çocukları: 1) Ferah Kerîme (Paris, 8.4.1924) =Bernard Hugh Gutteridge (A.B.D.), izd.Londra 27.3.1947, tal. 24.3.1971 = 24,0,4, Dr. Bernard George Gutteridge ve Mary oğlu. Çocukları: Anne-Marie Morwenna Guttedirge (Londra, 11.8.1958), Cosima Farah Gutteridge (Londra, 27.6.1962) ve Lucy Kérimée Gutteridge (Londra 28.11.1955) = Andrew Hawkins, izd. Londra 1978, aktör, Jack Hawkins'in oğlu, kızları Alice Isabella Valentine Hawkins (Londra, 14.2.1979).

Meh. Sa'îd Bf.'nin 3. izdivâcından: Târık Sa'îd Halîm (29.11.1945), Stockholm'de yaşıyor ve 'Ömer Sa'îd Halîm (6.3.1947), Stockholm'de, müzisyen.

Meh. Sa'îd Bf. =5. Helen (Roma, 14.11.1924), izd.9.1949, tal.1952=3, yş. 25-28, zevcinden 28,8,18 kç., Yzb. Kenneth Best'ten boşanmış, Pr. Vadime Grigorievitch Wolkonsky ile Helen Petrovna Stolypine kızı. =6. Birgit Anderson, Fin mîmâr, izd.1953, izd.müd.17. Bu izd.'dan: Enîse (14.3.1954) =Henric Nauckhof (24.1.1955), izd. 1979, yş.25, zevcinden 0,10,11 by., İsveç'in New York başkonsolonsu Baron Carl Henric Nauckhof ile ilk eşi Birgitta Linderholm kızı.

4) İbrâhîm Halîm Paşa'nın (1870-1960) Çocukları:

1. Prs. Bedî'a (26.5.1896-2.4.1920=23,10,7).
2. Pr. 'Abbâs Halîm (İskenderiyye, 9.10.1897): 1930'a kadar Ist.'da Tarabya'da, sn. Kaahire'de oturdu. 1952 ihtilâlinde vatana ihânet suçuyle ihtilâl mahkemesine verildi. = Tewhîde Yeğen (11.4.1901 - Lozan 1977 = 76), 2. izd.İskenderiyye, 6.9.1925, yş.24,2,25, zevcinden 3,6,3 kç., tal., Â'sım Bey'den boşanmış, Midhat Yeğen Pş. ile Wahîde Hn.'ın (Prs. Tewhîde ile Mansûr Yeğen Pş. kızı) kızı.
3. Prs. Nî'met (16.5.1916) (2. eşinden)
4. Pr. Zekî (20.1.1920) (2. eşinden)

Pr. 'Abbâs Halîm'in (doğ. 1897) Çocukları:

1. Prs. Pâkîze Newîn (İskenderiyye, 30.6.1930) = Salâhü'l-'Arebî, tal.
2. Prs. 'Ulwiye 'Ülfet (7.11.1933) =bir İtalyan.
3. Pr. Mehmed 'Alî Halîm (21.6.1935).

V - Hânedânın Küçük Mehmed 'Alî Paşa Dalı

Küçük Şişmân Mehmed 'Alî Paşa'nın (1833-1861) çocukları:

1. Zübeyde Hn. (Ist. 8.10.1854-Yeniköy/Ist.1940?=86?) = Menlikli Ahmed Pş. Çocukları: 1 kız çocukdan başka, Medîha Hn. (=Şehzâde 'Ömer Hilmî Ef. b.Meh. V Reşâd, b.bk.), Enîse Hn. (6.6.1877) =Pr. Meh. 'Alî Halîm Pş. (21.2.1869-1944=75), izd.4.3.1895, tal. 27.4.1924=29,1,24, yş. 17,8,28-46,10,22, zevcinden 8,3,13 kç., Prs.'in annesinin amca-zâdesi (oğulları Dâmâd Meh. Sa'îd Halîm Bey-Efendî için yk.bk.); Meh. 'Alî Celâl Pş. (ölm.Ist.24.11.1922)=Prs. 'İffet (4.1.1876-1962=86), Pr. Müşîr Has.Pş. kızı, izd.Ist.16.5.1900, izd.müd.22,6,9, yş.24,4,13-46,10,21, bu izd.'dan (Prs 'İffet'le M.'Alî Celâl Pş.'nın çocukları): Misl-i Melek Hn. (=Nûrî Pş.), Emîne Hn. (1916), Ah. Bey (=Prs. Nî'metu'llâh Halîm, doğ.10.7.1908, izd.27.8.1931, yk.bk.) ve 'Abbâs Bey (1897) =Prs. Tewfîka Halîm (6.8.1900), izd.Ist.11.9.1919, yş.19,1,6, zevcinden 3 yş. kç., 4 oğulları oldu: Sancar (=Prs. 'Ülfet Emîne Fâzıl, 18.8.1918) Celâloğlu (kızı Rukıyye Celâloğu); Kerrâr Celâloğlu; Halîm Celâloğlu (=Hadîce Eriş, 1 erkek çocuk); 'Abbâs Celâloğu, hepsi T.C. tebeası.
2. İsmâ'îl Dâwûd Paşa (Ist.24.12.1848-14.12.1872=23,11,21): 1872'de 2 ayrı hanımla evlendi, bunlar, onun ölümünden sonra, birer prens doğurdular, aş.bk.Mîrmîrân Paşa (tümgeneral'e eşit Osmânlı mülkiye paşası).
3. Hadîce Hn. (Ist.15.5.1856-1.7.1915=62), babasının 2. izdivâcından. =Pr. Müşîr Has.Pş.b.Hıdîv İsm.Pş. (30.12.1854-22.3.1888=33,2,23), izd.15.1.1873,

izd.müd.15,2,8, yş.16,8,1-31,10,9, zevcinden 1,4,16 kç. (çocuklan 8 pr. ve prs. için yk.bk.), Prs.'in amca-zâdesinin oğlu.

4. Na'îme Hn.(*) (Ist.4.1.1862-16.2.1904=42,1,13), posthume, =1. Pr.'Alî Kâmil Fâzıl Pş. (22.12.1858-Nice 18.4.1929=68,3,26), Prs.'in amca-zâdesinin oğlu, izd.Ist.1879, tal.Ist.1886=7, yş.17-24 (Pr. tekrâr evlendi), zevcinden 3,0,13 kç., çocuklan Prs. İnci için yk.bk. =2. Meh.Râtib Pş. (ölm.1920), izd.1887, tal., oğulları İsm. Râtib Bey (sn.Pş.) =Prs. Emîne Bihrûz Fâzıl (1886), izd.18.2.1921 (Prs.'in 2. zevci), yk.bk. =3. ve =4.

İsmâ'îl Dâwûd Paşa'nın (1848-1872) Oğulları:

1. Mehmed Dâwûd Paşa (3.1.1864-8.2.1921=57,1,6): mîrmîrân paşa, babasının ölümünden 20 gün sn. doğdu. =Seniyye Hn. (İskenderiyye, 8.2.1870), Hıdîv İsm. Pş.'nın by. kızı Tewhîde Hn.'la Vezîr Manşûr Yeğen Pş.'nın kızı, izd.1891, tal.1908?, izd.müd.17? yıl, yş.21-38?, zevcinden 6,1,6 kç. Seniyye Hn.'ın ölm.İskenderiyye, 15.10.1935=65,8,7.

2. Hüseyn Kâmil Dâwûd Bey (24.2.1873-16.2.1898=24,11,21): babasının ölümünden 2 ay, 12 gün sn. başka bir anneden doğdu. =1. Emîne Câwidân Hn. (28.10.1872), izd.2.2.1891, yş.18,3,5, zevcinden 0,3,27 by., bir kaç yıl sn. talâq, =2. Perwer Hn. (25.2.1874-İskenderiyye, 3.5.1931=57,2,6), izd. 2.1.1893, izd.müd 5,1,15, yş.19-24, zevcinden 0,11,29 kç., Her 2 izd.'dan:

1. Pr. Mehmed 'Alî Hüseyn (13.11.1891-1964=73) (1'den). Oğulları: Hüs. ve 'Osmân.

2. Pr. İsmâ'îl Hüseyn (5.12.1892-1960=68) (1'den): 1 Prens (Hüs.İsm.), 1 Prenses.

3. Pr. Hâşim Hüseyn (12.6.1898-1964=66) (2'den) =Behîce Muhibb Hn. (30.9.1908), izd.3.6.1926, tal.2.12.1927=1,6,27, yş. 18,2,2-19,8,29, zevcinden 10,3,18 kç.

4. Prs. Zübeyde Hn. (10.11.1893-1964=71) (1'den) = Av. Şefîq Hallâbe, izd.17.10.1914, yş.20,11,7.

5. Prs. 'Aynü'l-Hayât Hn. (31.5.1894-1964=70) (2'den).

6. Prs. Behîce Hn. (25.6.1895) (1'den) =1. Dr. 'Alî Hilmî Bey, izd.15.2.1915, ölm. 5.7.1938=33,5,8, yş.19,7,20-43,0,10. =2. İbr.Kemâl Baybora, izd.1939, yş. 44.

7. Pr. Hüseyn (1896).

8. Prs. Hüseyn (1897).

9. Zeyneb Hn. (1890-21.2.1921=31).

Mehmed Dâwûd Paşa'nın (1873-1921) oğulları:

1. Pr. İsmâ'îl Dâwûd (10.5.1892-1956=64): Kral Fârûq devrinde tahtın 9. vârisi. =2. Emîne Hn., Mısır başvekili (1930-3+1946) İsm. Şıdqî Pş.'nın kızı, izd.20.4.1933, bir kaç yıl sn. talâq. =1. Prs. Semîha (17.7.1889), Sultân Hüs. Kâmil Pş. kızı, 1. izd. 1917, tal.1919=2, yş.28-30, zevcinden 2,9,24 by. Her 2 izd. da çocuksuz.

(*) Bu prenses, Y.Öztuna'nın annesinin halasıdır.

2. Pr. Manṣûr Dâwûd (7.8.1897-9.6.1965=67,10,3): İskenderiyye'de. =Fâṭıma Hn. (1913), Mısır Senatosu genel sekreteri Yaḥyâ Fewzî'nin kızı, izd. 30.11.1933, yş.20, zevcinden 16 yş.kç. Çocukları: 1) Pr. Yaḥyâ Manṣûr (İskenderiyye, 4.11.1934). 2) Pr. Yûsuf Kemâl Manṣûr (17.11.1937). 3) 'Azîz Dâwûd (1947). 4) Prs.

3. Pr. Sa'îd Dâwûd (15.8.1898 - 1945=47).

4. Pr.Süleymân Dâwûd (29.11.1901-26.6.1967=65,6,27): İskenderiyye'de. =Â'dile Yeğen Hn. (17.10.1915-1971=56), izd.İskenderiyye, 22.6.1933, yş.17,8,6, zevcinden 13,10,18 kç.

Kavalalılar'dan Mısır Vâlî ve Hükümdârları

1- Kavalalı Meḥmed 'Alî Paşa (1769-1.8.1849=80) 8.7.1805-1.8.1849 = 44,0,24 v., 24.5.1841 i.v.

1a- İbrâhîm Paşa (1'in oğlu) (1789-10.11.1848=59) 4.1848-10.11.1848=0,7 vk.

1b- 'Abbâs Paşa I 10.11.1848-2.8.1849=0,8,22 vk.

2- 'Abbâs Paşa I Ḥilmî (1'in torunu)(1816-13.7.1854=38) 1.8.1849-13.7.1854 =4,11,13, i.v.

3- Meḥmed Sa'îd Paşa (1'in oğlu) (17.3.1822-18.12.1863=41,9,2) 13.7.1854-18.12.1863=9,5,6 i.v.

4- İsmâ'îl Paşa (1a'nın oğlu) (12.1.1830-2.3.1895=65,1,21) 18.12.1863-25.7.1879=15,7,8 i.v., 2.6.1866 h.

5- Meḥmed Tewfîq Paşa (4'ün oğlu) (30.4.1852-7.1.1892=39,8,7) 25.7.1879-7.1.1892=12,5,13 h.

6- 'Abbâs Paşa II Ḥilmî (16.7.1874-20.12.1944=70,5,5) (5'in oğlu) 7.1.1892-19.12.1914= 22,11,13 h.

7- Ḥüseyn Kâmil Paşa (4'ün oğlu) (21.11.1853-9.10.1917=63,10,18) 19.12.1914-9.10.1917=2,9,21 s.

8- Aḥmed Fuâd I (26.3.1868-28.4.1936 = 68,1,3) (4'ün oğlu) 9.10.1917-28.4.1936=18,6,20 s., 15.3.1922 m.

9- Fârûq (8'in oğlu) (11.2.1920-17.3.1965=45,1,4) 28.4.1936-26.7.1952= 16,2,28 m.

10- Aḥmed Fuâd II (9'un oğlu) (6.1.1952) 26.7.1952-18.6.1953=0,10,23 m.

10a- Dâmâd Meḥmed 'Abdü'l-Mün'im (6'nın oğlu) (20.2.1899-2.12.1979= 80,9,10) 26.7.1952-18.6.1953=0,10,23 n.

v.=vâlî, i.v.=irsî vâlî, h.=hıdîv, s. =sultân, m.=melik(kral), vk.=vekîl, n.=nâib (kral nâibi).

Vâlîlik 8.7.1805-24.5.1841=35,10,17
İrsî Vâlîlik 24.5.1841-2.6.1866=25,0,9
Hıdîvlik 2.6.1866-19.12.1914=48,6,17
Sultânlık 19.12.1914-15.3.1922 = 7,2,27
Krallık 15.3.1922-18.6.1953=31,3,4
Toplam: 8.7.1805-18.6.1953=147,11,11

İngiliz askerî işgaalinden itibâren İngiltere'nin Mısır'daki fevkalâde komiserleri: 1) Sir Eveling Baring (1882-1887=5), 2) Lord Cromer (1887-1911=24), 3) Lord Kitchener (1911-1914=3), 4) Sir Reginald Wingate (1914-1919=5), 5) Mareşal Lord Edmund Allenby (1919-1922=3) (1925'e kd. görevinde kaldı) (1861-1936=75). İngiltere'nin Mısır ve Sûdân ile Kıbrıs'ta Türkiye'nin hâkimiyetinin sona erdiğini ve bu ülkelerin İngiltere himâyesine alındığını resmen îlânı: 18.12.1914.

İngiltere hâkimiyetinin sona erdiği 1922'de Mısır (1925 rakamları): 994.300 km^2, 14.169.000 n. (krş. Türkiye 1925: 762.035 km^2, 13.648.000), Kaahire 1.166.000, İskenderiyye 570.000, Port-Sa'îd 109.000 (1915'de Kaahire 800.000, İskenderiyye 414.000). Krallığın sona ermek üzere bulunduğu 1950'de: 995.300 km^2, 20.045.000 n. (krş. Türkiye 767.580 km^2, 20.947.000 n.), Kaahire 2.507.000, İskenderiyye 971.000 (1940'da Kaahire 1.996.000, İskenderiyye 686.000).

Bugün Mehmed 'Alî Paşa'nın 7. batından torunları da vardır. 1. batından son kişi olan Meh. 'Alî'nin oğlu 'Abdülhalîm Paşa -babasından 45 yıl sn.- 1894'de, 2. batından son kişi olan -'Abdülhalîm Paşa-zâde- Meh. İbr. Halîm Paşa-babasından 66 ve dedesinden 111 yıl sn.- 1960'da ölmüştür.

IV

LİBYA'da SENÛSÎ HÂNEDÂNI

Hânedânın Durumu

Senûsî tarîkatini kurmuş ve şeyhliğini yapmış âiledir. Âilenin reîsi, Kuzey ve Orta Afrika'da münteşir Senûsiyye tarîkatinin büyük-şeyhıdir. Tarîkat Sünnî-Mâlikî'dir. 1859'da 22 olan zâviye (tekke) sayısı 1884'de 100'e yükselmişti. Tarîkatin merkezi Cağbûb (1855-1895=40), Kufra (1895-1899=4), Guro(1899-1902=3), 1902'den ît.tekrâr Kufra'dır.Libya'nın güney-doğusu olan Bingaazî'nin güneyidir. Senûsî âilesi, Berberîler'in Zeynî oymağından Arab'laşmıştır. Âile üyelerinin adı başına "Sîdî" veyâ "Şeyh", sonuna "es-Senûsî" gelir. Âilenin en yaşlı erkek üyesi, büyük-şeyh'dir. Adını es-Senûsî İbni'l-Hâcci'l-'Arebî'den alır. Bunun oğlu 'Alî, bunun oğlu da, tarîkatin kurucusu olan Muhammedü's-Senûsî'dir.

Hânedânın Başlıca Ferdleri

el-Mücâhiri'l-Hasenî Sîdî Muhammedi's-Senûsî: Torş/Mustagaanim (Batı Cezâyir), 1791 - Cağbûb/Bingaazî, 1859 = 68. 1855'de Mekke ve Kaahire'de ikametini terkedip Cağbûb'a yerleşti ve tarîkatini kurdu. 4 risâlenin müellifidir. Fâs'da ikaameti 1821-1828=7, Sâbiye/'Asîr, Mekke ve Kaahire'de ikaameti 1830-1843=13. Oğulları: Ahmedü'l-Mehdî (1844-Guro 1901=57) ve Muhammedü'ş-Şerîf (1846-12.3.1896=50),

1895'de Cağbûb'u bırakarak Küfre'de Bilâdü'l-Cûf'a yerleşti. Hânedânın 2 dalı, bu 2 zâttan gelir(H.Duveyrier ve C.A.Nallino, *La Confrérie Musulmane de Sidi Mohammed ben 'Ali es-Senoûsi et son Domaine Géographique*, Roma 1918).

Şeyh Sîdî Ahmedi'ş-Şerîfi's-Senûsî (1880): 1901-1925'de tarîkatin by.-şeyhi. Türkiye'nin Libya nâibü's-saltanası 1912-1913. 1916'da Libya'yı terkederek Istanbul'a ve 1920'de Ankara'ya yerleşti. 1918'de VI. Mehmed Wahîdüddîn'e Eyüb Câmii'nde kılıç kuşattı. 1920'de M.Kemâl Paşa tarafından "muvakkat şeyhu'lislâm" nasb edildi.

2. Muhammedü'l-Â'bid: 1916-1918'de Sahrâ'da Fransızlar'a karş ihtilâlin Türkiye adına- lideri. İtalyanlar şehîd etti.

3. 'Ali'l-Hattâbî: Fîzân emîri. İtalyanlar şehîd etti.

4. Muhammedü'l-Hallâl: İtalyanlar şehîd etti.

5. Muh. Safiyyü'd-Dîn: Bingaazî emîri. Oğulları: Sîdî 'Alî ve Sîdî Rizâ.

6. Rizâ.

Şeyh Ahmedü'l-Mehdî'nin (1844-1901) oğulları:

1. Sîdî Muh. İdrîsi's-Senûsî (Cağbûb=Cerâbub, 12.3.1889): Libya B.D. kralı 24.12.1951-1.9.1969=17, 8, 8. Mîrmîrân rütbesiyle Osmânlı mülkiye paşası: İdrîs Paşa. 1916'da amca-zâdesi Ahmed, Türkiye'ye gidince, Libya'da tarîkatin yönetimini 1925'e kadar vekâleten ve o târihte asâleten üzerine aldı. Küfre'deki vâhalara hâkim oldu. Fakat 1923-40 arasında Mısır'da yaşamıya mecbur kaldı. 1918 sonuna kadar Libya'da 1. ferîq (orgeneral) Şehzâde 'Osmân Fuâd'ın kumandasındaki Türk kuvvetlerine yardım ederek İtalyanlar'la savaştı. 1940'da yeniden Libya'ya girerek İtalyanlar'la mücâdeleye başladı. 1948'de Müttefikler tar.Bingaazî eyâlet vâlîsi tanındı ve 3.12.1950'de Libya millet meclisi tar.kral (melik) îlân edildi. Bir yıl sn.Libya istiklâline kavuşunca, müstakil kral oldu. Türkiye'de dinlenirken, Üsteğmen Mu'ammerü'l-Kaddâfî ihtilâli netîcesinde tahtını kaybetti. Büyük Türk ve Türkiye dostu olup iyi Türkçe biliyordu. Kaahire'de ikaameti 2.12.1952-25.3.1953=0,3,24. Tûnus, Fransa, İsviçre, İspanya, Fâs seyâhati 27.9.-24.11.1953=0, 1, 27. Bir kaç kere resmî ve husûsî ol.Türkiye'ye geldi. = 'Aliyye b.'Abdi'l-Kaadir Lemlûn Esedî (Mısırlı tâcir) (Güney Mısır, 1913), izd.Kaah.6.6.1955, tal.20.5.1958=2,11,14, yş.42-45, zevcinden 30 yş.kç., 5. eşidir. 4. eşi Melike Fâtıma'nın yeğeni Sîdî Muhyiddîni's-Senûsî, 6.6.1954'de Bingaazî'de îdâm edildi, kardeşleri Pr.Ah. ve Pr.Must.'dır. Kralın dîğer bir kuzeni Pr.İbr., 2 oğlu ile Kaahire'de yaşadı. Melik İdrîs'in dîğer eşleri için son paragrafa bk.

2. Sîdî Muh.Rizâ Mehdi's-Senûsî (1894-29.7.1956=62): vel.9.1950, resmen vel.îlânı 21.12.1953. 1937-39'da İtalya'da menfî. Ölümüne kd.vel.kaldı ve kralın dış ülkelerde bulunduğu zamanlarda kral nâibi oldu. Oğlu: Sîdî el-Hasen Rizâ es-Sîdî el-Hasen Rizâ es-Senûsî, vel.29.6.1956-1.9.1969=13,2,2.

2 Türkiye'den büyük olan Libya, doğu yarısı Bingaazî ve batı yarısı Tarâbulus ol.ikiye ayrılır. Bingaazî'nin Akdeniz'e bakan kuzey kesimine Sirenaik, güney kesimine Küfre, Tarâbulus'un Akdeniz'e bakan kuzey kesimine Sirte, güney kesimine Fîzân denir. Osmânlı devrinde ülke, Tarâbulus vilâyeti ve Bingaazî sancağı olarak ikiye bölünmüştü, vilâyet (eyâlet) de bir kaç sancağa ayrılıyordu ve bugünki Çad'ın Borku denen kuzey

kesimi, hattâ Cezâyir Sahrâsı'ndan bâzı kısımlar, Osmanlı Libyası'na dâhildi. 1912 sonunda Libya kaybedilmekle berâber, Türk askerî kuvvetleri 1918 sonuna kadar Akdeniz şeridi dışında ülkenin büyük kısmına, Senûsîler'in ve halkın yardımıyle hâkim oldular. Sâhil şehirlerinde kuloğulları epey bir yekûn tutar ki, Türkler'in yerli kızlarla evlenmelerinden türemiş nesildir. Libya (1.759.540 km^2), 1900'de 1.000.000, 1915'de 900.000, 1925'de 740.000, 1950'de 1.100.000 nüfuslu tahmîn ediliyordu. 1943-51 arasında Fîzân Fransa'nın ve ülkenin geri kalan büyük kısmı ise İngiltere'nin geçici idâresinde idi.

1321-1354+1369-1401 arasında Benû-'Ammâr, 1354-1369'da Benû-Mekkî, 1401-1509 arasında Tûnus'un Hafsîler'inin hükmü altında kalan Libya'yı 1509'da İspanya, Tûnus'dan aldı ve İmparator Charles-Quint,1528'de St.Jean Şövalyeleri'ne yânî Malta'ya verdi. 1551-1912 arasında Türkiye, 1912'den sn.İtalya tar.yönetildi. Senûsîler, seyyid olup Seyyid Muh.b.'Aliyyi's-Senûsiyyi'l-Hattâbiyyi'l-İdrîsiyyi'l-Hasenî b. Seyyid Muh.b.'Alî b.Senûsî b.el-'Arebiyyi'l-Atraş b.Muh.b.'Abdi'l-Kaadir b.Ah.Şüheyde b.Muh.Şâibi'z-Zırâ'a b.Yûsuf Ebî-Züheybe b.'Abd.b.Hattâb b.'Alî Ebi'l-'Asel b.Yahyâ b.Râşid b.Ah.i'l-Murâbıt b.Mindâs b.'Abdi'l-Kawl b.'Abdi'r-Rahmân b.Yûsuf b.Reyyân b.Zeyni'l-Â'bidîn b.Yûsuf b.Has.b.İdrîs b.'Abd.b.Ah.b.Muh.b.'Abd.b.Hamze b.Sa'îd b.Yâ'qûb b.Dâwûd b.Hamze b.'Alî b. 'Umer b.İdrîs II b.İdrîs I, bk. İdrîsîler (Fâs), 1837'de tarîkatini kurdu ki Libya'da Karamanlı paşaların sonundan 4 yıl sonradır.

Muh.ü's-Senûsî (Mustağânim (Cezâyir), 1787?-Cagbûb, 7.9.1859-72?), med.Cagbûb = Fâtıme izdivâcından 2 oğlu oldu: Muh.ü'l-Mehdî (aş.bk.) ve Muh.ü'ş-Şerîf (1846-Cagbûb 1896=50), 5 oğlu oldu:

1) Ah.ü'ş-Şerîf (1873-10.3.1933=60), annesi Tarâbulus Zlitin'in Fewâtır kabîlesindendir, Medîne'de öldü. 1902'de amcasının yerine Senûsî lideri, 6.1915'de Osmanlı devleti tar.Libya vâlîsi atandı, 1916'da tarîkat şefliğini amca-zâdesi İdrîs'e bırakıp 1918'de Libya'dan sürüldü, 4.1921'de Ankara'da TBMM tar.Irak kralı îlân edildi. 6 oğlu ve 1 kızı oldu: 1- 'Abd. (ölm.1931) = Humeyrâ's-Senûsî (=2. Muh.ü'r-Rizâ's-Senûsî, izd.1934), oğulları Has., üvey babası Muh.ü'r-Rizâ tar.evlâd edinildi. 2- ez-Zübeyr. 3- Ebü'l-Kaasim. 4- el-'Arebî. 5- İbr. Kaahire büyükelçisi, oğulları: Beşîr ve Kâmil. 6- Muhyü'd-D.=Seyyide, Kral İdrîs'in hemşîresi, oğulları: Ah., Must., eş-Şerîf (1932 - 15.10.1954'de Bingaazî'de İbr.ü'ş-Şelhî'nin katli olayı dolayısıyle îdâm edildi). 7- Fâtıme (1910, 1980'de hayatta) = İdrîs I, çocukları için b.bk.

2) Muh.ü'l-'Abîd (1881-1939=58), annesi Fezzâz'ın Eşhab âilesindedir. 3 oğlu: 'Abd., Ah., es-Sıddîq, 1980'de hayâttalar.

3) 'Aliyyü'l-Hattâb (1888-1918=30), no.2 ile ayni anneden. Oğulları: Şemsü'd-D. (1908) ve el-Has.(1913), 1980'de ber-hayâtlar.

4) Muh.Hilâl (1893-1929=36), Turş şerîf âilesinden bir anneden.

5) Safiyyüddîn (1895-21.10.1967=72), Mahâcib âilesinden bir anneden. Oğulları: 'Alî ve er-Rizâ, 1980'de ber-hayâtlar.

Muh.ü'l-Mehdiyyi's-Senûsî (1844-1.6.1902=68), Bingaazî'de Massa'da doğdu, 1859-1902'de tarîkati yönetdi, 1895'de tarîkat merkezini Cagbûb'dan Kufra'ya taşıdı,

1899'da oradan Qiru'ya götürdü, burada öldü. Kızları: Ḥüsniyye (ölm.Tarâbulus, 20.10.1966) (Melik İdrîs ile ayni anneden) ve Seyyide (Melik İdrîs ile başka anneden)=Muḥyü'd-Dîni's-Senûsî, yk.bk. el-Mehdî'nin by.oğlu Melik İdrîs'dir, annesi Bû-Seyf âilesindendir. Annesi Gumârî âilesinden olan kç.oğlu: Muḥ.ü'r-Rizâ (1890-29.6.1955=65), 22.12.1953'de velîahd. =1. Fâkıha'l-Qatamî, izd.1907, 2. = Ḥümeyrâ, izd.1934, 'Abd.i's-Senûsî'den dul, yk.bk. Çocukları: Ṣıddîq (6.11.1908, 1980'de ber-hayât, 1'den, 2 oğlu var); Ḥaseni'r-Rizâ (1928) (2'den), vel.26.11.1956 = Fewziyye b.Ṭâhir Bekr (Tarâbulus v., sn.Kaahire büyükelçisi), izd.30.4.1959, çocukları: Muḥ.(7.4.1960), Fülân (1964), Fülâne ve Fülâne (son iki kız ikiz).

Muḥ.İdrîs, Senûsî tarîkatinin başı ve İtalya tar."altes" sanıyle emîr unvânı 25.10.1920, kral 24.12.1951-1.9.1969: İlk 3 eşinden çocuğu olmadı. =4. Fâṭıme (1910) b.Aḥ.i'ş-Şerîfi's-Senûsî (yk.bk.), amca-zâde, izd.1935(1980'de ber-hayât), 2.2.1953'de 1 günlük ölen bir oğulları oldu.

V

TÛNUS BEYLERİ

Tûnus Beyleri'nin Durumu

Tûnus, 1513 yazında Oruç Reîs ile kardeşi Hızır Reîs (Barbaros Hayreddîn Pş.)'in Cerbe adasını ele geçirmeleriyle, Osmânlı Türk te'sîrine girdi. Maamâfih bu târihten önce de Kemâl Reîs (ölm.1511), yeğeni Muhyiddîn Pîrî Reîs ile berâber, bir kaç def'a Donanmay-ı Hümâyûn'un başında, Cerbe adasında demirlemişti, ancak bu, bir fetih gelişi değildi, Tûnus'un Hafsî sultânlarına yapılan dostca bir ziyâretti. Cerbe, Tûnus'la Tarâbulus (Libya) arasında, şimdi Tûnus'a âid bir adadır.

Osmânlı Türkleri, Tûnus'a geldikleri zamân, buradaki Hafsî sultânlığı tereddî hâlinde idi ve âdetâ İspanya nüfûzuna düşmüştü. Ülkenin kuzeydeki merkezi Tûnus şehrini, Barbaros Hayreddîn Paşa, 22.8.1534'de fethettiyse de, İmparator-Kral Charles-Quint bizzât gelip, Andrea Doria'nın donanmasının da yardımıyle ertesi yıl, Tûnus şehrini Türkler'den geri aldı (21.7.1535). 125.000 nüfûsuyle Afrika kıt'asının en büyük şehirlerinden biri olan beldenin ahâlîsini katliâm etti, şehri Hafsî sultânına geri verdi, fakat sultânı, yanı başına bir garnizon koyarak, resmen İspanya krallığının himâyesine aldı.

Ancak Hafsî-İspanyol hâkimiyeti, Tûnus-Bizerte yöresi ve çevresinden ibâret kaldı. Ülkenin orta ve güney kısımları, Osmanlı Türkleri'nce tedrîcen fethedildi. Tarâbulus (Libya) beylerbeyisi Turgut Paşa, Cerbe'de üslendi ve bu Osmânlı deniz

üssünü, İspanyollar'ın baş çektiği Haçlılar müteaddid def'a Türkler'den almak istedilerse de, sonunda Türkler'de kaldı. Turgut, sn.Mehdiyye'yi ele geçirdi. Charles-Quint'in Mehdiyye'yi işgaali ve Türk kalesini yıkması da netîce vermedi, Mehdiyye üssü, Türkler'de kaldı. Turgut Paşa sonra Kafsa'yı (Gabès) (12.1556), Kayrewân'ı (1.1556), bu arada Safaskus, Sûs ve sâir yerleri alarak, orta ve güney Tûnus'u tamâmen Tarâbulus beylerbeyiliğine bağladı. Hafsî-İspanyol yönetimindeki Tûnus şehrini ise Kapdân-ı Deryâ Kılıç-Alî Paşa, 17.5.1573'de ele geçirdi, Hafsî saltanatı sona erdi, İspanyollar tamâmen ülkeden kovuldu ve Tûnus, Tarâbulus eyâletinden ayrılarak, burada, Cezâyir ve Tarâbulus'ta olduğu gibi bir Osmânlı bahriye eyâleti (province maritime) kuruldu. Osmânlı'nın Tûnus beylerbeyisi (eyâlet vâlîsi) olan oramiraller şunlardır:

1) Kapdân-ı Deryâ ve Cezâyir beylerbeyisi Barbaros Ḫayreddîn Paşa (22.8.1534-21.7.1535=0,11,0, vekâleten), 2) Ḥaydar Paşa (17.5.1573-3.3.1576=2,9,17) 3.1.1558'den ît.1576'ya kd.Kayrewân (Orta ve Güney Tûnus) sancak beyi, Kayrewân'ı fetheden Turgut Paşa onu s.b.yapdı. 3) Receb Paşa (3.3.1576-8.1576=0,6), 4) 2. def'a Ḥaydar Paşa (8.1576-1578=2), 5) Vâdi's-Seyl gaalibi Ramaẕân Paşa (1578-7.1579=1), 6) Câ'fer Paşa (7.1579-1581=2), 7) Muṣṭafâ Paşa (1581-1585=4), 8) Ḥasan Paşa (1585-10.1.1588=3), 9) Meḥmed Paşa (10.1.1588-1591=3), 10) 2. def'a Câ'fer Paşa (1591-1592=1), 11) Ḥüseyn Paşa (1592-1595=3), 12) Niksarlı Aḥmed Paşa (1595-1.1597=2), 13) Muṣṭafâ Paşa (1.1597-?), 14) Meḥmed Paşa (?-1609), 15) Süleymân Paşa (1609-1626=17). Sonrası için aş.bk.

Dîğer Osmânlı eyâletlerinde olduğu gibi Tûnus da, sancak denen illere ayrılıyordu ve her sancağın başında sancak beyi nâmıyle bir tümamiral vardı. Zamanla Tûnus merkez sancak beyleri nüfuz kazandılar, ülkeye yerleşmiş Batı Anadolu menşe'li Türk denizcilerinden seçilmiye başlandılar ve Istanbul'dan gönderilen beylerbeyiler, pâdişâhın ülkedeki temsilcisi durumuna düşerek, gerçek yönetim bu merkez sancak beylerinin eline geçti. Ülkedeki müstakil yeniçeri ocağının kumandanları olan ağalar da dayı adıyle nüfûz elde ettiler ve Türk denizcilerinin yönetiminde olan eyâleti, Türk kara askerinin yönetime almak için mücâdele dönemi oldu, eyâlet kargaşaya düştü. Bu sûretle ülkede, irsî beylerbeyilik için ortam oluştu. Bu arada 1620'de artık eski ününü ve stratejik ehemmiyetini kaybeden Cerbe adası, Tarâbulus eyâletinden alındı, Tûnus eyâletine bağlandı.

Tûnus Beyleri ve Ḥüseynîler denen Tûnus hânedânı, ünlü Türkmen hânedânı İsfendiyâroğulları'ndan iner. Tûnus'a gelen İsfendiyâr prensi,burada hânedân kurmuştur. Hânedân Sünnî-Ḥanefî'dir. Verâset, umûmiyetle âilenin en yaşlı erkek üyesinin vâlî olması şeklinde takarrür etmiştir, tabîî istisnâları çoktur. İsimlerinin başına "Sîdî", çift isimlerinin arasına Ar. "el" harf-i târîfi, isimlerinin sonuna da "Paşa" gelir. Son beylere Istanbul, paşalık vermediği için, bunlara "Bey" denmiştir. Umûmiyetle beylerbeyi (oramiral) pâyesinde olan Tûnus vâlîlerine, 9.8.1840'dan îtibâren vezîr (mareşal) rütbesi verilmiştir. Vâlîlerin Ḥüseynî âilesinde kalması *de facto* durumu, III. Aḥmed'in 1710'daki fermânı ile, âileye Tûnus vâlîliğinde irsiyyet verilerek, hukukî duruma

getirilmiştir. Vâlîler, 1705'den sonuna kadar, Tûnus'tan ayrılarak, Tûnus şehri civârında Bardo banliyösündeki saraylarına yerleşmişlerdir. Osmânlı protokolünde "Tûnus vâlîsi" denen kişilere Avrupa'da, menşe'lerinin Tûnus merkez sancak beyi olması dolayısıyle, sonuna kadar "Tûnus beyi" denmiş ve bunlar prens ve vice-roi (hıdîv, kral nâibi) statüsünde telâkkıy edilmişlerdir. Ülke Fransa tarafından işgaal edilince, Tûnus vâlîsine Fransızlar resmen "Tûnus beyi" ve "Tûnus prensi" demişlerdir.

Tûnus Beylerinin Şeceresi

Tûnus merkez sancak beyi Ramazân Bey, 1596'da öldü, kardeşi Receb Bey bir kaç ay için merkez sancak beyi oldu, ancak Receb Bey'le oğlu Süleymân Bey, tutunamadılar. Ramazân Bey'in mânevî oğlu Murâd Bey, 1596'da merkez sancak beyi oldu ve o kadar nüfuz kazandı ki, 1626'da Dîvân-ı Hümâyûn, kendisine Murâd Paşa olarak Tûnus beylerbeyiliğini verdi. Bu sûretle merkez sancak beyliği ile beylerbeyilik birleşti. Hüseynî hânedânının menşei budur ve hânedânın yerleşmesi ve aslı Hüseyn Paşa (aş.bk.) ile olduğu için bu adı almıştır.

1) Murâd Paşa I, merkez sancak beyi 1596-1626=30 + beylerbeyi 1626-1632a=6, ölümünden az önce 1631b'de rütbesi vezîr'liğe yükseltildi. Oğullarından Mehmed Hafsa Paşa, 1675'de Istanbul'a gelerek burada öldü. Murâd Paşa'nn yerine by.oğlu geçti: 2) Ebû-'Abd.Mahmûd Paşa'ya (ölm.1664) Tûnus'ta Hammûde Paşa denmektedir, beylerbeyi 1632a-1662=30, ihtiyarlık dolayısıyle makaamını oğluna bıraktı: 3) Murâd Paşa II, beylerbeyi 1662-1675=13=Fülâne b.Yûsuf Bey, izd.1647. Kardeşleri: 'Abd.Bey, Mehmed Bey, 'Alî Bey (ağabeyinin muâvini), Ramazân Bey. II.Murâd Paşa'nın yerine üst üste 2 oğlu beylerbeyi oldu: 4) Mehmed Bey, beylerbeyi vekîli 1675-1681=6, Istanbul buna asâleten beylerbeyilik ve paşalık vermedi, oğlu ile katledildi, kardeşi: 5) Türk 'Alî Paşa, beylerbeyi 1681-1705=24 + ilâveten Cezâyir beylerbeyisi 1696-1.1699=3.

Türk 'Alî Paşa (Ar.'Aliyyi't-Türkî), önce sancak (vatan) beyi, sn.beylerbeyi pâyesiyle ülkeyi yönetti. Bu sırada Girit'te Kandiye'ye sürülmüş İsfendiyâroğulları'ndan iki kardeş, Hüseyn ve Mehmed, Tûnus'a gelmişlerdi, çocuğu olmadığı için Türk 'Alî Paşa'nın kardeşi vatan beyi Ramazân Bey, 'Alî Paşa'nın oğlu Murâd Bey tarafından öldürüldü. Bu Murâd Bey de vatan beyi iken 1702'de askerlerce katledildi. Hüseynî hanedânı, kurucusu Hüs.Pş.'nın babası 'Alî Bey veyâ Ağa, Kandiye'den Tûnus'a gelip sipâhî oldu, 1666'da öldü. Hüs.Pş.'nın Cenevizli olan hanımından, beylerbeyi iken 4 oğlu oldu ki 'Alî ve Meh., Must.(ölm.1735), Mahmûd (1713?-Kosantîne 1746=33?, Sûs beyi) Beyler'dir. Hüs.Pş.'nın evli, çocuklu bir kızı da vardır ki Şâlâbî (Çelebî) âilesinin ceddidir. Hüs.Pş.'nın kardeşi Meh.Bey (ölm.24.9.1735) Kef ve sonra Sûs beyi olup oğulları 'Alî Pş., Murâd (ölm.9.1756) ve Mahmûd Beyler'dir. Bu iki soylu Türkmen prensini evlâd ve vâris edindi. Bu sûretle Tûnus'ta asıl İsfendiyâr-Hüseynî hânedânı başlamış oldu.

6) Ḥüseyn Paşa I: 9.7.1705-4.9.1735=30,1,26, mânevî babasının yerine önce sancakbeyi pâyesiyle geçti, Bâb-ı Âlî ancak 1708'de kendisine beylerbeyi pâyesiyle paşalık verdi ise de, ancak 1710'da Tûnus eyâletini resmen tevcîh etti (1669-1740=71). Dayılık makam ve unvânı lağvedildi. Ḥüs.Pş., Tûnus'un banliyösü Bardo'yu merkez yapdı. Yeğeni 'Alî Paşa I tar.makaamından indirildi, Kayrewân'a çekildi, oranın sancak beyi olarak 4 yıla yakın yaşadı ise de, orada 25.5.1740'da yeğeni 'Alî Paşa tar.katledildi. Yerine kardeşi Meḥmed Bey'in by.oğlu 7) 'Alî Paşa I geçti: 4.9.1735-22.9.1756=21 0,18 (1689-1756=67). Amca-zâdesi Meḥmed Paşa I tarafından, kardeşi, oğlu Meḥmed Bey ve bu Meḥ.Bey'in 2 oğlu (büyüğü Mahmûd Bey) ile berâber -Ḥüseyn Paşa'nın katline cevâb olmak üzere- katledildi. 'Alî Paşa'nın dîğer oğulları, Süleymân Bey (ölm.8.12.1754, oğlu Nû'mân Bey, katli 9.1756), 1763'de oğlu İsmâ'îl Bey'le berâber öldürülen Yûnus Bey'dir. Yûnus Bey, Cezâyir'de Kosantîne'yi ele geçirmek ve Cezâyir beylerbeyisi olmak isterken Kosantîne'de öldürüldü. Yûnus Bey'in oğulları İsm.(ölm.1780, oğlu Ḥüs., katli 19.10.1799), Aḥ. ve Musṭ.Beyler'dir. 1725'de Ist.'dan paşa pâyesi alan 'Alî Pş.=1.Kübeyre b.'Alî Kâhya, =2.Harar emîninin kızı, tal.

8) Meḥmed Paşa I 22.9.1756-12.3.1759=2,5,20 (1710-1759=49) İsfendiyâroğlu I. Ḥüseyn Paşa'nın by.oğludur. Amca-zâdesinin âilesini imhâ ederek babasının intikaamını aldı. Amca-zâdesi 'Alî Paşa vâlî iken, kardeşleriyle berâber Cezâyir'de yaşamıştı. Gerek kendisinin, gerek 2 kardeşinin anneleri, Ḥüseyn Paşa'nın 1710'a doğru nikâhladığı Cenevizli bir İtalyan esîredir. =1. Ḥalîme Beğim b.Ṭahmâsb II Şafewî, dul (1728-1786=58), izd.1756, izd.müd.3, yş.28-31, =2. Fâṭıme (Avrupalı câriye). Oğulları: Maḥmûd Paşa (no.12) (1'den) ve İsm.(2'den) (ölm.4.10.1816)=Fülâne b. 'Alî b.Ḥüs.Bey, bir oğulları (ölm.1797) oldu. Meḥmed Paşa'nın kardeşlerinden Maḥmûd Bey 1747'de Kosantîne'de öldü. Dîğer kardeşi, yerine geçti: 9) 'Alî Paşa II: 12.3.1759-3/4.1782=23, ölümünden bir ay önce yerini oğluna bıraktı, 26.5.1782'de öldü (11.1712-5.1782=69,6). II. 'Alî Paşa'nın çocukları:

10) Meḥ.Ḥammûde Paşa (9.12.1759-6.9.1814=54, 9, 28) (annesi Gürcî), beylerbeyi 3/4.1782-6.9.1814=32, 6-7, 1810'da Tûnus'ta yeniçeri ocağını ilgaa etti (oğlu Meḥ.18.6.1800'de çocukken öldü). Kardeşi 11) 'Oṣmân Bey (27.5.1763-9.12.1814=51,6,13) (ayni Gürcî câriyeden), vekâleten beylerbeyi 6.9.1814-9.12.1814=0,3,3, halefi Maḥmûd Pş.tar.katledildi. II. 'Alî Pş.'nın dîğer çocukları: Meḥ. Me'mûn Bey (ölm.12.1784); Fülâne Hn.(evlenmedi); Fülâne Hn.(=1. Musṭafâ H̱oca'nın yeğeni, =2. Yûsuf Kâẖya, reîs-i müdîrân, katli 1.1815); Fülâne Hn.(=Musṭafâ H̱oca, Ḥammûde Pş.'nın reîs-i müdîrânı=beşvekil); Fülâne Hn.(İsm.Kâẖya, kızları=Yûsuf Kâẖya); Fülâne Hn. (ölm.12.1822)=Maḥmûd Bey, amca-zâdesi; Fülâne Hn.= İsm.Bey b.Meḥ.Bey, amca-zâdesi; Fülâne Hn.=Ḥâfız İsm.Pş. (Ist.1758-Konya 18.10.1807=49, vezâret'le kapdân-ı deryâ 24.11.1804-24.4.1805=0,5,0, sd.24.4.1805-14.11.1806=1,6,20), Altunnişânlı Haseki'nin oğlu olup Bostâncıbaşı denir, oğlu müd.Meḥ.Ef.(ölm.1804), dîğer oğulları Meḥ.Necîb ve Laṭîf Beyler, birâderi Ḥacı Musṭafâ Bey'in oğlu Meḥ.Nûrî Bey (ölm.11.1853)'dir. Meḥ.Necîb Ef., Edirne kadısı ve Ḥaremeyn pâyeli olup 24.10.1847'de ölüp Edirnekapısı'nda âile makberine defnedildi.

'Osmân Bey'in (no.11) oğulları, Sâlih (1782), 'Alî (1789), Hüs.(1806-1829=23) ve Meh.Beyler'dir. İlk ikisi, 22.11.1814'de Halku'l-Wâ'd'de II.Hüs.Pş.tar.katledildi. Meh.Bey (21.11.1814-1868=54), 28.5.1855'de I.Meh.Pş.vâlî oluncaya kd. 41 yıl hapis hayâtı yaşadıktan sn.serbest bırakıldı.

I.Meh.Pş.'nın (no.8) İsmâ'îl Bey'den sn.doğan oğlu: 12) Mahmûd Paşa (10.7.1757-30.3.1824=66,8,21), beylerbeyi 9.12.1814-30.3.1824=9,3,23. Sonra bunun 2 oğlu vâlî oldu:

13) Hüseyn Paşa II (16.3.1784-21.5.1835=51, 2, 6) vâlî 30.3.1824-21.5.1835=11,1,22 =Fülâne b. 'Alî b.Hüs.Bey (ölm.12.1822), amca-zâdesi (Mahmûd Paşa'nın dâmâdı: Sül.Kâhya) ve 14) Mustafâ Paşa (8.1786-10.1837=51,2), vâlî 21.5.1835-11.10.1837=2,4,21. Must.Pş.'nın kç.oğlu: Muh.ü'l-Emîn (Meh.Emîn/ Lâmîn) Bey (1825-1862=37), bunun oğulları: Sâlih Bey (1843-1896=53, oğlu Hamûde 1.7.1895-5.11.1946=51,4,5) ve Ayab Bey (1855-3.2.1901=46), sonuncunun oğlu Muh.Çelebî (6.6.1881-4.2.1906=24,7,28)=Hâlide (ölm.2.1933), bunun kızı Semîne (11.3.1904-Nice, 11.12.1976=72, 9,1). Must.Pş.'nın 3 dâmâdı: 1) Ramazân Başmemlûk, 2) Must.reîs-i müdîrân (ölm. 1861), memlûk, Sâhibü't-Tâbî', 3) Must.Başağa. Must.Pş.'nın 4.kızı: Külsûm Hn.= Must.Haznedâr (Hazînedâr Must.Pş.) reîs-i müdîrân = Tûnus beyinin 1837-1873=37 müddetle kesiksiz vezîr-i ekberi, izd.1839, asıl adı Yorgi Stravelakis (Sakız 1817-1878=61), Stefanos Stravelakis (Sakız'da katli 1821) oğlu. Kızları Cenîne = Sd. Tûnuslu Hayreddîn Pş.(b.bk.). Must.Pş.'nın oğlu ve halefi:

15) Seydî ('Ar.Sîdî) Ahmed Paşa I (2.12.1806-28.5.1855=48,5,27), vâlî 11.10.1837 - 28.5.1855 = 17, 7, 18. Annesi Sardunyalı İtalyan câriye, annesinin akrabâsı: Guisseppo Raffo (1795-Paris 1862=67), Sardunyalı bir saatçının oğlu, 1830-60'da kesiksiz Tûnus hâriciye müdîri. Tûnus'ta Tanzîmât'ı uyguladı. 1841 ve 1846 pâdişâh fermânları ile Tûnus'ta köleliği ilgaa etti. Paris'e gitmek üzere 8.11.1846'da Toulon'da Fransa'ya çıktı. Tûnus vâlîlerinden ilk def'a buna vezîr pâyesi verildi. Daha tahta geçmeden 1836'da Ist.'a gelerek II.Mahmûd'un ayağını öpmüştü. 12.1849 ve 1854'te 2 def'a daha kardeşi ile berâber Ist.'a geldi, Sultân Mecîd'in ayağını öptü. Sultân Mecîd'in fermânlarında Tûnus vilâyetinin Ah.Pş.'ya kayd-ı hayât ile verildiği açıklandı ise de ülkenin Hüseynî hânedânının vâlîliğinde devâm etmesi husûsu tanınmadı. 1853'de Sultân Mecîd, müverrih 'Atâ Bey'i Paşa'ya bir harb gemisiyle yollıyarak ağır hastalığı dolayısıyle tesellî etti. =1. Vezîri Must.Hazînedâr'ın (Hazinedâr Must.Pş.) hemşîresi. =2. Seraskeri Mustafâ Ağa'nın hemşîresi. 1. izd.'dan: 'Alî Dernâwî Bey ve Mehmed Paşa, bahriye mîrlivâsı=Türk donanmasında tümamiral.

Hüseyn Paşa II, 1831'de II. Mahmûd'a nazîre ol.Tûnus Nişân-ı İftihâr'ını ihdâs etdi. =1. 'Osmân Dayı'nın (dayı 1589-1610) neslinden bir hanım, =2. Fâtıma (Hafsî sultânı 1523-34 Mewlây Hasan'ın neslinden), =3. Emîne (1786-1853=68) b.Muh.Safewî, =4. 'Abbâse (ölm.1863) b.Şeyh Halîm (Fîzân). Hüs.Pş.'nın dâmâdları: 1) İsm.Kâhya, es-Sünnî, Sâdık Pş. mührdârı, îdâmı 10.1867. 2) 'Abd.Kayıcı, 3)

Hüs.Hoca, 4) Şâkir (katli 11.9.1837), reîs-i müdîrân, izd.1826. Hüseyn Paşa II oğulları (no.16, 17, 18):

16) Mehmed Paşa II (1810-1859=49), vâlî 28.5.1855 - 23.9.1859 = 4, 3, 26. =1. Fülâne b.Şeyh Muh.Bayrâm (Hüs.'in ann.), izd.1826, =2. Â'işe b.Hüs.Bey (son Cezâyir dayısı) (Cezâyir 1824-13.6.1909=85), =3. Liâna (1831-23.10.1898=67), izd.1853, izd.müd. 6, yş.22-28, zevcinden 21 yş.kç.(no.20'nin ann.). Meh.Pş.'nın by.oğlu Hüs.Bey'in (1839-26.7.1890=51) 4 oğlu: Muh.(1861-1901=40); Muh.ü'l-Me'mûn (15.5.1867-26.8.1931=64,3,12)=Münîre; Murâd (14.12.1870-7.10.1937=66, 9, 24); Sa'îd (24.11.1873-26.5.1918=44,6,2).- Muh.ü'l-Me'mûn'un oğlu Muh. (doğ.1884, çocukken öldü) ve 2 kızı: Safiyye (1.10.1884-6.12.1938=54, 2, 6)=no.23 ve Leylâ (1887-1915=28)=Sîdî 'İzzü'd-D. (6.4.1882-katli 1.7.1953=71,2,25).- Murâd Bey'in (ölm.1937) 2 oğlu: Muhyiddîn (12.9.1897-1969=72) (=Hadîce, izd.1922, 1980'de berhayât, oğulları Sâ'dü'd-Dîn (30.10.1925) ve Muh.ü'l-Hâdî (15.12.1907, 1980'de berhayât), bunun 3 oğlu:Hüs.(10.2.1939-24.9.1939=0, 7, 12), 'Abdü'l-Celîl (13.5.1942) ve Muh.ü'l-Beşîr (2.9.1945).- Sa'îd Bey'in (ölm.1918) 5 oğlu: Nûrüddîn (11.7.1897, oğlu Muh.Sa'îd 27.9.1926); Must. (25.1.1900, oğulları Muh.Necîb 16.4.1937, Muh.'Abbâs 15.8.1939-16.2.1940=0,4, 2), Salâhüddîn 2.3.1946); 'Alî (4.4.1903, oğulları Muh.ü'l-Me'mûn 17.8.1932, Muh.ü'l-Fethî 1.1936, Şemsüddîn 3.3.1940, Muh.Fewzî 16.3.1947); Sül.(3.9.1906, oğulları Cemâlüddîn 27.10.1936, Muh.Lutfî 2.1.1943, Muh.Faysal 1.5.1946); Muh.Râşid (12.8.1907, oğlu Muh.Muhsin 5.1.1924).

17) Mehmed Sâdık Paşa (1816-1882=66), ağabeyinin yerine vâlî 23.9.1859 - 28.10.1882 = 23, 1, 5. =dayısı Ah.ü'l-Manastırî'nin kızı, izd.1826. 9.1860'da Cezâyir'e gidip Napoléon III'le görüştü. 1871'de Sultân 'Azîz, bir fermân ile, Tûnus eyâleti vâlîliğinin bir kusûrları olmadığı müddetce Hüseynî âilesine irsî olarak verileceğine dâir fermân yayınladı. Bu sırada Tûnus reîs-i müdîrânı (vezîr, başvekil; Tûnus ve Mısır eyâletlerinde nâzırlara müdîr denirdi) Hayreddîn Paşa idi ki, sonradan Osmânlı devletine sadrâzam olan Tûnuslu Hayreddîn Paşa'dır. 12.5.1881 Bardo Muâhedesi ile Tûnus'ta Fransa himâye rejimi başladı. 1923 Lozan Muâhedesi'ne kadar Türkiye, Tûnus'ta Fransız işgalini aslaa tanımadı ve devletin yıllıklarında Tûnus, Türkiye'nin bir eyâleti olarak gösterildi.

18) 'Alî Paşa III Müddet (14.8.1817-11.6.1902=84, 9, 29), Tûnus beyi (ağabeyi Sâdık Pş.'nın yerine) 28.10.1882 11.6.1902 = 19, 7, 14. Son def'a bu zâta II. 'Abdülhamîd tarafından vezîr rütbesi ve paşa unvânı verildi.

'Alî Paşa III (ölm.1902), Çerkes hanımından 5 oğula sâhib oldu ki, 2. ve 4. oğulları no.19 ve no.22'dir. 5. oğlu: Sül.Bey (12.1867-28.7.1903=35,7), bunun oğlu 'Abdü'l-'Azîz (26.9.1894) ve bunun oğlu Zeynü'l-Â'bidîn (11.3.1921). 'Alî Paşa'nın 3. oğlu: İsm.Bey (15.1.1859-10.1.1928=68, 11, 26) =Fâtıme (ölm.6.1933), 2 oğulları: Seyfullâh (19.4.1913, oğlu İsm.26.6.1944-26.10.1944=0,4,0) ve Sâlih (5.3.1919), bunun oğulları Seyfü'l-Mülûk 27.9.1942 ve Rawda (15.6.1947).- 'Alî Paşa'nın by.oğlu: Must.Bey (1825-31.8.1895=43), bunun 4 oğlu: Muh.ü'r-Râşid (1.10.1879-

3.11.1928=49, 1, 3=Â'dile, izd.3.1898, oğulları Must.25.1.1900-7.7.1951=51, 5, 13, sonuncunun oğulları Muh.2.11.1937 ve Muh.ü't-Tâhir 30.3.1944); Muh.Sa'îd (29.8.1880-1884=4);'İzzü'd-D.(6.4.1882-katli tabanca ile 1.7.1953=71,2,25, vel. 15.5.1943-1.7.1953=10,1,17 = Leylâ (1887-1915=28) b.Sîdî Muh.ü'l-Me'mûn, izd.6.10.1906, izd.müd.9, yş.19-28, zevcinden 5 yş.kç.); Muh.ü's-Sadûq (17.5.1888-1.10.1955= 67,4,15), vel. 1.7.1953-1.10.1955=2, 3, 1 = Yemîne (21.7.1890-Sûr/ Lübnân 1974=84, izd.1907, izd.müd.48, yş.17-65, zevciden 2,2,5 kç.) b.'Abdü'l-'Azîzi'l-Kaasim. Sadûq Bey'in 2 oğlu ve 2 kızı: Muh.ü'l-Hâdî (22.7.1909); Muh.Râşid (13.7.1931); Yemîne (16.9.1910-23.4.1919=8,7,7); Yüsrâ (30.8.1918)=Sîdî 'Alî b.Hüs.ü'n-Nasr Bey (no. 25) (29.7.1915 17.9.1945 = 30, 1, 19), izd.19.2.1938, izd.müd.7,6,27, yş.19, 5, 20-26, 0, 18,zevcinden 3, 1, 2 kç., çocukları için oraya bk.- Must.Bey'in (1852-1895) 3. oğlu 'İzzü'd-Dîn'in (1882-1953) 4 oğlu: Sül.(15.12.1909-3.12.1957 = 47, 11, 19 = Cihân, oğulları Muh.Nasrü'd-D. 20.1.1932, Muh. Celâlü'd-D. 4.9.1935 ve Muh.Faysal 18.5.1946); 'Allallâh (7.11.1910, 5 oğlu Muh.ü'l-Muntasır 30.9.1931, Cemâlü'd-D.3.8.1933, Muh.ü's-Sa'îd 20.6.1936-1942=6, 'Abdül-Mecîd 18.10.1940 ve Mahmûd 31.1.1942); Muhyiddîn (23.10.1911, oğulları İsm.5.9.1934 ve Sâ'du'd-D.10.1935) ve 'Abdü'l-Hamîd (9.10.1912-1949=37).-

II. Hüs.Pş.'nın dîğer oğulları: Hammûde Bey (doğ.1815), Meh.Tayyib Bey (27.7.1822-3.12.1898=76,4,7) (vel.28.10.1882-3.12.1898), Tâhir Bey (1830b-1879=49) (kızı Zehrâ 1855-3.5.1949=94 = Meh. 'Abdü'l-'Azîz el-Hamrâ, ölm.1883), Meh.Me'mûn Bey (1816-12.12.1861=45, oğlu no.21), Mahmûd Â'dil Bey (1831-5.11.1867=46), bunun oğlu Mahmûd Bey (1866-26.2.1939=73) (vel.12.2.1929). Bu Mahmûd Bey'in 2 oğlu Muh.ü'l-Müncî (7.1.1897-2.4.1954=57,2,26) ve 'Abdü'r-Rahmân (26.10.1903-8.2.1956=52,3,13) = Zübeyde (doğ.13.9.1907) b.Ebû-Râşid Belkoca, izd.1925, kızları Hâlide (1927) ve Emîne (1923). Müncî Bey'in (ölm.1954) 3 oğlu: Muh.Nasrüddîn (3.11.1916, oğlu Mahmûd 10.9.1941), Muh.Â'dil (20.3.1927-12.1928=1,9) ve Muh.ü'l-Â'dil (2) (21.8.1934).

19) Muhammedü'l-Hâcc Hâdî Bey (24.6.1855-11.5.1906=50, 10, 17), Tûnus beyi 11.6.1902 - 11.5.1906 = 3, 11, 0, katledildi, III. 'Alî Pş.'nın oğludur. = Refî'a (1858 - 5.12.1905 = 47) b. Enwâr Harûbe, izd. 1876, izd.müd. 29, yş. 18-47, zevcinden 3 yş. kç. Oğulları: Muh.Tâhir (Mersâ 18.1.1877-Mersâ 6.3.1941=64, 7, 19, Vel. 'İzzüddîn'in ölümü ile 1931'de vel.) ve Muh.Beşîr (Mersâ, 1.2.1881 Kayrevân, 26.4.1942 = 61, 2, 20).- Kızı Zübeyde (ölm.1.1928) = Sîdî Muh. 'İzzü'd-D. (19.7.1875-3.10.1931 = 56, 2, 15) b.Muh.ü'l-Habîb Bey, b.bk.

20) Muh.ü'n-Nasr Bey (4.7.1855-10.7.1922 = 67, 0, 8) Tûnus beyi 11.5.1906 - 10.7.1922 = 16, 2, 0. II. Meh.Pş.'nın (16) oğludur. 11.5.1902'de velîahd oldu. =Yâsmîn-Mamer (Şâm, 3.1.1860-Mersâ, 16.5.1903=43,4,14), izd.1880, izd.müd.23, yş.20-43, zevcinden 4,6,0 kç., Cezâyir emîri 'Abdü'l-Kaadir'in kızı ki, bu prensesin ağabeyi olan 'Abdü'l-Kaadir'in oğlunun, Cezâyir tahtı üzerindeki haklarını 1911'de eniştesi Nasr Bey'e devrettiği söylenmiştir. Nasr Bey'in 1. ve 3. oğulları no.23 ve 25'dir (aş.bk.). 2. oğlu Muh.ü'l-Hâşimî (5.7.1890-Cerbe, 22.3.1951=60,8,18) çocuksuz öldü.

Nasr Bey'in 4. ve en kç. oğlu: Muh. (22.12.1897-18.8.1953=55, 7, 27) = Amat (Tabarka, 9.12.1907-Beyrût, 16.8.1976=68, 8, 8) b.İbr.Kadiyyü'l-Hamsîn, izd.10.2.1926, izd.müd.27,6,7, yş.18, 2, 2 - 45, 8, 9, zevcinden 9, 11, 18 kç., oğulları Muh. (11.8.1928-5.5.1954 = 25, 8, 25) = Meryem (Bizerte, 11.2.1929), izd.11.3.1948, izd.müd. 6, 1, 25, zevcinden 0, 8, 1 kç., yş.19, 0, 28-25, 2, 23, b. 'Alî Nûze. Pr.Muh.'in (1897-1953) dîğer çocukları: Muh.Râşid (16.9.1931), Muh.ü't-Tâhir (12.2.1942), Prs.Cewher (Manastır, 23.3.1938). Pr.Muh.'in (1928-1954) oğlu: 'Alî İbr.(Sfaskus, 13.10.1949), 22.5.1963'de Hânedân'ın 2. reîsi, Nice'de oturuyor = Münîre (Toulouse, 21.2.1954), izd.Nice, 25.1.1975, yş.20, 11, 3, zevcinden 4, 4, 9 kç., asıl adı Geneviève, Dr.Marcel de Salle-Hélène Drillet kızı, çocukları: Pr.Ah.(Nice, 11.2.1978) ve Prs. 'Aliyye (Nice, 11.1.1977).- Nasr Bey'in (ölm.1922) 4 kızı: Hodrâ ((7.6.1883-6.10.1919=36, 3, 29) = Habîb 'Osmân Bey (23.9.1880-11.5.1957=76, 7, 18), izd.3.1908, izd.müd.11, 7, yş.24, 9, zevcinden 2, 8, 14 kç., Hârûn 'Osmân oğlu (1 oğul ve 3 kız); Yemîne (21.1.1892-Kayrewân, 29.4.1951=60, 3, 9) = Şeyh Muh.ü's-Senûsî (Kasrü's-Sa'îd, 3.4.1887 Sûr/Lübnân, 6.11.1966 = 79, 7, 3), izd.5.7.1911, izd.müd.39, 9, 25, yş. 19, 5, 15, zevcinden 4, 9, 18 kç. (2 oğul); Nebîle (3.9.1895, 1980'de Atina'da ber-hayât); Münîre (Safaskus, 11.3.1897-Kapri, 5.8.1955=58, 4, 25 = Alb.Fârûq Gaazî (Kayrewân, 14.1.1894 - Wahrân, 10.1952 = 58, 9), izd.7.1.1919, izd.müd. 33, 9, yş.23, 4, 4 - 57, 1, Ah.Gaazî oğlu.

21) Muh.ü'l-Habîb Bey (13.8.1858-12.2.1929 = 70, 6, 1), Tûnus beyi 10.7.1922 12.2.1929 = 6, 7, 3. II. Hüs.Pş.'nın oğullarından Muh.Me'mûn'un (ölm.1861) oğludur. Vel. 12.5.1906. Habîb Bey'in ortanca ve küçük oğulları: Muh.Sâlih Bey (17.10.1877 - 13.11.1920 = 43, 0, 27) ve no.24. Habîb Bey'in kızları: Râkı'a ve Fâtıme (1924, son eşinden, ölm.13.9.1954=30). Habîb Bey'in by.oğlu: Muh.'İzzü'd-D.Bey (19.7.1875 3.10.1931 = 56,2,15), vel.12.2.1929 -3.10.1931 =2,7,19,=1. Zübeyde Beya (ölm.1.1928) b.Hâdî Bey (no.19), =2. Şemer (1980'de ber-hayât), izd.11.1928, izd.müd.2.11. Oğulları: Muh.ü'l-Hâşimî (1'den) (8.4.1908, oğulları 'İzzü'd-D.15.7.1933 ve Muh.Hâlid 18.10.1945); Muh.ü'l-Habîb (2'den) (1929) ve Muh. Sâlih (2'den) (22.9.1930).

22) Ahmed Bey II (Mersâ 13.4.1862-19.6.1942=77, 2, 7), Tûnus beyi 12.2.1929 - 19.6.1942 = 13, 4, 5. III. 'Alî Pş.'nın oğlu ve Hâdî Bey'in (19) kardeşi. Vel.11.1.1928. = Hâlide. Ahmed Bey'in (II) (no.22) 7 oğlu: Muhtâr (23.12.1895-19.8.1930=34, 7, 27, oğlu Necmü'd-D.30.10.1923); Zeynü'l-Â'bidîn (1897, çocukken öldü); Muh.Muhyiddîn (1901, çocukken öldü); Muh.ü't-Tayyib (29.12.1902, albay, hâssa alayı kum., oğulları Muh.Sâlih 19.4.1928, Muh.Râşid 13.12.1930, Muhtâr 5.11.1933, Muh.Nasrü'd-D.4.9.1936, Muh.Celâlü'd-D.20.8.1938-26.8.1939=1,0,7, Mahmûd 11.9.1942); Kemâlü'd-D. (6.1925, oğlu Ah.20.3.1946); Muh.Rizâ (9.9.1928); Burhânü'd-D. (20.3.1930-Mehdiyye, 16.6.1950=20,2,27).

23) Muh.ü'l-Munsıf Bey (Manûbe, 4.3.1881 - Pau/Fr. 1.9.1948 = 67,5,28), Tûnus beyi 19.6.1942 15.5.1943 = 0, 10, 26. Muh.Nâsır Bey'in (20) oğludur. Vel.1.5.1942. İstiklâl için Almanya ile işbirliği yaptığı için Fransa tar. tahtından indirilip Fransa'ya sürüldü.

=Safiyye (1.10.1884 - Kayrewân, 6.12.1938=57, 2, 6) b.Muh.ü'l-Me'mûn Bey, izd. 1.10.1900, izd.müd.37, 9, 26, yş.16,0, 1, zevcinden 3, 6, 28 kç. Çocukları: 1- Salâhü'd-D. (4.2.1902-1.4.1938=36, 1, 26) = Â'dile, izd. 1925, izd.müd. 13, çocukları: Nasr (31.3.1927-8.6.1948=21, 2, 8), Zeynü'l-Â'bidîn (12.3.1930), Fülâne (1928-1930=2), Â'işe (25.6.1933). 2- Muh.Raûf (19.10.1903)=Naomi, oğulları Muh. Sâlih (25.2.1933) ve Muh.Reşâd (2.10.1935). 3- Â'mir (10.9.1904) = Kamira (13.5.1909), 3 kızları ve: Muh.ü'l-Hâdî (9.9.1927), Muh.Radî (7.10.1928), Muh. Fuâd (12.8.1930), Muh. 'Alî (13.6.1932-6.7.1943=10, 10, 23), Muh.Sa'îd (20.2.1936), Salâhü'd-D. (19.7.1938), Muh. 'Awn Refîa (16.7.1939). 4- Prs.Zühre (28.11.1911) = Dr.'Adnân Rifsûd (Manîbe, 16.4.1908) b.Muh.Rifsûd, izd.Kaabis, 8.12.1930, tal.1952=12, yş. 19-31, zevcinden 3, 7, 12 kç. (biri ölen 3 erkek, 1 kız çocuk).

24) Muh.ü'l-Emîn (Lâmîn) Bey (Kasrü's-Sa'îd, 4.9.1881 - Tûnus 30.9.1962 = 81, 0, 26), sonuncu Tûnus beyi 15.5.1943 - 25.7.1957 = 14, 2, 11. Muh.Me'mûn Habîb Bey'in (21) kç. oğlu, vel. 25.6.1942. =Beza (ölm.10.1960), aşağıdaki çocukları bu izdivâcdandır: Şazlî (mahallî talâffuz Çedli) (12.12.1910-2.1972=62); Muh. (26.11.1914)=Manûbe, izd.1.1934, çocukları Muh.Re'fet 4.12.1934, Me'mûn 28.6.1936, Nûrü'd-D.2.9.1939; Salâhü'd-D.(2.10.1919), oğlu Talha 14.7.1944; çocukken ölen bir kız dışında şu 8 prenses: Leylâ, Â'işe, Zekiyye, Fâtıme (ölm.İskenderiyye 1971, =Mahmûd Bahrî), Refî'a, Wâsıle, Guziye, Zeynebe (hepsi 1980'de ber-hayât). Bunlardan Prs.Zekiyye (1921) = Dr.Muh.b.Sâlim b.Hüs.Beşîr, sağlık bakanı 1950-2 (doğ.3.1.1915), zevcinden 6 yş.kç. (1946 ve 1948 doğumlu 2 erkek ve 1942 ve 1944 doğumlu 2 kız).

25) Hüseynü'n Nasr (22.4.1893 - Tûnus, 9.4.1969 = 75, 11, 17), 1.10.1955'de *beyü'l-mahalle* yânî vel.oldu. 25.7.1957'de monarşi mülğâ olunca bu sıfatı da kalkdı. Lâmîn Bey'in ölümü üzerine Hüseynî Hânedânı şefi oldu: 30.9.1962-9.14.1969 = 6, 6, 9. Ancak 24.7.1957'de haklarını, kç. ve hayâtdaki tek oğluna devretmişdi (no.26). Bununla berâber bu târîhde ayrıldığı Tûnus'a ertesi yıl 1958'de döndü. Muh.ü'n-Nasr Bey'in (no.20, bey 1906-1922) oğludur. =1. Ferîde (1897 - Safaskus, 8.11.1963 = 66) b.Muh.Nûri'd-D., izd.22.7.1914, izd.müd.49, 3, 17, yş.17, zevcinden 4 yş.kç. =2. Ferrah (Szegedin, 1.11.1925), izd.17.7.1946, izd.müd. 22, 8, 23, yş.20, 8, 16 - 43, 5, 8, zevcinden 32, 6, 9 kç., asıl adı Margit, Zoltan Arpad=Kontes Maria Erzsébet Lilian Nadasdy-Bathory kızı (yalnız no.26'nın annesi olup dîğerleri 1. izdivâcdandır). Hüs.ü'n-Nasr'ın çocukları: 'Alî (29.7.1915-Mersâ, 17.9.1945=30,1,19) = Yüsrâ (30.8.1918) b.Sadûq Bey (vel.1953-5), izd.19.2.1938 = 6, 5, 2, yş.19, 5, 20 - 27, 0, 18, zevcinden 3, 1, 2 kç. (kızları 'Aliyye 22.7.1940 = Dr.Bülend Gürsel (Ankara, 8.8.1936), izd.Ist.4.4.1960, yş.19, 8, 13, zevcinden 3, 11, 15 kç., Atilla Gürsel oğlu, bu izdivâcdan 4 oğul ve 3 kız); Murâd (11.1.1919-23.1.1944 = 25, 0, 13); Muh.ü'l-'Afîf (21.8.1926-Cerbe, 21.3.1944=17, 7, 1); Muh.(1.5.1934-7.1934=0,2); no.26.- Seyyide Ferrah, Rio de Janeiro'a yaşıyor.

26) Reşâdü'l-Mehdî (22.5.1947), Hânedân şefi 9.4.1969, yş.21, 10, 18. Beyrût Ün.ve Ezher me'zûnu. Beyrût'da yaşıyor.

20.3.1959'da Tûnus, istiklâline kavuştu ve Muh.Emîn Bey, kral oldu. Ancak 1, 4, 6 sn. cumhûriyet îlân edilerek, Habîb Burgiba, cumhur başkanı oldu.

Krş.L.Bercher, *Arbre Généalogique de la Famille Hassinite (1705-1941), Revue Tunisienne*, no. 45-47, Tûnus 1941; Robert Mantran, *La Titulature des Beys de Tunis au XIXe Siècle d'Après les Documents d'Archives Turcs du Dar el-Bey, Cahiers de Tunisie*, no.19-20, 1957, s.341-9; A.M., *Inventaire des Documents d'Archives Turcs du Dar el-Bey*, Tûnus 1962; Muh.İbni Ebî-Dînâri'l-Kayrewânî, *Kitâbü'l-Mû'nis fî Ahbâri İfrîkıye we Tûnis* (te'lîfi 1698), Tûnus 1286=1870, Fr.trc. Pelissier ve Remusat, Paris 1845; Ah.İbni Ebi'z-Ziyâf (1802-1874), *Ahbârü Mülûki Tûnis* (Arab fethinden 1872'ye kd.), 8 c., Tûnus, 1963-6.

Tûnus'da Fransız umûmî vâlîleri: Théodore Roustan (1881-1882), Paul Cambon (1882-1886), Justin Massicault (1886-1892), Charles Rouvie (1892-1894), René Millet (1894-1900), Stéphan Pichon (1901-1907), Gabriel Alapetite (1907-1918), Etienne Flandin (1918-1920), Lucien Saint (1920-1929), François Manceron (1929-1933), Marcel Peyrouton (1933-1936), Armand Guillon (1936-1938), Eirik Labonne (1938-1940), Amiral Esteva (1940-1943), General Mast (1943-1947), Jean Mons (1947-1950), Louis Periller (1950-1952), Jean de Hauteclocque (1952-1953), Pierre Voizard (1953-1954), General Boyer de la Tour (1954), Roger Seydoux (1954-1956).

VI

ARAB ÜLKELERİNDEKİ DÎĞER HÂNEDÂNLAR

1. Libya'da Karamanlılar (1711 1835)

Libya (bir ara ilâveten Cerbe ve Orta Afrika'da Bornû'da)'da vâlîlik yapan irsî Osmânı vâlîleri âilesidir, "Karamanlı Paşalar" da denir: 29.7.1711-30.7.1793=82, 0,2 + 11.1794-26.5.1835=40, 6 = 122, 6, 2. Merkez Ṭarâbulusu'l-Garb'dir. Hânedân Türk olup dilleri Türkçe'dir, Sünnî-Ḥanefî'dir. Ebû-'Abd.Muḥ.Ḫalîl İbni Galbûn, *et-Teẕkâr fî men Meleke Ṭarâbulus*, Ist.Ün.Küt., no.3.423, Tr.trc. ve zeyli: Muḥ.Nehîcüddîn, *Târîḫ-ı İbnü Galbûn der-Beyân-ı Ṭarâblus*, Ist., 1867; İt.kısaltılmış trc. Ettore Rossi, Bologna 1976.

Muṣṭafâ Ağa'nın dedesi, Turgut Paşa zamânında Libya'da hizmet veren bir Türk korsanı imiş. Bunun oğlu Meḥmed, bunun oğlu Yûsuf bunun oğulları: her ikisi de Karaman'da (Orta Anadolu) doğan Ḥacı Şâ'bân Bey (katli 1720) ve 1) 1722'de paşalık verilen Karamanlı Aḥmed Paşa (doğ.1685?), Ṭarâbulus (ve Bingaazî) vâlîsi 29.7.1711 2.11.1745 = 34, 3, 4. Bunun oğlu 2) Meḥmed Paşa, vâlî 2.11.1745 7.1754 = 8, 8. Bunun oğlu 3) 'Alî Paşa I (ölm.Ṭûnus 1795?), vâlî 7.1754 - 30.7.1793 = 39,0 = Lalla Ḥallûme (Ḥas.Bey'in ann.). Bu âileden olmıyan Seydî-'Alî Pş.'nın 16 aylık (30.7.1793-11.1794) vâlîliğinden sn., -büyük oğlu Ḥasan Bey (1793a'da katledildi) dışında- 'Alî Pş.'nın oğulları:

4) Ahmed Bey (ölm.Mısır 1810?, 6.1805'e kd. Malta'da oturdu), vekâleten vâlî 11.1794 - 24.1.1796 = 1, 2 (nesli devâm etti) ve kardeşi 5) Yûsuf Paşa (ölm. Trablus, 4.8.1838), vâlî 24.1.1796 - 5.8.1832 = 36, 6, 12. Yûs.Pş.'nın çocukları:

6) 'Alî Paşa II (ölm.Ist.1845?), vâlî 5.8.1832 - 26.5.1835 = 2, 9, 22 (oğlu 'Osmân bey, ölm.Malta, 1860?); Mehmed Bey (oğulları Meh.B.(intihârı 6.1835) ve Ahmed Bey (ölm.Malta 1850?), ayrıca 2 kızı); 'Osmân Bey; 'Ömer Bey; Ahmed Bey; İbrâhîm Bey; Mustafâ Bey. Yûsuf Pş.'nın dâmâdı: Gürcî Mstafâ Ağa. Âile üyeleri Istanbul'a yollandı.

1810'da Gadâmes, Libya'ya bağlandı.

Karamanlı Ah.Pş.'nın Tarâbulus'da câmî ve medresesi vardır. Bu âileden Hasûne Pş., 1911'e kd.Tarâbulus belediye reîsliği yapmıştır. Yukarıda anılan paşaların hepsi beylerbeyi pâyesinde olup, hiç birine vezîr pâyesi verilmedi. Karamanlılar, Libya'da Türkler'e ve Kuloğulları'na karşı ve onların imtiyazlarını kırarak Arab şeyhlerine dayandılar. Mahallî bir aile oluşturdular. Fakat millî bir hânedân kuramadılar.

26.5.1835'de Koramiral Must.Necîb Paşa, bir filo ile gelerek, ülkede Karamanlı âilesinin hükûmetine son verdi, son vâlî, Istanbul'a gönderildi. Libya'ya Istanbul'dan vâlîler gönderilmiye başlandı ve İtalyan istîlâsına kadar bu durum devâm etti. Bingaazî sancağı, Tarâblus eyâletinden ayrılarak, doğrudan doğruya Istanbul'da dâhiliye nezâretine bağlandı. Tarâbulus şehrinde ve Libya'da Osmânlı hâkimiyeti, Turgut Paşa'nın fethinden İtalyan istîlâsına kadar 360 yıl, 1 ay, 20 gündür (15.8.1551-4.10.1911). Tafsîlât için Osmânlı eyâletleri bahsine bk.

1a. Fizân'da Evlâdü Muhammed (1570? 1842)

Fizân eşrâfından en mûteber şeyh âilesi: 1) el-Müntasır b.Muh. 1570?, 2) oğlu en-Nâsır 1582, 3) kardeşi el-Mansûr 1599, 4) kardeşi Tâhir I 1613, 5) yeğeni Muh.I 1626, 6) oğlu Cehm 1658, 7) kardeşi Necîb 1682, 8) Muh.II en-Nâsır (kardeş) 1682, 9) Temmâm 1689, 10) Muh.III b. Cehm 1689, 10a) Muh.II(2) 1691, 11) Ah.I b.Muh.II 1718, 12) oğlu Tâhir II 1767, 13) Ah.II 1775, 14) oğlu Muh.IV el-Hâkim 1789, 15) kardeşi Muh.V el-Müntasır 1804, 16) Muh.VI el-Muknî 1811, 17) 'Abdü'l-Celîl 1831 - 1842.

2. Lahc Emîrleri (1720 1969)

Lahc, Güney Yemen'de, 'Aden limanının 30 km kadar kuzeyinde bir şehir olup ikisinin arasında Şeyh-'Usmân şehri vardır. Arabistân yarımadasının en güney-batısıdır. Hadramût'un da batısıdır. Arabistân yarımadasının 'Aden Körfezi üzerindeki güney-batı sâhillerine Hadramût denir ki, ayrı ve uzak bir Arab lehcesi (Hadramî) konuşulur. Sokotrâ adası, Afrika kıt'asına bağlı olduğu hâlde, batısındaki birkaç adacıkla berâber, Hadramût'tan yönetilmiştir, bugün de Güney Yemen devletine dâhildir. Bu adada, ayrı ve Arabca'nın çok uzak bir lehcesi, bir kaç bin kişi tarafından konuşulur.

Güney Arablari'ndan 'Abdelî boyunun Sellâmî oymağının 'Abdalî hânedânı Sünnî-Şâfi'î şeyhleri, zamanla Lahc'a hâkim oldular. 'Alî, oğlu Sellâm, oğlu Salâh, oğlu 'Alî, Yemen'e tâbî şeyhlerdi, sonuncusu, Zeydîler'in Lahc vâlîsi oldu ve bunun oğlu el-Fadl b.'Alî, San'â ile irtibâtını koparark müstakil oldu. Ancak bütün Arabistân gibi Osmânlı devletinin yüksek hâkimiyeti geçerli idi. Türkiye, Lahc ile Hadramût'tan 9.3.1914'de ferâgat ettiyse de, bir kaç ay sonra Cihân Harbi çıktı ve ferâgat edilen İngiltere ile savaş başladı. Lahc şeyhi, Osmânlı devletine bağlılığını bildirdi ve 1918 sonuna kadar bağlı kaldı. Lozan anlaşması ile Türkiye, bu yörelerden ferâgat etti. Osmânlı yönetiminde burası nevâhî-i tis'a = 7 Nâhiye olarak anılıyor, başlıca 7 şeyhin her biri bir nâhiye müdürü telâkkıy ediliyor, bunların başı olarak ve bütün Hadramût şeyhlerinin en büyüğü olarak "emîr" unvânını taşıyan Lahc şeyhi kabûl ediliyordu.

1) 'Alî b.Salâh (1720-1728=8), San'â'da Zeydî imâmının vâlîsi idi. 2) el-Fadl I b.'Alî (1728-1742=14), doğrudan doğruya Istanbul'a tâbî oldu, katledildi. 3) 'Abdü'l-Kerîm I İbni'l-Fadl (1742-1753=11), 4) 'Abdü'l-Hâdî b.'Abdi'l-Kerîm (1753-1777=24), 5) el-Fadl (Fudayl) II b.'Abdi'l-Kerîm (1777-1826=49), 6) Ahmed I b. 'Abdi'l-Kerîm (1826-1827=1), 7) Muhsin b.Fudayl (1827-30.11.1847=20), tâkıyb ettiler. 19.1.1839'da, Türkiye, 'Aden iskelesini, İngiltere'ye bıraktı. Bu, İngiltere'nin bir Arab ülkesinde elde ettiği ilk topraktır. Gerçi o devirde eski ehemmiyeti kalmamıştı, yoksul bir iskele idi. Fakat İngiltere, Kızıldeniz'in Hind Okyanusu'na açılan kapısına yerleşti.

8) Ahmed II Fadl b.Fudayl (1847-20.1.1849=2), *Hediyyetü'z-Zemân fî Ahbâr Mülûk Lahc we 'Aden*, Kaahire, 1351 H.=1932 müellifidir, zamânına kadarki hânedânının târîhidir. 9) 'Alî I b.Muhsin (20.1.1849-1863=14), 10) el-Fadl III b.'Alî I (1863 + 1874 - 1898 = 24) Emîr Muhsin'in dîğer oğulları: Muh., 'Abd.

II. 'Abdülhamîd, 16.8.1880'de III.Fadl'a vezîr pâyesi verdi ve Fadl Paşa oldu. 1867'de 'Aden yöresindeki bâzı şeyhlerin İngiltere himâyesini kabûlü ve Lahc'da İngiliz nüfûzunun başlaması, Istanbul'u endîşelendirmişti. Fadl Paşa'nın oğulları: Süheyl Paşa, Hasan Paşa, Muhammed Paşa. II. 'Abdülhamîd bunlardan ilk ikisine 20.8.1885 ve sonuncusuna 25.6.1899'da Rûmeli beylerbeyiliği derecesinde sivil paşalık verdi (korgeneral'e eşit mülkiye paşalığı). Fadl Paşa'nın 4. bir oğlu daha vardır. 11) el-Fadl IV b.Muhsin (1863-1874=11). 12) Ah.III b.Fadl IV (1898-1914=16).

13) 'Alî II b.Ahmed II(1914-7.1915=1), Osmanlı devletinin emriyle İngiltere'ye karşı 1914 sonunda savaşa girdi. 'Aden'den gelen bir İngiliz birliği II. 'Alî'yi ele geçirdi, kurşuna dizdi. I. 'Alî'nin küçük oğulları Ahmed Mehdî ve Has.'Alî, 20.4.1951'de katledildiler.

14) 'Abdü'l-Kerîm II b.Fadl III (7.1915-1947=32), 1919'a kadar Türkiye'ye tâbî oldu. Bu târihte ve kesin olarak 1923'te Lozan muâhedesi ile İngiltere'ye tâbî oldu ve 'Aden'deki İngiliz vâlî-kumandanı tarafından kontrol edildi. Kardeşi Ah., bunun oğlu Sâlih'dir. Lahc sultânı, Hadramût'taki 8 sultân, 2 emîr, 7 şeyh'ın başı sayılıyordu. Hadramût bu 17 devletcikten oluşan bir federasyondu. İngiltere, Lahc sultânına sir pâyesi ve altes lakabı veriyor, ülkenin en büyük prensi telakkıy ediyordu. Bu statü, 1969'da 17 devletciğin Güney Yemen Cumhûriyeti hâline gelmesine kadar devâm etti.

15) Fadl V b.'Abdi'l-Kerîm (1947 - 4.6.1952 = 5), Yemen'da Ta'izz'e iltica etti ve İngilizler 20.4.1951'de Lahc'i muvakkaten işgaal ettiler. 16) Sir 'Alî III b.'Abdi'l-Kerîm (14.6.1952 - 1958 = 6) hal', şimdi Kaahire'de). 17) Fadl VI b. 'Alî b.Ah.b.'Alî I (1958-24.6.1969=11) ile hânedânın hükümrânlığı sona erdi. Oğlu son vel. Muhsin, 17'nin kardeşleri 'Abd. ve Ah., sonuncusunun oğlu 'Alî'dir.

3. Hadramût Hânedânları

Lahc dışında kalan Hadramût'un 7 sultânlığı, 2 emîrliği, 7 şeyhliği ve çok sayıdaki küçük kabîle şeyhlikleri hakkındaki bilgiler şöyledir:

1) Wahîdî Sultânlığı. Habbân, Bi'r-'Alî ve Balhaf'da. 30.4.1888'de İngiltere ile dostluk mukaavelesi imzâladı, fakat Osmânlı'ya tâbî olmakda devâm etti. 'Abdü'l-Wahîdî emâreti, Kasîrî emâreti batısında, Hadramût'un batısında, Aden Körfezi üzerindedir. Bi'r-'Alî en doğuda limandır ve Habbân ise en kuzeyde çöl içindedir. Emâretin kurucusu Muh.b.'Umer'in 4 oğlu: Hawta emîri Nûrü'd-D.'Alî (ölm.1413), Habbân emîri Şerefü'd-D.İsm.(ölm.1417), Fahrü'd-D.Ebî-Bekr, İsrâil ve İbr.'dir. Bu âileden 1) 'Abdü'l-Wahîd b.Sâlih b.Ridwân (ölm.1572), oğlu 2) Sâlih (1572-), oğulları 'Abdü'l-Wahîd (kızı Kamer, ölm.1589) ve Nâsır, bu sonuncunun oğlu 3) 'Abd.(katli 1626), 4) 'Abd.b.Yûs.b.Hamîd (1626-32), 5) Sâlih b.'Abd.(3) (1632-57), 6) 'Abd.b. Mübârek (1657-58), 7) Hâdî b.Sâlih (5) (1658-96, ölm.1699), Muhsin b.Sâlih (5) (ölm.1699), 'Alî b.Sâlih (5), 8) 'Alî b.Münîf b.Nâsır b.Sâlih (5) (1696-98+1698-99), 9) Hamîd b.Muh.b.'Abd. (4) (1698), 10) Has.b.Hâdî (7) (1699-), 11) Hüs.b.Has.(10) (-1766), 12) Sa'îd b.Has. (10) (1766-71, oğulları Nâsır ve Has.ile katl.), 13) Ah.b.Hâdî (7) (1777 çok yaşlı), Tâlib b.Hâdî (7) (1780'den sn.çok yaşlı öldü), 14) 'Abd.b.Ah. (13, babasının yerine), Tâlib b.Has. (10) (oğulları Has.ve Muh.), 15) 'Alî b.'Abd. (14, babasının yerine), 16) Nâsır b.'Abd. (14) (-1839), 17) Ah.b.Nâsır (16) (1839-), Sâlih b.Nâsır (16) (müdd.1851) (1855'de kardeşi 'Alî ile katledildi), 18) Muhsin b.'Alî (15) (17'nin yerine 4 ay, katli 1863) (oğlu Ah.'in katli 1854), 19) Hüs.b.'Abd. (14) (1.def'a Muhsin b.'Alî yerine, 2. def'a 1842-), 20) 'Abd.b.'Alî (15) (Muhsin'in yerine, katli 1842), 21) 'Abd.b.Hüs. (19) (-1855), 22) Ah.b.Hüs. (19) (1855-70), Hüs.b.'Abd.'ın (1914) dîğer oğulları 'Umer b.Hüs.(katli 1873), Ah.b.Hüs., 'Alî b.Hüs., 23) Sâlih b.Ah.b.Hüs. (19) (1870-73), 24) Hâdî b.Sâlih b.Nâsır b.'Abd. (1873-81 + 1885-92, ferâgat), 25) Muhsin b.Sâlih b.Nâsır b.'Abd.(1881-84 + 1892-), 26) 'Abd.b.'Umer b.Hüs. (19) (1884-85, hal').

30.4.1888'de Bi'r-'Alî'deki ve Balhaf'daki Wahîdî prensleri ile İngiltere'nin akdettiği mukaavelede imzâsı bulunan Wahîdîler: Sâlih b.Muhsin, Sâlih b.Ah.b.Sâlih, 'Abd.b.Ah.b.Sâlih, Nâsır b.Hüs.b.Muhsin, Ebû-Bekr b. Hüs.b.Muhsin, Sâlih b.'Abd.b.Sâlih b.Muhsin, 'Alî b.'Abd.b.Sâlih b.Muhsin, Nâsır b.Tâlib b.Hâdî, Muhsin b.Sâlih b.Muhsin, Hâdî b.Sâlih b.Nâsır b.'Abd. b.Ah.b.Hâdî ve kardeşleri Nâsır, Muhsin, Hüs., Hasûn, Ah., Sâlih b.'Abd.b. Ah.b.Nâsır b.'Abd.b.Ah.b.Hâdî, Ah.b.'Alî, Ebû-Bekr b.Nâsır.

2) Aşağı 'Awlaqî Sultânlığı. Nisâb'da. Wahîdî arazîsinin kuzey-batısında ve Kuzey Yemen-Güney Yemen sınırında. Kurucusu Şeyh Mehdî. Oğulları: Ah.(oğlu Nâsır oğlu Ah.oğlu Nâsır), 'Alî (oğlu Nâsır oğulları Ebû-Bekr, 'Awad, 'Abd. (bunun oğulları Ah. ve Nâsır), 'Alî ve bu sonuncunun oğulları Gaalib, Mehdî, 'Abd., Sâlih, 'Alewî), Ebû-Bekr ve Nâsır. Bu Nâsır b.Mehdî'nin oğulları 'Abd.(oğulları Ebû-Bekr ve Has.) ve 'Alî, bu 'Alî'nin oğulları Nâsır (oğlu Ebû-Bekr) ve Mehdî, bunun oğlu Nâsır, bunun da oğulları Mehdî, Ebû-Bekr ve Sâlih. Ebû-Bekr b.Mehdî'nin oğulları: Muh.(oğulları 'Alî, Nâsır, 'Awad, Ebû-Bekr) ve Nâsır, bunun oğulları Ebû-Bekr (oğlu Nâsır) ve Mansûr ve bunun oğulları 'Abd. ve 'Alî. Aşağı 'Awlaqî aşiretleri sultânı Ebû-Bekr b.'Abd.b.Mehdî (oğulları 'Abd., Ah., Mehdî), 12.6.1888'de İngiltere ile bir mukaavele imzâ etti. 1919 bahârına kd.Türkiye'ye tâbî kaldı.

Sul.'Abd.'ın oğlu ve halefi: Sul.Sâlih (doğ.1887-ölm.1935=48), 1980'de hayâtda bulunan oğulları: 'Abd., Sâlim (oğlu Muh.), Mübârek (bir müddet ağabeyi 'Awad'a niyâbet etdi, oğulları 'Awad, Sâlih, Ayrdrus), Ferîd (oğlu 'Abd.), Ah., Muh.Sul. Sâlih'in yerine 1935'de by. oğlu Sul.'Awad geçdi (1935-1967=32, ölm.1975), çocukları: 'Abd.(son vel.) (oğulları Sâlih, Muh., Ah., 'Abîd), Mehdî (4 oğul), Ferîd (3 oğul).- XIX. asırda âilenin bir dalı Sa'îd'de bir şeyhlik kurdu ki buna Yukarı 'Awlaqîler deniyor. Şeyh Muhsin b.Ferîdi'l-'Awlaqî'yi (1902-1959=57) oğlu 'Abd.(1959-67=8) şeyh ol.tâkıyb edip hal' edildi.

3) Ka'aytî Sultânlığı. Mukallâ ve eş-Şihr'de. 1888'de İngiltere ile mukaavele imzâladı (2 mayıs). Şibâm'ı da elinde tutuyordu. Mart 1919'a kd. Türkiye'nin Yemen vilâyetine bağlı. İngiltere himâyesinde sultân, 12 top'la selâmlanan yerli hükümdârlar arasında idi. Mukallâ'yı 11.1881'de ele geçirdiler. Orta Hadramût'ta, batıda Wahîdî ve doğusu Kasîrîler arasındadır. Şihr ve Mukallâ, 'Aden Körfezi üzerinde, biribirine yakın iki limandır. 9.3.1913 Londra mukaavelenâmesi ile Türkiye, Lahc ve Nevâhî-i Tis'a dışında Hadramût'un orta ve doğu kesimlerinden ferâgat etmişse de, 1919 martına kadar gerçekte -'Aden limanı dışında- bütün Güney Yemen (Hadramût), Osmânlı nüfûzunda kalmış ve Birinci Cihân Harbi içinde karargâhı Lahc'de olan Mirlivâ 'Alî Sa'îd Paşa, buralara hâkim olmuştur. Sa'îd Paşa, 12.3.1916 mukaavelesini Hadramût şeyhlerine imzâlatarak, Osmânlı saltanatına tekrâr bağlılık yemîni aldı. Sokotra adası, kezâ 1919'a kadar Osmânlı nüfûzunda idi. Mehrî sultânı, Türkiye'ye sâdık kaldı. Ku'aytî sultânı Mekke emîrinin isyânına katıldı ise de, Sa'îd Paşa, Şihr limanını işgaal ederek engeledi. 1866'da 'Abd.b.Sâlih b.Muh. (kardeşleri 'Umer ve Muh.) şeyh idi. Bunun kardeşlerinden 'Awad'ın oğlu 'Umer'in oğlu 'Awad, 1888-1902'de şeyh oldu. Hayderâbâd Nizâm'nın hâssa alayı kumandanlığını yapmış, ondan Newâz-Ceng ve câmedâr unvânlarını almıştı. Ondan sonraki Ka'aytî şeyhlerine de, câmedâr denmiştir. 1874-25.11.1888 arasında şeyh olan Câmedâr 'Abd., 'Awad'ın ağabeyidir ve o da vaktiyle Nizâm'ın hizmetinde bulunmuştu, dîğer kardeşleri Sâlih'dir. Câmedâr ('Ar.Yamûdar) Gaalib b.'Awadi'l-Ka'aytî, 1902-1922'de şeyh olmuştu. Bunun kardeşi 'Umer, 1936'ya kadar şeyh oldu ve yerine oğlu 'Abd., sonra bunun oğlu Sir Sâlih geçti (1936-56) Son Şihr ve Mukallâ sultânı olan Ka'aytîler: 'Awad II b. Sâlih (1956-66), Gaalib II b. 'Awad II (1966-1967).

'Awad b.'Abd.b.'Awad b.'Alî b.'Umer b.'Awad b.'Abd.'ın oğulları: 'Abd., Sâlim, 'Amr (oğulları Muhsin ve 'Abdü'l-Habîb), Ah.(oğlu 'Abd., bunun oğulları 'Umer, Muh. ve Ah., sonuncunun oğulları Sâlih ve Sâlim), 'Umer (ölm.Hayderâbâd, 27.6.1865), 3 eşi olup aşağıdaki 5 oğlunun ilki 1., sonraki ikisi 2., kç.oğlu ise 3. eşindendir, oğulları: 1) Muh.: oğulları Sa'îd, Salâh, sonuncunun oğulları: Muh.(oğulları Mansûr, Sâlih, Salâh; Sâlih'in oğulları Sâlim ve Muh. bunun oğulları Salâh Fuâd ve Fülân); Salâh'ın oğulları Muh. ve Alî), 'Umer ve 'Alî (oğulları Sâlih, Sâlim ve 'Abdü'l-'Azîz; Sâlih'in oğlu 'Alî; Sâlim'in 3 oğlu; 'Abdü'l-'Azîz'in oğulları Hâlid ve Fülân). 2) Sâlih (ölm.1877), oğlu Muhsin, bunun oğulları 'Umer (oğlu 'Awad) ve Sâlih (birkaç oğul). 3) 'Abd.(ölm.1888), oğlu Munassır'ın oğulları: Muhsin (oğulları Ah., Muh., Salâh, Ah., Gaalib; bunlardan Muh.'in oğulları Muhsin, Nâsır, 'Alî, Yûnus, Faysal; Salâh'ın oğulları Hüs., 'Abd., 'Abdü'l-Mecîd, Seyf; Gaalib'in oğulları Zübeyr ve 'Alî) ve Nâsır (oğulları Sâlih, 'Abdü'l-Kawî (oğlu Fârûq), Muh., Munassır) ile 'Alî, 'Umer, Gaalib, 'Abdü'l-Mecîd, 'Abdü'l-Hamîd. 'Abd.(ölm.1888)'ın dîğer oğlu Hüs. ve bunun oğlu Seyf'dir. 4) 'Awad. 5) 'Alî, bunun oğulları Muhsin, Sâlih, 'Aissa. Bunlardan Muhsin'in oğulları Hasan (oğlu Nâsır, bunun oğulları Ah., Maseş, Muhsin ve Has.'ın dîğer oğlu 'Awad ve bunun oğlu Âsaf) ve Hüs.(oğulları Hamad ve Fülân). Salâh b.'Alî'nin (no.5) oğulları 'Alî, 'Awad, Muh., Has. ve Hüs. olup bunlardan Has.'ın oğulları Salâh, 'Umer, Yahyâ, Muhsin'dir ve Muh.dışında dîğer kardeşlerin de çocukları vardır. Sâlih b.'Alî'nin (no.5) oğulları 'Alî ve 'Usmân'dır.- 'Umer b.'Awad b.'Abd.b. 'Awad'ın 4. oğlu olan (yukarıda no.4) Sul. Awad (ölm.1909), 1866'da Şihr ve 1881'de Mukallâ'yı alıp 1902'de İngiltere himâyesine girdi, oğulları: Gaalib ve 'Umer, biribiri ardından tahta çıkıp küçükleri Muhsin çocukken öldü. Gaalib (sultân 1909-1922=13), Sâlih (aş.bk.) ve Muh.adlı oğullar bırakdı. Yerine geçen kardeşi 'Umer (1922-1936=14)'in oğulları: Muh.(oğulları 'Umer, 'Awad, 'Abd., 'Usmân, Muhsin ve bunlardan 'Awad'ınkiler İlyâs ve Şu'ayb), Sâlih (oğlu 'Alî), Hüs., 'Awad (oğulları Sâlim ve Fülân), Gaalib (oğlu 'Umer). Sâlih b.Gaalib (sultân 1936-1956=20)'in oğulları yerine geçen Gaalib, 'Umer ve kızı Sâliha'dır. Gaalib b. 'Awad b.Sâlih (sultân 1966-1967=1) (doğ.1948), 17.9.1967'de tahtını bırakdı, çocukları Sâlih (doğ.3.2.1977) ve Fâtıme (doğ.6.1979)'dir. Son sultânın eşi: Sultân b.Ah.Reşîd, izd.7.6.1975. Son sultân Gaalib'in (doğ.1948) annesi: Sâhib-zâde Nâzır Newâz Ceng Paigah=Dâwûdü'n-Nisâ Beğim (ölm. 1966, Hayderâbâd nizâmı Mahbûb 'Alî Hân'ın 5. kızı) (Paigah âilesinin atası Hindistân imparatorluğu büyük-kadısı olan Muh.Bahâüddîn oğlu 1752'de ölen 'Abdü'l-Hayr Hân Şemşîr Bahâdur İmâm Ceng olup bunun nesli bir çok Hayderâbâd prensesi ve Paigah kızları da Nizâm âilesinden prenslerle evlendiler).

4) Mehrîler. el-Afrîr sultânlığında hüküm süren âiledir. Aslen Mehre'lerin Bin 'Afrâr kabîlesi şeyhleridir. 1545'de Kişn'i Portekizliler işğâl etdi. 4.1548'de şimdiki aile, Keşîr şeyhlerini kovarak yerine geçdi. Kişn ve Sokotra hükümdârlarıdır. Sokotrâ, Afrika kıt'asının ucunda Hadramût güneyindeki adadır. Kişn ise, Orta Hadramût'un en doğusunda limandır ki, ada, bu limanın çok açıklarında bulunur. Sultân adanın merkez kasabası Tamarida'da otururdu. Âilenin yan dalı, Sokotra'ya tabî ol. Kişn'de otururdu.

Türkiye himâyesi 3.1919'a kadar fiilen ve 1923 Lozan anlaşmasına kadar hukuukan devâm etmekle berâber, İngiltere daha 1834'de Sokotra adası ile ilgilenip bir mukaavele imzâladı. Mehrîler, 25.5.1888'e kadar 'Ummân İmâmları'na da bir çeşit tâbiiyyet arz ettiler. 1.1876 ve kesin ol. 3.4.1886 mukaavelesi ile İngiltere, Sokotra adasında himâye kurdu. Sul.'Umer b.Sa'ad b.Tawârî b.'Afrîri'l-Mehdî'den (ölm.1845) sonra Tawârî b.'Alî b.Sa'ad, sn.Ah.b.Sa'ad, sn.'Abd.b.Sa'ad, sn.yeğeni 'Abd.b.Sâlim, sn.'Alî b.'Abd. b.Sâlim b. Sa'ad, 1940'lara kd.Sâlim b.Ah.b.Sa'ad, tahta geçtiler.

Âilenin her üyesinin adının başına "sultân" gelmektedir. 1951'de 2. derecede kuzeni Sul.Ah.b.'Abd.b.Î'sâ'nın yerine geçen Sul.Î'sâ b.'Alî b.Sâlim b.Hamad b.Sâ'd b.Sâlim b.Sâ'd b.Tu'arî 'Afrîr, 1967'de tahtından düştü. Mehrî sultânı Tawârî (Tu'arî) b.'Afrîr'in 2 oğlu Sa'ad ve Â'mir'den hânedân yürümüşdür. Sa'ad'ın oğlu Sâlim, onun oğlu Sa'ad, onun oğlu Hamad, onun oğulları ise Î'sâ ve Sâlim'dir. Î'sâ'nın oğlu 'Abd., onun oğlu 1951'de ölen Sokotra Mehrî sultânı Ah..'dir. Hamad b.Sa'ad'ın Î'sâ'dan sonraki oğlu Sâlim, onun oğlu 'Alî, onun oğulları Sa'ad (oğulları Ah. ve 'Abd.), 'Abd.(oğulları Sâlim ve Muh.) ve Sokotra Mehrî sultânı (1951-67) Î'sâ'dır. Bunun oğulları son vel.Muh., Faysal, 'Alî, Ah.'dir.- Â'mir b.Tawârî'nin ise oğlu Muh., onun oğulları 'Abd. ve Sâlim'dir. 'Abd.b.Muh.'in oğulları Halîfe, Ah., Su'ûd'dur. Halîfe 1900'e doğru doğdu. Halîfe'nin kardeşi Ah.'in oğulları Sâlim, Sadr, 'Abd., Muh., Halîfe'nin dîğer kardeşi Su'ûd'un oğulları Muh., 'Alî, Â'mir olup 1965'de Ah.'in oğulları Kişn'de ve Su'ûd'un oğulları Seyhût'da idiler. Ataab'da oturan Sâlim'in (b.Muh.b.Â'mir b.Tawârî) oğlu Sa'ad'ın oğulları Î'sâ, Sa'îd, Sâlim (oğulları Sa'ad ve 'Alî), 'Alî (oğulları 'Abd. ve Sâlim) ve Ah.'dir.

5) Ahwar Şeyhliği. Batı Hadramût'ta, Ahwar limanı ve kuzeye doğru arâzîden ibârettir. Doğuda Bi'r-'Alî ve batıda 'Irka arasındadır. Şeyh 'Abd.b.Muh.bâ-Şehîd ve kardeşleri Ah., Sa'îd ve 'Alî, 28.4.1888'de İngiltere ile mukaavele imzâlayıp âdetâ Türkiye ile İngiltere'ye ikisine birden tâbî olan şeyhler arasına girmişlerdir.

Sonra sultân denen Ahwar şeyhleri Aşağı Ewlaqî âilesinin XVIII. asırda ayrılmış bir dalıdır. Sul.Ebû-Bekr II b.Nâsır (1912-24), Sul.Munassır b.'Alî (1924-30), Sul.'Aydrûs b.'Abd.b.Sul.Ebû-Bekr I (1930-47, katledildi), bunun oğlu Sul.Nâsır (1947-1967=20, hal'), son şeyhlerdir.

6) Kasîrî Sultânlığı. Seyûn ve Terim'de. Her iki mevkı' de Orta Hadramût'ta, kuzeyde, çöl içinde, Rub'ü'l-Halî Çölü güneyindedir. Kasîrîler, Hadramût hânedânlarının en eskisidir. İngiltere ile hiç münâsebete girmemişler, 1919 martına kadar Türkiye'ye tâbî' kalmış ve Türkler'in yanında Birinci Cihân Harbi'ne katılmışlardır. Seyûn'da Sul.Mansûr b.Gaalib b.Muhsin b.Gaalibi'l-Kasîrî, Terim'de Sul.Şeyh Muh.b.'Abd.i'l-Kasîrî, 1866'da şeyh idiler.

Kesîrî sultânları, XV. asırda hükümrânlığa başladılar (Muh.b.Hâşim, *Târîhu'd-Dewleti'l-Kasîriyye,* 1960). XIX. asırda Sul.Gaalib b.Muhsin Âl 'Abdillâh Kasîrî, Nizâm'ın câmedârı oldu, Terim ve Seyûn'a hâkim oldu. Âilenin bir de Âl Î'sâ dalı vardır. Gaalib b.Muhsin'in oğulları yerine geçen Mansûr ve Muhsin, sonuncunun oğulları

'Abd., Muh., Gaalib'dir. Mansûr (b.Gaalib b.Muhsin) (sultân 1880-1929=49)'un yerine sırasıyle oğulları 'Alî ve Câ'fer geçdiler. 'Alî b.Mansûr (sultân 1929-1938=9)'un oğulları Hüs.(aş.bk.), Mecd, Kemâl, Gaalib, Cewâd, Reşâd'dır. Câ'fer b.Mansûr'un (sultân 1938-1950=12) oğlu Ah.'dir. Yerine Hüs.(b.'Alî b.Mansûr) sultân (1950-17.9.1967=17) oldu ve sürüldü, oğulları son vel. 'Alî ile Faysal'dır.

7) Seyhût emîri İbnü 'Abdi'l-Wedîd, 1919'a kd.Türkler'e tâbî son şeyhdir.

8) 'Irka şeyhi, Ah.b.'Awad Bedesî, 1888'de İngiltere ile münâsebet kurdu. 'Irka, Batı Hadramût'ta, batıda Huwar ve doğuda Ahwar limanları arasında iskeledir.

9) Hamiye şeyhi Bû Şehîd, 1888'de İngiltere ile münâsebet kurdu. Ahwar şeyhleri âilesindendir (Batı Hadramût).

10) Hawar şeyhi Emîr Ebû-Bekr b.Nâsırı'l-'Awlâqî, 1888'de İngiltere ile münâsebet kurdu. Batı Hadramût'un batısında limandır.

11) Hawra'nın âkıl unvânlı şeyhi İbnü Liznâm, Aşağı 'Awlaqî şeyhliğini teşkîl ederken, 1919'da İngiltere himâyesine geçti. Batı Hadramût'ta, fakat çöl içinde, Terim'in güney-batısındadır.

Wahîdîler'in Habbân dalından Sul.Hüs.(b.'Abd.b.Hüs.b.Muhsin b.Sâlih) (kardeşi Nâsır) 1967'ye kadar hüküm sürdü, oğulları: 'Abd.(oğulları Sâlih ve Hüs.), Muh. (oğulları Mesâidd, 'Abdü'l-Wahîd, Faysal, Sâlih, 'Abdü'n-Nâsır, 'Abdü's-Selwân), Tâlib (oğulları Ah., Sâlih, Nâsır, Muh.). Bî'r-'Alî dalından 1967'ye kd.hüküm süren Sul.'Alewî b.Sâlih b.Ah.'in oğlu 'Abd., 'Alewî'nin kardeşleri ise Nâsır ve Muhsin (bunun oğlu 'Alewî)'dir. Bî'r-'Alî dalının bir şûbesi 'Abdü'l-Wahîd b.Tâlib b.Nâsır b.Tâlib ve Nâsır b.Tâlib b.Hâdî b.Tâlib, 1980'de ber-hayât idiler. Belhaf dalından sultânlar Muhsin b.Sâlih (sultân 1905-19) ve oğlu 'Alî (sultân 1919-1948) olup 'Alî'nin kardeşi 'Abd., onun oğulları Nâsır ve Muh.'dir. Wahîdîler'in vezîrlik görevinde olup "hâkim" denen görevlileri, gene bu âiledendir ki 9.1967'de öldürülen sonuncusunun şeceresi şöyledir: 'Alî b.Muh. b.Sa'îd b.Has. b.'Abd. b.Muhsin b.'Alî b.Mahmûd b.Nâsır.

12) Fadlî Sultânlığı, merkezi Şukre olmak üzere 1950'de yaklaşık 4.000 km^2 ve 55.000 nüfuslu idi. Hadramût'un en batısı, batıda 'Aden'le doğuda Huwar arasında limandır. 1888'de Sul.Ah.b.Hüs., İngiltere ile bir çeşit himâye anlaşmasına girdi, fakat Türkiye'ye tâbî geçinmekte de devâm etti. 1944'te tahtta olan Sul.'Abd.b.'Usm., 12.1963'de ferâgat ederek yerine son sultân Ah.b.'Abd.b.'Usm. geçti.Fadlî sultânları XVIII. asırdan beri hükümrândır. Sul.Ah.(sultân 1877-1907=30) ölünce yerine ihtiyâr babası Sul.Hüs.b.Ah. geçdi (1907-1924=17). Sonra Sul.Ah.b.Hüs.'in oğlu 'Abdülkaadir sultân oldu (1924-1927=3). Onu, Sul.Hüs.b.Ah.'in dîğer oğlu Sul.'Abd. tâkıyb etdi (1927-1936-9) ve onu da oğlu Sâlih (1936-1941=5) tâkıyb etdiler (Sul.Hüs.b.Ah.'in dîğer oğulları Nâsır, Sâlih ve 'Usmân'dır). 'Abd.b.'Usmân b.Hüs.b. Ah.sultân oldu (1941-1962 = 21). Yerine oğulları Ah.(1963-64 =1, hal') (oğulları 'Abd., Fülân ve Fülân) ve Nâsır (son sultân 1964-67=3, hal') (oğlu Sâlih ve dîğer 6 oğul) geçdiler.

13) Beyhânü'l-Kasab emîrliği: Beyhân'ın Hâbilî Şerîfleri, Mekke Şerîfleri'nin bir dalından iner. 'Aden'in 150 mil kuzey-doğusunda Beyhân'a 1850'ye doğru yerleşip emîr oldular. "Emîr" ve "Şerîf" titri taşırlar. Muhsin'i oğlu Ah.(emîr 1900-1935) tâkıyb etdi, 1903'de İngiltere ile anlaşma imzâladı ve 1935'de torunu Sâlih adına ferâgat etdi. Oğulları: Sâlih (oğlu 'Alî ve bunun oğulları 'Abdü'l-Welî ve Nâsır (Ah.ü'l-Eccer, Sâlih ve Hüs.); 'Awad (ölm.6.1965, oğulları Faysal, Sâlih, Ah. ve 'Abd.); Hüs. (1980'de hayâtda, oğulları Emîr Sâlih, Kaaid ve Muhtâr). Sâlih b.Hüs. b.Ah.b.Muhsin (emîr 1935-1967=32), 1934 doğumlu olduğu için başlangıçda babasının niyâbetinde kaldı. Oğlu Talâl'dir. Şerîf Emîr Ah.b.Muhsin'in kardeşi Sâlih'in oğulları Hüs., 'Abd. ve Muhsin'dir. Emîr Ah.b.Muhsin'in dîğer kardeşi Nasr'ın oğlu Sâlih'in oğulları: 'Abd. (oğulları Muh., Sâlih ve Hayder), Hayder (1980'de hayâtda, oğlu Â'dil), Muh., 'Abdü'l-Gaffâr (oğlu Târık), Fazl, 'Abdü'l-Kerîm, Türkî ve Yahyâ.*14) 'Awzalî sultânlığı* Zara'dadır. Sul.Kaasim b.Ah. 1928'de öldürüldü, yerine kardeşleri Hüs. ve Muh. Cibil geçdiler. Sonuncusu 1967'de hal' edilen Sâlih b.Hüs.'dir. *15) Zalâ emîrliği,* Zalâ emîrleri, XIX. asır sonlarında Yemen'den ayrılarak 1904'de İngiltere ile ilgi kurdular. Emîr Nasr b.Seyfi'l-Â'mirî (1911-1953=42), Emîr Şa'afel b.'Alî b. Seyf (1953-1967=14) son emîrlerdir. *16) Yâfe sultânlığı* , Yâfe (Yâfeî) sultânlığı, Ca'ar'da Aşağı ve Mehcebe'de Yukarı ol.ikiye ayrılmışdır. Ca'ar, 1700'e doğru Yemen imâmlarından ayrılmışdır. Sul.'Abd.b.Muhsin'i 1916'da amca-zâdesi Sul.Muhsin b.'Alî tâkıyb etdi. Sonra bunun oğlu 'Aydrûs (1925-1958=33), bunun oğlu 1949 doğumlu Mahmûdü'l-'Afîfî (1958-8.1967=9) sultân oldular. Ayni 'Afîfî âilesinden bir dal Mehcebe'de sultânlık kurdu. Sul.Muh.b.'Alî b.Sâlih b.Ah.'i 1895'de Kahtan b.'Umer tâkıyb etdi. 1903'de Sul.Sâlih, ağabeyi Kahtan'la bunun oğlu 'Umer'i bertaraf ederek sultân oldu ve 1919'da İngiltere himâyesine girdi. Bunun oğlu Muh. (1927-1967=50) son sultân olup 1944 doğumlu oğlu Fadl ile sürüldü. Son sultânın şeceresi: Muh.b.Sâlih b.'Umer b.Hüs. b.Ebî-Bekr b. Kahtan b.'Umer b.Kahtan b.'Umer b.Sâlih b.Ah.b.'Alî b.Ah.b.Harhara.

Arabistân yarımadasının güneyinde Dôfar denen Batı 'Ummân veyâ 'Ummân ile Hadramût veyâ Doğu Hadramût ülkesinin güney sâhillerinde 'Ummân Denizi'ndeki 5 ada, Huryân-Muryân (Kuria Muria) adaları, 'Ummân imâmı tar.1854'de İngiltere'ye verildi. Yemen kıyısında, Kızıldeniz'de, Hudeyde limanı ile Luhey'a limanları arasındaki Kamarân adaları, Osmânlı deniz üssü idi. 1915'de İngiltere, Türkler'den zabt etti.

Kabîle şeyhlikleri de irsîdir. 1930'larda, yukarıda anlan prensliklere tâbî başlıca kabîleler, o sıradaki nüfusları ve şeyhleri ile, şu durumda idi: Benî-Tâlib (4.500 n.) şeyhi Tâlib b.Câ'fer, dîğer Benî-Tâlib (3.000 n.) şeyhi 'Ubeyd b.Sâlih, Benî-'Abdi'l'Azîz (3.500) şeyhi 'Alî b.Lahmân, Â'mirî (7.000) şeyhi Mansûrü'l-Â'mirî, Ba'îrî (8.500) şeyhi Sâlih b.Muh.i'l-Ba'îrî, Benî-Â'bidât (3.000) şeyhi 'Umer Â'bid, Beni'l-Minberî (5.000) şeyhi Sa'ad b.Muh.i'l-Minberî, 'Uweynî (4.000) şeyhi 'Awad b.İsân, Awselî (6.500) şeyhi Kaasim b.Ah., Dübeynî (6.000) şeyhi Hüs.b.Muh.Wehhâs, Dimânî (2.000) şeyhi Sâlim b.'Alî, Hameqânî (7.000) şeyhi 'Abdü'r-Rabb b.Sâlih, Hasîsî (1.000) şeyhi Sâlim b.Â'mir, Hüsnî (3.500) şeyhi Nâsır b.Hâdî, 'İsvânî (18.000) şeyhi

'Abd.b.Sâlim, Muhammedî (5.000) şeyhi 'Alî b.Ah.i'd-Dahabî, Muzafferî (2.000) şeyhi 'Abdü'n-Nebî b.Ebî-Bekr, Nahas (1.500) şeyhi Tâlib b.'Alî, 'Amrû (5.000) şeyhi Sâlim b.'Alî, Rasas (2.500) şeyhi 'Abd.b.'Ulwî, Şa'ûdî (1.200) şeyhi Ah.b.Muh., ed-Diyânî (4.000) şeyhi Muhsin b.'Abd.i'd-Diyânî.

el-Kaşe'de 'Alewî şeyhliği, XIX. asırda Yemen'den ayrıldı. Şeyh 'Alî b.Nâsır (1899-1920=21), oğulları 'Abdü'n-Nebî ve Muhsin, Sâlih b.Seyli'l-'Alewî (1940-1967=27) son şeyhlerdir.

Bî'r Ahmed'de 'Akrebî şeyhliği, XIX. asır sonlarında Lâhic sultânlığından ayrıldı. Şeyh Muh.b.Fadl (1940-1957=17), oğlu Mahmûdü'l-'Akrebî (1957-1967=10) son şeyhlerdir.

Müseymir'de Hawşebî sultânlığı, XIX. asır sonlarında Yemen'den ayrıldı. Sul. 'Alî b.Manî' (1904-1922=18), oğlu Muhsin, sn.Sürûr b.Muh., bunun oğlu Muh., sn. kardeşi Faysal (1955-1967=12) son sultânlardır. Sonuncusu oğlu 'Abdü'l-Kerîm ile berâber 1980'de sürgünde idi.

4. 'Asîr Emîrleri (İdrîsîler) (1757 - 1934)

'Asîr, Yemen'le Hicâz arasındaki ülkedir (35.900 km²). Eski merkezi Sabyâ veya Sebiyye, güneyde Yemen sınırına yakındır. Eski Osmânlı deniz üssü Künfüde ise, kuzeydedir. Ülkenin şimdiki merkezi Ebhâ, orta kesimdedir. Kızıldeniz sâhilleri dışında dağlıktır.

eş-Şerîf Muh.b.Ah., Şürefây Âl Hayrât'tan olmak iddiasıyle XVII. asır sonlarında Mekke'den 'Asîr'e geldi. Bunun oğlu 1) Ebû Mismâr Hammûd I (1757-7.1818=61), Yemen imâmlarına ve Osmânlı'ya tâbî ol. uzun müddet 'Asîr'e hâkim oldu. Sünnî-Mâlikî idi. Oğlu 2) Ah. (7.1818-1819=1), Osmânlılar tar. tevkıyf edilip Kaahire'ye sürüldü ve 1 yıl sn. orada öldü. 'Asîr emîri Tamî, 1814'de Istanbul'a getirilip îdâm edildi. Ayni âileden Şerîf Â'izz b.Mûsâ b.Muh.b.Ah.Âl Hayrât, 3. emîr oldu (1819-1829?=10?). Oğlu 4) Hammûd Ebî-'Arîş (1829?-1841=12?), çocuğu olmadığı için, Seyyid Ah.b.İdrîsi'l-Fâsî'yi mânevî evlâdı ve halefi îlân etti. Ah.b.İdrîs, Hazriyye-İdrîsiyye tarîkati kurucusu ve Reşîdiyye ve Emîrganiyye tarîkatlerinin kurucularının şeyhidir. 1825'de Fâs'tan siyâdet iddiasıyle çıktı, 1830'da 'Asîr'e gelip Şerîf Hammûd II'ye Sebiyye vâlîsi, vel. ve mânevî oğul oldu, 1838'de Sebiyye'de öldü. Oğlu 5) Emîr 'Alî b.Ah. (1841-1860?=19?), gerçek İdrîsîler'in ilkidir. Oğulları: Nâsır, Hüs., 22.2.1856'da Hudeyde'de salgın hastalıktan ölen 2 seyyid ve 6) Emîr Muh.ü'l-İdrîsî (1860?-1880?=20?), 1872'de açıkça Osmânlı devletine baş kaldırınca, Mîrlivâ Ah.Muhtâr Paşa, tugayı ile te'dîb ve esîr edip Ist.'a yolladı, bir müddet sonra Asîr'e iâde edildi (Müşîr Gaazî Sadrâzam Ah.Muhtâr Pş.). Oğlu 7) Emîr 'Alî (1880?-1900?=20?), bunun oğlu 8) Emîr Muh. (1900?-1922=22?) (1876-1922=46), 9) Emîr 'Abdü'l-Müte'âl (6'nın oğlu) (1922'de bir kaç ay) (oğulları Mustafâ, 'Abdü'l-'Arebî, es-Senûsî ve bunun oğlu el-'Abîd), 10) Emîr 'Alî III (1922-4.1926=4) (doğ.1904), hal' edildi. 8'in oğludur, Mekke'ye ilticâ etti ve orada yaşadı. Kardeşleri: 'Abdü'l-Wehhâb (vel.1922-

20.5.1934=12), 'Abdü'l-'Azîz, 'Abdü'r-Rahîm ve Has. 11) Emîr Has. (4.1926-20.5.1934=8, 1) (doğ.1874?), no. 7'nin oğludur. Son emîr, 31.10.1926 Mekke muâhedesi ile Suûdî Arabistân'ın himâyesi altına girmişti, 20.5.1934'de Tâif muâhedesi ile S.Arabistân'a ilhâk edidi ve bugüne kadar Suûdî hânedânından bir emîr, burada umûmî vâlî oldu.

Muh.b.Â'izz'e 1864'te mîrmîran paşalık ve 4. Mecîdî ile Asîr kazâsı kaymakamlığı verildi. 20.4.1873'te esîr alınıp İstanbul'a götürülürken yolda kaçınca vuruldu. Kardeşi Sa'îd, Yanya'ya sürüldü. Dîğer kardeşi Nâsır kaçıp kısa müddet serkeşliğe devâm etti.

İdrîsîler bütün Asîr'e değil, Şüheye-Künfüde arasındaki Tihâme'ye, yânî sâhile hâkim oldular. 1923 Lozan muâhedesi ile Türkiye'den ayrıldı ve müstakil oldu ise de, sonra Suûdî Arabistân ile birleşti. Osmânlı yönetiminin sonlarına doğru Asîr'in merkezi Ebhâ'ya getirilmişti, 1. sınıf bir sancak (il) idi, 8 kazâ, 14 nâhiye, 534 köy, 190 kabîle ihtivâ ediyordu. 1909'a kadar Yemen eyâletinin bir sancağı iken, bu târihte doğrudan doğruya dâhiliye nezâretine bağlı sancaklar arasına alınmıştı.

5. Cebelü Şemmer'de Reşîdîler (Benû-Reşîd) (1835-1921)

Cebel Şemmer, bugünki Suûdî Arabistân'ın orta-kuzeyidir. Nüfûd Çölü ile güneyidir ki daha güneyde Necd başlar. Necd'de Suûdî, Şemmer'de Reşîdî âileleri, en büyük şeyh idiler. Reşîdîler ancak 10.1919'da Sünnî-Hanbelî-Wehhâbî oldu. Ülkenin merkezi Haîl'dir. Şemmer şeyhu'l-meşâihı Reşîdîler (Âlü Reşîd, Benî-Reşîd), Kuzey Arabları'ndan Şemmerler'in 'Abde boyunun Câ'fer oymağındandır. Bu oymak, Rebî'a dalına bağlıdır. Cebel, Selme, Teyme tarafları da bu âilenin elinde olmakla, Hicâz'ın kuzeyine ve Ürdünn'ün güneyine yaklaşıyorlardı. 86 yıl müddetle Osmânlı devletinin şeyhleri olarak, bu arâzîyi yönetiler. 1918 sonuna kadar şiddetle Türkiye'ye bağlı kaldılar. İngiltere'nin ve Mekke emîrinin dâvetlerine katılmadılar.

el-Câ'fer'in 2 oğlu Reşîd ve Sübhân olup, ikincisinin oğlu İbnü Sübhân, Benû-Sübhân şeyh âilesinin atasıdır. Reşîd ise, oğlu 'Ali'r-Reşîd yoluyle, Reşîdîler'in ceddidir. Bu Şeyh 'Alî'nin çocukları: 'Ubeydu'llâh (1795-18.2.1870=75), Câbir, Prs.Nûre ve 1) 'Abdu'llâh İbni'r-Reşîd (1835=1847=12): Haîl'i Şeyh Sâlih b.Şeyh 'Alî'den zabdederek Şemmer'i ele geçirdi. 1838-41'de Mısır'dan gelen Kavalalı Osmanlı birlikleri, Cebel Şemmer'i fiilen işgaal ettiler. 'Abd., 'Abdeler'den Şeyh Sâlih'in akrabâsından bir kızla evlendi. Çocukları:

2) Talâl b.'Abdillâh İbni'r-Reşîd (emîr 1847-11.3.1868=21) (1825-1868=43, intihâr etti) (vel.1835-47=12), Hayber'i nüfûzuna aldı, 1862/63 ve 1864'de ünlü seyyâhlar Palgrave ve Guarmani'yi misâfir etti. Kardeşi 3) Mit'ab b.'Abdillâh İbni'r-Reşîd (emîr 11.3.1868-4.1.1869=0, 9, 24), Bender ve Bedr adlı 2 kişi tar. katledildi (1835-1869=34). 4) Bender b.Talâl İbni'r-Reşîd (emîr 4.1.1869-1872=3) (1843-1872=29), amcası ve halefi Emîr Muh.tar., kardeşleri Bedr ve Zeyd, 12 yaşlarındaki - büyükleri vel.- 2 oğlu ile ber. katledildi, vel.1847-11.3.1868=21. Kardeşleri: Bedr (1850-1872=22, katl), Sultân, Maslat, 'Abd.(doğ.1857), Nehâr, Nâif (1861-1881=20), Zeyd (1862?-1872=10?, katl), daha 6 pr., bunlardan Nâif'in oğlu Talâl (katli 1907, aş.bk).

5) Muh.b.'Abd.İbni'r-Reşîd (emîr 1872-12.1897=25) (1838-1897 = 59), 1891-2.1900=9 yıl müddetle Riyâd'ı zabtetti, Necd'i ele geçirerek Suûdîler'i himâyesine aldı, kızı Nûre = Hammâd b. Sübhân. Emîr Muh. = Mudî b. Sübhân (ilk zevci).- 'Ubeydullâh b. 'Alî İbni'r-Reşîd'in (1795-1870) oğulları: Fehd (1846-?, deli, oğulları Dawî ve Feysal 1930'da hayâtda idiler), Sül.(1854-1876=22), Hammûd, 'Alî (ölm.1880?), Füheyd (doğ. 1861, oğlu Žârî, ölm.1920?), 'Abd.(doğ. 1863), Sül.2(1877-1882=5). Bunlardan Hammûd'un oğulları: Mâcid (doğ.1862, oğulları Hammâd, Sül., 'Abd.), Feysal (ölm.1920?), Sâlim (oğlu Hammâd), Sultân (8.emîr, aş.bk.), 'Ubeyd, Su'ûd I (9. emîr, aş.bk.), Mudî (='Abdü'l-'Azîz b.Mit'ab), Mühennâ.

6) 'Abdü'l-'Azîz b.Mit'ab I İbni'r-Reşîd (emîr 12.1897-13.4.1906=8, 4) (1867-1906=39), Su'ûdîler'le bir gece muhârebesinde maktûl, vel.11.3.1868-4.1.1869=0, 9, 24. 1905'de bu Emîr'in talebi ile Cebel Şemmer'e Basra vilâyetinden bir Türk taburu gelip garnizon kurdu, ancak korktuğu başına geldi ve bir yıl sn.katledildi. =1. Mudî b.Hammûd b.'Ubeydillâh, =2. Mudî b.Sübhân (2. izd., amcasının dulu, izd.1898).

7) Mit'ab II b.'Abdi'l-'Azîz İbni'r-Reşîd (emîr 13.4.1906-1.1907=0,9), babasının yerine geçdi, vel.12.1897-13.4.1906=8, 4. Sult.b.Hammûd tar. 2 kardeşi Miş'al ve Muh.'le ber. ve Talâl b.Nâif'le berâber katledildi. Oğlu 'Abd., vel. 13.4.1906-1.1907=0,9.

8) Sultân b.Hammûd b.'Ubeydillâh İbni'r-Reşîd (emîr 1.1907-10.2.1908=1, 1, katl). =Mudî b.Sübhân (3. zevci, izd.1907), oğlu 'Alî (babasının vel.i). 9) Su'ûd I b.Hammûd İbni'r-Reşîd (emîr 10.2.1908-14.9.1908= 0, 7, 3), ağabeyinin yerine geçti, hal'edildi. 1908'de Hayber'in yönetimini Hicâz vâlîsine bıraktı.

10) Su'ûd II b.'Abdi'l-'Azîz (no.6) İbni'r-Reşîd (emîr 14.9.1908-1920=12) (1898-1920=22), halefi tar.katledildi. Nâibleri: dayıları Hammûd ve Zâmil, sn.kayınpederi Egab b.Ecell b.Sübhân. Birinci Cihân Harbi'ne Türkiye'nin emrinde İngiltere'ye karşı katıldı. Oğulları: Miş'al (1910?), vel. 2.11.1921'e kd. ve 'Abdü'l-'Azîz (1912). 11) 'Abd.b.Talâl b.Nâif İbni'r-Reşîd (emîr 1920-2.11.1921=1) (doğ.1900). Kardeşi Muh. (doğ.1903). Su'ûd II=Fülâne b.Sâlih b.Sübhân. Su'ûdîler bir baskınla Reşîdîler'i ele geçirip, Cebel Şemmer'i Necd'e kattılar. No.2'nin torununun oğlu Muh., 1921 sonunda müddeî oldu.

Benû-Sübhân: İbni Sübhân'ın (yk.bk.) kç.oğlu Zâmil'in oğlu Sâlim'in oğulları: Zâmil (katli 1913) (=Mudî b.Sübhân'ın 4. zevci, oğlu 'Alî), İbr. (katli 1913), 'Alî. İbnü Sübhân'ın by.oğl Selâme'nin oğulları: Nâsır (kç. oğul, oğulları İbr. ve 'Abd.) ve Sübhân (5. Reşîdî emîrinin kethudâsı)=Fâtıma. Bu Sübhân'ın oğulları: Hammûd (=Nûre b.Muh.b.'Abd.İbni'r-Reşîd, oğulları 'Alî ve Muh.) ve Sâlih (kızı Fülâne=Su'ûd b.'Abdi'l-'Azîz İbni'r-Reşîd) ve Sübhân b.Selâme'nin kızı: Mudî =1. Muh.b. 'Abd. İbni'r-Reşîd, =2. 'Abdü'l-'Azîz b. Mit'ab İbni'r-Reşîd, =3. Sultân b.Hammûd b.'Ubeydillâh İbni'r-Reşîd, =4. Zâmil b.Sâlim b.Zâmil İbni Sübhân (ölm.1913, babasının amca-zâdesinin oğlu).

6. Müşâ'şâ'lar

Müşâ'şâ'lar, İran'ın en güney-batısında 1436'dan bu yana hüküm sürmüş bir Şîî-Câ'ferî Arab hânedânıdır. İsimleri başında Seyyid, 1677'den ît.Mewlâ, sonlarına da 1588'den ît.Hân gelir ki, İran imparatorluğunda eyâlet vâlîsi=beylerbeyi statüsünde bulunduklarını gösteren unvândır. Osmânlı devletine, fakat daha çok İran'a tâbî olmuşlardır. İrsî vâlîlerdir. Güney Hûzistân'ın Arab kabîlelerinin büyük şeyhleridir. Merkezleri 26.2.1458'den ît. Hawîze'dir. Zaman zaman Basra topraklarına taşmışlar ve bâzan bütün Hûzistân (İran Arabistânı) eyâletine hükmetmişlerdir. Basra Körfezi'nin kuzey-doğusu ve Şatt'ın doğusu asıl arâzîleridir ki burası Arablar'la meskûndur.

7. İmâm Mûse'l-Kâzım'ın 13. batın torunu geçinen Felâh'ın oğlu 1) Seyyid Muh. (1436-1465=29), oğlu 2) Sul.-Muhsin (1465-1499=34), bunun oğulları 3) 'Alî (1499-1508=9, Şâh İsm.tar.kardeşleri Eyyûb ve Feyyâz ile ber.katl) ve 4) Felâh (1508-1514=6), bunun oğlu 5) Bedrân (1514-1541=27), bunun oğlu 6) Seccâd (1541-1584=49), bunun oğlu 7) Zenbûr (1584-1588=4, hal') (bunun kardeşi İlyâs, Osmânlı hizmetine girdi), Muttalib b.Bedrân (5)'ın oğlu 8) Mübârek Hân (1588-1613=36), bunun oğlu 9) Nâsır Hân (1616-1.1617=1, bir Safewî prensesi ile evlendi), Bedrân'ın (5) dîğer oğlu 10) Râşid Hân (1.1617-1620=3), bunun Osmânlılar'ca katli üzerine 11) Mansûr Hân (1620-7.1624=3 + 1634-1643=9=12), Nâsır'ın (9) kardeşi 12) Muh.Hân (7.1624-1634=10), Mansûr'un (11) oğlu 13) Bereke Hân (1643-1650=7, hal', şâir), Halef b.Muttalib b.Bedrân (5) oğlu 14) 'Alî Hân (1650-1677=27), üst üste bunun 3 oğlu 15) Mewlâ Hayder Hân (1677-1681=4), 16) 'Abd.Hân (1681-1686=5), 17) Ferecu'llâh Hân (1686-1700=14, bir ara Osmânlı'ya tâbî), 'Abd.'ın (16) oğlu 18) 'Alî Hân (1700-1702=2 + 1715-1719=4 + 1731-1737=6 = 12, târihçi), Ferecu'llâh'ın (17) 2 oğlu 19) 'Abd.Hân (1702-1715=13, hal') ve 20) Muh.Hân (1719-1731=12, Osmânlı'ya tâbî 1723-1731= 8) (kardeşleri Muh. ve Kerîm), Muh.b.Fereci'llâh'ın (17) oğlu 21) Muttalib Hân (1737-1762=25, katl, bâzan Osmânlı'ya tâbî), bunun birâder-zâdesi 22) Câdu'llâh Hân (1762-), üst üste bunun 3 oğlu 23) Muh.İsm.Hân, 24) Muhsin Hân, 25) Muh.Hân, bu sonuncunun oğlu 26) Muttalib Hân, Muh.İsm.'in (23) oğlu 27) 'Abdü'l-'Alî Hân, bunun oğlu 28) Ferecu'llâh Hân (1841-), bunun 2 oğlu 29) 'Abd.Hân (-1883), 30) Muttalib Hân (1883-1893=10), 'Abd.'ın (29) oğlu 31) Nasru'llâh Hân (1893-), bunun 2 oğlu 32) Muh.Hân ve 33) Muttalib Hân, bunun oğlu 34) 'Abdü'l-'Alî Hân (-1910+1924-), Muttalib'in (30) oğlu 35) Fülân Hân (1910-1924=14) (kızkardeşi=Şeyh Haz'al, doğ.1860, ölm.Tahrân, 27.5.1936), 34'ün oğlu 36) Fülân Hân. Seyyid 'Abdü'l-Muttalib b.Bedrân, Dewrak'da hüküm sürdü. Seyyid Seccâd'ın (6) 5 oğlundan Seyyid 'Alî, Kemâlâbâd'da hüküm sürdü. Şeyh Haz'al Hân (ölm.1936), Hacı Câbir Hân'ın (ölm.1861) oğludur. Muhaseyn kabîlesi şeyhliği Câbir Hân'dan 5.oğlu Miz'al Hân'a geçti ve bu şeyh, 2.6.1897'de yeğeni 'Abdülcelîl ile beraber öldürüldü. Yeğeni 'Abud'la mücâdeleden sn. Haz'al, 4.1898'de Muhammere şeyhi oldu. 19.4.1925'de tevkıyf edilip Tahrân'da göz altında yaşadı.

7. Ruwala (Mur'âd-Şâ'lân) Şeyhleri

1) Şâ'lân, ard arda 3 oğlu 2) Saṭṭâm (katl), 3) Fülân (katl), 4) Nûrî (1918'de ferâgat), Saṭṭâm'ın oğlu 5) Şâ'lân Newwâf (1918-1926=8), bunun oğlu Nûrî'nin oğlu 6) Füâd (1926-), Ruwala'nın Arab aşîretleri şeyheleridir. Osmânlı yönetiminde şeyh idiler. Ruwala boyu, bugünki Su'ûdî Arabistân'ın, Irak'la Ürdünn arasında kalan en kuzeyinde, Nüfûd Çölü kuzeyinde yaşar ve Ürdün ve Irak topraklarına da taşar.

8. Müntefiq Şeyhleri (Şebîbîler)

Müntefiq Arab boyunun şeyhleri, Âl Şebîb=Benû-Şebîb=Şebîbîler, Osmânlı devrinde Irak'da çölde yaşamışlar, 1869'da Midḥat Pş.bunlar için en-Nâṣıriyye şehrini kurmuştur. Şatt'ın kuzeyindeki bataklık arâzîdir. Mânî' b.Şebîb b.Mânî' b.Şebîb b.Mühennâ'nın oğulları: Mügaamis (oğlu 'Abdü'l-'Azîz oğlu Muḥ.), Râşid, Ḥammûd, Muḥ., bu sonuncunun oğulları 'Abd. (oğulları Ṣüweynî, Nâṣır, Necmân) ve Sâ'dûn, bunun oğlu Ṣâmir'in oğulları:

Ḥammûd (oğulları Bargaş, Mâcid, Feyṣal), 'Abd., Manṣûr (oğulları 'Abd. ve Sül., ilkinin oğlu 'Alî, ikincisinin oğlu 'Abdü'l-'Âlî), Ṣâliḥ, Muḥ. (oğulları Â'cil, Î'sâ, Fehd, Bender), 'Abdü'l-Muḥsin, Ṣâbiḥ, Nâṣır, 'Alî (oğlu Fehd oğlu 'Abdü'l-Muḥsin, 1923-25'de Irak başvekili) ve Râşid. Bu Râşid'in oğulları: Manṣûr ve Nâṣır. Manṣûr'un oğulları: 'Abd. (oğulları Ṣüweynî, Sümeyr), Sâ'dûn (oğulları Ṣâmir, 'Uceymî), Sül. (oğulları Fehd ve 'Alî ve bu sonuncunun oğlu Fehd).- Nâṣır b.Râşid, 1869'da Midḥat Pş.emriyle kurulan ve adı verilen en-Nâṣıriyye şehrine yerleşmiştir. Oğulları Mezyed ve Fâliḥ, sonuncunun oğulları: 'Abdü'l-Kerîm, 'Abd., 'Abdü'r-Raḥmân, 'Abdü'l-'Azîz ve 'Abdü'l-Laṭîf.

Müntefiq mutasarrıfı Nâsır Paşa kardeşi Mansûr Paşa'ya 1872'de mîrmîrân paşalık verildi.

9. Cebel Lübnân'da Mâ'nlar (1118-1697)

Benû-Mâ'n, Gulât-ı Şîa'dan Dürzî mezhebinin merkezleri Lübnân dağlarında Şûf olmak üzere beyleridir. Dilleri Arabca'dır. 1516'dan ît. Osmânlı'ya tâbî olmuşlardır: 1) Mâ'n (1118-1148=30), 2) Yûnus b.Mâ'n (1148-1193=45) (kızı Ṭayyibe=Muḥ.Münkız Şihâbî), 3) Yûsuf I b. Yûnus (1193-1241a=48) (=Sâ'de b. Münkız Şihâbî), 4) Seyfü'd-D.b.Yûs (1241a-1253=12), 5) 'Alî I b.'Abd.b. Seyfi'd-D.(1253-) (=Fülâne b.'Amr Şihâbî), 6) Beşîr b.'Alî, 7) Muḥ.b.Beşîr, 8) Sâ'dü 'd-D.b.Muḥ. (1349-), 9) 'Uṣm. b. Sâ'di'd-Dîn (=Fülâne b. Ebî-Bekr b. Ḥüseynî Şihâbî), 10) Aḥmed I b. 'Uṣmân, 11) Mülhem I b.Aḥ. (-1470), 12) Yûs.II b. Mülhem (1470-1516=46) (kardeşi Yûnus), 13) Faḫrü'd-D.b.'Uṣm.b.Mülhem (1516-1544=28), 14) Korkmaz I b.Faḫri'd-D. (1544-1584=40, =Sitte Nasîbe, ölm.1633a), 15) Faḫrü'd-D.II b.Korkmaz (1584-1634=48) (1572-1635=63, Ist.'da îdâm 13.4.1635, ilk yıllarında kendisiyle ber.Ist.'da îdâm edilen amcası Yûs.'un niyâbetinde, Katolik olup Avrupa'ya gitmesi 1613-18=5) (=Sitte Fülâne b.Yûs., amca-zâdesi), 16) 'Alî II b.Faḫri'd-D. (1634), babasıyle ber.Ist.'da îdâm edildi. =Fülâne b.'Alî b.Manṣûr Şihâbî, izd.1618, çocukları: Ḥas.(ayni günde Ist.'da îdâm edildi) ve 1630'a doğru doğup 1635'de Ist.'a yerleşip uzun müddet yaşıyan Fülân. II.

Fahrüddîn'in dîğer oğulları Hayder, Hârûn, Manşûr, Mes'ûd, Ist.'da hep berâber îdâm edildiler. Mes'ûd'un büyüğü olan Hüs.(ölm.Ist.1690), Enderûn'da tahsîl ettirilip Türkiye'nin Hindistan büyükelçisi oldu, müellifdir, dul zevcesi 1691'de sipâhî ağası Şâlih Ağa (katli 1703) ile evlendi. II.Fahrüddîn'in kızı, 2.1639'da 2 kızı ile beraber Diyarbakır'da suya atılıp boğuldu. II. Fahrüddîn'in kardeşi Yûnus'un (ölm.1633a) oğlu: 17) Mülhem II (1634-1658=24), bunun 2 oğlu 18) Korkmaz II (1658-1662=4) ve 19) Ah.II (1662-1697a=35). I. Ah.'in velîahdi Mülkem, 12 yaşında öldü (1667-1679). Kızı, Mûsâ b.Manşûr b.Kaasim Şihâbî ile 1681'de evlendi ve bu izd.'dan 1682'ye doğru doğan Hayder Şihâb, dedesinin yerine 1705'da Mâ'n âilesinin mîrâsına da vâris oldu.

10. Cebel Lübnân'da Şihâbîler

Benû-Şihâb, Lübnân Dağları'nın bir kısmında, merkez Hasbayya (1173-1613=440), sn.Raşayya (1613-1697a=84), sn.Mâ'nlar'ın yerine geçerek Dayrü'l-Kamer (1697a-1807=110), sn.Beytü'd-Dîn (1807-1860=53) olmak üzere hüküm sürmüş Dürzî şeyhleridir. Ancak 1768'de Dürzîlik'ten Katolik-Mâ'rûnî olmuşlardır. 1697-1860 arasında prenslik (beylik) statüsünde olup, Osmânlı protokolünde kendilerine sancak beyi pâyesi verilmiş veyâ muâmelesi yapılmıştır (tümgeneral). 1697'den önce Mâ'nlar daha büyük şeyh oldukları için ve 1860'dan sonra Cebel Lübnân sancağı kurulduğu için, Şihâbîler, şeyh'dirler, beylik durumları yoktur. Şûf, Menâsıf, Arkuub, Cirid, Metn, Şehhar, Garb taraflarına hükmetmişlerdir. XIX. asra kadar verilen târihler, takrîbîdir (Fleischer, *Über das Syrische Fürstenhaus der Benû Schihâb, ZDMG*, V, 1851, 46 v. dd.; Blau, *Zur Geschichte Syriens, ZDMG*, VIII, 1854, 491 v.dd.; Max von Oppenheim, *Vom Mittelmeer zum Persischen Golf*, Berlin 1899, I, 144 v.dd.).

Kais M.Firro, *A History of the Druzes*, 1992 bu konuda son çıkmış kitaptır.

Hepsi baba-oğul olmak üzere: 1) Hişâm (622?-), 2) Hâriş (-636), 3) Mâlik (636-667=31), 4) Sâ'd I(667-725=58), 5) el-Kaasim I (725-742=17), 6) Şihâb (742-790=48), 7) Muh. I (790-817=27), 8) Kays (817-867=50), 9) Emîrü'l-Azra'î (867-893=26), 10) Sâ'd II (893-933=40), 11) Hâlid (933-959=26), 12) Mes'ûd I(959-990=31), 13) 'Umer I (990-1013=23), 14) Mes'ûd I (1013-1045=32), 15) Muhsin (1045-1075=30), 16) Beşîr I (1075-1109=34), 17) el-Has.(1109-1130=21), 18) Mes'ûd III (1130-1157=27), 19) 'Umer II(1157-1173=16) (yeğenleri: Sâ'd, Câbir, Hamze), 20) Münkız (1173- , Hasbayya'da) (kardeşleri 'Alî ve Gaalib), 21) Necm (-1225) (kardeşleri Fâtik, Hayder, el-'Abbâs, Muh.=Tayyibe b.Yûnus Mâ'n), 22) 'Amr(1225-1260=35), 23) Korkmaz (1260-1287=27) (kızkardeşi= 'Alî b.'Abd.Mâ'n), 24) Sâ'd III(1287-1321=34), 25) Hüs.(1321-1349=28), 26) Ebû-Bekr (1349-1380=31), 27) Muh.I (1380-1416=36) (kızkardeşi='Usm.b.Sâ'di'd-d.Mâ'n), 28) Kaasim II (1416-1452=36), 29) Ah.I(1452-1485=33), 30) 'Alî I(1485-1513=28), 31) Manşûr I(1513-1545=32) (1516'da Osmânlı hâkimiyeti başlıyor), 32) Mülhem I(1545-1574=29), 33) Manşûr II(1574-1598=24), 34) 'Alî II (1598-1613=15), kardeşi 35) Hüs.II (1613-1697a=84), oğlu 36) Beşîr II (1697a-1706=9). Bunun oğlu Manşûr (IV) ve Muh. (oğulları Beşîr ve Manşûr V), Manşûr IV'ün oğulları Mûsâ ve Esed, sonuncunun oğulları XIX. asır sonlarında ölen Hüs., Efendî ve Cehcâh, Raşayya eşrâfıdırlar.

Âilenin esas kolu Hasbayya'da devâm etti: II.'Alî'nin (34) kızı, Mâ'nlar'dan 'Alî b.Fahri'd-Dîn ile evlendi (1618). II. 'Alî'nin oğulları Nâsıf (oğlu Has.) ve Kaasim, sonuncunun oğlu Mansûr (ölm.1702), bunun oğulları Mûsâ ve Kaasim'dir. Kasim'in oğulları: Muh.(oğlu Mansûr oğlu Fâris oğulları Efendî ve Hammûd), Fâris (oğlu Mûsâ oğulları Fâris, Yûs., Kaasim, 'Usmân, 'Alî), Ah.(oğulları Has. ve Muh. ve bunun oğulları Has.ve Hüs.), Necm(=Sitte Hân-zâde b.Merdem Bey). Bu Necm'in oğulları 'Alî, Selmân (oğulları Esed ve Kaasim), İsm.(oğulları Muh.ve 'Alî) ve Beşîr (oğlu Hayder).

Mûsâ b.Mansûr (ölm.1702) b.Kaasim, 1681'de Mâ'n'lardan Ah.'in kızı ile evlendi. Oğulları 37) Hayder (1706-1729=23) (1682-1730b=48), Şihâbî topraklarını ve dağlarını da ele geçirip Cebel Lübnân beyi oldu. Oğulları:

38) Mülhem II (1729-1756=27, ölm.1760), 39) Ah.I(1756-1762a=6) (oğulları Hayder ve târihçi Ah.), 40) Mansûr III(1762a-1774-12) (oğulları Murâd, Mûsâ, Hamûd ve Hayder), Mâ'n, 'Alî, Beşîr, Has.(oğlu Cehcâh), Yûnus (oğulları Fâris ve Esed, sonuncunun oğulları 'Abbâs, Has ve Mansûr, sonuncunun oğulları Derwîş, Has., Selmân ve Murâd), 'Umer. Bu sonuncunun oğlu Kaasim (ölm.1780?), bunun oğulları Has. ve 43) Beşîr IV(12.10.1840-12b.1841=1,2), Lübnân Dağı'nın son yöneticisi olup yerine mutasarrıf ol.'Ömer Paşa atandı.

II.Mülhem'in (38) oğulları: Muh.(oğlu Kaa'dan), Seyyid-Ah.(oğulları Mansûr, Selmân ve Fâris), Efendî, Hayder (oğlu Mülhem), Kaasim (müddeî 1768 ve 41) Yûsuf (1774-1790=16) (1746-1790=44), Osmânlı beylerbeyisi Cezzâr Ah.Pş.tar.îdâm ettirildi, oğulları Hüs.ve Sâ'dü'd-D. de 1807'de öldürüldüler. Kaasim b.Mülhem II (38) oğulları: Has., 'Abbâs, Genc ve 42) Beşîr III (1790-12.10.1840=50) (Gazîr 1767-Ist.1851=84). III. Beşîr, Lübnân Dağları'nda Meh. 'Alî Pş.'yı taklîden otonom bir Mâ'rûnî devleti kurmaya çalıştı, fakat Dürzîler ve Sünnîler'ce desteklenmedi, son 10 yılını Ist.'da ikaamete me'mûr ol.geçirdi, Ist.'da Galata'da Katolik Ermenî kilisesine gömüldü, kemikleri 1946'da Beytüddîn'e götürüldü. Oğulları Halil ve Emîn'dir. Mahmûd b.Selîmi'ş-Şihâbî (Hasbayya 1881) 1906 Mülkiye çıkışlı, 1918 sonuna kadar Osmanlı kaymakamlarından, Wedîî Bey b.Emîr 'Alî Muh.Şihâbi'ş-Şihâbî (Hasbayya 1883) keza Mülkiye 1906 çıkışlı, Osmanlı kaymakamlarından olup 27.11.1916'ya kadar Hısn-ı Mansûr (Adıyaman) kaymakamı idi.

11. Atraşlar

Atraşlar, Süweyde'nin Dürzî beyleri, şeyhleri, yâhûd eşrâfıdır (Güney Suriye, Hawrân Dağı, 'Ammân-Şâm arası). 1860'dan ît.nüfuz kazanmışlardır; ama İsmâ'îl (1860-1879=19) gerçekte Cebel Hawrân Dürzîleri'nin 16.şeyhidir. Oğulları 17) İbr. (1879-1886=7) ve 18) Şiblî (1886-1909), bunun oğlu 19) Yahyâ, bunun oğlu 20) Selîm Paşa (1915-15.9.1923=8) ve 1909'da Şâm'da Osmanlı vâlîsi tar. îdâm edilen Şiblî'nin kç.oğlu 21) Sultân Paşa (1923-1926=3). Lübnân gibi Hawrân da 1918 sonunda Osmânlı hâkimiyetinden çıkmış, fakat Atraşlar, Fransızlar'a karşı 1925'den 1927'ye kadar devâm eden sert bir harbi sürdürmüşlerdir. XX. asrın ünlü Atraşlar'ı arasında Nesîb, Sultân'ın

amcaları 'Abdü'l-Gaffâr Paşa ve Fâris Bey, Câdullâh, Sultân'ın kuzeni Mû'teb, Sultân Paşa'nın kuzeni Es'ad Bey, dîğer kuzeni İbr.Bey, Hamad Bey (Şef 1926-), by.muganniye Esmâ-Hân ve erkek kardeşi muganni ve bestekâr Ferîd, anılabilir. Ferhânü'l-Atraş Bey, V. Orduy-ı Hümâyûn (Şâm)'da yânî Osmanlı Türk ordusunda kolağası (kıdemli yüzbaşı) idi. Bunun oğlu Fethü'l-Atraş (doğ.Süveyde 1881), 1899 Mülkiye me'zûnudur, Suriye vilâetinde küçük mülkî görevlerde 1918'e kadar çalıştı.

12. Lahsâ'da Benû-Hâlid

Benû-Hâlid, el-Ahsâ'da Arab kabîlesidir. Merkezleri Hüfhûf (el-Hüfûf), vaktiyle yazlık merkezleri Küweyt idi. 1) Berrâk b.'Uray'ir b.Hamîd Âl Hâlid (1670-1681=11), Osmanlı yönetiminden Ahsâ'yı alarak burada ismen Osmanlı'ya bağlı bir emâret kurdu. 2) Kardeşi Muh. (1681-1691=10), 3) Sâ'dûn b.Muh.b.Hüs.b. 'Usmân Âl Hâlid (1691-1723, katl = 32) onu tâkıyb etdiler. Bu arada Sultân b.Hâmidi'l-Kaysî Âl Hâlid (1684-1708, katl = 24) ve kardeşi 'Abd. (1708 - birkaç yıl sonra katl), Dir'iyye'de (Necd) emâret etdiler ve sonra Benû-Hâlid burayı kaybetdi. Ahsâ'da 4) 'Alî b.Muh. (3'ün amca oğlu), 5) kardeşi Sül. (1752'de el-Harc'da öldü), 6) Sâ'dûn (II), 7) 'Abdü'l-Muhsin, 8) bunun yeğeni Düweyhis b.'Uray'ir, 9) bunun kardeşi Muh. (1789'a kd.), 10) kardeşi Zeyd (1789-1793=4), 11) Berrâk (II) b.'Abdü'l-Muhsin (1793-1796=3) emâret edip 1796-1819 = 25 yıl müddetle Ahsâ, Suûdîler'de kaldı. 12) Muh. Âl Hâlid, Suûdîler'den geri aldı, 13) kardeşi Mâcid (1819-1830=11, 'Akkâ'da katl), 1830-1872 = 42 tekrar Suûdîler (1838-1872 arasında Osmanlı'ya tâbî ol.). 1872-1912 Osmanlı doğrudan yönetimi, 1912-1914 (1918) Osmanlı'ya tâbî Suûdî yönetimi, sn.Suûdîler, Ahsâ'ya hâkim oldu. Bir çok Suûdî prensi, Benû-Hâlid kızları ile evlendiler ve bir çoğu bu kızlardan doğdu, aksi de oldu.

13. Lahsâ'da Cebrîler

Yukarıdaki Benû-Hâlid'den önce Lahsâ'da Cebrîler hüküm sürdü (el-Cübûr, Benû-Cebr). 1) Seyf b.Zâmil b.Cebr b.Â'mir b.Rebî'a b.'Ukayl, gene 'Ukayller'den Cerwânîler'i bertaraf ederek, Lahsâ'ya hâkim oldu, 1425'e doğru doğmuşdur, XV. asrın ortalarında ülkeyi ele geçirerek 1478'e doğru öldü. 2) Kardeşi Ecwed (doğ. 10.1428), yerine geçip Necd ve 'Ummân sınırlarına kadar Lahsâ ve el-Katîf'e hâkim oldu. 1508'e doğru 40 yıllık saltanattan sonra öldü. 3) Büyük oğlu Mukrin yerine geçdi. Mekke emîrine dâmâd oldu. 1521'de Bahreyn adasında Portekizliler'e karşı şehîd oldu. Bu muhârebede resmî Osmanlı askeri bulunduğu için, Emîr Mukrin'in Osmanlı himâyesine girdiği anlaşılır. 1538'de Basra eyâleti kurulunca bu himâye kesinleşti. Lahsâ'nın merkezi el-Hüfûf'da 1556 târihli bir kitâbede de Osmanlı beylerbeyi Mehmed Ferruh Paşa'nın adı görülüyor. Cebrîler'in bu târihten önce Lahsâ hâkimiyetini kaybettiği anlaşılır. Zâten 1524'de Osmanlı tab'ası olan Müntefik şeyhi Râşid b.Müğâmis'in Cebrîler'e ağır darbe vurduğunu biliyoruz (W.Caskel, *Ein Unbekannte Dynastie in Arabien, Oriens*, II, 1949, 66-71; 'Abdü'l-Latîf Nâsıri'l-Humeydân, *İmâretü'l-Cübûr fî Necd (1417-1525), Mecelletü Külliyyeti'l-Edeb*, XVI, Basra 1980, XVII, 1981 (burada geniş jeneolojik bilgi var).

VII

KÜRD BEYLERİ

Şeref-Hânlar (1220 1670)

Kürd hânedânlarının en tanınmışıdır. Kürd hânedânları, Doğu, daha çok Güneydoğu Anadolu, Kuzey-doğu Irak, Batı İran'ın irsî sancak (il) beyleridir. Bir devlet olarak telâkkıy edilemezler, devlet şeklinde teşkîlâtlanmamışlardır. Anadolu ve İran'a hâkim Türk imparatorlarına, kendilerini bulundukları mahallin il vâlîsi olarak kabûl ettirmişler, Safevîler bir ikisine eyâlet vâlîliği (beylerbeyilik derecesi ve hân unvânı) de vermişlerdir. Ancak Osmanlı sisteminde beylerbeyik irsî şeklinde verilmemiştir. Kezâ Osmanlı yönetimi gerçekte sancak değil kazâ, hattâ nâhiye olan yöreleri, mahallî beyleri memnûn etmek, onlara görçebe aşîretleri üzerinde otorite sağlamak için sancak beyi unvânıyle vermiştir. Onun için, Kürd irsî sancakları ile asıl Osmanlı sancakları ayni şey değildir. Asıl Osmanlı sancakları gerçek illerdir. Bitlis gibi bir ikisi dışında irsî Kürd sancakları ise, küçük toprak parçalarıdır. Kürd beyleri, şehirlere, beldelere değil, aşîretlere dayanmaktadırlar. Kürdce, aşîret dilleridir. Devlet dili olarak Türkce'yi kullanmaktadırlar. Çok az istisnâsı ile Sünnî-Şâfiî'dirler. Ancak Şîî ve Yezîdî Kürd de vardır. Aydın tabaka dışında esâs olan din hissi değil, aşîretlerine ve beylerine bağlılık hissidir. Bir çok bakımdan Türkmen aşîretlerine benzerlerse de, Türkmenler gibi büyük boylar oluşturmak, bir hükümdâra, hâkaana bağlanmak temâyülleri yoktur. Bunun bir sebebi nüfusca az ve Türk, Fars, Arab nüfus içinde dağınık olmaları ise, dîğer bir sebebi de Mete'den inme kutsal bir sülâleye sâhib olmayışları, her Kürd beyinin kendi başına bir âlem teşkîl etmesidir. Böyle olduğu hâlde bir çok Türkmen boyunun Kürd'leşmesi bir bakıma hayrete şâyandır. Urfa'da, Tunceli'de, Elazığ'da ve başka yörelerde bugün bile Kürdce konuşan bir çok aşîretin aslında Türkmen olduğu bugün kesinlikle anlaşılmıştır.

Mahallî irsî Kürd beyleri için verilen şecereler, çok geniş ölçüde *Şeref-Nâme*'ye dayanmaktadır, mümkün olabildiği derecede başka Osmanlı ve Safevî kaynakları ile karşılaştırılmıştır. Zîrâ başka kaynak yoktur. Şeref Hân ise eserinde bâzan kronolojide yanılmaktadır, meselâ beylik müddeti olarak verdiği yıllar, kronolojiye aykırı düşmektedir. Bu bilgileri mümkin mertebe ıslâh ederek aşağıya aldık.

Âile günümüze kadar gelmekle berâber Şeref-Hanlar, 1220-1670 arasında Bitlis'i çeşitli Türk imparatorlukları nâmına yönetmiş bir hânedândır. Sırasıyle Harzem-Şâhlar'a, Zengîler'e, Selçuklular'a, İlhânlılar'a, Celâyirliler'e, Timurlular'a, Karakoyunlular'a, Akkoyunlular'a, Safevîler'e, 1514'den îtibâren Osmânlılar'a tâbî olmuşlardır. Şeref-Hânlar, Rojkî aşîreti beyleridir. Şeref-Hân'a göre 860 yılına doğru Bitlis'e yerleşmişlerdir. Ancak bu yerleşmenin 1220'ye doğru olduğu veyâ tamamlandığı anlaşılıyor. Merkezleri Bitlis (Bidlîs) şehri olup en geniş şekliyle Muş, Bingöl, Hınıs, Ahlat, Suşehri, Nemrûd Dağları, Bulanık Gölü, Nâzik, Şerefeddin, Pasinler, Malazgirt, Evink yörelerine hükmetmişler, fakat ayni anda bütün bu yerlere hâkim olamamışlar, çok def'a Ahlat ve bâzan Muş'u, dâimî şekilde ellerinde bulundurmuşlardır.

Ẕıyâüddîn ve 'İzzüddîn adlı 2 kardeş, Ahlat'dan Bitlis'e gelmişler, ilk önce Hazzo beyi, sonra kardeşinden alarak Bidlis beyi olmuştur. 'İzzüddîn ise önce Bitlis beyi, sonra burayı kardeşine bırakıp Hazzo beyi olmuş ve Hazzo beylerinin (aş.bk.) atası olmuştur. Ancak gerçek Bitlis beyleri, Zıyâüddîn'in oğulları 1) Melik Eşref ve 2) Mecdüddîn'dir. Eşref, XIII. asrın 2. çeyreğinde, Eyyûbîler'e, Celâlüddîn Harzem-Şâh'a, Moğollar'a tâbî olarak, onlar adına, Bitlis'i yönetmiştir. Eşref'in oğlu 3) 'İzzü'ddîn, oğlu 4) Mîr Ebû-Bekr, oğlu 5) Mîr Şeyh Şeref I, oğlu 6) Mîr Ẕıyâüddîn (-1394), Timur'a tâbî olarak babasının yerine geçen 7) Ḥacı Şeref II (1394-1421=27), oğlu 8) Emîr Ebü'l-Me'âlî Şemsüddîn I Welî (1421-1423=2), biribirini tâkıyb etti. Bitlis'te câmî ve tekke yaptıran, 1405'te Karakoyunlu Kara Yûsuf'un kızı ile evlenip ondan Bitlis, Ahlat, Hınıs, Muş, beyliği fermânı alan, kayın birâderi Karakoyunlu İskender Mîrzâ tarafından katledilen I. Şemsüddîn'in yerine oğlu 9) Emîr Şeref III (1423-) geçti, 1428'e kadar Karakoyunlular'a, sonra tekrâr Timurlular'a (Sultân Şâhruh) tâbî oldu. Hısn-Keyfâ Eyyûbî prensesi Şâhım Hâtûn ile evlendi ki bu hanım, dul kalınca Emîr Seydî Ahmed Nâsırüddîn ile evlendi ve onunla berâber, çocuk olan oğlu II. Şemsüddîn'e niyâbet etti ve öz oğlu Şemsüddîn tarafından öldürüldü. III. Şeref'i oğlu 10) Emîr Şemsüddîn II tâkıyb etti. Sonra bunun oğlu 11) İbrâhîm I (-1441?), bunun oğlu 12) Hacı Mehmed (1441? - 1461 = 20?), bunun oğlu 13) İbrâhîm II (1461-1467a=6) Bitlis'e hâkim oldu. II. Şemsüddîn'in dîğer oğulları: Emîr Şeref (genç öldü), Ẕıyâüddîn, Sul.- Maḥmûd, Sul.-Aḥ. (bu 3'ü 1432a'da salgın hastalıktan öldüler). Ḥacı Meḥmed (12), Bitlis'e câmî ve medrese yaptırdı. II. İbr., Akkoyunlular'ca Kumm'a (İran) sürülüp bir kaç yıl sonra orada öldürüldü. 1467a-1495a=28 yıl müddetle Akkoyunlular, Bitlis'e kendi vâlîlerini gönderdiler. II. İbr. Kumm'daki Türkmen beyinin kızı ile evlendi, 3 oğlu oldu. III. İbr.'in kardeşi Şemsüddîn, Rahva'da Türkmenler'le vuruşurken maktûl düştü, Eruẖlu aşîreti beyi Meḥmed'in kızı ile evlendi ki, IV. Şeref'in annesidir. III. İbr.'in 3 oğlu da genç öldü. Büyükleri 14) Şâh-Muḥammed (1495a-1498a=3), sonra bunun oğlu 15) İbr. III (1498a-

1504b=6), Bitlis'i yönettiler. II. İbr.'in dîğer 2 oğlu Ḥüs. 'Alî ve Ḥas. 'Alî, 1496'ya doğru Hakkârî'de Âsûrîler'le vuruşurken şehîd oldular. Çocuk olduğu için 'Abdürraḥmân Ağa Kawâlisî'nin niyâbetinde Bitlis beyi olan III. İbr., Bitlis'i Şâh İsm.'e bıraktı. Siirt'e gidip orada öldü. Oğlu Sul.-Murâd, IV. Şeref tar. Bitlis kalesine atıldı, yıllar sonra kalede öldü. II. İbr.'in (13) kardeşi Şemsüddîn'in oğlu 16) Emîr Şeref IV Hân (1504b-10.1533=29), Bitlis beyi oldu.

IV. Şeref (1485?-1533=48?), 1504'den önce Muş beyi idi. Lalası Süwâr Bey Pâzükî'dir. Bitlis'te câmî (Şerefiyye), tekke, medrese, han, türbe yaptırdı. İlk han unvânını taşıyan ve beylerbeyi derecesinde olan zâttır ki, Şâh İsm. tar. tevcîh edilmiştir. Müstakbel Şâh Tahmasp'ın lalası ve bir ara İran'ın Horâsân (merkezi Herât) eyâlet vâlîsi oldu. 1514'de bu görevlerden ayrıldı, Osmânlı'ya itâat ederek Yavuz'un maiyyetinde Çaldıran seferine katıldı. Fakat 1532'de tekrâr Safevîler'e tâbî olduğunu îlân edince, Osmânlı beylerbeyisi Ulama Paşa üzerine yürüyerek katletti. Osmanlı protokolünde Safevî protokolündeki yerini bulamamıştı. Sasonlu 'Alî Bey'in kızı Şâh Beygi Hâtûn ile evlendi, oğlu:

17) Emîr Şemsüddîn Hân III (10.1533-1574=41) (1500?-1574=74?), 1536'da Şâh'dan hân (beylerbeyi) ünvânını aldı. 1535'de Osmânlı'ya itâat etti. Sadrâzam Makbûl İbr. Pş.'nın maiyyetinde Safevî taht şehri Tebrîz'e girdi, oradan Kaanûnî'nin maiyyetinde, dîğer bir Safevî şehri olan Bağdâd'ın fethinde bulundu. Bitlis'te 5 medrese ve 1 tekke yaptırdı. Osmânlılar, Bitlis'e başka vâlî tâyîn edip elinden alınca İran'a kaçtı ve Şâh Tahmasp'tan hân unvânını aldı. 1555'de Şâh'ın saray hizmetinden ayrılıp inzivâya çekildi, 7 yıl Geylân'da menkûb olarak oturdu. Binâenaleyh Bitlis hanlığı unvânı titüler olup fii-len Bitlis hanı olması 1 yıldan ibârettir (1535-36). Hazzo beyi Meḥ. Bey'in kızından olan oğlu Ḫalef Bey, 1575'e kd. Safevî hizmetinde kaldı, bu târihte Osmânlı hizmetine geçip Eleşkirt ve Malazgirt sancak beyi oldu. III. Şemsüddîn'in Türkmen olan hanımından ise V. Şeref Hân doğdu. Bu hanım, Safevîler'i Diyâr-ı Bekr (Âmid) beylerbeyisi Emîr Hân Musullu'nun kızı idi. Emîr Hân, Gülâbî Mîrzâ Bey'in o da Tokatlı Emîr Bey Bayındır'ın oğludur ki, bu sonuncusu Sul. Uzun Ḥasan'ın Erzincan beyi idi, orada câmî ve medresesi vardır. Emîr Hân Musullu'nun kendi gibi Diyâr-ı Bekr (sn. Hemedân) beylerbeyisi (Safevî) olan kardeşi Muḥ. Bey Musullu'nun kızı da V. Şeref Hân ile evlendi ki, annesinin amcasının kızı olur.

18) Şeref Hân V (1574-1579=23) (Kerehrûd/Kumm, 25.2.1543 Bitlis 1604a=61): *Şeref-Nâme* (itmâmı 13.8.1597) müellifi (Fârsca). Bitlis, Osmanlılar'ca âilesinden alındığı için, aşîretinin reîsi olarak İran'da oturdu, Safevîler'in Sâliyân ve Maḥmûdâbâd sancak beyi (1555-68) oldu, 8 ay Şirvan'da (Kuzey Âzerbeycân) oturup 8.1576'da Safevîler'in Kürdistân ve Lûristân beylerbeyisi olup Şâh'dan hân unvânı aldı, sonra Nahçıcan sancak beyliği yaptı, 1.12.1578'de Osmanlı hizmetine girerek 11.8.1597'ye kadar 8,8,12 müddetle Osmanlı'nın -Muş dâhil- Bitlis sancak beyi oldu, fakat hân unvânını kullanmasına izin verildi, sonra beylikten alındı, yerine oğlu getirildi:

19) Ebü'l-Me'âlî Şemsüddîn Bey IV, 11.8.1597-1638 arasında 41 yıl Bitlis sancak beyi oldu. 1635'de IV. Murâd, Revân seferinden dönüşte Bitlis'te bir kaç gün kaldı.

Şehir târîhinde ilk ve son def'a bir Osmanlı pâdişâhı gördüğü için çok büyük olay sayıldı. Kızkardeşi, Sadrâzam Dâmâd Naşûh Paşa ile evli idi (Osmânlı âileleri kısmına bk.). Bir oğlu Ahmed-Mîrzâ Bey ve onun oğlu Meh. Bey'dir ki, 1669'da *Şeref-Nâme*'yi Farsca'dan Türkce'ye tercüme etmiştir. Büyük oğlu:

20) Abdal Han (1575?-29.7.1655=80?): 1638-1655'de hân unvânını kullanmasına izin verilerek Bitlis sancak beyi. Türkce'de şâir ve üstâd saatci, cerrâh, baytâr, kehhâl, ressâm, hattât, mücellid, hakkâk, nakkaş, hânende, bestekâr idi. Bitlis'deki hamâmı ünlüdür. II. Selîm'in kızı bir sultân ile Dâmâd Vezîr Zâl Mahmûd Paşa'dan doğma bir Hanım-Sultân ile evlendi. Bir Osmânlı prensesi ile evli olduğu için gurûr getirdi, beyce değil, pâdişâhca servet topladı(Osmanlı Hânedânı kısmına bk.), servetinin bir kısmı Hazîne'ye alındı, Istanbul'a getirilip îdâm edildi. Yerine oğulları 21) Zıyâüddîn Hân (1655-1656=1) ve 22) Celâlüddîn Şeref Hân VI (1657-1670=13), Bitlis sancak beyi oldular, her ikisi de Hanım-Sultân'dan doğmadır. Sonra sancak, bu âileden alındı. Abdal Han'ın dîğer oğulları Hüs. Has., İsm., Şemsüddîn, câriyeden doğma Nûrü'd-Dehr, Arab bir kadından Bedrüddîn Beyler'dir. Abdal Han'ın 6 kızından biri Mahmûdî beyi Ewliyâ Bey'le, bir dîğeri Hazo (Hazro) beyi Şîî olan Mürtezâ Bey'le evlendi.

1826'da Sâlih Hân azledilip Mehmed Hân, Bitlis beyi oldu.

1670'den sonra âile feodal imtiyâzlarının çoğunu kaybederek zamânımıza geldi. 1849'da ailenin şefi Şeref Bey, Bitlis'den çıkarıldı. Âilenin bir dalı, Bedr-hânîler'dir. VI. Şeref Hân'ın torununun torunu olan 'Alî Bey'in oğulları Sâlih Bey ve Bedrhân Paşa'dır (Cizre 1802-Şâm 1867=66). Bu paşa 1848'de ocaklık Cizre kaymakamlığından alınıp Ist.'a çağrıldı, Kürd beylerinin de Tanzîmât esaslarına göre eğitilmesi projesine tâbî tutularak mîrmîrân rütbesiyle paşa unvânı verildi (tümgeneral'e eşit sivil mülkiye paşalığı). Bir ara Girit'te hizmet etti, 1858 başında Şâm'a yerleşti. 34 zevcesi, 96 çocuğu oldu. Çocuklarının 54'ü kendisinden önce öldüler, 21 kızı ile 21 oğlu, kendisinden sonraya kaldılar. Torunları ve onların torunları bugün T.C. veyâ Suriye tebeasıdırlar. Bedrhân Paşa'nın oğulları için şunlar anılabilir: en büyük oğlu Hâmid Paşa, 1820'ye doğru Cizre'de doğdu, mîrmîrân derecesinde sivil paşa oldu, oğlu 'Abdürrahmân Bey, 'Azm-zâde Selwâ Hn. (doğ. 1885?) ile evlendi ki bu hanım, bu eserin müellifinin annesinin babasının amca kızıdır. 'Abdürrahmân Bey'in 4 kızı ve 2 oğlu için, Osmânlı âileleri kısmında 'Azm-zâdeler'e bk. Bedrhân Paşa'nın 2. oğlu Meh. Necîb Paşa (1840-5.1897=57), mîrmîrân, sn. Rûmeli (6.11.1884) (korgeneral'e eşit mülkiye paşalığı) rütbeleriyle Humus gibi yerlerde mutasarrıf (sancak vâlîsi) oldu, büyük oğlu 'Abdürrezzâq Bey, Osmânlı diplomatlarındandır. (2.1898'de ûlâ sânîsi rütbesi aldı ki tümgeneral'e eşit mülkî rütbedir). Bedrhân Paşa'nın dîğer bir oğlu Must. Pş., 12.1897'de Şâm'da öldü, mîrmîrân, 23.12.1895'de Rûmeli pâyelerini aldı, Çankırı, Kırşehri, Hudeyde (Yemen) gibi yerlerde sancak mutasarrıflığı yaptı, büyük oğlu Osmânlı diplomatlarındandır. Bedrhân Pş.'nın bir dîğer oğlu mîralay (albay) Bahrî Rızâ Bey, II. 'Abdülhamîd'in yâverlerindendir. Bir dîğeri Mekke'de görev verilen Bnb. 'Alî Bey, bir dîğeri Hüs. Bey'dir.

Bedrhân Paşa'nın bir oğlu Alî Şâmil Paşa'dır(Cizre 1855-Trablusgarb'de 2 yıllık sürgünde 1908=53). Bnb.Emîn Alî Bey'in oğulları: Süreyyâ Bedirhan(1883-1938), Celâdet Bedirhan(1893-1951), Kâmrân Bedirhan(1895-1978). Bedirhan Paşa'nın ağabeyi Sâlih Bey'in oğlu mülkiye kaymakamı Abdullâh Bey'in oğulları: Es'ad Çınar (1894-1975) ve Hüseyin Vâsıf Çınar(İzmir 1895 - Moskova 1935 = 40), hukukçu, hatîb, mv.1923, 2 defa maârif vekili, Prag ve Peşte elçisi, Roma ve Moskova büyükelçisi, med.Ankara.

2- Sason ve Hazro Beyleri

Sason bugün Siirt ilinin en kuzey-batı ilçesi, Hazro da Diyarbakır ilinin kuzey-doğusunda ilçedir. Sason, kuzeyde Muş'a ve doğuda Bitlis'e çok yakındır. Sason, Osmânlı devrinde Ermenî azınlığının en yoğun olduğu ilçe idi. Ṣaṣun ve Hazro (Hazzo) beyleri olan 'Azzânîler ('İzzüddînler demektir), Şeref-Hânlar'la ayni menşe'dendir. XIII. asır başlarında Moğol istîlâsı ile Türkiye Selçuklu ve İran-Türkistân'daki Harzem-Şâh Türk hâkanlıkları dağılınca ortaya çıkan Kürd feodal âilelerinden biridir. 1) Zıyâüddîn Bey, 2) kardeşi 'İzzüddîn Bey, olup sonraki beyleri *Şeref-Nâme* kaydetmez, sonra 2.'nin ahfâdından 3) Ebû-Bekr Bey'i kaydeder ki arada 2 asırdan fazla boşluk vardır. Ebû-Bekr'in oğulları 4) Hızr I ve 5) 'Alî Beyler'in sonuncusu, Akkoyunlu tâbiiyetinden çıkıp Şâh İsm.'e itâat etti. 'Alî'nin oğulları 6) Hızr II, bunun ferâgatiyle Yavuz'a itâat ederek (1514) Meḥmed Bey (1514-1521), genç ölen Şâh-Welî Bey (oğlu Zıyâüddîn Bey 1597'de hayatta) olup, bu sûretle Osmânlı yurdluk ve ocaklık (irsî) sancak beyleri arasına girmişlerdir. Meḥ. B.'in oğulları 8) Sül. B. (1521-), 9) Deli Bahâüddîn B., 10) Saruhân B. (-1579), Hân-Budak B. (oğlu Murâd B., Gürcistân'da Safevîler'e karşı şehîd, bunun oğulları 13) Bahâüddîn B. II (1596) ve Budak B, Ḥüs. B. (oğlu Ḥas. -Hân B. no. 11 tar. öldürüldü, 3 oğlu da kendisiyle ber. öldürüldü ki büyükleri Hân-Gazan B.'dir, kızı ise Şemsüddîn Ağa b. Ferîdûn Ağa ile evlendi ki no. 11'in Hazzo mütesellimi idi, oğlu 1597'de katledilen Ḥüs. Ağa, Zeynel Bey Şêrôyî'nin dâmâdıdır), genç ölen 'Alî B.'dir. Bahâüddîn Bey I (9), beyliği daha çok vekâleten yönetti, 30 yıllık beyliğinin 15 yılını Kaanûnî'nin Kürd işleri müşâviri olarak pâdişâhın yanında Ist.'da veyâ onun seferlerinde geçirdi, bir ara Siverek sancak beyliği de yaptı. 5 oğlundan (en büyükleri Sül. B.) hiç biri oğul bırakmadı. Saruhân Bey (10), Erzen, Şirvan, Muş, Siverek gibi küçük sancaklarda beylik yaptıktan sn. II. Selîm zamânında Sason beyi ve 1579'da Safevîler'e karşı savaşta şehîd oldu. Oğlu 11) Meḥ. B. II (1579-1596) (1561-1596=35 yaşında öldü), 1593'de hacı oldu, hattâttır, dîğer oğlu 'Alî B. 14 yaşlarında öldü, kızı ise önce Hân-Gazan Bey'le (yk.bk.), bunun katlinden sn. Şemsüddîn Ağa b. Ferîdûn Ağa (yk.bk.) ile evlendi. II. Hızr B.'in (6) oğulları: Sul.-Maḥmûd B., 12) Aḥ. B. (1596) (katl), Yâ'qûb B. (1584'de Tumanis'de (Gürcistan) Safevîler'le savaşta şehîd), 14) Meḥ. B. III (1596?).

3- Cizre Beyleri (1230 1596)

Bugünkü Cizre'nin adı Ar. Cezîret'İbni-'Umer'den gelir. Emevî halîfesi II. 'Ömer kalesini yaptırdığı için böyle denmiştir. Dicle üzerindedir. Bugün Mardin'in Suriye sınırında ve ilin doğusunda bir ilçedir. Daha doğusunda Silopi ilçesi bulunur ve bunun kuzeyinde Cûdî dağları (2.089m) yer alır. Kuzey-batıda Fındık kasabasının eski adı Fınık'tır. Bohtân aşîreti beyleri olan bir âile, işte bu yöreyi Moğol istîlâsı karşısında Türk imparatorluklarının durumu sarsılınca ele geçirmiş, Mûsul Atabeyleri (Zengîler),

İlhânlılar, Celâyirliler, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler ve hemen 10 yıl sonra Osmânlılar (1515) nâmına irsî sancak beyleri olarak yönetmişlerdir. **Hânedân, 2 daldır:**

Yan dal, merkez Gurgil olmak üzere Cûdî Dağı(Cebel-i Cûdî) beyleridir: 1. Ḥacı Bedr I b.Sül.b.Ḫâlid, 2. Muḥ.I b.Şemsiddîn b.Bedr I, 3. Şemsüddîn I b.Muḥ.I, 4. Bedr II b.Şemsiddîn, 5. Ḥacı Muḥ.II b.Şemsiddîn, 6. Seyyid-Aḥ.I b. Şemsiddîn(1515'de Yavuz'a itâat etti ve bir ara Kaanûnî'nin Mûsul sancak beyi de oldu), 7. Şemsüddîn II b.Bedr II, 8. İbr.b.Bedr II(1563'de Safevîler'e karşı şehîd) (kardeşleri 'Ömer ve Muḥ. Beyler), 9. Aḥ.II(1563?-1582?=19?) b.İbr., 10. Muḥ.III b.Aḥ.II(1582-1592?=10?, maktûl), 11. Aḥ.III b.Muḥ.III (1592?-1596?=4?), çocuk.

Dîğer yan dal: Abdal b.Sül.b.Ḫâlid'den başlayan ve devâm eden Fınık beyleri.

Esas dal, Cizre beyleri: 1. Sül.Ḫâlid, 2. 'Abdü'l-'Azîz b.Sül.,3. Seyfüddîn b.'Abdi'l-'Azîz, 4. Mecdüddîn b.'Abdi'l-'Azîz, 5. Î'sâ b. Mecdi'd-D., 6. Bedrüddîn b.Î'sâ, 7. Abdal I b.Bedri'd-D., 8. 'İzzüddîn I b.Abdal(Timur'a inkıyâdı 1394), 9. Abdal II b.'İzzi'd-D.(kısa müddet), 10. 'İzzü'd-Dîn II İbr.b.Abdal(Uzun Ḥasan'a inkıyâd), 11. Şeref I b.'İzzi'd-D., 12. Bedr I b.'İzzi'd-D.(-1475?), 13. Kelek-Muḥ.b.'İzzi'd-D.(1475?-), 14. Şeref II b.Kelek.Muḥ.(29 yıl), 15. Şâh-'Alî b.Kelek-Muḥ(-1524?, 1515'de Osmanlı'ya inkıyâd) (kardeşi Muḥ., Fınık beyi) (*Şeref-Nâme*'ye göre bu 3 kardeş, Kelek-Muḥ.'in değil I. Bedr'in oğullarıdır), 16. Bedr II b.Şâh-'Alî(1524?-1571=47?) (90 yaşlarında öldü), Ḥısn-Keyfâ Eyyûbî meliki Ḫalîl II b.Sül.'ın dâmâdı, 17. Muḥ.I b.Bedr(1571-1578=7, Çıldır meydan muhârebesinde Safevîler'e karşı şehîd), Melik Muḥ.b.Melik Ḫalîl Eyyûbî'nin dâmâdı (ki 1538'de Cizre'de nâibe oldu), 18. Muḥ.II b.Muḥ.I(1578-1583=5), doğar doğmaz bey îlân edildi, fakat hemen annesiyle Ist.'a geldi, 5 yıl Ist.'da yaşadılar, 1583'de az ara ile ikisi de Ist.'da öldü. II. Muḥ'in ablalarından biri III. Muḥ.(20) ve dîğeri onun ağabeyi Nâṣır'la evlendi.

Şâh-'Alî'nin(15) dîğer oğulları: Mîr-Muḥ.Bey(oğlu Sül.B.), Nâṣır Bey (Sincâr, sn.Tor-Heyṣem sancak beyi) (oğlu Abdal, 1573'de Edirne'de îdâm edildi), Kelek-Muḥ.Bey. Bu sonuncunun oğulları: 19. 'Azîz Bey(1583-1591=8, maktûl) (oğlu Ḥacı Bey, Tınze sancak beyi, ölm.1584) ve Fülân Bey(oğlu Mîr-Ḫând Bey, katli 1591).

Abdal Bey(ölm.1573) b.Nâṣır Bey b.Şâh-'Alî Bey'in(15) 2 kızı dışında oğulları (yaş sırası): Nâṣır Bey(Serdâr-ı Ekrem Ferhâd Pş.tar.îdâmı 17.10.1583, I. Muḥ.Bey'in dâmâdı), 20. Muḥ.Bey III(1591-1596=5, müdd.1584), 21. Şeref Bey III(1596, sonuncu bey ve âilenin sonu), Şâh-'Alî Bey, Seyfüddîn Bey(katli 1584), 'İzzüddîn Bey, Abdal Bey.

1836'da Seyfeddîn Bey, Cizre beyi idi.

4. Ḥakkâriyye Beyleri(1380 - 1600)

Merkezi sırasıyle Vân, Wastân ve Cûlemerg(Çölemerik) olmak üzere bu yöreyi Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler ve Osmânlılar adına yöneten irsî sancak beyleri(Sünnî-Şâfi'î). *Şeref-Nâme*'ye göre: 1) 'İzzüddîn Şîr Bey I(Van ve Hakkâri beyi iken Timur'a itâat etti), 2) Muḥ.Bey b.'İzzi'd-D. I(1422'de büyük-hâkan Şâhruh'un huzûrunda), 3) ayni âileden Esededdîn Kelânî b.Kulâbî b.'İmâdi'd-D.(1450?-1470?=20?, 1476'de Kaahire'de), 4) 'İzzüddîn Şîr Bey b.Esedi'd-D."Zerrîn-çeng"(1470?-1502a=30?,

Akkoyunlular'a inkıyâd), 5) Zâhid Bey b.'İzzi'd-D.(1502a- , hemen Şâh İsm.'e inkıyâd), 6) Melik Bey b.Zâhid, 7) Seyyid-Muh.Bey(-1561) b.Zâhid, 8) Zeynel Bey b.Melik(1561-1585=24), 9) Zekeriyyâ Bey b.Zeynel(1585-1600?=15?).

Seyyid-Muh.Bey(7), Wastân sancak beyi olarak Hakkâri'yi yönetti, oğlu Yâ'qûb Bey'le berâber Vân beylerbeyisi İskender Paşa tar.idâm ettirildi. Bu Yâ'qûb Bey'in oğulları: Ulama Bey(Hoy'un Osmanlı sancak beyi, Ist.'da öldü, oğlu 'Ömer 'Azîz Bey de Ist.'da öldü), Sult.-Ah.Bey ve Mîrzâ Bey.

Melik Bey'in(6) oğulları: Zeynel Bey(8), maktûl Bahâüddîn Bey, Safevî hizmetine giren Bayındır Bey(oğulları Zâhid, Muh., Hacı Beyler), Bâyezîd Bey(Çıldır meydan muhârebesinde Safevîler'e esir düştü, Kazvîn'e götürülüp Şîî olmayı reddettiği için öldürüldü), Budak Bey(oğulları Mîr-'Azîz ve Hüs.Beyler), Rüstem bey(Ahtamâr adası beyi iken maktûl).

Zeynel Bey(8), bir aralık Bosna'da za'îm oldu, Tebrîz'in fethinde şehid düştü. Oğulları: son Çölemerik beyi Zekerriyyâ Bey(9), Zâhid Bey(katli 1587'de, Bosna'da za'îm, oğlu Melik Bey, Ist.'da öldü), Seyyidî-Hân Bey(genç öldü, oğlu Has.Bey) ve İbr.Bey(Elbak sancak beyi). Bu âileden Mîr 'İmâdeddîn'e bir ara Hâkkârî sancağı verildi ise de 8.1639'da azledildi. Bu âileden Şerîf Hân (1682-1748), Farsca ve Kürdce şiir yazdı.

5. 'İmâdiyye ve Zahû Beyleri(1398?-1600?)

Bahâdinân âilesidir(Bahâüddîn-oğulları demek). Timurlular'a, Karakoyunlular'a, Akkoyunlular'a, 1515'de sancak beyi oldukları Osmanlılar'a tâbî olarak sancağı iki asır kadar irsen ellerinde tuttular. Sünnî-Şâfi'î'dir. 'İmâdiyye'nin eski adı Aşib olup, 1142b'de Atabey 'İmâdüddîn Zengî tar. yeniden inşâ edilince onun adı verildi. 'İmâdiyye de, Zahû(Zaho) da bugün Irâk'ın en kuzeyinde kalıyor, İmâdiye Hakkâri ilinin az güneyinde, Zaho ise Hâbûr üzerinde ve Mardin'in Silopi ilçesinin az güney-doğusundadır. Bu yöre Hakkâri ilinin güney uzantısıdır. Bahâüddîn, Şemdinli'den İmâdiye'ye gelmiştir. Oğlu 1) Zeynüddîn Bey(1398?-), 2) oğlu Seyfüddîn Bey (–1495?), 3) oğlu Hasan Bey(1495?-1524?=29?) (kardeşi Bayrak Bey ve bunun oğlu deli olan Sül.Bey), 4) Sul.-Hüs.Bey b.Has.Bey(1524?-1563?=39?), 5) Kubâd Bey b. Sul.-Hüs.(1563?-1582=19?), 6) Bayrâm Bey b.Sul.-Hüs.Bey(1582? 12.1585=3, katli 1586), 7) Seyyidî-Hân Bey(12.1585-1600?=14).- Has.Bey'in(3) oğulları: Seydî-Kaasim(oğlu 'Alî-Şân), Sül., Sul.-Hüs.(4), Murâd-Hân(maktûl), Mîrzâ-Muh.(oğlu Sul.Mahmûd), Sül.(oğlu Rüstem), Pîr-Budak(bir oğlu), Hân-Ah.(oğlu Şâh-Yûsuf) Beyler.- Sul.-Hüs.Bey'in(4) oğulları: maktûl Kubâd Bey(5) (kç.oğlu Sult.-Ebû-Sa'îd Bey), Bayrâm Bey(6), Rüstem,Hân-İsm. Sul.-Ebû-Sa'îd Beyler. Kubâd Bey(5), Sohrân beyi Sül.Bey'in kızkardeşi ile evli idi.

6. Ardelân ve Şehr-i Zor Beyleri(1300? 1597)

Kuzey-Doğu Irâk'ın bir parçası(Kerkük, Erbil, Süleymâniye tarafları) (Şehr-i Zor) ile bu yörenin doğuya uzantısı olan Kürdistân veyâ Ardelân(Ardilân) Batı İran eyâletinde hâkim olan hânedân(Ardilân'ın merkezi Sinne=Senendec'tir). 1330'a doğru başlayan hânedân, 267 yıl kadar sonra 1597'de sona erdi. Sünnî-Şâfi'î'dir. İlhanlılar, Celâyirliler, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler(1502-1580), bu arada ve 1580'den

sonra kesin şekilde Osmanlılar adına, belirtilen yöreleri, Türkmen beylikleri düzenine göre yönettiler. Şehr-i Zor tarafı(Kuzey-doğu Irak) 1515'de ve kesin şekilde 1562'de Osmânlı'ya geçmiştir.

Evvelce "Kürdistân" denen ülkeye adını veren 1) Baba Ardilân(1300?-), Mervânîler'den Naṣrü'd-Dewle b.Merwân'ın 10. batından torunu olduğu iddiası ile ortaya çıktı. Şehr-zûr'u merkez yaptı. Hepsi baba-oğul olmak üzere: 2) Kuluk, 3) Hızır I, 4) İlyâs, 5) Hızır II, 6) Has., 7) Baylan(Kürd.Bablo), 8) Münzir (-1475?), 9) Me'mûn I(1475?-1495?=20), 10) Beyge(1495?-1535?=40?), 11) Me'mûn II(1535?-1549?=14?) Beyler, hüküm sürdüler. II. Me'mûn sn.1549'dan 1597'ye kd. Osmânlılar'ın Hille sancak beyi oldu. Ağabeyi İsm.Bey, Osmânlı Sırucık(Süleymâniye) sancak beyi idi. I. Me'mûn'un(9) kç.oğlu Muh.Bey, 1562'ye kd. İran adına Ardilân'ı yönetti. I. Me'mûn'un ortanca oğlu 12) Sürhâb Bey(1549?-) kezâ Ardilân'da hüküm sürdü. 13) Sul.-'Alî Bey b. Sürhâb(Ardilân'da 3 yıl) (=Menteşe Hât.Ustacalu), sn.kardeşi 14) Bısâṭ(-1580) gelir. Sürhâb Bey'in oğullarının sırası şudur: Has., İskender, Sul.-'Alî, Yâ'qûb, Behrâm, Bısâṭ(14), Asılmış, Şâhsüwâr, Sarı, Kaasim, Zü'l-fekaar Beyler. Bunlardan Sul.-'Alî'nin(13) oğulları: 15) Timur-Hân Bey(1580-1590=10) ve 16) Hülü-Hân Bey(1590-1597=7)'dir. Timur-Hân, 1581'de Osmânlı hizmetine geçerek Erdelân beylerbeyisi Timur Pş.'nın oğulları: Sul.-'Alî Bey(Osmânlı Sinne sancak beyi), Budak Bey(Osmânlı Karadağ/Süleymâniye sancak beyi), Murâd Bey(Osmânlı Mehrewân sancak beyi), ve Bedr Bey(Osmânlı Şehr-bâzâr sancak beyi). Erdilân beylerbeyisi Hülü-Hân oğlu Ah.Hân(ölm.1636), Sünnî ve Osmânlı'ya tâbî iken Şâh'ın hemşîre-zâdesi ile evlenip İran'a tâbî oldu.

7. Baban Beyleri(1694 1852)

2. Baban hânedânıdır. Bâbân, Pişdâr, Şehr-i Zûr, merkez Karaçulan ve 1783'den it.Süleymâniye merkez olmak üzere Kuzey-doğu Irak'ın Kürdler'le meskûn sâhasını bir buçuk asır kadar Osmânlı sancak beyleri ol.yönettiler. Âile Erdelân(İran Kürdistânı) asıllı ve Sünnî-Şâfi'î'dir. Oradan batıya Osmânlı topraklarına geçmiştir. "Baban"yörenin adıdır ve âilenin adı "Babanlı"dır, "Bâbânîler" şekli Farsca'laştırılmış galatıdır. Son zamanlarda "Baban-zâdeler" denmiştir. Baban adı, Babadağı'ndan bozma olduğu için Tr.'dir. Âile İran'dan Osmânlı topraklarına geçince, Babadağı'nda oturtulduğu için böyle dendi.

Mîr Muh.b.Sül.b.Ah.Faqîh Pojderî b.Hüs.b.'Osm.b. Must.b.Hüs. b.'Ömer b.İbr.b.Mahmûd b.Î'sâ b.Hızr b.Mîr Ziyâüddîn b.Mîr 'İzzüddîn b.'Abd., cümlesi sırasıyle kabîle reisleri idiler. Şehrbâzâr'ı ele geçiren Mewdû veyâ Mîr Muh.'in oğlu Sül.Pş.I, 1669'da Karaçulan sancağı ihdâs edilerek verildi, fakat İran'a kaçtı, İran'ın Erdelân vâlîsi(1694-1695=1) iken Türkiye'ye sığınıp Babadağı'na(Dobruca) sevkedildi, orada oturtuldu. Çirmen(Edirne) mutasarrıfı oldu ve 1703'de Edirne'de öldü. Oğullarına Babanlı ve oğullarına Kuzey-doğu Irak'ta verilen yöreye "Baban" dendi. Oğulları Meh.Hân(Pş.) ve Bekr Bey'dir:

Mehmed Hân, ağabeyi Bekr'den sonra İran'ın Erdelân eyâleti beylerbeyisi(1715-1725=10) oldu, babası gibi Türkiye'ye sığındı, beylerbeylik pâyesiyle Süleymâniye san-

cak beyi(1725-12.1725) ve paşa oldu, fakat tekrâr İran'a gidip Hemedân eyâleti beylerbeyisi oldu, 1734'de îdâm edildi. Oğulları: Meh.Pş.(Baban mutasarrıfı 1776-78), Mahmûd Bey, Ah.Pş., 'Alî Bey, Şîr Bey, Selîm Pş.(Baban mutasarrıfı 1747-52), İran'a kaçıp 1757'de orada katledildi.

Bekr Bey, "hân" unvânıyle 20 yıl(1695-1715) İran'ın Erdelân eyâletinde beylerbeyi olarak babasına halef oldu. Oğlu Hâlid Pş.I'dır(Baban mut.1732). Hâlid Pş.'nın oğulları(yaş sırası):

1. Sül.Pş.II(katli 1764a), Erdelân'da vâlî 1762b, gene İran'ın Sine v.1763-64a, Türkiye'nin Gûy ve Harîr ilâvesiyle Baban mut.1752-62b + 1764a. Oğulları: 'Alî Bey, Meh.Bey, Has.Bey, Mahmûd Bey, İbr.Pş.(1809'da Baban mut.iken tevkıyf edildi).

2. Meh.Pş.- 3. Ah.Pş.(Baban mut.1762b-64a+1777-79, ölm.1779), çocukları için aş.bk.- 4. Mahmûd Pş.I(Baban mut.1780-83, îd.1786), 1781'de eski Şehrizor kalesinin bulunduğu Serçenâr ovasında Süleymâniye şehrini inşâ ederek Bağdâd beylerbeyisi(1780-1802) By.Sül.Pş.'nın adını verdi, çocukları için aş.bk.- 5. Must.Pş.- 6. 'Abdü'l-Fettâh Pş., 1785'de mîrmîrân paşa, ölm.1787.

Ah.Pş.'ın(ölm.1779) oğulları: İbr.Pş.(Baban mut.1783-86 + 1796a, ölm.Mûsul 1796a) (oğlu Sül.Pş., Baban mut., ölm.1805, bunun oğlu 'Abdü'l-Kaadir Pş., mîrmîrân 1786, ölm.1788, bunun oğlu Mâcid Bey, bunun oğlu Cemîl Bey); Hâlid Pş.II(Baban mut.1805-8, ölm.1820) (oğlu Meh.Bey, bunun oğlu Hüs.Bey, bunun oğulları Must.Zihnî Pş.(aş.bk.) ve Hamdî Bey); 'Abdü'l-'Azîz.

İbrâhîm Paşa(ölm.1796) oğlu İsmâîl Bey oğlu Rüstem Lâmiî Bey'dir. İbrâhîm Paşa'nın oğlu Abdülkaadir Paşa'nın bir oğlu Ahmed Şükrî Bey, bunun oğlu Abdullâh Muhlid Bey'dir.

Must.Zihnî Pş.(1848-1929=81) (=İclâl Hn.): Yanya, Adana, Hicâz vâlîsi vs., Rûmeli beylerbeyisi pâyesiyle mülkiye paşası 16.2.1896, 1. Mecîdî ve 2. Osmânî nişânları, yazar. Oğulları: 1) Baban-zâde Ah.Na'îm Bey(Bağdâd 1873-İst.14.8.1934=61), Galatasaray ve 1894 Mülkiye çıkışlı, İst.dârülfünûnu rektörü, prof., yazar, 1919'da senatör. 2) Baban-zâde İsm.Haqqî Bey(Bağdâd 1876-İst.1913=37), 1908'de Bağdâd ve 1912'de Dîwâniyye milletvekili, 1910'da maârif nâzırı, hukuk prefesörü, yazar. 3) Hüs.Şükrî Baban(Bağdâd 1888-İst.2.2.1980=92), İktisâd ord.prof.ü ve dekanı, gazeteci, yazar, med. Sakızağacı. 4) Meh. Â'sım Bey, mutasarrıf(Bağdâd 1878-Şebinkarahisar 10.2.1914=36), Mülkiye 1900 çıkışlı=Emîne Şerîfe Na'îme Hn. b.Cağaloğlu Ah.İhsân Bey, kızları 'Ayşe Fâika 16.2.1910. 5) Emîne Baban. 6) Süleymaniye milletvekili Baban-zâde Sül.Hikmet Bey'in(1.='Ayşe Senîha Hn.=2. Fatma 'İsmet Baban, Edhem ve Hasîbe Menemencioğlu kızı) oğlu: Cihâd Baban(İst.1911-İst.198x) (=Zekiyye Ünsal, İst.1917), gazeteci, yazar, milletvekili 1946-57 + 1961-69, turizm bakanı 1960-61, kültür bakanı 1980-81, kızı Fatma 1943. Hikmet Bey'in diğer çocukları: gazeteci Selim Baban (ölm.İst.27.10.1987) (Halâvet Aygen, kızları Ayşe Semîha), Fâyiha Akin, Fîrûze Cimilli, Ayşe Bânû Baban(1938-Ank.12.5.1986=48) (TRT'de mütercim), Melih Ataman, Melîke Ataman, Sevgi Ataman.

Mahmûd Pş.'nın(ölm.1786) oğulları: 1. 'Abdü'r-Rahmân Pş.(mîrmîrân ve Mûsul vâlîsi 1827b-1830, ölm.1830). 2. 'Osmân Pş.(Baban mut.2.1788-ölm.1789a), oğulları

Meh.Bey ve Timur Pş.(ölm.1778). 3. Selîm Bey. 4. Meh.Pş.(1801'de mîrmîrân paşa, îdâmı 1807). 5. 'Abd.Pş.(yeğeni Mahmûd Pş.ile halef ve selef ol.Baban mut.1820, ölm.1825a). 6. Sül.Bey.

Selîm Bey(yukarıda no.3) b.Mahmûd Paşa oğlu Mehmed Emîn Bey oğlu Bağdâdlı İsmâîl Paşa(1839-1920=81), mîrlivâ, med.Bakırköy Mezarlığı, ünlü bibliyografya bilgini olup eserlerini Kâtib Çelebî geleneğini sürdürerek Arabca yazdı.

'Abdü'r-Rahmân Pş.'nın(ölm.1830) oğulları: 1. Mahmûd Pş.II(Baban=Süleymâniye mut.1813-20, ölm.1856, med.Ist.Saraçhânebaşı). 2.Sül.Pş.III(ölm.1838). 3.'Azîz Paşa. 4. 'Osmân Bey. 5. Yûsuf Bey. 6. Has.Bey.

Sül.Pş.'nın(III) (ölm.1838) oğulları:

1) Ah.Pş.: Süleymâniye mut.1839-42, Yemen vâlîsi 11.1855-1863, Van mut.10.1864, vezîr ve tekrâr Yemen vâlîsi 11.9.1865-2.1867, Erzurum vâlîsi 12.1867-1868, Adana vâlîsi iken öldü. 7.1875-30.11.1875. Oğulları: Halîl Hâlid Bey, Tahrân büyükelçisi 4.10.1885-30.11.1892=7,1,27, bâlâ; Must.'İzzet Pş., mîrlivâ(tümgeneral).

2) 'Abd.Musîb Pş.: mîrmîran ve Süleymâniye mut.1848-1852, sn.Çıldır kaymakamı, Van mut.6.1864-1868, Mar'aş mut., Bingaazî mut.6.10.1871-3.1873, Harput mut.1875-76, vezîr pâyesiyle Basra vâlîsi 5.10.1877-1879, ölm.Beyrût 1881. Oğlu: Rizâ Bey(ölm.1888). Bu zât, son Baban-Süleymâniye mutasarrıfıdır, 1852'den sonra bu âileden kimse bu sancağa tâyîn edilmedi.

3) Meh.Reşîd Pş.(1822-Ist.1.1896=74): mîrmîrân'lıkla Hille, sn.Müntefik, sn.Ta'izz(Yemen), sn.Zor(Suriye) mutasarrıfı, Rûmeli beylerbeyisi mülkiye rütbesi 5.1882, Bitlis vâlîsi 1885-86. Med.Ist.Beşiktaş, Yahyâ Ef. Dergâhı.

4) Meh.Pş.(ölm.Ist.1890'dan sn.): Basra vâlîsi. Oğulları: Hamdî, Must., Emîn Beyler.

5) 'Alî Galib Pş.(1830-Ist.5.4.1890), topçu mîrlivâsı(tümgeneral).

6) Must.Bey: Ist.'da öldü. 7) Kaadir Bey. Bu âileden; Cemîl Sıdkı'z-Zekâwî (Bağdâd, 18.6.1863-Bağdâd, 23.2.1936=72,8,5), şâir, Ist. üniversitesinde müderris, Osmânlı Bağdâd meb'ûsu, sn. Irak'da senatör, Mollâ Ah.Baban-zâde Muh. Feyż oğlu.

8. Mûsul'da 'Abdü'l-Celîl-zâdeler (1.1727 1.1834)

'Abdü'l-Celîl-zâdeler veyâ Arabca'da Celîlîler, Kürd olmamakla, Arab olmakla berâber, bölge bakımından, bu bahse alındı. 107 yıl müddetle -bâzı fâsılalarla- Osmânlı devleti, bu âileye Mûsul eyâleti beylerbeyliğini, Kuzey Irâk'ın yönetimini vermiştir. Bununla berâber âileyi ve bölgeyi, Bağdâd eyâleti beylerbeyilerine kontrol ettirmiştir. 1834'den sonra hem artık İran'la eski tehlikeli çağlar geçtiği, hem de II. Mahmûd, imparatorluktaki bütün derebeyi saydığı mahallî yönetici âilelerin imtiyazlarını ellerinden aldığı, bu âile çocuklarını bürokrasiye aldığı, direnenleri ezdiği için, Mûsul'a bu âileden vâlî gönderilmesinden vaz geçildi.

Abdülcelîl-zâdeler: Abdülcelîl oğulları: İsmâîl Paşa, Halîl, Zübeyr, Yâsîn, Abdurrahmân, İbrâhîm, Ubeyd Ağalar, sonuncusunun oğlu Abdülbâqî Paşa. İsmâîl Paşa oğulları: Abdülfettâh Paşa(4 oğul) ve Hacı Hüseyn Paşa oğulları: Mehmed Emîn Paşa, Murâd Paşa, Sâdullâh Paşa(3 oğul), Hasan Paşa, Es'ad Bey(3 oğul), Sâlim Bey. Murâd P[illegible] oğlu Abdullâh Bey ve bunun oğulları: Abdürrahmân Paşa(oğlu İsmâîl Paşa) ve Murâd Bey(oğlu Mehmed Bey ve bunun bir oğlu). Mehmed Emîn Paşa b.Hacı Hüseyn

Paşa oğulları: Mehmed Paşa ve Süleymân Paşa. Mehmed Paşa b.Mehmed Emîn Paşa oğulları: Mehmed Emîn Paşa, Mahmûd Paşa(oğlu Mehmed Bey), Abdürrahmân Paşa(8 oğlundan: Abdullâh Bey ve bunun da 8 oğlu). Süleymân Paşa b.Mehmed Emîn Paşa oğulları: Abdülhamîd Bey(oğlu Süleymân Bey), Ahmed Paşa(5 oğlu), Osmân Bey(1 oğlu), Hüseyn Bey, Abdülmecîd Bey, Nûmân Paşa'nın oğulları: Yahyâ Paşa ve Es'ad Bey(bunun oğullarından devâm etti).

İsm.Pş.: mîrmîrân rütbesiyle bu âileden ilk Mûsul eyâlet vâlîsi 1.1727-1731a=4(bu târihte öldü). Oğlu Hüs.Pş.: mîrmîrân rütbesiyle babasının yerine Mûsul vâlîsi 1731a-1731b=bir yıla yakın, bu târihte Amasya mutasarrıfı(10.1731). Bir iki yıl sn.gene Mûsul beylerbeyisi, 7.1735'de vezîr pâyesiyle Bağdâd beylerbeyisi, 9.1735'de Basra beylerbeyisi, 7.1739'da Erzurum beylerbeyisi, 3.1740'da 3. def'a Mûsul beylerbeyisi, 10.1745'de Kars beylerbeyisi, 4.1748'de 2. def'a Basra beylerbeyisi, 9.1751'de Sıvas beylerbeyisi, 2.1752'de Van beylerbeyisi, 8.1753'de 2. def'a Kars beylerbeyisi, 6.1758'de 4. def'a Mûsul beylerbeyisi, azledilip 22.4.1763'de 5. def'a Mûsul beylerbeyisi olup az sonra öldü.

Hüs.Pş.'nın 3 oğlu: Sül.Pş.; 'Abdü'l-Fettâh Pş.(mîrmîrân, sn.vezîr, Mûsul beylerbeyisi 1769, Trablusşâm beylerbeyisi 1770, 1772'de azledildi ve az sn.öldü); Gaazî Meh.Emîn Pş.: mîrmîrân rütbesiyle Mûsul beylerbeyisi 12.1758, bir kaç ay sn.vezîr, 1760a'da Van, sn.2 def'a Mûsul, 1768'de Diyarbekir beylerbeyisi, 1769'da Rusya savaşında Bender cebhesinde(Besarabya) görevli ve bu hizmetinde "Gaazî" unvânını alarak 3. def'a Musul beylerbeyisi, ölm.1776.

Gaazî Meh.Emîn Pş.'nın 4 oğlu: Meh.Pş.(1777 mîrmîrân ve Hotin(Ukrayna) muhâfızı, 10.8.1784 Akşehir mutasarrıfı, ölm.1786); Sâ'dullâh Pş.(1801-3 ve 1810-12'de Mûsul beylerbeyisi, ölm.1812); Sül.Pş.: mîrmîrân rütbesiyle Zor(Deyrü'z-Zor) sancak beyi, 1776'da babasının öldüğü yıl vezîr ve Mûsul beylerbeyisi, 1777'de Sıvas, 1779'da 2. def'a Mûsul, 1783'de Rakka, 1784'de 2. def'a Sıvas beylerbeyisi, 1785'de Kayseri sancak beyi, sn.Haleb, 9.1785'de Kars, 1786'da 3. def'a Mûsul beylerbeyisi, ölm.1788.- Nû'mân Pş.için aş.bk.

Sül.Pş.'nın 3 oğlu: İbr.Bey(ölm.1829a); Murâd Pş.(mîrmîrân ve Muş mutasarrıfı 1800, 9.1807'de Rûmeli beylerbeyisi pâyesiyle Diyarbekir vâlîsi, ölm.1808) (Murâd Pş.'nın oğlu: 'Abdü'r-Rahmân Pş., mîrmîrânlık'la Musul 1809-10, vezîrlik'le 2. def'a Mûsul 4.1822, ölm.10.1822); Meh.Pş.: 1784'de mîrmîrânlık'la Çorum mut., 1797'nin sonuna kadar Çorum'da kaldıktan son. vezîrlik'le Mûsul vâlîsi, ölm.1800).

Meh.Pş.'nın(ölm.1800) 4 oğlu: Ah.Pş.(1803-7'de mîrmîrânlık'la Mûsul, 1810'da vezîrlik'le 2. def'a Mûsul, 1818 azil, 1.1823 Rakka, 3.1823'de ilâveten Mar'aş, ölm.1824); Has.Pş.(mîrmîrân ve Mûsul 1807-9, vezîr ve 2. def'a Mûsul 1818, ölm.1820) (oğlu Meh.Emîn Bey, kapıcıbaşı=hunkâr yâveri, ölm.Ist.1840); Mahmûd Pş.: mîrmîrân ve Mûsul 1800-1, 2. def'a Mûsul 1810, ölm.1810(bunun oğlu 'Abdü'r-Rahmân Pş.: mîrmîrân ve Mûsul 1814-16 + vezîr ve Mûsul 1828a-1830b, öldü); Meh.Emîn Pş.: mîrmîrân ve Mûsul 1816-17, ölm.1830.

Nû'mân Pş.(Gaazî Meh.Emîn Pş.'nın(ölm.1776) oğlu): 1786 mîrmîrân ve Kars vâlîsi, 2. def'a Kars 1795b-1796a, 2. def'a Mûsul 1801-1806 ve öldü. Bunun oğlu

Yahyâ Pş.: mîrmîrân ve Mûsul 1810-1814, vezîr ve 2. def'a Mûsul 10.1822-1829a, Adana 1829-31, 3. def'a Mûsul 11.1832-1.1834. Bu târihte Tekirdağ'a sürüldü ve âileye Mûsul vâlîliği verilmesi geleneğine son verildi. Medîne'de şeyhu'l-haremlik yaptı, sn.Ist.'a yerleşti, şeyhu'l-vüzerâ(imparatorluğunun en kıdemli vezîri) iken 1.9.1867'de Ist.'da 80 yaşlarında ve çocuksuz öldü, âile de kesilmiş oldu. Kardeşi Es'ad Pş., mîrmîrân ve Van muhâfızı, 1830'da mâzûl oldu, Ist.'a yerleşip burada 1862'de öldü.

9. Çemişkezek Beyleri

Batı Tunceli(Dersim)'de, Karasu doğusu ve Murâd Suyu kuzeyinde 32 kale ve 16 nâhiye. Selçuklular'dan inmek iddiasında bulunan bu Kürd'leşmiş Türkmen âilesine Melik-Şâhîler(Kürd.Melkişî) denir. Bildiğimiz isimler: 1) Şeyh Bey(Karakoyunlular'a tâbî), oğlu 2) Yalman Bey(Uzun Ḥasan Akkoyunlu'ya tâbi), oğlu 3) Şeyh-Ḥas.Bey, oğlu 4) Ḥacı Rüstem Bey(Şâh İsm.'e tâbî olduğu için 1514'de Yavuz'un emriyle îdâm), oğlu 5) Pîr-Ḥüs.Bey(1514-1543=29), Çeşmişkezek'in Osmânlı sancak beyi, bu zâtın ölümüyle sancağı 3 küçük sancağa ayrıldı: Mıcıngerd, Pertek ve Sakaman. Pîr-Ḥüs.Bey'in 16 oğlunun 3'üne Dîvân-ı Hümâyûn, bu sancakları paylaştırdı ve bir kaçına da zeâmet vererek za'îm ve alaybeyi(albay) yaptı. Pîr-Ḥüs.'in 21 oğlu: a) Muḥammedî Bey, en büyükleri 1 yıl Mıcıngerd sancak beyi 1543-1544, hepsi za'îm olan 4 oğul bıraktı(Must., Zü'l-fekaar, Sohrâb, Elkass Beyler), b) Ferahşâd Bey(ağabeyinin yerine 1544'de Mıcıngerd sancak beyi yapılıp îdâm edildi, oğulları Ḥüs.ve Halîl Beyler), c) Pîlten Bey(ağabeyinin îdâmı üzerine Mıcıngerd sancak beyi oldu, az sn.öldü, oğulları 'Alî, Cihângîr, 'Osmân ve Gül-Aḥ.Beyler, bunlardan d) 'Alî Bey, babasının yerine Mıcıngerd sancak beyi ve bunun 3 oğlu e) Ḥayder Bey, babasının yerine Mıcıngerd sancak beyi, f) Allâhverdi Bey, 1600'e kd.Mıcıngerd sancak beyi ve Pîlten Bey), Pîr-Ḥüs.Bey'in 2. oğlu 6) Rüstem Bey(Pertek sancak beyi 1543-) (bunun oğulları 7) Baysungur Bey, 1597'ye kd.sancak beyi, edîb, şâir, müzisyen, Meḥ.Bey ve 'Alî Bey), Pîr-Ḥüs.Bey'in(ölm.1543) dîğer oğulları:

Hâlid Bey, Muḥammedî Bey, Rüstem Bey, za'îm Yûsuf Bey, Pîlten Bey, Keyhusrew Bey(3. oğul, A) Sakaman sancak beyi 1543- , oğulları B) Sâliḥ Bey ve C) maktûl 'Ömer Bey, Sakaman sancak beyleri ve ikisinin arasında Kaasim Bey, Sâliḥ Bey'in oğlu D) Keyhusrew Bey (1597'de hâlâ Sakaman beyi); za'îm Keykubâd Bey(Yemen'de sancak beyi, Ist.'da öldü, oğulları Ḥüs., Mesîḥ, Zâhidî, İslâm Beyler); Behlûl Bey (za'îm, oğulları Elwend, Oruç, Aḥmed Beyler); Muḥsin Bey(za'îm, oğulları İbr., Câ'fer, Şeyh-Ḥas., Murâd, Sulṭân Beyler); Yâ'qûb Bey(za'îm, oğulları Feraḥ, Dündâr, Bâbur Beyler); Ferahşâd Bey, 'Alî Bey, Gülâbî Bey(za'îm, Safevîler'e karşı şehîd, oğlu za'îm Meḥ. Bey ve onun oğlu 'Alî-Hân Bey, 1597'de hâlâ za'îm); Keyhusrew Bey, za'îm Kaykâwûs Bey(oğlu za'îm Manṣûr Bey), za'îm Perwîz Bey(oğlu za'îm Ḥayder Bey), Yalman Bey(1543-1600'de za'îm).

10. Mirdâsîler(Eğil Beyleri)

Diyarbakır'da Dicle kasabası güneyinde Eğil beyleri: 1) Şeyh Pîr-Manṣûr b.Seyyid-Ḥüs.i'l-Â'rec=Topal, Hakkârî'den Pîrân'a(bugünkü Dicle) gelip şeyh oldu. Oğlu 2) Şeyh Pîr-Mûsâ, babasının yerine tekke şeyhi. Oğlu 3) Şeyh Pîr-Bedr, şeyh, sn.Eğil kalesi sâhibi olup 1100'e doğru öldü. Oğlu 4) Bulduk Bey(babasının ölümünden

sn.doğdu), bunun oğlu 5) İbr.Bey(kısa müddet), bunun oğlu 6) Meh.Bey. Bu hânedân da Türk asıllıdır. Âilenin devâmı:

6) Meh.Bey'in oğulları: 7) Îsâ Bey I, Timurtaş Bey(1. Palu beyi) ve Hüs.Bey(1. Çermik beyi). Eğil dalının devâmı: 8) Îsâ Bey-zâde Dewlet-Şâh Bey, oğlu 9) Îsâ Bey II, oğlu 10) Şâh-Muh.Bey(kardeşi İsfendiyâr Bey), oğlu 11) Kaasim Bey I(1508-15 arasında Eğil'i Şâh-İsm.istîlâ etti, 1515'de Osmânlı hâkimiyeti başlayınca Kaasim Bey'i yeniden sancak beyi yaptılar) (kardeşleri Îsâ, Mansûr, Isfehân, Emînân Beyler, bunlardan Îsâ Bey'in oğlu:) 12) Murâd Bey(Kaanûnî devri, Eğil'de imâret ve hân), oğlu 13) 'Alî-Hân Bey, kardeşi 14) Kaasim Bey II, oğlu 15) Câ'fer Bey(çocukken 1575-1597'den sn.) (kardeşi Gazanfer Bey).

Yukarıdaki Şâh-Muh.Bey(no.10) 1505'ten önce öldü.

Palu dalı(Elazığ doğusu): 1- Timurtaş Bey(6 Meh.Bey'in ortanca oğlu), oğlu 2- Hamza Bey, oğlu 3- Hüs.Bey(kardeşleri Yağmur, 'Alî, Rüstem Beyler ve bunun sonuncunun oğlu:) 4- Cemşîd Bey(1515'de Yavuz'a itâat) (oğlu Mahmûd Bey), kardeşi 6- Has.Bey(1577-1580=3, bir oğul). Cemşîd Bey'in dîğer oğulları: Hamza Bey, za'îm Timurtaş Bey(oğulları Allâhverdi ve Asıl Beyler), za'îm Dewlet-Şâh Bey(oğulları Yûsuf ve Ah.Beyler, Ah.Bey Osmânlı sancak beylerinden, Ist.'da öldü). Hamza Bey b.Cemşîd Bey'in oğlu Rüstem Bey, Osmânlı sancak beyi olup Şemâhı meydan muhârebesinde şehîd oldu. 6- Has.Bey'in oğlu 7- Sül.Bey(1580-1597'den sn.) (kardeşi Muzaffer Bey). Timurtaş b.Cemşîd Bey, Harput sancak beyliği yaptı.

Çermik dalı(Diyarbakır batısı): 1. Hüs.Bey(6)Meh.Bey'in kç.oğlu), hepsi baba-oğul olmak üzere Osmânlı Çermik sancak beyleri: 2.Seyfüddîn, 3.Şâh-Yûs., 4.Welat, 5.Şâh-'Alî, 6.Bayındır Beyler, bunun kardeşi 7. Meh.Bey(-1597'den sn.).

11. Hızan Beyleri

Hızan(Hîzân) (Bitlis güney-doğusu) beyleri, Hınıs'a(Erzurum ilinin en güneyi) bağlı Bilicân'dan buraya gelmiş 3 kardeşten türer(Şeref Hân'a göre): efsâneye benzeyen bu rivâyete göre kardeşlerden Dil, Hîzân'a, Bil Müks'e, Bilic ise Isbayerd'de yerleşmişler. Bil'in soyundan Müks beyleri:

1) Abdal Bey(1514'de Yavuz'a itâat etti), oğlu 2) Ah.Bey, oğlu 3) Abdal Bey II(1597'ye kd.), oğlu 4) Ah.Bey(1597'den ît.) (ağabeyi Meh.Bey). I. Abdal Bey'in kç.oğlu Has.Bey, Kaanûnî'nin Karkar sancak beyi, bunun oğlu Rüstem Bey, babasından sn. Karkar beyi olup, Has.Bey Mahmûdî'nin dâmâdı idi, oğlu Has.Bey II, 1597'de hâlâ Karkar beyi idi.

Bilic'in soyundan Isbayerd sancak beyleri: 1) Meh.Bey I(1514'de Yavuz'a itâat), oğlu 2) Sul.-İbr.Bey(1519'da sancak beyi, sonradan Safevîler'e karşı şehîd), oğlu 3) Meh.Bey II, oğlu 4) Eyyûb Bey(1568-1597'den sn.) (kardeşleri Hâlid, Üweys, Sul.-İbr.Beyler). I. Meh.Bey'in kç.oğlu Şeref Bey, Kaanûnî devrinde Agakis sancak beyi oldu. Bunun oğlu Ürkmez Bey, deli idi, büyük oğlu Bahâeddîn Bey, Lahsâ'da(Arabistan) Osmânlı alay beyi(albay) ol. hizmet etti. Bütün bu isimler bana, Türkmen hânedânlarına mahsûs isimler gibi geliyor, her üç dalın da Türk asıllı olması çok muhtemel görünüyor.

Ana dal, Dil'in(?) soyundan türediği yazılan Hızan Osmânlı sancak beyleridir(hepsi baba-oğul): 1) Sül.Bey(XV. asrın 1. yarısı), 2) Melik Bey, 3) Dâwûd Bey(39 yıl, Hızan'da Dâwûdiyye medresesi), 4) Sul.-Ah.Bey(Kaanûnî'nin Bağdâd sefer-i

hümâyûnuna katıldı), 5) Meh.Bey(1 yıl, Hazzo sancak beyi Bahâeddîn Bey'in hemşîresi ile evli). Dâwûd Bey'in(I) (3) dîğer oğulları Sül. ve Has.Beyler'dir, Sül.Bey'in oğlu Hacı Bey'dir. Meh.Bey'in(5) kardeşleri: Yûsuf Bey(III. Murâd devrinde Nemiran sancak beyi iken katledildi), 6) Melik-Halîl Bey(ölm.1583, no.9'dan sn.tekrâr bey oldu) (oğlu 11) Has.Bey), Melik Bey, 10) Hân-Mahmûd Bey(1584'de Tebrîz'de şehîd) (oğulları Sul.-Ah.ve Mahmûd Beyler). Meh.Bey'in(5) oğulları: 7) Sul.-Must.Bey(6 yıl sn.maktûl), 8) Dâwûd Bey II(1 yıl), 9) Zeynel Bey(II. Selîm devri).

12. Canpulat-zâdeler(Kilis Beyleri)

Gûyâ bir 'Abbâsî prensinin 3 oğlundan Şemsüddîn'den Hakkâriyye beyleri olan Şemû âilesi, Bahâüddîn'den 'İmâdiyye-Zaho beyleri olan Behdîn âilesi, Menteşe'den de Mend'ler inmiş ve Türkce Menteşe'nin Kürdce'si Mend Bey, Eyyûbîler'in Antakya yakınlarında Kusayr kalesi dizdârı ve sn.Memlûkler'in Kilis beyi olmuş. Âilenin Türk asıllı olduğu âşikârdır. Baba-oğul 1) Mend Bey, 2) 'Arab Bey, 3) Cemâl Bey, 4) Ah.Bey, 5) Habîb Bey(Haleb'de maktûl), kardeşi 6) Kaasim Bey, Kilis'te Memlûk beyleri olup Kürd ve Arablık'la ilgileri hiç yoktur. Kaasim Bey, 1516'da Kilis sancak beyi olarak Yavuz'un Mısır sefer-i hümâyûnuna katıldı, oğlu ile berâber pâdişâhın refâkatinde Ist.'a geldi, Yavuz'un emriyle Ist.'da îdâm edilip, oğlu Canpulat Bey, Enderûn'a alındı. Kilis de âileden alınıp önce Yezîdî olan Şeyh 'İzzüddîn, o ölünce Hısn-Keyfâ Eyyûbî meliki Muh., Osmânlılar tar.Kilis sancak beyliğine getirildi, daha sn.Canpulat Bey'e verildi.

Âileye adını veren Canpulat(Ar.Cânbulâd) Bey(1500-1572=72), 1518'de Ist.Topkapı Sarayı'nda saray akademisi Enderûn-i Hümâyûn'da yüksek tahsîle başladı. 1521 Belgrad sefer-i hümâyûnuna müteferrika ol.katıldı. Sonra Kaanûnî'nin(13. Sigetvar seferi dışında) bütün seferlerine katıldı. Sigetvar seferine oğlunu gönderdiyse de, ondan sonraki Kıbrıs'ın fethine bizzât katıldı. 7) Kilis sancak beyi ol.hayâtını tamamladı. 70 oğlu oldu ki, ölümünde 10'u hayatta idi(yaş sırası): 9) Habîb Bey(1576-), 'Ömer Bey, Hüs.Pş.(aş.bk.), 8) Câ'fer Bey(1572-1576=4, Karacadağ'da attan düşürek öldü), Gazanfer Bey, Zeynel Bey, Hayder Bey, Hızr Bey.

Canpulat-zâde Hüs.Pş."Müneccim": babasının Kilis'te vekîli, sırasıyle Bâlis, Selîmiye, Kilis, Mûsul sancak beyi, Trablusşâm beylerbeyi ve paşa 1593, vezîr, Haleb beylerbeyi, Van'da 1605'te katledildi. Canpulat-zâdeler'in bundan sonraki ve günümüze kadarki durumu için Osmânlı âileleri kısmına bk.

13. Şirvan Beyleri

Şirvan(Şêrwân), Siirt şehrinin az kuzey-doğusundadır. 1) Has.Bey b.İbr., oğulları: Muh.Gewr Bey(Şebistân beyi), 2) Şâh-Muh.Bey I, Mîrzâ Bey(Kıfrê beyi), Şemsüddîn Bey(bu, oğlu Has.ve bunun oğlu Melik Beyler, Erun beyleri), Mecdüddîn Bey(Avil=Baykan beyi). Muh.Gewr'in oğulları: Muh.Bey, 3) Abdal Bey, 'Alî Bey, 'İzzüddîn Bey. Abdal Bey'in oğlu 4) Şâh-Muh.Bey II(Şâh İsm. ve sn.Yavuz'a tâbî ol-

du), bunun oğulları 5) Muh.(îdâm), 6) Abdal II(Van'da îdâm), 'Alî ve 'İzzüddîn Beyler. II. Abdal'ın oğulları: 7) Mahmûd Bey(bir kaç yıl sancak âile dışına verildikten sn.II. Selîm zamânında buna verildi, 3 yıl sn.katledildi), kardeşi 8) Zeynel Bey, Şâh-Muh., Hacı, Muh. ve Zü'l-fekaar Beyler. Zeynel Bey(8), bir kaç yıl Muh.Gewr torunlarından Has.Bey b.Sül.Bey'e(kardeşleri Ağakis sancak beyi Zeynel ve Abdal Beyler) verildikten sn.Şirvan sancağına tâyîn edildi, 1575 Tûnus seferine katıldı, ölm.14.8.1597. Oğulları: 9) Abdal Bey III, Melik-Halîl Bey, Mahmûd Bey, Meh.Bey ve Sül.Bey.

14. Ezraqî'ler(Zırkan Beyleri)

Mardin ilinin bir kısmında. Şeyh Has.b.Seyyid Abdi'r-Rahmâni'l-Ezraqî(halk dilinde Zırqî), Şâm'dan Mardin'e gelen bir Arab'dı. Mardin melikine dâmâd ve halef oldu. Oğulları 1) Hâbil Bey ve Has.Bey(Tercil beylerinin atası, aş.bk.). Hâbil oğlu 2) Kaabil Bey. Bu şecere uydurmaya benzemektedir. Kaabil Bey'in by.oğlu 3) Gaazî Bey(Gırdıkan beylerinin atası olan kç.oğlu Nâsır Bey için aş.bk.), bunun oğlu 4) Halîl Bey(Uzun Has.'a itâat), 5) Hamza Bey(Şâh İsm.'e itâat) (4'ün oğlu), bunun oğlu 6) Meh.Bey(1515-1528=13 yıl Osmânlı sancak beyi ol.), bunun oğulları: 7) 'Alî Bey(1528-1535=7), 8) Şâh-Kulı Bey(1535-1543=8, bir Ist.dönüşü Bolu'da hasımlarınca öldürüldü), 9) Yâ'qûb Bey(1543-1567=24, ölm.1580, ferâgat etti, Kürdce dîvân sâhibi), Cihângîr Bey(oğlu Sohrâb Bey ve bunun oğlu Cihân-Şâh Bey). Yâ'qûb Bey'in oğlu 10) Duman Bey(1567-1579=12, Çıldır meydan muhârebesinde şehîd oldu), bunun oğulları 11) Meh.Bey II(1579-1597'den sn., doğ.1564, Hazzo âilesinin dâmâdı) ve 'Alî Bey.

Gırdıkan beyleri(Hızan'a bağlı köy): 1) Nâsır Bey, Kaabil Bey'in(no.2) kızkardeşi ile zinâsından doğma, oğlu 2) Meh.Bey(katl), oğlu 3) Nâsır Bey II(katl), oğulları 4) Meh.Bey(1597'de bey) ve Ebû-Bekr Bey. Meh.Bey I'in (no.2) kç.oğlu Atak(Lice) sancak beyi 1) Ah.Bey(1515'de Yavuz'a itâat), oğulları Atak beyleri 2) Şâhım Bey(Sd.Rüstem Pş.tar.îdâm ettirilip sancağı 20 yıl kd.Ramazânoğlu Kubâd Bey'e verildi), 3) Yûsuf Bey(ağabeyinin îdâmından 20 yıl sn.sancak beyi oldu(Nahçıvan sefer-i hümâyûnu sırasında) ve 1564'de öldü), za'îm Mahmûd Bey. 1564-66'da sancak Ah.Bey b.Hacı Hüs.Bey'e verildi, sn.4) Has.Bey b.Yûsuf(no.3) (1566-1585=19), bunun oğulları 5) Yûsuf Bey II(1585-1586=1) ve 7) Welî Bey(1587-1579'dan sn.), bu arada Şâhım Bey'in(6) oğlu 7) Zü'lfekaar Bey(1586-1587=1).

15. Tercil Beyleri

Tercil, Hazro'ya 5 km'dir. Yukarıdaki Ezraqî âilesinin bir koludur. Şeyh Has.Ezraqî'nin kç.oğlu 1) Has.Bey, bunun oğulları 2) Ah., 3) Sül., 4) Kaasim, 5) Yûs., 6) Hüs.Beyler ve bunun oğlu 7) Has.Bey II, bunun oğlu 8) 'Ömer Bey I(bunun kızı ile Sul.Uzun-Has.evlendi, bir ara onun Bitlis v.), bunun oğlu 9) Budak Bey(I(1484-1506=22) (daha önce Akkoyunlular'ın Bitlis v.), bunun 2 oğlu 10) Ah.Bey II ve 11) 'Alî Bey(1508-1515=7, Şâh İsm.'e tâbî), bunun oğlu olması muhtemel ve Ya-

vuz'un sancak beyi olan 12) Şemsî Bey(1515-), bunun oğlu 13) Hayder Bey(- 1579, Çıldır'da şehîd), bunun oğulları 14) Budak Bey II(1579-) ve 17) 'Ömer Bey II(- 1579'den sn.), Budak Bey'in oğulları 15) Hüs.Bey II(8 ay sn.öldü) ve 16) İsm.Bey(4 yıl). İsimler tamâmen Türkmen hânedânları isimleridir.

16. Siwedîler

Genc yakınlarında Hançuk, sn.Çapakçur sancak beyleri. Âile Sûrek(Siverek)'den Çapakçur'a göçmüş. 1) Şeyh, 2) kardeşi Şihâb, oğlu 3) Celâl, oğlu 4) Meh.I, oğlu 5) Fahrüddîn, oğlu 6) Has.Beyler ve bunun oğulları 7) Fahrüddîn Bey II(Uzun-Has.'a tâbî) ve 8) Meh.Bey II(kezâ), bunun oğlu 9) Abdal Bey ve bunun 2 oğlu 10) Sübhân Bey(Yavuz'a itâat, 1520'den sn.îdâm) ve 11) Sul.-Ah.Bey, Sübhân'ın oğlu 12) Maksûd Bey(Nahçıvan sefer-i hümâyûnuna katıldıktan sn.Çapakçur bu âileden alındı, 7 yıl sn.Ist.'da öldü), Sul.-Ah.'in(11) oğlu 13) Murâd Bey(Hançuk ve Ağcakal'a sancak beyi) (kardeşi Meh.) ve oğulları 14) Sül.Bey(ayni yerlerde, -1597'den sn.), 'Alî-Hân Bey(Çapakçur sancak beyi), Elü-Hân Bey, Must.Bey(1585'de Tebrîz'de şehîd).

17. Süleymânîler

Merkez Kulp olmak üzere Silvan (Meyyâfârikıyn) ve Batman'da(Diyarbakır ilinin doğusu, Siirt ilinin güney-batısı). 1) Merwân Bey, oğlu 2) Bahâüddîn Bey, oğulları 3) Celâlüddîn ve ağabeyi 4) 'İzzüddîn Beyler, 3'ün oğlu 5) İbr.Bey, oğulları 6) Zıyâüddîn Bey(kızı Bîkes=Muh.Hân Ustacalu) ve Şeyh-Ah. Bey, bu sonuncunun oğulları 7) Şâh-Weled Bey(Yavuz'a itâat), Behlûl, maktûl 'Ömer-Şâh, maktûl Sosın, Welî-Hân, Elwend, Halîl, Ah., maktûl Cihângîr Beyler. 7'nin oğulları 8) 'Alî Bey(40 yıl), Zıyâüddîn, Welî-Hân, Cihângîr, Yûsuf, Sül.Beyler. 8'in oğulları 9) Sul.-Hüs.Bey(1573-1585=12, Tebrîz'de şehîd) ve Yûsuf Bey. 9'un oğulları -sıra- 11) Kılıç Bey(1587- , maktûl), 12) Seyyid-Ah.Bey(ölm.Ist.1595), 10) Zeynel Bey(1585-1587 + 1595-1597'den sn.), Zâhid, Hayder, Kaasim Beyler.

Yukarıda adı geçen İbr.Bey(no.5) 1505'ten önce öldü.

Meyyâfârikıyn(Silvan), daha önce Kulp'a bağlı idi. Sonra ayrı bir küçük Osmânlı sancağı yapıldı: 1) maktûl Behlûl Bey(b.Elwend b.Şeyh-İbr.b.İbr., no.5), bunun oğulları yaş sırasıyle Mahmûd, Meh., 'Osmân, 2) Emîr-Hân(maktûl), 3) 'Ömer (mâ'zûl) Beyler. 4) Aksak İbr.Bey(1597'de sancak beyi), Cihângîr b.Şâh-Weled b.Şeyh-Ah.'in oğludur.

18. Sohrân Beyleri

Sohrân merkez olmak üzere Ewân, Sumaklık, Şekaabâd taraflarında ki, Kuzey Irak'da Erbil yöresidir. 1) Î'sâ b.Kewlos(kardeşleri İbr.ve Şeyh-Üweys), 2) maktûl Şâh-'Alî b.Î'sâ, bunun oğulları Î'sâ, 3) Pîr-Budak, Has.ve Seydî Beyler, 4) Seyfüddîn I b.Pîr-Budak(az müddet) ve kardeşi 5) Hüs.Bey(az müddet), 6) Seyfüddîn II b.Hüs.(kardeşleri 5 bey ve sn.Şâh-'Alî Bey ve bunun oğulları:) maktûl Î'sâ ve 7) Seydî (Erbil'de) Beyler, bunun oğulları Seyfüddîn(genç öldü), 8) 'İzzüddîn(Erbil'de, -1535),

9) Sül.(1535-) Beyler, bunun oğulları 11) Kulı(bir ara Basra'da Semâwât sancak beyi), Î'sâ ve 10) Seyfüddîn III(Ist.'da idâm) Beyler, 12) Budak b.Kulı(Şekaabâd'da) ve 13) Sül.II b.Kulı ve 14) 'Alî Bey b.Sül.(-1597'den sn.). 1502'de Akkoyunlulara âid olan bu yöre 1515'e kadar Safevîler'de kalmış, sn.Osmânlı'ya geçmiştir.

19. Baban Beyleri

Larcân, Sêwî, Selduz, Mârân, Şehrbâzâr yöresi olup Kuzey-doğu Irak'tan İran'a taşmaktadır. Kürd'leşmiş Türk oldukları anlaşılıyor. 1) maktûl Pîr-Budak Bey b.Abdal Bey, 2) Budak Bey b.Rüstem b.Abdal. Sonra başka bir âileden 3) Pîr-Nazar Bey b.Bayrâm. Sonra başka bir âileden 5) Sül.Bey(kardeşi 'İzzüddîn), 8) maktûl Hüs.Bey(6 ay, oğlu Hızr) (kardeşleri maktûl Rüstem, Meh., Sül.Beyler). Sonra başka âileden 4) İbr.Bey ve oğulları 6) maktûl Hacı-Şeyh Bey(1535'de Safevîler'den ayrılıp Osmânlı'ya itâat), maktûl Emîre Bey(nesli devâm etti), Sül.Bey, 7) Budak Bey b.Hacı-Şeyh(16 yıl, bir ara 'Ayntab sancak beyi, Kütahya'da Şehzâde Bâyezîd tar.öldürüldü) (kardeşi Sârim Bey), Budak Bey'in oğulları Hacı-Şeyh Bey(Şehzâde Bâyezîd'in adamı, onunla Kazwîn'de katledildi), 8) Hüs.Bey II(ölm.1597'den sn.), Meh.Bey(1597'de Kestâne sancak beyi), Seyfüddîn Bey.

20. Mekrî Beyleri

Hayli yer değiştiren Kürd Mekrî aşîreti beyleri ki Batı İran ile Kuzey-doğu Irak'taki Osmânlı toprakları üzerine gelip gitmişlerdir. Şehr-i Zor'u merkez yapmışlar, Deryâs, Dülberik, Ahtacı, Seldûz, İltemür, Sarıkurgan, Düâb, Terka, Leylân, bir ara Merâga gibi yerlerde bulunmuşlardır. 1) Seyfüddîn Bey Mekrî, 2) Sârim Bey b.Seyfiddîn(1515'de Osmanlı'ya itâat) (genç ölen 3 oğlu Kaasim, İbr.ve Hacı-'Ömer Beyler), 3) Şeyh-Hayder Bey I b.Rüstem b.Baba-'Ömer b.Seyfiddîn Mekrî(kendisi ve 2 kardeşi, Şâh'a itâat ettikleri için Osmânlılar'ca öldürüldü). Bunun kardeşleri İltemür nâhiyesi beyi Nazar(oğlu Bayrâm) ve Hızr(Muhammed-Şâh nâhiyesi) ve sonuncunun oğulları Uluğ-Bey ve Has.(Deryâs beyi, Osmânlı'ya bağlı, 1583'de maktûl). Sonra 4) Emîre Bey b.Hacı-'Ömer b.Sârim(1542- , Osmânlı'ya bağlı, oğlu Must.). 5) Emîre Bey II, sn.Paşa b.Şeyh-Hayder I, İran'a, sn.1583'de tekrâr Osmânlı'ya tâbî, 1583'de Osmânlı'nın Merâga beylerbeyisi ve paşa, 1584'de Şâh'a iltica, kardeşi 1584'de maktûl Hüs.Bey. Emîre Pş.'nın oğulları: 6) Şeyh-Hayder Bey II(-1594, İran'ın Merâga ve Sarıkurgan sancak beyi), Budak Bey (Osmânlı sancak beyi), her ikisi de Osmânlı sancak beyleri iken maktûl olan Kaasim ve Hüs.Beyler. Bu âilenin Kızılbaş Türkmen beyleri olduğu çok açıkça görülüyor.

21. Bradost Beyleri

Hasenweyhler'den indikleri iddiasında bulunan Goran aşîreti beyleridir. 1) Gaazî-Kıran Bey b.Sul.-Ah.Bey(1515'de Yavuz'a itâat), oğulları 2) Şâh-Meh. ve 5) 'Alî(1 yıl) Beyler, 2'nin oğulları 3) Budak, 4) Has., İskender ve Zeynel Beyler, 3'ün oğulları 6) Ewliyâ(1578-1597'den sn.), Şâh-Meh., Şâh-Kulı, Seydî Beyler. Somay merkez olmak üzere Terkor ve Dewl yörelerinde beylik ettiler. Ayni âilenin bir de Terkewer ve Kal'a-i Dâwûd'da beylik eden dalı vardır:

1) Şîr Bey, Şeyh-Has.oğludur ki, Sul.-Ah.(Gaazî-Kıran Bey'in babası) kardeşidir. 2) Zeynüddîn Bey, Gaazî-Kıran Bey'in kardeşidir. 3) Tebrîz'de şehîd olan (1585) Nâsır Bey, Şîr Bey'in oğludur. Bunun sırasıyle 8 oğlu: Şîr, 4) maktûl Yûs., Karahân, maktûl Saruhân, 5) Şâh-Meh., maktûl Timur-Hân, 6) Hüs.(-1597'den sn.), Hayder Beyler. Bu âilenin de Türkmen olduğu görülüyor.

22. Mahmûdî Beyleri

XVI. asra kadar Yezîdî olup sonra Sünnî-Şâfi'î olan Mahmûdî Kürd aşîreti beyleridir ki Mahmûdiyân(Mahmûdîler) denir. Osmânlı yönetiminde çok iyi Sünnî Müslümân olmuş, İran'a karşı sadâkatle Osmânlı'ya hizmet etmiş, fakat sancaklarını irsî olarak ellerinde bulundurmaya çok îtinâ etmişlerdir. Bugünki Van ilinin güney kesimini, güneyde Hakkâri'ye kadar, merkezleri çok müstahkem Hoşâb kalesi olmak üzere yönetmişlerdir. Bu kale kuzeyde vezîr pâyesinde Osmânlı eyâlet beylerbeyisinin oturduğu Van kalesine çok yakındır. Yezîdî şeyhi olan 1) Şeyh-Mahmûd, Karakoyunlu Kara Yûsuf Bey'in Aşut ve Hoşâb beyi idi. Oğlu maktûl 2) Hüs.Bey, Elbak ve Şenbû taraflarına da hâkim olup Akkoyunlular'a itâat etti. Oğlu 3) Hamîd Bey, Şâh İsm.'e tâbî oldu. Bunun oğulları Şemsüddîn, 4) 'İwaz(İran'a tâbî) ve Emîre Beyler'dir. Şemsüddîn'in oğlu 6) Hân-Meh.Bey, Şâh'dan ayrılarak Osmânlı hizmetine geçti, oğulları maktûl Melik-Halîl, Şemsüddîn(ölm.1597'den sn.) ve Seyyid-Meh.Beyler'dir ki, ilk ikisi Osmânlı Ağçakal'a sancak beyleridir. 'İwazBey'in(4) by.oğlu Hüs.-Kulı Bey, Kaanûnî devrinde Osmânlı Karcıkan sancak beyi olup Diyarbakır şehrinde (Âmid) öldü, oğlu Bayındır Bey(ölm.1597'den sn.) Osmânlı'nın Newân sancak beyi(Hoy yakınları) idi, oğlu Hâlid Bey, Osmânlı'nın Cores sancak beyi oldu. 'İwaz Bey'in dîğer oğulları Hamza, 6) Has.ve Budak Beyler'dir. Has.Bey, Osmânlı Hoşâb sancak beyi iken 1585 Tebrîz fethinde şehîd oldu, Hoşâb'da medrese yaptırdı. Emîre Bey b.Hamîd Bey'in(3) oğulları Mansûr ve Osmânlı za'îmi(alay beyi) Zeynel Beyler'dir. Mansûr, İran'ın sancak beyi iken Osmânlı Bargiri sancak beyi oldu, oğulları Hamza ve 1595'de maktûl olan Kubâd Beyler'dir ki Hamza, 1594'de Osmânlı'nın Selduz(Âzerbaycan'da) sancak beyi olmuş, 1595'de öldürülmüştür. Has.Bey'in(no.6) oğulları 'İwaz, 7) Şîr ve Şeyhî Beyler'dir. 'İwaz, 20 yıl kd.Osmânlı'nın Makû(Âzerbaycan'da) sancak beyliğinin yapıp 1595'de katledilmiş, yerine oğlu Must.Bey, Makû sancak beyi olmuş, bunun oğlu 'Alî Bey de Osmânlı Ordubâd sancak beyi yapılmıştır. 7) Şîr Bey(ölm.1597'den sn.) hacı'dır, oğlu 8) Ewliyâ Bey, Bitlis beyi Abdal Hân'ın dâmâdıdır, bunun oğlu 9) Sül.Bey ve bunun oğlu 1650'lerde Hoşâb beyi olan 10) İbr.Bey'dir.

23. Dünbülî Beyleri

Dünbülî aşîreti ve beyleri de Yezîdî olup muhtemelen Î'sâ Bey(no.1) Sünnî-Şâfi'î olup ihtidâ etmiştir. Merkezleri Hoy yakınlarında Sökmenâbâd'dır ve aşîret Ebka, Çaldıran, Süleymânsaray taraflarına yayılmıştı(bugünki Çaldıran değildir, Güney Âzerbaycân'da ünlü muhârebenin geçtiği Çaldıran'dır). 1) Î'sâ Bey, Akkoyunlular'a itâat

eden oğlu 2) Şeyh-Ah.Bey, oğulları Şeyh-İbr. ve Safevîler'e itâat eden 3) Şeyh-Behlûl Beyler, bunun oğulları: Cemşîd, Meh., Hakverdi, 4) Hacı I(Safevî), 5) maktûl Ah.(Safevî), maktûl İsm.ve maktûl Câ'fer Beyler'dir. 6) Hacı II b.Hacı I(posthume), Safevîler'in Ebka ve Sökmenâbâd sancak beyi iken Osmânlılar'a karşı maktûl düştü, bunun oğlu 7) Hacı III, Osmânlı'nın Sökmenâbâd sancak beyi oldu. Meh.b.Şeyh-Behlûl'ün oğlu Mansûr Bey, Osmânlı hizmetine geçti. Bunun oğulları Osmânlı Bargiri ve Kotur sancak beyi Welî Bey(ölm.1597'den sn.) ve Osmânlı Üçok sancak beyi(Nahçıvan'da), Kılıç Bey'dir. 8) Sul.-'Alî b.Cemşîd b.Şeyh-Behlûl, Safevî beyidir. Oğulları 9) Nazar(1579'da Safevîler'den Osmânlı'ya geçti, maktûl), 10) Kılıç(Osmanlı Çaldıran sancak beyi) ve maktûl Has.Beyler'dir.

24. Kelhür Beyleri

Goran aşîreti beyleridir. Pâlengân merkez olmak üzere Dewdiz, Newdiz, Dizman, ve civar yörelerde beylik eden 1) Gaybullâh Bey, Şâh İsm.'e itâat etti, oğlu 2) Meh.Bey, Şâh İsm.'e dâmâd olup Pâlengân'da medrese ve câmî yaptırdı, oğlu 3) İskender Bey, 20 yıl beylik yaptı ve Pâlengân sancak ol.İran'dan Türkiye'ye geçti. İskender Bey'in kardeşleri Sül., Muzaffer ve Cemşîd Beyler'dir.

Ayni âileden Derteng(eski Hulwân) merkez olmak üzere Dînewer-Bağdâd arasında Bâwe, Kal'a-i Zencîr, Baske vs.'de beylik yapanlar: 1) Sohrâb Bey, oğlu 2) 'Ömer Bey(Kaanûnî'nin 1535 Bağdâd fethinde Osmânlı'ya itâat), oğlu 3) Kubâd Bey.

Ayni âileden Mâhideşt(Bilâwer dâhil) beyleri: Osmânlı sancak beyleri ol. 1) maktûl Şehbâz Bey(-1594) (oğlu Elkass Bey) ve kardeşi 2) Mansûr Bey(1594-).

25. Bâne Beyleri

Bâne kasabası merkez olmak üzere Şîwe ve Piroz kalelerine sâhib, Erdelân-Baban-Mekrî arasındaki yörede Safevî sancak beyleri olan Türkmen beyleri ki hepsinin adları başına "İhtiyârüddîn" unvânı gelir: 1) Mîrzâ Bey b.Muh.(Erdelân beyi Beyke Bey'in hemşîresi ile evli), bunun oğulları 2) Budak Bey, Kazwîn'de îdâm edildi, 3) Sül.Bey(20 yıl, ferâgat etti, 2 def'a hacı oldu, Medîne'ye yerleşip orada öldü), Gaazî-Hân, Muh.ve Uğurlu Beyler. 4) Bedr Bey b.Budak Bey, amcası Sül.Bey'in(3) dâmâdıdır.

26. Gelbâğî Beyleri

Gelbâğî aşireti, 4 Kürd kabîlesinden oluşur. Beyleri Türk'tür. 1) 'Abbâs Aka Ustacalu, Rengeroj kabîlesinin Kürd beyi İlyâs'a dâmâd olarak onun ölümü üzerine kabîleye ve sonra çevresine üç kabîle daha toplayıp aşîret yaparak onlara hâkim olmuş, Şâh Tahmasb'ın Mihrbân(merkez sonra Bilâwer'e götürüldü) sancak beyi olmuştur ki bunda çok kudretli Şîî Türkmen boyu Ustacalular'dan olmasının rolü âşikârdır. Oğlu 2) 'Alî Aka, sn.bey unvânını kullanmış, Safevî sancak beyi ol.sultân denmiş, 1579'da Osmânlı sancak beyi olmuştur. Oğlu 3) Hayder Bey, Osmânlı sancak beyi iken

katledildi, oğlu Sürḫâb Bey'dir(Ḥayder'in kardeşi Kâh Bey). 'Abbâs Aka'nın(1) kızkardeşi, Rengeroj kabîlesinden bir Kürd ile evlenmişti. Bunun oğlu Yârullâh (ölm.1580'den sn.), bunun oğulları 4) Ḥüs.Bey(Osmânlı sancak beyi iken İran'a sığındı), Muḥ.-Kulı Bey(by.oğul, Muḥ.Bey Goranî'nin dâmâdı), Murâd-Ḫân Bey'dir(kç.oğul, Ayal Bey Kelhürî kızı Begüm'le evlendi), bu sonuncusu katledildi, oğulları Sübḥânverdi ve Ḥüs.Beyler, Osmânlı hizmetine girdiler.

27. Siyâh-Manṣûr Beyleri

1) Ḫalîl Ḫân, Siyâh-Manṣûr Kürd aşîretinin(merkez Kerşeb) beyinin oğlu iken 1543'de İran sarayına alınıp Şâh Tahmasb tarafından eyâlet beylerbeyisi yapıldı ve hân unvânı verildi, Kazwîn-Tebrîz arasındaki 24 Kürd kabîlesinin beylerbeyisi iken, 1580'e doğru Ḫorâsân'da öldü. Yerine geçen oğlu 2) Dewlet-yâr Ḫân, 1596'da îdâm edildi.

28. Pâzükî Beyleri

Swedî Kürd aşîret beyleridir(Kiğı, Hınıs, Malazgirt, Erciş, Âcilcevâz, Eleşkirt taraflarında bu aşîretin kabîlelerine tesâdüf edilmektedir). 1) Ḥüs.'Alî Bey(Akkoyunlu), oğlu 2) Şehsüwâr Bey(Safevî), bunun oğlu 3) Çolak Ḫâlid Bey(1514'de Yavuz'a itâat, 1515'de Yavuz'un emriyle îdâm), bunun oğlu 4) Üweys Bey(Safevîler'e sığınıp 3 yıl onların Âdilcevâz sancak beyi oldu, Osmânlılar'ca yakalanıp kardeşi Weled'le ber.îdâm edildi). Çolak Ḫâlid'in kardeşleri maktûl Rüstem, Kubâḏ ve Meḥ.Beyler'dir(sonuncusunun oğlu Arslan Bey, Şâh'ın hizmetinde). Üweys Bey'in(4) ilk iki oğlu Ḫâlid ve Elwend Beyler, babaları ile ber.îdâm edildi. Dîğer oğulları 5) Kılıç Bey(9 yıl Safevîler'in Zekem(Arrân'da) Pâzükî Kürdleri sancak beyi) ve 6) Ẕü'l-fekaar Bey'dir(kısa müddet Safevîler'in aynı görevinde). Kılıç Bey oğlu 7) Üweys Kılıç Bey 2 def'a bey oldu(2.'si 1579-85) ve 1585'de Osmânlılar'la vuruşurken öldü, oğlu 8) İmâmkulı Bey, 1585'den 1600'lere kadar Safevî hizmetinde aşîret beyi olarak kaldı. Yâdgâr b.Manṣûr b.Zeynel b.Şeker b.Ḥüs.'Alî Bey(1), 15 yıl Safevî Eleşkirt sancak beyi oldu, oğlu Niyâz Bey bu göreve devâm ederken 1579'da Osmânlılar'a karşı maktûl düştü.

VIII

KIRIM HANLIĞI
(1419 1783)

Umûmî Bilgi

Kırım adasında 364 yıl saltanat süren ve "han"(kral) titrini taşıyan hükümdarlar Cengizoğulları'ndandır. Cengiz'in büyük oğlu Cuci(Moğ.Coçı) Han'dan inerler. Cuci Ulusu denen sülâlenin bir dalıdır. Her han'ın ve prensin adı sonuna "Giray" unvânı da geldiği için "Giraylar" da denir(Osm.Girây, Moğ.Kerey, cem'i Kerait=Kereyler, Giraylar). Kırım devleti kurulduğu zaman hânedân, Moğolca'yı unutmuş, çoktan Türkce'yi anadili olarak konuşuyordu. Bu Tatarca denen bir Kuzey-batı Türk lehcesidir ve Kazan'da konuşulan Türk lehcesinin bir şîvesidir. Ancak Osmanlı edebî ve halk lehcelerinin çok ağır te'sîrine mâruz kalmıştır ve Kırım'da yazılan kitaplarla Kazan'da yazılan kitapların Türkce'lerinin karşılaştırılmasından kolayca anlaşılacağı üzere, Osmanlı lehcesine ve Istanbul diline çok yaklaşmıştır. Hattâ Kırım edebî dili, tamâmen klasik Osmanlıca'dır. Nitekim Kırım han ve han-zâdelerinin şiirleri, mektubları ve te'lif kitablarının tedkıykinden açıkça anlaşılır.

Emsâli gibi mezhebleri Sünnî-Ḥanefî'dir. Taht şehirleri Kırk-Yer iken XV. asırdan sonra yakınlardaki Bağçesarayı'na nakledilmiştir. Resmen tâyîn edilen velîahde "kalgay" denir. 1466'da ihdâs edilmiştir. Kalgay, taht şehrinde değil, ülkenin en büyük şehri olan Akmescid'de(Rus.Simferopol) oturur. Kalgay, dîğer prensler gibi "girey" unvânını kullanır, "han" sâdece hükümdâra mahsustur. Türkistân'daki Cuci Ulusu hânedânlarında Cengizli prensler için kullanılan "sultân" unvânı, Osmânlı protokolünde bu unvan yalnız pâdişâha ve şeh-zâdelere ve pâdişâh kızlarına tahsîs edildiği için yasaklanmışsa da, ilk devirlerde Kırım prenslerinin de böyle anıldığı olmuştur. Bir de

1584 yılı başlarında ihdâs edilen ikinci velîahdlik makaamı vardır. "Nûreddîn" denir. Han'ın yanında, Bağçesarayı'nda Kadı Sarayı'nda oturur. Bir han, kalgayını ve nûreddînini kendi seçemediği gibi değiştiremez de. Han gibi onunla berâber birer kalgay ve nûreddîn de, Dîvân-ı Hümâyûn(Osmanlı bakanlar kurulu) tarafından seçilip resmen pâdişâh fermânı ile atanır. Ancak kalgay ve nûreddîn'in erkek tarafından Giraylar'dan olması şarttır. Başka bir kişi bu makamlara atanamaz. Istanbul, bir han'ı değiştirmek gerekince, yerine ne kalgay'ı, ne nûreddîn'i geçirmek mecbûriyetinde değildir, Giray hânedânı prenslerinden istediğini han yapabilir. Bu durumda velîahdlik makamlarının daha çok han'ın 1. ve 2. yardımcılıkları görevleri olduğu anlaşılır. Bütün bu düzen, 1.6.1475 anlaşması ile düzenlenmiştir. Daha önce müstakil devlet olan Kırım Hanlığı, bu anlaşma ile, Osmanlı imparatorluğuna kendi hür irâde ve arzûsu ile dâhil olmuş, pâdişâhı metbû-i mufahhamı ve büyük-hâkaanı tanımıştır ki, Cengizoğulları esâsen bu sisteme çok alışıktırlar. Ancak Kırım hanının adı hutbe ve Kırım'da bastırılan sikkelerde, önce pâdişâhın adı anılıp yazılmak şartıyle, okunup basılmıştır. Onun için "ṣâhib-ḫutbe" ve "ṣâhib-sikke" denen Kırım hanları, Osmanlı imparatorluğu milliyetler topluluğunda, en seçkin otonomiyi hâiz birinci derecede tâbî devletlerden sayılmıştır ki, daha fazla otonomi ancak Fâs sultanları, Polonya kralları, Açe sultânları gibi esâsen uzun müddet Osmanlı toplumunda kalmayan devlet, hânedân ve hükümdarlara tanınmış, bunlar pâdişâhın şahsına bağlı tâbî hükümdarlar sayılıp, doğrudan doğruya Dîvân'dan emir verilmemiştir. Kırım Hanları'nın başlangıçta müttefika veyâ Osmanlı devletler câmiasının hür bir üyesine benzeyen statüsü, hele XVII. asır girince, epey değişmiş, imparatorluğun Türk eyâletlerinden biri sayılmış, han da bu eyâletin irsî vâlîsi gibi telâkkıy edilmiştir. XVI. asırda sadrâzam'la eşit sayılan ve protokolde sadrâzamdan hemen sonra gelen han, XVII. asırda, sadrâzam değil, herhangi bir eyâlet vezîrinden emir alır hâle gelmiştir. Osmanlı yönetimi, Türkce'den gayri dil kullanan İslâm hânedânları için müsâmahalı olmasına rağmen, Türkce konuşan ülkelere ve hükümdarlarına veyâ feodal beylerine müsâmahasız davranmış, onların otonomiye kaçan isteklerine karşı sert davranmış, bu şekilde gerçek Türk aristokrasisini imhâ ederek hem hâkim ve aydın Türk sınıfını dağıtmış, zayıflatmış, oluşturmamış, toprak sâhibi edememiş, hem de bir takım aslında soylu olmayan ve imparatorluğun kurulup gelişmesinde rolleri ve hizmetleri bulunmayan mütegallibe toprak ağalarının zuhûruna zemin hazırlamış, bunlar da bilindiği gibi II. Mahmûd tarafından ortadan kaldırılmıştır. Osmanlı müdâhalesine Kırım hanları, sonuna kadar, sınır altına almak için mukaavemet etmişlerse de, bu da Kırım halkının değil, Ruslar'ın yararına olmuştur. Sonunda, Eski Türkler'de, Selçuklular'da ve kuruluş devri Osmanlılar'da mevcûd olan Türk aristokrat sınıfı ortadan kalkmış, Osmanoğulları dışında hiç bir Türk âilesinin soylu olduğu iddiası kabûl edilmemiştir. Bu da Osmanlı toplumunda, asıl-zâde zümresinden mahrûm olduğu için, Batı toplumundan farklı gelişmelere sebeb olmuştur. Eski Avrupalı yazarlar bu Osmanlı düzenini çok beğenip övmüşlerse de, sınıfsız bir toplumun mâruz kalması mukadder tehlikeler, Avrupa çok geliştiği asırlarda, Batı Türkleri'nin üzerine yığılmıştır.

Eski asırlarda da bugünki gibi bir buçuk milyonla meskûn bir ada olan ve karaya bağlayan berzahı(Orkapı=Büyük Kapı) su ile karadan ayrılabilen Kırım, devletin anayurdudur. Ancak Ukrayna ve Kuzey Kafkasya'nın büyük kısımları, epey geç târihlere kadar, Kırım'ın idâresinde kalmıştır. Bir ada devleti olmasına rağmen denize hiç iltifât

etmeyen, piyâde ve topçusu da olmayan, süvârî ordusunun kudretine dayanan bu Orta Çağ devleti, XVII. asır sonlarına kadar Doğu Avrupa'nın kudretli askerî devleti olmuş, Polonya ve Rusya gibi iki büyük Doğu Avrupa devletinden yıllık vergi almış, hanlar, Polonya kralları ve çarlarla eşit şekilde mektuplaşmışlardır.

Fâtih Sultân Mehmed'le Kırım Hanı arasında yapılan 5.6.1475 anlaşması, bir milyon km^2 üzerinde topraklara hâkim Kırım hanının vezîr-i âzam gibi 5 tuğ taşıyacağını, dolayısıyle sadâret pâyesinde bulunacağını gösteriyordu. Ancak sonradan 4 tuğlu serdâr ve nihâyet 3 tuğlu vezîr protokolüne indirilmişlerdir. Esâsen imparatorluk, XIX. asır ortalarında Mısır vâlîlerine gelinceye kadar bir daha kimseye sadâret pâyesi vermemiştir. Gene ayni anlaşma, Kırım yarımadasında Kefe limanı ile Azak Denizi'ne bakan yarımadayı, doğrudan Osmanlı yönetimine bırakıyordu. Barada Kefe soncak beyliği kuruldu ki 1580'de Kefe beylerbeyliği derecesine çıkarıldı. Sancak, Sivastopol'dan Kerç'e kadar Kırım'ın bütün güney-güneydoğu kıyısını, karşıdaki Taman yarımadasını, Azak'ı ve Don(Tr.Ten) deltasını ve civar toprakları içine alıyor, Ukrayna Kazakları'nı ve Ruslar'ı da kontrol ediyordu. Kaanûnî Sultân Süleymân, dedesi zamânında Kefe sancak beyi idi ve babası Yavuz 1512'de tahta geçince Kefe'den alınıp Manisa'ya(Saruhan sancağı) gönderildi. Kaanûnî'den önce, genç yaşta ölen amcası Şehzâde Sultân Mehmed, Kefe sancağı beyi idi ki, Osmanlı'nın bu stratejik il'e verdiği ehemmiyeti ve hanların yanı başına bir Osmanoğlu'nu dikmesindeki maksadı gösterir.

Fâtih, Istanbul'un fethinin ertesi yılı, Donanmay-ı Hümâyûn'u Kırım'a gönderdi. 14.7.1454'de Kefe limanına giren Donanma, Kefe kalesini alamadan döndü. 1475'te de Donanmay-ı Hümâyûn, Kapdân-ı Deryâ Gedik Ahmed Paşa'nın kumandasında Kırım'a geldi. Han, hiç karşı koymadı ve işâret edilen muâhede yapıldı. Karadeniz, Osmanlı gölü oldu, başka hiç bir devletin sâhili bulunmuyordu.

Giraylar'ın Şeceresi

Cengiz oğlu Cuci oğlu Toga Temür(Osm.Tokay-Timur) (13. oğul) oğlu Öreng(Oran) Temür(1270'e doğru Kırım vâlîsi) oğlu Abay oğlu Sarıca(Sarıça) oğlu Künçe(Koncek) oğlu Tülek Temir oğlu Çıgay(Cinse) oğlu İçkili Ḥasan oğlu Taş Temür(Osm.Taştimur) Oğlan, Kırım Hanları'nın atasıdır. Aslında Taştimur, 6 yıl(1393-1396) Kırım'da Altınordu hâkaanı Toktamış Han'ın vâlîliğini yaptığı için, hanlığın temellerini atmıştır. Toktamış'ın oğlu Altınordu hâkaanı Seyyid-Aḥmed Han da 3. Kırım hanı sayılır, 1436'da bir kaç yıl Kırım hükümdârı olmuştur. Taştimur'un kardeşi, Altınordu hâkaanı ve Kazan hanlığının kurucusu Uluğ Muḥammed Han'dır. Altınordu denen Doğu Avrupa Türk Hâkanlığı parçalanıp Kırım, Kazan, Kasım gibi Altınordu prenslerince kurulan Türk krallıkları(hanlıkları) teşekkül ederken, bir dal da Kırım'a ve hinterlandı olan Ukrayna'ya hâkim oldu. Taştimur'un oğulları Dewlet-Berdi(Osm.Verdi) Hân, Gıyâs̱eddîn Han, Cemâleddin Giray ve 'Alî Bey'dir. Gıyâs̱eddîn 1. Kırım hanı sayılır(1419-1427=8) ve hânedânın da atasıdır, Cengiz'in 11. kuşak torunudur. Kırım Hanlığı'nın kuruluşu Cengiz'in ölümünden 192 yıl sonra, Istanbul'un Fethi'nden 34 yıl önce, Çelebî Meḥmed devrindedir.

Gıyâs̱eddîn'in yerine ağabeyi Dewlet-Berdi, 2. Kırım hanı oldu(1427-1436=9). Merkezi sonradan Eski Kırım denen Solgat şehri idi. Abdullah Zihni Soysal'a göre bu

Devlet-Berdi ile Hacı Giray Han(no.4) ayni kişidir. Devlet-berdi'den sonra bir kaç ay eski Altınordu hâkaanı Seyyid-Ahmed Han(1436) 3. Kırım hanı oldu. Gıyâşeddîn Han'ın çocukları: Hacı Giray Han I, Cânay(Cân/Cihân) Girey, Şâh-Neseb Hanım, Sultân-Neseb Hanım.

Hacı Giray Han I: Kırkyer'de oturdu. 4. Kırım hanı 1436-1456=20 + 1456-9.1466 = 30(sonuncusu hâric târihler yaklaşıktır). Troki'de (Litvanya'da) doğdu, medfeni Bağçesarayı'nda Salacık türbesinde. Hânedân, bu Hacı Giray'dan yürüdü, oğulları: Hayder Giray Han(5. han 1456, bir kaç ay sn.hal'), Nûr- Dewlet Giray Han(6), Mengli Giray Han I(7), Öztimur Giray, Yamgurçı(Osm.Yağmurcu) Giray, Kildiş(Kildi-Bay) Giray, Dewlet-yâr Giray, Kutluğ-Zamân Giray. Bunlardan: Nûr-i Dewlet Giray Han(ölm.1502?) (6. han 9.1466-1467=1 + 1474-1475=1 + 1476-1478=2 =4), kardeşi Yamgurçı ve yeğeni Mehmed(I) Giraylar'la berâber 1475'de Gedik Ah.Pş.tar.Ist.'a getirilip Fâtih Sul.Mehmed'in huzûruna çıkarıldı, oğlu: Satılmış Giray.

Mengli(Osm.Benli) Giray Han I(1445-1514=69): öldürüldü. 7. ve en uzun müddet tahtta kalan han 1467-1474=7 + 1475-1476=1 + 1478-1514=26 = 44, ilk kalgay 1466-1476=1. 1514'e kd. Moskova büyük-prensleri, Kırım hanı'nı "çar" unvânı vererek metbuu kabûl ediyor ve Altınordu hâkanlarının vârisi sayıyordu. =Nûr-Sul.b.Timur(Nogay beyi), 3. izd.1480(Kazan hanları Halîl ve kardeşi İbr.'den dul). Hânedân, bu Mengli Giray'dan yürüdü, Kırım târîhinin 5 büyük hanından biridir. Tahta çıkması için dâmâdı Yavuz Sul.Selîm'i, ağabeylerine karşı destekledi(şehzâdeliklerinde olsun Kırım'a ayak basan iki Pâdişâh, Yavuz'la oğlu Kaanûnî'den ibârettir, pâdişâh sıfatıyle ise hiç bir Osmanlı hükümdârı Kırım'a gitmemiştir). Mengli Giray, Yavuz'un kayın-pederidir(Osmânlı Hânedânı kısmına bk.). Bahçesarayı'nda medfûn olup Salacak'taki sarayı XVII. asırda da Kırım Hânedânı tar.kullanılıyordu. Mengli Giray'ın oğulları:

Mehmed Giray Han I(1467-1523=56) (Mengli Giray'ın by.oğlu), 8. han 1514-11.1523=9, îdâm. Tahta çıkınca kardeşlerini öldürttü. Oğulları: Gaazî Giray Han I(1503-2.8.1524=21), 9. han 11.1523-5.1524=0,6, îdâm ve Baba Giray, kalgay, ağabeyi ile ber.îdâm edildi.

Sa'âdet Giray Han I(Mengli Giray'ın 3. oğlu) (ölm.Ist.1540, med.Eyüb): 10. han 5.1524-5.1532=8,0. Eniştesi Yavuz Sul.Selîm tar.Enderûn saray akademisine alınıp orada yüksek tahsil gördü, 1514 Çaldıran ve 1516-18 Mısır sefer-i hümâyûnlarında bulundu, 5.1524'de Ist.'da iken hanlığa getirildi, 5.1532'de azledilince, ölünceye kadar Ist.'da yaşadı(ölümü için 1538 târîhi de verilmektedir). Eyüb Câmii'nde medfûn. Oğlu Ahmed Giray(kalgay), 1532'de katledildi.

İslâm Giray Han I(Mengli Giray'ın 4. oğlu) (1490-1534=44): 11. han 5.-9.12.1532=0,7. Sonra Ağabeyi Sahib Giray han olunca, onun kalgay'ı oldu. Az sn. Bağdâd'a gidip orada öldü. 1527'de Ryazan'ı fethetti(Moskova'nın 150 km güney-doğusunda Rus şehri).

Sâhib Giray Han I(Mengli Giray'ın muhtemelen 2. oğlu) (1481-1551=70): 12. han 9.12.1532-1551=19 + Kazan hanı 1521-1524=3 = 22. 5 büyük Kırım hanından biri. Kazan tahtına geçerek Osmanlı hâkimiyetinin Ural Dağları'na ulaşmasını sağladı. 1524'de Nijniy Novgorod(Gorkiy) Rus şehrini fethetti(Moskova'nın 400 km kuzey-

doğusu). Bu da Enderûn'da(Topkapı Sarayı) yüksek tahsil gördü. 1532'de Ist.'da iken hanlığa getirildi. Sd.Rüstem Pş.tarafından azledildi, son yıllarını Ist.'da tamamlamak üzere Kırım'dan hareket etti, fakat yeğeni Dewlet Giray, Ist.'a gitmesine izin vermedi, yolda öldürttü. Dedesi Hacı Giray'ın türbesine(Bağçesarayı) gömüldü. Bahçesaray'da Ulu câmî ve Salacak'da medrese onun eserlerindendir. =Nogay beyi 'Alî Bey'in kızı ('Alî Bey'den önceki Nogay beyi: Ağabeyi Bâqî Bey). Onunla berâber 1551 sonuna doğru 5 oğlu da katledildi ve ayni yere gömüldü: Kalgay Emîn Giray(Kaanûnî'nin 1543 seferine katıldı), Â'dil Giray, Gaazî Giray, Selâmet Giray, Gazanfer Giray.

Mahmûd Giray(doğ.1483) (Mengli Giray'ın oğlu), bunun oğlu: Safâ Giray (1510-1549), Kazan hanı 1524-1531=7 + 1533-1546=13 + 1546-1549=3 = 23(Kazan hanlarına bk.), 1536'da amcası Sâhib Giray'dan 12 yıl sn.Gorkiy şehrini yeniden fethetti ki zâten Kazan şehrinin 300 km batısında ve Moskova-Kazan yolunun ortasındadır. =1. Nogay beyi Mamay'ın kızı, =2. Süyün-Bike b.Yûs.Nogay(2. izd.1534, Kazan nâibesi 1549-1551=2). Oğulları: Kalgay Yölük Giray(1. izd.'dan) ve Ötemiş Giray(2. izd.'dan) (doğ.1546), Kazan hanı 1549-1551=2.

Kalgay Bahâdır Giray(1532'de kalgay) ve Özbek Giray, Mengli Giray'ın dîğer oğullarıdır. Fakat Mengli Giray'ın 9 oğlu arasında Hânedân, ancak şu oğlunun neslinden yürüdü: Mübârek Giray: Enderûn'da yetişti, 24.1.1517'de Kaahire'nin fethinde şehid düştü. Dul kalan ve Dewlet Giray'ın anası olan zevcesi, 1518'de ağabeyi Mehmed Giray Han'la, ondan da dul kalınca 1524'de 3. def'a dîğer ağabeyi Sa'âdet Giray'la evlendi. Oğlu:

Dewlet Giray Han I(b.Mübârek Giray) (1512-1577=65): 13. han 1551-1577=26. 5 büyük Kırım hanından biri. Uzun yıllar Istanbul'da oturdu. Kaanûnî'nin 1543 seferine katıldı. Artırhân hanı tâyîn edildi. Akkermân'a gelince Bâb-ı Âlî, Artırhân yerine Kırım'a han tâyin edildiğini tebliğ edince Kırım'a gidip amcası Sâhib Giray'la oğullarını öldürttü. Öldürttüğü Kalgay Emîn Giray'ın yerine oğlu Ahmed Giray'ı kalgay yaptı. 1549'da Kazan tahtını reddetti. Amcası Sa'âdet Giray'ın kalgayı idi. Şâir. 1571'de Moskova'yı fethetti. Bu sebeble "Taht-Al(g)an" lakabını kazandı. Kremlin Sarayı'na girip yaktı. 1566'da Kaanûnî'nin 1543 seferine katıldı. Bağçesarayı'nda gömüldü. Hânedân, bundan yürüdü. =Â'işe-Sul."Uluğ" Beğim(Meh.ve Â'dil Giraylar'ın ann.). Dâmâdı: Ebû-Bekr Mîrzâ(Paşa) b.Sul.-Bürhân Şîrwân-Şâh. 18 oğlundan 11'inin adı aşağıda anılacaktır. Bunlardan 5'i toplam 33 yıl, 8 ay tahtta kaldılar(Mengli Giray'ın 4 oğlu toplam 37 yıl, 5 ay). Hânedân, bunlardan I. Selâmet Giray'dan devâm etti. Dewlet Giray'ın annesi dul kalınca, 2. def'a Mehmed Giray ve ondan da dul kalınca 3. def'a Sa'âdet Giray'la evlendi.

Mehmed Giray Han II "Semiz" veyâ "Semin"(1535?-1584=49?): Dewlet Giray'ın en by.oğlu. 14. han 1577-24.4.1584=7. Oğulları: Murâd Giray(1584'de ilk nûreddîn), Safâ Giray ve Sa'âdet Giray(1550?-1597'den sn.), "Nûrüddîn" mahlaslı şâir, 1579-84'de kalgay yardımcısı oldu ve onun bu mahlası unvân ol.1584'de ondan sonra resmen kardeşi Murâd Giray'a verildi. 1568'den ît.Kç.Nogay hanı oldu(Kuzey Kafkasya) ve 1597'de Kırım tahtına hakk iddia etti. Sa'âdet Giray'ın 3 oğlu: Mehmed Giray Han III(katli 3.16.1628), 20. han 1610 + 29.4.1623-5.1624=1,4 + 7.1624-31.5.1628=3,10 = 4,11(2 hanlığı arasında 1610'dan sn. Rodos'ta oturdu), çocuksuz; Yavuz Şâhin

Giray(katli Rodos, 6.1634) (med.Rodos, Murâd Reîs Câmii'nde Şâhin Giray Türbesi) (kalgay 29.4.1623-31.5.1628=5,1,2) (Şâh 'Abbâs'ın sarayından gelip kalgay oldu), çocuksuz; Dewlet Giray(katli 1597) (nûreddîn 1596-1597). –III. Mehmed Giray azledilince kardeşi Şâhin Giray'la Çerkesistân'a kaçtı, sn.Şâhin Giray İran'a kaçtı, sonra Rodos'a sürüldüler, sonra yeniden han ve kalgay oldular.

Alp Giray: Dewlet Giray Han'ın 2. oğlu. Kalgay 1579-1588=9.

Â'dil Giray(1548-katli 1597=31): Dewlet Giray Han'ın oğlu(belki 3.) Kalgay 1577-1579=2. Kardeşi Gaazî Giray Han'la berâber İran harbinde Safevîler'e esir düştü, İran'da öldürüldü(Kazwîn Sarayı). Oğlu Baht Giray: nûreddîn 1588-1596=8, sn.kalgay.

Şakay Mübârek Giray=Melek-Sultân Hn.: Dewlet Giray Han oğlu. Oğulları: Dewlet Giray(kalgay 1577-1588=11 + 31.5.1628-), Gaazî Giray(1633'de nûreddîn) ve Cânbek Giray Han: 21. han 1610-29.4.1623=13 + 5.-7.1624=0,2 + 31.5.1628-1635=7 = 20, 2; 3. azlinde Rodos'a sürüldü. Bunun oğulları: Kalgay Akça Mübârek Giray ve Nûreddîn Sâhib Giray.

Murâd Giray: Dewlet Giray Han oğlu. Asturhan'da öldü.

Ahmed Giray: Dewlet Giray Han oğlu. Kalgay 1551.

Derwîş Giray: Dewlet Giray Han oğlu.

Ebü'l-Feth "Bora" Gaazî Giray Han II(1554-3.3.1608=54): Dewlet Giray Han oğlu. 5 büyük Kırım hanından 4.'sü. 16. han 12.1588-10.1596=7,10 + 12.1596-3.3.1608 = 12,3 = 20,1. 1591'de Moskova sûrları önünde yaralanınca "Bora" lakabı verildi. Bağçesarayı'nda medfûn. "Gazâyî" mahlası ile şâir(Farsca, Arabca, Çağatay, fakat bilhassa Osmânlı lehcesinde), hattât, âlim, sâzende ve Türk Mûsikîsi'nin en büyük bestekârlarından biri(bilhassa saz eserleri). Cengiz'in 16. kuşak torunu. Kızı Hân-zâde Hânî=Bahâdır Giray Han I(amca-zâdesi) (oğulları Selîm Giray Han I) (aş.bk.). II. Gaazî Giray'ın oğulları: Toktamış Giray Han(1597'den ît.kalgay, 18. han 12.1607-1608=1) (azledilince Akkermân'a gelip orada kardeşi Sefer Giray'la ber.Meh.Giray Han emriyle katledildi), Sefer Giray(1597'de nûreddîn); Hüsâm Giray(Seyfî mahlasiyle şâir) (nûreddîn, 1635'de kalgay, katli 1636); Sa'âdet Giray(nûreddîn 1635, katli 1636, Â'rifî mahlasiyle şâir); 'İwaz Giray; 'İnâyet Giray Han(1598-katli 4.6.1637=39), 22. han 25.2.1635-4.6.1637=2, 1,9, Ist.'da IV. Murâd tar.îdâm ettirildi, med.Eyüb, 2 kızından büyüğü: Â'işe-Sul.Hânî(1615?-?).

Feth Giray Han(1558-1596=38): Dewlet Giray Han oğlu. 17. han 10.-12.1596=0,2. Ağabeyi Gaazî Giray tar.katledildi. =Kontes Petuçi. 10 oğlundan 9'u kendisiyle berâber katledildi. By.oğlu kurtuldu: Çoban Mustafâ Ahmed Giray(katli 1629): 1596'da babası zamânında 2 ay ve sonra 1623'de nûreddîn, bestekâr, bunun oğulları: Kalgay Feth Giray(bunun oğulları 1666-1671'de kalgay Dewlet Giray ve nûreddîn Gaazî Giray) ve Â'dil Giray Han(1613-Karinâbâd 1672=55), 26. han 1666-4.1671=5.

İslâm Giray Han II(1559-1588=29): Dewlet Giray Han oğlu. 15. han 24.4.1584-12.1588=4,8. Med.Akkerman, Ulu Câmî. Mevlevî dervîşi olarak 1574'ten ît.bir kaç yıl Konya'da oturdu. Oğlu: 1584'de çocukken nûreddîn olan Mübârek Giray.

Selâmet Giray Han I: Dewlet Giray Han oğlu. 19. han 1608-1610=2. Kalgay 12.1596'dan ît. Hânedân, bu zâttan yürümüştür. 12 oğlunun 3'ü toplam 29 yıl, 2 ay tahtta kaldılar, dîğer 5'i kalgay, dîğer 3'ü nûreddîn oldu. Hânedân, bunlardan muhtemelen

2.'si olan I. Bahâdır Giray Han'ın, amcası II. Gaazî Giray Han'ın kızı ile olan izdivâcından yürüdü:

Bahâdır Giray Han I: Selâmet Giray Han oğlu. Gözleve'de öldü. 23. han 4.6.1637-18.10.1641=4, 4,14. Şâir(mahlası Rezmî) (bâzı kaynaklarda yanlış ol. Resmî ve Remzî) (Âṣım ve Ṣafâyî tezkireleri). Amcası II. Gaazî Giray Han'ın kızı H̲ân-zâde H̲ânî ile evlendi ki, 2 oğlunun annesidir. Hânedân, Bahâdır Giray'dan yürümüştür, aş.bk.

Sofu Meḥmed Giray Han IV: Selâmet Giray Han oğlu. 24. han 18.10.1641-6.1644=2,8 + 2.7.1654-4.1667=12,9 = 15,5. 2 hanlığı arasında Rodos'ta oturdu. Azledilince Dağıstan'a çekildi, 10 yıl sn.orada öldü(1676). Şâir(mahlası Kâmil ve Kâmilî ve H̲ânî) (krş.F.A.Tansel, *IV.Meḥ.Giray'ın Şi'irleri, Belleten*, XXXI-124, 10.1967, 647-56). Mevlevî. =Âmine(veyâ Emîne)-Sul.Biyim. Doğumu 1609'a doğrudur. Oğulları: Aḥmed Giray(doğ. 1649) ve by.oğlu Gaazî Giray(1658'de kalgay).

İslâm Giray Han III(1605-1654=49): Selâmet Giray Han'ın en by.oğlu.2 kç.kardeşinden sn. 25. han 6.1644-6.1654=10,0. Kalgay iken esir düşüp 7 yıl Polonya'da yaşadı, onun için kç.kardeşleri ondan önce han oldular. 1641-44'te Rodos'ta.=Â'işe Hâtûn.

Mübârek Giray: Selâmet Giray Han oğlu. 1671'de Rodos'ta. Oğlu: Murâd Giray Han(ölm.Yanbolu 1696a), 28. han 2.1678-23.9.1683=5,7. İkinci Viyana muhâsarasında bozguna sebeb olan büyük vatan hâini. Oğulları: Alp Giray ve Ḥüsâm Giray.

Kırım Giray: Selâmet Giray Han oğlu. Kalgay. Oğulları: Ḥacı Giray Han II(1648-Rodos, 6.1689=41) (29. han 23.9.1683-6.1684=0,9) (oğlu: Meḥmed Giray, *Târîḫ*(1684-1703) müellifi, Viyana Küt., 1.080) ve Sa'âdet Giray Han II "Sokur"(ölm.Rodos 1704), 30. han 3.-9.1691=0,6. 1682'de nûreddîn. Rodos'da Murâd Reîs Camii'nde Şâhin Giray Türbesi'nde medfûn. Oğlu: Fetḥ Giray, 3.1691'de nûreddîn, sn.kalgay.

Ṣafâ Giray: Selâmet Giray Han oğlu. Nûreddîn, ölm.1629. Oğulları: Toktamış Giray(2.1678'de kalgay, şâir) (oğlu: Şâhin Giray, nûreddîn, şâir) ve Ṣafâ Giray Han(1629-Kadıköy/Yanbolu, 1693=64), posthume, 31. han 9.1691-6.11.1692=1,2. Babasının ölümünden 40 gün sn.doğdu. 2.1678'de nûreddîn. Oğlu: Bahâdır Giray(kalgay 15.-29.12.1716'da 14 gün).

Â'dil Giray: Selâmet Giray Han oğlu. 1644'de nûreddîn. 1645'de Moskova varoşunu yaktı. Oğlu: Kara Dewlet Giray Han III(1650-Yanbolu, 29.12.1716=67), 35. han 15.12.1716-29.12.1716=0,0,14; bunun oğlu: Maksûd Giray, nûreddîn.

Kaasim Giray: Selâmet Giray Han oğlu, 6.1644'de kalgay, ölm.1650?.

Aḥmed Giray: Selâmet Giray Han oğlu.

'İnâyet Giray: nûreddîn. Selâmet Giray Han oğlu.

Gaazî Giray: Selâmet Giray Han oğlu. Kalgay. Ağabeyi Kaasim Giray.

Cihân Giray: Selâmet Giray Han oğlu. Kalgay.

'Azamet Giray: Selâmet Giray Han oğlu. Kalgay.

Â'dil Giray(1625?-1650=25?): I. Bahâdır Giray Han'ın (no.23) by.oğlu. Nûreddîn 1641-1644=3.

Hacı (9.1691) Gaazî Selîm Giray Hân I (1634-22.12.1704=70): I. Bahâdır Giray Hân'ın kç. oğlu:

Hânedân, bu zâttan devâm devâm etti. 27. han 4.1671-2.1678=6,10 + 6.1684-3.1691=6,9 + 6.11.1692-2.3.1699=6,3,26 + 26.12.1702-22.12.1704=1,11,27 = 21, 10, 23. 5 büyük Kırım hükümdârının sonuncusu. Med.Bağçesarayı, Selîm Giray Han Câmii Türbesi. Kırım saray nâzırı 'Alî Merdân Ağa'nın hemşîresi ile evli idi ki Kaplan Giray Han'ın annesidir. Toplam 75 çocuğu doğdu. 10 kızı ile aşağıda anılacak 13 oğlu, bülûğ yaşlarını geçtiler, dîğerleri küçük çocukken öldüler. 6 oğlu han olup toplam 41 yıl, 3 ay, 29 gün tahtı işgaal ettiler. 4'ü kalgay, 2'si de nûreddîn oldular. Selîm Giray, hâfız, mesnevî-hân, şâir, müzisyen ve Mevlevî idi(Safâyî, Sâlim, Belîğ tezkireleri). Eşi Beyzâde Hânım, 1712'de Rodos'da öldü, Murâd Reîs Câmii'nde Canbek Giray Türbeleri'nde medfûndur.

Dewlet Giray Han II(1668-Saray/Edirne, 29.4.1725=57): Selîm Giray Han'ın en by. oğlu. İlk hanlığı babasının 3. ve 4. hanlıkları arasındadır. 32. han 2.3.1699-26.12.1702=3,9,25 + 9.12.1708-29.3.1713=4,3,21 = 8, 1, 16. Kalgay 23.9.1683-2.3.1699=15,5,9. 3 yıl Rodos'ta oturdu(29.3.1713-1716). Çocukları için aş.bk.

Sa'âdet Giray Han III(1672 veyâ az evvel - Yanbolu 1732=60): Selîm Giray Han'ın 2. oğlu. 36. han 29.12.1716-9.1724=7,9. Kalgay 1700-26.12.1702 =2 + 9.12.1708 29.3.1713=4,3,21. 7 oğlu: Bahâdır Giray(nûreddîn), Mehmed Giray(nûreddîn), Sâlih Giray (Mengli Giray'ın 2. hanlığında nûreddîn), Halîm Giray Han(42. han 12.1755-4.10.1758=10) (1691-1759=68) (oğlu Kırım Giray, nûreddîn), Dewlet Giray(kalgay 1756-1758=2), Arslan Giray(nûreddîn), Sa'îd Giray(ölm.1759?) (Hurremî mahlasiyle *Dîwân*'ı, 1720-58 yıllarına âid *Târîh-ı Sa'îd Giray* adlı otobiyografisi var).

Şehbâz Giray: Selîm Giray Han'ın 3. oğlu. Kalgay 2.3.1699-katli 1700=1.

Gaazî Giray Han III(1673-Yanbolu, 6.1708=35): Selîm Giray Han'ın 4. oğlu. 33. han 22.12.1704-4.1707=2,4. Nûreddîn 2.3.1699-1701=2, kalgay 26.12.1702-22.12.1704=1,11,27. Oğlu: 'Azamet Giray, kalgay.

Kaplan Giray Han I(Rodos, 7.1680 - Sakız, 11.1738 = 58,4): Selîm Giray Han'ın 5. oğlu. 34. han 4.1707-9.12.1708=11,8 + 29.3.1713-15.12.1716=3,8,17 + 28.9.1730-24.7.1736=5,9,26 = 11,2,13. Hanlığı 11.1724'de reddetti. Nûreddîn 26.7.1702, kalgay 22.12.1704. Medfeni Çeşme'de. Oğlu: Selîm Giray Han II, 40. han 11.1743-18.5.1748=4,6(1708-1748=40). Bunun oğlu: Kaplan Giray Han II(1739-7.1771=32), 47. han 25.2.-12.1770=0,10. Nûreddîn 1767. Med.Subaşı köyü Câmii/Ist. II. Kaplan Giray'ın oğlu için bk. Tewfîq-Paşa-zâdeler=Okday'lar.

Mengli Giray Han II(1681-1739=58): Selîm Giray Han'ın 6. oğlu. 36. han 16.10.1724-28.9.1730=5,11,13 + 7.1737-31.12.1739=2,5=8,5. Şâir(mahlas Newâî). 4.2.1739'da gene Istanbul'a geldi. İlk azlinde Yanbolu'da ikaamete me'mûr oldu, Kaplan Giray, ikaamet ettiği Bursa'dan Istanbul'a gelip han oldu. Med.Bağçesarayı, Han Câmii. Oğlu: Toktamış Giray, nûreddîn.

Maksûd Giray: Selîm Giray Han'ın 7. oğlu. Nûreddîn 4.1707. Oğlu: Baht Giray, Nûreddîn.

Safâ Giray: Selîm Giray'ın 8. oğlu. Kalgay 1724, sn. Yanbolu'ya gönderildi.

Selâmet Giray Han II(1690?-Yanbolu, 1751 = 61?): Selîm Giray Han'ın 9. oğlu. 39. han 31.12.1739-11.1743=3,11. Mengli Giray'ın 2. hanlığında kalgay 1726-1730, daha önce nûreddîn. Oğulları: Bahâdır Giray(nûreddîn), 'İnâyet Giray(kalgay) ve Maksûd Giray Han(ölm.8.1781), 45. han 6.1767-11.1768=1,5 + 30.6.1771-1772=1 = 2,5. Bunun oğulları: Mehmed Giray ve Selîm Giray, 23.12.1790'da İsmâ'îl kalesinde Ruslar'a karşı şehîd oldular.

Sâhib Giray: Selîm Giray Han'ın 10. oğlu. Nûreddîn.

Â'dil Giray: Selîm Giray Han'ın 11. oğlu. Kalgay 9.1724-1726.

'Azamet Giray(ölm.1.1690): Selîm Giray Han'ın ilk oğullarından biri. Nûreddîn 23.9.1683. Oğlu: İslâm Giray, kalgay.

Toktamış Giray(ölm.12.1692): Selîm Giray Han'ın ilk oğullarından biri. Baht Giray'la Murâd Giray: Selîm Giray Han'ın oğulları olup 1729 Kabartay seferini yaptılar.

Hânedân, Selîm Giray Hân'ın oğullarından II. Dewlet Giray'ın(32) neslinden devâm etti. Bunun 3 oğlu toplam 15 yıl, 2 ay han, 3 oğlu kalgay, 4 oğlu nûreddîn oldular ve daha 2 oğlu ile berâber 12 oğlu vardır. Kızlarından Âsiye Sul.-Beğim'in adı biliniyor.

Feth Giray Han II(1685'den sn.-1737): II. Dewlet Giray Han'ın by.oğlu. 38. han 24.7.1736-7.1737=1,0. Kaplan Giray'ın son hanlığında kalgay. Oğulları: Kırım Giray(nûreddîn), Mehmed Giray(kalgay) ve Selîm Giray Han III(1716-Vize, 9.1786=70): 44. han 1764-14.3.1767=3 + 12.1770-30.6.1771=0,6 + 12.1777-1778=1 = 4,6. Kalgay 1764'den önce. Med.Vize(Trakya). Bunun 2 oğlu(büyükleri Hacı Giray), 1771 sonunda Petersburg'a gidip Rusya hizmetine girdiler.

Arslan Giray Han(ölm.Karşan/Akkerman, 6.1767): II. Dewlet Giray oğlu. 41. han 18.5.1748-12.1755=7,7 + 14.3.1767-6.1767=0,3 = 7,10. Hanlığı 4.10.1758'de reddetti. Kaplan Giray'ın son hanlığında nûreddîn, sn.Feth Giray'ın kalgayı. Oğulları için aş.bk.

Kırım Giray Han(1719-3.1769-50): II. Dewlet Giray oğlu. 43. han 4.1758-1764=6 + 11.1768-3.1769=0,4 = 6,4. Çariçe II. Ekaterina tar.zehirletildi. Med.Bağçesarayı, Han Câmii. Bunun oğulları: Baht Giray Han(1747-Midilli, 28.1.1801=54), by.oğul, 52. han 2.1789-6.1792=3,4. Nûreddîn 4.1770, kalgay 8.1771-1772. 7.1771'de Kıpçak, Kuban, Kabartay, Çerkes, Lezgi, Kumuk, Kaytak, Dağıstan, Kazak hanı îlân edildi. Kırım Giray Han'ın dîğer 6 oğlundan 3'ü şunlardır: Mehmed Giray(1789'da kalgay) ve İsmâ'îl kalesini savunurlarken Ruslar'a karşı şehîd düşen(23.12.1790) Kaplan Giray ve Gaazî Giray kardeşler.- Kırım Giray Han, Rusya içerilerine son akınlarda bulunan han idi, 1764'de Orel ve 1768 sonunda İzyum akınları ünlüdür ki sonradan Çariçe onu zehirleterek intikaam almıştır. Orel(Oryol), 330 km Moskova'nın güneyindedir. Kırım Giray Han'ın zevcesi Dilârâ Bikeç, Bağçesarayı'nda Yeşil Câmî ile dünyâca ünlü Bağçesarayı(Gözyaşı) Çeşmesi'ni yaptırmıştır. -Mengli Giray(ölm.1800) şâirdir(Fatîn, tezkire).

Deli Baht Giray: II. Dewlet Giray oğlu. Nûreddîn 9.12.1708-29.3.1713=4,3,21, sn.kalgay. Oğlu: Sa'âdet Giray(ölm.1760a), kalgay. Bunun oğlu Giray'ın oğlu: Arslan Giray, nûreddîn 8.1787.

Mehmed Giray: II. Dewlet Giray oğlu. Oğlu: Ahmed Giray, nûreddîn.

II. Dewlet Giray'ın dîğer oğulları: kalgay Sa'âdet Giray 1787'de Kuban başbuğu [Bunun torunu Must.Ağa, 1875'de Istanbul'da öldü, oğlu Sa'âdet Paşa mîrmîrân olup 1883'de öldü, Topkapısı'nda babasının yanına gömüldü. Oğlu Sa'âdet Giray-zâde Hüs.Bey(İslimye 1867-Ist.10.1901) (*Mülkiye Târîhi*, III, 305), 1888 Mülkiye me'zûnu, adliye, hâriciye, ma'ârif nezâretleri me'mûru, Vefâ îdâdîsi müdîri iken ölmüştür, bir coğrafya kitabı yazdı, Müşîr Nusret Paşa'nın kızı Behîce Hanım'la evlendi, kızları Refî'a Tokdemir ve Sâ'diye Giray'dır], nûreddîn Mahmûd Giray, nûreddîn Bahâdır Giray, kalgay Şehbâz Giray, nûreddîn Gaazî Giray, nûreddîn Hacı Giray, Ahmed Giray. Bu Ahmed Giray'ın 3'ü han olan(toplam 8 yıl, 7 ay) 4 oğlu:

1) Sâhib Giray Han II(ölm.Çatalca, 3.1807), by.oğul, 48. han 1772-6.1775=3. Med.Çatalca, Ferhâd Pş.Câmii.- 2) Bahâdır Giray Han II(ölm. Tekirdağ 1792a), 50. han 1782-1783=7 ay, Kuban hanı(Kuzey Kafkasya) 1783-1790=7.Oğlu: Giray Sultân, Rusya'da binbaşı.- 3) Arslan Giray "Ahgöz", kalgay 1782-1783. Bunun oğulları: Gaazî Giray(Bucak'da/Güney Besarabya) ve Selîm Giray(Anapa'da, Çerkesistân).- 4) Şâhin Giray Han (îdâmı Rodos, 7.1787), 4. oğul, 49. han 1.1777-12.1777=0,10 + 1778-1782=4 + 1783-8.4.1783 = 5. Rus ve Avrupa hayrânı ünlü züppe ve vatan hâini. Rodos'ta medfûndur, fakat taş dikilmeyip hakaret edilmiştir. Şâir("Şâhî") (Belîğ ve Fatîn tezkireleri).

Aslan Giray Han'ın(41) 7 oğlu: 1) Şehbâz Giray Han(1728?-Vize 1793=65?), by.oğul, 51. han 8.1787-2.1789=1, 6(Kuban hanı). Kalgay 6.1775-1.1777=1,7. Sîret mahlasıyle şâir(Fâtin tezkiresi). Oğulları: Mehmed Giray(2.1789'da Bender kalesini Rus-lar'a karşı savunurken şehîd) ve Halîm Giray(4.1772-Ist.1824=52), Tuna cebhesinde görevli 10.1808 ve 1821, Bahâdır Giray'ın kalgayı, *Dîwân* sâhibi şâir (Şeyhülislâm Â'rif Hikmet ve Fatîn Tezkireleri ile Meh.Tewfîq, *Kaafile-i Şu'arâ*) ve *Gülbün-i Hânân* adlı ünlü Kırım târîhinin (Mengli Giray'dan başlayarak 40 hân'ın biyografisi, 1466-1800, Ist.1287, 1327) yazarı Çatalca'da Ferhâd Paşa Câmii'nde medfûn.- 2) Dewlet Giray Han IV(1730-Vize 1781=51), 2. oğul, 46. han 3.1769-25.2.1770=0,11 + 6.1775-1.1777=1,7 =2,6. Kalgay 14.3.1767-6.1767=0,3. Med.Vize, Ayas Pş.Câmii.- 3) Mübârek Giray(nûreddîn 6.1775-1.1777=1,7, sn.kalgay), 4) Mes'ûd Giray(kalgay, katli Ziştovi, 8.1771), 5) Selîm Giray(kalgay), 6) İslâm Giray(4.1770'de kalgay), 7) Ah. Giray, nesli için bk. Tewfîq Paşa-zâdeler=Okday'lar.

Târihçi Halîm Giray'ın oğlu Şehbâz Giray da Sîret mahlasıyle şâir olup 1836'da İstanbul'da öldü, Fatîn'de kayıtlıdır.

Kırım Hanları'nın nesli bugün de devâm eder ve büyük kısmı Türkiye'de yaşamaktadır. Arslan Giray ve Ahmed Giray'ın oğulları olan son 5 han, Cengiz'in 21. kuşak torunudurlar. *Gülbün-i Hânân* müellifi, 22. kuşak torunudur. Hanlık 13.7.1771'de fiilen Rus işgaaline uğradı ki, Türkiye'nin dünyânın 1. devleti çizgisinden düşmesinin gerçek târîhi sayılabilir. 8.4.1783'e kd.11,8,26 müddetle gûyâ müstakil devlet oldu, gerçekte Rusya hâkimiyetinde, hânedân ve dîn işleri bakımından Türkiye'ye bağlı idi. Bu târihte Rusya tar.eyâlet ol.ilhâk edildi ve Türkiye 21.7.1774 Kaynarca muâhedesi ile istiklâlini tanıdığı Kırım'ın Rusya'ca ilhâkını 8.1.1784 Aynalıkavak tenkıyh-nâmesi ile kabûl etti. Osmanlı hâkimiyeti 1.6.1475 - 13.7.1771 = 296, 0, 12 ve istiklâl devresi de eklenebilirse 310, 10, 16 günden ibârettir. Yüz binlerce Kırımlı, Anadolu, Trakya, Istanbul'a, bir kısmı Balkanlar'a göçtü ve yüz binlercesi de Ruslar tarafından kırıldı.

Kırım Hanları

0) Taştimur b.İçkili-Hasan b.Çıgay b.Tülek-Timur b.Künçük b.Sarıca b.Abay b.Öreng-Timur b.Tokay-Timur b.Cuci b.Cengiz(1393 - 1399 = 6)
1) Gıyâşeddîn Giray Han b.Taştimur(1419 - 1427 = 8)
2) Dewlet-Berdi Giray Han b.Taştimur(1427 - 1436 = 9)·
3) Seyyid-Ahmed Han b.Toktamış Han(1436)
4-1) Hacı Giray Han I b.Gıyâşeddîn Han(1436 - 1456 = 20)
5) Hayder Giray Han b.Hacı Giray I(1456)
4-2) Hacı Giray Han I(1456 - 9.1466 = 10) (=30)
6-1) Nûr-Dewlet Han b.Hacı Giray I(9.1466 - 1467 = 1)
7-1) Mengli Giray Han I b.Hacı Giray I(1467 - 1474 = 7) (1445 - 1514 = 69)
6-2) Nûr-Dewlet Han(1474 - 1475 = 1)
7-2) Mengli Giray Han I(1475 - 1476 = 1)
6-3) Nûr-Dewlet Han(1476 - 1478 = 2) (=4)
7-3) Mengli Giray Han I(1478 - 1514 = 36) (=44)
8) Mehmed Giray Han I b.Mengli Giray I(1514 - 11.1523 = 9) (1467 - 1523 = 56)
9) Gaazî Giray Han I b.Mehmed Giray I(11.1523 - 5.1524 = 0, 6) (1503?-8.1524 = 21?)
10) Sa'âdet Giray Han I b.Mengli Giray I(5.1524 - 5.1532 = 8, 0) (ölm.1540)
11) İslâm Giray Han I b.Mengli Giray I(5.1532 - 9.12.1532 = 0,7) (1490-1534=44)
12) Sâhib Giray Han I b.Mengli Giray I(9.12.1532 1551 = 19) (+Kazan 1521-1524=3) (1481-1551=70)
13) Dewlet Giray Han I b.Mübârek Giray b.Mengli Giray I(1551 - 1577 = 26) "Taht-Alan" (1512-1577 = 65)
   – Safâ Giray Han b.Feth Giray b.Mengli Giray I(Kazan 1524-1531=7 + 1533-1546=13 + 1546-1549=3 = 23) (1510-1549=39)
   – Ötemiş Giray Han b.Safâ Han(Kazan 1549-1551=2) (doğ.1546)
14) Mehmed Giray Han II b.Dewlet Giray I "Semin" (1577 - 24.4.1584 = 7) (1535?-1584=49?)
15) İslâm Giray Han II b.Dewlet Giray I(24.4.1584 12.1588 = 4, 8) (1559-1588=29)
16-1) Ebü'l-Feth Gaazî Giray Han II "Bora" b.Dewlet Giray I(12.1588 - 10.1596 = 7, 10) (1554-3.3.1608=54)
17) Feth Giray Han I b.Dewlet Giray I(10.1596 - 12.1596 = 0,2) (1558-1596=38)
16-2) Gaazî Giray Han II(12.1596 - 3.3.1608 = 12, 3) (=20,1)
18) Toktamış Giray Han b.Gaazî Giray II(3.3.1608 - 1608)
19) Selâmet Giray Han I b.Dewlet Giray I(1608 - 1610 = 2)
20-1) Mehmed Giray Han III b.Sa'âdet Giray Han b.Mehmed Giray II(1610)
21-1) Cânbek Giray Han b.Şakay Mübârek Giray b.Dewlet Giray I(1610 - 29.4.1623 = 13)
20-2) Mehmed Giray Han III(29.4.1623 - 5.1624 = 1, 4)
21-2) Cânbek Giray Han(5.1.1624 - 7.1624 = 0,2)

20-3) Mehmed Giray Han III(7.1624 - 31.5.1628 = 3, 10) (=4,11)
21-3) Cânbek Giray Han(31.5.1628 - 25.2.1635 = 6, 8, 25) (=19, 10, 25)
22) 'İnâyet Giray Han b.Gaazî Giray II(25.2.1635 4.6.1637 = 2,1,9) (1598-1637=39)
23) Bahâdır Giray Han I "Rezmî" b.Selâmet Giray I(4.6.1637 - 18.10.1641 = 4,4,14) (1603?-1641=38?)
24-1) Sofu Mehmed Giray Han IV "Kâmilî" b.Selâmet Giray I(18.10.1641 - 6.1644 = 2, 8) (1609?-1667=58?)
25) İslâm Giray Han III b.Selâmet Giray I(6.1644-2.7.1654 = 10, 1) (1605-1654=49)
24-2) Mehmed Giray Han IV(2.7.1654 - 4.1667 = 12, 9)
26) Âdil Giray Han b.Çoban Ah.Giray b.Feth Giray I(4.1667 - 4.1671 = 4,0) (1613-1672=55)
27-1) Hacı Gaazî Selîm Giray Han I b.Bahâdır Giray I(4.1671 - 2.1678 = 6, 10) (1634-22.12.1704=70)
28) Murâd Giray Han b.Mübârek Giray b.Selâmet Giray I(2.1678 - 23.9.1683 = 5, 7) (ölm.1696a)
29) Hacı Giray Han II b.Kırım Giray b.Selâmet Giray I(23.9.1683 - 6.1684 = 0, 9) (1648-1689=41)
27-2) Selîm Giray Han I(6.1684 - 3.1691 = 6, 9)
30) Sa'âdet Giray Han II "Sokur" b.Kırım Giray b.Selâmet Giray I(3.1691 - 9.1691 = 0, 6) (ölm.1704)
31) Safâ Giray Han b.Safâ Giray b.Selâmet Giray I(9.1691 - 6.11.1692 = 1, 2) (1629-1693=64)
27-3) Selîm Giray Han I(6.11.1692 - 2.3.1699 = 6, 3, 26)
32-1) Dewlet Giray Han II b.Selîm Giray I(2.3.1699 - 26.12.1702 = 3, 9, 25) (1668-29.4.1725=57)
27-4) Selîm Giray Han I(26.12.1702-22.12.1704 = 1, 11, 27) (=21,10,23)
33) Gaazî Giray Han III b.Selîm Giray I(22.12.1704 - 4.1707 = 2, 4) (1673-4.1708=35)
34-1) Kaplan Giray Han I b.Selîm Giray (4.1707 9.12.1708 = 1, 8) (1680-11.1738=58,4)
32-2) Dewlet Giray Han II(9.12.1708 - 29.3.1713 = 4, 3, 21) (=8,1,16)
34-2) Kaplan Giray Han I(29.3.1713 - 15.12.1716 = 3, 8, 17)
35) Kara Dewlet Giray Han III b.Â'dil Giray b.Selâmet Giray I(15.12.1716 29.12.1716 = 0, 0, 14) (1650-1716=67)
36) Sa'âdet Giray Han III b.Selîm Giray I(29.12.1716 - 16.10.1724 = 7, 9, 18) (ölm.1732)
37-1) Mengli Giray Han II "Newâî" b.Selîm Giray I(16.10.1724 - 28.9.1730 = 5, 11, 13) (1681-1739=58)
34-3) Kaplan Giray Han I(28.9.1730 - 24.7.1736 = 5, 9, 26) (=11,2,13)
38) Feth Giray Han II b.Dewlet Giray II(24.7.1736 - 7.1737 = 1, 0)
37-2) Mengli Giray Han II(7.1737 - 31.12.1739 = 2, 5) (=8,5)
39) Selâmet Giray Han II b.Selîm Giray I(31.12.1739 - 11.1743 = 3, 11) (1690?-1751=61?)

40) Selîm Giray Han II b.Kaplan Giray I(11.1743 - 18.5.1748 = 4, 6) (1708-1748=40)

41-1) Arslan Giray Han b.Dewlet Giray II(18.5.1748 - 12.1755 = 7, 7)

42) Ḥalîm Giray Han b.Sa'âdet Giray III(12.1755 4.10.1758 = 2, 10) (1691-1759=68)

43-1) Kırım Giray Han b.Dewlet Giray II(4.10.1758 - 1764 = 6) (1719-3.1769=50)

44-1) Selîm Giray Han III b.Feth Giray II(1764-14.3.1767 = 3) (1716-1786=70)

41-2) Arslan Giray Han(14.3.1767 - 6.1767 = 0, 3) (=7, 10)

45-1) Maksûd Giray Han b.Selâmet Giray II(6.1767 - 11.1768 = 1, 5) (ölm.8.1781)

43-2) Kırım Giray Han(11.1768 - 3.1769 = 0, 4) (=6,4)

46-1) Dewlet Giray Han IV b.Arslan Giray Han(3.1769 - 25.2.1770 = 0, 11) (1730-1781=51)

47) Kaplan Giray Han II b.Selîm Giray II(25.2.1770 12.1770 = 0, 10) (1739-7.1771=32)

44-2) Selîm Giray Han III(12.1770 - 30.6.1771 = 0, 6)

45-2) Maksûd Giray Han(30.6.1771 - 1772 = 1) (=2,5)

48) Ṣâḥib Giray Han II b.Aḥ.Giray b.Dewlet Giray II(1772 6.1775 = 3) (ölm.3.1807)

46-2) Dewlet Giray Han IV(6.1775 - 1.1777 = 1, 7) (=2,6)

49-1) Şâhin Giray Han b.Aḥ.Giray b.Dewlet Giray II(1.1777 12.1777 = 0,10) (ölm.7.1787)

44-3) Selîm Giray Han III(12.1777 - 1778 = 1) (=4,6)

49-2) Şâhin Giray Han(1778 - 1782 = 4)

50) Bahâdır Giray Han II b.Aḥ.Giray b.Dewlet Giray II(1782 - 1783 = 0, 7) (+Kuban 1783-1790=7) (ölm.1792a)

49-3) Şâhin Giray Han(1783-8.4.1783) (=5 yıl kd.)
8.4.1783 - 8.1787 = 4, 4: fâṣıla.

51) Şehbâz Giray Han b.Arslan Giray Han(Kuban 8.1787 - 2.1789 = 1, 6) (1728?-1793=65?)

52) Baht Giray Han b.Kırım Giray Han(2.1789 - 6.1792 = 3, 4, titüler) (1747-28.1.1801=54)

B i b l i y o g r a f y a.

Bu *Kitâb*'ın 8 kısmının bibliyografyası, umûmî Osmânlı bibliyografyası içindedir.

Dördüncü Kitap

OSMANLI ÂİLELERİ

Bu *Kitab*'ımızda hükümrân olmıyan mârûf Osmanlı âilelerinin bilinen şecerelerini vereceğiz. Daha doğrusu mârûf âileler arasından seçme yapılmıştır. Bilhassa sadrâzam yetiştiren âilelerin ekserisi alınmıştır. Osmanlı Hânedânı ile karâbet kurmuş âilelere, devamlı şeyhulislâm, kazasker, vezîr yetiştiren âilelere ağırlık verilmiştir. Âile adları alfabetik sıraya konmuştur. Âile adlarının yanındaki harflerin mânâsı şudur: D = dâmâd-ı şehryârî âileleri, S = sadrâzam âileleri, V = vezîr, askeriyye, mülkiyye âileleri, Ş = şeyhulislâm âileleri, K = kazasker, ilmiyye âileleri. V ve K harfleri, dâmâd, sadrâzam, şeyhulislâm ihtivâ etmiyen, fakat sürekli ricâl yetiştiren askeriyye, mülkiyye ve ilmiyye âileleri için kullanılmıştır. D, S, Ş harfleri konan âilelere ayrıca V ve K işâretleri konmasına lüzum görülmemiştir. Ancak ayni âilede sadrâzam, şeyhulislâm ve dâmâd var ise, bu harfler ayrı ayrı konmuştur. Osmanlı protokolünde sadrâzam, şeyhulislâm ve dâmâd'ların Batı'nın prens; vezîr, müşîr, kazasker'lerin ise duka (dük) protokolünde oldukları unutulmamalıdır. Sadrâzam, şeyhulislâm, sultân-zâde, hanım-sultân ve dâmâd isimleri metinde **siyah** dizilmiştir.

— A —

'ABDÎ PAŞA-ZÂDELER(D): 'Abdî Paşa (1800?-14.6.1880 = 80?), med.Karacaahmed. Sd.Husrev Pş.'nın (bk.) Çerkes kölesi, mânevî oğlu, dâiresinde tahsîl, zâbit, bnb. ve Saray muallimi 1831, alb.1832, livâ 1838, Ankara kumandanı 1839, ferîk, III. Ordu, II. Ordu 27.11.1865, III. Ordu (2) 5.1869-15.8.1871, Şûrây-ı Devlet üyesi 11.1871, tanzîmât-ı askeriyye komisyonu üyesi 8.1873, zabtiye nâzırı 7.1875-8.1876, III. Ordu (3) 12.1876, ilâveten Manastır vâlî vekîli, ilâveten Yanya vâlîsi 6.1877, hepsinden alınarak (10.1878) bir müddet Şûrây-ı Devlet üyesi. Müşîr 'Abdî Pş.'nın kç. oğlu: Hacı Husrev Pş. (ölm.1888?), livâ, surre emîni 1882. 'Abdî Pş.'nın by.oğlu: Meh.Raûf Pş. (Ist.1832-1909=77), teğmen ve serdâr-ı ekrem 'Ömer Pş.'nın emir zâbiti 1849, Paris ataşe militer yardımcısı iken Fransa kurmay okulundan me'zûn 1856-62, livâ ve Sul. 'Azîz'e başyâver 1868 ve bu sıfatla pâdişâhın Avrupa seyâhatine iştirak, Â'lî Pş.ile berâber Girit, dönüşünde ferîk, müşîr 1870, sırasıyle Yanya, İşkodra, Kastamoni, Bağdâd, Yemen, Selânik, Bosna vâlîsi, 2 def'a bahriye nâzırı 1875 ve 1877, serasker, Tophâne müşîri, Edirne vâlîsi ve II. Ordu 1878, I. Ordu kumandanı (27 yıl boyunca: 1881-1908), med.Karacaahmed. İkinci hanımından olan oğlu 1955'de hayatta idi. Dîğer bütün çocukları ilk eşindendir. Dâmâdı, müşîr Çerkes İbrâhîm Paşa'nın(b.bk.) oğlu hâriciye müsteşârı 'Alî İhsân Bey'dir. İlk eşinden olan 5 oğlunun 2.'si: kurmay alb.Meh.'Abdürraûf Bey (1880?-Beylerbeyi/Ist.4.11.1931=51?) = Emîre Hn.b.Kavalalı (b.bk.) Prs.Fatma Hn.(=Mahmûd Sırrı Pş.) b. Hıdîv İsmâ'îl Pş. (Ist.10.10.1884, izd.Ist.4.5.1915, yş.30, 6, 25), bu izdivacdan: Meh.'Alî Bülend Raûf Bey (1916) (Kahire'de) ve Mahmûd Raûf Bey (Ist.'da) ki ilki, Mısır kralı Fuâd'ın kızı (b.bk.) Prs.Fâize (doğ.Kaahire, 8.11.1923) ile evlendi (izd.Kaahire, 17.5.1945, yş.21, 6, 9, zevcinden 7 yş.kç.). Serasker Raûf Pş.'nın by.oğlu:

Dâmâd Meh.'Alî Raûf Beyefendi (Ist.1877? Viroflay/Varsailles, 21.9.1937=60?), kur.alb., son 3 pâdişâhın yâveri, Paris ve Berlin (Prusya) harb akademileri me'zûnu. =1. Senîha Hn.b.müşîr İbr.Edhem Pş. (1835-1905=70, müellif, mütercim, kur.yzb.1856). =2. 'Ayşe Sultân (2.11.1887 11.8.1960 = 72, 9, 9) b. 'Abdülhamîd II, 2. izd. 3.4.1921 = 16, 5, 18, yş. 33, 4, 29 - 49, 10, 17, zevcinden 10? yş.kç. (nikâh vesîkasının fotokopisi: *Belleten*, no. 40, levha XXXVIII). Bf.'nin 2. izdivâcından: **Sultân-zâde 'Abdülhamîd Raûf Bf.** (Ist.10.1921 Ist.11.3.1981 = 59, 5). Senîha Hn.'dan olan küç.oğlu Raûf Gökova'dır, by.oğlu: Meh.'Alî Subhî Argon (trafik kazâsından ölm.Ist.20.9.1977), yk.zırâat müh., şeker fabrikaları genel md. = Senîha Argon ve bu izdivacdan: Raûf Argon (= Donna Argon), Alî Argon (Xenia Argon), Güvenç Argon (= Monika Argon), Nirvana Eren (=Ken'ân Eren) ve bu 4'ünün çocukları: Ah., Meh., Leylâ, Ârif, Cemâl, Güneş, Kemâl, Kerem, Gündüz, Ebrû.

Raûf Paşa'nın Fındıklı'da yalısı, Çamlıca'da köşkü, babası Abdî Paşa'nın Üsküdar Doğancılar'da konağı (dâmâdı A.Rızâ Paşa'ya geçti). Abdî Paşa'nın 3 kızı: 1) Hayriye Hn.(ortanca). 2) Şevket Hn.(kç.) = Tevfîk Sâmî Paşa, çocukları Hibetullâh Hn. (=Câbir Paşa, kızları Selmâ Hn.) ve Emîn Bey (Berlin müsteşârı=Sadrâzam Avlonyalı Ferîd Paşı kızı Seniyye Hn.). 3) Hadîce Hn. (by.) = Moralı Alî Rızâ Paşa b.Moralı Bacaksız Ahmed Paşa (=Hadîce Hn.), 13 yaşında evlendi (A.Rızâ Paşa = 2. Münîre Hn., =3. Emsâl Hn.) (Doğancılar'da Alî Rızâ Paşa Sokağı). Çocukları: Nusret Hn. ve Alb.Azîz Bey (=Nusret Hn.) ile Hayriye Şerîfe Hn. (ölm.Beylerbeyi 1942, doğ.Manastır, med. Karacaahmed) = Alb.Câ'fer Tayyâr Doğana (Menlik 1868-Ist.1951=83, med.Üsküdar, Nakkaş) b.Rif'at Bey (med.Üsküdar, Nakkaş = Yûsuf Paşa kızı Hadîce Esmâ Hn.) b.Sâdık Bey (med.Menlik) (Menlik Beyleri: Birinci Murâd zamânında Menlik'i fetheden Erzincanlı Alî Bey=Menlik tekfûrunun kızı Margaret'ten iniyorlar). Câ'fer Tayyâr Bağana'nın çocukları: Esmâ(3 yaşında Şâm'da öldü, med.Muhyiddîn 'Arebî); Hadîce Münevver Ayaşlı (Selânik 1906, Mevlevî, 6 kitap yazarı edîbe ve gazeteci)(çocukları İbrâhîm Ayaşlı ve Mustafa Ayaşlı) = Nusret Sâ'dullâh Ayaşlı (ölm.1942), bk.Ayaşlı-zâdeler; Meh.Alî Bağana (ölm.Moda 1982), Berlin'den me'zûn zirâat mühendisi, 11 yıl Paris'te, med.Karacaahmed=Ayşe Nesrîn Bağana(ölm.Moda 1985), med. Karacaahmed, mîmâr-mühendis Zıyâ Bey kızı, çocukları Bülend Bağana ve Hadîce Bağana. Menlikli Sâdık Bey-zâde Rif'at Bey'in by.oğlu: Alî Rızâ Bey, serasker yâveri, med.Kadıköyü, Mahmûd Baba T., çocukları Makbûle çocuk ve Zeynülâbidîn genç öldüler. Rif'at Bey'in 3. oğlu Hüs.Mazlûm Bey = Fâiq Paşa kızı Refîka Hn., 4 kızları: 1) Sâibe Hn. = Manastırlı Ken'ân Bey, çocukları Vehîbe Hn., Mihrü'n-Nisâ Hn. (oğlu Cemâl Bey) ve büyükelçi Zıyâ Bey= Leylâ Hn. (oğulları diplomat Ken'ân Bey=Leylâ Hn., Yıldız Kenter'in kızı). 2) Semîha Hn.=mülkiyeli Râşid Bey. 3) Lâmi'a Hn.=Alb.Hüs.Hüsnî Bağana (aş.bk.), kuzen, kızları Refîka Hn. 4) Kâmrân Hn.= Dr. Abdullâh Bağana, çocukları Fâiq Bey ve Mazlûme Hn. Rif'at Bey'in 5. oğlu Şevket Bey, çocukları: Alb.Hüs.Hüsnî Bağana (kuzini Lâmi'a Bağana ile evlendi) ve Zehrâ Hn.= Nakıyy Bey (ilk eşinden olan kızı Reşîha Hn.=büyükelçi Cemîl Vâfî, kızları var). Rif'at Bey'in 4. oğlu Binb.Alî Haydar Bey, kızları Mehveş Aksalur = Org. büyükelçi (Tahrân, Tokyo) İzzet Aksalur, çocuksuz. Alî Haydar Bey'in 2 oğlu: hâkim Ah.Ferîdûn (=hâkim Edîbe Bağana, oğulları bir Alman kızı ile evlenip 2 kızı olan Cankut Bağana) ve büyük olan Dr.Mehmed Fürûzân Bağana (Antalya'da öldü) = Selîm Bey kızı Nerîmân Bağana, oğulları Aykut Bağana (bir Alman kız ile evlendi, kızları Ayçe Bağana) ve Turgut Bağana (kızı Mehveş Bağana).- Menlik tekfurları Paleologos hânedânının bir dalıdır(bk.s.444).

'ABDÜRRAḤÎM-ZÂDELER (Ş): Bk. ḪOCA SÂ'DEDDÎN-ZÂDELER.
AĞA ḤÜSEYN PAŞA-ZÂDELER (V): Bk. PÎRÎ-ZÂDELER (Ş).

AKÇA KOCA-ZÂDELER (V): Akça Koca Bey (ölm.1326'dan sn.), Kocaeli fâtihi, med.Kandıra. Oğlu Ḥacı İlyâs Bey, bunun oğlu Afḍal Faẕlullâh Pş. (ölm. 1455?), tabîb ve fakıyh, kadı (1413'de Gebze kadısı), vezîr 1436-1437 + 1438-1444, med. Gebze, Edirne'de 2 mahalle, 2 mescid, bir imâreti. Bunun oğlu Mevlânâ Kuṭbeddîn (med.Gebze) ve bunun oğlu Seydî Çel.(med.Gebze).- Akça Koca gibi 'Os̱mân Gaazî'nin beyleri olan Konur Alp, Akyazı'ya bağlı Konurpa'da; Samsama Çavuş, Çavuşköyü'nde; Gaazî Süleymân Pş.'nın beylerinden -eski Karası beylerinden-Ece Bey, Gelibolu'da ve Gaazî Fâẕıl Bey (bk.Evrenosoğulları) gene Gelibolu'da medfûndur.

AK-MAHMÛD-ZÂDELER (Ş): Manisalı Şeyh Esedullâh Ef.oğlu 'Alî Ef.oğlu Ak Mahmûd Ef. (Manisa 12.1617 - Ist.14.1.1704 = 86, 1) (Medîne kadısı 7.1679, Ist. kadısı 1683-2.1684, Anadolu kazaskeri 5.1687-12.1687, Rûmeli pâyesi 3.1689, Anadolu kaz.(2) 1.1693-4.1693, med.Eyüb)=Nakıyb-zâde Sa'îd Ef.'nin hemşîresi. Ak Mahmûd Ef.oğlu: Seyyid Meh. "Zeynî" **Zeynülâbidîn Ef.** (Ist.6.11.1667 - Kanlıca/Ist.20.10.1751 = 83, 11, 14, şâir, med. Eyüb'de babasının yanı, Kanlıca'da yalı): Ist.kadısı 1715, nakıybüleşrâf 1718, fiilen Anadolu kazaskeri 1722, Rûmeli pâyesi 1727, ilk def'a fiilen Rûmeli kazaskeri 1729a, 4 def'a nakıyb ve 4 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri oldu, 4. def'a nakıyb ve reîsülulemâ iken 89. şeyhulislâm 25.10.1746 - 20.7.1748 = 1, 8, 26. Mânevî oğlu: müderris 'Abdülhâdî Ef. (ölm.1760a).

AKSARÂYÎ-ZÂDELER veyâ CEMÂLÎ-ZÂDELER (S, Ş): Cemâleddîn İbrâhîm Aksarâyî (Konya) b.Meh. (oğlu Cemâleddîn Aksarâyî) b.Meh.b.Fahreddîn Râzî oğlu Cemâlî Meh.Çel. (bunun amca-zâdesi Şeyh Meh.Çel., *Şakaaık*, 284) = Eslem Hâtûn (Amasya'da mahalle, mescid, mekteb, çeşme) b.Şeyh Hamdullâh (b.bk., hattât). Talebesi içinde Şemseddîn Fenârî (b.bk.) de olan Cemâlî Meh.Çel. oğlu Kemâleddîn Ah.Çel.'nin 3 oğlu:

1) Mevlânâ Kıvâmeddîn Kaasim (ölm.1504b), Ist.kadısı, müellif, 'Alî Kuşçu talebesi. Oğlu Mevlânâ Cemâleddîn ve bunun oğlu 'Abdülbâqî Ef. (ölm.Kaahire 1501b), *Hıtat-ı Makrîzî* mütercimi.

2) **Zenbilli 'Alâeddîn 'Alî "Cemâlî" Ef.** (doğ.Amasya), Şeyhulislâm Mollâ Husrev talebesi, müderris, hac'dan dönüşte 9. şeyhulislâm 2.1503 - 10.1525 = 22, 8, makaamında öldü. Fıkh'da müellif, şâir (şeyhi: Şeyh Vefâ, ölm.Ist.1491, b.bk., Zeynî şeyhi, müellif, müzisyen). =Bint Mevlânâ Muslihüddîn Hüsâm (hocası). Zenbilli 'Alî Ef., Zeyrek'deki mektebinde medfûn olup ayrıca Galata'da Alaca Mescid'i (sn.câmî oldu), Kocamustafapaşa'da bir mescid yaptırdı. Zenbilli 'Alî Ef.'nin bir kızı, amca-zâdesi olan Sd.Pîrî Meh.Pş.(aş.bk.) ile evlendi, dîğer kızı Sitti Hâtûn, Ist.'da mescid, Edirne'de mahalle ve mescid yaptırdı. Zenbilli 'Alî Ef.'nin 3 oğlu: kadı Cemâleddîn Ef. (ölm.Kaahire 1561a), Muhyiddîn Meh. Ef. (ölm.1550, Edirne kadısı, târihçi, şâir) ve Fuzayl Ef. (1514-27.1.1583 = 69), Ebüssüûd Ef.'den me'zûn, Bağdâd, Haleb, Mekke kadısı, 1574'de kazaskerliği ve Hâmid Ef.'nin ölümünde şeyhulislâmlığı reddetti, babasının yanında medfûn, şâir, müellif = Halîme Hâtûn b.şeyhulislâm Ebüssü'ûd Ef.(b.bk.).

3) Mevlânâ Meh. Cemâleddîn = Sitti 'Ayşe b.Mevlânâ Hamzatüddîn (=Sitti Fâtıma), med.Karaman. Bu zâtın oğlu: **Pîrî "Kara"** (Evl.Çel.'de böyle) **Meh.Pş.** (ölm.1533): Sofya, Silivri, Galata kadısı, başdefterdâr 1511, 3. vezîr 10.1514, Yavuz'un Mısır seferi boyunca Ist.kaymakamı 1516-8, Yavuz'un son ve Kaanûnî'nin ilk sadrâzamı 25.1.1518 - 27.6.1523 = 5, 5, 4, Kaanûnî'nin 1. ve 2. Belgrad ve Rodos sefer-i hümâyûnlarına katıldı, istîfâ etti, emekli oldu, Silivri'deki mâlikânesine çekilip öldü ve oradaki câmiine gönüldü, Mevlevî ve "Remzî" mahlasıyle şâir (Ahdî, *Tezkire)*. Pîrî Meh.Pş.'nın başlıca hayrâtı: Silivri'de câmî, imâret, medrese, mekteb, tabak-hâne, hamam, çeşme *(Pş.Livâsı*, 489, no.337), Varna'da hamam, mekteb, İnecik'de (Malkara) han, imâret, câmî, Yenişehir'de (Tesalya) hamam, Aksaray'da (Niğde) mescid, imâret,

mekteb, zâviye (1521), Ist.'da Haliç'de Hasköy-Halıcıoğlu arasında Pîrîpaşa mahallesi ve mescidi, hânkaah, bahçe (park), Ist'da Zeyrek'de câmî, medrese, hânkaah, tâb-hâne, çifte hamam, mekteb, mezbaha, Ist.'da Süleymâniye'de saray, Silivri'de câmî, mâlikâne, Konya'da câmî, tekke, mahalle, imâret, 2 hamam *(Konya Târîhi,* 474), Ist.'da Südlüce'de mescid ve Mercan'da mescid, Gülek'de Mevlevî-hâne, Karaman'da mekteb, Bursa'da Pınarbaşı'nda imâret, Tekirdağ Nâil köyünde mescid, Hereke yakınında Derbend'de han, Ist.'da Uzunçarşı'da Kilitçiler Hanı, Ilgın yakınlarında Lâdik'de han, ayrıca şu şehirlerde emlâk, evkaf ve hayrât: Niğde, Edirne, Kayseri, Filibe, Niğbolu, Hayrabolu, Kızılağaç Yenicesi, Selânik, Hırsova, Silistre, Burgaz, Varna, Kefe, Mudanya, İzmit, Zağra, Keçiborlu, Nâzilli, Afyon, Uşak, Tarsus.

Sd.Pîrî Mehmed Paşa(1458 - 1533 = 75), ayrıca Halvetî idi ve Belgrad'da imâret yaptırdı. Zenbilli Alî Ef.'nin torunu şâir Rûhî Çelebî 1540'larda öldü, Latîfî'de kayıtlıdır.

Pîrî Meḥ.Pş., amcası Zenbilli 'Alî Ef.'nin kızı ile evlendi, 2 kızı ile 2 oğlu oldu. Oğlu Meḥ. Bey (ölm.1533) 1526'da İçel sancak beyi oldu ve bunun neslinden 'Abdülkaadir Bey 1676'da Konya şehrinde yaşıyordu. Dîğer oğlu Meḥ. Muḥyiddîn Râşidî Ef., Edirne kadısı iken yanarak öldü (1535a), Edirne'de Dârülhadîs Câmii'nde medfundur, oğlu Kassâm Çel., Silivri'de çarşı, han, hamam yaptırmıştır. Pîrî Meḥ.Pş.'nın bir kızı H̲adîce Hâtûn, babasının yanında medfundur ve dîğer kızı 'Ayşe Hâtûn da ayni yerde gömülüdür ki, ondan sonra Yavuz'un kızı Ḥafṣa Sultân ile evlenen 2. vezîr Dâmâd Gaazî Çoban Muṣṭ.Pş.ile evli idi ve çocukları Meḥ.Bey (ölm.Konya 1529), Konya'da Mevlânâ yanındaki türbesindedir.

Şecere bâzı kaynaklara göre şu şekildedir: Pîrî Mehmed Paşa b.Mehmed Çelebî b.Hamîdiddîn b.Mahmûd b.Mehmed b.Mevlânâ Cemâleddîn Mehmed Aksarâyî (ölm.1389) b.Muhammed b.Muhammed b.Îsâ b.Fahreddîn Râzî. Dîğer şecere Pîrî Paşa b.Mehmed Çelebî b.İbrâhîm Celâleddîn şeklindedir(vakit ayıramadığım için şecereyi etraflı şekilde inceliyemedim). Pîrî Paşa'nın babası Mehmed Çelebî, Aksaray'da doğdu. İstanbul'a geldi. Halvetî şeyhi oldu. Halvetî-Cemâlî dalını kurdu. Hac yolunda Tebük'te 1494'te öldü. 31 Arapça, Farsça, Türkçe manzûm ve mensûr eserin yazarıdır. Dergâhı Kocamustafapaşa'da bugünki yerindeydi. Kızı Safiyye Hâtûn ile Şeyh Sinâneddîn Sünbül Ef.b.Alî Bey b.Kaya Bey(1465-1530=65) evlendi. 1494'te kayınpederinin yerine şeyh oldu. Sünbüliyye'nin kurucusudur. Meşîhati 36 yıldır. Halîfesi gene büyük mutasavvıflardan Şeyh Mûsâ Muslihüddîn Merkez Ef.'dir ki 1552'de ölümüne kadar ayni dergâhta 22 yıl şeyhlik yaptı.

AK-ŞEMSEDDÎN-ZÂDELER (K): mutasavvıf Şihâbüddîn Ebû-Ḥafṣ 'Ömer b.'Abdillâhi's-Sühreverdî'nin (Sühreverd 1145 - Bağdâd 1234 = 89) evlâdından Ḥamza oğlu Şeyh̲ Meḥ.Ak Şemseddîn (1390? - Göynük, 15.1.1459 = 69?): Ḥacı Bayrâm Velî halîfesi, Şemsiyye-i Bayrâmiyye tarîkatinin pîri, Fâtiḥ Sultân Meḥmed'in mürşîdi ve şeyhi, "Istanbul'un mânevî fâtihi", evliyâ'dan, Fâtiḥ'e 1451'de kılıç kuşattı,

Hazret-i Eyyûb'un kabrini keşfetti. Fetih'ten sonra Göynük'e yerleşti, orada medfûn, müellif, tıb bilgini, Ist.'da mescid yaptırdı. Yerine halîfesi Şâh-Hamza şeyh oldu. Ondan sonra Ak Şemseddîn Ef.'nin by.oğlu Sâ'dullâh Ef., şeyh oldu. Dîğer oğlu Fazlullâh Ef., müderris iken sonra tasavvufa geçti. Dîğer oğlu Emrullâh Ef.(ölm.1513), bunun oğlu 'Ömer Ef., bunun oğlu Meh.Ef.'dir. Ak Şemseddîn'in en kç.oğlu ünlü şâir Hamdullâh Hamdî Çel.'dir (ölm.1520, 70 küsur yaşında), babasının yanında medfundur. Ak Şemseddîn'in nesli zamânımıza kadar gelmiş ve Göynük'deki dergâhın başında bulunmuşlardır. Ak Şemseddîn-zâde Şems(Şemsî) Çel., II. Selîm'in (1566-74) musâhibi ve hocasıdır. = 'Ayşe Hubbâ Hâtûn, şâire (*TŞ*, II, 608-9, Â'şık Çel., Kınalı-zâde) (ölm.Ist.1589), III. Murâd'ın (1574-95) musâhibesi, hayrâtı var. Hubbâ Hâtûn, Şeyh Yahyâ Ef.'nin teyzesidir. Yahyâ Ef.'nin kızı, kapıcıbaşı 'Abd.Ağa oğlu Meh.Vusûlî Ef. (1524?-1590?-66?) ile evlendi ki, 1568'de kazasker olmuş, dîvân sâhibi şâir, müellifdir, Eyüb'de medfundur, Fındıklı'da (Ist.) câmî, mekteb, hamâmı vardır.

Hubbâ Hâtûn, dîvân ve 7.000 beyit mesnevî sâhibesi olup Eyüb'de Debbâğhâne karşısına gömüldü, Kaanûnî'nin süd kardeşi Yahyâ Ef. akrabâsı Cemâleddîn Yahyâ Ef.'nin teyzesidir.

'ALÂİYELİ (EBÛ-BEKR PAŞA)-ZÂDELER (D, S):'Alâiyeli (Alanya) Kel Yûsuf Ef. (îdâmı 2.1697), defterdârlık me'mûru, kasabbaşı, cebecibaşı 1686, Haleb muhassılı, başdefterdâr 12.1.1690-19.5.1690, başmuhâsebeci, darbhâne emîni, tersâne emîni. Yûsuf Ef.'nin amca-zâdesi: Hazînedâr 'Osmân Ağa (îdâmı 12.1711), bu da 'Alâiye doğumlu,Haleb muhassılı, vezîr kapıcılar kethudâsı 1695a, kç.imrahor, başbakı kulu, tahdîd-i hudûda me'mûr 1699a, çavuşbaşı 1702, ayni yıl sadâret kethudâsı vekîli, imrahor 11.1704, sadâret kethudâsı 25.12.1704, çavuşbaşı (2) 1705, imrahor (2) 1706, az sn.mâzûl, imrahor (3) 7.1711, Prut sulhu için Baltacı Meh.Pş.'yı iğfâl ettiği için îdâm. Oğlu İsm.Ef.(ölm.1753), Kaahire kadısı, Ist.pâyesi 1736, kazasker 10.1751, Aksaray'da Ebû-Bekr Pş.mektebinde medfûn, hattât, bunun torunu 'Alî Rıza Mollâ (ölm.13.8.1839).

Kel Yûsuf Ef.'nin hemşîre-zâdesi: **Yeğen Meh.Pş.** (şehâdeti 24.8.1745), Antalya mültezimi, Ist.'a gelip Sd.Topal 'Osmân Pş.'ya kapı kethudâsı, gümrük emîni, 1730-33'de gizlenerek 1733'de mevkuufâtî, sd.kaymakamı Köprülü-zâde Hafız Ah.Pş.'ya rikâb kethudâsı 1736, vezîr ve sd.kaymakamı 8.1737, sadrâzam 17.1.1738 - 23.3.1739 = 1, 2, 7 ve Rusya ve Almanya üzerine serdâr-ı ekrem, Kandiye muhâfızı 4.7.1740, Bosna vâlîsi 1.8.1741, Aydın mutasarrıfı 15.11.1742, Anadolu vâlîsi ve Kars cebhesi seraskeri 12.1744, Revân önünde Nâdir Şâh ile muhârebede hastalanıp öldü, nâşı Kars'a getirilip gömüldü, Ist.'da Kabataş'ta ve Samatya'da birer çeşme yaptırdı.

Kel Yûsuf Ef.'nin kardeşi Nû'mân Ef.'nin oğlu Câ'fer Ağa'nın oğlu Fülân Ağa'nın oğlu Hacı Ah.Bey'in (ölm.1760, med.Üsküdar) dâmâdı: Silâhdâr Ah. Ağa (ölm.1804). Câ'fer Ağa'nın dîğer oğlu: **Hacı Şehlâ Göz Ahmed Pş.** (Foça 1703? - Haleb, 2.1753 = 50?), hattât, 7.1729'da amcası Ebû-Bekr Pş.'nın kathudâsı ol. Cidde'ye gitti, kapıcıbaşı, kapıcılar kethudâsı, çavuşbaşı, sd.kethudâsı 12.1737, vezîr ve sd.kaymakamı 11.3.1738, Aydın 9.1738, rikâb kaymakamı 3.1739, nişâncı 11.1739, sadrâzam 22.5.1740 - 21.4.1742 = 1, 11, 0, Rakka, Saydâ, Kars seraskeri 2.1744, Haleb 10.12.1744, Anadolu 4.1745 ve Kars seraskeri (2), Haleb (2) 5.12.1745, Kandiye 27.11.1746, Haleb (3) 1.1747 (arada Hekimoğlu Ali Pş., Haleb beylerbeyisi),

Diyârbekr 6.1747, Bağdâd 18.11.1747 (yerine Kesriyeli Hacı Ah.Pş., Bağdâd beylerbeyisi), İçel mutasarrıfı 3.1748, Mısır 12.9.1748, Adana 4.1750, 'Abdürrahîm Pş.ölünce yerine Haleb (4) 7.1752, bu görevde ve Haleb'de ölüp oraya gömüldü. Ist.'da Bandırma tekkesi, Ayakapısı'nda mescid, sebîl, medrese. =Fülâne Hâtûn b.Telhîsî Must.Ef. (ölm.1735) b.Şeyhulislâm Sadreddîn-zâde (b.bk.) Meh.Sâdık Ef. (Hâtûn'un kardeşi: Telhîsî-zâde Ah. Ağa, kapıcıbaşı, ölm.1747, med.Karacaahmed).

Nû'mân Ef.'nin dîğer oğlu: **'Alâiyeli Dâmâd Hacı Ebû-Bekr Paşa** ('Alâiye 1686? - 1.1759 = 73?): Ist.'a gelip gümrükcü, kapıcıbaşı, çavuşbaşı 4.1718, darbhâne emîni 6.1722, Çavuşbaşı (2) 4.1723, vezâret'le Cidde ve Habeş 12.1724, Mısır 9.1727, Cidde ve Habeş (2) 1.7.1729, Anadolu 10.1731, kapdân-ı deryâ 12.6.1732 - 7.5.1733 + 9.10.1750 - 16.1.1751 = 0, 3, 8 = 1, 2, 3, nişâncı, Rûmeli 1734, Mısır (2) 1734-12.1734, Mora 1740, Karamân, Cidde ve Habeş (3) 11.1743, Kıbrıs 5.1747, Ağrıboz, Bosna 6.1749, kapdân (2), Cidde ve Habeş (4) 1.1750, 3.1751'de Ist.'a geldi, Gelibolu (6.1752) ve sn.'Alâiye'ye sürgün, 3.1755'de Ist.'a döndü.

Dâmâd Ebû-Bekr Pş. =1. Safiyye Sultân (13.12.1696 - 15.5.1778 = 81, 5, 2) b.Must.II (b.bk.), 3. izd.30.4.1740 = 18, 9, yş.44-63, zevcinden 10? yş.kç. = 2. Emîne Hn.(ölm.16.10.1776), med.zevci yanı (Meh.Bey'in annesi). =3.'Ayşe Hn.(1711?-1796a=85?) b.Sd.'İvaz Meh.Pş. (b.bk.), izd.1724, med.Sinân Pş.Medresesi. =4. Hadîce Hn., med.zevci yanı (Sül.Bey annesi). Ebû-Bekr Pş., Ist.'da Aksaray'da mekteb ve sebîlinin bahçesinde medfundur. Çocukları:

1) Hacı Meh.Bey (1741 veyâ daha sn. - 17.2.1797 = 56), kapıcıbaşı, sipâhîler ağası, başbakı kulu, mîr-i 'alem 1783. =1. Fatma Hn.(ölm.8.4.1794). =2. Züleyhâ Hn. (ölm.6.11.1797) b.'Abd. =3. Nefîse Hn. (ölm.1798). Çocukları: Meh.Emîn Bey (ölm.1782) (oğlu: Meh.Âkif Bey, tezkire sâhibi, şâir, Enderûnî, III. Selim çağı, *SATŞ*, s. 68; kızı 'Ayşe Hn., ölm.1798), İlyâs Bey (ölm.1770), Sâlih Bey, 'Ayşe Hn.(ölm.1833) (bunun çocukları İbr.Bey ve Şerîfe Züleyhâ Hn., ölm.1795 = Kâmil Ef.), İbr.Râif Bey. Bu sonuncunun çocukları: Hibetullâh Hn.(ölm.1818) ve Meh.Emîn Bey (ölm.1812) ve bunun oğlu Dervîş Meh.Bey (ölm.1849) ve bunun oğlu Meh.Sâlih Pş.(ölm.4.1858), gümrük emîni, cebehâne nâzırı 3.1824, defterdâr, vezîr 2.1842, Aydın, Bolu, Bursa, Selânik, Kastamoni, devlet nâzırı, med.Ebû-Bekr Pş.yanı. =Hüsniye Hn.(ölm.6.3.1861), med.zevci yanı (Rif'at Bey annesi) ve Ayas Pş.-zâde Fülâne Hn. (Tevfîq Bey annesi). Sâlih Pş.'nın çocukları: 'Ayşe Nahîfe Hn.(ölm.6.1.1849) (med.babası yanı), Meh.Tevfîq Bey (ölm.1837, med.Beyoğlu'nda Ayas Pş.mezarlığı). Hibetullâh Hn., Meh. Emîn Bey, Sâlih Rif'at Bey (ölm.1873?), hâriciye mektûbî kalemi'nden =Zehrâ Ferbâl Hn. (ölm.1857), Rif'at Bey'in oğulları 'Azîz Bey (1895'de hayatta) ve 'İzzet Bey (ölm.1878) ve bunun oğlu Meh.Emîn Bey.

2) Hacı Süleymân Bey (1718 - 18.10.1785 = 67), med.Safiyye Sultân yanı, Ist.şehremîni ve buna benzer Ist.'da pek çok me'mûriyet. =Zâhide Hn.-Sul.(1722?-6.2.1790=68?), üvey annesi Safiyye Sultân'ın Merzifonlu-zâde Dâmâd 'Alî Pş.'dan olma kızı, izd.1740 veyâ daha sonra = 45 yıl kd. Oğulları Meh.Sâ'dullâh Ef., müderris (ölm.1792a).

3) 'İzzet 'Ömer Ef.(ölm.30.3.1804), müderris, mollâ, Bursa kadısı 1784, mâzûl, Mekke pâyesi 9.1789, Ist.pâyesi 10.1794, fiilen Anadolu kazaskeri 1803, med.babası

yanı. Çocukları: Ebû-Bekr Râşid Bey (ölm.1770), Meh.Es'ad Bey (ölm.1866) ve Fatma Hn.(ölm.1761).

4) Hacı İskender Pş.(ölm.1768), kapıcıbaşı, 1740'da bir kaç ay Cidde beylerbeyisi, sn.gene kapıcıbaşı, med.babası yanı, oğlu Seyyid İsm.Bey (ölm.1744).

5) Meh.Sa'îd Bey (ölm.1784), med.Sinân Pş.Medresesi. 6) Nû'mân Ef., müderris (ölm.1740). 7) Must.Bey (ölm.1750). 8) Rukıyye Hn.(ölm.1786), med.babasının yanı. 9) **Sultân-zâde Bâyezîd Bey.**

ALEMDÂR-ZÂDELER (S): Ruscuk'da yeniçeri subayı Hacı Hasan Ağa'nın kızı Emîne Hn.ve oğlu: **'Alemdâr (Bayrakdâr) Mustafa Paşa** (Hotin 1765 - 16.1.1808 = 43), babasının görevle bulunduğu Hotin'de doğdu, Ist.'a gelip yeniçeri, 1787 Rus harbinde 42. orta bayrakdârı olduğu için Bayrakdâr veyâ 'Alemdâr diye anıldı, Ruscuk'a yerleşip Ruscuk âyânı Tirsinikliloğlu İsm.Ağa'ya kapılandı, askerinin bayrakdârı, hazînedârı, sn.kethudâsı olup onun faâliyetlerine katıldı, hâssa hâsekîsi 1797, silâhşor-ı şehryârî pâyesi 1799, kapıcıbaşı 1803, ayni yıl Tirsinikliloğlu tar.Hazargrad âyânı yapıldı. Tirsinikliloğlu'nun 12.8.1806'da bir köylü tarafından kurşun atılıp öldürülmesi üzerine yerine Ruscuk âyânı ve hemen Silistre âyânı Yılıkoğlu Sül.Ağa'dan Silistre'yi aldı. İmrahor pâyesi verildi. 1806'da 'Alemdâr Must.Ağa, Yerköyü'nde (Romanya) General Mihelson'un kumandasındaki Rus ordusunu bozdu, bunun üzerine vezâret'le Silistre beylerbeyisi ve Ruslar'a karşı Tuna seraskeri oldu ve III. Selîm'in Nizâm-ı Cedîd hareket ve ordusuna katılan nâdir âyân'lardan biri oldu. 4.2.1807'de III. Selîm'in hal'inde Nizâm-ı Cedîd ricâli bu sebeble Ist.'dan kaçıp Silistre'ye can attılar ve Ruscuk Yârânı adıyle 'Alemdâr'ın çevresinde toplanıp onu Nizâm-ı Cedîd'i ihyâ ve Sul.Selîm'i iclâsa ıknâ ettiler. Ordusu ile Ist.'a geldi, IV.Mustafa'yı hal'etti, fakat III. Selîm'in hayâtını kurtaramayınca II.Mahmûd'u tahta çıkardı. Sd.28.7.1808 - 15.11.1808 = 0, 3, 18. Nizâm-ı Cedîd'i ihyâ edince yeniçeriler tarafından sarayında gece muhâsara edildi. Barut mahzenini kendi eliyle ateşe vererek 500 kadar yeniçeri ile beraber havaya uçup şehîd oldu. Cesedi yeniçeriler tarafından Nizâm-ı Cedîd ricâlinden kethudâ (iç işleri bakanı) Refîq ve defterdâr (mâliye bakanı) Tahsîn Efendiler'in cesedleriyle berâber Yedikule'de bir battâl kuyuya atıldı. Vak'a-i Hayriye'den (1826) sonra II.Mahmûd cesedleri kuyudan çıkartıp Yedikule sûruna gömdürdü ve 'İzzet Mollâ'ya kitâbe yazdırdı. 1908'de kemikleri Gülhâne karşısında 'Alemdâr denen mahallede Zeyneb Sultân Câmii'ne nakledildi. Alemdâr'ın kızkardeşi Emîne Hn.'dır. Eşleri Fatma, Hadîce (ayni addaki kızının annesi) ve Kamerveş Hanımlar'dır. Çocuklarından Hüseyin (ölm.1809), Hasan (1782-1835=73), İsmâ'îl Beyler, Ruscuk'da doğdular, kızı Hadîce Miyâse Hn.'dır. 'Alemdâr'ın Fatma Hn.'dan doğan dîğer oğlu Must. Bey, babasının şehâdetinden sonra, 1809'da Ist.'da doğdu, yeniçerilerin şerrinden muhâfaza edilmek için gizlice ve tekkede büyütüldü, sonra Halvetî şeyhi olup Ist.'da öldü, oğulları Ahmed Bey ve Mustafa Bey olup ve sonuncunun bir kızı ve İbrâhîm Bey adlı oğlu, İbrâhîm Bey'in de bir kızı (Süheylâ Karan) ve Mehmed Bey ve Ahmed Bey ve Hamîd Bey adlı oğulları olup 'Alemdâr-zâdeler bu sûretle günümüze geldiler. Hadîce Hn.'ın torunları yaşıyorlar: em.alb.Orhân Bey (Ist.'da) ve Semrâ Eren (Edirne'de). Hasan Bey'in (1782-1855) oğlu Ruscuklu Mollâ Hacı Tâhir Ef.

(1816-1893=77)=Hacı Sıdıka Hn.(ölm.1896), bunların oğulları: jandarma yüzbaşısı Şevkı Ef.(ölm.1897) (kızları Nazmiye ve Regaaib Hn.lar), Hüsnî Ef., 'Alî Ef. ve en büyükleri gümrük me'mûru Edirneli Hasan Ef. (1850-1895=45)=Zeyneb Hn.(1862-1915=53). Bu izdivâcdan: Emîne Hn.(ölm.1887) (kızı Mahtûme Hn. ve bunun 1 çocuğu), Sıdıka Hn.(ölm.1889) (kızı Zeyneb Tamkurar, ölm.Ist., bunun 1 çocuğu) ve adliye başkâtibi Tâhir Arıkan (1892-1953=61)=Remziye Hn., =Muzaffer Hn. T.Arıkan'ın çocukları: Hasan Tahsîn Arıkan (1925, Uzunköprü'de gazeteci ve dâvâ vekîli, bekâr, 'Alemdâr'ın 5. kuşak torunu), Gönül Bingöl (1927, 3 çocuk), Şen Avcı (1935, 3 çocuk), Ülker Dönmez (1948, 2 çocuk) (bu sonuncusu 2. eşinden). Bu âileden 'Osmân Necîb-zâde İbr.Bey = Remziye Hn., çocukları: Necîb Ataman, Sıdıka Turgay, Dr.Hüs. Mümtâz Ataman (1918 askerî tıbbiye me'zûnu, Bodrum belediye başkanı) (ölm. 28.5.1988, med. Zencirlikuyu) = Perîhân Ataman (izd.1933), çocukları: Şâdân, Yonca, Mine, Ural, bunların eşleri Dr.Reşâd Göktepe, Alî Değerli, Belmâ Ataman, Halil Çimen (bunların çocukları Gündüz, Cân, Burcu, Pınar, Perî, Ayşe, Ömer, Mümtâz).

Alemdâr Paşa'nın Emîne Hn. adlı eşinden doğan bir oğlu Mehmed Bekâr Bey'dir.

Uzunköprü'de oturan Hasan Tahsin Arıkan'ın düzenlediği Alemdâr-zädeler'in şeceresi şöyledir: Alemdâr Paşa'nın oğullarından Hasan Bey'in oğulları Ahmed ve Mustafa Beyler. Mustafa Bey'den 3 dal iniyor: 1) Mustafa Bey oğlu İbrâhîm Bey, kızının oğlunun oğlu Hakkı Bey, bunun oğulları Mehmed Emîn Bey ve Rif'at Ilgar (İzmir'de). İbrâhîm Bey'in Mehmed ve Ahmed adlı oğullarının ikincisinin oğlu Osmân Bey, bunun 3 kızı, Hâfız Mehmed Bey (çocukları Hüseyin Bey, Hasan Bey, Zehrâ Hanım), İbrâhîm Bey (çocukları Ankara'da yaşıyan Hamîd Karan ile Hûriye, Kadriye, Hıfzıye Hanımlar). 2) Mustafa Bey oğlu Fülân Bey oğlu Ruscuklu Mollâ Hacı Tâhir Ef.oğlu Ruscuklu Hasan Bey'in çocukları: Emîne Hn. (kızı Mahtûme Hanım, bunun kızı Semrâ Eren), Sıdıka Hn. (kızı Zeyneb Hn., bunun oğlu Âsım Şengün) ve Tahsîn Arıkan. Sonuncunun oğlu Uzunköprü'de gazeteci Hasan Tahsin Arıkan ve Tahsîn Arıkan'ın kızları: Gönül Hn. (çocukları Mustafa Bey, Mahmûd Bingöl, Remziye Hn.), Şen Hn. (kızları Tansu Avcu, Emel Hn., Sibel Hn.) ve Ülker Hn. (çocukları Gamze Hn. ve Levend Dönmez). 3) Mustafa Bey kızı Fülâne Hn.kızı Fatma Hn.'ın çocukları: Râife Hn., Hadîce Hn. (kızı Hacer-i Esved Hn. ve bunun kızı Ankara'da oturan Süheylâ Karan), Osmân Necîb Bey, bunun oğlu İbrâhîm Bey, bunun çocukları: Necîb Bey (çocukları İbrâhîm Bey ve Türkân Hn.), Sıdıka Hn. (oğulları Suâd, Samîm, Erdoğan Beyler) ve Hüseyin Mümtâz Ataman (dr.albay, ölm.29.5.1988 = Perîhân Ataman), bunun çocukları: Şâdân Hn., Yonca Hn., Mine Hn. ve Ist./Taksim'de iş adamı Ural Ataman (bunun 2 kızı).

Â'LÎ PAŞA-ZÂDELER(S): Mısır Çarşısı (Ist.) kapıcısı 'Alî Rızâ Ağa(ölm.1825'e doğru) ile Fülâne Hn.(ölm.7.1.1856)'ın çocukları: Zâhide Hn.(ölm.1856a) ve **Meh.Emîn Â'lî Paşa**(5.3.1815 7.9.1871 = 56, 6, 3): Mercân Ağa Câmii avlusuna bakan evde doğdu. Mekteb ve medresede okuyup büyük çalışkanlıkla yaşına nisbetle büyük bilgi edinip 27.4.1830'da kâtib yardımcısı olarak Dîvân-ı Hümâyûn kalemine önce maaşsız stajyer, 30.9.1830'da kendisine "Â'lî" mahlası verilerek kadrolu girdi, sonradan Sd.Safvet Pş.olan arkadaşı ile berâber Reşîd Paşa'nın emriyle 7.1833'de Terceme Odası'na alındı ve 1834'de hâcegân rütbesi verildi. Râbi'a rütbesiyle Viyana sefîri Dâmâd Ah.Fethî Pş.'nın 2. ser-kâtibi 1.1836-7.1837, Petersburg sefâreti başkâtibi 7.1837, sâlise ve 1 ay sn.sâniye rütbeleriyle ölen Esrâr

Ef.yerine Dîvân-ı Hümâyûn baştercümânı 19.11.1837, Londra sefîri Must.Reşîd Paşa'nın müsteşârı 8.1838 ve maslahat-güzârı, Sultân Mecîd'in cülûsunda Ist.'a dönerek 2. def'a Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı, hâriciye müsteşâr vekîli 7.1840, ûlâ sânîsi rütbesiyle hâriciye müsteşârı, Londra büyükelçisi 12.1841 ve 3,5 yıl orada kalıp Meclis-i Vâlâ üyesi, hâriciye nâzır vekîli ol.kabineye girmesi 8.1845, ûlâ 28.10.1845, hâriciye müsteşârı(2) 16.12.1845, bâlâ ile hâriciye nâzırı 28.9.1845, vezîr 6.1.1848, Reşîd Pş.sadâretten alınınca nezâretten ayrılması 28.4.1848, Meclis-i Vâlâ reîsi 26.8.1848, Reşîd Pş.'nın yeni kabinesinde 2. def'a hâriciye nâzırı 13.8.1848, İmtiyâz nişânı 3.1850, yeni ihdâs edilen Mecîdî nişânının 2. rütbesi 8.1852, Encümen-i Dâniş(İmparatorluk Akademisi) üyesi, Reşîd Paşa'nın yerine sd.7.8.1852, ilk ihdâsında murassâ 'Osmânî nişânı 9.1861, murassâ Mecîdî. Âlî Paşa, Türkiye târîhinde sadâret-başbakanlık müddeti bakımından 19.'dur, sadâretleri: 6.8.1852-3.10.1852=0,1,28 + 2.5.1855-1.11.1856=1,6,0 + 7.1.1858-18.10.1859=1,9,12 + 6.8.1861-22.11.1861=0,3,17 + 11.2.1867-7.9.1871=4,6,24 = 8, 3, 9, bu makamda öldü. Hâriciye nâzırı-dış işleri bakanları arasında ise müddet bakımından toplam 1.'dir, 8. def'a hâriciye nâzırı oldu: 28.9.1846-29.4.1848=1,7,1+3.8.1848-10.8.1852=3,11,28 + 23.11.1854-4.5.1855 = 0, 5,11+20.11.1856-25.11.1856=0,0,5+1.8.1857-11.1.1858=0,5,11+14.7.1861-7.8.1861 =0,0,24+22.11.1861-11.2.1867=5,2,19+13.2.1869-10.9.1871=2,6,25=14, 4, 4. Ayrıca Kabine'de 3 def'a Meclis-i Â'lî-Tanzîmât reîsi(bu meclisin ilk reîsi 10.1854 23.11.1854=0,1 + 1.1855-2.5.1855=0,4 + bu meclisin son reîsi 24.12.1859 14.7.1861=1,6,21 = 1, 11, 21) ve 1 def'a Meclis-i Vâlâ reîsi(28.6.1848-13.8.1848 =0,1,5) ol.bulundu, hiç açıkta kalmayarak 41, 4, 10 müddetle devlet hizmetinde bulundu. Rik'a hattâtı ve Mevlevî, şâir. Paris Konferansı ve muâhedesinde Türkiye'yi temsîl etti. Mercan'da konağı, Bebek'de yalısı, Tırhala'da çiftliği, daha önce Boyacıköyü ve Kanlıca'da yalıları vardı. Süleymâniye Câmii hazîresine gömüldü. Mercan'da câmi yaptırdı. =Fatma Hn.(ölm.1885), izd.1840'a doğru, 60 yaşlarında öldü. Çocukları:

1) 'Alî Fuâd Bey(1846 - 29.7.1885 = 39): Bâb-ı Âlî mütercim-i evveli 1868, sadâret mektûbcusu 1869, âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn, bâlâ ile Mâbeyn başkâtibi 1878, 2. def'a başkâtib 8.1879, Şûrây-ı Devlet üyesi 7.1880, maârif nâzırı 6.12.1881-9.5.1882=0,5,4, tekrar Şûrây-ı Devlet, med.babası yanı.

2) Musst.Reşîd Bey(1850 - 9.6.1898 = 48): defter-hâne nezâreti nâzır muâvini, ûlâ 2.8.1885, med.babası yanı, 2. mecidî(28.10.1885), 3.'Osmânî(29.5.1887).

3) 'Alî Rızâ Bey: 3. oğlu, binbaşı iken II. 'Abdülhamîd'in yâveri.

4) Rukıyye Suâd Hn.(1841? 1900'e doğru) = Meh.Salâhaddîn Bey(1836-3.5.1869=33), bk.Zîverpaşa-zâdeler. Çocukları: şâir Kemâleddîn Bey.

5) Zâhide Selmâ Hn.(1857 - 1894b = 37), Kazasker Tosyalı Must.'İzzet Ef.'den icâzetli tâ'lîq hattâtı (*Son Hattâtlar*, 616-7; *Hatt-u Hattâtân*; *Meşâhîrü'n-Nisâ*), med.babası yanı. =Hüs.Nâzım Pş., 1. ferîq, harbiye nâzırı, başkumandan vekîli(1856? - 23.1.1913 = 57?), bk.Çerkes İsmâîl Paşa-zâdeler, izd.1874, izd.müd.20, yş.17-37. Çocukları 3 erkek ve 2 kız.

Âlî Paşa'nın halası Necîbe Hn. 1849'da öldü.

Âlî Pş.torunu Bernev Gençay(ölm.31.11.1964), med.Kandilli kabristânı = Meh.Alî Gençay b.Hacı Meh.Ef., çocukları Nâcî Bürge, bankacı=Kudret Bürge, bunların çocukları Refîk Bürge.

'ALÎ RIZÂ PAŞA(S): tâcir İbrâil'li Ah.Ağa oğlu jandarma binbaşısı Tâhir Bey oğlu 'Alî Rızâ Pş.(Sultânselîm/Ist.5.1860 - Erenköyü/Ist.31.10.1932 = 72, 5), med.İçerenköyü. 'Askerî îdâdî, Harbiye'ye giriş 1880, sınıf 1.'si ol.kurmay yzb.28.6.1886, Harbiye'de muallim muâvini, kurmay stajı için Almanya 3.6.1887, kolağası 25.7.1888, bnb.20.12.1889, Almanya'dan dönüş, yb.26.12.1890, erkân-ı harbiyye-i umûmiyye 4. şûbe'ye me'mûr 2.3.1891, ilâveten Mekteb-i Erkân-ı Harbiye son sınıf tâbiye ve harb târîhi muallimi 19.6.1891, alb.25.9.1895 ve Erkân-ı Harbiye mektebinden ayrılışı, Havrân'daki tümenin kurmay başkanı 6.1896, Bulgar sınırına me'mûr, 1897 Yûnân harbinde cebhede harekât şûbesi md.19.4.1891, livâ 21.1.1898, Golos mutasarrıfı, erkân-ı harbiyye-i umûmiyye 1. şûbe md.11.6.1898, ferîq 2.10.1901 ve Üsküb tümeni kumandanı, Manastır vâlîsi ve buradaki kolordu kumandanı 1.1903, buradan Libya'ya sürgün 9.8.1903(Manastır'daki Rus konsolosunu Ist.'dan emir almaksızın devlete zarar verdiği gerekçesiyle bir tertîb ile öldürttüğü için), 1,5 yıl sürgünden sn.Yemen'de kolordu kumandanı 12.1.1905, 1. ferîq ve 7. Ordu(Yemen) kumandanı 5.3.1905, müşîr 16.3.1906, Hayfa'da Hamîdiyye demiryolları nâzırı 8.2.1906, 2. Ordu kumandanı(Edirne) 13.8.1908, bu göreve başlamadan Receb Pş.'nın ölümü üzerine harbiye nâzırı 27.8.1908-9.2.1909 + 12.2.1909-15.4.1909, senatör 12.12.1908, Mısır fevkalâde komiseri 10.2.1909, bu göreve gitmeyip tekrar harbiye nâzırı oldu, Balkan Harbi'nde Garb Ordusu kumandanı, bahriye nâzırı 11.11.1919, devlet nâzırı 20.5.1919, sadrâzam 2.10.1919-5.3.1920=0,5,3(kabinesinde harbiye ferîq Cemâl Pş., bahriye senatör ferîq Sâlih Pş., dâhiliye Dâmâd Şerîf Pş., şeyhulislâm Hayderî-zâde İbr.Ef., nâfia 1. ferîq Ah.Abuk Pş., ticâret ve zirâat 1. ferîq Hâdî Pş., hâriciye Must.Reşîd Pş.), 4.1919'da Şehzâde 'Abdürrahîm Ef.riyâsetinde Hudâvendigâr(Bursa) ve Aydın(İzmir) vilâyetlerini dolaştı, Müttefikler'in ültimatomu ve Ankara'ya açık destek verdiğinin anlaşılması üzerine harbiye nâzırı Cemâl Pş.ve erkân-ı harbiyye-i umûmiyye reîsi Cevâd Pş.ile berâber istîfâya zorlandı, Fevzî(Çakmak) Pş.harbiye nâzırı oldu, 1922 kasımına kadar senatör ol.kaldı, Tevfîq Pş.Kabinesinde nâfia nâzırı(2.1921) ve onun Londra Konferansı'na gidişinde sadrâzam vekîli, dâhiliye nâzırı ve nâfia nâzır vekîli 12.6.1921 oldu, tedâvî için Almanya'ya kaplıcalara gitti 23.6.1922, 17.8.1922'de döndü(bu seyâhati sırasında dâhiliye nâzırı ol.bahriye nâzırı Sâlih Pş.ve nâfia nâzırı ol.ticâret nâzırı Safâ Bey vekâlet etti), 1. Mecîdî, 1. 'Osmânî, murassâ İftihâr 31.5.1921. =Fülâne Hn.(Refîq Hâlid Karay'ın amcasının kızı), izd.1893.

Alî Rızâ Paşa'nın baldızı Medîha Hn.'ın kayınpederi Hicâz kumandanı Rızâ Paşa'dır.

AMCA-ZÂDELER(S). Bk.KÖPRÜLÜ-ZÂDELER.

ANKARAVÎ-ZÂDELER(ANKARALI-ZÂDELER) (Ş): Ankaravî Meh.Ef.kızı Fülâne Hâtûn=Hoca-zâde(b.bk.) şeyhulislâm Ebû-Sa'îd Ef.(1595a-7.1662=67 küsur) ve Meh.Ef. Es'ad Ef.(ölm.9.1656), Ist.kadısı 1651, fiilen Anadolu kazaskeri 8.1655. Es'ad Ef.oğlu Meh.Sa'îd Ef.(1619-23.10.1687=68), Ist.kadısı 7.1668, fiilen Anadolu kazaskeri 6.1673, nakıybüleşrâf 10.1674, Rûmeli pâyesiyle 2. def'a nakıyb 11.1684, şâir, med.Eyüb, bunun oğulları müderris şâir Mes'ûd Ef.(ölm.Bursa, 4.1680), müderris Meh.Ef.(ölm.25.10.1697), Meh.Sâ'deddîn Kâşif Ef.(ölm.14.9.1699), müderris, dîvân sâhibi şâir, tâ'lîq hattâtı.- Es'ad Ef.'nin(ölm.1656) dâmâdı: **Ankaravî**

Meh.Emîn Ef.(Ankaralı tâcir Hüseyn Ağa oğlu) (Ankara 1619-2.11.1687=68), müd.1649, Yenişehir kadısı 10.1663, fetvâ emîni 1.1665, Ankara 9.1668, Mısır 11.1669, Mekke 11.1670, Ist.kadısı 6.1671, fiilen Anadolu kazaskeri 5.1672, fiilen Rûmeli kazaskeri 6.1673, 2.2.1674'e kd.8 ay -sağ eli meflûc olan Minkaarî-zâde Yahyâ Ef.'ye vekâleten- meşîhat vekîli, 2. def'a Rûmeli kazaskeri, 57. şeyhulislâm 27.9.1686-2.11.1687=1,1,5, makaamında öldü, med.Koğacı Dede kabristânı, müellif, Ankara'da câmî, dershâne, 24 çeşme, hamam, kervansaray, mekteb, Ist.'da medrese yaptırdı ki bugün Türk Dünyâsı Araştırmaları merkezidir.

'ARAB-ZÂDELER (Ş): Ist.'da Mahmûdpaşa Câmii şeyhi(cum'a vâızı) esmerliğinden nâşî "'Arab" denen -Abdurrahmân Ef.'nin oğlu 'Arab-zâde 'Abdülvehhâb Ef.(ölm.Medîne 10.1691), kürsî şeyhi, Süleymâniye cum'a vâızı 3.1672, III. Süleymân'a hâce-i sultânî 11.1687, Medîne kadısı ve hac 3.1689, med.Medîne, Hz.i 'Osmân civârı. Oğlu vâız iken 1715'de Galata Sarayı hocalığına da tayin edilen Hasan Ef. Bu Hâce-i Sultânî 'Arab-zâde Abdülvehhâb Ef.'nin kardeşi Şehzâde Câmii imâmı 'Alî Ef.'nin oğulları:

1) Sâlih Ef.(ölm.10.1731), ders-i âm, huzûr hocası, Sultânahmed Câmii cum'a vâızı.

2) Meh.'Abdürrahîm Zıyâeddîn Ef.(ölm.6.1766), Mekke kadısı 11.1752, sn. kazasker.

3) Ah.Erîb Must.Ef.(ölm.Medîne 3.1748), müderris, Galata, Şâm 1742, Medîne 1.1748, şâir. Oğulları: Haremeyn başkâtibi Sâmih Ef.ve Meh.Sânih Ef.(ölm.1786), müderris, kadı 3.1774, Mekke pâyesi 1784, şâir.

4) Hacı Meh.Ef.(ölm.16.10.1722), Bâyezîd Câmii hatîbi, imâm-ı şehryârî 1710, Şehzâde Süleymân'ın hocası 1714-17, med.Mevlevî-hâne, Kemâl mescidini câmî yaptı, çok güzel sesli hâfız ve müzisyen. 4 oğlu: 1- Edirne Nakşî şeyhi Meh.Ef.(ölm.1752), med.Beşiktaş. 2- Hacı Must.Ef.(ölm.1770), kadı, med.Sultân Selîm C. 3- Meh.Emîn Ef.(ölm.15.8.1758), Sultânahmed başimâmı, reîsüalkurâ, müzisyen, med.Haydarpaşa, 4- Hacı Hasan Ef.(ölm.1.9.1773), Sultânahmed vâızı, Ayasofya hatîbi, med.Haydarpaşa. Bunun oğlu Meh.Tâhir Ef.(ölm.6.4.1797), Ayasofya mektebi muallimi, med.Haydarpaşa ve bunun da oğlu Hacı Meh.Emîn Ef.(ölm.11.11.1831, 90 yaşlarında), Sultânahmed başimâmı, med.Haydarpaşa ve bunun oğlu Mollâ Must.Ef.

5) 'Arab-zâde 'Abdurrahmân Bâhir Ef.(1689 26.7.1746 = 57), müderris pâyesiyle imâm-ı sultânî 3.1721, 20 yıl müddetle III. Ahmed'in imâmı ve şehzâdelerinin hocası, Yenişehir pâyesi 1.1720, Istanbul kadısı 1.1725-27, 10.1730'da Saray görevlerinden ayrıldı ve Sakız'a sürüldü, fiilen Anadolu kazaskeri 3.1739, fiilen Rûmeli kazaskeri 1.1746, med.Sinân Paşa medresesi, 3 dilde şâir(*TŞ*, 239b-40b; Sâlim; Râmiz; Es'ad), çok güzel sesli hâfız, ünlü bestekâr. Bu zâtın 3 oğlu:

1- 'Alî Rızâ Ef.(ölm.8.1770), Yenişehir mollâsı, med.babası yanı.

2- Meh.Sâdık Ef.(17.3.1718 - 14.4.1786 = 68, 0, 28), müderris 1737, İzmir 1762a, Mısır 9.1768, Mekke pâyesi, Ist.kadısı 7.1782, fiilen Anadolu kazaskeri 1784, fiilen Rûmeli kazaskeri 24.6.1785(Rûmeli pâyesi bundan bir kaç ay önce), ayrıca hekim(tabîb) ol.icâzetli, med.babası yanı. Oğlu Ah.Zekî Ef.(ölm.2.1804), müderris, med.babası yanı.

3- **Ah.'Atâullâh Ef.**(25.8.1720 - 22.8.1785 = 64, 11, 28), müderris, nâib, Haleb 1762a, Şâm 2.1769, Mekke kadısı 3.1774, Ist.kadısı 1780, fiilen Anadolu kazaskeri 1782, Rûmeli pâyesi 1783, fiilen Rûmeli kazaskeri 1784, reîsü'l-'ulemâ, 114. şeyhulislâm 22.6.1785 - 22.8.1785 = 0, 2, 0, makaamında öldü, med.Dîvânyolu'nda Sadefciler'de Sinân Paşa medresesinde babasının yanı. Bu zâtın 3 oğlu: müderris(1785) 'Abd.Ef.(ölm.1790), Meh.Es'ad Ef.(ölm.1764a), Haleb kadısı ve:

Meh.Â'rif Ef.(2.1740 - 25.5.1826 = 86), Mekke pâyesiyle Yenişehir kadısı 6.1785, kazasker pâyesiyle Ist.kadısı 10.1789, 2. def'a Ist.kadısı, fiilen Anadolu kazaskeri 8.1795, Rûmeli pâyesi 1798, fiilen Rûmeli 1800, 2. def'a Rûmeli, 130. şeyhulislâm 21.7.1808 - 15.8.1808 = 0, 0, 25, hattât, med.babası yanı. Kızı Hadîce Hn.(1775?-1865=90?) = Karahalîl-zâde(b.bk.) Ah.Necîb Ef.(ölm.1830b), İzmir mollâsı. Şeyhulislâm Ârif Ef.'nin 3 oğlu:

1) Meh.Es'ad Ef.(ölm.1803), müderris.

2) Meh.Sâ'dullâh Ef.(ölm.30.9.1843), İzmir 1810, Bursa 1817, Mekke kadısı 1820, Ist.pâyesi 1821, Ist.kadısı 1822, fiilen kazasker 1826b, Rûmeli pâyesi 1827a, sn.2 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri, reîsü'l-'ulemâ, şâir, med.Sinân Pş. Medresesi. Oğlu Meh.Zekî Ef.(ölm.3.5.1866), İzmir 11.1838, Mekke pâyesi 3.1841, Ist.pâyesi, kazasker pâyesi 8.1850, fiilen Anadolu 6.1854, Rûmeli pâyesi 8.1855, 2 def'a fiilen Rûmeli, med.Üsküdar, Duvardibi. Bunun oğlu Meh.Behcet Ef.(ölm.1857a), mollâ, mektûbî-i meşîhat, med.Sinân Pş.Medresesi.

3) Meh.Hamdullâh Ef.(ölm.9.1853), Galata 1807, Bursa 1817, Ist.kadısı 1825a, kazasker pâyesi 1826a, fiilen kazasker 2.1830, Rûmeli pâyesi 1834, 3 def'a fiilen Rûmeli, reîsü'l-'ulemâ, med.Sinânpaşa Medresesi. Dâmâdı: Halîl Hamîd Paşa-zâde(b.bk.) kazasker Meh.'Atâullâh Ef.(1809-1851). Hamdullâh Ef.'nin 2 oğlu: Meh.Â'mir Ef.(ölm.1871), İzmir 1.1840, Ist.pâyesi 1.1850, fiilen kazasker 6.1860, Rûmeli pâyesi 11.1863, med.Hüdâyî Dergâhı; Meh.'Atâullâh Ef.(ölm.4.6.1878), Mekke pâyesi 9.1852, Ist.pâyesi 6.1860, kazasker pâyesi 12.1867, fiilen Anadolu 1.1873, med.Üsküdar, Duvardibi.

Arab-zâde Abdurrahmân Bâhir Ef.'nin(ölm.1746) kızı, Şeyhulislâm Yahyâ Tevfîk Ef.ile evlendi, bk.Ebe-zâdeler.

Â'RİFÎ PAŞA-ZÂDELER(S). Bk.ŞEKÎB PAŞA-ZÂDELER.

ATABEYLER(V): Gök Tanrı dîninden iken Ortodoks olup Gürcî'leşen Kıpçak Türk beyleri olup Oğuz(Türkmen) değillerdir. Hıristiyan oldukları hâlde Tr."atabey" unvânıyle ve ismen Selçuklular nâmına hükümran prenslik hânedânı kurdular. Ahıska, Ahılkelek, Çıldır, Göle, Şavşat, Artvin, Oltu, Yûsufeli, Narman, İspir, Tortum, Ardanuç, Ardahan yöresine hükmettiler. İran'daki Türk hânedânlarına ve sn.Osmanlı'ya tâbî olup, Osmanlı hâkimiyetiyle ihtidâ edip tekrar Türk'leştiler ve âilenin tamâmı Osmanlı hizmetine girip Gürcî dilini unuttu(Gürcî dilinde: atabay). "Atabey" unvânıyle hükümrân-prens olanlar baba-oğul olmak üzere: 1) Posof'ta Cak kalesi sâhibi ol.hânedânı kuran Sargis I(hükûmeti 1268-1285=17), 2) Bek'a I(1285-1306=21), 3) Sargis II(1306-1334=28), 4) Kwarkware I(1334-1364=30), 5) Bek'a II (1364-1391=27), 6) Akbuğa (1391-1451=60), 4'ün oğlu olup 100 küsur yaşında ölen 7)

Kwarkware(Tr.Korkore, Gorgora) II(1451-1466=15), bunun 2 oğlu 8) Ivane Bahâdur I(1466-1475=9) ve 9) Menûçehr I(1475-1487=12), 6'nın oğlu 10) Kwarkware III(1487-1500=13), bunun oğlu veyâ kardeşi 11) Bahâdur Keyhusrev I(1500-1502=2), bunun 2 oğlu 12) Yavuz'un sancak beyi Mîrzâ Çabuk Bey(1502-1516=14) ve 13) Kwarkware IV(1516-1535=19), bunun oğlu 14) Keyhusrev II(1535-1573=38) (doğ.1525?=48?, Ist.'da ikaameti 1535-45=10)=Dedis İmedi Hâtûn, bunun oğlu 15) Kwarkware V (1573-1578=5). Bundan sn.daha önceden başlayan ihtidâ tamamlanmış ve âile tamâmen Sünnî-Hanefî Müslüman olarak Ortodoks Hıristiyan'lığı bırakmıştır.

16) Menûçehr II Must.Pş.(1. Çıldır beylerbeyisi 1578-1614=36): Kıbrıs Fâtihi Lala Must.Pş.huzûrunda ve onun adını alarak ihtidâ etti. Lala Paşa, atabeyliği ilğâ ederek Çıldır eyâletini kurdu ve başına getirdi(9.8.1578), eyâlet merkezi Ahıska idi. Âilenin bâzı dalları daha içerilerde Gürcistân'a doğru bir kaç kasabada hâkimiyetini devâm ettirdi, 1625'de Samshe-Saatabago atabeyi Bek'a'nın da ihtidâsı ile âilede Hıristiyan kalmadı. Ancak Menûçehr Must.Pş., Osmanlı tahakkümünden usanarak irtidâd edip İran'ın yardımıyle hükümdâr olmak istemesi üzerine îdâm edildi. Yerine oğlu 17) Menûçehr III, 2. Çıldır beylerbeyisi(1614-1625=11) tâyîn edildi. 3. Çıldır beylerbeyisi ve ilâveten Kars muhâfızı 18) Bek'a II Kösec Sefer Pş.(1625-1635=10), Menûçehr Must.Pş.'nın kardeşidir(Sefer Pş.I). Yerine oğlu 19) Yûsuf Pş.I, 4. Çıldır beylerbeyisi oldu(1635-1647=12). Sonra bunun 2 oğlu 20) Rüstem Paşa(1647-1659=12) ve 21) Arslan Paşa I(1659-1679=20), 5. ve 6. Çıldır beylerbeyisi oldular. Arslan Pş., îdâm edildi. İlk def'a Arslan Pş.'ya 1663a'de vezîr pâyesi verildi ve ilâveten Kars da idâresine tevdî edildi. Oltu'da câmî, hamam, saray, medrese, fetvâhâne yaptırdı. Bunun 2 oğlu 22) Yûsuf Pş.II(1679-1690=11) ve 23) Selîm Pş.I(1690-1701=11), 7. ve 8. çıldır beylerbeyisi oldular. Selîm Pş.oğlu Sefer Pş.II, 1749-50'de kısa müddet Çıldır beylerbeyisi olmakla berâber âile, Yûsuf Pş.II oğlu 24) İshâq Pş.ile devâm etti ki 9.1748'de 100 yaşında öldüğü söylenmektedir. 40 yıl müddetle 9. çıldır beylerbeyisi oldu(1701-1737 + 1744-1748), 5.7.1724'de vezîr pâyesi verildi, 1725'de ilâveten Tiflîs beylerbeyisi ve 1732a'de 2. def'a ilâveten Tiflîs beylerbeyisi oldu.

25) Yûsuf Pş.III, İshâq Pş.'nın oğlu olup babasından önce öldü, 1732'de vezîr, sn.10. Çıldır beyl.(1737-1744) oldu. Kardeşi Selîm Pş.II(ölm.Mûsul 1747), Şehrizor beylerbeyisi 1717, Çankırı mutasarrıfı 1725, ilâveten Amasya mutasarrıfı 1731, İran harbine me'mûr, vezîr 8.1733, Saydâ beylerbeyisi 8.1735, Almanya ve Rusya harbine me'mûr, Bozcaada'ya sürgün 1737-39, Sıvas 12.1745 ve Mûsul 1746 beylerbeyisi oldu. 26) Hacı Ah.Pş.(îdâmı 1760a), İshaq Pş.'nın bir dîğer oğludur, 11. Çıldır beylerbeyisidir(9.1748-12.1759=11,3), vezîr 11.1748, Vân beylerbeyisi 1755, tekrar Çıldır beyl.oldu. 27) yukarıda bahsedilen Sefer Pş.II'dir. Arslan II Meh.Pş.(ölm.1735), İshâq Pş.kardeşidir, mîrmîrân pâyesiyle Kırşehri mutasarrıfı 1725, Trabzon beyl., Rûmeli pâyesiyle Mûsul beyl.1733, vezîr 2.1734 oldu.

28) İbr.Pş.(ölm.Konya 1780), Yûsuf Pş.III oğludur. Enderûn me'zûnu, çukadâr-ı şehryârî 5.1756-11.1757, Ahıska'ya sürgün, Ist.'a avdet 2.1759, vezâret'le Anadolu ve ilâveten 13. Çıldır beyl.3.1767, Erzurum 11.1767, Anadolu(2) 12.1769, Kırım seraskeri 5.1770, Mora 9.1775, Selânik 1776, Hanya 1777, Selânik(2)1779, Konya 1780 vâlîliklerinde bulundu. 29) Hasan Pş.(18.8.1769'da Hotin'de şehîd), Hacı Ah.Pş.(no.26)

oğludur. 12. Çıldır beyl.(1761a-1764b), vezâret'le Gürcistân seraskeri 1762a, Köstendil ve Selânik 1767b, Özü bey., Hotin muhâfızı 1769a oldu. Oğlu 30) İshâq Pş.II, vezâret'le 13. Çıldır beyl.(1791-1792) olup Hasankale'ye sürülüp orada öldü. Kardeşi Meh.Sâbit Pş.(ölm.1810), kapıcıbaşı 1791, beylerbeyi 1.1797, vezîr 1797b pâyelerini aldı, 14. Çıldır beyl.(1.1797-1798 + 1800-4.1801), Erzurum 4.1801, Maraş 5.1801, Van 1802-4 vâlîsi oldu. Nesli günümüze kadar geldi. AP'nden ve Demirel devrinde devlet bakanı Hüsâmeddin Atabeyli, Ist.belediye başkanı Fahri Atabey ve daha pek çok devlet adamı, bu âiledendir.

(HOCA) 'ATÂULLÂH-ZÂDELER (K): Birgili Ah.'Atâullâh "'Atâî" Ef.(Birgi 1511?- Ist.5.7.1571 = 60?), Şehzâde Selîm hocası 1550, hâce-i sultânî 7.9.1566 - 5.7.1571 = 4, 9, 28, namâzını Şeyhulislâm Ebüssü'ûd Ef.kıldırdı, med.Şeyh Vefâ Türbesi, şâir, müellif, Birgi'de medrese yaptırdı. 3 oğlu: 1) şâir Muhliş Çelebî. 2) şâir Tameşvar defterdârı 'Abdülhayy Hâlis Ef.(ölm.1571). 3) Hoca-zâde Şemseddîn Ef.(1543-3.1603=60), müderris, Galata, 2 def'a Bursa, Edirne, Ist.kadısı 7.1593, 2. def'a Ist.kadısı, fiilen kazasker 3.1601, med.babası yanı. Bunun oğlu "Çekirdek Çelebî" denen Meh.Ef.(1572-9.1617=45), Şâm kadısı 1615-3.1617.

AVLONYALI-ZÂDELER(S): Dâmâd Güveği Sinân Paşa (ölm.12.1.1504), Konyalı olup Avlonya'nın fethinde bulundu ve âilesi buraya yerleşip Türkce yanında Arnavudca da öğrendiler. ='Ayşe Sultân(1465?-1505'den sn.) b.Bâyezzîd II. Bk.Güveği Sinân Paşa-zâdeler. Bu nesebden gelen ve Avlonya hâkimi olan ve Tepedenliler'den kız alan Ah.Bey'in oğlu Avlonyalı Hacı Must.Nûrî Pş.(Avlonya 1831-Medîne 1886=55), dedelerinden bir çoğu gibi Avlonya mutasarrıfı oldu, annesi vezîr Tepedelenli-zâde Veliyyeddîn Pş.kızı 'Ayşe Hn.'dır.

1) 2.oğul Neş'et Pş., 2) Şûrây-ı Devlet üyesi, cem'iyyeti rüsûmiyye reîsi, 1908'de Avlonya mv. Süreyyâ Bey (bâlâ 18.12.1900, murassâ İftihâr, murassâ Mecîdî 24.1.1904, 2. 'Osmânî 3.9.1905), bunun oğlu Ekrem Bey, Balkan Harbi'nde devlete ihânet etti, 3) Nâmık Bey, 4) Hadîce Seniyye Hn.(doğ.1850)=İbr.Halîl Pş.b.Arnavud Sül.Pş.b.Avlonyalı İbr.Pş. Bu Süleymân Pş.(ölm.1829), Avlonya mutasarrıfı 12.1824, Maçin muhafızı, vezâret'le İbrâil muhâfızı 1826a oldu ve Avlonyalı-zâdeler'in bir dalındandır. Must.Nûrî Pş.'nın by.oğlu:

Meh.Ferîd Paşa(Yanya 1852 - San Remo, 8.12.1914 = 62), med.Avlonya. Ar., Fars., Fr., İt., Rumca, Arnavudca öğrendi, babası Girit'te Resmo mutasarrıfı iken Resmo cinâyet(ağır cezâ) mahkemesi başkâtibi(4 altın maaşla, 27.12.1867), 5 altın maaşla Kandiye mutasarrıflığı kaleminde müsevvid 29.9.1870, babası Hersek mutasarrıfı iken bu sancağın mektûbî kalemi müsevvidi 1873, Bosna eyâletinde kolordu kâtibi, Bosna'nın İzvornik sancağı tahrîrât md.muâvini 1873(13 altın), Hersek dîvân-ı harbi başkâtibi, 25 altınla Bosna'da Gaçka sancağı tahrîrât md., 2 ay kd.Gaçka mutasarrıf vekîli 6.1875, 25 altınla Trebinye kaymakamı 18.2.1877, 38 altınla Hersek tümeni başkâtibi 26.5.1877, 30 altınla Bulgaristan fevkalâde komiser muâvini 1879 ve 3 ay komiser vekîli, 100 altınla Diyârbekr adliye müfettişi 10.1879, adliye nezâretinde me'mûr, 120 altınla Haleb eyâleti adliye müfettişi, 28 altınla Ist.istînâf hukuk hâkimi 4.1882, 20 altınla Hudâvendigâr eyâleti adliye müfettişi 18.10.1882, 50 altın ve ûlâ

sânîsi ile Şûrây-ı Devlet'te istînâf savcısı 28.2.1884, 50 altınla Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi üyesi 25.11.1884, ûlâ 2.6.1886, bâlâ 7.4.1893, 8,5 yıl Şûrâ üyeliğinden sn.153 altınla Konya vâlîsi 27.3.1898(Bosna'da tümen kumandanı iken kâtibliğini yaptığı Gaazî 'Oşmân Pş.'nın pâdişâha tavsiyesi üzerine), vezîr 18.6.1899, maaşının 300 altına terfii 18.12.1901, 300 altınla Bâb-ı Âlî Rûmeli vilâyâtı ıslâhât komisyonu reîsi 30.11.1902, 765 altın aylık maaşla sadrâzam 14.1.1903 - 22.7.1908 = 5, 6, 8, 250 altın aylıkla mâzûl, 350 altınla senatör 27.2.1909, Aydın vâlîsi 28.2.1909, dâhiliye nâzırı 1.5.1909, istîfa 6.8.1909, 150 altınla Meclis-i Âyân reîsi 29.7.1912-24.1.1913, Mısır'a, oradan Avrupa'ya gitti ve son 2 yılını dışarıda geçirdi. Murassâ Mecîdî, 'Oşmânî, İftihâr, İmtiyâz. Ferîd Paşa, Tepedenli-zâde(b.bk.) Âdem Bey'in oğlu 'İzzet Bey'in (=Fatma Hn. b.Tepedenli-z. Veliyyeddîn Pş.) oğlu Âdem Bey'in kızı Re'fet Hn.(ölm.1913'den sn.) ile evli idi, kayınbirâderi Nakıyy Bey ve bunun oğlu 1908'de Ergirikasrı milletvekili seçilen Müfîd Bey'dir. Ferîd Pş.'nın çocukları: 1) Mübârek Bey, Sabîha Sultân ile evlenmek istedi, reddedildi, 2) Riyâd Bey (1946'da Arnavudluk'ta İşkodra'da komünistlerce öldürüldü), 3) Nûreddîn Vlora(1895-1964=69), 4) Fevziye Hn. = Rûmbeyoğlu(bk.Rûm Mehmed Paşa-zâdeler) Fahreddîn Bey(30.5.1867-14.11.1942=75,5,15), diplomat, maârif nâzırı. 5) Nî'met Hn. = Ferîq Halîl Sedes Pş.b.ferîq senatör(1877) Sül.Pş.(Sül.Pş.'nın büyük oğlu 1908'de kur.alb.olan 'Alî Rızâ Bey, sn. Pş.(Hareket Ordusu kurmay başkanı), İttihâd ve Terakkî'dendir). 6) Celâleddîn Pş.Vlora(doğ.1885), Rûmeli beylerbeyisi pâyeli 1913, müellif, Osmanlı sefâret kâtibi iken 1913'de Mısır kapı kethudâsı oldu, 1922-39'da Arnavudluk'da, 1939-52'de daha çok Mısır'da yaşadı ve 1952'de tekrar Ist.'a yerleşti. Arnavudluk'da 150.000 dönüm toprak, 10.000 zeytin ağacı ve hanlarına komünistler el koydu. Düğünü Kaahire'de Â'bidîn Sarayı'nda yapıldı, Hıdîv, Ferîd Pş.ve hanımı, Şeyhulislâm Cemâleddîn Ef.bulundu. 1908'den önce II. 'Abdülhamîd'in kızı 'Ayşe Sultân ile evlenmesi düşünüldü. = Kavalalı (b.bk.) Prs.'Atıyyetullâh Hn.b.Hıdîv 'Abbâs Hilmî Pş.(doğ.9.6.1896), izd.28.3.1913, tal.22.7.1922 = 9,3,24, yş.16,8,19 26,1,13, zevcinden 11 yş.kç., çocukları: Meh.'Abbâs Vlora(doğ.1914, Ist.'da) ve Eyüb Sinân Vlora, yk.müh.(Berlin'de), diğer bir oğulları daha önce öldü. 7) Seniyye Hn. = 1908'de Berlin müsteşârı Emîn Bey'le evlendi, İşkodralı-zâde(b.bk.) Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Pş., Naîme Sultân ile evlenmek için bu hanımla nikâhını bozdu.

H.Sedes Paşa'nın çocukları Lebîbe Hn.(1904), Samîme Hn.(1906) ve Yümnî Bey(1908)'dir. Berlin müsteşârı Emîn Bey, Tevfîk Sâmî Paşa ile Çerkes Abdî Paşa kızı Şevket Hn.'ın oğludur.

(HÜSEYİN) 'AVNÎ PAŞA(S): Eğridir eşrâfı Hacımemişoğlu'nun uşağı Eşekci Ahmed oğlu **Hüs.'Avnî Pş.**(Gelendost köyü, 1821 Ist.Soğanağa'da Midhat Pş.konağında katli, 16.6.1876, saat 22.30 = 55), med.Bâyezid, Mercan'da Âlî Pş.'nın ayak ucu, müel., müt. Gelendost'ta mekteb ve Eğridir'de medresede okuyup 1836'da Ist.'a geldi ve 6 ay medreseye devâm etti, er ol.7.1837'de Harbiye'nin hazırlık sınıfı, onbaşı 3.1857, çavuş, başçavuş 7.1839, Harbiye'yi bitirerek mülâzım 1842, ilk kurmay sınıfına ayrılan 5 teğmenden biri ve sınıf 3.'sü olarak kur.yzb.7.1848, kur.kolağası ol.kurmaylık stajını tamamlaması 7.1849, Harbiye'de taktik muallim muâvini, bnb.6.1852, Harbiye'de taktik muallimi, yb.12.6.1853, ve Şumnu tümeni kurmay

başkanı, alb.ve 4. mecîdî 1853, livâ ve Sohumkal'a'daki kolordunun kurmay başkanı 1854b, 3. Mecîdî, Mekteb-i Harbiye nâzırı 1858a, ferîq 2.1862, Fuâd Pş.'nın sadâret-seraskerliğinde müşîr ve I. Ordu kumandanı 8.1863, bir ara Fuâd Pş.'ya serasker vekîli, azli 24. 12. 1865, 14 ay mâzûl ve menkûb, Girit kumandanı 6.3.1867, Yanya-Yenişehir(Yunan sınırı) kumandanı 4.1867, Girit vâlîsi 29.11.1867, serasker 9.2.1869-8.9.1871=2,6,28 + 16.2.1873-26.4.1875=2,2,8 + 21.8.1875-1.10.1875=0,1,11 + 12.5.1876-15.6.1876=0,1,4 = 4, 11, 21, murassâ Mecîdî 20.6.1870, seraskerlikten azli, askerlikten tardı, nişanlarının istirdâdı, Isparta'ya sürgün, 11 ay sn.afvı, Aydın vâlîsi 17.11.1872, bahriye nâzırı 26.1.1873, serasker(2), seraskerlik uhdesinde kalarak sadrâzam 15.2.1874 25.4.1875 = 1, 2, 8, Aydın(2), görevine gitmeyip hastalık bahânesiyle Avrupa'ya gitmek için izin alması, Londra, Paris vs., Konya v. 26.6.1875, serasker(3), Selânik v., Hudâvendigâr v. 22.12.1875, Süleymâniye'deki muhteşem konağının yanması 12.12.1875, serasker(4), Sul.'Azîz'i hal'i ve katli, Çerkes Hasan Bey tar.2 tabanca kurşunu ile göğüs ve barsaklarından vurulup katli. =Hûriye Hn.b.İbr.Ağa(Beşiktaş iskelesinde hamal, sn.dâmâdı devrinde iskelenin hamalbaşısı). 'Avnî Pş.'nın oğlu Fuâd Bey, 1886'da Şûrây-ı Devlet üyesi, kurmay subay olan bir oğlu II. 'Abdülhamîd'e yâver oldu. Kızı Şerîfe Hn., 1874'de kur.bnb.Eşref Bey'le evlendi ki 29.5.1886'da mîralay olmuştur. Eşref Bey'in ağabeyi İsm.Hakkı Bey(ölm.1879), kardeşleri Raûf ve Şevkı Beyler olup 1896'dan sn.öldüler. Eşref Bey'in babası, Meh.Emîn Ef.(ölm.1805) oğlu Meh.Hasîb Pş.'dır (ölm.24.3.1870): hâcegân 1826a, vezîr 6.1.1837, Cidde v.9.1848-49, mâliye nâzırı, evkaf nâzırı, Meclis-i Vâlâ reîsi, devlet nâzırı, hazîne-i hâssa nâzırı.- 'Avnî Pş., baldızını da mirlivâ Kasab Hüseyin Pş.ile evlendirdi, 6.1876'de ferîq oldu, 1878'de Ardahan'daki mağlûbiyeti üzerine askerlikten tard edilip Sinop'a sürüldü.

H.Avnî Paşa'nın bir delikanlı oğlu 1874'te öldü. Dîğer çocukları sonra Şûrâ-yı Devlet üyesi olan Kur.Alb.Fuâd Bey, Hayriye Hn., Şerîfe Hn.'dır. H.Avnî Paşa'nın eşi Hûriye Zübeyde Hn.'dır. Paşa'nın annesi Fatma Hn., paşadan önce öldü. H.Avnî Paşa'nın bacanağı Ferîk Kasab Hüseyin Paşa, Sultân Azîz vak'asında hal' suçlusu, 93 Harbi suçlusu idi, 1878'de Sinop'a sürüldü ve askerlikten tard edildi. Mehmed Hasîb Paşa(ölm.24.3.1870), Mehmed Emîn Ef.(ölm.1805, med.Mevlevî-hâne) oğludur. Hasîb Paşa'nın oğulları İsmâîl Hakkı Bey(ölm.1879), Raûf Bey ve Şevqî Şefîq Bey'dir. Hüs.Avnî Paşa torunu Alî Paşa'nın oğlu Dr.Mehmed Fuâd Dölek 9.1.1950'de öldü.

AYAS PAŞA-ZADELER(S): 1523'den sn.mühtedî olan Meh.Bey oğlu **Ayas Meh.Pş.**(ölm.13.7.1539): Avlonya güneyinde Himara köyünde doğdu ve 3 kardeşi Avlonya'da râhib oldu, Arnavud devşirmesi, Enderûn, yeniçeri ağası 1517, Kastamoni s.b.1519, Anadolu beyl.1520, Şâm 1521, Rûmeli, 3. vezîr 1523, 2. vezîr, sd. 15.3.1536 - 13.7.1539 = 3, 3, 29, makaamında öldü, med.Eyüb. Beyoğlu'ndaki ünlü semtte(Ayaspaşa) büyük arâzîsi, bahçesi ve köşkü vardı ki burada öldü, burası sn.mezarlık oldu ve sn.bu büyük mezarlık kaldırıldı. Ölümünde 20 kd.evlâdı hayatta idi, bunlardan: Ah.Bey(ölm.1575?), Süleymân Bey(ölm.7.1571, 'Ayntab s.b., Kıbrıs fethinde Magusa kalesi önünde bir lâğım patlamasında kardeşi ile berâber ayni anda şehîd oldu), Gaazî Mahmûd Bey(Magusa'da şehâdeti 7.1571), Fülâne Hâtûn = Güzelce Rüstem Pş.(ölm.26.11.1539), Sd.Dâmâd Dukagin-zâde(b.bk.) Kara Ah.Pş.'nın kardeşi, yeniçeri

ağası, Budin beyl., bu izdivacdan: müderris Hüs.Hasîbî Ef. ve Fülâne Hâtûn, bu Hâtûn'un oğlu: Hâkaanî Meh.Bey(ölm.1606), ünlü şâir.

Şâir ve bestekâr Fennî Mehmed Dede(ölm.1708) de Ayas Paşa-zâdeler'den olup Dördüncü Mehmed'in musâhibi idi, Rûmelihisârı'ndaki yalısı ünlüdür.

Ayaspaşa-zâdeler zamânımıza kd.geldi. Ayaspaşa-zâde Sül.Bey(ölm.1760?), Ayas Pş.evkaafı mütevellîsi, med.Üsküdar, 'İnâdiye(aşağıdakiler de burada medfûn) = Hacıye 'Ayşe Hn.(ölm.1762a), bu izdivacdan doğan Hadîce Hn.(ölm.1762a). Sül.Bey yerine Ayaspaşa-zâde Hacı Ah.Bey(ölm.1769) mütevellî oldu. Bunun oğlu Sül.Bey(ölm.1788) ve kızı 'Ayşe Hn.(ölm.1763a)'dır. Ayaspaşa-zâde Hacı Meh.Emîn Bey(ölm.16.3.1787) ve kızı Sa'îde Hn.(ölm.1777)'dır. Ayaspaşa-zâde Meh.'Abdül'azîz Bey(ölm.7.1852)'in ortanca oğlu Seyyid Ah.'İzzet Bey, 9.1844'de öldü.

AYAŞLI-ZÂDELER(V): Şeyh Bünyâmîn Ayaşî neslinden Ayaş müftîsi Hasan Ef. oğlu Meh.Mes'ûd Ağa(ölm.Ist.3.10.1843), doğ.Ayaş, kapıcıbaşı 1826b, humbaracıbaşılık'la Bosna'ya me'mûr, imrahor 1828a, surre emîni 1829a, Kastamoni mütesellimi, Ankara mütesellimi 1832 vs., med.Eyüb. Mes'ûd Ağa'nın ağabeyi: Ayaşlı Müftî-zâde Meh.Es'ad Muhlis Pş.(Ayaş 1780 - Âmid, 24.1.1851 = 71), Ayaş voyvodası, silahşor-ı şehryârî pâyesi, kapıcıbaşı pâyesi 1806, Ist.'a geldi, taşra görevleri, kç.imrahor, Drama'ya me'mûr, humbaracıbaşı 1809, başbakı kulu 1812, Drama nâzırı, vezâret'le Çirmen(Edirne) mutasarrıfı 15.3.1824, harbe me'mûr, Bursa'ya sürgün 1829a, Karaman ve Adana v.1829b, Erzurûm v.1830b, ilâveten Vân ve Muş v.1836, Ist.'a dönüş 1837, Gelibolu mutasarrıfı ve Çanakkale Boğazı muhâfızı 7.1839, Sıvas v.9.1839, Haleb v.9.1840, Saydâ v.9.1842, Erzurum(2) 10.1845, Sıvas(2) 1846, Mûsul 12.1846, Diyârbekr 11.1848, zâtülcenbden öldü, med.Âmid, tâ'lîq hattâtı, matbû dîvânı Ist.1268=1852(*SATŞ*, 972-8). Oğulları: Nusret Bey(1833-1860=27), şâir, sadâret mektûbî kalemi kâtibi(bunun oğlu Es'ad Bey, amcası zamânında Viyâna 2. kâtibi); Meh.Râgıb Bey(ölm.1858a), Sa'îd Bey(1896'da senedât md.). Muhlis Pş.'nın dâmâdı: Ken'ân Pş.(ölm.1869), kapıcıbaşı, mîrmîrân, Siird, Mardin vs.mutasarrıfı, Rûmeli pâyesi, Musul mutasarrıfı 1861b, tekrar Siird 1867.

Muhlis Pş.'nın dîğer oğlu: Râmî Sâ'dullâh Pş.(Erzurum, 18.11.1838 - Viyana, 19.1.1891 = 52, 2, 1), havagazı ile intihâr etti, med.Sultân Mahmûd T., şâir, müellif, Yeni Osmanlılar'dan (*SATŞ*, 1.566-73), mâliye vâridât kalemi kâtibi 1853, Terceme Odası 1856, meclis-i hazâin kalemi md.1865, mezâhib md.1867, Şûrây-ı Devlet maârif dâiresi başmuâvini 19.5.1868, Şûrây-ı Devlet üyesi 13.5.1869, ilâveten Şûrây-ı Devlet başkâtibi 5.1870, matbûât müdîrliği inzimâmıyle tercemân-ı Dîvân-ı Hümâyûn 9.1871, bâlâ ile maârif müsteşârı 5.1873, tercemân-ı Dîvân(2) 2.1874, âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn 22.4.1874, defter-i hâkaanî nâzırı 3.7.1874(kabine'ye dâhil edildi), Filibe'ye me'mûr 17.9.1876, Temyîz reîsi 12.1875, ticâret nâzırı 3.1876, Mâbeyn başkâtibi 1.6.1876, Berlin büyükelçisi 11.5.1877(5,10,12 müddetle) ve Berlin Kongre'sinde ve daha önce Ayastafanos'da 2. murahhas, vezîr 7.12.1881, Viyana büyükelçisi 22.3.1883(7,10,4 müddetle), 13, 8, 16 müddetle hiç Türkiye'ye gelmeksizin Avrupa'da görevli kaldıktan sn.öldü. Murassâ 'Osmânî, 1. Mecîdî. =Necîbe Hn.(1840?-1917=77?) b.Vecîhî Pş. Oğlu: Âsaf Bey (ölm.Berlin, 8.1895), Berlin başkâtibi, med.Rûmelihisârı, bunun kızı Edîbe Hn.=Sd.Tevfîq Paşa-zâde(b.bk.) 'Alî Nûri Okday.

Sâdullâh Paşa'nın ortanca oğlu Nusret S.Ayaşlı(4.10.1869 12.12.1944), Stockholm 1918, Lahey 20.5.1915-1.11.1922, Belgrad 1928 v.d.elçisi, milletvekili, 2. defa yazar Münevver Ayaşlı(Selânik 1906) ile evlendi. Pş.'nın by.oğlu Âsaf Bey'in oğlu Nizâmeddîn Ayaşlı(ölm.22.12.1967, med.Rûmelihisârı), büyükelçi olup Ferdiye Ayaşlı ile evlidir. Âsaf Bey = Melek Hn.'ın dâmâdları mâden mühendisi Ken'ân Esin'dir. Büyükelçi Seyfullâh Esin = Dr.Emel Esin, bu âiledendir. Münevver Ayaşlı için bk. Abdî Paşa-zâdeler.

Sâdullâh Paşa'nın küçük oğlu Râgıb Bey ve Paşa'nın kızı Nâzlı Hanım'dır.

Sâdullâh Pş.'nın kayınpederi Meh.Vecîhî Pş.(1797?-Cidde, 17.8.1867=70?), Ayaşlı-zâdeler'den, Es'ad Muhlis Pş.'nın akrabâsı, doğ.Yozgat, Muhlis Pş.'nın hazînedârı, kapıcıbaşı, Rûmeli pâyesiyle Edirne mutasarrıfı 1827b, Samakov demir mâdeni nâzırı 1829b, Varna muhâfızı, Selânik v., vezâret'le Belgrad muhâfızı 14.1.1833, Bosna v.1835, Konya v.4.1841, Diyârbekr v.11.1841, Haleb v.9.1843-1.1845, Belgrad muhâfızı(2) 3.1845, Mûsul v.3.1847, Ankara v.7.1848, ilâveten Bozok(Yozgat) mutasarrıfı 1.1849, Bağdâd v.12.1851-12.1852, Ankara v.(2)5.1853, Diyârbekr(2) 7.1853, Ankara(3) 8.1855, Erzurum v.11.1855, Selânik v.10.1857-11.1858, Meclis-i Vâlâ üyesi 7.1861, Muhâcirîn Komisyonu reîsi 2.1863, Cidde v.19.9.1864, 4 oğlu: 1) Meh.Sâlih Bey(ölm.9.1860, med.Karacaahmed), 2) Rızâ Bey(ölm.1878), 3) İsm.Kemâl Sâdık Pş.(1828a-3.9.1892=64), medrese rüûsu, mîrmîrân, Rûmeli pâyesi 5.1857, az müddet Meclis-i Mâliye üyesi, med.Sultânahmed, Düğümlü Baba T.(burada bir kütübhâne kurdu), senatör 1877, 3 dilde şâir(*SATŞ*, 635-6), müel. 4) 'Azîz Bey, 1896'da Şûray-ı Devlet üyesi. 'Azîz Bey'in oğulları: bestekâr ve kaanûnî Sa'îd Bey; Meh.Vecîhî Bey(1869-16.1.1904=35), istihkâm kolağası, med.Rûmelihisârı, şâir, müel., rik'a hattâtı, ressam, tanbûrî, ûdî, kemânî(*SATŞ*, 1.963-6). 'Azîz Bey'in dâmâdı: Necîb Â'sım Yazıksız(Kilis 1861 İst.12.12.1935=74): Balhasanoğlu âilesinden, piyâde teğmeni 1880, Harbiye târih muallimi, albay, İst.Üniversitesi Türk târîhi müderrisi(ord.prof.) 1908, Erzurum milletvekili 1927-31, med.Sahrây-ı Cedîd, târihçi, türkolog, müel., gazeteci, Société Asiatique üyesi 1895, Ar., Fars., Fr., Uygur ve Çağatay lehçeleri.

Vecîhî Bey(ölm.1904), Mâbeyn şifre kâtibi Âsım Bey'in dâmâdı idi.

'AZMÎ-ZÂDELER(K): Son görevi Bağdâd defterdârı olan Pîr Ah.Çel.oğlu Defterdâr-zâde Pîr Meh.'Azmî Ef.(ölm.8.1582), Kınalı-zâde'den me'zûn, müd.1558, sahn-ı Süleymâniye müderrisi 6.1579, sahn müderrisi 7.1579 ve Kıbrıs müfettişi, Şehzâde (III.) Mehmed'e muallim 11.1580, tâûn'dan öldü ve hâce-i sultânî olamadı, med.Eyüb, 3 dilde şâir, müel.(*TŞ*, II 644a-9a; Ahdî; Â'şık Çel.; Kınalı-zâde; Riyâzî; Kaaf-zâde; *Zeyl-i Şakaaık, 'OM*). Oğlu 'Azmî-zâde Must.Hâletî Ef.(23.1.1570 30.3.1631 = 61, 2, 8), müd., Kudüs, Şâm, Mısır kadısı, Mısır beylerbeyisi vekîli 11.1604, Bursa, Edirne, Şâm(2), Mısır(2) 1618(11 ay) kadısı, kazasker pâyesi 3.1621, fiilen Anadolu kazaskeri 10.1621-9.1623, fiilen Rûmeli kazaskeri 11.1627-5.1629, Sofular'da mektebi bahçesinde medfûn, müel., şâir(rubâî formunda en by.Türk şâiri). =Bint Boyalı-zâde(b.bk.) Nişâncı Kara Meh.Pş.(ölm.1.1593). Oğlu Ah.Ef.(ölm.1613) ve dâmâdı müderris Must.Ef.(*Zeyl-i Şakaaık*, 338, 746).

'AZM-ZÂDELER(V): Osmanlı vezîr âilelerinden biri. 1724-1807 arasında Şâm(Suriye) eyâletini irsî şekilde ellerinde tutmakla ünlüdür. Suriye, Lübnan, Anadolu,

Hicâz ve Kaahire'de pek çok câmî, mescid, saray, suyolu, han, imâret, medrese, çeşme, hastahâne vs. inşâ etmişlerdir. Âilenin atası Kemikoğlu Hüseyin Ağa, Haymana ovasında, Konya yakınlarında bir Türkmen aşîreti beyidir. Bir Avşar aşîreti olması muhtemeldir. 1575'e doğru doğan bu zâtın oğulları Murâd ve İbrâhîm Ağalar, 1639 Bağdâd fethine katılmış, kendilerini Dördüncü Murâd'a beğendirmiş subaylardır. Diğer kardeşleri Kasım Bey de şecî bir subaydı, Konya'da çocuksuz ölmüştür. İbrâhîm Ağa, Vezîr İbrâhîm Paşa olarak, Azım-zâde âilesini kurmuştur. "Azım", Arabca 'azm kelimesinin Türkçe'de telaffuzudur ve önce Azım-zâde, sonra Suriye'de el'-Azm olan âilenin adı, "Kemikoğlu" adının Arabca'ya tercemesinden ibarettir(*). Cevdet Paşa, III. cildinde Azm-zâdeler'den 30'dan fazla vezîr ve beylerbeyi çıktığını yazar.

1. İbrâhîm Paşa(Konya 1610? - Maarra 1700?): 1650'ye doğru Türkmen aşîretini Konya ovasından kaldırıp Dördüncü Mehmed'in(1648-1687) fermânıyle Kuzey Suriye'de Ma'arratü'n-Nû'mân'a yerleştirmiştir. 3 oğlundan 2'si -kendisi gibi- vezîr(mareşal) olmuştur. Kardeşi Kaasim Bey'dir. 3 oğlu, İsmâîl Paşa, Süleymân Paşa ve Fâris Bey, âilenin 3 dalının atasıdır. Diğer oğlu Yâsîn Bey, Lâzıkıyye beyi iken 9.1730'da yeniçeriler ayaklanınca çekildi(*EI*[2], V,595b) (*Sicill*, IV, 697;'Abdü'l-Kaadiri'l-'Azm, *el-Üsreti'l-'Azmiyye*, Şâm, 1960; *EI*[2], V, 930b; Refîq Bey el-'Azm, *Kitâbü Meşâhîri'l-İslâm fi'l-Hizbi we's-Siyâsiyye*, 4 c., Kaahire, t.siz).

2. İsmâîl Paşa(Maarra 1660 - Hanya 1732): İbrâhîm Paşa'nın büyük oğlu. Beylerbeyi pâyesiyle Hamâ mutasarrıfı, vezîr pâyesiyle Tarâblusu'ş-Şâm eyâleti beylerbeyisi(2-11.1724), Şâm(Suriye) beylerbeyisi(9.3.1724-1730) oldu. Âilenin Şâm'da kökleşmesini sağladı. Akıllı, tedbirli, muktedir, hayır sâhibi devlet adamıdır. Şâm'da câmî, medrese, mekteb yaptırdı(Şeyh 'Abdü'l-Ganiyyi'l-Nâbulusî, *Dîvân; Sicill*, I, 362; T.S. *Arşiv Kılavuzu*, I, 51b; Hitti, *Syria*, 665; Muh.Kürd-'Alî, *Hıtatu'ş-Şâm*, II, Şâm, 1925, 289-91; Hayderü'ş-Şihâbî, *Târîh*, Na'ûm Mugabgab nş., Kaahire, 1900, s.769; Gibb-Bowen, *Islamic Society*, I, 219; *EI*[2],V, 931a; Salâhuddîn Müneccid, *Wülâtü Dimaşq*, 52; Karl Barbir, 20, 30, 41, 56-64, 139, 157, 177; *Nehrü'z-Zaheb fî Târîhi Haleb*, 266-73; Uzunçarşılı, *Mekke Emîrleri*, 41; *Mühimme*, CXXXII, 293; *By.Türk.Târ.*, XIII, 406, no.155).

3. Süleymân Paşa(Maarra 1670? - Şâm, mayıs 1743): İbrâhîm Paşa'nın oğlu ve İsmâîl Paşa'nın kardeşi. 1725'te Trâblusu'ş-Şâm beylerbeyisi, ocak 1727'de Rakka beylerbeyisi, eylûl 1727'de vezîr(mareşal) rütbesiyle Saydâ beylerbeyisi, 1733'te Şâm(Suriye) beylerbeyisi oldu, 1738'de azledildi. Eylûl'de imparatorluğun 1. eyâleti sayılan Mısır'a beylerbeyi, 1742'de 2. def'a Şâm beylerbeyisi olup ölünceye kadar kaldı. 1732'de Şâm'da bir han yaptırdı. Akıllı, dikkatli, yüksek vasıfta bir umûmî vâlî idi. Diğer hayır eserleri Şâm'da medrese, mekteb, han, Lâzıkıyye'de câmî, medresedir (*Top. Sar. Arş.*, 1.058/10,11,12, 5.420/19-20; *Sicill*, III, 80, IV, 836; *Khıtatu'ş-Şâm*, II, 79, 391-4; *EI*[2] ,IV,1048a; Cebertî, I, 155-6; *Wülâtü Dimaşq*, 65; Karl Barbir, 27-9, 31-2, 59, 75, 87, 139, 166; Gibb-Bowen, I, 219; *By. Türk. Târ.*, XIV, 53, no. 104; XIII, 406, no.155, 157, 161; *Mekke Emîrleri* 105).

(*) Fâlih Rıfkı Atay, şu kuvvetli cümleyle ifâde etmişdir: "Azm-zâdeler ki, Suriye eşrâfının başındadırlar, Konya'dan göçme Kemik Hüseyn'in torunları idiler"(*Çankaya*, I, Ist.1960, s.22).

4. İçelli Hacı Mustafa Paşa(ölm.Hamâ 1758?): İbrâhîm Paşa'nın oğlu Fâris Bey'in oğludur. İçel sancak beyi, Saydâ beylerbeyisi(1747), bir fâsıladan sonra tekrar Saydâ beylerbeyisi(2.1755), Adana beylerbeyisi(10.1755), Mûsul beylerbeyisi(1756), bu arada vezîr oldu, Hamâ'ya çekilip orada öldü(*Sicill*, IV, 433; *el-Ūsre*, 41-2, no.8; *Hawâdişü Dimaşkı'l-Yewmiyye*, 37-9) (bu kaynakların sonuncusu "Es'ad Paşa'nın kardeşi Mustafa Paşa" demektedir ki, bu takdirde İsmâîl Paşa'nın oğullarından biri olur; *Sicill*'de nesebi belirtilmeyip sâdece "Azım-zâde" denmiştir; biri Fâris Bey'in, diğeri İsmâîl Paşa'nın oğlu yânî iki amca-zâde ayrı Mustafa Paşa olması da muhtemeldir; bu takdirde İsmâîl Paşa'nın oğlu bir Mustafa Paşa varsa çocukları bilinmemektedir). Amcası İsmâîl Paşa'nın(no.2) kızı Neslihân Hanım'la evlenmiş ve bu izdivaçtan Mehmed Paşa(aş.bk.) ile Âbidîn Bey doğmuşlardır. Azım-zâdeler, bu Mehmed Paşa ile hem -ana tarafından- büyük babası, hem -baba tarafından- büyük amcası olan İsmâîl Paşa'dan yürümüştür. Süleymân Paşa nesli ehemmîyetsizdir. Seleymân Paşa'nın tek oğlu Ahmed Bey'dir(*Sicill*'de oğlu olarak gösterilen Halîl Bey'in adı, kaynaklarda görülemedi). Ahmed Bey, amcası İsmâîl Paşa'nın kızı Züleyhâ Hanım'la evlenmiştir. Ahmed Bey'in kızı Zeyneb Hanım oğlu Mehmed Bey olup, Mehmed Bey'in tek çocuğu Hadîce Hanım'dan nesli yürümüşse de, Süleymân Paşa dalı erkek tarafından torunu Mehmed Bey'le kesilmiştir. Süleymân Paşa'nın kızlarından Nefîse Hanım, Azım-zâde Abdullah Paşa(b.bk.) ile, Emîne Hanım, Azım-zâde Sâdeddîn Paşa(aş.bk.) ile evlenmişlerdir. Diğer kızları Rukıyye ve Rahmet Hanımlar'ın izdivaçları tesbît edilemedi.

5. Hacı Es'ad Paşa(Maarra 1706 - Ankara, hazîran 1758): Âilenin en tanınmış sîmâsıdır. İsmâîl Paşa'nın(no.2) büyük oğludur. 1742'de beylerbeyi(orgeneral) rütbesiyle Hamâ sancak beyi, amcası Süleymân Paşa'nın ölümünde vezîr(mareşal) rütbesiyle Şâm beylerbeyisi oldu. 14 yıla yakın bu görevde kaldıktan sonra azledildi(mayıs 1743 - ocak 1757). Âilesinin nüfûzunu Şâm'da iyice yerleştirmesi, büyük servet edinmesi, ayni görevde az görülen uzun müddet kalması memnûnîyetsizliği mûcib oldu. Ertesi yıl Sıvas beylerbeyisi oldu ise de, bir yıl geçmeden oradan da azledildi(1757-58). Yerine Şâm beylerbeyisi olan kedhudâsı ve enіştesi Mekkî-zâde Hüseyin Paşa'nın başarısızlığı Es'ad Paşa'nın entrikasına hamledilerek Ruscuk'a(veyâ Resmo'ya) sürdürülmesi için fermân çıktı. Ruscuk'a giderken Ankara'da îdâm edildi. Kellesi İstanbul'a getirilip Tunusbağı'na gömüldü. Şâm'daki sarayı şimdi Suriye Millî Müzesi'dir, "Es'ad Paşa Sarayı" diye mâruftur. Şâm'da han, hamam, Hamâ'da saray, Maarra'da hamam ve baraj, hân(1753), Hânu Şeyhûn'da baraj, Mekke ve Medîne'de baraj, suyolu, çeşme yaptırmıştır. XVIII. asrın en büyük îmarcı ve hayırperver vezirlerindendir. Saydâ(Filistin), Trâblusu'ş-Şâm(Lübnan), hattâ Haleb(Kuzey Suriye ve Anadolu'dan sancaklar) eyâletlerinde de âilesi mensubları bulunması veyâ nüfuz kazanması, nüfûzunun Hicâz, belki Mısır'a kadar uzanması, Bâb-ı Âlî'nin dikkatini çekerek felâketine sebeb olmuştur. Katlinde 53 yaşında idi. Bir kaç def'a (Şem'dânî-zâde'ye göre 10 yıl) emîr-i hacc olmuştur. Nâşı Ankara'ya defnedilmiştir. Oğlu Kaplan Bey'in çocukları yoktur. Onun için Osmân Sâdık Paşa'yı evlâd edindi(aş.bk.). Bir kızını bu Osmân Paşa'ya, bir kızını da Azım-zâde Mehmed Paşa'ya(aş.bk.) vermiştir. Nesli, bu 2 kızı yoluyle devâm etti(*Sicill*, I, 333; *T.S.Arşiv Kıl.*, II, 148a; Hitti, *Syria*, 665; Volney, II, 137 v.dd.; Şem'dânî-zâde, v.411b, 419b, 420a-b, 421a, 430b; Ayvansarâyî, *Vefeyât*, 51: nâşir 'Azmoğulları'nı 'Ademoğulları okumuştur; Amnon Cohen, *Palestine in the 18th Centu-*

ry, *Patterns of Government*, Kudüs 1973; İ.H.Uzunçarşılı, *Osm.Tar.*,IV-2, 373n.; Cewdet, III: 1198 ve 1199 vekayii; Karl M. Barbir, *Ottoman Rule in Damascus (1708-1758)*, Princeton ün.1980, 246 s.;
Gibb-Bowen, I, 219-21; Hammer, XVI, 15-7; S. Shimon, *As'ad Pasha al-'Azm and Ottoman Rule in Damascus (1743-1758)*, *BSOAS*, XXVI-1, 1963 s.1-28; Karl Darbir, 29, 31-2, 87-8, 112, 114, 139, 158, 168, 172, 178; *Hayat Târih Mecm.*, 1967, no.10, s.22; *EI*[2], III, 123a; André Geiger, *En Syrie et au Liban*, Grenoble, 1942, s.182, 186-8(bu kitap yalnız 200 nüsha basılmıştır); *İA*, V, 170b; Salâhüddîn Müneccid, *L'Acte de Waqf d'As'ad Pâshâ al'Azm*, Şâm, 1953; Hayder, I, 34; Murâdî, II, 60-1, III, 286-7, IV, 38; *el-Üsretü'l-'Azmiyye*, 31-8; Muḥ.Râgıbi't-Ṭabbâḫ, *Â'lâmü'n-Nübelâ*, III, 334; *Wülâtü Dimaşq fi'l-'Ahdi'l-'Usmânî*, 79; *Ḥawâdişü Dimaşq*, 65-9; Hûrî Mîhâîl, 62-3; *By.Türk.Târ.*, XIV, 406, no.162; *EI*[2], V, 931a-b, V, 1048a; J.Sauvaget, *Monuments Historiques de Damas*, Beyrût 1932, VII, 83, 86).

6. Mekkî-zâde Hüseyin Paşa(ölm.Bâdiyetü'ş-Şâm, aralık 1765): Erkek tarafından âileden değildir. Fakat Es'ad Paşa'nın kızkardeşi ile evlenmiş, onun kedhudâsı ve yakın adamı, mânevî oğlu olmuştur. Arab asıllı olması muhtemeldir. Dârü's-Sa'âdeti'ş-Şerîfe ağası Abû-Vukuf Ahmed Ağa tarafından Mekke'den getirilerek yetiştirildi ve himâyesiyle müsellim(sancak beyi vekîli) oldu(1756 başları). Aynı yılın sonlarında Gazze müsellimliğinden Kudüs sancak beyliğine getirildi. Es'ad Paşa ile akrabâ ve ona kedhudâ(Şâm eyâleti beylerbeyi muâvini) oldu. Efendisinin azlinde yerine vezîr pâyesiyle Şâm beylerbeyliğine getirildi(ocak 1757). Bedevîler'le yaptığı bir vuruşmada başarılı olamaması üzerine azledildi(ocak 1758). Amasya'ya sürüldü. 4 yıldan fazla hizmet verilmedi. 1762 mayısında Maraş beylerbeyisi, 1763'te 2. def'a Gazze sancak beyi oldu. Gazze civârında Bedevîler'le vuruşurken yaralanıp öldü. Yiğit olmakla berâber harbde tâlîsizdi. Azım-zâde olan hanımından çocuğu olup olmadığı tesbît edilemedi(*Sicill*, II, 211; Hammer, XVI, 139; Ah.Refik, *Anadolu'da Türk Aşîretleri*, 216-7; Şem'dânî-zâde, 420a-b, 400a, 447a; Cewdet, VI; Karl Barbir, 29-30, 60, 96, 178; Gibb-Bowen, I, 220-21; *By.Türk.Târ.*, XIII, 406, no.163).

7. Sâdeddîn Paşa(Maarra 1719 - Rakka, 3.7.1762): İsmâîl Paşa'nın(no.2) oğlu ve Es'ad Paşa'nın 14 yaş küçük kardeşi. Beylerbeyi pâyesiyle Trâblusu'ş-Şâm(Lübnan) sancak beyi(8.1746-12.1750), vezîr pâyesiyle Haleb beylerbeyisi(12.1750-1.1752), Saydâ beylerbeyisi(1.1752-1.1752), Tarâblusu'ş-Şâm beylerbeyisi(1.1752-4.1757), Mısır beylerbeyisi(4.1757-10.1757), Maraş beylerbeyisi(10.1757-11.1757), 2. def'a Saydâ(Filistin) beylerbeyisi(11.1757-1.1759), Habeş ve Hicâz beylerbeyisi, 2. def'a Maraş beylerbeyisi(10.1760), Konya(Karaman) beylerbeyisi, Rakka beylerbeyisi (9.1761), Bağdâd(Irak) beylerbeyisi(6.1762) oldu. Bağdâd'a hareket etmek üzere iken Rakka'da öldü. Dürüstlüğüyle ünlü hayırperver vezîr idi. Hamâ, Şâm, Tarâbulus, Hums, Lâzıkıyye şehirlerinde hayır eserleri yaptırdı. Rakka'da Azım-zâde Câmii'ne gömüldü. 43 yaşında, Bâb-ı Âlî'nin tuttuğu taşra vezîrlerindendi(Trâblus beyl. iken 2 safer 1163'de I. Maḥmûd'un kendisine iki hükmü: *Top.Sar.Arşivi*, 5.215/33 ve E.9.296/30; *Sicill*, III, 19; IV, 837; Hammer, XVI, 13; *By.Türk.Târ.*, XIII, 410, no.109, XIV, 53, no.116; Zambauer, 168; *el-Üsre*, 6-7; *Â'lâmü'n-Nübelâ*, III, 229; Ah.'Abdilkerîm, *Ḥawâdişü Dimaşq*, 36; Şem'dânî-zâde, 434b; Cewdet, III; Karl Barbir, 59; Yûsufü'd-Dübeys, *Târîḫu Sûriyye*, 375; *Mekke Emîrleri*, 108).

Bu sûretle 18. asırda Osmanlı'nın Şâm Beylerbeyiliği dediği Suriye eyâletinde Azm-zâde yönetimi kuruldu. Konya Ovası'ndan alınıp Kuzey Suriye'de Ma'arretü'n-Nû'mân yöresine iskân edilen Kemikoğulları Türkmen aşîretinin beyleri, Şâm'a inerek, Suriye'nin en nüfuzlu eşrâfı hâline geldiler. Ayni dönemde Karaosmânoğulları'nın Manisa'da, Çapanoğulları'nın Yozgat'ta edindikleri irsî nüfûzun aynidir. Ancak Şâm, Arab kültürünün târîhî merkezlerinden biridir. Azm-zâdeler, bu kültüre adapte oldukları gibi, yeni bir Osmanlı Türk katmanı ekliyerek parlak bir çevre oluşturdular. Bayındırlığa ağırlık verdiler. Osmanlı düzenini ve âsâyişini sağlam tutarak ekonomiyi geliştirdiler. Karl Barbir'in *Ottoman Rule in Damascus(1708-1758)*, Princeton Üniversitesi, 1980 ve sir Hamilton Gibb ile Harold Bowen'ın *Islamic Society and the West in the Eighteenth Century*, 2 cilt, Oxford Üniversitesi, 1950 gibi eserlerde müsteşriklerin tasvîr ettikleri 18. asır Suriye'sinin kültür manzarası oluştu.

Suriye'de Azm-zâde yönetiminin kurucusu İsmâîl Paşa'dır. Onun 9 mart 1724'te Şâm beylerbeyiliğine atanması ile Suriye'de gerçek Azm-zâde dönemi başlar. Kardeşi Süleymân Paşa da Trâbulusu'ş-Şâm beylerbeyisi sıfatıyle Lübnân'ın başına ayni yıl geçti. Azm-zâde yönetimi rahatça Akdeniz'in en doğusuna yaslandı. Bu atamaları, Üçüncü Sultân Ahmed devrinde(1703-1730), Lâle Devri(1718-1730) sadrâzamı Dâmâd Nevşehirli İbrâhîm Paşa yaptı. İsmâîl Paşa daha önce Hamâ sancak beyi ve Trâblus beylerbeyisi olarak, Suriye yönetiminde tecrübe kazanmıştı. Kendisine 1724 martında ve kardeşi Süleymân Paşa'ya 1727 eylûlünde Nevşehirli İbrâhîm Paşa vezîr pâyesi verdi.

Şeyh Abdü'l-Ganiyyi'l-Nâbulusî'nin kasîdeleri ile övülen İsmâîl Paşa'nın vâlîliği, Dâmâd İbrâhîm Paşa'nın düştüğü 1730 ekimine kadar altı buçuk yıl sürdü. İsmâîl Paşa'nın akıllı yönetimi, Suriye'de âilesinin nüfûzunu sağladı. Bâb-ı Âlî bundan böyle bu eyâleti Azm-zâdeler'den gelen vezîrlere vermeyi tercîh etti. Lâle Devri, Patrona ihtilâli ile sona erince Azm-zâde İsmâîl Paşa, azledilip Girit'te Hanya'ya sürüldü. Ancak kardeşi Süleymân Paşa, Saydâ eyâletinin başında bırakıldı, 1733'te de Şâm beylerbeyisi oldu. 1738'e kadar Şâm'da kaldı. Bu târihte, imparatorluğun 1. eyâleti sayılan Mısır beylerbeyiliğine gönderildi. 1742'de tekrâr Şâm'a atandı ve ertesi yıl bu görevde öldü. Yerine yeğeni, yânî İsmâîl Paşa'nın oğlu Es'ad Paşa atandı. 14 yıl Şâm beylerbeyisi olarak âilenin nüfûzunu bütün Suriye'de kesinleştirdi. 18. asrın büyük Osmanlı vezirlerinden biri olarak târîhe geçti. Bayındırlığa verdiği ağırlıkla ün kazandı. Ancak büyük servet edinmesi ve âdet hılâfına 14 yıl ayni görevde kalması dedikodu konusu oldu. Azledildi, Ankara'ya getirilip burada başı kesildi. Es'ad Paşa'nın azlinde Bâb-ı Âlî, yerine eniştesi(kızkardeşinin kocası) Hüseyin Paşa'yı(no.6) atadı. Bu sûretle İstanbul, Suriye yönetimi için Azm-zâdeler'den vaz geçmiyeceğini gösterdi.

Suriye yönetimi 1807'ye kadar Azm-zâdeler'de kaldı. Ancak 19-20. asırlarda da Suriye'nin en büyük eşrâfının Azm-zâdeler olduğunda tereddüd edilmedi.

Azm-zâdeler, bu nüfuzlarına ve servetlerine dayanarak aslâ Osmanlı yönetimine ve İstanbul'a kafa tutmadılar. Anadolu'da Karaosmânoğulları, Çapanoğulları gibi âyân âilelerinin serkeşliğini, Rûmeli'ndeki âyânların fermân dinlemezliğini irtikâb etmediler. Onun için İkinci Sultân Mahmûd(1808-1839), imparatorlukta servetleriyle mahallerinde büyük nüfûz kazanıp derebeylik taslıyan âilelere karşı amansız davranıp Tanzîmât yönetiminin zemînini oluştururken, Azm-zâdeler'e dokunmadı. Azm-zâdeler'den hiç bir vezîr, Tepedelenli Alî Paşa'nın Epir'de ve Kavalalı Mehmed Alî Paşa'nın Mısır'da yaptığı gibi İstanbul'a baş kaldırmayı düşünmedi.

8. İbrâhîm Paşa(II) (ölm.Maarra, 8.1746): İsmâîl Paşa'nın(no.2) dîğer oğlu. Beylerbeyi pâyesiyle Trâblusu'ş-Şâm sancak beyi oldu(1.1727). Ölümüne kadar 18 yıldan fazla bu sancağı yönetti ki, bugünkü Lübnan'dır. Bu arada rütbesi vezîr'liğe yükseldi(Tarâbulus zaman zaman sancak ve eyâlet olmuştur). Genç bir yaşta öldü. Maarra'da hayır eserleri vardır. Azım-zâdeler'in bir dalının atasıdır. Oğulları Yâsîn, Osmân, Abdullah, Sâlih Beyler, kızları Leylâ, Emîne, Meryem, Fatma Hanımlar'dır. Osmân Bey'in kızı Rukıyye Hanım'dır. Yâsîn Bey'in oğulları Halîl ve Abdülkaadir Beyler'dir ki sonuncusu, amca kızı Rukıyye ile evlenmiştir. Halîl ve Abdülkaadir Beyler'den âile, pek çok şûbeler hâlinde ve kalabalık şekilde zamânımıza gelmiştir. Bir de İbrâhim Paşa'nın kızı Leylâ Hanım'ın Sâdeddîn Bey'le evlenmesinden inen Azım-zâde şûbesi vardır. Bu izdivaçtan doğan Mustafa ve Abdürrahmân Beyler, iki dalın atasıdır. Bu şûbeden, son asır Arab şiirinin seçkin şahsiyyetleri olan bâzı şâirler yetişmiştir: Es'ad Bey b.Ahmed Bey b.Mustafa Bey, bunun oğlu Mehmed Bey(Hamâ 1876 - Hums 1939). Abdürrahmân Bey'in oğlu: 9. Süleymân Paşa(ölm.Tarâbulus kasım 1824): Hamâ müsellimi(sancak beyi vekîli), 1824 başında beylerbeyi pâyesiyle Tarâbulus mutasarrıfı oldu. Müstait bir devlet adamı iken bir yıl geçmeden öldü (*Sicill*, III, 95). Azım-zâde Yahyâ Bey b.Halîl Bey'in kızı Fatma Hanım'la evli idi. Kızlarından Mâryâ Hanım, şâir Es'ad Bey'in eşi ve şâir Mehmed Bey'in annesidir. Dîğer kızı Hürmet Hanım'dır(Cewdet, VI, XII; *Sicill*, I, 126; *el-Üsre*, 40; *Â'lâmü'n-Nübelâ*, VI, 481).

10. Osmân Sâdık Paşa(1716? - Manisa 1774): Es'ad Paşa'nın(no.5) dâmâdıdır. Paşa'nın Gürcü kölesi iken sarayında tahsil ve terbiye görerek mânevî oğlu, sonra kedhudâsı(Suriye beylerbeyi muâvini), 1744'te dâmâdı olmuştur. Kedhudâlıktan Hamâ ve Hums sancakları(il'leri) müsellimi(sancak beyi vekîli) (1756), beylerbeyi pâyesiyle Tarâbulus beylerbeyisi(1.1759), vezîr pâyesiyle Diyâr-ı Bekr beylerbeyisi(28.5.1759), 2. def'a Tarâbulus beylerbeyisi(7.1759), emîr-i hachk ilâvesiyle Şâm beylerbeyisi(11.1760) oldu. 11 yıl Suriye'yi Es'ad Paşa geleneğince idâre etti. 22.4.1767'de ilâveten Kudüs ve Nâblus sancakları verildi. Karaman(Konya) eyâleti beylerbeyliğine nakledildi(9.1771). Oradan Manisa'ya sürüldü(1773), ertesi yıl 58 yaşlarında öldü (*Sicill*, III, 432-3;Şem'dânî-zâde, 430b, 438a, 503b, 508b, 509a; *T.S.Arşiv Kıl.*, I, 350; Hammer, XVI, 303, 352-3; Karl Barbir, 27, 115, 139-40, 179; *EI²*, V, 931a; *By.Türk.Târ.*, XIII, 407, no.166; *Mekke Emirleri*, 102-3; Çeşmî-zâde, v.35b; *Türk Ans.*, XIV, 219b, 295a; Cevdet, I, II, 1189 ve 1195 ve vekaayii, III, 1198 vekaayii, VII). Cezzâr Ahmed Paşa, bu Osmân Paşa'nın adamı idi. Oğulları Mehmed İzzet, Mehmed Dervîş ve Hasan Paşalar, anne tarafından Azım-zâde'dir:

11. Mehmed İzzet Paşa(Şâm 1745 - Şâm, mayıs 1783): asıl adı Mehmed'dir. Babasının Şâm beylerbeyliğinin son yıllarında Tarâblus beylerbeyisi(10.1768), babasının Şâm'dan alınması üzerine babasının tâyin edildiği Karaman beylerbeyliğinde Akşehir sancak beyi(9.1771), babasının ölümü üzerine vezîr (1774), az sonra Haleb beylerbeyisi (1775 başları), Urfa (Rakka) beylerbeyisi (1775 sonları), Sıvas beylerbeyisi (ocak 1776) oldu. 1776 temmûzunda vezâreti ref'edilmek sûretiyle azledildi. Sonra vezâreti iâde edilerek Diyâr-ı Bekr beylerbeyisi(1779), İçel(Silifke) sancak beyi(1780

başları), Maraş beylerbeyisi(1780 sonları), 2. def'a Diyâr-ı Bekr beylerbeyisi(1781 başları), 2. def'a Rakka beylerbeyisi(1781 sonları), Adana beylerbeyisi(1782), Azm-zâde Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine hacc emîrliği ilâvesiyle Şam beylerbeyisi(16.4.1783) oldu ve bir ay sonra 38 yaşında öldü. Azım-zâde Mehmed Paşa'nın(aş.bk.) yerine Şâm beylerbeyisi oldu ise de, Şâm'a gelir gelmez ölmüştür. Çocukları varsa, tesbît edilemedi. Şâm'da Seydî Haccâr mezarlığına gömüldü (*Sicill*, IV, 260; *By.Türk.Târ.*, XIII, 407, no.170, 411, no.133; Cevdet II, 295 ve VII; Vâsıf, 357; Cebertî, *'Acâibü'l-Âsâr;* Volney, *Voyage en Egypte et en Syrie*, S.Gaulmier nş., Paris, 1959 ve dîğer baskılar; A.Cohen, *Palestine in the 18th Century*, Kudüs, 1973; P.M.Holt, *EI²*, *Suppl.*, 1980, 20b-la; Gibb-Bowen, 221-3, 268; *Khıṭaṭu'ş-Şâm*, II, 291; Haydar, 92 v.dd.; Çeşmî-zâde, v.35b; Karl Barbir, 139, 179).

12. Mehmed Dervîş Paşa(Şâm 1748? - Niğde 1790): Babası ile ağabeyinin beylerbeyi ve sancak beyi olarak Konya ve Akşehir'e tâyîni üzerine ağabeyinin yerine Tarâblus beylerbeyisi(9.1771), Niğde sancak beyi(1773), 10 yıl Niğde'de vâlîlikten sonra 2. def'a Tarâbulus beylerbeyisi(4.1783), ağabeyinin ölümü üzerine onun yerine vezîr rütbesiyle Şâm beylerbeyisi(5.1783), İçel(Silifke) sancak beyi(2.1785), Alâiye(Alanya) sancak beyi(19.8.1786), Karası(Balıkesir) sancak beyi(8.1787) 2. def'a Niğde sancak beyi(1787 sonları) olup 3 yıl sonra orada öldü. Çocukları tesbît edilemedi. Yumuşak huylu, iyi tabîatli bir vezîr idi. Şâm vâlîsi iken hacc emîrliği de yapıp hacı oldu. Emsâli gibi Şâm'da, hükûmet konağı olarak kullanılan Azım-zâde Es'ad Paşa sarayında oturdu. Faâliyetinin yetersizliği, rahatına düşkünlüğü, Saydâ(Filistin) beylerbeyisi Cezzâr Ahmed Paşa'nın entrikaları ile azledilerek bir daha Arab ülkelerine gönderilmedi ve Anadolu'da kullanıldı. 42 yaşlarında idi(*Sicill*, II, 333; Cevdet, II, III: 1198 vekaayii; Vâsıf, 109, 220-1, 298, 353; *By.Türk.Târ.*, XIII, 407, no.171).

13. Hasan Paşa(Şâm 1752? - Şâm 1786?): Ağabeyi Dervîş Paşa'nın Tarâbulus' tan Şâm eyâletine alınması üzerine yerine Tarâbulus(Lübnan) beylerbeyisi oldu(5.1783), 2 yıl sonra azledilip(1785) Şâm'a çekildi, az sonra öldü. 34 yaşlarında idi(*Sicill*, II, 158; Vâsıf, 109).

14. Mehmed Paşa(Şâm 1730/31 - Şâm, 14.4.1783): Es'ad Paşa'dan sonra âilenin en meşhûr üyesi. İçelli Mustafa Paşa b.Fâris Bey b.İbrâhîm Paşa oğlu ve İsmâîl Paşa kızı Neslihân Hanım'dan doğmakla, hem baba, hem anne tarafından Azım-zâde'dir. 1751'de Azım-zâde Sâdeddîn Paşa'nın(yk.bk.) kedhudâsı(beylerbeyi muâvini) olarak Haleb'e gitti. Tarâbulus(Lübnan) sancağı müsellimi(sancak beyi vekîli) oldu. 8 yıl Saydâ(Filistin) beylerbeyliği yaptı (1755-12.1763) ve arada 1760'ta vezîr pâyesine yükseldi. Haleb beylerbeyisi, Kilis ve Azez sancakları ilâvesiyle Rakka (Urfa) beylerbeyisi(6.3.1764), Osmân Sâdık Paşa'nın (no.10) azli üzerine Şâm beylerbeyisi oldu (11.1771). Ertesi yıl azledilip (1772) Azım-zâde âilesinin memleketi olan Konya'ya sürüldü. Bostancı Hâfız Mustafa Paşa, Şâm beylerbeyisi oldu. Tekrar Şâm beylerbeyliğine getirildi(9.1773). Ölümüne kadar bu görevde kaldı. İki Şâm beylerbeyliğinin toplamı 10 yıldır. 1778'den îtibâren Kudüs sancağı da Şâm eyâletine

katılarak onun idâresine verilmişti. 52-53 yaşında öldü. Bâbü's-Sağîr mezarlığında Bilâl-Habeşî makaamı yanına gömüldü. Tedbirli, muktedir, çok zengin, mezîyetli, olgun, cömert, zekî, şiir ve san'at hâmîsi, fukarâ babası, eyâleti halkının sevgilisi, komşu eyâletlerde bile sözü geçer, muhteşem bir vezîr idi. Ayni zamanda hacc emîri idi. Bir çok def'a hacı oldu. Şâm-Mekke hac yolunda bir çok yolları, su yollarını, kaleleri kendi parasından hayır eseri olarak tâmîr ettirdi, çarşılar yaptırarak ticâreti teşvîk etti. Azım-zâdeler evvelce Şâm'ın en nüfuzlu âilesi iseler, onun zamânında geniş mânâsıyle bütün Suriye'nin en nâfiz ve seçkin ve soylu âilesi olarak tanındılar. Avrupa'da da bu şöhreti kazandılar. Âile üyelerine gittikçe daha fazla pratik ve nazarî Arabca öğretildi. Türkçe'nin yanında Arabca da bilmeyen pek az Azım-zâde kaldı. Azım-zâde Es'ad Paşa'nın kızı Esmâ Hanım'la evlenen Mehmed Paşa'nın çocukları: Yûsuf Paşa, Abdullah Paşa, Süleymân Paşa, Ali Bey, Ayşe Hanım, Zeyneb Hanım, Leylâ Hanım, Rukıyye Hanım, Hanîfe Hanım. Ali Bey'in oğlu Mehmed Bey ve kızı Asiyye Hanım'dır ki Azım-zâde Abdullah Paşa'nın oğlu olan amca-zâdesi Mehmed Bey'le evlenmiştir. Leylâ Hanım'ın oğlu Fâris Bey'den nesli yürümüştür; kızı da Fatma Hanım'dır. Ayşe Hanım, İbrâhîm Paşa (aş.bk.), Zeyneb Hanım da Azım-zâde Nasûh Paşa (aş.bk.) ile evlenmişlerdir (Şem'dânî-zâde, 438a, 508a; Cevdet, I, II, III; Vâsıf, 43-4, 109, 136; Emîr Hayder Şihâbî, *Târîḫ*, 483; *Wülâtü Dimaşq*, 84-5; *el-Üsre*, 45-8; Murâdî, tür.yerl.; *A'lâmü'n-Nübelâ*, II, 339-44; I. Abdülhamîd, Başbakanlık Arşivi, hatt-ı hümâyûn dosyası, no.41; *By.Türk.Târ.*, XIII, 407, no.167, 169, 411, no.124; Cevdet, II, 40-2, 295; Baron de Tott, *Mémoires*, Paris, 1785, II, 222; *İA*, VII, 48a; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, IV-I, 439, 605-6, 625 ve *Mekke Emîrleri*, 114; M.Cezar, *Levendler*, 308; 'Abdü'l-Kerîm Refîq, *The Province of Damascus(1723-1783)*, Beyrut, 1966; *Sicill*, IV, 260; Gibb-Bowen, I, 221, 224, 300; *Top.Sar.Arşiv Kıl.*, I, 51b; Çeşmî-zâde, v.12b; Şânî-zâde ve diğer Osmanlı kaynakları).

15. İbrâhîm Paşa (III) (1745?-Tarâbulusu'ş-Şâm 1790): Mehmed Paşa'nın (no.14) dâmâdıdır. Onun kızı Ayşe Hanım'la evlenmiş, kayın-pederine kedhudâ (Şâm beylerbeyi muâvini), 1775'e doğru beylerbeyi pâyesiyle Kudüs sancak beyi, vezîr pâyesiyle Habeş ve Hicâz beylerbeyisi (merkez Cidde) (5.1777), az sonra Kilis sancak beyi, Haleb beylerbeyisi (1779-80), Kars muhâfızı (kale kumandanı) (9.1782) oldu. 1784'te vezâreti alınarak Niğde ve sonra Payas'a sürüldü. 1786'da 2. def'a Kars muhâfızı oldu. Sonra Tarâbulus eyâleti verildi (26.11.1786). Bu görevde 45 yaşlarında öldü. Çocukları tesbît edilemedi (*Sicill*, I, 139-40; Gibb-Bowen, 221, 224, 232, 300; Vâsıf, 116, 331, 334, 371; Cevdet, II-III; Şânî-zâde; Âsım).

16. Nasûh Paşa (1750?-Hamâ 1814): Sâdeddîn Paşa'nın (no.7) oğlu. Tek oğul olması muhtemeldir. 3 kızkardeşi ise bilinmektedir (Âyide, Hafsa ve Fatma Hanımlar). Beylerbeyi (orgeneral) rütbesi almadan def'aten vezîr (mareşal) pâyesiyle Diyâr-ı Bekr beylerbeyisi (9.5.1785), İçel (merkez Silifke) sancak beyi (15.8.1785), Teke (Antalya) sancak beyi (1786) oldu. Vâsıf (s.211), Rakka ve Trabzon beylerbeyiliklerinde bulunduğunu yazıyorsa da, bir yanılma olacağını sanıyorum. 1788 ağustosunda Nasûh Paşa ile kuzenleri Yûsuf ve Abdullah Paşalar'ın (aş.bk.) vezâretleri ref' edilerek

sürüldüler. Nasûh Paşa'nın sürgün yeri İstanköy adası idi. 9 yıl sürgünde kaldıktan sonra vezâreti iâde edilerek Hanya muhâfızı (1797), 2. def'a İçel sancak beyi (1798), Fransız (Bonaparte) işgalindeki Mısır'a serdâr (başkumandan) (1799 başları), kayın-birâderi Abdullah Paşa'nın yerine Mısır beylerbeyisi (8.1799-12.1800), Haleb beylerbeyisi (12.1800-1801) oldu. Emekliliğini istedi. Hamâ'daki sarayına çekildi. 13 yıl orada yaşayıp 64 yaşlarında öldü. Şâm, Humus, Hamâ, Tarâbulus, Lâzıkıyye, Cîze'de bir çok hayrâtı vardır. Vâsıf'ın (s.136) Nasûh Paşa'yı Abdullah Paşa'nın dâmâdı göstermesi yanlıştır. Nasûh Paşa, Abdullah Paşa'nın kızkardeşi Zeyneb Hanım'la evlendiği için onun eniştesidir. Oğulları Sâdeddîn ve Kaaid Beyler, babalarının hayâtında çocuksuz öldüler. Dîğer oğlu Ahmed Müeyyed Paşa (aş.bk.) ve kızı Hadîce Hanım'dır. Hadîce Hanım'ı, Çerkes kölesi olup evlâdı gibi yetiştirdiği Ali Ağa ile evlendirdi. Bu izdivaçtan, Azım-zâdeler'in hâlâ devâm eden bir şûbesi zuhûr etmiştir. İzdivaçtan Abdullah, Firdevs, Âkif, Sâlih, İzzet Beyler'le Pırlanta Hanım doğmuştur (*Sicill*'in bu hanımı Nasûh Paşa'nın kızı göstermesi yanlıştır). Pırlanta Hanım, Küçük Şerîf Paşa ile evlenmiştir. Âkif Bey, Azım-zâde Mehmed Paşa'nın kızı Fâtıma Hanım'la evlenmiş, bu izdivaçtan doğan Şefîka Hanım, Mahmûd Bey b. Abdullah Bey b. Mehmed Bey b. Azım-zâde Abdullah Paşa ile evlenmiştir. Âkif Bey'in bundan başka bir çok çocuğu olmuştur. Bunlardan Abdülkaadir Bey'in oğlu Hakkı Bey, Suriye başvekili olmuştur (aş.bk.) (Vâsıf, 136-7, 211, 289, 365-6; Âsım; Şânî-zâde; Cevdet, III, VI, 333, VII, 47; Cebertî, 335, 344, 360; *el-Üsre*, 42-4; *By. Türk. Tar.*, XVI, no.145; *Sicill*, IV, 558, 837; Dânişmend, IV, 79).

17. Yûsuf Paşa "Genç" (Şâm 1751?-Tarâbulus 1800): Mehmed Paşa'nın (no.14) büyük oğlu. Tarâbulus sancak beyi (1778), vezîr pâyesiyle Haleb beylerbeyisi (3.1781), Adana'da Köçekalioğlu isyânını tenkîle me'mûr (15.9.1785), Afyon sancak beyi (7.11.1786), Adana beylerbeyisi (8.3.1787), Maraş beylerbeyisi ve az sonra İçel sancak beyi (8.1787) oldu. 1788 ağustosunda kardeşi Abdullah ve kuzeni Nasûh Paşalar'la berâber vezîrliği alınarak İzmir'de ikaamete me'mûr (sürgün) oldu. 17.10.1789'da Hanya muhâfızı iken Habeş beylerbeyisi olmuştu. 1799 nîsânına kadar 9 yıl İzmir'de oturduktan sonra afvedilerek vezâreti geri verildi. 2. def'a Tarâbulus beylerbeyisi oldu ise de az sonra orada 49 yaşlarında öldü. Oğlu 17-A) Tarâbulus mutasarrıfı Mehmed Paşa (Cevdet, II: 1195 vekaayi) ve kızı Fatma Hanım olup, torunları yoktur (Vâsıf, 327-8, 352, 367, 370, 391; Âsım; Şânî-zâde; Cevdet II: 1195 vekayii, III: 1201 vekaayii, VII: 1213 vekaayii; Başbakanlık Arşivi, I. Abdülhamîd Dosyası, 4/1.264; *Sicill*, IV, 668; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, IV-I, 613; *By.Türk.Târ.*, XIII, 411, no.135; *el-Üsre*, 54, no.43; *Hawâdişü Dimaşq*, 38; M.Cezar, *Levendler*, 248-9; Huart, *Hist. des Arabes*, II, 291. C.Orhonlu, *Habeş Eyâleti*, 133, 257; Nâhîde Şimşir, *Azm-zâde Yûsuf Paşa*, Ege Ün.Edb.Fak. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XI, İzmir 1996. H. Lammens, *İA*, XI, 62a)

18. Abdullah Paşa (Şâm 1753?-Hamâ 1813): Mehmed Paşa'nın (no.14) ortanca oğlu. Annesi de Azım-zâde Esmâ Hanım'dır. Ağabeyi Haleb beylerbeyisi olunca, onun yerine Tarâbulus beylerbeyisi tâyîn edidi (3.1781). 1784'de eniştesi ve kuzeni Nasûh Paşa ile berâber Istanbul'a çağırıldı. Bu vesîleyle 1784 yılı için Vâsıf şöyle diyor (s.137): "Azm-zâde neslinden şimdiye (1784) dek otuzdan mütecâviz vüzerâ (vezîrler) ve

mîrmîrân (beylerbeyileri) zuhûr edip cümlesi Devlet-i 'Aliyye'ye muuy ve münkaad ve bir ferdinden şâibe-i ısyân-ü ru'ûnet mahsûs olmadığı mâ'lûm-ı kâffe-i 'ibâd olup ale'l-husûs Şâm (Suriye) havâlîsinde 'ızâm-ı kadr-ü şânları k'eş-şems fi'l-hevâcir nümâyân ve zâhir ve vak'-u rağbetleri sâir vüzerâdan ziyâde ve vâfir olup... haklarında 'avâtıf-ı aliyye-i mülûkâne erzânî buyurulup umûr-i Şâmiyye'nin ihtilâlden muhâfazası irâdesiyle...". Böylece âilenin, Osmanlı imparatorluğunun Suriye memleketleri için birinci derecede mütehassıs yöneticileri durumuna geldiği anlaşılır. Istanbul'da Abdullah Paşa'ya, Rakka (Urfa) eyâleti vezîr pâyesiyle verildi (9.5.1784). Sonra Sivas beylerbeyisi (20.11.1785), Diyâr-ı Bekr beylerbeyisi (7.1786) oldu. 1788 ağustosunda ağabeyi Yûsuf ve kuzeni Nasûh Paşalar'la berâber vezîrliği alınarak Rodos adasında ikaamete me'mûr (sürgün) edildi. Dîğerlerinin sürgünleri 9 ve 11 yıl devâm ettiği hâlde Abdullah Paşa, bir yıl sonra afvedildi ve rütbesi iâde edilerek Adana beylerbeyisi oldu (1789). Oradan Karaman (Konya) beylerbeyisi (1790), İçel (Silifke) sancak beyi (2.1792), Anadolu (merkez Kütahya) beylerbeyisi (3.1.1794), Haleb beylerbeyisi (1795), Haleb'e ilâveten Şâm beylerbeyisi (12.1795), bu eyâletlerden alınarak Maraş beylerbeyisi (1798), Maraş'a ilâveten 2. def'a Diyâr-ı Bekr beylerbeyisi (1798), Mısır beylerbeyisi (1798), 2. def'a Şâm beylerbeyisi (8.1799), Vehhâbîler'i tenkîle me'mûr (9.1802), 3. def'a Şâm beylerbeyisi (1806), 4.1807'de azledilerek 2. def'a Rakka (Urfa) beylerbeyisi (5.1808), 1810'da azledilerek Hamîd (Isparta) mutasarrıfı (1812) oldu. 1813'te azledildi. Hamâ'ya gelip oradaki sarayında ayni yıl içinde 60 yaşlarında öldü. Sicill'de "doksanı mütecâviz" öldüğü yazılmışsa da yanlıştır. Âilenin uzun yıllar reîsi olan Abdullah Paşa, babası Mehmed Paşa ve dedesi Es'ad Paşa ve büyük dedesi İsmâîl Paşa derecesinde şöhret kazanıp imparatorluğun en tanınmış vezîrleri arasına girmişse de, onlar derecesinde muktedir bir yönetici değildir. Devri de çok karışıktır. 4 pâdişâha hizmet etmiştir. Şâm'da kurduğu kütübhâneye 423 yazma kitap bağışlamış, Hamâ'da büyük hayır eserleri, bu arada büyük bir medrese yaptırmıştır. Şahsen meziyyetli, afîf, ahlâklı, yumuşak huylu, davranışları soylu bir vezîr idi. Bu kitabın yazarının 5. kuşak dedesidir. Abdullah Paşa'nın nesli, kalabalık şekilde, zamânımıza kadar gelmiştir. 11 çocuğu şunlardır: Büyük Mehmed Bey, İçelli Mehmed Bey, Mehmed Ebû-Bekr Bey, Ayşe Hanım, Şamlı Fatma Hanım, Mehmed Hâfız Bey, Halebli Fatma Hanım, Hâce Fatma Nînâ Hanım, Ahmed Bey, Halîl Paşa, Kapıcıbaşı Hüseyin Bey. Âile, Büyük Mehmed Bey, Hâfız Bey ve Ahmed Bey'den yürümüştür. Büyük Mehmed Bey, Mustafa Paşa-zâde Mehmed Paşa'nın oğlu Ali Bey'in kızı Âsiye Hanım'la evlenmiş, Abdullah Bey adlı oğlundan 14 çocuğu olmuştur. Hâfız Bey'in 7 çocuğu dünyâya gelmiştir. Ahmed Bey'in ise 3 kızı ve Halîl Bey adlı oğlu olmuş, nesli bu sonuncusundan yürümüştür. İçelli Mehmed Bey'in sâdece Abdullah Bey adlı oğlu vardır. Büyük Mehmed ve Hâfız Beyler'in oğulları içinde biyografisi anılmıya değer olanlardan bir kaçı aşağıda verilmiştir (Vâsıf, 136, 137, 299, 365-6; Cl.Huart, *Hist.des Arabes*, II, 1913, s.288-90; *Türk Ans.*, XIV, 219b; *By.Türk.Târ.*, XIII, 407, no.176, 179, 182, s.411, no.139; Şânî-zâde; Âsım; Cevdet, V, 207, VI, 211, 350, VII, 47, 168, 172, 237-8, VIII, IX, X'da türlü yerlerde; *el-Üsre*, 51-4, no.41; *Khıtatu'ş-Şâm*, III, 10, 20, 26, 44; *Hawâdisü Dimaşkı'l-Yewmiyye*, 38-9; *Wülâtü Di-*

maşq fi'l-'Ahdi'l-'Usmânî, 90; Uzunçarşılı, *Mekke Emîrleri*, 115 ve *Kütahya Şehri*, 153-170; *Sicill*, III, 393; IV, 837; *Târîh Dergisi*, XV-20, 1965, 3, 8; *İA*, II, 208b-9a; Brockelmann, *Hist. Peup. Isl.*, 298; Dânişmend, IV, 76-7). Abdullah Paşa'nın zevcesi, Azım-zâde Nefîse Hanım'dır (b. Süleymân Paşa b. İbrâhîm Paşa).

19. Süleymân Paşa (III) (Şâm 1755?-Tarâbulus, 10.1796): Mehmed Paşa'nın küçük oğlu ve yukarıdaki Abdullah Paşa'nın kardeşidir. Ağabeyinin yerine 9.5.1784'te Hamâ mütesellimliğinden Tarâbulus beylerbeyiğine getirildi (Vâsıf, 264, 311). Oğulları Mehmed ve Selîm Beyler'dir. Torunları yoktur.

20. Halîl Paşa (I) (ölm. Tarâbulus 1798): Abdullah Paşa'nın babasının hayâtında ölen oğlu. 1796 ekiminde amcası Süleymân Paşa yerine Tarâbulus beylerbeyisi olup bu görevde öldü (Cevdet, VI; *Sicill*, II, 302).

21. Ahmed Müeyyed Paşa (Hama 1800?-Şâm 1888): Nasûh Paşa'nın (no.16) oğlu. 85 yaşlarında Istanbul'da iken kendisiyle görüşen İkinci Abdülhamîd'in iltifâtını kazanarak 1885'te Rûmeli beylerbeyisi pâyesini alıp paşa oldu (korgeneral'e eşit mülkî rütbe). Şâm'daki sarayımsı konağında, zevceleri, çocukları, sayısını kendisinin de bilmediği söylenen torunları ve onların çocukları içinde asıl-zâde hayâtı yaşadı. İlimle uğraştı. Hâfız-ı Kur'ân idi. Torunlarının sayısı yüzlercedir. Son kuşaklar hayattadır. Ancak Azım-zâde âilesinin Şâm'daki reîsi Müeyyed Paşa değil, ondan da ömürlü olan, Abdullah Paşa-zâde Mehmed Hâfız Bey idi (Şâm 1795?-Şâm 1885); âilenin büyük serveti de onun elinde idi (*Sicill*, IV, 698; *el-Üsre*, 48-50, no.35). Müeyyed Paşa'nın 13 oğlu ve 5 kızı oldu. En tanınmışları olan 10. oğlu Şefîk Bey için aş.bk. Büyük oğlu Mehmed Nasûh Bey'in 5 oğlu, 1 kızı oldu. İkinci oğlu Sâlih Bey'in 6 oğlunun 3.'sü Sâdık Paşa'dır (aş.bk.). 3. oğlu Abdülhamîd Bey'in 4 oğlu ve 4 kızı vardır. 4. oğlu Muhtâr Bey (1822-1920) müelliftir ve asırlık hayâtı ile ünlüdür, 2 oğul bıraktı. 5. oğul Abdullah Bey 1909'da öldü, 3 oğul, 4 kızı oldu. 6. oğul Abdülkaadir Bey 1920'de öldü, 6 oğlu, 4 kızı oldu. 7. oğul Vecîh Bey 4 oğul ve 4 kız bıraktı. 8. oğul Ali Bey, 1915'te oğulları ile berâber Bursa'ya sürüldü, 4 oğlu ve 1 kızı vardır. 9. oğul Hâşim Bey 1 oğul ve 5 kız bıraktı. 11. ve 12. oğullar Nasûh ve Safî Beyler çocuksuzdur.

22. Büyük Mehmed Şerîf Paşa (ölm. Kaahire, 2.1874): Mîrmîrân pâyesiyle Mısır defterdârı, 5.1850'de Istanbul'a gelip vezîr pâyesiyle Meclis-i Vâlâ üyesi, 11.1851'de Hudâvendigâr (Bursa) vâlîsi, 5.1852'de tekrar Meclis-i Vâlâ üyesi oldu. 1855'de Mısır'a dönüp 9 yıl sonra orada öldü. İmâm Şâfiî'deki âbidevî türbesine gömüldü ki bu kitabın yazarının anne annesi de ayni türbededir. Çok zengin, tedbirli, kültürlü idi. Azım-zâde Fatma Pırlanta Hanım'la evli idi. Oğulları Halîl Şerîf ve Ali Paşalar, mânevî kızı ise Vecîde Hanım'dır (*Sicill*, III, 147).

Hemen aşağıdaki Halîl Şerîf Paşa, nâzır iken murassâ Osmânî nişânı almıştır.

23. Halîl Şerîf Paşa (1832-Istanbul, 12.1.1879=47): Yukarıdaki Şerîf Paşa'nın oğlu. Paris'te tahsîl etti ve Avrupa'da, Mısır'da, Istanbul'da muazzam bir servet içinde büyüdü. Genç yaşında Osmanlı devletinin Atina orta elçisi (5.9.1856-28.3.1861), ûlâ rütbesiyle (korgeneral'e eşit mülkî rütbe) Petersburg (Rusya) orta elçisi (7.9.1861-15.10.1868), bâlâ rütbesiyle (orgeneral'e eşit) hâriciyye müsteşârı, Viyana büyük-elçisi (15.8.1870-25.9.1872) oldu. Bu arada sonuncu rütbe olan vezîr pâyesini aldı (mareşal'e

eşit) (12.7.1871). Viyana'ya yerine -sonradan sadrâzam olan -Ârif Paşa tâyîn edildi. Halîl Şerîf Paşa, Reşîd Paşa-zâde Cemîl Paşa'nın yerine hâriciyye nâzırı (25.9.1872) oldu. 5 ay, 17 gün sonra azledilerek yerine -sonradan sadrâzam olan- Safvet Paşa getirildi (3.1.1873). Paris büyükelçiliğine getirildiyse de (27.7.1875), gidemeden azledildi (16.8.1875). Beşinci Murâd (1876)'ın 3 aylık saltanatında, 3. def'a bu makamda bulunan Safvet Paşa'nın yerine adliyye nâzırı (17.6.1876) oldu. Yerine 3. def'a Cevdet Paşa getirilerek Halîl Şerîf Paşa, kabinede mecâlis-i âliyyeye me'mûr (devlet bakanı) oldu (16.10.1876). Paris büyükelçiliğine gönderildi (12.3.1877-11.9.1877). Yerine Ârifî Paşa gönderilince bir müddet Paris ve Viyana'da oturup Istanbul'a döndü ve öldü. Cağaloğlu'nda Sultân Mahmûd Türbesi'ne gömüldü. Tanzîmât'ın ileri gelen diplomatlarındandır. Çok iyi Fransızca ve Arabca bilir, Avrupa toplumunu, âdetlerini, kanunlarını iyi tanır, her sahâda Avrupa'nın ileri gelenleriyle görüşürdü. Zekî, şedîd tabîatli, kadına düşkün, kumarbâz ve sefîh idi. Tipik bir batılılaşmış Tanzîmât Türk asıl-zâdesi idi. 1874'de Kavalalı Mustafa Fâzıl Paşa'nın (b.bk.) büyük kızı 18 yaşındaki çok güzel Nazlı Hanım'la evlendi. 5 yıl sonra prensesi dul bıraktı. Kayınpederi de, Halîl Şerîf Paşa gibi altın milyoneri ve dünyânın en zengin adamlarından biri idi. İskenderiyye'deki Şerîf Paşa Caddesi, vaktiyle babadan kalma mülkü idi. Ali Suâvî'nin iddiasına göre Halîl Şerîf Paşa, hayâtı boyunca kumarda 15 milyon jerminal frank kaybetmişti ki 750.000 altın demektir. *Figaro* gazetesinin kurucusu Villemessant'ın hâtıralarında da, Paris'te tek elde 1,5 milyon frank (75.000 altın) kaybettiği hâlde kılı kıpırdamadığı yazar. Ayni Fransız, Nice'de Masséna klübünde kumar oynadığı Paşa'nın 4.000 franklık (200 altın) bir eli kazandığı hâlde, "siz kazandınız" diyerek kendisine bıraktığını kaydeder. Başka bir Fransız (Loiée) hâtıralarında Paşa'nın bir Fransız hanımına, parmağındaki penbe pırlanta tek taş emsalsiz değerdeki yüzüğünü küçük bir jest için hediyye ettiğini anlatır. Avrupa'nın belli başlı şehirlerinde, tanınmış aktrislerden metresleri vardı. Sefâhate genç yaşında Petesrburg'da (Leningrad) elçilik yaptığı zamân alışmıştı. 1870'de Kaahire, Paris, Viyana ve Istanbul'da dört sarayımsı konağı vardı. Viyana'daki konağında Nâmık Kemâl'i, Avrupa prens ve prenseslerini, büyük Avrupalı bestekârları, san'atkârları ağırladı. Konaktaki tablolar ve heykeller, en büyük Avrupalı san'atkârların imzâsını taşıyordu. Alman uşaklar, sırmalı livret giyiyorlardı. Bize bunları anlatan Villemessant'a göre yerler, Aubusson halıları ile döşenmişti. Viyana büyükelçisi olduğu zaman, zâten kâfî derecede ihtişamlı olan Osmanlı imparatorluğunun résidence'ını beğenmemiş, şahsî konağında oturmuştu. Kardeşinin dâmâdı olan Halîl Şerîf Paşa'dan, Mısır hıdîvi İsmâîl Paşa nefret ederdi. Korkusu, Sultân Abdülazîz'e te'sîr edip kendisini Mısır hıdîvliğinden azlettirmesi ve yerine kayın-pederi Mustafa Fâzıl Paşa'yı tâyîn ettirmesi idi. İsmâîl Paşa sonunda, Osmanlı saray ve devlet adamlarına 200.000 altın rüşvet yedirerek, Halîl Şerîf Paşa'yı Osmanlı hâriciyye nâzırlığından azl ettirdi. Halîl Şerîf Paşa, Genç Osmanlılar'ın hâmîsi idi, onlara -kayın-pederi gibi- para dağıtırdı. Yakın arkadaşlarından biri Azım-zâde Hamdi Paşa, dîğeri de bunun kardeşi olan Azım-zâde Mustafa Bey (1840-1876) idi ki, bu kitabın yazarının annesinin büyük babasıdır. Aşağıda "Cemîl Bey" maddesine bk. İ.A. Gövsa ve ondan naklen *Meydan-Larousse*'ta Halîl Şerîf Paşa için "Mısır prensi" denmesi

tamâmen yanlıştır, prenslikle hiç bir ilgisi yoktur, sâdece eşi prensestir (H.de Villemessant, *Mémoires d'Un Journaliste*, VI, 102-10; Loiée, *La Fête Impériale*, 82-3; E.F. Tugay, *Three Centuries*, Oxford Un., 1963, 111-2; *By.Türk.Târ.*, VIII, 475, no.29, IX, 46, no.30, 33, s.47, no.16, s.48, no.9, s.50, no.6, X, 383, no.47, XI, 309-10; İ.A. Gövsa, *Meşhûr Adamlar* ve *Türk Meşhurları*, 165b-6a; *Meydan-Larousse*, V, 554b; *Türk Ans.*, XVIII, 388a-b; *Sicill*, II, 309; *Sâl-Nâme-i Devlet-i 'Aliyye*'ler, *Hâriciyye Nezâreti Sâl-Nâme*'leri, *Almanach de Gotha*'lar; Tanzîmât devrine âid Istanbul ve Avrupa gazete ve dergileri).

H.Ş.Paşa'nın ilk eşi Suzanne Jeanne de Meverley'den olan kızı Leylâ Hanım 24.12.1867'de Paris'te doğdu.

24. Ali Paşa (ölm.Istanbul 1900?): Halîl Şerîf Paşa'nın kardeşi. Osmanlı devlet adamlarından.

25. Mahmûd Bey (1832-1876): Abdullah Paşa-zâde Ahmed Bey-zâde Halîl Bey'in oğlu. Üç Doğu diline hakkıyle hâkim, Arabca'da dîvân sâhibi şâir, müellif ve mutasavvıftır. 44 yaşında Kaahire'de öldü. Çocukları sırasıyle Osmân Bey, Refîk Bey (aş.bk.), Halîl Bey, Subhî Bey, Zekî Bey, Dr. Ismet Bey, Şefîka Hanım'dır. Osmân Bey, Âliyye dîvân-ı harbinde Anadolu'ya sürgün cezâsı yemiş, 1925'te ölmüştür. Mahmûd Bey'in kardeşleri ise Ahmed, Abdünnebî, Muhyiddin, Rüşdî Beyler'le Hadîce, Zekiyye, Fatma, Behiyye, Züheyye Hanımlar'dır. Zekiyye Hanım'ın oğlu Hâyil Paşa'dır. Behiyye Hanım ise, Azım-zâde Mehmed Hâfız Bey'in oğullarından Ali Hâfız Bey'le evlenmiştir (dîvânı: Kaahire, IV, 153; Brockelmann, *GAL*, II, 493; *el-Üsre*, 99-100; Edhemü'l-Cündî, *A'lâm*, I, 187) (Brockelmann'da ölüm târîhi Şâm 1868'dir).

26. Meh. Alî Paşa: XIX. asır ortalarında ölmüş Osmanlı mülkî paşalarından. Abdullah Paşa-zâde Büyük Mehmed Bey-zâde Abdullah Bey'in büyük oğludur. Çocukları: Nefîse Hanım, Hanîfe Hanım, Şefîka Hanım, Ahmed Şefîk Bey, Halîl Paşa (aş.bk.), Mehmed Fevzî Paşa (aş.bk.), Hûriyye Hanım, Nazîre Hanım, Pırlanta Hanım. Ali Paşa, Âbid İzzet Paşa'nın (aş.bk.) kayın-birâderidir. Ali Paşa'nın kardeşleri: Mustafa Bey, Es'ad Paşa (aş.bk.), Mahmûd, Selîm, Sâlih, Hasan Beyler, Fatma, Ayşe, Zeyneb, Leylâ, Mekkiye, Behiyye, Emîne Hanımlar (*el-Üsre*, 93, no.337).

27. Es'ad Paşa (II) (ölm. Şâm 1919): Yukarıdaki Ali Paşa'nın kardeşi. Osmanlı mülkiye paşası. İlk zevcesi Fatma Hanım, Azm-zâde Abdülkaadir Bey'in, ikincisi Zekiyye Hanım (ölm. 29.8.1952) Muhammed Zeytûne'nin kızıdır. İlkinden 9, ikincisinden 12 çocuğu olmuştur ki, ikinci hanımından olan ilk çocuğu Abdülkaadir Bey'dir (aş.bk.) (*el-Üsre*, 83-4, no.339).

28. Halîl Paşa: Ali Paşa'nın (no.26) ortanca oğlu ve Osmanlı mülkiye paşalarındandır. 5 kızı, 4 oğlu olmuştur. Büyük dâmâdı Abdürrahmân Yûsuf Paşa'dır (*el-Üsre*, 106, no.602).

29. Mehmed Fevzî Paşa (Şâm 1858b-Şâm 1920): yukarıdaki Halîl Paşa'nın kardeşi ve Ali Paşa'nın (no.26) oğludur. Hamdî Paşa'nın vâlîliğinde Suriye vilâyet meclisi kâtibi (50 kuruş maaş, 14.2.1879) ve sn. müdürü, Meşrûtiyet'ten önce 20 altın maaşla Hamîdiyye demiryolu idâre meclisi müdürü (3.1.1901-15.5.1910) oldu. 17.10.1898'de Rûmeli beylerbeyisi pâyesiyle mülkiyye paşası oldu (korgeneral'e eşit sivil rütbe) (mîrmîrân paşa 1.7.1896, mütemâyiz 5.3.1886, sâniye 27.1.1883, sâlise

14.12.1881). Son aldığı nişânlar 2. Osmânî ile 1. rütbe Mecîdî (26.9.1904)'dir. Şâm belediye reîsi (12 altın maaşla 14.12.1891'de seçildi) iken 1911'de 2. devre Şâm milletvekili seçilerek 14.4.1912'de Istanbul'a geldi. 16.5.1912'de Osmanlı Meclis-i Meb'ûsânı birinci reis vekilliğine seçildi. Gaazî Ahmed Muhtar Paşa'nın Balkan Harbi içindeki kabinesinde 150 altın maaşla evkaf nâzırı oldu. 3. devre için de Osmanlı meclisine gene Şâm'dan seçildi. Milletvekilliği fiilen 1918 kasımına, hukukan yeni T.B.M.M.'nin seçildiği 1920'ye kadar devâm etti. 62 yaşında öldü. Kültürlü, vakur, umûmun saygısını kazanmış, İkinci Abdülhamîd'den olduğu gibi Meşrûtiyet'te de sevgi görmüş, nâzik bir zât idi. Büyük kızı Behîre Hanım, Azm-zâde Cemâl Bey-zâde Avukat Sâmî Bey'le, küçük kızı Nîmet Hanım da Azm-zâde Safâh Bey-zâde Avukat Nebîl Bey'le evlendi. İki kızı arasında doğan oğulları Mehmed Ali, Hakkı ve Hâlid Beyler'dir ki, sonuncusu 4 def'a Suriye başvekili olmuştur (aş.bk.) (Edîb Takıyyiddîn, *Müntekhabâtü li-Tewârîhı Dimaşq*, s.947; *Meşhur Adamlar* ve *Türk Meşhurları*, 139a; *Meydan-Larousse*, IV, 626c; *Türk.Ans.*, XVI, 278b; *Sâl-Nâme-i Dewlet-i 'Aliyye*'ler, meselâ: LXIV, 1326=1908, s.106, 743; *el-Üsre*, 106-7; Mahmûd Şevket Paşa, *Günlük Not Defteri*, 27.3 ve 30.3.1913 günleri; Hüs. Hüsâmeddin ve İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl, *Evkaaf-ı Hümâyûn Nezâreti*'ndeki biyografi; *Son Sadrâzamlar*, s.1.913; *Görüp İşittiklerim*, 58; *Alm.de Gotha*, 1920, 1.047 vs.; Es'ad Cemâl Pâker, *Siyâsî Târîhimizde Kırk Yıllık Hâriciye Hâtıraları*, Ist. 1952, 63-5: 1911'de Fevzî Paşa'nın Brüksel ve Londra'yı resmî ziyâretleri).

30. Sâdık Müeyyed Paşa (Şâm 1858-Istanbul 1910): Ahmed Müeyyed Paşa'nın (no.21) 2. oğlu Sâlih Bey'in 3. oğlu. Beyrut'ta ihtimamlı bir orta tahsilden sonra Istanbul'a geldi, Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne'yi girdi, 1883'te piyâde mülâzımı (teğmen) olarak bitirdi. Berlin'de (Potsdam Prusya askerî akademisi) okuyup kurmay olduktan sonra İkinci Abdülhamîd'in mâbeyn emir zâbitleri arasına alındı. Rütbesi yükseldikçe hunkâr yâverleri arasına girdi. Bilgisi, asâleti, terbiyesi ve iktidârı ile pâdişâhın sevgisini kazandı. Pâdişâhın "yâver-i harb" denen en mahrem devlet işlerini tevdî ettiği yâverler arasına girdi. Yabancı dil ve coğrafya bilgisi dolayısıyle İkinci Abdülhamîd tarafından bilhassa dış mes'elelerle ve uzak ülkelerde pâdişâh-halîfe propagandası için kullanılıyordu. Hepsinde başarılı oldu. 1898'de mîrlivâ, sonra ferîk ve 7.2.1907'de birinci-ferîk (orgeneral) oldu. Nişânları tedrîcen yükselerek 1. rütbe Osmânî ve 1. rütbe Mecîdî nişânları aldı. Müşîr olması kararlaştırılmışken Meşrûtiyet îlânında emekliliğini istedi. 2 yıl sonra İstanbul'da 52 yaşında öldü. 1886'da 28 yaşında henüz yüzbaşı olmuşken pâdişâh tarafından gizli misyonla Fizân'a Şeyh Senûsî'ye gönderildi. Pâdişâhın tâlîmatını teblîğ ettikten sonra Büyük Sahrâ'yı askerî ve siyâsî maksatla inceleyip İkinci Abdülhamîd'e raporlarını yazılı ve sözlü olarak verdikten başka, Türk coğrafya edebîyâtının şu mühim eserini yayınladı: *Bir Osmânlı Zâbiti'nin Sahrây-ı Kebîr'de Seyâhati* (müellifin elyazısı ile orijinal manüskri: Ist. Belediye Küt., Orta Boylar, no.1.255) (şu isimle basılmıştır: *Afrika Sahrây-ı Kebîri'nde Seyâhat*, Ist. 1315=1899, 16 resim, 120 s.). Dîğer bir dış görevi, fevkalâde sefîr unvânıyle Addis Ababa'ya gidip Habeşistan imparatoru ile 1904'te görüşmesidir ki, Avrupa emperyalizmine karşı

pâdişâhın gizli tavsıyelerini götürmüş ve ülkedeki Müslümanlar'a "halîfe-i rûy-i zemîn hazretlerinin selâm-ı şâhânelerini teblîğ" etmiştir. Habeşistan imparatoru Paşa'ya râs (Habeşistan imparatorluk prensi, küçük kral) unvânı ve 1. rütbe Hâtem-i Süleymân nişânı verdi. Bu seyâhatini de *Habeşistân Seyâhat-Nâmesi* adında Istanbul'da *Ikdâm* gazetesinde 1907'de tefrika edilen eserinde Türk okuyucusuna anlatmış, bu sûretle gazeteci bir Türk orgenerali hüviyyetinde görünmüştür. Fakat seyâhatin mahrem siyâsî tarafları, Yıldız evrâkı arasındaki raporlardadır. Addis Ababa'da Paşa, İkinci Menelik tarafından törenle kabûl edilip pâdişâhın nâmesini verdi. İmparator Paşa'ya, Hıristiyan ve Müslüman tebeasına eşit muâmele yaptığını söyledi. Birinci rütbe Mühr-i Süleymân nişânı ile o zamâna kadar hiç bir yabancıya tevcîh edilmemiş Habeşistan ras'ı (prensi) fahrî pâyesini verdi (19.6.1896). Bu seyâhat 3 ay sürdü. Paşa'ya hunkâr yâverlerinden Binbaşı Tâlib bey, pâdişâhın tüfekçilerinden Yâsîn Çavuş refâkat etti. İngiltere, İtalya ve Fransa, Paşa'nın Afrika'daki hareketlerini endîşeli bir dikkatle tâkıyb ettiler. Bu hususta bu devletlerin dış işleri arşivlerinde de bilgi olmalıdır ve Habeşistan arşivi de bu bakımdan henüz incelenmemiştir. 1322=1906'da yayınlanan 500 s.'lik büyük eseri şudur: *Habeş Seyâhat-nâmesi*, Ikdâm nş. Dîğer bir diplomatik görevi , Osmanlı devletinin Bulgaristan fevkalâde komiseri sıfatiyle Sofya'daki yıllarıdır.O zaman Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olan Bulgaristan'daki bu göreve 2.12.1904 târîhinde tâyîn edilmiş, 1906'da İstanbul'a dönmüştür. Osmanlı müşîri ve "pâdişâhın sâdık bendesi" olan Bulgaristan prensi ve Şarkî Rûmeli vâlîsi Ferdinand Paşa'yı Osmanlı siyâsetine göre yönlendirmekte muvaffak olmuştur. Sâdık Paşa'nın zevcesi, üstün güzelliğiyle meşhûr Esma Hanım, Azım-zâde Abdülkaadir Bey'in kızıdır. Çocukları Masûne Hanım'la Celâleddin ve Gıyâseddin Beyler'dir. Masûne Urga (Ist. 1889-Ist.1964), Sâlih Urga ile evlenmiştir; çocukları Safiyye, Belkıs, Sâdık, Semrâ, Sâliha, T.C. tab'ası ve Istanbul'dadırlar. Celâleddîn bey, 1893'te Istanbul'da doğmuş, sonradan Beyrut'a yerleşmiş, Azım-zâde İklîl Bey'in kızı Nezîhe ile evlenmiştir, çocukları Sâdık, Saîd, Sonya'dır. Gıyâseddin Gökkent (doğ. Ist.1898) ve çocukları T.C. tab'asıdır; oğlu Yk. Mühendis Ahmed Cengiz Gökkent, kızı Esmâ Gökkent'tir. Bu sonuncusu, Müeyyedler'den Azım-zâde Salâheddîn Bey'in oğlu Mehmed Bey'le evlidir. 1893'te Istanbul'a gelen ve seyâhat hâtıralarını yayınlıyan Misis Max Müller, o sırada 35 yaşında genç bir subay olan Sâdık Bey'i şöyle tasvîr etmektedir: "Sâdık Bey, pâdişâh tarafından, Istanbul'da bulunduğumuz müddet içinde mihmandarlığımıza tâyîn edilmişti. Hunkâr yâverlerinden bir albay idi. Çok iyi Türkçe, Arabca, Almanca ve Fransızca konuşuyordu. Bizimle Fransızca konuşuyor, zîrâ İngilizce bilmiyordu. Berlin'de okumuştu. Çok dindar bir Müslüman'dı, fakat asla mutaassıb değildi. *Kur'ân*'ı ve dînî hükümleri çok iyi bilen, aydın, kibar, neş'eli, samîmî bir Türk asıl-zâdesi idi. Azım-zâde âilesindendi. Bizi evine de çağırdı. Genç karısı, hayâtımda gördüğüm en güzel kadınlardan biri idi, fakat hiç bir Batı dili konuşmuyordu. Bir kız çocuğu ve çok küçük bir oğlu vardı" (*Letters from Constantinople*, Londra, 1897) (*el-Üsre*, 102; *By. Türk. Târ.*, IX, no.7, XIV, 61, 335; İbrâhîm Hakkı Akyol, *Son Yarım Asır'da Türkiye'de Coğrafya, Türk Coğrafya Dergisi*, I, Ankara, 1943, s.7-8; İ.H.S., *Tanzîmât'dan beri*, I, 240; Y.H. Bayur, *Türk İnkılâbı*

Târîhi, II-IV, 49; *el-Üsre*, 67, n.102; *Canlı Târîhler*, VI, 4, 15, 31-2; *Alm.de Gotha*, 1908, s. 1.135; *Sâl-Nâme-i Dewlet-i 'Aliyye*, ilgili yıllar; *Belleten*, no.176, s.778; *Türk Ans.*, fas. 82, s. 84, 1961; C. Orhonlu, *Habeş Eyâleti*, 165-6,169-70; R.H.Karay, *Sürgün*, 3. baskı, 1964, s. 58; A.B. Kuran, *İnkılâb Târîhimiz ve Jön Türkler*, Ist. 1945, s. 191, 357; A.M., *İnkılâb Hareketleri*, s. 347).

31. Mehmed Hamdî Paşa (ölm.1888): Abdullah Paşa-zâde Mehmed Hâfız Bey'in büyük oğlu. Mısır'da tahsil gördü. Prens Mustafa Fâzıl Paşa'nın kethudâsı ve Osmanlı mülkiyye paşalarından oldu. Mısır'da vilâyet vâlîlikleri yaptı. Kaahire'de ölüp imâm Şâfiî'deki türbesine gömüldü. Osmanlı mâliye nâzırı Kânî Paşa'nın dâmâdı idi (*Sicill*, IV, 74-5), zevcesi Fâtıma Sâ'diye Hanım, 1890a'da öldü. Tek çocuğu Sâmiyye Hanım, Kaahire'de Nâfî Bey'le evlendi; Ahmed ve Zübeyde adlı çocukları oldu (*Sicill*, III, 393; *el-Üsre*, 78, no.183 ve 95, no. 351).

32. Refîk Bey (Kaahire 1860?-Kaahire 1924): Mahmûd Bey'in (no.25) oğlu. Seçkin bir âlim ve müelliftir. Feryâl Hn.'la evlenmiş, çocuğu olmamıştır. Başlıca eserleri: *el-Beyân fi't-Temdîn we Esbâbi'l-'Umrân*, Kaahire, 1304=1886; *İntişârü'l-Edyân*, Kaahire, 1310=1896; *Hayâtü'l-İctimâ'iyye we'l-İslâm*, Kaahire, 1318=1900; *Câmi'atü'l-İslâmiyye we Ewrüba*, Kaahire 1325=1908 (Tr.trc. İbr. Halîl, *İttihâd-ı İslâm ve Avrupa*, Ist. 1327=1910); *Durûsü'l-Hikemiyye li'n-Nâşieti'l-İslâmiyye*, Kaahire, 1317=1899; *Mecmû'atü Âsâri Refîq Beyi'l-'Azm*, Reşîd Rizâ nş., 2 c., Kaahire 1926; *Eşherü Meşâhîri'l-İslâm fi'l-Hurûb we's-Siyâse*, 4 c., Kaahire 1303-9=1885-1892. İslâmcı bir fikir adamı olup, İkinci Abdülhamîd'in hılâfetçi ve panislamist politikasını savunmuş ve müessir olmuştur. 1.2.1907'den îtibâren Kaahire'de Türkce, Arabca, Fransızca *Şûrây-ı Osmânî* gazetesini neşretmiştir. (Brockelmann, *GAL*, II, 493; F.E. Karatay, *Arabca Basmalar Kat.*, II, 528; EI^2, III, 537b, 8b, 543b; T.Z. Tunaya, *İslâmcılık Cereyânı*, Ist. 1962, s.5, 71, 84, 92-3,315; *el-Üsre*, 115-8, no.683; Edhemü'l-Cündî, I, 191-3; Arabca ansiklopediler, ansiklopedik ve bibliyografik eserler; *Türk Ans.*, XXI, 58).

33. Âbid-zâde Arab Ahmed İzzet Hülü Paşa(Şâm 1852 - Kaahire 1924 = 72): Şâm eşrâfından Kürd asıllı Hülü Paşa ile Azm-zâdeler'den bir hanımın oğludur. Âbid-zâde Hülü Paşa (*Sicill*, IV, 630), kaymakam, Suriye eyâletinde bir çok sancakta mutasarrıf olmuş, mevkib-i hacc-ı şerîf muhâfızlığından emekli olmuş, 24.7.1895'te ölmüştür. Mîrmîrân rütbesinde mülkiyye paşası iken rütbesi 1877'de Rûmeli pâyesine çıkarılmıştı (korgeneral'e eşit mülkî rütbe). Oğlu Ahmet İzzet Paşa, ihtimamlı bir tahsil gördü ve Fransızca öğrendi. 1895'te İkinci Abdülhamîd'in mâbeyncileri arasına girdi. Bir iki yıl içinde pâdişâhın mahremlerinden oldu ve îtimâdını kazanarak en gizli işlerini yaptı. Hızla yükseldi. Bâlâ rütbesinde iken 30.9.1902'de vezîr pâyesi verildi. Hepsi murassâ olmak üzere İftihâr, İmtiyâz, Osmânî ve Mecîdî nişânlarını, yânî imparatorluğun 4 nişânının en yüksek rütbelerini de aldı ki, bunların hepsi, bir çok sadrâzamdan esirgenmiştir. Resmî görevi "Mâbeyn-i Hümâyûn kâtib-i sânîsi" yânî pâdişâhın 2. kâtibliği

idi. Fakat nüfûzu Başkâtib Tahsîn Paşa'nınkini geçtiği gibi, sadrâzamlarla da çekişmiye başladı. Entrikacı zekâsı ve kurnazlığı ile pâdişâha hizmet ederken, zâten büyük olan âile servetini bir kaç misline çıkardı. Pâdişâh onun karakterini bilir, başkalarına vermediği, kirli sayılacak devlet işlerinde ve siyâsî entrikalarda kullanırdı. Azım-zâde Abdullah Paşa'nın torunu Büyük Mehmed Bey-zâde Abdullah Bey'in 8 kızının 6.'sı olan Hadîce Mekkiyye Hanım'la evlendi ki, bu hanım, Azım-zâde Ali ve Es'ad Paşalar'ın (yk.bk.) küçük kızkardeşidir. Tevfîk, Halîl, Şefîk Âbid Beyler, Ömer Paşa ve Dilîr Hanım adlı çocukları oldu. Diğer eşi Şâm müftisi Ebüssuûd Efendi'nin kızı Rukıyye Hanım, 8.1922'de Istanbul'da ölüp Yahyâ Ef. dergâhına gömüldü. Çocuklarına büyük servet bıraktı. İttihadçılar'ın düşmanı idi; fakat oğullarından bâzıları sonra İttihadçılar'la işbirliği yapmışlardır. İzzet Paşa, Meşrûtiyet'in îlânında, 31.7.1908'de gizlice Avrupa'ya kaçtı. Avrupa'da yaşadı. Mısır'a geldi ve orada öldü. Cenâzesi Şâm'a nakledilip babasının yanına defnedildi. Istanbullular kendisine "Arab İzzet" derlerdi. Esmer ve siyah sakallı, nâzik ve kibardı. Babası Kürd, annesi ve hanımı Türk olduğu için, Şâm'da doğmuş olmak dışında ırkan Arablık'la ilgisi yoktur. Fakat iyi Arabca ve Fransızca konuşurdu. Dâmâdı Semîh Mümtâz Bey'dir. Yeğeni Şâm'lı Abdülganî Paşa, 1897'de Drama mutasarrıfı idi (*Sâl-Nâme-i Dewlet-i 'Aliyye*'ler, adının geçtiği son sâl-nâme: LXIV, 1326=1908, s.121; *Alm.de Gotha*'lar; *Son Sadrâzamlar*, s.2.140a'da göst.s.ler; M.Z. Pâkalın, *Son Başvekiller*; Saîd Paşa, Kâmil Paşa, Tahsîn Paşa ve II. Abdülhamîd'in son yıllarına âid bir çok Türk ve Avrupalı hâtırâtı; *el-Üsre*, 95, no.348; *Meydan-Larousse*, I, 175c; *Meşhur Adamlar* ve *Türk Meşhurları*, 198a; *By.Türk.Târ.*, VIII, 351).

34. Mehmed Şefîk Müeyyed Bey (Şâm 1861-Şâm, 6.5.1916): Ahmed Müeyyed Paşa'nın (no.21) 10. oğlu ve Sâdık Müeyyed Paşa'nın (no.30) amcasıdır. Şâm ve Beyrut'ta okuyarak iyi bir tahsil yaptı. Çok iyi Türkçe, Arabca, Fransızca, ayrıca Farsca öğrendi. Bâzı görevlerden sonra 1896'da ûlâ rütbesiyle (korgeneral'e eşit) Istanbul'da Düyûn-ı Umûmiyye Osmanlı komiseri, 6.9.1900'de bâlâ rütbesiyle (orgeneral'e eşit mülkiye rütbesi) Mâbeyn-i Hümâyûn mütercimi oldu. 22.7.1892'de aldığı 3. Mecîdî ve 27.5.1893'te aldığı 3. Osmânî nişânları gitükçe tebdîlen yükseltilerek 1. Osmânî ve 1. Mecîdî nişânlarını hâmil oldu. 1908'de Yıldız Sarayı'ndan ve İkinci Abdülhamîd'in hizmetinden ayrıldı. Aynı yılın sonunda (1. Devre) Şâm milletvekili seçildi. 2. devrede (1911) Humus'tan, 3. devrede gene Şâm'dan Osmânlı meclis-i meb'ûsânına seçildi (Prof. Rostow'un Şefîk Bey'i 1876 doğumlu göstermesi yanlıştır). 55 yaşında Âliyye Osmânlı dîvân-ı harb-i örfîsinde muhâkeme edilerek vatana ihânetten ölüm cezâsına çarptırıldı. Cemâl Paşa'nın ve pâdişâhın tesdîkıyle cezâ, salben infâz edildi. Türk-Arab münâsebetlerinde fevkalâde istismâr edilen ve mühim bir siyâsî hâdise olan bu olayın sebebleri şöyledir:

İkinci Abdülhamîd'in hal'inden sonra, Osmanlı imparatorluğunda Gayri Türk unsurlar üzerinde Avrupa devletlerinin entrikaları kesâfet kazandı. İngiltere ve Fransa, Arablar'a da çengel attı. Arab ileri gelenleri ile bu devletler arasında gizli münâsebetler başladı. Hemen hepsi Osmanlı devletinin paşası, me'bûsu, me'mûru olan Arab ileri gelenlerinin çoğu, İngiltere ve Fransa tarafından maaşa ve rüşvete bağlandı veyâ vaadler aldı. Bu durum, bir imparatorluk idâresi için akıl almıyacak derecede tecrübesiz olan İttihâdçılar'ca bilinmiyordu. Bu yıllarda İttihâdcılar'ın sloganı "ittihâd-ı anâsır" olup, eski Genç Osmanlılar derecesinde bile Türk milliyetçisi ve İslâmcı değillerdi. Türk

milliyetçiliğinin Osmanlı imparatorluğunda devlet siyâseti îlân edilmesi 1913 başı ve "tûrâncılık" denen fikriyâtın bu siyâsetin bir parçası olması da 1914 sonudur. Bugün kesin olarak bilinmektedir ki, Arab milliyetçilik akımı, İngiliz ve Fransız parasıyle, bu târihlerden evvel başlamıştır. Bu gerçeği bildiren vesîkalar yayınlanmadan, Arablar'ın İttihâdçılar'ı Türk unsûrundan gayrisine ikinci sınıf vatandaş muâmelesi yaptıkları, Türk milliyetçisi ve dîğer Osmanlı milliyetlerinin düşmanı oldukları, İkinci Abdülhamîd'in panislam-pantürk-panosman karışımı hârikulâde devlet politikasını berbâd ettikleri, kendilerinin (Arablar'ın) de bu durumda mecbûren imparatorluktan ayrılma temâyülleri göstererek buna gücleri yetmediği için İngiltere ve Fransa ile gizli anlaşmalara vardıkları iddiası, gerçek sayılıyordu. Arablar'ın bu iddiasının kronolojik bakımdan imkânsızlığı ve İttihâdçılar'ın bu hususta tamâmen haklı oldukları, bugün kesin şekilde anlaşılmıştır. Gerçi Cemâl Paşa hâtıralarında bunu söylemiş, anlatmıştı. Fakat Birinci Cihan Harbi öncesine âid resmî İngiliz ve Fransız vesîkaları yayınlanmadan, kimse Cemâl Paşa'ya inanmamıştır. Cemâl Paşa, IV. Ordu kumandanı ve bugün Suriye, Lübnan, İsrâil, Ürdün devletlerinin topraklarının tamâmı ile Hicâz üzerinde mutlak örfî ve harbî yetkilerle Şâm'a geldiği zaman, Türkiye ile harbde bulunan Fransa'nın Şâm'daki baş konsolosluğunun gizli arşivine el koydu. Burada, akıl almaz ihânet vesîkalarına tesâdüf etti. Yukarıda anılan Osmanlı ülkelerini satmak bahâsına Fransa ile gizli münâsebete girişen Osmanlı devlet adamlarını tevkıyf edip Beyrut'un şîrin banliyösü Âliyye'de kurduğu dîvân-ı harb-i örfîye verdi. Türk asıllı olmakla berâber bir Mısır prensi olan Sadrâzam Saîd Halîm Paşa hükûmet kararı alarak, bu tevkıyflere karşı çıktı. Bâb-ı Âlî Cemâl Paşa'ya, bahsi geçen devlet adamlarının ihânetini kabûl ettiğini, fakat bunların cezâsının harbden sonra verilmesini, harb içinde bu tevkıyflerin Arablar'ı kızdıracağını ve İngiltere ile Fransa'nın işine yarıyacağını, mezkûr şahısların sâdece evlerinde göz altında bulundurularak zararlı faaliyetlerinden men'edilmelerini bildirdi. Ancak imparatorluğu meclisler, hükûmet, sadrâzam, pâdişâh değil, Anayasa'da yazılmıyan Tal'at-Enver-Cemâl triomvirası idâre ediyordu. Cemâl Paşa, hükûmeti dinlemedi. Arkadaşlarına baskı yaptı. Tal'at Bey'le Enver Paşa, mezkûr şahısların tevkıyf, muhâkeme ve îdamlarına rızâ gösterdiler. Burada bir kaç noktayı da gözden kaçırmamak îcâb eder ki şunlardır:

1° İttihâd ve Terakkî, Meclis-i Meb'ûsân'dan 1913 başında bir afv-ı umûmî çıkarmıştır. Bu afv-ı umûmîyi İttihâdçılar, işlerine geldiği için, âdetâ vatan hâinlerini de şümûlüne alacak şekilde çıkartmışlardı (Meclis-i Meb'ûsân'da İttihâdçı milletvekilleri ekserîyetle olduktan başka, muhâlif milletvekilleri de örfî idâre ile tedhîş edilmişlerdi ve pâdişâh da ağabeyi II. Abdülhamîd'in başına gelenleri hatırlayıp İttihâd-ü Terakkî partisinden korkuyordu). Binâenaleyh Cemâl Paşa hâtıralarında, Âliyye dîvân-ı harbine (askerî mahkeme) verilenlerin ihânetlerine gerçi 1908'de başladıklarını, fakat umûmî afvın çıktığı 1913'ten sonra da devâm ettiklerini savunur. Bu savunmanın doğru olması muhtemeldir. Küçük bir ihtimâl ile doğru olmasa bile, mezkûr şahısların, Suriye'nin Türk imparatorluğundan ayrılması için Fransa'ya angaje oldukları ve Fransa ile Türkiye harbe girdi diye bu angajmanlarından vaz geçmiyecekleri hem mantıkan, hem de olayların seyrinden ortaya çıkar. Kaldı ki 1914'den önce mâhut Arablar'ın İngiltere hesâbına Suriye ve Irak'da gizli ajanlık yaptıkları artık kabûl edilmektedir (E. Kedourie, *England and the Middle East*, 1956, s.47, 62).

2° Arablık için, parçası oldukları imparatorluğa ve hılâfet-i islâmiyye ve velînîmetleri olan Osmanoğulları'na ihânet eden şahısların bir kısmı, İkinci Abdülhamîd'in tehlikeli gördüğü, görev vermediği, sürdüğü, Şerîf Hüseyin Paşa ise asla memleketi Hicâz'a göndermeyip Istanbul'da ikaamete me'mûr ettiği şahıslar olmakla berâber, bir kısmı da bu pâdişâhın yakın adamlarıdır. Azım-zâde Şefîk Bey, yukarıdaki biyografi hulâsasından anlaşılacağı gibi, ikinci zümredendir. Bu ikinci zümre, hem İkinci Abdülhamîd gibi bir pâdişâhın düşürülmesinden müteessirdir, hem yeni rejimde İttihâdçılar'ın arasına giremeyip köşede kalmışlardır. Ecnebî devletler de zâten bu psikoloji içinde olanlara çengel atmışlardır. Ancak mezkûr şahısları en çok azdıran, Osmanlı hânedânına mensub bir sultân-zâde olan Prens Sabâhaddîn Bey'dir ki, Sultân Hamîd'in yeğeni (hemşîre-zâdesi) bir sosyologdur (sultân-zâdeler tahta geçemezler, bu hak şehzâdelere mahsustu). İngiltere'nin ajanı olan ve dayısından kaçıp uzun yıllar Avrupa'da yaşıyan, 1908'de Türkiye'ye dönüp bir muhâlefet partisi kuran Sabâhaddin Bey'in sloganı "adem-i merkeziyyet"tir. Yânî imparatorlukta Gayri Türk milliyetlerle meskûn bölgelerde, imparatorluğa dâhil, fakat muhtâr (otonom) devletler kurmaları fikrinde idi; iktidâra gelse idi, bu politikayı uygulıyacaktı. Gerçi A.B.D., Avusturya-Macaristan, Almanya gibi çeşitli devletlerde her biri kendi bünyesine göre böyle federatif sistemler uygulanıyordu. Fakat bu sistem, Osmanlı imparatorluğuna epey ülke kaybettirmişti. Binâenaleyh Arab ülkelerindeki bâzı Osmanlılar, Sabâhaddîn Bey'in bu fikrine cân atmışlar ve meşrûiyyet içinde olduklarını savunmuşlardır. Sabâhaddîn Bey'e olduğu gibi bu şahıslara da bu yoldaki telkinlerin başta İngiltere ile Fransa olmak üzere yabancı devletlerce yapıldığı bugün kesin olarak bilinmektedir. Arablar'ın "Lâ-Merkeziyye" dedikleri Sabâhaddîn Bey'in "Adem-i Merkeziyyet"i, 1918'den sonra müstakil değil, fakat İngiltere ve Fransa sömürgesi olan Arab devletlerinde, bu sömürgeci devletlerin tedrîsâta koydukları okul kitaplarında savunulmuştur. Bilhassa Fransa'nın Suriye ve Lübnan'da çeyrek asır okuttuğu, propagandasını yaptığı, Cemâl Paşa'yı muâheze ettiği fikir budur. Bu fikir bugün Suriye orta öğretiminde, devletin resmî fikri hâline gelmiştir. Şefîk bey ve arkadaşlarından "şühedâ=şehitler" diye bahsedilmektedir. İsimleri Suriye'de büyük caddelere verilmiştir. Şerîat-i İslâmiyye'de, Müslüman düşmanı Hıristiyanlar'ın teşvik, himâye ve emriyle, hılâfeti de hâiz bulunan bir Müslüman devlete karşı harekete geçip îdâm edilenlerin şehid sayılıp sayılamayacağı açık bir keyfiyyettir. Şehit,ancak dînî bir sıfat ve rütbedir, şerîatte şartları bellidir.

3° İngiltere ve Fransa o târihlerde, Osmanlı imparatorluğu kadar büyük Müslüman devletleridir. On milyonlarca Müslüman'ı sömürge idâresinde yaşatmaktadırlar. Bu Müslümanlar sık sık ayaklanmada, cezâları ekseriyâ muhâkeme dahi edilmeksizin, İngiltere ve Fransa tarafından katliâm edilmekle verilmektedir. İngiltere ve Fransa'nın sulh zamânında tatbîk ettiği bu cezâyı, muhâkeme sonunda ve dünyânın gördüğü ilk topyekûn cihan harbinde, koca milletlerin ve imparatorlukların istikballerinin kumar masasına yatırıldığı bir dönemde, Türk hükûmetinin infâzı, hukuk, insan hakları ve devlet politikası bakımlarından kınanamaz. Türkiye'nin bu harbe çılgınca ve mecbûr olmadan girmesini tenkıyd etmek başka şeydir, harbe bir def'a girildikten sonra onu mağlûb etmiye çalışanları alkışlamak, bambaşka bir şeydir. Ayni mantık, Çanakkale müdâfaasını da fuzûlî sayabilecek bir netîceye vâsıl olur. Zîrâ harbler, yalnız cebhede değil, yurd içinde de kazanılıp kaybedilebilir.

4° Bugün Azım-zâde Şefîk Bey'in, Fransa'dan "Suriye prensi" olmak vaadini aldığı kesin şekilde bilinmektedir. Kavalalılar nasıl Mısır prensi olmuşlarsa, onların başlangıçta Mısır'da hâiz oldukları nüfûzun çok üzerinde bir nüfûza Suriye'de sâhib bulunan bir âilenin seçkin bir ferdi olarak Şefik Bey, bu hakkı kendinde görmüş olacaktır. Bunun şahsî ihtirastan başka bir şeyle izâh edilmesi aldatıcıdır. Zîrâ bu iş Fransa desteğiyle olduğuna göre bu devletten nasıl yakasını kurtaracağı, Fâs sultânının muvaffak olamadığı işe Şefik Bey'in nasıl muvaffak olabileceği suâlinin tek ve mutlak cevâbı, menfîdir. Kaldı ki Fransa ayni teklîfi, Şefik Bey'den çok daha güçlü olan ve isterse bunu gerçekleştirecek maddî şartları sâhib bulunduktan başka, Suriye'yi Fransa'ya karşı savunacak imkânlar da elinde mevcud Cemâl Paşa'ya da yapmıştır. 60 yıl önce Keçeci-zâde Fuad Paşa'ya Fransa nasıl "Suriye hıdîvliği" teklîf etmişse, ayni gizli teklîfi Cemâl Paşa'ya da tekrarlamıştır. Şunu belirtmek îcâb eder ki, Cemâl Paşa, Mustafa Kemâl Paşa gibi bir frankofildir, yânî Fransızlar'ı seven, beğenen, onların kültür ve san'atlarından zevk alan bir askerdir. Gene Mustafa Kemâl Paşa gibi, Prusya yönetimindeki Almanya'ya sevgisizliği bilinmektedir. Jermanofil olanlar, Tal'at, bilhassa Enver Paşalar'dır. Binâenaleyh Fransa bu teklîfi, Şefik Bey gibi bir Fransız dostu olan Cemâl Paşa'ya yapmıştır Şefik Bey'in de, Cemâl Paşa'nın da Fransa'nın umûrunda olmadığı, onlara, ihânetlerini icrâ ve irtikâb ettirdikleri sonra, İngilizler'in Mısır'da Kavalalılar'a, Fransa'nın Tûnus'ta Hüseynîler'e, tıpkı Osmanlı vâlîsi olarak işe başlamış Türk asıllı bu âilelere yaptıkları muâmeleleri yapacakları âşikârdır.

Bununla ve bu haklı gerekçelerle berâber, bir Hıdrellez günü yarısı Beyrut'ta, yarısı Şâm'da infâz edilen bu îdamlar, sonsuz polemiklere mevzû olmuştur. Cemâl Paşa'nın, bugün üzerinde 5 müstakil devlet bulunan geniş bir ülkeyi savunmak mecbûrîyetinde bulunduğu, İngiltere ve Fransa gibi iki muazzam devletle savaşırken bir de yurd içinde ihânetlere göz yumamıyacağı âşikârdır. Ancak bu sırada Paşa'nın kurmay başkanı olan ve cumhûrîyet devrinde orgeneralliğe yükselen Ali Fuad Erden Paşa da, kumandanını ithâm edici şeyler yazmaktadır. Bu ithamların gerçek olduğu da asla kesin değildir. Erden Paşa'nın iddiası şudur:

Dîvân-ı harb 3 veyâ 4 şahsın îdâmına, 17 kişinin türlü cezâlara çarptırılmalarına hükmetmiştir! Cemâl Paşa, bu karârı kendisine getiren mahkeme başkanı subaydan kâğıdı alır, mahkeme başkanı ayakta emir beklerken, 20 kişinin isimlerinden karşısına teker teker "îdâm" diye yazar! Dîvân-ı harb, bu karârı vermek üzere yeniden toplanır! 20 kişi asılır.

Cemâl Paşa'nın emir subayı olan Fâlih Rıfkı Atay ise, paşasını savunmaktadır. Hele "Konyalı Kemikoğlu Hüseyin"in sulbünden gelen Azım-zâde Şefîk Bey'in "Arablık" iddiasıyle ayaklanmasını kınamaktadır. Gerçekte Şefîk Bey'in damarlarında Arab kanının katresi olmadığı gibi, ana dili ve kültürü de Türk'tür. Daha bir kaç yıl öncesine kadar da Türkiye devlet başkanının yakın ve mahrem adımıdır. 4 kızını da Türkler'le evlendirmiştir.

Bununla berâber îdâmın te'sirleri ağır olmuştur. Îdâm edilenlerin en mühimmi, Fransa'dan hükümdarlık vaadi almış olmak bakımından, Azım-zâde Şefîk Bey'dir. 3 devre Türkiye devletinin milletvekilliğini yapmıştır. Kendisinden 3 yaş büyük olan

yeğeni, bir Türk orgeneralidir. Suriye'de çok sevilmektedir. Istanbul'da da geniş çevresi vardır. Âilesinden 100'ün üzerinde Osmanlı paşası ve iki düzine vezîr (mareşal) yetişerek iki buçuk asır Türk imparatorluğuna hizmet etmişlerdir. Küçük bir kusurla pâdişâh irâdesiyle vezîrlerin kellesinin vurulduğu devirlerde bile, sâdece Azım-zâde Es'ad Paşa îdâm edilmiş, dîğerleri ecelleriyle ölmüşlerdir (Es'ad Paşa, Şefîk Bey'in büyük-babasının amcasıdır). Ancak nesebi bakımından başka mühim şahsîyetler de îdâm edilenler içindeydi. Bunların içinde meşhur Cezâyirli mücâhid Emîr Abdülkaadir'in oğul ve torunları da vardır. Cemâl Paşa hâtıralarında Emîr Abdülkaadir'in büyük oğlu Ali Paşa'nın da Fransa ile anlaşan hâinler arasında bulunduğunu, fakat böyle şerefli bir âilenin bütün ferdlerini imhâ etmemek için onun aleyhindeki vesîkaları saklayıp kendisini dîvân-ı harbe vermediğini yazar. Ali Paşa, Sultân Hamîd tarafından paşa yapılmış ve Osmanlı Meclis-i Meb'ûsânı'nda birinci reîs vekîli olarak Meşrûtiyet'te de îtibâr görmüştü. Gerçi îdâm edilmez, fakat bir yıl sonra, 1917'de 57 yaşında Osmanlı idâresindeki Şâm'da kederinden ölür. Emîr Abdülkaadir'e, çocuk ve torunlarına Osmanlı devleti, çok büyük ikram ve iltifat göstermişti. Bu devlete ihânetleri, münâkaşa kabûl etmez bir cürümdür.

Neclâ Hanım, Müeyyed Paşa-zâde Abdullah Bey'in oğlu Nasûh Bey'in eşidir. Arebiyye Hanım önce Istanbul'da Salâheddin Mühürdar'la, sonra gene Istanbul'da Dr. Şâhinoğlu ile evlenmiştir. İlk zevcinden oğulları Sinan ve Cem Mühürdar'dır; her iki zevci, kendi ve çocukları T.C. tab'asıdır. Arebiyye Hanım'ın annesi, Cevâd Paşa'nın dul zevcesidir; dîğer çocuklar, Şefîk Bey'in ilk eşindendir. Şefîk Bey'in küçük oğlu olan Hişâm (*el-Üsre*, 76, no.158), Galatasarayı mekteb-i sultânîsinden me'zûn iken, 1915'te babasının tevkıyfi üzerine Bursa'ya sürülmüş, 1918 sonunda salıverilmiş, Paris'e giderek orada hukuk fakültesini bitirmiştir. Şâm'a gelip Suriye tab'ası olmuştur. Mısırlı Ahmed Rifâ Bey'in dâmâdıdır. 30 yaşında öldü. Çocukları Muhammed, Muhyiddin, Ümeyme, Av. Riyâd, Cümâne, Riyâd'ın çocukları Meryem, Abdullah Hişâm, Muhammed Zemân'dır. Ümeyme Hanım, Kaahire'de Sâdüddîni'ş-Şâşînî ile evlenmiştir, çocukları Şâdiye ve Mûtez'dir. Cümâne Hanım, Kaahire'de Abdülhalîm Pertev'le evlenmiştir, çocukları Ahmed Müeyyed, Nûr-i Şefak ve Cihân Hanımlar'dır.- Şefîk Bey'le berâber Âliyye dîvân-ı harbinde yeğeni Sâdeddîn Bey de ölüme mahkûm olup asıldı. Bu Sâdeddîn Bey, Müeyyed Paşa'nın 5. oğlu ve Şefîk Bey'in ağabeyi Abdullah Bey'in 7 çocuğunun 6.'sıdır. Abdullah Bey, Osmanlı yüksek me'murlarından olup ûlâ rütbesine (korgeneral'e eşit) yükselmiş, 1911'de ölmüştür (*el-Üsre*, 56-7, no.54).

Şefîk Bey, 1901 yılında Istanbul'da, sadrâzam Cevâd Paşa'nın genç dul hanımı ile evlenmişti, binâenaleyh karısı da Türk'tü ki bu ikinci hanımı, çocuğunu doğururken ölmüştür. Şefik Bey'in çocukları Ferkad, Refîhe, Fâika Hanımlar, Vâsık Bey (aş.bk.), Kevser Hanım, Neclâ Hanım, Av. Hişâm Bey, Arebiyye Hanım'dır. Ferkad Hanım, Istanbullu Ali Kâmrân Bey'le evlenip Vecîh ve Münîce adlı çocukları olmuştur (ikincisi Azım-zâde Hâlid Bey-zâde Subhî Bey'le evli). Refîhe Hanım da gene bir Istanbullu Türk'le, Âsım Bey'le evlenip Fatma Hanım'ı doğurmuştur (bunun eşi Ali Müeyyed Bey ve çocukları Hamdi ve Galib). Fâika Hanım, Azım-zâde Abdülkaadir Bey'in (aş.bk.) zevcesidir, 1959'da ölmüştür. Kevser Hanım, Samsunlu bir Türk olan meşhûr armatör

Galib Nemli ile Istanbul'da evlenmiştir, çocukları Şefika, Fâhire ve Fikret Nemli'dir (Şefik Bey için bibl.: F.R.Atay, *Çankaya*, I, Ist. 1960, s.12; A.M.; *Zeytindağı*, Ist. 1932, s.15-6; Cemâl Paşa, *Hâtırât*, 213, 241, 249, 260, 269, 277, 283-5, 288-9, 292, 295-8, 462-73; Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaları*, Ist. 1963, s.10; *Sâl-Nâme-i Dewlet-i 'Aliyye*'ler, 1896-1916 yılları (meselâ: LXIV, 1326=1908, s.74 ve 121 ve LXVI, 1327 R.=1911, s.101a); *By. Türk. Târ.*, IX, 179, 238; *el-Üsre*, no.60; A.F. Erden, 261-2; Lutfî Simâvî, 275; A.M., *Sultân Mehmed Reşâd Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, II, 54 ve ondan naklen: M.Z. Pâkalın, *Sa'îd Paşa*, Ist. 1948, s.268; Âsaf Tugay, *İbret*, Ist.1961, s.63, 310; *Â'liyye Dîvân-ı Harb-i 'Urfîsi* (resmî neşrîyat), s.48-9; *Son Sadrâzamlar*, X, 1.509; Y.H. Bayur, *Türk Inkılâbı Târîhi*, II-III, 1951, s.214-9, III-III, 1957, s.212, 221; *Târîhimizde Hayâl Olmuş Hakıykatler*, 137; Arabca ve Fransızca çeşitli neşrîyât; *EI*[2], III, 537a; Tewfîq 'Alî Berû, *el-'Areb we't-Türk fi'l-'Ahdi'd-Düstûriyyi'l-'Uthmânî*, Kaah. 1960; Z.N. Zeine, *Arab-Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalism*, Beyrut, 1958; R.H. Karay, *Sürgün*, 3. baskı, 1964, s.168, A.B. Kuran, *İnkılâb Hareketleri*, s. 567).

35. Hakkı Bey (Şâm 1860-Kaahire, 4.1.1955): Azım-zâde Abdülkaadir Bey b. Mustafa Bey b. Âkif Bey'in oğludur (küçük kardeşleri Mes'ûd Bey ve Esmâ Hanım). Şâm'da Türk ve Fransız mekteblerinde okudu. Şâm, Istanbul ve Kaahire'de çeşitli devlet me'mûrîyetlerinde bulundu. 1909'da Osmanlı evkaf nezâretinin Suriye vilâyeti müfettişi oldu. Azm-zâde Refik Bey'le berâber Prens Sabâhaddîn'in Intelligence Service'e bağlı Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyyet Cemiyeti'nin Şâm şûbesini kurdu. Kaahire'de Lâ-Merkeziyye şûbesini kurdu. Âliyye dîvân-ı harbinde mahkûm oldu ise de, Kaahire'ye kaçtığı için hüküm yerine getirilmedi. 1919'da Şâm'a döndü. Suriye millet meclisi reîsi oldu. 1932'ye kadar bu görevi yürüttü. 1932'de başvekil, 1934'te tekrar meclis reîsi oldu. 1939'da Kaahire'ye yerleşti. Siyâsî hayattan çekildikten 16 yıl sonra orada 95 yaşında öldü. Tek çocuğu İhsân Hanım önce Azım-zâde Sâmî Bey'le, sonra Kaahire'de Abdülhalîm Râzî ile evlenmiştir. İkinci izdivâcından oğlu Seyfeddîn Bey'dir. Azım-zâde Sâmî Bey, Cemîl Bey b. Mahmûd Bey b. Abdullah Bey b. Mehmed Bey b. Abdullah Paşa'nın oğludur. İstanbul'da Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne'yi bitirdi. Osmanlı me'mûru oldu. Sonradan Suriye'de adliye müsteşarlığı(1939), Temyîz başkanlığı yaptı. 1960'tan sonra öldü. İhsân Hanım'dan çocuksuz boşandı. Azım-zâde Fevzî Paşa'nın (yk.bk.) kızı Behîre Hanım'la evlendi.Bu izdivâctan çocukları Melek ve Leylâ Hanımlar'la Muhsin Bey'dir. Melek Hanım, Kaahire'de Erzincanlı Ismet Bey'le evlenmiştir (Sâmî Bey: *el-Üsre*, 126-7, no.839) (*el-Üsre*, 149-50, no.63; Rızâ Nûr, II, 483; *Cahier de l'Orient Contemponain*, 31, 86, 224; T.Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyâsî Partiler*, 143; *Oriento Moderno;* devrin dîğer gazete ve dergileri).

36. Mehmed Alî Âbid Bey (Şâm 1867 - Genova 1939): Ahmed İzzet Paşa'nın (no.34) büyük oğlu. Osmanlı hâriciyyesine girdi. Son görevi 1907'de Türkiye'nin Washington orta elçiliğidir. İmparatorluktan aldığı son rütbe de bâlâ'dır (1.2.1900). Vezîr olmak üzere iken 1909'da devlet hizmetinden çekildi. Son nişânları 1. Osmânî (29.12.1902) ve 1. Mecîdî (23.6.1900)'dir. 1919'da Suriye tab'ası oldu. 1932-1938

arasında 6 yıl Suriye cumhur başkanlığında bulundu. Ertesi yıl İtalya'da 72 yaşında öldü. Çok zengindi (*Sâl-Nâme*'ler, meselâ: LXIV, 1326=1908, s.74, 1.032-3; *By.Türk. Târ.*, IX, s.49, no.8, s.179; *Alm. de Gotha*'lar; *Statesman's Year Book*'lar; *Oriento Moderno*; F.C. Erkin, *Dışişlerinde 34 yıl*, 112; gazete, dergi ve Arabca ansiklopedik eserler).

37. Vâsık Müeyyed Bey (Şâm 1880?-Şâm, 5.5.1941): Şefîk Bey'in (no.34) büyük oğlu. Istanbul'da okudu. Hâriciyye'ye girdi. Tedrîcen yükselerek 1908'de Bulgaristan yüksek komiser vekîli olarak Sofya'ya gönderildi. 1914'te Madrid orta elçiliğinde bulundu. Babası îdâm edilince şübheliler listesine alındı. 1919'da Suriye tab'ası oldu. Türk asıllı Dâmâd Ahmed Nâmî Bey kabinesinde dâhiliye nâzırı, sonra Şâm vâlîsi, 1932'de Azım-zâde Hakkı Bey kabinesinde ulaştırma nâzırı oldu. Çocukları Enîs, Târık, Leylâ; Enîs Bey'in kızları Sûzân ve Leylâ Hanımlar'dır (*el-Üsre*, 75, no.155; Ah. Râsim, *Muharrir Bu Ya!.*, Hikmet Dizdaroğlu nş., s.28; *Alm. de Gotha*, 1907, s.1.138, 1909, s.1.151; bu yılların *Sâl-Nâme*'leri).

38. Abdülkaadir Bey (Şâm 1882-Şâm1962?): Es'ad Paşa'nın (II) (no.27) 2. izdivâcından olan büyük oğlu, 14 oğlunun 7. sidir. Şâm sultânîsini (4 yıllık Türk lisesi) bitirdi. 1904 temmuzunda Istanbul'da Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne'nin 889. me'zûnu olarak iyi derece ile diploma aldı. Suriye vilâyeti (Şâm) maiyyet me'mûru, Irak'ta Âne kaymakamı (22.4.1908), Hamîdiye (bugünki İmranlı/Sivas) kaymakamı (5.3.1909), Dümâ kaymakamı (9.5.1915), Bayramiç kaymakamı (24.4.1916), Biga kaymakamı (27.5.1917), Şarköy kaymakamı (27.11.1917), Çanakkale mutasarrıfı (vâlîsi), Hums mutasarrıfı oldu. 30.10.1918'de istîfâ etti. Şefîk Bey'in dâmâdı olmasına rağmen İttihâd hükûmetince hakkında îtimad gösterildi (zevcesi Fâika Hanım 1959 ağustosunda Şâm'da öldü, biyografisi: *el-Usre*, 74-5, no.154). 4.1919'da Suriye'de Hamâ mutasarrıfı, 11.1919'da matbûât umum müdürü, 9.1920'de Şâm hukuk fakültesi dekanı ve iktisad profesörü, 2.1924'te Dâmâd Ahmed Nâmî Bey kabinesinde mâliye vezîri, 10.1926'da Şâm üniversitesi rektörü, 5.1940'ta millet meclisi başkanı, 1.1944'te reji idâresi hükûmet komiseri oldu. 80 yaşlarında Şâm'da öldü. Osmanlı devletinin resmî gizli sicillinde Türkçe, Arabca, Farsca, Fransızca, İngilizce ve Bulgarca bildiği kayda düşülmüştür. *İlm-i İktisâd* adlı 4 ciltlik eseri, üniversitedeki ders notlarına dayanır. *el-Üsreti'l-'Azmiyye* adlı eseri 2 def'a basılmıştır; Azım-zâdeler'in târihçesidir. Hayâtının sonunda bile inanılmaz güzellikte ve zenginlikte bir Istanbul şîvesiyle Türkçe konuşan, yüksek kültürlü, fevkalâde terbiyeli, nâzik, kibar bir zât idi. Çocukları: Dr. Münîre (zevci Dr. Rûhî el-Hayyât) (çocukları Fâika ve Selîm), Masûne (zevci mühendis Wafî es-Sâtıyy) (çocukları Du'ad Hn., Azîz, 'İyâd, Sâ'd) ve Ziyâd Bey (çocukları Abdülkaadir ve Newâre) (Fâiz Selâme, *A'lâmü'l-'Areb*, II, 79-80; A.Çankaya, *Mülkiye Târîhi*, III, 1.021; *el-Üsre*, 108-10, no.616; *Sâl-Nâme*'ler: 1905-18; A.Çankaya, *Mülkiye ve Mülkiyeliler*, II, 515, III, 1021; *Sicill-i Ahvâl Defteri*, CXLIV, 71; İçişleri Bakanlığı, *Sicill Dosyası*, no.142).

39. Hâlid Bey (Şâm, 8.11.1903-Beyrut 1965): Mehmed Fevzi Paşa'nın (no.29) küçük oğlu. 1922'de Şâm hukuk fakültesini bitirdi. 15 yaşına kadar Istanbul'da yaşadığı için iyi Türkçe biliyordu. Fransızca da öğrendi. Politikaya atıldı, milletvekili seçildi.

1939'da adliye nâzırı (vezîri), sonra hâriciye nâzırı, 1941'de başvekil, 1943'te mâliye nâzırı, 1946'da tekrâr adliye nâzırı, 1947'de 2., 1949'da 3., 1957'de 4. def'a başvekil ve harbiye nâzırı oldu. Beyrut'a çekilip orada 62 yaşında öldü. Beyrut'a gömüldü. Kızı Aliyye Hanım, Azım-zâde Es'ad Bey'in oğlu Avukat Reyf Bey'le evlidir. Oğlu yoktur (*el-Üsre*, 119-22, no.782; *Oriento Moderno; Cahier de l'Orient Contemporain; Que Jais-Je?* 819, Paris 1959, s.55-7, 60-1, 14-5, 98, 104, 106-7; *EI²*, III, 541a; *The Statesman's Years-Book;* devrin gazete ve dergileri; Arabca ansiklopedik eserler).

40. Azım-zâdeler'e dâmâd olmuş meşhur şahsiyyetlelin sayısı da fazladır. Bir kaçı şunlardır: a) Muhammed Kürd-Alî (Şâm 1876-Şâm 2.4.1953=77): son devrin çok ünlü Arab müellifi, Şâm Arab Akademisi kurucu ve başkanı(8.6.1919-1953). Suriyeli Arab'laşmış Kürd'dür. Annesi Çerkes'dir. Arab târih ve edebîyâtı üzerinde mühim eserler yazmıştır. Azım-zâde Mehmed Hâfız Bey-zâde Ali Bey'in kızı Azîze Hanım'la evlenmiştir. Azîze Hanım'ın muhtemel doğum târîhi 1865'tir.

b) Merdem-zâde Sâmî Paşa: 1870'de Şâm doğmuş, çok yaşlı ölmüştür. Bu zâtın annesi de Azım-zâde'dir. İkinci Abdülhamîd'in mîrmîrânlık(tümgeneral'e eşit mülkiye paşalığı) verdiği eşrâftandır. Zevcesi Esmâ Hanım, Azım-zâde Hâfız Bey-zâde Ali Bey'in 4. kızıdır(doğ.yaklaşık 1877). Bu izdivaçtan Süreyyâ, Safvet, Tal'at, Re'fet, Fâize Hanımlar'la Hayder, Abdürrahmân ve Hikmet Beyler doğmuşlardır. Hayder Bey(1900), Suriye'nin Roma sefîrliğinde ve sâir diplomatik görevlerde bulunmuştur. Re'fet Hanım, Suûdî Arabistan meliki Abdülazîz'in oğullarından bir emîr ile evlenmiştir. Tal'at Hanım, Suriye'nin Ankara sefîrliğinde bulunmuş Necîb Bey'le izdivâc etmiştir. Fâize Hanım, Azım-zâdeler'den bir doktorla evlidir. Safvet Hanım, babasının yeğeni olan Cemîl Merdem Bey'le evlenmiştir. Cemîl Bey, Suriye'de maârif vezîri, hâriciye vezîri(20.7.1953), başvekil, Şâm Arab Akademisi reîsi(8.1953) olmuş, Kaahire'de oturmuştur(30.3.1949-4.12.1955). *Türk İnkılâbı Tarîhi*, II-III, 222'de belirtildiği gibi, Osmanlı devrinde Lâ-Merkeziyye hareketine katılmıştır. Kardeşi Halîl Merdem Bey, *Encyclopédie de l'Islam*'ın *nouvelle édition*'unun yönetim kurulunda bulunmuş, şimdi ölmüştür. Babaları Merdem-zâde 'Alî Bey, 1880'lerde Suriye eyâlet meclisi üyesi idi.

c) Bedrhân-zâde Abdürrahmân Bey: Azım-zâde Hâfız Bey-zâde Alî Bey'in en küçük(5.) kızı Selwâ Hanım(doğ.1885?) ile evlenmiştir. Çocukları Vecîhe(1907), Şerîfe, Kevser, Nehle Hanımlar'la Münzir ve İzzeddin Beyler'dir. Abdürrahmân Bey, Bedirhân Paşa'nın büyük oğlu Hâmid Paşa'nın(doğ.1820?) oğludur. Cizre'de doğup Istanbul ve Girit'te oturduktan sonra Şâm'a yerleşen bu Hâmid Paşa, İkinci Abdülhamîd'in mîrmîrânlık(tümgeneral'e eşit mülkiye paşalığı) verdiği Kürd eşrâfındandır. Âilenin bir çok ferdi şimdi T.C., bir kısmı da Suriye tab'asıdır. Bedirhân Paşa(Cizre 1802 - Şâm 1867), Cezîre-i İbni Ömer(Cizre) beylerinden iken, 1848'de Istanbul'a göçmüş, uzun müddet Girit'te hizmet ettikten sonra mîrmîrân olmuş, sonra Şâm'a giderek orada ölmüş, Sâlihiyye'ye gömülmüştür. 95 çocuğundan ölümünde 22 oğlu ve 21 kızı hayatta idi. En büyükleri Hâmid Paşa'dır(*Sicill*, II, 13). Bedirhân Paşa'nın oğul ve torunlarından bir çoğu İkinci Abdülhamîd devrinde rütbe ve devlet hizmeti almışlardır. Oğullarından Mustafa Paşa, Şâm'da 12.1897'de ölmüştür ki bunun

oğlu 1898'de Türkiye'nin Malta konsolosu idi. Bedirhân Paşa'nın dîğer bir oğlu Mîralay Bahrî Rızâ Bey, hunkâr yâveri idi. Bunun kardeşi Binbaşı Alî Bey de Mekke'de görevli idi. Bedirhân Paşa'nın 2. oğlu Mehmed Necîb Paşa 5.1897'de ölmüştür, oğlu Abdürrezzak Bey, Osmanlı diplomatlarındandı. Bedrhân Paşa'nın dîğer bir oğlu 'Alî Şâmil Paşa'dır(Cizre 1855 - Ist.1908 = 53). Üsküdar kumandanı iken 1906'da âilesiyle berâber Trablus'a sürüldü. Meşrûtiyet'de Ist.'a dönüp az sn.öldü. Oğulları genç ölen Salâh Bey'le Dr.'Ubeyd Şâmil'dir. Bu 'Alî Şâmil Paşa'nın ilk eşi 15 yaşında iken onunla evlenip sonra ayrılan Bedr-fem Hanım, sn.ceyb-i hümâyûn ser-kâtibi ve Selânik'de Şeyh Mahmûd Ef.'nin mânevî oğlu Meh.Edîb Ef.ile evlendi ve Hâlide Edîb Adıvar'ı(Ist.1884 - Ist.9.1.1964=80) doğurdu. Bedrfem Hn., Velîahd Reşâd Ef.'nin kahvecibaşısı Kemahlı 'Alî Ağa'nın kızıdır ki sn.hammâllar kâhyası oldu. Edîb Ef., 1884'den az sn.öldü. Edîb Ef.'nin ilk hanımından kızı Mahmûre Hn.'dır. Büyük romancı ve milliyetçi Hâlide Edîb Hn.(profesör ve mv.), 1902-1910'da büyük matematikçi Sâlih Zekî Bey'le evlenip ayrıldı, 2 oğlu oldu. 23.4.1917'de Dr.Abdülhak Adnân Adıvar'la evlendi. -Azım-zâde Alî Bey'in 2. kızı Fatma Hanım, genç kız olarak ölmüş, 3. kızı Bedriyye Hanım, amca-zâdesi Cemîl Bey(no.41) ile evlenmiştir. Alî Bey'in oğulları Hâfız, Ârif, Halîl ve İsmâîl Beyler'in çocukları yoktur. Alî Bey'in zevcesi Behiyye Hanım, Azım-zâde Abdullah Paşa'nın oğlu Ahmed Bey'in oğlu Halîl Bey'in kızıdır.

41. Mehmed Cemîl Bey(Istanbul 1868 - Şâm, 10.1933): Azım-zâde Abdullâh Paşa'nın 6. oğlu Mehmed Hâfız Bey'in 5 oğlunun 4.'sü olan Mustafa Bey'in(1840-1876) Feleksu* adlı Çerkes hanımından olma tek çocuğudur. Mustafa Bey, bir ara Prens Mustafa Fâzıl Paşa'nın kedhudâlığını yapmış (ayni görevde Mustafa Bey'in ağabeylerinden Hamdi Paşa da bulunmuştu), devrin çok ileri zenginlerine borç para verebilecek derecede zengindi(M.C.Kuntay, *Nâmık Kemâl*, II-I, Ist.1949, 33). Bir gece Monte Carlo'da kaybetmiş, Akdeniz'de işleyen iki şilebini satmıştı(*By.Türk.Târ.*, XI, 309, not). Cemîl Bey, bu sefîh babası öldüğü zaman 8 yaşında idi. 1873'te Istanbul'dan Şâm'a gelmişti. Babasına yapıldığı gibi, kendisine de Sultân Abdülazîz, 7 yaşında iken mülâzım(teğmen) rütbesi vermiş ve üniformasını Şâm'a bir emir zâbitiyle yollamıştı. Babası Mustafa Bey'den kendisine yüz binlerce altının kırıntısı kaldı. Bu kırıntı bile Cemîl Bey'i hayâtının sonuna kadar yaşattı. Kendisini ibtilâ derecesinde seven dedesi Hâfız Bey tarafından fevkalâde itinâlı bir tahsil gördürüldü. Şâm, Beyrut, Istanbul arasında gidip gelerek eğlendi. Devamlı resmî görev kabûl etmedi. Sıkılınca istîfâ ederdi. Cömert, egoist, büyük kitap meraklısı ve koleksiyoncusu, konuşmaya meraklı, hatîb, kadına düşkündü. Osmânî ve Mecîdî nişânları ile İkinci Abdülhamîd'den ûlâ sânîsi rütbesi aldı(tümgeneral'e eşit mülkî rütbe). Maârif müfettişi, Beyrût Sultânîsi müdîri, Suriye ve Beyrut vilâyetleri(eyaletleri) maârif müdürü oldu, Istanbul'da Meclis-i Maârif üyeliği(ki geniş yetkili bir Tâlim-Terbiye idi) yaptı. 1909'da me'mûrîyetten istîfâ etti.

(*) Felek-su Hn., Kavalalı Mehmed Alî Pş.'nın en kç.oğlu Küçük Mehmed Alî Pş.'dan (3.3.1833-27.6.1861) çok genç yaşta dul kalınca Azm-zâde Mustafa Beyle evlenip Cemîl Bey'i doğurdu. Felek-su Hn.'ın Mehmed Alî Pş.'dan olan kızı Prs. Naîme Hn. (4.1.1862-16.2.1904), Cemîl Bey'in anne bir üvey ablasıdır ki Pr. Alî Kâmil Fâzıl Pş. (1858-1929) ile evlendi; bu prensin babası Mustafa Fâzıl Paşa'nın kethudâsı Azm-zâde Mustafa Bey, üvey kızını paşasının oğluna vermiş oldu.

1914'te âilesiyle Kaahire'ye yerleşip 1921'e kadar 7 yıl oturdu. Beyrut'a döndü. Son yıllarını Şâm'da geçirerek orada 65 yaşında öldü. Sakallı, açık mâvi gözlü, sarışın, ince uzun yapılı idi. Edhemü'l-Cündî şöyle yazıyor: "zekî, necîb, âlim, edîb, şâirdi; sülüs, nesih ve rik'a yazılarda üstâd bir hattât idi "(*Â'lâmü'l-Edeb we'l-Fenn*, II, 123-4). Arabca, Farsca, Türkçe ve Fransızca'yı edebîyatlarıyle bilir, üç dilde şiir yazardı. Arabca *Kasîdetü't-Tawîle*'si meşhurdur(*el-Üsre*, 97-8, no. 370). Türk Mûsikîsi'ne vâkıftı; Medenî Azîz Efendi'nin talebesi olan 2. hanımı gibi piano, ûd ve kaanûn çalardı. 1920'de Şâm Arab Akademisi'ne üye seçildi. Müsteşrıklerin ahbâbı idi, onlarla görüşür, yazışır, Doğu dil ve ilimlerindeki müşkillerini hallederdi. Henri Laoust, ondan çok istifâde etmiştir. Ulûm-ı islâmiyyede de otorite idi. Büyük âlim olmasına rağmen, bir çok emsâli gibi, ilmiyle mütenâsib eser bırakmadı. En mühim eseri 2 cildlik *'Uqûdü'l-Cewher*'in (Beyrût 1326) matbû nüshaları fevkalâde nâdirdir. Eflâtûn'un *Politikos* adlı eserini *Kitâbü's-Siyâse* adıyle Orta Çağ'da yapılmış Arabca tercemesinin metnini vererek yayınladı. Şu eser de onundur: *Felsefetü't-Târîhı'l-'Osmânî*, Bayrût 1925. Azım-zâdeler'in Türk asıllı oldukları hakkındaki târîhî araştırması, ölümünden sonra yayınlandı: *Revue de l'Académie Arabe de Damas*, XIV, 1936, s.56-61. Beyrut'ta el-*Basâir* adlı Arabca ve Türkçe gazetenin sâhibi idi. Burada İttihâdçılar'ın politikasını tenkıyd eden baş makaalelerinin sonunda tâkıybâta uğrıyacağını haber aldığı için, Büyük Harb'e tekaddüm eden aylarda Kaahire'ye göçmüştü. Çin porselenleri koleksiyonu ile yüzlerce yazmayı muhtevî çok büyük kütübhânesi, ilki hayâtında, ikincisi ölümünden sonra dağıldı. Kütübhânesinin bir kısmını Arab Akademisi, bir kısmını Fransız müsteşrıkler satın aldı, bir kısmı şunun bunun elinde kaldı. İlk hanımından 2 erkek, ikincisinden 2 kız, üçüncüsünden 5 kız çocuğu oldu. İlk zevcesi Azım-zâde Bedriyye Hanım(1875-1948), 2. derecede amca-zâdesidir. 1893'te evlenip 1903'te boşadı. 2. zevcesi Züleyhâ Makbûle Hanım(Ist.1881 - Kaahire 1920), Babanakkaş-zâdeler'den ve Dârülmuallimât me'zûnudur. Beyrut inâs(kız) rüşdiyyesi müdîresi iken 1904'te evlendi. 3. zevcesi Hayriyye Hanım(Şâm 1901 - Şâm 1946), Arab'dır, 1924'te evlendi. Cemîl Bey'in 9 çocuğu(yaş sırası): Mustafa Hilmî Bey(Şâm 1894 - Şâm, 12.1957) bir Türk binbaşının dâmâdı idi, oğlu: Av.Necât Bey, (d.Şâm 1927; ikinci hanımından bir kız); Ahmed Ârif Bey(Şâm 1934'de bekâr öldü); Seniyye Hanım(d.Beyrut 1905, 1990'da Beyrut'ta; 4 kız, 3 oğul); Ayşe Emîne Süreyyâ Hanım(d.Beyrut, 31.7.1906; 1925'ten bugüne kadar Istanbul'da; 13.12.1929'da Tuna boyundan bir akıncı beyleri âilesinden inme Mehmed Muhiddin Öztuna(Ist.10.3.1894-Ist.3.1962) ile evlendi; çocuklar: Abdullah Tahsin Yılmaz Öztuna, d.Ist.20.9.1930 ve Mehmed Ercümend Öztuna, d.Ist.27.3.1933; Meryem Hanım(Beyrut, 9.2.1925 - Şâm 1958); Emîne Hanım(Şâm 1927; 3 oğul, 2 kız); Fâize Hanım(Ö.Şâm 1929; çocuksuz 2 izdivaç); Rabîa Hanım(Şâm 1931, çocuksuz izdivaç); Şekûre Hanım(Şâm, 1.1933, 1 oğul) (*Sâl-nâme*'ler; zamânın dergi ve gazeteleri; M.Cezar ve M.Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Târîhi*, I, Ist.1957, 606b; *EI*², II, 948b; *Shorter Encyclopedia of Islam*, 657a; *İA*, fas. 62, 564b; *Târih Vesîkaları*, VII, 222, n.8; *Hand-Wörterbuch des Islam*, 824b; *TOEM;* İbn Kemâl, T.T.K., transkripsiyon, IX-2, XII-16, XV-27, XVI-33, XIX-48 ve 555; *GAL, Suppl.*, III, 427; Arabca bibliyografik eserler).

Azım-zâde Cemîl Bey(ölm.15.11.1933): *el-Besâir* adlı 11 sayı aylık dergisi 1912'de yayınlandı. İst.'da *el-Ma'lûmâti'l-'Arebiyye* gazetesini yayınladı. Fîrûzâbâdî'nin *Tahbîrü'l-Muvaşşîn* ve Ebü'l-Hasen'in(ölm.1101) *Halkı'l-İnsân*'ını

1913'de Beyrût'da yayınladı. *Tercümetü 'Osmân Bâşâ el-Gaazî*(İst.1315=1897), Bûsîrî'nin *Kasîdetü'l-Bürde* şerhi ve taştîri olan *Tefrîcü'ş-Şidde fî Taştîri'l-Bürde* (İst.1313=1895), *el-Mâzî we'l-Hâl*(1326=1908), *es-Sırrü'l-Maşûn Zeyli Keşfi'z-Zunûn*(bibliyografya, ancak bir kısmı *el-Beşâir*, 7 ve 8. sayılarda yayınlandı, gerisi yazmadır), dîğer eserleridir. Bibl.Serkîs, *Mû'cem*, II, 1341-2; Kehhâle, *Mûcemü'l-Müellifîn*, III, 161; Ziriklî, *el-Â'lâm*, II, 138-9; 'Abdülkaadir Ayyâş, *Mûcemü'l-Müellifîni's-Sûriyyîn fi'l-Karni'l-'Işrîn*, Şâm, 1405=1985, 357; Muḥ.'Abdillaṭîf Şâliḥi'l-Ferfûr, *Â'lâmü Dimaşk*, Şâm, 1408=1987, 64-5; Î'sâ İskenderi'l-Mâ'lûf, *el-Merḥûm Cemîl Beki'l-'Azm*, *MMİADm.*, c.14/1, Şâm 1936, 56-61; Azmî Yüksel, *Diyânet Vakfı İslâm Ans.*, VII, 1993, s.325c-6a.

Bibl. Metinde gösterilen eserler dışında Azım-zâdeler'den bahseden bâzı umûmî kitaplar şunlardır: Gibb-Bowen, *Islamic Society*, II, 103; Jean-Pierre Alen, *Le Moyen-Orient*, Paris, 1929, *Que Sais-Je* 819; 'Abdü'l-Kaadiri'l-'Adhm, *el-Üsreti'l-'Adhmiyye*, Şâm, 1951(80 s.), 2: Şâm, 1960(160 s.); *İA*, *Şâm; EI*[1, 2], *Dimaşq;* Salâhü'd-Dîn Müneccid, *el-Müwerrikhûni'd-Dimaşkıyyîn fi'l-'Ahdi'l-'Uthmânî*, Beyrut 1964; Jean Sauvaget, *Monuments Historiques de Damas, Beyrut* 1932; A.M., *Le Plan Antique de Damas, Syria*, 1949, XXVI, 314, 422-80; A.M., *Esquisse d'Une Histoire de la Ville de Damas, REIsl.*, 1934, 422-80; Ah.'İzzet 'Abdi'l-Kerîm, *Hawâdithü Dimaşkı'l-Yewmiyye(1154-1175 = 1741-1762)*, Kaahire 1959; Muh.Cemîli's-Settî, *Rawzu'l-Besar fî Â'yâni Dimaşq fi'l-Karni'th-Thâlith 'Aşer, 1201-1300*, Şâm 1946; A.M., *Terâcimü Â'yâni Dimaşq fî Nısfi'l-Karni'r-Râbî' 'Aşeri'l-Hicrî, 1301-1350*, Şâm 1948; Hayret Ef., *Riyâzü'l-Kütebâ we Hayâzi'l-Üdebâ*, Bulak/Kaahire, 1242=1826(Azım-zâdeler'in resmî nâmeleri); 'Abdü'r-Ra'ûf Paşa, *Târîkhu Hawâdisi'ş-Şâm we'l-Lübnân*, Mâ'lûf nş., Beyrut 1912; Muh.Khalîli'l-Murâdî(ölm.1791) (Şâm müftüsü), *Silkü'd-Dürer fî Â'yâni'l-Karni'th-Thânî 'Aşer*, 4 c., Kaahire, 1874-83; Şeyhuhislâm Küçük-Çelebî-zâde Âsım Ef., *Târîh, 2:* Ist.1282=1856; Meh.Subhî Ef., *Târîh*, Ist.1198=1784; 'İzzî Süleymân Ef., *Târîh*, Ist.1199=1785; Edîb, *Târîh*, yz.; Şem'dânî-zâde, *Mür'ü't-Tewârîh;* Wâsıf Ef., *Haqâiku'l-Ahbâr*, 2 c.; Şânî-zâde, *Târih*, 4 c.; Mütercim Âsım Ef., *Târîh, 2 c.*, Ist., t.siz(1872?); Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh*, 12 c., Ist.1309=1892; H.Lammens, *La Syrie*, c.II, Beyrut 1921; *Vakıf-Nâmeler*(asılları Ankara Vakıflar Umum Müdürlüğü'nde, kopyaları Şâm evkafında); Istanbul, Kaahire, Şâm, Beyrût gündelik gazeteleri ve dergileri; şifâhî ve tahrîrî âile bilgileri; P.K.Hitti, *History of Syria including Lebanon and Palestine*, Londra, 1951; *Almanach de Gotha; The Statesman's Year-Book; Sâl-Nâme-i Dewlet-i 'Aliyye-i'Osmâniyye; Sâl-Nâme-i Vilâyet-i Sûriyye; Sâl-Nâme-i Vilâyet-i Haleb*(Suriye 1868, Haleb 1872'den beri); Şeyh 'Abdü'l-Ganiyyi'n-Nâbulûsî(ölm.1731), *el-'Uqûdi'l-Lûliyye fi Târîkhi's-Sâdeti'l-Mewlewiyye*, Ist.Ün.Küt., Ar.Yzm., no.3.511; *EI*[2], I, 559a; Azım-zâde Cemîl Bey, *el-'Uqûdi'l-Cewher*, 2 c., Beyrut, 1326(1908) ve el-Başâir gazetesi; *Les Guides Bleus: Syrie;* Baedeker, *Syrie;* Henri Laoust, *Les Gouverneurs de Damas sous les Mamlouks et les Premiers Ottomans(658-1156/1260-1744)*, *Traduction des Annales d'Ibn Tûlûn et d'Ibn Gam'a*, Şâm 1952; Michel Ecochard, *Le Palais Azem de Damas, Gazette des Beaux-Arts*, Paris, 1935; Shimon Shamir, *The 'Azm Wâlîs of Syria*, dissertation, Princeton Un.1961; 'Abdü'l-Kerîm Refîq, *The Province of Damascus, 1723 1783*, Beyrût 1966;

Muh.Sa'îdi'l-Qâsimî, *Qâmûsü's-Sınâ'ati'ş-Şâmiyye*, 2 c., Zâfirü'l-Qâsimî ve Halîlü'l-'Azm nş., Paris 1960; Reslân İbni'l-Qârî, *el-Wüzerâü'l-Ladîn hakemî Dimaşk* ve Muh.i'l-Meqqâri'bn Cum'a, *el-Bâşât we'l-Kudât fî Dimaşk*, ikisi birden: Salâhü'd-Dîn Müneccid nş., *Wülâtü Dimaşk fi'l-'Ahdi'l-'Usmânî*, Şâm 1949; Mihâîl Büreyk, *Târîhu'ş-Şâm, 1720 - 1780*, Kustantînü'l-Bâşâ nş., Harissa/Lübnân, 1930; Ahmedü'l-Hallâkı'l-Büdeyrî, *Hawâdisü Dimaşkı'l-Yewmiyye, 1157-1175*(1744-62), Ah.'İzzet 'Abdi'l-Kerîm nş., Kaahire 1959; Karl K.Barbis, *Ottoman Rule in Damascus, 1708 - 1758*, Princeton Un.1980; V.L.Ménage, *EI*[2], IV, 914a-b.

— B —

BABA NAKKAŞ-ZÂDELER(V): Şeyh Bâyezîd Ef., bir Nakşbendî şeyhi olup Horâsân'lı Özbek'tir. Fâtih devrinde Istanbul'a gelmiştir ki bu devirde İran ve Türkistân'dan Türkiye'ye san'at adamlarının dâveti revaçta idi. Zîrâ cihân imparatorluğunun temellerini atan Osmanlı'nın elit insan ihtiyâcı çok yükselmişti. Şeyh Bâyezîd'in oğlu Nakşî şeyhi Meh.Ef.'ye uzun ömrü dolayısıyle "Baba Nakkaaş" denmektedir. Bu zât, Fâtih'in(1451-81) ve oğlu II. Bâyezîd'in(1481-1512) musâhibi ve ser-nakkaşı olmuş, Yavuz(1512-1520) devrini de idrâk ederek onun da iltifâtını kazanmış ve 1525'e doğru çok yaşlı ölmüştür. Fâtih kendisine İnceğiz ve Kutlubey köylerini temlîk etti. O da bugün de "Baba Nakkaş" denen ve son zamanlarda köy hâline düşen Çatalca'ya yakın Istanbul vilâyeti içindeki kasabayı, bu köylerin arâzîsi üzerinde kurdu. Burada câmî, mekteb, konak, 200 hâne, her eve kuyu, 5 çeşme vs. yaptırıp 870 = 1465/66 târihli evlâdiye vakfını te'sîs etti ki vakfın gelirleri kız tarafından torunlara da şâmildir. Meselâ bu eserin müellifi Yılmaz Öztuna, çocuk olmasına rağmen, 1950'lere kadar, bu vakfın gelirinden payını alıyordu ve bu târihte 500 kadar kişi bu geliri aralarında paylaşıyorlardı. Aralarında Mareşal Fevzi Çakmak, Ord.Prof.Dr. Ahmed Süheyl Ünver (Ist.17.2.1898- Ist.14.2.1986=87, 11, 26) (Hattât Mehmed Şevki Ef. ölm.1909 ile Safiyye Rukıyye Hn.oğlu), şâire Şükûfe Nihâl Başar, av.Hâzım Sakaryalı, TTK üyesi ve mv. Fâkihe Öymen gibi sîmâlar da bulunuyordu. Boğaziçi'nde Kuzguncuk kuzeyinde şimdi mezarlık olan Nakkaş bahçesi(parkı) ise ayni Baba Nakkaaş'a Yavuz'un ihsânıdır(Konyalı, *Üsküdar Târîhi*, I, 371-2).

Süheyl Ünver, Tırnovalı Mustafa Enver Bey(1861-1909)=Rukıyye Hn. (ölm.1951) oğlu olup Rukıyye Hn.'ın babası ünlü hattât Şevkı Ef.'dir(Kastamonu 1828 - İst.1887 = 59, Kastamonulu tâcir Ahmed Ağa oğlu)(*Son Hattâtlar*, 397-9).

Baba Nakkaaş Meh.Ef.ve vârisleri, Baba Nakkaş kasabasındaki Nakşî dergâhının da şeyhleri idiler. Yerine şeyh olarak oğlu Himmetullâh Çelebî'nin oğlu Şeyh Mahmûd Defterî Çelebî(ölm.11.1529), sn.bunun oğlu Şeyh Bayrâm 'Alî Çelebî geçti. Bu zâtın oğulları: Şeyh Must.Çel., 1566'da ölen babasının yerine şeyh oldu, Dobruca'da Baba-dağı'na gitti, o asırlarda Rûmeli'nin büyük tasavvuf merkezi olan bu şehirde câmî ve dergâh yaptırdı ve buradaki türbesine gömüldü ki Evliyâ Çelebî ziyâret etmiştir. Must.Efendi'nin nesli Dobruca'da kalmış ve devâm etmiş olacaktır, bu dal hakkında bilgi toplayamadık. Istanbul'daki dalın atası,bu Must.Çel.'dir. 2 def'a başdefterdâr(mâliye nâzırı) olarak Kaanûnî ve II. Selîm zamanlarında Dîvân-ı Hümâyûn'a girmiştir (10.7.1561-1562=1 + 1569/70-1573/74=4 = 5). 970=1562/63 ve 980=1572/73 târihli 2 büyük vakfiye ile dedesinin vakfını genişletmiş, 2. vakfa Bursa'daki emlâkini de

katmıştır, bu vakıf-nâmeler elimizdedir. Oğlu Dervîş 'Ömer 'Osmân Çel.(ölm.11.1618), müderris, Kütahya ve Konya kadısı olup, 1581'de Baba Nakkaş Câmii'ni tâmîr ettirmiştir ve müzisyendir. Bu zâttan Baba Nakkaaş-zâdeler günümüze kadar gelmiştir.

Peçevî, I, 446-7; Evliyâ, I'de Kuzguncuk bahsi ve VI, 152; 'Atâî, *Zeyl-i Şakaaık*, I, 204, II, 628-9; *Sicill*, II, 328, IV, 113, 709, III, 584;Hammer, XVIII, 21;*Ist.Ans.* [2], IV, 1.745a, V, 2.637b-4a; *Meydan-Larus*, II, 28b; *Türk Ans.*, XII, 456b, fas.98, 110b-1a; *VI. TTK*, 616; TTK, *Edirne*, 98, 245; Mantran, *Vie Quotidienne à Constantinople*, 244; A.S.Ünver, *Baba Nakkaş*, Ist.Ün.1958; A.M., *Baba Nakkaş, Fâtih ve Ist.* mec., II, 169 v.dd.; Dânişmend, *Kronoloji*, II, 446-7; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, II, 614; A.M., *Kapıkulu Ocakları*, I, 637; *İA*, II, 689a sonl.; Halîl Edhem, *Elvâh-ı Nakşiyye*, 24.

Baba Nakkaaş-zâde Must.Ağa, Baba Nakkaş köyü ve Çatalca eşrâfı. Kızı Fatma Şerîfe Hn.(1839?-1926=87?) = 'Abdurrahmân Ef.(Şâm kadısı) b.Istanbullu Ah.Ef., izd.1854. 'Atâullâh-zâde 'Abdurrahmân Ef., şeyhulislâm(no.75) 'Atâullâh Ef. (b.bk.) âilesinden inmektedir: Ah.b.Şükrullâh b.Nî'metullâh b.Fülân b.'Osmân b.'Abdurrahmân b.İbr. Bu izdivacdan: Hadîce Hn.(doğ.1855) ve Hâlide Hn.(Ist.1865-Ist.1934=69). İlki, 1870'de ilmiyye'den, II. 'Abdülhamîd sarayına mensub, Eyüb-Sultân Câmii başimâmı Hafız Receb Ef.ile evlendi, çocukları: Bekir Bey(1879-1935=56) (bunun çocukları İhsân Bey 1905-1921=16 ve Mâide Hn.ve bu sonuncunun oğlu Cemîl Bey); Sıdıka Hn.(1875-1946=71) (=Niğdeli İbr.Ef., adliye nezâretinde kâtib, Eyüb şer'iyye mahkemesi başkâtibi); Emîne Hn.(1871-1956=85) (=Must.Bey, II, 'Abdülhamîd'in arabacıbaşısı). Emîne Hn.'ın çocukları(bebekken ölen 6 çocuk dışında): Muzaffer(çocukken öldü), Müzeyyen(deniz bnb.Niyâzî Bey'le evlendikten az sn.öldü), Kadriye(Bnb.Gıyâseddîn Bey'le evlenip bu da çok genç öldü), bu sonuncunun oğulları Alb.'Affân ve Doğan Beyler.- Sıdıka Hn.'ın(ölm.1946) 3 oğlu: İlmiyye'den Nûrî Ef.(Balcı) (1891-1945=54) (çocukları 'Alî Bey ve İhsâne Hn.); 'Ömer Kemâl Balcı(1894-1960'lar) (bunun ilk zevcesinden kızı Nîlûfer Hn.ve 2. zevcesinden oğlu Dr.Bedî' Balcı, Ist.1930-Ank.1983=53, bahriye doktoru, sn.müstâfî, çocukları var); Hilmî Balcı(Eyüb/Ist.2.2.1893-Ist.22.8.1957=64, 6, 18) (*Mülkiye Târîhi*, 1. baskı, II, 846, 2. baskı, IV, 1.625-6): Mülkiye 29.10.1914 me'zûnu, 1. Cihan Harbi'nde Çanakkale ve Kafkas cebhelerinde yd.sb., Mercan îdâdîsi me'zûnu, dâhiliye vekâletinde umum md., Ist.vâlî muâvini, Erzurum vâlîsi 6.12.1938, Şûrây-ı Devlet üyesi ve dâire başkanı vs. = Mu'âdil Balcı(ölm.1957'den önce), izd.1913. Çocukları: İbr.Fahreddîn Balcı(1920), hâkim, şâir; Melîha Balcı(1923-12.1945=22), ressam, GSA me'zûnu(bir hâkimle evlendikten az sn.öldü); Fâliha Balcı(1921), bir dr.bnb.ile evlenip ayrıldı, 1940'larda İnci adlı kızı doğdu; Bülend Balcı(1926), Ist.İktisad Fak.me'zûnu.

Hâlide Hn.(1865-1934) = Zîver Ef.(doğ.Dağıstan, ölm.Ist.) b.Meh.Ef.(Dağıstan göçmeni, Avar), izd.1880. Çocukları: Şekûre Hn.(1887-1900=13), Hayreddîn(1896-1899=3), Makbûle Hn.(aş.bk.) ve Hayriye Tilgen(Ist.1.1893-Ist.2.9.1956=63,8)= Kâzım Tilgen, Almanya'da ihtisas yapmış bahriye çarkçı bnb., izd.10.1906, bu izdivacdan: Nûreddîn Tilgen(12.1907-1960'lar, yazar, *GSA* Almanca öğretmeni = Hâlide Tilgen (Ürüt) (Gebze 1922), izd.Ist.1945, çocukları av.Nesrîn Tilgen 1950 evli) ve Nûrân Tilgen(Ist.1927) (3 def'a evlendi, ilk zevci Nûreddîn Bey'den(Ist.1919) 1940'ların sonunda Birgül adlı evli kızı ve 2. zevcinden bir oğlu oldu).

Baba Nakkaş-zâdeler'le evlenme yoluyle 19. asırda akrabâ Hasîrî(Hasırcı)-zâdeler(Süreyyâ Öztuna ile akrabâ)(Südlüce Sâdî Şeyhleri): Şeyh Halîl Ef., 1750'lerde Demenhûr'dan(Mısır) Ist.'a geldi, oğlu Hasırcıbaşı Emîn Ağa, dîğer oğlu Şeyh Mustafa İzzî Ef.(ölm.1823) olup 1750'lerde kurulan âilenin Kasımpaşa Sâdî dergâhını Eyüb Südlücesi'ne taşıdı. Kızının oğlu Şeyh Atâullâh Ef.'dir. İzzî Ef.oğlu Şeyh Sül.Sıdqî Ef.(ölm.1837) Şeyh Sülün Ef.diye ünlüdür. Bunun oğulları: Şeyh(1837-1864'te şeyhlikten çekildi) Hasan Rızâ Ef. ve Şeyh(1864-1879'da çekildi) Hacı(1880) Ahmed Muhtâr Ef.(1821-11.5.1901=80), şâir, dergâhı hazîresinde medfûn=Fatma Hn.b.Tiryâkî Hasan Paşa(ölm.1.1856, bahriye mîrlivâsı, *Sicill*, II, 171). Bu evlenmeden: Hasîrî-zâde Şeyh(1879-1925=46) Mehmed Elif Ef.(15.5.1850-3.1.1927=77), hattât, şâir(Ar., Fars., Tr.), 14 kadar kitabın müellifi, mîmâr, dergâhı hazîresinde medfûn. Bunun oğlu Yûsuf Zâhir Ef., Koska Abdüsselâmiyye dergâhının 1925'e kadar şeyhi oldu(Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 354-62; *SATŞ*, 982-4, 291-3; *Son Hattâtlar*, 810-3). Elif Ef., ayni zamanda mesnevî-hân ve Mevlevî muhibbi idi. 1907'de Meclis-i Meşâih reîsi oldu. Dayısı Hüsnî Bey ve onun oğlu Hâlet Bey'dir. 2. oğlu Sâdî Bey'dir. Midhat Sertoğlu, bu âilenin dâmâdıdır.

Hâlide Hn.ile Zîver Ef.'nin çocukları: Züleyhâ Makbûle Hn.(Ist.1881 - Kaahire 1920 = 39), aliyyülâlâ ile Dârülmuallimât me'zûnu, sırasıyle Ist., Sıvas, Şâm inâs rüşdiyyeleri muallimesi, Beyrût inâs rüşdiyyesi müdîresi, bu görevde iken evlenip müstâfî, Mecîdî ve Şefkat nişanları, pianist, ûdî, kaanûnî, nakkaş, Medenî 'Azîz Ef.talebesi. ='Azm-zâde(b.bk.) Meh.Cemîl Bey(Ist.1868 - Şâm 10.1933 = 65), izd.1904, izd.müd.16, yş.23-39, zevcinden 13 yş.kç., 7 yaşında Sul.'Azîz tar.mülâzım(teğmen) rütbesi, 'Osmânî ve Mecîdî nişanları, maârif müfettişi, Beyrût sultânîsi md., Beyrût ve Şâm eyâlet maârif md., 'Ar.ve Tr.Beyrût'ta *el-Basâir* gazetesi ve *'Ukuudü'l-Cewâhir* kültür dergisi sâhib, nâşir ve başmuharriri, Ist.'da Meclis-i Ma'ârif(Tâlim-terbiye) üyesi, 1920'de Şâm Arab Akademisi üyesi, Kaahire'de zevcesi ve 2 kızı ile ikaameti 1914-1921. Bu izdivâcdan: Seniyye Hn.(1905) ve Süreyyâ Öztuna(1906).

Seniyye Hn.(Beyrût 1905), 1990'da Beyrût'ta hayatta. =Halîl Muhyiddîn Deyye Bey b.Hasan Bey(baba tar.Hicâzlı Deyyeler, ana tar.Çukurovalı Türkmen beyleri Ramazânoğulları'ndan) (Beyrût 1893 - Beyrût 1949 = 56), tâcir, izd.2.1923, izd.müd.26, yş.18-44, zevcinden 12 yş.kç. Bu izdivacdan: Makbûle Deyye(Beyrût 29.1.1924); Sâ'diyye Deyye(Beyrût 25.6.1926, =İbr.Zeyn Bey, izd.Beyrût 1953, by.oğlu Hasan Zeyn 1954); Muhyiddîn Deyye(Beyrût 1928 - Beyrût 1982 = 54, iç savaşta şehid, 3 izdivac, by.oğlu Halîl Deyye, Beyrût 1955); Münîre Deyye(Beyrut 1.1931); Semîre Deyye(Beyrût 1933 - Beyrût 2.10.1952=19); Cemîl Deyye(Beyrût 1936, =Necve Hn., çocukları İbr.1959 ve Nidâ 1964); Semîr Deyye(Beyrût 1939). Hepsi Beyrût'ta ve erkekler bankacı ve tâcir, Muhyiddîn Bey Deyye yazar ve politikacı.

'Ayşe Emîne Süreyyâ Öztuna(Beyrût, 31.7.1906), 1990'da Ist.'da kç.oğlu ile hayatta. Beyrût 1906-1914, Kaahire 1914-1921, Şâm 1921-1925, 1925'den beri Ist.'da. =Muhiddîn Öztuna, bk.Tunalı-zâdeler. Bu izdivacdan: Yılmaz Öztuna(Ist.20.9.1930) ve Ercümend Öztuna(Ist.27.3.1933).

BAHÂEDDÎN-ZÂDELER(K): Lutfullâh Ef., Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halîfesi olup onun ölümüyle(ölm.1430) Ankara'dan ayrılıp Balıkesir'e yerleşmiş, burada

Bayrâmî tekkesi açıp şeyh olmuş, 1460'a doğru ölmüştür. *Şekaaik*'a göre(96, 213-4), Cândâroğulları'ndan bir prens olup Ankara'ya gelmiş, dervîş olmuş, şeyhi Bayrâm Velî ile Anadolu'yu dolaşmış, Balıkesir'e gitmiştir. Oğlu âileye adını veren Bahâeddîn Ef., *Şekaaik* müellifinin babasının hocasıdır. Ist.'da sahn, sn.Edirne müderrisi olmuş, 1490'da Edirne'de ölmüştür, müellifdir. Bunun oğlu Bahâeddîn-zâde Şeyh Meh.Muhyiddîn Ef.(ölm.1544), Zenbilli 'Alî Ef.'nin hastalığında(1525) meşîhat vekîli olmuş, hac dönüşü Kayseri'de ölmüştür, müellifdir. Lutfullâh Ef., Balıkesir'de tekkesinin yanında câmî yaptırmıştır, bahçesinde medfûndur ve Ankara'da da hamam inşâ ettirmiştir. Muhyiddîn Ef.'nin oğlu Lutfullâh Ef.(II)'dir. Bunun oğlu "Bahâyî" mahlasıyle şiir yazan 'Abdullâh Ef.'dir.(ölm.Mekke 1588): Galata 1574 ve Bursa 1579 ve Ist.kadısı, fiilen 2 def'a Anadolu 11.1583-9.1584 + 8.1586-11.1586 ve Rûmeli 11.1586 kazaskeri, Mısır 2.1587 ve Mekke 12.1587 kadısı. Bunun oğlu da kadı 'Abdullâh Ef.'dir(1572 - 1627 = 55). 'Abdullâh Bahâyî Ef.'nin(ölm.1588) kızı ile Ebüssü'ûd-zâde(b.bk.) Kazasker Must.Ef.(1558-1599) evlenmiştir. Şeyhulislâm Ebüssü'ûd Ef.'nin torunu Kazasker Meh.Ef.(1598-1639) bu izdivacdan doğdu. Kezâ bu izdivacdan doğan kız, Hoca Sâ'deddîn-zâde(b.bk.) Kazasker 'Abdül'azîz Ef.ile evlenip Şeyhulislâm Bahâyî Ef.'yi doğurdu ki, bu Bahâyî Ef., annesinin babasının mahlasını Bahâyî olarak kendine mahlas almıştır.

BARBAROS-ZÂDELER(V): Anadolu'dan Rûmeli'ne geçerek Eceâbâd (Maydos) liman kasabasında(Gelibolu yarımadası, Çanakkale şehrinin karşısı) yurt tutan sipâhî 'Abdullâh Ağa oğlu Ebû-Yûsuf Nûrullâh Yâ'qûb da, babası gibi sipâhî oldu, Fâtih'in bizzât kumanda ettiği 1462 Midilli adası fethinde bulundu ve adada tımar aldı. Daha önce tımarı Vardar Yenicesi'nde idi, babası 'Abd.Ağa ise Karasılı (Balıkesirli)'dır. Yâ'qûb Ağa, Midilli'de bir Rum kızı ile evlendi ve sırasıyle Yûsuf, İshâq, Oruç, Hızır, İlyâs adlarında 5 oğlu oldu. En küçükleri İlyâs Reîs, 30 yaşlarına yakın, Midilli'den Tarâblusşâm'a giderken denizde gemilerinin yollarını kesen Rodos Şövalyeleri karşısında şehid ve ağabeyi Oruç Reîs, esir düştü. Barbaros Kardeşler, merkezleri Midilli olmak üzere, armatörlük yapıyorlardı. Sâhaları Batı Akdeniz olup Mısır Memlûk sultânlığına da gidip geliyorlardı. Oruç Reîs yaklaşık 1503-6 arasında Rodos'ta forsa olarak kaldıktan sonra Anadolu'ya kaçtı. Türk denizcilerinin büyük hâmîsi Sultân Korkut Hân'ın(II. Bâyezîd'in oğlu) himâyesine girdi ki, Batı Anadolu sâhillerinin vâlîsi idi. Sultân Korkut'la berâber 1509 hazîrânında Mısır'a geldi ve şehzâdenin gemisinin kapdanlığını kabûl etti, Sultân Kansu ile görüşüp bir müddet onun ince(hafif) donanma kumandanlığını yaptı. Sultân kendisini Hind Okyanusu'na göndermek isteyince o suları bilmediğini, Akdeniz'de kalacağını söyleyip Mısır hizmetinden ayrıldı, fakat Sultân Kansu ile şahsî münâsebetlerini devâm ettirdi. Yavuz Sul.Selîm cülûs edip ağabeyi Sul.Korkut'u ortadan kaldırınca Barbaros Kardeşler, Korkut'un adamları oldukları için hayatlarından endîşe ettiler ve gemileriyle Batı Akdeniz'e, Kuzey Afrika'ya, Mağrib'e gittiler. Bu da XVI. asır târîhinin seyrini değiştirdi. Kuzey Afrika'nın İspanyol'laşmasına, Latin Amerika ve Endülüs hâline gelmesine, Katolik olmasına mânî oldu. Yavuz, Barbaroslar'ın Midilli'deki varlıkları ve âileleri ile uğraşmadı, az zamanda Kuzey Afrika'daki Barbaros Kardeşler'i de himâyesine aldı. Kuzey Afrika'ya ayak basış 1513 yazıdır. İskenderiyye'de Memlûkler'e vedâ eden Oruç ve 2 kardeşi, Cerbe adasına gelip Tûnus Hafsî Sultânı ile anlaştılar. Bu, târihte Türkler'in Kuzey Afrika'ya, Mağrib'e,

fetih gaayeleriyle ilk adım atmalarıdır. Daha önce ancak mahallî Arab hânedânlarına hizmet için gelmişlerdi ve bu arada Kemâl Reîs de bir çok def'a Kuzey Afrika limanlarına dostca ziyâretler yapmış, Endülüs'ten göçmen taşımıştı. Kemâl Reîs'in yeğeni Muhyiddîn Pîrî Reîs, Barbaroslar'ın kapdanları arasında bulunuyordu ve amcası ile daha önce geldiği bu suları tanıyordu. Oruç, Becâye'yi İspanyollar'dan almak isterken, sol kolunu kaybetti(12.1514). Pîrî Reîs'i Istanbul'a gönderip(5.1516) Yavuz'dan stratejik malzeme ve Batı Anadolu'dan levend toplama hakkı elde etti. Oruç, Becâye'yi(4.8.1516) ve İspanyol tahakkümündeki Cezâyir şehrini(1.1517) fethetti ve "sultân" unvânını aldı. 1.9.1517'de İspanya ile savaş başladı, fakat İspanyollar, Oruç'u Kuzey Afrika'dan atamadılar. 10.1517'de Tlemsen seferini yaparak Fâs sınırına dayandı. İshâq Reîs, Kal'atü'l-Kılâ'da, İspanyollar'a karşı şehid düştü (31.1.1518), 50 yaşlarında idi. Oruç da Fâs sınırına yakın Tlemsen'den uzak olmayan Rio Salado çayı ile Seydî-Mûsâ zâviyesi arasında İspanyollar'a karşı şehid düştü(10.10.1518). 48 yaşında olmalıdır. 1470 veyâ bir kaç yıl daha önce doğumludur. Yerine kardeşi Hızır, geçti. Yavuz, Cezâyir'i Oruç'a 1517'de sancak beyi(tümamiral) pâyesiyle vermiş, yerine geçen kardeşine ayni pâyeyi tanıdıktan sonra 15.5.1519'da pâyesini beylerbeyi(oramiral) olarak yükseltmiş ve bu târihte Cezâyir bahriye eyâleti kurulmuş ve resmen Osmanlı devletinin bir parçası olmuştur. 12.1520-1525 arasında Barbaros Hızır Hayreddîn Paşa, Cezâyir şehrini muvakkaten kaybedip Cicelli'ye çekildi ve kendi kurduğu Büleyde şehrinde de oturdu. Sonra Cezâyir'i yeniden elde etti. Kendisine Hayreddîn adının Kaanûnî tarafından verildiği rivâyeti yanlıştır, Yavuz devrinde de "Hayreddîn Hızır" adını taşımıştır.

Barbaros Hayreddîn Paşa, Kaanûnî tarafından kapdân-ı deryâ olarak Cezâyir'den Istanbul'a çağırıldı ve ölümüne kadar bu makamda kaldı: 6.4.1534 - 4.7.1546 = 12, 2, 28(kapdân-ı deryâlar arasında müddet bakımından 4.). Haleb'e gidip vezîr-i âzam Dâmâd Makbûl İbrâhîm Paşa'dan da tâlîmât aldı. 1472 veya daha erken doğumlu olup ölümünde 74 yaşında veyâ daha fazladır. Evliyâ Çel., Akdeniz'de 3.000 tekne batırdığını, İngiltere adalarına kadar gittiğini yazar. Kasımpaşa'da Dîvânhâne mescidini, Beşiktaş'ta Hayreddîn İskelesi'nde mescid, medrese, türbesini, Cezâyir'de hayrât yaptırdı ve büyük servet bıraktı. Barbaros-zâdeler'den Cezâyir beylerbeyileri: Oruç Bey 1.1517-10.10.1518=1,9; kardeşi Barbaros Hayreddîn Paşa(eski adı Hızır Reîs) 10.10.1518-1.1542=23,3; Barbaros-zâde Hasan Paşa I(Barbaros'un evlâdlığı) 1.1542-15.11.1545=3,10(1534-1542'de Cezâyir'de beylerbeyi vekîli); Barbaros-zâde Hasan Paşa II(Barbaros'un oğlu) 22.11.1545 -22.9.1551=5,10,7 + 6.1556-11.1561=5,5 (Ist.'dan gelip göreve başlaması 8.1557) + 12.1562-1.1567=4,1 + 19.12.1571-15.3.1572=0,2,27 = 14, 11, 4. 4 Barbaros'un toplam Cezâyir beylerbeyliği: 43, 9, 4. II. Hasan Pş.'nın 4. beylerbeyliği Ist.'da geçti, Cezâyir'e hareket edemeden, Cezâyir beylerbeyisi sıfatıyle Ist.'da öldü(Cezâyir'de vekili Memi Reîs/Paşa, 2. beylerbeyliğine gelinceye kadar vekîli Sâlih Paşa-zâde Mehmed Bey/Paşa ki, Sâlih Paşa da, Mehmed Paşa da Cezâyir beylerbeyisi oldular).

Barbaros, Midilli ve Cezâyir ve hayâtının sonunda(1543) Reggio vâlisinin kızı Donna Flavia Maria Gaetani(doğ.1525) ile 3 def'a evlenmiş görünüyor.

İshâq Reîs'in oğlu bahriye sancak beyi Must.Bey'dir. Barbaros'un mânevî oğlu Gaazî Hasan Paşa I(1491-1549=58), Cezâyir'de, asıl oğlu Gaazî Hasan Paşa II(1500?-15.3.1572=72?) ise Ist.'da öldüler, ikincisi babasının yanına gömüldü. Barbaros'un

kızı(babasının türbesinde medfûn) Turgut Paşa ile evlendi ve Turgut Paşa'nın kızı Ḥasan Pş.II ile evlendi. Ḥasan Paşa II, Kûko(Kabîliye) emîri Aḥ. b.Kaaḍî'nin kızı ile de evlendi. Ḥasan Pş.II oğulları: bahriye sancak beyi(Cezâyir beylerbeyi vekîli 11.1561-2.1562) Köse Maḥmûd Bey ve 1581'de Saray müteferrikası olarak adı geçen Meḥmed Bey'dir. Barbaros-zâdeler, Maḥmûd Bey vâsıtasıyle günümüze kadar geldiler. Turgut Paşa(1485 - 17.6.1565 = 80), Menteşe(Muğla) sancağında Scroloz nâhiyesinin bugün adını taşıyan köyünde doğdu. O da Sultân Korkut'un himâyesiyle parladı ve yarım asır kadar korsan(deniz akıncı=komando) sınıfı başında bulundu, Barbaros'la Ist.'a gelip bahriye sancak beyi(tümamiral) ve Karlıeli bahriye sancak beyi oldu, Libya'yı fethetti ve 2. beylerbeyisi oldu, Malta'da şehid düştü. Tarâblusgarb Fâtihi ve hayat boyu beylerbeyisi oldu(1556-17.6.1565=9). 71 yaşından sonra Bey yerine Paşa diye anıldığı için daha çok Turgut Reîs diye meşhurdur.

Turgut'un hemşîre-zâdesi İlyâs Reîs, 1560 Cerbe muhârebesinde ağır yaralandı. Turgut'un kardeşinin oğlu Hisâr Reîs 1550'de Tûnus'ta Mehdiye limankalesinin kumandanı idi. Turgut'un Modon'da Osmanlı görevlisi iken Cezâyir'e gelip Oruç Reîs'in hizmetine giren Sâlih Ağa'nın kızı olan ilk eşinden doğma kızı, Küçük Hasan Paşa(II) ile evlendi. Barbaros'un dîğer dâmâdı, bahriye sancak beyi ünlü Sinân Reîs'tir. Donna Maria'nın babası Don Diego Gaetani'dir(bk.c.V: *Caetani*).

Ferîq Şevket Turgut Pş.(ölm.23.4.1924), Turgut Paşa ahfâdındandır, nâfia nâzırı, 19.5.1919'da harbiye nâzırı oldu ve 10 gün sonra milliyetçi olduğu için istîfâya zorlandı. Luṭfiye Hn.'la evlenip bir kızı ve oğlu yk.müh.Şevket Turgut (ölm.Ank. 28.5.196x, med.Zencirlikuyu) oldu. Bu zât Neyir Kutay'la evlenip Fatma Yazman(=teyze-zâdesi Tuncer Yazman), Rif'at Turgut(=Eva Turgut), Seren Turgut adlı çocukları oldu. Neyir Kutay'ın hemşîresi Fâika Hn., M.Şevki Yazman(b.Â'bidîn =Kâmile) (Elazığ 1896 - Ist.26.12.1974=78) ile evlendi: yk.müh.alb., Elazığ mv.1950-54, yazar(çocukları Cüneyd Yazman 1924 ve Tuncer Yazman 1932).

BAYRÂM-ZÂDELER veyâ ZEKERİYYÂ-ZÂDELER(Ş): Ankaralı Bayrâm Ef.'nin oğlu **Zekeriyyâ Ef.** (Ankara 1514-Ist.11.7.1593=79), Ḥaleb, Bursa, Ist. kadısı 5.1580, kazasker 1.1583, Rûmeli 3.1589, hacı 11.1586, şeyhulislâm 9.5.1592-11.7.1593=1,2,2, dîvân sâhibi şâir "Meylî", tâ'lîq hattâtı, müel., med.Sultanselim'de kendi yaptırdığı medrese, dârülhadîs, 2 çeşmenin yanındaki türbesi. =Rukıyye Hâtûn. Kardeşi Ḥasan Ef. (ölm.4.1637), doğ. Amasya, müd., Mekke, Eyüb, Galata, Edirne, Ist. kadısı 2.1623-6.1623, Bursa'ya sürgün, fiilen Anadolu 7.1626-10.1627 ve Rûmeli 5.1629-10.1629 kazaskeri, sn. dârülhadîs müderrisi, med. Zencirlikuyu'daki medresesi. Ḥasan Ef.'nin oğlu Riḍâyî Meḥ. 'Alî Çel. (1592-Kaahire 9.1629=37), müd., Selânik, Mısır kadısı, dîvân sâhibi şâir, müel. ('Atâyî, Fâizî, Â'ṣım). Zekeriyyâ Ef.'nin dîğer bir kardeşi Pîr-Meḥ. Ef., Amasya'da doğdu, müderris oldu, 11.1596'da İznik'de ölüp oraya gömüldü. Zekeriyyâ Ef.'nin çocukları:

1) **Yaḥyâ Ef.** (2.1553-26.2.1644=91,0), Ist.11.1603, kazasker 1.1605, Rûmeli 5.1605, şeyhulislâm (yş.69,3) 21.5.1622-4.10.1623=1,1,14 (I. Muṣṭafa'yı bir fetvâ ile hal'etti) + 1,7,19 sn. 22.5.1625-10.2.1632=6,8,19 + 1,10,26 sn. 7,1,1634-26.2.1644 (makaamında öldü) = 10,1,21 = 18,2,24, IV. Murâd'ın her iki sefer-i hümâyûnuna da katıldı, yalısı İstinye'de (Evliyâ, I, 457), Çarşı içindeki konağının önüne medrese

yaptırdı, med. babası yanı, müel., en büyük gazel şâirlerinden biri, bir çocuğu tesbît edilemedi. Bu sûretle baba-oğul 19,4,27 müddetle meşîhat-ı islâmiyye'yi işğâl ettiler.

1594'te annesi Rukıyye Hâtûn ölen Yahyâ Ef., 1585'te babası ile berâber hacca gitti. 3.1595'te Sahn müderrisliğinden Haleb kadısı, 5.1596'da Şâm, 1597'de Mısır, sn.Bursa, 8.1601'de Edirne kadısı, 3 def'a Rûmeli kazaskeri(5.1605-6.1606 + 12.1609-1.1611 + 3.1617-7.1618) oldu, İkinci Osmân'ın cenâze namâzını kıldırdı.

2) "Vişne" Lutfullâh Ef. (1565-10.6.1632=67), "Şeyhî" mahlasiyle şâir, "Kadı-Çelebî" diye mârûf, Üsküb ve 7 def'a Filibe kadısı, Ferhâd Pş. serdârlığında ordu kadısı, Eğri fethinde ilk Eğri mollâsı, sn. 7.def'a Filibe mollâsı, kazasker ('Atâyî, 325, 506, 529, 539, 553, 747). Oğlu Vişne-zâde Şeyh Meh. 'İzzetî Ef. (1630-9.1681=51), Ist.8.1662, kazasker 1668, Rûmeli 9.1669, Beşiktaş'ta mahallesi ve câmii var, med. amcası Yahyâ Ef. Türbesi, müel., dîvân ve tezkire sâhibi şâir (Safâyî, Belîğ, Â'sım). Dâmâdı Şeyhulislâm Debbâğ-zâde (b.bk.) Meh. Ef.'dir.

3) Meh. Ef. (ölm.7.1609), izmir mollâsı.

4) Rukıyye Hâtûn (ölm.1615), Koğacı Dede'de medrese yaptırdı, =Dervîş Meh. Ef. (ölm.1614), 'Atâullâh Ef.'den me'zûn, müd.1586, Yenişehir, Kudüs 1599, Mekke, Mısır 1606, Ist. kadısı 10.1612-8.1613, müel. Dervîş Ef.'nin babası 'Abdülcebbâr 'Acemî Ef. (ölm.1559), Karabağ'da (Âzerbâycân) doğdu, 1558'de Şehzâde Bâyezîd hocası oldu, müzisyendi. 'Abdülcebbâr Ef.'nin dâmâdı Sadreddîn-zâde (b.bk.) Emîn Ef. oğlu Ah. Ef., Kütahya'da medfûndur.

BAYRÂM PAŞA (D, S): Dâmâd Lâdikli Bayrâm Paşa (Ist.1588?-Cülâb/Urfa, 26.8.1638=50?), Lâdikli bir âileden Ist.'dan doğdu, Türk asıllı, Enderûn me'zûnu, çûhadâr-ı şehryârî, dâmâd, 1622'de 1 gün için yeniçeri ağası ve ertesi günü turnacıbaşı, kul kethudâsı, yeniçeri ağası (2) 9.1623, kubbe vezîri 11.1623, Mısır beyl. 6.1626-8.1628, kubbe vezîri (2), Revân seferinde Ist.'da sd. kaymakamı, Bağdâd sefer-i hümâyûnuna da katıldı, sd.2.2.1637-26.8.1638 = 1,6,22, Bağdâd seferine giderken yolda ve sd. olarak öldü, Ist.'a getirilip Haseki'deki türbesine gömüldü. Zeynî, ayrıca Mevlevî muhibbi idi. Kendisinden istediklerini elde edemiyen Nef'î tarafından çok ağır şekilde ve bir çok def'a hicvedilmiş, Nef'î sonunda IV. Murâd'ı da ağır şekilde hicvedince pâdişâh büyük şâiri bu Bayrâm Paşa'ya teslîm edip îdâm ettirmiştir. Ist.'un Dâvudpaşa semtinde doğan Paşa, doğduğu yere yakın Cerrahpaşa-Haseki arasında Avratpazarı'nda hâlâ adıyle anılan semti kurdu. Burada Zeynî dergâhı, bitişiğinde türbesi, câmî (1636), muallimhâne, sebîl, medrese, mekteb, 80 odalı han, çarşı yaptırdı. Sarayı Ayasofya'da Cankurtaran'da, yalısı Kuzguncuk'ta idi, ayrıca Taşkasab'da bahçesi (park içinde köşk) vardı. Dîğer hayrâtı arasında: Ist.'da Sarıgüzel'de Emîr Buhârî mescidi, Rûmeli'nde Kratova yakınlarında eski adı "Eğridere" olan Bayrâmpaşa Hisârı (Sırp. Kriva Palanka) ve burada bir çok yapı, Yenişehir'de (Tesalya) câmî, Kaahire'de saltanat sarayında kasr (1628) ve 'Amr İbni'l-Â'ss Câmii'ni tâmîr (1629), Bîrecik'te top döküm fabrikası, Adana yakınlarında Çakıt Hanı denen câmîli, fırınlı, bir çok anbarlı, 2 vezîr odalı kervansaray (Külek Boğazı'nda), Ereğli'de (Konya) Ekmekci-zâde Ah. Pş.'nın başlatıp tamamlatamadığı Yeni Han, Hacıhamza'da han, Seyyidgaazî'de han, Kayseri'de Mevlevî-hâne, Amasya'da kervansaray, Mevlevî-hâne, su kemeri, su yolları, Niğde'de, han, çarşı, pazar, hamam. =Hân-zâde Sultân (1609?-21.9.1650=41?) b. Ahmed I, izd. 4.1622=16,4,yş.

13?-27?, zevcinden 21 yş.kd.kç. Çocukları Fülâne Hn.-Sul., babasının türbesindedir ve muhtemelen genç ölmüştür.

BENDERLİ-ZÂDELER(S): kapıcıbaşı pâyesiyle Hotin'de subay olan Muşt. Ağa'nın oğlu Halîl Bey (ölm.1834), hâcegân, kç. rûznâmeci 1825a, Tokat voyvodası, Kıbrıs muhassılı 1829b, tahmîs-hânı md., med.Eski Menzil-hâne, bunun oğlu 'Alî Gaalib Bey (ölm.15.7.1841), med. İnâdiye. Must. Ağa'nın kızının oğulları: kapıcıbaşı (1826a) 'Osmân Bey (oğlu müd. Mahmûd 'Azîz Ef., ölm.1854) ve kapıcıbaşı Hüs. Bey ve bunun oğlu 'Abdüllatîf Bey (Edirne 1836-Tokat, 3.1886=63), ûlâ 1881, bâlâ 1883, Yıldız Mahkemesi'nde cinâyet başsavcısı, Tokat mutasarrıfı. Must. Ağa'nın dîğer oğlu: **Benderli Meh. Selîm Sırrî Paşa** (asıl adı Selîm) (Bender 1773? Şâm, 12.1831±58?), babasının subay bulunduğu Bender'de doğdu, Bender'in Ruslar'ca istîlâsında Şumnu'ya geldi, sârbânbaşı, turnacıbaşı pâyesiyle Varna ve Yanbolu başbuğu (gönüllü birlikler kumandanı), kapıcıbaşı, başkabıkulu, Tarâbulusgarb'e me'mûr, Şâm'a me'mûr, Edirne bostâncıbaşısı, vezâret'le Silistre v. 10.1819, sd.14.9.1824-24.10.1828 = 4,1,10, Vak'a-i Hayriye'de sd., ilâveten sedrâr-ı ekrem 8.1827, Gelibolu'ya sürgün, Rûmeli v. 3.1829, Sofya'ya sürgün, tekrar Gelibolu'ya sürgün, Yanya-Delvine-Avlonya v., Haleb v. 1830b. Şâm v.11.1831, bu görevde iken Şâm'da konağında çıkan yangında öldü, oraya gömüldü, Üsküdar'da adına bir nişantaşı dikildi.

Sd.Benderli Selîm Paşa oğlu Mahmûd Bey, 1870'lere kadar Üsküdar'da baba konağında yaşadı.

BEREKET-ZÂDELER. Bk.ŞEYH YÛSUF-ZÂDELER.

BOSTÂN-ZÂDELER(Ş): Bostân Kç. Must. Ef. (ölm.4.1570) b.'Alî Ef.'nin bu âile ile isim benzerliği dışında ilgisi yoktur (bu Bostân Ef., müd., Şehzâde Selîm hocası oldu, Manisa müftîsi iken öldü). XV. asır başlarında Mollâ Pîr-'Alî Ef.'nin torunu Tire'de medrese yaptıran Kalem-Şâh Bey'in oğlu tâcir Tireli Meh. 'Alî oğlu Bostân Must. Ef. (Tire 1498-5.3.1570=72), müd., ilk Haseki müderrisi 1539, Bursa, Edirne, Ist.kadısı 10.1545, fiilen Anadolu 9.1547 ve 10 gün sn. fiilen Rûmeli kazaskeri, 1551'de emekli, namâzını Ebüssü'ûd Ef. kıldırdı, müel., med.Eyüb. Bunun oğlu **Bostân-zâde Meh. Ef.** (1535-1.4.1598=63) müd., Şâm, Bursa, Edirne, Ist. kadısı 11.1576, fiilen Anadolu 10.1577 ve Rûmeli 6.1578 kazaskeri, şeyhulislâm (no.21) 3.4.1589-9.5.1592=3,1,6+(no.23) 11.7.1593-1.4.1598=4,8,11 = 7,9,17, iki meşîhati arasında 2. def'a fiilen Rûmeli kazaskeri, günde 650 akça ile yaptığı 2. meşîhatinde öldü, müel., 3 dilde şâir, bir mescid yaptırdı, med. Şehzâde C. Oğulları sırasıyle Must., Meh. ve Yahyâ Efendiler'dir:

1) Bostân-zâde Must. Ef. (1563?-20.8.1601=37?), Üsküdar mollâsı iken tâûn'dan öldü, babası yanına defnedildi.

2) Bostân-zâde Meh. Ef. (1565a-1626=61), müd., Selânik, Edirne, Selânik (2), Bursa, Mısır, Ist.kadısı 1.1605, fiilen Anadolu 12.1608 ve Rûmeli 10.1614 kazaskeri, 3 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri, 3 dilde şâir, müel., med. Nişâncı Meh. Pş.C. =Bint Kara Nişâncı Boyalı (b.bk.) Meh. Pş. Oğlu Meh. 'Abdülkerîm Ef. (ölm.9.1660), Ist. kadısı 5.1656, kazasker pâyesi 1657, fiilen Rûmeli kazaskeri 4.1658, med.Eyüb. Meh. Ef.'nin (ölm.1626) dâmâdı: **Ispartalı Kemânkeş Kara 'Alî Paşa,** Enderûn me'zûnu, Diyârbekr beyl. 1621, 4. vezîr 1623, sd.30.8.1623 3.4.1624 =0,7,4, I. Must.'yı hal'edip IV. Murâd'ı tahta çıkardı, fakat Bağdâd'ın düştüğünü çocuk pâdişâhtan sakladığı

için îdâm edildi. Med. 'Atîq 'Alî Paşa C.

3) Bostân-zâde Yahyâ Ef. (ölm.7.1639), müd., Haleb, 2 def'a Galata, Bursa, Edirne, Ist. kadısı 10.1613, kazasker pâyesi, fiilen Rûmeli kazaskeri 12.1623, med. Şehzâde C. avlusundaki türbesi, şâir, müel. *Târîh-ı Sâf* veyâ *Tuhfetü'l Ahbâb* denen târîhin yazarı. Bostân-zâdeler'in bu Yahyâ Ef.'den devâm eden dalına daha çok "Yahyâ-zâdeler" denmiştir. Oğlu Ah. Ef. (ölm. Bursa, 12.1664), müd., Şâm kadısı, Ist. pâyesi, med.Emîr Buhârî. Bunun oğlu ayni adı taşıyan Ah. Ef. (1648-21.11.1725=77), Mekke kadısı, Ist. pâyesi 11.1716, Ist.kadısı 18.4.1717, fiilen Anadolu kazaskeri 2.8.1723, med. Eğrikapı. Bu zâtın 4 oğlu: müd. Sa'îd Ef., Bosna mollâsı İbr. Ef. (ölm.1738, med. Eğrikapı), müd. Yahyâ Ef. (ölm.30.12.1705, by. oğul, bunun oğlu müd. İbr.Ef., ölm. 1738) ve Hüs. Ef. (ölm.1750), Haleb, Şâm 1735, Mekke kadısı, Ist. kadısı 9.1745. Bu Hüs. Ef.'nin oğulları: İbr. Ef. (ölm.1797b, müd., Bursa, Mekke kadısı) ve Ah. Ef. (ölm.1812), Mısır, Medîne 1796b, Ist. kadısı 1800, kazasker pâyesi 1801, med. Süleymâniye. Bu Ah. Ef.'nin oğlu Meh. Sa'îd Ef. (ölm.14.12.1836), Eyüb 6.1819, Şâm kadısı, Mekke pâyesi 6.1821, Ist. pâyesi 1826a, kazasker pâyesi 1827a, fiilen Anadolu 5.1832 ve Rûmeli 5.1833 kazaskeri, med. Dragman. Bunun oğlu İbr. Ferîd Ef. (ölm.26.12.1875), Mekke pâyesi 1859a, Ist. pâyesi 11.1860, kazasker pâyesi 5.1866, Şehzâde (II.) 'Abdülhamîd Ef.'nin Arabca hocası, med. Rûmelihisârı. Bunun oğlu Reşâd Bey ve dâmâdı Sâ'deddîn Ef.

BOYALI-ZÂDELER (D, V): Haleb kadısı, müel. Tosyalı Pîr Ah. Ef. (ölm.1543) = 2 Celâlzâde'nin hemşîresi, oğulları: Kadı Fülân Ef., Kadı-zâde 'Abdurrahmân Ef. (ölm.1577, müd., müteferrika, Rûmeli defterdârı 1576) ve **Dâmâd Kara Nişâncı Boyalı Meh. Pş.** (ölm.1.1593), Celâl-zâde'nin talebesi, reîsülküttâb, Celâl-zâde'nin ölümü üzerine nişâncı 10.1567-27.12.1573=6,2,0, Maraş beyl., Haleb beyl. 2.1575, nişâncı (2) 23.4.1577-8.8.1580=3,3,15, 4. vezîr, nişâncı (3) 31.10.1588-2.4.1589=0,5,2 (toplam 9,10,15), 3. vezîr. =Gevherhân Sultân (öl.1580?) b.Selîm II, izd.1579=1 yıl kd. Meh. Pş.'nın 2 oğlu 'Abd. ve 'Abdurrahmân Beyler, 19 ve 17 yaşlarında iken 2 gün ara ile çiçek'ten öldüler (2.1592). Dîğer oğlu Meh. Nutqî Bey (ölm.6.1600), müd., Mekke pâyesi, Eyüb mollâsı oldu, şâir ve babasının yanında medfûndur. Nişâncı Meh. Pş., câmî, medrese, tekke yaptırdığı Nişâncı Pş. külliyesinde gömülüdür, şâir, müel.'dir, ünlü târihçi Selânikî Must.Ef., Nişâncı Pş.'nın 4 yıl müddetle divitdârı olmuştur. Nişâncı Pş.'nın 5 kızı, 5 ilmiyye mensûbu ile evlendi:

1) Fülâne Hâtûn=Bostân-zâde (b.bk.) Meh.Ef.(1565a-1626=61),Rûmeli kazaskeri, Şeyhulislâm Bostân-zâde Meh. Ef. (ölm.1598) oğlu, nesilleri için bk. Bostân-zâdeler.

2) Fülâne Hâtûn = Kazasker Yahyâ Nev'î Ef., büyük şâir (1533-1599=66), bu izdivâcdan: Nev'î-zâde (b.bk.) 'Atâyî Ef., büyük şâir ve müellif.

3) Fülâne Hâtûn = Kınalı-zâde (b.bk.) Meh. Fehmî Ef. (1565-25.6.1596=31), müd., şâir, med. Nişâncı C.

4) Fülâne Hâtûn = Amasyalı Meh. Ef., bu izdivâcdan doğan Hâtûn, Şeyhulislâm Memek-zâde (b.bk.) Must. Ef.'nin annesidir.

5) Fülâne Hâtûn = 'Azmî-zâde Hâletî Ef. (1570-1631=61), Rûmeli kazaskeri, büyük şâir, çocukları için bk. 'Azmî-zâdeler.

BOZCAADALI-ZÂDELER (BOZCALI)(V): Bozcaadalı Hüs. Pş. (ölm.1853), Bozcaada doğumlu, Mühendis-hâne-i Bahrî 1842-5.5.1849'da me'zûn, yzb.

1853, kolağası 1855, bnb. 1862, kaym.1864, mîralay 1868, livâ amiral 1871, ferîq amiral 1872, Donanma kumandanı 1877, Şûrây-ı Bahrî reîsi, bahriye müşîri (büyükamiral) ve bahriye nâzırı 12.1.1881-1.12.1882=1,10,20+3.12.1882-27.7.1903 =20,7,25=22,6,15 (bütün kapdân-ı deryâ ve bahriye nâzırları arasında en uzun müddet, iki nâzırlığı arasında 2 gün nâzır olan büyükamiral Aḥ. Râtib Pş.'nınki de en kısa müddettir), Kadıköyü'nde câmî, Eyüb'de câmî, tekke, kütübhâne, türbesi.

Bozcaadalı Hüseyn Paşa 1853 Sinop baskınında şehîd oldu. Sinop'ta Seyyid Bilâl Türbesi'ne gömüldü. Talebe iken ölen oğlu Ferhâd Bey'dir. Bozcaadalı Hüs.Pş.(ölm.1853) oğlu, Bozcaada doğumlu Has.Hüsnî Pş. 1903'te nâzır iken öldü.

Has. Hüsnî Pş. oğlu Meh. Rüşdî Pş. Bozcalı, amiral = Handân Bozcalı (1887-10.4.1958=71, med. Merkez Ef.) b.Memdûḥ Pş. (b.bk.) (=Nûreven Hn., izd.1900). Çocukları Hadîce Sabîha Bozcalı (1903) (ressam, Alm., Fr., İt.) ve 'Alî Nûr Bozcalı (1901).- Has.Hüsnî Pş.'nın dîğer oğlu Must. Süreyyâ Bey, bahriye mîralayı, bahriye erkân-ı harbiye dâiresinden =1. Prs. Na'îme Hn. (23.7.1886) b. Kavalalı (b.bk.) müşîr İbr. Hilmî Pş. (1860-1927), izd. Büyükdere, 23.4.1905, yş. 20, 9, 1; =2. Hadîce Cenân Hn. Bu 2. izdivâcından: Dr. H. Sabîh Bozcaadalı (ölm. 30.11.1986, med. merkez Ef.) = Güzîn Bozcaadalı b. S.Z. Özbekkan; Nezîh Bozcaadalı (kızı Cânân Aytaman), Mes'ûde Karaosmân(=Cevâd Karaosmân) (çocukları: Doğan K., Deniz K.). Sabîh Bozcaadalı'nın çocukları: Mustafâ B. (=Mes'ûde B. b.'Alî Kırıklı = Nazîre Kırıklı; kızları Aslı B.), Hilmî B.- Has. Hüsnî Pş.'nın dîğer oğlu Hüs. Hilmî Bozcalı=Melek Bozcalı b.Aḥ. Râtib Pş. (bk. Topçubaşı-zâdeler), bu izdivâcdan: Adnân Bozcalı, Rûhî Bozcalı, Nerîmân Özbekkan = Subhî Ziyâ Özbekkan, by. bestekâr, bk. Sâmî Paşa-zâdeler.

Has. Hüsnî Pş.'nın 1886'da dâmâdı: 'Osmân Pş. (b.Fülân Bey b. 'Osmân Pş., patrona amiral, 1853 Sinop baskınında şehid) (ölm. Japonya, 18.9.1890), izd.müd. 4 yıl. Mühendis-hâne-i Bahrî'ye giriş 1870, mülâzım ol. çıkış 1877, kolağası ve Paris deniz ataşesi 1883, Bükreş'de görevli, yâver-i şehryârî, mîralay 1888, İng., Fr. Ar., Fars., bahriye mîrlivâsı, Ertuğrul gemisiyle Ist.'dan Japonya'ya hareket 15.8.1889, Japonya imparatoru Mutsu-Hito'ya II. 'Abdülhamîd'in İmtiyâz nişânını verdikten ve İmparator'un amcasının Ist.'da pâdişâhı ziyâretine teşekkür ettikten sonra dönüşte Japonya kıyılarında fırtınaya düşerek karaya vurup battı, 607 müttebattan 6'sı subay 69'u kurtuldu, dîğerleri şehîd oldu. 'Osmân Pş., biri dr. biri mühendis 2 deniz albayı, 2 yb., 3 bnb., Veys Paşa-z.şâir 'Alî Rûhî Bey, şehidler arasında idi.

— C —

CAĞALOĞULLARI veyâ CIĞALA-ZÂDELER (D, S): Messina (Sicilya) doğumlu Ceneviz Cumhûriyeti hizmetinde amiral Vikont (İt. Visconti) Cicala, Dalmaçya'da Nova (İt.Castel Novo) kalesinin Türk dizdârının (kale kumandanı) kızını esîr alıp tanassur ettirerek (Katolik) onunla evlenir. Bu izdivacdan **Yûsuf Sinân Paşa** (Messina, 1542 veyâ 1549 - Âmid, 11.1605 = 63 veyâ 56, med. Âmid) doğar. İt. talaffuzu "Çikala" olan âile adı Osmanlı metinlerinde daha çok "Çağala" ve giderek "Cığala" şeklinde geçerse de halk talaffuzu "Cağaloğlu"dur (baba ile oğulun büyük bir Batı bibliyografyası ile biyografileri: Gino Benzoni, *Dizinario Biografico degli Italiani*, XXV, 1981, *Cicala* maddesi, 320-450 ve baba 340-6). Asıl adı Don Scipione olan Sinân Pş., 18.3.1561 Cerbe muhârebesinde babası ile berâber Kapdân-ı Deryâ Piyâle Pş.'ya esir

düşüp baba Yedikule'ye gönderilip orada 12.12.1564'de ölür ve oğul, Enderûn'a alınıp oradan me'zûn olur. Silâhdâr-ı şehryârî, mîr-i 'alem 1579, yeniçeri ağası 26.8.1579, Diyârbekr beyl., Budin beyl. 1583, Vân, Erzurûm, Bağdâd 1586 beyl., vezâret'le Revân beyl. 1585, Özdemiroğlu 'Osmân Pş.'nın ölümünde serdâr-ı ekrem vekîli, kapdân-ı deryâ 17.7.1591-25.6.1595=3,11,9 + 8.4.1598-24.1.1605=6,9,16 = 10,8,25, kubbe-nişîn, sd. 27.10.1596-5.12.1596=0,1,9, Haçova meydan muhârebesinde sağ cenah kumandanı 26.10.1596, Akşehir'e sürgün, Şâm beyl., kapdân (2) (bu kapdanlığında aslen Türk olan ihtiyar annesini Messina'dan Ist.'a getirtti), İran üzerine serdâr-ı ekrem iken Âmid (Diyarbakır) şehrinde öldü. Ist.'da adını taşıyan (Cağaloğlu) semtte saray (yerinde şimdi II. Mahmûd Türbesi var), Beşiktaş'ta mescid, hamam, medrese, mekteb, Ist.'da 2 mescid daha, Tokat'ta çiftlik, Ereğli'de bedesten, Navarin'de hamam, Sakız'da câmî ve saray, Bağdâd'da çarşı, dârülkurâ, hân, Tebrîz'de han, Nahçevân'da câmî, Nihâvend yakınlarında Bîsütûn kalesi, Urmiye kalesini tâmîr, Dümdümî'de câmî (Urmiye yakınları), gene Güney Âzerbaycân'da Kühervân'da câmî, başlıca hayrâtıdır. =1. Sâliha Hn. b.'Ayşe Hümâşâh Hn.-Sul. (=Sd.Semiz Ah. Pş.) b.Mihr-i Mâh Sul. (=Sdr. Rüstem Pş.) b.Kaanûnî Sul. Süleymân (=Hurrem Sul.), 1559? 1575 = 16?, izd. 1573 = 2 yıl. =2. Fülâne Hn., 1'in hemşîresi, doğ. 1561?, izd.1576. Sinân Pş.'nın 3. bir eşinden olan kızı 'Ayşe Hn., 'Abdurrahmân Bey (b.Sd. Semiz Ah. Pş.) ile evlendi ki, Sinân Pş.'nın yukarıda anılan iki kızkardeş zevcelerinin kardeşidir ve bu evlilikten Sd. Semin Meh. Pş. doğdu, bk. Rüstem Paşa-zâdeler. Sâliha Hn.'dan doğması bakımından Kaanûnî'nin kızının kızının kızının oğlu olan **Dâmâd Cağaloğlu Hacı** (1633-4) **Mahmûd Paşa** (1574?-1.1643=69?), Sinân Pş.'nın tek oğludur: s.b., beyl., Diyârbekr beyl. 1604, Bağdâd bey. 1607, vezîr 1614, 2. vezîrlikten emekli 1635. =Fülâne Sultân (1597?-?) b.Mehmed III, izd.10.2.1613, bu izdivacdan 3 oğul: **Sultân-zâde Must. Bey** (Evliyâ'ya göre kaanûnî), **Sultân-zâde Karahoca İbr. Kethudâ** (ölm.1650'den sn., Tersâne kethudâsı) ve **Sultân-zâde Meh. Pş.** (1613?-1650'den sn.).

Messina'da Sicilya soylusu olan Ceneviz asıllı amiral Vikont Cicala'nın Türk eşi tanassur edince Lucrezia adını aldı. Sinân Paşa ile Carlo Cicala'yı doğurdu ki bu sonuncusu 1596'da Dîvân-ı Hümâyûn'ca Nakşa dukası yapıldı. Bu sûretle Sadrâzam'ın Hristiyan Katolik dîninden öz kardeşi, dînini muhâfaza ederek Osmanlı hizmetinde duka oldu.

Sultân-zâde Meh. Pş.neslinden (muhtemelen torununun torunu): Sül. Sâlim Bey (ölm.1797b, Şehzâde C.) ve bunun kızları Sâliha Hn. (ölm.1794/5, Şehzâde C.) ve Mes'ûde Hn. (ölm.1795/6, Şehzâde C.). Gene Meh. Pş. ahfâdından Cağaloğlu Hacı 'Abdülkerîm Bey (ölm. 1778, Şehzâde C.) (=Nâile Hn., ölm.1779, Şehzâde C.) ve bunun oğulları Üsküdar mollâsı Tâhir Ef. (ölm.1831b, Şehzâde C.) ve Mahmûd Bey (ölm. 1814) =Hadîce Hn. (ölm. 1813a, Şehzâde C.), bunların oğulları Enderûnî Must. Râgıb Bey (ölm.1835?, med. Üsküdar). Bu âileden Cağaloğlu 'Alî Bey'in oğlu Â'rif Â'lî Bey (ölm.1797b) ve 3 kızı Bihnâs Hn. (ölm. 1800, med. Üsküdar, Mihrimâh C.), Râbi'a Hn. (ölm.1799), Âsmân Hn. (ölm.1809). Bu âileden Cağaloğlu Mehmed Bey=Hadîce Hn. (öl.1842) oğlu Mustafa Râgıp Bey (ölm. 1873, Mihrimâh C.). 'Alî Bey oğlu Cağaloğlu İbr. Bey (ölm. 1785) (Üsküdar İskele C.) = Fatma Hn. (ölm. 1789) (bu hanım da ayni âileden), oğulları 'Atâullâh Bey (ölm. 1820) ve dâmâdları sehm halîfesi Sâdullâh Ef. (ölm. 1833, Mihrimâh C.). Hâssa silâhşoru Cağaloğlu Dervîş 'Alî Bey

(ölm. 1798, Mihrimâh C.), Cağaloğlu Şâkir Bey ve oğlu Mahmûd Necîb Bey (ölm. 1831, Mihrimâh C.), Cağaloğlu Hayriyye Hn. (ölm. 1812, Mihrimâh C.) (=süvârî ser-halîfesi Hâfız Ef.), Cağaloğlu Hacı Hasan Bey (ölm. 1790?), bu âiledendir ve biribirlerine nisbetleri tesbît edilemedi. Evkaaf nezâreti cihâd kalemi kâtibi Cağaloğlu Ah. İhsân Bey (ölm. 1900). Kızı Şerîfe Emîne Na'îme Hn. = Baban-zâde (b.bk.) Meh. Â'sım Bey (Bağdâd 1878 - Şebinkarahisar, 10.2.1914=36, *Mülkiye Târîhi*, III, 863-4), Mülkiye 7.1900, kaymakam, 40 altınla Şebinkarahisar mutasarrıfı ve sâlise rütbesi 16.5.1913, kızı 'Ayşe Fâika Hn. (16.2.1910). Cağaloğlu Esmâ Hn. kızı Fatma Hn. (ölm. 1815), Cağaloğlu Meh. Bey kızı Fatma Na'îme Hn. (ölm. 1893a), Cağaloğlu Meh. Râgıb Bey (ölm. 1827), Cağaloğlu Meh. Bey oğlu Ah. Bey (ölm.1800), Cağaloğlu Halîl Bey oğlu İbr. Bey (ölm. 1890), Cağaloğlu vakfı mütevellîsi Cağaloğlu 'Osmân Cemâl Bey eşi Fatma Zehrâ Hn. (ölm. 1907), Cağaloğlu Meh. Sıdqî Bey (ölm. 1789), Cağaloğlu Hayriye Hn. (ölm.1812) eşi süvârî kalemi ser-halîfesi, Hâfız Ef., hep Mihrimâh Câmii'nde medfûndurlar (Konyalı, *Üsküdar Târîhi*, I, 229-30).

CÂNPULAT-ZÂDELER veyâ CÂNPULATOĞULLARI (D): Bahâeddîn (kardeşi Şemseddîn) oğlu 'Abbâs oğlu Menteşe oğlu 'Arab oğlu Cemâl oğlu Ah. oğlu Kaasim Bey (îdâmı Ist. 1518), Kilis s.b.1516, Yavuz'un Mısır seferine katıldı. Âilenin daha öncesi için bk. Kürd Beyleri ve *EI*², II, 455. Kaasim Bey oğlu Habîb Bey, Haleb'de Memlûkler'ce îdâm edildi. Kaasim Bey'in dîğer oğlu Cânpulat Bey (1500-Magusa, 7.1571=71), âileye adını verdi ve Kıbrıs fethinde şehid düştü: Enderûn me'zûnu, Kaanûnî'nin 12 seferine ve sn. Kıbrıs seferine katıldı, Kilis s.b., Mevlevî, ilâveten 'Azaz s.b., Kilis'de türbe (1553'de yaptırdığı bu türbeye gömülemedi), Tekke Câmii, hamam (1563), Mevlevî-hâne (1525), kervansaray, mekteb, şadırvân, su yolları, medrese, 70 oğlundan ölümünde hayatta kalanlar:

En by. oğul Habîb Bey (1520?-1582'den sn., Kilis s.b.1572-82), Hızır Bey, Zeynel Bey, Gazanfer Bey, Câ'fer Bey, Hayder Bey (ölm. 1607'den sn.), Ah. Bey (oğlu 'Alî Bey), 'Abd. Bey, 'Ömer Bey (ölm. Kilis, 12.1579) (bu son 3'ü 1550'lerde tımarlı sipâhî) (bugün Kilis'te Canpolad soyadını taşıyanların bu 'Ömer Bey'in ahfâdı oldukları tahmîn ediliyor), Celîl Bey ve Hüs.Pş.

Cânpulatoğulları aslen Kürd değil, Türkmen aşîret beyleridir, Kilisli de değillerdir, Yavuz tarafından Kilis yurd verilerek buraya iskân edilmişler ve 1515'da Kilis'e gelmişlerdir. Ancak âilenin bâzı dalları Kürdce ve sonradan Arabca konuşmaya başlamıştır. Cânpulat Bey oğlu Celîl Bey'in oğulları: Hızır Bey (ölm.1642) ve 'Alî Pş. (îdâmı Belgrad 1608): Kilis s.b. 1603-8, Haleb ve sn. Tameşvar beyl., Kilis'de câmî (1584), saray, han, Haleb'de saray, 100 dükkânlı bedesten, Mevlevî-hâne (Evliyâ, IX, 361-2).- Cânpulat Bey oğlu "Müneccim" Hüs. Pş. (îdâmı Vân 1605): 1566 Sigetvar sefer-i hümâyûnunda alay beyi (sipâhî albayı), Selâmya (Hamâ yakınları) s.b. 1572, Kilis, 'Azaz, Bâlis sancaklarının ilâvesi 1582-1603, Mûsul sancağının da ilâvesi 1584, Tarâbulusşâm beyl. 1593, vezâret'le Haleb beyl. 1603, med. Van, Ist.'da eski Hûbyâr Kadın sarayını satın aldı, Filistin'de Cisr-i Yâ'qûb'da han, Kaahire'de saltanat sarayında kasr. Bu Hüseyin Paşa'nın oğlu:

Dâmâd Cânpulat-zâde Muşt. Pş. (1590?-îdâmı 2.7.1636=46?), 1607'de Enderûn'da yüksek tahsîle başladı, imrahor 1630a, vezâret'le kapdân-ı deryâ 20.10.1630-1.7.1632=1,8,12, Erzurum beyl, med. Erzurum, hattât. =Fatma Sul. (1606-1670=64),

b. Ah. I, 3. izd. 1632=4 yıl, yş. 26-30, zevcinden 16? yş. kç.

Âilenin Kilis'te kalan dalının son şahsiyetleri arasında: Cânpulat-zâde Yûsuf Bey (=Belkıs Hn.) oğlu 'Abd. Remzî Canbolat (Kilis 1882-Kilis 26.3.1943=61) (*Mülkiye Târîhi*, III, 866), Mülkiye 7.1900, kaymakam 1909, emekli 28.9.1919, 1 kızı var, yeğeni Yûsuf Cemîl Canbolat.- Ahmed Canbolat, Kilis belediye reîsi olup (=Sîret Hn.) Â'rif Canbolat (doğ. Kilis 1913) (*Mülkiye Târîhi*, V, 2.083), Mülkiye 1933, 1945'e kd. Zirâat Bankası müfettişi, sn. iş adamı ve bekârdır.- Nûrî Canbolat (=Sittî Hn.) oğlu Yûsuf Canbolat (doğ. Kilis 1912) (*Mülkiye Târîhi*, V, 2.155-6), Mülkiye 1935, banka me'mûru olup çocukları Nûrî (17.6.1955) ve Serâb (5.9.1957)'dır.

Dâmâd Must. Pş.'nın çocukları: 'Ayşe Hâtûn (1626?-1686=60?, Şehzâde C.); **Sultân-zâde Sül. Bey** (doğ. 1635?), 1665'de s.b. pâyesiyle Belgrad'da görevli; **Sultân-zâde Hüs. Pş.** (1633?-Vân, 16.2.1680=47?), Galland'a göre (II, 11.6.1673) hem sultân-zâde, hem dâmâd (yânî bir sultân ile evli), Enderûn me'zûnu, kapıcılar kethudâsı 1.1664, kç. imrahor 8.1664, imrahor 5.1665, vezâret'le Bosna 7.1671, Budin 4.1672, Mısır 10.6.1673-16.5.1675, Vân beyl.

Şeyh Tûnûs b. Yûsufi'ş-Şidyâq, *Kitâbü Ahbâri'l-Â'yân fî Cebeli Lübnân*, Beyrût 1859 adlı eserinde âilenin Dürzî kolunun 1859'a kadarki şeceresini verir: Sa'îd Bey, Dâmâd Must. Pş.'nın -Sultân'dan doğmıyan- bir oğlu olup, 1630'da Cebel Lübnân'da Şûf kasabasına yerleşip Dürzî mezhebine girmiş ve nesli günümüze kadar Dürzî beyleri arasında yer almıştır. Bir Osmanlı vezîrinin oğlunun nasıl Dürzî olduğu bilinmiyor. Sa'îd Bey'in oğulları Şeyh Cânbulâd Bey ve Şeyh Yezbek (Özbek'ten bozma) Bey'dir. Bu 2.'nin nesli de günümüze kadar gelmiştir, fakat asıl dal Cânbulâd Bey'in oğlu Şeyh Ribâh Bey'den yürümüştür. Sa'îd Bey'in de Ribâh adlı bir oğlu olması muhtemeldir. Sa'îd bey, Lübnan taralarında görevli iken, rivâyete göre 1630'da Emîr Fahreddîn'in dâveti üzerine Şûf'a yerleşip Dürzî olmuştur. Ribâh b. Cânbulâd'ın oğulları Şerefeddîn (bunun 2 oğlu Ah. ve Meh., çocuksuz ol. katledildi), 'Alî ve Fâris Beyler'dir. Fâris'in oğulları Kellib (oğlu Handû, bunun oğulları Emîn, Fâris, Kaasim), Hattâr (çocuksuz), Es'ad (oğulları Kaplan ve 'Abdüsselâm, bu 2.'nin oğlu Es'ad ve bunun oğulları 'Abdüsselâm, Ebû-Hüs. (oğlu Hüs.), Hattâr)'dır. Asıl dal, 'Alî Bey (ölm. 1777) b. Ribâh'dan yürüdü. Bu 'Alî Bey, kayınpederi Şeyh Kaplan Tenûhî yerine 1712'de Cebel Lübnân şeyhu'l-meşâih'i olmuş, müstahkem el-Muhtâre konağını inşâ ettirmiştir. 'Alî Bey'in oğulları:

Has., Mahmûd, Cânbulât (çocuksuz), Şeyh Kaasim, Necm, Yûnus. Yûnus'un oğulları Yûsuf (oğlu bekâr ölen Hayder), Manşûr (oğlu kç. ölen Genc), Hattâr, bu sonuncunun oğulları ise hepsi çocuksuz ölen Genc, Cehcâh, Yûnus'dur.- Necm b. 'Alî Bey'in oğulları: Beşîr (oğlu 'Alî, bunun oğulları Kaasim, Halîl, Necm), Halîl (çocuksuz katledildi), Ebû-Düaybis, Ah., Hamd, Efendî, bu sonuncunun oğulları Mahmûd (oğulları Ah. ve Selmân) ve Seyyid-Ah. (çocuksuz katl)'dir.- Şeyh-Kaasim b.'Alî Bey'in oğulları: İsm., el-Muhtâre'de câmî yaptıran Şeyh Beşîr (oğlu Şeyh Sa'îd Bey), Has.'dır. Bu Hasan'ın oğulları: Has. (çocuksuz katl), Ah. (oğlu 'Alî), Emîn (bekâr öldü), Kaasim (oğlu Beşîr), 'Alî (oğlu Hüs., bunun oğulları Selîm ve bekâr ölen Şâhin)'dir. Beşîr b.Kaasim'in oğulları: İsm. (genç öldü), Sa'îd (oğulları Nesîb ve Necîb), Nû'mân, Selîm (bekâr öldü), Kaasim (çocuksuz öldü)'dir.- Bugün Lübnan'ın Dürzî lideri Velîd Canbulat da bu âiledendir.

CELÂL-ZÂDELER(V): Yavuz'un nedîmi ve sonra s.b. Tosyalı Kadı Hüs. Celâl Ef. (sn.Bey) ile Yavuz'un lalası Câ'fer Pş.'nın kızının izdivâcından doğan 2 kardeş:

1) Celâl-zâde Must. Ef. (Çel., Pş.) "Koca Nişâncı" (Tosya 1490?-Ist.9.1567 = 77?): sahn medresesi (doktora derecesi) me'zûnu, müderris, Dîvân-ı Hümâyûn kâtibi 1516, Sd. İbr. Pş.'nın Mısır'ı teftîşinde onun dîvân kâtibi 1524-5, reîsülküttâb 1525-5.12.1534, nişâncı 5.12.1534-1557=23+28.9.1566-10.1567=1,1,=24,1, Irâkayn seferinden Sigetvar seferine kadar Kaanûnî'nin seferlerine katıldı, hukukçu, târihçi, şâir, müel., siyâset-nâmeci, Eyüb Nişancası'nda (adını taşıyor) câmî (1543), tekke, hamam, buradaki kabri, ayni yerde köşkü.

Mustafa Çelebî'nin mahlası Nişânî'dir. Bir oğlu oldu. Aşağıdaki Sâlih Ef. dışındaki dîğer kardeşi 'Atâyî mahlaslı Atâullâh Bey'dir.

2) Celâl-zâde Sâlih Ef. (Tosya 1504b - Ist. 10.1565 = 61): müd., Haleb 1544, Ist. Bâyezîd müderrisi, Mısır ve sn. Şâm kadısı, Eyüb müderrisi, 1550, müel., şâir (mesnevîsi de var), med. ağabeyinin yanı. Hocaları Şeyhulislâm Kemâlpaşa-zâde ve Kaanûnî'nin muallimi Hâce-i Sultânî Hayreddîn Ef.'dir. Oğulları İsm. ve İshâq Efendiler 1564'te ikisi birden salgın hastalıkta öldüler.

2 Celâl-zâde'nin hemşîresi=Pîr Ahmed Ef., bunların oğulları Dâmâd Boyalı (b.bk.) Mehmed Paşa.

CEMÂLÎ-ZÂDELER(S, Ş): Bk. **AKSARÂYÎ-ZÂDELER.**

CEMÂL PAŞA(V): Eczâcı binbaşı Meh. Nesîb Ef. (doğ. Ist.), 3 def'a evlendi. 1. eşinden Şâdiye Hn. (ölm. 1922'den önce), 2. eşi Binnâz Hn.'dan Safvet Hn. (ölm. 1922'den önce) ve Cemâl Pş., 3. eşinden de 1921'de hepsi hayatta Fehîme, Nâciye Hanımlar ve Kemâl Bey doğdu. Ah. Cemâl Paşa (Midilli, 6.5.1872 - Tiflis, 22.7.1922 = 50,2,17), babasının görevle bulunduğu Midilli'de doğdu. Mütâreke'de harbiye nâzırı olan ferîq Mersinli Cemâl Pş.'dan ayırmak için "Büyük Cemâl Paşa" ve daha çok muhâliflerince "Sakallı Cemâl Paşa" da denir. Kuleli îdâdîsi, Harbiye'ye duhûl 1.6.1890, sınıf 2.'si ol.me'zûn 1893, kur.yzb. ol. erkân-ı harbiyye-i umûmiyye 1. şûbe'de görevli 16.1.1895, kolağası 19.2.1897, bnb. 19.7.1905, yb. 28.7.1908, alb. 6.10.1912, livâ 1913, ferîq 1915, 1. ferîq 1917. II. Ordu emrinde Kırklareli, III. Ordu emrinde Selânik'de tümen kurmay başkanı 15. 3. 1898, Hareket Ordusu ile Ist.'a geldi, I. Ordu dîvân-ı harb-i örfî üyesi ve buradan Üsküdar mutasarrıfı 6.5.1909, Adana v. 8.1909, Bağdâd v. 14.8.1911-4.7.1912, Konya'da tümen kumandanı 21.9.1912, Ist.muhâfızı 26.12.1912, Bâb-ı Âlî Baskını 23.1.1913, I. Kolordu kumandan vekîli 1913, nâfia nâzır vekîli ve sn. nâzırı 1913, bahriye nâzırı 6.3.1914-14.10.1918=4,7,9, Fransa'da manevralara katılma, II. Ordu kumandanı, nâzırlık üzerinde olduğu hâlde IV. Ordu kumandanı 21.11.1914, bu orduyu Müşîr von Falkenhayn Paşa'ya bırakarak Ist.'a avdeti 12.12.1917 (kendisi Şâm'da iken bahriye nezâretine, harbiye nâzırı Enver Pş. vekâlet etti), IV. Ordu kumandanı olarak 2 Süveyş Kanalı seferi. Selânik'de iken 9.1899'da gizli İttihâd ve Terakkî'ye üye oldu, burada Bnb. 'Alî Fethî (Okyar) ve Kolağası Must. Kemâl (Atatürk) ile gizli çalıştı. 27.7.1908'de Parti adına Bâb-ı Âlî ile görüşen murahhaslar arasında bulundu (dîğerleri Tal'at, Câvid, Hâfız Hakkı Beyler). Parti'nin 1913-18'de 3. adamı ve triomvira'nın 3. üyesi olarak imparatorluğa hâkim oldu. Arkadaşları ile berâber 1918 sonunda Türkiye'den ayrıldı, Berlin ve Münih'e, oradan Afganistan'da modern orduyu kurmak için

Kâbil'e gitti. Afganistan'daki başarılı misyonundan sonra Taşkent'e, oradan Tiflîs'e geldi ve orada, Afganistan'a dönmeye hazırlanırken, arkasında Çeka'nın da, BIS'in de bulunduğu Ermenî komitecilerince şehîd edildi. Tiflis'den getirilen nâşı Kâzım Karabekir tar. Erzurum'a getirilip Kars Kapısı dışında âbidevî bir mezar taşı yapıldı ve devrim arkadaşı Hâfız Hakkı Pş.'nın yanına gömüldü, 20 eylûl 1922'de Karabekir Pş. tar. büyük askerî merâsim yapıldı. 1897'de Bekir Paşa'nın kızı ile evlendi, 1898'de bu hanım doğururken öldü. 2.6.1898'de Selânik'de bnb. Hasan Bey'le 'Ayşe Hn.'ın kızı ve Selânik tümen kumandanı Meh. Pş.'nın hemşîresi Senîha Hn.'la evlendi. 5 oğlu oldu: Meh. (ölm. 1959'dan önce), Ah., Kâmrân, Necdet, Behcet, son 4'ü 1959'da Ist.'da idiler. Eserleri: *Plevne Müdâfa'ası*, Ist. 1898; Balkan Harbi hâtıraları: *Sur les Lignes du Feu*, Georges Remond ve Alain de Penenrun trc., Paris 1914; *Hatırât*, Ist. 1922 ve 1959, Alm. trc. Dr. Arthur Salz (Heidelberg üniversitesi profesörü), Münih 1922, Fr. trc. Paşa'nın yâveri 'Ismet Bey.

CENÂNÎ-ZÂDELER(S): Şeyh 'Osmân Semerkandî neslinden Pazarcık'da (Maraş) medfûn müellif Şeyh Ah. Ef. oğlu 'Ayntab'da şâir Husûlî Ef. oğlu 'Ayntab mahkemesi başkâtibi şâir Meh. Cenânî Ef.'nin oğulları: Hacı Meh. Emîn Ef. ve "Mütercim" Ah. Â'sım Ef. (ölm. 27.11.1819), 'Ayntab'da doğdu, orada dîvân kâtibi, Ist.'a geldi 10.1789, müd., vak'a-nüvîs 10.1807, Selânik kadısı 4.1814, med. Üsküdar, Miskinler, şâir, müellif, dilci. =Kerîme Hn. (ölm. 25.2.1843), med.zevci yanında Oğulları müd. İsm. Nevres Ef. (1802-29.10.1819=17, med.babası yanı) ve Meh. Hamîd Ef. (ölm. 27.1.1843), kalem, Hâcegân, başmukaata'acı 1821, med. babası yanı.- Hacı Meh. Emîn Ef.'nin oğlu: İshâq Hakkı Pş. ('Ayntab 1808-1860a=52), şâir (*SATŞ*, 475-6), Konya v. Çerkes Hâfız Pş. hazînedârı 1838, kapıcıbaşı, Sd. Kıbrıslı Meh. Pş. kethudâsı 1851 ve 4,5, ay Suriye vâlî vekîli, mîrmîrân pâyesiyle İzvornik mutasarrıfı 1854, Rûmeli pâyesiyle Hersek mutasarrıfı 6.1856, Kıbrıs mutasarrıfı 11.1857. Oğulları: Rûmeli beylerbeyisi pâyeli Râsim Pş. (ölm. 1896'dan sn.) ve:

Meh. Kadrî Pş. ('Ayntab, 10.1832 - Edirne, 11.2.1884 = 51, 4): med. Edirne, Şeyh Sezâî Dergâhı, 'Ar., Fârs., İng., Fr. 'Ayntab nüfûs mukayyidi (2,5 altın aylıkla) 1850, 5 altınla 'Ayntab nüfûs md. ve meclis-i idâre üyesi 1853, kapıcıbaşı pâyesi 1857a, Ist.'a gelerek Bâb-ı Âlî Terceme Odası halîfesi ve az sn. 15 altınla Meclis-i Tanzîmât mütercimi 21.4.1858, Sd. Kıbrıslı Meh. Pş.'nın 3. sadâretindeki Rûmeli teftîşine onunla gidip dönmesi 29.6-8.10.1860, sâniye rütbesiyle kayınpederi Girit vâlîsi İsm. Pş.'nın 4 yıl Ist.'da kapı kethudâsı 14.1.1861, 35 altınla Meclis-i Ticâret-i Bahriyye reîsi 8.1.1864, 50 altın ve ûlâ sânîsi rütbesiyle Âgâh Ef. yerine posta nâzırı 22.3.1865, 75 altınla Meclis-i Hazâin başkâtibi 23.9.1865, Meclis-i Vâlâ kavânîn başkâtibi 29.7.1866, 2 def'a me'mûren Girit, 125 altın ve ûlâ ile Meclis-i Bahriyye reîsi 26.9.1867, 75 altınla Şûrây-ı Devlet üyesi 3.5.1868, ilâveten 200 altınla İran hudûd tashîhine me'mûr (16.10.1870'de döndü), ilâveten 100 altınla 6. Belediye dâiresi reîsi, her iki görevinden de 20 altın maaşla ayrılması 18.9.1871, 100 altınla nâfia nezâreti 2. müsteşârı 28.9.1872, 150 altınla 1. müsteşâr 10.11.1872, 150 altınla 6. Dâire belediye reîsi (2) 11.7.1873, 150 altın ve bâlâ ile nâfia müsteşârı (2) 13.8.1873, 300 altınla Ist. şehremîni 3.8.1874, 400 altınla nâfia nâzırı 20.9.1875, bahriye müsteşârı 18.1.1876, 250 altınla şehremîni (2) 28.1.1876, 400 altın ve vezâret'le Şûrây-ı devlet reîsi 5.2.1877, 400 altınla Bağdâd v. 9.2.1878, 350 altınla dâhiliye nâzırı 4.12.1878, 350

altınla ticâret, zirâat, orman ve maâdin nâzırı 18.10.1879, bu nezârat uhdesinde kalarak 250 altın ek maaşla ve başvekil unvâniyle sadrâzam 9.6.1880-12.9.1880=0,3,3,150 altınla mâzûl, 1. 'Osmânî 27.12.1881, 250 altınla Edirne v. 11.1.1882, murassâ 'Osmânî 5.7.1883.- =Fatma Hn. b. Hekim İsmâ'îl Paşa (b.bk.), izd. 1860'a doğru. Çocukları: 'Afîfe Hn., 'Alî Cenânî Bey (1908-12 Haleb, 1912-14 'Ayntab mv., İttihâdcı; oğlu 4. dönem Gaziantep mv. ve bakan) ve İsm. Cenânî Bey, teşrîfât-ı umûmiyye nâzırı (dış işleri protokol genel md.) = Seniyye Hn. b. Re'fet Bey b.Sd. Safvet Pş. (b.bk.) (=Havvâ Seniyye Hn.) (Meh. Re'fet Bey zevcesi: Mihrimâh Mihrî Hn. b. Subhî Pş. b. Sâmî Pş., b.bk.), bu izdivacdan Kadrî Cenânî (1889-1963'den sn.) ='Ulviye Hn. b.av. Adolf Rosental, 2. izd. 1939 (Hn.'ın ilk izdivâcı: James Mellaart, arkelolog). Cenânî-zâdeler, 1760'da inşâ edilip sonradan Safvet Paşa Yalısı denen Kanlıca'daki yalıda yaşıyorlardı.

Kanlıca'daki yalı hâlâ âilenin meskenidir. Ticâret vekili ve Gaziantep meb'ûsu Alî Cenânî Bey=Nazîre Cenânî'nin çocukları: Sabîha Cenânî, Kemâl Cenânî, Râsim Cenânî, Doç.Dr.Afîfe Demirel ve Ekrem Cenânî(1950-60 DP Gaziantep mv., 1901-2.8.1994, med.Edirnekapısı Şehidliği=Fâhire Ardan(1913), oğlu Ali Cenânî(1947), bunun oğlu Kerîm Cenânî=Âzâde Cenânî). Râsim Cenânî(1917), av., yazar=Berîa Atteş(1918), kızları Ulyâ Draz(1946). Kemâl Cenânî'nin çocukları: Hârûn Cenânî ve Tengün Sevinç.

CEVDET PAŞA(V): Bk. RIZÂ PAŞA-ZÂDELER(D)

CEZERÎ-ZÂDELER(V): Bk. FENÂRÎ-ZÂDELER(D, Ş)

CİMCOZ-ZÂDELER(D): Bk. SÂMÎ PAŞA-ZÂDELER(D)

— Ç —

ÇANDARLI-ZÂDELER(S, D): Sivrihisâr'ın (sn. Nallıhan'ın) Cendere köyünden 'Alî'nin oğlu: **Cendereli Kara Halîl H a y r e d d î n Paşa I** (Cendere 1305? - Yenice-i Vardar, 22.1.1387 = 82?), İznik medresesinin 3. müderrisi 'Alâeddîn Esved'in talebesi (ilk iki müderissi Dâvûd-i Kayserî (ölm. 1350) ve Tâceddîn Geredî'dir), Kaadirî şeyhi Mudurnulu Fahreddîn'in mürîdi, İznik medresesi me'zûnu, 1323'e doğru Bilecik, sn.İznik, 1349'a doğru Bursa taht kadısı, 1362'de ilk kazasker, beylerbeyi ve vezîr, sadrâzam 9.1364 - 22.1.1387 = 22,4 (Neşrî, 50a) (müddet bakımından 2. sıra). Asıl adı Halîl olup, sd. olunca Halîl'i bırakıp Hayreddîn adını aldı. Müel. Med. İznik. Cenâzesini oğlu 'Alî Pş. bizzât İznik'e getirdi. Gelibolu'da Eski Câmî, Serez'de Hayreddîn Pş. semtinde Eski Câmî (veyâ Kurşunlu Câmî) (1385), İznik'de türbesi, imâret, Yeşil Câmî (1378-91, 'Alî Pş. tamamladı, mîmârı Hacı Mûsâ). =Fülâne b.Tâceddîn Geredî (=Geredeli) (İznik medresesinin 2. müderrisi) (bu hanımın hemşîresi, Şeyh Edebalı'nın 2. zevcesidir).

Hayreddîn Pş.'nın by. oğlu: **Çandarlı-zâde 'Alî Paşa** (Bursa 1350? - Ankara, 18.12.1406 = 56?), 1386'dan önce kazasker, 1386'da 2. vezîr, babasının yerine -3 pâdişâh devrinde- sd. 22.1.1387 - 18.12.1406 = 19, 10, 27 (müddet bakımından 3. sıra). Sd. olunca Kara Timurtaş Pş., 2. vezîr oldu. 1396 Niğbolu zaferinde sağ cenahda Velîahd Şehzâde Süleymân'ın kurmay başkanı. Med. İznik'de babasının türbesi. Bursa'da mescid ve tekke. Çocuksuz. Kölelerinden bâzıları vezîr oldu: Timurtaş Pş. b.'Abd. (Kara Timurtaş Pş. ile karıştırılmamalı).

Hayreddîn Pş.'nın ortanca oğlu: İlyâs Pş. (1352?-1400? = 48?), s.b., beylerbeyi, Kosova'ya iştirâk etti 1389. İznik'de tekke, hamam, bahçe. 2 oğlu: Dâvûd Çel. (ölm. 1492) ve Mahmûd Çel. Dâvûd Çel., İznik ve Mahmûd Çel., Serez dallarının atasıdırlar. Her iki dal da günümüze kd. gelmiştir. Dâvûd Çel., İznik'de dedesi türbesindedir, İznik'de çeşme, bahçe, hamam yaptırdı. Oğlu Câ'fer Çel., onun oğlu İbr. Çel., onun oğlu Mahmûd Çel.'dir (ölm. 1530'a doğru). Serez'de Mahmûd Çel., oğlu İlyâs Çel., oğlu Has. Çel., oğlu Meh. Çel., oğulları Hayrân ve Husrev Çelebîler, sonuncunun oğulları Meh., Must. ve Arslan Beyler devâm etti. Son 3 kardeşten Arslan Bey'in oğlu Husrev Bey, onun oğlu Must. Bey, onun oğlu Meh. Bey'dir. 3 kardeşten Meh. Bey'in oğlu 'Alî Bey, onun oğlu Meh. Bey, onun oğlu İlyâs Bey, onun oğlu Ah. Bey, onun oğlu Has. Bey, onun oğlu 'Osmân Bey, onun oğlu Has. Bey'dir. Fakat Serez dalı 3 kardeşten Must. Bey'den devâm etti. Onun oğulları Hacı Meh. ve Halîl Beyler, ikincinin oğulları Must. (oğlu Bekir Bey) ve Meh. Beyler, ikincinin oğulları Has., Hüs. (oğlu Halîl, onun oğlu Bekir Beyler) ve Hayreddîn Beyler, sonuncunun oğlu Kara 'Alî Bey, onun oğulları Hayreddîn (oğlu 'Osmân ve onun oğlu Hayreddîn Beyler), Hacı Ferhâd (oğulları Meh. ve 'Alî Beyler) ve Meh. Beyler, sonuncunun oğulları 'Osmân (oğlu Halîl Bey) ve 'Abbâs (oğlu Meh. Bey) Beyler'dir.

İbrâhîm Pş. I (1359?-25.8.1429=70?), Hayreddîn Pş.'nın kç. oğludur. Bursa kadısı, 1415'den önce kazasker, 2. vezîr 1419, sd. 31.8.1421 - 25.8.1429 =7,11,25 (22. sıra). Bu da babası ve ağabeyi gibi sadrâzam iken öldü. Hayreddîn Paşa 5., 'Alî Paşa 6., bu İbrâhîm paşa 10., oğlu Halîl Paşa 12., onun oğlu II. İbrâhîm paşa ise 21. sadrâzamdır. 1421 yazında Bizans'ı (Istanbul) resmen ziyâret etti. Med. İznik, Lefke Kapısı'ndaki kendi türbesi. İznik'de saray ve imâret yaptırdı. İznik, âdetâ Çandarlı âilesinin merkezi hâline geldi. İbr. Pş., 2. vezîrlikten sadrâzam olduğu zaman, 3. vezîr ünlü mîmâr Hacı 'İvâz Paşa (b.bk.) da 2. vezîr oldu. =1. Meriç Bala Hâtûn (Halîl Pş. annesi). =2. Isfahân Şâh Hâtûn b. Dede Balı, Halîl Pş. dışındaki çocuklarının annesi ki Kudüs'te yânî Osmanlı toprağı dışında medrese yaptırmıştır.

Halîl Paşa (II) (1390? Yedikule/Ist.'da îdâmı 10.7.1453 = 63?), İbr. Pş.'nın by. oğludur. Kazasker, vezîr, sd. 4.1440 - 1.6.1453 = 13, 2 (10. sıra) (II. Murâd zamânında başka bir vezîr Hacı Halîl Pş. olduğu iddiası için bk. İ.H. Uzunçarşılı, **Çandarlı Âilesi**, 56, n.1). Med. İznik'teki türbesi. İznik'de imâret, mescid, Bursa'da imâret, Filibe'de mâlikâne, Edirne'de kervansaray, han, saray, mâlikâne (*Pş. Livâsı*, 43 n. ve 117), Ege'de Çandarlı Körfezi'nde kale yaptırdı. =1. Selçuk Hâtûn b. Gaazî Evrenos (b.bk.) Bey (ölm. 11.1417), İbr. Pş. II annesi. =2. Fülâne Hâtûn, Hamza ve Aydınoğlu Cüneyd Bey'in öldürttüğü Bâyezîd Beyler'in hemşîresi (Dukas, 28).

Dâmâd Mahmûd Çelebi (1396? - 1444'den sn.), İbr. Pş. oğlu. Sancak beyi. Med. İznik'de yaptırdığı câmiin bahçesi. =Hafsa Hâtûn b. Çelebî Sultân Mehmed I (zevcinden ve 1445'den sn. Mekke'de öldü), izd. Edirne, 1423 başı = 22 yıl kd. Çocukları: **Sultân-zâde Hüseyin Çel., Sultân-zâde 'Alî Çelebî, Sultân-zâde Mustafa Çelebî, Sultân-zâde Hasan Çelebî, Sultân-zâde Mehmed Çelebî** (kızı Rukıyye Hâtûn), **Isfahân-Şâh Hanım-Sultân.** Bunlardan 'Alî Çelebî nesli İznik'te yerleşerek zamânımıza kadar geldi. 'Alî Çel. oğulları İbr. Çel. (oğlu 'Abdurrahmân Çel.), Sâ'dî Çel. (oğulları Meh. ve Must. Çelebîler) ve Husrev Çel., bu sonuncunun oğulları Meh. Çel., Must. Çel., Mehmed Bey (aş.bk.) ve Fâzıl 'Alî Çel.,

bu sonuncunun oğulları Şâh-Meh., Husrev (oğulları Must. ve Meh. Beyler), Fazlullâh, İbr. (oğulları Sun'ullâh ve Meh. Beyler), 'Abdurrahmân ve Lutfullâh Beyler. Husrev Çel. oğlu Mahmûd Bey'in oğul Kocaeli s.b. Süleymân Bey'in oğulları Halîl, Meh., Mahmûd 'Alî, Ah., Dervîş, Meh. Beyler, bu sonuncunun oğlu 'Alî, onun oğlu Halîl, onun oğlu 'Alî, onun oğulları Hacı 'Abd. ve Must. Beyler, bu sonuncunun oğulları: İznik âyânı Hacı 'Osmân Bey (ölm. İznik 1813) ve Hacı 'Alî Pş.: doğumu İznik, başbakı kulu 1784, vezîr ve sd. kaymakamı 4.5.1792, Anadolu beyl. 5.6.1792, Karamân beyl. 12.1793, Kütahya'dan görev yeri Konya'ya hareketinde öldü, çocukları Rabî'a Hn., Meh. Sâdık bey (oğlu Ah. Bey) ve Meh. Nûrî Bey (ölm. 27.7.1808, med. Karacaahmed). İznik âyânı Hacı 'Osmân Bey'in oğulları: babasının yerine 1813'de âyân olan Must. Bey (oğlu Dervîş İbr., onun oğlu Meh. Rif'at, onun oğlu Dervîş Beyler), Eyyûb Bey (oğulları 'Osmân, Râşid, Rahmî Beyler, 'Osmân Bey'in oğlu Meh. Şevket Bey), Meh. Ferhâd Bey, Has. Bey (oğlu Yahyâ Süreyyâ Bey), Nûh Bey, Nûh Bey'in oğulları: Neciyyüddîn Nûh Bey (1942'de Bursa'da hâkim), Eyyûb Bey, deniz bnb. Meh. Şefîq Bey ve 'Osmân Bey. Şefîq Bey Çandarlı, Emîne Servet Hn.'la evlendi, çocukları: Meh.Emîn Çandarlı (kızı Âzer Erol), Nîver Çandarlı, Gıyâseddîn Çandarlı, Halîl Çandarlı, Sâfiye Uzunçarşılı (=Ord.Prof. İsm.Hakkı Uzunçarşılı, çocukları Ah. Oktay ve Meh. Ergun Uzunçarşılı). Âzer Erol'ün çocukları Bânû ve Kudsî, Oktay Uzunçarşılı'nın çocukları Cihân, Gökhân, 'Ayşe, Ergun Uzunçarşılı'nın çocukları Deryâ ve Deniz'dir. İsm. Hakkı Uzunçarşılı (Ist. 1889 Ist. 1977 = 88), Uzunçarşılı Meh. Ef. oğlu, Edebîyât Fakültesi me'zûnu 1912, lise târih öğretmeni, müdürü, maârif müdürü, müfettişi, Balıkesir mv. 1927-1946, Ist. Ün.'nde ord. prof. 1922-38, TTK kurucu üyesi, Osmanlı târîhi üzerinde pek çok ve pek değerli eserlerin müellifidir. Emîne Servet Çandarlı'nın kardeşi Â'uf Bey, bunun oğlu 'Alî Bey, bunun oğlu Ekrem Bey, E.S. Çandarlı'nın hemşîresi Mürşîde Hn., bunun kızları Seniyye ve 'Aliyye Hanımlar, bu sonuncunun oğlu Ziyâ Bey'dir. E.S. Çandarlı, Hacı Ebû-Bekr Ef. oğlu Dr. Meh. Emîn Pş. kızıdır (İskilip 1822- Beyrût, 8.3.1882=60), dr. kolağası 1846, livâ 1876, med. Beyrût, Yeni Osmanlılar'dan.

Sd. I. İbr. Pş.'nın dîğer çocukları: Meh. Çel.; Sa'îde Hâtûn (ölm. 1443); Fatma Hâtûn (ölm. 1439, med. babası yanı, İznik'de saray ve imâret yaptırdı 1425-7); Hadîce Hâtûn = Meh. Pş. (çocukları Hasan Çel.).

Sd. Halîl Pş.'nın 7 oğlu, 2 kızı oldu, en kç. oğlu: **İbrâhîm Paşa II** (Edirne 1430-8.1499=69), medrese me'zûnu, Edirne kadısı 1451, 12.2.1465'e kadar 14 yıl bu görevde kaldı, bu târihte kazasker, 1468'de Vel.- Şeh. Bâyezîd'in lalası ol. Amasya'ya gönderildi. 1. 1483'de tekrar Anadolu kazaskeri, Rûmeli kazaskeri 1485, 3. vezîr 2.1486, 2. vezîr 1.1487, sd. 10.1498-8.1499=0,10, İnebahtı seferinde pâdişâhın yanında öldü, ahşâsı İnebahtı'na gömülüp nâşı İznik'e götürüldü, dedesi İbr. Pş. türbesine gömüldü. Başlıca hayrâtı: Ist.'da Saraçhâne'de çifte hamam, han, Mercan yokuşunda saray, câmî (1478), mekteb, medrese, sebîl; Edirne'de Buçuktepe'de tekke, Kilimli Hamam, kütübhâne, imâret, mekteb, medrese, câmî (1462) (*Pş. Livâsı*, 417-26, no.256); İznik'de câmî (1455-65), medrese, imâret, çeşme, çilehâne, muallimhâne; Bursa'da câmî, hamam, mekteb (1488); Kastamonu'da medrese, Filibe ve Serez'de vakıflar.

=1. Hundî Hâtûn b. Hızır Bey b. Meh.- Şâh Pş. b. Şeyhulislâm Mollâ Fenârî (b.bk.), İshâq Bey annesi, Edirne'de câmî ve hamam (1462). =2. Hân-zâde Hâtûn b. Hadîce Hân-zâde Hn.- Sul. (=Lala Koca Meh. Pş.) b.Selçuk Sul.b.Çel.I. Sul. Meh., Muhyiddîn Meh. Çel. annesi. =3. Hundî Hâtûn b. Dâmâd Dayı Karaca Pş. (=Bülbül Hâtûn), ölm. 1502'den sn., Şâh-ı Hûbân Hâtûn annesi. Dayı Karaca Pş., 1456 Belgrad muhâsarasında Fâtih'in yanında şehîd oldu, ilk zevcesi Çel.I. Mehmed kızı Hadîce Hâtûn, 2. zevcesi Bülbül Hâtûn'dur (ölm. 1473) ki Karacabey'de medfundur (zevcinin Karaca Bey Câmii bahçesindeki türbesi yanındaki küçük türbede kardeşi ile berâber defnedilmiştir); Paşa'nın Bursa ve Edirne'de birer mektebi ve vakıfları var.

Süleymân Çelebî (1410?-1456=46?), Halîl Pş.'nın en by. oğludur. Müderris, kadı, 1442'den önce kazasker olup 6.1453'de azledildi, babasının yanında medfûndur. Oğulları: Hayreddîn Çel. (ölm.1487'den sn.) (bunun oğlu 'Alî Çel.) ve Meh. Çel. (ölm. 21.5.1490). Bu sonuncunun oğlu Câ'fer Çel. (ölm.1515'den sn.) ve bunun oğulları: İbr. Çel., Meh. Çel. ve Hilmî Çel., bu sonuncunun oğlu Câ'fer Çel. ve onun oğlu XVII. asırda yaşıyan 'Osmân Çel.

İlaldı Hâtûn, Halîl Pş. kızı olup Bursa'da hayrâtı vardır, Balı Bey'le evlendi, Hadîce Hâtûn'u (ölm. 1511'den önce, Bursa'da vakıflar) doğurdu ki onun da çocukları vardır.

Esleme Hâtûn, Halîl Pş.'nın dîğer kızıdır, Bursa ve Mudanya'da vakıfları vardır. =Yahşı Bey b. Hamza Bey (Hamza Bey, Bâyezîd Pş. kardeşidir, yk.bk.). Bu izdivacdan: Hafîza Hâtûn, 'Ayşe Hâtûn ve Sofu 'Alî Bey, s.b. (ölm. 1489'dan sn.), bu sonuncunun oğulları Has. ve Hüs. Beyler.

Ah. Çel. (ölm. 7.1429), Halîl Pş.'nın çok genç ölen oğludur, dedesi İbr. Pş. Türbesi'ndedir. Yûsuf Çel., Halîl Paşa oğludur (ölm. 28.11.1430), babasının türbesindedir. Muslihuddîn Mustafa Çel. (ölm. 1453'den önce), Halîl Pş. oğlu olup çocukları vardır. Hamza Çel., Halîl Pş. oğlu olup Ferecik'de emlâki vardır (*Pş. Livâsı*, 426), oğulları Mahmûd ve Meh. Çelebîler'dir. Meh. Çel., Halîl Pş. oğludur, Edirne'de mescid yaptırdı, kızı Selçuk Hâtûn, Hüs. Bey'le evlenip Meh. Bey'i doğurdu. Selçuk Hâtûn, 1509'da hayatta idi (Edirne'de vakfı: *Pş. Livâsı*, 467, no. 326).

Sd. II. İbr. Pş.'nın da babası Halîl Pş. gibi 7 oğlu ile 2 kızı oldu. Kızları Fülâne Hâtûn (ölm. Bursa, 7.1507) ve Şâh-ı Hûbân Hadîce Hâtûn olup Edirne'ye yerleşmiş ve burada hayrât yaptırmıştır (*Pş. Livâsı*, 387, II, 292-8). İbr. Pş.'nın oğulları: Muhyiddîn Meh. Çel. (ölm. Ist.1504'den sn., başdefterdâr 1493-1495, şâir, Sehî *Tezkire*'si) (çocukları Sül.Çel., Î'sâ Çel., Şâh-ı Hûbân Hâtûn ve Fatma Hâtûn); Meh. Çel.; Sül. Bey (ölm. 1527'den sn.) (oğlu Must. Bey); İshâq Bey (oğlu 'Alî Bey, Edirne'de); Hüs. Pş.(ölm. 1534?), Karamân 1526, Haleb 1529, Diyârbekr beyl.; Muhyiddîn Şemsî Ah. Ef. (1450?-1493=43?), İbr. Pş.'nın en by. oğlu olup bu da başdefterdâr (mâliye nâzırı) oldu, şâirdir, med. Süleymâniye'deki (Ist.) türbesi, Kâğıdhâne'deki Cendereci çiftliği ve çayırlarını II. Bâyezîd ona ihsân etmişti; Î'sâ Pş. (1470?-Şâm 1549 = 79?), İbr. Pş. oğlu, medrese me'zûnu, kadı, Filibe kadısı, nişâncı 1511, kazasker 12.1512, 1513'de Yavuz'un hışmına uğrayıp 1523'e kadar 10 yıl Menteşe (Muğla) s.b., Haleb s.b. 1523,

Karamân beyl. 1526, Şâm, Sivas, 2. def'a Şâm beyl. Î'sâ Pş.'nın 5 oğlu oldu: Ah., Meh., 'Alî, İbr., Halîl Beyler. Halîl Bey (1508-Ist. 1570 = 62), dîvân sâhibi olup mahlasları Muhlisî ve Defterî'dir, medrese me'zûnu, müderris, Maraş eyâleti defterdârı 1546, Şehzâde Bâyezîd oğlu Şehzâde Orhân lalası, Afyonkarahisar s.b., 9.9.1565'e kadar Budin (Macaristan) eyâlet defterdârı, Budin eyâletinin 12 sancağını yazarak düzenlediği tahrîr defteri Macaristan'ın 1,5 asır anayasası oldu. Kardeşi İbr. Bey'in 3 kızı Nefîse (ölm. 1566), Sitti ve Hadîce Hâtûnlar, Halîl Pş. Türbesi'nde medfûndurlar. Bu İbr. Bey'in bir oğlu Sül. Bey (oğulları Meh. Çel. ve İbr. Bey), dîğer oğlu 'Abdî Bey'dir ve 'Abdî Bey'in nesli de günümüze gelmiştir. 'Abdî Bey oğulları Ah. Çel., Meh. Ef., Halîl Bey (oğlu İbr. Bey oğlu Halîl Bey oğlu Hacı İbr. Bey oğlu Hacı Sül. Bey oğlu İbr. Bey oğlu İsm. Bey) ve Must. Bey. Must. Bey oğlu İbr. Bey, bunun oğulları Must. Bey ve Sül. Bey, bunun oğlu İbr. Bey, bunun oğlu Hacı 'Osmân Bey, bunun oğlu Şemseddîn Bey'dir. Şemseddîn Bey oğulları Meh. 'Alî Â'lî-şân ve Meh.Emîn Beyler, sonuncunun oğlu Halîl İbr. Bey, onun oğulları 'Atâullâh ve Meh. Şefîq Beyler'dir. Asrımız başlarında ölen Şefîq Bey'in çocukları vardır.

ÇAPANOĞULLARI=ÇAPAROĞULLARI=CEBBÂR-ZÂDELER (V): Asıl adları Çapar iken XVIII. asır sonlarında Çapan oldu ve Arabca'ya çevrilerek "Cebbâr" da dendi. Aslen Çorum'da Türkmen aşîret beyleri iken Bozok'a (Yozgat) geldiler. Bozok sancağının merkezi Dîvânlı köyü idi, Ah. Pş., Yozgat şehrini kurup buraya nakletti. 10.1745-12.1813 = 68,2 müddetle Bozok âyânı oldular. Bir ara Yozgat, Çorum, Sivas, Kayseri, Ankara, Amasya, Çankırı, Niğde, Tarsus'a voyvoda ve mütesellim unvanlarıyle hâkim oldular (Sül. Duygu, *Yozgat Târîhi ve Çapanoğulları*, Ist. 1953; A.Yaşar Ocak, *Millî Mücâdele'de Çapanoğlu Isyânı* (6.1920), *Türk Kültürü Araştırmaları*, X, 1973, 83-149; Özcân Mert, *Çapanoğulları*, Ank. 1980, Kültür Bakanlığı; Sül. Duygu, *Çapanoğlu Celâleddîn Paşa*, *TK*, no. 147, 1975, s. 19-43 ve no.148'de vesîkalar). Âilenin atası müderris 'Abdülcebbâr Ef., 1686'da Çorum medresesinde müderris idi (*Amasya Târîhi*, IV, 160). "Çapar-Koca" denen 'Ömer Ağa'nın (ölm. 1704) bunun oğlu olduğu sanılıyor. Bunun oğlu 1) Hacı Ah. Pş. (îdâmı 20.4.1765)'dır (*Top. Sar. Arşivi*, E 5.215/24): 7.1732'de Mamalı Türkmen aşîreti voyvodası ol. Bozok'ta, kapıcıbaşı rütbesiyle Bozok sancağı mütesellimi 10.1745, sn. Tokat voyvodası, Bozok mutasarrıfı 1762, ilâveten Çorum ve Niğde sancakları, 9.1760'da beylerbeyi pâyesiyle Sivas v., sn. Tokat mutasarrıfı. By. oğlu 2) Hacı Must. Bey (îdâmı 4.1782), Bozok mütesellim ve sn. mutasarrıfı 1770 (1777)-4.1782=12, Yozgat'ta câmî, han, çarşı, çeşme; kızı Ümmü Külsûm Hn., amca-zâdesi Meh. Celâleddîn Pş. (aş.bk.) ile evlenip çocukları oldu; Must. Bey'in daha 2 kızı, 2 oğlu oldu: Ah. Bey (1781-?) (kapıcıbaşı 12.10.1808) ve 'Alî Rızâ Bey (1767-1786=19, kapıcıbaşı).

Ah. Pş'nın kç. oğlu 3) Sül. Bey, Bozok mutasarrıfı 4.1782-22.12.1813=31, 8, Yozgat'ta câmî, mekteb, hattât, kapıcıbaşı 1798, ilâveten Kayseri mütesellimi 1810-13, Çankırı mütesellimi 1798, bir ara Ankara, Çorum, Kırşehri, Aksaray mütesellimi, III. Selîm'in Nizâm-ı Cedîd başbuğu (gönüllü birliği kumandanı), 1808'de Ist.'da II.

Mahmûd'un huzûrunda. =Hâcıye Hafîze Hn. (1821'de Istanbul'da) b. Must. Pş.- Sül. Bey'in 13 kızı ve şu oğulları oldu:

1) 'Abdülfettâh Ef. (1770?-Ist. 8.2.1840 = 70?), en by. oğul, kapıcıbaşı 6.1791, medrese me'zûnu, müd., Haleb kadısı 1820, Ist. kadısı 1829, kazasker 1836, Rûmeli kazaskeri 1839. Kızı Zeyneb Hn. ='Abdurrahmân Pş., bu son izdivacdan: Bânû Hn., Uzunetek Rızâ Bey, Nûrî Bey, sonuncunun oğlu Must. Edîb Bey.- Kazasker 'Abdülfettâh Ef., 1829'da Ist. kadısı iken, babasından kalan 18.000 altını Rus harbi iânesi için devlete verdi.

2) Meh. Celâleddîn Pş. (Yozgat 1773? Yozgat, 27.8.1848 = 75?), 2. oğul, vezâret'le Sivas beyl. 14.4.1805, Diyârbekr 2.1808, Rus harbi 1806, tekrar Sivas, Haleb 22.1.1813-8.1816, Erzurum 1817, Karamân 3.1818, Adana 4.2.1819, Mar'aş 1.1820, ilâveten Rakka (Urfa) 7.1820, 2 yıl Tokat'a sürgün 1824a-1826a, Mar'aş (2), Adana (2), vezîr pâyesi alınarak Tekirdağ'a sürgün 23.3.1829, 13 yıl sürgünden sn. Rûmeli beyl. pâyesiyle Bozok ve Kayseri mutasarrıfı 2.1842, yeniden Tokat'a sürgün 28.8.1843, Sivas v. 19.5.1844, Mar'aş (3) 1.1845, Bozok mutasarrıfı 3.1846. =Ümmü Külsûm Hn., amca-zâdesi. Oğlu Hacı 'Osmân Nûrî Bey, Akdağmâdeni kaymakamı ve bunun oğulları: Celâl Bey (Tokat, Afyon, Amasya mutasarrıfı), Hâlid Bey (îdâmı Amasya, 13.6.1921), Sâlih Bey, Must. Edîb Bey (Yozgat 1859-Kayseri 1925=66), şâir (*SATŞ*, 274-5), Dersim (Tunceli), Çorum, Yozgat, Nâblus, İçel mutasarrıfı, 1908'de Yozgat mv.

3) Selîm Sırrî Bey (ölm. Ist. 1825?), mütesellim. Oğulları: 'Abdurrahmân Bey ve müderris Tevfîq Ef. (ölm. 1832, med. Vefâ).

4) Hacı 'Abbâs Hilmî Pş. (ölm. Ist.1.1859): en kç. oğul, kapıcıbaşı 11.8.1808, sipâhîler ağası 1822, surre emîni, Edirne bostâncıbaşısı, kapıcılar kethudâsı, Rûmeli beyl. pâyesiyle Karası, Sivas 3.8.1848 mutasarrıfı, med. Ist., Bâyezîd C.

5) 'Ömer Bey, 11.7.1808'de kapıcıbaşı, 2. en kç. oğul.

6) Meh. Bey, 7) 'Abdurrahmân Bey, 8) Mahmûd Bey (kapıcıbaşı 1835), 9) 'Alî Bey, 10) Must. Bey, 11) Ah. Bey (ölm. Ist. 1825?, kapıcıbaşı 1815), 12) Hamdî Bey (ölm. Ist. 20.7.1829, kapıcıbaşı, med. Ist., Rûmelihisârı, Kayalar).

13) Hamza Bey (ölm. Ist. 1838?), medrese me'zûnu, müd., 1823'de kapıcıbaşı. Oğulları: Sül. Tevfîq Bey (ölm. Ist. 30.7.1834, med. Haydarpaşa) ve 'Ömer Hulûsî Ef. Bu sonuncunun oğulları: by. oğul 'Atâ Bey (çocukları Yûsuf Zıyâ Bey ve Lem'ân Hn.), kç. oğul Nebîl Bey, 2. ve 3. oğullar ise Âgâh Ef. ile Şâkir Pş.'dır:

Ah. Şâkir Pş. (Ist. 26.5.1838-Sinop 21.11.1899=61,5,26), Harbiye 3.1857, kurmay, Peterburg büyükelçisi 1878-88, Girit v. vekîli 4.8.1889, yâver-i ekrem 4.7.1890, Anadolu müfettiş-i umûmîsi 25.8.1895, ölümüne kd. bu görevde kaldı, 1876'da ferîq ve Rus harbinde Karapınar ve Orhâniye kumandanı, müşîr 1878. Çocukları Mû'nise Hn., Nedîm Bey ve Na'îm Bey.

Yûsuf Âgâh Ef.(Ankara, 29.3.1832 - Atina, 2.1.1886 = 53, 9, 4), Tıbbiye son sınıftan ayrıldı, Bâb-ı Âlî Tercemе Odası, Paris sefâret kâtibi, mâliye nezâretine bağlı posta nâzırı 1861b, ilk posta pullarını neşretti, ûlâ 1864, Dîvân-ı Muhâsebât üyesi

6.1865, İzmit mutasarrıfı ve Avrupa'ya firâr 7.1872, Fransa, İngiltere, Belçika'da Yeni Osmanlılar'ın üyesi ol. muhâlefet, Ist.'a dönüp İzmit mutasarrıfı 6.1876, Şûrây-ı Devlet üyesi 11.1876, Bursa, sn. Ankara'ya sürgün 1877, sürgünden dönüş ve Rodos mutasarrıfı 1882, Midilli mutasarrıfı, bâlâ 3.5.1884, Atina orta elçisi 1885, *Tercemân-ı Ahvâl* gazetesini yayınladı 1860-66, med. Sul. Mahmûd T. bahçesi. ='Ayşe Sıdıka Hn., boşandı. Bu izdivacdan: Yûsuf Bey (kızı 'Ayşe Hn.) ve Nebîl Bey, bu sonuncunun çocukları: 'Ayşe Sıdıka Erim (=Sedâd 'Azîz Erim), Sûzân, Nebîle, Dilsene, Kerîme Hanımlar.

Çapanoğlu Şâkir Ef. oğlu Meh. Â'rif Bey (Baltalimanı/Ist. 1821-29.9.1920=99), Bâb-ı Âlî ve seraskerlik'te kâtib, Çengelköyü'nde ölüp Nakkaş'a gömüldü. "Mütercim" mahlasiyle şâir, 17 kitâbın (din, tasavvuf) müellifi, dîvânçe (*SATŞ*, 21-2).

Celâleddîn Pş.'nın (ölm. 1848) çocukları (İ.H. Uzunçarşılı, *Çapanoğulları, Bel.*, XXXVIII-150, 4.1974, s.215-61): 'Osmân Nûrî Bey (yk.bk.), İsm. Bey (ölm. Tekirdağ 1840?), Has. Bey, İbr. Besîm Bey (ölm. Tekirdağ 1840), Zeyneb Hn.=Meh. Na'îm Bey b.'Abdurrahmân Pş. (=Zeyneb Hn. b. Çapanoğlu 'Abdülfettâh Ef.). Besîm Bey'in oğulları Bekir Bey ve Ah. Â'sım Bey, bu sonuncunun oğulları Halîl Sâmî Bey ve Neyyir Süleymân Bey, Şûrây-ı Devlet üyesi = Zekiye Hn. b. Çürüksulu (b.bk.) Zekiyye Hn.b. Çürüksulu 'Alî Pş. ('Alî Pş. oğlu Mahmûd Pş.), bu izdivâcdan: Münîr Sül. Çapanoğlu (Ist.1894-Ist.1.7.1973=79, med. Feriköy), gazeteci, romancı = Neşîde (Gözgör) (1912), izd. 1943, bu izdivacdan: Oya 1944 ve Cem 1946.

ÇATALCALI-ZÂDELER(Ş): Kadı 'Alâiyeli Has. Ef. oğlu Şeyh Meh. Ef., 'Alâiye'den gelip Çatalca'ya yerleşip tekke açtı. Bir oğlu Ebû-Bekr Ef., onun oğlu Şeyh Meh. Nümâyî Ef. (ölm. 9.1678, Selânik kadısı, şâir), onun oğlu müderris 'Abdülbakî Ef. (ölm. 2.1715)'dir. Şeyh Meh. Ef.'nin dîğer oğlu: **'Alî Ef.** (Çatalca, 1631/2-Edirne, 19.4.1691=60), müderris, Selânik kadısı, Orduy-ı Hümâyûn kadısı ol. Fâzıl Ah. Pş. ile berâber yıllarca Girit'te kaldı, Girit dönüşü Mısır kadısı ve daha Kaahire'ye varmadan yoldan çevrilerek def'aten ve fiilen Rûmeli kazaskeri 2.1671, bir kaç ay açıkta kaldıktan sn. me'zûn olduğu hocası Minkaarî-zâde Yahyâ Ef.ölünce yerine 56. şeyhulislâm 21.2.1674 - 26.9.1686 = 12, 7, 4 + 62. şeyhulislâm 10.3.1691 19.4.1691 = 0, 1, 10 = 12, 8, 14 (müddet bakımından 8. sıra), makaamında öldü, iki meşîhati arasında Bursa, sn. Rodos, 4.1688'de tekrar Bursa'ya sürgün, med. Edirne, Zehrmâr Mescidi, müel. 'Alî Ef.'nin kızından olan nesline ŞERÎF-ZÂDELER denmektedir. Şeyhulislâm 'Alî Ef.'nin kızı önce Şerîf Ef. (ölm. 6.10.1710, Yenişehir ve Bursa kadısı, med. Ümmü Sinân Tekkesi dışı) ile 1703'den önce evlendi ki Yenişehir'de (Tesalya) Halvetî şeyhi Mahmûd Ef. oğludur. Dul kalınca, 1711'de Kazasker Kavâkibî-zâde (b.bk.) Veliyyeddîn Ef. (1656-1727=71) ile evlendi. 'Alî Ef.'nin kızının ilk zevci Şerîf Ef.'den oğulları genç ölen 'Alî Ef. ile daha önce doğan **Şerîf-zâde Meh.Ef.**'dir. (1703 - 25.12.1779 = 76), Yenişehir 1746, Bursa 1752, Mekke kadısı, Ist. kadısı 3.1756, nakıybüleşrâf 1.1757-2.1759, fiilen Anadolu 6.1766 ve Rûmeli 1.1770 kazaskeri, nakıyb (2) 3.7.1772, 105. şeyhulislâm 20.8.1773 - 27.2.1774 = 0,6,8, med. Eyüb, Çivi-zâde yanı, müel., tâ'lîq

hattâtı. Bu Şeyhulislâm Meh.Ef., üvey babası Veliyyeddîn Ef.'nin ilk eşinden olma kızı ile evlendi, bu izdivacdan bir kaç kız ve 3 erkek çocuk doğdu:

1) Must. Edîb Ef. (ölm.30.8.1820), Yenişehir 11.1795, Ist. kadısı 11.1811, kazasker pâyesi 4.1816, fiilen Anadolu kazaskeri 9.1816, Rûmeli pâyesi, fiilen Rûmeli kazaskeri 9.1819, med. Üsküdar, Emîn C. Dâmâdı: Rûmeli kazaskeri Sahhâflar Şeyhizâde Meh. Es'ad Ef. (1787-1848), bk. Merzifonlu-zâdeler. Oğulları: Meh.Şemseddîn Ef. (ölm. 1856, müderris 1813, Haleb 9.1847, Mısır 11.1851, Mekke kadısı 9.1855) ve Seyyid Meh.Ef. (ölm. 1.8.1824, müd., med. Üsküdar).

2) Ebü'l-Hayr Meh. Ef. (1774-15.3.1823=49), Selânik 1804, Şâm 1814, Medîne 3.1816, Ist. kadısı 1820, nakıybüleşrâf 5.12.1821, med. Eyüb, Kç. Emîr Ef. kabri. Kızı yanında yatan Fatma Hn. (ölm. 1856a) =Sıdqî-zâde (b.bk.) Meh.Rif'at Ef., Rûmeli kazaskeri, ölm. 11.10.1875, çocukları var.

3) Meh. Şerîf Ef. (ölm.7.1795), Mekke kadısı iken orada öldü. Oğulları Meh. Ef. ve Meh.Es'ad Ef. (ölm. 1790a, müderris, med. Fâtih) ve sonuncunun oğlu Meh. Şerîf Ef. (ölm. 7.1824, med. Tûnusbağı).

ÇAVDAROĞULLARI(D): Ayni zamanda Bigadiç kasabası (Karası=Balıkesir sancağı) eşrâfı olan Çavdar aşîreti beyine "Çavdaroğlu" denmiştir. Bu beyler, Çavdaroğlu 'Alî Ağa, oğlu Halîl Ağa, oğlu İbr. Ağa, oğlu 'Abd. Ağa, oğlu Hacı Sül. Ağa, hep bu Türkmen beyleridir. Halîl Ağa XVII sonları, XVIII başlarında yaşamıştır. Sül. Ağa oğlu Balıkesirli Çavdaroğlu Meh.Şerîf Pş.: kapıcıbaşı, Şâm mütesellimi, mîrmîrân 7.1854, Kars mutasarrıfı, Karası mutasarrıfı oldu, Rûmeli beyl. pâyesi alıp 1860'a doğru öldü. Ebû-Bekr Mümtâz Ef.'nin (b.bk.) baldızı ile evlendi. By. oğlu ilmiyye'den Ist. pâyeli Es'ad Ef. (ölm.1886), diğer oğlu Sül. Şewket Bey. Sül. Şewket Bey'in oğlu, Şehâbeddîn Sül. Bey (Ist.1885-İsviçre 1921=36), şâir ve edîbdir. Şâir ve bestekâr İhsân Râif Hn.'ın (Beyrût 1877 Paris, 4.4.1926=49) (*TMA*, I, 295a-b) 2. zevcidir (ilk zevci 'Alî Bey, son zevci mühtedî Husrew Bey). İhsân Hn., Köse Meh. Râif Pş.'nın kızıdır (Pş.'nın daha 1 kızı ve Nihâd Râif, Fuâd Râif, Râgıb Râif Beyler adlarında 3 oğlu var). İhsân Hn.'nın 3 çocuğu ve Fâzıl Kibâr Bey adlı dâmâdı vardır. Râif Pş. (Girid 1836-Ist.12.6.1913=77), Girid eyâlet meclisi reîsi İbr. Edhem Ef. oğludur. Ist.'da ilk tahsîlini yapıp Bâb-ı Seraskerî'ye kâtib yardımcısı ol. girdi. Midhat Pş.'nın Tuna vâlîliğinde vilâyet evrâk md., gene onun Bağdâd vâlîliğinde v. muâvini (ilk görevinde ek ol. Rusçuk belediye reîsi) (60 altın, ûlâ sânîsi, 1868) (Şûrây-ı Devlet Adliyye Dâiresi başmuâvini iken), Beyrût (1875), Rodos (1876), Kıbrıs (1876), tekrâr Beyrût (1877) mutasarrıfı, ûlâ ve 2. Mecîdî ile Ist.'a döndü, ticâret ve zirâat nâzırı, bu görevde iken, bâlâ ve 1. Mecîdî, nâfia nâzırı 1881, vezîr 1.11.1884, murassâ 'Osmânî 4.3.1890, murassâ Mecîdî 25.3.1902, sn. murassâ İftihâr, nâfia nâzırı 1885, Adana v.1885, Mûsul v., Beyrût v. 1889, rüsûmât emîni 1889, 2. def'a ticâret ve nâfia nâzırı 1890, 5 yıl Haleb v., techîzât-ı askeriyye nâzırı, Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi 2. reîsi 1906, tekrâr rüsûmât emîni 1907, senatör 12.1908, Tevfîk Pş. kabinesinde Şûrây-ı Devlet reîsi, med. Fâtih C., Gaazî 'Osmân Pş. türbesi yanı. Oğullarından Meh. Fuâd Râif Bey ya-

zardır. Râif Pş.'nın bir gelini Nî'met Hn., bunun oğlu Sâlih Bey (1940 Fransa'da savaş muhâbiri iken kurşunla vurularak öldü). Büyük romancı Hâlid Zıyâ Uşaklıgil, Râif Pş.'nın hemşîresinin dâmâdıdır, kç. oğlu Ah. Şükrî Pş.'dır, Zor mutasarrıfı ve Rûmeli beyl. pâyelidir. =1. Had. Kerîme Hn. b. Ferîd Paşa (b.bk.) (1815-1875) (Dâmâd Pş.'nın annesi). =2. Sâliha Münîre Hn. b. Lebîb Ef. (1785-1867). Şükrî Pş.'nın çocukları: Yûs. Bey (kızı Âzâde Çavdaroğlu), Vâsıf Bey, Lebîbe Hn., 'Ayşe Hn. (ölm. Ank. 1953'den sn.) =Şevket Bey (ölm.1950'den önce), bunların kızları Nerîmân Hn.= Su'âd Bey. Şükrî Pş.'nın oğlu:

Dâmâd Meh. Şerîf "Çavdaroğlu" Paşa (Ist. 11.12.1873-Ist.2.9.1958 = 84,8,22) (*SATŞ*, 1.828-30; *Mülkiyeliler Târîhi*, III, 1.829-30): Mülkiye 29.8.1894, 2,5 altınla Dâhiliye nezâreti mektûbî kalemi kâtibi 1.9.1895, râbi'a 13.9.1897, 3 yıl mektûbî kalemi md. muâvini, 2 yıl Mülkiye kitâbet-i resmiyye muallim muâvini (doçenti), vezîr 28.4.1904, Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi üyesi 25.1.1905, Mâliye Dâiresi üyesi 5.6.1910, Dâhiliye Dâiresi reîsi 22.12.1910, Mülkiye Dâiresi reîsi 26.8.1912, İtibâr-ı Millî Bankası meclis-i idâre reîsi 12.3.1919, Şirket-i Hayriye meclis-i idâre reîsi 29.12.1921-6.3.1924, Paris'te 22 yıl oturup 1946'da Ist.'a döndü. Ist. vâlîsi 17.8.1909-17.11.1909, nâfia nâzırı 22.7.1912-17.8.1912, dâhiliye nâzırı 17.8.1912-22.8.1912 + 2.10.1919-3.3.1920, maârif nâzırı 4.11.1912-25.1.1913, Şûrây-ı Devlet reîsi 11.11.1918-25.2.1919, 2 def'a ticâret-zirâat (1912), birer def'a dâhiliye (1918), adliye (1918) nâzır vekîli oldu, Hicâz Demiryolları meclis-i idâre üyesi (fahrî görev) (1906), Türk ve İslâm Eserleri Müzesi meclis-i idâre reîsi, Muhâcirîn Komisyonu reîsi, Mâliye Komisyonu üyesi, Loreley yatı ile Dâmâd Â'rif Hikmet Pş. ile berâber Selânik'e gidip II. 'Abdülhamîd'i oradan Ist.'a getirdi. Murassâ Mecîdî. Başlıca eserleri: şiirler, hâtırât, Fâtih, Yavuz, Hâfız-ı Şîrâzî, Ist.'un Fethi monografileri, Fr.'dan Makyavel'in *Hükümdar*, Fârsca'dan Nâsır Husrev'in *Sefer-nâme*, Nizâmülmülk'ün *Siyâset-nâme*, Ar.'dan İbnü Battûta ve İbnü Tiktakaa *(Kitâbü'l-Hulefâ ve'l-Vüzerâ)* tercemeleri. =Emîne Sultân (24.8.1874-29.1.1920=45,5,6), b. 'Abdül'azîz I, izd. Yıldız Sarayı, 12.9.1901=18,4,17, yş. 25,0,4, zevcinden 0,8,14 kç. Bu izdivacdan doğan **Hamîde Hn.-Sul.**, bebekken öldü.

ÇELEBÎ-ZÂDELER(S). Bk. KESRİYELİ-ZÂDELER (V).

ÇELEBÎ-ZÂDELER(S): Ah. Ağa, yeniçeri albayı, Boğdan kapı kethudâsı, oğlu: **Çelebî Mustafa Paşa** (ölm. Aydın, 21.12.1820), yeniçeri, turnacıbaşı, segbânbaşı, Edirne yeniçeri ağası 3.1806, vezâret'le Anadolu v. ve Akdeniz Boğazı seraskeri 1.1807, sd. 18.6.1807 - 28.7.1808 = 1,1,10, 'Alemdâr Mustafa Pş. kendisinden zorla mühr-i hümâyûnu alıp İsmâ'îl muhâfızlığına yolladı, Sakız'a sürgün 11.1809, oradan Aydın'a sürüldü. 3 oğlu: 2. oğlu Ah. Ef. (ölm.27.5.1837, Haleb kadısı), kç. oğlu 'Alî İlhâmî Ef. (ölm.3.1847, Yenişehir 1839, Edirne 1846 kadısı) (oğlu bilâd-ı hamse mollâsı Has. Tahsîn Ef., 1818-1882=64, oğlu Kadrî Bey) ve by. oğlu Ebû-Bekr Rıfqî Ef. (ölm.21.9.1838, Mekke pâyesi) = Fülâne b. Feyzullâh-zâde 'Abd. Ef., bu izdivacdan: Meh. Emîn Ef. (ölm.29.7.1837, müd., Çamlıca Selâmî tekkesinde babası yanı) ve Şerîfe Lübâbe Hn. = Kuyucaklı-zâde (b.bk.) 'Abdurrahmân Nâfiz Ef. (bu izdivacdan çocuklar).

ÇERKES İSMÂ'ÎL PAŞA-ZÂDELER(V): Çerkes İsm. Pş. (1805-Ist.25.6.1861=56), Sd. 'İzzet Meh. Pş. (b.bk.) kölesi, mânevî oğlu, dâiresinde tahsil ve terbiye, ordu, subay, livâ 1839, ferîq ve Rûmeli ordusu kurmay başkanı, Kırım Harbi'nde Çatana meydan muhârebesini kazandı, müşîr 3.1854, Anadolu Ordusu (Erzincan) 9.1854, 'Arabistân Ordusu (Bağdâd) 6.1857, Rûmeli Ordusu kumandanı 1.1860. Oğlu 'Alî İhsân Bey, hâriciye müsteşârı = Fülâne b. müşîr Raûf Pş. b. müşîr 'Abdî Pş. (b.bk.). Dîğer oğlu: Hüs. Nâzım Pş. (1856? - 23.1.1913 = 57?), kur. nâmzedi yzb. 1882, Harbiye ve St. Cyr me'zûnu, ferîq iken II. 'Abdülhamîd tar. Bağdâd'a sürüldü, Meşrûtiyet'te maaşlı sürgünden döndü, II. Ordu (Edirne) kumandanı 8.1908, 1. ferîq ve harbiye nâzırı, Bağdâd v. 4.1910-2.1911, I. Ordu (Ist.) kumandanı, harbiye nâzırı (2) 29.10.1912, Balkan Harbi'nde "başkumandan vekîli", Halâskâr Zâbitân denen muhâlif cuntanın lideri olduğu hâlde İttihâdcı cunta ile de gizli ilişkiler kurdu ve onlar tarafından Bâb-ı Âlî Baskını'nda piyâde yzb. Yâ'qûb Cemîl'in tabanca kurşunu ile Bâb-ı Âlî merdivenleri üzerinde Enver Bey'le (Paşa) münâkaşa ederken vuruldu. Gafletiyle ve oynaklığıyla ünlüdür, bütün emeli hiç yüzünü görmediği kayınpederi derecesinde şöhret sâhibi olmaktı. =Zâhide Selmâ Hn. (1857-1894b=37)b. Sd. Â'lî Pş. (b.bk.), izd. 1874=20, yş.17, tâ'lîq hattâtı. Bu izdivacdan 3 erkek, 2 kız çocuk doğdu.

ÇİVİ-ZÂDELER(Ş): Son erkek ferdinin 1750'ye doğru öldüğü ilmiyye âilesi. Hacı 'Ömer (ölm. 1410'a doğru) oğlu İlyâs oğlu Meh. oğlu Menteşeli müderris ve hattât Çivi Şehîd İlyâs Ef.'nin 2 oğlundan yürümüştür:

1) Çivi-zâde Meh. Ef., oğlu başdefterdâr 'Abd. 'Abdî Çel. (ölm.23.1.1553). Bunun 3 oğlu: genç ölen Muşt. Ef. 1, Mahmûd Pş. (ölm. 1570b) ve Muşt. Ef. 2. Mah. Pş.: medrese me'zûnu, müderris, Tarâbulusşâm kadısı, evkaaf-ı şehryârî müfettişi, Rûmeli ve sn. Mısır defterdârı, beylerbeyi pâyesiyle Aydın, sn. Rodos s.b. oldu. Muşt. Ef. 2 (ölm. 2.1565), müderris olup Eyüb'de medfundur = Şerîfe Kadın (bir mescid yaptırdı), bu izdivacdan: 'Alî Ef. (1524-5.1592=68), Bursa 1585 ve Ist.6.1590 kadısı = Fatma Kadın (bir mescid yaptırdı), bu izdivacdan: 'Abd. Ef. (1569b-10.1629=60), Mısır, Mekke, Edirne, Eyüb, Ist. 3.1621, Galata kadısı, 7.1625'den başlıyarak fiilen 2 def'a Anadolu kazaskeri, med. Şerîfe Kadın mescidinde babasının yanı. 'Abd. Ef.'nin oğulları: Filibe kadısı 'Abd. Ef. (ölm. 1.1634) ve babasının yanında yatan 'Alî Nazmî Ef.

Başdefterdâr 'Abd.'Abdî Çel.. Ferîdûn Bey'i yetiştirmekle ünlüdür.

2) Çivi-zâde Şeyh Meh. **Muhyiddîn Ef.** (1476-19.9.1547=71), Tâcî-zâde Sâ'dî Ef. ve Karamânî Meh. Pş.'dan me'zûn, sahn müderrisi, Mısır kadısı 1527, Anadolu kazaskeri, Rûmeli kazaskeri olmaksızın 12. şeyhulislâm 21.2.1539-10.1542 = 3,8, Mevlânâ'ya küfrettiği için Kaanûnî tar. azledildi, hacca gitti, tekrar sahn müderrisi, Rûmeli kazaskeri 1545 ol. bu makamda öldü, med. Eyüb, müel. Dâmâdı: 16. şeyhulislâm (23.8.1574 - 16.10.1577 = 3,1,24) **Hâmid Ef.** (1494a - 16.10.1577=82): doğ. Konya, Şeyh Tûr oğlu Meh. Ef. oğlu, Manisa müftüsi, Şâm, Mısır, Bursa kadısı, hacı, Ist. kadısı 1556, fiilen Rûmeli kazaskeri 8.1557-10.1566, şeyhulislâm ol. öldü, med. Eyüb, müel., Ist.'da mescid ve muallimhâne yaptırdı, bk. Hâmid-zâdeler.

Şeyhulislâm Muhyiddîn Ef. oğlu: **Çivi-zâde Hacı Meh. Ef.** (1531a 6.5.1587 = 56), Şâm 1569b, Mısır, Bursa, Edirne, Ist. kadısı 10.1575 ve 21 gün sn. fiilen Anadolu kazaskeri, 2 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri 12.1577 ve 3.1581, 19. şeyhulislâm 21.1.1582 - 6.5.1587 = 5,3,16, makaamında öldü (2 Çivi-zâde'nin meşîhat toplamları 8,11,16), hattât, müel., Zeyrek'de câmî, medrese, Şehremîni'nde mescid, med. Hazret-i Eyyûb T. civârında, babasının yanında. İlk def'a Sd. Özdemiroğlu 'Osmân Pş., bu zâtı ziyâret ederek, saltanatın sonuna kadar, sadrâzamların şeyhulislâmları ziyâretleri töreni oluştu. Kızı Ümmü Külsûm Hâtûn, Zeyrek'de Çivi-zâde mescidini yaptırdı ki, sonradan Çivi-zâde Must. Ağa, câmî hâline getirdi. Şeyhulislâm Meh. Ef.'nin oğlu Meh. Ef. (ölm. 1.5.1651), Ist. kadısı 5.1632-9.1632, fiilen 2 def'a Anadolu 7.1639 ve Rûmeli 11.1647 kazaskeri, bunun oğlu 'Atâullâh Ef. (1638-9.12.1725=87), Ist. kadısı 6.1712-2.1713, fiilen Anadolu kazaskeri 2.1717, Rûmeli pâyesi 15.12.1721, fiilen 2. def'a Anadolu kazaskeri, med. Eyüb'deki türbesi.

ÇORLULU-ZÂDELER(D, S): Dâmâd Çorlulu Silâhdâr 'Alî Paşa (Çorlu 1671? - Midilli'de îdâmı 27.12.1711 = 40?): Fransa'nın büyükelçisi (1699-1711) Ferriol'e göre: Mora'da doğdu, Venedikliler Mora'yı istîlâ edince babası Çorlu'ya yerleşip ziraâtle uğraştı, oğlunu da berber çıraklığına verdi. Ancak çok mâkul gibi görünen bu bilgi, bir berber çırağının nasıl olup da Enderûn'a alındığını açıklamıyor, zîrâ Enderûn'a bir berber çırağının alınmıyacağı âşikârdır. Enderûn me'zûnu, silâhdâr-ı şehryârî 15.10.1700, kubbe vezîri 12.1702, 5. vezîr, Haleb beyl., 4. vezîr, rikâb kaymakamı, 2 ay Tarâbulusşâm beyl., gene kubbe-nişîn ve gene rikâb kaymakamı, sd. 3.5.1706-16.6.1710 = 4, 1, 14, Midilli'ye sürgün ve orada îdâm, vücûdü Midilli'de, kellesi Dîvânyolu'ndaki câmiinde medfûn. Başlıca hayrâtı: Ist.'da Eyüb ve Arnavudköyü'nde birer yalı, Eyüb'de çeşme, Kasımpaşa'da Tersâne'de câmî, şadırvân, hamam, 3 çeşme, Yayla'da çeşme, Hırka-i Şerîf'de mescid, imâret, çeşme, Dîvânyolu'nda (Çarşıkapısı) câmî, medrese, kütübhâne, tekke, çeşme, şadırvân, hamamla oluşan külliye; Ist. dışında Haleb'de Zekeriyyâ Peygamber Türbesi, Çorlu'da çeşme, mekteb. =Emîne Sultân (1.9.1696 - 1739 = 43) b. Must. II, izd. 9.4.1708 (nikâh 12.1702), =3,8,18, yş.11,4,22 - 15,3,26 (2 def'a daha evlendi), zevcinden 25 yş.kd.kç., bu izdivac çocuksuzdur.

Çorlulu 'Alî Pş.'nın bir dâmâdı Kel. Ah. Pş. (b.bk.) (ölm. 1737), dîğeri Sd. Muhsin-zâde (b.bk.) 'Abd. Pş.'dır (1662-1749). Her ikisinden torunları ve ahfâdı vardır ve Sd. Muhsin-zâde Meh. Pş. da Çorlulu 'Alî Pş.'nın torunudur (kızının oğlu). Asıl Çorlulu-zâdeler, 'Alî Pş.'nın tek oğlu gibi görünen İbr. Bey'den (1692?-1712=20?, med. babası yanı) iner. İbr. Bey'in torununun oğlu: Meh. Emîn Bey (cebeciler kâtibi 1785, med. Çorlulu 'Alî Pş. Medresesi, müel.), bunun çocukları: kapıcıbaşı 'Alî Bey ve 1808'de topçular kâtibi olan Feyzî Bey (ölm.1827a) ki Köstence muhâfızı Hüs. Pş. dâmâdıdır. Feyzî Bey'in oğulları: Neş'et Bey (1819?-30.6.1889=70?) ve Meh. 'Azîz Ef. (1818-1874=56?). Her ikisi de Çorlulu Medresesi'nde medfûndur. Neş'et Bey, Terceme Odası'ndan yetişerek Berlin maslahatgüzârı, Atina maslanatgüzârı, İzmir politika

me'mûru, Ist. 3. Dâire reîsi oldu. 'Azîz Ef., Mâliye nezâreti başmuhâsebe kaleminden yetişerek, vâridât mümeyyizi, eshâm muhâsebecisi 10.1846, Anadolu vâridât muhâsebecisi 3.1847, Anadolu masârif muhâsebecisi, tahsîlât muhâsebecisi 10.1849, mâlikâne ve eshâm muhâsebecisi 1.1853, Dîvân-ı Muhâsebât üyesi 21.7.1864, masârifât muhâsebecisi 9.1865, hüküm komisyonu reîsi 5.1867, vilâyet kapı kethudâsı 6.1867 oldu. Çorlulu-zâde Zehrâ Hn., İzmirli 'Arab Has. Ef. oğlu Cidde rüsûmât me'mûru 'Alî Rızâ Ef. ile evlendi, çocukları Has. Cemâl Ulây (İzmir 1876-Beşiktaş 10.1936=60) (*Mülkiyeliler Târîhi*, III, 786), Mülkiye 7.1899, kaymakam, emniyet âmiri 1912-7, Edirne, İzmir eyâletleri polis md. 1917 ve 1918-22.3.1919 olup ticâretle uğraştı, Ortaköy'de medfundur. 1906'da Mîrlivâ Vulçitrinli Arnavud Has. Tahsîn Pş. kızı Mezîde Hn.'la evlendi. Çocukları Sıdkı Ulay, Melâhat İshâkoğlu, Jâle Sarmaoğlu'dur, General S.Ulay, Millî Birlik Komitesi üyesi olup tâbiî senatör iken istîfâ etti. Meh. 'Azîz Ef., gene Çorlulu-zâdeler'den Â'tıf Bey kızı Fatma Zehrâ Hn.'la evlendi, çocukları:

Mahmûd Celâleddîn Paşa (Vefâ/Ist. 1839 - 18.1.1899 = 60): Bâyezid'de mekteb, rüşdiye, Dârü'l-Ma'ârif, Sultân 'Abdülmecîd'in huzûrunda yapılan iki imtihanda altın ve gümüş iki "âferîn", akrabâsından Enderûn muallimi Şâkir Ef.'den Arabca, Meclis-i Vâlâ mazbata odası halîfesi 1853, Meclis-i Vâlâ mühimme dâiresi başkâtibi 1.1858, Meclis-i Vâlâ başkâtib muâvini 1.1862, Meclis-i Vâlâ başkâtibi (genel sekreteri) 12.1862, Sd. Â'lî Pş. maiyyetinde reform için Girit 2.10.1867-29.2.1868, Sd. Yûsuf Kâmil Pş.'nın tavsıyesiyle Â'lî Pş.'nın kâtibi ol. bu görevde bulunduktan sn. Â'lî Pş.'nın ekibine dâhil oldu, kurulan Şûrây-ı Devlet'e hem üye, hem başkâtib (genel sekreter) 1.4.1868, ûlâ, bâlâ ile dâhiliye müsteşârı 1870, âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn 1871, Â'lî Pş.'nın 7.9.1871'de ölümü üzerinde mâzûl, Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye muhâkemât dâiresi üyesi 1873, Yûsuf Kâmil Pş. ile Mısır 1874, âmedci (2) 2.1875, Çerkes Hasan Vak'ası'nda bu sıfatla Mithat Pş. konağında bulundu 15.6.1876, Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi üyesi ve reîsi 1880, vezîr 15.11.1881, ilâveten umûr-ı nâfia komisyonu üyesi 1884, Girit ıslâhâtına me'mûr 1.1887, 40 gün kalıp Sisam'a da uğrayıp orada da reform yaptı, murassâ 'Osmânî nişânı, altın ve gümüş İmtiyâz madalyaları, Muvâzene-i Umûmiyye Komisyonu reîsi, mâliye nâzırı 26.12.1887-9.8.1888, 3. def'a Girit 1.1889, Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi reîsi (2) 1.1890, istîfâ, Hudâvendigâr (Bursa) vâlîsi, ticâret ve nâfia nâzırı 4.9.1891, 6 gün sn. Girit vâlî vekîli, murassâ Mecîdî nişânı, altın Girit ve Liyâkat madalyaları, 300 altın maaşla mâzûl, ticâret ve nâfia nâzırı (2) 7.11.1895, bu makamda iken 3,2,11 sn. öldü, ilâveten bu görevde iken Rûmeli Vilâyâtı Islâhât Komisyonu reîsi, Bütçe Komisyonu reîsi, Zirâat Bankası (umum) müdîri, murassâ İftihâr nişânı (en yüksek nişân), İran'ın 1. rütbe Şîr-ü Hurşîd, Saksonya'nın Grand-Croix, Bulgaristan'ın 1. rütbe Saint Alexandre nişanları ve başka ecnebî nişanlar, med. Beşiktaş, Yahyâ Ef. hazîresi. Çağdaşı ikisi II. 'Abdülhamîd'in eniştesi, biri dâmâdı 3 Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa daha vardır, bunlardan ayırmak için "Çorlulu" denmesi kolaylık sağlar. Ar., Fars., Fr., rik'a hattâtı, şâir, müel., târihçi, bestekâr, hukukçu, edîb, mesen, hânende, Bâb-ı Âlî'nin en muktedir kaanun hazırlayıcısı ve kitâbet-i resmiyye

üstâdı. Bir ameliyat netîcesi öldü (*TMA*, II, 3a-4b). Çocuklarından yalnız Münîr Pş., 1858'de evlendiği ilk eşinden, dîğerleri 2. eşi Leylâ Hn.'dandır(ölm. 1922) (aslen Kırımlı, Fransa'da tahsîl gördü):

Şâlih Münîr Pş. "Çorlu"(1859 - 10.2.1939 = 80), âmedî halîfesi, Sd. Alı.Vefîk Pş. kâtibi, ticâret nezâreti mektûbcusu (genel sekreteri), hâriciye mektûbcusu, Paris büyükelçisi 3.12.1895-15.9.1908=12,9,13, ilâveten Bern ve Brüksel sefîri, Paris'de corps diplomatique doyen'i, vezîr 21.3.1903, murassâ 'Osmânî 11.7.1898, murassâ İftihâr 13.3.1900, murassâ Mecîdî 14.11.1900, bir çok ecnebî nişân, târihçi, müellif, med. Yahyâ Ef. =1. Pervîn-felek Hn. (doğ. 1862?), =2. Cemîle Hn. b. By. Rızâ Bey b. Manastırlı Halîl Pş. bk. Menemenli-zâdeler. Dâmâdlarından biri Edhem Hamdî Eldem'dir (ölm. 27.12.1957), müzeler umum müdür muâvini, 'Osmân Hamdî Bey oğlu.

Münîr Paşa'nın kızı Nî'met Hn., Köse Râif Pş. gelinidir. Münîr Paşa'nın oğlu Sâlih Bey, 1940'da Fransa'da askerî muhâbir iken cebhede kurşunla öldü. Münîr Paşa'nın kızlarından Kâmrân Hn., ressamdır. Münîr Pş. oğlu Celîl Bey'in Sâmiye Hn.'dan olan bir kızı İclâl, dîğer kızı 1986'da hayatta bulunan Münîre Hanımlar'dır. İclâl Hn., dayısı Sâmî Paşa-zâde Sezâî Bey'in hakkında ölümünden sonra yazdığı romanla ünlüdür. Sâmiye Hn., bir müddet sonra zevci Cemîl Münîr Bey'den ayrılarak Vaniköyü'ndeki Mahmûd Celâleddîn Pş. köşkünde yaşadı. Korusu Kandilli rasadhânesine kadar uzanan bu köşkü satarak Moda'ya taşındı. Köşkü Emel Korutürk'ün hemşîresi satın aldı ve sonra köşk yandı.

Sâmiye Hn., Sâmî Paşa'nın oğlu 'Abdülbâqî Bey'in kızıdır (bk. Sâmî Paşa-zâdeler). Annesi, diplomat vezîr Mahmûd Nedîm Paşa'nın kızıdır.

Köse Meh. Râif Paşa (1836-1911 = 75) b. İbr. Edhem Ef. Babası ticâret için Mısır'a oradan Nâilî Paşa ile Girid'e gidip Girid meclisi reîsi oldu. Râif Ef., Ist.'a gelip tahsîl etti, seraskerlik'de kâtib, Midhat Pş.'nın Tuna vâlîliğinde evrâk md., Mithat Pş.'nın Bağdâd vâlîliğinde vâlî muâvini, sadrâzamlığında sadâret evrak md., Rodos, Kıbrıs, Beyrût mutasarrıfı, ticâret ve zirâat nâzırı 1879, nâfia 1881, vezîr 1.11.1884, Mûsul, Beyrût v., rüsûmât emîni (1888), ticâret ve zirâat (2), rüsûmât (2) (1892), Haleb v., techîzât-ı askeriyye nâzırı, Şûrây-ı Devlet reîsi, rüsûmât (3), senatör 1908, med. Fâtih Câmii, Gaazî Osmân Paşa yanı, murassâ İftihâr, murassâ 'Osmânî 4.3.1890, murassâ Mecîdî 25.3.1902 (bk. Çavdaroğulları).

Mahmûd Celâleddîn Pş.'nın dîğer çocukları: 'Azîz Esenbel, 'Ayşe Vildân Hn., Â'tıf Esenbel, Ferîdûn Bey, Fülâne Hn. ve Şemseddîn Ziyâ Bey (Vefâ/Ist. 12.10.1882 - 1925 = 43) (*TMA*, II, 276b-7b): Galatasaray sultânîsi me'zûnu, pek çok husûsî hoca, 5 yıl Şehzâde 'Abdülkaadir Ef.'nin (1878-1944) emir zâbiti, süvârî üsteğmeni ol. hunkâr (II. 'Abdülhamîd) emir zâbiti, bu sûretle yıllarca Yıldız Sarayı'nda, Saray'dan ayrılınca ticâret ve nâfia nezâretine girdi, burada mektûbcu 2. muâvini 1908, ticâret müdîriyyeti 2. mümeyyizi, ölümüne kadar Istanbul vilâyeti mektûbcusu (genel sekreteri), ûlâ 31.12.1905, 2. Mecîdî 30.12.1903, 2. 'Osmânî 14.11.1904, babası gibi büyük şarkı

bestekârı, kemânî, tanbûrî, kemençeci, Tanbûrî Cemîl Bey talebesi, Fr., Ar., Fars., med. Yahyâ Ef. II. 'Abdülhamîd'in en kç. kızı Refî'a Sultân (1891-1938) ile nişanlı iken sn. bu izdivactan vaz geçildi. Önce Raşel Hn.'la evlenip ertesi yıl çocuksuz boşandı, sn. Fatma 'Ismet Hn.'la evlendi. 3 oğlu ve Saâdet Aldemir (1939'da evlenip 1957'de boşandı) adlı kızı oldu. Oğullarından Raûf Melîh Esenbel (Ist. 19.3.1915): Hukuk Fakültesi, diplomat 1936, Paris 3. kâtibi 1940, Washington başkâtibi, sn. müsteşârı 1948, dış işleri ekonomik işler genel md. 1952, Washington büyükelçisi 1960+1966-1974+1975-1979 = toplam 12 yıl, Tokyo 1963-66, genel sekreter 1957-60, dış işleri bakanı 1974-5, emekli 1979. =Emîne (Dengiz) Esenbel b.'Alî Nâcî Bey (deniz bnb., Deniz Harb Okulu öğretmeni) b. Sül.Fâiq Pş. (Ist. 1845-1909=64, Mekteb-i Bahriyye 1865, okyanusları gemisiyle dolaştı, bahriye nezâreti erkân-ı harbiyye reîs muâvini, ferîq amiral 1888, 22.8.1901'de emekli) (Nâcî Bey'in oğulları: deniz kd.yzb. İhsân Nâcî Bey ve tuğamiral yk. müh. Has. Nâcî Dengiz), izd. 2.10.1937, M. Esenbel'in kızı: Dr. Selçuk Esenbel (Deringil), Boğaziçi Ün.- Tiyatro artisti Aysel Dinmez (İzmit 22.5.1938), Mahmûd Celâleddîn Pş.'nın torunudur, babası İzmit nâfia md. iken orada doğdu, eniştesi Dr.Şükrî Şenozan'dır (Süleymâniye/Ist. 1874 - Ist.4.7.1954 = 80) (*TMA*, II, 282b-3a): bekçiler kâhyası Kastamonulu 'Alî 'Osmân Ağa oğlu, Tıbbiye, albay, Aydın eyâlet sıhhiye müdürü 1902-1919, 5. devre Kastamonu mv., bestekâr, =1. Semîha Hn., =2. Güzîde Şenozan. 1'den oğlu Hayreddîn Şenozan (ölm. 20.7.1970, med. Karacaahmed), 2'den çocukları Can Demirsar, Ömer Şenozan, Nâil Şenozan, bunlar sırasıyle Dr. Aydın Demirsar, Gülsen Şenozan, Charlotte Şenozan'la evlendiler. Can Demirsar'ın çocukları Orhan Demirsar ve Emel Erenler ile Metin Demirsar, Ömür ve Nâil Beyler'in çocukları da Tayfun ve Nîlâ'dır.

Melîh Esenbel 27.7.1995'te öldü. Yahyâ Ef.'ye gömüldü. Küçük kardeşi Rif'at Esenbel, Melîh Esenbel'in kendinden önce ölen oğlu Ahmed Esenbel ve torunu Ceylan Tözeren'dir. Münîr Paşa'nın kızlarından Kâmrân Hn., yüksek mîmâr-mühendis Edhem Bey'le evlendi, kızları Nevîn genç kız iken Paris'te öldü. Münîr Paşa'nın dîğer kızı Nîmet Hn.'la eşi Köse Râif Paşa-zâde Nihâd Bey'in oğulları Sâlih Bey, 1940'ta Fransa cebhesinde savaş muhâbiri iken Alman ateşiyle vurulup öldü. İclâl'in annesi Sâmiye Hn.'ın kardeşi Dr.Nebîl Bey'dir.

ÇÜRÜKSULU-ZÂDELER(V): Çürüksulu Gürcî Fülân Ağa'nın çocukları:

1) Lâ'l-i Nâb Hn. = Hacı Selîm Bey (ölm. 1865), II. Mahmûd'un kölesi, Sultân Mecîd'e mâbeynci, başmâbeynci 1848-55, med. Üsküdar, Nasûhî Dergâhı, çocuksuz.

2) Mahmûd Hamdî Pş. (ölm. 24.9.1882): Enderûn me'zûnu, mâbeynci, başmâbeynci 8.1842-1848, mîrmîrân'lıkla Bolu 1849, Amasya 5.1850 mutasarrıfı, vezâret'le Kastaamonu 22.12.1850, Cezâir-i Bahr-i Sefîd 2.1855, Konya 12.1856-58a v., Meclis-i Vâlâ üyesi 1860a-6.1861, Bursa 7.1866, Kastamonu (2) 8.1866-1867, Ankara 7.1869 v., Şûrây-ı Devlet üyesi, Bursa (2) v.10.1871, Dâire-i Seniyye nâzırı, başmâbeynci (2) 14.6.1878, bu görevde öldü, başmâbeynci: 6 + 4, 3, 10 = 10, 3, 10.

3) Has. Râmiz Pş. (ölm. 24.8.1896): sd. mektûbî kalemi 1844, Âmedî kalemi, mîrmîrânlık'la Batum mutasarrıfı 1852, Cânik (Samsun) mutasarrıfı, Rûmeli beyl. pâyesi, Halvetî, Çamlıca'da koru içindeki köşkünü Şerîf 'Alî Haydar Pş. satın aldı, Kuruçeşme'de yalı, Doğancılar'da -şimdi Üsküdar kaymakamlığı olan- konak, 1877'de

Nâmık Kemâl'in isteğiyle Mithat Pş. tar. Anadolu'ya Kaanûn-i Esâsî'ye dayanılarak sürülen 10 kişiden biri. Kızlarından Vedî'a Hn., Ah. Pş. (livâ 1908, İttihâdcı Rize mv. 1908) ile evlenip Belkıs Çürüksulu (sn. Tavat)'yu doğurdu ki, Mısır'ın Ankara sefîri Râtib Bey'le evlendi. Râmiz Pş.'nın by. kızı Had. Nazîre Hn. (doğ. 15.7.1850) = Çerkes Nusret Pş. (ölm. Bağdâd, 13.11.1896), II. Mahmûd'un kölesi, Enderûn, Harbiye, Avrupa'da kurmay, Kırım Harbi, alb. ve Niş kumandanı 1856, Tuna iskân-ı muhâcirîn me'mûru 1860b, Filibe kumandanı, livâ, Dâr-ı Şûrây-ı 'Askerî üyesi 1865, ferîq, Şûrây-ı 'Askerî reîsi 1.1872, müşîr ve Selânik v.3.1872, Ankara v.5.1872-1.1873, Muhâcirin Komisyonu reîs muâvini 12.1873, Trabzon v. 1.1874-7.1875, Adana v. 12.1875-5.1876, Mitroviçe kumandanı 8.1876-12.1876, Sohum kumandanı 2.1877, Selânik v. (2) 6.1877-12.1877, yâver-i ekrem, Tahrân'a fevkalâde büyükelçi 1888, IV. Ordu (Erzincan), VI. Ordu (Bağdâd), med. Â'zamiyye. =2. Had. Hn., bu Hn. 16 yaşında iken 40 yaşındaki Pş. ile evlendi.

Çürüksulu 'Alî Pş. oğlu Çürüksulu Mahmûd Pş. (1865-30.7.1931=66), senatör, bahriye livâsı ve bahriye nâzırı 14.7.1913-6.3.1914 = 0,7,23, devlet nâzırı 24.5.1919, nâfia nâzırı oldu.

Çürüksulu Â'rif Hikmet Pş., senatör, bahriye ferîkı, bahriye nâzırıdır (15.8.1908 27.1.1909 = 0,5,13 + 5.5.1909 - 12.1.1910 = 0,8,1 = 1,1,21). II. 'Abdülhamîd'e hal'ini teblîğ eden ikisi gayri Müslim 4 kişilik (2 milletvekili, 2 senatör) uğursuz hey'etin üyelerinden biri idi. Mütâreke'de karanlık bir rol oynadı.

Bunlar gibi Çürüksulu Şefîq Pş. da amiraldir.

Çürüksulu 'Osmân Pş., Hicâz vâlîsi ve kumandanı oldu, İfâkat Hn.'la evlendi. Kızı Lâmi'a Çürüksulu (ölm. 22.3.1966, med. Karacaahmed), oğulları mîrlivâ Ziyâ Pş. (son harbiye nâzırı 21.10.1920 - 4.11.1922 = 2, 0, 14) ve Sül. Sırrî Tavat'tır (Çürüksu 1871 - Ist. 5.1952=81): Mülkiye 8.1893, Koyulhisar 4.1897, Boyabad, Kavala, Taşoz kaymakamı, Kerkük 5.1912, Isparta, Amasya, Çankırı 6.4.1919 mutasarrıfı.

— D —

DÂMÂD FERÎD PAŞA(D, S): Hacı Hasan Ağa: muhtemelen Trabzon asıllı, Kapdân-ı Deryâ Mahmûd Pş. kethudâsı. Bunun 2 oğlu:

1) Meh. 'Alî Ef., bahriye nezâreti mektûbcusu (genel sekreteri): = Fıtnat Hn. (Trabzon, 27.11.1842 - Ist.1909=67, med. Edirnekapısı dışı), şâire *(SATŞ)*, 1845'de babası ile Ist.'a geldi. Ar., Fars., sülüs ve rik'a öğrendi, hocalarından biri babasının dîvân kâtibi olan vezîr Edhem Pertev Pş.'dır. Fıtnat Hn., çocukluğunda evlenip ayrıldı, Meh. 'Alî Ef., 2. zevcidir. Fıtnat Hn.'ın annesi Çerkes'dir. Büyük romancı ve gazeteci Ah. Midhat Ef., Fıtnat Hn.'ın teyze-zâdesidir, Fıtnat Hn.'ın teyzesi Ah. Midhat Ef.'nin ba-

bası Süleymân Ağa ile evlenmişti. Meh. 'Alî Ef.'nin bu hanımdan oğulları Bâb-ı Âlî evrak md. muâvini Feyzî Bey (ölm. 1880?), amca-zâdesi, yânî Dâmâd Ferîd Pş.'nın hemşîresi ile evlenmiştir.- Fıtnat Hn.'ın babası HAZÎNEDÂR-ZÂDE 'Abd. Pş.'dır (ölm. Ist. 6.1846), kapıcıbaşı, Cânik (Samsun) muhassılı, vezâret'le Trabzon v. 5.1842-2.1846, med. Eyüb, Bostâniskelesi, oğlu Must. Şevket Bey (ölm. 4.1.1890, med. babası yanı). 'Abd. Pş.'nın babası: Hazînedâr Sül. Pş. (ölm. Trabzon 1818b), Cânik muhassılı, vezâret'le Trabzon v.3.1812-4.1818, dîğer oğlu Hazînedâr-zâde 'Osmân Pş. (ölm. Trabzon, 6.1841), kapıcıbaşı, Cânik muhassılı, mîrmîrân 1827b, vezâret'le Trabzon v. 1828b-1832, Sivas v. 1832-3. 'Osmân Pş.'nın oğlu müd. Sül. Ef. (ölm. Ist. 1851, med. Eyüb Bahâriyesi) ve Pş.'nın dâmâdı gene Hazînedâr-zâde âilesinden Ah. Pş.'dır (ölm. Ist. 1867): mîrmîrân, kaymakam, 2 def'a Lâzistân (Rize) mutasarrıfı 1853, 1857, Sivas merkez mutasarrıfı 12.1859-1861.

2) Seyyid Hasan 'İzzet Ef. (1826b - 21.3.1882 = 56): Fr. öğrendi, Mâliye nezâreti mektûbî (özel kalem) kalemi kâtibi, Bahriye Meclisi üyesi ve başkâtibi (genel sekreteri), Bahriye nezâreti muhâsebecisi 13.3.1864, Mâliye nezâreti tahsîlât muhâsebecisi 3.4.1867, Dîvân-ı Muhâsebât üyesi 10.1869, mahkeme-i ibtidâiyye reîsi, ûlâ 13.3.1864, İstînâf mahkemesi üyesi 5.1873, Şûrây-ı Devlet üyesi, bahriye nezâreti müsteşârı 14.5.1878-28.8.1878, tekrar Şûrây-ı Devlet üyesi ve bu görevde öldü, med. Eyüb Bahâriyesi, *Gülistân*'ı Tr.'ye terceme etti. Oğlu:

Dâmâd Meh. Ferîd Pş. (Ist. 1854 Nice, 6.10.1923 = 69): Hâriciye nezâretinde kâtib muâvini, 2. kâtib ol. Paris, Berlin, Petersburg, Londra büyükelçiliklerinde görev, Londra başkâtibi 2.11.1882, mütemâyiz, Bombay başkonsolosu ol. Ist.'a çağırılınca dâmâd-ı şehryârî (Sd. Kıbrıslı Kâmil Pş. tar. pâdişâha dâmâd nâmzedi ol. tavsıye edildi, ancak onunla evlenmek istediğini Medîha Sul., daha önce ağabeyi pâdişâha bildirip araştırma ricâ etmişti), Şûrây-ı Devlet üyesi, vezîr 28.11.1888, senatör 1908, başka hiç bir görev almadan, İtilâfcılar'ın lideri ol. 5 def'a sadrâzam, Sultân ile Ist.'dan ayrılışı 22.9.1922, hâdim'ler dışında sakalsız nâdir sadrâzamlardan biri, 4 cildlik gayri matbû bir Türk târîhinin müellifi, murassâ İftihâr, 'Osmânî ve Mecîdî, zevcesinin Baltalimanı'ndaki sâhil-sarayında oturdu, çocuksuz, zevcesinin ilk zevcinden doğan üvey oğlunu mânevî oğlu kabûl etti. =Medîha Sultân b. 'Abdülmecîd I (31.7.1856 - 7.11.1928 = 72,3,7), 2. izd. 30.4.1886 = 37,5,6.- Ferîd Pş.'nın sadâretleri: 4.3.1919 - 16.5.1919 = 0,2,13 + 16.5.1919 - 21.7.1919 = 0,2,6 + 21.7.1919 2.10.1919 = 0,2,12 + 5.4.1920 - 31.7.1920 = 0,3,26 + 31.7.1920 21.10.1920 = 0,2,21 = 1,2,18.

DÂMÂD MEHMED 'ALÎ PAŞA-ZÂDELER veyâ HEMŞİNLİ-ZÂDELER(D, S.): Hemşin'li Hacı 'Alî Ağa oğlu fındık tâciri ve Galata başağası Hacı 'Ömer Ağa'nın dâmâdı: Meh. Cemîl Pş. (1824-1872=48) b.By. Must. Reşîd Pş. (b.bk.), çocukları var. 'Ömer Ağa'nın oğlu: "Kapdân-ı Deryâ" **Dâmâd Meh. 'Alî Pş.** (Hemşin 1813 - Ist.30.6.1868 = 55): babasıyla Ist.'a geldi, Kapdân-ı Deryâ (1828-30) Rizeli Papuççu-zâde Ah. Pş.'nın dâiresi, Saray'da hademe-i hümâyûn 1828a, 3.

mâbeynci 1832a, 2. mâbeynci, livâ 8.1839, Tophâne ferîkı 12.1840, Tophâne müşîri 30.3.1844, kapdân-ı deryâ (1) 10.8.1845-20.7.1847, Meclâlis-i Âliye (devlet nâzırı), kapdân (2) 27.4.1848-11.3.1849, serasker (1) 11.3.1849-17.5.1851=2,2,7, Mecâlis-i Âliye (2), kapdân (3) 6.8.1851-3.10.1852, 1. Mecîdî 8.1852, sd. 3.10.1852 - 13.5.1853 = 0,7,11, serasker (2) 13.5.1853-30.1.1854=0,8,18, Kastamonu'ya sürgün 4.1854, kapdân (4) 30.8.1855-28.8.1858, kapdân (5) 21.10.1858-2.1.1863, serasker (3) 9.1861-2.1.1863=1,4 (=4, 2, 25), Tophâne müşîri (2) 9.1861-1.1863 = 1, 4 (toplam 2,10,11), mühimmât-ı harbiye nâzırı, hazîne-i hâssa nâzırı, Mâbeyn müşîri, murassâ 'Osmânî, murassâ Mecîdî (ikisi birden 28.9.1861), bütün görevlerinden alınması 3.1.1863, Mecâlis-i Âliye (3) 26.2.1865, kapdân (6) 15.4.1866-13.3.1867 (toplam 12,1,2), Mecâlis-i Âliye (4) 15.3.1867-30.6.1868=1,3,18 (toplam 3,4,3), med. Eyüb Bostân İskelesi'ndeki türbesi, Mevlevî, türbesi yanında mekteb, Kuruçeşme'de yalı, Koşuyolu'nda şimdi prevantoryum olan köşk, vakıflar. =1. Fülâne Hn. =2. Â'dile Sultân (23.5.1826 - 12.2.1899 = 72,8,20), nişân 3.1843, nikâh 3.1845, izd. 12.6.1845 = 23, 0, 18, yş. 19,0,20-42,1,8, zevcinden 13 yş.kç. Çocukları: Dâmâd Mahmûd Edhem Pş. (aş.bk.), Fülâne Hn. (=Topçubaşı-zâde (b.bk.) mîrlivâ Benli Must. Pş. b. Kapdân-ı Deryâ Mahmûd Pş. ölm. 1857), Hayriye Hn.- Sul. (aş.bk.), üçü de bebekken öldü: **Sıdıka Hn.- Sul., Sultân-zâde İsm. Bf., 'Aliyye Hn.- Sul.**

Hayriye Hn.- Sul. (Neşâtâbâd Sarayı, 6.1846 - Fındıklı Sarayı, 26.7.1869 = 23,1): babasının türbesinde medfûn, tekke yaptırdı, pianist (hocası Mlle Romano). =1. Ah. Rif'at Pş. (1844-10.5.1891=45) b. Meh. Kânî Pş. (b.bk.), izd. 10.6.1865, zifâf olmaksızın talâk 1.1866=0,7, yş. 19,0-19,7, zevcinden 2 yş. kç. =2. İşkodralı-zâde (b.bk.) 'Alî Rızâ Pş. (1840?-22.8.1898-58?), vezîr 1897, izd. 5.1866=3,2, zevcinden 6? yş. kç., vezîr Must. Şerîfî Pş. (1797-1860) oğlu ('Alî Rızâ Pş.'nın sonraki 2. eşinden: Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Pş. =Na'îme Sultân b. 'Abdülhamîd II). Çocukları: Fülân Bey 1867'de doğup öldü, Fülâne Hn. 1868'de doğup öldü, Fülâne Hn. 1869-70, hepsi dedeleri Dâmâd Meh. 'Alî Pş. Türbesi'nde.

Dâmâd Mahmûd Edhem Pş. (1836?-7.2.1886 = 50), Harbiye, livâ, ferîq 21.7.1857, müşîr ve Meclis-i Vâlâ üyesi 1858a-9.1858 + 11.1858, Mecâlis-i Âliye (devlet nâzırı) 1867, Şûrây-ı Devlet üyesi 1871, senatör 1877, med. Mahmûd II T. bahçesi, Türk Mûsikîsi repertuarını notaya aldırtan koleksiyoncu. =1. Refî'a Sultân (7.2.1842 4.1.1880 = 37,10,26) b.'Abdülmecîd I, nişân 1854, izd.21.7.1857 = 22,5,14, yş.15,5,13, zevcinden 6? yş. kç. =2. Fülâne Hn., izd. 1881 = 5 yıl. Çocukları: kç. ölen **Fülâne Hn.-Sultân,** 2. zevcesinden Fülâne Hn. (doğ. 1884) ve Meh. 'Alî Bey (1882-1888=6), med. Mahmûd II T. bahçesi.

DÂMÂD-ZÂDELER (Ş): Bk. MİNKAARÎ-ZÂDELER(Ş)

DARDAĞAN-ZÂDELER(K): AREL ailesinin bilinen atası Dardağan-zâde Ahmed Ağa'dır ve ailenin adı "Dardağan-zâdeler"dir. Ahmed Ağa, Aydın'ın Çine ilçesinin bir köyünün ağa oğludur.

Istanbul'a gelerek Yeniçeri ocağına girdi, yükselerek 1823 haziranında kul-kethudâsı ve 4 ay sonra 26 Ekim 1823'de yeniçeri ağası oldu (4). 3 ay, 18 gün bu görevi yürüttü, 13 şubat 1824'de görevinden alındı. Ahmed Ağa, kendisinden önce yeniçeri ağası olan Ağa Hüseyin Paşa'nın İkinci Mahmûd'a tavsiyesiyle yeniçeri ağalığına getirilmişti. İkinci Mahmûd, ocağı söndürmek kesin kararında olup son derecede gizli hazırlıklar yapıyordu ve bu hususta en güvendiklerinden biri Ağa Hüseyin Paşa idi. Ancak yeniçeriler, vezîr pâyesiyle başlarına getirilen Hüseyin Paşa'nın bazı hareketlerinden kuşkulanmışlar, pâdişâh da onu görevinden alarak, Hüseyin Paşa'nın kul-kethudâsı sıfatıyle yardımcısı yani ocağın ikinci kumandanı olan Dardağan-zâde Çineli Ahmed Ağa'yı yerine getirmişti. Ahmed Ağa da padişahın projesini biliyordu ve çok dikkatle davranmasına rağmen ağalıkta fazla tutunamadı. İkinci Mahmûd, 13 aralık 1823'de Nizâm-ı Cedîd ricâlinden ve bürokrasi içinde Teceddüd (yenileşme) hareketinin lideri olan Mehmed Said Galib Paşa'yı sadâret makamına (başbakanlığa) getirmiş, ondan boşalan Boğaz muhafızlığını da, Hudâvendiğâr (Bursa) ve Kocaeli (İzmit) sancaklarının askerî valiliğini ekliyerek, yeniçeri ağalığından aldığı Ağa Hüseyin Paşa'ya vermişti.

Ahmed Ağa'nın kısa ağalığında yeniçerilerin şüpheleri çok arttı. Ahmed Ağa'nın falso yapmış olması muhtemeldir. Hayatının tehlikede olduğunu anlıyan İkinci Mahmûd, onu yeniçerilerin elinden kurtarmak için Batum'a sürdü. Bilindiği gibi Ahmed Ağa'dan sonra ksa müddetlerle Ali Ağa (13.2.1824 1.7.1824), Süleyman Ağa (1.7.1824 11.2.1825), Hasan Ağa (11.2.1825 9.4.1825), nihayet Mehmed Celâleddin Ağa (9.4.1825 - 15.6.1826) yeniçeri ağası oldular ve bu sonuncunun devrinde Vak'a-i Hayriye oldu, Kapıkulu ocaklarına son verilerek modern ordu kuruldu ve Türkiye'de modern ve çağdaş dönem başladı.

Kısa hizmetine karşılık padişah, Ahmed Ağa'ya, Batum limanına 25 km. mesafede bir tepe üzerindeki Aşağı Maradit köyünü temlîk etmişti ki bu köyün altında Çoruh ırmağı kıyısında Yukarı Maradit ve Oğlavur köyleri vardır ve bu iki köy de Ahmed Ağa'nın yönetimine verilmişti. Bugün Gürcistan'da kalan bu kesimde Acaralar yaşar ki, Sünnî-Hanefî Müslüman olup Gürcî dili konuşurlar. Aslen Kıpçak Türkleri'dir. Bu bölgeye gelince Gürcîler'in tesiriyle Ortodoks Hıristiyan olmuş ve Türkçe'yi unutarak Gürcîce konuşmaya başlamışlardır. XVI. asırda Osmanlı fethinde ihtidâ etmişler (Müslüman olmuşlar), fakat Gürcî dilini muhafazada devam etmişlerdir. Zira dil değiştirmek, din değiştirmekten daha zordur ve çok daha uzun müddeti gerektirmektedir.

İşte Ahmed Ağa, hayatının son 4 yılını böyle bir çevrede tarımla uğraşarak geçirdi. Aslen Batı Anadolu'nun bir köyünün çocuğu olması, böyle bir hayata kolayca uyumunu sağlamıştı. Vak'a-i Hayriye'yi duyunca Istanbul'a dönmeyi düşünmedi. Esasen

---

(4) Cevdet Paşa, XII, 84; *Sicill-i Osmânî*, IV, 778.

1828'de Aşağı Maradit köyünde öldü ve oraya gömüldü. Ahmed Ağa'nın Çine'nin bir köyünde ağa olan babasının adı ve Çine'nin hangi köyü olduğunu, Arel ailesinin görüştüğüm hiç bir ferdi bilmiyorlardı, bugüne kadar elimize geçen tarihî bir kayda, bir arşiv vesikasına da rastlamadım. Onun için Dardağan-zâdeler'i Ahmed Ağa ile başlattım.

Keza Ahmed Ağa'nın yalnız tek çocuğunun adını tesbit etmiş bulunuyorum ki Dardağan-zâde Osman Efendi'dir ve ismi bilinmiyen, fakat müderris olduğu söylenen bir kardeşi dışında başka kardeşi olup olmadığı da 1950'ye doğru görüştüğüm Dardağan-zâdeler'den hiç biri tarafından bilinmiyordu. Osman Efendi, Ahmed Ağa'nın Istanbul'a gelince evlendiği eşinden doğdu, medresede tahsil görüp Istanbul rüûsu aldı, fakat genç yaşında babası ile Batum'a gitti. Babası ölünce Mısır'a gitti. Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hizmetine girdi. Uzun yıllar Mısır'da mütesellimlik yaptı, Mısır'ın bazı illerinde Mehmed Ali Paşa'nın reformlarını uyguladı. Mısır'dan Batum'a, aile mâlikânesine döndü ve orada ölerek babası Ahmed Ağa'nın yanına gömüldü. Osman Efendi'nin büyük oğlu Hacı Şeyh Ahmed Efendi'dir. 1824'ten sonra Maradit'te doğdu. Babası gibi medresede okudu. Tasavvufa da girdi. 1878'de Ruslar, Batum'u istîlâ edince oradan ayrılıp 50 yaşlarında iken Sapanca'ya yerleşti. Bir medrese ve bir tekke kurdu. Medresesinde müderris ve tekkesinde şeyh oldu. Hangi tarîkatin şeyhi olduğunu 1950'ye doğru görüştüğüm Dardağan-zâdeler bilmiyorlardı. Bu Ahmed Efendi, Sâdi Bey adlı bir oğul ve bir kız çocuk bırakarak, 1900'den önce Sapanca'da öldü.

Dardağan-zâde Osman Efendi'nin küçük oğlu, Sâdeddin Arel'in babası olan Hacı Mehmed Emin Efendi'dir. 1830 yılının son yarısında Batum'un Maradit köyünde aile mâlikânesinde doğdu. 1910'da İzmir'de 80 yaşında öldü ve İzmir'e gömüldü (Emin Efendi'yi 1825 doğumlu gösteren bir kayıt, yanlış olmalıdır).

Dardağan-zâde Mehmed Emin Efendi, adı bilinmiyen amcası, onun büyüğü olan babası Osman Efendi ve ağabeyi Hacı Şeyh Ahmed Efendi gibi, medresenin yüksek kısmını bitirmek için 1850 yılına doğru Batum'dan Istanbul'a geldi ve Istanbul rüûsu alarak ulemây-i rüsûm silkine geçti. Müderrisliklerde ve kadılıklarda bulunarak yüksedi. 57 yaşında Istanbul pâyesi aldı ki orgeneral'e eşit dînî-ilmî-kazâî pâyedir (29.6.1886). 12 yıl sonra 68 yaşında Anadolu kazaskeri pâyesine yükseldi (14.9.1898) ki askerî rütbelerden mareşal'e eşit Osmanlı ilmiye rütbesidir. Ancak Rûmeli kazaskerliği pâyesine yükselemedi. Hayatının son 20 yılını İzmir'de geçirdi ve uzun müddet İzmir kadılığında bulundu (5).

Ağabeyi gibi bir ara hacca da giden Mehmed Emin Efendi, aydın bir Tanzîmât din adamı idi. 1876'da Kaanûn-i Esâsî'yi hazırlıyan komisyonda Ziyâ Bey (Paşa), Nâmık Kemâl Bey, Ali Süâvî Efendi gibi Yeni Osmanlılar'la bir arada bulundu ve içlerinde

(5) *Sâl-nâme*, 1315=1897, s.63; *Sâl-nâme*, 1326=1908, s.109.

gerçek hukukçu Mehmed Emin Efendi olduğu için, arkadaşlarının isteklerini kanun maddeleri hâlinde ilk taslak olarak o kaleme aldı. Bu sebeple İkinci Abdülhamîd tarafından mimlendi. Bu faaliyeti sırasında Haremeyn (veyâ Mekke) pâyesinde, pek de yüksek rütbeli olmıyan bir ilmiye mensûbu idi. O kadar kazasker varken anayasa komisyonuna onun alınması, fıkh (İslâm hukuku)'ndaki büyük bilgisi ve Ziyâ-Kemâl ekibiyle uyum içinde çalışmaya müsait zihniyette bulunması dolayısıyledir. 24 yıl İzmir'de bulunması ve mesleğinde -kazasker rütbesinde mahrûm edilmemesine rağmen- yükselememesi sebebiyle Mehmed Emin Efendi'nin, İkinci Abdülhamîd'e senpatisi yoktu. Böyle bir ortamda büyüyen Sâdeddin Arel de ayni tesirleri aldı ve Ziyâ-Kemâl ideolojisinden de ayrılarak, Ziyâ Gökalp ideolojisini beğendi. Emin Efendi'nin Istanbul'da Vefâ'da ve Koska'da iki konağı, Sarıyer'de yalısı, İzmir'de büyük bahçe içinde konağı vardı ki karşısında bir cami yaptırmıştır. Emin Efendi, müderrisken ders verişindeki tatlılık, geniş bilgisi, kudretli hitabetiyle ün yaparak parlamıştı. Pek çok talebe yetiştirdi. Bir padişah irâde'sini vakıfların menfaatine aykırı bularak reddettiği için Istanbul'dan uzaklaştırılmışsa da bunun bir bahane olması ihtimali kuvvetlidir. 1908'de Meşrutıyet'te Istanbul'a davet edildi, fakat İzmir'e çok alışmış, oraya yerleşmiş, çok daha ihtiyarlamıştı, gitmedi. Davet sebebinin, Midhat Paşa'nın eski adamı olmasından kaynaklandığı muhakkaktır. Ancak Sâdeddin Arel, karakter sağlamlığı ve medenî cesaretini ve nimetlere karşı kayıtsızlığını, babasından almıştır. Emin Efendi, İzmir Eytâm Sandığı'nı yılda 40.000 altın muamele yapan bir banka hâline getirdi ki, cumhuriyet devrinde Vakıflar Bankası onun bu teşebbüs ve eserinden ilham alınarak kuruldu (6).

Batum'da doğduğu için "Gürcî" denen ve yukarıdaki bütün tafsîlâttan da anlaşılacağı üzere Gürcîlik'le hiç bir ilgisi bulunmıyan Kazasker Emin Efendi, 3 hanımla evlendi:

İlk eşi Hadîce Zehrâ Hanım, 1835'e doğru Batum'da doğmuş, 1849'da Batum'da 19 yaşındaki Emin Efendi ile evlenmiştir. Emin Efendi'nin ilk 3 çocuğunun annesidir. Emin Efendi ile bereber hacca gitmiştir. Emin Efendi, ilk izdivacından 26 yıl sonra ve muhtemelen ilk eşinin ölümünü müteakip Istanbul'da 1873'te Fatma Zekiye Hanım (Istanbul 1848 - Istanbul 1939) ile evlendi. Sonraki 3 çocuğu bu hanımdandır. Bu izdivaç 35 yıl devam etmiştir. Bu evlenmeden doğan 3 çocuğun küçüğü, Sâdeddin Arel' dir. Emin Efendi, ikinci evlenmesinden 13 yıl sonra, 1888'de Istanbul'da Seher Hanım (Istanbul 1870?) ile evlendi. Bu izdivaç da 22 yıl sürdü. Seher Hanım ilk kocasını kaybetmişti, Emin Efendi ile evlendiği zaman duldu ve Efendi onunla, himayesine de almak için evlenmişti. Emin Efendi'nin son 4 çocuğu, Seher Hanım'dandır. Bu suretle 10 çocuğu olmuştur:

(6) R.E.Koçu, *Istanbul Ansiklopedisi*, IX, 5.061a.

1) Ali Haydar Arsebük (1850 - 1935 = 85). Ailenin bana verdiği bilgi 1850'de Istanbul'da doğduğu şeklindedir. Ali Çankaya, 1852'de Batum'da doğduğunu yazıyor (7). 14.9.1935'de Istanbul'da Bayezit'teki konağında öldü ve ölümünden bir kaç ay önce "Arsebük" soyadını aldı. "Haydar Molla, Haydar Molla-Efendi" diye ünlüdür (8). Istanbul'da yüksek medrese bitirip Istanbul rüûsu ve Mekteb-i Nüvvâb'ı bitirip diploma aldı. Babası Burdur kadısı ike orada nâib (nahiye hâkimi) olarak mesleğine başladı. Bidâyet mahkemesi hâkimi, istînâf mahkemesi hâkimi, Burdur kadısı, Uşak kadısı, Temyiz üyesi ve sonra reîsi oldu. 14 ağustos 1903'de Haremeyn (Mekke) rütbesine (tümgeneral'e eşit Osmanlı ilmî rütbesi), 1905'de Istanbul rütbesine (korgeneral'e eşit), 31 ekim 1907'de Anadolu kazaskeri rütbesine (9) (mareşal'e eşit) yükseldi.Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne'de (Siyasal Bilgiler Fakültesi) 11 yıl *Mecelle* ve arazi hukuku müderrisi (ordinaryüs profesör) (1.6.1898 - 30.11.1908), Mekteb-i Hukuuk-ı Şâhâne'de (Hukuk Fakültesi) ve Mekteb-i Kudât'ta ayni derslerin müderrisi oldu. Çok öğrenci yetiştirerek büyük sevgilerini kazandı. Meşrutiyet'e bu biyografi ile 58 yaşında girdi. 1915'te fetvâ emîni, 11 kasım 1918'de Tevfik Paşa kabinesinde adliye nâzırı, aralık 1922'de 72 yaşında emekli oldu. Eyüb'e gömüldü. Fıkh sahasında zamanının en büyük bilgini idi. 6 büyük ciltlik *Mecelle Şerhi* ve başka basılı eserleri vardır. Sâdeddin Arel, kendisinden 30 yaş büyük olan bu ağabeyinden de çok şey öğrendi ve esasen 16 yaşından sonra bu ağabeyinin Istanbul'daki konağında oturarak onun terbiyesiyle yetişti. Haydar Molla'ın ilk eşi 1909'da ölmüş, ertesi yıl 1910'da Emîne Hanım'la evlenmiştir. İlk 3 çocuğu ilk, son 3 çocuğu ikinci hanımdandır ve bu arada çok küçük ölen bir erkek çocuğu da vardır. Haydar Molla'nın 6 çocuğu, şunlardır: 1. Ord.Prof. Dr.Ahmed Es'ad Arsebük (Istanbul 1883 - Ankara, 15.5.1954 = 71), Galatasaray'ı (1904), Hukuk'u (1908) bitirdi, hukuk doktoru oldu (1909), Sorbonne hukuk fakültesinden de diploma aldı (1913), adliye nezâreti hukuk işleri müdürü (1913), 1. ticaret mahkemesi reisi, avukat (1925), Ankara Hukuk Fakültesi medenî hukuk profesörü (1935) ve ordinaryüs profesörü (1943), bu fakültenin dekanı (1944), ek olarak Siyasal Bilgiler'de medenî hukuk profesörü (1936), emekli (1954) oldu, mühim hukuk kitaplarının yazarıdır, sicillinde Arapça, Farsça, Fransızca bildiği yazılıdır. 4 aş büyük amcası Arel'den Batı dilleri, felsefe ve musiki estetiği öğrendi. Cebeci Asrî Mezarlığı'ndan gömülüdür. Fatîne Arsebük'ten olan çocukları Nüvid Topçubaşı ve Rasîn Arsebük olup Nüvid Topçubaşı, Cemil Topçubaşı ile evlenmiştir, oğlu yüksek mimar Ahmed Lutfi Topçubaşı'dır.- 2. Zehrâ Gevrek, Haydar Molla'nın büyük kızıdır. Genç ölen Yüzbaşı Mustafa Gevrek'le

---

(7) *Mülkiye Tarihi*, II, 936-7; Es'ad Arsebük için: *Aynı Eser*, II, 1.141-5.

(8) Kastamonulu Nûmân Efendi oğlu Anadolu kazaskeri, şâir, fıkh üzeride değerli eserlerin yazarı "Büyük Ali Haydar Molla-Efendi" (Istanbul 1837-Istanbul, 27.11.1903) ile karıştırmamaldır (*Son Asır Türk Şairleri*, 570-2; *Türk Meşhurları*, 25b-6a).

(9) *Sâl-nâme*, 1315=1897, s.66; *Sâl-nâme*, 1326=1908, s.111

evlendi, 4 çocuğu vardır: Suad Hanım (Süleyman Bey'le evlendi), Said Gevrek (Behremend Gevrek'le evlendi, çocukları Istanbul 1948 doğumlu Mustafa Gevrek ve Istanbul 1952 doğumlu Ayşe Gevrek), Suadâ Hanım ve müteahhit Sâdi Gevrek.- 3. Emin Arsebük, Ulviye Arsebük'le evlendi, oğlu Güven Arsebük'tür.- 4. Seniye Evkuran, yüksek mimar Muhiddin Evkuran'la evlendi, kızları =Dr. Sezâî Yavaşça (öldü, Dr.Alâeddîn Yavaşça'nın ağabeyi), çocuksuz.- 5. Fatma Vedîa Karabey (1988'de hayatta), önce Dr.Besim Kanatlı ile evlenip ayrıldı, sonra Ahmed Karabey (ölm.1948) ile evlendi, son izdivacından çocukları Billûr Karabey (=Celâl Bey) ve Haydar Karabey'dir.- 6. Hayri Haydar Arsebük (Istanbul 1918 - Istanbul 1938), Haydar Molla'nın en küçük çocuğudur, Tıbbiye 3. sınıf öğrencisi iken öldü. 1968'te Haydar Molla'nın bu 6 çocuğundan 1. ve 6. dışındaki 4'ü hayatta idi.

2) Fatma Hanım (Batum 1865 - Sapanca, 3.6.1891 = 26), 1877'de Batum'da Dr.Mehmed Abdürraûf Bey (Batum, 16.4.1848 - Istanbul, 5.5.1908 = 60) ile evlendi. "Hakkı" mahlasıyle şiir de yazan Abdürraûf Bey, 1861 sonlarında Istanbul'a gelerek yüksek medreseyi bitirdi, sonra Mekteb-i Tıbbiyye-i Askeriyye-i Şâhâne'den hekim yüzbaşı olarak çıktı, operatörlük ihtisası yaptı, memleketi olan Batum'a askerî doktor tayin edildi, Batum elden çıkınca 13 ekim 1879'da askerlikten istifa ederek Istanbul'da Süleymaniye'de muayenehane açıp 29 yıl çalıştı. Dr. Abdürraûf Bey, Fatma Hanım ölünce, Ümmehan Hanım'la evlendi ki Dardağan-zâdeler'le yakınlığı vardı. Dr. Abdürraûf Bey'le Haydar Molla kızı Fatma Hanım'ın çocukları Hüsnü Tokgöz, Hadice Hanım ve Tahsin Bey'dir. Hüsnü Tokgöz, Süleyman Necâtî Efendi'ye damad oldu, çocukları Muhiddin Tokgöz, Nûreddin Tokgöz, Muallâ Tokgöz olup sonuncusu 1950'ye doğru 25 yaşlarında ölmüştür. 1879'da Batum'da doğan Hüsnü Tokgöz, 1940'larda Istanbul'da öldü (10).- Dr.Abdürraûf Bey, Müderris Nûreddin Mustafa Efendi (Batum 1816? - Sapanca, 1.4.1905) (Sapanca Câmii'nde gömülü) ile Fülâne Hanım (Batum 1824? - Sapanca, 16.11.1906, eşinin yanında gömülü) oğludur. Mustafa Efendi, Batum eşrâfından ve Türk olup, 1878'de Rus istilâsı ile Sapanca'ya yerleşip yakınlarında İlmiye adını verdiği köyü kurdu (11). Istanbul'un zamanlarında ünlü medrese müderrislerinden Murgullu Şâkir Efendi ile bunun oğlu Hacı Hâfız Mehmed Hilmi Efendi, Mustafa Efendi'den icâzet alanlardandır. Mustafa Efendi'nin babası Nûri Efendi'dir (ölm.Batum 1831?). Mustafa Efendi'nin, Dr.Abdürraûf Bey'den sonra dünyaya gelen 4 çocuğu şunlardır: 2. Hâfız Ahmed Nûri Efendi (Batum 1850? - Sapanca, 25.3.1914), Sapanca Camii hatib ve imamı, ilk eşinden Hadice Hanım ve Hüsnü Efendi, ikinci eşinden iki kızı oldu. 3. Hasan Efendi ile evlenen bir kızı ki, iki oğlu oldu, büyükleri Hacı Ahmed Efendi'dir ve bunun da iki oğlu oldu. 4. Esmâ Hanım (Batum 1854? Istanbul, 4.4.1935), bu

(10) Bu paragraftaki bilgi, 1955'te Muhiddin Tokgöz'den alınmıştır.

(11) Sakarya merkez bucağında. İçişleri Bakanlığı, *Sakarya İli*, Ankara 1962, s.1

hanımın ilk eşinden çocukları Hasbî ve Osman Efendiler, ikinci eşi Köse Mahmûd Efendi'den çocukları da iki erkek çocuktur; Hasbî Efendi'nin çocukları Fevziye ve Sabriye Hanımlar'dan ilki, 1945'de Emin Âlî Perişanoğlu ile evlendi. 5. Meryem Hanım, Hâfız Emîn Efendi ile evlendi, çocukları Nûri Bey'le Nazlı Hanım'dır.

3) Hasan Bey (Batum 1867? Istanbul 1887 = 20?), Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiyye-i Şâhâne'de öğrenci iken öldü.

4) Behiyye Adoran (Istanbul 1876 - Istanbul, 10.1.1942 = 66), 1892'de Istanbul' da Hacı Hüseyin Hüsnü Bey (Istanbul 1852 - Istanbul 1912) ile evlendi. Sırasıyle şu 5 oğulları oldu: 1.Nûreddin Ergin (Istanbul 1893 - 1965 = 72), tüccardır, Istanbul'da 1931 de Dîvân-ı Muhâsebât (Sayıştay) reisi Hüsnü Bey'in kızı Fatma Lâmia (ölm.1960) ile evlendi. 2. İzzeddin Adoran (1988'de hayatta), avukattır, Perîhân Hn.'la evli, çocuksuz. 3. Şerefeddin Adoran, avukattır, Müzehher Hn.'la evlendi, Av. Aykut Adoran ve Özer Adoran (Galatasaray me'zûnu) adlı oğulları ile Senar (2 çocuklu) adlı kızı oldu. 4. Salâhaddin Adoran, adliye müfettişi iken 1940'larda öldü, oğulları Ahmed Adoran ve Orhan Adoran'dır. Kızı Şâh Saner (1988'de hayatta) = Av.Salâhaddin Saner (1988'de hayatta), oğulları tâcir Ahmed Saner ve inşâât mühendisi Orhan Saner. 5. Seyfeddin Adoran, tüccardır.

5. Şâdiye Kevser Hanım (Istanbul 1878 - Istanbul, 3.9.1926 = 48), mülkiye kaymakamı Ali Hamîd Besener'le evlendi, 4 kız ve 2 oğulları oldu ki sırasıyle şunlardır: 1. Nefîse Fas (Söke 1905 - Ist.1971 = 66=Mustafa Âlî Nihâd Fas, Selânik 1880 - Ist. 1971 = 91, çocukları: Bülend Fas (Ist. 1942), Erîb Âsumân Fas (1935), Sâibe Sakaoğlu (1930), Sâmire İnce (Ist.1928), Demet Hanım). 2. Berîa Esen (1907-1974=67) (çocukları: Halûk Bey ve Neclâ Hanım ki sonuncusunun da bir kızı oldu). 3. Medîha Suman (1909, 1988'de hayatta). 4. Nâtıka Gürerk (1988'de hayatta). 5. Mehmed Nâtık Besener (ölm. 1942, Nâtıka Hn.'la ikiz), Arı İnşâât kurucusu, 8 aylık evli iken çocuksuz öldü. 6. Ali Nijad Besener, inşaat müteahhidi (1988'de hayatta). Bülend Fas = 4. Enîse Fas (Sağacak) (1949), oğulları Haydar 1962 ve Genco 1972. Sâmire Ince = Ali Fikri İnce (1924), kızları Melek Demet 1950 (=Prof. Dr. Ertuğrul Görcelioğlu, kızları Ayşegül ve Çiğdem) ve Sanem 1957 (=Dr. Târık Tuncel, oğlulları Murâd). Sâibe Sakaoğlu = Dr. Mehmed Sakaoğlu (1928, oğulları Fâtih 1964). Âsumân Fas (=Âfet Oya 1946, kızları Yâkut 1981 ve Zümrüd 1975).- Ali Nejat Beserer = Pîrâye Beserer, oğulları Müjdâd Beserer.- Nâtıka Gürerk = Târık Gürerk (1988'de hayatta), 1950 - 54 DP İzmir mv., Vakıflar Bankası genel müdürü, kızları Tülin Berkant (= Sinân Berkant) ve Berîn Narmanlı (=Fahrî Narmanlı, 2 kızları var).- Berîa Esen = Dr. Mazhar Cemîl Esen (ölm.1966), çocukları: Halûk Esen (=Nüveyre Esen, oğulları Cemil) ve Neclâ Key (=Nejat Key, Sokoni-Vakum genel müdürü, kızları Gönül 1949 = Mehmed Bey, bunların 2 kızı).

6. Hüseyin Sâdeddin Arel.

7. Ahmed Hamdi Bey (Istanbul 1883 Kudüs 1915 = 32), Birinci Cihan Savaşı'nda yedek subayken Filistin cebhesinde Kudüs savunmasında şehid düştü.

8. Münîre Hanım (Istanbul 1889 - Istanbul 1900'ler), gençkızken öldü.

9. Ayşe Aliye Hanım (Istanbul 1891-Istanbul 1900'ler), bu da gençkızken öldü.

10. Osman Dardağan (İzmir 1901). Kazasker Emin Efendi'nin son çocuğudur. Galatasaray mezunudur. İtibâr-ı Millî Bankası'na girdi (1921). İş Bankası Galata şubesi müdürü (1943), Yapı ve Kredi Bankası umum müdür muavini (1951), umum müdür vekili, Denizcilik Bankası umum müdür muavini (1952), Turizm Bankası yönetim kurulu üyesi (1956) oldu. Denizcilik Bankası ve Turizm Seyahat Şirketi kurucularındandır. Nermin Elgün (İzmir 1919) ile evlendi (7.7.1947). Çocukları Nevhîz Kocatopçu (Istanbul 1925, Istanbul 1947'de yüksek mühendis sanâyî bakanı, TÜSİAD başkanı Şehâb Şefkatî Kocatopçu (Hüs.Ferîd Kocatopçu = İrfân Evine oğlu) (17.2.1915) ile evlendi, çocukları Mehmet Arel Kocatopçu ve Ayşe Çeşmebaşı) ve Emin Dardağan (Istanbul 1934)'dır (12).

Hüseyin Sâ'deddîn Arel (Vefa/Ist.18.12.1880 - Bomonti/Ist.6.5.1955 = 74, 4, 19): Vefâ'da taşmekteb 1886, Şemsü'l-Maârif, Numûne-i Terakkî, Ist.'dan İzmir'e nakledip orada Fransz koleji orta ve lise kısmı, İzmir medresesi orta kısmı, 1896 yazında İzmir'den Ist.'a gelerek yüksek medrese ve Hukuk (altın madalya ile 1.) 4.9.1906; İzmir'de Aydın vilâyeti mektûbî (özel kalem) müdürlüğü kaleminde müsevvid 13.8.1895, 7 aylık stajdan sn.1,39 altın maaşla kadro 23.3.1896, 1,9 altın 28.7.1896, 2,9 altın 20.9.1900, adliye nezâreti mektûbî kalemi kâtibi, 5 altınla nezâret mütercimi 18.7.1901, 8 altınla nezâret mektûbî kalemi şifre kâtibi 12.3.1902, 13 altın maaş 29.4.1906, nezâret mühür ve şifre md.7.2.1907 (25 altın), 47 altınla nezâret mektûbî muâvini (genel sekreter yardımcısı) 30.7.1907, adliye nâzırına dâmâd, 30 altınla nezâret mektûbî (özel kalem) md. 14.8.1908, 25 altınla ticâret-i bahriyye mahkemesi üyesi 28.9.1905, 50 altınla Rûmeli-i Şâhâne Vilâyât-ı Selâsesi adliye müfettişi 1.11.1909, adliye nezâreti umûr-ı cezâiyye md. (40 altın) 28.5.1911, 60 altınla adliye nezâreti müsteşârı 8.7.1911, 50 altınla Şûrây-ı Devlet nâfia ve mâliye dâiresi üyesi 1.1.1913, 75 altınla defter-i hâkaanî nâzırı 8.7.1914, Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi reîsi 16.10.1915, emekli 12.1918, 205 altınla 16.3.1908'de Washington'da (D.C.) toplanan milletlerarası hukuk kongresinde Osmanlı murahhası, ûlâ 1.8.1907, 3. Mecîdî 1905, Lahey Adâlet Dîvânı dâimî üyesi 1929, Istanbul Belediye Konservatuarı reîsi (ayda 500 TL ile) 1943-48 (5 yıllık mukaavele), mükemmel Ar., Fars., İng., Alm., Fr.,

(12) *Kim Kimdir*, 205b; *Istanbul Ansiklopedisi*, VIII, 4.241b; 1955'te kendisinden alınan bilgi.

iyi derecede Lat., Yun., İt., İsp., Ermenîce, müzikolog, bestekâr, müel., nâşir, siroz'dan öldü, med.Zencirlikuyu, çeşitli târihlerde Ist.vâlî ve belediye reîsi, Temyiz reîsi, Şûrây-ı Devlet reîsi, Ist.Barosu reisliği, adliye vekilliği görevlerini reddetti, 29.10.1923-10.1928'de İzmir'de, sn.Ist.'da avukatlık yaptı. = Fatma Pâkîze Arel (Ist.1891) b.Sd. Germiyanoğlu (b.bk.) 'Abdurrahmân Nûreddîn Pş., izd.14.6.1907 = 47, 10, 22, yş.16-64, zevcinde 11 yş.kç. Tek çocukları: Nâciye Keskinoğlu (Ist.1910). =1. Necîl Kâzım Akses, kompozitör, izd.1934, talâk. =2. Prof. Suâd Keskinoğlu, bankacı. Çocukları: Sevil Ülgür (Ist.1935) ve İrvem Keskinoğlu (Ist.9.5.1944), ilki 1953'de bankacı Alparslan Ülgür'le evlendi.

DÂRENDELİ-ZÂDELER (S): Dârendeli 'Alî Pş. (ölm.1811), Hurşîd Pş. silâhdârı, mîrmîrân ve İzmid mutasarrıfı, Niğde 1807, vezâret'le Konya v.1809. 'Alî Pş.'nın ağabeyi Dârende eşrâfı İbr.Bey'in oğlu **Dârendeli Topal 'İzzet Mehmed Paşa** (Dârende 1793a - Ist.7.3.1855 = 62): amcasının mühürdârı, kapıcıbaşı, imrahor pâyesi, voyvoda, vezîr kethudâsı, mîrmîrânlık'la Bursa mutasarrıfı 1821, ilâveten Boğaz muhâfızı, Menteşe mutasarrıfı 1822, vezâret'le Anadolu v.11.1824, Boğaziçi muhâfızı 7.1825, kapdân-ı deryâ 9.2.1827-24.10.1828=1, 8, 13, Edirne ve Şumnu ordusuna me' mûr, sd.24.10.1828 - 28.1.1829 =0, 3, 5 + 4.12.1841 - 30.8.1842 = 0, 8, 27 = 1, 0, 2, ilâveten serdâr-ı ekrem, Tekirdağ'a sürgün, Vidin muhâfızı 31.12.1831-4.8.1833, Karahisâr mutasarrıfı 1.1834, Ankara-Çankırı-Kastamonu v., Boğaz muhâfızı 24.8. 1839, Saydâ-Beyrût-Tarâbulusşâm v.9.1840, bedevîlerle vuruşurken ayağında vurulup aksak kaldı,Sd.(2), Edirne v. 11.5.1843'e kd., Hudâvendigâr v.9.1849-10.1849, emekli, med.Eyüb, Ankara'da câmî yaptırdı. 3 oğlu:

1) 'Atâullâh Bey (1818?-27.2.1878=60?): by.oğul, mektûbî-i sadâret ve âmedî kalemleri, âmedî halîfesi, âmedî muâvin-i sânîsi, deâvî nezâreti muâvin-i sânîsi 9.1852, Mûsul mutasarrıfı 12.1861, Cânik mut.5.1862, Amasya mut.12.1865, Dîvân-ı Muhâsebât üyesi 9.1867, Afyon mutasarrıfı 11.1869-5.1875, Amasya (2) 3.1877, mâzûl, med.babası yanı, bir oğlu var.

2) Halîl Sâmî Pş.(ölm.1872): kalem, Mâliye nezâretinde kâtib 1859a, meclis-i muhâsebe kâtibi, mîrmîrânlık'la Bingaazî mut.1864, intihâb-ı me'mûrîn komisyonu reîsi 9.1871, Karası mut.11.1871, mâzûl.

3) Mesrûr Bey (ölm.1875): Sd.mektûbî kalemi, sd.mektûbcu muâvini, Dîvân-ı Muhâsebât başkâtibi, üyesi 4.1866, Bidâyet mahkemesi üyesi 8.1872.

DÂVÛD PAŞA-ZÂDELER (D, S): **Dâmâd Koca Dâvûd Paşa** (ölm.Dimetoka, 20.10.1498), Arnavud devşirme, Enderûn, Hâs Oda, Bosna s.b., Anadolu beyl.1471, Rûmeli beyl., vezîr, sd.1482-1497(18.3.) = 15 yıl (6.sıra), emekli

ol.Dimetoka'daki mâlikânesine çekildi. Ist.'da Samatya tarafında adıyle anılan semte câmî (1485), imâret, medrese, mekteb, çeşme, gömüldüğü türbe (1485), han, meydan, kışla, saray, hamam, Üsküdar'da hamam yaptırdı. =1. Fülâne Hâtûn. =2. Fülâne Sultan b.Bayezîd II, izd.1489 = 9 yıl kd. İki izdivâcından birer oğlu oldu:

1) **Dâmâd Muşt.Pş.** (1474 - 1524 = 50), Şehzâde Sultân Aḥmed'in vezîri 1512-3, kazâen öldü, emlâk ve hayrâtı: *Pş.Livâsı*, 476, no.4, 474, no.29, 30,405-12, no.246. =Kamer-Şâh Sultân b.Bâyezîd II, izd.1489 (babası ile ayni günde, böylece baba oğul pâdişâhın iki kızı ile evlendi). Çocuklar: ilk ikisi 6.12.1503'de çocukken tâûn'dan ölen: **Sultân-zâde Meḥ.Çel.,Sultân-zâdeAḥ.Çel.** ve **Sultân-zâde Sül. Çel.**

2. **Sultân-zâde Dâmâd Meḥ.Bey** (1490 - ?)= Faṭma Sultân b.Vel.-Şeh. Aḥmed b.Bâyezîd II, dayı kızı, izd.1508.

DEBBÂĞ-ZÂDELER(Ş): Ist.'daYedikule'de debbağ esnâfı şeyhi (lonca başkanı) Şeyh Maḥmûd Ef.'nin oğulları:müd.Aḥ.Ef.(ölm.2.1681) ve: **Debbâğ-zâde Meḥmed Ef.** (ölm.5.12.1702), Ist.9.1669, Anadolu 5.1679, Rûmeli 3.1683, şeyhulislâm 2.11.1687-13.2.1688=0, 3, 12 + 0,0, 18 sn. 2.3.1688-25.6.1690= 2, 3, 24 = 2, 7, 6, müel., med.Sultânselîm'de Debbâğ-zâde Medresesi, Altay Câmii'ni yaptırdı, III. Süleymân'a kılıç kuşattı (1687) = Fülâne Hâtûn b.Bayrâm-zâde (Zekeriyyâ-zâde) (b.bk.) Vişne-zâde Şeyh Meḥ.'İzzetî Ef.(1630-1681). Fülâne Hâtûn (=Hoca-zâde (b.bk.) Mollâ Aḥ.Bekâî Ef., ölm.8.1727), müd.şâir Aḥ.Ef. (1682?-6.1.1701=19?) kızıdır. Bu Aḥ.Ef. ile Meḥ.Ṣâliḥ Mollâ (1700?-1730=30?), Şeyhulislâm'ın oğulları ve anne tar. Bayrâm-zâde'dirler. Ṣâliḥ Ef., Tebrîz kadısı iken orada şehîd oldu, oğlu Selânik kadısı Aḥ.Ef. (ölm.1809) ve Bosna kadısı Meḥ.Şerîf Ef. (ölm.1844'den sn.), Nû'mân Ef.oğlu da Şeyh 'Ömer Ef.'dir (ölm.1813, med.Hüdâyî Dergâhı, zâkirbaşı, sn.Celvetî şeyhi).

DEFTERDÂR-ZÂDELER (V).: Bk.MELEK AḤMED PAŞA-ZÂDELER (D, S)

DELİ FUÂD PAŞA-ZÂDELER (V): Kuzey Kafkasya'da Toga aşîreti beyi İslâm Bey'in kızı, Ist.'da huzûr müdderrisi Şâkir Ef.ile evlenip ondan olan oğlu: İncirköylü Re'fet Ḥasan Pş. (Kuzey Kafkasya 1793 - İncirköy/Boğaziçi/Ist.1901 = 108), çocukken Ist.'a gelip eniştesinin himâyesiyle Saray'a hâsekî oldu, yzb. 1826, bnb.1839, livâ ve Sûdan (Mısır Sûdânı) vâlîsi, ferîq, Ist.'a gelip teşrîfât-ı askeriyyeye me'mûr müşîr 14.6.1888. Bu zâtın kç.oğlu Şevket Pş., onun oğlu, II. 'Abdülḥamîd aleyhine kîndâr kitaplar yayınlıyan süvârî binbaşısı Âṣaf Tugay (ölm.1970'den sn.) olup şâir Emîn Bülend Serdâroğlu'nun hemşîresi ile evlendi. Boğaziçi'nde İncirköy'de oturduğu için "İncirköylü" denen Ḥasan Paşa, oğlundan 9 yıl sn.94 yaşında müşîr oldu, daha doğrusu protokolde oğlundan sonraya düştüğü için II. 'Abdülḥamîd ona bu rütbeyi verdi.

Bu Ḥasan Pş.'nın oğlu: Deli Fuâd Pş.(Ist.1835 - Ist. 19.4.1931 = 96), Mısır harbiye'si, Mısır'da albaylığa kd.yükselip 1869'da Ist.'a geldi, livâ ve Kerkük kumandanı 1872, Yanya tümen kumandanı 1874, İşkodra kumandanı, Karadağ muhârebesi, 93 harbinde Ruslar'a karşı Elena meydan muhârebesini kazandı, müşîr 9.5.1878, yâver-i ekrem, Viyana ve Petersburg'a fevkalâde büyükelçi, rütbe ve nişânları alınarak Şâm'a sürgün 1902-8, Berlin ve Viyana'ya fevkalâde murahhas 1915, med.Eyüb, hepsi murassâ İftiḫâr, İmtiyâz, 'Osmânî, Mecîdî, Millî Mücâdele'de Ankara'yı destekledi. Yalısı Boğaziçi'nde İstinye'de. =Seyrân-ı Dil Hn. =Fatma İnşirâh Hn.

1) Ḫulûṣî Fuâd Tugay (Ist.1891-Ist.21.5.1967=76), =Emîne Dürriye Tugay (Ist.1897-Ist.13.4.1875=78), med.Zencirlikuyu, şu eserin müellifi: Emine Foat Tugay, *Three Centuries Family Chronicles of Turkey and Egypt*, Oxford University, 1963. Ḫulûṣî Tugay, 7.7.1925-24.3.1929'da Tokyo maslahatgüzârı, 1951-5.1.1954'de Kaahire büyükelçisi oldu ve başka büyükelçiliklerde bulundu, med.Zencirlikuyu. Emîne Tugay, Katırcıoğlu (b.bk.) müşîr Maḥmûd Muḫtâr Pş. (1868-1935) ile Kavalalı (b.bk.) prenses Nîmetullâh'ın (1876-1945) kızıdır, izd.Ist. 4.9.1896=38, 6, 14, yş.19, 11, 15-58, 2, 29, zevcinden 8 yş.kç.

2) Es'ad Fuâd Tugay (Çamlıca/Ist.1884 - Ist.31.7.1973 = 89), müel., diplomat, son ol.1918'de Petersburg maslahatgüzârı. =Kavalalı (b.bk.) Prs.Zîbâ (31.8.1885 16.3.1964 = 78, 6, 16) b.müşîr Ḥasan Pş., izd.Ist.1915, = 49 yıl, zevcinden 1 yş. kç., çocuksuz.

3) Reşîd Fuâd Bey, kurmay, 1.1913'de Balkan Harbi'nde şehid. 4) Sa'îd Fuâd Bey, subay, 12.1912'de Balkan Harbi'nde şehid. 5) Ḫalîl Fuâd Bey, subay, 1915'de Çanakkale'de şehid. 6) Ḫayreddîn Fuâd Bey, subay. 7) Hidâyet Fuâd Tugay. 8) Cemîle Fuâd Tugay.

9) Râmiye Zehrâ Hn.(1879-19.10.1918) = Ṣâliḥ Ḫulûṣî Paşa Kezrak (Ist.1864-Ist. 25.10.1939=75) (b.bk.) b.bahriyye ferîkı (1878) Dilâver Pş.(ölm.1899), sd.8.3-2.4.1920 = 0, 0, 25, izd. 1901 = 17 yıl, çocuksuz.

10) Münevver Ulugay (ölm.Ist.26.5.1957) = İsḥâq Pş., II. 'Abdülḥamîd'in yâveri, Göztepe'de köşkü, Pş.'nın kardeşleri: Sefer Bey, Ṣâliḥ Bey, II. 'Abdülḥamîd'in başḫazînedârı Senîḥa Hn.(ölm.1960?).

11) Medîḥa Hn. = Memdûḥ Bey b.Eğinli (b.bk.) İngiliz By.Meḥ.Sa'îd Pş., bahriye müşîri. Bu izdivâcdan bir oğul ve târihçi İsm.Hâmî Dânişmend'in 2.eşi olan yazar Nâzân Dânişmend (1911-1947) doğdu.

12) İslâm Fuâd Tugay(ölm.17.1.1950), med.Eyüb=Fatma Neyyire Tugay (ölm. 1954'den sn.) b.Moralı-zâde (b.bk.) Meḥ.'Alî Bey.

Fuâd Pş.'nın torunu Hüveydâ Mayatepek (1914 - 2.5.1973 = 59), Roma Ün.

hukuk me'zûnu ve hukuk doktoru, 1939 dış işleri, 1958 by.elçi, Viyana büyükelçisi iken orada öldü. =Türkân Hn.-Sul.Mayatepek (Kuruçeşme/Ist.4.7.1919), Nâciye Sultân ile Enver Pş.'nın kızı, yük.kimyâ mühendisi, izd.Ist.1945 = 28 yıl, yş.26-54, zevcinden 5 yş. kç. Çocukları: Osmân Mayatepek (1950).

DELİ HÜSEYİN PAŞA-ZÂDELER (D, S): Gaazî Deli Hüseyin Paşa (Yenişehir/Bursa, ? - îdâmı Ist./Yedikule, 29.12.1658): Ist.'a gelip Eski Saray baltacısı, Topkapı Sarayı baltacısı, IV. Murâd'ın maiyyet emir zâbiti, kç.imrahor, imrahor, vezâret'le kapdân-ı deryâ 30.6.1634-21.10.1635=1, 3, 21, bu sıfatla Revân sefer-i hümâyûnu. Mısır beyl.21.10.1635-8.1637=1, 10, musâhib-i şehryârî ve bu sıfatla Bağdâd sefer-i hümâyûnu, seferden pâdişâh ile dönünce kubbe-nişîn, kaymakam 16.12.1639 (20 gün), kapdân (2) 22.2.1640-9.9.1640 = 0, 6, 16, Azak seferi ve ilâveten Özü muhâfızı, Bağdâd beyl.4.4.1644-12.9.1644, Budin beyl.10.1644, 2. vezîr, Mora beyl. ve Girid serdârı, Kandiye dışında adayı fethetti, sd.28.2-5.3.1656=6 gün, fiilen sadâret yapmadı, 2. vezîr ve serdâr ol.devâm etti, kapdân (3) 14.7.1658-4.12.1658=0, 4, 21 = 2, 2, 28, Rûmeli beyl., Ist.'a çağırılıp Köprülü Meh.Pş.'nın kıskançlığına kurban gitti, med.Yedikule'de Yaldızlıkapı. Şatt üzerinde Kameriyye Câmii, Resmo'da 2 câmî, medrese, hamam, tekke, mescid, dârülhadîs, suyolları, Hanya'da câmî, İnâdiye'de câmî, Kandiye dışında tekke, Kaahire yakınlarında 100 hâne câmîli Deli Hüseyin Pş. kasabası yaptırdı. By.oğlu Nûh Bey 1673'de Kaahire'de bulunuyordu. Kç. oğlu:

Dâmâd Sarı Must.Pş. (1658? - 1732a = 74?), kapıcılar kethudâsı, vezâret'le Sıvas 25.11.1725. =1. Fülâne Hn. =2. Sâliha Sultân (20.4.1715 - 11.10.1778 = 63, 5, 21) b.Ah.III, nikâh 21.10.1727, izd.5.1728 = 4, yş.13, 2 - 17, zevcinden 57 yş.kd.kç. (bir yanlışlık yoksa, Sultân izdivaclarında görülen en by.yaş farkı budur) (Sultân 4 def'a daha evlendi). Çocukları:

1) 'Alî Pş.(ölm.Akşehir 1746), kapıcıbaşı, mîrmîrânlık'la Akşehir s.b.12.1745.

2) Hadîce Hn. = Sultân-zâde Meh.Sa'îd Bey (doğ.1700) b.Fatma Sultân (ölm. 1700) (b.Meh. IV)=Dâmâd Bıyıklı Mısırlı Meh.Pş. (Sa'îd Bey sn.Fatma Hn.-Sul.(ölm. 1765) ile evlendi). Çocukları: Seyyid Halîl Bey (ölm.5.4.1782), İsm.Es'ad Ef.(Ordu defterdârı) ve İshâq Bey (1740? - Süveyş 1835 = 95?), Enderûn, peşkîr ağası 1769, III. Selîm velîahd iken 1787'de XVI. Louis'ye gönderdiği gizli elçi, F.R.Unat'a göre (*Bell.*, 109, s.106) tersâne tercemânı, Mühendis-hâne riyâziye muallimi Hoca İshâq Ef.budur, Câbî Sa'îd *Vekaayi'-nâme*'sinde "Safiyye Sultân'ın üvey oğlu" dendiğine göre de Safiyye Sultân b.Must.II'nin mânevî oğlu olduğu söylenebilir. İshâq Bey'in çocukları: Sâmî Ef., genç ölen bir erkek çocuk ve Fülâne Hn.=Halîl Esrâr Ef. (ölm. 28.9. 1832): Terceme Odası, Dîvân-ı Hümâyûn tercemânı 1828b, hâcegân ve Rodos mukaataacısı 1830b, med. Eyüb.

3) **Sultân-zâde Ah.Bey** (1729 - 14.2.1733 = 4, med.Yeni C.), 4) **'Ayşe Hn.-Sul.** (1730 - 1754 = 24).

5) **Emîne Hn.-Sul.** (1731?-28.8.1813=82?), med.Eyüb, Şeyh Hâlid Dergâhı = İsm.Zühdî Pş. (1730? - İzmit, 10.1802 = 72?), izd.1750, =51, zevcinden 1 yş.kd.kç., yş.19?-70?.Enderûn, kç.imrahor, kapıcılar kethudâsı 10.1794, imrahor 1.1796, vezâret'le Konya 2.8.1801, Diyârbekr, Sıvas 9.1802, Sıvas'a giderken yolda öldü. Çocukları: Yâ'qûb Bey (ölm.6.2.1841, kapıcıbaşı, med.Üsküdar) ve Meh.Nûrî Bey (ölm.28.1.1820, med.Eyüb), bunun oğlunun oğlu Pertev Bey (ölm.1894?), telgraf me'mûru.

6) **Fatma Hn.-Sul.** (1732 - 12.1797 = 65) ('İzzî, II, 152) = İbr.Bey (ölm. 1760), kapıcıbaşı, başbakı kulu, izd.6.1.1749=11 yıl, yş.17-28. Çocukları: Emîne Hn. (1750?-1830?=80?), Zeyneb Hn. ve Hüveylâ Hn.- İbr.Bey'in ağabeyi Hatîb-zâde Dâmâd Yahyâ Pş.(ölm.1755), Fatma Hn.-Sul.'ın annesi Sâliha Sultân'ın 3.zevci ve Hn.-Sul.'ın üvey babasıdır, yânî üvey kızını kardeşi ile evlendirmiştir, bk. Hekîmoğulları.

DERVÎŞ MEHMED PAŞA (S): Anabolu'lu (Mora) Rüstem Ağa oğlu **Dervîş Meh.Pş.** (Anabolu 1769 - Yenbû', 10.1837 = 68), Moralı Sallabaş Ah.Pş. mühürdârı, beylerbeyilik'le Karası s.b., vezâret'le Anadolu beyl., sd.5.1.1818 - 5.1.1820 = 2, 0, 1, emîrü'l-haclık ve Kudüs sancağı ilâvesiyle Şâm beyl., Anadolu (2) 5.1820-19.7.1825, 425 altın mâzûliyet maaşı, şeyhu'l-Harem 19.4.1837, Bursa'da hayrât, Ist.'da çeşme. Çocukları: Başmâbeynci Meh.Bey (oğlu şâir Nevres Meh.Bey), kapıcıbaşı 'Ömer Lutfî Bey (ölm.21.10.1839, med.Şehzâde C.) ve Münîre Hn.(1825? - 1903 = 78?), şâire (*SATŞ*, 1.016-7), med.Karacaahmed, Mevlevî = 'Alî Rızâ Pş., Kerbelâ mutasarrıfı, bu izdivacdan: Ah.Kemâleddîn "Perrî" Dede (Manastır 1864 - Samatya/Ist.29.4.1937 = 73), şâir (*SATS*, 856-8), med.Yenikapı, 6 aylık Ist.'a geldi. Amerikan koleji, Bâb-ı Âlî. Şûrây-ı Devlet muâvini, Mevlevî dedesi, Seferihisar kaymakamlığından emekli. Dervîş Pş.'nın diğer bir kızının zevci için bk.Koca Yûsuf Paşa-zâdeler (Hamdî Pş., ölm. 14.7.1866 b.kapdân-ı deryâ Cezâyirli Seydî 'Alî Pş., ölm.1821).

DOĞRAMACI-ZÂDELER (K): Bk.MAHMÛD ŞEVKET PAŞA (S)

DUKAGİN-ZÂDELER (D, S): Arnavudluk'da Norman asıllı Arnavud Manobor dukasının (Pavlo Dukagin 1449'da ayaklanıp tımarını kaybetmiş, 1451'de tımar iâde edilmişdi) 2 oğlu, babaları ölünce Ist.'a kaçıp Fâtih Sul.Mehmed'e sığınıp Enderûn'a alındılar, bunlardan Mahmûd Bey genç öldü ki muhtemelen ünlü şâir Taşlıcalı Yahyâ Bey'in (1489-3.1578=89) babasıdır: s.b., yayabaşı, II. Selîm'in musâhibi, med. Lozniçe/İzvornik/Bosna (kendisini şahsen tanıyan Â'lî'ye göre Dukagin-zâdeler'dendir). Mahmûd Bey'in oğulları oldukları tahmîn edilebilecek 2 paşa için aş.bk. Ist.'a sığınıp ihtidâ eden dîğer kardeş:

Dukagin-zâde Dâmâd Ahmed Paşa (îdâmı Amasya, 8.5.1515), sd.28.12.1514 - 8.9.1515 = 0, 8, 11, şâir "Ahmed" (Riyâzî, *Tezkire*), med.Eyüb, Zâl Pş. Mektebi. Kuzey Arnavudluk'a, İşkodra yöresine yerleşen bu Norman (Fransız) dukalarının oğlu. Enderûn'da mükemmel bir Osmanlı yüksek eğitiminden geçmiştir. Büyük babasının adı Jean olup Arnavudca "Gin" hâline gelmiş ve "Duka Gin" denmiştir. =Gevher-Mülûk Sultân (1467? 1550 = 83?) b.Bâyezîd II, izd.1480?=25?, med. Eyüb'deki kendi türbesi. Bu izdivacdan Sultân-zâde Meh.Pş.(aş.bk.) ile **Nesl-i Şâh Hn.-Sul.** (ölm.1559) doğdu, med.Sarıyer'deki kendi câmii = İskender Pş.(ölm. Ist.1579), bahriye beylerbeyisi, med.Eyüb'deki mekteb ve dîğer hayrâtının bahçesi. Bu izdivacdan şâir Must.Sun'î Bey (ölm.1602?) doğdu ki bunun oğlu Kara Meh.Bey (ölm.1623) mescid vs hayrât yaptırmıştır ve bunun da oğlu Hasan Bey ve onun oğlu Must.Bey'dir (ölm.1631/2).

Sultân-zâde Mehmed Paşa (ölm.Ist.21.1.1557). Enderûn me'zûnu, şâir, Haleb, sn.Mısır 5.1.1554-5.3.1556=2, 2, 1 beyl., med.Eyüb, annesinin türbesinde. Hayrâtı: Kaahire'de câmî,saltanat sarayında kasr (1555), Haleb'de câmî (1555), 6 han, 3 hektar üzerine 4 ayrı çarşı ve îmâlât-hâneler, dergâh vs. =Hân-zâde Mihr-i Mâh Hn.-Sul.b.'Ayşe Sultân b.Bâyezîd II, teyze-zâdesi, izd.27.11.1503. Şu hâlde Paşa'nın ölümünde 76 yaşlarında bulunması gerekir. Bu izdivacdan, anneleri hanım-sultân, babaanneleri sultân olan şu 3 oğul doğdu: Sinân Bey; 'Osmân Ef.(ölm.7.1603), Selânik 5.1586, 3 def'a Mısır, Mekke, Ist. 5.1600 kadısı, Ebüssü'ûd Ef.'den me'zûn, müel. ('Atâyî, 46); Ahmed Bey (ölm.1557), by.oğul, med.Gevher-Mülûk Sul.T., dîvân (300'e yakın gazel, 70'den fazla dîğer formlar) sâhibi (Latîfî, Kınalı-zâde, Â'şık Çel., Beyânî. Kaaf-zâde, Riyâzî, 'Atâyî tezkireleri) (Hüs.Gürtunca, *Dukagin-zâde Ahmed Dîvânı'nın Mukaayeseli Neşri*, Türkoloji lisans tezi, Ist.1944, T 160, 172 s.).Ahmed Bey'in oğlu Meh.Bey, onun oğlu: Fasîh Ah.Dede (aslen Bey) (ölm.1679), ünlü şâir, Mevlevî, ressam, tâ'lîq hattâtı, Fâzıl Ah.Pş.'nın kâtibi.

Şâir Yahyâ Bey'in oğlu Âdem Çelebî'dir.

Dukagin-zâdeler'in soyu günümüze kadar gelmiştir. Şu zât, bu âiledendir: Dukagin-zâde Cemâl Bey'le Sıdıka Hn.oğlu askerî târihçi kurmay Ferîdûn Dirimtekin (İst.1895-İst., 27.9.1976)=Aysel Frej(Beyrût 1903). Aşağıdaki 2 kardeş, Kara Ah. ve Güzelce Rüstem Paşalar, Dukagin-zâdeler'den ve muhtemelen Mahmûd Bey'in oğulları ve Sd.Dâmâd Dukagin-zâde Ah.Pş.'nın yeğenleridir:

Aysel Frej 1970'lerde öldü, Lübnânlı Mârûnî zengini, İstanbul'da Şişhâne'de Frej apartmanını yaptıran Selîm Hanna Frej'in kızıdır.

Güzelce Rüstem Pş.(ölm.26.11.1539), Enderûn, yeniçeri ağası, beyl.=Fülâne b.Sd.Ayas Meh.Pş.(b.bk.), çocukları müd.Hüs.Hasîbî Ef.ve Fülâne Hn. ve bu Hn.'ın oğlu ünlü şâir Hâkaanî Meh.Bey (ölm.1606). Rüstem Pş.'nın ağabeyi: **Dâmâd Kara Ahmed Paşa** (1490? - îdâmı 28.9.1555 = 65?), Enderûn, kapıcıbaşı, yeniçeri ağası, Rûmeli beyl.1540, vezîr 1548, Tameşvar Fâtihi, sd.6.10.1553-28.9.1555=1, 11, 23, sadâreti Dâmâd Rüstem Pş.'nın 2 sadâretinin arasına girer, Topkapı'da Sinân yapısı câmî, türbesi, mekteb, çeşme, medrese. =Fatma Sultân (ölm.1556) b.Yavuz Sul.Selîm I, izd.1532? = 24 yıl kd.

DURAK AĞA-ZÂDELER (V): şâir Edirneli "Nihânî" Durak Ağa (ölm.1568), II. Selîm'in nedîmi, imrahor 1566, İran sefîri. Bu zâtın 5. batın torunu

bahriye beylerbeyisi İbr.Pş.'nın oğlu: Meh.Durak Pş. (ölm.Resmo, 11.1755), Enderûn, başkakı kulu 11.1745, imrahor 11.1746, vezâret'le Konya 10.1749, Kars 5.1750, Konya (2) 7.1750, kapdân-ı deryâ 15.1.1751-7.11.1752=1, 9, 21, İnebahtı muhâfızı, Kandiye muhâfızı, mâzûl, oğulları ikisi de hâssa silâhşoru olan 'Abd.(oğlu İbr.Bey) ve Sa'îd Beyler. Durak Pş.'nın kardeşi İsm.Bey, bunun oğlu Must.Şâbit Bey, bunun oğlu 'Abdülkerîm Bey olup bu sonuncu da hâssa silâhşoru olup denizde kazâen boğuldu ve Karacaahmed'e defnedildi = Şabâvet Hn.(ölm.1817) (bu Hn.'ın ablası Tabâb Hn., Dâmâd Seyyid Must.Pş.'nın ilk zevcesidir ki Kara Vezîr (b.bk.) Seyyid Meh.Pş.'nın kardeşidir). 'Abdülkerîm Bey'in çocukları: Habîbe Hn.(ölm.1883), Emîne Hn.(ölm.çocukken 1820), Meh.Es'ad Bey (1807-1817=10). Must Kâmil Bey (ölm.1814) ve Nefîse Hn. (ölm.1878) ve bunun oğlu, Meh. Hüsnî Bey (7.1822-27.8.1880=58, 1, med.Karacaahmed), Galata gümrüğü kâtibi, başkâtibi, müdîri, Eski Zağra 1851, Zaho 8.1853, Ordu 1854, Gümüşhâne 5.1856 kaymakamı, Meclis-i Rüsûmât üyesi 1861a, Anadolu müfettiş muâvini 1862b vs. Bu Hüsnî Bey'in babası Ah.Ef. (ölm.6.1822), Durak Ağa-zâde 'Abdülkerîm Bey kızı Nefîse Hn.'la evlenmiştir ki yağlıkcılar kethudâsı Hacı Meh. Ağa'nın (ölm.1838, dîğer oğlu Must.Ef.) oğlu ve o da İsm.Ağa oğludur. Nefîse Hn.'ın 80 yaşlarında öldüğü anlaşılır. Hüsnî Bey'in by.oğlu mektûbî-i hâriciyye hulefâsından Ah.Lutfî Bey (ölm.5.1866), kç.oğlu ise *Sicill-i 'Osmânî* müellifi Meh.Süreyyâ Bey'dir (ölm.12.1.1909, med.Karacaahmed, *'OM*, III, 36-7; *GOW*, 385-7). Süreyyâ Bey'den sn.doğan 3 kızdan büyüğü Nâciye Fatma küçükken 1852'de ölmüş, ikincisi topçu albayı Ah.Bey'le, üçüncüsü müd. Yâsînci-zâde 'Abdülvehhâb Ef.ile evlenmiştir.

DÜRRÎ-ZÂDELER (Ş): Toplam 20, 11, 27 müddetle meşîhat-i islâmiyye makaamını işğâl eden 6 şeyhulislâm çıkarmış âile (şeyhulislâm no.85; 95 ve 101 ve 106; 112; 115 ve 123; 132 ve 134; 173). Ankaralı İlyâs Ef.oğlu **Dürrî Mehmed Ef.** (Ankara 1666? - Ist.12.1736 = 70?), müderris, 'Abdülkaadir Ef.merhûma dâmâd, Haleb, Mısır 1714, Mekke 1717, Ist.kadısı 11.1720, fiilen Anadolu 1.6.1726 ve 2 def'a Rûmeli 10.1730 kazaskeri, şeyhulislâm (no.85) 31.10.1734 - 13.4.1736 = 1, 5, 13, hastalanıp meşîhatten ayrıldı ve bir kaç ay sn.öldü, med.Karacaahmed, Miskinler Tekkesi. Üsküdar'da konağı. =Fülâne b.Baba-zâde 'Abdülkaadir Senâyî Ef. b.Sinâneddîn Yûsuf Ef.b.Şeyh Meh.Ef., izd.1701. Senâyî Ef.(ölm.1675), Ist.kadısı 1658, fiilen Anadolu 3.1661 ve 3 def'a fiilen Rûmeli 11.1662 kazaskeri, med.Eyüb, Emîr Buhârî, müel., Ist.'da Bahçekapısı'nda mescid, mekteb, Edirnekapısı'nda câmî, tekke yaptırdı; oğlu Kadrî-zâde Ah.Ef.(ölm.1695a, med.babası yanı) Kudüs kadısı ve bunun oğlu 'Abdülkaadir Ef.(ölm.1739, med.Edirnekapısı) müderris'dir. Dürrî Meh.Ef.'nin Meh.Nûreddîn Ef.adlı oğlu genç öldü (8.1712), dîğer oğlu:

Dürrî-zâde Must.Ef. (Ist.1702 - 29.9.1774 = 72), müd., Galata 1735. Ist. 1739 kadısı, fiilen kazasker 11.1746, Rûmeli pâyesi ve sn.1751 ve 1755'de 2 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri, şeyhulislâm (no.95, 101, 106) 26.7.1756 - 18.2.1757 = 0, 6, 23 + 29.4.1762 - 23.4.1767 = 4, 11, 24 + 27.2.1774 - 29.9.1774 = 0, 7, 0 = 6, 1, 17, 2. meşîhatinden istîfâ etti ve 3. def'a bu makamda iken öldü, med.Edirnekapısı dışında Lâ'lî-zâde Çeşmesi karşısı, konağı Fâtih'de, Yenikapı mescidini yeniden yaptırdı, müel.

=Şafiyye Hn. (1708?-1773 = 65?) b. Şeyhulislâm (1731-2) Paşmakcı-zâde (b.bk.) 'Abd.Ef.b.Şeyhulislâm (1703 + 1704-7 + 1710-12) 'Alî Ef., izd.1724 = 49 yıl, zevcinden 6? yş.kç., Şeyhulislâm 'Atâullâh, Şeyhulislâm Â'rif, Kazasker Nûrullâh Efendiler'in ve muhtemelen dîğerlerinin annesi. Dürrî-zâde Must.Ef.'nin 5 oğlu:

1) Meh.Tâhir Ef.(1731? - 1767b = 38?), Selânik kadısı 4.1767.

2) Ebü'l-Berekât Meh.Nûreddîn Ef.(1733? - 1765b = 32?), müderris.

3) Meh.Nûrullâh Ef.(1725a - 1.7.1778 = 53), med.babası yanı, mollâ 1758a, Mekke 9.1762 ve Ist. 8.1769 kadısı, istîfâ, fiilen kazasker 7.1773, fiilen Rûmeli kazaskeri 3.1778. 5 oğlu: Meh.Sâlim Ef.(ölm.22.3.1813), müd., med.Hisâr'da Kayalar; Meh.İlyâs Ef.(ölm.9.2.1817), İzmir kadısı 6.1815, med.babası yanı; Meh.Es'ad Ef.(ölm.Edirne 1818), Edirne kadısı 3.1817; Meh.Â'bid Ef.(1759?-12.2.1829=70?), müderris 1780, Yenişehir 1809, Edirne 1815, Mekke 1820, Ist.7.1822 kadıları, kazasker pâyesi 1826a, fiilen Anadolu kazaskeri 1828, med.Eğrikapı'da babası yanı, oğulları müd.Mahmûd 'Azîz Ef.(ölm.9.1849, med.Edirnekapısı) ve Ah.Reşîd Ef.(ölm.25.1.1866, med.Edirnekapısı), İzmir 6.1846, Filibe 8.1853, Mekke pâyesi 1854, Ist.pâyesi 1856, evkaf müfettişi 18.11.1861; Nûrullâh Ef.'nin dîğer oğlu: Meh.Hidyetullâh Ef. (1757? - 10.1.1813 = 56?), med.Eğrikapı, Medîne, Ist.5.1809 kadısı, bunun oğulları: müd.Meh. 'Avnullâh Ef. (ölm.28.10.1800, 20 küsur yaşında. med.Eğrikapı) ve Seyyid Must.Ef., müd.(ölm.18.12.1813, med.Eğrikapı), bunun oğlu Meh.Hidâyetullâh Ef.(ölm.Filibe 1861), Haleb 4.1852, Filibe 3.1860 kadısı.

4. Meh. **'Atâullâh Ef.** (1729b - Gelibolu, 15.5.1785 = 56), Selânik 1759a, Mekke pâyesi 1762b, Ist.kadısı 7.1769, istîfâ, fiilen kazasker 6.1774, fiilen Rûmeli kazaskeri 10.7.1779, 2. def'a Rûmeli, şeyhulislâm (112) 19.5.1783 - 31.3.1785 = 1, 10, 13, hacca giderken yolda Gelibolu'da öldü, med.Gelibolu. Yazıcı-zâde Meh.Ef.kabri, reîsülulemâ idi. =Feyzullâh-zâde (b.bk.) 'Azîze Hn. Oğulları Yenişehir mollâsı Meh.Hâmid Ef.(ölm.25.10.1805, med.Tûnusbâğı), bunun oğlu Meh.'Atâullâh Ef.(ölm.Mekke 1825), Yenişehir 1816, Bursa, Mekke kadısı 1824 ve bunun oğlu müd.Meh.Sa'îd Ef.(ölm.1850).

5) Meh. **Â'rif Ef.**(1740 8.10.1800 = 60), Yenişehir 1766b, Mekke pâyesiyle Bursa 1773, Ist.kadısı 1780, nakıybüleşrâf 14.8.1782, fiilen kazasker 1784, fiilen Rûmeli, şeyhulislâm (115, 123) 22.8.1785 - 10.2.1786 = 0, 5, 19 + 12.7.1792 - 30.8.1798 = 6, 1, 19 = 6, 7, 8, ilk meşîhatinden azlinde hacca gitti ve 6.1791'e kd.hac dönüşü Kütahya'da oturdu, med.Eğrikapı. Oğulları: 20 yaşlarında ölen (1781) müd. Meh.Emîn Ef.(med.babası yanı), müd.Meh.Râşid Ef.(ölm.1790a, med.babası yanı) ve:

'Abdullâh Ef. (1768? 11.11.1828 = 60?), Galata 1793a, Mekke pâyesi 1794a, Ist.pâyesi 12.1795, kazasker pâyesi 1801, fiilen kazasker 1805, nakıyb 1807, Rûmeli pâyesi 1808, şeyhulislâm (132, 134) 22.11.1808 - 22.9.1810 = 1, 10, 0 + 12.6.1812 22.33.1815 = 2, 9, 10 = 4, 7, 10, med.Üsküdar Karacaahmed'de Dürrî Ef.yanı, nakıybüleşrâf iken 1807'de IV.Mustafa'ya Şeyhulislâm Ebû-İshâq-zâde Topal Meh.'Atâullâh Ef.ile müştereken kılıç kuşattı. 3 oğlu:

1) By.oğlu Meh.Â'rif Ef. (ölm.1808) hayâtında ve çok genç müderris iken öldü.

Bunun oğulları: Meh.Es'ad Ef.(ölm.1844, Yenişehir 28.7.1843) ve Meh.Kemâleddîn Ef.(ölm.1865, bu da mollâ).

2) Meh.Şerîf Ef.(ölm.1861), ortanca oğul. Yenişehir, Bursa 1825a, Mekke pâyesi 1826b, İst.pâyesi 1838, kazasker pâyesi 6.1849, fiilen kazasker 1.1853, Rûmeli pâyesi 6.1855 ve fiilen kazaskeri 1859a. med.Bebek.

3) Meh.Dürrî Ef., 22.4.1879'da Rûmeli kazaskeri pâyesi aldı. 1815-1899=84. Oğlu: **'Abdullâh Ef.** (İst.1867 - Mekke, 30.4.1923 = 56), molla 1895, Mekke pâyesi 1897, İst.pâyesi 1900, kazasker pâyesi 10.6.1902, fiilen Anadolu kazaskeri 8.9.1910-4.9.1912, meşîhat müsteşârı 1.2.1920, 1912-1920 arasında devlet hizmeti dışında bırakıldı, şeyhulislâm (173) 5.4.1920 - 31.7.1920 = 0, 4, 26, meşîhatinde Anadolu milliyetçi hareketinin liderleri için katli vâcib fetvâsı verdi, sonradan bu fetvâ kaldırılmakla berâber İngiltere ile münâsebetleri olan 'Abd.Ef., nice asırlık âilesini lekelemiş oldu. Hicâz'a gidip bir kaç ay sonra orada öldü. 2 kızı vardır. Bu âileden: Nebâhat Üner (1903-15.7.1955 = 52) b.Dürrî-z. Ah. Ziyâeddîn Ef., bestekâr (*TMA*, II, 361b-2a), med. Rûmelihisârı'nda aile kabristânı.

— E —

EBE-ZÂDELER (Ş): Anadolu'lu bir kadı olan Must.Ef.'nin zevcesi -ki Dobruca'da Balçık kadısının kızı idi-, IV. Mehmed, Dobruca'da iken, şehzâdesini doğurttu. Bundan dolayı bu hanım'a ebe ve oğullarına "Ebe-zâde" dendi ki 2 oğuldur:

1) Ebe-zâde Hüs.Ef., oğlu Must.Ef. (Medîne 1719, Selânik 1725, Bursa, Mekke kadısı), oğlu müd.Hüs.Ef. (ölm.4.1762, med.Nûh Kuyusu), bunun oğlu İbr.Ef.(6.1809'da İbrâil kadısı iken Ruslar'ca şehîd edildi), bunun oğlu babasından önce ölen (6.8.1796) Hüs.Ef.: Mâliye, hâcegân, Haremeyn mukaataacısı, gümrük emîni, matbah emîni, med.Haydarpaşa ve bu sonuncusunun dâmâdı Meh.Emîn Ef., oğulları ise müd.İbr.Ef. (ölm.16.11.1845) ve İbr.Edhem Ef.(ölm.30.1.1861), başmukaataacı 7.1822, 2 def'a ihtisâb nâzırı 1832, surre-i hümâyûn emîni, Meclis-i Mâliye üyesi, med.Süleymâniye.

2) **Ebe-Zâde 'Abdullâh Ef.** (ölm.1714), babası kadı iken Balçık'da doğdu (Varna kuzeyinde liman, Güney Dobruca), İst.'a gelip yüksek medreseyi bitirdi, müd., Haremeyn evkaafı müfettişi 1679, Mısır, Edirne, Mekke kadısı, İst.pâyesi 2.1695, fiilen kazasker 4.1695, fiilen Rûmeli kazaskeri 3.1697, Kıbrıs'a sürgün 4.1698, sürgün yerinin Bursa Yenişehri'ne tahvîli 6.1700, 7 yıl sürgünden sn. İst.'a dönüş 1.1704, Rûmeli kazaskeri (2), mâzûl, şeyhulislâm (72) 25.1.1708 16.7.1710 = 2, 5, 22, Trabzon'a giderken gemisi Karadeniz'de batıp boğuldu. Dâmâdı müd.'Abdurrahmân Ef. (ölm.1733, med.Eyüb), oğulları ise Meh.Refî' Ef.(1682-10.1700 =18) ve Muslihüddîn Must.Ef.(ölm.1728), bu sonuncunun oğlu müd.Meh.Sâ'deddîn Ef.(ölm.13.4.1786), bu sonuncunun oğulları: müd.Meh.Mâ'rûf Ef.(ölm.1792a, med.Eyüb, Buhârî Dergâhı) ve Meh.Sıdqî Ef.(5.1763 - 16.6.1825 = 62, 1), müd.1794a, Mekke kadısı 7.1813(18 ay),

Ist.pâyesi 2.1816, nakıybüleşrâf 3.1816-1818, Ist.kadısı 11.1816, kazasker pâyesi 16.6.1820, nakıyb(2) 29.3.1821, fiilen kazasker, Merzifon'a sürgün, nakıyb(3) 1823, Rûmeli pâyesi 1824 ve fiilen Rûmeli 8.1824. Sıdqî Ef., Karabekir-zâde (b.bk.) Şeyhulislâm Meh.Kâmil Ef.(1729-1801) dâmâdıdır, oğlu Must.Bey'dir.

Şeyh.Yahyâ Tevfîk Ef., anne tarafından Zeyrek-zâde olup, Arab-zâde(b.bk.) Kazasker Abdurrahmân Bâhir Efendi dâmâdıdır. İbrâhîm Sadreddîn Sadrî Efendi, hattât ve şâirdir, Râmiz'de kayıtlıdır.

Şeyhulislâm Abdullâh Ef. kardeşi Mekke pâyeli Hüseyn Ef.'nin dâmâdları Mehmed Emîn Ef. ve Balçıklı Kadı Lutfî-zâde Ahmed Ef.'dir. Bu Ahmed Ef.'nin oğulları şâir Kadı Mustafa Ef. ve şâir Kadı Feyzullâh Feyzî Ef.(1703-1764) olup bu sonuncunun oğlu şâir ve nâib iken Balçık'ta gemisi batıp ölen Ahmed Reşîd Ef.'dir (1744-1768). Lutfî-zâde Ahmed Ef.'nin dâmâdı Mustafa Na'îm Ef.(ölm.2.1737) kezâ şâirdir(Ahmed Ramazân Ef.-zâde Abdülazîz Ef. oğludur). Na'îm Ef.'nin oğulları: 1) Mehmed Emîn Ef.(1717-1751), nâib, yazar, dîvân sâhibi şâir ve 2) Kadı Hüseyn Râmiz Ef.(1736-1788=52), ünlü *Tezkire* müellifi, şair, Fâtih/İstanbul doğumlu. Râmiz, hem Halvetî/Şemsî, hem Mevlevî'dir.

Ebe-zâde Mehmed Sâlih Ef.(ölm.1851), sanıyorum başka bir âiledendir. Mevlevî, Nizâm-ı Cedîd tarafdârı ulemâdan olup Yenikapı Mevlevî-hânesi'nde medfûndur. Oğlu Hâfız Ömer Fâiz Ef.(1805-27.5.1875=70), medrese me'zûnu olup Fransızca öğrendi, mâliyeye girdi, taşra defterdârı, İstanbul şehremîni 11.1860-4.1871, Bağdâd kapı kedhudâsı oldu, babası yanına gömüldü, kıssa-hân olmakla ünlü idi, Sultân Azîz'in Avrupa seyâhatine katılıp jurnal(günlük) tuttu ki Cemal Kutay bazı kısımlarını yayınlamıştır.

Sıdqî Ef.'nin (ölm.1825) annesi, Şeyhulislâm Yahyâ Tevfîq Ef.'nin kızıdır: 'Uşşâqî-zâde (b.bk.) İbr.Ef.kethudâsı Ebû-Eyyub Receb Ef.oğlu müd.ve adı geçen İbr.Ef.dâmâdı Ebû-Tevfîq Eyyûb Ef.(ölm.1744) oğlu **Yahyâ Tevfîq Ef.** (1716 27.3.1791 = 75), müd.1736, Selânik 9.1766, Şâm 2.1773, Mekke 1778, Ist.7.1785 kadıları, kazasker pâyesi 9.1786, 2 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri 2.4.1787, nakıyb 2.1790, şeyhulislâm (121) 14.3.1791 - 27.3.1791 = 0, 0, 13, makaamında öldü, müel., 3 dilde şâir "Tevfîq", med.Kç.Karaman'da (Ist.) yaptırdığı medrese. Bu zâtın kardeşi: Seyyid İbr.Sadreddîn Ef.(ölm.30.3.1795), ağabeyi yanında medfûn.

EBÛ-İSHÂQ-ZÂDELER veyâ KARA İSHÂQ-ZÂDELER(Ş): Toplam 9, 6, 6 meşîhati işğâl eden 5 şeyhulislâm (no.79, 84, 90, 110 ve 119 mükerrer, 127 ve 129 mükerrer). 'Alâiyeli (Alanya) İbr.Ef., 'Alâiye'de doğup orta tahsil yaptı, Ist.'da şâir Mantıqî Ah.Ef.'den me'zûn, müderris, kadı olup 1647'de Konya Ereğlisi'nde ölüp oraya gömüldü (Şeyhî, *Zeyl-i Şekaaiq*, v.47a). Oğlu: **Kara Ebû-İshâq "Na'îm" İsmâ'îl Ef.** (Fâtih Çarşanbası/Ist.12.1645 - Kayalar/Boğaziçi/Ist.8.8.1725 = 79, 8): Bursa, Mekke, Ist.kadısı 1.1709, kazasker 29.10.1710,Rûmeli 15.10.1713, şeyhulislâm (79) 3.12.1716 - 7.5.1718 = 1, 5, 5, Sinop'a sürgün, sürgünden dönüş 3.1721, şâir, müel., yalısı Boğaziçi'nde Bebek-Hisâr arasında Kayalar'da. Doğduğu evi yıktırıp arsasına câmî yaptırdı ki kendisi ve âilesi burada medfûndur. Şücâ' ve Hasan-zâde mescidlerine de minber koydurup câmî hâline getirdi. Çocukları:

1) **Ebû-İshâq-zâde İshâq Ef.** (1679 31.10.1734 = 55), by.oğul, müd.1699, İzmir 1723, Ist.kadısı 1724, İbr.Müteferrika Matbaası başmusahhihi, kazasker 18.5.1729, Kütahya'ya sürgün 8.1732-9.1733, Rûmeli kazaskeri 10.1733 ve bir kaç gün sn.şeyhulislâm (84) 22.10.1733 - 31.10.1734 = 1, 0, 10, makaamında öldü, med.babası yanı. 3 dilde dîvân sâhibi şâir, nestâ'lîq hattâtı, müel. =Fülâne b.Şeyhulislâm Paşmakcı-zâde (b.bk.) 'Alî Ef.(1639-1711), yalnız kç.oğlu müd. Zeyneddîn Ah.Ef.(ölm.1754, med.babası yanı) annesidir. By.oğlu: Şerîf Yahyâ Ef.(ölm.1778), Selânik, Edirne kadısı, Mekke pâyesi 11.1753, Ist.pâyesi 10.11.1769, fiilen kazasker 1776-7, kızı Sâfiye Hn.(ölm.8.1788), âile mezarlığındadır.

2) Mes'ûd Ef.(1690? - 1729a = 39?), 3. oğul, müd., oğlu Celâleddîn Ef.(1728? - 1783 = 55?), Yenişehir kadısı.

3) Lutfullâh Ef.(1704? - 1754 = 50?), 4. oğul, mollâ 1729b, Mekke ve Ist.1742 kadısı, kazasker 30.10.1748, Rûmeli 6.1753, med.babası yanı. Oğulları: müd.Meh. Sâ'dullâh Ef.(ölm.1752) ve Feyzullâh Ef.(1754? 1804 = 50?), Diyârbekr mollâsı, hitâbet san'atının by.üstâdı, bunun oğlu Lutfullâh Ef. (1793? 1843 = 50?), İzmir mollâsı, med.atası yanı.

4) Meh."Şeyhî" Sa'îd Ef.(1705? 1762a = 57?), 5. oğul, Ist.7.1746, kazasker 30.9.1751, Rûmeli 8.1759, med.babası yanı. Kç.oğlu müd.İsm.Ef.(ölm.1778) ve bunun oğlu Bursa mollâsı (4.1813) Meh.Ef.(ölm.Bursa 1814). Şeyhî'nin by.oğlu Ah.'Atâullâh Ef.(ölm.1789), Yenişehir 1767, Ist.5.1788, med.atası yanı ve bunun oğlu müd.Meh.Ef.(ölm.1788).

5) Fülâne Hn. = Fülân Ef., 1730a'da Selânik mollâsı.

6) Fülâne Hn. = 'Ömer Ef. (b. 'Osm.Ef.) (Ist.1659 26.2.1724 = 65), tıb tahsîli, Saray hekimi, hekimbaşı 2.1715, Ist.4.1716, kazasker 1718, Rûmeli 7. 1719 pâyeleri ve fiilen Anadolu ve Rûmeli kazaskeri, med.Mollâ Gârânî, Ist.'da medrese, mekteb, muallimhâne, sebîl. Bu izdivacdan: İbr.Ef.(ölm.1704) (Galata, Bursa kadısı, Mekke pâyesi 1703) ve Fülâne Hn. = Şeyhulislâm (1759-60) Küçükçelebî-zâde (b.bk.) İsm."Â'sım" Ef.(1685-1760) ve çocukları.

7) **Meh.Es'ad Ef.** (10.1685 10.8.1753 = 67, 10), 2.oğul, babası ve Tulumcu Meh.Ef.'den me'zûn, müd.1710, Selânik 1730b, evkaf müfettişi, fetvâ emîni, Mekke pâyesi 4.1733, Ordu kadısı, Belgrad Konferansı'nda murahhas 1739, kazasker 3.1738, Rûmeli pâyesi 1740 ve 2 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri 13.3.1744-27.7.1745 ve 27.10.1747 20.7.1748, şeyhulislâm (90) 20.7.1748 11.8.1749 = 1, 0, 22, med.babası yanı, 3 yıla yakın Gelibolu'ya sürülüp 1.4.1752'de Ist.'a döndü, babasının câmii yanında medrese, mekteb, dershâne, şadırvan yaptırdı. 3 dilde şâir (Fatîn, *Tezkire)*, bestekâr, müellif, dilci (*Lehcetü'l-Lügât*'ın te'lîfi 1724-32). =Fülâne b.Şeyhulislâm Mîrzâ-zâde (b.bk.) Meh.Ef., izd.1730, Şerîf Ef.ile Fıtnat Hn.'ın annesi, bu hanım ana tarafından da Şeyhulislâm Feyzullâh Ef.'nin torunu olup, ağabeyi ve 2 dayısı da şeyhulislâmdır. Çocukları:

1) Zübeyde Fıtnat Hn.(ölm.1780), dîvân sâhibi en by.Türk kadın şâiri, med.Eyüb, Şeyhulislâm Feyzullâh-zâde Murtazâ Ef.yanı, çocuksuz. =Feyzullâh-zâde (b.bk.) Meh.Dervîş Ef. (ölm.12.2.1790), Rûmeli kazaskeri ve nakıybüleşrâf b. Rûmeli kazaskeri 'Abd.Ef.(ölm.1770) b.Şeyhulislâm Must. Ef.(ölm.1745).

2) **Meh.Şerîf Ef.** (10.12.1717 - 23.5.1790 = 72, 5, 14), müd.1738, Âmid 5.1754, Bursa 9.1759, Ist.kadısı 1766, kazasker 14.7.1771, Rûmeli 5.1778, şeyhulislâm (110 ve 119) 20.7.1778 12.9.1782 = 4, 1, 23, istîfâ + 19.8.1789 17.10.1789 = 0, 1, 29 = 4, 3, 22, 3 dilde şâir, müel., dîvân sâhibi, med.Çarşanba'da âile kabristânı. By.oğlu müd.Meh. Es'ad Ef. (ölm. 8.1778), babası yanındadır. Dîğer oğlu:

Topal Meh. 'Atâullâh Ef. (1.1.1760 - Aydın, 27.6.1821 = 61,4,27), Kıbrıs mollâsı 12.1782, Mekke 4.1791 ve Ist. 5.1794 kadısı, ilâveten nakıybüleşrâf, Anadolu ve 2 gün sn. Rûmeli kazaskeri 1798b, şeyhulislâm (127 ve 129) 14.11.1806 13.7.1807 = 0,7,29 + 14.7.1807 - 21.7.1808 = 1,0,8 = 1,8,7, müel., dîvân sâhibi şâir (Fatîn; *TŞ*, II, 531b-4a). 11.1804'de fiilen Rûmeli kazaskeri olan 'Atâullâh Ef., son 13 yılını Kızanlık, sn. Aydın'da sürgünde geçirdi. III. Selîm'in düşmesini sağladığı için, Osmanlı târîhinin en nâmlı ulemâ âilelerinden biri, ilklerinden biri olan âilesinin şerefini ayaklar altına aldı ve o kadar şanlı âile artık iflâh olmadı. Oğlu Meh. Şerîf Ef. (1795? 1860a = 65?): İzmir mollâsı 5.1824, Bursa 7.1830, Mekke pâyesi 1838, Ist. pâyesi 7.1846, kazasker 8.1848, Encümen-i Dâniş (İmparatorluk Akademisi) reîsi 18.7.1851, Rûmeli 6.1854, med. âile kabristânı.

Topal 'Atâullâh Ef., kızını kapıcıbaşı Sâlih Bey'le (ölm.1825?) evlendirdi ki, Köse Mûsâ Pş.'nın oğludur, bu sûretle 2 dünür, III. Selîm'i ve Nizâm-ı Cedîd'i yıkmak için elele verdiler. Mûsâ Pş., vezîr kethudâsı Yenişehirli bir kişinin oğludur, fakat annesi, Sd.Topal 'Osmân Pş.kızıdır (ölm.1733), Dâmâd Ah.Râtib Paşa (ölm.1758) da Mûsâ Pş.'nın dayısı ve Nâmık Kemâl'in büyükbabası Şemseddîn Bey, Mûsâ Pş.'nın dayı-zâdesi, Nâmık Kemâl de bu uğursuz vezîrin 2. dereceden kç.yeğeni olur. Yenişehr-i Fenâr'da doğan Mûsâ Pş., kapıcıbaşı, Şâm tahsîldârı, vezâret'le Tarâbulusşâm beyl.11.1794, irtikâbından dolayı Kıbrıs'a sürgün, Niğbolu sancağı ilâvesiyle Silistre v., Selânik v., Berkofca muhâfızı, Mısır v.1.1806, Selânik v.(2) 4.1806, 2 def'a rikâb kaymakamı 1.1807-29.6.1807 + 7.8.1807-1.11.1807 oldu, 14.8.1808'de İstanköy adasında îdâm edildi, kellesi Eyüb'e getirilip gömüldü, 50 yaşına yakın olmalıdır.

EBÜ'S-SÜ'ÛD-ZÂDELER (Ş): Bu âileden 2 şeyhulislâm (no.15 ve no.27, 29, 31) 34, 5, 8 müddetle meşîhat-ı islâmiyye makaamını işğâl etti. Hânedânın atası 'İmâdeddîn Mehmed Kuşçu, XIV. asır sonlarında doğmuş, XV. asır ortalarında ölmüş olmalıdır. Türkistân hâkaanı Timuroğlu Uluğ Bey'in doğancıbaşısıdır. Bir oğlu İskilipli Şeyh Fahreddîn Must.Yavsı (ölm.1498a), dîğer oğlu büyük matematikçi-astronom 'Alî Kuşçu'dur (ölm.Ist.16.12.1474), Edirne'de medrese yaptırmıştır ve sâhasında çok mûteber eserler yazmış, Türkistân'da uzun yıllar Timuroğulları devletinde çalışmıştır. 'Alî Kuşcu'nun 3 kızından biri, Şeyhulislâm Ebüssü'ûd Ef.'nin annesidir (aş.bk.). Dîğer bir kızı, Fâtih'in hocalarından Hoca-zâde Muslihüddîn Must.Ef.'nin (kazasker, ölm.1487) gelinidir. Dîğer bir kızı, Bursa'da genç yaşında ölen (1502a) Kutbeddîn Meh.Çel.ile evlidir ki, Meh.Çel.'nin annesi Muslihüddîn Must.Ef.'nin kızı, babası da Şemseddîn Meh.Çel.'dir. Şemseddîn Çel.'nin babası "Kadı-zâde-i Rûmî" diye bilinen Mûsâ Paşa'dır (ölm.1437) ki Mollâ Fenârî'den me'zûn olan çok ünlü riyâziyecidir ve Türkistân'a Timurlu devletine gitmiştir, onun babası 40 yıla yakın Bursa kadılığı yapan ve 1380'e doğru ölen Koca Mahmûd Ef., onun babası da Eskişehirli Mevlânâ Meh.'dir. Kutbeddîn Meh.Çel.'nin kızının oğlu müd.Meh.Ef.'dir (ölm.1579). Kutbeddîn

Meh.Çel.nin oğullarından "Mîrim Çelebî" diye ünlü Mahmûd Ef.(ölm.1525), meşhur riyâziyeci, müel., müd., II.Bâyezîd'in riyâziye hocası, Anadolu kazaskeri (1481)'dir. Kutbeddîn Meh.Çel.'nin dîğer oğlu Meh.Ef.(ölm.1550) "Mîrim Kösesi" diye meşhurdur, müd., Haleb, Edirne, Ist.1538 kadısı, kazasker, sahn müderrisi 1549 olmuş, İran'a gidip dönmüş, astronom, riyâziyeci, müellifdir. Bunun oğlu "Kızıl Mollâ" denen 'Abdülkerîm Sâlih Ef.(1524-31.8.1588=64), müd., Şâm, Bursa, 2 def'a Mısır, Ist.10.1578-1.1580 kadısı, Anadolu 5.1580-3.1581 ve Rûmeli 1.1583-9.1585 kazaskeri olmuştur, Ist.'da Boğaziçi'nde Yeniköy'de câmî, vakıflar, muallimhâne bırakmıştır, bu da riyâziyecidir, oğulları 'Abd.Ef.ile 'Abdülbâkî Fâzıl Ef.(ölm.1563a)'dir.

'Alî Kuşcu'nun kardeşi İskilipli Fahreddîn Yavsı'nın (ölm.1498a) 2 oğlundan 'Abdünnebî Ef.'nin 2 oğlu: Kaba Lutfullâh Ef.(Manisa müftîsi 1548, Bursa'da müd.iken ölm.1568b) ve Câ'fer Ef.(İskilip 1495? - Ist.1570 = 75?), müd., Manisa müftîsi 1543-8, Şehzâde (II.) Selîm hocası 1548, Şâm 1.1551, hac 10.1557, dönüşünde Üsküdar'da park içindeki köşkünde oturdu, fiilen Anadolu kazaskeri 1551 sonu-10.1557, med.Eyüb, Cezerî Kaasim Pş.C. Oğlu: Must.**Sun'ullâh Ef.** (İskilip 1540? Ist.10.4.1612 = 72?), babasının amca-zâdesi olan Ebü's-Sü'ûd Ef.'den me'zûn, müd., Bursa 9.1590, Edirne 3.1591, Ist.4.1592 kadısı, fiilen Anadolu 7.1592 ve Rûmeli 7.1593 kazaskeri, mâzûl 1.1595, şeyhulislâm (25, 27, 29, 31) 2.10.1599 2.8.1601 = 1, 10, 1 + 4.1.1603-8.2.1603=0, 1, 5+8.6.1604 - 28.7.1606 = 2, 1, 20 + 23.11.1606 - 5.6.1608 = 1, 6, 12 = 5, 7, 8, hac dönüşü öldü, med.Kırkçeşme'de kendi yaptırdığı Hüsâm Bey mescidi, cenâze nâmâzını Eyüb Câmii'nde Şeyh 'Azîz Mahmûd Hüdâyî kıldırdı, şâir ve müel., mahlası Sun'î. Oğulları: müd.Meh.Çel.(1587-8.1607 = 20, med.Eyüb'de Atpazarı) ve müd.Dervîş Meh.Ef.(1591 - 6.1613 = 22, med. babası yanı. 'Atâyî, 560).

İskilipli Şeyh Fahreddîn'in (ölm.1498a) dîğer oğlu: Şeyh Muhyiddîn Meh. Yavsı (ölm.1516), amcası 'Alî Kuşcu'nun kızı Sultân Hâtûn ile evlendi, II. Bâyezîd'in şeyhidir, Eyüb Südlücesi'nde tekkesi vardı ki oğlu Ebüssü'ûd burada doğdu. Oğlu Nasrullâh Ef.babasının yerine şeyh oldu, bunun da oğlu müd.'Abdülfettâh Ef. (ölm.11.1569)'dir. Dîğer oğlu Şeyhulislâm Ebüssü'ûd Ef.(aş.bk.), dâmâdı ise Müeyyedzâde (b.bk.) Hacı 'Abdürrahîm Kerîm Ef.(ölm.1537) ve bunun oğlu Şeyhulislâm 'Abdülkaadir Şeyhî Ef.(aş.bk.)'dir ki, Ebüssü'ûd Ef.'nin hemşîre-zâdesi olur.

Meh.Ebü's-Sü'ûd Ef. (Eyüb Südlücesi Tekkesi/Ist.30.12.1490 - 23.8.1574 = 83, 7, 24): Kayınpederi Müeyyed-zâde'den me'zûn, İnegöl'de müd.1516, medreseler devrederek Süleymâniye sahn müderrisi 1528, Bursa kadısı 7. 1526, Ist.kadısı 11.1533, Anadolu kazaskeri olmaksızın fiilen Rûmeli kazaskeri 8.1537; 8, 2 müddetle bu makamda kaldıktan sn.Şeyhulislâm (15) 10.1545 23.8.1574 = 28, 10 (en uzun meşîhat müddeti), makaamında öldü. Med.Eyüb Ceddesi'nde Sokollu Türbesi yanındaki mektebinin bahçesi. Bütün Cihan Devleti'nde gaaib cenâze namâzı kılındı. Şeyhulislâm maaşı günde 200 akça iken Kaanûnî onu bu makaama günde 500 akça ile getirdi, sn.600 akça yaptı. Kemâlpaşa-zâde'den me'zûn, dîğer hocası kayın-pederi Müeyyed-zâde. Hukukcu, Ar. ve Tr.'de müel.(ünlü tefsîri ve ünlü fetvâ mecmuası), Tr., bilhassa Ar.'da şâir, en iyi Ar.şiir söyliyen bir kaç Osmanlı şâirinden biri. Goethe'nin Ebüssü'ûd hakkında *West-östlichen Diwan*' da bir şiiri vardır. Başlıca hayrâtı: Ist.'da Eyüb'de Südlüce Karaağaç'da parklı köşkü, mekteb, Macuncu'da çifte hamam, İnebahtı'nda (Lepanto) mescid, tekke, mekteb, vakıflar, İskilip'de câmî, 2 mekteb, köprü, mescid,

Ist.'da Mâcuncu ve Şehremîni'nde 2 çeşme, Mâcuncu'da konağı. En ünlü talebesi: Bâqî, Â'şık Çel., Hâce-i Sultânî 'Atâullâh Ef., Şeyh.Hoca Sâ'deddîn Ef., Şeyh.Mâ'lûl-zâde Meh.Ef.(ki dâmâdıdır), Zenbilli-zâde Fudayl Ef.(ki gene dâmâdıdır), Kınalı-zâde Has.Çel.- =1. Fülâne b.Kazasker Amasyalı Müeyyedzâde (b.bk.) 'Abdurrahmân Ef.(1456-1516). =2. Zeyneb b.Seyyidî Ah.Ef.(b.Karamanlı İdrîs Ef.), Ebüssü'ûd'un hocası, 'Alâeddîn Esved'den me'zûn, müd., Bursa, Ist.1511, Anadolu kazaskeri 1512-3, ölm.1517, müel., oğulları: Meh.Ef.ve Latîf Ef.(ölm.7.1579, İzmir kadısı) ve bunun oğlu Yenişehir mollâsı Meh.Ef.(ölm.1613).- Ebüssü'ûd Ef.'nin kızları:

1) Kerîme Hâtûn = Şeyhulislâm (1580 82) Mâ'lûl-zâde (b.bk.) Meh.Ef. (ölm.4.1.1585). Dâmâdları: Rûmeli kazaskeri Kaaf-zâde (b.bk.) Must. Feyzullâh Ef.(1543-10.8.1611).

2) Halîme Hâtûn = Fudayl Ef.(1514-1583=69) b.Şeyhulislâm Zenbilli 'Alî Ef.(b.bk.).

3) Hadîce Hâtûn = Müeyyed-zâde (b.bk.). 'Abdülkaadir Şeyhî Ef.(1514 16.7.1594 = 80), Ebüssü'ûd Ef.'nin hemşîre-zâdesi, Ebüssü'ûd'dan me'zûn, kazasker 11.1570, Rûmeli 6.1571, şeyhulislâm 6.5.1587-3.4.1589=1, 10, 28.

Ebüssü'ûd Ef.'nin oğulları (yaş sırası):

1) Meh.Ef.(1525-1564=39), kadı olduğu Haleb'de öldü, hattât, Farsca ve Tr.'de "Meylî" mahlasıyle şâir (Ahdî, Has.Çel., 'Atâyî, Beyânî, Kaaf-zâde). Oğulları: 'Abdü'l-Vâsî' Ef. ve dedesinden me'zûn, Süleymâniye sahn müderrisi iken 29 yaşında ölen 'Abdülkerîm Ef.

2) Mahmûd Ef. (ölm.1556), genç öldü.

3) Şemseddîn Ah.Ef.(1538-1.1563=25), babasından me'zûn, Şehzâde müderrisi, Ar.'da şâir, med.babası yanı, talebesi: ünlü târihçi Â'lî.

4) 'Abdü'l-Vâsî' Ef., med.Edirne.

5) Must.Ef.(1558-9.1599=41), müd., sahn müderrisi, Galata, Bursa, Ist.4.1593, fiilen Anadolu kazaskeri 1.1595, Ist.kadısı (2), fiilen Rûmeli kazaskeri 8.1598. Dâmâdı: Hoca-zâde (b.bk.) 'Abdül'Azîz Ef. (1575-1618), Rûmeli kazaskeri, izd.1594, bu izdivacdan: Şeyhulislâm Bahâî Ef. Must.Ef.'nin oğlu: Meh.Ef. (1589-3.1639=50), müd.1610, Selânik, 4 yıl Bursa, 13 yıl mâzûl, def'aten ve fiilen Rûmeli kazaskeri 5.1637, bu sıfatla Bağdâd sefer-i hümâyûnuna giderken Âmid'de hastalanıp orada öldü = 1.Fülâne b.kazasker Bahâeddîn-zâde (b.bk.) 'Abd.Ef. = 2.Fülâne b.Şeyhulislâm Hoca (b.bk.) Sâ'deddîn Ef., çocukları: Ist.kadısı (7.1666) Meh.Sâdık Ef. (1621-2.1672 = 51, med.Ebüssü'ûd Ef.yanı) = Fülâne b.kazasker 'Abdül 'Azîz Ef. b.Hoca Sa'deddîn Ef. (b.bk.) (bunun oğlu müd.'Abdülbâqî Ef., ölm.3.1.1706) ve Sâdık Ef.'nin dîğer oğulları müd. Mes'ûd Ef. ve müd. Ah.Ef. (= Emetullâh Hn.b. Şeyhulislâm Hoca-zâde (b.bk.) Bahâyî Ef.) ve bu sonuncunun oğlu Yahyâ Sâ'deddîn Ef. = Fülâne b.Bosnalı Î'sâ Ef. (ölm.27.9.1682), kazasker 1659, Rûmeli 1676 = Fülâne b. Şeyhulislâm Karaçelebî-zâde (b.bk.) 'Abdül'azîz Ef. Î'sâ Ef.oğlu: Meh. 'Abdül'azîz "'Azîz" Ef., Î'SÂ-ZÂDE (ölm.12.1698), müd.11.1672, şâir (Sâlim, Belîğ, *TŞ*, II, 624a-b). Bu Kazasker Î'sâ Ef. de anne tar.Ebüssü'ûd-zâde, baba tar.Bosnalı'dır. Meh.'Azîz Ef.'nin oğulları:

Yenişehir ve Edirne ve Medîne kadısı 'Abdurrahmân Ef. (ölm.1746); müd., şâir Meh.Â'rif Ef.(ölm.1772, med.Süleymâniye) ve Şâm, Medîne 1.1755 kadısı 'Abd.Ef.

(ölm.Medîne 1756). Bu sonuncunun oğulları: müd.Meh.Emîn Ef.(ölm.1784, med.Eyüb) ve İzmir kadısı 12.1786, şâir Meh.Â'rif Ef.(ölm.1790).

Yahyâ Sâ'deddîn Ef.'nin eşi Emetullâh Hn.'dan olan oğlu Abdürrahîm Rahmî Ef., Râmiz'de kayıtlı şâir ve Selânik kadısı olup 1788'de hayatta idi.

[MURÂD-ZÂDELER: Kara Murâd Ef. (Kayseri 1642 - 6.5.1720 = 78), Bursa kadısı, Ist.pâyesi = Rukıyye Hn.(ölm.1756) b.Nakıybüleşrâf Kâmil Ef.Dâmâdları şâir nâib Fevzî Ef.(ölm.1757). Kara Murâd Ef.oğulları müd. 'Osmân Ef. (ölm.1738?) ve müd.İbr.Ef.(ölm.1737) ve bunun oğlu Seyyid Ah.Ef.(ölm.1770), Galata 1761a ve Bursa 1.1768 kadısı. Bunun oğulları müd.Murâd Ef. ve müd.Meh.Sa'îd Ef. (ölm.10.1783), bütün âile gibi Üsküdar'da medfûn. Sa'îd Ef. oğlu Meh.Rızâ Ef. (ölm.1818), Şâm kadısı 8.1812, Mekke pâyesi 1.1813, Medîne kadısı, oğulları müd.Meh.Emîn Ef. ve Maraş kadısı (1843) 'Alî Ef. ve bunun oğlu mollâ olup bir kaç ay sonra ölen (1856) Â'bid Ef.Meh.Rızâ Ef.'nin kızı Şerîfe Süedâ Hn.=Ebüssü'ûd-z.Â'rif Ef. (ölm.1790). Şâir Meh. Â'rif Ef.'nin (ölm. 1790) oğulları: İzmir kadısı Meh Rızâ Ef. (ölm.1.1824, med.Hoca Sâ'deddîn Ef. yanı) ve Mekke pâyeli Meh. Selîm Ef., bunun oğlu Meh. Sâ'deddîn Ef. (1803-14.10.1865 = 62), Selânik 11.1844, Bursa, Mekke 12.1858, Ist.pâyesi, med.Ebüssü'ûd yanı, Sâ'dî tarîkatinden, dîvân sâhibi şâir, mahlası "Sâ'dî" (*SATŞ*, 1.550-1), Ebüsü'ûd âilesinin son erkek ferdidir. Bunun kızı 'Ayşe Sıdıka Hn., Ebüssü'ûd Ef.'nin 10. batın torunu olur = Meh.Şevket Vahdetî Ef. (4.1834-13.3.1871=36,11), med.Ebüssü'ûd Ef.yanı, *Son Hattâtlar*, 434 v.dd. Bu izdivacdan: Meh.Rızâ Safvetî (veyâ Safvet) Bey (30.3.1857-27.3.1911=53, 11, 28), medrese me'zûnu, ûlâ, beylikci 2. muâvini 1895, şâir, müel., kaanûnî, hattât (*SATŞ*, 1.505-7). Bunun oğlu Meh.Sü'ûd Yavsı (Kuruçeşme 6.1882-1948=66), sâlise rütbesiyle 18 yıl Dîvân-ı Hümâyûn hat muallimi, 1918-22'de 14 altınla Â'yân kâtibi, dîvân sâhibi şâir, Mevlevî, hattât (*SATŞ*, 1.748-50; *Son Hattâtlar*, 374 v.dd.). M.S.Yavsı'nın annesi, Ebüssü'ûd-zâdeler'den şeyhu'l-kurâ Hacı Şeyh Ah.Hıfzî Ef. (ölm.Medîne 1890) kızıdır. Bu Şeyh'in by.kızı, Şeyhulislâm Has.Hayrullâh Ef.zevcesidir.- Yukarıda anılan Meh.Şevket Vahdet Ef.'nin babası ise mutasavvıf Nûrî Bey'dir ve o da Ebüssü'ûd-zâde'dir. Nûrî Bey'in kızkardeşi ayni zamanda Vahdetî Ef.'nin süd kardeşi olan Ebüzzıyâ Tevfîq Bey'le evlenmiştir Ebüzzıyâ âilesi bu izdivacdan neş'et etmiştir ve ana tarafndan Ebüssü'ûd-zâdeler'e bağlanır. Sü'ûd Yavsı'nın (ölm.1948) kardeşleri Fatma Sa'âdet Hn. ve Ah.Nûrî Yavsı ve bunun çocukları Ayşe Zehrâ, Hadîce Nîmet Bayrakdâr, Ah.Alî Yavsı, Has.Rızâ Yavsı, Abd.Hayrî Yavsı. Nîmet Bayrakdâr, Edebîyat Fakültesi târih me'zûnu, 1.1956'da Süleymâniye Küt.md.muâvini olup lisans tezi *Ebüssü'ûd Şeceresi*'dir (Atsız, *Ebüssü'ûd Bibliyografyası*, Ist.1967, MEB). Hekîmbaşı Meh. Â'rif Ef. (12.1701 1783 = 82), Paşmakcı-zâde şeyhulislâm 'Abd. Ef.'den me'zûn, ayrıca Süleymâniye tıb medresesinden Vâsıf Ef.'den me'zûn, 2 yıl Safiyye Sultân'ın tabîbi, hâssa tabîbi, ser-etıbbâ 10.1757, Gelibolu'ya sürgün 7.1758, Üsküdar kadısı 7.1768, seretıbbâ (2) 2.1774 2.1776, Edirne pâyesi, Mekke pâyesi 6.1774, Ist. pâyesi 7.1774, seretıbbâ 1.1777, fiilen Anadolu 1778-79 ve fiilen Rûmeli 1781-2 kazaskeri, med. Sultânselîm. Kızı Şerîfe Zâhide Hn. = Ebüssû'ûd-zâde Rızâ Ef. (ölm. 1824).

EBÜ'Z-ZIYÂ-ZÂDELER Bk. TEPEDELENLİ-ZÂDELER (V)

EDE-BALI-ZÂDELER (K): Şeyh Ede Balı (ölm.10.1323, Neşrî, 46b): Â'şıkpaşazâde, 96/4: gûyâ 1202 doğumlu. Aslen Sivrihisarlı veyâ Kırşehirli (*Amasya Târîhi*, III, 206), tekkesi Eskişehir-Söğüt arasında Çukurhisâr'ın güney-doğusunda İtburnu'nda. Yüksek tahsîlini fıkh üzerine Şâm'da yaptı. Son yıllarda Bilecik'te oturdu. 'Osmân Gaazî devrinde Bilecik muhâfızı (Neşrî, 36a-b). Yüksek tahsîlinin bir kısmı da Kaahire'de. Bilecik'de Yunanlılar'ca yakılan türbesinde eşi, dâmâdı Dursun Faqîh, Mollâ Hattâb-ı Karahisârî, Şeyh Muhlis Baba ve adı bilinmiyen bir Osmanlı şehzâdesi medfûn idi. =1. Bala Hâtûn annesi. =2. Tâceddîn Geredî kızı (bu hâtûnun hemşîresi = Sd. Çandarlı (b.bk.) Hayreddîn Pş.). Ede Balı'nın kardeşi Ahı Şemseddîn'in oğlu: Ahı Hasan, Bursa fethinde (16.4.1326) ilk ezânı okudu. Bursa'da bir mescid ve tekke yaptırdı (Â'şıkpaşa-zâde, 115/17; Neşrî, 44a). Ede Balı'nın çocukları:

1) Bala Hâtûn (ölm.1.1324), hayrâtı: İ.H.Uzunçarşılı, *Bell.*, V, 285, n.2 = 'Osmân I Gaazî, izd.1289?, bu izdivacdan: Şehzâde 'Alâeddîn (b.bk.).

2) Fülâne Hâtûn = Dursun Faqîh (ölm.1326), Karaman doğumlu, Karacahisar'da 'Osmân Gaazî adına ilk hutbeyi okudu (1.1300), burada kadı, müftî ve hatîblik yaptı.

3) Meh.Pş.(Neşrî, 26b) ve bunun oğlu Yâ'qûb Çel., 1359'da şeyh.

4) Şeyh Mahmûd, şâir, Â'şıkpaşa-zâde, 9/9'a göre 100 yaşına yakın I. Murâd devrinde (1362-89) öldü. Oğlu Ah.Pş., Orhân Gaazî'nin vezîridır. Bu Nizâmeddîn Ah.Pş., Osmanlı devletinin 2. sadrâzamı sayılır ve çok kısa müddet vezârette kalmıştır: 1348-1349?=1?. Ahı Mahmûd oğlu Ah.Pş.oğlu Süleymân Çelebî (ölm.ve med.Bursa 1422), 1409'da *Mevlid*'i nazmeden büyük şâirdir.

Amasya Târîhi'ne (II, 428) göre Şeyh Edebalı b. 'İmâdiddîn b.Must.b.İbr.b.Inaç Kırşehrî şeceresi doğrudur.

EDHEM PAŞA-ZÂDELER (S): İbr.Edhem Pş. (Sakız 1817 Ist.19.3.1893 = 75), Sakız vak'asında 4 yaşında Türkler'e esir düşen Rûm çocuğu 4.1822, Ist.'da Sd.Husrev Pş.(b.bk.) tar.satın alınıp dâiresinde tahsil gördü. Sn.II. Mahmûd'un irâdesiyle 4 çocuktan biri olarak Paris'e gönderildi, orada 12 yıl Ist.'a dönmeksizin tahsîl etti 1827-1839, Paris mâden mühendisliği yüksek okulundan sınıf 1.'si ol.diploma aldı, 1. olduğu için Kral Louis-Philippe tar.kabûl ve tebrîk edildi. Ist.'a dönünce albay rütbesi verildi 1839, Şûrây-ı Askerî'de çalıştı, Gümüşhacıköyü mâden md.1842, Keban ve Erganî mâdenleri başmühendisi 1845, Ist.'a gelip önce erkân-ı harbiye dâiresinde, sn.rikâb-ı hümâyûn'da çalıştı, livâ 1850, Mâbeyn ferîkı 1852, bu arada yıllarca Sultân 'Abdülmecîd'e Fr.öğretti. Sırbistan ve sn.Kırım'a me'mûren gitti 1854, Meclis-i Tanzîmât üyesi, askerî sınıftan mülkiye'ye geçerek ayda 750 altın ve vezîr pâyesiyle hâriciye nâzırı 25.11.1856-1.5.1857=0, 5, 6, Meclis-i Tanzîmat üyesi (2), Sırbistân müfettişi (2) 1858a, 1. Mecîdî nişânı 26.4.1858, Odesa'ya (Tr.Hocabey) gidip pâdişâh adına Çar'ı selâmladı 10.1859, 497 altınla Mahmûd Nedîm Pş. yerine ticâret nâzırı 1860a, 250 altınla Meclis-i Vâlâ üyesi 22.7.1861, 300 altınla ticâret nâzırı (2) 11.2.1863, ilâveten nâfia ve maârif nâzırı, yalnız ticâret ve zirâat nâzırı 19.6.1866-23.6.1866, Tesalya (Tırhala) v.14.9.1866, 500 altınla Yanya v.6.1867, Şûrây-ı Devlet üyesi 5.3.1868, 400 altınla adliye nâzırı 11.7.1870, 100 altın zamla ilâveten nâfia nâzırı 12.9.1871, 1. 'Osmânî nişânı 11.2.1872, önce ticâret, 18.1.1873'de nâfia nezâretinden alınarak 150 altınla Şûrây-ı Devlet üyesi (2) 26.11.1873, 475 altınla nâfia nâzırı 18.2.1874, Şûrâ üyesi (3) 26.6.1875, 490 altınla Berlin büyükelçisi 31.3.1876-

26.12.1876, bu sıfatla Tersâne Konferansı'nda 2.murahhas, Şûrây-ı Devlet reîsi, 500 altınla sd.5.2.1877 - 11.1.1878=0, 11, 4 (Cevdet Pş.sadrâzam olacakken Edhem Pş.oldu ve bu sûretle 93 Harbi kaçınılmaz hâle geldi) (ayni gün 'Alî Pş. yerine Sâdık Pş.Tuna vâlîsi oldu), murassâ 'Osmânî 20.3.1877, Meclis-i Meb'ûsân 20.3.1877'de sadâretinde açıldı, 14 ay mâzûl, 450 altınla Viyana büyükelçisi 3.3.1879-8.5.1882, 400 altınla dâhiliye nâzırı 26.12.1883-24.9.1885, 300 altın aylıkla 7, 5, 25 müddetle emekli, med.Üsküdar, Mihrimâh Câmii'ndeki türbesi, müel., müt.=Nafi'a Hn., Mahşer Midillisi Kâmil Bey'in (b.bk.) hemşîresi. Meh.İlyâs (ölm.1855) ve 'Abd.Sedîd (ölm.1864) adlı oğulları çocukken ölüp Mihrimâh Câmii'ne defnedildiler, dîğer 4 oğlu yaş sırasıyle:

1) Must.Bey (1840? - 22.6.1893 = 53?), ûlâ, gümrük nâzırı, med.babasının türbesi = Sâime Hn.b.Hacı Cemâl Bey, ûlâ 14.11.1888, 2. Mecîdî 27.5.1890, Dîvân-ı Muhâsebât üyesi. Kızları: Fethiye Rey (1878?-19.3.1964=86?), med.Edirnekapısı, izd.1896=61 yıl = Ah.Reşîd Rey(Ist.3.1870 - 4.1955 = 85, 1), Çankırı mutasarrıfı 'Abd.Şefîq Ef.(ölm.1880) ile Mollâcık-zâde 'Atıyye Hûriye Hn.'ın oğlu, Mülkiye 9.11.1888, 5 yıl Mülkiye'de muallim muâvini (doçent), 15 altınla Mâbeyn 3. kâtibi 2.1892, 2. kâtib, 1. kâtib, Kudüs mutasarrıfı 8.1904, Manastır v.12.1906, Ankara v.26.1.1907, Haleb v.1.9.1908-9.1909, Galatasaray edebîyat muallimi, Aydın (İzmir) v.8.1912, dâhiliye nâzırı 29.10.1912-23.1.1913, 6 yıl dışarıda sürgün (Kaahire, Paris, Cenevre), Ist.'a avdet 1.1919, dâhiliye nâzırı (2, 3) 13.1.1919-4.3.1919-7.1919, Paris Konferansı'ndan avdeti 7.1919, emekli 1920, son rütbe ve nişanları: bâlâ 19.12.1903, murassâ 'Osmânî 16.8.1906, murassâ Mecîdî 1.10.1905, "H.Nâzım" müsteâriyle edîb, şâir, müel., müt. (*SATŞ*, 1.493-7; *Mülkiyeliler Târ.*, III, 328-34). Çocukları: 1-Ekrem Reşîd Bey (Ist.1900-Ist.1959=59), Galatasaray, Cenevre GSA 1919, müel., edîb. 2-Cemâl Reşîd Bey (Kudüs 1904 - Ist.1985=81), Cenevre ve Paris konservatuarı 1923, kompozitör, şef,prof.dr. 3- Fatma Samîme Sayıt = Kemâl Sa'îd Sayıt b.Sd.Kç.Sa'îd Pş.(b.bk.). 4- Semîne Argeşo (1908 - 1965=57), Cenevre konservatuarı, violonist = Semîh Argeşo (Ist. 21.11.1916), izd. 1945 = 20 yıl, yş. 37, zevcinden 8 yş.by. (Semîh Argeşo'nun 1. ve 3. zevceleri: flütist Sâbire Kakıcı ve violonist Emel Argeşo, oğlu Cengiz Argeşo 1941).

2) 'Osmân Hamdî Bey (Ist.5.1.1842 - Kuruçeşme'deki yalısı, 24.2.1910 = 68, 1, 20), Paris'de yk.tahsil 1862-71, Bağdâd eyâleti umûr-ı ecnebiyye md.1871-3 (vâlî Midhat Pş.), hâriciye teşrîfâtcısı, Viyana Sergisi komiseri, hâriciye nezâreti umûr-ı ecnebiyye kâtibi 1875, matbû'ât-ı ecnebiyye md.1876, 6.Belediye Dâiresi md.1877, Müze-i Hümâyûn md.1881-1910, bâlâ 9.9.1883, 1. 'Osmânî, 1. Mecîdî, Oxford, Londra ve 3 Alman üniversitesinden 5 ayrı fahrî doktora=honoris causa, Paris Académie des Inscriptions et Belles Lettres üyesi 1893, ressam, arkeolog (her iki sâhada Türkler'in yetiştirdiği en büyük isim). Oğlu: Ethem Eldem = Kâmrân Eldem.

3) İsm.Gaalib Bey (11.11.1847 16.12.1896 = 49, 1, 5), Şûrây-ı Devlet mülâzım, muâvin, Tanzîmât Dâiresi üyesi, Girit v. muâvini 1895, ûlâ 31.7.1883, sn.bâlâ, 2. 'Osmânî, 2. Mecîdî, müel., nümizmat (bu sâhada Türkler'in yetiştirdiği en büyük isim). Oğlu nümizmat, müel.Mübârek Gaalib Bey ve kızı 'Azîze Eldem = Â'lî-şân-zâde İsm.Hakkı Eldem (1871-13.3.1944=73, 1925'e kd. başkonsolos, ûlâ sânîsi, 18 te'lif ve tercüme kitâbın yazarı, *Mekteb* mecm. sahibi, şâir, ressâm, Mülkiye 1889

me'zûnu, izd.1897, med. Zencirlikuyu) (Tophâne müeyyizi Câvid Bey'le Fatma Hn. oğlu) ve bunların oğulları Ömer Sedâd Eldem (Kadıköyü, 31.8.1908-7.9.1988=80,0,7), Münih'ten me'zûn mîmâr, müel., prof. dr., en büyük çağdaş Türk mîmârı, çocuksuz = Fâhire Baraz, izd.1941 (ölm.1988'den önce). Ö.S.Eldem'in kç. kardeşi: Sâdi Eldem (= Râ'nâ Eldem) (çocukları Ceydâ ve Edhem), 1971'de Madrid büyükelçisi. Bunların büyüğü Vedâd Hakkı Eldem (=Süreyyâ Eldem) (oğlu Ali Eldem) (3.3.1898-15.12.1981), bunun da ablası: Gaalibe Okyar (3.3.1898 - 15.12.1981) = 'Alî Fethî Okyar (Pirlepe 29.4.1880 - Ist.7.5.1943 = 63, 0, 8), Pirlepe'de çiftçi İsm.Hakkı Ef. ve Fatma Hn. oğlu (büyük kardeşleri: Hüs.Bey ve Emîne Okyar), 4.1.1904 Harb Akademisi me'zûnu (Atatürk'den 1 yıl önceki sınıf), Paris ataşesi 1909, yb. iken istîfâ 6.1913, 3. devre Ist. mv., Sofya elçisi 10.10.1913, dahiliye nâzırı 13.10.1918, Malta'ya sürgün 28.5.1919-30.4.1921, mv., dâhiliye vekîli 10.10.1921, TBMM reîsi 11-14.8.1923, başvekil 14.8-27.10.1923, Paris büyükelçisi 27.3.1925-9.8.1930, Serbest Cumhûriyet Fırkası lideri 1930, Londra büyükelçisi 31.3.1934-4.1.1939, mv., adliye vekili 26.5.1939-11.3.1941, med. Zincirlikuyu. Oğlu: Prof. Dr. (Hâcettepe, ekonomi) Osmân Okyar (Ist.23.12.1917), Galatasaray ve Cambridge 1940 = Inge Albrecht (Schwerin 1926), oğulları Fethi Okyar (11.1972). Osman Okyar'ın hemşîresi: Nermîn Kırdar (13.6.1919).

4) Halîl Edhem Eldem (Ist.3.6.1860 - Osmanbey/Ist.16.11.1938 = 78, 5, 13), Berlin, Zürih, Viyana'da orta tahsil, Bern'de felsefe doktoru, Mülkiye vs.muallimi, Müze-i Hümâyûn md.muâvini 1892-1910 ve ağabeyinin ölümü üzerine md.1910-1931, müzeler genel md., Ist.mv.1931-38, 2. 'Osmânî, 3. Mecîdî, mütemâyiz 31.8.1893, ûlâ 14.9.1902, birçok Alman üniversitesinin fahrî doktoru, müel., arkeolog, nümizmat, epigraf (bu son sâhada en büyük isim), 1909'da 5 ay Ist.şehremîni. =Fülâne Hn.b.Sül.Bey (bâlâ, Bükreş sefîri iken ölm.20.6.1885) b.Meh.Hurşîd Pş.(1814-Ankara, 27.1.1882=68, med.Hacı Bayrâm). Hurşîd Pş.=Esmâ Hn.b.Çelebî Ağa-zâde, bunların oğulları: Sultân Reşâd'ın başmâbeyncisi Hâlid Bey (ölm.26.2.1916).

Halîl Edhem Eldem = Sâdiye Hn. izdivâcından: Belkıs Hn.=2. Cevâd Ezine, büyükelçi. C.Ezine'nin kardeşleri: Prof.(hukuk) Memdûh Ezine ve yazar Celâleddîn Ezine(1901)(anneleri Selânik vâlîsi şâir Nâzım Paşa kızı). H.E.Eldem'in oğlu Dr.Süleymân Edhem Bey genç öldü, Müfîde Hn.b.Müfîd Bey b.senatör Tevfîk Paşa ile evli idi.

Mübârek Gaalib Bey, Petersburg büyükelçisi müşîr Şâkir Paşa'nın dâmâdı idi. Mübârek Bey'in dîğer kızı Roksan Hn.'dır. Osmân Hamdî Bey'in oğlu mühendis-mîmâr Edhem Eldem'in eşi Kâmrân Eldem, Çorlulu-zâde(b.bk.) Münîr Paşa'nın kızı olup kızları Nevîn Eldem, Paris'te genç kızken öldü. Rânâ Eldem Hanım-Sultân için bk.Enver Paşa-zâdeler.

EĞİNLİ-ZÂDELER=EĞİNLİ İNGİLİZ SA'ÎD PAŞA-ZÂDELER (V): İzmid mütesellimi Eğinli Seyyid Must. Ağa (ölm.1832) oğlu: Eğinli, İngiliz, Büyük(Sd.Kç. Sa'îd Pş.'ya nisbetle) Meh.Sa'îd Pş. (1830 - Paşalimanı/Ist.21.2.1896 = 66), Mühendishâne'yi bitirip subay çıktıktan sn.7 yıl Edinburgh üniversitesinde okudu 1854-61,bnb.1862, yb.1864, alb.1866, livâ ve Mekteb-i Bahriye kumandanı 1869, ferîq ve bahriye nâzır vekîli 8.1876, Mâbeyn ferîkı 9.1876, bahriye ve Mâbeyn müşîri (by.amiral) 1.1878, az sn.Ankara v., Kastamonu 12.1878, Haleb 1880, Konya 1882,

Mâ'mûretül'azîz 1883,selâmlık resm-i âlîsine me'mûr 1883, matematikçi, hâtıralarını yazdı, med.Mahmûd II T. =Güzîde Hn.(ölm.Paşalimanı/Ist.25.11.1912) b.Dâmâd Ah.Fethî Pş.(b.bk.)=Şems-i Nûr Hn. Çocukları:

1) Memdûh Bey = Medîha Hn.b.müşîr Deli Fuâd Pş.(b.bk.). Bu izdivacdan: Fülân Bey ve Nâzân Dânişmend ki bu hanım yazardır ve İsm.Hâmî Dânişmend'in 2.eşidir. İ.H.Dânişmend (Cebel-i Garbî/Libya 1889 - Bomonti/Ist.12.4.1967 = 78), babası Mahmûd Kâmil Bey'in (by.oğlu Sâ'dî Dânişmend) (b.Meh.Bey) mutasarrıf bulunduğu Libya'da doğdu, Beyrût Fransız koleji, Şâm îdâdîsi, Mülkiye 7.1912, Dârülfünûn târîh-ı edyân müderris muâvini 14.12.1913 ve Mülkiye târîh-ı siyâsî muallim muâvini, Bağdâd hukuk fakültesi müd. 30.12.1913 ve Mülkiye târîh-ı siyâsî muallim muâvini, Bağdâd hukuk fakültesi müd.30.11.1914, Sıvas Kongresi Ist. temsilcisi, târihçi, şâir, edîb, lengüist, gazeteci, pek çok kitabın müellifi, müt. 5 zevcesinden de çocuğu yoktur. İlk zevcesi Cemîle Hn., 3.'sü zifâf olmaksızın ayrıldığı bir avukat hanım, 4.'sü Hüsniye Doğan adlı bir dul, 5.'si de lise târih muallimesi İclâl Dânişmend'dir. Kızkardeşi Medîha Delilbaşı = Dr.Alî Sühâ Delilbaşı (mv., yazar), bunların kızları Türkân Hn.ise av.Hakkı Bey'le evlendi (*Mülkiye Târîhi*, IV, 1.573-8).

Mehmed Memdûh Bey=Ayşe Medîha Hanım çocukları yaş sırası ile: Mehmed Raûf(=Ferhunde Hasağası, çocukları Cevher Özataca ve Ahmed Özataca) (ölm.19.7.1992, med.Karacaahmed), Güzîde Hn., Nüveyre Hn., Nâzân Dânişmend, Alîme Toydemir(=Sedâd Toydemir).

2) Sa'îd Pş. = Emîne Hn.b.Sultân-zâde Sâkıb Bf.b.Cemîle Sultân (b.bk.) (=Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Pş.b.Dâmâd Ah.Fethî Pş.) (Üsküdar 1890?), talâq 1912. Kızları: Müfîde Hn.(Fındıklı Sarayı, 1910).

3) Medîha Hn. = Hüseyin Pş.

4) Sa'îde Hn. = Bnb.Fikret Bey, izd.1905, 1 erkek, 1 kız çocuk.

5) Sâliha Yegâne Hn. = 1. Hüs.Sîret Özsever (Ist.3.1872 - Ist.27.2.1959 = 87, 11), şeceresi için bk.Muhsin-zâdeler ve Dürr-i Şehvâr Sultân b.'Abdülmecîd II. Hudâvendigâr mektûbcusu 1908, Hâriciye nezâreti mektûbcusu 1919, matbûât umûm md.1920, şâir, med.Rûmelihisârı (*SATŞ*, 1.722-8). = 2.Dr.Tevfîq Menemencioğlu (bk.Menemencioğulları).

EĞRİBOZLU-ZÂDELER. B k.HACIPAŞA-ZÂDELER.

ELMÂS PAŞA-ZÂDELER (S): Kastamonu'nun Cide kazâsının Hoşalay (Mesed) nâhiyesinde Sâdık Reîs'in bu kasabada doğmuş 2 oğlu: 1) Must.Pş.(1667? - 11.9.1697 = 30?), kapıcıbaşı, çavuşbaşı 1694a, sadâret kethudâsı 2.5.1695, Tameşvar beyl.1696a (vezâret'le), bu sıfatla Zente'de şehid, med.Tameşvar, Seydî-Ah.Pş.Türbesi. Oğlu Üsküdar kadısı (1726a) İsm.Ef.(1695?-1732b=37?).

2) **Elmâs Mehmed Pş.** (1662 - 11.9.1697 = 35), Enderûn, Hazîne Odası, Hâs Oda, silâhdâr, imrahor, nişâncı 1690-2 + 2.1695, vezîr, rikâb kaymakamı 3.1695,sd.2.5.1695 - 11.9.1697 = 2, 4, 10, Zente meydan muhârebesinde Almanlar'a karşı şehîd. Oğlu Must. Bey (1697?-1769=72?), hâcegân, cizye muhâsebecisi 12.1741, süvârî mukaabelecisi 1747, 1752-58 arasında 6 def'a Anadolu muhâsebecisi, başmuhâsebeci 6.1758, Haremeyn muhâsebecisi 1762a, defter emîni 10.1768, birkaç gün sn.istîfâ. Bunun oğlu Must. Sâdık Bey (ölm.26.10.1812), Bursa mukaataacısı 1786,

hâcegân, sadâret mektûbcusu 1809, rûz-nâme-i evvel 1810, defterdâr-ı şıkk-ı sânî 1810, med.Eyüb, Topraktepe. Bunun oğulları 'Abdurrahmân Bey ve 'Abdürrahîm Bey (ölm.1832), mektûbî-i sadâret hulefâsı, hâcegân, sâlyâne mukaataacısı 1821, topçular kâtibi 1826a.

ENVER PAŞA-ZÂDELER veyâ KİLİLİOĞULLARI (D): Kilili 'Abdullâh (ölm.Kili, 1740'a doğru), aslen Kırımlı Gagauz (veyâ Karaim) olup Kırımlı bir kızla evlenmek için ihtidâ etti ve Kili'ye gelip yerleşti, Anapa'ya (Çerkesistân) kumaş götürüp satarak geçinen bir tâcirdi. Bunun oğlu Kilili Koca Ağa, bunun oğlu Kahramân Ağa, Besarabya'da Kili (Kilye)'den Kastamonu'nun Abana limanına ve yakındaki Perşenbepazarı köyüne gelip yerleti. Onun oğlu Kililioğlu Hüs.Ağa, onun oğlu Hacı Must.Kapdân (1778-Ist.1875=97), bunun oğulları: 'Alî Ef., Çolak Hâfız İbr.Ef., Has.Ef. ve Hâfız Kâmil Ef.=Hasene Hn. ve bu izdivacdan: Şükriye Hn., Halîm Ef., Fuzûlî Ef., Melek Hn. ve Halîl Kut Paşa (1881-1957=76). Halîl Pş., Hasene Hn.'ın 2. izdivâcından olup Kâmil Ef.'den doğmamıştır, bu bakımdan Enver Paşa'nın -ayni yaşta- üvey amcasıdır: Mekteb-i Erkân-ı Harbiyye-i Şâhâne 1904 me'zûnu olmakla üvey yeğeni Enver'den 2 yıl kıdemsizdir, livâ general 1913, ferîq 4.1916, 1. ferîq (orgeneral), Kûtü'l-'Amâre'de İngiliz ordusunu yenip esîr aldı (Irak), 6.1918'de Kafkasya ordular grubu (6., 9 ve 3. Ordular) kumandanı ol. Bakû'ya girdi, hâtırâtı yayınlandı. =Safiyye Hn. (annesi Abaza olup II. 'Abdülhamîd zevcesi Behîce Maan'la akrabadır). Çocukları: Cengiz Kut (1917-1963=46), Aydın Kut (1911) (çocukları Cihân Kut, Cumhûr Kut ve Hanza), Şükriye Hn.(1915) (çocukları Kaya ve Halîl).

Hacı Ah.Pş.(Ist.1864-1947=83) ise Kâmil Ef.ile Hasene Hn.'ın ilk çocuğudur. Mîrmîrân 1914, Ist. belediyesi turuk(yollar) md., bir ara emîr-i hac 1914, med.Yahyâ Ef. ='Ayşe Dilârâ Hn.(Ist.?-Ist.1952?). Ah.Pş. 2. zevcidir, ilk zevci Bahâ Bey'den çocukları -Enver'in üvey ağabey ve ablası olan- bir erkek ve bir kız çocuk olup erkeği Fülân Sertel, Ist.Şehir Tiyatrosu'ndan Neclâ Sertel (1902-1970=68) ile evlenmiştir. Ah.Pş.'nın bu hanımdan olan çocukları:

1) **Dâmâd İsm. Enver Pş.** (Dîvânyolu/Ist. 23.11.1881 Balcevân/ Tâcikistân, 4.8.1922 = 40, 4, 11): İlkokula Ist.'da başladı, 1887 sonunda babasının tren kondüktörü olduğu Manastır'a geldi, burada ilkokulu bitirdi 1889. Manastır askerî rüşdiyyesi ve îdâdîsi, Ist.'a gelip 15.3.1897'de girdiği Harbiye'den piyade teğmeni ol.çıktı ve hemen Mekteb-i Erkân-ı Harbiyye'ye girerek sınıf 5.'si ol.kurmay nâmzedi yzb.rütbesiyle bitirdi 23.11.1902, âilesi 1908'den önce Manastır'dan Selânik'e nakletti, Manastır'da 13. topçu alayı 1. batarya kumandanı 23.11.1902, Manastır'da 14. piyâde alayı 1. tabur bölük kumandanı 16.9.1903, Üsküb'de 6.süvârî alayında bölük kumandanı 5.5.1904, burada 3 yıllık stajını bitirerek kurmay 1905, kolağası 9.3.1904, bnb. 12.9.1906, yb.10.6.1912, 50 altın aylıkla Berlin ataşe militeri 5.3.1909-30.7.1911, Bingaazî kumandanı ve mutasarrıfı 24.1.1912-1.1.1913, alb.15.12.1913, livâ ve paşa 3.1.1914, ferîq 1.9.1915, 1. ferîq 22.10.1917, yâver-i hâss-ı pâdişâhî 26.4.1915, dâhiliye nâzır vekîli 25.11.1914, ressam, Fr., Alm., Bulg. Rus mitralyöz ateşiyle şehid. Kurban Bayramı'nın 2. günü cuma saat öğle 12'den bir kaç dakika önce, Çağan denen yerde şehîd oldu. Med.Balcevân yakınlarında. Üzerinden çıkarılan kanıyle kızıllaşmış *Kur'ân,* Moskova Askerî Müzesi'nde. Medfeni gizlenmekte ve gizli ziyâret edilmekte olup "Mezâr-ı Hazret" denmektedir. =Emîne Nâciye Sultân (28.11.1896 - 5.12.1957 =

61, 0, 7) b.Sül.Ef.b.'Abdülmecîd I, nişân 1910, nikâh 1911, izd.10.5.1914 = 8, 2, 25, yş. 17, 5, 12 - 25, 8, 7, zevcinden 15, 0, 5 kç., sarayı Nişantaşı'nda (sn.Işık Lisesi oldu), zifaflarını 1,5 ay Bursa'da geçirip sonra daha çok Kuruçeşme sâhil-sarayında oturdular. Çocukları için aş.bk. Harbiye nâzırlığı 14.10.1918'deki istîfâsına kd. 4, 9, 12 devâm etti, az sonra Alman denizaltısıyle Karadeniz yoluyle Berlin'e, oradan Rusya'ya gitti. 1903'de İttihâd cemiyetine girip 1908 Meşrûtiyeti'ni sağlıyan liderlerin başında geldi ve 1913'de Bâb-ı Âlî baskınını düzenledi.

2) Hasene Killigil (1887 - 1963 = 76) =1. Fülân Bey. =2. Nâzım Bey, kur. alb., Selânik merkez kumandanı, hunkâr yâveri, 29.5.1908'de kayın-birâderi Enver'in emriyle -sonradan dâhiliye nâzırı olan- Teğmen İsm.Canbulat Ef.tar. tabancayla vurulup ağır yaralandı. Oğulları Faruk Kenç (Ist.1910), rejisör, çocukları Vefik 1945 ve Gül 1956.

3) Nûrî Paşa Killigil(1889 - Ist.2.3.1949 = 60), livâ 1915, ferîq ve IX. Ordu kumandanı ol.1918'de Bakû'ya girdi, Eyüb Südlücesi'ndeki kendi silâh fabrikasında sabotaj olduğu söylenen büyük infilâkde öldü.

4) Medîha Orbay (Manastır 1894 - 1960'dan sn.) = Kâzım Orbay (İzmir 1887 - Ank. 3.6.1964 = 77), izd. 1917 = 47 yıl, zevcinden 7 yş.kç. Mahmûd Ef. ile Fıtnat Hn.oğlu, 1904 Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn topçu teğmeni ve 1907 Mekteb-i Erkân-ı Harbiyye kurmay nâmzedi yzb. çıkışlı, Almanya'da staj 1908, kur. kolağası 1909. Hareket Ordusu ile Selânik'den Ist.'a geldi, bnb.1914, yb.1916, alb.1918, livâ 9.1922, ferîq 1926, Afganistan genel kurmay başkanı 1926-33, orgeneral 1935, genel kurmay başkanı 12.1.1944 - 1.8.1946 = 2,6,20, Kurucu Meclis başkanı 1961, 1946'da istîfâsından sn. Askerî Şûrâ üyesi ve sn. emekli, Enver'in yâveri 1914-8, kontenjan senatörü 1961-64. Oğulları Haşmet Orbay (1919).

5) **Dâmâd Mehmed Kâmil Beyefendi** (1898 - İst.7.8.1962 = 64), yük.makine mühendisi, diplomat, med.Yahyâ Ef. = Nâciye Sultân, yk.bk., izd.Berlin, 30.10.1923 = 34, 1, 6, yş.26, 11, 3. Kızları **Râ'nâ "Eldem" Hanım-Sultân**(Paris 1926), Sorbonne me'zûnu, bk.Enver Paşa-zâdeler = Sâ'dî Eldem(ölm.15.1.1995), Madrid büyükelçisi 1971, med.Yahyâ Ef., bk.Edhem Paşa-zâdeler. Çocukları Ceydâ Eldem (İst.1952). Neclâ Eldem(İst.1954-1990'dan önce) ve Edhem Eldem(1960)=Sedef (Doğan=Belkıs Torunoğlu kızı), kızları Sîmîn Eldem.

Evrenos-zâdeler'den biri de 2. Meşrûtiyet Drama mv. Âgâh Bey olup İkinci Abdülhamîd'in mâbeyncilerinden Kâmil Bey'in kızı Latîfe Hn.'la evlendi, oğulları Süleymân Kâmil Toros ve Alî Gaalib Toros olup hepsi Emirgân'da medfûndur ve Süleymân Bey'in bir kızı vardır.

6) Ertuğrul Bey (1907 - 1931 = 24).

Enver Pş.'nın çocukları:

1) **Dr. Mâh-peyker "Ürgüp" Hn.-Sul.** (Kuruçeşme Sarayı, 17.5.1917), Paris ve New York üniversiteleri tıb fakülteleri, psikiatr = Dr. Fikret Ürgüp, izd. Ist. 1946, yş.29, talâk. Çocukları: Hasan Ürgüp (1947 - Ist. 12.11.1989'da Caddebostânı'nda intihâr etti).- Nâciye Sultân'ın 4 çocuğu, 1939'da İnönü'nün husûsî izniyle Türkiye'ye yerleştiler.

2) **Türkân "Mayatepek" Hn.-Sul.** (Kuruçeşme Sarayı, 4.7.1919), yk. kimyâ mühendisi = Hüveydâ Mayatepek (1914-2.5.1973=59), izd. Ist. 1945=28 yıl, yş.26-54, zevcinden 5 yş.kç. Roma Ün. hukuk me'zûnu, hukuk doktoru, diş işleri 1939,

büyükelçi 1958, Viyana büyükelçisi iken bu şehirde öldü, müşîr Deli Fuâd Pş.(b.bk.) torunu. Oğulları Osman Mayatepek(1950).

Türkân Mayatepek, ölm.25.12.1989 = 70, 5, 22, med.Ankara, TRT mütercimi(İng., Fr., Alm., İt.), oğlu Osmân Mayatepek, özel sektörde yönetim kurulu başkanı.

3) **Sultân-zâde 'Alî "Enver" "Akoğlu" Bf.** (Berlin, 29.9 1921 2.12.1971 = 50,2,3), asıl soyadı olan "Akoğlu"nu hiç kullanmadı, "Enver"i soyadı gibi kullandı, TC hava kuvvetlerinde kd.yzb.iken imtihânı kazandığı hâlde Enver'in oğlu olduğu için Harb Akademisi'ne alınmadığından istîfâ edip RAF'da tecrübe pilotu oldu, dünyânın en iyi pilotlarından biri kabûl edildi. Avustralya'da yeni bir uçağı tecrübe ederken düşüp öldü. = 2. Majbritt(İsveçli), izd. 1954, kızları Ârzû Enver Hn. (Napoli, 15.9.1955). = 1. Perî-zâd Hn., izd. 1948, tal.1953?, Âbidîn Daver (1886-1952=66) kızı, Ist.mv.1939-43, gazeteci, yazar, babası 'Alî Vahyî Bey=Fatma Revân Hn., Prs. Zeyneb'in câriyesi, izd. 1885, tal. 1887. Â'bidîn Daver=Lem'ân Daver'in oğulları: Prof. Dr. Bülend Daver (Ist. 1929) (*Mülkiye Târîhi*, VI, 3.287), SBF siyâsî şûbe 1950, hukuk dr. 1955, doç.1960, prof.1968, Ank.Ün.Hukuk Fak., müel., bekâr.

ES'AD PAŞA(D,S) veyâ ÇALIMOĞULLARI: Çalımoğlu Fülân Ağa'nın 2 oğlu: 1) sağ kolağası(kd.yzb.) Hasan Ef., bunun oğlu Besîm Ef., ve bunun oğlu: Sakızlı Dr. Haydar Meh.'Alî Pş.(Sakız 1856 - Ist. 1936 = 80), dr.yzb.1880, 15 yıl Hilâl-i Ahmer reîsi, şâir, müel.- 2) Sakız kalesi topçu kolağası (kd.yzb.) Meh.Must.Sül.Ağa (ölm.1840?), bunun 4 oğlu:

1) İbr.Edhem Ef. (Sakız 1819 - Ist. 1887 = 68), vezîr dîvân kâtibi, şehremâneti meclisi üyesi, şâir (*SATŞ*, 266-7), bekâr, med. Eyüb, Bostân İskelesi.- 2) Â'kif Bey(ölm.30.12.1888), kur.alb., bu da yaş bakımından 2. kardeşdir.

3) Ah.**Es'ad Pş.**(Sakız 1828b - İzmir, 28.11.1875 = 47), 15 yaşında iken Dâmâd Halîl Rif'at Pş.tar. Sakız'dan Ist.'a getirildi, Harbiye, Mekteb-i Erkân-ı Harbiye, sınıf 1.'si ol. kur.yzb.10.4.1858, kolağası 4.1860, Şâm'a giden Fuâd Pş.'nın yâver-i harbi, Fuâd Pş. sadrâzam olunca bnb.ve Paris ataşe militeri, Sultân 'Azîz'in Paris seyâhatinde bu sıfatla bulundu, Paris'de iken yb. ve alb., pâdişâh ile Ist.'a dönüp Â'lî Pş.'nın da teveccühünü kazanması, livâ ve Şûrây-ı Askerî reîsi, ferîq ve Bosna kolordusu kumandanı 12.10.1868, İşkodra v. 8.1.1869, Şûrây-ı Askerî reîsi (2) 21.11.1869, müşîr ve I. Ordu kumandanı 19.8.1870, 1. Mecîdî 25.10.1870, 1. 'Osmânî 30.12.1870, I. Wilhelm'in imparatorluk tâcı giyme töreni için pâdişâh adına Berlin'de. Yemen v.ve VII. Ordu kumandanı 1.9.1871, serasker 10.9.1871 (Yemen'e gidemedi), murassâ 'Osmânî 30.10.1871, ilâveten Tophâne müşîri 7.12.1871, murassâ Mecîdî 27.12.1871, Ankara v. 3.2.1872, Sıvas v.26.5.1871, bahriye nâzırı 31.7.1872, serasker(2) 12.10.1872, sd.15.2.1873 - 15.4.1873 = 0,1,28+26.4.1875 - 26.8.1875 = 0, 4, 0 = 0,5, 28, Konya v., Sûriye v.ve V. Ordu kumandanı 14.9.1874, bahriye nâzırı(2) 28.1.1875, 2.000 altınla sd.(2), nâfia nâzırı 27.8.1875, Aydın v.20.9.1875, Hüs.'Avnî Pş.tar. zehirletildi, med. İzmir, Seyyid Mükrimeddîn Dergâhı, Tr., 'Ar., Fârs., İng., Alm., Fr., Yûn. Ayaşlı(bk.k.) Es'ad Muhliş Pş., Es'ad Pş.'nın annesinin akrabâsıdır. = Fatma Sûz-i Dil Hn.b.Sakızlı Must.Ef. Oğlu: Meh.Celâl(eddîn) Es'ad Arseven (Beşiktaş/Ist.10.1875 - 13.11.1971 = 96,1), kolağası iken askerlikten istîfâ 1906, Sanâyî-i Nefîse'de mîmârî târîhi ve şehircilik muallimi, profesörü, 7. devre Ist., 8. devre Giresun mv., san'at

târihçisi, bestekâr, rejisör, med. Sahrây-ı Cedîd, müel. İlk zevcesinden: Sinân Es'ad Arseven (1899) ve Leylâ Hn. (1901). 3. zevcesi: Lem'ân Karaman(Kadıköyü 1921), izd. 1940 = 31 yıl, yş.28-50.

4) Kâzım Pş.(Sakız 1839 - Şişli/Ist. 1936 = 97), bnb. iken Plevne'de Ruslar'a esir 1877, Harbiye 1870 çıkışlı, 3. Ordu kumandanı (Manastır), 5. Ordu kumandanı (Şâm), İşkodra v., Aydan v., Garbî Rûmeli müfettişi, Hicâz demiryolu inşâât nâzırı, yâver-i harb-i pâdişâhî, müşîr 17.7.1896, emekli 1910, hepsi murassâ İftihâr, Osmânî ve Mecîdî, Büyükada'da Splandid Palas'ın mülk sâhibi, Göztepe'de köşk, Şişli'de konak. = Fülâne Hn. b. Meh. Pş.(ölm. 8.7.1859, ferîq ve Tophâne Meclisi üyesi 1848 ve reîsi 1854, med. Beyoğlu Kabristânı) b. Moralı Gaazî Ah.Ağa, topçu subayı (ölm. 1831). Oğlu: **Dâmâd Selâmî Bf.** (ölm. Hayfa, 1945), diplomat = Zehrâ Fatma Sultân (20.3.1895 - 26.5.1965 = 70,2,7) b. İbr. Tevfîq Ef.b. Burhâneddîn Ef.b.'Abdülmecîd I, izd. 25.10.1917, yş. 22,7,6. Çocukları: **Bilun "Alpan" Hn.-Sul.** (1922) (kızı Nâhide Hn.1942) ve **Sultân-zâde Yavuz "Alpan" Bf.** (1927), yk.el.müh. (kızı Sindiyye Hn. 1963).

EVRENOS-ZÂDELER(V): Tr. Evren + Uz. Prangı'lı (Kırcık'lı) Î'sâ Bey: aslen Karasıoğulları beyi, Gaazî Sül. Pş. ile Rûmeli fütûhâtına katılıp I. Murâd devrinde Radovişte civârında Prangı (Tr. Kırcık)'da şehid. Amca-zâdesi: Gaazî Fâzıl Bey, bu da önce Karası, sn. Osmanlı beyi, Süleymân Pş.'nın beylerinden, şehîd olup Gelibolu'ya gömüldü. Î'sâ bey oğlu: Gaazî Hacı (1386) Evrenuz (zamanla Osm. talaffuzu Evrenos) Bey (1320? Yenice-i Vardar, 11.1417 = 97?): Karası ve 1341'de Osmanlı beyi, Süleymân Pş.'nın maiyyet beyi, Keşân ve İpsala fâtihi, sırasıyle Gümülcine, Serez ve Yenice'yi merkez edinerek akıncı ocağı kurdu, 1. Kosova 1389 ve Niğbolu 1396 zaferlerine akıncı s.b.ol. katıldı. Başlıca fetihleri: 1361'de Keşân, İpsala, Dimetoka, Gümülcine, 1370'de Serez, Kavala, Karaferye, 1382'de Ferecik, İskeçe. Başlıca hayrâtı: Gümülcine'de mescid, tekke, imâret, Yenice'de câmî, mescid, medrese, imâret, hamam, kendi türbesi, Karaferye yakınında Avusdos kasabası vakıfları. Çocukları: Sül. Bey, Yâ'qûb Bey(ölm. 1441), Beğce Bey, Barak Bey, Selçuk Hâtûn = Sd. Çandarlı-zâde (b.bk.)Halîl Pş. ve bu izdivacdan Sd. İbr.(II)Pş.

Gaazî Evrenos Bey oğlu Hızır-Şâh Bey, bunu oğlu Meh.Çel., bunun oğlu Yûsuf Bey, ilk Kudüs s.b.1516, sn. Bosna s.b. ve bunun oğlu Ah.Bey, 1565 Malta muhârebesine katıldı.

Gaazî Evrenos Bey oğlu Gaazî Î'sâ (II) Bey (1394? - Yenice 1470 = 76?), Ergiri, Karlıili s.b., med. babası türbesi, Yenice'de câmî, imâret. Oğlu Meh. Bey (1450? - 1510?), Elbasan s.b., 1502'de Draç fâtihi.

Gaazî Evrenos Bey'in by.oğlu "İkiyürekli" Gaazî 'Alî Bey (1382? - 1465? = 83?), 11.1417'de babasının yerine akıncı ocağı beyi(s.b.=komando tümgenerali), 1432, 1434, 1441 Erdel akınları kumandanı, 1441 Belgrad muhâsarasında ve Istanbul'un Fethi'nde bulundu, med. Yenice'de dedesinin türbesi, Yenice'de câmî, İştip'te Fethiye Câmii. Oğulları: 1) Hüs.Bey. 2) Evrenos(II) Bey. Bunun oğulları: İskender Bey(oğlu Yûsuf Bey) ve 'Abdî Bey(ölm.1534'den sn.)(oğlu 1565 Malta muhâsarasında şehîd Ah.Bey) ve Evrenos(II) Bey kızı Oğulbula Hâtûn = İshâq Bey(ölm. 1466), Üsküb s.b. ve bu izdivacdan Î'sâ Bey, Bosna s.b.

3) Gaazî Hacı Ahmed Bey(ölm. 1500a), İkiyürekli 'Alî Bey oğlu, Semendire s.b., 1478 İşkodra muhâsarasında Fâtih'in maiyyetinde, med. dedesi türbesi. Yenice'de câmî, imâret, medrese. Hacı Ah.Bey'in oğulları: Mûsâ Bey; Î'sâ Bey (1488'de şehid); Süleymân Bey (1488'de s.b. ol. Adaçayırı/Adana muhârebesinde kardeşi Î'sâ ile berâber şehid); Şemseddîn Ah.Bey(ölm.1501?). Yenice'de câmî, medrese, imâret (1498).

Evrenosoğulları günümüze kadar gelir. Bunlardan bir kaçı:

Evrenos-zâde Şerîf S e l î m Sırrî Pş.(ölm.1827'den sn.), vezâret'le Rûmeli v. 1818, İnebahtı muhâfazı 1819, Ankara ve Çankırı mutasarrıfı 5.1822, Sofya mutasarrıfı, Bosna v.12.1811-1827a. Bunun kardeşi oğlu: Y û s u f Sıddîq Pş.(ölm. Selânik, 9.1859), kapıcıbaşı 1816, beyl., vezîr 6.1851, Selânik v.11.1851-4.1853. Bunun oğlu İskender Pş. ve bunun torunları Sabrî Evrenos (ölm. 1954'den önce) ve kızkardeşi Suâd Songur (ölm. 2.6.1954, med. Karacaahmed) = Şevki Songur, çocukları İskender Songur(=Suna Songur), Gavsî Songur (=Şeref Songur), Beyhân Akpulat(=Nihâd Akpulat), Güzîn Sarp(=Turgut Sarp), Selmâ Oksar(=Hâlid Oksar, ölm.1954'den önce, çocukları Haldûn ve Güven).

Evrenos-zâde Meh.Şefîq Pş.(1816-4.6.1890=74), Rûmeli beyl.pâyesi 1875, çok uzun müddet Selânik eyâlet meclisi üyesi, oğlu Muhsin Bey.

Evrenos-zâde Sül.Sâmî Bey (Selânik 1875 - İst.11.6.1953 = 78)(*Mülkiye Târîhi*, III, 597),Mülkiye 11.1894, Yıldız Sarayı başmusâhib dâiresi başkâtibi 9.1900-7.1908, sonra resmî vazîfe almadı, Evrenos Gaazî mütevellîsi olarak uzun yıllar Yunanistan'da yaşayıp İst.'a döndü. Ressam, hattât, şâir. Rûmeli ve Yıldız ahvâli üzerinde hazîne değerinde çok mahrem bilgilere sâhibdi ki bir kısmını bu eserin müellifi Y.Öztuna'ya aktarmıştır.

Evrenos-zâde Âgâh Bey, 2. Meşrûtiyet'te Drama mv. olup İkinci Abdülhamîd'in mâbeyncilerinden Kâmil Bey'in kızı Latîfe Hn.'la evlendi, oğulları Süleymân Kâmil Toros ve Alî Gaalib Toros olup hepsi Emirgân'da medfûndur ve Süleymân Bey'in bir kızı vardır.

Evrenos-zâde Mustafa Rahmî Bey(soyadı Arslan)(25.6.1873 - 7.7.1947 = 74, 0, 12), İttihâd ve Terakkî merkez-i umûmî üyesi, 1908 ve 1912 Selânik mv., Cihan Savaşı'nda İzmir eyâlet vâlîsi olup Ali Fuad Cebesoy'un teyze kızı ile evlendi. İzmir Sûikasdi olayında 10 yıl yedi. Oğlu Alp Arslan Bey(1910) için bk.Mehmed Alî Paşa-zâdeler.

EYÜBLÜLER(V) = EYYÛBÎLER = BAĞDÂD MEMLÛKLERİ = KÖLEMENLER: Toplam 114 yıl Bağdâd ve Basra eyâletlerini beylerbeyi ol. ellerinde tutmuş âile: 5.1704-1734 + 1736-11.1747 + 12.1752-5.1762 + 3.7.1762-1.1776 + 15.10.1780-27.9.1831. Mat'lı (Arnavudluk) Must.Bey oğlu Eyüblü(Ar. Eyyûbî) Hasan Pş. (Eyüb/İst.1645? - Bağdâd 1724 = 79?), med. Â'zamiyye'deki türbesi. Sd. Merzifonlu Kara Must.Paş.'nın enderûn ağası, Enderûn-i Hümâyûn'a geçerek çakırcıbaşı, mîr-i 'alem, Rûmeli beylerbeyisi pâyesiyle ve paşa unvânıyle kapıcılar kethudâsı 1.1695, vezâret'le Bosna beyl.10.1697, Babadağı'na me'mûr, Edirne muhâfızı. Haleb beyl.21.12.1698, Rakka beyl.12.6.1700, Bağdâd seraskeri 1701. Diyârbekr beyl.1702, Şehrizor beyl.10.1703, Basra beyl., Kastamonu s.b., Bağdâd beyl.5.1704 - 1724 = 20. ='Ayşe Hn.-Sul.(1675'den sn. Bağdâd 1717)b.Hadîce Sul. (1662?-9.5.1743=81?) (b.Mehmed IV) = 2. vezîr Dâmâd Musâhib Must.Pş.(ölm.10.1686). Aşağıdaki 3

paşa'nın annesi, med. Bağdâd, Zübeyde (Hârûnürreşîd'in eşi) Türbesi. 2. ve 3. oğulları: 'Abdurrahmân Pş.(ölm.1732b, beylerbeyi pâyesiyle babasına kethudâ, vezâret'le Basra 3.1724, Sıvas 2.1728, Şehrizor 1729a, gene Basra) ve 'Alî Pş.(ölm Şehrizor 1730, beylerbeyi pâyesiyle Nihâvend s.b., Mûsul beyl.1726a, Şehrizor beyl.1729a). Hasan Pş.ile 'Ayşe Hn.-Sul.'ın by.oğulları:

Hacı Ahmed Pş.(Ist.1694? - Bağdâd, 11.1747 = 53?), beylerbeyi 1715, vezâret'le Konya 1717, Haleb, Basra, Şehrizor, babası ölünce Bağdâd 1724-1734=10 + 1736-11.1747=11 = 21, Hemedân ve Kirmânşâh'ı fethi 1724, İran'a karşı güney cebhesi serdârı, ilâveten Basra 9.1733, Haleb 1734, Rakka, tekrâr İran üzerine serdâr 1735, tekrâr Bağdâd, med. babasının türbesi. Oğlu olmadı, 2 kızı oldu. Kç.dâmâdı: 'Ömer Pş.(ölm.1.1776), Süleymân Paşa(I) kethudâsı, vezâret'le Bağdâd ve Basra 4.1764-1.1776=11,9, Diyârbekr'e tâyîn edildi, giderken yolda attan düşüp öldü, cenâzesi Ist.'a getirilip Karacaahmed'e gömüldü. Hacı Ahmed Pş.'nın by.kızı Â'dile Hn.'la evlenen: Mızraklı Süleymân Paşa(I)(1698 - 5.1762 = 64). Ah.Pş.kölesi, mânevî oğlu, dâmâdı, 1747'den önce Basra beyl., vezâret'le Bağdâd 12.1752-5.1762=9,5.

Â'dile Hn.'la Mızraklı Sül.Pş.'nın dâmâdı: Kethudâ 'Alî Pş.(I)(ölm.4.1764), Sül.Pş.kölesi, kethudâsı, mânevî oğlu, dâmâdı, vezâret'le Bağdâd ve Basra 3.7.1762-4.1764=1,11.

Â'dile Hn.'la Mızraklı Sül.Pş.'nın mânevî oğulları: "Büyük" Süleymân Pş.(II)(1728? - Bağdâd, 10.1804 = 76?), Bağdâd ve Basra beyl.15.10.1780 - 10.1804 = 24,0, Mârdîn voyvodası Meh.Ef. kölesi, efendisi ölünce Bağdâd'a gelip Sül. Pş. hizmetine girdi, mânevî oğlu, çukadârı, onun Basra mütesellimi (beylerbeyi vekîli), bir aralık İran'da harb esîri, vezâret'le Bağdâd 15.10.1780 ve Basra beyl.10.1779. Bağdâd'da sayısız eser, medrese, kütübhâne vs. Kölesi, çukadârı, mânevî oğlu diğer bir Süleymân Paşa, 2.1795'de Rakka beylerbeyisi olup uzun müddet bu sıfatla Urfa'da kaldı. "Büyük" Süleymân Paşa'nın çocukları:

1) Meh.Sa'îd Pş.(Bağdâd 1791 - Ist.27.2.1817 = 26), vezâret'le Bağdâd ve Basra 1.1813 - 20.11.1816 = 3,10, med. Ist., Karacaahmed. 2) Sâlih Bey. 3) Sâdık Bey. 4) 'Abdulâh Pş.(1763? 1.1813 = 48?), Sül.Pş.'nın kölesi, mânevî oğlu, Kç.Sül.Pş.'nın kethudâsı 19.8.1807, vezâret'le Bağdâd 15.8.1810 - 1.1813 = 2,5. 5) Fülâne Hn. = Selîm Ağa, Basra mütesellimi (beyl.vekîli). 6) Fülâne Hn. = Nasîf Ağa(ölm.1807), Sül.Pş.kethudâsı (kardeşi 'Abbâs Ağa, ölm. 1807).

7) Fülâne Hn. = 'Alî Pş.(II)(1763 - 19.8.1807 = 44), Sül.Pş.'nın Çerkes kölesi, kethudâsı, dâmâdı. Lahsâ seferi 1797, vezâret'le Bağdâd ve Basra 19.10.1804 - 19.8.1807 = 2,10,1, med. Bağdâd'daki medresesi. Dâmâdı: "Küçük" Süleymân Pş.(III) (ölm. 15.8.1810), 'Alî Pş.II'nin hemşîre-zâdesi, dayısı ve kayınpederi 'Alî Pş.'ya kethudâ 19.10.1804, beylerbeyi pâyesi 1807, vezâret'le Bağdâd ve Basra 19.8.1807 - 15.8.1810 = 2,11,27, süd kardeşi: kapıcıbaşı Ah. Bey, ölm.1835?

8) Fülâne Hn. = Dâvûd Pş.(1774 - Medîne, 7.1851 = 77), 1785'de Bağdâd'a getirilip By.Sül.Pş.'ya satılan Gürcî köle, dâmâdı, hazînedârı 1801, vezâret'le Bağdâd ve Basra 20.11.1816 - 27.9.1831 = 14,10,7 (Kölemenler'in sonu), Bosna v.7.1833-7.1835, Şûrây-ı Bâb-ı Â'lî üyesi(devlet nâzırı) 3.1838, Ankara v.7.1839-6.1840, şeyhulharem 4.1846-4.1850 + 11.1850-7.1851, bu sıfatla Medîne v.olarak burada ölüp Hazret-i 'Osmân'ın karşısına defnedildi. Oğulları, 1833 ve 1844'de kapıcıbaşı olan Hasan ve Yûsuf Beyler'dir.

— F —

FENÂRÎ-ZÂDELER(D, Ş): 1. ve 14. şeyhulislâmları (toplam neşîhatlari 8 yıl, 9 ay) yetiştiren âile. Mehmed oğlu Sadreddîn Konevî'den me'zûn Hamza'nın kızı Cezerî-zâdeler'in, Hamza Ef.'nin oğlu ise Fenârî (Fenerli) -zâdeler'in atasıdır. CEZERÎ-ZÂDELER: Hamza Ef. dâmâdı Cezerî-zâde Ebü'l-Hayr Meh.Ef., âilesi Cizre'li (Mardin) olduğu için Cezerî(Cizreli) denen müel., târihçi Şemseddîn Muh.'in(Şâm 1260 - Şâm 1339 = 89) torununun oğludur, İmâm Cezerî nesli bu sûretle Türkleşip Osmanlı'laşmıştır. Ebü'l-Hayr Ef.'nin dâmâdı Fenârî-zâde 'Alâeddîn 'Alî Ef.(aş.bk.), Ebü'l-Hayr'ın oğlu ise Cezerî-zâde Meh.Vefâî Çel.'dir, nişâncı iken 1465a'da genç ölmüştür, 3 dilde şâirdir (Sehî), 1464'de Osmanlı devletinin ilk nişâncı'sı olmuştur, oğlu: Cezerî-zâde Koca Kaasim "Şâfî" Pş.(çok yaşlı ol. 1534'de Bursa'da öldü), nişâncı 1481-2, 4. vezîr 1482, Rûmeli defterdârı 1504, başdefterdâr 1504-1511 + 1519-1520, 4. vezîr(2) 1520, Yavuz'un son lalası 1511-2, oğlu Kaanûnî'nin velîahd iken lalası 1512-20, med. Bursa, Emîr Sultân, şâir, Eyüb'de câmî, medrese, Cağaloğlu'nda câmî, Silifke'de câmî, Bursa'da medrese, hamam, Selânik'te câmî ve imâret.

Şemseddîn Mehmed Mollâ Fenârî b. Hamza b.Meh.(1350 - Bursa, 4.1431 = 81). Aksaray'da Cemâleddîn Aksarâyî'den(b.bk.)me'zûn, Kaahire'de ihtisas, hacı 1430, 100'den fazla eser müellifi, 1. şeyhulislâm 1425 - 4.1431 = 6. Çocukları: 1) Hasan Pş., 1444 Varna muhârebesinde şehid. 2) Umur Bey, 1442 Erdel seferinde s.b.

3) Fülâne Hâtûn = "Mollâ Yegân" denen Meh.Ef.(ölm.Bursa 1437a), bk. Yegân-zâdeler.

4) Meh.-Şâh Pş., Bursa kadısı (ölm. Bursa, 1434/35), çocukları: 1-Hızır Bey, bunun kızı Hundî Hâtûn = Sd. Çandarlı-zâde (b.bk.) İbr. Pş. II. 2- Fülâne Hâtûn = Meh. Ef. b. Kadı Mûsâ, bu izdivacdan: Haydar Ef. (ölm. 1519), yüksek tahsîli Kaahire'de, 3 dilde şâir. 3-Hasan Çel. (ölm.Bursa 1486), müd., hacı, evlenmedi. 4- Ah. Pş.(ölm. Bursa, 1500?), II. Bâyezîd velîahd iken lalası, Uzun Hasan'a esîr olup İran'a götürüldü, oradan Hindistan yoluyle kaçıp Türkiye'ye döndü, başdefterdâr 1474-1479, nişâncı 1480-1481 + 1482-1485, vezîr 3.1487, emekli 1497, Bursa'ya çekildi, Ist.'da Çenberlitaş'da mescid.

5) Yûsuf Balı Ef. (ölm. 1443), Bursa kadısı. Oğlu: 'Alâeddîn 'Alî Ef. (ölm. 1498a), yüksek tahsîli Herât ve Buhârâ'da, Bursa'da müd., kadı 1467, 8 yıl kazasker, emekli, müel., med. Bursa'da dedesi yanı, şâir, mahlası "Gammî", Ist.'da Cağaloğlu'nda Mollâ Fenârî sokağında mescid. =Fülâne b. Ebü'l-Hayr Meh. İbni'l-Cezerî (yk.bk.). Oğlu: Meh. **Muhyiddîn Ef.** (1475? - 7.1.1548 = 73?), Edirne kadısı, Ist.kadısı 1522, kazasker 1523, Rûmeli kazaskeri 1524, hac, 14. şeyhulislâm 1.1543 - 10.1545 = 2,9, hastalığı dolayısıyle istîfâ, müel., dîvân sâhibi şâir, med. Eyüb, Ist.'da Beykoz yakınlarında Dereski'de mescid, Tophâne'de câmî, Rûmelihisârı'nda mescid.

Muhyiddîn Meh.-Şâh Ef., Kazasker 'Alâeddîn 'Alî Ef. (ölm. 1498a)'nin by. oğlu (Bursa 1472 - Bursa 1523 = 51), Bursa kadısı, Ist. kadısı, kazasker 1517, Rûmeli kazas-

keri 1519, med. Bursa, atası yanında, müel., şâir "Gammî", Çeşme'de câmî. Oğulları: mollâ 'Abdülbâqî Ef. (1517-1563 = 46), Üsküdar'da park; ve Eyüb kadısı Yûsuf Ef. (ölm. 1563a), Ist.'da Çatalçeşme Mescidi'ni yaptırdı. Bu sonuncunun oğulları: Ruscuk kadısı Meḥ. Ef. (ölm. 1611) ve Pîrî Ef. ve bunun oğlu Konya kadısı Maḥmûd Ef. (ölm. 5.1599) ve bunun oğulları Bursa kadısı Meḥ.- Şâh Ef. (ölm. 1640) ve 11 yıl Mekke kadısı olan Şeyẖî Meḥ. Ef. (ölm. 1645), med. Bursa, Emîr Buẖârî. Bu sonuncunun oğulları: Mekke kadısı Aḥ. Ef. (ölm. 1698a), med. Bursa, Emîr Buẖârî; ve Meḥ. Ef. (ölm. 10.1696), Ist. 7.1687, kazasker 8.1689, Rûmeli 8.1694, nakıybüleşrâf 12.1694 ve bunun oğlu müd. Laṭîf Ef. (ölm. İzmir, 9.10.1697).

Fenârî-zâdeler günümüze kadar geldi. XIX. asır ortalarına kadar içlerinde mollâ (büyük kadı) olanlar vardır. Son ünlüleri: **Fenârî-zâde Dâmâd Meḥ. Râşid Bf.**, diplomat, 1955'de İsviçre'de = Â'rife Kadriye Sultân (b.bk.) (1.3.1895 - Nice, 5.4.1933 = 38,1,5) b. İbr. Tevfîq Ef. b. Burhâneddîn Ef. b. 'Abdülmecîd I, izd. 13.12.1914 = 18,4,22, yş. 19,9,13, çocukları: **Melîke Hn.-Sul.** (1915?) = İbr. Bey, izd. Nice 1949?, ve **Emîre Hn.-Sul.** (Nice 1926?).

FERHÂD PAŞA-ZÂDELER(S): Koca Ferhâd Pş. (ölm. 10.10.1595), Arnavud devşirmesi, Enderûn me'zûnu, kapıcıbaşı, imrahor, 1566 Sigetvar sefer-i hümâyûnuna Kaanûnî'nin imrahoru ol. katıldı, yeniçeri ağası 1581, Rûmeli beyl. 1.1583, 4. vezâret'le İran serdârı 1583, 2. vezîr, sd. 1.8.1591 - 4.4.1592 = 0,8,3 + 16.2.1595 - 7.8.1595 = 0,4,19 = 1,0,22, iki sadâreti arasında tekrâr 2. vezîr ve sd. kaymakamı, Sinân Paşa'nın entrikasıyle îdâm edildi, H̲alvetî, med. Eyüb, Kulluk'daki türbesi, 60 yaşlarında. =Fülâne Hâtûn b. Sultân-zâde Cândâroğlu (İsfendiyâroğlu) 3. vezîr Muṣṭ. Pş. (ölm. 1568/9). Bu izdivacdan bir kaç çocuk dışında: Meḥ. Pş. (ölm. 1600), beylerbeyilik'le Kastamonu s.b. 1592, Ḥaleb, Mar'aş, Sıvas 1594, 2 def'a Diyârbekr, 1599a'a kd. Gence beyl.

Ferhâd Pş.'nın başlıca hayrâtı: Ist.'da Metris çiftliği, Kumkapı'da mescid, Çatalca'da câmî, Navarin'de câmî, Karabâğ'da câmî, Şemâẖı'da câmî, Tebrîz'de köşk, H̲oy kalesi, Hemedân'da kervansaray ve çeşme, Kumla'da (Güney Âzerbâycân) kale (1590) ve câmî.

FERÎD PAŞA-ZÂDELER(V): Kastamonulu debbâğ (deri tâciri) Muṣṭ. Ağa'nın 3 oğlundan: 'Abdülḥamîd Ferîd Pş. (Kocamustafapaşa/Ist.1815 - 7.3.1875 = 60), Dîvân-ı Hümâyûn kalemi, mühimme-nüvîs, ẖâcegân 1835, sd. mektûbî kalemi, âmedî kalemi 1839, Mâbeyn 3. kâtibi 1841, 2. kâtib, ûlâ ile başkâtib 6.1848, nişân-ı İmtiyâz 10.1849, Mısır'a gidip Vâlî Sa'îd Pş.'yı alarak Ist.'a getirmesi 20.8.1854, 29.1.1855'de başkitâbet'ten ayrılarak bâlâ ve 1. Mecîdî ile serasker müsteşârı, ilâveten masârif-i askeriyye nâzırı 27.7.1861, 2. 'Os̱mânî 3.1862, Meclis-i Vâlâ 3. 1863, evkaaf-ı hümâyûn nâzırı 17.9.1863, Meclis-Vâlâ (2) 10.10.1865, Â'dile Sul. kethudâlığı inzimâmıyle evkaaf nâzırı (2) 17.7.1866, Şûrây-ı Devlet 5.3.1868, sd. müsteşârı 13.3.1868, mahkeme-i nizâmiyye reîsi 9.8.1869, vâlide-sultân kethudâsı 27.8.1869,

mecâlis-i âliyye (devlet nâzırı) 1.1871, ilâveten vezâret'le hazîne-i hâssa nâzırı 18.6.1871, vâlide kethudâlığı inzimâmıyle bahriye nâzırı 1.9.1871, kethudâlık inzimâmıyle Mâbeyn müşîri 17.11.1871-7.3.1875, ilâveten bahriye nâzır vekîli 28.1.1875, murassâ 'Oşmânî, med. II. Mahmûd T., ölünce V. Murâd'ın cülûsuna kd. Mâbeyn müşîrliği 19 ay açık kaldı, şâir, hattât (*Son Hattâtlar*, 693 v.dd.), hâtırâtının tek nüshası (1852-1872): Prof. Dr. Bedî' N.Şehsüvâroğlu'nda. =Şâliha Münîre Hn. (izd. 1835) b.Meh. Lebîb Ef. b. Tophâne rûznâmcecisi Muşt. Ef. Lebîb Ef. (1785 17.12.1867 = 82), Tophâne rûz-nâme kalemi ve babasının ölümünde yerine rûz-nâmeci 4.3.1813, 13 yıl aralıksız bu görevi yaptıktan sn. Vak'ai Hayriye'de bir yeniçeriyi 3 gün evinde sakladığı için Kütahya'da sürgün, Rusya harbi çıkınca Tuna kaleleri tâmîrât müfettişi, Şumnu ordusu mühimmât-ı harbiye nâzırı, Sırbistân, Arnavudluk, Bosna'da görevli, mevkuufâtî, zecriyye muhassılı, tersâne md., harîr nâzırı, Şûrây-ı Bâb-ı Âlî üyesi, Meclis-i Zirâat üyesi, karantina nâzırı 1838, ûlâ sânîsi ile Haleb defterdârı 1840, bir yıl açıkta, Rûmeli defterdârı 1843, bir yıl açıkta, Vâlâ üyesi 1846, ûlâ, Dîvân-ı Muhâsebât reîsi, Encümen-i Dâniş üyesi, Vâlâ (2) 1.1854, *Takvîm-i Vekaayi'* ve Matba'a-i Â'mire nâzırı 7.1857, bâlâ, 2. Mecîdî, 150 altınla emekli 1862a, med. Eyüb, Bostân İskelesi, konağı Mahmûdpaşa'da, Bektâşî, müel., müt., dîvân sâhibi şâir (Fatîn; *SATŞ*, 868-73). Ferîd Pş.'nın çocukları:

1) Ah. 'İzzeddîn Bey (1.8.1836 - 9.1906 = 70), hâriciye mektûbî kalemi, sâlise, babası ile Mısır 1854, Meclis-i Tanzîmât kalemi, Meclis-i Vâlâ'da dâire başkâtib muâvini 1861b, Şûrây-ı Devlet nâfia dâiresi başmuâvini, üyesi 1869, ilâveten Şûrây-ı Devlet başkâtibi (genel sekreteri) 9.10.1867, 8 ay mâzûl, Şûrây-ı Devlet (2), Şûrây-ı Devlet Dâhıliye Dâiresi reîsi 27.1.1887, Tanzîmât Dâiresi reîsi 1.6.1890, Me'mûrîn-i Mülkiyye Komisyonu üyesi 31.3.1898, bâlâ 5.2.1887, 1. Mecîdî, 1. 'Oşmânî, Nişân-ı İmtiyâz 16.2.1893, med. Karacaahmed, Mahmûdpaşa'da konak, hattât (*Son Hattâtlar*, 707-9), hakkında İ.M.K. İnal *'İzzü'l-Kemâl* adlı gayri matbû biyografi risâlesi yazmıştır. Oğlu Burhân Bey ve bunun kızı Âzâde Hn.

2) 'Adviye Hn. Çocukları: Necât Bey, 'Alî Bey, Hüs. Bey, Nûh Bey, Nijâd Bey ve Tevhîde Hn.

3) Sâ'deddîn Pş. Mutasarrıf. Oğlu 'Alî İhsân Bey.

4) Fatma Seyyide Hn., kç. öldü.

5) Hadîce Kerîme Hn. = Çavdaroğlu (b.bk.) Ah.Şükrî Pş., bu izdivacdan: Dâmâd Meh. Şerîf Pş., vezîr ve nâzır = Emîne Sultân b. 'Abdü'azîz I. Şükrî Pş.'nın büyük oğlu Lebîb Bey, Zirâat nezâreti'nde müdîr.

6) Hasene Hn., oğlu Ferîd Bey, bunun kızı Sâmiye Hn.

7) 'Abdürrahîm Şâdân Bey: Şûrây-ı Devlet üyesi, Nâfia ve Mâliye Dâiresi reîsi, Bâb-ı Âlî hukuk müşâviri 1908. Oğulları psikiatr Dr. 'İzzeddîn Şâdân Beril ve Mazhar Bey.

Ferîd Pş. torunlarından Münîre Hn., Fehmî Fındıkoğlu ile evlenmiştir. Gene Ferîd Pş. torunlarıdan Tevfîq Bey, 1929'da Türkiye güzellik kraliçesi seçilen tiyatro ve sinema san'atkârı Ferîha Tevfîk'ın (1910) babasıdır.

FEYZULLÂH-ZÂDELER(Ş): Toplam 21,8,24 müddetle meşîhat-i islâmiyye'yi işğâl eden 59., 86., 92. şeyhulislâmların çıktığı âile. Âilenin son erkek ferdi 1870'e doğru öldü. Feyzullâh Ef.'nin yazdığı âile şeceresini Fahri Derin yayınlamıştır: *TD*, X, 97-104. Gûyâ Şems-i Tebrîzî neslinden Halvetî şeyhi Cüneyd oğlu Ah. oğlu "Kara Şeyh" denen Pîr-Meh. (doğ. Karabâğ, ölm. 1549) (oğlu Kırım'a göçen Meh. Veliyyeddîn Ef.) oğlu Habîb Meh. Ef. (1514?-1616=75?) = Hayrünnisâ b. Meh. Emîn b. Meh. Şerîf b. Hanefî Karabâğî. Meh. Habîb Ef. oğulları: 1) Şeyh Must. Ef. (ölm.Erzurum, 19.12.1667), oğlu Erzurum kadısı Şeyh Hacı 'Ömer Nazîf Ef. oğlu 'Alî Ef. oğlu 'Abd. Ef. oğlu 'Alî Lutfî Ef. oğlu 'Osmân Tal'at Ef. oğlu Nevzâd Karabağlı (1960'da Erzurum'da tâcir). 2) Seyyid Şeyh Meh. Ef. (1609-11.3.1693=84), 1667 sonunda ölen ağabeyi Şeyh Must. yerine Erzurum'da Halvetî şeyhi, bu şehirde 2 câmî ve köprü yaptırdı. =Şerîfe Hn. (ölm. Erzurum, 13.11.1658=48? 31 yıl evli) b. kadı ve müftî Murtazâ Cennetî Ef. (Gence müftîsi iken Erzurum'a göçüp 10 yıl sn. 1644'de öldü) (oğlu İsm. Ef.) (=Pîrî Hn., ölm. 1659 b. Muzaffer Bey) b. İbr. Enverî b. Murtazâ Nakkaabî. Seyyid Şeyh Meh. Ef. çocukları (aşağıdakiler dışında babalarından önce ölen 5 erkek ve 3 kız çocuk var ki bunlardan Ebû-Bekr Ef., ölm. 25.11.1655) yaş sırasıyle (no.1,2,3,4 ayni, sonrakiler 2. anneden):

1) Ah. Ef. (ölm. 7.1701), Erzurum'da müd., babası yerine müftî, Bağdâd 12.1695, İzmir 9.1696, Ist. pâyesi 12.1698, Mekke kadısı 7.1699, bunun by. oğlu Erzurum kadısı (1710) 'Ömer Ef. (ölm. 1718) ve kç. oğlu Meh.Ef. (1691-1734), Rûmeli kazaskeri, amcası Feyzullâh Ef.'nin kızı Safiyye ile evlendi, aş.bk.

2) Şeyhulislâm Feyzullâh Ef. (1639-1702), aş.bk.

3) Şerîfe 'Ayşe Hn., 4) Şerîfe Fatma Hn.

5) 'Abd. Ef. (ölm.3.1710), Erzurum'da müd. 10.1682, Erzurum kadısı 6.1702.

6) Meh. Şemseddîn Ef. 7) Şerîfe Edîbe Hn.

8) Hacı Meh. Habîb Ef., Erzurum müftîsi, Erzurum'da hayrâtı var, müel., müt. Oğlu Erzurum müftîsi Hacı Must. Ef. ='Afîfe Hn. (ayni âileden, Şeyh Must. soyundan, Erzurum'da hayrâtı var). Bu izdivacdan: 'Abdurrahmân Pş. (ölm. Silistre 1.1810), müd., Erzurum kadısı, Erzurum müftîsi, vezâret'le Erzurum v. 12.5.1801, Afyon mutasarrıfı, Vân v. 8.1806, İbrâil muhâfızı, Ankara-Kayseri mutasarrıfı 12.1808, oğlu Emîn Fehîm Pş., Kars mutasarrıfı.

Câmi'ür-Riyâseteyn Hacı (5.1668) Şehîd Erzurûmlu **Feyzullâh Ef.** (Erzurum, 2.1639 - Edirne, 2.9.1703 = 64, 7): Hocası Vânî Ef.'nin dâveti üzerine Erzurûm'dan 24.5.1664'de hareketle Ist.'a gelip ona dâmâd oldu 7.1664, müderris pâyesi 1.1670, Ist. pâyesi 1673, Anadolu 8.1675 ve Rûmeli 9.1678 kazaskeri, Şehzâde (II.) Mustafa'nın 1. 1670 ve Şehzâde (III). Ahmed'in 9.1678'de başmuallimi (Vel.-Şeh. Mustafa'nın 1.1670'de başmuallimi Seyyid Meh. Ef. ölmüştü), nakıybüleşrâf 7.11.1686, her iki şehzâdenin hocalığından alınarak yerine imâm-ı şehryârî İbr. Ef. tâyîn edildi 4.11.1687 (bu sırada Rûmeli kazaskeri idi), şeyhulislâm 14.2.1688 - 2.3.1688 = 17 gün (yş. 48), 17 günlük meşîhatten azledilince Erzurum'a sürüldü ve talebesi II. Mustafa cülûs edinceye ve onu Ist.'a dâvet edinceye kadar 7 yıl Erzurum'da kaldı, Ist.'a gelip 2. def'a

şeyhulislâm ve ilâveten ḫâce-i sultânî oldu, bu iki sıfatı nefsinde birleştiren (Câmi'ü'r-Riyâseteyn olan) 3 Osmalı şeyhulislâmının Ḫoca Sâ'deddîn Ef.'den sonra 2.'si oldu: 25.5.1695 27.7.1703 = 8,2,3 (toplam 8,2,20), iki meşîhati arasındaki müddet 7,2,24'dür. II. Muṣṭafa'nın 3 sefer-i hümâyûnuna da katıldı, diktatör-şeyhulislâm ol. Edirne Vak'ası'nda azlinden 36 gün sonra Osmanlı târîhinin îdâm edilen 3 şeyhulislâmının sonuncusu olarak hayâtını kaybetti, kaatillerini bir kaç ay sonra yeni pâdişâh III. Aḥmed öldürttü, fakat III. Aḥmed de talebesi olmasına rağmen, ağabeyinin başını belâya soktuğuna kaanî bulunduğu Feyẕullâh Ef.'nin âilesine yüz vermedi ve onları saltanatının sonuna (1730) kadar ilmiyye'nin yüksek makamlarından uzak tuttu. Feyẕullâh-zâdeler ancak II. Muṣṭafa'nın oğlu I. Maḥmûd bu târihte cülûs edince tekrâr Ist.'da yüksek ilmiyye makamlarına yerleşmiye başladılar. Cesedi Tunca'ya atılan ve gömülmeyen Feyzullâh Ef., bütün ataları gibi Ḫalvetî, hattât, Ar.'da şâir, Ar. ve Tr. 9 eserin müellifidir. Ist.'da bugün Fâtiḥ Millet Kütübhânesi olan medrese, kütübhâne, çeşme, câmî, mekteb, dârülhadîs, dârülkurâ (1700), Erzurum'da câmî, medrese, dârülkurâ (Konyalı, *Erzurum Târîhi*, 226, 292), Edirne'de çeşme, Medîne'de medrese, kütübhâne, muallimhâne, Mekke'de mescid, Şâm'da dârülhadîs yaptırdı. Bir sarayı Edirne'de, dîğeri Ist.'da Zeyrek'de idi ki ikincisi 1703'de Köprülü-zâde Nû'mân Pş.'ya geçti, Boğaziçi'nde Kuzguncuk'da da yalısı vardı. =1. 'Ayşe Hâtûn (ölm. Yenişehir/Tesalya, 6. 1669) b. Vânî Meḥ. Ef. (ölm. Bursa, 11.1685), izd. 7.1664 = 4 yıl, 11 ay, çocukken ölen 2 oğul doğurdu, Feyẕullâh Ef. bir ay kadar sn. 'Ayşe Hâtûn'un kızkardeşi =2. Meryem Hâtûn ile evlendi (ölm. Ist. 3.1677), izd. 7.1669 =7,8, Fetḥullâh Ef.'nin annesidir ve Feyẕullâh Ef.'nin dîğer çocukları başka annelerden doğma. 'Ayşe Hâtûn'un 1665 ve 1666'da doğurduğu 'Ubeydullâh ile Meḥ. ise 1668 başında öldüler. Feyẕullâh Ef.'nin kızları:

1) Zübeyde Hn. (Erzurum, 1.4.1690 - Âmid 1728 = 38, med. Âmid) = Köprülü-zâde (b.bk.) 'Abd. Pş. (ölm. 1735), izd.12.1.1701 = 27 yıl, yş.10, 9, 11, zevcinden 16 yş. kd.kç., çocukları oldu.

2) Emîne Hn. (doğ. Edirne, 20.12.1678) = Vânî-zâde (b.bk.) Maḥmûd Ef. (1663?-4.1.1743), Rûmeli kazaskeri, bir oğulları oldu.

3) Ṣâliḥa Hn. (doğ. Erzurum, 27.5.1690) = Vânî-zâde (b.bk.) Aḥ. Ef. (ölm. 8.1703), no.2'nin kardeşi ve Ist. pâyeli olup bu izdivac çok kısa sürdü ve çocuksuzdur. Bu hanım belki sonradan Mîrzâ-zâde Sâlim Ef. ile evlenmiş hanım olabilir.

4) Ṣafiyye Hn. (doğ. Erzurum, 29.7.1691) = Dede Meḥ. Ef. (öl. Bursa 1734), Feyzullâh Ef.'nin ağabeyi Aḥ. Ef.'nin oğludur, Ist. 1701, Rûmeli kazaskeri 5.1703, 8.1703'de Bursa'ya sürülüp ancak 10.1730'da Ist.'a döndü, fakat gene Bursa'ya gidip müderrislik yapmak istedi, Bursa'da Oruç Bey kabristânında sonradan yanan kendi türbesine gömüldü. Dâmâdı: müd. Yenişehirli Meḥ. Ef. (ölm. 1.1706).

5) 'Ayşe H. (doğ. Edirne, 18.10.1681) = Şeyhulislâm Mîrzâ-zâde (b.bk.) Meḥ. Ef. (ölm. 1735), çocukları oldu.

6) Fülâne Hn. = Rûmeli kazaskeri Mîrzâ-zâde (b.bk.) Meḥ.Emîn Sâlim Ef. (1688-1743), b. şeyhulislâm Mîrzâ Muṣṭafa Ef. (1630-1722).

7) Faṭma Hn. (doğ. Edirne, 12.11.1696) = Karabekir-zâde (b.bk.) 'Oṣmân Ef. (ölm. 8.1769), Rûmeli kazaskeri, çocukları oldu.

Feyzullâh Ef.'nin oğulları:

1) Fethullâh Ef. (1672-Ist.10.9.1703 = 31), babası, talebesi Vel.- Şeh. Must. ve babası IV. Mehmed'le berâber Karinâbâd'da iken doğdu, müderrislik ve 1689'da Selânik kadısı pâyesi aldı, 4.1696'da Mekke pâyesiyle Yenişehir kadısı, Ist. pâyesi 6.1696, kazasker 2.1698, Rûmeli kazaskeri 12.1698 (yş. 26), nakıybüleşrâf 12.1698, meşîhat pâyesi 23.2.1703. Bu sûretle Osmanlı târîhinde şeyhulislâm olmadan meşîhat pâyesi olan 3 kazaskerin sonuncusu olup, Ist.'da katledildi.

2) Çelebî Meh. Ef. (Edirne 1673 - Ist.7.4.1748 = 75), mollâ iken Bursa'ya sürgün 9.1703 - 10.1730, Edirne kadısı 10.1730, Mekke pâyesi, Ist. kadısı 1741, kazasker 10.1746, med. Karacaahmed. Oğulları: Meh. Şerîf Ef. (ölm. 1761a, med. babası yanı) ve Meh. Nâfi' Ef. (Bursa 1725a - Ist. 9.8.1784 = 59), Üsküdar 1762b, Edirne 7.1769, Medîne 18.9.1773, Ist. 1780, kazasker 1782, Rûmeli 15.3.1784.

3) **Mustafa Ef.** (Ist. 16.8.1679 - 4.3.1745 = 65,7,19), Ist. pâyesiyle Mekke kadısı 1701, fiilen Anadolu kazaskeri 19.3.1703 ve bir kaç gün sn. Rûmeli pâyesi (yş. 23,7,4), Bursa'ya sürgün 9.1703-10.1730, fiilen Rûmeli kazaskeri 2.8.1732, 86. şeyhulislâm 13.4.1736 - 4.3.1745 = 8,10,21 (babası Feyzullâh Ef.'nin meşîhatteki sırası 59'dur), meflûc olup makaamında öldü, med. Üsküdar, Menzil-hâne (Tûnusbâğı)'de annesi yanında. Ist.'da Eyüb'de çeşme, Nişanca'da Nakşî tekkesi, Saraçhâne'de çeşme yaptırdı. Oğulları: müd. Meh. Ef. (ölm. 1738, med. babası yanı) ve 'Abd. Ef. (ölm. 1770), med. babası yanı, Medîne 7.1748, kazasker 8.1762, Rûmeli, 8.1768, nakıybüleşrâf 6.1765, bunun 4 oğlu: 1- 'Osmân Ef. (ölm. 7.5.1805), İzmir 1784, Orduy-ı Hümâyûn kadısı 1786, Bursa 8.1793, Ist. 12.1795, kazasker 4.1805, med. Üsküdar, babası yanı. 2- Meh. Emîn Ef., müd. ve bunun oğlu müd. 'Abd. Ef. (ölm. 19.2.1832), med. dedesi yanı, bunun kızı için bk. Kuyucaklı-zâdeler. 3- müd. Must. Ef. (ölm. 1767), med. babası yanı. 4- Meh. Dervîş Ef. (ölm. 12.2.1790), müd., İzmir, Edirne 10.1772, nakıybüleşrâf 23.8.1785, Ist. pâyesi 3.8.1785, Ist. kadısı, genc nakıyb., kazasker, sn. Rûmeli kazaskeri = Ebû-İshâq-zâde (b.bk.) Zübeyde Fıtnat Hn. (ölm. 1780), şâire, şeyhulislâm Es'ad Ef. (ölm. 1753) kızı ve şeyhulislâm Şerîf Ef. (ölm. 1790) hemşîresi.

4) İbr. Enverî Ef. (Ist. 8.11.1684 - Bursa, 10.1709 = 24, 11), 16, 6, 2 yaşında iken Ist. pâyesiyle Şehzâde (I.) Mahmûd'un hocası 10.5.1701, kazasker 4.1703 ve Rûmeli 5.1703 (yş. 18,6) pâyeleri, Magusa'ya 1703-1708, sn. Bursa'ya 1708-9 sürgün ve tâûn'dan orada ölüp *Mevlid* sâhibi Sül. Çel. yanına gömüldü. = Rahmiye Hn. (1685?-1774=89?) b. Köprülü-zâde (b.bk.) Amca-zâde Sd. Hüs. Pş.

5) **Murtazâ Ef.** (Erzurum, 26.8.1691 - 8.7.1758 = 66, 10, 13), 12 yaşında iken Bursa'ya sürgün 9.1703-10.1730, Mekke pâyesi 1731, Ist. pâyesi, Ist. kadısı 19.7.1741, kazasker 10.1746, Rûmeli 12.1748, ağabeyinden 5 yıl sn. 92. şeyhulislâm 2.6.1750 - 12.1.1755 = 4,7,10, med. Eyüb Câmii'nde annesinin yanı. Kızı 'Azîze Hn. = Dürrî-zâde (b.bk.) şeyhulislâm Meh. 'Atâullâh Ef. (1729-1785) b. şeyhulislâm Must. Ef. (1702-1774) b. şeyhulislâm Dürrî Meh. Ef. (ölm. 1736), çocukları var.

6) Müderris 'Alî Ef. (1.1.1687 Bursa, 7.1717 = 30,6, tâûn), 3 oğlu: müd. Must. Ef. (ölm. 1733), Belgrad kadısı Ah. Ef. (ölm. Belgrad 1733) ve müd. 'Osm. Ef. ve bu sonuncunun oğlu müd. Must. Ef. (ölm. 1767), med. Üsküdar, Menzil-hâne.

7) 'Ömer Ef. (13.3.1686 - Üsküdar, 9.1712 = 26, 6), sahn müderrisi.

8) Ah. Ef. (7.1.1680 = 6.11.1716 = 36,10,0), kazasker 2.1702 (yş. 22,1), Rûmeli 5.1703, Magusa'ya sürgün 1703-16 ve orada öldü, daha 10.1700'de Ist. pâyesi almıştı.

9) Meh. Ef. (21.1.1681 - 1686 = 5). 10) Pîr-Meh. Ef. (doğ. Erzurum, 2.6.1692).

— G —

GAALİB PAŞA(S): Bk. PERTEV PAŞA-ZÂDELER(V)

GANÎ-ZÂDELER(K): Geredeli Emîr-Şâh (b. Mahmûd b. Bâyezîd)oğlu 'Abdülganî Ef. (ölm. Bursa, 3.1587), müd., Şâm, Mısır, Ist. 12.1579 kadısı, kazasker 5.1583, med. Bursa, Zeynîler Dergâhı, müel., şâir, Nakşî. Kardeşi şâir 'Abdülcebbâr Celîlî Ef. (ölm.Ist.1585?). 'Abdülganî Ef.'nin kızının oğlu Bolulu Sukûkî 'Alî Ef. ve bunun oğlu Î'sâ Mahvî Ef. (1637-1715=78), Halvetî, mutasavvıf, şâir, müel., med. Şâm, Muhyiddîn, 'Arebî T.- 'Abdülganî Ef. oğlu Ganî-zâde Meh. Nâdirî Ef. (1572 - 17.2.1626 = 54), Hoca Sa'deddîn Ef.'den me'zûn, müd. 1591, Selânik 1602, Mısır 1604, Edirne 1605, Ist. 2.1607-8 kadısı, kazasker 10.1612, Rûmeli 9.1619, fiilen 9.1619 - 1620 + 1625-1626, med. Ist., Fâtih'de Â'bid Çel. Mescidi. Müel., şâir, Nakşî ve Mevlevî, hattât. Anadolu kazaskeri iken 2 def'a I. Ahmed'le Edirne'ye gidip geldi, sn. oğlu II. 'Osmân'ın yakını oldu ve onun emriyle manzûm bir Osmanlı hânedânı şeh-nâmesi yazdı. =1. Fülâne b. Şeyhulislâm Sun'ullâh Ef. =2. Rukıyye ('Aqîle, 'Ukayle) Hâtûn (Hâsekî - Sultân) b. Hoca-zâde şeyhulislâm Es'ad Ef. (1570 - 1625), 3 ay II. 'Osmân ile evli kalıp dul kalınca Nâdirî Ef. ile evlendi.

GAAZÎ 'OSMÂN PAŞA-ZÂDELER(D): Tokatlı Yağcıoğlu Fülân Ağa'nın kızı Şâkire Hn.(ölm.1904, med.Üsküdar, Ayazma C.) ve bu Ağa'nın oğlu: Gaazî 'Osmân Nûrî Pş.(Tokat 1832 - 5.4.1900 gece yarısından sn. = 68), göğüs darlığından ölüp vasıyyeti üzerine Fâtih Türbesi'nin bahçesine gömüldü. İlkokulu Tokat'ta okuyup 1842'ye doğru âilesiyle Ist.'a geldi. Beşiktaş askerî rüşdiyyesi, askerî îdâdî, Harbiye, sınıf 2.'si ol.piyâde teğmeni 1852, kur.yzb.1855, Kırım Harbi'nde Rûmeli ordusunda 1855-6, Ist.'da erkân-ı harbiyye-i umûmiyye dâiresi, kolağası 1856, Bursa'da Anadolu haritası paftasına me'mûr, Tesalya Yenişehri'nde tümen kurmay başkanı, Cebel Lübnân'da tabur kumandanı, Girit, alb., Yemen, livâ, III. Ordu(Manastır) kurmay başkanı, Manastır tümen kumandanı 1875, ferîq, Sırplar'a karşı Aleksinaç meydan muhârebesi 19.10.1876 zaferi üzerine müşîr 16.12.1876(yş.44), 93 Harbi başında merkezi Vidin'de olan Garb Ordusu kumandanı, 1., 2., 3. Plevne zaferleri 20.7,

30.7, 11.9.1877, pâdişâh tar.Gaazî unvânı ve altın kılıç verilmesi, Plevne hurûcu ve Ruslar'a esir düşmesi 10.12.1877, Rusya'da gezdirilip Ist.'a iâde edildi, Plevne'ye gelen Çar'la görüştü, serasker 12.1878-7.1880=1,7 + 11.1880-12.1881=1,1 + 12.1881-9.1885=3,9 + 8.1891-5.9.1891=1 hafta = 6 yıl, 5 ay kadar(2. seraskerliği harbiye nâzırı unvânı iledir), yâver-i ekrem ve gene hayâtının sonuna kadar Mâbeyn-i Hümâyûn müşîri, hepsi murassâ İmtiyâz, İftihâr, 'Osmânî, Mecîdî, her cuma selâmlığında saltanat arabasında pâdişâhın karşısında oturdu, ölümünden sonra saltanatın sonuna kadar mâbeyn müşîrliği makaamına tâyîn yapılmadı, muâyelerde ondan sonra tahtın saçağını öptürmek için Müşîr Deli Fuâd Paşa tuttu, fakat ona mâbeyn müşîri unvânı ve görevi verilmedi. XIX. asrın en büyük Türk askeri. Zevcesi Zât-ı Gül Hn., Sultân 'Azîz saraylısı olup 1940'da 90 küsur yaşında öldü, 1934'de "Plevne" soyadını aldı. Kızkardeşi Ikbal Hn. vezîr 'Alî Rıza Mümtâz(b.bk.) Paşa ile evlidir. Zât-ı Gül Hn.'ın ağabeyi: 'Ömer Neş'et Pş.(1840 Nasliç 1902 = 62), Mekteb-i Erkân-ı Harbiye 1863 çıkışlı, seraskerlik istihkâm, sn.piyâde dâiresi reîsi, Bursa tümen kumandanı, 1897 Yunan muhârebesinde kabzası altın kılıçla taltîf edilip 1898'de müşîr oldu ve Yunan hudûdu kumandanlığına gönderildi. Oğlu Kocaeli mv. Salâh Yargı, kızı ise Â'liye Taner'dir = Ord.Prof.Dr. Tâhir Taner(b.Habîb Hakkı Ef., Eskişehir'de tâcir='Ayşe Taner) (Eskişehir 1883 Ist.12.9.1962 = 79), çocuksuz, med.Zencirlikuyu, müel., Galatasaray, Hukuk 1905, Sorbonne 1909-12, Hukuk cezâ müderrisi 1.10.1919, dekan 1933-6, emekli 1955.

Gaazî 'Osmân Pş.'nın 3. oğlu Cemâleddîn Bey, kurmay, tanbûrî, pianist olup, II. 'Abdülhamîd'in 3. kızı Nâile Sultân ile izdivâcı düşünüldü, sonra pâdişâh 3 kızının da Paşa'nın oğullarına verilmesinde maksad aranacağı düşüncesiyle 6.1904'de vaz geçti. Gaazî 'Osmân Pş.'nın 4. oğlu 'Abdülkaadir Hüseyin Plevne(ölm.11.12.1956), med.Karacaahmed = Şâdiye Plevne.

Dâmâd 'Alî Nûreddîn Pş.(1867 - Pau/Fransa, 1953 = 86), 'Osmân Pş.'nın by.oğlu, müşîr 10.12.1903. Pianist. Pau'da Nûreddîn Pş., âilesiyle, bir küçük otelin tek odasına sığında. Gaazî 'Osmân Pş.'nın oğlu olduğu için, Ermenî olan sâhibi, ölünceye kadar ücret almadı. =Zekiyye Sultân(21.1.1872 - Pau, 1950 = 78), 'Abdülhamîd II'nin by.kızı, izd.Yıldız Sarayı, 20.4.1889 = 61 yıl, yş.17, 2, 29(b.bk.). Çocukları: **'Ulviye Şükriye Hn.-Sul.**(1890-23.2.1893=3, med.Yahyâ Ef.) ve **'Aliyye Fatma Hn.-Sul.**(1891 - Ist.14.1.1972 = 81) = Meh.Muhsin Pş.Yeğen, Kavalalılar'dan(b.bk.) Sâlih Pş.oğlu, izd.1911, yş.20, çocukları: kç.oğlu 'Osmân Yeğen, Kont Rosenberg'in kızı ile evlendi; by.oğlu Sâlih Yeğen(doğ.1912), 1979'da Ist.'da Cihangir'de oturuyordu, bunun çocukları: Yâsemen Yeğen(1973) ve 'Osmân Yeğen(1.1978).

Sâlih Yeğen 11.1994'te 82 yaşında öldü.

Dâmâd Meh.Kemâleddîn Pş.(1869-1920=51), 'Osmân Pş.'nın 2. oğlu, müşîr, pianist. 6.1904-7.1908=4,1 müddetle rütbe ve nişânları alınarak Bursa'da ikaamete me'mûr. =Fat.Na'îme Sultân(5.8.1876 - Tirana 1945 = 69), II. 'Abdülhamîd'in 2. kızı, izd.Ortaköy Sarayı, 17.3.1898, tal.Erenköy Sarayı, 6.1904 = 6, 3, yş.21, 7, 13 - 27, 10, Sultân(b.bk.) tekrâr evlendi. Çocukları:

1) **Sultân-zâde Dâmâd Meh.Câhid Bf.**(Ortaköy Sarayı, 1.1899 Ist.30.3.1977 = 78), kazâen ölüp Ist.'da Kozlu'ya defnedildi. =1. Dürriye Sultân

(3.8.1905 - 15.7.1922 = 16, 11, 13) b.Ẕıyâeddîn Ef.b.Meḥ.V Reşâd, izd.1.1922 = 0, 6, yş.16, 5, zevcinden 6, 2 kç., çocuksuz(b.bk.). =2. Levrens Hn., Dürriye Sul.'ın teyzesi, bu izdivacdan: Bülend Plevne(doğ.1930?), Fransa'da Toulon yakınlarında Var'da Michelin acentesi olup bir Fransız'la evli.

Hâcer Levrens Hn.'dan doğan Bülend Plevne, Nice 2.5.1930 doğumludur. Michelin'den genel müdür olarak emekli oldu, 1992'de TC tab'ası olup İstanbul'a yerleşti.

2) **Â'dile Hn.-Sul.**(doğ.Ortaköy Sarayı, 12.11.1900-2.1979=78,3), 1955'de Kaahire'de idi. =1. Şehzâde Maḥmûd Şevket Ef.(30.7.1903 31.1.1973 = 69, 6, 2) (b.bk.) b.Meḥ. Seyfeddîn Ef.b.'Abdül'azîz I, izd.Üsküdar Sarayı, 4.5.1922, tal.Kaahire, 28.3.1928 = 5, 10, 25, yş.21, 5, 22 - 28, 4, 17, zevcinden 2, 8, 18 by. =2. Fülân Bey, izd.Kaahire 1930, yş.30, bu izdivacdan: Ayten Hn., Nezâḥat Hn., Kubılay Bey, Şermîn Hn. 1. izdivâcdan: Ḫamîde Nermîn Nezâḥat Sultân(Üsküdar Sarayı, 27.1.1923), evlenip boşandı, çocuksuz.

Kubılay Bey'in 1 oğlu ve büyüğü Şehnâz Hn. olan 2 kızı oldu.

GELENBEVÎ-ZÂDELER(K): Gelenbe, Manisa ili kuzeyinde, Balıkesir ili sınırına yakın nâhiye merkezidir. Gelenbe'de müftî ve müderris olan Meḥ.Ef.'nin kızı, Kazasker Şeyḫ-yûsuf-zâde(b.bk.) Yûsuf Ef.ile evlendi, oğulları Kazasker Ḫâlid Ef., onun oğlu da Şeyhulislâm Cemâleddîn Ef.'dir. Gelenbeli Meḥ.Ef.oğlu Gelenbevî İsm.Ef.(Gelenbe 1730 - Yenişehir 1791a = 61), "Ayaklı Kütübhâne" Meḥ.Emîn Ef.'den me'zûn, müd., Yenişehir mollâsı 1790a, müel., riyâziyeci. Oğlu Gelenbevî-zâde Meḥ.Sa'îd Ef.(ölm.24.2.1856), müd., Eyüb 1827a, Medîne 1832, Ist.pâyesi 1838, Ist.kadısı 2.1842, kazasker pâyesi 10.1843, fiilen 3.1849, Rûmeli 11.1849, fiilen 6.1855, med.Rûmelihisârı. 3 oğlu:

1) Müderris İsm.Rif'at Ef., müd.6.1845, med.Rûmelihisârı. Oğlu Aḥ.Tevfîq Bey(ölm.1892a), Galata kadısı, tedkıykaat-ı şer'iyye meclisi üyesi, II. 'Abdülḥamîd'e ser-kitâbî=kitâbcıbaşı 23.9.1876, kazasker pâyesi, med.Yaḥyâ Ef., çocuksuz, müel., müt.(Michaud'nun *Haçlılar Târîhi*'ni trc.etti).

2) Muṣṭ.Ḫayrullâh Ef.(ölm.1896'dan sn.), kç.oğul, kazasker 26.2.1889. Kızı Ḫâlide Pırlanta Hn., amca oğlu olan Sa'îd Bey'le(aş.bk.) evlendi.

3) 'Azîz Maḥmûd Ef.(ölm.1880), ortanca oğul, Evkaaf nezâreti müfettişi, Kudüs kadısı 11.1857, Mekke pâyesi 12.1865, Ist.pâyesi, med.Rûmelihisârı. =Zehrâ Emsâl Hn. Oğlu: Meḥ.Sa'îd Bey(Emîrgân 1864 - Ist.9.12.1937 = 73) (*Mülkiye Târihi*, III, 145-52), Mülkiye, 5 altınla Şûrây-ı Devlet kâtibi 1.1884, 24 altınla Bursa îdâdîsi md.10.1888, 29 altınla Ḫudâvendigâr maârif md.7.1893, 50 altınla Ist.Ḥamîdiye yk.ticâret md.10.1894, Fen Fakültesi fizik müderrisi 1901, 35 altınla Meclis-i Maârif üyesi 1.1907, 50 altınla 2. Reîsi 10.1908, 60 altınla maârif müsteşârı 5.1910, Fen Fakültesi dekanı 17.3.1920, müderrislikten emekli 1933, 150 altınla maârif nâzırı 22.7.1912-29.10.1912 + 21.7.1919-3.3.1920, ilâveten evkaaf nâzırı 2.10.1919-3.3.1920, Ar., Fârs., Fr. =1. Ḫâlide Pırlanta Hn., amca kızı(yk.bk.). =2. Ḥacıye Cemîle Hn. 2. zevcesinden yalnız 1 kızı oldu. Bütün çocukları 3 kız, 2 oğul olup 1 oğlu ve 1 kızı delikanlı ve genç kızken öldü.

Azîz Maḥmûd Ef.'nin kızlarından Fatma Hikmet Hn.(ölm.1929), Ticâret mekteb-i âlîsi müdürü Mehmed Hikmet Bey'le evlendi. Gelenbevî İsmâîl Ef.'nin

(ölm.1791) Saîd Ef. dışındaki çocukları Mehmed Emîn Ef. ile Nâile, Hediyye ve Behiyye Hanımlar'dır.

Hiciv şâiri Eşref'in Gelenbevî-zâdeler'den olması muhtemeldir.

GENÇAĞA-ZÂDELER(V): Bk. SÂMÎ PAŞA-ZÂDELER(D)

GERMİYÂNOĞULLARI=GERMİYÂN-ZÂDELER (D,S): Kütahyalı Germiyanoğulları, Batı Anadolu'nun büyük Türkmen beyliklerinden birinin torunlarıdır (13). Germiyanoğulları'nın sonuncuları olan XV. asır başlarındaki beylere şecereyi bağlamak mümkün olmamıştır. Ancak bu hânedandan indikleri ve asırlarca Küthya eşrâfı oldukları gerçektir. Bana göre, kız tarafından Germiyanoğulları'ndan inmişlerdir.

Germiyân-zâde İzzet Ahmed Paşa (ölm.Hotin, 10.10.1782), Kütahya'da doğup Istanbul'a geldi. Teşrîfâtçı Mehmed Âkif Bey (14) dairesinde tahsil edip efendisinin iltimasıyle teşrîfâtî kalemine girdi, bu kalemde halîfe ve sonra hâcegân rütbesiyle yerine teşrîfâtçı, çavuşbaşı (10.1764), sadâret kethudâsı (iç işleri bakanı) (12.1764), defter emîni (6.4.1765), oldu ve bir ayını doldurmadan Limni'ye sürüldü. 1765'de afvedilerek başmuhâsebeci, tersâne emîni (6.1766), tophâne emîni (1.1767) olup görevle Mısır'a gönderildikten sonra 2. kere sadâret kethudâsı (12.1770), buradan vezîr (mareşal) rütbesiyle Ruscuk cebhesi seraskeri (kumandanı) (22.2.1771), buradan Vidin cebhesi seraskeri (2.1772), Vidin valisi, Kars valisi (1774), Aydın mutasarrıfı, Mısır valisi (1775), hemen oradan alınarak bir müddet sonra Haleb valisi (1777), Kudüs mutasarrıfı, Diyâr-ı Bekr valisi (1778), 2. kere Haleb valisi (1779), Köstendil mutasarrıfı (1780), Hotin muhâfızı (1781) oldu ve burada öldü (15).

Bu Ahmed İzzet Paşa ile ayni aileden Hacı Emîr Bey'in oğlu Hacı Mustafa Bey, gene Germiyanoğulları'ndan bir kızla evlenmiş, Hacı Ali Paşa doğmuştur (Kütahya 1800? - Kütahya, 24.8.1879 = 79?). Bu Hacı Ali Paşa, Istanbul'a gelerek kapıcıbaşı, müsellim, mîrmîrânlık ve paşa unvânıyle Bozok (Yozgat) mutasarrıfı (10.1843), Kudüs mutasarrıfı (11.1844), Şâm (Suriye) eyâlet valisi (11.1845), Harput valisi (3.1846), az sonra bu görevden alınıp bu def'a 2. kere ve vezîr rütbesiyle (mareşal'e eşit en yüksek mülkiye rütbesi) Harput valisi (10.1846), Şehrizor valisi (10.1851), 2. kere Şâm (Suriye) valisi (12.1857), Cidde (Hicâz ve Habeş) valisi (1.1859-10.1861), Rûmeli vali vekili (8. 1862), Trabzon valisi (8.1865), Ankara valisi (6.1867), Haleb valisi (6.1872), Kastamonu valisi (8.1873), Konya valisi (8.1875), emekli (4.1876) oldu ve Kütahya'ya yerleşip 3 yıl, 4 ay sonra öldü. 29,5 yıl vezîr rütbesi taşıdı. Halvetî idi. Eşi, defter

---

(13) 1260?-1390+1402-1429'da Kütahya ve 1381'den sonra Kula merkez olmak üzere saltanat süren Avşar boyu beylerinden Germiyanoğulları hânedânının şeceresi için bk. *Büyük Türkiye Tarihi*, II, 24-5.

(14) Ebû-Bekir Paşa oğlu (mîrmîrân). Bâb-ı Âlî'ye girerek zamanla teşrîfatcı, 1743'te azil, sürgün, küçük evkaf muhâsebecisi (11.1745), 2. def'a teşrîfâtçı (1755), ilâveten çavuşbaşı (1762), bunlara ilâveten süvârî mukaabelecisi (1763 sonları), 10.1766'da azil. 19.4.1768'te öldü. Üsküdar'da gömüldü. Salacak'ta mescid yaptırdı. Bir târîhin yazarıdır (*Sicill-i Osmânî*, I, 178; Babinger, *GOW*, 290-1, no.264; *Sicill*, III, 287; *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, II, 226; Hammer, *GOR*, IX, 133, no.795), eseri: *Târîh-ı Cülûs-i Sultân Mustafâ Hân* (1757).

(15) *Sicill-i Osmânî*, I, 268; İ.H. Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, 250-1. Zülüflü İsmâil Paşa'nın oğulları, ataları Tumacı-zâde Gazi İzzet Ahmed Paşa'yı (ölm. 1780) ayni devrin vezir ve serdarlarından olduğu için bu Ahmed İzzet Paşa ile karıştırarak "Germiyanoğlu" soyadını almışlarsa da, gerçekte Tumacı-zâde olup Germiyânoğulları ile bir ilgileri yoktur.

(16) *Sicill*, III, 575-6; *Kütahya Şehri*, 218-9.

kethudâsı Osman Efendi kızı Penbe Hanım'dır (16). Tanzîmât'ın kudretli eyâlet valilerinden biri idi. Kastamonu'da cami, Kütahya'da mescid yaptırdı ki burada gömülüdür.

1803 ağustosunda Kütahya mütesellimi olan Germiyân-zâde Mehmed Ağa ile 1810 temmuzuna kadar Kütahya mütesellimliği yapan Germiyân-zâde Hacı Süleyman Ağa, gene bu ailedendir. Hacı Ali Paşa'nın önce oğlu Abdurrahman Paşa, sonra ard arda şu 3 kızı dünyaya geldi:

1) Havvâ Hanım (Kütahya 1839?- Istanbul 1927? = 88?), amcasının oğlu Germiyân-zâde Süleyman Bey'le evlendi. İlk 8 çocuğu küçük yaşlarda, 9. olan Âsaf Bey ise 1900 yılından önce 22 yaşında öldü.

2) Zübeyde Hanım, Dr. Mazhar Paşa ile evlendi ve Cemîle Hanım adlı kızları 1930'dan önce 76 yaşında öldü.

3) Ümmühân Hanım, Ankara mektubcusu Mevlânâ-zâde Abdullah Şevket Bey'le evlendi. Ümmühân Hanım'ın oğlu: Mahmud Zarîf Selçuk (Istanbul, 21.6.1871 Süleymaniye/Istanbul, 7.8.1941), Mülkiye 7.1894 mezunu, 5 altın aylıkla dayısı Sadrâzam Abdurrahman Paşa Edirne valisi iken vilâyet maiyyet memuru, 14.3.1903'te Edebiyat Fakültesi müdür (dekan) muavini (16 altın maaş), 14.10.1903'te Meclis-i Maârif (talim ve terbiye kurulu) üyesi, 24.6.1913'te Edebiyat Fakültesi müdîri (dekanı), 17.7.1917'de Dârülfünûn (Istanbul Üniversitesi) rektör vekili, 10.7.1918'de 45 altın aylıkla Edebiyat Fakültesi dekanı, 8.1926'da emekli. 1909'da ûlâ rütbesi ve 1907'de 3. rütbe Osmânî nişânı aldı (17). M.Z. Selçuk'un bir kızı ile şu 3 oğlu, 1903'te evlendiği Seniyye Selçuk'tan doğmadır: Ömer Sâmi Selçuk (Istanbul 1904, Mülkiye 1925 mezunu, Sayıştay başmurâkıbı), Necil Selçuk ve Sâmi Selçuk'la ikiz olan Savni Selçuk (Istanbul, 28.6.1904), Mülkiye 1925 mezunu, Sayıştay muhasebe müdürü, yazar, 1934'de Nâdîde Selçuk'la evlenip bu evlenmeden Ali Yılmaz Selçuk (1934), Osman Aydın Selçuk (1944), Nûr Selçuk (1949) adlı iki erkek ve bir kız çocuğu doğdu (18).

Ümmühân Hanım'ın kızı Fatma Hanîfe Hanım ise, Mehmed Nûreddin Avni Bey'le (19) (Istanbul, 4.1867 Istanbul, 17.6.1928) evlendi ki, dâhiliye nezâreti muhâsebe kalemi müdîri Münîr Bey'le Nazîme Hanım'ın oğludur (20).

Mehmed Nûreddin Avni Bey, 1888 Mülkiye mezunudur. 7 altın aylıkla sadâret mektûbî kalemi kâtibi, sâlise rütbesi ile Âmedî Odası 2. sınıf halîfesi oldu, zamanla ûlâ rütbesine (korgenerale eşit mülkî rütbe) yükselip 3. Osmânî ve 2. Mecîdî nişanları aldı, Bâb-ı Âlî müdevvenât-ı kaanûniyye ve *Takvîm-i Vekaayi'* müdürü (1.8.1922 - 4.11.1922), Edebiyat Fakültesi Fars edebiyatı müderrisi (ord.prof.) (10.1924) ve ilâveten İlâhiyat Fakültesi'nde ayni kürsü müderrisi oldu, şairdir, Karacaahmed'de gömülüdür. Bu

(17) *Mülkiye Tarihi*, III, 582-4.

(18) *Mülkiye Tarihi*, V, 1.828-9.

(19) *Mülkiye Tarihi*, III, 254-6; *Son Asır Türk Şairleri*, 135-6; *Sâl-nâme*, 1326 = 1908, s.172-3

(20) Nazîme Hanım,Müşîr Mehmed Nâmık Paşa'nın (Konya 1804-Istanbul,15.9.1892) kızı ile Nazmi Bey'in (1826-1879) kızıdır. Nazmi Bey, bâlâ rütbeli (orgenerale eşit mülkiye rütbesi) olup 2 kere bahriye müsteşarı ve Şûrây-ı Devlet üyesi oldu. Bunun oğlu ve Nazîme Hanım'ın ağabeyi Mehmed Tevfik Bey (Istanbul 1860 Istanbul 1926) (*Mülkiye Tarihi*, III, 34-7)'dir, hem Mülkiye, hem Hukuk mezunu, diplomat, 1912-19'da başmâbeynci, Hukuk'ta devletler hukuku müderrisidir.

Nûreddin Bey'le baba tarafından Mevlânâ sülâlesinden, ana tarafından Germiyanoğulları'ndan olan Hanîfe Hanım'ın çocukları (yaş sırasıyle):

1. Necmeddin Güngörmüş (ölm. 1981'den önce), albay, Yektâ Güngör'le evli çocukları: Ümid Güngör, Gönül Erişen (1928) (Bitlis 1912 doğumlu avukat Lutfi Erişen'le evli, çocukları Şebnem 1951 ve Mehmed Aydın 1959), Yasa Güngörmüş, Berîa Ertimur.

2. Medîha Hanım, 1981'de hayatta idi, bir kızı oldu.

3. Mehmed Münîr Nûreddîn Selçuk (Istanbul 1899 - Istanbul, 27.4.1981) (21), tanınmış hânende, bestekâr, koro şefidir. Çeşitli eşlerinden çocukları: Meral Kurtoğlu (1930) (çocukları Nükhet ve Mehmed), Timur Selçuk (1936, Ayşegül Selçuk'la evli, çocukları Hazal Selçuk), Selim Selçuk (1960). Son ikisi hafif Batı musikisi ile meşgullerdir.

4. Besîme Güneş, 1981'de hayatta idi, Ali Güneş'le evlidir.

Hacı Ali Paşa'nın oğlu, Hacı Abdurrahman Nûreddin Paşa'dır (Kütahya 4.1835 - Kuruçeşme/Istanbul, 7.8.1912 = 77). Babasının vali olduğu eyâletleri dolaşarak yetişti. Babasının kethudâsı ve dîvân kâtibi (1853-61), mîrülümerâ pâyesiyle paşa (11.3.1854), 60 altın aylıkla Dobruca maliye müfettişi (13.3.1861), 3 ay bu görevden sonra 100 altın aylıkla İzmir âşâr memuru (6.8.1861), 4 ay bu görevi yapıp rüsûmât meclisi üyesi, bir kaç ay bu görevi yapıp 50 altın aylıkla Şumnu mutasarrıfı (24.3.1863), 125 altınla Varna mutasarrıfı (10.1.1865) (bu sırada Tuna valisi Midhat Paşa), mîrmîrân rütbesi sahibi (18.9.1865), 3. Mecîdî nişânı hâmili (1.1866), 150 altınla Niş mutasarrıfı (12.5.1867), Rûmeli beylerbeyisi pâyesi sahibi (20.3.1868), 2. Mecîdî nişânı hâmili (16.4.1871), 300 altın aylıkla vezîr pâyesiyle (mareşal'e eşit en yüksek sivil mülkiye rütbesi) Prizrin (Kosova) eyâlet valisi (14.8.1872), 400 altın aylıkla Tuna (Bulgaristan) eyâlet valisi (19.4.1873), 300 altınla Ankara valisi (5.1874), 1. Mecîdî nişânı hâmili (25.1.1875), 300 altında Bağdâd (Irak) valisi (18.7.1875), 250 altınla Diyâr-ı Bekr valisi (4.4.1877), 350 altınla 2. kere Bağdâd valisi (17.2.1879), 75 altınla mâzûl (5.11.1880), 100 altınla umûr-i nâfia komisyonu üyesi (25.9.1881), 1. Osmânî nişânı hâmili (22.10.1881), 250 altın ve "başvekil" unvâniyle sadrâzam (2.5.1882 - 11.7.1882 = 2 ay, 10 gün) (22), istifası üzerine 150 altın aylıkla mâzûl, 250 altın aylıkla ve 8 yıl, 9 ay, 26 gün müddetle Kastamonu eyâlet valisi (14.12.1882 - 9.10.1891), buradan 250 altınla Aydın (İzmir) valisi, murassâ Osmânî nişânı hâmili (31.10.1891), 250 altın ve murassâ Mecîdî nişânı ile Edirne valisi (6.5.1893), murassâ İmtiyâz (31.12.1893) ve

(21) *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, II, 217a-8b; *Türk Ansiklopedisi*, XXVIII, 288a-b; Mustafa Rona, s.471-4; *1923-1973 Cumhuriyet Ansiklopedisi*, 1.234; S.Yaşmut, *Musiki ve Nota*, no.9, s.18-21; *Hoş Sadâ*, 223-4; *Kim Kimdir*, 546b-7a; *Ses San'atçılar Ans.*, 250b; A. Dorsay ve T. Gürkan, *Sinema Ans.*, 569.

(22) İ.H. Dânişmend, *Kronoloji*, IV, 515; İ.M.K. İnal, *Son Sadrâzamlar*, 1.320-4.

bir müddet sonra imparatorluğun en yüksek nişânı olan murassâ İftihâr nişanları hâmili, 400 altın maaşla 13 yıl müddetle adliye nâzırı, Halil Rif'at Paşa'nın hastalığında sadrâzam vekili olarak hükûmet başkanı, onun ölümü üzerine pâdişâhın teklîf ettiği 2. def'a sadâreti kabûl etmemesi üzerine adliye nâzırlığında berdevam, Meşrutiyet'in ilânında meclis-i vükelâya memur (yani devlet nâzırı), isteği üzerine 294 altın aylıkla emekli (2.8.1908) (2 ay sonra emekli maaşı 75 altına indirildi ve konak düzenini muhafaza edemiyerek sıkıntıya uğradı) oldu. Bu suretle babası gibi hiç açıkta kalmıyarak 72 yaşına kadar devlet görevlerinde bulundu. 19 yaşında paşa, 37 yaşında vezir, 47 yaşında sadrâzam oldu. Tam 40 yıl vezir pâyesi taşıdı. 1908 sonunda senatörlüğü kabûl etmedi. Çok başarılı Tanzîmât eyâlet valilerinden biri olarak parladı. İkinci Abdülhamid devri adliyesini örnek şekilde düzenliyerek büyük şöhret yaptı. Yargıya hiç bir politik tesiri kabûl etmedi. Abdurrahman Paşa, Osmanlı devletinin son büyük vezirlerinden ve yöneticilerinden biri olarak bilinir. Fatih Camii'ne gömüldü. Satranç ustalığı da ünlüdür. Arabca, Farsca, Fransızca, İngilizce biliyordu. Eşleri sırasıyle Abdullah Bey kızı Emîne Fevziye Hanım (ilk 2 çocuğunun annesi), bunun ölümünden sonra 1871'de evlendiği Sâdiye Hanım (sonraki 2 çocuğunun annesi), 1884'de bunun da ölümü üzerine evlendiği ve son 4 çocuğunu dünyaya getiren Süleyman Bey'le Fatma Hanım kızı Ayşe Fâize Hanım'dır. Abdurrahman Paşa'nın çocukları yaş sırasıyle şunlardır:

1) Birinci-ferik (orgeneral) Hüseyin Ziyâeddin Paşa (Istanbul 1865 - Kuruçeşme/ Istanbul, 1921 = 56), Karacaahmed'e gömüldü, eşi Münîre Hanım'dır. Çocukları Ali Fevzi Germiyanoğlu, Kaahire'ye yerleşen Abdurrahman Nâfiz Bey ve evlenip ayrılan Cemîle Münîre Hanım'dır.

2) Rızâ Bey, Istanbul'da 1867'de doğup küçük yaşta öldü.

3) Dâmâd Ârif Hikmet Paşa (Prizrin, 16.12.1872 - Beyrut, 23.4.1942 = 69) (23), Mülkiye mezunu (5.11.1891), İzmir maiyyet memuru (10.1.1892), Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi üyesi (9.1.1893), bâlâ (1899) ve sonra vezir (21.3.1905) rütbeleri sahibi, Tanzîmât Dâiresi reisi (9.5.1906), Dâhiliye Dâiresi üyesi (5.8.1908), 2 ay, 25 gün adliye nâzırı (29.10.1912) oldu. Dâmâd Şerif Paşa ile beraber Selânik'e gidip Loreley vapuru ile İkinci Abdülhamîd'i buradan İstanbul'a getirdi. Senatör (10.12.1918), 2. ve 3. kere adliye nâzırı (13.1.1919, 21.10.1920) oldu. 4.11.1922'de nâzırlıktan ve senatörlükten ayrıldı. 1924 martında Türkiye'den çıkıp Şâm, Kudüs, Kaahire'de kısa müddetler oturup Beyrut'a yerleşti. 18 yıllık sürgünden sonra orada ölüp Şâm'da Yavuz Sultan Selim Camii'ndeki Osmanoğulları kabristanına gömüldü. Bir ara maârif nâzırı da oldu. Çocuğu olmadı. 1. Mecîdî (1901), 1. Osmânî (1902), murassâ Osmânî (1905), murassâ Mecîdî (1907), en yüksek imparatorluk nişanı olan murassâ İftihar (1908) nişanlarını aldı. Son devrin en seçkin, yüksek kültürlü, yetenekli vezirlerinden biri olarak bilinmektedir. 27.2.1905'te Kuruçeşme Sarayı'nda İkinci Abdülhamîd'in 3. kızı

(23) *Mülkiye Tarihi*, III, 490-2 (III, 1.199).

Nâile Sultan (1.1.1884 - Erenköyü/Istanbul, 25.10.1957 = 74) ile evlendi. Bu izdivac paşanın ölümüne kadar 37 yıldan az fazla sürdü. Ârif Hikmet Paşa, dâmâd olduğu için Türkiye'den çıkmaya mecbur kaldı. Ölümünden sonra Sultan, Beyrut'ta yaşamaya devam etti ve son yıllarda Istanbul'a döndü, Lombardi Bey'in öğrencisi, pianist, arpist ve violonist idi, Kuruçeşme'de sarayı vardı.

4) Mehmed Nâci Bey (Istanbul 1874 - Istanbul 1890'lar).

5) Feyzi Dâim Germiyanoğlu (Kastamonu 1885 - Ankara 1941 = 56), Ankara'da gömülüdür. Istanbul'da asliye ceza mahkemesi reisi, sonra Ankara'da Maliye vekâleti baş hukuk müşaviri oldu.

6) Ahmed Âsım Ruhsel (Kastamonu 1885 - Kanlıca /Istanbul, 16.2.1958 = 73), Feyzi Dâim Bey'le ikizdir. İkiz kardeşi gibi bunun da çocuğu olmadı. Istanbul ağır ceza üyeliğinden emekli oldu.

7) Mehmed Ali Bey (Istanbul 1887), genç yaşında öldü.

8) Fatma Pâkîze Arel (Istanbul 1891-24.7.1982), babasının Kuruçeşme'de büyük koru (Abdurrahman Paşa Korusu) içindeki yalısında doğdu. Bu yalıda 14 haziran 1907'de 16 yaşında, kendisinden 11 yaş büyük olan Sâdeddîn Arel'le evlendi. Bu izdivaç Arel'in ölümüne kadar 48 sene devam etti. Sâdeddin=Pâkîze Arel'in tek çocukları Nâciye Keskinoğlu 1910'da ayni yalıda doğdu. Prag konservatuarı piano kısmını bitirdi. 1934'te Necil Kâzım Akses'le evlenip ayrıldı, 1941'de o sırada Sümerbank genel sekreteri, az sonra Etibank Istanbul şubesi müdürü olan Suad Keskinoğlu ile evlendi. İlk evlenmeden doğan Sevil Ülgür (Istanbul 1935), 1953'te Istanbul'da Vâsıf Ülgür oğlu bankacı Alparslan Ülgür'le evlendi. Nâciye Hanım'ın ikinci evlenmesinden de İrvem Keskinoğlu doğdu (Istanbul, 9.5.1944) (24).

GÛRÂNÎ-ZÂDELER(Ş): 'Osmân oğlu İsm. oğlu **Aḥ. Şemseddîn Ef. "Mollâ Gûrânî"** (Gûrân/Şehrizor, Kerkük 1408? - Ist. 1488 = 80?), Bursa'da Mollâ Yegân (Yeğen), Kaahire'de, İbnü Hâcer 'Askalânî'den me'zûn, Bursa'da müd., Şâfiî iken II. Murâd'ın teklîfi üzerine Ḥanefî oldu, Şehzâde (II.) Meḥmed'e başmuallim, kazasker 1451, Bursa kadısı, bir ara Mısır'a gidip bir kaç yıl kaldı, 1457'de hacca gidip 1458'de Türkiye'yi dönüp tekrar Bursa kadısı, 5. şeyhulislâm 1480 - 1488 (müddet bakımından 16. sıra), makaamında öldü, cenâzesinde II. Bâyezîd bulundu. Şâir, daha çok Ar.'da müel. (tefsîr, hadîs). Başlıca hayrâtı: Ist.'da Aksaray semtinde Taşkasab'daki adını taşıyan mahallede bahçesinde medfûn olduğu câmî, dârülhadîs, hamam, Manastır Mescidi (Yeni Câmî inşâsında istimlâk edildi). Vefâ-Süleymâniye arasında Kilise Câmii, Bahçe-

(24) Necil Kâzım Akses (Istanbul, 6.5.1908), tanınmış kompozitördür (G. Oransay, *60 Türk Bağdar,* s. 44-7, no.33).

kapısı'nda han, Topkapı'da câmî, medrese, Rızâpaşa yokuşunda merdivenli mescid, hamam, Bursa'da mescid. Nesli zamânımıza kadar geldi. Gûrânî-zâde Ẕıyâ Ef. (ölm. 1901, 1884'de dâhiliye nezâreti muhâsebecisi) 12. batın torunudur, bunun oğlu: Sül. Nazmî Zıyâ Güran (Sofular /Ist. 1881 - Süleymâniye/Ist. 10.9.1937 = 56) (*Mülkiye Târîhi*, III, 907-12), Mülkiye 7.1901, Sanâyî-i Nefîse resim kısmı 9.1908, Paris'te resim 9.1909-10.1913, Sanâyî-i Nefîse md. ve resim müderrisi 9.12.1918-9.5.1921 + 1.1923-10.1927 (sn. yalnız resim müderrisi), GSA md., ünlü ressam, çocuksuz, med. Sahrây-ı Cedîd. Paris'te 1911'de bir Fransız'la evlenip Paris'te 1926'da boşandı.

GÜVEĞİ SİNÂN PAŞA-ZÂDELER(D): Dâmâd Güveği Sinân Pş. (ölm. 12.1.1504) (*Pş. Livâsı*, 475, no.34), Konyalı, Enderûn, Anadolu beyl. 1481, kapdân-ı deryâ 1491/2 - 1492/3, med. zevcesiyle berâber Gelibolu'daki câmiinde. Edirne'de emlâk, câmî, kervansaray, Gelibolu'da zâviye, İpsala ve Keşân'da emlâk, Mekke ve Medîne için evkaaf (*Pş.Livâsı*, 453-5, no.278, II, 207-11'de Ḥaremeyn vakfnâmesi). Avlonya'nın fethinde bulunup mâlikâne aldı ve çocukları oraya yerleşerek Avlonyalı-zâdeler (b.bk.) âilesinin atası oldular. =1. Fülâne Hâtûn. =2. 'Ayşe Sultân (1465? - 1515'den sn.) (b.bk.) b. Bâyeẕîd II, izd. Amasya 1480? = 24? yıl. Yalnız ilki ilk eşinden olan çocukları:

Fülâne Hâtûn = Bâyeẕîd II (b.bk.) (salt. 1481-1512); **Sultân-zâde Aḥ. Bey; Sultân-zâde Muṣṭ. Bey; Ḫân-zâde 'Ayşe Mihr-ü Mâh (Mihr-i Hân) Hn.-Sul.** = Dukagin-zâde (b.bk.) Sultân-zâde Meḥ. Pş., teyze-zâdesi (ölm. 1557) b.Gevher-Mülûk Sul. b. Bâyeẕîd II, izd. 27.11.1503, çocukları var; **Gevher-Şâh Hn.-Sul.** =İbr. Bey b. 'Ömer Bey, s.b., kızları Faṭma Hâtûn = İskender Bey, 'Alâiye s.b. izd. 1518; **Faṭma Hn.-Sul.** = 'Alî Bey b. Sd. Mesîḥ Pş., nişân 1506, oğulları Aḥ. Bey= Fülâne Hn.-Sul.b.Faṭma Sul. b. Bâyeẕîd II, annesinin teyze kızı; = **Kamer-Şâh Hn.- Sul.** = Aḥ. Bey b.Sd. Mesîḥ Pş.

Ḥacı Aḥ. **Mesiḥ Pş.** (ölm. 11.1501) (S): Paleologos (b.bk.) hânedânından mühtedî, Rodos seferi serdârı, kapdân-ı deryâ 1480-1491/2, sd. 8.1499 - 11.1501, Rûmeli beyl., kubbe-nişîn, sd. iken Galata'da kazâen öldü, med. Aksaray, Murâd Pş. C., Ist.'da adını taşıyan semtte câmî, medrese vs. Babinger, s. 443'e göre kardeşi: Ḫâṣṣ Murâd Pş. (ölm. Otlukbeli, 4.8.1473), Enderûn, s.b., Rûmeli beyl. 1466b, vezîr 1467a, Akkoyunlular'a karşı şehîd, Aksaray'da adını taşıyan câmî (Ist.).

—H—

HACI 'İVAZ-ZÂDELER(V): 'İvaz oğulları Mansûr (med. Beyobası) ve Ahı Ah. Bâyezîd (ölm. 1357), med. Beyobası/Pazar nâhiyesi/Tokat. Bunun oğulları: 1) Hayreddîn Hacı Hızır (ölm. 1428'den sn.) (İ.H. Uzunçarşılı, *Hacı İvaz Paşa, TD*, X, 25-58, 1959); 2) Hacı Şerefeddîn Şeyh Çırak (Çerâğ) Bey (ölm. 1428'den sn.), bunun kızları: Safiye Hâtûn (1470'de İznik'de vakıf kurdu) ve Selçuk-Paşa Hâtûn (1456'da Bursa'da vakıf kurdu); 3) 'İmâdeddîn Hacı 'İvaz Pş. (ölm.Bursa, 8.1429), doğ. Kazova, tımarlı sipâhîsi, Tokat subaşısı 1402, Bursa kalesi dizdârı 1413, 3. vezîr 1413, 2. vezîr 1421, mâzûl 1427, tâûn'dan öldü, med. Bursa, Pınarbaşı'nda Kuzguncuk. Asrının en büyük mîmârı olup şâheseri 1421'de bitirdiği Yeşil Câmî ve Türbe'dir (Bursa). Kazova'da câmî, medrese, hamam, Bursa'da 'İmâdiye medresesi, Mekke ve Medîne için vakıflar yaptırdı. Çocukları:

'Atâyî mahlaslı büyük şâir Ahî Çel. (ölm. 2.8.1437), med. babası yanı; Hacı Kemâleddîn Bey (1431'de Edirne'de); Bekir Çel.; Meh. Çel. (bunun oğlu Bursa'da Zeynîler'de medfûn Hacı 'Ömer Çel.); Balı Çel. (bunun çocukları Hadîce Hâtûn, ölm.1462, med.Beyobası; 'Alî Pş., ölm.1452, med.Beyobası; Meh.Bey ve bunun oğlu 'Abdurrahmân Bey ve bunun kızı Emîne Hâtûn ve bunun oğlu 'Alî Bey); Mahmûd Çel., med.Bursa, Zeynîler. Bu Mahmûd Çelebî'nin Ebû-Bekr Çel.(oğlu 'Atâullâh Mollâ), Mehmed Çel.ve Esleme Hâtûn dışında 8 oğlu oldu. Esleme Hâtûn kızı Nefîre Hât., onun kızı Hadîce Hât., onun kızı 'Ayşe Hât., onun kızı Fat.Hât.'dur. Meh.Çel. (b.Mahmûd b.Hacı 'İvaz Pş.) oğlu Mahmûd Çel., onun oğlu za'îm Hacı 'İvaz Bey (ölm.1578), bunun kızı Hadîce Hât., bunun oğlu Must.Bey olup nesli zamânımıza gelmiştir.

HACI PAŞA-ZÂDELER(HOCA PAŞA-ZÂDELER, EĞRİBOZLU-ZÂDELER)(V): Aydın Güzelhisârlı Kadı Mehmed Ef. oğulları: 1) Kara Üveys Paşa, Hocapaşa-zâdeler veyâ Hocapaşalılar denen dalın atasıdır. 2) Ramazân Paşa ve 3) Hasan Çelebî'nin nesli devâm etmemiş görünüyor. 4) Hacı İbrâhîm Paşa en küçükleri olup Hacı Paşa-zâdeler(Hacı Paşalılar) veyâ Eğribozlu-zâdeler denen dalın atasıdır. Hoca Paşa-zâdeler seçkin bürokratlar, Hacı Paşa-zâdeler ise amiraller yetiştirmişlerdir.

Lala Ramazân Paşa(ölm.1604), o zaman Güzelhisâr denen Aydın şehri doğumlu, İstanbul'da Vefâ'da gömülü. İstanbul'a gelip mâliyeye girdi. Anadolu defterdârı 1587, başdefterdâr 7.3.1587-29.10.1587 = 0, 7, 23 + 1.1.1588 = 0, 2, 2 = 0, 10, 20, Kefe beylerbeyisi 1592, Karamân beylerbeyisi 1594, Kıbrıs beylerbeyisi 1598a, 1598'de Ulu Şehzâde Mehmed'e(Üçüncü Mehmed) lala atanıp Manisa'ya gitti. Vezîr olamadı, evlâdı görünmüyor.

Hoca ve sonra Hoca Paşa denen Kara Üveys Paşa(ölm.Kaahire, 5.1591), med.Kaahire'de Karâfe, İstanbul'da külliye yaptırdığı semte hâlâ Hocapaşa deniyor. Aydın doğumlu, medrese me'zûnu, Tire kadısı, Manisa sancağı defterdârı, şıkk-ı sâlis defterdârı 1575 ve hemen baş defterdâr 28.3.1575-30.10.1578 = 3, 7, 3 + 1581-

1582=1 +31.3.1586-7.3.1587 = 0, 11, 7 = 5, 6, 10(3 başdefterdârlığının toplamı), Sokollu-zâde Mustafa Paşa yerine Budin beylerbeyisi 10.10.1578, Haleb beylerbeyisi, 3. defa başdefterdâr, Mısır beylerbeyisi 7.3.1587, az sonra vezîr pâyesi, 4 yıl, 2 ay sonra bu görevde iken Kaahire'de öldü. Üveys Paşa'nın Maḥmûd ve Meḥmed Paşalar şeklinde 2 oğlu olduğu ortaya çıkıyorsa da, bundan sonraki iki kuşağın akrabâlık ilişkilerini daha derinlemesine incelemek gerekiyor. Şimdilik benim tesbît ettiğim taslak şudur:

Aydınlı "Hoca Paşa" denen vezîr Kara Üveys Paşa'nın(ölm.1591) oğlu: Üveys Paşa-zâde Maḥmûd Paşa(ölm.1607), Enderûn, kilârcıbaşı, Şâm beylerbeyisi 12.1605, vezîr 11.1606, oğlu Üveys Paşa-zâde Sakızlı Meḥmed Paşa(ölm.1655), Sakız bahriye sancak beyi, Cezâyir bahriye beylerbeyisi 1652-1655, bunun oğlu veyâ yeğeni Sakızlı 'Osmân Paşa(Trablus'da intihârı 29.4.1672), Trâblusgarb bahriye beylerbeyisi 1.1631-29.4.1672=41, 3(Meḥmed 'Alî Paşa'nın Mısır vâlîliğinden sonra Osmanlı târîhinin en uzun vâlîliği). Hocapaşalı denen Hacı Mustafa Ağa'nın Sakızlı Meḥmed Paşa'nın oğlu olması muhtemelder ki bunun oğlu Mühürdâr Hacı 'Abdî Ef.'dir(İstanbul 1699-21.8.1764): Bâb-ı Âlî kâtibi, Nevşehirli Dâmâd İbrâhîm Paşa'ya önce divitdâr, sonra mühürdâr, reîsülküttâb vekîli 1727-30(reîsülküttâb, kayınbirâderi idi), küçük evkaf muhâsebecisi, 6.1732, tezkire-i sânî 9.1732-2.1733, Tophâne nâzırı 3.1735, tezkire-i evvel vekîli 11.1735, asâleten 2.1738, reîsülküttâb 29.10.1753-25.8.1755=1, 9, 27 + 7.1757-20.1.1758=0, 6 + 8.12.1763-21.8.1764=0, 8, 14 = 3, 0, 11(makaamında öldü), ilk riyâsetinden sonra Resmo'ya sürüldü, ikincisinden sonra Bursa'ya sürüldü, arada rûz-nâme-i evvel 6.1759, başdefterdâr 24.3.1761-27.6.1763=2, 3, 4, med.'Arakıyyeci Mescidi, İstanbul'da 2 mescidi minber koydurup câmî hâline getirdi.

Hocapaşalı Süleymân Bey'in(süvârî mukaabelesi ikinci halîfesi), Sakızlı Meḥmed Paşa oğlu, Hacı Mustafa Paşa kardeşi ve Reîsülküttâb 'Abdî Efendi amcası olması gerekiyor. Reîsülküttâb 'Abdî Efendi'nin kayınpederi: Üçanbârlı Mehmed Ef.(İst.1673-5.9.1732): Beyhân Sultân'ın(1645-1701, Sultân İbrâhîm kızı) baltacılar kethudâsı Hacı Halîl Ağa oğlu, o da babasının yanında Sultân'a baltacı olup tahsîl etti, sadrâzam olmadan çok önce Nevşehirli Dâmâd İbrâhîm Paşa'ya intisâb etti, kâtib ve dârüssaâde yazıcısı 1712, Haremeyn muhâsebecisi 4.1713, nişâncı vekîli 8.1716, reîsülküttâb 2.8.1718-18.10.1730 = 12, 2, 17, bu sûretle Lâle Devri(1718-1730) dış işleri bakanı olarak ün kazandı, defter emîni 18.10.1730, Bozcaada'ya sürgün, tekrâr defter emîni 4.1731, başdefterdâr 22.5.1732-8.9.1732=0, 3, 17, bu görevde iken 59 yaşında öldü, med.Sinân Paşa Medresesi, Galata'da çeşme yaptırdı, oğlu: Reîs-zâde 'Abdülkaadir Zarîf Ef.(ölm.1766b), müderris, Diyârbekr mollâsı, Edirne pâyesi 1759a, Mekke kadısı 4.1763, med.Üsküdar, Miskinler, şâir, bunun oğlu Meḥmed Emîn 'Azmî Ef.(ölm.1770), Enderûn mensûbu, şâir, babasının yanında medfûn.

Hocapaşalı Süleymân Bey'in oğlu: "Abdî Efendî Yeğeni" denen Tevkı'î Hacı Mustafa Ef.(İst.1718-6.4.1784), kâtib, hâcegân pâyesiyle arabacılar kâtibi 1753, başmukaabeleci, tuğrâkeş, defterdâr kîsedârı, amcası 'Abdî Ef.'ye(*Sicill-i 'Osmânî* dayısı diyor) nişâncı muâvini, sonra gene amcasına başdefterdâr muâvini, 3 def'a sipâh kâtibi

1764, 1765, 1768, Ordu ile Bender'de iken küçük tezkireci ve reîsülküttâb vekîli, tezkire-i evvel 1773, azl edilerek tekrâr tezkire-i evvel(büyük tezkireci) 1778, sadâret kethudâsı 6.1779-14.10.1779, defter emîni 4.1781, tevkı'î(nişâncı) 1783, reîsülküttâb 17.10.1783-6.4.1784 = 0, 5, 20, makaamında öldü, med.Eyüb. Oğlu: Seyyid 'Abdullâh Birrî Ef.(İst.1743-2.1798), mektûbî-i sadr-ı âlî kâtibi ve mühimme-nüvîsi 1768, ser-halîfesi, sadâret mektûbcusu 7.1778, beylikci 1784, reîsülküttâb 23.9.1789-6.9.1792=2, 11, 13, Avusturya ve Rusya(Yaş) muâhedelerinde başmurahhas, rûz-nâme-i evvel, başmuhâsebeci, Beyhân Sultân(Üçüncü Mustafa kızı) kethudâsı 1794, sadâret kethudâsı 7.12.1794-10.12.1795, nişâncı 4.1796-9.1796, Bursa'ya sürgün, bir kaç ay sonra İstanbul'a gelip yeni görev almadan öldü, şâir ve yazar, med.Eyüb, Lâleli'de mektebi ve evkaafı var, oğlu Süleymân Ef.'dir(ölm.1797). Bu âileden Ho-capaşalı Mehmed Ağa, sipâhî kethudâsı iken 1783'te öldü, Avratpazarı'na gömüldü. Tevkı'î Hacı Mustafa Ef.'nin kayınpederi: Bıçakçılar İmâmı Şeyh 'Abdullâh Ef. (1669-17.12.1748=79), Yûsuf Ef.oğlu Mehmed Ef.oğlu, ünlü Fâtih Câmii vâızı ve Saray-ı Hümâyûn hadîs hocası, şâir ve 27 eserin yazarı, oğlu şeyhu'l-kurâ Ahmed Ef.

Âilenin Hacıpaşa-zâdeler ve bir müddet Eğribozlu-zâdeler denen dalı, Ho-capaşa denen vezîr Aydınlı Kara Üveys Paşa'nın şu kardeşinden iniyor: Hacıpaşa denen Hacı İbrâhîm Paşa, ağabeyleri Hızır ve Ramazân Paşalar gibi bir çok def'a başdefterdâr oldu: ağabeyleri gibi yüksek medreseyi bitirip kadı, oradan mâliyeye geçerek Tuna, sonra Haleb defterdârı, başdefterdâr 8.1582-1583=1 + 29.10.1587-1.1.1588=0, 2, 3 + 26.1.1593-19.7.1594=2, 5, 13 + 13.4.1596-25.9.1596=0, 5, 12 = 4, 0, 28, Ef.unvânı Paşa olarak Karamân beylerbeyisi 19.7.1594-13.4.1596, Haleb beylerbeyisi 1598b, 6. vezîr 1599b, Celâlî serdârı, Konya'ya sürgün, Mısır bey-lerbeyisi 14.9.1603-24.9.1603, Mısır'a geldikten az sonra bir vuruşmada öldü, Kaa-hire'ye ağabeyi Hızır Paşa'nın yanına gömüldü.

Hacı İbrâhîm Paşa'nın oğlu Mustafa Paşa, Eğriboz adasına yerleşip denizci olmuş görünüyor, Eğriboz bahriye sancak beyi olup oraya yerleştiği tahmîn edilebilir. Köse 'Alî Paşa, bu Mustafa Paşa'nın oğlu olabilir: Eğribozlu Köse 'Alî Paşa, Mora bahriye sancak beyliğinden beylerbeyi pâyesiyle kapdân-ı deryâ 30.3.1672-12.1675=3, 9, bu görevde öldü. Oğulları Kapdân-ı Deryâ Mehmed Paşa, 1717'de Bozcaada muhâfızı olan Eğribozlu Ahmed Paşa ve Eğribozlu Bekir Paşa'dır. Bun-lardan Eğribozlu-zâde Mehmed Paşa: bahriye sancak beyi, Tersâne kethudâsı, bah-riye beylerbeyisi pâyesiyle kapdân-ı deryâ 1.11.1706-24.12.1711=1, 11, 25, tekrâr Tersâne kethudâsı, kapudâne-i hümâyûn, Ağrıboz muhâfızı, İstanköy muhâfızı 1717, Kandiye muhâfızı olup 1720'ye doğru Kandiye'de öldü. Kardeşi Bekir Paşa bahriye sancak beyi, Tersâne kethudâsı, 19.12.1713'te Trâblusgarb bahriye beylerbeyisi, ora-dan Tûnus'a atanıp Tûnus'ta öldü, Ebû-Bekir Paşa şeklinde de geçiyor.

Eğribozlu-zâde Mustafa Paşa oğlu Ahmed Bey, Mezomorta Hüseyin Paşa'nın bahriye sancak beylerindendir. Bunun oğlu Eğribozlu-zâde 'Osmân Paşa 4.1724'te Azak bahriye beylerbeyisi olup orada öldü. Oğlu Eğribozlu-zâde İbrâhîm Paşa

(ölm.1772), Rodos bahriye sancak beyi, Tersâne kethudâsı, kapdân-ı deryâ 16.12.1768-25.4.1770=1, 4, 10, Eğriboz muhâfızı olarak orada öldü, 3.1769'da vezîr rütbesi aldı. Oğlu Eğribozlu-zâde "Genç" Meḥmed Paşa(ölm.Mekke, 15.10.1785), beylerbeyi pâyesiyle Selânik mutasarrıfı, Boğdan seraskeri, vezîr 1769(babası ile ayni yılda), Adana beylerbeyisi, ilâveten Saydâ beylerbeyisi 1775, Ağrıboz 1777 ve Mora 1778 muhâfızı, vezâreti alınıp Bozcaada'ya sürgün 1779, yeniden vezâretle Karası beylerbeyisi 8.1781, Belgrad muhâfızı, Rûmeli beylerbeyisi 1782, Eğriboz muhâfızı 12.1783, Kandiye muhâfızı 4.1785, Cidde(Ḥicâz) beylerbeyisi, hacda öldü. Oğlu Mollâ 'Os̲mân Reşîd Bey ve onun oğlu Mâhir Nû'mân Bey(ölm.1.1844): Eğriboz'dan gelip mektûbî-i sadârete kâtib olarak girdi 1823, Bursa'da ḫâcegân rütbesiyle mukaataacı 3.1832, Âmedî ḫulefâsından 1832b, Hâriciye kâtibi 9.1837, Takvîm-hâne nâzırı 11.1837, mâ'rûzât-ı hâriciyye kâtibi 19.3.1838, âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn 3.7.1839, evkaaf-ı hümâyûn nâzırı 26.8.1840-25.6.1842 = 1, 10, 0(13.12.1844'ten önce evkaaf nâzırı, kabine üyesi değildir), dîvân ve münşe'ât sâhibi. Kayınpederi: Ebû-Bekir Sâmî Paşa(ölm.7.1849) b.Muṣṭafa Ef.(ölm.1844), Harbiye ve Avrupa'da tahsilden sonra subay ve ferîk iken vezîr pâyesiyle mülkiyeye geçip Erzurum vâlîsi 1.1845-11.1847, Kastamonu vâlîsi 7.1848, Selânîk vâlîsi 11.1848, oğlu mektûbî-i sadaret hulefâsından Ahmed Dâniş Bey 1846'da öldü. Sâmî Paşa, hem oğlunun, hem dâmâdının ölümlerini gördü.

Kapdân-ı Deryâ İbrâhîm Paşa'nın(ölm.1772) dîğer oğlu Aḥmed Bey, Eğriboz'dan Kayseri'ye yerleşti, 1770'te öldü. Oğlu Şâbân Bey'in nesli, aşağıda görülecektir. Dîğer oğlu Ḥacı 'Ömer Bey'in(ölm.1810) oğulları: Kütahya mutasarrıfı 'Os̲mân Bey, Aḥmed Bey, Meḥmed Bey, İstanbul pâyeli ulemâdan Ḥacı İbrâhîm Ef.(ölm.1850)'dir. Şâ'bân Bey, amcası Eğribozlu-zâde Genç Meḥmed Paşa'nın oğlu 'Os̲mân Reşîd Bey'in dâmâdıdır, yânî amca oğlunun kızı ile evlenmiştir.

Kütahya mutasarrıfı 'Os̲mân Bey'in oğlu Dîvâniyye(Irâk'dadır) mutasarrıfı Şâ'bân Bey'in oğulları: S̲âbit Bey, Urfa mutasarrıfı Behcet Bey, Bağdâd vilâyeti mektûbcusu 'Os̲mân Seyfî Bey ve Vâḥid Bey. Sonuncunun oğulları: 'Os̲mân Bey(oğlu S̲âbit Bey) ve Şâ'bân Bey(Kayseri tarım müdürü) ve bunun oğulları: Fikret Bey ve Behcet Kemâl Çağlar(Erzincan 1908 - İst.1969), yüksek mâden mühendisi 1932, Erzincan mv.1941-47, şâir.

İstanbul pâyeli Ḥacı İbrâhîm Ef.(ölm.1850) oğulları: 1) Emîn Ef.: oğulları Yaḥyâ Ef.(bunun oğulları İbrâhîm Ef. ve Paşa Ef.) ve 'Abdullâh Ağa, bunun oğulları Beşîr Ağa(oğulları 'Abdullâh Ağa ve 'Ömer Ağa) ve Emîn Ağa(oğlu Ayḫân Ağa). 2) Ḥacı 'Ömer Ef.: oğlu Edhem Ef. ve bunun oğulları Ḥamîd Ef. ve Ḥacı 'Ömer Ef. 3) Rüşdî Ef.: oğulları Â'rif Ef., Rif'at Ef., Rüşdî Ağa ve Paşa Ağa. 4) Luṭfullâh Ef. (ölm.1880), Nâzilli kaymakamı, bunun oğulları: Yûsuf Ef., adliye başkâtibi Aḥmed Servet Ef.(ölm.1913) ve kaymakamı Celâl Ef., sonuncunun oğulları: Mazhar Ef. ve Mehmed Ef., bunun oğlu Tal'at Hacıpaşaoğlu, bunun oğlu Fevzi Hacıpaşaoğlu, bunun oğlu Yılmaz Hacıpaşaoğlu ve bunun oğulları Hâkan Hacıpaşaoğlu ve Mahmûd Fevzi Hacıpaşaoğlu. Ahmed Servet Ef.'nin(ölm.1913) oğulları: nâhiye müdürü Şâbân Hacıpaşaoğlu, Lutfullâh Hacıpaşaoğlu(ölm.1953) ve müteahhid Gaalib Hacıpaşaoğlu,

sonuncunun oğulları Ahmed Hacıpaşaoğlu ve Mehmed Hacıpaşaoğlu ve bu sonuncunun oğulları Önder Hacıpaşaoğlu ve Ahmed Hacıpaşaoğlu. Lutfullâh Hacıpaşaoğlu'nun(ölm.1953) oğlu: Ahmed Servet Hacıpaşaoğlu(Bünyan 1918), eğitimci, 1954, 1957 DP, 1973 AP, 1983 ANAP Kayseri mv., oğulları Lutfullah Hacıpaşaoğlu ve Osmân Reşâd Hacıpaşaoğlu, İstanbul'da iş adamı, kimyâ mühendisi, son asır şeceresi tamâmen bu zâtın ve babasının verdiği yazılı bilgilere dayanıyor, çocuğu Servet Giray.

Nâhiye müdürü Şâbân Hacıpaşaoğlu'nun küçük oğlu: Âsaf Hacıpaşaoğlu ve bunun oğulları inşâât mühendisi Şâbân Hacıpaşaoğlu, Dr.Hamîd Hacıpaşaoğlu, İskender Hacıpaşaoğlu. Şâbân Hacıpaşaoğlu'nun büyük oğlu: Hakkı Hacıpaşaoğlu. Bunun oğulları: Mazhar Hacıpaşaoğlu, milletvekili Ahmed Âtıf Hacıpaşaoğlu(oğlu Sühâ Hacıpaşaoğlu), Mümtâz Hacıpaşaoğlu(oğlu Osmân Seyfî Hacıpaşaoğlu), Dr.Ali Hacıpaşaoğlu(oğlu ekonomist Emre Hacıpaşaoğlu), Sâdeddin Hacıpaşaoğlu(oğulları ekonomist Peyâmî Hacıpaşaoğlu(bunun oğlu Serdâr) ve Hakkı Hacıpaşaoğlu). Hakkı Hocapaşaoğlu oğlu Mazhar Hacıpaşaoğlu'nun oğulları: öğretmen Şâbân Hacıpaşaoğlu(oğlu Mümtâz Hacıpaşaoğlu), Yavuz Hacıpaşaoğlu, subay Kânî Hacıpaşaoğlu(oğlu Onur Hacıpaşaoğlu), Mehmed Hacıpaşaoğlu.

Ahmed Bey(ölm.1770)-zâde Şâbân Bey'in oğulları: Süleymân Ağa ve Mustafa Bey. İlkinin oğlu Mustafa Ağa, bunun oğulları Nazîf Ağa(oğulları Mehmed Gazi, Dervîş Ali, Nazîf) ve Süleymân Ağa(oğulları Mustafa, Mehmed, Süleymân Ağalar). Şâbân Bey-zâde Mustafa Bey'in oğulları: Şâbân Ağa ve Mehmed Ağa. Sonuncunun oğlu Samur Ağa, bunun oğlu Yiğit Ahmed Ef. ve bunun oğulları Samur, Hacı Mehmed Yiğit ve Ahmed. Mustafa Bey-zâde Şâbân Ağa'nın oğulları: Besîm Ef.(oğulları Yahyâ Bey ve Mehmed Bey ve bunun oğlu Mehmed Ağa(oğulları Mustafa ve Kasım), Ahmed Ef.(oğulları Hasan ve Hâşim ve sonuncunun oğlu inşâât mühendisi Ahmed Özmen), Şâbân Ağa(oğulları Mustafa Ef. ve Osmân Ef.; Mustafa Ef. oğlu Zeki ve Osmân Ef. oğulları Şâbân ve Saîd).

HÂDİM 'ALÎ PAŞA(S): Ostoya oğlu Vuçina oğulları Milorad ve Radoşin. Milorad oğlu Süleymân ve bunun oğlu 1577'de ayni köyde mukıym Evliyâ. Radoşin oğlu ise: **Hâdim 'Atîq 'Alî Pş.**(ölm.7.1511), doğ. Drozgametra köyü, Bosnasarayı merkez kazâsı, Hırvat, çok kuvvetli ihtimâl ile Bogomil(daha önce Katolik), çocukluğunda esîr edilip ve hadım edilip Saray'a verildi ve gittikce yükselerek Bâbü's-Sa'âde ak ağası, Vel.-Şeh.'Abd.lalası 1481-3, Semendire s.b., Rûmeli beyl., 2. vezîr 1488, sd.11.1501 - 11.1502 = 1, 0 + 7.9.1506 - 7.1511 = 4, 10 =5, 10, Mora s.b., sd. (2), bu makamda ve ordunun başında iken Gökçay'da Kızılbaşlar'ı imhâ ettikten sonra şehîd, hattât. Başlıca hayrâtı: Edirne'de câmî, hânkaah, Silivri'de câmî, Yassıvîrân (Yassıören)'da câmî; Ist.'da Hora manastırını Ka'riye Câmii hâline koyup yanına medrese yaptırdı, Dîvânyolu'nda câmi(1479) ve mekteb, Karagümrük'de adını taşıyan(Atîq 'Alî Pş.) mahallede câmî, çifte hamam, imâret, tekke. Bk.*Tâcü't-Tevârîh*, II, 162-72; M.Ṭayyib Okiç, *Hâdim 'Atîq 'Alî Pş., Kimdir? N.Lugal Armağanı*, TTK, 1968, 510-15.

HALÎL HAMÎD PAŞA-ZÂDELER(D, S): Dîdebân Hacı 'Alî Ağa oğlu Ispartalı Hacı Must.Ağa(doğ.1707), Isparta eşrâfı vezîr Pulad Meh.Pş.'nın 1736'ya doğru hazînedârı, sn.Pulad Meh.Pş.oğlu Çelik Meh.Pş.'nın(*) Ist.'da kapı kethudâsı ve sn.Ist.'da hayriye tüccârı olup Ist.'da öldü. Oğlu Halîl Hamîd Pş.'dır ki annesi Zeyneb Hn. 1800'lere kd.yaşadı.

Halîl Hamîd Paşa(Isparta 1736 - Bozcaada'da îdâmı 27.4.1785 = 49), Pulad Mehmed Paşa-zâdeler'in Isparta'da koyu Türkmen an'aneleri içinde büyüyüp çocukken Çelik Meh.Pş.'nın Ist.'a kapı kethudâsı olan babası ile berâber Ist.'a gelip tahsîl etti. Dîvân-ı Hümâyûn kalemi, âmedî, beylikci, by tezkireci, reîsülküttâb 9.12.1779, buradan sd.kethudâsı 2.10.1780, buradan vezâret'le sd.31.12.1782 - 31.3.1785 = 2, 3, 0 olup Bozcaada'ya sürüldüğünden bir ay geçmeden îdâm edilip oraya ve kellesi Ist.'a getirilip Karacaahmed'e gömüldü. Sâ'dî olan Pş., hâcegân iken 1779'da I. 'Abdülhamîd tarafından dâvet edilip gizlice görüşmüş ve hemen âmedî'liğe getirilmişti. Pâdişâha hızlı bir reform programı tavsıye etti ve geniş ölçüde Batı müesseselerinin iktibâsının gerektiğini söyledi, ağabeyi III. Mustafa'nın reform hareketlerinin daha radikal biçimde uygulanması îcâb edeceğini arzetti. Kabûl eden pâdişâh onu büyük bir hızla hâriciye 2. ve 1. müsteşarlıkları demek olan âmedî ve beylikci makamlarından sonra kısa müddet önce dış, sn.iç işleri bakanlıklarına getirip sadârete tâyîn etti. Ancak sadrâzamlara bile tahakküm eden kapdân-ı deryâ Cezâyirli Gaazî Hasan Pş.ile pâdişâhın dâmâdı Nazîf Ef., ordudan başlayacağı anlaşılan bu reformların yeniçerileri ayaklandıracağı tezini savunarak karşı çıktılar. Bunun üzerine ancak kalem'den yetişen bir kaç genç aydın sivil bürokrata dayanan, pâdişâh desteği olmaksızın bir şey yapamıyacağı âşikâr bulunan Paşa, genç ve reformcu velîahd (III.) Sultân Selîm'i tahta geçirmek için darbe teşebbüsü yaptı, tevkıyf ve îdâm edildi. 4 yıl sonra tahta geçen III. Selîm, Nazîf Ef.'yi ve bir kaç tarafdârını îdâm ettirecektir, ancak millî kahramân olması bakımından Gaazî Hasan Pş.'ya dokunamadı. Bir muhâfazâkar-ilerici çatışması olduğu anlaşılır. Babası III. Mustafa'nın reform hamlesini III. Selîm 1793'te radikal biçimde ve "Nizâm-ı Cedîd" gibi çok radikal bir isimle ele alacaktır. Sivil bürokraside ise Halîl Hamîd Paşa gerçi kellesini kaybetmişti ama, reîsülküttâb Ebû-Bekr Râtib Ef.adlı genci yetiştirmişti, reformcuların gizli lideri o oldu,

---

(*) Kapıcıbaşı, beylerbeyi pâyeleri, Hamîd mut., vezîr 1.1744, Konya 10.1745, Diyârbekr 10.1746, Vân 6.1747, Afyon mut.9.1747, Anadolu 8.1748, Trabzon 11.1748, Rakka 12.1748, Aydın mut.10.1750, Ağrıboz muhâfızı 8.1752, İçel mut., Adana 5.1754, Aydın mut.(2), Saydâ ve Tarâblusşâm 11.1759, Rakka(2) 11.1760, Konya(2) 9.1761, Adana(2) 1763a, Anadolu(2) 1.1764, Konya(3) 4.1773, Adana(3) 7.1765, bu târihte Adana'ya hareket edecekken Konya'da öldü. =Hacıye Züleyhâ Hn.(ölm.1807). Oğulları İbr., Ah., İsm.Paşalar. Ah.Pş.'nın oğlu Yahyâ Bey(ölm.5.1795, med.Üsküdar) ve kızının oğlu Mahmûd Bey'dir(ölm.1820, med.Üsküdar). İbr.Pş.: kapıcıbaşı, beyl., vezîr 1808 pâyeleri, Kayseri, 'Alâiye, İçel mutasarrıfı, İstanköy'e sürgün ve orada ertesi yıl 1820'de öldü, oğlu Hacı Mahmûd Bey'dir(ölm.1850, med.Haydarpaşa).

onun ölümünden sonra onun yetiştirmesi Sd.Gaalib Paşa, sonra onun yetiştirmesi Pertev Paşa, sonra onun yetiştirmesi Mustafa Reşîd Paşa, yenileşme hareketinin öncüsü ve lideri oldular. Bu gelişmeyi tâkıyb etmiyen târihçiler, Tanzîmât hareketinin birden ortaya çıktığını sanmışlardır.

Paşa'nın başlıca hayrâtı: Ist.'da Topkapı dışında kaldırımlar, Altay Köşkü kapısında sebîl, Dâvûdpaşa'da Sâdî tekkesi; Isparta'da suyolları, kütübhâne, Burdur'da kütübhâne, Kayseri'de câmî, Kayseri'nin Tavsun köyünde 2 çeşme. Paşa'nın 4 kızı 'Ubeyde Hn., Zeyneb Hn., Fatma Hn.ve Zübeyde Hn.'dır. Fatma Hn., hâcegân'dan Seyyid Meh. Bey(ölm.9.1812, med.Haydarpaşa'da zevcesi yanı) ile evlenip Enderûn'dan Meh.'İffet Bey'i doğurdu(ölm.1812).

Halîl Hamîd Paşa'nın kayın-birâderi: Lebîb Mehmed Ef.(ölm.26.11.1802), hâcegân, çavuşlar kâtibi, med.Haydarpaşa.

Zübeyde Hn.(izd.1779) = Meh.'İzzet Pş.(Safranbolu 1743 - Manisa, 19.9.1812 = 69) b.'Alî Ağa b.İbr.Ağa, 1759b'da Ist.'a geldi, baltacı 1774, Şâh Sultân kethudâsı 1779, vezîr 7.1786, Mısır 3.1791-5.1793, Anadolu beyl., sd.19.10.1794 - 30.8.1789 = 3, 10, 12, Sakız ve oradan Manisa'ya gönderilerek 14 yıl sürgünde kaldı, suçu Bonaparte'ın Mısır'ı istîlâsını önliyememekti. Zübeyde Hn.'dan olan iki kızından biri Ist.ve dîğeri Safranbolu'ya yerleşip evlendi ve her ikisinin nesli de günümüzde bu şehirlerde yaşıyorlar(*). 'İzzet Pş.'nın babası 'Alî Ağa da Saray'da zülflü baltacılık yapmıştı. 'Alî Ağa'nın kardeşi Benli Hacı Must.Pş.'dır(ölm.4.1762), imrahor, vezâret'le kapdân-ı deryâ 11.10.1760-6.3.1761=0,4,26, Belgrad muhâfızı, ertesi yıl bu görevde öldü. Oğlu İbr.Ef., 12.1795'de Ist.ve 1799'da kazasker pâyelerini aldı, 5.4.1803'de öldü, Eyüb'e gömüldü. Halîl Hamîd Pş.'nın 3 oğlundan 'Alî Bey dışında dîğer 2 oğlundan nesli, günümüze kadar geldi(her ikisi de babalarının âkıbetinden dehşete düşerek ilmiyye sınıfında yetiştiler):

1) Meh.Â'rif Ef.(Bey) (Ist.1771 31.7.1839 = 68), babasının ölümünde 14 yaşında, babasının tarafdarlarınca medreseye sokulup yüksek kısmını bitirdi, müderris ve zamanla ilerliyerek Eyüb 1800, Mısır 1807, Medîne 7.1808, Ist.5.1814 kadısı, kazasker 5.1816 ve Rûmeli kazaskeri ve reîsül'ulemâ oldu, babasının yanına Karacaahmed'e gömüldü, yalısı Akıntıburnu'nda idi.

2) Meh.Nûrullâh Pş.(1775 - 1841 =66), babasının ölümünde 10 yaşında, yüksek medrese bitirip müderris, 1800'de Galata kadısı oldu, 1810'da ilmiyye sınıfından çıkıp s.b., 1813'de beylerbeyi(paşa) pâyesiyle Karası mutasarrıfı, 9.1823'de vezîr, 1829'da emekli oldu, babasının yanında medfûn olup yalısı Akıntıburnu'nda idi.-Â'rif Ef.'nin çocukları:

(*) Sd.'İzzet Pş.'nın kızkardeşi = Safranbolulu Must.Ağa. Oğulları Hacı Sâlih Pş. (15.5.1762 8.1.1825 = 63, 7, 24): Ist.'a gelip Halîl Hamîd Pş.himâyesine girdi, dayısı 'İzzet Pş. ile Hanya'ya gitti, kç.imrahor 1803, vezâret'le kapdân-ı deryâ 21.11.1806-24.2.1807=0,3,3, Gelibolu'ya sürgün, Kastamonu 1.1812, Bosna, Bozok ve Kayseri, Şâm 3.1817-1.1821, Trabzon 9.1821, Tokat'a sürgün 12.1821, Anadolu, Çıldır v. Oğlu Hacı Meh.Emîn Bey.

1) Fatma Zehrâ Hn.(ölm.3.1858, med.babası yanı) = İsm.Pş.b.Kavalalı(b.bk.) Meh.'Alî Pş. 2) Hadîce Hn. 3) Fülâne Hn. 4) Hamîde Hn. = Fülân Ef., oğulları Must.Nazîf Ef.(ölm.1864), Mekke 1.1847, Ist.6.1855, kazasker 7.1860, med.Haydarpaşa.

5) Meh.Hamîd Bey(ölm.1822a), hâcegân. 6) Meh.'Abdülkaadir Ef.(ölm.1851), Eyüb kadısı 1848, med.Aksaray, Kâtib C.

7) Meh.Â'sım Bey(1803 - 1835 = 32): Elvine mutasarrıfı, med.Üsküdar. = 'Ayşe Hn.(1808-1836=28) b.Nûrullâh Pş., amca-zâde. Çocukları: Şemseddîn Bey, Â'dile Hn., Kadrî Bey, Râif Bey(1892'de hayatta) ve Meh.Neş'et Nûrullâh Bey(1825a-1896b=71 küsur), Ist.pâyeli ilmiyye mensûbu, sn.Meclis-i Vâlâ üyesi, bunun çocukları: Hikmet Bey, Must.Bey, 'İzzet Bey, 'Azîze Hn., Â'rif Bey, Hamîd Bey(1854-1896b=42) ve Â'sım Bey(1847-1916=69).

8) Meh.Râşid Ef., Eyüb 1829, Mısır 1832 kadısı, çocukları: Nebîl Bey, Ferîde Hn., Sa'îde Hn., Meh.Şefîq Bey(bunun çocukları 'İrfân Bey, Hasîbe Hn., Meveddet Hn., Tal'at Bey), Zıyâ Bey(bunun çocukları Memdûh Bey, Mekkiye Hn., Behîre Hn., Fahriye Hn.), Yb.Bahâ Bey. Bu sonuncunun çocukları: Fülâne Özdemir(ölm.1959'dan önce, oğlu Mufahham Özdemir), 'Adviye Sarpel(ölm.23.9.1959) (=Dr.bnb.Refîk Bey, oğulları yk.müh.Nebîl Sarpel) ve ecz.Âsaf Güzelce(ölm.1959'dan önce). Bu sonuncunun oğulları Nusret Güzelce ve Bahâeddîn Güzelce ve bu 2 kardeşin çocukları Azîz, Makbûle, Cânân, Refîk, Âsaf.

Meh.Râşid Ef.'nin by.oğlu: Meh.'Atâullâh Ef.(Bey) (1809 - 29.10.1851 = 42), Mısır 1.1842, Mekke, Ist.26.9.1847 kadısı, kazasker 12.1849, şâir(Fatîn; *TŞ*, II, 521a-b) = Fülâne b.'Arab-zâde(b.bk.) Hamdullâh Ef.(ölm.9.1853, Rûmeli kazaskeri, reîsül'ulemâ) b.şeyhulislâm Â'rif Ef. Çocukları: Â'rif Bey, Behcet Bey, Â'tıf Pş. (doğ.1849), Fıtnat Hn., Rif'at Bey, Dervîş Pş.(aş.bk.) ve Meh.Rızâ Ef.(Bey) (ölm.31.1.1896), Ist.kadısı, tâ'lîq hattâtı(*Son Hattâtlar*, 606 v.dd.), med.Sûr dışında Seyyid Nûreddîn Dergâhı. Bu Rızâ Ef.'nin kızı: Hadîce Fahriye Hn.(Afyon 1863b - Ist.1940'dan sn. = 80 yaşlarında) (*SATŞ*, 1.468), romancı, hikâyeci, şâire = Â'tıf Pş., aş.bk.- Mîrlivâ Dervîş Pş.(1840-1907=67), oğlu jinekolog Prof.Dr.Âsaf Dervîş Pş. (Ist.1868-1928=60), dr.yzb.ol.Tıbbiye-i Askeriyye 1893, 5 yıl Berlin'de ihtisas, müel.

Meh.Nûrullâh Pş.'nın(1775-1841) çocukları: 1) 'Ayşe Hn.(1808 - 1836 = 28) =Meh.Â'sım Bey(1803 - 1835 = 32), amca-zâde, yk.bk. 2) Hibetullâh Hn. 3) Gaalib Bey(1823 - 1856 = 33), bunun çocukları Fatma Hn.(1840 - 1885 = 45) ve Na'îm Bey (1841-1895b=54) ve bu sonuncunun oğlu Dr.yb.Hâlid Bey(doğ.1864). 4) Meh. Cemâleddîn Pş.(1811 - 15.1.1880 = 69), Enderûn, kç.imrahor 1826, beyl.1830, vezîr 10.1854, vâlîliklerde bulundu, med.Eyüb. Bulunduğu sancak ve vilâyetler: Tırhala 11.1850, Rûmeli 2.1852, Biga 6.1853, Kıbrıs 9.1854, Biga(2) 4.1855, Harput 1.1858-5.1859, Trabzon 8.1860-2.1862, Cezâir-i Bahr-i Sefîd 1.1864-12.1866, 12.1870'de şeyhu'l-Harem tâyîn edildiyse de Hicâz'a gitmek istemedi. Cemâleddîn Pş.'nın çocukları:

Cemîl Bey; Muhyiddîn Bey; Sâliha Hn.; Hacı Sâmî Pş.(1825a - 1899 = 74) (bunun çocukları Şevkullâh Bey 1867, Hayrullâh Bey 1859b, 'Alî Haydar Bey); Halîl Pş. (Rûmeli beyl.pâyeli, ölm.1892'den sn.); Âsaf Pş.(1837 1899 = 52), livâ 1865, müşîr 29.9.1892. Âsaf Pş.'nın çocukları:

Sâlih Bey; Behîre Hn.; Zehrâ Hn.; Cemâl Bey; Âtıf Pş., erkân-ı harbiye ferîkı = Hadîce Fahriye Hn.(1863b - 1940'dan sn.), yk.bk., izd.1880, yş.17, bu izdivacdan: Kemâle İşmen = Cevdet İşmen, istînâf savcısı, bu izdivacdan: Muvaffak İşmen, İş Bankası genel md.(oğlu Bülend İşmen), Müeyyed İşmen, tâcir(kızı Şehrâzâd), Müfîde Yerlici(oğlu yk.müh.Vedâd Yerlici). Â'tıf Pş.'nın oğlu:

Meh.Raûf Bey(1882 - 23.2.1918 = 36) (*Mülkiye Târîhi*, 932-5; *SATŞ*, 1.468-70), med.Sahrây-ı Cedîd, edîb, yazar, şâir, müt., gazeteci, müzisyen, ressam, heykeltıraş, kemânî, Tr., 'Ar., Fârs., Fr., İng., Alm., İt., Yûn., Bulg., Mülkiye 7.1902, Bidâyet mahkemesi savcısı, Sd.Sa'îd Halim Pş.sadrâzam iken sadâret şifre md., Edebîyât Fakültesi'nde Yûnân ve İtalyan edebîyatları târîhi müderrisi 9.1912 = Fülâne H.b.Sâmî Bey b.Subhî Pş.b.Sâmî Pş.(b.bk.).

Mehmed Raûf Bey=Senîha Moralı evlenmesinden: Nesrîn Agış(1909-10.9.1981).

HALÎL PAŞA(D): Dâmâd Boşnak Halîl Pş.(1555? 23.12.1603 = 48?), Enderûn, silâhdâr, yeniçeri ağası 1591, Karamân 3.1592, Anadolu 1593, kapdân-ı deryâ 26.6.1595 - 8.4.1598 = 2, 9, 12, vezîr 8.4.1598, 2 def'a Dâmâd İbr.Pş.'ya sadâret kaymakamı, 2. vezîr, tâûn'dan öldü, şeyhi 'Azîz Mahmûd Hüdâyî(Celvetî), med.Çenberlitaş'da 'Alî Pş.C., sarayı Kuruçeşme'de. =Fatma Sultân(1580? 1620? = 40?) b.Murâd III, med.Murâd III T., nişân 1592, izd.1593 = 10 yıl, zevcinden 25? yş.kç., Sultân 3 def'a daha evlendi, bu izdivacdan: **Sultân-zâde Mahmûd Bey**(1594 - 1598a = 4), tâûn'dan öldü. Halîl Pş.'nın dîğer zevcesinden: Şeyh Must.Ef.(ölm.1629a), 'Azîz Mahmûd Hüdâyî yerine Celvetî büyük-şeyhi olup bir kaç ay sonra öldü. Halîl Pş.'nın kardeşi Meh.Pş., Meh.Pş.'nın dâmâdı: Fâs'dan gelip Ist.'a yerleşen Şerîf Muh.b.'Abd. Bu Şerîf ile Meh.Pş.'nın kızının izdivâcından:

Sarı 'Abd.Ef.(Ist.1584-Ist.1660=76), 1609'da İdrîs-i Muhtefî'ye(ölm.28.4.1615) kapılanıp Melâmî oldu, reîsülküttâb vekîli 2.1638, reîsülküttâb, mâzûl 7.4.1639, reîs vekîli(2) 12.1639, Anadolu muhâsebecisi 24.9.1640, serşükûfeci, mutasavvıf, müel., şâir, oğlu: 'Abd."Resmî" Ef.(ölm.1656a), şâir, cebeciler kâtibi iken Girit'te öldü.

Vedâd Tek: 1873-1942=69.

HALÎL RİF'AT PAŞA(S):Nevrekoplu İbr.Ağa, bölükbaşı(yzb.), med.Serez, Must.Pş.C., Demirhisâr'da büyük çiftlik sâhibi, 1830'da âilece Mesta üzerinde Nevrekop'tan Serez'e yerleştiler ve Struma'ya yakın, Nevrekop-Serez arasındaki Demirhisâr 'daki çiftliklerini muhâfaza ettiler. İbr.Ağa'nın 5 kızı dışında oğlu:

Halîl Rif'at Pş.(Lika köyü/Serez, 25.10.1827 Ist.9.11.1901 = 74, 0, 15), med.Eyüb, Mihrimâh S.Türbesi yakını. Serez tahrîrât kalemi kâtib yardımcısı 1844, 1

altın maaş 1847, Selânik tahrîrât kalemi kâtibi 1851, Vidin, sn.Yanya vâlîlerinin dîvân kâtibi, ayni görevle Edirne, Harput, Erzurum, Siliste 1830a vâlîleri yanında, 30 altınla Tuna vilâyeti meclis-i idâre başkâtibi 1864, 3 ay sn.75 altınla Tuna mektûbcusu, 125 altınla Varna mutasarrıfı 1.11.1868, 143 altınla Tırhala(Tesalya) 17.1869 ve 100 altınla Vidin 2.7.1873 mutasarrıfı, 250 altın ve vezâret'le Tuna vâlîsi 13.9.1876, 400 altınla Kosova(Üsküb) 7.2.1877, 250 altınla Selânik 3.7.1878-28.2.1880, 100 altınla Nâfia Komisyonu üyesi 27.11.1880, 170 altınla Sıvas 10.1.1882, 200 altınla Aydın(İzmir) 17.9.1885(26.12.1886'da Bağdâd'a irâdesi çıktı ise de Â'sım Pş.Bağdâd'a gönderilip İzmir'de kaldı), Manastır 23.7.1887(200 altın), 200 altınla Aydın(2) 29.9.1889, 400 altınla dâhiliye nâzırı 4.9.1891, ilâveten Şûrây-ı Devlet reîs vekîli 9.6.1895, sd.7.11.1895 - 9.11.1901 = 6, 0, 2(müddet bakımından 31. sıra), hepsi murassâ Mecîdî, 'Osmânî, İftihâr, İmtiyâz, şâir, müzisyen, kalem'de önce Reşîd, sn.Rif'at mahlaslarını aldı, konağı Nişantaşı'nda. =Fülâne Hn.b.Hacı Meh.'Alî Ağa, Ruscuk eşrâfı. Bu Ağa'nın oğlu: Niyâzî Bey(ölm.30.3.1902), bâlâ, Bulgaristan fevkalâde komiseri, Şûrây-ı Devlet üyesi, med.Eyüb. Halîl Rif'at Pş.'nın bir kızı Simâvî Bey'le evlenip Fuâd Simâvî'yi doğurdu. Dîğer kızı Nuhbe Hn.=İbr.Şükrî Pş.(b.mîrlivâ Sül.Pş.), 1857a-25.11.1918 = 61, vezâret'le Sûriye v.7.3.1906, 1. 'Osmânî, 1.Mecîdî, senatör, med.Mahmûd II, T.bahçesi. Halîl Rif'at Pş.oğlu: İbr.Câvid Bey(Ruscuk, 29.6.1865 - Ist.7.10.1899 = 34, 3, 8), Galatasaray, Mülkiye 1885, Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi üyesi, bâlâ 20.2.1897, med.Mahmûd II T.bahçesi, 1. Mecîdî, murassâ 'Osmânî 4.10.1899, konağı Sultânahmed ve köşkü Büyükada'da, Ar., Fârs., İng., Fr.(*Mülkiye Târîhi*, III, 195-205). Bir kadın mes'elesi yüzünden Köprü'de 3 tabanca kurşunuyle öldürüldü, 54 yaşındaki kaatil Leş'li Hacı Must., müebbed habse mahkûm oldu.

Halîl Rif'at Paşa'nın dîğer kızı Güzîde Hn.=Mehmed Alî Bengü Paşa, süvârî generali(ölm.28.5.1950) b.Alî Paşa, Paris büyükelçisi. Alî Paşa'nın kızı Âdile Arel 15.1.1941'de öldü. Bengü Paşa'nın oğulları: Vedâd Örfî Bengü(1900-1953), Sedâd Bengü ve Nihâd Bengü. V.Ö.Bengü rejisördür ve edebîyatçı Memed(Mehmed değil!) Fuâd Bengü'nün babasıdır. 'Örfî Paşa(ölm.1855), Avrupa'da tahsîl ile subay, Harbiye hocası, mîrlivâ, oğlu 'Alî Paşa(ölm.Beyrût 3.3.1889, 50 yaşlarında): mektûbî-i sadr-ı âlî kâtibi, Sd.Dâmâd Mehmed Alî Paşa'ya dîvân kâtibi, Âmedî halîfesi, 6. Dâire reîs vekîli(Beyoğlu belediye başkan vekîli) 5.1868, Şûrâ-yı Devlet üyesi, nâfia müsteşârı 1869, zabtiye müsteşârı 9.1871, Rûmeli pâyesiyle ve paşa unvânıyle Erzurum vâlîsi 10.1871, Trabzon vâlîsi 12.1871-5.1872, Kudüs mutasarrıfı, İstanbul şehremîni(belediye başkanı) 3.9.1872, Paris büyükelçisi 7.1873-10.1875, Şûrâ-yı Devlet üyesi 12.1875, vezîr pâyesiyle Hersek vâlîsi 12.1877, Şûrâ-yı Devlet reîsi 1.1878-6.1880, Aydın(İzmir) vâlîsi 1882-1884, Beyrût vâlîsi 9.1888-3.3.1889, med.Erenköy/İstanbul.

HALÎL RİF'AT PAŞA-ZÂDELER(D): Dâmâd Meh.Halîl Rif'at Pş.(1795? 4.3.1856 = 61?), Sd.Husrev Pş.'nın(b.bk.) Gürcî kölesi, evlâdlığı, dâiresinde tahsîl, hazînedârı, beylerbeyi pâyesiyle Niğde, Kırşehir, Beyşehri sancaklarına birden mutasarrıf 1827a, müşîr ve serasker kaymakamı 1828a(Ordu'nun hareket günü), Petersburg büyükelçisi 1829b-13.1.1830(Petersburg dönüşü Sultân Mahmûd'a söylediği târîhî cümle: "Avrupa'ya benzemezsek Asya'ya çekilmeye mecbûruz"), kapdân-ı deryâ

13.1.1830-16.11.1832=2,10,4 + 16.2.1843-10.8.1845=2,5,22 + 20.7.1847-27.4.1848 = 0,9,8 + 29.5.1854-30.8.1855 = 1,3,2 = 7, 4, 6, Tophâne müşîri 16.11.1832-11.11.1836 = 3,11,25, serasker 11.11.1836-2.1838 + 12.6.1839-15.5.1840 = 2, 2, 3, ticâret nâzırı 2.1838-12.6.1839 + 9.1845-2.1846 = 1, 9, Meclis-i Vâlâ üyesi 4.1842, reîsi 8.1842-6.2.1843 = 0, 6, Trabzon v.2.1846-3.1847, Vâlâ reîsi(2) 27.4.1848-3.5.1848 = 0, 0, 6, Mecâlis-i Âliye 6.1847-20.7.1847 + 9.12.1853-29.5.1854 = 0, 6, 21, Aydın 1849, Cezâir-i Bahr-i Sefîd 7.1851, Hudâvendigâr 10.1852 vâlîsi, 4. def'a kapdân'lıktan ayrıldıktan 7 ay sn.öldü, med.Eyüb'deki kendi türbesi. =1. Fülâne Hn. (by.kızının annesi). =2. Sâliha Sultân(16.6.1811 - 5.2.1843 = 31, 7, 19) b.Mahmûd II, nişân 3.1834, izd.24.5.1834 = 8, 8, 12, yş.22, 11, 8, zevcinden 16? yş.kç.(2 çocuk sultân-zâde ile hanım-sultân'ın annesi). =3. Fülâne Hn., izd.1843'den sn.(bu hanımın annesinin adı Nâlân Hn.) (Mahmûd Celâleddîn Pş.'nın ve kç.kızının annesi). Paşa'nın çocukları(yaş sırası):

1) Fülâne Hn. = Meh.'Alî Pş., bu izdivacdan: 'Alî Fuâd Pş., II. 'Abdülhamîd'in yâveri = 'Ayşe Sıdıka Hn.-Sul.(1875-1937) b.Cemîle Sul.b.'Abdülmecîd I b.Mahmûd II, izd.1900, çocukları için bk.Rodoslu-zâdeler.

2) **Sultân-zâde 'Abdülhamîd Bf.**(2.3.1835 - 3.1837 = 2, 0), med.babasının türbesi.

3) **Sultân-zâde Câvid Bf.**(1837?-?), med.Mahmûd II T.

4) **'Ayşe Sıdıka Hn.-Sul.** = Server Pş.(1821 10.6.1886 = 65) b.Sa'îd Servet Ef.(seraskerlik kaleminde kâtib), med.Mahmûd II T. bahçesi, mektûbî-i hâriciyye kalemi, sefâret kâtibi, Petersburg maslahat-güzârı, hâriciye mektûbcusu 7.1858, ûlâ ile ticâret müsteşârı 11.1860, ilâveten 6. Dâire(Beyoğlu) belediye reîsi 2.1863, Girit'e me'mûr 3.1868, bâlâ ile Istanbul şehremîni 4.1868, hâriciye müsteşârı 7.1870, vezâret'le hâriciye nâzırı 11.9.1871-11.8.1872 + 31.7.1877-5.1878, Paris büyükelçisi 11.8.1872-7.1873, Şûrây-ı Devlet Nâfia Dâiresi reîsi 26.11.1873, nâfia nâzırı 29.6.1875-26.8.1875 + 2.1876-6.1877, Şûrây-ı Devlet reîsi 26.8.1875, Hersek müfettişi, nâfia n.(2), hâriciye n.(2), ticâret nâzırı 7.1878, dâhiliye nâzırı 29.11.1878(8 gün), adliye nâzırı 9.1885. Hn.-Sul.'la Pş.'nın büyük kızları = Mahmûd Fehîm Bey b.Sd.Safvet Pş.(1815-1883), Fehîm Bey(1853-1900'den sn.), hâriciye nezâreti umûr-ı şehbenderiyye(konsolosluk işleri) (genel) md.idi. Hn.-Sul.'la Server Hn.'nın kç.kızları = Sa'ad Bey, Terceme Odası mümeyyizi. Sa'ad Bey'in babası: Meh.Â'sım Pş. (ölm.Trabzon, 9.3.1886), Terceme kalemi, Paris başkâtibi, 1. ticâret mahkemesi reîsi 1861b, Karası mutasarrıfı 4.1864, Dîvân-ı Muhâsebât üyesi 10.1865, Dîvân-ı Muhâkemât reîsi 9.1867, Dîvân-ı Muhâsebât reîsi 8.1868, vezâret'le Edirne 29.4.1869, Bosna 9.1871-7.1872, Kastamonu 1.1873, Trabzon(1) 6.1873-2.1874, Tuna 1875, Edirne(2) 18.9.1876, adliye nâzırı 5.2.1877-24.8.1877, Şûrây-ı Devlet reîsi ve hâriciye nâzır vekîli 2.1878-4.1878, hâriciye nâzırı(1) 12.9.1880-5.1881, hâriciye nâzırı(2) 9.1881-12.1881, evkaf nâzırı(1), adliye nâzırı(2), 2 gün sn.evkaf nâzırı(2), bir kaç ay sn.hâriciye nâzırı(3) 9.1885'e kd., Trabzon(2) 1.1886, 60 yaşlarında öldü, med.Trabzon, Yûs.Pş.T. Oğlu Terceme Odası halîfesi 'Alî Reşâd Bey. Â'sım Pş.'nın kardeşi Sâmid Bey, Â'sım Pş.'nın babası: Meh.Nûrî Ef.(ölm.Erzurum 1843), Dîvân-ı Hümâyûn kalemi, mümeyyiz, gurebây-ı yesâr kâtibi 1821, sergi nâzırı 1823, Haremeyn mukaatacısı

1826a, Kıbrıs'a sürgün, beylikci kîsedârı, beylikci 1831b, Londra sefîri 12.1834, Paris sefîri 9.1836, hâriciye müsteşârı 11.6.1837, hâriciye nâzır vekîli 8.1838, Paris sefîri(2) 1839-1841, Meclis-i Vâlâ üyesi 1842, İran ile hudûd tesviyesine me'mûr.

5) Fülâne Hn. = Kulaksız-zâde Must.Bey, mutasarrıf, ağabeyi Halîl Râzî Bey, kardeşi Halîm Bey. Must. Bey, Fülâne Hn.'ın ölümünden sn.kapdân-ı deryâ Kayserili Ahmed Pş.'ya dâmâd oldu.

6) **Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Pş.**(Ist.1854 - Brüksel, 17.1.1903 =49), ûlâ ile Âmedî halîfesi, vezâret'le Şûrây-ı Devlet 16.3.1877, adliye nâzırı 18.4.1878, tekrar Şûrây-ı Devlet üyesi 1.7.1878. 12.1899'da 2 oğlu ile Türkiye'den kaçınca nikâhı pâdişâh tarafından feshedilip rütbe ve nişânları alındı. Kaçışını zevcesine bile haber vermedi. Kendisi ve oğulları İngiltere ile irtibatlı idiler. Paris, Londra, Kaahire, Brüksel'de 2 yıl geçirdi. Paris'de Père Lachaise'e gömüldü, kemikleri 3.10.1908'de Istanbul'a getirilip Eyüb'de babasının türbesine kondu. Şehzâdebaşı'ndaki konağını Deli Fuâd Pş.satın aldı, Pendik'de de köşkü vardı. Hâlidî tarîkatinden, "Âsaf" mahlasıyle şâir(dîvânında 2.970 beyit var). =Senîha Sultân(5.12.1851 15.9.1931, Nice = 79, 9, 11) b.'Abdülmecîd I, nikâh 5.12.1876, izd.Ortaköy Sarayı, 10.2.1877 = 25, 11, 5, yş.25, 2, 6 - 48, zevcinden 4 yş.by. Çocukları:

1) **Sultân-zâde Meh. Sabâhaddîn Bf.** (Ortaköy Sarayı, 12.1877-Colombier /Genève, 30.11.1948 = 70, 11), naaşının Ist.'a nakli 12.9.1952. =Tâbnâk Hn. (ölm.Ankara 1961), kızları Fethiye Kendi, 1984'de Ist.'da idi. Pianist olan bu Prens'in şahsiyeti ve eserleri için: Y.H.Bayur, *Türk İnkılâbı Târîhi*, II-IV ve İ.H.Dânişmend, *Kronoloji*, IV. İngiliz ajanı olan ve Kuruçeşme'de konağı bulunan Prens, 1899-1908'de Paris'de yaşadı, Meşrûtiyet'te Ist.'a döndü, 1913'de Mahmûd Şevket Pş.'nın katlinde gıyâben îdâma mahkûm oldu ve Paris'e kaçtı. Bir kaç ay Atina'da oturup 1915 ortasında gene Türkiye'nin harb hâlinde bulunduğu Fransa'nın başkenti Paris'e döndü. Babası ve kardeşi gibi o da İngiliz ajanı olduğu için bu kabûle mazhar olmuştu. Mondros mütârekesinden az önce Ist.'a dönüp sadâreti bahis mevzuu oldu, ancak dayısı Sultân Vahîdeddîn'ce sevilmiyordu. Kendisinin ve kardeşinin hocaları arasında Hoca Hayret Ef., Hüs.Dâniş Bey, 'Abdurrahmân Süreyyâ Ef., Kadınhanlı Emîn Ef., Sâdık Belîğ Bey, İsm.Safâ Bey, Mu'allim Feyzî Ef., piano virtüozu Geza Hege vardır. Sabâhaddîn Bey, "'adem-i merkeziyyet ve teşebbüs-i şahsî" ilke ve sloganını îcâd eden bir sosyologdu, bu sloganları İngiltere'nin te'sîr ve telkîniyle imparatorluğu daha kolay yıkmak için kullandı.

2) **Sultân-zâde Ah.Lutfullâh Bf.**(Ortaköy Sarayı, 1880), 1955'de Paris'te oturuyordu. Bu da pianist'tir. Bir oğlu ve Nâlân Hn.adlı kızı vardır.

HAMDULLÂH PAŞA-ZÂDELER(S): Safranbolulu(Osm.Za'ğranbolu) 'Alî Ağa oğlu '**Abd.Hamdullâh Pş.**(Çengelköyü/Ist.1762? İzmid 1823 = 61?), bostâncı 1781, hâsekî, bostâncıbaşı 4.1809, başbakı kulu 3.1815, sipâhî ağası 1816, imrahor 1819, vezâret'le kapdân-ı deryâ 13.7.1819 - 15.11.1821 = 2, 4, 3, istifâ, Kütahya ve Afyon sancakları, sd.10.11.1822 - 10.1823 = 0, 4, 0, İzmid'e sürgün, Çengelköyü'nde câmî. Kç.oğlu 'İzzet Bey, 1900 yıllarına kadar yaşadı. By.oğlu Hasan Pş.(ölm.Samsun, 5.1881), Enderûn, kapıcıbaşı, Pepe Meh.Pş.'ya dâmâd, beylerbeyi pâyesiyle Biga, Filibe 1862b, Karası 1866, uzun müddet ma'zûl, Cânik(Samsun) mutasarrıfı 12.1880. Hasan Pş.'nın oğlu İzmir rüsûmât nâzırı Muhyiddîn Bey'dir. Hasan

Pş.'nın dâmâdı: Ah.Mazhar Pş.(ölm.3.3.1891), kapı çukadân Hacı Hasîb Ağa oğlu, Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası kâtibi, Mazbata Odası md.ve ûlâ, Gemlik kaymakamı 9.1871, mîrmîrânlık'la Sofya 7.1872, Rûmeli beylerbeyisi pâyesi, vezâret'le Sofya ve Niş v.7.1876, Bosna 12.1877-8.1878, Haleb'de görevli, Muhâcirîn Komisyonu reîsi, Ist.şehremîni 6.1880-12.1890=10, 6. Bu Mazhar Pş.'nın kayın-vâlidesinin babası:

Pepe Meh.Pş.(Eyüb/Ist.1771 16.2.1867 = 96), Eyüb'de bir yoksulun oğlu, 'Abd.Hamdullâh Pş.'ya intisâb ile onun silâhdârı, Dâvûdpaşa Kışlası binâ emîni 1825a, Yerköyü kalesi tâmîrine me'mûr, kç.imrahor 1826a, imrahor, Varna kalesi binâ emîni 1832-4, ihtisâb nâzırı 30.9.1837, ûlâ ile Bolu defterdârı 5.1841, vezâret'le Bolu v.2.1842, Tarâbulusgarb v.5.1842, zabtıye nâzırı(1) 3.1847, ilâveten ihtisâb nâzırı(2) 6.1851, Saydâ v.10.1852, Girid v.9.1853, Tırhala mutasarrıfı 3.1855, Bosna v.11.1855, Yanya ve Tırhala, sn.Girid müfettişi, zabtıye nâzırı(2) 12.1857-12.1860, Sûriye v.2.1861-4.1863, Meclis-i Vâlâ üyesi 9.1863, 15 gün sn.zabtıye nâzırı(3) 4.1863, bu makamda öldü, toplam 12 yıl, 5 ay zabtıye nâzırı(veyâ müşîri), med.Mahmûd II T.bahçesi. Oğulları: genç ölen Muhtâr Bey, Avrupa'da ölen Sa'îd Bey ve Sâlih Pş.(ölm.4.1870), mîrmîrânlık'la Galata zâbıta me'mûru, Cânik 1852, Amasya 1853, Ist.şehremîni 7.1855-11.1855, Amasya(2) 1859b, Karası 2.1864 mutasarrıfı, mâzûl, med.Süleymâniye, oğlu Meh.'Alî Bey.

Pepe Meh.Pş.'nın dâmâdları: 1) Sd.Hamdullâh Pş.-zâde Hasan Pş.(yk.bk.) (ölm.5.1881). 2) Elmâs Hasan Ef., Hazîne-i Hassâ mümeyyizi. 3) Ah.Nazîf Bey b.Keskin Ağa, mektûbî-i mâliye kalemi kâtibi, Anadolu mümeyyizi, Pş.'ya dâmâd, hâcegân 1835, Mâliye nezâreti kâtibi 2.1841, posta nâzırı 2.1857, zecriye nâzırı 1859a, Aydın mutasarrıfı, Tekfurdağı mutasarrıfı 1.1868, vilâyât kapı kethudâsı 1871, ölm.5.11.1885, med.Süleymâniye, oğlu Râif Bey.

HÂMİD-ZÂDELER(Ş): Konyalı Şeyh Tûr-Dervez oğlu Meh.Ef.oğlu Muhyiddîn Meh.Ef.oğlu Meh.Ef.oğlu 'Abd.Ef.(ölm.1640'lar). Dervez oğlu Meh.Ef.'nin dîğer oğlu: Mahmûd **Hâmid Ef.**(Konya 1495a - Ist.16.10.1577 = 82), müd., Manisa müftîsi, Şâm, Mısır, hac, Bursa, Ist.1556 kadısı, Rûmeli kazaskeri 8.1557-11.1566, Ebüssü'ûd Ef.'nin yerine 16. şeyhulislâm 23.8.1574-16.10.1577=3, 1, 24, makaamında öldü, med.Eyüb, müel., Ist.'da medrese ve mescid yaptırdı. =Fülâne b.şeyhulislâm Çivi-zâde(b.bk.) Meh.Muhyiddîn Ef.(ölm.1547), bu izdivacdan: "Martoloz" denen 'Abd. Ef. (ölm. 22.4.1598), Bağdâd, Âmid, Bağdâd(2), Filibe, Yenişehir, Bosnasarayı, Kudüs, Medîne kadısı, med.Eyüb, babası yanı, oğulları: Martolos-zâde Must.Ef.(ölm.1645), Medîne ve Şâm kadısı; Martolos-zâde Mahmûd Ef.(ölm.Ist.1641), Kudüs kadısı. Sonuncunun oğlu 'Abdurrahmân Ef.(ölm.16.1.1673), Üsküdar kadısı, kimyâger, med.Eyüb.

HAMZA PAŞA-ZÂDELER(S): Develikarahisârlı(Kayseri) Ah.Ağa oğlu **Hâmid Hamza Pş.**(Çatalçeşme/Ist.1702 - Mekke, 5.4.1770 = 68), reîsülküttâblık kalemi kâtibi, sadâret mektûbî kalemi kâtibi, bu kalemin ser-halîfesi 1730b, Râgıb Pş.'ya sadâret mektûbcusu 1.1741-25.10.1755, bu görevde müddet rekoru kırdıktan sn.reîsülküttâb 19.12.1755, sadâret kethudâsı, defter emîni, kethudâ(2), by.rûz-nâmeci, çavuşbaşı, kethudâ(3), nişâncı, vezâret'le Selânik 16.10.1762,Râgıb Pş.'nın hastalığında kaymakam, onun ölümünde sd.8.4.1763 - 1.11.1763 = 0, 6, 23, Kandiye ve sn.Hanya muhâfızı, Girid v., Cidde ve Habeş v.20.6.1770, hac günü Arafât'ta öldü, med.Mekke, hattât, Ist.'da Sormagir mescidini tâmîr ettirdi. =Fülâne b.Süleymân Ef., izd.1728? Oğulları Mekke kadısı Şerîf Meh.Ef. ve onun oğlu Hacı Hamdî Bey(ölm.1830'a doğru).

Kayınpederi Süleymân Ef.(ölm.22.9.1735), sd.mektûbî kalemi ser-halîfesi 1687, 15 yıl bu görevi yaptıktan son.sd.mektûbcusu 1702, 9 yıl bu görevde kaldıktan sn.1. tezkireci 1711, reîsülküttâb 19.10.1713-9.12.1714, başmuhâsebeci, reîs(2) 29.8.1716-5.12.1716, şıkk-ı sânî defterdârı, darbhâne emîni 1718, yeniçeri kâtibi 1721, bu görevde 9 yıldan fazla kaldıktan sn.reîs(3) 18.10.1730-26.12.1730, yeniçeri kâtibi(2), 1. rûznâmeci 9.1731, Mısır'da görevli, şıkk-ı sânî(2), 1. rûznâmeci(2) 1734, med.Eyüb, Tokmaktepe.

HASAN CÂN-ZÂDELER(Ş): Bk.HOCA(SÂ'DEDDÎN)ZÂDELER

HAYÂTÎ-ZÂDELER(Ş) : Hayâtî-zâde Must.Feyzî Ef.(ölm.8.1689), Yahûdî mühtedîsi, hâssa tabîbi, hekimbaşı 1669-1692=23 yıl, Ist.pâyesi 1684, kazasker pâyesi 1689, müel. Oğlu müd.Ah.Ef.(ölm.1694a) ve bunun oğulları: 1) Must.Feyzî Ef.(II) (ölm.1738), hekimbaşı 2.1724-15.3.1736=12, 1, müderris pâyesi, Yenişehir pâyesi 1728, Mekke pâyesi, Ist.pâyesi, kazasker pâyesi 1733. 2) **Meh.Emîn Ef.**(ölm.Şâm, 9.1747), ağabeyinin yerine hekimbaşı 15.3.1736-3.1738=2,0, müderris, Yenişehir, Şâm 1734, hekimbaşı, Ist.kadısı, kazasker pâyesi, Rûmeli pâyesi, fiilen Rûmeli 11.2.1740, 88. şeyhulislâm 5.4.1746 - 25.10.1746 = 0, 6, 20, Bursa'ya sürgün, Mekke kadısı, Mekke'ye giderken yolda Şâm'da öldü.

HAZÎNEDÂR-ZÂDELER(V): Bk.DÂMÂD FERÎD PAŞA(D, S)

HEKÎMBAŞI-ZÂDELER(K): Sellûm oğlu Nasrullâh oğlu Hekimbaşı Halebli Salih Ef.(ölm.9.1669), Arab asıllı, Haleb'de tabîb iken sadrâzam olan Haleb beylerbeyisi Dâmâd İbşîr Must.Pş.maiyyetinde Ist.'a geldi 28.2.1655, hekîmbaşı 8.1656, Mekke pâyesi 1662a, Ist.pâyesi 8.1669, 13 yıldır hekîmbaşı görevini yürütürken IV. Mehmed'le Yenişehir'de(Tesalya) iken burada öldü, müel. Oğlu şâir Meh.Emîn Ef.(ölm.Şâm 1709), dîğer oğlu: Hekîmbaşı-zâde 'Arab Yahyâ Ef.(ölm. 1.6.1705), tabîb, Ist.pâyesi 3.1683, Ist.kadısı 4.1684, fiilen kazasker 2.1688, 3 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri 2.1690. Bunun kç.oğlu 'Abdülkaadir Ef.(ölm.1760a), Mısır kadısı ol.Kaahire'ye giderken İstanköy adasında tâûn'dan 60 yaşlarında öldü. By.oğlu Feyzullâh Ef.(ölm.1747), Mısır kadısı, Mekke pâyesiyle Orduy-ı Hümâyûn kadısı 1718, fiilen kazasker 1722, Rûmeli 10.1726, Midilli'ye 10.1730, oradan Çanakkale'ye

12.1730 sürgün, ancak 1742'de Ist.'a döndü. = Fülâne b.Hoca-zâde(b.bk.) Rûmeli kazaskeri Feyzullâh Ef.(ölm.1662) b.şeyhulislâm Ebû-Sa'îd Ef.(ölm.1648). Dâmâdları Karahalîl-zâde(b.bk.) Hacı Ah.Ef.(ölm.1780, Ist.pâyeli). Feyzullâh Ef.'nin(ölm.1747, med.Cağaloğlu, Sarrâf İskender C.) oğulları: müd.Hasan Ef.(ölm.1758a, med.Fâtih), Nûreddîn Ef.(ölm.1748, med.Haydarpaşa), müd.'Abdül'azîz Ef.(ölm.1786), bunun oğlu Meh.Reşîd Ef.(ölm.1779).

HEKÎMBAŞI-ZÂDELER(K): Şeyh 'Abdülhâliq Sünbâtî Ef., İzmir'den Mısır'da Sünbât'a göçtü, Tantâ'da oturdu, adı Kaahire'de Özbekiyye'de bir caddeye verildi ki evliyâ türbesi sayılan türbesi bu caddededir. Oğlu Ah.Şihâbeddîn Ef., Mısır'da yaşadı. Bunun oğlu Meh.Mısrî Ef., Mısır'dan Ist.'a geldi. Bunun oğlu İsm.Ef., bunun oğlu da Meh.Emîn Şükûhî Ef.'dir ki hâcegân'dan ve şâirdir = Nefîse Hn.(ölm.1797), b.Hekîmbaşı Hâfız Meh.Hayrullâh Ef.(1725-8.4.1796=71) (=1. Hibetullâh Hn., ölm. 1796a; =2. Fatma Hn., ölm.1814) b.hattât Baltacı İbr.Çavuş b.Baltacı Hacı Meh.b.Halîl. Hayrullâh Ef.(ölm.1796): Hekîmbaşı Sa'îd Ef.yanında yetişip müd.1759b, cerrâhbaşı, hâssa tâbîbi, hekîmbaşı 5.1783, Selânik kadısı, Mekke pâyesi 27.3.1784, Ist.pâyesi 1786, fiilen kazasker 1792a-1793a, fiilen Rûmeli 2.1795-3.1796, attan düşüp 4 gün sn.öldü, med.Üsküdar, Nasûhî Dergâhı, oğlunun oğlu Meh.'Atâullâh Ef., 1857'de Selânik kadısı oldu. XVII. asrın 2. yarısının adamı olan Şeyh 'Abdülhâlik'ın torununun torunu olan Şükûhî Ef.'nin yaşı sırasıyle 4 oğlu şunlardır:

1) Must.Behcet Ef.(1774 - 31.3.1834 = 70): hekimbaşı 6.1803-7.1807 + 8.1817-31.7.1821 + 11.1822-31.3.1834 = 19, 4, İzmir pâyesi 1806, Mısır kadısı 1811, Mekke pâyesi 1812, Ist.pâyesi 2.1816, kazasker pâyesi 6.1820, fiilen kazasker 31.7.1821, Keşân'a sürgün 6.1.1822-11.1822, Rûmeli pâyesi 7.1824, fiilen 2 def'a Rûmeli kazaskeri 1825 ve 11.1831, şâir, müel., med.Üsküdar, Nasûhî Dergâhı, Bebek'deki ünlü yalısını 1805'de III. Selîm ihsân etti, Lat.ve İt.'yı Ah.Vefîq Pş.'nın dedesi Yahyâ Ef.'den öğrendi =Ganîme Hn., med.Eyüb, Siyâvuş Pş.T.bahçesi. Behcet Ef.'nin kızları: Râbi'a Hn. = Ah.Ef.(ölm.1858a); Nefîse Hn. = İbr.Râsih Ef.(ölm.1837), ser-hânende, dîvân sâhibi b.Mehterbaşı 'Osmân Ağa.

2) 'Abdülhakk Ef.(22.12.1786 - 19.5.1854 = 67, 4, 28): müd., hâssa hekimi, ağabeyi Behcet Ef.ile berâber Keşân'a sürgün 6.1.1822-11.1822, gene hâssa hekimi, Selânik pâyesiyle Ordu hekimbaşısı 1827b, Yenişehir pâyesi 1828b, Mekke pâyesi 6.8.1829, Ist.pâyesi 1832, ser-etıbbâ(hekimbaşı) 2.5.1834-26.3.1837 + 5.1839-10.1845+10.1848-11.1849 = 10, 4, 25, kazasker 1836, fiilen kazasker 4.1839, hekimbaşı(2), fiilen Rûmeli kazaskeri 14.1.1842, Meclis-i Maârif reîsi 1.1848, hekimbaşı(3), Rûmeli kazaskeri(2) 1.1849, reîsül-ulemâ 1853, şâir, *Târîh-ı Livâ* müellifi (II. Mahmûd'un Râmî kışlasındaki ikaameti 15.9.1828-10.4.1830=1,6,25), med.Mahmûd II T.bahçesi. Bebek'deki yalıda ağabeyi 29 yıl oturduktan sonra buna geçerek 20 yıl da o oturdu, 11 yıl da oğlu Hayrullâh Ef. oturdu, 1.1865'de Tahrân'a tâyîninde 60 yıllık Hekimbaşı Yalısı'nı Sd.Mütercim Rüşdî Pş.satın aldı, 1882'de

ölünceye kd. Rüşdî Pş. da 17 yıl oturdu. Bu târihte vereseden Ah. Cevdet Pş. satın alıp 1895'e kadar 13 yıl da o oturdu. Veresesinden Mâbeynci Fâiq Bey satın aldı. Ondan 'Ayşe Sultân (b. Abdülhamîd II) satın aldı. Sultân'ın vekîli ol. dişçi Sami Günzberg 1924'te yalıyı bir zengine satıp sürgündeki Sultân'a saçma bir para gönderdi. Havuzlu parkıyle ünlü yalı, 1929'a doğru yıktırıldı. =Hasenetullâh Hn. b. Yahyâ Nâcî Ef. (ölm. 7.1824), bu hanım, Sd.Ah. Vefîq Pş.'nın (b.bk.) halasıdır. Bu izdivacdan: 5 kız, müd. Meh. Emîn Ef. (1805-17.5.1825=20?, med. Yahyâ Ef. Dergâhı) ve Hayrullâh Ef. (1817-1865), aş.bk.

3) Hızır İlyâs Ef. (1795?-20.6.1864=69?): Enderûn, müderrislikle çerağ, devriyye mollâsı 1840, mahrec pâyesiyle Sofya 7.1845, bilâd-ı hamse pâyesi, Mekke pâyesi 9.1850, Ist. pâyesi 12.1857, Ist. müftîsi, Encümen-i Dâniş üyesi, hattât, *Letâif-i Enderûn* adlı büyük ve mühim Enderûn hâtıralarının müellifi, med. Nasûhî Dergâhı. Kızı Vesîle Hn.'ın oğlu Dr. Muhiddîn Nûrî Bey de müellifdir.

4) Hayrullâh Ef. (1797?-1844=47?): Hâfız, hekimbaşı, Rûmeli kazaskeri.

Hayrullâh Ef. (1817 - Tahrân 1865 = 48), 'Abdülhakk Ef. ile Hasenetullâh Hn.'ın oğlu, Tıbbıye'den dr. olarak me'zûn, müd., İzmir kadısı 1842, Mekke pâyesi 1843, tarîq değiştirip ilmiyye'den mülkiyye'ye geçerek ûlâ ile Meclis-i Maârif üyesi 6.1849, Meclis-i Vâlâ üyesi 8.1852, mekâtib-i umûmiyye nâzırı 1854, maârif müsteşârı 1857a, maârif nâzır vekîli 6.1858, Tıbbiye nâzırı (dekanı) 6.1859, 6. Dâire (Beyoğlu) belediye reîsi 1.1862, Meclis-i Vâlâ (2) 7.1864, Tahrân sefîri 21.1.1865, Encümen-i Dâniş üyesi, Ar., Fârs., Fr., Lat., şâir, edîb, târihçi, 1640'a kadar gelen çok mühim büyük Osmanlı târîhinin müellifi. =Müntehâ Nasîh Hn. (Çerkes). Bu izdivâcdan: küçük ölen Hayrünnisâ ve Neyrünnisâ adlı 2 kız dışında:

1) Fahrünnisâ Hn. = Pîrî-zâde (b.bk.) Meh. Sâhib Ef., 161. şeyhulislâm 5.9.1909-12.1.1910=0,8,8. Oğulları İsm. Sâhib Bey ve adliye nâzırı, senatör İbr. Bey.

2) Mihrünnisâ Hn. (Bebek/Ist.1864 - 1943 = 79), şâire (*SATŞ*, 962-6) = Keçecizâde (b.bk.) Must. Hikmet Fuâd Bey, talâk. Bu izdivacdan çok kç. ölen bir kız dışında: Ah. Nâzım Bey.

3) 'Abdülhâliq Nasûhî Bey (8.3.1837 - 18.1.1912 = 74,10,11): Harbiye, Paris'te staj, Ist.'da Mekteb-i Erkân-ı Harbiye, bnb. 1855a, yb. 1857a, askerlikten ayrılıp sâniye rütbesiyle mülkiye'ye geçmesi 1863b, Terceme Odası, Dîvân-ı Mâliyye, Meclis-i Maârif, Rûmeli Demiryolları komiseri, Şehremâneti Meclisi üyesi ve reîsi, 3 def'a İçel, Lâzistân (Rize), Beyrût, Cânik (Samsun) mutasarrıfı, 3 def'a Beyrût vâlî vekîli, Haleb v., el-'Azîz v., Tahrân büyükelçisi, Adana v., Beyrût v., Bulgaristan fevkalâde komiseri, senatör 1908, bâlâ 23.2.1891, 1. 'Osmânî, 1. Mecîdî, Ar., Fârs., Fr., Alm., İt., Bektâşî, şâir (*SATŞ*, 1.1044-8), med. Mahmûd II T. bahçesi. =Fülâne b. Cihânseraskeri Rızâ Pş. (b.bk.).

4) 'Abdülhakk Hâmid Tarhân (Bebek Hekimbaşı Yalısı, 4.1.1851 - Maçka Palas, 13.4.1937 = 86, 3, 10): Robert College, Paris'e tahsîl 1861, yine Ist. Robert College, Terceme Odası, babasıyle Tahrân 1865, 4 altınla Mâliye nezâreti mektûbî kalemi kâtibi, Şûrây-ı Devlet mektûbî kalemi kâtibi, Sd. mektûbî kalemi kâtibi, Paris 2. kâtibi (2,5

yıl), Poti şehbenderi, Golos şehbenderi, Bombay başşehbenderi, Londra başkâtibi, 2. müsteşârı, müsteşârı, Lahey sefîri (2,5 yıl), Londra müsteşârı (2) ve 3 def'a maslanatgüzârı, Brüksel sefîri, 1908'de maârif nâzırlığını da Tahrân büyükelçiliğini de kabûl etmedi, senatör, Ist.mv., Mevlevî, bâlâ 23.11.1893, 1908'de 1. Mecîdî ve murassâ 'Osmânî, "şâir-i â'zam", XIX. asrın en büyük Türk şâiri. Önce Sultân Mecîd'in başmâbeyncisi Neş'et Bey'in kızı Emîne Nâciye Hn.'la nişanlandı, sn.:

=1. Pîrî-zâde (b.bk.) Fatma Hn. (çocuklarının annesi), ölm. Beyrût 1885.

=2. Nelly Hn., İngiliz, ihtidâ etti(1870-Londra 1911=41), bu izdivaç 20 yıldan fazla sürdü.

=3. Cemîle Hn., izdivâc 20 gün sürdü.

=4. Lucienne Hn. (ölm. Ist.1966), izd.Brüksel 1912 = 25 yıl, Fr. baba ve Belçikalı anneden, Nasîb Betûl Hn. adıyle ihtidâ etti.

'A.H. Tarhân'ın oğlu ve kızı: 1) 'Abdülhakk Hüseyin Bey (1874 - Washington 1918 = 44), Washington müsteşârı. =Violet Hn., İng., izd.Londra. Çocukları: Hindiyye (Cynthia) (doğ. Londra) ve Sindiyye (Yvonne) (doğ. Washington) Hanımlar. 2) Nasîb Hamîde Hn. (1878) = Emîn Bey, Tahrân büyükelçisi, yaş sırasıyle çocukları: Mehlikaa Hn., Prof. Dr. Fâhir Emîn Yeniçay (Ist. 1902), Hâlide Hn., Şâkir Emîn Yeniçay, Fatma Zehrâ Hn., Târık Emîn Yeniçay (Helsinki ve Lizbon büyükelçisi oldu, genç öldü). Fâhir Yeniçay, atom fizikçisi, Fen Fakültesi dekanı 1939-48, Ist. Ün. rektörü, müel. = Ferîde (Çeniç) (Ist. 1913), çocukları Hâmid Yeniçay (Ist. 1939).

A.H.Tarhan'ın Neyyiretü'n-Nisâ Hn. adlı hemşîresi ise çocukken öldü. Hekimbaşı Behcet Ef. yalısını İkinci Mahmûd 12.7.1832'de ve ikinci def'a 1834'de ziyâret etti. Sultân Mecîd ve Sultân Azîz de yalıyı ziyâret ettiler. Yalı 1865'te satıldı. Âilenin köşkü ise Çamlıca'da idi.

HEKÎM İSMÂ'ÎL PAŞA-ZÂDELER (V): Hekîm İsmâ'îl Pş., Dr. (İzmir 1810? - Ist.1880 = 70?): Rûm mühtedîsi, Mekteb-i Tıbbiyye'den hem cerrâh, hem eczâcı olarak me'zûn, Paris'te staj, Cerrâh-hâne md., sâniye ile ser-etıbbâ 1845, ûlâ 1847, Sultân 'Azîz'i, V. Murâd'ı, II. 'Abdülhamîd'i sünnet etti, vezâret'le Yanya 10.1848, göreve gitmeden nâfia nâzırı, ticâret nâzırı 3.1849-10.1851, Tıbbiye nâzırı 11.1851, Aydın v. 6.1853, İşkodra 2.1855-4.1855, Meclis-i Tanzîmât 7.1855, ticâret nâzırı (2) 12.1856-4.1858, Meclis-i Tanzîmât (2) 5.1858, Meclis-i Hazâin 7.1860, Girid v. 5.1861-10.1866, zabtiye nâzırı 2.1867, Aydın (2) 3.1868-1869, Selânik 9.1871-3.1872, zabtiye nâzırı (2) 11.1872, nâfia nâzırı (2) 16.2.1873, Şûrây-ı Devlet 11.3.1873, Ist. şehremîni 10.7.1873, nâfia nâzırı (3) 30.10.1873, şehremîni (2) 17.2.1874, emekli 9.3.1874. =Fülâne b. Kç. 'Abdurrahmân Ağa, IV. Must. ile II. Mahmûd'un tatar'ı (özel kuryesi). Adı Nefîse olan bu hanımın ablası:

Behiyye Hn. = Must. Hayrî Pş., müşîr, Yemen v. ve VII. Ordu kumandanı. Çocukları: Fülân Bey, Fülâne Hn. (=Must. Pş.) ve Meh. Bey=Sa'îde Hn. (ölm. 23.9.1888, izd. 13 yaşında) b.Hacı İbr. Sâib Pş. (ölm. 9.12.1848). Sâib Pş.: Dîvân-ı Hümâyûn kalemi, sd.kethudâsı kâtib vekîli 1807, reîsülküttâb kîsedârı 1809, beylikci, mâzûl 22.8.1818, süvârî makaabelecisi 3.10.1821, cebehâne nâzırı, gümrük emîni 1824, ilâveten matbah emîni 1826a, ilâveten yeniçeri kâtibi 1826a, eşkinci askeri nâzırı, askeriyye nâzırı, 3 görevinden de alınarak defterdâr-ı askerî 1827a, ilâveten Orduy-

ı Hümâyûn'da sd. kethudâsı vekîli 11.1828, Yenişehir defterdârı, Şumnu ordusu defterdârı, çavuşbaşı 11.1829, masârifât-ı askeriyye nâzırı, Ordu'da sd. kethudâsı (2) 11.1833, Tophâne nâzırı 29.3.1830, defter emîni 21.3.1838, deâvî (dâhiliye) nâzırı 6.1839, mâliye nâzırı 9.1839, ilâveten hazîne-i mukaata'ât defterdârı 1840, vezîr 6.1840, Meclis-i Vâlâ reîsi 27.2.1841, Edirne v. vekîli 6.1841, Akdeniz Boğazı muhâfızı, Manisa'ya sürgün 4.1842, Saruhân ve Karası v.11.1845-6.1847, Meclis-i Vâlâ üyesi 2.1848 (M.Z. Pâkalın, *Tanzîmât Mâliye Nâzırları*, I, 30-50), oğlu Halîl Berrî Ef. (ölm. 19.9.1853), müd., İzmir pâyesi, med.Eyüb, Ebüssü'ûd Ef. civârında babasının yanında.

Hekîm İsm. Pş.'nın çocukları: Fuâd bey, bahriye mîralayı; 'Adviye Hn. (1840?-?); Fatma Hn. =Sd. Cenânî-zâde (b.bk.) Meh. Kadrî Pş., izd. 1860'a doğru; Leylâ Sâz (1850-6.12.1936 = 86).

Leylâ Sâz: 4 yaşında iken hemşîresi Fatma ile berâber Münîre Sultân'ın (1844-1862) 7 yıl nedîmesi, Ar., Fârs., Fr., Yun., bestekâr, şâir, müel., Şefkat ve Mecîdî nişânları (*TMA*, II, 209a-11b; *SATŞ*, 880-5, 1.1734-8). =Selîm Sırrı Pş. (Kandiye 1844 - 12.12.1895 = 51), Hanya evkaaf kâtibi 1860, Ist.'da ve Tesalya Yenişehri'nde kâtib, 3 vezîrin dîvân kâtibi, Yanya mektûbcu muâvini 1867, Aydın mektûbcu muâvini 1868, Prizren mektûbcusu 1869, Tuna mektûbcusu 1872, ûlâ sânîsi ile Bihke mutasarrıfı 1876, Rûmeli beyl. pâyesiyle İzvornik 1877 mut., Vidin mut., Şumnu ve Varna'ya me'mûr, Karası mut., Trabzon v. 1879, Kastamonu 1880, Trabzon (2) 1880, Ankara 1881, Sıvas 1885, Diyârbekr 1885, Adana 1888, vezâret'le Bağdâd 17.2.1890, arâzî-i seniyye komisyonu reîsi, Diyârbekr (2) 1890, hastalanıp 1894'de Ist.'a gelip öldü, med. Mahmûd II T. bahçesi, 1. 'Osmânî, 1. Mecîdî, 16 eserin (din, tasavvuf, felsefe) müellifi, şâir (*SATŞ*, 1.734-8), rik'a hattâtı (*Son Hattâtlar*, 755-7), yalısı Üsküdar Paşalimanı'nda.

Pş.'nın babası Kandiyeli Helvacı-zâde Sâlih Tosun Ef.'dir. Sırrı Pş.'nın kardeşi: Must. Nûrî Bey (Kandiye 1851 Yeniköy/Ist. 1923 = 72), 1876 Meclisi'nde zabıt kâtibi, Şûrây-ı Devlet kâtibi, Girid, Bağdâd, Adana mektûbcusu, Adana merkez, Gelibolu, Sakız, Serez, Dedeağaç mut., Mûsul, Diyârbekr, el-'Azîz, Erzurum, Ankara, İşkodra, Sıvas v., hazîne-i hâssa nâzırı 1908, senatör 12.1908-10.1922, med. Rûmelihisârı, yazar, gazeteci, bâlâ 7.6.1906. Oğulları: 1) Subhî Nûrî İleri (Gelibolu 1887 - 5.12.1945 = 58), Sorbonne hukuk dr., sosyalist gazeteci, yazar. 2) Sedâd Nûrî İleri (Sakız 1888 - (18.10.1943), Belçika'dan me'zûn zirâat mühendisi, ressam, karikatürist. 3) Celâl Nûrî İleri (Gelibolu 1877 - 2.11.1938 = 61), mv. 1920-38, Galatasaray, Hukuk, müel., gazeteci.

Must. Nûrî Bey'in (1851-1923) kayın-pederi: Â'bidîn Pş. (Preveze 1843 - 1908 = 65) b. Prevezeli Ah. Dino Bey: silâhşor-ı şehryârî, kaymakam, mutasarrıf, Diyârbekr, Harpût, Sıvas 1879, Selânik 1880, Ankara, Adana 1880, Sıvas (2) 1886, Cezâir-i Bahr-i Sefîd 1894 v., hâriciye nâzırı 9.6-12.9.1880 = 0,3,3, vezîr 9.6.1880, 1. Mecîdî 20.1.1881, 1. 'Osmânî 20.4.1889. Oğlu Râsih Bey, Dîvân-ı Muhâsebât reîsi, bunun oğlu Â'bidîn Dino (Ist. 1913), 1931'den beri Paris'te mukıym ressam, 1980'lerde orada öldü. Â'bidîn Pş., Ar., Fârs., Arn., Rumca bilir, *Mesnevî*'ye yazdığı büyük şerh ile meşhurdur. Râsih Bey ise bâlâ (5.1.1901), murassâ Mecîdî (25.5.1907) ve 2. 'Osmânî (27.9.1898) sâhibidir.

Râsih Bey=Safvet Hn.(ölm.30.11.1930) izdivâcından Âbidîn Dino (İst.23.3.1913-Paris, 7.12.1993) dışında: ressam Ârif Birol(1893-3.3.1957), Ali Dino ve Leylâ Hn.

Leylâ Sâz ile Sırrı Pş.'nın 4 çocukları yaş sırasıyle:

1) Yûsuf Râzî BEL (1870 - 1945'den sn.), Galatsaray 1885, Paris'ten me'zûn mühendis 1892, Şûrây-ı Devlet 1908, Ist. şehremîni 5.12.1920-23.2.1921, yazar. =Marie Bel ('Ismet Hn.). Çocukları Sırrı Bey ve Leylâ Hn. (=Hayreddîn Hayreden).

2) Vedâd Bey TEK(1873-1942=69), büyük mîmar=Firdevs Hn., çocukları: Sa'âdet Sarı (çocukları Selmâ Sarı, Tülin Başarır, Olcay Başarır, Vedâd Sarı); Selîme Işıtan (=Yektâ Işıtan); Ah. Nihâd Tek (ölm. 17.2.1981), yük.mîmâr-müh. =Fevziye Tek, kızları Nermîn Taneri = Dr. Zıyâ Taneri.

3) Nezîhe BELER = Tevfîk Dâniş Beler, çocukları Mahmûd Beler ve Celîle Hn.

4) Ferîde 'AYNÎ = Ord. Prof. Meh. 'Alî 'Aynî (Serfice, 25.2.1868 = Ist.30.11.1945 = 77,9,4) (*Mülkiye Târîhi*, II, 997, III, 294-300, 645-7), Mülkiye 5.10.1888, Ta'izz (Yemen) mut. 17.4.1903, 'Amâre (Basra) mut.4.2.1904, Karası mut. 18.2.1906, Lâzıkıyye mut. 3.9.1908, el-'Azîz v. 3.8.1909, Bidlîs v.2.11.1911, Yanya v.28.1.1912, Trabzon v. 16.8.1912-1.6.1913, Edebîyât Fakültesi felsefe müderrisi 31.3.1914, dekanı 1.1915-20.12.1917, dinler târîhi ord. prof. ü 1933-5, Ar., Fârs., Fr., müel.- Meh. 'Alî 'Aynî'nin babası: Serficeli tâcir Meh. Necîb 'Aynî Ef. (=Fatma Refîka Hn.) b. 'Alî Rızâ Ef.- Meh. 'Alî 'Aynî'nin kardeşi: Prof. Has. Tahsîn 'Aynî (Serfice 1876 - Ist.11.5.1962 = 86), Mülkiye 8.1896, Mülkiye'de müderris 1908-1936, mâliye müsteşârı 1915, Hukuk dekanı 1924-7, med. Zencirlikuyu, çocukları Nevîn Tektaş 1906, Berrîn Öker 1912, Nesrîn Garan 1914 = Prof. Dr. Reşâd Garan (Ist.1907) (b. Has.Sâmî=Nî'met Hn.), Ist. Ün.tıb prof. 1949, müel., çocukları Nûr 1943, Hasan 1946. Prof. Garan'ın amcası Dr. İhsân Sâmî'nin (=Hadîce Senîha Hn.) oğlu Muvaffak İhsân Garan (Ist. 1911), gazeteci, yazar = Armağan Taylan (Ist. 1928), çocukları İhsân Sâmî Garan (1944), Ah. Levend Garan (1951), Velî Aykut Garan (1956), Alî Korkut Garan (1956).- Meh. 'Alî 'Aynî, ûlâ (29.5.1903), 1. Mecîdî (1908), 2. 'Osmânî hâmili idi. Oğlu Sırrı 'Aynî (ölm. Ankara 1936), İngiltere'de okudu, genç öldü 2. kızı ise şunlardır:

1) Nezîhe Neyzî = Muzaffer Halîm Neyzî. Oğulları: müh. Ah. Neyzî, Alî Neyzî ve Prof. Nezîh Halîm Neyzî (Ist. 1923), Harvard me'zûnu, müel. = Ayfer (Doğan) (Manisa 1931), çocukları Furuğ 1951 ve Füsûn 1955.

2) Refîka Arar = Dr. Â'sım Arar, sağlık bakanlığı müsteşârı. Oğulları Av. İsm. Arar (Ist. 1921), 2 devre CHP Ist. ve Kocaeli mv., TBMM reis vekîli, devlet, adâlet, millî eğitim bakanı (hepsi 12 Mart 1971 kabinelerinde, 1974'e kd.), müel. = Güher (Alataş) (İzmir 1924), oğulları Âsım Arar (1955),- Dr. Â'sım Arar'ın kardeşleri: 1- Meh. Fuâd Arar (Ist. 1881-Ist. 15.7.1939=58), Mülkiye 7.1901, Tal'at Pş.'nın dâhiliye nezâretinde kalem-i mahsûs md., emekli 2.1920, bekâr, med. Feriköy. 2- Â'rif Hikmet Arar (Ist. 1893-Ist.21.3.1959=66), Mülkiye 7.1913, kaymakam, vâlî muâvini, mütercim, bekâr, Ar., Fârs., med. Feriköy. 3- Mahmûd Ekrem Arar (Ist. 1901 - Ank. 8.10.1950 = 49), Galatasaray, Mülkiye 6.1921, büyükelçilik müsteşârı, bekâr, med. Ankara, Cebeci. 4- Sâ'deddîn Sedâd Arar, 1968'de hayatta. Dr. Â'sım ve erkek kardeşinin babaları:

Manastırlı İsm. Hakkı Ef. (Manastır 1846 - Anadoluhisârı/Ist. 6.12.1912 = 66)

b.Yzb. İbr.Ef. (=Hadîce Hn.) b.Konyalı Za'îm 'Abdülvehhâb. Mülkiye'de 16 ve Hukuk'da 24 yıl müderris (ord.prof.), 3. 'Osmânî, 3. Mecîdî, müel., senatör 16.12.1908, med. Fâtih C. (*Mülkiye Târîhi*, III, 921, IV, 1.564, 1.690). =1. Hâcer Hn. =2. Fâika Kamer Hn. Hâcer Hn. ile 1880'de evlendi, 4 oğlu oldu, 1892'de ölünce Kamer Hn.'la evlendi, 2 oğlu oldu.

HEKÎMOĞULLARI=HEKÎM-ZÂDELER=HEKÎMBAŞI-ZÂDELER(S): Hekîmbaşı Nûh Ef. (Venedik 1640? Ist.4.11.1707 = 67?), Venedikli İtalyan, Padova Üniversitesi tıb fakültesi me'zûnu, Ist.'a gelip ihtidâ etti, cerrâhbaşı 1673, Nûh Pş. ol. beylerbeyi pâyesi 1694, hekimbaşı 1.1695 (Rûmeli kazaskeri pâyesiyle) -4.11.1707 =12,0, med. Kocamustafapaşa'daki medresesinin bahçesi = Safiye Hn. 8 oğulları:

1) Süleymân Ef. (ölm. 1736), cerrâhbaşı, Mekke pâyesi 1734, med.babası yanı. Bunun nesli "Cerrâh-zâdeler" veyâ "Cerrâhpaşa-zâdeler" diye anılır. Oğlu silâhşor-ı şehryârî Hacı Must. Bey (ölm. 16.12.1754 , med. Üsküdar), bunun oğlu Dervîş Sül. Bey (ölm. 1731a)'dir.

2) Ebû-Bekr Ef. (ölm.23.1.1732), Ist. kadısı 11.1730, med. Kocamustafapaşa. Oğlu müd. Hudâdâd Meh. Ef. (ölm. 1754).

3) Yûs. Evliyâ Ef. (ölm. 1736), "Evliyâ-zâdeler"in atasıdır, Mekke pâyesi, med. Kocamustafapaşa. =Fülâne b.Paşmakcı-zâde (b.bk) şeyhulislâm (1731-2) 'Abd.Ef. (1680-1733). Bu izdivacdan 2 oğul: 'Abd. Bey (ölm. 1733) ve Zeynülâ'bidîn Ef. (ölm. 19.2.1780), Mekke 1771, med. Kocamustafapaşa, Evliyâ-zâdeler bundan yürüdü. 'Abd. Bey ise, 1733'de amcası Sd. Hekîmoğlu 'Alî Pş.'ya dâmâd olup ayni yıl öldü.

4) 'Osmân Bey (ölm. 1738), kapıcıbaşı, med. Üsküdar, halasının kızı ile evlendi. Oğlu Hacı Nûh Bey (ölm. 11.1780), kapıcıbaşı, sipâhîler ağası, med. Kocamustafapaşa.

5) Feyzullâh Bey (ölm. 1748), hâcegân, başmuhâsebeci, şehremîni, med. Kapdân İbr. Bey. C. Kasımpaşa'da Nâzlı mescidini 1723'de câmî hâline getirdi. Oğlu Meh. Sa'îd Bey (ölm. 1.5.1773), hâcegân, med. Üsküdar.

6) 'Ömer Ef. (ölm. 1698), müd., tâûn'dan öldü, tâ'lîq hattâtı, med. Kocamustafapaşa.

7) Yahyâ Bey (ölm. 1742).

8) **Hekîmoğlu 'Alî Pş.** (Ist. 3.6.1689 Kütahya, 14.8.1758 = 69,2,11): hâssa silâhşoru, kapıcıbaşı, Türkmen ağası, Zile voyvodası, Adana beyl. 1722, Haleb 11.1724, Tebrîz'i fethi üzerine vezâret'le Anadolu 11.10.1725, İran üzerine serdâr 7.1726, Erdebil muhâfızı, Şehrizor beyl., Tebrîz 1728a, Sıvas, Diyârbekr 3.1731, Hemedân, Diyârbekr (2), Erzurum, Revân seraskeri, 'Urmiye ve Tebrîz'i (22.11.1731) geri alması üzerine Tebrîz beyl. (2), sd. (1) 12.3.1732 - 12.7.1735 = 3,4,1 (yş. 42,9,9), Midilli'ye sürgün, Girid (Kandiye), Bosna 4. 1736, Bosna'da Almanlar'a karşı bir kaç meydan muhârebesi kazanıp Belgrad'ın istirdâdını sağladı, Mısır 6.1740-6.1741, Adana (2), Anadolu (2), sd. (2) 21.4.1742 - 23.9.1743 = 1,5,2, Midilli'ye sürgün (2), Girid (2) 11.1743, Yeğen Meh. Pş. yerine Bosna (2) 10.1741, Haleb (2) 9.1745, Anadolu (3)

1.1746, Kars ve İran seraskeri, Bosna (3) 28.10.1746, Tırhala (Tesalya) 2.1748, Bender 6.1648, Vidin 1.1751, Trabzon 4.1751, Anadolu (4) 1.1753, sd. (3) 15.2.1755 18.5.1755 = 0,3,1 (=5,0,4) (Ist.'a gelmesi 27.3.1755), Magosa'ya, 4,5 ay sn. Rodos'a sürgün, Mısır (2) 26.10.1756, Anadolu (5) 17.10.1757, Anadolu eyâletinin merkezi Kütahya'da ölüp nâşı Ist.'a getirildi, med. Ist.'daki câmii bahçesindeki türbesi, bestekâr, şâir (Fatîn, *Tezkire*), mahlası Â'lî. =Muhsine Hn. (ölm. 1769), med. zevci türbesi, kardeşi Meh. Bey (ölm.1751). 1730-1846 arasında gelen sadrâzamların en büyüğü olan Hekimoğlu'nun başlıca hayrâtı: Ist.'da Hekimoğlu mahallesinde Mîmâr 'Ömer Ağa'ya 1734'de yaptırdığı câmî, türbe, kütübhâne, sebîl, 2 çeşme (Aksaray-Silivrikapısı arasında), Çenberlitaş'da çeşme, Üsküdar'da tekke, Kabataş'ta ünlü meydan çeşmesi; Tebrîz'de câmî, medrese, vakıflar. Çocukları:

1) Hasan Bey[1] (Gence'de şehîd 22.10.1734). 2) Hasan Bey[2] (ölm. 1770), 1759'da sünnet oldu. 3) Must. Bey (ölm. 1732). 4) Kaasim Bey (ölm. 1733). 5) Sül. Bey, 1759'da sünnet oldu. 6) Meh. Bey (ölm. 1741). 7) Meh. Gaalib Bey (ölm. 1765b).

8) İsm. Zıyâeddîn Bey (ölm. 1.5.1775), müel., şâir "Zıyâî", Bursa kadısı 1750, Ist. pâyesi, med. babasının türbesi. 3 oğlu: Sâ'dullâh Bey, 'Alî Rızâ Bey, 'Abd. Bey: 1- 'Alî Rızâ Bey (ölm. 3.9.1835), Üsküdar 1801, Bursa 5.1811, Mekke pâyesi 10.1816, Ist. pâyesi 6.1821, kazasker pâyesi 1826a, fiilen kazasker 1827a, Rûmeli pâyesi 1835. Oğulları: Must. Kâmil Bey (ölm. 1845), Sofya kadısı (1862), Hüs. Hüsnî Bey (ölm. 1863) ve Meh. Şâbit Bey (ölm. 9.1889), Kudüs 11.1856, Edirne 3.1864, Mekke pâyesi. 2- 'Abd. Bey (ölm. 1814), Selânik, Şâm 1798, Mekke pâyesi, Ist. kadısı 8.1805, kazasker pâyesi 6.1813, kç. kardeşi 'Alî Rızâ Bey gibi bu da atasının türbesinde. Oğulları Ah. Bey (ölm. 1796a), Meh. Bey (ölm. 1802), Nûrî Bey (öl. 1804), kızı ise Â'dil-Şâh Hn. (ölm. 1831b, med. Hekimoğlu C.) =Sıdqî-zâde (b.bk.) şeyhulislâm (10.11.1822-25.9.1823=0,10,15) Ah. Reşîd Ef. (ölm. 14.9.1834), çocukları var.- Bu nesilden tâcir İbr.Ef. oğlu Ah. Kâmil Ef. (Ist. 1869 - Cidde, 1.10.1911 = 42) (*Mülkiye Târîhi*, III, 442-3), Mülkiye 20.8.1890, îdâdî muallimi, Büyükçekmece 30.4.1899, Develi, Nâzilli kaymakamı, sâniye ve 40 altınla Cidde mutasarrıfı 25.5.1911 = Zâhide Hn., çocukları Meh. Ferîdûn, İbr. Hayrî, 'Ayşe Nebîle, Fatma 'Ulviye.

9) Fülâne Hn. = 'Abd. Bey (ölm. 1733), amca-zâdesi, yk.bk., izd. 1733.

10) Fülâne Hn. = Silâhdâr 'Abd. Pş. (1723 - Belgrad, 9.2.1785 = 62), Boşnak İsm. Ağa/Ef. oğlu (babası Hekimoğlu 'Alî Pş.'nın ağası, sn. Bosna defterdârı), Enderûn, çukadâr, silâhdâr, vezâret'le rikâb kaymakamı 2.1774-3.1774, Afyon'a sürgün, Sıvas, Mar'aş, Anadolu, Rûmeli, Diyârbekr, İsmâil seraskeri, Bosna 1780-82, Belgrad muhâfızı.

11) Fülâne Hn., izd. 16.4.1733 = **Hatîb-zâde Dâmâd Yahyâ Pş.** (ölm. Tırhala, 8.1755) (Eyüb Câmii hatîbi 1729a'da ölen Must. Ef.'nin oğlu), med. Eyüb C. Hekimoğlu 'Alî Pş.'nın dâmâdı ve kethudâsı, sadâret kethudâsı 5.1732, imrahor 2.1733, vezâret'le Revân 1734, Trabzon, Özü (Silistre), Bursa, nişâncı, Mısır 6.1741, kapdân-ı deryâ 3.7.1743-29.9.1743=0,2,27, Belgrad muhâfızı, Rûmeli (1), Aydın, Mûsul, Rûmeli (2), Diyârbekr 6.12.1748, Anadolu, Vidin, Rûmeli (3), Yanya ve Tırhala (Epir-Tesalya), Ist.'da Kürkcüler Kapısı dışında çeşme yaptırdı. Oğulları 'Alî Bey,

10.1.1818'de 80 yaşlarında öldü, kapıcıbaşı, başbakı kulu, med. Eyüb C. Yahyâ Pş., Hekimoğlu 'Alî Pş.'nın kızı ölünce, III. Ah.'in kızlarından Sâliha Sultân'ın 3. zevci oldu: 12.1744, izd.müd.11 yıl, yş. 30-41, Yahyâ Pş. ölünce bu Sultân, Sd.Koca Râgıb Pş. ile evlendi. Yahyâ Pş.'nın kardeşi: İbr. Bey (ölm. 1760), kapıcıbaşı, başbakı kulu = Fatma Hn.- Sul. (1732 - 12.1797 = 65) b. Sâliha Sultân b. Ah. III, izd 6.1.1749 = 11 yıl, yş. 17-28, çocukları: Emîne, Zeyneb ve Hüveylâ Hanımlar.

HERSEK-ZÂDELER(D, S): Katolik Hırvat Stjepan Vukçiç (Kossariç) (Kosaça 22.5.1405 - 1466 = 61), St. Sava herseg'i (Hırv. herseg, Alm. hersog=duka) ki bu bölgeye ondan sonra Osmanlılar ve onlardan alarak Avrupalılır "Hersek" dediler. =Barbara (ölm. 1459), Bavyera'nın Payro dukaları olan von Landshut dukaları âilesinden (S. Çirkoviç, *Herceg Stefan Vukçiç*, Belgrad 1964). Oğulları: 1) Vlatko, babasının yerine 1466'da Hersek dukası oldu. 2) Pr. 3) Fülân Bey. 4) Stjepan (Castel Nuovo = Nerceg - Novi, 1.5.1456 - 21.7.1517 = 61,2,21), 12.1472'de kardeşi Fülân Bey'le Ist.'a gelip ihtidâ etti ve şu adı aldı: **Dâmâd Hersek-zâde Ahmed Pş.**, med. Bursa, Enderûn, mîr-i 'alem 1474, Bursa s.b., Anadolu beyl. 1481 (2 def'a), kapdân-ı deryâ 7.9.1506-7.1511 = 4,10, Çaldıran ve Mısır seferlerine katıldı, vezîr 2.1487, 5 def'a sd. 8.3.1497 - 10.1498 = 1,7 + 11.1502 - 7.9.1506 = 3,10 + 7.1511 - 3.9.1511 = 0,2 + 1512 - 28.10.1514 = 2 + 8.9.1515 - 26.4.1516 = 0,6,18 = 8,2,18. 1511-12'de 2. vezîr. Bursa taht muhâfızı iken Kaahire'ye pâdişâh ile görüşmiye gitti, dönüşünde Mar'aş yakınlarında Kızılçöl dağları yamaçlarında konaklarken öldü. Başlıca hayrâtı: Keşân'da Rûs köyünde câmî, Yalova yakınında Hersek=Dil iskelesi kasabasını kurdu, burada câmî, çeşme, imâret, kervansaray, suyolu, su kemeri, medrese yaptırdı (Mohammed Ahmed Simsar, *The Waqfiyah of Ahmed Pâşâ*, Oxford 1940; *Pş. Livâsı*, 391-4, no.24). Kardeşi Fülân Bey, 1486'da Ah. Pş.'nın 2 oğlu ile berâber Çukurova'da Memlûkler'e karşı şehid düştü. =Hundî Sultân (1470? - Bursa 1511 = 41?) b. Bâyezîd II, izd. 1481 = 30 yıl, zevcinden 14? yş.kç. Paşa'nın ilk zevcesinden: 'Alî Bey[1] ve Must. Bey[1], 1486'da amcaları ile berâber Çukurova'da şehîd oldular, 'Alî Bey[2] (ölm. Kaahire, 1520'den sn., doğ. 1486'dan sn.), Mısır'da sancak beyi iken öldü, müel. ve "Şîrî" mahlasiyle şâir (Sehî, Latîfî, Has. Çel.). Pş.'nın Sultân'dan çocukları: **Hümâ-Şâh Hn.-Sul.** (ölm. 1551'den sn.), **Kamer-Şâh Hn.-Sul.; Sultân-zâde Mûsâ Bey,** 1582'den sn. 90 yaşlarında öldü, 1509'da sünnet oldu; **Sultân-zâde Must. Bey[2]** (ölümü 1526), Bozok s.b. iken Baba Zünnûn 'Alevî ısyânında şehid.

HOCAPAŞA-ZÂDELER(V): Bk.HACIPAŞA-ZÂDELER(V)

HOCA-ZÂDELER veyâ HOCA SÂ'DEDDÎN-ZÂDELER veyâ HASAN CÂN-ZÂDELER(Ş): Toplam 34,8,7 meşîhatte kalan 7 şeyhulislâm (no. 24,26,33,39,42,61,146) yetiştiren âile. Hâfız Cemâleddîn Isfehânî oğlu Hâfız Meh. Isfehânî, Akkoyunlu emîri Sofu Halîl Bey'in 1490'da Tebrîz'de ve Şâh İsm. Safevî'nin 1501'de Tebrîz Sarayı'nda müezzini ve nedîmi idi. Oğlu ile berâber 1514'de Tebrîz'e giren Yavuz tarafından Topkapı Sarayı'na gönderildi. Baba pâdişâhın hâfızı, oğul da nedîmi olup ikisi 1516-7 Mısır seferine de katıldılar. Oğul Hasan Cân Çelebî (Tebrîz 1490? - Bursa 1567a = 77?), müezzin, hâfız, bestekâr (*TMA*, I, 253 b-4a), sâzende, hânendedir. Yavuz Sul. Selîm, onun kollarında, Hasan Cân, *Yâ-Sîn* sûresini okurken öldü. 1520'den sonra ekseriyâ Bursa'da oturdu, Yeşil Türbe bahçesine gömüldü. Kaanûnî devrinde bir

müddet Enderûn'da mûsikî öğretti. Babası Hâfız Meh. Çel.'ye Kaanûnî tahta çıkınca günde 70 akça maaş bağladı ve 1542'de Ist.'da 85 yaşlarında öldü. Hasan Cân'ın 2 oğlu ve bir kızı oldu. Kızını, kızkardeşinin Kadı Mahmûd Ef.'den olma oğlu Kadı-zâde Pîrî Ef. (ölm. 6.1588) ile evlendirdi (Eyüb 12.1583, Galata 1586, Bursa 1587). Hasan Cân'ın oğlu:

"**Hoca" Meh. Sâ'deddîn Ef.** (Ist. 1536 - Ist. 2.10.1599 = 63), câmi'ü'r-riyâseteyn denen 3 şeyhulislâm -hâce-i sultânî'nin ilki. Şeyhulislâm Ebüssü'ûd Ef.'den me'zûn, müderris, 5.1573'de Şehzâde Murâd'a başmuallim ve ertesi yıl III. Murâd cülûs edince Hâce-i sultânî (Şehzâde ile bir buçuk yıl Manisa'da kaldı), III. Mehmed'in de hocası ve o cülûs edince hâcelik makaamını muhâfaza ederek 24 yıl bu makamda kaldı ki meşîhat'ten sonra ve Rûmeli kazakerliğinden önce ilmiyye sınıfının 2. makaamı idi. Cenâze namâzını Şeyhulislâm Sun'ullâh Ef. kıldırdı, tâbûtunu 4 oğlu taşıdı. Eyüb'de Sofular'da mescid, Eyüb'de Yahyâ Ef. Tekkesi ve yanında mescid yaptırdı ve buraya gömüldü, yanında kütübhâne, dârülkurâ, hamam, fırın da yaptırmıştı. Konağı Fındıklı'da idi. Müel., müt., 3 dilde şâir (Rızâ, *Tezkire*), 1512'ye kadar gelen çok ünlü 2 büyük cild Osmanlı târîhinin (*Tâcü't-Tevârîh*) yazarı, şeyhulislâm (no.24) 1.4.1598 - 2.10.1599 = 1,6,1, câmi'ü'r-riyâseteyn ol.öldü. = Fatma Hâtûn b. Must. Pş., Nûrosmâniye Câmii yerinde yaptırdığı mescid, bu câmî yapılırken istimlâk edildi. Dâmâdı: Ebüssü'ûd-zâde (b.bk.) Rûmeli kazaskeri Meh. Ef. (1589-1639=50), çocukları oldu. Hoca Sâ'deddîn Ef.'nin yaş sırasıyle 5 oğlu:

1) Hoca-zâde **Mehmed Ef.** (Bursa, 27.2.1568 - Ist.2.7.1615 = 47,4,4): Babasından me'zûn, Mekke ve Ist. 2.1596 kadısı, fiilen Anadolu kazaskeri 3.1596 ve bu sıfatla babası gibi Eğri sefer-i hümâyûnunda bulundu (yş. 28,0), fiilen Rûmeli kazaskeri 6.1599, ve 33,5,5 yaşında en genç şeyhulislâm (no. 26 ve 32) 2.8.1601 - 4.1.1603 = 1,5,3+5.6.1608 - 2.7.1615 = 7,0,27 = 8,0,6, makaamında tâûn'dan öldü, med. Eyüb'de babası yanı, cenâze namâzını şeyhi olan 'Azîz Mahmûd Hüdâyî kıldırdı, Celvetî, 3 dilde şâir, dîvân sâhibi, müel. Kızı 'Afîfe Hâtûn =1. Moralı Must. Pş. (öl. 1623), kapıcıbaşı, sipâhîler ağası 12.1617, yeniçeri ağası, 1.1618, Diyârbekr beyl. 1618, med. Eyüb'de kayın-pederi yanında, Ist.'da Unkapanı ve Papasoğlu'nda 2 mescid ve bir medrese yaptırdı. =2. Karaçelebî-zâde (b.bk.) şeyhulislâm (1651) 'Abdül'azîz Ef. (1592-1657=65), izd. 1624, çocukları var.

2) Hacı Meh. **Es'ad Ef.** (Ist. 14.6.1570-22.5.1625 = 54,11,7): Babasından me'zûn, Süleymâniye Dârülhadîs müderrisi 1592, Edirne kadısı 1593, Ist. pâyesi 1594, kazaker 7.1596 (yş. 26,1), fiilen Ist. kadısı 8.1598-4.1600, fiilen Anadolu 8.1601-1.1603 ve Rûmeli 2.1604-5.1608 kazaskeri, hacca gitti, hac dönüşü Konya'da iken ağabeyinin ölüp yerine şeyhulislâm olduğunu öğrendi, Konya'da beylerbeyi ve Çelebî başta olmak üzere tâziyet ve tebrîk alıp Ist.'a geldi. Şeyhulislâm (yş. 45,0,18) (no.33 ve 35) 2.7.1615 - 21.5.1622 = 6,10,20 + 4.10.1623 - 22.5.1625 = 1,7,19=8,6,9 (her iki meşîhatinde halefi Yahyâ Ef.), ilk meşîhatinden dâmâdı II. 'Osmân'ın hal'i ve katlini protesto için istîfâ etti, makaamında öldü, med. babası yanı, âile sarayları Kabataş-Fındıklı arasında. Şeyh Hüdâyî'ye mensûb Celvetî, "Es'ad" mahlasiyle şâir (Riyâzî,

Kâfzâde, Rizâ tezkireleri), 3 dilde dîvân sâhibi, müel. Ağabeyinden 2,3,16 kç. Kabataş-Dolmabahçe arasında çeşme yaptırdı. Çocukları: 1- Şeyhulislâm Meh.Ebû-Sa'îd Ef. (1595a-1662 = 67 küsûr), aş.bk.- 2- Meh. Â'rif Ef. (7.1597 7.1622 = 25), Süleymâniye Sahn müderrisi, med. Eyüb, "Â'rifî" mahlaslı şâir (Kâf-zâde ve 'Atâyî), oğlu Yenişehir kadısı şâir Meh. Safvetî Ef. (1618 - 1664 = 46), med. Eyüb.- 3- Meh. Ebüssü'ûd Ef. (1625? - 1682 = 57?), Bursa kadısı iken orada öldü, Emîr Buhârî'ye gömüldü. Kç. oğlu Haleb kadısı şâir Yahyâ Vâkıf Ef. (ölm. 1741) ve by. oğlu Birâder-zâde Must. Ef. (ölm. 1735), med. Yahyâ Ef. Dergâhı. Şeyhulislâm Ebû-Sa'îd Ef.'nin birâder-zâdesi olmakla böyle anıldı, Mısır, Mekke, Ist. 8.1722 kadısı, fiilen Anadolu 1.1728 ve Rûmeli 1.1734 kazaskeri. Bunun oğulları müderris Must. Ef. (ölm. 1747, med. babası yanı) ve Yâ'qûb Ef. (ölm. 4.1787), Edirne 8.1772, Medîne 1776, Ist. pâyesi 1.8.1785, kazasker pâyesi 1.1786, Rûmeli pâyesi 12.1786, med. babası yanı. Bu sonuncunun oğlu müd. Must. Ef. (ölm. 11.1819), med. Haydarpaşa.- 4- **Rukıyye** ('Aqîle, 'Ukayle) **Hâsekî-Sultân** (1607? - ?), Şeyhulislâm Es'ad Ef. kızı. =1. 'Osmân II (b.bk.), izd.2.1622 = 3 ay, posthume ikiz'leri: **Şehzâde Must.** (11.1622-1623) ve **Zeyneb Sultân** (11.1622, az sn. öldü). =2. Ganî-zâde (b.bk.) Meh. Nâdirî Ef., Rûmeli kazaskeri (1572 - 3.1627 = 55), izd. 1623 = 4 yıl.

3) Mes'ûd Ef. (1572 - 1597 = 25): Babasının hayâtında sahn müderrisi iken öldü.

4) Hacı 'Abdül'azîz Ef. (26.7.1575 - 5.12.1618 = 43,4,10): müderris, Bursa 2.1602, Galata, Şeyhulislâm Yahyâ Ef. yerine Ist. 9.1604 kadısı, Anadolu 6.1606 (yş. 30,11) ve Rûmeli 12.1608 kazaskeri, hacı 1.1616 (oğlu Bahâyî Ef. ile berâber), 2 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri, med. babası yanı. "'Azîzî" mahlasiyle 3 dilde şâir (Riyâzî; Rizâ; 'Atâyî; *TŞ*, II, 622b-3b). =Fülâne Hâtûn b. Rûmeli kazaskeri Must. Ef. (ölm. 1600a) b. şeyhulislâm Ebüssü'ûd (b.bk.) Ef., izd. 1594. Çocukları: 1- Fülâne Hâtûn = amca-zâdesi (aş.bk.) şeyhulislâm Ebû-Sa'îd Ef., bu izdivacdan şeyhulislâm Feyzullâh Ef.- 2- Fülâne Hâtûn = Ist. kadısı (7.1666) Ebüssü'ûd-zâde (b.bk.) Meh. Sâdık Ef. (1621-2.1672=51).- 3- Ah.Ef. (ölm. 1665a), Yenişehir 1650, Şâm 1653, Haleb 4.1654, Ist. pâyesi 12.1654, Mısır 11.1659, Ist.kadısı 9.1663. Oğlu müd. Dervîş 'Alî Ef. (ölm. 5.1657, tâûn), bunun oğlu müd., Küçükçekmece nâibi Meh. Muqîm Ef. (ölm. 1709, 55 yaşlarında).- 4- müd. Yahyâ Ef. ('Uşşâqî-z., *Zeyl*). Bunun oğulları: a) Meh. 'Abdülkerîm Cezmî Ef. (Ist. 1640 - Diyarbakır 1693 = 53), Bosnasarayı 1676, Belgrad 1682, Kayseri 1687, Âmid 1692, müneccim, dîvân sâhibi (Sâlim, 200-2). b- Meh. Necîb Ef. (ölm. 9.1696), 2 def'a Manisa kadısı, şâir, med. Eyüb, oğlu Selânik kadısı (1769) şâir 'Abdürrahîm Rahmî Ef. (ölm. 1771).- 4- Meh. **Bahâyî Ef.** (1596-2.1.1654 = 58): By. oğul. Amcası Şeyhulislâm Meh. Ef.'den me'zûn, müderris 11.1620, Selânik 1631, Haleb 9.1633, Kıbrıs'a sürgün 1633-3.1637, Şâm 5.1638, Edirne 4.1644, Ist. kadısı 5.1645, kazasker 5.1646, Rûmeli 8.1646, 2 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri, şeyhulislâm (no.42 ve 45) 18.7.1649 - 2.5.1651 = 1,9, 15 + 16.8.1652 - 2.1.1654 = 1,4,7 = 3,2,2, makaamında öldü, iki meşîhati arasında 4 ay Bergama'ya sürgün, maraz-ı hunnâq=boğaz kanserinden öldü, med. Fâtih, Çarşanba'daki konağı karşısı, Kanlıca'da yalısının bulun-

duğu koy Bahâyî Körfezi adını taşır. Dîvân sâhibi büyük şâir, bestekâr (*TMA*, I, 96a), Mevlevî, müel. Kızı Emetullâh Hn. = müd. Ebüssü'ûd-zâde (b.bk.) Ah. Ef.

5) Meh. Sâlih Ef. (8.6.1582 - 3.3.1629 = 46,8,25): Hoca Sâ'deddîn Ef.'nin kç. oğlu. Müderris, Selânik, Mekke, Mısır, Ist. 1622 kadısı, tekrâr Ist. kadısı, kazasker 10.1628, med. Eyüb. Kızları 'Ayşe ve Sâliha Hanımlar'dır. 'ABDÜRRAHÎM-ZÂDELER:

Sâliha Hn.(ölm.1662) = Hacı **'Abdürrahîm Ef.**(b.müd.Adanalı Meh.Ef.) (doğ.Adana - Belgrad, 6.2.1656), Ist.kadısı 2.1640, Adana kadısı, Rûmeli kazaskeri 12.1640, şeyhulislâm(no.41) 25.6.1647 - 18.7.1649 = 2, 2, 23, Sultân İbrâhîm için hal' fetvâsı verdi, azlinde hacca gitti, Kudüs kadısı, Belgrad kadısı, med.Belgrad 'İmâret C., müel. Oğulları: 1- Meh.Ef.(Selânik, 12.5.1670), Ist.1653, kazasker 3.1659, Rûmeli 3.1665, Topçular'da çiftlik. 2- müd.'Abd.Ef.(ölm.1.1651). 3- Meh.Emîn Ef.(ölm.27.6.1688), kç.oğul, Ist.9.1673, kazasker 1.1677, med.Edirnekapısı. Bunun 3 oğlu: 1- Bursa kadısı Ah.Ef.(ölm.16.12.1720). 2-müd.Şeyh Meh.Ef. (ölm.24.10.1698). 3- Deli Yahyâ Ef.(ölm.Ankara, 12.1704), by.oğul, kazasker 9.1703, Rûmeli 11.1703, Edirne Vak'ası'nda rol oynayıp dedesi 'Abdürrahîm Ef.'nin Sult.İbrâhîm vak'asındaki nankörlüğünü tekrarladığı için Ankara'ya sürüldü ve orada eşkıyâ tarafından şehîd edildi veyâ öldürtüldü. Yahyâ Ef.'nin neslinden: müd.Meh.Sa'îd Ef.(ölm.10.12.1848), med.'Alî Pş.kabristânı.

Meh.**Ebû-Sâ'îd Ef.**(1595a - 7.1662 = 67 küsûr): Şeyhulislâm Es'ad Ef.oğlu. Müderris, kadı, mollâ, 2 def'a fiilen Ist.kadısı 1625, fiilen kazasker 5.1629(yş.34), fiilen Rûmeli 6.1630, Rûmeli(2), şeyhulislâm(no.39, 44, 46) 27.2.1644 - 16.1.1646 = 1, 10, 17 + 3.9.1651 - 16.8.1652 = 0, 11, 13 + 2.1.1654 - 11.5.1655 = 1, 4, 10 = 4, 2, 1, son 2 meşîhati arasında amca-zâdesi ve kayın-birâderi Bahâyî Ef.meşîhate geldi. 3. meşîhatinden sn. 1 ay Gelibolu'ya, sn.Ruscuk'a, sn.kadı ol.Konya'ya sürülüp Ist.'a döndü. İstiskaa'dan ölüp babasının yanına defnedildi. Müel., "Sa'îd" mahlasiyle 3 dilde şâir(Â'sım ve Safâyî tezkireleri). Fındıklı'da âile sarayı, Kandilli'de yalısı, Ist.dışında Âzâdlı çiftliği. =1. Fülâne b.Hoca-zâde 'Abdül'azîz Ef.(ölm.1618), amca-zâdesi, yk.bk. =2. Fülâne b.Ankaravî(b.bk.) Meh.Ef. Kç.oğlu 1650'de Selânik kadısı Ah.Ef.ve bunun oğlu şâir Cezmî Ef.'dir. Ebû-Sâ'îd Ef.'nin by.oğlu:

Feyzullâh Ef.(17.12.1630-21.10.1698 = 67, 10, 5): Ist.pâyesi 1.1654, Ist.kadısı 3.1655, Tekirdağ'a sürgün, fiilen kazasker 7.1666, Rûmeli pâyesi 6.1668, Anadolu kazaskeri(2), fiilen Rûmeli 12.1685, Rûmeli(2), şeyhulislâm(no.61, 63) 25.6.1690 - 10.3.1692=1, 8, 15+19.4.1692-22.6.1694 = 2, 2, 3 = 3, 10, 18, Sakız'a, 1694 sonunda Çeşme'ye, sn.Manisa'ya sürgün, Ist.'a dönüp Fındıklı'daki yalısında oturdu. Müel., "Feyzî" mahlasiyle 3 dilde şâir. Dâmâdı Hekîmbaşı-zâde(b.bk) Feyzullâh Ef.(ölm.1747), Rûmeli kazaskeri, çocukları var. Şeyhulislâm Feyzullâh Ef.'nin oğlu: müd.şâir Meh. Reşîd Ef.(ölm.11.1687, tâûn). Bunun oğlu: Yenişehir kadısı 'Abd.Bekâî Ef. (ölm.8.1727, med.Eyüb) = Fülâne b.Debbâğ-zâde(b.bk.) Ah.Ef.b.şeyhulislâm Meh.Ef. Çocukları: Diyârbekr kadısı(1.1755) Ah.Ef.(ölm.1757).

Hoca Sâdeddîn Ef. neslinden: Fatma Ânî Hâtûn, şâire(ölm.Yenişehir 1710) (Sâlim, 152-6) = Emîr Ağa, oğulları Mollâ Mehmed Ef.

Hoca-zâdeler'den bir ara Muhsin-zâde Sd.Dâmâd Meh.Pş.'nın imâmı olan müd.'Abdülhamîd Ef.'nin oğlu: Meh.**Sâ'deddîn Ef.**(1798b - 5.8.1866 = 68): müd., mîrî kâtibi, evkaaf müfettişi 12.1844, mahrec, mâliye nezâreti müfettişi, Mekke pâyesi, Ist.pâyesi 6.1854, kazasker pâyesi 4.1856, Meclis-i Vâlâ müftîsi 9.1858, Rûmeli pâyesi almaksızın şeyhulislâm(146) 27.12.1858 23.11.1863 = 4, 10, 27, med.Karacaahmed. Dâmâdları 1862'de mektûbî-i hâriciyye muâvini olan Rüşdî Bey (bunun oğlu Meh.Â'rif Hikmet Bey) ve Necîb Ef., bunun oğlu 'Abdülhamîd Hasancân'dır (Ist.4.1870 - Ist.28.11.1943 = 73, 7) (*Mülkiye Târîhi*, III, 363-5), Mülkiye, maârif nezâreti, îdâdî müdîrlikleri, Hukuk'da iktisâd müderrisi 2.1910, bankacı, Paris 1926-9, med.Karacaahmed, müel. Şeyhulislâm Sâ'deddîn Ef.'nin oğlu: 'Alâeddîn Reşâd Ef.(1831 - 5.12.1877 = 46), Bâb-ı Â'lî kalemi, Meclis-i Tanzîmât 2. kâtibi 3.1859, ûlâ sânîsi ve deâvî nezâreti 2. muâvini(dâhiliye nezâreti müsteşar yardımcısı) 1.1859, Havâle Cemiyeti üyesi 6.1870, adliyye-i cezâiyye üyesi 12.1871, med.babasının yanı, oğlu Adliye nezâreti kâtibi Sa'îd Bey, diğer oğlu Mekke(26.2.1897) ve Ist.(1.12.1903) pâyeli Meh.Â'rif Ef.

HUSREV PAŞA(S): Koca Meh.Husrev Pş.(1765? - 3.3.1855 = 90?), Abaza, Enderûn, çukadâr-ı şehryârî 1789, Kapdân-ı Deryâ Dâmâd Kç.His. Pş.'nın mührdârı 1792, sn.kethudâsı, mîrmîrân'lıkla Kırşehri mut.1800, İskenderiyye muhâfızı, vezâret'le İzmid v.6.1801, Mısır v.9.1801, Diyârbekr 5.1803-30.3.1804, Selânik 1804, Bosna 1806, Selânik(2) 1808-10.1808, Karahisâr mut., Bolu mut., Silistre 3.1809, kapdân-ı deryâ 22.12.1811-2.3.1818=6,2,11, Trabzon, Erzurum ve Kars, Bolu(2), Ağrıboz, Erzurum(2) ve Şark seraskeri, kapdân(2) 9.12.1822 - 9.2.1827=4,2,1 = 10, 4, 12, Üsküdar'da mukıym, serasker 8.5.1827, 600 altınla mâzûl 11.11.1836, Meclis-i Vâlâ reîsi 3.1838, sd.2.7.1839 - 8.6.1840 = 0, 11, 7, Tekirdağ'a sürgün, 18 ay sn.Ist., Mecâlis-i Âliye 1.1846, serasker(2) 29.1.1846, Mecâlis-i Âliye(2) 24.12.1846, med.Eyüb Bostân İskelesi'ndeki türbesi. Eyüb'de kütübhâne, türbe, Kocamustafapaşa tekkesini tecdîden ve 4 çeşme(Çengelköyü, Küçükçekmece, Hasköy, Baklalıköy) yaptırdı. Çocukları yaşamadı. Kölelerine mükemmel tahsîl yaptırıp mânevî evlâdı olarak yetiştirip devlet hizmetine verdi. Kölelerinden 2'si sadrâzam(Meh.Reşîd Pş.ve İbr.Edhem Pş.), 1'i serasker, 4'ü nâzır(biri Tophâne müşîri Gözlüklü Reşîd Meh.Pş.), 1'i müşîr, pek çoğu ferîq ve livâ oldu.

Husrev Pş. da ayni şekilde Meh.Sa'îd Ef.'nin(1709-21.10.1784=75) Abaza kölesi olarak tahsîl ettirilip Saray hizmetine verilmişti. Bu Nişâncı Sa'îd Ef., Sd.Raûf Pş.'nın(b.bk.) babasıdır.

HUSREV-ZÂDELER(Ş): Bozok'ta(Yozgat) Yerköyü'nde bir Türkmen aşîretinden Ferâmürz'ün oğlu Meh. **Husrev Ef.**, "Mollâ Husrev"(1410'dan önce 1480), müderris, Edirne kadısı, kazasker 1444, Fâtih'in hocası olup onun 2.

hükümdarlığından Manisa'ya dönüşünde onunla berâber gitti ve kesin cülûsuna kadar onunla kalıp tedrîsine devâm etti, Hızır Bey ölünce yerine 2. Ist.kadısı 1458-61, Bursa'da ikaamet, şeyhulislâm 1461-1480=19 yıl(müddet bakımından 4.), sıra bakımından 4. şeyhulislâm, makaamında öldü, Bursa'ya naklini vasıyyet ettiği için oradaki medresesinin bahçesine gömüldü. Ayrıca Ist.'da Bayezid Sofular'da Mollâ Husrev mahallesinde sonra câmî hâline getirilen mescidi, Vefâ'da câmî ve çeşmesi, Kocamustafaşapa'da mescidi vardır. Tr.ve Ar.'da şâir, müel., büyük fıkh âlimi idi. Oğlu Must.Ef., Rûmeli'nde İpek'de doğdu, Akşehir'de(Konya) ölüp defnedildi. Onun oğlu Meh.Ef.(İpek, 3.1534 - Akşehir, 12.1591 = 57), kadı, şâir, Kutb-i Mekkî'nin *Yemen Târîhi* mütercimidir.

Mollâ Husrev'in dâmâdı 'Abdülevvel Ef., onun oğlu "Ümmü Veled-zâde" denen 'Abdül'azîz Ef.(ölm.Amasya 1543)'dir, müderris, kadı, Haleb kadısı, Amasya'da müftî ve müderris, Ar.'da şâir ve müellifidir, Emîr Buhârî'de medrese ve mekteb yaptırdı. Oğlu 'Alî Ef.(1524 3.1573 = 49), müderris, 6.1572'de Haleb kadısı oldu ve orada öldü, müellifdir.

HÜDÂYÎ-ZÂDELER(K): Fazlullâh b.Mahmûd oğlu Şeyh 'Azîz Mahmûd Hüdâyî Ef.(Seferîhisâr/İzmir, 1543 - Üsküdar/Ist., 1.10.1628 = 85): müderris, Bursa'da Şeyh Üftâde Muhyiddîn Ef. mürîdi(20.1.1577-7.2.1580) (20.6.1580'de ölen şeyhinin yanında bir kaç gün önce tekrâr geldiği Bursa'da idi), Üsküdar'da şeyh, Fâtih C.vâızı 1594a, sn.Üsküdar Mihr-i Mâh C.vâızı, sn.Sultânahmed C.'nin ilk vâızı(adı Mahmûd, mahlası Hüdâyî'dir). Şâir, bestekâr, müel., Bayrâmiyye'den ayrılan Celvetî tarîkatinin kurucusu, büyük mutasavvıf, I. Ahmed(1603-17) ile oğlu II. 'Osmân'ın(1618-22) şeyhi, med.Üsküdar, Hüdâyî Dergâhı. Bu dergâh, imparatorluğun en büyük âsitânelerinden biri olarak 1925'e kadar açık kaldı. ='Ayşe Hümâ-Şâh Hn.-Sul.(1541? - 1594 = 53?), hacıye, 3. izd.1583? = 11 yıl, yş.42?-53?, Kaanûnî'nin tek kızı Mihr-i Mâh Sultân ile Sd.Dâmâd Rüstem Pş.'nın tek kızı. Ancak Hüdâyî'nin evlâdı, bu Hn.-Sul.'dan değildir. Fakat Ümmü Külşûm Hn., Hüdâyî dergâhında Hanım-Sul.'ın yanına gömüldüğü için ondan doğduğu anlaşılır. Hüdâyî'nin 1. dervîşi ve şeyh olarak ilk halefi: Şeyh Must.Ef.(ölm.1629a), ancak bir kaç ay meşîhatte bulunup öldü, şeyhinin yanına gömüldü. Dâmâd Boşnak Halîl Pş.'nın(ölm.23.12.1603) oğludur ki babası da Hüdâyî'nin mürîdi idi. Hüdâyî'nin hepsi dergâhında medfûn olan evlâdı:

Evliyâ Meh.Muhtâr Ef.(ölm.1596), Must.Ebrâr Ef.(ölm.1596), Ah.Sıddîq Ef.(ölm.1625), 'Alî Murtazâ Ef.(ölm.1601b), 'Abdülvâhid Ef.(ölm.1611); Rukıyye Hn.(bunun kızı Fatma Zehrâ Hn., ölm.1642), 'Ayşe Hn.(ölm.1601a), Ümmü Külşûm Hn.(ölm.1612), Zeyneb Hn., Fatma Zehrâ Hn.(ölm.1625) (bunun kızı Fatma Zehrâ Hn. 1625-1675=50). Hüdâyî'nin dâmâdlarından biri: Üsküdârî Meh.Ef., bunun oğulları Must.Mollâ ve Şeyh 'Abdülhayy Hüdâyî Ef.

Halîl Pş.-zâde Must.Ef.'den sn.Hüdâyî Celvetî dergâhının başına geçen şeyhler şunlardır: Mak'ad Ahmed Ef.(ölm.1639), bunun torunu Mes'ûd Ef.(ölm.1657), Cennet

Meh.Ef.(ölm.1665a), Gafûrî Mahmûd Ef.(ölm.1667b), Meh.Ef.(ölm.1669b), Must.Ef. (ölm.1679), Selâmî Ef., Halîl Ef., 2. def'a ayni Selâmî Ef., Must.Ef.(ölm.1720), Dede Meh.Ef.(ölm.1725a), Üsküdârî 'Osmân Ef.(ölm.1728a), bunun dâmâdı Yâ'qûb Ef.(ölm.1736), Bursalı Meh.Ef.(ölm.1745), oğlu Must.Ef.(ölm.1746), 'Abd.Rıfqî Ef.(ölm.1770), oğlu Nazîf Ef., Rûşen Ef., Dürger-zâde Ef., tekrâr Rûşen Ef.(ölm.1795).

By.Rûşen Ef.(ölm.1795), Mudanyalı Şeyh 'Abdurrahmân Ef.'nin oğlu olup bu zât 1736'da Ist.'a gelip Kapıağası tekkesi şeyhi oldu. Rûşen Ef.'nin yerine oğlu Meh.Şihâbeddîn Ef., Hüdâyî şeyhi oldu(1795-1819=24). Yerine 23 yıl için(1819-1842) oğlu Şeyh 'Abdurrahmân Nesîb Ef.geçti ki şâir(mahlası Seyyid), müel., bestekârdır (*TMA*, II, 70b). Yerine oğlu 49 yıl(1842-23.11.1891) şeyh olan bestekâr(*TMA*, II, 188b) Meh.Rûşen Tevfîqî Ef.(1811?-23.11.1891=80?) geçti. Şeyh Rûşen Ef. (ölm.1917), bu Rûşen Tevfîqî'nin torunudur. Sıvas v.Reşîd Pş. ile evlenen Melek Hn., Hüdâyî-zâdeler'dendir. Mektûbî-zâdeler, Hüdâyî-zâdeler'den iner ki Prof.Dr.'Abdülhakk 'Adnân Adıvar bu âiledendir(Gelibolu 1882-Ist.1955=73).

Senîh'in(ölm.1900) müseddes mersiye yazdığı: Hüdâyî-zâde Azîz Ef.

HÜSEYİN HİLMÎ PAŞA(S): Tâcir Kütahyalı-zâde Must.Ef.oğlu **Hüs.Hilmî Pş.**(Şiryâne/Sarlıca/Midilli, 22.11.1855 - Viyana, 3.4.1923 = 67, 4, 11), med.Ist., Yahyâ Ef.: rüşdiyye ve medrese me'zûnu, imtihanla avukat diploması aldı, Ar., Fârs., Fr.öğrendi, Midilli tahrîrât kalemi kâtib yardımcısı 1874, 2,5 altınla tahrîrât kaleminde emlâk mukayyidi 13.6.1875, 3 altınla emlâk kalemi vukuu'ât kâtibi 11.1875, 7 altınla emlâk kalemi başkâtibi 14.6.1876, 18 altınla Midilli sancağı tahrîrât müdürü(sancak mutasarrıfı Nâmık Kemâl) 19.5.1880, 30 altın ve sâniye rütbesiyle Aydın mektûbcusu 12.8.1883(Nâmık Kemâl'in tavsıyesiyle), mütemâyiz ve 4. 'Osmânî 24.1.1884, ûlâ sânîsi 7.4.1885, 35 altınla Suriye mektûbcusu 16.9.1885(Nâşid Pş.'nın vâlî tâyîni ile aynı günde), 3. 'Osmânî 7.10.1887, ûlâ 19.10.1890, 40 altınla Mersin mutasarrıfı 11.1.1893, 70 altınla yeni teşkîl edilen Ma'an=Kerek mutasarrıfı 17.2.1893(40 altınla Burdur'daki çiftlikât-ı hümâyûn me'mûru 28.4.1891, 50 altınla Bağdâd arâzî-i seniyye md.7.9.1892), 2. Mecîdî 14.4.1894, 60 altınla Nâblus mut.13.3.1896, Ma'an(2) 27.4.1896, 75 altınla Süleymâniye mut.6.11.1896, 153 altınla Adana v.23.1.1897, bâlâ ve 1. Mecîdî 27.3.1897, mâzûl 17.11.1897, 300 altınla Yemen v.21.4.1898, vezîr 31.5.1899, 650 altınla Vilâyât-ı Selâse(Selânik, Manastır, Kosova=Üsküb) müfettiş-i umûmîsi(Selânik) 2.12.1902, murassâ Mecîdî 30.5.1904, murassâ 'Osmânî 30.11.1904, murassâ İmtiyâz, 6 yıl Selânik'de kaldıktan sn.360 altınla dâhiliye nâzırı 11.1908, 765 altın ve dâhiliye nezâreti inzimâmıyle sd. 14.2.1909 13.4.1909 = 0, 1, 27 + 5.5.1909 - 28.12.1909 = 0, 7, 24 = 0, 9, 21, 2. sadâretinden de istîfâsında yeni sd.Hakkı Pş.Roma'dan gelinceye kd.15 gün sd.vekîli, senatör 3.11.1909, adliye nâzırı 22.7.1912, istîfâ, 410 altınla Viyana büyükelçisi 28.11.1912-12.1918=6, 1, bundan sn.daha 4,5 yıl Viyana dışında oturup orada öldü, nâşı Ist.'a getirildi. 2 oğlu 1918'de İsviçre'de tahsilde iken bir kaç gün ara ile öldü, dîğer oğlu Kemâl Bey'dir(ki üstâdı ve kendisini yetiştirip yükselten Nâmık Kemâl'in adını koymuştur).

— İ —

İBRÂHÎM HAKKI PAŞA(S): Sakızlı Meh.Remzî Ef.(Sakız 1825? Ist.2.1887=62?), Terceme Odası kâtibi, 1. mütercimi, ûlâ ile ticâret nâzır muâvini(müsteşârı) 4.1856, Meclis-i Hazâin üyesi 1860a, ebnie-i seniyye md.9.1861, hâriciyye kâtibi 2.1864, zabtiyye müsteşârı 1.1865, Tekirdağ mut.9.1867, Sakız mut.11.1867, idâre-i mahsûsâ nâzırı 9.1871, Amasya ağır cezâ reîsi 5.1872, İstînâf mahkemesi üyesi 7.1873, Şehremîni muâvini 10.1875, Ist.Şehremâneti(bcalediyesi) meclisi reîsi 1879, bâlâ 1880, med.Salkımsöğüt'te Aydınoğlu Tekkesi. Oğlu İbr.Hakkı Pş.(Ist.18.4.1863 - Berlin, 29.7.1918 = 55, 3, 11): sınıf 1.'si ol.Mülkiyye me'zûnu 27.8.1882, tahrîrât-ı hâriciyye kalemi kâtib muâvini, sâlise 8.1883, Mâbeyn-i Hümâyûn mütercimi 13.8.1883, ilâveten Hukuk'da târih, hukuuk-ı siyâsiyye, hukuuk-ı idâre-i mülkiyye, hukuuk-ı düvel muallimi(profesörü) 22.12.1886, ilâveten Yüksek Ticâret'te ilm-i servet ve hukuuk-ı ticâret 13.8.1889, sâniye, IV. Mecîdî, III. Mecîdî, mütemâyiz, ûlâ sânîsi, Almanya imparatorunun Ist.'u ilk ziyâretinde mihmândâr, geçici görevlerle Roma, Atina, 2 def'a Şikago Sergisi'ne komiser, Siyam kralının kardeşi Pr.Damberg'e mihmândâr, 3. 'Osmânî, 2. Mecîdî, ûlâ, bâlâ 2.1893, ilâveten Meclis-i Sıhhıye üyesi 12.6.1894, Mâbeyn mütercimliği uhdesinde kalarak 90 ve tedrîcen 189 altınla Bâb-ı Âlî baş hukuk müşâviri 12.6.1894, Sırbistân kralı Aleksandr'a mihmândâr, ilâveten 167 altınla Rûmeli ve sn.303 altınla Cebel-i Drûz müfettişi, 1 hafta için Sofya'da görevli, Roma konferansında delege, Kosova müfettişi, Ist.'da toplanan bir çok milletlerarası kongrede delege, geçici görevle İzmir ve Paris, Hâşim Pş.yerine 360 altınla maârif nâzırı 2.8.1908, ilâveten dâhiliye nâzır vekîli 7.8.1908, dâhiliye nâzırı ve maârif nâzır vekîli(1 ay vekil) 25.8.1908, 410 altınla Roma büyükelçisi 15.12.1908, vezîr ve ayni gün 300 altınla -15 gün içinde Roma'dan gelerek- sd.12.1.1910 -29.9.1911 = 1, 8, 18, sd.iken 4,5 ay vekâleten ticâret ve nâfia nâzırı, ilâveten hâriciye nâzırı 4.8.1911(Rif'at Pş.'nın Paris'e tâyîni üzerine), tebdîl-i havâ için Avrupa seyâhatine çıkışı 9.8.1910(sd.vekîli Şeyhulislâm Mûsâ Kazım Ef.), Sul.Reşâd'ın Rûmeli seyâhatine katıldı, İtalya'nın Libya'ya tecâvüzü üzerine istîfâ ve zarar erişmemesi için Cihan Harbi çıkıncaya kadar Londra'da görevli, 510 altınla Berlin büyükelçisi 21.8.1915-29.7.1918, bu görevde öldü, Almanya imparatorunun 3. Ist.ziyâretinde onunla Berlin'den Ist.'a berâber gelip berâber döndü, Brest Litovsk konferansında delege, dizanteriden öldü, 8 gün sn.Ist.'a getirilip Yahyâ Ef.Dergâhı'na gömüldü. 'Osmânî ve Mecîdî ve pek çok ecnebî nişân. Ar., Fârs., Fr., İng., Alm., İt. 4 c.hukuk ve 4 c.târîhin müellifi.

Sd.İbrâhîm Hakkı Paşa kızı Ayşe Remziye Hn. = Hasan Cemîl Çambel (1879-9.12.1967=88), Mehmed Şükrî Bey=Behiyye Hn.oğlu, kur.alb., Bolu mv.1927-46, TTK başkanı, yazar, mütercim(İng., Fr., Alm.), bu evlenmeden 3 kız: Prof.Dr.(tıb) Perîhân Çambel(1909-1987), Leylâ Çambel(Berlin, 11.2.1915), Hâlet Çambel (Berlin, 26.8.1916=Nâil Çakırhan) ve 1 oğul (Alî Fuâd Çambel, 9.4.1923 =Marion Çambel), bk.Mehmed Alî Paşa-zâdeler.

İBRÂHÎM HÂN-ZÂDELER(V): Bk.SOKOLLU-ZÂDELER(D, S)

Î'SÂ-ZÂDELER(K): Bk.EBÜSSÜ'ÛD-ZÂDELER(Ş)

İSHÂQ PAŞA-ZÂDELER(S): Paşa Yiğit Bey'in(b.bk.) kölesi ve mânevî oğlu **Sarı İshâq Paşa**(1400?-Selânik 1485=85?), Hırvat devşirmesi, babası da oğlundan sn.ihtidâ idip İbrâhîm adını aldı ve İnegöl'de öldü, Enderûn, II. Murâd'ın(1421-51) musâhibi, hazînedârbaşısı, vezâret'le Anadolu beyl.ve 1453 Istanbul Fethi'nde bu sıfatla bulundu, Rûmeli beyl., kubbe-nişîn, sd.1469 - 1472 = 3 + 4.5.1481 - 1482 = 1 = 4, Türk soyluları partisine karşı olan devşirme partisinin lideri, son 3 yılında Selânik s.b., nâşı oradan İnegöl'e getirildi. Başlıca hayrâtı: İnegöl'de medrese, imâret, câmî, türbesi, çeşme, şadırvân, suyolları, Selânik'de imâret, Benefşe köyünde(Edirne) çeşme, bağ, Ankara'da hamam, 2 değirmen, Kütahya'da tekke, Çanakkale'de hamam, Ist.'da Ahırkapısı'nda İshâqpaşa mahallesinde câmî, hamam vs(emlâk ve hayrâtının mufassal listesi: *VD*, IV, 111). =Tâcü'n-Nisâ Halîme Hadîce Hâtûn b.Cândâroğlu İsfendiyâr Bey, 1.1423'de II. Murâd ile evlenip 1451'de dul kalıp üvey oğlu Fâtih tar.Paşa ile evlendirildi ve Paşa'dan önce öldü. Paşa'dan çocukları oldu. Paşa'nın dâmâdı: Müeyyed-zâde(b.bk.) Şeyh Meh.Nattâ' Ef. Paşa ile politikada sıkı işbirliği yapan dîğer dâmâdı:

Gedik Ahmed Pş.(1420? - Edirne, 18.12.1482 = 62?): Arnavud devşirmesi yeniçeri, Anadolu bey.1456, Şehzâde Mustafa lalası 1469, Şehzâde Cem lalası 1474, kapdân-ı deryâ 1478-1480=2, sd.1474-1477=3, Donanma serdârı olarak İtalya'ya çıkıp Otranto'yu fethi 11.8.1480, II. Bâyezîd'in cülûsu üzerine İtalya'dan geldi, îdâm edildi. Bir oğlu vardır. Başlıca hayrâtı: Ist.'da adını taşıyan Gedikpaşa mahallesinde câmî, çifte hamam vs, Afyon'da câmî, medrese, imâret, hamam, Şeyhli'de(Afyon) hamam, Kütahya'da bedesten, Serez'de câmî, medrese, Konya'da Mevlânâ Dergâhı'nı tâmîr.

Gedik Ahmed Paşa nesli günümüze gelmiştir. 2. Meşrûtiyet'te mâliye nâzırı ve Şûrây-ı Devlet reîsi olan Nûrî Bey bunlardandır, bunun oğlu bahriye mîralayı Hüseyn Hüsnî Bey(=Yaşar Hn.), bunun kızı Hadîce Nîlûfer Gökakın(ölm.Ankara, 7.8.1989) =Org.Kemâl Gökakın, çocukları Altay Gökakın, Oktay Gökakın, Tansel Sümer, bu çocukların eşleri Tülin Gökakın, İnci Gökakın, Ruhsar Sümer, bunların çocukları Kemal, Oktay, Özlem Gökakın'lar ve Nîlûfer, Murâd, Sümer Sümer'ler.

İSKENDER PAŞA-ZÂDELER(D): 'Abdülkaadir Bey oğlu İskender Pş.(ölm.1506), Bosna s.b.1475, Rûmeli beyl.1480, vezîr 1483, Bosna 1485, vezîr 1489, Bosna(3) 1499a. Dâmâdı: Must.Bey, Niğbolu s.b., Niş'de câmî, mekteb, Eski Zağra'da emlâk, evkaaf(*Pş.Livâsı*, 40-1, no.271). İskender Pş.'nın oğlu Ayas Bey'in Filibe'de evkaafı için: *Pş.Livâsı*, 518. İskender Pş.'nın by.oğlu: Hurrem Pş., Karamân beyl.iken 1527'de Baba Zünnûn 'Alevî ısyânında şehîd oldu. İskender Pş.'nın dîğer oğlu:

Dâmâd Gaazî Çoban Mustafa Pş.(îdâmı 20.8.1523), 2. vezîr, Mısır beyl.15.10.1522-4.1523, Türk soylular partisinin lideri. Başlıca hayrâtı: adını taşıyan ve

bugün Bulgaristan'da -Türkiye sınırına yakın- kalan Cisr-i Muṣṭafapaşa kasabasında Meriç üzerinde âbidevî köprü 15.9.1528-4.9.1529'da bıraktığı para ile inşâ edildi, bu kasabadaki bütün yapılar, câmî, imâret, mekteb, han, hamam, çarşı; Ist.'da kendi türbesi, câmî, medrese, imâret, tekke, vakıflar(*Pş.Livâsı*, 524, no.10), Bosna'da vakıflar(*Pş.Livâsı*, 524, no.9, 515-8, no.361), Ist.ve Manisa'da birer saray, Eskişehir'de Kurşunlu Câmî(1515), mekteb, Gebze'de câmî, medrese, hânkaah, tâb-hâne, imâret, anbar, kütübhâne, türbesi(1523), misâfir-hâne, Ballıbadra'da(Patras) Mustafapaşa köyü, câmii, Rûmelihisârı'nda mekteb, Seyyidgaazî'de(Eskişehir) mekteb, Silistre'de hamam, Pravadi'de hamam, Edirne'de İkikapılı Han(ki bu han 1.301.920 akçaya çıktı), Tahmîs Hamamı(1525), Filibe, Selânik, Ahıska'da(Gürcistân) vakıflar.

=1. 'Ayşe Hâtûn b.Aksarâyî-zâde(b.bk.) Sd.Pîrî Meḥ.Pş.(=Bint şeyhulislâm Zenbilli 'Alî Ef.). =2. Ḥafṣa Sultân(1500? - 10.7.1538 = 38?) b.Yavuz Sul.Selîm I, 2. izd.1521 = 3 yıl, yş.21?-24?. İlk izdivâcından: Meḥ.Bey(ölm.1529 Konya, med.Mevlânâ Türbesi yanındaki türbesi); Aḥ.Bey(ölm.1549), med.Eğrikapı; Meḥ.Muḥyiddîn Ef., ilmiyye'den, 1534/5'de Bursa'da genç öldü.

İŞKODRALI-ZÂDELER veyâ BUŞATLI'LAR(D): Venedik zamânından beri İşkodra eşrâfı(XV. asır) ve yakındaki Buşat köyü sâhibi olan bu âileden 'Ömer Bey'in(ölm.1600'e doğru) oğlu Ṭâhir Bey'in torununun oğlu: mîrmîrân pâyeli Muṣṭ.Pş.'nın oğlu: Gaazî Koca Meḥ.Pş.(ölm.14.7.1775), mîrmîrân, Üsküb 1762b, ilâveten vezâret'le İşkodra, med.İşkodra, kendi yaptırdığı Kurşunlu Câmî ki yanında medresesi ve kütübhânesi de vardır. Bunun 4 oğlu:

1) Aḥ.Pş.(îdâmı 1787), mîrmîrânlık'la Ohri sancağı 1784.

2) Kara Maḥmûd Pş.(1742?-10.1796=54?), babası yerine İşkodra mut.1769-1796=27, vezâret'le Anadolu beyl.5.1790, az sn.İşkodra'ya iâde, Karadağ'da şehîd, med.Podgorice. Oğlu Sül.Bey(ölm.1809), amcasının(aş.bk.) Avlonya kaymakamı. Maḥmûd Pş.'nın kızı =1. Sefer Bey(katli 1799), =2. Tepedelenli(b.bk.) 'Alî Pş., izd.1810.

3) İbr."Ḫalîlî" Pş.(ölm.3.1812), mîrmîrânlık'la Ohri 6.1789, Rûmeli beyl.pâyesiyle İşkodra 10.1796-3.1812=15,5, vezâret'le Rûmeli seraskeri 1803, Rûmeli v.1805-6, med.babasının yanı, şâir(*SATŞ*, 520) =Fülâne b.Kurd Aḥ.Pş.(ölm.3.1787), Delvine, 1784'de Avlonya mutasarrıfı. Oğulları: 1- Meḥ.Ṭâhir Pş.(ölm.1812), mîrmîrânlık'la babasının kethudâsı 1804, İşkodra 6.1806-1812=6. 2- Meḥ.Râgıb Pş.(ölm.1820?), mîrmîrânlık'la harbe me'mûr 3.1810, Anabolu, sn.Ada-i Kebîr muhâfızı.

4) Muṣṭ.Pş.(katli 1779), by.oğul, mîrmîrânlık'la Üsküb 10.1769, sn.Delvine s.b. Oğlu Meḥ.Âṣaf Pş.(1768 - 1807 = 39), Enderûn, silâhşor-ı şehryârî, mîrmîrânlık'la Ohri 10.1796, Rûmeli pâyesiyle Elbasan, Tr.ve Fârs.'da şâir(*TŞ*, I, 96b-7b). Oğlu:

İşkodralı Muşt.Şerîfî Pş.(İşkodra, 26.3.1797 - Medîne, 27.5.1860 = 63, 2, 2): mîrmîrânlık'la İşkodra mutasarrıfı, bir iki ay sn.3.5.1812'de 15,1,8 yaşında ve Osmanlı târîhinde gençlik rekoru kırarak vezîr pâyesi, ilâveten Berât 1820 ve Ohri 1824 sancakları, Vidin seraskeri ol.Kalafât ve Rahova'yı fethi 1829 ve pâdişâhdan murassâ kılıç alması, 3 sancakdan da azli ve Kuzey Arnavudluk'ta âilesinin hâkimiyetine son verilip Ist.'a çağırılması 9.10.1831, 14 yıl Ist.'da Süleymâniye'deki konağında görevsiz oturduktan sn.Bolu-Kast.v.1.1846, Saydâ v.7.1847, Adana ve Mar'aş v.8.1848-12.1851, Hersek v.1853, Konya v.7.1854, Cezâir-i Bahr-i Sefîd v.12.1856, Haleb v.1.1857, Aydın(İzmir) v.2.1858, 1855'de Sd.Husrev Pş.ölünce şeyhu'l-vüzerâ, şeyhu'l-Harem 12.1868, med.Medîne, el-Baqî, Mevlevî, şâir "Şerîfî" ='Ayşe Hn.b.Tepedelenli-zâde(b.bk.) Veliyyeddîn Pş., izd.İşkodra, 4.1812, kısa müddet sn.İşkodra'da öldü. "Buşatlı" denen Muşt.Şerîfî Pş.'nın dâmâdı: Hüseyin Pş.(ölm.1883), mîrmîrânlık'la Kütahya mutasarrıfı. Şerîfî Pş.'nın 3 oğlu:

1) Mahmûd Pş.(İşkodra 1825 - Mostar 1869 = 44), 3 yaşında mîrmîrân 1828, Menteşe mut.1855, Rûmeli pâyesiyle Lâzistân(Rize) mut.1856, Aydın 1858a, Muş 1860a, İslimye 1862a, Yenipazar 1864, Hersek 1867 mutasarrıfı. Med.Mostar, Karagöz C.

2) Hasan Hakkı Pş.(İşkodra, 8.1826 - Ist.16.5.1896 = 69, 9), 3 yaşında mîrmîrân 14.8.1829, 4,10 yaşında babası ve âilesiyle Ist., sâniye ile hâriciye ve 1846'da sd.mektûbî kalemleri, ûlâ sânîsi 1856, ûlâ 1858, Midilli 11.9.1861, Rodos 15.9.1863, Biga, Varna, Kütahya, İzmid, Hersek, Filibe, Yenipazar mutasarrıfı, bâlâ ile müstakil el-'Azîz mut.24.4.1876, vezâret'le Vân v.18.1.1877, Selânik v., Nâfia Komisyonu üyesi, 2 def'a Haleb v.6.1894-11.1895 ve 10.1887-3.1890, 1. 'Osmânî, 1. Mecîdî, bibliofil, şâir(*SATŞ*, 487-9), med.Eyüb, Ar., Fârs., Arn., Fr.- İşkodralı-zâde Meh.Reşâd Bey = Â'dile Hn.b.Sâmî Paşa-zâde(b.bk.) Subhî Pş.

3) 'Alî Rızâ Pş.(Ist.1840? Ist.11.8.1898 = 58?), sd.mektûbî kalemi, âmedî halîfesi, Şûrây-ı Devlet üyesi, bâlâ, ölümünden az önce vezâret'le Şeyhu'l-Harem, bibliofil. =1. Hayriye Hn.-Sul.(6.1846 - 26.7.1869 = 23, 1) b.Â'dile Sul.(=Sd.Dâmâd Meh.'Alî Pş.) b.Mahmûd II, izd.17.4.1866=3, 2, zevcinden 6? yş.kç., yş.19, 11. =2. Fülâne Hn., izd.1869'dan sn., Mahmûd Celâleddîn Pş.'nın annesi. İlk izdivacdan: Fülân Bey(1867-1867), Fülâne Hn.(1868-1868), Fülâne Hn.(1869-1870) bebekken ölüp üçü de Dâmâd Meh.'Alî Pş.türbesi'ne gömüldüler. 2. izdivacdan:

Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Pş.(Ist.1874? Tirana 1944 = 70?), ûlâ 11.7.1907, bâlâ 21.9.1907, vezîr 1908, Şûrây-ı Devlet Mülkiye Dâiresi 11.7.1907, kemânî, murassâ İftihâr, murassâ 'Osmânî, 2. Mecîdî. =Na'îme Sultân(5.8.1876 - Tirana 1945 = 69) b.'Abdülhamîd II, 2. izd.11.7.1907 = 37 yıl, yş.30, 11, 7 - 68, çocuksuz.

'İVAZ PAŞA-ZÂDELER(S): Sırbistân'da Yagodina'da yerleşmiş Evlâd-ı Fâtihân'dan Nasrullâh Ağa'nın bir çok oğlundan biri: **Hacı 'İvaz Meh.Pş.**(Yogodina 1678? - İnebahtı, 8.1743 = 65?), çocuk yaşında Belgrad seferi 1689, Kel Yûsuf Ef.ve sn.'Alâiyeli Ebû-Bekr Ef.hizmetine girip onun kethudâsı ol.Cidde, hac, Ist.'a dönüp gümrük emîni, başbakı kulu, çavuşbaşı 1732b, vezâret'le sd.kaymakamı 14.7.1735, Vidin v.ve seraskeri 11.1735, Hırsova, Fethülislâm, Semendire, Mehâdiye'yi Almanlar'dan fethi, sd.23.3.1739 - 22.6.1740 = 1, 3, 0, Belgrad Muâhedesi'ni sd.iken Almanya ve Rusya ile imzâladı, Habeş ve Cidde beyl., Hanya muhâfızı 31.7.1740, Bosna beyl.2.1741, İnebahtı muhâfızı 8.1742. Çocukları oldu:

1) 'Ayşe Hn.(1711? - 1796a = 85?), med.Sinân Pş.Medresesi. ='Alâiyeli(b.bk.) Hacı Ebû-Bekr Pş.(1686? - 1.1759 = 73?), izd.1724 = 35 yıl.

2) Meh.Emîn Bey(ölm.1768), hâcegân, med.Tevekkül Hamâmı. Oğlu 'Alî İhsân Bey(ölm.1793a), med.babasının yanı. Dâmâdı: Sa'îd Mehmed Ef.(Eyüb/Ist.1776 - 4.2.1856 = 80), musâhib-i şehryârî, mâbeynci, hânende, neyzen, giriftzen, hayâlî, bestekâr (*TMA*, II, 197b-8a). 1808'e kadar III. Selîm'in musâhibi, Nizâm-ı Cedîd muhâlifi, 1822'ye kadar gene İkinci Mahmûd'un musâhib ve mâbeyncisi ve Hâlet Ef.takımından, 11.1822-8.1823'de Adana'ya sürügün, sn.gene musâhib, 1834-7.1839'da kapıcıbaşı, Mevlevî, med.Eyüb Bahâriyesi'nde İplikhâne Kışlası karşısı. Konağı Beşiktaş Abbâsağa'da, yalısı Bebek'de, bir dîğeri Bahâriye'de, çiftliği Zencirlikuyu'da. Oğlu Ahmed Zıyâeddîn Bey(ölm.10.6.1892), Seraskerlik kâtibi, mümeyyizi, serasker mektûbcusu 1853, bu görevde çok uzun müddet kalarak Şûrây-ı Devlet üyesi 1870, 11.1870'de 1 hafta seraskerlik müsteşârı, sn.gene Şûrâ üyesi, 11.1871'de tekrâr 1 hafta serasker müsteşârı, ayni târihde bâlâ, sadâret müsteşârı 4.1874, bahriye müsteşârı 10.1875-12.1879, Harbiye Dâiresi reîsi 12.1879-1881, emekli, yaşlı öldü. Kardeşi Ahmed Şekîb Bey'dir.

3) **'İvaz Paşa-zâde Halîl Pş.**(1725a - Nallıhân, 9.10.1777 = 52), kapıcıbaşı 1743, kç.imrahor, imrahor 10.1756-10.1757, çavuşbaşı 8.1760, gümrük emîni, imrahor(2) 1763-4, sd.kethudâsı 2.1769, imrahor(3) 1769, vezâret'le Rûmeli beyl.1769, sd.ve serdâr-ı ekrem 12.12.1769 - 25.10.1770 = 0, 10, 14, Belgrad muhâfızı, Ağrıboz muhâfızı, Bosna beyl.24.2.1775-3.9.1775, Selânik s.b., Sıvas beyl., Sıvas'a giderken yolda Ankara yakınlarında öldü.

4) **İbrâhîm Ef.**(Mollâ-Bey) (1720 18.4.1798 = 78), müderris, Yenişehir 1739, Bursa 1746, Medîne 12.1749, Ist.17.6.1752-11.1753 kadısı, kazasker pâyesiyle 2. def'a Ist.kadısı 20.1.1760-1761a, fiilen kazasker 8.1761-8.1762, fiilen Rûmeli kazaskeri 11.9.1766-1767 + 9.1771-21.1.1772, şeyhulislâm(no.107, 113) 29.9.1774 - 28.7.1775 = 0, 9, 29 + 31.3.1785 22.6.1785 = 0, 2, 22 = 1, 0, 21, Ankara'ya 13.9.1785, sn.Bursa'ya 4.1786 sürgün, Ist.'a avdet 3.1789, med.Bâyezîd C., Aksaray'da konak, Çırağan'da(Ortaköy) yalı, Beykoz'da köşk, Beylerbeyi'nde yalı. Oğlu Must.Bey(ölm.Kıbrıs 1791a), Selânik kadısı 11.1774, Mekke pâyesi 12.1774, Ist.kadısı 1784, kazasker pâyesi 3.1785, fiilen Rûmeli kazaskeri 1.2.1790, Kıbrıs'a sürgün 4.9.1790. Oğulları: müd.'Abd.Ef.(ölm.1800) ve müd.Meh.Râşid Bey(ölm.25.10.1816, med.Bâyezîd C.).

İZZET MEHMED PAŞA(S): Safranbolulu İbr.Ağa, zülüflü baltacı, silâhdâr-ı şehryârî kahvecisi. Oğlu 'Alî Ağa. 'Alî Ağa'nın dâmâdı: Safranbolulu Must.Ağa. Bunun oğlu: Hacı Sâlih Pş.(15.5.1762 - 8.1.1825 = 63, 7, 24), 21 yaşında Safranbolu'dan Ist.'a geldi 1783, dayısının kayın-pederi Sd.Halîl Hamîd Pş.'nın hizmetine girdi, dayısı 'İzzet Meh.Pş.ile Hanya'ya gitti, dayısının sadâretinde onun hazînedârı, kç.imrahor 1803, vezâret'le kapdân-ı deryâ 21.11.1806 - 24.2.1807 = 0, 3, 3, Gelibolu'ya sürgün, Kastamonu v.1.1811, Bosna, Bozok-Kayseri-Mâ'den sancakları berâber, Şâm beyl.3.1817-1.1821, Trabzon 9.1821, Tokad'a sürgün 12.1821, Anadolu v., Çıldır v. Oğlu Hacı Meh.Emîn Bey(ölm.1840), Enderûn, kç.imrahor 6.1829, kapıcıbaşı, med.Üsküdar.

Safranbolulu 'Alî Ağa'nın oğlu **'İzzet Meh.Pş.**(Safranbolu 1743 Manisa, 19.9.1812 = 69), Ist.'a gelip amcası Must.Pş.'nın dâiresi, kuzeni İbr.Ef.ile berâber tahsîl, baltacı 1774, Kara Vezîr'e intisâb, Dârüssaâde yazıcısı, darbhâne emîni 8.1779, Şâh Sultân kethudâsı 17.7.1779, şehremîni 8.1779, Tersâne emîni 26.3.1786, vezâret'le Hanya muhâfızı 7.1786, Diyârbekr 12.1786, İçel mut.5.1787, Boğaz muhâfızı, Mısır v.3.1791, Ankara v.5.1793, sd.19.10.1794 - 30.8.1789 = 3, 10, 12, Sakız'a, oradan Manisa'ya sürgün, Ist.Balıkpazarı'nda câmî = Fülâne b.Sd.Halîl Hamîd Pş.(b.bk.) (ölm.27.4.1785), izd.1779.

Sd.İzzet Mehmed Paşa oğlu Halîl Sâmî Paşa(ölm.1873), mâliye kâtibi 1859, mîrmîrân ve Bingaazî mutasarrıfı 1864, intihâb-ı me'mûrîn komisyonu reîsi 9.1871, Karası mutasarrıfı 11.1871, İstanbul'a gelip öldü. Oğlu teşrîfâtçı Reşîd Bey, bunun oğlu Şâm hastahânesi başhekimi Dr.İbrâhîm Sezâî Bey(=Nûriye Hn.), bunun oğlu av.Mehmed Sezâî Savaşman(ölm.20.5.1995, med.Karacaamed)(=Selmâ Savaşman, çocukları Sevgi Bilgi ve Sezâî Savaşman) ve av.M.S.Savaşman'ın kardeşi Reşâd Savaşman(ölm.1995'ten önce) ve bunların kızkardeşleri Dürnev Savaşman ve Melîha Köprülü.

Safranbolulu İbr.Ağa'nın oğlu(yânî Sd.'İzzet Meh.Pş.'nın amcası): Mîrâhûr Hacı Benli Must.Pş.(ölm.Belgrad, 4.1762), Sd.Deli Hüseyin Paşa-zâde Dâmâd Sarı Must. Pş.kethudâsı, kapıcıbaşı, kapıcılar kethudâsı vekîli 7.1758, imrahor, vezâret'le kapdân-ı deryâ 11.10.1760 6.3.1761 = 0, 4, 26, Belgrad muhâfızı. Oğlu Seyyid İbr.Ef. (ölm.8.4.1803), Mısır kadısı, Ist.pâyesi 12.1795, kazasker pâyesi 1799, med.Eyüb. Bu Mîrâhûr Must.Pş.'nın Gürcî kölesi mânevî oğlu:

Kör Yûsuf Zıyâeddîn Pş.(Gürcistân, 1736 - Sakız 1819 = 83), efendi-zâdesi Kazasker İbr.Ef.ve Sd.'İzzet Meh.Pş.ile berâber tahsîl gördü, Ispanakcı Must.Pş.'ya enderûn ağası, Halîl Hamîd Pş.'nın hizmetine girip zamanla silâhdârı, Hamîd Pş.ölünce Mâ'den sancağı emîni 27.4.1785, vezîr 1793a, Diyârbekr 1794a, ilâveten Erzurum 11.11.1794, ilâveten Çıldır 1796b, Çıldır alınıp ilâveten Trabzon 1797b, sd.30.8.1798 - 24.4.1805 = 6, 7, 25, istîfâ + 1.1.1809 10.4.1811 = 2, 3, 9 = 8, 11, 4(müddet bakımından 18.), ilk sadâretinde Ist.'a gelinceye kd.Dervîş 'Abd.Pş.kaymakam(25 ekime kd.), 2. sadâretinde Haleb'den gelinceye(23 nîsan) kd.Çarhacı 'Alî Pş.kaymakam, ilk sadâretinden sn. bir müddet Beylerbeyi'ndeki konağında ikaametten sn.Trabzon(2), Erzurum(2) 3.1807 ve Şark seraskeri, Bağdâd ve Basra 21.9.1807, Konya 21.10.1807, Haleb, sd.(2), Dimetoka'ya sürgün, Ağrıboz ve Karlıeli muhâfızı 12.1815, Sakız

muhâfızı 1817, med.Sakız, Şeyh İlyâs T., şâir. Gözlerinden birini cirit oynarken kaybetmiş, rakıybinin sûikasdi olmadığı için onu cezalandırmamıştır. = 'Ayşe Hn., Kandilli Hamâmı'nın eski ustası.

'İZZET PAŞA(S): Naslic(Görice) âyânı Timur Bey(ölm.1869) oğlu Haydar Bey(ölm.1876), Görice, Kırşehri, Şebinkarahisâr, Vân mutasarrıfı. Haydar Bey'in oğlu general Es'ad Pş.Furgaç(*) ve Haydar Bey'in kızı Fatma 'Ismet Germiyânoğlu(1872? - 1.2.1954 = 86?) = Turnacı-zâde(b.bk.) 1.ferîq Zülüflü İsm.Pş.(1857 1925 = 68), çocukları var. Haydar Bey'in by.oğlu:

Ah.'İzzet Pş."Furgaç"(Naslic 1864 Moda/Ist.31.3.1937 = 73), 1869'a kd.Naslic, 1876'ya kd.babasının görevle bulunduğu yerler, Ist.1876, askerî îdâdî diploması 1878, Harbiye 1881, sınıf 1.'si ol.süvârî mülâzımı 1884, 1. mülâzım 1885, kur.yzb.1887, Erkân-ı Harbiye Mektebi askerî coğrafya muallimi, von der Goltz Paşa'nın yâveri, bir coğrafya kitâbının intişârı üzerine 4. 'Osmânî, kolağası 1889, kurmaylık stajı için Hamburg 10.1891 ve sn.Berlin, erkân-ı harbiyye 2. şûbesinde görevli, bnb.10.1894, 4 ay Lâzıkıyye'de görevli, Sofya'da görevli 10.1895, avdet 7.1896, Tesalya'daki tümenin harekât şûbesi md., bu sıfatla Yûnân harbine katıldı 1897, Şâm 5. süvârî fırkası kurmay başkanı 11.1897, V. Ordu(Şâm) 1.ve 2. şûbelerinde görevli, yb.1898, alb.1901, 3. Mecîdî, 3. 'Osmâmî, 2. Mecîdî, Yemen'de tümen kurmay başkanı, livâ 14.3.1905, 3 yıl Yemen'de VII. Ordu kurmayında görevli, 2. 'Osmânî, Hudeyde'de(Yemen) tümen kumandanı, ferîq 9.1907, Ist.'da erkân-ı harbiyye-i umûmiyye reîsi(genel kurmay başkanı) 14.8.1908, 1. Mecîdî 9.1909, manevra tâkıybi için Almanya, Yemen'de 7. Ordu kumandanı 1.1909, 7. Ordu(2) 1.3.1911(bu def'a Hudeyde'ye Hamîdiye kruvazörü ile gitti), senatör 1911, erkân-ı harbiyye-i umûmiyye reîsi(2) ol.Yemen'den Ist.'a, Nâzım Pş.'nın katli üzerine "başkumandan vekîli" 31.1.1913, az sn.1. ferîq ve 1. 'Osmânî, Çar'ı selâmlamak için Tal'at Bey'le Kırım 5.1914, II. Ordu kumandanı ol.Doğu Anadolu 1.1916, Fransa cebhesinde müşâhid, kılıçlı murassâ 'Osmânî, 1. rütbe Almanya Demir-haç nişânı, Brest Litovsk ve Bükreş konferanslarına askerî murahhas, Ist.'a gelen İmparator Karl'a mihmândâr ve Leopold nişânının büyük-kordonu, Mustafa Kemâl Pş.'nın pâdişâha mektubla tavsıyesi üzerine sd.ve müşîr 14.10.1918 - 8.11.1918 = 0, 0, 25, Ferîd Pş.kabinelerinde 2 def'a Meclis-i Vükelâ'ya me'mûr 22.5.1919 ve 21.7.1919, Ankara'ya gitmesi 3.13.1920-19.3.1921, hâriciye nâzırı 12.6.1921, Tevfîq Pş.kabinesinde dâhiliye 22.10.1920, Ankara'dan dönüşte dâhiliye'den istîfâ 23.4.1921, 5 kişi ile 4.3.1922 Paris Konferansı(Ist.'da hâriciye nâzır vekîli Sd.Tevfîq Pş.) (Ankara delegesi hâriciye vekîli Y.K.Tengirşenk), Ist.'a dönüş 3.4.1922, med.Karacaahmed, Ar., Fârs., Alm., Fr. Hâtıraları gazete tefrikası olarak yarıda kaldı, Almanca'ya da tercüme edildi, Türkçe nesri güzeldir.

(*) Son Tevfîq Pş.hükûmetinde emniyyet-i umûmiyye md., Cumhûriyet döneminde general(Şebinkarahisar 1875-Ist.1932), Ist.vâlisi 1921, mîrlîvâ 1924, emekli 1925.

— K —

KABAAĞAÇLI-ZÂDELER(S): Elmalı'dan(Antalya) Afyon'a göçmüş bir Türkmen âilesinden Kabaağaçlı Fülân Ef., Afyon'un Arslanlar medresesi müderrisi. Bir oğlu İsm.Ef., Harbiye açıldığı zamân ilk Arabca muallimi. İsm.Ef.'nin kardeşi Fülân Ef.'nin 2 kızı ve bir oğlu oldu: Musṭ.Â'ṣım Bey(ölm.1862a), Afyon'da dedesinin medresesinde, Ist.'da amcasının himâyesinde Çorlulu medresesinde, Harbiye'de okudu. Şûrây-ı Askerî üyesi, mîralay, kendisinden 3 gün sonra zevcesi öldü, her ikisi ve oğulları Cevâd Pş., 1901'de Cevâd Paşa'nın Eyüb'de Emîr Buhârî'de yaptırdığı türbeye nakledildi. Âsım Bey'in Cevâd Pş. dışında çocukları: Sâre Hn.ve Şâkir Pş.(ölm.Afyon, 8.1914), kurmay, ferîq, med.Büyükada, müel., 2 oğul bıraktı.

Aḥ.Cevâd Pş.(Şâm, 6.11.1851 - İst.9.8.1900 = 48, 9, 3), askerî îdâdî, Harbiye, sınıf 2.'si ol.Mekteb-i Erkân-ı Harbiyye-i Şâhâne 17.1.1871, kurmay teğmen ol.çıktı, stajını tamamlayıp yzb., yâver-i harb-i şehryârî, bnb., Harbiye riyâziye muallimi, V. Ordu kurmay başkanlığında görevli(Şâm), 93 Harbi'nde 'Azîz Pş.'nın tümeninin kurmay başkanı 1877, 'Azîz Pş.ile muâvini Ispartalı Feyẕullâh Pş.'nın ardarda Ezerçe meydan muhârebesinde şehîd düşmeleri üzerine 10.000 askeri olan tümenin kumandasını aldı, Necîb Pş.tümenine kurmay başkanı, Ḥasanpaşa meydan muhârebesine katılarak Ruslar'ı püskürttü, yb.ve 4. Mecîdî 19.11.1877, Âṣaf Pş.tümenine kurmay başkanı, 4. 'Os̱mânî, Elte meydan muhârebesindeki kahramanlığı üzerine alb.17.2.1878, 3. Mecîdî, Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye 6. Şûbe md., 35 altınla Sırbistân hudûdu tahdîdinde 2. komiser, *Cerîde-i 'Askeriyye* başmuharriri, 35 altınla Preveze'de görevli, 35 altınla Kafkasya sınırını tahdîd komiseri, 3. 'Os̱mânî 12.4.1882, İran hudûdu komiseri, 100 altın ve 2. 'Os̱mânî ile Çetine elçisi 20.2.1884, livâ 28.3.1884, elçilikten ayrılması 3.8.1888, Teftîş-i Askerî Komisyonu üyesi 2.9.1888, 1. Mecîdî ile Atina'ya kral ve kraliçeye pâdişâh adına nişân götürmesi 24.10.1888, ferîq 29.7.1889, Girid v.vekîli ve kolordu kumandanı 30.6.1890, müşîr 4.1.1891, 365 altın maaşı 900 altın aylığa yükseltilerek sd.4.9.1891 - 8.6.1895 = 3, 9, 4 (2 gün sd.vekîli adliye nâzırı Ḥüs.Rıżâ Pş.), murassâ 'Os̱mânî 4.11.1891, murassâ Mecîdî 5.3.1892, İftiḫâr 25.7.1892, İmtiyâz 18.4.1893, 300 altınla mâzûl, 400 altınla Girid kumandanı 15.7.1897, II. Wilhelm'in Filistin seyâhatinde mihmândâr, V. Ordu(Şâm) kumandanı 20.11.1898, 300 altınla mâzûl 13.7.1900, 27 gün sn.öldü, Ar., Fârs., Fr., İt., Rûmca, müel., kütübhânesini Ist.Arkeoloji Müzesi'ne bağışladı, konağı Nişantaşı'nda. Dul hanımı, 1901'de Aẓm-zâde(b.bk.) Şefîq Müeyyed Bey'le evlendi.

Küçük yaşta ve 3 gün içinde ebeveynini kaybeden Cevâd Paşa'nın 10 eserinden: *Karadağ Seyâhat-nâmesi*, Mehmed Mercan nş., *Türk Dünyâsı Araştırmaları*, no.102, 6.1996, s.1-26.

Cevâd Pş.'nın kardeşi Meḥ.Şâkir Pş.ile Sâre 'Iṣmet Hn.'ın oğlu "Halikarnas Balıkçısı" müsteâriyle romanlar yazan Cevâd Şâkir Kabaağaçlı'dır(Ist.1886 - İzmir, 13.10.1973 = 87), Oxford târih me'zûnu ve solcu olup İng., Fr., İt., İsp., Rûmca biliyordu. Şâkir Pş.'nın kızı: Faḫrünnisâ Ḫn.(Ist.1901) = Emîr Zeyd b.Şerîf(Melik) Ḥüs.Pş., oğulları: Ra'ad(1987'de Ürdün saray nâzırı). Şâkir Paşa'nın dîğer kızı Aliyye Berger de ressamdır(Ist.1906-Ist.1974=68).

Fahrünnisâ Zeyd(ölm.Ammân, 4.9.1991 = 90) =1. İzzet Melîh Devrim, izd.1920, tal., gazeteci, yazar(Kudüs 1887, Hattât-zâde Mustafa Es'ad Bey oğlu, Sorbon edebîyat doktoru), =2. Emîr Zeyd. Fahrünnisâ Zeyd'in dîğer kardeşleri: seramikçi Füreya Koral, Aliye Berger, pianist Ayşe Erner(oğlu büyükelçi yazar Erdem Erner) ve Fahrünnisâ Zeyd'in kızı tiyatro aktrisi Şirin Devrim'dir.

KAḌI-ZÂDE-İ RÛMÎ-ZÂDELER(K):Bk.EBÜSSÜ'ÛD-ZÂDELER(Ş)

KAAF-ZÂDELER(K): Bk.MÂLÛL-ZÂDELER(Ş)

KÂMİL BEY-ZÂDELER(V): Bk.KÂNÎ PAŞA-ZÂDELER(V)

KÂMİL PAŞA-ZÂDELER(S):Kıbrıs'da celeb Hâşim Ağa oğlu topçu yzb. Ṣâliḥ Ağa ile Penbe Hn.'ın çocukları: Şerîfe Hn.(çocukları var); 'Akkâ mutasarrıfı Ṣâdık Pş.(çocukları var); Meḥmed Şâkir Pş.(1835 - 1900 = 65), Rûmeli beyl.11.1.1884, ûdî, Malatya mutasarrıfı, sn.Adana v., bunun kızı Vicdân Bayur ve bunun kızı Zeyn ki Ürdün kralı(b.bk.) Ṭalâl ile evlenip Melik Ḥüseyn ve kardeşlerini dünyaya getirdi. Ṣâliḥ Ağa'nın dîğer oğlu:

Kıbrıslı Meḥ.Kâmil Pş.(Lefkoşe 1832 Lefkoşe, 14.11.1913 = 81): 14 yaşında(1846) Lefkoşe'den Kaahire'ye gitti, oradan lisân okullarında, sonra Kaahire Harbiyesi'nde okuyup süvârî 1. mülâzımı(üsteğmen) çıktı, yzb.oldu, Kavalalı İlhâmî Pş.pâdişâha dâmad olmak üzere Ist.'a gelince, o da onun yâveri ol.geldi ve Ist.'a yerleşti, 40 altınla Kıbrıs sancağı evkaaf md.11.1861-5.1863, Tuzla(Kıbrıs) kaymakamı, 40 altın ve sâniye rütbesiyle Kıbrıs sancağı muhâsebecisi 11.1863, 100 altınla Ṣaydâ eyâleti defterdârı 3.1864, mîrmîrân pâyesi ve paşa unvânıyle Sûriye eyâleti merkez(Şâm) sancağı mutasarrıfı 5.1864, 7 ay sn.150 altınla Beyrût mutasarrıfı ve ilâveten Rûmeli beylerbeyisi pâyesiyle Sûriye eyâleti politika me'mûru, 120 altınla Tarâblusşâm mutasarrıfı, 100 altınla Ḥaleb merkez mutasarrıfı 1.12.1869, 125 altınla Ḥaleb vâlî muâvini, 190 altınla Kudüs mutasarrıfı 16.6.1873, 66 altınla Sakız mutasarrıfı 27.5.1875, Beyrût mutasarrıfı(3) (125 altın) 9.1876, 250 altın ve vezâret'le Ḥaleb v.7.2.1877-2.1879, 135 altınla dâhiliye müsteşârı ve me'mûrîn-i mülkiyye komisyonu reîsi 11.11.1879, 200 altınla evkaaf nâzırı 18.5.1880, 2. Mecîdî 23.5.1880, 200 altınla maârif nâzırı 9.1880, 1. Mecîdî 9.1880(10 gün sn.), 100 altınla umûr-i nâfia komisyonu üyesi 8.12.1881, evkaaf-ı hümâyûn nâzırı(2) 2.12.1882, bu nezâret üzerinde olduğu hâlde 2 ay Aydın v.vekîli(2 ay evkaaf'a adliye nâzırı Â'ṣım Pş.vekâlet etti), 1. 'Oṣmânî 19.11.1884,Ḥasan Fehmî Pş.Londra'da iken ilâveten adliye nâzır vekîli 29.12.1884-23.5.1885,murassâ 'Oṣmânî 28.7.1885, 750 altınla sd.25.9.1885- 3.9.1891 =5, 11, 8+2.10.1895-7.1.1895=0,1,6+5.8.1908-13.2.1909=0,6,9 (istîfâ) + 29.10.1912 - 23.1.1913 = 0, 2, 25(Bâb-ı Âlî Baskını) = 6, 9, 18(müddet bakımından 27. sıra), 1. ve 2. sadâretleri arasında(1891-95) bir görev almaksızın önce 300, sn.400 altın aylık mâzûliyet maaşı aldı, önce 300, sn.400 altınla Aydın(İzmir) v.9.11.1895-12.1.1907 =11,2,3(yerine Konya v.Fâiq Bey, Aydın v.oldu), Ist.'a geldi ve Meşrûtıyet'te sadâreti kabûl etmedi, Meclis-i Vükelâ'ya me'mûr(devlet nâzırı), 765 altınla sd.(3) (1 hafta sn.maaşını 550 altına indirdi), Mısır'a seyâhat 11.1911, Port-Sa'îd'de Hindistân'a giden V. George ve Kraliçe Mary ile kraliyet yatında öğle yemeği yeyip kendisi oturur, İngiltere kralı-Hindistân imparatoru V. George arkasında ayakta iken ünlü fotografı

çektirdi, Şûrây-ı Devlet reîsi 22.7.1912, sd.(4), Bâb-ı Âlî Baskını ile düşürülerek Lefkoşe'ye sürüldü, med.Lefkoşe, 'Arab Ah.Pş.C., kemânî, neyzen, Ar., Fârs., Fr., İng., Rûmca, müel., târihçi, hâtırâtının yalnız 1. cildi basıldı, hepsi murassâ 'Osmânî, Mecîdî, İmtiyâz, İftihâr, pek çok ecnebî nişân. Biri ölünce dîğerleriyle evlenmek sûretiyle sırasıyle zevceleri: =1. Â'kıle Hn., Kıbrıs'ta Köroğulları'ndan. =2. Emîne Hn., Cezzâr Ah.Pş.-zâde. =3. Lâika Bayur(1864 - Ist.3.1966 = 102), Çerkes Must.Zor ile Penbe Hn.'ın kızı. Kâmil Pş.'nın 23 çocuğu aşağıda yaş sırasıyle verilmiştir, 1969 yılında hepsi 3. izdivâcından olmak üzere bunların sâdece 4'ü ve 1979 yılında sâdece 2'si hayatta bulunuyordu:

1) Lem'ân Hn.(1857 ?) = Dr.Fâiq Pş.b.İsfendiyâroğlu Ankaralı topçu yb.Meh.Bey. Mehmed Bey'in kızı Fatma Hn. = Yzb.'Ömer Şevkı Ef., bu izdivâcdan: 'Ömer Seyfeddin Bey(Gönen, 11.3.1884-Ist.6.3.1920 = 35, 11, 26), med.Zencirlikuyu, ünlü hikâyeci. Meh.Bey'in dedesi: Hasekî Must.Ağa(ölm.1770), Tophâne nâzırı(1753), matbah emîni, arpa emîri vs.(*S'O*, IV, 443). Çocukları Â'kıle Kunduh(1883-1969'dan sn.) ve Fuâd Bey(1881).

2) Subhî Bey(1859 - 1908 = 45), ûlâ ile maârif nezâreti mektûbcusu. Çocukları: Nâciye Hn., Sâ'diye Hn., İhsân B., Âsaf B.

3) Ah.Şevket Bayur(Lefkoşe 1861b - Ist.21.1.1948 = 87), Galatasaray, Mülkiye 1884, Yâfa kaymakamı, hâriciye nezâreti, 10 yıl zırâat umûm md.muâvini, ûlâ 1908, Ar., Fârs., Fr., Rûmca, Zırâat Bankası um.md.22.8.1908-13, bâlâ 9.3.1900, 1. 'Osmânî 4.3.1901, 1. Mecîdî 16.9.1900. =1. Fülâne Hn.b.ferîq Saîd Pş.b.Menemenli-zâde(b.bk.) müşîr Must.Pş.(b.bk.), 2. izd.1.5.1928 = 19,8,21. Çocukları: 'İzzet Bey, Re'fet Bey, 1913'de çocukken ölen Zihnî Bey.

Şevket Bayur'un dîğer genç ölen(2.8.1929) oğlu İhsân Bey'dir.

4) Sâlih Haşmet Bey(Lefkoşe 1864 - Ist.1892 = 28), Mülkiye 1884(*Mülkiye Târîhi*, III, 169-70), Foça, Mudanya, Küçükçekmece, Adalar kaymakamı, Gelibolu mutasarrıfı 1889, veremden öldü, ûlâ sânîsi 1888, 3. Mecîdî, 3. 'Osmânî, rüsûmât nâzır muâvini 1890. Oğlu: Yûsuf Hikmet Bayur(Ist.1891 - Ist.6.3.1980 = 89), Galatasaray, Sorbonne, Galatasaray muallimi, hâriciye vekâleti siyâsî işler um.md.1920, Londra müsteşârı 1923, Belgrad mümessili 22.8.1925, Belgrad elçisi 23.2.1926, riyâset-i cumhûr kâtib-i umûmîsi 30.11.1927, Manisa mv.26.10.1933-1946, maârif vekîli 27.10.1933-8.7.1934, Ist.ve Ank.üniversitelerinde inkılâb târîhi ord.prof.ü 1934-42, Millet Partisi genel başkanı 1948-50, târihçi, müel., TTK kurucu üyesi, İng., Fr., Fârs.

5) Münîb Mehmed Bey(Beyrût 1868 - 1935'den sn.), Cem'iyyet-i Rüsûmiyye üyesi, Mülkiye, sd.mektûbî kalemi, âmedî hulefâsı, emekli 1.9.1925, ûlâ, 2. Mecîdî(*Mülkiye Târîhi*, III, 367-8). Hâcer Hn.b.ferîq Sa'îd Pş.b.Menemenli-zâde(b.bk.) müşîr Must.Tevfîq Pş. Çocukları: Zekiyye Hn., Sâmiye Hn., Sedâd Bey, Nejât Bayur ='Ismet Bayur(ölm.27.5.1988, med.Beylerbeyi, Küplüce) (Ah.Sırrı Efecân b.Kapdân İbr.Edhem Pş. = Sütûde Hn.kızı), çocukları: Nevzâd, Müjdât, Mehmed, Mustafa Bayur(bunun çocukları Pınar, Nevzâd, Mutluhân, Burcu, Manolya, Arda, Dilek).

6) Nefîse Hatîboğlu = Dr.Es'ad Hatîboğlu. Çocukları: Fâika Hn., Orhân Bey, Nû'mân Bey.

7) Nihâd Bayur(ölm.10.2.1950) = Makbûle Hn. Çocukları: Na'îme Erciyes(ölm.22.1.1968, med.İçerenköy) (='Ismet Erciyes), Zâhide Barker(=ecz.Hilmî Barker, çocukları yk.müh.Şehâb Barker ve Aysel ve Özcân Berker), Nerîmân Uzcân, Selmâ Bayur.

8) 'Abdullâh Bey: Şûrây-ı Devlet Mülkiye Dâiresi reîsi, 1921'de ticâret ve zirâat, sn.mâliye, sn.maârif 19.8.1921 nâzırı. Kızları Emîne ve 'Ayşe Hanımlar.

9) Mahmûd Nedîm Bey(1978 - 5.1922 = 44): Mülkiye 7.1902(*Mülkiye Târîhi*, III, 942-3), Şûrây-ı Devlet üyesi 9.1907-8.1908, sn.tâcir. Oğulları Hâşim ve Yûsuf Beyler.

10) Sa'îd Pş., bahriye mîrlivâsı(tümamiral), Şehzâde Burhâneddîn Ef.'nin çocuk yâveri ve onunla berâber Şehzâdegân Mektebi'nde okudu. Dâmâd Ah.Nâmî Bey'in hemşîresi ile evlendi. Çocukları Sa'âdet Hn.ile Fuâd Bey'dir. Kızı Sa'âdet Hn.ile Sultân-zâde 'Ömer Nâmî Bf.evlenip çocukları oldu ki sultân-zâde'nin hala kızıdır, bk.'Ayşe Sultân b.'Abdülhamîd II.

11) Hayriye Hn.(ölm.1880), çocuk, hattâ bebekken pencereden düşüp öldü, Şehzâde Câmii'ne gömüldü.

12) 'Osmân Bey. 13) Süreyyâ Bey. 14) Muzaffer Bayur(ölm.1969'dan sn.), başkonsolos. Oğlu Bülend Bey. Kızı Melîke, çocukken öldü. 15) Seniyye Hn., çocukken öldü.

16) Makbûle Eldeniz(ölm.Ank.22.11.1979) = Nâcî Eldeniz(Manastır, 22.11.1875 - Ank.20.3.1948 = 73), Harbiye 1893, 1893-97'de Almanya'da ve oradan kurmay ol.döndü, Harbiye'de muallim muâvini, sn.muallim, bu sıfatla Atatürk ile İnönü'nün 3'er yıl hocası, alb.1908, livâ 30.8.1922, ferîq 1927, emekli 24.9.1928, Seyhan mv.1938-1946=8, müel., şâir(*SATŞ*, 2.157-61). Nâcî Eldeniz'in babası: Halîl Pş.(ölm.Manastır 1877) b.'Abdülkerîm Bey b.Must.Pş.(1791'de Maçin'de serdâr, Rûmeli v.) b.za'îm Rüstem Bey b.Dâye-zâde Must.Ağa=Fatma Hn. Bu Fatma Hn., Fâtih devrinde Manastır'a yerleşen Tekeli Bekir Ağa âilesinin son ferdi idi. Nâcî Eldeniz'in hemşîresi: Nâfi'a Hn. =1. mîralay 'Azîz Bey(Münevver Ayaşlı'nın dayısı), 11 yıl sn.talâk. =2. Şerîf Nâsır(b.bk.). Nâcî Eldeniz'in çocukları: Perîhân Arıburun(1913, İzmir mv.1957-60), Kâmil Eldeniz ve Özdemir Eldeniz ki hepsinin çocukları vardır ve şu isimleri taşıyorlar: Gül, Filiz, Bintuğ, Osmân, Hanîfe, Hulûsî. Perîhân Arıburun = Tekin Arıburun(İştip 1905), 1915'de Arıburnu'nda şehid düşen Hüs.'Avnî Bey'in oğlu, hava orgenerali, hava kuvvetleri kumandanı(5.) 30.4.1959-27.5.1960, AP Ist.senatörü 1961-79, Senato başkanı 19.11.1970-19.6.1977=6,7,0(4. başkan).

Mustafa Paşa-zâde Abdülkerîm Bey'in dîğer oğlu Manastırlı Büyük Rızâ Bey'dir. Tekin Arıburun'un oğlu Bintuğ Arıburun(=Hanîfe Arıburun) ve kızı Gülfiliz Tanman=Hulûsî Tanman(Serezli Hulûsî Bey-zâde Fahrî Tanman oğlu), çocukları Behîre(izd.1986), Gülrû, Hüseyin Avnî, Ece, Bayrâm, Bayrak. Fahrî Tanman=Safvet Tanman(Çerkeş Halvetî şeyhi Bahâ Ef. torunu). Hulûsî Tanman'ın kardeşi Bahâ Tanman.- Tekin Arıburun'un kızkardeşi Melek Tekçe(ölm.18.10.1992, med.Maltepe, Asrî Mezarlık, İst.)=Tümg.İsmâîl Hakkı Tekçe, Atatürk'ün muhâfız alayı kumandanı.- 57. Alay kumandanı iken şehîd olan Yarbay Hüseyin Avnî Bey'le Fatma Zehrâ Hn. oğlu Tekin Arıburun(ölm.13.8.1993, med.Ankara, Cebeci Şehidliği).

17) Â'bid Bey, çocukken öldü. 18) Râsim Bey(1891-1910=19), med.Şehzâde C. 19) Melîha Hn., çocukken öldü. 20) Â'dil Bey, çocukken öldü. 21) Salâhaddîn

Bayur(ölm.1896), albay, oğlu Fikret Bayur. 22) Hilmî Bayur, 21'den 3 yş.kç., orta elçi, 1969'da hayatta, yazar, âilesi hakkındaki bu bilgilerin bir kısmını yazılı ol.bize verdi, oğlu Necdet Bayur. 23) Nâzım Bayur, İş Bankası md., müzisyen, 1969'da hayatta, kızı Jâle Hn.

KANİJELİ DÂMÂD İBRÂHÎM PAŞA-ZÂDELER(D, S): Beylerbeyi iken 1601b'de ölen Murtazâ Pş.'nın amca oğlu: **Dâmâd Gaazî Mehmed Pş.**(ölm.Ist.23.8.1592), Enderûn, Şehrizor beyl., med.Şehzâde C. =Hümâ-Şâh Sultân(1544? 1580? = 36?) b.Şehzâde Meh.b.Süleymân II Kaanûnî(b.bk.), 2. izd.1576? = 4? yıl. Bu Gaazî Meh.Pş.'nın ağabeyi:

Dâmâd Kanijeli(Bosnalı) İbrâhîm Pş.(1540? - Ösek=Osijek, 10.7.1601 = 61?): Bosnalı ve Kanije ile ilgili Hırvat, Enderûn, rikâbdâr, silâhdâr 1574, Diyârbekr 1579, Şâm 1581, yeniçeri ağası 1579, Rûmeli 1581, kubbe vezîri 2.1582, Mısır 4.1583-21.6.1587=4,2, kapdân-ı deryâ 21.6.1587-14.4.1588=0,9,23, 3. vezîr 1588, 2. vezîr ve sd.kaymakamı, sd.1.4.1596 - 27.10.1596 = 0, 6, 23 + 5.12.1596 - 3.11.1597 = 0, 10, 29 + 6.1.1599 - 10.7.1601 = 2, 6, 5 = 3, 11, 27(müddet bakımından 52.), sd.ve serdâr-ı ekrem iken sefer hâlinde Ösek'de öldü, nâşı önce Belgrad'a götürülüp gömüldü, 2 yıl sn.Ist.'a getirildi, Şehzâde Câmii avlusundaki türbesine defnedildi. ='Ayşe Sultân(1570? 15.5.1605 = 35?) b.Murâd III(b.bk.), 1. izd.20.5.1586 = 15, 1, 21(nişân 2.1584), yş.16? 31?, zevcinden 30? yş.kç. Çocuklarının ikisi de çocukken ölüp babalarının türbesine gömüldüler: **Sultân-zâde Fülân Bey** ve **Fülâne Hn.-Sul.** İbr.Pş.'nın başlıca hayrâtı: Ist.'da Salacak'da park içinde köşk, Şehzâde'de türbe; Ist.dışında Hezargrad'da câmî, imâret, şadırvân, dârülkurâ, dârüttedrîs, mekteb, hamam, han, 300 dükkânlı çarşı, Tatarpazarcığı'nda kervansaray, Rodos'da câmî, Edirne'de hamam, saray. 1924'e kd.Osmanoğulları'nın saltanat tahtı olan altın tahtı İbr.Pş., III. Murâd'a hediye etti(23.9.1585).

KÂNÎ PAŞA-ZÂDELER(V): Anapalı Must.Ağa'nın Rus hanımından doğma oğlu: Meh.Kânî Pş.(St.Petersburg=Leningrad, 1806? - Ist.25.2.1885 = 79?), Tatar, Ist.'a geldi, Dîvân-ı Hümâyûn kalemi, Terceme Odası, Mısır'a gitti 7.1826, orada Harbiye'yi bitirip subay çıktı, albay, Ist.'a gelip mîrmîrânlık ve paşa unvânıyle Tırhala(Tesalya) mut.1851-2, Mâliye nezâreti zimmet komisyonu reîsi 3.1853, Aydın mut.1.1857, vezâret'le Bosna v.11.1857, Selânik v.9.1858, Bosna(2) 1.1859(arada Meh.Â'kif Pş.Bosna v.), Üsküb v.6.1859-8.1859, gümrük emîni 10.1859, rüsûmât emîni 1.1862, İsveç'in 1. rütbe nişânı 9.1863, 1. 'Osmânî 19.9.1863, Mâliye nâzırı(1) 3.1864, eshâm emîni 1.1865, rüsûmât emîni(2) 1.1866, Şûrây-ı Devlet 10.1871, Defter-i Hâqânî 11.1871, nâfia nâzırı 7.1873-11.1873, Şûrây-ı Devlet üyesi(2) 12.1873, rüsûmât(3) 11.1875, mâliye(2) 1.1878-10.1878, mâliye(3) 2.1879-9.4.1879, tekaaüd sandûku nâzırı 1880, Ar., Fârs., Fr., İt., müt., med.Merkez Ef. =Hafîza Hn.(ölm.1875), zevci yanında medfûn. Çocukları:

1) 'Alî Muhyî Bey(ölm.1894a). 2) Meryem Şerîfe Hn.(ölm.1878). 3) Ümmü Külsûm Hn.(ölm.1887a) = Eşref Pş., aş.bk. 4) Fatma Sâ'diyye Hn.(ölm.1890a) = 'Azm-zâde(b.bk.) Meh.Hamdî Pş., kızları Sâmiye Hn.=Nâfi' Bey(Kaahire), bunların oğulları Ah.ve Zübeyr.

5) Ah.Rif'at Bey(Pş.) (1844 10.5.1891 = 47): Terceme Odası, sâlise ile Petersburg başkâtibi 1864, ferîq ve Şûrây-ı Askerî üyesi 10.6.1865, ferîq rütbesi alınıp

45 altınla Paris sefâreti ataşesi 31.5.1866, Yeni Osmanlı ol.1867-1883'de bilhassa Kaahire'de, Ist.'a gelip Konya ve 1884'de Bursa reji md., zâtülcenbden Heybeli'de öldü, bütün kardeşleri gibi babasının yanına gömüldü, şâir, müel.(*SATŞ*, 1.475-8). =1.Hayriye Hn.- Sul. (6.1846-26.7.1869=23,1) b. Â'dile Sul. b. Mahmûd II (b.bk.), 1. izd.10.6.1865, zifâf olmaksızın talâq 1.1866 = 0, 7, yş.19,0 - 19, 7, zevcinden 2 yş.kç. =2. Sâre Hn.b.Kâmil Bey, aş.bk. Çocukları: Rabî'a Hn.(=Edhem Bey), Kemâleddîn Bey(Nîl'de boğuldu), Salâhaddîn Bey ve Must.Vahîd Bey: kurmay kolağası iken askerlikten istîfâ, düyûn-ı umûmiyye mektûbcusu, Sanâyî'-i Nefîse san'at târîhi muallimi, müel., 30.7.1931'de intihâr etti =Leylâ Kermen b.Hamdî Bey, Düyûn-ı Umûmiyye Osmanlı dâinler vekîli, bâlâ 9.10.1883, 1. 'Osmânî 30.8.1900, 1. Mecîdî 26.5.1895.

Ah.Rif'at Bey'in kayın-pederi: "Mahşer Midillisi" Meh.Kâmil Bey(annesi 'Afîfe Hn.) (ölm.23.3.1879), Terceme Odası, hâriciyye nezâreti teşrîfâtcısı(protokol gn.md.) 1.1847, ilâveten Beyoğlu belediye reîsi 8.1859, ilâveten telgraf md.12.1862, telgrafdan 5.1863'den sn.reîslikden, 1871'de 24 yıldan fazla kaldığı teşrîfâtcılıkdan alındı, 6.1874'de son görevine iâde edildi, ilâveten adliyye müfettişi 1.1.1876, toplam 29 yıl teşrîfâtî-i hâriciyye, med.Yenikapı Mevlevî-hânesi, Mevlevî.- Kâmil Bey'in hemşîresi Nâfi'a Hn. = Sd.İbr.Edhem Pş.(1818-1893=75). Nâfi'a Hn.'ın ablası Iqbâl Hn. = Sd.Keçeci-zâde(b.bk.) Dr.By.Meh.Fuâd Pş.(1815-1869=54), her ikisinin de çocukları var. KÂMİL BEY-ZÂDELER: Ferîdûn Bey, 'Azîz Bey, Fülâne Hn.(=mîrmîrân mutasarrıf Meh.Reşîd Pş.) ve Fülâne Hn. = ferîq Hilmî Pş.(ölm.1896'dan önce) b.Polvanlı(b.bk.) Sd.Must.Nâilî Pş.(ölm.1871).

Kânî Pş.dâmâdı Must.Eşref Pş.(Bursa, 9.1820 - 7.12.1894 = 74) b.müd.Ah. Sıdqî Ef.(Eşref Pş.'nın ağabeyi de Bursa'da müderris): ağabeyinden medrese dersi, Harbiye, teğmen 1844, bnb.1854, Serdâr-ı Ekrem 'Ömer Pş.'nın Kırım Harbi'nde yâver-i harbi, yb.1857a, alb.ve III. Ordu 1. alay kum.1862b, livâ ve III. Ordu kur.başkan yardımcısı 1866, ferîq ve I. Ordu kur.başkanı 1869, VI. Ordu(Bağdâd) kurmay başkanı, 1 yıl sn.Ist.'a dönüp 285 altınla Tahrân sefîri 12.1871-1874, Şûrây-ı Askerî üyesi, müşîr ve Selânik v.4.1876, Trabzon 1877, Trabzon'a gitmeden Ruscuk kumandanı, 4,5 ay mâzûl, Limni'ye sürgün, Ist.'a gelip selâmlık resm-i âlîsine me'mûr, med.Merkez Ef., Kânî Pş.civârı, matbû dîvân sâhibi(1278=1861/2) (*SATŞ*, 331-3), Nâmık Kemâl'e "Nâmık" mahlasını verdi, 2. Mecîdî, 1. 'Osmânî, 1. rütbe Şîr-ü Hurşîd ve 1. rütbe Avusturya. Oğulları: Rüşdî Bey(ölm.1930'dan sn.) ve Nâzım Bey(ölm.1893), Harbiye me'zûnu teğmen iken öldü.

KARA-BEKR-ZÂDELER(Ş): Aydınlı Ah.Ef.oğlu Tireli Kara Ebû-Bekr Ef.: doğ.Tire, Ist.kadısı 10.1702, kazasker pâyesi 11.1704, fiilen kazasker 12.1704, ölm.12.2.1705, med.Fâtih. Bunun 2 oğlu:

1) 'Osmân Ef.(ölm.8.1769), kç.oğul, Ist.kadısı 10.9.1751, fiilen kazasker 6.1758, fiilen Rûmeli kazaskeri 5.1761-3.1762 + 1.1766-1766b, med.babası yanı. =Fatma Hn.(Edirne, 12.11.1696 - ?) b.şeyhulislâm Feyzullâh Ef.(b.bk.) (1639-1703).

Kç.oğulları: Meh.Emîn Ef.(ölm.1807), İzmir kadısı 1773, fiilen kazasker 1801, şâir, med.Eyüb. 'Osmân Ef.'nin ana tar.Feyzullâh-zâde olan by.oğlu: **Hacı Meh.Kâmil Ef.**(1729b-23.4.1801 = 72), Galata 7.1769, Kaahire 1776, Medîne 1778, nakıybüleşrâf 11.6.1786, kazasker 3.1787, fiilen 2.4.1787, Rûmeli 12.1787, 118. şeyhulislâm 4.3.1788 - 19.8.1789 = 1, 5, 16, 17 ay için Keşân'a sürgün, med.Karacaahmed, yalısı Üsküdar'da. Oğlu müd.Meh.Muhibb Ef.(ölm.7.1792).

2) **Tireli Ahmed Ef.**(1686 - 3.7.1767 = 81), Galata 1729a, Mısır 1736, Mekke 1739, Ist.11.1744-45 kadısı, fiilen kazasker 10.1750-1.1752, fiilen 2 def'a Rûmeli kazaskeri 12.1754, 100. şeyhulislâm 6.9.1761-29.4.1762=0, 7, 23, med.Kanlıca'da Vîrân Türbe, yalısı Kanlıca'da. =Fülâne Hn.b.şeyhulislâm(no.76) Mahmûd Ef.(b.bk.) (ölm.1718). Oğulları: Meh.Emîn, Must.Celâl ve Selânik kadısı(1773) Hâmid(ölm.1774) Efendiler ve bu sonuncunun oğlu müd.Meh.'Azîz Ef.(ölm.11.1785), med.Edirnekapısı.

KARA-ÇELEBÎ-ZÂDELER(Ş): Mevlânâ(b.bk.) hânedânının bir dalıdır. Mevlânâ-zâdeler maddesinde görülen Â'rif Çelebî'nin by.oğlu Sd.Karamânî Nişâncı Meh.Pş., Karamânî-zâdeler(b.bk.) dalının atasıdır. Â'rif Çelebî'nin kç.oğlu: "Kara Çelebî" denen Mevlânâ Hüsâmeddîn Ef.(ölm.12.1514), Çaldıran sefer-i hümâyûnu dönüşü ziyâret için uğradığı Karamân'da öldü. =Fülâne b.Konyalı Kara Yâ'qûb Bey. Bunların oğulları: Kara-Çelebî-zâde Hicrî Meh.Muhyiddîn Ef.(1501?-Ist.1576=75?), Velîahd-Şehzâde Mustafâ'nın hocası, Edirne ve Ist.kadısı, dîvân sâhibi şâir. Bunun oğlu: Hüs.Hüsâmeddîn Ef.(Kütahya, 6.1534 Bursa, 8.1598 = 64, 2): Ist.kadısı 7.1585, Anadolu 3.1589 ve Rûmeli 6.1590 kazaskeri, med.Bursa, Emîr Sultân C., bir fıkh mecmûasının müellifi, Bursa'da câmî yaptırdı. Bu zâtın aralarında 29 yaş bulunan 2 oğlu:

1) **'Abdül'azîz Ef.**(9.1592 Bursa, 7.12.1657 = 65,3), kç.oğul. Ist.kadısı 1.1633-10.1635, Kıbrıs'a sürgün, Rûmeli kazaskeri 8.1648, Osmanlı târîhinde 3 def'a görülen bir olayın 2.'si ol.meşîhat pâyesi alması 14.9.1649, fiilen 43. şeyhulislâm 2.5.1651-3.9.1651 = 0, 4, 2, Bursa'ya sürgün, müel., târihçi, şâir "'Azîzî". Bursa'da 100'ün üzerinde çeşme ve musluk, suyolları, Sakız'da Zeytinli Câmî, Samatya'da bahçe(park) yaptırdı. ='Afîfe Hâtûn b.Hoca-zâde şeyhulislâm Meh.Ef.b.Şeyhulislâm Hoca Sâ'deddîn Ef., izd.1624. Dâmâdları: 1- Î'sâ Ef.(bk.Ebüssü'ûd-zâdeler) (ölm.1682), Rûmeli kazaskeri, nesilleri günümüze kd.geldi. 2- Yenişehir(Tesalya) kadısı iken 28.3.1646'da burada ölen Fülân Ef.b.Kaasim Ef.b.Aydın Güzelhisârlı Dâ'î Ef. Bunların neslinden: 'Azîz Ah.Pş.(ölm.8.1.1814): hâcegân, matbah emîni 1796, Şâh Sultân kethudâsı 14.4.1799, vezîr 12.1811, Hudâvendigâr vâlîsi iken Bursa'da öldü, atası Şeyhulislâm 'Abdül-'azîz Ef.yanına gömüldü. Bursa'da Karaçelebî-zâde Câmii'ni yeniden yaptırdı ve şehrin bir çoğu 'Abdül'azîz Ef.hayrâtı olan bütün harâb çeşmelerini onarttı.

2) "Zuhûrî" Meh.Ef.(1563a - 14.6.1633 = 70), Ist.kadısı 1610, Anadolu 6.1614 ve Rûmeli 7.1615 kazaskeri, med.ve konağı Eyüb'de. Ist.Eyüb, Edirne, Bursa'da birer câmî yaptırdı, şâir. Dâmâdı Velî Ef.(bunun oğlu Velî-zâde Ef.). Oğlu Hüsâmeddîn

Hüs.Ef., med.Bursa, Emîr Sultân C. Karaçelebî-zâdeler'in son erkek ferdi 1689'da öldü. Meh.Zuhûrî Ef.'nin by.oğlu: Ebü'l-Fazl Mahmûd Ef.(1588-10.1653=65), amcası 'Abdül'azîz Ef.yerine Ist.kadısı 10.1635(Ist.pâyesi 7.1634), Anadolu 12.1635 ve Rûmeli 5.1644 kazaskeri, reîsül'ulemâ, Şehzâdebaşı'nda yaptırdığı medrese, mekteb vs. hayrâtın yanında medfûn. Oğlu müderris(23.4.1644) ve Selânik kadısı olan 'Osmân Ef.(ölm.4.1652)'dir. Zuhûrî Meh.Ef.'nin dâmâdları:

1) "Cinci Hoca" denen Hüseyin Ef.b.Şeyh Meh.Ef.b.Şeyh Karabaş İbr.Ef.: doğ.Safranbolu, ölm.Mihaliç, 11.1648, hâce-i sultânî 12.1643, Ist.pâyesiyle Galata kadısı 6.1642, kazasker 5.1644(4 def'a çok kısa müddetlerle fiilen Anadolu kazaskeri), îdâm edildi. Rabî'a Hâtûn b.Karaçelebî-z. Meh.Ef.'den olan oğulları: Hacı Nûrullâh Ef.ve Kadı Emrullâh Ef.(*Fezleke*, II, 341: Karaçelebî-z. Mahmûd Ef.dâmâdı).

2) "Mülakkab" Muslihuddîn Must.Ef.(ölm.8.1648): Merzifonlu Muslihuddîn Ef.oğlu, Ist.kadısı 2.1648, Rûmeli kazaskeri 7.1648, kazâen öldü. Hemşîre-zâdesi: Bayrâm 'Abdî Ef.(ölm.6.1710), Kayseri, sn.Konya kadısı. Anne tar.Karaçelebî-zâde olan oğlu: kadı Meh.Ef. = Sâliha Hâtûn, Meh.Zuhûrî Ef.'nin kızı olmasıyle anne tarafından kuzen oluyorlar. Bu Meh.Ef.ile Sâliha Hâtûn'un üçü de 1730'da hayatta Rukıyye, Hâmide, 'Ayşe adlı 3 kızı ve şu oğulları oldu: Nedîm Ah.Ef.(1681? - 2.10.1730 = 49?), müd., müel., müt., evi Beşiktaş'ta, kazâen öldü, XVII-XIX. asırların en büyük Türk şâiri = Ümmü Külsûm b.İbr.Çel.b.Hacı Must.Ef., bu hanım ve kızları Lebâbe Hn., 1730'da hayatta ve ikincisi henüz çocuktu.

KARA HALÎL-ZÂDELER(Ş): Birgili Meh.Ef.oğlu Has.Ef.oğlu Fülân Ef.oğlu Hacı İbr.Ef., İzmid'de kadı iken burada 6.9.1785'de öldü. Meh.Ef.oğlu Has.Ef.'nin dîğer oğlu: Birgili Kara Halîl Ef.(ölm.Kanlıca'daki yalısında 28.9.1711), Mekke 1701 ve Ist.1.1704 kadısı, kazasker pâyesi 10.1704, fiilen kazasker 1.1707, Rûmeli pâyesi 10.1708, müel. Dâmâdı: Şeyhulislâm Vassâf 'Abd.Ef.(1679?-1761) ve bunun oğlu Şeyhulislâm Vassâf-zâde(b.bk.) Meh.Es'ad Ef.(1707-1778). Kara Halîl Ef.'nin oğlu:

Meh.**Sa'îd Ef.**(ölm.Bursa, 11.4.1755), Yenişehir 1723, Bursa 1729a, Ist.1735 kadıları, fiilen kazasker 3.1740, Rûmeli pâyesi 11.1746 ve fiilen kazaskeri 3.1748, şeyhulislâm(no.91) 11.8.1749 - 2.6.1750 = 0, 9, 22, son 5 yılında Bursa'ya sürgün, med.Bursa, Üftâde C., müel., müt. Oğulları:

1) 'Abdürrahîm Ef.(ölm.1762a), Selânik 1750 ve Ist.1757-8 kadısı, med.Eyüb.

2) Hacı Ah.Ef.(ölm.1780), Medîne kadısı 4.1772, Ist.pâyesi, med.Üsküdar, Miskinler. =Fülâne b.Hekîmbaşı-zâde(b.bk.) kazasker Feyzullâh Ef.

3) Mollâ Must.Ef.(ölm.1770), med.Eyüb. Bunun oğulları: Meh.Emîn Ef.(ölm.30.5.1786, med.Eyüb) ve Meh.Sa'îd Ef.(ölm.6.1822), müd.1774, Yenişehir 1804 ve Mekke 1811 kadısı, Ist.pâyesi 4.1816, kazasker(fiilen) 1821, şâir, med.Eyüb, Siyâvuş Pş.T.dışı. Bunun oğlu İzmir kadısı Ah.Necîb Ef.(ölm.1830b)=Hadîce

Hn.(1775?-1865=90?) b.'Arab-zâde(b.bk.) şeyhulislâm Â'rif Ef. Bunların oğulları: Meh.Erîb Ef.(ölm.3.2.1874), Eyüb 1844 ve Mekke 9.1847 kadısı, kazasker pâyesi 2.1860, fiilen kazasker 5.1866, Rûmeli pâyesi, med.Eyüb, babasının yanı. Bunun oğlu Mısır kadısı Ah.Necîb Ef.(ölm.1895'den sn.).

KARAMÂNÎ-ZÂDELER(S): Meh.Â'rif Çel.b.Emîr Â'dil Çel.b.Meh.Â'rif Çel.b.Â'dil Çel.b.Ulu Â'rif Çel.b.Sultân Veled b.Mevlânâ(b.bk.)'nın kç.oğlu Kara-Çelebî Hüsâmeddîn Ef.'nin(ölm.1514) nesline Karaçelebî-zâdeler(b.bk.) denmektedir ve ilmiyye âilesidir. Meh.Â'rif Çelebî'nin by.oğlu ise: Tevqî'î(Nişâncı) Celâleddîn Çelebî ki târihde **Karamânî Mehmed Pş.** adıyle mârûfdur(doğumu Konya - ölm.3.5.1481 gecesi): Musannifek'ten me'zûn, Mahmûd Paşa Medresesi müderrisi, nişâncı 1465-1477 = 12 yıl, vezîr 1466, sd.1477 - 3.5.1481 = 4, Fâtih Sul.Mehmed'in son vezîr-i âzamı ve Türk soyluları partisinin lideri, Fâtih'in zehirlenmesi üzerine çıkarılan ayaklanmada, devşirme partisinin lideri, Sd.Sarı İshâq Pş.'nın(b.bk.) kışkırtmasıyle yeniçeriler tarafından şehîd edildi. Târihçi, hukukçu, Ar.'da müel.ve "Nişânî" mahlasiyle şâir, devletin anayasası olan *Fâtih Kaanûn-nâmesi*'ni Fâtih'le müştereken kaleme almıştır. Eski meşîhat sarayı yerinde bulunan Süleymâniye'de sarayı, Kumkapısı'nda "Nişancı" denen mahallesinde câmî, medrese vs. hayrâtı vardır ki burada medfûndur. =1. Sitti-Şâh Hâtûn b.Musannifek 'Alâeddîn 'Alî Bistâmî-i Şâhrûdî b.Mecdeddîn ki 1436'larda Konya'ya geldi ve Pş.'nın hocası ve kayın-pederi oldu, 2 oğlu da bu izdivacdan. =2. Sitti-Şâh Sultân b.Kılıç-Arslan Bey b.Lutfî Bey, Selçukoğulları'ndan (b.bk.) 'Alâiye beyi, bu Kılıç-Arslan Bey, 1471'de 'Alâiye'nin Sd.Gedik Ah.Pş.tar.fethi üzerine eşi ve oğlu ile Gümülcine'ye gönderildi. Sitti-Şâh Sultân'ın ablası(Konyalı, *Üsküdâr Târîhi*, I, 377'ye göre halası yânî Kılıç-Arslan'ın hemşîresi) ile Sd.Rûm Meh.Pş.(b.bk.) evlendi. Kılıç-Arslan Bey'in oğulları -ve herhâlde son Selçukoğulları- Karamân ve Lutfî Beyler'dir ki, 1508'de Lutfî Bey, kardeşi Karamân Bey'i öldürttü.

Karamânî Meh.Pş.'ın oğulları, Bursa'da câmî yapturan Meh.Çel.ile Zeynülâ'bidîn 'Alî Çel., bunun oğlu Must. Çel. (ölm. 1558) (*Zeyl-i Şekaaiq*, 15-6)'dir. Karamânî Meh. Pş.'nın dâmâdı: Muhyiddîn Meh. Pş. "Mağnîsâ Çelebîsi", nişâncı (kayın-pederi yerine) 1477-3.5.1481=4, vezîr 1481-84, 1484'de 1477'den önce olduğu gibi tekrâr sahn müderrisi.

KARA-'OSMÂNOĞULLARI(V): Mağnîsâ(Manisa) şehri yakınlarında, bugün Akhisâr kazâsında nâhiye merkezi olan Yaya köyünden Yayalı 'Abdurrahmân Hasan Ağa, Istanbul'da gelip Saray'da müteferrika oldu. XVI. asrın 2. yarısında yaşamışdır. Oğlu Kara Mehmed Çavuş, kezâ Saray'da çavuş ve müteferrika oldu. 1640'da Yaya'da câmî yaptırdı, emekli iken 9.1644'de orada öldü ve gömüldü. Çocukları: Must., Ebû-Bekr, İsm.Ağalar ve 'Ayşe, Â'bide, Hamîde, 'Alîme Hâtûnlar ve "Kara Çavuş" denen 'Osmân Ağa'dır ki, âileye adını verdi. Kara Meh.Çavuş =1. Fatma b.Ah.Ağa, =2. Fatma b.Balı Ağa. Kara 'Osmân Çavuş(ölm.Yaya, 4.1706), Istanbul'da sipâhî, çavuş,

Batı Anadolu'da beytülmâl kethudâsı oldu. Âile Yaya köyü ağalığından bu son görevde çok zengin olup Manisa şehrine yerleşdi. =1. Hadîce b.Meh.Çavuş, =2. Kamer b.'Abd.(câriyelikden gelme). Kara 'Osmân Ağa'nın çocukları: İbr., Hacı 'Abd.(bu ikisi 1743 İran seferinde bulundu), Ah.Ağalar ve Ümmühân, 'Ayşe, Rabî'a, 'Afîfe, Rukıyye Hâtûnlar ve Kara'Osmânoğlu Hacı Must.Ağa, 1731 İran harbinde Revân cebhesinde bulundu, Aydın şehri âyânı, Saruhân sancağı mütesellimi(1743-11.1755) olup zulmü ve hırsızlığı yüzünden idâm edildi. Turgutlu'da han, Manisa'da pek çok hayrât yaptırdı. Dâmâdı Hidâyetullâh Ağa'dır. Oğulları: Hacı 'Atâullâh Ağa(Saruhân mütesellimi 1754-1761, idâmı 1766b); Hacı Ah.Ağa(Akhisâr voyvodası 1769-70, İzmir voyvodası 1770-76, İzmir sancağı mütesellimi 1776, kapıcıbaşı pâyesi 1773, ölm.1793); Hacı Polad Meh.Ağa(ölm.6.1797, Saruhân mültezimi, Aydın mütesellimi, kapıcıbaşı, Rus harbine katıldı, Turgutlu voyvodası).

Hacı Polad Meh.Ağa'nın oğlu: 'Ömer Ağa(ölm.2.1808), 1787-92 Rus harbine katıldı, Isparta mütesellimi, Gelenbe voyvodası, Bergama voyvodası 1780. 'Ömer Ağa'nın dâmâdı: kapıcıbaşı Hacı Meh.Ağa. 'Ömer Ağa'nın oğulları: Küçük Hacı Meh.Ağa(kapıcıbaşı, Saruhân mütesellimi 1829) ve Yetîm Ah.Ağa(Aydın mütesellimi 1829).

Polad Meh.Ağa kardeşi Hacı Ah.Ağa'nın oğulları: 'Osmân Ağa(1787-92 Rus harbi, Aydın mütesellimi, Turgutlu ve Bergama voyvodası) ve Hacı Hüs.Ağa(ölm.6.1808) (İzmir muhâfızı, Saruhân mütesellimi, Aydın mütesellimi 1794b) (Kırkağaç'da câmî ve medrese, Manisa'da medrese vs.).

Polad Mehmed Ağa'nın(*Sicill*'e göre Hacı Hüs.Ağa'nın) oğulları: Hacı Eyyûb Ağa(ölm.1845, Saruhân mütesellimi ve ıstabl-ı â'mire pâyesi 1833-9, Saruhân muhassılı 1839-42, Aydın mutasarrıfı 1841-5) (Eyyûb Ağa oğlu Hacı Meh.Sâdık Bey, ölm.1861, ıstabl-ı â'mire pâyesiyle 1847-61 arasında bir kaç def'a Aydın mutasarrıfı oldu ve 1862 başında Saruhân mutasarrıfı iken öldü, çok büyük servetini genç yaşında ölen oğlu az zamanda tüketti) ve Yâ'qûb Paşa(ölm.10.1854):kapıcıbaşı 1827a, Serez mütesellimi 1828b, âilenin tek vezîr payelisi 1830b, Piruze muhâfızı 1831b, Aydın mutasarrıfı 1833-37 + 2.1843- + 12.1846-47, Edirne vâlî vekîli 3.1841, Edirne vâlîsi 5.1841, Rûmeli vâlîsi 19.2.1842, Selânik vâlîsi 12.1845-1852, Kudüs mutasarrıfı 11.1853.

Kara Osmân Ağa(ölm.1706) oğlu Abdullâh Ağa(ölm.1779) oğlu Halîl Ağa oğlu Küçük Mehmed Ağa(ölm.1843) oğlu Mehmed Sâdık Bey(ölm.1861).- Kara Osmân Ağa(ölm.1706) oğlu İbrâhîm Ağa oğulları mütesellim Kara Mehmed Ağa (ölm.1806) ve Ömer Ağa(ölm.1812), bunun oğulları Mehmed Ağa(ölm.1851) ve Küçük Hüseyin Ağa(ölm.1831), bunun oğlu İbrâhîm Nazîf Ağa(ölm.1839).

Bu suretle âilenin 1 asır kadar Manisa'ya hâkim olduğu, nüfûzunu Aydın ve İzmir'e de yaydığı anlaşılır. Âilenin kalabalık ve çeşitli dallardan efrâdı, bugün yaşamaktadır. Karaosmânoğlu Hâlid Paşa: mîrmîrân rütbesinde olup Akhisâr millî alayı kumandanı iken Aydın'da Yunan'a karşı 23.6.1919'da şehid düştü. Meh.Rızâ Bey, Suâd Kâmî Bey, Na'îm Bey, 1971'de bakan olan Attila Karaosmanoğlu(Manisa 1932), Manisa AP senatörü Oral Karaosmanoğlu, Fevzî Lutfî Karaosmanoğlu(Manisa 1900 - Ankara 1974, mv.1950-57, Kurucu Meclis 1961, devlet bakanı 1950-1, iç işleri bakanı 1951-2), bestekâr Câvide Hayrî Hanım(ölm.1930?), bu âile ferdlerindendir. 'Abdülkaadir

Kadrî Bey'in oğlu Yâkûb Kadrî Karaosmânoğlu, en büyük Türk romancılarındandır (Kaahire, 27.3.1889 - Ankara, 13.12.1974 = 85, 8, 17): gazeteci, mv., Tiran 1934, Prag 1936, Lahey 1939, Bern 1944 orta elçisi, tekrar mv. 1961-5, Anadolu Ajansı yönetim kurulu başkanı, med.Beşiktaş, Yaḥyâ Ef.(âile hakk.Çağatay Uluçay, *Târih Vesîkaları*, IX, 193 v.dd., X, 300 v.dd., XII, 434 v.dd., XIV, 117 v.dd. ve *Türk Târih Kongresi*, III, 245; Lutfî, V, 96; Melîḥa Tektaş, *Karaosmânoğulları Âilesi*, Edebiyat Fak.tezi 1946).

Yâkub Kadri Karaosmanoğlu=Lem'ân Karaosmanoğlu(ölm.15.1.1996, med.Ankara Cebeci), Mehmed Âsaf Bey=Rânâ Hn.kızı, Lem'ân Karaosmanoğlu'nun kardeşleri: Burhan Belge, Es'ad Daybelge, bunların çocukları Murad Belge, Umur Daybelge, Begüm Daybelge, Saf'vet Bilge.

KARA-ŞEMSÎ-ZÂDELER(K): Bk. RIẒÂ PAŞA-ZÂDELER(V)

KARA VEZÎR MEḤMED PAŞA ÂİLESİ (D, S): Seyyid 'Alî Ağa = 'Ayşe Hn. b. Uçḥisârlı Ḥacı Maḥmûd Ağa (Maḥmûd Ağa oğlu Aşçıbaşı Sül. Ağa, eşkinci askeri emîni) izdivâcından 3 oğul doğdu:

1) "**Kara Vezîr**" denen Seyyid **Meḥmed Pş.** (Arabsun 1728a - 20.2.1781 = 53), ortancalarıdır. Ist.'a geldi 1747, Saray helvahânesi 1751, teberdâr, Enderûn, Hazîne-i Hümâyûn kâtibi, Hâs Oda 20.7.1774, Hazîne-i Hümâyûn kethudâsı, silâhdâr 7.3.1775, bu görevden def'aten sd. 22.8.1779 - 20.2.1781 = 1,5,29, veremden öldü, med. Ḥamîdiye T.yanı. I. 'Abdülḥamîd'in ilk yıllarında üzerinde nüfûz kazanmıştı. Başlıca hayrâtı: Arabsun'da 8 çeşme, hamam, medrese, dershâne, imâret, suyolları, kütübhâne, çarşı, câmî vs. ki Arabsun'u köy iken kazâ merkezi hâline getirdi, Ist.'da Savaklar'da 2 çeşme. Kızı Şerîfe 'Ayşe Hn. (ölm. 18.4.1799), med. babası yanı.

2) Silâḥdâr Seyyid Ḫalîl Pş. (Arabsun 1730? 1787 = 57?), kardeşlerin küçüğüdür. Ist.'a gelip Enderûn'a alındı, silâhdâr, vezâret'le Belgrad muhâfızı 1783, Özü (Silistre) beyl., 'Alâiye s.b., Rakka beyl. 7.1786. =Fülâne Hn. (ölm. 1797b), med. Karacaahmed. Oğulları: tülbend ağası Ḥüs. Bey; İzmir ve Mekke 1827a kadısı 'Alî Rıẓâ Ef. (ölm. Mekke 1827b); müd. Meḥ. Râsiḫ Bey (ölm. 1814, med. Karacaahmed). Bu sonuncunun oğlu Enderûnî Necîb Bey (ölm. 7.1823, med. Karacaahmed).

3) **Dâmâd Seyyid Muṣṭ. Pş.** (Arabsun 1725? - Ist.1813 = 88?), kardeşlerin büyüğü. Ist.'a gelip Saray helva-hânesi, Velîahd Sultân (I.) 'Abdülḥamîd'in kahveçibaşısı, silâhşor-ı şehryârî, kapıcıbaşı 1774, kç. imrahor 5.1777, kapıcılar kethudâsı, vezâret'le nişâncı 20.9.1778, dâmâd-ı şehryârî, Aydın s.b., Bosna beyl. 10.1779, Belgrad muhâfızı, Karamân beyl., Aydın (2) 1780, Ḥaleb beyl. 12.1782, Karası s.b., kubbenişîn, Sıvas beyl., Kars beyl.1784, bir kaç ay sn. Adana, sn. Mar'aş 8.1787 beyl., Karamân (2), Erzurum, Ḥaleb (2), uzun bir mâzûliyetten sn.sd. kaymakamı 1807, Filibe'ye sürgün 4.8.1808, sn. Râmî'deki çiftliğinde ikaamete me'mûr, Rakka beyl. 1811-2, şeyhu'l-vüzerâ (35 yıllık vezîr ol. öldü), med. Eyüb, Şâh Sultân T., yalısı Eyüb'de. =Şâh Sultân (21.4.1761 11.3.1803 = 41, 10, 20) b. Muṣṭ. III (b.bk.), nişân 23.10.1774, nikâh 2.10.1778, zifâf 6.11.1778 = 24,4,5, yş. 17,6,16, zevcinden 36? yş.kç. Kızları: her ikisi de 6 aylık ölen **Â'liye Hn.-Sul.** ve **Şerîfe Ḥavvâ Hn.-Sul.** (1779-1780), med. Lâleli C. Çocuklarının yaşamaması üzerine Sultân ile Paşa, Nev-... Hn.'ı mânevî evlâd edindiler, fakat bu kız da 17/18 yaşında öldü (1777-15.3.1795), med. Lâleli C.

Dâmâd Must. Pş.'nın ilk zevcesi Tabîb Hn. 1812'de yaşlı ol. öldü ve Eyüb'e defnedildi. Paşa'nın bu hanımdan bir çocuğu bilinmiyor. Tabîb Hn.'ın hemşîresi Şabâvet Hn. (ölm. 1817) için bk. DURAK AĞA-ZÂDELER.

KAŞŞÂB-ZÂDELER(V): Edirne'de mescid yaptıran Anadolu beylerbeyisi Fîrûz Bey (ölm. 1425?) - ki daha önce Antalya s.b.de olmuştu- oğulları: 1) Meh. Bey, 1444'de Niğbolu s.b. 2) Hamza Pş. (ölm. 1435?), Antalya s.b., Anadolu beyl., 1430'da buradan alınarak Sofya s.b. Oğlu Tursun Bey (ölm. Ist.1490'a doğru), dîvân kâtibi, 1453 Ist. ve 1461 Trabzon fetihlerine katıldı, *Târîh-ı Ebü'l-Feth* müellifi. 3) Cebe 'Alî Bey: Bursa subaşısı 1441, Bursa s.b. 1443, Ist.'un Fethi'ne katıldı, Ist.'da "Cibâlî" semti ve Bursa'da bir semt adını taşıyor. Ayrıca Mudanya'da han, Bursa'ya yakın Tubahisârı köyünde câmî, medrese, imâret yaptırdı. Oğlu Mahmûd Bey: Fâtih Sul. Mehmed'in lalası.

Kassâb-zâde şâir Rızâyî Kerîm Ef. vardır.

KATIRCIOĞULLARI(S): Katırcıoğlu Meh. Pş. (Ağlasun/Burdur, 1601-Kandiye/Girit, 17.12.1668=67), Beyşehri s.b. 1649, Karamân beyl. 1650, Anadolu beyl. 22.9.1667, Girid'deki savaşa katılıp orada şehîd oldu. Bir oğlu İbr. Bey 1673'de Karası s.b., dîğer oğlu Şapçıbaşı Hüs. Ağa, dîğer oğlu Meh. Pş. (ölm. 1690) beylerbeyi pâyesindedir. Bu Meh. Pş. (2)'nın 5. batın torunu: Bursa'da ipek tâciri Katırcıoğlu Hacı İbr. Edhem Ağa (ölm. 1862) = Hadîce Hn., bunun oğlu gene ipek tâciri Hacı Halîl Edhem Ağa (ölm. 1845, babasından önce) =1. Zekiyye Hn. (ölm. 1844'e doğru), =2. Şerîfe Hn. Bunun çocukları: Nâfiz Bey, Fethiye Hn., Şevkı Pş., Hacı 'Alî Pş., Gaazî Ah. Muhtâr Pş. (2. oğul). Şevkı Pş.'nın oğlu Meh. 'Alî Pş., mîrmîrân 1920, diplomat, Sul. Vahîdeddîn kç. kızı Sabîha Sultân'ı önce bu zât ile evlendirmek istedi (İ.H. Oktay, 383-4). Hacı 'Alî Pş. =1. Zehrâ Hn., =2. Fatma Hn. çocukları Nî'met Hn., Fuâd Bey, Memdûh Bey, Nûriye Hn., İbr. Halîl Bey ve bu sonuncunun oğlu Nâmık Bey.

Hacı Alî Paşa=Fatma Zehrâ Hn., çocukları: Nûriye Kulen(ölm.4.8.1991), İbrâhîm Katırcıoğlu; Nûriye Kulen=Dr.İsmâîl Mustafa Kulen, oğulları yk.müh.Müfîd Kulen.

Gaazî Ah. Muhtâr Pş. (Bursa, 1.11.1839 - Feneryolu'ndaki köşkü /Ist. 21.1.1919=79,2,20): 12.6.1856'da Bursa askerî İdâdîsini bitirip Ist.'a geldi, Harbiye'ye girdi, 140 me'zûn arasında 1. ol. Harbiye'yi, sn. Erkân-ı Harbiye'yi bitirdi, kur.yzb. 10.3.1861, seraskerlik erkân-ı harbiyesi, 'Ömer Pş.'nın kurmay hey'etinde 18 ay Hersek ve Karadağ ısyânlarında bulunup Ostrog'da 2 yerinden yaralandı, kolağası ve Harbiye fünûn-ı askeriyye muallimi 9.1862, bnb. ve Kozan ıslâhâtına me'mûr tümenin kur. bşk. 3.1864, yb. ve Şeh. Nûreddîn Ef. ile Şehzâde Yûsuf 'İzzeddîn Ef.'nin harb muallimi 2.1866, Avrupa seyâhatinde pâdişâh ve hocası olduğu şehzâde ile berâber, Hersek'de görevli 30.5.1868, alb. 2.5.1869, Şûrây-ı Askerî üyesi 9.3.1870, livâ ve 5 tabur piyâdeden oluşan bir tugayın başında Hudeyde'ye (Yemen) ayak basması 6.12.1870, ferîq 17.5.1871, Müşîr Redif Pş.'nın hastalanması ve Ist.'a çağırılması üzerine yeni kurulan VII. Ordu kumandanı ve müşîr ve yeni kurulan Yemen ve 'Asîr eyâleti vâlîsi (1.000 altın aylık maaşla) 11.9.1871 (yş. 31, 10, 11), nâfia nâzırı ol. Ist.'a çağırılması 6.1873, II. Ordu (Şumnu) kumandanı 2.8.1873, IV. Ordu kumandanı ve Erzurum v. 16.9.1874,

I. Ordu (Ist.) kumandanı 14.12.1875, Hersek ve Karadağ ve Bosna'ya gidip ısyanları bastırması üzerine pâdişâhtan altın kılıç aldı, 12 gün Girid v.ve kolordu kumandanı ol. Hanya'da bulunduktan sn. Ist.'a geldi, IV. Ordu kumandanı ve Kafkasya Cebhesi başkumandanı 8.2.1877 (Erzurum'a muvâsalâtı 7 nîsân), Ruslar'a karşı 3 meydan muhârebesi kazandıktan ve Gaazî unvânı (31.8.1877) aldıktan sn. Ist.'a gelip Ist.'un savunmasıyle görevli, erkân-ı harbiyye-i umûmiyye reîsi, 3.1878, geçici görevle Preveze, III. Ordu kumandanı ve Manastır v. 25.2.1879 - 27.8.1880, Teftîş-i Askerî Komisyonu reîsi 30.8.1880, manevra tâkıyb etmek ve pâdişâh nâmına hükümdarlara nişân vermek göreviyle Hamburg, Berlin, Roma; 1.300 altın net aylık maaşla Mısır fevkalâde komiseri ol. Kaahire 12.1885 - 28.1.1909 = 23,1 (yerine müstakbel sd. 'Alî Rızâ Pş. tâyîn edildi, fakat 10 martta bu görevi reddetti; bunun üzerine 21 martta Aydın vâlîsi (İzmir) vezîr Raûf Pş. tâyîn edildi, fakat 16 nîsân 1909'da dâhiliye nâzırı olması üzerine o da Kaahire'ye gidemedi); 2.6.1909'da Ist.'dan hareketle Roma, Paris, Londra'ya gidip bu devletlerin başkanlarına Sul. Reşâd'ın cülûsunu tebliğ etti. Meclis-i Âyân (İmparatorluk Senatosu) reîsi 13.10.1911, Kç. Sa'îd Pş.'nın istîfâsı ve Londra sefîri Ah. Tevfîq Pş.'nın sadâreti reddi üzerine "Büyük Kabine" denen hükûmeti kurarak sd. 22.7.1912 29.10.1912 = 0,3,8 (oğlu Mahmûd Pş. bahriye, Sd. Kâmil Pş. Şûrây-ı Devlet, Sd. Hüs. Hilmî Pş. adliye, Sd. Ferîd Pş. dâhiliye, Nâzım Pş. harbiye, Dâmâd Şerîf Pş. nâfia, 'Azm-z. Fevzî Pş. evkaaf-ı hümâyûn, senatör Gabriel Noradunkyan Ef. hâriciye, Cemâleddîn Ef. meşîhat, bunlardan Ferîd Pş. dâhiliye'yi kabûl etmedi). Med. Fâtih C. Biyografisini oğlu babasının hayâtında kaleme aldı: Général Mahmoud Moukhtar Pacha, *Evénements d'Orient*, Paris 1909, 212 s. Müel. (matematik, astronomi, takvîm, din, hâtırât). Ölümünde Ist. ve Kaahire'deki serveti 1.987.000 altın takdîr edildi. Pek çok ecnebî nişânlar, hepsi murassâ Mecîdî, 'Osmânî, İmtiyâz, İftihâr, yâver-i ekrem, 1909'da şeyhu'l-vüzerâ (müşîr rütbesini taşıdığı müddet 47,4,10). =1. Fat. Zehrâ Hn. (Mahmûd Pş.'nın annesi). =2. Duhter Hn. Oğlu:

Mahmûd Muhtâr Pş. (Ist. 11.12.1866 - 18.3.1935 = 68, 3, 8): Babasının Molla Gûrânî'deki konağında doğdu. Galatasaray 1885'de me'zûn, 1 yıl Harbiye'de 3 yıl Alm.'da Metz harbiyesinde okuyup subay çıktı, alayda çalıştı, Ist.'da Mekteb-i Erkân-ı Harbiyye'ye kabûl edilip bitirdi, Almanya kurmayında çalıştı, Ist.'da erkân-ı harbiyye-i umûmiyye 2. şûbesinde görevli, Mekteb-i Erkân-ı Harbiye "erkân-ı harb vazîfeleri" dersi muallimi, alb. 1897, 1897 Yûnân harbinde bir süvârî alayına kumanda etti. 1900 Fransa manevralarına katıldı, seraskerlik piyâde dâiresi 2. reîsi 1900, livâ, ferîq, 1. ferîq 1907, Meşrûtiyet'te I. Ordu (Ist.) kumandanı 8.1908, Aydın (İzmir) v., Hakkı Pş. ve babasının kabinelerinde 2 def'a bahriye nâzırı, Balkan Harbi'nde (1912-3) 3. Kolordu, sn. Şark Cebhesi, sn. Çatalca sağ cenâh kumandanı olup yaralandı, Berlin büyükelçisi 1913-14. 1914'de Enver Pş. kendisini 20.000 altın ödemiye mahkûm etti, ödedi, fakat bir daha Türkiye'ye dönmedi, 21 yıla yakın Mısır ve Avrupa'da yaşadı, İskenderiyye-Napoli yolunda vapurda kalbden öldü. Kaahire'de medfûn (İmâm Şâfi'î) 6 kitabın müellifi, Vasfî mahlasiyle şâir, konağı Moda'da. =Prs. Nîmetullâh Hn. (19.9.1876 - 12.6.1945 = 68,8,23) b. Hıdîv İsm.Pş. (b.bk.), izd. Ist.4.9.1896 = 38,6,14, yş. 19,11,15 - 58,2,29, zevcinden 9,9,9 yş.kç. Çocukları:

1) Emîne Dürriye Fuâd Tugay (Ist. 1897 - Ist.13.4.1975 = 78), med. Zencirlikuyu, şu eserin yazarı: *Three Centuries Family Chronicles of Turkey and Egypt*, Oxford University 1963. =Hulûsî Fuâd Tugay (Ist. 1891 - Ist. 21.5.1967 = 76), büyükelçi, Müşîr Deli Fuâd Pş. (b.bk.) oğlu, med. Zencirlikuyu.

2) İsm. Muhtâr Katırcıoğlu (1900 - 1953 = 53). 3) Halîl Muhtâr Katırcıoğlu (1901 1932 = 31) = Nüveyre Hasanağa, çocukları Nî'met Hn. (1926 - 1933 = 7) ve Feyzullâh Muhtâr Katırcıoğlu (1928) = Julia Pitt-Bennet Katırcıoğlu, bunların çocukları İbr. Hüs. Katırcıoğlu 1952 ve Nî'met Katırcıoğlu 1954.

4) 'Ömer Muhtâr Katırcıoğlu (Ist. 1902 - Çamlıca/Ist. 15.7.1935 = 32) = Prs. Lutfiye Şevket Hn. (29.9.1900), Hıdîv 'Abbâs Hilmî Pş. kızı (b.bk.), izd. Ist. 5.5.1923 = 12,2,10, yş. 22,7,6 - 34,9,16, zevcinden 2 yş.by. Çocukları: Emîne Neş'e-dil Talu (1927) ve Zehrâ Kadriye Tugay (1929) =Ah. Tugay, bunların çocukları: Yûsuf Kâmil Tugay 1950, Fatma Neclâ 1951, Meh. Bülend Tugay 1953, Dâvûd Osmân Tugay 1959.

5) 'Alâeddîn Muhtâr Katırcıoğlu (1910) = Zeyneb Mümtâz Katırcıoğlu.

Gaazî Ah. Muhtâr Pş.'nın 2. izdivâcından olan oğlu: Bedreddîn Bey (Kaahire 1901-Cannes, 1930=29), Galatasaray me'zûnu. İlk eşinden kızı: Nîmet Hn.(İst. 1864 Ist. 1912 = 48) = ferîq Şevkı Pş., bunların çocukları: Kemâleddîn Bey, Nizâmeddîn Bey, Meh. 'Alî Alhan Pş. (1884 - 1947 = 67), livâ 1919, TC büyükelçisi.

Büyükbabası Katırcıoğlu Bursalı Hacı İbrâhîm Ef.(ölm.Bursa 1861), babası Hacı Halîl Ef.(ölm.Bursa 1858) olan Gaazî Ahmed Muhtâr Paşa'nın ağabeyi Mehmed Nâfiz Bey, topçu binbaşısı iken 1886'da Trablusgarb'de öldü. Kardeşi Alî Paşa (ölm.Bursa 1916) Rûmeli beylerbeyisi pâyeli idi. Ahmed Muhtâr Paşa'nın annesi ölünce, babası yeniden evlenmişti. Mahmûd Muhtâr Paşa, ikinci çocuk olarak 6.12.1867'de doğdu. Kurmay albay Süleymân Bey'in yerine şehzâdelerin askerlik hocalığına atanmıştı, 29 ay bu görevi yürüttü. Sonradan şeyhulislâm olan Bodrumlu Ömer Lutfî Ef. de şehzâdelerin Arabca hocası idi. Ahmed Muhtâr Paşa'nın *Sergüzeşt-i Hayâtım* adlı 2 cildlik hâtıraları duygudan mahrum bir kurulukla yazılmıştır, hânedâna da çok bağlı değildir ki, İkinci Abdülhamîd'in bunu teşhîs ettiği muhakkaktır. R.Uçarol, *Gaazî Ahmed Muhtâr Paşa* adıyle 500 sayfalık bir kitap yayınlamıştır(İst.1976). Kayınbirâderi Mîrlivâ Hacı Râşid Paşa, Sultân Azîz'in hal'inde ve katlinde alçakça bir rol oynamış, 1878'de askerlikten tard edilmiştir. Bundan dolayı Ahmed Muhtâr Paşa, Sultân Azîz'i de sevmemektedir. İlk Yemen eyâlet vâlîsi ve yeni kurulan 7. Ordu kumandanı Müşîr Redif Paşa'dır(daha önce Yemen'de merkezi San'â değil Hudeyde olan yönetici mutasarrıf idi ve beylerbeyi pâyeli Halebli Ali Paşa idi). Bursalı Kaşıkcı-zâde Redif Paşa 1.6.1871'de Yemen'den İstanbul'a hareket edince, A.Muhtâr Paşa vâli vekili ve ordu kumandanı vekili oldu. 1 ay için sonra sadrâzam olan Müşîr Es'ad Paşa, Yemen'deki bu iki göreve atandı ise de, İstanbul'dan hareket edeceği gün serasker oldu, A.Muhtâr Paşa asâleten atandı. A.Muhtâr Paşa'nın yerine Ahmed Eyyûb Paşa, müşîr rütbesi verilerek Yemen vâlî ve kumandanı oldu.

KEÇECİ-ZÂDELER(S): Konya'da Topraksokak Câmii imâmı Keçeci Sül. Ef. oğlu Keçeci-z. Must. Ef. (Konya 1689 - Ist.1767 = 79?), 1699'a doğru Ist.'a gelip

yk. medresiyi bitirdi, müd., Kudüs, sn. Bursa kadısı. 1737'de Şeyhulislâm Pîrî-z. Şâhib Ef.'nin tavassutuyle Dâvûdpaşa Câmii imâmının kızı ile evlendi. Bu izdivâcdan: Keçeci-z. Meh. Şâlih Ef. (Ist. 1737 - Ist.2.1800 = 63), Dürrî-z. Must. Ef.'den me'zûn, müd. 1756, Selânik kadısı 1784, Mekke pâyesi 1789, Orduy-ı Hümâyûn kadısı 9.1790, Ist. pâyesi 1.1791, kazasker 7. 797, Rûmeli kazaskeri 1799, med. Avratpazarı, Cânbâziyye, Must. Bey Mescidi, oğluna geçen konağı Avratpazarı'nda, iki def'a Konya ve Gelibolu'ya sürüldü. Çocukları:

1) Fülâne Hn. = Meş'alci-z. Meh. Es'ad Ef. (ölm. 1828?), Ist. pâyesi 1826 b. Fülân Bey b. kaymakam Must. Pş.

2) Fülâne Hn. = 'Abdurrahmân Nâfiz Pş., bk. Mazlûm Paşa-zâdeler.

3) Fülâne Hn. = 'Abdüllatîf Ef. (îdâmı 29.6.1807), müd. ve kapan nâibi (hubûbât nâzırı) iken 'Abdüllatîf Pş. unvânıyle mîrmîrânlık'la Bursa'ya gönderilip îdâm edildi, kellesi Ist.'a yollandı (Cevdet, VIII, 197-8). Oğlu 'Abdülhalîm Ef. (ölm. 27.7.1852), müd. iken 1826'da bir kaç ay Gelibolu'ya sürgün, Şâm kadısı, Mekke pâyesi 1833, Ist. pâyesi 1836, kazasker 1838, Rûmeli kazaskeri 1848.

4) Fülâne Hn. = Moralı-zâde Hamîd Ef. (ölm. 3.1825) (b. Şâm kadısı Sa'îd Ef., ölm. 1770? b. Mekke pâyeli Yahyâ Ef., ölm. 1727, med. Eğrikapı, b. Enderûnî Hüs. Ağa b. Trapoliçeli 'Alî Ağa): Galata 1805, Mısır 3.1815, Mekke 12.1816, Ist. 1819 kadısı, kazasker 1823a, Nakşî, hattât, med. Tersâne üzeri. Oğulları Sofya kadısı Meh. Nûreddîn Ef. (ölm. 1848) ve Selânik kadısı Meh. 'Atâullâh Ef. (ölm. 1845) (bunun oğlu Yahyâ Meh. Ef., ölm. 4.1818, med. Üsküdar). Moralı-zâde Hamîd Ef.'nin kızı (ki 'İzzet Mollâ'nın hemşîre-zâdesi ve Fuâd Pş.'nın hala-zâdesi olur): Leylâ Hn. (ölm. 1848), şâire, dîvân sâhibesi (*SATŞ*, 874-9), evlenip 1 hafta sn. ayrıldı, med. Galata Mevlevîhânesi, Mevlevî.

Hamîd Ef.'nin 1848'den önce ölen dîğer bir oğlu vardır.

5) Müderris 'Abdurrahmân Nebîl Ef. (ölm. 1799), med. Dâvûdpaşa. 6) Müderris Meh. Â'rif Ef. (ölm. 10.9.1811), med. Tûnusbağı.

7) Meh. 'İzzet Mollâ (Ist. 1786 - Sıvas, 8.1829 = 43), müd., Galata kadısı 1822, Keşân'a sürgün 27.2.1823-16.2.1824 = 0,11,17, Mekke kadısı 1826a, Ist. pâyesi 1826b, Sıvas'a sürgün 17.11.1827. Kemikleri torunu Reşâd Bey tar. 1916'da Sıvas'tan getirtilip Şemsî-i Sivâsî yanında babasının yanına defnedildi. 1818'de Beylerbeyi'nde konak aldı, babasının 'Avratpazarı'ndaki konağı da kendisine geçmişti. Mevlevî, şeyhi Nâsır 'Abdülbâqî Dede. Müel., by. şâir. 'İzzet Mollâ, 1810 yılında II. Mahmûd'a, Hâlet Ef. vâsıtasıyle intisâb edip pâdişâhın müşâvirlerinden oldu, fakat pâdişâh siyâsî reylerinden hoşlanmayıp kendisini iki def'a sürdü. Hâmîsi Hâlet Ef.de Konya'da îdâm edilip Mevlânâ Türbesi hazîresine ve kellesi Yenikapı Mevlevîhânesi'ne gömüldü, zevcesi Dilcû Hn. 1818'de öldü. =1. Hibetullâh Hn. (1800? ?) b. İsm. Mekkî Ef. (ölm. 1813'den sn.), Mekke pâyeli, Merzifonlu Kara Must. Pş. (b.bk.) ahfâdından, binâenaleyh Fuâd Pş., ana tar. Merzifonlu-zâde ve Köprülü-zâde'dir. Bu hanım 1822'ye doğru çok genç ölünce 'İzzet Mollâ, 'Ömer ve Sedâd'ın annesi olan ikinci eşiyle evlendi. Hibetullâh Hn.'ın hemşîresi Sahhâflar Şeyhı-z.Es'ad Ef. (*SATŞ*, 323-6) eşi olmakla Es'ad Ef. ile 'İzzet Mollâ bacanakdır. 'İzzet Mollâ'nın kızı olmayıp 4 oğlu oldu, en küçükleri çocukken ölen Sedâd'dır, Murâd 'Ömer de 9 yaşında ölüp (1823-1832) Yahyâ Ef. Dergâhı'na gömüldü. 2. oğlu: Bağdâd'a kâtib ol. gidip orada ölen Reşâd Ef. (Ist.

1818-1847? = 29?) ve bunun oğlu: Mâcid Bey (1840? - 1910? = 70?), bâlâ 9.8.1890, 1. 'Oşmânî 10.3.1897, 1. Mecîdî 17.7.1892, 1908'e kd. çok uzun müddet Şûrây-ı Devlet Mülkiye Dâiresi üyesi, şâir, edîb. 'İzzet Mollâ'nın by. oğlu:

Keçeci-zâde Büyük Dr. Meh. Fuâd Pş. (Ist. 17.1.1815 - Nice, 12.2.1869 = 54, 0, 26): Tıbbiye'den dr. yzb. ol. me'zûn, alay tabîbi ol. Libya, Reşîd Pş.'nın dikkatini çekip onun teklîfiyle 31.11.1837'de 23 yaşında askerliği ve doktorluğu bırakıp hâcegân pâyesiyle mülkiye'ye ve diplomasi sınıfına geçti, Terceme Odası'na girdi, Bâb-ı Âlî 1. mütercimi 1839, Londra başkâtibi 19.3.1840, Madrid 1843 ve ilâveten Lizbon 23.7.1844 sefîri, Safvet Ef. (Pş.) yerine Dîvân-ı Hümâyûn tercemânı 5.1845, ûlâ sânîsi 3.1846, Reşîd Pş. ilk def'a sd. olunca ûlâ ile âmedci 3.1847, Bükreş'te 1 yıldan fazla kalarak Romanya fevkalâde komiseri ve müfettişi 1849, Çar'la Petersburg'da görüşüp savaşı önlemesi 10.1849, Mısır müfettişi 25.2.1852, 2. Mecîdî 8.1852, hâriciye nâzırı (1) 10.8.1852-6.3.1853=1,6,17, bâlâ ile sadâret müsteşârı 1.12.1849, 2. Mecîdî 10.1852, Epir ve Tesalya müfettişi 1.3.1854, 1. Mecîdî ve yeni kurulan Meclis-i Tanzîmât'a üye 10.1854, Âlî Pş.'nın 2. sadâretinde vezâret'le hâriciye (2) 4.5.1855 - 20.11.1856 =1,6,17 (yş. 40,3,18), ayni gün Meclis-i Tanzîmât Reîsi (8.1855'de reîslikden ayrıldı), Tanzîmât reîsi (kabine'ye dâhil) (2) 9.1857, 3. Â'lî Pş. kabinesinde hâriciye (3) 11.1.1858-14.7.1861 = 3,6,4, Paris'de konferansa katılması 4.1858-1.11.1858, hâriciye uhdesinde kalarak Suriye ve Lübnan fevkalâde müfettişi 9.7.1860, Meclis-i Â'lî-i Tanzîmât ve Meclis-i Vâlâ birleştirilerek reîsi (3) 14.7.1861, hâriciye (4) 7.8.1861-22.11.1861 = 0,3,16 (=7,11,4, hâriciye nâzırları arasında müddet bakımından 6.), 1. 'Oşmânî 28.10.1861, sd. 22.11.1861 - 2.1.1863 = 1.1,10, istîfâ + 1.6.1868 - 4.6.1866 = 3,0,3 = 4,1,13 (müddet bakımından 45.), yâver-i ekrem 1.6.1863, ilâveten serasker 2.1863-4.6.1866=3,4, Sultân 'Azîz ile Mısır (hareket 3.4.1863) ve Avrupa 21.6-7.8.1867 seyâhatleri (ilk sadâretinde gelinceye kadar kaymakam Yûsuf Kâmil Pş.), Âlî Pş.'nın Girid seyâhatinde sadâret kaymakamı (2.10.1867-29.2.1868), murassâ Mecîdî 1.1862, murassâ 'Oşmânî, Encümen-i Dâniş (İmparatorluk Akademisi) üyesi 1851, sadâretinde yaşı 46,10,6, Nice'de tedâvî görürken öldü (vezâreti 13,9,9), bir Fransız harb gemisiyle Ist.'a yollanan cenâzesi 28 şubatta Ist.'a getirildi, Sultânahmed'de Fuâd Pş. Türbesi'ne gömüldü. Mevlevî (babası gibi), şâir. Kanlıca-Çubuklu arasında yalısı, Çamlıca'da sonradan İbr.Edhem Pş.'nın satın aldığı köşkü vardı. Konağı Şehzâdebaşı'nda olup 12.12.1864 gecesi yandı, bunun üzerinde Demirkapı'daki konağına geçti, o da yandı, Bâyezîd'de yaptırdığı konak ise istimlâk edildi ve Diş Tabâbeti Fakültesi oldu. =1 Iqbâl Hn., hâriciyye teşrîfâtcısı "Mahşer Midillisi" denen Kâmil Bey'in (bk. Kânî Paşa-zâdeler) hemşîresidir ki anneleri Mevlevî olan 'Afîfe Hn.'dır. Sd. İbr. Edhem Pş., Iqbâl Hn.'ın hemşîresi Nâfi'a Hn.'la evli olmakla, Edhem Paşa ile Fuâd Paşa bacanakdırlar, Kâmil Bey'in kızı Sâre Hn.'la Kânî Paşa-zâde Rif'at Bey evlenmiştir. =2. Emîne Rukıyye Hn., Mevlevî'dir. Suriye defterdârı iken ölen Ah. Ef.'nin kızıdır. Fuâd Pş.'nın çocukken ölen İsmâ'îl adlı oğlu dışında çok genç ölen 2 oğlu oldu:

1) Kâzım Bey (1837 - 1860 = 23), binbaşı iken Beyoğlu Kışlası'nda öldü. Fuâd Paşa'nın aralarında 2 yaş bulunan oğullarının küçüğüdür. = Gülbiz Iqbâl Hn., aslen Çerkes câriyedir. Dul kalınca Katolik oldu ve Belçika'nın Ist. orta elçisi van den Bosch'la evlendi. Kâzım Bey'in oğlu: 'İzzet Fuâd Pş. (1860-1925=65), Fransız harbiyesi me'zûnu, hunkâr yâveri, müel., gazeteci, oğlu Kâzım Bey'dir. 'İzzet Fuâd Pş.: 1. ferîq

(orgeneral) 1908 ve Madrid orta elçisi 15.1.1906, murassâ 'Osmânî 11.9.1906, 1. Mecîdî ve pek çok ecnebî nişân. = Prs. 'Azîze Emîne Hn. (ölm.Ist. 9.5.1895) b. Muşt. Fâzıl Pş. 1 oğlu, 1 kızı oldu.

2) Ah. Nâzım Bey (1835 - 28.5.1864 = 29), Meclis-i Vâlâ üyesi 5.1862, 2. 'Osmânî 1863, bu da kç. kardeşi gibi babasının hayâtında öldü ki Fuâd Pş.'nın ölümünü hazırlamıştır. Yenikapı Mevlevî-hânesi'ne gömüldü, Mevlevî idi. =Nî'met Hn., ayni yere gömülmüş ve Mevlevî'dir. 2 oğulları oldu:

1) Muşt. Hikmet Fuâd Bey (1862? - 24.7.1913 = 51?), gümrük idâre meclisi üyesi, med. babasının yanı, sâniye rütbesinden ileri gitmedi. = Mihrünnisâ Hn., Hekîmbaşı-zâdeler'den (b.bk.), Hayrullâh Ef.'nin kızı ve 'Abdülhak Hâmid Tarhân'ın hemşîresi, şâire olup boşanmıştır. Çok küçük ölen bir kızları dışında oğulları: Ah. Nâzım Keçeci (1883 2.1964 = 81) (*Mülkiye Târîhi*, III, 1.199-1.200), Mülkiye 7.1908, 1948'e kd. çeşitli yönetim kurulu üyelikleri, çocuksuz. =1. Belkıs Keçeci (ölm. 1942), izd. 1909=33 yıl, Server Pş.'nın kızı. =2. 'Ismet Keçeci izd. 1943=21 yıl.

2) Yahyâ Reşâd Fuâd Bey (Beyrût 1864 - 12.6.1921 = 57), bâlâ 6.4.1894, 1. 'Osmânî 28.9.1901, 1. Mecîdî 19.8.1898, Roma 2. kâtibi, Viyana 2. kâtibi, hâriciye nezâreti şûbe md., Şûrây-ı Devlet Mâliye Dâiresi üyesi, Istanbul Muhibleri Cem'iyyeti ve Târîh-ı 'Osmânî Encümeni ve Evkaaf-ı İslâmiyye Müzesi kurucusu, Mevlevî, med. Yenikapı Mevlevî-hânesi. =Behiyye Hn. (=2. Meh. 'Alî Bey, kızları Güzîde = Sâlih Çelebî) b. Sd. Tunuslu Hayreddîn Pş. (b.bk.). Oğulları: Meh. Hayreddîn Fuâd Keçeci (ölm. 1967'den sn.), DP mv. Meh. Sâlih Keçeci (1893 - 30.6.1954 = 61) (=Fâzıla Keçeci, kızları İnci), Meh. Fuâd Keçeci (ölm. 9.4.1967, med. Zencirlikuyu) ve büyükelçi Alî Şevket Fuâd Keçeci (ölm. Moda/Ist.12.7.1965).

Sâlih Keçeci kızı İnci Keçeci 14.4.1980'de ölüp Merkezefendi'ye gömüldü.

Meh. Fuâd Keçeci = Melek Keçeci (ölm. 1967'den sn.) b. Has. 'İzzet Pş. = Refî'a Hn. Çocukları: Alî Keçeci (ölm. 1967'den önce) ve Nî'met Hn. ve bu sonuncunun çocukları Ayşe Hn. ve Turgut Bey.

'Alî Şevket Fuâd Keçeci: büyükelçi, med. Sahrây-ı Cedîd = Moralı-zâde (b.bk.) Melek Keçeci (ölm. 10.1.1955). Oğulları: Av. Â'lî Fuâd Keçeci (ölm. Ist. 17.9.1975, trafik kazâsında), med. Sahrây-ı Cedîd. =Şen Keçeci b. Sâ'dî Aral=Saynur Aral. Çocukları Şevket Keçeci (By. Fuâd Pş.'nın torununun torunu).

KEL AHMED PAŞA-ZÂDELER(V): Kel Ah. Pş. (ölm. 1737), yeniçeri subayı, silâhdâr ağası, bölük ağası 1718, başbakı kulu, çavuşbaşı, sadâret kethudâsı 9.1731, vezâret'le Cidde ve Habeş beyl. 6.1734. =Fülâne Hn. (1690?-?) b.Sd. Dâmâd Çorlulu (b.bk.) Silâhdâr 'Alî Pş., izd. 1705. 4 oğulları:

1) 'Ismet Bey (Ef.) (ölm. 1772), Kudüs kadısı.

2) Veliyyeddîn Bey (Ef.) (ölm. 7.1785), Bursa ve Mekke kadısı, med. Kabataş. Oğulları: Sâ'deddîn Mollâ (ölm. 1792a) ve Yenişehir kadısı Meh. Sâ'dullâh Ef. (ölm. 1807), med. Merkez Ef. Dergâhı.

3) Feyzullâh Feyzî Bey (ölm. 1770), Enderûn, çukadâr, kç. imrahor 5.1756, bu görevde öldü. Oğulları: Ah. Bey ve Meh. Emîn Bey. Bu sonuncunun oğulları: kapıcıbaşı Ah. Bey ve Feyzî Bey (ölm. 1827a), topçular kâribi = Fülâne b.Hüs. Pş., Köstence muhâfızı, nesilleri günümüze kadar geldi.

4) Hacı 'Alî Pş. (1706-Bender, 10.1769 = 63), Enderûn, kapıcıbaşı, kç. imrahor, kapıcılar kethudâsı, imrahor 2. 1755, vezâret'le Rûmeli 10.1756, kapdân-ı deryâ 1757a - 12.11.1757, sd. olması mukarrerken İstanköy adasına sürgün, İçel mut., Vidin muhâfızı, Cidde 1762b, Adana, Diyârbekr, Haleb 3.1767-4.1768, Kars v., İçel (2), Sıvas v., Ruslar'a karşı Bender seraskeri, med. Bender iç-kalesi. =Hibetullâh Hn.-Sul. (1721-1744 = 23) b. Emetullâh Sultân b. Must. II (b.bk.), izd. 11.1740 = 4 yıl, yş.19, zevcinden 15 yş. kç. 'Alî Pş.'nın oğlu: Fülân Bey (1752-1773=21), bunun oğlu 'Alî Rif'at Bey (1773-1795a=22) ve bunun kızı Hibetullâh Hn. (1792?-1821=29?); Hacı 'Alî Pş. ile Hn.- Sul.'ın kızları: Fatma Hn. (1741?-1801=60?) =Nû'mân Bey (ölm. 1784) b. Diyârbekrli 'Alî Pş.

KEMÂL PAŞA-ZÂDELER(Ş): Kısaca "Kemâl Paşa" denen Kemâleddîn Ahmed Paşa (ölm. 6.12.1469), Tokad doğumlu, Fâtih devrinde vezîr, Amasya'da Velîahd-Şehzâde (II.) Bâyezîd'in lalası 1466a-1469, Ist.'da mescid yaptırdığı yerde, torununun yanında medfûn. Dâmâdı: "Hicâbî" mahlaslı Muslihuddîn Konevî Ef., 1516'da ilk Hamâ kadısı. Kemâl Paşa'nın oğlu: Süleymân Çelebî, sancak beyi, 1453'de ilk Ist. subaşısı, Amasya muhâfızı 1474-79, Ist.'da öldü ve oğlunun ve babasının yanında medfûn. =Fülâne b. İbn Küpeli, bu isimle anılan müderris Meh. Muhyiddîn Ef. (ölm. 1469/70), Tokad'a yerleşmiş Âzerî olup diğer kızı ile vezîr Sinân-Paşa (bk. Nasreddîn-zâdeler) evlidir. Süleymân Çelebî'nin bu izdivâcından:

"İbn Kemâl" de denen **Kemâlpaşa-zâde Ah. Şemseddîn Ef.** (Tokad 1468 - Ist. 16.4.1534 = 66): tımarlı sipâhîsi, 1492'de askerlikten istîfâ ile medreseye girip Mollâ Lutfî'den me'zûn oldu, sahn müderrisi, Edirne kadısı 1515, Anadolu kazaskeri 1516, 1516-18 Mısır sefer-i hümâyûnuna katıldı, sn. Edirne Dârülhadîs ve Ist. Bâyezîd medreselerinde müderris, sn. şeyhulislâm (no.10) 10.1525 - 16.4.1534 = 8,6 (müddet bakımından 14. sıra), Zenbilli 'Alî Ef.'nin yerine meşîhate geldi, bu makamda iken öldü, Edirnekapısı'nda Emîr Buhârî Câmii yakınında Ahmed Bey Mescidi ile dedesi Kemâl Paşa'nın mescidi civârında Mahmûd Çelebî tekkesi hazîresine dedesi ve babası yanına defnedildi, kabrini talebesi ve Mısır kadısı Mehmed Bey (Ef.) yaptırdı ki, Sd. Pîrî Meh. Pş.'nın oğlu ve Zenbilli 'Alî Ef.'nin küçük-yeğenidir. Kemâlpaşa-zâde'nin en ünlü talebesi, Ebüssü'ûd Ef.'dir. Sandûkasına Yavuz Sultân Selîm'in çamurlu kafdanı örtüldü. 300 kadar eserin müellifidir ki en değerlisi 10 büyük cildlik çok mühim Osmanlı târîhidir ve 1526'da kalır. Eserleri ve şiirleri 3 dildedir, Yavuz'un ölümüne söylediği terci'-i bend mersiye ünlüdür.

KESRİYELİ-ZÂDELER(S): Kesriye (Yun. Kastoria), bugün Yunanistan'ın en kuzey-batısında kalan, Arnavudluk ve Yugoslavya sınırına yakın küçük bir şehirdir. Kesriye âyânı Sâdık Ağa'nın oğlu: Kesriyeli Ahmed Pş. (ölm. 4.1749), 1702'de Ist.'a geldi, akrabâsından surre emîni Hasan Ağa (ölm. Mekke 1714) ile hac, Sakız muhassılı, Mora muhassılı 1730, şehremîni 3.1732, matbah emîni, şa'îr (arpa) emîni, 1. rûz-nâmeci 3.1735, 1. rûz-nâmeci (2) 1741, Kars'da ordu defterdârı 2.1744, 1. rûz-nâmeci (3) 11.1746, vezâret'le Sivas v. ve İran'a büyükelçi 12.1746, İran'dan avdet 11.1747, Basra 11.1747, Bağdâd 3.1748, Mar'aş 12.1748. Ist.'da Kırkçeşme Câmii'ni, Şeyh Murâd Tekkesi'ni ve bir çeşme yaptırdı. Kesriye'de câmî, kütübhâne, mekteb, Medîne'de bâzı hayrât da inşâ ettirdi. Çocukları:

1) Ebû-Bekr Bey (1719? - 22.8.1794 = 75?), kalem, hâcegân, kç. evkaaf muhâsebecisi 1742, târîhci 1755, Tophâne nâzırı 1760a, 1. tezkireci, 1. rûz-nâmeci 1.1765, Limni'ye sürgün, mâliye tezkirecisi 1766b, başhaseki, yeniçeri kâtibi 5.1769, çavuşbaşı vekîli, çavuşbaşı 11.1773, diğer görevler, başmuhâsebeci 8.1782, 2. defterdâr 2.1783, yeniçeri kâtibi (2), 2. defterdâr (2), med. Karacaahmed. Oğlu müderris Ahmed Bey (ölm.9.1789).

2) Lala 'Osmân Bey: Enderûnî, şehzâde lalası. Oğulları: müderris Şefîq Bey ve müderris Meh. Sâdık Bey (ölm. 5.4.1801), med. Mevlâne Kapısı.

3) Fülâne Hn. = Kapıcıbaşı 'Abdurrahmân Bey.

4) Hamdullâh Bey (ölm. 1.1764), med. Üsküdar.

5) Fülâne Hn. = Seyyid Mehmed Ağa, Kesriyeli Ahmed Paşa'nın yeğeni, kapıcıbaşı, ölm.8.7.1767, med. Topkapısı. Çocukları: Seyyid Must. Bey (ölm. 1760a), Emîne Şerîfe Hn. (ölm. 1765b) ve Nû'mân Bey (ölm. 15.5.1787): Bâb-ı Âlî kalemi, hâcegân, silâhdâr kâtibi, sd. mektûbcusu 1773, az sn. silâhdâr kâtibi (2), sadâret kethudâsı kâtibi, sipâhî kâtibi 1782, kethudâ kâtibi (2) 1783, arpa emîni 1786, çavuşbaşı, mâzûl, başmuhâsebeci 11.1.1787. Nû'mân Bey'in oğlu Meh. Es'ad Bey (ölm. 1826'dan sn.), sadâret mektûbî kalemi, hâcegân. Nû'mân Bey'in dâmâdı: Ah. Haydar Bey (ölm. 12.1830), müd., Selânik kadısı 1825, Mekke pâyesi 12.1830, med. Üsküdar, Hüdâyî Dergâhı, oğlu Nû'mân Bey (ölm. 8.1814). Ah. Haydar Bey'in ÇELEBÎ-ZÂDELER denen âilesi:

Ah. Haydar Bey'in babası Ruscuklu-zâde veyâ Çelebî-zâde Sd. Şerîf Hasan Pş., onun babası Ruscuk âyânı Çelebî Süleymân Ağa. Bu Süleymân Ağa'nın kç. oğlu: Seyyid Mehmed Ağa (îdâmı 2.1791), kapıcıbaşı, ağabeyi sd. olunca imrahor, çavuşbaşı 12.1790. Çelebî Süleymân Ağa'nın by. oğlu:

Ruscuklu Çelebî-zâde Şerîf Hasan Pş. (îdâmı 15.2.1791): serdengeçti ağası, kapıcıbaşı, babasının yerine Ruscuk âyânı, imrahor, vezâret'le Ruscuk muhâfızı 11.8.1773, vezâreti alınarak 13 yıl (1774-1787) sırasıyle Gümülcine, Ruscuk, Selânik'de sürgün, vezâret'le Misivri muhâfızı 1787, Vidin ve Rahova muhâfızı, sd. ve serdâr-ı ekrem 30.3.1790 - 15.2.1791 = 0,10,16, bu görevde iken Şumnu'da îdâm, Celvetî, med. Hüdâyî Dergâhı ki bu dergâha çok bağış yapmıştı. =Fatma Hn. (ölm. 1781), Gümülcine'deki türbesinde.

KETHUDÂ-ZÂDELER veyâ KÂHYA-ZÂDELER(K): Kandiyeli İsmâ'îl Ağa'nın Must. Ağa (ölm. 1829b, med.Topkapı) ve Ah. Ağa (ölm. 1828) adlı oğulları dışında en büyük oğlu Yûsuf Ağa ile 2. oğlu 'Ömer Ağa'dan neş'et eden âile:

1) 'Ömer Ağa (ölm.4.1808), 1807'de Kç. Esmâ Sultân kethudâsı. Oğulları Mûsâ Ef., silâhşor-ı şehryârî ve kapıcıbaşı Meh. Emîn Hilmî Bey (ölm. 1.5.1811, med. Beyoğlu) ve Tevfîq Ef. (ölm. 22.12.1857): Mekke pâyesi 1830b, Ist. pâyesi, Ist. kadısı 10.9.1839, kazasker pâyesi 3.1841, fiilen 7.3.1848, Rûmeli pâyesi 4.1849, fiilen 6.1854, bu görevde öldü, med. Eyüb, Bostân İskelesi = Fülâne b. Çavuş-zâde Meh. Emîn Ef., bu izdivacdan: 'Ayşe Hn. (ölm. 1900?) = Çerkes... Ef. ve bu son izdivacdan: Behcet Pş. (ölm. 1884), Must. Reşîd Pş. mührdârı, Rûmeli beylerbeyisi pâyesiyle Karası mut.2.1857, 2.1860'da rütbesi alınıp devlet hizmetinden çıkarıldı. Az önce adı geçen Çavuş-zâde Meh. Emîn Ef. (Ist. 1728a-24.10.1782=54): bir Dîvân-ı Hümâyûn

çavuşunun oğlu, hâfız, imâm-ı sânî-i sultânî 11.1756, ser-imâm-ı sultânî 1758a, Selânik pâyesi 3.1771, Edirne pâyesi 1774, Mekke pâyesi, Ist. pâyesi 7.1775, kazasker pâyesi 10.1775, fiilen kazasker 6.1777-6.1778, 8.1780'e kd. 22 yıl ser-imâm-ı sultânî.

2) Yûsuf Ağa (1725? - Bursa'da îdâmı 18.6.1807 = 82?): Hanya'ya bağlı Selina'nın İsbaniko köyünde doğdu, 7 yaşında iken Girid'de yeniçeri ağası olan Süleymân Ağa'ya (Pş.) yoksul olan babası tarafından mânevî oğul verildi. Sül. Pş. tar. oğul kabûl edilip okutuldu, Süleymân Pş., yeniçeri ağası ol. Ist.'a çağırılınca mührdârı ve sadâret kaymakamı olunca kethudâsı oldu. Kapıcıbaşılık'la İsmâil kasabbaşısı, Gelibolu baruthânesi nâzırı, matbah-ı âmire emîni, ilâveten Esmâ Sultân kethudâsı, kethudâlığı muhâfaza ederek darbhâne emîni 1787 (By. Esmâ Sultân 13.8.1788'de ölünce kethudâlığı sona erdi), III. Selîm'in lalası ve vâlide kethudâsı yaşlı Mahmûd Bey ölünce yerine vâlide kethudâsı 27.10.1790, Vâlide Mihr-i Şâh Sultân'ın ölümüne (16.10.1805) kd. 14, 11, 20 müddetle bu görevde. Hacca gitti, Vehhâbî istîlâsı sebebiyle Medîne'den dönüp Kütahya'ya gelip Kabakçı ihtilâli başladığı için Nizâm-ı Cedîd erkânından olmasıyle Bursa'ya götürülüp îdâm edildi, kellesi Ist.'a yollandı ve Topkapı dışında Hoca Neş'et Ef. kabrine gömüldü. Mürekkebciler'de konak, Konya'da kütübhâne ve 3 vakfiye, doğduğu İsbaniko köyünde câmî ve mekteb, Hanya'da çeşme, Beykoz'da Karakulak'da çeşme yaptırdı. Asıl "Kethudâ" bu Yûsuf Ağa ve Kethudâ-zâdeler de onun çocuklarıdır. Yûsuf Ağa'nın babalığı Kuyucu Boşnak Sül. Pş. (ölm. Konya 1775): yeniçeri kâtibi, kul kethudâsı 7.1770, Edirne yeniçeri ağası, yeniçeri ağası, ilâveten vezâret'le sadâret kaymakamı 11.1771, Kandiye muhâfızı 8.1773, Boğaz muhâfızı, Anadolu asker sürücüsü, Anadolu müfettişi, Konya v.- Yûsuf Ağa'nın kızı Zelîhâ Hn. (ölm. 8.1828) = Tersâne emîni Şemseddîn İsm. Ef. (ölm. 1859a, med. Üsküdar). Yûsuf Ağa'nın oğlu müd. Meh. Şefîq Ef. (ölm. 2.3.1814, med. Topkapı), dîğer oğlu Edirne kadısı (8.1834), Ist. pâyeli (10.1847) Meh. Münîr Ef. (ölm. 1848) ve bunun oğlu Selânik kadısı (1.1858), Mekke pâyeli Meh. Râgıb Ef. (ölm. 1880). Yûsuf Ağa'nın dîğer oğlu: Must. Sâdık Ef. (1780 - 28.6.1834 = 54), müd. 1806, Üsküdar, Şâm, Mekke kadısı, Ist. pâyesi 12.1832 = Şerîfe 'Ayşe Hn. b. Gizliısıtma Hacı İbr. Ef. ve bu izdivacdan: müd. İsm. Ef. (ölm. 1.1835, med. dedesi İbr. Ef. yanı). Gizliısıtma Hacı İbr. Ef. için aş.bk.

Kethudâ Yûsuf Ağa'nın en by. oğlu: Hacı Hâfız Meh. Sâdık Ef. (1746? - 18.10.1817 = 71?): Haleb 10.1773 ve Şâm 2.1788 kadısı, Mekke pâyesi, Medîne kadısı, Ist. kadısı 26.9.1794-25.12.1794, fiilen Anadolu 1803 ve 2 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri 1809 ve 2.1816-9.1816, reîsül'ulemâ, med. Eyüb, konakları Kumkapı Nişancası ve Fâtih Çarşanbası'nda. Kç. oğlu Ah. Muhtâr Hamdî Ef. (ölm. 1859a), müd., sn. Rifâî ve Sâ'dî dervîşi, şâir (Fatîn; *SATŞ*, 529-30). Kazasker Sâdık Ef.'nin büyük oğlu (annesi, Hoca Sâ'deddîn-zâde'dir):

Kethudâ-zâde Hacı Meh. Â'rif Ef. (Ist. 1771 28.2.1849 = 78): müd. 1805, Haleb 2.1823, Bursa 1832, Mekke pâyesi 1836, Ist. pâyesi 1838, kazasker pâyesi 1847b. Med. Yahyâ Ef., evi Beşiktaş, Mevlevî, Bektâşî, Nakşî. Beşiktaş Cem'iyyet-i ilmiyyesi üyelerinden (cemiyet 1826'da dağıldı). Kütübhânesinin mühim kısmını Şeyhulislâm Â'rif Hikmet Ef. satın aldı ve mühim kısmını Medîne'de kurduğu kütübhâneye bağışladı. Dîvânçe sâhibi (Ist. 1271) (Fatîn;*OM; SATŞ*, 16-20; Muzıkay-ı Hümâyûn Fârisî hocası Bnb. H. Emîn Bey, *Menâkıb-ı Kethudâ-zâde*, Ist. 1294=1877 ve 1305 = 1888; İ.H.Uzunçarşılı, *Bell.*, XX, 1956, s.485-525), Â'rif Ef.'nin hocaları

arasında: Mütercim Â'sım Ef., Gelenbevî, Palabıyık Meh. Ef. ve kardeşi Milâslı Müftî-zâde 'Abdürrahîm Ef., Hoca Neş'et Ef. Â'rif Ef.'nin talebesinden sadrâzam olanlar: Safvet Pş., Yûsuf Kâmil Pş., Midhat Pş., =Esmâ Hn. b.Sd.Koca Yûsuf Pş. (b.bk.) (1730?-6.1800), bu hanım boşanıp 'Alî Rızâ Pş.'nın (vezîr 1829b, ölm.9.1846) zevcesi oldu. Â'rif Ef. ile Esmâ Hn.'ın oğulları 'Alî Rızâ Bey, Bağdâd'da üvey babasının yanında genç yaşında öldü.

"Gizlisıtma" denen İbr. Ef. sadâret mektûbî kalemi kâtibi, ser-halîfesi, sadâret mektûbcusu 13.5.1785, rikâb kethudâsı 3.1789, surre emîni 1.1790 ve hacı, başmuhâsebeci, sadâret kethudâsı 13.9.1792, defterdâr 9.4.1793-8.9.1794=1,4,29 + 11.3.1796-13.4.1799=3,1,3 = 4,6,2, Tersâne emîni, zahîre nâzırı 26.5.1795, defterdâr (2), 1. rûz-nâmeci, Tersâne emîni (2) 1797b, Nizâm-ı Cedîd defterdârı 13.4.1799, Tersâne emîni (3) 4.1806 (umûr-i bahriyye nâzırı unvânıyle), Nizâm-ı Cedîd ricâlinden olmakla şehîd edilmesi 29.5.1807, med. Kâşgarî Dergâhı. Bu İbr. Ef., rikâb başdefterdârı İsm. Ef.'nin (ölm. 1789a) oğludur. İbr. Ef.'nin oğlu: müd. İsm. Zühdî Ef. (ölm. 1812, med. Beyoğlu). İbr.Ef.'nin kayın-pederi: mukaabele-i süvârî 2. halîfesi Hocapaşalı Sül. Ef.'nin oğlu Hacı Must. Ef. (1718-6.4.1784=66), hâcegân, dayısı Hacı 'Abdî Ef.'nin (Hocapaşalı Hacı Must. Ağa oğlu) defterdârlığında tuğrâkeş, kîsedâr, 3 def'a sipâhî kâtibi, reîs vekîli, kç. ve by. tezkireci, sd. kedhudâsı 6.1779-14.10.1779, defter emîni, nişâncı 1783, reîsülküttâb 17.11.1783, 5 ay, 20 gün sonra bu görevde öldü. Gizlisıtma, bu zâta 1783'de dâmâd oldu. Hacı Must. Ef.'nin dayısı Hacı 'Abdî Ef. (1699b-19.8.1764=65), Bâb-ı Âlî'de kâtib, Nevşehirli İbr. Pş.'ya divitdâr ve sn. mührdâr, reîs vekîli, Tophâne nâzırı, reîsülküttâb 29.10.1753-25.8.1755=1,9,27 + 6.1757-20.1.1758 = 0,6,15 + 8.12.1763-21.8.1764=0,8,14 = 3,1, başdefterdâr 24.3.1761-27.6.1763 = 2,3,4, ilk riyâsetinden sn. Resmo'ya, ikinci riyâsetinden sn. Bursa'ya sürgün, üçüncü riyâsetinde öldü, 'Arakıyyeci mescidini câmî yapıp oraya gömüldü (mesâne illetinden ölen hemşîre-zâdesi Hacı Must. Ef. ise Eyüb'de medfûndur). Defterdârkapısı mescidini de câmî yaptı. Hacı 'Abdî Ef.'nin kayın-pederi: Beyhân Sultân'ın baltacılar kethudâsı Hacı Halîl Ağa'nın oğlu Üçanbârlı Meh. Ef. (Ist. 1673 - 5.9.1732 = 59): Dârüssaâde yazıcısı 1712, Haremeyn muhâsebecisi 4.1713, nişâncı vekîli, reîsülküttâb 2.8.1718 18.10.1730 = 12,2,17, bu sûretle bütün Lâle Devri'nin dış işleri bakanı olarak büyük şöhret kazandı, defter emîni, Bozcaada'ya sürgün, defter emîni (2), başdefterdâr 22.5.1732-8.9.1732=0,3,17, bu görevde öldü, med. Sinânpaşa Medresesi, Galata'da çeşme yaptırdı. Oğlu 'Abdülkaadir Ef. (ölm. 1766b): Diyârbekir, Edirne 1759a, Mekke 5.1763 kadısı, Zarîf mahlaslı şâir, med. Üsküdar. Bunun oğlu müd. Enderûnî Meh. Emîn 'Azmî Ef. (ölm. 1770), şâir, med. babasının yanı.

KEVÂKİBÎ-ZÂDELER(K): Kevâkibî-zâde İbr. Ef. (ölm. Süveyş, 2.1631), Haleb'de doğdu, müd., Mekke kadısı 1630a, kazâen denize düşüp boğuldu. Oğlu Kazasker Şeyh Meh. Ef. Bunun oğulları:

1) Hüs. Ef. Bunun oğlu Tarâbulusşâm kadısı Ah. Ef. (ölm. 16.8.1712), müel. ve bunun oğlu 'Abd. Ef.

2) Ah. Ef., bunun oğlu Must. Ef. (1649-30.1.1725 = 76), Edirne, Mekke, Ist. 4.1703 kadısı, Kuşadası'na sürgün 12.1722-10.1724.

3) Veliyyeddîn Ef. (10.1656 - 18.8.1727 = 71): Ist. kadısı 6.1714 - 3.1715,

Haleb'e sürgün, Mar'aş kadısı, afv 1717, fiilen kazasker 13.2.1718, Midilli'ye sürgün 1719-1.1720, fiilen Rûmeli kazaskeri 1.1772, med. Üsküdar. = Fülâne b. şeyhulislâm Çatalcalı (b.bk.) 'Alî Ef. (1631-1691), izd. 1711 (bu hanımın ilk eşinden olan oğlu şeyhulislâm Şerîf-zâde (b.bk.) Meh. Ef. 1703-1779 olup, Veliyyeddîn Ef.'nin ilk zevcesinden olan kızı ile evlendi). Veliyyeddîn Ef.'nin ilk zevcesinden olan oğulları:

1) Selânik kadısı 'Abdülbâqî Ef. (ölm. 1737), oğulları: Meh. Veliyyeddîn Ef. (ölm. 5.6.1765) ve Mollâ Feyzullâh Ef. (ölm. 1785?). Bu sonuncunun oğlu: Meh. Râşid Ef. (1752?-20.3.1824=72?), müd. 1775, Selânik 1806, Bursa 7.1806, Mekke pâyesi 4.1814, Ist. kadısı 5.1817, kazasker pâyesi 8.1823. =Fülâne b. Î'sâ-zâde (b.bk.) 'Abd. Ef., mollâ (ölm. 1798?). Bu izdivacdan: Mekke pâyeli Meh. Emîn Ef.

2) Must. Râcih Ef. Bunun oğlu Yenişehir kadısı (1795a) 'Abdülbâqî Ef. = Fülâne b. Kırımî-zâde (b.bk.) Must. Şükrullâh Ef. (ölm. 22.12.1786), Bursa kadısı. Bu izdivâcdan: Hacı Meh. Sa'îd Ef. (ölm. 6.1854), Kudüs 12.1824, Mısır 8.1835, Medîne 1837, Mekke kadısı, Ist. pâyesi 10.1843 ve kadısı 7.1847, kazaker pâyesi 2.1850, Rûmeli pâyesi 6.1853, med. Zencirlikuyu. Dâmâdı: Kazasker Şeyh-Yûsuf-zâde (b.bk.) Hâlid Ef. (ölm. 9.1882) ve bu izdivacdan: şeyhulislâm (1891-1909 + 1912-1913) Cemâleddîn Ef. (1848-1919). Sa'îd Ef.'nin (ölm. 1854) 3 oğlu: İzmir kadısı (1862) Meh. Emîr Ef. (ölm. 1864?), Trabzon müftîsi (9.1852) İbr. Ef. b. Sârim Ef. (ölm. 1853?) ve Meh. İbr. 'Atâullâh Pş. (ölm. 1900'e doğru): Bağdâd vâlî muâvini, Lâzistân (Rize) mut., Anadolu kazaskeri 11.11.1891, vezâret'le Bağdâd v. 17.6.1896, 1. Mecîdî, 1. 'Osmânî 4.8.1896.

Kevâkibî-zâde Mes'ûd Ef., Meşrûtiyet'te Haleb mv. oldu.

KIBLELİ-ZÂDELER(V): Kıbleli Must. Pş. (ölm. 1663): doğ. Köprü (Vezirköprüsü), Köprülü-zâde Fâzıl Ah. Pş. ile Merzifonlu Kara Must. Pş.'nın çocukluk arkadaşı, Köprülü-zâde sd. olunca Tarâbulusşâm beyl. 1661, vezîr 1662a, Almanya savaşında şehîd (9.1663), Köprü'de saray. =Fülâne Hâtûn, Köprülü Meh. Pş. (b.bk.)'nın kızkardeşi, bu sûretle Kıbleli Must. Pş., Köprülü-zâde Fâzıl Ah. Pş.'nın eniştesi olur ve çocukları, ana tar. Köprülü-zâde'dir. Kıbleli Pş.'nın bir kızı ve kızından torunu İbr. Bey (ölm. 1705) dışında oğlu: İmrahor 'Alî Bey (îdâmı 16.6.1702). Bir sultân ile gayri meşrû münâsebette bulunduğu iddiası üzerine Kıbleli-z âde 'Alî Bey, II. Must. tar. îdâm ettirildi. Îdâmı önlemiye çalışan 'Alî Bey'in dayı-zâdesi Sd. Amca-zâde Hüs. Pş., muvaffak olamaması üzerine sadâretten istîfâ etti. 'Alî Bey'in oğulları Mahmûd Bey ve Mehmed Bey (ölm. 1731b), Tersâne emîni, başmuhâsebeci, Kalyoncukulluğu'nda mescid ve çeşme yaptırdı. Bu sonuncunun oğlu Hasköy'de (Ist.) mescid yaptıran kç. rûznâmeci Mahmûd Bey (ölm. 1767'den sn.), bunun oğlu Yahyâ Bey, bunun oğlu: Nû'mân Huldî Bey (ölm. 27.9.1838), Dîvân-ı Hümâyûn kâtibi hâcegân 1814, eshâm mukaataacısı 3.1833, med. Tûnusbağı. Nû'mân Bey'in (ölm. 27.9.1838) by. oğlu: Vassâf Bey (1809 - 12.9.1837 = 28), II. Mahmûd'un sır kâtibi iken Varna'da îdâm edildi. =Fatma Cemîle Hn. (ölm. 1.1893) b. Pertev Pş. (b.bk.) (1786-1836). Bu izdivacdan: Mahmûd Cemîl Bey (Üsküdar, 4.1834 - 30.1.1914 = 79,9): şâir, sülüs ve nesih hattâtı, medrese me'zûnu, Bâb-ı Âlî kalemlerinde kâtib, mütemâyiz ve Âmedî hulefâsı 1865, ayni za-

manda dîvânî ve rik'a hattâtı, mahlası: Pertev, âmedî muâvini, nişâncı, ûlâ, 1. Mecîdî, 3. 'Osmânî, Mevlevî, med. Yahyâ Ef.'de annesinin yanı. Bunun oğlu: İsm. 'Afîf Bey (ölm. 2.2.1872), ûlâ ile beylikci 7.1852, âmedî, bâlâ ile sadâret müsteşârı 8.1860, med. Köprülü C. = Behiyye Hn. (ölm. 1889) b. Sd. Turnacı-zâde (b.bk.) Silâhdâr 'Alî Pş. Bu izdivacdan: Ah. Ziyâ Bey, Bükreş orta elçisi 8.8.1885-12.5.1890. Bu zâtın çocukları: Sâim Köprülü, Sâime İmer (=Şevkı İmer) ve ilk iki oğlu:

1) Meh. Nâfiz Bey, ûlâ sânîsi 25.9.1900, Bâb-ı Âlî Terceme Odası mümeyyizi, terceme eserleri var = Ferdâne Hn. Çocukları: Kemâl Köprülü, 'Afîfe Köprülü, Feyzullâh Köprülü, Nezîh Köprülü ve Cemâl Köprülü (19.5.1893 Ist.1.2.1979 = 85,8,13), müel. ve müt., 9. ve 10. devre Edirne mv. (biyografisi ve eserleri: F.A. Tansel, *Bell.*, XLIII, 1979, 841-54), bunun kızı Ayşe Çakmaklı.

2) İsm. Fâiz Bey (1864 - 1924 = 60), Beyoğlu 2. Ağır Cezâ başkâtibi, med. Köprülü C. = Hadîce Hn. b. İslimyeli müd. Â'rif Hikmet Ef. Bu Hikmet Ef.'nin oğlu: 'Alî Edîb Ef. (İslimye 1870 - Manastır, 11.1897 = 27), Galatasaray 1893, Mülkiye, Üsküb ve Manastır îdâdîlerinde muallim, Nâlânî mahlasiyle şâir, kemik vereminden öldü (*Mülkiye Târîhi*, III, 507-8; *SATŞ*, 267-9). Hikmet Ef.'nin babası şâir Sa'îd Ef., onun babası şâir Hacı Has. Ef. Hadîce Hn., 27.8.1960'da Köprülü soyadı ile 90'ına yakın öldü. Fâiz Bey'in oğlu:

Ord.Prof.Dr. Mehmed Fuâd Köprülü(İst.4.12.1890 26.6.1966=75, 6, 23): îdâdî me'zûnu, sultânî edebîyât muallimi 1910, H.Z. Uşaklıgil yerine Edebîyât Fakültesi Türk edebîyâtı târîhi kürsîsi muallimi (prof.) 1913 ve müderrisi (ord. prof.) 1914, ilâveten Mülkiye müderrisi 1923, mv. 1934-1957=23, dış işleri bakanı 1950-56, devlet bakanı 1956-7, 1950'de başbakan olması bahis mevzuu oldu, pek çok eserin müellifi, şâir, XX. asrın en büyük Türk târihçisi, modern Türk târihçiliğinin ve Türkiyât Enstitüsü'nün kurucusu, bir çok yabancı üniversitenin şeref doktoru (honoris causa) (*Mülkiye Târîhi*, II, 1.165-84; *SATŞ*). =1. Hâdiye Hn., talâk 1930. =2. Behîce Köprülü, izd. 1930. Çocukları: Doç. Dr. Orhân Köprülü (1921) (târihçi, müel., Kurucu Meclis üyesi 1961) (=Âsumân Soytürk 1932, çocukları Fâiz Köprülü 1956, ve Fermâ); Beyhân (1931) Ekinci =1. Coşkun Kırca, (1927), büyükelçi, izd. 1954, talâk, çocukları Gönül Kırca. 1955 Coşkun Kırca Meh. 'Alî Haşmet Kırca ile Celîle Kırca'nın oğludur. =2. Fikret Ekinci (Iğdır 1925 - Ank.1.1.1985 = 60), hâkim, yazar, TRT yönetim kurulu üyesi.

KIBRISLI-ZÂDELER(S): Hazîne-i Hümâyûn kethudâsı Meh. Emîn Ef. (Ağa)'nın kızkardeşi=Hüs.Ef.'nin oğlu: Emîn **Mehmed Pş.**(Kıbrıslı)(Kıbrıs 1813 - Ist.9.9.1871 = 58), med.Sul. Mahmûd T. bahçesi: Enderûn, Hazîne Odası, hâssa yüzbaşısı, Paris ve Londra'da tahsil 1832-39, alb., livâ 1840, askerlikten istîfâ 1843, mîrmîrân paşa 4.1846, 'Akkâ 1844, Kudüs, Tırnova, Belgrad, Tırhala (Tesalya) sancaklarında sırasıyle mutasarrıf, vezâret'le Londra büyükelçisi 26.9.1848 (yş. 35, vezâret müddeti 22, 11, 13) (müşîr Sâmih Pş.'nın babası ve Yahûdî mühtedîsi Ârif Ağa oğlu vezîr Kâmil Pş.'nın yerine), Londra'ya varması 20.12.1848 (Lahey'e gidip Holanda

kralının cülûsunu pâdişâh nâmına tebrîk edip döndü), Ḥaleb v. 7.11.1850, VI. Ordu (Arabistân Ordusu, merkezi Bağdâd) kumandanı ve müşîr rütbesi ile tekrâr askerliğe geçmesi, Edirne v.27.6.1853, kapdân-ı deryâ ol. kabine'yi girmesi 30.1.1854-29.5.1854 =0,4,0 + 28.8.1858-21,10,1858= 0,1,24 = 0, 5, 24, By. Reşîd Pş.'nın pâdişâha tavsıyesiyle sd. (yş. 41) 29.5.1854 23.11.1854 = 0,5,25+18.11.1859-23.12.1859=0,2,6 + 28.5.1860 - 6.8.1861 = 1,2,9 =1,10,10 (son sadâretinde Sul. Mecîd'in son ve Sul. 'Azîz'in ilk sadrâzamı), Meclis-i Tanzîmât reîsi (kabine'ye dâhil) 27.7.1855, Âlî Pş. Paris Konferansı'na gidince sd. vekîli 2.2.1856, Meclis-i Tanzîmât uhdesinde kalarak ve kayın-birâderi Besîm Bey'i müsteşâr alarak fevkalâde büyükelçi ol. Petersburg 26.7.1856, Mecâlis-i Âliye'ye me'mûr (devlet nâzırı) 4.7.1857, Tanzîmât reîsi (2) 11.1.1858, kapdân (2), Mecâlis-i Âliye (2), mâzûl 31.1.1859, sd. (2), sd. (3), bu sadâretinde Âlî Pş.'yı kaymakam bırakarak Rûmeli'ni teftîşe çıktı (Varna, Şumnu, Ruscuk, Vidin, Niş, Prištine, Üsküb, Köprülü, Plevne, Manastır, Selânik vs) (teftiş hey'etinde Aḥ. Cevdet Ef., Besîm Bey, beylikci Kıbleli-zâde 'Afîf Bey), Edirne v. (2), Mecâlis-i Âliye (3) 6.1865-11.2.1867, murassâ 'Os̱mânî 8.1866, murassâ Mecîdî, bir çok ecnebî nişân, konağı borçlularına satıldı, kızına Anadoluhisârı'nda hâlâ ayni âilede bulunan büyük yalısı kaldı (aslında Ṣd. Karavezîr Meḥ. Pş. yalısı ol. inşâ edilmiştir), oğlu yoktur. =1. Melek Hn., şu eserleri yazdı: Mme Kıbrıslı Mehmed Paşa, *30 Ans dans les Harems d'Orient*, Paris 1875; *Thirty Years in the Harem*, New York 1872 ('Ayşe Hn. annesi). =2. Fülâne Hn. b. 'Alî Rıẕâ Paşa, darb-hâne defterdârı. Rıẕâ Pş.'nın boşadığı ilk eşinden olan oğlu: Besîm Bey (ölm. 4.7.1892), mektûbî-i sadâret kalemi kâtibi, âmedî kalemi kâtibi, hâriciye nezâreti mektûbcusu 3.1854, ûlâ sânîsi 1855a, ûlâ ile Meclis-i Vâlâ üyesi 1856a, beylikci 10.1860, Meclis-i Vâlâ (2) 6.1864, bâlâ 1871, şehremîni 5. 1872, Kudüs mut. 8.1872, Şûrây-ı Devlet 11.1872, Dâhiliye Dâiresi reîsi 1877-87, med. babasının yanı. Kıbrıslı'nın gayri meşrû oğlu: Bnb. 'Os̱mân Bey = Friedrich Millingen.

Kıbrıslı Meḥ. Pş.'nın dâmâdı (kızı Aṭıyye H̱n.'ın zevci): Muṣṭ. Bey b. Muṣṭ. Ṭosun Pş. (ölm. 1858), ferîq iken mülkiye sınıfına geçerek vezâret'le Mar'aş v.9.1847, Konya, H̱arpût, Yemen 4.1850-5.1851, Üsküb, Van, şeyhu'l-Harem 5.1856. Ṭosun Pş.'nın by. oğlu 'Alî Bey, kç. oğlu Harbiye talebesi iken ölen Aḥ. Bey, ortanca oğlu da Kıbrıslı dâmâdı Muṣṭ. Bey olup Kıbrıslı-zâdeler ondan yürüdü.- Kıbrıslı Meḥ. Pş.'nın dîğer dâmâdı 'Ayşe Hn. zevci 'Os̱mân Bey adiyle ihtidâ eden bnb. Vladimir Andrejevich'tir ki bir çok kitap yazmıştır: *Les Imams et les Derviches, Pratiques, Superstitions et Moeurs des Turcs*, Paris 1881; *Les Anglais en Orient; Trente Ans au Harem; Les Femmes en Turquie; La Turquie sous le Règne d'Abd-ul-Azîz; La Conquète du Monde par les Juifs; Wold Life among the Kourds.*

Kıbrıslı'nın kızı 'Aṭıyye H̱n.'ın oğulları Nâẓım ve Tewfîq Beyler, Kıbrıslı-zâde (Kıbrıslı) ol. âileyi devâm ettirdiler. Tewfîq Bey, 23.1.1913 Bâb-ı Âlî Baskını'nda yâveri olduğu harbiye nâzırı Nâẓım Pş. ile berâber tabancayla öldürüldü.

Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın Mustafa Bey adlı bir kardeşi vardır. Kıbrıslı'nın ilk eşi: =1. Melek Hn.(İst.1813), izd.1840, tal.1849=9, yş.27-36, zevci ile ayni yaşta, Fransız asıllı levanten Charles Dejean(ölm.1813) ile annesi İstanbul Ermenîsi olan Sakızlı bir Rûm kadınından doğma levanten, önce İstanbul'da çalışan İngiliz doktoru Millingen'le evlenip 5 yıl sonra ayrıldı. Bu doktordan çocukları Evelyne ile Osmân Bey adıyle ihtidâ eden Frederick Millingen'dir. Kıbrıslı ile evlenince ihtidâ eden Melek Hn., ayrılınca Konya'ya sürüldü 1849-53, İstanbul'a geldi, Yalova'ya sürüldü 1856-61, Avrupa'ya kaçtı. Melek Hn.'ın kızkardeşi Galix adlı bir İtalyan'la evli idi. Bu kızkardeş, oğlu Saray müteahhidi Carlo Galix ile berâber 1870'lere kadar İstanbul'da Hristiyan olarak yaşadı. Melek Hn., Kıbrıslı'dan önce çok küçük ölen Muharrem Bey'i, sonra gene çok küçük ölen Mustafa Cihâd Bey'i(Belgrad 1847-1849=2) doğurdu. Kıbrıslı ile Melek Hn.'ın kızları Ayşe Hn.(doğ.1841) annesi ile 1866'da Avrupa'ya kaçıp yıllarca Paris'te yaşadı. Ayşe Hn., üvey annesinin ilk eşinden doğan oğlu Şevket Bey'le 10.1857'de evlenip 1864'te ayrıldı. Üvey annesi, Kıbrıslı'nın Melek Hn.'dan sonraki 2. eşi Ferîde Hn.'dır ki 1849'da evlendi. Ferîde Hn.'ın kardeşleri yaş sırasıyle Besîm Bey, Şâkir Bey'dir ve Ferîde Hn. ikisinin arasında doğmuştur. Bu evlenmeden, Kıbrıslı'nın Ayşe Hn.'dan sonraki 2. kızı Atıyye Hn. doğdu. Kıbrıslı'nın nesli bu kızından devâm etti. Ferîde Hn.'ın Kıbrıslı'dan önce ayrıldığı eşi şâir Reşîd Bey'dir. Bu Reşîd Bey'in Ferîde Hn.'dan olan oğlu Şevket Bey, Kıbrıslı'nın ilk eşinden olan kızı(yânî üvey kızkardeşi) ile evlenerek Kıbrıslı'ya dâmâd oldu ve Kıbrıslı'nın nesli bu Şevket Bey=Ayşe Hn. izdivâcından da yürüdü. Kurmay olan Şevket Bey, 1864'te eşi Ayşe Hn.'dan ayrıldıktan sonra 1867'de mîrlivâ ve paşa, sonra ferîk oldu. 10.11.1873'te İşkodra vâlîsi iken, atıyle Boyana ırmağından geçerken suya kapılıp boğuldu. 40 yaşından gençti. Babası Mehmed Şerîf Mollâ'dır(ölm.1838, med.Eyüb). Şerîf Mollâ, Hasîb Paşa'nın kardeşidir ki şecere için bk.Avnî Paşa. Hasîb Paşa ile Şerîf Mollâ'nın babası Mehmed Emîn Efendi'dir(ölm.1805, med.Mevlevî-hâne). Hasîb Paşa'nın oğlu Eşref Bey, Sd.Hüseyin Avnî Paşa'nın kızı Şerîfe Hn. ile evli idi.

Kıbrıslı Şevket Bey, Kıbrıslı soyadını aldı, 22.8.1950'de Paris'te ölüp Karacaahmed'e kardeşi Tevfîk Bey'in yanına gömüldü. Cemîle Sultân torunu Mevhibe Celâleddîn Hn.'la evli idi.

KINALI-ZÂDELER(K): Kınalı Çelebî-zâde 'Abdülkaadir Ḥamîdî Ef. (ölm. Isparta 1472), Isparta (Ḥamîdâbâd) doğumlu, 'Alî Ṭûsî'den me'zûn, Fâtiḥ'in ve sn. II. Bâyezîd'in muallimi. Oğlu: Mîrî mahlaslı şâir kadı Kınalı-z. Emrullâh Ef., en az 86 yaşında ol. 1559'da öldü. Bunun by. oğlu Rodos kadısı Müslimî Ef. (1497?-1537b=40?, şâir) ve kç. oğlu: Kınalı-z. 'Alâeddîn 'Alî Ef. (Isparta 1510 - Ist.22.1.1572 = 62), Çivizâde'den me'zûn, müd., Şâm, Mısır, Bursa, Edirne, Ist. 11.1570 kadısı, fiilen kazasker 6.1571, med. Edirnekapısı dışı, 3 dilde şâir, müel., *Aḫlâk-ı 'Alâî* adlı ünlü eserini 1563-65'de Şâm'da kadı iken yazdı (*TŞ*, I, 414b-20a). Bunun 3 oğlu:

1) Yenişehir kadısı iken orada 1574'de ölen şâir 'Abdürraḥîm Kirâmî Ef., bunun oğlu müd. Muṣṭ. Vaṣfî Ef. (ölm. 1594?).

2) Meḥ. Fehmî Ef. (1565 - 25.6.1596 = 31), müd., şâir, müel., med. Nişancı C. = Fülâne b. Kara Nişâncı vezîr Boyalı (b.bk.) Meḥ. Pş. (ölm. 1.1593).

3) Hasan Çelebî (Bursa 1546 - Reşîd / Mısır, 14.3.1604 = 58), müd., Haleb, Mısır, Bursa, Edirne, Gelibolu, Eyüb, Mısır (2) kadısı, şâir, müel., ünlü *Tezkire* sâhibi, oğlu müd. 'Abdurrahmân Ef. (ölm. 4.1629).

Kınalı-zâde Alî Ef.'nin ağabeyi: Amasya kadısı Müslimî Ef., Tr.ve Farsca'da şâir(*Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Mustafa İsen nş., 274).

KIRDÂR-ZÂDELER(V): Bk. MAHMÛD ŞEVKET PAŞA(S)

KIRIMÎ-ZÂDELER(Ş): Şeyh Hüsâmeddîn 'Uşşâqî oğlu Kazasker 'Uşşâqî-zâde (b.bk.) Must. Ef. dâmâdı aslen Giraylar'dan bir prens iken dervîş olan Kırımlı bir zâtın oğlu Kırımî 'Abd. Ef. (1614 - 11.1672 = 58), Sofya kadısı iken 'Uşşâqî dervîşi oldu. Bunun oğlu Mısır kadısı Tatar Yahyâ Ef. (1641-2.1719 = 78). Bunun oğlu Kazasker Meh. Lâyih Ef. Bunun oğlu Bursa kadısı Must. Şükrullâh Ef. (ölm. 22.12.1786), bunun oğlu Meh. Ef. (ölm. 1823), Kudüs 1810 ve Mısır 6.1817 kadısı, Mekke pâyesi, med. Edirnekapısı. Şükrullâh Ef.'nin dâmâdı: Kevâkibî-zâde (b.bk.) 'Abdülbâqî Mollâ. Meh. Ef.'nin (ölm. 1823) oğlu Ah. Reşîd Ef. (ölm. 23.1.1863), Diyârbekr 1846, Kırım Harbi'nde Kafkas Cebhesi ordu kadısı, Ist. pâyesi 4.1856, evkaaf müfettişi 3.1857, kazasker pâyesi 9.1857, med. Fâtih, fıkıh üzerinde müel. Bunun oğlu Neş'et Mollâ (1843-1906=63), 1892'den îtibâren avukat, müel., bestekâr, nota koleksiyoncusu = Fülâne Hn. b. Hayrullâh Ef. b. Yesârî-zâde (b.bk.) kazasker Must. 'İzzet Ef. (en by. Türk tâ'lîq hattâtı). Kırımî-zâdeler'in dîğer dalı: Tatar Yahyâ Ef.'nin (ölm. 2.1719) dîğer oğlu:

Meh. **Sâlih** Ef. (ölm. 25.4.1762), Şâm 6.1735 ve Ist. 17.7.1746 (2 def'a) kadısı, kazasker pâyesi 10.1747, fiilen Anadolu kazaskeri 30.5.1754, Rûmeli 11.1757, şeyhulislâm (no.97) 26.1.1758 - 30.6.1759 = 1,5,5. Kayın-pederinin Kanlıca'daki yalısında oturdu. Med. Fetvâ-hâne'de Razıyye Hâtûn dâmâdı Kazasker Meh.Ef. Medresesi. Oğlu Üsküdar kadısı (1775) 'Abd. Ef. (ölm. 1776). Şeyhulislâm Sâlih Ef. =Fülâne Hn. b. şeyhulislâm (1718-1730) Yenişehirli (b.bk.) 'Abd. Ef. (1668?-1743).

KOCA YÛSUF PAŞA-ZÂDELER(S,Ş): Sül. Bey. (ölm. 1817), kç. imrahor 1810, kapıcılar kethudâsı 1812, kapıcıbaşı, med. Vefâ. Oğlu 3 def'a hacı Meh. Kâmil Bey, bunun oğlu İsm. Hakkı Bey (1827b-1884=57), evkaaf nezâreti mektûbcusu 1859a, Adana defterdârı 4.1878, med. Nakkaaş, evi Beylerbeyi'nde, Kaadirî, 3 zevcesi var, şâir (*SATŞ*, 479-80). Hacı Meh. Kâmil Bey: Mekke pâyesi 1831 ve kadısı 1834, Ist. pâyesi 1838 ve kadısı 6.1843, kazasker pâyesi 10.1844 ve fiilen Anadolu kazaskeri 2.1851, Rûmeli pâyesi 12.1852, med. Üsküdar, Hüdâyî Dergâhı, Celvetî, ölm. 23.3.1858, tâ'lîq hattâtı (*Son Hattâtlar*, s. 70 v.dd.). Sül. Bey'in (ölm. 1817) ağabeyi:

Koca Yûsuf Pş. (Gürcistân 1730? - Cidde, 6.1800 = 70?):Gürcî köle, efendisi Ist. limanı reîsi Hasan Kapdân tar. âzâd 1748, efendisinin ölümüne kadar Mısır'a onun hesâbına gemi götürüp getirerek armatör, sonra kendi hesâbına armatör, Kapdân-ı Deryâ

Cezâyirli Gaazî Hasan Pş.'nın hazînedârı 30.10.1770, kapıcıbaşı, kapıcılar kethudâsı, vezâret'le Mora v. 18.8.1785, sd. ve Almanya ile Rusya'ya karşı serdâr-ı ekrem (Mora'dan gelinceye kd. eski efendisi Cezâyirli Hasan Pş. kaymakam) 24.1.1786 - 7.6.1789 = 3,4,14 + 27.2.1791 - 4.5.1792 = 1,2,5 = 4,6,19 (müddet bakımından 42.). Şebeş meydan muhârebesinde İmparator II. Joseph'in kumandasındaki Almanya imparatorluk ordusunu imhâ etmesi 21.9.1788, ilk sadâretinden azlinde Sıvas v.ve Vidin cebhesi seraskeri, Konya v.9.1790, Bosna 12.1790 - 2.1791, sd. (2) (Ist.'da kaymakam Çandarlı-z.'Alî Pş.), Trabzon v. ve Anapa muhâfızı, Cidde v. Fındıklı'da çeşme ve sebîl (1787) yaptırdı. =Hanîfe Hn. (ölm. 1805) b. Meh. Ağa, Çengelköyü'nde bugün Sâdullâh Pş. Yalısı denen yalı bu hanımın idi, ölünce kızı Emîne Hn.'a, ondan oğlu Hamdî Pş.'ya kaldı, Hamdî Pş., Sâdullâh Pş.'nın babası Es'ad Muhlis Pş.'ya sattı. Koca Yûsuf Pş.'nın çocukları:

1) Esmâ Hn. =1. Kazasker Kethudâ-zâde (b.bk.) Â'rif Ef., talâq. =2. 'Alî Rızâ Pş. (ölm. 9.1846), vezîr 1829b, Sd. Lâz Ah. Pş.'nın yeğeni, bk. Sokollu-zâdeler. Bir oğlu var.

2) Emîne Hn. = Seydî 'Alî Pş. (ölm. Afyon 1821), Gürcî köle ol. Mısır'da Elfî Bey'e satıldı, Cezâyir'de kapdân, Ist.'a gelip Tersâne'de subay, kapıcıbaşı, Donanma başbuğu, vezâret'le kapdân-ı deryâ 24.2.1807-23.8.1808=1,5,27 + 22.11.1808 20.3.1809 = 0,3,28 = 1,9,25, ikisi arasında Bursa'ya sürgün (zîrâ Silistre eyâletini kabûl etmedi), ikincisinden sn. Afyon'a sürgün ve 12 yıl sn. bu şehirde öldü. Bu izdivacdan: Şems-i Tâb Hn. ve Hamdî Pş. (ölm. 14.7.1866), med. Karacaahmed. Hamdî Pş.'nın 2. eşi Emîne Hn.'dan: Meh. 'Alî Pş. (ölm. 18.8.1896), Mersin mut., Rûmeli beyl. pâyesi 13.6.1892. Hamdî Pş.'nın -Emîne Hn.'dan önceki zevcesinin babası olan-ilk kayınpederi: Sd. (1818-20) Dervîş Meh. Pş. (b.bk.) (1769-10.1837). Hamdî Pş.: müderris, Bağdâd v. eniştesi 'Alî Rızâ Pş.'nın hazînedârı, hâcegân 1834, İzmir muhassılı, vezâret'le Konya 12.1844 - 10.1845, Afyon'a sürgün, Diyârbekr 11.1846, Erzurum 12.1846, mâzûl, Sıvas 5.1851, Diyârbekr (2) 9.1853, Bursa 7.1855-9.1855, Haleb 1858a-1859a.

3) Müd. Must. Zıyâeddîn Bey (ölm. 1795a), med. Yüksek Kaldırım. Yûsuf Pş.'nın by. oğludur.

4) Meh. Nazîf Bey (ölm. 28.9.1839), Selânik 1815, Şâm kadısı, Mekke 1826a ve Ist. 1826b pâyeleri, Ist. kadısı 1829b, kazasker pâyesi 1830b, fiilen Anadolu kazaskeri 24.9.1834, med. Erenköyü. Oğlu mîrlivâ 'Azîz Pş. (ölm. 1870?), çocuksuz.

5) Mahmûd Bey (ölm. 4.1824), Eyüb kadısı 3.1807, Mekke pâyesi, med. Haydarpaşa. ='Atıyyetullâh Hn.-Sul. (1775? 1808 = 33?) b. Dürr-i Şeh-vâr Sultân b. 'Abdülhamîd I (b.bk.), izd.18.8.1788 = 20 yıl, med. Hamîdiye T. Bu izdivacdan doğan 3 oğulun büyüğü: Süleymân Bey (1789-1818 = 29, med. Şeyh Vefâ T.). Ortancası: müd. Kâmil Bey, med. Şeyh Vefâ = Handân Hn.- Hn.-Sul. ile Mahmûd Bey'in kç. oğulları:

Aḥ. **Muḫtâr Bey (Ef.)** "Mollacık" (10.7.1807 22.12.1882 = 75,5,13): Dîvân-ı Hümâyûn kalemi kâtibi yardımcısı 1826a, *Takvîm-i Vekaayî'* musahhıhı 1830a, Selânik kadısı 1.1856, Mekke pâyesi 11.1856, Ist. pâyesi 7.1861 ve kadısı 3.1866, kazasker pâyesi, fiilen Anadolu kazaskeri 8.1868, Rûmeli pâyesi almaksızın şeyhulislâm (no.150, 156) 17.9.1871 - 6.11.1872 =1,1,19 + 18.4.1878 - 4.12.1878 = 0,7,16 = 1,9,5, ilk meşîhatinde evkaaf-ı hümâyûn nezâreti de uhdesinde, med. Üsküdar, 'İnâdiye Celvetî Tekkesi, Celvetî, şâir, by. gastronom, konağı Üsküdar'da. Oğulları 'Alî Ḥaydar Mollâ ve Muṣṭ. Hâşim Pş. (10.2.1843-1920 = 77), ṣaḥn pâyesiyle tedkıykaat-ı şer'iyye üyesi 10.1871, Ist. pâyesi 1878, Temyîz üyesi 7.1878, Ḫudâvendigâr (Bursa) eyâleti adliye müfettişi 1886, Temyîz başsavcısı, Islâhât-ı Adliyye Komisyonu üyesi, Temyîz 2. reîsi 12.1888, kazasker pâyesi 9.1890, adliye müsteşârı 9.1891, Tarâbulusgarb v. 20.2.1899 - 2.1900, Şûrây-ı Devlet üyesi, vezîr 11.1903, maârif nâzırı 27.7.1903-31.7.1908 = 5,0,5, Tr. ve Ar.'da müel., murassâ İftiḫâr, murassâ 'Oṣmânî 11.5.1897, murassâ Mecîdî 23.2.1900. =Faṭma Mün'ime Hn.b.Ṣâliḥ Vâmık Pş. (=Bint Sd. Maḥmûd Nedîm Pş., b.bk.). Bu izdivâcdan: 1) ecz. alb.'Alî Ertan = Refîka Ertan, çocukları Muhtâr Ertan (ölm. Ist.22.4.1965) ve Mu'allâ Hn. 2) Y û s u f Refîq Hâşim Koca-yûsufpaşaoğlu (1897-15.2.1988=91, med. Karacaahmed, Arablar), av. =Hadîce Fikret Kaleerler (Antalya 1903 - 1988'den önce). Çocukları: Prof. Dr. Necîb Kocayûsufpaşaoğlu(1932, evlenmedi, Ist. Hukuk Fak., müel.); Nazîf Kocayûsufpaşaoğlu (1936) (=Gülden K.); Selîm Hâşim Kocayûsufpaşaoğlu (1942) (=Zeyneb K.); Mün'ime Dürr-i Şeh-vâr Hn. (1937).- Meşîhate Cemâleddîn Ef.'nin getirilmesini II. 'Abdülḥamîd'e Hâşim Pş. tavsıye etti.- Târihçi deniz yb. ve Topkapı Sarayı md. Halûk Yûsuf Şehsüvâroğlu'nun (Ist. 1912-Ist.196x), bu âile ile yakınlığı vardır, Maḥmûd Selîm Bey'le Nazîre Hn.'ın oğludur. Müel. ve hukukçudur.

KOZ-'ALÎ-ZÂDELER(D): Koz 'Alî Ağa oğlu bostâncıbaşı Meḥ. Ağa oğlu Amasya s.b. Seyyid Aḥ. Pş. oğlu **Dâmâd Süleymân Pş.** (ölm. Afyon, 28.7.1748), bostâncı, Edirne bostâncıbaşısı 1738, vezâretle Ḫotin muhâfızı 7.2.1744, Bosna 4.1745, Anadolu 12.1746. =1. Fülâne Hâtûn (Dâmâd Aḥ. Pş.'nın annesi). =2. Zübeyde Sultân (29.3.1728 - 6.5.1756 = 28,1,8) b.Aḥ. III (b.bk.), izd. 6.1.1748 = 0,6,23, yş.19,9,8 - 20,5,1, zifâf olmadı, nikâh sûrî kaldı. Dâmâd Sül. Pş.'nın oğlu:

Dâmâd Seyyid Aḥmed Pş. (1747? Erzurum 1799 = 52?), kapıcıbaşı, mîrmîrân'lıkla Bozok mut. 1780, Mora muhassılı 7.1781, vezâret'le Girid 9.1782, Anadolu v.ve İsmâil seraskeri 6.1784, Silistre seraskeri 3.1785, Konya 2.1787, Erzurum 8.1787, Sofya seraskeri 11.1788, Rûmeli v. 12.1789, Mora, Ist. Boğazı muhâfızı 5.1791, Sıvas v., Kırşehri mut., Yenişehir mut. 1796, Sıvas (2) 1797, Kıbrıs'a sürgün 1798b, Afyon mut., Erzurum (2) 1799a. =1. Fülâne Hâtûn (her iki oğlunun annesi). =2.

Hadîce Sultân (13.6.1768 - 17.7.1822 = 54,1,4) b.Must. III (b.bk.), Zübeyde Sultân'ın yeğeni, nikâh 29.4.1784, izd.10.11.1786, izd.müd.13 yıl, yş.18,5,17 - 31, zevcinden 19? yş.kç. Dâmâd Ah. Pş.'ının oğulları:

1) 'Osmân Pş. (ölm. 1809), kç. oğul, kapıcıbaşı, mîrmîrân, Karası mut. 1808, Ruslar'a karşı Tuna üzerinde şehîd.

2) **Dâmâd 'Alâeddîn Pş.** (1774? 1.1813 = 39?), kapıcıbaşı, mîrmîrân, vezâret'le Karamân 1801, Sıvas 9.1802, Erzurum 2.1803, Anadolu 9.1803, Afyon mut., Anadolu (2) 6.1807 ve Sofya'ya serdâr, Üsküdar'da ikaamet 1809. =Hibetullâh Sultân (16.3.1789 - 18.9.1841 = 52,6,3) b. 'Abdülhamîd I b. Ahmed III (b.bk.), Hadîce Sultân'ın amca-zâdesi, izd.3.2.1804 = 8,11, yş. 14,10,18 - 23,10. 'Alâeddîn Pş.'nın Sultân'dan önceki zevcesinden olan oğlu Fülân Bey'in oğlu Ah. Fethî Bey (ölm. 1901), ağır cezâ reîsi ve Sıvas eşrâfı ol. Sıvas'da öldü, oğlu: Sâmih Fethî Bey, "M. Turhân Tan" müsteâriyle tanınır (Âmid, 8.3.1885 - Ist.25.12.1939 = 54,9,18), Çorum, Kayseri, Üsküdar mutasarrıfı, 1919'da Sıvas mv., târîhî romancı, gazeteci (*Cumhûriyet* gazetesi fıkra yazarı), med. Edirnekapısı Şehidliği, şâir (*SATŞ*, 1.677-80).

KÖPRÜLÜ-ZÂDELER veyâ **KÖPRÜLÜLER(D, S):** Osmanlı târîhinin en ünlü vezîr âilesi. Âilenin kurucusu Köprülü Mehmed Paşa'dır. Asıl Köprülü-zâdeler, Mehmed Paşa'nın çocukları ve 3 oğlundan Fâzıl Mustafa Paşa'dan yürüyen koldur. Amca-zâdeler, Köprülü Mehmed Paşa'nın erkek kardeşinin nesli olmakla, bir yan dalı oluşturur. Mehmed Paşa'nın bir kızkardeşi ve kızlarından yürüyen dallar da Kıbleli-zâdeler, Merzifonlu-zâdeler, Puçinli-zâdeler, Safiyye Sultân-zâdeler gibi kollara ayrılır.

Köprülü Mehmed Paşa'nın babası Hüseyin Ağa, Güney-doğu Arnavudluk'da Berât (Arnavud Belgradı) sancağında Rudnik (Ruznik/Roşnik) köyünde doğmuş, Türk asıllı bir hanımla evlenmiş ve anlaşıldığına göre gene ayni köyde ölmüştür. Hüseyin Ağa'nın bilinen tek kızı, Kıbleli Mustafa Paşa ile evlenmiştir, bu dala "Kıbleli-zâdeler" deniyor, fakat Kıbleli-zâdeler kendilerini Köprülü-zâde saymışlardır. Kıbleli Mustafa Paşa zevcesinin, Köprülü Mehmed Paşa'nın çok genç bir kızkardeşi olması lâzım.Ancak bu husus, bir daha araştırılmak gerekir. Zîrâ Mehmed Paşa'nın kızı da olabilir. Veyâ Mustafa Paşa, Mehmed Paşa'nın kızkardeşinin oğlu olabilir ve belki böyle olduğu hâlde Köprülü Mehmed Paşa'nın gene bir kızıyle evlenmiştir. Günümüze kadar gelen ve ünlü üyesi çağdaş büyük târihçi Fuâd Köprülü olan bu âile için bk. Kıbleli-zâdeler.

Köprülü Mehmed Paşa'nın bilinen tek erkek kardeşi ise Mevlevî Amca Must. Hasan Ağa'dır. Belki 1590'a doğru Rudnik köyünde doğmuştur ve ağabeyi Mehmed Paşa'dan epey genç olmalıdır. Plevne yakınlarında Sera köyü kendisine zeâmet verilmiştir. Ayrıca Bulgaristan'da Pravadi'de Kozluca'da çiftliği vardır. Çok yaşlı olarak yeğeni Fâzıl Ahmed Paşa'nın Uyvar seferine (1663) katılmıştır. Fâzıl Ahmed Paşa'nın amcası olduğu için "Amca" denen ve ağabeyi Mehmed Paşa'dan sonra ölen bu Hasan Ağa'nın nesli, Amca-zâdeler denen dalı oluşturuyor. Tepedelen'den fazla Premedi'ye yakın olan Rudnik köyünden ağabeyi Mehmed Paşa ile berâber çıkmış veyâ Mehmed

Paşa devlet hizmetinde yükselince kardeşini yanına aldırmış olacaktır. Önce bu AMCA-ZÂDELER denen yan dalı görelim:

Amca Hasan Ağa'nın dâmâdı: Enişte 'Alî Bey (ölm. Kaahire 1728), Amca-zâde Hüseyin Pş. kethudâsı, hâcegân, başmuhâsebeci, mâzûl 1703, sadâret kethudâsı 1711, pek çok mâliye görevinden sn. Mısır defterdârı iken öldü. Bunun oğlu hattât 'Alî Bey'dir (ölm. 1762, med. Topkapı). Hasan Ağa'nın oğlu: "Yeğen, Sarhoş, Mevlevî" denen **Amca-zâde Hüseyin Pş.** (Köprü 1644 - Silivri, 22.9.1702 = 58), 1676'dan önce hacca gitti, dönünce evlendi, 1683 Viyana seferine sancak beyi pâyesiyle katıldı. Şehrizor beyl. 3.2.1684, Kastamoni s.b., Çardak muhâfızı, vezâret'le Seddü'l-Bahr muhâfızı 6.5.1689, sadâret kaymakamı 15.5.1691 - 3.2.1692 = 0,8,19 (amca-zâdesi Fâzıl Must. Pş.'ya), Seddü'l-Bahr (2), kapdân-ı deryâ 13.12.1694-11.5.1695=0,4,29, Sakız muhâfızı, Adana beyl. ve Almanya cebhesinde görevli, sadâret kaymakamı (2) 29.12.1693 - 11.5.1694 = 0,4,13, kubbe-nîşîn, Belgrad muhâfızı 1696, sd.18.9.1697 - 4.9.1702 = 4,11,16 (müddet bakımından 38.), istîfâsından 18 gün sonra Silivri'deki çiftliğinde öldü. Med. Ist., Saraçhânebaşı'ndaki medresesinin bahçesindeki türbesi. Niyâzî-i Mısrî mürîdi, ayrıca Mevlevî. Na'îmâ, asıl adı *Ravzatü'l-Hüseyn* olan ve *Târîh-ı Na'îmâ* denen büyük târîhini, bu zâtın adına yazmıştır. =Emîne Hn. Amca-zâde'nin başlıca hayrât ve emlâki: Ist.'da Saraçhânebaşı'nda saray (17.7.1718'de yandı), 2.580 m^2 üzerinde bir külliye (kütübhâne 1669, mescid 1700, medrese, mekteb, sebîl, türbe), Edirnekapısı dışında mezbaha, Haseki'de sebîl, Ist. şehrinde 5 çeşme, su kemerleri, su deposu, Boğaziçi'nde Kanlıca'da hâlâ bir kısmı duran sâhil-saray (H. Saladin ve R. Mesguich, *Le Yali des Keuprulia Anatoli-Hessar*, Paris 1915, Société des Amis de Stambul nş.) ki Kanlıca ile Anadolu Hisârı arasındadır. Ist. dışında Silivri'de Bigados çiftliği, Edirne'de Buçuktepe'de II. Must.'ya hediyye ettiği kasr, Taşlık'da medrese, 4 çeşme, 2 şadırvan, câmî; Merzifon'da 10 çeşme, Bursa'da tekke, Medîne'de sebîl, Gradiska'da câmî, İnebahtı'nda câmî. Amca-zâde'nin 3 kızı:

1) 'Ayşe Hn. = İsm.Ef., Bâbüssaâde muhâsebecisi, Eğri defterdârı Noktacı-zâde Hacı ibr. Ef. oğlu.

2) Hadîce Rahmiye Hn. (1686? - 1774 = 88?) = İbr.Ef. (1684 - 10.1709 = 25), Rûmeli kazaskeri, Şeyhulislâm Feyzullâh Ef. (b.bk.) oğlu.

3) Şerîfe Sulhiye Hn. (ölm. 1738) = **Kavanoz Sührâblı Ahmed Pş.** (1653? - İnebahtı, 28.9.1705 = 52?), Rus asıllı, Enderûn me'zûnu, Hâs Oda subayı, pâdişâhın sır kâtibi, Hazîne-i Hümâyûn kethudâsı, vezâret'le Basra beyl. ve Amca-zâde dâmâdı, Mûsul, Saydâ, Beyrût, Mısır, Diyârbekr eyâletleri beyl., Hanya muhâfızı, mâzûlen Ist., Hanya (2), nişâncı, Ist.'da mâzûl, III. Ahmed'in ilk sadrâzamı 22.8.1703 - 17.11.1703 = 0,2,26, Sakız'a sürgün, İnebahtı muhâfızı, konağı Süleymâniye'de, kızı Emîne Hn. (ölm. 1742).

Köprülü Mehmed Paşa (Rudnik 1578 - Edirne, 30.10.1661 = 83): Silâhdâr, 86 yaşında öldüğünü söylüyor ve doğum târîhini bu ifâdeye göre tesbît ettim; ancak bu ifâdeye çok inanmamalıdır, 1586'ya doğru doğmuş bulunması bence daha muhtemeldir. 1625'e doğru IV. Murâd yeni tahta çıkmışken Saray'a matbah-ı âmire helva-hânesine işçi

olarak girdi, sonra Büyük Oda'ya nefer olarak geçti, Hazîne Odası'na alınıp subay oldu, sipâhî subayı olarak taşra çıkarıldı, sd. (1628-31) Husrev Pş.'nın hazînedârı, voyvoda 1631, ihtisâb ağası, Tophâne nâzırı, sipâh ağası, silâhdâr bölükleri ağası, cebecibaşı, kapıcılar kethudâsı, IV. Murâd'a imrahor, Amasya s.b. 1634, Trabzon beyl. 2.1644, bir ara emekli, Şâm eyâleti mütesellimi (beyl. vekîli), Karamân beyl. 1648, Kudüs sancağı ilâvesiyle Tarâbulusşâm beyl., dostu ser-mîmâr Kaasim Ağa'nın tavsıyesiyle kubbe vezîri, bir kaç hafta sonra Köstendil s.b., Köprü kasabasında mâzûl, Tarâblus (2) 1.1655-5.1655, daha Tarâbulus'a varmadan mâzûl ve Ist.'da mâzûlen ikaamet, sd. 15.9.1656 30.10.1661 = 5, 1, 15 (müddet bakımından 35. sıra). Med.Ist.'da Dîvânyolu'nda Köprülü Câmii'ndeki türbesi. İstiskaa'dan öldü. Makaamında öldü. Başlıca hayrât ve emlâki: Ist.'da Tavukpazarı'nda 220 odalı han, ondan sonra kendisine izâfetle Vezirköprü (sü) denen Köprü kasabasında saray, Edirne'de saray, Morava üzerinde Niş yakınlarında ağaç köprü, Erdel'de Arad'da kale, cebhâne, câmî, han, hastahâne, mekteb, tekke, imâret, dârüzziyâfe, mütevellî evi, hamam, çarşı, medrese, Eğri'de Baruthâne kalesi (1658) ve asıl Eğri kalesini tâmîr, Kalamata (Mora) şehrinde bütün âmme binâlarının tâmîri, doğduğu Ruznik köyünde câmî, medrese, mekteb, tekke, hamam, çarşı yaptırarak kasaba hâline getirdi, Misis'de 120 odalı han, vakıflar, İdlib'de (Haleb) vakıflar, Şâtır'da (Haleb) kale, han, Bozcaada'da, câmî, han, çarşı, 1651'de köprü yaptırdığı bugün Köprülü adını taşıyan (Sırp. Çuprija) Yugoslavya'daki şehir de adını taşımaktadır (emlâk ve hayrâtının daha mufassal bir listesi: *İA*, VI, 897b). ='Ayşe Hâtûn (ölm. 1670'den sn.) b.Yûsuf Ağa, Mehmed Pş.'nın bütün çocuklarının annesi ve Meh. Pş.'yı "Köprülü" yapan hanımdır. Yûsuf Ağa, aslen Havza'nın Kayacık köyünden olup Kadegra kazâsına voyvoda oldu. Kadegra kasabası, onun voyvodalığı sırasında bir köprü yaptırdığı için Köprü ve dâmâdı Mehmed Pş. sadrâzam olunca da Vezirköprüsü adını aldı. Amasya sancağı kazâsı idi ki Mehmed Pş. önce Amasya s.b. olmuştu. Bugün Samsun ilinin kazâsıdır. Kızılırmak'ın ve bu nehre kavuşan bir derenin güneyindedir, az güney-doğusunda Havza kasabası yer alır. Havza'nın az güney-batısında daha büyük bir kasaba olan Merzifon, doğuda Lâdik ve güneyde büyük Osmanlı kültür merkezi Amasya vardır. 'Ayşe Hâtûn'un babadan kalma Köprü'deki 2 katlı ve 1695'de Nû'mân Pş.'nın onardığı konak, 1940 yılında, akıl almaz bir barbarlık eseri olarak kazma kürek yıktırıldı, sarayımsı bir konaktı ve Elmacı Hacı Yûsuf Ağa, yanında bir han ile inşâ ettirmişti. Kasabayı asıl şenlendiren 'Ayşe Hn. oldu ve baba servetini harcıyarak Köprü, Çarşanba, Safranbolu'da çeşmeler, hamamlar, hanlar, bedesten, câmî, 2 mescid, 2 medrese, namâzgâhlar, musallâlar yaptırdı. 'Ayşe Hâtûn, zevcinden sonra yaşadı ve by. oğlu Fâzıl Ahmed Pş. ile yıllarca Girid'de Kandiye'de yeraltında yaşadı, Kandiye'nin fethini gördükten sonra kç. oğlu 'Alî Bey'le hacca gitti.

Tarhân Vâlide-Sultân'ın kethudâsı ve müşâvir-i hâssı Ser-mi'mâr Kaasim Ağa'nın dâmâdı: **Zurnazen Must. Pş.** (ölm. Erzurum, 2.1657), Arnavud, kapıcıbaşı, Rûmeli beyl. 1648, başdefterdâr 20.6.1650 - 10.10.1650 = 0,3,20 + 9.8.1652 1.4.1653 = 0,7,23 = 0,11,13, İçel s.b., Karamân beyl., başdefterdâr (2), Bozcaada muhâfızı, kapdân-ı deryâ 21.5.1655-29.3.1656=0,10,9, sadâret kayımakamı, 4 saat için sd. 5.3.1656,

Erzurum beyl.- Köprülü'nün sadâreti üzerine Tarhân Vâlide-Sultân, saltanat nâibeliğinden çekildi ve IV. Mehmed, reşîd îlân edilmiş oldu.

Köprülü'nün 3 oğlunun küçüğü: Hacı 'Alî Bey (1639? 1664a = 25?), s.b. pâyesi, Budin'de ağabeyi ile bulunurken hastalanıp öldü ve Budin'de Ahmed Bey Türbesi'ne gömüldü. Târîhen mazbût çocuğu yok.

Köprülü'nün by. oğlu ve halefi: Ebü'l-'Abbâs **Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Pş.** (Köprü 1635b - Çorlu yakınlarında Karabiber Çiftliği, 3.11.1676 = 41): 7 yaşında babası ile Ist.'a geldi 1642, Şeyhulislâm Karaçelebî-zâde'den rüûs alarak yüksek medreseyi bitirdi, müderris, Sahn müderrisi 1657, vezâret'le Erzurum beyl. 21.8.1659 (yş. 24, vezîr pâyesi taşıdığı müddet 17,2,13), Şâm, Haleb, babasının ölüm hastalığı üzerine Edirne'ye çağırılıp babasının pâdişâha tavsıyesiyle kısa müddet sd. kaymakamı, sd. 30.10.1661 - 3.11.1676 = 15,0,26 (yş. 26) (müddet bakımından 5.), en genç sadrâzam, makaamında öldü, istiskaa'dan ölüp babasının türbesine defnedildi. Çocuksuz. Lalası: Kazancı-zâde Süleymân Ağa. Fıkh ve kelâm'da mütehassıs, Dervîş 'Alî Ef.'den (ölm. 1673) icâzetli nesh ve sülüs hattâtı. Başlıca hayrât ve emlâki: Ist.'da Dîvânyolu'nda babasının câmii yanında kütübhâne, sebîl, çeşme, Çenberlitaş'da babasının Vezirhanı yanında mescid, Ist.'da Ayşe Sultân (b. Ahmed I) Sarayı (satın aldı); Çorlu'da Karabiber Çiftliği, İzmir'de han, hamam, bedesten, suyolu, köprüler, çeşmeler, medrese, Uyvar'da câmî, Kamaniçe'de câmî, Kandiye'de câmî, saray, çeşme, medrese, kütübhâne, Yanova'da câmî, Kisoma'da câmî, Edirne'de 2 saray, Kalkandelen'de köprü, Şâm'da havuzlu ve şadırvanlı saray, Karasu (Trakya) üzerinde ağaç köprü ve Karasu yakınlarında Ahmedâbâd kasabasını kurup câmî, mescid, 2 han, 25 dükkân, 200 ev.

Köprülü'nün ortanca oğlu: Hacı **Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Pş.** (Köprü 1637b - Salankamen, 19.8.1691 = 54): 5 yaşında babasıyle Ist.'a geldi, yüksek medreseden rüûs aldı, hadîs üzerinde ihtisas yaptı, müteferrika 1659, 7. kubbe vezîri 29.6.1680, 6. vezîr 1681, Silistre (Özü) beyl. ve Lehistân serdârı 12.1683, 4. vezîr 3.1684, 3. vezîr, 5.1684, istîfâ 1685, Sakız muhâfızı 11.1685, Çanakkale Boğazı muhâfızı 2.1686, 2. vezîr ve sd. kaymakamı 2.10.1687, bu sıfatla IV. Mehmed'i hal'ettiği gibi Sultân (II.) Mustafa'yı da tahta çıkarmayıp mahlû pâdişâhın kardeşi III. Süleymân'ı pâdişâh ve onun kardeşi Sultân (II.) Ahmed'i velîahd yaptı. Boğaz muhâfızı 2.1688, Yanya muhâfızı 3.1688, Kandiye muhâfızı 6.1668, Sakız muhâfızı (2) 12.1688, Şeyhulislâm Debbâğ-zâde Meh. Ef.'nin tavsıyesiyle sd. 25.10.1689 19.8.1691 = 1,9,25, Salankamen meydan muhrârebesinde Almanlar'a karşı savaşırken alnından vurulup atından düşerek şehîd, nâşı Ist.'a getirilip babasının türbesine kondu. Girid'de yıllarca annesi ile berâber ağabeyinin yanında kaldı ve 1669 sonunda annesi ile hacca gitti. Süleymâniye ile Vefâ arasında sarayı ve yanında kütübhânesi vardı. Asıl Köprülü-zâdeler, Fâzıl Must. Pş.'dan iner. Çocukları:

1) Hacı **Dâmâd** Fâzıl **Nû'mân Pş.** (8.1670 - Kandiye, 28.1.1719 = 48, 5): 6. vezîr ol. kubbe-nîşîn 3.7.1700, Erzurum, Anadolu, Kandiye, Ağrıboz ve Karlıeli, sd. 16.5.1710 -18.8.1710 = 0,3,3, istîfâ, Ağrıboz (2), Hanya, Kandiye (2), Yanya, Bosna 28.3.1714, Belgrad 12.1714, Silifke, Kıbrıs, Bosna Cebhesi serdârı, Girid (Kandiye).

Babasının Süleymâniye-Vefâ arasındaki sarayını tavârüs etti. Selânik'de câmî ve tekke yaptırdı. Kelâm ve hadîs'de mütehassıs, mantık, siyer ve tasavvuf üzerine 5 eserin müellifi. Kandiye'de babasının amcası Fâzıl Ah. Pş. Câmii avlusundaki türbesinde medfûn. Çocukları sultân-zâde olmayıp ilk zevcesindedir. ='Ayşe Sultân (10.4.1696 - 26.9.1752 = 56,5,16) b.Must. II (b. bk.), nişân 3.7.1700, nikâh 9.4.1708, izd. 14.3.1710 = 8,10,15, yş. 13,10,7 - 22,8,28, zevcinden 25,8 kç. (Sultân sonradan 3 def'a daha evlendi). Paşa'nın 50 küsur yaşlarındaki 4 çocuğu: Veliyye Hn. (ölm. 1759a), Meh. Emîn Bey (ölm. 1760a), Şifâ Hn. (ölm. 1758a), Selâme Hn. (ölm. 1759a), ağabeyleri Hâfız Ah. Pş. (aş. bk.) ile berâber Kandiye'ye babalarının türbesini ziyârete geldiler ve Kandiye'de salgın hastalığa tutulup birer ikişer öldüler. Veliyye Hn. için babasının türbesi yanında ayrı türbe yapılıp dîğer üç kardeş câmî hazîresine defnedildi. Nû'mân Pş.'nın oğlu Ah. Paşa, salgından kurtuldu:

Ebü'l-Hayr Hacı Hâfız (isimdir!) Sa'îd Ahmed Pş. (1699? - Kaahire 1769 = 70?), kapıcılar kethudâsı 10.1730, kubbe vezîri 20.4.1731, nişâncı, Vidin muhâfızı, nişâncı (2), Rûmeli beyl. ve 1737b'de Sırbistân cebhesi serdârı, sd. kaymakamı 3.6.1736, Selânik, Girid, Yanya, Ağrıboz, Belgrad, Bosna 2.1752, Özü 2. 1753, Ağrıboz (2), Belgrad (2), Ağrıboz (3), Vidin, Haleb 4.1764, Bosna (2) 2.1766, Özü (2) 1766, Selânik (2), Mısır 1768, bu görevde öldü, med. Kaahire. "Hâfız" mahlasiyle şâir (Belîğ; Gibb, III, 248). Ist.'da Kazancılar Yokuşu'nda (Taksim) çeşme (1732), Fındıklı'da çeşme, 2 köşk, 3 yalı, Kandiye'de suyolu, Belgrad'da 2 ev, 1 arsa, bütün bu emlâkini vakfetti. Oğulları: 'Abdülbâqî Bey (ölm. 1768) (oğlu Feyzullâh Bey, ölm. 1793/4) ve Meh. Tayyib Bey, bunun oğlu 'Abdülhamîd Bey (ölm. 1796?), Yenişehir kadısı 1768. Bunun dâmâdı: Köprülü-zâde Meh. Â'sım Bey (ölm. 4.1816) için aş.bk.

2) 'Abdullâh Paşa (1675? - Revân, 14.6.1735 = 60?): Sd. Fâzıl Must. Pş.'nın ortanca oğlu. Vezîr 12.1.1701, kubbe-nîşîn ve Şeyhulislâm'a dâmâd, nişâncı, Ist.'da sd. kaymakamı 1.1703, Sakız muhâfızı 9.1703, Sıvas, Trabzon, Ağrıboz, Hanya, Trabzon (2), Mûsûl, Aydın, Mora seraskeri, İnebahtı, Şâm 1727, Diyârbekr 1728, Erzurum, Van, İran üzerine serdâr, Tebrîz'i fethi 3.8.1725, Tebrîz beyl., Saydâ 7.1726, Kandiye, Mısır 17.5.1731, Kandiye (2), Bender, Karamân, Mısır (2) 12.1733-4, İran üzerine serdâr (2), Revân dışında Arpaçayı meydan muhârebesinde Nâdir Şâh Avşar karşısında şehîd, 3 dilde şâir, Ar. dîvân sâhibi, müel., İdlib'de çarşı, 23 mahzen, han. =Zübeyde Hâtûn (Erzurum, 1.4.1690 - Âmid, 1728 = 38), Şeyhulislâm Feyzullâh Ef. (b.bk.) kızı, med. Âmid'deki (Diyarbakır) türbesi, izd.12.1.1701 = 27 yıl, yş. 10,9,11, zevcinden 15 yş. kd.kç.'Abd.Pş.'nın kızları bilinmiyor, yaş sırasıyle 7 oğlu:

1- 'Abdurrahmân Pş. (12.1701 - Hemedân, 1726 = 25), vezîr 9.1725 ve Van, sn. Trabzon beyl. Babasının serdârlığında İran cebhesinde iken Nâdir Şâh'a karşı Hemedân meydan muhârebesinde, babasından 9 yıl önce şehîd oldu. Âmid'de dârülkurâ yaptırdı. Oğulları: 'Abdülbâqî Bey ve 'Abdülvâhid Bey (1721?-1776=55?), hâcegân'dan.

2- 'Abdülhamîd Bey, bunun oğlu Meh. Â'sım Bey (ölm. 4.1816), Üsküb kadısı = Fülâne Hn. b. Köprülü-zâde 'Abdülhamîd Bey b. Meh. Tayyib Bey b. Ah. Pş., yk.bk. Bu izdivacdan: Â'sım Meh. Bey (ölm. 21.12.1836), müd., med. Zülâlî Çeşmesi'nde ba-

bası yanında. =Fülâne Hn. b.Yâsînci-zâde Râgıb Ef. (b.bk.). Bunların kızı Tevhîde Hn. = 'Alî Şefîq Bey (ölm. 3.1884) (Ist. pâyeli Ağrıbozlu İsm.Ef. oğlu), bâlâ, Şûrây-ı Devlet üyesi. Bu izdivacdan: Sâfî Bey, Âmedî baş-hulefâsı, bâlâ 20.5.1896, 1. Mecîdî 16.3.1904, 2. 'Osmânî 14.12.1896, ölm. 1908'den sn.

3- 'Abdullâh Bey (1724 - 1749 = 25?), med. Köprülü C.

4- 'Ammâr Bey (1724? - 1759 = 35?), med. Köprülü C.

5- Meh. Hamdî Bey (1724? - 1771 = 47?), Köprülü C.

6- Meh. Sâdık Bey (1725? - 8.1765 = 40?), Amca-zâde Medresesi.

7- 'Affân Bey (1725? - 1783 = 58?), med. Saraçhâne, Amca-zâdesi Medresesi. Kızları: Esmâ Hn. (ölm. 1760) ve Hasîbe Hn. (ölm. 1784) ve bunun kızı Nesîbe Hn. (ölm. 1775). Köprülü-zâdeler, 'Abdullâh Pş.'nın oğullarından yürümüştür.

Râmiz, Es'ad Paşa'nın mahlasını doğru olarak Hâsim şeklinde yazar, Hâşim doğru olmamak gerekir.

3) "Deli" Es'ad Paşa (1681? - Resmo, 27.9.1726 = 45?): Sd. Fâzıl Must. Pş.'nın kç. oğlu. Hicrî ve Hâşim mahlaslarıyle şâir, *Yûsuf-u Züleyhâ*'yı Farsca'dan Tr.'ye manzûm ol. çevirdi (Es'ad Ef., *Bâğçe-i Safâ-endûz*). Ağabeyi Nû'mân Pş. tar. büyütüldü, sn. Seydî-'Alî Pş.'dan dul halasının konağında oturdu. Sd. Çorlulu Dâmâd 'Alî Pş.'ya hakaaret edince Kütahya ve Bursa'ya çekilip buralarda oturdu. Sonra Ist.'a gelip Kadıköyü ve Üsküdar'daki konaklarında, Ist. tarafına geçmemek şartıyle oturmasına izin verildi. 9.1710'da ağabeyi 'Abd. Pş.'nın yanına gidip onunla oturdu. 12.1718'de def'aten vezâret'le Mûsul beyl., Ağrıboz muhâfızı, Hanya muhâfızı 23.4.1719, Resmo muhâfızı oldu ve Girid'de bu son görevde öldü.

Köprülü Mehmed Paşa'nın kızları ve dâmâdları:

1) Emîne Hn. (doğ. 1649?) (izd. 1664) = Kaplan Mustafa Pş. (ölm. İzmir, 5.12.1680), Enderûn me'zûnu, silâhdâr-ı şehryârî, vezâret'le Bağdâd 1650, Vân, Karamân, Şâm, kapdân-ı deryâ 6.2.1666-31.3.1672 = 5,11,23 + 25.11.1678 5.12.1680 = 2,0,10 = 8,10,3, Haleb, Diyârbekr 1675, Bağdâd 6.1676, Diyârbekr (2) 11.1677, kapdân (2), bu görevde baştardasında öldü. İlbav (Lemberg=Lwow) Fâtihi 9.9.1672. Kandiye'de câmî, tekke, Bağdâd'da Kuddûsî Câmî ve türbesini tâmîr.

2) Fülâne Hn. (ölm. 1700'den sn.) = Seydî-Ahmed Pş. (ölm. 7.1661), Kara Ah. Pş.'nın Çerkes kölesi ve evlâdlığı, vezîr 1.1655 ve Anadolu bey., sn. 10.1655'e kd. Haleb, Silistre (Özü), kapdân-ı deryâ 18.7.1656 - 12.12.1656 = 0,4,25, Bosna beyl. ve serdârı, Budin 2.1659, bu görevde iken îdâm. Oğlu ve Köprülü Meh. Pş.'nın torunu: Seydî-zâde Mehmed Pş. (ölm. 1684), vezâret'le Rûmeli 1671, kapdân-ı deryâ 12.1675-13.11.1677=1,11, Niğde s.b., Tameşvar, Kanije, Yanova beyl. Budin önünde Kara Meh. Pş.'nın maiyetinde Yanova muhâfızı olarak meydan muhârebesinde Almanlar'la savaşırken şehîd oldu. Seydî-Ahmed Pş., "Deli Türk" diye mârûfdur.

3) 'Ayşe Hn. = **Abaza Siyâvuş Paşa**(ölm.2.3.1688), Köprülü Meh.Pş.'nın kölesi, mânevî oğlu, sonra dâmâdı, Fazıl Ah.Pş.ile Merzifonlu'nun bütün seferlerine katıldı, cebecibaşı 1683, vezâret'le Diyârbekr 1684, Haleb 1687, sd.ve Almanya cebhesine serdâr-ı ekrem 23.9.1687 - 2.3.1688 = 0, 5, 9(kaymakamı: kayın birâderi Fâzıl Must.Pş.), âsî yeniçeriler tar.Ist.'daki sarayında linç edildi ve zevcesi Köprülü kızı 'Ayşe Hn. da ağır yaralandı. Üsküdar'daki mezar taşı: "Sadrâzam Şehîd Hacı Siyâvuş Paşa"

Oğlu ve Köprülü Meh.Pş.'nın torunu: **Dâmâd Abaza Hüseyin Paşa** (ölm.2.3.1688), vezîr 1674/5, 2 def'a Budin beyl., babası ile berâber linç edildi. =Şafiyye Sultân b.Murâd IV(b.bk.). "Şafiyye Sultân-zâdeler" denip günümüze kadar gelen âile bu izdivacdandır. Bu âileden Himmet Ef.'nin oğlu Cezbî Ah.Ef.(ölm.1829), dîvân sâhibi, hâcegân'dan, 'ulûfeciyân kâtibi 1823, 2. rûz-nâmeci 1826.- Siyâvuş Pş.'nın sadâret makaamında halefleri: Ayaşlı Nişâncı İsm.Pş.(1620 - Rodos'da îdâmı 4.1690 = 70) ve Tekirdağlı Bekrî Must.Pş.(1620 - 1.1690 = 70).

4) Â'bide Hn.(ölm.1739), med.Dîvânyolu. =Puçinli Kara İbrâhîm Pş.(ölm.Tuna üzerinde Kartal, 7.1676), sadâret kethudâsı 1661, vezîr 1668. Köprülü Meh.Pş.'nın bu izdivacdan 2 erkek torunu oldu ki, küçükleri Lâle Devri'nin kapdân-ı deryâsı ve Nevşehirli Dâmâd İbr.Pş.'nın dâmâdı Kaymak Must.Pş.'dır(1670-1730). Bu âile için bk.Puçinli-zâdeler.

5) Şâliha Hn.(1640 - 1671 = 31) (Galland, II, 31) = **Dâmâd Merzifonlu Kara Mustafa Pş.**(Merzifon 1634b - Belgrad, 25.12.1683 = 49): Merzifon'un hemen dışında, 1,5 km doğusunda Marınca(yeni adı Bahçekent) köyünde doğlu. Tımarlı sipâhîsi albayı za'îm Oruç Ağa ile Â'bide Hâtûn'un tek çocuğu. Oruç Ağa, 1638 Bağdâd muhâsarasında şehîd oldu. Son 4 yılında Köprülü Mehmed Pş.'nın en yakın arkadaşı idi. Merzifonlu Mustafa, 4 yaşında yetîm kalınca Köprülü evlâd edindi, Köprülü ve 2 oğlu ile berâber 1642'de 7-8 yaşında Ist.'a geldi, ayni yaşta bulunduğu en yakın arkadaşı Fâzıl Ahmed'le berâber yetiştirildi. 1654'de Köprülü'ye dâmâd oldu. Yüksek medreseyi bitirdi. Köprülü'nün sadâretinde sadâret telhîscisi 15.9.1656, s.b.pâyesiyle kç.imrahor 2.9.1658, Silistre(Özü) beyl.20.2.1660, vezâret'le Diyârbekr 4.1661(yş.27, vezâret müddeti 22,8), Fâzıl Ahmed Pş.sadrâzam olunca kapdân-ı deryâ 23.12.1661-6.2.1666=4,1,14, 1663 Uyvar(Almanya) ve uzun Girid seferinde Fâzıl Ahmed Pş.yerine yıllarca sadâret kaymakamı, bacanağı Kaplan Mustafa Pş.lehine kapdanlıkdan çekilerek 3. vezîr, Fâzıl Ahmed Pş.'nın Polonya seferlerinde gene sadâret kaymakamı olarak imparatorluğu yönetti, onun ölümünde yerine 3. vezîrlikden sd.4.11.1676 - 25.12.1683 = 7, 1, 10(müddet bakımından 25.), Viyana bozgunundan sonra Belgrad'da îdâm, başı Edirne'de Sarıca Paşa Câmii bahçesine, vücûdü Belgrad'daki câmiine gömüldü ve buradan getirilerek Çarşıkapısı'ndaki medresesine defnedildi. Müneccimbaşı, büyük Arabca dünyâ târîhini onun adına yazdı. Başlıca hayrâtı: Ist.'da Galata'da Köprü başında ve Yedikule dışında birer mescid, Yedikule'de Kazlıçeşme denen yerdeki bu mescidin yanında çeşme, Sirkeci'de mescid, Hocapaşa'da mescid ve han, Çarşıkapısı'nda külliye(mescid, türbe, medrese, mekteb, kütübhâne, sebîl, han), Topkapısı dışında köşk, Süleymâniye'de saray ve çeşme, Eyüb Bahâriyesi'nde Taşlıkburun'da yalı; Edirne'de 2 çeşme, Selîmiye yakınında saray, Istanbul'da Galata'da Yelkenci Hanı ve bunun mescidi, Timurtaş'ta çiftlik, Rûmeli ve Anadolu'da bir çok çiftlik; Merzifon'da câmî, bedesten, bir kaç çeşme, hamam, konak; Marınca'da câmî, çeşme, kütübhâne(bunlar annesinin hâtırasına yapıldı); Kayseri'de İncesu kasabasını kurarak câmî, hamam, medrese, tâb-hâne, çarşı, kervansaray(1670); Belgrad'da câmî, Tesalya Yenişehri'nde saray, 2 çiftlik, Manisa'da hamam; Cidde'de câmî, han, hamam, çeşme, mekteb, baraj, suyolu.

Sadâret'te halefleri: Merzifonlu'nun kethudâsı olan Bayburdlu Kara İbr.Pş.(1620-1686) ve Fâzıl Ahmed Pş.'nın kethudâsı olan Boşnak Sarı Sül.Pş.(1627?-1687).

Sd.Bayburtlu Kara İbrâhîm Paşa'nın hemşîre-zâdesi reîsül-küttâb(20.12.1685-19.9.1687) Ebû-Kavuk Yeğen Mehmed Paşa, vezîrdir.

Şu sadrâzam da Merzifonlu'nun hemşehrîsi ve yetiştirmesidir: Merzifonlu Hacı Çalık 'Alî Pş.(1640-1698=58), Merzifonlu'nun kapıcılar kethudâsı, hacı 1683 sonu, çavuşbaşı 1685, vezâret'le Sakız muhâfızı 1686, Kandiye muhâfızı 12.1688, Erzurum beyl.1690, sadâret kaymakamı 7.1690, Diyârbekr beyl., sd.27.3.1692-27.3.1693=1,0,1, istîfâ edip emekliliğini istedi, Bursa'da oturdu, 1698'de tekrar Kandiye muhâfızlığına getirilerek orada öldü. Oğlu ilmiyye'den Hüs.Bey'dir(ölm.1713). Bu 'Alî Pş.'nın sadârette halefi: Bozoklu(Yozgadlı) Bıyıklı Must.Pş.(1640-12.1698=58), şâir, sd.27.3.1693-14.3.1694=0,11,18. Bunun yerine Dimetokalı Sürmeli 'Alî Pş.(1646-29.5.1695=46), sd.oldu(14.3.1694-2.5.1695=1,1,19), îdâm edildi.

=Ümmü Külşûm Sultân(1670-10.5.1720=50) b.Mehmed IV(b.bk.), nişân 1673, izd.Edirne, 9.7.1675 = 8, 5, 17, yş.5 - 13, zevcinden 36 yş.kç., sûrî kaldı, zifâf olmadı.

MERZİFONLU-ZÂDELER: Köprülü-zâdeler'in bir dalı kabûl edilmiştir. Gerçi Kara Must.Pş.'nın oğullarından Yûsuf ve Mehmed Beyler, Köprülü kızı Sâliha Hn.'dan doğmuş, Merzifonlu-zâdeler'i oluşturan dîğer çocukları, sonraki 3 zevcesinden (Galland, II, 131) dünyâya gelmiştir. Ancak Merzifonlu, Köprülü Mehmed Pş.'nın yalnız dâmâdı değil, mânevî oğlu ve iktidar makaamında Köprülüler'in devâmı sayıldığı için, Merzifonlu-zâdeler, Köprülü-zâdeler'in yan dalı telâkkıy edilmiştir. Merzifonlu Paşa'nın çocukları:

1- Yûsuf[1] ve 2- Mehmed[1] Beyler, çocukken öldüler. 3- Fatma Hn.=Must.Ağa, Amca-zâde Hüs.Pş.'nın çavuşbaşısı, bu izdivacdan: Emîne Hn.(ölm.1767), med.Merzifonlu Medresesi. 4- Emîne Hn.=Şâmlı Enderûnî 'Alî Fâiz Ağa(Ef.) (ölm.1734), III. Ahmed'in sır kâtibi, ressam, şâir, hattât, hânende, med.Merzifonlu Medresesi. 5- Yûsuf[2] ve 6- Mehmed[2] Beyler, ayrı annelerden(Galland, II, 131) olup genç öldüler. 7- Zeyneb ve 8- 'Ayşe Hanımlar'ın da genç öldükleri anlaşılıyor.

"Maktûl-zâde" ve "Merzifonî-zâde" denen **Dâmâd Genç 'Alî Pş.**(Ist.1680 - 11b.1722 = 42), Merzifonlu Kara Must.Pş.oğlu, babasının düşmesinde 3 yaşında, Köprülü-zâde Fâzıl Must.Pş.himâyesinde yetişti, 21 yaşında vezâret'le Kandiye muhâfızı 3.1701, sn.sırasıyle Özü(Silistre), Azak, Ağrıboz, Karamân, Silifke(İçel), Adana, dâmâd-ı şehryârî, Diyârbekr, Mar'aş, Erzurum, Haleb 15.12.1714, az sn.Rakka, Karamân(2), nişâncı, Anadolu beyl.ol.Almanya cebhesi, sadâret kaymakamı 5.1718, bu sırada sd.olması düşünüldü, fakat vaz geçildi, zîrâ babasının savaş politikasını devâm ettireceğinden endîşe ediliyordu ve III. Ahmed sulh istiyordu, Şâm 1722, ilâveten Rakka. Hacca giderken Medîne ile Mekke arasında Birke'de öldü. "Vecîh, nebîh, levendâne-etvâr bir vezîr-i nâm-dâr idi"(*S'O*, III, 531). Ist.'da babadan kalma Eyüb'deki sâhil-sarayında oturdu, fakat babasının şöhreti dolayısıyle ve 'Alî Pş.'nın çok muktedir bir adam olduğunun anlaşılması üzerine taşrada dolaştırılmaya dikkat edildi. 1712'de Âmid(Diyarbakır) Ulu Câmii yanmıştı, derhâl baştan başa tâmîr ettirdi. =Safiyye Sultân(13.12.1696 15.5.1778 = 81,5,2) b.Must.II (b.bk.), nişân 7.3.1702, izd.8.5.1710 = 12, 5, yş.13, 4, 26 - 25, 10, zevcinden 16 yş.kç., Sultân 2 def'a daha evlendi. Bu izdivacdan:

Sultân-zâde Ebû-Bekr Bey ve **Zâhide Hn.-Sul.**(1722? - 6.2.1790 = 68?) = Hacı Sül.Bey, Ist.şehremîni, Dâmâd 'Alâiyeli(b.bk.) Ebû-Bekr Pş.(Safiyye Sul.'ın 3. zevci) oğlu(1718-18.10.1785=67), oğulları müd.Meh.Sâ'dullâh Ef.(ölm.1792a).- Genç 'Alî Pş.'nın ilk eşinden ise şu 2 oğlu oldu:

1) Ahmed Bey, bunun oğlu Hacı 'Abdî Bey(ölm.1794), bunun neslinden Meh. Sâdık Bey = Gülistân Hn., bu izdivacdan: Nûreddîn Aknoz(Ist.1896 - Ist.21.6.1964 = 68), orgeneral, kara kuvvetleri kumandanı(no.7) 25.6.1956-30.11.1957, Tekirdağ mv.1957-60, med.Zencirlikuyu = Dürrü'n-Nisâ(Alb.Nazîf Altan'la Hikmet Altan'ın kızı), bu izdivacdan Yalkut Aknoz ve Gülseli Aknoz.- 'Abdî Bey'in(ölm.1794) oğlu: İsm.Mekkî Bey, Mekke pâyeli, bu zât kızı Hibetullâh Hn.'ı(1800?-1822), Keçeci-zâde(b.bk.) 'İzzet Mollâ(1786-1829) ile evlendirdi ve bu izdivacdan -ana tar.Merzifonlu-zâde olan-Sd.Büyük Fuâd Pş.doğdu(1815-1869). Hibetullâh Hn.'ın hemşîresi de Sahhâflar Şeyhi-zâde Es'ad Ef.(*SATŞ*, 323-6) ile evlendi: Meh.Es'ad Ef.(Ist.1787 11.1.1848 = 61), babasıyle Kudüs ve Mısır'da berâber bulundu, Hâlet Ef.'ye intisâb etti, müd., 1826'da yeniçeri ocağını ilğâ eden hatt-ı hümâyûnu Sultânahmed Câmii'nde halka okudu, bunun üzerine mollâ pâyesiyle evkaaf müfettişi, *Takvîm-i Vekaayî'* musahhıhı, vak'a-nüvîs 29.9.1825, Üsküdar kadısı 1827a, Rûmeli'nde Ordu kadısı 1827-8, Mekke pâyesi, Sofya'da nüfus tahrîrine me'mûr, Matba'a-i Â'mire ve Takvîm-hâne nâzırı, Ist.pâyesi 1832, Ist.kadısı 1833, kazasker pâyesiyle İran Şâh'ının cülûsunu pâdişâh nâmına tebrîk için Tahrân'a gidip bir yıl kaldı, karantina nâzırı, Meclisi Ahkâm-ı Adliyye üyesi 1839-41, nakıyb 1841, fiilen Rûmeli kazaskeri 1844, mekâtib-i umûmiyye nâzırı(kabine dışı ilk maârif nâzırı) 1846, med.Yerebatan'daki kütübhânesinin bahçesi(çok zengin bu vakıf kütübhânesi sonra Süleymâniye Medresesi'ne nakledildi). Es'ad Ef.ayni zamanda Rûmeli kazaskeri Must.Edîb Ef.'nin(ölm.30.8.1820) (Şeyhulislâm 1773-4 Şerîf-zâde Meh.Ef.'nin 1703-1779 oğlu, bk.Çatalcalı-zâdeler) dâmâdıdır. Müel., müt., târihçi, şâir, yalısı Kanlıca'da. Oğlu müd., sn.sâlise pâyesindeki Ah.Zıyâeddîn Ef.(1831-1855=24) olup yanında medfûndur. Es'ad Ef.'nin iki kızından biri, 1900'lere kadar yaşadı. Es'ad Ef.'nin babası SAHHÂFLAR ŞEYHİ-ZÂDE Hacı Seyyid Ah.Ef.(ölm.1803), Kudüs 1796, Mısır, Medîne kadısı, Medîne'ye görevine giderken Süveyş'te gemisi batarak boğuldu, Es'ad Ef., ortanca oğludur. Kç.oğlu Meh. Fazlullâh Pş.(ölm.1861?), Enderûn, topçu livâsı, emekli. By.oğlu müd.Must.Râşid Ef. (ölm.1802) ve bunun oğulları: Dîvân-ı Hümâyûn kâtibi iken İstinye'de boğulan 'Abdurrâhmân Ef.ve Ah Nazîf Ef.(1802?-1859a=57?), müd.1825, Kudüs 9.1835, Şâm 6.1851, Mekke pâyesi 5.1852, Ist.pâyesi, kazasker pâyesi, müel., şâir.- Nûreddîn Aknoz'un kardeşleri şehîd Necmeddîn Bey ve Av.Zıyâ Fikret Ekitler'dir.

2) Mehmed Bey, Dâmâd Genç 'Alî Pş.'nın ilk zevcesinden olan dîğer oğludur. Kızı Emîne Şerîfe Hn. = **Çelebî Must.Pş.**(ölm.21.12.1820) b.Ah.Ağa, bk.Çelebî-zâdeler.

Şu kişi Merzifonlu'nun akrabâsıdır: Başdefterdâr(15.5.1677-4.9.1683) Çerkeşli Celeb Hacı Hasan Paşa, beylerbeyi pâyesiyle Yanova beyl.1683, îdâmı 1684.

KUYUCAKLI-ZÂDELER(K): Kuyucak'lı (Nâzilli'nin az güney-doğusu, Büyük Menderes üzerine, Aydın'ın kazâ merkezi) Velî Ef. oğlu Kuyucaklı-zâde 'Abdurrahmân Ef. (ölm. İzmir, 7.1792): ders-i âm, ders vekîli 1786, Enderûn.müderrisi, Haremeyn müfettişi 1791a, İzmir kadısı 1792a. Oğulları: müd. Ah. Râgıb Ef. (ölm. 1812, med. Şehzâdebaşı) ve Meh. Â'tıf Ef. (ölm. 27.2.1847), İzmir kadısı 1823a, Mekke pâyesi, Ist. pâyesi 1838, Ist. kadısı 11.4.1846, müel., matematikçi, med. Eğrikapı. Oğulları: 'Osmân Kâmil Ef. ve 'Abdurrahmân Nâfiż Ef. (1826a - 2.1891 = 65), Tıbbiye-i Askeriyye kâtibi, mahrec mollâsı, meşîhat mektûbcusu, Mekke pâyesi, İst.pâyesi 1889b, Mısır kadısı 1873-2.1891=18 yıl = Çelebî-zâde(b.bk.) ve Feyzullâh-zâde Şerîfe Lübâbe Hn., Sd. Çelebî Must. Pş. (ölm. Aydın 1820) torunu, bu izdivacdan: Bekir Sıdqî Ef. (ölm. 1892?) ve Ebü'l-Kemâl Meh. Â'tıf Ef. (Ist. 1852 - 28.9.1898 = 46), orta medrese Ist., yüksek medrese Kaahire, Ist.'da ders-i âm, müd. 1877, Mekke pâyesi 1885, Ist. pâyesi 11.6.1895, meclis-i tedkıykaat-ı şer'iyye üyesi, Mekteb-i Nüvvâb md., Bâb-ı Seraskerî kassâmı, îlâmât-ı şer'iyye mümeyyizi, evkaaf-ı hümâyûn nezâreti müfettişi, idâre-i evkaaf reîsi 1887, ilâveten Mülkiye Mecelle müderrisi 9.11.1889, ilâveten Hukuk Mecelle müderrisi, huzûr derslerinde mukarrir ve muhâtab, müel. (10 fasikül *Mecelle Şerhi*, ayrıca 5 c. başka bir *Mecelle Şerhi*), 3. 'Osmânî 19.10.1888, 2. Mecîdî 144.4.1890 (*Mülkiye Târîhi*, II, 951-5) = Habîbe Fâsiha Hn. Oğulları: 'Abdurrahmân Nâfiż Cemâleddîn Ef. (1884-?), Mülkiye 1904, kaymakam, emniyet umûm md. 1924 (*Mülkiye Târîhi*, III, 1.033-4); Kemâl Â'tıf Bey (1881 - Delhi 1934 = 53), medrese ve Hukuk me'zûnu, Sorbonne, Mülkiye'de Mecelle müderrisi 1918, Şûrây-ı Devlet üyesi, Afganistan hâriciye vezâreti başmüşâviri 1.2.1927, med. Delhi, müellif, evli, çocuksuz; Prof. Dr. Hâzım Âtıf Kuyucak (Ist. 21.6.1897), Columbia üniversitesi me'zûnu 1928, Siyasal Bilgiler ve iktisad fakültesi profesörü, Hukuk fakültesi profesörü 1922, müel. (*Mülkiye Târîhi*, III, 1.148-50) = Hikmet Kuyucak b. Rüstem Bey (1903), kızları Mu'allâ Salur (1922) = Meh. Sıdkı Salur, yüzbaşılıktan müstâfî, oğulları Ömer Salur.

KÜÇÜK ÇELEBÎ-ZÂDELER(Ş): "Küçük Çelebî" Mehmed Ef. (ölm. 1.5.1706), Bâb-ı Âlî kâtibi, Haremeyn muhâsebecisi 1690, mâliye tezkirecisi, reîsülküttâb 2.10.1697, başmuhâsebeci, defter emîni, med. 'Atîq 'Alî Pş. Kç. oğlu 'Alî Ef. (ölm. 1765b), hâcegân, kç. evkaaf muhâsebecisi 1752, Anadolu muhâsebecisi vs, med. ağabeyinin yanı; by. oğlu:

Küçük Çelebî-zâde İsm. "Âsım" Ef. (1685 16.2.1760 = 75): Şeyhulislâm Feyzullâh Ef.'den me'zûn 1703, müd. 9.1708, vak'a-nüvîs 1722 (yazdığı târîh: 3.7.1722 - 29.7.1729), Yenişehir 9.1732, Bursa 1739, Medîne 1744, Ist. 11.1748 kadısı, kazasker 10.1755, Rûmeli 1759 ve bir kaç gün sn. şeyhulislâm (no.98) 30.6.1759 - 16.2.1760 = 0,7,16, makaamında öldü, med. Taşkasab, Mollâ Gûrânî, Yüksekkaldırım'da medrese yaptırdı, 3 dilde dîvân sâhibi şâir, müel., müt., târihçi, tâ'lîq hattâtı, Mevlevî. =Fülâne Hn. b. Hekimbaşı kazasker 'Ömer Ef. (1659 - 1724) (=Fülâne

b. şeyhulislâm Kara Ebû-İshâq İsm. Ef.). Â'sım Ef.'nin hayâtında ölen 3 çocuğu dışında oğlu: Edirne kadısı (6.1775) Meh. Es'ad Ef. (ölm. Edirne 1776) ve dâmâdı: Haleb kadısı Surre-emîni-zâde Meh. Sa'îd Ef. Bu zât ile Â'sım Ef.'nin kızının oğlu:

Meh. Zeynü'l-Â'bidîn "Zeynî" Ef. (2.1754 - 18.4.1821 = 67,2): müd. 7.1773, Üsküdar 1800, Edirne 1805, Mekke pâyesi, nakıyb 1808, Ist. pâyesi 1.1814, kazasker 9.1814, Rûmeli, şeyhulislâm (no.135) 22.3.1815 - 27.1.1818 = 2,10,6, 10 ay Bursa'ya sürgün, Ist.'a döndü, med. dedesi Â'sım Ef.'nin yanı, şâir. Oğlu Üsküdar kadısı Meh. Â'rif Ef. (ölm. 1825, med. babası yanı) ve bunun oğlu Bosnasarayı, 1870'de Beyrût kadısı Ah. Şevqî Ef. (ölm. 1872?).

KÜÇÜK 'OSMÂN PAŞA-ZÂDELER(D): Dâmâd Silâhdâr Çerkes Küçük Osmân Pş.(1664? - Saydâ, 8.1.1727 = 63?): "Kç." lakabı kısa boylu olduğu içindir. Kırım hânı By.Selîm Giray'ın Çerkes kölesi olup onun tarafından Enderûn'a gönderildi, oradan me'zûn, çukadâr-ı şehryârî, silâhdâr 1691, vezîr ve sd.kaymakamı 12.1693, Diyârbekr 4.1694, Hanya, 2. vezîr ve Ist.kaymakamı 1695a, Haleb 1696b, Anadolu 1697a, Sente muhâfızı 9.1697, İzmid mut., 5. vezîr 8.1699, Ist.kaymakamı(3) 12.1700, Şâm 1702, Rakka, Vân 1703, 2. vezîr 1704a, kapdân-ı deryâ 14.12.1703 - 6.11.1704=0,10,23, Saydâ, tekrar kubbe-nişîn 4.1705,Teke s.b.1705, nişâncı, Hanya(2) 1706, Saydâ(2) 1710, Basra 1711, Mûsul 1.1715, Rakka(2) 11.1716, Kandiye 1717, Saydâ(3) 1718, Şâm(2) 1719, Diyârbekr(2) 1720, Vân(2) 1721, Şâm(3) 1722, Saydâ(4) 1725a,med.Saydâ.=Emetullâh(Ümmî) "Küçük" Sultân(1670-12.12.1700=30) b.Mehmed IV(b.bk.), izd.13.1.1694, zifâf 11.4.1694 = 6, 11, 1, yş.24-30, zevcinden 6? yş.kç., zevci ile berâber 2 yıl İzmid'de oturdu, 8.1699'da Ist.'a geldiler. Bu izdivacdan: **Hadîce Hn.-Sul.**(1695-1699a=4, Yeni C.), **Fatma Hn.-Sul.**[1] (1697-1701=4, Yeni C.) ve **Fatma Hn.Sul.**[2] (1700? - 1729/30 = 30?, Yeni C.). 'Osmân Pş.'nın ilk izdivâcından:

Dâmâd Hâfız Ahmed Pş.(1693? - Hanya, 12.1735 = 42?), kapıcıbaşı, imrahor, Saydâ 11.1722, kubbe vezîri 20.2.1724, Yenişehir(Tesalya) s.b.1728a, kapdân-ı deryâ 8.10.1730 - 25.10.1730 = 17 gün, Saydâ(2), Hamîd(Isparta) s.b.1732b, Rûmeli 1733b, Ağrıboz muhâfızı 1734, Hanya muhâfızı 1735, med.Hanya. =Hadîce Sultân (20.11.1719 - 1738 = 19) b.Ah.III b.Meh. IV(b.bk.), nişân 9.1723, izd.1734 = 1 yıl kd., zevcinden 26? yş.kç., yş.15-16.

— L —

LALA ŞÂHİN PAŞA-ZÂDELER(V): Lala Şâhin Pş.b.'Abdü'l-Mu'în (ölm.1382): 1362'ye kd.Şehzâde (I.) Murâd'ın lalası, Rûmeli beylerbeyisi 1362-1382=20 ve vezîr(Vel.-Şeh.Murâd'ın yerine Rûmeli beyl.oldu), bu görevde öldü, Bursa'da medrese (1348), Kirmastı'da câmî, tekke ve türbesi. Kç.oğlu Mahmûd Bey, bunun oğlu Mûsâ Çel., bunun oğlu Elvân Çel.ve bunun neslinden Selîm Bey(ölm.1820?).Lala Pş.'nın by. oğlu Meh.Pş., bunun oğulları Hamza Bey ve Bursa Yenişehri'nde câmî ve medrese yaptıran Balı Bey, bunun oğlu Umur Bey ki Gemlik yakınlarında Umurbey köyünün kurucusudur, türbesi buradadır, Celâl Bayar bu köyde doğdu. 1364'de Filibe'yi fetheden Şâhin Paşa'nın bir oğlunun da Filibe'de türbesi olan Şehâbeddîn Paşa olduğu rivâyet edilir.

— M —

MAHMÛD EFENDİ-ZÂDELER(Ş): Tophâneli Ah.Ağa oğlu İmâm-ı Şehryârî Hâfız **Mahmûd Ef.**(ölm.3.4.1718): II. Ahmed'e imâm-ı sânî 9.1694, II. Must.'ya ser-imâm-ı şehryârî, Ist.pâyesi 8.1700, fiilen Rûmeli kazaskeri 21.7.1703, şeyhulislâm(no.76) 20.5.1713 15.12.1714 = 1, 6, 26, med.Fâtih'deki konağının yanında Şeyhulislâm Bahâyî Ef.'nin yakını. Çocukları:

1) Fülâne Hn. =Karabekir-zâde(b.bk.) şeyhulislâm Tireli Ah.Ef.(1686-1767), çocukları var.

2) Müd.Feyzullâh Ef.(ölm.1737).

3) Edirne kadısı Zekeriyyâ Ef.(ölm.1744), med.Boyacı Kapısı.

4) Yahyâ Ef.(ölm.1760a), Medîne 1746 ve Ist.1750 kadısı, med.Boyacı Kapısı.

5) 'Abd.Ef.(ölm.1747), Haleb 1729b, Medîne, Ist.1739-40, fiilen kazasker 18.11.1745, med.Boyacı Kapısı. Oğulları: 1- Meh.Sa'îd Ef.(ölm.Medîne 1790a), Galata, Mısır 4.1786, Medîne 1789a. 2- İbr.Ef.(ölm.1798b), Selânik 10.1785, Edirne 4.1796, Mekke 1797b kadısı.

6) 'Abdürrahîm Ef.(ölm.28.6.1758), Galata 1729a, İzmir, Bursa kadısı, Mekke pâyesi, Ist.kadısı 1743-4, fiilen kazasker 7.1750, fiilen Rûmeli 22.5.1755(2 def'a), by.tâ'lîq hattâtı, bir medrese yaptırdı, med.Fâtih, Boyacı Kapısı, oğulları: 1- Haleb kadısı Meh.Emîn Ef.(ölm.1771) (bunun oğlu müd.Dervîş 'Abdülkaadir Ef., ölm.1808, med.Boyacı Kapısı) ve 2- Müd.Meh.Reşîd Ef., med.Boyacı Kapısı(bunun oğlu Müd.Meh.Â'rif Ef., ölm.1778, med.Boyacı Kapısı). Kazasker 'Abdürrahîm Ef.'nin(ölm.1758) dâmâdı: Meh.Tâhir Ef.(ölm.Şâm 1782), Kudüs 1772, Medîne kadısı, şâir, Hemedân kadısı Mahmûd Ef.(ölm.1731?)b.Mûsâ Ef.oğlu. Tâhir Ef.'nin oğulları: Müd.Ah.Şeref Ef.(ölm.1777) ve Müd.'Alî Eşref Ef.(ölm.1792a, med.Fâtih).

7) Fülâne Hn. = MENTEŞ-ZÂDE **'Abdürrahîm Ef.**(ölm.3.12.1716): Şeyhulislâm Minkaarî-zâde Yahyâ Ef.'den me'zûn, müd., Üsküdar, Mısır kadısı, Ist.pâyesi 11.1704, Ist.kadısı 9.1705, fiilen kazasker 10.1708, fiilen Rûmeli 5.1711(3 def'a), şeyhulislâm(no.78) 27.6.1715 - 3.12.1716 = 1, 5, 6, kayın-pederinin hayâtında ve makaamında öldü, med.Edirne, Zehrmâr Mescidi, müel., kitablarını Fâtih Kütübhânesi'ne vakfetti. 'Abdürrahîm Ef.'nin babası: Bursa mahkemesi başkâtibi Meh.Kurd Ef.(ölm.1659), bunun babası Bursalı Menteş-zâde Meh.Çavuş, Meh.Çavuş'un kç.oğlu Ah.Mollâ (ölm.1665a).

MAHMÛD NEDÎM PAŞA veyâ NECÎB PAŞA-ZÂDELER(S): Meh.Necîb Pş.(ölm.5.1851), Gürcî, kalem, vezîr kapı kethudâsı, hâcegân, piyâde mukaabecisi 1811, Baruthâne nâzırı, Mora ordusuna ve Tatarpazarcığı'na me'mûr, Ordu defterdârı 6.1827, Barut-hâne'den azli 1829b, Surre emîni 1830b, başmuhâsebeci 3.1833, çavuşbaşı 20.11.1833, mansıbının unvânının deâvî nâzırı olması 1836, mühimmât-ı harbiyye nâzırı 3.7.1839, deâvî nâzırı(2) 19.1.1840, Meclis-i Vâlâ

27.8.1840, vezâret'le Şâm 25.1.1841, Bağdâd 4.1842-6.1849, 70 küsûr yaşında, med. Eyüb. Çocukları:

1) Fülâne Hn. ='Osmân Pş.(1820? - 2.5.1878 = 58?), vezîr 10.1860, Sd.Raûf Pş.'nın(b.bk.) oğlu.

2) Fülâne Hn. = İbr.Bey, Şûrây-ı Devlet üyesi(ölm.1896'dan sn.), Sd.Raûf Paşa'nın(b.bk.) oğlu. Kızları = Hüs.Rızâ Pş., adliye nâzırı, vezîr.

3) Cemîl Bey(ölm.6.7.1881): ortanca oğul, sadâret mektûbî kalemi, âmedî kalemi, Bâb-ı Âlî evrak md.8.1849-3.1854, Meclis-i Mâliye üyesi, en az 63 yaşında, med.Kayalar. Oğulları: evkaf nezâreti mektûbcusu Sâlim Bey(ölm.1880) ve Hüs.Bey, 1896'da deniz albayı.

4) **Mahmûd** Nedîm **Paşa**(Ist.1818 - 14.5.1883 =65): sadâret mektûbî kalemi kâtib yardımcısı 1831b, âmedî kalemi hulefâsı 2.1841, Dâmâd Sa'îd Pş.'ya dîvân kâtibi 1837, hâcegân 3.6.1839, sâniye rütbesi 10.1845, sadâret mektûbî kalemi md.muâvini, Reşîd Pş.'nın ilk sadâretinde ûlâ sânîsi ile sadâret mektûbcusu 3.1847, âmedî vekîli 6.1849, âmedî 12.1849, beylikci 1.1854, bâlâ ile sadâret müsteşârı 23.3.1854, hâriciye müsteşârı 24.6.1854, vezâret'le Saydâ 25.2.1855(yş.37, vezâret pâyesi taşıdığı müddet 28,2,17), 1. Mecîdî 5.1855, Şâm 14.12.1855, Aydın(İzmir) 9.1857, Meclis-i Tanzîmât üyesi 2.1858, Fuâd Pş.Paris'e gidince hâriciye nâzır vekîli 4.1858, ticâret nâzırı 30.8.1858-12.1859, Tarâblusgarb 8.7.1860, Meclis-i Vâlâ üyesi 18.6.1867(Libya'da 7 yıl kaldı), deâvî nâzırı 24.8.1867, sadâret müsteşârı(2) 3.3.1868, bahriye nâzırı 11.3.1868, Â'lî Pş.'nın yerine sd.8.9.1871 - 31.7.1872 = 0, 10, 24 + 26.8.1875 11.5.1876 = 0, 8, 16 = 1, 7, 10, Kastamonu v., Adana 14.10.1873-31.3.1875, sd.(2), Çeşme'ye sürgün 5.6.1876, sn.Sakız'a, sn.Midilli'ye sürgün, dâhiliye nâzırı 19.10.1879-28.2.1883, bu arada Vefîq Pş.'nın 2. sadâretinden sn.tekrâr sadârete getirilmek istendi, kabûl etmedi, murassâ 'Osmânî ve murassâ Mecîdî, Bektâşî, şâir, müel., dîvân sâhibi(*SATŞ*, 1.172-84), med.Cağaloğlu, Kapalıfırın'daki türbesi. Necîb Pş.'nın kç.oğludur. Dâmâdı:

Ah.Refîq Pş., 1896'da dâhiliye müsteşârı, bâlâ 8.8.1881, vezîr 1898, az sn.öldü, murassâ 'Osmânî 4.3.1897, 1. Mecîdî 12.11.1881. Babası: Ser-halîfe-zâde Sâlih Vâmık Pş.(ölm.8.2.1861), dâhiliye nezâreti kâtibi, vezîr dîvân kâtibi, vezâret'le Saydâ 3.8.1848, Girid 10.1851, Saydâ(2) 9.1852, Şâm 2.1855, Saydâ(3) 12.1855, Selânik 6.1857, Cezâir-i Bahr-i Sefîd 7.1857-5.1859, by.nâsir, med.Eğrikapı, dîğer oğulları: Cenâb, Reşîd, 'İzzet ve Tâhir Beyler, sonuncusu Şûrây-ı Devlet üyesi(1896'da), ûlâ. Refîq Pş.'nın dâmâdı: Koca Yûsuf Paşa-zâde(b.bk.) Hâşim Pş.(1842-1920), vezîr, maârif nâzırı.

5) "Sağır" A h m e d Şükrî Bey(ölm.1877): Necîb Pş.'nın by.oğlu. Bâb-ı Âlî kalemleri, hâcegân pâyesi, Rodos mukaataacısı 1822, ilk posta nâzırı 1840, Meclis-i

Vâlâ üyesi 3.1847, gümrük emîni 12.1854, bâlâ 7.1857, şehremîni 9.1859-7.1861, posta ve telgraf nâzırı(2) 9.1871-8.1872, 70 yaşına yakın öldü, med.Eyüb'de babasının yanında. 3 oğlu:

1) 'İffet Necîb Ey.

2) M e ḥ m e d Emîn Bey(İst.1843 - Yeniköy/İst.1874 =31), "1" numaralı "Yeni Osmanlı" olmakla mârûftur ve Yeni Osmanlılar'ın Maḥmûd Nedîm Paşa'yı Âlî Paşa'nın yerine geçirmek fikirlerinde bunun te'sîri vardır. Âlî Paşa cemiyeti dağıtınca Paris'e kaçtı. 1870-71 harbinde Fransız ordusuna gönüllü er yazılıp Almanlar'la savaştı. Bundan, tam bir eylemci olduğu anlaşılır. Şâirdir(*SATŞ*, 942-51). Firârından az önce Sd.Muṣt.Nâilî Pş.'nın kızı Sâlike Hn.'la evlenmişti, 7 yıl ayrı yaşadılar. 7 yıl Paris ve Ouchy'de(İsviçre) yaşayıp İst.'a geldi, 7 yıllık nikâhlısı ile ilk def'a zifâfa girip 2 kızı oldu. Rûmelihisârı'nda medfûndur. Kızları Şefîka Özsun ve Melek Yeğen'dir. Melek Hn., Kavalalılar'ın Yeğenler dalından Hüsnü Bey'le, Şefîka Hn.da yukarıda anılan Vâmık Pş.'nın(ölm.1861) torunu alb.Vâmık Özsün'le evlendi.

3) 'Alî Ḥaydar Bey(Mihalıç 1836 - İst.12.3.1914 = 78), şâir, müellif (*SATŞ*, 573-6). Sadâret mektûbî kalemi 1851, râbi'a rütbesi, Terceme Odası 1854, Paris'de tahsil 1857-60, Meclis-i Tanzîmât mütercimi 1860, Meclis-i Vâlâ başmütercimi 1863, Şûrây-ı Devlet mülâzımı, 2. ticâret mahkemesi üyesi, 38 altın ve mütemâyiz rütbesiyle 1. ticâret mahkemesi reîsi 1871, 40 altın ve ûlâ rütbesiyle Meclis-i Rüsûmât üyesi 1875, 87 altınla dâhiliye nezâreti evrak md. 1881, 59 altınla emekli 8.10.1908, bâlâ 17.3.1897, murassâ Mecîdî 14.2.1907, 1. 'Oṣmânî 25.1.1906.=Sâlike Hn.b.Sd.Muṣt. Nâilî Pş.Polvanlı(b.bk.), 7 yaş kç.kardeşi Meḥmed Bey'den 1874'de dul kalan bu hanımla evlendi. Sâlike Hn., 1850'ye doğru doğmuştur.

MAḤMÛD ŞEVKET PAŞA(S): Ṭâlib adlı Çeçen köle, Tiflîs doğumlu olup, Bağdâd vâlîsine satılmış, vâlînin kethudâsı olmuş, Bağdâd'da ölmüştü. Bunun oğlu: Bağdâdlı Keṯhudâ-zâde Fâiq Süleymân Bey, Bağdâd vâlîsinin sarayında okudu, Baṣra, sn.Müntefik mutasarrıfı oldu. Bu görevinden alınınca yeni görev için İst.'da beklerken 1877'de Suâvî Vak'ası'na(Çırağan Baskını) karışıp Sakız'da 3 yıl habse mahkûm oldu. 1880'de cezâsını tamamlayıp Bağdâd'a giderek orada öldü. 'Ayşe Hn.'la izdivâcından:

Maḥmûd Şevket Pş.(Bağdâd 1857a - İst.11.6.1913 = 56): Bağdâd'da ilkokulu okuyup İst.'a geldi, kurmay yzb.olarak Harbiye ve Erkân-ı Harbiye'yi bitirdi 2.7.1882, Girid tümeninde görevli, seraskerlik erkân-ı harbiyye-i umûmiyye dâiresinde görevli, Mekteb-i Erkân-ı Harbiyye-i Şâhâne cebr-i âlâ(yüksek cebir) ve hendese-i âlâ, sonra fenn-i esliha muallimi, 1 yıl Müşîr Kampofner Pş.'nın, sn.Müşîr von der Goltz Pş.'nın yâveri, 9 yıl Almanya'da Türk subaylarına nezâretle görevli, bu görevlerde iken kolağası 14.8.1884, bnb.3.4.1886, yb.24.3.1889, alb.3.1891, bir Türk subaylar hey'etinin başında Fransa'da yeni silâhlar incelemeye me'mûr 16.4.1894, dönüşünde mîrlivâ 1894, ferîq 17.5.1901, 1. ferîq 6.1.1906, 1. 'Oṣmânî 23.2.1901, murassâ Mecîdî 24.9.1902, Tophâne-i Âmire tecrübe ve muâyene dâiresi reis vekîli 15.6.1899, 1 yıl kadar Hicâz telgraf hatlarının yenilenmesi için bu ülkede görevli, buradan dönüşünde Tophâne'deki eski görevi, Kosova(Üsküb) v.4.1905, Meşrûtıyet'in îlânında III. Ordu kumandanı ve

Rûmeli Vilâyât-ı Selâsesi müfettiş-i umûmî vekîli(Selânik) 8.1908, Hareket Ordusu kumandanı ve Istanbul örfî idâre kumandanı 4.1909, Rûmeli Ordular Grubu(I, II, III) müfettiş-i umûmîsi, harbiye nâzırı 12.1.1910-9.7.1912, harbiye nezâreti(2) inzimâmıyle Bâb-ı Âlî Baskını'ndan sonra pâdişâhın istememesine rağmen İttihâdcılar'ın arzûsuyle sd.23.1.1913-11.6.1913 = 0, 4, 19(müşîr rütbesiyle), murassâ 'Osmânî, gece yattığı Bâyezid'deki Harbiye Nezâreti'nden Bâb-ı Âlî'de hükûmete başkanlık etmek üzere giderken Dîvânyolu'nda otomobiline açılan tabanca ateşiyle 2. yâveri 25 yaşındaki deniz üsteğmeni Tevfîq Ef.ile berâber öldürüldü. Otomobildeki başyâver Eşref Bey'le şoföre kurşun isâbet etmedi, gene arabadaki Paşa'nın uşağı Kâzım Ağa ise yaralandı. Bu otomobil Askerî Müze'dedir. Hürriyyet-i Ebediyye'ye gömüldüler. Ar., Fârs., Alm., Fr., 13 kitabın müellifi(mekanik, esliha, bilhassa askerî târih, biri Fr.'dan trc.roman). =Dilşâd Hn.b.surre emîni Meh.B., çocuksuz.

Kardeşlerinden süvârî mülâzımı(teğmen) Kemâl Ef., genç yaşında ölüp Üsküb'de Alaca Câmî bahçesinde kendisi için ağabeyinin yaptırdığı türbeye defnedildi. 32 yaş küçük dîğer kardeşi: Â'rif Hikmet Süleymân Bey(Bağdâd 1889 - Bağdâd 1964 = 75) (*Mülkiye Târîhi*, IV, 1.328), Bağdâd'da başka bir hanımdan doğup Bağdâd îdâdîsini (Türkce tedrîsât) bitirdi, Mülkiye 12.8.1910, 5 altınla Beyoğlu sancağı maiyyet me'mûru 25.8.1911, Ist.vilâyeti maiyyet me'mûru 14.3.1914, 20 altınla Bağdâd merkez kazâsı kaymakamı 17.2.1914, 30 altınla Bağdâd vilâyeti maârif md.20.9.1915, 1919'da Irak tab'ası, Irak maârif vezîri 1925, meclis-i meb'ûsân reîsi 1926, adliye vezîri 1928, dâhiliye vezîri 1933, mâliye vezîri 12.1933, başvezîr 29.10,1936, harbiye vezîri 1939, hâriciye vezîri, dâhiliye(2), Hukuk fakültesinde mâliye ve idâre hukuku müderrisi 1928-36, Ar., Fârs., Fr., Alm. =Hâcer Hn.(ölm.Ankara 1987) b.müşîr Dağıstânlı Meh.Fâzıl Pş., 1915'de Kûtü'l-Amâre'de şehîd, bk.Şeyh Şâmil. Bu izdivacdan Muhsin Sül., İbr.Sül.(kızları Leylâ ve Dalya) ve Prof.Dr.İhsân Sabrî Doğramacı'nın(Erbil 1915) zevcesi Ayser Doğramacı (izd.1941), doğdu. Prof. İ. Doğramacı: Ist.Tıb Fakültesi 1938, Ankara Tıb Fakültesi'nde doç.1949, prof.1954, Ankara Ün.rektörü 1963, Hâcettepe üniversitesi kurucu rektörü 1967-75, YÖK başkanı 1982, müel.DOĞRAMACI-ZÂDE 'Alî Pş.ile KIRDÂR-ZÂDE Meh.'Alî Bey'in(Osmanlı Meclisi Kerkük mv.) kızı 'Ismet Doğramacı'nın(ölm.Ank.28.2.1985) çocukları: İhsân, Tahsîn, Sâ'diye, Remziye, Fahriye, Prof.Dr.Emel Doğramacı (21.12.1934 Erbil doğumlu, Oxford me'zûnu, oğulları Mehmet ve Murat) kardeşler ki sonuncusu Hâcettepe Üniversitesi'nde dekandır.

İhsan Doğramacı'nın çocukları: Bilkent Üniversitesi rektörü mühendis Prof.Dr.Ali Doğramacı(1943)(4 çocuğu var), Osman Doğramacı ve Şermin Savaşçı. İhsan Doğramacı'nın kardeşleri: Tahsin Doğramacı, Remziye Doğramacı(1924-Ank.5.5.1996, trafik kazâsında), Fahriye Doğramacı, Prof.Dr.Emel Doğramacı, Sâdiye Doğramacı Çelebî(1920-Ank.5.5.1996, ayni trafik kazâsında)=Abdülhâlik Çelebî(çocukları Ferid Çelebî, Sinan Çelebî, Mahmud Çelebî, Şirin Başarankut), med.Cebeci Asrî Mezarlığı.

MAKBÛL İBRÂHÎM PAŞA(D, S): Oğlundan sonra ihtidâ eden Yûnus Bey'in oğlu: **Dâmâd Makbûl Maktûl İbrâhîm Pş.**(Parga, 25.4.1495 - Topkapı

Sarayı, 15.3.1536 = 40, 10, 20): Rûm veyâ İtalyan asıllı Parga'lı(*) bir gemicinin oğlu, 6 yaşında Türk korsanların eline düşüp Manisa'da dul, çocuksuz, zengin bir Türk hanımına satıldı, bu hanımca mânevî oğul kabûl edilerek mükemmel bir tahsil gördürüldü, Manisa'da sancak beyi olan Velîahd-Şehzâde (Kaanûnî)Süleymân ile tanışıp arkadaş oldu, onunla tastamam ayni yaşta idi, Manisa Sarayı'nda hâsodabaşı, Sultân Süleymân cülûs edince -sonra sd.olan Hâdim Süleymân Ağa'nın yerine- Ist.'da hâsodabaşı 9.1520, buradan def'aten sd.27.6.1523 -15.3.1536 = 12, 8, 18(müddet bakımından 11.), Mohaç'tan(1526) îtibâren Kaanûnî'nin bütün sefer-i hümâyûnlarına katıldı, kendi de teftîş için Mısır'a gidip 1 yıl kaldı ve Orta Anadolu'daki 'Alevî ihtilâlini bastırdı, ilâveten serasker ve Rûmeli beylerbeyisi oldu. Sarayda gece yarısı boğuldu, Mevlevî ve kemençeci olup Doğu ve Batı dillerine vâkıftı. İbrâhîm Paşa Sarayı: o zamân Atmeydanı denen Sultânahmed Meydanı'ndaki çok büyük saray ki, İbrâhîm Pş.'dan sonra çeşitli kişilere geçti ve sonra 1675'e kadar Topkapı Sarayı müştemilâtından sayılarak Enderûn mektebi(imparatorluk akademisi) ve kışlası oldu, bir kısmı muhâfaza edilmektedir. Başlıca hayrâtı: Ist.'da Galata'da câmî(ki muhtemelen burada medfûndur), Kumkapısı'nda câmî(1532), Aksaray'da Orta Câmii; Semendire yakınlarında Kolari'de palanka, kasaba, câmî, 2 han, depolar; Osiyek Köprüsü(Drava üzerinde), Niğbolu'da câmî, medrese, şadırvân, Selânik'de câmî, suyolları, Hezargrad, Filibe, Mekke'de hayrât(*Pş.Livâsı*, 518). =1. Muhsine Hâtûn.=2. Hadîce Sultân(1496?-1582=86?) b.Selîm I Yavuz(b.bk.), 2. izd. 1.6.1524 = 11, 9, 14, yş.28?-40?, zevcinden 1 yş.kd.kç. Bu izdivacdan: **Sultân-zâde Mehmed-Şâh Bey**(1525? ?), Şehzâde C.; **Fülâne Hn.-Sul.**, Şehzâde C. = Mehmed Ağa; **Hânım Hn.-Sul.**(1530? 1582 = 52?), Süleymâniye C., Hurrem Sultân T. = 'Abdülkerîm Bey.

MALATYALI-ZÂDELER(Ş): Ist.'da doğup ölen Hüs.Ef.'nin oğlu Hacı Must.Ef.'nin oğlu: "Malatyalı" denen, ancak Ist.menşe'li olan İbr.Pş.(ölm. Ist.1.1758), yeniçeri, kul kethudâsı, yeniçeri ağası 12.3.1745, İran seferi, ağa iken vezîr 12.1746, Aydın mut.14.2.1747, Malatya mut.4.1747, Mar'aş v., Bağdâd kalesini tâmîre me'mûr 1748, Mûsul v.12.1748, Sıvas 9.1751, Hanya muhâfızı 8.1752, Selânik v.8.1752, Bender muhâfızı, Özü(Silistre) v.3.1754, Tırhala(Tesalya) v.11.1755, Belgrad mahâfızı, med.Haydarpaşa. Dâmâdı: Must.Ağa(ölm.1746), yeniçeri generali, med.Haydarpaşa. Oğlu: İsm.Râif Pş.(Ist.1726 - Lefkoşe, 4.1785 = 59), babasına kethudâ, hâcegân rütbesi 1758, sipâhî kâtibi 1759a, silâhdâr kâtibi 1761a, Darbhâne emîni 1762b-1765b, 1. rûznâmeci, Rusya cebhesinde olan reîsülküttâba vekîl 1768-2.1774, reîsülküttâb 15.8.1774-1.8.1776, Kıbrıs'a sürgün, vezâret'le Mısır 29.8.1778, mâzûl, Girid 1781, Mora 9.1782, Belgrad 2.1784, Ağrıboz, Lefkoşe'ye sürgün ve burada îdâm, kellesi Nûh Kuyusu'nda medfûn, cesedi Lefkoşe'de. =Fülâne Hn.b.Kesriyeli(b.bk.) Ah.Pş. (ölm. 4.1749). Bu izdivacdan: müd.Halîl Gaalib Bey(ölm.1778) ve İbr.'İsmet Bey(16.12.1750 - 27.3.1807 = 56, 3, 12): müd., Haleb 1788a, Orduy-ı Hümâyûn kadısı 2.1791, Mekke pâyesiyle 2. sulh murahhası, Ist.kadısı 6.1793, Bursa'ya sürgün 2.10.1793, döndükten bir müddet sn.meclis-i mükâmeleye me'mûr 1796b, kazasker pâyesi 6.1798, Rûmeli pâyesi 1798b, 2 def'a fiilen Rûmeli 1800 ve 1804, nakıyb 14.9.1806, med.Nûh Kuyusu, 3 dilde şâir, müel. Oğulları:

(*) Bugünki Yunanistan'ın en kuzey-batı ucunda, Korfu adasının güney-doğu ucunun karşısına isâbet eden sâhile yakın, Epir'de bir kasaba.

1) Müd.Muṣṭ. 'Aṭaullâh Bey(ölm.13.10.1804).

2) 'Abd.Re'fet Bey(1788? - 7.5.1866 = 77?), müd., Yenişehir 4.1834, Şâm 11.1844, Medîne 1.1847, Ist.pâyesi 4.1789, Ist.kadısı 7.1853, kazasker pâyesi 6.1854, Rûmeli 1863, şâir, med.Nûḥ Kuyusu. Oğulları: 'Iṣmet Mollâ(ölm.1898'den sn.) ve Bâb-ı Âlî'de kâtib Beykozlu 'İzzet Bey(ölm.1899).

3) Ḥacı Aḥ.**Â'rif Ḥikmet Bey/Ef.**(17.11.1786 - 21.3.1859 = 72, 4, 4): müd., hacı 1814, Kudüs 1816, Mısır 1821, Medîne 1824, Ist.pâyesi 1826b, Rûmeli'nde nüfûs tahrîrine me'mûr 1829b, nakıyb 1830b-1834, kazasker pâyesi 1833, Rûmeli pâyesi 1838, Meclis-i Vâlâ 1838, Rûmeli müfettişi 1840, şeyhulislâm(no.144) 20.11.1846 - 21.3.1854 = 7, 4, 1(19. sıra), Üsküdar'da Nûḥ Kuyusu'nda yaptırdığı çeşmenin yanında medfûn(Konyalı, *Üsküdar Târîhi*, II, 111), 3 dilde şâir, müel., âile yalısı Kuzguncuk'da, şeyhulislâm olunca yaptırdığı yalı Rûmelihisârı'nda, 5.000 c.yazmayı Medîne'de kütübhâne kurarak vakfetti, ayrıca asıl kütübhânesi ölümünden sonra satıldı(Yûsuf Sağlar, *Şeyḫulislâm Â'rif Ḥikmet Bey'in 'Arabca Dîvân'ı Tercemesi*, Türkoloji me'zûniyet tezi 1943, T.270, 148 s.). = Fülâne Hn., ölm.Kudüs, 1.11.1816. Çocukları: Ḥasîbe Hn.(ölm.Kudüs, 25.8.1816) ve Meḥ.Muṭî' Bey(ölm.5.1.1849), müd., Yenişehir 8.1842, Mekke pâyesi 25.10.1847, med.Nûḥ Kuyusu, bunun oğlu müd.İbr.'İsmet Bey(ölm.28.10.1867), Vefâ Câmii'ni tâmîr ettirdi, çocuksuz.

Şeyh.Ârif Hikmet, Nakşî'dir. İbr.Pş. (ölm.1758) = Hadîce Hât. (ölm.1774) (İsm.Râif Pş.annesi). İsm.Râif Pş. = Şerîfe Sa'îde Hn. (ölm.12.1812). İsmet Bey (ölm.1807) = Behcet Hn. (ölm.26.11.1818, Şeyh. Ârif Hikmet annesi). Şeyh.Ârif Hikmet Ef. = Nüzhet Hn. (ölm.18.12.1805). Ismet Bey (ölm.1807)= Dil-hayât Hn.Şeyh.Ârif Hikmet Ef.=Fatma Dil-nişîn Hn.(ölm.1840). Şeyh. Ârif Hikmet kızı Şerîfe Fatma Hn.(ölm.2.5.1812). Şeyh. Ârif Hikmet oğlu Meh. Atâullâh Ef.(ölm.1840). Şeyh. Ârif Hikmet kızı Şerîfe Havvâ Hn.(ölm.1840). Ismet Bey (ölm.1807) kızı Havvâ Nesîbe Hn. (ölm.7.1.1824). Mutiyy Bey = Zekiyye Hn. (ölm.10.8.1865). Ismet Bey (ölm.1807) kızı Sa'îde Hn. (ölm.22.6.1817) = Müd. Abdülhamîd Ef. Ayni Ismet Bey kızı Hadîce Hn. (ölm.14.3.1780). Ayni Ismet Bey'in kızının oğlu Meh.Nihâd Bey (ölm.1808). Re'fet Bey (ölm.1865) oğlu Müd.Meh.İffet Bey (ölm.26.3.1842). Re'fet Bey kızı Hadîce Hn. (ölm.24.6.1842). Re'fet Bey kızı Mekkiyye Ulviye Hn.(ölm.8.7.1852). Râif Pş.(ölm.1789) torunu âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn Hacı Ebû-Bekr Râkım Ef. (ölm.2.5.1804), oğlu Burhâneddîn Nû'mân Bey (ölm.1.1806), dîğer oğlu Ah.Fâzıl Bey (ölm.1796a). Şeyh. Ârif Hikmet=Mâh-i Nûr Hn. (ölm.1818). Ebû-Bekr Râkım Ef.kızı Ayşe Sıddıka Hn. (ölm.1795a). Râif Pş.hemşîresi Sâliha Hn. (ölm.26.3.1811) (M.Aydın, *Bell.*, LIV, 254 v.dd.)

MALKOÇOĞULLARI(V): Bk.YAḤYÂ PAŞA-ZÂDELER(D)

MÂ'LÛL-ZÂDELER(Ş): 'Abdülkaadir Ef.oğlu "Mâ'lûl Emîr" denen Meḥ.Ef.: Ḫoca Ḫayreddîn'den me'zûn, 3 def'a ṣaḥn müderrisi, 2 def'a Mısır kadısı, Zencirlikuyu'da dârülkurâ, Mısır'da Kumle'de dârülilm yaptırdı. Oğlu: **Mâ'lûl-zâde Meḥmed Ef.**(ölm.4.1.1585): Ebüssû'ûd'dan me'zûn, müd.ve ona dâmâd, Ḥaleb, Şâm, Mısır, Edirne mollâlıklarını 8 yılda devredip fiilen Anadolu kazaskeri 5.1573, nakıyb

1.1577, fiilen Rûmeli 4.1579, şeyhulislâm(no.18) 25.5.1580 - 21.1.1582 = 1, 7, 27, istîfâ etti, med.Zencirlikuyu'da yaptırdığı mektebin yanında Vâlide Dârülkurâsı denen yer, nakıybliği ölümüne kadar 8 yıl muhâfaza etti. =Kerîme Hâtun b.şeyhulislâm Ebüssü'ûd Ef. Oğulları İshâk Çelebî(ölm.2.1584) ve dâmâdları:

Bolulu Must.Çel.oğlu "Kaaf Çelebî" denen Şâm kadısı Şemseddîn Ah.Ef.(ölm. 1547) oğlu KAAF-ZÂDE Must.Feyzullâh Ef.(1543 - 10.8.1611 = 68), müd., Haleb, Mekke, Şâm, Mısır, Edirne, Galata, Ist.kadısı 10.1603, fiilen kazasker 9.10.1604, fiilen Rûmeli 13.1.1605, tâûn'dan ölüp kayın-pederinin yanına gömüldü, 3 dilde şâir, müel. Kardeşi şâir Mahmûd Reşâd Çelebî'dir(ölm.1553). Feyzullâh Ef.'nin Mâ'lûl-zâde'nin kızı olan eşinden oğlu: Kaaf-zâde "Fâizî" Seyyid 'Abdülhayy Ef.(1572-22.5.1622=50), müd., Selânik, Şâm 1619, med.Zencirlikuyu, dîvân ve mesnevî ve *Zübdetü'l-Eş'âr* adlı tezkire sâhibi, Hâce-i Sultânî Must.Ef.'den me'zûn, Celvetî, şeyhi 'Azîz Mahmûd Hüdâyî.

MÂRDİNÎ-ZÂDELER(K): Çok eski bir ilmiyye âilesinden gelen ve Türk asıllı olan(âilenin bâzı dalları Türkçe ve Arapça iki dilli olmuşdur) âilenin Mardin Nakşî şeyhleri olan dalı için bk.Tunalı-zâdeler. Mârdinî(Mardinli) müderris ve şâir 'Ömer Şevkı Ef. b.Â'bid Ef. b.'Abdi'l-Kaadir Ef. b.Â'bid Çelebî b.Ebî-Bekr Çelebî b.Ah.Çelebî b.Mahmûd Çelebî b.Ağa Çelebî b.Mollâ Ah.Çelebî b.Pîrî Çelebî b.Mufî' Çelebî b.Mewlânâ Ah.Şemsiddîn b.Celîl Pîrî Çelebî b.Meh.Şâh-i Rind Şîrîn Dede b.Hüs.Ezwâq (*OM*, I, 382) (ölm.1852) oğlu Yûsuf Sıdqî Ef.(1816 - 30.8.1903 = 87) (*OM*, II, 59), Mardin'de mahkeme başkâtibi, Mardin müftüsi, çeşitli kadılıklar(Rodos vs), Cezâir-i Bahr-i Sefîd vâlî vekili, meclis-i tedkıykaat-ı şer'iyye üyesi, 3. Mecîdî 17.2.1894, Mekke pâyesi 25.3.1895, Ist.pâyesi, kazasker pâyesi, 2. Mecîdî, Kaadirî, Mevlevî ve Nakşî, hâfız ve hâfız-ı mesnevî, med.Fâtih C., Gazâlî'nin *İhyâü'l-'Ulûm*'unu 9 c.hâlinde terceme ve şerhetti. =Hâdimî-zâde Behîce Hn. Çocukları: hepsi 1986'da hayatta bulunan 1) Cemâl Mardin, 2) Cemîle Yalım, 3) 'Atıyye Arda, = Hacı Â'dil Arda(Lofca 1869 - Ist.1935 = 66), Hukuk 1903, Selânik rüsûmât nâzırı 8.1908, Edirne v.1909, İttihâd ve Terakkî kâtib-i umûmîsi 1910, dâhiliye nâzırı 1911, Gümülcine mv.ve dâhiliye(2) 1912, Edirne v.(2) 1913, Bursa mv.1916, Meclis-i Meb'ûsân reîsi 21.12.1918'e kd., Hukuk'da medenî hukuk müderrisi 1919, Malta'ya sürgün, Adana v.1922, Bursa v., Reji umûm md.1923, 1926'ya kadar inhisarlar meclis-i idâre üyesi ve 1933'e kadar fakülte müderrisi, müel. Oğlu Orhân Arda(Selânik 1911), yüksek mîmâr-mühendis, Ist.Teknik Üniversitesi'nde prof. = Semiyye(Güle), çocukları Alî(1941), Ömer(1944), Zeyneb(1951).

4) Ebü'l-Ulâ Mardin(İşkodra, 9.8.1881 - Ist.10.1.1957 = 75, 5, 2): babasının kadı olduğu İşkodra'da doğdu, Hukuk 29.8.1903, zabıt kâtibi, ticâret hâkimi, hukuk hâkimi, Şûrây-ı Evkaaf üyesi, meşîhat mektubcusu, meşîhat müsteşârı, Ist.pâyesi, 2. Mecîdî, Niğde mv.1914-20, Mardin mv.1920, Hukuk müderrisi 27.10.1910, ilâveten Mülkiye müderrisi, Hukuk Fakültesi medenî hukuk ord.prof.ü 1933, emekli 1.9.1951, müel., gazeteci, med.Karacaahmed, evi Nişantaşı. =Bedriye(Bedrü'n-Nisâ) Mardin (ölm.1957) b.Necmeddin Kocataş(b.bk.). b.Şeyhulislâm Turşucu-zâde Ah.Muhtâr Ef. Çocukları: Hadîce Utku(=hâkim dr. Kemâleddîn Utku, her ikisi de 1987'den önce öldüler, çocukları Cemâl Utku), Türkân Ulutin(çocukları Şîrîn ve Turgut) ve Yûsuf Sıdkî Mardin(Ist.16.3.1916), şâir(*SATŞ*, 1.719-21), Mardin mv.1948-50, Galatasaray,

Hukuk, gazeteci, müel., edîb = Senîha(Maykut), çocukları Zerrîn(1941) ve Mutî'(1946).

5) Meh.Â'rif Bey(Mardin 1852 - Kaahire 1920 = 68), Kavalalı Pr.Must.Pş. kethudası, kaymakam, savcı, hâkim, mahkeme reîsi, Şûrây-ı Devlet üyesi, Basra v., Sûriye v., Yemen v., uzun müddet Mısır'da yaşadı, müel., şâir, İng., Fr., Ar., Fârs., = Şerîfe Leylâ Hn.b.Halîl Şerîf Pş., vezîr, hâriciye nâzırı, bk.'Azm-zâdeler. Çocukları: her ikisi de 1988'de hayatta bulunan ve Kaahire'de yaşıyan: 1) Şemseddîn Mardin(Ist.1902- Kaahire 26.8.1989=77) (42 yıl diplomat, 7 yıl Santigo, 4 yıl Hartûm, 2 yıl Beyrût, 5 yıl Bükreş büyükelçisi) (oğlu Şerîf Â'rif Mardin=Suna Mardin, oğulları Osmân Mardin) (Reyyâ Mardin, ölm.1984'den önce), 2) Yahyâ Â'rif Mardin(Kaahire 1905), 3) 'Ömer Fevzî Mardin(ölm.1984'den önce) = Güzîn Mardin (1986'da hayatta),

4) Fatma 'Aliyye İlmen(ölm.1984'den önce) = Â'tıf İlmen b.Süreyyâ Pş.İlmen b.serasker Rızâ Pş.(b.bk.), çocukları var.

5) Muhiddîn Â'rif Mardin(ölm.14.11.1984), bankacı, med.Karacaahmed. = Fatma Fâhire Mardin b.Necmeddîn Kocataş(b.bk.), 1984'de hayatta. Çocukları: Leylâ Mardin(ölm.1984'den önce); Betûl Mardin(aş.bk.); Â'rif Mardin(1938), 1959'dan beri A.B.D.'nde plak sanâyîcisi, caz mûsikîsi mütehassısı = Latîfe Mardin, çocukları Yûsuf Muhiddîn Mardin(kızı Aslı Betûl), Jûlîde Mardin ve Şerîfe Leylâ Ustalar. Latîfe Mardin'in annesi Handân Öniş(ölm.20.2.1985)'in kardeşleri: Şâdân Aka(çocukları Orhân Aka ve Handân Aka) ve Şükrân Tanca(=Dr.Semîh Tanca, Ist.1911, kundura tâciri) ve bunun çocukları Lem'î Tanca ve Deniz Sarol.- Betûl Mardin(Ist.1.12.1927) = 1.Ah.Haldûn Dormen(Mersin 5.4.1928), izd.16.1.1950, talâk, aktör, rejisör(çocukları Şerîfe Leylâ ve Must.Ömer Dormen, 1962), tâcir Sa'îd Dormen(Kıbrıs 1984 - 1960'dan sn.) ile Hadîce Nî'met Dormen'in(1908) oğlu(kızları Güler 1931); Nî'met Dormen, Rüşdî Bekir b.Must.'Ömer(=Nâzlı Hn.) kızıdır. = 2. Akgün Ustalar, talâk.

Mardinî-zâde İbr.Kâmil Paşa oğlu Av.Ahmed Muhtâr Mardin=Hadîce Mardin çocukları: Semîha Âsım Mutlu, Murâd Mardin ve Cemâl Mardin(ölm.9.10.1988, med.Merkez Ef.), Galatasaray me'zûnu=Şükriye Mardin(Hasan Cemâlî=Mevhibe Cemâlî kızı), çocukları: Vedâd Muhtâr Mardin(=Leylâ Mardin) ve Ahmed Midhat Mardin(=Orla Mardin), bunların çocukları Kerem Cankur, Ahmed Âsım Can, Ârif Mardin.

MARTALOS-ZÂDELER(K): Bk.HÂMİD-ZÂDELER(Ş)

MAZLÛM PAŞA-ZÂDELER(V): Mollâ 'Osmân Ef.oğlu Must.Fehmî Mazlûm Pş.(Kandiye 1812 - Ist.3.6.1862 = 50): 1820'de annesi ile Girid'den Ist.'a geldi, Tophâne-i Â'mire md.1837, bahriye müsteşârı 8.1837, Meclis-i Vâlâ 5.1840, Mısır kapı kethudâsı 3.1842, deâvî nâzırı 11.1843, İbr.Pş.'yı Ist.'a getirmek için Mısır'a gitmesi 7.1848 ve dönüşte bâlâ, kethudâlıktan alınması 1849, nezâretten azli 10.1852, ticâret nâzır vekîli 11.1853, Meclis-i Vâlâ(2) 2.1855, Tersâne müsteşârı 12.1859, vâlide kethudâsı 6.1861, ilâveten hazîne-i hâssa nâzırı 7.1861, vezîr 9.1861, Mecâlis-i Âliye'ye me'mûr(devlet nâzırı) 11.1861, az sn.Meclis-i Vâlâ üyesi(3), med.Eyüb, Taşburun Tekkesi, şâir(*SATŞ*, 383-4) = Fülâne Hn.b.'Ömer Lutfî Ef.(ölm.1252 H., med.Bostân İskelesi), İzmir voyvodası, Feshâne nâzırı, harîr emîni(oğlu 'Azmî Bey). Büyük oğulları: Tevfîq Bey, nişâncı. Dîğer oğulları:

Meh.Fâiq Memdûh Pş.(Ist.1839 - Ist.9.3.1925 = 86): Hâriciye mektûbî kalemi 1855, sâlise rütbesi, mütemâyiz rütbesi ve 75 altın maaşla Mâbeyn kâtibi 1861b, 1 yıl

sn.Âmedî hulefâsı, ûlâ sânîsi rütbesiyle ve 50 altınla maârif nezâreti mektûbcusu 9.1872, 100 altın ve ûlâ rütbesiyle sadâret mektûbcusu 1875(Sultân 'Azîz'in hal'inde bu görevde), 70 altınla mâliye mektûbcusu 6.1876-8.1877, 50 altınla Mâliye Komisyonu üyesi 1881, Şûrây-ı Devlet üyesi 1882, 170 altın maaş ve bâlâ rütbesiyle Konya v.1887, Sıvas 1889, 170 altınla Ankara 1893a, vezîr 29.7.1894, 400 altınla dâhiliye nâzırı 7.11.1895 - 4.8.1908 = 12, 8, 27(bu makam için bütün Osmanlı ve Cumhuriyet devirlerinin rekoru), murassâ İftihâr, murassâ 'Osmânî 12.8.1899, murassâ Mecîdî 23.7.1898(1. 'Osmânî 11.3.1896, 2. Mecîdî 31.7.1883, 1. Mecîdî 1897). Meşrûtıyet'in îlânında 30 gün Harbiye nezâretinde tavkıyfinden sn.Sakız'a sürüldü, İtalya harbinde sürgün yeri İzmir şehrine çevrildi, sn.Ist.'a dönmesine izin çıktı, son devir Osmanlı târîhi üzerindeki müşâhedelerine dayanan bir çok kitabını İzmir'de sürgünken yazıp orada bastırdı, tercümeleri, şiirleri de var(*SATŞ*, 913-27). Ist.'da Çarşanba'da 'Ismet Ef.dergâhında medfûn, yalısı Kireçburnu'nda.

Memdûh Pş. = 1. Fülâne Hn. b.'Abdüllatîf Bey(oğlu Hikmet Mollâ) b.'Abdurrahmân Nâfiż Pş.(1780? - 27.7.1853 = 73?): İran sefîri Seyyid Meh.Refî' Ef.(ölm.Filibe 8.1809) oğlu, medrese, mâliye, zecriye nâzırı 11.1809, darbhâne nâzırı, 2 def'a mukaataât nazırı, ûlâ 12.5.1834, asâkir-i mansûre defterdârı, vezâret'le ilk mâliye nâzırı 28.2.1838-3.8.1839, Edirne v., Meclis-i Vâlâ, adliye nâzırı 16.2.1843-8.11.1843, mâliye(2) 18.8.1845-18.2.1847, mâliye(3) 22.4.1848 2.1849, mecâlis-i âliye, mâliye(4) 28.7.1849-5.1850, evkaaf nâzırı, mâliye(5) 5.8.1851-29.9.1852, Beylerbeyi'ndeki yalısında öldü, şâir, hattât, Mevlevî, kütübhânesini vakfetti ki şimdi Süleymâniye Kütübhânesi'ne nakledilmiştir, = Fülâne Hn.b.kazasker Keçeci-z.(b.bk.) Sâlih Ef. oğlu Mekke pâyeli Meh.Refî' Ef.

Memdûh Pş. = 2. Fülâne Hn.b.Sd.Polyanlı(b.bk.) Must.Nâil Pş.(1798-1871).

Memdûh.Pş.oğlu Mazlûm Hâmid Moran(1875 Şişli/Ist.17.4.1937 = 62), Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi üyesi, ûlâ 20.11.1903, 3. 'Osmânî 26.7.1901, 1.Mecîdî 9.7.1904 = Fatma Zehrâ Moran(Berlin, 30.12.1888 - Ayaspaşa/Ist.21.1.1974 = 85,0,22), med.Edirnekapısı, Sd.Tevfîq Pş.(b.bk.) (1845-1936) kızı. Çocukları:

1) Meh.Memdûh Moran (Büyükada / Ist. 1.9.1905 Marmaris, 17.5.1972 = 66,8,16), med. Edirnekapısı, kalb'den öldü, reklamcı, Wisconsin Ün.me'zûnu. =1. Cenân Kocareşîd(Brüksel 19xx doğumlu), izd.Park Otel, 22.7.1937, tal.1952=15, Sâlih Kocareşîd(b.bk.) kızı. =2. Sevim Şâmlı (Selânik 1910 - 1973=63), izd.Beyoğlu, 31.5.1954 = 17,11,17 yş.44-62, zevcinden 5 yş.kç.Oğlu Sâlih Erol Moran(Brüksel, 4.11.1938) = Oya Moran, çocukları Dilârâ Moran(1971).

2) Must.Nâilî Moran(Ayaspaşa/Ist 4.2.1908 - 15.3.1968 = 60,1,10), trafik kazâsında öldü, med.Edirnekapısı, atletizm Federasyonu başkanı. = 1.Hâle b.Fuâd Taylan(Ist.3.5.1922), izd.Park Otel, 3.1.1942, tal.1.5.1951=9,3,29, yş. 19,8,1 - 29,0,0, zevcinden 14,2,28 kç. = 2. Tulya Moran(Göçmez), izd.1956 = 12 yıl. Bu sonuncu izdivacdan: Tevfîk Moran(1956), ilk izdivacdan: Fatma Yonca Kartal(Şişli, 14.3.1943) = Râsih Kartal, çocukları Zehrâ (1967) ve Fehmî(1970).

3) Hadîce Nâzlı Tlabar (Kuruçeşme/Ist.16.5.1913 - 23.4.1971 = 57,11,8), DP Ist.mv.1950-60(3 devre). = 1. Fahrî Tanman, izd.Şişli, 12.1.1933, tal.Ist.1936=3, yş.19,7,27 - 23. = 2. İbr.Mu'azzez Tlabar(doğ.Kuruçeşme/Ist.19xx), Ticâret Odaları Birliği umûmî kâtibi(Ank.), izd.Kireçburnu/Ist.12.6.1941(talâkdan 5 yıl sn.),

yş.28,0,27. Bu izdivacdan: Ömer Tevfik Tlabar(nişantaşı/Ist.14.5.1942).

Memdûh Paşa=Zehrâ Nârimen Hn.(ölm.29.12.1930, med.Merkez Ef.) izdivâcından dîğer kızları Melek Hn.(ölm.3.7.1930)=Fuâd Bey, Şûrâ-yı Devlet üyesi.

Handân Bozcalı (1887 - 10.4.1958 = 71), Memdûh Pş.kızı = Amiral Bozcaadalı-zâde (b.bk.) Meh.Rüşdî Pş., izd.1901, yş.14. Çocukları: 'Alî Bozcalı (1901) ve ressam Sabîha Bozcalı (1903). Ressam olan Handân Hn., Merkez Ef.'de medfûndur.

Mu'allâ Ulunây(Bermek), Memdûh Pş.kızı(1900 - 3.8.1976 = 76), med.Konya. = 1. ...Moran, çocukları Ekmel Moran(bunun oğlu Enîs Moran). = 2. Refî' Cevâd Ulunây(Şâm 1890-Ist.4.11.1968=78), Galatasaray, gazeteci, yazar, edîb, 150'liklerden. Ulunây'ın babası: Mevlânâ-zâdeler'den(b.bk.) Must.Nûrî Ef.'nin oğlu 'Alî Muhiddîn Pş.(Konya 1868 - Cidde, 30.11.1926 = 58), Mülkiye 1888(*Mülkiye Târîhi*, III, 287-92), Başrü'l-Harîr(Suriye) 10.1891, Dümâ(Suriye), Sivrihisar, Vize, Beypazarı, Eskişehir 12.1902 kaymakamı, Hakkâri 7.1.1903, Lâzistân(Rize) (mîrmîrân paşa 12.3.1905, 3.Mecîdî), Kırkkilise, Denizli, İzmid, Tekirdağ, Yozgad mutasarrıfı, 4 yıl Konya'da oturduktan sn. Ankara v.15.3.1919-3.10.1919, 9.1922'de Avrupa, sn.Hicâz'a gitti, Cidde'de medfûn, Suriye defterdârı Sâlim Bey'in(ölm.1896) kızı Makbûle Hn.'la evli. Mu'allâ ve Refî' Ulunay'ın kızları: Nermîn Menemencioğlu = Turgut Menemencioğlu (1917), bk.Topal 'Osmân Paşa-zâdeler.

MEHMED 'ALÎ PAŞA-ZÂDELER(V): Mehmed 'Alî Paşa(1827?-9.1878 = 51?), doğ.Magdeburg, şehâdeti Yakova, Fransız asıllı Prusyalı bir müzisyenin (Karl de Troit) oğlu, asıl adı Julius de Troit, 1845'de Âlî Pş.tar.Berlin'den getirtilip ihtidâ etti ve Harbiye'ye sokuldu. 1852'de kurmay ol.çıkdı, ferîq 1868, müşîr 1876, 93 Harbi'nde Tuna Cebhesi'nde 'Abdülkerîm Nâdir Paşa'dan sn.ve Süleymân Paşa'dan önceki 2. başkumandan, 1878 Berlin Kongresinde 2.murahhas, ='Ayşe Hn.(ölm.1900'ler), 4 kızları: 1) Fülâne Hn. = Bnb.Tevfîq Bey, kızları Zekiyye Hn. =Evrenos-zâde (b.bk.) Mustafâ Rahmî Bey, İttihâd ve Terakkî merkez-i umûmî üyesi, 1908 ve 1912 Selânik mv., 1914-18 İzmir v., İzmir sûikasdinde asıldı. 2) Zekiyye Hn. = İsmâ'îl Fâzıl Paşa(b.tâcir İbrâhîm Ef.) (Kandiye 1856-Ankara, 4.1921=65), kurmay, livâ 1901, ferîq 1909, Sûriye v.1911-2, emekli 1914, 1920'de Yozgat mv.ve nâfia vekîli, med.Hacı Bayrâm, oğulları Meh.'Alî Bey, subay ve 'Alî Fuâd Cebesoy(Ist.1883-Ist.10.1.1968=85), kurmay 1905, livâ 1908, Batı (Yûnân) Cebhesi kumandanı, Moskova büyükelçisi 1920-2, ferîq, mv.1923-1937 + 1947-1961. TBMM reîsi 1947-1950, yazar, med.Alifuadpaşa. 3) Fülâne Hn.= Cihângîrli Hüs.Hüsnî Pş., bunun torunu Mehmed Ali Aybar(Ist.1910, 1989'da ber-hayât), Galatasaray, Hukuk 1936, doç.1942-6, Ist.mv.1965-73, Türkiye İşçi Partisi genel başkanı 1963, yazar, annesi, Nâzım Hikmet'in teyzesidir.

4) Münevver Hn.= ferîq Enver Pş. (b. Mustafa Celâleddin Paşa, aş.bk., Leh mühtedisi) izdivâcından: Alb.Mehmed 'Alî Bey, Fülâne Hn.(M.Ali Aybar'ın annesi), Münevver Hn.(=Sâmih Rif'at Bey, aş.bk.) Marsilya konsolosu Mustafa Bey, ve Celîle Hn.=Hikmet Bey, bu izdivâcından: Nâzım Hikmet Verzanski(Selânik 1902-Moskova, 3.6.1963=61), Mayakosvki mütercimi şâir, Türkiye'den çıkması 6.1951, hapiste 1938-7.1950, oğlu Mehmed Andaç. Nâzım Hikmet'in hemşîresi Ayşe Sâmiye Yaltırım

(1907, 1989'da ber-hayât) = Rızâ Seydâ Yaltırım, oğulları Dr. Hikmet Kadrî Yaltırım (İst. 21.2.1933) = Ergül Özerman, izd.28.1962, çocukları Arzû, Nâzım ve Aslı. Celîle Hn.'la evlenen Hikmet Bey'in hemşîresi=alb.Necîb Bey. Hikmet bey'in babası: Meh.Nâzım Paşa(*SATŞ*, 1.144-8) (Üsküdâr, 23.5.1849-Kadıköyü, 17.12.1926 = 77,6,25), Üsküdârlı Yağlıkcı Hüs.Ağa-zâde Akşehir kaymakamı Şâkir Ef. oğlu, Deâvî nezâreti evrâk odası mülâzımı 1863, Zıyâ Paşa'nın vâliliğinde Adana mektûbcusu 10.10.1878, Paşa'nın ölümünde mâzûl 20.10.1880, Konya mektûbcusu 27.10.1881, Bitlis mektûbcusu 14.3.1888, Haleb mektûbcusu 9.1888, Kastamonu mektûbcusu 21.4.1892, Muhâcirîn Komisyonu mektûbcusu 5.1893-15.7.1894, Mersin mutasarrıfı 1.5.1895, mâzûl 17.11.1897, Kayseri mutasarrıfı 7.2.1898, Diyârbekr vâlîsi 18.2.1903, Haleb v.19.8.1905, Konya v.14.9.1908, Sivas v.21.6.1909, mâzûl 21.4.1910, son Selânik vâlîsi 28.9.1912-6.11.1912, râbia rütbesi 1881 ve tedrîcen son rütbesi Rûmeli beylerbeyi 14.5.1900, 1. Mecîdî ve 1. 'Osmânî 20.5.1903, Mevlevî, şâir, yazar, med.Karacaahmed, Nedîm'in yakınında.

Mehmed Alî Paşa'nın kızlarının yaş sırası: Zekiyye, Hayriye, Leylâ, Adviye Hanımlar. İsmâîl Fâzıl Paşa-zâde Mehmed Alî Bey albay olup 1 kız, 1 erkek çocuğu oldu.- Adviye Hn., Düyûn-i Umûmiyye'den Selâmî Bey'le evlendi.- Hayriye Hn.=Hüs.Hüsnî Pş. çocukları: Muhsin Bey, ressam albay Tahsîn Bey (bunun oğlu Mehmed Ali Aybar), Nî'met Hn.=Rahmî Bey (İzmir vâlîsi), oğulları Alparslan Bey = Zeyneb Hn. (Semîh Mümtâz Bey kızı), bunların kızları Melikşâh Hn.- Leylâ Hn.=Enver Pş. (Leh mühtedîsi Mustafa Celâleddîn Paşa oğlu). Enver Pş., Leylâ Hn.'dan ayrılıp Fransız Hortance Hanım'la evlendi ve Ömer, Sûzân, Enver adlı çocukları oldu. Leylâ Hn.= Enver Pş.izdivâcından: 1) Celîle Hn., Yahyâ Kemâl'in âşık olduğu hanımdır = Hikmet Bey b.Nâzım Pş., oğulları Nâzım Hikmet ki dayısının kızı Münevver Hn.'la evlendi (oğulları Mehmed), eşini hâmile bırakıp Rusya'ya kaçtı. Hikmet Bey, Celîle Hn.'dan ayrılıp yeniden evlendi, Meldâ adlı kızı oldu. Hikmet Bey'in kızı Medîha Hn. = Selânik'de avukat Memdûh Bey (oğulları şâir Celâl Memdûh ve Orhân Memdûh). Memdûh Bey'in kardeşleri: Cemîl Bey (=Remziye Hn.b.Sd. İbr.Hakkı Pş., en küçükleri Hâlet Çambel olan 3 kızları oldu) ve Cevâd Bey (=Belkıs Hn.b.Halîl Edhem Eldem, çocuksuz). 2) Münevver Hn.=Sâmih Rif'at Bey, çocukları Oktay Rifat ve Hüsn=ü Aşk Hn. 3) Sâre Hn.="Çamur" Şevket Mocan (DP Ist.mev.) b.Remzî Pş. (Dâmâd Ahmed Fethî Pş. torunu), kızları Ayşe. 4) Mustafa Bey, Sofya'da elçilik kâtibi iken orada öldü, Fransız hanımından kızları Leylâ Hn. ve Münevver Hn.olup ikincisi halasının oğlu Nâzım Hikmet'le evlendi.- Hasan Cemîl Bey = Sadrâzam İbrâhîm Hakkı Bey kızı Ayşe Remziye Hn. izdivâcından: Prof. Dr. Perîhan Çambel (1914-1980'ler), 1934 Ist.Tıb Fakültesi me'zûnu, Florida üniversitesi ve Ankara Ün.patoloji prefesörü, solcu, evlenmedi, İng., Fr., Alm.

Müşîr Meh.'Alî Pş.'nın kızının kızı ile evlenen Sâmih Rif'at Bey(Ist.1874-3.12.1933=59), oğlu Oktay Rif'at(Trabzon 1914), solcu yazar ve kızı Hüsn-ü Aşk Hn.(1910) (=Kemâl Bey, izd.1934). Sâmih Rif'at'in ilk izdivâcından: Tanbûrî Hâtif Bey(1898-1927=29), Tanbûrî Cemîl Bey talebesi ve Zeyneb Hn.= Hasan Safiyyeddîn Bey, hukukçu(kızları Nûşîn, Fatma ve Sâliha Yücel). Sâmih Rif'at=1. Sâliha b.Hüseyin Bey, mutasarrıf, izd.1897, ölm.1907=10,=2. Münevver Hn., izd.1909, Mustafa Celâleddîn Paşa-zâde ferîq Enver Paşa= Münevver Hn.b.müşîr Meh.'Alî Pş. kızı, yk.bk.(Enver Pş.=2.Hortense(Fransız), buradan kızı Sûzân Hn.). Eyâlet vâlîsi,

Cumhûriyet'te mv.(1927-33) olan şâir, bestekâr, tanbûrî, Bektâşî olan Sâmih Rif'at'ın babası Hasan Rif'at Bey(ölm.Şâm, 15.2.1900, piyâde yarbayı, 93 Harbi'nde 3 yara aldı, şâir, Bektâşî)=1. Ayşe Hn.(ölm.1909) b.'Ömer Ef., =2.Nûriye Hn.(bu 2. izd.'dan 2 oğul ve Hüsniye Hn.= op.dr.Nûreddîn Bey). Hasan Rif'at Bey'in Sâmih Rif'at dışında oğulları: Muzaffer Rif'at Bey(ölm.1937, Maârif vekâleti'nde me'mûr) (2'den), Cevâd Rif'at Atilhan(1.11.1891-1966=75, antisiyonist yazar, Harbiye me'zûnu, Millî Mücâdele'de milis paşası) (2'den) ve 'Alî Rif'at Çağatay(1867-3.3.1935=68), bestekâr, ûdî=1. Prs.Zehrâ Hn.(Şubrâ 1863-Nice 1922=59) b.Meh.'Abdülhalîm Pş., bk.Kavalalılar, 3. izdivâcı, bu izdivâcdan çocuksuz, =2.Nî'met Çağatay(ölm.6.3.1968, izd.1923, izd.müd.12) b.alay emîni 'Alî Hayder Ef.=Emîne Melîha Hn., bu izd.'dan: Vecdî Çağatay, Haydar Çağatay(ölm.1955'den önce) ve Câfer Çağatay, 'Alî Rif'at Çağatay'ın bu oğullarından torunları: Musikar Oruğ, Erguvan Altıner, Ertuğrul Çağatay, Jâle Çağatay, Mübeccel Kırkoğlu, Altan Tankut, Nîlûfer Daver, Melîh Soley.

Hasan Rif'at Bey'in(ölm.Şâm 1900) babası Yb.Hûrşîd Bey(Lwow, 11.4.1814-Travnik 1873=59), 1848'de Türkiye'ye gelip oğlu ile berâber ihtidâ eden Manastır'da ölen bir Leh'in(Polonyalı) oğlu, bestekâr, Hûrşîd Bey'in dîğer çocukları Sabriye Hn. (ölm.1919), Şevket Hn.(ölm.1930'lar), Meh.'İzzet Bey(1877'de Plevne'de şehîd alay emîni), 'Alî Rızâ Bey(ölm.1912, Şâm ve Aydın vilâyetleri defterdârı), Alb.Hüs.Tewfîq Bey(ölm.sürgünde Sinop 1914).

Yukarıdaki şecerenin detayı: Yarbay Hûrşîd Bey(1814-1873), doğ.Lemberg=Lwow, Avusturya imparatorluğu, ana dili Almanca, mühtedî 1849 =1. Hüsniye Hn., izd.Manastır, =2. Fülâne Hn. 2. eşinden: Şevket Hn. İlk eşinden olan çocukları: Ahmed İzzet Bey, Alî Rızâ Bey, Yarbay Hasan Rif'at Bey(aş.bk.), Albay Mehmed Tevfîk Bey, Sabriye Hn.- Yarbay Hasan Rif'at Bey(Manastır 1854 - Şâm 1900) =1. Ayşe Hn.(ölm.1909) b.Ömer Ef., =2. Nûriye Hn. Bu 2. eşinden: Cevâd Rif'at Atilhan, Muzaffer Rif'at Bey, Hüsniye Hn.(=Dr.op.Nûreddîn Bey). İlk eşinden: Alî Rif'at Çağatay(İst.1867-İst.3.3.1935, bu dalın şeceresi: *Büyük Türk Mûsikîsi Ans.*, I. madde: *Çağatay*) ve Mustafa Sâmih Rif'at Bey(İst.16.4.1874 - Ank.3.12.1932) =1. Sâliha Hn.(mutasarrıf Hüseyin Bey kızı)(ölm.1907), izd.1897=10, =2. Münevver Hn., izd.1908. Sâmih Rif'at'ın çocukları: Tanbûrî Hâtif Bey(1898-1927, Tanbûrî Cemîl Bey'in seçkin talebesi), Zeyneb Menemencioğlu(1904=Hasan Safiyyeddîn Menemencioğlu(b.bk.), hukukçu, izd.1925, çocukları Nûşin Ayiter, Fatma Kuru, Sâliha Yücel Teoman); Hüsn-ü Aşk Tanoğlu(1910=Kemâl H.Tanoğlu, izd.1934, yk.tayyâre müh., ölm.İst.11.10.1982, Haydar Bey=Emîne Hn.oğlu, çocukları Leylâ Özer(Oktay Özer), Sâmih Kemâl Tanoğlu(=Rehâ Tanoğlu)(Leylâ Özer kızı Aslı Özer)(Kemâl Tanoğlu'nun kızkardeşi Makbûle Gürün, bunun çocukları Turgay Gürün, Oktay Gürün, Nûray Üçgüder); Alî Oktay Rif'at(Trabzon 1914), solcu şâir=Sabîha Rif'at.- Sâmih Rif'at'in 2. eşi Münevver Hn., Alî Fuâd Cebesoy'un kuzinidir. Münevver Hn.'ın babası: Ferîk Enver Celâleddîn Paşa, onun babası Konstantin Borjenski adıyle Polonya'da doğup 1849'da Mustafa Celâleddîn Paşa olarak ihtidâ eden kişidir ki aslen Ortodoks Gagauz Türkü olup Polonya hizmetinde idi ve 2. kuşak türkçülerdendir, 1876 Sırbistân seferinde Gaazî Osmân Paşa'nın ordusunda iken şehîd oldu, Ömer Paşa'nın kızı Safvet Hn.'la evlendi, büyük oğlu Alî Seyfî Bey genç öldü, küçük oğlu Enver Celâleddîn Paşa, Tuna cebhesi başkumandanı Müşîr Mehmed Alî Paşa'nın 2. kızı Leylâ Hn.'la evlendi(büyük kızları da Münevver Hanım adını taşıyor), bu evlenmeden: Celîle Hn.(şâir Nâzım Hikmet'in annesi, 1900'de Hikmet Bey'le evlenip

1916'da ayrıldı, Yahyâ Kemâl ile evlenmek üzereyken şâirin tereddüdü üzerine gerçekleşmedi), Mustafa Bey, Münevver Hn.(Sâmih Rif'at'in 2. eşi), Mehmed Alî Bey.-Fatma Kuru(ölm.9.4.1995, med.Karacaahmed)=Bâkî Kuru, çocukları Zeyneb Düren(=Ahmed Düren, oğulları Mehmed Düren) ve Hârûn Kuru(=Elvân Kuru).-Nâzım Hikmet=1. Hadîce Pîrâye Altınoğlu(1906-22.3.1995), izd.1935, tal.23.3.1951, oğulları Memet Fuat, yazar, mütercim.

Hareket Ordusu kumandanı Hüseyin Hüsnî Paşa=Hayriye Hn. oğlu Tahsîn Aybar=Aliyye Aybar b.Hüsâmeddîn Paşa=Lebîbe Hn. oğlu: Doç.Dr.mv.Mehmed Ali Aybar(ölm.10.7.1995, med.Âşiyân)=Sîret Aybar(ölm.1987, izd.1947), kızları Güllü Aybar, bunun oğlu Memo. M.Ali Aybar'ın kızkardeşi Nermîn Kehyagil, bunun çocukları Ayla Pulhan, Leylâ Giresunlu ve Mehmed Kehyagil.

MEKKÎ-ZÂDELER(Ş): Celeb Halîl Ef., Ist.doğumlu, Enderûn'dan müderrislikle çıktı, Mekke kadısı iken 1714'de Mekke'de öldü. Oğlu Meh.Mekkî Ef.(Mekke 1713 - Rûmelihisârı'ndaki yalısı, 31.10.1797 = 84), müd.1734, Selânik 4.1764, Şâm 1771, Medîne 1776, Ist.kadısı 26.7.1784, şeyhulislâm(no.117, 122) 24.11.1787 - 4.3.1788 = 0,3,10 + 27.3.1791 - 12.7.1791 = 1,3,16 = 1,6,26, med. Fâtih, Şeyhulislâm Bahâyî T., tâlîq hattâtı, Ar. ve Tr.'da dîvân sâhibi, Ar.'da müel., vakıfları var. Dâmâdı: Dâmâd-zâde(b.bk.) Meh.Â'rif Ef., kazasker, ölm.1827a. Oğlu:

Mekkî-zâde Must.Â'sım Ef.(1773 - 20.11.1846 = 73), Galata kadısı 1797, Mekke pâyesi 1801, Ist.kadısı 28.1.1809, fiilen kazasker 6.1812(yş.39), fiilen Rûmeli 4.1814, şeyhulislâm(no.136, 140, 143) (yş.45) 27.1.1818 - 3.9.1819 = 1, 7,7 + 25.9.1823 - 26.11.1825 = 2,2,1 + 8.2.1833 - 20.11.1846 = 13,9,10 = 17,6,18 (müddet bakımından 7.), makaamında öldü, med.babasının yanı, oğlu olmadı, 40.000 kese tutarındaki büyük serveti vasıyyeti mûcibince Ayasofya Câmii'nin baştan başa esaslı şekilde yenilenmesine harcandı ki bu iş için yabancı mîmârlar getirtildi. Kızı Lebîbe Hn. = Meh.Â'rif Ef., Dâmâd-zâde(b.bk.) (1767? - Aydın 1827a=60?), kaz.1826a, b.Rûmeli kazaskeri Murâd Ef.b.şeyh. Dâmâd-z.Feyzullâh Ef.

Keçi Mehmed Ef. vâsıtasıyle Halvetî olan Melek Paşa, ayni zamanda Mevlevî muhibbi idi.

MELEK AHMED PAŞA-ZÂDELER(D, S): Elbürz Dağı eteğinde Sadşe kabîlesinden deniz albayı Abaza Pervâne Kapdân'ın (bunun babası, Sd.Pîrî Meh.Pş.'nın hazînedârı imiş) oğlu Gaazî Dâmâd Melek Ahmed Pş.(Tophâne/Ist.1600? Ist.1.9.1662 sabâhı saat 5 = 62?): Enderûn me'zûnu, 30 yaşında Hâs Oda subayı (albay), IV. Murâd'a çukadâr, ayni pâdişâha silâhdâr 3.1635, bu sıfatla 1635 Revân sefer-i hümâyûnuna iştirâk, vezâret'le Diyârbekr 27.12.1638, bu sıfatla Bağdâd sefer-i hümâyûnuna iştirâk, Bağdâd 4.1641, Şâm 1641, Ist.'a gelip dâmâd 8.1644, Diyârbekr(2) 1645, Diyârbekr(3) 1646, Bağdâd(2) 12.1648-11.1649, Bağdâd(3) 11.1650, fakat hareket etmeden tâyîninin ertesi günü sd.5.8.1650 - 21.8.1651 =1,0,17, Silistre(Özü), Rûmeli 1652-11.1653, sd. kaymakamı(akrabâsı İbşîr Pş.'ya) 1654, Vân 12.1654, Silistre(2) 1656, 10 gün sadâret kaymakamı(2) (Köprülü'ye) 12-22.6.1657, Bosna 1659-1662, sd.kaymakamı(3) (Köprülü-zâde'ye) 1.4.1662, tâûn'dan öldü, Eyüb'de mürşîdi Keçi Meh. Ef.'nin açık türbesinde ayak ucuna defnedildi. Yeğeni Evliyâ Çelebî, 70 Hicrî yaşında öldüğünü yazar ki 1594 eder, fakat biz doğum târîhini 1600'e almayı daha münâsib

bulduk. 1621'de II. 'Osmân'ın hâss kilâr gılmânı olarak Hotin sefer-i hümâyûnuna çok genç bir enderûn subayı olarak katıldığını biliyoruz. "Melek" sıfatı Saray'a talebe olarak alındığı sıralarda kendisini gören I. Ahmed(1603-17) tarafından verilmiştir, yüz güzelliğinden fazla karakterinin bilinen yumuşaklığı dolayısıyle böyle dendiği sanılır. Nakşî'dir. 1656 sonunda Silistre'de iken ağır hastalandı, öldüğü şâyî oldu, entrikalar oldu, Kaya Sultân'ı Bağdâd beylerbeyisi vezîr Murtazâ Paşa'ya vermek bile istediler(Evliyâ Çelebî 1656 başında Murtazâ Paşa'nın kardeşini esâretten kurtarmak için İran'a gitmişti). Yeğeni Evliyâ Çelebî, Melek Paşa'nın ölümünü şöyle anlatır(VI, 139): "Leyle-i cum'ada sabâha karîb başı dizinde ve ben de *Yâ-Sîn* tilâvet ederken "innâ hâzâ 'ilâ sayhatan wâhidatan" âyet-i kerîmesine geldiğimde bir kerre doğrulup cân havli ile cânib-i Kıble'ye dönüp bir sayha urarak rûh-i pür-fütûhunu Allâh'a ısmarladı, Allâh makaamını Firdevs-i â'lâ eylesün, âmîn!". =1. Fülâne Hâtûn. =2. Kaya İsmihân Sultân(1633 - 28.2.1659 = 26) b.Murâd IV, izd.8.1644, zifâf 9.1648 = 10,5(+4, 1 sûrî), yş.15, zevcinden 33 yş.kd.kç., Eyüb'deki sarayında doğum yaptıktan sonra 3. gün kan kaybından öldü, namâzı Eyüb Câmii'nde kılındı, cenâzesine 100.000 kişi ve Köprülü Mehmed Pş.katıldı, cenâzede ağlıyan Melek Pş.'yı Köprülü, bir vezîrin ağlıyamıyacağını söyliyerek azarladı. Sultân'ın ayrıca Üsküdar'da sâhil-sarayı ve 7 yaşında iken babası IV. Murâd'ın kendisine bağışladığı Beşiktaş'ta sarayı vardı. IV. Murâd keză bu kızına kayd-ı hayât ile Denizli'yi hâs vermişti. Sultân'ın ayrıca Haydarpaşa ve Üsküdar'da bahçe(park) içinde köşkleri, Kuzguncuk'ta bağ içinde sarayı, Topçular'da sarayı vardı. Mekke'de Hazret-i Fâtıma'nın türbesini muhteşem şekilde yaptırdı. 77 parça gayri menkuulü ile 60.000 altın nakdi ve ayrıca çok değerli mücevherleri, kızına geçti. =3. Fatma Sultân(1606 - 1670 = 64?) b.Ah I(b.bk.), Sultân'ın 6. izdivâcı 6.4.1662 = 0,4,25, zevcinden 6 yş.kd.kç. Bu sûretle Melek Paşa, birden fazla sultân ile evlenen Osmanlı târihinin 4 dâmâdının 2.'sidir. İkinci sultân, Kaya Sultân'ın halası, ve Kaya Sultân'dan 27 yaş büyüktür. Melek Ahmed Paşa'nın Kaya Sultân'dan önceki zevcesinden doğan bir oğlu 1643'de Şâm'da çocukken ölüp buraya gömüldü. Dîğer bir oğlu İbrâhîm Bey'dir. Kaya Sultân'dan doğanlar: **'Afîfe Fatma Hn.-Sul.**(25.2.1659 - 1727'den sn.=70?); **Fülâne Hn.-Sul.**(1649-1650=1); **Sultân-zâde 'Abd.Bey,** 5.3.1655'de 7 aylık doğdu, ayni gün öldü. Kaya Sultân'ın bütün serveti, doğururken öldüğü Fatma Hn.-Sultân'a kaldı. Keçi Mehmed Ef. vâsıtasıyle Halvetî olan Melek Paşa, ayni zamanda Mevlevî muhibbi idi.

R.Dankoff, *The Intimate Life of an Ottoman Statesman: Melek Ahmed Pasha (1588-1662) as Portrayed in Evliya Çelebi's Book of Travels,* Albany/N.Y., 1991.

Melek Ah.Pş.'nın sadâretine kadar sadrâzamlar pâdişâh huzûrunda otururlardı. Ondan îtibâren ayakta durarak pâdişâh ile konuşmaya başladılar. Melek Ah. Pş.'nın başlıca emlâki ve hayrâtı: Ist.şehrinde Ayasofya'da saray, Üsküdar'da sâhil-saray, Tophâne'de sâhil-saray(Evliyâ, I, 441), Edirnekapısı'nda Râmî'ye yakın Topçular'da saray, Tophâne'de yalı, Fındıklı-Tophâne yolunda, Beşiktaş, Ortaköy, Üsküdar, Eyüb, Kâğıdhâne, Akbaba, Beykoz, Kanlıca, Çamlıca, Hisâr, Kadıköyü, Alemdağı'nda birer köşk veyâ yalı, Çatalca yakınlarında 'İzzeddîn köyünde büyük çiftlik, Şâm, Afyon, Kırşehri'nde birer çiftlik, Vân'da kezâ çiftlik; bunlardan Ayasofya'daki saray 200 oda ve 3 hamamlı olup eski Sinân Paşa sarayıdır. Paşa'nın ölümünde 20.000 altın nakdi, ayrıca külliyetli akça'sı(gümüş para), mücevherleri ve yukarıdaki gayri menkulleri çıktı. Hayrâtının bir kısmı: Ist.'da Sultânahmed'de mekteb, Silistre'de han, çarşı, kahvehâne,

cadde, saraçhâne, musallâ, şehir kaldırımları, Bender, Akkermân, Kili, Özü kalelerini tâmîr; Hersek'da Gable Köprüsü, Papiçse'de câmî, medrese, hamam, mekteb, Sin'de kale tâmîri; Bosna'da Bosnasarayı'nda kale tâmîri, Akhisâr'da kale tâmîri ve köşk(Sıp.Prusac), Helvine'de kale tâmîri(Sırp.Livno, burası XVII. asırda Klis sancağının merkezi idi), Dobron'da Süleymân Hân Câmii'ni tâmîr ve bir kaç dükkân, Yayçe'de(Jajce) câmî, medrese, hamam, mekteb, han, tekke; Meşhed-i Hudâvendigâr'ı tâmîr, Âmid'de (Diyarbakır) câmî, han, Malatya'da Battâl Gaazî tekke, imâret ve türbesini tâmîr, Bağdâd'da Mâ'rûf Kerhî Câmii ve türbesini tâmîr, Akkermân'da Yanıkhisâr'da kale tâmîri ve kaleye 50 tüfek bağışı. Ölümünde 14.000 altın bağış vasıyyet etti (Evliyâ, VI, 138): 5.000 ağalarına, 3.000'er Galata Sarayı, İbr.Pş.Sarayı saray okulları ile Enderûn'un Kç.ve By.Odaları'na.

Melek Ahmed Paşa-zâdeler günümüze kadar geldi. Ancak âilenin İbr.Bey'den mi, 'Afîfe Fatma Hn.-Sul.'dan mı yürüdüğü tesbît edilemedi. Bu âileden Sd.Koca Husrev Pş.(b.bk.) kethudâsı Yahyâ Bey(ölm.18.11.1841, med.Eyüb'deki konağının yanı)'in çocukları:

1) Ah.Hamdî Pş.(Ist.1826/27 Beyrût, 28.8.1885 = 59): Melek Ah.Pş.'nın herhâlde 7. batın torunu, Bâb-ı Âlî kethudâ kalemi 1841, bir buçuk yıl sn.sd. mektûbî kalemi, hâcegân 9.1844, sn. râbi'a, Şûrây-ı askerî kâtibi, sâlise 2.1851, Şûrây-ı Askerî başkâtib muâvini, seraskerlik mektûbcu muâvini, mütemâyiz, ûlâ sânîsi, Şûrây-ı Askerî başkâtibi 4.2.1861, Şûrây-ı Askerî üyesi 16.3.1862, ûlâ ve 100 altınla Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye üyesi 3.8.1868, burada hukuk dâiresi reîs vekîli, bâlâ ve 200 altınla evkaaf-ı hümâyûn nâzırı 13.10.1868, 300 altınla seraskerlik müsteşârı 28.4.1869, 2. 'Osmânî, vezâret'le mâliye nâzırı 18.6.1871(yş.45), rüsûmât emîni 23.9.1871, 1. Mecîdî ile Aydın(İzmir) 29.9.1871, Tuna(Ruscuk/Bulgaristan) 2.6.1872, mâliye(2) 19.4.1873, 1. 'Osmânî 8.1873, azli 4.3.1874, Aydın(2) 7.3.1874, Sûriye 20.1.1875-8.5.1876(yerine Nâşid Pş.), kaaimeler komisyonu reîsi 6.8.1876, Şûrây-ı Devlet Mülkiyye Dâiresi reîs vekîli 26.8.1876, hazîne-i hâssa nâzırı 27.8.1876(ilâveten), dâhiliye nâzırı 9.11.1877, sd.11.1.1878 - 4.2.1878 = 0,0,24, Aydın(3) 4.2.1878, Beyrût 4.8.1880, Beyrût'a geldikden 5 gün sn. kalb'den öldü, murassâ 'Osmânî 21.12.1880, murassâ Mecîdî 24.4.1885, med.Beyrût Sultânîsi yanı. =Fülâne Hn.b.şeyhulislâm Meşreb-zâde(b.bk.) Meh.Â'rif Ef.(1792a-27.12.1858 = 66), izd.1843(Hn.'ın muhtemel doğumu 1829).

2) İsm.Zühdî Bey(1817? - 20.1.1859 = 42?), mektûbî-i sadâret kalemi, hâcegân rütbesi 1835, Meclis-i Bahriyye başkâtibi, bahriye nezâreti mektûbcusu 4.1854, med.Eyüb. Oğlu Emîn Bey(1840? - 4.12.1884 = 44?), seraskerlik kalemi, seraskerlik mektûbcusu 2.1870, amcası Sûriye vâlîsi iken mektûbcusu 20.1.1875-8.5.1876, İcrâ Cem'iyyeti üyesi 6.1873, seraskerlik mektûbcusu(2) 6.1873, Dîvân-ı Muhâsebât kısm-ı sânî reîsi 1878, med.Eyüb.

3) Nâfi'a Hn. = Râif Bey(ölm.Konya 1912), kardeşi İbr.Pş.=Fülâne b.Râşid Pş.

4) İbr.Hakkı Bey(ölm.1854), muhtemelen by.oğul, mîralay(alb.), med.Eyüb. 3 kızı(yaş sırası): 1- Makbûle Hn.(ölm.1895) = Veled Çelebî İzbudak, bk.Mevlânâ-zâdeler. 2- Hadîce Hn.(ölm.Konya 1913). 3- Zehrâ Hn. = Veled Çel.İzbudak, izd.1900, ablasının ölümünden sn.enişştesi ile evlendi.

Kütahyalı Yavuz Er Sinân, Fâtih Sultân Mehmed'in sancak beylerinden olup, Ist.'da Unkapanı'na yerleşip orada Sağrıcılar'da câmî yaptırdı. Oğlu Turhân Bey, bunun oğlu Demirci-zâde Şehîd Kara Must.Bey, bunun oğ ı Kara Ah.Bey(med. Tersâne), bunun oğulları: 1648'de hayatta bulunan 2 Ağa ve: Dervîş Meh.Zıllî Ağa(ölm.6.1648), şâir, nakkaaş, I.Ahmed'in(1603-17) kuyumcubaşısı, 2 def'a evlendi(ikincisi 1648'den sn.öldü), bütün çocukları muhtemelen 1. zevcesinden ki, Dâmâd Melek Ah.Pş. akrabâsıdır. Çocukları: Evliyâ'nın yengesi Kaya Sultân'ın nedîmesi olan Fülâne Hâtûn; Mahmûd Ağa; İnal Hâtûn(1609? - Bergama 1635 = 26?) = Solakoğlu Balıkesirli İlyâs Pş.(îdâmı Ist.1634), vezâret'le Rûmeli 1621-2, Şâm 1632-3, izd.1632, Ist.'a celbedilip IV. Murâd ağır azarlayıp îdâm ettirdi, ertesi yıl İnal Hâtûn, zevcinin Bergama'daki mâlikânesinde ölüp orada gömüldü.

Kaya Sultân, nedîmesi Fülâne Hâtûn'u 1658'de evlendirdi.

Dervîş Zıllî'nin mânevî oğlu: Ketenci 'Ömer Pş., Trabzon beyl.iken kethudâsı: mânevî kardeşi Evliyâ Çelebî. 'Ömer Pş.'nın oğlu Mahmûd Pş.

Evliyâ Çelebî'nin yakın akrabâsı: Germiyânlı şâir Şerîfî İbr.Çel., Mollâ Meh. Ef.b.Yâ'qûb Ef., şâir mollâ Firâqî, Kuloğlu Meh.Çelebî.

Dervîş Zıllî'nin oğlu: "seyyâh-ı Â'lem" Evliyâ Meh.Çelebî(Unkapanı/ Ist.25.3.1611 Ist.1684 = 73), IV. Murâd'ın hânende ve musâhibi, 2.1640'da bu pâdişâhın ölümüyle Enderûn'dan ayrıldı, Melek Ah.Pş.'nın imâm ve müezzini oldu ve buna benzer görevlerle 3 kıt'ada 40'dan fazla geniş ülkeleri dolaştı, 10 büyük cildlik emsalsiz *Seyâhat-nâme*'sini yazdı. *Şaka-nâme* adlı bir kitab yazdığını I. cildde kaydeder, latîfeler mecmuası olacaktır, bugün bilinmiyor. Hâfiz, hânende, hattât, nakkaaş, Halvetî'dir. Asıl evi Ist.'da Unkapanı'nda, ayrıca Kütahya ve Bergama'da ve Bursa'nın İnebey mahallesinde birer evi, Bergama'da gayri menkulleri, Sandıklı'da çiftliği var, Girid'de Zaranta'da bir Halvetî tekkesi yaptırdı. Beyoğlu'nda bir mahalle "Evliyâ Çelebî" adını taşır.

Melek Ah.Pş.'nın bacanağı(yânî Melek Pş.'nın ilk zevcesinin kızkardeşinin kocası): Haydar Ağa-zâde Meh.Pş.(ölm.8.1654), yeniçeri, kul kethudâsı, segbânbaşı 2.1641, mâzûl, imrahor 1644, vezâret'le Mısır 4.1646, Haleb 8.1647, Bağdâd, mâzûl 8.1648, 3. vezîr 1.1649, Diyârbekr 1650, Bağdâd(2) 1651-53, sd. kaymakamı 6.1654, Silistre 8.1654, Silistre'ye giderken Silivri'de îdâm.

Abaza Melek Ah.Pş.'nın diğer vezîrler ve Türk edebîyâtının en büyük yazarı olan Evliyâ Çel.ile akrabâlığına dâir, şöyle bir seçere yapmak mümkin görünüyor:

Fülân Abaza
↓

↓	↓	↓	↓
Fülâne (Dervîş Meh. Zıllî Ağa eşi)	Fülân	Pervâne Kapdân	Fülân
↓	↓	↓	↓
Evliyâ Çelebî	Abaza Mehmed Paşa*	Sd.Dâmâd Melek Ahmed Paşa	Fülâne (Defterdâr Must.Pş.eşi)
			↓
			Defter-dâr-zâde Meh.Pş.

(*) Sd.Dâmâd İbşîr Must.Pş.: Abaza Meh.Pş.'nın hemşîre-zâdesi (kızkardeşinin dîğer bir Abaza'dan olma oğlu)

Bu şecereye göre Melek Ahmed Paşa, Evliyâ'nın dayısının oğlu olmaktadır. Ancak yaşça, mevkî'ce büyük ve hâmîsi olduğu için dayısı gibi görünmüştür. Melek Paşa, halasının oğlu Evliyâ'nın Enderûn'a girmesine delâlet etmiş olacaktır, zîrâ Paşa'nın IV. Murâd'ca sevildiği biliniyor.

Prevezeli Defterdâr Must.Pş.(ölm.19.6.1633), Bosna'da Novasin'de doğup Preveze'ye yerleşti, Ist.'a gelip matbah emînliğine yükseldiği, oradan vezâret'le başdefterdâr 9.1632 olup bu görevde îdâm edildi. 1656'da hayatta bulunan zevcesi Abaza olup, akrabâlık münâsebetleri yukarıdaki şecerede gösterildi. Bu izdivacdan: Defterdâr-zâde Meh.Pş.(1619-26.4.1656 = 37), defterdârlık kalemi, hâcegân rütbesi, kapıcıbaşı, Erzurûm, Mora, Bosna 1650, Şâm 1652-5, vezâret'le başdefterdâr ve 51 gün sonra bu makamda îdâm, hattât, Süleymâniye'de kendi doğduğu babadan kalma saray, Hisâr'da yalı, İznik'de mâlikâne, Erzurum'da saray. Oğullarından Meh.Yetîmî Bey, babasının îdâm edildiği gün doğdu. By.oğlu za'îm Ah.Bey, 1690'a doğru babasının Süleymâniye' deki sarayında öldü.

Şimdi yukarıdaki şecerede görülen asrının büyük âsî ve Sultân Osmân'ın kan dâvâcısı Abaza Meh.Pş.'nın mânevî babası Halîl Pş.'yı görelim: "Beylerbeyi" unvâniyle anılan ve Ist.'un Asya yakasındaki mârûf semte adını veren Meh.Pş. (ölm.1589), yeniçeri ağası 1583, bu görevde iken beylerbeyi pâyesi 1584, III. Murâd'ın musâhibi 1586, vezîr pâyesi 1587. Bunun kç. kardeşi:

Dâmâd Halîl Pş.(Zeytun 1572? Ist.1630a=58?), Zeytûn(şimdiki adı Süleymanlı, Maraş'ta nâhiye merkezi) kasabasından Ermenî devşirmesi, Enderûn me'zûnu, yeniçeri ağası 1607, kapdân-ı deryâ 1608-1610 + 24.11.1613-17.11.1616 = 2,11,23 + 24.12.1619 -1621=2 yıldan az = 7 yıla yakın, vezîr pâyesi 1609, ilk kapdânlığında 3 Akdeniz seferi, ikincisinde Malta çıkartması ve Libya'da reform, sd.ve İran üzerine serdâr-ı ekrem 17.11.1616 - 18.1.1619 = 2,3,2 + 1.12.1626 - 6.4.1628 = 1,4,5 = 3,7,7(ilk sadâreti 3 pâdişâh devrine, I. Ah., I. Must. ve II. 'Osmân devirlerine müsâdiftir ki emsâli, Sokollu ve Mütercim Rüşdî Pş.'nın 1876'daki sadâretidir), ilk sadâretinden azli üzerine Üsküdar'da 'Azîz Mahmûd Hüdâyî dergâhına çekilip devlet hizmetinden ayrılarak dervîş, şeyhi Hüdâyî'nin -ki II. 'Osmân'ın da şeyhi ve asrın en büyük mutasavvıfıdır- II. 'Osmân'a tavassutu üzerine 11 ay sonra dergâhdaki hücresinden çıkarak 3. def'a kapdân-ı deryâ, Hâile-i Osmâniye'den (mayıs 1622) sonra üç def'a sadâret teklîfinin üçünü de reddetti, kapdân-ı deryâ(4) 1621-5.2.1623, toplam kapdanlığı 7,7,23(yaklaşık). 4. kapdanlıktan azlinden sn. Malkara'ya sürgün, son sadâretinden Celâlîler üzerine serdâr olup Anadolu'yu dolaştı, 1628'de emekliliğini istedi, ertesi yıl öldü, med.Üsküdar'da Hüdâyî dergâhı yanındaki türbesi, yanında çeşme ve sebîl ki bunları Sultânahmed Câmii mîmârı Koca Mehmed Ağa'ya yapurdı, yanlarına Hüdâyî dergâhına ek olarak yeni bir Celvetî tekkesi inşâ ettirdi. Ayrıca Ist.'da Fâtih'de (1617), Boğaz'da İstinye'de ve Sakız'da 3 câmî, Fâtih'de câmii yanında sebîl ve çeşme yaptırdı. Oğulları Mahmûd ve Ebû-Bekr Beyler türbesinde gömülüdür, ikincisi Enderûn me'zûnu, Hâs Oda subayı(albay), 1649'da kapıcıbaşı oldu. Dirâyetli amiral, tedbirli devlet adamı idi, fakat evlâdlığı Abaza Meh.Pş.'ya söz geçirip baş eğdiremeyince emekliliğini istemek mecbûriyetinde kaldı.

Abaza Mehmed Pş.(1590? - 24.8.1634 = 44?): Cânbulatoğlu(b.bk.) 'Alî Pş.'nın hazînedârı iken, efendisi 1607'de Celâlî olup Sd.Kuyucu Murâd Pş.tarafından fecî şekilde

ezildiği zaman, âsî ve îdâmına hükmedildi, Murâd Pş.'nın yanında yeniçeri ağası olarak bulunan Halîl Pş.gençliğine ve güzelliğine acıyıp yalvarıp yakararak ve her türlü mes'ûliyetini aldığını söyliyerek delikanlı Abaza Mehmed'i Murâd Pş.'nın hışmından kurtardı, mânevî evlâdı yapıp kapdân-ı deryâ olunca deryâ sancak beyliği (tümamirallik) verdi ve Akdeniz seferlerine götürdü, Maraş beyl.1617, Erzurum 1621, bu görevde iken Anadolu'da en mahrem adamlarından biri olduğu efendisi II. 'Osmân'ın şehîd edilmesi üzerine Ist.'a baş kaldırak ve bir çok Anadolu eyâlet vâlîsini çevresine toplıyarak yıllarca pâdişâhın kan dâvâsını güttü ve pek çok yeniçeri öldürdü, ağabeyinin kan dâvâsını güttüğü için IV. Murâd tarafından afvedilip Ist.'a geldi ve 1628'de Bosna eyâletine tâyîn edildi. 1633 başlarında azledilip bir kaç ay sonra vezâret'le Özü eyâletine tâyîn edilip Silistre'ye gönderildi, îdâm edilip Kuyucu Murâd Pş.Türbesi'ne gömüldü, musâhib-i şehryârî 1628, Belgrad kalesi güneyinde Hunkâr veyâ Sultân Süleymân Tepesi denen yerde Abaza Köşkü ve yanında Mevlevî-hâne yaptırdı. Devrinin en şık adamı olmakla mârûfdu. Kayınpederi: beylerbeyilerden Hüseyin Pş.(ölm.Erzurum, 1630'a doğru). Bu Hüs.Pş.'nın kardeşleri: ünlü Celâlî 'Abdünnebî Bey; Câ'fer Pş.(ölm.Adana 1655, yeniçeri, Kıbrıs beyl.1633b, Adana, Şehrizor, Şâm 1651, Adana(2) 11.1651, Diyârbekr 12. 1653) ve Abaza Meh.Pş.'nın dîğer bir kayın-peder kardeşi:

Gürcî Koca Mehmed Pş.(1574? - Budin, 3.1666 = 92?), Enderûn me'zûnu, metbah emîni, cebecibaşı 7.1614, çavuşbaşı 11.1617, kapıcılar kethudâsı, kapıcıbaşı 2.1620, imrahor, Rûmeli beyl.5.1623, vezâret'le Şâm 8.1626, Diyârbekr 1629, kubbe-nişîn 1630, Erzurum 1632a, Anadolu 1633a, mâzûl, Erzurum(2) 1637, Maraş 1638, Anadolu(2) 1638, mâzûl, Anadolu(3) 1639, Şâm(2) 1644-45, Şâm(3) 1645-6, Erzurum(3) 1646, sd.27.9.1651 - 20.6.1652 = 0,8,23, Ohri s.b., Ist.'a dönüş 7.1653, Tameşvar 8.1653, Kıbrıs, Budin 1656, Diyârbekr(2) 1656, Haleb 1663b, Budin(2) 1664a, bu görevde orada öldü. Bu Mehmed Pş., Sd.Koca Sinân Pş.'nın(b.bk.) Gürcî kölesi olup Enderûn'a verilmiştir. Oğulları Hamîd (Isparta) s.b.Must.Bey ve beylerbeyi pâyesiyle Teke vs sancaklarda bulunan Câ'fer Pş.'dır.

Abaza Meh.Pş.'nın hemşîre-zâdesi (ablasının kızı) (Na'îmâ, II, 194, 302, V, 196) **Dâmâd İbşîr Must.Pş.**(1600? 11.5.1655 = 55?), ana ve babası Abaza, babası Abazalar'ın Apsıl/İbşîr kabîlesinden, dayısı Meh.Pş.yetiştirmesi, bir ara Tarsus s.b.oldu 1617 (Na'îmâ, V,196), Meh.Pş.'nın 1634'de îdâmına kd.yanında hizmet etti, sn.Enderûn'a alınıp IV. Murâd'a silâhdâr ve imrahor (1638) olup, 5.2.1639'da vezâret'le Budin eyâleti verilerek Saray'dan çıkarıldı(Revân ve Bağdâd sefer-i hümâyûnlarına IV. Murâd'ın imrahoru ol. katılıp ilkinde yaralanıp aksak kaldı), Silistre, Rûmeli, Maraş, Mûsul, Karamân, Budin(2), Şâm, Haleb, Sıvas, Haleb(2), sd.28.10.1654 - 11.5.1655 = 0,6,14. Ist.'da han, Haleb'de câmî, çarşı, Tokad'da han, Kilis'de çeşme(Konyalı, *Kilis Târîhi*, 584). =1. Perî-hân Hn.b.Mawril Hân, Gürcî beyi, izd.1647, bu hanım Tokad'da Zencîrli Câmî'de medfûn. =2. 'Ayşe Sultân (1605 - 5.1657 = 52) b.Ahmed I(b.bk.), Sultân'ın bu 7.izdivâcı 28.2.1655(nişân 1652) = 0,2,11, yş.50, zevcinden 5 yş.kd.by.

Abaza Siyâvuş Pş.(1611 26.4.1656 = 45), Abaza Meh.Pş.'nın kölesi, hazînedârı, mânevî oğlu, paşasının îdâmında Enderûn'a alındı 1634, Hâs Oda subayı, Melek Ah.Pş.'nın yerine IV. Murâd'a silâhdâr, yeniçeri ağası 3.1640, kapdân-ı deryâ 9.9.1640-1.2.1642=1,4,22, kubbe-nişân(yş.31), Erzurum, kubbe-nişîn(2), 1 hafta

sn.Silistre, Tameşvar, Budin, kubbe-nişîn(3), sd.21.8.1651 27.9.1651 = 0,1,7 + 5.3.1656 - 26.4.1656 = 0,1,2 = 0,2,9, ilk sadâretinden sn.Malkara'ya sürgün, Bosna 1652-3, Silistre(2), Girid serdârı, sd.(2), bu görevde öldü, med.'Atîq 'Alî Pş.C. (Dîvânyolu). Kandilli'de kuyu yaptırdı. = Şafiyye Hn.-Sul.(1.1630 - ?) b.Gevherhân Sultân b.Ah.I, izd.1.1644, çocukları için bk.Serezli-zâdeler.

MEMEK-ZÂDELER(Ş): Bk. MU'ÎD-ZÂDELER(Ş)

MENEMENCİ (MENEMENLİ)-ZÂDELER(V): Menemen'den gelen bir Türkmen beyi, Adana kuzeyinde Karaîsâlı veyâ Menemenli köyünü kurup aşîreti ile yerleşmişdir (bugün ilçe merkezi). Bu Menemenli beylerinden Must.Tevfîq Pş.(ölm.12.7.1879), Adana'dan Kaahire'ye gidip orada harbiye, Kavalalı İbr.Pş.yâveri, mîralay, Ist.'a gelerek ve Rûmeli'nde görevlendirilerek livâ ve ferîq, Kırım savaşında Kalafât'ta Ruslar'a karşı muzaffer, İşkodra mut.4.1857, mâzûl 1858a, Ordu kurmay başkanı, müşîr ve IV. Ordu(Anadolu) kumandanı 8.1861-15.2.1864, Meclis-i Askerî üyesi 12.1864, II. Ordu kumandan vekîli, Bosna kolordu kumandanı 11.1867, Meclis-i askerî(2), Kars kumandanı 1877-1.1878, med.Eyüb. Oğulları: ferîq Sa'îd Pş.(= Mihrbân Hn., kızları Nazîre Hn.= Emrullâh Barkan(ölm.6.1.1952, Malatya mv.), bu izdivâcdan Zekiyye Barkan; Sa'îd Pş. = 2.Hayriyye Hn., bu izdivâcdan Nâciye Hn.), 'Osmân Bey, Nâbî Bey. Büyük dâmâdı: Rızâ Bey b.Manastırlı Halîl Pş.(bunların kızı Cemîle Hn.=Çorlulu-zâde(b.bk.) Münîr Pş.). Küçük dâmâdı: kur.yb.Re'fet Bey b.muhâsebeci Meh.Şâkıb Ef.- Sa'îd Pş.'nın by.dâmâdı: Ah.Şevket Bayur (1861b - 21.1.1948 = 87, ûlâ 1908, Zirâat Bankası umûm md.). b.Sd.Kıbrıslı Kâmil Pş.(b.bk.), çocukları var. Sa'îd Pş.'nın kç.dâmâdı: Münîb Meh.Bayur(1868 - 1935'den sn., ûlâ) b.Sd.Kıbrıslı Kâmil Pş.(b.bk.), çocukları var.

Mustafa Tevfîk Paşa'nın(ölm.1879) şeceresi şöyledir: Tevfîk Paşa b.Büyük Ahmed Bey(ölm.1800) b.Ahmed Bey(1712-1778) b.Habîb Bey b.Nâbî Çelebî b.Habîb Çelebî(1600-1667). Aşağıdaki Hacı Hâşim Habîb Bey, bu atasının adını taşıyor. Tevfîk Paşa'nın kardeşi Hacı Ahmed Bey'in bir kızı Gülsüm Hn.'dır.

Müşîr Must.Tevfîq Pş.'nın kardeşi: Hacı Ahmed Bey, Adana'da Karaîsâlı kazâsında Menemenci Türkmen aşîretinin son beyi, 1865'de Ist.'da mecbûrî ikaamete tâbî tutulup burada 8.1873'de öldü. Bu zâtın çocukları: 4 kız çocuğu dışında:

1) Zelîhâ Hn. 2) Fatma Hn. = İbr.Moralı b.Moralı-b.Must.Bey. 3) Hacı 'Abd.Eşref Bey(1855 - 1896'dan sn.), Şûrây-ı Devlet üyesi 20.9.1887, ûlâ, oğulları Tahsîn Bey'in çocukları: Müeyyed Menemencioğlu ve Haldûn Menemencioğlu. Halûk Recâî müsteâriyle Türk Musikisi'nde tanınan Haldûn Menemencioğlu (1911-11.11.1972 = 61), ikisi de amatör müzisyen olan Meh.Tahsîn Bey'le Müşerref Hn.'ın oğludur (*TMA*, II, 24b-5b)

4) Hacı Habîb Bey(1845? - 1896'dan önce), sadâret telgraf kalemi md.Oğlu Meh.Tâhir Bey(Karaîsâlı 1862b - Ist.13.2.1902 = 40), son görevi maârif nezâreti mektûbî ve mühimme md., Mülkiye 1883(*Mülkiye Târîhi*, III, 155-9; *SATŞ*, 1.835-6), ûlâ, 2. 'Osmânî, şâir, gazeteci, müel. = Lem'ân Hn.b.Şerîf Pş.-zâde(b.bk.) vezîr Raûf Pş.(1838-1923).

5) Dr.Must.Tevfîq Mehmed Pş.(1840? - 1896'dan önce), yalnız kardeşlerden bu zât başka annedendir. Mutasarrıflıklarda bulundu. Oğlu ferîq Kâmil 'Ömer Pş.(ölm.Büyükada/Ist.14.10.1905) = Sırkâtibi-zâde(b.bk.) Ferdâne Hn.(ölm.Paşalimanı/ Ist.14.5.1932). Bu izdivacdan: Fethî Bey, Dr.Tevfîq Menemencioğlu ve Melîha Hn.=kur.alb.Ah.Refîq Bey. Bu izdivacdan: pianist Ömer Refîk Yaltkaya=Zekiyye Yaltkaya(Fârûqî) (Ist.1906). Ömer Yaltkaya(Ist.1907), aslen Cincinnati üniversitesi me'zûnu yüksek makine mühendisidir, inhisarlar genel md.1934-60, çocukları Cengiz(1948), Attila(1933), Demirtaş(1931).- Dr.Must.Tevfîq Mehmed Pş.ile Hayriye Hn.'ın dîğer oğulları: Prof.Dr.Edhem Menemencioğlu(Ist.1877), Galatasaray, Toulouse üniversitesinden hukuk doktoru, Ist.Ün.Hukuk ve Siyasal Bilgiler fakültelerinde devletler umûmî hukuku ve âmme hukuku prof.1933, ilâveten yüksek tedrîsât umûm md.1939, AP kurucularından ve Ist.senatörü 1961, müel. =Hasîbe Menemencioğlu (Manastır 1880 - Ist.1962'den sn.), çocukları Nihâl(1913), ve Bülend Menemencioğlu (1915). Edhem Bey, 1913'de Berlin müsteşarlığına kadar yükseldikten sonra cumhûriyet devrinde diplomatlıktan tedrîs hayâtına geçti.- Ömer Yaltkaya'nın kardeşleri: Behîre ve Erol Yaltkaya(=Hümeyrâ Yaltkaya).

Dr.Tevfîq Menemencioğlu = Sâliha Yegâne Menemencioğlu izdivâcından: Reyân Menemencioğlu, Mübîn Şehsüvâroğlu, yk.elekromekanik müh.Şehsüvâr Menemencioğlu (ölm.Ist.23.9.1986, med.Sadef adası), Ayşe Kıcıman(=Akgün Kıcıman), Berrîn Apaydın(=Alîcân Apaydın). Şehsüvâr Menemencioğlu = Serrâ Menemencioğlu(1986'da Ist.'da).

6) Menemenli-zâde Meh.Rif'at Bey(Karaîsâlı 1857 - Ist.8.1935 = 78), 93 Meclisi'nde zabıt kâtibi 1876-8, Şûrây-ı Devlet kâtibi, Dîvân-ı Muhâsebât kaleminde mümeyyiz, Adana 1884, Van, Bağdâd, Sûriye, Edirne vilâyetlerinde defterdâr(1896'da Bağdâd'da), ûlâ, Hüs.Hilmî Pş.kabinesinde mâliye nâzırı 1909, senatör 1913-1922, Gaazî Ahmed Muhtâr Pş.'dan sn.Meclis-i Â'yân reîsi(sn.Ah.Rızâ Bey, 4.1919'da Â'şım Ef.), şâir=Ferîde Hn.(1860-1896=36), izd.1.12.1884, zevcinden 8 yş.kç., Nâmık Kemâl Bey'in kızı, bk.Topal 'Osmân Paşa-zâdeler. Rif'at Bey, 1910'larda tekrâr evlendi. İlk izdivâcından:

1) Ah.Muvaffak Menemencioğlu(Midilli 15.6.1884 - 196x), Saruhân(Manisa) mv.1920-23, AA umûm md.1930, yazar, gazeteci, diplomat. =Katerin Laya(Mürefte 1892), izd.1909. Çocukları: Nermîn Menemencioğlu(1910, evlenmedi, amcası Nû'mân Menemencioğlu ile berâber oturdu); Sûzân Borovalı(1913); Turgut Menemencioğlu (1917), diplomat = Nermîn b.Refî' Cevâd Ulanây(=Mu'allâ b.Memdûh Pş.b.Mazlûm Pş., b.bk.) b.Mevlânâ-zâde(b.bk.) 'Alî Muhiddîn Pş. Çocukları Ekber ve Nâmık Kemâl Menemencioğlu.

2) 'Ayşe Berâ'at(Tüvânger) Savut(Enata) (7.6.1886 - İzmir, 27.1.1978 = 91, 7, 20) = Mümtâz Savut, dâhiliye nezâreti hukuk müşâviri. Bu izdivacdan: Feyyâz Savut(ölm.1978'den önce), İlhân Savut, Nükhet Tekman, Celîle İnan.

3) Şafiyye Nâhîde Hn.(doğ.1.1888)=Bedî' Büktaş(ölm.1.2.1941).

4) Nûmân Menemencioğlu(Bağdâd 1893 - Ankara 1958 = 65), Lozan hukuk fakültesi me'zûnu 1914, Viyana 3. kâtibi 1914, büyükelçi pâyesiyle hâriciye vekâleti umûmî kâtibi 1933-1942, Gaziantep 1937, sn.Ist.mv., hâriciye vekîli 1942-4, Paris

büyükelçisi 1944-56, emekli, Fransa, Mısır, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, İsveç, Almanya'nın büyük nişanlarını hâmil, bekâr.

5) Safiyye Nâhide Bektaş(3.12.1917), Rif'at Bey'in 2. izdivâcından olmakla Nâmık Kemâl'in torunu değildir.

Büyükelçi Turgut Menemencioğlu 1996'da hayattadır. A.Muvaffak Menemencioğlu 1996'da öldü. Nermîn Menemencioğlu, Streater adlı biriyle evlenip Osmân adında oğlu oldu. Mümtâz Savut(1872-1935). Safiyye Nâhide Büktaş (1.1888-1962)=Bedî' Büktaş çocukları Nevîn, Berîn, Mücâhid, Bülend.- N.Menemencioğlu'nun tam adı Nûmân Kemâl'dir.

MENTEŞ-ZÂDELER(Ş): Bk.MAḤMÛD EFENDÎ-ZÂDELER(Ş)

MERZİFONLU-ZÂDELER(D,S): Bk.KÖPRÜLÜ-ZÂDELER(D,S)

MESÎḤ PAŞA(S): Bk.GÜVEĞİ SİNÂN PAŞA-ZÂDELER(D,S)

MES'ÛD-ZÂDELER(Ş):ḪOCA-ZÂDELER ve ḪOCA MES'ÛD-ZÂDELER de denmiştir, ancak "Ḫoca-zâde" daha çok "Ḥasan Cân-zâdeler" de denen "Ḫoca Sâ'deddîn-zâdeler" için kullanılır. Aydınlı Muṣliḥeddîn Muṣṭ.Ef.(ölm.1607), müderris iken 1594'de Manisa'da Şehzâde (I.) Aḥmed'in ve III. Meḥmed'in dîğer şehzâdelerinin başmuallimi tâyîn edildi, talebesinin cülûsu üzerine(21.12.1603) ḫâce-i sultânî oldu ve 4 yıla yakın ölümüne kadar bu makamda kaldı, cenâze namâzını Şeyhulislâm Ebüssü'ûd-zâde Sun'ullâh Ef.kıldırdı, Süleymâniye C.hazîresine gömüldü. Oğulları: müteferrika Fülân Ef.; 8.1650'de Ist.kadısı olan ve 1.1651'de bu makamda iken ölen 'Alî Ef.(med.Eyüb, Defterdâr C.) ve:

Ḫoca-zâde Mes'ûd Ef.(ölm.Bursa, 1.8.1656), müderris, Ḥaleb, Bursa kadısı, kazasker(1650), fiilen Anadolu kazaskeri iken Rûmeli pâyesi 2.1.1654, şeyhulislâm 5.3.1656 - 17.7.1656 = 0, 4, 12, azlinde Âmid(Diyarbakır) kadılığı ile Ist.'dan sürüldü, fakat yolda Bursa'da boğduruldu, îdâm edilen 3 şeyhulislâmın 2.'si olup ulemâ tarafından "şehîd" îlân edildi, şâir, "Burnaz Çelebî" denmektedir, Bursa'da Pınarbaşı'nda medfûn. Oğlu Luṭfullâh Luṭfî Ef.(1687?-1747=60?), Âmid, sn.Mekke kadısı iken bu görevde Mekke'de öldü. Bunun oğlu Meḥ.Sâ'deddîn Ef.(ölm.1776), Yenişehir(1767) ve Bursa(1775) kadısı oldu. Bunun oğlu da mollâ olup bu mollânın oğlu 1.1863'de Filibe kadısı olup ertesi yıl(1864) ölen Muṣṭ.Mâhir Ef.'dir.

Tevfîk Paşa'nın dîğer oğlu Hasan Safiyyeddîn Bey ve kızı Şehîme Hn. (ölm.26.3.1950)'dır ki Karaosmânoğlu Mehmed Şevkı Bey'le evlendi ve Osmân Bey'i doğurdu.

MEŞREB-ZÂDELER(Ş): Aḥ.'İlmî Ef.(doğ.Trabzon, ölm.Karamân, 3.1739), müd., Ḥaremeyn müfettişi, Mısır, Medîne 10.1723, Ist.1735-6 kadısı, kazasker pâyesiyle 2. def'a Ist.kadısı 1737-8, Karamân'a sürgün. Dâmâdı: Mekke pâyeli Muṣṭ. Ef.oğlu 'Alî Sâṭı' Ef.(1690 - 14.1.1780 = 90), müd.1727a, Galata, Mısır 1758 kadısı, Mekke pâyesi 1761b, Ist.kadısı 1771, fiilen kazasker 1777-8, oğulları müd.Şu'ayb Ef.(ölm.1.1786), ve müd., şâir İbr.Nedîm Ef.(ölm.2.1777). Aḥ.İlhâmî Ef.'nin dîğer dâmâdı Meşreb 'Alî Ef., ayni zamanda bu 'İlmî Ef.'nin(ölm.1739) hemîre-zâdesi yânî kızkardeşinin oğludur, müd., mollâ, Mekke kadısı, kazasker pâyesiyle Ist.kadısı (16.3.1775) olmuş, 1776'da ölmüştür. Bu Kazasker Meşreb 'Alî Ef.'nin, dayısının

kızından olan oğlu: Meşreb-zâde 'Abdurrahmân Ef. (1770?-1850=80?), müd.,Selânik 1807, Mısır 6.1816, Mekke 1822, Ist.1827a kadısı, fiilen kazasker 1830b, Rûmeli pâyesi 1836, 2 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri 9.1842 ve 8.1849. Bunun oğlu 'Alî Râiq Ef.(ölm.1860a): müd., İzmir kadısı 1841, Mekke pâyesi 7.1844, Ist.pâyesi 10.1847, Ist.kadısı 8.1850, kazasker 9.1852, fiilen Anadolu kazaskeri 8.1855, Rûmeli pâyesi 4.1856. Bunun oğulları Meh.Es'ad(ölm.5.1849, müd., sn.tezkireci), Mümtâz ve Nâfiz Efendiler'dir. Râiq Ef.'nin dâmâdı: Hacı Meh.Memiş Ağa oğlu Meh.Şem'î Ef.(Maraş, 8.5.1808 - Ist.27.9.1882 = 74, 4, 20), 6.1826'da Ist.'a geldi, müderris ve 1833'de Râiq Ef.'ye dâmâd oldu, Mahmûdpaşa mahkemesi kâtibi, Rûmeli kazaskerliği tezkirecisi 1841, Maraş mollâsı 1854, bilâd-ı hamse mollâsı 1857, Mekke 8.1859 ve Ist.4.1864 pâyeleri, kazasker pâyesiyle meclis-i tedkıykaat-ı şer'iyye üyesi ve meclis-i intihâb-ı hükkâm-ı şer'î reîsi 1869, idâre-i emvâl-i eytâm reîsi 1874-76, fiilen Anadolu kazaskeri 12.1875, fiilen Rûmeli kazaskeri vekîli 1.1878, müel., şâir(*SATŞ*, 1.793-5). Oğulları Lâmî' Ef.ve Must.Safiyyeddîn Ef.(ölm.14.3.1895), Mekke pâyeli, şâir, med.Üsküdar, Vâlide C.

Meşreb 'Alî Ef.'nin(ölm.1776) dâmâdı ŞÂTIR-ZÂDE Emîn Ef.dir(ölm.2.1811), doğ.Trabzon, ders-i âm, sadrâzam müfettişi, müd., med.Üsküdar, Miskinler. İşte bu Şâtır-zâde Emîn Ef.'nin, Meşreb-zâde olan hanımından olan çocuklarına ve nesline de "Şâtır-zâde" yerine "Meşreb-zâde" denmiştir. Emîn Ef.'nin oğlu müd.Es'ad Ef., onun oğlu Meh.Emîn Ef.(ölm.30.4.1857)'dir: müd., Maraş 1846, İzmir pâyesi 5.1850, Bursa pâyesi 8.1855, Mekke pâyesi. Ancak asıl "Meşreb-zâde" diye bilinen, Şâtır-zâde Emîn Ef.'nin(ölm.1811) dîğer oğlu Meh.Â'rif Ef.'dir:

Meşreb-zâde Meh.Ârif Ef.(1792a - 27.12.1858 = 66): müd., Selânik 1818, Mısır 1825b, Mekke pâyesi, Mekke kadısı 11.1826, fetvâ emîni, Ist.pâyesi 1835, Anadolu müfettişi 11.1840, kazasker 1.1841, Meclis-i Vâlâ müfettişi 11.1848, Rûmeli kazaskeri(fiilen) 7.1852, şeyhulislâm(no.145) 21.3.1854 - 27.12.1858 = 4, 9, 7(müddet bakımından 32. sıra), bu makamda öldü, med.Sûr dışında Must.Pş.Tekkesi, müel. =Fülâne Hn.b.Sıdqî-zâde(b.bk.) şeyhulislâm Ah.Reşîd Ef.(ölm.14.9.1834) =Hekîmoğlu (b.bk.) Â'dil-Şâh Hn. (ölm.1831b). Meşreb-zâde Â'rif Ef.'nin dâmâdı: Melek Ahmed Paşa-zâde(b.bk.) sd.Ah.Hamdî Pş.(1826b - 28.8.1885 = 59), izd.1843.

Meh.Sıddîq Ef.(1830 - 27.7.1878 = 48), Meşreb-zâde Â'rif Ef.oğlu, müd., Galata kadısı 3.1854, Mekke 5.1854 ve Ist.12.1855 pâyeleri, kazasker pâyesiyle Meclis-i Vâlâ üyesi 12.1857-12.1858, Rûmeli pâyesi 1861 ve 3 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri 10.1865, 11.3.1872, 1.1878, 27 yaşında kazasker pâyesi aldı, şâir(*SATŞ*, 1.701-4), med.Üsküdar, Miskinler'de atasının yanında.

MEVLÂNÂ-ZÂDELER(K): Mahmûd = Firdevs Hâtûn b.Şemsi'l-Eimme Ebî-Bekr Muh.Serahsî(ölm.1090) (Hanefî fıkh müellifi, bunun annesi Hâlise, 9. imâm et-Takıyy soyundan), bu izdivacdan Ah.Hatîbî, bunun oğlu Hüs.Hatîbî = Melîke-i Cihân Ümmetullâh Sultân(Harzem-Şâh hânedânına mensûb), bu izdivacdan: Muh.Bahâeddîn Veled "Mewlânây-ı Büzürg", "Sultânü'l-'Ulemâ" (Belh 1178 - Konya, 23.2.1231 = 53), doğumu için klasik rivâyet 1151 yılı *Ma'ârif*'in bir ibâresine dayanır. 1221'de (klasik rivâyet 1212) Belh'den göçüp haccetti, 1222'de Lârende(Karaman) ve 1229'da Konya'ya geldi('Alâeddîn Keykubâd'ın Selçuklu Türkiyesi'nin taht şehri). =2.

Mü'mine Hâtûn, Harzem-Şâh hânedânınından Türk imparatorluk prensesi, med.Karamân Mevlevî-hânesi(Mâder-i Mevlânâ câmî, dergâh ve türbesi). =1. Mutahhara Hâtûn(yalnız Fatma Hâtûn'un annesi). Bahâeddîn Veled'in çocukları: Nesîbe Fatma Hâtûn, evli olduğu ve abla olduğu için Belh'de kalıp babasının göçüne katılmadı; Muh.'Alâeddîn Çelebî(1205-1228=23, med.Karamân); Süleymân-Şâh(med.Karamân) ve:

Mevlânâ Muh.Celâleddîn Rûmî, "Hudâvendigâr, Mollây-ı Rûm"(Belh, 30.9.1207 - Konya, 17.12.1273 = 66, 2, 17): 15 yaşında hacı olarak Anadolu'ya gelip yerleşti, 1232'de babasının mürîdi Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî, Konya'ya geldi(Tirmiz 1166 - Kayseri 1240a = 74, med.Kayseri'deki türbesi), onun nezâretinde Şâm ve Haleb'e gidip yüksek medrese okudu(1233-37 Şâm ve 1237-41 Haleb), Haleb'de Hanefî fakıyhi Kemâlüddîn İbni'l-'Adîm'den(ölm.1262) me'zûn oldu.- Mürşîdi: Şemseddîn-i Tebrîzî "Şems-i Perrende" b.'Alî b.Melik-dâd, *Makaalât* müellifi mutasavvıf dervîş, Kübrevî ve Halvetî, sn.Melâmetî, 29.11.1244'de Konya'ya gelip Mevlânâ'yı ilim'den tasavvufa sevketti ve 468 gün oturup Suriye'ye gitti, 8.5.1247'de Konya'ya döndü ve Mevlâna'nın evlâdlığı Kîmyâ ile evlendi, bu kız az sonra 29.12.1247'de Konya'da öldü, Şems 5.12.1247'de Konya'da öldürüldü, Konya'da Mevlânâ için medrese yaptıran 'Alâeddîn Keykubâd'ın lalası Emîr Bedreddîn Gevhertaş'ın medresedeki kabri yanına gömüldü. Mevlânâ'nın zevceleri:

=1. Gevher Hâtûn b.Şeyh Şerefeddîn Hâce Lâlây-ı Semerkandî(ölm.1228), izd.1225 = 3 yıl, med.Karamân Dergâhı. Sultân Veled ve 'Alâeddîn Çelebî'nin annesi.

=2. Kerrâ(Kirâ=Gerâ) Hâtûn b.Konyalı 'İzzeddîn 'Alî(=Büyük Kirâ Hâtûn ölm.28.8.1292), izd.1'in ölümünden sn., dîğer 2 çocuğun annesi. Bu hanımın ilk zevci Muh.-Şâh'dan olan oğlu: Emîr Şemseddîn Yahyâ, med.Makaam-ı Şems.

Mevlânâ, Şems'in şehâdetinden hemen sonra ve daha sonra bir def'a daha Şâm'a gitti. 6 cildlik *Mesnevî*'sinin I. cildi 1257-1262'de söylendi, II. cilde 13.5.1264'de başladı ve VI. cildi 1272'de bitirdi. Arabca, Türkce, Yûnânca şiirleri az olup çok büyük dîvânı ve dîğer eserleri Fârsca'dır. Türbesinin yapılması için Gürcî Hâtûn ve başkaları toplam 130.000 dirhem(akça) verdiler. Mîmârı Tebrîzli Bedreddîn'dir. Sandûkası 'Abdülvâhid b.Selîm'in eseridir. Bu sandûkayı Kaanûnî Sul.Süleymân, Bahâeddîn Veled'in üzerine naklettirip Mevlânâ ile Sultân Veled'e şimdiki mermer sandûkalarını yaptırdı.

1) Konyalı Salâhaddîn Ferîdûn Zer-kûb=Kuyumcu b.Yağıbasan(ölm.29.12.1258), Mevlânâ'nın 1. resmî halîfesi, 1248-1258'de Mevlânâ ile berâber bulunup halîfesi oldu. Bahâeddîn Veled'in yanına gömüldü. Pek çok gazelinde "Şems" mahlasını kullanan Mevlânâ, 70 kadar gazelinde de "Salâhaddîn" mahlasını kullanmıştır. Kızı Fatma Hâtûn, Sultân Veled'le evlenip Mevlânâ ile dünür oldular. Dîğer kızı Hediyye Hâtûn, Selçuklular'ın saray hattâtı Nizâmeddîn Hattât ile evlendi.

Mevlânâ'nın mürîdleri arasında Sultân 'İzzeddîn Keykâvûs, Mu'îneddîn Süleymân Pervâne, eşi Gürcî Hâtûn b.Keyhusrev II, Sultân Rükneddîn'in eşi Gömek Hâtûn da vardır. Mevlânâ'nın hekîmi Ekmeleddîn Tabîb, Mevlânâ'yı gasleden de İhtiyâreddîn İmâm'dır.

2) Hüsâmeddîn Hasan Çelebî b.Ahı-Türk Mehemmed b.Hasan(Konya 1225 - 3.11.1284 = 59), Mevlânâ'nın 2. halîfesi 29.12.1258 - 17.12.1273 ve Mevlânâ'nın ölümünden sonra 1. çelebî 17.12.1273 - 3.11.1284 = 10, 10, 18, med.Mevlânâ'nın ön tarafı, Urmiye'den(Güney Âzerbâycân) Konya'ya yerleşmiş bir ahı âilesinden =Fülânc Hâtûn(ölm.Konya 1262), oğulları Sadreddîn Mehemmed ve bunun oğlu Hüsâmeddîn Hasan(ölm.12.2.1347), med.Mevlânâ T.- Mevlânâ'nın çocukları:

1) "Sultân Veled" denen Bahâeddîn Muhammed(Karamân, 25.4.1226 - Konya, 11.11.1312 = 86, 6, 16), med.babasının sağı, dadısı Kirâm Ana, dedesi Şerefeddîn ve kardeşi 'Alâeddîn ile berâber Haleb, sn.Şâm'a gidip yüksek tahsîlini yaptı, 10.1292'ye kadar bu târihte ölen Bektemüroğlu Şeyh Kerîmeddîn'in(med. Ulu Â'rif Çel.solunda) mürşîdliğinde kaldı, 2. çelebî 3.11.1284 11.11.1312 = 28, 0, 8. =1. Fatma Gerâke(Kerrâke) Hâtûn b.Salâhaddîn Zer-kûb, izd.1258'den önce, Mutahhara Â'bide, Şeref Â'bide, Ulu Â'rif Çel.annesi. =2. Nusret Hâtûn, 1'in ölümünden sn.evlendiği câriye, Emîr Şerefeddîn Â'bid'in annesi. =3. Sünbüle Hâtûn, câriye, Salâhaddîn Zâhid Çel.ve Hüsâmeddîn Vâcid Çel.annesi. Sultân Veled, Fârsca ve Türkçe'de şâir ve müellifdir, bestekârdır, dîvânı 12.719 beyittir, *İbtidâ-nâme*'si 9.435, *Rebâb-nâme*'si 8.091, *İntihâ-nâme*'si 8.313 beyitlik mesnevîlerdir, *Ma'ârif* 56 fasıl ve nesirdir, hepsi Fârsca'dır.

2) Muhammed 'Alâeddîn Çelebî(1227 - 15.9.1262 = 35), Şems'in ölümünde dahli olduğu için Mevlevîler'ce menfûrdur, med. Mevlânâ T. =Kirâ Hâtûn b.Sâhib-Ata Fahreddîn 'Alî, oğulları 'Alâeddîn(doğ.1262, posthume), bunun oğlu Kırşehirli 'Alâeddîn (1320'ye doğru hayatta) olup nesli devâm etti.

3) Emîr Muzaffereddîn Â'lim Çelebî(ölm.25.9.1277), Selçuklu hazînedârı, med.Mevlânâ'nın ön tarafı.

4) Melîke Hâtûn(ölm.27.2.1306), "Hudâvendigâr-zâde, Efendî-pulâ", med. Mevlânâ'nın ön tarafı = tâcir Şihâbeddîn Tüccâr, kızları Celâle Hâtûn(ölm.1282) ve bunun kızı Melîke Hâtûn(ölm.1333).

Sultân Veled'in aşağıda gösterilen çocukları dışında ilk zevcesinden olan 3 çocuğu 6, 10, 12 aylık öldüler(Eflâkî, VIII, ilk paragrafta bu ilk eşinden 12-13 çocuğu olup hepsinin yılını doldurmadan öldüğü söyleniyor):

1) Â'bide Mutahhara Hâtûn=Germiyânoğlu(b.bk.) Süleymân-Şâh Bey(ölm.1387), bu izdivacdan: Hızır Paşa, Burhâneddîn İlyâs Pş.ve Yıldırım Bâyezîd ile evlenip Î'sâ Çelebî, Must.Çelebî, Mûsâ Çelebî'yi doğuran Devlet-Şâh Hâtûn(II. Yâ'qûb Bey ise başka anneden, Mübârezeddîn Umur b.Savcı Bey kızından doğmuştur). Hızır Paşa'nın oğlu Meh.Pş., onun oğlu Ah.Pş., onun oğulları Meh.Balı Çelebî ve Emîr Â'dil Çelebî, sonuncunun oğlu Ah.Pş.Çelebî, onun çocukları Emîr Â'dil Çelebî ile 'Ayşe Hâtûn, Hâtûn'un oğlu Meh.Çelebî, onun oğlu Haydar Çelebî'dir(XVII. asır). Meh.Balı Çelebî'nin oğlu Dîvâne Meh.Çelebî(ölm.1544'den sn.), Afyon şeyhi, Semâ'î mahlaslı şâir olup Suriye, Irak, Meşhed'e seyâhat etti. Oğlu Hızır-Şâh Çelebî ve onun oğlu Şâh-

Meh.Çelebî(ölm.1592), Afyon dergâhı şeyhliğini devâm ettirdiler. Şâh-Meh.'in kızları Büyük Güneşhân Hâtûn ve Küçük Güneşhân Hâtûn, Şâh-Meh.'in oğlu ise Veled Çelebî'dir ve onun oğlu 16. çelebî(1638-42) olan III. Â'rif Çelebî'dir(1598a-1642, aş.bk.). Â'rif Çelebî'nin 9. batın torunları Üsküdar şeyhi Ferruh Çelebî(ölm.1933) ile Bahâriye şeyhi Ah.Çelebî(ölm.1951)'dir. Dîvâne Meh.Çelebî'nin kızı Destînâ Hâtûn, Sökeli Hamza Ef.ile evlenmiştir, çocukları 'Alî, Hasan ve Hüseyin'dir.- Germiyânoğlu Burhâneddîn İlyâs Paşa'nın(yk.bk.) çocukları: Şâh-Melik Çelebî(oğlu Zeyneddîn Çelebî), Tâhire Hâtûn ve Kütahya şeyhi Celâleddîn Ergun Çelebî(ölm.1373), bunun oğlu şeyh Burhâneddîn İlyâs Çelebî(ölm.1396) olup şâirdir.

2) Â'rife Şeref Hâtûn, oğulları nesli devâm eden Ah.Muzaffereddîn Pş.ve Emîr-Şâh Bey. Bu çocukların unvanlarından, babalarının(ki adı bilinmiyor) bey sınıfından olduğu anlaşılır.

3) Emîr Muh. Celâleddîn Ferîdûn "Ulu Â'rif Çelebî I" (6.6.1272 - 4.2.1320 = 47,7,28), 3. çelebî 11.11.1312 - 4.2.1320 = 7,2,23, Fârsca bir dîvânçesi var, med. Mevlânâ T. "Muh. Çel. Ferîdûn" adı dedesi Mevlânâ tarafından verildi, fakat "Ulu Â'rif Çelebî" diye tanınır. Emîr Kayş er Tebrîzî kızı Devlet Hâtûn ile evlendi. Maiyyetinde, Mevlânâ ve tarîkatinin târîhini 2 büyük Fârsca cild hâlinde yazan *(Menâkıbü'l-Â'rifîn)* Eflâkî olduğu hâlde hemen bütün Anadolu'yu gezdi, tekkeler açıp tarîkati yaydı, Irak, Güney Âzerbâycân, Tebrîz'e, İlhanlı taht şehri Sultâniye'ye 2 def'a gitti. Mevlevî yaptıkları arasında Gazan İlhân'ın eşi İltirmiş Hâtûn, Keyhatu İlhân'ın eşi Paşa Hâtûn, Menteşeoğlu Mes'ûd Bey, İnançoğlu (Denizli) Şücâeddîn Bey, Aydınoğlu Meh. Bey, Germiyânoğlu Yâ'qûb Bey, Aydınoğlu Gaazî Şehîd Umur Bey, Eşrefoğlu Meh. Bey ve oğlu Süleymân-Şâh Bey, Karamânoğlu İbr. Bey, Sâhibataoğlu, Pervâne ile Gürcî Hâtûn'un kızı 'Aynü'l-Hayât Hâtûn anılabilir.

4) Emîr Şemseddîn Â'bid Çelebî (1283 - 24.7.1338 = 55), 4. çelebî 4.2.1320 - 24.7.1338 = 18,5,19, med. ağabeyinin yanı, ağabeyinden 11 yş.kç. Oğulları: 1-Meh. Çel. bunun oğlu Mahmûd Çel., bunun oğlu Emîr 'Alî Çel., bunun oğlu Â'bid Çel. (ölm. 1498) = Fülâne b. Şeyh Vefâ (b.bk.). 2- Şâh-Melik Çel., nesli devâm etti. 3- Emîr Salâhaddîn Â'lim Çel., med. Mevlânâ T., oğlu 'Alâeddîn, Çel., bunun oğlu 'Abdülcemîl Çel. (ölm. 1440'a doğru).

5) Salâhaddîn Emîr Zahid Çelebî (1287-4.1334=47), çocuksuz med. Mevlânâ T.

6) Hüsâmeddîn Emîr Vâcid Çelebî (1290 - 7.2.1342 = 52), 5. çelebî 24.7.1338 - 7.2.1342 = 3,6,14, med. Mevlânâ T. Çocukları: Erzincân dergâhını kuran 'Abdüllatîf Çel., Ah. Selçuk Çel. ve Cihân-Melik Hâtûn.

7) Celâle Hâtûn (ölm. 1.4.1283), med. Mevlânâ T.

Ulu Â'rif Çel. kızı Melike "Despina" Hâtûn, posthume olup 1320 doğumludur. Â'rif Çel.'nin 2 oğlu ise: 6) Şâh-zâde Bahâeddîn Emîr Â'lim Çel. I (1292 - 1350 = 58), 6.çelebî 7.2.1342 - 1350 = 8, adını dedesi Sul. Veled koydu, Konya dışında seyâhatte öldü. Ve:

8) Muzaffereddîn Emîr Â'dil Çel. I (1292 - 1368 = 18), çel. 1350 - 1368 = 18, adını kezâ Sul. Veled koydu. Bunun 3 oğlu: Burhâneddîn Çel.; 8) Emîr Â'lim Çel. II (1325 - 1395 = 70), çel. 1368 - 1395 = 27 ve 9) "Küçük" Mehmed Â'rif Çel. II (1344 - 1421 = 77), çel. 1395 - 1421 = 26.

8'in oğlu: Â'bid Çel. (ölm. 1497), Ist.'da Fâtih'de mescid yaptırdı, Â'rif Çel., kızı Hadîce Hâtûn, 1504'de hayatta; 10) Pîr Â'dil Çel. II (1397 - 1460 = 81), çel. 1421 - 1460 = 39. Bunun oğlu ve halefi 11) Meh. Cemâleddîn Çel. (1437 - 1509 = 49), çel. 1460 - 1509 = 49. Bunun oğlu Meh. Hurrem Çel. "Kadı-Paşa" (ölm. 1498a), med. Afyon dergâhı = Â'bide Hâtûn, Afyon kolu Hızır Pş.torunlarından.Hurrem Çel.'nin 3 oğlu: Must. Çel., bunun oğlu Cemâleddîn Çel., bunun oğlu Bostân Çel. (ölm. 1603); Şâh Meh. Çel. (ölm. 1570), Mısır, Edirne, Ist. kadısı, şâir ('Atâyî, I, 137-9; Â'şık Çel.); ve:

12) Husrev Çel. (1481 - 1561 = 80), çel. 1509 - 1561 = 52, şâir. Bunun oğlu 13) Ferruh Çel. (1517 - 1591 = 74), çel. 1561 - 1591 = 30, şâir. Bunun 4 oğlu:

14) Must. Bostân Çel. I (1558 - 1630 = 72), çel. 1591 1630 = 39, med. Mevlânâ T.; 15) Ebû-Bekr Çel. I (1588 - 1638 = 80), çel. 1630 - 1638 = 8,IV. Murâd her iki sefer-i hümâyûnlarında, Revân ve Bağdâd seferlerinde, 1635 ve 1638'de Konya'ya uğrayıp Çelebî'yi ziyâret etti, fakat azledip Ist.'a sürdü, Şeyhulislâm Yahyâ Ef.'nin şefâatiyle îdâmdan kurtuldu, Bayrâm Paşa Sarayı'nda ağırlandı, fakat Ist.'a geldiğinin 7. günü ihtiyarlıktan ve heyecandan öldü (8.8.1638), Yenikapı dergâhına gömüldü. = Şîrzâd Hâtûn. Yerine tâyîn edilen 16) Â'rif Çelebî III (1598a - 1642 = 44), çel. 1638 - 1642 = 4, ana tarafından çelebî olup, Afyon dalından Karahisârlı Veled Çel.'nin oğludur, yk.bk. Hasan Çelebî, no. 13'ün dîğer oğlu olup bunun oğlu 17) Pîr Hüseyn Çelebî (1580-1666=86), çel. 1642 - 1666 = 24. Oğlu Bayrâm Çel. (1), bunun oğlu 'Abdülahad Çel. bunun oğulları 'Abdurrahmân Hüs., İsm. ve İbr. Edhem Çelebîler, bu sonuncunun oğlu Meh. Emîn Çel. Mollâ, bunun oğlu Haleb şeyhi Yâ'qûb Çel. ve bunun oğlu no.31 (aş.bk.).- No.13'ün dîğer oğlu 'Abdurrahmân Çelebî (1) oğulları Celâl Çel. ve 18) 'Abdülhalîm Çel. I (1626-1679=53), çel.1666-1679=13. Bunun oğlu 19) Hacı Kara Bostân Çel. II (1645-1705=60), çel. 1679-1705=26,40 gün Kıbrıs'a sürgün, med. Mevlânâ T. Bunun oğlu 20) Meh. Sadreddîn Çel. I (1669 - 1711 = 42), çel. 1705 - 1711 = 6.

21) Hacı Meh. Â'rif Çel. IV (1679 - 1746 = 67), çel. 1711 1746 = 35, 'Abdurrahmân Çel. (3) oğlu, o da Bayrâm Çel. (2) oğlu no. 17 neslidir. 21'in oğlu Ah. Ef., onun oğulları Hacı Â'bid Çel. (med. Yenikapı Mevlevî-hânesi) ve Meh. Bahâeddîn Veled Çel., sonuncunun oğlu 'Abdurrahmân Çel. (4)'dir, bunun çocukları Hadîce Hn., Fâika Hn. (ölm. 1901), Hüs. Çel. ve Must. Necîb Çel. (ölm. Ist. 3.1893, med. Yenikapı Mevlevî-hânesi), bu sonuncunun oğlu no. 30'dur.

22) Ebû-Bekr Çel.II(1721 1785 = 64), çel.1746 1785 = 39, "Garîbî" mahlasiyle şâir, no.17 neslinden Bayrâm Çel.(2) oğludur. No.22'nin oğulları: Â'rif Çel.(ölm.1785'den önce) ve 'Abdurrahmân Çel.(ölm.1785'den önce). No.22'nin kardeşi İsm.Çel.'nin oğlu 23) Hacı Meh.Emîn Çel.(1742 - 1815 = 73), çel.1785 - 1815 = 30,

med.Mevlânâ T. Oğlu 24) Meh.Sa'îd Hemdem Çel.(1807 - 1.3.1859 = 52), çel.1815 - 1.3.1859 = 43, dîvân sâhibi (*SATŞ*, 613-5; Fatîn), 1820'de ölen Has.Emîr Dede, çocuk olduğu için ilk 5 yılda niyâbet etti, med.Mevlânâ T. Çocukları:

1- 25) Mahmûd Sadreddîn Çel.II(1826a - 8.12.1881 = 55), çel.1.3.1859 - 8.12.1881 = 22, 9, 8, med.Mevlânâ T., oğlu Hüsâmeddîn Has.Çel.ve kızı Hibetullâh Hn.(7.4.1858 - 7.1903 = 45), her iki kardeş de Mevlânâ Türbesi'nde.

2- 26) İbr.Fahreddîn Çel.(1831b - 11.6.1882 = 51), çel.8.12.1881 - 11.6.1882 = 0, 6, 4, daha önce Manisa şeyhi.

3- 27) Must.Safvet Çel.(1834 - 19.7.1888 = 54), çel.11.6.1882 - 19.7.1888 = 6, 1, 8, med.Mevlânâ T.

4- 28) 'Abdülvâhid Çel.(1858b-1907=49), çel.19.7.1888-1907=20, med.Mevlânâ T. Oğlu 29) 'Abdülhalîm Çel.II(1873 - 1925 = 52), çel.1907 - 1909 = 2 + 1919 = 8 ay + 1920 - 1925 = 4, 1, 8 = 6, 9, 8, Konya mv.ve TBMM 2. reîsi 23.4.1920-23, tekkelerin kapatılması üzerine Ist.'da Tepebaşı'nda intihâr etti. Kardeşi 'Alî Murtazâ Çel.'dir. No.29'un oğlu 32) Meh.Bâkır Çel.(ölm.Ist.1943), çel.1925-1937=18, Haleb'de resmen çel. No.33) Şemsü'l-Vâhid Çel., no.29 oğlu, çel.1943-1954=11, 1937-43'de ağabeyinin yerine Haleb dergâhında resmen çel., ancak 1944'de Suriye hükûmeti Mevlevî dergâhlarını vakıflara devredip Türk kültür te'sîrini silmek için büyük bir teşebbüs yaptı. 34) Celâleddîn Çel.(1926), no.32 oğlu, 1954'den beri çel., Mevlânâ'nın 19. kuşak torunu = Güzîde Hn.(teyze kızı, Serasker Nâmık Paşa-zâde), oğulları: Fârûk Hemdem Çelebî. Celâleddîn Çelebî'nin(no.34) 4 kızı: Ayşe Esin Bayru(=Osmân Bayru), Emel, Neslipîr, Gevher. Celâleddîn Çel.'nin 1988'de 7 torunu vardı.

5- Celâleddîn Çel.(1824 - 1858 = 34), en by.oğul, 1832'de Kavalalı İbr.Pş., Konya'yı zabtedince babası Ist.'a gitti, bu da 1 yıl vekâleten çelebî oldu, med.Mevlânâ T.Her ikisi de babalarının yanında medfûn oğulları Salâhaddîn ve Â'bid Çelebîler.

6- Kamereddîn Çel., med.Mevlânâ T.

7- Ferîde Hn. = Râsih Ef., mülkiye kaymakamı, med. Mevlânâ T.

8- Nesîbe Hn. = Hüs.Ef., mülkiye kaymakamı, med. Mevlânâ T.

Must.Necîb Çel.'nin(ölm.Ist.3.1893, yk.bk.) oğulları: by.oğul Ah.Nazîf Çel., Şemseddîn Çel.(doğ.1865), Yûsuf Çel.ve 30) Meh.Bahâeddîn Veled Çel.İzbudak(Konya, 16.7.1867 1953 = 85), çel.1909 - 1919 = 10(*TŞ*, II, 671b-7b; *SATŞ*, 1.977-82), çocukluğunda 3 yıl Şâm'da okudu, 27 altınla matbû'ât-ı dâhılıyye mümeyyiz-i evveli 1902-9, ilâveten Dârülfünûn Fârsca müderrisi, ûlâ sânîsi 16.11.1900, 4. 'Osmânî 10.6.1899, 2. Mecîdî 10.6.1902, Yozgad, sn.Kastamonu mv. 1923-43(6 devre), müel., "Bahâyî" mahlasıyle şâir. =1. Makbûle Hn.(ölm.23.1.1895). Melek Ahmed Pş.-zâde(b.bk.) Sd.Hamdî Pş. yeğeni, med.Eyüb, Kâşgarî Dergâhı. =2. Zehrâ Hn., 1'in hemşîresi, izd 24.5.1900. Kızı Nevber Hn(1902).

No.17 neslinden Haleb şeyhi Yâ'qûb Çel.'nin(yk.bk.) çocukları: Has.Ferruh Çel., Meh.Hüsâmeddîn Çel.ve 31) Â'mil Çel.(ölm.1920), çel.1919 - 1920 = 0,7,20.

Mevlânâ-zâde Emetullâh Hn. = İbradı'lı Cemâl Bey, Dâmâd Ferîd kabinesinde dâhiliye nâzırı, 150'lik, oğulları: Hâlid Nazmî Keşmir(İbradı 1897 - Ankara, 24.3.1948 = 51) (*Mülkiye Târîhi*, IV, 1.695-7), Mülkiye 1921, 1915-19'da yd.sb., Tokat mv.1942, mâliye vekili 8.8.1946, bu makamda öldü, med.Ist., Edirnekapısı = Fâriha Keşmir, izd.1934, çocukları Selmâ 1934 ve Fazlı 1942.

Ah.Hamdî = 'Ayşe Sıdıka oğlu Mevlânâ-zâde Prof.Dr.Ferîdûn Nâfiz' Uzluk (Konya 1907-1989), Tıbbiye 1924, Münih'de ihtisas 1928-32, Ank.Ün.tıb târîhi prof.ü 1946, müel, İng., Fr., Alm., Ar., Fârs.

Anne tarafından Mevlânâ-zâde 'Alî Muhiddîn Pş.için bk.Mazlûm Paşa-zâdeler. Bir çok Mevlânâ-zâde arasında şu âile de anılmaya değer:

Yahyâ Çel.oğlu Dervîş Must.Ef.(1753 - 1826 = 73), beylikci kîsedârı, hattât, med.Topkapı. ='Afîfe Hn.(ölm.1834), med.Eyüb, Özbekiyye Geylânî Tekkesi. Oğulları Meh.Abdü'n-Nâfi' Ef.(*SATŞ*, 1.066-8; *Son Hattâtlar*, 586 v.dd.) (ölm. 28.11.1857), Ist.doğumlu, hâcegân rütbesi 1821, âmedî hulefâsı 1827a, Mâbeyn sır kâtibi, kâğıd emîni, beylikci kîsedârı, beylikci vekîli, evâmir-i â'liye kâtibi, beylikci 11.1837, 2 def'a seraskerlik müsteşârı 7.1838, 2 def'a bahriye müsteşârı, Vâlâ üyesi, deâvî nâzırı 1842, metemâyiz rütbesiyle Paris büyükelçisi 1842-4, Viyana büyükelçisi, bâlâ, Vâlâ üyesi(2) 11.1855, 57 yaşlarında öldü, şâir, tâ'lîq hattâtı, med.annesinin yanı. Oğlu mîrlivâ Yûsuf Zıyâ Pş.(1840-1897=57), bunun torunu İsm.Bey ve bunun oğlu Galatasaray md. Fethî İsfendiyâr, müel.

1917'de Mevlânâ hânedânının erkek üyelerinin bir listesi için bk.Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, 265-6.

Mevlevîlik(Ar.Mewlewiyye), en mühim Türk tarîkatidir. Osmanlı kültürünün oluşmasında ağırlığı büyüktür. Pâdişâhların büyük çoğunluğu da bu tarîkatin muhibleridir. Çelebî, Konya dergâhının şeyhi olup bütün dünyâdaki mevlevî-hânelerin şeyhleri, onun tâyin ve tasvîbi olmaksızın postuna oturamazdı. Rûmeli kazaskeri pâyesinde sayılır, fakat protokolde şeyhulislâm, şeyhulislâm mâzûlleri ve hâce-i sultânîler dışında bütün Rûmeli kazaskerlerine takaddüm ederdi. Bâzı çelebîler, pâdişâhlara kılıç kuşattılar. Resmî lakabları "devletlû reşâdetlû" idi. Çelebîlik velîahdi, 18. asırdan îtibâren Manisa dergâhının şeyhi olur, oradan gelip Konya'da cülûs ederdi. Konya'daki asıl Mevlânâ dergâhı(ki bugün müzedir) 6.225m^2 olup câmî ve müştemilât bunun dışındadır. 1597'de Safiyye Vâlide-Sultân, türbeyi baştan başa tâmîr ettirdi. Mevlânâ'nın bugünki örtüsünü de II. 'Abdülhamîd yaptırdı ki Mevlevî olmıyan nâdir pâdişâhlardan biridir, fakat pâdişâhın bütün tarîkatlarin hâmîsi durumunu muhâfaza etmiştir. Son devirde Ist.'da Yenikapı, Bahâriye(Eyüb), Galata, Kasımpaşa, Üsküdar dergâhları ile Manisa, Afyon, Kütahya, Eskişehir, Bursa, Gelibolu, Haleb, Kaahire ve tabîî Konya Mevlevî-hâneleri "âsitâne" sayılırdı ve dîğer Mevlevî-hâneler zâviye sayılıp buralarda çile çıkarıp "dede" unvânını almak mümkün değildi. Her Mevlevîhâne'nin başı şeyh, muâvini aşçıbaşı dede olup sonra protokol sırasıyle kazancı dede, meydâncı dede,

türbedâr dede gelirdi. Mukaabele denen Mevlevî âyîninde mutrıb şefi kudümzenbaşı olup sn.neyzenbaşı gelir, semâ denen tasavvufî raksı ise semâzenbaşı yönetirdi. Mevlânâ'nın tasavvuf yolunu tarîkat hâline getirip âdâbını tesbît eden oğlu ve halefinin halefi Sultân Veled, tarîkati Konya'dan bütün Anadolu'ya, İran ve Suriye'ye doğru yayan ise onun oğlu Ulu Â'rif Çel.'dir. Mevlânâ'nın tasavvufa girmesi için, Şems'in Konya'ya geldiği gün îtibâr edildiği takdirde çelebîler listesi şu şekilde düzenlenebilir:

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (30.9.1207 - 17.12.1273 = 66,2,17) (29.11.1244-17.12.1273 = 29,0,18)

1) Hüsâmeddîn Çel.(Mevlânâ halîfesi) (1225 - 3.11.1284 = 59) (17.12.1273 - 3.11.1284 = 10,10,18)
2) Sultân Veled b.Mevlânâ(25.4.1226 - 11.11.1312 = 86,6,16) (3.11.1284 - 11.11.1312 = 28,0,8)
3) Ulu Â'rif Çel.I(2 oğlu) (6.6.1272-4.2.1320=47,7,28) (11.11.1312-4.2.1320= 7,2,23)
4) Â'bid Çel.(2 oğlu) (1283-24.7.1338 = 55) (4.2.1320 - 24.7.1338 = 18,5,19)
5) Vâcid Çel.(2 oğlu) (1290 - 7.2.1342 = 52) (24.7.1338 - 7.2.1342 = 3,6,14)
6) Â'lim Çel.I(3 oğlu) (1292 - 1350 = 58) (7.2.1342 - 1350 = 8)
7) Â'dil Çel.I(3 oğlu) (1296 - 1368 = 72) (1350 - 1368 = 18)
8) Â'lim Çel.II (7 oğlu) (1325 - 1395 = 70) (1368 - 1395 = 27)
9) Â'rif Çel.II (7 oğlu) (1344 - 1421 = 77) (1395 - 1421 = 26)
10) Â'dil Çel II((8 oğlu) (1379 - 1460 = 81) (1421 - 1460 = 39)
11) Cemâleddîn Çel.(10 oğlu) (1437 - 1509 = 72) (1460 - 1509 = 49)
12) Hüsrev Çel.(11 torunu) (1481 - 1561 = 80) (1509 - 1561 = 52)
13) Ferruh Çel. (12 oğlu) (1517 - 1591 = 74) (1561 - 1591 = 30)
14) Bostân Çel.I (13 oğlu) (1558 - 1630 = 72) (1591 - 1630 = 39)
15) Ebû-Bekr Çel.I (13 oğlu) (1558 - 1638 = 80) (1630 - 1638 = 8)
16) Â'rif Çel.III(2'nin 10. torunu) (1598a - 1642 = 44) (1638 - 1642 = 4)
17) Hüs.Çel.(13 torunu) (1580 - 1666 = 86) (1642 - 1666 = 24)
18) 'Abdülhalîm Çel.I (13 torunu) (1626 - 1679 = 53) (1666 - 1679 = 13)
19) Bostân Çel.II (18 oğlu) (1645 - 1705 = 60) (1679 - 1705 = 26)
20) Sadredîn Çel.I (19 oğlu) (1669 - 1711 = 42) (1705 - 1711 = 6)
21) Â'rif Çel.IV(17'nin 5. torunu) (1679 - 1746 = 67) (1711 - 1746 = 35)
22) Ebû-Bekr Çel.II (17'nin 4. torunu) (1721 - 1785 = 64) (1746 - 1785 = 39)
23) Meh.Emîn Çel.(22'nin yeğeni) (1742 - 1815 = 73) (1785 - 1815 = 30)
24) Hemdem Çel.(23 oğlu) (1807 - 1.3.1859 = 52) (1815 - 1.3.1859 = 43)

25) Şadreddîn Çel.II (24 oğlu) (1826a - 8.12.1881 = 55 küsûr) (1.3.1859 - 8.12.1881 = 22,9,8)

26) Fahreddîn Çel.(24 oğlu) (1831b-11.6.1882=51) (8.12.1881-11.6.1882=0,6,4)

27) Şafvet Çel.(24 oğlu) (1834 - 19.7.1888 = 54) (11.6.1882-19.7.1888=6,1,8)

28) 'Abdülvâhid Çel.(24 oğlu) (1858b - 1907 = 49) (19.7.1888 -1907 = 20)

29) 'Abdülhalîm Çel.II(28 oğlu) (1873 - 1925 = 52) (1907 - 1909 = 2 + 1919 = 8 ay + 1920 - 30.11.1925 = 4,1,8 = 6,9,8)

30) Veled Çel.(17'nin 9. torunu) (16.7.1867 - 1953 = 85) (1909 - 1919 = 10)

31) Â'mil Çel.(17'nin 7. torunu) (1919 - 1920 = 0,7,20)

32) Meh.Bâkî Çel. (29 oğlu) (1925 - 1942 = 17)

33) Vâhid Çel. (29 oğlu) (1942 - 1954 = 12)

34) Celâleddîn Çel. (32 oğlu) (doğ.Haleb 1926) (1954 -)

30.11.1925'de tekkeler kapatıldı ve 23.5.1928 târihli yasa ile de mülkiyetleri son şeyhlerinin elinden alındı.

34. çelebî(1954-1996=42) olan Dr.Celâleddîn Mehmed Bâkır Çelebî(1926-İst.13.4.1996=70), Mevlânâ'nın 21. kuşak torunu, bu eserin müellifinin de mürşîdi idi. Cenâzesi İstanbul'da Teşvîkıye Câmii'nden alınıp Konya Selîmiye Câmii'nde Üçler mezarlığına verildi. Birinci TBMM Konya meb'ûsu ve Meclis Reis Vekili Abdülhalîm Çelebî(1873-1925) ile Kevser Hanım'ın torunu, Mehmed Bâkır Çelebî ile İzzet Çelebî'nin oğlu, Nâmık Paşa-zâde(b.bk.) Müşîr Hüseyin Cemîl Paşa-zâde Hâmid Bey ile Nüzhet Uraz'ın dâmâdı idi. Eşi Güzîde Çelebî'dir. Çocukları: Esin Bayru(=Osmân Bayru), Fârûk Çelebî(=Senem Çelebî), Emel Gürsoy(=Celâl Gürsoy), Neslipîr Sayar(=Prof.Dr.Ahmed Güner Sayar), Gevher Paçalıoğlu(=Rızâ Nûr Paçalıoğlu). Torunları Azrâ, Esrâ, Celâleddîn, Neş'et, Gül, Selin, Pîrden, Cânân ve Yâsemin'dir. Kardeşleri: Lâle Dal, Ergun Çelebî, Kevser Barlas, Fatma Toköz(=Yılmaz Toköz). Dayısı Tal'at Altınanıt, bunun kızı Revman Erkılıç'tır.

MİDHAT PAŞA(S): Rusçuklu Hacı 'Alî Ef.oğlu kadı Hâfız Hacı Eşref Ef.(ölm.1869'dan sn.) kızı Sıdıka Hn.(ölm.Ist.1918, med.Üsk., Paşalimanı) zevci Tosun Pş.(ölm.Maraş 1882), doğ.Harpût, mültezim, Fâtih zâbıta me'mûru(emniyet âmiri), mîrmîrân paşa, Üsküdar muhâfızı, Kozan, Erzincan, Maraş vs mutasarrıfı. Oğulları Tevfîq ve Sedâd Beyler, kızları Sâhibe ve Nâciye(=Alî Bey b.Hüs.B.) Hanımlar. Eşref Ef.'nin Râşid Bey'den (=Dürriye Hn.) önceki oğlu: Ah.Şefîq **Midhat Pş.**(Ist.11.1822 Tâif, 7.5.1884 = 61,6): hâfız 1832, babası Vidin kadısı iken bu şehirde 1833-4, Dîvân-ı Hümâyûn kalemi ve burada Midhat mahlasını alması, babası Sofya kadısı olunca onunla berâber 1835-6, bir kaç yıl Fâtih Câmii derslerine devâm (Fr.'yı ancak 35 yaşında öğrendi), sadâret mektûbî kalemi 1840, 25 altınla Suriye vâlîsinin tahrîrât 2. kâtibi 1842(2,5 yıl Şâm ve Saydâ), Konya vâlîsinin dîvân kâtibi 1845, ayni görevle Kastamonu 1847, mazbata odası kâtibi 1849, orada mümeyyiz 1.1850, gene orada mütemâyiz rütbesiyle başkâtib 1.1851, 6 ay Bağdâd müfettişi, Meclis-i Vâlâ 2. kâtibi(genel sekreter muâvini) ve ûlâ sânîsi 12.1852, 130 altınla Rûmeli müfettişi(6 ay), Bursa müfettişi, Avupa'da inceleme seyâhati 1857-8(6 ay Paris, Londra, Viyana,

Brüksel), Meclis-i Vâlâ başkâtibi(genel sekreteri) 1859a, vezâret'le Niş v.5.2.1861, 1. Mecîdî 10.1862, ilâveten Prizrin v., 600 altınla Tuna v.(Ruscuk, bugünki Bulgaristan) 13.10.1864, Şûrây-ı Devlet'in ilk reîsi(kabine üyesi) 5.3.1868, Bağdâd(bütün Irak) v.27.2.1869-23.4.1872, Edirne v.26.71872, oraya gitmeden 5 gün sn.sd.31.7.1872 - 19.10.1872 = 0,2,19 + 19.12.1876 - 5.2.1877 = 0,1,17 = 0,4,6, adliye 12.3.1873-21.9.1873, Selânik 15.10.1873-2.1874, 400 altınla adliye(2) 21.8.1875-28.11.1875, istîfâ, mecâlis-i âliye 19.5.1876, Şûrây-ı Devlet(2) 5.6.1876, sd.(2), Brindisi'ye çıkarılarak sürgün, Paris, İskoçya, Napoli, Londra, Hanya'ya gelerek Türkiye'ye dönmesi 28.9.1878(sürgün 1,7,21), Sûriye 10.12.1878, Aydın(İzmir) 4.8.1880(Sd.Hamdî Pş.Aydın'dan alınarak Midhat Pş.'dan boşalan Sûriye'ye), azli ve Fransa başkonsolosluğuna sığınması 16.5.1881, tevkıyf edilerek Ist.'da Yıldız Mahkemesi'ne çıkarılıp müebbed habse mahkûmiyeti, 28.7.1881'de Ist.'dan haretle Tâif kalesine gönderilmesi, orada nefer Edirneli İsm.tar.elle boğuldu, Tâif'e gömüldü, 26.6.1951'de kemikleri Ist.'a getirilip Hürriyet-i Ebediyye tepesine kondu, murassâ 'Osmânî ve Mecîdî. =1.Fatma Na'îme Hn.(ölm.İzmir 1918?), yalnız Memdûha Hn.'ın annesidir. = 2. Şehrbân Hn.(ölm.İzmir 1887). Çocukları Alî Haydar Midhat(1872-30.10.1950=78), 1899'dan 1908'e kd.Paris'de ve Avrupa'da yaşadı, hâtıralarını Cenevre'da yayınladı (sn.Ist.1956)(Midhat Pş.'nın da Tâif'de yazdığı 2 c.hâtırâtı var); Memdûha Hn., Mevlevî olup, Pş.'nın ilk çocuğudur, Râsim Pş-z.Vefîq Bey'le evli; Vesîme (1864-İzmir 1891=17) ve Sâbire Mesrûre (=Nüzhet Akçit b. Giridli Kemâl Ef. Düyûn-ı Umûmiyye müfettişi) Hanımlar, Pş.'nın 3. ve 4. çocuklarıdır. Bunlardan Midhat Pş.'nın nesli zamânımıza geldi. Torunlarından biri Memdûha Hn.'ın oğlu yk.el.müh.Refîk Fenmen'dir = Lâmi'a Fenmen, 5 çocuklarından Şefîk Fenmen büyükelçidir; dîğeri Midhat Fenmen'dir (Ist.24.1.1916), pianist, kompozitör, müel. = Beatrice Appleyard(Londra 1913), Charles ve Mary App.kızı, İngiliz balerini, çocukları Nermîn 1956 ve Refîk 1959. Refîk Fenmen'in büyük kardeşleri:Mükerrem Hn. ve Kemâl Bey. Mesrûre Hn.'ın çocukları: Vesîme Hn., Midhat Bey, Muvaffak Bey.

Beatrice Appleyard 9.5.1994'te Ankara'da 81 yaşında öldü. Midhat Fenmen (İst.24.1.1916-İst.19.10.1982), Devlet san'atçısıdır. Mesrûre Hn.'ın çocukları şunlardır: Vesîme Akçit(ölm.1990'dan önce), Midhat Akçit(ölm.19.2.1995, med.Merkez Ef.), Muvaffak Akçit(1995'te hayatta)=Şen Akçit, kızları Sevdâ Akçit ve bunun kızı Sedâ Yargıcı.

Midhat Pş'nın dâmâdı Must.Vefîq Bey(Ist.8.1852 - Ist.1912'den sn.), Şûrây-ı Devlet kalemi 1868, 25 altınla âmedî hulefâsı 1873, kayın-pederi Midhat Pş. ile Avrupa'da 1877-9, Preveze 7.1879 ve Trablusgarb 1885 rüsûmât nâzırı, Ist.gümrük nâzırı 1887 ve 1 ay sn.Selânik ve Beyrût 1889 rüsûmât nâzırı, 1893'de Erzurûm rüsûmât nâzırlığını kabûl etmediği için müstâfî sayıldı, vekâleten 12.1908 ve asâleten 4.1908 Sıvas vâlîsi, Konya vâlisi 7.1909-12.1909, Haleb vâlîliğini kabûl etmiyerek müstâfî, yazar. Babası:

Ah.Râsim Pş.(Ist.1826a - Ist.16.10.1897 = 71-72), Bedesten'de şâl tâciri Nazîf Ef.ile Sakızlı mühtedî Mâhtâb Hn.'ın oğlu, annesi ile küçük yaşta Atina'ya gidip orada okullarda Rumca, İt., Fr.öğrenip Ist.'a gelince medrese ve tekkeye devâm ederek Ar. ve Fârsca da öğrendikten sn. Terceme Odası tercemân ve mütercimi, Bursa'da görevli 1848,

Selânik tahrîr-i emlâk me'mûru 1850, Manastır'da görevli 1854, Tekfurdağı'nda görevli, sâniye rütbesiyle Köstence kaymakamı, mütemâyiz rütbesiyle Varna mutasarrıfı 1863, Rûmeli beyl.pâyesi paşalıkla Vidin mutasarrıfı 1866, vezâret'le (yş.42) Yanya(1) v.4.3.1868, Tuna 9.1871, Karahisâr-ı Şarqî mutassarıfı 7.6.1872, Trabzon(1) 8.1875-5.1873, İşkodra 10.1873-5.1874, Konya 9.1874-12.1874, Aydın(İzmir) 1.1875-4.1875, Trabzon(2) 7.1875, Selânik 3.1877, Trabzon (3) 4.1877-5.1878, Istanbul şehremîni 3.2.1878, Hudâvendigâr(Bursa) 22.3.1878, Yanya(2) 6.1878-2.1880, Trablusgarb (Libya) 11.1880 6.1896 = 15,7, Şûrây-ı Devlet Mülkiye Dâiresi üyesi 5.1897, devletin 29,7,13 kıdemli ve 3. kıdemli vezîr-müşîri olarak Kanlıca'daki yalısında öldü, 1. Mecîdî 21.4.1869, murassâ 'Osmânî 10.8.1895.

Memdûha Hn.'ın 3 oğlu: Kemâl (kızı Râsime), Mükerrem ve Refîq Beyler. Sonuncunun çocukları: Râsim Bey(çocukları Vefîk, Nermîn, Refîk), 'Alî Bey, Sabâhaddîn Bey(çocukları Binnûr, Zinnûr), Seniyye Hn.(çocukları Ferhân, Orhân), Şefîq Bey.- Mesrûre Hn.'ın çocukları: Midhat Akçit, Muvaffak Akçit (kızı Sevdâ Hn., bunun kızı Sadâ Hn.) ve Wesîme Hn. Bu sonuncunun çocukları: Wael (kızları Meldâ ve Zeyne) ve Wisâm(çocukları Diyâle, Mennân, Wâsıf) kardeşler, 1984'de ber-hayât idiler.

MİHÂLOĞULLARI veyâ MİHÂL-ZÂDELER(V): Mihâl adı bâzen Mihâl şeklinde hı ile de yazılmıştır(Gaazîmihâloğlu Meh. Safiyyeddîn Bey b.Meh.Â'dil, *Gaazî Mihâl Bey ve Ahfâdı*(te'lîfi 1897), Ist.Ün.Küt., TY 4.610; Yaşar Gökçek, *Kösemihâloğulları*, Ed.Fak.tez, 1950). Gaazî 'Abd.Köse Mihâl Bey(ölm.Bursa 1328?), med.Ermenîbeli/Mihâlgaazî nâhiyesi(1885'de türbesi II. 'Abdülhamîd tar. yeniden yaptırıldı), Bizans'ın Harmankaya(İnhisâr-Mihâlgaazî arası Bilecik ili doğusu) tekfûru iken 1313'de ihtidâ edip 'Osmân Gaazî'nin beyi oldu, Bursa'nın fethine katıldı, torunları Rûmeli'nde akıncı ocağı kurdular. 3 oğlu:

1) 'Azîz Pş., EDİRNE dalının atası. Oğlu Gaazî Mihâl Pş. (ölm.Edirne 1435), Edirne'de câmî (1422) (burada medfûn), 2 köprü, Seyyidgaazî'de (Eskişehir) hayrât. Bunun oğulları: 'Azîz Bey (ölm.1.1447); Fülâne Hâtûn (ölm.1437b, med.babasının yanı) (bunun oğlu Yahşı Bey); Yahşı Bey (ölm.1413) (kızı Fülâne Hâtûn, ölm.1444, med.Edirne'de Mihâl Bey C.); Meh.Pş.(ölm.İznik 1421), Mûsâ Çel.'nin Rûmeli beyl., Şehzâde Kç.Must.ısyânında onun tarafdân ol.maktûl, med.Plevne, oğlu Balı Bey; Gaazî Hızır Pş. (ölm.13.9.1452), med. Edirne, Mihâl Bey C., bunun oğulları: 1- 'Abd.Bey (ölm.1454); 2- Balı Bey (ölm.1476), med.babası yanı; 3- Gaazî Fîrûz Bey, TIRNOVA dalının atası, Tırnova'da câmî vs., oğulları Filibe'de emlâki olan ve Çaldıran'da şehîd düşen (1515) Meh.Bey ve 'Alî Fîrûz Bey, bunun oğulları Mihâl, Murâd ve Umur Beyler ve sonuncunun neslinden Aliman Bey, bunun oğlu Meh.Bey, bunun oğulları Şükrî ve Edhem Beyler'le dal XX. asra kd.geldi.

4- Gaazî 'Alâeddîn 'Alî Pş.(1435? - 1507 = 72?), Hızır Pş.(ölm.1452) oğlu, Sıvas beyl.1472, sn.Semendire s.b., 330 def'a Tuna'yı kuzeye doğru akın maksadıyle geçmekle ünlü büyük akıncı sancak beyi, sn.akıncı beylerbeyisi, Plevne'de câmî, türbesi, medrese, mekteb, tekke, çeşme, saray, vakıflar, mülkler, hayrât, Niğbolu'da câmî vs, Vidin'de hamam. =Mehtâb Hn., izd. 1466, Macaristan kralı Matthias Corvinus'un kızı, Paşa'nın 5 oğlundan 3'ünün annesi, Ah. Bey'in annesi ise Savoie prensesidir. PLEVNE dalının atası olan Paşa'nın oğulları: şâir (*TŞ*,I, 301a-b),

Seyyidgaazî'de hayrâtı olan Gaazî Ah.Bey (1469?-?) (oğlu Mezîd Bey); nesli devâm eden Gaazî Has. Bey (1467?-?); 1510'a doğru Niğbolu s.b.bulunan Gaazî Meh.Bey (1471?-1532?=61?) ki 1517'de Bosna ve 1520'de Hersek s.b. oldu ve nesli devâm etti; Gaazî Kara Must.Bey (1475?-?); Gaazî Hızır Paşa (1473?-1568?=95?), bu 5 kardeşin hepsi 1520-1568 arasındaki çeşitli ayrı akınlarda şehîd oldu. Bunlardan annesi Selîm-Şâh Hâtûn b.'Abd.olan Gaazî Meh. Bey'in çocukları Hadîce ve Hundî Hâtûnlar'la Hızır Bey, onun kızı Şehrbân, onun kızı da 'Ayn-i Şâh Hâtûnlar'dır. Plevne dalı günümüze kadar 5 kardeşten Gaazî Has.Pş.'dan yürümüştür ki Mehtâb Hn.'dan doğmuştur, oğlu Sül.Bey, onun oğlu Câfer Bey, onun oğlu Mahmûd Bey, onun oğulları 'Osmân, 'Alî, Sül.Beyler, sonuncusunun oğlu Kara 'Ömer Bey, onun oğlu Meh.Bey, onun kızı Şehrî Hn.'dır.

5- Gaazî İskender Pş. (1440? - 1506 = 65?), Hızır Pş.(ölm.1452) oğlu, 1490'da Çukurova'da Memlûkler'e karşı bir oğlu ile esîr, dîğer oğlu şehîd, 1472'den beri s.b., bir ara vezîr, en meşhûr akını 8.1478'de Venedik şehrini yakmasıdır. Oğulları Mahmûd, Must., şehîd olan Yahşı Beyler, bunun oğulları Ah. ve Hüs.Beyler'le Hızır Pş.(ölm.1630?), kapıcıbaşı, Vidin s.b., 1622 Leh savaşı.

2) Köse Mihâl Bey (ölm.1328?) oğlu Balta Bey, İHTİMAN dalının atasıdır (Samakov şehrinin az kuzey-doğusunda kasaba). Oğlu İlyâs Bey (ölm.1402), bunun oğlu Mahmûd Bey, bunun 6. batın torunu Meh.Bey (ölm.1660?), bunun oğlu Kurd Bey, bunun oğlu Meh.Bey, bunun oğlu Must.Bey, bunun oğulları Ah.Bey (oğlu 'Alî Bey) ve Hüs.Bey, bunun oğlu Nû'mân Bey, bunun oğlu 'Abdülvehhâb Bey, bunun oğlu Meh. Â'dil Bey'dir, bunun oğulları: âilesinin târîhini 1897'de kaleme alan Meh.Safiyyeddîn Bey, müzikolog Mahmûd Râgıb Kösemihal (Ist.27.3.1900-Ist.13.12.1961), Dr.Must.Yûsuf Râgıb Bey (oğulları Emîneddîn ve Yûsuf Râgıb Beyler), Mahmûd Nedîm Pş., Şâzî Bey, bu sonuncunun oğlu Prof.Dr.Hâlid Şâzî Bey (='Ayşe Vecîhe Hn.), bunun oğlu da Prof.Dr.Nûreddîn Şâzî Kösemihal'dir (Ist.1909), Ist.Ün.sosyoloji prof.ü, müel.=Bedî'a (Varınca) (Ist.1915), çocuksuz.

3) Gaazî 'Alî Bey (ölm.1395?), Köse Mihâl Bey'in (ölm.1328?) dîğer oğlu ve AMASYA dalının atasıdır. Oğulları Yahyâ Bey (oğulları Sinân ve Barak Beyler) ve Bursa'da yaşıyan Meh.Bey, bunun oğulları: nesilleri Amasya'da günümüze kd.devâm eden Yürgüç Pş.; Hızır Pş.; Hayreddîn Bey (oğlu Kaasim Bey, bunun oğlu Oruç Bey); 'Alî Bey. Bu sonuncunun oğlu Meh.Pş., bunun oğlu Must.Bey, bunun oğulları Hızır Paşa ve Meh.Pş., bu sonuncunun oğulları Sinân Bey ve Murâd Bey, bu sonuncunun oğlu Ah.Bey, bunun oğlu Meh.Bey, bunun oğlu Hızır Bey, bunun oğlu Kurd Meh.Pş., bunun oğulları Mahmûd, 'Osmân Beyler ve 'Abd.Pş., bu sonuncunun oğlu Must.Bey, bunun oğulları nesli günümüze gelen Meh.Ağa ile Mahmûd Bey, bu sonuncunun oğlu Meh.Bey, bunun oğulları Ah.Ağa ve 'Abdî Ağa, bu sonuncunun oğulları 'Abd., Must., Meh.Beyler, bu sonuncunun oğulları Hayreddîn, Hamdî, Nûrî Beyler, bu sonuncunun oğulları 'Avnî ve Has.Beyler'dir.

MİHR-İ MÂH SULTÂN-ZÂDELER (D, S): Bk. RÜSTEM PAŞA-ZÂDELER (D, S)

MİNKAARÎ-ZÂDELER (Ş): Minkaarî Fülân Ef.oğlu Minkaarî-zâde Oruç 'Alî Ef. oğlu Seyyid 'Osmân Ef.oğlu kadı Hacı 'Alî Ef.oğulları, âilenin yan dalını

oluşturmaktadır. Âilenin asıl dalı Oruç 'Alî Ef.'nin kardeşi Meh.Ef.'nin oğlu 'Alâiyeli Minkaarî-zâde 'Ömer Ef.'den gelir (ölm.Mekke 1625) ('Atâyî, II, 693): Karaçelebî-z.Hüsâmeddîn Ef.'den me'zûn, müd.1604b, sahn müderrisi 1614, Kudüs 1619, Mekke 1624, Mekke'de kadı iken ölüp oraya gömüldü. Oğlu **Yahyâ Ef.** (1609 1.1678 = 69), müd., Mısır, Mekke, Ist.4-9.1659 kadısı, fiilen kazasker 1.1662, bu makamdan - Rûmeli kazaskeri olmaksızın- şeyhulislâm (no.55) 21.11.1662 - 21.2.1674 = 11, 3, 0 (müddet bakımından 10. sıra), sağ eline felc geldiği için emekli, med.Üsküdar'da yaptırdığı medrese yanında şimdi yıkılmış olan açık türbesi (Konyalı, *Üsküdar Târîhi*, II, 290, 547). Meşîhatinin son 8 ayında hasta olduğu için, 8 ay sn.yerine meşîhate gelen Ankaravî (b.bk.) Meh.Emîn Ef. vekâlet etti. Oğlu 'Abd.Ef. (ölm.2.12.1687), müd.5.1668, sahn 6.1669, Selânik 7.1672, Bursa, fiilen kazasker 9.1683-9.1684, Bursa'ya sürgün 1.1687-11.1687, Ist.'a dönüşünden az sn.Beşiktaş'taki yalısında ölüp babasının yanına gömüldü, Minkaarî-zâdeler onun neslinden zamânımıza kadar geldi. Şeyhulislâm Minkaarî-zâde Yahyâ Ef.'nin dâmâdı: "Dâmâd" Must.Râsih Ef. (Çankırı, 1629? - 4.1684 = 55), Bursa 1665, Ist.kadısı 9.1670, fiilen kazasker 11.1670, Rûmeli pâyesi 5.1672, med. Eyüb'de yaptırdığı medrese yanındaki türbesi, oğlu:

DÂMÂD-ZÂDE Ebü'l-Hamîs **Ah.Ebü'l-Hayr.Ef.** (Bursa 1665b 2.1742 = 77), Bursa 1700, Ist.kadısı 11.1706, fiilen kazasker 11.1710, 2 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri 4.1715, şeyhulislâm (no.83) 24.2.1732 - 22.10.1733 = 1, 7, 27, med. Eyüb Nişâncası'nda Şeyh Murâd Ef.Tekkesi hâline getirdiği (Nakşî) babasının medresesindeki türbe, Uluç Hasan Pş.mescidini câmî yaptı, Südlüce'de çeşme yaptırdı, Kefeliköy ve Eyüb Nişâncası'nda 2 yalı. Oğlu:

Dâmâd-zâde **Feyzullâh Ef.** (Bursa 1700 - Südlüce/Ist.20.12.1761 = 61), Galata 1728a, Bursa 1729a, Mekke pâyesi, Ist.pâyesi, fiilen kazasker 6.1739 (yş.39), Rûmeli pâyesi 2.1740, 2 def'a fiilen Rûmeli 1750 ve 1754, şeyhulislâm (no.94, 96) 8.6.1755 - 26.7.1756=1, 1, 18+18.2.1757-26.1.1758=0, 11, 6 = 2, 0, 24, med.Eyüb Südlücesi'nde yalısının yanında yaptırdığı Nakşî tekkesi, riyâziyeci, bestekâr, Paşabahçesi'nde İncirköyü'nde de bir sarayı vardı. Oğlu Meh.Murâd Ef.(1718 - Sâlihiye/Şâm, 12.1777 = 59), Diyârbekr 1747, Edirne 1.17-55, Mekke ve Ist.10.1761 kadısı, fiilen kazasker 8.1766 (yş.48), fiilen Rûmeli 17.12.1773, tekrâr fiilen Rûmeli, reîsü'l-'ulemâ, Medîne kadısı ol.sürüldü, yolda öldü, Sultânselîm'de Nakşî tekkesi ve kütübhâne yaptırdı. Oğulları:

Müd.Hamîd Ef.(ölm.1775); müd.Â'kif Ef.(ölm.1774); müd.Muhibb Ef.(ölm. 1749); müd.Meh.Tâhir Ef.(ölm.1784), dördü de Eğrikapı'da medfûn; Meh.Â'rif Ef. (1767? - Aydın 1827a = 60?), Yenişehir 1799, Bursa 1808, Mekke kadısı 10.1816, Ist.pâyesi 7.1821, kazasker pâyesi 1826a, Aydın'a sürüldü, orada öldü. Şeyhulislâm Mekkî Ef.'nin (b.bk.) dâmâdı idi (=Lebîbe Hn.). Meh.Tâhir Ef.'nin (ölm.1784) kızı Hâciye Âsiye Hn.(ölm.1813) = İmâm-zâde Meh.Es'ad Ef.(ölm.3.1851), Zeyrek Câmii imâmı Konyalı bir zâtın oğlu, müd., Kudüs 7.1817, Mısır 12.1823, Medîne 1823a, Haleb 1829a, Mekke pâyesi 1829b, evkaaf nezâreti müftîsi, Ist.pâyesi, kazasker pâyesiyle kabine üyesi olmıyarak maârif-i umûmiyye nâzırı, Rûmeli pâyesi 1840,

10.1849'da nezâretten ayrılarak Vâlâ üyesi, med.Süleymâniye C. müel. Oğlu Meh. Mes'ûd Ef. (1803?-1863=60?), Yenişehir 1854, Filibe 3.1862 kadısı.

Dâmâd-zâde Şeyhulislâm Ebü'l-Hayr Ef. dâmâdı: Halîl Cevdet Ef.b.Galata kadısı Dervîş Mustafa Ef., 1788'de hayatta ve Râmiz'de kayıtlı şâirdir.

Âilenin yan dalı olarak Hacı 'Alî Ef.'nin (yk.bk.) oğulları: Fülân Ef. (7.1801'de Bozkır'da katledildi); Seyyid 'Alî Ef.(Bozkır mâden emîni iken burada 7.1801'de katledildi); Şeyh Meh.Mollâ (ölm.İbradı 1761) = Bektaş Ağa'nın hemşîresi, bu izdivacdan Bahrî Bey ve 'Osmân Ef. ile Kadı 'Abdurrahmân Pş.doğdu. 'Osmân Ef.'nin oğulları: Meh.Şâkir Ef. (îdâmı 2.1809), amcası 'Abdurrahmân Ef.'nin kızı Fatma Hn.'la evlendi; Behcet Mollâ (1808'de müsâdemede maktûl), kezâ amcası 'Abdurrahmân Pş.'nın kızı Zübeyde Hn.'la evlendi, bu izdivacdan: Manastır kadısı iken ölen 'Abdurrahmân Hulûsî Ef. (1805-14.3.1883=78) ve Hacı Niyâzî Ef., bunun oğlu Şeyh Meh.Ef. ve bunun oğlu Ah.Es'ad Ef.

Kadı 'Abdurrahmân Pş.(İbradı1759? - İbradı, 27.1.1808 = 49?), medrese, Konya'ya sürgün 1795, İbradı âyânı 9.1796, Kayseri kadısı, amcası yerine Bozkır mâden emîni 7.1801, Rûmeli beyl.pâyesiyle 'Alâiye mutasarrıfı 2.1.1802, ilâveten Beyşehri sancağı ile Bozkır kazâsı, Karamân (Konya) v.25.8.1803 (vezâret'le), 6.1806'da 25.000 kişilik Nizâm-ı Cedîd başbuğluğundan alınarak 'Alâiye mut., 8.10.1808'de Ist.'a gelerek Anadolu vâlîsi ve Segbân-ı Cedîd seraskeri, Ist.'da iken Alemdâr Vak'ası'nda Alemdâr'ı savunmayıp kendi hâline bırakması, fakat pâdişâhı şiddetle savunarak II. Mahmûd'u kurtarması,27.11.1808'de Anadolu eyâleti üzerinden alınarak pâdişâh tarafından yeniçerilerin şerrirden gizlice Ist.'dan Anadolu'ya kaçırılması, orada îdâmı, med.İbradı. Konya dışında Çemenlik'de kışla, Aksaray'da kışla, Kırşehir'nde kışla, Alanya'da han, hamam, Kayseri'de 95 odalı, 500 atlıklı ahırlı, câmîli kışla, Seydîşehri'nde kışla, Niğde'de kışla yaptırarak Nizâm ordusunu hazırladı. By.oğlu müd.Seyyid Meh.Ef., 9.2.1809'da İbradı'da îdâm edilip babasının yanına gömüldü, nesli yürüdü. Dîğer oğulları Ah.Bey, 'Alî Bey ve 'Abd.Hulûsî Pş.'dır (1787 - 8.2.1809 = 22), kapıcıbaşı 2.1.1802, Rûmeli beyl.pâyesiyle 10.11.1805 Bozkır mâden emîni, babası Rûmeli'nde iken Konya eyâleti mütesellimi 6.1806, İbradı'da îdâm edilip gömüldü (İ.H.Uzunçarşılı, *'Abdurrahmân Pş.*, *Bell.*, XXXV, 1971, 245-302 ve 409-51). 'Abdurrahmân Pş.'nın kızları: Gülsüm(Ümmü Külsûm), Emîne, Şerîfe Hadîce, Nakıyye, amca-zâdesi Meh.Şâkir Ef.ile evlenen Hacıye Şerîfe Fatma, amca-zâdesi Necîb Mollâ ile evlenen Zübeyde (1790? - 1890? = 100?) Hanımlar ve Minkaarî-zâdeler'den kadı Şeyh Hacı 'Alî Nazîf Ef. ile evlenen Nefîse Hn.(ölm.İbradı 1883). Bu izdivacdan: 'Alî Sürûrî Pş. (İbradı 1827 - İzmir, 30.11.1890 = 63), Ruscuk kadısı ve Tuna vilâyeti temyîz reîsi 13.10.1864, oradan alınıp Ist.'da bulunduktan sn. Edirne temyîz reîsi 8.11.1876, Ist.'da hukuuk istînâf üyesi, Edirne vâlî muâvini 28.7.1877, istînâf cinâyet üyesi 1878, Mekke pâyesiyle istînâf cinâyet mahkemesi reîsi 1880, Ist.pâyesi 1879, bu sıfatla Yıldız Mahkemesi reîsi 27, 28, 29.6.1881, kazasker pâyesi 1881, el-'Azîz v.9.12.1882, Saruhân (Manisa) mut.1884, Trabzon v., vezîr 16.3.1888 ol.sınıf değiştirmesi, Sıvas 1889, Konya 1889b, İzmir'de tebdîl-i havâda iken öldü, İzmir'de II. 'Abdülhamîd'in yaptırdığı türbeye gömüldü.

Şeyhulislâm Minkaarî-zâde Yahyâ Ef.'nin 8. batın torunu kadı Ah. Hilmî Ef.'nin oğulları: 1) Ah. Tevfîq Türegün (İbradı 1869 - Ist. 17.10.1965 = 96) (*Mülkiye Târîhi*, III, 441-2), Mülkiye 7.1890, 10 altınla Kastamoni vilâyeti maiyyet me'mûru 20.1.1891, sn. Hukuk me'zûnu, Ist. Vilâyet meclisi üyesi, sn. avukat, 2 kızı, 2 oğlu var. 2) İsm. Hakkı Pş. (İbradı, 20.8.1853 - Ödemiş 1911 = 58), Mülkiye 1873, nâhiye md. 1874, Kula 15.9.1879, Tirebolu, Sâlihli, Akhisâr, Bayındır, Bergama, Ödemiş, Nâzilli kaymakamı, 'Asîr 1899, Muş 1902, Kayseri 1903, Preveze 1905, Bolu 1906, Yozgad 1907 mutasarrıfı, Rûmeli beyl. pâyesi 4.11.1904,2. 'Osmânî, 1. Mecîdî 1908, 4 oğul, 4 kız, kç. oğul Hamza Türegün 1966'da hayatta, dîğer oğlu Fahrî Türegün = Saâdet Türegün, oğulları Hakkı Türegün (Ödemiş 1905), İzmir ticâret odası 2. başkanı = Perîhân Türegün (İzmir 1917), çocukları Fahrî 1939 ve Ayşe 1945.

Sürûrî Pş. oğlu 'Alî Nazîf Sürûrî Bey (ölm. 1920'den sn.): müd., meslek değiştirerek mütemâyiz 24.7.1881, bâlâ 2.7.1902, 1. Mecîdî 29.9.1900, murassâ 'Osmânî 2.9.1907, Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi üyesi, şâir, edîb = Emîne Fâika Hn. Sırasıyle 4 oğulları: operet yazarı Yûsuf Sürûrî Eruluç (1895 - 1970 = 75); operet aktörü ve tenor Lutfullâh Sürûrî Eruluç (1904 - 1968 = 64); operet aktörü Celâl Sürûrî (1905); Alî Sürûrî (1913), operet aktörü = Alev Sürûrî (Ist. 1933), operet aktrisi. Lutfullâh Sürûrî = 1. Sûzân Hn., subret, genç yaşında öldü; =2. Kâzım Dirik'in kızı Şükrân Hn., K. Dirik (Manastır 1880 - Edirne 1941 = 61), Harbiye 1899, Atatürk'ün 1919 Samsun çıkışında kurmay başkanı albay, Erzurum v. vekîli ve kumandanı, Tiflîs elçisi, Batum vâlîsi, general 1922, Bitlis v., İzmir v. 1926-1935, Trakya umûmî müfettişi 1935 - 41. Şükrân Dirik'in ilk zevci aktör Muammer Karaca (Ist. 8.11.1906 - 1978 = 72) (bu izdivacdan Tuna Karaca 1935, Tunca Karaca 1937, Sinân Karaca 1944). Lutfullâh Sürûrî'nin ilk izdivâcından: tiyatro aktrisi Gülrîz Sürûrî (Ist. 24.7.1928) = Engin Cezzâr (Ist. 15.9.1934) (Meh. ve Fatma Cezzâr'ın oğlu), tiyatro aktörü, izd. 1961, tal. 1983 = 22 yıl.

Alî Nazîf Bey'in dîğer oğlu av.Osmân Bey 27.4.1971'de öldü. Lutfullâh Sürûrî Eruluç(1904-13.12.1967), Celâl Sürûrî(1903-1975), Sûzân Lutfullâh(1909-12.1.1933).

Bu âileden müd. Nesîb Ef. oğlu Ah. Tewfîq Bey = Nesîme Hn. kızları Senîha Minkaarî (Esen), ölm. Ank. 22.4.1989 = Ah. Esen, Bilecik mv.

MÎRZÂ-ZÂDELER[1]**(Ş)**: Mîrzâ Ef. oğlu Ist. kadısı, Üsküdar'daki mezar kitâbesinde aynen "Mîrzâ-zâde Mehmed Efendî" yazan (ölm. 1682) zâtın kızının oğlu İsm. Ef. (ölm. 1749), Üsküdar doğumlu, Ist. kadısı 8.8.1747, med. Üsküdar, bunun oğlu müd. Meh. Sâdık Ef. (ölm. 1783), med. Sultân Selîm C. ve bunun oğlu Haleb kadısı (1814) Hamdullâh Rif'at Ef. (ölm. 1818), med. Fâtih C. Mîrzâ-zâde Meh. Ef.'nin (ölm. 1682) oğlu:

Mîrzâ-zâde Şeyh Mehmed Ef. (Ist. 1654 - 1734b = 80), Ist. 1702, kazasker 3.1713, Rûmeli 3.1717, şeyhulislâm (81) 30.9.1730 - 17.5.1731 = 0,8,17, istîfâ, med. Üsküdâr, Tûnusbâğı'nda babasının yanında, ='Ayşe Hâtûn (doğ. 18.10.1681) b. şeyhulislâm Feyzullâh Ef. zevcinden 27 yş.kç., bu hanım Sa'îd Ef. ile kız çocuğun annesi olup Neylî Ef., 'Ayşe Hn.'dan önceki ilk zevcedendir. Şeyhulislâm Ef.'nin dâmâdı:

İsḥâq-zâde (b.bk.) şeyhulislâm Meh. Es'ad Ef., izd. 1730. Bu sûretle Meh.Ef., çok ünlü bir şeyhulislâma dâmâd ve çok ünlü bir şeyhulislâma kayınpeder olarak çok ünlü iki ilmiye âilesiyle karâbet kurmuştur. Şeyhulislâm'ın 19 yaşında iken doğan ve kardeşi Sa'îd Ef.'den 37 yaş büyük olan by. oğlu:

Mîrzâ-zâde Aḥ. Neylî Ef. (1673 - 19.4.1748 = 75), İzmir 1716, Kaahire 1727, Mekke 7.1731, kazasker 1734, Rûmeli 29.8.1741, 3 dilde şâir, müel., med. Üsküdar'da babasının yanı. Oğulları müd. Meh. Ef. (ölm. 1749, med. babası yanı) ve Meh. Ḥamîd Ef.(ölm.8.1767), Selânik 9.1735, Ist. 12.1765, Râmiz'de kayıtlı şâir, med. babasının yanı. Bunun çocukları: Aḥ. Mecîd Ef.(ölm.1769), müd.; Muṣṭ. Ef.(ölm.1785); Zekiyye Hn.(ölm.1751); Rukıyye Hn.(ölm.1775).

Mîrzâ-zâde Meh. **Sa'îd Ef.** (1710 Fâtih/Ist. 19.2.1775 = 65), Şeyhulislâm Meh. Ef.'nin kç. oğlu, Ist. 1748, kazasker 5.1759, Rûmeli 5.1760, 2 def'a nakıybüleşrâf, 3 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri, reîsül'ulemâ, şeyhulislâm (no.104) 23.3.1770 20.8.1773 = 3,5,19, îstifâ, 36 yıl, 3 ay kazasker, 35 yıl, 3 ay Rûmeli kazaskeri pâyesi taşıdı, med. Üsküdar'da babasının yanı. Fâtih'de konağı, Üsküdar'da Sultântepesi'nde köşkü vardı. Zevcesi Cemîle Hn., 1822'de çok yaşlı öldü (zevcinden 47 yıl sn.).

MÎRZÂ-ZÂDELER[2](Ş): Yukarıdaki Mîrzâ-zâde âilesi ile isim dışında neseb ilgisi olmıyan dîğer bir meşîhat âilesidir. Atası, Batum doğumlu kazasker 'Abdü'r-Raûf Ef.'dir. Bunun oğlu **Mîrzâ Muṣṭ. Ef.** (Batum 1630 - Emîrgân/Ist. 13.11.1722 = 92), 1649'da Ist.'a geldi, 1666'da Şeyhulislâm Minkaarî-zâde Yaḥyâ Ef.'den me'zûn, Kamaniçe kadısı 1672, Ist. 2.1688, Limni ve Kıbrıs'a 2 yıl kd. sürgünden sn. kazasker 12.1693, Rûmeli 3.1695, 5 yıl Sinop'a sürgünden sn. 3. def'ada fiilen sadr-ı Rûmeli, şeyhulislâm 15.12.1714 - 27.6.1715 = 0,6,13; 1 ay Trabzon'a sürülüp döndü, müel. ve müt., med. Kalenderhâne'deki konağının yanında yaptırdığı mekteb, yalısı Emîrgân'da. Oğlu:

Mîrzâ-zâde Meh. Emîn Sâlim Ef. (Ist. 5.1688 - 1743 = 55), müd., dârülhadîs müderrisi 7.1713, Selânik 12.1713, Galata 12.1714, Mekke pâyesi 1.1715, 1,5 yıl babası ile Trabzon'da ve 2 ay da Bolu'da oturup Ist.'a döndü, Ist. pâyesi 12.1.1720, Ist. kadısı 8.1722, kazasker 25.12.1730 (yş. 42, 7), Rûmeli 9.1733, arpalığı olan Sakız'a sürgün 1735, Ist.'a döndü, med. babasının yanı, hattât, müel., tezkire ve dîvân (175 gazel, 29 kasîde vs.) sâhibi. =1. Fülâne Hn. b. Sd. Râmî (b.bk.) Meh. Pş. (1655-14.3.1708). =2. Fülâne Hn. b. şeyhulislâm Feyẕullâh Ef. (b.bk.) (ölm. 1703).

MORALI-ZÂDELER(D): Bk. SÂMÎ PAŞA-ZÂDELER(D)

MUḤSİN-ZÂDELER(D,S): Ḥalebli tâcir Muḥsin Çelebî (ölm. 1670)'nin by. oğlu Muḥsin-zâde Ḥacı Meh. Pş. (Ist. 1660? - Cidde 1705 = 45?), başdefterdâr 8.2.1701 - 31.12.1702 = 1,10,20, Cidde beyl. 1704. Oğlu Aḥ. Ef. (1698?-5.1768=70?), Mekke 12.1749, Ist. 5.1755, kazasker 4.1736 pâyeleri, oğlu müd. Muṣṭ. Ef. ve bunun dâmâdı İbrâhîm H̲ân-zâde (b.bk.) Hacı H̲alîl Bey (ölm. 1814). Muḥsin Çel.'nin (ölm. 1670) kç. oğlu:

Muhsin-zâde 'Abdullâh Pş.(İst.1662 - Travnik/Bosna, 18.4.1749 = 87), med.Travnik. Ağabeyinin yanında başdefterdârlığa girerek zamanla darb-hâne emîni, 23.8.1703'de İst.'da âsîler tar.başdefterdâr îlân edildikten az sn.gene darbhâne emîni, 5 ay sn.başmuhâsebeci, kç.rûz-nâmeci, darb-hâne (3), sadâret kethudâsı 1708, başbakı kulu, Mısır müfettişi, Mora'yı tahrîre me'mûr defterdâr 11.1715, Rûmeli beyl.paşa pâyesiyle Mora seraskeri 3.1716, İnebahtı muhâfızı, kapıcılar kethudâsı 2.1717, sadâret kethudâsı (2) 6.1717, nişâncı 9.1717, vezâret'le Haleb 4.4.1717 (vezâret müddeti 32, 0, 14) (yş.55), Vidin 10.1717, yeniçeri ağası 1.1718, 21 gün sn.mâzûl, Rûmeli 24.12.1718, Bosna (1) 6.1721-24.3.1727, Rûmeli (2), yeniçeri ağası (2) 25.11.1730-1.4.1731, Adana, Rûmeli (3) 1731, Bosna (2) 1732, Haleb, 9.1736, Saydâ, Bender seraskeri, sd.6.8.1737 - 19.12.1737 = 0, 4, 14, Selânik, İnebahtı (2), Bosna (3) 1740-19.3.1741, Rûmeli (4) 3.1745, Bender muhâfızı 8.1746, Bosna (4) 2.1748, bu görevde öldü. Vidin ve Travnik'de birer câmî, Tırhala'da 2 çeşme yaptırdı. İst.'da Bahçekapısı'ndaki ünlü sarayı 25.3.1724'de yandığı zaman Bosna'da idi. 12 yıl kadar Bosna'da vâlîlik yapdı. =1. Fülâne b.Sd.Dâmâd Çorlulu (b.bk.) 'Alî Pş., izd.1709. =2. Fülâne b.Sd.**Kabakulak İbr.Pş.** (Şebinkarahisâr'ın bir köyü, 1665? - Resmo/Girid'de îdâmı, 2.1743 = 78?), Köprülü-zâde Fâzıl Mut.Pş. çukadârı, Bosna beyl. 10.7.1716-1717, vezâret'le Haleb 28.12.1730, sd.22.1.1731 - 10.9.1731 = 0,7, 19, Ağrıboz muhâfızı, Bosna (2) 1732, Resmo'ya sürgün 1732, 10 yıl sn.burada îdâm edilip Resmo'ya, kellesi İst.'da Kocamustafapaşa'ya gömüldü, hattât idi. Yeğeni Hacı Sül.Bey (ölm.25.2.1776), mevkuufâtî 1762a, Viyana büyükelçisi 1.1774, med.Murâd Paşa C.- Muhsin-zâde 'Abd.Pş.'nın kç.oğlu: Hacı Ah.Bey (ölm.1772), mevkuufâtî 10.1757, Anadolu muhâsebecisi 12.4.1763, başmuhâsebeci 3.1768, med.Eyüb, Karlık Bayır, oğlu hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Meh.Tâhir Bey. Sd.Muhsin-zâde 'Abd.Pş.'nın dîğer oğlu:

Muhsin-zâde Dâmâd Mehmed Pş. (Mollâ Gûrânî/İst.1709? - Karinâbâd = Karınova, 4.8.1774 = 65?): silâhşor-ı şehryârî, kapıcıbaşı 9.1737, vezâret'le Maraş bey.10.1737, Bender muhâfızı, Maraş (2) 1.1747, Adana 3.1747, Bosna (1) babasının yerine 18.4.1749, Hotin (1) 1749, Özü 1751, Hotin (2) 12.1752, Köstendil, İnebahtı 2.1754, Haleb 6.1758, Diyârbekr 7.1758, Anadolu 1759a, Bosna (2) 8.1760-1762b, Rûmeli 4.1764, sd.30.3.1765 - 6.9.1768 = 3, 4, 10 + 28.11.1771 - 4.8.1774 = 2, 7, 24 = 6, 0, 4(30.sıra), ilk sadâretinde 29.4.1765'de İst.'a geldi, Rusya ile savaşa tarafdâr olmadığı için azl ile Bozcaada'ya sürgün, sn.Rodos'a sürgün, Mora seraskeri 4.1769 ve Mora'ya çıkmak istiyen Ruslar'ı perîşân etmesi, Bosna (3) 1770, sd.(2), bu makamda, ayni zamanda serdâr-ı ekrem ol.seferde öldü, nâşı Edirne'de Eski Câmî'de annesinin yanına gömüldü, fakat 10 gün sn.buradan çıkartılıp İst.'a nakledildi, Eyüb'de kendi türbesine kondu. İst.'da Hocapaşa'da han, Ağaçkakan'da câmî yaptırdı. Bunun Bosna beylerbeyiliği de 4 yıl kadardır. =Esmâ Sultân (14.3.1726 - 13.8.1788 = 62, 5, 0) b.Ah.III (b.bk.), med.Eyüb, zevci Muhsin-zâde Türbesi, 3.izd.24.6.1758 = 16, 1, 10, yş.32, 3, 11 - 48, 4, 21, zevcinden 17 yş.kd.kç. Bu izdivacdan:

Zeyneb Hn.Sul. (1759? - ?) = Meh.Sa'îd Bey (ölm.13.2.1799), izd. ve kapıcıbaşı 4.1767, nikâhın ilk yıllarda sûrî olması gerekir, 2 def'a çavuşbaşı, med. II. Mahmûd T.arkası. Bu izdivacdan: Meh.Bey (ölm.1826), kapıcıbaşı, başbakı kulu, bunun oğlu reîsü'l-hattâtîn 'Abd.Bey (Kuruçeşme/Ist.1832 - 20.8.1899 = 67), med.Eyüb C. (*Son Hattâtlar*, 20 v.d.).- Zeyneb Hn.-Sul.ile evlenen Sa'îd Bey (ölm.1799)'in babası:

Boynueğri 'Abdullâh Pş. (1700? - Haleb, 3.1761=61?): Enderûn, silâhşor-ı şehryârî, kapıcıbaşı, kapıcılar kethudâsı, imrahor 5.1738, vezâret'le Kıbrıs 12.1745, Rakka, Kıbrıs (2), Aydın, sd.24.8.1747 3.1.1750 = 2, 4, 10, Rodos'a sürgün, Karamân, Bosna, Mısır 6.1750-13.2.1753 (yerine Koca Râgıb Pş.), Haleb (1) (Şehlâ Meh.Pş.'nın ölümü üzerine), Diyârbekr 1756, Haleb (2) 7.1758. Oğlu Ah.Bey, onun oğlu "Ağa bey" denen silâhşor-ı şehryârî 'Alî Bey (ölm.1828a). Boynueğri 'Abd.Pş.'nın babası: Kerküklü Firârî Kesici Seyyid Hasan Pş.(ölm.1702), Sd.Amca-zâde Hüs.Pş.'nın yâveri, kapıcılar kethudâsı, başbakı kulu 9.1697, sadâret kethudâsı 10.1697, vezâret'le Mısır 11.1697, Şâm 10.1699, Şehrizor 1701. Sd.Boynueğri 'Abd.Pş.'nın dâmâdı:

Şehsüvâr-zâde Hamdullâh Pş.(ölm.1814) (kardeşi 1797b'de kç.imrahor olan Es'ad Bey, ölm.1800?): Mâbeyn, kç.imrahor 6.1776, kapıcılar kethudâsı 1781, silâhdâr ağası 1783, çavuşbaşı 1-5.1785, silâhdâr ağası (2) 1.1787, başbakı kulu 3.1787, çavuşbaşı vekîli 4.1798 silâhdâr ağası (3), çavuşbaşı (2), vezâret'le rikâb kaymakamı 6.1807-7.8.1807, emekli. Oğulları: müd.'Abdülvâhid Ef.(ölm. 10.1838, med.Kocamustafapaşa) ve Dervîş Meh.Bey (ölm.1838), silâhşor-ı şehryârî, bostâncıbaşı 1824a-2.1825, kapıcılar kethudâsı 5.1826, imrahor 5.1826, kapıcıbaşı 7.1826, surre emîni 1825a, Tırnova mütesellimi 1832, med.Kocamustafapaşa. Dervîş Meh.Bey'in kızı Fatma Hn. =Yorgancı-zâde Tevfîq Ef.(ölm.1869), Bâb-ı Âlî kalemi, âmedî hulefâsı, deâvî nezâreti muâvini ve sn.nâzır vekîli, hâriciye nezâreti kâtibi 12.1845, Sârim Pş.sadrâzam olunca mâzûl, hâriciye kâtibi (2) 8.1848, mâzûl 7.1851, Bâb-ı Âlî evrak md.3.1854, deâvî nezâreti nâzır muâvini (2) 6.1856, zabtiye nezâreti nâzır muâvini 12.1856, zabtiye müsteşârı ve meclis-i tahkıyk reîsi 3.1859, mâzûl 1861a, Girid kapı kethudâsı 29.8.1865-1867. Oğlu Sül.Mazhar Bey (ölm.2.10.1875), Hudâvendigâr (Bursa) mektûbcusu, sn.zabtiye nezâreti mektûbcusu, med.Yahyâ Ef.Dergâhı = Fatma İclâl Hn. (Çerkes), bunların oğulları: Hüs. Sîret Özsever (*SATŞ*, 1.722-8, 2.257) (3.1872 - 1959 = 87), şâir, Bursa mektûbcusu 1908-13, matbûât md., sadâret hazîne-i evrak (arşiv) md., hâriciye nezâreti mektûbcusu 1918-22, matbûât-ı umûmiyye md., Cumhûriyet devrinde Dârüşşafaka lisesi edebîyat muallimi. Kızı Reyhân Menemencioğlu, eczâcı Şeref Bilgen'le evlendi, bu izdivacdan: Meh.Bilgen ve Esrâ Bilgen (1938) = Sultân-zâde Bereket 'Alî Hân (doğ.Nice, 6.10.1933) b.Dürr-i Şehvâr Sultân (b.bk.), Hayderâbâd nizâmı, izd.Londra, 12.4.1959 (yş.21, zevcinden 5 yş.kç.), talâq, bu izdivacdan: 'Azamet Hân, Şehkâr Beğim, Â'zam Hân, 'Ömer Hân.- Hüs.Sîret Bey'le Sâliha Yegâne Hn.'ın oğulları: Şehsüvâr Menemencioğlu (Ist.1913), yk.elektrik ve makine mühendisi, bekâr.

MU'ÎD-ZÂDELER (Ş): Kazova'lı Yûsuf Ef.oğlu Must.Ef.oğlu Ah.Ef. (ölm.1651), müd., fetvâ emîni, Medîne kadısı, med.Ist., Emîr Buhârî Dergâhı, 2. zevcesi Amasyalı Meh.Ef.'nin kızıdır ki bu Meh.Ef. de Kara Nişâncı Boyalı (b.bk.) Meh.Pş.'nın dâmâdıdır. Kazovalı Yûsuf Ef.'nin by.oğlu: **Mu'îd Ahmed Ef.** (ölm.25.4.1647), Ist.kadısı 12.1635, 2 def'a fiilen Anadolu kazaskeri 4.1637-5.1638 ve 3.1640-9.1640, fiilen Rûmeli kazaskeri 9.1640-5.1644, şeyhulislâm 16.1.1646 25.4.1647 = 1, 3, 10, makaamında öldü, med.Kadıçeşmesi'ndeki medresesi. Dâmâdı:

MEMEK-ZÂDE **Must. Ef.** (ölm.Haleb 1657), Ist.kadısı 4.1647-11.1647, Anadolu 6.1648-8.1648 ve 2 def'a Rûmeli 10.1649-1650 + 9.1635-9.1654 kazaskeri, 5.1655'e kadar sürgün, Vak'a-i Vakvâkıyye'de 13 saat için şeyhulislâm 5.3.1656, en kısa meşîhatte kalan şeyhulislâm ol.Mekke'ye önce sürgün, sonra Mekke, sn.Haleb kadısı. Kardeşinin oğlu Tezkireci Meh.Ef.(ölm.4.1689), müd., mollâ, Bursa kadısı, Ist.pâyesi 1681, kazasker 1686 ve Rûmeli kazaskeri 12.1687 pâyesi, çiçek ve meyve mütehassısı, med.Nişâncı.

MURÂD-ZÂDELER(K): Bk. EBÜ'S-SÜ'ÛD-ZÂDELER(Ş)

MÜEYYED-ZÂDELER[1]**(K):** Divrik'li Evren oğlu Zeyneddîn Siyâvuş oğlu Şeyh Yâr-'Alî (ölm. 1409, müel., =Bint Şeyh Ebû-İshâq Kâzerûnî (963-1034) neslinden) oğlu Şemseddîn Müeyyed Çel. (ölm. 1447) oğlu Amasyalı 'Alâeddîn 'Alî Çel. (ölm. Amasya 7.1483, 1461'den îtibâren Vel.Şeh. (II.) Bâyezîd'in nişâncısı) oğlu Müeyyed-zâde 'Abdurrahmân Ef. (Amasya, 1.1456 - Ist. 13.9.1516 = 60,8): Amasya'da Şehzâde Bâyezîd musâhibi, 1479 yazında bu görevden azledilince Haleb'e gidip yüksek medrese icâzeti, sn. Şîrâz'a gidip Celâleddîn Devvânî'den yüksek ihtisas icâzeti aldı, 12.1483'de Ist.'a gelip müderris, 21.3.1486'da sahn müderrisi, 1494'de Edirne kadısı, 9.1501'de Anadolu ve 1505 - 1511 + 9.1513 - 13.10.1514'de Rûmeli kazaskeri, Hâtemî mahlasıyle 3 dilde şâir, müel., hattât, 7.000 c. husûsî kütübhâne, Şehzâde Korkut'a eser sundu. Necâtî, dîvânını bu zâta ithâf etmiştir. En ünlü icâzet verdiği talabe Şeyhulislâm Kemâlpaşa-zâde'dir ki o da Ebüssü'ûd'a icâzet vermiştir. Müeyyed-zâde Haleb'e gitmeden, Nasreddîn-zâde (b.bk.) Sinân Pş.'dan icâzet almıştı ki Fâtih'in hocasıdır. Edirne'de mahalle, câmî, vakıfları var. =Fülâne b. Musliheddîn Kastalânî (Kastel, Bursa'nın banliyösüdür) (ölm. 1496), Müeyyed-zâde 21.3.1486'da Ist.'da bu zâta dâmâd oldu. Kastelânî, Sinân Pş.'nın babası Hızır Bey'den me'zûndur, müd., sahn, Edirne ve Ist. kadısı, 1480'e doğru ilk Rûmeli kazaskeri oldu (ilk Anadolu kazaskeri ayni târihde Hacı Hasan-zâde Meh. Ef.'dir, daha önce tek kazasker vardı), 1481'de mâzûl, müel., bir mescid yaptırdı, kadı olan bir oğlu vardır. Müeyyed-zâde'nin Kastelânî kızından çocukları:

1) 'Abdülfettâh (ölm. 1517), 2) 'Abdürrezzâq (1502 - 1530 = 28), 3) 'Abdüsselâm (1507-1534=27), 4) Mahmûd (ölm. 1517) Efendiler'in hepsi müderris olup 20 ilâ 30 yaşları arasında öldüler. 5) 'Abdülvehhâb Ef. (ölm. 11.1562), Ebüssü'ûd me'zûnu, müel., sahn müderrisi. 6) Mollâ 'Abdülhayy Ef. (ölm. 1543), hattât. 7) Fülâne Hâtûn = Şeyhulislâm Ebüssü'ûd Ef. (b.bk.) (ölm. 1574), çocukları var.

8) Fülâne Hâtûn (ölm. 1503), Müeyyed-zâde'nin muhtemelen ilk çocuğu. = Seyyid 'Alî Ef. (ölm. Filibe'de kadısı iken burada 1535a), şâir (Â'şık Çel.; *TŞ*, 420b-1a) b. Seyyid Zeynülâ'bidîn Ef. b. Seyyid Meh. Nattâ' Ef. Bağdâd'da doğdu, orada Ebû-İshâq Kâzerûnî dergâhı şeyhi, 1400'e doğru Timur'un istîlâ ettiği Bağdâd'dan Bursa'ya geldi, Sd. İshâq Pş. (b.bk.) ile İsfendiyâroğlu Hadîce Hâtûn'un kızı ile evlendiği kayıtlı ise de bu evlenme kronolojik bakımdan Zeynülâ'bidîn Ef. ile olabilir. Müeyyed-zâde'nin kızı ile Seyyid 'Alî Ef.'nin 5 oğlunun ünlüsü: "Â'şık Çelebî" diye ünlü Pîr Meh. Ef. (Prizrin 1520 - Üsküb, 15.1.1572 = 52), babası Prizrin kadısı iken orada doğdu, kendi Üsküb kadısı iken bu şehirde öldü (zâtülcenb), orada Lokmân Hekîm dergâhına gömüldü. Sürûrî, Taşköprülü-zâde, Fenârî-zâde Muhyiddîn, eniştesi Ebüssü'ûd Efendiler gibi asrın en büyük âlimlerinden ders gördü, 1541'de icâzet aldı 1546'ya kadar 5 yıl Bursa'da oturup 1546'da Ist.'a döndü, Silivri 1550, Priştine, Serfîçe, 'Alâiye 1562, Niğbolu, Ruscuk, Kırtova, Üsküb kadısı oldu. Dîvân, çok ünlü tezkire sâhibi, *Şekaaiq* mütercimi ki buna bir de Arabca zeyl yazdı, daha başka te'lîf ve tercümeleri var.

MÜEYYED-ZÂDELER[2] (V): Bk. AZM-ZÂDELER (V)

MÜFTÎ-ZÂDELER(V): Bk. SÂMÎ PAŞA-ZÂDELER(D)

MÜMTÂZ EFENDİ-ZÂDELER(V) Eğinli Hacı 'Alî Ef., Kurna kâtibi iken Ist.'a gelip Eğrikapı'ya yerleşti, oğlu Eğin doğumlu balmumu tâciri Hacı Must. Ağa (ölm. Ist. 1852), 1845'de ıstabl-ı â'mire pâyesiyle ordu elbise anbârı müdîri oldu ve Çavdaroğlu (b.bk.) Meh. Şerîf Pş.'nın baldızı ile evlenip şu oğlu oldu:

Ebû-Bekr Mümtâz Ef. (Ist. 25.9.1810 - 9.2.1871 = 60,4,14): Dîvân-ı Hümâyûn kalemi ve burada Mümtâz mahlası 1826b, hâcegân 4.1830, Firârî Ah. Fevzî Pş.'nın dîvân kâtibî, Enderûn kâğıd emîni 3.1832, evâmir-i mühimme kâtibi, Mâbeyn müşîri kâtibi 1834-7, Sakız'a sürgün 7.1837, Karaköy Köprüsü inşâât emîni, sâlise ve nişân-ı hümâyûn 1838, hâriciye mektûbî kâtibi, bir buçuk ay sn. âmedî hulefâsı, beylikci vekîli 3.1840, âmedî 26.8.1840, ûlâ sânîsi 2 ay hâriciye nâzır vekîli 1843, ûlâ 1846, serasker müsteşârı 3.1847, Tanzîmât ve Reşîd Pş.'ya muhâlif olduğu için istîfâ 17.5.1848, 2 yıl sn. maaşlı mâzûl, Vâlâ üyesi 4.1850 - 1858a, bâlâ 1857a, Dîvân-ı Muhâsebât reîsi 1858a - 10.1858, mâliye müsteşârı 6.4.1859, evkaaf nâzırı 29.10.1861, mâliye nâzırı 23.11.1861 29.5.1862, sadâret müsteşârı, 1. Mecîdî 26.1.1863, 1. 'Osmânî 4.1865, deâvî nâzırı 5.3.1868, Mısır kapı kethudâsı (150 altınla) 28.6.1870, 1839'dan önce Şehzâde (I.) 'Abdülmecîd'in hat, 1839'dan sn. Şehzâde (I.) 'Abdül'azîz'in Fr., târîh, coğrafya hocası, Mevlevî, rik'a hattâtı (*Son Hattâtlar*, 724-9), med. Yenikapı Mevlevî-hânesi, yalısı Kandilli, sn. Bebek'de. =Fülâne Hn. (ölm. Bebek Yalısı, 1892), aşağıya da bk. Mümtâz Ef.'nin 2 oğlu:

1) 'Alî Rızâ Mümtâz Pş. (ölm. 6.4.1901), Mâbeyn başkâtibi (2 def'a), defter-i hâkaanî nâzırı, vezîr 2.8.1882, 1. Mecîdî 3.11.1880, murassâ 'Osmânî 20.6.1884 = Ikbâl Hn. (Gaazî 'Osmân Pş.'nın (b.bk.) baldızıdır). Oğulları Meh. 'Alî Bey'dir (doğ.

1855). Rızâ Pş.'nın dâmâdı: Must. Nâzım Pş. (1862 - 14.4.1909), Yenişehir (Tesalya) eşrâfı Tayfûr Bey oğlu, Mekteb-i Hukuk, savcı, Temyîz başsavcısı 1897, adliye nâzırı 5.3.1909 - 14.4.1909, bu görevde iken 31 Mart Vak'ası'nda öldürüldü, vezîr 5.1.1905, murassâ 'Osmânî 31.8.1904, murassâ Mecîdî 28.5.1907.

2) Must. Reşîd Mümtâz Pş. (1856 - Nice 1928 = 72), Ist. şehremîni 1905-8, dâhiliye nâzırı, senatör, Beyrût v., vezîr 12.9.1904, murassâ İftihâr, murassâ 'Osmânî 5.4.1903, murassâ Mecîdî 19.4.1901, Çamlıca'da köşk. Çocukları: Yahyâ Bey, Münîre Hn. (ölm. 1921), 'Ulviye Hn. (aş.bk.) ve Ah. Semîh Mümtâz S., 1908-37'de Nice'de yaşadı, müel. 'Arab 'İzzet Pş. Hülü'nün (bk. 'Azm-zâdeler) dâmâdıdır. Çocukları: Nûreddîn Mümtâz Göztepe, Ertuğrul Mümtâz Göztepe (PTT), Târık Mümtâz Göztepe (9 harbiye nâzırının yâveri, 150'lik ol. 16 yıl yurd dışında, müel.), Orhân Mümtâz Göztepe (av.).

Semîh Mümtâz Bey'in kızı Zeyneb Hn., Evrenos-zâde(b.bk.) Rahmî Bey'in oğlu Alparslan Arslan Bey'le evlenip Melikşâh Hn. adlı kızları oldu.

Reşîd Pş. kızı 'Ulviye Hn. = Kavalalı (b.bk.) Pr. Ah. Seyfeddîn Bey (Üsküdar, 2.3.1877 - Üsküdar, 18.11.1937 = 60,8,17), izd. Ist. 6.5.1895 = 42,6,13, çocuksuz. Vezîr İbr. Fehmî Pş. (1847 - 1894) b. vezîr Ah. Rif'at Pş. (1825 - 1858) b. İbr. Pş. oğlu.

Ebû-Bekr Mümtâz Ef.'nin (1810-1871) baldızının kocası (yânî bacanağı) Sarı İsm. Şefîq Pş. (ölm. 2.1880), mektûbî-i sadâret kalemi, Viyana başkâtibi, âmedî hulefâsı, Meclis-i Vâlâ evrak md. 1849, deâvî nezâret 2. muâvini 12.1850, nâzır muâvini 10.1852, hâriciye kâtibi 12.1854 - 5.1859, Girid kapı kethudâsı, zabtıye müsteşârı 9.1865, Manastır mutasarrıfı 10.1867, Aydın kapı kethudâsı 1.1870, mâdenler müdîri 12.1877 1879, Şehzâdebaşı'ndaki konağını ölümünde Meh. Â'kif Pş. satın aldı, oğulları: mîrlivâ Sa'îd Pş., Terceme Odası'ndan Must. Bey ve mutasarrıf İbr. Sârim Bey, 1895'den sn. öldüler. Sonuncunun oğlu ferîq Ferîdûn Pş. = Nev-civân Vicdân Hn. (Ist. 1852 - Üsküdar 1940? = 88?), izd. Ist. 17.5.1896, Kavalalı Pr. vezîr İbr. Fehmî Ah. Pş.'dan (1847 - 1894) dul 'Ulviye H.'la evlendi. Pr. Seyfeddîn'in kardeşi Pr. Meh. 'Alî Vahîdeddîn'in (1879 - 1966) oğulları, Hân-zâde ve hemşîresi Neclâ Sultânlar'la evlenmişlerdir.

MÜTERCİM RÜŞDÎ PAŞA (S): Hacı Hasan Ağa, Ayandon'lu (Sinop) yolsul bir sandalcı idi, mesleğini icrâ için 1814'de eşi ve oğlu ile Ist.'a göçtü, Tophâne'de yerleşti, oğlu paşa olduktan sn.hacca gitti, hac dönüşü, Rüşdî Pş.'nın babasının yanına rehber olarak kattığı adam tarafından soyulup öldürüldü, Rüşdî Pş.kaatile hiç bir cezâ vermedi, "Allâh'a havâle ettim" dedi. Oğlu: **Mütercim** Koca **Meh.Rüşdî Pş.** (Ayandon, 2.1811 - Manisa dışındaki çiftliği, 26.3.1882 = 71, 1): mülâzım, yzb., 9 yıl kolağası, bnb., alay emîni, kaymakam, mîralay 1839, bu yıllarda yeni kurulan ordu için Fr.'dan tüzükler tercüme ettiği için Mütercim dendi (Fr.öğretmeni Tanaş Ef., ölm. 1872), mîrlivâ 9.1843, ferîq 1845, müşîr ve I. Ordu kumandanı 3.2.1847 (yş.36, 0, ölümünde 35,1 müddetten beri vezîr), Şûrây-ı Askerî reîsi 6.1848, serasker (1), 1. Mecîdî 8.1852, I. Ordu (2), Meclis-i Tanzîmât üyesi, serasker (2), serasker (3), Tophâne müşîri 2.1858, mecâlis-i âliye 18.8.1858, Meclis-i Tanzîmât reîsi (kabine içi)

29.8.1858, sd.(1), meclisi hazâin reîsi (kabine içi), me'zûnen Berlin, serasker (4), Paris seyâhati, henüz te'sîs olunan nişân-ı 'Osmânî'nin 1. rütbesi, mecâlis-i âliye (2), adliye nâzırı, serasker (5), mecâlis-i âliye (3), adliye (2), murassâ 'Osmânî 18.6.1866, sd. (2), sd.(3), sd.(4), mecâlis-i âliye (4), sd.(5), Manisa'ya çekildi, Yıldız Mahkemesi'nde hasta olduğu için Manisa'dan getirtilemeyip orada alınan ifâdesine müsteniden gıyâben îdâma mahkûm iken hasta olduğu için afvedildi, bir kaç ay sn. çiftliğinde öldü, Manisa'da Hâtûniye Câmii'ne defnedildi. Parkı ile ünlü Bebek'deki yalısını (Hekimbaşı Yalısı), 'Abdülḥak Mollâ'nın oğlu Ḫayrullâh Ef.'den Tahrân'a sefîr olarak giderken satın aldı, Rüşdî Pş.ölünce yalıyı vârisleri Cevdet Pş.'ya, onun ölümünde vârisleri mâbeynci Fâiq Bey'e, o II. 'Abdülḥamîd'e sattı, pâdişâh kızı 'Ayşe Sultân için satın almıştı, yalı 1929'a doğru yıktırıldı. Rüşdî Pş.'nın oğlu Sül.Reşâd Bey (ölm.1.1922), Temyîz ve Şûrây-ı Devlet üyesi olup Süleymâniye Câmii'nde medfûndur, bâlâ 24.4.1891, 2. 'Osmânî 1.10.1900, 3.Mecîdî (Tanzîmât Dâiresi). Rüşdî Pş.'nın dâmâdı: ferîq (1878) Ḥüs.Vasfî Pş. (Ist.1838-Urfa 1879=44), kurmay albay ol. Paris ataşesi ve Paris'deki Mekteb-i Osmânî md. 1867-8, bu târihde mîrlivâ ve Yenişenir tümen kum., bu görevi kabûl etmemesi üzerine ordudan tard edildi, o da Avrupa'ya kaçıp Albert Thomas adıyle Paris, Cenevre, Atina, Kaahire'de gezdi, 1876 darbesiyle döndü, 93 muhârebesinde ferîq oldu, Urfa'ya tümen kum.olup orada öldü. 1868'de Rüşdî Paşa'ya dâmâd oldu. Oğlu hâriciye nezâreti me'murlarından Mükerrem Bey'dir.

Rüşdî Pş.'nın sadâretleri: 24.12.1859-28.5.1860 = 0,5,5+5.6.1866-11.2.1867 = 0,8,6+19.10.1872 - 15.2.1873 = 0,3,27 + 12.5.1876 - 19.12.1876 = 0,7,8 + 28.5.1878 - 4.6.1878 = 0,0,7 = 2,0,23. 2 kuşaktan tam 4 ayrı pâdişâh devrinde sadârette bulunmakla, Osmanlı devletinde -XVII. asır başlarındaki Halîl Pş. ile berâber- rekor kırdı. Hele 4. sadâreti 3 ayrı pâdişâh devrine isâbet etmekle, bu hususda da Sokollu ile berâber rekor kırmıştır. Ancak sadâret makaamını toplam 2 yıl işğal edebildi.

Seraskerlikleri: 5.1851 - 13.5.1853 = 2,0 + 6.1855 - 11.1855 = 0,5 + 8.1857 - 11.1857 = 0,3 + 29.9.1861 - 20.10.1861 = 0,0,21 + 2.1867 - 2.1868 = 1,0, = 3,8,21.

— N —

NÂİLÎ 'ABDULLÂH PAŞA-ZÂDELER (S): Dâvûdpaşalı (Ist.) serdengeçti ağası Ḥacı Halîl Ağa'nın 2 oğlu: 1) Ebû-Bekr Vaḥdetî Ef. (1725a - 17.11.1787 = 62), kç.oğul, sd.kethudâ kalemi, mühimme-nüvîs, reîs kîsedârı 1747, hâcegân rütbesiyle başmukaabeleci, cebeciler kâtibi 8.1753, piyâde mukaabelecisi 7.1755, ağabeyinin Cidde vâlîliğinde kethudâsı ve ölümü üzerine (ağabeyinden 33 yıl kd.küçüktür) vâlî vekîli, 1760 sonunda Ist.'a dönüp tophâne nâzırı 1761, 1. tezkireci 4.1764, Limni'ye sürgün 1764b, süvârî mukaabelecisi, 1765b, teşrîfâtcı 1766b, süvârî mukaabelecisi (2) 1768, sürgün 8.1770, defter emîni 6.1771, çavuşbaşı 1772-74, 3 def'a rûz-nâme-i evvel 1776, 1778, 1780, 4 def'a yeniçeri kâtibi 1782, 1784, 1786, 1787,

med.Yenikapı Mevlevî-hânesi, Mevlevî, bir çeşme yaptırdı, oğlu Meh.Â'rif Bey (ölm.1796b), kalem, kç.evkaaf muhâsebecisi 1.1785, şehremîni 4.1785, defter emîni vekîli 1789a, İbr.Hân-zâdeler'in (b.bk.) dâmâdıdır.

2) **Nâilî 'Abdullâh Pş.** (Dâvûdpaşa/Ist.1692? Cidde, 8.1758 = 66?), Dîvân-ı Hümâyûn kalemi kâtib yardımcısı, Dîvân kîsedârı 12.1730, beylikci 12.1736, teşrîfâtcı, ilâveten beylikci (2) 11.1745, reîsülküttâb 13.11.1747-29.10.1753= 5, 11, 16, defterdâr 29.10.1753-18.5.1755= 1, 6, 20, vezâret'le sd.18.5.1755-24.8.1755 = 0, 3, 7, Sakız'a sürgün, Kandiye v.1756, Selânik v.1757, Cidde v.23.1.1758, med.Mekke, Hazret-i Hadîce civârı. =Fülâne b.Peçevî Â'rif Ah.Dede (ölm.1725), Yenikapı Mevlevî şeyhi, şâir. Oğulları: Feyzullâh Şâkir Bey (ölm.1763a) hâcegân, kç.kal'a tezkirecisi, 2 def'a cebeciler kâtibi 1752, 1760a, med.Yenikapı Mevlevî-hânesi, Mevlevî. Bu zâtın 2 oğlu:

1) 'Abdürrahîm Necîb Bey (ölm.29.3.1802), kç.kal'a tezkirecisi 1788, mâliye tezkirecisi, med.Eyüb, oğlu müd.'Abdürrahîm Şekîb Bey (ölm.23.6.1820), med.Eyüb.

2) Halîl Nûreddîn "Nûrî" Bey (ölm.1798a), by.oğul, dîvân ve bir Osmanlı târîhi sâhibi, med.Eyüb, Kç.Emîr Ef., kalem, hâcegân 1785, târîhçi, toparabacılar kâtibi, âmedî halîfesi, mâliye tezkirecisi 11.1794, kç.rûz-nâmeci, âmedî, vak'a-nüvîs. Oğlu Meh.Nebîl Ef. (1770? - Kaahire 1821 = 51?), müd.1795b, Eyüb 1810, Mısır 1819, Medîne 1821a kadısı, Medîne'ye giderken Mısır'da öldü, dîvân sâhibi şâir = Şerîfe Nakıyye Hn.b.Meh.Hafîd Ef.b.Reîs-z. (b.bk.) şeyhulislâm Â'rif Ef., izd.1784'e doğru. Oğulları Şekîb Bey. Nebîl Ef.'nin kızları:

1) Şeref Hn.(1809 - 1861a = 52), dîvânının ilk baskısı Ist.1284 = 1867 (Fatîn; *SATŞ*, 1.810-5), Mevlevî, med.Yenikapı Mevlevî-hânesi.

2) Şerîfe Sâmiye Hn.(ölm.1857a) = Müneccimbaşı 'Osmân Sâib Ef. (ölm.3.18-64), İzmir kadısı 9.1851, Mekke pâyesi 12.1859, Ist.pâyesi, müneccimbaşı (âilesi için aş.bk.). Çocukları:

1) 'Abdürrahîm Besîm Ef. (doğ.1846, ikiz). 2) Hadîce Nakıyye Hn. (1846.2.1899 = 53), Dârü'l-Mu'allimât me'zûnu, burada Fârsca muallimesi, 3. Şefkat nişânı ve İftihâr madalyası, müel., Mevlevî, şâir (*SATŞ*, 1.099-1.103), med.Yenikapı Mevlevî-hânesi. 3) Hâfız Meh.Nebîl Ef. (1842 - Ayvacık, 5.1890 = 48), müd., meşîhat mektûbî kalemi, Gümüşhâne, 1880'e kd.Ünye kadısı, Selânik pâyesi 1883, Ist.'da oturup Ayvacık'ta bulurken öldü, şâir (*SATŞ*, 1.160-2), dîvân sâhibi, müel., neyzen, Mevlevî, dîvânında 2.793 beyit var=Tevhîde Hn.b.Â'rif Ef., mâliye me'mûru, izd.1867, oğulları Gaalib Bahtiyâr Bey, bu zâtın dâmâdı: Meh.İhsân Hamâmî (Trabzon 1884 - Ist.11.5.1948 = 64) b.Hammâmî-z.Hâfız Ah.Ef., Trabzon eşrâfı; 1913'de Ist.'a geldi, Trabzon yüksek ticâret mektebi md., Ist. yüksek ticâret muallimi, med.Edirnekapısı Şehidliği, şâir (*SATŞ*, 691-3), gazeteci, müel.

Müneccimbaşı Sâib Ef.'nin (ölm.1864) (yk.bk.) babası: Müftî-z.'Abdürrahîm Ef.(ölm.24.3.1837), Milâs doğumlu, Ist.'da müd.1801, Saray muallimi, fen âlimi, müel. = Fülâne b.Hırka-i Şerîf Câmii şeyhi. 'Abdürrahîm Ef.'nin (ölm.1837) dîğer oğlu: Müftî-z. Palabıyık Seyyid Mehmed Ef.(ölm.Şâm, 26.1.1817), Milâs doğumlu, müd., mollâ 6.1814, Mekke pâyesi 3.1815, Medîne kadısı 12.1815, büyük âlim.

Sd.Nâilî Paşa'nın 3. oğlu Râmiz'de kayıtlı şâir Feyzullâh Şâkir Bey (ölm.1762a). Yenikapı Mevlevî-hânesi'ndedir.

NÂMIK PAŞA-ZÂDELER (V) Mehmed Nâmık Pş.(Konya 1804 Ist.15.9.1892 = 88): Küçükken Ist.'a geldi, Asâkir-i Mansûre'ye girdi 7.1826, mîralay 1830b, livâ 6.1832, Londra sefîri 6.1834-6.1835, ferîq 7.1835, Tarâbulusgarb

kumandanı 1841, müşîr (yş.39, bu rütbeyi 48 yıl, 9 ay müddetle taşıdı) ve Arabistân (Şâm) ordusu kumandanı 11.12.1843, Bağdâd'da ordu kumandanı 6.1849, ilâveten Bağdâd v.12.1852, Tophâne müşîri (1), ticâret nâzırı 4.1853, me'mûren Paris, mâzûl 6.1854, Hudâvendigâr (Bursa) v.10.1854, Kastamoni v.1856, Cidde v.1858a-8.1858, Şûrây-ı Askerî reîsi 6.1860, ilâveten I. Ordu kumandanı, serasker (1) 28.6.1861-9.1861, Bağdâd v.(2) ve ordu kumandanı, serasker (2) 3.1867-3.1868, Şûrây-ı Devlet reîsi (1) 12.1871-1872, bahriye nâzırı 10.1875, serasker (3) 11.1875-1.1876, Şûrây-ı Devlet (2), mecâlis-i âliye, senatör 1877, Tophâne müşîri (2) 1878, Nâfia Komisyonu reîsi 1878, yâver-i ekrem 1883, şeyhu'l-vüzerâ, Ar., Fârs., İng., Fr., med.Karacaahmed, çocukları:

1) Hüs.Cemîl Pş.(1833? - 15.6.1890 = 57?), Harbiye, yb.ve Sul.'Azîz'e yâver-i harb 6.1861, alb., livâ ve ser-yâver-i şehryârî, başmâbeynci 1866-2.1869, ferîq 1871, Edirne v.1877-8, V. Ordu 1878, Haleb v.1880, müşîr ve Hicâz v.ve kumandanı 1887, yâver-i ekrem ve selâmlık resm-i âlîsine me'mûr 1888.

2) İbr.Edhem Pş.(ölm.24.6.1897), Harbiye, yâver-i harb-i şehryârî, albay iken 1877 Kars savunmasında bulundu, ferîq, Girid fırkası kumandanı, med.babası yanı.

3) 'Alî Bey (1845 -Ist.2.4.1925 = 80), Harbiye, 5.1876'da rütbe atlıyarak bnb., Yıldız Mahkemesi'nde müebbed habse mahkûm, Tâif kalesinde mahbûs 1881-1887, Medîne'de ikaamete me'mûr 1887-1908, Ist.'a gelip öldü. Oğlu Mahmûd Bey (doğ.1877), Medîne'deki hanımından 1889'dan ît.doğan 5 kızı: Fatma, Gülsüm, Rabî'a, Meryem, Zeyneb.

4) Fülâne Hn. = Nazmî Bey (1826b - 1879 = 53), seraskerlik'de kâtib yardımcısı 1850, nizâmiyye kâtibi 1862b, I. Ordu muhâsebecisi 9.1863, Şûrây-ı Askerî üyesi 8.1868, I. Ordu muhâsebecisi (2) 4.1869, Şûrâ(2) 9.1870, kapı kethudâsı 10.1871, Tophâne müşîrliği muhâsebecisi, bahriye nezâreti muhâsebecisi 2.1875, bâlâ ile bahriye müsteşârı 2.1877, Şûrây-ı Devlet üyesi 5.1878, bahriye müsteşârı (2) 8.1878. Oğlu Meh.Tevfîq Bey (Ist.1860 - Ist.1926 = 66) (*Mülkiye Târîhi*, III, 34-7), hem Mülkiye, hem Hukuk me'zûnu, hâriciye nezâreti umûr-ı şehbenderî kalemi mümeyyizi 1885, Roma müsteşârı 1887, Roma maslahatgüzârı, hâriciye nezâreti matbû'ât-ı ecnebiyye şûbesi ser-halîfesi 1892, tâbiiyyet şûbesi md.muâvini 1898, matbû'ât-ı dâhıliyye md.1908, 2. mâbeynci 1909, Şûrây-ı Devlet Mülkiye üyesi 1911, 2. mâbeynci (2) 1912, başmâbeynci 1912-1919, ûlâ 26.9.1902, 2. Mecîdî 15.3.1895, 2. 'Osmânî 30.10.1900, Ar., Fârs., Fr., Mekteb-i Hukuk hukuuk-ı düvel müderrisi 1900-1909.- Nazmî Bey'in Nâmık Pş.'nın kızından olan kızı Nazîme Hn. = Münîr Bey, dâhiliye nezâreti muhâsebe kalemi md., bunların oğulları:

Meh. Nûreddîn 'Avnî Bey (4.1867 - 17.6.1928 = 61, 2) (*Mülkiye Târîhi*, III, 254-6; *SATŞ*, 135-6), Mülkiye 1888, 7 altınla sd.mektûbî kalemi kâtibi, sâlise ile âmedî odası 2. sınıf halîfesi, ûlâ sânîsi 29.9.1900, ûlâ 1908, 3. 'Osmânî 6.1.1903, 2. Mecîdî 3.10.1904, Bâb-ı Âlî müdevvenât-ı kaanûniyye ve *Takvîm-i Vekaayî'* md.1.8.1922-4.11.1922, Edebîyât Fakültesi ve ilâveten İlâhiyyât Fakültesi Fârs edebîyâtı müderrisi 10.1924, şâir, med.Karacaahmed = Fatma Hanîfe Hn., Germiyânoğlu (b.bk.) Sd.'Abdurrahmân Pş.'nın hemşîre-zâdesi. Bu izdivacdan yaş sırasıyle:

1) Necmeddîn Güngörmüş (ölm.1981'den önce), alb. = Yektâ Güngörmüş, çocukları: Ümîd Güngörmüş, Gönül Erişen (1928), Yasa Güngörmüş, Berî'a Ertimur. Gönül Erişen = Lutfî Erişen (Bitlis 1912), av., çocukları Şebnem 1951 ve Meh.Aydın Erişen 1959.

2) Medîha Hn., 1981'de hayatta, 1 kızı var.

3) Meh.Münîr Nûreddîn Selçuk (1899 - 27.4.1981 = 82) hânende, bestekâr, med.Âşiyân (*TMA*, II, 217a-8b; *Kim Kimdir?*, 546b-7a), eşlerinden biri: Enîse Selçuk (ölm.1981'den önce). Çocukları: Meral Kurtoğlu (1930) (çocukları Nükhet ve Meh.Kurtoğlu); Timur Selçuk (1936), müzisyen = Ayşegül Selçuk (çocukları Hazal Selçuk); Selîm Selçuk (1960), bu da ağabeyi gibi hafif Batı müziği ile meşgul.

4) Besîme Güneş (1981'de hayatta) = Alî Güneş.

Şeyhu'l-vüzerâ Nâmık Paşa soyundan: Nazlı Gaspıralı(İst.1900-İst.17.11.1991), İst.Ün.felsefe me'zûnu=Dr.Haydar Gaspıralı b.İsmâîl Bey Gaspıralı=Zühre Hn.Haydar Gaspıralı(Bahçesaray 1898), Nazlı Ayda ile evlendi, çocukları: İnci Gaspıralı(İst.1937). Dâhiliyeci Dr.H.Gaspıralı yazardır.

NÂMÎ-ZÂDELER (D): Aslen Mısırlı Memlûk beyleri, Mahmûd Nâmî Pş., Hıdîv İsm.Pş.nın mâliye nâzırı iken onunla bozuşup Kaahire'den Beyrût'a yerleşti. Oğlu Fahreddîn Nâmî Bey, bunun dâmâdı: Sa'îd Pş., bahriye mîrlivâsı, Sd.Kıbrıslı Kâmil Pş.(b.bk.) oğlu, kızları Sa'âdet Hn., dayısının oğlu olan Sultân-zâde 'Ömer Nâmî Bey'le evlenip çocukları oldu, aş.bk. Fahreddîn Bey'in oğlu:

Dâmâd Ahmed Nâmî Bey (Beyrût 1873 - Beyrût, 13.12.1962 = 89), Ist.'da Harbiye me'zûnu, askerlikten istîfâ, 1921'de Ist.'dan Beyrût'a yerleşip Suriye tab'ası ve Suriye cumhurbaşkanı 1926-28, Sultân'dan ayrıldığı hâlde "Dâmâd" unvânını kullanarak "II. 'Abdülhamîd'in dâmâdı ve bu pâdişâhın torunlarının babası" olduğu propagandasıyle cumhurbaşkanı seçildi, 1921'den sn.bir Mâ'rûnî hanımla evlendi. =Hamîde 'Ayşe Sultân (2.11.1887 11.8.1960 = 72, 9, 9) b. 'Abdülhamîd II (b.bk.), 1. izd.Bebek Sarayı, 9.8.1911, tal.10.2.1921 = 9, 6, 3, yş.23, 9, 7 - 33, 3, 10, nişân 9.1908, nikâh 8.1911. Çocukları: **'Aliyye Nâmiye Hn.-Sul.** (7.2.-9.4.1913=0, 2, 0) (med.Yahyâ Ef.C., Şehzâde Kemâleddîn) T. ve:

1) **Sultân-zâde Meh. 'Ömer Nâmî Beyefendi** (Bebek Sarayı/Ist.1911), Sorbonne hukuk me'zûnu, Beyrût'ta tâcir, 1977'de Ist.'a ve sn.Lozan'a yerleti. =1. Sa'âdet Hn.b.Sa'îd Pş., hala kızı, yk.bk., Beyrût'ta öldü. = 2. Yolanda Sa'ad Hn., Mâ'rûnî. Kızı: 'Ayşe Râbi'a Hn. (Beyrût 1945).

2) **Sultân-zâde 'Osmân Nâmî Beyefendi** (Osmânoğlu) (Cenevre, 13.1.1918), Paris'den me'zûn radyografi yüksek mühendisi, Tûnus'da yaşadı, 1975'de Ist.'a yerleşti. =1. 'Adîle Hn.b.Meh.'Alî Bey b.Topçubaşı-z.(b.bk.) Ah.Râtib Pş.(ölm. Tûnus 1958). =2. Müşfika Hn. (Rotraud Granzow), izd.18.7.1959. Çocukları: Medîha Şükriye Hn. (Tûnus 1947), Fethiye Nî'met Hn.(Tûnus 1955), Gülnûr Osmânoğlu (1961), Ayten Osmânoğlu (1962).

Ahmed Nâmî Bey ve küçüğü Mahmûd Nâmî Paşa, Kafkasya'dan gelip Mısır'a yerleşmiş, Çerkes Şapsıh kabîlesindendir. Ahmed Nâmî Bey, Reşîd yakınlarında (Mısır) ölmüş ve son torunları 1940'larda ölmüştür. Mahmûd Nâmî, Mehmed Alî Paşa'nın Paris'e gönderdiği ilk talebe kaafilesinde bulunmuş, Fransa bahriye mektebini bitirip deniz subayı çıkmış, Fransa donanmasında staj yapmıştır (*Le Magasin Pittoresque*, XLV, Paris 1877, s.390; Amiral Dumand Vieil, *Les Campagnes Navales de Mohammed Aly et d'Ibrahim*, 2 c., Paris 1937, Imprimerie Nationale; *el-Külliyye*, XIII, 1927, *Revue de l'Université Américaine de Beyrouth*, Es'ad Rüstem'in makaalesi: *Beyrût fî Ahd İbrâhîm Bâşa we Âmâl Mahmûd Nâmî;* Mahmûd Nâmî, *'Usûlü Harekâti's-Sefâin*, Bûlâq (Kaahire), Dârü't-tıbâ'atı'l-Câmi'a, reîülevvel 1252). Mahmûd Nâmî, Kavalalı İbrâhîm Paşa'nın Suriye'yi işğâlinde Beyrût askerî vâlîsi oldu ve Akkâ'yı

İngiliz donanmasına karşı savundu. Osmanlı devletinden paşalık alıp 55 yaşlarında Kaahire'de öldü. Tek oğlu İbr.Fahrî Bey, mütemâyiz rütbesi ile 1880'e doğru Beyrût belediyye reîsi oldu. Mısır'dan Beyrût'a gelip yerleşti ve doğrudan Osmanlı hizmetine girdi. Bir ara Sultân Hamîd kendisini Fâs elçisi yapmak istedi. Hıdîv İsmâîl Paşa ile arasının açılması Beyrût'a yerleşmesinin sebebidir. Şu eserin yazarıdır: *Takwîmü's-Sinîni'l-Kameriyye' l-Hicriyye*, Beyrût, 1332 H. (doğ.13.3.1839 Kaahire - ölm.2.1918 Beyrût = 78, 11). Beyrût'taki türbesine Kaahire'den annesinin ve babasının kemiklerini de naklettirmiştir ki bu türbede şunlar gömülüdür: Mahmûd Nâmî Paşa, eşi Tıflî Hn., oğulları Fahrî Bey, eşi Hûriye-Cemâl Hn., bunların çocukları: Mahmûd Nâmî Bey (ölm.1907), Dâmâd Ahmed Nâmî Beyefendi, Fehîme Hn., bunun eşi Mîrlivâ Sa'îd Pş. (Sd.Kâmil Pş.oğlu), bunların oğulları Burhâneddîn Bülend Bey. 1973'te bu türbeye meçhul kişiler girip bütün mezarları açtılar. Ahmed Nâmî Bey'in Sultân'dan sonra evlendiği Müntehâ Hn.'dan çocuğu yoktur.

NASREDDÎN HOCA-ZÂDELER (S): "Nasreddîn Hoca" denen Hâce Nâsırüddîn Müstevfî (Selçuklu Türkiyesi mâliye nâzırı) (Sivrihisâr 1208 - Akşehir 1284 = 76), en büyük Türk mizâh dehâsı. Torununun torunu Sivrihisâr kadısı Mollâ Celâleddîn, oğlu Hızır Bey (6.8.1407 - Ist.1459 = 52), Sivrihisâr (Eskişehir) doğumlu, burada müd. ve kadı, Bursa'da müd., Fâtih'in lalası ve hocası 1437 yazı, ilk Ist.kadısı 29.5.1453-1459, Ist.'un Üsküdar tarafındaki Kadıköyü semti adını taşır ki burada câmî, çifte hamam, Unkapanı'nda kızı adına câmî, medrese, kendi türbesini, Kocamustafapaşa'da hamam, Haseki'de hamam, Zeyrek'de mescid, çifte hamam yaptırdı. Mollâ Fenârî (b.bk.) ve Mollâ Yeğen'den (b.bk.) Bursa medresesinden me'zûn Ar'.da şâir olan Hızır Bey'in başlıca talebesi: 3 oğlu, Muslihüddîn Must.Kastelânî (Lâleli'de Kastel Câmii), Hayâlî, 'Alâeddîn 'Arebî, Bursalı Hoca-zâde, Hatîb-zâde, Tâcî-zâde, Mu'arrif-zâde, Kutbeddîn Meh.Çel., Kazasker Mîrim Çel. (ki bu son ikisi Kadı-zâde-i Rûmî= Bursalı Mûsâ Pş.'nın oğulları ve 'Alî Kuşcu'nun kızının oğullarıdır) (bütün bu maddelere bk.). =Fülâne b.Mollâ Yeğen (hocası, ölm.1473) Meh.b.Armağan (b.bk.). Bir kızı, müd., sn.vezîr olan müel.Yâ'qûb Pş.adlı oğlu (ölm.Bursa 1486) dışında şu iki oğlu vardır:

1) Ahmed Pş. (1441?-1521 = 80?), med.Bursa, Emîr Sultân. Bursa'da medrese, kütübhâne, Edirne'de mescid, Gelibolu'da mescid, medrese vs. yaptırdı (*Pş.Livâsı*, 391, no.240). Bursa'da müderris olan Paşa, sn.vezîr oldu. Oğlu Hızır Bey (ölm.Bursa 1518), müd., şâir, Nakşî tarîkatindendir.

2) Hoca Hacı Sinâneddîn Yûsuf **Sinân Pş.**(Sivrihisâr 1437 - Ist.1.3.1486 = 49), müd., babası gibi Fâtih'in hocası, vezîr 1470, sd.1476-1477 (İ.H.Uzunçarşılı, *Bell.*, XXVII, 1963, 37 v.dd.) (Gedik Ahmed Pş. ile Karamânî Mehmed Pş.arasında kısa müddet), med.Eyüb'deki türbesi ki yanında tekke ve mescid yaptırdı, şeyhi Şeyh Vefâ, edîb, münşî, müellif. =Fülâne Hâtûn, "İbn Küpeli" diye meşhur Müderris Mehmed Muhyiddîn Ef.'nin (ölm.1469/70) kızı ki bu hanım, Şeyhulislâm Kemâlpaşa-zâde'nin teyzesi olur. Babinger'e göre (s.442) Sinân Pş., ayni zamanda II. Murâd'ın bir kızı ile evli yânî Dâmâd'dır. Oğulları kadı Mehmed-Şâh Çel. (*Şekaaiq*, 216) ve Ahmed Çel. (ölm.22.8.1503) (*Pş.Livâsı*, 175, n.1), kızının oğlu ise Dervîş Mehmed Efendi (ölm.1555)'dir. Sinân Pş.'nın başlıca talebesi: Fâtih, Kemâlpaşa-zâde'nin hocası olan Tokadlı Mollâ Lutfî (îdâmı Ist.1.1495), Aydınlı Kara Balı, Balıkesirli Sarıgürz Muhyiddîn (ki Ist.'da Sarıgüzel adını taşır), riyâziyeci Mahmûd b.Kadı-zâde-i Rûmî, riyâziyeci ve müzisyen Muhyiddîn Mehmed, Mevlânâ Abdurrahmân, Şeyh Hasan Çel., Müeyyed-zâde Abdurrahmân Efendiler.

NASÛH PAŞA-ZÂDELER (D, S): Gümülcineli **Dâmâd Nasûh Pş.** (1565? - îdâmı 17.10.1614 = 49?), Drama veyâ Gümülcine'nin bir köyünden babası Or-

todoks Arnavud râhibi devşirme, zülüflü baltacı, müteferrika, Zile voyvodası, başçavuş, kapıcılar kethudâsı 1598, imrahor, Haleb 1603a ve Sıvas 2.1604 beylerbeyileri, vezîr 1604, Diyârbekr 1606, serasker, Mısır beyl., sd.kaymakamı, sd.22.8.1611 - 17.10.1614 = 3, 1, 26, med.Ok Meydânı, Maktûl İbrâhîm Pş. T. =1. Fülâne b.Mîr Şeref, bk.Şeref-Hânlar, izd.1606, çocuklarının annesidir (Nasûh Pş., kayınpederini, Şeref Paşa ve Rakka beylerbeyisi yaptı). =2. 'Ayşe Sultân (1605 5.1657 = 52) b.Ahmed I (b.bk.), izd.2.1612, yş.7-9, zevcinden 40 yaş kd.kç., bu izdivac sûrî kaldı (nişân 8.1611).

Ist.'da Aksaray'da sarayı olan, İskenderun'da kale, Âmid'de câmî gibi hayrât yaptıran Paşa, çok büyük servet toplamıştı, îdâmında Hazîne'ye alınan bu servet söyleydi: 1.500.000 duka altını, 1.081 murassâ kılıç ki bir tânesine 50.000 duka değer biçildi, İran ve Mısır halıları, ipek ve sırma kumaş ve kadifelerle dolu mahzenler, 400'ü safkan Arab 1.100 binek atı, 40 çift som altın özengi, 1.800 deve, 4.000 beygir, 6.000 sığır, 50.000 koyun, çiftlikler, konaklar, antikalar, câriyeler, köleler... Paşa'nın çocukları:

1) Fülâne Hâtûn = Şeref Paşa, bk.Şeref-Hânlar. 2) Yûsuf Bey. 3) 'Ömer Bey (ölm.1675), kapıcıbaşı, Uyvar seferinde nişâncı, "'Ömrî" mahlasıyle şâir, bestekâr, hattât (*Tuhfe-i Hattâtîn*, 349). 4) 'Alî Bey (îdâmı Çekmece, 26.6.1643), Ist.'da oturdu, neslinden Mustafa Bey'in oğulları Süleymân Bey (ölm.1808) ve Hacı Nû'mân Bey (ölm.1817) Haydarpaşa'da medfûndur.

5) Hüseyin Paşa (Ist. 1607 - îdâmı Çekmece, 26.6.1643 = 36), kapıcıbaşı 1630a, kapıcılar kethudâsı, imrahor 1634b, vezâret'le Budin 23.5.1635, Erzurum 1636, Haleb, Sivas. Erzurum Ulu Câmii'ni tâmîr ettirdi (Konyalı, *Erzurum Târîhi*, 266). Akyazı (Balçık)'da değirmenleri vardı. Oğulları Seyyid Bey (doğ. 1628) ve Mehmed Bey (doğ. 1627)'dir ki ikincisi 1639 - 1670 yıllarını içine alan bir Osmanlı târîhinin müellifidir (*GOW*, 211).

NEV'Î-ZÂDELER(K): Ankara'dan gelip Malkara'ya (Tekirdağ) yerleşen ve 1480'e doğru ölen Hoca Kemâl Ef.'nin oğlu Nasûh Ef., Malkara kadısı Karpuz Yahyâ Ef.'ye dâmâd oldu. Bu izdivacdan: Şeyh Pîr 'Alî Ef. (ölm.Malkara 1545), Malkara'da Halvetî tekkesi açtı, şâir (Kaaf-zâde; 'Atâyî; *TŞ*, I, 468a-b). Oğlu Yahyâ Nev'î Ef. (Malkara 1533b - 24.6.1599 = 66), Ist.'a gelip yüksek medreseye girdi 1550, sahn müderrisi Karamânî Mehmed Ef.'den me'zûn 1564a, Gelibolu'da Balaban medresesi müderrisi 4.1566, Bağdâd kadısı 16.1.1590, ancak Bağdâd'a gitmeyip III. Murâd'ın oğlu Şehzâde Mustafa'ya 15.2.1590 ve az sonra dîğer 3 şehzâdeye (Bâyezîd, Osmân, Abdullâh) hoca oldu, 5 yıl kadar bu görevi yaptı, kazasker 2.1595, med. Şeyh Vefâ, müel., müt., asrın en büyük şâirlerinden. =Fülâne b.Kara Nişâncı vezîr Boyalı (b.bk.) Mehmed Pş. (ölm. 1.1593). Bu izdivacdan: Nev'î-zâde 'Atâullâh "'Atâyî" Ef. (10.1583 - 10b.1635 = 52,0), mülâzım 1601, müderris 1605, Lofca 11.1608, Varna, Tekfurdağı, Tırnova, Tırhala, Üsküb kadısı, Üsküb'den dönüp Ist.'da yeni görev beklediğinin yılında öldü, med. babasının yanı, Şeyh Hüdâyî mürîdi Celvetî, dîvân ve hamse ve 1634'de Üsküb'de bitirdiği *Zeyl-i Şekaaiq (Hadâiku'l-Hakaaiq fî Tekmileti'ş-Şekaaiq)* müellifi, en büyük Osmanlı mesnevî şâiri ve en büyük yazarlardan biri. Oğlu Mehmed Bîdârî Ef. de şâirdir.

Nev'î'nin Yahyâ adlı oğlu 1592'de sünnet edildi.

NEVŞEHİRLİ-ZÂDELER(D, S): Muşkara'lı 'Alî Ağa (ölm. Ist.1674), bugün Nevşehir olan Muşkara köyünde doğdu, Ezdin (Zeytin) voyvodası, za'îm (sipâhî albayı), med. Üsküdar, Seyyid Ahmed Deresi. =Fatma Hn. (ölm. Ist.1700), med. zevcinin yanı. Ezdin, Orta Yûnânistân'da Egin Körfezi'nin batı kıyısına yakın kasabadır. 'Alî Ağa'nın dâmâdı: Muşkara'lı 'Alî Ağa ve bunun oğlu Hoca Mehmed Ef. (ölm. 1729), med. Üsküdar. 'Alî Ağa'nın (ölm. 1674) bir oğlu Nevşehirli Dâmâd İbrâhîm Paşa, dîğer oğlu H̱alîl Ağa'dır (ölm. Ist.1711). H̱alîl Ağa'nın 3 oğlu: 1) İsmâ'îl Bey (1712 - 1762a), med. amcası Nevşehirli İbr. Pş.'nın yanı.

2) **Dâmâd Nevşehirli Genç 'Alî Pş.** (1698? 1732 = 34?), vezâret'le nişâncı 6.1.1724. =Ümmü Külsûm Sultân (12.2.1708 1731 = 23) b. Aḥmed III (b.bk.), ikiz, med. Yeni C., izd. 6.1.1724, zifâf 20.2.1724 = 7 yıl, yş. 15,10,24, zevcinden 10 yş kd.kç. Genç 'Alî Pş., 1.1729-10.1730'da Haleb beylerbeyisi oldu ve Patrona İhtilâli'nde Ist. dışında bulunduğu için hayâtı kurtuldu. Çocukları: **Sultân-zâde Muṣṭafa Bey[1]** (12.1725 1726a = bir kaç aylık); **Sultân-zâde Muṣṭafa Bey[2]** (1727 1780 = 53), kapıcıbaşı; **Sultân-zâde Ḫulûṣî Bey** (1729 - 1806 = 77), oğlu Enderûnî 'Alî Bey (ölm. 1806); **Sultân-zâde Ḥâfız Meḥmed Bey** (10.1724 - 1764 = 50), oğlu H̱alîl Bey; **Hibetullâh Hn.-Sul.** (1731 - ?), Sultân bu kızını doğururken öldü.

3) **Dâmâd Nevşehirli Küçük Sinek Muṣṭafa Pş.** (1710'dan önce 11.2.1764), beylerbeyi pâyesi 21.10.1727 (kç. imrahor idi), vezîr pâyesi 1731, 1731 1744 arasında görev almadı, Trabzon 1744, Adana, nişâncı, Haleb 6.1759-1760a, Anadolu, Bursa, Selânik, kapdân-ı deryâ 7.1762-3.1763, nişâncı (2), bu görevde öldü, med. Şehzâdebaşısı, amcası İbrâhîm Pş.'nın yanı. = Zeyneb Sultân (1716? - 25.3.1774 = 58?) (1765'de tekrâr evlendi) b. Aḥmed III (b.bk.), izd.21.10.1727, zifâf 1731 = 33 yıl, yş. 15? - 48?. Oğulları: **Sultân-zâde Yûsuf Bey** (1732? 1765 = 33?), bunun oğlu müteferrika Meḥ. Emîn Bey (1754? - 10.7.1784 = 30?), med. babasının ve dedesinin yanı.

Nevşehirli Dâmâd İbrâhîm Pş. (Muşkara 1670? îdâmı Ist.1.10.1730 = 60?), babası 'Alî Ağa Ist.'da 1674'de öldüğü zaman Muşkara köyünde ve çok küçüktü. İş bulmak için Ist.'a geldi (1698). Akrabâsından Eski Saray (Bâyezîd Sarayı) masraf kâtibi Mustafa Ef.'nin delâletiyle Eski Saray baltacı ocağına er olarak girdi. Husûsî îtinâlı tahsîl gördü ve çok çalıştı. Bunun üzerine baltacı ocağı vakıfları kâtibi, sn.dârüssaâde ağası yazıcı halîfesi oldu, dârüssaâde ağası ile berâber pâdişâhın oturduğu Edirne'ye gitti, pâdişâh ile tanıştı. Haremeyn muhâsebecisi olarak Saray'dan ayrıldı, 1715 Mora seferine mevkuufâtcı ol. katıldı. Yeni alınan İstendil ve Çûha (Cerigo) adalarının tahrîrini yaptı. 1716 Almanya (Petervaradin) seferine gene Sd. Dâmâd Şehîd 'Alî Pş.'nın yanında mevkuufâtî ve Niş sancağı defterdârı olarak katıldı. Ist.-Belgrad yolunda ordunun yiyeceğini hazırladı ve Vidin'den Niş'e ordu cebhânesi nakletti. Petervaradin muhârebesine katıldı ve bozgunu pâdişâha anlatmak üzere Ordu tarafından Edirne'ye yollandı. 1. rûz-nâmeci, imrahor, vezâret'le sd. kaymakamı 3.10.1716, dâmâd 18.2.1717, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa-zâde Dâmâd Alî Pş. harbe devâm tarafdârı olduğu için pâdişâh tarafından ona tercîhan sulha tarafdâr olmakla sd. 9.5.1718 - 1.10.1730 = 12,4,22 = Lâle Devri. Şâir, bestekâr, hattât (Ḥâfız 'Oṣmân Ef.'den icâzetli) (Faṭîn; Es'ad Ef., *Bağçe-i Ṣafâ-endûz*). =Faṭma Sultân (22.9.1704 - 3.1.1733 = 28,3,11) b. Ahmed III (b.bk.), III. Ahmed'in en

büyük kızı, izd. 18.11.1717 = 13,7,11, yş. 12,4,26 - 26,0,7, zevcinden 34 yıl kd.kç., Sultân'ın Fındıklı'da 800 odalı sâhil-sarayı, Cağaloğlu'nda sarayı, sarayı yanında yaptırdığı câmii vardı. Bu izdivacdan: **Sultân-zâde Mehmed Bey** (1718? 1737 = 19?), med. Yeni Câmî. İbr. Pş.'nın dîğer çocukları ise Sultân'dan önceki ilk zevcesindendir.

İbr. Pş.'nın başlıca hayrât ve emlâki: Istanbul şehrinde: Beşiktaş'ta Çırağan sâhil-sarayı ki IV. Murâd kızı Kaya Sultân'a vermişti İbrâhîm Paşa satın alıp Fatma Sultân'a hediye etti, Bebek'de Hümâyûnâbâd sarayı (1726a) ve yanında câmî, çarşı, Çubuklu'da havuzlu parklı Feyzâbâd sarayı, Salıpazarı'nda 16.4.1725'de tamamlanıp ikaamete başlanılan Fatma Sultân'ın Emnâbâd sarayı, Şehzâdebaşı'nda Fatma Sultân ile müşterek yaptırılan küçük külliye (22.5.1720'de açıldı, câmî, kütübhâne, 82 dükkânlı çarşı, dârülhadîs, hamam, sebîl, çeşme, Paşa'nın türbesi) ve 1719'da yapılan Çarşıkapısı'ndaki küçük külliye, Acımusluk'da (Yeni Postahâne arkası) dârülhadîs, mekteb, sebîl, hamam, câmî hâline getirilen eski bir mescidden oluşan küçük külliye, Hocapaşa'da Fatma Sultân ile müşterek yaptırılan köşk, sebîl, hamam, çeşme, medrese, mekteb, kütübhâne, havuz, Kâğıdhâne'de câmî ve çeşme, Topkapısı'nda parklı köşk, Nûrosmâniye'de Çuhacılar hanı, Tophâne'de sarnıç, Dâye Hâtûn mahallesinde 27 dükkânlı çarşı, Kasımpaşa'da 49 dükkânlı çarşı, Anadolu Kavağı Câmii'ni tâmîr, Ortaköy'de câmî ve çeşme, Üsküdar'da 16 çeşme, ayrıca Kuruçeşme, Hunkâr İskelesi, Sultâniye, Yalıköyü, Eyüb, İmrahor, Kanlıca, Orta Câmii, Fâtih, Sarıgüzel, Çarşanba, Şemsîpaşa, Çubuklu, Acımusluk'da birer çeşme.- Niğde sancağında Muşkara köyünü Nevşehir adını vererek şehir hâline getirdi, burada Mîmâr Mustafa Ağa'ya önce 1718'de Kale Câmii'ni, 1726'da ikinci bir câmî, medrese (şimdi şehir kütübhânesi), sebîl, çifte hamam, ders-hâne, imâret, mekteb (bu son ikisi bugün Nevşehir Müzesi), 8 çeşme, kervansaray, çarşı, sûr, kütübhâne, han, yerleşen her Türkmen âilesi için birer ayrı ev yaptırdı ve kazâ merkezi yaptı.- Ürgüb'de 10 çeşme, Ürgüb'ün Nar köyünde câmî, Nevşehir'in Göre köyünde câmî, Akşehir-Ilgın arasında Arkıthanı kasabasını kurup buraya 4 köy halkını iskân edip câmî, mekteb, han, çarşı, medrese, çeşme yaptırdı, Antakya'da Zeytûniye'de 13 dut bahçesi, çeşitli yerlerde pek çok çiftlik, Nakşa adasında bağ, İzmir'de 11 sabun-hâne, 4 sâl-hâne, taş han, mescid, mum-hâne, fırın, Çorum'un Hacıhamza köyünde Sinân Paşa mescid ve hanını yeniden yaptırdı, İzmir limanında Mısır Çarşısı'nı yeniden yaptırdı...

Dâmâd Nevşehirli Genç Mehmed Pş. (1706? - 6.6.1768 = 62?), İbrâhîm Paşa oğlu (ölüm târîhi: Çeşmî-zâde, 57a), sünneti 14.10.1720 (Râşid, V, 271-2), vezîr 6.1.1724, emekli 1734, med. babasının yanı, Selânik ve Bursa'da sancak beyliği yaptı, Anadoluhisârı ve Beşiktaş'da iki sâhil-sarayı vardı, Üsküdar'da çeşme yaptırdı (Konyalı, II, 69). =Â'tike Sultân (2.1712 - 1737 = 25) b. Ahmed III (b.bk.), nikâh 9.1723, düğün 6.1.1724, zifâf 20.2.1724 = 13 yıl, yş.11,9,25, en genç evlenen bir kaç sultandan biri, zevcinden 6 yş. kd.kç. Bu izdivacdan: **Sultân-zâde Hacı İbrâhîm Bey** (1730? 1819 = 89?), med. Yahyâ Ef. Dergâhı'nda Sd. Güzelce 'Alî Pş. T. Oğulları: Mehmed Bey (ölm. 26.8.1783) ve 'Alî Rızâ Bey (ölm. 5.1793), Şehzâde'de medfûndurlar. Şâir Ah. Râif Bey, ikincisinin oğlu olmalıdır (Es'ad Ef., *Bâğçe-i Safâ-endûz*). Günümüze kadar gelen torunları arasında:

Dr. alb. Sâlih Konuralp = İhsân Konuralp (ölm. Levend/Ist. 11.2.1966, med. Zencirlikuyu), çocukları: Dr.Şükrî Konuralp (=Kevser Konuralp); Prof. Dr. Hâlid Zıyâ

Konuralp (1904, Ist. Tıb Fakültesi dekanı =1. Fatma Hn., talâq, bk. Özdemiroğulları. =2. Medîha Gökçen (doğ. Afyon), çocukları Sevil 1935, Mehmed 1939, 2'den Müge (1961); Dr. Ekrem Perk (=Nevîn Perk, çocukları, av. Kayan Perk).

Nevşehirli Dâmâd İbrâhîm Paşa'nın 3 kızı:

1) 'Ayşe Hn., 1731'de babasının Beşiktaş'daki emlâkine mutasarrıf (*Topkapı Arşivi*, E 4.520/2).

2) Fatma Hn. (1700? - 1765 = 65?) =Puçinli-zâde Atlamacı Kaymak Mustafa Paşa, izd. 1714, izd.müd. 16 yıl, vezîr 5.1719, kapdân-ı deryâ 11.9.1721 - 1.10.1730 = 9,0,19, kayın-pederi ile berâber îdâm edildi, Kuleli'de mescid yaptırdı, Puçinli vezîr İbr. Pş. ile Sad. Merzifonlu Kara Mustafa Pş.'nın kızının oğlu. Bu izdivacdan 4 oğulları ve günümüze kadar gelen nesilleri için bk. Puçinli-zâdeler ki Nevşehirli-zâdeler, Merzifonlu-zâdeler, Köprülü-zâdeler olarak da anılmışlardır.

3) Hibetullâh Hn. (ölm. 1774), İbr. Pş.'nın kç. kızı, med. babasının yanı. =Kethudâ Mehmed Pş. (îdâmı 1.10.1730), izd. 1716'ya doğru = takrîben 14 yıl. İbr. Pş.'nın hazînedârı, dâmâdı, sadâret kethudâsı 27.3.1719 - 1.10.1730 = 11,6,5, beylerbeyi pâyesi 5.1725, med. Süleymâniye'deki konağının yanı. Üsküdar'da çeşme (Konyalı, II, 59), Fethiye'de mescid, Râmî Pş.'nın çiftliğini satın aldı. 1721'de Ortaköy'de câmî yaptırdı ki 1854'de bugünki Ortaköy Câmii'ni yaptırmak üzere Sultân Mecîd yıktırdı. Bu izdivacdan: Fülâne Hn. = **Divitdâr Mehmed** Emîn **Pş.** (1704 - Kaahire, 5.1753 = 49), Dâmâd Nevşehirli İbr. Pş.'nın divitdârı ve yaklaşık 1729'da kızının dâmâdı, hâcegân, 1730-43 arasında 13 yıl devlet hizmetinden uzak, Ist. şehremîni 1743, sadâret kethudâsı 16.9.1749, vezîr pâyesi verilip ertesi gün sd. 3.1.1750 - 2.7.1752 = 2,6,0, Resmo muhâfızı, Mısır v.21753, Kaahire'ye girdiği gün öldü, med. Kaahire, İmâm Şâfi'î, Süleymâniye'de kayın-pederinin konağı yanında sebîl ve çeşme yaptırdı. Kandilli'deki çeşmeyi ise onun rûhu için eşi veyâ çocuğu yaptırmıştır (Konyalı, II, 30). 1752'de Küçüksu Kasrı'nı yaptırıp I. Mahmûd'a hediye etti. Divitdâr Mehmed Pş.'nın babası: Aşçı-zâde Mehmed Pş. (ölm. Basra, 4.1704), Tersâne subayı, patrona amiral, kalyonlar amirali, vezâret'le Sivas 1701, Vân, Basra 6.1703. Divitdâr Mehmed Pş.'nın Nevşehirli İbr. Pş.'nın kızının kızından doğan bir oğlu ve bir kızı vardır. Kızı Fatma Hn., bunun oğlu hâcegân'dan Meh. Emîn Bey (ölm. 1778, med. Kâtib C.), bunun oğlu Nû'mân Bey, bunun da oğlu Must. Necîb Bey'dir (1772-25.3.1812=40, med. Üsküdar). Divitdâr Mehmed Pş.'nın oğlu: Hacı 'Abdî Bey (1730? - 2.1.1787 = 57?), kapıcıbaşı 1750, başbakı kulu 1.1770, imrahor, sadâret kethudâsı 10.9.1785 - 3.1.1786, cebecibaşı, med. Süleymâniye. Oğlu hâcegân'dan Mehmed Bey (ölm. 1807, med. Üsküdar). Raûf Yektâ Bey'in eşi de Nevşehirli-zâdeler'dendir (*TMA*, II, 169a - 70a).

— Ö —

ÖKÜZ MEHMED PAŞA-ZÂDELER(D, S): Ist.'un Karagümrük semtinde öküz nalbandı Kara Hasan (veyâ Hüseyin) oğlu Silâhdâr Kara **Dâmâd Öküz Mehmed Pş.** (Karagümrük/Ist. 1560? - Haleb 1620 = 60?), Enderûn'a giriş 1.1567, orada uzun bir tahsil, Türk asıllı, iç kiler kethudâsı, Hâs Oda subayı, silâhdâr 1606, kubbe vezîri 1606, Mısır beyl. 4.1607 - 8.1611, Mısır'da âsâyişi düzelterek orada halk kendisine "Kulkıran" dedi, deniz yoluyle gittiği Mısır'dan karadan dönerek kapdân-ı deryâ

8.1611-1613, 2 def'a Akdeniz seferine çıktı, 2. vezîr 1612, sd. 17.10.1614 - 17.11.1616 = 2,1,1 + 18.1.1619 - 23.12.1619 = 0,11,6 = 3,0,7, iki sadâreti arasında gene 2. vezîr ve sd. kaymakamı, İran üzerine serdâr-ı ekrem olup kışı Haleb'de geçirdi, ikinci azlinde Haleb'de idi, az sonra burada ölüp Şeyh Ebû-Bekr Tekkesi yanındaki türbesine gömüldü =Gevher-hân Sultân (1608? - 1660? = 52?) b. Ahmed I (b.bk.), 1. izd. 1.1612, zifâf 1619 = 1 yıl, zevcinden 48 yş.kd.kç. Oğulları: **Sultân-zâde Fülân Bey** (doğ. 1620), Mehmed Paşa'nın nesli bu yolla günümüze kadar geldi.

Mehmed Paşa'nın başlıca hayrâtı: Ist.'da Karagümrük'de câmî, mekteb, çeşme, Bozcaada'da 2 çeşme, çarşı, Kuşadası'nda kervansaray, Ulukışla'da 300 dükkânlı çarşı, câmî, mekteb, medrese, hamam, çeşme, köprüden müteşekkil külliye, Sakız'da Yeni Câmî ve sebîl, Dümyât kalesi, Kaahire'de içkalede 20.000 deve yükü su alan sarnıç, kışla, çarşı, çeşme, kale tâmîri, Mekke'de su yolları, Kuzey Hicâz'da Ezlem kalesi, Hân Yûnus kalesi, Beytü Cizzân kalesi, Kudüs'de Kubbetü's-Sahre ile Halîl'deki câmî ve imâreti tâmîr.

Mehmed Paşa torunlarından Leskofcalı Mehmed Râgıb Bey = Hadîce Hn.'ın oğulları: 'Ömer Sabrî Bey (Yenişehir 1843 - Bitlis 1899 = 56), Mülkiye 1865, Poti şehbenderi, Tiflis başşehbenderi, Tekaaüd Sandığı veznedârı 1879, mâliye nezâreti başveznedârı 1885, Emnîyet Sandığı md. 1890, Bitlis v. vekîli 1894 ve asâleten vâlîsi 1895, Fr., Ar., Fârs., Rûmca, Arn. (*Mülkiye Târîhi*, III, 25), bâlâ 23.12.1895, 2. Mecîdî. = Mevhibe Hn., çocukları 6 kız ve 2 oğul.

'ÖMER-ZÂDELER veyâ HOCA-ZÂDELER veyâ HOCA 'ÖMER-ZÂDELER(Ş): Amasyalı Mehmed Ef. oğulları: 1) 'Abdurrahmân Ef. (ölm. 1631), Mekke pâyesi, 1621, ünlü vâız ve hatîb. 2) Sarı 'Alî Ef. (ölm. 11.1628), müd., Mekke kadısı, med. Eyüb, oğlu Yenişehir'de mollâ iken orada 1654'de ölen Mehmed Ef. 3) **'Ömer Ef.** (Ist. 1555 - Mekke, 2.1630 = 75), müderris iken I. Ahmed'in şehzâdelerine ve bu arada büyük şehzâdesi velîahd II. 'Osmân'a başmuallim 2.1608, kazasker pâyesi 12.1618, meşîhat pâyesi, 1620, Osmanlı târîhinde fiilen şeyhulislâm olmadığı hâlde meşîhat pâyesi alan 3 kazaskerin ilki, Hâce-i sultânî 26.11.1618 - 19.5.1622 = 4,2,23, II. Osmân'ın reform hareketlerinde başlıca müşâviri ve akıl hocası, şeyhu'l-Harem ol. 4.1623'de Mekke'ye gitti ve 7 yıl sonra orada öldü. Cebel-i Mu'allâ'ya defnedildi. Oğlu:

'Abdullâh Ef. (1584 - Mekke, 4.1636 = 52), 2 def'a Anadolu 3.9.1631 ve bir def'a Rûmeli 6.1633 kazaskeri (Galata 4.1620 ve Ist. 6.1620 kadısı), 1635 Revân sefer-i hümâyûnuna katıldıktan sonra hacca gidip Mekke'de öldü. Oğlu 'Osmân Ef. (1630? - Mekke, 28.10.1700 = 70?), Anadolu 2.1687 ve Rûmeli 1694a kazaskeri pâyeleri, fiilen Anadolu kazaskeri 10.1691, nakıybüleşrâf 4.1695 (Ist. kadısı 5.1685), istîfâ ederek Medîne kadılığını istedi, Mekke'de iken ölüp Peygamber'in oğlu İbrâhîm'in yanına defnedildi, müellifdir. Babası ve dedesi gibi Mekke'de ölmesi garîb tesâdüflerdir. Oğulları:

1) Müderris Hüseyin Ef. (ölm. 12.1712). 2) Müderris Mehmed Ef. (ölm. 1.1702), oğlu müderris 'Osmân Ef. (ölm. 1732), med. Edirnekapısı. 3) 'Abdullâh Ef. (1689?-12.1747=58?), Selânik ve Edirne 9.1724 kadısı, Mekke 1730a ve Ist. 1732a pâyeleri, fiilen kazasker 1744-5, med. Edirnekapısı. 4) 'Ömer Ef. (1659 - 26.2.1724 = 65), by. oğul, hekimbaşı, Ist. 4.1716 ve kazasker 1718 ve Rûmeli 8.1719 pâyeleri, fiilen Anadolu kazaskeri 5.1719, fiilen Rûmeli kazaskeri 3.1723, med. Mollâ Gûrânî ki

burada medrese, mekteb, sebîl, muallim-hâne yaptırdı. Oğlu İbrâhîm Ef. (1679? - 1704 = 25?), Galata, sn. Bursa kadısı, Mekke pâyesi 1703.

ÖZDEMİROĞULLARI (S): Özdemir Paşa (Kaahire 1500? Musavv'a/ Eritre 1560 = 60?), Mısır'da Memlûk beylerinden Türk soylusu, Mısır'da sancak beyi, Süleymân Paşa'nın 1538 Hindistan seferine katıldı, Yemen'de ve Sûdân, Habeşistan'da sancak beyi, Yemen beyl. 1549 - 12.1554, 1. Habeş beyl. 5.7.1555-1560, 1555 başında Ist.'a gelip Kaanûnî ile Habeş eyâletinin teşekkülü üzerinde mutâbık kaldı, Kaanûnî'nin Arab ve Afrika işleri müşâviri ve yakını, Habeşistan Fâtihi, med. Musavv'a'daki türbesi, nâşı buraya getirilip oğlu tarafından yaptırılan Eritre ve Habeşistan Müslümanları'nın kutsal ziyâret yeri olan beylerbeyi sarayı yanındaki türbeye kondu. Mısır 'Abbâsîleri'nden bir prensesten olan oğlu:

Özdemiroğlu 'Osmân Pş. (Kaahire 1527a - Tebrîz dışında Acıçay boyundaki otağında, 30.12.1567 sabâha karşı = 58 küsûr): Mısır'da s.b. 1546, Mısır emîr-i haccı 1561, Habeş beyl. 1560-1566, Kaahire'de 1566-67, babasının fethettiği San'â'ya beyl. 16.12.1567-12.1569, Yemen'den Ist.'a gelerek Basra ve Lahsâ beyl. sn. Diyârbekr beyl. 1571-1576, Âmid'de mâzûl 1576-78, İran serdârı Lala Must. Pş.nın muâvini 1.7.1576, Safevîler'e karşı Çıldır 9.8.1578, Koyungeçidi 9.9.1578, 1. Şemâhı 11.11.1578, 2. Şemâhı 27.11.1578, Meş'aleler 11.5.1583 meydan muhârebelerini kazanarak "Kafkasya Fâtihi", vezâret'le Şîrvân ve Dağıstân (Derbend) beyl. 10.1578, Demirkapı'dan ayrılıp 21.10.1583 Kırım yoluyle Ist. 28.6.1584, sd. 28.7.1584 - 30.10.1585 = 1,3,3 ve serdâr-ı ekrem, Tebrîz'i fethi 22.9.1585, nâşı Diyarbakır'a getirilip türbesine kondu. Şemâhı'da câmî, tekke, Derbend'de câmî, çarşı, 2 han, Ist.'da medrese, Çors'da (Güney Âzerbâycân) câmî, Eritre'de bir çok yapı ve daha pek çok hayrât yaptırdı. Ölümünde 'Abbâsî prensesi olan yaşlı annesi ve bir kızı hayatta idi. Son evlendiği Ist.'da "Dağıstân Güzeli" denen Dağıstân'da sancak beyi Emîr Şemhal'in kızı ondan dul kalınca, Bosna'da suda boğulan Hasan Paşa ile evlendi. Özdemiroğlu'nun nesli günümüze kadar geldi. Torunlarından (herhâlde 7. batın) bahriye mîralayı Emîn Bey'in oğlu:

Meh. Rif'at Pş. (Ist. 1810 - Niş, 9.1859 = 49), Saint-Cyr me'zûnu, Emîn Paşa'nın yerine Harbiye'nin 5. nâzırı ve livâ 1836 - 11.1847, ferîq, Şûrây-ı Askerî reîsi 11.1847, 1853'de Kırım Harbi'nde Silistre'de şehîd düşen Mûsâ Paşa'nın yerine kumandayı alıp nihâî zaferi kazandı, Mûsâ Paşa'nın ölüsüne müşîr rütbesi, Rif'at Paşa'ya murassâ İftihâr nişânı ile altın kılıç ve maaşı dışında ömür boyu ayda 250 altın maaş verildi, müşîr rütbesiyle Yanya v.12.1857, Silistre v.5.1859, Sofya ve Üsküb kumandanı 7.1859, Niş kumandanı 8.1859, med. Kosova, Meşhed-i Hudâvendigâr bahçesi. Çocukları: 1) Mazhar Paşa. 2) Vâsıf Bey (ölm. 1926), med. Eyüb.

3) Hâlet Hn. = Â'bidîn Paşa (Ist. 1844 - 1917 = 73), 'Ömer Ef. oğlu, 1866 Mekteb-i Erkân-ı Harbiye çıkışlı, istihkâm ve inşâât dâiresi reîsi, sn. Harbiye nezâreti muhâkemât dâiresi üyesi ferîq, 1909'da emekli. Göztepe'de köşk. Kızı Fatma Kevser Hn. = Ah. Muhtâr Pş. (1861 - 1926 = 65), kolağası Hasan Ef. oğlu, topçu kurmay, Harb Akademisi harb târîhi ve topçuluk muallimi, 1909'da Askerî Müze md., 1. ferîq = orgeneral, müel. Oğlu 'Osmân Sermed Muhtâr Alus (28.5.1888 - 18.5.1952 = 63,11,21), gazeteci, romancı, Galatasaray 1906, Hukuk 1910. Bunun kızı İlhân Türsan = Dr. İsm. Türsan, bunların oğulları yk. müh. Müşfik Türsan ve bankacı Sabîh Türsan. Dr.İsm.

Tûrsan'ın babası: Şefîq Pş., Millî Müdâfaa vekâleti müsteşârı, sn. milletvekili = Mehpâre Hn. b.'Alî Refîq Pş., Harbiye nezâreyi topçu dâiresi reîsi, ferîq, 1. 'Osmânî, 1. Mecîdî, Göztepe'de köşk. Refîq Pş.'nın çocukları: Refîka Hn. ve Nâzım Bey (=Müfîde Hn., Şekerci Hacı Bekir'in torunu).

4) Servet Pş. (1850 - 1910 = 60), Harbiye 1868, hunkâr yâveri, 1. ferîq, med. Eyüb. 2 kızı oldu, dâmâdı: milletvekili Hâmid Bey. Hâmid Bey'in kızı Fatma Hn. = Prof. Dr. Hâlid Zıyâ Konuralp (İst. 1904), Nevşehirli-zâde (b.bk.) Alb. Dr. Sâlih Konuralp ile İhsân Konuralp oğlu, Tıb Fakültesi 1925, Tıb Fakültesi dekanı 1960, estetik cerrâhı, bestekâr, müel., İng., Fr., Alm., 1934'de evlenip sonra boşandı, çocukları Sevil 1935 ve Mehmed 1939 (sonra Medîha Gökşen ile evlenip Müge 1961 adlı kızı oldu).

Özdemiroğlu Osmân Paşa şiir de yazdı. 10.1578'de Derbend'de Çoban Hân yeğeni Tucalav Bey'in "Dağıstân Güzeli" denen kızı ile evlendi. Ölümüne Cinânî'nin söylediği kıt'anın son beyti: Eritir/âteş-i kahrıyle felek, kurtulamaz - Özdemir-zâde değil, öz demir olsâ âdem.

Özdemiroğlu Mehmed Rif'at Paşa(med.Kosova, Meşhed-i Hudâvendigâr), ilk eşinden: Mazhar Paşa, bunun çocukları: Rif'at Bey(=Müesser Hn., oğulları Reşîd Bey=Semîha Hn., oğulları Dr.Sedâd Bey=Birsen Kansu(=2. Yavuz Kansu), 2 oğulları (ki Yavuz Kansu tar.evlâd edinildiler); Muzaffer Bey(=Şeref-nûr Hn., kızları Neyiz Hn. ve bunun bir oğlu); Behîre Hn.(=Afîf Bey, oğulları Mukdim Bey=Cemîle Hn., bunların oğulları Afîf Kandemir ve Mazhar Kandemir). Özdemiroğlu Meh.Rif'at Paşa'nın sonraki eşinden: Vâsıf Bey(=Belkıs Hn.) ve Hâlet Hn.(=Âbidîn Paşa, kızları Kevser Hn.=Ahmed Muhtâr Paşa, bunların oğulları Sermed Muhtâr Alus=Semîha Hn., bunların kızları İlhân Hn.=İsm.Türsan, bunların çocukları: Elâ Hn.(=Alâeddîn Koşar, çocukları İlhân Hn. ve Fettâh Bey) ve Leylâ Hn.(=Selçuk Atalık, oğulları Asena Atalık). Özdemiroğlu Meh.Rif'at Paşa'nın ilk eşinden by.oğlu: Meh.Servet Pş.(med.Eyüb)=Fatma Refî'a Hn.(Rızâ Pş.ile Râtibe Hn.kızı, bk.aş.Gözüklü Reşîd Pş.), Servet Pş.'nın 2 kızı: 1) Ayşe Ferîha Hn.(ölm.1915)=Alb.Meh.Subhî Bey(Basra müdâfii, ölm.1915'de Rangun/Birmanya esir kampı, Çarşanbalı Alb.Âsım Bey oğlu), kızları Emîne Semîha Hn.(1900-1990=Sâkıb Kutlu), 2) Hadîce Medîha Hn.=Abdülgafûr Hâmid Bey, kızları Fatma Servet Hn.=Prof.Dr.op.Hâlid Zıyâ Konuralp(1904)(bk.Nevşehirli-zâdeler, Sâlih Bey'le İhsân Hn.oğlu), bunların çocukları: Sevil Ünsal(1935=Alî Rızâ Ünsal, oğulları Cenk Ünsal) ve Mehmed Konuralp (30.4.1939; yk.mîmâr, yazar=Else Marie Konuralp, çocukları Yaman Konuralp ve Leylâ Servet Konuralp). Prof.Dr.Konuralp'in 2. eşi Medîha Gökçen'den: Müge Konuralp(1961).

Albay Dr.Sâlih Konuralp=İhsân Hn. oğulları: Dr.Şükrü Konuralp, Prof.Dr.op.Hâlid Zıyâ Konuralp=Kevser Konuralp(Ahmed Zeren=Cemîle Zeren kızı) çocukları: 1) Prof.Dr.op.(İst.Ün.Tıb Fak.) Ayhan Konuralp(ölm.7.10.1996), med.Zincirlikuyu=Neclâ Konuralp(kızları Gül Konuralp) ve 2) Ayten Maltepe=Azîz Maltepe(çocukları Yâsemin Maltepe, Halûk Maltepe ve Resân Sunal).

Bağdâd vâlîsi Gözlüklü Reşîd Paşa(med.Bağdâd, Abdülkaadir Geylânî Türbesi)=Nâfia Hn.Kızları Râtibe Hn.(med.Geylânî Türbesi)=Rızâ Paşa, bunların kızları

Fatma Refîa Hn.=Meh.Servet Paşa(yk.bk.), Rızâ Paşa'nın 2. eşinden: Kâzım Giray (ölm.1962)=Zehrâ Giray, bunların çocukları Halûk Giray ve Eyüb Giray. Gözlüklü Reşîd Paşa'nın oğlunun kızı: Zehrâ Hn.=Nûrî Bey, bunların bir oğulları ve Dr.Hüsâmeddîn Bey'le evlenen Nûr-i Nisâ Hn.adlı kızları oldu. Bu Nûrî Bey, Boneval-zâde'dir. Humbaracıbaşı Ahmed Boneval Paşa neslindendir(Kont Claude Alexandre de Bonneval, Coussac 1675-Ist.1747=72, Fransa, sn.Almanya subayı, Almanya imparatorluk mareşali 1716, 1729'da Osmanlı'ya sığınıp ihtidâ etti, humbaracıbaşı 1731-38).

Yukarıda adları geçen Meh.Servet Pş.=Fatma Refîa Hn.(ölm.1951) kızları Hadîce Medîha Hn.(ölm.1957)=Abdülgafûr Hâmid Bey(ölm.1953), bunların kızları Fatma Servet Hn.(Anteb 1913-1992)=Prof.Dr.Hâlid Zıyâ Konuralp(yk.bk.). Abdülgafûr Hâmid Bey, Mehmed Nâcî Ayntâbî Ef.oğludur ki bu Ef., Mardin'de doğan bir Türkmen âilesinden olup Ayntab'a yerleşti, sn.Haleb müftîsi olup burada öldü. Bu Nâcî Ef.'nin 4 oğlu: 1) Mahmûd Kâmil Paşa(aş.bk.), 2) Ahmed Sâmih Bey, 4) Abdülgafûr Hâmid Bey(yk.bk.) ve 3) Es'ad Bey, bunun çocukları: Fuâd Bey(oğlu İmâd Bey), Sâmî Bey(oğlu Hâmid Bey), Fâzıl Bey(oğlu Avnî Bey) ve Fazîlet Hn. Mahmûd Kâmil Paşa(Haleb 1877-İnebolu 1922=45), med.Süleymâniye C./Ist., kurmay yzb.1901, mîrlivâ general ve harbiye nezâreti müsteşârı 1914 sonu, 3. Ordu komutanı 1915, tekrar müsteşar, 5. Ordu komutanı 6.1918, Malta sürgünü, Malta'dan kaçıp Millî Mücâdele'ye katılmak üzere İnebolu'ya çıktı, fakat burada öldü, tek çocuğu: Yavuz Kansu(Ist.1918-Ank.198x), med.Bakırköy/Ist., yüksek elektrik, uçak ve gemi mühendisi, İng., Fr., Alm., İt. Savaş içinde Birleşik Amerika'ya gidip Ist.Teknik Üniversitesi'nden sonra burada da tahsîl edip gemi yaptı, uzun yıllar NATO'da çalıştı, buradan Ümrâniye'de Kanadalılar'ın kurduğu santral fabrikasının kontrol mühendisi oldu, sonra Ankara'ya yerleşip Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ve ölümüne kadar TUSAŞ'ta çalıştı. Bu kitabın müellifi Yılmaz Öztuna ile berâber Türk Havacılık Tarihi'ni yazdı, bunun Millî Mücâdele'ye ve sonrasına âid 2. cildi basılamadı, çok zengin uçak maket koleksiyonunu Yeşilköy Hava Müzesi'ne ve gemi maket koleksiyonunu Deniz Müzesi'ne bağışladı. Son yıllarında Birsen Kansu ile evlendi ve bu hanımın ilk eşinden olan 2 oğlunu evlâd edindi. Büyük entelektüel, askerliğe, denizciliğe ve havacılığa âşık Osmanlı aristokratı idi. Yavuz Kansu'nun annesi ve Mahmûd Kâmil Paşa eşi Berîa Kansu 1970'lerin sonunda ölüp Süleymâniye Câmii'ne eşinin yanına gömüldü. Berîa Kansu'nun babası İbrâhîm Hakkı Paşa(=Dürr-i Sâf Hn.), onun babası Münîb Ef., onun babası da Refî Mollâ'dır. Münîb Ef. kızı Ahsene Hn. (Mehmed Bey), bunun çocukları: Kadriye Hn., Bedîa Hn. ve Prof.Dr.Alî Es'ad Birol(1901, jinekolog)= Şâzimend Sekbân(1925), kızları Aysel(1930). Kâlâyî-zâde Münîb Ahmed Efendi şâir olup babasının yanında gömülüdür, 23.1.1876'da yaşlı ol.öldü, babası Kâlâyî Refî' Meh.Emîn Ef., kısaca Refî' Mollâ(Ist.1743-25.11.1821), dîvân sâhibi kadılardandır, Tophâne'de medfûndur.

Gözlüklü Mehmed Reşîd Paşa, Sadrâzam Husrev Paşa kölesi ve evlâdlığı olup 1. Ordu'da subayken Avrupa'ya tahsîle gönderildi, dönüşünde Tophâne'de mîrlivâ, ferîq, Şûrây-ı Askerî 1840, müşîr 12.1847, Tophâne müşîri 8.1851, Bağdâd vâlîsi ve 6. Ordu ve Hicâz tümeni kumandanı 9.1851, orada ölümü 9.1857, oğlu Şâhib Servet Bey.

— P —

PAŞA YİĞİT-OĞULLARI veyâ TURHÂN(TURAHÂN)OĞULLARI(V): Manisalı Paşa Yiğit Bey (ölm. Üsküb 1413), Üsküb fâtihi ve ilk s.b. 6.1.1392 - 1413 = 21, med. Üsküb. Oğulları:

1) Gaazî İshâq Bey: 1413'de babasının yerine Üsküb s.b. Müneccimbaşı'na göre Paşa Yiğit'in evlâdlığıdır. Ancak Sd. Sarı İshâq Pş. (b.bk.) ile karıştırılmış olabilir. İshâq Bey'in oğulları: Paşa, Kılıç Doğan, Must., Bosnasarayı'nda câmî yaptıran Meh. ve Î'sâ Beyler'dir. XV. asrın en müstesnâ akıncı kumandanlarından olan İshâq Bey'in en mühim oğlu Î'sâ Bey'dir, Bosna s.b. 1454-1470, başlıca hayrâtı: Üsküb'de su kemerleri ve 38 km su yolu, câmî, han, medrese, çifte hamam, Bosnasarayı'nda Hunkâr Câmii, 2 han, hamam, köprü, kervansaray, sebîl, tekke, Kalkandelen'de tekke, Yenipazar'da câmî, Vardar Yenicesi'nde câmî. Î'sâ Bey'in oğulları 'Alî, Ah., Must., Hasan (ölm. Üsküb, 1519'dan sn.), Büyük Meh. ve Küçük Meh. Beyler'dir. Büyük Mehmed Bey 1503'de Elbasan s.b. oldu, oğulları Hacı Mehmed ve Barak Beyler'dir. Küçük Mehmed Bey'in kızı 'Ayşe Hâtûn'dur.

2) "Türk" Turahân (galat-ı meşhûru Turhân) Bey (ölm. 7.1458), Tesalya, sn. Mora s.b., med. Yenişehir (Tesalya), başlıca hayrâtı: Malkara'da mescid, medrese, tekke, Tırhala'da câmî, Ustulkolina'da (Foça/Hersek) câmî. Oğulları: 'Alî, Hızır, Veysî, 'Osmân, Ah., Meh. Beyler hepsi 1481'den sn. ölmüş sancak beyleridir. Dîğer oğlu Turahânoğlu 'Ömer Bey (ölm. 1489'dan sn.), Mora s.b. 1458, med. Malkara, 1477'den Isonzo'da Venediklilere zaferiyle ünlü, Yenişehir'de câmî, Livadya'da Gaazî 'Ömer Bey Câmii, Ağrıboz'da mescid yaptırdı. Oğulları: 1) İdrîs Mahvî Bey, şâir (Sehî), âlim. 2) Turahân Bey (ölm. 1554'den sn.). Bunun torununun torunu Hacı Must. Bey (ölm. 1705), med. Sinân Paşa medresesi. 3) Hasan Bey (ölm. 1531'den sn.). Bunun oğlu 'Ömer Bey, 1554'de akıncı beyi, şâir. Bunun torunu: Fâiq Pş. (1575 idâmı Ist. 20.1.1644 = 69), Mora tahrîrine me'mûr iken Rûmeli beyl. 3.1643. Âilenin nesli 1882'y kd. Yenişehir'de yaşadılar, sonra Ist.'a ve sâir yerlere geldiler.

Paşa Yiğit'in babası ve âilesi için bu cildin başında Çelebî Sultân Mehmed bahsinde lalası paragrafına bk.Paşa Yiğit'in lakab olduğu anlaşılıyor, zîrâ tâm adı Paşa Yiğit Mehmed Bey'dir. Gaazî İshâk Bey, 1415 Doboj meydan muhârebesinde İmparator-Kral Sigismund'u ve 1421 Stirya meydan muhârebesinde ayni hükümdârı iki def'a bozguna uğrattı. Gaazî Turhan Bey, vakfı olan Kırkkavak köyündeki türbesindedir, bu köy Malkara-Tekirdağ arasındaki İnecik yakınlarındadır.

Sadrâzâm(1469-72 + 1481-82) Sarı İshâk Paşa(b.bk.), Paşa Yiğit'in âzâd edilmiş kölesi ve mânevî oğludur(1400?-1485=85?). Sadrâzam(1473-77) Gedik Ahmed Paşa ise, bu İshâk Paşa'nın dâmâdıdır.

PAŞMAKCI-ZÂDELER(Ş): Paşmakcı-zâde Şeyh Hüs. 'Abdî Çel., Bursa'da Bayrâmî şeyhi, babası paşmakcı esnâfından. Oğlu Paşmakcı-zâde Mehmed Ef. (ölm. Menemen, 6.1655), Bursa doğumlu, Ist. kadısı 2-8.1646, Menemen'e sürgün. = Seyyide Fülâne b. Seyyid Ef. b. Seyyid 'Alî Ef. Oğulları: Üsküdar kadısı Meh. Ef. (ölm. 1683), şâir Pîr Sâlih Ef., müderris şâir Şekîb Ef. (ölm. 1690), Yenişehir kadısı Nûh Ef. (ölm. 1672) ve:

Seyyid **'Alî Ef.** (Ist.4.1639 - 12.2.1712 = 72,10), Kudüs kadısı, nakıybüleşrâf 6.1690, Ist. pâyesi, 7.1690, kazasker pâyesi 5.1691, fiilen Rûmeli kazaskeri 5.1692, nakıyblikden ayrılarak Kaahire'ye sürgün 1.1695, dönüp 2. def'a fiilen Rûmeli kazaskeri, bu görevden ayrıldıktan az sn. şeyhulislâm (no. 67, 70, 73) 31.7.1703 - 19.8.1703 = 0,0,19 + 26.1.1704 1.2.1707 = 3,0,6 + 16.7.1710 - 12.2.1712 = 1,6,27 = 4,7,12, 1.2.1707-3.1710 arasında Sinop'a sürgün, meşîhat makaamında öldü, müel., Nakşî ve Hamzevî, med. Edirnekapısı'nda Emîr Buhârî dergâhında Kemâlpaşa-zâde'nin kabri karşısı. Oğlu:

Şeyhulislâm Alî Ef., Melâmîler'e göre gavs olup, ölünce yerine Sadrâzam Şehîd Alî Paşa gavs oldu.

'Abdullâh Ef. (1680 - Konya 1733a = 53), babasından me'zûn, Ist. kadısı 1714, nakıyb 1718-20, kazasker 11.3.1720 (yş.40), fiilen Anadolu kazaskeri 1721, Rûmeli pâyesi 6.1725, fiilen Rûmeli kazaskeri 11.1730, şeyhulislâm 17.5.1731 24.2.1732 = 0,9,7, hacca gitti, dönüşte 3,5 ay Şâm'da oturup Konya'ya geldi, hastalanıp öldü. Med. Konya, Mevlânâ T. hazîresi. Çocukları:

1) Fülâne Hn. = Hekîmoğlu (b.bk.) Yûsuf Evliyâ Ef. (ölm. 1736), Mekke pâyeli, çocukları var.

2) Safiyye Hn. (1708? - 1773 = 65?) = Dürrî-zâde (b.bk.) Must. Ef. (1702 - 1774 = 72), şeyhulislâm, izd. 1724, Oğulları: Şeyhulislâm 'Atâullâh Ef. (1729 - 1765 = 36), Şeyhulislâm Â'rif Ef. (1740 - 1800 = 60) vs.

3) Must. Ef. (ölm. 1732b), Yenişehir kadısı 1730a. By. oğul.

4) Meh. Selîm Ef. (ölm. 1.1793), kç. oğul. Şâm kadısı 1771, Mekke pâyesi 1785, Ist. pâyesi 6.1790, sn. kazasker pâyesi, med. Eğrikapı. Oğulları: müd. Meh. Şihâbeddîn Ef. (ölm. 28.2.1787, med. Eğrikapı) ve Must. Nâfiz Ef. (ölm. 1822a), Kudüs 1808 ve Edirne 6.1816 kadısı, Mekke pâyesi 1821a. Bunun oğulları: Mollâ Meh. Emîn Ef. (ölm. 1822a), med. Eğrikapı, babası yanı; 'Abd. Râşid Ef. (ölm. 1852?), Bağdâd 1843 ve Filibe 1850 kadısı; Meh. Zekî Ef. (ölm. 1816), Galata kadısı 1813, med. Eğrikapı.

5) Meh.Nû'mân Ef. (ölm. 23.8.1783), ortanca oğul, Haleb ve Mısır 10.1773 ve Ist. 1782 kadısı, kazasker, Rûmeli kazaskeri, med. Eğrikapı. Oğulları: Mısır kadısı (1798b) İbr. Ef. (ölm. 1.1801) ve Şâm kadısı iken burada ölen 'Abd. Ef., bunun oğlu Hacı İbr.Ef. (ölm. 17.10.1847), Medîne kadısı 1835, Ist. pâyesi 1838, Ist. kadısı 1844, kazasker, med. Edirnekapısı. Bunun oğlu mollâ iken pek genç ölen (5.2.1855) Ah. Eşref Ef. Bunun oğulları: müd. Tevfîq Ef. (ölm. 1886, med. Eğrikapı) ve Edirne kadısı Zühdî Ef. Bu sonuncunun 2 oğlundan: Meh. Es'ad "'Andelîb" Bey (Ist. 1873 - Malatya 1902 = 29), gazeteci, başmuharrir, şâir, müel., Malatya'da tahrîrât md. olarak sürülüp orada az sonra alkolden öldü (*SATŞ*, 100-2) = Fülâne b. Raûf Pş., mutasarrıf, talâq, çocuğu yok.

Şeyhulislâm 'Alî Ef.'nin akrabâsından Seyyid Yaḥyâ Ef. (ölm. 2.1707), kalem, sâlyâne mukaataacısı, sadâret mektûbucusu 1694a, ilâveten mâden mukaataacısı, Anadolu muhâsebecisi 1695a, başmuhâsebeci 1697a, rûz-nâme-i evvel, kapıcılar kethudâsı 1705, çavuşbaşı 2.1706, başdefterdâr 18.7-12.8.1706 = 0,0,25, istîfâ, med. Sadefciler.

PEÇEVÎ-ZÂDELER(V): Bk. SOKOLLU-ZÂDELER(D, S)

PEPE MEḤMED PAŞA-ZÂDELER(V):Bk. ḤAMDULLÂH PAŞA-ZÂDELER(S)

PERTEV PAŞA-ZÂDELER(V): Şâir Ḥâfız Î'sâ Ef. oğlu Kırımlı Ḥamdullâh Ḥamdî Ef., Konya'dan veyâ Antalya'dan Kırım'a göçmüş, Baçesarayı'nda nakıybüleşrâf olmuş, sonra Kırım'dan ayrılarak Darıca ve Alemdağı'nda (Ist.'un Anadolu banliyöleri) çiftlikler alıp buraya yerleşmiş, zehirlenerek ölmüştü. Oğlu Muṣṭ. Ef., Velîefendi çayırında (Ist.'un Rûmeli banliyösü) av sırasında kazâ kurşunu ile öldü. Bunun oğlu İbr. Ef., 18.5.1791'de yeniçerilerce öldürüldü, Pertev Paşa'yı Niẓâm-ı Cedîd'ci kılan olaylardan biridir. İbr.Ef.'nin Orduy-ı Hümâyûn şeyhi (yânî vâızı) Çerkes H̱alîl Ef.'nin kızı H̱adîce Hn. ile izdivâcından olan 2 oğlu:

1) Meḥ. Emîn Ef.(ölm.Ankara, 9.1842), by.oğul, ẖâcegân 1822a, 'Asâkir-i Manṣûre nâzırı, rikâb-ı hümâyûn başdefterdârı, mühimmât-ı harbiyye nâzırı, Kütahya'ya sürgün, Adana ve sn.Ankara eyâletleri defterdârı, 60 yaşlarında.

2) Meḥ.Sa'îd Pertev Pş.(Darıca 1786 - Edirne'de îdâmı 8.10.1836 = 50), 1804'de yüksek medreseyi terkederek Bâb-ı Âlî'ye girip 1 yıl rüûs, 1 yıl Dîvân-ı Hümâyûn kalemlerinde kâtib olarak "Pertev" mahlasını burada aldı, 1806'da mektûbî-i sadâret(sadâret mektûbculuğu=başbakanlık genel sekreterliği) kaleminde kâtib oldu, burada reîsülküttâb olan Niẓâm-ı Cedîd liderlerinden Gaalib Ef. (Sd.Gaalib Pş.) tarafından 20 yaşında iken keşfedilip yetiştirildi, reîsülküttâb'ın kâtibi oldu, bu sıfatla Gaalib Ef.'nin yanında Rusya ile mütâreke konferansına katıldı ve 1811'de Gaalib Ef.onu yanında 8 ay müddetle Petersburg'a da götürdü(Leningrad), dönüşte Pertev Ef.'yi âmedî ẖalîfesi Â'kif Ef.(Pş.) 25 yaşında ve bekâr olduğundan, genç, fakat o devir için evde kalmış yaşta bulunan halası ile evlendirmek istedi, Pertev Ef.bu izdivâcı kabûl etmeyince hasm-ı cânı oldu, hem Pertev Ef.'nin şahsına, hem onun Niẓâm politikasına sonuna kadar karşı koydu, 1811'de Pertev Ef.âmedî ẖalîfesi, 7.1821'de âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn (hâriciye müsteşâr yardımcısı), 9.1824'de beylikci(hâriciye müsteşârı), sn. reîsülküttâb (hâriciye nâzırı) 24.3.1827 - 23.2.1830 = 2,11,0, mecâlis-i âliyeye me'mûr devlet nâzırı, 7.1830'da görevle Mısır, 1830 sonlarında sadâret kethudâsı(dâhiliye nâzırı) oldu ve 9.3.1836'da görevinin adı "umûr-ı mülkiyye nâzırı" olarak değiştirilerek vezîr oldu, 23.9.1836'da Edirne'ye sürüldü. Vak'a-i H̱ayriye'de beylikci olup yeni rejimin ilk dış işleri bakanı, sonra iç işleri bakanı oldu. Şâir, Ar., Fârs., Rusca, dîvân sâhibi, rik'a hattâtı (*SATŞ*, 1.312-24; Konyalı, *Üsküdar Târîhi*, II, 403). Edirne'de medfûn. Zevcesi 1894'de 95 yaşlarında öldü. Üsküdar'da konağı yanında vakıf kütübhâne kurdu.

Yetiştirdikleri içinde Şekîb Pş.(b.bk.), Sd.Sârim Pş.(b.bk.), bilhassa ekolünü devâm ettiren Must.Reşîd Pş.(b.bk.) vardır. Çocukları:

1) Mahmûd Cemîl Bey. 2) Şihâbeddîn Bey(ölm.2.6.1881), Meclis-i tanzîmât başkâtibi 1854-1862a, İntihâb-ı Me'mûrîn komisyonu reîsi 1871-2, med. Selîmiye Tekkesi. 3) Fatma Cemîle Hn.(1818? - 1.1893 = 75?) = Kıbleli-zâde(b.bk.) Vassâf Bey(îdâmı Varna 12.9.1837), II. Mahmûd'un sır kâtibi ve Nizâm erkânından, çocukları var. 3) Ah.Cemâleddîn Bey(ölm.1891a), med.Üsküdar, Selîmiye Tekkesi. Bunun oğulları 'Atâ Bey ve 'Abdül'azîz Bey(7.11.1850 - 31.12.1918 = 68,1,24), sadâret mektûbî kâtibi, Meclis-i Meb'ûsân zabıt kâtibi 1877-78, evkaaf meclis-i idâre üyesi ve 1908'de reîsi, med.babasının yanı, müel., şâir, tâ'lîq hattâtı, mütemâyiz. Oğlu Nûrullâh Pertev Bey.

Abdülazîz Bey(1850-1918)'in kardeşleri: Mazhar Bey, müzisyen Mehmed Atâ Bey, Fatma Hn. Abdülazîz Bey'in kızı Ayşe Hn. ve oğlu Nûrullâh Pertev Pertevoğlu(1894-1956)'dur ki *Kitâbü'l-Kütüb* adlı *Keşfü'z-Zunûn* tarzı eseri basılmadı. Abdülazîz Bey'in eserlerden biri: *Âdât ve Merâsim-i Kadîme*, sâdeleştirilmişi: *Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tâbirleri*, 2 c., İst.1995.

Nakşî olan Pertev Pş.'nın şeyhinin dergâhının bulunduğu Üsküdar'da Selîmiye'deki vakıf kütübhâne 1908'de Fâtih Millet kütübhânesi'ne katıldı. Pertev Pş.'yı yetiştiren:

Meh.Sa'îd Gaalib Pş.(İst.1763 - Balıkesir 1829 = 66), Seyyid Ah.Ef.oğlu(sadâret mektûbî kalemi başhalîfesi), sadâret mektûbî kaleminde kâtib ve babası gibi burada serhalîfe oldu, 1791'de Rusya ile sulh konferansına kâtib olarak katılarak kariyere başladı, by.tezkireci, reîsülküttâb 15.10.1806-25.7.1807=0,9,11 + 16.4.1808-6.1811=3,2, + 22.1.1814-4.7.1814=0,5,13 = 4,4,24, ilk riyâsetinden sonra nişâncı, ikincisinden sonra sadâret kethudâsı 6.1811-4.7.1814, sd.13.12.1823 - 14.9.1824 = 0,9,2, Bursa ve Kocaeli sancakları ilâvesiyle Karadeniz Boğazı muhâfızlığından sd.oldu, sadâretten sonra Erzurum v. ve Şark seraskeri, sefâret-nâme sâhibi olan Paşa, çocuksuzdur. Şâirdir(Fatîn). Balıkesir'de Zağanos Pş.C.'nde medfûndur. Kasım Çavuş mescidini yeniden yaptı. Nizâm-ı Cedîd ricâlinden ve Ruscuk Yârânı'ndan, 1808'de III. Selîm'i kurtaramayınca II. Mahmûd'a tahtı sağlıyanlardandır. Yukarıdaki görevleri dışında, 1788'de hâcegân rütbesiyle Orduy-ı Hümâyûn'a katıldı, Rus cebhesine gitti, 25 yaşında idi, Osmanlı ordusunun kesin şekilde Batı tarzında düzenlenmesi gerektiğine inanarak döndü, 2.3.1798'de âmedî oldu, 4.1802'de Fransa'ya gitti, Paris'te kalıp ertesi yıl döndü, by.tezkireci oldu, kısa bir Kütahya sürgününden sn.4.1824'de vezâret'le Bolu, sn.sırasıyle Sıvas, Niğde, Ankara ve Çankırı, 2.def'a Bolu ve Kastomonu vâlîsi, Konya'ya sürgünden sonra Bozok ve Kayseri vâlîsi oldu. Ruscuk Yârânı'ndan hayâtı kurtulan tek kişi olarak kaldığı için, yeniçerilerin devamlı muhâlefeti altında iş gördü ve sık sık Ist.'dan uzaklaştırılıp yeri değiştirildi. Çok mâhir diplomat olup modern Türk diplomasinin kurucularındandır. Gaalib Paşa'yı yetiştiren ve Nizâm-ı Cedîd hareketine sokan üstâdı:

Ebû-Bekr Râtib Ef.(Rodos'da îdâmı 1799), Tosyalı müd.Çilingîr 'Alî Ef.oğlu, Tosya'da tahsilden sonra Ist.'a gelip tahsîline devâm etti, Halîl Hamîd Pş.(b.bk.) daha âmedci iken onu keşfetti, âmedî halîfesi yaptı ve reform fikrini benimsetti, yerine

âmedci oldu, sipâhî kâtibi 1786, 1 gün reîsülküttâb vekîli ve ertesi gün by.tezkireci vekîli 4.1789, yeniçeri kâtibi, Viyana sefîri 9.1791, şıkk-ı sâlis defterdârı ve inzimâmen hubûbât nâzırı 3.1794, reîsülküttâb 25.5.1795-17.8.1796 = 1,2,23, Rodos'a sürgün ve 3 yıl sonra orada îdâm, kellesi getirilip Kanlıca'da 'Atâ Ef.tekkesine gömüldü. Çok mâhir diplomat, 3 dilde şâirdir. Oğlu müd. Meh.İskender Ef., genç öldü. Daha 1773'de müstakbel III. Selîm'in tâ'lîq hocası olan Râtib Ef., bir yandan Velîahd-Şehzâde, dîğer tarafdan kendisini yetiştiren Halîl Hamîd Paşa ile, Nizâm-ı Cedîd fikrini oluşturdu. İstisnâî değeri yüzünden felâkete uğrayınca, fikirlerini yetiştirdiği Gaalib Pş.devâm ettirdi.

PÎRÎ-ZÂDELER(Ş): Yeniçeri çorbacı'sı(tabur kumandanı=piyâde bnb.) Pîrî Ağa'nın oğullarından biri yeniçeri kâtibi Hacı Ah.Ef.(ölm.1729, med.Koca Mustafapaşa), dîğeri: Meh.**Sâhib Ef.**(Ist.1675? - Üsküdar, 25.6.1749 = 74?), yüksek medrese rüûsu, Şeyhulislâm Feyzullâh Ef.'nin hâfız-ı kütübü, Râmî Pş.'nın imâmı, müd.1701, Selânik kadısı 1723, imâm-ı sânî-i şehryârî ve şehzâdegân muallimi 1727-30, Mekke pâyesiyle Bursa kadısı 1730, imâm-ı evvel-i sultânî 1.1731, Ist.kadısı 30.5.1731, Anadolu 18.8.1733 ve 2 def'a Rûmeli 1.5.1737 kazaskeri, şeyhulislâm(no.87) 6.3.1745 - 5.4.1746 = 1,1,0, hemen oğlu ile hacca gitti, med. Üsküdar, 3 dilde şâir, İbnü Haldûn'un *Mukaddime*'sinin Türkce mütercimi olmakla meşhûr, Beşiktaş'da yalı, Üsküdar'da konak.Oğlu:

'Osmân Sâhib Ef.(Ist.1710 - Ist.2.3.1770 = 60), babasının adı s(sâd), bunun adı s(sîn) ile yazılır, mânâları ayrıdır. Müderris 1730, Galata kadısı 6. 1745, Mekke pâyesi, Ist. kadısı 1746, babası ile hacca gitti 1746, kazasker 16.6.1751(yş.41), 3 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri 26.7.1756, şeyhulislâm(no.103) 26.10.1768 - 2.3.1770 = 1,4,7, makaamında öldü, med.Murâd Pş.C., 7.11.1755-11.1756'da imâm-ı sultânî olup 26.5.1761'e kadar 4,5 yıl Bursa'da sürgün, dîvân sâhibi, tâ'lîq hattâtı, Bektâşî, okçu, Üsküdar'da Şemsîpaşa'da çeşme yaptırdı(Konyalı, II, 79). Adı 'Osmân olup mahlası Sâhib, babasının adı Meh., mahlası Sâhib olup her ikisi de daha çok mahlaslariyle anılır.'Osmân Sâhib Ef.'nin dâmâdı: İbr.Ef.(Bey) (1729a - 5.4.1796 = 67), Ist.4.1789, Anadolu 9.1791 ve Rûmeli kazaskeri 3.2.1795 pâyeleri, vezîr Sarı Meh.Pş.'nın (ölm.3.1750) oğlu, annesi tarafından Sd.Topal 'Osmân Pş.(b.bk.) torunu. İbr.Ef.ile Sâhib Ef.'nin kızının nesli gerçekte Sarı Mehmed Paşa-zâdeler'dir, ancak günümüze kadar Pîrî-zâde soyadını kullanmış ve böyle tanınmışlardır, onun için burada gösterildi.

Kazasker İbr.Ef.'nin(Bey), Şeyhulislâm Sâhib Ef.'nin kızından olma oğlu: Yahyâ Ef.(veyâ Bey) (ölm.30.3.1837), Mekke 5.1810, Ist.5.1815, kazasker 5.1816, Rûmeli 6.1824 pâyeleri, med.Eyüb. Oğlu İbr. 'Ismet Ef.(veyâ Bey) (1805 - 22.11.1857 = 52), Galata kadısı 7.1837, Mekke pâyesi 1838, Ist.pâyesi 4.1847, kazasker pâyesi 6.1849, Meclis-i Ma'ârif reîsi 1854, med. Bâyezîd, dedesinin yanı. Oğlu **Meh. Sâhib Ef.**(Bey) (4.1838 - 6.7.1910 = 73), meşîhat mektûbî muâvini 1858, meşîhat mektûbcusu 1861, Eyüb kadısı, İzmir kadısı, Dîvân-ı Muhâsebât üyesi 1865, Mekke pâyesi 1866, Şûrây-ı Devlet üyesi 1868-71, Ist.pâyesi 1873, Şûrây-ı Devlet(2) 1876, kazasker pâyesi 19.12.1883(yş.45), 5 ay Haleb'e sürgün 1885, Temyîz reîsi 1896, Şûrây-ı Devlet Mülkiye Dâiresi üyesi(3), Şûrây-ı Devlet 2. reîsi 1908, senatör 1908, 1. 'Osmânî

5.5.1909, murassâ Mecîdî 26.8.1898, Rûmeli pâyesi almaksızın şeyhulislâm(no.161) 5.5.1909 12.1.1910 = 0,8,8, med. Üsküdar, atası yanı, müel. = Fahrünnisâ Hn.b.Hekîmbaşı-zâde(b.bk.) Hayrullâh Ef.('A.H.Tarhân'ın hemşîresi). By.oğulları İbrâhîm Bey, adliye nâzırı oldu(24.1.1913-22.1.1915=1,11,29). Kç.oğulları İsm.'Ismet Pîrî(1873 - Yeniköy/Ist.1942 = 69), Mülkiye 1893, Hukuk Mektebi 1895, hâkim, savcı, Kastamonu mv.1913(*Mülkiye Târîhi*, III, 486).- Adliye nâzırı İbrâhîm Bey: Doğ.8.1859, Mekteb-i Hukuuk-ı Şâhâne me'zûnu 9.10.1888, çeşitli savcı ve hâkimlikler, ûlâ sânîsi 5.8.1901, ûlâ 31.12.1903, 3. 'Osmânî 1.7.1900, 2. Mecîdî 23.10.1905, Selânik v.14.9.1909, 1. Mecîdî 16.6.1911, Istanbul v.29.1.1911-22.10.1912, 1. 'Osmânî 5.11.1913, adliyye nâzırı, bu arada evkaaf ve Şûrây-ı Devlet nâzır ve reîs vekîli, 2. def'a vekâletden asâleten Şûrây-ı Devlet reîsi 20.4.1916(2. vekâletinin başlangıcı 27.5.1914), 2. def'a ilâveten evkaaf nâzır vekîli 26.4.1916, bu görevlerden ayrılarak senatör 4.2.1917, Malta'ya sürgün 1919, dönüşde Istanbul'da oturdu, 13.5.1933'te öldü, Karacaahmed'e babasının yanına gömüldü. Dâmâdı: Sâ'dî Bey(Ist.İl Meclisi üyesi)b.Ûdî Azmî Bey(1870-17.5.1944=74, bestekâr, *TMA*, I, 92b). Bu Sâ'dî Bey'in annesi, Neyzen Mahmûd Şevket Özdönmez'in(1873-1954) (*TMA*, I, 227a) hemşîresidir. Özdönmez, Mudanya kaymakamı yüzbaşı Hasan Dâniş Bey'in(Selânik 1833-Mudanya 1876), o da 1854'de şehit düşen Silistre müdâfii Müşîr Hulûsî Mûsâ Paşa'nın oğludur. Mûsâ Paşa'nın dîğer oğulları Ferîk Hüseyin Paşa ve Halîl Bey'dir.

Yukarıda anılan Kazasker Yahyâ Ef.'nin(ölm.1837) kızı (Şeyhulislâm Sâhib Bey'in halası) Behiyye Hn.= 'Abdî Bey, mektûbî-i sadâret hulefâsı, gurebây-ı yesâr kâtibi 1823a, hâcegân'dan. Oğulları Ah.Bey ve bunun kızı Fatma Hn.(ölm. Beyrût 1885), med.Beyrût, *Makber* mülhimesi ve "şâir-i âzam" Hekîmbaşı-zâde(b.bk.) 'Abdülhak Hâmid Tarhân'ın(ölm.1937) ilk eşi ve çocuklarının annesi. 'Abdî Bey'in kardeşleri: hâcegân'dan mektûbcu Kâmil Bey ve âmedî hulefâsından Emîn Bey(ölm.10.1828). 'Abdî Bey, AĞA HÜSEYİN PAŞA-ZÂDELER'dendir ve Vak'a-i Hayriye kahramânı Ağa Hüseyin Pş.ile isim benzerliği dışında bu âilenin ilgisi yoktur. 'Abdî Bey'in babası, Hüs.Hüsnî Bey'dir(ölm.1828). Âile şudur:

Ağa 'Abdullâh Pş.(ölm.Vidin, 7.1738), yeniçeri, samsoncubaşı, kul kethudâsı 4.1733, yeniçeri ağası 1734-7.1738, ilâveten vezâret'le sd.kaymakamı 7.1737, med. Vidin, Hunkâr C.Ist.'da mekteb yaptırdı. Bu zâtın üvey oğlu: Ağa Hüseyin Hüsnî Pş.(ölm.Kandiye, 8.1782), yeniçeri, turnacıbaşı 1756, kul kethudâsı, yeniçeri ağası 9.1763, kapdân-ı deryâ 7.2.1765-6.1765=0,4, vezîr 3.1765, Girid 1766b, Mora 6.1768, Kandiye 1769, burada şehîd. Şâir. Oğlu kapıcıbaşı 'Abdullâh Bey ve bunun oğulları:

1) Hüs.Hüsnî Bey(1772 - 22.12.1828 = 56), defterdârlık mektûbî kalemi, 10 yıl îrâd kîsedârı, hâcegân, Arnavudluk'da görevli, Ordu defterdâr mektûbcusu 1.1807, âmedci 5.1807, başdefterdâr 12.6.1811-22.1.1814=2,7,10, Eğridere palankasına ve sn.Enez'e sürgün, Bağdâd'da görevli, reîsülküttâb vekîli 1813, başmuhâsebeci 1.1813, Cebehâne nâzırı 1815, İzmir'de görevli, ilâveten Ist.cizyedârı, başmuhâsebeci(2) 9.1816, by.rûz-

nâmeci 8.1819, çavuşbaşı 31.8.1819, nişâncı 7.2.1821, by.rûz-nâmeci(2) 7.1821, defterdar emîni 1822, Mora ordusu defterdârı 1.1825, çavuşbaşı(2) 10.1825, mukaataacı 2.1828, med.Eyüb Sultân T.bahçesi.Oğlu Kâmil Bey, bunun oğlu hâcegân'dan Meh. Emîn Ef., bunun oğlu seraskerlik mektûbî kalemi 1. mümeyyizi Ah. Â'rifî Bey (=Nevşehirli-zâde Ikbâl Hn.), bunun da oğlu büyük müzikolog Meh. Raûf Yektâ Bey'dir (27.3.1871 - 8.1.1935 = 63,9,12) (bunun çocukları için bk. *TMA*, II, 169a-71a).

2) 'Alî Necîb Pş.(ölm.20.3.1845), kç. kardeş, kalem, hâcegân, kalyonlar kâtibi 1822, kardeşinin Mora'ya gitmesiyle çavuşbaşı vekîli 1.1825, Cebehâne nâzırı 6.1825, ilâveten vüzerâ kapı kethudâsı, Tophâne nâzırı 1827b, başdefterdâr 6.8.1828 - 8.5.1829 = 0,9,3 + 9.1830 - 10.1835 = 5,1, = 5,10,3, bu târihde başdefterdârlık ilğâ edildiği için Osmanlı târîhinin son başdefterdârıdır, az sonra mâliye nezâreti kuruldu, sadâret kethudâsı, defterdâr(2), 100 altın aylıkla mâzûl, mühimmât-ı harbiyye nâzırı 9.1837, vezâret'le vâlide kethudâsı 7.1839 ve ilâveten hazîne-i hâssa nâzırı 8.1839-2.1840, Meclis-i Vâlâ üyesi 1841, mühimmât-ı harbiyye(2) 6.1841, med.Eyüb.

POLYANLI-ZÂDELER(S): Polyan, Kesriye kazâsının nâhiye merkezidir. Kesriye(Yun.Kastoria) bugün Yananistan'ın en kuzey-batısında, batıda Arnavudluk sınırına yakındır ve Osmanlı yönetiminde Görice sancağının kazâsı idi ki Görice bugün Arnavudluk'da kalır. Polyan kasabasını ve nâhiyesini asırlardanberi B e h l i ş t e âilesi yönetmiştir. Bu âileden İsm.Bey(ölm.1804), Tâhir ve Hasan Paşalar(Toska'da Balşa kasabasında doğup burada nüfuz kazandılar)'ın kızkardeşiyle evlenmiş bu izdivacdan Nâilî Pş.doğmuştur, âile "Mustafa Nâilî Paşa-zâdeler" diye de anılır. Nâilî Pş.'nın kç. dayısı Hasan Pş.(ölm.Girid 1825), mîrmîrân paşa 1804, 5 yıl Medîne muhâfızı 1816-21 olup 1821'de evvelce bulunduğu Girid'e dönmüştür. Hasan Pş.'nın ağabeyi Tâhir Pş.(ölm.26.5.1803), mîrmîrân paşa olarak Sd.Yûsuf Ziyâeddîn Pş.ile Mısır'a gitmiş, 1803'de Hüsrev Pş.Mısır vâlîliğinden ayrılınca 23 gün Mısır vâlî vekîli olmuş, Kaahire'de kazâen yanarak ölmüştür. Bu iki paşanın hemşîre-zâdesi ve Polyanlı İsm.Bey'in oğlu Giridli Must.Nâilî Pş.'ya Giridli denmesi 25 yıl Girid'de vâlîlik ettiği içindir, aslında Arnavud ve tahsilsizdir.

Giridli **Must.Nâilî Pş.**(Polyan 1798b Ist.28.12.1871 = 73), çok küçük çocukken dayısı Tâhir Pş. ile Mısır'a gidip Polyan'a döndü, 1816'da gene Mısır'a gidip oradan dîğer dayısı Hasan Pş.'nın yanında Hicâz'a giderek 1821'e kd.5 yıl Mekke ve Medîne'de oturdu, pratik şekilde Türkce, Arnavudca, Arabca öğrendi, 1821'de Girid'e gitti, 1822'de mîrmîrân paşa ve Girid vâlî vekîli, Girid(Kandiye) vâlisi 1826b, vezîr 31.12.1840(yş.42)(vezîrlik müddeti 31 yıldan 2 gün eksik), 6.1850'de Sultân Mecîd'in Girid'i ziyâretinden gözüne girdi, 9.1851'de tam 30 yıldır bulunduğu Girid'den Ist.'a gelip Meclis-i Vâlâ üyesi ve reîsi, buradan sd.14.5.1853 29.5.1854 = 1,0,16 + 6.8.1857-22.10.1857=0,2,17=1,3,3, mecâlis-i âliye 22.10.1857, Büyük Tanzîmâtçılar, Reşîd Pş. ve 2 arkadaşı ile geçinemiyerek ve yeni rejime uyamıyarak politikadan çekildi, 2. Mecîdî 21.7.1852, 1. Mecîdî 17.9.1852, 2. 'Osmânî 19.12.1861, murassâ 'Osmânî 28.8.1866, med. Fâtih C. Çocukları:

1) Meh.'Alî Bey(ölm.1876), âmedî halîfesi, sn.İstînâf mahkemesi üyesi, 5. oğul.

2) Meh.Bey(ölm.1896'dan sn.).

3) Hilmî Pş.(ölm.1896'dan önce), ferîq = Fülâne Hn.b."Mahşer Midillisi" Kâmil Bey(ölm.1879)(b.bk.).

Hilmî Paşa oğlu Hasîb Bayındırlı, onun kızı Atatürk devri milletvekillerinden Esmâ Nayman'dır(1899-1967).

4) Hasan Hüsnî Pş.(ölm.2.4.1873), mîrmîrân paşalıkla Belgrad muhâfızı 2.1857, Filibe mutasarrıfı 5.1867, Kandiye, Biga 8.1868, Kastamonu, Rodos, Cânik(Samsun) mutasarrıfı, med.Ist., Kâşgarî Dergâhı.

5) Rif'at Veliyyeddîn Pş.(1821? 26.11.1891 = 70?), by.oğul, mîrmîrân paşalıkla ve babasının Girid vâlîliğinde Kandiye mutasarrıfı, vezâret'le Bosna v.9.1851-8.1852, Paris büyükelçisi 8.1852, Hüdâvendiğâr(Bursa) v.2.1855, Girid v.4.1855-6.1858, Meclis-i Tanzîmât üyesi, Edirne v.9.1860, Paris büyükelçisi(2) 2.1862-1.1863, Konya v.1.1865-9.1865, Aydın(İzmir) v.7.1869-11.1870, Hüdâvendigâr v.(2) 1877-78, med.babasının yanı, 40 yıl, 2 ay vezîr.

6) Sâlih Besîm Bey(ölm.4.1.1876), mîrlivâ paşa(tümgeneral) iken mülkiye sınıfına geçerek ûlâ rütbesi aldı ve gene bey oldu, 6. Dâire reîsi(yânî Beyoğlu mutasarrıfı ve belediye reîsi), Şûrây-ı Devlet üyesi vs, med. Mevlâne Kapısı.

7) Sâlike Hn. = 1. Mehmed Bey, 1 no.lı Yeni Osmanlı, Necîb Paşa-zâde Sağır Ahmed Bey'in oğlu ve Sd.Mahmûd Nedîm Pş.'nın(b.bk.) yeğeni. =2. 'Alî Haydar Bey, bâlâ.1'in ağabeyi.

8) Fülâne Hn. = İsm.Bey(ölm.1897), bâlâ, Temyîz üyesi.

9) Fülâne Hn. = Meh.Memdûh Pş.b.Mazlûm Pş.(b.bk.).

Kasım Gülek'in(Adana 1910) zevcesi Nîlûfer Gülek, bu âiledendir ve 2 çocukları vardır. K.Gülek: Must.Rif'at Bey'le Tayyibe Hn.'ın oğlu, Galatasaray ilk ve orta, Robert Kolej lise, Sorbonne hukuk ve siyasal bilgiler 1928, Columbia(New York) iktisad dr.(1930), Cambridge mâliye 1931, Berlin hukuk dr. 1933, Fr., İng., Alm., Ar., Fârs., Rusca, Korece, mv.1940-50, BM Kore Komisyonu başkanı 1950, bayındırlık 1947-8 ve ulaştırma 1948-49, devlet 1949-50 bakanı, CHP genel sekreteri 1950-59, tekrar mv.1961-69, senatör 1969-75.

PUÇİNLİ-ZÂDELER(V): Bu âile Köprülü-zâdeler'in, Merzifonlu-zâdeler'in, Nevşehirli-zâdeler'in bir dalıdır. Puçin, Bosna'da kasabadır. Puçin'li Kara İbrâhîm Pş.(ölm.7.1676), kâtib sınıfından yetişip 1661 sonunda Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Pş.sadrâzam olunca kethudâsı, 9.1668'de vezâret'le Haleb, 1.1670'de Mısır, 6.1673'de Şâm, 1674'de tekrar Haleb vâlîsi oldu, Polonya seferinde Tuna üzerinde Kartal'da eceliyle ölerek yakınlardaki İsakçı'ya getirilip gömüldü. Mostar'da(Hersek) câmî, medrese, 2 çeşme, Çorlu, Hacıoğlupazarı(Dobruca) ve Gebze'de birer çeşme yaptırdı. Sd.Merzifonlu Kara Mustafa Pş.'nın kızı Â'bide Hâtûn(ölm.1739, med. Dîvânyolu'nda babasının yanı, 90 yaşlarında) ile evlendi. Oğullarından biri Mehmed Bey(ölm.1680) olup Üsküdar'da medfûndur ve çok genç öldü. Kara İbr.Pş.ile Â'bide Hâtûn'un oğlu, anne tarafından Köprülü-zâde olan âilenin başı:

Atlamacı Kaymak Muṣtafa Pş.(1670? - 30.9.1730 = 60?), kapıcıbaşı, kç. imrahor 2.1717, vezâret'le nişâncı ve sadâret kaymakamı 10.5.1718, kapdân-ı deryâ 11.9.1721 - 1.10.1730 = 9,0,19, Patrona İhtilâli'nde îdâm, med. dedesi Merzifonlu Kara Mustafa Pş. Medresesi. Başlıca hayrâtı: Ist.şehrinde Kuruçeşme'de dedesi Merzifonlu'nun saraylarından biri olup Kasr-ı Ṣüreyyâ adını verdiği câmî ve çeşme(Konyalı, II, 58), Vefâ'da konak(1724), Anadoluhisârı'nda yalı(1724), Üsküdar'da kendisine izâfetle Kapdan Paşa Câmii(1727), Kasımpaşa'da câmî ve mekteb, Çengelköyü'nde mescid ve çeşme, Üsküdar'da çeşme(Konyalı, II, 55), Ist.'un çeşitli semtlerinde vakfettiği 9 ev; Çanakkale Boğazı dışında Hırzü'l-Bahr denen Bababurnu kalesi, kalenin içinde ve dışında 2 ayrı câmî, kışla, hamam, çarşı, İzmir'de 2 sabun-hâne, çifte hamam, bir hamam daha, Çal'da (Denizli) câmî, han, hamam, çarşı, Ist.'da Mesîhpaşa'da hamam ve Cibâlî'de değirmen, Midilli'de 600 ağaç zeytinlik ve dîğer bir zeytinlik, Sakız'da çiftlik ve 3 boya-hâne. = Faṭma Hn.(1700? 1765 = 65?) b.Nevşehirli(b.bk.) Sd.Dâmâd İbr. Pş.(îdâmı 1.10.1730), izd.1714 = 16 yıl, Hanım daha 35 yıl yaşadı, med. Şehzâdebaşı'nda babası Nevşehirli'nin yanı. Çocukları:

1) Aḥ.Bey(1715-1740=25), oğlu Muṣt.Bey(1738?-1826=88?, med.atası yanı), bunun oğlu Meḥ.Sa'îd Bey(ölm.1853, 80 yaşlarında). 2) Muṣt.Bey(1717?-1723=6?), med. annesinin yanı. 3) Meḥ.Sa'îd Bey(ölm.1793), silâhşor-ı şehryârî, med. babasının yanı, 70 yaşlarında. 4) Yaḥyâ Bey(ölm.1734, 17 yaşlarında), oğlu İbr.Bey(1735?-1810?=75?). 5) İsm.Bey(ölm.1753). 6) Meḥ.Es'ad Bey(1725?-1775=50?), med. babasının yanı, oğlu Muṣt.Bey(ölm.1787), med. babasının yanı, bunun oğlu İsm.Bey (1780?-1850=70?), med.Üsküdar, nesli günümüze kadar. 7) Ṣâliha Hn., babasının hayâtında genç kızken öldü. 8) Selîme Hn. 9) Esmâ Hn. 10) Nesîbe Hn.

Şu âilenin Nevşehirli-zâdeler'den ziyâde Puçinli-zâde olması gerekiyor, dolayısıyle Nevşehirli İbr.Pş.'nın kızı Faṭma Hn.'dan iniyor:

Nevşehir kaymakamı 'Abdülkaadir Ef. = Nevşehirli-zâde Faṭma Hn.'ın oğulları: 1) Aḥ.Tevfîq Ef., bunun oğlu 'Abdülkaadir Ef.(doğ.Tavulsun/Kayseri, 1882), hattât (*Son Hattâtlar*, 32 v.d.); 2) Enderûnî Sül.Ḫayrî Bey(Nevşehir, 10.2.1844 - 2.4.1892 = 48,1,21), Enderûn, Mülkiye, Dârülfünûn Fen şûbesi, ûlâ, 3. Mecîdî, gazeteci, müel., şâir, Kadıköyü'ndeki evinde öldü(*SATŞ*, 606-10), oğlu Prof. İbr. Feyhamân Duran (Kadıköyü/Ist.7.10.1886 - 1970 = 84), Galatasaray, Paris Beaux-Arts 1910-18, Güzel San'atlar Akademisi prof.ü, ressam, hattât(*Son Hattâtlar*, 94 v.d.) = Fülâne b.Na'îm Bey b.hattât Yaḥyâ Ḥilmî Ef.(1833-23.11.1908=70, med. Süleymâniye C.) (*Son Hattâtler*, 459 v.dd.)b.'Ayntablı Dalkılıç Ḥacı Ḫalîl Ağa. Fayhamân Duran'ın kardeşleri: Mazhar Ogan(oğulları Bedrî ve Râgıb Ogan); av.Mahmûd Mazhar Vezîroğlu(oğulları Bülend ve Fikret Vezîroğlu); Fatma Elçi(=Mustafa Elçi, oğulları Dr. Ârif Elçi); Nûriye Beloğlu(oğlu Hilmî Beloğlu); Mehmed Mucîb Vezîroğlu(ölm.10.12.1958, med. Karacaahmed).

PULAD MEḤMED PAŞA-ZÂDELER(V):Bk. ḪALÎL PAŞA-ZÂDELER(D,S)

— R —

RÂGIB PAŞA-ZÂDELER(D, S): Defter-hâne kâtibi Muşt.Şevqî Ef.oğlu **Dâmâd Koca Meh.Râgıb Pş.**(Ist.1698b Ist.8.4.1763 = 65), çok yüksek bir husûsî tahsîl, babası gibi Defter-hâne kâtibi, Ah.Â'rif Pş.'ya mektûbcu ol. Revân 1722, Revân defterdârı ol. Revân ve Tiflîs eyâletlerini tahrîr, Köprülü-zâde 'Abd.Pş.İran serdârı iken onun ordu reîsülküttâbı, Ist.'da cizye muhâsebecisi 1728, defter emîni unvânıyle İran serdârı Hekîmoğlu 'Alî Pş.'nın emriyle Hemedân eyâletini tahrîr 8.1729, Ordu reîsülküttâb vekîli vazîfesine devâm, Bağdâd defterdârı 1730, tekrâr İran'da Ordu defterdârı ve Ordu reîs vekîli, Ist.'da cizye muhâsebecisi(2) 11.1735, bu görevde iken Ist.'a gelen İran murahhasları ile müzâkereye me'mûr murahhas 7.1736, sadâret mektûbcusu 4.1.1737, Almanya ile müzâkereye me'mûr 4 murahhasdan biri, 1739 Belgrad muâhedesini 2. murahhas sıfatıyle imzâ, sadâret mektûbculuğundan reîsülküttâb 2.1741, vezâret'le Mısır v.22.4.1744(yş.46) 11.12.1748, kısa müddet nişâncı, Aydın muhassılı, Saydâ 10.1750, Rakka 13.1.1751, Haleb 17.7.1755, sd.11.1.1757 8.4.1763 = 6,3,3(müddet bakımından 29.) (Ist.'a gelişi 29.2.1757), III. Osmân'ın son ve III. Mustafa'nın ilk sadrâzamı, prostat'tan ölüm hastalığında 23.3.1763'den îtibâren nişâncı Hâmid Hamza Pş.kaymakam, sd. iken öldü, oğlu olmadı(sadârete tâyîninden 3 gün önce Haleb eyâletinde Şâm'a tâyîn edilmişti), med. kütübhânesinin bahçesi, 3 dilde şâir, müt., müel., hattât(sülüs ve nesih), XVIII. asrın 3 büyük şâirinden biri(Nedîm ile Gaalib arasında gelen şâirlerin en büyüğü). Başlıca hayrât: Ist.'da Lâleli'de Koska'da kütübhâne(açılışı 1.3.1763), mescid, mekteb, 2 sebîl, çeşme, namâz-gâhdan oluşan küçük külliye, Aksaray'da Çakırağa mescidini câmî yaptı, İsakçı'da kanal, Haleb kuzeyinde köprü ve kule. = Sâliha Sultân (21.3.1715-11.10.1778=63,6,21) b. Ahmed III (b.bk.), 3. izd. 28.2.1757=6,1,15, yş.41,11,8 - 48,0,18, zevcinden 16 yş.kç.(tekrâr evlendi), çocukları yok. Paşa'nın ilk zevcesi Nebîle Hn.'dan olan 2 kızı:

1) Nâile Hn.(ölm.15.11.1774), konağı Bâyezid'de (Kömürciyan, 89) = Muşt.Bey. Kızları: Necîbe Hn.(ölm.1783) ve Hadîce Nazîfe Hn.(ölm.1779).

2) Lebîbe Hn.(1734?-6.1831=70?)=Hüs.Ağa(ölm.18.10.1782), imrahor 10.1757, kapıcılar kethudâsı, Kırımlı, med. Üsküdar, Çocukları: Penbe Hn. ve Mahmûd Bey.

Penbe Hn. = Doğramacı-zâde Mehmed Hâmid Bey(1776-9.2.1833=57), mektûbî kalemi, âmedî kalemi, hâcegân, Londra sefîri 1811, Londra'ya gitmeden âmedî kalemine avdet, kç. tezkireci 1812, 7 ay sn.sürgün, silâhdâr kâtibi 1815, bir kaç ay sn. Viyana sefîri 1815-1819. 'Akkâ'ya me'mûr 1819, Rusya konferansında 2. murahhas, reîsü'l-küttâb(1) 8.3.1821-1.11.1821=0,7,24(Tatar Hâlet Ef.iltimâsiyle), Sivas'a sürgün, 1823'de dönüp defter emîni, muhâsebe-i evvel 1825a, rûz-nâme-i evvel 1827b, ordu defterdârı 12.1829, reîsü'l-küttâb(2) 23.2.1830-21.3.1831=1,0,26 (=1,8,20 toplam), med. Koska, Râgıb Pş.Küt.(Penbe Hn.'ın babası ve Hâmid Bey'in kayın-pederi: Tatar Hüs. Ağa), oğulları Ah.'Atâullâh Bey(ölm.1878), mektûbî halîfesi, med. babasının yanı. Hâmid Bey'in babası: Doğramacı-zâde 'Abd.Ef.(ölm.21.7.1796), sadâret kethudâsı

kalemi, burada başhalîfe, bir kaç def'a kethudâ serkâtibi, kalyonlar kâtibi, Cezâyirli Ḥasan Pş.kapı kethudâsı, binâ emîni 1785, 3,5 ay sn. Bozcaaada'ya sürgün 1786, sadâret kethudâsı 11.1787-4.1788, nişâncı 1788, defter emîni 5.1790, tekrâr nişâncı 1794b. 'Abd.Ef.'nin dîğer oğlu: Meḥ.Nûrî Ef.(ölm.4.11.1822), Nakşî tarîkinden, bunun oğlu Meḥ.Bey(ölm.10.1820), bunun oğlu Meḥ.'İzzet Bey(ölm.11.1888), dâhıliyye hulefâsı ve ḫâcegân'dan, med. Üsküdar, babasının ve dedesinin yanı.

RAMAẒÂNOĞULLARI(V): Bk.SÂMÎ PAŞA-ZÂDELER(D)

RÂMÎ PAŞA-ZÂDELER(S): "Merâmî" mahlasiyle şiir yazan ihtisâb me'mûru Terâzîci Eyüblü Ḥasan Ağa oğlu **Meḥ."Râmî" Paşa**(Eyüb/Ist.1655 Rodos, 14.3.1708 = 53), Dîvân kalemi, hocası şâir Nâbî'nin iltimâsiyle 2. vezîr Dâmâd Musâhib Mustafa Paşa'ya masraf kâtibi, Nâbî bu Paşa'nın kethudâsı olunca onun yerine dîvân kâtibi, Nâbî ile hac 1685-6, beylikci 10.1686, reîsülküttâb 9.11.1694 - 7.2.1697 = 2,2, 28 + 15.10.1697 - 28.12.1702 = 5,2,14 = 7,5,12, ikisi arasında mâzûl, 1698 Karlofca konferansında başmurahhas ve bu sıfatla 1699 başında muâhedeyi imzâladı ve Avrupa'nın en başarılı diplomatı şöhreti yaptı, 2. riyâsetinden kubbe vezîri olarak ayrıldı, sd.24.1.1703 20.8.1703 = 0,6,27, Kıbrıs v., Mısır 7.9.1704-11.9.1706, azlinden sonra 10 ay daha Kaahire'de kaldı, Rodos'a sürgün 7.1707, 7 ay sonra Rodos'da ölüp buraya gömüldü. Büyük şâir, müel. (dîvânçesi var). Ist.'da çiftliğinin ve sarayının bulunduğu semt adını taşımaktadır, "Râmî Paşa" iken şimdi "Râmî" olmuştur. Kapıcıbaşı Aḥ.Ağa'nın hemşîresinden olan çocukları:

1) 'Abd.Re'fet bey(ölm.1745), surre emîni iken Vâdî-i Fâṭıma'da öldü. Dîvân sâhibi şâir (Sâlim, 258-60; Râmiz).

Tâm adı Abdullâh Mehmed Re'fet Bey'dir.

2) Ḥacı Musṭafa Nâilî Bey(ölm.8.1761), ḫâcegân'dan, mâliye tezkirecisi. 2.1736, bir çok yüksek mâliye görevinden sn. başdefterdâr 7.1.1761, nişâncı 24.3.1761, med. Kocamustafapaşa.

3) Müderris Ḥasan Bey.

4) Fülâne Hn. = Mîrzâ-zâde (b.bk.) Meḥ.Emîn Sâlim Ef.(5.1688 - 1743 = 55), Rûmeli kazaskeri 9.1733, Şeyhulislâm Mîrzâ Musṭ.Ef.oğlu, ünlü şâir ve müel., dîğer zevcesi: Râmî Pş.'nın hâmîsi Şeyhulislâm Feyzullâh Ef.'nin(b.bk.) kızıdır.

Râmî Paşa, Lâle Devri sadrâzamı İbrâhîm Paşa'ya, Batı'ya dönük reform yönünü gösterdi.

RAÛF PAŞA-ZÂDELER(S): Ḥacı İsm.Ef.(1687?-1747=60?), Enderûn, dârüssaâde ağası kâtibi, ḫâcengân'dan, bir kaç def'a sipâhî ve silâhdâr kâtibi, süvârî mukaabelecisi, med. Eyüb, Topraktepe. Oğlu Meḥ.Sa'îd Ef.(1709 - 2.11.1783 = 74), sadâret mektûbî kalemi, vezîr dîvân kâtibi, vezîr kethudâsı, Mısır darb-hâne emîni, ḫâcegân ve masraf kâtibi, sâhibü'l-ayâr, rikâb çavuşbaşısı 1768, asâleten çavuşbaşı, mâzûl 3.1775, gene vekâleten çavuşbaşı, Anadolu muhâsebecisi 10.1779, çavuşbaşı(2) 1780, nişâncı 7.1781, süvârî mukaabelecisi, by.rûz-nâmeci, azlinden sn.2. def'a by.rûz-nâmeci. Dâmâdı: Ḥâfıẓ Aḥ.Ağa, silâhdâr-ı şehryârî. Kç.oğlu: Meḥ.Ṭâhir Selâm Bey(1784? - 25.9.1844 = 60?) (*SATŞ*, 1.693-5), sadâret mektûbî kalemi, burada ser-

halîfe, sadâret mektûbcusu, çavuşbaşı 1823-5,4 def'a başmuhâsebeci 1826, 1831, 1833, 1836, Meclis-i Vâlâ üyesi 7.1840, deâvî nâzırı 1.1843-11.1843, med. Bahçekapısı'nda babasının yanı, sn.1900'den önce Eyüb'de Topraktepe'ye nakledildiler, dîvân sâhibi, şâir, müel., müt., Fârs. şiirleri de var, ûlâ. Sa'îd Ef.'nin(ölm.1783) by.oğlu:

Meh.Emîn **Raûf** Pş.(Ist.1780 - 28.5.1860 = 80), med. Eyüb, Topraktepe. Sd. mektûbî kalemi, burada ser-halîfe 1806, sadâret mektûbcusu 12.1806, rikâb defterdârı, başdefterdâr 22.1.1814 - 1.4.1815 = 1,2,10, vezâret'le sd.(yş.35) (1) 1.4.1815 - 5.1.1818 = 2,9,4 + (2) 18.2.1833 - 2.7.1839 = 6,4,12 + (3) 8.6.1840 - 4.12.1841 = 1,5,26 + (4) 30.8.1842 28.9.1846 = 4,0,29 + (5) 26.1.1852 - 5.3.1852 = 0,1,9 = 14,9,25(7. müddet sırası), Sakız'a sürgün, Teke ve Hamîd(Antalya ve Isparta), Diyârbekr, Erzurûm ve Şark seraskeri, Kastamonu ve Bolu ve Vîrânşehir, Haleb 30.8.1827, Şâm 1.10.1828 - 19.7.1831, Menteşe ve Karahisâr-ı Sâhib(Muğla ve Afyon), Anadolu(Kütahya), sd.(2) (bir ara unvânı "başvekil" oldu ve dâhiliye nezâretini de üzerine aldı), Meclis-i Vâlâ reîsi 4.1839 - 6.1840 = 1,2 + 7.1842 - 8.1842 = 0,1(adliye nâzırı makaamında olup kabineye dâhil), sd.(3), Vâlâ(2), sd.(4), mecâlis-i âliye'ye me'mûr (devlet nâzırı (1), sd.(5), mecâlis(2), şeyhü'l-vüzerâ(45,1,27 müddetle vezîr), Bebek'de yalı. Çocukları:

1) Fülâne Hn. = Es'ad Bey b.Hacı Sa'îd Ef.,izd.1833. Hacı Meh.Sa'îd Ef.b.Ah.Ağa (Ist.1765b-Ist.13.9.1846=81), Kalem'den yetişdi, hâcegân, kapdân-ı deryâ kethudâsı, muhallefât halîfesi 1806, defterdâr 31.3.1815, Surre emîni 1816, Esmâ S.kethudâsı, mühimmât-ı harbiyye nâzırı, sadâret kethudâsı 8.1820, Barut-hâneler nâzırı 8.4.1821, nişâncı 9.1824, Tersâne emîni 1826a, sadâret kethudası(2) 1827b-4.1828, nişâncı(2) 3.1832, evkaaf-ı hümâyûn nâzırı 15.3.1832, emekli 10.12.1834, med. Bâyezid'de Emîn Bey Câmii mektebi. Emîn Bey Câmii'ni ve mektebini yeniden yaptırdı, Hasköy'de bir mekteb yaptırdı. Oğlu Meh.Kâmil Ef.(ölm.1826a), dîğeri Mollâ İbr.Ef.(ölm.1835), dîğeri Meclis-i Zâbıta reîsi Â'tıf Bey(ölm.27.11.1870), dîğeri Bosna kadısı Meh.Rızâ Ef., dîğeri Raûf Pş.dâmâdı Es'ad Bey'dir. Dâmâdı defterdâr kîsedârı İbr.Nazîf Ef.(ölm.29.8.1831)'dir. Hemşîre-zâdesi Meclis-i Mâliyye reîsi Rızâ Bey'dir (ölm.1885). Bu Meh.Rızâ Bey, kapıcıbaşı İsm.Ağa oğlu ol.Burgaz'da doğdu. Mekteb-i Ma'ârif-i 'Adliyye me'zûnudur. Mâliyye mektûbî kalemi kâtibi 1831a, terakkî ederek ûlâ 7.1868, Dîvân-ı Muhâsebât reîsi 12.1875, tekrâr Meclis-Mâliyye reîsi oldu, oğulları Mâliyye Nezâreti me'mûrları Cemîl ve Celâl Bey'ler asrın sonlarında hayâtda idiler. Raûf Paşa dâmâdı Hacı Es'ad Bey 5.1.1884'de öldü. Â'tıf Bey'in oğlu Meh.Â'sım Bey'dir. Âilenin çoğu Sa'îd Ef.'nin kabristânında, bir kısma Karacaahmed'dedir. Es'ad Bey, Âmedî halîfesi idi. Sa'îd Ef.'nin torunlarından Hacı Reşîd Bey, Meclis-i Mâliyye üyesi ve Beytülmâl müdîri olup 18.1.1853'de öldü.

2) Fülâne Hn.= Alyanak Must.Pş.(1814? - 21.10.1884 = 70?)b.Seyyid Ah.Pş., müşîr 7.1854, Aydın, Edirne, Üsküb, Kürdistân v., V. Ordu, zabtiye nâzırı, serasker kaymakamı(vekîli), İşkodra v., med. Mahmûd II T.bahçesi. Oğulları ferîq Meh.Pş. (ölm.Şâm, 2.1879).

3) 'Osmân Pş. (1820? - 2.5.1878), mektûbî-i sadâret kalemi, âmedî hulefâsı 1840, Meclis-i Vâlâ üyesi 4.1855, Rûmeli beylerbeyisi paşa rütbesiyle Cânik(Samsun) mut.10.1855, vezâret'le Niş v.10.1860, Konya v. = Fülâne Hn. b. vezîr Meh. Necîb Pş. (Mahmûd Nedîm Pş.'nın hemşîresi, b.bk.).

4) İbr. Cemâleddîn Bey(ölm.1900?), Şûrây-ı Devlet mâliye Dâiresi 2. reîsi, bâlâ 19.1.1889, 1. Mecîdî 2.5.1894, 3. 'Osmânî 22.11.1884. = Fülâne Hn.b.vezîr Meh.Necîb Pş.(Sd.Mahmûd Nedîm Pş.'nın hemşîresi, b.bk.). Dâmâdları: Hüs. Rızâ Pş.(Yakova 1838 - Ist.1904 = 66), hâriciye mektûbî kalemi, adliye nezâreti görevleri, Temyîz üyesi, Bulgaristan fevkalâde komiseri 1887, vezâret'le Aydın(İzmir) 28.3.1888, Hudâvendigâr (Bursa) 1889, evkaaf nâzırı 1.1890, adliye nâzırı 12.5.1890 - 6.11.1895 = 5,5,25, Cevâd Pş. Girid'den gelinceye kd. 3 gün sadâret kaymakamı, Selânik v.6.11.1895, Muhâcirîn Komisyonu üyesi 1897, 1. 'Osmânî 15.11.1887, 1. Mecîdî 26.5.1889, 3 dilde şâir, müel., med. Üsküdar, atası Ramazânoğlu Ahmed Pş.T. Oğlu 'Ismet Bey, Ist. şehremîni oldu, 1917'de İstinye'de denize düşüp boğuldu. Hüs.Rızâ Pş., Adanalı Türkmen hânedânı Ramazânoğulları'ndandır(b.bk.). Babası, Ramazânoğlu Necîb Bey'in oğlu 'Ismet Paşa'dır(1800? - 16.1.1866 = 66?), Enderûn, Ordu kurmay başkanı 1843, askerlikten mülkiyeye geçerek vezâret'le Filibe v.1848-6.1850, Anadolu müfettişi(1) 11.1850, Trabzon 9.1853, Tırhala(Tesalya) 7.1854, Anadolu müfettişi(2) 1.1855, Hudâvendigâr(Bursa) 4.1855, Kastamonu, Silistre 4.1856, Vidin 12.1857-11.1859, Haleb 1860b-16.3.1863.

RECÂÎ-ZÂDELER(V): Bk.ZÎVER PAŞA-ZÂDELER(V)

REÎS-ZÂDELER veyâ EMÂR-ZÂDELER(Ş): Sd.Elmâs Meh.Pş.'nın (b.bk.) telhîscisi 'Abdî Ağa'nın kadeşi Kastamonu'nun Gürel köyü ağası Emâr-zâde Meh.Ağa'nın oğlu Emâr-zâde "Tavukcubaşı Dâmâdı" Hacı Must.Ef.(Gürel/Kastamonu, 1698b - Kayalar'daki yalısı/Ist.1.9.1749 = 51), babasının ölümüyle çocukken Ist.'a gelip amcasının yanında tahsîl, kalem, başmukaataacı 1730, Viyana sefîri 11.1730, by. kal'a tezkirecisi 6.1732, piyâde mukaabelecisi 1732b, beylikci 6.1733, reîsülküttâb 15.11.1736-6.2.1741=4,2,21, Kastamonu'ya sürgün, hac 2.1742, Ist.'a avdet 6.1742, defter emîni 11.1743, reîs(2) 24.4.1744-13.11.1747=3,6,19 = 7,9,10, 3 ay Edirne'ye sürgün, rûz-nâme-i evvel 10.1748, med.Eyüb C., Zikr Kapısı önü, 3 dilde şâir, Ist.'da Yeniköy'de, köyü Gürel'de ve Ist.'un çeşitli yerlerinde bir çok mescid, medrese, mekteb, kütübhâne, çeşme(biri Kayalar'da), Mekke ve Medîne için vakıflar. = Fülâne b. Tavukcubaşı 'Alî Ağa, izd. 1729a. Oğlu:

Reîs-zâde Must.Â'şir Ef.(1729b 29.11.1804 = 75), Yenişehir 1768, Bursa 11.1781, Mekke 12.1782, Ist.18.6.1786 kadısı, kazasker pâyesi 9.1786 ve bir kaç gün sn.fiilen Anadolu kazaskeri, Rûmeli pâyesi 4.1788 ve fiilen Rûmeli kazaskeri 10.1789-22.6.1790, Kastamonu'ya sürgün, avdetinden bir müddet sn.2. def'a Rûmeli kazaskeri 1793a-1794a, şeyhulislâm 30.8.1798 - 11.7.1800 = 1,10,12, Bursa'ya sürgün, bir kaç

ay sn. avdet, med. Bahçekapısı'ndaki kütübhânesinin bahçesi, hattât. 3 oğlu: 1) Meh.Ferîd Bahâeddîn Ef.(1776? - 13.2.1883 =62?), müd.1798b, Haleb 1822, Mısır 1826a, Mekke kadısı 1833. 2) Meh.Tâceddîn Ef.(ölm.1849), Edirne 11.1835, Mekke pâyesi 1838, Mekke kadısı, Ist. pâyesi 10.1847. 3) Hafîd Ef.(1752? - 21.12.1811 = 59?), Eyüb 8.1789, Bursa 10.1797, Mekke pâyesi 6.1798, Ist. pâyesi 4.1799, fiilen Anadolu kazaskeri 4.10.1807-7.5.1808, Kastamonu'ya sürgün 9.1808, fakat İzmid'den dönerek Ist.'a avdet, fiilen Rûmeli kazaskeri 1811, Nizâm-ı Cedîd aleyhdârı, müel., med.babasının yanı. Oğlu müd. Meh.Muhyiddîn Ef., bunun oğlu Must.Â'şir Ef.(ölm.7.7.1889), Beyrût ve Tarâblusgarb 5.1863 kadısı, Mekke pâyesi, Ist. pâyesi 1882, Ist. kadısı 1885, Meclis-i emvâl-i eytâm üyesi, med.atası yanı, 80 yaşlarında. Oğlu Meh.Nehîceddîn Ef.(ölm.29.12.1883), med.atası yanı, Tarâblusgarb târîhi müellifi.

Reîs-zâde 'Abdürrezzâq Bâhir Pş.(Ist.1730b - Urfa 1780 = 50), şeyhulislâm Â'şir Ef.'nin 1 yaş kç.kardeşi, mektûbî-i sadâret kalemi, hâcegân 1752, baruthâne nâzırı 7.1755, kç.rûz-nâmeci 1757a, mevkuufâtcı 4.1765, sadâret mektûbcusu 6.1765, tezkire-i sânî 10.1768, sadâret mektûbcusu(2) 10.1769, reîsülküttâb 15.1.1772 - 25.6.1774 = 2,5,5 + 28.4.1779 - 9.12.1779 = 0,7,11 = 3,0,16, Rusya mütârekesinde murahhas 8.1772, Mısır darb-hânesi emîni 1776 ve 1778, Rusya ile mükâlemeye me'mûr, reîs (2), vezâret'le Aydın v.9.12.1779, Urfa v.1780. Oğulları Himmet Bey ve "Ebü't-Tedbîr" Şemseddîn Ef.(ölm.11.1805), Eyüb kadısı, med. Üsküdar. Bâhir Pş.'nın dâmâdı: Sâ'dullâh Bey b.Ebû-Bekr Râmiz Pş., kardeş çocukları, aş.bk. Sâ'dullâh Bey'in bu izdivacdan oğlu 'Abdürrezzâq Nâşir Bey(ölm.24.7.1794), med. Üsküdar.

"Tavukcubaşı Dâmâdı" Reîsülküttâb Must.Ef.'nin(ölm.1749) dâmâdı: Ebû-Bekr Râsim Pş.(Edirne 1702? - Kaahire, 8.1762 = 60?), kayın-pederinin tütüncüsü ol. Viyana'ya gitti 1730 ve sonra onun dâmâdı oldu, kalem, hâcegân, mâliye tezkirecisi 1746, 13.11.1747'de kayın-pederi ile berâber azledilip onunla berâber 3 ay Edirne'ye sürgün, yeniçeri kâtibi 10.1748, Tersâne emîni 11.1752, darb-hâne nâzırı, reîsülküttâb 11.4.1757-7.1757, sadâret kethudâsı 7.1757-9.12.1757, Mısır'da görevli, matbah emîni 6.1760, vezâret'le Haleb 2.1761, Mısır v. 3 oğlu: 1) Hacı Hamdullâh Ef.(ölm.1800), Üsküdar kadısı 1784, evkaaf müfettişi, Mekke pâyesi, Ist.kadısı 14.12.1796-11.1797, med.Eyüb, Kç.Emîr, oğlu Şükrullâh Bey, med.Haydarpaşa. 2) Sâ'dullâh Bey(ölm.25.6.1823), kalem, hâcegân, kç.rûz-nâmeci, yeniçeri kâtibi.

3) Meh.'Atâullâh Bey(1746? - 7.2.1788 = 42?), med. Eyüb, Kç.Emîr, dîvânî hattâtı, mektûbî-i sadâret kalemi, hâcegân 2.1763, gurebây-ı yemîn kâtibi 1764, cebeciler kâtibi 1776b, Fâtih Câmii'nin yeniden inşâsında binâ emîni 1768, piyâde mukaabelecisi 1770, silâhdâr kâtibi 2.1772, sadâret mektûbcusu 1.1774-12.1774, matbah emîni, kç. tezkireci 7.1775, yeniçeri kâtibi 1776, by. tezkireci 11.1779, Mısır darb-hâne emîni 1780, arpa emîni 1781, başmuhâsebeci 1782, Tersâne emîni 4.1783-1785, Tersâne emîni(2) 3.1786, reîsü'l-küttâb 18.61786-1.2.1787=0,7,13, Edirne Sarayı tâmîrinde binâ emîni, nişâncı 21.1.1788, rûz-nâme-i evvel, istîfâ.

REŞÎD MEHMED PAŞA(S): Sd. Koca Meh.Husrev Pş.(b.bk.)'nın Gürcî kölesi: **Reşîd Mehmed Pş.**(Gürcistân 1781? - Diyârbekr, 10.1836 = 55?), Husrev Pş.dâiresinde tahsîl, mîrmîrân paşa ve Menteşe s.b.olarak Tulça muhâfızı 1808, Anadolu v.vekîli, Tepedelenli'yi tepelemeye me'mûr 1821, vezâret'le Konya 8.1821, Mora savaşına me'mûr, Tırhala 3.1823, Vidin 10.1823, Rûmeli ve Yanya 11.1824, Rûmeli seraskeri, İnebahtı ve Karlıili muhâfızı 2.1828, sd.28.1.1829 - 18.2.1833 = 4,0,21, Serdâr-ı Ekrem, ıslâhât için Arnavudluk'da görevli, Kavalalı üzerine serdâr 6.1832 ve Mısır v.ve İbr.Pş.'ya Konya'da esîr, Konya'dan Ist.'a geldi 3.1833, Sıvas 10.1833, Mâ'den, ilâveten Diyâbekr 3.1834. Oğlu Emîn Pş.(1801?-12.1841=40?), kapıcıbaşı, mîrmîrân 4.1827 ve Delvine mutasarrıfı ve Rûmeli v. vekîli, vezâret'le ilâveten Yanya v.26.6.1832, 1.1833'de Rûmeli v.vekâleti sona erip yalnız Yanya v., ilâveten Tırhala 14.10.1836, Edirne v.7.1837, Selânik 11.1839-7.1840. Oğlu İbr.Bey(1822?-1824=20), vârissiz öldü, Reşîd Pş.'nın serveti, efendisi Hüsrev Pş.'ya verildi.

REŞÎD PAŞA-ZÂDELER(D, S): "Koca Reşîd Paşa-zâdeler, Büyük Reşîd Paşa-zâdeler, Must.Reşîd Paşa-zâdeler" de denir. Kastamonu eşrâfından Veliyyeddîn Ağa'nın (ölm.1740'a doğru) oğlu 'Abdülkerîm Ef., Ist.'a geldi. Oğlu Enderûnî Must.Ef.(1760?-1809=49?), Enderûn'da tahsîl görüp II. Bâyezîd vakıfları rûznâmçecisi oldu. 1785'e doğru doğan kızı = **Ispartalı Seyyid 'Alî Pş.**(1770? - 5.1.1827 = 57?), vüzerâ dâiresi, kapıcıbaşı, vezâret'le Mora v.1816, Hudâvendigâr(Bursa) 8.1819, Mora(2) v.ve seraskeri 12.10.1821-26.6.1822, Ankara, Filibe, Konya, Malatya, Malatya'da öldü. Ist.'a getirilip Karacaahmed'e gömüldü. Oğulları: 1) Nûrî Ef.(ölm.1843), Paris 6.1834 ve Viyana başkâtibi, Berlin maslahat-güzârı iken yolda öldü. 2) Ah.'Azîz Ef.(1802? - 1885 = 83?), müd.2.1820, Selânik kadısı 4.1849, Mekke pâyesi 4.1851, Ist.kadısı 11.1857, fiilen Anadolu 2.1870 ve Rûmeli 1875 kazaskeri, reîsü'l-'ulemâ, bir Safranbolu seyâhatinde orada öldü, Reşîd Pş.'nın dayısı, fakat akrânıdır. Enderûnî Must.Ef.'nin(ölm.1809) oğlu:

"Koca" veyâ "Büyük" denen **Must.Reşîd Paşa**(Ist.13.3.1800 - Ist.7.1.1858 = 57,9,25): 9 yaşında yetîm kalmakla ablasının, dolayısıyle eniştesi Ispartalı 'Alî Ağa'nın (1816'da Paşa) konağına sığınıp orada tahsîl gördü. 1816'da eniştesi ile Mora'ya gidip döndü. Eniştesinin sırasıyle mühürdârı, hazînedârı, dîvân kâtibi oldu, 12.10.1821'de hâcegân pâyesiyle eniştesinin refâkatinde tekrar Mora'ya giderek Yûnân ihtilâlini gördü(eniştesinin karargâhı Ezdin'de). Dönüşte Dâvûdpaşa'daki kendi evinde oturdu, fakat az sonra kayınpederi İbr. Ef.'nin evine içgüveğisi girdi(1823). Sadâret mektûbî kalemi hulefâsından, 5.1827'de âmedî hulefâsından oldu (15 altın maaş). Çok iyi Fransızca konuşup yazmayı öğrendi. Âmedî muâvini olarak Edirne Muâhedesi (15.9.1829) konferansına katılıp burada müzâkereleri Rus murahhasları ile âmiri reîsülküttâb Altıparmak Hâmid Bey'in izniyle(ki başmurahhas idi) Reşîd Bey yürüttü, bütün sorumluluğu üzerine alarak reîsülküttâba muâhedeyi imzâlamasını söyledi, dönüşte II. Mahmûd, Reşîd Bey'i kabûl ederek Yeni Türkiye için aradığı devlet adamını bulduğunu teşhîs etti,

Reşîd Bey 29,5 yaşında idi. Reîsülküttâb Pertev Paşa(b.bk.), üstâdı Gaalib Paşa'dan, o Râtib Ef.'den, o Halîl Hamîd Pş.'dan alarak devam ettirdikleri reform fikrini, en müsâid bulduğu Reşîd Bey'e aşılamış ve Reşîd Bey'i himâyesine alarak hızla yetiştirip yükseltmeye başlamıştı. Bu sûretle Reşîd Bey, eniştesi 'Alî Pş.'dan sonra Pertev Paşa ile II. Mahmûd'un çifte himâyesine ve yetiştirme gayretlerine muhâtab oldu, fakat üstâdı Pertev Paşa az sonra felâkete uğradığından yalnız Yeni Türkiye'nin kurucusu ve 1826'dan beri radikal reformları başlatan II. Mahmûd'un en has adamı ve fikirlerinin vârisi sıfatıyle ortaya çıktı.

22.6.1830'da Pertev Paşa ile Mısır'a gitti. Mısır vâlîsi Mehmed 'Ali Paşa derhâl Reşîd Bey'i temyîz edip vâlî muâvinliği teklîf etti, kabûl ederse pâdişahtan bu makaamı kendisi için isteyeceğini bildirdi. Reşîd Bey, Pertev Paşa'ya danıştı, Paşa, kabûl etmemesini, ileride Istanbul'da Mısır vâlîsi tâyîn edecek makaama yükselebileceğini söyliyerek sadrâzam olacağını îmâ etti. 1831'de Ist.'a dönüp vekâleten âmedci (âmedî-i Divân-ı Hümâyûn/dış işleri müsteşar yardımcısı vekîli), 6.1832'de asâleten âmedci oldu. Halîl Rif'at Paşa ile tekrar Mısır'a gitti. Ist.'a döndü. Kütahya'ya gidip Kavalalı İbrâhîm Paşa ile görüştü ve Kavalalı isyânını söndürmeye kendi kendine yemîn etti. 6.1834'de 34 yaşında ilk def'a Avrupa'ya gitti, Paris'e sefîr oldu, kâtib olarak hemşîre-zâdesi Nûrî Ef.'yi, tercemân olan Rûheddîn Ef.'yi (Sd.Ah.Vefîq Pş.'nın babası) götürdü. Paris'e giderken yolda Viyana'ya uğradı ve Avrupa düzenini temsîl eden şansölye Prens von Metternich'le çok mühim bir görüşme yaptı. Paris'te kral Louis-Philippe ve kraliçe ve oğulları ile şahsî dostluk kurdu, Cezâyir ve Mısır mes'elelerini derinlemesine müzâkere etti. Orléans hânedânı ile kurduğu dostluk bu hânedân 1848'de devrilince, Bonaparte hânedânı ile Reşîd Paşa'nın arasını açacaktır. Ancak 2 yıl geçmeden Londra'ya tâyîni çıkan Reşîd Bey, Osmanlı devletinin bütünlüğü ve Avrupa dengesinin müzâkere yerinin Paris değil, Londra olduğuna kesin şekilde karar verdi. Paris'e 10 yaşındaki büyük oğlu Cemîl Bey'i de götürmüş ve orada tahsîl ettirmişti. Ist.'a dönünce oğlunu sünnet ettirdi. Pâdişâh Reşîd Bey'i oğlu ile berâber kabûl etti ve Emîrgân'da ölen hâriciye nâzırı Hulûsî Pş.'nın yalısını satın alabilmesi için Reşîd Bey'e maddî yardımda bulundu. 1839'da İkinci Mahmûd ölüp yerine delikanlı yaşındaki oğlu Birinci Abdülmecîd geçince, reform liderliğini Reşîd Paşa üzerine aldı. 34,3 yaşında Paris'e elçi olan Reşîd Bey, 10.6.1837'de 37,2,28 yaşında vezîr olup paşa unvânını aldı. 2.11.1839'da 39,7,20 yaşında Tanzîmât Fermânı'nı hâriciye nâzırı sıfatıyle okudu. 46,6,16 yaşında sadrâzam oldu. Bütün Türk târîhinin en büyük başbakanı ve en büyük diplomatlarından biri, Kaanûnî'den beri devlet adamı yetiştiren, kaabiliyetleri liyâkatle teşhîs edip yükselterek équipe formidable oluşturan 2. ve sonuncu Osmanlı şahsiyetidir. 20,6,27 müddetle vezîr pâyesi taşıdı. Sadrâzam ve nâzır olarak 13,5,19 müddetle kabine'de bulundu, 9,1,17 müddetle de Londra ve Paris'te sefîrlik yaptı. Paris'e orta elçi olarak gönderilmişken bir yıl sonra mütemâyiz rütbesiyle büyükelçiliğe yükseltildi. 11.1836'da Londra büyükelçiliğine ilâveten hâriciye müsteşârı oldu(30.3.1841'e kadar). 10.6.1837'de vezâret'le hâriciye nâzırı ve 28.1.1838'de ilâveten Paris ve 7.8.1838'de ilâveten Londra büyükelçisi olarak, II. Mahmûd'un son yılında, bütün dış politikaya hâkim oldu. 6-

9.1843'de kısa bir Edirne vâlîliği de vardır. 6.1845'de Rûmeli seyâhatinde pâdişâha refâkat etmiştir.

Sadrâzam: 1) 28.9.1846 - 28.4.1848 = 1,7,0 + 2) 12.8.1848-26.1.1852 = 3,5,15 + 3) 5.3.1852 - 5.8.1852 = 0,5,1+ 4) 23.11.1854 - 2.5.1855 = 0,5,9 + 5) 1.11.1856 - 6.8.1857=0,7,7+6) 22.10.1857-7.1.1858=0,2,16=toplam 6,8,19(28. sıra). 6. sadâretinde iken öldü. 1. ve 2. sadâretleri arasında mecâlis-i âliyye'ye me'mûr devlet nâzırı oldu. 2. ve 3. sadâretleri arasında Meclis-i Vâlâ reîsi (adliye nâzırı) idi. 3. ve 4. sadâretleri arasında 3. def'a hâriciye nâzırı idi. 4. ve 5. sadâretleri arasında (1,6,0 müddetle) mâzûl bulundu. 5. sadâretinin akabinde Meclis-i Tanzîmât reîsi olarak kabineye girdiyse de 32 gün sonra istîfâ etti, iistîfâsından 1 ay, 18 gün sonra son sadâretine getirildi.

Hâriciye nâzırı: 1) 10.6.1837 - 30.3.1841 = 3,9,20 + 2) 24.10.1845 - 28.9.1846 =0,11,5+3) 15.5.1853-23.11.1854=1,6,9, = toplam 6,3,4(müddet bakımından 8. sıra).

Meclis-i Vâlâ reîsi 28.1.1852 - 7.3.1852 = 0,1,10(yânî adliye nâzırı), Meclis-i Tanzîmât reîsi (bu da kabineye dâhil) 3.8.1857 - 4.9.1859 = 0,1,2.

Paris büyükelçisi: 1) 6.1834 13.9.1836 = 2,3 + 2) 28.1.1838 - 7.8.1838 = 0,6,10 + 3) 16.7.1841 + 17.12.1842 = 1,5,2 + 4) 4.11.1843 - 24.10.1845 = 1,11,20 = toplam 6,3,2.- Londra büyükelçisi: 1) 18.4.1836 8.1837 = 1,4 + 2) 7.8.1838 21.2.1840 = 1,6,15 = 2,10,15.

Yanında çeşme yaptırdığı Emîrgân'daki yalısında öldü. Okçularbaşı'ndaki (Bâyezîd) türbesine gömüldü ki zevcesi ve oğulları da buradadır. Emîrgan'da 1860'da biten câmî yaptırdığı mahalle adını taşımaktadır.

Reşîd Paşa, 1827'de beylikci(hâriciye müsteşârı) Köse Â'kif Ef.'nin tavassutuyle sadâret mektûbî kalemi kâtibi ve oradan âmedî odası kâtibi oldu ve bu görevde iken Pertev Ef.'nin (Paşa) kesin ve kararlı himâyesini kazandı. Sd.Selîm Pş.'nın mührdârı olarak onunla Şumnu karârgâhına gitti. Şumnu'da Ruslar'la savaşan ordunun durumu hakkındaki pâdişâha telhîsleri ile II. Mahmûd ile tanıştı. Şumnu'da iken âmedî muâvini oldu. Sefer bitince Ist.'a dönünce pâdişâh kendisini çağırdı ve derhâl Fransızca öğrenmesini emretti.

=1. Emîne Şerîfe Hn.b.İbr.Ef.(Mısır dîvân efendisi), izd. 1823, tal. 1827 = 4 yıl. Cemîl Pş.'nın annesi. Bu hanım Reşîd Bey'den ayrılınca Hacı Meh.Râşid Pş.(1805-1.3.1875=70) ile evlendi. Yemen gümrükcüsü Must.Ağa'nın oğlu olan Râşid Pş., livâ 1840, ferîq 2.1848, 6.1.1863'de müşîr rütbesiyle 40 gün serasker oldu. Şâm ve Bandırma'da birer câmî yaptırdı. Râşid Pş., 1816'da Ispartalı 'Alî Pş.'nın ilk Mora vâlîliğinde çocuk yaşta Paşa'nın hizmetinde Mora'ya berâber gitmişti ve Büyük Reşîd Paşa ile çocukluklarından beri tanışıyorlardı. Râşid Paşa'nın, bu ilk hanımından olan kızı, ser-yâver ferîq Halîl Pş. ile evlendi (1892'de emekli ve hayatta).

=2. Â'dile Hn.(ölm.1868), izd.1827=31 yıl, Reşîd Pş.'nın dîğer 4 oğlunun annesidir. Â'dile Hn., Ispartalı 'Alî Pş.'dan dul kaldıktan bir kaç ay sn. Must.Reşîd Bey'le evlendi. Ispartalı 'Alî Pş., Reşîd Bey'in ablası öldükten sonra son yıllarında bu hanımla evlenmişti ve hanımın 20 yaşlarında olması lâzımdır. Ispartalı 'Alî Pş.'nın bu hanımdan çocuğu yoktur; çocukları, Reşîd Pş.'nın ablasındandır. Reşîd Pş.'nın 5 oğlu olup kızı yoktur. Yaş sırasıyle Reşîd Pş.'nın oğulları:

1) Meḥ.Cemîl Pş.(1824 23.9.1872 = 48), Mâbeyn 3. kâtibi iken bâlâ rütbesiyle Paris büyükelçisi (1) (yaş.31), 1856 Paris Kongresi'nde bu sıfatla Â'lî Pş.'dan sn.2. Osmanlı murahhası, 45 günlük hâriciye nâzırı iken öldü, 7.1861'de hâriciye nâzırı vekilliği de yaptı, vezîr 10.5.1862(yş.38). Paris büyükelçisi 1) 23.8.1855 - 10.12.1859 = 4,3,18 + 2) 10.5.1862 - 19.3.1865 = 2,10,10 + 3) 29.8.1866 - 11.8.1872 = 5,11,13 = toplam 13,1,11. İlâveten Piemonte(Sardunya) krallığı (Torino) nezdinde büyükelçi 10.2.1856 - 26.2.1860 = 4,0,15. İlâveten Madrid büyükelçisi 10.5.1862 - 19.3.1865 = 2,10,10 + 29.10.1866 - 18.8.1872 = 5,11,13 = 8,9,23. Hâriciye nâzırı 11.8.1872-25.9.1872. Babasının yanında medfûn. Hattât(*Son Hattâtlar*, 697 v.dd.). Füc'eten öldü. Kendisinin ve kardeşlerinin hocası: Aḥ.Cevdet Ef.(Pş.) ki Reşîd Pş.'nın himâyesiyle yetişen Tanzîmât ricâlindendir. =Bihter Hn., Sd.Dâmâd Kapdân-ı Deryâ Meḥ.'Alî Pş.'nın (b.bk.) hemşîresi. Çocukları: Cemîle Hn.; çocukken dedesinin hayâtında 1854'de ölen 'Abdülkerîm Bey ve yaşca ikisinin ortasında bulunan Muṣṭ.Reşîd Bey. 1900'e doğru Temyîz üyesi (Şûrây-ı Devlet Muhâkemât Dâiresi) ol. öldü, ûlâ 16.12.1884, 2. 'Os̱mânî 25.4.1889, 2. Mecîdî 4.3.1887.-Cemîl Paşa, arada Meclis-i Vâlâ 19.3.1865, az sonra Meclis-i Hazâin üyesi de olup 29.8.1866'da tekrar dışarıya gönderildi.

Cemîl Paşa, Bender'e gidip Çar'la görüştü, dönüşte Bükreş'e gelirken trende fücceten öldü, İstanbul'da babasının yanına gömüldü. Cemîl Paşa-zâde Mustafa Reşîd Bey'in oğlu Mehmed Cemîl Kocareşîd'dir(1888-25.3.1974=86).

2) Aḥ.Celâl Pş.(1828-1886 = 58), Meclis-i Vâlâ, Meclis-i Tanzîmât 4.1857 üyesi, intihâb-ı me'mûrîn komisyonu reîsi, senatör 1876-86, vezîr 4.1857(yş.29), füc'eten öldü, med. Maḥmûd II T.bahçesi, çocuksuz. = 1. Fülâne Hn.b.Meḥ.Ṣâdık Rif'at Pş.(28.10.1807 11.2.1857 = 49,3,14) b.Ḥacı 'Alî Bey (*Sicill*, III, 564-5) (Enderûn, bostâncıbaşı 3.1815, imrahor vs, ölm.1.1835, med.Eyüb, Bostân İskelesi) b.Enderûnî Sa'îd Bey(ölm.1800?) b.Vidinli "Gümüşservi" bostâncıbaşı 'Os̱mân Ağa. Celâl Pş., bu zevcesini boşayıp yeniden evlendi.

Rif'at Pş.(ölm.1857), Viyana orta, sn.büyük elçisi 19.9.1837(yş.30) 20.12.1841 = 4,3,1, + 15.10.1842 - 8.5.1843 = 0,6,24 = 4,9,25, hâriciye müsteşârı, sadâret müsteşârı, vezâret'le(yş.33,5,3) hâriciye nâzırı 30.3.1841 - 22.12.1841=0,8,23 + 8.5.1843-3.11.1844=1,5,25 + 29.4.1848-13.8.1848 = 0,2,10 = 2,8,12, Viyana büyükelçisi(2), hâriciye(2), Meclis-i Vâlâ reîsi(adâlet nâzırı) 8.1845-2.1848=2,6 + 8.1848-5.1849=0,9 + 5.1850-1.1852=1,8 + 15.5.1853-23.3.1854=0,10,0 = 5,9,9, mâliye nâzırı, hâriyice(3), Vâlâ(2), mecâlis-i âliye, Vâlâ(3), hâriciye(4), Vâlâ(4), bu makamda öldü. 15 yıl kabinede bulundu, sadârete gelemiyen Tanzîmât ricâlinden, müel. 3 oğlu: Meḥ.Raûf Pş.(ölm.8.12.1883), ûlâ 3.1854, bâlâ 1871, vezîr 1883, Sadâret müsteşarı, oğlu Ṣâdık Bey; Aḥ.Bey, Müze-i Hümâyûn'da me'mûr, mütemâyiz 29.1.1897, oğlu Rif'at Bey babasının hayâtında şehîd oldu; Sa'îd Bey, bahriye zâbiti.

3) **Dâmâd 'Alî Gaalib Pş.**(1829b 15.9.1858 = 29), mektûbî-i sadâret kalemi, sâlise 26.6.1846, sâniye ile âmedî halîfesi 1848, vezâret'le(yş.22) mecâlis-i âliyeye me'mûr(devlet nâzırı) 26.8.1851, Meclis-i Vâlâ üyesi 9.1852, Meclis-i Tanzîmât üyesi 1.1855, hâriciye nâzırı 1.5.1857-1.7.1857=0,3,1 evkaaf nâzırı 1.7.1857, ticâret nâzırı 27.3.1858, Beykoz'dan Sultân'ın Baltalimanı'ndaki sarayına giderken kayığına vapur çarparak denize düşüp boğuldu. Babasının türbesinde. = Faṭma Sultân(1.11.1840 -

26.8.1884 = 43,9, 25) b.'Abdülmecîd I(b.bk.), nikâh 23.2.1854, izd.2.8.1854(nişân 26.8.1851)=4,1,14, yş.13,9,1 -17,10,15, zevcinden 11 yş.kç., tekrâr evlendi, çocukları: **Cemîle Hn.-Sul.**, 1855'de bir kaç günlük öldü, med. Eyüb, Bostâniskelesi.

4) Meh. Sâlih Raûf Bey(1835? - 9.1879 = 44?), ûlâ ile Meclis-i Vâlâ 5.1855, bâlâ 3.1856, 1859a'da devlet hizmetinden ayrıldı. Asıl adı Sâlih'dir. 2 oğlu: Gaalib 'Alî Bey(ölm.7.1927, med.Fâtih C.) ve Nûreddîn Bey(ölm.13.5.1933), Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dâiresi, ûlâ sânîsi 3.3.1890, 2. Mecîdî 13.2.1894 = Zehrâ Hn. (1863-1922=59) b.vezîr Abdülhalîm Pş.(1830-1894) b. Kavalalı(b.bk.) Meh. 'Alî Pş., Hf.dul kaldıktan sn.2 def'a daha evlendi. Oğulları Sâlih Nûreddîn Kocareşîd (doğ.1890'a doğru) (bu kitabın yazarına 1950'lerin başlarında bir çok bilgi vermiştir), bunun kızı Cenân Kocareşîd = Meh.Memdûh Moran (1.9.1905-17.5.1972=66,8,16), izd.22.7.1937, tal.1952=15, çocukları için bk.Mazlûm Paşa-zâdeler.

5) Mahmûd Mazhar Pş.(1845? - 1900? = 55?), mîrlivâ. Oğulları Veliyyedîn ve Necmeddîn Beyler. Kızı Â'dile Hn.(doğ.1880?) = Şerîf Hüseyn Pş.(1856-4.6.1931=75), 3.izdivâcı Ist.1895, izd.müd.36 yıl, bk.Hâşimîler. Şerîf Hüseyn'in üçü de kral olan ilk 3 oğlu, ilk iki izdivâcındandır. Â'dile Hn.'dan 3 kızı ile 1 oğlu oldu ki kızlarından Şerîfe Sâliha, Şerîf 'Abd.Pş.(doğ.1893) ile evlendi. Oğulları ise Şerîf Zeyd'dir(Ist.1896 - Paris, 19.10.1970 = 74), Irâk'ın Ankara, sn.Londra sefîri, Irak velîahdi 8.9.1933-2.5.1935 =1,7,24 = Fahrünnisâ Hn., Türk ressâmı (romancı 'İzzet Melîh'den boşanmış ve bundan bir oğlu var), bu izdivacdan Şerîf Ra'ad(bir ara Irak 3. velîahdi).-Mazhar Pş.'nın oğullarından da çocukları ve torunları vardır ve Büyük Reşîd Paşa âilesi bugün de devâm ediyor. Sırkâtibi-zâdeler'le de (b.bk.) akrabâlık kurmuşlardır.

Mahmûd Mazhar Paşa oğlu Veliyyeddîn Kocareşîd(ölm.15.2.1950, med.Rûmelihisârı)=Belkıs Hn.(ölm.27.9.1950) b.Köse Râif Paşa, kızları Selmâ Kocareşîd(Belkıs Hn. boşanarak Tokat mv. Resâî Bey'le evlendi ve bu evlilikten Sevim Hn. doğdu ki Saîd Törehan'la evlendi).

RIZÂ PAŞA-ZÂDELER[1] **(D)** veyâ Cihân Seraskeri-zâdeler veyâ Hasan Rızâ Paşa-zâdeler: Enderûnî 'Osmân Ağa'nın kardeşi Ist.'da attârlık yapan Memiş Ağa'nın kç.oğlu Rif'at Bey(ölm.1875), sadâret mektûbî kâtibi, âmedî hulefâsı, deâvî nâzır muâvini 12.1856, Meclis-i Vâlâ 1.1861-1862a, ûlâ ile gene Meclis-i Vâlâ 2.1867, konağı Üsküdar'da. Bu Rif'at Bey'in ağabeyi:

Halkın "Cihân Seraskeri" dediği Hasan Rızâ Pş.(Ist.1800? Ist.24.11.1877 = 77?), Enderûn, mâbeynci, Vassâf Bey'in yerine başmâbeynci 12.9.1837, Mâbeyn müşîri 2.6.1839(bu rütbede 38,5,22), I. Ordu kumandanı, Bursa v.5.1841, serasker(1), ticâret nâzırı 7.1846, serasker(2), Bursa(2) 4.1849, Selânik 8.1849, istîfâ 7.1850, kapdân-ı deryâ, serasker(3), serasker(4), serasker(5), ilâveten Tophâne(1), Aydın 30.9.1861, Konya 1.12.1861-7.1.1862, Tophâne(2), serasker(6), Mecâlis-i Âliye(1) 11.2.1867, bahriye(1), Mecâlis(2) 15.6.1873, bahriye(2), serasker(7), bahriye(3), serasker(8), Mecâlis(3) 20.4.1876, ticâret(2) 3.10.1876, Mecâlis(4) 6.10.1876, Bâb-ı Seraskerî komisyonuna me'mûr, med.Mahmûd II T.bahçesi. = Fülâne Hn., II. Mahmûd sarayından çıkma saraylı hanım.

Rızâ Pş.toplam 10,9,20 müddetle 8 def'a seraskerliğe geldi: 1) 9.1843-8.1845=1,11 + 2) 5.1848-11.3.1849=0,10 + 3) 30.1.1854-6.1855=1,5 + 4)11.1855-

8.1857=1,9 + 5) 11.1857-30.6.1861=3,7 + 6) 5.1866-2.1867=0,9 + 7) 3.10.1875-22.11.1875=0,1,20 + 8) 1.1876-4.1876=0,3.- Bahriye nâzırı(ilkinde unvânı: kapdân-ı deryâ) 1) 17.12.1853-30.1.1854=0,1,15 + 2) 16.2.1873-15.6.1873=0,3,27 + 3) 20.9.1875-3.10.1875=0,0,13 + 4) 22.11.1875-13.1.1876=0,1,21 = 0,7,16.-Tophâne-i Âmire müşîri: 1) 8.1861-9.1861=0,1 + 2) 2.1866-5.1867=1,3 + 3) 22.6.1876-3.10.1876=0,3,11 = 1,7,11.- Ticâret nâzırlığında 0,10,3 müddetle, mecâlis-i âliyeye me'mûr devlet nâzırı olarak da 8,6,7 müddetle bulundu. Bu sûretle toplam 22,4,27 müddetle kabinede kaldı, sadrâzamlık yapmadı. Çocukları:

1) **Dâmâd İbrâhîm Pş.**(1828? - Trabzon 1880 = 50?), Meclis-i Vâlâ 10.1861 ve Şûrây-ı Askerî 7.1865 üyesi ve burada reîs vekîli 4.1872, Şûrây-ı Devlet 7.1873. Filibe kumandanı. IV. Ordu kurmay başkanı iken Trabzon'da bulunurken öldü, ferîq 1.1859, müşîr olmak üzere iken bu rütbeyi alamadan öldü. =Münîre Sultân (9.12.1844 - 29.6.1862 = 17,6,21) b.'Abdülmecîd I(b.bk.), 2. izdivâcı 2.1.1861 = 1,6,6, yş.16,2,23, zevcinden 16 yş.kd.kç. Oğulları: **Sultân-zâde 'Alâeddîn Beyefendi** (16.12.1861 1915? = 54?).

2) 'Alî Bey, yarbay iken 1877'den sonra öldü. 3) Tahsîn Bey, sadâret mektûbî halîfesi iken 1877'den önce öldü. 4) Mustafa Bey(ölm.29.3.1896), mîralay, Tophâne tecrübe dâiresi üyesi, 4. 'Osmânî, 4. Mecîdî, Ah. Cevdet Pş.'nın dâmâdı, aş.bk.

5) Fülâne Hn. = Hekîmbaşı-zâde(b.bk.) 'Abdülhâliq Nasûhî Bey(8.3.1837 18.1.1921 = 74, 10, 11), bâlâ, senatör, vâlî.

6) Fülâne Hn. = Rif'at Bey, Cem'iyyet-i Rüsûmiyye üyesi (ölm.1910'a doğru), 20 yıl kadar bu görevde bulundu, ûlâ sânîsi 28.8.1893, nişânı yok. Kızları: Emîne Hayriye Hn. (ölm.1950'ler, med. Zincirlikuyu) = Tepedelenli-zâde (b.bk.) Velî Bey, bunların kızları Sâ'diye Hn. = İsm.Müştâq Mayakon (Tesalya Yenişehri 1882 - Paris 1938 = 56), Haleb defter-i hâkaanî me'muru 'Atâullâh Ef.oğlu, Haleb rüşdiyye ve îdâdîsi, Mülkiye 7.1901, 15 altınla Mâbeyn kâtibi 4.1902-7.1908(3. kâtib), ûlâ sânîsi, 2. 'Osmânî, 2. Mecîdî, İtalya, Sırbistân, İsveç'in 2. rütbe nişânları, Âyân başkâtibi 12.1908-7.1919, arada sadâret mektûbcusu 1.9.1911, İttihâdcı, 28 ay Malta'ya sürgün, 5. dönem Siirt mv., med. Zincirlikuyu, gazeteci, müel., müt., çocuksuz.

Rif'at Bey(Mûsâ Safvetî Paşa oğlu)'in kızı Adviye Hn.(ölm.Manisa, 25.8.1941)=Nûrî Karaosmanoğlu.

Rif'at Bey'in babası: Mûsâ Safvetî Pş.(Edirne 3.1805 - Ist.3.1.1865 = 59,10), Edirne'den Ist.'a geldi 1820, Dîvân kalemi, hâcegân, kapı kethudâsı, ûlâ ile evkaaf nâzırı 6.1.1837, bahriye müsteşârı 1.7.1837, mukaataât defterdârı 8.1839, Vâlâ üyesi 4.1840, Şâm defterdârı 1.1841, vezâret'le (yş.37) mâliye nâzırı 3.1841-18.8.1845, Tırhala v.9.1845, Suriye v.3.1846-3.1848, Cezâr-i Bahr-i Sefîd v.2.1849-9.1849, Kastamonu v.11.1849-5.1852, Cezâir-i Bahr-i Sefîd(2) 9.1852, mâzûl, mâliye(2) 10.1853, ticâret 12.1854, mâliye(3) 11.1855-8.1856, mâliye(4) 4.1858, evkaaf(2) 2.1859, Meclis-i Vâlâ reîsi 10.1859-3.8.1861, Nakşî, şâir, med. Eyüb'deki türbesi, Sirkeci'de câmî, Nakşî tekkesi, kütübhâne, Yeniköy'de çeşme yaptırdı. 7,3 kadar mâliye nâzırı oldu, 10,6 kadar kabinede bulundu. Dîğer oğlu: Ah. Zıyâ Bey(ölm.1910'a doğru), orman zirâat ve maâdin

nezâreti maâdin hey'et-i fenniyye reîsi, bu görevde 15 yıl kadar bulundu,ûlâ 3.4.1892, bâlâ 16.5.1898, 3. Mecîdî 20.5.1890, 2. Mecîdî 21.12.1899, 2 oğlu: reji me'mûru Kâzım Bey ve Must. Safvetî Zıyâ Bey(1875-Büyükada/Ist.25.7.1929 = 54), Galatasaray, tahrîrât-ı hâriciyye kalemi, Şûrây-ı Devlet üyesi, TC hâriciye teşrîfât genel md., Prag sefîri 5.1929, romancı, gazeteci = Fülâne b. Sd.Kç.Sa'îd Pş.(b.bk.).- Safvetî Pş.'nın (ölm.1865) babası: Giraylar'dan inen(bk.Tevfîq Paşa-zâdeler) Kırımlı Ebû-Bekr Rif'at Ef.(ölm.1831), Necîb Pş.'nın dîvân kâtibi, sn.kethudâsı, hacı 1830, şâir, dîğer oğlu Must.Ef. SAFVETÎ PAŞA âilesinden sonra şimdi CEVDET PAŞA âilesini görelim:

Safvetî Zıyâ Bey önce Küçük Saîd Paşa kızı Subhiye Hn., sonra Lutfiye Hn.'la evlendi. Kızı Nezîhe Hn.'dır.

1711 Prut seferi dönüşü Kırklareli'nden Lofca'ya yerleşen Kırkkiliseli Yularkıran Ah. Ağa oğlu Lofca müftîsi Yularkıranoğlu İsm.Ef.oğlu Ah.Ağa(ölm.12.1821) oğlu Hacı 'Alî Ef.(ölm.1845'e doğru) oğlu Istabl-ı âmire pâyeli Lofca meclis üyesi Hacı İsm.Ağa ile Topuzoğlu 'Ayşe Sünbül Hn.'ın oğlu:

Ahmed Cevdet Pş.(Lofca, 26.3.1822 - Ist.25.5.1895 = 73,2,0), asıl adı Ah.olup sn.Vehbî mahlasını aldı, fakat 21 yaşında iken 1843'de Farsca hocalarından şâir Fehîm Ef.kendisine Cevdet mahlasını verdi ve usûlden olduğu gibi bundan böyle mahlası ile tanındı. 17 yaşında 3.1839'da, Lofca medreselerinde resmî ve husûsî derslerle öğrenecek ne varsa öğrendikten sonra yüksek tahsîl için Ist.'a geldi. Bitirip 1,5 altınla Premedi kadısı 1844, müderris 2.6.1845, oldu. By. Reşîd Pş.tarafından keşfedildi, çocuklarının muallimi ve hâfız-ı kütübü görevleriyle Reşîd Pş.'nın sarayında gece yattığı bir odası oldu. Reşîd Pş.'nın himâye ve teşvîkıyle ilim hayâtını muhâfaza etmek şartıyle devlet hayâtına girmeyi kabûl etti, akabinde kendinden 7 yaş büyük olan Fuâd Efendi(Pş.) ile arkadaş oldu. Bükreş'de görevli 1848, Bursa'ya gidişi 8.1850, Meclis-i Maârif (Tâlim-terbiye) üyesi ve 5 ay önce kurulan Dârülmuallimîn'e md.13.8.1850-1851, Encümen-i Dâniş(imparatorluk akademisi) üyesi 18.8.1851, 2 ay için Fuâd Ef.ile Mısır'da görevli 26.3.1852, sahn müderrisi 1854, vak'a-nüvîs 2.2.1855, Galata kadısı 9.2.1856, Mekke pâyesi 2.1857, Meclis-i Tanzîmât üyesi 1857-7.1861, ilâveten arâzî-i seniyye komisyonu üyesi, Âlî ve Fuâd Paşalar'ın vezâretle Vidin vilâyeti teklîflerini reddi 1858, İbnü Haldûn tercemesini neşri 1860, Sd. Kıbrıslı Meh.Pş.ile berâber Rûmeli'ni teftîşi 12.1860, Ist.pâyesi 17.1.1861, Meclis-i Tanzîmât'ın lağvı üzerine Meclis-i Vâlâ üyesi 7.1861-8.1.1866, İşkodra müfettişi 26.9.1861-26.1.1862, Anadolu kazaskeri pâyesiyle Bosna-Hersek müfettişi 23.5.1863 (yş. 40,1,28) - 11.1864, Kozan ıslâhâtına me'mûr 20.5.1865-11.1865, vezâret'le Haleb(+Adana, Maraş, Urfa, Zor) v.8.1.1866(600 altın maaş) (yş.43,9,19), bu sûretle ilmiyye'den mülkiyye'ye geçip sarık yerine fes giymesi, adliye nâzırı (1) 6.3.1868(yş.45,11,11)-25.4.1870=2,1,20, Mekteb-i Hukuuk'un nüvesini açması 1868, *Mecelle*'nin te'lîfine başlaması 1868, Hudâvendigâr(Bursa) v.26.4.1870, gitmedi, Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi reîsi 24.8.1871, Islâhât Komisyonu üyesi 8.9.1871, Maraş v.10.1871(gitmedi), Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye üyesi 6.8.1872, Şûrây-ı Devlet Tanzîmât üyesi(2) 27.1.1873, evkaaf-ı hümâyûn nâzırı(1) 26.2.1873-24.4.1873=0,1,17, maarif-i umûmiyye nâzırı(1) 24.4.1873-5.4.1874 =0,11,11, ilk ibtidâî ve îdâdîleri açtırdı, Şûrây-ı Devlet 2. reîsi(3) 5.4.1874, Yanya

v.2.11.1874-12.6.1875, maârif(2) 12.6.1875-30.11.1875=0,7,18, adliye(2) 30.11.1875-8.5.1876=0,5,8, Rûmeli müfettişi 5.3.1876, Sûriye v.5.5.1876(gitmedi), maârif(3) 17.5.1876-17.10.1876=0,5,1, adliye(3) 16.10.1876-5.2.1877=0,3,20 dâhiliye nâzırı 5.2.1877-9.11.1877=0,9,2, evkaaf(2) 9.11.1877-4.2.1878=0,2,26, Sûriye v.4.2.1878-11.1878, bu görevde iken Kozan'da da görevli ol.bulundu, ticâret nâzırı 4.12.1878-19.10.1879=0,10,16, sadâret kaymakamı 9-19.10.1879, adliye(4) 19.10.1879-30.11.1882=3,1,12, Mekteb-i Hukuuk-ı Şâhâne'ye açıp ilk dersi vermesi 26.6.1880, Midhat Pş.'yı sorguya çekip Ist.'a getirmek için vapurla İzmir'e gidip geldi, mâzûl 9.11.1882-8.6.1886=3,6,29, bu müddet içinde yalnız te'lîf ile uğraştı. Bebek'de büyük koru içindeki köşkü Sd. Mütercim Rüşdî Pş.veresesinden aldı, bu uzun mâzûliyyet, Yıldız Mahkemesi netîcelerinden pâdişâhın çok memnun kalmadığını gösterir, adliye(5) 8.6.1886-10.5.1890=3,11,2, ilâveten umûr-ı mâliye ve ilâveten 3 kişilik umûr-ı siyâsiyye komisyonları üyesi, mecâlis-i âliyyeye me'mûr devlet nâzırı 10.5.1890-2.5.1895=5,0,11, bu görevde iken Bebek'deki yalısında öldü, Fâtih Türbesi bahçesine gömüldü, XIX. asrın en büyük hukukçusu ve târihçisi, Tanzîmât adliyesinin ve hukuk sisteminin kurucusu, Tanzîmât maârifinin kurucularından, sülüs ve nesih yazılardan icâzetli, dîvânçe sâhibi 3 dilde şâir, ölümünde 32,0,3'denberi kazasker ve 29,4,18'denberi vezîr ve Meh.Tevfîq Pş.'dan sonra devletin 2. kıdemli vezîr-müşîri, 2. Mecîdî 8.1860, 1. Mecîdî 29.9.1863, 2. 'Osmânî 12.8.1868, murassâ İmtiyâz, pek çok yabancı nişan ve madalya. Yarısından fazlası adliye nâzırı olmak üzere toplam 18,9,19 müddetle imparatorluk kabinesinde bulundu: adliye 9,11,2+mecâlis-i âliye 5,0,16+maârif 1,10,0 + ticâret 0,10,16 + dâhiliye 0,9,2 + evkaaf 0,4,13. Şu 3 çocuğundan torunları da vardır:

1) 'Alî Sedâd Bey(1857 - 1900 = 43), müel., müt., mantık ve matematik bilgini (*'OM*, II, 248), med. babasının yanı, ulâ 11.4.1886, Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi üyesi, 3. 'Osmânî 25.3.1882, 2. Mecîdî 20.5.1890. 2) Fatma 'Aliyye Hn.(1864-13.7.1936 = 72), müel., müt.=mîralay Must. Bey(ölm.29.3.1896) b. Cihân seraskeri Rızâ Pş. 3) Emîne Semiyye Hn.(1868 - 1944 = 76), tahsîli Ist., Paris, İsviçre'de, yazar, romancı, Türkçe muallimesi = Reşîd Pş., 1905-8'de Serez mut., Rûmeli beyl. 1.10.1905, 3. Mecîdî, 4. 'Osmânî.

Cevdet Paşa='Adviye Râbi'a Hn., bu hanımın hepsi kendinden küçük kardeşleri: Fâika Hn.(=Alî Şehbâz Ef.), Ferîde Hn., Neş'et Bey, Fâhıre Hn.; Neş'et Bey oğlu Mehmed Ârifî Bey. Fâhıre Hn.'ın kızının kızı Melâhat Tolgar'dır. Fatma Aliyye Hn., Feriköy'e gömüldü. Küçük kızı Zübeyde Ismet Hn., Katolik râhibesi oldu.

Bütün Osmanlı müelliflerinin en büyük bir kaçından biri olan Cevdet Pş.'nın pek çok eserini burada tâdâda lüzum yoktur ki en mühimleri *Mecelle-i Ahkâm-ı 'Adliyye* adıyle Hanefî fıkhına dayanarak tedvîn ettiği imparatorluk medenî kaanûnu külliyâtı, 12 cildlik *Târîh-ı Cevdet*(1774-1826), bunun devâmı mâhiyetinde *Tezâkir* ve *Mâ'rûzât, Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-ı Hulefâ*'dır.

RIZÂ PAŞA-ZÂDELER[2] (V) veyâ Emîroğulları ki bugün mühim kısmı İlmen soyadını taşıyor: Sırkâtibi Must. Pş.'nın dîvân efendisi Lefke'li Emîroğlu Şükrî Ef.oğlu Meh.Rızâ Pş.(Ist.1844 - Ist.1920 = 76), Harbiye 1866, Şumnu, Girid, Rûmeli, Hersek, yb.1878, Ruslar'a esir, Edirne tümen kumandanı 1883, Ist.'da 2. tümen

kumandanı 1886, müşîr ve serasker 5.9.1891 - 23.7.1908 = 16, 10, 18(rekor), hepsi murassâ İftihâr, İmtiyâz, 'Osmânî 20.5.1890, Mecîdî 15.10.1890, *Hulâsa-i Hâtırât*: 68 s., Ist.1909. 3 oğlu:

1) Zıyâ Emîroğlu(Kuntay) = Fahriye Hn.(ölm.1965'den sn.).

2) Süreyyâ İlmen Pş.(Podgoriçe 1874 - Maçka/Ist.6.2.1954 = 80), by.oğul, kur.yzb.1897, livâ 1907, Ist.mv.1927-30, med.Maltepe, müel., nâşir, fabrikatör, Süreyyâ sinema, operet, plaj, hastahânesi kurucusu = Adâlet İlmen(ölm.1965'den sn.) (bu hanımın hemşîresi Sâmiye Soyata, ölm.1965'den sn.). Çocukları: Hayrî İlmen(=Vecîhe İlmen); Melâhat Aksel(çocukları Tüli, Kemâl ve Â'tıf Aksel); Â'tıf İlmen(=Fatma 'Aliyye İlmen, ölm.1984'den önce, Mârdinî-zâde(b.bk.) Â'rif Bey kızı, Osmanlı vâlîsi), çocukları Vedîî İlmen, Erdem İlmen, Sinân İlmen, Gülümser Erboy (çocukları Gönül ve Meh.Erboy) ve Şehvâr İlmen.

Rızâ Paşa=Adviye Hn. oğulları Süreyyâ İlmen Paşa oğlu Hayri İlmen (ölm.4.5.1990, med.Edirnekapısı)=Vecîhe İlmen(ölm.18.4.1992) b.Muammer Uşşaklı b.İzmirli 'Uşşakî-zâde Sâdık Bey(=Adviye Uşşaklı). Bunların çocukları: Erdem İlmen(babasından önce öldü=Mutlu İlmen), Gönül Erboy(=Mehmed Erboy), Gülümser Öke(=Prof.Dr.Nevzâd Öke), bunların çocukları: Erdem İlmen kızı Birgül Aral(=Ömer Aral), Cânân Kepenek(=Süleyman Kepenek, çocukları Deniz Kepenek), Muammer Erboy, Zeyneb Erboy, Emîne Erboy, Mehmed Öke ve bunların çocukları Yâsemin Aral, Ali Aral, Yâsemin Erboy. Atatürk'ün eşi Latîfe Hn., yukarıda anılan Muammer Uşşaklı'nın('Uşşâqî-zâde Mu'ammer Bey) dîğer kızıdır.- Rızâ Paşa'nın eşi Adviye Hn.(ölm.24.3.1930), kızları ise İffet Hn.'dır ki Dr.Rızâ Nûr(Sinop 1879-İst.1943) ile evlendi. Muammer Uşşaklı'nın çocuklarının yaş sırası: Latîfe Uşşâkî (=Atatürk), İsmail Uşşaklı, Vecîhe İlmen, Ömer Uşşaklı, Müncî Uşşaklı, Rukıyye Açıkalın.

3) Şükrî Pş., mîrlivâ = Kevser Okçu(Okatan) (ölm.25.4.1965), mîralay Nısfet Bey'le Peyker Hn.'ın kızı, med. Zincirlikuyu. Nısfet Bey'in kardeşleri Kemânkeş Sâlim Pş., Savnî Okçu, 'Avnî Okçu, Hüsnî Okçu, Nısfet Bey'in oğlu Hikmet Bey. Şükrî Pş.'nın kızı: Fatma Nûr-hayât Atabinen(1899-1965'den sn.) = Reşîd Safvet Atabinen(Sarıyer/Ist.4.9.1884 - Ist.1965 = 81) (*Mülkiye Târîhi*, II, 1.064-5), Kadıköyü Saint-Joseph koleji 1900, Paris siyâsî ilimler 1902, Bükreş, Washington, Madrid, Tahrân'da başkâtib(1906'dan îtibâren), mâliye nezâreti kalem-ı mahsûs md.1912, Şûrây-ı Devlet üyesi 1917, Lozan konferansı genel sekreteri 1923, sefâret müsteşârı, Kocaeli mv.1927-35, Türk Turing Otomobil Klübü başkanı(1923-1961), gazeteci, müel., müt. Çocukları: av.Gümüştekin Atabinen(1928) (oğulları Meh.Reşîd ve Ah.Oğuz Atabinen); Fatma Nükhet Hn.(1919); Gültekin Taneri(1930) (çocukları Osmân Tuğrul Taneri ve Emîne Ayşenûr Hn.).

KARA ŞEMSÎ-ZÂDELER denen âileden R.S.Atabinen'in babası: Must. Safvet Atabinen(Tophâne/Ist.5.1858 - Ist.23.6.1939 = 81, 1)(*TMA*, I, 77b-8a), bahriye doktoru Tosyalı Hacı İbrâhîm Bey-zâde 'Alî Bey'le Hâşim Ef.kızı Fatma Hn.'ın oğlu, 1863'de Muzıkay-ı Hümâyûn'a girdi, Roberti ve Guatelli Pş.'nın talebesi, flütist, kolağası ve 1 yıl Paris 1886-7, orada Th.Dubois'nın talebesi, bnb. 1887, alb., Muzıkay-ı Hümâyûn şefi 1908-18, orkestra şefi, bestekâr, med.Kavak'da âile kabristânı. = Fatma Sabîha Hn.,

Bedestânî Must.Ef.torunlarından. Safvet Bey, baba tarafından Dânişmendoğulları'nın (b.bk.) Tosya kolundandır ki Atabinenoğulları deniyor. Anne tarafı (Hâşim Ef.) ise Şemseddîn-i Sivâsî(şâir, müel., mutasavvıf, ölm.1597) ahfâdıdır.

RİF'AT PAŞA-ZÂDELER(V):Bk. REŞÎD PAŞA-ZÂDELER(D,S)

RODOSLU-ZÂDELER veyâ RODOSÎ-ZÂDELER(D): Rodosî Meh. Ağa oğlu Hacı Hâfız Ah.Ağa(ölm.Rodos 1801), III. Selîm'e (1789-1807) rikâbdâr-ı şehryârî, Hicâz'dan dönerken 'Akkâ'da öldürülüp Rodos'da 1793'de yaptırdığı kütübhânesinin yanına gömüldü = Sâliha Hn. Bu izdivacdan: Meh.Şâkir Bey (ölm.20.9.1872), med. Karacaahmed ve bundan büyük:

Dâmâd Ah.Fethî Pş.(Eyüb/Ist.1801 Ist.14.2.1858 = 57), Enderûn 1809, Ordu 1826b, kolağası 1829a, bnb., Rus savaşı, yb., alb.8.1830, Cebehâne kışlası kumandanı, mâbeynci, çukadâr-ı şehryârî, ferîq ve 1. tümen kumandanı 4.1831(yş.30), Viyana büyükelçisi 6.1835-11.1835(yş.34), Viyana(2) 7.1836, müşîr ve Aydın (İzmir) v.7.8.1837(yş.36), Londra büyükelçisi 2.1838, Paris büyükelçisi 4.1838, Londra'ya gidip Victoria'nın tâc giymesinde pâdişâhı temsîl etti, Vâlâ üyesi 1839, ticâret nâzırı 8.1.1840, ilâveten serasker kaymakamı (4.1840'a kd.), Vâlâ(2) 4.1842, Meclis-i Vâlâ reîsi (adliye nâzırı) 8.11.1843-12.11.1844, mühimmât-ı harbiye nâzırı 20.3.1845, ilâveten Tophâne müşîri 8.10.1845-25.7.1852, ticâret(2) 26.2.1853, Tophâne(2) 8.5.1853-9.9.1857, Tophâne(3) 22.10.1857-14.2.1858, toplam 11,5,13 Tophâne müşîri ve toplam 12,9,27 müddetle Tanzîmât kabinelerinde, Tanzîmât liderlerinden, bir ara Sultân Mecîd devri (1839-61) ortalarında gayrı resmî ol."müsteşâr-ı saltanat" denecek kadar nüfuz sâhibi, med. Mahmûd II T.hazînesi. Bütün Tanzîmât ricâli gibi bu da II. Mahmûd'un yetiştirmesi. Posthume olan paşa'nın başlıca hayrât ve emlâki: Karacaahmed karşısında câmî, çeşme(Konyalı, II, 34), Salıpazarı'nda konak, Kuzguncuk'da Penbe Yalı, Ist.'da askerî müze ve âsâr-ı atîka(arkeoloji) müzesi, Rodos'da câmî, mescid, mekteb, kütübhâne, muvakkıt-hâne, saat külesi. =1. 'Ayşe Şems-i Nûr Hn., izd.11.1830(doğ.1814'e doğru). =2. 'Atıyye Sultân(2.1.1824 - 11.8.1850 = 26,7,11) b.Mahmûd II(b.bk.), med. Mahmûd II T., nişân 8.1.1840, izd. 7.5.1840, zifâf 1. 8.1840 = 10,0,11, yş.16,7,0, zevcinden 23 yş.kç.2 hanım-sultân dışındaki çocukları ilk zevcesindendir. Çocukları:

1) Sâliha Yegâne Hn. = Bekir Bey b. Sırkâtibi(b.bk.) Must.Pş., çocukları var.

2) Güzîde Hn.(ölm.Paşalimânı/Ist.25.11.1912, 70 küsûr yaşında)=Eğinli (b.bk.) İngiliz Büyük Meh.Sa'îd Pş.(1830-21.2.1896 = 66), bahriye ve Mâbeyn müşîri 1.1878, çocukları var.

3) **Seniyye Hn.-Sul.**(Kuruçeşme Sarayı, 3.10.1843 Nişântaşı Sarayı, 10.12.1910 = 67,2,8) = Hüs.Hüsnî Pş.(Ist.1835? - Arnavudköyü/Ist.2.1899 = 64?) b.Sırkâtibi(b.bk.) Must.Pş., müşîr 6.1883, med. Mahmûd II T.bahçesi, izd.10.1859 = 24 yıl, yş.16-40, zevcinden 8 yş.kd.kç., uzun müddet Şûrây-ı 'Askerî üyesi ve bir ara reîsi(ferîq 1859), çocukları var.

4) **Ferîde Hn.-Sul.**(30.5.1847 - 1.1913 = 65,7) = Mahmûd Nedîm Pş.(Ist.18-38? - Arnavudköyü Sarayı, 3.2.1904 = 66?), müşîr 2.3.1886, izd. Kuruçeşme Sarayı, 10.1859=44,4 yş.12,5 - 56,9, zevcinden 9 yş.kd.kç., oğulları Meh.Sâib Bey(Kuruçeşme Sarayı, 1861 - 28.11.1871 = 10), med. Eyüb C.

5) Meh.Besîm Pş.(1831 - 1851 = 20), mîrlivâ, med. Karacaahmed.

6) **Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Pş.**(Ist.1836? - Tâif, 7.5.1884 gece yarısı = 48?), asıl adı Mahmûd, vezâret'le Meclis-i Vâlâ üyesi 1858(yş.22?), 3 def'a ticâret nâzın, Tophâne müşîri 2.10.1876 ve sn. ilâveten serasker kaymakamı, Yıldız Mahkemesi netîcesinde rütbe, nişân, madalya, dâmâd sıfatlarını kaybetti, fakat Sultân onu zevci saymakta devâm etti. 28.7.1881'de Ist.'dan hareketle 6.8'de Cidde'ye çıkarılıp Tâif kalesinde 2,9,10 müddetle habsedilip Midhat Pş.ile berâber boğduruldu. Tâif'de İbnü 'Abbâs Câmii'nde medfûn. Kuzguncuk'da sarayı, Ist., İzmir, Bursa, Adana vs'de 8 çiftlik, dükkânları, hanları vardı. =1. Fülâne Hn., 1858'den önceki eşi, Kâzım Bey'in annesi. =2. Fülâne Hn., 1858'den önceki dîğer eşi, Ah.Bey'in annesi. = 3. Cemîle Sultân (17.8.1843 26.2.1915 = 71,6,10) b.'Abdülmecîd I(b.bk.), izd.3.6.1858 = 25,11,4 y.14,9,17 40,9,21, zevcinden 7 yş.kd.kç., dîğer çocuklarının hepsi bu Sultân'dan. Çocukları:

1) Kâzım Bey: 2 def'a evlendi. Oğlu Besîm Bey(doğ.Fındıklı Sarayı, ölm. Sultânahmed) = Filiz-ter Hn., bu izdivacdan: Orhân Çetinkaya ve Fikret Çetinkaya.

2) Fâzıl Ah.Bey(ölm.Fındıklı, 20.2.1917) = Hayriye Hn. Bu izdivacdan sırasıyle: 1- Mu'azzez Ferdâne Hn. = av.İsm.Bey. 2- Fethî Amal = Vedî'a Amal, çocukları Nâzân Amal(ölm.9.9.1956) ve Fâzıl Amal. 3- Refîq Rodos = Nâvidân Rodos b.Cemîl Tunca, oğulları Sermed Kurçer. Refîq Rodos(ölm.Küçükyalı, 8.9.1959), İçerenköy'de medfûndur.

3) **Fethiye Hn.-Sul.**(Fındıklı Sarayı, 1859 - 22.3.1887 = 28) = Hayrî Bey, mîralay, sonradan livâ ve paşa(1850'ler - Beşiktaş, 4.1.1894), bir araba kazâsında öldü, izd.1.1887, izd.müd.0,2,

4) **Sultân-zâde Besîm Beyefendi:** 2 yaşında öldü.

5) Sıdıka **'Ayşe Hn.-Sul.**(Fındıklı Sarayı, 21.9.1875 Nice 1937? = 62?), med.Paris, Bobigny. ='Alî Fuâd Pş., izd.1900, yş.25, II. 'Abdülhamîd'in yâveri, ferîq, 1. 'Osmânî, 1. Mecîdî, Meh.'Alî Pş.ile Dâmâd Halîl Rif'at Pş.'nın kızının oğlu. 2 kızları: 1-Na'îme Hn.(doğ.Erenköyü Sarayı, 10.8.1911) = 1.Ferhâd Bey b.Refîq Bey(bu izdivacdan Edhem Bey). =2.Mes'ûd Cemîl (Cağaloğlu/Ist.12.1902 - Ist.31.10.1963 = 60,10), radyo müdürü, yazar, virtüoz, bestekâr (*TMA*, I, 124a-5b). M.Cemîl'in ilk eşi şâir Celâl Sâhir Erozan'ın kızı Berrîn Hn., ondan ayrılıp gazeteci Nâdir Nâdî Abalıoğlu ile evlendi. 2- Kerîme Bengü(Erenköyü Sarayı, 15.6.1901 - Sahrây-ı Cedîd, 1955 = 54) = Suâd Bey b.Meh.'Alî Pş., çocukları: Rif'at Bengü(Kadıköyü)(bunun oğulları Fuâd ve Doğan Bengü) ve Vildân Çubukçu(Göztepe) (bunun ölen zevcinden olan kızı Nuhbe 1949).

Mes'ûd Ekrem Cemîl'in babası: Tanbûrî Cemîl Bey(Ist.9.5.1871 - Ist.4.8.1916 = 45,2,26), Türk Mûsikîsi târîhinin en büyük virtüozu ve büyük bestekârdır (*TMA*, I, 125b-30b). 5.3.1855'de Kırım'da Gözleve meydan muhârebesinde şehîd düşen vezîr(1828b) Giridî-zâde Balıkesirli Meh.Pş.'nın 3 oğlu ferîq Must.Rif'at Pş., Meh.'İzzet Pş. ve mülkiye kaymakamı Ah.Nûrî Bey'dir (*Sicill*, IV, 293-4). Giridî-zâde'nin evlâdlığı Must.Reşîd Ef.(ölm.1860?) ise, Meh.Pş.'nın şehid düşmesi üzerine, onun kendisinden yaşlı dul zevcesiyle evlendi. Bu Reşîd Ef., Sd.Hüsrev Pş.'nın 1854'de ölümüne kadar son kethudâsı idi. İki oğlu ile iki kızı paşanın dul eşinden değil, daha önceki zevcesindendir. Büyük oğlu Refîq Bey (ölm.5.1888)(*Sicill*, II, 416) Cemîle

Sultân(yk.bk.) kethudâsı ve borsa komiseri oldu. Bunun oğlu Mahmûd Bey sırasıyle Bakırköy, Kartal, Humş kaymakamı oldu, kemânî idi. Refîq Bey'in 3 kızının büyüğü Hâver Hn.(1865?-?)'dır. Reşîd Ef.'nin ikisi kız 4 çocuğunun en küçüğü Meh.Tevfîq Bey(1836 - 1874 = 38), Tanbûrî Cemîl Bey'in babasıdır. İşkodra v.muâvini, Tahrân elçisi, cezâ hâkimi oldu, yazar, İng., Fr., Alm., İt., Ar., Fârs. Cemîl Bey'in ve kardeşlerinin annesi olan zevcesi Zihn-i Yâr Hn., Âdile Sultân câriyesi ve kızı Hayriye Hn.Sul.'ın dadısı olup lavta çalıyordu. 1858'e doğru Âdile Sultân'ın verdiği Taşkasab'daki evde Tevfîq Bey'le evlendi. Cemîl Bey'den sn. Reşâd Bey(1859?-?), Beyhân Hn.(1861-?), Tanbûrî Ah.Bey(1866-1912=46) adlı çocukları doğurdu. Ah.Bey lavta, ûd, kemân da çalıyordu. Kızı Nâhide Hn., piano çalıyordu, şâir Fâzıl Ah.Aykaç'la evlendi, çocukları oldu. Beyhân Hn.'ın oğulları ise Tanbûrî Hikmet Bey(1890-20.6.1923=33) ve kemençe çalan Tevfîq Bey'dir.-Tanbûrî Cemîl Bey'in zevcesi Şerîfe Sa'îde Hn.'dır(doğ.1886, izd.1901). Defter-i hâkaanî müdürlerinden Nazîf Bey'le gene bir Çerkes olan Eflâk-Nûr Hn.'ın kızıdır. 1925'e doğru ölen Sa'îde Hn., yalnız Mes'ûd Cemîl'i doğurdu.

6) **Fatma Hn.-Sul.**(Fındıklı Sarayı, 1879 - 24.2.1890 = 11), med. Fâtih C.

7) **Sultân-zâde İbr.Şâkıb Beyefendi** (Fındıklı Sarayı, 4.1.1864 - Kandilli Sarayı, 5.9.1897 = 33,8, 2), ikiz. =1. Vicdân Hn., izd. Kandilli Sarayı, 2.5.1887, bu izdivacdan Şehîme Hn.(doğ.Kandilli Sarayı, 1888?) = Avnî Bey, bnb., talâq. = 2.Dilbeste Hn., izd.Üsküdar, 10.7.1889. Bu izdivacdan: Emîne Hn.(doğ. Üsküdar 1890?, öldü) = Sa'îd Bey, bnb., sn.mîrlivâ ve paşa, talâq 1912, Eğinli(b.bk.) İngiliz By. Meh.Sa'îd Pş.oğlu. Bu izdivacdan: Müfîde Hn.(doğ.Fındıklı Sarayı, 1910).

8) **Sultân-zâde Meh.Mahmûd Celâleddîn Beyefendi**(Fındıklı Sarayı, 4.1.1864 - Kandilli Sarayı, 6.7.1916 = 52,6, 3), ikiz, Şûrây-ı Devlet üyesi(Tanzîmât Dâiresi), bâlâ 20.12.1903, murassâ 'Osmânî 17.12.1902, asıl adı Celâleddîn. = 1. Fülâne Hn. = 2.Hayriye Hn.(doğ.Parga/Arnavudluk, ölm.Kandilli Sarayı). Münîre Ertuğrul 2.'den olup dîğer kızı ile oğlu 1'dendir. Çocukları:

1- Mevhibe Hn.(Kandilli Sarayı, 1887 - 7.3.1953 = 66), Fâtih C. =1. Meh.Bey b.general 'Alî Pş., talâq 1910?, bu izdivacdan 1 oğlu genç öldü. =2. Şevket Bey b.general Kıbrıslı Must.Pş., tal.Lozan, 15.6.1916. = 3. Yûsuf Bey, süvârî üsteğmeni, izd.Şişli, 4.9.1917, yş.30, diplomat Mazhar Bey'in oğlu.

2- Zıyâeddîn Bey(doğ.Kandilli Sarayı), süvârî üsteğmeni = Reng-i Nâz Hn. 4 kızları: Â'dile Hn.(ölm.1956?); Nâile Uralman(1912) (çocukları Engin 1933 ve Sevil 1942); Cemîle Hn.(ölm.1956?); Behremend Sertel(1917), kızı Gülnûr (1955) ve bunun oğlu Ken'ân(1973).

3- Münîre Ertuğrul(Kandilli Sarayı, 14.3.1890-8.5.1957=67,1,25), med. Zincirlikuyu. =1. Salahaddîn Bey, hukuk doktoru, av., Nû'mân Bey oğlu, izd.Kandilli Sarayı, 29.8.1917, tal. Kandilli Sarayı 4.10.1917 = 0,1,6, yş.27, 5,16, - 27,6,22 = 2. Ertuğrul Ertuğrul, amiral, bu 2. izdivacdan: Ertuğrul Ertuğrul ve daha büyük olan Sâre Korle (Dresden 1923), gazeteci, müellif = Sinân Korle(Dr.Â'rif Bey'le Â'dile Hn.oğlu) (Ist.1913), gazeteci, diplomat, BM protokol genel md.

Ah.Fethî Pş.torunlarından: Şevket Mocan, "Çamur Şevket", DP Ist.mv.

Şevket Mocan, Remzî Paşa oğludur, bk.Mehmed Alî Paşa-zâdeler. Remzî Paşa=Sâre Hn. b.Enver Paşa(=Leylâ Hn.b.müşîr Mehmed Alî Paşa).

RÛM MEHMED PAŞA-ZÂDELER(D, S): Rûm Mehmed Pş. (îdâmı 5.1471), Bizanslı mühtedî, Enderûn, s.b., beyl., Karamân üzerine serdâr, vezîr 1466, sd. 1466-1469 = 3, Üsküdâr'da câmî ve türbesi, imâret, medrese, hamam, Ist.'da ayrıca hamam (Konyalı, II, 291). =Fülâne Hâtûn b. Kılıç-Arslan Bey b. Lutfî Bey, Selçukoğulları'ndan 'Alâiye beyleri, bk. Karamânî-zâdeler. Kızları: **'Aynü'l-Hayât Hâtûn** (ölm. 90 küsûr yaşında 1562), med. Babası yanı = Kurd Bey (ölm. 21.7.1508), topçubaşı (1453) Balı Sül. Ağa oğlu.

Bu âileden inme Rûm Meh. Pş.-zâde Hüs. Bey oğlu Meh. **'İzzet Pş.** (1724 2.1784 = 60), Bolu merkez kazâsının Çarşanba nâhiyesinin Beylik köyünde doğdu, Belgrad'da öldü. Ist.'a gelip yerleşti, hâsekî, başhalîfe, dârüssaâde ağası yazıcısı 1.1758, darb-hâne emîni 3.1766, şehremîni 2.1774, vezâret'le sd. kaymakamı 6.7.1774 (yş. 50), sd. 10.8.1774 - 6.7.1775 = 0,10, 27 + 20.2.1781 - 25.8.1782 = 1,6,3 = 2,5,0, Aydın v., Mısır v. 23.11.1775 - 11.1778, İçel, Sıvas, Erzurum 12.1779, Rakka, Erzurum (2) 1.9.1780, sd. (2), Filibe'ye sürgün, Belgrad muhâfızı 9.1.1783, med. Belgrad, oğlu **Meh. Sa'îd Bey** (ölm. 3.1811), kç. imrahor 1775, kapıcıbaşı, kapıcılar kethudâsı 1777-1782, imrahor 1785, kapıcılar kethudâsı (2), çavuşbaşı 1794b, kapıcılar kethudâsı (3) 4.1799, kapıcılar kethudâsı (4) 8.1801, imrahor (2), imrahor (3), med. Eyüb = Ahter-Melek Hn. (1758? 1786 = 28?) b.'Abdülhamîd I (b.bk.), izd. 1775 = 11 yıl. Oğulları **Sultân-zâde Meh. 'Atâullâh Bey** (1776? 1836? = 60?), silâhşor, kapıcıbaşı. Bunun oğlunun oğlu Kadı Meh. Reşâd Ef. ve bunun oğlu: Rûmbeyoğlu Fahreddîn Bey (Ist. 30.5.1867 - Nişantaşı /Ist. 14.11.1942 = 75,5,15), Mülkiye 7.1887, tahrîrât-ı hâriciyye kalemi, Viyana 3. kâtibi 10.1893, Roma 3. kâtibi, 4.1895, Atina 2. kâtibi 8.1897, Petersburg başkâtibi 4.1901, Viyana başkâtibi 9.1903, Londra başkâtibi 10.1904, Petersburg müsteşârı 5.1907, 5 ay Petersburg maslahat-güzârı, Berlin müsteşârı 1.1909, Peşte başkonsolosu 5.1911, Çetine elçisi 9.1912, Petersburg büyükelçi vekîli 2.1914-29.10.1914, hâriciye nezâreti matbûât-ı ecnebiyye md., hâriciye müsteşârı 2.1920, maârif nâzırı 5.4.1920, ilâveten adliye nâzır vekîli 24.7.1921, her ikisinden ayrılması 30.7.1920, 150'lik, 10.1922-1939 arasında Avrupa'da, Ar., Fârs., Fr., Alm., ûlâ sânîsi, 3. 'Osmânî, 2. Mecîdî, med. Feriköy mezarlığı. = Fevziye Hn. b. Avlonyalı (b.bk.) sd. Ferîd Pş.

RÜSTEM PAŞA-ZÂDELER veyâ MİHR-İ MÂH SULTÂN-ZÂDELER(D, S): Dâmâd Rüstem Paşa (1505? - 10.7.1561 = 56?), Bosnasarayı batısında bir köyde doğmuş Hırvat devşirme, Enderûn me'zûnu, Mohaç seferinde silâhdâr-ı şehryârî 1526, imrahor, Diyârbekr beyl., Anadolu beyl., 3. vezîr 1539, 2. vezîr 1541, sd. 28.11.1544 - 6.10.1553 = 8,10,8 + 29.9.1555 - 10.7.1561 = 5,9,11 = 14,7,19 (müddet bakımından 8. sıra), şu eserin müellifi: *Tevârîh-ı Âl-i 'Osmân* (1569'a kd.), *Die Osmanische Chronik des Rustem Pascha*, Ludwig Forrer nş., *Türkische Bibliothek*, Leipzig 1923. Med. Şehzâde Câmii'nde Sinân yapısı Rüstem Paşa T. =Mihr-i Mâh Sultân (1522? - 25.1.1578 = 56?) b. Kaanûnî Sultân Süleymân II (b.bk.), izd. 26.11.1539 = 21,7,14, yş. 17? - 39?, zevcinden 17 yş.kd.kç.

Rüstem Paşa, Nakşî idi.

Âile adı Opukoviç veyâ Çigaliç olan Rüstem Paşa'nın mühtedî babası Hayreddîn Must. Bey'in dîğer çocukları: Nefîse Hn. ve Sinâneddîn Yûsuf (kısaca Sinân) Pş. (ölm. 12.1555), Enderûn me'zûnu, Hersek s.b., beylerbeyi pâyesiyle kapdân-ı deryâ 1550-1554 = 4, med. Üsküdar, Mihr-i Mâh C., 2 kızı ile 1 oğlu genç öldüler, oğlu Avusturya'ya karşı bir akında şehîd oldu (Busbecq). Beşiktaş'da adını taşıyan mahallede Sinân yapısı câmî, medrese, hamam, Lutfîpaşa'da mescid, Ist.'da Yenibâğçe ve Ayakapısı'nda birer mescid daha, Cağaloğlu'nda medrese, Kebeci Han'da bir mescid yaptırdı (Evliyâ I, 449; *Pş. Livâsı*, 450-1, no. 276), Ist. dışında da hayrâtı olacaktır, ayrıca 1 milyon altın nakid para ve 1 milyon altın değerinde mücevher bıraktı, bunlar sonunda Mihrimâh Sultân'a ve ondan kızı 'Ayşe Hn.- Sul.'a intikaal etti, Sinân Paşa'nın yengesi ve birâderzâdesidirler.

Rüstem Pş.'nın başlıca hayrât ve emlâki: Ist. şehrinde: Galata'da kervansaray (Evliyâ, I, 433), Yenibahçe'de Sinân yapısı mescid ve çeşme (*Hadîka*, I, 22), Emînönü'nde Tahtakale'de adını taşıyan mahallede Sinân yapısı ünlü câmî (1560), Şehzâdebaşı'nda Sinân yapısı kendi türbesi, Üsküdar'da çeşme ve mekteb (Konyalı, II, 80, 332), Bitpazarı'nda Kebeciler'de Galata'daki gibi Sinân'ın eseri olan kervansaray, hepsi Sinân yapısı 3 saray (Kadırga, Üsküdar ve İskender Çelebî Çiftliği'nde) (iki sadâreti arasında oturduğu Üsküdar'da Karacaahmed'deki bu sarayıdır); Edirne'de saray, İzmid'de Sinân yapısı hamam, Tekirdağ'da câmî, Karışdıran'da Sinân yapısı câmî, hamam, 10 dükkân, çifte han, kervansaray, çeşme (1545), Bolvadin'de Sinân yapısı İmâret Câmii, imâret, kervansaray, hamam, çeşme, Kütahya'da medrese (1550), han, çeşme, vakıflar, Balıklı Hamam (1549), Tire'de han, Erzurum'da kervansaray (Konyalı, *Erzurum Târîhi*, 287), Samanlı'da Sinân yapısı kervansaray ve câmî, Rodoscuk'da Sinân yapısı kervansaray, Sapanca'da câmî, imâret, kervansaray, hamam, Konya Ereğlisi'nde Sinân yapısı câmî, kervansaray, Çanakkale'de câmî, hamam, Edirne'de Sinân yapısı kervansaray (1560), bunun mescidi, han (*Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, 134; *Pş. Livâsı*, 518-9, no.362); Hersek'de Gable'de (Sırp. Gabela) câmî, tekke, Ruscuk'da hepsi Sinân eseri câmî, medrese, imâret, Ruscuk köylerinden Kadıköyü'nde vakıflar, Kudüs'de kule, Hamâ'da imâret, han, Bosnasarayı'nda bedesten (1551), Perakan'de (Niş yakınları) han; 5.000 yazma kitap, 8.000 *Kur'ân*, 130 murassâ cildli *Kur'ân*, 170 köle, 780.000 duka altını, 10.000.000 akça (gümüş para), 1.160 deve, 2.900 at, 130 çift altın üzengi, 1.100 altın üsküf, 600 gümüş eğer, 500 murassâ altın eğer, 5)00 hıl'at, 80.000 parça tülbend, 2.000 zırh, 1.500 gümüş tulga, 1.000 gümüş şeşper, 860 murassâ kılıç, 33 çok iri elmas, imparatorluğun her tarafına dağılmış 1.000 kadar çiftlik ve 476 değirmen. Bu servet, zevcesi Mihr-i Mâh Sultân'a ve ondan kızları 'Ayşe Hn.- Sul.'a kaldı.

Rüstem Paşa'nın ilk zevcesinden oğulları: 'Osmân Bey[1], med. Üsküdar, Mihrimâh Câmii ve Fülân Bey, med. babasının türbesi. Rüstem Paşa'nın Sultân'dan olan çocukları: **Sultân-zâde Osmân Bey**[2] (1543? 1576 = 33?) ve **'Ayşe Hümâ-Şâh Hn.- Sul.** (1541? - 1594 = 53?), hac 1593/4, med. Hüdâyî Dergâhı, Üsküdar'da Hüdâyî adına câmî, tekke vs. yaptırdı. Hanım-Sultân'ın izdivacları:

=1. **Semiz Ahmed Pş.** (1520? - 28.4.1580 = 60?), izd. 1557? = 23 yıl kd.,

yş. 16? - 39?, zevcinden 21 yş.kd.kç. Enderûn, kapıcıbaşı, yeniçeri ağası 1558, Anadolu beyl. 1564a, Rûmeli beyl., vezîr, 2. vezîr (Piyâle Pş. yerine), sd. (Sokollu yerine) 13.10.1579 - 28.4.1580 = 0,6,18, sd. iken öldü, med. Edirnekapısı Câmii'ndeki türbesi. İskender Çelebî'nin Arnavud kölesi olan Ahmed Paşa, efendisinin katlinde Enderûn'a yüksek tahsîle alınmıştı. Atmeydanı'ndaki sarayını I. Ahmed, torunu çocuk Semiz Ahmed Paşa'ya 30.000 altın ödiyerek istimlâk etti, yıktırarak arsasına Sultânahmed Câmii'ni yaptırdı.

=2. Ah. Ferîdûn Pş., daha çok "Nişâncı Ferîdûn Bey" diye tanınır (1522? 16.3.1583 = 61?), izd. İbr. Pş. Sarayı, 6.4.1582 = 0,11,10, yş. 41?-42?, Han.- Sul., Sadrâzam Ah. Pş.'dan dul kaldıktan 1,11,8 sn. bu izdivâcı yaptı ise de bir yıla varmadan Ferîdûn Pş. öldü. Başka tafsîlât için Kaanûnî'nin çocukları arasında Mihrimâh Sultân bendine bk. Med. Eyüb'de Ferîdûn Pş. T. (1583). Müellif, hattât (hat hocası: Koca Nişâncı Celâl-zâde Must. Çel.).

=3. Şeyh 'Azîz Mahmûd Hüdâyî (b.bk.) Ef. (1543 - 1.10.1628 = 85), izd. 1583? = 11 yıl kd., yş. 42? - 57?, zevcinden 2 yş.kd.by. Sonra dünyânın en zengin kadını olan Hn.-Sul., şeyhi olan bu zât ile evlendi ve Hüdâyî'nin kurduğu Celvetî tarîkatini büyük serveti ile destekliyerek çok büyük îtibâr kazandırdı. Mutasavvıf, müel., şâir, bestekâr, med. Üsküdar, Hüdâyî Dergâhı'ndaki türbesi.

Hanım-Sultân'ın ilk izdivâcından 4 oğlu ile 3 kızı oldu ki, Mihrimâh-zâdeler veyâ Rüstem Paşa-zâdeler denen âile budur ve gerçekte SEMİZ AHMED PAŞA-ZÂDELER(S)'dir, zîrâ âile ancak anne tarafından Rüstem Paşa-zâde ve Mihrimâh Sultân-zâde olup Kaanûnî Sultân Süleymân'ın kızının kızının çocuklarıdır:

1) Sâliha Hn. (1559? - 1575 = 16?) = Sd. Cağaloğlu (b.bk.) Sinân Pş. , izd. 1573, bu izdivacdan 2 yıl sn. Sâliha Hn. öldü ve Sinân Pş., Sâliha Hn.'ın hemşîresi 'Ayşe Hn. ile evlendi. Sâliha Hn.'ın düğünü için anne annesi Mihrimâh Sultân 70.000 altın harcadı.

2) 'Ayşe Hn. = Sd. Cağaloğlu (b.bk.) Sinân Pş., izd. 1576.

3) Fülâne Hn. = Yemenli Hasan Pş. (ölm. 21.8.1608), 'Alî Ağa oğlu, Yemen beyl. 1586-3.1596, Mısır beyl. 3.1596-7.1598, kubbe vezîri 7.1598-8.1608, med. 'Atîq 'Alî Pş. C.

4) 'Osmân Bey (ölm. 1591), Şebinkarahisar s.b. (Selânikî, 286).

5) Mustafa Pş. (1558? 20.4.1593 = 35?), Hırvatistan'da Sisek meydan muhârebesinde Alman ordusuna karşı Telli Hasan Paşa'nın kumandasında savaşırken kardeşi ile berâber şehîd düştü. Semendire, Belgrad, Klis s.b., akıncı beylerbeyisi. Cesedi Ist.'a getirildi, dîğer 3 kardeşi gibi Üsküdar'da Mihrimâh Câmii'nde medfûn.

6) Mehmed Bey (1560? - 20.5.1593 = 33?), ağabeyi ile berâber Sisek meydan muhârebesinde şehîd olup nâşı Ist.'a getirildi. Özdemiroğlu 'Osmân Pş.'nın yâveri, onun ölümü üzerine mührünü İran'dan Ist.'a getirip pâdişâh dayısına teslîm etti, Niğbolu, sn. Hersek s.b. oldu, akıncı beyi.

7) Hacı 'Abdurrahmân Bey (1565? - 1596 = 31?), 1594-5'de annesi ile hacca gitti, kapıcıbaşı. ='Ayşe Hn. b.Sd. Cağaloğlu (b.bk.) Sinân Pş. Bu sûretle Semiz Ahmed

Paşa-zâdeler, anne tarafından Cağaloğlu olarak günümüze kadar geldiler. 'Abdurrahmân Bey'le 'Ayşe Hn.'ın oğlu:

"Civân Kapıcıbaşı" denen **Semiz Mehmed Pş.** (1597? 12.8.1646 = 49?), Enderûn me'zûnu, kapıcıbaşı 1621, kubbe vezîri 1630, IV. Murâd'ın hışmına uğrayıp Rodos'a sürgün 10.1633-1637, Mısır beyl. 1637-9.1640, kubbe vezîri (2), Özü beyl. 1641, Şâm beyl. 1643, sd. 31.1.1644 - 17.12.1645 = 1,10,17, Girid serdârı, adaya 26.5.1646'da ayak bastı, az sonra adada ölüp nâşı Ist.'a getirildi, Hüdâyî Dergâhı'nda baba annesi 'Ayşe Hn.-Sul.'ın ayak ucuna gömüldü. Karacaahmed'de Rüstem Pş. Sarayı, verâset yoluyle buna geçti, Beşiktaş'da sâhil sarayı (Evliyâ, I, 448-9) vardı. Unkapanı'nda ve Uzunçarşı avlusunda iki han, Hersek'de Prepol yakınlarında Kolaşin'de kale yaptırdı. Oğlu Süleymân Bey (1621? - 11/12.1651 = 30?), mîr-'alem, s.b. Bunun oğlu Mehmed Bey (1642? - 11.1672 = 30?), mîr-'alem, s.b. Bunun oğulları:

1) Mustafa Bey (1665? - 1705 = 40?), Avusturya sınırında şehîd oldu, nâşı getirilip Şehzâde Câmii'ne dedesi, babası, kardeşi ve yeğeninin yanına gömüldü. Kardeşi ile berâber hâlâ imparatorluğun en zengin bir kaç kişisi arasında idi (*Nusret-nâme*, I, 148).

2) Ahmed Bey (1667? - 1715 = 48?), bu da ağabeyi gibi s.b., ağabeyi, oğlu ve torunu gibi Şehzâde Câmii'nde medfûn. Oğlu Hacı İbr. Bey, yaşlı olarak 6.1765'de öldü. Bunun oğlu 'Abdülkerîm Bey'den (ölm. 1778) nesil günümüze geldi.

— S —

SÂDIK PAŞA(S): Bayındır'da (İzmir'in az güney-doğusunda) müderris Beyâzî-zâde Hacı Ah. Ef. oğlu 38 yıl Bayındır'da müftîlik yapan 'Abd. Ef.'nin (1775 - 2.1843 = 68) BEYÂZÎ-ZÂDELER denen oğulları: Reşîd Ef. (doğ. 1807) ve:

Kara Meh. **Sâdık Pş.** (Bayındır, 1.1826 - Limni / Mondros, 5.1901 = 75, 4): İzmir gümrüğünde me'mûr, Keçeci-zâde Fuâd Pş. tar. keşfedilip, Ist.'a çağırıldı ve Terceme Odası'na alındı, Beyrût tahrîr-i emlâk me'mûru, sâlise rütbesi 26.7.1857, Yanya müfettişi 1860b, Sûriye vilâyeti politika me'mûru, Selânik gümrük emîni 27.4.1861, sâniye rütbesi 10.11.1863, ûlâ sânîsi rütbesiyle Dîvân-ı Muhâsebât üyesi 8.5.1866, ûlâ 25.2.1867, 2. 'Osmânî 7.1868, mâlî işler için Paris'e me'mûr, bâlâ ile Sd. Şîrvânî-zâde Rüşdî Pş.'nın himâyesiyle mâliye nâzırı 17.2.1869 (yş. 43,1), Paris'den avdeti 8.3.1869, vezîr 28.4.1869 (yş. 43,3, bu rütbeyi 32,1 müddetle taşıdı), 1. Mecîdî 3.5.1869, evkaaf n.9.8.1870, 1. 'Osmânî ve Aydın v.25.10.1870, mâliye (2) 23.9.1871-14.11.1871 (maaşı 750 altın), Aydın (2) 1.6.1872, mâliye (3) 14.8.1872 - 17.2.1873, rüsûmât emîni 7.5.1873, Paris'de görevli 17.1.1874, dönüşü 1.7.1874, rüsûmât'tan azli 7.1874, Paris büyükelçisi 25.10.1875, Tuna v. 5.2.1877-14.5.1877, Midilli'de dinlenme, Ist.'a geliş 9.8.1877, Muhâcirîn Komisyonu reîsi, Ist.mv. 19.11.1877, rüsûmât emîni (2) 11.1.1878, Nâmık Pş.'ya vekâleten hazîne-i hâssa

20.1.1878, nâfia n. inzimâmıyla ve başvekil unvânıyle sd. 18.4.1878 - 28.5.1878 = 0,1,10, vilâyet merkezi Rodos'tan Sakız'a alınarak Cezâir-i Bahr-i Sefîd v. 12.6.1878-5.6.1881, 100 altın maaşla Mondros'da ikaamete me'mûr 5.6.1881 - 5.1901 = 19,11, med. Mondros, Niyâzî-i Mısrî yakını. 1850'ye doğru İzmir'de kabzımâl Meh.'Alî Ağa'ya dâmâd oldu. Çarşıkapısı'nda Irgat Pazarı'nda 'Abdurrahmân Nâfiz Pş.'nın konağını satın almıştı. Bu konağı Sâdık Pş. ölünce II. 'Abdülhamîd satın alıp Emîne Sultân'a verdi, Sultân ölünce zevci Dâmâd Şerîf Pş.'ya geçti, sn. Feyz-i Âtî lisesi oldu ve lise iken yandı, arsasında bir mahalle kuruldu.

SADREDDÎN-ZÂDELER(Ş): Sadreddîn-i Şîrvânî oğlu Meh. Emîn Ef. (ölm. 15.8.1627), Şâfiî iken Hanefî olup müderris, sahn müderrisi, Haleb, Mekke, Ist. kadısı, müel., med. Üsküdar. Oğulları: 1) Ah.Ef., müd., Kütahya'da medfûn = Fülâne b.Bayrâm-zâde (b.bk.) 'Abdülcebbâr 'Acemî. 2) Nî'metullâh Ef. (1610 - 5.1683 = 73), mollâ. 3) Müneccim Rûhullâh Rûhî Ef (1603 - 1661 = 58), mollâ, dîvân sâhibi, med. Üsküdar. Oğlu müd. Meh.Ef. (ölm. 1.1656), bunun oğulları Kudüs ve Haleb kadısı Mahmûd Ef. (1661 - 28.7.1721 = 60) ve Mollâ 'Abdülhayy Ef. (1650 - 18.7.1720 = 70), med. Fındıklı. 4) Feyzullâh Ef. (ölm. 12.12.1657), müd., şâir, med. Üsküdar, babasının yanı, bunun oğlu:

Sadreddîn-zâde Meh. Sâdık Ef. (21.12.1630 - 20.11.1708 = 77,11,0), Ist. 10.1691, kazasker 4.1693 (yş. 63), Rûmeli 6.1694, şeyhulislâm 22.6.1694 - 20.3.1695 = 0,8,28 + 1.2.1707 - 25.1.1708 = 0,11,22 = 1,8,20, 3 dilde şâir, müel., med. Fındıklı Câmii ki aşağıda gösterilen bütün torunları burada medfûndur. 3 oğlu:

1) "Kassâm" Meh. Ef. (ölm. 1744), kassâm-ı askerî, Şâm ve Medîne kadısı, Ist. pâyesi, med. Üsküdar, Miskinler. Oğlu Feyzullâh Ef. (ölm. 1778), Yenişehir kadısı, şâir. Bunun oğulları: Meh. Cemâleddîn Ef. (ölm.1778) ve Meh. Sadreddîn Ef. (ölm. 1778).

2) "Telhîsî" Must. Ef. (ölm. 1735, Kadir gecesi), telhîsî, müd., Üsküdar ve Filibe kadısı, med. Üsküdar, Miskinler. Oğlu kapıcıbaşı Ah. Ağa (ölm. 1747), med. Karacaahmed ve bunun oğlu silâhşor-ı şehryârî Hüs. Ağa (ölm. 14.1.1752), med. Karacaahmed. Telhîsî Must. Ef.'nin dâmâdı: Sd. 'Alâiyeli (b.bk.) Ah. Pş.

3) 'Abdurrahmân Ef. (ölm. 2.8.1747), by. oğul, uzun müddet meşîhat mektûbcusu, Yenişehir 1722, Şâm kadısı, Mekke pâyesi 1729b, Ist. kadısı 27.5.1731, Kastamonu'ya sürgün, kazasker 1732. 4 oğlu:

1) Meh. Zeynü'l-Â'bidîn Ef. (ölm. 13.7.1747). Bunun oğlu müd. 'Abdurrahmân Ef. (ölm. 1765), med. Üsküdar.

2) Müderris Yahyâ Ef. (ölm. 1767).

3) Meh.Nûrullâh Ef.(ölm.1766/67), Medîne kadısı. Oğulları:meşîhat mektûbcusu 'Abd. Ef. (ölm. 14.3.1781) ve tâûn'dan ölen müd. Ah. Muhtâr Ef. (ölm. 1784).

4) Meh. Sâ'deddîn Ef. (ölm. 1733/34), by. oğul, Mekke kadısı. Bunun 2 oğlu:

1) Müderris Meh. Kemâl Ef. (ölm. 1778). Bunun oğlu Diyârbekr kadısı Nûreddîn Ef. (ölm. 1796a).

2) Meḥ. 'Aṭâullâh Ef. (ölm. 1778), Mekke pâyeli, by. oğul. Oğlu Meḥ. Ṭâhir Mollâ (ölm. 1782/3). Bunun 2 oğlu:

1) Meḥ. Rıẓâ Ef. (ölm. 3.1814), Eyüb kadısı.

2) Meḥ. 'Aṭâullâh Ef. (ölm. Medîne 1814), by. oğul, meşîhat mektûbcusu (mektûbî-i fetvâ), Medîne kadısı 1.1814. Oğlu müd. Meḥ. Ṣadreddîn Ef. (ölm. 1815), med. Üsküdar. Bunun oğlu Medîne kadısı 'Abd. Ef.

ṢAFVETÎ PAŞA-ZÂDELER(V): Bk. RIẒÂ PAŞA-ZÂDELER(D)

ṢAFVET PAŞA-ZÂDELER(S): Sürmene eşrâfı ve voyvodası olup Sürmene'de (Trabzon'la Rize arasında liman) ölen Meḥ. Ḫulûṣî Ağa'nın 2 oğlu:

1) Zekî Â'rif Ef. (Sürmene, 1800'den önce - Ist.1.1851), Ḫulûṣî Ağa'nın asıl oğlu olmayıp üvey oğludur. Ṣafvet Pş.'nın annesinin, Ḫulûṣî Ağa ile izdivâcından önceki zevcinden olma, yânî Ṣafvet Pş.'nın yaşca hayli büyük üvey (ana bir) kardeşidir. Âileyi Ist.'a getirdi. Ḫulûṣî Ağa bir ara Ist.'dan iş tâkıybi için Sürmene'ye gidip orada öldü ve gömüldü. Zevcesi ise Ist.'da ölüp Kasımpaşa Mevlevî-hânesi'ne gömüldü. Â'rif Ef., Sürmene'de okumuştu, Ist.'da kaleme girip kâtib oldu, Tersâne emîni, Ṣâliḥa Sul. kethudâsı, Rûmeli muharriri 1828b, Bağdâd defterdârı 1836, serasker kethudâsı 1837, Tophâne md.9.9.1839, Şûrây-ı Askerî'nin sivil üyesi 9.1846, ticâret nâzır muâvini 6.1848, ûlâ ile defter emîni 4.1850, Mevlevî, med. Kasımpaşa Mevlevî-hânesi. Dâmâdı: Sakızlı Es'ad Muḫliṣ Pş. (ölm.Ist.22.9.1876), Yûnân ihtilâlinde Ağrıboz'dan Sakız'a göçen bir Türk babadan doğma, Ḫalîl Rif'at Pş.'nın dîvân kâtibi, Â'rif Ef.'ye dâmâd, eyâlet defterdârı, Filibe mut.12.1860, rüsûmât reîsi 7.1863, bâlâ ile rüsûmât emîni 1864, vezâret'le Sûriye v.10.10.1865-7.1866, Trabzon 6.1867, Edirne 3.1872-4.1873, Ḥaleb 3.1875, med. Eyüb. Oğlu Meḥ. Mukbil Bey (ölm. 4.1.1895), med. Haydarpaşa, vilâyet mektûbcusu, ûlâ.

2) Meḥ. Es'ad **Ṣafvet Pş.** (6.1815 - 13.11.1883 = 68,5): Ist.'da Fâtih'de Haydar mahallesinde doğdu, medrese, Dîvân-ı Hümâyûn kalemi ve burada Ṣafvet mahlası 7.1831, 2 yıl maaşsız, 2 altın aylıkla Terceme Odası 7.1833, burada Georges Sardoux'dan Fr. öğrendi, ḫâcegân rütbesi 2.1836, 75 altın aylık ve sâlise rütbesiyle *Takvîm-i Vekaayi'* nâzırı 9.1839 (Fr. nüshasını da yayınlamıya başladı), 100 altınla Dîvân-ı Hümâyûn tercemânı 27.8.1840, Eflak müfettişi ve Bükreş'den dönüşde huzûr'a kabûlü 1842, 100 altınla hâriciye kâtibi (genel sekreteri) 3.7.1845, ûlâ sânîsi ile 4. Mâbeyn kâtibi ve tahtta bulunan Sultân Mecîd ile onun çok küçük yaştaki çocukları Fatma Sultân ve Şehzâde (V.) Murâd'a Fransızca muallimi (100 altın maaş) 13.10.1845, 10 yıla yakın bu görevde bulunduktan sonra 3. Mecîdî ve 175 altınla Meclis-i Tanzîmât üyesi 4.12.1854, Reşîd Pş.'nın devamlı himâyesiyle ûlâ ve 250 altınla hâriciye müsteşârı 16.3.1855, Viyana'ya giden Âlî Pş.'nın yerine bâlâ ile hâriciye nâzır vekîli ol. kabine'ye vekâleten girişi 23.3.1855, maaşının 350 altına yükseltilmesi ve 2. Mecîdî 7.1855, 400 altınla sadâret müsteşârı (kabine'ye dâhil) 30.5.1856, 1 yıl için 650 altınla 2. def'a Bükreş'e me'mûr 21.2.1857, 1. Mecîdî, sadâret müsteşarlığından alınarak 650

altınla Paris konferansına me'mûr 26.4.1858, 200 altınla Ist.'a geldikten bir hafta sonra Meclis-i Tanzîmât (2) 8.10.1858, Şâm'a giden Fuâd Pş. yerine uzun süre 2. def'a hâriciye nâzır vekîli, 19.7.1860, 350 altınla ticâret nâzırı 17.7.1861, 2. 'Osmânî 8.1862, vezâret'le (yş. 47, 8) (müddet 20,8,25) ve 1. 'Osmânî ve 500 altınla Meclis-i Vâlâ reîsi (adliye nâzırı) 16.2.1863, 400 altınlaa ticâret (2) 12.6.1883, 525 altın maaş ve 2.500 altın yollukla Paris büyükelçisi (1) 16.3.1865, 163 altınla Meclis-i Vâlâ üyesi 28.8.1866, 300 altınla ticâret (3) 14.5.1867, Fuâd Pş.'nın pâdişâh ile Avrupa'ya gitmesi üzerine 3. def'a hâriciye nâzır vekîli, 400 altınla maârif (1) 5.3.1868 (dârülmuallimât, dârülfünûn ve Galatasaray'ı açtı), ilâveten 4. def'a hâriciye nâzır vekîli (Fuâd Pş.'nın tedâvî için Nice'e gitmesi üzerine) 11.6.1868, 200 altınla Şûrây-ı Devlet üyesi 5.10.1871, Islâhât Komisyonu üyesi, 300 altınla sadâret müsteşârı (2) 16.5.1872, 500 altınla adliye nâzırı 8.8.1872, ilâveten 5. def'a hâriciye nâzır vekîli 15.8.1872, 500 altınla hâriciye nâzırı, 150 altınla mâzûl, 150 altınla Şûrây-ı Devlet üyesi 26.11.1873, 300 altınla hastalanan Yûsuf Kâmil Pş. yerine Şûrây-ı Devlet reîs vekîli, 300 altınla maârif (2), Fransız Akademisi üyesi, hâriciye (2), murassâ 'Osmânî 11.7.1875, 200 altınla maârif (3), 300 altınla adliye (2), nâfia nâzırı, 300 altınla adliye (3), mezâhib dâiresinin hâriciye nezâretinden alınarak adliye nezâretinde bağlanması 12.12.1877, hâriciye (4), 400 altınla Şûrây-ı Devlet reîsi, 9.500 altın yollukla Edirne mütârekesine gitmesi, hâriciye (5), 900 altınla ve hâriciye nâzırlığı da üzerinde kalarak sd., murassâ Mecîdî 28.9.1878, 750 altın maaş ve 1.000 altın yollukla Paris büyükelçisi (2), 390 altınla hâriciye (6), Yûnân hudûdu komiseri 9.1879, 390 altınla devâir müfettişi, 2 gün için son def'a hâriciye nâzırı, murassâ İmtiyâz, barsak kanserinden öldü, med. Mahmûd II. T. bahçesi.

Vekâleten kabine'de bulunduğu müddetler dışında 15,9,28 müddetle imparatorluk kabinelerinde şu sandalyalarda bulundu: sadrâzam 4.6.1878 - 4.12.1878 = 0,6,0. Hâriciye nâzırı 1) 12.3.1873 - 16.5.1873 = 0,2,5 + 2) 16.1.1875 - 7.11.1875 = 0,8,24 + 3) 18.6.1876-18.7.1877 = 1,1,0 + 4) 19.2.1878 4.12.1878 = 0,9,14 + 5) 29.7.1879-18.10.1879 = 0,2,10 + 6) 30.11.1882 - 2.12.1882 = 0,0,2 = 2,6,5. Maârif nâzırı 1) 9.2.1868 - 5.10.1871 = 3,6,27 + 2) 5.4.1874 - 16.1.1875 = 0,9,11 + 3) 30.11.1875 - 8.5.1876 = 0,5,8 = 4,9,15. Adliye nâzırı 1) 14.2.1863 13.6.1863 = 0,3,27 + 2) 8.8.1872 - 21.3.1873 = 0,7,14 + 3) 8.5.1876 - 17.6.1876 = 0,1,12 + 4) 29.8.1877 - 4.2.1878 = 0,5,6 = 1,5,29. Şûrây-ı Devlet reîsi 4.2.1878 - 19.2.1878 = 0, 0,15. Ticâret nâzırı 1) 17.7.1861 16.2.1863 = 1,7,0 + 2) 12.6.1863 - 16.3.1865 = 1,9,4 + 3) 14.5.1867 - 5.3.1868 = 0,9,22= 4,1,26. Nâfia nâzırı 18.7.1877 - 28.7.1877 = 0,0,10. Sadâret müsteşârı 1) 30.3.1856 26.4.1858 = 2,0,27 + 2) 16.5.1872 8.8.1872 = 0,2,23 = 2,3,20. Paris büyükelçisi 1) 19.3.1865 - 29.8.1866 = 1,5,11 + 2) 28.12.1878 - 20.9.1880 = 1,8,23 = 3,2,4.

=1. Fülâne Hn., izd. 1846'dan önce, Re'fet Bey'in annesi. =2. Hüsn-i Dil Hn. (câriye), izd. 1848, diğer 2 oğlunun annesi. 3 oğlu yaş sırasıyle:

1) Meh. Re'fet Bey (1846 - 3.4.1888 = 42), bâlâ, hâriciye mektûbcusu = Mihrimâh (Mihrî) Hn. b. Sâmî Pş. (b.bk.), izd. 2.1868. Kızları Seniyye Hn. = İsm. Cenânî Bey b. Sd. Kadrî Pş., bk. Cenânî-zâdeler.

2) Ah. Fâiz Bey (2.1.1849 - 1900'den sn.), Şûrây-ı Devlet âzâ muâvini. Oğlu Safvet Fuâd Bey (ölm. 22.8.1923), hâriciye nezâreti kalemleri, Cem'iyyet-i Rüsûmiyye üyesi, 1908'de teşrîfâtî, teşrîfât muâvini, teşrîfât md., 1922-23'de hılâfet 2. mâbeyncisi, med. Sul.Mahmûd T. bahçesi. Mütemâyiz 27.2.1897, 3. 'Osmânî, 4. Mecîdî.

3) Mahmûd Fehîm Bey (1853 1900'den sn.), hâriciye nezâreti tahrîrât-ı mühimme md., sn. umûr-i şehbenderiyye md. = Fülâne b. Server Pş. (1821 1886) (='Ayşe Hn.-Sul. b. Sâliha Sultân = Dâmâd Ah. Fethî Pş.).

Simâvî-zâdeler: Süleymân Simâvî Paşa(*Sicill*, III, 101'deki kişi ise Terceme Odası, Tulça mutasarrıfı, Adana vâlîsi, Rûmeli beylerbeyisi pâyeli, ölm.1870) oğulları: 1) Şükrî Şinâsî Paşa(ölm.1919, senatör), 2) Lutfî Simâvî Bey, bâlâ, 1. Osmânî, 1. Mecîdî, diplomat, Başmâbeynci 1909-12 ve 1918-19, şu eserin yazarı: *Sultân Mehmed Reşâd ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, Ist.1924, 3) büyük kardeş olan Halîl Şinâsî Hamdî Bey(Beyrût 1848-Sakız 1907), Tuna ve Bağdâd'da Midhat Paşa'nın maiyyetinde, Mâbeyn kâtibi 1877, Şûrây-ı Devlet başmuâvini, Mûsul mektûbcusu, Mûsul merkez, Serez, 1890'larsa Samsun, Sakız mutasarrıfı, ûlâ 20.8.1890, 2. Osmânî, 2. Mecîdî, Sd.Safvet Paşa dâmâdı, oğlu: Süleymân Sedâd Simâvî(1896-1953), ünlü gazeteci=Fatma Melek Simâvî, oğulları: 1) Haldûn Simâvî(1925), *Günaydın* gazetesi sâhibi=Kâmrân Fehîme Hikmet(Koç) Bilimer, çocukları: Hamdî S. 1951, Süleymân S. 1953, Aliyye S. 14.6.1954, gazeteci, 2) Erol Simâvî(25.5.1930), *Hürriyet* gazetesi sâhibi=Emîne Belmâ Başar(1933), çocukları: Sedâd Simâvî(16.9.1954), gazeteci=Vanda Riji(Polonyalı), izd.6.7.1979(çocukları Ercan, Erkan, Erol, Belma), Safvet Simâvî(1957-1980) ve şarkıcı Gönül Yazar'dan doğma Yâsemin Simâvî.

SAHHÂFLAR ŞEYHÎ-ZÂDELER(K): Bk. MERZİFONLU-ZÂDELER(D, S)

SA'ÎD PAŞA-ZÂDELER(S) veyâ KÜÇÜK SA'ÎD PAŞA-ZÂDELER veyâ SEB'A-ZÂDELER: Ankara'dan Erzurum'a yerleşmiş müd. Seb'a-zâde Has. Ef. (ölm. 1850'ye doğru) oğlu 'Alî Nâmık Ef. (doğ. Erzurum, ölm. Ist. 1854), Es'ad Pş.'ya dîvân kâtibi, hâcegân, İran'da şehbender, Tahrân maslahat-güzârı, azlinde Ist.'a geldi. Bir oğlu Reşîd, Sa'îd Pş. ile ikiz olup çocukken öldü. Büyük oğlu Meh. Ferîd Bey (ölm. 13.3.1883), tahrîr-i emlâk md., med. Yahyâ Ef. T., bunun dâmâdı Ah. Rif'at Bey. Ferîd Bey'in kayın-pederi: İbr. Râşid Ef. (Ist. 1812-22.11.1892 = 80) (*SATŞ*, 1.365-9) b. Nû'mân Ağa, ûlâ, dîvân kâtiblikleri, kapı kethudâlıkları, hâkimlikler, müel., Tr. ve Fârsca dîvân sâhibi, med. Merkez Ef.- 'Alî Nâmık Ef.'nin diğer oğlu:

"Şâpûr Çelebî" ve Eğinli İngiliz Büyük Meh. Sa'îd Pş.'ya nisbetle "Küçük" denen Meh. **Sa'îd Pş.** (Erzurum 1838 - Ist. 1.3.1914 = 76), med. Eyüb. Erzurum'da İbr. Pş. medresesinden 4 ve Ist.'da Ayasofya medresesinde 7 yıl okudu (Fr.'yı ancak 26 yaşında öğrendi), Erzurum'a dönüp burada tahrîrât kalemi kâtibi 1854, 3 yıl sn. gene Erzurum'da Ordu tahrîrât kalemi kâtibi, Ist.'a gelip Meclis-i Vâlâ mazbata odası kâtibi, Adalar (Ist.) belediye reîsi 1862b, Karası (Balıkesir) müfettişi 10.6.1862, Subhî Bey'in (Pş.) Rûmeli müfettişliğinde 25 altınla onun başkâtibi 1863b, 30 altınla Yanya tahrîrât başkâtibi, Meclis-i Vâlâ tahrîrât başkâtibi, 75 altın ve sâniye rütbesi 1866, 30 altınla

Matbaa-i Âmire md. 9.1867, ilâveten 50 altınla *Takvîm-i Vekaayî'* md., Şûrây-ı Devlet kuruluşunda üye muâvini 8.1868, başmuâvini, mütemâyiz 1869, 4. Mecîdî, 40 altınla ticâret nezâreti mektûbcusu 6.1.1874, ûlâ sânîsi 2.1874, 100 altın ve ûlâ ile sadâret mektûbcusu 25.3.1874, 2. Mecîdî 1875, maârif nezâreti mektûbcusu 21.10.1875, 50 altınla meclis-i ticâret ve ziraât üyesi 18.12.1875, 300 altın ve bâlâ ve 1. Mecîdî ve 2. 'Osmânî ile -Mâbeyn müşîri Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Pş.'nın II. 'Abdülhamîd'e tavsıyesiyle- Mâbeyn başkâtibi 1.9.1876, 1. 'Osmânî ve senatör 12.1876, vezîr 8.3.1877 (yş. 39, müddet 36,11,24), başkitâbete ilâveten hazîne-i hâssa nâzırı 9.11.1877, 400 altınla dâhiliye nâzırı 11.1.1878, 350 altına hazîne-i hâssa n. (2) 4.2.1878-19.3.1878, 350 altınla hazîne-i hâssa (3) 28.11.1878, adliye n. 4.12.1878, ilâveten Kadrî Pş. Bağdâd vâlîliğinden gelinceye kd. dâhiliye nâzır vekîli, 900 altın ve başvekil unvânıyle sd. (1), 72 altın senatör maaşiyle mâzûl, gene başvekil unvâniyle sd. (2), murassâ 'Osmânî 20.12.1879, İmtiyâz 12.1.1880, murassâ Mecîdî 27.9.1880, gene başvekil unvâniyle sd. (3), 300 altınla mâzûl, 10 yıl sn. mâzûliyet maaşı 400 altın, 850 altınla sd. (5), 400 altınla mâzûl, 765 altınla sd. (6), 765 altınla sd. (7), 150 altınla Âyân reîsi 18.12.1908, 300 altınla sd. (8 ve 9), Mahmûd Şevket Pş. kabinesinde Şûrây-ı Devlet reîsi 31.1.1913 ve buradan gene Âyân reîsi 12.6.1913, bu makamda iken öldü, İftihâr nişânı almadı, Fransız Akademisi fahrî üyesi. =1. Yegâne Hn. =2. Mebrûre Hn. Her ikisi de kendisinden önce ölüp Eyüb'e gömüldü. Sadâretleri: 1) 18.10.1879 9.6.1880 = 0,7,20 + 2) 12.9.1880 - 2.5.1882 = 1,7,20 + 3) 12.7.1882 - 1.12.1882 = 0,4,20 + 4) 3.12.1882 - 25.9.1885 = 2,1,23 + 5) 8.6.1895 - 2.10.1895 = 0,3,24 + 6) 9.11.1901 - 14.1.1903 = 1,1,26 + 7) 22.7.1908 - 5.8.1908 = 0,0,14 + 8) 30.9.1911 31.12.1911 = 0,3,1 + 9) 31.12.1911 22.7.1912 = 0,6,22 = 7,1,29 (müddet bakımından 24., sadârete tâyîn sayısı bakımından Osmanlı târîhinde 1.). Çocukları:

1) Vehbî Bey. 2) 'Osmân Bey. 3) Fülâne Hn. = Necîb Bey, hunkâr yâveri, izd. 4.1889. 4) Subhiye Hn.=1. Mustafa Safvetî Bey b.Zıyâ Bey b.Safvetî Paşa(b.bk.), =2. İstinyeli Nûrî Bey(ölm.10.5.1942)(oğulları büyükelçi Hasan İstinyeli, doğ.1913). hâriciye mümeyyizi, Şûrâ-yı Devlet üyesi 29.3.1899 ve Mâliye Dâiresi 2. reîsi, bâlâ 2.12.1901, 1. Mecîdî 27.12.1900, 1. 'Osmânî 14.6.1901. 6) Kemâl Sayıt, diplomat = Fatma Samîme Hn. b. Ah. Reşîd Rey (=Fethiye Rey b. Must. Bey b.Sd. İbr. Edhem Pş., b.bk.), Sa'îd Pş.'nın bu gelini 1966'da kayın-pederinin kütübhânesini Yapı ve Kredi Bankası'na sattı. 7) 'Alî Nâmık Bey, by. oğul, Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi üyesi 5.8.1900, bâlâ 6.7.1900, 1. Mecîdî 8.9.1901, 1. 'Osmânî 17.1.1902, II. 'Abdülhamîd'in kızlarından Şâdiye Sultân'ın (b.bk.) nişanlısı iken nişan 1909'da bozuldu.

SÂLİH HULÛSÎ PAŞA(S): KEZRAK soyadı. Dilâver Pş. (ölm. 15.2.1899), med. Eyüb, Şaps kabîlesinin Kezrak âilesinden Çerkes kölesi olarak Tûnus vâlîsi Ahmed Paşa'ya satıldı, İtalya'da okuyup deniz subayı çıktı, Tûnus'a döndü ve burada deniz idâresinde çalıştı. Tûnus'da deniz albayı iken Tûnus filosu ile Kırım Harbi'nde bulundu ve Ist.'da kaldı, mîrlivâ, 3 def'a Karadağ ısyânının bastırılmasına katıldı, Sultân 'Azîz'in Mısır seyâhatinde bindiği Sâik-ı Şâdî'nin süvârîsi, Ereğli mutasarrıfı ve kömür mâdenleri nâzırı 1865, Tuna idâre-i nehriyyesi reîsi 1868, Rodos mut. 1872, Tuna reîsi

(2) 1874, 93 Harbi'nde Tuna filosu kumandanı, bahriye ferîkı ve Ist. liman reîsi 1878, yâver-i şehryârî 1883, 1. 'Osmânî ve 1. Mecîdî. Oğlu Mehmed Bey, 1899'da ûlâ rütbesinde. Dîğer oğlu:

Hulûsî **Sâlih Pş.** "Kezrak" (Tophâne /Ist. 1864 - Göztepe /Ist. 20.10.1939 = 75), med. Eyüb, Gümüşsuyu kabristânı. Ruscuk'da ibtidâiyye, Rodos'da rüşdiyye ve burada sürgün olan Ah. Midhat Ef.'den husûsî ders, Kuleli 1878, Harbiye 1882, sınıf 1.'si olarak mülâzım 21.8.1885, 1. mülâzım 23.6.1886, Mekteb-i Erkân-ı Harbiye'den gene sınıf 1.'si olarak me'zûn ve kur.yzb. 1888, kolağası 1888, erkân-ı harbiyye-i umûmiyye 3. şûbe, kurmaylık stajı için 3,5 yıl Almanya 1891, bnb. 10.1.1894, erkân-ı harbiyye-i umûmiyye dâiresinde görevli 1895, Mekteb-i Erkân-ı Harbiyye-i Şâhâne tâbiye tatbîkaatı muallimi, 1897 Yunan harbinde cebhe erkân-ı harbiyyesinde görevli, yb., Filibe komiseri, alb. 1899, erkân-ı harbiyye-i umûmiyye 3. şûbede görevli, 3. şûbe md. ve mîrlivâ 1901, 1903'de Diyârbekr'e 3,5 yıl ve Sıvas'a 2 yıl ikaamete me'mûr (kayınpederi Şâm'a sürgün), Meşrûtiyet'de Ist.'da 8.1908, erkân-ı harbiyye-i umûmiyye 2. reîsi, ferîq ve 2. Ordu (Edirne) kumandanı 1909, harbiye n. 28.4.1909 - 12.1.1910, senatör, nâfia n.23.6-29.10.1912, bahriye nâzır vekîli, Balkan Sulhu için Londra, 1913-19 arasında yalnız senatör, İsviçre seyâhati 11.1918, 7.8.1921-20.10.1921, Tevfîq Pş. kabinesinde nâfia (2) ve Ferîd Pş. kabinesinde bahriye n. 21.7.1919, 'Alî Rızâ Pş. kabinesinde de bahriye'de kalıp onun yerine müşîr ve sd. 8.3.1920 - 5.4.1920 = 0,0,28 (sadâret makaamına ilk def'a gelen son sadrâzam), sd. iken vekâleten bahriye n. (harbiye n. Fevzî Çakmak), gene bahriye n.21.10.1920, 4 ay Ankara'da kalıp dönüşte istîfâ, gene bahriye n.12.6.1921-11.1922, 1. 'Osmânî, 1. Mecîdî. = Fülâne Hn. (ölm. 12.1918), izd. 1901, izd.müd. 17 yıl, Müşîr Deli Fuâd Pş. (b.bk.) kızı.

Sâlih Paşa'nın eşi Râmiye Zehrâ Hanım'dır(1879-19.10.1918).

SÂLİH-ZÂDELER veyâ TOPKAPILI-ZÂDELER(Ş): Sıvaslı 'Ömer Ef. oğlu Topkapılı (Ist.) Sâlih Ef. (ölm. 2.12.1730), Üsküdar Vâlide Câmii hatîbi, II. Mustafa'ya imâm, kazasker pâyesi 1702, fiilen kazasker 1726a, Rûmeli pâyesi 1727, med. Topkapı C. Oğulları:

1) Hüs.Ef. (ölm. 1748), Ist. kadısı 9.1746.

2) Topkapılı Sâlih-zâde Câmgöz Meh. **Emîn Ef.** (Ist. 1702 - Bursa, 12.2.1777 = 75), Selânik 1747, Şâm 1753, Medîne 1757 kadısı, Ist. pâyesi 3.1759 ve kadısı 10.1760, fiilen Anadolu 6.1768 ve Rûmeli 1.1771 kazaskeri, 2. def'a Rûmeli kazaskeri, reîsü'l-'ulemâ, şeyhulislâm (no.108) 28.7.1775 - 1.12.1776 = 1,4,4, Bursa'ya sürgün, med. Bursa, Emîr Buhârî, müel., konağı Topkapı'da, vakıfları var. =Fatma Hn. b.kadı Mahmûd Ef. (ki Topkapı'da câmî yaptırmıştır). Oğulları Es'ad Ef. Dîğer oğulları:

Ah.**Es'ad Ef.**(6.9.1740-23.12.1814=74, 3, 17), İzmir 12.1760, Ist.kadısı 1787, kazasker pâyesi 4.1788, fiilen Anadolu 8.9.1790 ve 2 def'a fiilen Rûmeli 1795a kazaskeri, şeyhulislâm (126 ve 131) 21.5.1803 14.11.1806 = 3,5,24 + 15.8.1808 - 22.11.1808 = 0,3,8 = 3,9,2, Manisa'ya sürgün, Ist'a döndü, Nizâm-ı Cedîd'ci, Müftî Hamâmı yakınlarında yaptırdığı medrese ve çeşmenin yanında medfûn. 3 oğlu:

1) Hüsâmeddîn Ef. (ölm. 1807), Mekke pâyeli.

2) Meh. Sâlih Ef. (ölm. 14.2.1816), by. oğul, Galata kadısı, Mekke 6.1803 ve

Ist. 7.1808 pâyesi, fiilen kazasker 2.5.1813, Rûmeli pâyesi 5.1814, med. babasının yanı.

3) Meh.Rüşdî Ef. (ölm. 9.1859), kç. oğul, fetvâ emîni 1840, Edirne 1841, evkaaf müfettişi 1842, Mekke, sn. Ist. pâyeleri, Anadolu 8.1848 ve Rûmeli 11.1849 kazaskeri pâyeleri, Meclis-i Vâlâ müftîsi 7.1854, Meclis-i Tanzîmât müftîsi 7.1855, fiilen Rûmeli kazaskeri 1856.

SÂMÎ PAŞA-ZÂDELER(D): "Memi", "Mehmed" adının Türk denizcilerince çok kullanılmış ism-i tasğîridir. Bahriye beylerbeyisi, Kastamonulu Koca Memi Paşa, 1640'da câmî ve medrese yaptırdığı Ağrıboz'da öldü. Oğulları Hanya'da 1668'de şehîd olan bahriye beylerbeyisi Meh. Pş. ve 1670'e doğru ölen bahriye beylerbeyisi 'Abdurrahmân Pş.'dır. Âilenin bu yıllarda yaşıyan atalarından, kardeşlerinden biri, Tarâbulusşâm kadısı Moralı Yahyâ Ef. (ölm. 16.10.1707) b. Meh.Ef.'dir. 'Abdurrahmân Pş.'nın bir oğlu bahriye beylerbeyisi Meh. Pş. (ölm. 1703) muhtemelen Memi Pş.[2]'dir ki Rodos'da Murâd Reîs Câmii'ne yakın türbesi vardır (ölm. 2.3.1718) (C. Rodoslu, *Rodos ve İstanköy*, Ank. 1945, s.22). Oğlu bahriye beylerbeyisi 'Abdurrahmân Paşa'dır (ölm. 1729). 'Abdurrahmân Pş.[1]'in (ölm. 1670'e doğru) dîğer oğlu, 1714 Mora seferinde Ordu şeyhi olan müderris 'Abdürrahîm Selâmet Ef., bunun oğlu Şeyh Yahyâ Ef. (ölm. Ist.1769)'dir ki, Ist.'da Karagümrük Cerrâhî tekkesinin 4. şeyhidir ve burada medfûndur. Bunun oğullarından Şeyh 'Abdüşşekûr Ef.'nin nesli, 1925'e kadar Karagümrük Cerrâhî tekkesi şeyhleri oldu. Yahyâ Ef.'nin dîğer oğlu müderris Şeyh 'Abdurrahmân Ef., Mora'da Trapoliçe'de Cerrâhî tekkesi açıp buraya yerleşti. Bunun oğulları şeyh olarak babasının yerine geçen Hacı 'Abdülbâqî Ef., dîğeri de Tâhir Bey'dir. Tâhir Bey'in kızı Sâlihâ Hn., amca-zâdesi Şeyh Necîb Ef. (ölm. 1821, aş.bk.) ile evlendi. Tâhir Bey'in oğlu Âyetullâh Bey'in kızı 'Adviye Hn. ise, halasının oğlu olan Sâmî Pş. (ölm. 1881, aş.bk.) ile evlendi. Âyetullâh Bey'in oğulları Ah. Celâleddîn Bey'le Moralı İbr. Pş.'dır. Celâleddîn Bey'in kızı Â'liye Hn., İbr.Pş.'nın oğlu olan amca-zâdesi Meh. 'Alî Bey'le evlenmiştir. Bu dala MORALI-ZÂDELER ve sonra CİMCOZ-ZÂDELER denir. Bu maddenin en sonunda göreceğiz. Trapoliçe Cerrâhî şeyhi Hacı 'Abdülbâqî Ef.'nin 2 oğlu:

[Koca Memi Paşa: Kastamonu muhassılı, beylerbeyi pâyesiyle Sakız, sn. Ağrıboz bahriye sancak beyi.- Şeyh Yahyâ Ef.'nin 100 yaşında öldüğü söylenir.- Şeyh Ahmed Necîb Ef., amcası Abdülhalîm Ef.'nin kızı Sâliha Hn.'la evlendi.- Moralı İbrâhîm Paşa'nın kardeşi: Ahmed Celâleddîn Bey. İbrâhîm Paşa'nın oğlu Mehmed Âlî Bey, amcası Celâleddîn Bey'in kızı Âliye Hn.'la evlendi.- Subhî Paşa'nın konağı Horhor'da(20.000 m^2) ve köşkü Çamlıca'da. Nümizmat idi. Son yıllarında sikke koleksiyonunu British Museum'a sattı.- Âyetullâh Bey'in tek oğlu, bebekken öldü.- Ahmed Hikmet Müftüoğlu(3.6.1870-19.5.1927) babası Yahyâ Sezâî Ef., onun babası Abdülhalîm Ef., onun babası Hacı Hâfız Ahmed Efendi. Yahyâ Sezâî Ef. (ölm.5.7.1877, med.Karacaahmed), dîvân sâhibi, Trabzon, Van kapı kethudâsı, evkaf nezâreti mektubcusu, Cezâir-i Bahr-i Sefîd kapı kethudâsı, Nakşî-Hâlidî şeyhi=Halvetî şeyhi Trapoliçeli Tâhir Ef.oğlu Şeyh Ahmed Bedreddîn Ef.kızı ki Niyâzî-i Mısrî torunlarındandır. Sezâî Ef.'nin 2 eşinden 9 çocuğu oldu, 6'sı babalarının

hayâtında öldü, 22-29.3.1869'da difteriden 3 çocuğu birden öldü. Ahmed Hikmet'in ağabeyi Ahmed Refik Bey, Tevfîk Fikret'in kayınbirâderidir, Şûrây-ı Devlet üyesi idi. Ahmed Hikmet, Hâlid Zıyâ'nın yerine Edebîyât Fakültesi'ne müderris, sn.Budapeşte başkonsolosu(1910-12) oldu. Refîk Bey'le evlenen Fikret'in hemşîresi Sıdıka Hn., Fikret'in *Hemşîrem İçin* adlı mersiye şiirine(10.1902) konu olmuştur. Ahmed Hikmet, 1897'de Sakız mutasarrıfı Reşîd Paşa kızı Suâd Hn.'la evlendi ki nâfia vekili ve İstanbul mv. Behic Erkin'in baldızıdır(B.Erkin: nâfia vekili 1926-28, Peşte elçisi 1928-39, Paris büyükelçisi 1939-43, Çankırı mv.1943-46). Ah.Hikmet'in çocuğu olmadı.]

1) Hâfız 'Abdülhalîm Ef. (şehâdeti 9.1821, şâir, *SATŞ*, 521), bunun oğlu Yahyâ Sezâî Ef. (Trapoliçe 1817 - Ist.5.7.1877 = 60), şâir (*SATŞ*, 1.695-7), med. Karacaahmed, 4 yaşında iken anne ve teyzesiyle Ist.'a kaçıp Mora'daki Yûnân katliâmından kurtuldu, 75 altın aylıkla evkaaf nezâreti mektûbcusu 1856a ve başka görevlerde bulundu, dîvân sâhibi, Nakşî-i Hâlidî tarîkınden. Bunun 2 oğlundan biri: Müftîoğlu Ah. Hikmet Bey (ölm. 20.5.1927), hılâfet başmâbeyncisi 1922-24, hâriciye müsteşârı, edîb, med. Maçka.

2) Şeyh Hacı Ah. Necîb Ef. (1770 - 9.1821 = 51), Trapoliçe Cerrâhî şeyhi, şâir, Yûnân ihtilâlinde şehîd, By. Reşîd Pş. çocukken eniştesiyle Mora'ya geldiği zaman bundan ders aldı. Bunun 3 oğlu: 1) Mahmûd Bâqî Bey (Trapoliçe 1795b - Kaahire 1822 = 27), Sâmî Paşa ile ikiz. 2) Hayrullâh Paşa(ölm.1872a), kç.oğul, Kıbrıs mut., Rûmeli beyl. pâyeli, bunun oğlu Meh. 'Alî Bey ve bunun oğlu Necîb Bey = Emîne Hn. b. Subhî Pş. b.Sâmî Pş. (aş.bk.). Ve 3):

'Abdurrahmân Sâmî Pş. (Trapoliçe 1795a - Ist. 23.5.1881 = 86), ikiz, 3 yıl Yunanlı ihtilâlcilere esîr düşdükten (11.1821) sn. âilesi ile Trapoliçe'den Napoli yoluyle Kaahire'ye gelip 1824 (yş. 29), Kaahire'den Ist.'a âilece yerleşme 1849 (yş.54), livâ ve Mısır vâli muâvini (vâlî: Kavalalı Mehmed 'Alî Pş.) 1831, ferîq 1833, vezîr 11.1850 (yş.55, müddet 30,6), Trabzon 1851, Vidin, Edirne 9.1856 vâlîlikleri, İmtiyâz nişânı ile maârif nâzırı 1857-12.1861, senatör 12.1876-5.1881, müel., şâir (*SATŞ*, 1.649-61), med. Mahmûd II. T. bahçesi. 1841'de 2 def'a ve sonra 1842'de Ist.'a geldi, ilk Ist.'a gelişleridir, ikincisinde Meh.'Alî Pş.'nın oğlu Sa'îd Pş.'ya refâkat etti. 1843'de İtalya ve 1844'de İtalya ve Fransa'ya gidip Paris'de Reşîd Pş. ile görüştü, Belçika ve İngiltere'ye de gitti. 1848'de Mısır'la ilgisini kesip Tırhala'ya geçti, fakat ertesi yıl Ist.'a yerleşti.1862'de bir daha Mısır'a gitti. Meh. 'Alî ısyânında Sâmî Pş. da devlete silâh çekti. 'Alî Suâvî'yi Çırağan Vak'ası için kışkırtanlardandır. Konağı Taşkasab'da adını taşıyan sokaktadır. Ölümüne 'Abdülhak Hâmid mersiye söyledi. =1. Rabî'a 'Adviye Hn. (ölm. 1857), dayısının kızıdır, yk.bk., Subhî Pş.'nın annesidir, med. Süleymâniye C. =2. Sünbül-bahâ Hn., Münîre Sultân'ın kâtibesi iken Saray'da Sâmî Pş. ile evlendirilerek çerağ edildi, 4 çocuk doğurdu ki Halîm Bey'le Dâmâd Necîb Pş. bunlardandır. =3. Gülârâyiş Hn., Prs. Nâzlı Hn.'ın Gürcî câriyesidir, 7 çocuk doğurdu (Sezâî Bey, Hasan Bey vs.). Sâmî Paşa-zâdeler denen Sâmî Pş.'nın çocukları:

1) 'Abdülḥalîm Bey (doğ. Kaahire - ölm. Ist. 1926), senatör 12.1912 - 11.1922, ûlâ, 2. 'Osmânî, 2. Mecîdî, Gaazî Aḥ.Muḥtâr Pş.'nın Büyük Kabinesi'nde Ḥüs. Ḥilmî Pş.'nın istîfâsı üzerine adliye nâzırı 1913.

2) Gaalib Bey.

3) Sezâî Bey (Ist. 1858 - Ist.27.4.1935 = 77), med. Göksu, konağı Moda, romancı, sâniye rütbesi, 2. Mecîdî, Madrid orta elçisi 16.12.1909 - 1.11.1922 = 12,10,16.

4) 'Abdurraḥmân Ḥasan Bey (1849 - 1927 = 78), Sd. Kâmil Pş. Aydın vâlîsi iken muâvini, Basra v., bâlâ 9.8.1896, 1. 'Osmânî, 1. Mecîdî 12.12.1897 = Felek Hn. Çocukları: Nüzhet Hn. (bunun çocukları Ârâyiş Hn. ve Cemîl Bey), Nâile Hn., Zıyâeddîn Bey ve Ḥasan Bey.

5) 'Abdülbâqî Bey. Çocukları: Ferîd Bey ve Sâmiye Hn. (1887? ?) evi Vânîköyü'nde. Bu hanımın Meḥ. 'Alî adında çocukken ölen oğlu ile 3 kızı oldu ki, biri çocuk ölen Nedîme Hn., dîğeri İclâl Hn.'dır (1906-1922=16) ve annesinin dayısı Sezâî Bey'in (yk.bk.) *İclâl* romanının kahramânıdır.

6) **Dâmâd Aḥ.Necîb Pş.**(1855 7.1885 = 30), diplomat, Şûrây-ı Devlet üyesi, vezîr 1882, tifodan ölüp Fâtih Câmii'nde Gülistû Kadın türbesine gömüldü, ölümüne arkadaşı Recâî-zâde Ekrem Bey mersiye söyledi. =Medîḥa Sultân(31.7.1856 - 7.2.1828 = 71, 6, 7) b.'Abdülmecîd I(b.bk.), nişân 11.2.1877, izd.8.6.1879 = 6, 1, yş.22, 11, 8 29, 0, zevcinden 1 yş.kç.(sn.Sd.Dâmâd Ferîd Pş.ile evlendi), sarayı Baltalimanı'nda. Bu izdivacdan: **Sultân-zâde 'Abdurraḥmân** Sâmî **Beyefendi** (Beşiktaş/Ist.5.4.1880 - Londra 1961 = 81), pianist. =1. Peyveste Hn.(4.2.1886), izd.Baltalimanı Sarayı, 5.5.1903, yş.17, 3, 0, zevcinden 5, 10, 29 kç. =2. Fülâne Hn. 'Abdurraḥmân Bf.'yi Dâmâd Ferîd Pş. da oğlu kabûl etti, 1908'e kadar binbaşı rütbesiyle dayısı II. 'Abdülḥamîd'in yâveri, 1922 sonunda Menton'a gidip uzun müddet orada oturdu, sn.Londra'ya yerleşti, 1952'den sn.Ist.'a gelip gitti. Hepsi Londra'da yaşayan çocukları: çok kç.ölen Meḥ.Ḫayrî Bey, Bahâeddîn Bey(bir kızı var), Rükneddîn Bey(ölm.1978), Kâmrân Hn., Sâib Bey(ölm.1982), Fetḥî Bey, Ḫadîce Hn.(ölm.1967), Maḥmûd Bey, 2. eşinden olma Fülân Bey ve Leylâ Hn. Bunlardan Maḥmûd Sâmî Bey'in çocukları Muṣṭ.Bey, Melek Hn., Maḥmûd Ekrem Bey. Maḥmûd Sâmî Bey, 1945-64'de Londra'da BBC'de çalıştı, 1964'den beri Nairobi'de, zevcesi İngiliz'dir.

7) Maḥmûd Hüdâyî Bey. Çocukları Aḥ.Necîb Bey ve 'Ulviye Hn.(bunun oğlu Vedâd Ḥâmid Bey).

8) Dürre Hn. = Â'rif Bey b.Râşid Bey. Oğulları Meḥ.Bey.

9) Zeyneb Hn.

10) Melek Hn. = Ḥüsâmeddîn Fâżıl Pş.(1863? - 20.7.1897 = 36), mîrmîrân, Kavalalı(b.bk.) Pr.Muṣṭ.Fâżıl Pş.oğlu, med.Eyüb'de babasının yanı.

11) Neyyire Hn. = Mahmûd Nedîm Pş., Roma büyükelçisi 22.3.1889-22.3.1891, Viyana büyükelçisi 25.1.1896-4.1.1909=12,11,10, bâlâ 10.9.1894, vezîr 18.10.1904, 1. Mecîdî 26.3.1892, 1. 'Osmânî 19.9.1894, murassâ Mecîdî 1.5.1899, murassâ 'Osmânî 14.8.1902. Çocukları: Sâmiye Hn.ve Nebîl Bey.

12) 'Abdüllatîf Subhî Pş.(Trapoliçe 11.11.1818 - Ist.17.1.1886 = 67,2,6), Sâmî Pş.'nın en by.oğlu, bâlâ 7.1857, 1. 'Osmânî ve vezîr 24.9.1871(yş.53), müel., şâir, II. Mahmûd T.bahçesi, konağı Horhor'da(en kç.oğlu H.S.Tanrıöver'e geçti), yazlığı Çamlıca'da. Başlıca görevleri: Kaahire'de Meh.'Alî Pş.'nın sır kâtibi 1844-1849, babası ve âilece Mısır'dan Ist.'a geliş 1849, Meclis-i Ma'ârif üyesi 19.5.1850, ûlâ ile Meclis-i Vâlâ üyesi 10.1853, 3. Mecîdî 1856b, bâlâ ve 2. Mecîdî 1857, Vâlâ 2. reîsi, evkaaf nâzırı 22.7.1861, 2. Osmânî 1862, Meclisi Maârif(2) 1849, Meclis-i Vâlâ 1854, Sûriye vâlîsi 24.9.1871-29.2.1872, 5 def'a evkaaf-ı hümâyûn nâzırı 7.1861-10.1861 + 4.2.1878-4.1878 + 10.1879-4.1880 + 1881-12.1881 + 9.1885-1.1886(bu görevde öldü), mâliye 9.5.1879-1880 + 1881-1882, ticâret, maârif 24.4.1867-9.3.1868. Babası Sâmî Pş., kabine'ye alınan ilk maârif-i umûmiyye nâzırı olmuştu(17.3.1857 25.11.1861 = 4, 8, 9). Ar., Fârs., Fr., Yûn., Lat., İbr. =1. Lutf-i Seher Hn.(ölm.1859), med.Süleymâniye C. =2. Reng-i Gül Hn.(ölm.1869), Süleymâniye C. =3. 'Ülfet Havvâ Hn.(Çerkes) (ölm.26.10.1938), H.S.Tanrıöver'in annesi. =4. Cân-fezâ Hn. =5. Sünbül-bahâ Hn. =6. Ârâm-ı Dil Hn. =7. Dil-firîb Hn. =8. Cemâl-i Fer' Hn. =9. Burcî Hn. =10. Serv-i Nâz Hn. 11. Bahtiyâr Hn. =12. Şems-i Kamer Hn. =13. Nev-bahâr Hn. =14. Nîlûfer Hn. Subhî Pş.'nın çocukları:

1) Meh.Âyetullâh Bey(28.3.1846, Kaahire - Tercan, 15.4.1878 = 32, 0, 18), 1849'da 3 yaşında dedesi ve babası ile Kaahire'den Ist.'a geldi, Paşa'nın en büyük oğlu, Terceme Odası, Şûrây-ı Devlet muâvini, Ba'albekk, sn.Bukaaül'azîz kaymakamı, Tuna mektûbcusu 3.1876, mütemâyiz 7.1876, Erzurum mektûbcusu 22.10.1877, Tercan'da tifodan ölüp oraya defnedildi, müel., müt., şâir, gazeteci, Yeni Osmanlılar'dan.

2) Şefîka Hn. 3) İbr.Bey.

4) Sâmî Bey. Şûrây-ı Devlet Mâliye Dâiresi üyesi, ûlâ 1.9.1889 = Fâika Hn.(1866 - 1882 = 16), izd.1880 = 2 yıl, yş.14, med.Fâtih C. Haydar Pş.oğlu Râşid Pş.'nın kızı. Dramalı Has.Haydar Pş.(ölm.1853), Mısır'a gitti, 1851'de Ist.'a gelip mîrmîrânlık'la Biga mut.olup orada öldü, şâir. Oğlu Meh.Râşid Pş.(Kaahire 1825 - Ist.17.6.1876 = 51), Avrupa'da tahsîl, Kaahire'den Ist.'a 1851, vezîr 9.12.1864(yş.39), Sûriye v.9.12.1864-9.1871=6,9, Bosna 25.8.1872-1.1873, nâfia 1873, Viyana büyükelçisi 2.7.1874-21.11.1875, hâriciye n.16.5.1873-16.1.1874=0,8,1 + 7.11.1875-17.6.1876=0,7,10, bu görevde iken Çerkes Hasan Bey tarafından Hüs.'Avnî Pş.ile berâber tabanca kurşunuyle öldürüldü. Oğlu Haydar Bey. Sâmî Bey'le Fâika Hn.'ın ve Sâmî Bey'in sonraki zevcesinden olma çocukları: Senîha Hn., Râşid Bey, 'Adviye Hn., Leylâ Hn., 'Azîze Hn. Sonuncusu 26.9.1902'de genç kızken Boğaz'da sandalı devrilerek boğuldu. Senîha Hn.=Meh.Raûf Bey(1882-22.2.1918=36), Halîl Hamîd Pş.-zâde(b.bk.).

Sâmî Bey'in(doğ.25.9.1853), sonraki eşi Ayşe Sıdıka Moralı(ölm.15.10.1950), 1876'da Çerkes Hasan'ın öldürdüğü hâriciye nâzırı Râşid Paşa'nın kızıdır.

5) Maḥmûd Bey. Çocukları: ressam Zekî Bey, Hayrünnisâ Hn.ve Hayrullâh Bey, sonuncunun çocukları Nâzlı Hn.ve Vâḥid Bey.

6) 'Alî Bey. Oğulları Ṣâdık ve Ṣubḥî Beyler. Ṣâdık Bey = Ferkat Hn., çocukları: Sedâd Bey, Güzîn Hn., Zeyyâd Kocamemi(Rodos 1921).

7) Yûsuf Kâmil Bey. Çocukları: Laṭîfe Hn., ilk kadın milletvekillerinden, oğulları Fikret ve Nâṣır ve Necmî Beyler; Nevbahâr Hn.(kızı Melek Hn.); 'Alâeddîn ve Âyetullâh Beyler.
Latîfe Çeyrekbaşı(ölm.23.9.1952), 1935 milletlerarası İstanbul Kadınlar Kongresi başkanı, İzmir mv.1946-50=Bekir Çeyrekbaşı, izd.1915, Paris öğrenimli, PTT müfettişi, oğulları Fikret Çeyrekbaşı(1917-1995'te hayatta), diplomat.

8) Meḥ.Hayrullâh Bey. Kızları Sâmiye Hn.ve Mihrî Fraşerî. Arnavudluk'da oturuyorlar(=Cemâl Fraşerî).

9) Kerîm Bey. Kızı av.Fâika Hn.

10) 'Abdülevvehâb Kocamemi, vâlî(ölm.19.6.1950)=Nâile Hn.(doğ.1873-1968'den sn.). Çocukları: Şemseddîn Ṣabrî Kocamemi, Belkıs Fesci(=Nâşid Fesci, doğ.1902?) ve Bâḳî Bey.

11) Ḥüs.Bey. Kızı Ârâyiş Hn.

12) 'Adviye Hn. = Yazıcı-zâde(b.bk.) Meḥ.Bahâeddîn Bey(26.1.1845 - 5.1917 = 72, 4), bâlâ. Oğulları Ṣalâḥaddîn Bey ve bunun oğlu Tevfîq Bey.

13) Mihrî(Mihr-i Mâh) Hn. = Re'fet Bey(1846 - 3.4.1888 = 42), bâlâ, Sd.Ṣafvet Pş.(b.bk.) oğlu, kızları Seniyye Hn. = İsm.Cenânî Bey b.Sd.Cenânî-zâde(b.bk.) Kadrî Pş.

14) Â'dile Hn. = İşkodralı-zâde(b.bk.) Meḥ.Reşâd Bey. Çocukları: Hurrem Hn., ressam Mukbile Hn., Nûreddîn Bey ve Vecîhe Hn.(ölm.19.7.1955), med.Rûmeli Hisârı = Ḥacı Halîl İbr.Bey. Bu izdivacdan: Handân Hn., yk.inşâât mühendisi Vecîhî Yazıcı, Bülend Yazıcı ve Bedî'î Yazıcı. Bülend Yazıcı(Ist.1911), Hazîne genel md.1950, İş Bankası genel md.1960, yazar = Nevvâre(Türker) (Ist.1918), çocukları İbr.(1944) ve Nevrâ(1952). Bedî'î Yazıcı(Ist.1917), Türkiye Genel Sigorta genel md., yazar = Müzehher(Törün) (1920), çocukları Zeyneb(1942), Hasan(1945) ve Gül(1952).

15) 'Ayşe Behiyye Hn.(ölm.1947) = Meḥ.Yûsuf Ẓıyâ Pş.(Ist.8.1849 - Ist.1929 = 80) (*TMA*, II, 415a-6a), Meclis-i Mâliye kâtib yardımcısı 1860, hâriciye nezâreti mektûbî kalemi kâtib yardımcısı 3.10.1864, râbi'a 24.10.1866, sâlise 31.7.1868, mektûbî kalemi 1. sınıf hulefâsı, Berlin 2. kâtibi 26.3.1869, 2 ay Berlin maslahat-güzârı, Viyana 2. kâtibi 10.11.1869, 2 ay Sd.Âlî Pş.'nın husûsî kâtibi, Atina başkâtibi 14.11.1872, 7 ay Atina maslahat-güzârı, Petersburg başkâtibi 31.1.1874, 2.11.1875'e kadar 4 ay Petersburg maslahat-güzârı, hâriciye nezâreti umûr-ı şehbenderî md.2.8.1876, Belgrad elçisi 21.9.1885, bâlâ 27.3.1889, Sırbistan'ın Takova nişânının 1. rütbesi, Roma büyükelçisi 21.11.1889, Viyana büyükelçisi 3.3.1891, 1. Mecîdî 14.1.1891, 1. 'Osmânî 9.11.1891, murassâ 'Osmânî 4.1.1895, vezîr 16.10.1893(yş.44,2, müddeti 29

yıl), Paris büyükelçisi 13.9.1894-8.12.1895, Şûrây-ı Devlet Mülkiye üyesi 9.1.1897, Şirket-i Hayriye meclis-i idâre reîsi 28.10.1899, defter-i hâkaanî nâzırı(kabine dışı) 23.3.1901, ticâret ve sanâyî nâzırı(kabine'ye dâhil) 20.7.1908-24.7.1908(zîrâ 4 gün sn.bu nezâret eskisi gibi nâfia nezâretine katıldı), Roma büyükelçisi(2) 30.9.1908(Roma'da 6.11.1908), defter-i hâkaanî(2) 31.12.1908(Roma'dan ayrılış 11.1.1909), maârif nâzırı 28.1.1909-1.2.1909, bu 4 gün içinde 3 gün de dâhiliye nâzır vekîli, Washington büyükelçisi 27.2.1910(îtimâd-nâmesini vermesi 14.6.1910)-22.6.1914, maârif(2) 13.1.1919-4.3.1919, senatör(11.1922'ye kd.), med.Büyükada kabristânı, kaanûnî, ûdî, bestekâr, Mevlevî, mütercim, Dârü'l-Bedâyî' ve Dârü'l-Elhân'ın ilk kurucu umûm müdîri(bu görevde kendi isteğiyle maaş almadı), 53 yaşında bestekârlığa başladı(1904), 23 yıl, 1 ay müddetle Avrupa ve Amerika'da görev yaptı, İng., Fr., Alm., Ar., Fârs., İt.- MÜFTÎ-ZÂDELER: I. Murâd devrinde(1362-1389) Yanya fethine katılan Must.Özbek ahfâdı, fetih'ten II. Mahmûd devrine(1808-39) kd.Yanya müftîliğini elinde tutan âile oldu, 1963'de bile Yanya müftîsi bu âileden idi. Bu âileden Yanyalı Müftî-zâde Meh.Şâkir Bey(ölm.Ist.12.1858), Ist.'a gelip kalem'den yetişerek sergi halîfesi 1833, By.Reşîd Pş.'nın himâyesine girerek ûlâ ile Zimmât Komisyonu reîsi 1.1855, bâlâ ile Meclis-i Mâliye reîsi. Meh.Yûsuf Ẕıyâ Pş., işte bu zâtın kç.oğludur. By.oğlu Must.Reşîd Paşa da meslekten diplomat olup bâlâ 19.1.1898, vezîr 1908, 1. Mecîdî 14.9.1896, 1. 'Os̱mânî 18.10.1900, murassâ 'Os̱mânî 1908, Belgrad elçisi 20.5.1894-27.12.1895, Roma büyükelçisi 23.2.1896-17.1.1908=13,10,23, Viyana büyükelçisi 4.1.1909-7.10.1912=3,9,4, hâriciye nâzırı 6.10.1911-11.10.1911=5 gün + 11.11.1918-24.2.1919=0,3,13 + 1.10.1919-7.2.1920=0,4,7. Dâmâdı: yeğeni Subhî Ẕıyâ Özbekkan(aş.bk.).- Ẕıyâ Pş.'nın(1849-1929) çocukları: 1) İbr.Bey, 'Alî Rif'at Çağatay'ın talebesi ûdî. 2) Nev-edâ Hn. 3) Mihrî Dânişmend, Tanbûrî 'Alî Ef.talebesi tanbûrî, kızları Fatma ve Nî'met ve Celîle Hanımlar. 4) Subhî Ẕıyâ Özbekkan(Ist.25.2.1887 - Ank.19.7.1966 = 79, 4, 22), diplomat, bankacı, son büyük şarkı bestekârı, 40 yaşında(1927) bestekârlığa başladı, med.Ankara, Cebeci. =1. Fülâne Hn., amca-zâdesi(Must.Reşîd Pş.kızı). =2. Nerîmân Özbekkan b.Bozcaadalı-zâde(b.bk.) Hüs.Hilmî Bey(=Melek Hn.b.Ah.Râtib Pş., b.bk.). Özbekkan'ın çocukları: 1) Basrî Danışman(ölm.1975'den önce) = Reyyâ Danışman, 1 oğul ve 1 kızları var. 2) Güzîn Bozcalı = Dr.Sabîh Bozcalı(b.bk.) dayı oğlu, 2 çocuk. 3) Hasan Râtib Özbekhân(Ist.1921), Sciences Politiques me'zûnu, Cambridge ve Sorbonne'dan 2 doktora, 1946'da ABD tab'ası oldu, Pennsylvania üniversitesinde (Philadelphia) prof., Sistemler teorisinin kurucusu ekonomist, 3 kızı var (Leylâ 1949, Ayşe).

MÜFTÎ-ZÂDELER: Yûsuf Zıyâ Paşa(8.1849-1929) ve kardeşi Mustafa Reşîd Paşa(Istanbul 1858-Münih, 2.4.1924). Must.Reşîd Pş.: ticâret ve zirâat nâzırı 22.7.1912-29.10.1912, nâfia nâzırı 29.10.-16.11.1922, Londra'da Osmanlı delegesi 22.1.1921-4.10.1922, med.Merdivenköy Bektâşî tekkesindeki âile kabristânı=Fatma Ismet Hn.(1869-1896). Oğlu: Hasan Basrî Danışman(1883-1963), Bern maslahatgüzârı 1914-18, Roma, Berlin, Varşova müsteşârı, Tiran, Kaahire, Varşova elçisi, İskenderiyye, Marsilya, Berlin, Milano başkonsolosu, med.Anadoluhisârı=Mihrî

Hn.Danışman(ölm.1980), Subhî Zıyâ Özbekkan'ın kızkardeşi, çocukları: Fatma Ritter(ölm.1981=Erwin Ritter, çocuksuz), Nîmet Dânişmend(ölm.1988, ressam), Celîle Dânişmend(1993'te hayatta, ressam).- Must.Reşîd Pş.'nın dîğer oğlu: Hüs.Şefîk Müftîzâde(1887-Melbourne, 2.2.1950), Londra maslahat-güzârı 4.10.1922, ressam, 1939'da Avustralya'ya yerleşti=Florence Winter Irving, bir honorable(lord oğlu) kızı, oğulları Reşîd Müftîzâde(Berlin 1916-Melbourne, 8.1984), ressam, Avustralya'da yaşadı=Roma Rosalind Judith Chirnside(1921), izd.Melbourne, 26.4.1941, bunların oğulları: Zıyâ Reşîd Şefîk Müftîzâde(Melbourne, 28.2.1945), Melbourne'da avukat=Jennifer Linley Caldwell(1944), boşandı, bunların çocukları: Cânân Müftîzâde (10.1.1972) ve Hüs.Şefîk Müftîzâde(16.1.1973).- Yûsuf Zıyâ Pş.(ölm.1929)=Ayşe Behiyye Hn.(ölm.1947) b.Hüs.Hilmî Bey, teşrîfât nâzırı.- Yûsuf Zıyâ Pş. oğlu İbr.Zıyâ Özbekkan, Madrid maslahat-güzârı 1914-18, med.Zencirlikuyu, çocuk ölen bir oğlu ve bir kızı dışında kızı: Mihrimâh=Kıbrıslı-zâde Selîm Dirvana, bunların kızları Mehtâb=İlkay Bilgişin, bunların çocukları: Alev Komili, Selîm Bilgişin ve Refîka Kazlovski.- Yûsuf Zıyâ Pş.'ın dîğer oğlu: Hasan Râtib Özbekkan, bunun kızları: Leylâ ve Ayşe Hanımlar.- Yûsuf Zıyâ Paşa'nın kızı: Nevedâ Abacıoğlu (med.eşinin yanında Zencirlikuyu)=Celâl Abacıoğlu, Beyrût büyükelçisi.- Yûsuf Zıyâ Paşa'nın dîğer oğlu: ünlü bestekâr Subhî Zıyâ Özbekkan=Nerîmân Hn., bunların çocukları: Hasan Râgıb Özbekkan, Ayşe Hümeyrâ Özbekkan(babasının hayâtında öldü, ünlü Muhayyer Şarkı bunun için bestelendi), Güzîn Bozcaadalı(ölm.22.2.1992, med.Merkez Ef.)=Sabîh Bozcaadalı, bunların oğulları: Hilmî Bozcaadalı ve Mustafa Bozcaadalı(=Mes'ûde Kırımlı, kızları Aslı Bozcaadalı).- Mustafa Reşîd Paşa'nın eşi Fatma Ismet Hanım'ın(yk.bk.) kızkardeşi, Bolulu Lutfî Ağa oğlu mâbeynci Fâik Bey'le(1870-1937, bâlâ 31.12.1902, 1. Osmânî, 1. Mecîdî) evlendi ki kızları Fâhıre Fersan'dır(doğ.1900, izd.1916). Fâhıre Fersan, teyzesi Makbûle Hanım'ın(=Hâfız Meh.Şemseddîn Ef., ûlâ 2.9.1900, 3. Osmânî, 2. Mecîdî) oğlu bestekâr ve tanbûrî Refîk Fersan'la(1893-13.6.1965) evlendi ki çocukları Hayreddin(1917), İmran(1923), Melek(1925), Fürûzân(1930)'dır.- Mustafa Reşîd Paşa'nın(ölm.1924) dîğer oğlu: Meh.Kâzım Zıyâ Danışman(1889-5.1966), bankacı, gazeteci, med.Zencirlikuyu =Helen Cullen(New Orleans 1896-New York 1974), izd.1920, tal.1928, James Cullen=Kate Bowen kızı. Meh.Kâzım Zıyâ Danışman'ın oğulları: Ali Hüs.Şefîk Dânişmend(12.7.1926)=Janet(çocukları Zıyâ 1.1960 ve Şîrîn 1965) ve Hasan Basrî Danışman(15.4.1924), BM hizmetinde diplomat(bu bilgileri yazılı ol.bize tevdî eden zât)=Reyâ Bayındırlı(15.2.1932-7.1966, ressam) b.Es'ad Bayındırlı(=Elizabet Erji Kando) b.Bayındırlı-zâde Hasîb Bey(Hasîb Bey'in kızı Esmâ Nayman, Atatürk dönemi kadın milletvekillerinden). Hasan Basrî Danışman'ın çocukları: Fatma Rima (7.1962); Meh.Kâzım Es'ad Danışman(8.1956)(=Marion, kızları Alina 10.1989); Zeyneb Cânân(5.1954), Boğaziçi Ün.'nde İng.öğretim görevlisi=Osmân Üstündağ, çocuksuz talâk, Atatürk'ün Ist.vâlî ve belediye başkanı Muhiddin Üstündağ'ın torunu.- Anneleri Nevedâ Hn. olan Must.Reşîd ve Yûsuf Zıyâ Paşalar'ın kızkardeşleri: Nîmet ve Zehrâ Hanımlar.- Must.Reşîd Pş.(ölm.1924)(eseri: *Çatalca Mütâreke Müzâkerâtı*, Ist.1335=1919, 40 s.)=2. Italina Valle(ölm.1956), izd.Roma 1898, Ve-

nedikli bir İtalyan generalinin kızı, bu evlenmeden Paşa'nın tek kızı Hadîce Nâciye Özbekkan(Roma 1900-Ist.1980, evlenmedi, med.Zencirlikuyu) ve 4. oğlu Yümnî Reşîd Özbekkan doğdu(Roma, 6.6.1899-Ankara 1975, gazeteci, evlenmedi, med.Ankara, Cebeci).- Must.Reşîd Pş.'nın ilk eşi: Fatma Ismet Hn.b.Rif'at Bey (=saraylı Yegâne Hn.b.Çerkes Goga Hüseyin Bey). GENÇAĞA-ZÂDELER: Must.Reşîd Pş.'ya kayınpeder olan Rif'at Bey'in babası: Gençağa-zâde Alî Şefîk Paşa(1805-18.6.1867). Gençağa-zâdeler'in atası: 1. Kosova zaferine(1389) katılan Eğinli Halîl Turunç Ağa ki "Genç Ağa" diye anıldı, bunun neslinden: Eğinli Hacı Meh.Ağa ve bunun oğlu İsm.Hâşim Ef.(ölm.1814), bunun da oğlu Ali Şefîk Pş., Âmedî hulefâsı 1835, Velîahd Sultân Abdülmecîd'e hoca, Mısır'a görevle seyâhat, Mâbeyn başkâtibi 19.7.1842-22.4.1848, Tersâne nâzırı, evkaf nâzırı 1.1850-9.1852, Meclis-i Vâlâ üyesi 1853, Tersâne müsteşârı 1854, vezîr 23.11.1854, mâliye nâzırı 23.11.1854-19.4.1855, sadâret kaymakamı 5.1855, Mâbeyn başkâtibi(2) 1855, Meclis-i Vâlâ reîsi 5.5.1855-13.6.1857, Meclis-i Tanzîmât üyesi 1857, evkaf nâzırı(2) 5.6.1860-22.7.1861, evkaf nâzırı(3) 11.8.1863-21.9.1863, emekli, afîf, sâdık, müstakıym, gastronom, Kuruçeşme'de yalı, med.Eyüb. =Hamîde Hn.(Çerkes, muhtemelen Saraylı), tek oğulları: Rif'at Bey, ûlâ sânîsi, Evkaf meclis-i idâre üyesi. 4 kızları(yaş sırası): Fatma İsmet Hn.(yk.bk.); Şem'-i Nûr Hn.(=Mâbeynci Fâik Bey, talâk, 4 kızları: Fâize Ergin, Nebîle Hn., Hafîde Hn., Fâhıre Fersan); Şefîka Hn. (=Meh.Zıyâ Pş., mâliye nâzırı 1903, 1906, 1909, evkaf nâzırı 1912, nâfia nâzırı 1918, çocuksuz); Hamîde Hn.(ilk eşinden ayrıldı, 2. eşinden de ayrıldı, ilkinden Vefîk Bey, ikincisinden Muzaffer Bey doğdu).

16) Külşûm Hn. = Kazasker-zâde Muhyiddîn Bey. Çocukları Melek Hn.ve Tahsîn Bey.

17) Hadîce Hn.

18) Hasîbe Hn. = Tevfîq Dervîş Bey. Oğulları Ferruh ve Cemâl Beyler.

19) Zehrâ Hn. = Fuâd Bey b.müşîr İsm.Pş.(bunun kardeşi ferîq Haydar Pş.). Çocukları: İsm.Bey(kızı Cenân Hn.), Zıyâ ve Necîb Beyler(ikisi de 1915 başında Çanakkale'de şehîd), Haydar Bey.

20) Hamiyyet Hn.(1875 - 1930 = 55) = Hulûsî Bey(ölm.1910?), Meclis-i Maârif üyesi. Oğulları Celâl Bey.

21) Emîne Hn. = Necîb Bey b.Meh.'Alî Bey b.Hayrullâh Pş.(Sâmî Pş.'nın kardeşi, yk.bk.). Oğulları Vedâd Kocamemi.

22) Semîha Tilav = Â'lî Tilav b.müşîr Deli Fuâd Pş.(b.bk.).

23) Hamdullâh Subhî Tanrıöver(Horhor/Ist.1885 Ist.10.6.1966 = 81), Galatasaray, dârülfünûn müderrisi, mv.1920-31 + 1946-57, 2 def'a maârif vekîli 1920 ve

1925, Bükreş elçisi 1931-44, med.Merkez Ef., müel., edîb, hatîb, şâir. =Sa'îde Tanrıöver(Ist.1900), izd.1917. Çocukları Altimur 1920 ve Özkul Tanrıöver(ölm.1961). Sa'îde Tanrıöver'in âilesi RAMAZÂN-ZÂDELER(soyadı İsfendiyâr):

Anadolu Türkmen beyliklerinden Ramazânoğulları'ndan inmektedir(b.bk.). XVII. asır başlarında ölen ve çok uzun müddet Çukurova'yı Osmanlı vâlîsi olarak yöneten Ramazânoğlu Pîrî Paşa'nın İsfendiyâroğulları'ndan(bk.Cândâroğulları) bir emîre ile yaptığı izdivacdan doğan ve Üsküdar'da Doğancılar'da türbesi bulunan Hacı Ahmed Pş.'nın nesli, günümüze gelmiştir. Rızâ Pş., Deli Necîb Pş.ve oğlu şehremîni 'Ismet Paşa, Raûf Pş.ve oğlu Müze-i Hümâyûn me'mûrlarından Ah.Ferîdûn Bey, Başhâsekî Halîl Ef., bunlardandır. Bu sonuncunun dâmâdı: Kemahlı 'Osmân Ağa, bunun oğlu Dîvân kâtibi hâcegân'dan İbr.Sâlim Ef.(ölm.1830) (ki Hacı Tâhir Ef.'ye dâmâd olmuştur)'dir. Ramazânoğlu vezîr 'Ismet Paşa oğlu Hüs.Rızâ Pş.(Yakova 1838 Ist.23.6.1904 = 66), Meclis-i Vâlâ kâtibi, sâniye ile Hâriciyye mektûbî kâtibi 1857, hâkimlikler, Temyîz üyesi 1873, Temyîz başsavcısı 8.2.1887, Beyrût'a gidip orayı vilâyet hâlinde teşkîlâtlandırma görevini îfâdan sn.vezâret'le Aydın v.28.3.1888, Yanya v.4.6.1889, adliyye n.12.5.1890-6.11.1895, 2 gün sadâret kaymakamı 3-5.9.1891, Adana v.1.12.1895, görevine gitmeden Haleb v., gene görevine gitmeden Selânik v.21.12.1895, Muhâcirîn Komisyonu 1. üyesi 11.2.1899, med.Üsküdâr, Doğancılar, Ramazânoğlu Ah.Pş.T. Oğulları 'Ismet Bey(Ist.şehremîni, Ist.mv., Evkaaf-ı İslâmiyye Müzesi meclis-i idâre üyesi) ve Savnî Bey(Beyoğlu belediye md.). 'Ismet Bey, 1917'de İstinye'de denize düşerek boğuldu. Hüs.Rızâ Bey'in babası Meh.'Ismet Pş.(ölm.16.1.1866), Necîb Bey oğlu, Enderûn-i Hümâyûn me'zûnu, orduya binbaşı ol.çıkdı, alb.1827b, mîrlivâ 1833, Dukagin mut., ferîq 1837, Niş v.1840, bir müddet sn.azledilip orduya döndü, sonra mülkiyye'ye geçerek vezîr ve Filibe v.1848, azli 6.1850, Anadolu müfettişi 11.1850, Trabzon v.9.1853, Tırhala(Tesalya) v.7.1854, Anadolu müfettişi(2) 1.1855, Hudâvendigâr v.4.1855, Kastamonu v., Silistre v.4.1857, Vidin v.12.1857, azli 11.1859, Haleb 1861a-16.3.1863. Halîl Ef.'nin oğlu:

Ramazân-zâde Ah.Muhtâr Î'tisâmî Pş.(Ist.14.4.1808 - Ist.2.2.1864 = 55, 9, 18) (*Tanzîmât Mâliye Nazırları*, I, 127-37), mektûbî-i defterî kalemi, hâcegân ve by.kal'a tezkirecisi 1832, vezîr mührdârı, âmedî hulefası 1836, Feshâne md. 1839, Meclis-i Vâlâ üyesi 1841, Cebel Lübnân'a me'mûr 1842, seraskerlik müsteşârı 12.1842, Viyana büyükelçisi 3.1843, Şûrây-ı Askerî'nin sivil üyesi 11.1844, Tophâne nâzırı 8.1845, bâlâ ile mâliye nâzırı(1) 29.9.1852, Vâlâ üyesi(2) 10.1853, Tophâne nâzırı(2) 2.1854, vezâret'le(yş.47,0,18) mâliye(2) 4.5.1855, hazîne-i hâssa nâzırı 12.1856, mâliye(3) 6.1860, mecâlis-i âliye 1.1861-7.1861, med.Üsküdar, Doğancılar, Nasûhî Dergâhı, murassâ İmtiyâz, 1. Mecîdî, Rusya ve Belçika nişanları, Şâ'bânî, Gerede'de vakıflar ve Safranbolu'da Şâbânî tekkesi. =Emîne Zehrâ Hn.(ölm.1875), izd.1833 = 31 yıl, başdefterdar 'Alî Necîb Pş.'nın baldızının kızı. Oğulları: âmedî hulefâsından Vahîd

Bey(ölm.1893a) = Fatma Fâika Hn.(ölm.1893a). Bu sonuncu izdivacdan: Fatma Feride Hn.(ölm.1888) ve müderris Ah.Muhtâr İsfendiyâr = Dürriye İsfendiyâr(ölm.Taksim/ Ist.14.7.1954, med.Feriköy), Halîl Hamîd Paşa-zâde(b.bk.) Bağdâd defterdârı Hacı Emîn Bey kızı. Bu izdivacdan: Hâlid İsfendiyâr(ölm.1954'den önce), Bânû Özer(=Dr.Sâib Özer, 1950-54 Afyon mv.), Sa'îde Tanrıöver(=Hamdullâh Subhî Tanrıöver), Vahîde Aksoy(=Zekî Aksoy) ve Velîd İsfendiyâr(=Nezîhe İsfendiyâr). Hacı Emîn Bey'in oğlunun çocukları: Cemîl Uzdil, Lem'ân Berk, Fazîlet Ongun, Neş'e Uras. 'Alî Necîb Pş.için bk.Pîrî-zâdeler.

MORALI-ZÂDELER: Tâhir Bey oğlu Âyetullâh Bey'in çocuklarından Sâmî Pş.ile evlenen 'Adviye Hn.'ı görmüştük. Âyetullâh Bey'in oğullarından Ah.Celâleddîn Pş.'nın kızı Â'liye Hn., Moralı İbr.Pş.'nın oğlu Meh.'Alî Bey'le evlenmiştir ki amcazâdedirler. Âyetullâh Bey'in 2 oğlu Moralı İbr.Pş.ve Ferhâd Ef.'den nesli günümüze gelmiştir. Ferhâd Ef.'nin oğlu: Has.Râmî Pş.(Selânik 1842 - Ist.1923 = 81), Selânik'de tahsil, Ist.'a gelip Mekteb-i Bahriyye-i Şâhâne 4.1857-12.1862, kolağası olarak 14 ay harb gemisiyle Brezilya'dan Hindistan'a kadar dolaştı, dönünce 2 yıl İngiltere'de ihtisas, bnb.1870, tekrar İngiltere, yb.1874, alb.1877, Rus Harbi'nde Osmâniye zırhlısı kumandanı olarak Rusya sâhillerini bombardıman, zırhlılar komodoru, Tersâne kumandan vekîli 1885, amiral 1886, ferîq 1892b, 1. ferîq 1901, bahriye müşîri(büyükamiral) 20.1.1902(yş.60), murassâ 'Osmânî 12.1.1898, murassâ Mecîdî 2.1.1900, 1897'den 1906'ya kadar Akdeniz filosu kumandanı ve bu arada tekrar gemiyle İngiltere, bahriye nâzırı 27.12.1906 - 15.8.1908 = 1, 7, 19, Hazîne'ye 100.000 altın bağış(22.9.1908), *Manevra-i Bahrî* ve sonradan *Hâtırât*(Ist.1908) müellifi. Çocukları:

1) Mahmûd Kocabora(ölm.1959'dan önce), deniz yarbayı. Oğlu Fethî Kocabora.

2) Hüs.Râmî Ateş(ölm.24.10.1959), deniz yarbayı, med.Büyükada = Nâzlı Ateş. Çocukları: Mihrî Ateş ve Tal'at Roa=Melâhat Roa, bu izdivacdan: Yüksel ve Metîn Roa.

3) Hüsniye Birgi = Dr.Zıyâ Nûrî Pş.Birgi(Ist.1872 Ank.1936 = 64), dr.yzb.1894, Berlin'de kulak-boğaz-burun ihtisâsı 1894-1900, mîrlivâ, 1933'e kd.Tıbbiye müderrisi, Afyon mv.1933-36, med.Ist., Şehidlik. Kardeşi: Dr.Rızâ Nûrî Birgi. Bu iki kardeşin babaları: Dr.Meh.Nûrî Bey(Birgi 1844 - Ist.1882 = 38) b.Kâtibzâde Latîf Ef.b.Birgili Koca Kâtib Must.Ef., dr.kolağası 1867, deri hastalıkları mütehassısı, Cem'iyyet-i Tıbbiye-i Osmâniyye kurucularından, yb., oğlu gibi müel.ve müt.- Dr.Zıyâ Nûrî Pş.'nın oğlu: Muharrem Nûrî Birgi(Ist.1907-30.9.1986=79), Cenevre hukuk ve Paris sciences politiques me'zûnu, Dış İşleri genel sekreteri 1952, Londra büyükelçisi, NATO nezdinde(Brüksel) Türk delegesi 1960-72.

Dr.Zıyâ Nûrî Birgi, Tıbbiye dekanı da oldu. Hasan Râmî Paşa'nın hâtıraları: *Hayat Târih Mecmuası*, 1972, no.7 v.dd. H.Râmî Paşa'nın Ferhâd Bey adlı oğlu Bahriye'de talebe iken öldü.

Moralı İbrâhîm Pş.(Tropoliçe 1818 - Ist.9.3.1889 = 71), 3 yaşında iken Mora ihtilâlinde hayâtı kurtarılıp Ist.'a geldi, Tersâne'ye girdi, Kırım Harbi'ne katıldı, ferîq iken meclis-i bahriye reîsi, buradan bahriye nâzırı 3.3.1872-1.8.1872=0,4,29 + 5.3.1877-1.7.1878=1,3,27, bahriye müşîri 3.3.1872(yş.54), senatör 12.1876-3.1889, 'Abdurrahmân Sâmî Pş.'nın by.amcasının torunu, ayni zamanda eniştesi olan İbr.Pş.'nın Moralı-zâdeler denen 3 oğlu:

1) Meh.'Alî Bey(ölm.1903), med.Mahmûd II T.bahçesi, kç.oğul. Çocukları: 1- Melîha Moralı. 2- Must.Reşîd Moralı, bunun oğlu Murâd Moralı. 3- Fatma Neyyire Tugay = İslâm Fuâd Tugay(ölm.2.5.1954, med.Eyüb) b.müşîr Deli Fuâd Pş.(b.bk.).

2) Rif'at Pş. Oğlu İsm.Bey = Nâfi'a Hn. Bu izdivacdan: Raûf Günöy(oğlu yk.mîmâr-mühendis Vakur Günöy), Muhyiddîn Moralı ve Emîn Â'lî Moralı(ölm.20.12.1964), demiryolcu, med.Karacaahmed = Ferîha Moralı, çocukları: Dr.Ferruh Â'lî Moralı = Nermîn Moralı(oğulları Fâzıl Â'lî Moralı) ve Fârûk Â'lî Moralı = Ayla Moralı.

3) Meh.Â'lî Bey = Â'liye Hn.b.Ah.Celâleddîn Pş., amca-zâdesi. 2 oğul ve 3 kızları oldu:

1) **Dâmâd Salâhaddîn Â'lî Beyefendi**(Ist.1885? Göztepe Sarayı, 26.12.1918 = 33?) = Â'dile Sultân(Çırağan sarayı, 10.2.1887 - Ist.12.1973 = 86, 10) b.Salâhaddîn Ef.b.Murâd V(b.bk.), izd.Göztepe Sarayı, 3.4.1914 = 4, 8, 23, yş. 27, 1, 21 31, 10, 14, zevcinden 2 yş.kd.kç. Kızları: **Nîlûfer Hn.-Sul.**(4.1.1916-1989), Hayderâbâd Nizâmı'nın gelini, çocuksuz, bu prensten ayrılıp tekrâr evlendi.

2) Hilmî Nâcî Â'lî Moralı(1895? - 21.3.1954 = 59?), med.Ist., Sahrây-ı Cedîd, Osmanlı ordusunda teğmenken Prs.'le evlendi ve Erenköyü'nde yaşadılar. =Prs.Nesîbe Vicdân Moralı(Ist.31.3.1897 - Ist.5.2.1966 = 68, 10, 5), Kavalalı(b.bk.) 'Abbâs Halîm Pş.'nın by. kızı, izd.Heybeli, 20.1.1920 = 34, 2, 2, yş.22, 8, 20 56, 10, 22, med.Sahrây-ı Cedîd. Çocukları: Abbâse Kemahlı(Ist.1921) ve Salâhaddîn Â'lî Moralı.

3) Melek Keçeci(*) (ölm.10.1.1955), med.Sahrây-ı Cedîd. = Şevket Fuâd Keçeci(b.bk.), Kaahire büyükelçisi. Oğulları Â'lî Fuâd Keçeci(ölm.17.9.1975), bunun oğlu Şevket Keçeci. Alî Şevket Fuâd Keçeci, 12.7.1965'de Moda'da öldü.

4) Hasene Cimcoz(ölm.25.2.1959), med.Sahrây-ı Cedîd = Hüs.Salâh(addîn) Cimcoz(1877 15.10.1947 = 70), Hukuk, Ist.mv.1914-19 + 1931-46, Malta'ya sürgün 1919, 1931-46 CHP genel merkezi üyesi, gazeteci, yazar, edîb, antika mütehassısı. Kardeşi Must.Kaasim Bey, babaları Hasan Â'sım Bey, onun babası vezîr(6.1.1876) olup 1893'de son görevi Selânik vâlîliğinden ayrılıp 1897'de hayatta bulunan İbr.Pş., bk.Topal 'Osmân Paşa-zâdeler. Âilenin bu dalında CİMCOZ-ZÂDELER de deniyor. Cimcoz'un(ölm.1947) anne tarafı Moralı-zâde olan çocukları: 1) Fatma Barşal = Haydar Barşal(ölm.1960'dan önce). 2) İbr.Cimcoz. 3) Bülend Cimcoz 4) Saynur Aral = Sâ'dî

(*) Y.K.Beyatlı'nın şiirinde: Cânân.

Aral. 5) Adâlet Cimcoz(artist). Bu izdivacdan: Âgâh Aral, 'Ömer Aral ve Şen Keçeci=av.Â'lî Fuâd Keçeci(yk.bk.) (ölm.17.9.1975), oğulları Şevket Keçeci.

Sâdî Hasîb Aral 16.3.1996'da ölüp Edirnekapısı Şehidliği'ne gömüldü. Âgâh Bey ile Rozin Aral'ın oğludur. Kızkardeşi Sûzân Laurella'dır. Eşi Saynur Aral, çocukları Âgâh Aral(=Belgin Aral), Şen Keçeci(=Alî Fuâd Keçeci), Ömer Aral(=Birgül Aral)'dır. Torunları Şevket Keçeci, Melek Keçeci, Aslı, Aliyye, Sinan, Ali ve Yâsemin Aral'dır.- İbrâhîm Cimcoz'un eşi Lâle Cimcoz, Bülend Cimcoz'un eşi Nermin Cimcoz'dur.

6) Emel Korutürk, Fransız kız koleji(Notre Dame de Sion), GSA ve İsviçre, izd.26.2.1944, çocukları: av.Osmân Korutürk(=Sûzân K.), SBF me'zûnu; Salâh Korutürk(=Zergün K.) (O.ve S.Korutürk'ün çocukları: Meh., Selçuk, Zeyneb) ve Hâcettepe me'zûnu Ayşe Arzık(=Ah.Arzık), Emel Korutürk'ün zevci:

Fahrî Korutürk(Ist.15.8.1903-Ist.12.10.1987=84,1,28), Kemahlı 'Azâbağasızâde 'Osmân Şâbit Ef.(ölm.Ist.1930, med.Eyüb) oğlu(Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi mazbata kalemi mümeyyizi ve sicil kalemi md., sâniye, 4. Mecîdî). Annesi Emîne Nesrîn Hn.(ölm.Ist.1907). Mekteb-i Fünûn-ı Bahriyye-i Şâhâne 1.9.1916-1.9.1920, Mühendis-hâne-i Bahrî-i Hümâyûn 1.3.1923, bahriye mühendis mülâzım, üsteğmen 1.9.1924, denizaltı kursu 1.7.1926, yzb.30.8.1927, Deniz Harb Akademisi'nin ilk 7 me'zûnu arasında kurmay 1930-1.10.1933 ve kd.yzb., Roma deniz ataşesi 11.12.1935, Berlin ataşesi 25.12.1936, bnb.30.8.1935, denizaltı filosu kur.bşk.3.11.1938, yb.30.8.1941, Berlin ataşesi(2) 29.1.1942-6.8.1943(ilâveten Stockholm ataşesi), alb.30.8.1943, tuğam.30.8.1950, denizaltı filosu kum.11.11.1950, tümam.30.8.1953, harb filosu kum.9.10.1953, Genel Kurmay istihbârât başkanı 28.1.1955, donanma kumandanı 26.8.1955, koram.30.8.1956, oram.20.8.1959, vekâleten 12.9.1957 ve asâleten 16.10.1959 deniz kuvvetleri kumandanı, Moskova büyükelçisi 27.6.1960-5.9.1964, kontenjan senatörü 7.6.1968, kontenjan grubu başkanı 3.11.1971, 6. cumhur başkanı 6.4.1973, Alm., İng., İt., bir kitap yazdı, 6.4.1980'de cumhur başkanlığı sona erdi. Kç.kardeşleri Fahriye Korutürk ve Sâ'dî Korutürk kendinden önce öldüler.

ŞÂRİM PAŞA(S): Ayasofya türbedârı kadı Hâfız Mûsâ Ef.(ölm.10.1831)'nin 3 oğlu: 1) Meh.Hüsnî Ef.(ölm.1861a), by.oğul, kalem, Meclis-i Mâliye üyesi, med.Haydarpaşa. Oğlu maârif nezâreti muhâsebe me'mûru Nâşid Bey, bunun oğlu meclis-i rüsûmât üyesi Memdûh Bey(ölm.1896'dan sn.). 2) İsm.Edîb Ef. (ölm. 21.8.1853), mektûbî-i sadâret kalemi, âmedî hulefâsı 1836, Viyana başkâtibi, hâriciye kâtibi 5.1848-9.1848, med.Üsküdar, kç.oğul.

3) İbr. **Şârim Pş.**(Ist.1801 Ist.30.8.1854 = 53), ortanca oğul, Pertev Pş.(b.bk.) yetiştirmesi, Dîvân kalemi, reîsülküttâb dâmâdı, hâcegân, âmedî halîfesi, başmukaataacı 4.1828, Petersburg başkâtibi 1829b, kç.evkaaf muhâsebecisi 1830b, başmukaataacı(2) 1832, âmedî vekîli, beylikci vekîli 12.1834, beylikci 7.1837, Londra büyükelçisi (9.1837), Vâlâ üyesi 1.1839, dâhiliye müsteşârı, sadâret müsteşârı 6.1839-11.1839, Tahrân büyükelçisi, Saydâ defterdârı 1.1841, Vâlâ(2) 5.1841, ticâret nâzırı 6.1841, hâriciye nâzırı 12.1841-5.1843, Vâlâ(3) 10.1843, Londra(2) 11.1844, Paris büyükelçisi 10.1845, ticâret(2) 2.1846, ilâveten zirâat nâzırı 5.1846, gümrük emîni 8.1846, bâlâ ile sadâret müsteşârı(2) 30.9.1846, vezâret'le mâliye nâzırı 21.2.1847,

Meclis-i Vâlâ reîsi(adliye nâzırı) 8.2.1848, sd.29.4.1848 12.8.1848, Hudâvendigâr(Bursa) v.10.1848-10.1852, Trabzon v.2.1853-9.1853, med.Haydarpaşa, 46 yaşında vezîr, yalısı Rûmelihisârı'nda(*Tanzîmât Mâliye Nâzırları*, I, 80-94). =Fatma Hn.(ölm.6.2.1889), 80 yaşlarında, izd.1825'e doğru = 29 yıl kd., zevcinden sn.35 yıl yaşadı. Sül.Necîb Ef.(ölm.4.11.1832) kızı, Bâb-ı Â'lî kalemi, teşrîfâtî ser-halîfesi, teşrîfâtî 1822, tezkire-i sânî 1826a, tezkire-i evvel 1827b, çavuşbaşı vekîli 7.1828, Tatarpazarcığı'na sürgün, Petersburg müsteşârı 1829b, Tophâne nâzırı, reîsülküttâb 21.3.1831 - 13.4.1832 = 1, 0, 23, med.Kandilli, babasının yanı (istimlâkde iki kabir de Üsküdar'a taşındı). Necîb Ef.'nin babası: Midilli nâzırı 'Alî Bey oğlu Meh.Emîn Edîb Ef.(ölm.2.1801), hâcegân, teşrîfâtî vekîli, vak'a-nüvîs 1788a, teşrîfâtî 6.1792, vak'a-nüvîs(2) 1795a'e kd., târîh müellifi, sonraki kabri Üsküdar, Nûh Kuyusu'nda.

SEMİZ AHMED PAŞA-ZÂDELER(S): Bk.RÜSTEM PAŞA-ZÂDELER (D, S)

SEREZLİ-ZÂDELER(V) veyâ **SİROZÎ-ZÂDELER:** Sd.(1651, 1656) Dâmâd Abaza Siyâvuş Pş.(bk.Melek Ahmed Paşa-zâdeler) torunlarından(herhâlde 5. batın torunu) Serezli Râsih İsm.Bey(ölm.Serez, 12.6.1813), Serez âyânı 1788a, Selânik mut.1808 oğullarından 2'si ilmiyye'ye girdi, biri kapıcıbaşı Meh.Tâhir Bey(ölm.1834?), dîğer şu zâttır:

Yûsuf Muhlis Pş.(Serez 1784 - Serez 1843 = 59) (*SATŞ*, 967-71), Serez âyânı 1813, vezâret'le(yş.33) Ağrıboz ve Karlıili muhâfızı 11.1817, Saruhân(Manisa) mut.11.1821, Haleb v.1826a, Varna muhâfızı 8.1828, Varna'da Ruslar'a esir 1829a, Rusya'dan dönüş 6.1830, Aydın mut.5.1841, Rûmeli v., mâzûl 1842, dîvân sâhibi. 40 çocuğu oldu, ölümünde 7 oğlu ile 7 kızı hayatta idi. Dâmâdlarından biri Nevrekop eşrâfı Altın Meh.Bey'dir. Oğullarından: 'Abd.Muhibb Bey, Mazhar Bey ve Ah.Nazîf Bey(ölm.1865?), Yenişehir kadısı 8.1850, Mekke pâyesi 5.1863, bu zâtın dâmâdı: Şeyh-Yûsuf-zâde(b.bk.) şeyhulislâm Cemâleddîn Ef.

SIDQÎ-ZÂDELER(Ş): Must.Sıdqî Ef.(ölm.8.1790), Yenişehir ve Mısır 3.1788 ve Mekke pâyesiyle Orduy-ı Hümâyûn 2.1790 kadısı, Oğlu **Sıdqî-zâde Ah.Reşîd Ef.**(Ist.1758a Ist.14.9.1834 = 76), Orduy-ı Hümâyûn kadısı 8.1807, Mekke pâyesi 1.1813, Ist.pâyesi 2.1813, fiilen Anadolu 9.1813(yş.55) ve 2 def'a Rûmeli 3.1817 ve 8.1822 kazaskeri, şeyhulislâm(no.139) 10.11.1822 - 25.9.1823 = 0, 10, 13, yalısı Rûmelihisârı'nda, med.Eğrikapı'da Toklu Dede. =Â'dil-Şâh Hn.(ölm.1831b) b.Hekîmoğlu(b.bk.) 'Abd.bey, kazasker(ölm.1814), med.Hekîmoğlu C.Dâmâdı: Meşreb-zâde(b.bk.) Meh.Â'rif Ef.(1792a - 27.12.1858 = 66), şeyhulislâm 21.3.1854-27.12.1858=4,9,7, çocukları var. Şeyhulislâm Reşîd Ef.'nin 2 oğlu: Must.Hâmid Ef.(ölm.1850?, Eyüb 10.1833, Mısır 2.1845, Mekke kadısı 3.1847) ve:

Meh.Rif'at Ef.(ölm.11.10.1875), Şâm 1834, Mekke 7.1846 ve Ist.9.1852 ve kazasker 4.1856 ve Rûmeli 7.1861 pâyeleri, med.babasının yanı. =Fatma Hn.(ölm.1856a) b.Şerîf-zâde(b.bk.) Meh.Ebü'l-Hayr Ef.(1774-15.3.1823=49). Bu izdivacdan: 'Osmân Nûreddîn Ef.(ölm.17.6.1854), med.Hekîmoğlu C.

ŞIR-KÂTİBİ-ZÂDELER(D): Çankırılı Hasan Ağa: Çankırı'nın Arası köyünden olup Ist.'a geldi, tâûn'dan Kandilli'de öldü (1802), ardından zevcesi de öldü, Must. Nûrî'yi anne annesi Hadîce Hn.'la onun zevci (yânî dedesi) Göksu Kasrı bekçisi Câ'fer Ağa büyüttü, kasra inen II. Mahmûd, ebeveyninden yetîm olan çocuğu dedesi ile ninesinden alarak merahameten Enderûn'a soktu (1813), Sır-Kâtibi Must. Nûrî Pş. (1798 - 1.1879 = 81), Enderûn, Hazîne-i Hümâyûn dâiresi, tırnakçıbaşı 10.1820, sır kâtibi 8.1823, vezâret'le Tırhala 6.1832 (yş. 34, müddet 46, 7), Edirne 6.1834, Yanya-Tırhala-Selânik 6.1837, serasker 5.1840, Şâm'a me'mûr 1.1841, seraskerlikten azli 1.1843, Rûmeli v. 2.1843, Vidin 3.1844, Hudâvendigâr 9.1844 - 9.1849, mecâlis-i âliye 6.1850, Tarâbulusgarb 9.1852, Selânik 10.1855 - 5.1856, mecâlis (2) 4.1858, ordu kumandanlığı inzimâmiyle Bağdâd v. 8.1859 - 8.1860, senatör 12.1877 - 1.1879, şeyhu'l-vüzerâ, med. Göksu. = Tifl-ı Dil Hn. (ölm. 1908), Süleymâniye C. Çocukları:

1) Câvid Bey (1825? - 24.8.1895 = 70?), en by. çocuğu, mîralay, med. Göksu.

2) Enver Bey. 3) Muhsin Bey, mîralay. 4) 'Alî Bey (ölm. 1893a), mîralay, itfâiye kumandanı, med. Göksu. 5) Fülâne Hn. =Meh. Cemîl Pş. (ölm. 1870'e doğru), mîrmîrân, Kütahya mut. 1855 - 1.1856.

6) Hüs.Hüsnî Pş. (1835?-Arnavudköyü /Ist. 2.1899=64?), uzun müddet Şûrây-ı 'Askerî üyesi ve reîsi, ferîq 1859, müşîr ve selâmlık resm-i âlîsine me'mûr 17.6.1863, med. Mahmûd II T. = Seniyye Hn.- Sul. (3.10.1843 - 10.12.1910 = 67,2,8) b. 'Atıyye Sultân (=Dâmâd Ah. Fethî Pş.) b. Mahmûd II (b.bk.), izd. 10.1859 = 24 yıl, yş. 16-40. Bu izdivacdan: 1- Kerîm Baykara. 2- Fülâne Hn., bunun kızları Fâhire Oytan ve Râdiye Baykara. 3- Meh. 'Alî Baykara = Hâlise Baykara, bu izdivacdan: Hüsniye Baykara ve Mâhpeyker Seçkin (=Dr. bnb. Vecîhî Seçkin).

7) Bekir Bey = Sâliha Yegâne Hn. b. Dâmâd Ah. Fethî Pş. (b.bk.). Bu izdivacdan: 1- 'Alâeddîn Bey, bunun oğlu Şehâbeddîn Bey, bunun oğlu 'Alî Bey. 2- Ferdâne Hn. (ölm. Paşalimânı /Ist. 14.5.1905), bu izdivacdan: Melîha Yaltkaya (=kur. alb. Ah. Refîq Bey, bk. Menemenci-zâdeler); Dr. Must. Tevfîq Menemencioğlu (b.bk.) (=Hayriye Hn.); Fethî Bey. İlk ikisinin çocukları var. 3- Hasan Bey = Senîha Hn., bu izdivacdan: bir Hn. ve Emîne Dilber Melek Hn. = Es'ad Bey ve bu izdivacdan: Tahsîn Gürcesular; Câvid Gürcesular; 'Aliye Günay (ölm. 4.1.1977, med. Karacaahmed) = Alî Günay (ölm. 1977'den önce) ve bu izdivacdan: Câvidân Erman (ölm. 3.7.1981) = Kemâl Erman (ölm. 1981'den önce) (bu izdivacdan: Ferdî Erman = Sevinç Erman, Ferhân Karataş = Hüsnî Karataş, Ercân Erman ve bu üçünün çocukları: Türkân, Tunç, Reyhân, Erhân, Burhân, Ece, Hâkan, Eren); Aliyye Günay'ın dîğer çocukları: Nû'mân Günay (ölm. 1981'den önce); Nerîmân Kozikoğlu (=Fâhir Kozikoğlu); Melîha Gürkaynak ve bu son ikisinin çocukları: Mine, Alî, Ayşe, Serrâ, Emre, Cengiz, Necâtî.

8) "Câmgöz" 'Osmân Ferîd Pş., mîrlivâ, sn. mülkiye'ye geçerek vezîr 21.12.1906, 1. 'Osmânî 16.2.1904, 1. Mecîdî 19.1.1904, 1908'de Trabzon v. vekîli, köşkü Göztepe'de. = Fâhire Hn. b. "İngiliz" 'Alî Rızâ Bey (Ist. 1830 - Ilgın/Konya, 1886 = 56), Vânîköyü'nde babasının yalısında doğdu, mektûbî-i hâriciye kalemi,

teşrîfâtcı muâvini, nâfia müsteşârı 9.1871, ûlâ ile Ist. Şehremîni 10.1871, zabtıye müsteşârı 5.1872, teşrîfâtcı 8.1873, Şûrây-ı Devlet üyesi 6.1874, ticâret mahkemesi 2. reîsi 12.1875, Şûrây-ı Devlet (2) 4.1877, senatör 12.1877 - 1886, Konya iskân-ı muhâcirîn me'mûru 11.1878, bu görevde öldü. Eşi ve çocuklarının annesi Avusturyalı Alman mühtedîsidir. Babası zahîre, sn. darbhâne nâzırı 'Alî Rızâ Ef., onun babası Nizâm-ı Cedîd'ci ve III. Selîm'in önce mâbeynci, sn. sır kâtibi Kemânkeş Ah. Ef. (ölm. 1807, Sultân Selîm'in hal'inde şehîd edildi), onun babası da Okçubaşı Must. Ağa'dır. İngiliz 'Alî Bey'in kızı Selmâ Hn.'dır. İngiliz 'Alî Bey'in oğlu: Ah.Rızâ Bey (Ist./ Vânîköyü, 17.9.1857 - Şişli/Ist. 27.2.1930 = 72,5,10): Galatasaray, Fransa'da zirâat, Hudâvendigâr (Bursa) vilâyeti maârif md. iken Paris'e kaçtı ve 1908'e kadar orada direnerek ve İttihâd ve Terakkî cemiyetinin başı olarak muhâlif ve Jön Türk *Meşveret* gazetesini yayınladı, Ist.mv. ve Meclis-i Meb'ûsân reîsi 12.1908 - 1912, senatör 1912, Sultân Vahîdeddîn'in cülûsunda Meclis-i Âyân reîsi 1918, yazar.- 'Osmân Ferîd Pş.'nın kızı Nâhide Hn., Haleb'li Bekr Pş. oğlu Ferîd Bey'le evlendi. 'Osmân Ferîd Pş.'nın oğlu:

Dâmâd 'Osmân Hâmî Beyefendi (Bebek/Ist. 29.5.1890 - Ist.1980'e doğru), hukukçu, diplomat = Emîne 'Atıyye Sultân (7.1.1892 10.10.1978 = 86,9,8) b. Salâhaddîn Ef. b. Murâd V (b.bk.), izd. 21.9.1914, yş.22,8,19, zevcinden 1,7,5 kç., izd.müd. 64,0,19, çocuksuz.

9) Zeyneb Sa'îde Hn. (ölm. 1903), med. Süleymâniye C. = Zeynî-zâde (b.bk.) Dr. Şemseddîn Ef. (1844 - 1.1897 = 53), Tıbbiye ve medrese me'zûnu, Mekke pâyeli, med. Süleymâniye.

SIRRÎ PAŞA-ZÂDELER(V): Bk. HEKÎM İSMÂ'ÎL PAŞA-ZÂDELER(V)

SİMÂVÎ-ZÂDELER. Bk.SAFVET PAŞA-ZÂDELER

(KOCA) SİNÂN PAŞA-ZÂDELER(S): Mühtedî 'Alî Bey'in 2 oğlu: 1) Ayas Pş. (1500? - Âmid 1560 = 60?), Enderûn, Bağdâd 1545, vezîr 1548, Diyârbekr 1549, Erzurûm beyl., kölesi: şâir Sâfî Çel. (ölm. 1589). 2 oğlu: 1- Mahmûd Pş. (ölm. 1594?), Şehrizor 1590, Karamân beyl. (Şarqîkarahisâr s.b.1559). 2- Must. Pş. (ölm. 1598), yeniçeri ağası, Mar'aş 1585, Tameşvar, Sivâs, Tameşvar (2) 1591, 2 def'a Şâm beyl., bu sıfatla Almanya cebhesi ve Eflak'da Tuna Köprüsü fâciasında şehîd.

Ayas Paşa'nın 3. oğlu sancak beyi İbrâhîm Bey'dir. Ayas Paşa-zâde Mustafa Paşa 24.8.1595'te Kalugeran/Bükreş'te şehîd oldu. Ayas Paşa-zâde Mahmûd Paşa Sivas beylerbeyisi, 1578-82'de Erzurum beylerbeyisi oldu.

2) Hacı (1571) Koca **Sinân Pş.** (1506? - 3.4.1596 = 90?), Debre veyâ Delvine'de bağlı Topoyani köyünden Arnavud, Enderûn me'zûnu, çâşnîgîrbaşı, Malatya, Kastamonu, Gazze, Nâbluş s.b., Erzurûm beyl. 1563, Haleb, Mısır 12.1567 1572, Yemen serdârı, 6. kubbe vezîri 1572 ve Tûnus serdârı, 1580'e kadar sırasıyle ilerliyerek 2. vezîr, Şâm 1.8.1591 28.1.1593, sd. 1- 25.8.1580 - 6.12.1582 = 2,3,1 + 2- 2.4.1589 - 1.8.1591 = 2,3,29 + 3 - 28.1.1593 - 16.1.1595 = 1,11,19 + 4- 7.7.1595 - 19.11.1595 = 0,4,13 + 5- 1.12.1595 - 3.4.1596= 0,4,2, = 7,4,24 (15,6,1 içinde) (müddet sırası 23.), son sadâretinde öldü. Dîvânyolu'nda Sadefciler'de Çorlulu 'Alî Pş.

Medresesi yanında Mîmâr Dâvûd yapısı Sofular'daki türbesinde medfûn. =1. Fülâne Hn.-Sul. (ölm. 6.1597) b. Fülân Sultân b. Yavuz Sultân Selîm (=2. Dâmâd Güzelce Mahmûd Pş., 2. vezîr, 'Ayşe Sultân b. Murâd III'ün ölümünden sn., izd. 1596 sonu = bir kaç ay, ölm. 1604). =2. Fülâne Hâtûn b. Fülân Bey b. Sultân-zâde Fülân Bey b. Ferahşâd Sultân (=Dâmâd Balı Ef.) b. Sultân Korkut b. Bâyezîd II. Sinân Pş.'nın çocukları:

1) Emîne Hâtûn = Meh.Pş. (ölm. 1598), Bosna beyl. 1591-2, sn. Peç s.b., Yanıkkale'de şehîd.

2) Meh. Pş. (ölm. 9.1605), Osmanlı târihçilerince "muhannes, serdâr-ı bî-âr, menhûs ibni menhûs" diye alçaltılmıştır, kapıcıbaşı, yeniçeri ağası 1591 - 6.1592, Şâm 1593, Belgrad muhâfızı 1596, Şâm (2) 1604-4.1605, kubbe vezîri; Rûmeli beyl. 6.1592, vezîr ve Almanya üzerine serdâr 1594. Dâmâdı: Must. Bey (Ağa) (ölm. 1602, yeniçeri ağası) b.Sd. Manisalı Lala Meh. Pş. (ölm. 28.11.1595), III. Mehmed'in (b.bk.) lalası = Dâye Hâtûn (III. Mehmed'in dadısı).

Koca Sinân Paşa'nın hayrât ve emlâki ve mîrâsı (krş. Hammer, VII, 315): 600.000 altın nakid, 2.900.000 akça nakid, 29 çekmece dolusu elmas, zümrüd, yâkut, fîrûze, 20 çekmece zeberced, 61 çekmece inci, 20 mıskal altın tozu, 15 inci tesbih, 2 elmas gerdanlık, 30 parça elmas, 7 takım murassâ som altın yemek takımı, 16 altın murassâ bilezik, 20 altın ibrik, bir murassâ satranç takımı, 120 murassâ kemer, 32 murassâ kalkan, 140 murassâ miğfer, 16 murassâ ve 30 incili eğer, 34 altın üzengi, 2 murassâ at örtüsü, 16 murassâ at zırhı, yüzlerce murassâ altın tabak, kılıç, yatağan, hançer pala, bozdoğan, 100 kantardan fazla çeken gümüş tabaklar ve vazolar, 600 samur kürk, 600 vaşak kürk, 30 siyah tilki kürkü, 1.075 top ipek ve sırmalı kumaş, 900 çeşitli kürk, 1.000 parça elbise, büyük mıkdarda misk, anber, öd ağacı, sandal ağacı, abanozdan ve fildişinden yapılmış eşya, Hindistan, Çin, Türkistan antikaları, binlerce parça halı, mobilya, binlerce at, pek çok çiftlik, köle, câriye, gayri menkul. Na'îmâ I. cildinde, III. Mehmed'in ölümü bahsinde 'Atâyî, mescidler dışında 100 câmî yapturan 3 Osmanlı vezîrinden biri olarak kaydediyorlar ki dîğer ikisi kendisinden önce gelen, fakat ayni asrın adamları olan Sd. Dâmâd Rüstem Paşa ile Sd. Dâmâd Sokollu Mehmed Paşa'dır. Istanbul şehrindeki başlıca hayrât ve emlâki: Ayasofya'da sonradan Melek Ahmed Pş. Sarayı olan Sinân yapısı 200 oda ve 3 hamamlı saray, Mîmâr Dâvûd yapısı Topkapı Sarayı'nda III. Murâd'a hediye ettiği İncili Köşk veyâ Sinân Paşa Köşkü ve çeşme (1589), Hasırcılar'da câmî (1578), medrese, kasr, Dîvânyolu-Çarşıkapısı arasında hepsi Mîmâr Dâvûd eseri (1593) türbesi, medrese, sebîl, Kasımpaşa'da kendi adını taşıyan mahallede mescid, tekke, Üsküdar İhsâniye'de kendi adını taşıyan mahallede mescid, medrese, mekteb, hamam, Beşiktaş'da câmî, Beşiktaş'da ayrıca mescid, Okmeydanı'nda adını taşıyan mahallede mescid, Üsküdar'da mescid ve tekke (Konyalı, II, 87), Eyüb'de câmî, Çadırcılar Hanı, Istanbul Tophânesi'ni tâmîr, Sîmkeşhâne'de sebîl, Atpazarı'nda Sinân yapısı han.- Karaman'da hamam, Bursa Yenişehri'nde câmî, imâret, çifte han, Malatya'da câmî, medrese, Antakya'da hamam, Bursa, Mihalıç, Birecik, Vân'da vakıflar, çiftlikler,

Malkara'da çiftlik, Antakya yakınlarında Zabakıyye'de mescid, imâret, han, İzmid yolunda Sarıgaazî'de tekke; Hasköy yakınlarında Uzuncaova'da kervansaray, han, çifte hamam, çarşı, Butçin'de palanga, han, Selânik'de câmî, han, Prizrin'de câmî, Uzuncaova-Filibe yolunda Derbend'de câmî, imâret, çarşı, 2 hamam, 2 han, Priştine'de hamam, Filibe'de çiftlik ve vakıflar, Silistre'de câmî, hamam, çeşme, Üsküb yakınlarında Kaçanik'de kale, câmî, medrese, hamam, 2 han; Kaahire'de câmî, hamam 200 dükkânlı kapalı çarşı, Bulak'da câmî, İskenderiyye'de câmî, han, hamam, Reşîd'de han, Dümyât yakınında 300 hâne Sinâniyye kasabası; Şâm yakınlarında Kuteyfe'de kale, câmî, han, hamam, Ḥaleb ve Şâm ve Tarâbulusşâm ve Tebrîz'de çiftlikler ve vakıflar, Şâm'da minâresi tamâmen yeşil çini kaplı câmî, çeşme, hamam, çarşı, kahvehâne, H̱umṣ'da kale, hamam, kervansaray, imâret, mescid, saray, Sûr'da kale ve limanda fenerli kule, Gazze'de câmî, Ṣafed'de bedesten, Sûr yakınlarında Tebnîn'de dergâh, Şâm yakınlarında Ṣâ'ṣa'a'da kale, Filistin'de 'Aynü Tüccâr'da kale, 'Akkâ'da câmî, han, Ḥayber'de kale, Mekke'de Sinân yapısı medrese, çeşme, hamam, çarşı, Ṣan'â'da câmî...

SİRKE 'OS̱MÂN PAŞA-ZÂDELER(D): Dâmâd Kanijeli Sirke 'Os̱mân Pş. (Kanije 1665 - Konya, 28.7.1724 = 59), Enderûn, silâhdâr 1695a, vezâret'le Şâm 4.1695 (yş. 30, müddet 29,3) (Râşid, IV, 221; Ṣubḥî, 148), Ḥaleb 10.1696, Vân 1698a, Gürcistân serdârı, Konya 1699a, Vân (2) 1700a, Kıbrıs 1701b, Ağrıboz, 'Alâiye 1702, 3. vezîr 1703, Ağrıboz (2) 1704, Bosna 1705-1708, Konya (2), Selânik 1713, Bender, Bozcaada 1714, Vân (3), nişâncı 1715, İnebaẖtı 1716, Mûṣul 1718, Basra 1720, Seddü'l-Baḥr 1721, Şehrizor 1722, Konya (3) 1724a, =1. Rukıyye Hn.-Sul. (1697 - 1719 = 22) b. Fatma Sultân b.Meḥmed IV (b.bk.), izd. 31.8.1708 = 11 yıl, yş. 11-22, zevcinden 32 yş.kç., Hn-Sul. dışındaki bütün çocuklarının annesi. =2. Emetullâh Sultân (22.6.1701 - 12.4.1727 = 25,9,20) b. Muṣṭ. II (b.bk.) izd. 13.9.1720, zifâf 14.11.1720 = 3,10,15, yş. 19,2,21 - 21,1,6, 1'in dayı kızı, zevcinden 36 yş.kç. Çocukları: H̱oca 'Alî Pş. (ölm. 7.1757), med. Karacaahmed; Meḥ. Pş. (ölm. 1763, beyl. 1762), bunun oğlu Aḥ. Pş. (1763'de Revân'da beyl. vekîli); Selîm Bey (ölm. 1709, çocuk, med. Üsküdar); Fülâne Hn. (kızı Kâbetullâh Şemse Hn., ölm. 8.1809) ve **Hibetullâh Hn.-Sul.** (1721 1744 = 23), Yeni Câmî T. = Ḥacı 'Alî Pş. (1706 - 10.1769 = 63), izd. 10.11.1740 = 4 yıl, yş. 19-23, zevcinden 15 yş.kç., vezîr 10.1756, Çorlulu (b.bk.) Sd. 'Alî Pş. dâmâdı vezîr Kel. Aḥ. Pş.'nın oğlu, çocukları var.

SİYÂVUŞ PAŞA-ZÂDELER(D, S): Dişleng Ḥüs. Pş. (ölm. 1623), beyl., Anadolu 1604, Ḥaleb 1607, vezîr, Aẖıska'da Abaza Aḥ. Pş. tar. öldürüldü. Oğlu Gaazî Sarı Muṣṭ. Pş. (ölm. 1627), beyl. iken İran'da şehîd. Dişleng Ḥüs. Pş.'nın ağabeyi:

Dâmâd Kanijeli Siyâvuş Pş. (ölm. 1601/2), Kanije doğumlu Hırvat devşirme, Enderûn me'zûnu, imrahor 1568b, silâhdâr, yeniçeri ağası 1569, Rûmeli beyl., kubbe vezîri 1572, sd. 24.12.1582 - 25.7.1584 = 1,7,2 + 15.4.1586 - 2.4.1589 = 2,11,15 + 4.4.1592 - 28.1.1593 = 0,9,24 = 5,4,11, son sadâretinden emekli (müddet

sırası 34.). =Fatma Sultân (1548? - 9.1580 = 32?) b. Selîm II (b.bk.), izd.1572 = 8 yıl. Paşa'nın başlıca hayrâtı: Ist.'da 1 ve Üsküdar'da 2 hepsi Sinân yapısı 3 saray, Tophâne'de 2 çeşme, Eyüb'de Sinân yapısı Sokollu Türbesi karşısındaki türbesi ki bütün çocukları burada medfûndur, medrese, Edirne yakınlarında Harmanlı'da câmî, mekteb, hamam. Çocukları: **Sultân-zâde Ah. Bey** (1573 - 1582 = 9); **Sultân-zâde 'Abdülkaadir Bey** (1577 1583 = 6); **Sultân-zâde Süleymân Bey** (1579 - ?, çocuk); **Sultân-zâde Must. Pş.** (1575 - 4.1599 = 24), bunun çocukları: Meh. Bey (1591?-?), Fülân Bey ve Fülâne Hâtûn (1599?-?). **Fülâne Hn.-Sul.** (ölm. 9.1580), annesi bunu doğururken öldü, bu da bir kaç gün sn. öldü.

Siyâvuş Pş.'nın Sultân'dan sonraki zevcesinden: Fülâne Hâtûn (1581? ?) =Harâmî Ah. Pş. (ölm. Ist. 1602/3), Arnavud devşirme, Siyâvuş Paşa'ya dâmâd, yeniçeri ağası 6.1595 - 2.1596, Bosna beyl., mâzûl, Tebrîz beyl. 1600/1-1601/2, med. Ist. Savaklar'da Fethiye C., oğlu Must. Bey.

SOKOLLU-ZÂDELER(D, S): "Sokullu" şeklinde de talâffuz edilmiştir. Asıl âile adı: Hrv. Sokoloviç = Şâhinoğulları (sokol=şâhin). Osmanlı târîhinin Çandarlı-zâdeler ve Köprülü-zâdeler'den sonra en mârûf vezîr âilesi. Hânedânın atası Sokoloviç'in 3 oğlundan (dîğer 2 oğlunun nesli için aş.bk.) mühtedî Cemâleddîn Sinân Bey'in çocukları: Şemse Hâtûn; Cemâleddîn Sinân Bey; Galata Sarayı'nda tahsilde iken genç ölen Must. Bey; ağabeyi Sokollu tar. Peç piskoposu yapılan Makarios ve:

Dâmâd Sokollu Mehmed Pş. (Sokol/Bosna, 1511'e doğru Ist. 12.10.1579 = 68?), asıl adı Bayo, "Uzun" veyâ "Tavîl" denmiştir, 1520'ye doğru devşirilip Edirne Sarayı'nda orta ve Enderûn akademisinde yüksek tahsil, Barbaros'un yerine sancak beyi (tümamiral) rütbesiyle kapdân-ı deryâ 1546, Rûmeli beyl. 1549, buradan 3. vezîr 1554, 2. vezîr, 10.7.1561, sd. 28.6.1565 - 12.10.1579 = 14,3,15 (9. sıra), III. Murâd'ın düzenlettiği bir sûikasd netîcesi hançerlenerek öldürüldü, Eyüb'de Oyuncakcılar'da Sinân yapısı türbesine gömüldü. 3 nesilden 3 pâdişâh devrinde ve def'aten sadrâzamlık yaptı ki bu hususta başka örneği yoktur ve makaamında öldü. Kaanûnî'nin son, oğlu II. Selîm'in tek, bunun oğlu III. Murâd'ın ilk sadrâzamı. = İsmihân Sultân (Konya 1544 - Ist.7.8.1585 = 41) b. Selîm II (b.bk.), izd. 1.8.1562 = 18,2,12, yş. 18-35, zevcinden 33 yş.kd.kç. (tekrâr evlendi). Sokollu'nun başlıca hayrât ve emlâki:

Edirne'de 360 oda, 2 hamam, havuz, şâdırvân, müteaddid dîvân-hâne ihtivâ eden saray, Ist.'da Kadırga'da sâhil-saray, Alay Köşkü yakınlarında saray, Ayasofya'da Sinân yapısı saray, Eyüb Südlücesi'nde -oğlu İbr. Hân'a geçen- yalı, Halkalı'da saray, Burgaz'da saray, Üsküdar'da Sinân yapısı saray, Dimetoka ve Eski Zağra'da köyler, ölümünde bıraktığı servet 18 milyon altın.- Ist. şehrinde Kadırga'da câmî ve tekke, Ayasofya'da Sinân yapısı (1571) çifte hamam, Azabkapısı'nda Sinân yapısı câmî (1577), Galata'da Sinân yapısı hamam, Eyüb'de medrese ve türbesi, Ist.'un Rûmeli yakası yakınlarında Küçükçekmece ve Büyükçekmece'de birer mescid, Sinanlı'da Sinân yapısı köprü, Lüleburgaz'da külliye (câmî, medrese, çifte han, fetvâ-hâne, hamam, köprü vs.), Hafsa'da Sinân yapısı külliye (câmî, çifte han, imâret, hamam), Sinân eseri Ergene Köprüsü,

Edirne'de câmî, çeşme, han, çifte hamam (1579); Burgaz'da Sinân yapısı külliye (câmî, kervansaray, hamam, medrese, mekteb, imâret), Belgrad'da 2 çeşme, sebîl, hamam, Bosnasarayı'nda Sinân yapısı imâret, Selânik yakınında Kayapınarı köyünde câmî ve mekteb, Hersek'de Şapolyo'da mescid, Bosna'da Vişgrad'da külliye (câmî, kervansaray, çarşı, hamam, çeşme) ve Sinân eseri ünlü Drina Köprüsü, Segedin yakınlarında (Macaristan) Beçkerek'de külliye (câmî, palanka, medrese, dârülkurâ, han, çeşme, köprü), Yenipazar'da köprü, Bosna'da doğduğu köye çok yakın Rudo kasabasında külliye (câmî, imâret, su kemeri, çarşı, mekteb, han, kervansaray ve Lim üzerinde köprü); Ulukışla'da vakıflar, han, 2 tabak-hâne, Ereğli'de Sinân yapısı câmî, Payas'da Sinân yapısı külliye (kale, han, imâret, mescid, çarşı, medrese, hamam, köprü, kapalı çarşı), Bor'da külliye (câmî, 70 dükkânlı çarşı, bedesten, hamam), Misis yakınlarında Kurdkulağı'nda câmî ve han, Ḥaleb'de câmî (1574), gümrük hanı, 8.000 m^2 üzerinde 344 dükkânlı 2 çarşı (J. Sauvaget, *Ḥalab*, *EI*^{2}, III, 91a), Medîne'de medrese, hamam, bahçe (park), Mekke'de Sinân eseri hamam ve çeşme, Süveyş'de kervansaray, Cellûm'da mescid, han, çeşme (Edirne'deki vakıfları: *Pş. Livâsı*, 508-15, no.359; *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, 138). Evliyâ, III. cildin başında ve Payas bahsinde 360 câmî yaptırdığını söylüyor ki bunun mânâsı 300 küsûr câmî ve mescid veyâ kubbeli yapıdır. Sokollu'nun hocası müderris Bedreddîn Maḥmûd Ef., şeyhi ise Nûreddîn-zâde Şeyh Muṣliḥeddîn Ef. (ölm. 1573) olup Filibeli'dir ve 1566 Sigetvar sefer-i hümâyûnuna katılmıştır, Sofyalı Balı Ef.'nin (ölm. 1553) mürîdidir(Halvetî).

Jean-Louis Becqué-Grammont, Hans-Peter Laqueur ve Nicolas Vatin, *Cimetières de la Mosquée de Sokullu Mehmed Paşa à Kadırga Limanı, de Bostancı Ali et du Türbe de Sokullu Mehmed Paşa à Eyüb*, Tübingen 1990.

Sokollu Mehmed Paşa'nın evlâdı: A) Sultân-zâde olanlar:

1) **Ṣafiyye Hn.-Sul.** (1562? ?) = vezîr Sokollu-zâde Silâḥdâr Câ'fer Pş. (ölm.11.1.1587), yk.bk. Bu izdivacdan posthumes ikizler: Meḥ.Bey ve Câ'fer Bey.

2) **Sultân-zâde Pîr Meḥ. Bey** (1566? 1567a = 1?). 3) **Sultân-zâde Aḥ.Bey** (1563? - 1566/67 = 4?) ve 4):

Sultân-zâde İbrâhîm H̲ân /Paşa (1565 - 1623 = 58), "H̲ân" unvânı dedesi II. Selîm (1566 - 74) tarafından kendisine çocukken resmen tevcîh edilmiş ve hayat boyu kullanılmıştır. Nesline Sokollu-zâdeler ve İsmih̲ân Sultân-zâdeler'den fazla İBRÂHÎM H̲ÂN-ZÂDELER denir ve günümüze gelir. Kapıcıbaşı, Diyârbekr beyl. 1602, Bosna beyl. 1609-10 + 1621 - 22 görevlerinde bulunmuştur. Sokollu Türbesi'nde babasının yanında medfûndur. Eyüb Hasköy'de yalı, Kadırga'da saray, Tunca üzerinde ağaç köprü, İştib-Samakov arasında Baytaşova kasabası, çoğu annesinden kalma emlâk olarak Ist.'da, Edirne, Hafsa, Belgrad, Sigetvar, Tameşvar, Vişgrad, Sokol, Beçkerek, Şâm, Haleb, Bor, Payas, Niğde ve daha pek çok yerde çiftlik, gayri menkul, vakıflar ve hayrâtı bulunmaktadır. Çocukları: 1) H̲adîce İnâyet Hn., med. Budin. 2) Muṣṭ. Bey. 3) 'Alî Bey (oğlu Meḥ. Bey, ölm. 1690). 4) Meḥ.Reşîd Bey, med. Budin. 5) Meḥ.Bey (ölm. Budin, 7.1666), defter emîni, tâûn'dan öldüğü Budin'de medfûn. Oğlu 'Alî Bey (1654 - 22.7.1715 = 61), s.b., hummâ'dan öldü, imparatorluğun hâlâ en zenginlerinin başında geliyordu (*Nuṣret-nâme*, I, 148, II, 334). Bunun oğlu Bâhir İsm. Bey (1689 - 12.1750 = 61), şâir, hattât olup Eyüb'de Sokollu Türbesi'ndedir (*TŞ*, II, 678b-9a; Râmiz; Es'ad). Bunun oğlu Aḥ. Bey'den (ölm. 1782) nesil günümüze geldi.

6) Ah. Bey. İbr. Hân'ın bu oğlunun 2 oğlu: İbr. Bey (ölm. 1666b) ve Meh. Bey (ölm. 1689)'dir. İbr. Bey, vakıflarının bulunduğu Attika'da Livadya'da İsfike'de öldü. Oğlu İsm. Bey (ölm. 1747), bunun oğulları Ah. (ölm. 1768), Hacı 'Abd. (ölm. 1810) ve Meh. Emîn (ölm. 1776) Beyler'dir. Sonuncunun oğlu Nû'mân Bey (ölm. 1805), bunun oğulları Meh. Râcî Bey (ölm. 1825) ve Meh. Â'rif Bey (ölm 1816), bu sonuncunun oğlu Hacı Ah. Bey (ölm. 1862a), bunun oğlu Meh. 'Alî Bey (ölm. 1863)'dir. -Hacı 'Abd. Bey'in oğulları Hacı Halîl Bey (ölm. 1814) (Muhsin-zâde Must. Ef. dâmâdı) ve Hacı 'Abdurrahmân Bey (ölm. 1810), sonuncunun oğlu İbr. Bey (ölm. 1825), bunun oğlu Must. Bey (ölm. 1820)'dir.

İbr. Hân oğlu Ah. Bey'in kç. oğlu Mehmed Bey'in (ölm. 1689) nesli: oğlu 'Alî Bey (ölm. 1717), bunun oğlu Must. Bey, bunun oğlu Es'ad Bey, bunun oğulları Must. Bey ve Yûsuf Bey (ölm. 1829b), sonuncunun oğlu Meh. Râif Bey, bunun oğlu Meh. Bey'dir. Yûsuf Bey'in (ölm. 1829b) kardeşi Must. Bey'in oğulları Seyyid Must. Bey (ölm. 1854, nesli devâm etti) ve Şerîf Hızır Bey (ölm. 1857), sonuncunun oğulları İsm. Hakkı Bey, Nâşid Bey, Meh.Neş'et Bey (ölm. 1876), sonuncunun oğulları 'Ömer Bey (oğlu Tulû'î Bey) ve Süreyyâ Bey, sonuncunun oğulları Fuâd Bey ve Ekrem Bey, sonuncunun oğlu da Süreyyâ Bey olup günümüzün adamıdır.

Bir önceki paragrafta adı geçen İbr. Hân'ın 7. batın torunu Seyyid Must. Bey'in (ölm. 1854) oğulları: kurmay kolağası Nûrî Bey (ölm. 1902), 'Alî Râif Bey (oğlu 'Ömer Hulûsî Bey), Meh. Cemîl Bey (oğulları Ah. ve Kadrî Beyler), Must. Sâdık Bey (oğulları Meh. Recâî ve İbr. Edhem Beyler), 'Abdülhâdî Hikmet Bey (ölm. 1882), sonuncunun oğlu 'Abdülkerîm Cevdet Pş., bunun oğulları Meh. Kudretullâh Bey, 'Abdülbâqî İhsân Bey (oğlu Mehmed Bey), 'Abdülhâdî Hikmet Bey, sonuncunun oğulları 'Abdülkerîm Cevdet, 'Osmân, Meh. Orhân, Meh. İsfendiyâr Beyler'dir ki günümüzün adamlarıdır.

Ferîq 'Abdülkerîm Pş.'nın oğullarından: **Dâmâd 'Abdülbâqî İhsân "Hodo" Beyefendi** (Ist. 1900) = Rukıyye Sultân (11.10.1906 - Beyrût, 20.2.1927 = 20,4,10) b. Zıyâeddîn Ef. b. Meh. V. Reşâd (b.bk.), izd. (üsteğmen iken) Haydarpaşa Kasrı, 5.1.1924 = 3,1,16, yş. 17,2,24, Türkiye'de akd edilmiş son sultân izdivâcıdır, bu izdivacdan: Behiyye Emel **Nûr-i Cihân Hn.-Sul.** (Beyrût, 4.10.1926) = Cemâl Sokollu, izd. 1951, yş.25, bu izdivacdan: Bânû Sokollu 1952, Bâlâ Sokollu 1955, Nâzım Sokollu 1958. Bu Hn.-Sul., Atatürk'ün özel izni ile babası ile berâber 1928'de Türkiye'ye gelip yerleşti, şimdi Ist.'da Haydarpaşa'da oturuyor.

B) Sokollu Mehmed Pş.'nın sultân-zâde olmayan, önceki zevcelerinden doğma evlâdı: 1) Muhsine Hâtûn, med.Sokollu T. ='Alî Bey, Göle (Mac. Gyula) s.b. 2) Razıyye Hâtûn, med. Sokollu T. = Sinân Pş. (ölm. 1599a), Basra 1592, sn. Mar'aş beyl., Almanya savaşında şehîd, Taşlıca yakınlarında Çaniçse'de (Sırp Çajniçe) câmî (1570), medrese, çeşme, türbesi. 3) Must. Bey. 4) Mahmûd Bey, 1581'de hayatta, med. Sokullu T. 5) Kurd Bey (ölm. 1566/67). 6) Hüsnî Pş. 7) Kaasim Pş. (şehâdeti 1571), Hafsa'daki câmii Sokollu, bu oğlunun rûhu için yaptırdı, kızı 'Aynî Hâtûn'un vakfiyesi: 'Alî Emîrî, târîh, no.933.

8) Sokollu-zâde Ḥasan Pş. (1540? - Tokad, 20.4.1602 = 62?), en by. oğul, beyl. 1570, vezîr 1596, Bosna s.b. 1561-65, Diyârbekr, 4 def'a Şâm, 2 def'a Bosna, Erzurûm, Anadolu, Rûmeli, Ṭameşvar, Budin, Bağdâd beyl., şehîd, Bağdâd'da câmî ve revak yaptırdı. Nesli günümüze geldi. Ḥasan Pş.'nın 5. batın torunu: Sopasalan Aḥ. Kâmil Pş. (ölm. Ḥanya, 10.1763), Belgrad'da doğdu, III. 'Os̱mân (1754-57) kendisine Kâmil mahlasını verdi, Defterhâne kalemi, ẖâcegân, sipâhî kâtibi 1747, Tersâne emîni, başdefterdâr 11.10.1750 - 30.1.1751 = 0,3,20, sürgün, süvârî mukaabelecisi 1752, cizye muhâsebecisi 8.1754, reîsülküttâb 25.8.1755 - 25.10.1755 = 0,2,1, sadâret kethudâsı, vezâret'le Selânik 25.8.1755, Ḥanya 1759a, Bosna, mâzûl, Mısır 7.1760, Kandiye, mâzûl 2.1763, Resmo'ya sürgün, Ḥanya (2) 6.1763. Dâmâdı: Ḥasan Ef. (ölm. 26.7.1797), kalem, ẖâcegân, Bendler binâ emîni, teşrîfâtî-i Dîvân-ı Hümâyûn 8.1786, vekâleten vak'a-nüvîs 1788a, teşrîfâtî (2), matbah emîni 1791, med. Haydarpaşa. Sopasalan Aḥ. Kâmil Pş.'nın oğlu:

Koca Meḥ. Ḥakkı Pş. (ölm. İstanköy, 31.8.1811), Bâb-ı Âlî kalemi, ẖâcegân, Ḥaremeyn muhâsebecisi 1782, yeniçeri kâtibi 1784, matbah emîni 3.1786, rikâb defterdârı 7.1788, mâzûl 2.1789, nişâncı 7.1789, ordu reîsülküttâbı, sadâret kethudâsı 12.1790, İbrâil'e sürgün 4.1791, defter emîni 1792a, sadâret kethudâsı(2) 5.4.1793 - 14.10.1793, Rûmeli tüccâr ve zeâmet nâzırı, vezâret'le Rûmeli v. 31.12.1795, Ḥaleb 6.1797, İstanköy'e sürgün 1797b, Ağrıboz muhâfızı 1798b, Bosna 4.1801, Rûmeli (2), 6 ay Sakız'a sürgün, Erzurûm 1807, Akdeniz Boğazı muhâfızı, Konya 1808, Diyârbekr, İstanköy'e sürgün 1804, 7 yıl sonra bu adada öldü. Oğlu Aḥ. 'İzzet Pş. (1798b 20.2.1876 = 78), kapıcıbaşı, Yeniil voyvodası, Rusya harbi, mîrmîrân paşa, Ankara'da ferîq rütbesiyle tümen kumandanı 8.1837, Bağdâd'da tümen kumandanı, Adana v., Cidde v. vekîli, Ṣaydâ 2.1842, Kıbrıs muhâfızı 1842, Adana (2) 2.1843, Bolu 2.1844, vezâret'le Diyârbekr 20.9.1845 (yş.47, müddet 30,5,0), Erzurûm 11.1846, Sıvas 12.1846 - 11.1847, Yanya 3.1848, Tarâbulusgarb 10.1848 - 8.1852, Belgrad 9.1853, Yanya (2) 1.1855, Trabzon 10.1855, Şâm 2.1856, Meclis-i Vâlâ 12.1857, Trabzon (2) 8.1858-9.1860, Cidde 9.1861 9.1864, Konya 9.1865-6.1867, Ḫudâvendigâr 15.11.1868 - 1.5.1870, emekli ol. Ist.'a gelip 5,9,20 sn. öldü. =Melek Esmâ Hn., izd. 1838, Meḥ.'Alî Rıẕâ Pş. (ölm. 1846) kızı (aş.bk.). 3 oğulları:

1) Ḥakkı Pş. (ölm.1877), mîrmîrân, Bihke mutasarrıfı. Oğlunun oğlu Muḥyiddîn Sokollu (ölm. 12.6.1941) ki bir kızı oldu. 2) 'Azîz Pş. (ölm. 1900'e doğru), Mûsul, Beyrût v., vezîr 1.1.1887, 2. 'Os̱mânî 31.10.1893. 3) Sül. Âsaf Bey (Bağdâd 1839 - Ist.25.3.1913 = 74), şâir (*SATŞ*, 38-40), gazeteci, 1847'de babası ile Ist.'a geldi, sadâret mektûbî kalemi 1857a, babasının bulunduğu vilâyetlerde mektûbî mümeyyizi, sn. mektûbcu muâvini, Süâvî vak'asında 2 yıl Sakız'a mahbûs, sn. 1908'e kd. İzmir ve Şâm'da oturup Ist.'a döndü, Üsküdar'da Sultantepesi'nde öldü, Karacaahmed'de Miskinler'de baba ve annesinin yanına gömüldü.

Aḥ. 'İzzet Pş.'nın kayın-pederinin âilesi: **"Lâz" Aḥmed Pş.** (ölm. Erzurum, 3.1819), Trabzon doğumlu, kapıcıbaşı, İbrâil nâzırı, imrahor pâyesiyle Rûmeli'ne asker ve sevkıne me'mûr 3.1811, def'aten vezâret'le sd. ve serdâr-ı ekrem 10.4.1811 - 5.9.1812

= 1,4,25, Bursa'ya sürgün, Anadolu v. 1814, Haleb v. 9.1816, Erzurum v., Bursa'da sürgünken Emîr Buhârî Türbesi'ni yeniden yaptırdı. Yeğeni Meh.'Alî Rızâ Pş. (ölm. Şâm, 9.1846), şâir, med. Şâm, Bilâl-i Habeşî T., Trabzon doğumlu, Manisa mütesellimi, İzmir gümrükcüsü, Menemen voyvodası, ıstabl-ı â'mire pâyesiyle Haleb v. Raûf Pş. kethudâsı 1828b, vezâret'le Haleb v. 1829b, Diyârbekr 1830b, son Kölemen olan Dâvûd Pş.'nın yerine Bağdâd v., ilâveten Şehrizor 4.1837, ilâveten Cidde 1840, Şâm 4.1842 - 11.1845. =Fülâne b.Sd. Koca Yûsuf Pş.(b.bk.) 'Alî Rızâ Pş.'nın ağabeyi: Memiş Pş. (ölm. 1828?), kapıcıbaşı 4.1811, mîrmîrân, 1822'de Tesalya'da harb, Afyon mutasarrıfı, beylerbeyi pâyesiyle Adana v. 6.1825, mâzûl.

Sokollu Mehmed Pş.'nın amcası Fülân'ın 3 oğlu:

1) "Dîvâne, Deli" Husrev Pş. (1490? - 28.11.1544 = 54?), by. oğul, Enderûn, Karamân 1516, Diyârbekr, Haleb, Şâm, Rûmeli, Mısır (22 ay), vezîr 1536, 3. vezîr 30.5.1538, 2. vezîr, Sd. Süleymân Pş. ile Dîvân toplantısında döğüşünce Kaanûnî her ikisini de emekliye ayırdı, bunun üzerine yemek yemiyerek intihâr etti, Yenibahçe'de Sinân yapısı türbesinde medfûn, Haleb'de Sinân'a câmî yaptırdı. Oğulları: Fuâd Bey ve Kurd Bey (ölm. 1590?), II. Selîm'in şehzâdeliğinde (1566'dan önce) musâhibi, sn. Niğde, Safed s.b. Bunun torunu 1627'de şehîd olan Hüs. Pş.'dır. Acabâ Kurd Bey'in oğlu ve bu Hüseyin Pş.'nın babası Hızır Paşa mıdır? Sd. **Dâmâd Husrev Pş.**'nın (îdâmı Tokad, 2.4.1632) babası olan Hızır Paşa olması ihtimâli, yeni delillerin bulunmasına bağlıdır. Husrev Pş., III. Mehmed'in (b.bk.) kızlarından 'Ayşe Sultân ile evlenmiştir ki bir kardeşi de İbr. Pş.'dır.

2) Mahmûd Pş. (ölm. 1580), ortanca kardeş, Manisa s.b., Rûmeli beyl. 1578-9, oğlu Meh. Bey (doğ. 1559), 1578 İran seferine amcasının ordusunda levâzım kumandanı.

3) **Dâmâd Lala Kara Mustafa Pş.** (1511 7.8.1580 = 69), kç. oğul, Enderûn me'zûnu, 6 yıl Kaanûnî Sultân Süleymân'ın berberbaşısı, sipâhî albayı, kç. imrahor, çâşnîgîrbaşı, Safed s.b.1555, Şehzâde Bâyezîd'in ve az sonra 1556'da Şehzâde (II.) Selîm'in lalası, Pozega s.b.1560, az sn. Tameşvar beyl. 18.10.1560, buraya gitmeden Vân 5.11.1560, Erzûrum 1561, Haleb, Şâm beyl., 6.vezîr pâyesiyle Yemen serdârı 30.12.1567 (yş. 56) (muâvini = kurmay başkanı Haleb beyl. Özdemiroğlu 'Osmân Pş., San'â beyl. oldu), Şâm'dan Kaahire için ayrılması 13.5.1568, serdârlıktan azli 15.8.1568, kubbe-nişîn ol. Ist., Kıbrıs serdârı, Ist.'dan hareketi 16.5.1570, Limasol'a çıkışı 2.7.1570, Kıbrıs Fâtihi unvâniyle adayı terketmesi 15.9.1571, İran'a karşı kuzey cebhesi (Kafkasya) serdârı 9.5.1577, bütün İran üzerine serdâr 2.1.1578 (muâvini: Özdemiroğlu), serdârlıktan alınması üzerine Erzurum'dan Ist. için hareketi 7.1.1580, sd.28.4.1580 - 7.8.1580 = 0,3,9, bu makamda iken Ist.'da öldü. Akrabâsı Peçevî (II, 20), ölümünde 70'i aşkın (Hicrî) olduğunu yazar. XVI. asrın fâtih ve büyük îmârcı vezîrlerinden, çağının en zekî ve entrikacı politikacısı. =1. **Fatma Hâtûn** b. Meh. Bey b. Sultân Kansu Guurî, bu Hâtûn'un annesi: Fülâne b.Sibay, Memlûk Şâm saltanat nâibi. Bu izdivac Lala Paşa kç. imrahor iken gerçekleşti ki Fatma Hâtûn'un babası Meh. Bey Ist.'da henüz ölmüş ve kızına büyük servet bırakmıştı, 1550'den önce bir târihtedir.

=2. Hümâ Sultân b. Şehzâde Mehmed b. Kaanûnî Sul.Süleymân (b.bk.), izd. 25.8.1575 = 4,11,13. Bu 2. izdivacdan: **Sultân-zâde 'Abdülbâqî Bey** (doğ. 1576). 1. izdivacdan **Câ'fer Pş.** (ölm. 11.1.1587), Enderûn, Kaanûnî'ye silâhdâr, yeniçeri ağası, Rûmeli beyl., vezîr, Eyüb'de Kızıl Mescid yanında yaptırdığı medrese ve mektebin yanındaki türbesinde medfûn. = Safiyye Hn.-Sul. (doğ. 1562?) b. Sokollu Meh. Pş. Bu izdivacdan 2 posthume oğul (doğumları 1587, ikiz): Mehmed Bey ve Câ'fer Bey.

16.8.1567'de San'â beylerbeyisi iken San'â'da şehîd olan Murâd Paşa, Lala Mustafa Paşa'nın akrabâsıdır. Lala Paşa'nın Kansu Guurî torunu eşinden olan dîğer oğlu sancak beyi Mehmed Bey'dir. Lala Paşa yeğeni Mehmed Paşa(doğ.1559) Haleb ve 1582'de Erzurum beylerbeyisi oldu.

Lala Paşa'nın başlıca hayrâtı: Ist.'da Süleymâniye'de saray, Eyüb Câmii avlusundaki kabri, Erzurum'da Sinân yapısı külliye (câmî, mekteb, hamam, çeşme, 1561, Konyalı, *Erzurum Târîhi*, 230 v.dd., 278, 283), Kayseri'de câmî, Manisa'da câmî, Ilgın'da Sinân yapısı külliye (câmî, bedesten, kervansaray, imâret, han, şadırvân, 1574-80), Kars'da câmî, Lefkoşe'de 'Ömeriyye Câmii ve vakıflar, Paşalimanı adasında (Marmara adaları) çeşme, İnebahtı bozgunundan sonra kendi parasıyle yaptırıp donattığı 3 kadırga, Tiflis'de câmî, Mekke ve Medîne'de vakıflar, Kudüs kalesi, Saydâ'ya vakıflar, 'Akkâ kalesi, Filistin'de Mine kulesi, Budin kuzeyinde Kızılhisâr palangası (1543), Şâm'da külliye (mescid 1564a, 360 oda han, hamam, havuz, 2 tekke), Kuneytıre'de külliye (câmî, han, imâret, kale, 170 oda ve 3.000 atlık ahırlı kervansaray), Kars'da pek çok hayrât...

Sokollu Meh. Pş.'nın bir dîğer amcası Fülân'ın çocukları:

1) Kara 'Alî Bey (ölm. 1597), 15 yıl İstolni Belgrad s.b.

2) Fülâne Hn. = Câ'fer Bey, Bosna'da Saraybosna'ya yakın Biha nâhiyesi zaîmi ve alay beyi ol. babasından mevrûs bu görevlerde iken Peç'e yerleşti, 45 yıl burada yaşayıp Peçevî 14 yaşında iken 1588'de öldü, babası: Fâtih Sul. Mehmed'in silâhdârı Kara Dâvûd Ağa. 8 oğlunun hepsi akıncı subayıdır, biri zaîm olan 2'si ayni günde ayni muhârebede ard arda babalarının hayâtında şehîd oldu. Dâmâdı 'Alî Ef., 1590'da Budin mukaabelecisi idi. Câ'fer Bey'in 8 oğlunun biri Peçevî'nin babası olan sipâhî subayıdır ki Kaanûnî'nin Irâkeyn ve Avrupa seferlerine katıldı, 1543 Peç fethinde buraya yerleşdi. Peçevî İbrâhîm Pş. (Peç 1574 - Budin 1650 = 76), 14 yaşında yetîm kalınca dayısı Ferhâd Pş.'nın yanına gidip akıncı subayı, o ölünce dîğer dayısı Sd. Lala Meh. Pş.'nın 15 yıl ve o da ölünceye kadar yâveri, o ölünce Ist.'a yerleşerek mâliye'ye geçti, Vak'a-i 'Osmâniye'ye (1622) Ist.'da iken şâhid oldu, Ağrıboz, İnebahtı, Karlıili, Tokad, Tameşvar defterdârı, Belgrad s.b., beylerbeyi pâyesi ve paşa unvâniye ve Mardin sancağının da ilâvesiyle Rakka (Urfa) beyl. 1624, sn. gene mâliye'ye geçip paşa unvânını bırakarak Ef. unvânını kullandı, 1641'de Budin'e yerleşip 9 yıl sonra burada öldü. Bu arada 1632-35'de İstolni-Belgrad mütesellimi (s.b. vekîli) oldu, 1603-4 kışında Peç'de mâlikânesinde misâfir olarak kışı geçiren II. Gaazî Giray Hân'dan tâ'lîq ve kalemtırâşlık öğrendi. Çok ünlü *Târîh*'ini yıllarca malzeme topladıktan sonra 1642'de bitirip o sırada Budin beylerbeyisi olan müstakbel sadrâzam vezîr Mûsâ Pş.'ya takdîm etti. I. cild 1520-1574, II. cild 1574-1640 yıllarını içine alan, bilhassa serhad hayâtı üzerinde orijinal bilgiler veren en mühim Osmanlı târihlerinden biridir. = Fülâne b. Gaazî İskender Pş.

(ölm. Silistre 1619), Tiryâkî Hasan Pş. kethudâsı, Kanije zaferinde paşasıyle berâber, s.b., Kanije beyl. 1612, Bosna 1613, Ergiri s.b. 1614, Bosna (2) 1615, vezâret'le Özü beyl., Lehler'e karşı 2 meydan muhârebesi kazandı, uşağı tarafından katledildi. XVII. asrın büyük askerlerinden, 1598-99'da Macar serhaddinde ve Peçevî'nin hemşehrîsi idi. Peçevî'nin dâmâdı: Ramazân Çavuş.

3) Fülâne Hn. =Gaazî Koca Memi Bey (ölm. 20.6.1593), s.b., Sisek meydan muhârebesinde şehîd. Oğlu Gaazî Sarhoş İbrâhîm Pş. (ölm. 1636), Kanije beyl. 1605, Silistre 1616, Bosna 1623, Bosna (2) 1633b - 1635, Kanije'de câmî. Bunun oğlu Hüseyin Pş. (ölm. 1651), Tameşvar beyl. 1643-4, Bosna 1648-50.

4) **Gaazî Lala Mehmed Pş.** (ölm. Ist.21.6.1606), Peçevî bu dayısının 15 yıl yâverliğini yaptı, Enderûn me'zûnu, imrahor, şehzâdeler lalası, yeniçeri ağası 1591 7.1592, Anadolu beyl. 1594, Rûmeli beyl. ve Almanya üzerine serdâr, sd. ve serdâr-ı ekrem 5.8.1604 - 21.6.1606 = 1,10,7, Estergon Fâtihi, asrının büyük askerlerinden biri, 20.11.1605'de Rakos sahrâsında Erdel beyi Boçkay'ı kral îlân edip tâc giydirdi, 1.1595'de vezîr, 11.1603'de 3. vezîr olmuştu.

5) Dervîş Pş.(ölm.1578), Ferhâd Pş.'dan kç., Peçevî'nin annesinin ana-baba bir kardeşi, Şâm 1568, Haleb 1570, Diyârbekr 1575. Oğlu Meh.Bey(ölm.1593), med.Eyüb.

6) Mustafa Pş.(ölm.10.10.1578), Enderûn, kç.imrahor, çakırcıbaşı 8.1555, Budin beyl.5.3.1566 10.10.1578 = 12, 3, 7, bu eyâlette en fazla bulunan Osmanlı beylerbeyisi, bu makamda iken îdâm edildi, suçu sâdece Sokollu'nun amca-zâdesi olmaktı, Budin'de Sinân eseri câmî, Yeni Medrese, Bosnasarayı dışında Mokro'da kervansaray, Hersek'de Gorazde'de kervansaray yaptırdı, asrın büyük yöneticilerinden.

7) Gaazî Ferhâd Pş.(ölm.Budin, 11.1590), Bosna beyl., Budin beyl.11.1588-11.1590, kölesi tarafından öldürüldü, başlıca hayrâtı: Banyaluka'da külliye(câmî, kendi gömüldüğü türbe, medrese, mekteb, hamam, bedesten, imâret, kervansaray), Bosnasarayı'nda câmî(1561), Hersek'de Livno'da(Tr.Helvine) han, Hersek'de Ravno'da kervansaray, Bosna'da Dobrun'da kervansaray, Kratovo'da kervansaray(Kladbica=Prepol= Prijepolje yakınları), Vulçutrin'de(Svinjare) kervansaray. Oğlu Must.Pş.(şehâdeti 1608), Ordu nüzûl emîni, Kastamonu beyl.1606, Adana beyl.1608, bu sıfatla Almanya savaşı.

SÖYLEMEZOĞULLARI(V): Söylemez Türkmen aşîreti reîsi Söylemez Ağa oğlu Mollâ Mûsâ Ef.oğlu Söylemezoğlu Erzurumlu Meh.Timur Fennî Ef.(ölm.Trabzon 1845), Erzurum doğumlu, Kiğı beyinin hazînedârı, Kiğı'dan sırasıyle Erzurum, Şarkîkarahisâr, Trabzon'a nakledip ve Kiğı beyinin hizmetinden çıkıp Gümüşhâne mâden emîni, Trabzon'da Hazînedâr-zâde 'Osmân ve 'Abd.Paşalar'ın dîvân efendisi, Lâzistân(Rize) ve sn.Şarkîkarahisâr mütesellimi, nihâyet Cânik(Samsun) muhassılı, med.Trabzon, imâret kabristânı, hattât, şâir(*SATŞ*, 2.141-2). =Fatma Dursun Hn.(ölm.Rodos, 10.11.1851), med.Rodos, Murâd Reîs C.Bu izdivacdan doğan 2 oğul:

1) İbr. Edhem Pertev Pş. (Erzurum 1825a Kastamonu, 7.1.1873 = 48), Hazînedâr-zâde 'Abd. Pş.'nın Trabzon'da dîvân kâtibi 1845, Trabzon mektûbcusu 1847, Ist.'a gelip hâmise rütbesiyle sadâret mektûbî kalemi kâtibi 1848, hâcegân, Dâmâd Halîl Rif'at Pş.'nın sırasıyle Aydın (İzmir), Cezâir-i Bahr-i Sefîd, Hudavândigâr vâlîliklerinde

bu eyâletlerde mektûbcu, râbi'a rütbesi, 3 yıl Berlin başkâtibi, İzmir'de öğrendiği Fr.'dan sn. burada da Alm. öğrendi, Terceme Odası, pasaport odası, Yanya politika me'mûru, pasaport odası (2), sâlişe rütbesi, 2 yıl Serez mutasarrıfı, sâniye rütbesi ve 3. Mecîdî, 1 yıl Drama mutasarrıfı, Bihke, sn. Köstence musatarrıfı, Dîvân-ı Muhâsebât, mîrmîrân paşalık'la Haleb merkez mutasarrıfı (vâlî Cevdet Pş.) 1.1886, Rûmeli beyl. pâyesiyle 2 yıl Kandiye mut., meclis-i rüsûmât, ûlâ rütbesiyle ve tekrâr ef. unvâniyle hâriciye mektûbcusu 11.1869, bâlâ ile serasker müsteşârı 7.1871, tekrâr Rûmeli beyl. paşalık'la Kastamonu v. 9.1871, bu görevde öldü, med. Kastamonu, Şâ'bân Velî T. bahçesi, evi Ist.'a Koska'da şâir, müel., müt., çocukluğunda Ar. ve Fârs öğrendi (*SATŞ*, 1.325-37). Dâmâdları: Nevrekoplu Bahâ Bey ve Nûrî Bey. Bu Nûrî Bey önce Pş.'nın by. kızı ile evlenmiş, o ölünce, Pş.'nın kç. kızı olan baldızı Nefîse Hn.'ı almıştır. Nûrî Bey, bâlâ 11.12.1901, 1. 'Osmânî 14.4.1901, 1. Mecîdî 27.12.1900, Meşrûtiyet'ten önce Şûrây-ı Devlet Mâliye Dâiresi 2. reîsi, Meşrûtiyet'ten hemen sn. mâliye nâzırı.

2) Dervîş 'Alî Kemâlî Pş. (Erzurum 1823? - Konya, 14.2.1898 = 75?), kardeşi ile Trabzon'da dîvân kâtibi iken Ist.'a gelip hâmise ile sd.mektûbî kalemi 1848, İzmir ticâret reîsi 1852, âmedî hulefâsı 1855, Ist.şehremîni muâvini 1858, Muhâcirîn Komisyonu 1860a, mîrmîrân paşalık'la Aydın mut. 1862a, Sinop 1863a, Erzincân 1865, Bâyezîd (Ağrı) 1866, Rûmeli beyl. pâyesiyle Erzurum'da görevli, Tarâbulusgarb v. 1877, Anadolu iskân-ı muhâcirîn me'mûru 1878, Bingaazî v., Yanya v. 1884, Manastır 1885, Mûsul, Zekiyye ve Esmâ Sultânlar kethudâsı, intihâb-ı me'mûrîn komisyonu reîsi 1890a, Konya v. 1893a. 3 oğlu:

1) Meh. Necmeddîn Kemâlî Bey (Ist. 29.1.1859 - 1920'den sn.) (*Mülkiye Târîhi*, III, 167), Erzurum askerî idâdîsi ve Ist.'da Mülkiye me'zûnu 1884, mütemâyiz 1898, 4. Mecîdî 1898, kç. görevler, emekli 8.3.1920.

2) Gaalib Kemâlî Söylemezoğlu (Erzurum 1873 - Ist. 1960 = 87), Galatasaray, tahrîrât-ı hâriciyye, Bükreş başkâtibi, Atina ve Berlin müsteşârı, ûlâ sânîsi 3. 'Osmânî, 3. Mecîdî, Atina ve Tahrân 1917 elçisi, Petersburg büyükelçisi 1917, Stockholm ve Kopenhag elçisi 1921, muhtelit mütâreke komisyonu reîsi 1922 sonu, 1930'da emekli, müel., gazeteci, müt., mühim hâtırât yazarı. =Fülâne b.Must. Raûf Pş. (ölm. Ist. 1905), Prizren mutasarrıfı, med. Kurbağalıdere. Dâmâdları: Husrev Gerede (Edirne 1886 - Ist. 1962 = 76), Harb Akademisi 1908, 7. tümen ku·.bşk. 1912, Atina'da ataşe 1913, Kafkas Ordusu harekât md. 1914-8, 15. Kor.kur.bşk., Trabzon mv. 1920, albaylıktan ayrıldı, Peşte, Sofya, Roma, Tokyo, Berlin, Rio elçi ve büyükelçisi, Urfa 1934-6 ve Sıvas 1942-7 mv., müel. 2. (Edirne) ve 4. (Erzincan) Ordu kumandanlıkları yapan ferîq Hersekli Meh. 'Alî Pş.'nın (ölm. Erzurum 1900) oğlu.

3) Sül. Şefîq Pş., ferîq, harbiye n.13.8.-2.10.1919 = 0,1,20. ='Ayşe Söylemezoğlu b. Vedâd Bey. Çocukları:

1) Sihâmeddîn Kemâlî Söylemezoğlu (ölm. Viyana, 13.4.1981), med. Zincirlikuyu = Aynûr Söylemezoğlu. Bu izdivacdan: Şefik Kemâlî ve Şehrâzâd Söylemezoğlu. Aynûr Hn.'nın ilk izdivâcından: Ömer Gürol (=Füsûn Gürol) ve Sedef Caouki (=Tony Caouki).

2) Turgut Kemâlî Söylemezoğlu. 3) Râbi'a Bayrâmoğlu = Sabâhaddîn Bayrâmoğlu.

4) "Benli" Belkıs Söylemezoğlu = Şehzâde Nâzım Ef., izd. Kaahire 1942, tal. 1944, çocukları: Şehzâde Cengiz Ef. (Kaahire 1942).

5) Perîzâd Perin (1920) =2. Midhat Perin (Nevrekop 1917) b. Celâl = Şükriye, gazeteci, Ist. mv. 1957-60, çocukları: Selçuk (1950), Âzâde (1957-1972). Midhat Perin'in ağabeyi: Doç. Dr.Cevdet Perin (Nevrekop 1914), müel. = Fesâhat Perin (Ist.1916), çocukları Yüksel (1937) ve Barış (1944).

ŞUBHÎ-ZÂDELER. Bk.İbrâhîm I, no.6: Beyhân Sultân.

SUN'ULLÂH-ZÂDELER(V): Dânişmendoğulları'nın (b.bk.) bir dalı. 1300-1381'de Malatya beyleri olan bu dal, 1381-1402'de Osmanlı (Kara Timurtaş Pş.) ve 1402-1516'da Memlûk hâkimiyetinde Malatya eşrâfı (*TTK Zabıtları*, III, 443). Melik Sun'ullâh b.'Abdurrahmân Gaazî (Malatya 1300 - 1318 = 18) b.Melik Nasrullâh Bey b. 'Alâeddîn 'Alî Bey b. Tur 'Alî Bey Türkmânî (ölm. 1218'e doğru). Melik Sun'ullâh âilesi, onun 5 oğlundan 5 dal hâlinde yürümüştür:

1) Mahmûd Bey, oğlu İsm. Bey, oğulları Hamza ve Pars ve Eslemez Beyler, sonuncunun oğlu Baysungur Bey (ölm. 1450'ye doğru).

2) Yûnânî Bey, oğlu Sarı Bey, oğlu 'Ömer Bey, oğlu Şâh-'Alî Bey (1536 târîhinde vakıf-nâmesi var), bu dala Mollâ Sarı-zâdeler deniyor.

3) 'Alî Bey, oğlu Kç. Ah. Bey, oğlu 'Abd. Bey, oğlu Bâyezîd Bey, oğlu Meh. Bey (ölm. 1485'e doğru).

4) İsm. Bey, oğlu Yaraşır Bey (1397'de vakfiyesi var), oğlu s.b. Ah.Bey, oğulları 'Ömer ve Seyyid İbr. Beyler, bunun oğlu Meh. Pş., oğlu Câ'fer Pş., oğlu Dâvûd Pş., oğlu Câ'fer Pş., oğulları İshâq Pş. (oğlu Ah. Pş.) ve Hacı Hüs. Bey, oğlu Must. Bey, oğlu 'Arabkirli Meh. Bey (1836 târihli vakfiye sâhibi).

5) Şeyh-Hasan Bey, oğulları: İbr., Şâh-'Alî Beyler ve Hacı Sül. Pş., bunun oğlu s.b. Ah. Bey, oğlu Sinân Bey, oğlu Ah.Bey, oğlu Meh.Bey, oğlu Meh.Bey (ölm. 1550'ye doğru). Şâh-'Alî Bey (b. Şeyh-Hasan Bey) oğulları: Emîr Bey, Ah. Bey, Meh. Bey, Mansûr Bey, Lala Hızır Bey. Sonuncunun oğulları Hacı İbr. Pş. ve Meh. Pş. (1428 târihli vakfiye sâhibi), bunun oğlu Ah.Â'mir Çel., oğlu Mahmûd Bey, oğlu Ebû-Bekr Bey, oğlu Hacı Must. Bey, oğlu Mahmûd Bey, oğlu Dervîş Meh. Bey (ölm. 1640'a doğru), Tokad'da yaşıyan bu dala Kaabilî-zâdeler deniyor. Mehmed Bey (b.Şâh-'Alî b.Şeyh-Hasan) oğlu Mahmûd Bey, oğlu Ferhâd Bey, oğlu Hurşîd Bey, oğlu Meh.Bey, oğlu Gülşen Bey, oğlu Hudâverdi Bey, oğlu Bâyezîd Bey, oğlu Ah. Bey (ölm. 1690'a doğru). Mansûr Bey (b.Şâh-'Alî b.Şeyh-Hasan) oğlu Başıbüyük Meh. Bey'in Başıbüyük-zâdeler denen oğulları Ferhâd Bey, Sultân-Ah. Bey (oğlu Yûsuf Bey), Behlûl Bey, bunun oğluları Yûsuf Bey (oğlu Hacı Meh.Bey, oğlu Sül. Bey) ve Rüstem Bey, bunun oğlu Mahmûd Bey, bunun oğulları Isparta'da ölen Must. Pş., Câ'fer Pş. ve Kara Sül. Pş., bu sonuncunun oğlu Benli Bekr Pş. (ölm. 1620'ye doğru).

— Ş —

ŞÂMİL-ZÂDELER(V): Nakşbendiyye'nin Mürîdiyye dalı imâmları, Dağıstân'da merkezi Hunzak olmak üzere bir emâret kurdular: 1.1832 - 25.8.1859 = 27, 7.Dağıstân'ın az veyâ en büyük kısmına hâkim olarak Ruslar'la cihâd (dînî kutsal savaş) yaptılar. Mezhebleri Şâfi'î'dir. 1. imâm (1.1832) Gaazî Muḥammed Mollâ, 9 ay imamlıkda bulundu, 29.10.1832'de Gumri köyünde Ruslar'a karşı şehîd düştü. 2. imâm (29.10.1832 19.9.1834 = 1,10,21) Ḥamza Bey, Avar (bir Türk boyu) hanları hânedânından olup 13.8.1834'de Avar hânı'nı yenip öldürdü, 1'in mürîdi, halîfesi, halefi oldu. Ḥacı Murâd'ın kardeşi tarafından katledildi. Ḥacı Murâd, Kont Lev Tolstoy'un ayni addaki romanının kahramânıdır, Avar beyi olup 24.4.1854'de Ruslar'ca şehîd edildi. Oğlu: "Mîzâncı" Meḥ.Murâd Bey (Tiflîs 1853 - Anadoluhisârı /Ist.1912 = 59), 1874'de Rusya'da tahsilden sn. Ist.'a geldi, *Mîzân* Jön Türk gazetesinin sâhibi, müel., târihçi, edîb, 4.12.1877'den ît. 17 yıl Mülkiye Osmanlı târîhi ve siyâsî târih müderrisi, Şûrây-ı Devlet üyesi, ûlâ 14.6.1893, 1. Mecîdî 3.2.1901, 2. 'Os̱mânî 12.5.1890. =Ḥasîbe Hn. Rusca, Fr., Ar., Fârs. 2 kızı, 1 oğlu var.

Dengẖân Muḥammed = Fülâne b. Pîr-Budak Bey oğlu 3. imâm (19.9.1834 - 25.8.1859 = 24,11,6) Şeyẖ 'Alî Şâmil Ef. (Gimri köyü /Byiansk/Dağıstân, 1795 - Mekke, 12.3.1871 = 76), soylu Avar, çeyrek asır Ruslar'a karşı çok büyük bir cihâd'dan sonra 25.8.1859'da esir düştü, Petersburg'a getirilip Çar'la görüştükten sonra 3 zevcesi, 2 oğlu, kızları ile 1869'a kadar Kaluga'da oturdu, bu târihte Ist.'a gelip Sultân 'Azîz ile görüştü, hacca gidip Medîne'ye yerleşti. Oğullarından: mîrlivâ Gaazî Meḥ.Şâmil Pş., 93 Harbi'nde (1877-78) Kafkasya cebhesinde süvârî tugay kumandanı, Dağıstânlı Meḥ. Pş.'nın kızkardeşi ile evli. Şeyẖ Şâmil'in nesli bugün Ist.'da ve başka yerlerde yaşıyor. Torunlarından biri Sa'îd Şâmil'di, uzun müddet Medîne'de yaşadı, Ist.'a yerleşip 1980'e doğru öldü. Ayni âileden olan Dağıstânlı Meḥ. Fâẕıl Pş. (1844? - 1915), Rusya'da harb okulunu bitirip Çar'ın hâssa subayı olmuş, Türkiye'ye gelip kolağası rütbesiyle Türk ordusuna katılmış, 1882'de mîrlivâ, sn. ferîq olmuş, 1909'da emekliye ayrılmış (1. ferîq iken), 1914 sonunda Kafkasya cebhesinde, 1915'de Irak cebhesinde Kûtü'l-'Amâre'de görevlendirilmiş, burada şehid düşmüştür.

Gaazî Mehmed Paşa(ölm.Medîne 1900) kızı Nefîse Hn.(ölm.1950)=Şeyhu'l-Harem 1. ferîk Osmân Ferîd Paşa çocukları: Mehmed Şâmil, Hamza Osmân Erkan (1878-30.1.1968, 3 dönem mv.), Bekir Osmân Bey ve Fülâne Hn.='Alî Ambrûsî, Mısır'ın Peşte maslahat-güzârı. Şeyh Şâmil'in dîğer oğlu Mehmed Şefî' Bey, bunun oğlu Zâhid Bey, bunun oğulları general Osmân Mansûr ve Gaazî Bey'dir. Şeyh Şâmil'in dîğer oğlu Mehmed Kâmil Paşa(1861-1.1951, Göztepe/İst.), bunun oğlu Saîd Şâmil'dir(Medîne 1901-İst.21.3.1981, med.Karacaahmed). Mehmed Fâzıl Paşa, Gaazî Mehmed Paşa'nın kayın-birâderidir.

ŞÂṬIR-ZÂDELER(Ş): Bk. MEŞREB-ZÂDELER(Ş)

ŞEHÎD 'ALÎ PAŞA(D, S): Vezîr kethudâsı Ḥacı Deli Ḥüseyin Ağa'nın zevcesi dul kalınca, Hacı İsm. S̱afâ Pş. (ölm. 1725a) ile evlendi ki 8.1716'ya kd. Kıbrıs

beyl. olmuşdur ve Üsküdar'da medfûndur, Şehîd 'Alî Pş.'nın üvey babasıdır. Deli Hüs. Ağa'nın dâmâdı: 'Osmân Ağa, kapıcıbaşı, kç. imrahor 9.12.1713. Deli Hüs. Ağa'nın oğlu: Ah. Bey (ölm. 1753), med. Üsküdar, bunun oğlu Alî Hâşim Bey (ölm. 14.8.1783), 1. rûz-nâmeci 1767, başmuhâsebeci 12.1762 (2 def'a daha bu göreve geldi), hâcegân 10.1747, Gelibolu barut-hânesi nâzırı 1746, Tophâne nâzırı 8.1754, şehremîni 11.1755, yeniçeri kâtibi, bir çok büyük yapıda binâ emîni ve bunlara benzer görevler, med. Üsküdar'da Menzil-hâne. Oğlu Zeynülâ'bidîn Bey (ölm. 8.3.1770), bölükât-ı erba'a kâtibi, med. babasının yanı. Deli Hüs. Ağa'nın dîğer oğlu:

Şehîd'Şedîd Silâhdâr İznikli **Dâmâd** Fâzıl **'Alî Pş.** (1667? - 5.8.1716 = 49?), sonra Pazarköy denen İznik Gölü kıyısında Sölöz (Solos) köyünde doğdu. Dâmâd Sirke 'Osmân Pş.'nın silâhdârı, Enderûn, Kilâr Odası, bu oda'da muallim, silâhdâr hocası, Hâs Oda, II. Must.'ya sır kâtibi, rikâbdâr, çukadâr, silâhdâr 1704, 2. vezîr ve sadâret kaymakamı 13.5.1709, sd. 27.4.1713 - 5.8.1716 = 3,3,8, Venedik'e ve ertesi yıl Almanya'ya karşı serdâr-ı ekrem, Mora Fâtihi (1715), Petervaradin meydan muhârebesinde Almanlar'a karşı şehîd, müel., şâir, bibliofil. Belgrad'da Sultân Süleymân Câmii'ndeki türbesine gömüldü. 1786'da General Landon bu türbeyi taş taş söktürerek Viyana'da Hadersdorf ormanına yeniden kurdurdu. Şehâdeti haberi 4 gün sonra Edirne'ye geldi. Köyünde câmî, İzmir'de vakıf sabun-hâne, Ist.'da Şehzâdebaşı'nda sarayı yanında kütübhâne, Ayvansaray'da Ebû-Zer-i Gıfârî mescidi ve türbesi, Mora'da Anabolu'da câmî, başlıca hayrâtı arasındadır.

ŞEHSÜVÂR-ZÂDELER(V): Alacahisâr âyânı ve Leskofca'da büyük toprak sâhibi Hasan Pş.'nın oğulları Şâkir Bey, Şerîf Bey, Halîl Pş. ve Şehsüvâr Pş. Şehsüvâr Pş.'nın 2 oğlu:

1) Nişli Hâfız Mahmûd Pş. Bunun oğlu Yûnus Bey. Bunun oğlu Nişli İbr. Nâcî Bey, Üsküb belediye reîsi (ölm. İzmir 1942) (=2. Mihr-i Mâh Beyatlı, izd. Üsküb 1900, ölm.İzmir 1955, bu izdivâcdan: Rukıyye Hn., doğ. Üsküb 1901, Nazîre Hn., Yûnus Re'fet Bey). =1.Nakıyye Hn. (ölm. Üsküb 1896) b.Dilâver Bey (aş.bk.), kuzen. Bu izdivacdan: Meh.Reşâd Bey (Üsküb, 16.7.1887), kaymakam, vâlî vekîli, müel.; Yahyâ Kemâl Beyatlı (asıl adı: Ah. Âgâh Bey) (2.12.1884 - 1.11.1958 = 73,11,0), Üsküb yakınlarında Karaağaçlar'da doğdu, Ist.'da Cerrâhpaşa Hastahânesi'nde öldü. 1877'de annesi ve babası ve bütün âilesi 93 Harbi göçmenleri olarak bütün toprak ve servetlerini - emsâli gibi- bırakarak Niş ve Leskofca'dan (buraları Sırbistân'a geçti) Üsküb'e hicret ettiler. 9 yıl Paris'de kaldı (1902-12), Dârüşşafaka ve Medresetü'l-Vâizîn'de târih, Istanbul Üniversitesi edebîyât fakültesinde medenîyet târîhi müderrisi 14.10.1915 - 24.3.1919, sn. Garb edebîyâtı, 11.10.1922'de Türk edebîyâtı târîhi müderrisi, Lozan Konferansı müşâviri 1922, Urfa mv. 10.1923, müderrislikten istîfâ 12.5.1924, Suriye hudûdu murahhası 1925, Varşova 1926 ve Madrid 1929 ve ilâveten Lizbon 1931 elçisi, Yozgad mv. 1934, Tekirdağ mv. 1935-42, Ist.mv. 1943-6, Pâkistân'a ilk büyükelçi 1947-8, evlenmedi, Park Otel'de oturdu, med. Rûmelihisârı, Maçka'ya heykeli dikildi, Çarşıkapısı'nda onun için müze ve enstitü kuruldu, en büyük Türk şâiri, büyük edîb.

2) Şehsüvâr-zâde Hacı İsm. Hakkı Pş. (ölm. Aksaray/Ist. 24.9.1872), Leskofca (Sırp. Leskovik) âyânı, kapıcıbaşı, mîrmîrân paşalık'la Çıldır mut., vezâret'le Kars

muhâfızı 4.1855, Vân v. 8.1856 - 12.1859, Haleb 6.1860 - 6.1861, Harpût 9.1861, Erzurum 2.1863 - 1863b, Üsküb ve Prizrin 12.1865 - 7.1868, med. Edirnekapısı. = Tûtî Hn.b. Nişli Mahmûd Pş. b. Hâfız Pş. Bu izdivacdan: Dilâver Bey (=Â'dile Hn.) (Rakovitsa = Rakofça'da çifliği var) (bunun kızı Nakıyye Hn., Y.K.Beyatlı'nın annesi, yk.bk., dîğer kızları Şerwet ve Hasîbe Hn.'lar Üsküb'de 1950'lerde öldüler) ve:

"Leskofcalı" Must. Gaalib Bey (Leskofca 1829 - Ist.11.12.1867 = 38), 1847'de Afyon'a sürgün babasıyle Ist.'a geldi. sd.mektûbî kalemi 1850, Bosna vâlîsi dîvân kâtibi 1852, Banyaluka kaymakamı 10.1852, Ist.'a dönüş 5.1853, bahriye kâtibi olarak Kırım'a gidip Kırım Harbi, Vân'da babasının dîvân kâtibi, sd. mektûbî kalemi (2), Ist. emtia gümrüğü emâneti tahrîrât başkâtibi, 1,5 yıl için Tarâbulusgarb gümrük emîni 8.1861, Tuna vilâyet meclisi başkâtibi ve *Tuna* resmî gazetesi muharriri 1864, mütemâyiz ve Haleb mektûbcusu (vâlî Cevdet Pş.) 2.1866 (Haleb'e Pş. ile vusûlü 3.3.1866 ve 5,5 ay sn. istîfâ), Ist.'a dönüş, Sd. Must. Nâilî Pş.'nın dîvân kâtibi ol. Girid, Ist.'a dönüp öldü, med. Topkapı, dîvân sâhibi çok büyük şâir. Çocukları: 1) Meh. Besâlet Bey (1856 - Leskofca 1875 = 19) ve 2) 'Ayşe Hn. (1858 - Bursa 1880? = 22?) = Ah. Â'tıf Ef. b Leskofcalı Hacı Ricâl Ef., dâmâdları: Meh. Gaalib Bey, İzmir'de avukat.

Bu âileden Narda'lı 'Ömer Şevkı Paşa (1876 milletvekîli, Sinop'da mutasarrıf iken öldü) oğlu Ord. Prof. Dr. Besîm 'Ömer Akalın Paşa (1861 - 1940 = 79), Tıbbiye 1883, Paris 1885 - 9, ferîq, jinekolog, 50 küsûr kitâb sâhibi, Tıb dekanı ve Ist.Ün. rektörü.

Besîm Ömer Akalın'ın annesi olan Ömer Şevkı Paşa eşi Afîfe Hn., Yahyâ Kemâl'in 4. kuşak teyzesidir.

ŞEHSÜVÂR-ZÂDELER2 (V): Bu Şehsüvâr-zâdeler'in yukarıdaki Rûmelili Şehsüvâr-zâdeler'le hiç bir ilgisi yoktur. Âilenin atası Çerkes Şehsüvâr Bey, Dördüncü Murâd'ın Çankırı sancak beyi olup 1640 civârında öldü. Oğlu Şâh Gaazî Paşa(ölm.1659), Mora sancak beyi, vezâret'le Şâm beylerbeyisi 1655-56. Şâh Gaazî Paşa'nın oğulları: 1) Seyyid Mehmed Paşa(ölm.1722), doğ.Kalecik/Ankara, mîrmîrânlıkla Kars 1685, Konya 5.1689, Maraş 4.1695, Çıldır, Mûsul 1697b, Sivas 8.1709, Adana 1710, Şehr-i Zor 10.1710, Maraş(2) 1.1711, Rûmeli pâyesiyle İçel, Konya(2), Maraş(3) 1713, Kars 1714, Anadolu(Kütahya), Konya(3) 1716, vezâret'le Trâblusşâm 1717, Adana(2) 1718, Çıldır(2) 1721, Amasya, Konya(4) beylerbeylikleri yapan seçkin yönetici. 2) Osmân Paşa(ölm.1719), Kayseri sancak beyi 1716. 3) Zeynülâ'bidîn Paşa, Kırşehri sancak beyi, beylerbeyilikle İçel sancak beyi 1726.

Seyyid Mehmed Paşa oğulları: 1) Hâlid Paşa(ölm.1748), İçel, sonra Ankara sancak beyi. 2) Abdullâh Paşa(ölm.1727a), Bender muhâfızı. 3) Mustafa Paşa (ölm.1763a), doğ.Kalecik, İstanbul'a gelip Saray'da kapıcıbaşı, imrahor vekîli, kapıcılar kethudâsı 1738, imrahor, vezâret'le kapdân-ı deryâ 2.11.1746-9.10.1750=3, 10, 11, dîğer görevlerde bulunup öldü=Ayşe Şerîfe Hn.(ölm.1780), oğulları Osmân Ef.

silâhdâr ağası 1783, çavuşbaşı 1.1785, mâzûl 5.1785, silâhdâr ağası(2) 1787, başbakı kulu 4.1787, vekâleten çavuşbaşı(2) 4.1789, bölük ağası, çavuşbaşı(3), vezâret'le rikâb-ı hümâyûn kaymakamı(başbakan vekîli) 6.1807-7.8.1807, emekli=Zübeyde Hn., Sadrâzam(24.8.1747-3.1.1750=2,4,10) Boynueğri Abdullâh Paşa(ölm.3.1761) kızı. Zübeyde Hn.'ın kardeşleri: Ahmed Bey(oğlu "Ağabey" Alî Bey, ölm.1828a) ve Mehmed Saîd Bey=Zeyneb Hn.-Sultân(1759?-?) b.Esmâ Sultân(=Sd.Dâmâd Muhsin-zâde Mehmed Paşa), bunların oğulları İmrahor Mehmed Bey, bunun da oğlu Reîsülhattâtîn Abdullâh Bey(1832-1899). Sd.Boynueğri Abdullâh Paşa'nın babası: Kerküklü Firârî Kesici Seyyid Hasan Paşa(ölm.1703), Amca-zâde Hüseyin Paşa'nın maiyyetinde iken kapıcılar kethudâsı, başbakı kulu 1697b, sadâret kethudâsı 10.1697, vezâret'le Mısır 11.1697, Şâm 10.1699, Şehr-i Zor 1701. Detay: Muhsin-zâdeler.

Hamdullâh Paşa'nın(ölm.1809) Zübeyde Hn.'dan oğlu: İmrahor(6-7.1826) Dervîş Mehmed Bey(ölm.1838), silâhşor-i şehryârî, bostâncıbaşı 1824-12.1824, kapıcılar kethudâsı 5.1826, imrahor, kapıcıbaşı, surre emîni 1829b, Tırnova mütesellimi 1832, med.Kocamustafapaşa ,kızı Fatma Hn.'ın oğlu Süleymân Mazhar Bey, bunun oğulları Hasan Sîret Bey(kızları Hüceste ve Reyhân Hn.lar, oğulları Şehsüvâr ve Ahmed Beyler) ve Hilmî Bey(kızları Ayşe Nebîle ve Sıdıka Selvâ, oğulları İzzet, Süreyyâ, Nevres, Hüsâmeddin, Salâhaddin Beyler). Dervîş Mehmed Bey'in dîğer oğlu: Ahmed Abdülvâhid Bey(ölm.10.1838), müderris, med.Kocamustafapaşa =Saraylı Fatma Hn. Bu Abdülvâhid Bey veyâ Ef.'nin kızkardeşleri: Fatma, Nesîbe, Zübeyde Hn.lar. Fatma Hn.'ın oğulları: Mazhar ve Süleymân Beyler. Süleymân Bey'in çocukları: 1) Mukbile Hn.: kızı Vildân Hn., bunun kızları Hilkat ve Rikkat Hn.lar, bunların da çocukları ve torunları oldu, 2) Hilmî Bey: çocukları Hüsâmeddin, Nevres, Salâhaddin, Süreyyâ Beyler ile Necîle Hn., son ikisinin çocukları ve torunları oldu, 3) Hüseyin Sîret Bey: kızı Hüceste Hn., bunun kızı İclâl Hn., bunun çocukları: Meryem Hn.(oğlu Alî), Hâlid Bey ve Hüseyin Bey, bu sonuncunun çocukları Munger, Sehâde, Hâlid, İclâl.

Müderris Abdülvâhid Ef.'nin oğlu: Abdullâh Bey, bunun çocukları: Mustafa Bey(çocukları Cemîl Bey ve Nazîre Hn., Cemîl Bey'in çocukları Nâciye(çocukları Mustafa ve Sâre), Adnân, Necmiye) ve Nazîre Hn.'ın çocukları Kadrî, Ferdî, Adlî, Nâzıme), İffet Hn., Hadîce Hn.(bunun çocukları Fatma, Hâlide, Mürşîde Hn.lar ve bu üçünün de çocukları ve torunları var).- Müderris Abdülvâhid Ef.'nin dîğer oğlu: Halîl Bey(ölm.1851), Eskişehir kaymakamı. Bunun çocukları: 1) Zehrâ Hn.(çocukları Ahmed Bey'le Lâika ve Nâile Hn.lar ve Ahmed Bey'in torunlarından Prof.Dr.Bedî Şehsüvâroğlu), 2) Gaalib Bey(çocukları Nigâr Hn. ve Gaalib, Hâlid, Remzî Beyler), 3) Vâhid Bey(çocukları Mehmed Bey'le Ferîha, Sabîha, Cemîle, Behîce Hn.lar), 4) Binbaşı Âtıf Bey(ölm.1885)=Mevhibe Hn.b.Yûsuf Zıyâ Paşa, Kırım Harbi'nde mâlûl ferîk(oğulları Rızâ Bey ve Cemîl Bey)=1. Fatma Şevk-ı Fer' Hn., =2. Mâh-i nûr Hn.

(çocuklarının annesi). Ferîk Yûsuf Zıyâ Paşa'nın babası: Süleymân Paşa, Diyârbekr vâlîsi=Şems-i Tâb Hn.b.Kapdân-ı Deryâ(24.2.1807-23.8.1808=1,5,27) Cezâyirli Seydî Alî Paşa=Emîne Hn.(102 yaşında öldü, Sd.Koca Yûsuf Paşa kızı, bk.Koca Yûsuf Paşa-zâdeler). Seydî Alî Paşa'nın Emîne Hn.'dan oğlu: Hamdî Paşa(bunun için bk.Koca Yûsuf Paşa-zâdeler), Hamdî Paşa oğulları: 1) Mehmed Paşa: bunun oğulları Hüseyin Bey ve Memdûh Paşa(bunun 2 kızı), 2) Şemseddîn Bey: çocukları Alî ve Hâşim Beyler'le 2 kız. Hamdî Paşa'nın Çengelköy'deki yalısını Ayaşlı Es'ad Muhlis Paşa satın aldı ki Muhlis Paşa oğlu Sâdullâh Paşa'nın adını taşıyan yalıdır.

Şehsüvâr-zâde Bnb.Âtıf Bey'in(ölm.1885) çocukları: 1) Muzaffer Hn.: oğlu Bülend Hn., bunun çocukları Semîh Bey ve Betûl Hn. 2) Necâtî Bey: kızı Suâd Hn., bunun oğlu Yalçın Kaya. 3) Zekâî Bey: kızı Celîle Hn. 4) Mahmûd Selîm Bey=Nazîre Hn., oğulları Halûk Şehsüvâroğlu(1912-1963), denizci hâkim yarbay, Deniz Müzesi ve Topkapı Sarayı Müzesi müdürü, târihçi. 5) Emîne Nâciye Neyyâl Biren(1873-1960), en by.kardeş, 1. Şefkat nişânı, 1948-55'te hâtıralarını yazdı(1997'de baskıda idi)=Ord.Prof.Mehmed Tevfîk Biren(3.1867-11.2.1956=89,8), 2 büyük cild hâtıralarını Rezan Hürmen 1994'te yayınladı, bâlâ, murassâ Osmânî, murassâ Mecîdî, babası: müderris Şîrvânlı Ahmed Hamdî Ef.(Şemâhı 1828-İst.1890), 1855'te İstanbul'a göçtü, Hindistan seyâhat-nâmesi(İst.1300 ve yeni harflerle 1995) ve daha 18 kitâbın yazarı ki içlerinde *Makaamât-ı Harîrî* tercümesi vardır, müderris Yetîm-zâde Abdullâh Ef.(doğ.1790) oğludur. Tevfik Biren'in sırasıyle 3 kızı oldu: Melîha, Güzîn ve Necîle Hanımlar ki büyükleri Melîha Yenerden, Fransızca'da şâiredir, bu hanımın kızı Fatma Rezan Hürmen(1926) bana bu şecereyi düzenlemem için zengin malzeme verdi.

Mehmed Tevfîk Bey(1934'te Ord.Prof.Tevfik Biren)(kızkardeşleri Saîde ve Tevhîde Hanımlar): Maârif nezâreti Encümen-i Teftîş ve Muâyene reîsi Ahmed Hamdî Ef.=Sıdıka Hn.oğlu, Mülkiye 7.8.1885, Terceme Odası 3.9.1885, Mâbeyn kâtibi 21.12.1885(Mülkiye'yi sınıfının 1.'si olarak bitirdiği için), Kudüs mutasarrıfı 29.10.1897, Selânik vâlîsi 9.5.1901, Konya vâlîsi 2.11.1902, Yemen vâlîsi 4.7.1904, Dîvân-ı Muhâsebât reîsi 22.3.1906, Bursa vâlîsi 24.3.1906, Ankara vâlîsi 24.3.1909, Hukuk Fakültesi anayasa müderrisi 13.3.1909, Teknik Üniversite ekonomi müderrisi 15.11.1910, Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dâiresi reîsi 4.6.1910, Mâliye ve Nâfia Dâiresi reîsi 21.12.1910, Dîvân-ı Muhâsebât reîsi(2) 2.1.1915, mâliye nâzırı 4.3.1919, senatör 16.3.1919, mâliyeden nâfia nâzırı 8.3.1920, Şûrâ-yı Devlet reîsi 19.8.1921, mâliye nâzırı 15.4.1922, Teknik Üniversite ekonomi profesörü 1930 ve ordinaryüs profesörü 1934, emekli 31.12.1943, izd.1897, Fransızca, orta derecede Arabca, İng., Alm., Fransa, Prusya, Saksonya, Habeşistan nişanları, 3 cilt ekonomi kitabı Teknik Üniversite'ce yayınlandı. Sâlise 1885, sâniye 1887, mütemâyiz 1889, ûlâ sânîsi 1891, ûlâ

1896, bâlâ 13.5.1899, 4. Osmânî 1887, 4. Mecîdî 1887, 3. Mecîdî 1891, 3. Osmânî 1892, 2. Mecîdî 1897, 2. Osmânî 1898, Murassâ Osmânî 1892, Murassâ Mecîdî, pek çok madalya.

ŞEKÎB PAŞA-ZÂDELER(S): Ebe-zâde Must. Bey hazînedârı Nûrî Ağa (öl. 11.10.1837, med. Üsküdar) oğulları: Terceme kaleminden Necîb Bey (ölm. 24.8.1864, med. babasının yanı) ve: Meh. Şekîb Pş. (Ist. 1805? - Ist. 25.12.1854 = 49?), Dîvân-ı Hümâyûn kalemi, mühimme kalemi, sâlyâne mukaataacısı 1831, Petersburg başkâtibi 10.1853, âmedî hulefâsı, âmedî kâtibi 9.1837, mâ'rûzât-ı dâhıliye kâtibi 3.1838, beylikci 12.7.1839, Londra büyükelçisi 21.2.1840 - 20.12.1841 + 24.10.1845 - 4.11.1846, Vâlâ üyesi 1.1842, Şûrây-ı Askerî üyesi 9.1843, hâriciye nâzırı 3.11.1844 - 24.10.1845 = 0,11,21, Sûriye müfettişi 9.1845, Londra (2), Viyana 4.11.1846 - 24.10.1848, deâvî nâzır vekîli 4.1850, Vâlâ üyesi (2) 7.1850, sadâret müsteşârı 2.1854, vezâret'le Meclis-i Vâlâ reîsi (adliye nâzırı) 21.1.1854, bu görevde öldü, med. Eyüb, Bostân İskelesi, müel., hattât. 2 oğlu:

1) **Ah. Â'rifî Pş.** (Ist. 1830b Ist.5.12.1895 = 65), 1,5 altınla Dîvân-ı Hümâyûn kalemi 1845, hâcegân 11.6.1845, sâlise 5.7.1846, önce 3, sn. 20 altınla Viyana başkâtibi 4.11.1846 - 24.10.1848, Terceme Odası, âmedî hulefâsı 7.7.1854, sâniye 11.1854, Viyana Konferansı'nda Âlî Pş.'nın başkâtibi, mütemâyiz 21.4.1855, 250 altın harcırâh ile Paris Konferansı'nda Âlî Pş.'ya başkâtib 12.2.1856, 50 altınla Bâb-ı Âlî mütercim-i evveli 12.4.1856, ûlâ sânîsi ve 80 altınla Dîvân-ı Hümâyûn tercemânı 13.5.1858, 4. Mecîdî 22.4.1860, 3. Mecîdî 6.6.1861, 3. 'Osmânî 11.1863, ûlâ 8.1866, 2. Mecîdî 11.6.1868, 180 altınla tercemânlığa ilâveten beylikci 12.11.1869, 150 altınla hâriciye müsteşârı 11.9.1871, bâlâ ve 150 altınla 2. def'a tercemân 23.9.1871, 2 gün sn. 200 altınla Tophâne müsteşârı, 150 altınla adliyye nezâreti icrâ cem'iyyeti reîsi 20.11.1871, 150 altınla hukuk dâiresi 2. reîsi 11.3.1872, 450 altınla Viyana büyükelçisi 2.10.1872, Tercemân (3) 3.5.1873, ilâveten matbûât md. 25.9.1873, hâriciye müsteşârı (2) 28.2.1874, vezâret ve 750 altınla hâriciye nâzırı 16.1.1874 16.1.1875 = 1,0,1 + 18.7.1877 1.8,1877 = 0,0,14 + 2.12.1882 17.4.1884 = 1,4,16 = 2,5,1 (yş. 43 küsûr, müddet 21,10,20), az sn.murassâ 'Osmânî, az sn. 1. Mecîdî, 300 altınla maârif, buradan 500 altınla adliye, 450 altınla Viyana (2) 9.11.1875, Sultân 'Azîz'in hal'ini Viyana basınında kınadığı için azledildi, senatör 17.3.1877 ve 4 gün sn. Âyân reîs vekîli (reîs Server Pş.), hâriciye (2), 450 altınla Paris 11.9.1877 - 28.12.1878 (bu arada kralın cülûsunu tebrîk için Roma'ya gitti), sicill-i ahvâl komisyonu reîsi 27.1.1879, 1.000 altın ve başvekil unvânıyle sd. 29.7.1879 18.10.1879 = 0,2,20, buradan 270 altınla Şûrây-ı Devlet reîsi, 150 altınla mâzûl 12.9.1880, Şûrây-ı Devlet reîsi (2) 30.11.1882, buradan hâriciye (3), 300 altınla mâzûl,

300 altınla Şûrây-ı Devlet reîsi (3) 25.9.1885, 400 altınla mâzûl 4.9.1891, mecâlis-i âliye 18.11.1894, Kâmil Pş.'nın azlinde 2. def'a sadârete getirilmek istendi, hasta olduğu için olmadı. Babasının yanında medfûn, müel., hattât, pianist, konağı Cağaloğlu'nda. Kabinede bulunduğu müddet: 15, 9,24. Çocukları: 1- Meh.Bey (ölm. 1896'dan önce), by.oğlu. 2- Makbûle Hn. = Kâmil Bey. 3- 'Alî Bey (ölm. 1896'dan önce). 4- İsm.Bey. 5- Şefîq Bey, şehremâneti muhâsebecisi = Fülâne b.Çerkes İbr. Hakkı Bey, oğulları Muhibb Bey, Galatasaray me'zûnu, aş.bk. 6- Must. Şekîb Bey (doğ. 1864), Galatasaray ve Mülkiye 1883 me'zûnu, Londra 2. kâtibi 1885-88, Roma başkâtibi 1889, Viyana başkâtibi 1890-94, Bulgaristan fevkalâde komiseri 1906, Stockholm elçisi 1909, ûlâ 1904, 3. 'Osmânî, 2. Mecîdî = 'Azîze Emîne Hn. (23.9.1875 - Bebek/Ist. 1931 = 56) b. Hıdîv Kavalalı (b.bk.) İsm. Pş., izd. Bebek/Ist. 1893. Bu izdivacdan: Meh. Tâhir Pş. (1894) = Prs. Semîha (17.1.1889), izd. 1921, tal. 6.4.1926 = 5.

2) Memdûh Bey (1838 - 14.3.1888 = 50), sefâret kâtibi, meclis-i sıhhiye üyesi. Oğulları Terceme Odası'ndan Rif'at Bey ve Şekîb Memdûh Bey (1885 - 1938 = 53), Galatasaray, 35 yıl Ticâret ve Sanâyî Odası raportörü, ûdî, bestekâr, hanımı da kemânî idi.

Yukarıda anılan Â'rifî Pş.-zâde Şefîq Bey'in hanımı (Çerkes İbr. Hakkı Bey kızı), büyük şarkı bestekârı Lem'î Atlı'nın (1869 - 25.11.1945 = 76) ablasıdır. İbr. Hakkı Bey'in hemşîresi = Mirzâ Meh. Sa'îd Pş. (ölm. Ist. 9.2.1871), Tatar, orduya girişi 1826b, livâ 1832, süvârî ferîkı ve Silistre v.11.1833, müşîr 8.6.1835 (müddet 34,7,29), Niş 9.1839, Rûmeli 5.1840, Yanya, Diyârbekr 11.1849, Silistre (2) 4.1841, Rûmeli (2) 10.1843, Köstendil 12.1843, Silistre (3) 9.1844-8.1847, Silistre (4) 1848, Selânik 4.1853, Silistre (5) 5.1853, Selânik (2) 10.1858, Vidin 8.1859, emekli 1861a, med. Mevlevî-hâne Kapısı, Silistre'de hayrât, oğulları bnb. Hakkı Bey (ölm. 1865, med. babası yanı) ve Muhyiddîn Bey.

ŞERÎF PAŞA-ZÂDELER(V): İzmir köylüsü Hacı Şerîf Ağa oğlu Topal 'Osmân Şerîf Pş. (İzmir 1804 - Ist.25.7.1874 = 70), bahriye, riyâle, amiral, Donanma ile İskenderiyye 7.1839, 1,5 yıl sn. döndü, İzmid mut., Karası ve Biga (Çanakkale) 10.1849 mut., Rûmeli beyl. paşalık'la Kıbrıs mut. 1855a, Belgrad muhâfızı 9.1856 vezâret'le Bosna 23.1.1861 - 27.5.1869 = 8,4,5, med. Ist., Tersâne arkası. Bosnasarayı'nda Mekteb-i Hukuuk'u açtı, Tr. ve Boşnakca gazete, dergi, yıllık, kitaplar yayınlıyan matbaa kurdu, sarayımsı bir hükûmet konağı yaptırdı. Oğlu Meh. Raûf Şerîf Pş. (Ist. 1838 - Ist.1923 = 85), 2 yıl Paris'de tahsil, Terceme Odası, kaymakam, mutasarrıf, Tırnova, 12 yıl Kudüs mutasarrıfı, sırasıyle Beyrût, Bedlîs, el'Azîz, Sûriye, Erzurûm, Selânik v., 6 gün Ist. şehremîni 1908, Haleb v., Aydın (İzmir) v., 15 gün

dâhiliye nâzırı, Mısır fevkalâde komiseri 1908, Şûrây-ı Devlet reîsi, senatör, med. Ist., Sahrây-ı Cedîd, vezîr 22.7.1892 (yş. 54, müddet 30,4), 1. Mecîdî 2.8.1884, murassâ 'Osmânî 19.12.1898 (ûlâ 9.11.1889, 2. Mecîdî 25.10.1895). Kızları:

1) Lem'ân Hn. = Menemenci-zâde (b.bk.) Meh. Tâhir Bey (1862b - 13.2.1902 = 40), ûlâ, 2. 'Osmânî, müel., şâir.

2) Fülâne Hn. = Meh. Şemseddîn Pş. (Obıh/Kuzey Kafkasya, 1854 - Ist. 1921 = 67), Çerkes Hacı Bey oğlu 'Osmân Bey'in oğlu, âilesiyle Kafkasya'dan Ist. 1862, Galatasaray ve Mülkiye 1880, hemen 15 altınla Mâbeyn 3. kâtibi, 30 altınla Atina başkâtibi 4.1884, bir ara maslahat-güzâr, 50 altınla umûr-ı şehbenderî md. 4.4.1887, Bükreş elçisi 17.11.1892 - 11.9.1895, 60 altınla hâriciye müsteşâr muâvini, 200 altınla Tahrân büyükelçisi 18.2.1896-26.6.1896+13.9.1897-7.2.1908, evkaaf nâzırı 1908-9, vezâret'le Tarâbulusgarb ve Bingaazî nâibüssultânı 20.10.1912, Ar., Fârs., Fr., Alm., Çerkesce, arada Vân v. oldu 1896-7, bâlâ 28.7.1895, 2. 'Osmânî 10.12.1900, 1. Mecîdî 17.2.1898. Oğlu Orhân Şemseddîn Bey, diplomat.

ŞERÎF-ZÂDELER(Ş): Bk. ÇATALCALI-ZÂDELER(Ş)

ŞEYH GAALİB(K): Bk. ZÎVER PAŞA-ZÂDELER(V)

ŞEYH HAMDULLÂH-ZÂDELER(K): Sühreverdî şeyhi Amasyalı Must. Buhârî'nin kızkardeşinin zevci Celâl ve bunların çocukları, ikisi de dayı oğulları Hamdullâh'ın talebesi hattâtlar olan Muhyiddîn ve Cemâleddîn. Şeyh Buhârî'nin oğlu: Şeyh Hamdullâh (Amasya 1436 - 1519 = 83). 1481'e kadar II. Bâyezîd velîahd olarak Amasya'da iken onun şehzâdelerinin (bu arada Yavuz'un) hat hocası, oğlu ve talebesi hattât Must. Dede (ölm. Ist.1538). Şeyh Hamdullâh'ın dâmâdı ve talebesi: hattât Şükrullâh (ölm. 1543'e doğru), bunun oğlu ve talebesi sülüs ve nesih hattâtı Pîr-Meh. (ölm.Ist.1580). Pîr-Meh.talebesi Üsküdârî Halîl, onun talebesi Erzerûmî Hâlid, onunki Dervîş 'Alî, onunki Suyolcu-zâde, onunki Hâfız 'Osmân, onunki III. Ahmed'in hat hocası Topkapılı (Yedikuleli) Emîr Seyyid 'Abd. Ef., onunki kezâ III. Ahmed'in hat hocası

Eğrikapılı Meh. Râsim Ef. (ölm. 1755), onunki Ah.Hıfzî Ef., onun talebesi İsm. Zühdî Ef. ve kardeşi kazasker ve II. Mahmûd'un hat hocası Must. Râkım Ef. (ölm. 1825). Bu sûretle bütün Osmanlı hattâtlarının üstâdı Şeyh Hamdullâh'dır.

ŞEYH YÛSUF-ZÂDELER(§): Sırasıyle şeyh, müderris, kadı, kazasker olan Aydın'ın Karacasu kasabasından Koru Yûsuf Ef.'nin oğlu Mekke pâyeli Ah. Ef.'nin oğlu Hacı Şeyh Yûsuf Ef. (1748? 1829a= 81?), müderris 1769, Selânik 1801 ve Edirne 1812 ve Mekke 1816 kadısı, Ist. pâyesi 1823, med. Fâtih C. = Fülâne b.Gelenbevî (b.bk.) Meh. Ef. Bu izdivacdan: Hacı Seyyid Ah. Hâlid Ef. (ölm. 9.1882), Diyârbekr 5.1853, ve Şâm 2.1861 kadısı, Mekke pâyesi, kassâm-ı askerî 8.1866, Ist. pâyesi, ve sn. kadısı 5.1876, kazasker pâyesi, tedkıykaat-ı şer'iyye ve intihâb-ı hükkâm reîsi 7.1878 = Fülâne b. Kevâkibî-zâde (b.bk.) kazasker Sa'îd Ef. 3 oğulları: 1) İbr. Sâmî Ef. 2) kazasker Must. Neş'et Ef., kazasker 10.2.1897, ölm. 1900'e doğru, Temyîz üyesi. Oğulları müd Meh.Es'ad Ef., Şûrây-ı Devlet muâvini Meh. Mes'ûd Ef. ve Sa'îd Ef. (Mollâ) (ölm. Gümülcine, 14.7.1930), adliye müsteşârı, 150'lik, İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin kurucusu ve 3):

Meh. **Cemâleddîn Ef.** (Ist. 3.1848 Remle/İskenderiyye, 4.1919 = 71,1), meşîhat mektûbî kalemi 9.1871, meşîhat mektûbcu muâvini 11.1871, sadr-ı Anadolu mektûbcusu 1.1873, 1. Cezâ kalemi md.muâvini 1873, müdîri 1.1876, adliye nezâreti mukarrerât mümeyyizi 3.1877, Temyîz hukuk dâiresi mümeyyizi(raportörü) 5.1877, meşîhat mektûbcusu 4.1878, 15 yıl bu görevde kaldı, Mülkiye'de arâzî hukuuku müderrisi 4.1.1910-14, müd.5.1866, sahn 14.7.1876, mahrec 2.6.1878, Mekke 28.11.1879, Ist.2.7.1885, kazasker 5.10.1889(yş.41,7), Rûmeli 8.5.1891(müddet 27,11), 3. Mecîdî 12.1880, 2. Mecîdî 8.1885, 1. Mecîdî 3.1889, sn.murassâ Mecîdî, 3. 'Osmânî 10.1889, 2. 'Osmânî 4.1890, 1. 'Osmânî 9.1891, sn.murassâ 'Osmânî, murassâ İmtiyâz ile murassâ İftihâr 5.1893, şeyhulislâm(no.159, 165) 4.9.1891 14.2.1909 = 17, 5, 10(2 def'a) + 22.7.1912 - 24.1.1913(gene 2 def'a) = 0, 6, 3 = 17, 11, 13(müddet bakımından Osmanlı şeyhulislâmları arasında 6.), II. 'Abdülhamîd'e şeyhulislâm yapılması için Hâşim Pş.tarafından tavsıye edilmiştir. Mısır'da cenâzesine 30.000 kişi katıldı, Ist.'a getirilip Fâtih'de Otlukçu Yokuşu'na gömüldü, 2 def'a haccetti, şu kitabın müellifi: *Hâtırât-ı Siyâsiyye*, Ist.1336 R.=1918, yeni harflerle de basıldı. Mekke pâyeli ve 1865'e doğru ölen Serezli-zâde(b.bk.) Ah.Nûrî Bey'in dâmâdıdır. Çocukları:

1) Mahmûd Kemâleddîn Gelenbevî(ölm.30.7.1954, 80 küsûr yaşında), kazasker 14.8.1902, 2.'Osmânî, 2.Mecîdî, med. Zencirlikuyu. =Vicdân Gelenbevî (ölm. 20.9.1954), med. zevcinin yanı. Çocukları: 1- Bahâ Gelenbevî (1907 1983 = 76), rejisör, müel. = Ren Gelenbevî (doğ.Bordeaux 1906), Fransız, çocuksuz. 2- Hadîce Behîce Gelenbevî(ölm.Ank.12.1.1968), med.Ankara, Cebeci. 3- Rukıyye Nâile İmşir(ölm.Ist.19.6.1955) = Hüs.Hüsnî İmşir(ölm.1955'den sn.), deniz subayı, çocukları Müfîd İmşir(ölm.10.1.1986), med.Ist., Zencirlikuyu = Reyhân İmşir, bu izdivacdan:

Melîke Gürer(=Hüs.Gürer, bu izdivacdan Turgut ve Nihâd Gürer), Turgut İmşir(=İnci İmşir) ve Gündüz İmşir.

Bahâ Gelenbevî(7.1.1907-7.8.1983).

2) Ah.Muhtâr Bey(Mollaoğlu), âmedî hulefâsı, Şûrây-ı Devlet Mülkiye Dâiresi üyesi, bâlâ 24.4.1899, 1. 'Osmânî 29.7.1900, 2. Mecîdî 22.2.1897.

3) 'Ayşe 'Aliyye Topuzlu(ölm.19.11.1964), med.Zencirlikuyu = Ord.Prof.Dr. Cemîl Pş.Topuzlu, bk.Topuzlu-zâdeler(Üsküdar, 27.3.1868 - Ist.25.1.1958 = 89, 10, 3), müel., med.Zencirlikuyu, dr.yzb.10.10.1886, Paris'de operatörlük ihtisâsı 1887-90, doç.10.11.1891, prof.2.5.1894, bnb.20.11.1891, yb.7.11.1893, alb.16.3.1895, livâ 16.6.1896, ferîq 12.2.1898, 1. ferîq 1901, müşîr 27.3.1905, II. 'Abdülhamîd'in ve Hânedân'ın operatörü, 12.1914-12.1918'de Cenevre'de ve 1.5.1920-5.8.1924'de Paris'de yaşadı, Tıbbiye dekanı 1908, Ist.şehremîni 21.8.1912-21.11.1914 + 8.5.1919-10.3.1920, nâfia nâzırı 2.4.1920, hepsi murassâ İftihâr, 'Osmânî ve Mecîdî. Sonradan yayınladığı hâtıralarında, servetini ve her şeyini medyûn olduğu II. 'Abdülhamîd'e iftirâlar atmaya kalkmıştır. Çocukları: Selmâ Ünsel(=Şehâbeddîn Ünsel, deniz albayı) ve Zıyâ Topuzlu. Bu sonuncunun çocukları: Dr.Cemâleddîn Topuzlu(=Gül Topuzlu) ve abla olan Elçin Tavil(=Refik Tavil).

Şeyh Yûsuf-zâdeler'e BEREKET-ZÂDELER de denmektedir.

ŞİRVÂNÎ-ZÂDELER(S): Seyyid İsm.Sirâceddîn-i Şirvânî Ef., Nakşî-Hâlidî şeyhi(Şemâhı 1783 - Amasya, 17.8.1848 = 65), med.Amasya'daki türbesi. 1800'de Şemâhı'dan Erzincan'a geldi, Tokat ve bir kaç yıl Bağdâd, Burdur 1805, Şemâhı 1805-1812, hac, Ist.1813, bir kaç ay oturup Basra, Bağdâd, Şemâhı 1818-27, burada evlendi, Şeyh Şâmil'e hılâfet verdi, 20.000 mürîdiyle Ruslar'la savaştı, Amasya 1826b, Sıvas 1830, Amasya 1839-48. Yaş sırasıyle 4 oğlu:

1) 'Abdülhamîd Ef.(ölm.1846), suda boğuldu.

2) Şirvânî-zâde Meh.**Rüşdî Pş.**(Amasya 1828b Tâif, 23.9.1874 = 46), ağabeyi, sn.babasından tahsil, Ist.'a geliş 1851, medrese, Amasya evkaaf md., Fuâd ve sn.Âlî Paşalar'ın himâyesiyle Vâlâ üyesi 7.1861, def'aten vezâret'le Sûriye 3.4.1863(müderrislikten vezârete yükselen bir kaç kişiden biridir, yş.35), Saydâ eyâleti ile Kudüs sancağının da Sûriye'ye ilhâkı 4.1864, evkaaf nâzırı 10.10.1865(Ist.'a gelmesi 7.11.1865), mâliye 1.1866, 1. 'Osmânî 19.2.1866, ilâveten hazîne-i hâssa nâzırı 15.3.1868, dâhiliye ve hazîne-i hâssa nâzırı 17.2.1869, mâliye ve hazîne-i hâssa(2) 15.1.1871, nâfia 18.6.1871, adliye 3.7.1871, Amasya'ya sürgün 25.9.1871-26.7.1872, orman ve maâdin nâzırı 4.9.1872, evkaaf(2) 30.10.1872(bu nezâret bir ara meşîhate bağlanmıştı, bu def'a tekrâr ayrıldı), mâliye(3) 16.2.1873, sd.15.4.1873 - 13.2.1874 = 0, 9, 29, Ist.-İzmid ve Ist.-Filibe demiryolu hatlarını açtı 3.5 ve 19.5.1873, Nâsıreddîn Şâh'ı Çanakkale'de karşıladı, Şâh da kendisini yalısında ziyâretle teşekkür etti, Haleb v.26.4.1874, Hicâz v.2.7.1874, Hüs.'Avnî Pş.tarafından zehirletildi, med.Tâif, 'Abd.b.'Abbâs'ın kabrinin yanı, şâir, müt. Oğlu İsm.Hakkı Bey(1849 - 8.4.1874 = 25), âmedî hulefâsından, med.Üsküdar, Tûnusbâğı.

3) Ah.Hulûsî Ef.(Amasya 1830? - Ist.17.1.1889 = 59?), Galata kadısı 5.1867, Mekke 4.1868 ve Ist.pâyeleri, Ist.kadısı 1874, kazasker pâyesi, Sultân Azîz'i hal'eden cuntadan, görevle Afganistan 1877, Diyârbekr kadısı 1878-80, Amasya'ya sürgün 1880-1889. =Sâmiye Hn. Oğulları Meh.Cemâlî Ef.(Ist.1867 Ist.28.10.1910 = 43), Mülkiye, düyûn-ı umûmiye, Beypazarı 10.1895, 12,5 altınla Şarköy, Midye(Midilli'de), Zîr(Ankara'da), Geyve, Safîta(Beyrût'da), Tavas, Mihaliçcık, Ayaş, Kırcalı, Dandere(Edirne) kaymakamı, sâniye rütbesi 1899(*Mülkiye Târîhi*, III, 249-50). Oğulları İsm.Hakkı Koray(1897) ve Ah.Rüşdî Koray(1895), Mülkiye ve Hukuk me'zûnu, mâliye bakanlığı genel müdürlerinden, sn.bankacı = Nî'met Koray(Ist.1902), bu izdivacdan Sâmiye 1924 ve Selmâ 1926 Hanımlar.

4) Hacı Must.Nûrî Bey(ölm.1898), ticâret ve nâfia nezâreti muhâsebecisi, mollâ = Fatma Nevber Hn.

5) Fatma Şerîfe Hn.(ölm.Safranbolu 1903) = Şîrvânî Î'sâ Rûhî Ef.(ölm.1880), Maraş kadısı 1872, Mekke pâyesi. Bu izdivacdan: Meh.Nûrî Ef., 1903'de Safranbolu kadısı, mollâ. Bunun oğlu Ah.Es'ad Uras(Amasya 1882 Ank.11.1.1957 = 76) (*Mülkiye Târîhi*, III, 1.040-1), müel., târihçi, med.Ankara, Cebeci, Mülkiye 7.1904, kaymakam, TBMM emniyyet-i umûmiyye md.10.1920, Kars mut.4.1921, Lâzistân (Rize) mut.10.1922, Amasya mv.25.7.1923-14.5.1950=27 yıl, Ar., Fârs., Fr., İng., Erm., Rumca, 3. 'Osmânî, İstiklâl madalyası, TTK üyesi, ûdî ve tanbûrî. =Hadîce Nûriye Hn.b.Şemsî Mollâ, izd.10.6.1917, dâmâdları: Dr.op.Celâl Tümer ve Dr.jin.Timuçun Aygen.

— T —

TAL'AT PAŞA(S): Ah.Vâsıf Ef., Kırcalı'ya bağlı Çepelceli köyünde doğdu, Edirne medresesi yüksek kısmından me'zûn, kadı ve müstantık, Vize müstantıkı(sorgu hâkimi) iken Kırcalı'da 1892'de genç yaşında öldü. =Hürmüz Hn.b.Bayrakdâr Hüs.Ağa, Cisrimustafapaşa kazâsının Sellüken nâhiyesinden. Bu izdivacdan: 2 kız ve

Meh.**Tal'at Pş.**(Edirne, 1.9.1874 - Berlin, 15.3.1921 = 46, 6, 14), 3 yaşında iken babası ile 1 yıl İst.1877-8, Vize'ye dönüp orada ilkokul, Edirne askerî rüşdiyyesi, rüşdiyyeyi bitirdiği halde muallimi olan bir subayı döğdüğü için okul diploması alıkonup verilmedi ve bu sûretle lise tahsîli yapması önlendi, 3 ay sonra diplomasını aldı ise de askerî idâdî müddetini geçirdiği gerekçesiyle giremedi, Alliance Israélite'te Türkce muallimi oldu ve bu müessesede Fr.öğrendi, Edirne PTT kâtibi, 2.1895'de tevkıyf edilip 25 ay Edirne cezâevinde yattı, 3.1897'de salıverildi. Selânik'de gezici posta müvezzii, sn.10 altın aylıkla Selânik posta idâresi başkâtibi, Selânik'de Mekteb-i Hukuuk'a devâm etti ise de dersleri tâkıybe tahsîli müsâid olmadığı için bitiremedi, Selânik'de bir özel okulun müdürü, 1908'den önce 2 def'a Ist.'a gelip siyâsî faâliyet

gösterecek zemin bulmaksızın Selânik'e döndü, Edirne mv.ve Meclis-i Meb'ûsân 1. reîs vekîli ve İttihâd ve Terakkî partisinin gerçek lideri 12.1908, Hüs.Hilmî Pş.kabinesinde (İbr.Hakkı Pş.'dan sonra) PTT nâzırı 4.2.1912 ve bir ara dâhıliye nâzır vekîli, Balkan Harbi'nde gönüllü nefer, Sa'îd Halîm Pş.kabinesinde dâhıliye no.(2) 17.6.1913-8.10.1918, bir ara mâliye nâzır vekîli, dâhıliye nâzırlığını ve mâliye nâzır vekilliğini muhâfaza ederek rütbesiz olduğu hâlde Osmanlı târîhinde tek örnek olarak def'aten vezâret'le ve meb'ûslukdan gelen tek Osmanlı sadrâzamı olarak sd.4.2.1917 - 8.10.1918 = 1, 8, 2, Brest-Litovsk muâhedesini imzâladı, bu seyâhatinde(31.12.1917-17.2.1918) bahriye nâzırı Cemâl Pş.sadrâzam vekîli(dîğer murahhaslar: hâriciye nâzırı Ah.Nesîmî Bey, Berlin sefîri İbr.Hakkı Pş., 1. ferîq Ah.'İzzet Pş., Berlin'de murahhas-ı askerî 1. ferîq Zekî Pş.), Romanya ile sulh muâhedesi için Ist.'dan hareketi 1.3.1918(dîğer murahhaslar: hâriciye nâzırı Ah.Nesîmî Bey, Âyân'dan İzzet Pş., hâriciye müsteşârı Reşâd Hikmet Bey), Viyana ve Berlin'i ziyâreti 3.9.1918-28.9.1918(refâkatinde hâriciye müsteşârı Reşâd Hikmet Bey, kur.bnb.'Alî Nûrî Okday b.Sd.Tevfîq Pş.), Almanya'ya gitmek üzere bir Alman denizaltısı ile Ist.'u terki 30.10.1918(Enver Pş., Cemâl Pş., Bedrî Bey, 'Azmî Bey vs. ile), vezâret pâyesi, nişan ve madalyalarının Ist.hükûmetince geri alınması 12.3.1919, Selmâs(İran) doğumlu 24 yaşındaki Ermenî terörist talebe Taylaryan tarafından tabanca ile şehîd edildi, 1950'den sonra kemikleri Berlin'den getirilip Hürriyet-i Ebediyye'ye gömüldü. Ağzından dinlerimiş hâtıralarını Hüs.Câhid Yalçın yayınladı. =Makbûle Hn.

TAŞKÖPRÜLÜ-ZÂDELER(K): Ar.olarak "Taşköprî-zâdeler" de denmiştir. 1220'lerde Türkistân'dan gelerek Kastamonu ile Sinop arasında Taşköprü'ye yerleşen bir âileden inen Hacı Safâ oğlu Kaasim oğlu Taşköprülü Hayreddîn Halîl Ef.(doğ.Taşköprü, ölm.Küre 1474), Bursa'da Mollâ Yeğen'den me'zûn, Taşköprü Muzafferiyye medresesi müderrisi, med.Küre, Hızır C. =Kastamonu'da müderrisi Niksarlı Muhyiddîn Meh.Ef.'nin hemşîresi. Oğulları: tâ'lîq hattâtı, müel., müd.Kıvâmeddîn Kaasim Ef. (Taşköprü 1463a İnegöl 1513 = 50) ve Taşköprülü-zâde Musliheddîn Must.Ef. (Taşköprü 1453 - Ist.19.6.1529 = 76), şâir(mahlası Hilmî), müel., Ist.'dan me'zûn, Yavuz Sultân Selîm şehzâde iken hocası, müd., sahn 1515, ilk Haleb kadısı 1516, gene Ist.'da sahn müderrisi. Bunun oğulları: Nizâmeddîn Meh.Ef.(1494-1508=14) ve:

Ebü'l-Hayr Ah.'İsâmeddîn Ef.(Bursa, 2.12.1495 Ist.13.4.1561 = 65, 4, 12), Fenârî-zâde Muhyiddîn Ef.ve Mîrim Çel.'den me'zûn, müd.5.1525, sahn müderrisi 8.8.1539, Bursa kadısı 8.8.1539, gene sahn müderrisi 3.9.1547, Ist.kadısı 18.10.1551, 20.2.1554'de kör olunca bu görevden emekli, med.Ist., Âşıkpaşa'da Seyyid Vilâyet T.bahçesi, her ikisi de Arabca *Şekaaiku'n-Nû'mâniyye* ve *Miftâhü's-Sa'âde* müellifi ki ikincisini oğlu Kemâleddîn Ef. *Mevzû'âtü'l-'Ulûm* adıyle Tr.'ye çevirdi, *Şekaaik*'ın Tr.tercümelerinin en ünlüsü Edirneli Mecdî'nin olup Â'şık Çel.de terc.etmiştir, pek çok eserinden biri de sahâbe, evliyâ, ulemâ biyografileri olan *Nevâdirü'l-Ahbâr fî Menâkıbi'l-Ahyâr*'dır. Ar.'da şâir, Halvetî, sülüs ve nesih ve tâ'lîq hattı. =1. Dayısının

kızı(Kemâleddîn Ef.'den başka daha bir oğlunun ve bir kızının annesi). =2. Fülâne(3 oğlunun annesi). Kızı dışında 5 oğlu: 1) Ah.Ef. 2) Muhyiddîn Ef. 3) Meh.Zeyneddîn Ef.(ölm.8.1561), Şâm kadısı iken burada öldü. 4) Ebû-Hâmid Meh.Ef.(ölm.2.1597), Ebüssü'ûd'dan me'zûn, Ruscuk, Tırhala, Hamâ kadısı, vebâdan ölüp Hamâ'da gömüldü, oğulları Hâmid Ef.ve Ah.Ef.(ölm.10.1607), Hoca Sâ'deddîn Ef.'den me'zûn, müd.ve:

5) Meh.Kemâleddîn Ef.(Ist.1552 - İsakçı, 22.8.1621 = 69), müd.4.1576, Selânik 4.1591, Üsküb 2.1593, Haleb, Şâm 6.1596, Haleb(2) 5.1597, Bursa 9.1598, Mısır, Galata 3.1599, Selânik(2) 2.1600, Ist.15.5.1603 kadısı, 3'er def'a fiilen Anadolu 10.1603, 1605, 1610 ve Rûmeli 4.1612, 10.1615-4.1617, 1620 kazaskeri, Hotin sefer-i hümâyûnunda öldü, nâşı kadırga ile Karadeniz'den Ist.'a getirilip babasının yanına gömüldü, müel., müt., 3 dilde Kemâlî mahlasiyle şâir, Nakşî ve Celvetî, Ebüssü'ûd'dan me'zûn, mürşîdi Hüdâyî. 4 oğlu: Yahyâ Ef., Ah.Ef., Şeyh Meh.Ef.(1528-8.1606=24), Sun'ullâh Ef.'den me'zûn, sahn müderrisi 8.1608, tâûn'dan öldü, med.atası yanı, Arabca'da şâir ve:

İbr.Ef.(1597? - 9.1657 = 60?), Ist.kadısı 1648-7.1649, fiilen Anadolu 12.1652-9.1653 ve Rûmeli 8.1655-6.1656 kazaskeri, hac sırasında Mekke'de ölüp Hz.Hadîce yakınına defnedildi. Oğulları: Ah.Ef.(ölm.11.1665), Haleb kadısı iken öldü; Yahyâ Ef.(ölm.12.1699), müd.

TAYYÂR-ZÂDELER(S): Uçar Must.Pş.(ölm.1626), Sd.Nasûh Pş.kethudâsı, Diyârbekr 1611-14, Erzurum 1617-19, Şâm 1620'de bir kaç ay beyl., Bağdâd önünde Safevîler'e karşı şehîd, med.Âzamiyye. Oğlu **Tayyâr Meh.Pş.** (ölm.23.12.1638), Urfa beyl.1619, Polonya sefer-i hümâyûnu, vezâret'le Haleb, Sıvas, Diyârbekr 1631a, Anadolu 1632b, sd.27.8.1638 - 23.12.1638 = 0,3,27, Bağdâd'ın fethinde Safevîler'e karşı şehîd, İmâm-ı Â'zam'ın yanına babasının ayak ucuna gömüldü. Lâdikli olan Tayyâr Meh.Pş.'nın oğulları: 1) Ah.Pş.(ölm.17.1.1659), s.b., beyl., vezâret'le Haleb 11.1654, Diyârbekr 1656, Diyârbekr(2) 1.1657, Şâm, Şâm beyl.iken Abaza Hasan Pş.vak'asında Haleb'de îdâm edildi. 2) Must.Pş.(ölm.17.1.1659), Rakka(Urfa) beyl.1655, bu görevde iken Haleb'de ağabeyi ile berâber îdâm.

TEPEDELENLİ-ZÂDELER(V): Osmanlı'nın "Tepedelen" dediği küçük kasaba Tebelen, Vyosa ile Drina'nın birleştiği yerde, Ergeri'nin 30 km kuzeyindedir. Tepedelenli 'Alî Pş.'nın Alphonse de Beauchamps'a (*Vie d'Ali Pacha*, Paris 1822) bizzât anlattığına göre, Must.Bey(Muço Ağa) b.Dervîş Hüs.b.Dervîş Nazîf, Kütahya'dan gelmiş, Tepedelen dizdârına dâmâd olmuş, Arnavudluk'ta Muço Ağa denmiş bir dervîş imiş ve kapıcıbaşı pâyesiyle Tepedelen mütesellimi olmuş imiş. Bunun oğlu Sâlih Bey, bunun oğulları: 1) Bekr Bey(ölm.1716'dan önce), oğlu İslâm Bey, 1716'dan sn.Tepedelen mütesellimi, 2 amca-zâdesinden bir müddet sn.'Alî Pş.tar.yakılarak öldürüldü. Eşi ile 2 çocuğu bir müddet sn.1755'e doğru 'Alî Pş.'nın annesi Esmâhân tar.öldürtüldü. 2)

Muhtâr Bey, by.oğul, Tepedelen mütesellimi, Korfu muhârebesinde şehîd(1716). İlk eşinden oğulları Meh.ve Sâlih Beyler, ikinci eşinden: Velî Pş.(1671 - 1753 = 82) =1. Fülâne('Alî Pş.dışında bütün çocuklarının annesi). =2. "Hanko" denen Esmâhân Hn.(1724?-Tepedelen 1789=65?), Berât mutasarrıfı vezîr Koniçeli Kurd Pş.'nın yeğeni, izd.1743=10 yıl, 'Alî Pş.ile Şehnisâ Hn.'ın annesi. Velî Pş.'nın çocukları: 1) 'Ayşe Hn., 2) Meryem Hn.(ölm.1760?), 3) Tâhir Bey, 4) İsm.Bey(ölm.1760?), 5) 'Arab Yûsuf Bey, annesi gibi Zencî olup sonuna kadar Ergani'de kç.kardeşi 'Alî Pş.'nın hizmetinde kaldı.

6) Şehnisâ Hn.(Tepedelen 1746 - Yanya, 5.1821 = 75), 22.3.1812'de 'Alî Pş.tar.ziyâret edildi. =1. 'Alî Pş.b.Kaplan Pş., izd.1769=4 yıl, yş.23-27, 'Alî Pş. 1768'de Delvine mutasarrıfı oldu, 5 kardeşince katledildi, Delvine mutasarrıfı iken 12.1768'de Manastır'da îdâm edilen Kaplan Pş.'nın kızı Ümmü Külşûm, Tepedelenli 'Alî Pş.'nın eşidir. =2. Sül.Bey b.Kaplan Pş., 1'in kardeşi, izd.1773(doğ.1757), zevcinden 11 yş.by.İlk izdivacdan: Elmâs Pş.(1770-1806=36) ve Sabîha Hn., 2. izdivacdan Hasbiyye Hn.(doğ.1774), Vasfiye Hn.(doğ.1776), Âdem Bey(1790-1810=20), doğdular. Elmâs Pş., 1805'de vezâret'le Tırhala yânî Tesalya mutasarrıfı oldu, İbr.Pş.'nın(ki Kurd Pş.'nın dâmâdıdır) kızından 2 kızları oldu. Sabîha Hn.'ın zevci, 1791'de kardeşiyle berâber, Yanya'da Tepedelenli 'Alî Pş.'ca katledildi. Âdem Bey'in çocukları Mâlik Pş., Nakıyy Pş., 'İzzet Bey, Ah.Müfîd Bey'dir. 'İzzet Bey'in oğulları Âdem Bey ve Nakıyy Bey'dir. Bu sonuncu Âdem Bey'in kızı Re'fet Hn., Sd.Avlonyalı(b.bk.) Ferîd Pş.ile evlendi. Son Nakıyy Bey'in oğlu dîğer bir Ah.Müfîd Bey 1908 sonunda İttihâd ve Terakkî'den Ergerikasrı mv.seçildi, *Tepedelenli 'Alî Pş.* adıyle bir kitap yazdı.

7) Tepedelenli 'Alî Pş.(Tepedelen/Ergeri, 1744 - Yanya'da îdâmı 24.1.1822 = 78), 1778'de mîrmîrân paşalık aldı. Delvine mutasarrıfı 1778-80, Derbendler başbuğu 4.1786(bu görev dâimâ uhdesinde kaldı), Tırhala(Tesalya) mut.11.1785, 4.000 Arnavud askeriyle Almanya harbi 1786-7, Rusya harbi 1790-91, "Arslan" lakabını aldı, 6.000 askeriyle Vidin'e sadrâzam'ın maiyyetine gitti ve döndü 1798, Butrinto'da Yedi Ada vâlîsi General Gentili ile mülâkat 1797, General Rose'la Yanya'da mülâkat, General Rose'u Filat'ta esîr edip Ist.'a sevkı 10.1798, Preveze'yi Fransızlar'dan geri alarak 3 Fransız generali, 5 subayı, 144 er ve erbaşını esîr ol.Ist.'a sevkı, 250 Fransız ve 300 Rûm askerini katletmesi, bir Fransız generalini daha esîr edip Ist.'a göndermesi ve 18 gün sn.4.000 piyâde ve 3.000 süvârî ile Voniçe ve Parga'yı Fransızlar'dan geri alması, bir kaç gün sn.gene bir Fransız generali, 2 albayı, 7 binbaşıyı esîr alması, vezîr 1798(yş.54, müddet 24 yıl), Rûmeli vâlîsi olarak 4.1802'de eyâletinin merkezi Manastır'a gitmesi, kendi 10.000 askeri dışında emrine 70.000 asker daha verilerek Bulgar eşkıyâsını tenkîli, eyâletten azli 1803, 2.000 zâyiât vermek bahâsına Berât'ı vezîr İbr.Pş.'nın elinden alması 2.1.1810, İbr.Pş.'nın mutasarrıfı olduğu Avlonya'ya çekilmesi, oğlu Velî Pş.'nın yerine tekrar Derbendler kumandanı olması 9.1807, Lord Byron'ı Yanya'da misâfir etmesi 10.1809, Avlonya'ya girmesi 1.1811, İbr.Pş.'yı esîr ederek Koniçe'de katli 9.1811, 'Alî Pş.'nın mutasarrıfı olduğu sancakları teftîşe me'mûr

Celâl Ef.'nin bu görevle Ist.'dan hareketi 2.9.1811, Celâl Ef.'nin Yanya'ya gelerek 'Alî Paşa'yı çağırtıp sorgulaması 1.10.1811, Celâl Ef.'nin aleyhde raporu üzerine Bâb-ı Âlî'nin Tırhala(Tesalya), Elbasan- Ohri sancaklarını 'Alî Pş.'nın yönetiminden alması 10.1811, Derbendler başbuğluğundan azli 3.1820, bu müddet içinde 'Alî Pş.'nın yalnız Yanya(Epir) vâlîsi olarak kalması, vezâret pâyesi alınarak Yanya'dan da azli 8.1820, oğul ve torunlarının da yönettikleri sancaklardan azledilmeleri, bunların Tepedelen'e çekilerek orada oturmaları hakkında Bâb-ı Âlî emri, 'Alî Pş.'nın bu emre itâat etmeyip emri çıkartan sadrâzamı pâdişâha(II. Mahmûd) şikâyete kalkışması üzerine îdâmına fermân çıkması 8.1820, Osmanlı ordusunun gelip korkunç şekilde tahkîm ve techîz edilen Yanya'yı uzun bir muhâsaradan sonra alması, 'Alî Pş.'nın kurşun atılarak katli, ertesi gün Yanya'da Fethiye Câmii bahçesine gömülmesi, 3 oğlu ile kendi kellesinin Ist.'a yollanıp Silivrikapısı'na gömülmesi, bu sûretle bu yıllarda Kavalalı Meh.'Alî Pş.'nın Mısır'da yaptığı işe Tepedelenli'nin muvaffak olamaması ve pâdişâha bağlı, kendi âilesinde devâm edecek bir Büyük Arnavudluk kuramaması.- Dîğer mühim olaylar: 24, 26, 31.3.1812'de 'Alî Pş.'nın kızkardeşi Şehnisâ Hn.ve oğlu Muhtâr Pş.ile 3 kol hâlinde Sendriya, Libohva ve Yanya'dan Gardiki kasabasına gelip bu kasabadaki 2.000 Müslüman Arnavud'u kendisine itâat etmedikleri için büyük vahşetle katliâmı(bundan tam 50 yıl önce 1762'de Gardiki'liler, 'Alî Pş.'nın annesi ile hemşîresini esîr edip tecâvüz etmişlerdi). 6.5.1812'de Sadrâzam'ın yeğeninin Yanya'ya gelip 'Alî Pş.'nın eyâletinde yaptıklarını teftîşi ve 'Alî Pş.'nın Rus harbine 2.500 asker yollıyarak ve müfettişi memnûn ederek kellesini kurtarması, 5.3.1813'de 4 aylık ikaametten sn.Preveze'den Yanya'ya dönmesi ve 15.4.1813'de İngiliz generali d'Ayret'i, zevcesi, oğlu, kızı, 8 subayı ile kabûlü(generalin Yanya'dan ayrılması 22.4.1813), Derbendler kumandanlığının oğlu Velî Pş.'dan alınarak gene 'Alî Pş.'ya verilmesi 21.10.1813, Yanya'da 10 yıldır Fransa konsolosu ve müstakbel Académie Française üyesi François Pouqueville'in(ölm.Paris 1838) Yanya'dan Patras konsolosluğuna gitmek üzere ayrılması 8.2.1815(15.9.1816'da Patras'dan Marsilya'ya çıkarak diplomatlıktan ayrıldı).

=1. Ümmü Külsûm Hn.b.Kaplan Pş.(yukarıya bk.) (ölm.1809), izd.Ergeri 1768, izd.müd.41 yıl, med.Yanya, Fethiye C., zevci 'Alî Pş.ile bir kavga netîcesinde öldürüldü, Muhtâr ve Veliyyeddîn Paşalar'ın annesi.

=2. Züleyhâ Hn.b.Tâhir Pş., Ah.Bey kendisini boşadıktan sonra 1788'de Yanya'da 'Alî Pş.ile evlendi.

=3. Gürcî câriye, Sâlih Pş.'nın annesi.

=4. Vasiliki(Pleşiviçi/Filat, 1800? - Misolongi/Mora, 1835 = 35?), izd.1815?, Ortodoks Hıristiyan olarak öldü, kardeşi Sino ile berâber 24.1.1822'de esîr edilip Ist.'a getirildi, Bursa'ya sürüldü, 1830'da afvedilip Tırhala'da bir çiftlik ihsân edildi, zevcinden 56 yaş kadar küçüktü. Bir Rum kızıdır.

=5. Fülâne b.Mahmûd Pş., izd.1810, 1799'da 'Alî Pş.'nın zehirlettiği Sefer Bey'den dul kalmıştı. Mahmûd Pş., babası İşkodralı-zâde(b.bk.) Gaazî Meh.Pş.'nın yerine İşkodra mutasarrıfı(*S'O*, IV, 328-9, 335-6) olup oğlu Sül.Bey(ölm.1809),

İbr.Pş.'nın Avlonya kaymakamı idi. İbr.Pş.(ölm.1812), Mahmûd Pş.'nın kardeşi olup Kurd Pş.dâmâdı idi. İbr.Pş., mîrmîrân paşalık'la Ohri mut.6.1789, ağabeyi Mahmûd Pş.'nın katlinde İşkodra mut.1796, vezâret'le Rûmeli seraskeri 1803, Rûmeli v.1805-6 olup İşkodra mutasarrıfı ol.öldü. İbr.Pş.'nın oğulları Tâhir Pş.(ölm.1812) ve Râgıb Pş.(ölm.1820?) olup 1804 ve 1810'da mîrmîrân paşa olmuşlardır. Hepsi İşkodralı-zâde(b.bk.)'dir.

Tepedelenli'nin annesi, Berât mutasarrıfı Köniçeli vezîr Kurd Pş.'nın akrabâsındandır. Tepedelenli'nin sırasıyle Muhtâr Pş., Veliyyeddîn Pş., Sâlih Pş.adlarında 3 oğlu olmuş, âile ilk ikisinden günümüze gelmiştir. İlk iki kardeşin arasında 2, fakat 2. ile 3. arasında 30 yaş fark vardır:

1) Sâlih Pş.(1801 - Ankara, 8.1821 = 20), mîrmîrân paşalık'la İnebahtı mut.idi, Ergeri'de devlet kuvvetlerine teslîm oldu, Ankara'ya sevkedilip orada îdâm edildi, Silivrikapısı'nda(Ist.) medfûndur.

2) Muhtâr Pş.(1769 - Ankara, 8.1821 = 52), Tepedelenli'nin by.oğlu, babası 25 yaşında iken doğdu, mîrmîrân paşalık'la Ohri mut.1795b-10.1796, Ağrıboz ve Karlıili mut.1797a, İnebahtı mut.2.1807, ilâveten Berât ve Avlonya mut.7.1810-1812'de 8.000 askerle Rusya cebhesine gitti, Ergeri'de devlet kuvvetlerine teslîm oldu, Ankara'ya götürülüp îdâm edildi, kellesi Ist.'a yollanıp Silivrikapısı'na gömüldü. Rûm metresi Frosini, 1802'de Yanya'da babası 'Alî Pş.tar.öldürtüldü. 1790'da hem Kurd Paşa'ya, hem Paşa Hâtûn'u alarak İbr.Pş.'ya dâmâd oldu. 25.2.1812'de Gerdiki'de eski eşi, yeni zevci Selîm Bey Koka ile berâber intihâr etti. 2 oğlu: 1- Mahmûd Pş.(1810-1863 = 53), 10 yaşında Tepedelen mütesellimi 1820, Litahva'da oturdu, dedesi ölünceye kadar Tepedelen'i hükûmet kuvvetlerine karşı savundu, derebeylerine karşı amansız olan II. Mahmûd çocuk olduğu için îdâm etmiyerek afvetti, Erzurum'a sürüldü, afvedilip Ist.'a geldi, çok büyük bir serveti mîrâs yedi ve bu serveti sefâhat yolunda tüketerek Ist.'da öldü, babası ve ağabeyi gibi mîrmîrân paşa idi. 2- Hüs.Pş.(1800 Selânik 1830? = 30?), mîrmîrân paşa pâyesinde iken dedesinin ısyânında tutuklanıp önce Edirne, oradan Selânik'e sürüldü. Oğlu Sül.Celâleddîn Bey, bunun oğlu ağır cezâ reîsi, avukat, Selânik'de gazeteci Meh.Nazîf Süleymân Bey, bunun Fatma Zehrâ Hn.'dan olma oğlu: Nizâmeddîn Nazîf Tepedelenlioğlu(Taşoz adası 1901 Ist.25.5.1970 = 69), Hukuk Fakültesi, gazeteci, yazar, romancı, İng., Fr., Alm. = Ayten Öngel(Ankara 1929), bu izdivacdan Nazîf Akbulut(1944).

3) Veliyyeddîn Pş.(1771 - Kütahya, 8.1821 = 50), mîrmîrân paşalık'la Avlonya mut.5.1796, 1788-1805 arasında Tırhala(Tesalya) mutasarrıf vekîli(babasına vekâleten), 8.1810'da Mora'da Trapoliçe'de Lord Byron'ı kabûl ve misâfir etti, Berât mut.11.1812, ağabeyi ile berâber Vidin seraskeri sıfatıyle Rus harbi 7.1809, ilâveten Tırhala mut., vezîr 1797(yş.26, müddet 24 yıl), Mora v.1807, Rus harbi 1807, Âgâh Ef.'nin Mora'ya müfettiş gelmesi ve Paşa'nın Tuna kumandanlığı sıfatının kaldırılması 5.1811, Mora'dan Tesalya'ya tâyînen nakli 8.1812, babasının ısyânında Preveze'de 4.1820'de

teslîm oldu, Kütahya'ya getirilip îdâm edildi, kellesi Ist.'da Silivrikapısı'na gömüldü. 1791'de hem İbr.Pş.'nın kızı Zübeyde Hn., hem Kurd Pş.'nın kızı ile evlendi. Delvine, 1784'de Avlonya mutasarrıfı olan Kurd Paşa'nın(ölm.3.1787) oğlu İbr.Pş., dâmâdı dîğer İbr.Pş.'dır. Veliyeddîn Pş.'nın çocukları:

1) Meh.Pş.(1799 8.1821 = 22), Delvine mut.iken Parga'da teslîm oldu, Kütahya'ya gönderilip orada îdâm edildi. Oğlu Fihâm Bey'dir.

2) Sa'îde Hn. = Fülân bey b.Serezli Î'sâ Bey, izd.4.1812.

3) Behiyye Hn. = Zeytûn mütesellimi, izd.4.1812.

4) 'Ayşe Hn. = Avlonyalı-zâde(b.bk.) Ah.Bey, izd.4.1812.

5) Fatma Hn. = Tepedelenli-zâde(yk.bk.) 'İzzet Bey b.Âdem Bey. Oğulları Âdem Bey ve bunun kızı Re'fet Hn. = Sd.Avlonyalı(b.bk.) Ferîd Pş. Ferîd Pş.'nın babası Avlonyalı Hacı Must.Nûrî Pş.(1831-1914), yukarıdaki Ah.Bey = 'Ayşe Hn. izdivâcından doğmadır.

6) Rukıyye Hayriye Hn. = İşkodralı-zâde(b.bk.) Must.Pş.(1797-1860=63), vezîr, izd.4.1812.

7) Selîm Sırrî Pş.(1800 - Belgrad, 6.1847 = 47), dedesinin ısyânından önce Mâden'e, sn.Kütahya'ya sürüldü, sn.afvedilip Ist.'a geldi, hacegân, voyvoda, mütesellim, 2. tezkireci 1829b, mâliye tezkirecisi 3.1832, Feshâne md., İzmir muhassılı 1839, Beyrût müfettişi, Vidin müfettişi, ûlâ ile Erzurum defterdârı 1845, Ayvalık kaymakamı, Meclis-i Mâliye üyesi, vezâret'le Belgrad muhâfızı 2.1847, med.Belgrad Kalesi, şâir(Fatîn; *SATŞ*, 1.729). Oğulları Velî Bey, Servet Bey(kızı Âsiye Hn.) ve Muhtâr Bey. Sonuncunun kızı Emîne Neyyir Hn.=gazeteci Mahmûd Celâleddîn Bey(b.Fülân b.1770'de İstanbul şehremînî Hüsâmeddîn Ef.), bu evlenmeden: Abdülhak Şinasi Hisar(1888-1963) ve yazar Selim Nüzhet Gerçek(1891-12.12.1945).

8) İsm.Rahmî Pş.(1806 - 29.5.1875 = 69), Yanya'da dedesinin yanında bulunup Ist.'a getirilip tahsîl ettirildi, 1826 Vak'a-i Hayriye'de sancak-ı şerîfi taşıdı, kapıcıbaşı 7.1828, harbe gitti, kç.imrahor, başbakı kulu, Tırhala mut.1.1848, vezâret'le Trabzon v.2.1848(yş.42, müddet 27 yıl, 3 ay), Edirne 10.1848, Yanya 12.1848, Cezâir-i Bahr-i Sefîd 9.1852, Haleb 2.1855, Edirne(2) 11.1856, Silistre 12.1858-1859a, Selânik 8.1859, Girid 1.1860, Tırhala 6.1862, Kastamonu 5.1866, Hudâvendigâr 8.1866, Beyrût 7.1869, Şûrây-ı Devlet üyesi(1) 9.1871, muhâkemât-ı cezâiyye reîsi, Islâhât Komisyonu üyesi, Şûrây-ı Devlet(2) 16.2.1872, bu görevde öldü, med.Haydarpaşa. Çocukları: 1- Şefîka Hn. 2- Âsaf Bey(ölm.20.4.1888), Üsküdar belediye reîsi, med.Kanlıca, sırasıyle mîrmîrân paşa, Rûmeli beylerbeyi paşa, son olarak bâlâ ve gene bey, oğlu Kemâleddîn Bey. 3- Hüs.Kâmil Bey(Ist.1864 - Ist.15.12.1921 = 57), şâir, müel., med.Merkez Ef., annesinin yanı(*SATŞ*, 739-4).

Bu âileden Manastırlı Meh.Ken'ân Tepedelen'le Sâibe Hn.'ın oğlu Zıyâ Tepedelen(Ist.1916-Ank.5.12.1987=71), Mülkiye 1937, Helsinki, Adis Ababa ve Dakar'da büyükelçi, 1948'de evlenip boşandı, oğlu Ken'ân Tepedelen(=Fatma Leylâ T.)

(*Mülkiye Târîhi*, V, 2.263-4), med.Ank. Ziyâ Tepedelen'in hemşîre-zâdesi: Sül.Çiniç ve Nûr Çiniç.

Selîm Pş.oğlu Velî Bey, Emîne Hayriye Hn.(ölm.1950'ler, med.Zencirlikuyu) b.Safvetî Paşa-zâde(b.bk.) Rif'at Bey'le evlendi. Kızları Talha Ebüzzıyâ ile evlenen Hâdiye Selîmoğlu ve İsm.Müştâk Mayakon'la(1882-1938) evlenen Sâ'diye Hn.'dır (bk.Rızâ Paşa-zâdeler).

Selîm Pş.torunlarından Tepedelenli-zâde Hâdiye Hn.(Velî Bey'in kızı), Ebüzzıyâ-zâde Talha Bey'in(1882-1922), zevcesi ve Ziyâd Ebüzzıyâ'nın(doğ.1911) annesidir. EBÜ'Z-ZIYÂ-ZÂDELER: Esb-keşân = Atçeken-oğulları: 1220'lerde Horâsân'dan Anadolu'ya gelip (Şerefli)Koçhisâr'a yerleşen Hacı Hasan - Hacı Hâmid - İmâm Nûrî - Koçhisar'da zâviye kuran Şeyh Enbiyâ Dede - Hüs.Ağa - tımarlı sipâhîsi Şehîd Ah.Ağa - Hacı Meh.Ağa - Has.Ağa - Şehîd Meh.Ağa - İmâm Kara Halîl Ef. - Hacı Has.'Abd.Ef. - Şeyh Meh.'Alî Ef. - Şeyh Must.Fazlî Ef. - Hacı Meh.Kâmil Ağa - Hoca Has.Ferîd Ef. - evkaf mümeyyizi Kâmil Ef. - Midilli'de tahrirât kâtibi iken 28.2.1888'de Rumlar'ca şehîd edilen Behcet Bey. Behcet Bey'in kardeşi: Ebü'z-Zıyâ Meh.Tevfîq Bey (Ist.10.2.1848 - Ist.27.1.1913 = 64, 11, 16), mâliye mektûbî kalemi, Şûrây-ı Devlet maârif dâiresi mülâzımı 6.3.1868, 1872'de istîfâ, Rodos'a sürgün 6.4.1873-10.6.1876, Bosna mektûbcusu 2.7.1877, Konya'ya sürgün 10.4.1900, Antalya mv.12.1908, ûlâ 3.10.1887, büyük gazeteci, nâşir, hattât, ressam, müel., müt., ='Adviye Hn., izd.1865. 3 oğlu: Zıyâ Bey(1870-5.7.1896=26), Talha Bey(1882-1922=40) ve Velîd Ebüzziyâ (1884-1945=61). Gazeteci olan Talha Bey, Galatasaray'da son sınıfta iken babası ile berâber Konya'ya sürülüp 1900-1908'de burada kaldı. İsviçre'de senatoryumda öldü, Ist.'a getirilip babasının yanına Bakırköy'e gömüldü. Velîd Ebüzziyyâ, Paris'de Sciences Politiques'de okuyup gazeteciliğe başladı. *Tasvîr-i Efkâr* adlı büyük gazetenin sâhibi idi. Mütâreke'de İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. 11.1.1945'de öldü. Oğlu Selîm Ebüzziyâ'dır(doğ.1921).

Ziyâd Ebüzziyâ(Ist.1911), Talha Bey'le Tepedelenli-zâde Hâdiye Hn.'ın oğludur. Galatasaray 1932, Hukuk 1936, gazete sâhibi, Konya mv.1950-57, müel., Fr., İng., Alm., Rumca. = 1. Vâlâ Ebüzziyâ =2. Selva Lussy (Olten/İsviçre 1930). Çocukları: seramikçi Alev Ebüzziyâ(1938) ve Talha Ebüzziyâ(1941). Ziyâd Ebüzziyâ her iki eşinden de ayrılmıştır(ikincisinden 1967'de). İlk eşi, Âzerbâycân mâliye nâzırı 'Abdül'alî Emîrcân Bey'in kızıdır.

Velîd Ebüzziyâ(7.1882-12.1.1945=63, 5), Ziyâd Ebüzziyâ(1911-26.5.1994 =83), gazete sâhibi, yazar, târihçi, DP Antalya mv., med.Zencirlikuyu=Vâlâ Ebüzziyâ, çocukları: Alev ve Talha Ebüzziyâ.

1882'de Tevfîq Bey'in Bakırköy'de satın aldığı köşke Ebüzziyâ Köşkü denir. Ünlü Ebüzziyâ Matbaası ise Galata'da idi(R.E.Koçu, *Ist.Ans.*, IX, 4.867b-82a). Tevfîq Bey'in hanımı, Ebüssü'ûd-zâdeler'dendir(b.bk.).

TEVFÎQ PAŞA-ZÂDELER(D, S): OKDAY soyadını almışlardır. Kırım Hanları Giraylar'ın(b.bk.) bir dalı olmakla Cengiz hânedânının Cuci Ulusu'ndandır.

Selîm Giray I(1634-1704) oğlu Devlet Giray II(1668-1725, han 1699-1702) oğlu Arslan Giray(han 1748-1755 + 1767) oğlu Mîrzâ Ah.Giray oğlu Bâğçesaraylı Mîrzâ Must. Giray (ölm.Edirne 1830) = 'Afîfe Hn.(ölm.1828) b.Ah.Giray(İ.H.Okday'ın bana verdiği şecerede Mengli=Benli Giray) b.Kaplan Giray II(1739-Ist.7.1771=32, 1770'de 10 ay han, med.Ist., Subaşı köyü C.) b.Selîm Giray II(1708-1748, han 1743-1748) b.Kaplan Giray I(1680-1738, han 1707-8 + 1713-6 + 1730-6) b.Selîm Giray I(1634-1704, han 1661-1678 + 1684-1691 + 1692-1699 + 1702-1704). Bu şecerede görüldüğü gibi ikisi de Büyük Selîm Giray I'den inen 'Afîfe Hn.ile Must.Giray'ın oğulları: 1) İsm.Hakkı Pş.(1783-1876) ve 2) Fülân Bey, Osmanlı ordusunda subay(bunun 2 oğlu da subay). Hacı Ebû-Bekr Rif'at Ef.(ölm.1831b) ise, 'Afîfe Hn.'ın kardeşi, şâir, müellif, âlimdir. Safvetî Paşa-zâdeler'in(b.bk.) atasıdır. Bir oğlu Safvetî Pş., dîğeri Hacı Must.Ef.'dir (ölm.Mekke 1879), asâkir-i muntazama müsteşârı 5.1843, bahriye müsteşârı 10.1843, Vâlâ üyesi 1.1854, surre emîni 1867, Harem-i Şerîf md.12.1877.

İsm.Hakkı Pş.(İsmâil 1783 - Yanbolu 1876 ≐ 93), süvârî ferîkı, attan düşerek öldü, Yanbolu Ulu Câmii avlusundaki türbesine gömüldü, Yanbolu'da Giraylar'ın mâlikâneleri vardı. Kırım Harbi'ne katılmıştır. =1. 'Ayşe Fatma Gülşinâs-Bânû Hn.b.Diyârbekrli Hacı Sül.Şâ'bân Ef. =2. Binnâz Hn.(Tatar). Hakkı Pş.'nın 3 oğlu 1., Nâciye Hn.'la Receb Bey 2. hanımındandır(yaş sırası):

1) Nûrî Bey, diplomat, med.Yahyâ Ef., by.oğul. 2) Rif'at Bey(ölm.1897), diplomat, med.Yahyâ Ef., 2. oğul. 3) Sd.Tevfîq Pş., aş.bk.

4) Nâciye Hn. = Hayrî Pş., ferîq, Harbiye nezâreti inşâât dâiresi reîsi, b.mîralay Tâhir Bey b.Vidinli İsm.Pş. Çocukları: 1- Fahriye Kahramankapdan (çocukları yük.mîmâr Osmân Kahramankapdan ve Nizâmeddîn Kahramankapdan). 2-Afîfe Alaybek = Memdûh Alaybek. 3- İclâl Zaza. 4, 5, 6-3 çocuk daha. 7- Meh.Zıyâ Suner (ölm. Ist.26.9.1957), med.Sahrây-ı Cedîd = Nerîmân Suner b.'Alî Salâhî Bey b.Hüs. Hasîb Ef.(posta nâzırı). Çocukları: Necîl Suner, Leylâ Havlucu(=Necdet Havlucu) ve Hüs.Havlucu.

5) Meh.Receb Bey(ölm.3.1949), Şûrây-ı Devlet üyesi, 1920'de Gelibolu mutasarrıfı, İstiklâl madalyası, med.Merdivenköyü = Fülâne b.ferîq 'Alî Refîq Pş., 1908'den sn.Harbiye nezâreti topçu dâiresi reîsi, 1. 'Osmânî, 1. Mecîdî. Çocukları: 1- Enver Bey(ölm.1955'den önce), kızı Ferhunde Hn. 2- Zıyâ Bey, yb., 1955'de hayatta. 3- Fıtnat Hn.(ölm.1955'den önce) = Ekrem Sokollu(b.bk.) (ölm.1955'den önce), çocukları Süreyyâ Sokollu(1955'de Ankara'da kur.alb.) ve Münevver Bulgur, evlenip ayrıldı, 1955'de hayatta, çocukları Has.ve Ekrem Beyler. 4- Afîfe Hn., 1955'de evli, Taksim'de yaşıyor. 5- Fahrünnisâ Hn., 1955'de Ist.'da Acıbâdem'de, oğlu baytar Na'îm Bey. 6- Ah.Bey, 1955'de Paris'de.

Ah.Tevfîq Pş.Okday(Toptaşı/Üsküdar/Ist.10.2.1845 - Ist.9.10.1936 = 91, 7, 27), son 2 yılında "Okday" soyadını taşıdı, med.Yahyâ Ef.(1971'de Topkapı'ya nakledildi). Süvârî mülâzımı ol.Harbiye 1863, üsteğmen iken askerlikten istîfâ ile Terceme Odası 5.1866, 15 altınla Roma 2. kâtibi 7.1872(10 gün maslahat-güzâr), 20 altınla Viyana 2. kâtibi(2 ay maslahat-güzâr), 20 altın ve sâniye rütbesiyle Berlin 2. kâtibi 6.1873(2 ay, 10 gün maslahat-güzâr), 33 altınla Atina başkâtibi 12.1875, 33 altınla Petersburg başkâtibi 9.1876, Kabûlî Pş.'nın büyükelçiliğinde Petersburg maslahat-güzârı 11.1876-6.1877 ki bu sırada 93 Harbi başladı, 60 altın ve mütemâyiz rütbesiyle Şumnu'da başkumandanlık politika me'mûru 6.1877, ûlâ sânîsi, 3. Mecîdî 13.8.1879, 80 altınla Atina maslahat-güzârı, 2. Mecîdî 1.1881, ûlâ ve 130 altın 4.1881, 200 altınla Atina elçisi 6.1883, bâlâ ve 1. Mecîdî 4.10.1883, 560 altın aylıkla Paris'de Süveyş Kanalı Komisyonu delegesi 27.4.1885, 360 altınla Berlin büyükelçisi 4.9.1885, vezîr 26.10.1889(yş.41,7,12,müddet 33,2), 1. 'Osmânî 14.6.1893, 400 altınla hâriciye nâzırı 6.11.1895 - 3.2.1909 = 13, 3, 27(Berlin büyükelçiliği 10, 2, 2) (hâriciye nâzırları arasında müddet bakımından Âlî Pş.ve T.R.Aras'dan sn.3.), murassâ 'Osmânî 12.3.1896, murassâ Mecîdî 17.5.1896, İmtiyâz 21.3.1898, İftihâr ve altın kılıç 29.8.1899, sd.14.4.1909 - 5.5.1909 = 0, 0, 21 + 11.11.1918 - 13.1.1919 = 0, 2, 2 + 13.1.1919 - 4.3.1919 = 0, 1, 22 + 21.10.1920 - 4.11.1922 = 2, 0, 14 = 2, 4, 29, ilk sadâretinde maaşı 300 altın, Londra büyükelçisi 10.5.1909 - 5.11.1914 = 5, 5, 26(bu arada sadâreti kabûl etmemesi üzerine 1912 sonunda Ah.Muhtâr Pş.sadrâzam oldu), Sultân Vahîdeddîn'in cülûsunu teblîğ için 7.9.1918'de Berlin, Viyana, Sofya'ya giden Şehzâde 'Abdürrahîm Ef.riyâsetindeki hey'etin üyesi, Almanya nezdinde askerî murahhas 1. ferîq Zekî Pş.ve oğlu Dâmâd İsm.Hakkı Bey de bu hey'ette idi. Devlet hizmetinde 60. sene-i devriyesi için Sultân Vahîdeddîn'in kendisine kılâde'siz Hânedân-ı Âl-i 'Osmân vermesi 6.4.1919(ki pâdişâh ile dünür olmuşlardır), meclis-i vükelâya me'mûr 22.5.1919, bir kaç gün sn.istîfâ, 10.1919'da Ferîd Pş.'nın istîfâsında sadâreti kabûl etmemek büyük hatâsında bulundu, tâyîn olunan 'Alî Rızâ Pş.kabinesinde de devlet nâzırlığını kabûl etmedi, meclis-i vükelâya me'mûr(2) 5.10.1919, senatör 12.1908-11.1922, Meclis-i Âyân reîsi 10.1.1920, Sâlih Pş.'nın istîfâsı üzerine en büyük siyâsî hatâsını yaparak sadâreti gene kabûl etmedi ve Ferîd Pş.'nın gene sd.olması yolunu açmış oldu. Paris sulh konferansına katıldı, fakat teklifleri kabûl etmeyip döndü, yerine gönderilen Ferîd Pş., Sevr Muâhedesi'ni imzâladı. Sd.olunca Londra konferansına gidip sözü Ankara delegeleri Bekir Sâmî, Dr.Nihâd Reşâd, Husrev Gerede Beyler'e bıraktı, Londra'da iken sadârete eski sd.nâfia nâzırı 'Alî Rızâ Pş.vekâlet etti. Londra'ya hareketi 12.2.1921, avdeti 15.4.1921. Basılı Fr.'dan terceme bir târih kitabı var. II. 'Abdülhamîd'in kendisine 1898'de ihsân ettiği Ayaspaşa'daki Tevfîq Paşa Konağı, sonra Park Otel olarak kirâya verildi ve son yıllara kadar vârislerin elinde kaldı. =Elisabeth Wolfisberg(İsviçre 1861 - Ist.16.2.1949 = 88), izd.Atina 1879, izd.müd.57 yıl, yş.18-75, med.Edirnekapısı, izdivâcında değil, çok sn.ihtidâ ederek 'Afîfe Hn.adını aldı, babası Bern emniyet müdîri idi. Toplam 15, 10, 28 müddetle imparatorluk kabinesinde kaldı ve 5 def'a kısa müddet sadrâzam oldu ki 3 kardeş pâdişâh devrindedir. Berlin ve Londra'daki

iki büyükelçiliğinin toplamı 15, 7, 28 olup ayrıca 2. kâtib, başkâtib, maslahatgüzâr, orta elçi ol.dokuz buçuk yıl Avrupa'da bulundu. Bu sûretle Avrupa'da hizmet müddeti 25 yıl, 2 ay tutar.

Fatma Zehrâ Moran(Berlin, 30.12.1888 - Ayaspaşa/Ist.21.1.1974 = 85, 0, 22), med.Edirnekapısı, Tevfîq Pş.'nın by.kızı. =Mazlûm Ḥâmid Moran(1875 Şişli/ Ist.17.4.1937 = 62), zevcinden 13 yaş kç., Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi üyesi, ûlâ 20.11.1903, 1. Mecîdî 9.7.1904, 3. 'Osmânî 26.7.1901, izd.Kuruçeşme/Ist.19.5.1904, izd.müd.32, 10, 29, yş.15, 5, 20 - 48, 4, 19, dâhiliye nâzırı Memdûḥ Pş.oğlu, bu sûretle II. 'Abdülḥamîd'in hâriciye ve dâhıliye nâzırları, bu görevlerde ve pâdişâh tahtta iken dünür oldular. Bu izdivacdan: Memdûh Moran(1905-1972), Nâilî Moran(1908-1968), Nâzlı Tlabar(1913-1971). Tafsîlât ve bunların çocukları için Bk.Mazlûm Paşa-zâdeler.

Tevfîq Pş.'nın dîğer kızları: Hadîce Nâile Hn.(Berlin 1889 -Lozan 1924 = 35), 'Ayşe Gül-şinâs Hn.(Ist.1.1.1900 - 1920 = 20). Tevfîq Pş.'nın bir oğlu çocukken öldü. 2 oğlu şunlardır:

'Alî Nûrî Okday (Atina, 5.1883 - Ist.23.9.1970=87,4), Tevfîq Pş.'nın kç.oğlu, kur.alb., Berlin Akademisi me'zûnu, Sul.Vaḥîdeddîn'in yâveri, med.Edirnekapısı. =Edîbe Okday(ölm.1970'e doğru, zevcinden az önce) b.Âsaf Bey b.Ayaşlı-zâde(b.bk.) Sâ'dullâh Pş. Çocukları: 1- yk.müh. Ah.Şefîk Okday(Berlin, 28.3.1909) = Anni Okday, çocukları: Güven Okday(1937) (=Ayşe Okday, bu izdivacdan Ah.Tevfîk ve Aylin), Meral Çiftçi(13.5.1939) (=Hikmet Çiftçi, bu izdivacdan Hadîce ve Hâkan), Jûlîde Okday. 2-Semrâ Tanman(Ist.191x) = Selâmî Tanman, tâcir, çockları: Sevil Arun(=Necâtî Arun, çocukları Ayşegül), Sevim Tanman, Seren Vural(=Vural Vural, çocukları Cevâd ve Leylâ), Sâ'dî Tanman(=Sündüs Tanman).

Güven Okday eşi Ayşe Okday aslen Polonyalı Kontes Stengierska olup Güven'in annesi Anne Maria da Ayşe adıyle ihtidâ eden Alman'dır.

Dâmâd İsm. Ḥakkı Okday Beyefendi (Atina, 28.10.1881 - Ist.11.10.1977 = 95,11,14), Tevfîq Pş.'nın by. oğlu. Berlin askerî akademisinden me'zûn kurmay albay, Balkan Harbi'nde İşkodra müdâfîlerinden, Cihan Harbi'nde Galiçya'da 19. tümen kurmay başkan yardımcısı, sn. Bağdâd'da ordu harekât şûbesi kısım âmiri, 1917'de Münih'e gidip Bavyera kralına Hânedân nişânı götürdü, 5.2.1918'de Vel. Vaḥîdeddîn Ef.'nin yâveri, sn. Sultân Vaḥîdeddîn'in yâveri, 1918'de Sul. Vaḥîdeddîn'in cülûsunu teblîğ için Berlin, Viyana, Sofya'ya giden hey'ete dâhil, Millî Mücâdele'de General Trikopis'i esîr alan tümeninin kurmay başkanı, cumhûriyet devrinde başkonsolos, bir kaç değerli eserin müellifi. 15 yaşına kadar Almanya'da büyüyüp tahsîl etti, 11.1895'de Türkiye'ye geldi. =1. Fatma 'Ulviye Sultân (12.9.1892 - 25.1.1967 = 74,4,13) b. Meḥ. VI. Vaḥîdeddîn (b.bk.), izd. Sultân'ın Kuruçeşme'deki sarayı (ki daha önce II. 'Abdülḥamîd'in mâbeyncisi Kocabaş Â'rif Bey'in yalısı idi), 10.8.1916, talâq ayni yer 21.6.1922 = 5,10,12, yş.23,10,28 - 28,9,10, zevcinden 10,10,15 kç. (tekrâr evlendi), nikâh Dolmabahçe Sarayı, 13.11.1914'de 2 yıl önce kıyılmıştı. =2. Hadîce Ferḫunde Okday b.ferîq 'Alî Kırat Paşa, izd. 19.12.1925 (talâkdan 3,5,28 sn.), çocuksuz. İlk izdivacdan: Su'âde **Hümeyrâ Hn.-Sul.** (Kuruçeşme Sarayı, 4.6.1917) =1. Fâhir Bey, izd. Ist. 1939, tal.

A.B.D. 1942 = 3 yıl, yş. 22-25, çocuksuz. =2. Halîl Özbaş (1918-18.11.1963=45), izd. A.B.D. 1944 = 19 yıl, yş.27-46,5,12. Bu izdivacdan: İsm. Halîm Özbaş (Ist. 6.10.1945) ve Hân-zâde Evliyâ-zâde (İzmir, 4.10.1953). Tafsîlât için bk. Mehmed VI. Vahîdeddîn. Hümreyrâ Hn.-Sul., 1939'da özel izinle Türkiye'de oturma hakkını elde etmişti.

TİMURTAŞOĞULLARI veyâ KARA TİMURTAŞ-ZÂDELER(D): 'Osmân Gaazî'nin subayı Aykut Alp (ölm. 1325) oğlu Kara 'Alî Bey, babası gibi 'Osmân Gaazî'nin subayı iken 1308'de Apolyond gölünde Alyos=Kız adasını alıp manastır râhibinin kızı ile evlendi, bu izdivâcdan: Kara Timurtaş Pş. (1310? 3.1404 =94?), "Ebü'l-Meğâzî" denir, Bursa'da Timurtaş mahallesindeki câmiinin avlusundaki türbesinde medfûndur. Şehzâde Yıldırım Bâyezîd'in lalası, 1382'de Lala Şâhin Pş.'nın yerine Rûmeli eyâletinin 4. beylerbeyisi, 1382'de bu sıfatla Manastır, Pirlepe, İştip'i fethetti, sn. ilâveten vezîr ve 1387'de 2. vezîr oldu. 1392'de Fîrûz Pş., Rûmeli eyâletine 5. beylerbeyi olunca sâdece 2. vezîr olarak kaldı, çok yaşlı olduğu için Ankara muhârebesine (1402) katılmadı, Bursa'da öldü. 4 oğlu:

1) Yahşı Bey, by. oğlu, Niş fâtihi, 28.7.1402 Ankara muhârebesine maktûl, sancak beyi.

2) 'Alî Pş. (ölm. 1428), Ankara muhârebesinde sancak beyi iken Timur'a esir düşüp sn. Timur tarafından salıverildi, vezîr 1421-23, Saruhân (Manisa) s.b. 1423-28, Manisa'da câmii var, bu şehirde ölmüş olması lâzım. Oğulları: Ahmed Bey, Mahmûd Bey, Haydar Bey, Câ'fer Bey.

3) **Dâmâd Oruç Pş.** (ölm. 1426), vezîr 1421-23, Anadolu beyl. 1423-26, bu görevde iken Ankara'da ölmüş olması lâzım, yerine Hamza Bey, Anadolu beylerbeyisi oldu. = Fatma Hâtûn b. Mehmed I (b.bk.). Ist.'da Oruç Bey Câmii, bu Fatma Sultân veyâ oğulları tarafından Oruç Pş.'nın rûhu için yaptırılmıştır, zîrâ Oruç Pş. Fetih'den 27 yıl önce ölmüştü. Çocukları: **Sultân-zâde Must. Bey** (oğlu Meh. Bey), **Sultân-zâde 'Alî Bey, Sultân-zâde Yûsuf Bey** ve **Sittî Efleme Hn.-Sul.** (bunun oğlu Meh. Çel., Balıkesir'de mekteb yaptırdı).

Kızı Sitti Nefîse Hâtûn=Zağanos(b.bk.) Mehmed Paşa(1415?-1462'den sn.).

4) Umur Pş. (ölm. çok yaşlı ol.Bursa, 8.1461), vezîr 1421-23, med.Bursa, âlim, Â'şıkpaşa-zâde bâzı olayları bu zâttan dinliyerek yazmıştır. Başlıca hayrâtı: Bursa'da câmî, kütübhâne, han, hamam, Edirne'de adını taşıyan mahallede mescid, Bergama'da medrese, hamam, Biga'da câmî, Afyon'da câmî, medrese, kervansaray, hamam. Oğulları: 'Alî Bey (ölm. 1474'den sn.) ve 'Osmân Bey (ölm. 1444), Varna meydan muhârebesinde sancak beyi ve şehîd.

Timurtaşpaşa-zâdeler'in nesli günümüze geldi. Recâî-zâde (b.bk.) Ekrem Bey'in annesi 'Adwiye Hn.'ın babası Seyfullâh Bey, Timurtaşpaşa-zâde'dir.

"Sarı" Timurtaş Pş., başkadır. 28.7.1402 Ankara meydan muhârebesine Anadolu beylerbeyisi olarak katılmış, Timur'a esîr düşmüş, 1403'de Timur Anadolu'dan çekilince kendisini salıvermiş, aynı yıl Bizans soylusu İoannes (Yuvannis) Tunteres'e dâmâd ol-

muş, Bursa'da ölüp orada Balıkpazarı'na gömülmüştür. Kara ve Sarı Timurtaş Paşalar'la çağdaş 3. bir Timurtaş Pş., Çandarlı-zâde 'Alî Pş. kölesi olup 1429'dan sn. öldü.

TOPAL 'OSMÂN PAŞA-ZÂDELER(D, S): Konyalı Ebû-Bekr Ağa oğlu **Topal 'Osmân Pş.** (1677 - 9.11.1733 = 56), Konya'dan Ist.'a gelip Saray'da kozbekçi, sn. bostâncı, pâdişâh tarafından Mısır'a görevle gönderilirken yolda Port Sa'îd-Dümyât arasında 1698'da Malta Şövalyeleri'ne esir düştü ve bu vuruşmada topal kaldı, esâretten kurtulup Ist.'a geldi ve 1711 Prut seferine katıldı, kapıcıbaşı, 1715 Mora seferine katıldı ve Mora'da martolosbaşı oldu, beylerbeyilik'le Tırhala s.b. 8.1715, vezîr 12.1716 (yş.36), Bosna 2.1720-5.1721 + 24.8.1727 - 28.11.1728 + 1730-5.1731, Rûmeli 5.1721 - 24.8.1727, Vidin ve Niğbolu sancakları, Rûmeli (2) 1729, Rûmeli (3) 5.17.1731, sd. 10.9.1731 12.3.1732 = 0,6,2, sadârete tâyîninde Arnavudluk'u teftîş ediyordu, 22 eylûlde Ist.'a gelinceye kadar Şâhin Mehmed Pş. kaymakam oldu. Trabzon, Tiflîs 6.1732, Erzurum 10.1732, Mûsul, Anadolu 24.2.1733 beyl., İran üzerine serasker, 20.7.1733'de Dücûm meydan muhârebesinde Nâdir Şâh'ı bozması üzerine I. Mahmûd tarafından 7.000 altın, hıl'atler, murassâ altın kılıç ve murassâ çeleng ile taltîf edildi ki en büyük nişan sayılan ve Osmanlı târîhinde yalnız bir kaç serdâra verilen çeleng, elmas bir tacdır ve, kavuğun üzerine konurdu. Kerkük meydan muhârebesinde Nâdir Şâh karşısında şehîd düştü, İmâm Kaasim Câmii'ndeki (Kerkük) türbesine gömlüdü. Mora'da Trapoliçe'de câmî ve çarşı yaptırdı. =Zelîhâ Hâtûn, Trapoliçe'deki türbesinde medfûndur. Dücûm zaferi üzerine I. Mahmûd'a şeyhulislâm "Gaazî" unvânını verdi. 'Osmân Pş.'nın 2 kızı ile 1 oğlu vardır ki Topal 'Osmân Paşa-zâdeler, bu oğlu Ahmed Râtib Pş.'dan yürümüştür. Kızlarından olan nesli:

1) Fülâne Hn. = Yenişehirli Fülân Bey, vezîr kethudâsı. Bu izdivacdan, Nizâm-ı Cedîd'in yıkılmasında ve III. Selîm'in düşmesinde (1807) çok meş'ûm rol oynıyan sadâret kaymakamı vezîr Mûsâ Pş. doğmuştur ki şeceresi için bk. Ebû-İshâq-zâdeler.

2) Fülâne Hn. = Sarı Mehmed Pş. (ölm. Hân Şeyhûn, 3.1750), Bakkal-zâde Sarı Hacı Mehmed Pş., 6 def'a başdefterdârlık yapmış ünlü müellif olup bu Sarı Mehmed Pş. ile karıştırılmamalıdır ve 1717'de îdâm edilmiştir. Topal 'Osmân Pş. dâmâdı olan bu Sarı Mehmed Pş.'nın şeceresi belli değildir, kayın-pederinin delâletiyle önce mîrmîrân paşa, sonra 1731b'de vezîr oldu, asker olarak kullanıldığı için kayın-pederinin yanında yetişmiş bir subay olduğu anlaşılır. Ağrıboz muhâfızı 1732a, Bender muhâfızı 1732b, Özü ve Bender serasker muâvini, Kefe serasker muâvini 1739, İbrâil muhâfızı, İnebahtı muhâfızı, Bender muhâfızlığı inzimâmıyle Kefe beylerbeyisi 2.1744, Saydâ beyl. 10.1746-1749, Trabzon beyl. 11.1749, Mar'aş bey. 1.1750 oldu ve bu görevde öldü. Oğlu 'Alî Pş. (1728a - 27.3.1777 = 49), beylerbeyilik'le Selânik mut.1.1758, vezîr 1768 oldu, Tırhala'da öldü. Dîğer oğlu İbrâhîm Ef.(1729a - 5.4.1796 = 67), müd. 1756, 'Osmân Mollâ'ya dâmâd, Galata 1775, Medîne 1784 kadısı, Haremeyn müfettişi 1787, Ist. pâyesi 4.1789, Ist. kadısı 1791a, fiilen Anadolu kazaskeri 8.1791-8.1794, Rûmeli pâyesi 3.2.1795, med. Bâyezîd C. =1. Rukıyye Hn.b. İsmâ'îl Bey (1753'de babasının

hayâtında öldü), b. Elçi Must. Pş.b. Kara Mehmed Pş. =2. Fülâne Hn. b. şeyhulislâm Pîrî-zâde 'Osmân Ef. (ölm. 2.3.1770). Bu 2. izdivacdan Rûmeli kazaskeri Yahyâ Ef. (ölm. 30.3.1837) doğdu ve Sarı Mehmed Paşa-zâde olduğu için, ilmiyye'ye nisbetini göstermek için annesinin soyadı olan Pîrî-zâde'yi kullandı ve nesline Pîrî-zâdeler (b.bk.) dendi ki aslında baba tarafından Sarı Mehmed Paşa-zâdeler'dir ve ana tarafından Topal (Ar.Â'rec) 'Osmân Paşa-zâde'dirler. İbrâhîm Ef.'nin (ölm. 5.4.1796) ilk zevcesinin dedesi Elçi Must. Pş. (1686-27.7.1756=70), Enderûn me'zûnu, imrahor 12.1730, vezâret'le İran büyükelçisi 1736 olup sonra eyâlet vâlîlikleri yaptı, hattâttır. Dâmâdı Dervîş Ef. (ölm. 1758), sadâret mektûbî halîfesidir. Elçi Paşa'nın 4 oğlu: by. oğul Meh. Mes'ûd Bey (ölm. 1793a), silâhşor Meh. Sa'îd Bey (ölm. 19.4.1794), Must. Bey (1757-5.1790=33) (bunun oğlu İsm.Bey, ölm. 10.1790) Rukıyye Hn.'nın babası olan İsm. Bey (ölm. 1756'dan önce). Elçi Must. Pş.'nın babası Kara Mehmed Pş. (ölm. Vidin, 4.1722), Ist.doğumlu, Sd.Amca-zâde Hüseyin Pş. kethudâsı, vezâret'le Mısır v.10.1698-5.1704, çeşitli eyâlet vâlîlikleri, Mısır (2) 1712'de bir kaç ay, çeşitli eyâletler, Aksaray'da câmî (1722), Vidin'de kütübhâne yaptırdı. Dîğer oğlu Mahmûd Bey (ölm. 1768), 1738'de kapıcılar kethudâsı, sn. imrahor oldu.

Dâmâd Ahmed Râtib Pş. (1711 - 23.7.1758 = 47), Topal 'Osmân Pş.'nın bilinen tek oğlu. Kapıcıbaşı, beylerbeyi pâyesiyle Mora (1) muhassılı 1735, vezîr 30.4.1738 (yş.27, müddet 20,2,23), kapdân-ı deryâ 20.12.1743-18.11.1744=0,10,29, kısa Aydın mutasarrıflığı dışında hep Rûmeli'nde görev aldı: Rûmeli 9.1740-20.12.1743, Mora (2), Hanya 8.1746, Ağrıboz (1) 10.1746, Rûmeli (2) 10.1747, Ağrıboz (2), Aydın, Ağrıboz (3), Mora (3) 5.1751, Tırhala 2.1752, Rûmeli (3) 8.1752, Vidin 10.1752, Yanya, Rûmeli (4) 1755, Mora (4), son görevi budur. Trapoliçe'de mektebi vardır. Edebîyât hocası Hâtem Ef. olup "Râtib" mahlasiyle dîvânı vardır (Ist.Ün. Küt.'ndeki dîvânı'nda 200 gazel, 9 şarkı, 10 târîh, 5 lugat, 16 kıt'a, 45 müfred) (şâirliği için: Râmiz, Silâhdâr-zâde, Tevfîq, Fâtîn (s.102), Şeyhulislâm Â'rif Hikmet tezkireleri). ='Ayşe Sultân (11.10.1715 - 9.7.1775 = 59,8,29) b.Ahmed III (b.bk.), 2. izd. 1.1744 (nikâh 30.4.1738), izd.müd.14, 6, yş.25, 1-39, 7, zevcinden 7 yş.kç.(sonra 3. def'a evlendi). Paşa'nın çocuklarından yalnız Rukıyye Hn.-Sul., kesin şekilde Sultân'dan doğmuştur, dîğerleri muhtemelen başka zevcesindendir. Şemseddîn Bey'in ve dîğerlerinin sultân-zâde olmaları ancak ihtimâldir, kesin vesîkalara ihtiyaç var. Ahmed Râtib Pş.'nın hayli sayıdaki çocukları şunlardır (yaş sırası bahis mevzuu olmaksızın):

Ahmed Râtib Paşa, Râmiz'de kayıtlı olduğu gibi, Eğrikapılı Râsim Ef.'den icâzetli hattât idi.

1) **Rukıyye Hn.-Sul.** (1744 - 1780 = 36), med. Yeni C. = Nûrî Bey (7.1731 - 3.1.1783 = 51,6), izd.3.1759, izd.müd. 21, yş.15-36, zevcinden 13 yş.kç., bu izdivacdan doğan 3 erkek çocuk için bk. Ahmed III. Nûrî Bey, I. Mahmûd'un (1730 - 54) lalası 'Osmân Pş.'nın oğlu III. Must.'nın (1757 - 74) lalası Güğümbaşı-zâde Must. Bey'in oğludur.

2) Âsaf Mehmed Pş. (1737 - Belgrad, 6.2.1781 = 44), "Sarıgüzel" denmiştir. Kapıcıbaşı 1755, beyl. 1758, vezîr 1768 (yş. 31), Âsaf mahlasiyle şâir (Şefkat ve Silâhdâr-zâde tezkireleri). Babası gibi Rûmeli eyâletlerinde vâlîlik yaptı, 2 Haleb vâlîliği müstesnâdır (12.1769 - 4.1770 + 1778 - 79).

3) İsmâ'îl Pş. (1733? - 1808 = 75?), İzvornik ve Yenipazar mutasarrıflığından emekli olup uzun yıllar sonra öldü, med. Eyüb.

4) "Müderris" 'Osmân Pş. (1735? - 20.4.1775 = 40?), müderris iken vezîr 6.1772 ve Bosna v. ve Silistre seraskeri, Rûmeli v. 10.1773, Ağrıboz muhâfızı. Oğlu Zeynü'l-Â'bidîn Bey (ölm. 16.2.1821), kapıcıbaşı, imrahor 11.1813, çavuşbaşı, sadâret kethudâsı, med. Zeyrek, babasının yanı.

5) 'Alî Bey (ölm. 9.1808), kapıcıbaşı, sn. mîr-i 'alem, med. Zeyrek.

6) Nâşid İbrâhîm Bey (1748 1792a = 44), sultân-zâde olabilir. Enderûn me'zûnu, mâbeynci, kapıcıbaşı 1773, Emîne Sultân kethudâsı 1789a, dîvân sâhibi, mahlası Nâşid (Şefkat, Fatîn, Es'ad Ef. tezkireleri).

7) Câvîd Ahmed Bey (1750? 1790 = 40?), sultân-zâde olabilir. Enderûn me'zûnu, III. Selîm'in mâbeyncisi 1789-90, Yahyâ Ef., şâir, müel., târihçi (2 c. *Vekaayi'-nâme*'si ve *Hadîka* zeyli var).

8) 'Abdurrahmân Bey (1754?-1791=37?), sultân-zâde olabilir. Enderûn me'zûnu, III. Selîm'in velîahdliğinde 2. lalası, hâcegân, şehremîni 4.1789.

9) Sâlih Bey (ölm. 1825'e doğru), sultân-zâde olabilir. Enderûn me'zûnu, silâhşor-ı şehryârî, kapıcıbaşı.

10) Ebû-Bekr Ef. (ölm. 1785), müd., med. Toklu Dede. = Fülâne b.Rûmeli kazaskeri Meh. Murâd Ef. b.Dâmâd-zâde (b.bk.) Feyzullâh Ef.

11) Must. Reşîd Bey, şâir (Şefkat tezkiresi).

12) Welî Şemseddîn Bey (Paşa) (1752? - 1826a = 74?), sultân-zâde olabilir, Enderûn me'zûnu, 1774'den önce mâbeynci, sn. beylerbeyi ve paşa olarak Çermen (Edirne) mutasarrıfı, Velîahd-Şehzâde Sultân Selîm'in 2. lalası, 4.1789'da şehzâdesi cülûs edince kapıcılar kethudâsı, bir aralık azilden sonra gene ayni görev 1795/7, imrahor 1802-7, Nizâm-ı Cedîd aleyhdârı olduğu için II. Mahmûd cülûs edince (1808) Rodos'a sürdü, sürgünden dönünce emekliye sevkedildi.

13) 'Atiyye Hn.(1759?-1870?=111?). Şemseddîn Bey'in(no.12) oğullarından: Ahmed Bey=Âsım Bey'in 2. eşi Dürriye Hn.'ın annesi, bu Ahmed Bey'in kızı Esmâ Hn.=Hâfız Saîd Ef., bunların oğulları Ahmed Râtib 1867 yılında doğup öldü. Nâmık Kemâl'in babası Âsım Bey, ince marangoz-oymacı idi.

Ahmed Râtib Paşa'nın bu oğullarından torunları vardır. Biri İbrâhîm Paşa'dır ki, 6.1.1876'da vezîr olmuş, 1893'de son görevi Selânik vâlîliğinden ayrılmış, 1900'e doğru ölmüştür, Salâh Cimcoz'un dedesidir. Şemseddîn Bey'in (no. 12) evli bir kızı, 2 oğlu olmuştur. Oğullarından birinin kızı Nûreddîn Bey'le evlenmiş, bu izdivacdan mutasarrıflardan Koniçeli Mûsâ Kâzım Bey doğmuş ve *Mesnevî* mütercimi Â'bidîn Pş.'nın hemşîresi ile evlenmiştir. Nûreddîn Bey'in kardeşi Koniçeli 'Abdüllatîf Paşa (ölm. 1859) (mîrmîrân, Sofya mutasarrıfı), Nâmık Kemâl'in annesinin babasıdır ve Arnavud'dur. 'Abdüllatîf Pş. = Mahtûme Hn. (ölm. 1858) izdivâcından doğan Fatma Zehrâ Hn. (ölm. Afyon 1842), oğlu Nâmık Kemâl 2 yaşında iken ölmüştür (med. Afyon Mevlevîhânesi).

Must. Â'sım Bey (1810? 1900 = 90?), II. 'Abdülhamîd'in müneccimbaşısı 1876, Meclis-i Mâliye üyesi, ûlâ sânîsi 11.1880, ûlâ 1897, 3. 'Osmânî 24.11.1879, 4.

Mecîdî 9.1880. =1. Fatma Zehrâ Hn. b. 'Abdüllatîf Pş., yk.bk., ölm. 1848. =2. Dürriye Hn.(ölm.1872). =3. Mâide Hn., izd.1870(kardeşi Mâhir Bey=Neslî Hn.). =4. Dilber Hn., 4. eşinden: 'Ömer Nâşid Erasoğlu(1869-1936?), Şehzâde Kemâleddîn Ef. kâtibi (oğulları Fahrî ve Ahmed Beyler). Şemseddîn Bey'in (öl. 1826) oğlu Â'sım Bey'in (ölm. 1900) oğlu:

Meh. Nâmık Kemâl Bey (Ist. 21.12.1840 - Sakız, 2.12.1888 = 47,11,12), 2 yaşında annesi ölünce annesinin babası 'Abdüllatîf Pş. yanına aldı. 1859'da Paşa da Sofya'da ölünce Sofya'dan Ist.'a geldi. Terceme Odası, *Tasvîr-i Efkâr* muharriri 1862b, Must. Reşîd Pş.'nın yetiştirmesi İbr. Şinâsî Ef. Paris'e giderken gazetesini Kemâl'e bıraktı 1864, sâniye rütbesi, mütemâyiz rütbesiyle Erzurum vâlî muâvini 5.1867, görev yerine gitmiyerek Kıbrıs mutasarrıfı şâir Zıyâ Bey'le berâber (tanışmaları 1859b) Paris'e savuşmaları 17.5.1867 ve Ist.'da Âlî Pş.'nın gayrı meşrû muhâlefet îlân ettiği Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin merkezini Paris'e taşımaları, 3 yıl, 6 ay, 9 gün Avrupa'da kaldıktan sonra Âlî Pş. tarafından afvedilerek Ist.'a dönüş 25.11.1870, Gelibolu mutasarrıfı, 2 ay sonra mâzûlen Ist., Magusa'ya sürülmesi 10.4.1873, Sultân Azîz'in hal'i üzerine avdet 6.1876, sırasıyle Midilli, Rodos, Sakız mutasarrıfı, bâlâ, bu son görevde iken angine poitrine'den öldü. Bolayır'da Rûmeli Fâtihi Osmânoğlu Gaazî Süleymân Paşa'nın türbesi civârına gömülmesini vasıyyet etti. II. Abdülhamîd vasıyyeti tutarak türbenin tam karşısına gömdürüp âbidevî bir mezar taşı diktirdi. Şâir, edîb, müel., târihçi, gazeteci, mütefekkirdir (şeceresi için bk. *Hayat*, 1970, no.44, s.20 ve no.47, s.18-9 ve no.48, s.34). =Nesîme Hn. (1849), izd. Sofya 1856 = 32 yıl, Niş kadısı Must. Râgıb Ef. kızı. Nesîme Hn.'ın kardeşleri: Tahsîn Pş. (ölm. 1890'a doğru, Mûsul v., Rûmeli pâyeli), Meh. 'Alî Bey, Neş'et Bey (çocukları Kemâl Bey ve Fıtnat Hn.). Nâmık Kemâl'in çocukken ölen bir kızı dışında kızları 'Ulviye Hn. (doğ. 1867) ve by. kızı Ferîde Hn.'dır (1865-1890'a doğru). Ferîde Hn. = Menemenli-zâde Rif'at Bey izdivâcı ve çocukları için bk. Menemenci-zâdeler (veyâ Menemenli-zâdeler). Bu izdivâc 1.12.1884'de yapıldı. Nâmık Kemâl'in tek oğlu:

'Alî Ekrem Bolayır (Hûbyâr/Ist. 1867 - Ist. 27.8.1937 = 70), 1887'de babasının yanında Ist.'a gelip sâniye rütbesiyle Mâbeyn kâtibi, 18 yıl bu görevde kaldı, Kudüs mutasarrıfı 1906, 3 gün Beyrût vâlîsi 1908, Cezâir-i Bahr-i Sefîd v., üniversitede târîh-i edebîyât müderrisi, 2. def'a 1913'e kd. Cezâir-i Bahr-i Sefîd'in son vâlîsi, üniversite nazariyyât-ı edebiyye, sn. şerh-i mütûn müderrisi, şâir, müel. (*SATŞ*, 286-90), bâlâ 19.12.1903, 1. 'Osmânî, 1. Mecîdî. =Celîle Bolayır. Oğulları ile kızları, babalarından önce öldüler. Kızları Selmâ Ekrem şu eserin müellifidir: *The Autobiography of a Turkish Girl*, New York 1930.

A.E.Bolayır(doğ.2.8.1867)=Zeyneb Celîle Bolayır(ölm.1953) oğlu Mehmed Kemâl Cezmî(1896-6.3.1917=21) intihâr etti. Kızları Fatma Berâat Bolayır(1901-1984=83), Ayşe Mâsûme Hn.(1899-1927=28 = Topuz-zâde Tevfîk Bey), Hadîce Selmâ Hn.'dır(1902-1988=86).- Niş kadısı Mustafa Râgıb Ef.'nin kızkardeşleri Hasîbe ve Saîde Hn.'lar, sonuncunun çocukları Saîd Ef.(oğlu Celâl Bey 1867), Edîb Bey, Nîmet Hn., Refîa Hn.(oğlu Hâmid Bey)'dır. Tahsîn Paşa'nın çocukları Cevdet Bey, Süleymân Bey, Fahriye Hn.'dır. Râgıb Ef.'nin 2. eşi Cevriye Hn.'dan doğma Neş'et Bey(ölm.1890?)'in çocukları Kemâl Bey(1876), Fıtnat Hn.(1872) ve Vedîa Hn.'dır.

Neş'et Bey, Emîne Hn.(ölm.1932) ile evli idi.- Nâmık Kemâl'in kızı Ulviye Hn. 2 yaşında öldü(1867-1869). Dîğer kızı Ferîde Hn.'dır(1860-1896=36).

Celîle Bolayır, ferîq Ah. Celâleddîn Pş.'nın kızıdır ki, gerek Celâleddîn Pş., gerek kardeşi ferîq Hüs. Gaalib Pş., Kavalalı Ah. Bey'in oğulları olup ikisi de II. 'Abdülhamîd'in yâveri ve Celâleddîn Pş., ser-hafiyye-i Hazret-i Şehryârî (millî emniyet başkanı) idi. Gaalib Pş.'nın kızı Kerîme Salohar'dır.

Yeni Osmanlılar'ın lideri ve Nâmık Kemâl'in en yakın ideal arkadaşı "Zıyâ Paşa" diye ünlü 'Abdülhamîd Zıyâeddîn Pş. (Kandilli/Ist. 1829 - Adana, 18.5.1880 = 51), Galata gümrüğü kâtibi Ferdeddîn Ef. oğlu, Ar. ve Fârsca, sadâret mektûbî kalemi, 1846 (1854'de Meclis-i Tanzîmât kâtibi) orada Must. Reşîd Pş.'nın kâtibi ve Reşîd Pş. tarafından keşfedilip pâdişâha (Sultân Mecîd) takdîm edilerek Mâbeyn 3. kâtibi 1856a - 30.1.1862, bu yıllarda Fr. da öğrendi, Âlî Pş.'nın baskısıyle Sultân 'Azîz'in mâbeyn kâtibliğinden alınarak zabtiye müsteşârı, 13 gün sn. Atina elçisi, bu görevi reddi üzerine mîrmîrân paşalık'la Kıbrıs mutasarrıfı, bu görevde iken bir çocuğu öldü (1856'ya kd. Ef., 1856-1862'de Bey, 1862-11.1862'de Paşa, sonra 1877'ye kd. gene Bey, 1877-80'de gene Paşa), Meclis-i Vâlâ üyesi 10.1862, paşalığı beyliğe çevrilip ûlâ rütbesiyle beylikci 11.1862, ilâveten Bosna müfettişi 4.1863, Vâlâ (2), 6.1863, deâvî nâzırı 9.1863, Amasya mutasarrıfı 12.1863, Cânik (Samsun) mut. 12.1865, Vâlâ (3) 9.1866, Şehzâde Yûsuf 'İzzeddîn Ef.'ye edebîyât muallimi, Kıbrıs (2) 8.5.1867, bu tâyîni kabûl etmiyerek Nâmık Kemâl ile berâber 17.5.1867'de Ist.'dan hareket ederek devlet hizmetini bırakıp Avrupa'ya gitti, Prens Must. Fâzıl Pş.'dan yolluk ve aylık aldılar, Paris, Londra, Cenevre, buralarda en ünlü Yeni Osmanlı gazetesi olan *Hürriyet*'i önce N. Kemâl ile, sn. tek başına çıkardı, zîrâ N.Kemâl Âlî Pş.'nın hayâtında Ist.'a döndü ve Paşa'nın konağını dostca ziyâret ederek onunla barıştı, Zıyâ ise direndi ve Avrupa'da iken Sultân 'Azîz'den gizlice 1.000 altın aldı, 4,10,8 Avrupa'da kalıp Âlî Pş.'nın ölümü üzerine Ist.'a döndü, Sultân 'Azîz hâriciye nâzırı yapmak istedi, Mütercim Rüşdî Pş.'nın şiddetli îtirâzı üzerine gerçekleşmedi, İcrâ Cemiyeti reîsi 24.3.1872, 50 altınla mâzûl, Şûrây-ı Devlet üyesi 7.4.1873, dostu Sultân Murâd ile berâber Sultân 'Azîz'in hal'i için çalıştı, 2. Mecîdî, V. Murâd'ın cülûsunda 1 gün için Mâbeyn başkâtibi, Hüs. 'Avnî Pş. tarafından bu görevden uzaklaştırıldı ve Sultân Murâd'ın nüfûzu bu yakın dostunu bu görevde 24 saatten fazla muhâfazaya kifâyet etmedi (30.5.1876). 150 altınla maârif müsteşârı, ilâveten Kaanûn-ı Esâsî Komisyonu üyesi. Zıyâ-Kemâl, ilki sadrâzam, ikincisi hâriciye nâzırı oluncaya kadar Âlî Pş.'nın hayâtında sadâret için Mahmûd Nedîm Pş.'yı, onun Âlî Pş.'nın yerine geçip başarısızlığı üzerine de Midhat Pş.'yı desteklemişlerdi. Anayasa taslağında hükûmete siyâsî sürme hakkı veren maddenin konması üzerine Zıyâ ile Kemâl, Midhat Pş.'nın konağında bir gece kendisine ağır hakaretler ettikten, bu maddenin meşrûtiyete değil Tanzîmât'a bile aykırı bulunduğunu söyledikten sonra Midhat Pş.'dan desteklerini çektiler (zîrâ Paşa, vaktiyle Kemâl'i Gelibolu'ya sürmüştü). Zıyâ, Millet Askeri meselesinde yeni pâdişâh II. 'Abdülhamîd ile de çatışınca pâdişâh kendisine Berlin büyükelçiliğini teklîf etti. Zıyâ, Istanbul me'bûsu olmak istiyerek bu teklîfi reddetti, pâdişâh meb'usluğuna karşı koydu. Sonunda bâlâ olmaksızın vezâret'le (yş.48) ve 350 altınla Sûriye vâlîsi olarak (2.1.1877) Ist.'dan uzaklaşmak için pâdişâh ile mutâbık kaldı, Konya v. 15.6.1877, Adana v.10.6.1878, bu görevde istis-

kaa'dan ölüp Adana Ulu Câmii'ne gömüldü. Kemâl ve Hâmid ölümüne mersiye söylediler. Şâir, müel., müt., gazeteci, mütefekkir (*SATŞ*, 2.028-61). Hemşîresi Sâliha Hn. =Bâb-ı Âlî ketebesinden Raûf Bey b. Şeyhulislâm 'Uryânî-zâde (b.bk.) Es'ad Ef. (1808-1889).

Zıyâ Paşa =1. Merzûka Hn. (ölm. 1891), Edirneli Â'sım Mollâ birâder-zâdesi (oğlunun ve kızının ann.). =3. Nâhîde Zehrâ Hn., Çerkes câriye, ölümünden 3 gün önce Adana'da nikâhladı. =2. Sa'âdet Hn., Çerkes câriye (kç. ölen oğlunun ann.). Zıyâ Paşa'nın çocukları: 1) Rızâ Bey (ölm. Ist. 1872), kç. öldü. 2) Senîha Hn. (ölm 24.12.1892) = Hamdî Pş., bahriye mîrlivâsı, liman reîsi, oğulları Ahmed Muhtâr Bastoncu. 3) Vahîd Bey (ölm. 1905), Galatasaray me'zûnu şâir, rüsûmat tercemânı. Oğlu Dr. Fahreddîn Işık (doğ. Üsküdar, 14.10.1894), 1917 Tıbbiye me'zûnu, şâir, yazar, müzisyen, röntgen mütehassısı (*Şâir Tabîbler*, 418-9). Zıyâ Paşa'nın annesi 'Itır Hn. (ölm. 5.3.1885), Çerkes'dir. Ferdeddîn Ef.'nin babası bir Gülşenî şeyhi olup adı tesbît edilemedi. Ferdeddîn Ef.'nin Zıyâ Pş. dışındaki çocukları: 1) Yukarıda anılan Raûf Bey zevcesi Sâliha Hn. 2) 'Osmân Bey, bahriye kolağası, dul hemşîresi 3) Fâzıla Hn.'la hacca gidip Hicâz'da öldü. Bu hanım, Sultân 'Azîz sarayında cânbâzbaşı Yâver Bey'in eşi olup zevci ve oğlu Hayâlî Bey öldükten sonra, ağabeyi ile hacca gitdi ve Hicâz'da -herhâlde salgın hastalıktan- öldü.

TOPÇUBAŞI-ZÂDELER(V): 1822'de topçubaşı olan Must. Ağa oğlu Mahmûd Pş. (Ist. 1807? - Ist.3.1857 = 50?), Tophâne, topçu subayı, topçu livâsı 1842, I. Ordu topçu kumandanı 1844, ferîq, İzmir garnizon kumandanı, I. Ordu kurmay başkanı 10.1847, müşîr ve I. Ordu kumandanı 3.1849, Meclis-i Vâlâ üyesi 2.1852, Ankara v. 7.8.1852, kapdân-ı deryâ 3.10.1852 - 17.12.1853 = 1,2,13, Sinop baskınından sorumlu olarak dîvân-ı harbe çıkıp Bolu'ya sürgün 2.1855-1.1857. Kızı Zehrâ Hn.= Sarı Gaalib Pş. (1826a - 7.1.1876 = 50), askerî okul 1854, Harbiye, kurmay, livâ ve başmâbeynci 27.6.1861 - 7.1861, ferîq 1863b, Mekâtib-i Askeriyye nâzırı 5.1869, Prizrin v.11.1871, Mekâtib-i Askeriyye (2) 4.9.1872, ilk askerî rüşdiyyeleri açtı. Oğulları: 6.1861'de mâbeynci olan Emîn ve Hayrî Beyler. Pş.'nın dîğer zevcesi: Fülâne b. Meh. Kadrî Ef. b. Zileli İmâm-zâde 'Alî Sâtı' Ef. (ölm. 24.2.1884), Bosna kadısı 1842, İzmir pâyesi 1847, Erzurum 1849 ve Filistin 5.1858 ve Mekke kadısı, evkaaf müfettişi 11.1862, Ist. pâyesi 12.1862, kazasker pâyesi, Anadolu kazaskeri 12.1876, Rûmeli pâyesi, med.Eyüb.- Topçubaşı-zâde kapdân-ı deryâ Mahmûd Paşa'nın yaş sırasıyle 3 oğlu:

1) Mîrlivâ Benli Must. Pş. = Fülâne b. Sd. Dâmâd Meh. 'Alî Pş. (b.bk.).

2) Ferîq Meh. 'Alî Pş.

3) Ah.Râtib Pş. (ölm. Paris 1913), Mühendis-hâne-i Bahrî me'zûnu, bahriye ferîkı, II. 'Abdülhamîd'e yâver 1876, Şûrây-ı Bahrî üyesi, 2 gün bahriye nâzırı 1882, yâverlikten ayrılarak bahriye müşîri ve Hicâz vâlî ve kumandanı 2.1893 - 7.1908 = 15,5, konağı Çamlıca'da (sn. Çamlıca Kız Lisesi oldu). ='Ayşe Sıdıka Hn.b. Hûrşîd Pş., Ankara v. Çocukları: 1) Sâlih Râtib Bey. 2) Refîq Râtib İlbuğa (ölm. 26.4.1965), lise Fr. öğretmeni.

3) Meh. 'Alî Râtib Bey (ölm.Paris), med. Père-Lachaise. 2 kızından büyüğü: 'Adîle Hn. (ölm. Tûnus 1958) = Sultân-zâde 'Osmân Nâmî Beyefendi b. 'Ayşe Sultân b.'Abdülhamîd II (b.bk.) (doğ. Cenevre, 13.1.1918), 1. izd. 1946 = 12 yıl, kızları: Medîha Şükriye Hn. (Tûnus 1947) ve Fethiye Nî'met Hn. (Tûnus, 5.1955).

4) Nûh Râtib Bey = Fülâne b. Hüs. Hâkî Ef. (1805? - 1.2.1895 = 90?) b. Kandiyeli Meh.Emîn Ef., Prs. Zeyneb Hn. kethudâsı, Şirket-i Hayriye'nin teşkîlinden îtibâren 40 yıl kadar meclis-i idâre reîsi veyâ şirket müdîri, bâlâ 15.8.1888, med. Üsküdar, Fenâyî Dergâhı. Hâkî Ef.'nin oğlu Meh. Kâmil Bey (ölm. 1888), babasının yanında medfûndur. Nûh Râtib Bey'in kızı: Sâbiha Yeğena (ölm. Adana, 30.12.1966) ='Alî Münîf Yeğena (Adana 1874 - Ist.3.1.1951 = 77) (*Mülkiye Târîhi*, III, 628-9), Mülkiye 8.1896, maiyyet me'mûru, Leş 1898, Sandıklı, Gostivar (Kosova), Köprülü kaymakamı, Prizrin, Görice 9.1908 mutasarrıfı, Adana mv. 1908-10, Ankara 1910, Manastır v. 1911, Haleb v.1.1912, Beyrût v. 5.1912, dâhiliye müsteşârı 12.1913, Cebel-i Lübnân mut. 4.1915, nâfia nâzırı 4.2.1917, Haleb mv. 8.10.1918, Malatya'da sürgün, Adana belediye reîsi 1924, Dersim mv. 1927-31, Adana mv. 1931-50, müel. Çocukları: Prof. Dr. Sâkine Tûrân, Turgut Yeğena, Â'dile Yeğena ve Nazîfe Güleryüz. Turgut Yeğena (Adana 1924), yk.müh., müel. =Rehâ (Ramazânoğlu) (Adana 1927), oğulları 'Alî Münîf Yeğena (1952) ve Tuğrul Yeğena (1955).- 'Alî Münîf Yeğena'nın (1874-1951) babası: Adanalı Hakkı Bey (Adana 1854 - Ist.28.12.1912 = 58) b.Anamurlu Yeğen Ağa, şâir (*SATŞ*, 490-6), Adana'da vilâyet idâresinde çeşitli görevler, ûlâ sânîsi ile Tarâbulusgarb mektûbcusu, İşkodra, Yanya, Vân mektûbcusu, med. Eyüb. Hakkı Bey'in dâmâdı: ayni zamanda yeğeni olan Â'rif Hikmet Bey, Mersin mv. YEĞEN AĞA-ZÂDELER(V) bu âiledir.

5) Hacıye Melek Bozcalı (ölm.Ank. 10.8.1965) = Mabeynci Hüs.Hilmî Bey b. Bozcaadalı Has.Hüsnî Pş. Çocukları: Nerîmân Özbekkan (=bestekâr Subhî Zıyâ Özbekkan), 'Adnân Bozcalı ve Rûhî Bozcalı. Bk.Bozcaadalı-zâdeler.

TOPKAPILI-ZÂDELER(Ş): Bk.ŞÂLİH-ZÂDELER(Ş)

TOPUZLU-ZÂDELER veyâ TOPUZLUOĞULLARI veyâ MÎR-İ 'ALEM-ZÂDELER(V): Batı Trakya'da İskeçe (Eskice, sonraki adı Yenice) kasabası âyânı Topuzlu Must. Ağa (1739 - 1829 = 90), mîr-i 'alem 1825, med.Eyüb, Mihrişâh Vâlide T.bahçesi, 93 evlâdı oldu, ölümünde 40'ı hayatta idi. Bunlardan Mîr-i 'alem-zâde veyâ Topuzluoğlu İbr. Halîl Rif'at Bey (ölm. 1.1836), İskeçe'de doğdu, müd., mollâ 1834, dîvân sâhibi, müel., med. babasının yanı (*SATŞ*, 2.171-3) = Nesîbe Safvet Hn. (ölm. 1837), şâire (Fatîn), med. babasının yanı, 'Abdürrahîm Muhibb Ef. (ölm. 19.8.1821) kızı, med. Bahâriye, safâret-nâme sâhibi, Dîvân-ı Hümâyûn kalemi, beylikci kîsedârı, mükâleme kâtibi 1791a, beylikci, nişâncı pâyesiyle Paris sefîri 1805-1812, defter emîni 12.10.1812, matbaa-i âmire nâzırı 1820, Topuzlu Must. Ağa b.Meh.Ağa b. İskeçeli Timur Ağa neslinden bir çok kişi vardır. Bunlardan: Yûsuf Zıyâ Pş. (1834 1900 = 66), vezîr 16.10.1893, murassâ 'Osmânî 8.9.1894, 1. Mecîdî 25.1.1890, Şûrây-ı Devlet Mülkiye Dâiresi üyesi ve bir aralık Şûrây-ı Devlet reîsi. =Fülâne b.Sirozî-zâde Meh. Tâhir Ef. (ölm. 10.5.1865), Serezli 'Abdürrahîm Ef. oğlu, Şâm 12.1840 ve Mekke kadısı, Ist. pâyesi 6.1849 ve kadısı 7.1855, kazasker pâyesi, Maârif reîsi 12.1855, Anadolu kazaskeri 7.1859, Meclis-i Vâlâ müftîsi 9.1859, Rûmeli pâyesi 8.1862 ve fiilen kazaskeri 1864, med. Haydarpaşa, oğulları Meh. Bahâeddîn Ef. (ölm.

1859a) ve Çatalca'da kazâen ölen 'Alî Ef. Tâhir Ef.'nin kardeşi Meh. Kâmil Ef. (ölm. 1852), Maraş 1842 ve 1846 ve 1850'de 2 def'a Tarâbulusgarb kadısı, bunun oğlu Mollâ 'Abdülvehhâb Dâniş Ef. (ölm. 1883'den sn.) (krş. Serezli-zâdeler). Cevdet Paşa'nın annesi Ayşe Sünbül Hn.da Topuzoğulları'ndandır.

Zıyâ Pş.'nın çocukları: Cemîl Topuzlu, Kemâl Topuzlu (oğlu yk. mîmâr Kemâlî Topuzlu), 'İffet Topuzlu, Nebîl Topuzlu, Refî'a Topuzlu, Seniyye Tansuğ (=Halûq Tansuğ). Topuzlu Must. Ağa'nın (ölm. 1829) oğullarından: mîralay Ah.Bey(ölm. 1834'den sn.); kapıcıbaşı Hacı Meh.Emîn Bey (1826'da Beylerbeyi'nde çeşme yaptırdı, Konyalı, II, 73); kapıcıbaşı ve vezîr kethudâsı, Sâlih Bey; Hüsnî Bey; Eyüb kadısı, şâir, müel. Rif'at Ef. (ölm.1835, med.babası yanı); hâcegân'dan mektûbî-i sadâret halîfesi Vâkıf Ef. (ölm. 1831'den sn.) =Fülâne b.Hacı 'Alî Bey, tersâne emîni (*Sicill*, III, 564-5), bunun oğlu Sâdık Rif'at Pş.b.'Alî Bey.

Ord.Prof. Dr. müşîr Cemîl Paşa Topuzlu (27.3.1868 - 25.1.1958 = 89,10,3) ve çocukları için bk. Şeyh Yûsuf-zâdeler. Cemîl Topuzlu, Şeyhulislâm Cemâleddîn Ef.'nin dâmâdıdır.

Hacı 'Alî Bey ve Sâdık Rif'at Pş. âilesi için bk. Reşîd Paşa-zâdeler.

TUNALI-ZÂDELER(ÖZTUNA)(V): Semendire'de mukıym akıncı beyleri. Ana tarafından Yahyâ Paşa-zâdeler'le müteaddid def'alar sıhriyet kurmuş. Sırb ısyânında Semendire'den Kızanlık'a, sn. Kızanlık'la irtibat kesilmeksizin âilenin esas dalı büyük toprak satın alarak Eski Zağra'ya yerleşmiş ve 1877'ye kadar burada kalmış, sonra Istanbul. Âilenin çeşitli dalları 1877'den önce de Ist.'a yerleşmiş. Bu âileden Tunalı-zâde Tahsîn Bey, 1630-1700 yıllarına doğru yaşadı. Oğlu 'Abdullâh Bey, onun oğlu 'Alî Bey, onun oğlu Ist.'a gelip rüûs alan ilmiyye'den Must. Bey, onun oğlu Rûmeli kazaskeri Meh.Nûreddîn Ef. (1760? - 22.5.1815 = 55?), onun oğulları: 1825'de 5 ay Manisa'ya sürülen Filibe müftüsi Must. Ef. ve Semendireli Rızâ Bey (Semendire 1798 - 1862 = 64), Semendire, sn. Kızanlık âyânı veyâ eşrâfı, oğlu 'Abdullâh Bey (Kızanlık 1830 - Eski Zağra, 1.1877 = 47)= 'Ayşe Hn. Rızâ Bey'in dîğer kardeşi Mahmûd Ef. (1804? 1870?), 1858'de Bursa ve 1860'da Bağdâd kadısı.

Âilenin atası: Fâtih devrinde Semendire sancak beyi Semendireli Gaazî Balı Bey.

General Gurko'nun 1877 katliâmında 'Abdullâh Bey, küçük yaştaki çocukları ile mâlikânesini savunurken, bütün adamları ve âile efrâdı ile şehid düştü (eşini ve iki kızını kendisi vurduktan sonra şehîd edildi). Bir iki gün önce yalnız büyük oğlu 18 yaşındaki Mehmed Bey'in beline bir kuşak altın sarıp bir kaç yüzük vererek demiryoluna kaçırabildi. Mehmed Bey, demiryolu ile Ist.'a geldi. Fâtih Çarşanbası'nda 1915 yangınında yanan 3 katlı konağı satın aldı, babasının akrabâsından ders-i âm Sâdık Ef. delâletiyle Fâtih medresesini bitirdi. Şeyhulislâm Cemâleddîn Ef.'nin 1909'a kadar kethudâlığını yaptı. Daha önce Eski Zağra ve Filibe'de okumuş, bir müddet kadılık yapmıştı. Bu Mehmed Bey, Ist.'a gelince şu adı aldı:

Nûreddîn Mehmed Ef. "Nûrî" (Eski Zağra 1859 - Ist.1915 = 56), 3. 'Osmânî, 4. Mecîdî, med. Eyüb (1955'de kemikleri Zencirlikuyu'daki âile makberesine nakledildi). =1. Fülâne Hn., talâq. =2. Fatma Hn. (Çerkes) (1870-1889=19), izd. 1886=3 yıl, veremden öldü, Şeyhulislâm Cemâleddîn Ef. hediyesi câriye. =3. Hüsniye Hn. (Öztuna) (Ist. 1876 - Ist.7.1935 = 59), izd. 1890 = 25 yıl, yş.14-39, zevcinden 17 yş.kç. Nakşî şeyhleri olan Mardinî-zâde Şeyh Eyyûb Ef. b. Şeyh Sa'îd Ef. (='Ayşe Hn.) b.Şeyh Meh. Ef. kızı. Hüsniye Öztuna'nın annesi: Mürüvvet Hn.b. Hasan Ef. b. Hamîd Ef., Trabzon eşrâfı. Hasan Ef.'nin oğulları: 'Ömer Ef. (oğlu yb. Şükrî Bey, 1872-1955?, 2 oğlu var) ve alb. Hacı Hafız Ah. Câvîd Bey (ölm. 1905).

Mürüvvet Hn.'ın oğlu: Meh.Sa'îd Alpgüven(Ist.1885 Ist.25.8.1958 = 73), med.Edirnekapısı Şehidliği. Ana ve babadan yetim kalarak ablasının zevci olan eniştesi Mehmed Ef.'nin konağında büyüyerek Harbiye'yi piyâde olarak bitirdi, Libya, Balkan, Birinci Cihan, İstiklâl harblerine katıldı, kılıçlı Mecîdiye ve İstiklâl madalyası, 1. Cihan Harbi'nde harbiye nezâreti seferberlik ve ikmâl şûbesi md., emekliliğinden sonra 11 yıl Kızılay müfettişi(1932-43), tuğbaylıktan emekli. =Â'rife Alpgüven, izd.1924, bu izdivacdan: Halûk Alpgüven(1925), Zerrin Alpgüven(1927), Âsumân Alpgüven (26.6.1932). Â'rife Hn.'ın annesi Bâişe Hn., 'Osmân Nûrî Ef.'nin(ölm.1905?) kızıdır ki mekteb-i nüvvâb müdîri ve sakk muallimidir(Ist.14.4.1890 ve kazasker 1890 pâyeleri, 2. 'Osmânî, 3. Mecîdî). Kızı Bâişe Hn.(ölm.1940'a doğru) ile hizmetindeki bir ağa'nın izdivâcından olan dîğer çocuklar: Mukadder Alpgüven(1902-1970?, evlenmedi) ve Ah. Hulûsî Ersoy(1898), Pertevniyâl lisesi kimyâ öğretmeni, bir Alman hanımla evlenip ikisi de ölen iki oğulları oldu ki küçüğü Doğan Ersoy(1928-1984) AP Istanbul il sekreteri idi. Zerrîn Alpgüven 1972'de öldü.

Mehmed Ef.'nin yalnız Hüsniye Öztuna'dan aşağıdaki çocukları oldu ki-Muhiddin Öztuna hâriç- hepsi Edirnekapısı'ndaki âile makberesine gömüldüler (Meh.Ef.'nin 2 zevcesi dâhil) ve sonra hepsinin kemikleri 23.5.1956 günü dînî törenle Zencirlikuyu'ya nakledildi: 1) Â'dil(yalnız bu 2. izdivacdandır) (1887-1894=7). 2) Behîce(1892-1893=1). 3) Muhiddîn Öztuna, aş.bk. 5) Makbûle Hn.(1898-1913=15), veremden öldü. 4) Mevhibe(1895-1902=7). 6) Tahsîn Bey(Ist.1902-Paris1928 = 26), veremden öldü, Bobigny'ye gömüldü, Almanya ve Paris'de tahsil gördü, evlenmedi. 7) Ah.Cevâd Öztuna (Ist.1905 - Ist.7.5.1944 = 39), kanserden öldü, Zencirlikuyu'da medfûn = Behîre Öztuna (Ist.1912), izd.12.1933, izd.müd.10, 5, yş.21 - 32. bu izdivacdan: 1- Meh.Yalçın Yüksel Öztuna(Ist.16.1.1935), 2 def'a evlendi, ikisinden de çocukları var, ticâret yapıyor. 2- Â'sım Ramazân Yurdanûr Öztuna(Ist.19.11.1938 - Ist.17.12.1976 = 38, 0, 28), ticâretle uğraştı = Mu'azzez(Erkan) (Ist.1932), izd.27.7.1957, izd.müd.19, 4, 21, yş. 25 - 44, zevcinden 6 yş.by., oğulları Ah.Cevâd Öztuna(Ist.1958). 3- Hüsniye Makbûle Ülkü Öztuna(Ist.29.5.1942), evli ve çocuk sâhibi.

Cevâd Öztuna=Behîre Öztuna(1915-1996'da hayatta) çocukları: 1) Yüksel Öztuna(11.1.1935)=1. Ayşe Öztuna, ayrıldı, =2. Hadîce Öztuna. İlk eşinden: Oya Keçeci(1962=Halûk Keçeci, oğulları Ali Keçeci 1993) ve Hâkan Öztuna(1967=Elif Öztuna, oğulları Batuhan Öztuna 1991). İkinci eşinden: Attila Öztuna(1972, İTÜ TMDK öğrencisi). 2) Yurdanur Öztuna=Şâdân Öztuna, oğulları Cevâd Öztuna (1959)=Seyhun Öztuna, çocukları Yurdanur Öztuna(1979) ve Dîdem Öztuna(1984).

3) Ülkü Çakar(=Muharrem Çakar), çocukları: Naîm Önder Çakar(1963=Sevilay Çakar), Mehmed Fâtih Çakar(1967=Melek Çakar, kızları Ece Çakar).

Meh.Sâim Muhiddin Öztuna (Ist.10.3.1894 - Ist.3.1962 = 68, 0): Mercân îdâdîsi(hocaları arasında H.C.Yalçın, C.S.Erozan), ticâret mekteb-i âlîsi'ndeyken 1912 sonundan aralık 1921'e kadar 9 yıl cebhe askeri, 1914 sonunda yedek subay, Balkan Harbi'nde Çatalca ve Cihan Harbi'nde Irak cebhesinde, 12.1915'de Bağdâd'a görevli, 1918 ortasında bu cebhede İngilizler'e esir, 3,5 yıl Güney Hindistan'da(Madras) Vellore esir kampında, 3 def'a firâra teşebbüs üzerine üçüncüsünde taş kesmek için taş yataklarına sevk, Ist.'a deniz yoluyle(Madras-'Aden-Süveyş-Ist.) dönüşte Şehremâneti kantar müfettişi, 1935'de me'mûriyetten ayrılarak 1957'ye kadar ticâret. Şeyhulislâm Cemâleddîn Ef., kendi konağında 8 yaşındaki Muhiddin Öztuna'ya rastlamış, kim olduğunu sormuş, bir avuç altın vermiş. Çocukluğunda babası Mehmed Ef., komşusu, dostu ve şeyhi olan Ken'ân Rifâî'nin Çarşanba'daki tekkesine götürülüp elini öptürmüş. Hocası Celâl Sâhir, onu Abdülhak Hâmid'le tanıştırmış. Bir ara kabzımallık yapan Öztuna, 1935-57 arasında Türkiye'nin en büyük gazino sâhibi idi(Tepebaşı Belediye Gazinosu, Taksim Belediye Gazinosun, Belvü vs.). Büyük gastronom olup gerçek Istanbul Osmanlı mutfağını bilen son şahıslardan biri idi. =1. Fülâne, Bağdâdlı bir genç kız, 1915-17 arasında evli kalmışlar, çocuksuz, esir düşünce bu hanımıyle irtibâtı kesilmiş. =2. Fehîme Hn.(1900), izd.1925, tal.1926, çocuksuz. =3. 'Ayşe Emîne Süreyyâ Öztuna(Beyrût, 31.7.1906, hayatta), 1906-14 Beyrût, 1914-21 Kaahire, 1921-25 Şâm, 25.7.1925'den bu yana Ist.'a yerleşti, nikâh 14.11.1929, düğün 13.12.1929, fiilen ayrılma 1944, resmen talâk 1950. Baba tarafı 'Azm-zâde(b.bk.), ana tarafı Baba Nakkaş-zâde(b.bk.). Küçük oğulları: Meh.Ercümend Öztuna(Ist.27.3.1933 cumartesi öğle), adını annesi koydu, göbek adı dedesinin adıdır =Ayten(Ist.1.1942 - 1975'e doğru), izd.2.12.1961, tal.1967, çocuksuz.

Muhiddîn Öztuna(10.3.1893=Rûmî 28 şubat 1309-9.2.1962=68, 11, 0) = Süreyyâ Öztuna(31.7.1906-İst.10.9.1994=88, 1, 10, med.Zencirlikuyu) evlenmesinden 2 erkek çocuk doğdu ki, büyüğü, bu eserin müellifidir. Oğuzhan Öztuna, 11.9.1996'da Tülin Öztuna ile evlendi.

Muhiddin Öztuna ile Süreyyâ Öztuna'nın büyük oğulları: Abdullâh Tahsîn Yılmaz Öztuna(Ist.20.9.1930 cumartesi saat 8.30), Vezneciler'de Zeyneb Hn.Konağı arkasında 3 katlı Mustafa Bey konağında doğdu. Abdullâh dedesinin şehid babasının, Tahsîn hem atasının hem Paris'de ölen amcasının adı olup asıl adı olan Yılmaz'ı amcası Cevâd Öztuna koydu. 1935 yazında Harbiye Caddesi'nde otomobil kazâsı, 1936 yazında şiddetli zâtürrie geçirdi, 10.1936'da okula başladı. Oturduğu yerler: Vezneciler'deki konak 1930-35, Lâleli 1935-6, Cihangir 1937-39 + 1941 yazı + 6.1948-1950(Yeni Yuva Sok., Yeni Yuva ap., 24/1) + 7.1960-1962, Altınbakkal 1936-37, Bomonti 1939-41 + 1958-59, Aksaray 1939 yazında bir kaç ay + 6.1948-9.1950 + 7.1957-7.1958 + 1962'de bir kaç ay, Parmakkapı 1959-60, Pierre Loti Meydanı'nda Klod Farer Caddesi 9.1962-10.1969, Ankara'da Fârâbî'de(Kavaklıdere-Çankaya arası) Çevre Sok.11/7'de 10.1969'dan bu satırların tape edildiği 17.3.1986'ya kadar. 30.9.1950 cumartesi 12.00'de Ankara vapuru ile Ist.'dan Dr.Ahmed İhsân Kırımlı ile berâber hareketle 4 ekim çarşamba saat 17'de Marsilya, ertesi sabah Paris ve 1957 temmûzuna kadar Paris'de ikaamet (Bd.Lafayette, St.Michel, St.Germain-des-Près, Vavin, Luxembourg, Raspail, Sèvres-

Babylone, Georges V, hep otellerde). 6 kıt'ada 70 ülkeyi gezdi. Biyografisi *Osmanlı Devleti Târîhi*, c.II sonunda.

Yılmaz Öztuna = Hadîce(Doğu) (Bostânderesi/Seydîşehri, 30.11.1937) b.Mûsâ Ağa(köyün ağası ve muhtârı)=Fatma Hn.(Mûsâ Ağa'nın babası asırlardan beri Dere ağası Must.Ağa), Konya 1946, Erzurum, Ist.1949-69, Ank.1969'dan bu yana, Ist. Olgunlaşturma Enstitüsü(dikiş ve moda) me'zûnu, izd.Ist.4.7.1960. Aralarında 2, 1, 13 olan çocukları: Ayşe Süreyyâ H â n z â d e Öztuna(Cihangir/Ist.22.8.1962 çarşanba saat 6.45) (evlenip çocuksuz ayrıldı) ve Meh.Nûreddîn O ğ u z h â n Öztuna(Cihangir/Ist.4.10.1964 pazar saat 10.15).

Yılmaz Öztuna'nın baba tarafı şeceresi: Tunalı-zâdeler(Semendire): Y.Ö.(1930) b.Muhiddîn Öztuna(1894-1962) b.Mehmed Ef.(1859-1915) b.'Abdullâh Bey(1830-1877) b.Rızâ Bey(1798-1862) b.Nûreddîn Ef.(1760?-1815) b.Mustafa Bey b.'Alî(ş) Bey b.'Abdullâh B.b.Tahsîn Bey(1630?-1700?). Mehmed Ef.'nin annesi 'Ayşe Hn.(1840?-1.1877) gene Rûmelili. Muhiddîn Öztuna'nın annesi Hüsniye Öztuna(1876-7.1935, izd.1890) b.Şeyh Eyyûb Ef.b.Şeyh Sa'îd Ef.b.Şeyh Mehmed Ef.olup Mardinî-zâdeler'dir. Hüsniye Öztuna'nın anne tarafı Trabzonlu'dur: Hüsniye b.Mürüvvet Hn.b.Hasan Ef.b.Hamîd Ef.

Yılmaz Öztuna'nın anne tarafı şeceresi: Konya menşe'li Şâm'a yerleşmiş 'Azm-zâdeler: Süreyyâ Öztuna b.Cemîl Bey(1868-10.1933) b.Mustafa Bey(1840-1876) b.Hâfız Bey(1795-1885) b.'Abdullâh Pş.(1753?-1813) b.Mehmed Pş.(1730-14.4.1783) b.İsmâ'îl Pş.(1660-1732) b.İbrâhîm Pş.(1610?-1700?) b.Kemikoğlu Hüseyin Ağa (1575?-?). Cemîl Bey'in annesi Feleksu Hn., Çerkes'dir. Süreyyâ Öztuna'nın anne tarafı: Süreyyâ Öztuna (31.7.1906) b.Makbûle Hn.(1881-1920, izd.1904) b.Dağıstanlı Zîver Ef.b.Mehmed Ef.(Avar boyu). Makbûle Hn.'ın ana tarafı: Makbûle b.Hâlide(1865-1934) b.'Abdurrahmân Ef.b.Ahmed Ef., b. Şükrullâh Ef. b. Nî'metullâh Ef. b.'Atâullâh Ef. b. Eyyûbî İbr. Ef. (bk.s.972, not 7), Istanbullu'dur. Hâlide Hn.'ın(ölm.1934) ana tarafı: Hâlide b.Şerîfe Hn.(1839?-1926) b.Nakkaaş-zâde(b.bk.) (menşe' Çatalca/Ist.) Mustafa Ağa.

TÛNUSLU HAYREDDÎN PAŞA-ZÂDELER(D, S): "**Tûnuslu" Hayreddîn Pş.** b.Hasan b.'Abdullâh(Kafkasya 1822a Kuruçeşme'deki yalısı/ Ist.29.1.1890 = 68), Has.(belki bnb.) b.'Abd.oğlu, Abaza köle(1829'da Rus harbinde Ist.'a gelmiş), Rûmeli kazaskeri nakıybüleşrâf reîsül'ulemâ Kıbrıslı şâir Tahsîn Bey kendisini Kanlıca'daki yalısı için satın aldı, 1839'da Tûnus vâlîsi Ahmed Pş.'ya sattı, Ahmed Pş.kendisine Arabca ve Fr.öğretip Paris'e tahsîle gönderdi, 15.2.1842'de 3,5 altın maaş ve binbaşı rütbesiyle Tûnus ordusuna girdi, 4 altınla alay emîni 25.2.1843, 5 altınla kaymakam 15.7.1845, 12 altın ve Tûnus İftihâr nişânının 2. rütbesiyle mîralay 17.12.1846, Ahmed Pş.ile Paris 1846, 18 altınla süvârî mîrlivâsı ve paşa 19.6.1850, 1. İftihâr 23.3.1851, 2,5 yıl Paris'de görevli 1852-54, 35 altınla ferîq ve murassâ İftihâr 2.10.1855, bahriye müdîri 21.1.1856(175 altın), Ist.'a gelip(Sultân Mecîd tar.kabûlü 8.12.1859) 2. Mecîdî 23.9.1859, pâdişâha 20.000 altın haraç sunan Tûnus'un yeni vâlîsi Meh.Sâdık Pş.'nın vezîr pâyesi fermânını, vâlîlik menşûrunu, nişânını Ist.'dan alıp Tûnus'a döndü, ilâveten 260 altınla Meclis 2. reîsi 25.5.1861, Sâdık Pş.'nın Cezâyir seyâhatinde vâlî vekîli 9.1860, Avrupa'ya Hüs.ve Muh.Bakkuş Paşalar'la hareket 22.6.1861, Stockholm'de Carl XV ve Baden Baden'da Wilhelm I, Brüksel'de Lépold

I, Kopenhag'da Frederick VII, Paris'de Napoléon III tar.kabûlü (12.7,30.7,15.9, 3.10,10.10), 3. 'Osmânî 4.1862, istîfâ(23.11.1862). Tûnus'dan hareket 15.4.1863, sn.Viyana'da Fransız Joseph 13.5., gene Viyana'da Prusya velîahdi Friedrich 22.5, Tûnus 15.6.1863, tekrâr Fransa 15.9-30.11.1863, Ist.1864, Tûnus'dan hareket 14.11.1864, Malta'dan Ist.27.11, Sultân Azîz tar.2 def'a kabûl 13 ve 24.12, Tûnus'a dönüşünde açıktan ayrıca hayât boyu ayda 150 altın maâş, hâriciye müdirliğini reddi 30.8.1865, Paris 2.4.1865, Torino'da Vittorio Emanuele ile mülâkat, Paris yoluyle Tûnus, gene Paris'de Dünyâ Sergisi 7.1867, gene Paris 7.1868, Torino'da gene Kral tar.kabûlü 4.1868, 470 s. *Akwemü'l-Memâlik*'i 9.9.1867'de tamamlayıp 18.8.1868'de bastırıp Bey'e sunması, 2. 'Osmânî, 640 altınla Tûnus mâliye komisyonu reîsi 7.9.1869, 2. müdîr(el-wezîri'l-mübâşir) 18.1.1870, Ist.'da huzûra kabûl ile 1. 'Osmânî ve vâlîliğin irsen Hüseynî âilesine bahşedildiğine dâir menşûr ile Tûnus'a avdet, 15.11.1871, 810 altın. Bu târihte aylık geliri 2.600 altın olup Mennûbe, Kartaca ve Tûnus'da 3 mâlikâne-konağı, Enfida'da çiftliği vardı, 1.100 yazma kitâbını bu sırada Zeytûne'ye bağışladı(yerine önce Hazînedâr Muh.Pş., 8.1878'de Must.b.İsm.vezîr-i ekber=Osm.reîs-i müdîrân oldular), Vichy 26.8.1877, Paris ve 2.11'de hareketle Tûnus 24.11.1877, Tûnus'dan hareket 11.6.1878, Paris, Tûnus 27.7.1878, Tûnus'dan nihâî ayrılışı 10.9.1878, Marsilya'dan hareket 14.9., Ist.21.9.1878, bütün âilesinin Tûnus'dan Ist.'a gelmesi 3.12.1878, Kuruçeşme'de sâhil-hâne ihsânı 12.1878, 1878-1890'da yalnız Âyan üyesi ol.ayda 150 altın aldı, ayni müddette Tûnus hazînesinden ayda 500 ve Tûnus'daki emlâkinden 60 altın aldı(Tûnus'daki bütün varlığını 4.1880'de 125.000 altına Fransızlar'a sattı), ve murassâ Âl-i Hüseyn ve murassâ 'Ahd nişânları ile ve mâliye reîsliği ve hâriciye müdirliği ihzimâmiyle Tûnus eyâleti vezîri 21.10.1873, 1. Mecîdî 8.1876, Tûnus'daki bütün görevlerinden istîfâsı 21.7.1877, Ist.'a yerleşmesi 21.9.1878, 100 altınla senatör ve vezîr(yş.56) 30.9.1878 ve mâliye komisyonu reîsi 30.10.1878, sd.4.12.1878 - 29.8.1879 = 0, 7, 26, murassâ Mecîdî 14.6.1887 ve 23.6.1887'de murassâ İmtiyâz, 30.11.1882'de Sa'îd Pş.'nın azlinde tekrar sadâreti düşünüldü, kabûl etmedi, Bursa 21.9.1879, nikrîs'den öldü, Eyüb'de Bostân İskelesi'ne 4. eşi ile kızının yanına gömüldü, vasıyyeti mûcibince 3569 altın fukarâya dağıtıldı, konağı Nişantaşı'nda, Ar.ve Fr.'da müel.Ölümünde Kuruçeşme'de yalı, Nişântaşı'nda konak, Halku'l-Vâ'd'de leb-i deryâ 169.000 m^2 arâzî, Tûnus'la Seyyâle çiftliği, 47.900 altın değerinde nakit ve tahvil değerli eşyâ bıraktı, Eyüb'de adına 2 çeşme yaptırıldı, kemikleri 30.3.1968'de Tûnus'a nakledilip millî panteona gömüldü. =1. Cenîne(Lellâ Kebîre) b.Hazînedâr Must.Pş.(Tûnus vezîr-i ekberi) (serveti 2,5 milyon altın) (ölm.Tûnus, 26.7.1878) =Külsûm(Tûnus v. Ah.Pş.hemşîresi, b.bk.) (ölm.8.1870b, izd.1.1857, düğün 6.1862) izd.müd.13,7, = 2. Bedr-i Cihân, tal.1873 = 3. Hüsn-i Melek(100 yaşında Tûnus'da 1950'ye doğru öldü), =4. Kamer Hn.(ölm.20.3.1884), üçü de câriye, 1878 sonunda Ist.'a gelen tek eşi. Çocukları:

1) Mahbûbe Hn.(doğ.1864) (1'den), by.kızı = 1.Rüstem Pş., izd.1883(ölm. 11.1886), Çerkes, dâhiliye 1865-70, harbiye 1870-78 müdîri, =2.Hasan Zerrûq

Pş.(Hn.'ın üvey dayısı olur) b.Meh.Zerrûq Pş.b.Meh.Hâdî Zerrûq Pş. Çocukları: 'Abdül'azîz Bey Zerrûq((1889), son Tûnus beyinin yâveri albay Muhtâr Bey Zerrûq(doğ.1889, ikiz) ve 'Azîze Hn.(doğ.1891). İlk eşinden kızı: Fâtıme(doğ.1885)='Alî Zerrûq.

2) Behiyye Hn.(4'den), kç.kızı =1.Yahyâ Reşâd Fuâd Bey(Beyrût 1865? - Ist.1920 = 55?), Şûrây-ı Devlet üyesi, Sd.Keçeci-zâde(b.bk.) Fuâd Pş.oğlu Nâzım Bey'in oğlu, çocukları var(4 oğul), = 2. Meh.'Alî Bey, bundan kızı Güzîde Hn.=Sâlih Çelebî.

3) Meh.Nûrî Bey(1872-Ist.3.1926=54) (2'den) (no.4'den 26 gün by.), Harbiye me'zûnu mîralay = Gül-fidân Hn., çocuksuz.

4) Meh.Hâdî Bey, II. 'Abdülhamîd'in yâveri(3'den) (1872-Tûnus,22. 12.1922=50), evlenmedi.

5) Meh.Tâhir Pş.(1875-4.1937=62) (4'den), Harbiye me'zûnu, II. 'Abdülhamîd'in yâveri, Kudüs mutasarrıfı, mîrmîrân paşa. Tâhir Pş., 1908-13'de Ist.mv.oldu, gazeteci idi, 1913'de Mahmûd Şevket Pş.sûikasdinde ağabeyi Hâdî Bey'le berâber Türkiye'den sürüldü, Mütâreke'de Ist.'a dönüp Dâmâd Ferîd Pş.kabinesinde zirâat nâzırı oldu, Hürriyet ve Î'tilâf partisinden idi. Tûnus adliye bakanı 14.1921-5.1934, =2. Rukıyye Hn.b.Kadrî Bey(=Tevhîde Hn.b.Kavalalı(b.bk.) Prs.Rukıyye Fâzıl=Tâhir Pş.b.Tûnuslu Ayad Pş.), çocukları Meh.Bey, Ferîde Hn.(1901-1928=27) = 'Azîz Cellûlî, oğulları Hâdî Cellûlî. =3. Emna b.Halîfe. =1. Ikbâl Hn., Tahir Pş.'nın câriye olan bu ilk eşinden: Zübeyde(1906-1914=8) ve Ah.Bey(1903-1930=27), bunun kızı 'Ayşe Hn.

6) **Dâmâd Meh. Sâlih Pş.**(1876 - 24.6.1913 = 39), Hayreddîn Pş.'nın kç.(4.) oğlu, Hürriyet ve Î'tilâf'ın muhâfazakâr kanadı lideri, Harbiye,yzb.iken II.'Abdülhamîd'in yâveri, sonra mîrlivâ. Mahmûd Şevket Pş.sûikasdine karıştığı iddiasiyle İttihâd ve Terakkî(ki pâdişâha gözdağı vermek istiyordu) ve Paşa'ya şahsî kîni olan Sd.Sa'îd Halîm Pş.'nın tertîbiyle asılarak îdâm edildi. Sultân Reşâd, af yetkisini kullanamadı, millet ve Hânedân nazarında prestiji sarsıldı. Münîre Sultân, artık amcasıyle görüşmedi. Med.babasının yanı =Münîre Sultân (Dolmabahçe Sarayı, 13.11.1880 - Nice, 7.10.1939 = 58,10,20) b.Ah.Kemâleddîn Ef. (1848-1905) b.'Abdülmecîd I(b.bk.), izd.Dolmabahçe Sarayı, 29.7.1907, izd.müd.6,0,12, yş.26,8,16 - 32,8,28, zevcinden 4 yş.kç., Sultân daha 26,3,13 yaşadı. Oğulları: **Sultân-zâde Ah.Kemâleddîn Keredin Bf.** (Nişantaşı Sarayı, 18.6.1908 - 1989'da hayatta), 3.1924-3.1953'de Türkiye dışında yaşadı. =Mihrbân Keredin, izd.Ist.7.1962, çocuksuz.

7) Meh.Sa'îd Bey(1865-1869=4)(1'den).

8) Ümmü Hânî Hn.(1866-1888=22)(1'den)=1. Hüs.Pş., ölm.Floransa, 7.1887 med.Sul.Mahmûd T.=2.Bakkar Zerrûq,izd.1888.

TURHÂNOĞULLARI(V): Bk. PAŞAYİĞİTOĞULLARI

TURNACI-ZÂDELER(D, S): Yeniçeri generali Turnacı Fülân Ağa oğlu Ruscuklu/Hezargradlı Turnacı-zâde Boynueğri Tiryakî Ah.'İzzet Pş.(ölm.1780), Hezargrad doğumlu, yeniçeri, giderek kul kethudâsı, yeniçeri ağası 2.1776, vezîr 6.1776, Tırhala 8.1776, Ohri 1779. Oğulları: 'Abdurrahmân Bey(ölm.1814, med.Vefâ), Fennî Bey(ölm.8.1808, şâir, Enderûn, IV. Mustafa'nın sır kâtibi) ve:

Silâhdâr 'Alî Pş.(1772? - Çanakkale 1829 = 57?), Enderûn me'zûnu, tülbend ağası, silâhdar 14.10.1811-2.1.1818=6,2,19, vezâret'le(yş.51?) sd.10.3.1823 13.12.1823 = 0, 9, 3, istîfâ etmesi üzerine Tekirdağ'a sürgün, Konya v.6.1824, Maltepe'deki çiftliğinde ikaamete me'mûr 1828a, Akdeniz Boğazı muhâfızı 12.1828, bu görevde öldü, konağı Ortaköy-Kuruçeşme arasında. Kızı: Behiyye Hn.(ölm.1889) = Kıbleli-zâde(b.bk.) İsm.'Afîf Bey(ölm.2.2.1872), bâlâ, sadâret müsteşârı 8.1860, çocukları var(bu izdivacdan Fuâd Köprülü'nün dedesi doğdu). Sd.'Alî Pş.'nın oğlu Süleymân Bey(Çanakkale, sn.Çatalca mut.), bunun oğlu 'Alî Bey, Sultân Mecîd'in mâbeyncisi = Feleksu Hn., Sultân Mecîd sarayından çıkma pianist Çerkes, bu izdivacdan: Zülüflü İsm.Paşa(aş.bk.) ve Fülân Bey ve Fülâne Hn.=Mazhar Bey, bu sonuncu izdivacdan:

1) Cemâleddîn Bey = Behiyye Sultân(1900-1950=50) b.Zıyâeddîn Ef.b.Mehmed V Reşâd(b.bk.), izd.3.5.1921, tal.1931=10 yıl, yş.20, 5, 25 31, morganatik izd., bundan: **Sultân-zâde Reşâd Bf.**(İskenderiyye 1930?).

2) Fülân Bey = Fülâne b.alb.Tosun Bey(Enver Pş.'nın sınıf arkadaşı)=Fülâne b.Mâbeynci Meh.Ragıb Pş.(Ağrıboz 1857 - Ist.1920 = 63), Sarıca-zâde Murâd Ef.ile Rukıyye Hn.oğlu, Galatasaray 1877, Mülkiye 1879, Mâbeyn kâtibi, mâbeynci, başmâbeynci, Midilli'ye sürgün 1908-13, Ar., Fârs., Fr., Rumca, konağı Taksim'de (sonra Maksim gazinosu ve Taksim sineması oldu), Beyoğlu'nda Anadolu, Rûmeli, Afrika hanlarının sâhibi, vezîr 18.11.1902, murassâ İmtiyâz, 'Osmânî, Mecîdî(bâlâ 8.5.1890) = Hamzabey-zâde Kâmile Hn., izd.1885, 2 kız, 4 erkek çocuk, by.oğlu Şâkir Bey(ölm.Paris 1925?) evlenmedi, kç.oğlu Cemâl Bey, kızı Tevhîde Berker=Şevkı Berker, büyükelçi. Râgıb Pş.'nın kardeşi: Müşîr Dr.Â'rif Pş.(ölm.1933), med. Karacaahmed, müşîr 8.10.1895.

"Zülüflü" Fuâd İsmâ'îl Pş.(Maçka/Ist.1857 - Göztepe/Ist.1925 = 68), Mühendishâne me'zûnu topçu subayı, mâbeynci, yâver, bnb.1882, yb.1883, alb.1884, livâ 1891, 1. ferîq 1901, murassâ 'Osmânî, murassâ Mecîdî, 1908'e kd.mekâtib-i askeriyye sermüfettişi, med.Yahyâ Ef., köşkü Göztepe'de(1958'de hâlâ oğlu Celâleddîn Bey mülkiyetinde idi). =Fatma 'Ismet Germiyanoğlu(1871? - Ist.1.2.1958 = 87?), izd.1885 = 40 yıl, Vân mutasarrıfı Haydar Bey(ölm.1876) kızı(Haydar Bey'in oğlu: Sd.Ah.'İzzet Pş.Furgaç, b.bk., 1864-1937=73). İsmâ'îl Pş.'nın 4 oğlu oldu, by.oğlu Mazhar Bey'dir, kç.oğlu 1898'e doğru doğdu. İkiz olan ortanca oğulları:

1) **Dâmâd 'Alî Haydar Beyefendi Germiyanoğlu**(Göztepe/Ist.20.9.1889 - Ist.5.2.197x), kur.bnb., dâmâd olunca askerlikten ayrıldı, çocuksuz. =Fatma 'Ulviye

Sultân(12.9.1892 25.1.1967 = 74, 4, 13) b.Mehmed VI Vahîdeddîn(b.bk.), 2. izd.1.11.1923, yş.30, 1, 20, zevcinden 2, 11, 22 kç. Sultân'ın nikâh vekîli, henüz Ist.'a gelmiş bulunan Re'fet Pş.(Bele) oldu.

2) Celâleddîn Germiyanoğlu(Göztepe/Ist.20.9.1889 - Ist.1972 = 83), kur.bnb., hunkâr yâveri = Fülâne b.Debreli İsm.Pş.Çocukları: yk.müh.İsm.Bey ve Nuyan Kalkavan(1930) = Nâzım Kalkavan(Ist.1914), Oxford me'zûnu, armatör, Rızâ Kalkavan'la Zelîhâ Kalkavan oğlu.- Celâleddîn Germiyanoğlu, atası Turnacı-zâde Ah.'İzzet Pş.'yı, ayni devirdeki Germiyanoğlu Ah.'İzzet Pş.zannederek, soyadını sehven almıştır.

TURŞUCU-ZÂDELER(=KOCATAŞ) (Ş): Ayasofya semtinde turşucu dükkânı açan Tosya'lı İbr.Ağa(ölm.1829b) oğlu **Ah.Muhtâr Ef.**(Ist.1823 15.10.1875=52), şehzâdegân muallimi, Meclis-i Vâlâ üyesi 26.9.1865, Galata kadısı 10.1866, Şûrây-ı Askerî müftîsi 1.1867, Ahkâm-ı Adliye üyesi 5.1868, Mekke pâyesi, Ist.pâyesi, kazasker olmaksızın ve Osmanlı târîhinde istisnâ teşkîl ederek şeyhulislâm(no.151) 6.11.1872 - 11.6.1874 = 1, 7, 5, med.Üsküdar, Karacaahmed'de babasının yanı, köşkü Kızıltoprak'da. 49 yaşında şeyhulislâm olan Hacı Muhtâr Ef.'nin sonradan turşucular kethudâsı olan babası İbr.Ağa'nın babası Hacı Muhtâr Ağa, onun babası Safranbolu'lu Bahâeddîn Ağa'dır. Şeyhulislâm Muhtâr Ef.'nin 5 oğlu:

1) Hayrullâh Ef.(ölm.1871). 2) Meh.Sıdkı Ef.(ölm.1875). 3) 'Alî Mollâ. 4) Es'ad Mollâ, çocukları: Hayrünnisâ Somer(ölm.1965'den sn.) (çocukları Sâ'dî Somer, Gül, Ayşe, Nâcî Somer) ve Necmünnisâ Keskin(ölm.25.9.1965), med.Karacaahmed = Fethî Keskin(ölm.1965'den önce), çocukları Nesîme Sanver(=Â'rif Sanver), İlhân Yula(=Mu'ammer Yula), Es'ad Keskin(=Olcay Keskin).

5) Meh.Muhtâr Necmeddîn Kocataş(1875 - 1949 = 74), hukuk 1896, Ist.savcı muâvini, Selânik istînâf savcısı 1900, Ist.ticâret mahkemesi üyesi 1901, bidâyet mahkemesi savcısı, Ist.mahkemesi istînâf savcısı 1905-8, kazasker pâyesi 6.9.1907(yş.32), 1. 'Osmânî 14.5.1906, 1. Mecîdî 6.10.1907, Bağdâd vâlisi 1908'de 4 ay(orada Mekteb-i Hukuuk'u açtı), adliye nazırı 5.5.1909-5.10.1911=2,5,1, Şûrây-ı Devlet reîsi, sd.vekîli, Kastamonu mv.1908-1923. Çocukları: Hasan Cân Kocataş(ölm.1984'den sn.); Bedriye Mardin(asıl adı Bedrünnisâ) (=Ebü'l-'Ulâ Mardin, b.bk., 1881-1957); Hayreddîn Kocataş(=Nigâr Kocataş) (oğlu yk.müh.Muhtâr Kocataş 1925, bunun çocukları Necmeddîn Kocataş 1956 ve Ayşe 1957); Fatma Fâhire Mardin(1984'de hayatta) (=Muhiddîn Â'rif Mardin, b.bk., ölm.14.11.1984, Ebü'l-'Ulâ Mardin'in yeğeni, her ikisinin de çocukları ve torunları); Mihrimâh Ürgüblü (ölm.1984'den sn.) =Münîb Hayrî Ürgüplü(b.bk.) (1905-1979).

Şeyh.Ahmed Muhtâr Ef.'nin büyük oğlu ise Hâşim Bey'dir ki 30 yaşından önce Mekke(Haremeyn) pâyesi aldı. Hayreddîn Kocataş 1.2.1933'te genç öldü.

— U —

'URYÂNÎ-ZÂDELER(Ş): 'Ayntâb(Gaziantep) şehrinden bir âiledir ki daha çok 'Uryânîler denir ve Bursa'lı ulemâ âilesi olup kazaskerler yetiştiren 'Uryânî-zâdeler'le ilgisi yoktur. 'Ayntâbî veyâ Kilisli Şeyh "'Uryânî" 'Osmân Ef.(ölm.1749), Haleb'de müderris iken Ist.'a geldi. Oğlunun oğlu Meh.Râşid Ef.(ölm.2.1822), Eyüb kadısı, fetvâ emîni, Mekke ve Ist.1821 pâyeleri, med.Eğrikapı, bunun oğlu şâir Meh.Sâ'îd Ef.(ölm.Şâm 1848), Haleb 1.1836 ve Şâm 2.1846 kadısı ve bunun oğlu:

'Uryânî-zâde Ah.Es'ad Ef.(1808 17.1.1889 = 81), müderris, Eyüb(1) 1853, Üsküdar 1854, Eyüb(2) 1855, Edirne 11.1856, Medîne kadısı ve ölen 'Ömer Celâleddîn Ef.yerine Harem-i Şerîf tâmîrât emîni 8.1859-1863, Ist.pâyesi 1861, Tedkıykaat-ı Şer'iyye üyesi 1863, kassâm-ı askerî 1.1864, sadreyn müsteşârı 1. 1865, Ist.Kadısı 1866, Bursa müfettişi, kazasker pâyesi 1871(yş=63), meclis-i tedkıykaat-ı şer'iyye ve intihâb-ı hükkâm reîsi, Rûmeli pâyesi 1875, senatör 12.1876, şeyhulislâm(no.157) 4.12.1878(yş.70) - 17.1.1889 = 10, 1, 14(11. sıra), makaamında öldü, Eyüb'deki türbesini II. 'Abdülhamîd yaptırdı, hattât, Boğaz'da Nakkaaş'da yalısı yanında câmî inşâ ettirdi. =Fülâne b.Ah.Bîcân Pş.(ölm.1874), Enderûn, mîrlivâ, sn.mülkiye'ye geçerek Rûmeli beyl.pâyesi, Tırnova, Edirne, Karası(Balıkesir) mutasarrıfı, med.Eyüb'de Kâşgarî Dergâhı, oğlu mutasarrıf Bahâ Bey. Bu izdivacdan 1 oğlu, 2 kızı doğdu, oğullarından dîğeri başka hanımdandır. Şeyhulislâm 'Uryânî-zâde'nin dâmâdı: Sül.Celâleddîn Ef.(1838-8.1891=53) b.Sâlih Ef.b. 'Ömer Ef., şâir, med. Kâşgarî Dergâhı(*SATŞ*, 202-3). Bu izdivacdan: 1) Sa'îd Moll ve 2) Meh.Cemîl Ef.(1865 - 1941 = 76) ki "Cemîl Mollâ" diye ünlüdür, Meclis-i Tedkıykaat-ı Şer'iyye başkâtibi 1895-1908, Midilli'ye sürgün 1908-11, adliye nâzırı ve ilâveten Şûrây-ı Devlet reîsi 24.2-4.3.1919 + 21.4-19.5.1919, müel., Ist.9.6.1894, kazasker 13.6.1898(yş.33), 1. 'Osmânî, 1. Mecîdî(2. 'Osmânî 18.1.1896). Şeyhulislâm 'Uryânî-zâde'nin oğulları:

1) Meh.Hâlid Ef.(veyâ Bey) (1851 - 13.5.1890 = 39), kazasker, Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi 2. reîsi, bunun oğlu küçükken ölen Ah.Es'ad Ef.

2) Raûf Bey, Bâb-ı Âlî ketebesinden. =Sâliha Hn., meşhur şâir Zıyâ Pş.'nın kızkardeşi.

Cemîl Mollâ, Uryânî soyadı ile 13.3.1941'de öldü.

'UŞŞÂQÎ-ZÂDELER(K): Şeyh Hüsâmeddîn 'Uşşâqî(Uşak, ? - Ist.1574?), 'Uşşâqî tarîkati pîri, med.Kasımpaşa'daki tekkesinde. Yaş sırasıyle oğulları:

1) Must.Ef.(1563a - 6.1628 = 65), müd., Haleb, Kuds, Medîne, Selânik, Bursa, Edirne, Eyüb, Ist.7.1624 kadıları, kazasker pâyesi 10.1624, med.babasının yanı. Dâmâdı: Kırımî(b.bk.) 'Abd.Ef.(1614-11.1672=58), Sofya kadısı, sn.'Uşşâqî dervîşi. Must.Ef.'nin torununun torunu: müd.Ah.Ef.(ölm.1755).

2) 'Abdül'azîz Ef. (ölm.30.9.1635), müd., Haleb 7.1631, med.babası yanı, oğlu Meh.Fasîhî Ef. (ölm.3.1655), Kuds kadısı, dîvân sâhibi, bunun oğlu 'Abd.Ef.(ölm. 1673), kadı ve şâir.

3) 'Abdürrahîm Ef.(ölm.1667b), müd., Haleb, Âmid, Galata, Üsküdar kadısı,

med.Edirnekapısı. Oğlu 'Abdülbâqî Ef.(ölm.Konya 1679), müd., Mısır, Mekke kadısı, med.Konya, Mevlânâ Dergâhı, 3 dilde şâir, riyâziyeci, müel., dîvân sâhibi. Bunun 2 oğlu: müd.Hasîb Ef.(ölm.1724) ve 'Abd.Nesîb Ef.(ölm.19.9.1726), müd., mollâ, nakıybüleşrâf 23.10.1711, Mekke pâyesi 1712, Ist.kadısı 23.5.1713, Rûmeli kazaskeri pâyesi 6.2.1718, fiilen Rûmeli kazaskeri 10.1718, 2. def'a Rûmeli kazaskeri, med.Keskin Dede, 3 dilde şâir. Oğlu Meh.Sadreddîn Ef.(ölm.Şâm 1733), müd., Haleb 1726 ve Şâm 1733 kadısı, Râmiz'de kayıtlı şâir.

4) Hamza Ef.(ölm.genç yaşında). Oğlu İbr.Ef.(ölm.12.1677), müderris. Bunun oğlu kadı Meh.Ef.(ölm.1742), med.Okmeydânı. İbr.Ef.'nin dâmâdı: müd.Eyyûb Ef. (ölm.1744) ve bunun oğlu şeyhulislâm Yahyâ Tevfîq Ef.(1716 - 1791 = 75), bk.Ebe-zâdeler.

— Ü —

ÜRGÜBÎ-ZÂDELER(=ÜRGÜPLÜ) (Ş): Hacı Münîb Ef.'nin kardeşi Ürgüblü 'Abd.'Avnî Ef.(Tarâbulusgarb ve Harpût evkaaf md., ölm.Ürgüb, 14.5.1888) (b.Ürgüb kadısı İbr.Ef. b.'Abd.Ef. b.'Abdurrahmân Ef. b.Has.Ef. b.Meh.Ef., hepsi Ürgüb'lü hocalar) ile Ürgüblü Râbi'a Hn.'ın(Ürgüb müftüsi Ah.Tâhir Ef.'nin hemşîresi) oğulları: adliye müfettişi Hakkı Bey ve **Ürgübî-zâde Must.Hayrî Ef.**(Ürgüb 1867 - Ürgüb 7.7.1921 = 54), medrese ve Hukuk, 1908'den önce Selânik cezâ reîsi iken İttihâd ve Terakkî üyesi, Niğde mv.15.12.1908, Hukuk'da Mecelle müderrisi, 1908'de mülkiye'den ve rütbesi râbi'a idi. Adliye nâzırı 5.10.1911-7.11.1911 + 14.10.1918 - 11.11.1918, Şûrây-ı Devlet reîsi, 4 def'a evkaaf nâzırı, şeyhulislâm 16.3.1914 8.5.1916 = 2, 1, 23, 1920'de Malta'ya sürgün, med.Ürgüb, Ulu Câmî, şâir, gayri matbû hâtırâtı var. Eşi Gaalib Yesârî'nin hemşîresidir. Ist.rüûsu 18.5.1895, Mekteb-i Hukuuk 20.8.1895, Hukuk Fakültesi Mecelle müderrisi 28.12.1908, Meclis-i Meb'ûsân 1. reîs vekîli 13.11.1910, dâhıliyye nâzırı vekîli 5.6.1911, Dârülfünûn müderrisliğinden ayrılması 13.2.1911, 1.Mecîdî 26.9.1911, adliyye'ye ilâveten Şûrây-ı Devlet reîsi 13.2.1911 -31.10.1911, 1. 'Osmânî 6.11.1913, senatör 1916, 1918 sonunda 'İzzet Pş.kabinesinde tekrâr adliyye nâzırı 30.10-19.11.1918, Malta'ya sürgün, az kalıp Roma'ya nakil, oradan Ankara'ya gelip Atatürk'le görüşdü, Ürgüb'e çekilmek için izin istedi, orada ölüp Ulu Câmi'e gömüldü. Büyük oğlu Hakkı Hayrî Ürgüplü genç öldü. Dîğer 2 oğlu:

1) **Su'âd Hayrî Ürgüplü**(Şâm 12.8.1903 - Ist.26.12.1982 = 79, 4, 15), Galatasaray, Hukuk 1926, hâkim 1926-32, Kayseri mv.1939-1946 + 1950-1952, gümrük ve tekel bakanı 1942, Bonn 1952-55, Londra 1955-57, Washington 1957-60, Madrid 1960-61 büyükelçisi, senatör 1961-72, senato başkanı(AP listesinden müstakil) 28.10.1961 6.11.1963 = 2, 0, 9, tarafsız koalisyon başbakanı 23.2.1965 - 27.10.1965 = 0, 8, 2. =Nigâr Ürgüplü. Oğlu Dr.Hayrî Ürgüplü(1936) = Sabîha Fazîle Hn.-Sul.(Paris, 6.1941) b.Hân-zâde Sultân(=Dâmâd Kavalalı Pr.Meh.'Alî İbr.) (b.bk.), izd.Paris, 10.12.1965, boşandılar. Bu izdivacdan: Alî Suâd Ürgüplü(Ist.30.9.1967) ve Selîm Ürgüplü.

2) Doç.Dr.Münîb Hayrî Ürgüplü(1905-Ist.13.6.1979 = 74), hukukçu, DP Nevşehir mv.1957-60, med.Edirnekapısı. =Mihrimâh(Kocataş), bk.Turşucu-zâdeler, şeyhulislâm Ah.Muhtâr Ef.oğlu kazasker ve adliye nâzırı Necmeddîn Kocataş kızı.

Hayri Ef.'nin kardeşi Meh.Rızâ Ef.ile Sa'âdet Hn.'ın 4 oğlu: Ord.Prof.Dr.Must. Reşîd Belgesay (1887), 'Avnî Bey, Vassâf Bey, Dr.Nevzâd Bey(1903).

— V —

VÂNÎ ZÂDELER (K): Şeyh Nizâmeddîn Bistâmî, kendisi veyâ ataları Horâsân'ın en batısındaki Bistâm şehrinden gelip Van'da Hoşâb'a yerleşen ünlü bir câmî vâızı olup Vânî denmiştir. Oğlu Hacı Şeyh Vânî Mehmed Ef. (Hoşâb, ? - Kestel'deki çiftliği/Bursa, 10.10.1685), yüksek tahsîlini Tebrîz'de yapıp Erzurum'a yerleşti ve cum'a vaızları ile şöhret yaptı. Erzurum'da beylerbeyi olan Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Pş., 1661 sonunda sadrâzam olunca kendisini Ist.'a dâvet etti. 1664'de veyâ daha önce Ist.'a gelip bu yıl IV. Mehmed'e hoca tâyîn ve hâce-i sultânî (1664 - 1685 = 21) îlân edildi ki bu görev Osmanlı ilmiyye protokolünde meşîhat makamından sonra 2. gelir, fiilî Rûmeli kazaskerine ve nakıybüleşrâf'a takaddüm eder. Sonra IV. Mehmed'in büyük oğlu ve velîahdi (II.) Mustafa'ya da başmualim oldu. 1683 Viyana seferine Ordu vâızı olarak katıldı. Köprülüler'in ve Merzifonlu Kara Mustafa Pş.'nın yakını olduğu için bozgundan sonra Bursa'ya sürüldü, 2 yıla yakın bir sürgünden sonra Kestel'deki çiftliğinde öldü. Müellif olup tefsîr'inde Türkler hakkındaki mütâlaaları ünlüdür. Ölümünde 75 yaşlarında olabilir. Kestel'de medfûndur. Boğaziçi'nin Anadolu kıyısında Papas Korusu'nu IV. Mehmed hocasına vermişti. Burasını îmâr edip yalı, câmî, medrese, çeşme yaptırdı ki hâlâ Vânîköyü deniyor (Konyalı, II, 123, 293). Silivrikapısı'nda mescid, tekke, Bursa'da Kastel'de câmî, Edirne'de saray ve başka hayrât yaptırdı. =Ümmü'l-Cebbâr Hn.(1619 - 9.1702 = 83), med.Edirne, Taşlık C. Çocukları:

1) 'Ayşe Hâtûn (1649? - 6.1669 = 20?), Tesalya Yenişehri'nde öldü ve oraya defnedildi. =Şeyhulislâm Feyzullâh Ef. (b.bk.) (1639 - 1703 = 64), izd.müd.4, 11, çocuk ölen 2 oğulları oldu.

2) Meryem Hâtûn (1654? 3.1677 = 23?), Ist.'da öldü, Fâtih'e gömüldü. =Şeyhulislâm Feyzullâh Ef. (b.bk.) (1639 - 1703 = 64), izd.7.1669, izd.müd. 7,8, Feyzullâh Ef. bu sûretle ilk eşi ölünce onun kızkardeşi olan bu baldızı ile evlendi ve bu evlenmeden meşîhat pâyeli Fethullâh Ef. (ölm. 1703) doğdu.

3) Fülâne Hâtûn = müd.Mustafa Ef.

4) Selmân Ef. 5) Fülân Ef.

6) Seyyid Mahmûd Ef. (1673? - 4.1.1743 = 70?), Edirne ve Ist.18.4.1703 kadısı, 1703 sonundan 1730 sonuna kadar 27 yıl Kıbrıs'da Magusa'ya sürgün, nakıybüleşrâf 1731, kazasker 1732, fiilen Rûmeli kazaskeri 22.9.1735, nakıyb(2). = Emîne Hâtûn b.şeyhulislâm Feyzullâh Ef.(b.bk.) (doğ.Edirne, 20.12.1678). Oğulları 'Abdullâh Ef. ve bunun oğlu Meh.Sa'îd Râsih Ef. (ölm.1776), müd.1743, Yenişehir mollâsı, med.Şehzâdebaşı.

Meh.Saîd Ef.'nin mahlası -Râmiz'de kayıtlı olduğu gibi- Râşih'tir(Râsih değil). Gene Râmiz'de şâir olarak Vânî Ef. torunlarından Mustafa Rebîb Ef.(ölm.1735) kayıtlıdır.

7) Ahmed Ef.(ölm.Burgaz, 8.1703), müd., mollâ, Ist.pâyesi, Bursa'ya sürülüp oradan Burgaz'a götürülerek şehîd edildi. =Sâliha Hâtûn (doğ.Erzurum, 27.5.1690) b.şeyhulislâm Feyzullâh Ef.(b.bk.). Oğulları Ebû-Bekr Ef.(ölm.Bursa 1704), mollâ iken 1703 sonunda Bursa'ya sürüldü.

Seyyid Mahmûd Ef.'nin torunu Râsih Ef.'nin torunu Sâlih Ef.'nin oğlu: Ah.Nazîf Pş.(1841 1905 = 64), vezîr 20.3.1893 (yş.52), 1. Mecîdî 23.10.1889, murassâ 'Osmânî 1.4.1984, murassâ İftihâr, mâliye nâzırı 1890-1897, rüsûmât emîni 1897-1905. Baruthâne rûz-nâmçecisi Sâlih. Ef.oğlu olan Pş., mâliyede göreve başladı, yükselerek Osmanlı Bankası, sonra Düyûn-ı Umûmiyye muhâsebecisi, mâliye müsteşârı ve nâzırı oldu. Fâtih Câmii'ne gömüldü.

Gene bu âileden Vânî-zâde Meh. Sâdık Bey, Tophâne muhâsebe mümeyyizi olup (ûlâ sânîsi 17.8.1902, 4. 'Osmânî 27.2.1898, 3. Mecîdî 20.5.1904) oğlu 'Osmân Kemâl Bey'dir (Ist.29.6.1875 - Ist.5.1945 = 69, 11) (*Mülkiye Târîhi*, III, 630), Mülkiye 6.1896, mâliye görevleri.

Vânî Mehmed Ef.'yi, bir asır önceki Vânkulu Mehmed Ef.(ölm.4.1592) ile karıştırmamalıdır ki, Medîne'de kadı iken ölmüştür. Cevherî'nin Tr.tercemesi olan lugati ile ünlüdür ki İbr.Müteferrika bunu ilk kitabı olarak 2 cild hâlinde 1729'da 1.000 tirajla basmıştır (te'lîfi 1589).

VASSÂF-ZÂDELER (Ş): Akhisâr'da (Manisa) medfûn Bayrâmî şeyhi Mecdeddîn Î'sâ Ef.'nin oğlu Şeyh İlyâs Akhisârî'nin (ölm.1559) 5. batın torunu Meh.Ef.'nin oğlu **"Vassâf" 'Abdullâh Ef.** (Akhisâr 1679? - Ist.6.1761 = 82?), Ist.'a gelip kayın-pederi olacak Kara Halîl Ef.'den me'zûn, müd.1699b, Selânik 1725a, 3 def'a fetvâ emîni, Mısır 3.1732, Mekke 1734 ve Ist. ve kazasker (yş.58?) 4.1737 pâyeleri ve 4.1737'de sefâret hey'etiyle İran'a gidip Isfahân, Kandehâr, Semerkand'da kalması, fiilen Anadolu kazaskeri 1741, Rûmeli pâyesi 12.1746 ve 2 def'a fiilen kazaskeri 18.6.1749, şeyhulislâm (no.93) 12.1.1755 - 8.6.1755 = 0, 4, 27, Bursa'ya sürgün, Ist.'a avdet, Emîrgân'daki yalısında öldü, Eyüb'de kayın-pederi yanına gömüldü, dîvân ve mesnevî sâhibi ve mücl.ve tâ'lîq hattâtı. =Fülâne b.Rûmeli kazaskeri Kara Halîl (b.bk.) Ef.(ölm.1711). Oğlu müd.Yahyâ Ef.(ölm.1747) babasının hayâtında öldü, babasının yanında medfûndur. Vassâf Ef.'nin kızının oğlu Ah.Ef., I. 'Abdülmecîd'in kilercibaşısı olup onun oğlu mektûbî-i hâriciyye halîfesi Meh.Raûf Bey'dir (ölm.12.1862). Vassâf Ef.'nin dîğer oğlu:

Vassâf-zâde Meh.**Es'ad Ef.** (Ist.1707 - Ist.28.7.1778 = 71), müd.1730a, Galata 9.1754, Edirne 2.1755, Mekke pâyesi 3.1755, Bursa'ya sürgün 6.1755, Ist. pâyesi 6.1758, fiilen Anadolu (yş.61) 7.1768 ve fiilen Rûmeli 12.1773 kazaskeri, şeyhulislâm (no.109) 1.12.1776 - 20.7.1778 = 1, 6, 20, hastalanıp istîfâ etti, 1 hafta sonra öldü, Eyüb'de Siyâvuş Pş.T.bahçesine gömüldü, babasının yanına defnedildi, şâir, tâ'lîq hattâtı. Oğlu müd.Meh.Sa'îd Ef.(ölm.1775) babasının hayâtında ölüp yanında medfûndur. Bunun oğlunun oğlu Kürdistân kadısı 1850 Meh.Sa'îd Ef.(ölm.1852)'dir.

Emîrgân'daki Mîrgûneoğlu Yûsuf Pş.'nın ünlü yalısını Vassâf Ef., Şeyhulislâm Mîrzâ Mustafa Ef.'den satın aldı ve oğlu Es'ad Ef.'ye geçti. Es'ad Ef.'den I. 'Abdülhamîd (1774-89) istimlâk edip yerine Emîrgân kasabasını kurdu. Es'ad Ef.'nin Ortaköy-Kuruçeşme arasında Defterdâr burnu'ndaki dîğer yalısı ise torununa kaldı.

VEFÎQ PAŞA(S): Yahyâ Nâcî Ef.(ölm.7.1824), Mühendis-hâne muallimi, ilk Müslüman Dîvân-ı Hümâyûn baştercemânı, Fr., İt., Lat., Ar., Fârs., med.Kayalar, III. Selîm ihsânı konağı Salkımsöğüt'te, tercemânlığa ayda 250 altın maaşla tâyîn edildi. Çocukları:

1) Meh.Rûheddîn Ef.(ölm.5.9.1847), Terceme Odası kâtibi, Paris sefâret kâtibi, Paris müsteşârı 1834 ve maslahat-güzârı, Tersâne tercemânı, Seraskerlik tercemânı, med.Eyüb. By.oğuldur.

2) Hasenetullâh Hn. = Hekimbaşı (b.bk.) 'Abdülhakk Ef.(1786 - 1854 = 68), oğulları Hayrullâh Ef. ve onun oğlu 'Abdülhakk Hâmid Tarhân'dır.

3) Nâcî Ef. (ölm.1863), 3. oğul, Terceme Odası kâtibi.

4) Meh.Emîn Nûreddîn Nûrî Pş. (ölm.1865), 2. oğul, mîrlivâ ve uzun müddet Şûrây-ı Askerî üyesi, med.babasının yanı. Dâmâdları: 1- Kara Selîm Pş. (1812 - 8.1876 = 64), Mısır'da yzb., 1834'de Osmanlı ordusuna geçerek 1864'de mîralay, livâ ve 1875'de ferîq, Karadağ'da şehîd, çocukları var. 2- Kimyâger Meh.Dervîş Pş.(1818 - 5.1.1879 = 61), Mühendis-hâne muallimi, ferîq 11.1848, Vâlâ üyesi 9.1858, Petersburg sefîri 11.1859, meclis-i maârif reîsi 27.7.1860, maârif müsteşârı 9.1861, mekâtib-i askeriyye nâzırı 11.10.1867, Şûrây-ı Devlet üyesi 2.5.1868, mülkiye sınıfına geçerek vezâret'le (yş.52) Haleb v.9.1.1870, maârif nâzırı 5.1.1872, Islâhât Meclisi üyesi 15.5.1872, Ankara v.21.9.1873, az sn.mâzûl, çocukları var.

5) 'Atıyye Hn. 6) Murâd Ef.

Rûheddîn Ef.'nin oğlu Yahyâ Bey ve bunun dâmâdı Sermed Bey. Rûheddîn Ef.'nin dîğer oğlu:

Ah. Vefîq Pş. (Ist.3.7.1823 Ist.31.3.1891 = 67, 8, 29), Must.Reşîd Pş. himâyesine alarak müsteşârı olan babası Rûheddîn Ef. ile berâber 1834'de 11 yaşında Paris'e götürüp Saint- Louis lisesinde okuttu, 1837'de Ist.'a dönüp Terceme Odası halîfesi, hâcegân, râbi'a rütbesiyle Londra kâtibi 1840, Sırbistân müfettişi 1842, 15 altınla Terceme Odası 1. sınıf halîfesi ve pasaport md.1842, sâlise 1845, İzmir'e 2 def'a müfettiş, 20 altınla Terceme Odası mümeyyizi, sâniye ve 40 altınla 1. mütercim, Memleketeyn (Romanya) fevkalâde komiseri, Encümen-i Dâniş üyesi, ûlâ sânîsi ve 540 altın maaşla Tahrân büyükelçisi 15.6.1851 (yş.27, 11, 13), ûlâ ve 2. Mecîdî ile Vâlâ üyesi 8.1.1855, bâlâ ve 250 altınla deâvî nâzırı 14.3.1857, 150 altınla Vâlâ (2) 9.1857, Paris büyükelçisi 10.12.1859-28.1.1861, III. Napoléon'la takışması üzerine Vâlâ üyesi (3) ve hemen oradan evkaaf nâzırı 23.12.1861, Dîvân-ı Muhâsebât'ın ilk reîsi 5.1862, Sırbistân müfettişi olarak Belgrad 21.6.1862, Vâlâ (4) 3.1863, Anadolu müfettişi 4.1863, 8 yıl 50 altınla mâzûl kaldıktan sn.rüsûmât emîni 25.9.1871, 1. Mecîdî, 400 altınla sadaret müşteşârı 26.1.1872, maârif nâzırı 16.5.1872, Şûrây-ı Devlet üyesi

5.12.1872, Rusya Akademisi üyesi 1875, Meclis-i Meb'ûsân reîsi 5.2.1877, vezîr 26.3.1877 (yş.53, 8, 24) ve ef.unvânının paşa'ya çevrilmesi, Ist.mv.Hasan Fehmî Ef.'nin (sonrada vezîr ve nâzır) Meclis reîsi seçilmesi üzerine 300 altınla Edirne v.14.8.-29.11.1877 (yerine Nâmık Pş.-zâde Cemîl Pş.), senatör 27.12.1877, 300 altınla maârif n.(2) 11.1.1878, başvekil unvânıyle ve dâhiliye nezâreti inzimâmiyle sd.(1) 4.2.1878 - 18.4.1878 = 0, 2, 9 + 30.11-3.12.1882 = 0, 0, 3, ilk sadâretinde Meclis'i süresiz tâtîle sevkı, 250 altınla Hudâvendigâr (Bursa) v.3.2.1879, murassâ 'Osmânî 12.1.1882, Bursa'dan azli 16.10.1882 = 3, 8, 11, gene başvekil unvânıyle sd.(2), emekli, müel., müt., dilci, ilk resmî sâl-nâmeyi neşretti 1263 = 1847, kütübhânesi 15.000 c., Tr., 'Ar., Fârs., Fr., İng., Alm., İt., Lat., Yûn., Rusca, İsp., İbr., Çağatayca. 2 oğlundan biri Refîq Bey, dâmâdı Rüşdî Bey ve dâmâdının çocukları (kızından torunları) Fahrünnisâ Hn. ve Ah.Vefîq Bey'dir. Ah.Vefîq Pş., XIX. asrın en büyük yazar ve edîblerindendir.

Vefîk Paşa'nın dîğer oğlu gümrük nâzırı Celâl Bey, bunun oğlu Ahmed Vefîk Sertel'dir(ölm.12.12.1950, med.Rûmelihisârı).

VELİYYEDDÎN-ZÂDELER veya **EKŞİAŞ-ZÂDELER (Ş)**: yeniçeri generali Solakbaşı Ekşiaş Fülân Ağa oğlu yeniçeri subayı Ekşiaş-zâde Solak Hacı Must.Ağa, Silivrikapısı'ndaki konağı yanında medrese yaptırdı, oğlu: Hacı **Veliyeddîn Ef.**(Silivrikapısı/Ist.1698? - Ist.25.10.1768 = 70?), müd., Haremeyn evkaafı müfettişi, Haleb 1729b, Mısır, Medîne kadıları, Ist.pâyesi, fiilen Anadolu 5.1756 (yş.58?) ve fiilen Rûmeli 28.4.1758 kazaskeri, Galibolu'ya sürgün 7.1758-7.1759, şeyhulislâm (no.99 ve 102) 16.2.1760 - 6.9.1761 = 1, 6, 19 + 23.4.1767 - 25. 10.1768 = 1, 6, 2 = 3, 0, 21, ikisi arasında hacca gitti, makaamında öldü, med. Eyüb, Şeyh Murâd Nakşî Tekkesi. By.tâ'lîq ve celî hattâtı, lâleci, Nakşî, Bâyezîd'de büyük kütübhânesini vakfetti, çeşme yaptırdığı bugün hipodrom bulunan Velî Ef.Çayırı hâlâ adını taşır. Kç.oğlu Must.Rüşdî Ef.(ölm.1767), hayâtında öldü, müd., med.Fâtih. By.oğlu -muhtemelen Veliyyeddîn Ef.'nin dedesinin adını taşıyan- Meh.Emîn Ef.(1736?-15.11.1805=69?), müd., Üsküdar 1767, Şâm 6.1774, Ist.pâyesi 6.1786, kazasker pâyesi 2.1787, fiilen Anadolu 2.1789 ve 3 def'a Rûmeli 1793a, 1796a, 1802 kazaskeri, reîsül'ulemâ, babası yanında medfûn, "Deli Ef." diye ünlü nüktedân.

— Y —

YAHŞI BEY-ZÂDELER (Y.B.OĞULLARI) (D, S):Amasyalı Yahşı Bey'in çocukları: 1) Paşa-Melek Hâtûn. 2) Celâleddîn **Bâyezîd Pş.** (ölm.31.8.1421), Rûmeli beyl., sd.5.7.1413 - 31.8.1421 = 8, 1, 27 (21. sıra) (9. sadrâzam), Sazlıdere'de Sul.Mustafa tarafından öldürüldü. Amasya'da câmî, imâret, medrese. Çocukları: Hadîce Hâtûn (oğlu Meh.Çel.), Hâtûn Hn. (3 oğul, 2 kız) ve Î'sâ Bey, Bursa'da mescid ve imâret yaptırdı ki nesli günümüze kadar gelmiştir.

3) Hamza Bey (ölm.31.8.1421), Sazlıdere vuruşmasında Sul.Mustafa tarafından ağabeyi ile berâber öldürüldü. Bursa'da câmî, türbesi, yanında zevcesi ve kızlarının ayrıca türbesi var. Oğulları Yahşı ve Meh.Beyler, bu sonuncusunun 2 oğlu: Balı Bey ve:

Dâmâd Müderris Kara Mustafa Pş. (îdâmı Söğüt, 1481 veyâ 1483), vezîr, med. dedesi Hamza Bey'in türbesi karşısındaki Bursa'da oğlu tarafından yaptırılan türbe. Bursa'da kaplıca, İnegöl yakınında Pazarcık'da medrese, han, Bender kalesini tâmîr, Tırhala'da câmî, imâret, medrese, hamam, çeşmeden oluşan külliye=Hadîce Sultân (1465? - 1500? = 35?) b.Bâyezîd II (b.bk.), izd.1479?, tekrâr evlendi. Bu izdivacdan: **Sultân-zâde Ah.Çel.** (1480? 1500'den sn.), med.babasının tübesi ve **Hân-zâde Hn.-Sul.** Müderris Must.Pş.'nın ilk eşinden:

Dâmâd Mehmed Bey, Bursa subaşısı, sn.1514'de Bursa s.b. =Selçuk Sultân (1469? - 1508 = 39?) b.Bâyezîd II (b.bk.), 2.izd.1489 (Dâmâd Gaazî Ferhâd Bey'den dul). Bu izdivacdan doğan 3 hanım-sultân:

1- **Fülâne-Hn.-Sul.** = Sultân-zâde Fülân Bey b.İlaldı Sultân b.Bâyezîd II, teyze-zâde.

2- **Fülâne Hn.-Sul.** = Fülân Bey b.Halîm Pş., izd.1510.

3- **Fülâne Hn.-Sul.**= 1. **Yûnus Pş.** (îdâmı Şâm, 13.9.1517), Enderûn, segbânbaşı, Anadolu beyl., vezîr, 2. vezîr, sd.22.1.1517 - 13.9.1517 = 0, 7, 22, bu izdivacdan: Meh.Çel. (îdâmı 1518). =2. Masraf-zâde (Hoca-zâde) Meh.Pş. (ölm. 1519), müd., nişâncı 14.10.1514-3.2.1517=2, 3, 20, vezîr 3.2.1517, başdefterdâr 8.7.1518-1519=1, genç öldü, şâir, izd.1518, izd.müd.1 yıl kd.

YAHYÂ PAŞA-ZÂDELER/MALKOÇOĞULLARI (D): Malkoçoğlu 'Abdülhayy Must.Bey, 1400'de Sıvas dizdârı (kale kumandanı), Çirmen'de (Edirne ili) mezraası olan Murâd Bey dışında dîğer 2 oğlu (şimdilik yapılması mümkin şecereye göre):

1) Malkoçoğlu Gaazî Büyük/Koca Balı Paşa (I) (Bosna 1430? - Silistre 1510? = 80?), 1478'de Semendire beyi bulunuyor sn.Silistre beyi, akıncı s.b.iken akıncı beylerbeyisi, 1498 Boğdan sefer-i hümâyûnunda ilk ve sonbaharda 2 büyük Polonya akın seferi var, baharda Varşova Fâtihi, Bosnasarayı'nda mescidi var (1506). Oğulları: 1- **Dâmâd 'Alî Bey**(ölm.23.8.1514), Sofya akıncı s.b. =Ferahşâd Sultân b.Sultân Korkut Hân b.Bâyezîd II(b.bk.), izd.1511'den önce. 2- Tur-'Alî Bey (ölm.23.8.1514), Silistre akıncı s.b., her iki kardeş de bir kaç dakıyka ara ile Yavuz Sultân Selîm'in gözleri önünde Çaldıran meydan muhârebesinde ard arda şehîd düştüler ki *Tâcü't-Tevârîh*'de destânî bir ifâdeyle anlatılmaktadır. 3- Hamza Bey, Molova'da 10.1501'de Haçlılar'a karşı Midilli savunmasında çok genç yaşda alay beyi iken şehîd oldu. 4- Sinân Bey, 1500'den sn. Aydın sancak beyi.

2) **Dâmâd Gaazî Yahyâ Paşa** (1450? - 1507 = 57?), akıncı s.b., akıncı beylerbeyisi, Bosna 1475-81, Rûmeli 1481-2, Rûmeli (2) 1488-94a, Bosna (2) 1494a-

1501a, Anadolu beyl. ve dâmâd, Rûmeli (3), buradan vezîr 1505-7. Başlıca hayrâtı: Filibe, Tatarpazarcığı, Sofya'da emlâk, Lofca'da hamam, Gelibolu'da emlâk, Bosnasarayı'nda câmî (1484), Ist.Kadırga'da câmî ve mekteb, Üsküb'de adını taşıyan mahallede külliye (büyük câmî, imâret, han, misâfir-hâne, medrese, çarşı, hepsi 1505'de bitti) (*Pş.Livâsı*, 456-8, no.282; M.A.Mehmedovski ve A.Saiti, *Acte de Donation de Yahya Pacha de 1507*, *Glasnik*, Üsküb 1954, s.69-76). =Şâh-zâde Sultân (ölm.1520) b.Bâyezîd II(b.bk.), izd.1501, izd.müd. 5 yıl. Oğulları:

1) **Sultân-zâde Gaazî Koca Balı Paşa** (II) (Ist.1502 - Budin, 8.1543 = 41), 14 yaşında akına başladı, Mohaç meydan muhârebesinde (1526) öncü kumandanı akıncı s.b., Semendire s.b., ilâveten Belgrad muhâfızı, Bosna s.b., az sn.yine Belgrad s.b., Budin beyl.2.1542 - 8.1543 = 1, 6. Ist., Bosna sarayı, Budin, Semendire'de (burada tekke) hayrât, med.Budin. Türk Budapeşte'nin büyük meydanı 1686'ya kadar Balı Paşa Meydanı adını taşırdı. =Hân-zâde Hn.-Sul., teyze-zâdesi (doğ.1490-99 arası), zevcinden by., 'Ayn-i Şâh Sultân b.Bâyezîd II (b.bk.) ile Sultân-zâde Dâmâd Sultân (Akkoyunlu) Ahmed Göde'nin kızı.

2) **Sultân-zâde Gaazî Ahmed Bey** (Ist.1505? - Budin, 1544? = 39?), kç. oğul. Alacahisâr, İnebahtı, 4.9.1543'de İstolni-Belgrad (Macaristan'da) akıncı s.b., med. Budin.

3) **Sultân-zâde Gaazî Koca Mehmed Paşa** (Ist.1503 - Budin, 2.1548 = 45), Vidin, Semendire, ilâveten Belgrad akıncı s.b., Mora'da Koron'u aldıktan sonra Semendire'ye döndü, Regensburg (Bavyera) ve Brno (Moravya) fâtihi 10.1529, sn.Peç fâtihi, Vertizo zaferi 2.12.1537, Istabur zaferi 22.8.1541, ağabeyinin ölümünde 3. Budin (Macaristan) beylerbeyisi 8.1543 - 2.1548 = 4, 6, med.Budin. Belgrad'da câmî, medrese, sebîl, han, imâret, bağlar, Estergon'da tabya, Koron'da tabya vs. Ağabeyi ile berâber XVI. asrın en büyük kumandanlarından. Oğulları:

1) "Sifâlî" Arslan Pş.(1521? Budin'de îdâmı 3.8.1560 = 39?), Semendire 20.5.1538, Vulçitrin 1543 s.b., 14. Budin beyl.5.1565 - 3.8.1566 = 1, 3, şâir (Beyânî; *Künhü'l-Ahbâr*, şu'arâ kısmı). Pirlepe'de câmî vs, Budin'de sebîl, baruthâne ve Baruthâne kalesi.

2) Dervîş Bey: 1543'de Segedin, 1552'de İstolni-Belgrad s.b.

Malkoçoğulları'ndan 'Alî Bey kardeşlerin neslinden Bosna yeniçerileri başbuğu Sâlih Ağa'nın yeğeni: **Malkoçoğlu Yavuz 'Alî Pş.**(ölm.Belgrad, 26.7.1604), Enderûn me'zûnu, silâhdâr-ı şehryârî iken vezâret'le Mısır beyl.7.1601, orada sd.16.10.1603 - 26.7.1604 = 0, 9, 11 ve serdâr-ı ekrem (Almanya üzerine), yolda ordunun başında öldü, Belgrad'a gömüldü.

Malkoçoğlu Kaasim Bey: akıncı s.b., 1529 Viyana muhâsarasında şehîd.

Yahyâ Pş.-zâde Hurşîd Pş.oğlu Süleymân B.(ölm.Köstence, 6.8.1885): mektûbî-i hâriciyye ve âmedî odaları, Paris kâtibi, Mâbeyn kâtibi 1873, Petersburg müsteşârı 1878-18.11.1878, ilk Bükreş sefîri 18.11.1878-6.8.1885 = 6, 8, 18, bâlâ.

Yaḥyâ Paşa-zâdeler'den olup vakıflarının mütevellîleri: Necîb Muṣt.Bey (ölm.30.3.1830) ve oğlu Necîb Meḥ.Bey (ölm.1848), her ikisi de Eyüb'de medfûn. Bugün yaşıyan Fevzî Balı da Yaḥyâpaşa-zâde'dir. Son Malkoçoğulları'ndan: Dr. Op.Ḥüs.'Alî Bey ile Sebîle Hn.'ın oğlu Meḥ.Sâim Hazar (Kırcalı 1896 - İst.20.7.1961 = 65) (*Mülkiye Târîhi*, IV, 1.703-4), Mülkiye 24.9.1921, kaymakam, Rize 1943, Amasya 1945, Bilecik 1950 vâlîsi, evli, çocuksuz. Balı Paşa ahfâdından Ruscuklu Faṭma Â'dile Ḫn.= Meḥ.Nâhîd Bey (Tuna vilâyeti Posta-Telgraf md., Niẓâm-ı Cedîd ordusunda topçubaşı 'Ömer Ağa oğlu), bunların oğulları: Korg. Faḫreddîn Türkkan. (Ruscuk 1868-Ist.22.10.1948 =80), Medîne müdâfii = Sıdıka Ḫn., çocukları Subhiye Ḫn., Tümg. Selîm Türkkan, Tümg. Orhân Türkkan, yk.mak.müh. Ayhân Türkkan.

1965-69 Kırklareli mv.Tümg.Mehmed Orhan Türkkan(ölm.18.10.1994, med.Âşiyân)=Henza Türkkan(Receb Solak=Hamîde Solak kızı) çocukları Ömer Türkkan ve Zekâî Türkkan, bunların çocukları Zeyneb ve Ahmed Türkkan'dır. Selim Türkkan ise 13.6.1991'de öldü. Fatma Âdile Hn.'ın ölüm yılı 1887'dir.

Yaḥyâ Paşa-zâdeler'le Tunalı-zâdeler arasında bir kaç izdivâc olmuştur.

YAḤYÂ-ZÂDELER (Ş): Bk.BOSTÂN-ZÂDELER (Ş)

YÂSÎNCİ-ZÂDELER (Ş): II. Selîm devri (1566-74) ulemâsından Sinop'da medfûn Seyyid Bilâl ahfâdından Ayasofya'da *Yâ-Sîn* okuyucusu olduğu için "Yâsînci" denen Sinoplu Seyyid Muṣt.Ef.oğlu Yâsînci-zâde 'Oṣmân Ef.(ölm.11.1773), Ayasofya vâızı 1762b, Ḥekim Çel. Tekkesi şeyhi 1762b, Rusya ile müzâkerelerde 2. murahhas 1772, Ist.pâyesi 12.7.1772, med.Topkapısı'nda babasının yanı, oğlu:

Yâsînci-zâde 'Abdülvehhâb Ef.(Ist.1759a - Ist.8.2.1833 = 74), Enderûn 1768, Gelenbevî İsm.ve Palabıyık Meḥ.Efendiler'den me'zûn, dersiâm, müd., Selânik kadısı, İran sefîri 1810-13, Edirne 5.1811 ve Mekke 1813 ve Ist.2.1816 ve kazasker 10.1816 (yş.57) pâyeleri, Anadolu kazaskeri 12.1816, nakıybüleşrâf 1817, Rûmeli pâyesi 11.1819, şeyhulislâm (no.138 ve 142) 28.3.1821 10.11.1822 = 1, 7, 13 + 6.5.1828 - 8.2.1833 = 4, 9, 3, = 6, 4, 16 (23. sıra), iki meşîhati arasında İzmid'e sürgün, 2.meşîhatinde öldü, cezâzesine istisnâî olarak pâdişâh (II. Maḥmûd) katıldı, Topkapısı'na babasının yanına gömüldü, müel. = Zeyneb Hn. Oğulları:

1) Meḥ.Râgıb Ef.(1805 - 26.11.1837 = 32), Mekke pâyesi 1830b. Dâmâdı Köprülü-zâde (b.bk.) müd. Meḥ.Â'ṣım Bey (ölm.21.12.1836). Râgıb Ef.'nin oğlu Meḥ.Fâiq Ef.(ölm.1884), Trabzon 7.1857 ve Mısır kadısı, Mekke pâyesi, med.Edirnekapısı, oğlu Meḥ.'İlmî Ef.

2) Meḥ.'İlmî Ef. (1821 - 21.8.1872 = 51), Yenişehir kadısı 2.1845, Mekke 10.1847 ve Ist.8.1848 pâyeleri, Ist.kadısı 8.1852, Anadolu kazaskeri 7.1856, Meclis-i Vâlâ üye ve müftîsi 1.1857, Rûmeli pâyesi 12.1857 (yş.35), Meclis-i Tanzîmât üye ve müftîsi 9.1859-1862a, Rûmeli kazaskeri 1.1861, nakıybüleşrâf ve reîsülulemâ 6.1861, Rûmeli (2) 5.1867. Oğulları: müd.Meḥ.Nûrî Ef.(ölm.1896'dan önce), Mekke pâyeli Meḥ.Ṣâbit Ef.(ölm.1896'dan sn.) ve müd.'Abdülvehhâb Ef. (ölm.1896'dan sn.). Bunlardan birinin torunu Dr.Nezîh Elpe, 1970'lerde Yargıtay üyesi.

'İlmî Ef.'nin (ölm.1872) by.kızı Semiyye Hn.(ölm.Mekke 1887) = GİRİDÎ - ZÂDE Meḥ.Pş.(ölm.5.3.1855), Balıkesir âyânı olan babası 'idâm edilince Balıkesir gönüllü bölüğü yüzbaşısı, silâhşor-ı şehryârî, Balıkesir mütesellimi, 1828-29 Rus

harbi, mîrmîrân paşalık'la Maraş ve sn.Niğbolu mutasarrıfı, vezâret'le Silistre 1828b-11.1833, Mısır ordusunda görevli 1.1832, vezâreti alınarak Edirne'ye sürgün 1.1834, mîrmîrânlık'la Sıvas mutasarrıfı 2.1844, vezâret'le ilâveten Bozok (Yozgad) mut.11.1844-12.1845, vezâreti tekrâr alınarak Manisa'ya sürgün 6.1846, vezîr (3) 13.4.1848, Karası (Balıkesir) v.11.1848-3.1853, Şumnu kumandanı 10.1853, Gözleve (Kırım'da) meydan muhârebesinde şehîd. Kardeşleri -ikisi de silâhşor-ı şehryârî olan-Must.ve Hasan Beyler, sonuncunun oğlu şâir 'Azîz Râkım Bey.- Giridî-zâde Meh.Pş.'nın oğulları:

1) Meh.'İzzet Pş.(ölm.1884), müşîr 1879, Yemen v. ve 7. Ordu kumandanı 1882, ortanca oğul. =Fülâne b.Yesârî-zâde (b.bk.) Necîb Pş. 2)Ah.Nûrî Bey (ölm.1896'dan önce), Meh.Pş.'nın 44. ve en kç. oğlu, Erdek kaymakamı, ıstabl-ı â'mire pâyeli.

3) Must.Rif'at Pş.(1834 - 3.3.1896 = 62), by.oğul, bnb. ve Harbiye muallimi 4.1855, yb., alb., İzmid redîf alayı kumandanı, livâ, 93 Harbi'nde Batum ve Rûmeli, seraskerlik levâzım dâiresi, ferîq, Medîne muhâfızı, emekli, med.Topkapısı'nda kayınpederinin yanı. =Fülâne b.Yâsînci-zâde 'Alî Ef. Oğulları Şevket ve Zıyâ (1896'da teğmen) Beyler.

YAZICI-ZÂDELER (V): Şıkkı-ı sânî defterdârı 1825a Yazıcı-zâde Meh. Rüşdî Ef.(ölm.12.1831)'nin amca-zâdesi Yazıcı-zâde Meh.Tahsîn Ef.(ölm.15.11.1808), Ist.doğumlu, müd., sadâret mektûbî kalemi, hâcegân, ser-halîfe, mektûbî-i sadâret 9.1.1806-5.1807, çavuşbaşı 16.3.1808, Baruthâne nâzırı 31.8.1808, 'Alemdâr Vak'ası'nda şehîd, Nizâm-ı Cedîd ricâlinden Rûscuk Yârânı'ndan, başdefterdâr 14.10-15.11.1808=0, 1, 3, şâir,med.Yedikule. Rüşdî Ef.'nin (ölm.1831) oğlu: Meh.Tevfîq Bey (ölm.1881), sadâret mektûbî kalemi, hâcegân 1832 ve by.kal'a tezkirecisi, Âmedî Odası halîfesi, Mâbeyn kâtibi 1835, başkâtib 9.1839, Tophâne nâzırı 9.1844, bahriye müsteşârı, gümrük emîni 10.1846, masârifât-ı askeriyye nâzırı 24.12.1846, bâlâ 12.1848, Tophâne (2) 5.1855, Meclis-i Vâlâ 6.1861, deâvî nâzırı 1.1862-9.1863, Vâlâ (2) 1.1867, 1,5 yıl sn.mâzûl, senatör 12.1876-81, hattât. Oğulları: diplomat Â'tıf Bey, topçu yb.Münîr Bey (ölm.1871) ve:

Meh.Bahâeddîn Bey (26.1.1845 - 5.1917 = 72, 4), Meclis-i Vâlâ mazbata odası mülâzımı 8.1858, tahrîr-i emlâk kalemi, Adalar emlâk md., şehremâneti emlâk dâiresi md., ticâret-nâfia nezâreti statiktik md., cinâyet mahkemesi başmümeyyizi, Aydın ve sn.Hudâvendigâr istînâf cezâ reîsi, Ist.istînâf mahkemesi üyesi, Temyîz üyesi 16.10.1896, 80 altınla Temyîz cezâ dâiresi reîsi 10.5.1899, sâlise rütbesi 1862b, ûlâ sânîsi 15.7.1892, bâlâ 4.3.1901, 2. Mecîdî, şâir, med.Yahyâ Ef.(*SATŞ*,173-4; *TŞ*, II, 654a-b) = 'Adviye Hn.b.Sâmî Paşa-zâde (b.bk.) Subhî Pş. Oğulları Salâhaddîn Bey ve bunun oğlu Tevfîq Bey.

YEGÂN-ZÂDELER (K): "Yegân", Tr."Yeğen" kelimesinden bozmadır. Mollâ Yeğen'in adı elf ile yazılarak "Yegân" olmuştur. Aydın'lı bir âlim olan Mollâ Armağan'ın oğlu "Mollâ Yegân = Yeğen" denen Mehmed Ef.(ölm.Bursa 1437a), Bursa

kadılığından emekli olunca hacca gitmiş ünlü ve çok tanınmış bilginlere icâzet vermiş bir müderristir. İlk şeyhulislâm (1425-4.1431) Şemseddîn Mehmed Mollâ Fenârî'ye (b.bk.) (1350-3.1431) dâmâd olmuştur. Bu izdivacdan: 1) Bursa kadısı Meh.-Şâh Çel. (ölm. 1450'ye doğru), oğlu defterdâr Hasan Çel. 2) Yûsuf Balı Ef. Bunun oğulları:

1) Şemseddîn Ah.Ef.(ölm.1524),Amasya, Birgi, Gelibolu kadısı. 2) Müd.Meh.-Şâh Ef.(ölm.Ist.1538), Amasya kadısı, Şâm kadısı, müel. Şâm kadılığından önce defterdârlık da yaptığı anlaşılıyorsa da başdefterdârlık olmamalıdır.

YEĞENAĞA-ZÂDELER (V): Bk.TOPÇUBAŞI-ZÂDELER (V)

YENİŞEHİRLİ-ZÂDELER(Ş): Meh.Ef.oğlu **Yenişehirli 'Abdullâh Ef.**(Yenişehir/Bursa, 1668? - Kanlıca'daki yalısı/Ist.1743 = 75?), Ist.'a gelip Çatalcalı 'Alî Ef.'ye (1631-1691, şeyhulislâm) intisâb etti, müd., fetvâ emîni, Haleb 1.1706, Bursa 12.1711, Mora'nın istirdâdında Orduy-ı Hümâyûn kadısı 1714, Ist.pâyesi 17.2.1715, fiilen Anadolu kazaskeri 6.1716(yş.48?), Rûmeli pâyesi 1717, şeyhulislâm (no.80) 7.5.1718 - 30.9.1730 = 12, 4, 24 (müddet bakımından şeyhulislâmlar arasında 9.), Lâle Devri (1718-30) şeyhulislâmı, Müteferrika Matbaası için fetvâ veren bu zâttır, 1730 sonunda Gelibolu'ya sürüldü, 1732'de hacca gidip Gelibolu'ya döndü, 1742'ye kadar 12 yıl orada sürgün kaldı, o yıl Ist.'a dönerek ertesi yıl öldü, med.Kanlıca'da İskender Paşa C. = 'Afîfe Hn., Hasan Paşa mescidini câmî yaptı. 3 oğulları oldu:

1) 'Abdülvâhid Selâm Ef. (ölm.1779), Selânik 9.1759, Mekke pâyesi 11.11.1772, Ist.kadısı 4.1777, med.babasının yanı. 2) Meh.Fazlullâh Ef.(ölm.1.3.1768), Mekke pâyeli, med.babasının yanı. 3) müd.Hasan Müftî Ef.(ölm.19.4.1715), by.oğul, babasının hayâtında ve meşîhatinden önce öldü.

Yenişehirli 'Abdullâh Ef.'nin dâmâdı: Kırımî-zâde (b.bk.) Meh.Sâlih Ef.(ölm.25.4.1762), şeyhulislâm (97) 26.1.1758 - 30.6.1759 = 1, 5, 5, kayın-pederinin Kanlıca'daki yalısı buna geçti. Oğlu Üsküdar kadısı (1775) 'Abdullâh Ef., 1776'da öldü.

YESÂRÎ-ZÂDELER(K): Kara Mahmûd Ağa oğlu Yesârî Meh.Es'ad Ef. (ölm.29.12.1798), Enderûn hat hocası 1755, med.Fâtih, Gelenbevî Caddesi, en büyük tâ'lîq hattâtı (*Son Hattâtlar*, 531-6), hacı 1792 = Hacıye Hadîce Hn.(ölm. Ist. 10.3.1820), med.Rûmelihisârı. Ist.doğumlu olan Es'ad Ef.'nın sağ eli doğuştan titrek olup sol eli ile yazdığı için "yesârî" denmiştir. Oğlu Yesârî-zâde Must. 'İzzet Ef. (Ist. 1776? - Ist. 23.6.1849=73?), Mekke 1826b, Ist. 1829, Anadolu 1837, Rûmeli 1840 pâyeleri, Takvîm-hâne nâzırı 1842-3, fiilen Rûmeli kazaskeri 2.1846, med. babasının yanı, hacı: babası ile berâber 1792, çok büyük tâ'lîq vs. hattâtı (*Son Hattâtlar*, 562-9), şâir, müzisyen. Bebek'deki yalısını ölünce dîğer bir çok büyük hattât ve bestekâr Tosyalı Kazasker Must.'İzzet Ef.satın alıp 1876'da ölünceye kadar 27 yıl oturdu.

'İzzet Ef.'nin kç.oğlu Hayrullâh Ef. 1876 Anayasa Komisyonu üyesi olup Ist.bidâyet mahkemesi reîsi iken öldü. Oğlu Servet Yesârî (1872-1943 = 71), Galatasaray, Hukuk, Şâm savcı yardımcısı, Limni ağır cezâ reîsi, Selânik'de avukat ve

İttihâd ve Terakkî üyesi, İst.'da noter, bestekâr (*TMA*, II, 391a-b), Neş'et Mollâ'nın (aş.bk.) hemşîresi ile evli. Hayrullâh Ef.'nin dâmâdı: Kırımî-zâde (b.bk.) Neş'et Mollâ (1843-1906=63) b.Ah.Reşîd Ef.(ölm.23.1.1863, Anadolu kazaskeri, Giraylar'dan), bestekâr, müellif, avukat, nota koleksiyoncusu (*TMA*, II, 71a; *Sicill*, II, 395, IV, 701).

'İzzet Ef.'nin oğullarından mîralay Fahreddîn Bey'in oğlu: Mahmûd Es'ad Yesârî (Ist.5.5.1895 Ist.16.8.1945 = 50, 3, 12), ünlü romancı. Oğlu yazar Afîf Yesârî (Ist.1922-Ist.8.1988=67).

Kazasker 'İzzet Ef.'nin by.oğlu: Ah.Necîb Pş.(Ist.1815 Ist.28.4.1883 = 68) (*TMA*, II, 68a-9a), Enderûn 1824, Muzıkay-ı Hümâyûn 1831, flüist teğmen 1846, yarbay 1854, albay 1854, livâ 1855, ferîq 1859, mülkiye'ye geçerek mîrmîrân paşalıkla Meclis-i Rüsûmât üyesi 1861-76, tekrâr askeriyye'ye geçerek ferîq, Muzıkay-ı Hümâyûn kumandanı ve Mâbeyn-i Hümâyûn ferîkı 20.9.1876-28.4.1883=6, 7, 8. Med.Mahmûd II T.bahçesi, Hamîdiye Marşı bestekârı (9.1876), bestekâr, nota koleksiyoncusu. =Fülâne b.Fahreddîn Ef.(ölm.11.3.1872, Meclis-i Vâlâ üyesi, med.Bâyezîd C., babasının yanı) b.Yahyâ 'İlmî Ef.(ölm.1835) (*Sicill*, IV, 11; *Tezâkir*, II, 62). Necîb Pş.'nın 2 oğlu ve 2 kızı oldu. Oğulları subay olan Emîn Bey'le Hulûsi Bey (ölm. 1928'den sn.)'dir. Necîb Pş.'nın pianist olan kızının zevci: Giridî-zâde (b.bk.) Meh.'İzzet Pş.(ölm.1884), müşîr 1879, Yemen v. ve 7. Ordu kumandanı 1882 (*Sicill*, III, 464, IV, 294).

YİRMİSEKİZ ÇELEBÎ-ZÂDELER (S): Yeniçeri generali Samsoncubaşı Gürcî Süleymân Ağa oğlu Yirmisekiz Çelebî denen Mehmed Ef.(evvelce Ağa) (Ist.1682? - Lefkoşe 1732b = 50?), yeniçeri subayı, 28. Yeniçeri ortası (taburu) çorbacısı (yânî piyâde bnb.), muhzır ağa, askeriye'den mülkiye-mâliye'ye geçerek hâcegân, yeniçeri efendisi, Tophâne nâzırı, 1718 Pasarofca konferansında 2. murahhas, defterdâr-ı şıkk-ı sâlis, başmuhâsebeci (1) 12.1718, Paris büyükelçisi 9.1720-8.10.1721, defter emîni, rûz-nâme-i evvel 2.1723, başmuhâsebeci (2) 6.1725, Mısır müfettişi 7.1726, rûz-nâmeci (2) 9.1730, Lefkoşe'ye sürgün 4.1731, Fâizî mahlasıyle şâir, ünlü sefâret-nâme müellifi, oğlu:

Yirmisekizçelebî-zâde Meh.Sa'îd Pş. (Ist.1701? Maraş, 10.1761 = 60?), babasının kethudâsı ol.Paris 9.1720-10.1721, dönüşte sadâret mektûbî kalemi kâtibi, hâcegân, Petersburg sefîri 10.1730, sn.Stockholm sefîri, sipâhî kâtibi ol.harbe katıldı, 1739 Belgrad konferansında 3.murahhas, silâhdâr kâtibi 1.1741, beylerbeyi ve paşa ol.Paris büyükelçisi 5.1741-8.1742, nişâncı 12.1742, defter emîni 12.1743 (vekâleten), Mısır müfettişi 1744, defter emîni 11.1745, sadâret kethudâsı 10.8.1746, defter emîni (2) 16.3.1747, nişâncı (2) 9.1748, kethudâ (2) 26.8.1750, 2,5 ay sn.mâzûl, nişâncı (3) 4.6.1750, mâzûl 8.1752, başmuhâsebeci, nişâncı (4), kethudâ (3), vezîr ve ayni gün sd.(yş.54?) 25.10.1755 - 1.4.1756 = 0, 5, 7, İstanköy adasına sürgün, Mısır 4.1757-1.1759, Adana, Konya, Maraş beylerbeyisi. Müteferrika matbaasının kurucusu, tıb'da mütehassıs, tıb lugati ve İsveç sefâret-nâmesi müellifi, Latince, belki Fr.biliyor. Ist.'da Yûşâ'da mescid, Sarıyer'de tekke, Şeyh Murâd'da hamam yaptırdı. Çocukları: Pulad-Şâh Bey, Gevher Hn. ve Sül.Tevfîq Bey (ölm.1767), müd., med.Yüksek kaldırım.

YÛSUF KÂMİL PAŞA(S): Akkoyunlu hânedânının (b.bk.) Arabgir'de mâlikâne tutmuş Gökbeyi dalından Akkoyunlu İsmâ'îl Bey'in oğlu Gümrükcü 'Osmân Pş.(ölm.27.9.1838), Arabgir'den Ist.'a geldi, kapıcıbaşı, kassâbbaşı, arpa emîni 1807, matbah emîni 1809, kassâbbaşı (2) 1811, gümrükcü, Tophâne nâzırı, mühimmât nâzırı 9.1820, Arabgir'e sürgün 4.1821, vezâret'le Kars muhâfızı, Bozok ve Kayseri mut.9.1823-1826a, Kars ve sn.Afyon'a sürgün, Ist.'a dönüş 1828a ve Boğaz muhâfızı, azli 1830b, med.Haydarpaşa, yalısı Üsküdar, Ayazma'da. =1. Kamer-tâb Hn.(ölm.1842), med.zevcinin yanı, Nûrî Bey'in annesi ('Alemdâr Must.Pş.'nın câriyesi iken 1809'da 'Osmân Pş.nikâhladı). =2.Hasnâ Hn., Süreyyâ Pş.'nın annesi. Gümrükcü Osmân Paşa'nın 4 oğlu:

1) 'Ömer Tâhir Bey (ölm.1847), müd., med.babasının yanı.

2) Meh.Nûrî Bey (ölm.20.11.1870), müd., Yenişehir kadısı 2.1847, Mekke 3. 1850 ve Ist.pâyeleri, Vâlâ üyesi 1.1858, Ist.kadısı 4.1862, Anadolu pâyesi 3.1863 ve fiilen Anadolu kazaskeri 2.1869, Rûmeli pâyesi.

3) Edhem Pş.(ölm.Ankara, 2.1864), kapıcıbaşı, Rûmeli beylerbeyisi pâyesiyle Hersek mutasarrıfı 7.1854, Sofya 1857a, Filibe 11.1857 mutasarrıfı, vezâret'le Erzurum v.8.1859-1861, Ankara v.1.1864.

4) Must.Süreyyâ Pş.(ölm.Sıvas, 9.1879), mektûbî-i sadâret kalemi, Âmedî hulefâsı, Rûmeli beylerbeyisi paşa pâyesiyle Kudüs mut.1857a, vezâret'le Haleb v.2.3.1864-9.1.1866, Aydın (İzmir) 15.7.1866, Vâlâ üyesi 4.1.1873-3.1874, Ankara 6.1876-1.1878, Sıvas 2.1878. =Fülâne b.Meh.Tâhir Pş. Oğulları Şekîb Bey, hâriciye'de. Tâhir Pş.(ölm.20.2.1848), Anadolu'dan geldi,gümrükcü, matbah emîni 1826a, ûlâ ile vâlide kethudâsı 1.1840, ilâveten ticâret nâzırı 12.1841, hazîne-i hâssa nâzırı 6.1842, ticâret nezâretinden ayrılması 8.1845, bâlâ 4.1846, vezîr 5.1847, med.Eyüb, oğlu Hüseyin Bey.

Gümrükcü 'Osmân Pş.'nın kardeşi Mehmed Bey'in (ölm.1815'e doğru) oğulları Meh. Sâlih Bey (ölm.1850), Galata 10.1841 ve Bursa 9.1847 kadısı, Mekke pâyeli; ve:

Yûsuf **Kâmil Pş.** ('Arabgir 1808 Ist.11.10.1876 = 68), amcası 'Osmân Pş.'nın mühürdârı, Dîvân-ı Hümâyûn kâtibi 1829b, Mısır'a gidip hazîne kâtibi 1833, 8 ay sn.dîvân 2. muâvini (1.muâvin Sâmî Pş.), Mısır vâlîsi Meh. 'Alî Pş.'ya dâmâd, Ist.'a gelip pâdişâh tarafından kabûlü 12.6.1845, mîrmîrân paşa 29.7.1845, Mısır'a dönüşte düğünü, 17 yıl Mısır'da kaldıktan sn.Ist.'a yerleşmesi 1850, Rûmeli beylerbeyisi pâyesiyle Meclis-i Vâlâ ve meclis-i Maârif üyesi 11.1850, Encümen-i Dâniş üyesi, vezîr 3.1851 (yş.43, müddet 25, 7), ticâret nâzırı 29.9.1852, Vâlâ (2) 26.2.1853, ticâret (2) 9.1854, Âlî Pş.yerine Meclis-i Tanzîmât reîsi 12.1854, bu makaama gene Âlî Pş.'nın gelmesi üzerine Meclis-i Vâlâ reîsi (adliye nâzırı) 1.1855-7.5.1855, istîfâsı üzerine mecâlis-i âliye 11.1855, By.Reşîd Pş. ile berâber 40 gün Mısır 6.1856, adliye nâzırı 13.6.1857-14.11.1859, mecâlis-i âliye (2) 2.1860, Mısır 1860-61, Sultân Azîz'in cülûsunu tebrîk edip gene Mısır'a döndü, 22 gün birleştirilen Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Tanzîmât'a Fuâd Pş.yerine kaymakam 14.7.1861 ve 22 gün sn.asâleten reîs, 1. 'Osmânî 17.10.1861, Fuâd Pş.için sadâret kaymakamı 22.11.1861, 2.500 altın aylıkla

sd.5.1.1863-1.6.1863 = 0, 4, 27, murassâ 'Osmânî 22.3.1863, Sultân Azîz'in Mısır seyâhatinde pâytaht kaymakamı (saltanat nâibi), mecâlis-i âliye (4) 1.6.1863, Midhat Pş.'nın yerine Şûrây-ı Devlet'in 2.reîsi 2.1869, murassâ Mecîdî 8.1869, Âlî Pş.'nın hastalığında meclis-i vükelâ reîsi (sd.kaymakamı), Şûrây-ı Devlet'den azli 21.10.1871, adliye (2) 25.1.1872, Şûrây-ı Devlet (2) 3.8.1872, 5 ay Mısır seyâhatinde riyâset vekâleti Safvet Pş.'ya verilip 21.8.1875'de Şûrây-ı Devlet reîsliğinden alındı, mecâlis-i âliye (5) 20.3.1876, Şûrây-ı Devlet (3) 31.3.1876, mecâlis (6) 4.6.1876 (yerine Midhat Pş.tekrar Şûrây-ı Devlet'e geldi), murassâ İftihâr. Şâir, mütercim, Bebek'deki yalısında öldü. Harput'ta medrese ve kütübhâne, Üsküdar'da Nûh Kuyusu'nda hastahâne yaptırdı ki hastahâne bahçesindeki türbesinde zevcesi ile berâber medfûndur. Ayrıca Dârüşşafaka lisesine hamam yaptırdı, pek çok câmî, mescid, tekke, mekteb, çeşme, yol tâmîr ettirdi, yoksullar için evler yaptırıp bağışladı, Yakacık'da rüşdiye, Hocapaşa'da câmî yaptırdı. =Zeyneb Hn.b.Kavalalı Meh.'Alî Pş.(b.bk.) (13.10.1825 - Ist.11.4.1882 = 56, 5, 29), izd.12.1845, Kaahire, izd.müd.30, 10, zevcinden 17 yş.kç., çocuksuz.

YÛSUF PAŞA-ZÂDELER (D): Hanya Fâtihi Silâhdâr Yûsuf Paşa-zâdeler. **Dâmâd Musâhib Silâhdâr Yûsuf Pş.** (idâmı 22.1.1646), Boşnak, Enderûn, silâhdâr, az sn. 2. vezîr ve musâhib-i şehryârî, kapdân-ı deryâ ve Girid serdârı 16.6.1644-22.1.1646=1, 7, 6, Hanya'yı fethetti, sadâreti reddedince Sâlih Pş.sadrâzam oldu, med.Süleymâniye, İbr.Pş.Sarayı kendisine verilmişti, Salacak'da da sâhil-sarayı vardı (Eremya, 54). =Fatma Sultân (9.1642-1682?=40?), sûrî izd.2.1644 = 1, 11, yş.1, 5 - 3, 4. Paşa'nın oğlu Ahmed Bey babasının yanında medfûn olup nesli günümüze kadar geldi. Bu nesilden Softa-zâde İbr.Bey'in çocukları:

1) Ah.Nesîmî Sayman (1883 - 8.2.1958 = 75), İttihâd ve Terakkî merkez-i umûmî üyesi, hâriciye nâzırı 4.2.1917-25.10.1918=1, 8, 19, İş Bankası idâre meclisi reîsi.

2) Meh.Ekmel Bey, Berlin şehbenderi.

3) Hüs.Tal'at Sayman, diş dr.

4) Şerîf Sayman, mâliye başmüfettişi = Behîce Sayman, oğulları yk.kimyâ mühendisi Ferîd Sayman ve yük.inşâât mühendisi Dr.Şâkir Sayman (1927).

5) Dr.Hasan Sayman. Bu 4 kardeş 1958'den önce öldüler.

6) Sîneşâf Sayder, oğlu av.Şerîf Sayder.

7) Senîha Alyot = Must.Tevfîq Bey. 4 oğulları: 1-Dr.Halîm Alyot, DP Çanakkale mv. 2-av.Salâhaddîn Â'rif Merey. 3-av.Kerîm Tevfîk Alyot (Hanya 1913), yazar = Saâdet (Kayalıoğlu) (doğ.Denizli). 4-Dr.Hâşim Alyot.

Softa-zâde İbrâhîm Bey'in eşi Melek Hn., 3.2.1933'te öldü.

YÛSUF ZIYÂEDDÎN PAŞA (S): Bk.'İZZET MEHMED PAŞA (S)

— Z —

ZAĞANOS-ZÂDELER (D, S): "Zağanos" Tr.'de tuğrul, ertuğrul, kartal, şâhin, çaka gibi erkek adı konan yırtıcı kuş isimlerindendir. **Dâmâd Zağanos Mehmed Pş.** (1415? - Balıkesir, 1462'den sn. = 50?), Fâtih Sultân Mehmed'in lalası, vezîr 1443, Fâtih'in 2. ferâgatinde Balıkesir'e gönderildi ve Fâtih 'in son velîahdlik döneminde lalası olarak 1449 sonunda yerine Sarıca Kaasim Pş.verildi. 1451'de Fâtih'in yeniden cülûsunda vezâreti iâde edildi, Ist.'un Fethi'ne katıldı ve fetihten sonra 1454'de vezâretten alınıp Balıkesir'e gönderildi. 1454'den itibâren Balıkesir'de yaşadı. 1456'da Karası (Balıkesir) sancağı, 1.1460'da Mora ve Tesalya sancakları, 1460 sonunda gene Karası sancağı beyi oldu. 1.6.1453-1454 arasında sadrâzam olduğu söylenebilir. Balıkesir'de câmî (1461), imâret, medrese, Bursa'da câmî, mekteb, köprü, Edirne'de mescid, Trabzon'da kütübhâne yaptırdı. Balıkesir'de yaptırdığı Zağanos Câmii'nde medfûn. =1. Sittî Nefîse b.Oruç Çel., Hadîce Hâtûn'un annesi, Bursa'da câmî ve mekteb yaptırdı. Bu Oruç Çel., Karatimurtaşpaşa-zâde (Yahşı Bey-zâde) ve Çelebî Sul.Mehmed'in dâmâdı Oruç Pş.(b.bk.) olabilir (ölm.1426). =2. Fatma Hâtûn (Sultân) b.Murâd II(b.bk.), Fâtih'in ablası, izd.1444?, med.Balıkesir, Zağanos câmiinde zevcinin yanında. =3. Prs.Anna, Trabzon imparatoru David Komninos'un kızı (Chalkondylas). Paşa'nın çocukları:

1) **Sultân-zâde Hamza Bey.**

2) **Sultân-zâde Ah.Çel.** (1460? - 1523'den sn.), başdefterdâr 1499-1501 + 1520-1521. Bu zâtın neslinden (torununun oğlu): **Râsih Ah.Ef.**(Balıkesir 1650 Ist.1776 = 126), ünlü şâir.

3) Meh.Çel. 4) 'Alî Çel.

5) **Hadîce Hâtûn** (ölm.1480'den sn.) = Fâtih Sul.Mehmed (b.bk.) (1432-1481), izd.1451, tal.12.1453 = 2 yıl kd.

6) Fülâne Hâtûn=izd.1453'den önce, "'Adnî" mahlaslı "Velî" lakablı **Mahmûd Pş.**(1420?-îdâmı 1474=54?), İmp.Nikophoros II Angelos'un oğlu sezar Phlantropinos' un oğlu Mikhail'in oğludur. Paşa'nın kardeşi Mikhael Angeloviç, Sırbistan başbakanı (=büyük çelniç) olmuştur. Alacahisâr (Kruşevac)'da doğdu, zîrâ babası buraya yerleşmişti. Annesi Sırp'tır ki oğlu sd.olunca Ist.'a geldi, yaşadı ve Hıristiyan olarak Ist.'da öldü. 1427'ye doğru küçük çocukken Novo Brdo'da Türkler'e esir düşüp Edirne Sarayı'na gönderilerek çok yüksek bir tahsil gördü.Ist.'un Fethi'nde Rûmeli beylerbeyisi, sd.1454 - 1466 = 12 + 1472 - 1474 = 2 = 14(10. sıra), iki sadâreti arasında kapdân-ı deryâ 1466-1472= 6, Hâşş Murâd Pş.'nın ölümünde sadârete ilâveten tekrâr Rûmeli beyl.oldu. Fâtih'in ortanca oğlu Sultân Mustafa'nın ölümüne sevinç ızhâr ettiği için Edirne'de Hasköy'e sürüldü, sonra hemen Ist.'a döndürülerek burada îdâm edildi, 2 dîvân sâhibi şâir ve âlim. 2 kızı dışında oğlu 'Alî Bey, İzmid'de öldü, getirtilerek Ist.'da babasının türbesine gömüldü, Edirne'de Taşlık'da medrese yaptırdı.

Mahmûd Paşa'nın başlıca hayrâtı: Ist.şehrinde adını taşıyan ünlü semtte külliye (türbesi, câmî, imâret, çarşı, medrese, mekteb, hamam), Cağaloğlu'nda Servi mescidi, Edirne yakılarında Hasköy'de câmî, medrese, mâlikâne, Ankara'da bedesten, Bursa'da Fidân Hanı, Edirne'de Taşlık'da câmî ve hamam, Üsküb'de saray, Sofya'da câmî, medrese, sebîl, han, Anadolu ve Rûmeli'nde bir çok câmî, mescid, medrese vs.

ZEKERİYYÂ-ZÂDELER(Ş): Bk.BAYRÂM-ZÂDELER

ZEKÎ PAŞA-ZÂDELER (=ÖRS) (V): Şehremâneti (Istanbul Belediye) Meclisi üyesi 'Alî Remzî Ef.oğlu Muşt.Zekî Pş.(Aydın 1849 - Büyükada/Ist.1914 = 65), kurmay yzb.1872, 93 Harbi'nde Süleymân Pş.'nın yâveri, hunkâr yâveri 1878, şehzâdelerin askerlik muallimi, livâ 1883 ve Mekâtib-i Askeriyye nâzırı, ilâveten Tophâne müşîri 30.8.1891 - 23.7.1908 = 16, 10, 24, müşîr 30.8.1891 (yş.42), 1. Mecîdî 2.7.1886, murassâ Mecîdî 3.5.1901, murassâ 'Osmânî 18.4.1893, murassâ İmtiyâz, murassâ İftihâr, pek çok ecnebî nişân, müel., Ar., Fârs., Fr., Alm., İng., Rodos'a sürgün 1908-11, sn.Avrupa'ya gitti. = 'Adviye Örs. Çocukları:

1) Sedâd Zekî Örs (Ist.1888 - Ist.28.3.1966 = 78), DP Sıvas mv.1950-54, lengüist, sefâret müsteşârı, med.Feriköy.

2) Sâibe Örs (ölm.1966'dan sn.).

3) Dr.Vedâd Zekî Örs (Ist.1899-Ank.1980 = 81), lengüist, ansiklopedist, müel.

4) Seniyye Örs (ölm.1966'dan sn.).

5) Şabîha Kuneralp (ölm.1966'dan sn.) = 'Alî Kemâl Bey (Ist.19.11.1869 - İzmid'de linç 19.11.1922 = 53, 0, 0), 1814'de Çankırı'nın Kalfat köyünden Ist.'a gelip balmumu tâciri ve sn.balmumu esnâfı kâhyası olan Hacı Ah.Ef.'nin oğlu, asıl adı 'Alî Rıza, 1886-7'de Paris ve Cenevre, 1894-1906'da Paris, 1906-8'de Kaahire'de yaşadı, 1908'de Mülkiye'de siyâsî târih ve Edebîyat fakültesinde ayni ders müderrisi, Ar., Fârs., Fr., İng., müel., gazeteci, Mütâreke'de maârif ve dâhiliye nâzırı. Çocukları:

Yukarıdakilerden yalnız Ayşe Sâibe Örs, Zekî Paşa'nın ilk eşi Hamîde Hn.'dandır ki Hasan Hüsnî Paşa kızıdır. Dîğer çocukların annesi Adviye Örs, Enîs Paşa kızıdır. Seniyye Örs(Veit)(ölm.1971)=1. Râğıb Paşa-zâde Yunûs Bey, =2. Georg Veit, Almanya generali. Seniyye Örs'ün ilk eşinden çocukları: Sâhibe Hn. ve Ceyyide Tan. Zekî Paşa'nın küçük kızı Saâdet Haeberli=İsviçreli Dr.Ernst Haeberli, oğulları Enîs Georg Haeberli(1922) ve Hans Ahmed Haeberli(1924). Sabîha Kuneralp (ölm.1990)=Alî Kemâl Bey'in tek çocukları Zekî Kuneralp(İst.5.10.1914), hukuk doktoru, Londra büyükelçisi 1966-1969 + 1972-1979, Dışişleri genel sekreteri 1969-1972, Madrid büyükelçiliğinden emekli, yazar=Neclâ Özdilci(ölm.1985'ten önce), izd.11.3.1945, oğulları Sinân Kuneralp ve Selîm Kuneralp. Alî Kemâl Bey'in ilk eşi: Winifre Brun(babası İsveçli, annesi İngiliz, ölm.Paris 1909), izd.1902=7, bu eşinden: Selmâ Hanım ve Baydur Bey(1909).

Ayşe Sâibe Örs'ün evlendiği Hasan Rızâ Paşa(şehâdeti İşkodra, 30.1.1913), ünlü İşkodra müdâfiidir. Kurmay albayken mîrlivâ yapıldı. Bağdâd ve Trâblusgarb vâlîsi Nâmık Bey'in oğludur. 1895'te kurmay yüzbaşı olup ihtisâsını Frankfurt'ta Mareşal von der Goltz Paşa'nın maiyyetinde yaptı. Şehâdetinde 42 yaşında idi. Bu

evlilikten: 1) Prof.Dr.Safvet Rızâ Alpar(1904-2.2.1981), İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi dekanı, Trabzon Karadeniz Teknik Üniversitesi rektörü; 2) deniz subayı Nihâd Alpar; 3) deniz subayı Alî Alpar, ağabeyi ölünce onun dul eşi ile evlendi.

Alî Kemâl Bey(İst.1867-İzmit, 18.11.1922=55), asıl adı Alî Rızâ Ef.olup esnaftan Çankırılı Ahmed Ef.oğludur. Paris ve Cenevre'de okudu. Çok ünlü gazeteci ve başyazar olarak parladı. Pek çok kitap yazdı ve şiir söyledi. 1919'da maârif ve dâhiliye nâzırı oldu, İttihâdçı hareketi diye yanlış teşhis koyduğu Millî Mücâdele'ye şiddetle karşı çıktı. Büyük zaferden sonra İstanbul'da traş olurken berber dükkânından kaçırılıp İzmit'e götürüldü ve orada 1. Ordu kumandanı Sakallı Nûreddin Paşa'nın emriyle linç edildi.

ZEYNÎ-ZÂDELER (K): Zeynü'l-Â'bidîn Meh.Ef.(ölm.5.8.1839), Eğin doğumlu, Ist.'a gelip imâm, müd., kassâm-ı askerî, imâm-ı sânî-i şehryârî 4.1821, imâm-ı evvel-i şehryârî 8.1827, Mekke pâyesi, Ist.pâyesi 1826b, kazasker pâyesi 1827b, fiilen Anadolu 7.1830 ve Rûmeli 2.1834 kazaskeri, şehzâdegân muallimi 1.18-36, 1837'de imâmet'den ayrıldı. Hemşîresi = Kastamonu müftîsi, bunların oğulları müd.Meh.Mâhir Ef.(ölm.1851). Zeynü'l-Â'bidîn Ef.'nin çocukları:

1) Sünûhî Ef.(ölm.10.1854), müd.

2) Hulûsî Nâcî Ef. (doğ.1826b), müd., sn.mülkiye'ye geçerek sâlise, şâir.

3) Meh.Rûhî Ef.(ölm.1896'dan sn.), mollâ, sn.İzmir'de avukat.

4) 'İmâdeddîn Meh.Ef. (ölm.18.1.1877), mollâ 2.1847, Mısır ve Mekke 12.1848 kadısı, Ist.pâyesi ve sn.kadısı 6.1857, kazasker 12.1857, fiilen Rûmeli kazaskeri 6.1864, uzun müddet Meclis-i Maârif üyesi, bir aralık reîsi ve bir ara maârif nâzır vekîli, med.Haydarpaşa, babasının yanı. Oğulları: 1- Hacı Zeynü'l-Â'bidîn Meh.Ef. (ölm.10.3.1879), İzmir kadısı,med. Haydarpaşa. 2- Meh.'Afîf Mollâ(ölm.1905?), Ist.pâyesi 22.11.1889, evkaaf müfettişi, kazasker. Kızı Emîne Zekiyye Hn.=mîralay Muhsin Bey b.Sırkâtibi (b.bk.) Must.Nûrî Pş.(1798-1.1879=81), vezîr.

5) Meh.Cemâleddîn Ef.(1814? - 14.5.1884 = 70?), 2. oğul, müd., İzmir 4. 1841 ve Bursa 10.1846 kadısı, Mekke ve Ist.9.1848 pâyesi, zabtiyye nezâreti müftîsi 1850, Vâlâ üyesi 4.1852, Tıbbiye nâzırı 6.1853, Anadolu pâyesi 6.1854 ve fiilen kazaskeri 7.1857, Rûmeli pâyesi 12.1857 (müddet 26, 5), reîsü'l-etıbbâ 6.1859-7.1861, 4 def'a fiilen Rûmeli kazaskeri 1.1862, 5.1868, 0.1874, 1879, reîsü'l-'ulemâ, med.Haydarpaşa, tabîb. 3 oğlu:

1) Hikmet Ef. (1864 - 2.11.1893 = 29), ikiz, müd.

2) Meh.Muhyiddîn Ef. (1864 - 1890'lar), ikiz, müd.

3) Dr.Şemseddîn Ef.(Mollâ) (1844 - 1.1897 = 53), Tıbbiye me'zûnu, Avrupa'da ihtisas, ayni zamanda medrese me'zûnu, önce askerî hekim ve mîralay olup sn.ilmiye'ye geçerek mollâ, Mekke pâyesi. =Zeyneb Sa'îde Hn. (ölm.1903) b.Sırkâtibi (b.bk.) vezîr Must.Nûrî Pş.(1798-1.1879=81). Karı koca Süleymâniye Câmii'nde medfûn. Kızları 'İlmiye Fıtnat Hn.(ölm.1922a), med.Süleymâniye C. =Meh.Celâleddîn Pş., bahriye nâzırı 27.6.1903-27.12.1903= 3, 6, 0.

ZEYREK-ZÂDELER: Bk.Mehmed II Fâtih, hocaları no.29.

ZIYÂ PAŞA (V) : Bk.TOPAL 'OSMÂN PAŞA-ZÂDELER (D, S)

ZÎVER PAŞA-ZÂDELER (V): Enderûnî Arnavud Hacı Hasan Ağa (ölm.1783) oğlu Meh.Sâdık Münîf Ef.(Defter-hâne başkâtibi) = Vâhide Hn.b.Feyzullâh Ef. Bu izdivacdan: Ah.Sâdık Zîver Pş.(1794a - Medîne, 12.6.1862 = 68), süd babası olan Galata şeyhi Meh.Es'ad Gaalib Dede'ye intisâb ile Mevlevî, Nişâncı Halet Ef.'ye mühürdâr, onunla Konya'ya, onun îdâmından sn.tek başına Balıkesir'e sürgün, 7 ay Aydın mütesellimi (mutasarrıf vekîli), vezîr dîvân kâtibi, hâcegân, tahmîs md.1833, Tersâne md.1835, ûlâ sânîsi, evkaaf nâzırı 6.1837-15.4.1838, 3 def'a Vâlâ üyesi, bâlâ ile Tıbbiye nâzırı 1850, evkaaf (2) (1850'den önce mühimmât-ı harbiye nâzırı, ûlâ ile Darb-hâne nâzırı, Rûmeli defterdârı, Meclis-i Maârif üyesi, Meclis-i Zırâat üyesi, emlâk-i hümâyûn nâzırı, ilâveten Tersâne nâzırı), 2 def'a Hazîne-i Hâssa nâzırı, Fatma Sultân kethudâsı 1858b, vezâret'le (yş.67) şeyhu'l-Harem 30.6.1861, med.Medîne, Hazret-i 'Osmân civârı, şâir, hattât, müel.(*SATŞ*, 2.090-4) = Nefîse Hn.(Çerkes). Oğulları:

1- Meh.Salâhaddîn Bey (1836 - 3.5.1869 = 33), sadâret mektûbî kalemi kâtibi, Âmedî hulefâsı, 3 def'a Paris'de görevli 1856, 1864, 1865, kayınpederinin maiyyetinde Girid, ûlâ sânîsi ile 6. Belediye Dâiresi (Beyoğlu mutasarrıfı) reîsi 5.1868, med.Yenikapı Mevlevî-hânesi, alaturka pianist, bestekâr, şâir, müt. (*SATŞ*,169, not). =Rukıyye Suâd Hn.(1841?-1900?)b.sd.Â'lî Pş.(b.bk.) (1815-1871), oğulları şâir Kemâleddîn Bey.

2- Yûsuf Bahâeddîn Bey (28.3.1851 - 12.8.1916 = 65, 4, 15), sâlise ile Dîvân-ı Hümâyûn kâtibi yardımcısı 1864, mühimme kalemi, hâriciye kalemi, muhâsebe kalemi, tahrîrât-ı ecnebiyye kalemi, Şûrây-ı Devlet mazbata odası kâtibi, muhâberât kâtibi, Şûrây-ı Devlet mülâzımı 1873, Mısır seyâhati, Edirne'de görevli, Sûriye vâlîsi Zıyâ Pş.'nın mühürdârı olarak Şâm, Şâm âşâr müfettişi, mütemâyiz ve Sûriye mektûbcusu 11.8.1878, Aydın (İzmir) mektûbcusu 1885, Serez, Dedeağaç, Yozgad mütasarrıfı, ûlâ, Hudâvendigâr (Bursa) ve sn.4 yıl Ankara vâlî muâvini, defter-i hâkaanî nâzır muâvini, Meclis-i Mâliye üyesi 1901, emekli 1908, ûlâ 6.9.1890, 3.'Osmânî 16.8.1886, 2. Mecîdî 22.10.1888, med.Yenikapı Mevlevî-hânesi, hacı 1861-2, Mevlevî, şâir (*SATŞ*, 169-72). =1. Fülâne (ölm.1880). =2. İclâl Hn.b.Recâî-zâde Celâl Bey. 2. izdivacdan: Salâhaddîn Zîver Bey (1875 - Ank.10.1933 = 58) (*Mülkiye Târîhi*, III, 772-3), Mülkiye 1898, Şûrây-ı Devlet muâvini iken öldü.

RECÂÎ-ZÂDELER(V): Kadı Meh.Tâhir Ef.oğlu maâdin kalemi ser-halîfesi Ah.Nûreddîn Ef.(ölm.1849) oğlu Meh.Şâkir Recâî Ef. (Südlüce/Ist.3.1804 - Vânîköyü/Ist.23.11.1874 = 70, 8) (*SATŞ*, 1.388-95), 13 yaşında nesih'den icâzet, hâfız ve Recâî mahlası, defterdârlık mektûbî ve Dîvân kalemleri, cizye kâtibi, hâcegân 1837, Dâmâd Halîl Rif'at Pş.'ya dîvân katibi, Âmedî Odası, mütemâyiz ve *Takvîm-i Vekaayî'* muharriri, ûlâ sânîsi ile vak'a-nüvîs 1848, Fuâd Ef.'nin (Pş.) Romanya'ya gidişinde 10 ay yerine âmedci vekîli, ûlâ ile Takvîm-hâne-i â'mire nâzırı 1849-53, Meclis-i Maârif 1855a, Takvîm-hâne (2) 1856a, Meclis-i Vâlâ 1858-9, ayda 100 altınla mâzûl, Muhâcirîn Komisyonu 1861a-63b, Bosna kapı kethudâsı 1863b, 3 dilde şâir, 4 tarzda hattât, neyzen ve kemânî, müzehhib ve mücellid, hakkâk, yalısı Vânîköyü'nde. =1. Fülâne Hn., 1836'ya doğru 2 küçük çocuğu ile berâber salgın hastalıkta ölünce tekrar

evlendi: =2. Rabî'a 'Adviye Hn.b. Yaḫşıbey-zâde (Timurtaşpaşa-zâde) (b.bk.) Seyfullâh Bey, Hn.'ın ölm.3.1874, izd.müd.yaklaşık 37 yıl.Recâî Ef.'nin kç.oğlu Ẕıyâeddîn Mazhar Bey, 1865'de öldü. Dîğer oğulları:

1) Meḥ.Celâl Bey (10.1838 22.12.1882 = 44, 2), Terceme Odası, 1854, hâriciye mektûbî kalemi 1857, sâlise, sâniye, Petersburg başkâtibliğine tâyîn edilmişken gitmiyerek Bosna müfettişliğinde Cevdet Ef. (Pş.)'nin kâtibi 1826b, Cevdet Pş.'nın Ḥaleb vâlîliğinde onunla giderek mektûbcu muâvini 1865-71, mütemâyiz, 35 altın maaşla Kastamonu mektûbcusu, gene 35 altınla Aydın (İzmir) mektûbcusu 3.1877-5.6.1881, Tr.ve Fârsca'da şâir (*SATŞ*, 198-201), med.Karacaahmed-Selîmiye arasında Dıvardibi (Recâî Ef., Eyüb'de Kç.Emîr'de babasının yanında medfûndur). Kızı İclâl Hn. = Zîver Paşa-zâde (yk.bk.) Yûsuf Bahâeddîn Bey (1851-1916).

2) Recâî-zâde Maḥmûd Ekrem Bey (Vânîköyü/Ist.1.3.1847 - Şişli'deki evi, 31.1.1914 = 66, 10, 17), "Üstâd-ı Ekrem", askerî îdâdîden ayrılarak hâriciye mektûbî kalemi 1862b, râbi'a rütbesi 1863b, 6 altın maaşla vergi kalemi kâtibi 1866, Nâmık Kemâl'in Avrupa'ya gidişinde *Tasvîr-i Efkâr* gazetesini kendisine bırakması 1867, Şûrây-ı Devlet'in teşekkülünde (1.4.1868) 4 yıl âzâ muâvini, sn.4,5 yıl başmuâvin, sn.âzâ 1877, Temyîz üyesi 1896, az sn. 113 altınla Tanzîmât Dâiresi üyesi, görevle Libya 1907, Mülkiye ve Galatasarayı'nda edebîyat muallimi 1880-88, bâlâ 29.4.1890, 2. 'Os̱mânî 27.12.1886, 1. Mecîdî 2.3.1892, 1. 'Os̱mânî 27.4.1899, evkaaf nâzırı 7.8.1908, maârif nâzırı 24.9.1908, senatör 14.12.1908-31.1.1914 (*SATŞ*, 276-85), med.Küçüksu, müel., şâir, edîb. Nijâd ve Emced adlı oğulları ile Pîrâye adlı kızı hayâtında öldüler, kç. oğlu:

Ercümend Ekrem Talu (1888-16.12.1955 = 68), gazeteci, yazar, edîb, Galatasaray 1905, Paris 1905-7, cumhurbaşkanlığı genel sekreteri, Varşova müsteşârı 1931, Mülkiye Fr.öğretmeni 1936-41, Galatasaray Fr.öğretmeni 1943-50, med.Zencirlikuyu. =Hadîce Talu. Kızı Esin Çelikkan (1931), Dame de Sion 1950, Hukuk 1954, gazeteci = Alî İhsân Çelikkan (1926), mv., oğulları Ekrem Murâd Çelikkan (1957). E.E. Talu'nun oğlu sporcu ve gazeteci Muvakkar Ekrem Talu ve bunun kızı Çiğdem Talu olup, Amerikan Koleji me'zûnu, gazeteci, şâir olup bir kız çocuk bırakarak genç öldü.

Recâî-zâdeler'in atası yeniçeri ağası(8.1808-1809) Selîm Ağa, Kepsut'tan İstanbul'a geldi. Oğlu Galata kadısı Tâhir Ef.'dir. Ekrem Bey'in Celâl Bey dışında 2 erkek kardeşi daha vardır. Ekrem Bey'in oğlu Mehmed Nijâd(1.9.1883-1.3.1898), dîğer oğlu Ahmed Kemâl Ercümend Ekrem Talu'dur(3.1885-16.12.1955). Bu ünlü gazeteci-yazarın ilk eşi Ferîha Hn.(ölm.27.3.1929, izd.1907=22) Âbidîn Paşa'nın torunudur. Bu eşinden olan tek çocuk Muvakkar Ekrem Talu(1909-26.3.1963), bunun çocukları Çiğdem Talu(1939-28.5.1983), Umur Talu, mîmar Erdem Talu'dur. E.E.Talu'nun 2. eşi Hadîce Talu'dan kızı Esin Çelikkan(1931) da gazetecidir.

ŞEYḪ Meḥ.Es'ad GAALİB Dede (Yenikapı/Ist.1758a - Galata/Ist.3.1.1799 = 41), Mevlevî olup Galata dergâhında medfûn bulunan Muṣṭ.Reşîd Ef.(ölm.1801) ile Emîne Hn.'ın (ölm.1794) oğludur, babasının babası gene Mevlevî muhibbi Meḥ.Ef. ve gene ketebe sınıfındandır. 1783'de Konya'ya giderek çile'ye başladı, sn.Ist.'a dönüp Yenikapı dergâhında Şeyḫ 'Alî Nutḳî Dede nezâretinde çilesini tamamlıyarak 11.6.1787'de

"dede" unvânını aldı. Önce Es'ad, sonra Gaalib mahlaslarını kullandı, asıl adı Meh.'dir. Galata Mevlevî-hânesi'nin 22.şeyhi oldu (11.6.1790). Nedîm ile Hâmid arasında bir buçuk asır içinde gelen şâirlerin en büyüğüdür. III. Selîm'den ve kızkardeşlerinden hürmet gördü, bunlar dergâha gelip bir çok def'a kendisini ziyâret edip dergâhı yenilediler ve çok büyük atıyyeler verdiler. Dergâhının bahçesine gömüldü. Genç yaşta veremden öldü. Çocukları Zübeyde Hn.(doğ.1795), Ahmed ve Meh.Mecîd'dir. Şeyh Gaalib'in hemşîresinin zevci şâir İsm.Hulûsî Dede, dergâhın aşçıbaşı dedesi olup 1800'den sn.öldü.

Beşinci Kitap

OSMANLI PROTOKOLÜ

I

OSMANLI PROTOKOLÜNÜN DERECELERİ

Osmanlı rütbe (çoğulu: rüteb, rüteb-i resmiyye) ve lâkab'larını (çoğulu: elkaab, elkaab-ı resmiyye) bugün bilen kalmadı. En yetkili sanılan Türk ve Avrupalı târihçiler, öyle basit hatâlara düşüyorlar ki, hayrete şâyândır. Bu rütbe ve lakabları derece derece, sinoptik şekilde açıklıyarak bahse girmek gerekiyor. Bu protokol, XX. asrın ilk yıllarında, yânî II. 'Abdülḥamîd'in son yıllarında tamâmen takarrür edip son şeklini almıştır. Ancak devletin mebdeinden îtibâren olan değişikliklere de temâs etmek, klasik dönemin ve 1826'dan sonraki modern dönemin protokolünü karşılaştırmak îcâb ediyor. Şimdi basamak basamak bu protokolü sunmak istiyorum:

1) **HÂKAN-HALÎFE:** Devlet başkanı ve İslâm âleminin lideri olarak protokolün zirvesidir ve kendisiyle eşit ikinci bir kişi yoktur. Batı protokülünde imparator'a karşılıktır ve S.M.I. (Sa Majesté Impériale, His Imperial Majesty) diye anılır. Adının başına "sultân" ve sonuna "ḫân" getirilir: İkinci Sultân 'Abdülḥamid Ḫân.

VÂLİDE-SULTÂN: Ana-imparatoriçedir. Pâdişâhın annesidir. Evvelce ölmüşse tabîatiyle bu makam boştur. Avrupa protokolünde gene S.M.I.'dir. Adının sonuna "vâlide-sulṭân" getirilir: Bezm-i Â'lem Vâlide-Sulṭân.

2) **VELÎAHD-İ SALTANAT:**İmparatorluk velîahdi. Osmanlı protokolünde 3. kişidir ve vâlide-sultân mevcûd değilse pâdişâhtan sonra 2.'dir. Şehzâdelerin ulu'su (en büyüğü) sayılır. Gerçekte şehzâdelerin protokülüne girer, fakat onlara takaddüm eder. Avrupa protokolünde S.A.I.'dir (Son Altesse Impériale, His Imperial Highniss). Unvanları dîğer şehzâdeler gibidir. Yalnız onlardan ayırmak için eskiden "ulu şehzâde", bâzan "velîahd-şehzâde" ve modern dönemde "velîahd-i saltanat = imparatorluk velîahdi" denmiştir: Velîahd-i Saltanat Yûsuf 'İzzeddîn Efendi.

ŞEHZÂDELER: Baba tarafından Osmanoğlu olan imparatorluk prensleridir. Avrupa protokolündeki büyük-duka, arşidukalara eşittir, S.A.I.'dir. Aralarında yaş sırasına göre protokole girerler. Eskiden pâdişâhlar gibi sultân ve hân diye anılırlardı: Ulu Şehzâde Sulṭân Muṣṭafâ Ḫân. Modern dönemde sultân ve hân, yalnız pâdişâha tahsîs edildi ve sâdece "efendi" diye anılmaya başlandılar: Aḥmed Efendi, Ertuğrul Efendi.

SULTÂNLAR: Baba tarafından Osmanoğlu olan imparatorluk prensesleri, Batı'nın büyük-düşesleri (grandüşes, arşidüşes) ve S.A.I.'dirler. Şehzâdelere eşittirler. Ancak şehzâdeler sırayla protokole girince onlardan sonra sultânların protokolü başlar ve kendi aralarında yaş sırasına, doğum önceliğine göre protokole girerler. 1453'den, Istanbul'un Fethi'nden önce Hâtûn, bu târihten sonuna kadar Sultân diye anılmışlardır: Birinci Sulṭân Meḥmed'in kızı Selçuk Ḫâṭûn, sonra: 'Ayşe Sulṭân, Beyḫân Sulṭân, Ḫadîce Sulṭân.

KADINEFENDİ: 4 adet kraliçe. Pâdişâhın ilk 4 zevcesi. Avrupa'da S.M. (Sa Majesté). Çocuklarına göre değil, evlenme târihlerine göre sıraya girerler. Başkadın, 2. Kadın, 3. Kadın, 4. Kadın diye sıralanırlar: Servet-sezâ Başkadınefendi, Müşfika Dördüncü Kadınefendi. Bâzan bir 5., hattâ 6. kadın olduğu da görülmüştür. Daha nâdiren bâzan pâdişâh, sıra numarası taşımaksızın gerçekte ıkbâl (aş. bk.) olan zevcesine kadın unvânı vermiştir. İlk 4 şehzâde zevcesi, şehzâde tahta çıkınca kadınefendi olur, zevcleri pâdişâh öldükten sonra da hayatlarının sonuna kadar kadınefendi unvânını, haklarını, protokolünü muhâfaza ederler. Pâdişâh kendilerini boşarsa, veyâ pâdişâh öldükten sonra evlenirlerse, unvanlarını kaybedip alelâde hanımlar hâline gelirler. Pâdişâhların boşadığı ve pâdişâh öldükten sonra evlenen kadınefendiler çok olmamakla berâber mevcuddur. 1703'den, Üçüncü Aḥmed'den îtibâren pâdişâh zevcelerine "kadın" dendiği görülür ki bu kelime Türkce'dir ve İslâm'dan önce hâkan zevcesi olan Türk imparatoriçesi demekti (katun olan kelime sonra Osmanlı zevkıne göre ḫâṭûn hâline geldi ve kadın şeklini de ayni kelimeden inmekle berâber muhâfaza etti). 1703'den önce pâdişâh zevcelerine haseki (Fars.ḫâṣṣagî) deniyordu: 'Ayşe Haseki. Nâdiren bir kaç haseki'ye pâdişâh "sultân" unvânını vermiştir ki en ünlüleri Ḫurrem Ḫâṣekî-Sulṭân'dır ve Kaanûnî Sultân Süleymân'ın zevcesi olup Osmanlı târîhinde Saray kadınlarının politikaya karışması dönemini başlatmış, kötü bir isim bırakmış, oğlu İkinci Selîm'in pâdişâhlığını göremeden yânî vâlide-sultân olamadan zevci Sultân Süleymân'ın hayâtında ölmüştür.

Bu bir kaç haseki-sultân'ın imparatoriçe oldukları açıktır. Kadınefendiler içinde bu durumda olanlar yoktur. Hiç bir kadınefendi, pâdişâh zevcesi, Osmanlı protokolünde imparatoriçe sayılmaz, tek imparatoriçe, hayatta bulunuyorsa, pâdişâhın annesidir. Pâdişâh annesi, oğlu pâdişâh öldükten sonra gene hayatta ise, gene vâlide-sultân unvânını taşır ve haklarını muhâfaza eder.

3) **SULTÂN-ZÂDE:** "Sultân" denen imparatorluk prenseslerinin erkek çocukları. Bunlar prens, fakat alelâde prens'tir, şehzâdeler gibi imparatorluk prensi değillerdir. Hiç bir şekilde tahta çıkmak hakları yoktur ve böyle bir şey iddia dahi edilemez, nitekim tahta hak eddia eden hiç bir sultân-zâde yoktur. Zîrâ babaları Osmanoğlu değildir ve Osmanlı sisteminde tek gerçek ve neseb bakımından imtiyazlı âile erkek tarafından Osmân Gaazî'nin sulbünden inenlerdir, yânî şehzâdeler ve sultânlardır. Avrupa protokolünde sultân-zâdeler S.A.'dir (Son Altesse, His Highness). Görevleri îcâbı "paşa" unvânını taşıyanlar vardır. Fakat "bey" denilir ve modern dönemde "beyefendi" denmiştir: Sulṭân-zâde (Prens) Ṣabâḥaddîn Beyefendi. Prenslikleri kendilerine mahsûs ve münhasır olup, ne zevceleri, ne çocukları prenses ve prens sayılmazlar. Bir sultân-zâde'nin zevcesi, kızı, oğlu, alelâde vatandaştır, hiç bir imtiyaz taşımaz, hiç bir unvan kullanamaz. Sultân-zâdeler ise, şehzâdelerden ve sultânlardan ve kadınefendilerden sonra yaş sıralarına göre imparatorluk protokolüne girerler. Zevceleri ve çocukları, protokolde hiç bir dereceye girmez.

HANIM-SULTÂN: Sultân-zâde'nin kız olanıdır. Annesi sultân olan prenseslerdir: Faṭma Ḫânım-Sulṭân. Sultân-zâdeler'le ayni düzeydedirler. Sultân-zâdelerden sonra hanım-sultânlar, gene yaşları sırasıyle protokole girerler. Kocaları ve çocukları hiç bir unvan ve imtiyaz taşımaz, kocaları "dâmâd" unvânını kullanamaz ve görevleri neyse, ona göre, yânî alelâde vatandaşlar gibi muâmele görür. Kız ve oğullarına hanım ve bey denir. "Hanım-sultân" unvânındaki ilk kelime olan "hanım", prensesin babasının halktan olduğunu, ikinci kelime olan "sultân" ise annesinin Hânedân'dan olduğunu gösterir. XV. asırdan îtibâren sultân kızlarına hanım-sultân dendiği görülür ki XIV. asırda onlara da "hâtûn" denmiştir. Anneleri imparatorluk prensesleri sultân'lara bâzı cumhûriyet devri kitaplarında -gûyâ pâdişâh olan erkek sultân'dan ayırmak için- "hanım sultân" dendiği görülmüştür, bu, alelâde bir bilmezlik eseridir ve imparatorluk devrinde mümkin değildir, zîrâ halk tabakasını işâret eden "hanım" ve Hânedân'ı işâret eden "sultân" kelimeleri biribirinin zıddıdır ve gerçek sultân'a "hanım sultân" demenin onun mevkiini küçülteceği âşikârdır.

IKBÂL: Pâdişâhın 4 kadınefendi'den sonra gelen zevcesidir. Bunlar prenses protokolünde olup hanım-sultânlardan sonra protokole girerler. Pâdişâh ile evlenme târihleri sırasıyle sıralanırlar: başıkbâl, 2. ıkbâl, 3. ıkbâl, 4. ıkbâl. Başıkbâl demek, pâdişâhın 5. zevcesi demektir. Ancak istisnâ da olsa, 5. zevce olmadığı hâlde, pâdişâh o zevcesine kadın unvânı vermediği için ıkbâl olanlar mevcuddur. Ikbâller de Avrupa

protokolünde S.A. ve prenses olup "hanımefendi" diye anılırlar: Başıkbâl Sâzkâr Hanımefendi. Pâdişâhın ölümünden sonra da haklarını -kadınefendiler gibi- korurlar. Pâdişâh kendilerini boşarsa veyâ pâdişâh öldükten sonra evlenirlerse, hak ve unvanlarını kaybederler. Kadınefendilerin ve ıkbâl'lerin durumları çocukları ile ilgili değildir. Yânî şehzâde veyâ sultân doğurmaları veyâ hiç çocukları olmaması, durum ve unvanlarında değişiklik yapmaz. Doğurdukları zamân aldıkları hediyeler bahis mevzuu değildir, zîrâ bu husus hukukî bir durum teşkîl etmez.

VELÎAHD ve ŞEHZÂDE ZEVCELERİ: Ikbâller'den sonra, zevcleri velîahd ve şehzâdelerin yaş durumuna göre protokole giren prenseslerdir (S.A.). Velîahd'in ilk zevcesi, bu zümrenin önderidir ve dîğer şehzâde zevcelerine takaddüm eder. Bunlar da hanımefendi diye anılırlar. Şehzâdenin birden fazla zevcesi varsa, ilk 4'ü sırayla anılır: Başhanımefendi, 4. Hanımefendi. 4 zevceden sonrası varsa onların protokolde yeri yoktur, odalık ve câriye sayılırlar.

GÖZDE ve PEYK: Pâdişâhın 4 kadın + 4 ıkbâl'den sonraki 4 zevcesine "gözde" ve sonraki 4 zevcesine "peyk" denir. Başgözde, 4. gözde, Başpeyk, 4. peyk şeklinde sıralanırlar. Bu 16 zevceden sonrası artık zevce sayılmaz, bunların çocukları yoktur ve odalık, câriye addedilirler. Ancak çok az pâdişâhın 8'den fazla zevcesi ayni zamanda mevcud bulunmuştur. Yânî gözde'si olan pâdişâhlar azdır, peyk'i olan pâdişâhlar çok azdır. Bunlara da hanım ve saygı mübâlağası olarak hanımefendi denir ve prenses zümresinin en alt tabakasını oluştururlar.

Yukarıdan beri sayılan kategoriler-ki gerçekte 3 derecedir: imparator ile ana imparatoriçe + imparatorluk prensleri ve prensesleri ve kraliçeler + dîğer ve alelâde prens ve prensesler- Osmanlı Hânedânı'nı oluşturur. Ancak yalnız pâdişâh ile şehzâde ve sultânlar "Hânedân âzâsı" sayılırlar, dîğer hepsi "Hânedân'a mensûb" diye adlandırılırlar, zîrâ babaları Osmanoğlu değildir, ya anneleri Osmanoğlu'dur veyâ evlenme yoluyle gerçek Osmânoğlu olan pâdişâh, şehzâde veyâ sultân'a intisâb etmişlerdir.

DÂMÂD: İmparatorluk prensesi olan sultân'ın zevcidir. Şehzâde ve sultân-zâde de bir sultân ile evlendiği takdirde bu unvânı alır ki tam olarak "Dâmâd-ı Şehryârî"dir. Ancak bunlar istisnâdır. Dâmâd olan şehzâde ve sultân-zâde, dâmâd protokolüne değil, şehzâde ve sultân-zâde protokolüne girer ve ayrıca dâmâd olması protokol sırasında hiç bir değişiklik yapamaz. Dâmâd, görevi ne ise, o unvânı kullanır ki, büyük ekseriyeti mülkî ve askerî sınıftan oldukları için "paşa"dırlar, ancak bâzan "bey", "ağa", hattâ "efendi" dâmâdlar da görülür. Dâmâd paşa değilse, sultân-zâdeler gibi resmen "Beyefendi" unvânını taşır: Dâmâd Hâmî Beyefendi. Dâmâd'lar, prens kategorisine girer (S.A.) Gerçek protokolde yerleri sultân-zâdeler, hanım-sultânlar, ıkbâller'den sonra, şehzâde zevcelerinden öncedir. Yaşlarına veyâ zevceleri sultân'ların yaşlarına göre değil, sultân ile evlendikleri târîhe göre kendi aralarında sıralanırlar. Dâmâdlar da "Hânedân mensûbu" sayılırlar. Hiç bir sultân ve hiç bir hanım-sultân, pâdişâhın resmen tasvîb ve tasdîk

etmediği bir erkekle evlenemez, böyle bir şey olursa (ki bir kaç örneği vardır) "dâmâd" unvânını kullanamaz, gerçi sultân'ın hukuken eşi sayılır, fakat protokolde hiç bir yeri yoktur (morganatique denen izdivac). Hiç bir şehzâde, kocası ölmüş veyâ boşanmış bir hanımla evlenemez, aksi takdirde izdivâcı gene morganatik sayılır. Zevceleri sultân'dan boşanan dâmâdlar, unvan ve bütün haklarını kaybederler, ancak şahsen aldıkları nişan ve rütbelerini muhâfaza ederler. Zevceleri sultân ölmüş olan dâmâdlar ise protokoldeki yerlerini ve dâmâd unvanlarını, yeniden evlenmiş olsalar dahi, muhâfaza ederler.

Şimdiye kadar gördüğümüz kategoriler, Hânedân'a âid protokoldür. Asıl devlet protokolü, asıl rütbeler, aşağıdaki gösterilenlerdir ve sadâret-meşîhat rütbesiyle başlıyan basamaklardır. Osmanlı düzeninde yukarıda gösterilen bütün Hânedân üyeleri (şehzâdeler ve sultânlar) ve Hânedân mensubları, gerçek devlet protokolünde görünmezler veyâ nâdir hâllerde iştirâk ederler. Gerçek devlet protokolü aşağıda gösterilen sadrâzam'la başlar. Onun için Hânedân, protokolün üst ve istisnâî tabakasını oluşturur. Osmanlı'da pâdişâh dışında bir Hânedân üyesi ve mensûbu pek ortalarda görünmez ve bu hususta Osmanlı Hânedânı, Batı hânedânlarından, hattâ dîğer İslâm ve Türk hânedânlarından farklıdır, çok daha muhâfazakâr, bir bakıma çok daha tekelcidir, ortaya bir tek pâdişâhı çıkarıp takdîm etmeyi tercîh etmiş bir sistem oluşturmuştur. Devlet görevlilerinin asıl rütbeleri, aşağıda başlıyanlardır. Bir şehzâde müşîr veyâ teğmen olabilir, bir il'de sancakbeyi (mutasarrıf = il vâlîsi) olabilir, bu durum, onun görevini gösterir. Orduda teğmen ise, kışlada ve birliğinde teğmen muâmelesi görür, hiç bir istisnâ görmez, yüzbaşısı tarafından azarlanabilir, bu durum Hânedân'a hakaret sayılmaz. Ancak görevi dışında, görevinin protokolüne girmez, şehzâde ve sultân-zâde protokolündedir. Bu tezâd fazla ortaya çıkmaz. Zîrâ tekrâr ediyorum ki, Saray protokolü ile Devlet protokolünün karışmaması için, dîğer hânedân ve devletlerde olmıyan bir çok -ve belki bâzıları gereksiz- kayıtlamalar getirilmiştir. Velîahd dışında bir şehzâde devlet hayâtının içinde pek görülmez. Kadın devlet hayâtına katılmadığı için Hânedân'ın kadın üye ve mensubları için bu husus daha tabîîdir. Hepsinin istisnâsı vardır ve yerinde gösterilmiştir, fakat bunlar umûmî kaideleri bozmaz. Birkaç vâlide-sultân'ın nâibe-i saltanat olması bu istisnâların en çarpıcısıdır.

SADÂRET ve MEŞÎHAT: Devlet'in en yüksek rütbeleri olmakla berâber, gerçekte rütbeler üstü fevkalâde rütbelerdir. Ṣadâret rütbesi mülkî-askerî ve meşîhat ise ilmî rütbelerdir. Biribibirine eşittir. Bu rütbe sâhibleri, bu rütbeyi 1 gün taşımış olsalar bile Avrupa protokolünde prens ve S.A.'dir(Son Altesse). Sadâret rütbesi sâhibi aslen vezîr ise klasik dönemde asker veyâ asker-sivil ve mareşal üstüdür, modern devirde aslen vezîr ise taşıdığı sadâret rütbesi vezîr üstü mülkî rütbe, aslen müşîr ise müşîr üstü mareşal rütbesidir. Meşîhat pâyesi, bir ilmî-kazâî-dînî rütbe olup şeyhulislâma mahsustur. Sadâret rütbesi de sadrâzama münhasırdır. Bunlar sadrâzam ve şeyhulislâmlık makam ve görevlerinden düşünce gene vezîr ve Rûmeli kazaskeri rütbelerine düşerler ama, eski sadrâzam ve şeyhulislâmlara protokolde dîğer vezîr ve kazaskerlere nisbetle bâzı imtiyazlar tanınmış ve bunlar Batı protokolünde gene prenslere mahsus S.A. olarak anılmışlardır.

Sadâret ve meşîhat pâyeleri, Osmanlı devletinin târîhinde, çok nâdir şekilde, sadrâzam ve şeyhulislâm olmıyan bir kaç kişiye de verilmiştir ki bu kişiler şu şahıslardan ibârettir ve başkası yoktur:

Meşîhat pâyesi, şeyhulislâm olmaksızın, 3 kazaskere verilmiştir ki XVII. asrın başlarında ve ortalarında ve sonlarındadır. Bunlar sırasıyle Hâce-i Sultânî 'Ömer Ef., Karaçelebî-zâde 'Abdül'azîz Ef. ve Şeyhulislâm Feyzullâh Ef.'nin büyük oğlu Fethullâh Efendi'dir. Bunlardan Karaçelebî-zâde bu pâyeyi aldıktan sonra şeyhulislâm olmasına mukaabil dîğer ikisi, hiç bir zamân fiilen şeyhulislâm olmadılar. Demek meşîhat rütbesini, şeyhulislâmlar dışında 3 kişi daha taşımıştır.

Sadâret pâyesini ise, sadrâzam olmaksızın, sâdece 6 Mısır vâlîsi ve hıdîvi taşımıştır ve 1845'den 1914'e kadar gelen 69 yıl içinde ve devamlı şekildedir: Mısır vâlîsi Kavalalı Mehmed 'Alî Paşa, torunu ve halefi 'Abbâs Paşa, Mehmed 'Alî'nin oğlu Sa'îd Paşa; hıdîv olarak da Meh. 'Alî'nin torunu İsmâ'îl Pş., bunun oğlu Tevfîq Paşa ve bunun oğlu 'Abbâs Hilmî Paşa. Osmanlı târîhinde sadrâzam olmaksızın sadâret pâyesini taşıyan bu 6 kişiden başkası yoktur. Bu 6 kişi, Hânedân dışında, fiilen sadrâzam ve şeyhulislâm'dan sonra imparatorluk protokolünde, devletin 3. görevlisi olarak yer aldılar.

KRALLIK ve PRENSLİK: Bunların dışında Osmanlı devletinde, imparatorluğa dâhil bâzı kişilerin veyâ âilelerin prens derecesinde bulundukları anlaşılır. Meselâ devlet, hiç olmazsa 1845'den itibâren Kavalalı âilesinin Mehmed 'Alî Paşa'dan inen bütün erkek ve kadın üyelerinin prens ve prenses, emîr ve emîre diye anılmalarına, bunlara gene Paşa veyâ Bey ve Hanım denmekle berâber, asgarîden müsâmaha göstermiştir. Ama Mısır prenslerini, taşıdıkları resmî rütbelere (vezîr, müşîr veyâ daha aşağı derecedeki paşalıklar) göre protokole sokmuştur. Mekke Şerîfleri'ne bu imtiyaz tanınmamış, yalnız âilenin başı olan Mekke Emîri'ne vezîrler arasında biraz seçkin bir yer verilmekle berâber, aslâ sadâret protokolüne yaklaşan bir protokole sokulmamış ve prens kategorisine dâhil edilmemişlerdir. Zîrâ emîr, prens mânâsına geldiği gibi, bu mânâya dâhil edilemiyecek şekilde de kullanılmıştır. Tûnus beylerinin ayni son dönemdeki durumu, Mekke emîrleri gibidir, yalnız Hüseynî hânedânının "Tûnus beyi" denen başına dîğer vezîrlerin arasında biraz imtiyazlı durum tanınmıştır.

Klasik dönemde de bâzı kişilerin ve âilelerin kral ve prens tanındıkları âşikârdır. Kırım Hânı'nın kral ve Kırım prenslerinin hepsinin prens tanındığı bellidir. XVI. asrın sonlarına kadar Dulkadıroğulları, İsfendiyâroğulları, belki Ramazânoğulları ve daha önceki asırlarda Anadolu beylikleri hânedânları mensublarının hepsinin Osmanlı devletinde prens protokolünde, seçkin yerlerde oldukları görülür. Gerçi Osmanlı devleti bu prenslere verdiği sancak ve nâdiren eyâletlere göre sancak beyi ve beylerbeyi muâmelesi yapmışsa da, bir çok imtiyazlarına riâyet ettiği pek çok vesîkadan anlaşılır. Devlet, küçük mahallî Türk, Kürd, Arab ve irsî (Osm. ocaklık) âilelere de imtiyazlar tanımışsa da, bunların asıl ve hânedân sayılan âileler gibi olmadığı ve prenslik protokolünde bulunmadıkları görülür. Ama bunlara derece derece, daha alt kademedeki protokoller uygulanmıştır.

Devlet, bâzı Hıristiyan âile ve kişilere de prens protokolü uygulamış, hattâ bâzılarının kral unvânını tanımış, hattâ bâzılarına bizzât krallık unvânı vermiştir. Meselâ Macar Erdel (Transilvanya) beylerinin XVI-XVII. asırlarda kesin şekilde prens protokolünde olduğu ve bir kaçına kral unvânı verildiği görülür. Bir kaç Macar prensine de devlet "Orta Macar kralı" unvânını vermiştir ki Güney Slovakya bölgesidir. Romanya prenslerine ise, bir kısmı irsî olsalar dahi prens protokolü uygulanmadığı görülür. Gürcî kral ve prenslerine çok def'a bu protokol uygulandığı göze çarpar. Zâten devletin bilhassa cihan devleti olduğu iki asırda pek çok resmen kral ve prens olan hânedân ve hükümdarların resmen metbuu olduğu görülür. Yerinde açıklanacaktır.

4) **VEZÂRET, MÜŞÎRİYYET, KAZASKERLİK:** Sadâret ve meşîhat rütbelerini istisnâ ve fevkalâde pâyeler kabûl eden Devlet'in gerçekte en yüksek rütbeleri bunlardır. Bu rütbe sâhiblerinin Batı'daki duka'lar (dük'ler) seviyesinde oldukları açıkça görülür. Bugünkü mareşal rütbesinin mukaabili rütbelerdir. Vezîr rütbesi klasik dönemde bir askerî-mülkî rütbedir, fakat daha çok askerî rütbedir ve kesin şekilde mareşal'e karşılıktır. İmparatorluğun bir asrı bile tamamlıyamıyan modern döneminde ise vezîr, yalnız mülkiye sınıfının en üst basamağı olan mülkî rütbe kabûl edilmiş, eşiti askerî rütbe sâhibine müşîr (mareşal) denmiştir (müşîr rütbesinin ihdâsı 25.6.1832). Yukarıda 3. kategoride gösterdiklerimizin hepsi "altes" oldukları halde, bu basamakta olanlar artık "ekselans"tır. Kazasker ilmî rütbesi ise iki dereceye ayrılmıştır: Anadolu kazaskeri (sadâret-i Anadolu pâyesi) ve daha kıdemli rütbe olan Rûmeli kazaskeri (sadâret-i Rûmeli pâyesi). Anadolu pâyesini alanlar, sonra Rûmeli pâyesine yükselirlerdi. Her iki grup kendi aralarında rütbeyi aldıkları târihe göre protokole girerdi.

Sadrâzam, vezîr ve müşîr'lere dâimâ ve yalnız "paşa" denmiştir. Şeyhulislâm ve kazaskerlere ve daha aşağıdaki bütün ilmiye mensublarına "efendi" denir, aslâ paşa denmez, bâzılarına bey veyâ bey-efendi yâhûd mollâ veyâ mollâ-bey denmesi istisnâdır, ilmiye mensublarına Mevlânâ, Çelebî, H̱oca denmesi de ilk asırlarda kaldı. Mevlânâ ve H̱oca isim başına gelirdi: Mevlânâ H̱ayreddîn, H̱oca Sinân, Muḥyiddîn Çelebî, Meḥmed Efendi...

Ancak dârüssaâde ağası (kızlarağası) vezîr pâyesi taşıdığı ve protokolde dîğer vezîr ve müşîr ve kazaskerlere takaddüm ettiği hâlde aslâ paşa denmez "ağa" denir. Kezâ zencî ve ẖâdim olmamakla berâber silâhdâr ve hâsodabaşı gibi vezîr derecesindeki en yüksek Enderûn mensubları da dâimâ "ağa" diye anılmışlardır: H̱âṣodabaşı İbrâhîm Ağa, Silâḥdâr-ı Şehryârî 'Alî Ağa.

Harem-i Hümâyûn'un en yüksek kadın görevlisi olan baş̱hazînedâr kalfa denen genç kız câriye, vezîr pâyesinde sayılır, fakat adının sonuna "usta" gelirdi.

5) **BÂLÂ ve BİRİNCİ-FERÎQ:** Bâlâ rütbesi 1846'da ve 1. ferîqlik ise ferîqlik 2 dereceye ayrılarak- ancak 1904 martında ihdâs edildi. 1904'den önce birinci - ferîq yoktur. 1908'den sonra da müşîr, vezîr, birinci ferîq, kazasker, bâlâ gibi en yüksek

rütbeler imparatorluğun son 14 yaşında çok sayılı kişilere verildi. Bâlâ, vezîr'den bir aşağı basamak mülkiye rütbesidir. Birinci-ferîq ise bugünki orgeneral'dir. Bu iki rütbe, mülkiye ve askeriye rütbeleri olarak biribirine eşittir ve eşiti ilmiye rütbesi yoktur. Bu rütbe sâhibleri de Avrupa protokolünde ekselans'tır, klasik dönemde olsun bu basamağın, Avrupa'nın marki (Fr. marquis) soyluluk derecesine karşılık olduğu söylenebilir. Birinci-ferîq dâimâ "paşa"dır. "Bâlâ" ise menşeindeki unvânına göre ya efendi, ya bey'dir, fakat son zamanlarda efendi diye anılan az bâlâ pâyeli kalmış, çoğuna beyefendi denmiştir: rütbe-i bâlâ ricâlinden 'Abdülḥak Ḥâmid Beyefendi, birinci-ferîq Maḥmûd Şevket Paşa. Bâlâ'lara aslâ paşa denmez.

Bâlâ ve birinci-ferîq rütbeleri modern döneme âiddir. Klasik uzun Osmanlı târîhi döneminde bu basamağın karşılığı beylerbeyi idi. Beylerbeyi pâyesi klasik dönemde orgeneral ve deryâ veyâ bahriye beylerbeyisi ise oramiraldir (bahriye vezîri, bahriye müşîri = büyükamiral) (bahriye birinci ferîkı = oramiral). Beylerbeyi'ne dâimâ "paşa" denmiştir. Klasik dönemde beylerbeyi pâyesinin mülkî-askerî, bâzan yalnız mülkî rütbe olduğu da görülür, fakat esas bakımdan sâdece oramiral veyâ orgeneraldir.

Müşîrler apolet taşırlardı.Vezîrler, askerler gibi devamlı üniforma giymezler, sivil giyinirler, yalnız devlet protokolüne âid törenlerde göğüsleri baştan başa sırma olan üniforma giyerlerdi. Müşîr üniformasının göğsü düz kumaş ve sırmasızdı. Hem apolet takmak, hem göğsü sırmalı ceket giymek hakkı, sâdece pâdişâha mahsusdu. Bunlar, tabîatiyle modern dönemdedir. Gene modern dönemde teğmenden mareşale kadar bütün subaylar ayni üniformayı giyerlerdi. Süvârîler kalpak, dîğer bütün askerî, bahrî ve mülkî sınıflar fes, kurmaylar isterlerse kalpak, isterlerse fes giyerlerdi. Bahriyeli üniforması kışın lâciverd, yazın beyaz, kara asker ve subayının üniforması yazın beyaz, kışın neftî, merâsim üniforması lâciverd idi. Maamâfih modern dönemde üniformalar bir kaç def'a değiştirildi. İlmiye mensubları ise, hangi derecede ve hangi devirde olursa olsun sarık sararlardı. Cübbe, kezâ ilmiye sınıfına mahsûs üniforma olup, derecelerine göre renk alır, derecelerine göre sırmalı ve kürklü olurdu. Beyaz, ziblin kürklü, sırmalı cübbe, 1922 sonuna kadar şeyhulislâmın tören kıyâfeti idi, başkası kullanamazdı.

6) **FERÎQ, ÛLÂ, RÛMELİ ve ISTANBUL Rütbeleri:** Biribirine eşit, bugünki 3 yıldızlı korgenerale eşit, Avrupa protokolünde gene "ekselans" sayılan ve "ekselansları" diye hitâb edilen sınıf. Klasik dönemde Avrupa'nın kont sınıfına karşılık olduğu söylenebilir. "Ricâl" denen devlet büyüklerinin en alt basamağı budur. Bundan alt basamak (no.7) artık ricâl'den değil erkân'dan sayılır ve bunlara ekselans denmez ve "Hazretleri" diye hitâb edilemez. "Hazretleri" diye hitâb edilen en alt basamak bu maddedeki 4 rütbe sâhibleridir. Ancak istisnâ vardır, bu rütbe sâhiblerinden bir tek rütbe aşağı olup da kesin şekilde bu rütbe veyâ daha üst bir rütbenin görevini yapanlara imparatorluğun son yıllarında, yânî kimseye görevinin rütbesinin pek verilmediği 1908'den 1922'ye kadar "Hazretleri" denmiştir, misâl: mîrlivâ paşa (tümgeneral) olup da kolordu veyâ ordu kumandanı olan generale resmen "Hazretleri" denmiştir. Kezâ resmî bir görev pâyesi taşımayıp mânevî îtibârı, çok yüksek olan san'at, ilim ve tasavvuf adamlarına her

dönemde, son zamanlara kadar "Hazretleri" denmiştir. Bunun bir saygı-nezâket mübâlağası olduğu âşikârdır.

Ferîq, bir askerî rütbedir ve rütbe sâhibi paşa diye anılır. Bugünki korgeneral'dir. Bahriye ferîkı = koramiral. 1904'de ferîqlik iki dereceye ayrılmadan önce ferîk'ın hem kor, hem or general, veyâ amiral karşılığı olduğunu söylemek de mümkindir. Klasik dönemde "beylerbeyi" pâyesi, bu dereceyi de karşılıyordu.

Ûlâ ise, rütbenin mülkiye'deki karşılığıdır. Tam adı "rütbe-i ûlâ sınf-ı evveli"dir, yânî ûlâ pâyesinin 1. sınıfı. Ûlâ rütbesindekiler efendi veyâ âilece paşa-zâde ise bey unvânını taşır.

Rûmeli beylerbeyiliği pâyesi, ûlâ ile eşit mülkiye rütbesi olup farkı bu rütbe sâhiblerine efendi ve bey değil, paşa denmesidir. Daha çok vâlîlere, Türk asıllı olmıyan Müslüman ileri gelenlerine, paşa gibi imparatorluğun Rûmeli ve Anadolu dışındaki Türkce konuşmıyan ülkelerinde çok te'sirli olan bir unvânın kullanılması için ihdâs edilmiştir. Bu ülkeler ahâlîsi, il veyâ eyâlet vâlîsi olan paşalarını muhtemelen vezîr derecesinde bir paşa sanıyorlardı. Ûlâ ve Rûmeli beylerbeyisi pâyesindeki mülkiye görevlisi terfî ederse bâlâ rütbesini kazanır, Rûmeli beylerbeyisi iken taşıdığı paşa unvânı gene efendi veyâ bey olurdu, zîrâ hiç bir bâlâ rütbeli paşa unvânını taşıyamazdı.

Istanbul pâyesi ise, bu derecedeki ilmiye rütbesidir. Bir derece yükselirse Anadolu kazaskeri pâyesine erişirdi. Bütün ilmiye mensubları gibi efendi denirdi.

Aslında generallik 3 derecedir: tümgenerallik, orgenerallik ve mareşallik. Sonra Avrupa'da korgenerallik ve tuğgenerallik dereceleri ortaya çıktı. Osmanlı devleti tuğgeneral derecesini hiç bir zaman kabûl etmedi, cumhûriyet devrinde kabûl edildi. Ferîq rütbesi 1830'da ihdâs edildi. 1904'e kadar ferîq terfî ederse müşîr olurdu. 1904'de terfî eden ferîq, 1. ferîq olmıya başladı ve böylece devâm etti. Ferîq ve benzeri askerî rütbe isimleri ve paşa unvânı 1934'e kadar Türkiye Cumhûriyeti'nde de kullanıldı. Bu târihte paşa unvânı resmen kaldırılarak general veyâ amiral dendi ve bu yıl soyadı kaanûnu da çıktı. Mîrlivâlık ikiye ayrılarak tuğ ve tüm generallik oldu. Ferîk'a korgeneral, 1. ferîq olanlara orgeneral, müşîr'e mareşal dendi. Ancak general ve amirallere gayri resmî olarak yalnız halk tarafından değil, ordu ve donanma içinde de bugün paşa denmektedir. Ûlâ rütbesi 1830'da ihdâs edilip 1839'da ûlâ evvel ve ûlâ sânîsi diye ikiye ayrıldı.

7) **MÎRLİVÂ, ÛLÂ SÂNÎSİ, MÎRMÎRÂN, ḤAREMEYN (ve eski SANCAK BEYİ) Rütbeleri:** Bu rütbe sâhibleri artık ricâl-i devlet'ten sayılmazlar ve kendilerine "hazretleri" diye hitâb edilemez ve "hazretleri"nin Batı protokolündeki karşılığı bulunan "ekselans, ekselansları" (Son Excellence, Votre Excellence) denmez. Bu rütbe sâhibleri, "erkân-ı devlet" denen görevli tabakasını oluştururlar. Klasik dönemin sancak beyi rütbesi (ki Avrupa'nın baron derecesine bir çeşit karşılıktır), modern dönemde mîrlivâ, ûlâ sânîsi, mîrmîrân, Ḥaremeyn şeklinde parçalanmıştır. Mîrlivâ askerî, ûlâ sânîsi ve mîrmîrân mülkî, Ḥaremeyn ilmî rütbelerdir. Ḥaremeyn rütbesi klasik dönemde de mevcuddur, XIX. asır ortalarına kadar bu pâyeye "Mekke pâyesi" denirdi, Mekke ve Ḥaremeyn (=Mekke ve Medîne) pâyeleri, ayni ilmiye

rütbesidir. Bu derecedeki rütbeler, bugünki askerlikte 1 ve 2 yıldızlı generallere karşılıktır. Eskiden sancak beyi veyâ deryâ sancak beyi, tuğ-tüm general veyâ tuğ-tüm amiral idi. Mîrlivâ da tuğ-tüm general ve bahriye mîrlivâsı, tuğ-tüm amiraldir.

Klasik dönemin sancak beyi pâyesindekine dâima "bey" denirdi ve paşalık yalnız beylerbeyi ve vezîr derecelerine mahsûs bulunuyordu. Modern dönemde bir alt rütbe generallere de paşa denmiştir. Mîrlivâlar, dâimâ karada veyâ denizde paşa unvânını taşır. Ḥaremeyn veyâ Mekke pâyelilerin efendi unvânı taşıdıkları âşikârdır. Rütbenin tâm adı Ḥaremeyn-i Şerîfeyn pâyesidir.

Eşitleri olan ûlâ sânîsi (tâm adı rütbe-i ûlâ sınf-ı sânîsi yânî 2. ûlâ) ve mîrmîrân, mülkiye rütbeleridir. Farkı, ûlâ sânîlerine efendi (bey de olabilir) ve mîrmîrân'lara paşa denmesinden ibârettir. Mîrlivâ rütbesi halk dilinde kısaltılarak "livâ" da olmuştur.

8) **MÎRALAY, MUTEMAYİZ, H̱AMSE Rütbeleri:** Bugünki albay'a eşit askerî, mülkî, ilmî rütbelerdir. Mîralay veyâ bahriye mîralayı karada ve denizde bugünki albay'dır. Klasik dönemde "alay beyi" denmiştir, zâten mîralay kelimesi, "alay beyi"nin Farsca'ya tercemesidir. Modern dönemde jandarma albaylarına "alay beyi" deniyordu. Alay beyine mîralay denmesi 1830'da başlar. "Ümerâ" tâbîr edilen sınıfın en yüksek derecesini oluştururlar. Bilâd-ı ẖamse mevleviyyeti, karşılığı olan ilmî rütbedir ve eskiden beri mevcuddur. Mütemâyiz (tâm adı rütbe-i sâniye sınf-ı mütemâyizi), karşılığı mülkiye rütbesidir, efendi denir (bey de olabilir).

9) **KAYMAKAM, SÂNİYE, MÎR-İ ÜMERÂ, MAHREC, IṢṬABL-I Â'MİRE Rütbeleri:** Bugünki yarbay'a eşit rütbelerdir. Klasik dönemde bu basamak yoktur ve bir yukarıki basamağa dâhildir. Avrupa'da da öyle idi, binbaşı'dan sonra albay gelirdi. Sonradan albaylık, albay ve yarbay olarak iki dereceye ayrıldı. Kaymakam (tâm adı: askerî kaaim-mekaam, yânî albay'ın, mîralay'ın yerine kaaim olan, onun vekîli), kara ve deniz yarbayı ve bey'dir. Ancak askerî ve yüksek okul (Harbiye, Bahriye, Mühendis-hâne) me'zûnu değil, kıt'adan, erlikten yetişmişse "ağa" denir. Kısaca "sâniye" denen rütbe-i sâniye sınf-ı sânîliği bir sivil rütbedir, efendi veyâ babadan geliyorsa bey denir. Mîr-i ümerâ, sâniye rütbesine eşit gene bir mülkiye rütbesidir, sâniye'den farkı, bu rütbe sâhiblerine "paşa" denmesidir. Bu paşa'lığı yüksek paşalıklardan ayıramıyan imparatorluk illeri ve halkları için îcâd edilmiştir. Istabl-ı âmire müdîrliği pâyesi kezâ bunlara eşit sivil rütbedir. Dîğerlerinden farkı bu rütbeyi taşıyanlara "ağa" denmesidir, daha çok saray hizmetkârlarına verilmiştir. Mahrec mevleviyyeti (mollâlığı) eşiti ilmiye rütbesi olup taşıyanlara efendi denir, mollâ da denebilir. Bu rütbe de ümerâ sınıfına dâhildir, bu sınıfın orta basamağıdır.

10) **BİNBAŞI, S̱ÂLİS̱E, KAPICIBAŞI, KİBÂR-I MÜDERİSÎN, ALAY EMÎNİ,** biribirine eşit rütbelerdir. Ümerâ sınıfının alt basamağıdır. Kara ve deniz binbaşısına bey, efendi veyâ ağa denebilirdi. Önce yalnız kurmay binbaşılara bey dendi, sonra dîğer mektebli binbaşılara da efendi yerine bey dendi, alaylı iseler ağa dendi. Klasik dönemde ise binbaşıya, sipâhî ise başbölükbaşı, yeniçeri (piyâde) ise çorbacı de-

nir ve dâimâ ağa diye anılırdı. Alay emîni rütbesi de kısa müddet kullanılmış bir askerî rütbedir, daha çok askerî ve subay üniformalı kâtib, mâliyeci sınıfına verilmiş, binbaşı, kıdemli binbaşı derecesinde sayılmıştır. Kibâr-ı müderrisîn pâyesi, binbaşıya eşit ilmiye rütbesidir. Sâlise ve kapıcıbaşı rütbeleri ise eşiti sivil mülkiye rütbeleridir. Kapıcıbaşılık sivil Saray rütbesidir, sâhibine ağa, bir soylu ise bey denir. Sâlise ise bu derecenin asıl mülkiye rütbesi olup sâhibine efendi, soylu ise bey denir.

11) **KOLAĞASI, RÂBİ'A, MÜDERRİS:** Kıdemli yüzbaşı'ya eşit rütbelerdir. "Zâbitân" denen sınıfın üst basamağıdır. Bir dönemde sağkolağası ve daha kıdemsiz olarak solkolağası diye ikiye ayrılan, sonra vaz geçilen ve tek derece sayılan kolağası, kara veyâ deniz kuvvetlerinde kıdemli yüzbaşıdır. Efendi denir. Alaylı ise ağa olur. Babası vezîr, müşîr gibi büyük bir paşa ise veyâ çok ünlü bir âileden iniyorsa bey denir. Müderris pâyesi, eşiti ilmiye rütbesidir. Osmanlı üniversitesi olan dârülfünûn'da ve eşiti okullarda kullanılan ve ord.prof. demek olan müderris görev ve pâyesi ile karıştırılmamalıdır. Râbi'a, bu basamağın sivil mülkiye rütbesidir, efendi, paşa-zâde ise bey denir.

12) **YÜZBAŞI, H̲ÂMİSE, H̲ÂCEGÂN:** Zâbitân denen sınıfın orta basamağı, bugünki yüzbaşı'ya eşit rütbelerdir. H̲âmise ("beşinci"), mülkiye rütbelerinin en alt basamağıdır. H̲âcegân rütbesi ise gene bir çeşit mülkiye rütbesidir, klasik devirde de vardır. Önce Dîvân-ı Hümâyûn kâtiblerine, sonra teşmîl yoluyle gene küttâb (ketebe) sınıfına verilmiştir. Bu rütbeler sâhibleri efendi, vezîr ve müşîr-zâde iseler bey diye anılırlar. Modern dönemde bu basamakta gerçek bir ilmiyye pâyesi yoktur. Klasik dönemde müderrislik 12 dereceye ayrılmıştı. Müderrisliğin ilk derecesi veyâ dereceleri belki bu basamağa tekaabül eder.

13) **MÜLÂZIM:** Zâbitân sınıfının ilk basamağıdır. Teğmen demektir. İmparatorluğun son yıllarında mülâzım (veyâ mülâzım-ı sânî=2. mülâzım) ve daha kıdemli olmak üzere mülâzım-ı evvel (1. mülâzım) olmak üzere ikiye ayrıldı. Cumhûriyet devrinde de bir müddet bu terimler kullanıldıktan sonra teğmen ve üsteğmen ve kıdemli üsteğmen dendi. Mülâzım'a efendi, alay'dan gelmiş, yüksek askerî mekteb me'zûnu değilse ağa, paşa-zâde ise bey denmiştir. Bu rütbenin tam karşılığı mülkî ve ilmî rütbeler yoktur. Ancak müderris mülâzımı ve dânişmend'in ilmiye'de bu basmağa tekaabül ettiği söylenebilir. Mülkiyede ise stajyerlerin bu basamakta olduğu kabûl edilir. Asteğmenlik, imparatorluğun ancak son yıllarında kabûl edilmiş ilk subay rütbesidir, "zâbit vekîli" denmiştir.

14) **BAŞÇAVUŞ:** İmparatorluğun son döneminde gedikli çavuş veyâ assubaya böyle denmiştir. Yüksek askerî okullar talebesi de bu derecede sayılmıştır. Sonra erbaş sınıfını oluşturan onbaşı ve çavuş gelmektedir. Rütbesiz askere ise "nefer-i merkuum" denmiştir. Acemî nefer, usta nefer, kıdemli nefer ve nizâm, redîf, ihtiyat gibi derece ve çeşitleri mevcuddu.

Osmanlı Nişânları

Klasik dönemde nişân yoktu. Pâdişâh, nişân yerine hıl'at verir ve derece derece hıl'at denen hırkalar, devlet töreniyle lâyık bulunana giydirilirdi. Nâdiren çeleng denen murassâ tâc da verilmiştir ki, sorguç'un daha mükellefidir ve kavuğun üstüne konurdu. Kabzası murassâ altın kılıç, kezâ nişân yerine geçerdi, büyük zaferler kazanan serdâra pâdişâh tarafından yollanırdı. Altın kılıç, modern dönemde de bir kaç kumandana verildi. İkinci Mahmûd, Tasvîr-i Hümâyûn nişânını ihdâs etti, nişânın üzerinde pâdişâhın resim-minyatürü vardı. Derecelerine göre denizcilere, askerlere nişâna benzer takılar da yapıldı. Az müddetle bunlardan vaz geçildi. Asıl nişânlar, Tanzîmât devrinde ortaya çıktı:

HÂNEDÂN-I ÂL-İ 'OSMÂN NİŞÂNI: 31.8.1893'de İkinci 'Abdülhamîd ihdâs etti. O târihten 1922'ye kadar 50 kadar şahsa verildi. Bülûğ yaşına gelen şehzâde ve sultân'lara verilirdi, Hânedân üyelerine mahsustu, pâdişâh da takardı. Bir çok ay yıldızlı bir altın murassâ kılâde ile boyna asılan kırmızı zeminli mücevherli bir madalyondur. Tek rütbe murassâ olup bir kaç görevliye, kılâde'siz olarak da verildi (Hıdîv 'Abbâs Hilmî Paşa, Sadrâzam Tevfîq Paşa). Bâzı Avrupa hükümdarlarına da verildi (İngiltere ve İtalya kralları gibi).

ERTUĞRUL NİŞÂNI'nı İkinci 'Abdülhamîd, en yüksek devlet nişânı olarak 1908'de ihdâs etti, Meşrûtiyet îlân edilince bu nişandan vaz geçildi.

NİŞÂN-I İFTİHÂR: İkinci Mahmûd ihdâs etti. Sonradan şekil değiştirilerek eskisine "atîq nişân-ı iftihâr" dendi. Devlet adamlarına verilmiş, murassâ, tek rütbe, en yüksek imparatorluk nişânıdır. Bâzı sadrâzamlar, bir kaç şeyhulislâm ve bir kaç vezîr, müşîr dışında kimseye verilmemiştir.

NİŞÂN-I İMTİYÂZ: 1878'de İkinci 'Abdülhamîd ihdâs etti. Tek rütbe, murassâ (elmasla kaplı)'dır. Sadrâzamların çoğuna verildi. Onlar dışında az kişiye verildi. İftihâr, İmtiyâz, murassâ 'Osmânî ve Mecîdî nişanları, şehzâdelere de verildi, isterse pâdişâh da takabilirdi.

NİŞÂN-I 'OSMÂNÎ: Osmanlı Nişânı. 1862 başında Sultân 'Abdül'azîz ihdâs etti. 5 derecedir: murassâ, 1., 2., 3. ve 4. rütbe. Asıl nişânlar bu Osmânî ve aşağıdaki Mecîdî nişanları olup, dîğerleri istisnâîdir. Murassâ Osmânî, bir çok şehzâdeye, sadrâzam ve şeyhulislâmların çoğuna, seçkin vezîr, müşîr, birinci-ferîq, bâlâ, kazaskerlere verilmiştir. 1. Osmânî de bu zümreye mahsustu. Birinci Cihan Savaşı'nda Osmânî ve Mecîdî nişânlarının üzerine altın çapraz kılıç kondu, bunlara "kılıçlı Osmânî", "kılıçlı Mecîdî" denir, muhârebede kan akıtmış, zafer kazanmış, yalnız askerî sınıftan olanlara az sayıda verildi, Atatürk'e de verilmiştir. Osmânî nişânının mineli zemîni ve kurdelesi yeşildir.

NİŞÂN-I MECÎDÎ: 1852'de Sultân 'Abdülmecîd te'sîs etti. Kırmızı mine zeminli, kırmızı kurdeleli, 6 rütbedir: murassâ, 1., 2., 3., 4. ve 5. rütbeler. Osmânî nişânının bir derece altı sayılır şöyle: meselâ murassâ Osmânî, murassâ Mecîdî'den bir derece değerlidir, fakat murassâ Mecîdî, 1. Osmânî'den üstündür. Osmânî ve Mecîdî'lerin en küçük rütbeleri plakadan ibâret olup, dîğer rütbeleri, rütbelerine göre değeri, büyüklüğü değişen elmas, pırlanta, bâzan başka mücevherlerle (zümrüd, yâkut) kaplıdır. Yalnız Mecîdî nişânının her derecesi hanımlara da verilebilir, takış şekli ve kurdelesi değişirdi, ayni nişandı. Murassâ Mecîdî, hemen hemen yalnız sultân'lara verilmiş, dîğer hanımlara, vezîr, müşîr eşlerine, daha küçük rütbeden Mecîdî'ler dağıtılmıştır. Osmânî, İftihâr, İmtiyâz nişanlarını hanımlar takamazlardı.

NİŞÂN-I ŞEFKAT: Yalnız hanımlara mahsus ve 3 rütbedir ve 1878'de İkinci 'Abdülhamîd'ce ihdâs ve te'sîs edilmiştir. 1. rütbe Şefkat nişânı, belirli bir işte belirgin başarı gösteren hanımlara verilmiştir.

MEZİYYET NİŞÂNI: İkinci Meşrûtiyet'te Osmânî nişânı üzerinde 5 rütbe olarak düşünüldü, vaz geçildi.

MA'ÂRİF NİŞÂNI: 3 rütbedir. İkinci Meşrûtiyet'te Osmanlı kültürüne hizmet edenlere verildi.

Bu nişanların hemen hepsi yabancılara, Hıristiyanlar'a, Avrupalılar'a, dış Müslümanlar'a, Japonlar'a, Siyamlılar'a ve emsâline de verilmiştir. Murassâ olanlar ancak yabancı hükümdarlara verilmiştir. Onlar da Osmanlı pâdişâhına ve devlet adamlarına nişanlar verirlerdi. Önceleri pâdişâh ecnebîlerden nişân kabûl etmezdi. İlk def'a Sultân 'Abdülmecîd, Kırım Harbi'nde müttefikı Kraliçe Victoria'dan her asırda bir iki kişeye verilen ünlü Dizbağı Nişânı'nı kabûl etmek durumunda kaldı ve o da Victoria'ya nişan gönderdi. Sonra Üçüncü Napoléon, İngiltere kraliçesinden aşağı kalmamak için, Lejyon Donör'ün 5 rütbesinin en üst derecesini Sultân Mecîd'e kabûl ettirip karşılığında Osmanlı nişânı aldı. Bu sûretle yol açılıp ecnebî hükümdarlardan devletlerinin en üstün nişanları pâdişâha gönderilmeye başlandı. İkinci 'Abdülhamîd'in almadığı yüksek Avrupa nişânı kalmadı. Bu pâdişâhın Avrupa nişanları, 1909 nîsânındaki Yıldız Yağmâsı'nda yağmâlandı.

Cumhûriyet devrinde kılıçlı olanlar dâhil, Osmanlı nişanlarının ve İstiklâl Madalyası dışında bütün yabancı nişan ve madalyaların takılması yasaklandı. Yabancı devletler bir müddet Türk devlet adamlarına nişan vermekte çekingenliğe girdiler, sonra tavsadı. Bu eserin müellifinin de ecnebî nişanları vardır.

Osmanlı madalyaları pek çoktur. Devamlı verilenleri azdır. Çoğu belirli bir olay dolayısıyle, o olayda hizmet edenlere verilmiştir. Çoğu gümüş, bâzıları altın ve gümüş iki derece, bâzıları üç derecedir. İlk madalya 1831'de İkinci Mahmûd tarafından verildi. Belirli olaylar için bastırılan Osmanlı madalyonları da vardır, fakat madalyalar kadar çok değildir.

Rütbe ve Nişân Sâhibleri

Meselâ Kaanûnî Sultân Süleymân devrinde vezîr ve kazasker rütbelilerin ayni zamandaki toplam sayısı bir düzine kadardır. Kaanûnî devri ve daha önceki devirlerin vezîrinin durumu ve kudreti, Avrupa'nın ancak büyük hükümdarları ile nisbet edilebilir, o çağ Avrupa'sının orta dereceli hükümdarlarından üstündü. XVII. asırla berâber vezîr ve kazasker sayısı çoğaldı. XIX. asrın başlarında ve ortalarında çoktu, fakat hâlâ belirli sayıda idiler. İkinci Abdülḥamîd'in bilhassa son yıllarında bu sayı fevkalâde arttı, ve Tanzîmât'ta nâdiren verilen yüksek rütbe nişanların çok yaygınlaştığı görüldü. 1897 yılında: 2 sadâret pâyeli + 1 meşîhat pâyeli + 50 vezîr + 40 müşîr + 3 bahriye müşîri + 3 doktor vezîr + 14 Rûmeli kazaskeri + 15 Anadolu kazaskeri 129 en yüksek rütbeli ricâl + 158 bâlâ + 48 Istanbul pâyeli ulemâ + 403 ûlâ + 111 Rûmeli beylerbeyisi = 848 ricâl vardı ve ferîq'ler hâricdir, 1894'te bu yekûn 729 idi (*Sâl-nâme-i Devlet-i 'Aliyye-i 'Osmâniye*, 1315 = 1897, *53. Sene*). 1907 sonunda (*Sâl-nâme, 1326*): 2 sadâret pâyeli + 1 meşîhat pâyeli + 53 vezîr + 39 müşîr + 3 bahriye müşîri + 3 doktor müşîr + 8 Rûmeli ve 38 Anadolu kazaskeri = 150 en yüksek rütbeli ricâl + 245 bâlâ + 43 Istanbul pâyeli + 648 ûlâ + 156 Rûmeli beylerbeyisi = 1.245 kişi olup birinci-ferîq ve ferîq'ler bu sayının dışındadır.

İcrânın en yüksek organı olan hükûmet'in, 1907 aralığındaki durumunu da örnek olarak verebiliriz (nâzırlar protokol sırasıyle): Sadrâzam: (Avlonyalı Meḥmed) Ferîd Paşa (hepsi murassâ İftihâr, İmtiyâz, Osmânî, Mecîdî nişânlarını hâmil); şeyhulislâm: Meḥmed Cemâleddîn Efendi (hepsi murassâ İftihâr, İmtiyâz, Osmânî, Mecîdî); adliyye nâzırı: 'Abdurraḥmân Nûreddîn Paşa (vezîr, eski sadrâzam, hepsi murassâ İftihâr, İmtiyâz, Osmânî, Mecîdî); serasker: Meḥmed Rıẕâ Paşa (müşîr, hepsi murassâ İftihâr, İmtiyâz, Osmânî, Mecîdî); bahriye nâzırı: Ḥasan Râmî Paşa (bahriye müşîri, murassâ Osmânî ve Mecîdî); Şûrây-ı Devlet reîsi: Ḥasan Fehmî Paşa (vezîr, hepsi murassâ İftihâr, İmtiyâz, Osmânî, Mecîdî); hâriciye nâzırı: Aḥmed Tevfîq Paşa (vezîr, sonradan sadrâzam, hepsi murassâ İftihâr, İmtiyâz, Osmânî, Mecîdî); dâhıliye nâzırı: Meḥmed Memdûḥ Paşa (vezîr, hepsi murassâ İftihâr, İmtiyâz, Osmânî, Mecîdî); Tophâne-i âmire müşîri: Muṣṭafa Zekî Paşa (müşîr, hepsi murassâ İftihâr, İmtiyâz, Osmânî, Mecîdî); mâliye nâzırı: Ẕıyâ Paşa (vezîr, 1. Osmânî, 1. Mecîdî); evkaaf-ı hümâyûn nâzırı: Ṭurḫân Paşa (vezîr, hepsi murassâ İftihâr, Osmânî, Mecîdî); ticâret ve nâfia nâzırı: Muṣṭafa Zihnî Paşa (vezîr, hepsi murassâ İftihâr, İmtiyâz, Osmânî, Mecîdî); maârif nâzırı: Hâşim Paşa (vezîr, hepsi murassâ İftihâr, Osmânî, Mecîdî); müsteşâr-ı sadr-ı âlî: Meḥmed 'Alî Paşa (vezîr, murassâ İftihâr ve Osmânî, 1. Mecîdî). Kabine bu idi, sadâret müsteşârı söz alıp konuşur, fakat rey veremezdi.

Elkaab-ı Resmiyye

Protokolün ana çizgilerini gördükten sonra şimdi protokolün dîğer tafsîlâtını sunmak gerekir. Hânedân protokolünü az aşağıda görmek üzere, önce görevlilerine âid protokole bir göz atalım:

Sadrâzam: Devletlü Fehâmetlü. Osmanlı'da "fehâmetlü" yabancı prenslere verilen lakab olduğu için, sadrâzamın prens kabûl edildiği anlaşılır. "Fehâmet-meâb, zât-ı fehâmet-penâhîleri" diye de hitâb edilir ve yazılır. "Zât-ı sâmîleri" de denir. Zîrâ sadrâzam emrine "emr-i sâmî" denir: Devletlü Fehâmetlü (tersi yânî fehâmetlü devletlü de olabilir) Reşîd Paşa Hazretleri, denip yazılınca o sırada sadâret makaamında Reşîd Paşa'nın bulunduğu anlaşılır. Sadrâzama hitâben "mâ'rûz-ı çâker-i kemîneleridir" diye hitâb edilip yazılır, yalnız yüksek ilmiye ricâlinin hitâbı "mâ'rûz-ı dâ'î-i kemîneleridir" şeklindedir. "Mesned-i celîl-i sadâret-i 'uzmâyı ihrâz etmiş olan vüzerây-ı 'izâm hazarâtı" yânî eski sadrâzam: Devletlü Übbühetlü. Bunlara hitâben "mârûz-ı çâkerleridir" ve büyük ulemâca "mâ'rûz-ı dâ'îleridir" şeklindedir.

Şeyhulislâm: Devletlü Semâhatlü. Hitâben "zât-ı semâhat-penâhîleri, semâhat-meâb", yazılı ve sözlü hitâbda (fakat bilhassa resmî yazı dilinde = kitâbet-i resmiyye'de) "mâ'rûz-ı bende-i dîrîneleridir" ve ulemâ tarafından "mâ'rûz-ı dâ'î-i dîrîneleridir". 'Mesned-i meşîhat-i celîle-i islâmiyyeyi ihrâz etmiş olan zevât-ı fihâm" yânî eski şeyhulislâmlar: Devletlü Fazîletlü (fazîlet-meâb, zât-ı fazîlet-penâhîleri). Kitâbet-i resmiyyede "mâ'rûz-ı bendeleridir" ve ulemâ cânibinden "mâ'rûz-ı dâ'îleridir".

Vezîr veyâ Müşîr: Devletlü. Hitâben: zât-ı devletleri, devletlü efendim hazretleri. Vezîr pâyesi taşıyan zât Mekke emîri ise veyâ evvelce Mekke emîrliği yapmışsa: Devletlü Siyâdetlü. Hitâben: Zât-ı devletleri, devletlü siyâdetlü efendim hazretleri, siyâdet-meâb, zât-ı siyâdet-penâhîleri. Vezîr pâyesi taşıyan dârü's-sa'âdeti'ş-şerîfe ağası ise: Devletlü 'İnâyetli, hitâben: zât-ı devletleri, devletlü 'inâyetlü efendim hazretleri, 'inâyet-meâb, zât-ı 'inâyet-penâhîleri. Müşîr pâyesini taşıyan fiilen serdâr-ı ekrem (cebhe başkumandanı) ise: Devletlü Re'fetlü, hitâben: zât-ı devletleri, devletlü re'fetlü efendim hazretleri, re'fet-meâb, zât-ı re'fet-penâhîleri. Müşîr pâyesini taşıyan fiilen serasker (harbiye nâzırı) ise, veyâ müşîr ve vezîr pâyesini taşıyan ayni zamanda dâmâd-ı şehryârî ise: Devletlü 'Atûfetlü, hitâben: zât-ı devletleri, devletlü 'atûfetlü efendim hazretleri, 'atûfet-meâb, zât-ı 'atûfet-penâhîleri.

Rûmeli ve Anadolu kazaskeri: Semâhatlü. Devletlü ile eşit ilmiye lakabıdır. Hitâben: semâhatlü hazretleri, semâhat-meâb, zât-ı semâhat-penâhîleri.

Birinci ferîq veyâ bâlâ: 'Atûfetlü, hitâben: 'atûfetlü efendim hazretleri. Dâmâd-ı şehryârîler: bâlâ veyâ birinci ferîk'ın dûnunda rütbe sâhibi olsalar dahi gene: 'atûfetlü.

Istanbul pâyeli ulemâ: Fazîletlü, hitâben: fazîletlü efendim hazretleri. Haremeyn (Mekke) pâyeli ulemâ: fazîletlü, hitâben: fazîletlü efendim. Bilâd-ı hamse ve mahrec mevâlîsine (mollâlarına): fazîletlü efendi. Müderrisîne: mekremetlü efendi. Kuzâta: meveddütlü efendi.

Ferîq, ûlâ, Rûmeli beylerbeyisi: Sa'âdetlü, hitâben: sa'âdetlü efendim hazretleri.

Mîrlivâ, mîrmîrân, ûlâ sânîsi: Sa'âdetlü efendim. Mîralay, mütemâyiz: 'İzzetlü, 'izzetlü efendim. Sâniye, mîrülemerâ, kaymakam, ıstabl-ı â'mire: 'İzzetlü (efendi, paşa, bey, ağa). Sâlise, binbaşı, kapıcıbaşı, alay emîni: Rif'atlü (efendi, bey, ağa). Râbi'a, kolağası, hâcegân, hâmise, yüzbaşı: Fütüvvetlü (efendi, bey, ağa). Mülâzım: Hamiyyetlü (efendi, bey, ağa).

Hânedân Elkaab'ı

Pâdişâha "şevketlü" denir: Şevketlü Efendimiz, Şevketmeâb, Zât-ı Hazret-i Şevket-penâhî gibi içine "şevket" kelimesi bulunan elkaab, yeryüzünde yalnız Osmanlı hâkan-halîfesine mahsustur, başka hiç bir kişi, hiç bir hükümdâr için kulanılmaz. "Zât-ı Şâhâne, Zât-ı Şâhâneleri"ve içinde "hümâyûn" bulunan bütün terkibler kezâ böyledir, yalnız pâdişâha mahsustur.

Dîğer bütün Hıristiyan ve İslâm hükümdarlar, kral ve imparatorlar için "haşmetlü" denir. Yalnız İran Şâhı "şehâmetlü"dür: Şehâmetlü Nâsırüddîn Şâh Hazretleri, Fransız imparatoru Haşmetlü III. Napoléon Hazretleri, Haşmetlü Mikado Hazretleri, İngiltere kraliçesi Haşmetlü Victoria Hazretleri...

İkiden fazla elkaab, ancak Osmanlı pâdişâhı için kullanılması câiz görülmüştür: Şevketlü Kudretlü 'Azametlü Pâdişâh-ı Cihân Hazretleri...

Ekselans denen ve ricâl tâbîr edilen ve en alt rütbesi korgeneral eşiti rütbe taşıyan sınıf için de, her türlü Osmanlı ecnebî, Müslim Gayri Müslim prens ve hükümdarlar, şehzâdeler ve pâdişâh için de "Hazretleri" lakab, isim ve unvânın sonuna eklenebilir: Şevketlü İkinci Sultân Mahmûd Hân Hazretleri. "Cenâbları" ise Müslümanlar hakkında kullanılmaz, ecnebîler ve daha çok Hıristiyan din büyükleri için istîmâl edilmiştir: İsveç Kralı Cenâbları, Papa Cenâbları, Kardinal Cenâbları, Patrik Cenâbları, Marki Cenâbları, Prens Cenâbları... Cenâbları yerine Hazretleri demek de câizdir.

Cumhur başkanları, başbakanlar, Hıristiyan soylular için yânî altes denemiyen, ekselans denen yabancılar için lakab 'asâletlü'dür: 'Asâletlü Fransa Cumhur başkanı, başbakanı, hâriciye nâzırı, 'Asâletlü Kont...

Yabancı prensler için fehâmetlü lakabı kullanılır: Zât-ı fahîmâneleri, fehâmetmeâb, Fehâmetlü Galler Prensi Hazretleri...

Osmanlı velîahdi ve bütün şehzâdelerin elkaabı devletlü necâbetlü'dür. Şehzâde'den gayrısı için asla necâbetlü, necâbet-meâb, necâbet-penâh kullanılamaz: Devletlü Necâbetlü Velîahd-i Saltanat Murâd Efendi Hazretleri, Devletlü Necâbetlü 'Abdürrahîm Efendi Hazretleri...

Sultân-zâdeler için 'Atûfetlü denir.

Sultânlar ve vâlide-sultân için: Devletlü 'Ismetlü ve isimleri sonuna 'aliyyetü'ş-şân getirilir: Devletlü 'Ismetlü Pertev-niyâl Vâlide-Sultân 'Aliyyetü'ş-şân Hazretleri, Devletlü 'Ismetlü Dürr-i Şehvâr Sultân 'Aliyyetü'ş-şân Hazretleri...

Kadınefendiler: Devletlü 'Ismetlü. Yalnız adlarının sonuna 'aliyyetü'ş-şân getirilmemektedir: Devletlü 'Ismetlü Gülistû 4. Kadınefendi Hazretleri.

Hanım-sultânlar için 'Ismetlü. Ikbâller ve şehzâde zevceleri için Devletlü (Sultân Mecîd devri resmî vesîkalarında: 4. ıkbâl Devletlü Hanımefendi Hazretleri).

Başhazînedâr denen en büyük câriye ve Harem-i Hümâyûn'un en büyük âmiri olan ve pâdişâhın 3 mühr-i hümâyûnundan birini taşıyan genç kız (yaşlı olsa bile böyledir): Devletlü: Başhazînedâr Devletlü Nigâr Hanımefendi (veyâ Usta) Hazretleri.

II

PÂDİŞÂH ve HÂNEDÂN

Pâdişâh'ın Hukukî Sıfat ve Unvanları

Asırlarca Avrupalılar, pâdişâh için "Sa Hostesse/Hôtesse" dediler, sonra dîğer imparatorlar gibi "S.M.I." dendi: Sa Majesté Impériale. "Le Sultan, The Sultan" kelimesi de yalın olarak yalnız Osmanlı pâdişâhını işâret etti. "Pâdişâh", Osmanlı hükümdârına daha çok Türkçe konuşan tebeasının verdiği addır. Saray'da daha çok "hunkâr" denmiştir. Pâdişâh, 1922'ye kadar, 4 def'a imparator sayılmış, yânî 4 ayrı imparatorluk tâcı taşımıştır:

1- Her şeyden önce hâkaan yânî Osmanlı devletinin hükümdârı ve Türkler'in imparatorudur. 1336'dan beri Türkiye melîki, 1447'den beri bütün Türkler'in büyük-hâkaanı olduğu söylenebilir. 1362'den beri imparator durumunda bulunduğu ortaya çıkar. Bu sıfatını 1922 kasımına kadar kullanmıştır.

2- Pâdişâhın ikinci sıfatı halîfe'dir, İslâm'ın başı ve dünyâdaki Müslümanlar'ın en büyük lideridir. Bu sıfatını 1516 ağustosundan 1924 martına kadar kullanmıştır. Halîfe-i Rûy-i Zemîn, İmâmü'l-Müslimîn, Emîrü'l-Mü'minîn ve bu sıfatla Zıllullâhi fi'l-Â'lem'dir. Allâh'ın Yeryüzü'ndeki Gölgesi, Peygamber'in meşrû halefidir. 29.8.1516'dan 4.3.1924'e kadar 29 pâdişâh bu sıfatı taşıdı.

3- Üçüncü İmparatorluk titri, Roma imparatoru, daha doğrusu Doğu Roma=Bizans imparatorudur ki Osmanlıca'sı Kayser-i Rûm'dur. Bu unvânı -Bizans imparatorunun metbu-ı mufahhamı olduğu gerekçesiyle- daha 1396'da Yıldırım Bâyezîd resmen almışsa da fiilen pâdişâhın Roma imparatoru durumu 29.5.1453'de başlar, 1922 kasımına kadar devâm eder. 1453'den 11.11.1606 Sitvatoruk muâhedesine kadar pâdişâh Tek Roma İmparatoru olduğu iddiasındır. 1606'da yalnız Doğu Roma imparatoru olduğunu, Alman-

ya imparatorunun imparator sıfatını kabûl etmekle belli etmişse de gene muâhede hükümlerine göre çifte Roma imparatorunun büyüğü pâdişâh, küçüğü Batı Roma imparatoru olan Habsburg hükümdârıdır. 1699 Karlofca anlaşması ile bu iddiasından da vaz geçen pâdişâh, Batı Roma imparatoru olan Almanya hükümdârının, Doğu Roma imparatoru olan kendisiyle eşitliğini kabûl etmiştir.Üstelik 1774 Küçük Kaynarca muâhedesi ile Doğu Roma tâcını Rusya imparatoru (Çar) ile paylaştığı da zımnen anlaşılır.

4- Nihâyet pâdişâh, bir imparatorluk tâcı olan Mısır'ın sultân'ıdır (1517-1914).

Pâdişâhın taşıdığı krallık tâclarını saymak dahi kolay değildir, zîrâ pek çoktur.

Nihâyet pâdişâh, bir çok Müslüman ve Hıristiyan (Ortodoks ve Katolik, hattâ Protestan), hattâ başka dinlerden hükümdârın metbuu olmuştur. Metbuu oldukları için Fâs sultânı, Rusya çarı gibi imparatorlar, Polonya kralı- Litvanya büyük dukası gibi büyük devlet hükümdarları vardır. XVI. asırda Fransa ve İngiltere hükümdarlarına bile üstünlüğünü resmî vesîkalarla kabûl ettirmiştir. Pâdişâhın metbuu olduğu hükümdarların XIV. asırdan XX. asra kadar bir listesini yapmak bile uzun iştir. Böyle bir liste esâsen *Büyük Türkiye Târîhi*, VIII, 1978, s.9 v.dd.'nda yapılmıştır.

Osmanlı hâkan-halîfesinin saltanat alâmetleri şunlardır: 1- Hutbe, 2- Sikke, 3- Tabl, 4- Bayrak ve Sancak, 5- Tuğ, 6- "Hümâyûn ve "Şâhâne" kelimeleri, 7- Tuğra, 8- Kılıç Alayı (taklîdü's-seyf), 9- "Şevketlü" lakabı ve "Hâkaan, Hunkâr" gibi unvanlar, 10- Bî'at ve Cülûs Bahşişi, 11- Mu'âyede, 12- Huzûr-ı Hümâyûn, 13- Cum'a Selâmlığı, 14- Saltanat Kayığı, 15- Üniforma, 16- Otâğ-ı Hümâyûn, 17- Sancak-ı Şerîf, 18- Fermân-ı Hümâyûn ve Hatt-ı Hümâyûn. Bunların ne olduğu mâlûmdur. Osmanlı'ya hâs olanları için *Büyük Türkiye Târîhi*'nin 8. cildinin ilk bahislerinde büyük tafsîlât mevcûddur.

Bâzı Tamamlayıcı Bilgiler

Kırmızı renk, Türk hâkanlık rengi, ihtimal Mete'den bu yana Türk hâkanlarının hânedân rengidir. Alev rengine ve turuncuya bakan bir çeşit kırmızıdır ki Türkler "al" demişlerdir. Selçuklu ve Anadolu Selçuklu hâkanları gibi, onların meşrû halefleri olan Osmânoğulları da bu rengi hânedân rengi kabûl ettiler (*Râhatü's-Sudûr*, 144, 148). Oradan bugünki Türk bayrağının rengi oldu. Hilâl şeklinde ay, Göktürkler'den beri mevcûd olduğu bilinen bir senbol olup yıldız ise yeni ilâve edilmiştir.

Baba ve ecdâd-ı izâmın türbelerini hâkaanın cülûsundan hemen sonra ziyâret etmesi töreni de Anadolu Selçukluları'ndan Osmânoğulları'na geçti (İbnü Bîbî, Houtsma nş., 47).

Yenisinin cülûsuna kadar eski hâkaanın ölümünün saklanması, Anadolu Selçukluları'nda kaaide idi, Osmanlı'ya da geçti (İbnü Bîbî, 82, 87).

Pâdişâha âid şeylere "hümâyûn" denmesi, tevqî'-i hümâyûn denen tuğra (İbnü Bîbî, 236, 288), "sancağ-ı hümâyûn", "sancağ-ı saltanat" gibi tâbirler (İbnü Bîbî, 57, 132, 168), tuğ (*Ravzatü's-Safâ*, IV, 26), sultânlar için "Zıllullâhi fi'l-â'lem" denmesi (meskûkât katalogları: Ah. Tevhîd, *Meskûkât-ı İslâmiye*, IV ve İsm. Gaalib, *Meskûkât-ı Selçûkıye)*, hep Anadolu Selçuklu sultânlarından, onların halefi olan Osmanlı sultânlarına intikaal etti.

Osmânoğulları'nın Mete'den aldıkları meş'aleyi kıyâmete kadar söndürmiyeceklerine inanç, îmân derecesindeydi. "Ebed bâqî kalır bil neşl-i 'Osmân" (Â'şıkpaşazâde, Atsız nş., 104, 46). Yazıcıoğlu 'Alî'nin *Selçuk-nâme*'sinde, *Kitâb-ı Dede Korkut Mukaddimesi*'nde, hep bu ilâhî kehânete tesâdüf edilir. Batı'da bile, XIX. asırda bile geçerli bir görüştür: "...cette famille (ottomane), peut-être plus féconde en grands hommes jusque'aucune de celles qui ont régné sur la face du globe" (Jouannin et van Gaver, *Turquie*, Paris 1840, 8b).

Muâyede'de tahtın saçağını Mâbeyn müşîri, yoksa sarayda görevli başka bir müşîr tutardı. Gaazî 'Osmân Paşa'dan sonra II. 'Abdülhamîd'in saçağını önce Müşîr Deli Fuâd Paşa, onun Şâm'a sürülmesinden sonra Müşîr 'Ömer Rüşdî Paşa tuttu.

Modern dönemde hükümdâr adına yapılan marşlar, millî marş olarak kabûl edildi ve 1826'da lağvedilen Mehter-hâne-i Hâkaanî'nin marşlarının yerini aldı. Mahmûdiye ve Mecîdiye marşlarını Donizetti Paşa besteledi. 'Azîziye marşını Guatelli Paşa ve Hamîdiye marşını Necîb Paşa bestelediler. Sultân Reşâd ile Sultân Vahîdeddîn ise marş besteletmeyip Mahmûdiye ve Mecîdiye'yi çaldırttılar.

Hânedân-ı Âl-i 'Osmân nişânı, şehzâde ve sultânlar dışında yalnız şu kişilere verildi: Petestû Vâlide-Sultân, Seniyye(b. 'Atıyye b. Mahmûd), Ferîde (b. 'Atıyye b. Mahmûd), Sıdıka (b. Cemîle b. 'Abdülmecîd), Fatma (b. Zekiyye b. 'Abdülhamîd) Hanım-Sultânlar, Hıdîv 'Abbâs Hilmî Paşa(9.2.1895), İtalya kralı I. Umberto (24.10.1896), Türkiye'yi 2. resmî ziyâretinde Kayzer II. Wilhelm (11.1898), VII. Edward, bunların hepsini II. 'Abdülhamîd (nişânın müessisi) verdi. Sultân Vâhîdeddîn ise dünürü Tevfîq Paşa'ya kılâdesiz olarak verdi (4.3.1919). Sultân Reşâd, Bulgaristan kralına (9.3.1910) (ki evvelce Sultân Hamîd'in fahrî yâveri ve müşîri idi), Belçika kralı Albert'e (1917), İngiltere kralına (1.1912) İftihâr nişânı ile berâber verdi. İngiltere kralı V. George, bu nişanları istediğini bizzât Londra'daki Osmanlı büyükelçisi (Sd.) Tevfîq Paşa'ya îmâ etmişti,o sırada dünyânın 1. devletinin hükümdârı idi, arzûsu yerine getirildi.

Evvelce olduğu gibi 1908 Meşrûtıyeti'nde de, 1924'e kadar, Hânedân üyeleri maaş aldılar. Meşrûtıyet maaşları şöyle idi: şehzâdeler ayda 1.000 altın, evli sultânlar 800 altın, evlenmemiş sultânlar 100 altın, evlenen her sultân için ayrıca 6.000 altın. Pâdişâhın maaş ve tahsîsâtı da 290.000 altın yıllık olarak çok azaltıldı. 26.7.1912'de yayınlanan kaanûn, Hânedân maaşlarına yeniden düzenledi ve indirdi: pâdişâh yılda 290.000 altın, velîahd ayda 2.000 altın, hepsi aylık olmak üzere: şehzâdeler 16 ilâ 26 yaş arasındakiler 150 altın, 26 ilâ 36 yaş arasındakiler 250 altın, 36 ilâ 46 yaş arasındakiler 350 altın, 46 yaşına basanlar 450 altın; sultânlar ise 21 yaşına basanlara 200, 21 ilâ 31 olanlar 250, 31 ilâ 41 olanlar 300, 41 yaşını geçenler 400; babaları ölmüş ise 15 yaşında şehzâdelere 100 ve 20 yaşındaki sultânlara 100 altın. Zevci pâdişâh ölmüş kadınefendilere ayda 50 altın, zevci ölen ıkbâl'lere ve şehzâde zevcelerine kezâ 50 altın. İstisnâ olarak Şehzâde Vahîdeddîn, Salâhaddîn ve 'Abdülmecîd Efendiler'e ayda 600'er altın, Cemîle, Senîha, Medîha Sultânlar'a ayda 350 altın, Ferîde Hanım-Sultân'a ayda 200 altın.

Hânedân'ın Sürülmesi

3 Mart 1924 târih ve 431 sayılı 13 maddeli bir kaanûn ile hılâfet ilğâ edilip Hânedân Türkiye dışına sürüldü. Bu mühim kaanûnun başlıca hükümleri, niçin bu hükümlerin getirildiği ve netîceleri üzerinde bir kaç söz söylemek gerekir:

1. madde, "hılâfet, hükûmet ve cumhûriyet mefhûmunda esâsen mündemic olduğundan hılâfet makaamı mülğâdır" demektedir. Yânî TBMM, hılâfet makam ve görevini üzerine alıyordu. Ancak 1925'de yayınlanan kaanûnlarla devlet, tamâmen laik hâle getirilmiştir.

2. madde, Hânedân'ın sürülecek üye ve mensublarını belirtmektedir. "Osmanlı hânedânının erkek, kadın âzâsı, dâmâdlar, sultân çocukları" sürülmektedir. Yânî şehzâde, sultân, dâmâd, hanımefendi, sultân-zâde, hanım-sultânlar, Türkiye dışında çıkarılmakta, yalnız zevcleri pâdişâh ve şehzâdeler ölmüş kadınefendiler'le hanımefendiler, ve zevceleri sultânlar ölmüş dâmâdlar, sürgünden istisnâ edilmektedir. Atatürk'ün fikri, yalnız şehzâdelerin çıkarılması idi. İsmet İnönü, sultân, dâmâd, hanımefendi, sultân-zâde ve hanım-sultânların da çıkarılmaları husûsunda ıknâ etti. Osmanlı hânedân hukukunda şehzâdeden gayrisinin aslâ tahta çıkamıyacağına ve şehzâdeler dışında hiç bir hânedân mensub ve üyesinin bütün Osmanlı târîhinde bir tek def'a tahta hak iddia etmediklerine göre, bu sürgünün gerekçesi şudur: sultânlar ve diğer Hânedân mensubları Türkiye'den kalırsa, şehzâdelerin de gayri menkullerine vaz'ıyed edecekler ve mallar, gene Hânedân'da kalacaktı. Önlenmek istenen budur ve esâsen kaanûnun müteâkıb maddelerinde bu husûs açığa çıkar. İnönü'ne göre servet, siyâsî iktidârın kaynaklarından biridir, bu husustaki düşünce ve fiilî politikasını 1950'ye kadar uygulamıştır. Türkiye devletini kuran, birleştiren, yaşatan bir Hânedân'ın mensublarının geçimlerini nasıl sağlıyacağı onu hiç ilgilendirmemiştir. Bu hususta en küçük bir kolaylık göstermeyi her zaman reddetmiştir.

Kaanûna göre Türkiye'yi terketmek için 10 gün müddet verilmekle berâber, uygulamada şehzâdelerin 3 gün içinde çıkarıldıkları mâlûmdur (madde 3).

4. madde, sürülenlerin hepsinin TC tab'ası olmaktan düştüklerini belirtmektedir, TC bu kişilere hiç bir pasaport ve resmî vesîka vermiyecektir. 5. madde, sürülenlerin hepsinin Türkiye'deki gayri menkullerini bir yıl içinde tasfiye etmelerini âmirdir. Hânedân'ın sürgününün cehennem hâline gelmesine ve sonsuz kayıplara sebep olan bir maddedir. Zîrâ şuna buna vekâlet veren Hânedân üyelerinin elinden bu gayri menkuller yok bahâsına kapatılmış ve satılmıştır. Satın alanlar, yeni zenginler veyâ yeni zengin hâline gelenlerdir. Türkiye Cumhûriyeti kurucularından, İstiklâl Harbi kahramanlarından hiç kimsenin bu yağmâya katıldığı duyulmamıştır. Dedikodudan çekindikleri âşikârdır. Hâlbuki böyle yapılsaydı hiç olmazsa bir mükâfât müessesesi de doğmuş bulunurdu. Ama Hânedân'ın yoğunlukla gayri menkul sâhibi oldukları ve sonradan milyarlar, trilyonlar eden bölgeler (Boğaziçi, Nişantaşı, Şişli, Kadıköyü ötesi semtler), mühim bir kısmı da Mütâreke'de Türk'lüğe ihânet eden azınlıklar olan adamların eline geçti. Hânedânın elindeki bugün akıl almaz değerlere ulaşan antikalar ve millî hâtıralar, yok bahâsına ele geçirilip en mühim kısmı dışarıya kaçırıldı.

8 ve müteâkıb maddeler, pâdişâhlar adına kayıtlı gayri menkullerin durumunu düzenlemektedir. Pâdişâhlar adına kayıtlı bütün gayri menkuller, Hazîne'ye geçmiştir ("millete intikaal etmişdir"). Bu pâdişâhların çocukları, bu gayri menkuller üzerinde aslâ verâset iddia edemiyeceklerdir. Bu, son derecede beceriksizce ve acele kaleme alınmış, muhtemelen hukukçular değil, politikacılar tarafından kaleme alınmış bir maddedir. Bu maddeye, pâdişâh mallarının Hazîne'ye alınmasını sağlıyacak, fakat tam bir esneklik bırakacak bir hâl verilmesi millî menfaatlere son derecede uygun düşecekti. Zîrâ bu tutum yüzünden Hânedân ve Türklük, akıl almaz meblağda zararlara uğradı. Türkiye içinde değil, Türkiye dışında zararlara uğradı. Meselâ Filistin topraklarının 7'de 1'i, Mûsul petrolleri ve yeni sâhalarda sondaj hakları, II. 'Abdülhamîd adına kayıtlı idi ki 5 yıl önce ölmüştü. Yabancı devletlerin bunları Hânedân'a vermemek için nasıl beynelminel oyunlar çevirdikleri, ve bunların çoğundan gaafil olan Ankara hükûmetinin bu durumundan nasıl faydalandıkları, Türkiye'deki durumu, bir kaç yıl önce Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış ve çoğu sömürge durumundaki bütün devletlerin nasıl sevinçle emsâl aldıkları, Hânedân'ın bu sûretle de fakr-ü zarûrete düşmesi, ayrıca çok kalın bir arşiv vesîkaları cildine zarûret gösterir, bu bahislere girmeye kitâbımızın mevzuu tahammül etmez.

Bu kaanûn ile 36 erkek, 48 kadın, 60 çocuk, bir kısmı kundakta olmak üzere 144 kişi Türkiye'den sürüldü. 2. madde bu kişilerin ve nesillerinden gelecek bütün kişilerin "Türkiye Cumhûriyeti memâliki dâhilinde ikaamet etmek hakkından e b e d i y y e n memnû" bulunduklarını belirtmektedir. Transit olarak bir Türk limanına bir kaç saat çıkmalarına bile izin verilmemiştir. Bülûğa ermiş her sürgüne, sürülürken Hazîne'den 1.000 TL. verilmiştir.

Bu târihten sonra bir kaç sultân-zâde ve hanım-sultân, özel izinle veyâ göz yumularak Türkiye'ye dönüp Türk vatandaşı olabildi. 25.4.1949 târihli bir kaanunla da eşleri ölmüş ve çocukları bulunmıyan dâmâdlar ile hanımefendilerin (sultân zevcleri ve şehzâde zevceleri) Türkiye'ye dönebilecekleri bildirildi.

Hânedân, Türkiye'deki emlâki üzerinde bir hak iddia etmedi. Fakat II. 'Abdülhâmîd'in Türkiye sınırları dışında kalmış emlâki üzerinde milletlerarası büyük dâvâlara girişildi. Bu pâdişâhın Türkiye dışındaki emlâkinin yıllık geliri 1920'lerde yılda 20 milyon altın tahmîn ediliyordu. Bu gelirin Hânedân'ın eline geçmesi, yabancı devletler, beynelminel şirketler derecesinde, Ankara'yı da telâşa düşürdü. İsviçre Federal Mahkemesi, II. Abdülhamîd'in Türkiye dışındaki bu emlâkinin vârislerine âid bulunduğuna hükmetti. Dâvâyı yürütenler 1930 şubatında II. 'Abdülhamîd adına 50.000 kadar tapu senedini veyâ kopyasını elde etmiş bulunuyorlardı ki toplam değerleri 300.000.000 altın tahmîn edildi. Pâdişâhın 13 çocuğu dâvâyı yürüten şirkete toptan vekâlet-nâme verdiler. Ancak 1930'da Fransız-Türk, İtalyan-Türk ve İngiliz-Türk muhtelit hakem mahkemeleri üç ayrı karâr ile, dâvâ üzeride salâhiyetsizlik bildirdiler. Buna rağmen 27.500.000 Kanada doları sermâyeli bir tröst, bu dâvâyı üzerine aldı. İngiltere nâzırlarından Sir Stafford Cripps, gelini sultân ve dünyânın en zengin kişisi olan Hayrâdabâd Nizâmı'nın hukuk müşâviri Sir Walter Moncton, Lahey Adâlet Dîvânı başkanı Achille Mestre gibi en ünlü avukatlar, trörst nâmına dâvâyı tâkıyb ediyorlardı. Almanya'nın Holanda'da oturan ve

hayatta bulunan sâkıt imparator II. Wilhelm ile 1918 sonunda düşen dîğer Alman hükümdarlarına Almanya'daki bütün mallarını iâde etmesi, emsâl olarak gösterildi. Sultân Hamîd'in bilhassa Filistin'deki varlığı üzerine ümid verici safhalar gösteren celseler oldu. Fakat Yahûdî kapitalizmi el altından dâvânın düşmesi için çok çalıştı ve İngiltere'yi çok zorladı. İngiltere de Osmanlı Hânedânı'nın eline böyle bir servetin geçmesini mahzurlu buluyor, fakat adâlete müdâhale etmekten çekiniyordu. Irak ve Yunanistan, Sultân Hamîd'in emlâki üzerinde kendi ülkelerinde dâvâ açılmasını yasakladılar. Irak, böyle bir dâvâ açmıya kalkışanları vatan ihânetiyle suçlandıracağı hakkında bir kaanun yayınladı. Irak tahtında bulunan kral Faysal'ı Sultân Hamîd, meşrûtıyete kadar bütün âilesi ve babasıyle Istanbul'da ikaamete me'mûr etmiş, aslâ Arab ülkelerine ayak basmalarını yasaklamıştı. Yâfa'da mahkeme, Gazze'deki Sultân Hamîd adına kayıtlı arâzînin vârislere âid bulunduğuna karar verdi. Bu emsâl ile Filistin'in yedide birinin elinden gideceğinden endîşelenen İngiltere, dâvâyı Kudüs'te temyiz mahkemesine getirerek bozdurdu. Vârislere mâkul bir tazmînât karşılığında dâvâlarından vaz geçmeleri kapısı da kapalı tutuluyordu. Lübnan böyle bir tazmînâta yanaştı ise de, sonra o da vaz geçti. Bir Yahûdî tröst de, Filistin'deki bütün dâvâlarından vaz geçmeleri şartıyle Hânedân'a tazmînât teklîf etti. Hânedân ve onu temsîl eden tröst, kabûl etmedi. Bu sûretle dâvâlar tam 11 yıl sürdü. Son dâvâ 1945'de Kudüs temyîzinde kaybedildi.

Bk.Marcel Sibert, *Etude Juridique sur la Confiscation des Propriétés Immobilières d'Abdulhamid II: Un Cas de Subrogation en Droit des Gens, Revue Générale de Droit International Public*, L/XVII, Paris 1946.

Hânedân Üyeleri Hakkında Bir Kaç Not

Meşrûtıyet'te ve 7.2.1922'de Sultân Vahîdeddîn'in yayınladığı Hânedân Karârnâmesi'nde, şehzâde ve sultânların, hiç bir siyâsî partiye üye olamıyacakları, siyâsî mâhiyetteki cemiyetlere de giremiyecekleri, seçmen ve aday olamıyacakları, rey kullanamıyacakları, teşrîî meclislere ve il meclislerine seçilemiyecekleri belirtilmiştir. Dâmâd, sultân-zâde, hanım-sultân, hanımefendiler bu yasaklardan istisnâ edildiler. Gene bu düzenlemiye göre şehzâdelerin yalnız askerî yüksek okullarda okuyup harb akademisini bitirecekleri, başka bir yüksek tahsîli ancak husûsî olarak yapabilecekleri kaydı kondu.

"Sultânlar 'akdini şeyhu'l-İslâmlar, hânım-sultân 'akdini sadr-ı Rûm'lar eder" (*Mür'i't-Tevârîh*, 400 b).

Tahtı tevârüs hukuukunda primo genetura (büyük oğul) yerine senioratus (en yaşlı prens) kaaidesi kesin olarak ancak 1695'de kesinleşti.

Sâl-nâme, 66. Sene, 1327 = 1911, s.48-57'ye göre, 1911 yılında Hânedân nişânı 21 şehzâde (en küçükleri 10 yaşında) ve 20 sultân'da (en küçükleri 15 yaşında) vardı. İftihâr nişânı 13 şehzâdede (en küçükleri 17 yaşında), sâdece 3 dâmâd'da; İmtiyâz nişânı 14 şehzâdede (en küçükleri 17 yaşında) mevcuddu ve hiç bir dâmâd'da yoktu. Murassâ Osmânî nişânı 15 şehzâde (en küçükleri 17 yaşında) ve 6 dâmâd'a verilmişti. Murassâ Mecîdî 18 şehzâde (en küçükleri 17 yaşında), 23 sultân (en küçükleri 11 yaşında), 6 dâmâd'da mevcuddu. En küçükleri 15 yaşında 22 sultân'ın 1. rütbe Şefkat nişânı bulunuyordu. 1. rütbe Osmânî, Mecîdî nişanları olan bir kaç şehzâde ve dâmâd mevcuddu. Küçük yaşta 9 şehzâde ile 6 sultânın hiç bir nişân ve madalyası yoktu. Bu târihte 29 şehzâde (1'i eski pâdişâh, 1'i pâdişâh, 1'i velîahd), 32 sultân, 16 dâmâd bulunuyordu.

Harem-i Hümâyûn Hakkında

Saray-ı Hümâyûn'daki câriye sayısının çeşitli devirlerde 300 ilâ 1.200 arasında olduğu tahmîn edilir. Bunların hepsi genç kız, bir kısmı çocuktur. Yaşlı, evlenmek istememiş câriyeler de vardır. Evli, evlenmiş, dul câriye hiç bir şekilde bulundurulmamıştır. Eğitim yılları dışında 7 yıl hizmet gören câriye, zengin cihâz verilerek evlendirilmiş, bâzıları kendi istekleriyle bir kaç yıl daha Harem'de hizmet etmişlerdir. Eğitimde bulunanlar dışında her derecedeki câriye mutlaka maaşlı idi, maaşlarını hiç harcamaz, biriktirirlerdi, zîrâ her türlü ihtiyaçları Saray'dan karşılanıyordu. Maaşları dışında herhangi memnûniyet verici hizmetler, bayram, düğün, doğum gibi vesîlelerle Hânedân mensublarından, vâlide-sultân ve kadın-efendiler'den 'atıyye tâbîr edilen mücevher ve altın, gümüş para da alırlardı. Bir çoğunun ciddî bir mücevher koleksiyonu oluşurdu. Topkapı Sarayı Arşivi'nde câriye sayısı ve maaşları hakkında bir çok vesîka mevcuddur, bunlardan bâzı nakiller yapıyorum (E 4.002, D 8075, D 743, D 8.003, D 7.972):

I. Mahmûd zamânında (1730-54) Saray'da 456 câriye vardı. Velîahd-Şehzâde (III.) Osmân dâiresinde 19, Şehzâde Mehmed dâiresinde 14, Şehzâde (III.) Mustafa dâiresinde 13, Şehzâde Bâyezîd dâiresinde 12, Şehzâde Nû'mân dâiresinde 14, Şehzâde (I.) Abdülhamîd dâiresinde 7, Başkadınefendi dâiresinde 20, İkinci Kadın dâiresinde 11, Üçüncü Kadın dâiresinde 14, Dördüncü Kadın dâiresinde 8, Beşinci Kadın dâiresinde 10, Altıncı Kadın dâiresinde 13, Başıkbâl dâiresinde 6, İkinci Ikbâl dâiresinde 6, Üçüncü Ikbâl dâiresinde 4, Dördüncü Ikbâl dâiresinde 5 câriye hizmet ediyordu.

Birinci Abdülmecîd devrinde (1839-61), bu devrin sonlarına doğru, Velîahd-i Saltanat (I.) Abdülazîz Efendi dâiresinde 58, Şehzâde (V.) Murâd Efendi dâiresinde 42, (II.) Abdülhamîd Efendi dâiresinde 22, Burhâneddîn Efendi dâiresinde 10, Nûreddîn Efendi dâiresinde 20, Behîce Sultân dâiresinde 23, Senîha Sultân dâiresinde 17, Medîha Sultân dâiresinde 6, Nâile Sultân dâiresinde 12, Başkadınefendi dâiresinde 13, İkinci Kadın dâiresinde 13, Üçüncü Kadın dâiresinde 11, Dördüncü kadın dâiresinde 17, Beşinci Kadın dâiresinde 12, Başıkbâl dâiresinde 16, İkinci Ikbâl dâiresinde 15, Üçüncü Ikbâl dâiresinde 13, Dördüncü Ikbâl dâiresinde 7, Vâlide-Sultân dâiresinde 17 câriye hizmet ediyordu (M.Ç. Uluçay, *Harem*, 20-1).

Sultân Abdülazîz devrinde (1861-76), Vâlide-Sultân dâiresinde 43, Velîahd-i Saltanat (V.) Murâd Efendi dâiresinde 47, (II.) Abdülhamîd Efendi dâiresinde 41, (V.) Mehmed Reşâd dâiresinde 20, Nûreddin Efendi dâiresinde 20, Süleymân Efendi dâiresinde 8, (VI.) Mehmed Vahîdeddîn Efendi dâiresinde 5, Yûsuf İzzeddîn Efendi dâiresinde 27, Behîce Sultân dâiresinde 25, Senîha Sultân dâiresinde 25, Medîha Sultân dâiresinde 8, Nâile Sultân dâiresinde 15, Başkadınefendi dâiresinde 20, İkinci Kadın dâiresinde 18, Üçüncü Kadın dâiresi 18, Dördüncü Kadın dâiresi 23, Başıkbâl dâiresinde 16 câriye hizmet ediyordu. Evli sultânlar ayrı saraylarda oturdukları için, onların saraylarındaki câriyeler başkadır.

1811 yılında -eğitimdeki acemîler dışında- Saray'da maaşlı 298 câriye kalmıştı, kıdem ve görevlerine göre maaşları günde 300 ilâ 100 akça idi. Pâdişâhtan başka Hânedân'da hiç bir Şehzâde,hiç bir evlenmemiş sultân olmadığı, yeni tahta çıkan genç pâdişâhın da zevceleri çoğalmadığı için câriye sayısı azdı, ileriki yıllarda devamlı şekilde arttı.

En büyük câriye, "başhazînedâr usta" denen, Vâlide-Sultân'dan, yoksa Başkadınefendi'den emir alan, rütbesi vezîr-müşîr'e eş sayılan, ona göre maaş alan, pâdişâhın 3 mühr-i hümâyûnundan biri boynuna asılmış, elinde uzun ve yere değen asâ bulunan, üç etekli muhteşem bir tualet ve mücevherler içinde Harem protokolüne çıkan, câriyelerin her hareketi dışında, pâdişâh zevcelerinin de protokol işlerini düzenliyen ve bu hususta tam yetkili bulunan görevli idi. Bu işi yürütebilecek ve hazînedârlık yapmış câriyeler arasından, Vâlide-Sultân'ın arzı ile pâdişâh tarafından tâyîn edilirdi. Pâdişâhın yatak odasına bir şey haber vermek için izinsiz girebilir, pâdişâhı uyandırabilir, pâdişâh ile hiç bir cinsî ve hissî bağlantısı olamazdı. Hazînedâr denen en yüksek derecede câriyelerin başı idi. Muâvini ikinci hazînedâr idi ve pâyesi orgeneral derecesindeydi, bu pâyenin maaşını alırdı. Sonra üçüncü, dördüncü, beşinci hazînedârlar gelir, her biri belirli görevlerde başhazînedârlara muâvin ve vekîl olurlardı. Sonraki hazînedârlar sıra numarası almazlar, bunlar albay derecesinde maaş alırlardı, bunlara "hazînedâr kalfalar", ilk 5'ine ise "hazînedâr ustalar" denirdi. Ancak Harem ve Hânedân dışından olan hanımlar bunlara "hanımefendi" diye hitâb ederler, Hânedân ise "usta" ve "kalfa" diye çağırırdı. Hazînedârlardan sonra "kâtibe" denen, protokol ve disiplinle görevli 4 yüksek rütbeli câriye gelirdi. Sonra "usta" denen 7 büyük câriye geliyordu: kâhya kadın, çamaşırcı usta, çeşniyâr, berber, ibrîqdâr, kilârcı, kahveci ustalar. Her birinin maiyyetinde kalfa denen câriyeler vardı, görevlerini bunlarla yürütürlerdi. Ayni teşkîlât aynen, fakat daha dar kadro ile, evlenmiş sultân ve şehzâde saraylarında mevcuddu. "Devletlü baş-ẖazînedâr usta ẖaẕretleri" (1846, *Topkapı Sarayı Arşivi*, D 189), "İnâyetlü ẖazînedâr kalfa ẖaẕretleri" (1846, D 189) "Devletlü 'Iṣmetlü İkinci Ikbâl Ḫânım-efendî Ḥaẕretleri" (1846, D 199).

II. Abdülhamîd'in 4 başhazînedârı oldu: Dilber-dîde Usta, 1876'da görevine başladı. Evlenmek istemedi, ölünceye kadar görevini muhâfaza etti. Yerine gelen Nakş-ı Felek Usta da ölünceye kadar görevinde kalarak evlenmek istemedi. Sonra Şems-i Cemâl Usta, o evlenince Fetân-fer Usta, başhazînedâr oldular, sonuncusunun görevi 1909'da pâdişâhın saltanatı sona erinceye kadar devâm etti. İlk 5 hazînedâr 1. rütbe Şefkat nişânı, dîğer hazînedârlar 2. rütbe Şefkat nişânı taşırlardı. Hanımlara mahsûs Mecîdî nişânının çeşitli rütbelerini alanlar da çoktur. Yeni pâdişâh, aslâ eski pâdişâhın hazînedârlarını, muhâhiblerini, kızlarağasını kullanmaz, yeni cülûs ile bu görevlere yenileri getirilirdi.

II. 'Abdülhamîd'in 4 kızlarağası oldu (1876-1909): Hâfız Behrâm Ağa, Şerefeddîn Ağa, Yâver Ağa ve Abdülganî Ağa. Kızlarağası'ndan sonra gelen Zencî veyâ Habeş hadım ağaları 9 aded musâhib idi ki ilk 4'ü sıra numarası taşırdı ve başmusâhib, kızlarağası'nın birinci muâvini idi. Sultân Hamîd'in son yıllarında ilk 4 musâhib sırasıyle Cevher Ağa, dîğer Cevher Ağa, Nâdir Ağa, Selîm Ağa idi. Nâdir Ağa ile bu eserin müellifi Göztepe'deki evinde görüşmüştür. Başmusâhib Cevher Ağa, 31 Mart'ta tamâmen mâsûm olarak asıldı.

Altıncı Kitab

MERKEZ GÖREVLİLERİ

I

SARAY

Saray Teşkîlâtı

Osmanlı protokolünde (Osm. teşrîfât-ı umûmiyye), bu eserin çerçevesini aşan her türlü tefsîlât, bu kitabın müellifinin 14 cildlik *Büyük Türkiye Târîhi*'nin bilhassa son 7 cildinde mevcuddur. Bir önceki *Beşinci Kitab*'da verilmiyen ve gösterilmiyen ehemmiyetli tafsîlât da bu Altıncı Kitab'dą ve bundan sonraki *Yedinci Kitab*'da ortaya çıkacaktır. *Altıncı Kitâb*'ın mevzuu Istanbul'da vazîfe îfâ eden büyük devlet görevlileridir. *Yedinci Kitab*'da ise, Istanbul dışındaki bütün imparatorlukta vazîfe îfâ eden büyük devlet görevlileri ve dolayısıyle imparatorluğun coğrâfî yapısı, eyâletleri, târîhî coğrafyası ele alınacaktır. Bu *Altıncı Kitâb*'ın ilk bahsi Saray'dır. Evvelce Hânedân'ı gördüğümüz için bu bahiste Saray'da Hânedân dışındaki büyük görevlileri, Hânedân'a hizmet veren görevlileri göreceğiz. Bu kitâbın sonraki bahislerinde de, gene Istanbul'da vazîfe yapan, Saray teşkîlâtı dışında bulunan görevliler ele alınacaktır ki daha açık tâbirle hükûmet ve hükûmete hizmet veren görevlerdir.

Saray da, hükûmet de, eyâletler de, klasik dönem ve modern dönem safhalarında esaslı teşkîlât değişiklikleri arzeder. İki dönemi 1826 târîhi ile ayırıyoruz ama, değişikliklerin bir kısmı bu târihten önce başlamış, en büyük kısmı ise bu târihten sonra gerçekleşmiştir. Esâsen bu iki dönem dışındaki devrelerde de epey değişiklik müşâhede ve kaydetmek mümkindir.

Osmanlı Sarayı, üç çok büyük ve ehemmiyetli parçaya ayrılır: Harem-i Hümâyûn, Enderûn-i Hümâyûn ve Bîrûn-i Hümâyûn. Modern dönemde son kısmın ehemmiyeti kalmamış, çok küçülmüştür. Gene modern dönemde Enderûn-i Hümâyûn teşkîlâtının yerine Mâbeyn-i Hümâyûn teşkîlâtı geçmiş ve bu adı almıştır.

Harem-i Hümâyûn, pâdişâh'ın, âile efrâdı ile berâber yaşadığı kısımdır. Burada pâdişâh ve şehzâdelerden gayri hiç bir erkek bulunamaz. Ancak zencî veyâ hâmî ırklardan harem ağaları bu kısımda görev yaparlar. Bunlar dışında Harem, pâdişâh kızları, kadınları ve onlara hizmet veren yüzlerce, bâzı devirlerde 1.300'ü bulan ve geçen sayıda câriyenin yaşadığı, hiç bir erkeğin giremediği, kadınların da çok sıkı formalitelerle dışına çıkabildikleri kısımdır. Pâdişâh Harem'e ancak geceleri gelir ve uyur, yemek yer. Bunun dışında -İstanbul'da bulunduğu takdirde- bütün hayâtı sarayın Enderûn ve sonra Mâbeyn denen kısmında geçer. Devlet başkanlığına âid bütün görevleri burada yürütür, burada çalışır.

Enderûn-i Hümâyûn, kadınların aslâ bulunmadığı sarayın, Harem'in dışındaki kısmıdır. Buradaki yüzlerce, bâzan binin üzerinde görevli, pâdişâha, devlet başkanlığı görev ve hizmetini yapabilmesi için yardımcıdır. Bu kısmın fevkalâde çarpıcı ve bütün dünyâ ve târihteki devletler arasında çok seçkin bir husûsıyeti, klasik dönemde, çok büyük teşkîlâtı olan ve yüzlerce talebe barındıran bir saray akademi-üniversitesini ihtivâ etmesidir. Osmanlı'nın kurduğu ve devlete en büyük çapta hizmet vermiş en hârikulâde müesseselerden biridir. Bir askerî akademidir ki, orta derecedeki Saray okullarını bitirmiş olanların en yeteneklileri, büyük devlet adamlarının oğulları, yeğenleri buraya alınmış, ayni zamanda bir mülkiye mektebi, bir siyâsî ilimler okulu hâlinde çalışmış, devletin, felsefesiyle yetiştirdiği bu gençler, saray ve pâdişâh hizmetinde hem okuyup, hem staj gördükten sonra, Saray dışında büyük görevlere getirilmişlerdir. Sadrâzam ve vezîrlerin çoğu, Enderûn çıkışlıdır. Bir güzel san'atlar akademisi de bu teşkîlâta bağlıdır. Bu kısımda bilhassa mûsikî bölümü, üstün bir konservatuar hâlinde çalışmıştır. Modern dönemde Mâbeyn-i Hümâyûn ise, tamâmen bir devlet dâiresi, bir nezâret (bakanlık) hâlinde teşkîlâtlandırılmış, pâdişâhın şahsından ziyâde, devlete hizmet veren bir hâle getirilmiştir.

Bîrûn-ı Hümâyûn, Saray'ın dış teşkîlâtıdır. Sarayın ve pâdişâhın çeşitli ihtiyaçlarını, bu arada muhâfazasını istihdâf etmiştir. Bir kısmı da tamâmen Saray dışında çalışmıştır.

Bu çerçeve bilgiden sonra, bölüm bölüm saray hizmetlerini gözden geçirebiliriz.

Harem-i Hümâyûn'da iki çok büyük görevli vardır. Biri kadın (daha doğrusu bâkire genç kız) başhazînedâr usta'dır ki en büyük câriyedir ve geçen kitabda fonksiyonuna işâret edilmiştir. Vezîr derecesindedir. Bütün câriyelerin âmiri odur. İkinci büyük görevli halkın "kızlarağası" dediği dârü's-sa'âdeti'ş-şerîfe ağasıdır ki, vezîr pâyesindedir ve protokolde vezîrlere takaddüm eder. 1876'dan îtibâren devlet protokolüne katılması yasaklanmış, yalnız Harem'de görev yapmıştır. Bir Zencî veyâ Hâmî ırklardan birinden (Habeş, Somalili) bir hadım ağasıdır (h̲âdim). Kızlarağası, sanıldığı gibi câriyelerin başı değildir. Câriyelerin başı başhazînedâr'dır. Kızlarağası, Harem kadınlarının, Hânedân'ın Harem'de yaşıyan kadın üye ve mensubları da dâhil, dış dünyâ ile münâsebetlerini, Harem'in dışarısı ile bağlantısını ve bu bağlantılara âid hizmetleri yürüten görevlidir.

1582'ye kadar kızlarağası, beyaz hadım olan bâbü's-sa'âde ağası'na tâbî idi. 1582'de beyaz hadım bâbüssaâde ağası, Harem'deki zencî hadım dârüssaâde ağasına yânî kızlarağasına tâbî oldu. Bu statüdeki ilk zencî Mehmed Ağa'dır. Bir müddet sonra sarayda beyaz hadım kullanılmasından da tamâmen vaz geçildi. Nâdir de olsa bâzı pâdişâhlar tah-

ta geçince, kızlarağasının istîfâsını kabûl etmeyip yerinde bıraktılar. I. Ahmed'in kızlarağası Hacı Mustafa Ağa, I. Mustafa (1617-8) ve II. Osmân (1618-22) zamânında da görevini muhâfaza etti ve II. Osmân'ın inkılâb hareketlerinde başlıca müşâvirlerinden biri oldu. Sultân İbrâhîm'in kızlarağası Celâlî İbrâhîm Ağa da 1648'de IV. Mehmed cülûs edince yerinde bırakıldı. III. Ahmed'in son kızlarağası I. Hacı Beşîr Ağa, 1730'da I. Mahmûd cülûs edince de yerinde kaldı. 3.6.1747'de ölünceye kadar 30 yıl makamını muhâfaza ederek rekor kırdı. Yerine II. Hacı Beşîr Ağa getirildi. 1752'de îdâm edildi. Resmî Ahmed Efendi, kendi zamânına kadar gelen dârüssaâde ağalarının biyografilerini, *Hamîletü'l-Küberâ* adlı eserinde kaleme almıştır.

Enderûn'a gelince, en büyük âmirleri sırasıyle hâsodabaşı, silâhdâr-ı şehryârî, cukadâr-ı şehryârî, rikâbdâr-ı şehryârî, hazînedârbaşı, tülbend ağası, mihtâh ağası, hazîne kethudâsı, imâm-ı evvel-i sultânî, sır kâtibi, müezzinbaşı, 2. imâm, sarıkcıbaşı, başçûhadâr, kahvecibaşı, berberbaşı, tüfenkçibaşı idi. Hepsi general derecesindeydi. General derecesindeki Enderûn görevlileri bunlardan ibârettir. Klasik dönemde sancak beyi ve saydığımız ilk 4 görevli beylerbeyi derecesinde idi, ilk iki görevlinin vezîr derecesinde olduğu da söylenebilir. Enderûn, Edirne ve Bursa saraylarında mevcûd iken Fâtih, Istanbul'da Topkapı Sarayı'nda daha geniş bir teşkîlât kurdu. 1833'de İkinci Mahmûd lağvederek Mâbeyn-i Hümâyûn'u kurdu. Mekteb-i Enderûn'un müzisyen yetiştiren kısmı bir müddet daha devâm etti. Fakat modern askerî okullar açıldığı için asıl Enderûn akademisine lüzum görülmedi.

Hâsodabaşı, silâhdâr, çukadâr ve rikâbdâr'a Arz Ağaları denirdi. Zîrâ kimseden izin almaksızın pâdişâh ile görüşebilirlerdi. Hâsodabaşı ve sonra ona takaddüm eden silâhdâr ise, pâdişâhı gece uyandırmak hakkını da hâizdi. Hazînedârbaşı, Hazîne-i Hümâyûn'un âmiri idi. Bu generaller dış görevlere beylerbeyi veyâ vezîr olarak çıkarlardı. Doğrudan sadrâzam olan hâsodabaşı Makbûl İbrâhîm Paşa ve bir kaç silâhdâr da vardır. 1700 târîhinde sonra sadrâzam olan Çorlulu Alî Ağa ile silâhdâr-ı şehryârî, hâsodabaşı'na takaddüm etti. Silâhdâr, bütün Enderûn'un âmiri oldu. Hâsodabaşı ise, en kıdemsizleri albay derecesinde ve hepsi 40 kişi olan Hâs Oda subaylarının başı olarak kaldı ki Hâs Oda, Enderûn'un en yüksek sınıfı idi. Hırka-i Saâdet dâiresindeki Emânât-ı Mukaddese'ye bakmak görevi de Hâs Oda'nın idi. 1831'de son silâhdâr-ı şehryârî Giridli Alî Ağa öldü, İkinci Mahmûd, yerine tâyîn yapmadı. Mâbeyn müşîrliği makam ve görevini ihdâs ederek, silâhdâr'ın yerine geçirdi.

Saray teşkîlâtı ile bir ilgileri olmıyan hâce-i sultânîler için ilmiyye ricâli kısmına bk.

Klasik dönemde kapıcıbaşılar, çavuşlar, müteferrikalar, pâdişâh yâverleri idiler. Bu üç zümre modern dönemde yâver adını aldı. Baltacılar, zülüflü baltacılar, yakın ve uzak mesâfe postacıları olan peykler ve şâtırlar, garsonluk yapan çâşnîgîrler, sîm sakalar, hunkâr imâmları ve müezzinleri, müneccimbaşının idâresindeki müneccimler, hekimbaşının idâresindeki hâssa hekimleri, emîr-i 'alem'in emrindeki Mehter-hâne-i Hümâyûn ve çadır mehterleri, bir kısmı Enderûn, bir kısmı Bîrûn hizmeti gören sınıflardır. Bostancılar ve hasekiler, muhâfız birlikleri idi, harbe de giderlerdi. Bunlar artık tamâmen Bîrûn hizmetini oluşturmaktadır. Edirne Sarayı için ayrı bir bostâncı ocağı vardır. Bostâncıbaşı, bostâncı ocağının kumandanı idi. Halkın "imrahor" dediği

emîr-i âhûr, pâdişâhın atlarından, seyislerinden, arabalarından sorumlu generaldi ki çok büyük teşkîlât idi. Yardımcısı küçük imrahor idi. 1837'de imrahor, ıstabl-ı âmire müdîri adını aldı (Lutfî, IV, 164, V, 100). Arpa emîni, saraya âid hayvanların yiyeceklerinden sorumlu idi. Saray dışında saray için çalışan çok kalabalık bir saray esnâfı, saray atölyeleri de bulunuyordu.

Modern dönemde Saray görevlilerinin protokol sırası şu idi: Kızlarağası, hazînedâr usta, mâbeyn müşîri, başmâbeynci, başkâtib, başyâver, başmusâhib, imâm-ı sultânî, baştabîb, 2. mâbeynci, 2. kâtib... Bu teşkîlât II. Abdülhamîd devrinde gittikçe büyüdü ve 1908'den sonra son derece daraltıldı. Ayrıca modern dönemden imparatorluğun sonuna kadar, pâdişâhın şahsî servetini yöneten, saraylarla ilgili olmayın hazîne-i hâssa nâzırı vardır. Vâlide-sultânın, sultânın, şehzâdelerin mal ve paralarını yöneten ve mühim görevler sayılan her birinin de kethudâsı bulunuyordu, klasik dönemde de, modern dönemde de. En mühimleri vâlide kethudâsı idi. Bilhassa klasik dönemde her vezîrin de böyle kethudâsı bulunuyordu.

Bâzı Saray görevleri için burada taslak listeler veriyorum. Klasik dönem için *Sicill-i 'Osmânî*, IV, 718-36'ya dayanıyorum. Bu listeleri detaylandırmak ve gün târihlerini bulmak mümkindir. Kaynaklar müsâiddir, vakit istemektedir.

İmâm-ı Sultânîler

İlk imâm-ı sultânîler arasında, ilk hutbe'yi Osmân Gaazî adına okuyan Dursun Faqîh, Yıldırım Bâyezîd ve Birinci Süleymân'ın imâmı *Mevlid* şâiri Bursalı Süleymân Çelebî, İkinci Bâyezîd'in imâmları 'Alî Efendi ve Bedreddîn Efendi, Kaanûnî'nin imâmları Bektaş Efendi ve Antâkî 'Ömer Efendi, İkinci Selîm'in imâmı 'Abdülkaadir Efendi, Üçüncü Murâd'ın imâmı 'Abdülkerîm Efendi mevcuddur ve bu sonuncusuna görevinde ilk def'a kazasker pâyesi verilmiştir. Üçüncü Mehmed'in imâmları Hüsâm Ef. ve 'Abdülkaadir Ef., Birinci Ahmed'in imâmı gene kazaskerlik verilen Mustafa Ef.'dir.

Evliyâ Mehmed Efendi, selefi Mustafa Efendi'nin ölümünden kendi ölümüne kadar bu görevde kaldı (1616-1634). Şâmî Yûsuf Ef., Şâmî-zâde Hüseyin Ef., gene Yûsuf Ef. (1646) (kazasker pâyesi ve şehzâdegân muallimliği ile), az sonra ölümüyle kazasker pâyesiyle 2. def'a Hüseyin Ef., ölümünde (1659) Kastamonulu Mehmed Ef., Edirneli İbrâhîm Ef. (1663), bunun zamânında imâm-ı sânîlik (2. hunkâr imâmlığı) ihdâs edildi. Ist. pâyesiyle Keresteci-zâde 'Abdullâh Ef. (1686), Mehmed Şükr Ef. (11.1687), az sonra ölümüyle 'Alî Ef., Ist. pâyesiyle Lâdikli 'Alî Ef. (1690), ölümü üzerine yeğeni Hasan Ef. (1692) (Ist. pâyesiyle), Topkapılı Sâlih Ef. (1695) (kazasker pâyesiyle). Süleymâniye hatîbi Hacı Mehmed Ef. (1703), Bâyezîd hatîbi 'Arab-zâde Mehmed Ef. şehzâdegân muallimliğiyle (1710), Şehzâde hatîbi 'Arab-zâde 'Abdurrahmân Ef. (1717), 2. imâm Meh. Sâhib Ef. (1730) (şeyhulislâm), 2. imâm Sarımsakcı-zâde Mustafa Ef. (1745), ölümüyle 2. imâm İzmirli Hüseyin Ef. (1748), 2. imâm Konyalı Hacı Mehmed Ef. (1.1755), Şeyhulislâm Meh. Sâhib Ef.'nin oğlu 'Osmân Sâhib Ef. (10.1755), 2. imâm Hüseyin Ef. (11.1756), 2. def'a Hacı Mehmed Ef. (10.1757), kazaskerlik verilen 2. imâm Çavuş-zâde Mehmed Emîn Ef. (6.1759), 2. imâm Meh. Sa'îd Ef. (1779), ölümüyle 2. imâm Dervîş Meh. Ef. (8.1781) (kazaskerlik verildi), 2. imâm Kırımî

Ah.Kâmil Ef. (1808), 2. imâm Meh. Nûrî Ef. (1811), ölümü üzerine 2. imâm 'Abdülkerîm Ef. (1812), ölümüyle Bursalı Meh. Emîn Raûf Ef. (8.1816), ölümüyle 2. imâm Kıbrısî-zâde Meh. Â'rif Ef. kazaskerlikle (4.1821), kazaskerlikle 2. imâm Meh. Zeynülâ'bidîn Ef. (7.1829) (şehzâdegân muallimi), 2. imâm Kaşîdeci-zâde Must. Nûrî Ef. (1837), kazaskerlikle 2. imâm Beylerbeyili Meh. 'İzzet Ef. (1843), ölümünde 2. imâm ünlü hattât ve bestekâr Mustafa 'İzzet Ef. (10.1849), 2. imâm Afyoncu-zâde Hâfız Meh. Şükrî Ef. (2.1853), Hayrî Ef. (6.1861), 2. imâm Hâfız Rızâ Ef. (1866) (asrın sonlarında reîsül'ulemâ), 2. def'a Hayrî Ef. (1869), 2. def'a ve gene 2. imâmlıkdan Rızâ Ef. (1874), Teşvîkıye hatîbi 'Alî Rızâ Ef. (1876), Lâleli imâmı Yûsuf Ef. (9.1876), ölümüyle 2. imâm Hâfız Meh. Râşîd Ef. (4.1893), İsm. Hakkı Ef. (1908-1912). Sonuncular hep Anadolu kazaskeri pâyesi taşıdılar. Râşid Ef.'nin murassâ Mecîdî, 1. Osmânî, yerine gelen 2. imâm Hakkı Ef.'nin 1. Mecîdî, 2. Osmânî nişânları vardı. Hakkı Ef.'nin zamânında 2. imâm Niyâzî Ef., Ist. pâyesinde olup 2. Osmânî ve 2. Mecîdî nişanları taşıyordu.

Hekimbaşılar

Resmî unvanları ser-etıbbây-i hâssa olan ve halkın hekimbaşı dediği pâdişâh başhekimleri, aynı zamanda İstanbul'da, hattâ imparatorlukta en yüksek ve yetkili tıb otoritesi, bir çeşit kabine dışı sağlık bakanı idiler. İlmiyye'den sayılırlardı. Çoğu kazasker pâyesinde idiler. 1894'de ser-etıbbây-ı hazret-i şehryârî denen Dr. Mavroyeni Paşa vezîr, murassâ Osmânî, 1. Mecîdî hâmili idi. Modern dönemde artık hunkâr sertabîblerinin sağlık bakanı yetkileri yoktur.

Fâtih'in son hekimbaşısı Yâ'qûb Pş.,Maestro Iacopo adında Venedik tab'ası, gûyâ mühtedî, vezâret verilmiş bir Venedik câsûsu olup Fâtih'i 1481 mayısında zehirliyerek öldürdü ve derhâl ordu tarafından linç edildi. Yerine İzmidli Muhyiddîn Meh. Çel., yerine ölümünde Hacı Hekîm (1504), ölümünde Kaysûnî-zâde Meh.Ef. (1507), ölümünde Tebrîzî Meh. Çel. (1514) bu makaama geldi, 3 def'a hekimbaşı oldu. "Ahî Çel." diye ünlüdür. Sonra Sinân Ef., gene Ahî Çel., gene Sinân Ef. (1524), ölümünde Meh. Çel. (1544), ölümünde Kaysûnî-zâde Mahmûd Ef. (1563), ölümünde Şemseddîn Meh. Çel. (1568), ölümünde Bekr-zâde Meh. Ef. (1574), ilk def'a kazasker pâyesiyle Hekîm Şücâ' oğlu Mûsâ Ef., yerine Emîr Çel. (1622), bunun IV. Murâd tarafından öldürülmesinde Zeynülâ'bidîn Ef. (1638), Hammâl-zâde Meh.Ef. (1644), Sakızlı Î'sâ Ef., ölümünde 2. def'a Hammâl-zâde (1649), ölümünde kazaskerlikle Çel. Sâlih Ef. (1656), ölümünde kazasker Hayâtî-zâde Must. Feyzî Ef. (1669), kazaskerlikle Mihalicli Has. Ef. (1692), Mahmûd Ef. (1694), Sd. Hekîmoğlu 'Alî Pş.'nın babası Nûh Ef. (1695), kazasker pâyesi verildi, ölümünde Istanbullu Meh. Ef. (1707), kazaskerlikle 'Ömer Ef. (1715), Hayâtî-zâde Must. Feyzî Ef. (1724), kardeşi Meh. Emîn Ef. (1735), şeyhulislâm olması üzerine Meh. Sa'îd Ef. (1746), Müneccimbaşı Ah.Ef., 2. def'a Sa'îd Ef. (1748), Çel. Must. Ef. (1755), Â'rif Meh. Ef. (1757), beş buçuk ay sonra Kâtib-zâde Meh. Refî' Ef., ölümünde Meh. Emîn Ef. (1768), 2. def'a Â'rif Ef., Subhî-zâde 'Abdül'azîz Ef. (1775), 3. def'a Â'rif Ef. (1776), ölümünde Hâfız Hayrullâh Ef. (1783), Gevrek-zâde Has. Ef. (1786), Sâdık Meh.Ef., Nû'mân Ef. (1796), Hayrullâh Ef.'nin torunu Behcet Ef. (1803), Tuğcu-zâde 'Abdülkaadir Ef. (1807), Nûmân Ef.'nin oğlu Mes'ûd Ef. (1808), 2. def'a

Behcet Ef. (1816), Benderli-zâde Sa'îd Ef. (1822), 3. def'a Behcet Ef. (1822), ölümünde kardeşi 'Abdülhakk Ef. (1828), Ah. Necîb Ef. (1837), 2. def'a 'Abdülhakk Ef. (1840), İzmirli İsm. Ef. (1845), 3. def'a 'Abdülhakk Ef. (1848), Sâlih Ef. (11.1848), Kız Meh. Ef., 2. def'a Sâlih Ef. (1856), Zeynî-zâde Meh. Cemâl Ef. (1859). 1861'de görevi sona erdi. 1850'den beri hekimbaşılık, Saray başhekimliği hâline getirilmiş, zîrâ bu yıl tıbbıye nezâreti kurulmuştur. 1861'de feriq Marko Paşa, 1876'da Napolyon Ef. (V. Murâd'ın hekimi Dr. Capoleone), 1876'da II. Abdülhamîd'in cülûsunda Mavroyani Ef. (Pş.), bu göreve geldi.

Bâbü's-Sa'âde Ağaları

XVI. asrın son yıllarına kadar beyaz hadımlar kullanıldı. "Kapı Ağası" da denen beyaz hadım bâbü's-sa'âde ağası, Harem'le olan görevleri de yürüttü. Bu görevde İstanbul'un Fethi'nden önce Hâdim Reyhân Paşa, Hâdim Şerefeddîn Paşa, Fâtih devrinde hepsi vezâret'le Hâdim Şehâbeddîn Paşa, Hâdim Mesîh Paşa, Hâdim 'Alî Paşa, Hâdim Yâ'qûb Paşa, Hâdim Sinân Paşa, sonra Süleymân Ağa, ölümünde Hüseyin Ağa (1506), ölümünde Fîrûz Ağa (İstanbul'da semti var), ölümünde Hasan Ağa (1512), Husrev Ağa, ölümünde Karabaş Must. Ağa (1524) (İstanbul'da mahallesi var), Haydar Ağa, bunun vezîr olması üzerine(İstanbul'da Üsküdar tarafındaki ünlü semte adını veren Haydar Paşa'dır), Mahmûd Ağa, ölümünde Dâvûd Ağa (1554) ölümünde Câ'fer Ağa, ölümünde Hasan Ağa (1557), ölümünde Yâ'qûb Ağa (1565), ölümünde Mahmûd Ağa, İbrâhîm Ağa, Gazanfer Ağa (medresesi var) bu makamda bulundular. Gazanfer Ağa 30 yıla yakın bu makamda kalarak 1602'de îdâm edildi. Kaanûnî devrinde vezîr olan İbrâhîm Paşa (Dâmâd da oldu), 'Alî Paşa, Dâvûd Paşa, Süleymân Paşa, bâbüssaâde ağası olmamakla berâber, hep beyaz hadım ağalarıdır. Kaanûnî'den sonra vezîr olan beyaz hadımlar Gürcî Mehmed Paşa, Hasan Paşa, dîğer Hasan Paşa, Câ'fer Paşa, 'Abdurrahmân Paşa'dır. 1640'tan sonra hiç bir görevde beyaz hadım ağasına tesâdüf edilmiyor. Kilercibaşı Süleymân Mesîh Paşa, son vezîr beyaz hadımdır. Siyah hadımlardan hiç bir devirde vezîre tesâdüf edilmiyor (tek istisnâ 1855'de Ârif Ağa/Paşa'dır). Ancak bütün Osmanlı târîhinde bir kaç zencînin beylerbeyi ve kazasker olduğu görülüyor ki bunlar hadım değillerdir.

Dârü's-Sa'âdeti'ş-Şerîfe Ağavâtı

1582'de zencî (veyâ Hâmî ırklardan) siyah hadım ağaları olan halkın kızlarağası dediği dârüssaâde ağaları, evvelce emrinde bulundukları bâbüssaâde ağalarının âmiri oldular. Bunlar vezîr derecesinde sayıldıkları hâlde aslâ paşa denmemiş, hep ağa denmiştir. Mekke ve Medîne'deki bütün vakıfların ve bâzı selâtıyn câmîlerin vakıflarının yönetiminin başında da dâimâ kızlarağası bulundu. Azledilen kızlarağası Kaahire'ye gönderilir ve ekserisi çok büyük servetleriyle Mısır'a gidip hayatlarını tamamlarlardı. Zîrâ hepsinin menşei Afrika idi. Bâzıları Mekke ve Medîne'ye gitmeyi tercîh etmişler ve burada tamâmen dînî bir hayat yaşamışlardır. Vârisleri olmadığı için hepsi büyük hayrât sâhibi idiler.

1582'de ilk def'a Habeşî Mehmed Ağa bu makaama geldi. Az sonra zencî hâdimler için hazînedâr-ı şehriyârîlik (ki sonra masraf nâzırı dendi ve zencîlerden alındı), musâhib-i şehryârîlik de ihdâs edildi (masâhib-i şehriyârîlik zencîlere ve hâdimlere mahsûs değildir). Mehmed Ağa'nın ölümünde (1590), Sürûr Ağa, sn. Sünbül Ağa, Beyâz Mustafa Ağa (1593), ölümünde 'Osmân Ağa (1596), îdâmında 'Abdürrezzâq Ağa (1602), Reyhân Ağa (1603), ünlü Hacı Mustafa Ağa (1604-1620), azlinde Süleymân Ağa, ölümünde Malatyalı İsmâ'îl Ağa (1622). Bu sonuncusu ve yukarıda sayılan bir ikisi beyaz hâdim olup 1622'den 1922'ye kadar olanların hepsi siyâhîdir. 2. def'a Hacı Mustafa Ağa (1623-1624), ertesi yıl ölünce İdrîs Ağa, ölümünde İbrâhîm Ağa (1639), Mısır'a giderken şehîd olması Girid harbine sebeb olan Sünbül Ağa (1640), Taşyatur 'Alî Ağa (1644), Celâlî İbrâhîm Ağa (1645), İshâq Ağa (1647), bir kaç gün için Musâhib Mehmed Ağa, yine İshâq Ağa, Mes'ûd Ağa, yine Celâlî İbr. Ağa (1648), Mehmed Ağa (1649), Süleymân Ağa (1651), Behrâm Ağa (1652), Dilâver Ağa (1656), Solak Mehmed Ağa (1658), Muslî Ağa (1663), ölümünde Beşiktaş'da mahallesi olan 'Abbâs Ağa (1667), Yûsuf Ağa (1671), Hazînedâr 'Alî Ağa (1686), Mustafa Ağa (1687), Gedâyî Ahmed Ağa (1689), ölümünde İsmâ'îl Ağa (1690), Nezîr Ağa (1691), İshâq Ağa (1694), Yapraksız 'Alî Ağa (1695), Nezîr Ağa (1700), îdâmında 'Abdurrahmân Ağa (1703), Uzun Süleymân Ağa (1704), 'Anber Mehmed Ağa (1713), Mercân Ağa, Ünlü I. Hacı Beşîr Ağa (1717-1746), 29 yıl bu görevi yürütüp ölünce gene ünlü ve kötü şöhretli II. Hacı BeşîrAğa (1746-1752), îdâmında III. BeşîrAğa, Ebû-Vukuuf Ahmed Ağa (1754), IV. Beşîr Ağa (1757), Mercân Ağa (1768), ölümünde Gevher Ağa (1772), Sarıkcı V. Beşîr Ağa (1774), Hazînedâr Cevher Ağa (1779), İdrîs Ağa (1783), Bilâl Ağa (1789), ölümünde Hâlid Ağa (1791), ölümünde Halîl Paşalı Bilâl Ağa (1798), ölümünde Mercân Ağa (1807), Kaasim Ağa (1808), 'Anber Mehmed Ağa (1812), Hâfız Î'sâ Ağa (1815), Ebû-Bekr Ağa (1824), ölümünde Uzun 'Abdullâh Ağa (1826), Paşa Çırağı 'Abdullâh Ağa (7.1839), ölümünde Tâhir Ağa (1840), ölümünde Tayfûr Ağa (1844), Â'rif Ağa (1850), bunun vezîr olması üzerine Meh. Besîm Ağa (1855a), bir kaç ay sn. Hüseyin Ağa (7.1855), Meh. Râsim Ağa (1857a), bir kaç ay sn. (6.1857) Tahsîn Ağa (1859'de Medîne'ye gidip 1900'lere kadar yaşadı), Hayreddîn Ağa (1859a), Visâleddîn Ağa (1860b) (bu da Medîne'ye gidip 1900'lere kadar yaşadı), Talha Ağa (6.1861), ölümünde Cevher Ağa (1875), Süleymân Ağa (1876'da 3 ay), Nûreddîn Ağa (11.1876), ölümünde Hâfız Behrâm Ağa (1880), ölümünde Şerefeddîn Ağa (1888), Meh. Yâver Ağa (1889), ölümünde Na'îme Sultân'ın başağası Abdülganî Ağa (1897), 1909'a kadar makaamını muhâfaza etti, 1914'de öldü, Yahyâ Ef. hazîresine gömüldü, son kızlarağasıdır. 1909-22'de bu görev lağvedilmiş bulunuyordu, fakat Saray'da bu görevi yerine getiren siyâhî hadımlar mevcuddu.

Gene hadım ağalarından seçilen ser-musâhib-i hazret-i şehryârî'lerin sonuncuları şunlardır: Besîm Ağa(1852), Râmiz Ağa(1861), Şerefeddîn Ağa(1880), bunun kızlarağası olması üzerine Cevher Ağa(1888-1909). 31 Mart ihtilâlinde efendisi Sultân Hamîd aleyhinde dîvân-ı harb önünde yalan beyânda bulunmadığı için îdâm edildi ve Saray'ca şehîd sayıldı.

1884'de Yâver Ağa'nın 1. 'Osmânî ve 1. Mecîdî, 1908'de Ganî Ağa'nın murassâ 'Osmânî ve murassâ Mecîdî nişânları vardı.

Silâhdârân-ı Şehriyârî

Fâtih'in silâhdârlarından Ah. Ağa ile Meh. Ef.'nin adları biliniyor. Kaanûnî'ninkiler Kemânkeş Ah.Bey, Câ'fer Ağa, Meh. Ağa, dîğer Câ'fer Ağa'dır. Yerine Siyâvuş Ağa, Kaytâs Ağa (1569), Bosnalı İbr. Ağa, Bosnalı Halîl Ağa, Kayseriyyeli Halîl Ağa (1591), Has. Ağa (1592), Sarıkcı Must. Ağa (1595), Yavuz 'Alî Ağa (1597), Tırnakcı birâderi Hüs. Ağa, Öküz Meh. Ağa (1605), Derâqî Meh. Ağa (1606), Hezargradlı Meh. Ağa (1610), Mısır vâlîsi olunca Lefkeli Must. Ağa (1611), Mısır vâlîsi olunca İbr. Ağa (1617), Mısır vâlîsi olunca Husrev Ağa (1622), Melek Ah. Ağa (1624), Diyârbekr vâlîsi olunca Celeb Ah. Ağa (1632), Haleb v. olunca Bosnalı Mûsâ Ağa (1634), Mısır v. olunca Hüs. Ağa (1634), Budin v. olunca Bezirgân-zâde Must. Ağa (1635), vezîr olunca Abaza Siyâvuş Ağa (1635), Must. Ağa (1638), Diyârbekr v. olunca Yûsuf Ağa (1643), vezîr olunca İbr. Ağa (1643), Haleb v. olunca Kavuk Yûsuf Ağa (1644), Şâm v. olunca Murtazâ Ağa (1646), Şâm v. olunca Hâsekî Meh. Ağa (1648), Şâm v. olunca Kaplan Must. Ağa (1650), Bağdâd v. olunca Kastamonulu Muslî Ağa (1650), kubbe vezîri olunca Sül. Ken'ân Ağa (1652), vezîr olunca Çil Ah. Ağa (1654), Diyârbekr v. olunca Must. Siyâvuş Ağa (1656), Şâm v. olunca Must. Ağa (9.1656), Mora v. olunca 'Osmân Ağa (1657), Diyârbekr v. olunca Sarı Ken'ân Ağa (1659), Diyârbekir'e nasbında 'Ömer Ağa (1662), Mısır'a nasbında Hüs. Ağa (1664), Haleb'e nasbında Sâ'atci Meh. Ağa (1669), vezâretinde İbr. Ağa (1670), Kç. Sipâhî Must. Ağa (1678), vezâretinde Bıyıklı Must. Ağa (1680), vezâretinde Şâhîn Must. Ağa (1680), Moralı Has. Ağa (1684), Mısır'a nasbında Cerrâh Must. Ağa (1687), Elmâs Meh. Ağa (1688), Bey-zâde 'Alî Ağa (1689), vezâretinde Kç. 'Osmân Ağa (1691), vezâretinde Sirke 'Osmân Ağa (1693), Çerkes Has. Ağa (4.1694), Şâm'a nasbında Dâye-zâde İbr. Ağa (1698), emekliliğinde Çorlulu 'Alî Ağa (1700) silâhdâr-ı şehryârî oldular ve Sd. Çorlulu Dâmâd 'Alî Pş.'nın silâhdârlığında silâhdâr-ı şehryârî, hâsodabaşı'na takaddüm ederek Enderûn'un en yüksek âmiri oldu.

Çorlulu'nun vezâretinde İbşîr Has. Ağa (1703), ünlü târihçi Fındıklılı Meh.Ağa (12.1703), Hüs.Pş.-z. İbr. Bey (2.1704), Abaza Sül. Ağa (4.1704), vezâretinde Pazarköylü 'Alî Ağa (1704), vezâretinde Kadîd Yûsuf Ağa (1709), azlinde Halîl Ağa (1710), İbr.Ağa (1713), dîğer İbr. Ağa (1717), Erzurûm'a nasbında Boşnak Meh. Ağa (1721), vezâretinde Istanbullu Meh. Ağa (1725), vezâretinde Ebû-Bekr Ağa (1728), Halîl Ağa (1730), Yâ'qûb Ağa (1731), Adana'ya nasbında Dimetokalı Meh. Ağa (1733), kaymakamlığında, Sd. Baltacı Meh. Pş.-z. Must. Bey (1735), vezâretinde Hazîne kethudâsı 'Alî Ağa (1746), azlinde Sül. Ağa (1748), Bâğçevân-z.Meh. Ağa, 'Alî Ağa (1750), Bıyıklı 'Alî Ağa (1751), vezâretinde Bosnalı Hüs. Ağa (1755), az sn. Cihângîrli Meh. Ağa, vezâretinde Meh. Ağa (1756), azlinde Yûsuf Pş.-z.İbr. Bey (1757), azlinde Hamza Ağa (1758), azlinde Seyyid Meh. Emîn Ağa (1768), ölümünde Sun'ullâh Ağa (1771), az sn. vezîr olunca 'Abd. Ağa, vezâretinde Meh. Emîn Ağa (1774), vezâretinde Seyyid Meh. Ağa (1775), sadrâzam olunca Perîşân Must. Ağa (1779), Selânik'e nasbında Sallabaş Ah. Ağa (1780), vezâretinde Hattât İsm. Ağa (1782), vezâretinde Meh. Ağa (1783), Lâdikli Ah. Ağa (1786), Yahyâ Ağa (1787), azlinde Seyyid 'Abd. Ağa (10.1789), İslâm Meh. Ağa (8.1795), Halîl Ağa (1800), Sül. Ağa (1803), Torun Ah. Bey (1807), 'İzzet

Pş.-z. Meh. Bey(1808), bir ay sn. Receb Pş.-z. Meh.Bey, Hacı Meh. Emîn Ağa (12.1808), Ah. Pş.-z.'Alî Bey (1811), İbr. Ağa (1818), İlyâs Ağa (9.1818), 'Alî Ağa (1823), 12.1831'de 'Alî Ağa'nın ölümüyle II. Mahmûd, silâhdârlığı lağvetti. Yerine mâbeyn müşîriyyeti ve çukadârlık, rikâbdârlık yerine başmâbeyncilik kuruldu.

Mâbeyn-i Hümâyûn Müşîrleri

İlk mâbeyn müşîri, II. Mahmûd'un bu göreve getirdiği Ah. Fevzî Pş.'dır (1832-1833). Oğlu I. 'Abdülmecîd tahta geçince (1839-1861) bu makaama "Cihân Seraskeri" denen Has. Rızâ Pş.'yı getirdi (1839-1845). Sonra bu makam boş kaldı (1845-57). Rızâ Pş. tekrâr mâbeyn müşîri oldu (1857-61). Kardeşi Sultân 'Abdül'azîz (1861-1876), bu makaama -sadrâzam da olan- Dâmâd Meh. 'Alî Pş.'yı getirdi. Sn. eski başkâtib İsm. Hakkı Pş. (doğ. 1819) (11.8.1864-12.3.1868), ölümünde Raûf Pş., 17.11.1871'e kadar bir yıl Zîver Pş., eski başkâtib olup 17.11.1871'den ölümü olan 7.3.1875'e kadar 'Abdülhamîd Ferîd Pş., bu görevde bulundular, sonuncular sivil oldukları için mâbeyn nâzırı dendi ve hazîne-i hâssa nâzırlığı da uhdelerine verildi. Sultân 'Azîz'in hal'inde bu görev boştu. V. Murâd'ın 3 aylık saltanatında (1876) bu görevi eniştesi Dâmâd Nûrî Pş. îfâ etti. II. 'Abdülhamîd (1876-1909) de bu göreve bir dîğer eniştesi olan Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Pş.'yı getirdi. Çok az sn. Eğinli Sa'îd Pş., mâbeyn ferîkı ve sn. Halîl Pş. gene mâbeyn ferîki oldular. 20.5.1878'de bu makaama Gaazî 'Oşmân Pş. getirildi ve 5.4.1900'de ölünceye kd. 22 yıla yakın bu makaama gerçekten şeref verdi. Ondan sonra pâdişâh bu makaamı lağvetmemekle berâber, bu göreve kimseyi getirmedi. Bu sûretle 1900'de mâbeyn müşîriyyeti fiilen târîhe karışmış oldu. 1900'den 1909'a kadar muâyedelerde taht'ın saçağını müşîr Fuâd Pş. ve Şâm'a sürülünce müşîr 'Ömer Rüşdî Pş. tuttular. Ayrıca bir müşîr, "selâmlık resm-i âlîsine me'mûr" olarak selâmlık resimlerindeki haftalık yüksek düzeydeki protokol ve güvenlikten mes'ûl idi.

Halîfe İkinci Abdülmecîd'e mâbeyn müşîri yerine Cevâd Paşa(orgeneral, Çanakkale kahramânı, Çobanlı) "saray nâzırı" unvânıyle TBMM tarafından atandı.

Başmâbeynciler

Cihân Seraskeri Has. Rızâ Pş. (7.1839), 'İzzet Meh. Bey, Emîn Ef. (1844), Hamdî Bey (1846), Selîm Ef. (1848), 'Alî Bey (1854), Neş'et Bey (1855), 'Oşmân Ef. (1857), Ah. Bey (1860), Gaalib Bey (1860), Hacı Emîn Ef. (1861), Nevres Pş. (1862), Hacı Has. Refîq Bey (1862), Yâver Bey, Hâlid Bey, Has. Refîq Bey (2), 'Alî Bey (1864), Nevres Pş.(3)(1870), Hûrşîd Bey 1871, Mehmed Paşa(1) 1872, Zîver Paşa(2) 1872, Mehmed Paşa(2) 1.1873, Fuâd Bey 3.1873, Hayrî Bey 4.1873, Şevket Bey 5.1873, Hâfız Mehmed Bey 1873, Edhem Bey (1876'da 3 ay), Sa'îd Bey (sadrâzam) (1 gün), Nâfiz Pş. (1876), Hacı Has. Bey (1876), Hamdî Pş. (1880), -Şişli ile Harbiye arasındaki semte ve gene sâhibi olduğu büyük matbaaya adını veren- 'Oşmân Bey (1883), Hacı 'Alî Pş. (1890-1908 = 18 yıl), Nûrî Pş. (1908), Lutfî Simâvî Bey (1909), Hâlid Hûrşîd Bey (1912), (ölm. 1.5.1916, vezîr Hûrşîd Paşa'nın kç.oğlu), Meh.Tevfîq Bey(29.7.1912), Lutfî Simâvî Bey (10.7.1918), 1. ferîq Yâver Pş. (14.4.1919), hâriciye müsteşârı Müftîoğlu Ah. Hikmet Bey (18.11.1922 - 3.3.1924).

Ser-kurenâ da denen başmâbeynci, protokolde başkâtib'e takaddüm ederdi. Protokol değişmemekle berâber devletin Yıldız'dan yönetildiği 1878-1908 arasında başkâtib, fevkalâde büyük ehemmiyet kazandı ve başmâbeynci gölgede kaldı.

1894'de başmâbeynci "ser-kurenây-ı Hazret-i Şehryârî" Hacı 'Alî Bey, bâlâ idi, henüz vezîr pâyesi almamıştı, Hazîne-i Hâssa meclis-i idâre reîsi, vâlide kethudâsı, 10 yıla yakın 2. mâbeynci, sn. başmâbeynci oldu, 1. 'Osmânî ve 1. Mecîdî nişanları vardı. 2. mâbeynci Nûrî Pş., askerdi (ferîq, murassâ 'Osmânî, murassâ Mecîdî). Dîğer mâbeyncilere sıra numarası verilmiyordu, kıdemlerine göre şu şekilde sıralanıyorlardı: Meh. Bey (ûlâ sânîsi, 1. 'Osmânî, 1. Mecîdî), Râgıb Bey (bâlâ, 1. 'Osmânî, 1. Mecîdî), Emîn Bey (bâlâ, 2. 'Osmânî, 1. Mecîdî), Meh. Â'rif Bey (ûlâ sânîsi, 2. 'Osmânî, 1. Mecîdî), Bekir Sıddık Bey (mütemâyiz, 2. 'Osmânî, 2. Mecîdî), Fâiq Bey (mütemâyiz, 3. 'Osmânî, 2. Mecîdî).

1908 başında başmâbeynci gene Hacı 'Alî Pş. idi (vezîr, murassâ İftihâr, murassâ 'Osmânî, murassâ Mecîdî). 2. mâbeynci gene Nûrî Pş. idi (müşîr, hepsi murassâ İftihâr, 'Osmânî, Mecîdî). Kıdem sırasıyle dîğer mâbeynciler: Meh. Pş. (ferîq, murassâ, 'Osmânî ve Mecîdî), Râgıb Pş. (vezîr, hepsi murassâ İmtiyâz, 'Osmânî, Mecîdî), Emîn Bey (bâlâ, murassâ 'Osmânî, 1. Mecîdî), Meh. Â'rif Bey (bâlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî), Bekir Sıddık Bey (bâlâ, murassâ 'Osmânî, 1. Mecîdî), Fâiq Bey (bâlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî), Rızâ Bey (bâlâ, 2. 'Osmânî, 1. Mecîdî).

1912'de "ser-karîn-i Hazret-i Şehryârî" Lutfî (Simâvî) Bey idi (bâlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî). 2. mâbeynci -sonra başmâbeynci olan ve Müşîr Nâmık Pş.'nın kızından torunu bulunan Mülkiyeli- Meh. Tevfîq Bey'di (ûlâ, 2. 'Osmânî ve Mecîdî), ayni zamanda "Mâbeyn-i Hümâyûn müdîri" idi. 3. mâbeynci İbr. Bey rütbesizdi, 3. Mecîdî'si vardı. Mâbeyn müdîr muâvini Recâî Bey'di (sâniye, 4. Mecîdî). Ceyb-i Hümâyûn kâtibi Hacı Hakkı Bey (mütemâyiz, 3. 'Osmânî, 4. Mecîdî), kurenâlık dâiresinde bulunuyordu.

Yukarıda anılan başmâbeyncilerden Refîq Pş., mîrlivâ 'Ismet Pş. oğludur, sonraları Diyârbekr ve Adana v., vezâret'le Bağdâd ve Sûriye v. oldu. Yâver Bey, Hacı Emîn Pş. dâmâdıdır. Hüsâmeddîn Bey'in kardeşi İbr. Bey de mâbeynci idi.

Mâbeyn-i Hümâyûn Başkâtibleri

1) Must. Nûrî Ef. (1831). 2) Köprülü-zâde (Kıbleli-zâde) Vassâf Bey (1831-1836), Pertev Pş. dâmâdı, îdâm edildi. 3) Sa'îd Bey (1836-1839), Dârendeli Meh. Ef. oğlu, ölm. 1849. 4) Tevfîq Bey (1839-19.7.1842). 5) 'Alî Şefîq Bey (Paşa, 1805? 18.6.1867) (19.7.1842 - 22.4.1848). 6) 'Abdülhamîd Ferîd Ef. (28.4.1848 - 31.1.1855), sn. paşa, vezîr, nâzır, Mâbeyn nâzırı (müşîri) da oldu, hâtırâtı var (1815 -7.3.1875). 7) Safvet Ef. (31.1.1855-1855), sonradan sadrâzam oldu, Reşîd Pş. yetiştirmesi. 8) 'Alî Şefîq Pş. (2) (1855), Eğinli Hacı Meh. Ağa oğlu İsm. Hâşim Ef. oğlu, vezîr 23.11.1854, mâliye ve 3 def'a evkaaf nâzırı, ölm. 18.6.1867.

9) İsm. Hakkı Bey (2.1855-23.11.1861), Uzun Zıyâ Ef. oğlu, 5 yıl Mâbeyn 2. kâtibliğinden sn. başkâtib, sn. bâlâ ise sadâret müsteşârı, hazîne-i hâssa nâzırı, 1864'de vezâret'le bahriye nâzırı ve mâbeyn müşîri (1819-12.3.1868).

10) Bursalı Emîn Bey (23.11.1861-1.1.1863), 7 yıl Mâbeyn 2. kâtibliğinden sn. başkâtib oldu, iki başkâtibliği arasında Vâlâ üyesi, Âlî Pş. yetiştirmesi, 1876'da senatör, bâlâ.

11) Manşûrî-zâde Muşt. Nûrî Ef. (1.1.1863-10.1863), İzmirli, sn. vezîr, evkaaf nâzırı, târihçi.

12) Emîn Bey (2) (1863-25.9.1871). 13) Halîmî Ef. (1871-1872), 12 yıl Mâbeyn kâtibliğinden sn. başkâtib, sn. Şûrây-ı Devlet üyesi oldu, 1875'de öldü, bâlâ. 14) Refîq Bey (1872-1.1876), Sâib Pş. oğlu, bâlâ, serasker müsteşârı iken başkâtib oldu, 1878'de öldü. 15) Â'tıf Bey (1.1876-6.1876), bâlâ, hâtırâtı var, şâir.

16) Zıyâ Bey (1876), Sultân Murâd'ın cülûsunda 24 saat bu makamda bulundurulduktan sonra diktatör Hüs. 'Avnî Pş. tarafından uzaklaştırılan büyük şâir, 'Abdülhamîd Zıyâeddîn Pş. Reşîd Pş. yetiştirmesi, Sul. Mecîd'in, sn. Sul.'Azîz'in Mâbeyn 3. kâtibliğini yaptı, Yeni Osmanlılar'ın lideri ve sadrâzam adayı idi.

17) Sâ'dullâh Bey (1876), Sultân Murâd'ın 3 ay başkâtibliği, ticâret nâzırlığından alınarak yaptırıldı, ünlü edîb, şâir, vezîr.

18) Sa'îd Bey (9.1876-4.1878), Sd.Kç.Meh. Sa'îd Pş.'dır. Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Pş.'nın tavsıyesiyle yeni tahta çıkan II. 'Abdülhamîd'e başkâtib oldu. Bâb-ı Âlî'nin pek çok yetkisini Mâbeyn başkitâbetinde aktararak Tanzîmât düzenini bozdu ve Sultân Hamîd'in şahsî idâresini sağladı.

19) Lebîb Ef. (4.1878), Hakkı Pş. dâmâdı, Temyiz 2. reîsi ve sn. başsavcısı oldu.

20) 'Alî Fuâd Bey (4.1878-29.7.1879 + 2.9.1879 - 7.1880), Âlî Pş. oğlu, bâlâ, sn. maârif nâzırı oldu.

21) 'Alî Rızâ Bey (7.1880 - 1884), vezâret verildi (31.7.1882), Mümtâz Ef. oğlu, Gaazî 'Osmân Pş.'nın bacanağı, sn. hazîne-i hâssa ve defter-i hâkaanî nâzırı oldu. İki def'a Mâbeyn başkâtibliği vardır.

22) Süreyyâ Pş. (1884-1894), 10 yıl bu görevde bulundu, gazetecilikten gelme (1845-24.11.1894), ölümüne kadar başkâtiblikte kaldı, 1886'da vezîr oldu. Başmâbeynci 'Osmân Bey'in dâmâdı idi.

23) Tahsîn Pş. (25.11.1894-8.1908), 1902'de vezîr oldu, 14 yıl bu görevde kalarak rekor kırdı, hâtırâtı vardır.

Tahsîn Paşa(1858-22.1.1933=75), med.Eyüb. Suûd Ef. oğlu.

24) 'Alî Cevâd Bey (Açıkalın) (1908-1909), uzun müddet Mâbeyn 2. kâtibliği yaptıktan sn. başkâtib oldu, bâlâ, hâtırâtı var, Mülkiye me'zûnu, Muhyiddîn Ef. oğlu.

25) Hâlid Zıyâ Bey(Uşaklıgil) (27.4.1909 - 31.12.1912), Türk edebîyâtının muhtemelen en büyük romancısı, başkâtibliğindeki hâtırâtını *Saray ve Ötesi* adıyle bir kaç cild hâlinde yayınladı ki pek çok yerde yalan söylemektedir ve tamâmen -bir edîbe yakışacak derecede- hissîdir.

26) 'Alî Fuâd Bey (Türkgeldi) (31.12.1912 - 30.6.1920), bunun da hâtırâtı ve son devir Osmanlı târîhinin mühim kaynakları olan bir kaç eseri vardır.

27) Rif'at bey (20.4.1920 - 18.11.1922).

27-A) İhsân Bey(18.11.1922-11.2.1923).

28) Mustafa Nûrî Bey (Kayaalp) (11.2.1923 - 3.3.1924), Mülkiyeli, ûlâ, 1939'da Çorum mv.

1894'de Mâbeyn başkâtibi Süreyyâ Pş. idi (vezîr, hepsi murassâ İmtiyâz, 'Osmânî, Mecîdî). Tahrîrât-ı ecnebiyye kâtibi Münîr Pş. idi (vezîr, hepsi murassâ İftihâr, 'Osmânî, Mecîdî). "Mâbeyn-i Hümâyûn kâtibi" unvânını taşıyanlar: Fâzıl Bey (ûlâ, 2. 'Osmânî ve Mecîdî), Nûrî Bey (bâlâ, 2. 'Osmânî, 1. Mecîdî), Hüs. Kâzım Bey (Ist. 23.1.1860 - Ist.13.11.1920 = 60,9,21, tâcir Must. Nazîf Ef. ile Hûriye Hn. oğlu, Mülkiye 1879 me'zûnu, müel., murassâ 'Osmânî, Bükreş elçisi 23.12.1895, Washington büyükelçisi 24.8.1908, Roma büyükelçisi 10.2.1909-30.9.1911, Ar., Fârs., Alm., İng., Romence, 1883'deki izdivâcında 1 oğul, 2 kız), sn. başkâtib olan 'Alî Cevâd Bey (bâlâ, 2. 'Osmânî, 1. Mecîdî), Nû'mân Kâmil Bey(ûlâ, 2. 'Osmânî, 1. Mecîdî), Fâiq Bey (ûlâ, 2. 'Osmânî, 1. Mecîdî), Hakkı Bey (ûlâ sânîsi, 3. 'Osmânî, 2. Mecîdî), 'Alî Ekrem Bey (Bolayır) (Nâmık Kemâl'in oğlu) (ûlâ sânîsi, 3. 'Osmânî, 3. Mecîdî), Tevfîq Bey (ûlâ sânîsi, 3. 'Osmânî ve Mecîdî), Meh. Cevâd Bey (mütemâyiz, 4. 'Osmânî, 3. Mecîdî), Rüşdî Bey (mütemâyiz, 4. 'Osmânî ve Mecîdî), Meh. Sa'îd Bey (mütemâyiz, 4. 'Osmânî ve Mecîdî), Refîq Bey (mütemâyiz, 4. 'Osmânî ve Mecîdî), Nasrî Bey (ûlâ sânîsi, 4. 'Osmânî ve Mecîdî), Meh. Â'qil Bey (mütemâyiz, 4. Mecîdî), Fethî Bey (sâlise, 4.Mecîdî), Şefîq Bey (sâlise, 4. Mecîdî), 'Abdurrahmân Zekî Bey (sâlise, 4. Mecîdî), Sezâî Bey (sâlise, 4. Mecîdî), İsm. Hakkı Bey (sâlise, 4. Mecîdî), Refîq Bey (sâlise, 4. Mecîdî). Bunların çoğu Mülkiye me'zûnu idi. Her yıl Mülkiye'yi 1. sırada en yüksek notla bitireni Sultân Hâmid, Mâbeyn kâtibi alırdı.

1908'de başkâtib Tahsîn Pş. idi (vezîr, hepsi murassâ İftihâr, İmtiyâz, 'Osmânî, Mecîdî). 2. kâtib ayni zamanda mâbeynci olan (Hülü-zâde 'Arab) 'İzzet Pş. idi (vezîr, hepsi murassâ İftihâr, İmtiyâz, 'Osmânî, Mecîdî). Dîğer kâtibler kıdem sırasiyle: 'Alî Cevâd Bey (bâlâ, hepsi murassâ İftihâr, 'Osmânî, Mecîdî), Hakkı Bey (bâlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî), Refîq Bey (bâlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî), Fethî Bey (bâlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî), Şefîq Bey (ûlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî), 'Abdurrahmân Zekî Bey (ûlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî), Sezâ' Bey (ûlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî), İsm. Hakkı Bey (ûlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî), Rif'at Bey (ûlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî), Ecved Bey (ûlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî), Tevfîq Bey (ûlâ, 2. 'Osmânî ve Mecîdî), Emîn Bey (ûlâ sânîsi, 2. 'Osmânî ve Mecîdî), Vâsıf Bey (ûlâ sânîsi, 2. 'Osmânî ve Mecîdî), Hüs. Na'îm Bey (ûlâ sânîsi, 2. 'Osmânî ve Mecîdî), Meh.Münîr Bey (ûlâ sânîsi, 2. 'Osmânî ve Mecîdî), 'Ömer Lutfî Bey (ûlâ sânîsi, 2. 'Osmânî ve Mecîdî), İsm. Hakkı Bey (ûlâ sânîsi, 2. 'Osmânî ve Mecîdî),Meh. 'Alî Bey (sâniye, 4. Mecîdî), Necîb Bey (sâlise, 3. Mecîdî), Kemâl Bey (sâlise, 3. Mecîdî), Meh. Sâ'deddîn Bey (sâniye, 3. 'Osmânî), Nizâmeddîn Bey (sâlise, nişânı yok).Tahrîrât-ı ecnebiyye kâtibi Gaalib Pş. (vezîr, murassâ İftihâr ve Mecîdî, 1. 'Osmânî).

1911'de Mâbeyn-i Hümâyûn başkâtibi Hâlid Zıyâ Bey (ûlâ, 2. 'Osmânî, 1. Mecîdî), kâtibleri İhsân Bey (mütemâyiz, 4. 'Osmânî), Nüzhet Bey (mütemâyiz, 4. 'Osmânî), Murtazâ Bey (ûlâ sânîsi, 2. 'Osmânî, 3. Mecîdî), 'İzzet Bey (4. 'Osmânî).

'Alî Fuâd Türkgeldi (Ist. 8.7.1867 - Ist. 3.2.1935 = 67,6,26), dâhiliye müsteşârı Celâl Bey'in oğlu Terceme Odası mühimme md. Cemâl Bey'in oğludur ve atası III. Selîm'in barut-hâne nâzırı Seyyid Meh. Tevfîq Ef.'dir. Lisân Mektebi ve yılın 1.'si ol. Hukuk me'zûnu, dâhiliye mektûbî mülâzımı 5.12.1881, dâhiliye mektûbî müdürü,

mektûbcusu 28.6.1901, müsteşâr vekîli 9.7.1903, müsteşârı, sadâret mektûbcusu 22.9.1908, dâhiliye müsteşârı (2) 8.9.1909, Mâbeyn başkâtibi, sadâret müsteşârı 27.10.1920-11.1922, med. Yahyâ Ef., oğlu büyükelçi. Ûlâ sânîsi 4.9.1893, bâlâ 13.8.1902, 4. Mecîdî 16.10.1890, 3. 'Osmânî 2.2.1894, 1. Mecîdî 28.9.1901.

İmrahorlar

Emîr-i âhûr-i kebîr'e halk "büyük imrahor" ve kısaca imrahor demiştir. Yardımcısı bir de kç. imrahor vardır. İmrahor iken vezârete geçenler çoktur, sadrâzamlığa geçen de vardır. II. Bâyezîd'in imrahoru Arnavud İlyâs Bey, Yavuz'un imrahoru Bıyıklı Meh. Ağa, 1517'de Diyârbekr beylerbeyisi olunca Hasan Ağa, Haleb beyl. olunca Hızır Ağa (1531), Köstendil beyi olunca Kızılahmedlü (Cândâroğlu) Must. Ağa, Rûmeli beyl. olunca Doğancı Hacı Ah. Ağa (1555), Karamân beyl. olunca Sofu 'Alî Ağa (1558), Mar'aş beyl. olunca Husrev Ağa (1561), azlinde Hırvat Siyâvuş Ağa (1568), silâhdâr olunca Silâhdâr Kaytâs Ağa, azlinde Eski Hüs. Ağa (1575), Ferhâd Ağa, Mar'aşlı Meh. Ağa, 2. def'a Eski Hüs.Ağa(1583), ölümünde Sâ'atci Has.Ağa(1584), Nûh Ağa(1589), Sokollu-zâde Lala Meh.Ağa, Has.Ağa(1592), Kefe beyl.olunca Lala 'Alî Ağa(1593), Nahcivân beyl.olunca Silâhdâr Has.Ağa(1595), Tırnakcı Has.Ağa(1596), Türk Ah.Ağa(1597), Nakkaaş Has.Ağa, Kaasim Ağa(1602), Must.Ağa(5.1603), dâmâd olunca İbr.Ağa(1604), Hunnâq Must.Ağa(6.1604), Rûmeli'ne nasbında Maryol Hüs.Ağa (5.1605), Câ'fer Ağa(1606), bir kaç ay sn.beylerbeyi nasbında İbr.Ağa(1611), İskender Ağa(1614), beylerbeyi nasbında Hâsodabaşı Ah.Ağa(1615), Beyli Must.Ağa(1617), Hamîdî Must.Ağa(1618), Mısır'a nasbında Sül.Ağa(1619), Şâm'a nasbında Çatalcalı Has.Ağa(1620), kapdân-ı deryâ nasbında Kara Must.Ağa(1621), Bosnalı Receb Ağa(1623), bir kaç ay sn.vezîr olunca Köprülü Meh.Ağa(1624), beylerbeyi olunca Ebû-Bekr Ağa(1627), Mûsul'a nasbında Cânpulâd-z.Must.Bey(1631), kapdân-ı deryâ olunca Hattât Hasan Ağa (1631), Sarı Hüs.Ağa(1632), kapdân-ı deryâ olunca Nasûh Pş.-z.Hüs.Bey(1634), Budin'e tâyîninde Kara Ah.Ağa(1636), Mısır'a tâyîninde Şâhîn Ağa(1637), İbşîr Must.Ağa, Budin'e tâyîninde Tekeli Must.Ağa(1638), 'Ankebût Ah.Ağa(4.1639), Siyâvuş Ağa(1642), 'Osmân Ağa(1643), Rûmeli'ne nasbında Bosnalı Sâlih Ağa(1.1644), Haydar Ağa-z.Meh.Ağa(1644), Mısır vâlîsî olunca Ebe dâmâdı Meh.Ağa(1646), Sâlih Pş.kardeşi Murtazâ Ağa(1.1647), kapdân-ı deryâ olunca vezâret'le Tavukcu Must.Pş(8.1648), Erzurûm'a nasbında Abaza Has.Ağa(5.1649), Abaza Ah.Ağa(11.1651), kubbe-nişîn olunca Çavuşbaşı Bosnalı İsm.Ağa(1654), Sührâb Meh.Ağa(1656), 2. def'a İsm.Ağa(9.1656), kubbe-nişîn olunca Merzifonlu Kara Must.Ağa(9.1658), Silistre'ye nasbında Cânpulâd-z.Hüs.Bey(9.1660), Budin'e nasbında Kara İbr.Ağa(7.1673), vezîr olunca sadâret kethudâsı Sarı Sül.Ağa(1676), vezîr olunca Silâhdâr Şâhîn Must. Ağa(1684), Boğaz muhâfızı olunca Receb Ağa(7.1684), vezîr olunca Voynuk Meh.Ağa(1686), Dâye-z.'Ömer Ağa(1687 sonu), Silâhdâr Elmâs Meh.Ağa(1690), nişâncı olunca çukadâr Taslak İsm.Ağa(1690), Kç.İbr.Ağa(1693), kethudâ olunca Filibeli Meh.Ağa(1694), Çalık Ah.Ağa(1695), 2. def'a Meh.Ağa(1697), azlinde Çerkes Meh.Ağa(1698), Haleb'e nasbında Sarı Sül.Pş.-z.Yûsuf Bey(1700),

Kıbleli-zâde 'Alî Bey, 2. def'a Çalık Ah.Ağa(3.1703), Abaza Ah.Ağa, Baltacı Meh.Ağa(9.1703), kapdân-ı deryâ olunca İbşîr Hüs.Ağa(5.1704), Hazînedâr 'Osmân Ağa(1.1705), çukadâr Freng 'Osmân Ağa(1705), Çerkes Sül.Ağa(1709), kapıcılar kethudâsı 'Osmân Ağa(1710), 2. def'a Hazînedâr 'Osmân Ağa(8.1711), îdâmında Türk Meh.Ağa(12.1711), Mührdâr Must.Ağa(1713), Çerkes Ah.Ağa(1713), 3. def'a Çalık Ah.Ağa(1714), Kudüs'e tâyîninde Sül.Ağa(1715), Şâm'a tâyîninde vezîr ağası Meh.Ağa(1716), Haydar Ağa(1717), azlinde İbr.Pş.-z. Must.Bey(1726), Kara Meh.Pş.-z.Must.Bey(1730), Hatîb-z.Yahyâ Ağa(1.1733), Halîl Ağa(1734), Aydın'a nasbında 2. def'a Meh.Pş.-z.Must.Bey(1735), vezîr olunca Şehlâ Ah.Ağa(1736), Aydın'a tâyîninde Has.Pş.-z.'Abd.Bey(5.1738), Kıbrıs'a tâyîninde Şâtır Hüs.Ağa(1745), Şehsüvâr-zâde Must. Bey(1746), kapdân-ı deryâ olunca İbr.Pş.-z.Durak Meh.Bey(11.1746), Konya'ya nasbında Köse Halîl Pş.-z.Must.Bey(1749), 'Abdurrahmân Pş.-z.Bâhir Must.Bey(1750), imrahorlukdan sadrâzam olunca Meh.Emîn Ağa-z.Sâdık Ağa(6.1752), Kel. Ah.Pş.-z.'Alî Bey(1756), vezîr olunca 'İvaz Pş.-z.Halîl Bey(1757), Must.Ağa(1758), dîğer Must.Ağa (1760), kapdân-ı deryâ olunca 2. def'a Köse Halîl Paşa-zâde(10.1760), Seyyid Ah.Ağa, İbr.Reşîd Ağa(3.1762), ölümünde 2. def'a Seyyid Ah.Ağa(1763a) (görevde iken vezâret aldı), 2. def'a Halîl Bey(1764a), Selîm Ağa(3.1766), Kara Meh.Pş.-z.Mahmûd Bey (1766b), Kara Halîl Ağa(1767), vezîr olunca Evliyâ Hacı Ah.Ağa(2.1769), Dârendeli Meh.Ağa(3.1769), Boğaz muhâfızı olunca Yazıcı-z.Must.Bey(1769), 3. def'a Halîl Bey(8.1769), vezîr olunca 'Abd.Pş.-z.'Abdüllatîf Bey(1770a), Divitdâr Meh.Pş.-z.Hacı 'Abdî Bey(1773), Hacı Mustafa Ağa(1774 başı), vezîr olunca Çerkes Meh.Bey(1777), İsm.Pş.-z.Kara 'Alî Bey(1780), 2. def'a Meh.Bey(1781), Çukadâr Hüs.Ağa, 3. def'a Meh.Bey(1785), 'İzzet Pş.-z.Sa'îd Bey(1786), Hoca Meh.Ef.(4.1789), Çayır-z.İbr.Ağa (1792a), İsm.Zühdî Bey(1795b), vezîr olunca 2. def'a Sa'îd Bey(7.1801), Râtib Pş.-z.Şemseddîn Bey(Nâmık Kemâl'in dedesi) (1802), Kör Meh.Sa'îd Ağa(1807), îdâmında Moralı Ebû-Bekr Ağa(1808), Çukadâr Arnavud Ah.Ağa, 3. def'a Sa'îd Bey, ölümünde Kara Meh.Ağa(1810), kapdân-ı deryâ olunca Hâfız Must.Nûrî Ağa(12.1811), vezîr olunca Sıvaslı İsm.Ağa(1813), Zeynelâ'bidîn Bey(11.1813), Deli 'Abd.Ağa, kapdân-ı deryâ olunca Halîl Ağa(7.1819), azlinde Şehlâ İbr.Ağa(6.1820), vezîr olunca Ramazân-z.Hacı 'Alî Bey(3.1823),Şehsüvâr-z.Dervîş Meh.Bey(6.1826),Ayaşlı Meh.Mes'ûd Ağa(7.1826), Pepe Meh.Ağa(1829a), Dâye-z.Hüs.Bey, ölümünde Dâye-z.Has.Bey(1836-1837).

Silâhdârlar listesinde olduğu gibi imrahorlar listesinde de isimlerden, ne kadar çok sadrâzam yetiştiği anlaşılır. Makam lağvedilince tebdîl ser-hademesi 'Osmân Ağa, ilk ıstabl-ı âmire müdîri oldu. Sonra Must.Ağa, sn.gene 'Osmân Ağa bu göreve geldi ve ikisine de görevlerinde Rûmeli beylerbeyisi derecesinde sivil paşalık verildi. Sultân Azîz devrinde(1861-76) Hacı Hamdî Ağa, Sül.Ağa, 'Abdî Pş.-z.Raûf Pş., mîrlivâ Muzaffer Pş., ferîq Nûrî Pş., 'İzzet Pş., mîrlivâ Fâiq Pş., bu makaama geldiler. 1894'de bu 'İzzet Pş., ıstabl-ı âmire(hâs ahırlar) müdîri idi(ferîq, 2. 'Osmânî, 1. Mecîdî), başbaytâr Nûrî Bey(4. 'Osmânî, 5. Mecîdî), başkâtib Must. Â'sım Ef.(sâniye) idi. 1908'de müdîr Fâiq Pş.(1. ferîq, hepsi murassâ İftihâr, 'Osmânî, Mecîdî) idi. 1912'de müdîr Şeref Bey idi(yarbay, 4. 'Osmânî).

II

SADRÂZAMLAR

Sadâret Makaamı

Dîvân-ı Hümâyûn denen imparatorluk hükûmeti(bakanlar kurulu), 1656'ya kadar Topkapı Sarayı'nda Kubbealtı'nda toplanırken bu târihten sonra Bâb-ı Âlî'ye yerleşti ve Bâb-ı Âlî, Osmanlı hükûmeti yerine kullanılır oldu. Bu kurulun yânî hükûmetin başı olan ve silâhlı kuvvetler de -pâdişâh başkumandan sayılmasına rağmen- emrinde bulunan, şeyhulislâmın başında bulunduğu ilmiye teşkîlâtının tâyinlerini de bizzât yapan sadrâzam'ın asıl adı vezîr-i âzam = en büyük(ulu) vezîr olup, 1656'dan sonra ve daha çok halk dilinde sadr-ı â'zam dendi. Resmen vezîr-i âzam tâbîri 1922'ye kadar kullanıldı. Asırlarca sadrâzam ve Fr.le grand vizir, İng.the great vizir, Osmanlı devletinin başbakanı için kullanıldı. Sadrâzam, pâdişâhın, akla gelecek bütün sâhalarda, tam yetkili vekîli idi. Yalnız kadı hükmünü(mahkeme kararını) değiştiremez ve öğretim programına karışamazdı. Bütün görevliler, sadrâzama karşı mes'ûl idi. Yetkileri bugünki bütün başbakanların üzerinde idi. Bizzât ordunun başında sefere çıkarsa "serdâr-ı ekrem" unvânı alarak artık doğrudan doğruya pâdişâh yetkileri kullanır, elindeki tuğralı beyaz fermanları pâdişâh adına doldurur, kral nasbeder, yabancı hânedânları devirebilir, yabancı devletlerin istiklâline son verebilir, beylerbeyi îdâm ettirebilir, vezîr pâyesinde olanları tevkıyf edebilirdi.

7 sadrâzam, muhârebe meydânında şehid düştü: 1421'de Bâyezîd Paşa Sazlıdere, 1511'de 'Alî Paşa Gökçay, 1517'de Sinân Paşa Ridâniye, 1638'de Tayyâr Mehmed Paşa Bağdâd, 1691'de Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa Salankamen, 1697'de Elmâs Mehmed Paşa Zenta, 1716'da Dâmâd 'Alî Paşa Petervaradin meydan muhârebelerinde şehîd oldular. Bunlardan 2. ve 3.'sü beyaz hadım idi. 36 sadrâzam sultânlarla evlenerek dâmâd-ı şehryârî oldular ve 2'si de hanım-sultân ile evlendi. Bir sadrâzam, iki ayrı sultân ile evlendi(Melek Ahmed Paşa). 5 sadrâzam beyaz hadımdır. İkisi yukarıda anıldı, bir dîğeri Kaanûnî'nin sadrâzamlarından Süleymân Paşa'dır. Bu 5 sadrâzam toplam 12 yıl, 6 ay, 1 gün iktidarda kaldılar.

Bir makaama müteaddid def'a gelmek değil, o makamda en uzun müddet kalmak mühimdir. Bununla berâber, sadâret makaamına müteaddid def'alar getirilmiş olanlardan bir kaç satırla bahsetmek istiyorum. Bu hususta rekor, Küçük Meh.Sa'îd Pş.'dadır. II. 'Abdülhamîd devrinde 7 + kardeşi V. Meh.Reşâd devrinde 2 = 9 def'a, sadrâzam oldu. Must.Reşîd Pş.2. gelmektedir: I. 'Abdülmecîd devrinde 6 def'a sadârete getirildi. 6 sadrâzam 5 def'a, 2 sadrâzam 4 def'a, 6 sadrâzam 3 def'a, bu göreve geldiler. 2 def'a gelenler çoktur.

Mütercim Meh.Rüşdî Pş., 4 pâdişâh devrinde sadâret görevinde bulunarak bir başka rekorun sâhibidir. Ayni rekora, gene 4 pâdişâh devrinde sadrâzamlık yapan Halîl Pş. da sâhibdir. Her ikisinde de pâdişâhlar 2 batın'dandır. 4 sadrâzam 3 pâdişâh devrinde makamda bulundular ve iki pâdişâh devrinde sadârette bulunanlar çoktur. 3 batın pâdişâh devrinde sadârette bulunanlar Çandarlı-zâde 'Alî Pş.ile Sokollu Meh.Pş.'dır. Çandarlı-zâde, I. Murâd ve oğlu Yıldırım Bâyezîd ve bunun oğlu I. Süleymân devirlerinde tek def'a sadârette bulundu. Kezâ Sokollu, Kaanûnî ve oğlu II. Selîm ve bunun oğlu III. Murâd devrinde bir def'a sadrâzam oldu.

26 yaşında(Köprülü-zâde Fâzıl Ah.Pş.) ve buna yakın yaşta çok genç sadrâzam olanlar olduğu gibi, 80 küsûr yaşında gelenler de vardır. En az sadârette bulunan, 4 saatle Zurnazen Must.Pş.'dır. 51 sadrâzam 4 yıldan fazla sadârette, 14 sadrâzam 3 ilâ 4 yıl arası, 16 sadrâzam 2 ilâ 3 yıl arası, 42 sadrâzam 1 ilâ 2 yıl arası sadârette bulundular. Dîğerlerinin sadâret müddeti 1 yıldan azdır.

1323'den 1990'a kadar müddet içinde Türkiye'de sadrâzam ve başvekil olanlardan en çok iktidar makaamında kalanlar sırasıyle şunlardır:

1) Çandarlı-zâde Hayreddîn Paşa: 22 yıl, 4 ay
2) Çandarlı-zâde 'Alî Paşa: 19 yıl, 10 ay, 27 gün
3) İsmet İnönü(10 def'a): 16 yıl, 11 ay, 25 gün
4) 'Alâeddîn Paşa: 16 yıl
5) Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa: 15 yıl, 4 gün
6) Dâmâd Koca Dâvûd Paşa: 15 yıl
7) Raûf Paşa(5 def'a): 14 yıl, 9 ay, 25 gün
8) Dâmâd Rüstem Paşa(2 def'a): 14 yıl, 7 ay, 19 gün
9) Dâmâd Sokollu Mehmed Paşa: 14 yıl, 3 ay, 15 gün
10) 'Adnî Mahmûd Paşa(2 def'a): 14 yıl
11) Çandarlı-zâde Halîl Paşa: 13 yıl, 2 ay
12) Dâmâd Makbûl İbrâhîm Paşa: 12 yıl, 8 ay, 18 gün
13) Dâmâd Nevşehirli İbrâhîm Paşa: 12 yıl, 4 ay, 22 gün
14) Ankaralı Hacı Paşa: 11 yıl
15) Amasyalı Nizâmeddîn Paşa: 10 yıl, 8 ay
16) Adnan Menderes(5 def'a): 10 yıl, 6 gün

17) Nizâmeddîn Ah.Pş. 10 yıl
18) Süleyman Demirel(7 def'a): 10 yıl, 5 ay, 11 gün
19) Yûsuf Zıyâeddîn Paşa(2 def'a): 8 yıl, 11 ay, 4 gün
20) Â'lî Paşa(5 def'a): 8 yıl, 3 ay, 19 gün
21) Bâyezîd Paşa: 8 yıl, 1 ay, 27 gün
22) Dâmâd Hersek-zâde Ahmed Paşa(5 def'a): 8 yıl, 18 gün
23) Çandarlı-zâde İbrâhîm Paşa: 7 yıl, 11 ay, 25 gün
24) Koca Sinân Paşa(5 def'a): 7 yıl, 4 ay, 24 gün
25) Küçük Sa'îd Paşa(9 def'a): 7 yıl, 1 ay, 29 gün
26) Dâmâd Merzifonlu Kara Mustafa Paşa: 7 yıl, 1 ay, 10 gün
27) Hâdim 'Alî Paşa(2 def'a): 6 yıl, 10 ay
28) Kıbrıslı Kâmil Paşa(4 def'a): 6 yıl, 9 ay, 20 gün
29) Mustafa Reşîd Paşa(6 def'a): 6 yıl, 8 ay, 19 gün
30) Dâmâd Koca Râgıb Paşa: 6 yıl, 2 ay, 28 gün
31) Muhsin-zâde Dâmâd Mehmed Paşa(2 def'a): 6 yıl, 4 gün
32) Halîl Rif'at Paşa: 6 yıl, 2 gün
33) Turgut Özal (2 def'a): 5 yıl, 10 ay, 19 gün
34) Avlonyalı Mehmed Ferîd Paşa: 5 yıl, 6 ay, 8 gün
35) Pîrî Mehmed Paşa: 5 yıl, 5 ay, 4 gün
36) Kanijeli Siyâvuş Paşa(3 def'a): 5 yıl, 4 ay, 11 gün
37) Köprülü Mehmed Paşa: 5 yıl, 1 ay, 15 gün
38) Kemânkeş Kara Mustafa Paşa: 5 yıl, 1 ay, 8 gün
39) Hekîmoğlu 'Alî Paşa(3 def'a): 5 yıl, 4 gün

Sadrâzamlar

1) 'Alâeddîn Paşa b.Ahı Hacı Kemâleddîn 9.1323'den önce - 1339 veyâ daha önce = 16?
2) Nizâmeddîn Ahmed Paşa b.Ahı Mahmûd b.Şeyh Edebalı 1339 - 1349? = 10?
3) Hacı Paşa b.Ankaralı Devlethân 1349? - 1360 = 11?
4) Kayserili Sinâneddîn Yûsuf Paşa b.Ahı Muslıheddîn Mûsâ b.Ahı Mecdeddîn Î'sâ 1360 - 9.1364 = 4
5) Çandarlı Kara Halîl Hayreddîn Paşa 9.1364 - 22.1.1387 = 22, 4
6) Çandarlı-zâde 'Alî Paşa(5'in oğlu) 22.1.1387 - 18.12.1406 = 19, 10, 27
7) Şeyh Ramazân Paşa b.Kırşehirli Bâyezîd 18.12.1406 - 17.2.1411 = 4, 2, 0
8) Amasyalı Şâh-Melik paşa 17.2.1411 - 5.7.1413 = 2, 4, 16[1]

(1) Anadolu'da Çelebî I. Mehmed'in vezîri: Osmancıklı İmâm-zâde Halîl Paşa(28.7.1402 5.7.1413 = 8, 11, 8).

9) Amasyalı Bâyezîd Paşa 5.7.1413 - 31.8.1421 = 8, 1, 27
10) Çandarlı-zâde İbrâhîm Paşa(I) (5'in oğlu) 31.8.1421 - 25.8.1429 = 7, 11, 25
11) Koca Nizâmeddîn Mehmed Paşa b.Amasyalı Mevlânâ Hızr Dânişmend b.Hamza 25.8.1429 - 4.1440 = 10, 8
12) Çandarlı-zâde Hayreddîn Halîl Paşa(10'un oğlu) 4.1440 - 1.6.1453 = 13, 2
13) Dâmâd Zağanos Mehmed Paşa 1.6.1453 - 1454 = 1
14) 'Adnî Velî Mahmûd Paşa 1454 - 1466 = 12 + 1472 - 1473 = 1 = 14
15) Rûm Mehmed Paşa 1466 - 1469 = 3
16) Sarı İshâq Paşa 1469 - 1472 = 3 + 4.5.1481 1482 = 1 = 4
17) Gedik Ahmed Paşa 1473 - 1477 = 4
18) Karamânî Mehmed Paşa 1477 - 4.5.1481 = 4
19) Dâmâd Koca Dâvûd Paşa 1477 - 8.3.1497 = 15
20) Dâmâd Hersek-zâde Ahmed Paşa 8.3.1497-10.1498=1,7+11.1502-7.9.1506 = 3, 10 + 7.1511 - 30.9.1511 = 0, 2 + 12.1512 - 28.10.1514 = 1, 10 + 8.9.1515 - 26.4.1516 = 0, 7, 17 = 8, 0, 18
21) Çandarlı-zâde İbrâhîm Paşa(II) (12'nin oğlu) 10.1498 - 8.1499 = 0, 10
22) Mesîh Paşa 8.1499 - 11.1501 = 2, 3
23) Şehîd Hâdim 'Atîq 'Alî Paşa 11.1501 - 11.1502 = 1, 0 + 7.9.1506 - 7.1511 = 4, 10 = 5, 10
24) Koca Mustafa Paşa 30.9.1511 - 12.1512 = 1, 3
25) Dukaginoğlu Dâmâd Ahmed Paşa 28.10.1514 - 8.9.1515 = 0, 8, 11
26) Şehîd Hâdim Sinân Paşa 26.4.1516 - 22.1.1517 = 0, 8, 11
27) Yûnus Paşa(9'un yeğeninin torununun dâmâdı) 22.1.1517 - 13.9.1517 = 0, 7, 22
28) Pîrî Mehmed Paşa(18 ile ayni âileden) 13.9.1517 - 27.6.1523 = 5, 9, 14
29) Dâmâd Makbûl Maktûl İbrâhîm Paşa 27.6.1523 - 15.3.1536 = 12, 8, 18
30) Ayas Mehmed Paşa 15.3.1536 - 13.7.1539 = 3, 3, 29
31) Dâmâd Lutfî Paşa 13.7.1539 - 27.4.1541 = 1, 9, 15
32) Hâdim Süleymân Paşa 27.4.1541 - 28.11.1544 = 3, 7, 1
33) Dâmâd Rüstem Paşa 28.11.1544 - 6.10.1553 = 8, 10, 8 + 29.9.1555 - 10.7.1561 = 5, 9, 11 = 14, 7, 19
34) Dâmâd Kara Ahmed Paşa 6.10.1553 - 29.9.1555 = 1, 11, 23
35) Semiz 'Alî Paşa 10.7.1561 - 28.6.1565 = 3, 11, 19
36) Dâmâd Sokollu Mehmed Paşa 28.6.1565 - 12.10.1579 = 14, 3, 15
37) Semiz Ahmed Paşa 12.10.1579 - 28.4.1580 = 0, 6, 16
38) Dâmâd Sokollu-zâde Lala Kara Mustafa Paşa(36 ile ayni âileden) 28.4.1580 - 7.8.1580 = 0, 3, 9
39) Koca Sinân Paşa 7.8.1580 - 24.12.1582 = 2, 4, 18 + 2.4.1589 - 1.8.1591 = 2, 3, 29 + 28.1.1593 - 16.2.1595 = 1, 11, 19 + 7.7.1595 19.11.1595 = 0, 4, 13 + 28.11.1595 - 3.4.1596 = 0, 4, 5 = 7, 4, 24

40) Dâmâd Kanijeli Siyâvuş Paşa 24.12.1582 - 28.7.1584 = 1, 7, 5 + 15.4.1586 - 2.4.1589 = 2, 11, 17 + 4.4.1592 - 28.1.1593 = 0, 9, 24 = 5, 3, 16
41) Özdemiroğlu 'Osmân Paşa 28.7.1584 - 30.10.1585 = 1, 3, 3
42) Hâdim Mesîh Paşa 30.10.1585 - 15.4.1586 = 0, 5, 16
43) Ferhâd Paşa 1.8.1591 - 4.4.1592 = 0, 8, 3 + 16.2.1595 - 7.7.1595 = 0, 4, 19 = 1, 0, 22
44) Lala Mehmed Paşa 19.11.1595 - 28.11.1595 = 0, 0, 9
45) Dâmâd İbrâhîm Paşa 4.4.1596 - 27.10.1596 = 0, 6, 23 + 5.12.1596 - 3.11.1597 = 0, 10, 29 + 6.1.1599 - 10.7.1601 = 2, 6, 5 = 3, 11, 27
46) Cağaloğlu Yûsuf Sinân Paşa 27.10.1596 - 5.12.1596 = 0, 1, 9
47) Hâdim Hasan Paşa 3.11.1597 - 9.4.1598 = 0, 5, 6
48) Dâmâd Cerrâh Mehmed Paşa 9.4.1598 - 6.1.1599 = 0, 8, 27
49) Dâmâd Yemişçi Hasan Paşa 10.7.1601 - 16.10.1603 = 2, 3, 7
50) Malkoçoğlu Yavuz 'Alî Paşa 16.10.1603 - 26.7.1604 = 0, 9, 11
51) Sokollu-zâde Lala Mehmed Paşa(36 ile ayni âileden) 26.7.1604 - 21.6.1606 = 1, 10, 26
52) Dervîş Mehmed Paşa 21.6.1606 - 9.12.1606 = 0, 5, 18
53) Kuyucu Murâd Paşa 9.12.1606 - 5.8.1611 = 4, 7, 27
54) Dâmâd Gümülcineli Nasûh Paşa 5.8.1611 - 17.10.1614 = 3, 2, 13
55) Dâmâd Öküz Kara Mehmed Paşa 17.10.1614 - 17.11.1616 = 2, 1, 1 + 18.1.1619 - 23.12.1619 = 0, 11, 6 = 3, 0, 7
56) Halîl Paşa 17.11.1616 - 18.1.1619 = 2, 3, 2 + 1.12.1626 - 6.4.1628 = 1, 4, 5 = 3, 7, 7
57) Çelebî Güzelce 'Alî Paşa 23.12.1619 - 9.3.1621 = 1, 2, 17
58) Ohrili Hüseyn Paşa 9.3.1621 - 17.9.1621 = 0, 6, 9
59) Dilâver Paşa 17.9.1621 - 19.5.1622 = 0, 8, 2
60) Dâmâd Kara Dâvûd Paşa 19.5.1622 - 13.6.1622 = 0, 0, 25
61) Mere Hüseyn Paşa 13.6.1622 - 8.7.1622 = 0, 0, 25 + 5.2.1623 - 29.8.1623 = 0, 6, 23 = 0, 7, 18
62) Lefkeli Mustafa Paşa 8.7.1622 - 21.9.1622 = 0, 2, 14
63) Hâdim Mehmed Paşa 21.9.1622 - 5.2.1623 = 0, 4, 14
64) Ispartalı Kemânkeş Kara 'Alî Paşa 30.8.1623 - 3.4.1624 = 0, 7, 4
65) Çerkes Mehmed Paşa 3.4.1624 - 28.1.1625 = 0, 9, 25
66) Dâmâd Filibeli Müezzin-zâde Şehîd Hâfız Ahmed Paşa 28.1.1625 - 1.12.1626 = 1, 10, 4 + 25.10.1631 - 10.2.1632 = 0, 3, 16 = 2, 1, 20
67) Dâmâd Husrev Paşa 6.4.1628 - 25.10.1631 = 3, 6, 19
68) Dâmâd Topal Receb Paşa 10.2.1632 - 18.5.1632 = 0, 3, 7
69) Tabanıyassı Mehmed Paşa 18.5.1632 - 2.2.1637 = 4, 8, 15
70) Dâmâd Lâdikli Bayrâm Paşa 2.2.1637 - 26.8.1638 = 1, 6, 22
71) Şehîd Tayyâr Mehmed Paşa 26.8.1638 - 23.12.1638 = 0, 3, 28

72) Kemânkeş Kara Muṣṭafa Paşa 23.12.1638 - 31.1.1644 = 5, 1, 8
73) Civânkapıcıbaşı Sultân-zâde Semiz Meḥmed Paşa 31.1.1644 - 17.12.1645 = 1, 10, 17(37'nin kızının oğlu)
74) Ṣâliḥ Paşa 17.12.1645 - 16.9.1647 = 1, 9, 0
75) Kara Mûsâ Paşa 16.9.1647 - 21.9.1647 = 0, 0, 5
76) Dâmâd Hezâr-pâre Aḥmed Paşa 21.9.1647 - 7.8.1648 = 0, 10, 16
77) Mevlevî Ṣofu Koca Meḥmed Paşa 7.8.1648 - 21.5.1649 = 0, 9, 15
78) Kara Dev Murâd Paşa 21.5.1649 - 5.8.1650 = 1, 2, 15 + 11.5.1655 - 19.8.1655 = 0, 3, 9 = 1, 5, 24
79) Dâmâd Melek Aḥmed Paşa 5.8.1650 - 21.8.1651 = 1, 0, 17
80) Dâmâd Siyâvuş Paşa 21.8.1651 - 27.9.1651 = 0, 1, 7 + 5.3.1656 - 26.4.1656 = 0, 1, 22 = 0, 2, 29
81) Gürcî Meḥmed Paşa 27.9.1651 - 20.6.1652 = 0, 8, 23
82) Tarḫuncu Aḥmed Paşa 20.6.1652 - 21.3.1653 = 0, 9, 1
83) Dervîş Meḥmed Paşa 21.3.1653 - 28.10.1654 = 1, 7, 8
84) Dâmâd İbşîr Muṣṭafa Paşa 28.10.1654 - 11.5.1655 = 0, 6, 14
85) Dâmâd Süleymân Paşa 19.8.1655 - 28.2.1656 = 0, 6, 10
86) Deli Ḥüseyn Paşa 28.2.1656 - 5.3.1656 = 0, 0, 6
87) Zurnazen Muṣṭafa Paşa 5.3.1656 = 4 saat
88) Boynueğri(Boynuyaralı) Meḥmed Paşa 26.4.1656 - 15.9.1656 = 0, 4, 19
89) Köprülü Meḥmed Paşa 15.9.1656 - 30.10.1661 = 5, 1, 15
90) Köprülü-zâde Fâẕıl Aḥmed Paşa(89'un oğlu) 30.10.1661 - 3.11.1676 = 15, 0, 4
91) Dâmâd Merzifonlu Kara Muṣṭafa Paşa(89'un dâmâdı)3.11.1676-15.12.1683=7,1,12
92) Kara İbrâhîm Paşa 15.12.1683 - 18.12.1685 = 2, 0, 4
93) Boşnak Aynacı Sarı Süleymân Paşa 18.12.1685 - 23.9.1687 = 1, 9, 6
94) Abaza Siyâvuş Paşa(89'un dâmâdı) 23.9.1687 - 2.3.1688 = 0, 5, 9
95) Nişâncı Ayaşlı İsmâ'îl Paşa 2.3.1688 - 2.3.1688 = 0, 2, 1(2)
96) Tekirdağlı Bekrî Muṣṭafa Paşa 2.3.1688 - 25.10.1689 = 1, 5, 24(3)
97) Köprülü-zâde Şehîd Fâẕıl Muṣṭafa Paşa(89'un oğlu) 25.10.1689-19.8.1691=1,9,25
98) Arabacı 'Alî Paşa 19.8.1691 - 27.3.1692 = 0, 6, 29
99) Merzifonlu Ḥacı 'Alî Paşa 27.3.1692 - 27.3.1693 = 1, 0, 1(4)
100) Bozoklu Bıyıklı Muṣṭafa Paşa 27.3.1693 - 14.3.1694 = 0, 11, 18
101) Sürmeli 'Alî Paşa 14.3.1694 - 2.5.1695 = 1, 1, 19

---

(2) Îdâmı Rodos, 4.1690.
(3) Ölm.Malkara, 10.1.1690.
(4) Ölm.Kandiye, 18.10.1700.

102) Şehîd Elmâs Meḥmed Paşa 2.5.1695 - 11.9.1697 = 2, 4, 10

103) Amca-zâde Ḥüseyn Paşa(89'un yeğeni) 11.9.1697 - 4.9.1702 = 4, 11, 16

104) Daltaban Muṣṭafa Paşa 4.9.1702 - 24.1.1703 = 0, 4, 20(5)

105) Râmî Meḥmed Paşa 24.1.1703 - 22.8.1703 = 0, 6, 29

106) Kavanoz Nişâncı Aḥmed Paşa 22.8.1703 - 17.11.1703 = 0, 2, 26

107) Dâmâd Enişte Ḥasan Paşa 17.11.1703 - 28.9.1704 = 0, 10, 11

108) Kayṣerili Kalaylıkoz Aḥmed Paşa 28.9.1704 - 25.12.1704 = 0, 2, 27(6)

109) Baltacı Meḥmed Paşa 25.12.1704 - 3.5.1706 = 1, 4, 9 + 18.8.1710 - 20.11.1711 = 1, 3, 3 = 2, 7, 12(7)

110) Dâmâd Silâḥdâr Çorlulu 'Alî Paşa 3.5.1706 - 16.6.1710 = 4, 1, 14

111) Köprülü-zâde Dâmâd Nû'mân Paşa(97'nin oğlu) 16.6.1710 - 18.8.1710 = 0, 2, 2

---

(5) Serî hareketli olduğu için "daltaban" dendi. Sırp devşirmesi (Manastır 1654? - Edirne'de îdâmı 28.1.1703 = 49?), Merzifonlu'nun telhîscisi, kapıcıbaşı, kapıcılar kethudâsı 1684, 2. imrahor 1686, cebecibaşı, mâzûl 1690, cebecibaşı(2) 1691(beylerbeyi pâyesiyle), yeniçeri ağası 12.1691, Niğde-Kayseri s.b.6.1692, vezâret'le(yş.38?) Babadağı muhâfızı 8.1692, Polonya cebhesi, Anadolu beyl.8.1696, Adana, Diyârbekr 11.1696, Eğridere palangasına sürgün 7.1697, Bosna 1697b, Edirne 1.1699, Bağdâd 10.1699, sd.Dâmâdı şâir Aḥ.Niyâzî Ef.(ölm.Mekke 1732b) ve bunun oğlu Meḥ.Bey(ölm.1761a), med.Eğrikapı.

Aḥ.Niyâzî Ef.'nin adı Râmiz'de Kütahyalı Aḥ.Ṣenâyî olarak tashîh ediliyor.

(6) 1646 İnebahtı, 28.12.1714 = 68, Kayseri merkez nâhiyesinde Molu köyünde bir kalaycının oğlu olarak doğdu. Ist.'a gelip baltacı, dârüssaâde ağasının himâyesiyle Cidde beyl.1681, vezâret'le kapdân-ı deryâ 7.12.1688-4.1.1690=1,0,28(Vân'da mâzûl iken), Midilli ve Limni, Trabzon 1691, Sıvas 1692, Kıbrıs 1693, sadâret kaymakamı 1693b, az sn.Diyârbekr, Bağdâd 1694b, Adana 1696b, Azak 1696b, mâzûl 1697a, Kandiye 1.3.1703, sd., Limni'ye sürgün, Ḥanya 1705, İnebaẖtı muhâfızı 7.1706, mâzûl 12.1706, Kandiye(2) 1710, İnebaẖtı(2) 1713, Trabzon(2) 4.1.1715(bu tâyîninden 4 gün önce İnebaẖtı'nda ölmüş bulunuyordu).

(7) Osmancık/Çorum, 1660? Mondros/Limni adası, 9.1712 = 52?, Ist.'a gelip baltacı, mûsikî öğrenip dârüssaâde müezzini, dârüssaâde kâtiblerinden, dârüssaâde yazıcısı, Velîahd-Şehzâde Aḥmed'e intisâb, Edirne Vak'ası'nda bütün servetini dağıtarak velîahdin tahta çıkmasını kolaylaştırdı, imrahor 12.1703, vezâret'le kapdân-ı deryâ 6.11.1704-25.12.1704=0,1,19, sd.(1), Sakız'a sürgün giderken yoldan çevrilip îdâmına çalıştığı dârüssaâde yazıcısı Nevşehirli İbr.Ef.'nin şefâatiyle- Erzurum beyl., Sakız muhâfızı 6.1707, Ḥaleb 1.1709, sd.(2) (Ist.'a gelmesi 26.9.1710) ve serdâr-ı ekrem, Çar Büyük Petro'ya karşı Prut zaferi 20.7.1711, Midilli, sn.Limni'ye sürgün, med.Mondros, Niyâzî-i Mısrî yanı. 1 oğlu, 1 kızı kaldı. Kızı Faṭma Hn.'dan torunu ẖâcegân'dan Meḥ.Emîn Bey'dir(ölm.1778), med Kâtib C.

Baltacı Meḥmed Paşa'nın oğlu Ḫalîl Bey'dir(doğ.Ḥaleb 1709).

112) Ağa Yûsuf Paşa 20.11.1711- 12.11.1712 = 0, 11, 22(8)

113) Silâhdâr Nişâncı Abaza Süleymân Paşa 12.11.1712 - 6.4.1713 = 0, 4, 24(9)

114) Urlalı Pehlivân-zâde Hoca İbrâhîm Paşa 6.4.1713 - 27.4.1713 = 0, 0, 21(10)

115) Dâmâd Silâhdâr Şehîd Şedîd İznikli Mora Fâtihi 'Alî Paşa 27.4.1713 - 5.8.1716 = 3, 3, 8

116) Hacı Halîl Paşa 5.8.1716 - 26.8.1717 = 1,0,22(11)

117) Nişâncı Kayserili Mehmed Paşa 26.8.1717 - 9.5.1718 = 0,8,14(12)

118) Dâmâd Nevşehirli Şehîd İbrâhîm Paşa 9.5.1718 - 1.10.1730 = 12,4,22

119) Dâmâd Silâhdâr Mehmed Paşa 1.10.1730 - 22.1.1731 = 0,3,21

120) Karahisarlı Kabakulak İbrâhîm Paşa 22.1.1731 - 10.9.1731 = 0,7,19

121) Konyalı Topal 'Osmân Paşa 10.9.1731 - 12.3.1732 = 0,6,2

122) Hekîmoğlu Â'lî 'Alî Paşa 12.3.1732 - 12.7.1735 = 3,4,1 + 21.4.1742 - 23.9.1743 = 1,5,2 + 15.2.1755 - 18.5.1755 = 0,3,1 = 5,0,4

---

(8) 1655? 9.11.1713 = 58?, Gürcî, yeniçeri, zağarcıbaşı, 3 def'a kul kethudâsı 1702-7.1703, 10.1703, 12.1704-10.1706, Resmo s.b., İnebahtı s.b., Edirne'de mâzûl 1707, yeniçeri ağası 26.9.1710, vezîr 6.1711, Prut seferi 1711, yeniçeri ağalığından sd.(Edirne'den İst.'a gelmesi 2.12.1711), Rodos'a sürgün ve orada îdâm, İst.'da Aksaray'da mahalle, çeşme ve mektebi var ki kellesi de burada medfundur.

(9) Kızlarağası Yûsuf Ağa'nın Abaza kölesi, Enderûn, tülbend ağası, çukadâr 8.1703, silâhdâr 4.1704, vezâret'le Haleb 1.1705, Kıbrıs 1705, nişâncı(1) 4.1707, Anadolu 1707, mâzûl, kubbe-nişîn 1708, nişâncı(2) 8.1709, sadâret kaymakamı 8.1710, sd., kapdân-ı deryâ 6.4.1713-7.11.1713=0,7,1 sırasiyle İstanköy, Kandiye, Hanya muhâfızı, Resmo'ya 1715, oradan Rodos'a sürgün ve burada îdâm, İst.'da Dîvânyolu'nda han ve muallimhâne, 1663?-21.10.1715=52?.

(10) Serez 1655? İst.27.4.1713 = 58?, Urla'lı bir pehlivânın oğlu olarak Serez'de doğdu, İst.'a gelip Tophâne'de denizcilik öğrenip Cezâyir'e gidip uzun yıllar kaldı, kalyon kapdânı ol.İst.'a döndü, riyâle, patrona, kapudâne-i hümâyûn, vezâret'le kapdân-ı deryâ 16.1.1713-6.4.1713=0,2,21, sd., Dâmâd 'Alî Pş.'ya sûikasd teşebbüsü üzerine sd. iken katledildi, lakabları arasında Deli, Kel, bilhassa Orsaboça da vardır.

(11) Elbasan 1655? Kandiye, 7.1733 = 75?, ağabeyi bostâncıbaşı Sinân Ağa (ölm. 1711) sâyesinde bostâncı, hâsekî, bostâncıbaşı 1711, Erzurûm 1.2.1714 ve Almanya cebhesinde me'mûr, Diyârbekr 7.1716, vezâret'le (yş. 61?) Belgrad, sd., Selânik, Boğaz muhâfızı 8.1719, Ağrıboz 22.11.1727, Kandiye 1.1728, Hanya 8.1728, Kandiye (2), burada öldü, kardeşi kapıcıbaşı Must. Ağa (ölm. 1723), med. Üsküdar. Halîl Pş.'nın kızı Âsiye Hn. (ölm. 1771), med. Vefâ.

Kapıcıbaşı Mustafa Ağa'nın kızının oğulları ünlü şâir Vâsıf-ı Enderûnî ile bestekâr Sâ'dullâh Ef.'dir(her ikisi için de bk.*Büyük Türk Mûsikîsi Ans.*).

(12) Erkilet/Kayseri, 1671 Mekke 1729a = 58, Mısır tüccârından Erkiletli Hacı 'Alî oğlu, İst.'a gelip baltacı, Bafra zâbiti, Baltacı'nın ilk sadâretinde, Sül.Pş.'nın sadâretinde, Baltacı'nın kapdânlığında kethudâları, sipâhîler ağası vekîli, kapıcılar kethudâsı vekîli 11.1716, vezâret'le (yş. 46) nişâncı=tevqî'î 18.2.1717, sd., Yanya ve Narda beyl., Mısır 6.1719-1725 + 1.1726-7.1728, Cidde beyl.

123) Gürcî Ağa İsmâ'îl Paşa 12.7.1735 - 9.1.1736 = 0,5,28(13)

124) Dâmâd Silâhdâr Dimetokalı Seyyid Mehmed Paşa 9.1.1736-6.8.1737=1,6,28(14)

125) Muhsin-zâde 'Abdullâh Paşa 6.8.1737 - 19.12.1737 = 0,4,14

126) Antalyalı Yeğen Mehmed Paşa 19.12.1737 - 22.3.1739 = 1,3,4

127) Hacı 'İvaz Mehmed Paşa 22.3.1739 - 23.6.1740 = 1,3,2

128) Nişâncı Foçalı Hacı Ahmed Paşa 23.6.1740 - 21.4.1742 = 1,9,28

129) Şarqîkarahisârlı Seyyid Hasan Paşa 23.9.1743 - 9.8.1746 = 2,10,16(15)

130) Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa 9.8.1746 - 24.8.1747 = 1,0,16(16)

131) Kerküklü Boynueğri Seyyid 'Abdullâh Paşa 24.8.1747 - 3.1.1750 = 2,4,10

132) Divitdâr Mehmed Emîn Paşa 3.1.1750 - 1.7.1752 = 2,5,29

---

(13) Gürcistân 1670-Hanya/Girid, 11.1738=68, yeniçeri subayı Türk Şâ'bân Ağa'nın Gürcî kölesi, efendisinin ölümünde âzâd edilerek bir yeniçeri ağasının hazînedârı, samsoncubaşı 1730, kul kethudâsı, yeniçeri ağası 9.1731, vezâret'le (yş. 62) Rûmeli 8.1732, İnebahtı muhâfızı ol. İran cebhesinde me'mûr, Diyârbekr 6.1733, Bağdâd 8.1733, sd. (Ist.'a gelmesi 29.9.1735, kaymakam Çavuşbaşı Meh. Pş.), Sakız'a sürgün, İnebahtı (2) 1738, Hanya 1738, Tepebaşı'nda (Ist.) çeşme.

(14) Dimetoka 1690?-Cidde,13.9.1757=67?, II.Must. devrinde Enderûn, çukadâr, Bağdâd'da görevli 12.1732, dönüşte silâhdâr 1733, Bağdâd'da görevli (2) 7.1735, vezâret'le sd. kaymakaamı 25.12.1735, 16 gün sn.sd. ve serdâr-ı ekrem, Ağrıboz'a sürgün, Ağrıboz muhâfızı 7.1742, Selânik (1) 10.1744, Özü 4.1745, Belgrad 1.1747, İnebahtı 10.1748, Selânik (2) 2.1751, Cidde 3.1751-9.1757, bu görevde ölüp oraya gömüldü. Kızı Hadîce Şerîfe Hn. (1755 1829a = 74).

(15) Şebinkarahisâr'ın Reşîdiye (İsfekser) nâhiyesinin İdirin köyünde Çardakcı-z.Meh. 'Abd. Ağa'nın oğlu ol. 1685'e doğru doğdu, 6.12.1748'de 63 yaşlarında Âmid'de (Diyarbakır) öldü. Ist.'a gelip yeniçeri, çorbacı 1718, kul kethudâsı 1733 ve İran cebhesi, vezîr 'Abd. Pş.'nın ölümü üzerine yeniçeri ağası 3.7.1738, bu sıfatla Belgrad seferi, vezîr pâyesi 26.9.1739, sd., Rodos'a sürgün, İçel 3.1747, Diyârbekr 11.1748, bu görevde öldü ve oraya gömüldü. Başlıca hayrâtı: Ist.'da Bâyezîd'de külliye (câmî, şimdi *İslâm Ans.* merkezi olan medrese, mekteb, küçük çarşı, han, sebîl), Unkapanı'nda çeşme, Fenâyî mescidini câmî, Belgrad'da câmî ve mekteb. Oğlu İsm. Bey'le kızı Rukıyye Hn., ikisi de 1743'de ölüp Bâyezîd'de Kapdânpaşa kabristânına gömüldüler. Rukıyye Hn. zevci olan Hasan Pş.'nın dâmâdı: Dühânî 'Abdî Ağa (ölm. 10.1764), Has. Pş.'nın tütün kethudâsı 7.1746, Erzurum'da görevli 30.8.1746, başbakı kulu 1751-1.1752 + 8.1752, mâzûl, Mısır'da görevli silâhdâr ağası 1754, kapıcılar kethudâsı (2) 2.1757, çavuşbaşı 1.1758-1.1759, başbakı kulu (3) 7.1759, mâzûl, silâhdâr ağası(2) 9.1761, İsakcı anbâr emîni, med. Şehzâde C.-Has. Pş.'nın kç. oğlu: Meh. Sa'îd Ef. (Bey) (1741 İncirköyü/Ist. 7.1780 = 39), za'îm 1744, Galata kadısı 1761, Mısır 1766 ve Medîne 10.1771 kadısı, Ist. pâyesi 1776 ve kadısı 9.1777-78, kazasker, tâûn'dan öldü, Göksu'da yaptırdığı çeşme yanına gömüldü, 4 oğlu: çocuk ölen Has. Bey (ölm.1758); Ah. Ef. (ölm. 1814), 1805'de Kudüs kadısı, med. Göksu; Meh. Tâhir Bey, 4. oğul (ölm. 6.1824), Enderûn, Seferli ağası iken öldü, med. Rûmelihisârı; Hüs. Ef., Mekke kadısı ve bunun oğlu Meh. Sa'îd Ef. (ölm. Mekke 1847), Mısır 3.1842 ve Mekke 1.1847 kadısı.

(16) Ist. 1681? Resmo/Girid, 24.7.1751 = 70?, Ayvaz Odabaşı adlı yeniçeri subayının oğlu, yeniçeri ocağında yazıcı, mukaabeleci (başyazıcı), bu sıfatla 1736 Belgrad seferi, mevkuufâtî 1739, Tuna nehri üzerinde görevli, 2 def'a yeniçeri efendisi 1741-4 ve 1744, Tersâne emîni, 29.3.1745, sd. kethudâsı 27.6.1746, vezâret ve sd., Rodos'a sürgün, İçel 11.1747, Mûsul 3.1748, Bağdâd 12.1748 12.1749 (yerine Basra beyl. Sül. Pş.), Cidde v. ve şeyhu'l-Harem 12.1749, istîfâsı üzerine emekliye ayrılıp Resmo'da ikaamete me'mûr, evi Ist.'da By. Karaman'da, İshâq Pş. mescidini câmî yaptı. Oğlu Hâşim Bey ve bunun oğlu Dervîş 'Alî Hasîb Ef.

133) Çorlulu Köse Bâhir Mustafa Paşa 1.7.1752 - 15.2.1755 = 2,7,14 + 1.4.1756 - 11.1.1757 = 0,9,10 + 1.11.1763 - 28.3.1765 = 1,4,27 = 4,9,21

134) Nâilî 'Abdullâh Paşa 18.5.1755 - 24.8.1755 = 0,3,7

135) Nişâncı Bıyıklı 'Alî Paşa 24.8.1755 - 25.10.1755 = 0,2,2(17)

136) Yirmisekizçelebî-zâde Mehmed Sa'îd Paşa 25.10.1755 - 1.4.1756 =0,5,7

137) Dâmâd Koca Mehmed Râgıb Paşa 11.1.1757 - 8.4.1763 = 6,2,28

138) Karahisârlı Nişâncı Hamza Hâmid Paşa 8.4.1763 - 1.11.1763 = 0,6,23

139) Dâmâd Muhsin-zâde Mehmed Paşa 28.3.1765 - 7.8.1768 = 3,4,10 + 11.12.1771 4.8.1774 = 2,7,24 = 6,0,4 (125'in oğlu)

140) Karahisârlı Silâhdâr Hamza Mâhir Paşa 7.8.1768 - 20.10.1768 = 0,2,14

141) Dâmâd Yağlıkcı-zâde Nişâncı Hacı Mehmed Emîn Paşa 20.10.1768-12.8.1769 = 0,9,23

142) Moldovancı 'Alî Paşa 12.12.1769 - 12.12.1769 = 0,4,1(18)

143) 'İvâz-zâde Halîl Paşa (127'nin oğlu) 12.12.1769 - 25.10.1770 = 0,10,14

144) Dâmâd Cihângîrli Silâhdâr Mehmed Paşa 25.10.1770 - 11.12.1771 = 1,1,17

145) 'İzzet Mehmed Paşa (15'in neslinden) 4.8.1774 - 6.7.1775 = 0,11,3 + 20.2.1781 - 25.8.1782 = 1,6,3 = 2,5,6

146) Yağlıkcı-zâde Dervîş Mehmed Paşa 6.7.1775 - 5.12.1777 = 1,6,0(19)

147) Dârendeli Cebeci-zâde Mehmed Paşa 5.12.1777 - 1.9.1778 = 1,0,5(20)

---

(17) Ist. 1710?-Ist.25.10.1755=45?, yoksul bir âileden, baltacı, müezzin, Enderûn, Saray müezzinbaşısı, Hâs Oda, çukadâr, silâhdâr 12.11.1751, vezâret'le nişâncı 5.1755, sd., îdâm, med. Üsküdar, Seyyid Ahmed Deresi. Oğulları Ah. 'Azîz ve Must. Beyler. Ah. 'Azîz Bey (ölm. 1800), kapıcıbaşı 1755, başbakı kulu 1787; sergi nâzırı 1788, Surre emîni, med. Üsküdar, Miskînler.

(18) Kastamonu'da Daday'a bağlı Sorkun köyünde doğdu, 1773'de Tekirdağ'da yaşlıca öldü ve orada defnedildi. Ist.'a gelip bostâncı, Moldavya=Boğdan'da görevli ve bu görevi dolayısıyle Moldovânî=Moldovancı lakabını alması, Bursa'da görevli, hâsekî, Filibe'de görevli, bostâncıbaşı, 6.4.1760, vezâret'le Rûmeli 25.4.1762, Bosna 1763-4, Diyârbekr 1766b, Anadolu, Konya 4.1767, Adana 1768, Mar'aş, Bender seraskeri, Hotin (Rusya cebhesi) seraskeri 7.1769, sd. ve serdâr-ı ekrem (Rusya'ya karşı), Çanakkale Boğazı muhâfızı 5.1770, Boğaz seraskeri, Tekfurdağı'nda ikaamet 2.1773.

(19) Hoşkadem/Ist. 1729b Sakız, 15.4.1777 = 48, sultân yağlıkcısı Kadrî Ağa oğlu, 3 sadrâzama (Nâilî, 'Alî, Sa'îd Paşalar) divitdâr 18.5.1755 1.4.1756, hâcegânlık'la defterdâr kîsedârı, ilâveten mâliye tezkirecisi 9.1771, başdefterdâr 25.2.1772 5.11.1774 = 2,8,9 + 25.11.1774 6.3.1775 = 0,1,11 = 2,11,20, sadâret kethudâsı, vezîr ve sd., Hanya muhâfızı 10.2.1777, bu göreve giderken Sakız'da hastalanıp öldü, orada İbr. Pş. câmiine gömüldü, Mevlevî. Başlıca hayrâtı: Kaahire'de Seyyidü's-Sâdât câmî ve türbesi, Burdur'da kütübhâne, Ist.'da Eyüb'de Büyük İskele'de çeşme, Bursa Mevlevî-hânesi ile Üsküdar'da Nasûhî dergâhını tâmîr.

(20) Dârende 1716 Dârende, 4.1784 = 68, Dârende eşrâfı Cebeci-zâdeler'den. Sarı 'Abdurrahmân Pş. akrabâsı (vezîr kethudâsı, kapıcıbaşı, Mar'aş'da eşkıyâ tenkîline me'mûr, Bursa s.b. 1.1746, Şehr-i Zor s.b. 10.1746, İçel s.b. 1748, Adana beyl. 6.10.1749, Kars s.b. 1751, Haleb beyl. 1752, ölm. 26.8.1752, oğlu sadâret müfettişi Must. Bey, ölm. 1777). Ist.'a gelip 'Abdurrahmân Pş. delâletiyle kapıcıbaşı, İran sefîri Kesriyeli Ah. Pş.'nın kethudâsı ol. İran 1747, imrahor 21.3.1768, Boğaz muhâfızı 1769, sadâret kethudâsı 20.12.1776, 16 gün sn. vezîr ve sd., Bozcaada'ya sürgün, İnebahtı muhâfızı 18.11.1778, İçel mutasarrıfı 17.5.1779, istîfâ 11.1779, 4 yıl Dârende'de ikaamet, Erzurum 8.2.1784, mansıbına gitmeden ölüp Dârende'ye gömüldü. Dârende'yi ihyâ etti (câmî, medrese, han, köprü, çeşme, yollar, kaldırım, kütübhâne, hamam). Dâmâdı, "İmâm Ağa" denen Moralı Hâfız İbr. Ef.'nin (ölm. 1793) kardeşidir ki İbr. Ef.'nin dâmâdı Must. Bey'dir (ölm. 1808). Dârendeli Meh. Pş.'nın oğlunun oğulları: Meh. Bey (ölm. 1813, kapıcıbaşı, başbakı kulu 1808, mîr-i 'alem 1811) ve büyüğü olan Ah. Bey (ölm. 1810), kapıcıbaşı, başbakı kulu 1807, çavuşbaşı 1808, med. Bâyezîd C. ve bunun oğlu Ah. Rif'at Bey (ölm. 29.4.1842), hâcegân, çavuşbaşı 1825a, med. Üsküdar, Ayrılık Çeşmesi.

148) Kalafât Mehmed Paşa 1.9.1778 - 21.8.1779 = 0,11,20(21)

149) 'Arabsunlu Kara-Vezîr Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa 21.8.1779-20.2.1781=1,6,0

150) 'Alâiyeli Yeğen Hacı Mehmed Paşa 25.8.1782 - 31.12.1782 = 0,4,6(22)

151) Ispartalı Halîl Hamîd Paşa 31.12.1782 - 31.3.1785 = 2,3,0

152) Hazînedâr Şâhîn 'Alî Paşa 31.3.1785 - 24.1.1786 = 0,9,24(23)

153) Koca Yûsuf Paşa 24.1.1786-7.6.1789=3,4,14+15.2.1791-4.5.1792=1,2,17 = 4,7,1

154) Kethudâ Cenâze Hasan Paşa 7.6.1789 - 3.12.1789 = 0,5,26(24)

---

(21) Sofya civârında bir Bulgar köyünde doğdu, Rûscuklu Çel.Meh.Ağa'nın çiftlik çorbacısı (kâhyası), ihtidâ, Ist.'a gelip Kilci-zâde'ye intisâb ile yeniçeri, çorbacı 2.1748, Kilci-zâde yeniçeri ağası olunca silâhdârı 1758, çavuş, başçavuş, Edirne yeniçeri ağası 1768, segbânbaşı, kul kethudâsı, mâzûl 7.1770, yeniçeri ağası 13.8.1770, Tekirdağ'a sürgün 27.10.1770, yeniçeri ağası (2) 3.1777, vezâret'le sd., Bozcaada'ya ve oradan 1782'de Gelibolu'ya sürgün, Belgrad muhâfızı 12.1782, emekli, son 10 yılını kör geçirdi, 1793a'de 70'ini aşkın öldü. 2 oğlundan Ah. Ef. (ölm. 9.3.1818), müderris 1813, Kudüs kadısı. Büyük oğlu da mühim mevkı'lerde bulundu.

(22) Barla köyü/Eğridir, 1726b Köstence, 6.12.1787 = 61, Belgrad'da serdengeçti ağalığı yapan 'Alâiyeli Seyyid Hacı Yûsuf Ağa oğlu, Ist. 1742, yeniçeri, Belgrad serdengeçti ağası, 'Alâiye'ye sürgün, Eflak serdârı, turnacıbaşı 1768, samsoncubaşı, zağarcıbaşı 1772, kul kethudâsı 4.1773, Rusya cebhesi, yeniçeri ağası 8.6.1773, vezâret 2.11.1773 (yş. 47), sadâret kaymakamı 10.8.1774, Orduy-ı Hümâyûn'a geldi, ilâveten Aydın muhassılı 1.10.1774, Silistre (1), Vidin 1775, Silistre (2) 2.1776, Kırşehri mutasarrıfı 6.1777, Anadolu beyl. 1779, 'Alâiye'ye sürgün 1780, Hotin muhâfızı 1781, Tırhala mutasarrıfı 1782, Rûmeli beyl. 2.5.1782, sd., Vidin (2), İnebahtı muhâfızı 14.5.1784, Mısır 28.12.1784 (Mısır'a ayak basması 4.11.1785), Diyârbekr 10.1786-1787, Vidin seraskeri, Selânik mutasarrıfı 9.1787, İsmâîl seraskeri 10.1787, ordu ile yolda öldü, oğlu Yûsuf Bey, 8-12.1782'de sadâretinde kapıcıbaşı oldu.

(23) Çelik Meh. Pş.'nın Gürcî kölesi, evlâdlığı, hazînedârı, mütesellimi, mîrmîrânlık'la Adana 1.1758, Rakka 1768, harbe me'mûr, Hotin 1769, vezâret'le Karamân (1) 24.11.1769, Özü (1) 12.1769, Sıvas 10.1770, Diyârbekr (1) 1771, Özü (2) 1773, Mora 11.1775, Anadolu 1.1777, Diyârbekr (2) 8.1777, Adana ve Kilis, ilâveten Rakka ve Mar'aş, Karamân (2) 3.1780, Haleb 9.1782-10.2.1783 + 13.1.1785 31.3.1785, Özü(3) 2.1783, ilâveten Aydın, sd., Haleb'den gelinceye (4.1785) kd. Cezâyirli Has. Pş. kaymakaam, Selânik v. ol. İsmâ'îl seraskeri ve bu sıfatla Rusya ve Almanya cebheleri, Bozcaada'ya 1787 ve sn. Seddülbahr'e sürgün, burada ölm. 13.6.1789, 60 yaşlarında veyâ az fazla. Kç. oğlu Meh.Bey (ölm. 1787), hâcegânlık'la cizye muhâsebecisi 1785-6. By. oğlu 'Atâullâh Pş. (ölm. Adana 1789), hâcegân, sipâh kâtibi 9.8.1785, mîrmîrân, vezâret'le Adana 4.1789.

(24) Sadâret mührü hasta yatağında verildiği için Cenâze veyâ Meyyit denir. 1720? Tesalya Yenişehri 1810 = 90?, III. Ahmed vezîrlerinden Kazıkcı Has. Pş.'nın Çerkes kölesi, uzun yıllar vezîr hizmetlerinde ve vezîr kethudâsı, vezâret'le Vidin 16.2.1786, ilâveten Sıvas 7.1788, ilâveten serasker ve Almanya cebhesi, sd. ve serdâr-ı ekrem, Ruscuk, Tırhala, Bozcaada'ya sürgün 2.1790, Silistre 7.1792, 40 gün sn. Hanya, Mora 17.5.1795, Kandiye, Mora (2) 1797b. Yenişehr'e sürgün 1798b, Bender (1) 1800, 2 ay sn. Hotin, mâzûl 1802, Bender (2), Bender'de Ruslar'a esir 10.1806, Rusya'dan avdetle Yenişehir'de emekli, medfûn, zevcesi 1813'de Ist.'da ölüp Eyüb'e defnedildi.

155) Cezâyirli Gaazî Hasan Paşa 3.12.1789 - 30.3.1790 = 0,3,28(25)
156) Çelebî-zâde Şerîf Hasan Paşa 30.3.1790 - 15.2.1791 = 0,10,16
157) Dâmâd Fındıklılı Melek Mehmed Paşa 4.5.1792 - 19.10.1794 = 2,5,16
158) Safranbolulu 'İzzet Mehmed Paşa 19.10.1794 - 30.8.1798 = 3,10,12
159) Yûsuf Zıyâeddîn Paşa 30.8.1798 - 24.4.1805 = 6,7,25 + 1.1.1809 - 10.4.1811 = 2,3,9 = 8,11,4
160) Hâfız İsmâ'îl Paşa 24.4.1805 - 14.11.1806 = 1,6,20
161) Çiçekci-zâde Üsküdarlı Keçiboynuzu Ağa İbrâhîm Hilmî Paşa 14.11.1806 18.6.1807 = 0,7,4
162) Çelebî Mustafa Paşa 18.6.1807 - 28.7.1808 = 1,1,10
163) Şehîd 'Alemdâr (Bayrakdâr) Mustafa Paşa 28.7.1808 - 15.11.1808 = 0,3,10
164) Çavuşbaşı Aravud Memiş Paşa 15.11.1808 - 1.1.1809 = 0,1,9
165) Trabzonlu Nâzır Ahmed Paşa 10.4.1811 - 5.9.1812 = 1,4,25
166) Hurşîd Ahmed Paşa 5.9.1812 - 1.4.1815 = 2,6,27
167) Mehmed Emîn Raûf Paşa 1.4.1815 - 5.1.1818 = 2,9,4 + 18.2.1833 - 2.7.1839 = 6,4,12 + 8.6.1840 - 4.12.1841 = 1,5,26 + 30.8.1842 - 28.9.1846 = 4,0,29 + 26.1.1852 - 5.3.1852 = 0,1,9 = 14,9,25
168) Dervîş Mehmed Paşa 5.1.1818 - 5.1.1820 = 2,0,1

---

(25) Kafkasya 1719 - Şumnu, 30.3.1790 = 81. "Palabıyık" da denen Has. Pş., Gelibolulu tâcir Hacı Meh.'in Kafkasyalı (ırkı belli değil) kölesi olup efendisinin ölümünde 18 yaşında âzâd edilip ticârete başladı, efendi-zâdeleri ile geçinemeyince Ist.'a gelip 20 yaşında yeniçeri oldu. Cezâyir'e gidip kapdân ve deryâ beyi, Tlemsen s.b. oldu, görülmemiş şecâatiyle parladı ve Akdeniz'de bayrak gösterdi. Ist.'a geldi, önce kalyon kapdanı, az sn. riyâl , mîrmîrânlık'la kapudâne-i hümâyûn 5.1770 (Ist.'a gelmesi 23.12.1760), Limni'yi Ruslar'dan istirdâdı üzerine pâdişâh tar. "Gaazî" unvânı verilerek vezâret'le (yş. 61) ve Çanakkale Boğazı muhâfızı seraskeri görevleri inzimâmiyle kapdân-ı deryâ 22.10.1770-27.2.1774 = 3,4,6 + 8.7.1774 20.4.1789 = 14,9,13 = 18,1,19, bu sûretle bu görevde bütün Osmanlı târîhinde rekor kırdı, iki kapdanlığı arasında Boğaz muhâfızı, Ruscuk seraskerliği inzimâmiyle Anadolu beyl. 3.1774 oldu, ilâveten Mora 1779, sadâret kaymakaamı 1785, Özü seraskeri 5.1789, İsmâ'îl'de Ruslar'ı bozdu, sd. ve serdâr-ı ekrem, 17.12.1789'da Şumnu'ya geldi, hastalanarak ve ihtiyarlığından burada öldü ve Şumnu'da yaptırdığı Bektâşî tekkesine gömüldü. Ehlî arslanını yanında ayırmazdı, Bektâşî idi. 1785-3.1789'da, Halîl Hamîd Pş.'nın îdâmı ile III. Selîm'in cülûsu arasında, I. 'Abdülhamîd'in son saltanat döneminde "atabek-i saltanat" denecek anormal siyâsî nüfuz kazanarak sadrâzamları tahakkümüne aldı. Muhâfazakâr grubun liderlerinden olup reformculara karşı idi. Çok büyük hayrât bıraktı ki bâzıları şunlardır: Ist. şehrinde Kasımpaşa'da muhteşem bir saray, Üsküdar-Kuzguncuk arasında Öküzlimânı'nda yalı, Tersâne'de kalyoncular kışlası, Kasımpaşa'da 2 çeşme, Büyükdere'de çeşme, Kulaksız'da (Kasımpaşa) çeşme, Rûmelihisârı'nda Altınkum'da çeşme, Boğaz'da Yenimahalle'de çeşme; Çanakkale'de tekke, Limni, Sakız, İstanköy'de birer çeşme, Midilli'de 3 çeşme ve suyolları, Vize'de câmî, hamam, 3 çeşme vs. Sadrâzam'ken öldü. =Emîne Hn. b. Tekirdağlı tâcir Hacı 'Osmân (ölm. 1809), kızları Habîbe Hn. (ölm. 1788).

169) Ispartalı Seyyid 'Alî Paşa 5.1.1820 - 28.3.1821 = 1,2,24

170) Benderli 'Alî Paşa 28.3.1821 - 20.4.1821 = 0,1,3

171) İzmirli Hacı Sâlih Paşa 30.4.1821 - 10.11.1822 = 1,6,10

172) Safranbolulu Bostâncıbaşı Deli 'Abdullâh (Hamdullâh) Paşa 10.11.1822 10.3.1823 = 0,4,0

173) Turnacı-zâde Silâhdâr 'Alî Paşa 10.3.1823 - 13.12.1823 = 0,9,4

174) Mehmed Sa'îd Gaalib Paşa 13.12.1823 - 14.9.1824 = 0,9,2

175) Benderli Mehmed Selîm Sırrî Paşa 14.9.1824 - 24.10.1828 = 4,1,10

176) Dârendeli Topal 'İzzet Mehmed Paşa 24.10.1828 - 28.1.1829 = 0,3,5 + 4.12.1841 - 30.8.1842 = 0,8,27 = 1,0,2

177) Reşîd Mehmed Paşa 28.1.1829 - 18.2.1833 = 4,0,21

178) Koca Mehmed Husrev Paşa 2.7.1839 - 8.6.1840 = 0,11,7

179) Büyük (Koca) Mustafa Reşîd Paşa 28.9.1846 - 29.4.1848 = 1,7,1 + 12.8.1848 - 26.1.1852 = 3,5,15 + 5.3.1852 - 6.8.1852 = 0,5,2 +23.11.1854 - 2.5.1855 = 0,5,9 + 1.1.1856 - 6.8.1857 = 0,9,5 + 22.10.1857 - 7.1.1858 = 0,2,16 = 6,10,18 (169'un kayın-birâderi)

180) İbrâhîm Sârim Paşa 29.4.1848 - 12.8.1848 = 0,3,13

181) Mehmed Emîn Â'lî Paşa 6.8.1852 - 3.10.1852 = 0,1,28 + 2.5.1855 - 1.11.1856 = 1,6,0 + 7.1.1858 - 18.10.1859 = 1,9,12 + 6.8.1861 - 22.11.1861 = 0,3,17 + 11.2.1867 - 7.9.1871 = 4,6,24 = 8,3,9

182) Kapdân-ı Deryâ Hacı 'Alîoğlu Dâmâd Mehmed 'Alî Paşa 3.10.1852 - 14.5.1853 = 0,7,12

183) Giridli Mustafa Nâilî Paşa 14.5.1853 - 10.7.1853 = 0, 1, 27 + 10.7.1853 - 29.5.1854 = 0,10,20 + 6.8.1857 - 22.10.1857 = 0,2,17 = 1,3,4

184) Kıbrıslı Emîn Mehmed Paşa 29.5.1854 - 23.11.1854 = 0,5,25 + 18.11.1859 - 24.12.1859 = 0,2,7 + 28.5.1860 - 6.8.1861 = 1,2,9 = 1,10,11

185) Mütercim Mehmed Rüşdî Paşa 24.12.1859 - 28.5.1860 = 0,5,5 + 5.6.1866 11.2.1867 = 0,8,6 + 19.10.1872 - 15.2.1873 = 0,3,27 + 12.5.1876 - 19.12.1876 = 0,7,8 + 28.5.1878 - 4.6.1878 = 0,0,7 = 2,0,23

186) Keçeci-zâde Dr. Büyük Mehmed Fuâd Paşa 22.11.1861 - 5.1.1863 = 1,1,13 + 1.6.1863 - 5.6.1866 = 3,0,4 = 4,1,17

187) Yûsuf Kâmil Paşa 5.1.1863 - 1.6.1863 = 0,4,27

188) Mahmûd Nedîm Paşa 7.9.1871 - 31.7.1872 = 0,10,24 + 26.8.1875 - 12.5.1876 = 0,8,17 = 1,7,11

189) Ahmed Şefîq Midhat Paşa 31.7.1872 19.10.1872 = 0,2,19 + 19.12.1876 5.2.1877 = 0,1,17 = 0,4,6

190) Ahmed Es'ad Paşa 15.2.1873 15.4.1873 = 0,1,28 + 26.4.1875 26.8.1875 = 0,4,0 = 0,5,28

191) Şirvânî-zâde Meḥmed Rüşdî Paşa 15.4.1873 - 15.2.1874 = 0,10,0

192) Ḥüseyn 'Avnî Paşa 15.2.1874 - 26.4.1875 = 1,2,9

193) İbrâhîm Edhem Paşa 5.2.1877 - 11.1.1878 = 0,11,4

194) Aḥmed Ḥamdî Paşa (79'un neslinden) 11.1.1878 - 4.2.1878 = 0,0,24

195) Aḥmed Vefîq Paşa 4.2.1878 - 18.4.1878 = 0,2,9 + 1.12.1882 - 3.12.1882 = 0,0,2 = 0,2,11

196) Meḥmed Ṣâdık Paşa 12.4.1878 - 28.5.1878 = 0,1,10

197) Meḥmed Es'ad Ṣafvet Paşa 4.6.1878 - 4.12.1878 = 0,6,0

198) Ṭûnuslu H̱ayreddîn Paşa 4.12.1878 - 29.7.1879 = 0,7,26

199) Aḥmed Â'rifî Paşa 29.7.1879 - 18.10.1879 = 0,2,20

200) Küçük Meḥmed Sa'îd Paşa 18.10.1879 - 9.6.1880 = 0,7,20 + 12.9.1880 2.5.1882 = 1,7,20 + 12.7.1882 - 1.12.1882 = 0,4,20 + 3.12.1882 - 25.9.1885 = 2,1,23 + 8.6.1895 - 2.10.1895 = 0,3,24 + 9.11.1901 14.1.1903 = 1,1,26 + 22.7.1908 - 5.8.1908 = 0,0,14 + 20.9.1911 - 31.12.1911 = 0,3,1 + 31.12.1911 - 22.7.1912 = 0,6,22 = 7,1,29

201) Cenânî-zâde Meḥmed Kadrî Paşa 9.7.1880 - 12.9.1880 = 0,3,3

202) Germiyânoğlu Nûreddîn 'Abdurraḥmân Paşa 2.5.1882 - 12.7.1882 = 0,2,11

203) Kıbrıslı Meḥmed Kâmil Paşa 25.9.1885 - 4.9.1891 = 5,11,19 + 2.10.1895 - 7.11.1895 = 0,1,6 + 5.8.1908 - 14.2.1909 = 0,6,10 + 29.10.1912 - 23.1.1913 = 0,2,25 = 6,9,20

204) Kabaağaçlı-zâde Aḥmed Cevâd Paşa 4.9.1891 - 8.6.1895 = 3,9,4

205) H̱alîl Rif'at Paşa 7.11.1895 - 9.11.1901 = 6,0,2

206) Avlonyalı Meḥmed Ferîd Paşa 14.1.1903 - 22.7.1908 = 5,6,8

207) Ḥüseyn Ḥilmî Paşa 14.2.1909 - 14.4.1909 = 0,1,28 + 5.5.1909 - 12.1.1910 = 0,8,8 = 0,10,6

208) Aḥmed Tevfîq Paşa 14.4.1909-5.5.1909 = 0,0,21+11.11.1918 - 13.1.1919 = 0,2,2 + 13.1.1919 - 4.3.1919 = 0,1,22 + 21.10.1920 - 4.11.1922 = 2,0,14 = 2,4,29

209) İbrâhîm Ḥaqqî Paşa 12.1.1910 - 30.9.1911 = 1,8,19

210) Katırcıoğlu Gaazî Aḥmed Muḫtâr Paşa 22.7.1912 - 29.10.1912 = 0,3,8

211) Maḥmûd Şevket Paşa 23.1.1913 - 11.6.1913 = 0,4,19

212) Prens Meḥmed Sa'îd Ḥalîm Paşa 11.6.1913 - 4.2.1917 = 3,7,23

213) Meḥmet Ṭal'at Paşa 4.2.1917 - 14.10.1918 = 1,8,8

214) Aḥmed 'İzzet Paşa 14.10.1918 - 11.11.1918 = 0,0,28

215) Dâmâd Meḥmed Ferîd Paşa 4.3.1919 - 2.10.1919 = 0,6,29 (3 kabine) + 5.4.1920 - 21.10.1920 = 0,6,16 (2 kabine) = 1,1,15

216) 'Alî Rızâ Paşa 2.10.1919 - 8.3.1920 = 0,5,7

217) H̱ulûṣî Ṣâliḥ Paşa 8.3.1920 - 5.4.1920 = 0,0,28

Kubbe Vezîrleri

Osmanlı devletinin 217 sadrâzamının âilelerinin çoğunun şecereleri, *4. Kitab*'da verildi, verilmiyenlerin bir kısmı da yukarıda dip notlarında açıklandı. Vezîr pâye ve rütbesinin ne olduğu da *5. Kitab*'da görüldü. Sadrâzamın Batı'daki prens ve vezîr'in duka karşılığı olduğu, sâdece irsî olmadığı, kişilere münhasır bulunduğu tekrâr edilebilir. Tanzîmât'tan sonra vezîr, en yüksek mülkiye rütbesi olup, askerî rütbe olarak karşılığı müşîr rütbesi ihdâs edilerek ayrıldı. İki çeşit vezîr vardır: kubbenişîn denen Kubbealtı vezîrleri ve eyâlet vezîrleri. Kubbe vezîrleri, Istanbul'da Dîvân-ı Hümâyûn üyesi yânî bakandırlar, sandalyasız devlet nâzırlarıdır. Sadrâzamın yardımcılarıdır. Belirli bir mevzuun nâzırı değillerdir. Tıpkı sadrâzam gibi akla gelebilecek bütün imparatorluk mes'eleleri üzerinde yetkilidirler. Bütün bu mes'elelerde Dîvân denen bakanlar kurulunda rey verirler, Dîvân kararını, sadrâzam uygular. Protokolde dîğer nâzırlar, kubbe vezîrlerinden sonra geldiler, meğer ki o nâzır (kapdân-ı deryâ, nişâncı vs.), kubbe vezîrinden önce vezîr rütbesi almış olsun. Vezîrler, istisnâsız "paşa" unvânını taşırlar. Eyâlet vezîrleri ise, gerçekte beylerbeyi yânî orgeneraldir. Giderek mühim eyâletlerin vâlîleri olan beylerbeyiler, vezîr pâyesiyle atanmaya başlamışlardır. Eyâlet vezîri, Istanbul'da görev alırsa, kubbe vezîri hâline gelir veyâ aksi olur. Ancak bütün eyâletlerin vâlîleri vezîr rütbesinde değildir. Devlet nâzırları olan ve belirli bir sâha üzerinde değil de sadrâzam gibi devletin bütün mes'eleleriyle uğraşmak bakımından bugünki devlet nâzırlarından da üstün yetkide bulunan kubbe vezîrlerinin sayısı gittikçe çoğaldı. Kıdem, yânî vezîr rütbesini alış sırasına göre 2., 3., 4.... vezîr dendi (vezîr-i s̲ânî, vezîr-i s̲âlis̲, vezîr-i râbî'...), vezîr-i evvel, vezîr-i âzam yânî sadrâzamdır. Bunlar sıralarına göre Dîvân'da sadrâzamın sağ tarafında sıralanırlardı. 2. vezîr umûmiyetle sadrâzam nâmzedi idi, maamâfih pâdişâh, sadâret makaamı açıldığı zamân 2. vezîri sadrâzam yapıp yapmamakta serbestti. 2. vezîr imparatorluk protokolünde görevliler arasında sadrâzam ve şeyhulislâm'dan sonra 3. kişi idi, 3. vezîr 4. kişi idi... Şimdi kronolojik olarak Osmanlı devletinde kubbe vezîrliği yapmış bütün isimleri göreceğiz:

Önce tek vezîr vardı. Vezîrler çiftleşince, başbakan olan ilkine vezîr-i âzam, yardımcısı olan dîğerine vezîr-i sânî dendi. Bugünki bilgilerimize göre ilk 2. vezîr 1362'de **Lala Şâhîn Paşa**'dır. 1362'den az önce **Lûlû Paşa**'nın 2. vezîr olduğu kesin değildir. 1386'da **Kara Timurtaş** Paşa 3. vezîr oldu. 1387'den az önce ve babasının sadâretinde Çandarlı-zâde 'Alî Paşa vezîr oldu. Lala Şâhîn ve Timurtaş Paşalar ölümlerine kadar makamlarını muhâfaza ettiler. Çandarlı-zâde İbrâhîm Paşa, Lala Şâhîn'in yerine 3. vezîr oldu ki ayni zamanda beylerbeyi olmıyan ilk kubbe vezîridir. Yıldırım devrinde (1389-1402), Ankara muhârebesinde esir düşüp Kütahya'da Timur tarafından öldürülen **H̲oca Fîrûz Paşa,** Yıldırım devri sonlarında Şehâbeddîn Paşa oğlu **Murâd Paşa, Sarı Timurtaş Paşa,** vezîr oldular, sonuncusu Î'sâ Çelebî'nin vezîri iken 1405'de öldürüldü.

I. Süleymân devrinde (1402-1410), Murâd Paşa 3.'lükden 2. vezîr oldu. Mûsâ Çelebî devrinde (1410-1413) de Murâd Paşa'nın 2. vezîrliği muhâfaza etmiş olması muhtemeldir. Mûsâ Çelebî'nin vezîrleri Çandarlı-zâde İbrâhîm Paşa, Kör Şâh-Melek

Paşa idi ve İbrâhîm Paşa, Mûsâ Çelebî saltanatta iken Edirne'den Bursa'ya gidip Mehmed Çelebî'ye vezîr oldu. Mehmed Çelebî'nin (1413-1421) Amasya'daki vezîrleri önce Halîl Paşa, sonra Bâyezîd Paşa, Edirne'de sadrâzam olunca, ünlü mîmâr **Hacı 'İvaz Paşa** 3. ve Çandarlı-zâde İbrâhîm Paşa 2. vezîr oldular (1413). Yıldırım'ın son yıllarında vezîr olan İbrâhîm Paşa, Bâyezîd Paşa'nın katli üzerine vezîr-i âzam oldu. 'İvaz Paşa 1421-24'de 2. vezîr olup bu târihde vezâretten ayrıldı.

II. Murâd cülûsunda (1421-1451), 1421 sonunda Timurtaş Paşa'nın 3 oğlunu birden vezîr yaptı: **Gaazî Umur Paşa, Oruç Paşa, 'Alî Paşa.** Bu sûretle vezîr-i âzam dışında 4 kubbe vezîri oldu. Timurtaşpaşa-zâdeler'in hep birden 3., 4., 5. vezîrliklerden azilleri üzerine 'İvaz Paşa gene 2. vezîr olarak kaldı, **Lala Yörgüç Paşa** 3., sonra 'İvaz Paşa'nın yerine 2. vezîr, **Koca Mehmed Paşa** önce 3., Yörgüç Paşa'nın ölümünde 2., 1428'de **Sarıca Paşa** 3. vezîr oldular. 1429'da Koca Mehmed Paşa vezîr-i âzam olunca, Sarıca Paşa 2., 1428'e doğru vezîr olan Çandarlı-zâde Halîl Paşa 3., 1430'da Sarıca Pş.'nın azlinde 2., Akçakoca-zâde **Kadı Fazlullâh Paşa** 3. vezîr oldular. 1440'da Halîl Paşa'nın vezîr-i âzam olmasıyla Fazlullâh Paşa 2., **Şehâbeddîn Şâhîn Paşa** 3., tekrâr vezîr olan Sarıca Kaasım Paşa 4. vezîr oldular. Şehâbeddîn Paşa 1440 sonlarında vezâretten alındı, Fazlullâh Paşa da öldü. 1441'e doğru Sarıca Paşa 2., Sarı İshâq Paşa 3. vezîr oldular. 1444-46'da Zağanos Paşa 4. vezîr oldu, 20.3.1446'da Sarıca Paşa ile berâber vezâretten alındı. Bu târihte Dîvân'da hiç bir vezîr kalmadı. 1446-51 arasında **Dâvûd Paşa, Dâmâd Karaca Paşa, Paşayiğit-zâde Gaazî İshâq Paşa, Balaban Paşa, Sinân Paşa, Kaasim Paşa, Evrenos-zâde 'Alî Paşa, Kemâl Paşa, İskender Paşa** (b. Hacı Paşa b. Nâsıreddîn b. Hus-rev-şâh), vezîr olarak kısa müddetlerde Dîvân'da bulundular, vezîr sayısı -vezîr-i âzam dışında- 3'den tekrar 4'e ve belki 5'e yükseldi.

Fâtih Sultân Mehmed II (1451-1481)'in cülûsunda İshâq Paşa 2., Sarıca Kaasım Paşa 3., Zağanos Paşa 4., Hâdim Şehâbeddîn Şâhîn Paşa 5., 1452'de **Lala İbrâhîm Paşa** 6. vezîr oldular. 1453'de Istanbul'un Fethi'nden hemen sonra, Zağanos Paşa 1., Mahmûd Paşa 2., İshâq Paşa 3., Şehâbeddîn Paşa 4., İbrâhîm Paşa 5. vezîr oldular. İbrâhîm Paşa 8.1454'de, Zağanos ve Şehâbeddîn Paşalar ise birlikte 1456'da azledildiler. İbrâhîm Paşa'nın azlinde şâir **Ahmed Paşa** önce 5., Mahmûd Paşa'nın sadâretinde ise 3. vezîr oldu. Bu sadârette ünlü edîb **Sinân Paşa** 4., **Dâmâd Kara Mustafa Paşa** 5. vezîr oldular. Sinân Paşa'nın bir ara vezîr-i âzam olması da muhtemeldir. İshâq Paşa, 2. vezîr olarak yerini muhâfaza etti. Hamza Beyoğlu Dâmâd Kara Mustafa Paşa, 2. vezîrliğe yükselip 1482'de katledildi. Fâtih devrinde Dîvân'a giren dîğer vezîrler, 20.6.1481'de şehîd düşen **Ayas Paşa, Hâdim Süleymân Paşa,** 1479'da şehîd düşen **Özgüroğlu Î'sâ Paşa,** Otlukbeli'nde şehîd düşen **Hâş Murâd Paşa**'dır. Rûm Mehmed Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Karamânî Mehmed Paşa da, vezîr-i âzam olmadan vezîrlik yaptılar. Fâtih'in vezîrleri bunlardır.

İkinci Bâyezîd devrinde (1481-1512), Fâtih'in vezîrlik verdiği **Hekîm Yâ'qûb Paşa** linç edildiği ve vezîr-i âzam Karamânî Mehmed Paşa öldürüldüğü için, İshâq Paşa sadrâzam oldu. Sultân Bâyezîd'in Istanbul'a gelince cülûsunun 3. günü vezîrler takarrür

etti: İshâq Paşa vezîr-i âzam, Hamza Bey-zâde Kara Mustafa Paşa tekrâr vezîr oldu. **Mağnîsâ-zâde Mehmed Paşa,** vezîrlikten kazaskerliğe alındı. Sonradan sadrâzam olan Mesîh Paşa 1484'de, müstakbel sd. Dâmâd Koca Dâvûd Paşa ise 1482'de getirildiği Rûmeli beylerbeyiliğinden katledilen Gedik Ahmed Paşa'nın yerine vezîr oldular. Hersek-zâde Ah. Pş., sadrâzam olmadan 1480-87'de, Koca Mustafa Paşa da sadrâzam olmadan 1502-12'de vezârette bulundular. **İskender Paşa,** 1489-90'da vezîr oldu (1506'da Bosna vâlîsi iken öldürüldü). Kapdân-ı Deryâ **Dâmâd Küçük Dâvûd Paşa,** 7.1502'de vezîr olup 1505'de öldü. **Yâ'qûb Paşa,** ak ağalardan olup 1498'de vezîr oldu ve 1502'de öldü. 1485-3.1487'de vezîr ve 1501'de emekli olan **Fenârî-zâde Ahmed Paşa** kezâ bu makamda bulundu. Hızır Bey oğlu **Mehmed Paşa** (ölm. 1499) 1483'de vezîr oldu, 3.1486'da Velîahd-Şehzâde Ahmed'in lalası olarak uzaklaştırıldı. Sonra sd. olan Çandarlı-zâde II. İbrâhîm Paşa, 2.1482'de Hızır Bey-zâde'nin yerine 3. vezîr, 1.1487'de 2. vezîr ve yerine sn. sd. olan Hâdim 'Alî Pş. 3. vezîr, sn. 2. vezîr oldular, 'Alî Pş. 7.1498'de sadâretine kd. 2. vezîrlikde kaldı. Şeytânkulu'na karşı şehîd düşen Rûmeli beylerbeyisi Karagöz Pş., vezîr olamadı. **Kaasim Paşa,** 1482-5'de, **Dâmâd Mustafa Pş.** 28.1.1508 18.12.1512'de vezârette bulundular. Dâmâd Yahyâ Paşa, kezâ 1505'de vezîr oldu. **Dâmâd Antalyalı Balı Paşa** 1486-95'de ölümüne kadar kubbe-nişîn kaldı. İkinci Bâyezîd'in son yıllarında -Yavuz devrinde ikisi de sd. olan- Hâdim Sinân ve Yûnus Paşalar, kubbe-nişîn oldular. 1511'de **Zeynel Paşa, Defterdâr Hüsâmeddîn Paşa** ve sn. sd. olan Dukaginoğlu Ahmed Paşa, vezîr oldular. İkinci Bâyezîd'in uzun saltanatında vezîr olanlar bu isimlerden ibârettir.

Yavuz Birinci Sultân Selîm'in kısa saltanatında (1512-1520), sadrâzam olmadan vezârette bulunanlar dışında, sd. olamıyan kubbe vezîrleri şunlardır: Kapdân-ı Deryâ **Dâmâd İskender Paşa,** vezâretten alınan Mustafa Paşa'nın yerine 18.12.1514'de 2. vezîr olup 18.8.1515'de îdâm edildi. 2. vezîr Zeynel Paşa, 10.1520'de emekliye sevkedildi. 3. vezîr **Hoca-zâde Mehmed Paşa,** 13.8.1518'de öldü. **Hüseyn Paşa,** 9.1.1516'da îdâm edidi. Mehmed Paşa, 3.2.1517'de vezîr olmuştu. Anadolu beylerbeyisi Hasan Paşa, Çaldıran'da şehîd düştü, vezîr olamadı. 2. vezîr **Çoban Dâmâd Mustafa Paşa** (ölm. 28.3.1529) oldu. Vezîr Hüsâmeddîn Paşa 1516'da öldü.

Kaanûnî İkinci Sultân Süleymân'ın uzun saltanatında (1520 - 1566), sd. olanlar dışında, vezîrlik yapan isimler şunlardır: 11.1525'de îdâm edilen 2. vezîr **Dâmâd Ferhâd Paşa,** 6.10.1553'de 2. vezîr olan **Hâdim Dâmâd İbrâhîm Paşa,** 22.12.1547'de 4. ve sonuncu vezîr, s. 3. vezîr olup 6.10.1553'de azledilen adını Kadıköy'le Üsküdar arasındaki ünlü mevkıe veren **Haydar Paşa,** 10.1520'de 4. vezîrliğin yeniden ihdâsı ile 4. vezîr ve 28.3.1529'da 2. vezîr olan ve adını Istanbul'un Haliç üzerindeki çok ünlü semtine veren **Cezerî-zâde Lala Kaasım Paşa,** 1537'de 3. vezîr olan **Mehmed Paşa,** 1541'de 4. vezîr, sn. 2. vezîr olan **Deli Husrev Paşa** ki Sokollu-zâde ve Kıbrıs Fâtihi Sd. Lala Mustafa Paşa'nın ağabeyidir, 28.11.1544'de Sd. Hâdim Süleymân Paşa ile berâber emekliye sevkedilince açlık greviyle intihâr etmiştir. Sonradan 2. vezîrliğe kadar yükselip İnebahtı bozgununda emekliye sevkedilen **Pertev Paşa** da Kaanûnî devrinde kubbe-nişîn oldu. **Mustafa Paşa,** 1535'de vezîr,

1536'da 2. vezîr olup 15.6.1537'de öldü. 5. vezâret ihdâs edilerek Hümâ-Şâh Sultân (b. Şehzâde Mehmed) zevci **Dâmâd Ferhâd Paşa**'ya verildi. Kaanûnî'nin son yıllarında Malta seferini yapan **İsfendiyâroğlu Mustafa Paşa** da vezîr oldu. Kaanûnî'nin 13. sefer-i hümâyûnu Sigetvar'da (1566) Sokollu Mehmed Pş. 1., Pertev Pş.2., Ferhâd Pş.3., sonradan sd. olan Rüstem Pş. dâmâdı Ahmed Pş. 4., İsfendiyâroğlu da 5. vezîr idiler. Kaanûnî'nin 9 vezîr-i âzamının hangi târihlerde vezîr olduklarını ise burada tekrarlamıya lüzum görmüyorum, kendi şecerelerinde yazılmıştır. 1522'de **Hâin Ahmed Paşa** vezîr ve 2. vezîr oldu, 27.6.1523'de emekliye sevkedilen Sd. Pîrî Mehmed Paşa'nın yerine hâsodabaşı İbrâhîm Ağa'nın def'aten vezâretle vezîr-i âzam olmasını çekemiyerek, Mısır vâlîsi oldu ve orada ısyân ederek îdâm edildi. 6.10.1553'de **İskender Paşa** vezîr olup sonra azledildi. 1560'da **Lala Hüseyn Pş.**, 5. vezîr oldu, sn. 4. ve 3. vezîr olup 1566'da azledildi.

İkinci Selîm devrinde (1566 - 1574), tek vezîr-i âzam Dâmâd Sokollu Mehmed Paşa'dır. Bu pâdişâh cülûsunda Hüseyn Paşa'yı azlederek yerine dâmâdı ünlü amiral **Piyâle Mehmed Paşa**'yı def'aten 3. vezîr yaptı, Piyâle Pş. 2. vezîr iken III. Murâd'ın ilk yıllarında ve Sokollu'nun sadâretinde ölüp vezîr-i âzam olamadı. 1567'de **Dâmâd Zâl Mahmûd Paşa** ve 1570'de **Dâmâd Hasan Paşa** 6. ve 7. vezîr oldular. Bu sûretle 6. ve 7. vezâret ihdâs edildi. 1573'de 7. vezîr Hasan Paşa ölünce bu makama Lala Mustafa Paşa getirildi. 1574'de 3. vezîr Ferhâd Paşa'nın yerine Koca Sinân Paşa 7. vezîr oldu ve İsfendiyâroğlu Mustafa Paşa'nın kardeşi ve gene sultân-zâde olan **Şemsî Ahmed Paşa** da vezîr oldu.

Üçüncü Murâd devrinde (1574 - 1595), vezîr pâyesi verilenlerin çoğaldığı, eyâlet beylerbeyilerine vezîrlik verildiği görülür. İlk Osmanlı dönemindeki beylerbeyi-vezîrler (yânî hem beylerbeyilik(Anadolu, bilhassa Rûmeeli) yapıp hem de kubbe-nişîn olarak Dîvân üyesi bulunanlar) dışında ve bunlar istisnâ kabûl edilirse, ilk vezâret pâyesi verilen beylerbeyiler, 1517'de kurulan Mısır eyâletine tâyîn edilenlerdir. XVI. asrın son yıllarından başlıyarak, mühim eyâletlerin beylerbeyilerine vezîr pâyesi verildiği ve vezîrlerin eyâlet vezîri ve kubbe vezîri olarak ayrıldığı görülür. Üçüncü Murâd devrinde, sadârete yükselmiş isimler dışında, sadârete yükselememiş kubbe vezîrleri - İkinci Selîm devrinden kalanlar dışında - şunlardır: 1577'de Piyâle Paşa ölünce silsile yürüdü ve Siyâvuş Paşa 7. vezîr oldu. 1579 ve 1580'de sadrâzamlar Sokollu ve Semin Ahmed Paşalar ölünce **Mesîh Süleymân** ve Dâmâd Cerrâh Mehmed Paşalar kubbe-nişîn oldular. 1584'de **Dâmâd 'Alî Paşa**, 1587'de **Beylerbeyi Mar'aşlı Mehmed Paşa**(ölm.1589), 1589'da **Boyalı Mehmed Paşa** ve **'Abdü'l-Muhyî Paşa**(ölümleri 1593 ve 1592), 1591'de **Ağa Hızır Paşa**, 1594'de **Sâ'atci Hasan Paşa** vezîr oldular.

Üçüncü Meh. devrinde (1595 - 1603), 1596'da **Hâdim Hasan Paşa**(Eğri sefer-i hümâyûnda Ist.'da kaymakam), **Sokollu-zâde Hasan Paşa**(ertesi yıl eyâlete çıktı), 1597'de **Kurd Mehmed Paşa, Satırcı Mehmed Paşa**, 1598'de **Bosnalı Halîl Paşa**, 1597'de **Hâfız Ahmed Paşa**, 1598 sonunda **Dâmâd Güzelce Mahmûd Paşa, Tiryâkî Hasan Paşa, Hacı İbrâhîm Paşa** vezîr oldular, Halîl Paşa 2.

vezîr ve kaymakam, ertesi yıl Hâfız Paşa 2. vezîr ve kaymakam oldular. 1599 sonunda **Defterdâr Emîr Mehmed Paşa** vezîr ve Hacı İbrâhîm Paşa 1600 sonunda mâzûl ve yerine Halîl Paşa kaymakaam ve Mahmûd Paşa 3. vezîr oldular. 1601'de Tiryâkî Hasan Paşa eyâlete çıkıp Sâ'atci Hasan Paşa kaymakaam, ertesi yıl Mahmûd Paşa kaymakaam oldular ve Sâ'atci Paşa eyâlete çıktı. 1602'de **Nûh Paşa, Sarıkcı Mustafa Paşa,** Râzıye Hâtûn dâmâdı **Mustafa Paşa, Emîr Paşa,** 1603'de **Kaasim Paşa** vezîr ve sonuncusu kaymakaam, sonra Sarıkcı Paşa kaymakaam, **Sofu Sinân Paşa** vezîr oldular ve 2. vezîr Halîl Paşa öldü.

Birinci Ahmed devrinde (1603 - 1617), 1604'de Sarıkcı Paşa îdâm edilerek Sofu Sinân Paşa kaymakaam, **Koca Sinân Paşa-zâde Mehmed Paşa, Dâmâd Mustafa Paşa, Hâdim Mehmed Paşa**, sn. vezîr-i âzam olan Dâmâd Kara Dâvûd paşa vezîr ve Hâfız Paşa tekrar kaymakaam, 1605'de **Nakkaş Hasan Paşa, Deli Ferhâd Paşa** vezîr ve Sinân Paşa-zâde maktûl oldular. 1606'da müstakbel sd. Dâmâd Öküz Mehmed Paşa, **Hızır Paşa, Câ'fer Paşa** vezîr ve sonuncusu kaymakaam, 1607'de Dâmâd Mustafa Paşa kaymakaam, **Hâdim Yûsuf Paşa**, 1609-11'de Râzıye Dâmâdı tekrar vezîr, 1610'da Hâdim Mehmed Paşa kaymakaam oldular ve 1614'de Yûsuf Paşa öldü. 17.10.1614'de Hâdim Mehmed Paşa azledildi, **Kalender Paşa** vezîr, 1615'de Mehmed Paşa tekrar vezîr ve Kaymakaam, **Sofu Mehmed Paşa, Defterdâr Ekmekci-zâde Ahmed Paşa** vezîr ve sonuncusu kaymakaam, **Cağaloğlu Dâmâd Mahmûd Paşa** 1614'de vezîr, 1617'de Sofu Mehmed Paşa kaymakaam oldular.

Birinci Mustafa (1617-1618 + 1622-1623) ve İkinci 'Osmân (1618-1622) devirlerinde, 1619'da Halîl Paşa kaymakam, Sofu Mehmed Paşa tekrar kaymakaam, 1620'de **Gürcî Ken'ân Paşa**, Lehistân sefer-i hümâyûnunda **Nişâncı Ahmed Paşa** Ist.kaymakaamı, 1623'de **Silâhdâr İbrâhîm Paşa** vezîr oldular. Sadrâzamlığa yükselen kubbe vezîrlerini saymıyoruz.

Dördüncü Murâd devrinde(1623 - 1640), 1624'de Hâdim Mehmed Paşa tekrar kaymakaam, **Çeşteci 'Alî Paşa** ile müstakbel sadrâzamlar Dâmâd Receb ve Dâmâd Bayrâm Paşalar vezîr oldular, 1626'da eyâlete tâyîn edildiler, Receb Paşa kaymakaam, Hasan Paşa kubbe-nişîn, 1628'de **Defterdâr Bekir Paşa** vezîr oldular, sonuncusu bir kaç ay sonra azledildi. 1629'da Bayrâm Paşa tekrar ve müstakbel sd.Tabanıyassı Mehmed Paşa, 1631'de müstakbel sd. Semin Mehmed Paşa vezîr oldular ve yıl sonunda Çatalcalı Hasan Paşa öldü. 1632 sonunda sonraki sd. Deli Hüseyn Paşa, **Nişâncı Mustafa Paşa** vezîr oldular ve ertesi yıl Semin Mehmed, Mustafa ve Cağaloğlu Paşalar uzaklaştırıldılar. 1634'de **Abaza Mehmed Paşa** vezîr ve Revân sefer-i hümâyûnda Ken'ân Paşa kaymakaam, ertesi yıl **Silâhdâr Mûsâ Paşa** vezîr, **Murtazâ Paşa** kaymakaam oldular, Ken'ân paşa eyâlete çıktı. **Musâhib Mustafa Paşa** vezîr olup Mûsâ Paşa eyâlete çıktı. 1637'de **Celeb Ahmed Paşa** vezîr oldu ve Bağdâd sefer-i hümâyûnunda Tabanıyassı Mehmed Paşa, Ist. kaymakaamı olarak kaldı. 1639'da **Arslan-zâde 'Alî Paşa** kubbe-nişîn oldu.

Sultân İbrâhîm devrinde (1640 - 1648), Musâhib Mustafa, 'Alî, Hüseyn Paşalar cülûsdan az sonra Dîvân'dan çıktılar ve **Koca Ken'ân Paşa** girdi. Gene 1640'da

Ahmed Paşa eyâlete çıkıp Semin Mehmed Paşa tekrar kubbe-nîşîn, sonra Siyâvuş Paşa vezîr oldular. **Yûsuf Paşa** 2. vezîrliğe getirildi. **Nakkaaş Muştafa Paşa** ile Küçük Mûsâ Paşa girdiler. 1643'de Siyâvuş ve Semin Mehmed Paşalar eyâlete çıktılar. Ahmed Paşa gene Dîvân'a girdi, ertesi yıl öldü. **Dâmâd Câ'fer Paşa** vezîr oldu. 1645'de Mûsâ ve Nakkaaş Paşalar ve Câ'fer Paşa eyâletlere çıktılar. Yûsuf Paşa îdâm edildi. **Ahmed Paşa** ve **Fazlî Paşa** vezîr oldular ve Pirinçci-zâde Ahmed Paşa ertesi yıl uzaklaştırıldı. 1647'de Fazlî Paşa da çıktı ve **Sarı Ken'ân Paşa** vezîr, Hezârpâre Ahmed Paşa kaymakaam oldular. Bir kaç ay için Mûsâ ve sonra yeniden Fazlî Paşalar, Dîvân'a girdiler. 1648'de **Tavukcu Muştafa Paşa** ve sonra **Nişâncı Muştafa Paşa**, vezîr-i kubbe-nişîn oldular.

Dördüncü Mehmed devrinde (1648 - 1687), Siyâvuş Paşa ve **Haydar Ağa-zâde Mehmed Paşa** vezîr olup 1649'da Fazlî Paşa eyâlete çıktı. 1650'de Mehmed Paşa çıktı ve **Hâşekî Mehmed Paşa**, 1652'de **Silâhdâr Muşlî Paşa**, **Doğancı Yûsuf Paşa** kısa müddet için kubbe-nişîn oldular. Mehmed Paşa, Mısır'a tâyîn edilip Mısır'dan gelen **'Abdurrahmân Paşa** Dîvân'a alındı. 11.1652'de 2. vezîr Ken'ân Paşa öldü. Tavukcu Paşa eyâlete çıktı. Onu Sarı Ken'ân Paşa tâkıyb etti ve 'Abdurrahmân Paşa îdâm edildi. 1654 sonunda eski sadrâzam Melek Ahmed Paşa, akrabâsından İbşîr Muştafa Paşa gelinceye kadar kaymakaam oldu, sonra **Moralı Muştafa Paşa** kaymakam oldu ve her ikisi de İbşîr Paşa Ist.'a gelince eyâlete çıktı. 1655'de **Ağa Gürcî Süleymân Paşa** vezîr, 1656'da Zurnazen Muştafa ve **Nişâncı Yûsuf Paşalar** kaymakaam, sn. Haydar Ağa-zâde Paşa kaymakaam oldular. **Silâhdâr Çil Ahmed Paşa** Dîvân'a girdi.

15.9.1656'da Köprülü Mehmed Paşa'nın diktatörlüğü başladı. Saltanat nâibesi Tarhân Sultân bile, yeni sadrâzamı icrââtında serbest bırakmak için, gerçekte daha çocuk olan oğlu IV. Mehmed'i reşîd îlân ederek kendi arzûsuyle niyâbetten çekildi. Kubbe vezîrliği de lağvedilmeksizin gerçekte ortadan kalkmış oldu. Sonraki asırlarda nâdiren kubbe vezîri atandı. Sadrâzam, Dîvân'da tek vezîr olarak kaldı ve bir kısmı vezîr pâyesi taşıyan nâzırlarla hükûmeti yönetti, sandalyasız, kendi sâhası dışında bütün mes'elelerle uğraşan kubbe vezîri olmadı. Sadrâzamın otoritesi ve gücü artmış oldu. 1656'dan evvel sadrâzam dışında en çok 8 kubbe vezîri bir arada görülmüştür. 1656'da vezîr-i âzama "şadr-ı â'zam" denmiye başladı. Hânedân'ın bitip tükenmek bilmez anarşi ve cunta hareketlerinden bezmesi, iktidârı tek kişide toplayıp onu her işten mes'ûl kılmak fikrinde toplanmış oldu. Dîvân (hükûmet) toplantıları da artık Topkapı Sarayı'nda Kubbe Altı'nda değil, Bâb-ı Âlî'de ve Saray dışında yapıldı. 1656'dan sonra 1703'e kadar Avrupa sınırına yakın olmak ve devamlı savaşlar ve Edirne'yi tercih sebebleriyle pâdişâhlar Ist.'dan çok Edirne'de oturdular ve bütün hükûmet Edirne'ye taşındı. Istanbul'u bir kaymakaam vezîr yönetti. Sadrâzam da çok def'a seferde bulunduğu için ayrıca pâdişâhın yanında Edirne'de bir rikâb-ı hümâyûn kaymakaamı vezîr bulundu ve sadâret kaymakamlığı (vekilliği) 2 vezîr arasında paylaşılmaya başlandı.

Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâreti (1656-61) yıllarında onun seferlerinde ve Istanbul dışında bulunmasında kendisine vekâlet eden sadâret kaymakamları sırasıyle şu

vezîrlerdir: **Baykar 'Alî Paşa** (8.1656), **'Ankebût Ahmed Paşa** (5.1657-10.1657), Sarı Ken'ân Paşa, **Kör Hüseyn Paşa** (1658), **Kırkayak Sinân Paşa, Bosnalı İsmâ'îl Paşa,** eski sadrâzam Malatyalı Süleymân Paşa. 1661'de sadrâzamın oğlu Fâzıl Ahmed Paşa, Istanbul kaymakaamı ve Sinân Paşa yanında kubbe-nişîn oldu. Ayni yılın sonunda Ahmed Paşa, Edirne'de rikâb kaymakamlığına alınarak **Bostâncıbaşı İbrâhîm Paşa,** yerine Istanbul kaymakamlığına getirildi ve bu durumda Köprülü Mehmed Paşa öldü.

Köprülü'nün oğlu ve halefi Fâzıl Ahmed Paşa'nın uzun sadâret yıllarında (1661-1676), sadrâzam çok def'a cebhede ve pâdişâh da Edirne'de bulunduğu için, Istanbul'da bir sadâret ve Edirne'de bir rikâb-ı hümâyûn kaymakaamı vezîr bulunduruldu. **Dâmâd Musâhib Mustafa Paşa**'ya 2. vezîr pâyesi verildiyse de, bu zât pâdişâhın yanından ayrılmıyan bir Saray adamı idi. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya 3. vezîr pâyesi verilip uzun yıllar rikâb kaymakaamı oldu ve Edirne'de pâdişâhın yanında yıllarca gerçekte imparatorluğu bu sıfatla yönetti, kayın-birâderi Fâzıl Ahmed Paşa, cebhelerde dolaştı ve ordunun başında bulundu. Ahmed Paşa sadrâzam olunca, eniştesi **Kıbleli Mustafa Paşa**'yı kubbe-nişîn yaptı. 1663'de gerek Kıbleli, gerek kubbe-nişîn vezîrler Ken'ân ve Süleymân Paşalar, eyâletlere gönderildi. İsmâ'îl Paşa gene Ist. kaymakaamı oldu. Sinân Paşa öldü. Ertesi yıl İbrâhîm Paşa 2. def'a Ist. kaymakamlığına getirildi. Pâdişâh Ist.'a gelince o da eyâlete çıkarıldı. Bu sûretle Fâzıl Ahmed Paşa'nın, babasının yoluna devâm ederek kubbe vezîrlerinin sayısını azalttığı, hattâ kaymakamlar dışında kubbe-nişîn bırakmamaya dikkat ettiği görülür. 1663'de sadrâzam bir kaç yıl için Girid'e gidince, eniştesi ve en yakın arkadaşı olan Kara Mustafa Paşa'yı, 3. vezîr pâyesiyle Edirne'de pâdişâhın yanında rikâb kaymakaamı olarak bıraktı. Ertesi yıl eski sadrâzam Malatyalı Süleymân Paşa, tekrâr Ist. kaymakamlığına getirildi. Ertesi yıl pâdişâh Ist.'a gelince kubbe vezîrliğine alındı. **Yûsuf Paşa,** Edirne'de kaymakaam unvânıyle bırakıldı. 1665/66'da Süleymân Paşa gene Ist. kaymakaamı, **Maglaylı Mahmûd Paşa** kubbe-nişîn oldu. Bütün bu yıllarda Merzifonlu'nun rikâb kaymakamlığı devâm etti ve bütün yetkiler gerçekte onda idi, Ist.'daki kaymakaamın da âmiri idi. 1666'da Musâhib Mustafa Paşa'ya 2. vezîr pâyesi verildi. Yûsuf Paşa eyâlete çıktı. 1667'de pâdişâh, kaymakaamı Merzifonlu ile Tesalya'ya (Yenişehir) göçünce (sadrâzam hâlâ Girid'de idi), kaymakaam ol. Ist.'da **Uzun İbrâhîm Paşa** ve Edirne'de **Doğancı Şeyh Mehmed Paşa** bırakıldı. Maglaylı Mahmûd Paşa ise eyâlete çıkarıldı. 1670'de pâdişâh dönünce, Ist. ve Edirne kaymakamlarının görevleri sona erdi, **Sâ'atci Mehmed Paşa** kubbe-nişîn oldu. 1671'de pâdişâh Ist.'dan Edirne'ye gidince Ist.'da önce **Cerrâh Kaasim Paşa,** sonra (4.1672) o da eyâlete çıkarılarak **Bostâncı İbrâhîm Paşa,** kaymakam bırakıldı. Kaymakamlığa getirilen vezîrlerin kubbe-nişîn sıfatını otomatik olarak aldıkları âşikârdır. Zîrâ sadrâzam vekilliği, hattâ saltanat nâibliği demek olan kaymakamlığın, kubbe-nişînlikten mühim olduğu açıktır. Sâatçi Paşa eyâlete çıkarılıp **Dâmâd Melek İbrâhîm Paşa** kubbe-nişîn, **Pîr Mustafa Paşa** Ist. kaymakaamı, 1672'de Melek Paşa eyâlete çıkıp **Kozbekci Yûsuf Paşa** kubbe-nişîn oldu. 1673'de Pîr Mustafa Paşa öldü, Bostâncı İbrâhîm Paşa gene Ist.'da kaymakaam oldu. O yıl yerine Süleymân

Paşa kaymakamlığa getirildi. Muṣâḥib Muṣṭafa Paşa, Edirne'de rikâb kaymakamlığı yaptı. 3.1676'da **Boşnak 'Oṣmân Paşa** Ist. kaymakaamı oldu.

Fâẕıl Aḥmed Paşa ölünce yerine 3. vezîr Merzifonlu Kara Muṣṭafa Paşa sadrâzam oldu (1676-1683). 1677'de Kozbekci Yûsuf Paşa, Ist. kaymakaamı, sn. sadrâzam olarak Merzifonlu'ya halef olacak olan İmrahor Kara İbrâhîm Paşa, Merzifonlu tarafından kubbe-nişîn oldu. İbrâhîm Paşa, sadrâzam sefere çıkınca ertesi yıl rikâb kaymakamlığına geldi. Târihçi **'Abdurraḥmân 'Abdî Paşa** Ist. kaymakaamı oldu. 1679'da pâdişâh Ist.'a gelince 'Abdî Paşa eyâlete çıktı. **Mermer Meḥmed Paşa** kubbe-nişîn oldu, 1680'de azledildi. 1681'de 'Abdî Paşa, tekrar kubbe-nişîn oldu. Pâdişâh gene Edirne'ye gelince **Kemânkeş Maḥmûd Paşa** Ist. kaymakamlığına getirildi. 1683'de Merzifonlu, Almanya üzerine Viyana seferine çıkınca, adamı olan ve gerçekte kendisine ihânete hazırlanan Kara İbrâhîm Paşa'yı, pâdişâhın yanında rikâb kaymakaamı olarak bıraktı. Kayın-birâderi Köprülü-zâde Fâẕıl Muṣṭafa Paşa'yı da 3. vezîrliğe getirdi. Bu sûretle 1683 yılı ve Merzifonlu'nun iktidârı ve Köprülüler Devri sona erdi.

1684'de Kara İbrâhîm Paşa sadrâzam, **Kara Ḥasan-zâde Muṣṭafa Paşa** rikâb kaymakaamı oldu ve pâdişâh Ist.'a gelince Maḥmûd Paşa'nın Ist. kaymakamlığı sona erdi, eyâlete (Özü) çıkarıldı. **Sarı Ḥüseyn Paşa** kubbe-nişîn oldu. Sarı Süleymân Paşa 2. vezîrliğe getirildi, sonra sadârette Kara İbrâhîm Paşa'ya halef oldu. 2. vezîr Muṣâḥib Muṣṭafa Paşa ile 4. vezîr 'Abdî Paşa, kapdân-ı deryâlık ve Baṣra eyâletiyle Kubbe'den alındılar. Kezâ Köprülü-zâde Muṣṭafa Paşa, Kubbe'den uzaklaştırıldı. Kara Ḥasan-zâde ölünce İmrahor Receb Paşa (müstakbel sd.), rikâb kaymakaamı oldu. Sarı Ḥüseyn Paşa çıkarılarak (Kamaniçe) **Żülfikaar Paşa** kubbe-nişîn oldu. Sadârete Siyâvuş Paşa gelince, kaymakamlığa kayın-birâderi Köprülü-zâde Fâẕıl Muṣṭafa'yı getirdi. 1687'de **Kıncı 'Alî Paşa** kubbe-nişîn oldu. Kaymakam Köprülü-zâde, Dördüncü Meḥmed'i tahttan indirerek kardeşi Üçüncü Süleymân'ı çıkardı.

Üçüncü Süleymân'ın (1687-1691) cülûsu ile **Suyolcu 'Alî Paşa** ile **Defterdâr-zâde Meḥmed Paşa** kubbe-nişîn oldular ve 'Alî Paşa bir kaç ay sonra eyâlete çıkarıldı. 1688 sonuna doğru Defterdâr-zâde de, Köprülü-zâde de Kubbe'den çıkarıldılar. 5.1688'de **Deli 'Ömer Paşa** kubbe-nişîn ve pâdişâh Edirne'ye gidince Ist.'da kaymakam, 5.1689'da **Meḥmed Paşa** Ist. kaymakaamı oldular. Köprülü-zâde Muṣṭafa Paşa sadrâzam olunca Ist. kaymakamlığına **Türk 'Alî Paşa**'yı getirdi. Almanya seferine çıkınca da 'Alî Paşa'yı rikâb kaymakamlığına alıp Çalık 'Alî Paşa'yı Ist. kaymakamı yaptı. 1691 başında **Bey-zâde 'Alî Paşa** kubbe-nişîn oldu, 2. vezîrlik pâyesi verildi.

İkinci Aḥmed zamânında (1691-1695), Çalık 'Alî Paşa eyâlete çıkarılıp Amca-zâde Ḥüseyn Paşa, Ist. kaymakaamı oldu. 1692'de Amca-zâde'nin yerine **Çelebî İsmâ'îl Paşa** geldi. Çalık 'Alî Paşa'nın sadâretinde Bey-zâde 'Alî Paşa kaymakaam olup sonra eyâlete çıktı. Bıyıklı Muṣṭafa Paşa 2. vezîr oldu. 7.1692'de Ist. kaymakamlığına Sarı Ḥüseyn Paşa, sonra **Kandilci Ḥüseyn Paşa,** sonra 1693'de **Küçük Sipâhî Muṣṭafa Paşa,** 1694'de Kalaylıkoz Aḥmed Paşa, 8.1693'de rikâb kaymakamlığına **Gümrükcü 'Oṣmân Paşa** (ölm. 12.1693), sonra yerine **Ketḫudâ Ciz-**

yedâr 'Abdullâh Paşa, sonra **Küçük 'Osmân Paşa** getirildi. Sürmeli 'Alî Paşa sadâretinde Amca-zâde Hüseyn Paşa rikâb kaymakaamı, az sonra **Rûm Ahmed Paşa** rikâb kaymakaamı oldu ve onun yerine de bu göreve Elmâs Mehmed Paşa getirildi.

İkinci Mustafa devrinde (1695 - 1703), Elmâs Paşa sadâretinde Enişte Dâmâd Hasan Paşa rikâb kaymakaamı, Küçük 'Osmân Paşa 2. vezîr pâyesiyle Ist.kaymakaamı oldular, Hasan Paşa'ın görevi sona erince eyâlete(Haleb) çıktı. 1696/97'de **Çelebî İbrâhîm Paşa** Ist., Amca-zâde'nin sadâretinde eski sd. Bozoklu Mustafa Paşa rikâb, **Palabıyık Yûsuf Paşa** Ist., Karlofca'dan sonra Enişte Hasan Paşa Ist., 1700'de yerine 'Osmân Paşa gene Ist. kaymakaamı oldular. 7.1700'de Köprülü-zâde Nû'mân Paşa kubbe-nişîn oldu. 5.1701'de eyâlete çıktı. 1702'de Yûsuf Paşa tekrâr Ist. kaymakaamı oldu ve 2.1703'de yerine **Köprülü-zâde 'Abdullâh Paşa** geldi. Amza-zâde'nin sadâretten çekilmesinde müstakbel sd.Râmî Paşa, sadâret kaymakaamı oldu, yeni sd. gelince kubbe-nişîn olarak kaldı. 8.1703'de ayın 22'sinde **Firârî Hasan Paşa** Ist. ve Enişte Hasan Paşa tekrar rikâb (sadâret) kaymakaamı oldular.

Üçüncü Ahmed devrinde (1703 - 1730), Edirne'de tahta çıkan yeni pâdişâh Ist.'a gelince kaymakamlıklara lüzum kalmadı ve Küçük 'Osmân Paşa tekrar, **Dâmâd Sirke 'Osmân Paşa,** Kandilci Hüseyn Paşa tekrar, müstakbel sd. Çorlulu 'Alî Paşa, kubbe-nişîn oldular. Bu sûretle yeni pâdişâh sadrâzamın mes'ûliyetini kubbe vezîrleri ile paylaşarak eski tarza dönmek istediyse de yürümedi. Yukarıda anılan kubbe vezîrlerinin hepsi eyâlete çıkarıldılar. Öyle ki 24.12.1704'de Baltacı Mehmed Paşa ilk def'a sd. olunca son kubbe vezîri Kandilci Hüseyn Paşa'yı da emekliye sevk ederek tek kubbe vezîri bırakmadı. Ancak kendinden daha emîn olan Çorlulu 'Alî Paşa sd. olunca (3.5.1706), sonradan sd. olan Abaza Süleymân Paşa ile **Kethudâ Sofu 'Abdurrahmân Paşa**'yı kubbe vezîrliklerine getirdi. 1709'da pâdişâh, Çorlulu'nun istememesine rağmen, gözdesi olan Dâmâd Şedîd 'Alî Paşa'yı 2. vezîr yaptı. Baltacı'nın Prut seferinde Abaza Süleymân Paşa, kaymakaam oldu. Bu sırada pâdişâh 1 ay için Edirne'ye gelince Kapdân-ı deryâ **Nişâncı Hacı Ahmed Paşa,** Ist. kaymakaamı oldu. Ağa Yûsuf Paşa'nın sadâretinde o serdâr olunca kaymakamlığa Çelebî Mehmed Paşa getirildi. Süleymân Paşa da Ist. kaymakaamı oldular. 1 ay Şedîd 'Alî Paşa rikâb ve **Çelebî Mehmed Paşa** da Ist. kaymakaamı oldular. 1 ay sonra Palabıyık Yûsuf Paşa, Çelebî Mehmed Paşa'nın yerine tekrâr Ist. kaymakamlığına getirildi.Dâmâd Şedîd 'Alî Paşa'nın Mora seferinde Palabıyık Paşa'nın görevi -pâdişâh Ist.'a gelinceye kd.- devâm etti ve **Türk Mehmed Paşa** sadâret ve rikâb kaymakaamı oldu. Pâdişâh gene Edirne'ye gidince Ist.'da **Çerkes Mehmed Paşa** kaymakam kaldı. Bir ay sonra vâlide kethudâsı **Hacı Mehmed Paşa** yerine getirildi. 11.1715'de sadrâzamın gelmesiyle Türk Mehmed Paşa'nın görevi sona erdi. 10.1716'da Nevşehirli İbrâhîm Paşa sadâret kaymakaamı oldu, Hacı Mehmed Paşa eyâlete çıktı, **Çetrefil-zâde Yûsuf Paşa** Ist. kaymakamlığına getirildi. 2.1717'de **Moralı 'Alî Paşa** rikâb kaymakaamı oldu. Ist. kaymakamlığına da 8.1717'de Yûsuf Paşa yerine tekrar Hacı Mehmed Paşa getirildi. Sonra onun yerine bu görevi **Beyli Mustafa Paşa** aldı. Nevşehirli İbrâhîm Paşa'nın sadârete getirilmesinde, kısa müddet için Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğlu **Genç 'Alî Paşa** sadâret kaymakaamı ol-

du. 'Alî Paşa'nın iktidârından ve şeceresinden ürken Nevşehirli, onu Rakka vâlîliği ile Dîvân'dan uzaklaştırdı ve bu Dâmâd 'Alî Paşa'yı Ist.'a getirmemek için gayret gösterdi. Zîrâ Pasarofça sulhunu beğenmediğini biliyor, tekrar savaş dönemi açacağından endîşe ediyordu. 'Alî Paşa'nın yerine Nevşehirli, sadâret kaymakamlığına yânî kendi vekilliğine, gene Merzifonlu Kara Muṣṭafa Paşa'nın kızından torunu ve Dâmâd Genç 'Alî Paşa'nın yeğeni olan, fakat kendi dâmâdı olan **Kaymak Muṣṭafa Paşa**'yı getirdi. Pasarofca muâhedesi imzâlanıp pâdişâh ve sadrâzam Nevşehirli Dâmâd İbrâhîm Paşa, Ist.'a döndüler. Kısa müddet için **İbşîr Ḥüseyn Paşa** Edirne kaymakaamı oldu. Ancak 1718'den îtibâren Edirne'nin ikinci taht şehri olarak kullanılmasından tamâmen vaz geçildi. Zîrâ uzun bir sulh dönemi ve Lâle Devri (1718-1730) başladı. Bundan böyle çok az kişiye kubbe vezîrliği verilerek kabineye alındı. Alınanlara da artık 2., 3. vezîr gibi unvanlar verilmedi.

Nevşehirli önce oğlu **Dâmâd Meḥmed Paşa**'yı, 1724'de Küçük 'Os̱mân Paşa'nın oğlu **Dâmâd Ḥâfız Aḥmed Paşa**'yı, 1728'de Dâmâd Silâḥdâr Meḥmed Paşa'yı kubbe vezîri yaptı ki, bu sonuncusu 1730'da sd. olarak kendisine halef oldu. Birinci Maḥmûd'un (1730-1754) cülûsu ve Silâḥdâr Meḥmed Paşa'nın sadâreti ile, **Nevşehirli 'Alî Paşa,** Nevşehirli Meḥmed Paşa, Ḥâfız Aḥmed Paşa, vezâretten uzaklaştırıldılar. Kubbe vezîri kalmadı. Topal 'Os̱mân Paşa'nın sadâretinde, Ist.'a gelinceye kadar, **Şâhîn Paşa,** Ḥekîmoğlu 'Alî Paşa'nın sadâretinde Ist.'a gelinceye kadar, **'İzzet 'Alî Paşa,** sn. müstakbel sd. 'İvaẕ Meḥmed Paşa, İsmâ'îl Paşa'nın sadâretinde **Dimetokalı Meḥmed Paşa,** bu sonuncusunun sadâretinde **Köprülü-zâde Aḥmed Paşa,** kaymakaam oldular. Muḥsin-zâde 'Abdullâh Paşa'nın sadâretinde, sonraki sadrâzam Yeğen Meḥmed Paşa, onun sadâretinde sonraki sadrâzam Aḥmed Paşa, kaymakamlık yaptılar.

Üçüncü 'Os̱mân zamânında (1754-1757), Bâhir Muṣṭafa Paşa'nın 2. sadâretinde **Dîbâcı-zâde İbrâhîm Paşa** 3 ay, Koca Râgıb Paşa'nın sadâretinde gelinceye kadar **Ziştovili 'Alî Paşa** üç ay kaymakaam oldular.

Üçüncü Muṣṭafa zamânında (1757-1774), Bâhir Muṣṭafa Paşa'nın 3. sadâretinde devlet merkezine gelinceye kadar **Nişli Meḥmed Paşa,** Muḥsin-zâde'nin sadâretinde Melek Meḥmed Paşa, Ḥamza Paşa'nın sadâretinde halefi Meḥmed Emîn Paşa, onun sadâretinde gene Melek Meḥmed Paşa, Moldovancı'nın sadâretinde **Abraẕ Süleymân Paşa,** Ḫalîl Paşa sadâretinde **Evliyâ Aḥmed Paşa,** Muḥsin-zâde'nin ikinci sadâretinde **Koyuncu Süleymân Paşa** sadâret kaymakaamı oldular.

Birinci 'Abdülḥamîd devrinde (1774 - 1789), 1.1774'de Melek Meḥmed Paşa yerine **Silâḥdâr 'Abdullâh Ağa,** 1775'de yerine sonraki sd. 'İzzet Meḥmed Paşa, Muḥsin-zâde'nin ölümünde yeniçeri ağası **Meḥmed Paşa,** Dârendeli Meḥmed Paşa sadâretinde müstakbel sd. Cezâyirli Ḥasan Paşa, sonraki iki sadrâzam gelinceye kadar yine bu Ḥasan Paşa, Koca Yûsuf Paşa sadâretinde sırasıyle yeniçeri ağası **Ḥasan Paşa, Seyyid Muṣṭafa Paşa, Ṣâliḥ Paşa** kaymakamlık yaptılar.

Üçüncü Selîm devrinde (1789-1807), Cezâyirli Ḥasan Paşa sadâretinde gene **Ağa Ḥasan Paşa,** Şerîf Ḥasan Paşa'nın sadâretinde gene Ağa Ḥasan Paşa, Koca Yûsuf

Paşa'nın 2. sadâretinde gene Seyyid Muṣṭafa Paşa, Melek Meḥmed Paşa sadâretinde **Çandarlı-zâde 'Alî Paşa,** 'İzzet Meḥmed Paşa sadâretinde gene Ağa Ḥasan Paşa, Yûsuf Ẕıyâ Paşa sadâretinde **Dervîş 'Abdullâh Paşa,** sonra **Ebû-Bekr Sâmî Paşa,** sonra **'Abdullâh Paşa,** ölümünde **Dâmâd Küçük Ḥüseyn Paşa,** gene Ağa Ḥasan Paşa, **Yenişehirli Muṣṭafa Paşa,** Ḥilmî Paşa sadâretinde **Mûsâ Paşa** kaymakaam oldular. Dördüncü Muṣṭafa saltanatında (1807-8), Çelebî Muṣṭafaşa Paşa sadâretinde **Şehsüvâr-zâde Ḥamdullâh Paşa,** sonra gene Mûsâ Paşa, **Ṭayyâr Maḥmûd Paşa,** gene Seyyid Muṣṭafa Paşa, **Eğinli Muṣṭafa Paşa** kaymakaam oldular.

İkinci Maḥmûd devrinde (1808-1839), Yûsuf Zıyâ Paşa'nın 2. sadâretinde **Çarhacı 'Alî Paşa,** sonra **Cebeci 'Os̱mân Paşa,** sonra gene Ağa Ḥasan Paşa, **İzmidli H̱alîl Paşa, Şâkir Paşa** kaymakamlık yaptılar. H̱urşîd Paşa sadâretinde **Meḥmed Rüşdî Paşa,** Benderli 'Alî Paşa sadâretinde halefi Ṣâliḥ Paşa, Benderli Selîm Paşa sadâretinde **Aḥmed H̱ulûṣî Paşa,** Vak'a-i H̱ayriye'den sonra Reşîd Meḥmed Paşa sadâretinde **H̱alîl Paşa** livây-i şerîf kaymakaamı olup H̱ulûṣî Paşa'nın kaymakamlığı Reşîd Paşa sadâretinin sonuna kadar devâm etti.

Birinci 'Abdülmecîd saltanatında (1839-1861) ve modern kabinelerde, Sd. Â'lî Paşa'nın Viyana seyâhatinde 5.1855'de **Şefîq Paşa,** Â'lî Paşa Paris kongresinde iken eski sd. Kıbrıslı Meḥmed Paşa, Kıbrıslı'nın 2. sadâretinde Rûmeli teftîşinde Â'lî Paşa sadâret kaymakaamı oldular. Sultân 'Abdül'azîz devrinde (1861-1876), Fuâd Paşa Şâm'dan gelinceye kadar 1 ay kadar sonraki sd. Yûsuf Kâmil Paşa, Â'lî Paşa Girid'de iken Fuâd Paşa, sadâret kaymakaamı oldular. Pâdişâhın Avrupa seyâhatinde Sd. Â'lî Paşa Ist.'da "pâytaht kaymakaamı" unvânıyle saltanat nâibi olarak pâdişâha da vekâlet etti.

III

ŞEYHULİSLÂM

Makaam-ı Meşîhât-ı İslâmiyye

"Makaam-ı Meşîhat-ı İslâmiyye" denen şeyhulislâmlık makam ve görevi, 1922 sonuna, saltanatın hıtâmına kadar, devletin, sadâret'ten sonraki 2. en büyük makam ve görevi sayıldı. Ancak ilk asırlarda şeyhulislâm'ın bu durumu daha gerilerdeydi. Şeyhulislâmın protokoldeki bu durumu 1501'de Zenbilli 'Alî Ef.ile başlar, bilhassa Yavuz'un halîfe olmasından sonra makaama ağırlık vermesiyle (1516) gelişir, Ebüssü'ûd Ef.'nin 1545'de meşîhate geçmesiyle şeyhulislâmın protokoldeki yeri kesinleşir. Başlangıçta şeyhulislâm taht müftisîdir, Bursa ve Edirne müftîsidir, 1425'de taht müftîsine "şeyhulislâm" denerek mevkıi tarsîn edilmiştir. Sonuna kadar şeyhulislâm, ayni zamanda Istanbul müftîsi, ve bütün cemâatin, bütün imparatorluk Müslümanları'nın müftîsi "müfti'l-enâm" olarak kalmıştır. İslâm'da halîfe, papa gibi dînî salâhiyetlerini bizzât kullanamadığı ve dîni kendiliğinden tefsîr edemediği için, dîn işlerini pâdişâh, şeyhulislâm vâsıtasıyle yürütmüştür. Ancak şeyhulislâm klasik dönemde yalnız dînin başı değildir, ayni zamanda adliye, maârif ve kültür ve vakıflar nâzırıdır. Gerçi maârif ve vakıfların tamâmı ona bağlı değildir. Zîrâ meselâ Enderûn mektebleri, sâhasının dışındadır. Haremeyn vakıfları, kızlarağasına bağlanmıştır. Fakat gene de bu sâhalarda hâkimdir ve medreseler istisnâsız ona bağlıdır. Şeyhulislâm, Dîvân-ı Hümâyûn üyesi değildir, Dîvân'a bakan olarak katılmaz. Zîrâ makaamı o derecede yücedir. Kendisi ayrıca bir dîvân toplar. Ancak şeyhulislâm re'sen tâyîn yapamaz, yaptığı tâyinleri, müderris

olsun, kadı olsun, sadrâzam tasdîk ve îlân eder. Sadrâzamın kabûl etmediği şeyhulislâm tâyîni geçersizdir. Bu da, devleti iki başlı hâle getirmemek içindir. Şeyhulislâmın taşıdığı meşîhat pâyesi, sadâret pâyesine eşittir, fakat bu eşitliğe rağmen protokolde sadrâzam'dan sonra gelir, protokol ve rütbelere âid bahiste meşîhat pâye ve rütbesinin ne olduğu görüldü. Nasıl sadrâzamlar vezîrler içinden pâdişâh tarafından seçilirse, şeyhulislâm da Rûmeli kazaskeri pâyesinde bulunanlar içinden gene pâdişâhça seçilir, bâzan Anadolu kazaskeri pâyesinde olanlar da seçilmiştir. Ancak tercîhan şeyhulislâmın, yalnız Rûmeli pâyesini taşımış olmasına değil, fiilen Rûmeli kazaskerliği yapmış olmasına da dikkat edilmiştir. Genç sadrâzamlar olmasına rağmen, genç şeyhulislâmlar fazla değildir.

İkinci Mahmûd, şeyhulislâmın protokoldeki bu durumunu muhâfaza edip, onu kabine üyesi, sadrâzamdan sonra kabinenin protokolde olsun 2. üyesi yaptı, Anadolu ve Rûmeli kazaskerlerini de kabineden çıkardı. Modern dönemde medreseler dışında bütün eğitim, vakıflar, adliye, şeyhulislâmdan alınarak, âdetâ geniş yetkili bir büyük-müftü hâline getirildi. Zîrâ adliye, maârif, evkaf nezâretleri kuruldu ki bu sâhalar klasik dönemde şeyhulislâmın yetkisindeydi. Kezâ kazâ kaymakamlıkları ve bütün şehir ve kasabaların belediye reislikleri (Istanbul dâhil) klasik dönemde kadıların, dolayısıyle ulemâ (ilmiye) sınıfının başı olan şeyhulislâmın elindeyken, modern dönemde bu sâhalar tamâmen mülkiye sınıfına verilerek, ulemâ'nın yöneticilikle de ilgisi kesildi. Ama ilmiye sınıfı mensubları, imparatorluğun sonuna kadar, bâzı mülkî görevler alabildiler. Ancak bu istisnâ teşkîl eder. Modern dönemde de askerî sınıfın bir çok mülkî göreve getirilmesi gibidir. Modern dönemde bütün sâhalar mülkiye'ye verilip ilmiye ve askeriye sınıflarının görev sâhaları hemen hemen din ve askerlik işlerine münhasır bırakıldığı ve devlet de sonuna kadar bu derecede geniş bir mülkiye kadrosu yetiştiremediği için, mülkî görevlerin ilmiye, fakat çok daha fazla askeriye sınıflarından olanlara verildiği de görülmüştür.

Yalnız 3 şeyhulislâm öldürülmüş veyâ îdâm edilmiştir. 1634'de IV. Murâd'ın îdâm ettirdiği Hüseyn Ef., 1656'da Mes'ûd Ef. ve 1703 Edirne Vak'ası'nda Feyzullâh Ef. Zîrâ ilmiye sınıfının ilk basamağı dâhil bu sınıfın imtiyâzı kesin şekilde îdâm ve habsedilmemekti. Ancak azledilebilir, sürülebilirlerdi, nâdiren müsâdere cezâsına da uğramışlardır.

Modern dönemde de 1922'ye kadar Tanzîmât'ta olsun, Meşrûtiyet'te olsun, sadrâzam'la berâber şeyhulislâm'ın seçim hakkı pâdişâhda kaldı. Ancak pâdişâh nasıl Tanzîmât'ta bürokrasiye uygun bir vezîr veyâ müşîri bu makaama getirmeye mecbur kaldı, Meşrûtiyet'te Meclis-i Meb'ûsân'ın îtimâd reyini alabilecek kişiyi sadârete getirmek durumunda bulunduysa, modern devirde de şeyhulislâmı kazaskerler arasından seçebilmiş, çok def'a bu seçim için sadrâzamla mutâbakat aramıştır. Klasik dönemde de zâten pâdişâhlar zaman zaman meşîhate tâyîn için sadrâzamın fikrini almışlardır.

İlmiye sınıfının şeyhulislâm'dan sonra gelen büyükleri, protokol sırasıyle şöyledir: hâce-i sultânî, Rûmeli kazaskeri, Anadolu kazaskeri, nakıybüleşrâf, fetvâ

emîni, ders vekîli, Istanbul kadısı, Mekke kadısı, Medîne kadısı, Edirne kadısı, Bursa kadısı... Bu daha ziyâde görev porotokolü olup pek rütbe protokolü değildir, zaman zaman da çeşitli değişiklikler olmuştur. 1830'da şeyhulislâm, kabine üyesi durumuna gelmiştir.

Şeyhulislâmların çoğunun şecereleri Osmanlı âileleri bahsinde alfabetik olarak verildi. Bir kaçı da aşağıdaki listedeki dip notlarındadır. 1'den fazla şeyhulislâm çıkaran ilmiye âileleri ve meşîhat müddetleri şöyledir(*):

1- Hoca-zâdeler (7 şeyhulislâm: no.24, 26, 33, 39, 42, 61, 149): 34 yıl, 8 ay, 7 gün
2- Ebüssü'ûd-zâdeler (2 şeyhulislâm: 15, 25): 34, 5, 8
3- Feyzullâh-zâdeler (3 şeyhulislâm: 59, 86, 92): 21, 8, 24
4- Dürrî-zâdeler (6 şeyhulislâm: 85, 95, 112, 115, 132, 173): 20, 11, 27
5- Bayrâm-zâdeler (2 şeyhulislâm: 22, 34): 19, 4, 27
6- Mekkî-zâdeler (2 şeyhulislâm: 117, 136): 19, 1, 14
7- Ebû-İshâq-zâdeler (5 şeyhulislâm: 79, 84, 90, 110, 127): 9, 6, 6
8- Çivi-zâdeler (2 şeyhulislâm: 12, 19): 8, 11, 16
9- Fenârî-zâdeler (2 şeyhulislâm: 1, 14) : 8, 9, 0
10- Paşmakcı-zâdeler (2 şeyhulislâm: 67, 82): 5, 4, 29
11- Sâlih-zâdeler (2 şeyhulislâm: 108, 126): 5, 1, 6
12- Mîrzâ-zâdeler (2 şeyhulislâm: 81, 104): 4, 1, 6
13- Pîrî-zâdeler (3 şeyhulislâm: 87, 103, 161): 3, 1, 18
14- Dâmâd-zâdeler (2 şeyhulislâm: 83, 94): 2, 9, 15
15- Karabekr-zâdeler (2 şeyhulislâm: 100, 118): 2, 1, 9
16- Vassâf-zâdeler (2 şeyhulislâm: 93, 109): 1, 11, 7
17- 'Arab-zâdeler (2 şeyhulislâm: 114, 130): 0, 2, 25

131 şeyhulislâm 175 def'a meşîhate gelmişlerdir. 131 şeyhulislâmın ancak 38'i 4 yıldan fazla meşîhât makaamında kalmıştır:

1- Ebüssü'ûd Ef. (no.15) 28 yıl, 10 ay
2- Mollâ Fahreddîn (3) 24 yıl
3- Zenbilli 'Alî Ef. (9) 22 yıl, 8 ay
4- Mollâ Husrev (4) 19 yıl
5- Yahyâ Ef. (24, 36, 38) 18, 2, 24
6- Cemâleddîn Ef. (159, 165) 17, 11, 13

(*) Evvelâ *Büyük Türkiye Târîhi*'nde, sonra *Türk Ans.* ve *Yeni Türk Ans.*'nde yayınladığım bu listeler, virgülü değiştirilmeksizin, ve şahsî değerlendirmelerimle berâber, kaynak gösterilmeksizin, *Türk Dünyâsı Araştırmaları*, no.59'da iktibâs edildi.

7- Mekkî-zâde Â'ṣım Ef. (136, 140, 143) 17, 7, 18
8- Çatalcalı 'Alî Ef. (56, 62) 12, 8, 14
9- Yenişehirli 'Abdullâh Ef. (80) 12, 4, 24
10- Minkaarî-zâde Yaḥyâ Ef. (55) 11, 3, 0
11- 'Uryânî-zâde Es'ad Ef. (157) 10, 1, 14
12- Feyẕullâh-zâde Muṣṭafa Ef. (86) 8, 10, 21
13- Ḫoca-zâde Es'ad Ef. (33, 35) 8, 6, 9
14- Ḫoca-zâde Meḥmed Ef. (32) 8, 6, 0
15- Kemâlpaşa-zâde Aḥmed Şemseddîn Ef. (10) 8 yıl, 6 ay
16- Feyẕullâh Ef. (59, 66) 8, 2, 23
17- Mollâ Gûrânî (5) 8 yıl
18- Bostân-zâde Meḥmed Ef. (21, 23) 7, 9, 17
19- Â'rif Ḥikmet (Bey) Ef. (144) 7, 4, 1
20- Mollâ 'Abdülkerîm (6) 7 yıl
21- Efḏal-zâde Ḥamîdeddîn Ef. (8) 6 yıl, 10 ay
22- Dürrî-zâde Â'rif Ef. (115, 123) 6, 7, 8
23- Yâsînci-zâde 'Abdülvehhâb Ef. (138, 142) 6, 4, 16
24- Dürrî-zâde Muṣṭafa Ef. (95, 101, 106) 6, 1, 17
25- Mollâ Şemseddîn Fenârî (1) 6 yıl
26- Mollâ Yegân (Yeğen) (2) 6 yıl
27- Ṣun'ullâh Ef. (25, 27, 31) 5, 7, 8
28- Çivi-zâde Meḥmed Ef. (19), 5, 3, 16
29- Ḥasan Fehmî Ef. (149, 153) 5, 2, 10
30- Ḫoca-zâde Sa'deddîn Ef. (146), 4, 10, 27
31- Sâ'dî Ef. (11) 4, 10, 4
32- Meşreb-zâde Â'rif Ef. (145) 4, 9, 7
33- Paşmakcı-zâde 'Alî Ef. (67, 70, 73) 4, 7, 22
34- Feyẕullâh-zâde 'Abdullâh Ef. (132, 134) 4, 7, 10
35- Dürrî-zâde 'Abdullâh Ef. (132, 134) 4, 7, 10
36- Sâmânî-zâde Ḫulûṣî Ef. (125, 128, 133) 4, 7, 2
37- Ebû-İsḥâq-zâde Şerîf Ef. (110, 119) 4, 3, 22
38- Ḫoca-zâde Ebû-Sa'îd Ef. (39, 44, 46) 4, 2, 10

497 131 = yaklaşık 3 yıl, 10 ay, 497 yıl içinde 131 şeyhulislâmın ortalama meşîhat müddetidir.

1598'a kadar şeyhulislâmlar hayat boyu atanırlardı, bu târihten sonra azledilebilir hâle geldiler.

Nekaabet = nakıybüleşrâflık makaamı, 1494'de İkinci Bâyezîd tarafından ihdâs edilerek 1922'ye kadar devâm etti. İlk nakıybüleşrâf Seyyid Mahmûd Ef. (ölm.1536), İkinci Bâyezîd'in hocası Seyyid 'Abdullâh'ın oğludur, 1494-1534 arasında 40 yıl nekaabet'te kaldı, 1534'de ihtiyarlığı sebebiyle görevinden alınıp yerine Taşkentli Seyyid Muharrem Ef. atandı.

Şeyhulislâmlar

1) Mollâ Şemseddîn Fenârî 1425 - 4.1431 = 6
2) Mollâ Yegân 4.1431 - 1437a = 6
3) Mollâ Fahreddîn-i 'Acemî 1437a - 1461 = 24
4) Mollâ Husrev 1461 - 1480 = 19
5) Mollâ Gûrânî 1480 - 1488 = 8
6) Mollâ 'Abdülkerîm 1488 - 4.1495 = 7
7) Mollâ 'Alâeddîn 4.1495 - 4.1496 = 1, 0
8) Efdal-zâde Hamîdeddîn Ef. 4.1496 - 2.1503 = 6, 10
9) Zenbilli 'Alî Ef. 2.1503 - 10.1525 = 22, 8
10) Kemâlpaşa-zâde Ahmed Şemseddîn Ef. "İbn Kemâl" 10.1525 - 16.4.1534 = 8, 6
11) Sâ'dullâh Sâ'dî Ef. 16.4.1534 - 21.2.1539 = 4, 10, 4 (bu 11 şeyhulislâmın hepsi makamlarında iken öldüler)
12) Çivi-zâde Mehmed Muhyiddîn Ef. 21.2.1539 10.1542 = 3, 8 (Mevlânâ'ya küfrettiği için Kaanûnî görevinden aldı)
13) Hamîdî (Ispartalı) 'Abdülkaadir Ef. 10.1542 - 1.1543 = 0, 3 (hastalığı dolayısıyle istîfâ etti)
14) Fenârî-zâde Muhyiddîn Ef. 1.1543 10.1545 = 2, 9 (1'in torununun oğlu) (hastalığı dolayısıyle istîfâ etti)
15) Mehmed Ebû's-Sü'ûd Ef. 10.1545 - 23.8.1574 = 28, 10 (makaamında öldü)
16) Konyalı Mahmûd Hâmid Ef. 23.8.1574 - 16.10.1577 = 3, 1, 24 (12'nin dâmâdı) (makaamında öldü)
17) Kadı-zâde Ahmed Şemseddîn Ef. 16.10.1577 25.5.1580 = 2, 7, 10 (makaamında öldü)
18) Mâ'lûl-zâde Mehmed Ef. 25.5.1580 - 21.1.1582 = 1, 7, 27 (15'in dâmâdı) (istîfâ etti)
19) Çivi-zâde Hacı Mehmed Ef. 21.1.1582 6.5.1587 = 5, 3, 16(12'nin oğlu) (makaamında öldü)

20) Müeyyed-zâde Şeyhî 'Abdülkaadir Ef. 6.5.1587 3.4.1589 = 1, 10, 28 (15'in yeğeni ve dâmâdı) (azledildi, daha aşağıdakilerden aksi işâret edilmiyenlerin hepsi azil yoluyle görevlerinden ayrıldılar)

21) Bostân-zâde Mehmed Ef. 3.4.1589 - 9.5.1592 = 3, 1, 6

22) Ankaralı Bayrâm-zâde Hacı Zekeriyyâ Ef. 9.5.1592 11.7.1593 = 1, 2, 3 (makaamında öldü)

23) Bostân-zâde Mehmed Ef. (2) 11.7.1593 1.4.1598 = 4, 8, 11 = 7, 9, 17 (makaamında öldü)

24) Câmi'ü'r-Riyâseteyn Hoca Mehmed Sâ'deddîn Ef. 1.4.1598 - 2.10.1599 = 1, 6, 1 (makaamında öldü)

25) Hacı Mustafa Sun'ullâh Ef.(15'in 2. derecede yeğeni) 2.10.1599-2.8.1601=1,10,1

26) Hoca-zâde Mehmed Ef. (24'ün oğlu) (en genç şeyhulislâm 33, 5, 5) 2.8.1601 4.1.1603 = 1, 5, 3

27) Sun'ullâh Ef. (2) 4.1.1603 - 8.2.1603 = 0, 1, 5

28) Ebü'l-Meyâmîn Mustafa Ef. 8.2.1603 - 8.6.1604 = 1, 3, 28

29) Sun'ullâh Ef. (3) 8.6.1604 - 28.7.1606 = 2,1,20

30) Ebü'l-Meyâmîn Mustafa Ef. (2) 28.7.1606 23.11.1606 = 0,3,26 = 1,7,24 (makaamında öldü)

31) Sun'ullâh Ef. (4) 23.11.1606 - 5.6.1608 = 1, 6, 12 = 5, 7, 8 (makaamında öldü)

32) Hoca-zâde Hacı Mehmed Ef. (2) 5.6.1608 2.7.1615 = 7, 0, 27 = 8, 6, 0 (makaamında öldü)

33) Hoca-zâde Hacı Mehmed Es'ad Ef. (32'nin kardeşi, II. 'Osmân'ın kayın-pederi) 2.7.1615 - 21.5.1622 = 6, 10, 20

34) Yahyâ Ef. (22'nin oğlu) 21.5.1622 - 4.10.1623 = 1, 4, 14

35) Es'ad Ef.(2) 4.10.1623 - 22.5.1625 = 1, 7, 19 = 8, 6, 9 (makaamında öldü)

36) Yahyâ Ef. (2) 22.5.1625 - 10.2.1632 = 6, 8, 19

37) Ahî-zâde Hüseyn Ef. 10.2.1632 = 7.1.1634 = 1, 10, 26 (îdâm edildi)

38) Yahyâ Ef. (3) 7.1.1634 - 27.2.1644 = 10, 1, 21 = 18, 2, 24 (makaamında öldü) (91 yaşında en yaşlı şeyhulislâm ol.öldü)

39) Hoca-zâde Mehmed Ebû-Sa'îd Ef.(35'in oğlu, II. 'Osmân'ın kayın-birâderi) 27.2.1644 - 16.1.1646 = 1, 10, 17

40) Mu'îd Ahmed Ef. 16.1.1646 - 25.4.1647 = 1, 3, 10 (makaamında öldü)

41) Adanalı Hacı 'Abdürrahîm Ef. (28'in oğlunun dâmâdı) 25.4.1647 - 18.7.1649 = 2, 2, 23

42) Hoca-zâde Mehmed Bahâî Ef. (24'ün torunu, 32 ve 33'ün yeğeni) 18.7.1649 - 2.5.1651 = 1, 9, 15

43) Karaçelebî-zâde 'Abdül'azîz Ef. (Rûmeli kazaskeri Karaçelebî-zâde Hüsâmeddîn Ef.oğlu) 2.5.1651 - 3.9.1651 = 0, 4, 2
44) Ebû-Sa'îd Ef. (2) 3.9.1651 - 16.8.1652 = 0, 11, 13
45) Bahâî Ef. (2) 16.8.1652 - 2.1.1654 = 1, 4, 17 = 3, 2, 2 (makaamında öldü)
46) Ebû-Sa'îd Ef. (3) 2.1.1654 - 11.5.1655 = 1, 4, 10 = 4, 2, 10
47) Tulumcu-zâde 'Abdurrahmân Ef. 11.5.1655 - 5.3.1656 = 0, 9, 25 (istîfâ etti)
48) Memek-zâde Mustafa Ef. (40'ın dâmâdı) 5.3.1656 = 13 saat (en kısa meşîhat)
49) Mes'ûd Ef. 5.3.1656 - 17.2.1656 = 0, 4, 13 (azlinden 15 gün sn.îdâm edilen 2. şeyhulislâm)
50) Hanefî Mehmed Ef. 17.7.1656 - 21.11.1656 = 0, 4, 5 (1)
51) Balı-zâde Mustafa Ef. 21.11.1656 - 23.5.1657 = 0, 6, 2 (2)
52) Bolulu Mustafa Ef. 23.5.1657 - 20.3.1659 = 1, 9, 28(3)
53) Bıçakcı-zâde Esîrî Mehmed Ef. 20.3.1659 - 3.2.1662 = 2, 10, 14(4)

---

(1) Nahcivân (Kuzey Âzerbâycân) doğumlu, Ist.'a gelip yüksek tahsîl, Edirne Sultânselîm ve Ist. Süleymâniye müderrisi, Medîne 1633, Mısır 1640, Edirne 1645 kadısı, Anadolu 2.1648 ve Rûmeli 9.1651 kazaskeri, ölm.1.10.1658, med.Eyüb, Lala Must.Pş. T.arkası, ölümünde yaşlı idi.

(2) Hatîb Balı Ef. oğlu, Ist.doğumlu, Galata kadılığından mâzûl iken def'aten ve büyük tafra ile fiilen Rûmeli kazaskeri oldu (4.1648-7.1648), sn.Anadolu kazaskerliği yaptı (8.1652-12.1652), ölm.11.1662, med.Eyüb Südlücesi, müel., müt., oğlu Manisa kadısı Meh.Ef. (ölm.5.1663). Meşîhatten azlinde 1 yıl Filibe, 4 yıl Yanbolu'da ikaamete me'mûr olup sn.döndü.

(3) Bolu 1592 Kaahire, 9.1675 = 83, tâcir Ahmed Ağa oğlu, Şeyh.Yahyâ Ef.'den me'zûn, Akhisâr kadısı, 'Atîq 'Alî Pş.müderrisi, Haremeyn müfettişi, Bursa 1645, Edirne, Ist. (8.1646-4.1647), kazasker pâyesiyle tekrâr Ist.(9.1653-4.1655) kadısı, Anadolu kazaskeri 7.1656, Rûmeli pâyesi 1657, Rûmeli kazaskeri 17.5.1657, 6 gün sn.şeyhulislâm, Mihalıçcık, oradan Bolu'ya sürgün, hac, Ist.'a dönünce Kaahire'de ikaamete me'mûr ve Cîze arpalığı, müel. Kardeşi 'Alî Ef. (ölm.2.10.1700), Ist.pâyesi, Ist.kadısı 2.1690-1.1691, Anadolu pâyesi 11.1694 ve kazaskeri 9.1699-9.1700, med.Ist., Emîr Buhârî, doğ.1623=77, oğlu Ah.Seyyid Ef. (1670-11.1729=59), Edirne, Medîne kadısı.

(4) Ölm.Bursa, 12.3.1681. İbrada'lı imâm Bıçakcı-z. 'Abdülhalîm Ef.oğlu, Bursa'da, sn.Ist.'da tahsîl, Yahyâ Ef.meşîhatinde fetvâ emîni, tayîn edildiği Mekke'ye deniz yoluyle giderken gemisi Malta korsanlarınca basıldı (gemideki eski kızlarağası Sünbül Ağa şehîd oldu ve bu baskın Girid seferinin ve Venedik harbinin îlânına sebeb oldu), esir düşüp bir müddet Malta'da kaldıktan sonra fidyesi ödenip salıverildiği için "Esîrî" mahlasını aldı. 5 yıl kadar esir kadı, Ist.'a dönüp Mısır kadısı 1649, Edirne kadısı 1652, mâzûl, Bozcaada'ya sürgün 1654, ertesi yıl Ist.'a döndü, Ist.kadısı 8.1656-5.1657, Anadolu kazaskeri 5.1658, şeyhulislâm, hacı 1671, azlinden sn.19 yıl Bursa'da oturdu, bu arada hacca gitti, Bursa'da medfûn, müel.

54) Sun'î-zâde Mehmed Emîn Ef.3.2.1662 - 21.11.1662 = 0, 9, 17[5]
55) Minkaarî-zâde Yahyâ Ef. 21.11.1662 - 21.2.1674 = 11, 3, 0
56) Çatalcalı 'Alî Ef. 21.2.1674 - 27.9.1686 = 12, 7, 4
57) Ankaralı Mehmed Emîn Emîn Ef.27.9.1686 - 2.11.1687 = 1, 1, 5 (makaamında öldü)
58) Debbâğ-zâde Mehmed Ef. 2.11.1687 - 14.2.1688 = 0, 3, 12
59) Câmi'ü'r-Riyâseteyn Erzurumlu Seyyid Hacı Feyzullâh Ef. 14.2.1688 - 2.3.1688 = 0, 0, 17
60) Debbâğ-zâde Mehmed Ef.(2) 2.3.1688 - 25.6.1690 = 2, 3, 2 = 2, 7, 6
61) Hoca-zâde Feyzullâh Feyzî Ef. (46'nın oğlu) 25.6.1690 - 10.3.1692 = 1, 8, 15
62) Çatalcalı 'Alî Ef.(2) 10.3.1692 - 19.4.1692 = 0, 1, 10 = 12, 8, 14 (makamında öldü)
63) Feyzullâh Feyzî Ef.(2) 19.4.1692 - 22.6.1694 = 2, 2, 3 = 3, 10, 18
64) Sadreddîn-zâde Mehmed Sâdık Ef. 22.6.1694 - 20.3.1695 = 0,8,28
65) Bursalı İmâm-ı şehryârî Mehmed Ef. 20.3.1695 - 25.5.1695=0,2,6[6]
66) Erzurumlu Feyzullâh Ef.(2) 25.5.1695 - 31.7.1703 = 8,2,6 = 8,2,23 (2 eylûlde îdâm edildi, öldürülen 3. ve sonuncu şeyhulislâm)
67) Paşmakcı-zâde 'Alî Ef. 31.7.1703 - 19.8.1703 = 0,0,19
68) Yek-çeşm Hüseyn Ef. 19.8.1703 - 22.8.1703 = 0,0,3
69) Bursalı Mehmed Ef.(2) 22.8.1703 - 26.1.1704 = 0,5,4 = 0,7,11
70) Paşmakcı-zâde 'Alî Ef.(2) 26.1.1704 - 1.2.1707 = 3,0,6

---

(5) Hamîdî (Ispartalı) Kara Sun'ullâh "Sun'î" Ef.oğlu (Yalvaç 1553 Ist. 1614 = 61) (Yenişehir, Haleb kadısı, med.Ist., Keskin Dede, şâir, münşî). Annesi tarafından Dâmâd Emîr Sultân torunlarından. Edirne 1646, Bursa, Haleb, Mısır, Ist. 7.1649-1650 kadısı, fiilen Anadolu 9.1654-8.1655 ve Rûmeli 5.1657-4.1658, 2. def'a Rûmeli kazaskeri iken şeyhulislâm, ölm.Beşiktaş'taki yalısı, 7.1665, med.Üsküdar, Hüdâyî Dergâhı, Celvetî, yaşlı idi, tâ'lîq hattâtı.

(6) Lâdik 1646? Bursa, 3.10.1728 = 82?, Must.Ef.oğlu, babası da muhtemelen imâm, rüûs aldı, Cânpulâd-zâde Hüs.Pş.imâmı, 3.hunkâr imâmı 1671, 2. imâm 1675, Sultânahmed müderrisi, Yenişehir kadısı, Ist.pâyesi 3.1681 ve kadısı 12.1681-1.1683, buradan şeyhulislâm, 2. def'a şeyhulislâm, Bursa'ya sürgün, 24 yıl, 8 ay Bursa'da oturup burada öldü ve gömüldü ve Bursa'da müderrislik yaptı. Kezzûb (yalancı) denmiş ve çocukları Kezzûbî-zâdeler ve Lâdiqî-zâdeler diye anılmıştır.- Oğlu Feyzullâh Nâfiz Ef.(1697?-29.9.1767 = 70?), müd.1718, Tebrîz 1731, Filibe 1733, Âmid 1740 kadısı, Mekke pâyesi 4.1749 ve kadısı 12.1750, Ist.kadısı 25.11.1753-7.1754, fiilen Anadolu 7.1763-7.1764 ve Rûmeli 5.8.1765 kazaskeri, şâir, med.Eyüb, Kç.Emîr karşısı = Fatma Hn.(Kızıl Mescid'i câmî yaptı), oğulları müd.Meh.'Abdül'azîz Ef. (ölm.1762a), müd.Meh.Ef.(ölm.1788), 'Abdülhamîd Ef. (Kudüs 1780 ve Edirne 1789 kadısı, ölm.1790).- Şeyhulislâm'ın yeğeni ve dâmâdı Must.Ef. (ölm.8.1729), Bursa ve Mekke kadısı, oğlu Meh.Emîn Ef. (ölm.Mekke 1794), Bursa 1782 ve Mekke 1793 kadısı, bunun oğlu kadı Meh.Şerîf Ef.(ölm.1832), med. Haydarpaşa.

71) Ṣadreddîn-zâde Ṣâdık Ef.(2) 1.2.1707 - 25.1.1708 = 0,11,22 = 1,8,20
72) Ebe-zâde 'Abdullâh Ef. 25.1.1708 - 16.7.1710 = 2,5,22
73) Paşmacı-zâde 'Alî Ef. (3) 16.7.1710 - 12.2.1712 = 1,6,27 = 4,7,22 (makaamında iken öldü)
74) Ebe-zâde 'Abdullâh Ef.(2) 12.2.1712 - 14.3.1713 = 1,1,1 = 3,6,23
75) Meḥmed 'Aṭâullâh Ef. 14.3.1713 - 20.5.1713 = 0,2,7(7)
76) İmâm-ı Şehryârî Maḥmûd Ef. 20.5.1713 - 15.12.1714 = 1,6,26
77) Mîrzâ Muṣṭafa Ef. 15.12.1714 27.6.1715 = 0,6,13(Kaẕasker 'Abdurraûf Ef.oğlu)
78) Menteş-zâde 'Abdürraḥîm Ef.(76'nın dâmâdı) 27.6.1715 - 3.12.1716 = 1,5,6 (makaamında öldü)
79) Ebû-İsḥâq Kara Na'îm İsmâ'îl Ef. 3.12.1716 - 7.5.1718 = 1,5,5
80) Yenişehirli 'Abdullâh Ef. 7.5.1718 - 30.9.1730 = 12,4,24
81) Mîrzâ-zâde Meḥmed Ef. 30.9.1730 - 17.5.1731 = 0,7,17(istîfâ etti)
82) Paşmakcı-zâde 'Abdullâh Ef. (73'ün oğlu) 17.5.1731 - 24.2.1732 = 0,9,7
83) Dâmâd-zâde Aḥmed Ef(55'in kızından torunu, Kaẕasker Çankırılı Muṣṭafa Ef. oğlu) 24.2.1732 - 22.10.1733 = 1,7,27
84) Ebû-İsḥâq-zâde İsḥâq Ef.(79'un oğlu) 22.10.1733 31.10.1734 = 1,0,10 (makamında öldü)
85) Dürrî-zâde Meḥmed Ef. 31.10.1734 - 13.4.1736 = 1,5,13
86) Feyẕullâh-zâde Muṣṭafa Ef.(66'nın oğlu) 13.4.1736 4.3.1745 = 8,10,21 (makaamında öldü)
87) Pîrî-zâde Meḥmed Ṣâḥib Ef. 4.3.1745 - 5.4.1746 = 1,6,2
88) Ḥayâtî-zâde Meḥmed Emîn Ef. 5.4.1746 - 25.10.1746 = 0,6,20
89) Zeynü'l-Â'bidîn Meḥmed Zeynî Ef.(Kaẕasker Manisalı Ak Maḥmûd Ef.oğlu) 25.10.1746 - 20.7.1748 = 1,8,26

(7) Ölm.Bolu 1715. Anadolu kadılarından Eyyûbî (Ist.) Mollâ İbr.Ef.oğlu, Şeyhulislâm Minkaarî-z. Yaḥyâ Ef.'den me'zûn, 3 def'a fetvâ emîni 1682, 1687, 1701, Yenişehir, Şâm, Ist.6.1702-11.1702 kadısı, Anadolu pâyesi 11.1702 ve kazaskeri 4.1704 (bir kaç ay), fiilen Rûmeli kazaskeri 11.1706-11.1707 + 6.1712, buradan şeyhulislâm, Rûmelihisârı'ndaki yalısında ikaamet etti, sn.sürüldü, 12.8.1714'de sürgün yeri Bolu' ya gitmek için bindiği gemi Sinop açıklarında battı,kurtarılıp Sinop'tan kara yoluyle Bolu'ya gitti, ayni gemiyle eski şeyhulislâmlardan Ebe-z.'Abd.Ef. de Trabzon'a sürgüne gidiyordu, o boğuldu. Müellifdir. Oğulları müd. Muṣt.Ef. (ölm.1712), müd.Aḥ. Ef. (ölm.10.1.1724), kardeşi ise müd.'Abdurraḥmân Ef.'dir (ölm.9.11.1687). Bu 'Abdurraḥmân Ef.'nin oğlu Mollâ 'O̱smân Ef., bunun torunu da Nî'metullâh Ef.'dir (1710-6.1.1773=63) ki babası hemen öldüğü için dedesi 'O̱smân Ef.tar.büyütüldü, müd.1731a, Galata 1754, Mısır, Mekke 7.1764, Ist.pâyesiyle Orduy-ı Hümâyûn 1769 kadısı oldu. Bunun oğlu Seyyid Şükrullâh Ef. (ölm.Beyrût, 2.1788) Şâm kadısı iken öldü. Bunun oğlu Aḥ.Ef. ve bunun da oğlu Şâm kadısı 'Abdurraḥmân Ef.'dir ki, bu eserin müellifinin anne annesinin annesinin babasıdır, bk.Baba Nakkaaş-zâdeler.

90) Ebû-İshâq-zâde Mehmed Es'ad Ef.(79'un oğlu, 84'ün kardeşi) 20.7.1748 11.8.1749 = 1,0,22

91) Mehmed Sa'îd Ef.(Kazasker Kara Halîl Ef.oğlu) 11.8.1749 - 2.6.1750 = 0,9,22

92) Feyzullâh-zâde Murtazâ Ef.(66'nın oğlu, 86'nın kardeşi) 2.6.1750 - 12.1.1755 = 4,7,10

93) Vassâf 'Abdullâh Ef. 12.1.1755 - 8.6.1755 = 0,4,27

94) Dâmâd-zâde Feyzullâh Ef. (83'ün oğlu) 8.6.1755 - 26.7.1756 = 1,1,18

95) Dürrî-zâde Mustafa Ef. (85'in oğlu) 26.7.1756 - 18.2.1757 = 0,6,23

96) Dâmâd-zâde Feyzullâh Ef.(2) 18.2.1757 - 26.1.1758 = 0,11,6 = 2,0,24

97) Mehmed Sâlih Ef.(80'in dâmâdı) 26.1.1758 - 30.6.1759 = 1,5,5

98) Çelebî-zâde İsmâ'îl Â'sım Ef. (79'un dâmâdı) 30.6.1759 - 16.2.1760 = 0,7,16 (makaamında iken öldü)

99) Hacı Veliyyeddîn Ef. 16.2.1760 - 6.9.1761 = 1,6,19

100) Tireli Ahmed Ef.(76'nın dâmâdı) 6.9.1761 - 29.4.1762 = 0,7,23

101) Dürrî-zâde Mustafa Ef.(2) 29.4.1762 - 23.4.1767 = 4, 11, 24

102) Hacı Veliyyeddîn Ef.(2) 23.4.1767 - 25.10.1768 = 1,6,2 = 3,0,21 (makaamında öldü)

103) Pîrî-zâde 'Osmân Sâhib Ef.(87'nin oğlu) 25.10.1768 2.3.1770 = 1, 4,8 (makaamında öldü)

104) Mîrzâ-zâde Mehmed Sa'îd Ef.(77'nin oğlu) 2.3.1770 - 20.8.1773 = 3,5,19(istîfâ)

105) Şerîf-zâde Mehmed Şerîf Ef.(62'nin kızından torunu) 20.8.1773 - 27.2.1774 = 0,6,8

106) Dürrî-zâde Mustafa Ef.(3) 27.2.1774 - 29.9.1774 = 0,7,0 = 6,1,17

107) İbrâhîm (Bey-)Ef. (Sd.'İvaz Meh.Pş.'nın oğlu) 29.9.1774 - 28.7.1775 = 0,9,29

108) Topkapılı Sâlih-zâde Câmgöz Mehmed Emîn Ef.28.7.1775 - 1,12,1776 = 1,4,4

109) Vassâf-zâde Mehmed Es'ad Ef. (93'ün oğlu) 1.12.1776 - 20.7.1778 = 1,6,20

110) Ebû-Ishâq-zâde Mehmed Şerîf Ef.(90'ın oğlu) 20.7.1778 - 12.9.1782 = 4,1,23 (istîfâ)

111) Karahisârlı İbrâhîm Ef. (reîsü'l-'ulemâ ve nakıybü'l-eşrâf) 12.9.1782 - 19.5.1783 = 0,8,7 (makaamında öldü) (8)

---

(8) Meh.Ef.oğulları: Must.Ef.(ölm.1697a) ve Â'rec Seyyid 'Alî Ef.(ölm. 9. 12. 1700), Cânis/Erzincân doğumlu, Ist.kadısı 11.1688, Anadolu kazaskeri 2.1690, Rûmeli kazaskeri 10.1691-5.1692, Erzincân'a sürgün, Ist.'a dönüş 1695a, Rûmeli (2 ve 3) 2.1697-3.1697, 6.1699, bu görevde iken Dîvân-ı Hümâyûn toplantısına gitmek üzere hazırlandığı sabâh ansızın öldü, oğulları müd.İbr.Ef.(ölm.12.1728) ve Must. Ef. (ölm. 1744), Hemedân kadısı, İran sefîri 28.9.1730, Şâm kadısı 1735, Mekke pâyesi 1741, oğlu Meh.Nûreddîn Ef.(ölm.Manisa, 22.5.1815), Selânik kadısı 2.1786, Mekke pâyesi ve sn.kadısı 3.1796, Ist.kadısı 1799-1800, Anadolu kazaskeri 1807-23.7.1808.

112) Dürrî-zâde Mehmed 'Atâullâh Ef. (106'nın oğlu) (reîsü'l-'ulemâ) 19.5.1783 31.3.1785 = 1,10,13

113) İbrâhîm Ef. ('İvaz-zâde) (2) 31.3.1785 - 22.6.1785 = 0,2,22 = 1,0,21

114) 'Arab-zâde Ahmed 'Atâullâh Ef. (reîsü'l-'ulemâ) (Rûmeli kazaskeri 'Arab-zâde 'Abdurrahmân Bâhir Ef. oğlu) 22.6.1785 - 22.8.1785 = 0,2,0(makaamında öldü)

115) Dürrî-zâde Mehmed Â'rif Ef.(106'nın oğlu) 22.8.1785 - 10.2.1786 = 0,5,19

116) Müftî-zâde Ahmed Ef. 10.2.1786 - 24.11.1787 = 1,9,12(9)

117) Mekkî Mehmed Ef. 24.11.1787 - 4.3.1788 = 0,3,10

118) Mehmed Kâmil Ef.(100'ün yeğeni ve 66'nın kızından torunu, Rûmeli kazaskeri 'Osmân Ef.oğlu) 4.3.1788 - 19.8.1789 = 1,5,16

119) Ebû-İshâq-zâde Mehmed Şerîf Ef.(2) 19.8.1789 - 17.10.1789 = 0,1,29 = 4,3,22

120) Hamîdî-zâde Mustafa Ef. 17.10.1789 - 14.3.1791 = 1,4,28(10)

121) Yahyâ Tevfîq Ef.(reîsü'l-'ülemâ ve nakıybüleşrâf) 14.3.1791-27.3.1791 = 0,0,13 (makaamında öldü)

Kütahya'ya sürgün, Ist.'a dönüş 2.1809, Manisa'ya sürgün 23.4.1812, oğlu Mahmûd Ef. (ölm.1865'e doğru), Bosna 1858a ve Bağdâd 1860a kadısı.-Â'rec 'Alî Ef.'nin dîğer oğulları: kadı 'Osmân Ef. ve Aktass Zeynü'l-Â'bidîn Ef.(ölm.1744), Mekke ve Ist.12.1728 kadısı, nakıyb 12.1728-1731, Anadolu 1731a ve Rûmeli 5.1737 ve 1743 kazaskeri, med.Ist., Keskin Dede. Bu Zeynü'l-Â'bidîn Ef.'nin yeğeni ve dâmâdı: Seyyid İbr.Ef. (b.'Osmân) (Şebinkarahisar 1701-19.5.1783=82), Ist.1715, amcasının himâyesinde ve hizmetinde, amcası ile hac 1725, rüûs, müd.1729b, Selânik 1755 ve Şâm 1759 kadısı, Mekke pâyesi, Ist.kadısı 12.1767-11.1768 + 7.1770-7.1771, nakıyb 9.10.1770-7.1772 + 9.1773-7.1777, Anadolu pâyesi 7.1771 ve kazaskeri 7.1772-7.1773, Rûmeli kazaskeri 7.1777-7.1778 + 9.1779-9.1780, şeyhulislâm, med.Sultânselîm, Beyceğiz'de amcası-kayın pederinin yanı, şâir, tâ'lîq hattâtı, oğlu müd.Meh.Ef. (ölm.1763a), med.Üsküdar.

(9) Ölm.Ist.10.11.1791, Gelibolu müftîsinin oğlu, Galata 4.1768, Edirne, Orduy-ı Hümâyûn 1772 kadısı, Mekke pâyesi 16.11.1777, mükâleme'ye memûr 1778, İst. kadısı 7.1783-1784, Anadolu pâyesi 6.1785 ve kazaskeri 7.1785, Rûmeli pâyesi almaksızın şeyhulislâm, Ankara'ya sürgün, Ist.'a döndü, med.Üsküdar, Havuz Dibi, müel. Oğulları babasından az önce ölen Süleymâniye müderrisi Meh.Sâlim Ef.ve İbr.Selîm Ef. (ölm.1.1813), Yenişehir 6.1787, Şâm 1795b, Mekke 1798b, Ist.1803, kazasker pâyesiyle Orduy-ı Hümâyûn 1810 kadısı, 2. murahhas 1812, Rûmeli pâyesi 5.1812, Orduy-ı Hümâyûn içinde çadırında öldü, oğlu Şâm kadısı Must.Rızâ Ef.(ölm.1821).-Şeyhulislâm Ah.Ef.'nin 2 kardeşi: 1) 'Abd.Ef.(ölm.3.1787), Bursa ve Medîne 1786 kadısı, med.Bâyezîd C., oğlu Yenişehir kadısı (1812) Meh.Emîn Ef.(ölm.1813), bunun torunu Eyüb kadısı Ah.Ef.(ölm.9.7.1864); 2) İzmir kadısı 'Abdürrahîm Ef.(ölm.1786'ya doğru), oğlu 'Osmân Kâmil Ef.(ölm.1829'a doğru), Üsküdar 6.1817, Şâm 3.1823, Medîne 1825a kadısı, Mekke pâyesi 1826b.

(10) 1731b-Manisa, 25.11.1793=62. Hamîdî (Ispartalı) Meh.Ef.(ölm.Kaahire 1761) oğlu (ilk huzûr müderrisi 5.1759, Üsküdar kadısı, Gelibolu'ya sürgün 12.9.1760, 3 ay sn.dönerek Mısır kadısı). Müd.1753, Enderûn müderrisi, Eyüb kadısı, Mekke 6.1786 ve Ist.ve kazasker 3.1787 ve Rûmeli 11.5.1789 pâyeleri, şeyhulislâm, 5.1793'de hacca gitti, dönüşte Manisa'da iken öldü, oraya gömüldü, Nakşî, İncirköyü ve Eyüb'de yalı ve konağı vardı.

122) Mekkî Mehmed Ef.(2) 27.3.1791 - 12.7.1792 = 1,3,16 = 1,6,26
123) Dürrî-zâde Â'rif Ef.(2) 12.7.1792 - 30.8.1798 = 6,1,19 = 6,7,8
124) Reîs-zâde Mustafa Â'şir Ef. 30.8.1798 - 11.7.1800 = 1,10,12
125) Samânî-âde 'Ömer Hulûsî Ef. 11.7.1800 - 21.5.1803 = 2,10,11
126) Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Ef.(108'in kardeşi) 21.5.1803 - 14.11.1806 = 3,5,24
127) Ebû-İshâq-zâde Topal Mehmed 'Atâullâh Ef. (110'un oğlu) (nakıybüleşrâf) 14.11.1806 - 13.7.1807 = 0,7,29
128) Samânî-zâde Hulûsî Ef.(2) 13-14.7.1807 = 0,0,1
129) Ebû-İshâq-zâde 'Atâullâh Ef.(2) 14.7.1807 - 21.7.1808 = 1,0,8 = 1,8,7
130) 'Arab-zâde Mehmed Â'rif Ef.(114'ün oğlu) 21.7.1808 - 15.8.1808 = 0,0,25
131) Sâlih-zâde Es'ad Ef.(2) 15.8.1808 - 22.11.1808 = 0,3,8 = 3,9,2
132) Dürrî-zâde 'Abdullâh Ef. (123'ün oğlu) (nakıybüleşrâf) 22.11.1808 - 22.9.1810 = 1,10,0
133) Samânî-zâde Hulûsî Ef.(3) 22.9.1810 - 12.6.1812 = 1,8,20 = 4,7,2
134) Dürrî-zâde 'Abdullâh Ef.(2) 12.6.1812 - 22.3.1815 = 2,9,10 = 4,7,10
135) Çelebî-zâde Zeynü'l-Â'bidîn Mehmed Zeynî Ef.(98'in kızından torunu) (nakıybüleşrâf) 22.3.1815 - 27.1.1818 = 2,10,6
136) Mekkî-zâde Mustafa Â'sım Ef. (122'nin oğlu ve 125'in dâmâdı) 27.1.1818 3.9.1819 = 1,7,7
137) Hacı Halîl Ef. 3.9.1819 - 28.3.1821 = 1,6,25
138) Yâsînci-zâde 'Abdülvehhâb Ef. (nakıybüleşrâf) 28.3.1821 - 10.11.1822 = 1,7,13
139) Sıdqî-zâde Ahmed Reşîd Ef.10.11.1822 - 25.9.1823 = 0,10,15
140) Mekkî-zâde Â'sım Ef.(2) 25.9.1823 - 26.11.1825 = 2,2,1
141) Kadı-zâde Mehmed Tâhir Ef. 26.11.1825 - 6.5.1828 = 2,5,10
142) Yâsînci-zâde 'Abdülvehhâb Ef.(2) 6.5.1828 - 8.2.1833 = 4,9,3 = 6,4,16
143) Mekkî-zâde Â'sım Ef.(3) 8.2.1833 20.11.1846 = 13,9,10 = 17,6,18 (makaamında öldü)
144) Hacı Ahmed Â'rif Hikmet (Bey-)Ef. 20.11.1846 - 21.3.1854 = 7,4,1
145) Meşreb-zâde Mehmed Â'rif Ef. 21.3.1854-27.12.1858 = 4,9,7 (makaamında öldü)
146) Hoca-zâde Mehmed Sâ'deddîn Ef. (24'ün neslinden) 27.12.1858-23.11.1863 = 4,10,27
147) Â'tıf-zâde 'Ömer Hüsâmeddîn Ef. 23.11.1863 - 9.8.1866 = 2,8,16
148) Hacı Mehmed Refîq Ef. 9.8.1866 - 30.4.1868 = 1,8,22
149) Câmi'ü'r-Riyâseteyn Akşehirli Hasan Fehmî Ef. 30.4.1868 - 17.9.1871 = 3,4,17
150) Ahmed Muhtâr (Bey-)Ef.(Sd.Koca Yûsuf Pş.torunu ve I. 'Abdülhamîd'in kızının torunu) 17.9.1871 - 6.11.1872 = 1,1,19
151) Turşucu-zâde Hacı Ahmed Muhtâr Ef. 6.11.1872 - 11.6.1874 = 1,7,5
152) İmâm-ı Sultânî "Müfsid İmâm" Hâfız Hasan Hayrullâh Ef. 11.6.1874 19.7.1874 = 0,1,8
153) Hasan Fehmî Ef.(2) 19.7.1874 - 11.5.1876 = 1,9,23 = 5,2,10
154) Hasan Hayrullâh Ef.(2) 11.5.1876 - 26.7.1877 = 1,2,16 = 1,3,24

155) Hacı Kara Halîl Ef. 26.7.1877 - 18.4.1878 = 0,8,23 (11)

156) Ahmed Muhtâr Ef.(2) 18.4.1878 - 4.12.1878 = 0,7,16 = 1,9,5

157) 'Uryânî-zâde Ahmed Es'ad Ef. 4.12.1878 - 17.1.1889=10,1,14 (makaamında öldü)

158) Bodrumlu Hacı 'Ömer Lutfî Ef. 17.1.1889 - 4.9.1891 = 2,7,18 (12)

159) Mehmed Cemâleddîn Ef.(Kazasker Yûsuf-zâde Hâlid Ef.oğlu) 4.9.1891 14.2.1909 = 17,5,10(1. ve 2. meşîhatleri) (bundan îtibâren sona kadar artık ayrılış sebebleri azil değil hep istîfâdır)

160) Mehmed Zıyâeddîn Ef. 14.2.1909 - 5.5.1909 = 0,2,19(2 meşîhat) (13)

161) Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Ef. (87'nin neslinden, Kazasker Yahyâ Ef.-zâde Kazasker İbrâhîm 'Ismet Ef.oğlu) 5.5.1909 - 12.1.1910 = 0,8,8

---

(11) Mecîdözü 1804 Ist.30.12.1880 = 76, Çorum'un Mecîdözü kazâsı Varay nâhiyesi Kürd köyünden Must.Ağa oğlu, Amasya medresesi, Konya medresesi (burada Şeyh.Has.Fehmî Ef.ile sınıf arkadaşı), Ist.medresesi, müd. 1835, ibdidâ-i hâric 1839, fetvâ-hâne müsevvidi, Ist.kadılığı kapı nâibi 1861a, fetvâ emâneti baş müsevvidi 1862b, mahrec 1864, kassâm-ı askerî 1865, Yenişehir kadısı 2.1866, Edirne pâyesiyle fetvâ emîni, Mekke pâyesi 1867, Ist.pâyesi 1868, evkaaf müfettişi 3.1869, hac 3.1870, meclis-i tedkıykaat-ı şer'iyye üyesi 1870, Mecelle Cem'iyyeti üyesi 1870, fetvâ emîni (2) 1871, ilâveten meclis-i intihâb-ı hükkâm-ı şer'iyye üyesi, Anadolu pâyesi 1873, Rûmeli pâyesi, senatör 12.1876, şeyhulislâm, med.Fâtih C., Cevdet Pş.civârı, müel., murassâ Mecîdî, 1. 'Osmânî.

(12) Bodrumlu Hacı 'Ömer Ef.oğlu Hacı Meh.Ef.oğlu, Sayzıma köyü (Ciralos nâhiyesi, Bodrum kazâsı) doğumlu, 1818 Ist.22.4.1897 = 69, Bodrum medresesi, Ist.'da Akşehirli 'Ömer Ef.'den me'zûn, ibtidâ-i hâric 1850, Yûsuf 'İzzeddîn Ef.'ye muallim 7.1861, Tophâne müftîsi 1865, mollâ 1868, Şûrây-ı Askerî müftîsi, ilâveten meclis-i intihâb-ı hükkâm-ı şer'î üyesi, Mekke pâyesi, Ist.pâyesi 1869, meclis-i tedkıykaat-ı şer'iyye üyesi 1871, Üsküdar bidâyet mahkemesi reîsi 1873, Ist.kadısı 1875, Anodulu pâyesi 1876 ve az sonra fiilen kazaskeri, hac, Rûmeli pâyesi almaksızın şeyhulislâm, müel., murassâ 'Osmânî ve Mecîdî. Çamlıca'da konağı yakınında yaptırdığı câmî ve mektebin bahçesinde medfûn. Oğlu Fâiq Ef., babasından önce öldü. Kızından torunları vardı.

(13) Ist.1847 Ist.1917 = 70. Fetvâ emâneti ser-müsevvidi Ezine'li 'Osmân Nûrî Ef.oğlu. Fetvâ emâneti musahhihi 1866, îlâmât-ı şer'iyye mümeyyizi 1866, rüûs 1868, mûsıla-i Süleymâniye rütbesiyle Mekke'de kapı nâibi 1870, Urfa kadısı 1874, îlâmât-ı şer'iyye ser-mümeyyizi 1877, mahrec rütbesiyle Trabzon kadısı 1886, intihâb-ı hükkâm üyesi 1887, hamse rütbesiyle kassâm-ı askerî 1888, îlâmât-ı şer'iyye ser-mümeyyizi (2) 1890, Mekke kadısı 1892a, Tarâbulusgarb kadısı 1893a, ser-mümeyyiz (3) 1896, sadreyn müsteşârı 1896, ilâveten intihâb-ı hükkâm-ı şer'î üyesi (2), Ist.pâyesi 1896, Ist.kadısı 1897, kazasker pâyesi 25.6.1897, fiilen Rûmeli kazaskeri ve 4 gün sn.şeyhulislâm, 2.meşîhatinden sn.senatör, 1. 'Osmânî ve 1.Mecîdî, med.Eyüb, Kç.Hüs.Ef.hazîresi. Kızından torunu Yektâ Fırat'tır. II. 'Abdülhamîd'in uğursuz ve yalan hal' fetvâsı İttihâdcılar tarafından büyük tehdîd altında bu şeyhulislâma verdirilmiştir.

162) Çelebî-zâde Hüsnî Ef. 12.1.1910 - 12.7.1910 = 0,6,1[14]

163) Tortumlu Mûsâ Kâzım Ef. 12.7.1910 - 31.12.1911 = 1,5,20(2 meşîhat)[15]

164) 'Abdurrahmân Nesîb Ef. 31.12.1911 - 22.7.1912 = 0,6,22[16]

165) Cemâleddîn Ef. (3 ve 4) 22.7.1912 - 24.1.1913 = 0,6,3 = 17,11,13

---

(14) Ist.1849 Ist.1913 = 64. Erzurumlu Çel.Meh.Ef.oğlu Çelebî-zâde Meh.Hamdî Ef. oğlu kadı İbr.Rüşdî Ef.oğlu. Cerrâhpaşa'da Hûbyâr mahallesinde doğdu. İbtidâ-i hâric rütbesiyle sadreyn müsteşâr muâvini 1876, hareket-i hâric 1878, mûsıla-i sahn 1879, hareket-i altmışlı 1880, mûsıla-i Süleymâniye 1882 rütbeleri, Bursa kadısı 1883, Irak vilâyât-ı selâsesi arâzî ve emlâk müfettişi 1884-5, Defter-i Hâkaanî şer'iyye me'mûru 1886-7, meclis-i eytâm üyesi, evkaaf nezâreti beytülmâl kassâmı, Mekke pâyesi 1889, Hukuk'da 1889 ve Mülkiye'de 1893 evkaaf müderrisi, 5 yıl Yemen'de hey'et-i ıslâhiyye üyesi 1897-1902, kazasker pâyesi 31.7.1904, evkaaf müfettişi 1905, 1. 'Osmânî ve 1. Mecîdî, Rûmeli pâyesi almaksızın şeyhulislâm, med. Cerrâhpaşa C., babası yanı, müel. Oğlu Prof. Dr. Sârim Hüsnî Çelebîoğlu, babasının biyografisi için bir broşür yayınlamıştır (Ist.1958).

Şeyhulislâm Çelebî-zâde Hüseyin Hüsnî Ef.'nin kızı='Abdülhalîm Ef., Ankara kadısı, TBMM şer'iye vekâleti müsteşârı, bu evlenmeden: Mâhir İz, Dîvân edebîyâtı bilgini ve Prof.Dr.Fâhir İz(Fâtih/ İst.30.4.1911, 1997'de hayatta).

(15) Tortum/Erzurum, 1859a-Edirne, 10.1.1920 = 61. Tortumlu İbr.oğlu. Tortum, Erzurum, ağabeyinin yerleştiği Balıkesir medreseleri, Ist.medresesi, müd.1889, Hukuk'da Mecelle müderrisi 1900-8, ilâveten Galatasaray, Dârülfünûn, Dârülmuallimîn müderrisi, farmason ve İttihâdcı, senatör 12.1908, Osmanlı târîhinde görülmemiş bir şey ol.mahrec pâyesinde iken ve hiç bir nişânı yokken def'aten şeyhulislâm ve def'aten murassâ Mecîdî, ilâveten evkaaf nâzır vekîli 4.2.1917, Tal'at Pş. Brest Litovsk konferansından iken sd.vekîli, 1919'da İngilizler tar.Edirne'ye sürgün, med.Edirne, Murâdiye C., Nakşî ve Bektâşî, bir çok eserin müellifi.

(16) Üsküb 1842 Ist.1914 = 72. Avlonya'nın Kollis köyünden Kadrî Ağa oğlu Hoca İsm.Ef.oğlu vezîr dîvân kâtibi Must.Â'rif Ef.oğlu Tırhala kadısı Ah. Sâdık Ef.oğlu Üsküb kadısı Halîl Fevzî Ef. (Celvetî) oğlu. Üsküb, Ergeri, İşkodra medreseleri ve rüşdiye, Ist.1863 ve medrese, Rûmeli sadâreti dâiresinde stajyer mazbata kâtibi 1868, Bosnasarayı ve sn.Travnik'de görevli nâib 1870, hareket-i hâric'le Rodos kadısı 1872, Rodos'da 7 ay bidâyet mahkemesi reîsi ve 8 ay üyesi, Ist.'a dönüp hareket-i altmışlı 1878, mûsıla-i Süleymâniye ile Yanya hukuk bidâyet reîsi 1878, İzmir 1881 ve Edirne 1886 pâyeleri, Diyârbekir 1888 ve Erzurum 1892 kadısı, hamse ve sn.Bursa pâyeleri 1894, Yanya kadısı, Edirne hukuk hâkimi, Mekke pâyesi 1897, Selânik 1899 ve Şâm 1902 ve Haleb 1905 ve Selânik kadısı, Ist.pâyesi 16.8.1906, 3. 'Osmânî, 2. Mecîdî 29.6.1907, Selânik vâlî vekîli, Ist.'da Temyîz üyesi 1909, Mısır kadısı 1909, kazasker pâyesi almaksızın şeyhulislâm, Bakırköy'deki konağında öldü ve Bakırköy kabristânına annesinin yanına gömüldü, müel.

166) Mehmed Es'ad Ef. 24.1.1913 - 16.3.1914 = 1,1,23(2 Meşîhat) (17)
167) Ürgüblü Mustafa Hayrî Ef. 16.3.1914 - 8.5.1916 = 2,1,23
168) Mûsâ Kâzım Ef.(3 ve 4) 8.5.1916 - 14.10.1918 = 2,5,7 = 3,10,27
169) Dağıstânlı 'Ömer Hulûsî Ef. 14.10.1918 - 11.11.1918 = 0,0,28(18)
170) Hayderî-zâde İbrâhîm Ef. 11.11.1918 - 4.3.1919 = 0,3,23 (2 meşîhat)(19)
171) Mustafa Sabrî Ef. 4.3.1919 - 2.10.1919 = 0,6,29(3 meşîhat)(20)

---

(17) Ist.1847 Ist.1918 = 71. Huzûr-ı hümâyûn ders-i şerîf mukarriri Ahıska'lı Nû'mân Ef.oğlu. Şehzâdebaşı'nda Emîr Nûreddîn mahallesinde doğdu, hâfız, ibdidâ-i hâric 1863, hareket-i hâric 1868, ibtidâ-i dâhil 1870, hareket-i dâhil 1871, mûsıla-i sahn 1874, sahn-ı semân 1877, mûsıla-i Süleymâniye 1878, 11 yıl huzûr müderrisi 1878, hâmise-i Süleymâniye 1880, mahrec pâyesiyle Trabzon kadısı 1891, 17 yıl ilâveten meclis-i intihâb-ı hükkâm-ı şer'î üyesi 1892, bilâd-ı hamse 1892b, Mekke 1895 ve Ist.1896a pâyeleri, Defter-i Hâkaanî şer'iyye me'mûru 1896, îlâmât-ı şer'iyye mümeyyizi, kazasker pâyesi 8.1.1898, 1. 'Osmânî ve 1. Mecîdî, Meşrûtıyet'te meclis-ı tedkıykaat-ı şer'iyye reîsi 1908, fetvâ emîni 1913, Rûmeli pâyesi almaksızın şeyhulislâm.

(18) Dağıstan 1858a Ist.1920'den sn. Dağıstân ulemâsından Meh.'Alî Ef.oğlu. Dağıstân ve Ist.medreseleri, Bursa dârülmuallimîni 1887 ve Mekteb-i Nüvvâb 1892 me'zûnu, Gümüşhane 1893b ve 25 altın aylıklı Genç 1895b ve Kerkük 1897 ve Basra 1901 ve Siird 1904 ve Mûsul 1906 kadısı, 4. Mecîdî 1899, meclis-i tedkıykaat-ı şer'iyye üyesi 1908, evkaaf mahkemesi kadısı 1910, tedkıykaat-ı şer'iyye reîsi 4.9.1912, Ist.pâyesi 17.1.1902, Anadolu kazaskeri 20.3.1914, Temyîz şer'iyye dâiresi reîsi 2.4.1917-14.10.1918, 1. Mecîdî 1917, Rûmeli pâyesi almaksızın şeyhulislâm, evkaaf nâzırı 8.3-2.4.1920.

(19) Erbil 1863 Bağdâd 1933 = 70. Hayderî-zâde Â'sım Ef.oğlu. Erbil medresesi, rüûs 1893b, Zaho 17.9.1887, Cizre 29.1.1890, Cide 1894, Mûsul'da 16.1.1899 hâkim, İzmir pâyesiyle Meclis-i Maârif üyesi 1900, Mekke pâyesi ve 3. Mecîdî 1902, Ist.pâyesi ve 2. Mecîdî 9.8.1906, Dîyârbekr kadısı 23.8.1908, Defter-i Hâkaanî şer'iyye me'mûru 27.6.1910, Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye üyesi, kazasker olmaksızın şeyhulislâm, 1923'de Bağdâd'a göçtü. Oğlu Dâvûd Paşa (ölm.Ist.19.11.1965, med.Zencirlikuyu) Irak'da maârif vezîri oldu. Bunun oğulları Nâsır ve Dr.Sâlim el-Hayderî Beyler, kızı ise Celîle Hn.'dır ki Sâib Şevket Bey'le evlenmiştir.

(20) Tokat 1869-Kaahire, 12.3.1954 = 85. Müd.Ah.Ef.oğlu. Tokad, Kayseri, Ist. medreseleri, rüûs 1890a, Beşiktaş Âsâriye C.imâmı 1896, huzûr-ı hümâyûn ders muhâtabı 1897-1913, 4. Mecîdî, Yıldız Sarayı'nda hâfız-ı kütüb muâvini 16.1.1900, Fâtih müderrisi ve 4. 'Osmânî 1904, Tokat mv.1908, oğulları ile Köstence'ye sürgün 1912-11.1918, yeniden Tokat mv.1.1919, şeyhulislâm, Ferîd Pş.Paris'e gidince sd.vekîli, 5. meşîhatinde ilâveten Şûrây-ı Devlet reîsi, İtilâf partisinin gerçek lideri, 150'lik, 1923'de kayın-pederinin memleketi Gümülcine'de, oradan hacca gidip Şerîf Hüseyn ile bozuşarak 1925'e doğru Kaahire'ye yerleşip ölünceye kadar Ezher'de müderris, 1938'de afvına rağmen Türkiye'ye dönmedi. Gazeteci, hatîb, Tr.ve Ar.bir çok eserin müellifi. Arabca kitablarının 1'i Beyrût, 9 cildi Kaahire'de matbû. 2 kızı (büyüğü Sabîha Hn.), 2 oğlu, 2 dâmâdı vardır. Oğullarından İbr.Sabrî Bey, Bingaazî üniversitesinde şerîat müderrisi idi, 1970'lerde Beyrût'ta idi. Dîğeri İbr. Rüşdî Bey (Ist.1897) (*SATŞ*, 2.178-82), babası ile 150'lik olup 1924-33'de Gümülcine ve İskeçe, sn.Kaahire'de yaşadı, kuvvetli şâirdir. Şeyhulislâm, huzûr-ı hümâyûn mukarriri Ah.Â'sım Ef.'nin kızı 'Ulviye Hn.ile evli idi. Â'sım Ef.'nin birâder-zâdesi Hadîce Hn.(=Halîl Fevzî Bey), bunun kızı Semîha Omay'dır (Ist.1912).

172) Hayderî-zâde İbrâhîm Ef. (3 ve 4) 2.10.1919 - 5.4.1920 = 0,6,4 = 0,9,27
173) Hayderî-zâde 'Abdullâh Ef. 5.4.1920 - 31.7.1920 = 0,3,26(85'in neslinden (ölm.Mekke, 30.4.1923)
174) Mustafa Sabrî Ef. (4) 31.7.1920 - 26.9.1920 = 0,1,26 = 0,8,25
175) Medenî Mehmed Nûrî Ef. 26.9.1920 - 4.11.1922 = 2, 1, 8 (2 meşîhat)(21)

Hâce-i Sultânîler

Fâtih'in son cülûsundan îtibâren pâdişâhların başmuallimleri ve onların hâce-i sultânî sıfatını aldıkları talebeleri pâdişâhın saltanatı müddetince bu sıfatı taşıdıkları ölümlerine kadar olan müddet:

1) Mollâ Gûrânî Şemseddîn Ahmed Ef.3.2.1451 - 3.5.1481 = 30, 2, 28 (1480'de Fâtih'in son yılında şeyhulislâm, binâenaleyh câmi'ü'r-riyâseteyn oldu), Fâtih II. Mehmed'in başmuallimi
2) Amasyalı Hatîb Kaasim Ef.3.5.1481 - 1490 = 9(II.Bâyezîd)
3) Kastamonili Halîmî Çelebî 24.4.1512 - 1.1518 = 5, 9 (Yavuz I. Selîm)
4) Hayreddîn Hızr Çelebî 22.9.1520 - 1543 = 23 (Kaanûnî II.Süleymân)
5) Birgili Ahmed 'Atâullâh 'Atâî Ef. 7.9.1566 - 5.7.1571 = 4, 9, 28 (II. Selîm)
6) Câmi'ü'r-Riyâseteyn Hoca Mehmed Sâ'deddîn Ef. 15.12.1574 - 16.1.1595 (III. Murâd) =20,1,2 + 16.1.1595 - 2.10.1599 = 4, 8, 17 (III. Mehmed) = 24, 9, 19
7) Aydınlı Mustafa Ef. 21.12.1603 - 1607 = 4(I. Ahmed)
8) Amasyalı 'Ömer Ef. (meşîhat pâyeli) 26.2.1618-19.5.1622=4, 2, 22 (II. 'Osmân)
9) Safranbolulu Hüseyn Ef. "Cinci Hoca" 12.1643-8.8.1648=4, 8 (Sultân İbrâhîm)
10) Vânî Mehmed Ef. 1664 - 10.10.1685 = 21(IV.Mehmed)
11) 'Arab-zâde 'Abdülvehhâb Ef.8.11.1687 - 22.6.1691 = 3, 7, 14(III. Süleymân)
12) Câmi'ü'r-Riyâseteyn Erzurûmlu Seyyid Feyzullâh Ef. 6.2.1695-22.8.1703=8, 6, 14 (II. Mustafa)
13) Câmi'ü'r-Riyâseteyn Hasan Fehmî Ef. 25.6.1861 - 30.5.1876 = 14, 11, 5 (I. 'Abdül'azîz)

---

(21) Ist.1859b- Ist.8.1927=68. Tarsus'lu bir âileden.Tarsûsî-zâde Hacı 'Osmân Kâmil Ef. (ölm.1896,Rûmeli kazaskeri 14.4.1890, 2.'Osmânî 11.1.1883,1.Mecîdî 3.1881, meclis-i tedkıykaat-ı şer'iyye ve meclis-i intihâb-ı hükkâm-ı şer'î reîsi ve Saray müneccimbaşısı) ile Hadîce Hn. oğlu. Annesi, babası Medîne kadısı iken Medîne'de hâmile kaldığı için "Medenî" dendi. Mekteb-i Nüvvâb me'zûnu ve ibtidâ-i hâric 1881, Rûmeli sadrı kâtib muâvini 1.1.1882, ibtidâ-i dâhil 1887, hareket-i dâhil 1889, ibtidâ-i altmışlı 1890, mahrec 1891a, Mekke 17.7.1895 ve Ist.16.2.1901 pâyeleri, 2. 'Osmânî ve 1. Mecîdî, evkaaf müsteşâr muâvini 27.4.1899, Edirne kadısı 16.4.1900, emvâl ve eytâm md.8.5.1903, kassâm-ı askerî 1.9.1906, evkaaf mahkemesi kadısı 1.1.1907, meclis-i tedkıykaat-ı şer'iyye üyesi 17.1.1907, Mısır 22.3.1909 ve Adana 26.8.1912-5.9.1912 kadısı, Anadolu kazaskeri 10.5.1917, Rûmeli kazaskeri, şeyhulislâm, ilâveten bir müddet evkaaf nâzır vekîli, Üsküdar'daki yalısında öldü,med. Karacaahmed. 3 kız, 1 oğul bıraktı, 1970'de yalnız kızı Şerîfe Senîha Oskay hayatta idi, bu hanımın kızı Süheylâ Danışman (Oskay) (Ist.1914) = Necmeddîn Danışman (Bolu 1908), Ah.Recâî ve Emîne Nâil oğlu, yk.mâden müh., Türkiye Petrolleri umum md., müel., çocukları Tanju 1944 ve Tajlu 1948.

IV

ORDU

Yeniçeri Ağası

1.1363'de I. Murâd, Yeniçeri ocağını kurdu. Kumandanı yeniçeri ağası, muâvini veyâ kurmay başkanı segbânbaşı idi. 1451'de Fâtih'in cülûsunda yeniçeriler cülûs bahşişi için edebsizlik edince Fâtih, yeniçeri ağalığı makaamını ilgâ etti. 1515'de torunu Yavuz yeniçeri ağalığı makaamını ihyâ edinceye kadar 64 yıl ocağı segbânbaşılar yönetti ki şunlardır:

Ḥasan Ağa (1451-), 'Abdurraḥmân Ağa, Balaban Ağa, Trabzonlu Meḥmed Bey, Yâ'qûb Ağa (-1462), Ramazân Ağa, Karagöz Meḥmed Ağa, İbrâhîm Ağa (1485), dîğer Karagöz Ağa (1497), Yûnus Ağa (1502), Balyemez 'Osmân Ağa (-1515).

1515'de Yavuz, segbânbaşılığın üzerinde yeniçeri ağalığı ihdâs etti. Yeniçeri ağası, Dîvân yânî hükûmet üyesi olup ocağın bakanı idi, beylerbeyi (orgeneral) derecesinde idi, haylisine tâyinlerinde veyâ tâyinlerinden bir müddet sonra vezâret (mareşal rütbesi) verilmiştir, bunlara ağa-paşa denir.

1515'den 1826'ya kadar yeniçeri ağası olanlar:

1) Ferhâd Ağa 1515-1516, Rûmeli beyl.olunca 2) Kemâleddîn Ağa 1516-1517, Mısır fethinden bulundu, yerine mîr-i 'alem 3) Yâqûb ağa 1517-1518, müstakbel sd.4) Ayas Meḥmed Ağa 1518-9.1519, Anadolu beyl.olunca 5) Behrâm Ağa 9.1519-1520, Rûmeli beyl.olunca 6) Arnavud Aḥmed Ağa 1520, Rûmeli beyl. olunca 7) Balı Ağa 1520-1523.

8) Şücâeddîn Ağa 1523-1526, Macaristan fethinde şehîd olunca 9) müstakbel sd.ve dâmâd Kara Ahmed Ağa 1526-1530, beyl.olunca mîr-i 'alem 10) İsmâ'îl Ağa 1530-5.1531, 11) Güzelce Rüstem Ağa 1531-1533, beyl.olunca 12) Silâhdâr Câ'fer Ağa 1533-1535, mîr-i 'alem olunca 13) 'Alî Ağa 1546-11.3.1549, Rûmeli beyl.olunca 16) Sinân Ağa 1549-1553, 17) Pertev Mehmed Ağa 1553, Rûmeli beyl.olunca 18) Bostâncıbaşı İskender Ağa 1553-1555, vezîr olunca 19) Dâmâd Ferhâd Ağa 1555-1558, Kastamonu beyl.olunca 20) müstakbel sd.Semiz Ahmed Ağa 1558-1563, Anadolu byl.olunca 21) Hasan Ağa 1563, beyl.olunca 22) 'Abdülkerîm Ağa 1563-1564, 23) Silâhdâr Mehmed Ağa 1564-1566.

24) Müezzin-zâde 'Alî Ağa 1566-1568, kapdân-ı deryâ olunca 25) Câ'fer Ağa 1568-1569, müstakbel sd.26) Siyâvuş Ağa 1569-1570, 27) Çerkes Mustafa Ağa 1570-1575.

28) müstakbel sd.Cağaloğlu Sinân Ağa 1575-1579, beyl. olunca müstakbel sd. ve dâmâd 29) Cerrâh Mehmed Ağa 1579-1581, vezîr olunca müstakbel sd. ve dâmâd 30) Silâhdâr İbrâhîm Ağa 1581-1582, beyl.olunca müstakbel sd. 31) Ferhâd Ağa 1582-1584, 32) Pâyzen Yûsuf Ağa 1584-1585, 33) Ayas Paşa-zâde Mustafa Ağa 1585, 34) Mar'aşlı Mehmed Ağa 1585-1586, 35) Halîl Ağa 1586-1588, 36) Câ'fer Ağa 1588-1589, 37) Hızır Ağa 1589-1590, Rûmeli beyl. olunca 38) Sâ'atci Hasan Ağa 1590-1591, 2 ay sn.beyl.olunca, 39) Silâhdâr Bosnalı Halîl Ağa 1591, beyl.olunca 40) Sinân Paşa-zâde Mehmed Ağa 1591-1592, Rûmeli beyl.olunca müstakbel sd. ve dâmâd 41) Yemişci Hasan Ağa 6.1592-1594, müstakbel sd.42) Sokollu-zâde Lala Mehmed Ağa 1594-6.1594, Rûmeli beyl. olunca 43) Güzelce Mahmûd Ağa 1594, Kars beyl. olunca Râzıye Kadın dâmâdı 44) Mustafa Ağa 1594-1.1595, Bosna beyl.olunca 45) Velî Ağa 1595.

46) Harâmî Ahmed Ağa 1595, 47) Satırcı Mehmed Ağa 1595, Rûmeli beyl. olunca 48) Yemişçi Hasan Ağa(2) 1595-1596, 49) Tırnakcı Hasan Ağa 1595, 50) Sarıkcı Mustafa Ağa 10.1596-1598, 42'nin oğlu 51) Lala Mehmed Paşa-zâde Mustafa Ağa 1598-10.1602, 52) Deli Ferhâd Ağa 1602-2.1603, 53) Nakkaaş Hasan Ağa 1603-4.1603, 54) Kaasim Ağa 1603, 55) İmrahor Türk Ahmed Ağa 1603-1604.

56) Tırnakcı(no.49) kardeşi Hüseyn Ağa 1604-1606, beyl.olunca 57) Maryol Hüseyn Ağa 1606-1607, beyl.olunca, müstakbel sd. 58) Mar'aşlı Halîl Ağa 1607-1608, kapdân-ı deryâ olunca 59) İmrahor İbrâhîm Ağa 1608-1610, 60) Derâqî Mehmed Ağa 1610-1612, 61) mîr-i 'alem İsmâ'îl Ağa 1612-1613, 62) ilk def'a Saray'ca seçilmeyip Ocak generalleri içinden Sülün Mustafa Ağa 1613, 63) Ahmed Ağa 1613-1614, vezîr olunca 64) Muslî Ağa 1614-1615, harbde şehîd olunca, 65) Nişâncı Ahmed Ağa 1615, Mısır beyl.olunca 66) 'Alî Ağa 1615-1616, Bosna beyl.olunca müstakbel sd. 67) Ohrili Hüseyn Ağa 1616, vezîr olunca 68) Mustafa Ağa 1616, Bağdâd'da şehîd olunca, 69) no.64'ün dâmâdı Hüseyn Ağa 1616-1617, 70) Hoca-zâde dâmâdı Mustafa Ağa 1617-1618.

71) Mîrâhûr Ispartalı Mustafa Ağa 1618-1619, Mısır beyl.olunca 72) Biberhasmı Yûsuf Ağa 1619-1620, 73) Niğdeli Mustafa Ağa 1620-1621, kapdân-ı deryâ olunca 74) 'Alî Ağa 1621, 75) Kara 'Alî Ağa 1621, 76) Dervîş Ağa 1621, Bosna'ya çıkınca müstakbel sd.ve dâmâd 77) Bayrâm Ağa 1621-1622 78) Kara Mustafa Ağa 1622-1624, Mısır'a çıkınca:

79) Bayrâm Ağa(2) 1624, kubbe-nişîn olunca müstakbel sd.ve dâmâd 80) Husrev Ağa 1624-1627, vezîr olunca 81) Bostâncıbaşı Mustafa Ağa 1627-1628, 82) Demirkazık Halîl Ağa 1628-1629, 83) Mostarlı Mustafa Ağa 1629, Şâm'a çıkınca 84) Doğancı Sofu Mehmed Ağa 1629-1630, Budin'e çıkınca 85) Hacı Süleymân Ağa 1630-25.10.1631, 86) Hattât Kemânkeş Mîrâhur Hasan Ağa 25.10-5.12.1631, eyâlete çıkınca 87) Hasan Halîfe Ağa 5.12.1631-10.2.1632, yeniçerilerce linç edilince 88) Köse Mehmed Ağa 1632-12.1633, 89) sipâhî ağalığından Mehmed Ağa 1633-3.1635, müstakbel sd.90) Kemânkeş Kara Mustafa Ağa 1635, kapdân-ı deryâ olunca 91) Şâhîn Ağa 1635-1637, Tarâbulus'a çıkınca 92) Kç.Hasan Ağa 1637-12.1638, 93) Rikâbdâr Bıyıklı Mustafa Ağa 1638-3.1640.

94) Silâhdâr Siyâvuş Ağa 1640, kapdân-ı deryâ olunca, 95) Tekeli(Antalyalı) Mustafa Ağa 1640-2.1642, Erzurum'a çıkınca 96) Bektaş Ağa 1642-7.1643, 97) müstakbel dâmâd Voynuk Ahmed Ağa 1643-12.1643, Bosna'ya çıkınca 98) Mîrâhûr Sâlih Ağa 1643-1644, başdefterdâr olunca 99) Rikâbdâr Şâ'bân Ağa 1644-6.1645, Mar'aş beyl.olunca 100) Pirinçci-zâde Ahmed Ağa 6-8.1645, 101) Kapıcı Mûsâ Ağa 1645-12.1645, 102) Debbağ Mehmed Ağa 1645-6.1646, başdefterdâr olunca, 103) Hamâmcı Mehmed Ağa 6-7.1646, 104) Hamza Paşa-zâde Mehmed Ağa 1646-8.1646, 105) Hâsekî Kç.Çavuş Mehmed Ağa 1646-3.1648, 106) Bostâncıbaşı Cezâyirli Mûsâ Ağa 1648-5.1648, 107) Emîr Mustafa Ağa 1648-8.1648.

108) Karagöz Mehmed Ağa 8.1648-1.1649, müstakbel sd.109) Murâd Ağa 1-6.1649, sd.olunca 110) Kara Çavuş Mustafa Ağa 1649-9.1651, 111) Kara Hasan-zâde Hüseyn Ağa 9.1651-11.1651, 112) Şâ'bân Ağa 11.1651-2.1652, 113) Murâd Paşa dâmâdı Mustafa Ağa 2.1652, 114) müstakbel sd.ve dâmâd Rikâbdâr Malatyalı Süleymân Ağa 10.1652, Malatya'ya tâyîninde 115) Süleymân Ken'ân Ağa Paşa 2.1653, vezîr pâyesiyle atanan ilk ağa oldu, 116) Mûsâ Paşa dâmâdı Mîrâhûr Mehmed Ağa 8.1655, 117) 'Ases dâmâdı Mehmed Ağa 3.1656, tâyîninin 3. günü şehîd oldu, 118) Çukadâr Mahmûd Ağa 3.1656, eceliyle ölünce, 119) Çukadâr Çetrefîl-zâde Hüseyn Ağa-Paşa 5.1656, 120) Sührâb Mehmed Ağa-Paşa 9.1656, Sıvas'a çıkınca kapıcılar kethudâlığından 121) Hoca 'Alî Ağa 7.1657, 122) Tophâneli Mustafa Ağa 3.1658, 123) Kundakcı-zâde Mustafa Ağa 1659, vezîr olunca 124) Köprülü kethudâsı Sâlih Ağa 1662, Şâm'a tâyîninde 125)Murâd Paşa yeğeni Mustafa Ağa 9.1664, 126) İbrâhîm Ağa 10.1664, Sıvas'a tâyîninde 127) Muharrem Ağa 1.1665, Anadolu'ya tâyîninde 128) Çavuşbaşı İbrâhîm Ağa 6.1665, Mısır'a tâyîninde 129) Uzun İbrâhîm Ağa 3.1667, vezîr olunca 130) 'Abdurrahmân Ağa 5.1668, Bağdâd'a tâyîninde 131) Kara Hasan-zâde Mustafa Ağa 5.1674, 132) Çelebî İbrâhîm Ağa 1677, müstakbel sd. 133) Tekfurdağlı Bekrî

Mustafa Ağa-Paşa 6.1679(tâyîninden sn.vezâret verildi), 134) bir müddet sn.vezâret verilen Hacı Zü'lfekaar Ağa-Paşa 26.12.1683, kubbe-nişîn olunca 135) Çolak Hasan Ağa 28.1.1686, 136) Bekrî Mustafa Ağa-Paşa(2) 1686, Boğaz'a tâyîninde 137) Câdû Yûsuf Ağa 10.1686, 138) Harputlu Mustafa Ağa 11.1686, görevinde ölünce 139) Hacı 'Alî Ağa 2.1687, 140) Müezzin-zâde Hasan Ağa-Paşa 3.1687, 141) Bostâncıbaşı Mûsâ Ağa 7.1787, 142) Koca Mahmûd Ağa-Paşa 10.1687.

143) Bekir Paşa 1689(2 ay), 144) müstakbel sd.'Arabacı 'Alî Ağa 1689, 145) Çikoğlu Mehmed Ağa 5.1691, 146) Eğinli Mehmed Ağa 5.1691, 147) müstakbel sd.Daltaban Mustafa Ağa-Paşa 22.12.1691, 148) Çelebî İsmâ'îl Ağa-Paşa 5.1692, 149) Gürcî 'Abdullâh Ağa 5.1693, 150) Bursa paşalığından Murâd Ağa-Paşa 6.1694, 151) Çelebî Yûsuf Ağa-Paşa 3.1695.

152) Deli Balta-zâde Mahmûd Ağa 5.1695, Zente'de şehîd olması üzerine 153) Kürd İbrâhîm Ağa 11.9.1697, Mûsul'a tâyîninde 154) Doğramacı-zâde Mehmed Ağa 1699, vezîr olunca sipâhî ağalığından 155) Dellâk 'Alî Ağa 1701, 156) Arnavud 'Osmân Ağa-Paşa 7.1703, 157) Hasan Ağa 8.1703.

158) Çalık Ahmed Ağa 8.1703, 159) Çelebî Mehmed Ağa 11.1703, 160) Bosnalı Hasan Ağa 1.1704, 161) Zağarcıbaşı İbrâhîm Ağa 7.1704, 162) Koca Hasan Ağa-Paşa 9.1704, 163) Koz Ahmed Paşa kethudâsı Hüseyn Ağa 10.1704, 164) Tortumlu İbrâhîm Ağa 2.1705, 165) Çelebî Mehmed Ağa(2) 4.1705, 166) Arnavud 'Osmân Ağa-Paşa(2) 10.1706, görevinde ölümü üzerine 167) Ballı Mehmed Ağa 3.1707, 168) Kul Kethudâsı Kara Mustafa Ağa 7.1707, 169) Gürcî Yûsuf Ağa-Paşa 10.1710, sd.olması üzerine 170) Çelebî Mehmed Ağa-Paşa(3) 11.1711, 171) Dalyarak Koca Kara Mustafa Ağa(2) 22.11.1712, 172) Deli Bekir Ağa 5.1713, 173) Kürd Hasan Ağa 11.1713, 174) Zarbûne Ebû-Bekr Ağa 9.1715, 175) Kul Kethudâsı Hasan Ağa 1716, 176) Mehmed Ağa 3.1717, 177) Hacı Mustafa Ağa 1.1718, 178) sadâret kethudâlığından müstakbel sd.Muhsin-zâde 'Abdullâh Ağa 11.1718, 179) Mehmed Ağa(2) 5.1719, görevinde ölmesi üzerine 180) Kethudâ Hasan Ağa(2) 2.1720, 181) Sarâc Mehmed Ağa 1.1722, 182) Muhsin-zâde 'Abdullâh Ağa-Paşa(2) 3.1722, 183) Şâhîn Mehmed Ağa-Paşa 4.1722, 9 yılla yeniçeri ağalığında rekor kırıp sd.kaymakaamı olması üzerine:

184) Göle İsmâ'îl Ağa 1731, beyl.olunca 185) 'Abdülbâqî Ağa 12.1732, 186) Altıncı Mustafa Ağa 4.1733, 187) 'Abdullâh Ağa-Paşa 2.1735, ölümü üzerine 188) müstakbel sd.Karahisârlı Deli Hasan Ağa-Paşa 7.1738(1739'da vezîr), sadâreti üzerine 189) Yazıcı-zâde İbrâhîm Ağa 1743, Erzurum'a tâyîninde 190) Malatyalı İbrâhîm Ağa-Paşa 1.3.1745, 191) Kelleci Mustafa Ağa(1) 14.2.1747, 192) Hacı Hasan Ağa 3.1748, 193) Kelleci Mustafa Ağa(2) 7.1.1750, 194) Deli Emîr Ahmed Ağa 4.1750, 195) Darbûne-zâde Nû'mân Ağa(174'ün oğlu) 30.11.1750, 196) Macar Hacı Hasan Ağa 7.1751, 197) Sarı Mustafa Ağa 6.1752, sadâret kaymakaamı olunca:

198) Ahıskalı Mehmed Ağa 2.1755, 199) Dîbâcı-zâde İbrâhîm Ağa 1.1756, sd.kaymakaamı olunca 200) Nâ'lband Çelebî Mehmed Ağa-Paşa 4.1756.

201) Vefâlı Mehmed Ağa 8.5.1758, 202) Ahıskalı Mehmed Ağa-Paşa(2) 9.1758, 203) Kapıkıran Mehmed Ağa 1.1760, 204) Mahmûd Ağa 5.1761, 205) Nişli Mehmed Ağa 5.1762, 206) 'Ömer Ağa 11.1762, 207) Hüseyn Hüsnî Ağa 6.1763, 208) Yek-çeşm Hüseyn Ağa 6.1763, 209) 'Ömer Ağa(2) 8.1765, 210) Tosun Mehmed Ağa 7.1766, kapdân-ı deryâ olunca 211) Yek-çeşm Hüseyn Ağa(2) 9.1766, 212) Topaloğlu 'Osmân Ağa 9.1767, 213) Abraş Süleymân Ağa-Paşa 8.1769, 214) Kapıkıran Mehmed Ağa-Paşa(2) 3.1770, 215) müstakbel sd.Kalafât Mehmed Ağa 8.1770, 216) Kuyucu Süleymân Ağa-Paşa 10.1770, 217) müstakbel sd.Yeğen Mehmed Ağa-Paşa 7.1773.

218) Segbânbaşı İsmâ'îl Ağa 9.1774, 219) Kırkbeş Mustafa Ağa 1775, 220) Tiryâkî Hezargradlı Gaazî Ahmed Ağa-Paşa 2.1776, 221) Kalafât Mehmed Ağa(2) 8.1776, sd.olunca, 222) İbrâhîm Ağa 9.1778, 223) Ebû-Bekr Ağa 3.1779, 224) Zorluoğlu kethudâsı Süleymân Ağa 5.1779, 225) 'Alî Ağa 3.1781, 226) Kul Kethudâsı Mehmed Ağa 7.1782, 227) Mehmed Ağa 8.1782, 228) Ebû-Bekr Ağa(2) 11.1783, 229) Gürcî Mehmed Paşa yeğeni Mahmûd Ağa 1784, 230) Yahyâ Ağa 4.7.1784, 231) Kara Ahmed Ağa 15.3.1785, vezârete geçmesi üzerine 232) Pekmezci Sıvaslı Mehmed Ağa 11.9.1785, 233) Yûsuf Ağa 3.3.1786, 234) Hasan Ağa-Paşa 12.8.1786, 235) Kelleci 'Osmân Ağa 4.1787, 236) Emîn Ağa 8.1787, 237) Sâlih Ağa 2.1789.

238) Hasan Ağa-Paşa(2) 4.1789, sd.kaymakaamı olması üzerine 239) Yahyâ Ağa(2) 4.1790, 240) Pekmezci Mehmed Ağa-Paşa(2) 1.1791, 241) Boşnak Süleymân Ağa-Paşa 7.1791, 242) 'Arab-zâde Ahmed Ağa 10.1791, 243) Sa'îd Ağa 7.1792, 244) Mustafa Ağa 14.9.1792, 245) Hasan Ağa 1797, 246) Eyyûb Ağa 1797, 247) Hasan Ağa-Paşa(2) 6.1798, 248) Mustafa Ağa(2) 1802, toplam 7 yıl ağalık yaparak Osmanlı târîhinde 2. sırayı aldıktan sn.görevinde ölümü üzerine 249) İbrâhîm Hilmî Ağa 1804, sadârete geçmesi üzerine 250) Bosnalı 'Osmân Ağa 5.1806, 251) Pehlivân İbrâhîm Ağa-Paşa 1806, görevinde öldürüldü.

252) Kaasim Ağa 8.1807, görevinde ölmesi üzerine 253) İzmirli Halîl Ağa 9.1807, 254) Mehmed Ağa 9.1807, görevinde ölümü üzerine 255) Mustafa Ağa 10.1807, 256) Mehmed Ağa 11.1807, 257) Hacı Mehmed Ağa 4.1808, 258) Vânlı Mustafa Ağa 6.1808, 259) Selîm Ağa 8.1808, 260) Kırkıncı Hasan Ağa 1809, 261) Onuncu Sâlih Ağa 1810, 262) Mehmed Ağa 1812, 263) Lâzıkıyyeli Mehmed Ağa 12.1812, 264) Yazıcı Mehmed Sa'îd Ağa 1813, şehâdeti üzerine 265) 'Osmân Ağa 3.1815, 266) Halîl Hamîd Ağa 5.1815, 267) Süleymân Ağa 3.1816, 268) Mustafa Ağa 4.1816, 269) Hasan Ağa 5.1816, 270) 'Alî Ağa 3.1817, 271) Hasan Ağa 1821, 272) Hüseyn Ağa 15.10.1821, 273) 'Osmân Ağa 2.2.1822,274) Hasan Ağa 9.10.1822, 275) 'Osmân Ağa 8.11.1822, 276) 'Alî Ağa 25.12.1822, 277) Ağa Hüseyn Paşa 26.2.1823, 278) Ahmed Ağa 14.12.1823, 279) 'Alî Ağa 13.2.1824, 280) Süleymân Ağa 1.7.1824, 281) Hasan Ağa 11.2.1825, 282) Mehmed Celâleddîn Ağa(ölm.1863) 9.4.1825 15.6.1826: Vak'a-i Hayriye.

Seraskerler

İkinci Maḥmûd, seraskerlik denen bakanlığı kurarak kabine'ye dâhil etti. Bu bakan, protokolde sadrâzam'la şeyhulislâm'dan sonra 3. sırada geliyordu. Yânî 1. sıra(sadrâzam) mülkiye, 2. sıra ilmiye, 3. sıra askeriye idi. Seraskerlik, bugünki millî savunma bakanlığı + genel kurmay başkanlığı + kara kuvvetleri kumandanlığı olmak ve bütün askerî okullar da bağlı bulunmak hasebiyle, geniş sâhayı kapsıyordu, yalnız deniz kuvvetleri ile askerî fabrikalar, istihkâm ve topçu fabrikaları ve teşkîlâtı seraskerliğin yetkisi dışında idi. Çoğu müşîr, bir kaçı vezîr(yânî sivil) olan seraskerler şunlardır:

1) Ruscuklu Ḥüseyn Paşa 15.6.1826 - 6.1827 = 1, 0
2) (Sd.) Meḥmed H̲usrev Paşa 6.1827 - 8.1836 = 9, 2
3) Dâmâd H̲alîl Rif'at Paşa 8.1836 - 2.1838 = 1, 6
4) Dâmâd Sa'îd Paşa 2.1838 - 7.1839 = 1, 5
5) Dâmâd H̲alîl Rif'at Paşa(2) 7.1839 - 5.1840 = 0, 10(= 2, 4)
6) Sırkâtibi Muṣṭafa Paşa 5.1840 - 1.1843 = 2, 8
7) D̲arbh̲or Reşîd Paşa 1.1843 - 9.1843 = 0, 8
8) Cihân Ser'askeri Rız̲â Paşa 9.1843 - 8.1845 = 1, 11
9) Süleymân Paşa 8.1845 - 30.12.1845 = 0, 4
10) (Sd.) Meḥmed H̲usrev Paşa(2) 30.12.1845 - 30.12.1846 = 1, 0, 1(= 10,2,1)
11) Dâmâd Sa'îd Paşa(2) 30.12.1846 - 5.1848 = 1, 5(= 2, 10)
12) Rız̲â Paşa(2) 5.1848 - 11.3.1849 = 0, 10
13) (Sd.) Dâmâd Meḥmed 'Alî Paşa 11.3.1849 - 17.5.1851 = 2, 2, 7
14) (Sd.) Mütercim Meḥmed Rüşdî Paşa 17.5.1851 - 13.5.1853 = 1, 11, 27
15) Dâmâd Meḥmed 'Alî Paşa(2) 13.5.1853 - 30.1.1854 = 0, 8, 18
16) Rız̲â Paşa(3) 30.1.1854 - 6.1855 = 1, 5
17) Mütercim Rüşdî Paşa(2) 6.1855 - 11.1855 = 0, 5
18) Rız̲â Paşa(4) 11.1855 - 8.1857 = 1, 9
19) Meḥmed Kâmil Paşa 8.1857 = 0, 0, 14
20) Mütercim Rüşdî Paşa(3) 8.1857 - 11.1857 = 0, 3
21) Rız̲â Paşa(5) 11.1857 - 30.6.1861 = 3, 7
22) Nâmık Paşa 30.6.1861 - 29.9.1861 = 0, 2, 29
23) Mütercim Rüşdî Paşa(4) 29.9.1861 - 20.10.1861 = 0, 0, 21
24) Dâmâd Meḥmed 'Alî Paşa(3) 20.10.1861 - 2.1.1863 = 1, 2, 13(= 4, 1, 8)
25) Ḥacı Râşid Paşa 2.1.1863 - 11.2.1863 = 0, 1, 10
26) (Sd.) Keçeci-zâde Dr.Büyük Meḥmed Fuâd Paşa 11.2.1863 4.6.1866 = 3, 3, 21(sadârete ek ol.)
27) Rız̲â Paşa(6) 4.6.1866 - 2.1867 = 0, 8
28) Mütercim Rüşdî Paşa(5) 2.1867 - 2.1868 = 1, 0(= 3, 8, 17)
29) Nâmık Paşa(2) 2.1868 - 9.2.1869 = 1, 0
30) Ḥüseyn 'Avnî Paşa(1) 9.2.1869 - 8.9.1871 = 2, 6, 27
31) (Sd.) Es'ad Paşa(1) 8.9.1871 - 1.1872 = 0, 4
32) 'Abdülkerîm Nâdir 'Abdî Paşa 1.1872 - 4.1872 = 0, 3

33) Fosfor Muṣṭafa Paşa 4.1872 - 7.1872 = 0, 3
34) Yâver Paşa 7.1872 - 10.1872 = 0, 3
35) Es'ad Paşa(2) 10.1872 - 16.2.1873 = 0, 4 (= 0, 8)
36) Ḥüseyn Avnî Paşa(2) 16.2.1873 - 26.4.1875 = 2, 2, 3(sn.sadâret'le berâber)
37) 'Alî Ṣâib Paşa 26.4.1875 - 21.8.1875 = 0, 3, 25
38) Ḥüseyn 'Avnî Paşa(3) 21.8.1875 - 1.10.1875 = 0, 1, 11
39) Rıżâ Paşa(7) 1.10.1875 - 27.11.1875 = 0, 1, 27
40) Nâmık Paşa(3) 27.11.1875 - 1.1876 = 0, 2(= 1, 4, 29)
41) Rıżâ Paşa(8) 1.1876 - 4.1876 = 0, 3(= 10, 6, 27)
42) Dervîş Paşa 4.1876 = 0, 0, 4
43) 'Abdî Paşa(2) 4.1876 = 0, 0, 7
44) Ḥüseyn 'Avnî Paşa(4) 12.4.1876 - 15.6.1876 = 0, 2, 3(= 5, 0, 19) (bu görevde iken katledildi)
45) 'Abdî Paşa(3) 15.6.1876 - 9.1876 = 0, 3(= 0, 6, 7)
46) Meḥmed Redîf Paşa 9.1876 - 12.1877 = 1, 3
47) Raûf Paşa 12.1877 - 1.1878 = 0, 1
48) 'İzzet Paşa 1.1878 - 5.1878 = 0, 4
49) Dâmâd Maḥmûd Celâleddîn Paşa 5.1878 - 6.1878 = 0, 1
50) Fosfor Muṣṭafa Paşa(2) 6.1878 - 12.1878 = 0, 6(= 0, 9)
51) Gaazî 'O̱smân Paşa(1) 12.1878 - 7.1880 = 1, 7
52) Ḥüseyn Ḥüsnî Paşa(1) 7.1880 - 11.1880 = 0, 4(harbiye nâzırı unvânıyle)
53) Gaazî 'O̱smân Paşa(2) 11.1880 - 12.1881 = 1, 1(ayni unvanla)
54) Ḥüseyn Ḥüsnî Paşa(2) 12.1881 = 0, 0, 25(= 0, 4, 25) (ayni unvanla)
55) Gaazî 'O̱smân Paşa(3) 12.1881 - 9.1885 = 3, 9(tekrar serasker unvânıyle)
56) 'Alî Sâib Paşa(2) 9.1885 - 29.8.1891 = 5, 11(= 6, 2, 15) (görevde öldü)
57) Gaazî 'O̱smân Paşa(4) 29.8.1891 - 5.9.1891 = 0, 0, 7(= 6, 5, 7)
58) Meḥmed Rıżâ Paşa 5.9.1891 - 23.7.1908 = 16, 10, 18

Harbiye Nâzırları

59) Müşîr 'Ömer Rüşdî Paşa 23.7.1908 - 7.8.1908 = 0, 0, 15
60) Müşîr Receb Paşa 7.8.1908 - 4.3.1909 = 0, 6, 28
61) (Sd.) 1. ferîq 'Alî Rıżâ Paşa 4.3.1909 - 14.4.1909 = 0, 1, 11
62) 1. ferîq Ḥüseyn Nâzım Paşa(1) 14.4.1909 - 15.4.1909 = 0, 0, 1
63) Müşîr Gaazî İbrâhîm Edhem Paşa 15.4.1909 - 28.4.1909 = 0, 0, 13
64) (Sd.) ferîq H̱ulûṣî Ṣâliḥ(Kezrak) Paşa 28.4.1909 - 12.1.1910 = 0, 8, 14
65) (Sd.) 1. ferîq Maḥmûd Şevket Paşa(1) 12.1.1910 - 8.7.1912 = 2, 5, 27
66) Başkumandan Vekîli 1. ferîq Nâzım Paşa(2) 8.7.1912 23.1.1913 = 0, 6, 16(görevinde iken Bâb-ı Âlî Baskını'nda katledildi)
67) Müşîr Maḥmûd Şevket Paşa(2) 23.1.1913 - 11.6.1913 = 0, 4, 19(sadâret'e ilâveten, görevde iken katledildi)

68) (Sd.) Başkumandan Vekîli 1. ferîq Ahmed 'İzzet(Furgaç) Paşa 11.6.1913 - 3.1.1914 = 0, 6, 22
69) Başkumandan Vekîli mîrlivâ(sn.ferîq ve 1. ferîq) Dâmâd Enver Paşa 3.1.1914 - 14.10.1918 = 4, 9, 12
70) Ahmed 'İzzet Paşa(2) (vekâleten) 14.10.1918 - 11.11.1918=0, 0, 28(sadâret'e ek ol.)
71) Müşîr Memlûk 'Abdullâh Paşa 11.11.1918 - 19.12.1918 = 0, 1, 8
72) Ferîq Cevâd(Çobanlı) Paşa b.müşîr Şâkir Paşa "12 Mart Kahramânı" 19.12.1918 - 13.1.1919 = 0, 0, 25
73) Ferîq 'Ömer Yâver Paşa 13.1.1919 - 24.2.1919 = 0, 1, 2
74) Ferîq 'Alî Ferîd Paşa 24.2.1919 - 4.3.1919 = 0, 0, 8
75) Mîrlîvâ 'Avnî Paşa(vekâleten) 4-10.3.1919 = 0,0,6
76) 1. ferîq Ahmed Hamdî Abuk Paşa(1) 10.3.1919 - 2.4.1919 = 0, 0, 23
77) Müşîr Mehmed Şâkir Paşa(72'nin babası) 2.4.1919 - 19.5.1919 = 0, 1, 17
78) Ferîq Şevket Turgut Paşa 19.5.1919 - 29.5.1919 = 0, 0, 10
79) Ferîq 'Alî Ferîd Paşa(2) 29.5.1919 - 21.7.1919 = 0, 1, 23
80) Ferîq Nâzım Paşa 21.7.1919 - 13.8.1919 = 0, 0, 23
81) Ferîq Süleymân Şefîq Paşa 13.8.1919 - 2.10.1919 = 0, 1, 20
82) Ferîq Cemâl(Mersinli) Paşa 2.10.1919 - 21.1.1920 = 0, 3, 20
83) Sd.Müşîr Hulûsî Sâlih(Kezrak) Paşa(2) (vekâleten) 21.1.1920 - 3.2.1920 = 0, 0, 13
84) Ferîq Mustafa Fevzî(Çakmak) Paşa 3.2.1920 - 5.4.1920 = 0, 2, 0
85) Sd.Dâmâd Ferîd Paşa 5.4.1920 - 8.8.1920 = 0, 4, 3(sadâret'e ek)
86) Mîrlîvâ Kara Sa'îd Paşa(vekâleten) 8-18.8.1920 = 0,0,10
87) 1. ferîq Ahmed Hamdî Abuk Paşa(2) (vekâleten) 18-28.8.1920 = 0,0,10
88) Ferîq Hüseyn Hüsnî Paşa 28.8.1920 - 21.10.1920 = 0, 1, 24
89) Mîrlivâ Çürüksulu Zıyâ Paşa 21.10.1920 - 4.11.1922 = 2, 0, 14

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reîsleri

Erkân-ı harbiyye-i 'umûmiyye reîsi, seraskerin veyâ harbiye nâzırının kurmay başkanı makaamında olup Cumhûriyet devrinin genel kurmay başkanı değildir. İkinci Meşrûtıyet'ten itibâren bu görevde bulunanlar:

1) (Sd.) 1. ferîq Ahmed 'İzzet(Furgaç) Paşa 23.7.1908 - 11.6.1913 = 4, 10, 19
2) 1. ferîq Hâdî Paşa 11.6.1913 - 3.1.1914 = 0, 6, 22
3) Mîrlivâ(sn.ferîq ve 1. ferîq) Dâmâd Enver Paşa(harbiye nâzırı ve başkumandan vekîli görevlerine ek olarak) 3.1.1914 - 14.10.1918 = 4, 9, 12
4) Müşîr Ahmed 'İzzet Paşa(sadâret ve harbiye nâzırı görevlerine ek olarak) 14.10.1918 - 3.11.1918 = 0, 0, 20
5) Ferîq Cevâd(Çobanlı) Paşa 3.11.1918 - 24.12.1918 = 0, 1, 21
6) Ferîq Mustafa Fevzî(Çakmak) Paşa 24.12.1918 - 14.5.1919 = 0, 4, 21
7) Ferîq Cevâd Paşa(2) 14.5.1919 - 2.8.1919 = 0, 2, 19
8) 1. ferîq Hâdî Paşa(2) 2.8.1919 - 12.9.1919 = 0, 1, 11
9) Mîrlivâ Fuâd Paşa 12.9.1919 - 9.10.1919 = 0, 0, 27

10) Ferîq Cevâd Paşa(3) 9.10.1919 - 16.2.1920 = 0, 4, 8
11) Ferîq Şevket Turgut Paşa 16.2.1920 - 2.5.1920 = 0, 2, 15
(vekil: mîrlivâ Nazîf Paşa 11.4.1920)
12) 1. ferîq Hâdî Paşa(3) 2.5.1920 - 13.5.1920 = 0, 0, 11
13) 1. ferîq Ahmed Hamdî Abuk Paşa 13.5.1920 - 23.10.1920 = 0, 5, 11
14) Mîrlivâ Zekî Paşa 23.10.1920 - 4.11.1922 = 2, 0, 12

Umûm Jandarma Kumandanları

1) Ferîq İbrâhîm Rüşdî Paşa 1877 - 1879
2) Ferîq Vitalis Paşa 1879 - 1885
3) Mîrlivâ Mustafa Paşa 1885 - 1888
4) Ferîq Bülend Paşa 1888 - 1896
5) Ferîq İsmâ'îl Hakkı Paşa 1896 - 1897
6) Ferîq Münîr Paşa 1897 - 1899
7) Ferîq Toston Paşa 1899 - 1903
8) Mîrlivâ Hacı Nûrî Paşa 1903 - 1907
9) Mîrlivâ Münîr Paşa 1907 - 1908
10) Mîrlivâ Nazîf Paşa 1908 - 1909
11) Mîrlivâ Cevâd(Çobanlı) Paşa 1909 - 1910
12) Ferîq Mustafa Hilmî Paşa 1910 - 1912
13) Mîrlivâ Nazîf Paşa(2) 1912 - 1914
14) Mîrlivâ Râsim Paşa 1914 - 1918
15) Mîralay Re'fet(Bele) Bey 1918 - 1919
16) Mîrlivâ 'Alî Kemâl Paşa 1919 - 1920
17) Mîralay Mehmed Bahâeddîn Bey 1920 - 1921
18) Mîrlivâ 'Alî Kemâl Paşa(2) 1921 - 1923

Zabtıye Nâzırları

Zabtiyye nâzırı veyâ zabtiyye müşîri denen kişi, kısa müddet kabine üyesi olmuşsa da, ekseriyâ kabine dışıdır. Nâzırların bâzıları asker, bâzıları sivil mülkiyelidir. 1846-1908 arasında 62 yıl sürmüş, İkinci Meşrûtıyet'te lağvedilerek emniyyet-i 'umûmiyye mûdîriyyeti veyâ emniyyet müdîr-i 'umûmîliği adıyle dâhıliyye nezâretine bağlanmıştır. 1851-53'de "zabtiye ferîqliği" adıyle seraskerliğe, bunun dışında ekseriyâ sadârete, bâzan dâhıliye nezâretine bağlanmıştır.

1) Müşîr Hâfız Mehmed Paşa 1846 - 1847
2) Vezîr Pepe Mehmed Paşa 1847 - 1851
3) Müşîr Hayreddîn Paşa 1851 - 1855
4) Müşîr Mehmed 'İzzet Paşa 1855 - 1858
5) Pepe Mehmed Paşa(2) 1858 - 1861
6) Müşîr 'Abdülkerîm Nâdir 'Abdî Paşa 1861 - 1866
7) Pepe Mehmed Paşa(3) 1866 - 1867

8) Vezîr Hekîm Dr.İsmâ'îl Paşa 2.1867 - 3.1868
9) Müşîr Hüsnî Paşa 1868 - 1871
10) Ferîq Â'rif Paşa 1871
11) Ferîq Sâmih Paşa 1871
12) Müşîr Mustafa Â'sım Paşa(1) 1871-1872
12-A) Ferîq 'Alî Sâim Paşa 1872
12-B) Müşîr Sâmih Paşa(2) 1872
12-C) Dr.İsmâ'îl Paşa(2) 11.1872 - 16.1.1873
12-D) 'İzzet Paşa 16.1.1873 - 5.1873
13) Ferîq Ahmed Paşa 5.1873 - 1873
14) Müşîr Mustafa Â'sım Paşa(2) 1873
15) 'Abdî Paşa(2)
16) Sabrî Paşa
17) (Sd.) Vezîr Ahmed Hamdî Paşa
18) Ürgüblü Mehmed Â'rif Paşa
19) Hâfız Ahmed Paşa
20) Hâfız Mehmed Paşa
21) Mehmed Fazlî Paşa
22) Kâmil Bey(bâlâ)
23) Vezîr Hüseyn Nâzım Paşa 28.7.1890 - 4.11.1896 = 6, 3, 7
24) Vezîr Şefîq Paşa 4.11.1896 - 23.7.1908 = 11, 8, 19

Harbiye Kumandanları

Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne kumandanlığı veyâ nezâreti, mekâtib-i 'askeriyye nezâreti ile çok def'a aynidir ve seraskerliğe, sonra harbiye nezâretine bağlanmıştır. Nâzır unvânını taşıyan general, kabine üyesi değildir. 1909'a kadar Mekteb-i Erkân-ı Harbiyye-i Şâhâne de ayni kumandan nâzıra bağlı iken bu târihte ayrılmış, ayrı kumandanlar tâyîn edilmiştir.

1) Mîralay Mustafa Mazhar Bey 1834 - 1836
2) Mîrâlay 'Azmî Bey 1836 - 1837
3) Ferîq Selîm Sâtı' Paşa 1837 - 1841
4) Ferîq Emîn Paşa 1841 - 1847
5) Ferîq Rif'at Paşa 1847 - 1848
6) Ferîq 'Abdülkerîm Nâdir 'Abdî Paşa 1848(bunun zamânında bu yıl içinde Mekteb-i Harbiye'de erkân-ı harbiye sınıfları açıldı ki dünyânın ilk kurmay akademilerinden biridir)
7) Ferîq Ahmed Paşa 1848 - 1853
8) Ferîq Kimyâger Mehmed Emîn Dervîş Paşa 1853 - 1860
9) Ferîq Mahmûd Mes'ûd Paşa 1860 - 1863
10) Ferîq Sarı Gaalib Paşa 1863 - 1870
11) Ferîq Sakızlı Selîm Paşa 1870 - 1871
12) Ferîq Gaalib Paşa(2) 1871
13) Ferîq Şevket Paşa 1871 - 1872

14) Ferîq Hüseyn Fevzî Paşa 1872 - 1873
15) Ferîq Gaalib Paşa (3) 1873 - 1874
16) Mîrlivâ (ferîq) Hüsnî Süleymân Paşa 1874 - 1876
17) Müşîr Sa'îd Paşa 1876 - 1877
18) Mîrlivâ (Ferîq) İbrâhîm Edhem Paşa 1877 - 1883
19) Mîrlivâ (Ferîq, Müşîr) Mustafa Zekî Paşa (*) 1883 - 1908
20) Ferîq Hâfız Tevfîq Paşa 1908
21) Mîrlivâ (Ferîq) İsmâ'îl Fâzıl Paşa 1908 - 1909 (**)
22) Kur. Bnb. Vehîb (Kaçı) Bey 1909 - 1912
23) Kur. Mîralay 'Alî Kemâl Bey 1912
24) Kur. Kaymakaam Kara Vâsıf Bey 1912 - 1913
25) Kur. Mîralay Celâl Bey 1913
26) Kur. Kaymakaam Bach Bey 1913 - 1914
27) Kur. Mîralay (Mîrlivâ) Nâcî (Tınaz) Bey (Paşa) 1914 - 1919
28) Şehzâde Alb. 'Abdürrahîm Efendi 1919-1922
29) Kur. Mîralay Hasan Tosun Bey 1922 - 1923

Mekteb-i Erkân-ı Harbiye-i Şâhâne Kumandanları

1) Kur. Kaymakaam (Mîralay) Cevâd (Çobanlı) Bey 1909 - 1911
2) Kur. Kaymakaam İbrâhîm Halîl (Sedes) Bey 1911 - 1914
3) Kur. Mîralay von Legat Bey 1914 - 1919
4) Kur. Mîralay Sedâd (Doğruer) Bey 1919 - 1923

Topçubaşılar

Yeniçeri Ocağı ile ayni yıllarda kurulan Topçu Ocağı'nın kumandanına "topçubaşı" denmektedir. Son topçubaşılar: ard arda 5 ayrı Mustafa Ağa, 'Alî Ağa, Mehmed Ağa, İsmâ'îl Ağa, Mustafa Ağa, dîğer Mustafa Ağa, Hezârfen Mustafa Ağa, Emîn Ağa 1.1770, Hacı 'Abdülkerîm Ağa, Hacı 'Abdî Ağa, Kefeli Mehmed Ağa, Hacı Mehmed Ağa, Kara Mustafa Ağa, 'Alî Ağa, Emîn Ağa, Karahisârlı Ahmed Ağa, Mehmed Ağa, Varnalı-zâde Selîm Ağa 1785, 'Alî Ağa 1785, dîğer 'Alî Ağa 1785, Mehmed Ağa (2) 30.9.1785 10.5.1786, Genç 'Osmân Ağa, Halîl Ağa, dîğer bir Hacı Mehmed Ağa; 1786-1826 arasında 'Abdullâh Ağa, 'Abdülmü'min Ağa, Emîn Ağa, Hasan Ağa, Kara Mehmed Ağa, Mustafa Ağa ve Nû'mân Ağa. Vak'a-i Hayriyye'de Topçu Ocağı, Devlet'in yanında yer aldı. Son topçubaşı Nû'mân Ağa da "topçu ferîkı" (korgenerali) olarak yeni kurulan Tophâne-i Â'mire'nin başına geçirildi. Topçuluk teknik bir sınıf olduğu ve subaylarının çoğu da bir asırdan beri Mühendis-hâne me'zûnu olduğu için, topçu teşkîlâtının sâdece adı değişmiş oldu. Orduya âid fabrikalar, topçu ve istihkâm ve sanâyî birliklerinin bâzıları Tophâne Müşîriyyeti'ne bağlandı. Tophâne müşîri denen nâzır, kabine'nin serasker ve kapdân-ı deryâ'dan sonra 3. asker üyesi oldu. 1891'de askerî okullar

(*) 1891'den îtibâren ilâveten Tophâne müşîri olarak kabineye girdiği için 1891-1908 arasında fiilen Harbiye kumandanlığı görevini mekâtib-i askeriyye umûm müfettişi 1. ferîq Zülüflü İsmâ'îl Paşa yapmış, ancak onun kontrolünde gene bir harbiye kumandanı bulunmuştur.

(**) Ayni zamanda akademiler kumandanı da olan sonuncu harbiye kumandanı. Müşîr Mehmed 'Alî Paşa'nın dâmâdı ve 'Alî Fuâd Cebesoy'un babasıdır.

da seraskerlikten alınarak, harbiye ve harb akademisi dâhil, Tophâne müşîrliğine bağlandı. 1908 Meşrûtiyeti'nde bu nezâret kaldırıldı ve olduğu gibi harbiye nezâretine katıldı. Binâenaleyh bu askerî nezâret 15.6.1826 - 23.7.1908 = 82,1,8 devâm etti.

Tophâne Müşîrleri

1) Topçu ferîkı Nû'mân Paşa 15.6.1826 - 1830 (seraskere bağlı)
2) Topçu ferîkı Çengeloğlu Mehmed Tâhir Paşa 1830 - 6.1832 (kezâ)
3) Müşîr Dâmâd Halîl Rif'at Paşa 6.1832 - 9.1836
4) Müşîr Çengeloğlu Tâhir Paşa (2) 9.1836 - 3.1837
5) Topçu ferîkı Hacı 'Alî Paşa 3.1837 - 2.1839 (seraskere bağlı)
6) Topçu ferîkı Gözlüklü Reşîd Paşa 2.1839 - 1.1841 (kezâ)
7) Topçu ferîkı Mehmed 'Alî Paşa 1.1841 - 3.1844 (kezâ)
8) (Sd.) Müşîr Dâmâd Mehmed 'Alî Paşa 30.3.1844-10.8.1845 (tekrar müstakil nâzır)
9) Müşîr Dâmâd Fethî Paşa 8.1845 - 8.1852
10) Müşîr Gözlüklü Reşîd Paşa (2) 8.1852 - 9.1852
11) Müşîr Nâmık Paşa 9.1852 - 5.1853
12) Müşîr Dâmâd Fethî Paşa (2) 5.1853 - 9.1857
13) Müşîr Vâsıf Paşa 9.1857 - 11.1857
14) Müşîr Dâmâd Fethî Paşa (3) 11.1857 - 14.2.1858
15) (Sd.) Müşîr Mütercim Rüşdî Paşa 14.2.1858 - 8.1858
16) Müşîr Cihânseraskeri Rızâ Paşa 8.1858 - 9.1861 (seraskerliğe ek görev)
17) (Sd.) Bahriye Müşîri Dâmâd Mehmed 'Alî Paşa (2) 9.1861 1.1863 (kapdân-ı deryâlığa ek görev)
18) Müşîr Halîl Paşa (1) 1.1863 - 6.1866
19) Müşîr Rızâ Paşa (2) 6.1866 - 5.1867 (seraskerliğe ek görev)
20) Müşîr Halîl Paşa (2) 5.1867 - 10.1871
21) Müşîr Mustafa Paşa 10.1871 - 11.1871
22) (Sd.) Müşîr Es'ad Paşa 11.1871 - 4.1872 (seraskerliğe ek görev)
23) Tophâne ferîkı Yâver Paşa 4.1872 - 7.1872
24) Müşîr Mustafa Â'sım Paşa(2) 7.1872 - 10.1872(görevinde kazâen öldü)
25) Müşîr Yâver Paşa (2) 10.1872 - 11.1872
26) Müşîr Halîl Paşa (3) 11.1872 - 6.1873
27) Tophâne ferîkı Seyyid Tevfîq Paşa 6.1873 - 1874
28) Tophâne ferîkı 'Alî Sâib Paşa 1874 - 4.1875
29) Tophâne ferîkı Tevfîq Paşa (2) 4.1875 - 6.1876
30) Müşîr Rızâ Paşa (3) 6.1876 - 10.1876
31) Vezîr Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa 10.1876 - 2.1878
32) Müşîr Nâmık Paşa (2) 2.1878 - 4.1878
33) (Sd.) Müşîr Gaazî Ahmed Muhtâr Paşa 4.1878 - 7.1878
34) Müşîr Raûf Paşa 7.1878 - 2.1879
35) Müşîr 'Alî Sâib Paşa (2) 2.1879 - 9.1885
36) Müşîr Tevfîq Paşa (3) 9.1885 - 30.8.1891 (görevde iken öldü)
37) Müşîr Aydınlı Mustafa Zekî Paşa 30.8.1891 - 23.7.1908 = 16,10,24

V

DONANMA

Kapdân-ı Deryâlar

Fâtih'in cülûsundan (3.2.1451) kapdân-ı deryâ'nın bahriye nâzırı adını almasına (13.3.1867) kadar geçen 416,1,8 müddet içinde 159 amiral, kapdân-ı deryâ oldu. İlk 83 yılda bu görev âdetâ ikinci derecede sayılırken, 1534'de Barbaros'un bu makaama tâyîninden sonuna kadar, devletin en mühim nezâretlerinden biri sayıldı ve her zaman Dîvân (hükûmet/kabine) üyesi olarak kaldı. "Bey" denenler tümamiraldir. "Paşa" denenlerin XVI. asırdakilerin çoğu oramiral (bahriye beylerbeyisi) olup XVII. asırdan îtibâren sonuna kadar büyük ekseriyet bahriye vezîri/müşîri yânî büyükamiral olup beylerbeyisi=oramiral rütbesiyle atananlar azdır. Sadrâzamlıkta bulunanlar ayrıca işâret edildi. 159 amiral bu makaama 199 def'a geldiler. Sd. Dâmâd Mehmed 'Alî Paşa 6 ve Dâmâd Halîl Rif'at Paşa 4 def'a kapdân-ı deryâ olarak rekor kırdılar. En çok kapdân-ı deryâlık yapanlar şunlardır: 1) III. Mustafa, I. 'Abdülhamîd, III. Selîm devirlerinde 2 def'ada Sd. Cezâyirli Gaazî Hasan Paşa 18 yıl, 1 ay, 19 gün, 2) II. Selîm, III. Murâd devirlerinde Kılıç-'Alî Paşa 15,8,15, 3) Kaanûnî II. Süleymân, II. Selîm devirlerinde Dâmâd Piyâle Paşa 14 yıl, 4) Kaanûnî devrinde Barbaros Hayreddîn Paşa, 12,2,28, 25) I. 'Abdülmecîd ve I. 'Abdül'azîz devirlerinde 6 def'ada Sd. Dâmâd Mehmed 'Alî Paşa 12,1,2, 6) II. Bâyezîd devrinde 2 def'ada Küçük Dâvûd Paşa 12 yıl, 7) II. Mahmûd devrinde 2 def'da Sd. Koca Husrev Paşa, 10,4,12.

1) Baltaoğlu Süleymân Bey 3.2.1451 - 21.4.1453 = 2,2,16
2) Hamza Bey 21.4.1453 - 1.1456 = 2,9
3) Hâs Yûnus Bey 1.1456 - 1460 = 4
4) Kâzım Bey 1460-1461 = 1
5) Hâdim İsmâ'îl Bey 1461 - 1462 = 1
6) Yâ'qûb Bey 1462 - 1463 = 1
7) (Sd.) Dâmâd Zağanos Mehmed Paşa 1463 - 1466 = 3
8) (Sd.) Mahmûd Paşa 1466 - 1472 = 6
9) (Sd.) Gedik Ahmed Paşa 1472 - 1480 = 8
10) (Sd.) Ahmed Mesîh Paşa 1480 - 1481 = 1
11) Hızır Çelebî-zâde Sinân Paşa 1481 - 1484 = 3
12) Mesîh Paşa (2) 1484 - 1492 = 8(=9)
13) Dâmâd Güveği Sinân Paşa 1492 - 1493 = 1
14) Küçük Dâvûd Paşa 1493 - 1502 = 9
15) Kara Nişâncı Dâvûd Paşa 1502 - 1503 = 1
16) Küçük Dâvûd Paşa (2) 1503 - 7.9.1506 = 3 (=12) (görevinde öldü)
17) (Sd.) Hersek-zâde Dâmâd Ahmed Paşa 7.9.1506 - 7.1511 = 4,10
18) İskender Paşa 7.1511 - 18.12.1514 = 3,5
19) Küçük Sinân Paşa 18.12.1514 - 26.4.1516 = 1,4,9
20) Câ'fer Ağa 26.4.1516 - 3.10.1520 = 4,5,0 (îdâm edildi)
21) Palak Mustafa Paşa 3.10.1520 - 10.1522 = 2,0
22) Bayrâm Paşa 10.1522 - 1525? = 3?
23) Süleymân Paşa 1525? - 1532a = 7?
24) Silâhdâr Kemânkeş Ahmed Paşa 1532a - 6.4.1534 = 2
25) Barbaros Hızır Hayreddîn Paşa 6.4.1534 - 4.7.1546 = 12,2,28
26) (Sd.) Sokollu Mehmed Paşa 4.7.1546 - 1550 = 4
27) Sinân Paşa (Sd. Dâmâd Rüstem Pş. kardeşi) 1550 - 1554 = 4
28) Dâmâd Piyâle Bey, sn.Paşa (2. vezîr) 1554 - 1568 = 14
29) Müezzin-zâde 'Alî Paşa 1568 - 7.10.1571 = 3 (İnebahtı'nda şehîd)
30) Kılıç-'Alî Paşa 7.10.1571 - 21.6.1587 = 15,8,15
31) (Sd.) Dâmâd İbrâhîm Paşa 21.6.1587 - 14.4.1588 = 0,9,23
32) Uluç-Hasan Paşa 14.4.1588 - 12.7.1591 = 3,2,28 (makaamında öldü)
33) (Sd.) Dâmâd Cağaloğlu Sinân Paşa 12.7.1591 - 26.6.1595 = 3,11,15
34) Dâmâd Halîl Paşa 26.6.1595 - 8.4.1598 = 2,9,12
35) Cağaloğlu Sinân Paşa (2) 8.4.1598 - 24.1.1605 = 6,9,16 (=10,9,1)
36) Kaya Paşa-zâde Kubâd Mustafa Paşa 24.1.1605 - 18.1.1606 = 0,11,25
37) (Sd.) Dervîş Mehmed Paşa 18.1.1606 - 21.6.1606 = 0,5,4
38) Câ'fer Paşa 21.6.1606 - 9.2.1608 = 1,7,18
39) (Sd.) Müezzin-zâde Dâmâd Hâfız Ahmed Paşa 9.2.1608 - 12.1608 = 0,10
40) (Sd.) Halîl Paşa 12.1608 - 1610 = 2
41) (Sd.) Dâmâd Kara Mehmed Paşa 1610 - 24.11.1613 = 3
42) Halîl Paşa (2) 24.11.1613 - 17.1.1617 = 3,1,23
43) (Sd.) Çelebî Güzelce 'Alî Paşa 17.1.1617 - 23.11.1617 = 0,10,7
44) (Sd.) Dâmâd Kara Dâvûd Paşa 23.11.1617 - 2.1.1618 = 0,1,10
45) Çelebî 'Alî Paşa (2) 2.1.1618 - 24.12.1619 = 1,11,23 (=2,10,0)

46) Ḫalîl Paşa (3) 24.12.1619 - 1621 = 2
47) Niğdeli Ṣofta Musṭafa Paşa 1621 = bir kaç ay
48) Ḫalîl Paşa (4) 1621 - 5.2.1623 = 2 (=9,1,23)
49) (Sd.) Dâmâd Topal Receb Paşa 5.2.1623 - 13.7.1626 = 2,5,6
50) Dâmâd Çatalcalı Ḥasan Paşa 13.7.1626 - 20.10.1630 = 4,3,8
51) Dâmâd Canbulat-zâde Musṭafa Paşa 20.10.1630 - 1.7.1632 = 1,8,12
52) Bostâncı Câ'fer Paşa 1.7.1632 - 30.6.1634 = 2,0,0
53) (Sd.) Deli Ḥüseyn Paşa 30.6.1634 - 21.10.1635 = 1,3,21
54) (Sd.) Kemânkeş Kara Musṭafa Paşa 21.10.1635 - 24.12.1638 = 3,2,4
55) 2. vezîr Silâḥdâr Tüccâr-zâde Beyceğiz Musṭafa Paşa 24.12.1638-22.2.1640=1,1,29
56) Deli Ḥüseyn Paşa (2) 22.2.1640 - 9.9.1640 = 0,6,16
57) (Sd.) Dâmâd Siyâvuş Paşa 9.9.1640 - 23.12.1642 = 2,3,13
58) Uzun Piyâle Paşa 23.12.1642 - 13.3.1644 = 1,2,21 (îdâm)
59) Ebû-Bekr Paşa 13.3.1644 - 16.6.1644 = 0,3,4 (makaamında öldü)
60) "Ḥanya Fâtiḥi" 2. vezîr Dâmâd Silâḥdâr Yûsuf Paşa 16.6.1644 - 22.1.1646 =1,7,6 (îdâm)
61) Koca Mûsâ Paşa 22.1.1646 - 22.1.1647 = 1,0,1 (Ağrıboz deniz muhârebesinde şehîd)
62) (Sd.) Kara Mûsâ Paşa 22.1.1647 - 7.1647 = 0,6
63) Dâmâd Fa̱zlullâh Fa̱zlî Paşa 7.1647 - 25.12.1647 = 0,5
64) 'Ammâr-zâde Meḥmed Paşa 25.12.1647 - 18.6.1648 = 0,5,24 (îdâm)
65) Dâmâd Voynuk Aḥmed Paşa 18.6.1648 28.7.1649 = 1,1,10 (Suda deniz muhârebesinde şehîd)
66) Bıyıklı Musṭafa Paşa 28.7.1649 - 10.10.1649 = 0,2,13
67) Ḥaydar Ağa-zâde Meḥmed Paşa 10.10.1649 - 7.10.1650 = 0,11,28
68) Ḥüsâm Bey-zâde 'Alî Paşa 7.10.1650 - 3.10.1652 = 1,11,27
69) (Sd.) Dervîş Meḥmed Paşa 3.10.1652 - 23.3.1653 = 0,5,21
70) Dâmâd Çavuşoğlu Meḥmed Paşa 23.3.1653 - 26.11.1653 = 0,8,4
71) (Sd.) Kara Murâd Paşa 26.11.1653 - 11.5.1655 = 1,5,15
72) Telli Musṭafa Paşa 11.5.1655 - 21.5.1655 = 0,0,10 (istîfâ)
73) (Sd.) Zurnazen Musṭafa Paşa 21.5.1655 - 30.3.1656 = 0,10,10
74) Kara Musṭafa Paşa 30.3.1656 - 4.5.1656 = 0,1,5
75) Topal Sarı Ken'ân Paşa 4.5.1656 - 18.7.1656 = 0,2,15
76) "Deli Türk" Seydî Aḥmed Paşa 18.7.1656 - 12.12.1656 = 0,4,25
77) Topal Meḥmed Paşa 12.12.1656 - 20.12.1657 = 1,0,9
78) Çavuşoğlu Meḥmed Paşa (2) 20.12.1657 - 14.7.1658 = 0,6,25 (=1,2,29)
79) Deli Ḥüseyn Paşa (3) 14.7.1658 - 4.12.1658 = 0,4,21 (=2,2,28)
80) (Sd. kaymakaamı) Kılavuz Köse 'Alî Paşa 4.12.1658 - 16.4.1660 = 1,4,13
81) Ḥüsâm Bey-zâde 'Alî Paşa (2) 16.4.1660 16.5.1661 = 1,1,0 (=3,2,27) (makaamında öldü)
82) Ḥüsâm Bey-zâde 'Abdülkaadir Paşa (81'in oğlu) 16.5.1661 - 23.12.1661 = 0,7,8
83) (Sd.) Dâmâd Merzifonlu Kara Musṭafa Paşa 23.12.1661 - 6.2.1666 = 4,1,14
84) "İlbav Fâtiḥi" Kaplan Musṭafa Paşa 6.2.1666-30.3.1672=6,1,22 (83'ün bacanağı)
85) Ağrıbozlu Köse 'Alî Paşa 30.3.1672 - 12.1675 = 3,9 (makaamında öldü)

86) Seydî-zâde Mehmed Paşa (76'nın oğlu) 12.1675 - 13.11.1677 = 1,11,
87) (Sd.) Kara İbrâhîm Paşa 13.11.1677 - 25.11.1678 = 1,0,12
88) Kaplan Mustafa Paşa (2) 25.11.1678-5.12.1680=2,0,10(=8,2,2) (makaamında öldü)
89) (Sd.) Bozoklu Silâhdâr Mustafa Paşa 5.12.1680 - 20.12.1683 = 3,0,16
90) 2. vezîr Dâmâd Musâhib Mustafa Paşa 20.12.1683 - 27.11.1685 = 1,11,8
91) Sarhoş Ahmed Paşa 27.11.1685 - 20.12.1685 = 0,0,23
92) Mısırlıoğlu İbrâhîm Paşa 20.12.1685 - 7.12.1688 = 2,11,18
93) (Sd.) Kalaylıkoz Ahmed Paşa 7.12.1688 - 4.1.1690 = 1,0,28
94) Mezomorta Hüseyn Paşa (1) 4.1.1690 - 8.2.1690 = 0,1,5 (*)
95) Mısırlıoğlu İbrâhîm Paşa (2) 8.2.1690 - 16.1.1692 = 1,11,6 (=4,10,24)
96) Dâmâd Palabıyık Yûsuf Paşa 16.1.1692 - 13.12.1694 = 2,10,28
97) (Sd.) Amca-zâde (Köprülü-zâde) Hüseyn Paşa 13.12.1694 - 11.5.1695 = 0,4,29
98) Mezomorta Hacı Hüseyn Paşa (2) 11.5.1695 21.7.1701 = 6,2,11 (=6,3,16) (makaamında öldü)
99) 'Abdülfettâh Paşa 21.7.1701 - 23.12.1702 = 1,5,3
100) Aşcı Mehmed Paşa 23.12.1702 - 14.12.1703 = 0,11,22
101) (Sd. kaymakaamı) Küçük 'Osmân Paşa 14.12.1703 - 6.11.1704 = 0,10,23
102) (Sd.) Baltacı Mehmed Paşa 6.11.1704 - 27.12.1704 = 0,1,21
103) 'Abdurrahmân Paşa 27.12.1704 - 15.1.1706 = 1,0,19 (îdâm)
104) Velî Mehmed Paşa 15.1.1706 - 16.12.1706 = 0,11,2
105) Hacı İbrâhîm Paşa 16.12.1706 - 1.11.1709 = 2,10,16
106) Mehmed Paşa (85'in oğlu) 1.11.1709 - 24.12.1711 = 1,11,25
107) (Sd. kaymakaamı) Bostâncıbaşı Ahmed Paşa 24.12.1711 - 16.1.1713 = 1,10,23
108) Pehlivân-zâde Urlalı Hoca İbrâhîm Paşa 16.1.1713 - 6.4.1713 = 0,2,21
109) (Sd.) İslâhdâr Köse Süleymân Paşa 6.4.1713 - 7.11.1713 = 0,7,1
110) Aşcı Mehmed Paşa (2) 7.11.1713 - 13.1.1714 = 0,2,6 (=1,1,28)
111) Hoca Süleymân Paşa 13.1.1714 - 23.12.1714 = 0,11,11
112) Cânımhoca Hacı Mehmed Paşa 23.12.1714 - 14.2.1717 = 2,1,22
113) Hacı İbrâhîm Paşa (2) 14.2.1717 - 5.4.1718 = 1,1,19 (=4,0,4)
114) Hoca Süleymân Paşa (2) 5.4.1718-7.9.1721=3,5,2 (=4,4,13) (makaamında öldü)
115) Kaymak Mustafa Paşa (Puçinli-zâde, 83'ün kızının oğlu, Nevşehirli İbr. Pş. dâmâdı) 7.9.1721 - 10.10.1730 = 9,0,23
116) 'Abdî Paşa 1.10.1730 - 8.10.1730 = 0,0,7
117) Dâmâd Hâfız Ahmed Paşa (101'in oğlu) 8.10.1730 - 25.10.1730 = 0,0,17
118) Cânımhoca Hacı Mehmed Paşa (2) 25.10.1730 - 18.5.1731 = 0,6,24

(*) Cezâyir beylerbeyisi, kalyonlar kapdanı (yelkenli filo amirali), kapdân-ı deryâ, 4 ayrı açık deniz muhârebesinde Venedik donanmasını bozdu, daha çok teşkîlâtçı amiral olan Dâmâd Küçük Hüseyn Paşa istisnâ edilirse Türkler'in yetiştirdikleri son dehâ sâhibi amiral. Oğulları Mozomorta-zâdeler amiral Meh. Sa'îd Paşa (ölm. 1760'a doğru), Ebû-Bekr Bey (ölm. 1757), 'Alî Bey'dir. 'Alî Bey kızı Refî'a Hn. (ölm. 1803), Sa'îd Pş. kızı Gülşen Hn. (ölm. 1809), bunun zevci Ist. kadılığı muhâsebe kâtibi Hacı İsm. Ef. (ölm. 1767) olup bu izdivacdan doğan muhâsebe kâtibi Meh. Sâlih Ef.'nin (ölm. 1809) oğlu Tersâne kethudâsı Meh. Sa'îd bey (ölm. 21.5.1824), bunun da oğlu Tersâne tulumbacıbaşısı Meh. Â'rif Bey'dir. Hepsi Karacaahmed'de Kâşgarî dergâhı yakınında medfûndur.

119) 'Abdî Paşa (2) 18.5.1731 - 16.6.1731 = 0,0,29 (=0,1,6)
120) (Sd. kaymakaamı) Şâhîn Mehmed Paşa 16.6.1731 - 30.11.1731 = 0,5,14
121) Hacı Hüseyn Paşa 30.11.1731 - 12.6.1732 = 0,6,12
122) Dâmâd 'Alâiyyeli Hacı Ebû-Bekr Paşa 12.6.1732 - 7.5.1733 = 0,10,25
123) Cânımhoca Hacı Mehmed Paşa (3) 7.5.1733 - 14.11.1736 = 3,6,8 (=6,2,24)
124) Trabzonlu 'Alî Paşa 14.11.1736 - 12.1736 = 0,1
125) Süleymân Paşa 12.1736 - 30.1.1741 = 4,1 (makaamında öldü)
126) Emîrâhûr Elçi Mustafa Paşa 30.1.1741 - 3.7.1743 = 2,5,4
127) Hatîb-zâde Yahyâ Paşa (Sd. Hekîmoğlu 'Alî Pş. dâmâdı) 3.7.1743 - 29.9.1743 = 0,2,27
128) Pîr Mustafa Paşa 29.9.1743 - 20.12.1743 = 0,2,21
129) Dâmâd Ahmed Râtib Paşa b. Sd.Topal 'Osmân Pş. 20.12.1743 - 18.11.1744 = 0,10,29
130) Emîrâhûr Elçi Mustafa Paşa (2) 18.11.1744 - 16.4.1746 = 1,4,28 (=3,10,2)
131) Mahmûd Mâcid Paşa 16.4.1746 - 28.11.1746 = 0,7,12
132) Şehsüvâroğlu Hacı Mustafa Paşa b. vezîr Seyyid Meh. Pş. 28.11.1746 9.10.1750 = 3,10,11
133) Dâmâd Ebû-Bekr Paşa (2) 9.10.1750 - 16.1.1751 = 0,3,8 (=1,2,3)
134) Durak Mehmed Paşa (Tuna kapdânı İbr. Pş. oğlu) 16.1.1751-8.11.1752 = 1,9,22
135) (Sd.)Dâmâd Melek Mehmed Paşa b.Fındıklılı Sül.Pş.8.11.1752-10.4.1755=2,5,2
136) Karabâğlı Süleymân Paşa 10.4.1755 - 9.1757 = 1,5
137) Hacı 'Alî Paşa b. vezîr Kel Ah.Pş.(Sd. Dâmâd Çorlulu 'Alî Pş.'nın kızından torunu) 9.1757 - 12.11.1757 = 0,2
138) Karabâğlı Süleymân Paşa (2) 12.11.1757 - 12.9.1759 = 1,10,0
139) 'Abdülkerîm Paşa 12.9.1759 - 11.10.1760 = 1,10,29
140) Mîrâhûr Safranbolulu Benli Hacı Mustafa Paşa (Sd. 'İzzet Meh. Pş.'nın amcası) 11.10.1760 - 7.3.1761 = 0,4,17
141) Uzun Hacı Hasan Paşa 7.3.1761 - 1.1762 = 0,10
142) Kethudâ Mehmed Paşa 1.1762 - 8.1762 = 0,7
143) Dâmâd Küçük Mustafa Paşa (Nevşehirli İbr. Pş. yeğeni ve Dâmâd Genç 'Alî Pş. kardeşi) 8.1762 - 4.1763 = 0,8
144) Karabâğlı Süleymân Paşa (3) 4.1763 - 8.12.1763 = 0,8 (=3,11)
145) (Sd. kaymakaamı) Dâmâd Nişli Mehmed Paşa 8.12.1763 - 7.2.1765 = 1,2,0
146) Ağa Hüseyn Hüsnî Paşa 7.2.1765 - 1765b = bir kaç ay
147) Tosun Mehmed Paşa 1765b - 19.1.1767 = 1 yıldan fazla
148) Dâmâd Melek Mehmed Paşa (2) 19.1.1767 - 25.12.1768 = 1,11,7
149) İbrâhîm Paşa (vezîr Ağrıbozlu Hacı Elçi İbr. Pş. torunu ve Ağrıbozlu 'Osmân Pş. oğlu) 25.12.1768- 26.4.1770 = 1,4,2
150) Hüsâmeddîn Paşa (kapudâne Must. Pş.-zâde Tersâne kethudâsı 'Abdülkaadir Pş. oğlu ve 112'nin kızından torunu) 26.4.1770 - 7.1770 = 0,3

151) Câ'fer Paşa 7.1770 - 21.10.1770 = 0,3
152) (Sd.) Cezâyirli Palabıyık Gaazî Hasan Paşa (1) 21.10.1770 - 27.2.1774 = 3,4,7
153) Dâmâd Melek Mehmed Paşa (3) 27.2.1774 - 9.7.1774 = 0,4,10 (=4,8,19)
154) Cezâyirli Hasan Paşa (*) (2) 9.7.1774 - 20.4.1789 = 14,9,12 (=18,1,19)
155) Giridli Hüseyn Paşa 20.4.1789 - 11.3.1792 = 2,10,21
156) Dâmâd Küçük Hüseyn Paşa (**) 11.3.1792 - 7.12.1803 = 11,8,27
157) Mehmed 'Abdülkaadir Kadrî Paşa 7.12.1803 - 24.11.1804 = 0,11,18
158) (Sd.) Bostâncıbaşı Hâfız İsmâ'îl Paşa 24.11.1804 - 24.4.1805 = 0,5,0
159) Bostâncıbaşı Hacı Mehmed Paşa 24.4.1805 - 21.11.1806 = 1,6,27
160) Mîrâhûr Safranbolulu Hacı Sâlih Paşa (Sd. 'İzzet Meh. Pş.'nın kızkardeşinin oğlu ve 140'ın kç. yeğeni) 21.11.1806 - 24.2.1807 = 0,3,3,
161) Cezâyirli Seydî-'Alî Paşa 24.2.1807 - 23.8.1808 = 1,5,27
162) 'Abdullâh Râmiz Paşa (***) 23.8.1808 - 22.11.1808 = 0,3,0
163) Seydî-'Alî Paşa (2) 22.11.1808 - 20.3.1809 = 0,3,28 (=1,9,25)
164) (Sd. kaymakaamı) Konyalı Çarhacı Hacı 'Alî Paşa 20.3.1809 - 7.6.1809 = 0,2,18
165) Bostâncıbaşı Mehmed Paşa (2) 7.6.1809 - 4.2.1810 = 0,7,27 (=2,2,24)
166) Amasyalı Hâfız 'Alî Paşa 4.2.1810 - 18.11.1811 = 1,9,12
167) Mîrâhûr Kara Mehmed Paşa 18.11.1811 - 22.12.1811 = 0,1,4 (makaamında öldü)
168) (Sd.) Koca Mehmed Husrev Paşa (1) 22.12.1811 - 2.3.1818 = 6,2,11
169) İçelli Müftî-zâde Ahmed Paşa 2.3.1818 - 15.8.1818 = 0,5,14 (istîfâ)
170) Dimetokalı Hasan Paşa 15.8.1818 - 13.7.1819 = 0,10,29
171) (Sd.) Safranbolulu Mîrâhûr Bostâncıbaşı Deli 'Abdullâh Hamdullâh Paşa 3.7.1819 - 15.11.1821 = 2,4,3 (istîfâ etti)
172) Nasûh-zâde 'Alî Paşa 15.11.1821 - 19.6.1822 = 0,7,4 (makaamında öldü)
173) Kara Mehmed Paşa 19.6.1822 - 9.12.1822 = 0,5,20
174) Husrev Paşa (2) 9.12.1822 - 9.2.1827 = 4,2,1 (=10,4,12)
175) (Sd.) Topal Dârendeli 'İzzet Mehmed Paşa 9.2.1827 - 24.10.1828 = 1,8,13
176) Papuççu-zâde Rizeli Ahmed Paşa 24.10.1828 - 13.1.1830 = 1,2,20
177) Dâmâd Halîl Rif'at Paşa (1) 13.1.1830 - 16.11.1832 = 2,10,4
178) Çengeloğlu Mehmed Tâhir Paşa (1) 16.11.1832 - 10.11.1836 = 3,11,24
179) Hâin Firârî Ahmed Fevzî Paşa 10.11.1836 - 8.1.1840 = 3,1,28
180) Bursalı Dâmâd Mehmed Sa'îd Paşa 8.1.1840 - 29.3.1841 = 1,2,22
181) Çengeloğlu Tâhir Paşa (2) 29.3.1841 - 16.2.1843 = 1,10,18 (=5,10,12)
182) Dâmâd Halîl Rif'at Paşa (2) 16.2.1843 - 10.8.1845 = 2,5,22
183) (Sd.) Dâmâd Hemşinli Mehmed 'Alî Paşa (1) 10.8.1845 - 20.7.1847 = 1,11,11
184) Dâmâd Halîl Rif'at Paşa (3) 20.7.1847 - 27.4.1848 = 0,9,8

(*) En uzun müddet kapdân-ı deryâlık'da bulundu. Son büyük Türk denizcilerinden. I. 'Abdülhamîd devrinde "müsteşâr-ı saltanat" ve en nüfuzlu devlet adamı, muhâfazakâr bürokrasinin lideri, inkılâbcı bürokrasının lideri olan Sd. Halîl Hamîd Pş.'nın muhâlifi.

(**) Nizâm-ı Cedîd'in donanmadaki başı, III. Selîm'in süd kardeşi, makaamında öldü, dehâ sâhibi son Türk amirali.

(***) Nizâm-ı Cedîd liderlerinden ve Rûscuk Yârânı'ndan.

185) Dâmâd Mehmed 'Alî Paşa (2) 27.4.1848 - 11.3.1849 = 0,10,14
186) Kilârî Süleymân Re'fet Paşa 11.3.1849 - 6.8.1851 = 2,4,26
187) Dâmâd Mehmed 'Alî Paşa (3) 6.8.1851 - 3.10.1852 = 1,1,28
188) Topçubaşı-zâde Mahmûd Paşa 3.10.1852 - 17.12.1853 = 1,2,13
189) Cihânseraskeri Rızâ Paşa 17.12.1853 - 30.1.1854 = 0,1,15
190) (Sd.) Kıbrıslı Emîn Mehmed Paşa (1) 30.1.1854 - 29.5.1854 = 0,4,0
191) Dâmâd Halîl Rif'at Paşa (4) 29.5.1854 - 30.8.1855 = 1,3,2 (=7,4,6)
192) Dâmâd Mehmed 'Alî Paşa (4) 30.8.1855 - 28.8.1858 = 2,11,29
193) Kıbrıslı Mehmed Paşa (2) 28.8.1858 - 21.10.1858 = 0,1,24 (=0,5,24)
194) Dâmâd Mehmed 'Alî Paşa (5) 21.10.1858 - 2.1.1863 = 4,2,12
195) Hacı Mustafa Paşa 2.1.1863 - 17.1.1863 = 0,0,15
196) Trabzonlu Âteş Sâlih Mehmed paşa 17.1.1863 - 20.1.1865 = 2,0,4 (makaamında öldü)
197) Hacı Ahmed Vesîm Paşa (*) 20.1.1865 - 29.5.1865 = 0,4,10
198) Halîl İbrâhîm Paşa 29.5.1865 - 15.4.1866 = 0,10,17
199) Dâmâd Mehmed 'Alî Paşa (6) 15.4.1866 - 13.3.1867 = 0,10,28 (=12,1,2)

Kapdân-ı deryâ, deniz kuvvetleri kumandanı ve bakanı olup bugünki genel kurmay başkanı ile millî savunma bakanının deniz kuvvetleri üzerindeki bütün yetkilerine de sâhibdi, deniz okulları, tersâneler, bahriye topçusu, ona bağlı idi. Üstelik klasik dönemde Cezâir-i Bahr-i Sefîd (Akdeniz Adaları) denen hemen bütün Akdeniz'e sancakları dağılmış bahriye eyâletinin beylerbeyisi idi. 1867'de kapdân-ı deryâlık sâdece isim değiştirerek bahriye nezâreti oldu.

Bahriye Nâzırları

1) İsmâ'îl Hakkı Paşa 13.3.1867 - 8.3.1868 = 0,11,26
2) (Sd.) Mahmûd Nedîm Paşa 8.3.1868 - 11.9.1871 = 3,6,4
3) 'Abdülhamîd Ferîd Paşa 11.9.1871 - 7.12.1871 = 0,2,26
4) Fosfor Mustafa Paşa 7.12.1871 - 29.1.1872 = 0,1,23
5) Sâmih Paşa 29.1.1872 - 3.3.1872 = 0,1,5
6) Moralı Halîl İbrâhîm Paşa 3.3.1872 - 1.8.1872 = 0,4,29
7) (Sd.) Ahmed Es'ad Paşa 1.8.1872 - 12.10.1872 = 0,2,12
8) Fosfor Mustafa Paşa (2) 12.10.1872 - 6.11.1872 = 0,0,25 (=0,2,18)
9) Nâmık Paşa 6.11.1872 - 5.1.1873 = 0,1,29
10) (Sd.) Hüseyn 'Avnî Paşa 5.1.1873 - 16.2.1873 = 0,1,12
11) Cihânseraskeri Rızâ Paşa 16.2.1873 - 15.6.1873 = 0,3,27
12) Kayserili Ahmed Paşa (kapdân-ı deryâ unvânıyle) 15.6.1873 - 28.1.1875 = 1,7,13
13) Es'ad Paşa (2) 28.1.1875 - 26.5.1875 = 0,3,29 (=0,6,11)
14) Raûf Paşa 26.5.1875 - 20.9.1875 = 0,3,25
15) Rızâ Paşa (2) 20.9.1875 - 3.10.1875 = 0,0,13

(*) Bahriye nâzırı da oldu, şeyhu'l-vüzerâ ol. öldü.

16) Nâmık Paşa (2) 3.10.1875 - 22.11.1875 = 0,1,20 (=0,3,19)
17) Rızâ Paşa (3) 22.11.1875 - 13.1.1876 = 0,1,21 (=0,6,1)
18) Lofcalı Dervîş Paşa 13.1.1876 - 20.4.1876 = 0,3,8
19) 'Abdülkerîm Nâdir 'Abdî Paşa 20.4.1876 - 6.5.1876 = 0,0,16
20) Kayserili Ahmed Paşa (2) (gene kapdân-ı deryâ unvânıyle) 6.5.1876 - 1.1.1877 = 0,7,26 (=2,3,9)
21) Raûf Paşa (2) 1.1.1877 - 26.12.1877 = 0,11,26
22) Eğinli İngiliz Büyük Mehmed Sa'îd Paşa 26.12.1877 - 5.3.1877 = 0,2,10
23) Moralı İbrâhîm Paşa (2) 5.3.1877 - 1.7.1878 = 1,3,27 (=2,7,13, kapdân-ı deryâlığı da dâhil)
24) Hacı Ahmed Vesîm Paşa (2) (kapdân-ı deryâ unvâniyle) 1.7.1878 1.2.1879 =0,7,1 (=1,11,9)
25) Râsim Paşa 1.2.1879 - 12.1.1881 = 1,11,9
26) Bozcaadalı Hasan Hüsnî Paşa (1) 12.1.1881 - 1.12.1882 = 0,10,20
27) Ahmed Râtib Paşa 1.12.1882 - 3.12.1882 = 0,0,2 (*)
28) Hasan Hüsnî Paşa (2) 3.12.1882 - 27.7.1903 = 20,7,25 (=22,6,15) (**)
29) Celâl Bey (bâlâ) 27.7.1903 - 27.12.1906 = 3,5,1
30) Hasan Râmî Paşa 27.12.1906 - 15.8.1908 = 1,7,19 (ölm. 1925, bk. *TA*, XIX, 25)
31) Çürüksulu Â'rif Hikmet Paşa (bahriye ferîkı) 15.8.1908 - 27.1.1909 = 0,5,13
32) Hüseyn Hüsnî Paşa (ferîq) 27.1.1909 - 14.2.1909 = 0,0,18
33) (Sd.) 'Alî Rızâ Paşa (ferîq) 14.2.1909 - 22.4.1909 = 0,2,6
34) Emîn Paşa (mîrlivâ) 22.4.1909 - 5.5.1909 = 0,0,13
35) Â'rif Hikmet Paşa (2) 5.5.1909 - 12.1.1910 = 0,8,8 (=1,1,21)
36) Halîl Paşa (bahriye mîrlivâsı) 12.1.1910 - 26.11.1910 = 0,10,15
37) Mahmûd Muhtâr Paşa (1. ferîq) 26.11.1910 - 13.6.1911 = 0,6,17
38) (Sd.) Sâlih Hulûsî Paşa (ferîq) (1) 13.6.1911 - 22.7.1912=1,1,9
39) Katırcıoğlu Mahmûd Muhtâr Pş. b.Sd. Gaazî Ah. Muhtâr Pş. (2) 22.7.1912 14.10.1912 = 0,2,23 (=0,9,10)
40) Hurşîd Paşa (ferîq) 14.10.1912 - 14.7.1913 = 0,9,1
41) Çürüksulu Mahmûd Paşa (bahriye mîrlivâsı) 14.7.1913 - 6.3.1914 = 0,7,23
42) (Sakallı Büyük) Ah. Cemâl Paşa (mîrlivâ, ferîq, 1. ferîq) 6.3.1914 - 14.10.1918 = 4,7,9
43) Hüseyn Raûf (Orbay) Bey (bahriye mîralayı) 14.10.1918 - 11.11.1918 = 0,0,28 (sonradan başvekil)
44) 'Alî Rızâ Paşa (2) 11.11.1918 - 4.3.1919 = 0,3,23
45) Şâkir Paşa (müşîr) 4.3.1919 - 2.4.1919 = 0,0,29
46) Ahmed 'Avnî Paşa (mîrlivâ) 2.4.1919 - 21.7.1919 = 0,3,19
46a) 'Alî Rızâ Paşa (3, vekâleten) 21.3.1919 - 18.8.1919 = 0,0,28 (=0,6,27)

(*) Kapdân-ı deryâ ve bahriye nâzırları arasında en kısa müddet.
(**) Kapdân-ı deryâ ve bahriye nâzırları arasında en uzun müddet.

47) Sâlih Paşa (2) 18.8.1919 - 23.10.1919 = 0,2,6
47a) Mehmed Hâdî Paşa (1. ferîq) (vekâleten) 23.10.1919 - 1.11.1919 = 0,0,9
48) Sâlih Paşa (3) 1.11.1919 - 8.3.1920 = 0,4,7
48a) Sâlih Paşa (4, vekâleten) 8.3.1920 - 14.3.1920 = 0,0,6
49) Es'ad (Bülkat) Paşa (ferîq) 14.3.1920 - 5.4.1920 = 0,0,22
50) Kara Mehmed Sa'îd Paşa (mîrlivâ) 5.4.1920 - 31.7.1920 = 0,3,26
51) Hamdî Paşa (mîrlivâ) 31.7.1920 - 21.10.1920 = 0,2,21
52) Sâlih Paşa (5) 21.10.1920 - 4.11.1922 = 2,0,14 (=3,8,12)

Cumhûriyet devrinde bahriye nâzırı görev ve yetkileri genel kurmay başkanı ile müdâfaa-i milliye vekîli arasında paylaştırıldı ve 1949'da kuvvet kumandanlıkları kurulunca deniz kuvvetleri kumandanı da genel kurmay başkanına bağlandı. Yalnız 31.12.1924 - 2.11.1927 = 2,10,2 müddetle bahriye vekâleti kuruludu ve İhsân Bey, cumhûriyetin ilk ve son bahriye vekîli oldu.

1894'de Osmanlı deniz kuvvetlerinde 2 büyükamiral, 2'si dr. 14 koramiral, 4'ü dr.19 tümamiral, toplam 35 amiral, 12 sivil yüksek görevli (4 ûlâ, 1 Rûmeli, 7 ûlâ sânîsi) mevcuddu. 1907'de ise 2 büyükamiral, 1'i dr. 5 oramiral, 4'ü dr.19 koramiral, 3'ü dr.17 tümamiral, toplam 43 amiral, 22 sivil yüksek görevli (3 bâlâ, 8 ûlâ, 8 ûlâ sânîsi, 1 Rûmeli) vardı. 1912'de hepsi emekliye ayrılıp 7 amiral bırakıldı (1 or, 1 kor, 4 tüm, 1 dr. tüm amiral).

VI

DIŞ İŞLERİ

Nişâncı

Tr. nişâncı yerine nişânî, tuğrâî, bilhassa tevqî'î kelimeleri de kullanılmıştır. Nişâncı, Dîvân üyesi bir nâzırdır. Beylerbeyi derecesindedir ve bir çoğuna vezîr pâyesi de verilmiştir. Nişâncılıktan bir çok vezîr, sadârete yükselmiştir. Nişâncı, devletin bütün resmî yazışmalarının en büyük âmiri ve mülkiye veyâ kalemiyye sınıfının başıdır. Bu yazışmaların içinde dış yazışmalar da olduğu için nişâncı yalnız bir devlet nâzırı, bir mühr-i hâs nâzırı değil, ayni zamanda bir çeşit hâriciye nâzırıdır. Bu durumu 1650'ye kadar devâm etmiş, bu târihten sonra ehemmiyeti kalmamıştır. 1453-1650 arasındaki 2 asırda 39 şahıs 56 def'a bu makaama gelmiştir. Okçu-zâde Şâh-Mehmed Ef. 5 ve Hamza Çelebî 4 def'a nişâncı olmuşlardır. Bununla berâber bu makamda en çok kalan (24 yıl) XVII. asrın 2. çeyreğinde Mostarlı Mustafa Paşa ile Kaanûnî devrinde "Koca Nişâncı" denen Celâl-zâde Mustafa Çelebî'dir (2 def'ada 24 yıl), II. Bâyezîd devrinde Kara Nişâncı Dâvûd Çelebî 14 yıl, Fâtih devrinde sonradan sadrâzam olan Karamânî Mehmed Paşa 12 yıl, adı bilinen ilk nişâncı olan gene Fâtih devrinde Cezerî-zâde Mehmed Çelebî 12 yıl, II. Bâyezîd ile Yavuz devirlerinde Tâcî-zâde Câ'fer Çelebî 2 def'ada 11 yıl, II. Selîm ve III. Murâd devirlerinde Boyalı Mehmed Paşa 9 yıl, 9 ay, III. Murâd, III. Mehmed, I. Ahmed devirlerinde Hamza Paşa 4 def'ada 9 yıl, 3 ay, I. Ahmed devrinde Hızır Ef. 8 yıl bu makaamı işgâl etmişlerdir. En az kalan 1 ay, 18 günle Dilâver Ağa-zâde 'Ömer Ef.'dir.

Nişâncılar şunlardır:

1) Cezerî-zâde Mehmed Çelebî 29.5.1453 - 1465a = 12 yıl
2) (Sd.) Karamânî Mehmed Çel. 1465a - 1477 = 12 yıl
3) Mollâ Sirâceddîn (Paşa) 1477 - 1479 = 2
4) Leys-zâde Mehmed Çel. 1479 - 1481 = 2
5) Fenârî-zâde Ahmed Çel./Paşa (ilk şeyhulislâmın oğlu) 1481
6) Cezerî-zâde Koca Kaasim Şâfî Çel./Paşa (1'in oğlu) 1481 - 1482 = 1
7) Fenârî-zâde Ahmed Paşa (2) 1482 - 1485 = 3
8) Sinân Çel. 1485 - 1486 = 1
9) Feylesûf-zâde Ahmed Çel. 1486 - 1488 = 2
10) Kara Nişâncı Dâvûd Çel. 1488 - 1502b = 14
11) Tâcî-zâde Câ'fer Çel. 1502b - 1512 = 10
12) Çandarlı-zâde Î'sâ Paşa 1512 - 1513 = 1
13) Tâcî-zâde Câ'fer Çel. (2) 1513 - 14.10.1514 = 1 (=11)
14) Hoca-zâde Mehmed Çel. 14.10.1514 - 3.2.1517 = 2,3,20
15) Kadı-zâde Mehmed Çel. 3.2.1517 - 1519 = 2
16) 'Abdî Bey 1519 - 1520 = 1
17) Amasyalı Mehmed Paşa 1520
18) Fîrûz Bey
19) Seyyidî Bey - 1534 (makaamında öldü)
20) Koca Nişâncı Celâl-zâde Mustafa Çel. (1) 5.12.1534 - 1557 = 23 (istîfâ)
21) Eğri 'Abdî-zâde Mehmed Bey 1557 - 12.1577 = bir kaç ay
22) Küçük Nişâncı Ramazân-zâde Yeşilce Mehmed Çel. 12.1557 - 1561 = 4
23) Şâ'bân Bey 1561 - 1562a = 1
24) Ramazân-zâde Mehmed Çel. (2) 1562a - 8.1563 = 1 küsur (=5)
25) Eğri 'Abdî-zâde Mehmed Bey (2) 8.1563 - 7.9.1566 = 3,1 (=4) (makaamında öldü)
26) Celâl-zâde Mustafa Çelebî (2) 7.9.1566-10.1567 = 1,1 (=24,1) (makaamında öldü)
27) Kara Nişâncı Boyalı Mehmed Çel. 10.1567 - 27.12.1573 = 6,2
28) Dâmâd Ahmed Ferîdûn Bey (Paşa) 27.12.1573 - 4.1576 = 2,4
29) Mu'allim-zâde Mahmûd Çel. b. kazasker Ah. Ef. 4.1576 - 23.4.1577 = 1,0
30) Boyalı Mehmed Paşa (2) 23.4.1577 - 8.8.1580 = 3,3,15
31) Hamza Çel. (1) 8.8.1580 - 2.1581 = 0,6
32) Ferîdûn Bey (2) 2.1581 - 16.3.1583 = 2,1 (=4,5) (makaamında öldü)
33) 'Abdülmuhyî Çel. (1) 16.3.1583 - 1.1588 = 4,10
34) Tâcî-zâde Mehmed Çel. 1.1588-31.10.1588=0,9 (makaamında öldü, 11'in torunu)
35) Boyalı Mehmed Paşa (3) 31.10.1588 - 2.4.1589 = 0,5,2 (=9,10,17)
36) 'Abdülmuhyî Paşa (2) 2.4.1589 - 15.7.1592 = 3,3,13 (=8,1,13) (makaamında öldü)
37) Hamza Paşa (2) 15.7.1592 - 26.9.1596 = 4,2,15
38) Lâm 'Alî Çel. 26.9.1596 - 27.12.1596 = 0,3,1
39) Mûsâ Çel. 27.12.1596 - 6.6.1598 = 1,5,10
40) Hamza Paşa (3) 6.6.1598 - 18.5.1599 = 0,11,12
41) Okçu-zâde Şâh-Mehmed Ef. (1) 18.5.1599 - 17.2.1600 = 0,9,0

42) Yahyâ Paşa 17.2.1600 - 4.1601 = 1,2
43) Okçu-zâde Mehmed Ef. (2) 4.1601 - 2.8.1601 = 0,4
44) Hamza Paşa (4) 2.8.1601 - 1604b = 3(=8,7,27)
45) Hızır Ef. 1604b - 3.1613 = 9 yıla yakın
46) Okçu-zâde Şâh-Mehmed Ef. (3) 3.1613 - 12.1613 = 0,9
47) Hükmî Hasan Ef. 12.1613 - 8.2.1618 = 4,2
48) (Sd. kaymakaamı) Nişâncı Istanbullu Ahmed Paşa 8.2.1618 - 9.1621 = 3,7
49) Okçu-zâde Şâh-Mehmed Ef. (4) 9.1621 - 11.1621 = 0,2
50) Hamîdî Mustafa Paşa, vezâret'le 11.1621 - 13.6.1622 = 0,7
51) Okçu-zâde Şâh-Mehmed Ef. 13.6.1622 - 1624 = 2 (=4 yıl) (1563a - 1630a = 67)
52) Eyyûb Paşa, vezâret'le (IV. Murâd'ın dadısının zevci) 1624 - 1628a = 4
53) Koca Yûsuf Paşa, vezâret'le 1628a - 1633b = 5 küsûr
54) Mostarlı Mustafa Paşa, vezâret'le (1) 1633b - 1643 = 10
55) Ahmed Sıdqî Ef. 1643 - 20.12.1647 = 4
56) Mostarlı Mustafa Paşa (2) 20.12.1647 13.9.1661 = 13,8,24 (= 23,8,24) (makaamında öldü)
57) Câ'fer Paşa 13.9.1661, 58) 'Abdurrahmân 'Abdî Paşa (1) 1669, 59) İsmâ'îl Paşa 1678, 60) 'Abdî Paşa (2) 1680, 61) İsmâ'îl Paşa (2) 1681, 62) (Sd.) Elmâs Mehmed Paşa 1687, Bahrî Mehmed Paşa 1694a, Keresteci Mehmed Paşa 1695a, Seyfullâh Ef. 5.1695, Karanfil-zâde 'Alî Paşa 1696a, Bahrî Mehmed Paşa (2) 1698a, Kavanoz Ahmed Paşa, Seyfullâh Ef. (2) 1701b, Ebû-Bekr Ef. 1702, Kandîlci Hüseyn Paşa 1703, Küçük 'Osmân Paşa 1705, Ebû-Bekr Ef. (2) 1706, Merzifonlu-zâde Dâmâd 'Alî Paşa 1707, Abaza Süleymân Paşa 1707, Karagöz Mehmed Paşa-zâde Bekir Bey 1710, Dâye-zâde İbrâhîm Bey 1711, Bekir Bey (2) 1716, Mehmed Paşa 1717, Selîm Ef. 8.1717, (Sd.) Muhsin-zâde 'Abdullâh Ef. 11.1717, Kaymak Mustafa Paşa 1718, Bekir Bey (3) 1721, Mustafa Paşa-zâde Mehmed Bey, Nevşehirli Dâmâd 'Alî Paşa 1723, Bekir Bey (4) 10.1730, 'Alâiyeli Ebû-Bekr Paşa 1732, Bekir Bey (5) 1734, Kastamonulu İsmâ'îl Ef. 1736, Bekir Bey (6) 1738, Âmedî Süleymân Ef., Şehlâ Ahmed Paşa 1739, Bekir Bey (7) 1740, Yahyâ Paşa 1741, Hacı Sâ'dullâh Ef. 1742, Hacı Yûsuf Ef. 1743, Hasan Ef. 1744, Bekir Bey (8) 1745, Sâ'dullâh Ef. (2) 1747, (Sd. Dâmâd) Koca Mehmed Râgıb Paşa 1748, Sa'îd Ef. 1748, Bekir Bey (9) 1750, Memiş Ef. 1752, Sa'îd Ef. (2) 1752, Bekir Bey (10) 1754, Memiş Ef. (2) 1754, (Sd.) Bıyıklı 'Alî Paşa 12.1754, Bekir Bey (11) 8.1755, Melek Paşa 1757b, Sinek Mustafa Paşa 1758a, Bekir Bey (12) 1758, (Sd.) Hamza Hâmid Ef. 1761b, Mustafa Paşa (2) 1765a, Bekir Bey (13) 1763b, Enîs Nû'mân Ef. 1764b, Emîn Paşa 1765a, Melek Paşa (2) 1768, 'Abdullâh Ef. 1768, 'Osmân Ef. 1769a, 'Abdullâh Ef. (2) 1771, Ahmed Rif'at Ef. 3.1772, 'Abdullâh Ef. (3) 1772, 'Ömer Vahîd Ef. 1774, İbrâhîm Hıfzî Ef. 1775, Recâî Ef. 1776, Rif'at Ef. (2) 1778, Seyyid Mustafa Paşa 1778, Dâmâd Ahmed Nazîf Ef. 1780, 'Ömer Vahîd Ef. (2) 1781, Rif'at Ef. (3) 1782, 'Abdî Yeğeni Mustafa Ef. 1783, Lâleli Mustafa Ef. 1784, Süleymân Feyzî Ef. 1785, Dâmâd Nazîf Ef. (2) 1786, Süleymân Ef. (2) 8.1786, Hasan Ef., 'Atâullâh Bey 1787, Hayrî Ef., Hakkı Bey, Lâleli Mustafa Ef. (2) 1788, Doğramacı-zâde 'Abdullâh

Ef., 'Alî Râif Ef. 1792a, 'Abdullâh Ef. (2), 'Abdullâh Birrî Ef. 1796a, Şerbetci dâmâdı Emîn Ef. 1797a, Hacı 'Ismetî Ef. 1797a, 'Osmân Ef. 1798b, 'Abdülkerîm dâmâdı Mehmed Ef. 1799, Ahmed Vâsıf Ef. 1800, Râsih Mustafa Ef., Feyzullâh Ef. 1802, Sâlih Cânib Ef., 'Osmân Ef. (2) 1806, Hacı Mustafa Ef. 1807, Gaalib Ef., Rüşdî Ef. 1807, Büyük Â'rif Ef. 1808, Feyzî Bey 1809, Reşîd Ef. 11.1809, Â'rif Ef. (2) 1810, Hasan Tahsîn Ef., 'Abdullâh 'İffet Bey 1811, Yûsuf Âgâh Ef. 1814, Hâlet Ef. 1815, Uzun Hüseyn Ef. 1818, Hüseyn Hüsnî Bey 1819, Hasan Tahsîn Ef. (2), Hüsnî Bey (2) 1821, Sâlih Ef. (2) 1822, Mustafa Şecî' Ef. 1823, Sâlih Cânib Ef. (3) 1824, Hacı Yûsuf Ef. 1825, 'Atâullâh Ef. 1826, Tahsîn Ef. (3) 1827, Nâşid Bey 1828, Sâlih Salâhî Ef. 1829, Hacı Sa'îd Ef. 1831b, Hâdî Ef. 1832, 'Alî Ef., 'Alî Râiq Bey 1836, Kâşif Ef., Sâ'dî Râif Ef., Hüseyn Ef., Tevfîq Bey b. Mazlûm Paşa. 1832'den sonra modern kabinenin kurulmasıyle nişâncı'nın hiç bir ehemmiyeti kalmamıştır.

Reîsü'l-Küttâb

1650'den 1836'ya kadar 186 yıl reîsülküttâb'ın imparatorluk hâriciye nâzırı veyâ dış işleriyle meşgul devlet nâzırı olduğunu söylemek gerekir. Protokolde nişâncı, reîsülküttâb'dan önce gelmekle berâber, ehemmiyeti gittikçe artmış, nişâncı'nın ehemmiyeti ise gittikçe azalmıştır. Reîsülküttâblık makaamına "riyâset" veyâ "riyâset-i küttâb", reîsülküttâb'a kısaca "reîs (efendi)" de denmiştir. 1650'den önce gene Dîvân üyesi, ancak nişâncı'nın genel sekreteri durumunda idiler. 1650 - 1836'da 67 şahıs, 85 def'a bu makaama gelmiştir. Sonradan sadârete yükselen bir çok devlet adamı bu görevde bulundu. Bu dönemde Şâmî Mehmed Efendi, IV. Mehmed devrinde 2 def'ada 10 yıl, 6 ay bu makamda kalarak rekor kırdı. Ayni pâdişâh devrinde Koca Mustafa Ef., 3 def'ada 9 yıl, 1 ay, Kara Ebû-Bekr Ef. ise daha sonra 4 def'ada 8 yıl, 10 ay, 18 gün bu görevi yürüttüler. 1592'de birden ehemmiyet kazanan ve 1650'de bu durumu kesinleşen reîsülküttâb'lar, Kaanûnî devrinden itibâren şöyledir:

1) Haydar Ef., 2) Celâl-zâde Mustafa Çel. 1531, 3) Dervîş Çel., 4) Eğri 'Abdullâh Ef.-zâde Mehmed Çel. 1545, 5) Ramazân-zâde Mehmed Çel. 1554, 6) Yahyâ Çel. 1561, 7) Lâlezâr Mehmed Çel. 1566, 8) Muhyiddîn Çel. 1570, 9) 'Abdülmuhyî Çel., 10) Priştineli Dervîş Çel. 1577, 11) 'Abdülmuhyî Çel. (2) 1580, 12) Hamza Çel., 13) Okçu-zâde Şâh-Mehmed Çel. 1581, 14) Lâm 'Alî Çel. 1581, 15) Küçük Hasan Bey 1582, 16) Hamza Çel. (2) 1584, 17) Hamza Çel. (3) 1588, 18) Dal Mehmed Çel. 1590, 19) Lâm 'Alî Çel. (2) 1591, 20) Mûsâ Çel. 1592, 21) Ferah Bey 1592, 22) Dal Mehmed Çel. (2) 1593, 23) Hüseyn Çel.1593, 24) Yahyâ Çel. 2.1595, 25) Mûsâ Çel. (2) 1596, 26) Lâm 'Alî Çel. (3) 1597, 27) Mûsâ Çel. (3) 1597, 28) Yahyâ Çel. (2) 1598a, 29) Mûsâ Çel. (4) 1599a, 30) Yazıcı-zâde Hamza Çel. 1600a, 31) Medhî Çel. 1601a, 32) Küçük Hasan Bey-zâde 1602, 33) Yazıcı-zâde (2) 1.1604, 34) Kâtib Mîm İbrâhîm Ef. 1606, 35) Yazıcı-zâde (3) 1606, 36) Mustafa Çel. 1607, 37) 'Alî 'Ulyâ Çel. 1613, 38) Şem'î Ef. 1614, 39) Yazıcı-zâde (4) 1616, 40) Lâ'l Mehmed Ef. 1621, 41) Bosnalı Hüseyn Ef. 1624, 42) Kadrî Çel. 1625, 43) Durak Çel., 44) Sarı 'Abdullâh Ef. 1628a, 45) Hüseyn Ef. (2) 1629a, 46) 'Ömer 'Avnî Ef. 1630a, 47) Kadrî Ef. 1632b, 48)

Trabzonlu İsmâ'îl Ef. 1633a, 49) Hüseyn Ef. (3) 1634b, 50) Ebû-Bekr Ef. 1635b, 51) Kadrî Ef. (2) 1636b, 52) Sıdqî Ef. 1637, 53) İsmâ'îl Ef. (2) 1638, 54) Sarı 'Abdullâh Ef. (2) 1639, 55) Kadrî Ef. (3) 1641, 56) Ebû-Bekr Ef. (2) 1647.

57) Sıdqî Ahmed Ef./Paşa (2) 24.7.1648 - 6.8.1650 = 2,0,13
58) Mevkuufâtî Mehmed Ef. 6.8.1650 - 5.9.1651 = 1,1,0
59) Şâmî-zâde Mehmed Ef. 5.9.1651 - 5.3.1655 = 3,6,0
60) Sıdqî Ahmed Paşa (3) 5.3.1655 - 15.9.1656 = 1,6,11 (=4,6,24)
61) Şâmî-zâde Mehmed Ef. 15.9.1656 - 12.9.1663 = 6,11,27 (=10,5,27) (îdâm edildi)
62) 'Acem-zâde Deli Hüseyn Ef. 12.9.1663 - 22.7.1670 = 6,10,10
63) Hacı Koca Frenk Mustafa Ef.(1) 22.7.1670 - 5.11.1676 = 6,9,14
64) Köse Ahmed Ef. 5.11.1676 - 1681 = 5 (makaamında öldü)
65) Telhîsî-zâde Mustafa Ef. 1681 - 20.12.1683 = 2 yıl küsûr
66) Frenk Mustafa Ef.(2) 20.12.1683 - 20.12.1685 = 2,0,1
67) Ebû-Kavuk Yeğen Mehmed Bey/Paşa 20.12.1685 - 19.9.'687 = 1,9,2
68) Nazmî Ahmed Ef. 19.9.1687 - 20.1.1688 = 0,4,1
69) Frenk Mustafa Ef. (3) 20.1.1688 - 26.10.1688 = 0,9,17 (=9,1,2)
70) Şemsî Ahmed Ef. 26.10.1688 - 12.1.1690 = 1,2,17
71) 'Acem Kara Ebû-Bekr Ef. (1) 12.1.1690 - 9.11.1694 = 4,9,28
72) (Sd.) Râmî Mehmed Ef. /Paşa (1) 9.11.1694 - 6.2.1697 = 2,2,27
73) Küçük Çelebî Mehmed Ef. 6.2.1697 - 15.10.1697 = 0,8,7
74) Râmî Mehmed Ef./Paşa (2) 15.10.1697 - 28.12.1702 = 5,2,14 (=7,5,11)
75) Şeyh-zâde 'Abdî Ef. 28.12.1702 - 21.2.1703 = 0,1,24
76) 'Abdülkerîm Bey (1) 21.2.1703 - 8.3.1704 = 1,0,15
77) Ebû-Bekr Ef./Paşa (2) 8.3.1704 - 18.7.1706 = 2,4,11
78) 'Abdülkerîm Bey (2) 18.7.1706 - 2.2.1711 = 4,6,15
79) Ebû-Bekr Paşa (3) 2.2.1711 - 4.9.1712 = 1,7,0
80) 'Abdülkerîm Paşa (3) 4.9.1712 - 24.8.1713 = 0,11,20 (=6,6,20)
81) Ebû-Bekr Paşa (4) 24.8.1713 - 19.10.1713 = 1,1,26 (=9,11,5)
82) Süleymân Ef. (1) 19.10.1713 - 9.12.1714 = 1,1,21
83) Hacı Mustafa Ef. 9.12.1714 - 29.8.1716 = 1,8,21
84) Süleymân Ef. (2) 29.8.1716 - 5.12.1716 = 0,3,7
85) Ramazân-zâde 'Abdülkaadir Ef. 5.12.1716 - 26.8.1717 = 0,8,22
86) Ahmed Â'rifî Ef. (Paşa) 26.8.1717 - 2.8.1718 = 0,11,7
87) Üçanbârlı Mehmed Ef. 2.8.1718 - 18.10.1730 = 12,2,17
88) Süleymân Ef. (3) 18.10.1730 - 26.12.1730 = 0,2,9 (=1,7,7)
89) Kastamonulu İsmâ'îl Ef. 26.12.1730 - 15.11.1736 = 5,10,20
90) Emâr-zâde Kastamonulu Hacı Mustafa Ef. (1) 15.11.1736 - 6.2.1741 = 4,2,21
91) (Sd.) Dâmâd Koca Mehmed Râgıb Ef. 6.2.1741 - 24.4.1744 = 3,2,16
92) Emâr-zâde Mustafa Ef. (2) 24.4.1744 - 19.11.1747 = 3,6,19 (=7,9,10)
93) (Sd.) Nâilî 'Abdullâh Ef. 19.11.1747 - 29.10.1753 = 5,11,16
94) Mührdâr Hacı 'Abdî Ef. (1) 29.10.1753 - 25.8.1755 = 1,9,27

95) Belgradlı Sopasalan Kâmil Ahmed Ef. (Paşa) 25.8.1755 - 25.10.1755 = 0,2,1
96) (Sd.) Nişâncı Hamza Hâmid Ef. 25.10.1755 - 19.12.1755 = 0,1,25
97) Mehmed 'Avnî Ef. 19.12.1755 - 11.4.1757 = 0,3,23
98) Ebû-Bekr Râsim Ef. (Paşa) 11.4.1757 - 7.1757 = 0,3
99) Hacı 'Abdî Ef. (2) 7.1757 - 20.1.1758 = 0,6
100) Şâtır-zâde Kâşif Mehmed Emîn Ef. 20.1.1758 - 31.5.1759 = 1,4,12
101) Dilâver-zâde 'Ömer Ef. 31.5.1759 - 18.7.1759 = 0,1,18 (makaamında öldü)
102) Âmedci 'Abdullâh 'Abdî Ef. 18.7.1759 - 16.6.1760 = 0,10,29
103) Mehmed Emîn Ef. (2) 16.6.1760 - 29.8.1761 = 1,2,13
104) Hacı Mehmed Emîn Recâî Ef. (1) 29.8.1761 - 8.12.1763 = 1,3,10
105) Hacı 'Abdî Ef. (3) 8.12.1763 - 21.8.1764 = 0,8,14 (=3,0,11) (makaamında öldü)
106) (Sd.) Yağlıkcı-zâde Hacı Mehmed Emîn Ef. 1.8.1764 - 27.5.1765 = 0,9,7
107) Hammâmî-zâde 'Ömer Ef. 27.5.1765 - 10.1767 = 2,5
108) Yenişehirli 'Osmân Ef. (Paşa) 10.1767 - 8.2.1769 = 1,4
109) Mehmed Emîn Recâî Ef. (2) 8.2.1769 - 21.1.1772 = 2,11,11(=4,2,21)
110) 'Abdürrezzâq Bâhir Ef. (90'ın oğlu) (1) 21.1.1772 - 25.6.1774 = 2,5,5
111) Mührdâr İbrâhîm Münîb Ef. 25.6.1774 - 10.8.1774 = 0,1,15
112) İsmâ'îl Râif Bey (Paşa) 10.8.1774 - 8.1776 = 2,0
113) Â'tıf-zâde 'Ömer Vahîd Ef. 8.1776 - 28.4.1779 = 2,8
114) 'Abdürrezzâq Bâhir Ef. (2) 28.4.1779 - 9.12.1779 = 0,7,11 (=3,0,16)
115) (Sd.) Halîl Hamîd Ef. 9.12.1779 - 2.10.1780 = 0,9,24
116) Süleymân Feyzî Ef. (1) 2.10.1780 - 18.11.1781 = 1,1,17
117) Seyyid Mehmed Hayrî Ef. (1) 18.11.1781 - 17.10.1783 = 1,10,29
118) Nişâncı Hacı Mustafa Ef. (94'ün yeğeni) 17.10.1783 6.4.1784 = 0,5,20 (makaamında öldü)
119) Seyyid Feyzullâh Feyzî Ef. (1) 6.4.1784 - 12.1.1786 = 1,9,6
120) Hayrî Ef. (2) 12.1.1786 - 18.6.1786 = 0,5,7
121) Bekr Paşa-zâde Mehmed 'Atâullâh Bey (110'un yeğeni) 18.6.1786 - 1.2.1787 = 0,7,13
122) Süleymân Feyzî Ef. (Paşa) (2) 1.2.1787 - 12.1787 = 0,10 (=1,11,17)
123) Mehmed Râşid Ef. (1) 12.1787 - 18.10.1788 = 0,10
124) Feyzullâh Feyzî Ef. (2) 18.10.1788 - 27.11.1788 = 0,1,10 (=1,10,16)
125) Hayrî Ef. (3) 27.11.1788-23.9.1789= 0,9,26 (=3,1,2) (Ruslar'a karşı şehîd düştü)
126) Seyyid 'Abdulâh Birrî Ef. (118 oğlu) 23.9.1789 - 6.9.1792 = 2,11,13
127) Râşid Ef. (2) 6.9.1792 - 20.8.1794 = 1,11,14
128) Kayserili Nakkaaş-zâde Dürrî Mehmed Ef. 20.8.1794 5.1.1795 = 0,4,16 (makaamında öldü)
129) Mehmed Emîn Firdevsî Ef. 51.1795 - 25.5.1795 = 0,4,21
130) Tosyalı Ebû-Bekr Râtib Ef. (*) 25.5.1795 - 17.8.1796 = 1,2,23
131) Bezirgânbaşı-zâde Mustafa Râsih Ef. (1) 17.8.1796 - 18.8.1797 = 1,0,2
132) Râşid Ef. (3) 18.8.1797 - 3.3.1798 = 0,6,16 (=3,4,0) (makaamında öldü)

133) Çankırılı Ahmed Â'uf Ef. 3.3.1798 - 14.4.1799 = 1,1,10
134) Râsih Ef. (Paşa) (2) 14.4.1799 - 23.8.1800 = 1,4,9 (=2,7,2)
135) Tanbûrî İngiliz Mahmûd Râif Ef. (**) 23.8.1800 - 4.8.1805 = 4,11,12
136) Vak'a-nüvîs Ahmed Vâsıf Ef. 4.8.1805 - 15.10.1806 = 1,2,12
137) (Sd.) Mehmed Sa'îd Gaalib Ef. (***) (1) 15.10.1806 - 25.7.1807 = 0,9,11
138) Kastamonulu Ulu Mehmed Â'rif Ef. 25.7.1807 - 28.10.1807 = 0,3,4
139) Mustafa Refîq Ef. (****) 28.10.1807 - 16.4.1808 = 0,5,19
140) Gaalib Ef. (2) 16.4.1808 - 6.1811 = 3,2
141) Küçük Mehmed Â'rif Ef. 6.1811 - 22.2.1814 = 2,7
142) Gaalib Ef. (3) 22.1.1814 - 3.7.1814 = 0,5,12 (=4,4,23)
143) Mehmed Seyyidâ Ef. (1) 3.7.1814 - 22.3.1817 = 2,8,20
144) Mehmed Sâlih Vesîm Cânibî Ef. 22.3.1817 - 8.3.1821 = 3,11,17
145) Doğramacı -zâde Nişâncı Mehmed Hâmid Bey (1) 8.3.1821 - 1.11.1821 = 0,7,24
146) Defterdâr Mehmed Sâdık Ef. 1.11.1821 - 22.12.1823 = 2,1,21
147) Seyyidâ Ef. (2) 22.12.1823 - 24.3.1827 = 3,3,3(=5,11,23)
148) Mehmed Sa'îd Pertev Ef. (Paşa) 24.3.1827 - 23.2.1830 = 2,11,0 (*****)
149) Doğramacı-zâde Hâmid Bey (2) 23.2.1830 - 21.3.1831 = 1,0,26 (=1,8,20)
150) Süleymân Necîb Bey 21.3.1831 - 13.4.1832 = 1,0,23
151) 'Ayntâbî-zâde Hacı Mehmed Â'kif Ef. 13.4.1832 - 11.3.1836 = 3,10,28

Hâriciye Nezâreti

11.3.1836'da İkinci Mahmûd, reîsülküttâb'a hâriciye nâzırı dedi ve görevi, son reîs, ilk nâzır olan Âkif Paşa'da devâm ettirdi. Bu Âkif Paşa, muhâfazakâr partinin Husrev Paşa'dan sonraki lideri olup Pertev Paşa ve onun yetiştirmesi Mustafa Reşîd Paşa'nın hasm-ı cânı idi ve nitekim Pertev Paşa'yı îdâm ettirmeye muvaffak oldu. O da Pertev Paşa gibi şâir ve edîbdir. Muhâfazakâr olması ve reformculara direnmesinin sebebi de tamâmen psikolojiktir: Pertev Ef.'nin gençliğinde, Âkif Paşa'nın genç halası ile evlenmeyi reddetmesi. Bu red, yıllar sonra Pertev Paşa'nın hayâtına mâl oldu. Âkif Paşa, 'Ayntablı bir âileden, fakat Yozgad doğumludur.

Hâriciye nezâreti Tanzîmât rejiminde, protokolde olmasa bile gerçekte, sadâret'ten sonra devletin en mühim 2. görevi ve makaamı sayıldı. İkinci Mahmûd'dan imparatorluğun sonuna kadar devletin hayâtı diplomasiye, dış politikaya dayandı ve askerî faktör, ordu, ikinci dereceye düştü. Ancak İkinci 'Abdülhamîd dış politikayı bizzât yürüttüğü için, 1876'dan îtibâren hâriciye nezâretinin eski kapital, belki anormal ehemmiyeti kalmadı.

Reîsülküttâb'ın 1. yardımcısı beylikci, 2. yardımcısı âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

---

(*) Reformcu bürokrasinin Sd. Halîl Hamîd Paşa'dan sonraki lideri, devrin en değerli devlet adamı. (**) Reformcu partinin Râtib Ef.'den sonraki liderlerinden, İngiltere'de tahsîl etmiş mühendis, Türk Mûsikîsi bestekârı. (***) Reformcu partinin Râtib Ef.'den sonraki lideri. (****) Gaalib Paşa gibi Ruscuk Yârânı denen komiteden ve Nizâm-ı Cedîd ricâlinden. (*****) Reformcu (Nizâmcı) partinin Gaalib Paşa'dan sonraki lideri'ki îdâmında bu liderlik yetiştirdiği Büyük Mustafa Reşîd Paşa'ya intikaal etti.

(âmedci) idi. Bu makamlar imparatorluğun sonuna kadar bu isimlerle devâm etmekle berâber beylikci'nin artık ehemmiyeti kalmadı, âmedci'nin ehemmiyeti devâm etti. Fakat onun üzerinde hâriciye müsteşârlığı kuruldu. Eskiden beylikci, terfî ederse normal olarak reîs olurdu, müsteşâr da çok kere hâriciye nâzırı oldu. Sadâret'le berâber hâriciye'yi üzerine alanlar da görüldü. Reşîd Paşa 6 def'a sadrâzam, 3 def'a hâriciye nâzırı, Âlî Paşa 5 def'a sadrâzam 8 def'a hâriciye nâzırı, Fuâd Paşa 2 def'a sadrâzam 5 def'a hâriciye nâzırı oldu. Biri sadâret'te iken dîğeri ekseriyâ hâriciye'ye geçerek, Tanzîmât rejiminin ilk parlak safhasını yürüttüler. 4 yıldan fazla hâriciye nâzırlığı yapanlar şunlardır: Âlî Paşa 14,4,4, Tevfîq Paşa 13,8,7, Sa'îd Paşa 10,4,3, Fuâd Paşa 7,11,4, Reşîd Paşa 6,3,4. 1837-1871 arasındaki 34 yıl, 3 ay içinde yalnız 5 yıl, 8 ay, 28 gün Reşîd, Âlî, Fuâd Paşalar dışında vezîrler bu nezârette bulundular ki, Reşîd Paşa'nın ilk hâriciye nâzırlığı ile Âlî Paşa'nın ölümü arasındaki müddettir. 1857-1871 arasında ise nezâret, sâdece Âlî ve Fuâd Paşalar arasında münâvebe edildi. Reşîd Paşa 37, Âlî Paşa 31, Fuâd Paşa 37 yaşlarında ilk def'a hâriciye nâzırı oldular. 87 yıla yakın müddet içinde hâriciye nâzırı olan vezîrler şunlardır:

1) Mehmed Â'kif Paşa 11.3.1836 - 17.6.1836 = 0,3,7
2) Ahmed Hulûsî Paşa 17.6.1836 - 10.6.1837 = 0,11,23
3) (Sd.) Mustafa Reşîd Paşa (1) 10.6.1837 - 30.3.1841 = 3,9,20
4) Rif'at Paşa (1) 30.3.1841 - 22.12.1841 = 0,8,23
5) (Sd.) İbrâhîm Sârim Paşa 22.12.1841 - 8.5.1843 = 1,4,17
6) Rif'at Paşa (2) 8.5.1843 - 3.11.1844 = 1,5,25
7) Şekîb Paşa 3.11.1844 - 24.10.1845 = 0,11,21
8) Reşîd Paşa (2) 24.10.1845 - 28.9.1846 = 0,11,5
9) (Sd.) Mehmed Emîn Â'lî Paşa (1) 28.9.1846 - 29.4.1848 = 1,7,1
10) Rif'at Paşa (3) 29.4.1848 - 13.8.1848 = 0,3,14
11) Â'lî Paşa (2) 13.8.1848 - 10.8.1852 = 3,11,28
12) (Sd.) Keçeci-zâde Dr. Büyük Mehmed Fuâd Paşa (1) 10.8.1852 - 6.3.1853 = 0,6,27
13) Rif'at Paşa (4) 6.3.1853 - 15.5.1853 = 0,2,10 (=2,8,12)
14) Reşîd Paşa (3) 15.5.1853 - 23.11.1854 = 1,6,9 (=6,3,4)
15) Â'lî Paşa (3) 23.11.1854 - 4.5.1855 = 0,5,11
16) Fuâd Paşa (2) 4.5.1855 - 20.11.1856 = 1,6,17
17) Â'lî Paşa (4) 20.11.1856 - 25.11.1856 = 0,0,5
18) (Sd.) İbrâhîm Edhem Paşa 25.11.1856 - 1.5.1857 = 0,5,6
19) Dâmâd 'Alî Gaalib Paşa (3'ün oğlu) 1.5.1857 - 1.7.1857 = 0,3,1
20) Â'lî Paşa (5) 1.7.1857 - 11.1.1858 = 0,6,11
21) Fuâd Paşa (3) 11.1.1858 - 14.7.1861 = 3,6,4
22) Â'lî Paşa (6) 14.7.1861 - 7.8.1861 = 0,0,24
23) Fuâd Paşa (4) 7.8.1861 - 22.11.1861 = 0,3,16
24) Â'lî Paşa (7) 22.11.1861 - 11.2.1867 = 5,2,19
25) Fuâd Paşa (5) 11.2.1867 - 13.2.1869 = 2,0,0, (=7,11,4)
26) Â'lî Paşa (8) 13.2.1869 - 10.9.1871 = 2,6,25 (=14,4,4)

27) Server Paşa (1) 10.9.1871 - 11.8.1872 = 0,11,1
28) Mehmed Cemîl Paşa (3'ün oğlu) 11.8.1872 - 25.9.1872 = 0,1,15
29) Halîl Şerîf Paşa 25.9.1872 - 12.3.1873 = 0,5,17
30) (Sd.) Safvet Paşa (1) 12.3.1873 - 16.5.1873 = 0,2,5
31) Râşid Paşa (1) 16.5.1873 - 16.1.1874 = 0,8,1
32) (Sd.) Ahmed Â'rifî Paşa (7'nin oğlu) (1) 16.1.1874 - 16.1.1875 = 1,0,1
33) Safvet Paşa (2) 16.1.1875 - 7.11.1875 = 0,8,24
34) Râşid Paşa (2) 7.11.1875 - 18.6.1876 = 0,7,11 (=1,3,12) (bu görevde iken Çerkes Hasan Bey tar. öldürüldü)
35) Safvet Paşa (3) 18.6.1876 - 18.7.1877 = 1,1,0
36) Â'rifî Paşa (2) 18.7.1877 - 1.8.1877 = 0,0,14
37) Server Paşa (2) 1.8.1877 - 19.2.1878 = 0,6,19 (=1,5,20)
38) Safvet Paşa (4) 19.2.1878 - 4.12.1878 = 0,9,14
39) Aleksandr Karatodori Paşa (Rûm) 4.12.1878 - 29.7.1879 = 0,7,26
40) Safvet Paşa (5) 29.7.1879 - 18.10.1879 = 0,2,10
41) Dr. Sava Paşa (Rûm) 18.10.1879 - 9.6.1880 = 0,7,22
42) Â'bidîn Paşa 9.6.1880 - 12.9.1880 = 0,3,3
43) Mehmed Â'sım Paşa (1) 12.9.1880 - 9.5.1882 = 1,7,27
44)* Kürd Sa'îd Paşa (1) 9.5.1882 - 25.11.1882 = 0,6,17
45) Â'sım Paşa (2) 25.11.1882 - 30.11.1882 = 0,0,5
46) Safvet Paşa (6) 30.11.1882 - 2.12.1882 = 0,0,2 (=3,0,5)
47) Â'rifî Paşa (3) 2.12.1882 - 17.4.1884 = 1,4,16 (=2,5,1)
48) Â'sım Paşa (3) 17.4.1884 - 25.9.1885 = 1,5,8 (=3,1,10)
49) Sa'îd Paşa (2) 25.9.1885 - 9.6.1895 = 9,8,14
50) Hüsnî Turhân Paşa 9.6.1895 - 5.10.1895 = 0,3,26
51) Sa'îd Paşa (3) 5.10.1895 - 6.11.1895 = 0,1,2 (=10,4,3)
52) (Sd.) Ahmed Tevfîq Paşa (1) 6.11.1895 - 13.2.1909 = 13,3,7
53) Rif'at Paşa 13.2.1909 - 24.8.1911 = 2,6,9
54) (Sd.) İbrâhîm Hakkı Paşa 24.8.1911 - 6.10.1911 = 0,1,13
55) Mustafa Reşîd Paşa (1) 6.10.1911 - 11.10.1911 = 1,1,5
56) Â'sım Bey 11.10.1911 - 2.7.1912 = 0,8,22
57) Gabriyel Noradungiyan Efendi (Ermenî) 2.7.1912 - 26.1.1913 = 0,6,25
58) (Sd.) Kavalalı Mehmed Sa'îd Halîm Paşa 26.1.1913 - 24.10.1915 = 2,8,29
59) Halîl (Menteşe) Bey 24.10.1915 - 4.2.1917 = 1,3,11
60) Ahmed Nesîmî Bey 4.2.1917 - 25.10.1918 = 1,8,19
61) Mehmed Nâbî Bey 25.10.1918 - 11.11.1918 = 0,0,17
62) Reşîd Paşa (2) 11.11.1918 - 24.2.1919 = 0,3,13
63) Yûsuf Franko Paşa (Levanten) 24.2.1919 - 4.3.1919 = 0,0,8
64) (Sd.) Dâmâd Mehmed Ferîd Paşa (1) (vekâleten) 4.3.1919 - 6.6.1919 = 0,3,3
65) Safâ Bey (1) 6.6.1919 - 18.7.1919 = 0,1,12
66) Dâmâd Ferîd Paşa (2) (vekâleten) 18.7.1919 - 1.10.1919 = 0,2,14

67) Reşîd Paşa (3) 1.10.1919 - 7.2.1920 = 0,47 (=0,7,25)
68) Safâ Bey (2) 7.2.1920 - 4.4.1920 = 0,1,25
69) Dâmâd Ferîd Paşa (3) (vekâleten) 4.4.1920 - 2.10.1920 = 0,5,28 (=0,11,15)
70) Safâ Bey (3) 2.10.1920 - 12.6.1921 = 0,8,11 (=0,11,18)
71) (Sd.) Ahmed 'İzzet Paşa 12.6.1921 - 4.11.1922 = 1,4,22

Londra Büyükelçileri

1) Yûsuf Âgâh Ef. 15.10.1793-23.7.1797 = 3,9,9 (îtimâd-nâmesi vermesi 29.1.1795)
2) İsmâ'îl Ferruh Ef. 23.7.1797 - 12.1800 = 3,5
3) Yanko Aziropulo Ef. (maslahât-güzâr) 12.1800 - 1802 = 2
4) Sıdqî Ef. (mas.) 1802 - 1818 = 16
5) Antonaki Ramadani Ef. (mas.) 1818 - 1821 = 3
6) Mavroyani Ef. (mas.) 1832 - 5.8.1834 = 2
7) Müşîr Nâmık Paşa 5.8.1834 - 15.1.1835 = 0,5,11
8) Nûrî Ef. 15.1.1835 - 18.4.1836 = 0,3,4
9) (Sd.) Mustafa Reşîd Bey 18.4.1836 - 8.1837 = 1,4
10) (Sd.) İbrâhîm Sârim Ef. 8.1837 - 28.1.1838 = 0,5
11) Dâmâd Ahmed Fethî Paşa 28.1.1838 - 7.8.1838 = 0,6,10
12) Mustafa Reşîd Paşa (2) 7.8.1838 - 21.2.1840 = 1,6(=2,10)
13) Şekîb Ef. 21.2.1840 - 20.12.1841 = 1,9,27
14) (Sd.) Mehmed Emîn Â'lî Ef. 20.12.1841 - 14.11.1844 = 2,10,25
15) Sârim Paşa (2) 14.11.1844 - 24.10.1845 = 0,11,10 (=1,4,10)
16) Şekîb Ef. (Paşa) (2) 24.10.1845 - 4.11.1846 = 1,9,11 (=2,10,7)
17) Kalimaki Bey 4.11.1846 - 2.6.1848 = 1,6,28
18) (Sd.) Kıbrıslı Emîn Mehmed Paşa 2.6.1848 - 29.10.1851 = 3,4,27
19) Kostaki Muzurus Paşa 29.10.1851 - 16.11.1885 = 34,0,18(*)
20) Alfred Rüstem Paşa 16.11.1885 - 3.12.1895 = 10,0,17
21) Kostaki Antopulo Paşa 3.12.1895 - 30.1.1903 = 7,1,28
22) Stefanaki Muzurus Paşa (19'un oğlu) 30.1.1903 - 9.5.1908 = 5,3,10
23) Rif'at Paşa 9.5.1908 - 28.6.1909 = 1,1,20
24) (Sd.) Ahmed Tevfîq (Okday) Paşa 28.6.1909 - 5.11.1914 = 5,4,7

Paris Büyükelçileri

1) Seyyid 'Alî Ef. 9.1796 - 16.7.1802 = 5,10 (îtimâd-nâme 28.7.1797)
2) (Sd.) Mehmed Sa'îd Gaalib Ef. 16.7.1802 - 2.10.1803 = 1,2,17
3) Nişâncı Mehmed Sa'îd Hâlet Ef. (*) 2.10.1803 - 31.3.1806 = 2,6,0
4) Seyyid 'Abdürrahîm Muhibb Ef. 31.3.1806 - 21.8.1811 = 5,4,21 (îtimâd-nâme 5.6.1806)
5) Gaalib Ef. (no. 2'den başka bir şahıs) (maslahat-güzâr) 21.8.1811 - 1814 = 3
6) Panayotaki Ef. (masl.) 1814 - 1817 = 3

(*) Bütün Osmanlı elçileri arasında rekor müddet. 30.1.1856'ya kadar orta elçi.

7) Nikolaki Mano Ef. (masl.) 1817 - 1821 = 4
8) (Sd.) Mustafa Reşîd Bey 6.1834 - 13.9.1836 = 2,3
9) Nûrî Ef. 13.9.1836 - 28.1.1838 = 1,4,15
10) Reşîd Paşa (2) 28.1.1838 - 7.8.1838 = 0,6,10
11) Dâmâd Ahmed Fethî Paşa 7.8.1838 - 24.9.1839 = 1,1,18
12) Nûrî Ef. (2) 24.9.1839 - 16.7.1841 = 1,9,22 (=3,2,7)
13) Reşîd Paşa (3) 16.7.1841 - 17.12.1842 = 1,5,2
14) Nâfi' Ef. 17.12.1842 - 14.11.1843 = 0,10,28
15) Reşîd Paşa (4) 14.11.1843 - 24.10.1845 = 1,11,10 (=6,1,22)
16) (Sd.) İbrâhîm Sârim Paşa 24.10.1845 - 17.1.1846 = 0,2,24
17) Müşîr Süleymân Paşa 17.1.1846 - 19.10.1848 = 2,9,3
18) Kalimaki Bey (orta elçi) 19.10.1848 - 12.10.1852 = 3,11,24
19) Veliyyeddîn Paşa b. Sd. Nâilî Pş. 12.10.1852 - 8.5.1854 = 1,6,27
20) Müşîr Nâmık Paşa 8.5.1854 - 10.5.1854 = 0,0,2
21) Veliyyeddîn Paşa (2) 10.5.1854 - 23.8.1855 = 1,3,14
22) Mehmed Cemîl Paşa (8'in oğlu) 23.8.1855 - 10.12.1859 = 4,3,18
23) (Sd.) Ahmed Vefîq Ef. 10.12.1859 - 28.1.1861 = 1,1,19 (**)
24) Veliyyeddîn Paşa (3) 28.1.1861 - 10.5.1862 = 1,3,13 (=4,1,24)
25) Cemîl Paşa (2) 10.5.1862 - 19.3.1865 = 2,10,10
26) (Sd.) Safvet Paşa 19.3.1865 - 29.8.1866 = 1,5,11
27) Cemîl Paşa (3) 29.8.1866 - 11.8.1872 = 5,11,13 (=13,1,11)
28) Server Paşa 11.8.1872 - 25.7.1873 = 0,11,15
29) 'Alî Paşa 25.7.1873 - 27.7.1875 = 2,0,3
30) Halîl Şerîf Paşa 27.7.1875 - 16.8.1875 = 0,0,20
31) 'Alî Paşa (2) 16.8.1875 - 25.10.1875 = 0,2,10 (=2,2,13)
32) (Sd.) Sâdık Paşa 25.10.1875 - 12.3.1877 = 1,4,18
33) Halîl Şerîf Paşa (2) 12.3.1877 - 11.9.1877 = 0,6,0 (=0,6,20)
34) (Sd.) Ahmed Â'rifî Paşa 11.9.1877 - 28.12.1878 = 1,3,17
35) Safvet Paşa (2) 28.12.1878 - 20.9.1880 = 1,8,23 (=3,2,4)
36) Mahmûd Es'ad Paşa 20.9.1880 - 26.9.1894 = 14,0,6
37) Yûsuf Zıyâ Paşa 26.9.1894 - 20.12.1895 = 1,2,24
38) Sâlih Münîr Bey (Paşa 21.3.1903) 20.12.1895 - 15.9.1908 = 12,9,26
39) Naum Paşa 15.9.1908 - 9.9.1911 = 1,11,24
40) Rif'at Paşa 9.9.1911 - 5.11.1914 = 3,1,26

(*) Müsteşâr-ı saltanat ve muhâfazakâr parti lideri ve Nizâmcılar'ın hasmı Hâlet Ef.'dir. Marsilya'da bir Türk konsolosluğu kurdu.

(**) Devamlı müstehzî esprileriyle III. Napoléon'u yıldırdı, imparator'un hoşnudsuzluğu üzerine İst.'a çağırıldı, yıllarca devlet görevi verilmedi.

Berlin Büyükelçileri

1) Ahmed Resmî Ef. 1763
2) Ahmed 'Azmî Ef. 1791
3) 'Alî 'Azîz Ef. 15.6.1797- 29.10.1798 = 1,4,14 (görevde Berlin'de öldü)
4) Mîrlivâ Kâmil Paşa (orta elçi) 3.12.1837 - 25.9.1839 = 1,9,23
5) Nûrî Ef. (orta elçi) 25.9.1839 - 25.10.1842 = 3,1,0
6) Tal'at Ef. (orta elçi) 25.10.1842 - 2.7.1845 = 2,8,8,
7) Şevket Bey (orta elçi) 2.7.1845 - 7.10.1846 = 1,3,6
8) Sâmî Ef. (orta elçi) 7.10.1846 - 15.9.1850 = 3,11,9
9) Kostaki Bey (orta elçi) 15.9.1850 - 2.7.1854 3,9,17
10) Ah. Kemâl Paşa (1) (orta elçi) 2.7.1854 - 9.7.1857 = 3,0,6
11) İhsân Bey (orta elçi) 9.7.1857 - 25.8.1858 = 1,1,17
12) Aristarki Bey (1) (maslahat-güzâr) 25.8.1858 - 5.3.1864 = 5,8,11
13) Ah. Kemâl Paşa (2) (orta elçi) 5.3.1864 - 21.3.1867 = 3,0,17 (=6,0,23)
14) Aristarki Bey (2) (orta elçi ve 3.3.1874'te büyükelçi) 21.3.1867 - 6.4.1876 = 7,0,16 (=13,1,9)
15) (Sd.) İbrâhîm Edhem Paşa 6.4.1876 - 12.5.1877 = 1,1,6
16) Sâ'dullâh Bey/Paşa 12.5.1877 - 22.3.1883 = 5,10,11
17) Sa'îd Paşa 22.3.1883 - 4.10.1885 = 2,5,13
18) (Sd.) Ahmed Tevfîq (Okday) Bey (Paşa 26.11.1889) 4.10.1885 - 20.1.1896 = 10,3,17
19) 'Alî Gaalib Bey 20.1.1896 - 19.10.1897 = 1,9,0
20) Ferîq, sn. 1.ferîq Ahmed Tevfîq Paşa 19.10.1897 - 16.10.1908 = 10,11,28
21) Müşîr 'Osmân Nizâmî Paşa 16.10.1908 - 30.4.1913 = 4,6,15
22) Ferîq Mahmûd Muhtâr Paşa b. Sd. Katırcıoğlu Gaazî Ah.Muhtâr Pş. 30.4.1913 - 31.8.1915= 2,4,1
23) (Sd.) İbrâhîm Hakkı Paşa 31.8.1915 - 28.11.1918 = 3,2,28 (Berlin'de görevinde öldü)

Viyana Büyükelçileri

1) İbrâhîm 'Afîf Ef. 6.4.1797 - 12.1800 = 3,8 (îtimâd-nâme 7.9.1797)
2) Dibolto Ef. (maslahat-güzâr) 12.1800 -
3) Todoroviç Ef. (masl.) 1826 - 1831 = 5
4) Mavroyeni Ef. (masl.) 1831 - 18.6.1835 = 4
5) Müşîr Dâmâd Ahmed Fethî Paşa 18.6.1835 - 19.9.1837 = 2,3,1
6) Rif'at Bey (1) 19.9.1837 - 20.12.1841 = 4,3,1
7) Â'kif Ef. 20.12.1841 - 15.10.1842 = 0,9,26
8) Rif'at Bey (Paşa) (2) 15.10.1842 - 8.5.1843 = 0,6,24 (=4,9,25)
9) Muhtâr Bey 8.5.1843 - 14.11.1844 = 1,6,7
10) Nâfi' Ef. 14.11.1844 - 4.11.1846 = 1,11,20
11) Şekîb Ef. (Paşa) 4.11.1846 - 24.10.1848 = 1,11,20

12) Kostaki Muzurus Bey (Paşa) (orta elçi) 24.10.1848 - 13.9.1850 = 1,10,20
13) Meh. Â'rif Ef. (ûla, sn. bâlâ) 13.9.1850 - 17.12.1855 = 5,3,4
14) Kalimaki Bey 17.12.1855 - 20.1.1865 = 9,1,4
15) Haydar Ef. 20.1.1865 - 6.10.1865 = 0,8,17
16) Halîl Şerîf Paşa 6.10.1865 - 3.10.1872 = 6,11,28
17) (Sd.) Ahmed Â'rifî Paşa (1) 3.10.1872 - 7.5.1873 = 0,7,5 (11'in oğlu)
18) Kabûlî Paşa 7.5.1873 - 2.7.1874 = 1,1,26
19) Râşid Paşa 2.7.1874 - 21.11.1875 = 1,4,20
20) Â'rifî Paşa (2) 21.11.1875 - 23.6.1876 = 0,7,2 (=1,2,7)
21) Aleko Vogorides Paşa 23.6.1876 - 11.9.1877 = 1,2,18
22) Es'ad Paşa 11.9.1877 - 3.3.1879 = 1,5,22
23) (Sd.) İbrâhîm Edhem Paşa (1) 3.3.1879 - 10.5.1882 = 3,2,8
24) Server Paşa 10.5.1882 - 17.5.1882 = 0,0,7
25) Edhem Paşa (2) 17.5.1882 - 22.3.1883 = 0,10,6 (=4,0,14)
26) Sâ'dullâh Paşa 22.3.1883 - 13.1.1891 = 7,9,22 (*)
27) Yûsuf Zıyâ Paşa 13.1.1891 - 20.1.1895 = 4,0,8
28) 'Alî Gaalib Bey 20.1.1895 - 25.1.1896 = 1,0,6
29) Mahmûd Nedîm Bey (Paşa 18.10.1904) 25.1.1896 - 4.1.1909 = 12,11,10
30) Mustafa Reşîd Paşa (27'nin kardeşi) 4.1.1909 - 7.10.1912 = 3,9,4
31) (Sd.) Hüseyn Hilmî Paşa (**) 7.10.1912 - 11.11.1918 = 6,1,5

Petersburg (Rusya) Büyükelçileri

1) Mustafa Râsih Paşa (fevkalâde büyükelçi) 1792
2) Müşîr Ahmed Fevzî Paşa (fevk. büyükelçi) 5.1.1824
3) Müşîr Dâmâd Halîl Rif'at Paşa (fevk. büyükelçi) 1829
4) (Sd.) Keçeci-zâde Dr. Büyük Mehmed Fuâd Ef. (fevk. büyükelçi) 1849
5) (Sd.) Kıbrıslı Emîn Mehmed Paşa (fevk. büyükelçi) 8.1856
6) Rızâ Bey (orta elçi) 3.3.1857 - 25.8.1858 = 1,5,23
7) Haydar Ef. (maslahat-güzâr) 25.8.1858 - 10.9.1859 = 1,0,16
8) Müşîr Dervîş Paşa (orta elçi) 10.9.1859 - 7.9.1861 = 1,11,27
9) Halîl Şerîf (Paşa) (orta elçi) 7.9.1861 - 15.10.1868 = 7,1,8
10) Konminus Bey (masl.) 15.10.1868 - 10.1870 = 2,0
11) Rüstem Paşa (büyükelçi) 10.1870 - 8.4.1873 = 2,6
12) Mehmed Kâmil Paşa 8.4.1873 - 25.10.1875 = 2,6,17
13) (Sd.) Ahmed Tevfîq (Okday) Bey (masl.) 25.10.1875 - 24.2.1877 = 1,4,0
14) Müşîr Şâkir Paşa 13.7.1878 - 25.8.1889 = 11,1,13
15) Ferîq (müşîr 28.9.1897) Hüseyn Hüsnî Paşa 25.8.1889 - 31.8.1908 = 19,0,7
16) Hüsnî Turhân Paşa 31.8.1908 - 2.11.1914 = 6,2,2
17) Gaalib Kemâlî (Söylemezoğlu) Bey 1918

(*) Görevi sırasında Viyana'da -bir kadın mes'elesine karıştığı için- havagazıyle intihâr etti. (**) Türkiye'ye dönmedi, Viyana'da öldü (3.4.1923).

Roma Büyükelçileri

1) Mustafa Reşîd Paşa-zâde Mehmed Cemîl Bey/Paşa (Torino) 10.2.1856 - 26.2.1860 = 4,0,15
2) Rüstem Bey (Torino, sn. Floransa'da orta elçi) 26.2.1860 - 12.8.1870 = 10,5,15
3) Yanko Fotiyadis Bey/Paşa (1) (orta elçi) 12.8.1870 - 3.10.1873 = 3,1,22
4) Serkiz Ef. (orta elçi) 3.10.1873 - 3.3.1874 = 0,5,1
5) Aleksandr Karatodori Ef./Paşa (orta elçi) 3.3.1874 - 26.6.1876 = 2,3,24
6) Es'ad Bey/Paşa (orta elçi) 26.6.1876 - 8.12.1877 = 1,5,12
7) Hüsnî Turhân Bey/Paşa (ûlâ ile orta elçi) 8.12.1877 - 6.2.1881 = 3,1,29
8) İstefanaki Muzurus Bey (orta elçi, büyükelçi 28.2.1881) 6.2.1881 - 27.2.1886 = 5,0,19
9) Yanko Fotiyadis Paşa (2) 27.2.1886 - 7.12.1889 = 3,9,9 (=6,11,1)
10) Yûsuf Zıyâ Bey/Paşa 7.12.1889 - 22.3.1891 = 1,3,16
11) Mahmûd Nedîm Bey (Paşa) 22.3.1891 -= 23.2.1896 = 4,11,2
12) Mustafa Reşîd Bey (Paşa) 23.2.1896 - 17.1.1908 = 11,10,22
13) (Sd.) İbrâhîm Hakkı Bey 17.1.1908 - 13.2.1910 = 2,0,27
14) Hüseyn Kâzım Bey 13.2.1910 - 8.9.1912 = 2,6,23 (Libya savaşı hâriç)
15) Mehmed Nâbî Bey 8.9.1912 - 21.8.1915 = 2,11,13
16) 'Osmân Nizâmî Paşa 1919 - 1922

Tahrân Büyükelçileri

1) Sünbül-zâde Vehbî Ef. (fevkalâde büyükelçi) 1775
2) Seyyid Mehmed Refî' Ef. (fevkalâde büyükelçi) 1806
3) Yâsînci-zâde 'Abdülvehhâb Ef. (şeyhulislâm) (fevkalâde büyükelçi) 1811
4) Celâleddîn Ef. (fevkalâde büyükelçi) 1813
5) Süleymân Hâdî Ef. (fevkalâde büyükelçi) 1810
6) Necîb Ef. (fevkalâde büyükelçi) 1823
7) Kazasker Vak'a-nüvîs Es'ad Ef. (fevkalâde büyükelçi) 1825
8) Tayyibî Ef. (fevkalâde büyükelçi) 1829
9) Es'ad Ef. (2. def'a fevkalâde büyükelçi) 29.8.1835
10) (Sd.) İbrâhîm Sârim Ef. (fevkalâde büyükelçi) 11.1839
11) Seb'a-zâde Nâmık Ef. (maslahat-güzâr) 28.7.1848 - 1.7.1849 = 0,11,4
12) Mustafa Sâmî Ef. (orta elçi) 1.7.1849 - 17.2.1851 = 1,7,17
13) (Sd.) Ahmed Vefîq Ef. (büyükelçi) 17.2.1851 - 4.1856 = 5,2
14) Haydar Ef. (1) (masl.) 4.1856 - 9.10.1859 = 3,6
15) Rızâ Bey (Paşa) (orta elçi) 9.10.1859 - 20.12.1859 = 0,2,12
16) Haydar Ef. (2) (orta elçi) 20.12.1859 - 3.5.1865 = 5,4,14
17) Hayrullâh Ef. (*) 3.5.1865 - 18.4.1866 = 0,11,16
18) Rızâ Bey/Paşa (2) (orta elçi) 18.4.1866 - 15.10.1871 = 5,5,29
19) Eşref Paşa (orta elçi) 15.10.1871 - 3.11.1872 = 1,0,19
20) Münîf Ef. (1) (büyükelçi) 3.11.1872 - 2.7.1877 = 4,7,29

(*)Ünlü târîhçi, Tahrân'da görevinde öldü, şâir 'Abdülhak Hâmîd'in babası, Hekîmbaşı-zâde.

21) Haydar Ef. (3) (büyükelçi) 2.7.1877 - 19.2.1878 = 0,7,18 (=9,6,2)
22) Fahrî Bey (artık hep büyükelçi) 19.2.1878 - 4.10.1885 = 7,7,14
23) Halîl Hâlid Bey 4.10.1885 - 30.11.1892 = 7,1,27
24) 'Alî Gaalib Bey 30.11.1892 - 12.12.1894 = 2,0,12
25) Şemseddîn Bey (1) (ûlâ-bâlâ) 12.12.1894 - 5.5.1896 = 1,4,24
26) Münîf Paşa (2) 5.5.1896 - 16.9.1897 = 1,4,12 (=6,0,11)
27) Şemseddîn Bey (Paşa) 16.9.1897 - 7.2.1908 = 10,4,21 (=11,9,15)
28) Nasûhî Bey 7.2.1908 - 15.9.1909 = 1,7,7
29) Hüseyn Hasîb Bey 15.9.1909 - 2.1912 = 2,5
30) Mehmed Emîn (Yeniçay) Bey 2.1912 - 17.7.1913 = 1,5 (28'in kardeşinin dâmâdı)
31) Sadreddîn Bey 17.7.1913 - 1918 = 5

Washington Orta Elçileri

1) Blak Bey 6.4.1867 - 13.6.1873 = 6,2,7
2) Ligoraki Aristarki Bey 13.6.1873 - 26.3.1883 = 9,9,13
3) Ferîk Tevfîk Paşa 26.3.1883 - 20.12.1886 = 3,8,25
4) Mavroyeni Bey 20.12.1886 - 11.5.1896 = 9,4,22
5) Mustafa Tahsîn Bey 11.5.1896 - 27.8.1897 = 1,3,17
6) 'Alî Ferruh Bey 27.8.1897 - 1901 = 4
7) Şekîb Bey 1901 - 1907 = 6
8) 'İzzet Paşa-zâde Mehmed 'Alî Â'bid Bey 1907 = bir kaç ay
9) Hüseyn Kâzım Bey 1907 - 14.1.1909 + büyükelçi 14.1.1909 - 13.3.1910 = 3
10) Yûsuf Zıyâ Paşa (büyükelçi) 13.3.1910 - 23.4.1917 = 7,1,11

Madrid Orta Elçileri

1) Vikont Kreckhore de Varent 7.2.1858 - 5.2.1862 = 3,11,27
2) Veliyyüddîn Paşa (büyükelçi) 5.2.1862 - 10.5.1862 = 0,3,4
3) Reşîd Paşa-zâde Mehmed Cemîl Paşa (1) (büyükelçi) 10.5.1862 - 19.3.1865 = 2,10,10
4) (Sd.) Safvet Paşa (büyükelçi) 19.3.1865 - 29.8.1866 = 1,5,11
5) Cemîl Paşa (2) (büyükelçi) 29.8.1866 - 11.8.1872 = 5,11,13 (=8,9,23)
6) Sermed Ef. (orta elçi) 24.9.1881 - 5.1.1887 = 5,4,11
7) Hüsnî Turhân Bey (Paşa) (bâlâ) 5.1.1887 - 4.8.1894 = 7,7,0
8) Ferîdûn Bey 4.8.1894 - 24.1.1897 = 2,5,21
9) Ferîq Necîb Paşa 24.1.1897 - 14.3.1900 = 3,1,2
10) Ferîq, sn. 1. ferîq Keçeci-zâde 'İzzet Fuâd Paşa 14.3.1900 - 16.10.1908=8,7,3
11) 'Alî İhsân Bey 16.10.1908 - 16.12.1909 = 1,2,1
12) Sâmî Paşa-zâde Sezâî Bey 16.12.1909 - 1.11.1922 = 12,10,16

Atina Orta Elçileri

1) Muzurus Bey (Paşa) 4.4.1840 - 19.10.1848 = 8,6,15
2) 'Osmân Bey (maslahat-güzâr) 19.10.1848 - 20.10.1851 = 3,0,2

3) Kabûlî Ef. (Paşa) (masl.) 20.10.1851 - 8.11.1852 = 1,0,19
4) Neş'et Bey (masl.) 8.11.1852 - 29.8.1855 = 2,9,21
5) Rızâ Paşa 29.8.1855 - 5.9.1856 = 1,0,7
6) Halîl Şerîf Bey (Paşa) 5.9.1856 - 28.3.1861 = 4,6,23
7) Yanko Fotiadis Bey (Paşa) 28.3.1861 - 1.2.1862 = 0,10,4
8) Zıyâ Bey (Paşa) (*) 1.2.1862 - 26.3.1862 = 0,1,23
9) Yanko Bey (2) 26.3.1862 - 17.9.1872 = 10,5,22
10) Es'ad Bey 17.9.1872 - 6.11.1874 = 2,1,19
11) Yanko Bey (3) 6.11.1874 - 13.8.1879 = 4,9,7 (=16,2,3)
12) (Sd.) Ahmed Tevfîq (Okday) Bey (masl., 7.6.1883 elçi) 13.8.1879 - 4.10.1885 = 6,1,22
13) Çapanoğlu Âgâh Ef. 4.10.1885 - 10.1.1886 = 0,3,7
14) Ferîdûn Bey 10.1.1886 - 9.8.1888 = 2,7,0
15) Rızâ Bey 9.8.1888 - 18.5.1890 = 1,9,10
16) Mahmûd Nedîm Bey (Paşa) 18.5.1890 - 14.3.1891 = 0,9,27
17) 'Alî Gaalib Bey 14.3.1891 - 16.7.1892 = 1,4,3
18) Gazban Ef. 16.7.1892 - 20.5.1894 = 1,10,5
19) Şâkir Paşa 20.5.1894 - 20.11.1895 = 1,6,1
20) Mehmed Â'sım Bey 20.11.1895 - 31.12.1897 = 2,1,11
21) Mehmed Rif'at Bey 31.12.1897 - 13.5.1908 = 10,4,13
22) Mehmed Nâbî Bey 13.5.1908 - 11.1911 = 3,6
23) Ahmed Muhtâr Bey 11.1911 - 12.1912 = 1,1
24) Gaalib Kemâlî (Söylemezoğlu) Bey 12.1912 - 1916 = 4

Lahey Orta Elçileri

1) Yahyâ Karaca Paşa (1) 25.1.1855 - 28.9.1861 = 6,8,4
2) Kostaki Muzurus Bey/Paşa 28.9.1861 - 22.6.1877 = 15,8,24
3) Murat Ef. 22.6.1877 - 29.9.1881 = 4,3,7
4) Karaca Paşa (2) 29.9.1881 - 15.6.1896 = 14,8,16 (=30,5,10)
5) 'Abdülhakk Hâmid (Tarhân) Bey 15.6.1896 - 2.6.1897 = 0,11,17
6) Misak Ef. 2.6.1897 - 30.12.1909 = 12,6,28
7) Aristaki Bey 30.12.1909 - 10.1913 = 3,10
8) Ahmed Muhtâr Bey 10.1913 - 20.5.1915 = 1,7
9) Nusret Sâ'dullâh Bey 20.5.1915 - 1.11.1922 = 7,5,12

Brüksel Orta Elçileri

1) Kalimaki Bey 1850 - 1854 = 4
2) Veliyyeddîn Paşa b. Sd.Nâilî Pş. 10.5.1854 - 23.8.1855 = 1,3,14
3) Vicomte de Kerckhow de Varent 23.8.1855 - 7.2.1858 = 2,5,15
4) Muzurus Bey/Paşa 7.2.1858 - 18.5.1875 = 17,3,10

(*) Meşhûr şâir, görev yerine gitmedi.

5) Stefanaki Karatodori Ef. 18.5.1875 - 12.9.1908 = 33,3,25
6) 'Abdülhakk Hâmid (Tarhân) Bey 12.9.1908 - 24.1.1913 = 4,4,12
7) Seyfeddîn Bey 24.1.1913 - 5.11.1914 = 1,9,12

Napoli (Sicilyateyn) Sefîri

1) Kalimaki Bey 6.1857 - 7.8.1860 = 3,2 (Napoli-Sicilya krallığı bu târihte İtalya'ya katılarak sona erdi)

Stockholm Orta Elçileri (*)

1) Kostaki Muzurus Bey/Paşa 2.6.1854 - 7.8.1877 = 23,2,5
2) Murat Ef. 7.8.1877 - 29.9.1881 = 4,1,23
3) Yahyâ Karaca Paşa 29.9.1881 - 13.3.1898 = 16,5,14
4) 1. ferîq Kürd Şerîf Paşa 13.3.1898 - 6.8.1908 = 10,4,24
5) Mustafa Â'sım Bey 6.8.1908 - 20.8.1909 = 1,0,13
6) M. Şekîb Bey 20.8.1909 - 24.5.1917 = 7,9,5
7) İsmâ'îl Cânbulât Bey 24.5.1917 - 1918 = 1
8) Nusret Sâ'dullâh Bey 1918
9) Gaalib Kemâlî (Söylemezoğlu) Bey 1918

Kopenhag Orta Elçileri

1) Safâ Bey 1917 - 1918
2) Gaalib Kemâlî (Söylemezoğlu) Bey 1918

Bern Orta Elçileri

1) Stefanaki Karatodori Ef. 14.11.1899 - 4.4.1901 = 1,4,18
2) Sâlih Münîr Paşa 4.4.1901 - 15.9.1908 = 7,5,11
3) Fuâd Selîm Bey 15.9.1908 - 5.7.1919 = 10,9,20
4) (Dâmâd) Reşâd Hâlis Bey 5.7.1919 - 1.11.1922 = 2,3,27

Belgrad (Sırbistân) Orta Elçileri

1) Sermed Ef. 16.3.1879 (*) - 20.9.1880 = 1,6,5
2) Hâlid Bey 20.9.1880 - 4.9.1885 = 4,11,14
3) Yûsuf Zıyâ Bey (Paşa) 4.9.1885 - 7.12.1889 = 4,3,3
4) Mahmûd Nedîm Bey (Paşa) 7.12.1889 - 18.5.1890 = 0,5,12
5) Mehmed Ferîdûn Bey 18.5.1890 - 3.1.1894 = 3,7,16
6) Ferîq Ahmed Tevfîq Paşa 3.1.1894 - 18.11.1897 = 3,10,16
7) Mîrlivâ, sn. ferîq ve 1. ferîq İbrâhîm Fethî Paşa 18.11.1897 - 26.9.1908 = 10,10,8
8) Azaryan Ef. 26.9.1908 - 14.6.1909 = 0,8,18
9) 'Alî Fuâd Hikmet Bey 14.6.1909 - 17.10.1912 = 3,4,3

(*) 1905'e kadar Norveç krallığı da İsveç'e dâhildir.

Bükreş Orta Elçileri

1) Süleymân Bey 18.11.1878 (*) -20.6.1885 - 6,7,10(1)
2) Köprülü-zâde Ahmed Ẕıyâ Bey 6.8.1885 - 12.5.1890 = 4,9,7
3) Blak Bey 12.5.1890 - 23.11.1892 = 2,6,12
4) Meḥmed Şemseddîn Bey (ûlâ) (Paşa) 23.11.1892 - 20.5.1894 = 1,5,27
5) Muṣṭafa Reşîd Bey (Paşa) 22.9.1894 - 17.12.1895 = 1,2,25
6) Ḥüseyn Kâẓım Bey 17.12.1895 - 11.10.1908 = 12,9,25
7) Ṣafâ Bey 11.10.1908 - 30.8.1916 = 7,10,20
8) 1. ferîq 'Os̱mân Nizâmî Paşa (fevkalâde askerî komiser) (**) 1917 - 11.1918

(1) Vezîr Ḫûrşîd Pş.'nın by. oğlu, Bükreş sefîri iken öldü.

Çetine (Karadağ) Orta Elçileri

1) Ḫâlid Bey 25.7.1879 (*) - 20.9.1880 = 1,1,26
2) Sermed Ef. 20.9.1880 - 16.2.1881 = 0,4,26
3) Rıżâ Bey 16.2.1881 - 6.11.1883 = 2,8,18
4) Mîrlivâ İsmâ'îl Paşa 6.11.1883 - 22.1.1884 = 0,2,17
5) (Sd.) Mîrlivâ Aḥmed Cevâd Paşa 22.1.1884 - 31.7.1888 = 4,6,10
6) Mîrlivâ Ḥüsnî Paşa 31.7.1888 - 29.7.1889 = 0,11,29
7) Mîrlivâ Tevfîq Paşa 29.7.1889 - 25.6.1891 = 1,10,27
8) Mîrlivâ Aydınoğlu Aḥmed Fevzî Paşa 25.6.1891 - 1.10.1908 = 17,3,6
9) 'Abdülbâqî Bey 1.10.1908 - 1.6.1910 = 1,8,1
10) Ṣadreddîn Bey 1.6.1910 - 8.10.1912 = 2,3,7

Bulgaristân Fevkalâde Komiserleri

1) Nihâd Paşa 13.7.1878 - 1885 = 7
2) Gazban Ef. 1885 - 1887 = 2
3) Ḥüseyn Rıżâ Paşa 1887 - 28.3.1888 = 1
4) Nebîl Bey 28.3.1888 - 11.11.1897 = 9,7,14
5) Ḥekîmbaşı-zâde 'Abdülḫâliq Nasûḥî Bey 11.11.1897 - 8.3.1902 = 4,3,27
6) 'Alî Ferruḫ Bey b. Kaya-zâde Reşâd Paşa 8.3.1902 - 1903 = 1
7) Necîb Melḫame Ef. 1903 - 2.12.1904 = 1
8) 1. ferîq yâver-i şehryârî 'Azm-zâde Ṣâdık Müeyyed Paşa 2.12.1904 - 1906 = 2
9) Muṣṭafa Şekîb Bey b. Sd. Â'rifî Pş. 1906 - 1908 = 2
10) Vâṣık Müeyyed Bey (8'in oğlu) 1908 - 5.10.1908

Sofya Orta Elçileri

1) Muṣṭafa Â'ṣım Bey 22.9.1909 (***) -17.10.1912 = 3,0,25
2) Kur.yb. 'Alî Fetḥî (Okyar) Bey (başvekil) 15.12.1913 - 30.10.1918 = 4,10,16

(*) Bu târihlerde Türkiye'den ayrılarak müstakil devlet oldular. (**) Bu târihte Romanya, Türkiye ile müttefiklerinin müşterek askerî işgâlinde idi.(***) Bulgaristan 5.10.1908'de Türkiye'den ayrılarak müstakil devlet oldu. Balkan Savaşı'nda 4 Balkan devleti ile ilişkiler kesildi.

Türk Konsoloslukları

"Sefîr", hem büyük, hem orta elçi ve umûmiyetle tasrîh edilmeksizin elçi mânâsında kullanılmakla berâber, büyükelçi çok def'a sefîr-i kebîr şeklinde tasrîh edilirdi. Başkonsolosa "başşehbender", konsolosa "şehbender", konsolos muâvinine "şehbender muâvini", konsolosluk ajanına (Fr. agent consulaire) da "kançılar" denmektedir. XIX. asırda Osmanlı devleti, ilk dâimî mukıym sefâretlerle berâber, konsoloshâneler de açtı ve gittikçe çoğalttı. Osmanlı devletinde elçilik yapmış olanlar, emekliye de ayrılsalar, hayatlarının sonuna kadar "süferây-ı saltanat-ı seniyye'den" şeklinde anılmışlardır.

1839. Bu târihte henüz yalnız şu devletlerin şu şehirlerinde konsolos bulunduruluyordu: İngiltere'de Malta, Fransa'da Marsilya, Avusturya'da Fiume ve Trieste, Portekiz'de Lizbon, İtalya'da Cenova, Nice, Savona, Spezia, Napoli, Livorno.

1850. İngiltere: Belfast, Birmingham, Corck, Dublin, Glasgow, Hull, Liverpool, Limerick, Manchester, Newcastle, Plymouth, Porstmouth, Southampton, Yarmouth, Cowes, Falmouth, Folkestone, Milford-Haven, Londonderry, North-Shields, Scilly + viskonsüllük bulunan şehirler.

Fransa: Marsilya, Le Havre, Lyon, Bordeaux + viskonsüllükler.- Avusturya: viskonsüllükler.- Rusya: İsmâîl, Kerç, Tiflis, Eupatoria, Odesa (başkonsolosluk) + viskonsüllükler.- İtalya: Cenova, Livorno (bunlar başkonsolosluk), Cagliari, Nice, Napoli + viskonsüllükler.- A.B.D.: Boston + viskonsüllükler.- İspanya: Almeria, Barselona (ikisi de viskonsüllük).- Belçika: Anvers.- Holanda: Amsterdam (son ikisi başkonsolosluk).- Portekiz: Lizbon.- Almanya: Hamburg + viskonsüllükler.

1900. 1900 yılında Osmanlı imparatorluğunun Almanya'nın 21, Birleşik Amerika'nın 5, Avusturya-Macaristan'ın 11, İspanya'nın 22, İsveç-Norveç'in 4, İsviçre'nin 2, İngiltere'nin 44, İtalya'nın 41, İran'ın 12, Brezilya'nın 1, Belçika'nın 10, Portekiz'in 2, Danimarka'nın 1, Rusya'nın 23, Romanya'nın 15, Sırbistan'ın 7, Fransa'nın 26, "Felemenk" denilen Holanda'nın 5, Karadağ'ın 2, Yunanistan'ın 25 şehrinde bulunan konsoloslarının teker teker isimleri için bk. *Hâriciye Sâl-nâmesi*, 235-46, 280 konsolosluk eder. Bu konsoloslar, "Saltanat-ı Seniyye Şehbenderlerine dâir Nizâm-nâme-i Dâhılî"nin (*Ayni Eser*, 361-76) 71 bendine ve "Saltanat-ı Seniyye Şehbenderlerine Tâ'lîmât"ın (*Ayni Eser*, 377-423) 191 bendine uyarak dış ülkelerde hizmet veriyorlardı.

1908. 1908 başında, İkinci Meşrûtıyet'in arifesinde, şu devletlerin şu şehirlerinde Türkiye'nin konsoloshâneleri bulunuyordu:

İngiltere: başkonsolosluklar: Londra, Liverpool, Malta, Bombay, Capetown, Melbourne. Konsolosluklar: Birmingham, Bradford, Cardiff, Dartmouth, Dublin, Glasgow, Hull, Jersey, Swansea, Manchester, Kolombo, Cebelitârık, Madras, Rangûn, Sydney, Point de Galle. Viskonsüllükler: Belfast, Cork, Dover, Falmouth, Hartlepool, Leith, Limerick, Londonderry, Lowersfott, Milford, Newcastle, Newport, North Shields, Plymouth, Portsmouth, Sheffield, Southampton, Sunderland, Tynemouth, Weymouth.

Almanya: başkonsolosluklar: Berlin, Breslau, Kolonya, Düsseldorf, Danzig, Frankfurt, Hamburg, Leipzig, Mannheim, Münih, Stuttgart, Dessau, Karlsruhe,

Braunschweig, Darmstadt, Detmold, Lubeck, Schwerin, Strelitz, Oldenbung, Greiz, Gera, Altenburg, Koburg, Gotha, Meiningen, Weimar, Bückeburg, Rudolstadt, Sonderhausen, Arelsen (bu şehirlerin çoğu Almanya imparatorluğunu oluşturan monarşilerin taht şehirleri idi). Konsolosluklar: Bremen, Dresden, Kiel, Nürnberg.

Avusturya-Macaristan: Başkonsolosluklar: Viyana, Peşte, Ragusa, Trieste. Konsolosluklar: Fiume, Tameşvar.

İtalya: Başkonsolosluklar: Roma, Napoli, Cenova. Konsolosluklar:Ancona, Bari, Bologna, Bordighera, Brindisi, Cagliari, Floransa, Messina, Livorno, Milano, Palermo, Torino, Venedik. Viskonsüllükler: Augusta, Barletta, Carloforte, Castellammare, Civitavecchia, Cotrone, Gallipoli, Girgenti, Licata, Marsala, Mazzara de Valle, Milazzo, Pozzo di Calabria, Reggio di Calabria, Sassari, Savona, Syracusa, Terranova, Trapani, Vintimiglia.

İspanya: Başkonsolosluklar: Madrid, Barselona. Konsoloslukları: Alicante, Almeria, Bilbao, Cadix, Cordoba, La Corugna, Gijon, Granada, Jerez, Puerto de Santa Maria, Las Palmas, Palma, Malaga, San Sebastian, Santander, Sevilla, Valencia, Vigo. Viskonsüllükler: Adra, Cartegena, Tarragone.

Birleşik Amerika: Başkonsolosluklar: Washington, Boston, Chicago, New York, San Fransisco.

Rusya: Başkonsolosluklar: Petersburg(Leningrad), Moskova, Tiflis, Taganrog, Odesa. Konsolosluklar: Batum, Kars, Nikolaiev, Novorossiisk, Rostov, Sivastopol, Akmescid. Viskonsüllükler: Poti, Vladivostok, Kefe.

İran: Başkonsolosluklar: Tahrân, Tebrîz, Kirmânhşâh, Sinne. Konsolosluklar: Hemedân, Savuçbulak, Bûşîr. Viskonsüllükler: Isfahân, Yezd, Reşt.

Yunanistan: Başkonsolosluklar: Atina, Korfu, Yenişehir, Şıra. Konsolosluklar: Arta, Karavassara, Patras, Santa Maura, Volo, Tırhala.

Belçika: Başkonsolosluk: Brüksel. Konsolosluklar: Anvers, Liège, Bruges. Vinkonsüllük: Gand.

Hollanda: Başkonsolosluklar: Lahey, Amsterdam, Rotterdam, Cakarta(Batavya). Konsolosluk: Scheveningue.

Fransa: Başkonsolosluklar: Paris, Marsilya, Nice. Konsolosluklar: Bastia, Bayonne, Bordeaux, Boulogne, Brest, Cette, Cherbourg, Dunkerque, La Ciotat, Le Havre, Lille, Lyon, Nantes, Rouen. Viskonsüllükler: La Rochelle, Libourne.

Romanya: Başkonsolosluklar: Bükreş, Köstence, Kalas. Konsolosluklar: İbrâil, Yaş, Turnu Magurel, Turnu Severin. Viskonsüllükler: Yerköyü, Tulça, Sulina.

Sırbistân: Başkonsolosluklar: Belgrad, Niş. Konsolosluk: Kraguvaç. Viskonsüllük: Vranya.

Karadağ: Çetine, Dulcigno(Ülgün), Antivari, Podgoritza(Titograd)'da konsolosluklar.

İsveç: Stockholm, Malmö, Göteborg'da konsolosluklar, Lysekil'de viskonsüllük.

İsviçre: Berne ve Cenevre'de başkonsolosluklar.

Portekiz: Lizbon'da başkonsolosluk, Sao Vicente, Sao Paulo do Loanda'da viskonsüllükler.

Brezilya: Rio de Janerio ve Sao Paulo'da konsolosluklar.
Norveç: Oslo'da başkonsolosluk.
Danimarka: Kopenhag'da başkonsolosluk.

1914. Birinci Cihan Harbi'nin arifesinde, Arjantin'de Buenos Aires'de başkonsolosluk, Bangkok'da(Siyam) başkonsolosluk, Habeşistan'da Harar'da başkonsolosluk, Filipinler'de Manilla'da konsolosluk açıldığı görülüyor. 1908'de istiklâl alan Bulgaristan'da da Sofya ve Filibe'de başkonsolosluklar, Burgaz, Ruscuk, Varna'da konsolosluklar, Vidin'de viskonsüllük açıldı. Sonra Ruscuk ve Dedeağaç'ta iki konsolosluk açıldı.

*

Fransa'nın Istanbul Büyükelçileri

Kont Jean Frangipani, elçi 1524, Antoine Rinçon, elçi 1531, 1) Jean de la Forest, büyükelçi 1534, Jean de Montluc, elçi 1536, Marillac de la Forest, maslahatgüzâr 1537, Antoine Rinçon, elçi 1538, César Cantelmo, elçi 1539, Antoine Polin(Baron de la Garde), elçi 1541, 2) Gabriel d'Aramon, büyükelçi 1547, de Cambray, masl.1550, Chesneau, masl.1551, 2a) d'Aramon(2), büyükelçi 1552, Chesneau(2), masl.1553, 3) Codignac, büyükelçi 1554, Villemonté, elçi 1555, 4) de la Vigne, büyükelçi 1557, Petromol de la Norroy, masl.1559, Dolu, masl.1561, Norroy(2), masl.1561, 5) Du Bourg, büyükelçi 1566, de Grandchamp, masl.1570, La Triquerie, masl.1571, 6) François de Noailles(év.d'Acqs), büyükelçi 1572, 7) Gilles de Noailles, büyükelçi 1574, Jugé, masl.1577, 8) Germigny(Baron de Cermdes) 1580, Berthier, masl.1584, 9) Jacques Savari de l'Ancosme, büyükelçi 1585, 10) François Savari de Brèves 1589, 11) François de Gontaut-Biron(Baron de Salignac) 1607, 12) Achille de Harlay-Sancy(Baron de la Mole) 1611, 13) Philippe de Harlay(Comte de Cèsy) 1620, 14) Henri de Gournai(Comte de Marcheville) 1631, 13a) Ph.de Harlay 1634, 15) Jean de la Haye 1639, Roboli, masl.1660, 16) Denis de la Haye 1665, 17) Charles-François Olier(Marquis de Nointel) 1670, d'Arvieux, elçi 1673, 18) Gabriel -Joseph de la Vergne de Guilleragues 1679, J.-B.Fabre, masl.1685, 19) Pierre de Girardin 1685, L'Abbé de Girardin, masl.1689,20) Pierre-Antoine de Castagnère de Chateauneuf 1689, 21) Charles de Ferriol(Baron de'Argental) 1699, 22) Pierre-Duchot de Clinchamp(Comte de Desalleurs) 1711, 23) Jean-Louis d'Usson(Marquis de Bonnac) 1716, 24) J.-B.-L.Picon(Victome d'Andresel) 1724, Gaspard de Fontenu, masl.1728, 25) Louis-Sauveur(Marquis de Villeneuve) 1728, 26) Michel-Ange(Comte de Castellane) 1741, 27) Roland Puchot(Comte de Desalleurs) 21.11.1747, Pérote, masl.1754, de Peyssonnel, masl.1754, 28) Charles Gravier(Comte de Vergennes) 15.1.1755, 29) Comte de Saint-Priest 1758, Le Bas, masl.1776, 29a) Saint-Priest(2) 1778, 30) Comte de Choiseul-Gouffier 1784, Marquis Descorches de Sainte-Croix, elçi 7.6.1793, de Chalgrin, masl.1793, R.de Verninac de Saint-Maur, elçi 1795, 31) General Aubert du Bayet 2.10.1796-17.10.1799, General Cara Saint-Cyr, masl.1798, Ruffin, masl.1798,

32) General(Mareşal) Marie-Anne Brune 1802, P.Parandier, masl.12.1804, Ruffin, masl.(2) 1805, 33) General(Mareşal) Kont Horace Sébastiani 1806, Florimond Fay(Marquis de la Tour-Maubourg), masl.1.6.1808, 34) Korgeneral Kont Andreossy 1812, Ruffin, masl.(3) 1814, 35) Korg.Marquis de Rivière 1816, Viconte de Viella, masl.1819, 35a) Rivière(2) 1819, Vicomte de Viella, masl.(2) 1820, 36) Florimond Fay(Marquis de la Tour-Maubourg) (2) 1821, Comte de Beaurepaire, masl.1823, 37) Korg.Comte de Guilleminot 1824, Emile Désages, mas.1826, 37a) Guilleminot 1826-12.1827, münâsebet kesilmesi, 37b) Guilleminot 1829, Baron de Varenne, masl.10.1831, 38) Koramiral Baron de Roussin 1833, Marquis d'Eyragues, masl.1836, 38a) Roussin(2) 1837, Comte E.de Pontois, elçi 1839, 39) Baron de Bourqueney 1843, 40) General Aupick 8.4.1848, 41) Marquis de Lavalette 12.5.1841, 42) Chevalier de la Cour 13.4.1853, 43) Senatör E.Thouvenel 25.7.1855, 42a) Lavalette(2) 21.5.1860, 44) Marquis de Moustiers 28.8.1861, 45) Bourée 28.10.1866, 46) Comte de Vogüé 22.5.1871, 47) Comte de Bourgoing 27.7.1875, 48) Fournier 31.12.1877, 49) C.J.Tissot 19.7.1880, 50) Marquis de Noailles 21.2.1882, 51) Comte de Montebello 19.8.1886, 52) Paul Cambon 13.10.1891, 53) J.Patenôtre 1898, 54) Senatör J.A.E.Constans 9.2.1899, 55) Louis Maurice Bompard 30.7.1909 5.11.1914, münâsebetler kesildi, 56) Amiral Amet 13.11.1918, yüksek komiser 57) J.A.Defrance, yüksek komiser 30.3.1919, 58) General Pellé 10.2.1921, yüksek komiser.

Fransa'nın 1839'da Türkiye'deki başkonsoloslukları: Istanbul, İzmir, Bükreş, İskenderiyye. Konsoloslukları: Belgrad, Hanya, İşkodra, Selânik, Akkâ, Haleb, Beyrût, Lefkoşe, Cidde, Tarsus, Kaahire. Viskonsüllükler: Rodos, Tûnus.

XVI. asrın son yıllarında Fransa, Osmanlı devleti sâhil şehirlerinde, ticâret merkezlerinde konsolosluklar açmaya başladı. XIX. asır boyunca yabancı konsolosluklar çoğaldı.

1890'da Fransa'nın Türkiye'deki başkonsoloslukları: Istanbul, Sofya, İzmir, Beyrût, Kudüs, Kaahire, Tarâbulusgarb. Konsolosluklar: Edirne, Hanya, Selânik, İşkodra, Filibe, Ruscuk, Varna, Ayntab, Haleb, Bağdâd, Şâm, Cidde, Hayfa, Trabzon, Mersin, Lâzıkıyye, Mûsul, Sisam, Larnaka, Bingaazî, İskenderiyye, Port-Saîd. Viskonsüllükler: Burgaz, Yanya, Tekirdağ, Gelibolu, Enez, Kırklareli, Kavala, Kandiye, Serez, Valona, Resmo, İskenderûn, Bursa, Diyârbekir, Erzurum, Çanakkale, Sıvas, Antalya, Antakya, Aydın, Samsun, Çeşme, Manisa, Muğla, Urla, Lefkoşe, Limasol, Midilli, Sakız, Rodos, Tarâbulusşâm, Yâfa, Basra, Nâsıra, Gadâmes, Remle, Safed, Saydâ, Gazze, Süveyş, Ahmîm, Atfih, Dümyât, Esne, Girge, İsmâîliyye, Kene, Kusayr, Uksûr, Mansûre, Minye, Feyyûm, Asyût, Tantâ, Zekâzîg, Negade, Tata, Harar, Sevâkin.

1912'de Fransa'nın Osmanlı imparatorluğunun 6 şehrinde başkonsolosu(Istanbul, Hanya, İzmir, Beyrût, Tarâbulusgarb, Kaahire), 11 şehrinde konsolosu(İşkodra, Üsküb, Selânik, Haleb, Bağdâd, Şâm, Cidde, Kudüs, Trabzon, İskenderiyye, Port-Saîd), 18 şehirde viskonsülü(Edirne, Yanya, Manastır, İskenderûn, Ankara, Bursa, Diyârbekir, Erzurum, Maraş, Mersin, Sıvas, Van, Tarâbulusşâm, Hayfâ, Yâfa, Mûsul, Rodos, Süveyş), 57 şehrinde kançıları(konsolosluk ajanı) mevcûd idi.

İngiltere'nin Istanbul Büyükelçileri

İlk büyükelçi Sir William Harborne(1579 - 1588 = 9), sonraki Sir Edward Barton(1588 - 15.12.1597 = 9), halefi Sir Henry Lello'dur(1597 - 1607 = 10). Barton, 35 yaşında görevi başında Istanbul'da öldü, Heybeli'deki mezârı hâlâ görülmektedir.

4) Sir Thomas Glover 1607, 5) Sir Paul Pinder 1612, 6) Sir John Eyre 1619, 7) Sir Thomas Roe 1622, 8) Sir Peter Wyche 1627, 9) Sir Sackville Crow 1633, 10) Sir Thomas Bendish 1646, 11) The Earl of Winchelsea 1660, 12) Sir Daniel Harvey 1666, 13) Sir Samuel Baines 1668, 14) Sir John Finch 1672, 15) Sir Dudley North 1676, 16) Lord James Chandos 1680, 17) Sir William Rumbal 1689, 18) William Hussey Esquire 1690, 19) Lord Paget 1692, 20) Sir James Rushout 1697, 21) Robert Sutton Esquire 1700, 22) Edward Montegue Esquire 1715, 23) A.Stanyan Esquire 1716, 24) The Earl of Kennoul 1729, 25) Sir Edward Fawkener 1735, 26) Sir James Porter 1746, 27) Sir John Murray 1754, 28) Lord Robert Sharpe Ainslie 1772, 29) Sir Robert Liston 1794, 29a) vekâleten John Spencer Smith 1795, 30) The Earl of Elgin(Thomas Bruce) 8.1799, 31) Sir William Drummond 1803, 32) Sir Ch.Arbouthnot 24.6.1805, 33) Sir A.Paget 1807, 34) Sir Robert Adair 26.1.1809, 35) Sir Robert Liston(2) 1810, 36) Lord Strangford 1820, 37) Viscount Stratford of Redcliffe Canning 1825, 38) Sir Robert Gordon 1829, 39) Lord Canning(2) 1832, 40) Viscount of Ponsonby 1833, 41) Lord Canning(3) 1841, 42) Lord Henry Lytton Bulwer 12.7.1858, 43) Lord Canning(4) 9.1858, 44) Viscount Lyons 8.1865, 45) Lord Henry George Elliot 6.7.1867, 46) Lord Austin Henry Layard 24.4.1877, 46a) Sir E.B.Malet, vekâleten orta elçi 1879-80, 47) Viscount G.J.Goschen 3.6.1880, 48) Frederick Temple, Marquess of Dufferin 3.1881, 48a) Sir H.D.Wolff, vekâleten orta elçi 1885-6, 49) Sir E.Thornton 1884, 50) Sir William A.White 11.10.1886, 51) Sir F.Clare Ford 1892, 52) Lord E.D.V.Fane Currie 1.1.1894, 53) Sir N.R.O'Connor 6.10.1898, 53a) Sir George Head Barclay 1908, vekâleten orta elçi, 54) Sir G.A.Lowther 7.8.1908, 55) Sir Louis Mallet 30.10.1913 - 5.11.1914, 56) Amiral Sir Somerset Arthur Gaugh-Calthorpe(yardımcısı Amiral Richard Webb), yüksek komiser 13.11.1918, 57) Amiral Sir John de Robeck(yardımcısı Am.Webb), yüksek komiser 11.9.1919, 58) Sir Horace G.M.Rumbold(yardımcısı Nevile Henderson) 17.10.1920 - 1.3.1924, yüksek komiser.

1839'da İngiltere'nin başkonsolos bulundurduğu Türkiye şehirleri: Istanbul, Belgrad, Bükreş, Yenipazar, Kaahire, Tarâbulusgarb, Tûnus. Konsolosluklar: Edirne, Enez, Ḥanya, Selânik, Preveze, Bursa, Ḥaleb, İzmir, İskenderiyye. Viskonsüllükler: Kalas, İbrâil, Yaş, Çanakkale, Tarsus, Trabzon, Erzurum, İskenderun, Lefkoşe, Rodos.

1890'da İngiltere başkonsoloslukları: Selânik, Sofya, İzmir, Beyrût, Bağdâd, Basra, Kaahire, İskenderiyye, Tarâbulusgarb. Konsolosluklar: Filibe, Edirne, Ḥanya, Sisam, Erzurum, Ḥaleb, Şâm, Kudüs, Kerkük, Cidde, Maskat, Trabzon, Bingaazî, Port Saîd, Sevâkin. Viskonsüllükler: Kandiye, Kavala, Dedeağaç, Drama, Enez, Gelibolu, Preveze, Resmo, Manastır, Tekirdağ, İşkodra, Serez, İnebahtı(Lepanto), Burgaz, Ruscuk, Varna, Yanya, Antalya, Antakya, Adana, Ayvalık, Ankara, Bursa, İskenderun,

Çanakkale, Diyârbekr, Aydın, Mersin, Bandırma, Samsun, Van, Midilli, Rodos, Sakız, Hums, Lâzıkıyye, Tarâbulusşâm, Safed, Yâfa, Süveyş, Asvân, Dümyât, Mansûre, Zekâzîg, Uksûr, Mahalletü'l-Kübrâ, Bi'rketüs-Saak.

1912'de 11 şehirde başkonsolos(Istanbul, Hanya, Selânik, İzmir, Beyrût, Bağdâd, Tarâbulusgarb, Kaahire, İskenderiyye, Port Saîd), 10 şehirde konsolos(Edirne, Erzurum, Haleb, Sisam, Basra, Şâm, Cidde, Kudüs, Trabzon, Bingaazî), 38 şehirde viskonsül, 7 şehirde kançılar vardı.

Rusya'nın Istanbul Büyükelçileri

1) Mikhail Andreviç(Borisoviç) ve Pleşçeev Klnstatin Aksentev 1497, 2) Aleksandr Yakovleviç Galoşvaskov 1499, 3) Andrey Semenoviç Kutuzov 1501, 4) Mikhail İvanoviç Alekseev Gostenkov 1512, 5) Vasiliy Andreeviç Korobov 1515, 6) Dimitriy Stepanov 1519, 7) Boris Yakovleviç Goloşvastov 1519, 8) Vasily Mikhailoviç Gubin 1521, 9) İvan Semenoviç Morozov ve Rusin Kozlyaninov 1523, 10) Feodor Grigoreviç Adaşev 1534, 11) İvan Luka Petriviç Novosilcev 1569, 12) Andrey İşçein Kurminskiy 1571, 13) Boris Blagov 1584, 14) Grigoriy Afanaseviç Naşçokin ve Andrey İvanov 1592, 15) Danül İvanoviç İslen'ev Avramov 1594, 16) Solovoy Protasev Danilov 1613, 17) Petr Mansurov, Semen Samsonov 1615, 18) İvan Gavriloviç Kondyrev ve Tişon Vasileviç Bormasov 1622, 19) İvan Begiçev Botincev 1624, 20) Selen Yakolev Evdomikov 1628, 21) Andrey Petroviç Savin Alfimov 1630, 22) Afanasiy Asipoviç Priçişçev ve Tişön Vasileviç Bormasov 1632, 23) Yakov Aksenteviç Daşkov ve Matvey Mikhayloviç 1633, 24) Vasiliy Andreviç Korobskin 1634, 25) İvan Gavriloviç Korobin ve Semen Matveeviç Matveen 1634, 26) Bulgakov 1636, 27) Bogdan Lykov 1641, 28) İlya Daniloviç Milaslawskiy ve Leontiy Lazarevskiy 1642, 29) Stepan Vasileviç Telepenev 1645, 30) Daniil Knonov 1660, 31) Vasiliy Mikhayloviç Tyaplin 1666, 32) Afanasiy İvanoviç Nesterov ve İvan Feodoroviç Vakhrameev 1667, 33) Vasiliy Aleksandroviç Dandov 1669, 34) Manali İvanoviç 1670, 35) Vasiliy Aleksandroviç Dandov ve Nikifor Senyukov 1672, 36) Afanasiy Porosukov Starkov 1677, 37) Vasiliy Aleksandroviç Dandov(2) ve Nikifor Senyukov(2) 1678, 38) Nikifor Kudyacev 1680, 39) Timofey Protopov 1681, 40) İlya İvanoviç Çirikov 1681, 41) Andrey Bokow Bogdanoviç Wobodonoviç 1682, 42) Kyril Khlopov 1683, 43) Nikita Alekseev 1685, 44) Vasiliy Aleksandroviç Dandov 1696, 45) Emelyan İgnateviç Ukraincev ve İvan Çeredeev 1699, 46) Prens Dimitriy Mikhayloviç Golicyn 1701, 47) Petr Andreviç Tolstoy 1702, 48) Baron Petr İvanoviç Safirov ve Kont Mikhail Berisoviç Şerementev 1711, 49) Avraamiy Lopukhin 1712, 50) Dimitriy Andreeviç Bestuzev-Ryumin 1713, 51) Lavrentiy Protopopov 1714, 52) Hierumus Natali 1716, 53) Aleksey İvanoviç Deskov 1719, 54) İvan İvanoviç Neplyuev 1721, 55) Aleksandr İvanoviç Rumyancev 1724, 56) Aleksey Andreeviç Vesnyakov 1725, 57) İvan Andreeviç(Prens Şçerbatov) 1731, 58) Artemiy Petroviç Volynskiz ve Baron Petr İvanoviç Şafirov 1737, 59) Adrian İvanoviç Neplyuev 1746, 60) Aleksey Mikhayloviç

Abreskov 1751, 61) Pavel Artemeviç Levaşov, maslahat-güzâr 1765, 62) Kristofer İvanoviç Peterson, masl.1774, 63) Prens Nikolay Vasileviç Repnin, orta elçi 1775, 64) Aleksandr Stakhieviç Stakhiev 1776, 65) Yakov İvanoviç Bulgakov 1781, 66) Aleksandr Seüenoviç Khvostov, masl.1792, 67) Mikhail İllarionoviç, orta elçi 1793, 68) Kont Golenisçev Kutuzov, orta elçi 1794, 69) Viktor Pavloviç, orta elçi 1795, 70) Prens Koçubey, orta elçi, 1796, 71) Vasiliy Stepanoviç Tomara 1798, 72) İtalinskiy 1802, 73) Baron Stroganov 1820(1806-1820 arasında münâsebetler kesik), 74) Baron Ribeaupierre 1823, 75) Baron Buteniev 1831, 76) Baron Titov 1842(1854-56 arasında münâsebetler kesik), 77) Baron Buteniev(2) 25.8.1856, 78) Prens Lobanov Rostowskiy 9.7.1859, 79) Orgeneral Kont İgnatiev 26.7.1864(1877-78'de münâsebetler kesik), 80) Prens Lobanov(2) 4.5.1878, 81) Prens Novikov 1.1880, 82) Kont A.J.Nelidow 15.5.1883, 83) İ.A.Zinoview 11.11.1898, 84) Kont N.V.Çarykow 29.7.1909, 85) Kont Giers 20.4.1912 - 2.11.1914.

Rusya'nın 1839'da Türkiye'deki başkonsoloslukları: Istanbul, Bükreş, İskenderiyye; konsoloslukları: Edirne, Hanya, Selânik, Yaş, Kalas, Beytü'l-Lahm, Yâfa, Erzurum; viskonsüllüğü Çanakkale.

1890'da başkonsolosluklar: Istanbul, Selânik, Hanya, İzmir, Trabzon, Erzurum, Beyrût, Kudüs, Kaahire, Konsolosluklar: Edirne, Prizrin, Yanya, Samsun, Haleb, Mûsul, Bağdâd, Cidde, Port Saîd. Viskonsüllükler: Tekirdağ, İşkodra, Kavala, Gelibolu, Yenişehir, Manastır, Resmo, Kandiye, Çanakkale, Adana, Bursa, Giresun, Sinop, Midilli, Rodos, Saydâ, Tarâbulusşâm, Yâfa, Akkâ, Lâzıkıyye, İskenderiyye, Dümyât, Asyût, Tantâ, Uksûr.

1912'de Rusya'nın Türkiye'de 11 başkonsolosu(Istanbul, Yanya, Hanya, Selânik, Üsküb, İzmir, Erzurum, Beyrût, Bağdâd, Kudüs, Kaahire), 11 konsolosu(Manastır, Mitroviçe, Trabzon, Bitlis, Konya, Haleb, Şâm, Cidde, Basra, İskenderiyye, Port Saîd), 27 viskonsülü, 17 şehirde de konsolosluk ajanı bulunuyordu.

Venedik Balyosları

Modern diplomasinin menşei Venedik Cumhûriyeti'ndedir. Yabancı devletlere ilk mukıym(Fr.résident) elçileri bu devlet atamıştır. Venedik büyükelçilerine İtalyanca'da "bailo" denmektedir, Osmanlılar "balyos" demişlerdir(Lat.bailus, Yun.baiulos). İlk devamlı Venedik elçisi, Istanbul'un Fethi'nden hemen sonra Fâtih Sultân Mehmed'e îtimâd-nâmesini verdi. Son büyükelçi, 31.1.1797'de Üçüncü Selîm'e îtimâd-nâmesini sundu ve az sonra, Venedik Cumhûriyeti, târîhe karıştı(17.10.1797). Venedik'in 1408, 1413(Francesco Foscari), 1421, 1451 gibi yıllarda Osmanlı'ya gönderdiği temsilciler, fevkalâde ve geçici büyükelçiler olup, ikaamet sefîrleri değildir. İçlerinde Venedik doç'luğuna(cumhur başkanlığı) kadar yükselmiş isimler bulunan Venedik'in Istanbul balyos'ları ve atanma târihleri aşağıdadır:

Bartolommeo Marcello 1.1454, Tommaso Malipieri(orta elçi) 1478, Giovanni Dario(maslahatgüzâr), 1479, Pietro Vettore 1479, Melchior Trevisano 1479, Antonio

Vetturini 1481, Domenico Bolani 1483, Giovanni Dario 1484, Antonio Ferra 1487, Girolamo Marcello 1491, Domenico Trevisano 1492, Andrea Gritti 1497, Andrea Zancani 1498, Alvise Manenti 1499, Zacharia Freschi 1502, Alvise Sagundino 1503, Andrea Gritti(2) 1504, Antonio Guistiniani 1513, Bartolommeo Contarini 1517, Luigi Mocenigo 1520, Marco Memmo 1521, Pietro Bragadino 1526, Pietro Zeno 1526, Tommaso Mocenigo 1530, Francesco Barbaro(orta elçi) 1534, Daniele di Federici 1535, Tommaso Mocenigo(2) 1536, Prens Orsini 1537, Lorenzo Gritti 1538, Pietro Zeno(2) 1539, Tommaso Contarini 1539, Canale 1539, Luigi Bodoaro 1540, Bernardo di Navagiero 1549, Bernardo Travisano 1554, Antonio Barbarigo 1556, Marino de Cavali 1559, Andrea Dandolo 1562, Daniele Barbarigo 1564, Bonrizzo(masl.) 1564, Cavalli 1567, Giacomo Ragazzoni 1571, Marcantonio Barbaro 1572, Andrea Badoero 1573 Costantino Garzoni 1573, Antonio Tiepolo 1573, Alvise Mocenigo 1573, Giacomo Soranzo 1575, Antonio Barbaro 1576, Giovanni Correro 1578, Paolo Contarini 1580, Giacomo Soranzo 1582, Maffeo Venier 1582, Giacomo Soranzo(2) 1584, Francesco Morosini 1585, Lorenzo Bernardo 1587, Giovanni Moro 1590, Matteo Zani 1591, Girolamo Lipomani 1591, Marco Veniero 1593, Leonardo Donado 1595, Capello 1596, Vincenzo Gradenigo 1597, Agostino Nani 1600, Francesco Contarini 1603, Giovanni Mocenigo 1604, Ottaviano Bono 1604, Simeone Contarini 1609, Cristoforo Valiero 1612, Almoro Nani 1615, Giorgio Guistiniani 1620, Simeone Contarini(2) 1624, Sebastiano Veniero 1627, Giovanni Capello 1630, Pietro Foscarini 1633, Alvise Contarini 1637, Pietro Foscarini(masl.) 1640, Girolamo Trivisano 1641, Angelo Alessandri 1642(masl.), Giovanni Soranzo 1644, Alvise Contarini (2) 1648, Giovanni Battista Bollarino (masl.) 1648, Giovanni Cappello 1653, G.B. Bollarino (2) (masl.) 1653 Andreas Holz 1654, Cavalli(masl.) 1666, Giovanni Battista Padavino(masl.) 1666, Giralomo Giavarino(masl.) 1667, Grillo (masl.) 1668, Luigi Morini (orta elçi) 1668, Aloise Molino 1670, Giacomo Quirini 1671, Giovanni Morosini 1675, Pietro Quirano 1679, Giovanni Battista Donado 1681, Capello(2) 1684, Tommaso Tarsia(masl.) 1684, Lorenzo Soranzo 1699(orta elçi), Ascanio Guistiniani(orta elçi), 1700, Alvise Mocenigo 1703, Andrea Memmo 1712, Carlo Ruzzini(orta elçi) 1718, Giovanni Emmo 1720, Francesco Gritti 1723, Daniele Dolfino 1726, Camillo 1728, Angelo Emmo(orta elçi) 1730, Simeone Contarini 1733, Niccolo Erizzo 1739(orta elçi) Giovanni Donato 1742, Francesco Veniero 1745, Andrea de Lezze 1748, Antonio Diedo 1751, Antonio Donato 1754, Francesco Foscari 1757, Fietro Correro 1761, Antonio Ruzzini 1764, Paolo Reniero 1770, Bartolommeo Gradenigo 1774, Andrea Memmo 1778, Agostino Garzoni 1781, Gerolamo Zuliani 1785, Niccolo Foscarini (orta elçi) 1789, Ferigo Foscari 1792, Francesco Vendramino 1796-1797.

Avusturya-Macaristan Büyükelçileri

Nasıl Venedik büyükelçilerine "balyos" denmişse, XIX. asır ortalarına kadar Viyana'nın Istanbul'a yolladığı büyükelçilere de "internonce" denmiştir. 11.8.1804'e kadar Almanya imparatorluğu olan ve taht şehri Viyana(Osm.Beç) bulunan ve aslen

Avusturya(Osm.Nemçe) arşidukaları olan Habsburg imparatorları, bu târihte sâdece "Avusturya imparatoru" sanını almışlar, devlet 21.12.1867'den 1918 kasımında yıkılıncaya kadar da Avusturya-Macaristan çifte monarşisi(imparatorluk-krallık) olmuştur. Klasik dönemde Osmanlı devletinin, İmparator'un büyükelçisine bütün büyükelçiler arasında protokolde 1. sırayı verdiğini biliyoruz. Son bir asırda Avusturya-Macaristân'ın Istanbul büyükelçileri şunlardır:

1) Graf(Kont) von Lutzow 1820 - 1823 = 3
2) Baron von Ottenfels-Gschwind 1823 - 1836 = 13
3) Graf von Sturmer 1836 - 1851 = 15
4) Graf von Rechberg-Rorthenlöwen 9.6.1851 - 15.6.1853 = 2, 0, 6
5) Baron von Bruck 15.6.1853 - 22.2.1855 = 1, 8, 7
6) Baron von Koller 22.2.1855 - 20.12.1855 = 0, 9, 26
7) Mareşal Baron von Prokesch-Osten 20.12.1855 - 1873 = 18
8) Graf von Ludolf 1873 - 1874 = 1
9) Graf von Zichy 11.3.1874 - 15.7.1880 = 6, 4, 5
10) Baron von Calice 15.7.1880 - 24.11.1906 = 26, 4, 10
11) Marki Pallavicini 24.11.1906 - 11.11.1918 = 11, 11, 17

1839'da Avusturya'nın Türkiye'de Istanbul,İzmir, Haleb, İskenderiyye, Tarâbulusgarb, Tûnus'da başkonsolosları;Edirne, Belgrad, Bükreş, Kandiye, Kalas, Tekirdağ, Selânik, Travnik, Yaş, Midilli, Rodos, Kütahya, Akkâ'da konsolosları; Hanya, Draç, İşkodra,Gelibolu,Çanakkale,Çeşme,Trabzon, Lefkoşe, Beyrût, Kaahire'de viskonsülleri vardı.

1890'da Avusturya-Macaristân'ın Türkiye'de başkonsolos bulundurduğu şehirler: Istanbul, Selânik, Hanya, Sofya, İzmir, Trabzon, Haleb, Beyrût, Kaahire. Konsolos: Edirne, Yanya, Üsküb, İşkodra, Manastır, Filibe, Vidin, Şâm, Yâfa, Kudüs, Sisam, Tarâbulusgarb, Hartûm, İskenderiyye, Port Saîd. Viskonsül: Avlonya, Draç, Preveze, Prizrin, Serez, Kandiye, Kavala, Dedeağaç, Gelibolu, Kırklareli, Tekirdağ, Resmo, Burgaz, Varna, Çanakkale, Samsun, Çeşme, Aydın, Ayvalık, İskenderun, Bursa, Erzurum, Sinop, Bozcaada, İnebolu, Giresun, Mersin, Rodos, Midilli, Larnaka, Limasol, Lefkoşe, Lâzıkıyye,Tarâbulusşâm,Saydâ, Safed,Taberiyye, Akkâ, Hayfâ, Bâğdâd, Cidde, Bingaazî, Dümyât, Mansûre, Süveyş, Girge, İsmâîliyye, Kene, Kusayr, Uksûr, Asyût, Tanta.

1912'de 7 başkonsolos(Istanbul, Selânik, İşkodra, İzmir, Trabzon, Beyrût, Kaahire), 15 konsolos(Edirne, Hanya, Yanya, Mitroviçe, Manastır, Prizrin, Üsküb, Avlonya, Haleb, Tarâbulusşâm, Kudüs, Bağdâd, İskenderiyye, Port Saîd, Hartûm), 12 viskonsül, 30 konsolosluk ajanı vardı.

Almanya Büyükelçileri

18.1.1871'e kadar Prusya krallığı, 1871-1918 arasında Almanya imparatorluğu olan devlet, 1874'e kadar Istanbul'da orta elçi, 1874-1918 arasında büyükelçi bulundurmuştur:

1) Baron von Miltitz 1820, 2) von Royer 1828, 3) Baron von Martens 1831, 4) Graf von Königsmark 1836, 5) von Coq 1842, 6) Graf von Pourtalès 1850, 7) General

von Wildenbruch 17.2.1852, 8) Graf von der Goltz 2.1859, 9) Graf Blucher von Wahlstatt 3.1862, 10) Graf von Brassier de Saint Simon 12.1862, 11) Graf Kayserlingk-Rautenburg 21.10.1869, 12) von Keudel 9.1872, 13) C.F.von Eichmann 7.1873.

14) Baron von Werther 7.7.1874 - 30.5.1877 = 2, 10, 24

15) Orgeneral Prens Heinrich VII von Reuss-Schleiz-Köstritz 30.5.1877 - 22.10.1878 = 1, 4, 23

16) Graf von Hatzfeldt 22.10.1878 - 15.11.1882 = 4, 0, 24

17) Von Radowitz 15.11.1882 - 1892 = 10

18) Prens von Radolin 1892 - 29.6.1895 = 3

19) Baron von Jeltsch 29.6.1895 - 18.11.1897 = 2, 4, 19

20) Baron Marschall von Bieberstein 18.11.1897 - 8.5.1912 = 14, 5, 20

21) Baron von Wangenheim 8.5.1912 - 1917 = 5

22) Graf von Bernstorff 1917 - 28.11.1918 = 1

1839'da Prusya'nın Istanbul, Bükreş, Kaahire'de başkonsoloslukları; Yaş, Kalas, Selânik, İzmir, Lefkoşe, Haleb, Şâm, Kudüs'de konsolosları, bir çok şehirde viskonsülleri vardı.

1890'da Istanbul, Sofya, İzmir, Beyrût, Kaahire'de başkonsoloslar, Varna, Selânik, Haleb, Kudüs, İskenderiyye, Dümyât, Port Saîd'de konsoloslar; Edirne, Ruscuk, Kavala, Tekirdağ, Kandiye, İskenderun, Antakya, Bursa, Balıkesir, Amasya, Sakız, Tarâbulusşâm, Saydâ, Şâm, Hayfâ, Yâfa, Tûr-ı Sînâ, Tarâbulusgarb, Süveyş, Kene, Uksûr, Mansûre, Asyût, Tantâ, Zekâzîk, Sohâ'da viskonsüller bulunuyordu.

1912'de Almanya'nın Türkiye'de 3 başkonsolosu(Istanbul, Kudüs, Kaahire), 15 konsolosu(Selânik, Hanya, Adana, Mersin, İzmir, Trabzon, Haleb, Şâm, Beyrût, Basra, Bağdâd, Tarâbulusgarb, İskenderiyye, Port Saîd, Süveyş), 14 şehirde viskonsülü, 9 şehirde konsolosluk ajanı mevcuddu.

İtalya Büyükelçileri

Daha önce Sardunya(Piemonte) krallığı olan devlet 17.3.1861'de İtâlya krallığı hâline geldi, bir kaç yıl taht şehrini Torino'dan Floransa'ya götürdükten sonra, Roma'yı Papa'dan alarak bu şehre yerleşti. 28.2.1881'den başlıyarak Istanbul'a büyükelçi yolladı, daha öncekiler orta elçidir: 1) Cerruti 7.1861, 2) Marquis de Bella Caraccioco 6.1862, 3) J.Bertinatti 18.6.1867, 4) Kont W.R.U.Barbolani 8.1869, 5) Senatör Kont Corti 1876(1881'den îtibâren büyükelçi), 6) Baron Galvagna 1886, 7) Baron di Blanc 7.4.1887, 8) C.Ressmann 1892, 9) Kont di Avogardo 1892, 10) T.Catalani 1894, 11) A.Pansa 18.11.1895, 12) Marki di Malaspina 11.9.1901, 13) Prens di Francavilla 6.8.1904, 14) Baron des Planches 2.4.1910, 1911-12 harbinde münâsebetler kesik, 15) Marki Garroni 30.11.1912 - 21.8.1915, 16) Kont Sforza, yüksek komiser 13.11.1918, 17) Maissa, yüksek komiser 14.8.1919, 18) Marki Garroni(2), yüksek komiser, 22.11.1920.

1861'de İtalya, Türkiye'nin Istanbul, Bükreş, Belgrad, İzmir, Beyrût, Trabzon, Tarâbulusgarb, Tûnus, İskenderiyye şehirlerinde başkonsolos; Selânik, Kalas, İbrâil, İşkodra, Kaahire'de konsolos, bir çok şehirde viskonsül bulunduruyordu.

1890'da Türkiye'deki İtalya başkonsoloslukları bulunan şehirler: Istanbul, Sofya, İzmir, Beyrût, Kaahire. Konsolosluk: Hanya, Preveze, Selânik, İşkodra, Trabzon, Sisam, Kudüs, Haleb, İskenderiyye, Port Saîd, Tarâbulusgarb. Viskonsüllük: Edirne, Leş, Kavala, Kandiye, Yanya, Sofya, Filibe, Burgaz, Varna, Ziştovi, Lim Palanka, Nalçık, Enez, Gelibolu, Serez, Resmo, Tekirdağ, Valona, Bursa, Antalya, Ayvalık, Aydın, İskenderun, Ankara, İnebolu, Manisa, Erzurum, Çanakkale, Bozcaada, Tarsus, Samsun, Midilli, Sakız, Şâm, Hums, Lâzıkıyye, Akkâ, Yâfa, Kudüs, Mûsul, Bağdâd, Cidde, Tarâbulusşâm, Muhâ, Bingaazî, Missurâta, Hartûm, Asyût, Dümyât, Esne, Girne, Kene, Uksûr, İsmâîliyye, Mansûre, Minye, Süveyş, Tantâ, Zekâzîg.

1910'da İtalya'nın Türkiye'de 7 başkonsolosluğu(Istanbul, İşkodra, İzmir, Beyrût, Kaahire, İskenderiyye, Tarâbulusgarb), 14 konsolosluğu(Yanya, Manastır, Selânik, Üsküb, Hanya, Trabzon, Haleb, Şâm, Kudüs, Bağdâd, Hudeyde, Bingaazî, Port Saîd, Hartûm), 6 viskonsüllüğü(Edirne, Draç, Prizrin, Avlonya, Sisam, Derne), 56 konsolosluk ajanı vardı.

Hudâdâd Hân 1834'te İran'ın İstanbul büyükelçisi atandı.

İran Büyükelçileri

1) Mîrzâ Câ'fer Hân(-1853), 2) Hacı Mîrzâ Ahmed Hân(orta elçi 24.3.1853-2.1859 = 6), 3) Mîrzâ Muhammed Hüseyn Hân(2.1859 - 17.5.1873 = 14, 3), 4) Müşîr Hacı Muhsin Hân(17.5.1873 - 1891 = 18), 5) Mîrzâ Esedullâh Hân(1891 - 28.8.1894 = 3), 6) Şehzâde Müşîr Mîrzâ Mahmûd Hân Kaçar(28.8.1894 - 9.12.1901 = 7, 3, 12), 7) Şehzâde Müşîr Mîrzâ Rızâ Hân Kaçar(9.12.1901 - 28.8.1911 = 9, 8, 20), 8) Şehzâde Müşir Mîrzâ Mahmûd Hân Kaçar(2) (28.8.1911 - 17.2.1924 = 12, 5, 20 = 19, 9, 2).

İran'ın 1850'de yalnız Istanbul ve Trabzon'da 2 konsolosluğu vardı. 1861'de Istanbul, Bağdâd, İskenderiyye'de başkonsoloslukları, Erzurum, Trabzon, İzmir, Şâm, Cidde, Kaahire, Süveyş'te konsoloslukları ve bir çok şehirde viskonsüllükleri bulunuyordu. 1912'de Türkiye'deki İran başkonsolosluğu bulunan şehirler: Istanbul, İzmir, Adana, Erzurum, Van, Beyrût, Şâm, Bağdâd, Basra, Kaahire; konsolosluklar: Çanakkale, Samsun, Bâyezîd, Haleb, Kerbelâ, Kudüs, İskenderiyye; viskonsüllükler: Edirne, Selânik, İskenderun, Yâfa, Port Saîd, Tantâ; kançılarlıklar: Dedeağaç, Tekirdağ, Midilli, Asyût, Kena, Uksûr, Mansûre, Benî Süeyf.

Birleşik Amerika Orta ve Büyük Elçileri

Birleşik Amerika, Istanbul'a 1820'de mukıym orta elçi gönderdi, o târihte Düvel-i Muazzama arasında değildi. 1.1.1909'dan îtibâren iki devlet, büyükelçi teâtîsine başladılar, daha öncekilerin hepsi orta elçidir: 1) Bradish 1820, 2) C.Hodgson 1836, 3)

Amiral David Porter 1838, 4) Karr 1843, 5) G.-P.Marsh 5.3.1850, 6) C.Spence 2.1854, 7) J.Williams 5.1858, 8) H.-E.-J.Morris 8.6.1861, 9) W.Mac Veagh 1871, 10) G.Boker 3.11.1871, 11) H.Maynard 12.5.1875, 12) General J.Longstreet 5.1880, 13) General Lew Wallace(ünlü romancı) 7.1881, 14) Samuell Cox 7.1885, 15) R.Strauss 10.1887, 16) S.Hirsch 16.5.1889, 17) A.W.Terrell 1.6.1893, 18) J.B.Angel 3.9.1897, 19) O.S.Strauss 5.10.1898, 20) John G.A.Leischman 6.3.1901, 21) O.S.Strauss(2) 4.10.1909, 22) Henry Morgenthau 1913 23.4.1917, 23) Amiral M.L.Bristol 12.8.1919 - 12.10.1927.

21 numaradaki Morgenthau, Almanya'da doğmuş, Mûsevî dînini muhâfaza eden bir Yahûdî ve Istanbul'da bu dindeki tek büyükelçi, müthiş Türk ve Alman düşmanı idi, çok tarafgîrâne yazılmış hâtırâtı vardır.

1839'da Amerika'nın Türk imparatorluğunda şu konsoloslukları vardı: Istanbul, Hanya, Kandiye, Selânik, Patmos, Bursa, İzmir, İstanköy, Lefkoşe, Haleb, Beyrût, Şâm, Saydâ, İskenderiyye, Tarâbulusgarb, Tûnus.

1890'da Kaahire ve Istanbul'da başkonsolos, İzmir, Sıvas, Beyrût, Kudüs ve Bağdâd'da konsolos; Selânik, İskenderun, Samsun, Trabzon, Çanakkale, Mersin, Midilli, Haleb, Şâm, Hayfâ, Yâfa, İskenderiyye, Port Saîd, Süveyş, Asyût, Asvân, Benî Süeyf, Mansûre, Uksûr, Sohâg'da viskonsül bulunduruyordu.

1912'de 4 şehirde başkonsolos(Istanbul, İzmir, Beyrût, Kaahire), 12 şehirde konsolos(Selânik, Sıvas, Harput, Mersin, Trabzon, Haleb, Kudüs, Bağdâd, Tarâbulusgarb, İskenderiyye, Port Saîd, Süveyş), 17 şehirde kançılar bulunuyordu.

İspanya Orta Elçileri

1) Perez 1829, 2) Don Villalba 1829, 3) Don Vial 1829, 4) Don Cordova 1841, 5) Don Souza 1848, 6) Don Nebiet 5.7.1852, 7) Lorente 1853, 8) Don Riquelme 7.12.1853, 9) Don Bravo 1854, 10) Don Souza (2) 1854, 11) Don Colleo y Quesada 1856, 12) Don Souza (3) 1857, 13) J.T. Comyn 6.1862, 14) E.Sancho 10.3.1863, 15) R.Jabet 1865, 16) Kont Xiguerza 1867, 17) Don M.Azara 1872, 18) Don G. Crespo 1872, 19) Don A. Conte 28.1.1873, 20) Marki Mantilla de los Rio 10.1878, 21) Kont Fascon 14.6.1881, 22) Don G. Crespo (2) 28.7.1886, 23) Marki Bendana 1889, 24) A. Ruata 1890, 25) Marki Fornari 1894, 26) Don Villa Urrutia 6.7.1896, 27) Marki Camposagrado 28.2.1898, 28) Marki de Nantouillet 9.4.1909, 29) Don Ory 30.3.1913, 30) Don Arroyo 15.6.1914, 31) Don Servertyvest 1.2.1919.

1839'da İspanya'nın Istanbul ve Tarâbulusgarb'de başkonsolosu, Haleb ve İskenderiyye'de konsolosu vardı. 1890'da Istanbul ve Kaahire'de başkonsolos, Selânik, Haleb, Beyrût, Kudüs, Sisam, İskenderiyye'de konsolos, şu şehirlerde viskonsül bulunduruyordu: Edirne, Gelibolu, Kavala, Manastır, Varna, Tekirdağ, İzmir, Trabzon, Antakya, İskenderun, Çanakkale, Rodos, Sakız, Lâzıkıyye, Tarâbulusşâm, Yâfa, Akkâ, Cidde, Saydâ, Tarâbulusgarb, Bingaazî, Port Saîd, Süveyş, Dümyât, İsmâîliyye, Mansûre.

1912'de İspanya'nın Türkiye'nin 3 şehrinde başkonsolosu (Istanbul, Kaahire, İskenderiyye), 8 şehrinde konsolosu (Selânik, İzmir, Sisam, Haleb, Beyrût, Kudüs, Bağdâd, Port Saîd), 17 şehrinde viskonsülü, 19 şehrinde kançıları mevcuddu.

Holanda Elçileri

Holanda'nın ilk Istanbul büyükelçileri: 1) Cornelis Haga 1612 - 1639 = 27, 2) Henric Cops 1639 - 1647 = 8, 3) Levinus Warner 1647 - 1665 = 18, 4) Justinus Colyer 1665 - 1682 = 17, 5) oğlu Kont Jacobus Colyer 1682 - 1726 = 44, 6) Cornelis Clakoen 1726 1744 = 18 olup no.2, 3, 4, görevleri başlarında Istanbul'da öldüler. Bu Holanda'nın büyük devlet olduğu dönemdir.

Holanda'nın son Istanbul orta elçileri: A.W. van Tets van Goudriaan 3.6.1884, O.D. van der Staal van Piershil 7.5.1894, W.F.H. van Weckherlin 13.11.1900, J.C. van Eys 1903, Kont van Bylandt 15.12.1904, P.J.F. van der Does de Willebois 22.5.1908, P.Ch. van Lennep 6.2.1909, W.B.R. van Welderen Baron Rengers 1919.

1912'de Holanda'nın Türkiye'deki başkonsoloslukları: Istanbul, İzmir, Sofya, Kaahire; konsolosluklar: Beyrût, Cidde, Selânik, Trabzon, Tarâbulusgarb, Varna, Kandiye, İskenderiyye, Port Saîd; viskonsüllükleri: Haleb, İskenderun, Hayfâ, Akkâ, Şâm, Çanakkale, Yâfa, Kudüs, Lâzıkıyye, Midilli, Rodos, Tarsus, Mersin, Burgaz, Sisam, Süveyş, Tarâbulusşâm.

1908'de Dîğer Devletler

Belçika: 1908'de Istanbul'da orta elçi ile temsîl ediliyordu. Istanbul, İzmir, Sofya, Kaahire'de başkonsolos; Haleb, Edirne, Bağdâd, Beyrût, Cidde, Rodos, Selânik, Tarâbulusgarb, Varna, Burgaz, Filibe, Ruscuk, Kandiye, İskenderiyye, Port Saîd'de konsolos; İskenderun, Bursa, Şâm, Çanakkale, Hayfâ, Hudeyde, Yâfa, Konya, Mersin, Midilli, Samsun, Sisam, Tarâbulusşâm'da viskonsül; Uksûr, Süveyş, Mansûre'de kançılar bulunduruyordu.

İsveç: 1908'de orta elçi ile temsîl ediliyordu. Istanbul, Sofya, Kaahire'de başkonsolos; Bağdâd, Kudüs, İzmir, Tarâbulusgarb'de konsolos; İskenderun, Beyrût, Çanakkale, Gelibolu, Midilli, Selânik, İskenderiyye'de viskonsül bulunduruyordu.

Norveç: 1908'de orta elçi ile temsîl ediliyordu. Istanbul, Sofya, İskenderiyye'de başkonsolos; Bağdâd, Kudüs, İzmir, Tarâbulusgarb, Varna, Kaahire'de konsolos; Bursa, Selânik, Çanakkale, Burgaz, Port Saîd'de viskonsül bulunduruyordu.

Danimarka: 1908'de orta elçi ile temsîl ediliyordu. Istanbul ve Kaahire'de başkonsolos; Beyrût, İzmir, İskenderiyye'de konsolos; Çanakkale, Rodos, Selânik, Trabzon, Tarâbulusşâm, Scalanuova, Dümyât, Port Saîd, Süveyş'te viskonsül bulunduruyordu.

Portekiz: 1908'de maslahatgüzâr ile temsîl ediliyordu. Istanbul, Sofya, Kaahire'de başkonsolos; Haleb, Beyrût, İzmir, Tarâbulusgarb, İskenderiyye'de konsolos;

İskenderun, Şâm, Yâfa, Mersin, Tekirdağ, Saydâ, Selânik, Tarâbulusşâm, Delikli, Varna, Port Saîd, Süveyş, Zekâzîg'de viskonsül; Dümyât, Girge, Minye, Mansûre'de kançılar bulunduruyordu.

Yunanistan: 1908'de orta elçi ile temsîl ediliyordu. Istanbul, Beyrût, Yanya, Selânik, İzmir, Sofya, Filibe, Kaahire, İskenderiyye'de başkonsolos; Edirne, Ergeri, Berat, Sakız, Kudüs, Manastır, Preveze, Rodos, İşkodra, Serez, Trabzon, Üsküb, Avlonya, Varna, Sisam, Port Saîd, Tantâ'da konsolos; Antalya, Ayvalık, Bursa, Kavala, Mersin, Midilli, Burgaz, Ruscuk'da viskonsül; Balçık, Ziştovi, Vidin, Tatarpazarcığı, Stanimaka'da kançılar bulunduruyordu.

Romanya: 1908'de orta elçi ile temsîl ediliyordu. Istanbul, Selânik, İzmir, Sofya, Ruscuk, Kaahire'de başkonsolos; Yanya ve Manastır'da konsolos bulunduruyordu.

Sırbistân: 1908'de orta elçi ile temsîl ediliyordu. Istanbul, Sofya, İskenderiyye'de başkonsolos; Bağdâd, Kudüs, İzmir, Tarâbulusgarb, Varna, Kaahire'de konsolos; Bursa, Selânik, Çanakkale, Burgaz, Port Saîd'e viskonsül bulunduruyordu.

Karadağ: 1908'de maslahatgüzâr ile temsîl ediliyordu. İşkodra ve İskenderiyye'de konsolosları, Sofya'da başkonsolosu vardı.

Meşrûtıyet'te (1908'den sonra) Arjantin, Istanbul'da başkonsolosluk, Beyrût'ta viskonsüllük; Bolivya, Kudüs'de konsolosluk; Guatemala, Kudüs'te konsolosluk; Meksika, İskenderiyye'de başkonsolosluk; İsviçre, İskenderiyye'de ajans; Polonya, İstanbul'da orta elçilik açtılar.

VII

İÇ İŞLERİ

Sadâret Kethudâları

"Kethudây-ı sadr-ı â'lî" ve basit şekilde "sadâret kethudâsı", sadrâzam'ın dâiresinin başı olan ve her vezîrin bulundurduğu şahsî kethudâsı değildir. Sadrâzam'ın en yakın yardımcısıdır ki, bilhassa sadrâzamın imparatorluğun iç işleriyle meşgul muâvini, bir çeşit klasik dönemin iç işleri bakanı, dâhıliye nâzırı ve Dîvân-ı Hümâyûn (hükûmet, bakanlar kurulu) üyesi nâzırdır. Protokolde, nişâncı'dan ve başdefterdâr'dan sonra, reîsülküttâb'dan öncedir. Giderek nişâncı ve defterdâr'ın da üzerine çıktı. 1718'de büyük ehemmiyet kazanarak Dîvân üyesi oldu. Bu sûretle ilk asırlarda her vezîrin ve sadrâzamın dâire yöneticisi olan kethudâsı, sadrâzamın bir husûsî kethudâsı, bir de bakanlar kurulundaki kethudâsı hâline gelip ikincisi iç işleri bakanı hâline geldi. Fakat eyâlet vâlîleri, sadâret kethudâsına değil, doğrudan sadrâzama bağlı idiler. Zîrâ eyâletlerinde, pâdişâhın temsilcisi idiler ve sadrâzam da pâdişâhın vekîl-i mutlakı idi ve vekîlin vekîline bağlanmaları mümkin değildi. Ancak sadrâzam, eyâlet vâlîleri ile işlerini, sadâret kethudâsı ile yürütmeye başladı. Sadrâzam ayni zamanda Istanbul vâlîsi de olduğu için, Istanbul'da yüksek mülkî yöneticilik de sadâret kethudâsının eline geçti. Bu oluşum, klasik Osmanlı döneminin, yânî 1826'dan öncesinin son bir asrı içinde cereyân etti. Bir çok

eyâlet vâlîsi vezîr pâyesinde iken, kethudâlar beylerbeyi pâyesinde idiler. Pek çok kethudâ sonradan sadrâzam oldu. Kethudâlıktan def'aten sadârete geçenler de oldu. Zâten vezîr, sultân, vâlide kethudâlıkları Osmanlı düzeninde mühim ve istikbâli açık makamlardı ve pek çok vezîr, vezîr ve sultân kethudâlığından yetişti. Sadrâzam dâiresini idâre eden vezâret-i 'uzmâ kethudâları arasında XV. asır sonunda Dâvûd Paşa kethudâsı Aydın Ağa, XVI. asrın 2. yarısında Kara Ahmed Paşa kethudâsı Husrev Bey, Semiz 'Alî Paşa kethudâsı Ferah Bey, Sokollu Mehmed Paşa kethudâsı Yahyâ Ağa, Koca Sinân Paşa kethudâsı Mustafa Ağa, Özdemiroğlu 'Osmân Paşa kethudâsı Ferhâd Ağa, Siyâvuş Paşa kethudâsı Haydar Ağa ve Mustafa Bey, Yemişçi Hasan Paşa kethudâsı Hüseyn Ağa ve Mustafa Ağa, XVII. asır ortalarında Husrev Paşa kethudâsı Hacı Ayvad Süleymân Ağa, Bayrâm Paşa kethudâsı Köse 'Alî Ağa, Hâfız Paşa kethudâsı Kanlı Mehmed Ağa, Kemânkeş Kara Mustafa Paşa kethudâsı Kara Mehmed Ağa, Semin Mehmed Paşa kethudâsı Hüseyn Ağa, Kara Murâd Paşa kethudâsı İsmâ'îl Ağa ve Mehmed Ağa, Tabanıyassı Mehmed Paşa kethudâsı Dervîş Ağa ve bu Dervîş Paşa'nın kethudâsı 'Alî Ağa, Melek Ahmed Paşa kethudâsı 'Abdü'l-Mü'min Ağa ve Gadde Mehmed Ağa, Hezârpâre Ahmed Paşa kethudâsı İbrâhîm Ağa ve sonradan sadrâzam olan Tarhuncu Ahmed Ağa, İbşîr Paşa kethudâsı Sâlih Ağa, Köprülü Mehmed Paşa kethudâsı Muharrem Ağa, Fâzıl Ahmed Paşa kethudâları Sâlih Ağa, İbrâhîm Efendi, Timur Paşa-zâde 'Osmân Bey, devlet hayâtında da rol oynadılar. Köprülüler devrinde, gerçek bir bakan hâline geldiler. Zîrâ Köprülüler, kubbe vezîrliğini hemen hemen ortadan kaldırdılar ve hükûmet işlerini Saray'dan tamâmen ayırarak Saray'da, Kubbealtı'nda hükûmeti aslâ toplamayıp kendi konaklarında topladılar ve bu şekilde XVII. asrın 2. yarısından îtibâren Paşa Kapısı'na Bâb-ı Âlî denmekle Bâb-ı Âlî teşekkül etti ve bu kelime Osmanlı hükûmetine alem oldu.

Muharrem Ağa 1656, Sâlih Ağa 1661, İbrâhîm Ef., 'Osmân Bey, Çavuşbaşı (Sd.) Sarı Süleymân Ağa 1672, Hasan Ağa 1676 (katli 1679), Çelebî İbrâhîm Ağa 12.1683, Dursun Mehmed Ağa 1686, Şâ'bân Ağa 1687, Çelebî Mehmed Ağa, (Sd.) 'Arabacı 'Alî Ağa, Gümrükcü 'Osmân Ağa 1690, Cizyedâr 'Abdullâh Ağa 1693, Küçük İbrâhîm Ağa 1694, Kapan Çelebîsi Mehmed Ef., Hacı İbrâhîm Ağa, Keresteci Mehmed Ağa, Elmâs Paşa kardeşi Mustafa Ağa 1695, Şehrî Mehmed Ef. 1696, Fazlî Ef., Mehmed Ef. 1697a, Kara 'Osmân Ağa, 'Abdî Ağa 1698a, Kara Mehmed Ağa, Yûsuf Bey (b. Sarı Sül. Pş.),Türk Mehmed Ağa 1701, Arnavud İbrâhîm Ağa 1702, Dellâk 'Alî Ağa 1702, Telhîsî Mehmed Ağa 1702.

Hazînedâr 'Osmân Ağa 1703, Sofu 'Abdurrahmân Ağa 1706, (Sd.) Muhsin-zâde 'Abdullâh Ef. 1708, (Sd.) Kayserili Mehmed Ağa 1710, Tezkireci İbrâhîm Ef. 1710, Enişte 'Alî Ef 1711, Alagöz Ahmed Ağa, Hüseyn Ağa, İbrâhîm Ağa 1715, (Sd.) Karakulak İbrâhîm Ağa 1716, Lipveli Ahmed Ağa, haftasında İbrâhîm Ef., 'Abdullâh Ef. (2) 1717, Mührdâr Hüseyn Ağa (2) 1717, Kethudâ Mehmed Ağa 27.3.1719 - 1.10.1730 (îdâm) = 11,6,5 (5.1725'de paşa) (Sd. Nevşehirli Dâmâd İbr. Pş.'nın dâmâdı). Bu Mehmed Paşa ile bu görev, gerçek bir iç işleri bakanlığına dönüştü ve 1835'e kadar bu durumunu muhâfaza etti.

Niğdeli 'Alî Ağa 1.10.1730, İbrâhîm Paşa-zâde Mustafa Bey 1731, Kel Ahmed Ağa 9.1731, Yahyâ Ağa 6.1732, Ahmed Ağa 1732b (2. def'a), 'Osmân Hâlisâ Ef. 6.1734, Yeğen Mehmed Ağa 1735, Şerîf Halîl Ef. 7.1737, Şehlâ Ahmed Ağa 12.1737, Pîr Mustafa Ağa 4.1738, Yedekci Mehmed Ağa 1738, Pîr Mustafa Ağa (2) 8.1740, Yedekci Mehmed Ağa (2) 6.1742, Şerîf Ef. (2) 4.1743, Yeğen Mustafa Ef. 6.1745, Tiryâkî Mehmed Ef. 7.1746, sadrâzam olunca Sa'îd Ef. 8.1746, Seyyid 'Abdülganî Ağa 3.1747, Yedekci Yeğeni 'Alî Ağa 8.1747, Hacı Yûsuf Ef. 11.1748, 'Abdülganî Ağa (2) 2.1749, Kethudâ Nevşehirli Mehmed Paşa dâmâdı Divitdâr Mehmed Bey 16.9.1749, sadrâzam olunca Sa'îd Ef. (2) 3.1.1750, Uzun İbrâhîm Bey 3.1750, Memiş Ef. 7.1750, Nazîf Ef. 3.1751, 'İzzet Paşa dâmâdı Mustafa Bey 11.1752, 'Abdullâh Ef. 2.1754, Dürzî Hüseyn Ağa 10.1754, Velî Ef. 12.1754, Yeğen Mehmed Ef. 5.1755, (Sd.) Hamza Hâmid Ef. 6.1755, Sa'îd Ef. (3) 8.1755, sadrâzam olunca Ahmed Kâmil Ef. 10.1755, Mehmed Emîn-zâde Hüseyn Ağa 12.1755, Yûsuf Ef. 2.1757.

Dervîş Mustafa Ef. 1757, Ebû-Bekr Râsim Ef. 6.1757, Ahıskalı Mehmed Ağa 11.1757, Hamza Hâmid Ef. (2) 6.1758, Subhî-zâde 'Abdullâh Ef. 4.1759, Hamza Hâmid Ef. (3) 8.1760, Kâşif Ef. 8.1761, Recâî Ef. 12.1763, Ahmed 'İzzet Ef. 12.1764, Kâşif Ef. (2) 4.1765, Hamâmî-zâde 'Ömer Ef. 11.1767, Evliyâ Ahmed Ağa 2.1769, İbrâhîm Paşa-zâde Mustafa Bey 8.1769, Resmî Ahmed Ef. 11.1769, İbrâhîm Hıfzî Ef. 1.1770, 'İzzet Ef. (2) 12.1770, Resmî Ahmed Ef. (2) 3.1771.

Recâî Ef. (2) 6.1774, Dervîş Mehmed Ef. 4.1775, sd. olunca İbrâhîm Ef. (2) 7.1775, Nazîf İbrâhîm Ef. 1.1776, (Sd.) Dârendeli Mehmed Ağa 2.1776, İbrâhîm Ef. (2) 1.1777, Süleymân Feyzî Ef. 4.1777, Serdârlar Kâtibi Mustafa Ef. 9.1778, Hacı Mustafa Ef. 6.1779, (Sd.) Halîl Hamîd Ef. 10.1779, Lâleli Mustafa Ef. 6.1781, Â'tıf-zâde 'Ömer Ef. 2.1782, Halîl Hamîd Ef. (2) 8.1782, sd. olunca Sa'îd Mustafa Ef. 12.1782, Hayrî Ef. 10.1783, Dâmâd Ahmed Nazîf Ef. 5.1785, Hacı 'Abdî Ef. 9.1785, Süleymân Ef. 1.1786, Hayrî Ef. (2) 6.1786, Hasan Ef. 6.1787, Doğramacı-zâde 'Abdullâh Ef. 11.1787.

Feyzullâh Ef. 1789, Hakkı Bey 12.1790, Reşîd Ef. 4.1791, Hacı İbrâhîm Ef. 9.1792, Hakkı Bey (2) 3.1793, Hacı Ebû-Bekr Ağa 10.1793, Şerîf Ef. 12.1794, 'Abdullâh Birrî Ef. 5.1795, Şerîf Ef. (2) 11.1795, İbrâhîm Nesîm Ef. 8.1798, Moralı 'Osmân Ef. 4.1799, Sâ'dullâh Ef. 11.1880, 'Osmân Ef. (2) 8.1801, Â'tıf Ef. 4.1802, 'Osmân Ef. (3) 6.1803, Nesîm Ef. (2), Refîq Ef. 9.1806.

İmâm Mustafa Ef. 7.1807, Refîq Ef. 1808 (2), Reşîd Ef. (2) 12.1808, Küçük Râşid Ef. 1.1809, Sâlih Cânib Ef. 6.1809, Çavuş-zâde Mehmed Emîn Ef. 1.1810, Seyyid Ahmed Bey 3.1810, Yûsuf Âgâh Ef. 7.1810, (Sd.) Gaalib Ef. 12.1810, Zeynü'l-Â'bidîn BEy 1.1814, Mazhar Ef. 3.1815, Erîb Ahmed Ef. 9.1816, Yûsuf Âgâh Ef. (2) 7.1818, 'Abdülkaadir Ef. 1819, Hacı Sa'îd Ef. 9.1820, Cânib Ef. (2) 2.1821, Erîb Ef. 4.1821, Sa'îd Ef. (2) 10.1821, Süleymân Ef. 6.1822, Sâdık Ef. 1824a, Ahmed Hulûsî Ef. 5.1826, Sa'îd Ef. (3) 1828a, Tâhir Ef. 1828a, 'Alî Necîb Bey 4.1829, Hâdî Mehmed Ef. 1830b, Mehmed Pertev Ef. 12.1830.

Dâhıliye Nâzırları

Mehmed Pertev Ef.'ye İkinci Mahmûd, vezâret vererek, görevinin adını "umûr-ı mülkiyye nâzırı" olarak değiştirdi. Halefi Â'kif Paşa'nın unvânı da "umûr-ı dâhıliyye nâzırı" olarak değiştirildi. Bu sûretle sadâret kethudâlığı makaamı, modern dâhıliye nezâretine çevrilmiş oldu. Dâhıliye nâzırları şunlardır:

1) Mehmed Pertev Paşa 9.3.1836 - 12.9.1837 = 1,6,4 (+ sd. kethudâsı 12.1830 - 9.3.1836 = 5,9 = 7,3,4)
2) Â'kif Paşa 12.9.1837 - 30.3.1838 = 0,6,18
3) Raûf Paşa 30.3.1838 - 2.7.1839 = 1,3,3 (sadâret'e ek görev olarak)
   2.7.1839 - 19.3.1869 = 29,8,18: nezâretin ilk lağvı
4) (Sd.) Şirvânî-zâde Rüşdî Paşa 19.3.1869 - 16.1.1871 = 1,9,28
5) Kabzmâl-zâde Mehmed Sa'îd Ef. (1) 16.1.1871 - 7.9.1871 = 0,7,22
   7.9.1871 - 5.2.1877 = 5,4,28: nezâretin 2. lağvı
6) Ahmed Cevdet Paşa 5.2.1877 - 9.11.1877 = 0,8,22
7) (Sd.) Ahmed Hamdî Paşa 9.11.1877 - 11.1.1878 = 0,2,2
8) (Sd.) Küçük Mehmed Sa'îd Paşa 11.1.1878 - 4.2.1878 = 0,0,24
9) Ahmed Vefîq Paşa 4.2.1878 - 18.4.1878 = 0,2,13 (sadâret'e ek görev ol.)
10) Sa'îd Ef. (2) 18.4.1878 - 27.11.1878 = 0,7,9 (=1,1,9)
11) Server Paşa 27.11.1878 - 4.12.1878 = 0,0,7
12) (Sd.) Cenânî-zâde Kadrî Paşa 4.12.1878 - 19.10.1879 = 0,10,16
13) (Sd.) Mahmûd Nedîm Paşa 19.10.1879 - 28.2.1883 = 3,4,10
14) (Sd.) İbrâhîm Edhem Paşa 28.2.1883 - 24.9.1885 = 2,6,24
15) Ahmed Münîr Paşa 24.9.1885 - 4.9.1891 = 5,11,14
16) (Sd.) Halîl Rif'at Paşa 4.9.1891 - 7.11.1895 = 4,2,3
17) Mehmed Memdûh Paşa 7.11.1895 - 4.8.1908 = 12,8,27

Bundan sonraki İkinci Meşrûtiyet'in 10 yılında bu nezâret büyük istikrarsızlık gösterir ve pek çok nâzır gelip gider. Mütâreke'de bu görevde bulunanlar şunlardır:

İsmâ'îl Bey 30.7.1918, 'Alî Fethî (Okyar) Bey 14.10.1918, Mustafa Â'rif Bey 11.11.1918, Kanbur Ahmed 'İzzet Bey (vekâleten) 13.1.1919, Cemâl Bey (Konya vâlîliğinden) 4.3.1919, Mehmed 'Alî Bey 7.4.1919, 'Alî Kemâl Bey 19.5.1919, İbrâhîm Edhem Bey (vekâleten) 29.6.1919, Defter-i Hâkaanî emîni Â'dil Bey 21.7.1919, Dâmâd Çavdaroğlu Mehmed Şerîf Paşa 2.10.1919, Ebû-Bekir Hâzım (Tepeyran) Bey 8.2.1920, Ahmed Reşîd (Rey) Bey 5.4.1920, Reşâd Bey (vekâleten) 26.4.1920, Reşîd Mümtâz Paşa 31.7.1920, (Sd.) Ahmed 'İzzet Paşa 21.10.1920, (Sd.) 'Alî Rızâ Paşa 13.6.1921, (Sd.) Sâlih Hulûsî Paşa (vekâleten) 24.6.1922 - 18.8.1922.

Sadâret Müsteşârlığı

Dâhıliye nezâreti kurulup az sonra ilğâ edilince, sadrâzama, bilhassa iç işlerde yardımcı olmak üzere sadâret müsteşârlığı kuruldu ve 1922 kasımına kadar devâm etti ki başbakanlık müsteşarlığıdır. Sadâret müsteşârı, kabine üyesi ve bir çeşit nâzır olmakla, her türlü hükûmet mes'elesinde bakanlar kurulunda mutlaka bulunup konuşabilmekle berâber, dîğer nâzırlar gibi oy kullanamamaktadır:

1) Mustafa Kânî Bey 4.1838, 2) (Sd.) Sârim Ef. 2.7.1839, 3) Sa'îd Muhibb Ef. 9.1839, 4) Rif'at Bey 8.1840, 5) Â'rif Bey 4.1841, 6) Muhibb Ef. (2) 5.1841, 7) İsm. Zühdî Bey, 8) Sârim Ef. (2) 10.1846, 9) Hacı Edhem Bey 5.1847, 10) (Sd.) Keçeci-zâde Fuâd Ef. 12.1849, 11) Şevket Bey 8.1852, 12) Şekîb Ef. 2.1854, 13) (Sd.) Mahmûd Nedîm Bey 3.1854, 14) Şevket Bey (2) 7.1854, 15) (Sd.) Safvet Ef. 5.1855, 16) Habâb Ef. 9.1858, 17) 'Afîf Bey (Köprülü-zâde) 9.1860, 18) Hakkı Bey 11.1861, 19) Mümtâz Ef. 6.1862, 20) Mahmûd Nedîm Paşa (2) 3.1868, 21) Ferîd Ef. 3.1868, 8.1869-8.1871 arasında tâyin yapılmadı, 22) Kabzmâl-zâde Sa'îd Ef. 8.1871, 23) Nûrî Ef. 10.1871, 24) Refîq Bey 11.1871, 25) (Sd.) Ahmed Vefîq Ef. 1.1872, 26) Safvet Paşa (2) 5.1872, 27) Mehmed Kâmil Paşa 8.1872, 28) Mustafa Nûrî Ef. 11.1872, 29) Hûrşîd Paşa 5.1873, 30) Şefkatî Ef. 10.1873, 31) Ahmed Bey 3.1874, 32) Sa'îd Ef. (2) 10.1875, 33) Refîq Bey (2) 2.1876, 34) Sa'îd Ef. (3) 4.1876, 35) Hûrşîd Paşa (2) 2.1877, 36) Emîn Bey 1.1878, 37) Raûf Bey 3.1878, 38) Hâfız Sa'îd Ef. 12.1878, 39) Mustafa Zihnî Ef. 2.1879, 40) Şefkatî Ef. (2). Tevfîq Bey 1891a.

Çavuşbaşılar

Çavuşbaşı'nı, yeniçeri generallerinden biri olan "başçavuş" ile, hele çavuş kelimesinin XIX. asırda Türk ordusunda aldığı mânâ ile karıştırmamalıdır. Çavuşbaşı, bir çeşit saray nâzırı, mâbeyn müşîri, protokol nâzırı olup, çavuş denen Saray emir subaylarının başı ve kapıcıbaşı denen hunkâr yâverlerinin üzerinde idi. Tezkire-i evvel ve tezkire-i sânî veyâ büyük tezkireci ve küçük tezkireci denen protokol görevlileri, çavuşbaşı'nın muâvinleri idiler. Dîvân-ı Hümâyûn'a âid bütün protokolü düzenlemek ve îcâbında pâdişâh ile irtibatlandırmak ve Saray'ın toplantılarda düzenini muhâfaza etmek görevi çavuşbaşı'nın idi. Bu bakımdan çavuşbaşı'nın büyük Saray görevlileri arasında göstermek ve oradaki listelere almak da mümkindir. "Çavuş", Tr. bir kelimedir. Şöyle bir liste düzenlemek mümkindir (*Sicill*'den aldığımız bu listeyi târihlendirmek, daha dakıyk bir çalışmaya ihtiyaç gösterir):

'Alî Ağa 1553, Mustafa Ağa, Bektaşoğlu Mehmed Ağa 1565b, Hasan Ağa, Behrâm Ağa, Çerkes 'Alî Ağa, Muharrem Ağa, Kırkkiliseli Must. Ağa, Kule Has. Ağa, İbrâhîm Ağa, Meh. Ağa, 4 def'a Çoban Süleymân Ağa, Ketenci 'Ömer Ağa, Manavgatlı 'Ömer Ağa, Kurd İbr. Ağa, Mere Hüseyn Ağa, Çatalcalı Has. Ağa, Mahmûd Ağa, Halıcı-zâde Must. Ağa, 'Acem İbr. Ağa, bir kaç def'a Durak Meh. Ağa, Nûrullâh Ağa 1648, Bosnalı İsmâ'îl Ağa, Ahmed Ağa, Sarı Mahmûd Ağa, Bosnalı Sâlih Ağa, İbr.

Ağa, Maglaylı Mahmûd Ağa, Karabaş 'Alî Ağa, Zü'l-fekaar Ağa, İbr. Ağa, Sarı Sül. Ağa, Kadıköylü Meh. Ağa, Karakulak Ah. Ağa, Çalık Hacı 'Alî Ağa, Sül. Ağa, Yeğen Meh. Ağa, Çalık Ah. Ağa, 2 def'a odun emîni Meh. Ağa, 2 def'a Şehrî Meh. Ağa, Elmâs Paşa birâderi Must. Ağa, 'Abdî Ağa, Kürd İbr. Ağa, Bodur Must. Ağa, Hacı Must. Ağa, Kadı Halîl Ağa, Divrikli İbr. Ağa, Hazînedâr 'Osmân Ağa, Dervîş Ağa 1703, Sarı Ah. Ağa, Yûsuf Bey, 'Osmân Ağa (2), Yahyâ Ef., Şehrî Mehmed Ağa (2), Türk Meh. Ağa, Mengli 'Alî Ağa, Kadı Halîl Ağa (2), Kara Must. Ağa, Salma Meh. Ağa, Kara 'Osm. Ağa, Şehrî 'Alî Ağa, 'Abdurrahmân Ağa, Kırımlı Must. Ağa, Sarı Ah. Ağa (2), İsm. Ağa, Sefer Ağa, Moralı 'Alî Ağa, Şeyhî Meh. Ağa, Berber 'Osm. Ağa, Sultân-zâde Mehmed Bey, bir kaç def'a Lipve'li Ah. Ağa, 2 def'a İzmirli Ah. Ağa, 2 def'a 'Alâiyeli Bekr Ağa, Divrikli-zâde Must. Bey, İsm. Ağa 1726, Vîrânşehirli Ah. Ağa 10.1730, Gümrükcü Ah. Ağa, Kel Ah. Ağa, Süleymân Ağa 1731, 'İvaz Meh. Ağa 1732, 'Alî Ağa 1735, Murtazâ Ağa, Şehlâ Ah. Ağa 1736, Dervîş Meh. Ağa, Sâlih Ağa 1740, Serezli Meh. Ağa 1742, 2 def'a Seyyid 'Abdî Ağa, 2 def'a Yedekci Yeğeni 'Alî Ağa, Mührdâr Must. Ağa, Giridli Must. Ağa, Uzun İbr. Bey, 2 def'a Bosnalı Meh. Ağa, Selîm Ağa, Köse-zâde Must. Bey, 3 def'a 'Abdüllatîf bey 1755, 'Abdurrahmân Ağa 1756, 2 def'a Melek Paşalı 'Alî Ağa, 2 def'a Ahıskalı Meh. Ağa, 2 def'a Mollâcık-zâde 'Alî Ağa, Duhânî 'Abdî Ağa, Kara Meh.-Pş.-z. Mahmûd Bey, Hatîb-z.Ah. Ağa 1759, Fazlî Pş.-z.Must. Bey 1760, (Sd.) Hamza Hâmid Ef., 'İvaz Pş.-z.Halîl Bey, Recâî Ef. 1763, 'İvaz Pş.-z.'Alî Bey, Resmî Ah. Ef., Evliyâ Ah. Ağa, Â'tıf-z.'Ömer Ef. 1768, Yüsrî Ah. Ef., Hacı İbr. Bey, 4 def'a Sül. Rûhî Ağa, Hacı İspir Meh. Ağa, Kesriyeli-z.Bekr Bey, Ebû-Bekr Vahdetî Ef., 'Abdülkerîm Ef., 'Abdüsselâm Ef. 1774, 2 def'a Sa'îd Ef. 1775, Hamza Paşalı Meh. Ağa, (Sd.) Dârendeli Meh. Ağa, 3 def'a Dâmâd Nazîf Ef., 'Abdülbâqî Ağa, Çerkes Meh. Bey, Lâleli Must. Ef., Selîm Sırrî Ef. 1784, 2 def'a Hamdullâh Bey, Bekr Paşa-z.Sül. Bey, Hayrî Ef., Feyzullâh Ef., 2 def'a 'Abd. Pş.-z. Sa'îd Bey 1786, Nû'mân Bey 1787, Genç 'Osmân Ef. 1789, Seyyid Meh. Ağa 1791, 'Osm. Ağa (2), Râşid Ef. 1793, Kocabaş Ah. Ef. 1794, 'Osm. Ağa (3), Enderûnî Must. Ef., Selânikli Must. Bey, 'Abd. Pş.-z.'Ömer Bey, 'İzzet Pş.-z.Sa'îd Bey, Yenişehirli-z.Must. Bey, Moralı 'Osm. Ef., Kastamonulu Â'rif Ef., Sâ'dullâh Ef., 'Osm. Ağa (4) 1803, Â'tıf Ef. 1804, Ebû-Bekr Ağa, Sâ'dullâh Ef. (2), Yeğen İbr. Ağa, Â'rif Ef. (2), Meh. Tahsîn Ef. 1808, Arnavud Memiş Ef., 'Abd. 'İffet Bey, Ebû-Bekr Ağa (2) 1811, 'Abdülkaadir Ef. 1813, Zeynülâ'bidîn Bey, Cânib Sâlih Ef., Erîb Ah. Ef. 1817, Hüsnî Bey, Hacı Hayrullâh Ef. 1821, Sâlih Salâhî Ef., Tâhir Selâm Bey 1823, Hulûsî Ah. Ef. 1825, Hüsnî Bey (2) 1826, Hâdî Ef. 1828b, 'Atâullâh Ef., Sâib Ef., Hacı 'Alî Bey, Nâşid Bey, 'Alî Ef. 1831, Sâlih Ef. 1832, Necîb Meh. Ef. 1833 - 1836.

Çavuşbaşı'nın görevlerini yürütmek için -hükûmet dışı- dîvân-ı de'âvî nezâreti kuruldu. Şu kişiler nâzır oldular: Son çavuşbaşı Meh.Necîb Ef. 1836, Sâib Ef. (2) 7.1839, gene Necîb Ef. 1.1840, Sa'îd Muhibb Ef. 8.1840, Â'rif Bey 4.1841, Mazlûm Bey 11.1843, 'Ömer Cemâl Ef. 9.1852, (Sd.) Ah. Vefîq Ef. 3.1857, Meh.Muhtâr Bey 10.1857, Emîn Ef. 1860b, Tevfîq Bey 1.1862, Zıyâ Bey (ünlü şâir) 8.1863, Â'rif Ef. 6.1864, (Sd.) Mahmûd Nedîm Paşa 7.1867, Mümtâz Ef. 3.1868, Ferîd Ef. 1869 1870.

VIII

MÂLİYE

Başdefterdârlar

Osmanlı'da klasik dönemde mâliye nâzırına kısaca defterdâr veyâ başdefterdâr, veyâ defterdâr-ı şıkk-ı evvel, şıkk-ı evvel defterdârı, muâvinlerine şıkk-ı s̠ânî ve şıkk-ı sâlis̠ defterdârları denmiştir ki Selçuklular'da "müstevfî" denen vezîrin makaamıdır. Istanbul'un Fethi'nden îtibâren bu görevde bulunanlar şunlardır:

1) Detrik Sinân Bey 1453 - 1459 = 6, îdâm edildi. 2) Fenârî-zâde Aḥmed Çelebî 1459 - 1479 = 20, gerçekte 1 ile 2 arasında en az bir başdefterdâr daha olması lâzım. 3) Nûreddîn Ḥamza Leys̠ Çelebî 1479 - 1482 = 2. 4) Feylesûf-zâde Aḥmed Çelebî 1482 - 1485 = 3. 5) Î'sâ Fakıyh 1485 - 1486. 6) Nûreddin Ḥamza Çelebî (2) 1486 - 1493 = 7. 7) Cendereci-zâde Şemseddîn (Muḥyiddîn) Aḥmed Muṣṭafa Çelebî 1493 - 1495 = 2, makaamında öldü. 8) Nûreddîn Ḥamza Çelebî (3) 1495 - 1500a = 5. 9) Aḥmed Çelebî 1500a 1501a = 1. 10) Ḥüseyn Çelebî 1501a - 1502b = 1. 11) Tâcî Bey 1502b - 1503a = 1. 12) Nûreddîn Ḥamza Leys̠ Çelebî (4) 1503a - 1504b = 1 (=15). 13) Cezerî-zâde Koca Kaasim Ṣâfî Çelebî 1504b - ?. 14) Ḥüsâmeddîn Çelebî ? - 1511. 15) (Sd.) Pîrî Meḥmed Çelebî 1511 15.10.1514 = 4. 16) Şemseddîn Şemsî Bey (Paşa) 15.10.1514 - 11.11.1516 = 1,11,27. 17) İskender Çelebî 11.11.1516 - 1517 = 1. 18) Çömlekci-zâde Kemâleddîn Çelebî 1517 - 8.7.1518 = 1. 19) H̠oca-zâde Meḥmed Çelebî (Paşa) 8.7.1518 - 1519 = 1, görevinde öldü. 20) 'Abdülkerîm-zâde 'Abdülvehhâb Çelebî 1519 - 1520 = 1. 21) Cezerî-

zâde Kaasim Çelebî (Paşa) (2) 1520 - 1521 = 1. 22) Ahmed Çelebî b. Sd. Dâmâd Zağanos Meh. Pş. (2) 1521. 23) Mehmed Çelebî 1521 - 1525 = 4. 24) 'Abdüsselâm Çelebî 1525 - 1526 = 1. 25) İskender Çelebî (no. 17'den başka) 1526 - 24.10.1534 = 8, îdâm edildi. 26) Mustafa Çelebî 24.10.1534 - 1536b = 2, istîfâ etti. 27) Merzifonlu Ramazân-zâde Yeşilce Mehmed Çelebî 1536b - 17.9.1537 = 1.. 28) Nâzlı Mahmûd Çelebî (1) 17.9.1537 - 1542 = 5. 29) İbrâhîm Çelebî (Paşa) 1542 - 1544 = 3. 30) Mahmûd Çelebî (2) 1544 - 1546 = 2 (=7), makaamında öldü. 31) Sinân Çelebî (Paşa) 1546 - 1548 = 2. 32) Çivi-zâde 'Abdullâh 'Abdî Çelebî (Şeyhulislâm Meh. Muhyiddîn Ef. kardeşi) 1548 - 23.1.1553 = 5, makaamında öldü. 33) Lutfî Çelebî (Paşa) 23.1.1553 - 1556 = 3. 34) Hasan Çelebî 1556 - 1557 = 1. 35) Muytâb-zâde Ahmed Çelebî (Paşa) 1556 - 1557 = 1. 36) Eğri 'Abdî-zâde Mehmed Bey 1557 - 10.7.1561 = 4, istîfâ etti. 37) Babanakkaaş-zâde Dervîş Çelebî 10.7.1561 1562a = 1. 38) Murâd Çelebî 1562a - 1566b = 4. 39) Ebü'l-Fazl Mehmed Çelebî b. İdrîs-i Bidlîsî 1566b - 1569b = 3, istîfâ etti. 40) Dervîş Çelebî (2) 1569b - 1573 = 4 (=5). 41) Lâ'lî-zâde Mehmed Çelebî 1573 - 1575 = 2. 42) Aydınlı Kara Üveys Çelebî (Paşa) (1) 1575 30.10.1578 = 3. 43) Mehmed Çelebî (2) 30.10.1578 - 1581 = 3 (=5). 44) Üveyş Paşa (2) 1581 - 1582 = 1. 45) Okçu-zâde Mehmed Paşa 1582 - 8.1582. 46) Hacı İbrâhîm Ef. (Paşa) (1) 8.1582 - 1583 = 1. 47) Mahmûd Ef. 1583 22.4.1585 = 2. 48) Husrev Bey 22.4.1585 12.8.1585 = 0,3,20. 49) Burhâneddîn Ef. (Paşa) (1) 12.8.1585 - 31.3.1586 = 0,7,20. 50) Üveys Paşa (3) 31.3.1586 - 7.3.1587 = 0,11,7 (=4,11,7). 51) Ramazân Ef. (Paşa) (50'nin kardeşi) 7.3.1587 29.19.1587 = 0,7,23. 52) Hacı İbrâhîm Ef. (Paşa) (2) 29.10.1587 1.1.1588 = 0,2,3. 53) Ramazân Ef. (Paşa) (2) 1.1.1588 - 27.2.1588 = 0,1,27 (=0,9,20). 54) Mahmûd Ef. (2) 27.2.1588 2.4.1589 = 1,1,3 (=3,1,3) (Beylerbeyi Vak'ası'nda âsîlerce katledildi). 55) Emîr Mehmed Ef. (Paşa) (1) 2.4.1589 - 26.1.1593 = 3,9,24. 56) İbrâhîm Ef. (Paşa) (3) 26.1.1593 - 19.7.1594 = 2,5,13. 57) Nûh Paşa 19.7.1594 - 4.3.1595 = 0,7,16. 58) Baş Hasan Ef. (Paşa) 4.3.1595 - 6.8.1595 = 0,5,3. 59) Emîr Mehmed Ef. (Paşa) (2) 6.8.1595 - 18.11.1595 = 0,3,13 (=4,1,7). 60) Mezbeleturpu Mahmûd Ef. (Paşa) 18.11.1595 - 13.4.1596 = 0,4,25. 61) İbrâhîm Paşa (4) 13.4.1596 - 25.9.1596 = 0,5,12 (=4,0,28). 62) 'Alî Ef. 25.9.1596 - 3.1597 = 0,6. 63) Tophâneli Mahmûd Ef. (Paşa) 3.1597 - 28.8.1597 = 0,5. 64) 'Alî Ef. (2) 28.8.1597 - 9.11.1597 = 0,2,12 (=0,8,12). 65) Mahmûd Ef. (Paşa) (2) 9.11.1597 - 3.9.1598 = 0,9,24. 66) Tezkireci-zâde Mahmûd Paşa 3.9.1598 26.5.1599 = 0,8,23. 67) Burhâneddîn Paşa (2) 26.5.1599 - 29.4.1600 = 0,11,4 (=1,6,24), makaamında öldü. 68) Mahmûd Ef. (Paşa) 29.4.1600 - 1603 = 3. 69) Mûsâ Çelebî-zâde Mehmed Paşa 1603 - 1604 = 1. 70) Hâfız Mahmûd Ef. 1604 - 11.1.1605 = 1. 71) Tophâneli Mahmûd Paşa (4) 11.1.1605 - 6.1606 = 1,5 (=5,7,24) makaamında öldü. 72) Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa 6.1606 - 11.12.1613 = 7,6. 73) Lonka-zâde Mustafa Ef. 11.12.1613 - 1.12.1614 (1) = 0,11,21. 74) 'Abdülbâqî Ef. (Paşa) (1) 1.12.1614 - 22.5.1615 = 0,5,22. 75) Lonka-zâde (2) 22.5.1615 - 6.1617 = 2,1 (=3,0,21). 76) Rizeli Hasan Paşa 6.1617 - 1.1618 = 0,7. 77) Yahnikapan 'Abdülkerîm Ef. (Paşa) (1) 1.1618 - 1619 = 1. 78) Kalavun Yûsuf Paşa 1619-1620 = 1. 79) Rizeli Hasan Paşa (2) 1620 - 17.9.1621 = 1. 80)

'Abdülbâqî Paşa (2) 17.9.1621 - 19.5.1622 = 0, 8, 3. 81) Hasan Paşa (3) 19.5.1622 - 3.4.1624 = 1,10,13 (=3,5,13). 82) 'Abdülbâqî Paşa (3) 3.4.1624 - 8.4.1625 = 1,0,5 (=2,2,0), makaamında öldü. 83) 'Abdülkerîm Paşa (2) 8.4.1625 - 8.1625 = 0,4 (=1,4,0). 84) Manisalı Ebû-Bekr Ef. (Paşa) (1) 8.1625 - 9.1625 = 0,1. 85) 'Ömer Paşa 9.1625 - 3.1626 = 0,6. 86) Ebû-Bekr Paşa 3.1626 - 1.12.1629 = 3,9 (=3,10). 87) Softa Mustafa Paşa 1.12.1629 - 22.3.1632 = 2,3,21, yeniçeriler parçaladı. 88) Hüseyn Ef. 22.3.1632 - 9.1632 = 0,6. 89) Prevezeli Mustafa Paşa 9.1632 - 19.6.1633 = 0,9, îdâm edildi. 90) Mostarlı İbrâhîm Paşa 19.6.1633 - 25.8.1636 = 3,2,6, îdâm edildi. 91) (Sd.) Koca Mevlevî Sofu Mehmed Paşa (1) 25.8.1636 - 31.5.1639 = 2,9,7. 92) Defterdâr-zâde (26'nın torunu) İbrâhîm Paşa 31.5.1639 - 1641 = 2. 93) Mehmed Paşa (2) 1641 - 9.12.1643 = 2. 94) Hacı Kara Hasan Ef. 9.12.1643 - 12.3.1644 = 0,3,4. 95) Mehmed Paşa (3) 12.3.1644 - 1.8.1644 = 0,4,20 (=5,1,27). 96) (Sd.) Boşnak Sâlih Paşa 1.8.1644 - 17.12.1645 = 1,4,16. 97) (Sd.) Kara Mûsâ Paşa 17.12.1645 - 1.1647 = 1,1. 98) (Sd.) Hezâr-pâre Ahmed Paşa 1.1647 - 21.9.1647 = 0,8. 99) Halıcı-zâde Mehmed Paşa b. Must. Pş. (1) 21.9.1647 - 3.1648 = 0,6 (İstanbul'un Halıcıoğlu semti bu âilenin adını taşır). 100) Köse İsmâ'îl Paşa 3.1648 - 15.8.1649 = 1,5. 101) Serhoş İbrâhîm Paşa (98'in kardeşi) 15.8.1649 - 20.6.1650 (1) = 0,10,6. 102) (Sd.) Zurnazen Mustafa Paşa (1) 20.6.1650 - 10.10.1650 = 0,3,20. 103) Divrikli Emîr Mustafa Şerîf Paşa (1) 10.10.1650 - 9.1651 = 0,11. 104) Halıcı-zâde Mehmed Paşa (2) 9.1651 - 14.12.1651 = 0,3. 105) Sarı 'Alî Ef. (Paşa) (1) 14.12.1651 1.2.1652 = 0,1,19, istîfâ etti. 106) İbrâhîm Paşa (2) 1.2.1652 - 22.2.1652 = 0,0,21 (=0,10,27), görevinde öldü. 107) Mustafa Şerîf Paşa (2) 22.2.1652 - 9.8.1652 = 0,5,16 (=1,4,16). 108) Zurnazen Mustafa Paşa (2) 9.8.1652 - 1.4.1653 = 0,7,23 (=0,11,13). 109) Moralı Mustafa Ağa (Paşa) 1.4.1653 - 27.2.1655 = 1,10,12, îdâm edildi. 110) Kılavuz Köse 'Alî Paşa 27.2.1655 - 11.5.1655 = 0,2,12, istîfâ. 111) Sofu Mehmed Paşa 11.5.1655 - 5.12.1655 = 0,6,25, istîfâ. 112) Halıcı-zâde Mehmed Paşa (3) 5.12.1655 - 29.2.1656 = 0,2,25 (0,11,25). 113) Karagöz Mehmed Paşa 29.2.1656 - 5.3.1656 = 0,0,5. 114) Defterdâr-zâde Mehmed Paşa (89'un oğlu) 5.3.1656 - 25.4.1656 = 0,1,21, îdâm edildi. 115) Sarı 'Alî Ef. (Paşa) (2) 25.4.1656 - 23.7.1656 = 0,2,28(=0,4,17). 116) Çağırgan Saçbağı Mehmed Paşa 23.7.1656 - 14.9.1656 = 0,1,22 (Sd. Boynueğri Meh. Pş.'nın kayın-birâderi). 117) Divrikli Hacı Mehmed (Paşa) 14.9.1656 - 2.12.1656 = 0,2,18. 118) Dâmâd Şeytân (Melek) İbrâhîm Paşa (Divrikli) 2.12.1656 - 26.4.1661 = 4,4,25. 119) Darb-hâneci Hacı Hüseyn Paşa 26.4.1661 3.5.1662 = 1,0,7. 120) Cebeci Ahmed Paşa (4.vezîr) 3.5.1662 - 27.8.1675 = 13,3,25. 121) Defterdâr-zâde Hacı Mehmed Muhlis Ef. (Paşa) (105'in oğlu) 27.8.1675 - 15.5.1677 = 1,8,19. 122) Çerkeşli Hacı Celeb Hasan Ef. (Sd. Merzifonlu Kara Must. Pş.'nın akrabâsı) 15.5.1677 - 4.9.1683 = 6,3,20. 123) Manisalı-zâde Mahmûd Ef. 4.9.1683 - 20.12.1683 = 0,3,16, hastalanıp öldü. 124) Divrikli Mehmed Paşa 20.12.1683 - 19.8.1685 = 1,8,0. 125) Kırıcı 'Alî Ef. (Paşa) 19.8.1685 - 7.5.1687 = 1,8,19. 126) Emîr Seyyid Mustafa Paşa 7.5.1687 - 5.10.1687 = 0,4,29, âsîler tarafından öldürüldü. 127) Doğancı Hüseyn Paşa 5.10.1687 - 21.3.1688 = 0,5,8. 128) Ramazân Ef. 21.3.1688 - 6.7.1688 = 0,3,16. 129) Kıtlıkşenliği Fındık Mehmed Ef. (Paşa)

6.7.1688 15.12.1688 = 0,5,10. 130) (Sd.) Dimetokalı Sürmeli 'Alî Ef. (Paşa) 15.12.1688 12.1.1690 = 1,0,28. 131) 'Alâiyeli-zâde Kel Yûsuf Ef. 12.1.1690 - 19.5.1690 = 0,4,8. 132) Kirli İsmâ'îl Ef. (Paşa) (1) 19.5.1690 - 30.8.1691 = 1,3,12. 133) Kılıç-'Alî Paşa 30.8.1691 29.5.1692 = 0,9,0. 134) Cânib Ahmed Ef. (1) 29.5.1692 - 27.3.1693 = 0,9,29. 135) Kalın 'Alî Ef. (Paşa) 27.3.1693 - 4.4.1693 = 0,0,8. 136) Kirli İsmâ'îl Paşa (2) 4.4.1693 - 13.8.1694 = 1,4,9 (=2,7,21). 137) Köse Halîl Ef. (Paşa) (1) 13.8.1694 - 28.3.1695 = 0,7,16 138) Cânib Ef. (2) 28.3.1695 - 17.10.1695 = 0,6,20. 139) Halîl Paşa (2) 17.10.1695 - 5.11.1698 = 3,0,19 (=3,8,5). 140) Sarı Mustafa Ef. (Paşa) (1) 5.11.1698 - 4.9.1700 = 1,9,29. 141) Cânib Ef. (3) 4.9.1700 - 8.2.1701 = 0,5,4 (=1,9,23). 142) Muhsin-zâde Hacı Mehmed Ef. (Paşa) (Sd. 'Abd. Pş.'nın ağabeyi) 8.2.1701 31.12.1702 =1,10,20. 143) Sarı Mustafa Ef. (2) 8.2.1702 - 5.5.1703 = 0,4,5 (=2,4,3). 144) Bakkaal-zâde Sarı Hacı Mehmed Ef. (Paşa) (1) 5.5.1703 - 22.11.1703 = 0,6,18. 145) Firârî Hasan Paşa 22.11.1703 - 29.2.1704 = 0,3,8. 146) Sarı Mehmed Ef. (Paşa) (2) 29.2.1704 - 6.2.1705 = 0,11,6. 147) Davul İsmâ'îl Ef. 6.2.1705 - 13.6.1705 = 0,4,5. 148) Sarı Mehmed Ef. (Paşa) (3) 13.6.1705 - 18.7.1706 = 1,1,5. 149) Seyyid Yahyâ Ef. 18.7.1706 - 12.8.1706 = 0,0,25, istîfâ. 150) Mehmed Ef. (Paşa) 12.8.1706 - 12.2.1708 = 1,6,1. 151) Sarı Mehmed Ef. (Paşa) (4) 12.2.1708 - 10.8.1709 = 1,5,27. 152) Mehmed Ef. (Paşa) (2) 10.8.1709 - 19.1.1712 = 2,5,10. 153) Sarı Mehmed Paşa (5) 19.1.1712 - 22.6.1712 = 0,5,4. 154) Mehmed Ef. (Paşa) 22.6.1712 22.6.1713 = 1,0,0 155) Sarı Mustafa Paşa (3) 22.6.1713 28.1.1714 = 0,7,6 (=2,9,10). 156) Kayserili 'Osmân Ef. (1) 28.1.1714 - 18.8.1714 = 0,6,21. 157) Sarı Mehmed Paşa (6) 18.8.1714 - 13.12.1716 = 2,4,13 (=6,10,13). 158) Mehmed Paşa (4) 13.12.1716 - 19.2.1717 = 0,1,1 (=5,0,12). 159) 'Osmân Ef. (2) 19.2.1717 19.12.1717 = 0,9,28 (=1,4,19). 160) Hacı Mustafa Ef. 19.12.1717 9.5.1719 = 1,4,21. 161) Hacı Türk İbrâhîm Ef. 9.5.1719 - 1729a = 10 yıl, makaamında öldü. 162) (Sd. kaymakaamı) 'İzzet 'Alî Bey (Paşa) (150'nin oğlu) 1729a - 22.5.1732 = 3. 163) Üç'anbârlı Mehmed Ef. 22.5.1732 - 8.9.1732 = 0,3,17, makaamında öldü. 164) Cânibî 'Alî Ef. (1) 8.9.1732 25.3.1733 = 0,6,17. 165) Hacı Boz İbrâhîm Ef. (1) 25.3.1733 12.8.1734 = 1,4,18. 166) Hacı Halîl Ef. (1) 12.8.1734 27.11.1735 = 1,3,16 167) İbrâhîm Ef. (2) 27.11.1735 - 7.1736 = 0,8 (=2,0,18), makaamında öldü. 168) Halîl Ef. (2) 7.1736 - 5.1737 = 0,10 (=2,1,16). 169) Â'tıf Mustafa Ef. (1) 5.1737 - 7.1738 = 1,2. 170) Hacı Yûsuf Ef. (1) 7.1738 18.4.1739 = 0,9. 171) Â'tıf Ef. (2) 18.4.1739 - 26.9.1741 = 2,5,8. 172) Yûsuf Ef. (2) 26.9.1741 - 27.6.1742 = 0,9,1. 173) Â'tıf Ef. (3) 27.6.1742 - 25.7.1742 = 0,0,28 (=3,8,6), makaamında öldü. 174) Cânibî Ef. (2) 25.7.1742 20.4.1743 = 0,8,26 (=1,3,13), makaamında öldü. 175) Hacı Sâ'dullâh Ef. 20.4.1743 20.12.1743 = 0,8,0. 176) Yûsuf Ef. (3) 20.12.1743 26.6.1746 = 2,6,7 (=4,0,8). 177) Mehmed Behcet Ef. (Paşa) (1) 26.6.1746 - 18.8.1749 = 3,1,22. 178) Seyyid Memiş Ef. (165'in yeğeni) (1) 18.8.1749 - 29.7.1750 = 0,11,12 179) Behcet Ef. (Paşa) (2) 29.7.1750 - 11.10.1750 = 0,2,13. 180) Belgradlı Sopasalan Ahmed Kâmil Ef. (Paşa) 11.10.1750 - 30.1.1751 = 0,3,20. 181) Müezzin-zâde Mustafa Halîmî Ef. (Paşa) (1) 30.1.1751 - 29.10.1753 = 2,9,0. 182) (Sd.) Nâilî 'Abdullâh Ef.

29.10.1753 - 18.5.1755 = 1,6,20. 183) Behcet Paşa (3) 18.5.1755 - 22.8.1755 = 0,3,5 (=3,7,10), makaamında öldü. 184) Mustafa Halîmî Paşa (2) 22.8.1755 - 11.11.1755 = 0,2,20. 185) Hacı Ahmed Ef. (Paşa) (1) 11.11.1755 - 20.10.1756 = 0,11,9. 186) Memiş Ef. (2) 20.10.1756 - 31.1.1757 = 0,3,12 (=1,2,24). 187) Ahmed Ef. (Paşa) (2) 31.1.1757 - 23.5.1758 = 1,3,23. 188) Mustafa Halîmî Paşa (3) 23.5.1758 - 3.11.1759 = 1,5,11 (=4,5,1). 189) İbrâhîm Sârim Ef. (1) (177'nin kardeşi) 3.11.1759 - 16.6.1760 = 0,7,13. 190) Ahmed Ef. (Paşa) (3) 16.6.1760 - 7.1.1761 = 0,6,21 (=2,9,23). 191) Hacı Mustafa Nâilî Bey b. Sd. Râmî Pş. 7.1.1761 - 24.3.1761 = 0,2,18. 192) Hacı 'Abdî Ef. 24.3.1761 - 27.6.1763 = 2,3,4. 193) Mehmed Râkım Ef. (Paşa) (165'in oğlu ve 178'in amca-zâdesi) 27.6.1763 - 6.1.1764 = 0,6,9. 194) Şâtır-zâde Kâşif Mehmed Emîn Ef. 6.1.1764 22.8.1764 = 0,7,17. 195) Mehmed 'Avnî Ef. 22.8.1764 23.8.1766 = 1,11,2. 196) Sârim Ef. (Paşa) 23.8.1766 - 8.2.1769 = 2,6,16 (=3,1,29). 197) Â'tıf-zâde 'Ömer Vahîd Ef. (1) (169'un oğlu) 8.2.1769 - 10.3.1769 = 0,0,29, istifâ. 198) Meş'aleci İbrâhîm Hıfzî Ef. (Paşa) 10.3.1769 - 27.12.1769 = 0,9,18. 199) 'İsmetî 'Alî Ef. 27.12.1769 - 12.6.1771 = 1,5,16. 200) Hacı İsmâ'îl Ef. 12.6.1771 - 24.2.1772 = 0,8,12, makaamında öldü. 201) Dervîş Mehmed Ef. (Paşa) (1) 24.2.1772 - 5.11.1774 = 2,8,9. 202) Â'tıf-zâde (2) 5.11.1774 - 25.11.1774 = 0,0,20 (=0,1,19). 203) Dervîş Ef. (Paşa) 25.11.1774 - 6.3.1775 = 0,3,11 (=2,11,20). 204) Mehmed Emîn Recâî Ef. 6.3.1775 - 1776 = 1. 205) Peykî Hasan Ef. (1) 1776 - 8.10.1778 = 2. 206) Seyyid Hacı Mustafa Ef. (Paşa) (198'in kardeşi) (1) 8.10.1778 - 23.5.1781 = 2,7,16. 207) Hasan Ef. (2) 23.5.1781 25.8.1782 = 1,3,3. 208) Seyyid Mustafa Ef. (Paşa) (2) 25.8.1782 31.12.1782 = 0,4,6 (=2,11,22). 209) Seyyid Feyzullâh Feyzî Ef. (1) 31.12.1782 - 6.4.1784 = 1,3,6. 210) Dâmâd Ahmed Nazîf Ef. (1) 6.4.1784 - 13.5.1785 = 1,1,7. 211) Süleymân Feyzî Ef. (Paşa) 13.5.1785 - 23.6.1785 = 0,1,11. 212) Süleymân Râşid Ef. (1) 23.6.1785 - 9.5.1786 = 0,10,16. 213) Hasan Ef. (3) 9.5.1786 - 4.12.1786 = 0,6,26 (=3,9,29). 214) Nazîf Ef. (2) 4.12.1786 - 18.12.1787 = 1,0,15 (=2,1,22). 215) Râşid Ef. (2) 18.12.1787 - 22.6.1789 = 1,6,5 (=2,4,21). 216) Feyzullâh Ef. (2) 22.6.1789 - 16.4.1790 = 0,9,24 (=2,1,0). 217) 'Alî Râiq Rahîqî Ef. 16.4.1790 - 10.11.1790 = 0,6,24. 218) Mehmed Şerîf Ef. (Paşa) 10.11.1790 - 9.4.1793 = 2,4,9. 219) Gizlisıtma Hacı İbrâhîm Ef. (1) 9.4.1793 - 8.9.1794 = 1,4,29. 220) Moralı 'Osmân Ef. (1) 8.9.1794 - 19.3.1795 = 0,6,11. 221) Şerbetci-zâde dâmâdı Mehmed Emîn Ef. 19.3.1795 1.3.1796 = 0,11,23, istifâ. 222) İbrâhîm Ef. (2) 11.3.1796 - 13.4.1799 = 3,1,3 (=4,6,2). 223) Köse Kethudâ Çelebî Mustafa Reşîd Ef. (1) 13.4.1799 - 24.7.1800 = 1,3,11. 224) Sâ'dullâh Ef. 24.7.1800 - 5.1801 = 0,10. 225) Kütahyalı Mehmed Recâî Ef. 5.1801 - 30.9.1802 = 1,4. 226) Hasan Tahsîn Ef. (1) 30.9.1802 - 3.6.1803 = 0,8,3. 227) Divitigüzel Ekiniti Seyyid Feyzullâh Feyzî Ef. 3.6.1803 - 11.6.1805 = 2,0,8. 228) Reşîd Ef. (2) 11.6.1805 - 16.11.1806 = 1,5,5 (=2,8,20). 29) Moralı 'Osmân Ef. (2) 16.11.1806 - 9.4.1807 = 0,4,23 (=0,11,4). 230) Tahsîn Ef. (2) 9.4.1807 - 5.5.1807 = 0,0,26 (=0,8,29). 231) Çavuş-zâde Feyzî Bey-zâde Mehmed Emîn Bey (209'un oğlu) 5.5.1807 7.5.1808 = 1,0,3. 232) Seyyid Mehmed Behîc Ef. (Rûscuk Yârânı'ndan) 7.5.1808 - 14.10.1808 = 0,5,8. 233) Mehmed Tahsîn Ef. (Rûscuk

Yârânı'ndan) 14.10.1808 - 15.11.1808 = 0,1,3 (yeniçerilerce katledildi). 234) Mehmed Râgıb Ef. 15.11.1808 - 12.6.1811 = 2,6,27. 235) Hüseyn Hüsnî Bey b. 'Abd. Bey b. kapdân-ı deryâ Ağa Hüseyn Pş. 12.6.1811 - 22.1.1814 - 2,7,10. 236) (Sd.) Mehmed Emîn Raûf Bey (Paşa) 22.1.1814 - 1.4.1815 = 1,2,10, sd. oldu. 237) Hacı Mehmed Sa'îd Ef. 1.4.1815 22.3.1817 = 1,18,21. 238) Yozgadlı Mustafa Mazhar Ef. 22.3.1817 10.4.1821 = 4,0,19. 239) Nişâncı Mehmed 'Atâullâh Ef. 10.4.1821 19.12.1821 = 0,8,9. 240) Dervîş Mustafa Sabrî Ef. 19.12.1821 - 18.2.1823 = 1,2,0. 241) Mehmed Es'ad Ef. (189'un oğlu ve 177'nin yeğeni) (1) 18.2.1823 - 21.5.1825 = 2,3,1. 242) Mehmed Tâhir Ef. 21.5.1825 - 11.2.1828 = 2,8,21. 243) Es'ad Ef. (2) 11.2.1828 - 6.8.1828 = 0,5,24 (=2,8,25). 244) 'Alî Necîb Bey (Paşa) (1) 6.8.1828 - 8.5.1829 = 0,9,3. 245) Mehmed Sâdık Ef. 8.5.1829 - 9.1830 = 1,4. 246) Necîb Bey (Paşa) (2) 9.1830 - 10.1835 = 5,1 (=5,10,3). 247) 'Abdurrahmân Nâfiž Ef. 10.1835 - 28.2.1838 = 2,4.

Bu sûretle 167 defterdâr, 247 def'a bu makaama geldiler. Mâliye nezâreti kurularak Nâfiž Ef., vezâret verilip Nâfiž Paşa oldu ve ilk mâliye nâzırı unvânını aldı. Osmanlı mâliye nâzırları:

Mâliye Nâzırları

1) 'Abdurrahmân Nâfiž Paşa (1) 28.2.1838, 2) Hacı İbrâhîm Paşa 3.8.1838, 3) Mûsâ Safvetî Paşa 27.2.1841, 4) Nâfiž Paşa (2) 28.8.1845, 5) (Sd.) İbrâhîm Sârim Paşa 18.2.1847, 6) Mehmed Sâdık Rif'at Paşa 28.2.1848, 8) Nâfiž Paşa (3) 22.4.1848, 8) Köse Hüseyn Hüsnî Ef. 2.1849, 9) Nâfiž Paşa (4) 28.7.1849, 10) Mehmed Hâlid Ef. 6.1850, 11) Nâfiž Paşa (5), 5.8.1851, 12) Ramazânoğlu Î'tisâmî Ahmed Muhtâr Paşa 29.9.1852, 13) Safvetî Paşa (2) 12.10.1853, 14) 'Alî Şefîq Paşa 23.11.1854, 15) Muhtâr Paşa (2) 19.4.1855, 16) Safvetî Paşa (3) 25.12.1856, 17) Mehmed Hasîb Paşa (1) 2.8.1857, 18) Safvetî Paşa (4) 27.3.1858, 10) Hasîb Paşa (2) 26.2.1859, 20) Muhtâr Paşa (3) 6.1860, 21) Taşcı-zâde Mehmed Tevfîq Paşa 16.12.1860, 22) Ebû-Bekr Mümtâz Ef. 23.11.1861, 23) Hüseyn Mecd Ef. 30.5.1862, 24) Mehmed Nevres Paşa 30.7.1862, 25) Kavalalı Mustafa Fâzıl Paşa 12.1.1863, 26) Mehmed Kânî Paşa 3.1864, 27) Mehmed Hûrşîd Paşa 24.4.1864, 28) (Sd.) Şirvânî-zâde Mehmed Rüşdî Paşa (1) 5.1.1866, 29) (Sd.) "Kara Vezîr" Mehmed Sâdık Paşa (1) 1.2.1869, 30) Rüşdî Paşa (2) 15.1.1870, 31) Mustafa Fâzıl Paşa (2) 4.1870, 32) Sâdık Paşa (2) 4.10.1870, 33) Yûsuf Zıyâ Paşa 27.11.1870, 34) 'Abdullâh Gaalib Paşa 27.2.1872, 35) Kartallı Mehmed Emîn Paşa 5.1872, 36) (Sd.) Ahmed Hamdî Paşa (1) 6.6.1872, 37) Sâdık Paşa (3) 14.8.1872, 38) Rüşdî Paşa (3) 16.2.1873, 39) Hamdî Paşa (2) 17.4.1873, 40) Yûsuf Zıyâ Paşa (2) 4.3.1874, 41) Gaalib Paşa (2) 29.1.1877, 42) Y. Zıyâ Paşa (3) 2.1877, 43) Kânî Paşa (2) 1.1878, 44) Žihnî Paşa 1878, 45) İbrâhîm Edîb Ef. 1878, 46) Kânî Paşa(3) 2.1879, 47) Sâmî Paşa-zâde 'Abdüllatîf Subhî Paşa(1) 9.5.1879, 48) Vidinli Hüseyn Tevfîq Paşa (1) 1.1880, 49) Subhî Paşa (2) 4.1880, 50) Ahmed Münîr Bey (Paşa) (1) 1881, 51) Mehmed Münîr Bey 12.1881 (2 gün), 52) Münîr Paşa (2) 12.1881, 53) Žihnî Paşa (2) 1.1883, 54) Edîb Ef. (2) 3.1884, 55) Agop Paşa (1) 1884, 56) Žihnî

Paşa (3) 1.1886, 57) Çorlulu-zâde Mahmûd Celâleddîn Paşa 26.12.1887, 58) Agop Paşa (2) 9.8.1888, 59) Nazîf Ef. (Paşa) 6.9.1891 (arada vekâleten Sabrî Ef.), 60) Tevfîq Paşa (2)1897, 61)Ahmed Reşâd Ef. (Paşa) 1898, 62) Mehmed Zıyâ Bey (Paşa) (1) 16.1.1903, 63) Râgıb Bey 1906, 64) Zıyâ Paşa (2) 1906, 65) Rif'at Bey 1907, 66) Nûrî Bey 3.7.1908, 67) Câvîd Bey (1) 22.7.1908, 68) Rif'at Bey (2) 1.2.1909, 69) Câvîd Bey (2) 15.4.1909, 70) Nâil Bey 30.4.1909, 71) Zıyâ Paşa 23.12.1909, 72) 'Abdurrahmân Vefîk Bey (Sayın) (1857 - 1956 = 99) 21.7.1912, 73) Rif'at Bey (3) 10.1.1913, 74) Câvîd Bey (3) 17.6.1913, 75) Tal'at Bey (Sd. Paşa) vekâleten 18.6.1913, 76) Câvîd Bey (4) 29.5.1914, 77) 'Abdurrahmân Bey (2) 30.12.1915, 78) 'Atâ Bey 1916, 79) Câvîd Bey (5) 4.2.1917, 80) 'Abdurrahmân Ef. (3) 11.11.1918, 81) Tevfîq Bey (Biren) 4.3.1919, 82) Ferîq Şevket Turgut Paşa 19.6.1919, 83) 'Atâ Bey(2) 24.6.1919, 84) Ferîd Bey (Tek) 5.7.1919, 85) Tevfîq Bey (2) 21.7.1919, 86) Fâiq Nüzhet Bey 11.3.1920, 87) Reşâd Bey 5.4.1920, 88) 'Abdullâh Bey 21.10.1920, 89) Nüzhet Bey (2) 14.8.1921, 90) Tevfîq Bey (3) 3.11.1922 - 4.11.1922.

Rüsûmat Emâneti

Klasik dönemin gümrük emâneti, 1859'da "rüsûmât emâneti" adını aldı ve mâliye nezâretine bağlı olmıyan, ayrı bir nezâret gibi teşkîlâtlandırıldı. Yalnız rüsûmât emîni veyâ rüsûmât nâzırı, hükûmet üyesi değildi. 1908 meşrûtıyyetinde "rüsûmât müdîriyyet-i 'umûmiyyesi" adıyle gümrükler genel müdürlüğü hâlinde mâliye nezâretine bağlandı ve 49 yıllık ömrü sona erdi. Rüsûmât nâzırı'nın emrinde bir rüsûmât meclisi, bu meclisin (yönetim kurulu) reîsi ve bir çok üyesi vardı. Rüsûmât emîni veyâ nâzırı olarak önce Kânî Paşa geldi (1859) ve bir kaç def'a bu makamda bulundu. Sonra Es'ad Muhlis Paşa, Vefîq Paşa, bir kaç def'a Sâdık Paşa (son ikisi sd.), Yûsuf Paşa,Gaalib Paşa, Sabrî Paşa, uzun müddet Edîb Ef., bu görevde ölünce Mehmed Râif Paşa, Batumlu Hasan Fehmî Paşa, Nazîf Paşa (1897), gene Râif Paşa (1908'e kd.) bu görevi îfâ ettiler.

Darb-hâne Nezâreti

Darb-hâne-i Â'mire emâneti veyâ nezâreti, Dîvân'a katılmıyan bir kuruluş olarak klasik dönemde mevcuddu. 1689'da bu makam takarrür etmiş ve ehemmiyet kazanmıştır. Darb-hâne-i Hümâyûn emînleri:

1598'de Defterdâr 'Alî Ef., 1619'da Bekr Ef., 1625'te Hüseyn Paşa, 1661'de ölen Hacı Halîl Ef., yerine oğlu Mehmed Ef., 1670'te Hüseyn Ef., bu görevde görünüyorlar. 'Alî Ağa 1524, Mustafa Ağa 1680, 'Alî Ef. 1687 ve 2. def'a 1691, Hasan Ağa 1807(ve sonra Ahmed Şâkir Ef.) kayıtları da var.

Hamâmcı Mustafa Ağa 1689, Arnavud Mehmed Ef. 1691, Vâlide kethudâsı Hacı Mehmed Ef. 1691, Defterdâr Kel Yûsuf Ef. 1695, Seyfullâh Ef. 1696, Muhsin-zâde Mehmed Ef. 1699a, kardeşi (Sd.) 'Abdullâh Ef. 1700b, Adanalı 'Osmân Ef., Süleymân Ef., 'Abdullâh Bey 1722, İzmirli Ahmed Ağa, Yoğurtcu-zâde Süleymân Ef., 2 def'a Hacı Sâ'dullâh Ef., Emîn Ağa-zâde Sâdık Ağa 1746, kardeşi Hüseyn Ağa, Subhî Mehmed Ef. 1757, Halîl Ef., Sıdqî Ef., Yenişehirli İbrâhîm Ef., Re'fet İsmâ'îl Bey, 'İzzet Mehmed Bey 1765, Hacı Selîm Ef. 1773, Hacı Selîm Ağa 2.1774, Hacı Hâfız Mustafa Ef.,

Dâmâd Nazîf Ef., 2 def'a Safranbolulu 'İzzet Mehmed Bey, Çelebî Mehmed Ef., Arnavud Mehmed Ef., Mustafa 'İffet Bey 1791, Şâkir Ef. 1798, Ebû-Bekr Ef. 1801, Şâkir Ef. (2) 1808, Sârim Ef. 1812, 'Abdurrahmân Feyzî Bey 1814, Hacı Hayrullâh Ef. 1819, Mehmed 'Atâullâh Ef. 1821, Hacı Yûsuf Ef., Ahmed Hulûsî Ef. 1824, Es'ad Ef. 1825, 'Alî Rızâ Ef. 1827, Nâfiz Ef. 1829, Hacı Ahmed Ef. 1830, 'Alî Rızâ Ef. (2) 1830b - 1.1836. Bu görevi sırasında Rızâ Ef.'ye vezâret verildi ve yerine vezâret'le Hasîb Ef. (Paşa) hazîne-i hâssa nâzırı oldu.

Hazîne-i Hâssa Nâzırları

Hazîne-i Hâssa nâzırları 1878'e kadar kabineye girdiler. Pâdişâha âid bütün emlâk ve nakdi, eshâm ve her türlü para işlerini yönettiler. Bu bakımdan darb-hâne nezâretinden farklı olduğu görülür. Hazîne-i hâssa nâzırları şunlardır:

1) Hasîb Paşa 1.1836, 2) 'Alî Necîb Paşa 7.1839, 3) Zîver Ef. (Paşa) 2.1840, 4) Tâhir Bey 5.1842, 5) Şefîq Paşa 1.1850, 6) Zîver Ef. (2) 9.1852, 7) Hasîb Paşa (2) 1854, 8) Muhtâr Paşa 12.1856, 9) Rızâ Ef. 7.1860, 10) Hasîb Paşa (3) 4.1861, 11) Mazlûm Bey (Paşa) 7.1861, 12) Hacı Emîn Bey 11.1861, 13) Mehmed 'Alî Paşa 6.1862, 14) Hacı Emîn Paşa (2) 1.1863, 15) Hakkı Bey 9.1863, 16) Şîrvânî-zâde Rüşdî Paşa 3.1871, 17) 'Abdülhamîd Ferîd Ef. (Paşa) 6.1871, 18) Refîq Bey 12.1871, 19) Ferîd Paşa (2) 12.1871-1875, bir müddet Hazîne-i Hâssa idâresi Mâbeyn başkitâbetine bağlanıp sn. Hamdî Paşa 9.1876, (Sd.) Küçük Sa'îd Paşa 10.1877, Müşîr Nâmık Paşa 1.1878, Sa'îd Paşa (2) 2.1878, bu târihte bu nezâret, bakanlar kurulundan çıkarılıp sıkı şekilde pâdişâhın şahsına bağlandı.

Hasan Fehmî Ef. (Paşa) 6.1878, Sa'îd Paşa (3) 11.1878, 'Alî Rızâ Bey 8.1879, Agop Ef. (Paşa) 1880, ölümünde Portakal Mîkaaîl Ef. (Paşa), bunun ölümünde Sakızlıyan Ohannes Ef. (Paşa) 1897 - 1908. 1908 - 1922'de hazîne-i hâssa-i şâhâne müdîriyyet-i 'umûmiyyesi adını alarak bâlâ ricâlinden Hacı Hâfız Feyzî Ef. genel müdür oldu.

Dîvân-ı Muhâsebât, bir reîs ve üyelerle 1870'de kurulup müstakil bir teşekkül olarak 1922'ye kadar devâm etti, Cumhûriyet devri ortalarında Sayıştay adını aldı.

Evkaaf-ı Hümâyûn Nezâreti

Klasik dönemde Haremeyn (Mekke ve Medîne) vakıflarının mütevellîsi, dârüssaâde ağası idi. Selâtıyn (Hânedân) vakıflarına çavuşbaşı'nın muâvini olan rûznâme-i evvel, diğer vakıflara mütevellîleri bakarlardı. Modern dönemde vakıfların idâresi bir nezâret şeklinde birleştirildi ve nâzır, 1922'ye kadar kabine üyesi olarak kaldı. Evkaaf-ı hümâyûn nâzırları:

Bu nezâretin de bir meclis-i idâresi ve bu yönetim kurulunun bir reîsi vardı. Meşrûtıyet'te bu nezârette bulunanların en ünlüsü, Şeyhulislâm Ürgübî-zâde Mustafa Hayrî Ef.'dir, 1910-1917 arasında 4 def'a bu göreve geldi.

1) Hacı Yûsuf Ef. 14.10.1826 - 26.1.1830 = 3,3,13
2) Meh. Tâhir Ef. 26.1.1830 - 13.3.1832 = 2,1,18
3) Hacı Meh. Sa'îd Ef. 13.3.1832 - 10.12.1834 = 2,8,28
4) Meh. Hasîb Ef. (Pş.) (1) 10.12.1834 - 5.1.1837 = 2,0,26
4a) Hacı Edhem Ef. (vekâleten) 1836 - 5.1.1837
5) Mûsâ Safvetî Ef. (Pş.) (1) 5.1.1837 - 22.6.1837 = 0,5,18
6) Ah. Sâdık Zîver Ef. (Pş.) (1) 22.6.1837 - 15.3.1838 = 0,8,23
7) Hasîb Paşa (2) 15.3.1838 - 2.8.1839 = 1,4,18
8) Meh. Şevkı Ef. 2.8.1839 - 26.8.1840 = 1,4,18
9) Nû'mân Mâhir Bey 26.8.1840 - 25.6.1842 = 1,10,0
10) Must. Kânî Bey (Pş.) 25.6.1842 - 13.12.1844 = 2,5,18
11) Hasîb Paşa (3) 13.12.1844 - 25.6.1848 = 3,6,13 (*)
12) Ramazânoğlu Meh. Â'rif Paşa 25.6.1848 - 21.9.1848 = 0,2,26
13) 'Alî Şefîq Bey (Pş.) (1) 21.9.1848 - 1.2.1850 = 1,4,10
14) Bursalı 'Alî Rızâ Ef. (1) 1.2.1850 - 21.1.1851 = 0,11,21
15) 'Abdurrahmân Nâfîz Paşa 21.1.1851 - 5.8.1851 = 0,6,15
16) Meh. Hâlid Ef. 5.8.1851 - 8.2.1852 = 0,6,4
17) Zîver Ef. (2) 8.2.1852 - 9.1854 = 2,7 (toplam 3,4,0)
18) Hasîb Paşa (4) 9.1854 - 2.8.1857 = 2,11
19) Dâmâd 'Alî Gaalib Paşa b. Sd. Must. Reşîd Pş. 2.8.1857 - 27.3.1858 = 1,7,26
20) Hasîb Paşa (5) 27.3.1858 - 2.1859 = 0,11 (toplam 10,9,17)
21) Safvetî Paşa (2) 2.1859 - 14.11.1859 = 0,9 (toplam 1,2,18)
22) 'Alî Rızâ Ef. (2) 14.11.1859 - 5.6.1860 = 0,9 (toplam 1,6,12)
23) 'Alî Şefîq Paşa (2) 5.6.1860 - 22.7.1861 = 1,1,17
24) 'Abdüllatîf Subhî Bey (Pş.) Sâmî Pş.-z. (1) 22.7.1861 - 19.10.1861 = 0,2,28
25) Ebû-Bekr Mümtâz Ef. 19.10.1861 - 23.11.1861 = 0,1,5
26) Ah. Vefîq Ef. (Pş.) (Sd.) 23.11.1861 - 31.5.1862 = 0,6,8
27) İsm. Hakkı Bey (Pş.) 31.5.1862 - 11.8.1863 = 1,2,11
28) 'Alî Şefîq Paşa (3) 11.8.1863 - 21.9.1863 = 0,1,11 (toplam 2,7,8)
29) 'Abdülhamîd Ferîd Ef. (Pş.) (1) 21.9.1863 - 10.10.1865 = 2,0,19
30) Şîrvânî-zâde Meh. Rüşdî Paşa (Sd.) (1) 10.10.1865 - 5.1.1866 = 0,2,26
31) Hüs. Mecd Ef. 5.1.1866 - 17.7.1866 = 0,6,13
32) Ferîd Ef. (Pş.) (2) 17.7.1866 - 5.3.1867 = 0,7,19 (toplam 2,8,8)
33) Ah. Tevhîd Ef. (Rûmeli kazaskeri) 5.3.1867 - 13.10.1868 = 1,7,9
34) Ah. Hamdî Bey (Pş.) (Sd.) 13.10.1868 - 28.4.1869 = 0,6,16
35) Meh. Hûrşîd Paşa (1) 28.4.1869 - 16.7.1870 = 1,2,18

(*) İlk kabine (hükûmet) üyesi nâzır budur ve sonrakilerin hepsi öyledir.

36) Meh. Sâdık Paşa (Sd.) 16.7.1870 - 25.10.1870 = 0,3,10
37) Ah. Kemâl Ef. (Pş.) (1) 25.10.1870 - 29.10.1872 = 2,0,5
37a) Kemâl Ef. Tahrân'da iken vekâleten Viyana büyükelçisi Ankaralı Meh. Â'rî (bâlâ) 31.10.1870 - 2.4.1871 = 0,5,2
38) Şîrvânî-z. Rüşdî Pş. (2) 29.10.1872 - 26.2.1873 = 0,3,28 (toplam 0,6,24)
39) Ah. Cevdet Paşa (1) 26.2.1873 - 24.4.1873 = 0,1,17
40) Hûrşîd Paşa (2) 24.4.1873 - 7.5.1873 = 0,0,13 (toplam 1,3,1)
41) Kemâl Paşa (2) 7.5.1873 - 9.11.1877 = 4,5,5 (toplam 6,5,10)
42) Cevdet Paşa (2) 9.11.1877 - 4.2.1878 = 0,2,26 (toplam 0,4,13)
43) Subhî Paşa (2) 4.2.1878 - 18.4.1878 = 0,2,13 (maârif'e ek görev ol.)
44) 'Abdülhalîm Ef. 18.4.1878 - 29.10.1879 = 1,6,11
45) Subhî Paşa (3) 29.10.1879 - 18.5.1880 = 0,6,20
46) Meh.Kâmil Paşa, Kıbrıslı (Sd.) (1) 18.5.1880 - 12.9.1880 = 0,3,25
47) Meh. Nazîf Paşa, 12.9.1880 - 26.12.1880 = 0,3,14
48) Subhî Paşa (4) 26.12.1880 - 8.5.1882 = 1,4,13
49) Meh. Â'sım Paşa 8.5.1882 - 25.11.1882 = 0,6,18
50) Kâmil Paşa (2) 25.11.1882 - 25.9.1885 = 2,10,0 (toplam 3,1,25)
51) Must. Zihnî Ef. (Pş.) (1) 25.9.-27.9.1885 = 0,0,2
52) Subhî Paşa (5) 27.9.1885 - 17.1.1886 = 0,3,20 (toplam 2,8,4)
53) Mansûrî-z.Must. Nûrî Paşa 17.1.1886 = 23.1.1890 = 4,0,7
54) Hüs. Rızâ Paşa 23.1.1890 - 12.5.1890 = 0,3,20
55) Zihnî Paşa (2) 12.5.1890 - 4.9.1891 = 1,3,23 (toplam 1,3,25)
56) 'Abd. Gaalib Paşa 4.9.1891 - 21.9.1904 = 13,0,17
57) Hüsnî Turhân Paşa 21.9.1904 - 2.8.1908 = 3,10,11
58) Meh. 'Alî Paşa 2.8.1908 - 7.8.1908 = 0,0,5
59) Recâî-z. Mahmûd Ekrem Bey (bâlâ) 7.8.1908 - 24.9.1908 = 0,1,18
60) Meh. Şemseddîn Bey (Pş.) 24.9.1908 - 24.3.1909 = 0,6,0
61) Halîl Hamdî Hammâde Paşa (Rûmeli beyl.) 24.3.1909 - 12.1.1910 = 0,9,19
62) Şerîf 'Alî Hayder Bey (Pş.) 12.1.1910 - 21.10.1910 = 0,9,0
63) Ürgübî-z.Must. Hayrî Ef. (Şeyh.) (1) 21.10.1910 - 27.7.1912 = 1,9,2
64) 'Azm-z.Meh. Fevzî Paşa (Rûmeli beyl.) 27.7.1912 - 29.10.1912 = 0,3,8
65) Meh. Zıyâ Paşa 29.10.1912 - 24.1.1913 = 0,2,26
66) Hayrî Ef. (2) 24.1.1913 - 26.4.1916 = 3,3,3 (meşîhât'e ek ol.) (toplam 5,0,5)
67) Pîrî-z.İbr. Hayrullâh Bey (bâlâ) 26.4.1916 - 4.2.1917 = 0,9,8
68) Mûsâ Kâzım Ef. 4.2.1917 - 14.10.1918 = 1,8,8 (meşîhât'e ek)
69) 'Abdurrahmân Şeref Ef. (bâlâ) 14.10.1918 - 11.11.1918 = 0,0,28
70) Kanbur Ah. 'İzzet Bey 11.11.1918 - 4.3.1919 = 0,3,23
71) Hoca Vasfî Ef. 4.3.1919 - 19.5.1919 = 0,2,16

72) Meh. Hamdî Bey 19.5.1919 - 2.10.1919 = 0,4,14
73) Sa'îd Bey (1) 2.10.1919 - 8.3.1920 = 0,5,7 (ek görev ol. vekâleten)
74) 'Ömer Hulûsî Ef. (Şeyh.) 8.3.1920 - 5.4.1920 = 0,0,18 (meşîhât'e ek)
75) 'Osmân Rif'at Paşa 5.4.1920 - 31.7.1920 = 0,3,26
76) Hilmî Paşa 31.7.1920 - 13.6.1921 = 0,10,13
77) Hüs. Kâzım Bey 13.6.1921 - 20.8.1921 = 0,2,7
78) Sa'îd Bey (2) 20.8.1921 - 4.11.1922 = 1,2,15 (ek görev ol. vekâleten) (toplam 1,7,22)

En fazla görevde kalanlar: Gaalib Paşa 13 yıl, 17 gün (1891 - 1904), Hasîb Paşa 10 yıl, 9 ay, 17 gün (5 def'ada), Kemâl Paşa 6 yıl, 5 ay, 10 gün (2 def'ada), Şeyhulislâm Hayrî Ef. 5 yıl, 5 gün (4 def'ada), Nûrî Paşa 4 yıl, 7 gün, Turhân Paşa 3 yıl, 10 ay, 11 gün.

IX

ADÂLET

Klasik dönemde adâlet, ilmiyye sınıfının elinde olduğu için burada modern devirde, adâlet, bu sınıftan alınıp mülkiye sınıfına verildiği son bir asırdan eksik müddet içindeki bu sâhanın en büyük müesseseleri ile başlarındaki nâzır durumundaki kişiler ele alınacaktır.

Meclis-i Â'lî-i Tanzîmât

Reîs'i çok mûteber bir nâzır olan ve kabineye giren bu kuruluş, bir çeşit anayasa mahkemesidir. Zîrâ kaanunların Tanzîmât rejimi ile uyup uymadığının kontrolünü yapmaktadır. 1854'e kadar bu işi Meclis-i Vâlâ yapıyordu. Bu târihte Meclis-i Vâlâ'nın üzerinde olmak üzere Âlî, Mütercim Rüşdî ve Rif'at Paşalar'dan müteşekkil Meclis-i Âlî-i Tanzîmât kuruldu. 6 yıl, 9 ay sonra Meclis-i Vâlâ ile birleştirilerek ilğâ edildi. Meclis-i Tanzîmât reîsleri:

1) (Sd.) Â'lî Paşa 10.1854 - 23.11.1854 = 0,1
2) (Sd.) Yûsuf Kâmil Paşa 23.11.1854 - 1.1855 = 0,2
3) Âlî Paşa (2) (hâriciye'ye ek ol.) 1.1855 - 2.5.1855 = 0,4
4) (Sd.) Keçeci-zâde Fuâd Paşa (hâriciye'ye ek ol.) 25.5.1855 - 27.7.1855 = 0,2,23
5) (Sd.) Kıbrıslı Mehmed Paşa 27.7.1855 - 3.8.1857 = 2,0,7
6) (Sd.) Mustafa Reşîd Paşa 3.8.1857 - 4.9.1857 = 0,1,2

7) Fuâd Paşa (2) 4.9.1857 - 11.1.1858 = 0,4,7 (=0,7,0)
8) Kıbrıslı Mehmed Paşa (2) 11.1.1858 - 29.8.1858 = 0,7,19 (=2,7,26)
9) (Sd.) Mütercim Rüşdî Paşa 29.8.1858 - 24.12.1859 = 1,3,26
10) Âlî Paşa (3) 24.12.1859 - 14.7.1861 = 1,6,21 (=1,11,21)

Dâr-ı Şûrây-ı 'Askerî

Şûrây-ı Askerî'nin bu derecede ehemmiyeti yoktur. Zîrâ reîsi nâzır ve kabine üyesi değildir ve seraskere bağlıdır. 1873'de bir kaç yıl Meclis-i Tanzîmât-ı 'Askeriyye, daha yüksek bir organ olarak açılmış, Müşîr 'Abdülkerîm Nâdir 'Abdî Paşa, Müşîr Dervîş Paşa, bir kaç gün de Müşîr Yâver Paşa reîsi olup ilğâ edilmiştir. Şûrây-ı Askerî ise 1843'de kurulup günümüze kadar şekil değiştirerek devâm etti. Şûrây-ı Askerî'nin sivil üyeleri de olabiliyordu. 1843'den asrın sonlarına kadar bu teşekkülün reîsliğinde bulunan müşîrler şunlardır: Süleymân Paşa, Emîn Paşa, Rüşdî Paşa, Rif'at Paşa, Mu'ammer Paşa, Rif'at Paşa (2), Zarîf Paşa, Nâmık Paşa, Hüseyn 'Avnî Paşa, 'Osmân Nûrî Paşa, Safvet Paşa, Es'ad Paşa, Â'rif Paşa, Sâmih Paşa, Alyanak Mustafa Paşa, Fosfor Mustafa Paşa, Hüsnî Paşa.

Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı 'Adliyye

1838 nîsânında İkinci Mahmûd tarafından, reîsi dâimâ kabine üyesi nâzır olmak üzere kuruldu. Meclis-i Tanzîmât var olduğu yıllarda da devâm etti. Üyeleri bile en yüksek devlet adamlarından seçildi. Bir çeşit tâyîn ile gelmiş yasama meclisi idi. Zîrâ kaanunları yapıyordu. Ayni zamanda kaanunların uygulandığı mahkemelerin da âmiri olduğu için reîsi, bir çeşit adliye nâzırı idi. Meclis-i Vâlâ reîsleri:

1) (Sd.) Husrev Paşa 4.1838 - 4.1839 = 1, 0
2) (Sd.) Raûf Paşa 4.1839 - 6.1840 = 1, 2
3) Hasîb Paşa 6.1840 - 3.1841 = 0, 9
4) Sâib Paşa 3.1841 - 6.1841 = 0, 3
5) Â'rif Paşa 6.1841 - 7.1842 = 1, 1
6) Raûf Paşa(2) 7.1842 - 8.1842 = 0, 1(=1, 3)
7) Dâmâd Halîl Rif'at Paşa 8.1842 - 2.1843 = 0, 6
8) Nâfiz Paşa 2.1843 - 10.1843 = 0, 8
9) Dâmâd Fethî Paşa 10.1843 - 11.1844 = 1, 1
10) Süleymân Re'fet Paşa 11.1844 - 8.1845 = 0, 9
11) Rif'at Paşa 8.1845 - 2.1848 = 2, 6
12) (Sd.) Sârim Paşa 2.1848 - 4.1848 = 0, 2
13) Dâmâd Halîl Rif'at Paşa(2) 4.1848 - 6.1848 = 0, 2(=0, 9)
14) (Sd.) Â'lî Paşa 28.6.1848 - 13.8.1848 = 0, 1, 5
15) Rif'at Paşa (2) 13.8.1848 - 5.1849 = 0, 9
16) Â'rif Paşa (2) 5.1849 - 5.1850 = 1, 0(= 2, 1)
17) Rif'at Paşa (3) 5.1850 - 1.1852 = 1, 8
18) (Sd.) Mustafa Reşîd Paşa 28.1.1852 - 7.3.1852 = 0, 1, 10

19) (Sd.) Muṣṭafa Nâilî Paşa 7.3.1852 - 15.5.1853 = 1, 2, 9
20) Rif'at Paşa (4) 15.5.1853 - 23.3.1854 = 0, 10, 9(= 5, 9, 9)
21) Şekîb Paşa 23.3.1854 - 25.12.1854 = 0, 9, 3
22) (Sd.) Yûsuf Kâmil Paşa 25.12.1854 - 5.5.1855 = 0, 4, 11
23) Şefîq Paşa 5.5.1855 - 13.6.1857 = 2, 1, 9
24) Yûsuf Kâmil Paşa (2) 13.6.1857 - 14.11.1859 = 2, 5, 1
25) Ṣafvetî Paşa 14.11.1859 - 14.7.1861 = 1, 8, 0
26) (Sd.) Keçeci-zâde Fuâd Paşa 14.7.1861 - 8.8.1861 = 0, 0, 25
27) Yûsuf Kâmil Paşa (3) 8.8.1861 - 13.1.1863 = 1, 5, 6
28) Fuâd Paşa (2) 13.1.1863 - 14.2.1863 = 0, 1, 2(= 0, 1, 27)
29) (Sd.) Ṣafvet Paşa 14.2.1863 - 13.6.1863 = 0, 3, 27
30) Yûsuf Kâmil Paşa (4) 13.6.1863 - 30.4.1866 = 2, 10, 17
31) (Sd.) Mütercim Rüşdî Paşa 30.4.1866 - 5.6.1866 = 0, 1, 5
32) (Sd.) Kıbrıslı Meḥmed Paşa 5.6.1866 - 11.2.1867 = 0, 8, 6
33) Yûsuf Kâmil Paşa (5) 11.2.1867 - 6.3.1868 = 1, 0, 23
34) Aḥmed Cevdet Paşa (1) 6.3.1868 - 25.4.1868 = 0, 1, 20

Adliye Nâzırları

34a) Aḥmed Cevdet Paşa(1) 25.4.1868 - 25.4.1870 = 2, 0, 0
35) Kavalalı Muṣṭafa Fâẓıl Paşa(1) 25.4.1870 - 8.8.1870 = 0, 3, 13
36) (Sd.) İbrâhîm Edhem Paşa 8.8.1870 - 4.7.1871 = 0, 10, 27
37) (Sd.) Şirvânî-zâde Rüşdî Paşa 4.7.1871 - 25.9.1871 = 0, 2, 22
38) Mütercim Rüşdî Paşa(2) 25.9.1871 - 22.10.1871 = 0, 0, 27
39) Muṣṭafa Fâẓıl Paşa(2) 22.10.1871 - 25.1.1872 = 0, 3, 4(= 0, 6, 17)
40) Yûsuf Kâmil Paşa(6) 25.1.1872 - 8.8.1872 = 0, 6, 14(= 8, 8, 1)
41) Ṣafvet Paşa(2) 8.8.1872 - 12.3.1873 = 0, 7, 5
42) (Sd.) Midḥat Paşa 12.3.1873 - 21.9.1873 = 0, 6, 10
43) H̲ûrşîd Paşa(1) 21.9.1873 - 4.3.1874 = 0, 5, 13
44) Â'kif Paşa 4.3.1874 - 12.6.1875 = 1, 3, 9
45) (Sd.) Â'rifî Paşa 12.6.1875 - 21.8.1875 = 0, 2, 9
46) Midḥat Paşa(2) 21.8.1875 - 28.11.1875 = 0, 3, 8(= 0, 9, 18)
47) Cevdet Paşa(2) 28.11.1875 - 8.5.1876 = 0, 5, 10
48) Ṣafvet Paşa(3) 8.5.1876 - 17.6.1876 = 0, 1, 12
49) H̲alîl Şerîf Paşa 17.6.1876 - 16.10.1876 = 0, 3, 29
50) Cevdet Paşa(3) 16.10.1876 - 5.2.1877 = 0, 3, 20
51) Â'ṣım Paşa 5.2.1877 - 29.8.1877 = 0, 6, 22
52) Ṣafvet Paşa(4) 29.8.1877 - 4.2.1878 = 0, 5, 6(= 1, 5, 20)
53) H̲ûrşîd Paşa(2) 4.2.1878 - 18.4.1878 = 0, 2, 13
54) Dâmâd Maḥmûd Paşa 18.4.1878 - 26.11.1878 = 0, 7, 8
55) H̲ûrşîd Paşa(3) 26.11.1878 - 4.12.1878 = 0, 0, 8(= 0, 8, 4)
56) (Sd.) Küçük Sa'îd Paşa 4.12.1878 - 19.10.1879 = 0, 11, 16

57) Cevdet Paşa(4) 19.10.1879 - 30.11.1882 = 3, 1, 12
58) Hasan Fehmî Paşa(1) 30.11.1882 - 25.9.1885 = 2, 9, 5
59) Server Paşa 25.9.1885 - 8.6.1886 = 0, 8, 13
60) Cevdet Paşa(5) 8.6.1886 - 10.5.1890 = 3, 11, 2(= 9, 11, 4)
61) Hüseyn Rızâ Paşa 10.5.1890 - 6.11.1895 = 5, 5, 25
62) (Sd.) Germiyânoğlu Nûreddîn 'Abdurrahmân Paşa 6.11.1895-5.8.1908 = 12, 8, 29
63) Hasan Fehmî Paşa(2) 5.8.1908 - 30.11.1908 = 0, 3, 26
64) Manyasî-zâde Refîq Bey 30.11.1908 - 5.3.1909 = 0, 3, 5
65) Nâzım Paşa 5.3.1909 - 14.4.1909 = 0, 1, 10
66) Hasan Fehmî Paşa(3) 14.4.1909 - 5.5.1909 = 0, 0, 19(= 3, 1, 20)
67) Kazasker Necmeddîn Mollâ(Kocataş) 5.5.1909 - 5.10.1911 = 2, 5, 1
68) (Şeyhulislâm) Ürgübî-zâde Hayrî Ef.(1) 5.10.1911 - 7.11.1911 = 0, 1, 3
69) Memdûh Bey 7.11.1911 - 22.7.1912 = 0, 8, 15
70) Halîm Bey 22.7.1912 - 30.10.1912 = 0, 3, 9
71) Dâmâd Germiyânoğlu Â'rif Hikmet Paşa(62'nin oğlu) (1) 30.10.1912 - 24.1.1913 = 0, 2, 25
72) Pîrî-zâde İbrâhîm Bey 24.1.1913 - 22.1.1915 = 1, 11, 29
73) Halîl Menteşe Bey 22.1.1915 - 14.10.1918 = 3, 8, 24
74) Hayrî Ef.(2) 14.10.1918 - 11.11.1918 = 0, 0, 28(= 0, 2, 1)
75) Kazasker 'Alî Haydar Mollâ 11.11.1918 - 13.1.1919 = 0, 2, 2(S.Arel'in ağabeyi olan bu nâzıra bir süre de Dâmâd Şerîf Paşa vekâlet etti)
76) Dâmâd Â'rif Hikmet Paşa(2) 13.1.1919 - 24.2.1919 = 0, 1, 12
77) Mahmûd Cemîl Mollâ Ef.(1) 24.2.1919 - 4.3.1919 = 0, 0, 7
78) İsmâ'îl Sıdqî Bey 4.3.1919 - 26.4.1919 = 0, 1, 22
79) Kazasker Cemîl Mollâ('Uryânî-zâde) (2) 26.4.1919-19.5.1919 = 0, 0, 23(=0, 1, 0)
80) Vasfî Ef. 19.5.1919 - 21.7.1919 = 0, 2, 3
81) (Şeyhulislâm) Mustafa Nûrî Ef. 21.7.1919 - 8.2.1920 = 0, 6, 18
82) Kâzım Bey 8.2.1920 - 8.3.1920 = 0, 0, 29
83) Mehmed Celâleddîn Bey 8.3.1920 - 5.4.1920 = 0, 0, 28
84) Bosnalı 'Alî Rüşdî Ef. 5.4.1920 - 21.10.1920 = 0, 6, 17
85) Mustafa Nûrî Bey 21.10.1920 - 14.8.1921 = 0, 9, 24
86) Dâmâd Â'rif Hikmet Paşa(3) 14.8.1921 - 20.8.1921 = 0, 0, 6(= 0, 3, 13)
87) Kâzım Bey(2) 20.8.1921 - 3.7.1922 = 0, 10, 14 (= 0, 11, 13)
88) Mustafa Nûrî Bey(2) 3.7.1922 - 4.10.1922 = 0, 3, 2(= 1, 0, 26)

25.4.1868'de dîvân-ı ahkâm-ı 'adliyye reîsi denen nâzıra 'adliye nâzırı ve 4.3.1874'de 'adliye ve mezâhib nâzırı dendi. Protokolde serasker'den sonra çok def'a 4. yer verildi. 'Abdurrahmân Paşa'nın en uzun nâzırlığında ise adliye nâzırına kabinede 3. ve seraskere 4. sıra verildi. 1868'de Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı 'Adliyye ikiye ayrıldı: bir kısmından adliye nezâreti çıktı. İkinci kısımdan da Şûrây-ı Devlet teşekkül etti. Şûrây-ı Devlet reîsleri de, çok gözde nâzırlar arasından seçildi ve adliye nâzırları gibi dâimâ kabine üyesi oldu.

Şûrây-ı Devlet

Osmanlı Şûrây-ı Devlet'i, bugünki Danıştay gibi bir idârî mahkemeden ibâret değildir. Meclis-i Vâlâ'nın en mühim görevi olan kaanun yapmıya, yânî teşrîî meclis vazîfesini îfâya devâm etti(mahkemeler Meclis-i Vâlâ'dan ayrılarak adliye nezâretinde birleştirilmiş oluyordu). Âlî Paşa'nın yaptığı bu çok mühim reform netîcesinde Şûrây-ı Devlet, idârî yüksek mahkeme, îcâbında dîvân-ı âlî olmakta da devâm ediyor, kaanunların Tanzîmât rejimi ile uygunluğunu kontrol edip anayasa mahkemesi durumunda da bulunuyor, danışma meclisliği de yapıyordu. Çünki her yıl vilâyetlerden gelen delegelerin(seçilmiş temsilciler) mes'elelerini dinliyor ve yıllık çalışmalarında değerlendiriyordu. Çeşitli temâyül ve meslek ve ülkelerden gelen en yüksek devlet görevlileri bu teşekkülde üye oluyorlardı. Dâireler hâlinde çalışıyordu. En mühim dâire, anayasa mahkemesi durumunda olması bakımından Tanzîmât Dâiresi iken, II.Abdülhamîd zamânında Tanzîmât rejimi tavsadığı için Mülkiye Dâiresi, en büyük ehemmiyeti kazandı, önceki adı Dâhıliye Dâiresi idi. Bir de Mâliye Dâiresi vardı. Nihâyet Mahkeme-i Temyîz ve dîğer yüksek mahkemelerle imparatorluk başsavcılığı, Muhâkemât Dâiresini oluşturuyordu. Yânî Temyîz ve bunun ilk basamağı olan İstînâf Mahkemeleri, adliye nezâretinde değil, Şûrây-ı Devlet'e bağlı idi. Bu durum, imparatorluk Şûrây-ı Devlet'inin ehemmiyetini ortaya çıkarır. Buna rağmen kabine protokolünde adliye nâzırı, şûrây-ı devlet reîsine takaddüm etmiştir. Şûrây-ı Devlet reîsleri:

1) (Sd.) Midhat Paşa(1) 5.3.1868 - 27.2.1869 = 0, 11, 23
2) (Sd.) Yûsuf Kâmil Paşa(1) 27.2.1869 - 21.10.1871 = 2, 7, 22
3) Müşîr Nâmık Paşa 21.10.1871 - 4.8.1872 = 0, 9, 14
4) Yûsuf Kâmil Paşa(2) 4.8.1872 - 21.8.1875 = 3, 0, 18
5) (Sd.) Mahmûd Nedîm Paşa 21 - 25.8.1875 = 0, 0, 4
6) Server Paşa 25.8.1875 - 2.1876(1) = 0, 6
7) Müşîr Nâmık Paşa(2) 2.1876 - 31.3.1876 = 0, 1(= 0, 10, 14)
8) Yûsuf Kâmil Paşa(3) 31.3.1876 - 5.6.1876 = 0, 2, 5(= 5, 10, 15)
9) Midhat Paşa(2) 5.6.1876 - 19.12.1876 = 0, 6, 11(= 1, 6, 4)
10) (Sd.) İbrâhîm Edhem Paşa 19.12.1876 - 5.2.1877 = 0, 1, 17
11) (Sd.) Cenânî-zâde Kadrî Paşa 5.2.1877 - 4.2.1878 = 0, 11, 27
12) (Sd.) Safvet Paşa 4.2.1878 - 19.2.1878 = 0, 0, 14
13) Â'sım Paşa 19.2.1878 - 6.1878 = 0, 4
14) 'Alî Paşa 6.1878 - 19.10.1879 = 1, 4
15) (Sd.) Â'rifî Paşa(1) 19.10.1879 - 12.9.1880 = 0, 10, 24
16) Server Paşa(2) 12.9.1880 - 1882 = 2(= 2, 6)
17) Â'kif Paşa 1882 - 30.11.1882 = bir kaç ay
18) Â'rifî Paşa(2) 30.11.1882 - 2.12.1882 = 0, 0, 2
19) Kürd Mehmed Sa'îd Paşa(1) 2.12.1882 -25.9.1885 = 2, 9, 24
20) Â'rifî Paşa(3) 25.9.1885 - 4.9.1891 = 5, 11, 9(= 6, 10, 5)

21) (Sd.) Halîl Rif'at Paşa 4.9.1891 - 9.6.1895 = 3, 9, 5

22) Sa'îd Paşa(2) 9.6.1895 - 1901 = 6(= 8, 9, 24)

23) Batumlu Hasan Fehmî Paşa 1901 - 7.1908 = 7

Halîl Menteşe Bey 4.2.1917, Reşîd Â'kif Paşa 14.10.1918, Dâmâd Mehmed Şerîf Paşa 11.11.1918, Kazasker 'Uryânî-zâde Cemîl Mollâ 24.2.1919, Seyyid 'Abdülkaadir Ef. 4.3.1919, vekâleten Edhem Bey 19.5.1919, Rızâ Tevfîq Bey(Bölükbaşı) 24.5.1919, Edhem Bey(2) vekâleten 19.6.1919, Vasfî Ef. 8.7.1919, Şeyhulislâm Sabrî Ef. vekâleten 28.7.1919, Raûf Bey 18.8.1919, 'Abdurrahmân Şeref Ef. 2.10.1919, Cemîl Mollâ(2) 11.3.1920, Ahmed Reşîd(Rey) Bey vekâleten 5.4.1920, Rızâ Tevfîq Bey(2) 31.7.1920, Mustafa Â'rif Bey 21.10.1920, Sd.Tevfîq Pş. vekâleten 18.8.1921 - 4.11.1922.

Teşrîî Meclisler

Her iki meşrûtiyet rejiminde meclis-i â'yân denen imparatorluk senatosu ile meclis-i meb'ûsân, Meclis-i Millî'yi oluşturuyordu. Milletvekilleri sancakların nüfusları nisbetinde seçilip Istanbul'a geliyorlar, senatörler ise, kayd-ı hayât şartıyle pâdişâh veyâ hükûmetin teklîfi üzerine pâdişâh tarafından atanıyordu. Birinci Meşrûtıyet kısa sürdü: 23.12.1876 - 13.2.1876 = 1,1,21. Bu müddet içinde yalnız 10 ay, 25 gün meclis açık kaldı. Meclisler kapatıldı, fakat Kaanûn-i Esâsî kaldırılmadı, ancak 1908'e kadar seçimler yapılmadı ve Devr-i İstibdâd denen bu dönemde II. Abdülhamîd, devlet yönetimini Yıldız'a aldı. 93 Meşrûtıyeti'ni îlân eden ayni pâdişâh, 23.7.1908'de tekrar Kaanûn-i Esâsî'yi yürürlüğe koydu. İlk meşrûtıyette milletvekilleri yerlerine gönderilmiş, fakat senatörlerin senatör unvânı ve maaşları hayatlarının sonuna kadar devâm etmiş, 1908'de hayatta kalan 3 senatör, 1908 aralığında toplanan senatoya katılmıştı. İkinci Meşrûtıyet, 1.10.1922'de saltanatın kaldırılmasına kadar 14,2,9 müddetle devâm etti, son dönemine Mütâreke Devri denir. İkinci Meşrûtıyet'in ilk meclisi 17.12.1908'de açıldı. 1908 seçimleri dâhil, İkinci Meşrûtıyet'te 4 def'a genel seçimler yapıldı.

1911'de senatör sayısı 53'tü ve bunun 14'ü Gayrı Müslim idi. 1876-77 meclis-i meb'ûsân reîsi Ahmed Vefîq Paşa idi, sadrâzam olunca, 14.8.1877'de Istanbul milletvekili Hasan Fehmî Ef. (Paşa) reîs oldu. 1908 sonunda İkinci Meşrûtıyet'in ilk meclis-i meb'ûsân reîsi Ahmed Rızâ Bey (12.1908-1912), 1920 martında İngiliz süngüsüyle dağıtılan son Osmanlı meclis-i meb'ûsânının reîsi de Celâleddîn Â'rif Bey idi. Son meclis-i meb'ûsân reîsleri ve seçim târihleri: Halîl Menteşe Bey 14.10.1918, Celâleddîn Â'rif Bey 26.1.1920, Reşâd Hikmet Bey (Ist. mv., makaamında iken öldü) 31.1.1920, gene C. Â'rif Bey (2. reîs iken) 28.2.1920 (son top-lantı: 18.3.1920). Meclis-i Â'yân riyâsetinde Sd. Sa'îd Paşa 18.12.1908-30.9.1911+12.6.1913-1.3.1914, Sd. Gaazî Ahmed Muhtâr Paşa, Menemenli-zâde Mehmed Rif'at Bey, Ahmed Rızâ Bey (ölm. Ist. 26.2.1930) 4.7.1918, Mustafa Â'sım Ef. 31.3.1919-10.1.1920+21.10.1920-4.11.1922, Sd. Tevfîq Paşa 10.1.1920 - 21.10.1920 bulundu.

Meclis-i Â'lî-i Hazâin

Bu organ, mâliye, gelirler ve para işlerinin ıslâh ve teftîşi için Meclis-i Tanzîmât'ın altında ve Meclis-i Vâlâ'nın üzerinde yetkili olmak üzere kuruldu. 1871'de Meclis-i Islâhât, 1876'da Meclis-i Â'lî-i İcrâât adını aldı. Bu meclislerin reîsleri kabineye girdiler. Reîsler şunlardır:

1) (Sd.) Mütercim Rüşdî Paşa 7.1860, 2) (Sd.) Vefîq Ef. 6.1862, 1862b'de mülgaa, 3) Kavalalı Mustafa Fâzıl Paşa 11.1865, 6.1866'da mülgaa, 4) Sd. Mahmûd Nedîm Paşa'ya ek görev olarak 1871, 5) Emîn Paşa 1872, 1876-78'de mülgaa, 6) (Sd.) Hayreddîn Paşa 1878.

1878'de kurulan Dîvân-ı Muhâsebât bu teşekkülün yerine geçti. Sırasiyle Ohannes Ef. (Paşa), Hacı Â'kif Ef. (Paşa), Zühdî Bey (Paşa), Tevfîq Paşa, Hasan Fehmî Paşa, 1896'ya kadar Dîvân-ı Muhâsebât reîsi oldular, fakat Dîvân-ı Muhâsebât reîsleri, kabine dışı idi.

IX

MAÂRİF

İmparatorluk millî eğitim bakanlığı, 1846'da kuruldu ve 1857'de nâzır "ma'ârif-i 'umûmiyye nâzırı" adını alarak kabineye girdi:

1) Kazasker Mehmed Es'ad Ef. (1787 - 1848 = 61) 8.11.1846 = 11.1.1848 = 1,2,3, (mekâtib-i 'umûmiyye nâzırı)
2) Ahmed Kemâl Ef. (1) (1808 - 1888 = 80) 11.1.1848 - 22.6.1854 = 6,5,12 (mekâtib-i 'umûmiyye müdîri ve bir kaç ay sonra nâzırı)
3) Hayrullâh Ef. (1820? 1866 = 46?) (Abdülhak Hâmid'in babası) 22.6.1854 - 17.3.1857 = 2,8,25 (mekâtib-i 'umûmiyye nâzırı)
4) 'Abdurrahmân Sâmî Paşa (1795 1881 = 86) 17.3.1857 - 25.11.1861 = 4,8,9 (kabineye dâhil ma'ârif-i 'umûmiyye nâzırı)
5) A. Kemâl Ef. (2) 25.11.1861 - 19.11.1862 = 0,11,24
6) Kavalalı Mustafa Fâzıl Paşa (1830 - 1875 = 45) 19.11.1862 - 12.1.1863 = 0,1,23
7) Mehmed Nevres Paşa (1826 - 1872 = 46) 12.1.1863 - 16.2.1863 = 0,1,5
8) (Sd.) İbrâhîm Edhem Paşa (1818 - 1893 = 75) 16.2.1863 - 12.4.1863 = 0,3,2 (ticâret ve nâfia nâzırlığına ek görev olarak)
9) A. Kemâl Ef. (3) 12.4.1863 - 24.8.1867 = 4,4,12
10) Sâmî Paşa-zâde 'Abdüllatîf Subhî Paşa (1818 1886 = 68) (4'ün oğlu) (1) 24.8.1867 - 9.3.1868 = 0,6,16

11) (Sd.) Ṣafvet Paşa (1815 - 1883 = 68) (1) 9.3.1868 - 5.10.1871 = 3,6,27
12) A. Kemâl Paşa (4) 5.10.1871 - 4.1.1872 = 0,3,0
13) Müşîr Mühendis Dervîş Paşa (1817 - 1878 = 61) 4.1.1872 - 15.6.1872 = 0,5,12
14) (Sd.) Aḥmed Vefîq Ef. (1823 - 1891 = 68) (1) 15.6.1872 - 5.12.1872 = 0,5,20
15) A. Kemâl Paşa (5) 5.12.1872 - 24.4.1873 = 0,4,20
16) Aḥmed Cevdet Paşa (1822 - 1895 = 73) 24.4.1873 - 5.4.1874 = 0,11,11
17) Ṣafvet Paşa (2) 5.4.1874 - 16.1.1875 = 0,9,11
18) (Sd.) Aḥmed Â'rifî Paşa (1830 - 1895 = 65) 16.1.1875 - 12.6.1875 = 0,4,27
19) Cevdet Paşa (2) 12.6.1875 - 30.11.1875 = 0,5,18
20) Ṣafvet Paşa (3) 30.11.1875 - 8.5.1876 = 0,5,8 (=4,9,15)
21) A.Kemâl Paşa (6) 8.5.1876 - 17.5.1876 = 0,0,9
22) Cevdet Paşa (3) 17.5.1876 - 17.10.1876 = 0,5,1 (=1,10,0)
23) Yûsuf Ẕıyâ Paşa (1826 - 1880 = 54) 17.10.1876 - 1.2.1877 = 0,3,15
24) Münîf Paşa (1828 - 1910 = 82) (1) 1.2.1877 - 9.11.1877 = 0,9,6
25) A. Kemâl Paşa (7) 9.11.1877 - 11.1.1878 = 0,2,2 (=12,7,19)
26) Vefîq Paşa (2) 11.1.1878 - 4.2.1878 = 0,0,24 (=0,6,14)
27) Ṣubḥî Paşa (2) 4.2.1878 - 18.4.1878 = 0,2,13 (evkaaf nâzırlığına ek görev ol.) (=0,8,29)
28) Münîf Paşa (2) 18.4.1878 - 12.9.1880 = 2,4,24
29) (Sd.) Kıbrıslı Meḥmed Kâmil Paşa (1832-1913=81) 12.9.1880-6.12.1881=1,2,24
30) Â'lî Paşa-zâde 'Alî Fuâd Bey (1840 - 1885 = 45) 6.12.1881 - 9.5.1882 = 0,5,4
31) Manṣûrî-zâde Muṣṭafa Nûrî Paşa (1824-1889 = 65) 9.5.1882-25.9.1885 = 3,4,17
32) Münîf Paşa (3) 25.9.1885 - 4.9.1891 = 5,11,9 (=9,1,9)
33) Aḥmed Zühdî Paşa (1833-1902=69) 4.9.1891 - 12.9.1902=11,0,8 (bu makaamda iken öldü)
34) Meḥmed Celâleddîn Bey (Paşa) (1852- 1933 = 81) 12.9.1902 - 27.7.1903 = 0,10,15
35) Muṣṭafa Hâşim Paşa (1852 - 1920 = 68) 27.7.1903 - 28.7.1908 = 5,1,0
36) (Sd.) İbrâhîm Ḥakkı Bey (1862 - 1918 = 56) (1) 28.7.1908 - 22.9.1908 = 0,1,25
37) Recâî-zâde Maḥmûd Ekrem Bey (1846 - 1913 = 67) 22.9.1908 - 28.11.1908 = 0,2,6
38) İ. Ḥakkı Bey (2) 28.11.1908 - 6.2.1909 = 0,2,8 (=0,4,3)
39) Yûsuf Ẕıyâ Paşa (1849-1929 = 80) (10'un dâmâdı) (1) 6.2.1909-13.2.1909= 0,0,7
40) 'Abdurraḥmân Şeref Ef. (1835 - 1925 = 90) (1) 13.2.1909 - 4.5.1909 = 0,2,19
41) Nâil Bey (1861 - 1922 = 61) 4.5.1909 - 9.1.1910 = 0,8,6
42) Emrullâh Ef. (1858 - 1914 = 56) (1) 9.1.1910 - 2.3.1911 = 1,1,24
43) Baban-zâde İsmâ'îl Ḥakkı Bey (1876 - 1913 = 37) 2.3.1911 - 11.5.1911 = 0,2,10
44) 'A. Şeref Ef. (2) 11.5.1911 - 1.1.1912 = 0,6,22

45) Emrullâh Ef. (2) 1.1.1912 - 22.7.1912 = 0,6,22 (=1,8,16)
46) Sa'îd Bey (Gelenbevî) (1862 - 1937 = 75) (1) 22.7.1912 - 30.10.1912 = 0,3,9
47) Dâmâd Mehmed Şerîf Paşa (Çavdaroğlu) (1874 - 1958 = 84) 30.10.1912 24.1.1913 = 0,2,25
48) Şükrî Bey (1874 - 1926 = 52) 24.1.1913 - 21.7.1918 = 5,5,28 (asıldı)
49) Dr. Nâzım Bey (1873 - 1926 = 53) 21.7.1918 - 14.10.1918 = 0,2,24 (asıldı)
50) Kara Mehmed Sa'îd Paşa 14.10.1918 - 11.11.1918 = 0,0,28
51) Rızâ Tevfîq Bey (Bölükbaşı) (1869 - 1949 = 80) 11.11.1918 - 13.1.1919 = 0,2,2
52) Y. Ziyâ Paşa (2) 13.1.1919 - 5.3.1919 = 0,1,23 (=0,2,0)
53) 'Alî Kemâl Bey (1867 1922 = 55) 5.3.1919 - 19.5.1919 = 0,2,15 (linç edildi)
54) Sa'îd Bey (Gelebevî) (2) 19.5.1919 - 8.3.1920 = 0,9,18
55) 'A. Şeref Ef. (3) 8.3.1920 - 5.4.1920 = 0,0,28 (=0,11,8)
56) Rûmbeyoğlu Fahreddîn Bey (1867 - 1942 = 75) (Sd. Avlonyalı Ferîd Pş. dâmâdı) 5.4.1920 - 26.4.1920 = 0,0,22
56A) 'Abdullâh Bey (29'un oğlu) vekâleten 26.4.1920 - 31.7.1920 = 0,3,5
57) Ferîq Hâdî Paşa (1867 - 1932 = 65) 31.7.1920 - 21.10.1920 = 0,2,21
58) Mustafa Reşîd Paşa (1863 - 1921 = 58) 21.10.1920 - 22.1.1921 = 0,3,2
59) Râşid Bey (Erer) (1869 - 1952 = 83) 22.1.1921 - 19.8.1921 = 0,6,28
60) Sa'îd Bey (Gelenbevî) (3) 19.8.1921 - 4.10.1922 = 1,1,16 (=2,2,13)

Maârif nezâretinin başlıca organı Meclis-i Kebîr-i Ma'ârif veyâ Meclis-i Ma'ârif olup, yetkileri bugünki tâlim ve terbiye kurulunun üzerinde idi. Medreseler ve askerî okullar dışında, yüksek okullar ve üniversite, bu nezârete bağlı idi.

Encümen-i Dâniş

Bu isimdeki imparatorluk akademisi 15.4.1851'de kuruldu. 1862'de faâliyetinin sona ermesi, fevkalâde acâyib ve zararlı bir durumdur. Reşîd Paşa'nın açtığı, Cevdet Ef.'nin (Paşa) esaslarını hazırladığı Encümen-i Dâniş, Sultân Abdülmecîd'in de himâyesinde idi. Yabancı şeref üyeleri de bulunan bir akademi idi. 40 aslî üyesinin bulunmasından, Académie Française'in örnek alındığı açığa çıkar. Bu üyeler arasında Mustafa Reşîd Paşa, Mütercim Rüşdî Paşa, Â'lî Paşa, Kıbrıslı Mehmed Paşa, Yûsuf Kâmil Paşa, Fuâd Paşa, İbrâhîm Edhem Paşa, Vefîq Paşa, sonradan sadârete kadar yükseldiler (kuruluş târîhinde yalnız Reşîd Paşa sadâret'te bulunmuştu ve 1 no.lı üyedir). Reşîd Paşa'nın 2 oğlu Celâl Paşa ile Dâmâd 'Alî Gaalib Paşa, iki ünlü târihçi Cevdet Ef. (Paşa) ve Hayrullâh Ef., Şeyhulislâm Â'rif Hikmet Bey-Ef., sonradan bu makaama gelen Meşreb-zâde Â'rif Ef.; Subhî Paşa, Kemâl Paşa, Zîver Paşa gibi sonradan nezâretlerde bulunan kişiler, üyeler arasında idi. Akademiye Kazasker Şerîf Ef. reîs-i evvel ve Hayrullâh Ef., reîs-i sânî seçildiler. Hekîmbaşı-zâde Hayrullâh Ef., o târihde Meclis-i Ma'ârif-i 'Umûmiyye âzâsı idi ('Abdülhak Hâmid'in babası).

X

DÎĞER NEZÂRETLER

Arpa Emâneti ve Zahîre Nezâreti

Klasik dönemdeki arpa (ve saman) emâneti, 1789'da (hubûbât ve) zahîre nezâreti olup kabine dışı zahîre nâzırları şunlardır: Kazasker Keçeci-zâde Sâlih Ef. (Fuâd Paşa'nın dedesi), Nizâm-ı Cedîd liderlerinden Ebû-Bekr Râtib Ef., Hacı İbr. Ef. 1795a, Ah. 'Azmî Ef. 1796a, Râsih Ef. 1798b, Cânib Ef., Seyyid Mehmed Ef., Mühûrdâr Mustafa Ef. 1806, Memiş Ef., İmâm Must. Ef., Meh. Emîn Ef., Gümrükcü 'Osmân Ağa, Must. Kâmil Ef., Sıvaslı İsm. Ağa, 'Osmân Nesîb Ef., 'İrfân-zâde Â'rif Ef., Ebû-Bekr Ağa, Erîb Ef. 1814, 2 def'a Hâfız Yûsuf Ef., Küçük Â'rif Ef. 1816, Seyyid Meh. Ef., Mahmûd Sâbit Ef., Hacı Yûsuf Ef., 2 def'a Cânib Ef., 'İrfân-zâde Â'rif Ef. (2) 1824a, Ah. Â'rif Ef., 'Alî Rızâ Ef. 1828a, Ah. Ağa, Hacı Velî Ağa, Hâdî Ef., Hacı Ah. Ağa 1836.

Ticâret ve Zirâat Nezâreti

Zahîre nezâreti yerine, kabine üyesi olmak üzere bu nezâret kuruldu. Ticâret ve zirâ'at nâzırları (çok def'a yalnız "ticâret nâzırı" unvânı kullanılmıştır):

Dâmâd Halîl Rif'at Paşa (1) 7.1839, Dâmâd Sa'îd Paşa (1) 1839, Dâmâd Fethî Paşa (1) 1.1840, Sa'îd Paşa (2) 3.1841, (Sd.) Sârim Ef. (1) 6.1841, Tâhir Bey 1.1842, Hüseyn Bey (babası Tâhir Bey'e vekâleten) 1842, Halîl Rif'at Paşa (2) 8.1845, Sârim Ef. (2) 2.1846, (2.1846-6.1846'da zirâat nezâreti ayrılarak Â'rif Paşa zirâat nâzırı oldu ise de 4 ay sonra zirâat gene ticâret'le birleştirildi), Cihânser'askeri Rızâ Paşa (1) 7.1846, Meh. Kâmil Paşa 4.1848, Süleymân Paşa 6.1848, Süleymân Paşa'nın Memleketeyn'e gidişinde vekâleten bir müddet Enverî Ef., Dr. Hekîm İsmâ'îl Paşa (1) 2.1849, 'İzzet Paşa 10.1851, (Sd.) Yûsuf Kâmil Paşa (1) 10.1852, Dâmâd Fethî Paşa (2) 2.1853, Nâmık Paşa 4.1853, Avrupa'ya gidişinde vekâleten Mazlûm Bey (Paşa), Yûsuf Kâmil Paşa (2) 9.1853, Safvetî Paşa 12.1854, Dr. İsmâ'îl Paşa (2) 11.1856, Reşîd Paşa-zâde Dâmâd 'Alî Gaalib Paşa 4.1858, (Sd.) Mahmûd Nedîm Bey b. Mazlûm Paşa 8.1858, vekâleten Â'rif Ef., (Sd.) İbr. Edhem Paşa (1) 12.1859, (Sd.) Safvet Ef. (1) 7.1861, Edhem Paşa (2) 2.1863, Safvet Paşa(2) 6.1863, Edhem Paşa (3) 3.1865, Halîl Paşa 5.1866, Safvet Paşa

(3) 5.1867, Kabûlî Paşa (1) 3.1868, Edhem Paşa (4) 9.1871, Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa (1) 6.1872, Kabûlî Paşa (2) 9.1874, Mahmûd Celâleddîn Paşa (2) 10.1875, Sâ'dullâh Bey 5.1876, Mahmûd Celâleddîn Paşa (3) 6.1876, Cihânser'askeri Rızâ Paşa (3) 10.1876, Hâlet Paşa 1.1877, Ohannes Ef. (Paşa) (1) 2.1877, 'Ayntâbî Meh. Tâhir Münîf Ef. (Paşa) 7.1877, Ohannes Ef. (2) 1.1878, Server Paşa 7.1878, Sa'îd Ef. 12.1878 (1 hafta), Cevdet Paşa 12.1878, (Sd.) Cenânî-zâde Kadrî Paşa 11.1879 (9.6.1880'e sd. olunca ek görev ol. bu nezâreti de muhâfaza etti), Sâmî Paşa-zâde Subhî Paşa 12.9.1880, Hakkı Paşa b. Mûsullu 'Alî Yâver Paşa 11.1880, Köse Râif Paşa 1881, Çorlulu-zâde Mahmûd Celâleddîn Paşa (1) 4.9.1891, Must. Zihnî Paşa (1) 10.9.1891, Hüs. Tevfîq Paşa 11.1891, Mahmûd Celâleddîn Paşa (2) 7.11.1895 (ticâret ve nâfi'a nâzırı), Zihnî Paşa (2) 18.1.1899 - 7.1908.

1908 Meşrûtıyeti'nde nâfia nezâreti, ticâret ve zirâat nezâreti'nden ayrıldı, ayrı nezâret oldu. O zamâna kadar kabine dışı olan posta ve telgraf nezâreti ise, PTT (posta ve telgraf ve telefon) nezâreti adıyle kabineye dâhil edildi ki muhâberât bakanlığı idi, münâkalât ise nâfia nezâretine âiddi. 1911'de Kç. Sa'îd Paşa kabinesinde Sinanyan Ef. nâfia nâzırı, Aristidi Paşa (Rûmeli pâyesi) ticâret ve zirâat nâzırı, İbr. Şuşa Ef. de PTT nâzırı idiler.

Mütâreke'nin ticâret ve zirâat nâzırları şunlardır: Must. Şeref Bey 4.2.1917, vekâleten Meh. Zıyâ Bey 14.10.1918, Kostaki Vayani Ef. 11.11.1918, vekâleten Meh. Zıyâ Bey 12.2.1919, 'Abdullâh Bey 24.2.1919, Edhem Bey (Dirvana) 4.3.1919, vekâleten 1. ferîq Ah. Abuk Paşa 28.7.1919, Tâhir Bey b. Sd. Tûnuslu Hayreddîn Pş. 18.8.1919, 1. ferîq Meh. Hâdî Paşa 14.9.1919, vekâleten 'Abdurrahmân Şeref Ef. 8.2.1920, Meh. Zıyâ Bey 8.3.1920, Hüs. Remzî Paşa 5.4.1920, Cemâl Bey 31.7.1920, Hüs. Kâzım Bey 21.10.1920, vekâleten Hâdî Paşa 13.6.1921 - 4.11.1922.

Nâfi'a Nâzırları

Dr. Hekimbaşı İsmâ'îl Paşa (1) 11.1848, ilk nâfia ve zirâat nâzırı, nezâretin gene ticâret nezâreti ile tevhîdi 2.1849, (Sd.) İbr. Edhem Paşa (1) 6.1863, kısa müddet sn. gene ticâret nezâretine katıldı 6.1863, Halîl Paşa 8.1866 (1 hafta), 7.1866'da gene ticâret'e bağlandı, Agaton Ef. 3.1868, Dâvûd Paşa (*) 5.1868, (Sd.) Şîrvânî-zâde Meh. Rüşdî Paşa 7.1871 (15 gün), Edhem Paşa (2) 7.1871, 9.1871'de ayrı müsteşârlık hâlinde gene ticâret'le birleştirildi, Edhem Paşa (3) 6.1872, Dr. İsm. Paşa (2) 2.1873, Râşid Paşa 3.1873, (Sd. Gaazî) Ah. Muhtâr Paşa 5.1873, Kânî Paşa 7.1873, Dr. İsm. Paşa (3) 11.1873, Edhem Paşa (4) 2.1874, Server Paşa (1) 6.1875, (Sd.) Es'ad Paşa 8.1875, (Sd.) Cenânî-zâde Kadrî Bey 9.1875, Hâlet Paşa 1.1876, Server Paşa (2) 2.1876, (Sd.) Safvet Paşa 7.1877, Ohannes Ef. (Paşa) 8.1877, Aleksandr Karatodori Ef. (Paşa) 6.1878, Sava Paşa 12.1878, Hasan Fehmî Ef. (Paşa) 11.1879, Köse Râif Ef. (Paşa) 1882, Zühdî Paşa 10.1885, bu târihte ticâret'le birleştirilerek ticâret ve nâfia nezâreti ol-

---

(*) Agaton Ef. Gregoryen Ermenî, Dâvûd Paşa ise Katolik Ermenî'dir. Agaton Ef., nezârete tâyîninde hasta ve Paris'te tedâvîde idi, Paris'de öldü ve Ist.'a gelip nezâret koltuğuna oturamadı. Dâvûd Paşa, Osmanlı târîhinin ilk Gayri Müslim bakanlar kurulu üyesidir. Nezâreti sırasında demiryolu inşââtında ihtilâsı tesbît edildi, vezâreti kaldırılarak devlet hizmetinden tard edildi, Avrupa'ya gidip öldü, nezârete gelmeden Cebeli Lübnân mutasarrıfı idi ki nezârete alınınca yerine Franko Ef., vezâret verilerek atanmıştı.

du, fakat orman ve ma'âdin bölümleri nâfia'dan mâliye nezâreti bünyesine alındı. 1908 meşrûtıyetinde ticâret ve nâfia gene ayrıldı. Mütâreke'nin nâfia nâzırları şunlardır:

'Alî Münîf Bey 4.2.1917, Meh. Zıyâ Paşa 14.10.1918, vekâleten ferîq Şevket Turgut Paşa 24.2.1919, Ahmed 'Avnî Bey 4.3.1919, vekâleten İsm. Sıdqî Bey, Turgut Paşa (2) 2.4.1919, Ferîd Bey (Tek) 21.5.1919, 1. ferîq Ah. Abuk Paşa 21.7.1919, Tevfîq Bey 8.3.1920, Dr. Cemîl Paşa 5.4.1920, vekâleten 'Osmân Rif'at Bey 26.4.1920, Zekî Bey 31.7.1920, (Sd.) 'Alî Rızâ Paşa 11.2.1921, Safâ Bey 13.6.1921, 'Alî Rızâ Paşa (2) 18.8.1921, Safâ Bey (2) 24.6.1922 - 4.11.1922.

Mutâreke'nin PTT nâzırları: Hüs. Hâşim Bey 9.1917, vekâleten 'Abdurrahmân Şeref Ef. 14.10.1918, vekâleten Rızâ Tevfîq Bey (Bölükbaşı) 11.11.1918, Yûsuf Franko Paşa 2.1.1919, Edhem Bey 24.2.1919, Meh 'Alî Bey 4.3.1919 - 12.4.1919. Bu târihte bu nezâret kabine dışı bırakılıp, 1908'den önceki duruma geldi, üstelik nezâret yerine umûm müdîrlik oldu, ünlü romancı-hikâyeci Refîq Hâlid Bey (Karay), bu göreve getirildi ve bu görevi nezâret'ten sayılmamasına rağmen kabûl etmesi 150'lik listeye girmesine sebep oldu.

Birinci Cihan Harbi'nin son günlerinde, halkın besin maddelerini sağlamak ve karaborsayı önliyebilmek için eski zahîre nezâreti gibi, kabine'ye dâhil iâşe nezâreti kuruldu. İâşe nâzırları: Kara Kemâl Bey 22.8.1918, Dr. Celâl Muhtâr Bey 14.10.1918, Râşid Bey 11.11.1918, vekâleten (Sd.) Ah. 'İzzet Paşa 2.1.1919, 'Abdurrahmân Vefîq Bey 13.1.1919 - 20.1.1919. Bu târihte nezâret kaldırıldı.

Devlet Nâzırlığı

İmparatorluğun son asrını teşkîl eden modern dönemde, "mecâlis-i â'liye'ye me'mûr", "meclis-i vükelâ'ya me'mûr" gibi isimlerle devlet bakanlığı, bir çok kabinede görülür. Hiç bulunmıyan kabineler de çoktur. Ama bilhassa Sultân Mecîd (1839 - 1861) ve Sultân Azîz (1861 - 1876) devirlerinde bir çok kabinede bir, bâzan iki ve üç böyle devlet nâzırı vardır, Sultân Hamîd ve Meşrutıyet devirlerinden azalır. Bu nâzırlar, çok def'a sadâret gibi en mühim görevleri yapmış tecrübeli devlet adamlarıdır. Emirlerinde her hangi bir nezâret yoktur. Fakat tam mânâsıyle bakan olup bakanlar kurulunda tam yetkiyle konuşup rey kullanır ve bütün sâhalarda fikirlerini belirtirler. Bu bakımdan klasik dönemin kubbe-nişîn denen kubbe vezîrlerinin ayni görevi îfâ ettikleri görülür. Cumhûriyet devrinde 1945'ten sonra başbakana yardımcı olmak üzere ihdâs edilen devlet bakanlıklarından biraz farklıdır. Zîrâ cumhûriyet devlet bakanları, başbakanlığa bağlı belirli kuruluşların bakanlığı olmuşlardır. Osmanlı'da bu durum yoktur, doğrudan doğruya rey sâhibi en yüksek müşâvir durumundadırlar. Bu görevde bulunmuş vezîrler, çeşitli vesîlelerle bilhassa Osmanlı Âileleri kısmında zikredilmiştir. Bu görevi îfâ eden vezîrlerin de bir listesini yapmak gerekir. Meşrûtıyet'te nâdiren hey'et-i vükelâ'ya me'mûr nâzır nasbedilmiştir. Mütâreke döneminde bu görevde bulunan nâzırlar şunlardır: (Sd.) 'Alî Rızâ Paşa, Reşîd Â'kif Paşa 20.5.1919, (Sd.) Tevfîq Paşa, (Sd.) Ah. 'İzzet Paşa, 'Abdurrahmân Şeref Ef. 22.5.1919, Şeyhulislâm Hayderî-zâde İbrâhîm Ef., 1. ferîq Ah. Abuk Paşa, bahriye ferîkı Çürüksulu Mahmûd Paşa, topçu ferîkı 'Alî Rızâ Paşa 24.5.1919 ve İsm. Hakkı Paşa.

Yedinci Kitab

EYÂLETLER

I

OSMANLI EYÂLETLERİNE TOPLU BAKIŞ

Sancak'dan Eyâlet'e Geçiş

Osmanlı devletinin ilk yıllarında elinde bir eyâlet oluşturacak toprak bulunmadığı âşikârdır. Devletin 1231'den 1326'ya kadar olan ilk 95 yılında elinde tek sancağı (il) vardı. 1326'da Bursa'nın fethiyle ilk Osmanlı eyâleti oluştu. 1363'te devlet imparatorluk hâline gelince, açık şekilde 2 eyâletten ibâretti: Asya'da Anadolu ve Avrupa'da (Balkanlar) Rûmeli eyâletleri.

İlk çekirdek sancağa Sultânönü sancağı denmektedir. Sancağın merkezi Söğüt, sonra Karacahisâr(1291)(İnönü'nün az güney-doğusu) idi. 1302'de 2. sancak olan Eskişehir(fethi 1288) sancağı kuruldu. Bu târihte Orhân Gaazî Sultânönü(Karacahisâr) ve Gündüz Alp ise Eskişehir beyi oldular ve sancaklarını 'Osmân Gaazî nâmına yönettiler. Bir müddet sonra Orhân Gaazî Yenişehir'de (fethi 1301) oturmaya başladı. Üçüncü sancak olan Söğüt'te (Ertuğrul=Bilecik sancağı), bizzât, 'Osmân Gaazî oturuyordu. 'Osmân Gaazî ihtiyarlayınca, oğlu Orhân Gaazî'yi beylerbeyi yaptı. Bu sûretle Anadolu eyâletinin 1326'dan önce kurulduğunu da söylemek mümkündür. 1326'da Bursa fethedilerek devlet merkezi buraya götürüldü. Orhân Gaazî'nin oğulları Süleymân Paşa ve ölünce (I.) Murâd Bey, beylerbeyi oldular. Ancak I. Murâd'ın (1362-1389) cülûsunda yetişmiş oğlu olmadığı için Lala Şâhin Paşa beylerbeyi oldu. I. Murâd daha 5 yaşında

(1331) Sultânönü=Eskişehir sancak beyi olmuştu. Orhân Gaazî devrinde (1324-1362) 5.1329'da Kocaeli sancağı İznik merkezi olmak üzere kuruldu, sonra sancağın merkezi daha kuzeyde ve sâhilde İzmid'e götürüldü (1.1337). Bu sancakta önce Akca Koca, ölümünde Velîahd Süleymân Paşa bey oldular. Bursa merkez sancağına ise önce Orhân Gaazî'nin kardeşi 'Alâeddîn Paşa, ölümünde Velîahd Süleymân Paşa bey oldular ve sonra bu sancak Şehzâde Murâd Bey'e verildi ve onun adına sancağa "Hudâvendigâr" adı verildi, zîrâ bu sıfatla anılmıştır. Rûmeli eyâletinin ise 1354'te Süleymân Paşa'nın fethettiği Gelibolu sancağı ile başladığını kabûl etmek gerekir ve Süleymân Paşa, bu eyâletin ilk beylerbeyisidir. O ölünce Lala Şâhin Paşa beylerbeyi oldu ve onu Kara Timurtaş Paşa tâkıyb etti. Şimdi klasik dönem Osmanlı eyâletlerinin sinoptik bir tablosunu görebiliriz:

Osmanlı Eyâletleri

1) **ANADOLU Eyâleti:** Tam kuruluşu 1326'da, merkezi Bursa, sonra Ankara, 1451'de Kütahya. XVII. asırda protokolde -Istanbul hâric- Mısır, Budin (Macaristan), Rûmeli eyâletlerinden sonra 4. sırada ve 223.114 km^2 kadardı. Bugünki Türkiye'nin 19 ilini içine alıyordu (Balıkesir, Bursa, Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Ankara, Eskişehir, Bilecik, Afyon, Isparta, Antalya, Burdur, Muğla, Denizli, Aydın, Manisa, Uşak, Kütahya). 14 sancak(il) idi: Germiyân(Kütahya) merkez, Saruhân(Manisa), Aydın(Tire), Hudâvendigâr(Bursa), Kastamonu, Menteşe(Muğla), Bolu, Ankara, Karahisâr-ı Sâhib(Afyon), Teke(Antalya, bâzan Elmalı), Çankırı, Hamîd(Isparta), Sultânönü(Eskişehir), Karası(Balıkesir). Merkez sancağında bugün 3 il vardır(Kütahya, Uşak, Denizli). Bu eyâlet modern dönemde (1826'dan îtibâren) Aydın(İzmir), Hudâvendigâr(Bursa), Kastamonu, Ankara olmak üzere 4 eyâlete parçalandı.

2) **RÛMELİ Eyâleti:** Tam kuruluşu 1363'de, merkezi Edirne, sonra Manastır ve Sofya. Devletin protokolde -Istanbul hâric- Mısır, Budin'den sonra gelen 3. eyâleti. XVII. asırda XVI. asra nisbetle çok küçülerek 233.653 km^2'ye düşmüştü. 19 sancaktı: Sofya merkez, Vidin, Köstendil, Cum'a, Filibe(bu sancaklar bugün Bulgaristan'da kalıyor), Selânik, Tırhala, Yanya(Yunanistan'da kalıyor), İşkodra, Avloya, Elbasan, Dukagin(Arnavudluk'da kalıyor), Ohri, Delvine, Üsküb, Alacahisâr, Prizrin, İştip, Vulçetrin(Yugoslavya'da kalıyor). Modern dönemde bu topraklar Tuna(Ruscuk), Selânik, İşkodra, Yanya, Manastır, Kosova(Üsküb) olmak üzere 5 eyâlete bölündü.

3) **KARAMÂN Eyâleti:** 1397-1402 ve sonra 1470'de kuruldu, merkezi Konya. XVII. asırda 78.518 km^2 idi. Bugünki 5 il'i kapsar(Konya, Niğde, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir). 7 sancaktı: Konya, Niğde, Kaysariyye, Aksaray, Akşehir, Beyşehri ve Kırşehri. Modern dönemde gene Konya eyâleti hâlinde kaldı.

4) **RÛM (Rûmiyye-i Sugrâ) Eyâleti:** 1398'de kuruldu, merkezleri Tokat, sonra Amasya, 1526'dan îtibâren Sıvas. XVII. asırda 82.500 km^2 idi. Bugünki 7 ili kapsıyordu (Sivas, Amasya, Çorum, Samsun, Sinop, Yozgat, Tokat). 10 sancaktı: Sıvas, Amasya, Bozok(Yozgad), Divriği, Cânik(Samsun), Arabgir, Çorum, Tokad, Zile, Keskin. Modern dönemde Sıvas eyâleti adını aldı.

5) **ISTANBUL Eyâleti:** 1453'de kuruldu. Doğrudan sadrâzamın yönetiminde olup beylerbeyisi ve sancakları yoktu. Bugünki Istanbul ili üzerindedir. Modern dönemde de bu durumda idi.

6) **DİYÂR-I BEKR Eyâleti:** 1515'de kuruldu, merkezi Kara Âmid(Diyarbakır). XVII. asırda 71.272 km^2 idi. Bugünki 6,5 ili kapsar(Diyarbakır, Elazığ, Siirt, Kiğı hâriç Bingöl, Mardin, Tunceli, ayrıca Urfa ilinin doğu yarısı ile Erzincan'ın Eğin=Kemâliye ilçesi), 25 sancaktı: Diyâr-ı Bekr, Harput, Ergani, Siverek, Nusaybin, Hısn-ı Keyfâ, Alçakal'a, Hâbûr, Sincâr, Meyyâfârikıyn(Silvan), Sîird, Çemişkezek ve 13 küçük sancak. Modern dönemde bu topraklarda Diyâr-ı Bekr ve el-'Azîz eyâletleri kuruldu.

7) **HALEB Eyâleti:** 1516'da kuruldu, merkezi Haleb. XVII. asırda 28.211 km^2. Bugünki Suriye'nin Haleb sancağı ile Türkiye'nin Hatay ili ve Kilis ilçesi olup modern dönemde de Haleb eyâleti idi. XVII. asırda 8 sancaktı: Haleb, Kilis, Ma'arratü'n-Nûmân, ulu Türkmen('Uzeyr), Mezik, Antakya, Azâz, Bâlis.

8) **ŞÂM Eyâleti:** 1516'da kuruldu, merkezi Şâm. XVII. asırda 17.836 km^2 idi. Bugünki Suriye'nin Dimaşk(Şâm), Süveyde (Cebel-Drûz), Havrân(Der'a) sancaklarını kapsar. Şâm, Tedmür, Bika'a, olmak üzere 3 sancaktı. Modern dönemde adı Sûriye eyâleti olarak değişti.

9) **MISIR Eyâleti:** 1517'de kuruldu. Merkezi Kaahire ki bu şehre de Mısrü'l-Kaahire ve kısaca Mısr denirdi. XVII. asırda 3.000.000 km^2 idi. Kurulur kurulmaz protokolde eyâletler arasında 1. sıra verildi ve imparatorluktan ayrıldığı 1914'e kadar bu sırası hiç değiştirilmedi. 1517'de önce Rûmeli ve Anadolu eyâletleri 1. ve 2. sırada idiler. Bugünki Mısır'ı, Kızıldeniz kıyıları dışında Sûdân'ı kapsamaktadır. 23 sancak ve ayrıca Sûdân'daki yerli devletleri ihtivâ ediyordu. Modern dönemde de bu durumunu muhâfaza etti.

10) **YEMEN Eyâleti:** 1517'de kuruldu. Merkezi San'â(1567-69'da ZEBÎD eyâleti ayrıldı ise de tekrar birleştirildi). Modern dönemde de durumunu muhâfaza etti. XVII. asırda 446.125 km^2 idi, Yemen, Hadramût ve Asîr'i ihtivâ ediyordu ve Hadramût şeyhlikleri himâye bölgesiydi. 23 sancaktı.

11) **CEZÂYİR bahriye Eyâleti:** 1519'da kuruldu. XVII. asırda 4 sancak olup 2.200.000 km2 kadar bir ülkeyi kontrol ediyordu.

12) **DULKADIR Eyâleti:** 1398'de himâye bölgesi olup 1516'da ilhâk edildi ve 1522'de eyâlet kuruldu. Zü'l-Kadriyye ve Mar'aş eyâletleri de denir. Merkezi Maraş, bâzan Elbistan'dır. XVII. asırda 41.755 km^2 idi(Maraş, Adıyaman, Arabgir hâric Malatya, Kilis hâric Gaziantep illeri ile Adana ilinin kuzey-doğusu). 5 sancaktı: Mar'aş, Malatya, Ayntâb, Samsat ve Kars-ı Dulkadır(Kadirli). Modern dönemde bir müddet muhâfaza edilen Mar'aş eyâleti, sonra Haleb eyâletine katıldı.

13) **ERZURÛM Eyâleti:** 1534'de kuruldu. Daha önce ERZİNCÂN eyâleti bir müddet vardı, sınırlar ve sancaklar değiştirilerek bu yeni eyâlet ortaya çıktı. Merkezi

Erzurum. XVII. asırda 41.624 km^2 kadardı(bugünki Kemâliye dışında Erzincan, Oltu dışında Erzurum illeri ile Giresun'un Şebinkarahisar, Muş'un Malazgirt, Bingöl'ün Kiğı ilçeleri). 12 sancaktı: Erzurûm, Karahisâr-ı Şarqî, Kiğı, Pasin-i 'Ulyâ, İspir, Hınıs, Malazgirt, Tekmen, Kuzucân, Tortum, Mecinkerd, Nâmrevân. Modern dönemde eyâlet adını muhâfaza etti.

14) **CEZÂİR-İ BAHR-İ SEFÎD bahriye Eyâleti:** 1534'de kuruldu. Kapdân-Paşa eyâleti de denmiştir, zîrâ beylerbeyisi kapdân-ı deryâ olan zât idi. Merkezi Gelibolu sayılmışsa da gerçekte Istanbul'dan yönetildi. Akdeniz üzerinde dağılmış bahriye sancaklarından oluşan, XVII. asırda 51.300 km^2, 13 sancaktı: Gelibolu, Sığla(İzmir), Kocaeli(İzmid), Biga(Çanakkale)(bu sancaklar şimdi Türkiye'de), Rodos, Midilli, Sakız, Ağrıboz, Nakşa, Livadye, Kavala, İnebahtı(Lepanto), Karlıili(Preveze, bâzan Angeli Kasrı)(bunların hepsi şimdi Yunanistan'da). Modern dönemde ayni adı taşıyan eyâlet, sâdece Ege Asya adalarından oluşuyordu(Rodos, Sakız, Midilli, Limni, bâzan Kıbrıs).

15) **'IRÂK-I 'ACEM Eyâleti:** Merkezi Hemedân olmak üzere 1534'de kuruldu ise de az sonra elden çıktı, sonraki asırlarda da (XVII. asır ortaları ve XVIII. asır başları) iki def'a daha kurulup gene İran tarafından istirdâd edildi. 125.000 km^2 kadardı. İran'ın Hemedân, Kâşân, Tahrân, Hamse eyâletleri üzerindedir.

16) **BAĞDÂD Eyâleti:** 1535'de kuruldu. Eyâletler protokolünde 5. sıra verildi. XVII. asırda 194.000 km^2 bir toprak üzerinde yayılıyordu. 21 sancaktı: Bağdâd, Hille, Zengâbâd, Remâhiye, Karadağ, Cengüle, Cezâver ve 14 küçük sancak ki bugünki Irâk'ın Bağdâd, Dîvâniyye, Kerbelâ, Hille, Kût sancakları yânî Irâk'ın orta kısmıdır. Modern dönemde de aynen muhâfaza edildi. Klasik dönemde olduğu gibi modern dönemde de bâzen Mûsul ve Basra eyâletleri ile birleştirilerek tek beylerbeyi-vâlînin yönetimine verildiği oldu.

17) **BOSNA Eyâleti:** 1541'de Rûmeli eyâletinden sancaklar alınarak kuruldu. Merkezleri Bosnasarayı, Travnik ve Banyaluka. Modern dönemde de Bosna-Hersek adıyle bu eyâlet muhâfaza edildi. 67.564 km^2 kadar, XVII. asırda 9 sancaktı: Bosnasarayı, Hersek(Mostar, bâzen Taşlıca), Klis(Helvine), İzvornik, Yenihisâr, Zaçna, Kerke, Banyaluka ve Veçernik. Bu sûretle XVI. asır başlarında 438.000 km^2 olan ve Tuna'nın güneyindeki Balkanlar'ı içine alan Rûmeli eyâleti, Bosna, Özü, Mora eyâletleri ayrılarak daha XVI. asır ortalarından îtibâren daraltılmış oldu.

18) **BUDİN Eyâleti:** 1526'da fethedilen Macaristan üzerinde 1541'de kuruldu. Merkezi, Türkler'in "Budin" dedikleri Budapeşte'nin adını taşır. Kuruluşunda daha büyüktü, sonra toprakları üzerinde yeni eyâletler kurulunca XVII. asırda 105.886 km^2'ye düştü. Protokolde Mısır'dan sonra 2. sıra verildi. 15 sancaktı: Budin, Peç, İstolni Belgrad, Estergon, Hatvan, Şimontorna, Fülek, Mohaç, Seçan, Seksar, Soltul, Segedin, Sirem, Ösek, Semendire(Belgrad) ki son 3 sancak bugün Macaristan'da değil, Yugoslavya'da kalıyor.

19) **VÂN Eyâleti:** 1548'de Diyâr-ı Bekr eyâletinden sancaklar alınarak kuruldu. Modern dönemde bu eyâlet toprakları Vân ve Bitlis eyâletlerine bölündü. XVII. asırda

60.705 km^2 kadardı(bugünki Van, Bitlis, Hakkâri, Ağrı, Malazgirt dışında Muş illeri). 25 küçük sancaktı(Osmanlı sisteminde sınır eyâletlerinde dar bölgeli, iç bölgelerde geniş sancaklar kurulmuştur).

20) **KÜÇÜK NOGAY Eyâleti:** Kuzey-Doğu Kafkasya'da 1548'de kuruldu, 1555'de lağvedildi.

21) **TARÂBLUSGARB bahriye Eyâleti:** 1551'de kuruldu. Bugünki Libya'dır ve aşağı yukarı 1.960.000 km^2'dir. Modern dönemde de muhâfaza edildi ve sonra Bingaazî sancağı ayrılarak ayrı bir birim hâline getirildi.

22) **BASRA Eyâleti:** 1552'de kuruldu. Modern dönemde de muhâfaza edildi. XVII. asırda 121.525 km^2 kadar bir toprak üzerinde 16 küçük sancaktı. Bugünki Irâk'ın güneyidir(Basra, Muntafık=Nâsıriyye, Şatra'l-'Amâre sancakları ve Güney Çölü).

23) **TAMEŞVAR Eyâleti:** 1552'de kuruldu. 27.282 km^2 ve 12 sancaktı. Merkezi bâzen Yanova olmuştur. Bugün Romanya'da kalmaktadır(Timişoara eyâleti ile Transilvanya'nın güney-batı şeridi), yalnız Tisa ırmağının doğusundaki Banat kısmı Yugoslavya'dadır.

24) **HABEŞ Eyâleti:** 1554'de merkez Musavvâ, sonra Sevâkin, sonra Cidde olmak üzere kuruldu. Bâzı dönemlerde Hicâz ayrılarak ayrı eyâlet oldu. Hattâ Mekke ile Medîne'nin ayrı eyâletler olduğu süreler de vardır. Asıl Habeş eyâleti 1.037.000 km^2 kadar büyüklüğünde toprakları, tâbî devletcikleri, kabîleleri kontrol ediyordu. Ancak XVII. asırda küçüldü, Eritre, Sûdân'ın Kızıldeniz sâhilleri ve güneyde Somali'nin tamâmı veyâ bir kısmı üzerinde kaldı. Klasik dönemde çok def'a ayni vâlîye verilen Hicâz eyâleti ise 500.000 km^2 kadar bir toprağı kontrol etmektedir. Cidde, Mekke, Medîne, Yenbû sancaklarıdır. Modern dönemde Hicâz eyâleti hâlini aldı ve merkezi Mekke'ye götürüldü.

25) **KIBRIS Eyâleti:** 1571'de kuruldu. 20.000 km^2'ye yakın toprakları Lefkoşe, Mağusa, Baf, Girne, Alâiye(Alanya) sancaklarına ayrılmıştı. XVI. asırda bu eyâlete bağlı Tarsus, İçel(Silifke), Sis, Karataş sancakları, yeni kurulan Adana eyâletine bağlandığı için sonradan küçüldü. Modern dönemde bu eyâlet kaldırıldı, tek sancak olarak Kıbrıs, Cezâir-i Bahr-i Sefîd eyâletine bağlandı.

26) **TÛNUS bahriye Eyâleti:** 1574'de kuruldu. Tarâblus eyâletinden alınan Orta ve Güney Tûnus ile yeni fethedilen Kuzey Tûnus üzerinde oluşturuldu. 125.000 km^2 kadardı. Modern dönemde muhâfaza edildi.

27) **ŞEHR-İ ZOR Eyâleti:** 1578'de Kerkük merkez olmak üzere Bağdâd eyâletinden ayrılarak kuruldu ve 25 küçük sancağa ayrıldı(64.000 km^2). Modern dönemde Mûsul eyâletine katılan bu eyâlet, bugünki Irâk'ın Kerkük, Erbil, Süleymâniye, Diyâle (Hâniqîn, Bâqûbâ) sancaklarını kapsıyordu.

28) **ÇILDIR Eyâleti:** 1578'de kuruldu, merkezi Çıldır ve Ahıska. 22.255 km^2 bir toprak üzerinde 20 küçük sancaktı. Bugünki Artvin ili, Çıldır ve Oltu ilçeleri ile

Gürcistân'ın güney-batı topraklarını(Kütayis, Ahıska, Ahılkelek) ve Acaristân'ı(Batum) içine alıyordu. Bâzen Kars eyâleti ile birleştirildi ve modern dönemde lağvedildi.

29) **SOHUM Eyâleti:** 1578'de kuruldu, bir kaç yıl sonra lağvedildi. 28.600 km^2 kadar. Batum'dan Kerç Boğazı'na kadar bütün Doğu Karadeniz kıyılarını kapsıyordu.

30) **DAĞISTÂN Eyâleti:** 1578'de Derbend merkez olmak üzere kuruldu(34.000 km^2 kadar). XVI. asrın sonlarında elden çıktı, sonraki asırlarda Dağıstân gene zaman zaman Osmanlı'ya tâbî oldu.

31) **ŞİRVÂN Eyâleti:** Merkez Bakû olmak üzere 1578-1604 arasında 16 küçük sancak, 20.000 km^2 kadar bir toprak üzerinde mevcûd oldu. Kaanûnî devrinde de Kuzey Âzerbâycân'ın Hazar kıyıları olan Şîrvân, bir müddet Osmanlı'ya tâbî olmuştu.

32) **TİFLÎS Eyâleti:** 1578-1586. 33) **KAKHETİ(Kaheti) Eyâleti:** 1578. Gori, Lori, Tumanis eyâletleri (aş.bk.) ile berâber bu 5 eyâlet, Gürcistân'ın Abhazistân ve Acaristân dışında kalan toprakları (toplam 58.100 km^2) kuruldu, bir kaç yıl sonra lağvedildi. XVIII. asır sonlarına kadar bu eyâletlerde kısmen Osmanlı metbûluğu ve nüfûzu devâm etti.

34) **ERDELÂN Eyâleti:** 1578-1607. Merkez Nihâvend. İran'ın güneyden kuzeye Irak sınırı boyunca Lûristân, Kirmân-Şâh, Ardelân(Kürdistân) Batı eyâletleri(ki çoğunlukla Lurlar ve Kürdler'le meskûndur) üzerinde Erdelân, Pelengân, Dînever Osmanlı eyâletleri kuruldu(hepsi yaklaşık 93.000 km^2). Burası 1534'de kısa müddet, IV. Murâd devrinde Hüsrev Paşa'nın seferinde daha uzunca müddet, 1723'ten îtibâren bir kaç yıl, gene Osmanlı'nın eline geçti ise de, esas bakımdan İran'da kaldı.

35) **PELENGÂN** 1578, 36) **DÎNEVER(Pîlever)** 1586, 37) **KÜRDİSTÂN** (Kirmân-Şâh, bâzen Sine) eyâletleri 1588-1607'de birleştirilip SİNE Eyâleti adını aldı. Bu topraklar 1534, 1588-1607, 1630 v.dd., 1723 v.dd. yıllarında Osmanlı yönetiminde kaldı, İran yönetiminde olduğu zamanlar da Osmanlı nüfûzu eksik olmadı, zîrâ halkın çoğunluğu Sünnî Kürd idi.

38) **FAŞ(Poti) Eyâleti:** 1579. Bir kaç yıl Doğu Karadeniz kıyısında mevcud bulundu. Doğu Karadeniz kıyısındaki Sohum eyâleti ile birleşti. Bu eyâletin merkezi Soçi'ye ve çok def'a en kuzeyde Anapa'ya götürülürek XIX. asır başlarına kadar devâm etti. Fakat eyâlet statüsünden çıkarılarak, "muhâfızlık" dendi.

39) **LAHSÂ Eyâleti:** 1579. Merkezi Katîf. Bir ara 1555'de de kurulup lağvedilmiştir. el-Hasâ ve el-Ahsâ da denmektedir. 1.445.000 km^2 kadar büyüklüğünde bir çölü, Basra Körfezi'nin bütün batı kıyılarını kontrol ediyordu. Basra ile Hürmüz Boğazı arasında uzanıyordu. Bugünki Suûdî Arabistân'ın Necd, Lahsâ eyâletleri ile Küveyt, Arab Emîrlikleri, Katar, Bahreyn'i kapsıyor, buradaki Arab ve Bedevî emîr ve şeyhlerini kontrol ediyordu. Katıyf, Bahreyn(Manâme), Hufûf sancaklarına ayrıldı, sonra sancak sayısı 7'ye çıkarıldı. Modern dönemde bu eyâletin yalnız kuzey kısmı üzerinde

Lahsâ sancağı kurularak Basra eyâletine bağlandı ve Arab Bedevî emîrleri, Basra vâlîsi tarafından himâye edildi.

40) **KEFE Eyâleti:** 1581'de kuruldu. 30.000 km^2 kadar. 1657'de merkez Kefe'den Azak'a(Rostov) alındı. 6 sancak Kırım'da, 4 sancak Kırım dışında idi. 1475'den beri Osmanlı'nın elinde bulunan bu topraklar ancak 106 yıl sonra eyâlet statüsüne getirildi. Kırım'ın doğusu, bütün Azak Denizi kıyıları ve Don deltası, bu eyâleti oluşturuyordu.

41) **LORİ Eyâleti:** 1584'de kuruldu, bir kaç yıl sonra kaldırıldı, Gürcistân'da.

42) **TUMANİS Eyâleti:** 1584'de Gürcistân'da kuruldu, az sonra lağvedildi.

43) **ŞEMÂHI Eyâleti:** 1583'de kuruldu, bir kaç yıl sonra lağvedildi. Kuzey Âzerbâycân'ın Arrân=Karabâğ denen bölgesidir. Kura nehrinin kuzeyinde kalan kısmıdır. 25.500 km^2 kadardı.

44) **REVÂN Eyâleti:** 1583-1604, 1774 v.dd. Bugünki Ermenistân'dır. (29.800 km^2). 1723'ten îtibâren de uzunca bir müddet Osmanlı eyâleti oldu.

45) **GORİ Eyâleti:** 1588'de kurulup bir kaç yıl sonra lağvedilen Gürcistân eyâleti.

46) **GENCE Eyâleti:** 1588-1606, 1723-1735. 36.700 km^2. Kuzey Âzerbâycân'ın Kura nehri güneyinde kalan yarısı. 39 kazâ'lı 7 sancak idi.

47) **TRABZON Eyâleti:** 1588'de dîğer eyâletlerden sancak alınarak kuruldu. Bölge 1461'de Osmanlı'ya katılmıştır. 29.239 km^2 olup bugünki Trabzon, Ordu, Gümüşhâne, Rize, Şebinkarahisâr dışında Giresun illeri üzerindedir. 5 sancaktı: Trabzon, Lâzistân (Rize), Gümüşhâne, Maçka, Gönye. Modern dönemde bu eyâlet muhâfaza edildi.

48) **KARS Eyâleti:** 1589'da kuruldu. 22.880 km^2 kadar. Çıldır dışında bugünki Kars ile ve Erzurum'un Oltu ilçesi ve Kuzey Âzerbâycân'da Nahçevân'ı kapsıyordu. Bâzan Pasin-i Süflâ merkez oldu. 7 sancaktı. Modern dönemde Kars sancağı, Erzurum eyâletine katıldı.

49) **RAKKA Eyâleti:** 1594'de merkezi Urfa olmak üzere Haleb eyâletinden ayrılarak kuruldu. Urfa, Cezîre, Ruhâ eyâleti de denmiştir. 60.075 km^2 kadardı. Urfa ilinin batı yarısı, Suriye'nin Cezîre(Hâssake) ve Irâk'ın Düleym(Ramadî) sancakları üzerinde idi. 9 sancağının 3'ü bugün Türkiye'de kalmaktadır(Urfa, Sürûc, Bîrecik). Modern dönemde Haleb eyâletine katıldı.

50) **YANIK Eyâleti:** 1594-1598. Osmanlı'nın Yanıkkal'a, Yanık dediği Macaristan'ın Avusturya sınırında Györ şehridir ki Kaanûnî devrinde de Osmanlı'nın eline geçmişti. 3.000 km^2 idi. Peşte-Viyana yolunun ortasıdır.

51) **EĞRİ Eyâleti:** 1596'da kuruldu ve 90 yıl kadar devâm etti. Ancak1661'de Varat Eyâleti adını alarak merkez buraya alındı. 25.000 km^2 kadardı. Eğri, Eger şehridir, Varat ise Almanlar'ın Grosswardein dedikleri şehirdir. 7 sancaktı: Eğri, Sonlok

(Szolnok), Varat, Debrecin, Salanta, Halmaş, Senki. Macaristân'ın kuzey-doğusu ile Romanya'nın kuzey-batısında Transilvanya'dan bir şeriti kapsamaktadır.

52) **KANİJE Eyâleti:** 1596'da kuruldu ve 90 yıl kadar devâm etti. 1600'e kadar merkezi Sigetvar idi. 15.000 km² kadardır. Macaristân'ın güney-batısı olup Avusturya'nın Stirya eyâletine ve Slovenya ile Hırvatistân'a girmektedir. Kuruluşta 4 sancaktı, sonra 10 sancak oldu: Kanije, Sigetvar Peç, Pojega, Rahoviçe, Kopan, Valpo, Nadaj, Balaton ve Şaklofca.

53) **ÖZÜ Eyâleti:** 1599'da kuruldu. 1620'ye kadar merkezi Silistre, sonra Ukrayna'da Karadeniz üzerinde Özü(Rus. Oczakov)'dür. Büyük Rûmeli eyâletinin bütün Karadeniz(Batı Karadeniz) ve Tuna üzerindeki sancakları alınarak kuruldu. 127.675 km² kadardı. 13 sancaktı: Silistre, Niğbolu(bu sancaklar bugün Bulgaristan'da), Çirmen (Edirne), Tekfurdağı(Tekirdağ), Vize, Kırkkilise(Kırklareli), Hayrabolu(bunlar Türkiye'de), Özü, Akkerman, Bender, Kilye, İsmâil(bunlar bugün Moldavya ve Ukrayna Sovyet cumhûriyetlerinde), Babadağı(Dobruca, Romanya'da). Istanbul ilinden Kırım'a kadar çepeçevre Karadeniz'in bütün batı sâhillerindeki ve Tuna'nın doğu kısmında güney sâhilindeki sancaklardır. Modern dönemde Silistre ve Niğbolu sancakları Tuna eyâletine verildi. Sonra gelen 5 sancak üzerinde Edirne eyâleti kuruldu. Babadağı(Dobruca) sancağı kezâ Tuna eyâletine katıldı. Dîğer 5 sancak, XVIII. asrın son yıllarında Rusya'ya geçti.

54) **NAHÇIVAN Eyâleti:** 1603'de kurulup bir müddet sonra lağvedildi. Bir müddet Kars eyâletine sancak olarak yönetildi.

55) **AZAK Eyâleti:** Kefe eyâletinin Kırım dışındaki sancakları bir müddet Kefe eyâletinden ayrılarak ayrı eyâlet oldu.

56) **BATUM Eyâleti:** 1617'de kuruldu. Bir müddet sonra gene sancak hâline getirildi. Modern dönemde 1878'e kadar kazâ idi, bu târihte Rusya'ya, 1918'de kısa müddet gene Türkiye'ye geçti.

57) **ṬARÂBULUSŞÂM Eyâleti:** 1593'de Şâm eyâletinden alınan sancaklar üzerinde kuruldu. 1570'de de kurulmuş, sonra kaldırılmıştı. 70.043 km² kadar, 10 sancaktı: Tarâblusşâm, Cebliyye, Selmiyye, Hamâ, Hums, Lâzıkıyye, Gülbün, Hüsnâbâd, Kadmus, Maan. Bugünki Lübnân'ın Beyrût'un kuzeyinden başlıyan kuzey yarısı ile Cebel Lübnân kısmını, Suriye'nin Hamâ, Hums, Lâzıkıyye sancaklarını kapsıyan bu eyâlet modern dönemde Sûriye ve Beyrût eyâletleri arasında parçalanıp bir kaç kazâsı üzerinde de Cebel Lübnân sancağı kuruldu.

58) **MÛṢUL Eyâleti:** 1624'de Şehr-i Zor eyâletinden ayrılarak kuruldu ki Şehr-i Zor(Kerkük) eyâleti de Bağdâd eyâletinden ayrılmıştı. 35.000 km² kadar bir toprak üzerinde 6 sancaktı: Mûsul, Tekrit, Bacvanlı, Hârûn, Eski Mûsul ve Bâne. Son sancak bugün İran'dadır. Dîğer sancaklar Irâk'ın kuzeyi, bugünki Mûsul livâsıdır. Modern dönemde bu eyâlet, Mûsul merkez sancağı sayılıp, Şehr-i Zor eyâleti bu eyâlete katıldı.

59) **MORA Eyâleti:** 1661'de Rûmeli eyâletinden ayrılarak kuruldu. Rûmeli eyâletinin tek Mora sancağı iken 22.000 km^2 kadar topraklar 6 sancağa bölündü: Gördes, Ballıbadra(Patras), Mizistre, Koron, Anabolu ve Aya Mavra ki sonuncusu adadır. Mora'nın sonradan gene Rûmeli eyâletine bağlandığı dönemler de oldu. Modern dönem başlarken bu topraklarda Yûnân krallığı kuruldu.

60) **ADANA veyâ RAMAẔÂN Eyâleti:** 1660'da Haleb ve Kıbrıs eyâletlerinden alınan sancaklarla kuruldu ve modern dönemde de muhâfaza edildi. 35.000 km^2 kadardır. 5 sancaktı: Adana, Tarsus, Silifke(İçel), Sis(Kozan) ve Karataş. Esas bakımdan bugünki Adana ve İçel illeridir.

61) **ṢAYDÂ Eyâleti:** 1660'da Şâm eyâletinden ayrılan topraklar üzerinde (124.000 km^2) kuruldu, merkezi bâzan Beyrût oldu. 11 sancaktı: Saydâ, Beyrût(veyâ Muz) (bu sancaklar şimdi Lübnân'da), Akkâ, Lecûn, Safed, Nâblus (bunlar İsrâil'de), Aclûn, Kerek, Şüveyk(bunlar Ürdün'de). Modern dönemde Sûriye ve Lübnân eyâletleri arasında bölüştürüldü.

62) **GİRİT Eyâleti:** 1669'da kuruldu. Fethine 1644'de başlandı. 8.379 km^2'dir. Modern dönemde merkezi Kandiye'den Hanya'ya alınarak eyâlet olarak muhâfaza edildi. Klasik dönemde Kandiye, Hanya, Resmo, Kisoma, Selne sancaklarına ayrılmıştı ve ekseriyâ biri Hanya, dîğer Kandiye'de oturan iki muhâfız tarafından yönetilmiş ve tam eyâlet statüsüne girmemiştir.

63) **VARAD (Varat) Eyâleti:** 1661'de Eğri eyâletinin yerine kuruldu.

64) **YANOVA(Jenöe) Eyâleti:** 1661'de Tameşvar eyâletinin yerine kuruldu. Sonra lağvedilip gene Tameşvar eyâleti oldu.

65) **UYVAR Eyâleti:** 1663'de kuruldu. Slovakya'nın güneyidir ki şimdi Ukrayna'da kalan Ukrayna Karpatları ve Macaristân'ın orta-kuzey kısmında ufak bir parçayı da içine alır(29.620 km^2). Yarım asır kadar devâm etti. 7 sancaktı. XVII. asır başlarında da bu topraklar Osmanlı'nın elinde idi.

66) **KAMANİÇE Eyâleti:** 1674-1699. Podolya'dır ki şimdi Polonya'da değil Ukrayna'dadır. 35.000 km^2 kadardı. Dnyestr'in iki kıyısı üzerinde yayılıyordu.

Klasik dönemde beylerbeyi ile yönetilen eyâletler bunlardır. Gene klasik dönemde otonom eyâletler ve tâbî devletler için de şöyle bir liste düzenlenebilir:

1) EFLAK: 1391 - 1878. Merkez Targovişte, sonra Bükreş. 77.000 km^2 kadar. Romanya'nın Tuna kuzeyinde kalan ve Ulahya denen kısmıdır. Buraya devlet, beylerbeyi pâyesinde, Ortodoks mezhebinden voyvodalar atardı ki bey ve prens de denir. Özü eyâleti ve Kırım hanlığı, Romen prensliklerini kontrol ederdi ki, Boğdan'la berâber ikisine Osmanlılar "Memleketeyn" demişlerdir. Voyvodalar istendiği zaman değiştiriliyordu.

2) BOĞDAN: 1455 - 1878. Merkezi Suçava, sonra Yaş. Romanya'nın Moldavya denen kısmıdır. Eflak'la ayni statüdedir, protokolde Eflak'a takaddüm etmiştir. 51.869 km^2. Prut'la Bustriça arasında kalan ülkedir.

3) ERDEL: 1526 - 1691. Tansilvanya Macar prensliği. Bâb-ı Âlî buraya Katolik veyâ Protestan bir Macar soylusunu hayat boyu veyâ bir müddet için hükümdâr atardı, binâenaleyh Romen beylikleri gibi vâlî mâhiyetinde değildi. Nitekim vezîr protokolünde sayılırdı ve prenslerden bâzılarına Bâb-ı Âlî "kral" unvânını da vermiştir. İç otonomisi Romen prensliklerine nisbetle çok fazla idi. 75.000 km^2 kadar olup merkezi Osmanlı'nın Erdel Belgradı dediği Alba Julia'dır. O asırlarda ülke Macar memleketi olup Romen nüfûs azdı.

4) MACARİSTÂN: 1526 - 1541. Kaanûnî, Budin eyâletini kurmadan önce, fethettiği Macaristân'ı 15 yıl tâbî bir Katolik krallık olarak muhâfaza etti, sonra kralı Erdel beyi yaparak ülkeyi eyâlet hâlinde ilhâk etti. Taht şehri Budapeşte'dir.

5) ORTA MACAR Krallığı: Katolik veyâ Protestan(Kalvenist veyâ Lüteryen) Macar devletidir. Daha doğrusu XVII. asırda Dîvân-ı Hümâyûn, Slovenya taraflarında bir Macar prensine bu unvânı tanıyarak bu yöreyi yönetti.

6) UKRAYNA Kazak Hetmanlığı: Ortodoks'tur. Ukrayna'nın kuzey tarflarına hâkim olup, zaman zaman Osmanlı'ya tâbî oldu. Sancak beyliği veyâ beylerbeyi derecesi tanınan bir tâbî teşekküldü.

7) POLONYA Krallığı: Bu krallığa bağlı -Beyaz Rusya'yı da içeren -Litvanya büyük-dukalığı ile berâber, taht şehri Krakovi, sonra Varşova olarak, XVI. asır sonlarında Osmanlı'ya tâbî oldu. Katolik'dir. Bu tâbiiyyet, yukarıdaki ülkelerin tâbiiyyeti gibi değildir. En yüksek derecede tâbiiyyettir. Kral, Osmanlı hükûmetinden emir almazdı, doğrudan doğruya "babası olan" pâdişâhın şahsına tâbî idi ki bu en yüksek tâbiiyyet statüsü bir de Fâs sultânlığına tanınmıştır ve gene ayni yıllardadır. Polonya, büyük devlerden sayılıyordu, 675.000 km^2 topraklar üzerinde doğuda Rusya, batıda Almanya, güneyde Türkiye, kuzeyde İsveç(Baltık) arasında uzanıyordu.

8) GÜRCİSTÂN'daki krallıklar ve prenslikler, kısa dönemlerde doğrudan ilhâk edildilerse de, XVI-XVIII. asırlarda zaman zaman Osmanlı'ya tâbiiyyet statüsü ile bağlandılar. Ortodoks olan bu hükümdarlar Tiflîs, Kütayis gibi merkezlerde oturdular.

9) KIRIM Hanlığı: 1475 1783. Cengizoğulları'nın Cuci Ulusu'ndan Giray Hânedânı'nın saltanatındaki bu Türk krallığı, merkez Bağçesarayı olmak üzere, Osmanlı tâbii idi. Osmanlı gibi Sünnî-Hanefî idi. XVI. asırda 900.000 km^2, XVII. asırda 121.000 km^2 kadar toprağa hükmediyordu ki Kırım adası (26.000 km^2) ve kuzeyindeki ve doğuya doğru uzanan topraklardır. Ancak Kırım sâhil şeridinin bir kısmında Osmanlı'nın Kefe eyâleti vardı. Kırım hânı, Bâb-ı Âlî tarafından Giray prensleri arasından olmak üzere seçilir, istendiği anda tahtından alınabilirdi.

10) KAZAN Hanlığı: 1521-1531 + 1533-1546 + 1546-1551: Kırım gibi ayni Cuci Ulusu'ndan prenslerin hüküm sürdüğü Sünnî-Hanefî bir Türk krallığı olup yukarıda gösterilen müddetler içinde Osmanlı'ya tâbî oldu. Tâbiiyyet Kaanûnî devrindedir ve gene ayni devirde Rusya'ya ilk ilhâk edilen Türk devleti ve ülkesi oldu. Hanlık 770.000 km^2 topraklar üzerinde uzanıyordu(bugünki Tataristan, Başkurdistan, Udmurtistan, Çuvaşistan, Mordvinistan otonom cumhûriyetleri ile Volgagrad, Saratov, Ulyanovsk, Penza, Kuibişev, Orenburg eyâletleri).

11) KASIM Hanlığı: Kasîm=Hân-Kirmân, Moskova'nın hemen güney-doğusunda bir şehirdir. Burada yaklaşık 20.000 km^2 üzerindeki Türk devleti, 1486 - 1512 arasında Osmanlı'ya tâbî oldu. Hânedân, gene Cuci Ulusu'ndan yânî Türk'leşmiş Moğol'dür. Bugünki Ryazan eyâletinin kuzey yarısı veyâ kuzey-doğusu üzerinde idi.

12) ASTIRHÂN Hanlığı: 1543 - 1557, gene bir Türk krallığıdır. Cuci Ulusu'ndan gene Sünnî-Hanefî hükümdarları ve halkı vardır. Yaklaşık 300.000 km^2'dir. Volga deltasını, Dağıstân'ın kuzeyinden başlayıp Hazar Denizi'nin bütün kuzeyini kaplıyor, Ural nehrine yânî Asya kıt'ası çizgisine kadar dayanıyordu. Bu da ayni târihlerde Kazan hanlığı gibi Rusya tarafından ilhâk edildi. 1569'da Osmanlı ordusu Volga deltası ve Hazar üzerindeki Asturhan(Ejderhân) şehrine girdi, fakat ülkeyi muhâfaza edemedi.

13) BAŞKURDİSTÂN Hanlığı: Gene Cuci Ulusu'ndan bir Sünnî-Hanefî Türk devleti olup XVIII. asırda bir müddet Osmanlı'yı metbû tanıdı.

14) KÂŞGAR Hanlığı: Doğu Türkistân'daki bu Sünnî-Hanefî Uygur Türk devleti 800.000 km^2 kadar bir ülkeyi kontrol ediyordu. XIX. asır sonlarında Osmanlı'ya tâbî oldu.

15) TÜRKİSTÂN'da Sünnî-Hanefî çoğu Cuci Ulusu'ndan hükümdarlara sâhib Doğu Türk devletleri de XVI. asırdan îtibâren zaman zaman Osmanlı'ya tâbiiyyet arzettiler.

16) KAFKASYA'daki bâzı Türk ve Kafkas hanlıkları veyâ beylikleri de ayni durumdadır. Bunlar Sünnî-Hanefî, bâzan Şâfiî'dir. Hem Kuzey Kafkasya, hem Güney Kafkasya bahis mevzuudur. Bu devletlerin Osmanlı ile ilişkileri için bir kronoloji düzenlemek lâzımdır.

17) GEYLÂN Hanlığı: 8.000 km^2 kadardı. Merkezi Reşt olan Hazar güneyindeki bu Sünnî-Şâfiî İshâqî emîrliği, 1534'te Osmanlı'ya tâbî oldu.

18) KÜRD Beylikleri: XVI-XIX. asırlarda pek çoğu çok def'a Osmanlı'ya tâbî oldular. Sünnî-Şâfiî olan bu beyliklerin Doğu Anadolu'da olanları bir müddet otonom irsî beylikler hâlinde devâm edip ilhâk edildiler ki en tanınmışları arasında Bitlis hanlığı, Hâkkâriye beyliği anılabilir. Batı İran'daki Kürd beylikleri de ayni durumdadır.

19) AÇE Sultânlığı: 330.000 km^2 kadar topraklar üzerinde, Sumatra adasının kuzey yarısı, Singapur, Malaya yarımadasının güney yarısını içine alarak uzanıyordu. Sünnî-Hanefî veyâ Şâfiî idi. 1560'lardan îtibâren hemen asrın sonlarına kadar Osmanlı'ya tâbî oldu.

20) HİNDİSTÂN'da bir çok devlet XVI-XIX. asırlarda Osmanlı'ya tâbiiyyet arzetti, bir kısmı Sünnî-Hanefî, bâzıları Şîî, hattâ bâzıları Hindû(Brahman)'dur. Hindistân imparatoru olan Timuroğlu Hümâyûn Şâh bile 25.10.1548 târihli nâmesinde Kaanûnî'ye "azîz pâdişâh babam" diye hitâb ediyorsa da, bu bir tâbiiyyet alâmeti sayılamaz, zîrâ o asırda pâdişâhlar bütün hükümdarlardan bu şekilde mektûb alıyorlardı. Türkiye'den sonra dünyânın 2. devleti olan İran'ın hükümdârı Büyük Şâh 'Abbâs-ı Safevî bile Üçüncü Murâd'ın "kulu" olduğunu bildirmişti.

21) İTALYAN Katolik Venedik ve Ceneviz beyleri (duka, prens, kont vs), Adalar ve İyonya Denizleri'ndeki adalarında Osmanlı'ya tâbî oldular, çoğu bir müddet sonra doğrudan ilhâk edildi.

22) BİZANS imparatorluğunu da 1390'larda Osmanlı'ya tâbî durumda görüyoruz.

23) RUSYA çarlığı XVI-XVII. asırlarda Osmanlı'ya tâbî bir Ortodoks devlet hüviyyeti arzeder. Çar'ın durumu, yukarıda bahsedilen Polonya kralının durumu gibidir. Ancak Osmanlı devleti, Polonya'nın olduğu gibi Rusya'nın iç işlerine karışmamıştır.

24) FÂS Sultânlığı: tâbii olan kendisi gibi Sünnî-Mâlikî Zencî devletlerle berâber XVI. asrın son yarısı ile XVII. asırda zaman zaman pâdişâha şahsen tâbî olup vergi verdi, XVIII. asırda bile pâdişâhı üstün tanıdığı görülür. Fâs, 1730'lara kadar devrinin büyük devletleri arasında idi. 2,1 milyon km^2'ye kadar Kuzey-batı Afrika ülkelerine üstünlüğünü kabûl ettirdiği dönemler oldu.

25) 'UMMÂN Hâricî-İbâdî İmâmlığı: XVI. asrın 2. yarısından XIX. asrın geç târihlerine kadar ayni durumdadır. 213.000 km^2 kadar bir toprağı elinde tutuyor ve XIX. asırda Doğu Afrika'da da büyük toprakların metbuu bulunuyordu. XVI-XVII. asırlarda Bağdâd ve Basra ve Lahsâ beylerbeyileri, İmâm'ı kontrol etmişler, İmâm onlara her yıl hediye göndermiştir.

26) MUŞÂŞÂ Arab Emîrleri: 1534'ten îtibâren Osmanlı'ya tâbî oldular ve XIX. asır sonlarına kadar Osmanlı ile bu yolda ilgileri devâm etti. Basra Körfezi'nin kuzeyini, İran Arabistânı da denen Hûzistân eyâletinin güneyini, zaman zaman daha büyük parçalarını ellerinde tutuyorlardı(bütün eyâlet 88.154 km^2).

27) ŞÎRÂZÎ Arab devleti, XVI. asırda Osmanlı tâbii idi. Sünnî-Şâfiî olup Doğu Afrika'da Mozambik, Tanzanya, Kenya kıyılarını elinde tutuyordu.

28) HABEŞİSTÂN'da başta Harar ve Somali emîrlikleri olmak üzere XVI-XIX. asırlarda, hattâ 1918'e kadar bir çok Sünnî-Şâfiî emîr, Osmanlı tâbii idi.

29) BORNÛ Sünnî-Mâlikî Zencî devleti, XVI-XIX. asırlarda zaman zaman ayni durumda idi. Merkezi Kuka idi. Kuzey Nijerya, Kuzey Kamerun, Çad üzerinde bâzan 3,1 milyon km^2'ye varan toprakları kontrol eden, bin yıl süren ve bâzı parçaları Kuzey Nijerya emîrleri olarak hâlâ devâm eden bir devlettir. Çad'ın ve Nijer'in bâzı kuzey parçaları ise 1912'ye kadar doğrudan Osmanlı yönetiminde ve Libya eyâletine bağlı idi(bugünki Libya'nın Çad üzerindeki iddiaları ülkenin Osmanlı'dan İtalya'ya geçtiği zamanki bu sınır durumuna dayanır).

30) SÛDÂN'ın doğu ve güneyinde ve ülke dışında daha güney ve batıda bir kısmı Müslüman da olmıyan bir çok Zencî devlet, XVI-XIX. asırlarda Osmanlı tâbii idi. Kordofân emîrliği bu tâbiiyyetini 1916'lara kadar devâm ettirdi. Doğu ve Orta Afrika'da Osmanlı nüfuz sâhası Sûdân dışında 2,2 milyon km^2'yi buluyor, Tanzanya, Ruanda, Burundi, Uganda, Güney Somali, Mozambik'in kuzey sâhilleri, Zair'in Tanganyika ve Albert Gölleri arasındaki şeridi, Kenya kıyıları ve bâzı kesimleri bu sâhanın içinde kalıyordu. Orta Afrika'da ise nüfûz sâhası XIX. asırda bile Orta Afrika Cumhûriyeti, hattâ Zair'in kuzey topraklarına giriyordu.

31) HADRAMÛT emîr ve şeyhleri, 1517-1919 arasında, başta Lâhic emîri (sultânı) olmak üzere ayni durumda idiler.

32) YEMEN'de Şîî-Zeydî İmâmları 1517-1919 arasında ayni durumdadırlar.

33) MEKKE Emîrleri, Osmanlı ile tam bir işbirliği içinde olup Peygamber sülâlesi sıfatıyle her zaman saygı gördüler. Ancak son asılardaki durumları Mekke belediye reîsliğinden ibâret kalmıştı, fakat Osmanlı devlet protokolünde vezîr derecesinde idiler.

34) Tûnus'da Hüseynî, Libya'da Karamanlı, Mısır-Sûdân-Uganda'da Kavalalı hânedânları, irsî vâlîler statüsünde, hepsi Türk ve Sünnî-Hanefî'dir. Cezâyir, Tûnus, Trablus dayı'ları, ilk asırlarda uzun müddetler Osmanlı'yı metbû tanıyarak hayatlarını devâm ettiren Anadolu Türkmen beylikleri, bilhassa XVIII. asrın sonlarında zuhûr eden Rûmeli ve Anadolu'nun "â'yân" denen mütegallibe âileleri, tâbî ve otonom devlet statüsünde sayılan veyâ sayılamıyanları ile, listemizi tamamlar.

Osmanlı'ya tâbî Müslüman devletlerin hükümdarları ve irsî beylerin şecereleri, bu cildimizin 3. kitâbında incelendiği gibi, tâbî Hıristiyan hânedânlar da IV. cildin Balkanlar'a âid 13. kitâbında veyâ başka bahislerde istisnâsız ele alınmışlar, Anadolu Türkmen hânedânları bu cildin 1. kitâbında verilmiştir. Bir çok Osmanlı derebeyi, mütegallibe, âyân, irsî vâlî âilesi de bu cildin 4. kitâbındadır. Binâenaleyh bu kitâbımızda bunların şecereleri üzeride hiç bir şey söylemek lüzûmu yoktur, ne söylense tekerrür olacaktır.

Şimdi yukarıda gösterilen ülkelerin ne kadar Osmanlı'nın elinde kaldığı üzerinde sinoptik bir tablo sunmak faydalı olacaktır:

Anadolu eyâleti(no.1), bugün de Türkiye'dedir. Bilecik ve Bursa sancakları (Ertuğrul ve Hudâvendigâr sancakları) Bizans'tan fethedildiği hâlde, eyâletin dîğer sancakları XIV. asrın son üç çeyreğinde, Türkmen beyliklerinden, onlar ortadan kaldırılarak ilhâk edildi.

Hıristiyan hâkimiyetinin Anadolu'dan sökülüp atılması kolay olmadı. Türkler'den alınıp verilen yerler oldu. Meselâ Rodos'un Saint-Jean Şövalyeleri İzmir'in "Gâvur" denen kesimi ile Bodrum'u, Türkler'den geri aldılar ve İzmir'i 1344-1403 = 59 yıl ve Bodrum'u 1415-1522=107 yıl muhâfaza ettiler. İzmir'i Timur ve Bodrum'u Kaanûnî, Haçlılar'dan istirdâd etti. Bodrum, bütün Anadolu'da Hıristiyanlar'ın son hâkim oldukları nokta idi. Ama XVI. asırda bile bugünki Anadolu'nun kuzey-doğusunda bâzı yöreler Hıristiyan Gürcîler'in elinde idi ve asrın son yıllarına kadar da bu durum devâm etti.

Rûmeli eyâleti(no.1), 1878 ve 1913 darbeleriyle dağıldı. 1878'de Bulgaristân'a otonomi verildi, 1908'de tamâmen ayrıldı. Eyâletin dîğer parçaları ise 1913'de elden çıktı. Sınır, Meriç'e çekildi. XIV. asırda oluşması bakımından, Anadolu eyâletinden sonra en eski eyâlet idi.

Karamân, Rûm, Istanbul, Diyâr-ı Bekr eyâletleri(no.3,4,5,6), bugün -Anadolu eyâleti gibi- tamâmiyle Türkiye içindedir. Bu eyâletlerin kuruluş târihleri, ayni zamanda fetih târihleridir.

Haleb eyâleti(7), bugün Türkiye ile Suriye arasında bölüşülmüştür. Şâm eyâletinin(8) tamâmı Suriye'dedir. Bu ikisi 1516'da fethedildi ve 1918 sonunda fiilî Osmanlı hâkimiyeti sona erdi.

Mısır eyâleti(no.9), 1517'de fethedildi. 1914 sonunda fiîli Osmanlı hâkimiyetinden çıktı. Ancak XIX. asır başlarında Mehmed 'Alî isyânı ve otonomisi, asrın sonlarında da İngiliz askerî işğâli ile, Osmanlı hâkimiyeti sınırlanmıştı. Bugün üzerinde Mısır ve Sûdân devletleri olan eyâlet, 1914'ta tamâmen İngiltere'nin eline geçti.

Yemen eyâleti(10), 1517'de Osmanlı'yâ tâbî oldu, 1919 başında Osmanlı'nın elinden çıkıp Yemen devleti kuruldu. Güney(Hadramût) ise İngiltere himâyesine girdi(İngiltere, daha 1839'da 'Aden limanının elde etmişti). XVII. asır ortalarından 1870'e kadar Yemen'de Osmanlı hâkimiyeti nominal idi. Eyâletin 'Asîr kısmı bugün Suûdî Arabistân'dadır.

Cezâyir eyâleti(11), 1830'da Faransa'nın Cezâyir şehrine ve 1836'da Kosantîne'ye el koymasıyle sona erdi ve ülke Fransa sömürgesi oldu, şimdi Cezâyir devletidir.

Dulkadır(12) ve Erzurûm(13) eyâletlerinin tamâmı bugün Türkiye'dedir. Asya eyâletleri dîğer Türk devletlerinden Osmanlı'ya katıldığı hâlde, Avrupa eyâletleri, Hıristiyan devletler yıkılarak elde edildi.

Cezâir-i Bahr-i Sefîd(14) eyâleti XIV-XVI. asırlarda, Hıristiyanlar'dan fetih yoluyle oluştu. Kara toprakları bugün de Türkiye'dedir. Adalar ise 1912 sonunda Yunanistan'ın eline geçti. Aya Mavri adası daha 8.8.1684'te Venedik'ce istîlâ edildi.

'Irâk-ı 'Acem veyâ Hemedân eyâleti(15), müstakar Osmanlı eyâletlerinden sayılmaz. Bir kaç def'a İran Safevî devletinden alınmış, çok kısa müddet muhâfaza edilebilmiştir.

Bağdâd eyâleti(16), 1916'ya kadar fiilî Osmanlı hâkimiyetinde kaldı, İngiltere'ye geçti, sonra Irâk'a verildi. Ancak XVII. asrın 2. çeyreğinde bu eyâlet 15 yıl Safevîler'ce işğâl edildi, Dördüncü Murâd istirdâd etti. Kaanûnî de Safevîler'den almıştır.

Yavuz'un Anadolu'da Osmanlı birliğine kattığı Türk ülkeleri bugün de Türkiye'dedir. Memlûk sultânlığını ortadan kaldırıp ilhâk ettiği Arab ülkeleri ise XX. asra kadar Osmanlı devletinde kaldı, tam 4 asırdır. Oğlu Kaanûnî, daha dış ülkeleri fethetti. Bunlar, daha erken elden çıktı.

Bosna eyâleti(17), XV. asırda fethedildi. 1878'de Avusturya-Macaristan yönetimine geçip 1908'de ilhâk edilerek tamâmen Osmanlı devleti ile ilgisi kesildi.

Budin eyâleti (18), Kaanûnî'nin 1526'da yıkıp ilhâk ettiği Macaristan'da kuruldu. 2.9.1686'da Budin'in düşmesiyle ortadan kalktı(Peç ve Şikloş'un sukuutu 19.10.1686, Segedin 17.11.1686). Estergon sancağı daha 1.11.1683'de düştü. Macaristan, Almanya'ya (Avusturya Habsburgları) katıldı.

Vân eyâleti(19) esas bakımdan Kaanûnî'nin Safevîler'den fethi olup bugün Türkiye'dedir.

Küçük Nogay eyâleti(20), geçici eyâletlerden biridir. Bu taraflarda gerçek bir Osmanlı yönetimi kurulamadı. Osmanlı nüfuz bölgesi içinde kaldı.

Tarâblusgarb eyâleti(21), Yavuz devrinde fethedilip asıl Tarâblus şehri Kaanûnî devrinde Haçlılar'dan fethedilerek kuruldu ve 1912'ye kadar Osmanlı yönetiminde kaldı. Ancak Osmanlı askerî kuvvetleri eyâlette 1919 başına kadar kaldı. Ülke İtalya sömürgesi oldu, sonra Libya devleti kuruldu. Eyâletin güney topakları, Fransa'ya verildi(Çad ve Nijer sömürgeleri).

Basra eyâleti(22), Kaanûnî fethidir, 1915'de elden çıktı. İngilizler işğâl etti. Sonra Irâk'a verildi.

Tameşvar eyâleti (23), Kaanûnî fethidir. 15.10.1716'da Almanya'ya geçti, son beylerbeyi Kurd Meḥmed Paşa'dır.

Habeş eyâleti(24), Kaanûnî devrinde Özdemir Paşa fethidir. Hicâz tarafı ise 1517'de Osmanlı'ya tâbî oldu. Hicâz, 1919 başına kadar (Medîne; Mekke ve Cidde 1916) Osmanlı hâkimiyetinde kaldı, sonra Hâşimîler'e geçti ve Suûdi Arabistân'ın bir parçasını oluşturdu. Habeşistân tarafı, XIX. asır sonlarında İngiltere, İtalya, Fransa (Cibûti) devletlerinin sömürgesi oldu.

Kıbrıs eyâleti(no.25), 1571'de fethedildi, Venedik'ten alındı. 1878'de İngiltere idâresine geçin Yeşil Ada, 1914 sonunda tamâmen Osmanlı devletinden ayrılıp İngiltere sömürgesi oldu. Sonra Kıbrıs devleti kurulup, kuzeyde Türk, güneyde Rûm olarak ikiye ayrıldı. Eyâletin Anadolu'daki toprakları ise (Alanya) XV. asır sonlarına doğru Karamanoğulları'ndan Osmanlı'ya geçmiştir.

Tûnus eyâleti(26), XVIII-XIX. asırlarda Ḥüseynî âilesine otonomi verilerek 1881 Fransız işğâline kadar Osmanlı hâkimiyetinde kaldı. Bu işğâli Türkiye ancak 1923 Lozan muâhedesi ile tanıdı. Eyâlet toprakları çeşitli târihlerde ve XVI. asırda Ḥafṣîler'den ve İspanyollar'dan alınarak oluştu.

Şehr-i Zor eyâleti(27), Safevîler'den 1515'de Osmanlı'ya geçip 1918 sonuna kadar Osmanlı'da kaldı, İngiltere'ye ve Irâk'a geçti.

Çıldır eyâleti(28), Yavuz ve Kaanûnî devirlerinde Osmanlı nüfûzuna alındıktan sonra ancak Lala Muṣṭafa Paşa tarafından ilhâk edildi ve 1578'de Osmanlı'ya katılan son Anadolu parçası oldu. Safevî nüfûzunda Gürcî toprakları idi. Eyâlet bugün Türkiye ile Gürcistân arasında bölüşülmüştür. Türkiye'de kalan kısım 1878-1918 arasında Rusya'da kaldı. Gürcistan'da kalan kısım ise XIX. asırda ve son kısımlar 1878'de Rusya'ya geçti.

Sohum eyâleti(29) Fâtih devrinde fethedildi. III. Murâd devrinde tamâmen Osmanlı yönetimine alındı. Bu topraklar 1812'ye kadar Osmanlı'nın elinde kaldı.

Dağıstân(30), Şirvân(31), Tiflîs(32), Erdelân(34), Kaheti(33), Pelengân(35), Dînever(36), Kürdistân(37) eyâletleri, Safevîler'le çekişilen, daha çok İran hâkimiyetinde kalan Kafkasya ve Batı İran eyâletleridir. Osmanlı yönetimi çok kısa sürmüş, fakat bâzılarında olsun Osmanlı nüfûzu uzun müddet büyük olmuştur. Son def'a Tiflîs, Revân ve Gence'yi Nâdir Şâh, 1735 hazîrânı sonlarında Osmanlı'dan istirdâd etmiştir. Faş(38) ise Sohum ile aynidir ve 1812'ye kadar Osmanlı'da kalmakla müstakar Osmanlı topraklarına dâhildir, zîrâ Karadeniz'in doğu kıyılarıdır. Osmanlı 3 asırdan fazla, Karadeniz'de başka hiç bir devletin toprak elde bulundurmamasına dikkat etmiş, esâsen İran, Karadeniz'e erişememiştir.

Lahsâ(39), Kaanûnî devrinden 1915'lere kadar Osmanlı yönetim veyâ nüfûzunda kalan bölgeleri kapsar.

Kefe(40), 1574'ten XVIII. asır sonlarında Kırım elden çıkıncaya kadar Osmanlı yönetiminde 3 asır kaldı. Lori(41), Tumanis(42), Şemâhı(43), Revân(44), Gori(45), Gence(46), yukarıda anılan Safevîler'le devamlı çekişilen, Osmanlı yönetiminde az kalan Kafkas eyâletleridir.

Trabzon(47), 1461'den bu yana Türkiye'dedir. Eyâlet Fâtih tarafından bir Bizans imparatorluğu yânî Hıristiyan hâkimiyeti yıkılarak elde edildi. Kars(48), Yavuz devrinde Osmanlı nüfûzuna girmesine rağmen ancak Lala Mustafa Paşa'nın seferiyle Safevîler ve onların himâyesindeki Hıristiyan Gürcîler atılarak elde edildi. Bugün Türkiye'dedir. 1878-1918'de Rusya yönetiminde kaldı. Rakka(49), 1515-16'da Yavuz fethidir. Urfa kısmı Türkiye'dedir. Güney kısmı 1918 sonunda Osmanlı devletinden Fransa ve İngiltere'ye, sonra Suriye ve Irâk'a geçti.

Yanık'da(50) Osmanlı hâkimiyeti bir kaç yıldan ibârettir. Eğri(51), 12.10.1596'da Üçüncü Mehmed'in fethinden 14.12.1687'de Almanya'ya geçmesine kadar devâm etti. Kanije(52) 1566'lardan ayni târihlere kadar devâm etti. Almanya'ya geçti.

Özü veyâ Silistre eyâleti(53), 1360'dan XV. asır sonlarına kadar yapılan ve Hıristiyanlar'dan alınan Batı Karadeniz ve Güney Tuna fetihleri üzerine kuruldu. Doğu Trakya yânî en güney kısmı bugün de Türkiye'dedir. Kuzey sancakları XV. asır sonlarında fethedilip XVIII. asrın son yıllarında veyâ XIX. asrın ilk yıllarında Rusya'ya geçti. Orta sancaklar ise 1878'de otonom ve 1908'de bağımsız olan Bulgaristan'da kaldı.

Nahçıvan(45), Kaanûnî tarafından, sonra Üçüncü Murâd devrinde fethedilip bir kaç def'a Safevîler ve Osmanlı arasında alınıp verildi, esas bakımdan İran'da kaldı.

Azak(55), 1475'te fethedildi. XVII. asırda Ruslar kuzey merkez sancağına(Azak) sarktılar, bir ara ele geçirip 1711'de on küsur yıl hâkimiyetten sonra iâde ettiler. Kuzey sancağı XVIII. asır ortalarında Rusya'ya geçti(Rostov). Kuzey-batı Kafkasya'daki güney sancakları, XIX. asrın ilk yıllarına kadar Osmanlı'da kaldı. Batum(56), Fâtih devrinde alınıp 1878'de Rusya'ya verildi.

Trâblusşâm(57), 1516 Yavuz fethidir. Burada 1570, 1593 ve kesin şekilde 1622'de Şâm eyâletinden ayrılarak eyâlet kuruldu. ilk beylerbeyiler Mar'aşlı Seyfoğlu Yûsuf Paşa(1622-),sonra Bosnalı Şâhîn Paşa(-4.1.1639)'dır. 1918 sonunda İngilizler'ce alınıp Fransa'ya bırakıldı, sonra Suriye ile Lübnân arasında bölüştürüldü.

Mûsul eyâleti(58), 1515'de Safevîler'den alındı, 1918 sonunda İngiltere'ye, oradan Irâk'a geçti.

Mora(59), 1390'larda Bizans, Venedik, Latin devletlerinden fethe başlandı. XV. asrın sonlarında son Venedik üsleri alındı. 1715'e kadar çeyrek asır gene Venedik idâresine geçti. Yûnân ihtilâli burada başlıyarak, 1830'a doğru Osmanlı'dan Yunanistân'a geçti.

Adana(60), 1514'de Memlûkler'den Osmanlı'ya geçti. İçel ise XV. asır sonlarında Karamân'dan alındı. Bugün Türkiye'dedir.

Saydâ(61), 1516 Yavuz fethi olup Memlûk toprağı idi. 1918 sonunda İngiltere'ye geçti. Bugün İsrâil, Lübnân ve Ürdün arasında paylaşılmıştır.

Girit(62), 1644'de Venedik'ten fethedildi. 1669'da Kandiye alınarak fetih tamamlandı. 1898'de otonom olup 1913'de Osmanlı'dan ayrılıp Yunanistan'a geçti.

Varad(63), 9.10.1691'de Almanya'ya geçti. 1596'da Almanya'dan alınmıştı. Yanova(64), eski Tameşvar eyâletidir. Bu eyâletler bugün Romanya ve Macaristan'dadır. Eğri, Kanije, Yanık, Budin eyâletleri bugün kezâ Macaristan'dadır. Uyvar(65), bir kaç kere Almanya ile Osmanlı arasında alınıp verildikten sonra 1663'de kesin şekilde fethedildi, 19.8.1685'de Almanya istirdâd etti. Bugün Çekoslovakya'dadır. Kamaniçe (66), 25 yıl kesin Osmanlı hâkimiyetinden sonra Polonya'ya verildi, bugün Sovyetler Birliği'ndedir(Ukrayna).

Eflak(1) ve Boğdan(2), ilki Macaristan ve ikincisi Polonya'ya tâbî Romen prenslikleri iken Osmanlı'ya geçti. XIX. asır ortalarında birleştirilip otonom oldu ve 1878'de Romanya'yı oluşturdu. Erdel(3), Macaristan'dan alınıp Almanya'ya verildi. 1919'da Macaristan'dan Romanya'ya geçti. Dîğer tâbî veyâ otonom devlet ve ülkelerden bahse lüzum yoktur.

Osmanlı devleti, bâzı çok stratejik, serhadde, düşman tehdîdinde bulunan kale, ada ve sancaklara "muhâfız" adıyle ekseriyâ vezîr pâyesinde bir askerî kumandan-vâlî atamıştır. Belirli eyâletlerin sancaklarında bu muhâfızlar, sancak beyinden üstün yetkide, beylerbeyine değil, beylerbeyi gibi merkeze bağlı idiler. Kuzeyde Polonya ve Rusya'ya karşı Hotin, Bender, İsmâil, Akkermân'a, Almanya'ya karşı Belgrad'a, Venedik'e karşı Kandiye, Hanya, Sakız, Limni, Bozcaada, İmroz, Ağrıboz, Anabolu, Modon, Koron, İnebahtı(Lepanto) ada ve kalelerine, Kafkasya'da Rusya'ya karşı Anapa, Azak(Rostov) gibi kalelere böyle muhâfızlar atandığı görülür.

II

TÂRÎHÎ DEMOGRAFİ

Çekirdekten İmparatorluğa Geçiş

Uluğ Sultân 'Alâeddîn Keyqûbâd'ın Ertuğrul Gaazî'ye 1231'de Domaniç yöresinde verdiği küçük uc beyliğinin 1.000 ilâ 2.000 km^2 arasında olduğu tahmîn edilir ki, 1281'de Ertuğrul Gaazî'nin ölümünde Bizans'tan yapılan fetihlerle yaklaşık 4.800 km2'ye, 1324'te oğlu I. 'Osmân'ın ölümünde 16.000 km^2'ye, 1362'de bunun oğlu I. Orhân'ın ölümünde 95.000 km^2'ye çıkmıştır (ayni yılda Bizans imparatorluğu yaklaşık 85.000 km^2). Ancak nüfûs fazla idi. Yânî Osmanlı bölgesinde nüfûs yoğunluğu, o çağ dünyâsı nüfûs yoğunluğunun en üst çizgilerinde bulunuyordu. Daha 1332'de Osmanlı devletinin nüfûsunun 1.030.000 olduğu tahmîn edilebilir ve bir kaç yıl sonra buna yaklaşık 250.000 nüfuslu Karası beyliği katılmıştır. Bu yıllarda bugünki bütün Anadolu'da 10 milyon nüfus tahmîni yanlış olmaz ki, Avrupa devletlerinin nüfûsuna nisbetle fazladır. Bu husus, Osmanlı fetihleri ve kudreti muhâkeme edildiği zaman gözden uzak tutulmamalıdır.

Ertuğrul Gaazî'nin ölümünde beylik bugünki mülkî taksîmâta göre Bilecik ili Söğüt ve Bozöyük, Kütahya ili Domaniç ilçelerini, Eskişehir ili Yarımca nâhiyesini içine alıyordu. 1324'te ise büyük bir uc beyliği hâline gelmişti: Bilecik ilinin tamâmı, Eskişehir merkez ilçesi, Sakarya'nın Geyve, Akyazı, Hendek, Kütahya'nın Domaniç, Bursa'nın Mudanya, Yenişehir, İnegöl ilçeleri. Hem İznik Gölü'nün güney kıyıları, hem Marmara Denizi'nin Gemlik Körfezi'nin güney kıyıları tutulmuş, Sakarya'nın ağzı yânî Karadeniz'e pek çok yaklaşılmıştı. 1362'de devlet, çok kudretli bir krallıktı ve nüfûsu 2,5

milyonu aşmış olmalıdır; 150.000'den fazla asker çıkarabiliyordu. Şu toprakları içeriyordu: Bilecik, Bursa, Balıkesir, Sakarya, Kocaeli, Bolu illeri; Biga, İmroz, Bozcaada dışında Çanakkale; Çifteler ve Seyidgazi dışında Eskişehir; Saray dışında Tekirdağ illeri; Istanbul ilinin Adalar ve Boğaz köyleri dışında Asya yakası; Edirne'nin Keşan, İpsala, Kırklareli'nin Lüleburgaz, Manisa'nın Soma, Kırkağaç, Kütahya'nın Domaniç, İzmir'in Bergama, Dikili, Kınık, Ankara'nın merkez, Nallıhan, Beypazarı, Ayaş, Kızılcahamam, Haymana, Polatlı ilçeleri. Çanakkale Boğazı'nın iki yakası, Istanbul Boğazı'nın Asya yakasının mühim kısmı tutulmuş, Meriç'e dayanılmış, Karadeniz'in güney-batısına ve Ege'nin kuzey-doğusuna geniş sâhillerle çıkılmış, Sakarya bir iç akarsu hâline getirilmiş, Alibey ve Marmara adaları alınmış, Bizans tamâma yakın Avrupa'ya atılmış, Bizans zararına olduğu kadar küçük Türkmen beylikleri zararına da geniş sınırlar elde edilmiş, Orta Anadolu'ya adım atılmıştı. Trakya'da Bizans ile sınırdaş olan devletin Anadolu'da kuzey-doğusunda Cândâr, doğusunda Eretna, güney-doğusunda Karamân, güneyinde Germiyân, güney-batısında Saruhân Türkmen beylikleri vardı. Osmanlı Devleti daha 1335'ten îtibâren münâkaşasız şekilde Anadolu'nun en kudretli devleti idi ve Bizans imparatorunu meydan muhârebesinde yenmişti (Pelekanon/Darıca, 2.3.1331). Filosu vardı. 6.4.1326'da Bizans'tan alınan Bursa, taht şehri idi. Süleymân Paşa, 1354'te doğuda Ankara şehrini ve batıda Bizans'tan Gelibolu'yu almıştı. Birinci Murâd (1362-1389) hemen Edirne'yi aldı (7.1362) ve 1363'te Meriç geçilmiş, bugünkü Bulgaristan ve Yunanistan topraklarına girilmişti. İmparatorluk doğdu.

İmparatorluktan Cihân Devleti'ne

1389'da devlet 291.000 km^2 Avrupa (Balkanlar) + 208. 000 km^2 Asya (Anadolu) olmak üzere = yaklaşık 500.000 km^2'ye ulaşmıştı. Tuna'nın ve deltasının güney sâhilleri tutulmuş, bütün Batı Karadeniz sâhilleri elde edilmiş, Dubrovnik vâsıtasıyle Adriyatik görülmüş, Arnavudluk ve Attika yarımadasına dayanılmış, Batı Orta Anadolu'da ve Karadeniz sâhillerinde güneye ve doğuya ehemmiyetli mesâfe kat'edilmiş, Anadolu beylikleri itâat etmişti. 25.9.1396'da Niğbolu'da birleşik Avrupa'yı rahatca mahveden Osmanlı devleti, Türkistân'dan (Timur) sonra dünyânın 2. kudretli devleti durumuna yükseldi.

1402'de Ankara felâketinin arifesinde imparatorluk, Balkanlar'da (Avrupa) 441.000 km^2 + Anadolu'da (Asya) 500.000 km2 = 941.000 km^2'ye erişti. Anadolu'da Toroslor-Fırat hattına yerleşildi, Erzincan, Harput, Adıyaman, Malatya, Giresun, Osmanlı şehirleri hâline geldi. Mora ve Romanya ve Sırbistân itaât etti. Tâbî Bizans'ın çöküşü an mes'elesiydi. Ancak Ankara felâketi imparatorluğu yarım asırlık yeni bir çabayla ayni kudrete gelmeye mecbûr etti. Yıldırım'ın 1399'da Anadolu'da aldığı bâzı yerleri devlet, ancak 1516'da elde edebildi. Birinci Mehmed'in cülûsunda (1413-1421) 318.000 km^2 Anadolu + 376.000 km^2 Balkanlar = 694.000 km^2, ölümünde (1421) 480.000 km^2 Anadolu + 390.000 km^2 Balkanlar = 870.000 km^2, İkinci Murâd'ın (1421-1451) ölümünde Istanbul'un Fethi'nin arifesinde ise Anadolu'da olmasa bile Rûmeli'nde Yıldırım'ın bıraktığı çizgide idi. 1453'te Fetih'ten sonra devlet 480.000 km^2

Anadolu + 484.000 km² Balkanlar = 964.000 km² ve 1447'den beri Dünyâ'nın 1. devleti idi. Nüfûsun 13 milyonu geçtiği ve yarısından az fazlasının Anadolu'da olduğu söylenebilir. Bu da hiç bir Avrupa devletinin erişemediği bir nüfus ve genişlik ve zenginlikti. 1453'te Dünyâ nüfûsu 400 milyon kadar ve bundan Avrupa kıt'asınınki 70 milyon kadar hesâb edilebilir. Osmanlı ve Osmanlı dışı bugünki sınırlarıyle Anadolu için 15 milyon tahmîni mümkindir.

Fâtih'in ölümünde (1481), Cihan Devleti'nin gerçek temelleri atılmıştı: 511.000 km² Anadolu + 1.703.000 km² Balkanlar ve Güney-Doğu Avrupa = 2.214.000 km² ki 982.000 km²'yi Kırım Hanlığı oluşturuyordu. Karadeniz kapatılmış, Ege'de tam hâkimiyet sağlanmış, Adriyatik'e ve Yunan Denizi'ne sağlam şekilde yerleşilmiş, târihte ilk def'a olarak Boğazlar Rejimi kurularak Akdeniz (Çanakkale) ve Karadeniz (İstanbul) Boğazları, Osmanlı izni olmaksızın cebren geçilemez su yolları hâline getirilmişti. Oğlu İkinci Bâyezîd'in tahttan çekilmesinde (1512) 596.000 km² Asya'da olmak üzere 2.373.000 km² idi.

Yavuz'un ölümünde (1520), Cihân Devleti gerçekleşmiş bulunuyordu: 1.702.000 km² Avrupa + 1.905.000 km² Asya + 2.950.000 km² Afrika = 6.557.000 km². 1514-18 arasındaki 4 yılda bu büyük fütûhât ve realizasyon kaabil oldu. 1520'de Dünyâ nüfûsu 490 milyon ve bundan Avrupa kıt'ası 100 milyon olarak düşünülmektedir.

Kaanûnî'nin ölümünde (1566), yarım asırda iki misli bir büyüklük elde edildi: 1.998.000 km² Avrupa + 4.169.000 km² Asya + 8.726.000 km² Afrika = 14.893.000 km². 1566'ya doğru Osmanlı devletinin Avrupa toprakları için 28 milyon nüfûs tahmîn edilebilir (gene Avrupa toprakları ile İspanya 19, Almanya 18, Fransa 15 milyon).

1592'ye doğru imparatorluk âzâmî sınırlarına ulaştı. Bu târihte 122 milyonu Avrupa'da olmak üzere Dünyâ nüfûsu 548 milyon kadardır. Osmanlı devleti 2.849.000 km2 Avrupa (697.000 km2'si Polonya-Litvanya) + 4.816.000 km2 Asya + 12.237.000 km2 Afrika (3.052.000 km2 Fâs ve tâbîleri) = 19.902.000 km2 ve takrîben 100.000.000 nüfustu (bundan Polonya 7 ve Fâs 9 milyon). Toprak bakımından İspanya ve nüfusca Hindistan'dan sonra gelmekle berâber kudret ve zenginlik bakımından rakıybsizdi. Avrupa ve Afrika kıt'asındaki şehirleri için şu nüfuslar verilebilir: Dünyâ'nın 1. şehri olarak Istanbul 1.200.000, Kaahire 750.000, Fâs 275.000, Cezâyir 200.000, Edirne 200.000, Tûnus 150.000 İskenderiyye 125.000, Budin 120.000, Krakovi 120.000, Belgrad 110.000, Merrâkeş 90.000, Akmescid 85.000, Miknâse 80.000, Bosnasarayı 80.000, Bâğçesarayı 70.000, Bükreş 60.000, Selânik 60.000, Varşova 60.000 ve 50.000 civârında: Eğri, Kefe, İstolni-Belgrad, Yaş, Kayrevân, Kanije, Peç, Filibe, Silistre, Sofya, Suçava, Targoviçte, Tameşvar, Babadağı, bu listeye devletin Asya kıt'asında kalan şehirleri alınmamıştır.

XVI. Asırdan Sonra

Devlet Polonya ve sonra Fâs üzerindeki kesin metbûluğunu kaybetmekle berâber sınırlarını 1684'e kadar muhâfaza etti ve bu târihte sınırlarda gerilemeye başlayarak 1699 Karlofca Antlaşması ile noktalandı. 1700 yılında, XVII. asrın eşiğinde Dünyâ nüfûsu,

134,4 milyonu Avrupa kıt'asında olmak üzere 684,1 milyon tahmîn edilebilir. Bundan Osmanlı devleti: 1.167.394 km2 Avrupa (24.830.000 n.) + 4.096.671 km2 Asya (27.850.000 n.) + 10.470.800 km2 Afrika (55.745.000 n.) = 15.924.606 km2 ve 78.285.000 n. idi. Toprak bakımından Dünyâ devletleri arasında 1., nüfus bakımından Hindistân Türk ve Çin İmparatorluklarından sonra 3. idi. Avrupa ve Afrika kıt'asındaki büyük şehirlerinin yaklaşık nüfusları (Asya kıt'asında kalanlar hâric): Istanbul 1.500.000, Kaahire 650.000, Edirne 350.000, Cezâyir 150.000, İskenderiyye 130.000, Tûnus 125.000, Bükreş 100.000, Belgrad 80.000, Akmescid 50.000, Babadağı 50.000, Bâğçesarayı 50.000, Bosnasarayı 50.000.

1750 Yılı: Avrupa'da 1.128.000 km^2 (23.800.000 n.) + Asya'da 3.940.000 km^2 (26.550.000 n.) + Afrika'da 10.470.000 km^2 (25.800.000 n.) = 15.538.000 km^2 ve 76.150.000 n. Bu târihte Dünyâ nüfûsu yaklaşık 700,4 ve bundan Avrupa 152,3 milyon idi. Toprak bakımından Rusya'dan sonra 2. gelen Osmanlı, nüfus bakımından Çin ve Hindistân Türk imparatorluklarından sonra 3. bulunuyordu. Asya kıt'asındakiler hâric olmak üzere Avrupa ve Afrika'daki büyük şehirlerinin yaklaşık nüfusları: Istanbul 1.400.000, Kaahire 580.000, Edirne 350.000, Cezâyir 125.000, Tûnus 115.000, İskenderiyye 93.000, Bükreş 85.000, Selânik 75.000, Belgrad 74.000, Vahrân 53.000, Filibe, 50.000, Bosnasarayı 50.000, Silistre 50.000, Sofya 50.000, Üsküb 50.000, Babadağı 50.000.

1800 Yılı: Avrupa'da 793.416 km^2 (22.000.000 n.) + Asya'da 3.963.748 km^2 (24.050.000 n.) + Afrika'da 7.430.541 km^2 (17.450.000 n.) = 12.187.705 km^2 ve 63.700.000 n. Bu târihte Dünyâ nüfûsu yaklaşık 839,2 ve bundan Avrupa 189 milyon idi. Osmanlı devleti nüfus bakımından Çin, İngiltere'den sonra 3., toprak bakımından Rusya, İspanya, İngiltere'den sonra 4. idi. Asya'dakiler hâric, Avrupa ve Afrika kıt'asındaki büyük şehirlerinin yaklaşık nüfusları: hâlâ Dünyâ'da 1. olan Istanbul 1.500.000, Kaahire 400.000, Edirne 300.000, Cezâyir 122.000, Tûnus 112.000, İskenderiyye 80.000, Selânik 75.000, Bükreş 70.000, Belgrad 60.000, Vahrân 60.000, Filibe 50.000, Bosnasarayı 50.000, Silistre 50.000, Sofya, 50.000, Üsküb 50.000.

1825 Yılı: Avrupa'da 572.565 km^2 (18.835.000 n.) + Asya'da 3.898.444 km^2 (22.448.000 n.) + Afrika'da 7.433.183 km^2 (17.475.000 n.) = 11.844.192 km^2 ve 58.308.000 n. Bu târihte Dünyâ nüfûsu yaklaşık 956,3 milyon ve bundan Avrupa kıt'ası 210,6 milyon idi. Osmanlı devletin nüfus bakımından Çin ve İngiltere'den sonra 3., toprak bakımından İngiltere ve Rusya'dan sonra gene 3. idi. Kudret bakımından ise 1770'den beri İngiltere, Fransa, Rusya'dan sonra 4. idi ve 1871'de Almanya imparatorluğunun kurulması ile 5. sıraya düştü ve 1878'de daha geri sıraya kaydı.- 1825'de Osmanlı devletinde nüfûsu 50.000'in üzerine tahmîn edilen şehirlerde toplam 5.284.000 nüfus yaşıyordu ki şunlardır: artık kısa müddet önce Londra'dan sonra 2. sıraya düşmüş bulunan Istanbul 1.300.000, Kaahire 310.000, Edirne 300.000, Şâm 220.000, Bursa 175.000, Bağdâd 160.000, Haleb 150.000, Erzurum 150.000, Mekke 150.000, İzmir 150.000, Konya 140.000, İskenderiyye 130.000, Cezâyir 120.000, Tûnus 110.000,

Mûsul 105.000, Kayşeri 100.000, Manisa 95.000, Sıvas 90.000, Kütahya 85.000, Diyârbekr 80.000, Medîne 80.000, Bükreş 79.000, Sofya 76.000, Selânik 72.000, Urfa 70.000, San'â 70.000, Bosnasarayı 66.000, Silistre 63.000, Vahrân 60.000, Filibe 60.000, Trabzon 60.000, Üsküb 58.000, Belgrad 55.000, Adana 50.000, Afyonkarahisâr 50.000, Ankara 50.000, Beyrût 50.000, Gelibolu 50.000, Zengîbâr 50.000.- Avrupa'da: Istanbul, Doğu Trakya, Batı Trakya, Bulgaristan, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistân, Dobruca, Arnavudluk, Kosova, Girid, Epir, Tesalya, Attika, Ağrıboz, Mora, Kikladlar, Karadağ, Romanya, İyonya Adaları. Asya'da: Asya Adaları, Kıbrıs, Anadolu, Arabistân, Sûriye, Irak, Lübnân, Filistin, Ürdün, Yemen, Batum. Afrika'da: Tûnus, Libya, Cezâyir, Mısır, Sûdân, Eritre, Cibûti, Zengîbâr.

III

MODERN DÖNEM

1850 Yılı

1850 yılında Osmanlı imparatorluğu: Avrupa'da 523.139 km^2 ve 16.872.000 n. + Asya'da 4.050.652 km^2 ve 22.845.000 n. + Afrika'da 3.340.957 km^2 ve 12.000.000 n. = 9.789.468 km^2 ve 54.417.000 n. Nüfus bakımından Çin, İngiltere, Rusya'dan sonra 4., toprak bakımından İngiltere, Rusya, Çin'den sonra 4., ehemmiyet bakımından İngiltere, Fransa, Rusya'dan sonra 4., kara ordusunda Fransa ve Rusya'dan sonra 3., donanmada İngiltere ve Fransa'dan sonra 3.'dür. 40 büyük şehrinde 5.613.000 n. vardır: Istanbul 1.400, Kaahire 355, Şâm 215, Edirne 200, İskenderiyye 184, Mekke 180, Bursa 170, Bağdâd 160, Haleb 150, İzmir 150, Konya 141, Erzurûm 138, Bükreş 131, Tûnus 111, Mûsul 107, Kayseri 105, Selânik 100, Sofya 100, Sıvas 98, Manisa 96, Kütahya 95, Diyâr-ı Bekr 94, Medîne 90, San'â 80, Bosnasarayı 80, Urfa 75, Silistre 72, Beyrût 70, Filibe 68, Ankara 58, Hartûm 56, Trabzon 56, Adana 53, Afyon 52, Belgrad 50, Dümyât 50, Kalas 50, Yaş 50 bin.

1875 Yılı

Avrupa'da doğrudan Osmanlı yönetimi 353.854 km^2 ve 11.223.000 n . + otonom eyâletler (Karadağ, Sırbistân, Romanya) 217.492 km^2 ve 7.304.00 n. + Asya'da 5.610.652 km^2 ve 26.816.000 n. (Doğu Türkistân dâhil) + Afrika'da 5.645.172 km^2 ve

19.000.000 n. = 11.827.170 km² ve 64.343.000 n. (*Almanach de Gotha, 1878*, p.980: 57.415.616, ancak Karadağ alınmamış, Romanya için eski bir sayım verilmiş ve Doğu Türkistân ile Güney Arabistân dâhil edilmemiştir). Nüfus bakımından Çin, İngiltere, Rusya'dan sonra 4., toprak bakımından İngiltere, Rusya'dan sonra 3., ehemmiyet bakımından İngiltere, Almanya, Rusya, Fransa'dan sonra 5., kara ordusu bakımından Almanya, Rusya, Fransa'dan sonra 4., donanma bakımından İngiltere, Fransa'dan sonra 3. 39 büyük şehrinde toplam 4.980.000 n. var (bu toplam İngiltere, Çin, Amerika, Fransa'dan sonra 5. geliyor): Istanbul 1.200, Kaahire 425, İskenderiyye 233, Şâm 222, Bükreş 218, İzmir 205, Edirne 180, Tûnus 133, Bağdâd 120, Beyrût 120, Bursa 120, Selânik 111, Haleb 109, Yaş 100, Erzurûm 95, Kâşgar 90, Kalas 88, Manisa 72, Kayseri 70, Tantâ 70, Bosnasarayı 60, Trabzon 60, Urfa 60, Mekke 55, Mûsul 55, Sıvas 55, Filibe 54, Adana 50, Afyon 50, Ankara 50, Belgrad 50, Diyârbekr 50, Hartûm 50, Konya 50, Kütahya 50, Medîne 50, San'â 50, Sofya 50, Zekâzîk 50 bin.

1900 Yılı

Rûmeli 155.344 km² ve 6.954.000 n. + otonom eyâletler (Girid, Bosna-Hersek, Bulgaristân, Şarkî Rûmeli) 156.288 km² ve 5.785.000 n. + Asya'da 3.976.075 km² ve 27.611.000 n. + Afrika'da 4.841.375 km2 ve 16.945.000 n. = 9.127.029 km² ve 56.945.000 n. Dünyâ nüfûsu: 1850'de 1.137,3 (Avrupa 265,3), 1875'de 1.326,4 (Avrupa 316,1), 1900'de 1.491,3 (Avrupa 400,4) milyon. Devlet sayısı: 1850'de 92, 1875'de 58, 1900'de 53, 1915'de 55, 1925'de 67, 1940'da 68, 1950'de 88.

XX. asrın eşiğinde Osmanlı devleti toprak bakımından 6. (İngiltere, Rusya, Çin, Fransa, Amerika'dan sonra), nüfus bakımından 7. (İngiltere, Çin, Rusya, Amerika, Fransa, Almanya'dan sonra), ehemmiyet bakımından 7. (İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya, Amerika, Avusturya'dan sonra) idi. 11 büyük şehrinde toplam 3.430.000 n. vardı (8.): Istanbul 1.272, Kaahire 684, İskenderiyye 352, İzmir 221, Bağdâd 160, Şâm 154, Haleb 140, Beyrût 131, Selânik 116, Edirne 100, Bursa 100 bin.

1915 Yılı

Avrupa'da 25.218 km² ve 2.862.000 n. + Asya'da 3.479.546 km² ve 26.127.000 n. = 3.504.782 km2 ve 29.089.000 n. Toprak bakımından İngiltere, Rusya, Fransa, Çin, Amerika, Brezilya'dan sonra 55 müstakil Dünyâ devleti arasında 7., nüfus bakımından İngiltere, Çin, Rusya, Amerika, Fransa, Almanya, Japonya, Avusturya-Macaristân, Holanda, İtalya'dan sonra 11., 10 Büyük Devlet arasında Çin'den önce 9. idi. 13 büyük şehrinde 3.506.000 n. yaşıyordu (10.): Istanbul 1.440, İzmir 400, Şâm 300, Haleb 240, Beyrût 168, Bağdâd 156, Erzurûm 144, Edirne 135, Afyon 114, Manisa 108, Kudüs 101, Bursa 100, Mûsûl 100 bin.

1908'de İmparatorluğun Mülkî ve Demografik Bünyesi

1908'de, İkinci Meşrûtıyet'in îlân edildiği yıl, imparatorluğun mülkî ve demografik yapısı şu idi:

Asya'da 3.582.112 km2 ve 30.177.000 n. + Afrika'da 5.213.180 km^2 ve 17.671.000 n. + Avrupa'da 333.588 km^2 ve 14.841.000 n. = 9.129.880 km^2 ve 62.689.000 n. (Dünyâ nüfûsunun 27'de 1'i).

I.Vilâyetler ve Müstakil Sancaklar: 4.161.825 km^2 ve 36.655.000 n.: ISTANBUL: 3.900 km^2, 1.400.000 n. (şehir 1.300.000) (km^2'ye 390 kişi), 10 dâire-i belediyye.

ÇATALCA SANCAĞI: 3.900 km^2, 85.000 n. = 45 yoğunluk (3 kazâlı 1. sınıf sancak). 3 kazâ, 3 nâhiye, 95 köy, 9 çiftlik. Merkez, Silivri (3. sınıf), Büyükçekmece (3) kazâları.

EDİRNE VİLÂYETİ: 46.400 km^2, 1.524.000 n. = 33, Edirne şehri 140.000. 32 kazâlı 6 sancak (147 nâhiye, 1.950 köy): 7 kazâlı Edirne merkez sancağı (1. sınıf): merkez kazâsı (1), Cisr-i Muṣtafapaşa (1), Kırcali (1), Cisr-i Ergene=Uzunköprü (2), Dimetoka (2), Ortaköy (2), Ḫavṣa (3).- Gümülcine sancağı (3): merkez, Sulṭânyeri (1), Aḥîçelebî (1), İskeçe (2), Eğridere (2), Darıdere (2).- Kırkkilise (Kırklareli) sancağı (1): merkez, Tırnova (1), Aḫtabolu (2), Lüleburgaz (2), Vize (2), Midye (3), Baba-i 'Atîq (Babaeski) (3).- Dedeağaç sancağı (2): merkez, Enez (3), Ṣofulu (3).- Tekfûrdağı (Tekirdağ) sancağı (3): merkez, Malkara (2), Çorlu (2), Ḫayrabolu (3).- Gelibolu sancağı (3): merkez, Keşân (3), Şarköy (3), Mürefte (3), Eceâbâd (3).

SELÂNİK VİLÂYETİ 35.000 km2, 1.415.000 n. = 40,5, Selânik şehri 250.000, 50.000'in üzerinde dîğer şehir Serez. 28 kazâlı 4 sancak (53 nâhiye, 1.954 köy): 14 kazâlı Selânik merkez sancağı (1. sınıf sancak) : merkez kazâsı (1), Kesendire (1), Karaferye (2), Yenice-i Vardar (2), Vodine (3), Langoza (3), Gevgili (2), Avratḥiṣârı (2), Doyran (3), Ustrumca (2), Tikveş (3), Katrin (3), Aynaroz (2), Karacaâbâd (2).- Siroz (Serez) sancağı (2): merkez, Menlik (3), Zihne (3), Razlık (2), Petriç (3), Demirḥisâr (3), Nevrekop (1), Cum'a-i Bâlâ (1).- Drama sancağı (3): merkez, Kavala (2), Sarışâ'bân (3), Pravişte (3), Rubcoz (3).- Taşoz (adası) sancağı (3): 1 kazâ.

MANASTIR VİLÂYETİ: 28.500 km2, 1.061.000 n. = 37, 50.000'in üzerinde şehir Manastır. 23 kazâlı 5 sancak (57 nâhiye, 1.998 köy): 5 kazâlı Manastır merkez sancağı (1): merkez kazâsı (1), Pirlepe (2), Florina (2), Korçova (2), Oẖri (3).- Serfiçe sancağı (2): merkez, Kozan (3), Cum'a (Kayalar) (3), Grebine (2), Nasliç (3), Alasonya (2).- Debre sancağı (2): merkez, Mat (2), Debre-i Zîr (2), Rikalar (2).- Elbasan (aslı: İlbasan) sancağı (3): merkez, Grameş (3), Peklin (2).- Görice sancağı (3): merkez, Kolonya (3), Kesriye (2), İstarova (3).

KOSOVA VİLÂYETİ: 32.000 km2, 1.726.000 n. =52, 32 kazâlı 6 sancak (48 nâhiye, 3.251 köy): 11 kazâlı Üsküb merkez sancağı (1): Üsküb merkez kazâsı (1), Orḫâniye (3), İştib (2), Koçana (3), 'Oṣmâniye (3), Kratova (3), Kumanova (3), Radovişte (3), Planka (2), Köprülü (1).- Priştine sancağı (2): merkez, Geylân (3), Preşova (3), Mitroviçe (3), Vulçetrin (3), Yenipazar (1).- İpek sancağı (2): merkez, Yakova (2), Brana (2), Gosine (2), Targovişte (3).- Prizrin sancağı (2): merkez, Kalkandelen (2), Gostivar (2), Loma (3).- Taşlıca sancağı (3): merkez, Prepol (1).- Seniçe sancağı (2): merkez, Kulaşin-i Zîr (3), Yenivaroş (2), Akova (2).

Yekûn: Vilâyât-ı Selâse = Makedonya (Selânik, Manastır, Kosova vilâyetleri yekûnu): 96.400 km², 4.202.000 n. = 43 yoğunluk (1908'de bu 3 eyâlet merkezi Selânik olmak üzere müfettiş-i 'umûmîlik adı altında toplanmıştı; I. Ordu, Istanbul'da, II. Ordu Edirne vilâyetinde, III. Ordu ise Makedonya vilâyetlerinde olup dîğer 4 ordu Asya vilâyetlerinde bulunuyordu).

İŞKODRA VİLÂYETİ: 10.800 km², 368.000 n. = 34, 50.000 üzerinde şehri İşkodra. 10 kazâlı 2 sancak (20 nâhiye, 474 köy): 5 kazâlı merkez sancağı (1): merkez, Leş (3), Tuz (2), Merdite (3), Puka (3).- Draç sancağı (3): merkez, Tiran (2), Kovaya (2), Şiyak (3), Akçahisâr (Kroya) (3).

YANYA VİLÂYETİ: 17.900 km², 649.000 n. = 36. 20 kazâlı 4 sancak (29 nâhiye, 1.736 köy): 7 kazâlı Yanya merkez sancağı (1): merkez kazâsı (1), Aydonat (3), Filat (3), Maçova (3), Leskovik (3), Koniçe (3).- Ergiri(Kasrı) sancağı (2): merkez, Delvine (2), Premedi (2), Pogun (3), Tepedelen (3), Kroliş (Hamara) (2).- Preveze sancağı (2): merkez, Loros (1), Margılıç (2).- Berât sancağı (2): merkez, Avlonya (3), Loşine (3), Iskrapar (3).

Yekûn: Rûmeli-i 'Osmânî 177.300 km², 8.228.000 n. = 41. Şimdiye kadar tâdâd edilen 7 vilâyet ve 1 sancağa "Rûmeli" denmektedir.- Asya vilâyetleri şunlardır:

CEZÂİR-İ BAHR-İ SEFÎD VİLÂYETİ: 6.900 km², 415.000 n. = 60. 16 kazâlı 4 sancak (37 nâhiye, 236 köy): 6 kazâlı Rodos merkez sancağı (1): merkez kazâsı (1), Kaşot (1), Meis (Mis) (2), Sömbeki (1), Kerpe (2), İstanköy (4).- Sakız sancağı (1): merkez, Kalimnoz (1), Liroz (1), Karyot (2).- Midilli sancağı (1): merkez, Pilmar (1), Molova (2).- Limni sancağı (3): merkez, İmroz (2), Bozcaada (2).

İZMİD (Kocaeli) SANCAĞI (1): 8.100 km², 349.000 n. (17 nâhiye,1.105 köy): =44:merkez kazâsı (1),Adapazarı (2),Karamürsel (3),Yalova (3),Geyve (3), Kandıra (3).

BİGA (Çanakkale) SANCAĞI (1): 6.600 km², 187.000 n. (11 nâhiye, 499 köy): = 28: merkez kazâsı (1) (Çanakkale), Biga (1), Ezine (3), Ayvacık (3), Bayramiç (3), Lâpseki (3)

HUDÂVENDİGÂR VİLÂYETİ: 65.800 km², 1.890.000 n. = 29. Bursa 100.000, Afyon 120.000. 29 kazâlı 5 sancak (77 nâhiye, 3.607 köy): 7 kazâlı Bursa merkez sancağı (1): merkez kazâsı (1), Gemlik (2), Pazarköy (3), Mihaliç (2), Mudanya (2), Kirmastı (Mustafakemalpaşa) (3), Atranos (Orhaneli) (3).- Ertuğrul sancağı (3): Bilecik merkez kazâsı (1), Söğüd (1), İnegöl (3), Yenihisâr (2), Simav (3).- Karahisâr-ı Sâhib sancağı (3): Afyon merkez kazâsı (1), Bolvadin (3), Sandıklı (3), 'Azîziye (3).- Karası sancağı (3): Balıkesir merkez kazâsı (1), Ayvalık (1), Burhâniye (3), Edremid (2), Erdek (2), Bandırma (2), Gönen (3), Sındırgı (3), Balya (3).

AYDIN VİLÂYETİ: 55.900 km², 1.873.000 n. = 35. İzmir 300.000, Manisa 100.000, 50.000'in üzerinde Aydın. 42 kazâlı 5 sancak (90 nâhiye, 2.854 köy: 13 kazâlı İzmir merkez sancağı (1), Ödemiş (2), Urla (2), Foça (Fiçtin) (3), Bergama (2), Bayındır (3), Menemen (3), Seferîhisâr (3).- Saruhân sancağı (1): Manisa merkez kazâsı (1), Kasaba (Turgutlu) (2), Alaşehir (2), Akhisâr (3) Demirci (3), Eşme (3), Kırkağaç (3), Soma (3), Kula (3).- Aydın sancağı (2): merkez, Nâzilli (2), Bozdoğan (3), Söke (3), Karacasu (3), Çine (3).- Menteşe sancağı (3): Muğla merkez (1), Milâs (3), Mekri (3),

Marmaris (3), Köyceğiz (3), Bodrum (3).- Denizli sancağı (3): merkez, Tavas (3), Buldân (3), Sarayköy (3), Çal (3), Garbîkaraağaç (3).

KONYA VİLÂYETİ: 102.100 km², 1.380.000 n. = 14. Konya. 30 kazâlı 5 sancak (64 nâhiye, 2.135 köy): 11 kazâlı Konya merkez sancağı (1): merkez, Akşehir (3), Seydîşehri (3), Beyşehir (3), Ilgın (3), Bozkır (3), Karamân (Lârende) (3), Ereğli (3), Sultâniyye (3), Koçhisâr (3), Ermenek (3).- Niğde sancağı (3): merkez, Nevşehir (1), Ürgüb (3), Aksaray (3), Bor (3), Mâ'den (Hamîdiye) (3), 'Arabsun (3).- Burdur sancağı (3): merkez, Tefenni (3).- Hamîd-âbâd sancağı (3): Isparta merkez (1), Uluborlu (3), Eğridir (3), Yalvaç (3), (Şarqî-) Karaağaç (3).- Teke sancağı (3): Antalya merkez (1), 'Alâiye (Alanya) (1), Akseki (3), Kaş (3), Elmalı (3).

ADANA VİLÂYETİ: 39.900 km², 538.000 n. = 14. Adana. 18 kazâlı 5 sancak (40 nâhiye, 1.597 köy) Adana merkez sancağı (1): merkez, Karaî'sâlı (3), Hamîdiye (3).- Mersin sancağı (3): merkez, Tarsûs (1).- Cebel-i Bereket sancağı (3): merkez, Islâhiye (1), 'Osmâniye (2), Hassa (3), Bağçe (1).- Kozan sancağı (2): merkez, Kars-ı Zü'l-Kadriye (2), Haçin (1), Feke (Beylânköy) (1).- İçel sancağı (2): Silifke merkez kazâsı (1), Mut (3), Gülnâr (3), Anamur (3).

ANKARA VİLÂYETİ: 70.900 km², 1.277.000 n. = 18. Ankara, Kayseri. 24 kazâlı 5 sancak (44 nâhiye, 2.746 köy): 10 kazâlı Ankara merkez sancağı (1); merkez kazâsı, Ayaş, Beypazarı, Sivrihisâr, Nallıhân, Bâlâ, Mihalıççık, Yabanâbâd, Haymana, Kalecik (hepsi 3. sınıf).- Yozgad sancağı (2): merkez, Boğazlıyan (3), Akdağmâ'deni (3).- Kaysariyye sancağı (2): merkez, Develi (2), İncesu (3).- Kırşehri sancağı (3): merkez, Keskin (3), Mecîdiye (3), Avanos (3).- Çorum sancağı (3): merkez, İskilib (3), Sungurlu (3), 'Osmâncık (3).

KASTAMONİ VİLÂYETİ: 50.700 km², 1.211.000 n. = 24. 22 kazâlı 4 sancak (49 nâhiye, 4.015 köy): Merkez sancağı (1): merkez, İnebolu (2), Safranbolu (2), Taşköprü (3), Daday (3), Cide (3), Tosya (3), Arac (3).- Bolu sancağı (3): merkez, Ereğli (2), Bartın (2), Gerede (3), Göynük (3), Düzce (2), Hamîdiye (3), Mudurnu (3), Zonguldak (3).- Kengırı (Çankırı) sancağı (3): merkez, Çerkeş (3).- Sinop sancağı (3): merkez, Boyâbâd (3), Ayancık (3).

SIVAS VİLÂYETİ: 62.100 km², 1.318.000 n. = 21. Sıvas. 28 kazâlı 4 sancak (97 nâhiye, 3.160 köy): Merkez sancağı (1): merkez, 'Azîziye (2), Bünyân-ı Hamîd (3), Yenihân (3), Tonos (3), Hafik (3), Zara (Koçgiri) (2), Divriği (3), Dârende (3), Gürün (3), Kangal (3).- Amasya sancağı (3): merkez, Merzifon (1), Köprü (1), Mecîdözü (3), Lâdik (3), Havza (3), Gümüşhacıköyü (3).- Karahisâr-ı Şarqî (Şebinkarahisar) sancağı (3): merkez, Suşehri (3), İskefser (3), Hamîdiye (3), Koyulhisâr (3), Alucra (3).- Tokad sancağı (3): merkez, Erba'a (3), Zile (2), Nîksâr (3).

TRABZON VİLÂYETİ: 32.400 km², 1.589.000 n. = 49. 22 kazâlı 4 sancak (49 nâhiye, 2.718 köy). Trabzon: 9 kazâlı merkez sancağı (1): merkez, Ordu (2), Giresun (2), Tirebolu (3), Görele (3), Vakf-ı Kebîr (3), Akçaâbâd (3), Sürmene (3), Of (3).- Cânik sancağı (1): Samsun merkez kazâsı (1), Bafra (3), Ünye (3), Fatsa (3), Çarşanba (3), Terme (3).- Lâzistân sancağı (2): Rize merkez kazâsı (1), Atina (3), Hopa (3).- Gümüşhâne sancağı (3): merkez, Kelkit (3), Şîrân (3), Torul (3).

ERZURUM VİLÂYETİ: 49.700 km², 859.000 n. = 17. Erzurum 140.000. 19 kazâlı 4 sancak (89 nâhiye, 2.762 köy): Erzurum merkez sancağı (1): merkez, Bayburd (1), Pasinler (3), Kiğı (3), Tercân (3), İspir (3), Nâmervân (3), Keskim (3).- Erzincân sancağı (2): merkez, Kemah (3), Refâhiye (3) Kuruçay (3) Kuzucân (Pülümür) (2).- Bâyezîd (Ağrı) sancağı (1): merkez, Diyâdin (1) Karakilise (Karaköse) (1), Eleşkird (3), Tutak (Antâb) (1). - Hınıs sancağı (3): 1 kazâ.

MÂ'MÛRETÜ'L-'AZÎZ VİLÂYETİ: 32.900 km², 502.000 n. = 15. Malatya. 16 kazâlı 3 sancak (86 nâhiye, 1.800 köy): merkez sancağı (1): merkez, 'Arabgir (3), Kebân Mâ'deni (3), Eğin (Kemâliye) (3), Harput (3), Pötürge (3).- Malatya sancağı (2): merkez, Hısn-ı Manşûr (Adıyaman) (3), Bihesnî (3), Akçadağ (3), Kâhta (3).- Dersim (Tunceli) sancağı (2):merkez,Mâzgird (3),Çârsancak (3),Çemişkezek (3),Kızılkilise (3),Ovacık (3).

BİTLİS VİLÂYETİ: 27.100 km², 451.000 n. = 17. 17 kazâlı 4 sancak (48 nâhiye, 2.040 köy): Merkez sancağı (1): Ahlat (1), Hîzân (1), Mutki (1).-Muş sancağı (1): merkez, Malazgird (1), Bulanık (1), Varto (1), Sason (1).- Sî'ird sancağı (1): merkez, Pervârî (1), Garzân (1), Şirvân (1), Erûh (1).- Genc (Bingöl) sancağı (1): merkez, Çapakçur (1), Kulb (3).

VÂN VİLÂYETİ: 39.300 km², 315.000 n. = 8. 11 kazâlı 2 sancak (28 nâhiye, 1.574 köy): Merkez sancağı (1): merkez, Mahmûdî (1), Şıtak (1), Â'dilcevâz (1), Gevâş (1), Erciş (1).- Hakkârî sancağı (1): merkez, Çölemerik (1), Mâ'mûretü'l-Hamîd (1), Şemdînân (1), Gevâr (1).

DİYÂR-I BEKR VİLÂYETİ: 37.500 km², 468.000 n. = 13. Diyâr-ı Bekr. 14 kazâlı 3 sancak (73 nâhiye, 3.138 köy): Merkez sancağı (1): Siverek (2), Silvân (Meyyâfâriqîn) (3), Lice (3), Beşîrî (3), Derik (3).- Mârdîn sancağı (1): merkez, Nusaybin (1), Cizre (Cezîretü İbn'Ömer) (2), Midyât (3), Savur (3).- Ergani Mâ'deni sancağı (3): merkez, Palu (3), Çermik (3).

Yekûn: 13 Anadolu vilâyeti ile 2 müstakil sancak: 687.900 km², 14.632.000 n. (21) (Haleb eyâletine bağlı Anadolu sancakları hâric).

HALEB VİLÂYETİ: 86.600 km², 1.040.000 n. = 12. Haleb 240.000, Urfa, 'Ayntâb, Mar'aş. 24 kazâlı 3 sancak (96 nâhiye, 3.800 köy): Merkez sancağı (1): merkez, 'Ayntâb (1), Kilis (1), Antakya (1), İskenderûn (1), Beylân (2), Hârim (2), Cisr-i Şuğûr (2), Edâb (2), Ma'arretü'n-Nû'mân (2), Bâb-ı Cübeyl (2), Menbic (3), Cebel-i Sem'ân (3), Rakka (3).- Urfa sancağı (2): merkez, Bîrecik (2), Rûmkal'a (3), Harrân (3), Sürûc (3).- Mar'aş sancağı (2):merkez, Zeytûn (1),Elbistân (2),Andırın (3), Pazarcık (3).

SÛRİYYE VİLÂYETİ: 95.900 km², 973.000 n. = 10. Şâm 320.000, Hums, Hamâ. 25 kazâlı 4 sancak (60 nâhiye, 1.275 köy): Şâm merkez sancağı (1): merkez, Ba'albekk (1), Bikaa'l-'Azîz (1), Vâdi'l-Ucm (3), Dûmâ (2), Nekb (2), Kuneytıre (2), Hâsbeyâ (3), Râşeyâ (3), Zübyânî (2).- Kerek sancağı (1): merkez, Salt (1), Ma'an (1), Tufeyle (2).- Hamâ sancağı (2): merkez, Hums (1), Süleymâniyye (2), Hamîdiyye (3).- Havrân sancağı (2): merkez, Aclûn (1), Süveyde (2), Busre'l-Harîr (2), Der'â (2), Âhire (2), Salhad (2).

DEYRÜ'Z-ZOR SANCAĞI (1): 78.000 km², 90.000 n. = 1. 4 kazâ(8 nâhiye, 139 köy): merkez, Re'sü'l-'Ayn (2), Aşâre (3), Ebû-Kemâl (3).

BEYRÛT VİLÂYETİ: 16.000 km², 801.000 n. = 50. Beyrût 170.000. 19 kazâlı 5 sancak (61 nâhiye, 2.959 köy): Merkez sancağı (1): merkez, Saydâ (1), Cûr (2), Merc-i 'Uyûn (2).- 'Akkâ sancağı (1): merkez, Hayfâ (1), Taberiyye (2), Safed (2).- Tarâbulusşâm sancağı (2): merkez, Sâfîtâ (2), 'Akkâr (2), Hısnü'l-Ekrâd (2).- Lâzıkıyye sancağı (3): merkez, Cüble (1), Merkab (3), Sayhûn (3).- Bilkaa (Nâblus) sancağı (2): merkez, Benî-Sa'ab (2), Cenîn (2).

CEBEL-İ LÜBNÂN SANCAĞI (1): 3.100 km², 550.000 n. = 177,5. 8 kazâ (49 nâhiye, 930 köy): Deyrü'l-Kamer merkez kazâsı, Şûf, Metn, Kesrevân, Beyrûn, Cezîn, Kevre, Zahle.

KUDS-İ ŞERÎF SANCAĞI (1): 17.100 km², 420.000 n. = 25. Kudüs 100.000, Yâfa. 6 kazâ (18 nâhiye, 407 köy, 5 aşîret): merkez, Yâfa (1), Bîrü's-Seb' (1), Gazze (2), Halîlü'r-Rahmân (3), Nâsıra (2).

MÛSUL VİLÂYETİ: 91.000 km², 420.000 n. = 25. Mûsul 100.000, Kerkük. 17 kazâlı 3 sancak (45 nâhiye, 3.394 köy): Merkez sancağı (1): merkez, 'İmâdiye (1), Zaho (2), Dühûk (3), 'Akre (3), Sincâr (2).- Kerkük sancağı (1): merkez, Revândüz (1), Köysancak (3), Râniye (3), Erbil (2), Salâhiye (2).- Süleymâniye sancağı (1): merkez, Gül'anber (2), Mâ'mûretü'l-Hamîd (3), Bâzyân (2), Şehrbâzâr (3).

BAĞDÂD VİLÂYETİ: 182.000 km², 888.000 n. = 5. Bağdâd 200.000, Kerbelâ. 20 kazâlı 3 sancak (54 nâhiye): Bağdâd merkez sancağı (1): merkez, Horâsân (1), Azîziyye (2), Kâzımiyye (2), Cezîre (2), Düleym (1), Kûtü'l-'Amâre (2), Hâniqîn (1), Mendeli (2), Sâmerrâ (3), Bedre (2), 'Ane (3).- Dîvâniyye sancağı (1): merkez, Hille (1), Semâve (2), Şâmiye (1).- Kerbelâ sancağı (2): merkez Necef-i Eşref (1), Hindiyye (1), Razâze (3).

BASRA VİLÂYETİ: 184.500 km², 819.000 n. = 4,5. Basra. 13 kazâlı 4 sancak (37 nâhiye, 210 köy): Merkez sancağı (1): merkez, Kurne (1), Fâv (1), Küveyt (1).- Müntefik sancağı (2): merkez, Sûku'ş-Şeyh (1), Şutre (1), Hayy (1).- Necd sancağı (1): merkez, Katar (1), Katîf (1) (Lahsâ sancağı da deniyor).- 'Amâre sancağı (3): merkez, Şutre'l-'Amâre (2).

Yekûn: Sûriye-Filistîn-'Irâq (6 vilâyet ve 3 sancak): 794.200 km², 6.020.000 n. (8).

YEMEN VİLÂYETİ: 286.975 km², 3.300.000 n. = 11. San'â 100.000, Hudeyde. 31 kazâlı 4 sancak (95 nâhiye, 8.707 köy): San'â merkez sancağı (1): merkez, Harâz (1), Kevkebân (1), Ânes (1), Hicce (2), Zamân (2), Yerîm (2), Redân (1), 'Umrân (2), Sûde (2).- Hudeyde sancağı (1): merkez, Zebîd (1) Lihye (1), Zeydiyye (2), Cebel Rîmc (1), Hücûr (1), Beytü'l-Faqîh (2), Bâcil (2), Ebû-'Arîş (2).- 'Asîr sancağı (1): merkez, Mahâil (1), Ricâlü'l-Mâ (1), Benî-Şuhr (1), Gaamid (1), Sâbyâ (1), Kunfüde (1).- Ta'izz sancağı (1): merkez, Eb(1), Udeyn (1), Kaatıbe (1), Hicriyye (1), Muhâ (1).

HİCÂZ VİLÂYETİ: 500.000 km², 2.900.000 n. = 6. Mekke 100.000, Medîne. 7 kazâlı 3 sancak (14 nâhiye): Mekke merkez sancağı (1): 1 kazâ.- Medîne-i Münevvere sancağı (1): merkez, Yenbû (1), Vech (1), Sevâriqîn (3).- Cidde sancağı (1): merkez, Mâ'mûretü'l-Hamîd (3).

Yekûn: 'Arabistân (Yemen ve Hicâz vilâyetleri): 786.975 km^2, 6.200.000 n.= 8.

TARÂBULUS-GARB VİLÂYETİ: 1.059.450 km^2, 900.000 n.=1. Tarâbulusgarb. 23 kazâlı 4 sancak (46 nâhiye): Merkez sancağı (1): merkez, Erba'a (1), Garyân (1), Urfelle (1), Terhûne (1), Zâviye (1), Zeyûre (2), 'Azîziyye (2), Uceylât (3).- Hums sancağı (3): merkez, Missurâta (1), Zulteyn (2), Mislâte (2), Sert (3).- Cebel-i Garbî sancağı (3): merkez, Gadâmes (2), Nâlût (2), Fesâtû (2).- Fizân sancağı (1): merkez Sûkine (3), Şâtıyy (3), Gaat (1), Tibûrşârde (3).

BİN-GAAZÎ SANCAĞI (1): 700.000 km^2, 330.000 n. = 0,5. Bi'n-gaazî. 5 kazâ (17 nâhiye): merkez, Derne (2), Merc (3), Ucelle ve Câlû (1), Cüdâbiye (3).

Yekûn: Libya(Trablus vilâyeti ve Bingaazî sancağı): 1.759.450km^2,1.230.000 n.=1.

Umûmî Yekûn: Bugün Türkiye'de kalan 354 kazâlı 63 sancak + bugün Türkiye dışında kalan 328 kazâlı 62 sancak = 682 kazâlı 125 sancak.

II. Mısır Hıdîviyyeti: 3.468.900 km^2 ve 16.466.000 n. (5): A) Mısır Hıdîviyyeti: 994.300 km^2, 12.416.000 n. (13), Kaahire 752.000, İskenderiyye 402.000, Tantâ, Port-Sa'îd, Mansûre, Asyût, Dümyât, Demenhûr, Feyyûm, Zekâzîk (50-100 bin nüfuslu şehirler). 20 sancak: Kaahire, İskenderiyye, Dümyât, Kanal (Port-Sa'îd), Süveyş, Sînâ (el-'Arîş), Garbiyye (Tantâ), Dakaliye (Mansûre), Şarkıyye (Zekâzîk), Buhayre (Demenhûr), Menûfiyye (Şîbînü'l-Kûm), Kalyûbiyye (Benhâ) (Aşağı = Kuzey Mısır sancakları bitti); Yukarı = Güney Mısır sancakları: Asyût, Girge (Sohâg), Kena, Minye, Cîze, Feyyûm, Benî-Süeyf, Nübye (Asvân). B) Mısır Sûdânı: 2.294.600 km^2, 4.050.000 n. (2), Hartûm. 9 sancak: Mâvî Nîl (Vâd Meydânî), Kordofan ('Ubeyd), Dârfûr (Faşer), Yukarı Nîl (Malakal), Kassala, Bahrü'l-Gazel (Vo), Nübye (Damer), Hartûm, Hatt-ı İstivâ (Cûbe).

III. Bulgaristân Prensliği: 96.345 km^2 ve 4.338.000 n. (46), Sofya 103.000, Filibe, Varna. A. Bulgaristân: 63.751 km^2, 3.088.000 n. (48), 9 sancak: Sofya, Şumnu, Köstendil, Plevne, Rûscuk, Tırnova, Varna, Vidin, Vraça. B. Rûmeli-i Şarqî: 32.594 km^2, 1.250.000 n. (38,5), 3 sancak: Filibe, Burgaz, Eski Zağra.

IV. Bosna-Hersek: 51.564 km^2 ve 1.932.000 n. (37), Bosnasarayı, 6 sancak: Bosnasarayı, Banyaluka, Bihaç, Tuzla, Travnik, Hersek (Mostar).

V. Kıbrıs: 9.282 km^2, 280.000 n. (30), 6 kazâ.

VI. Girid: 8.379 km^2, 344.000 n. (41), 19 kazâlı 5 sancak (31 nâhiye, 1.104 köy): Hanya merkez sancağı: merkez, Selne, Kisamo, Kisanya.- Kandiye sancağı: merkez, Maloviz, Pezdiye, Kenuryo, Rizo.- Resmo sancağı: merkez, Milopotomo, Amarya.- Laşid sancağı: merkez, Yirepetre, Uyano, Estiye.- İsfakiye sancağı: merkez, İsfakiye, Ayi Vasil.

VII. Sisam: 833 km^2, 80.000 n. (96), 4 kazâ.

VIII. Bedevî Emîrlikleri: 1.779.177 km^2, 3.895.000 n. (2): Necd, Cebel Şemmer, Bahreyn, Ummânü'l-Mütesâlih, Hadramût, 'Ummân vs.

50.000'den fazla 55 şehrin toplam nüfûsu: 7.774.000 = 2.800.000 nüfuslu 50 ilâ 100 bin arasında 36 şehir + 4.944.000 nüfuslu 100.000'den fazla nüfuslu 19 şehir.

"Eyâlât-ı Mümtâze" denen otonom eyâletlerin toplamı (no. II ilâ VIII): 5.414.471 km^2 ve 26.240.000 n. (5).

1908'de doğrudan dâhıliye nezâretince yönetilen: Asya'da 23 + Avrupa'da 7 + Afrika'da 1=31 VİLÂYET (eyâlet);Asya'da 85+Avrupa'da 31+Afrika'da 5=121 SANCAK (il);Asya'da 491+Avrupa'da 153+Afrika'da 28=672 KAẔÂ (ilçe);Asya'da 1.345+ Avrupa' da 357 + Afrika'da 63 = 1.765 NÂHİYE (bucak); Asya'da 56.244 + Avrupa'da 11.398 = 67.642 KÖY vardır ve Ḥicâz, Bağdâd, Ṭrablus-ı Garb vilâyetleri ile Bingaazî sancağındaki köyler bu yekûna dâhil değildir.- "Eyâlât-ı Mamtâze"ye gelince; 4'ü Avrupa, 2'si Afrika'da 6 eyâlet + Asya'da 2 sancak + Bedevî emâretleri şeklinde özetlenebilir. 1908 yılının eyâlet vâlîleri ve müstakil tâbîr edilen bir eyâlete bağlanmaksızın dâhıliye nezâretine eyâlet gibi doğrudan bağlı sancakların mutasarrıfları şunlar idi:

— Ḥicâz vâlîsi ve kumandanı ve şeyẖu'l-Ḥarem Aḥ.Râtib Paşa (bahriye müşîri= büyükamiral, hepsi murassâ İftiẖâr, 'Osmânî, Mecîdî)
— Yemen vâlîsi ve 7. Orduy-ı Hümâyûn kumandanı Aḥ. Feyẓî Paşa (müşîr = mareşal, hepsi murassâ İmtiyâz, 'Osmânî, Mecîdî)
— Baṣra vâlîsi 'Abdurraḥmân Ḥasan Bey (b. Sâmî Pş.) (bâlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî)
— Bağdâd vâlîsi Ḥâzım (Tepeyran) Bey (bâlâ, murassâ 'Osmânî ve Mecîdî)
— Mûṣul vâlîsi Muṣṭ. Yümnî Bey (bâlâ, murassâ 'Osmânî, 1. Mecîdî)
— Ḥaleb vâlîsi, Meḥ. Nâzım Paşa (Rûmeli, 1. 'Osmânî ve Mecîdî)
— Sûriyye vâlîsi Şükrî Paşa (vezîr, 1. 'Osmânî ve Mecîdî)
— Beyrût vâlîsi İbr. Ḫalîl Paşa (vezîr, murassâ 'Osmânî ve Mecîdî)
— Trâblus-ı Garb vâlî ve kumandanı Receb Paşa (müşîr = mareşal, hepsi murassâ İftiẖâr, 'Osmânî, Mecîdî)
— Ḫudâvendigâr vâlîsi Tevfîq Bey (bâlâ, murassâ İftiẖâr ve 'Osmânî, 1. Mecîdî)
— Konya vâlîsi Meḥ.Cevâd Bey (bâlâ, 1. 'Osmânî, murassâ Mecîdî)
— Ankara vâlîsi Aḥ. Reşîd (Rey) Bey (bâlâ, murassâ 'Osmânî ve Mecîdî)
— Aydın vâlîsi Fâiq Bey (bâlâ, murassâ 'Osmânî ve Mecîdî)
— Adana vâlîsi Baḥrî Paşa (Rûmeli, 1. 'Osmânî ve Mecîdî)
— Kasṭamoni vâlîsi Muṣṭ. Nâzım Paşa (vezîr, murassâ 'Osmânî ve Mecîdî)
— Sivâs vâlîsi Reşîd Â'kif Paşa (vezîr, murassâ İftiẖâr, 'Osmânî, Mecîdî)
— Diyâr-ı Bekr vâlîsi Maḥmûd Â'rif Paşa (Rûmeli, 2. 'Osmânî, 1. Mecîdî)
— Bidlîs vâlîsi Ṭâhir Paşa (Rûmeli, murassâ 'Osmânî, 1. Mecîdî)
— Erẓurûm vâlîsi 'Abdülvehhâb Paşa (Rûmeli, murassâ 'Osmânî, 1. Mecîdî)
— Mâ'mûretü'l-'Azîz vâlîsi Ḫâlid Bey (bâlâ, murassâ 'Osmânî, 1. Mecîdî)
— Vân vâlîsi 'Alî Rıẓâ Bey (ûlâ, 2. 'Osmânî ve Mecîdî)
— Ṭrabzon vâlîsi Ferîd Paşa (vezîr, 1. 'Osmânî ve Mecîdî)
— Cezâir-i Baḥr-i Sefîd vâlîsi Ḥüs. Nâzım Paşa (vezîr, murassâ İftiẖâr, 'Osmânî ve Mecîdî)
— Edirne vâlîsi Zîver Bey (bâlâ, murassâ Mecîdî, 1. 'Osmânî)
— Selânik vâlîsi Meḥ.Raûf Paşa (vezîr, murassâ 'Osmânî, 1. Mecîdî)
— Kosova vâlîsi Maḥmûd Şevket Paşa (1. ferîq = orgeneral, murassâ Mecîdî, 1. 'Osmânî)
— Yanya vâlîsi Ḥilmî Paşa (ferîq = korgeneral, hiç nişânı yok)
— İşkodra vâlî ve kumandanı Seyfullâh Paşa (1. ferîq = orgeneral, 1. 'Osmânî ve Mecîdî)

— Manastır vâlîsi Hıfzî Paşa (Rûmeli, 1. 'Osmânî ve Mecîdî)
— Kuds-i Şerîf mutasarrıfı 'Alî Ekrem (Bolayır) Bey (bâlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî)
— Bi'n-gaazî mutasarrıfı 'Ömer Â'lî Bey (bâlâ, murassâ 'Osmânî, 1. Mecîdî)
— Zor mutasarrıfı Meh.Râşid Paşa (Rûmeli, 2. 'Osmânî ve Mecîdî)
— İzmid mutasarrıfı Mûsâ Kâzım Bey (ûlâ, 3. Mecîdî)
— Biga mutasarrıfı Has. Muharrem Bey (ûlâ, 2. 'Osmânî ve Mecîdî)
— Çatalca mutasarrıfı Sa'îd Bey (ûlâ sânîsi, 4. 'Osmânî)
— Cebel-i Lübnân mutasarrıfı Yûs. Franko Paşa (vezîr, 1. 'Osmânî ve Mecîdî)
— Mısır hıdîvi 'Abbâs Hilmî Paşa (sadâret-i 'uzmâ pâyesi, hepsi murassâ Hânedân-ı Â'l-i 'Osmân, İmtiyâz, İftihâr, 'Osmânî, Mecîdî)
— Bulgaristân emîri ve Rûmeli-i Şarqî vâlîsi Ferdinand Paşa (müşîr = mareşal, murassâ İmtiyâz ve 'Osmânî)
— Sisam beyi Andriya Kopas Efendî (bâlâ, 1. 'Osmânî ve Mecîdî)
— Lâhic emîri Seyyid Fazl Paşa (vezîr)

İmparatorluğun Dağılması

Meşrûtiyet'in hemen arifesinde, 1908 başında Osmanlı imparatorluğunun mülkî anatomisi yukarıda sunuldu. Yukarıdaki tabloda görülen Bosna-Hersek eyâleti, Meşrûtiyet'ten hemen sonra, 1908'de Avusturya-Macaristân tarafından ilhâk edilerek Türkiye' den ayrıldı. Ayni gün, Bulgaristân krallığı îlân edilerek, Bulgaristân prensliği ve Doğu Rûmeli eyâleti, istiklâl kazanarak Türkiye'den ayrılmış oldu. Trâblus vilâyeti ile Bingaazî sancağı, İtalya ile savaş netîcesinde Türkiye'den ayrıldı, yalnız Türkiye'nin dînî metbûluğu kabûl edildi. Rodos ve Oniki Ada sancağı da İtalya tarafından işğâl edildi ve bir daha Türkiye'ye iâdesi kaabil olmadı.

Büyük yıkım, 1912-3 Balkan Harbi'nde oldu. Bütün Türk târîhinin en büyük kaybı olan Rûmeli (ki "Avrupa Türkiyesi" demektir) terkedildi. Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ, Türkiye'den şu toprakları kopardılar: Selânik, Manastır, Kosova, Yanya, İşkodra, Cezâir-i Bahr-i Sefîd eyâletleri ile Edirne eyâletinin Dedeağaç ve Gümülcine (yânî Batı Trakya) sancakları ve Girit ile Sisam: 167.312 km^2, 6.582.000 n.

Türkiye'nin Birinci Cihan Harbi'ne girmesi üzerine 1914 sonunda İngiltere, Kıbrıs ile Mısır ve Sûdân'ı ilhâk etti. Arabistân'ın tâbiiyyet yoluyle bağlı olan kısmının büyük bölümü de İngiltere himâyesine geçti.

Bu sûretle Türkiye 1915 yılına, 1915 yılına âid tabloda gösterildiği gibi, esaslı şekilde budanmış olarak girdi ki bugünki Türkiye, Irak, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Yemen, Suûdi Arabistan devletlerinden ibârettir. Savaş bittiği zaman 1918 sonunda ise elinde sâdece şimdiki Türkiye ve Mûsul kalmış, fakat 1878'de Rusya'ya verilen Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Artvin sancakları ile Batum kazâsı) geri alınmıştı. Dimetoka kazâsı ise 1915'de savaşa girmesi için Bulgaristan'a terkedildi.

IV

EYÂLET VÂLÎLERİ LİSTESİ ÖRNEKLERİ

1. Anadolu Beylerbeyileri

Devletin ilk eyâleti olup merkezi Bursa, 1354'te Ankara, 1451'de Kütahya'dır ve XIX. asra kadar Kütahya merkez olarak hiç değişmedi ve Germiyân sancağı, eyâletin merkez sancağı oldu. 1451'de Kütahya'ya ilk atanan Anadolu beylerbeyisi, sonradan vezîr-i âzam olan İshâq Paşa'dır. 1472'den îtibâren Anadolu beylerbeyileri için şöyle bir taslak verilebilir:

(Sd.) Gedik Ahmed Paşa 1472, (Sd.) Dâmâd Koca Dâvûd Paşa 1473, Süleymân Paşa 1477, Dâmâd Akkoyunlu Uğurlu Mehmed Paşa 1479, Sinân Paşa 1481, (Sd.) Dâmâd Hersek-zâde Ahmed Paşa 1481, Dâvûd Paşa (2) 1483, Hersek-zâde (2) 1484, Sinân Paşa (2) 1486, Hersek-zâde (3) 1486, Sinân Paşa (3) 1497, Hersek-zâde (4) 1497, Sinân Paşa (4) 1501, Dâmâd Yahyâ Paşa 1502, Hasan Paşa 1503, Karagöz Ahmed Paşa 1505, (Sd.) Yûnus Paşa 1511, Dâmâd Mustafa Paşa 1513, (Sd.) Hâdim Sinân Paşa 1514, Zeynel Paşa 1514, Mustafa Paşa 11.1516, Ferhâd Paşa 1517, İshâq Paşa-zâde Şâdî Paşa 1517, İlyâs Paşa 1519, Güzelce Kaasim Paşa 1521, Behrâm Paşa 1523, Balı Paşa 1528, Yâ'qûb Paşa 1529, Hâdim Dâmâd İbrâhîm Paşa 1532, (Sd.) Dâmâd Rüstem Paşa 1538, Ramazânoğlu Uzun Süleymân Paşa 1539, Yahyâ Paşa-zâde Mehmed Paşa 1541, İbrâhîm Paşa (2) 1541, Cenâbî Ahmed Paşa 1543, Süleymân Paşa 1565, İskender Paşa 1565, Dâmâd Zâl Mahmûd Paşa 1566 (eyâlet merkezi 1543-1566 arasında gene Ankara olup bu târihte ve Hüs. Pş. ile tekrâr Kütahya'ya alındı). Lala Hüseyn Paşa 1566, İskender Paşa (2) 1569, Hasan Paşa 1571, Câ'fer Paşa 1578, Rıdvân Paşa 1582, Hasan Paşa 1585,

Câ'fer Paşa 1587, Sokollu-zâde Hasan Paşa 1589, Sinân Paşa birâderi Mehmed Paşa 1590, Satırcı Mehmed Paşa 3.1592, (kapdân-ı deryâ) Halîl Paşa 1594, (Sd.) Lala Mehmed Paşa 1594, Sofu Sinân Paşa 8.1598, Lala Mehmed Paşa (2) 1600, Nûh Paşa 1600, Destârî Mustafa Paşa 1603, Kejdehân 'Alî Paşa 1604, (Sd,) Dâmâd Kara Dâvûd Paşa 1605, Ahmed Paşa, 1605, Balıkesirli Dişlenk Hüseyn Paşa 1606, Maryol Hüseyn Paşa 1607, 'Abdullâh Paşa-zâde Hasan Paşa 1620, Topal Mehmed Paşa 1621, Balıkesirli Hacı İlyâs Paşa 1623, Dişlenk Hüs. Pş. (2) 1626, Zor Paşa 1627, (Sd.) Gürcî Mehmed Paşa 1631, Küçük Ahmed Paşa 1632, Gürcî Mehmed Paşa (2) 1632, (Sd.) Tayyâr Mehmed Paşa 1632, Gürcî Mehmed Paşa (3) 1633, Dilâver Paşa 1633, Varvar 'Alî Paşa 1637, Hüseyn Paşa 1638, Gürcî Mehmed Paşa (4) 1638, Mîrâhûr Hasan Paşa 1639, Bıyıklı Mustafa Paşa 1639, Çiftelerli 'Osmân Paşa 4.1641, Varvar 'Alî Paşa (2) 1643, Tekeli Mustafa Paşa 1643, Dilâver Paşa (2) 1643, (Sd.) Dâmâd Melek Ahmed Paşa 1644, İbrâhîm Paşa 1644, (Sd.) Dervîş Mehmed Paşa 1644, Tekeli Mustafa Paşa 1644, Silâhdâr Dâmâd Fazlî Paşa 1645, Siyâvuş Paşa 1646, Dervîş Mehmed Paşa (2) 1646, Küçükçavuş Ahmed Paşa 3.1648, (Sd.) Dâmâd İbşîr Mustafa Paşa 9.1648, (Sd.) Boynueğri Mehmed Paşa 1648, Ketenci-zâde Mehmed Paşa 1648, Ahmed Paşa 1649, Venediklilerle karşı şehâdeti üzerine 17 gün için (Sd.) Köprülü Mehmed Paşa 1650, Dervîş Mehmed Paşa (3) 1650, Rıdvân Paşa 1651, Çatalbaş İbrâhîm Paşa 1652, Kehleli Ahmed Paşa 1654, Rıdvân Paşa (2) 1654, îdâmı üzerine Seydî Ahmed Paşa 1654, Kör Hasan Paşa 1654, Cân Mîrzâ 1657, îdâmı üzerine Konakcı 'Alî Paşa 1657, Kör Hasan Paşa (2) 1657, Zileli Çavuş-zâde Mehmed Paşa 1658, Silâhdâr Yûsuf Paşa 1662, Firârî Mustafa Paşa 6.1664, Halıcı-zâde dâmâdı Mustafa Paşa 1665, Çıtak Mehmed Paşa 1667, Koca Halîl Paşa 1667, Katırcıoğlu Mehmed Paşa 1667, Girid'de şehâdeti üzerine Suyolcu Kör 'Alî Paşa 1668, İbrâhîm Paşa 1672, Sarıkcı Hasan Paşa 1672, makaamında ölümü üzerine Kör Hüseyn Paşa 1675, Çavuş-zâde Mehmed Paşa (2) 1676, Sarhoş Ahmed Paşa 1677, 'Osmân Paşa 1677, Mısır'a nakli üzerine Hüseyn Paşa 1678, Dağancı 'Alî Paşa 1679, 'Osmân Paşa-zâde Ahmed Paşa 1680, Hazînedârbaşı-zâde Hasan Paşa 1682, Gürcî Mavroloğlu Mehmed Paşa 1686, Dizveren Hüseyn Paşa 1687, Deli 'Ömer Paşa 1688, Kabakulak Ahmed Paşa 1689, şehâdeti üzerine Malatyalı Ebû-Bekir Paşa 1690, Kemânkeş Seyyid Ahmed Paşa 1690,Çelebî İsmâ'îl Paşa 1691, Hacı Hüseyn Paşa 1691, Mısırlı-zâde İbrâhîm Paşa 1693, (Sd.) Daltaban Mustafa Paşa 1695, Küçük 'Osmân Paşa 1696, 'Ömer Paşa 1697, Bıyıklı Mehmed Paşa 1698, Eyyûb Paşa 2.1699, 'Abdî Paşa 1700, Daltaban Paşa (2) 6.1702, (Sd.) Köprülü-zâde Dâmâd Nû'mân Paşa 1702, Topal Yûsuf Paşa 1703, 'Osmân Paşa 1704, Mîrâhûr Mehmed Paşa 4.1706, Palabıyık Yûsuf Paşa 1706, Nişâncı Süleymân Paşa 1707, Hacıkıran Hasan Paşa 8.1707, 'Abdî Paşa 2.1708, Koca Hasan Paşa 1710, Mîrâhûr Mehmed Paşa (2) 1711, Topal Yûsuf Paşa (2) 1712, Palabıyık Yûsuf Paşa (2) 1714, Şehsüvâroğlu Mehmed Paşa 1714, Türk Ahmed Paşa 1714, şehâdeti üzerine Merzifonlu-zâde Dâmâd 'Alî Paşa 12.1716, Serezli 'Alî Paşa 1717, makaamında ölmesi üzerine Menlikli 'Alî Paşa 9.1717, 'Osmân Paşa 10.1721, Revân'a nakli üzerine Silâhdâr Mehmed Paşa 10.1724, Haleb'e nakli üzerine (Sd.) Hekîmoğlu 'Alî Paşa 10.1725, 'Abdül'azîz Paşa 1726a, Hacı

Paşa 1.1727, Tebrîz'e nakli üzerine 'Alâiyeli Hacı Ebû-Bekir Paşa 10.1731, şâir 'İzzet 'Alî Paşa 5.1732, Vân'a nakli üzerine 'Osmân Paşa 1733, Ahmed Paşa 1735, Dâmâd Genç 'Alî Paşa 1736, Maraş'a nakli üzerine Giridli Nû'mân Paşa 1737, Velî Paşa 1740, Nû'mân Paşa (2) 1741, Hekîmoğlu (2) 9.1741, (Sd.) Şehlâ Hacı Ahmed Paşa 1744, (Sd.) Yeğen Mehmed Paşa 12.1744, Kars'a nakli üzerine Şehlâ Ahmed Paşa (2) 1745, Hekîmoğlu (3) 1746, Kız 'Alî-zâde Süleymân Paşa 1746, Çelik Mehmed Paşa 8.1748, Eyüblü Yahyâ Paşa 11.1748, Çeteci 'Abdullâh Paşa 1752, Erzurûm'a nakli üzerine Yeğen 'Alî Paşa 5.1754, Hekîmoğlu (4) 4.1756, Yeğen 'Alî Paşa (2) 5.1756, (Sd.) Yirmisekizçelebî-zâde Mehmed Sa'îd Paşa 6.1756, Hekîmoğlu (5) 1757, görevinde ölmesi üzerine (Sd.) Muhsin-zâde Dâmâd Mehmed Paşa 8.1758, Musâhib Küçük Mustafa Paşa 8.1760, Silâhdâr Mehmed Paşa 1761, Silâhdâr Hamza Paşa 1.1762, Kapıkıran Mehmed Paşa 5.1762, Kazıkcı Hüseyn Paşa 1763, makaamında ölümü üzerine Çelik Mehmed Paşa (2) 12.1763, Silâhdâr Mehmed Paşa (2) 7.1764, Selânik'e nakli üzerine kapdân-ı deryâ Mehmed Paşa 3.1765, bir buçuk ay sn. Ahmed Paşa-zâde Hacı 'Alî Paşa 4.1765, (Sd.) Kastamonulu Moldovancı 'Alî Paşa 3.1766, Konya'ya nakli üzerine Silâhdâr İbrâhîm Paşa 3.1767, Çeteci 'Abdullâh Paşa yeğeni Hüseyn Paşa 2.1768, Aydın'a nakli üzerine Silâhdâr Hamza Paşa (2) 8.1768, sadârete getirilmesi üzerine Zâralı-zâde Feyzullâh Paşa 10.1768, Silâhdâr İbrâhîm Paşa (2) 12.1769, Silâhdâr Sun'ullâh Paşa 1771, Ağrıboz'a nakli üzerine Deli 'Ömer Paşa 1772, savaşta esîr olması üzerine (Sd.) Cezâyirli kapdân-ı deryâ Hasan Paşa 11.1773, tekrâr kapdân-ı deryâlığı üzerine Koca 'Abdî Paşa 1774, Diyârbekr'e nakli üzerine Hazînedâr 'Alî Paşa 1776, (Sd.) Şâhîn 'Alî Paşa 1.1777, Haseki Mehmed Paşa 8.1777, 'Alâiyeli Yeğen Seyyid Mehmed Paşa (2) 1779, Silâhdâr Mehmed Paşa (3) 1781, Koca 'Abdî Paşa (2) 1781, Hattât İsmâ'îl Paşa 9.1784, Bosna'ya nakli üzerine Sıvaslı Seyyid Ahmed Paşa 6.1785, Konya'ya nakli üzerine Şâhîn 'Alî Paşa (2) 1786, Hacı İsmâ'îl Paşa 6.1787, Kütahyalı Çura-zâde Ahmed Paşa 1.1790, Aydoslu Mehmed Paşa 12.6.1790, Kara Mahmûd Paşa 8.1790, Çandarlı-zâde İznikli 'Alî Paşa 6.1792, Konya'ya nakli üzerine 'Azm-zâde 'Abdullâh Paşa 1.1794, Haleb'e nakli üzerine Safranbolulu 'İzzet Mehmed Paşa 1795a, sadârete tâyîni üzerine 'Alo Paşa 1795a, Hacı Ebû-Bekir Paşa 1795a, Mısır'a tâyîni üzerine Seyyid Mustafa Paşa 1796, 'Alo Paşa (2) 1796, Rûmeli'ne tâyîni üzerine Gürcî 'Osmân Paşa 7.1798, Ebû-Bekir Sâmî Paşa 1798, 'Ömer Paşa-zâde 'Abdullâh Paşa 1799, ölümü üzerine Kaymakam Seyyid Mustafa Paşa 1800, Çelebî 'Ömer Paşa 1802, Gürcî 'Osmân Paşa (2) 2.1803, Dâmâd 'Alâeddîn Paşa 8.1803, 'Abdurrahmân Paşa 6.1804, Yûsuf Paşa 1.1805, Ebû-Bekir Sâmî Paşa (2) 1.1806, Dâmâd 'Alâeddîn Paşa (2) 6.1806, Çelebî Mustafa Paşa 1.1807, sadârete tâyîni üzerine İpsalalı Za'îm Ahmed Paşa 8.1808, Kaymakam Cebeci 'Osmân Paşa 1809, Kaymakam Halîl Paşa 4.1810, Ahmed Şâkir Paşa 8.1810, Kaymakam Mehmed Rüşdî Paşa 1812, Şâkir Paşa (2) 1.1814, Mîrâhûr Hâfız Mustafa Nûrî Paşa 1814, Seyyid Ahmed Paşa 1814, (Sd.) Lâz Ahmed Paşa 1815, Haleb'e tâyîninde (Sd.) Ahmed Hûrşîd Paşa 11.1816, Haleb'e tâyîninde Dâmâd 'Alâeddîn Paşa (3) 8.1817, Dârendeli Seyyid Hasan Paşa 5.1818, Ebû-Bekir Sıdqî Paşa 1819, Seyyid Hasan Paşa (2) 1821, Haleb'e tâyîninde (Sd.) İzmirli Sâlih Paşa 1.1823, Şâm'a tâyîninde

Dervîş Mehmed Paşa 3.1823, (Sd.) Dârendeli 'İzzet Mehmed Paşa 7.1825, kapdân-ı deryâlığı üzerine (Sd.) Koca Husrev Paşa 2.1827, (Sd.) Mehmed Emîn Raûf Paşa 10.1832, Kütahya'nın Kavalalı İbrâhîm Paşa tarafından işgâli 1.1833. 1833-1839 arasında Anadolu eyâleti lağvedilerek Kütahya ve Karahisâr sancakları birleştirilip 3 vâlîye "muhassıl" unvânıyle verildi (Halîl Kâmilî Ağa, ferîq Hâfız Meh. Pş., Dilâver Paşa). 1839'da Germiyân (Kütahya) ve Karahisâr sancakları, yeni kurulan Hudâvendigâr (Bursa) eyâletine bağlandı. **Hudâvendigâr** eyâlet **vâlîleri**:

Ferîq Gürcî Tayyâr Paşa 1839, Ramazânoğlu 'Ismet Paşa 1840, Mazhar Paşa 1841, Müşîr Hasan Rızâ Paşa (Cihânseraskeri) 1841, Ferîq Mustafa Paşa 1841, Dilâver Paşa 1844, Sâlih Paşa 1844, Sırkâtibi Mustafa Nûrî Paşa 1845, Hasan Rızâ Paşa (2) 1848, (Sd.) 'İzzet Paşa 1848, (Sd.) Sârim Paşa 1849, Mısırlı Şerîf Paşa 1851, Süleymân Paşa 1852, Dâmâd Halîl Rif'at Paşa 1852, Zeynel Paşa 1852, Âgâh Paşa 1853, (Sd.) Â'lî Paşa 1853, Veliyyeddîn Paşa 1854, Çengelköylü Hamdî Paşa 1854, Nâmık Paşa 1855, Süleymân Paşa (2) 1858, Nûreddîn Paşa 1860, Tâhir Paşa 1861, Nevres Paşa 1861, Boşnak-zâde Mehmed Paşa 1861, Nevres Paşa (2) 1862, Tevfîq Paşa 1862, (Sd.) Hamdî Paşa 1864, Tepedelenli-zâde İsmâ'îl Rahmî Paşa 1864, Hüsnî Paşa 1867, Süreyyâ Paşa 1868, Hacı 'İzzet Paşa 1869, Ahmed Cevdet Paşa 1871, Cezâyirli 'Alî Rızâ Paşa 1871, (Sd.) Hamdî Paşa (2) 1872, Gaalib Bey 1873, (Sd.) Safvet Paşa 1873, Hacı 'İzzet Paşa (2) 1874, 'Alî Rızâ Paşa (2) 1874, Fosfor Mustafa Paşa 1875, Hüsnî Paşa (2) 1875, Gaalib Bey (2) 1875, (Sd.) Hüseyn 'Avnî Paşa 1875, Veliyyeddîn Paşa (2) 1876, 'Alî Paşa 1877, Ahmed Râsim Paşa 1878, (Sd.) Küçük Sa'îd Paşa 1878, Gaalib Paşa (3) 1878, (Sd.) Ahmed Vefîq Paşa 1878, Hacı 'İzzet Paşa (3) 1883, Nazîf Paşa 1883, Zühdî Paşa 1886, Hakkı Paşa 1887, Hüseyn Rızâ Paşa 1889, Mahmûd Celâleddîn Paşa 1889, Münîr Paşa 1891, Zihnî Paşa 1895, Münîr Paşa (2) 1895, İbrâhîm Halîl Paşa 1897, Reşîd Mümtâz Paşa 1903, Mehmed Tevfîq Bey 1906-1908. Meşrûtiyet vâlîleri arasında da şunlar anılabilir: İsm. Kemâl Bey (Alpar) 1914 (5 ay vekâleten), Meh. Hüsnî Bey (Zadil) 1914-5, 'Alî 'Osmân Bey (Gülay) 7.4.1915 21.9.1915, Hüs. Hâcim Muhyiddîn Bey (Çarıklı) 16.5.1920 - 6.7.1920 (bu gün Yunan işgâli), Ah. Hilmî Bey (Ergeneli) 3.1923 - 9.1924.

1a. Aydın Vâlîleri

Kuruluşundan Meşrûtiyet'e kadar merkezi İzmir olan ve bütün Ege bölgesini içine alan Aydın eyâletinin vâlîleri: 1) Yâ'qûb Paşa 2.6.1833, 2) Dâmâd Fethî Paşa 22.8.1837, 3) (Kp. Der.) Çengeloğlu Tâhir Paşa 21.8.1838, 4) Halîl Kâmilî Paşa 4.1839, 5) Yûsuf Muhlis Paşa 5.1841, 6) Dâmâd Mehmed Sa'îd Paşa 6.1841, 7) Mehmed Sâlih Paşa 27.2.1842, 8) Yâ'qûb Paşa (2) 3.1843, 9) Sâ'dullâh Paşa 2.11.1845, 10) Yâ'qûb Paşa (3) 26.5.1847, 11) Dâmâd Halîl Rif'at Paşa 12.11.1848, 12) Râgıb Paşa 4.7.1851, 13) Kâmilî Paşa (2) 13.10.1851, 14) (Sd.) Â'lî Paşa 17.1.1852, 15) Şekîb Paşa, 16) Hekîm İsmâ'îl Pşa 7.7.1853, 17) Süleymân Paşa 27.1.1855, 18) (Sd.) Mahmûd Nedîm Paşa 4.9.1856, 19) Mustafa Paşa 28.3.1857, 20) İşkodralı-zâde Mustafa Paşa 20.1.1858, 21) Kâmilî Paşa (3) 20.12.1858, 22) Mu'ammer

Paşa 15.8.1859, 23) (Kp.Der.) Kayserili Ahmed Paşa 20.6.1860, 24) 'Osmân Paşa 10.8.1860, 25) Cihânseraskeri Rızâ Paşa 18.9.1861, 26) Mehmed Reşîd Paşa 2.12.1861, 27) Kayserili Ahmed Paşa (2) 15.3.1863, 28) Kabûlî Paşa 15.2.1864, 29) Mehmed Râşid Paşa 10.12.1864, 30) Süreyyâ Paşa 15.7.1866, 31) Sabrî Paşa 4.6.1867, 32) Hekîm İsmâ'îl Paşa (2) 16.3.1868, 33) Veliyyeddîn Paşa 15.7.1869, 34) (Sd.) Sâdık Paşa 26.10.1870, 35) (Sd.) Hamdî Paşa 25.9.1871, 36) Sâdık Paşa (2) 3.6.1872, 37) Emîn Paşa 19.8.1872, 38) Sabrî Paşa (2) 21.9.1872, 39) (Sd.) Hüseyin 'Avnî Paşa 17.11.1872, 40) Süreyyâ Paşa (2) 27.1.1873, 41) Hamdî Paşa (2) 11.3.1874, 42) Ahmed Râsim Paşa 23.1.1875, 43) Hüs. 'Avnî Paşa (2) 26.4.1875, 44) Ahmed Paşa 4.6.1875, 45) (Sd.) Es'ad Paşa 19.9.1875, 46) Hûrşîd Paşa 4.12.1875, 47) Sabrî Paşa 5.8.1876, 48) Hamdî Paşa (3) 6.2.1878, 49) (Sd.) Midhat Paşa 5.8.1880, 50) 'Alî Paşa 19.5.1881, 51) Hacı Nâşîd Paşa 20.7.1883, 52) Hakkı Paşa 24.8.1885, 53) (Sd.) Halîl Rif'at Paşa 28.10.1885, 54) Nazîf Paşa 12.1.1887, 55) Hüseyn Rızâ Paşa 2.5.1888, 56) Rif'at Paşa (2) 21.6.1889, 57) (Sd.) 'Abdurrahmân Paşa 30.10.1891, 58) Hasan Fehmî Paşa 22.6.1893, 59) (Sd.) Kıbrıslı Kâmil Paşa 11.11.1895, 60) Fâiq Bey 14.1.1906, 61) Nâzım Paşa (2) 1908.

2. Erzurum Beylerbeyileri

Ferhâd Paşa 1527, Hâdim 'Alî Paşa 1533, Mûsâ Paşa 1534, Dulkadıroğlu Mehmed Hân Paşa 1535, Temerrüd 'Alî Paşa 1538, Mustafa Paşa 1540, Tekeli Paşa 1542, Kara Mustafa Paşa 1543, İskender Paşa 1553, Ayas Paşa 1558, Helvacı Mustafa Paşa 1560, Temerrüd 'Alî Paşa (2) 1563, Sinân Paşa 1568, 'Alî Paşa 1568, Murâd Paşa 1570, Husrev Paşa 1572, Hasan Paşa 1576, Behrâm Paşa 1578, Mehmed Paşa 1579, Husrev Paşa (2) 1580, Rıdvân Paşa 1580, Mehmed Paşa (2) 1582, Karslı Kel Mehmed Paşa 1582, Husrev Paşa (3) 1585, Hasan Paşa 1586, Câ'fer Paşa 1588, İbrâhîm Paşa 1589, Çakır 'Alî Paşa 1589, Sofu Mehmed Paşa 1589, Hasan Paşa (2) 1590, Ferhâd Paşa 1590, 'Abdullâh Paşa 1592, Husrev Paşa 1594, Mustafa Paşa 1595, Hasan Paşa (3) 1595, Sinân Paşa 1595, Mustafa Paşa 1596, Hâdim 'Alî Paşa 1597, Mü'min Mehmed Paşa 1597, 'Osmân Paşa 1597, Mehmed Paşa 1598, 'Alî Paşa 1598, Haydar Paşa 1598, Murâd Paşa 1599, Zülfekaar Paşa 1608, Güzel Hasan Paşa 1611, Nasrullâh Paşa 1614, Hâfız Ahmed Paşa 1616, Hasan Paşa 1617, Doğancı 'Alî Paşa 1618, Yûsuf Paşa 1619, Abaza Mehmed Paşa 1620, (Sd.) Tayyâr Mehmed Paşa 1628, (Sd.) Kara Mustafa Paşa 1630, (Sd.) Halîl Paşa 1631, Küçük Ahmed Paşa 1635, Murtazâ Paşa 1635, Mehmed Paşa 1636, Gürcî Mehmed Paşa 1636, Ken'ân Paşa 1639, Nasûh Paşa-zâde Hüseyn Paşa 1641, Küçük Hüseyn Paşa 1642, Tekeli Mustafa Paşa 1643, (Sd.) Melek Ahmed Paşa 1643, Siyâvuş Paşa 1644, Sofu Mûsâ Paşa 1645, Süleymân Paşa 1645, Defterdâr-zâde Mehmed Paşa 1646, Küçük Gürcî Mehmed Paşa 1647, Tavukcu Mustafa Paşa 1649, 'Ömer Paşa-zâde Mehmed Paşa 1650, Silâhdâr Mustafa Paşa 1652, (Sd.) Boynueğri Mehmed Paşa 1653, Tavukcu Mustafa Paşa (2) 1654, Aşhâneli Mustafa Paşa 1655, Mustafa Paşa 1656, Aşhâneli Mustafa Paşa (2) 1658, (Sd.) Fâzıl Ahmed Paşa 1659, Ken'ân Paşa 1660, Penbe Mustafa Paşa 1661, Ak

Mehmed Paşa 1663, Çûhadâr 'Alî Paşa 1664, Süleymân Paşa 1666, Cerrâh Kaasim Paşa 1666, Silâhdâr Hüseyn Paşa 1668, Bostâncıbaşı Yûnus Paşa 1670, Şâtır Mehmed Paşa 1672, Koca 'Ömer Paşa 1673, Cânpulât-zâde Hüseyn Paşa 1677, Ağa İbrâhîm Paşa 1679, Çelebî Hasan Paşa 1680, Koca 'Ömer Paşa (2) 1681, Dâmâd Melek İbrâhîm Paşa 1682, Zeyne'l- Â'bidîn Paşa 1685, Hazînedâr 'Alî Paşa 1686, Dursun Mehmed Paşa 1687, 'Alî Paşa 1688, Segbânbaşı 'Ömer Paşa 1689, Esîr Halîl Paşa 1691, Silâhdâroğlu Paşa 1692, Gürcî Mehmed Paşa 1693, Emîn Mustafa Paşa 1694, 'Abdülbâqî Paşa 1695, Ağa İbrâhîm Paşa 1698, Yoğun Mehmed Paşa 1698, (Sd.) Köprülü-zâde Dâmâd Nû'mân Paşa 1701, Elçi Mehmed Paşa 1703, Defterdâr Halîl Paşa 1703, 'Abdî Paşa 1705, Mehmed Paşa 1706, Paşa-zâde Hüseyn Paşa 1707, İzmirli 'Alî Paşa 1709, Çelebî Yûsuf Paşa 1714, 'Osmân Paşa 1715, Merzifonlu-zâde Dâmâd 'Alî Paşa (1) 1715, Bostâncıbaşı Halîl Paşa 1715, makaamında ölümü üzerine Ballıbudak Mehmed Paşa 1715, Gümrükcü Ahmed Paşa 1715, Çerkes Mehmed Paşa 1715, Muhassıl Hasan Paşa 1715 (bu dördü de Erzurum'da ölüp gömüldüler), Dâmâd 'Alî Paşa (2) 1716, Mısırlı Mehmed Paşa 1716, Defterdâr Sarı Mustafa Paşa 1716, Harputlu Bekir Paşa 1716, Sarı Mustafa Paşa (2) 1717, Köprülü-zâde 'Abdullâh Paşa 1718, Hüseyn Paşa-zâde İbrâhîm Paşa 1719, Sarı Mustafa Paşa (3) 1723, 'Alî Paşa 1725, Silâhdâr Mehmed Paşa 1728, Hâfız Mustafa Paşa 1728, Kürd 'Alî Paşa 1729, Â'rif Ahmed Paşa 1730, (Sd.) Hekîmoğlu 'Alî Paşa 1730, Şâhîn Mehmed Paşa 1731, (Sd.) Topal 'Osmân Paşa 1732, Gürcî İsmâ'îl Paşa 1733, Ahmed Paşa 1734, Kara Mustafa Paşa 1735, görevinde ölümü üzerine 'Abdî Paşa-zâde 'Alî Paşa 1735, Silâhdâr Mehmed Paşa 1737, Kel Ahmed Paşa 1738, Kazıkcı Hüseyn Paşa 1740, Velî Paşa 1741, Serasker Genç 'Osmân Paşa 1742, Velî Paşa (2) 1742, Yazıcı-zâde İbrâhîm Paşa 1744, Çeteci 'Abdullâh Paşa 1750, Yazıcı-zâde (2) 1751, 'Abdullâh Paşa (2) 1753, Ağa Mustafa Paşa 1755, 'Abdullâh Paşa (3) 1755, Kaymakam Mustafa Paşa 1756, Yazıcı-zâde (3) 1757, Kaymakam Mustafa Paşa (2) 1758, Şehvâr-zâde Mustafa Paşa 1759, Yazıcı-zâde (4) 1760, Kapıkıran Mehmed Paşa 1763, göreve başlamadan ölümü üzerine Serasker 'Abdurrahmân Paşa 1763, Yazıcı-zâde (5) 1763, Sağır Nû'mân Paşa 1765, Silâhdâr İbrâhîm Paşa 1767, Ispanakcı Mustafa Paşa 1769, Melek Ahmed Paşa 1772, Râgıb Paşa dâmâdı Hüseyn Paşa 1773, Kasabbaşı 'Alî Paşa 1774, Gaazî Ahmed Paşa 1774, Kasabbaşı (2) 1775, Cânikli Hacı 'Alî Paşa 1776, Kethudâ İbrâhîm Paşa 1777, İbrâhîm Paşa (2) 1778, Hacı 'Alî Paşa-zâde Mıkdâd Ahmed Paşa 1779, Dağıstânlı Hacı 'Alî Paşa 1779, İbrâhîm Paşa (3) 1780, 'İzzet Mehmed Paşa 1780, görevinde ölümü üzerine Yazıcı-zâde İbrâhîm Paşa-zâde Mustafa Paşa 1781, Danacı Mehmed Paşa 1782, Vanlı Timur Paşa 1783, Dârendeli Mehmed Paşa 1783, göreve başlamadan ölümü üzerine Süleymân Paşa 1783, Erzincan'da zelzelede ölümü üzerine Cânikli 'Alî Paşa (2) 1783, makaamında ölümü üzerine Hacı 'Alî Paşa-zâde Battâl Hüseyn Paşa 1784, Kethudâ Mustafa Paşa 1786, Seyyid Ahmed Paşa 1787, Kethudâ 'Abdullâh Paşa 1789, Feyzî Süleymân Paşa 1790, Seyyid Ahmed Paşa (2) 1791, Yûsuf Zıyâ Paşa 1794, sadârete tâyîni üzerine Seyyid Ahmed Paşa (3) 1797, Dâmâd 'Alâeddîn Paşa (1) 1799, Battâl Hüseyn Paşa (2) 1800, Erzurumlu Müftî-zâde Hacı 'Abdurrahmân Paşa 1801, 'Alâeddîn Paşa (2) 1802, Gürcî 'Osmân Paşa 1803, Battâl Hüseyn Paşa-zâde

Mahmûd Tayyâr Paşa 1804, 'Alâeddîn Paşa (3) 1804, Sd. Yûsuf Zıyâ Paşa (2) 1805, Hakkı Paşa 1805, göreve başlamadan istîfâsı üzerine Kemahlı Hacı 'Osmân Paşa 1807, Boşnak 'Abdî Paşa 1808, görevinde ölümü üzerine Ahıskalı Şerîf Paşa 1809, Halîl Hamîd Paşa 1809, Mehmed Behrâm Paşa 1809, Halebli İbrâhîm Paşa 1810, Erzurumlu Mehmed Emîn Paşa 1811, (Sd.) Ahmed Paşa 1813, Pehlivân Baba İbrâhîm Paşa 1814, Cebbâr-zâde (Çapanoğlu) Mehmed Celâleddîn Paşa 1816, İpsalalı Ahmed Paşa 1817, görevinde ölümü üzerine Hâfız 'Alî Paşa 1818, (Sd.) Koca Husrev Paşa 1819, (Sd.) Raûf Paşa 1821, (Sd.) Meh. Sa'îd Gaalib Paşa, 1824 Sâlih Paşa 1828, Çeçen-zâde Hacı Hasan Paşa 1829, Şefîq 'Alî Paşa 1830, Es'ad Muhlis Paşa 1830, 'Osmân Nûrî Paşa 1836, Hâfız Mehmed Paşa 1839, Hacı Halîl Kâmilî Paşa 1841, Sâmî Bekir Paşa 1845, Es'ad Muhlis Paşa (2) 1845, Süleymân Bahrî Paşa 1846, görevinde ölümü üzerine Hakkı Paşa-zâde Ah. 'İzzet Paşa 1847, Hamdî Paşa 1847, Mazhar Paşa 1850, Zarîf Mustafa Paşa 1851, Feyzullâh Paşa 1852, Palaslı İsmâ'îl Paşa 1853, Meh.Reşîd Paşa 1854, Sâlih Vecîhî Paşa 1855, Â'rif Paşa 1856, 'Osmân Paşa-zâde İbr. Edhem Paşa 1859, Hayreddîn Paşa 1860, Arnavud İsmâ'îl Paşa (vezîr) 1862, Meh. Emîn Muhlis Paşa (vezîr) 1865, Meh. Reşîd Paşa (1) 1866, Hacı Ahmed Paşa (vezîr) 1867, Trabzonlu İsm. Hakkı Paşa (müşîr) 1868, Mustafa Paşa (müşîr) 1869, 'Alî Paşa (Rûmeli beyl.) 1871, 'Abdî Paşa (müşîr) 1871, Sâmih Paşa (müşîr) (1) 1871, Mustafa Paşa (2) 1873, (Sd.) Ah. med. Muhtâr Paşa (müşîr) 1874, Reşîd Paşa (2) 1875, Sâmih Paşa (2) 1875, İsm. Hakkı Paşa (müşîr) 1876, Mustafa Paşa (3) 1878, Sâmih Paşa (3) 1888, Hasan Hayrî Paşa (ferîq) 1890, Meh. Haydar Paşa (Rûmeli beyl.) 1892, 'Alî Yâver Paşa-zâde Hacı İsm. Hakkı Paşa (vezîr) 1893, Must. Nâzım Bey 1902, 'Atâ Bey 1906, Nûrî Bey 1907, 'Abdülvehhâb Paşa 1908, Celâl Bey 30.5.1909, Meh. Emîn Bey (Yurdakul) 8.9.1911, Ah.Reşîd Bey (Rey) 18.9.1912, Sâmih Rif'at Bey 30.7.1914, Tahsîn Bey (Uzer) 4.11.1914, Midhat Bey 13.8.1916, Sâbit Bey, Re'fet Bey 6.2.1917, Münîr Bey 10.5.1918, Midhat Bey (2) 11.6.1919, Ah. Râşid Paşa 28.7.1919, Kapancı-zâde Hamîd Bey 14.10.1920, Münîr Bey (2) 1.7.1921, Sâbit Bey (2) 4.5.1922, Zühdî Bey 26.9.1923, Fevzî Bey 19.2.1928, Necdet Bey 20.9.1931, Edhem Aykut 20.3.1935, Hâşim İşcan 6.12.1936, Burhâneddîn Teker 28.3.1940, Fehmî Vusal 29.4.1941, Âsım Türeli 21.11.1941, Nûrî Atay 12.9.1942, Halûk Nihâd Pepeyi 20.9.1943, Cemâl Dinç 5.12.1945, Nihâd Şenman 28.7.1950, Cemâl Göktan 28.7.1951, Hilmî İncesınırç 13.8.1954, Niyâzî Akı 25.4.1955, Nûreddîn Aynuksa 30.4.1957, kur. alb. Cem'î Uraler 28.5.1960, Kâmrân Cuhruk 20.6.1960.

3- Bosna Beylerbeyileri

Gaazî Paşayiğit Mehmed Bey-zâde Gaazî İshâq Bey 1436, oğlu Gaazî İshâq Bey-zâde Gaazî Î'sâ Bey 1439, Minnetoğlu Mehmed Bey 1463, Nasûh Bey 1465, İlyâs Bey 1469, Sinân Bey 1471, Dâvûd Bey 1473, Mihâloğlu Gaazî İskender Paşa 1475, Dâmâd Gaazî Yahyâ Bey 1480.

Gaazî Yâ'qûb Bey 1483, İskender Paşa (2, vezâret'le) 1485, Sinân Bey (2) 1486, Yûnus Bey 1487, Sokollu Mehmed Bey 1489, Mihâloğlu Gaazî Mehmed Bey 1492,

Kara 'Osmân Bey 1496, İskender Paşa (3) 1499, bu görevde ölümü 1506, Sinân Bey 23.4.1514, vezîr Mustafa Paşa 13.10.1515.

Sultân-zâde Gaazî Husrev Bey 1521 sonu (müstakil sancak beyi ol.), Hasan Bey 1533 sonu, Husrev Bey (2) 1536 bahârı, Mihâloğlu Mehmed Bey (2) 1541, Mehmed Hân 1543, Hâdim 'Alî Bey 1544, Sofu Mehmed Bey 1547, Ulama Paşa 1.1548, 'Alî Bey (2) 1551, Gaazî Malkoç Bey 1553, Kara 'Osmân Bey 1556, Hamza Bey 1563, Hasan Bey (2) 1566.

Sinân Bey 1568, Hasan Bey (3) 1573, Mehmed Bey 1573; Gaazî Sokollu Ferhâd Paşa 1581 (beyl. 1583), Kara 'Alî Paşa 1587, Şehsüvâr Paşa 1588, Ferhâd Paşa (2) 1590, Sofu Mehmed Paşa 1591, Hersekli Telli Şehîd Gaazî Hasan Paşa 1593, Mustafa Paşa 20.6.1593.

Tiryâkî Gaazî Hasan Paşa 1595, Hüseyn Paşa 1595, İsmâ'îl Paşa 1596, Hudâverdi Paşa 1597, İdrîs Paşa 1598, Tiryâkî Hasan Paşa (2) 1598, Dukagin-zâde Ahmed Paşa 17.8.1599, Dervîş Paşa 1601, Sofu Sinân Paşa 1601, Tatar Mehmed Paşa 1601, Celâlî Hasan Paşa 1601, Tiryâkî Hasan Paşa (3) 1602, Hâdim Husrev Paşa 1603.

Gürcî Mehmed Paşa 1605, Sofu Sinân Paşa (2) 1607, Kurşuncu Mustafa Paşa 1608, Sokollu-zâde Sultân-zâde İbrâhîm Hân 1609, Kurşuncu Mustafa Paşa (2) 1610, Karakaş Mehmed Paşa 1612, Gaazî İskender Paşa 1613, 'Abdülbâqî Paşa 1614, İskender Paşa (2) 1614.

Kurşuncu Mustafa Paşa (3) 1620, İbrâhîm Hân (2) 1621, Baltacı Mehmed Paşa 1622, Bayrâm Paşa 1622, Deli İbrâhîm Paşa 1622.

Bayrâm Paşa (2) 1626, Gaazî Mustafa Paşa 1627, Ebû-Bekr Paşa 1628, Abaza Mehmed Paşa 1628, Hersekli Murâd Paşa 1631, Arnavud Mustafa Paşa 1632, Hasan Paşa 1633, Süleymân Paşa 1633, Deli İbrâhîm Paşa (2) 1634, Mostarlı Sâlih Paşa 1635, Mehmed Paşa 1637, Bosnalı Şâhîn Paşa 4.1.1639.

Kurşuncu Mehmed Paşa 1640, (Sd.) Deli Hüseyn Paşa 2.1642, Ahmed Paşa 1643, Bosnalı Varvar 'Alî Paşa 1644, 'Ömer Paşa 1645, Gabelalı İbrâhîm Paşa 1645, Tekeli Mustafa Paşa 1647, Dervîş Paşa 1648.

Sarhoş İbrâhîm Paşa-zâde Hasan Paşa 11.1649, Defterdâr-zâde Mehmed Paşa 1650, Maglaylı Fâzıl Paşa 1651, (Sd.) Siyâvuş Paşa 1652, Fâzıl Paşa (2) 1653, (Sd.) Süleymân Paşa 1655, Fâzıl Paşa (3) 1656, Topal Hasan Paşa 1658, Seydî Ahmed Paşa 1659, (Sd.) Dâmâd Melek Ahmed Paşa 1659, 'Alî Paşa 15.11.1660, Bosnalı İsmâ'îl Paşa 1664, Arnavud Mustafa Paşa 1665, Bosnalı Muharrem Paşa 1666, Mehmed Paşa 1666, Kör 'Alî Paşa 1667, Çeşnalı İbrâhîm Paşa 1667, Müfettiş Mehmed Paşa 1670, Maglaylı Mahmûd Paşa 1671, Cânbulat-zâde Hüseyn Paşa 7.9.1671, Koca İbrâhîm Paşa 1673, Kara Mehmed Paşa 1674, Hacı Bekir Paşa 1677, Defterdâr Ahmed Paşa 1677, Arnavud İbrâhîm Paşa 1678, Koca Halîl Paşa 1678, Nişâncı 'Abdurrahmân 'Abdî Paşa 4.1679, Defterdâr Ahmed Paşa (2) 1680, 'Abdurrahmân Paşa (2) 5.1681, Hızır Paşa 7.1682, 2. Estergon muhârebesinde şehâdeti üzerine 'Osmân Paşa-zâde Ahmed Paşa 1684, Hersekli 'Osmân Paşa 1685, Fındık Mustafa Paşa 1685, Siyâvuş Paşa 1686, Livnolu Atlıbey-zâde Mehmed Paşa 3.1687.

Yeğen 'Osmân Paşa 3.1688, Topal Gaazî Hüseyn Paşa 1688, Büyük Câ'fer Paşa 12.1690; Bosnalı Gaazî Mehmed Paşa 1692.

Bosnalı Sarı Ahmed Paşa 1697, (Sd.) Daltaban Gaazî Mustafa Paşa 1698, Defterdâr Köse Halîl Paşa 21.12.1698, Bosnalı Seyfullâh Paşa 1702, Hacı İbrâhîm Paşa 1703.

Dâmâd Sirke 'Osmân Paşa 1705, Doğramacı Mehmed Paşa 1705, Banyalukalı Kapdân Mustafa Paşa 1708, Seyfullâh Paşa (2) 1709, Sefer Paşa, (Sd.) Köprülü-zâde Dâmâd Nû'mân Paşa 12.1709, Karayılan Kıbtî 'Alî Paşa 16.5.1710, Sarı Ahmed Paşa 1712, Arnavud 'Alî Paşa 1713, Bosnalı Sarı Mustafa Paşa 15.12.1714, Hacı Uzun Yûsuf Paşa 1716, (Sd.) Kabakulak İbrâhîm Paşa 10.7.1716, Şabaçlı Ahmed Paşa 1717, Kara Mustafa Paşa 1717, Nû'mân Paşa (2) 1717, Defterdâr 'Osmân Paşa 13.7.1718, Moralı Hacı 'Alî Paşa 10.9.1718, Boşnak Receb Paşa 21.12.1719, (Sd.) Topal 'Osmân Paşa 1720, (Sd.) Muhsin-zâde 'Abdullâh Paşa 24.6.1721, Topal 'Osmân Paşa (2) 24.3.1727, Gaazî Ahmed Paşa 1728, Kabakulak İbrâhîm Paşa (2) 1729.

Dâmâd Sirke 'Osmân Paşa (2) 1731, Kabakulak İbrâhîm Paşa (3) 1732, Muhsin-zâde 'Abdullâh Paşa (2) 1732, (Sd.) Hekîmoğlu 'Alî Paşa 9.1736, Muhsin-zâde (3) 1740, (Sd.) 'İvaz Mehmed Paşa 19.3.1741, (Sd.) Yeğen Mehmed Paşa 1742, Hekîmoğlu (2) 10.1744, Bostâncı Süleymân Paşa 9.1745, Hekîmoğlu (3) 11.1747, Muhsin-zâde (4) 2.1748, babasının bu görevde ölmesi üzerine yerine oğlu (Sd.) Muhsin-zâde Dâmâd Mehmed Paşa 18.4.1749, Hacı Ebû-Bekr Paşa 1749, Şerîf 'Abdullâh Paşa 1750, Köprülü-zâde Ahmed Paşa 1751, Koca Hacı Mehmed Paşa 1752; Ah. Kâmil Paşa 1755.

Koca Mehmed Paşa (2) 1758, Muhsin-zâde (2) 8.1760, (Sd.) Moldovancı 'Alî Paşa 1762b, Muhsin-zâde (3) 22.4.1763, Kapdân Mehmed Paşa 1764, Köprülü-zâde Ahmed Paşa (2) 1766, Silâhdâr Mehmed Paşa 1767, Muhsin-zâde (4) 1770, Topaloğlu 'Osmân Paşa 28.11.1771, Dağıstânlı 'Alî Paşa 1773.

'İvaz-zâde 'Alî Paşa 1774, Silâhdâr Mehmed Paşa (2) 1775, Dağıstânlı (2) 1776, Silâhdâr Mehmed Paşa (3) 1778, Seyyid Mustafa Paşa 1779, Bosnalı Defterdâr-zâde Silâhdâr 'Abdullâh Paşa 1780, Travnik'de ölümü üzerine İsmâ'îl Paşa 7.2.1785, bunun da görevinde ölümü üzerine Moralı Ahmed Paşa 25.7.1785, Selîm Paşa 1786, Dâmâd Güleç 'Alî Paşa-zâde Koca 'Abdî Paşa 8.1786, Ebû-Bekr Paşa 8.1787.

Arslan Paşa 1789, Bosnalı Mîr-'Alem Paşa 1790, Hacı Sâlih Paşa 1790, (Sd.) Yûsuf Paşa 1791, Sâlih Paşa (2) 1791, Perîşân Mustafa Paşa 1796, Vanlı Mehmed Paşa 1798, Ebû-Bekr Paşa (2) 9.1801, Yenişehirli Mustafa Paşa 1803, (Sd.) Meh. Husrev Paşa 1806.

Hüsâmeddîn Paşa 1797 ataması da vardır.

(Sd.) İbr. Hilmî Paşa 4.1808, (Sd.) Silâhdâr 'Alî Paşa 1813, (Sd.) Hûrşîd Paşa 14.1815, Bosnalı Süleymân Paşa 1.1816, Dervîş Mustafa Paşa 1.1818, Meh. Rüşdî Paşa 27.7.1819, Celâleddîn Paşa 1820, (Sd.) Selîm Sırrı Paşa 27.11.1822, Belenli Hacı Mustafa Paşa 1826, 'Abdurrahmân Paşa 1827, Moralı 'Alî Nâmık Paşa 1829, Vidinli İbrâhîm Paşa 1831, Meh. Hamdî Paşa 1831, Dâvûd Paşa 1833, Meh. Vecîhî Paşa 1835.

Samakovlu Meh. Husrev Paşa 1840, Mühendis Kâmil Paşa 1843, 'Osmân Nûrî Paşa 1844, Hacı Halîl Kâmilî Paşa 1845, Çengeloğlu Meh. Tâhir Paşa 1847, Çerkes Hâfız Mehmed Paşa 1850, Hayreddîn Paşa 1850, Giridli Veliyyeddîn Paşa 1851, Meh. Hûrşîd Paşa 1852, Meh. Reşîd Paşa 1857, Meh. Kânî Paşa 1858, Arnavud Meh. Â'kif Paşa 1858, Kânî Paşa (2) 1859, Bosnalı 'Osmân Paşa 1859.

Topal Şerîf 'Osmân Paşa 1861, 'Ömer Fevzî Paşa 1868, Topal 'Osmân Paşa (2) 1868, Safvet Pasa 1869, Â'kif Paşa (2) 1871, Meh. Â'sım Paşa 29.9.1871, İbr. Dervîş Paşa 7.1872, Meh.Râşid Paşa(2) 1872, Must.Âsım Paşa 1872, Mustafa Paşa 1872, Â'sım Paşa (2) 1872, Â'kif Paşa (3) 1873, Dervîş Paşa (2) 1873, (Sd.) Ah. Hamdî Paşa 1874, Raûf Paşa 1874, İbrâhîm Paşa 1875, Meh. Nazîf Paşa 15.6.1876, Ah.Mazhar Paşa 1879.

4- Budin Beylerbeyileri

1- Ramazânoğlu Uzun Süleymân Paşa 29.8.1541 - 2.1542 = 0,6
2- Sultân-zâde (Yahyâ Paşa-zâde) Gaazî Küçük Balı Paşa 2.1542 - 8.1543 = 1,6 (makaamında öldü)
3- Sultân-zâde Gaazî Mehmed Paşa (2'nin kardeşi) 8.1543 2.1548 = 4,6 (makaamında öldü)
4- Gaazî Kaasim Paşa 2.1548 - 5.1551 = 3,3
5- Hâdim 'Alî Paşa 5.1551 - 2.1553 = 1,9
6- Toygun Paşa 2.1553 - 2.1556 = 3,0
7- Hâdim 'Alî Paşa (2) 2.1556 - 2.1557 = 1,0 (=2,9) (makaamında öldü)
8- Hacı Mehmed Paşa 2.1557 - 8.1557 = 0,6
9- Gaazî Kaasim Paşa (2) 8.1557 - 11.1557 = 1,2 (=4,5)
10- Toygun Paşa (2) 11.1557 - 6.1559 = 0,7 (=3,7)
11- Güzelce Rüstem Paşa 6.1559 - 11.1563 = 4,5
12- Dâmâd Zâl Mahmûd Paşa 11.1563 - 10.1564 = 0,11
13- İskender Paşa 10.1564 - 18.5.1565 = 0,7
14- Sifâlî Arslan Paşa (3'ün oğlu) 18.5.1565 - 3.8.1566 = 1,2,16 (îdâm)
15- Sokollu-zâde Mustafa Paşa 3.8.1566 - 10.10.1578 = 12,3,7 (îdâm)
16- Kara Üveys Paşa 10.10.1578 - 5.1580 = 1,7
17- Dâmâd Kalaylıkoz 'Alî Paşa 5.1580 - 10.1583 = 3,5
18- (Sd.) Dâmâd Cağaloğlu Yûsuf Sinân Paşa 10.1583 - 5.1586 = 2,7
19- Kalaylıkoz 'Alî Paşa (2) 5.1586 - 3.1587 = 0,10 (=4,3) (makaamında öldü)
20- Cağaloğlu Sinân Paşa (2) 3.1587 - 11.1588 = 1,8 (=3,3)
21- Sokollu-zâde Gaazî Ferhâd Paşa 11.1588 - 11.1590 = 2,0
22- Sofu Sinân Paşa 11.1590 - 1.1592 = 1,2
23- Koca Sinân Paşa-zâde Muhannes Mehmed Paşa 1.1592 - 1.1593 = 1,0
24- Sokollu-zâde Hasan Paşa (15'in amca-oğlu) 1.1593 - 8.1594 = 1,7
25- Muhannes Mehmed Paşa (2) 8.1594 - 5.1595 = 0,9 (=1,9)

26- Mihalıçlı Ahmed Paşa 5.1595 - 8.1595 = 0,3
27- Sofu Sinân Paşa (2) 8.1595 - 5.1596 = 0,9 (=1,11)
28- Mihalıçlı Ahmed Paşa (2) 5.1596 - 10.1596 = 0,4
29- Kadı-zâde 'Alî Paşa 10.1596 - 2.1597 = 0,4
30- Mihalıçlı Ahmed Paşa (3) 2.1597 - 10.1598 = 1,8 (=2,4)
31- Dev Süleymân Paşa 10.1598 - 7.8.1599 = 0,10
32- Tiryâkî Hasan Paşa 7.8.1599 - 22.8.1600 = 1,0,16
33- (Sd.) Sokollu-zâde Lala Mehmed Paşa 22.8.1600 - 9.1600 = 0,1
34- Tiryâkî Hasan Paşa (2) 9.1600 - 4.1601 = 0,7
35- Şehîd Mangırkuşu Mehmed Paşa 4.1601 10.1601 = 0,6
36- Lala Mehmed Paşa (2) 10.1601 - 7.1602 = 0,9 (=0,10)
37- Kadı-zâde 'Alî Paşa (2) 7.1602 - 8.1604 = 2,1
38- Bektaş Paşa 8.1604 - 5.1605 = 0,9
39- Kadı-zâde 'Alî Paşa (3) 5.1605 - 10.1609 = 4,5
40- Tiryâkî Hasan Paşa (3) 10.1609 - 1.1614 = 4,3 (=5,10,16)
41- Şehîd Karakaş Mehmed Paşa 1.1614 - 7.3.1614 = 0,2
42- Köse Sefer Paşa 7.3.1614 - 10.1614 = 0,7
43- Kadı-zâde 'Alî Paşa (4) 10.1614 - 12.1616 = 2,2 (=9,0)
44- Hezargradlı Sofu Mehmed Paşa 12.1616 - 6.1617 = 0,6
45- Nakkaaş Hasan Paşa 6.1617 - 5.1618 = 0,11
46- Karakaş Mehmed Paşa (2) 5.1618 - 15.9.1621 = 3,4 (=3,5)
47- Sofu Mehmed Paşa (2) 15.9.1621 - 12.1621 = 0,3
48- Ken'ân Paşa 12.1621 - 2.1622 = 0,2
49- Sofu Mehmed Paşa (3) 2.1622 - 9.1622 = 0,8
50- Deli Dervîş Paşa 9.1622
51- Sofu Mehmed Paşa (4) 9.1622 - 9.1623 = 1,1
52- Bâbur Mehmed Paşa 9.1623 - 10.1623 = 0,1
53- Sofu Mehmed Paşa (5) 10.1623 - 8.1626 = 2,10 (=5,4)
54- Dâmâd Murtazâ Paşa 8.1626 - 2.1630 = 3,6
55- 'Acem Hasan Paşa 2.1630 - 10.1631 = 1,8
56- (Sd.) Dâmâd Bayrâm Paşa 10.1631
57- (Sd.) Mûsâ Paşa 10.1631 - 6.1634 = 2,8
58- Silâhdâr Hüseyn Paşa 6.1634 - 7.1634 = 0,1
59- Bayrâm Paşa (2) 7.1634 (=0,1)
60- Câ'fer Paşa 7.1634 - 23.5.1635 = 0,10
61- Nasûh Paşa-zâde Hüseyn Paşa 23.5.1635 - 2.1637 = 1,9
62- Mûsâ Paşa (2) 2.1637 - 2.3.1638 = 1,1
63- (Sd.) Tabanıyassı Mehmed Paşa 2.3.1638 - 5.2.1639 = 0,11,4
64- (Sd.) Dâmâd İbşîr Mustafa Paşa 5.2.1639 - 2.1640 = 1,0
65- Silâhdâr Beyceğiz Mustafa Paşa 2.1640
66- Mûsâ Paşa (3) 2.1640 - 3.1644 = 4,1 (=7,10)

67- Mîrâhûr 'Osmân Paşa 3.1644 - 10.1644 = 0,7
68- (Sd.) Deli Hüseyn Paşa 10.1644 - 8.1645 = 0,10
69- Dâmâd Nakkaaş Mustafa Paşa 8.1645 - 31.8.1646 = 1,0
70- (Sd. Sâlih Paşa kardeşi) Mîrâhûr Murtazâ Paşa 31.8.1646 - 11.1647 = 1,3
71- Hamza Paşa-zâde Mehmed Paşa 11.1647
72- (Kapdân-ı Deryâ) Fazlî Paşa 11.1647
73- Hamza Paşa-zâde Mehmed Paşa (2) 11.1647 - 3.1648 = 0,4 (=0,4)
74- (Sd.) Siyâvuş Paşa 3.1648 - 5.8.1650 = 2,5
75- (Sd.) Kara Murâd Paşa 5.8.1650 - 9.1653 = 3,1
76- Dâmâd Sarı Ken'ân Paşa 9.1653 - 9.1655 = 2,0
77- Gürcî Ken'ân Paşa 9.1655 - 5.1656 = 0,8
78- Fazlı Paşa (2) 5.1656 - 11.1656 = 0,6 (=0,6)
79- Gürcî Ken'ân Paşa (2) 11.1656 - 11.1658 = 2,0
80- Deli Hüseyn Paşa (2) 11.1658 - 12.1658 = 0,1 (=0,11)
81- Gürcî Ken'ân Paşa (3) 12.1658 - 3.1659 = 0,3
82- Seydî Ahmed Paşa 3.1659 - 5.1660 = 1,2
83- Boşnak İsmâ'îl Paşa 5.1660 - 2.1663 = 2,9
84- Gürcî Ken'ân Paşa (4) 2.1663 - 5.1663 = 0,3 (=3,2)
85- Sarı Hüseyn Paşa 5.1663 - 10.1664 = 1,6
86- (Sd.) Gürcî Mehmed Paşa 10.1664 - 4.1666 = 1,6
87- Cerrâh Kaasim Paşa 4.1666 - 5.1667 = 1,1
88- Sohrab Mehmed Paşa 5.1667 - 10.1667 = 0,5
89- Maglaylı Mahmûd Paşa 10.1667 - 6.1670 = 2,8
90- Dâmâd Uzun İbrâhîm Paşa 6.1670 - 2.1672 = 1,8
91- Cânbulat-zâde Hüseyn Paşa (ölm. 3.1681) 2.1672 - 9.6.1673 = 1,2
92- Dâmâd İbrâhîm Paşa (2) 9.6.1673 - 10.1.1675 = 1,7,1
93- Suyolcu 'Alî Paşa 10.1.1675 - 3.1677 = 2,2
94- Köstendilli Halîl Paşa 3.1677 - 10.1677 = 0,7
95- Dâmâd İbrâhîm Paşa (3) 10.1677 - 4.9.1683 = 5,11 (=9,2,1)
96- Şehîd Kara Mehmed Paşa 3.9.1683 - 1.8.1684 = 0,10,28
97- Dâmâd Melek İbrâhîm Paşa 1.8.1684 - 12.1684 = 0,4
98- Şehîd 'Abdurrahmân 'Abdî Paşa 12.1684 - 2.9.1686 = 1,9

4 yıldan fazla kalanlar: 1) Sokollu-zâde Mustafa Paşa 12,3,7; 2) Dâmâd Uzun İbrâhîm Paşa 9,2,1; 3) Kadı-zâde 'Alî Paşa (ki Sd. Kuyucu Murâd Paşa'nın kayınpederidir) 9,0; 4) (Sd.) Mûsâ Paşa 7,10; 5) Sofu Mehmed Paşa 5,4; 6) Kanije kahramânı Tiryâkî Hasan Paşa 5,10,16; 7) Sultân-zâde Yahyâ Paşa-zâde Mehmed Paşa 4,6; 8) Gaazî Kaasim Paşa 4,5; 9) Güzelce Rüstem Paşa 4,5; 10) Dâmâd Kalaylıkoz 'Alî Paşa 4,3.

5- Bağdâd Beylerbeyileri

1- Ramazânoğlu Uzun Süleymân Paşa 28.11.1534 - 1546 = 12
2- Ayas Paşa 1546 - 1549 = 3
3- Temerrüd 'Alî Paşa 1549 - 1552 = 3
4- 'Osmân Paşa 1552
5- Baltacı Mehmed Paşa 1552 - 1566 = 14
6- Murâd Paşa 1566 - 1574 = 8
7- Elvend-zâde 'Alî Paşa 1574 - 1591 = 17
8- (Sd.) Cağaloğlu Yûsuf Sinân Paşa 1591 - 1595 = 4
9- Hasan Paşa 1595 - 1603 = 8
10- Kaasim Paşa 1603
11- Sarıkcı Mustafa Paşa 1603 - 1608 = 5
12- Cağaloğlu Mahmûd Paşa (8'in oğlu) 1608 - 1610 = 2
13- Kadı-zâde 'Alî Paşa 1610 - 1614 = 4
14- (Sd.) Dilâver Paşa 1.1614 - 1615 = 1
15- Mustafa Paşa 1615 - 1622 = 7
16- Yûsuf Paşa 1622 - 1623 = 1
17- Süleymân Paşa 1623
18- Bekir Paşa 1623 - 1624 = 1

12.1.1624 - 24.12.1638 = 14,11,13: Bağdâd'da Safevî işğâli. 24.12.1638: Bağdâd'ın IV. Murâd tarafıdan yeniden fethi.

19- Küçük Hasan Paşa 24.12.1638 - 8.5.1639 = 0,4,15
20- (Sd.) Dervîş Mehmed Paşa 8.5.1639 - 3.1641 = 1,10
21- (Sd.) Dâmâd Melek Ahmed Paşa 3.1641 - 19.4.1642 = 1,1
22- Küçük Hasan Paşa (2) 19.4.1642 - 3.4.1644 = 1,11,14 (=2,3,29)
23- (Sd.) Deli Hüseyn Paşa 3.4.1644 - 12.9.1644 = 0,5,9
24- Mehmed Paşa 12.9.1644 - 15.8.1645 = 0,11,3
25- Mûsâ Paşa 15.8.1645 - 27.9.1646 = 1,1,13
26- Hezâr-pâre Birâderi Defterdâr İbrâhîm Paşa 27.9.1646 - 29.11.1647 = 1,2,2
27- Semiz Mûsâ Paşa 29.11.1647 - 24.5.1648 = 0,5,25
28- Defterdâr İbrâhîm Paşa (2) 24.5.1648 - 7.12.1648 = 0,6,14 (=1,8,16)
29- Melek Ahmed Paşa (2) 7.12.1648 - 26.11.1649 = 0,11,20 (=2,0,20)
30- Nogay-zâde Arslan Paşa 26.11.1649 - 28.7.1650 = 0,8,2 (îdâm)
31- Merzifonlu Kaplan Mustafa Paşa 28.7.1650 - 1.9.1650 = 0,1,4
32- Hüseyn Paşa 1.9.1650 - 8.9.1651 = 1,0,7
33- Kara Mustafa Paşa 8.9.1651 - 7.9.1653 = 1,11,29
34- Murtazâ Paşa 7.9.1653 - 19.7.1655 = 0,10,12
35- Ak Mehmed Paşa 19.7.1655 - 19.11.1656 = 1,4,1

36- Haseki Mehmed Paşa 19.11.1656 - 20.7.1659 = 2,8,1
37- Murtazâ Paşa (2) 20.7.1659 - 29.2.1662 = 2,7,10 (=4,5,22)
38- Kanbur Mustafa Paşa 29.2.1662 - 28.12.1662 = 1,9,28
39- Pamuk Mustafa Paşa 28.12.1663 - 25.7.1664 = 0,6,28
40- Kara Mustafa Paşa (2) 25.7.1664 - 11.6.1665 = 0,10,17
41- Dâmâd Uzun İbrâhîm Paşa 11.6.1665 - 9.4.1667 = 1,9,28
42- Kara Mustafa Paşa (3) 9.4.1667 - 10.5.1671 = 4,1,1 (=6,11,17)
43- Silâhdâr Hüseyn Paşa 10.5.1671 - 23.8.1674 = 3,3,14
44- 'Abdurrahmân Paşa 23.8.1674 - 11.5.1676 = 0,8,19
45- Kaplan Mustafa Paşa 11.5.1676 - 31.10.1677 = 1,5,21
46- 'Ömer Paşa 31.10.1677 - 18.6.1680 = 2,7,18
47- Şehîd 'Abdurrahmân 'Abdî Paşa 18.6.1680 - 7.1681 = 1,1
48- İbrâhîm Paşa 7.1681 - 12.9.1684 = 2,10
49- 'Ömer Paşa (2) 12.9.1684 - 10.1687 = 3,1
50- Kethudâ Sarhoş Ahmed Paşa 10.1687 - 10.1688 = 1,0
51- 'Ömer Paşa (3) 10.1688 - 1689 = 1
52- Hasan Paşa 1689 - 12.9.1691 = 2
53- Bezirgân Ahmed Paşa 12.9.1691 - 1.1692 = 0,4
54- Hasan Paşa (2) 1.1692 - 5.1692 = 0,4 (=2,4)
55- 'Ömer Paşa (4) 5.1692 - 18.6.1692 = 0,1 (=6,9,18)
56- Kethudâ Ahmed Paşa (2) 18.6.1692 - 3.1.1694 = 1,6,15 (=2,6,15)
57- 'Alî Paşa 1.1694 (makaamına gelmeden mâzûl)
58- (Sd.) Kalaylıkoz Hacı Ahmed Paşa 1.1694 - 1696 = 2
59- 'Alî Paşa 1696 - 1697 = 1
60- Hasan Paşa 1697 - 1699 = 2
61- İsmâ'îl Paşa 1699 - 10.3.1701 = 2
62- 'Alî Paşa 10.3.1701 - 1702 = 1
63- Yûsuf Paşa 1702 - 1703 = 1
64- 'Alî Paşa 1703 - 1704 = 1
65- Dâmâd Eyüblü Hasan Paşa 5.1704 - 1724 = 20
66- Hacı Ahmed Paşa (65 oğlu) 1724 - 1734 = 10
67- İsmâ'îl Paşa 1734 - 1735 = 1
68- Topal Mehmed Paşa 1735 - 1736 = 1
69- Hacı Ahmed Paşa (2) 1736 - 11.1747 = 11 (=21)
70- (Sd.) Foçalı Nişâncı Şehlâ Ahmed Paşa 11.1747 - 3.1748 = 0,4
71- Kesriyeli Ahmed Paşa 3.1748 - 1.12.1748 = 0,9
72- (Sd.) Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa 1.12.1748 - 12.1749 = 1,0
73- (Sd.) Seyyid Mehmed Paşa 12.1749 - 12.1752 = 3,0

74- Mızraklı Süleymân Paşa (66'nın by. dâmâdı) 12.1752 - 5.1762 = 9,5
75- 'Azm-zâde Sâ'deddîn Paşa 5.1762 - 3.7.1762 = 0,2
76- Kethudâ 'Alî Paşa (74'ün dâmâdı) 3.7.1762 - 4.1764 = 1,9
77- 'Ömer Paşa (66'nın kç. dâmâdı) 4.1764 - 1.1776 = 11,9
78- Ispanakcı-zâde Mustafa Paşa 1.1776 - 15.10.1780 = 4,9
79- Büyük Süleymân Paşa (74'ün mânevî oğlu) 15.10.1780 - 19.10.1804 = 24,0,5
80- 'Alî Paşa (79'un dâmâdı) 19.10.1804 - 19.8.1807 = 2,10,1
81- Küçük Süleymân Paşa (80'in dâmâdı) 19.8.1807 - 15.8.1810 = 2,11,27
82- 'Abdullâh Paşa (79'un mânevî oğlu) 15.8.1810 - 1.1813 = 2,5
83- Mehmed Sa'îd Paşa (79'un oğlu) 1.1813 - 20.11.1816 = 3,10
84- Dâvûd Paşa (79'un dâmâdı) 20.11.1816 - 27.9.1831 = 14,10,7
85- 'Alî Rızâ Paşa 27.9.1831 -

Bundan sonra modern dönem vâlîleri başlar. Tanzîmât vâlîleri içinde müşîr Meh. Nâmık Paşa (11.1851 - 5.8.1853 + 29.9.1861 - 1867), Ah. Tewfîq Pş. (1860 - 61), Reşîd Paşa (1861), Takıyyeddîn Paşa (1867 - 69) ve Sd. Midhat Paşa gibi ünlüler vardır. Müşîr Raûf Paşa 1872, Serasker Müşîr Mustafa Paşa 1872, Müşîr Redîf Paşa 4.1873 eklenebilir. Mülkiye me'zûnu son Bağdâd vâlîleri: Hüs. Celâl Bey (23.6.1913 13.4.1914), vekâleten Ispanakcı-zâde Tayyâr Paşa'nın oğlu Memdûh Sermed Bey (20.2.1916 23.8.1917). Bu arada ünlü İttihâdcı Büyük Ah. Cemâl Bey (Paşa) de bu makamda bulundu. Ünlü edîb ve şâir Sül. Nazîf Bey, hem Bağdâd (12.1914 - 6.1915), hem Basra (9.1909 - 10.1910), hem Mûsul (9.1913 - 12.1914) vâlîliklerinde bulundu. Mülkiye me'zûnu Meşrûtıyet Basra vâlîleri: Hüs. Celâl Bey (2.10.1910 - 18.9.1911), Meh. 'Alâeddîn Bey (9.1913 - 11.1914), vekâleten İsm. Kemâl (Alpsar) Bey ve son Basra vâlî vekîli ol. 11.1914'de atanan İsm. Hakkı Bey. Mülkiye me'zûnu Meşrûtıyet Mûsul vâlîleri: Haydar Hilmî (Vaner) Bey (12.1916 - 27.9.1917), vekâleten Must. Nûrî Bey (27.9.1917 4.1918), son vâlî Ispanakcı-zâde Memdûh Sermed Bey (4.1918 26.10.1918). İngilizler 21.11.1914'de Basra'yı, 11.2.1917'de Bağdâd'ı, 3.11.1918'de Mûsul'u, Osmanlı'dan aldılar.

6- Haleb Beylerbeyileri

1- Câ'feroğlu Karaca Ahmed Paşa 28.8.1516 - 1529 = 13
2- Çandarlı-zâde Î'sâ Paşa 1529 - 1531 = 2
3- İsfendiyâroğlu Mûsâ Paşa 1531 - 1532 = 1
4- Sokollu-zâde Husrev Paşa 1532 - 1535 = 3
5- Hüseyn Paşa 1535 - 1544 = 9
6- Bıyıklı-zâde Mustafa Paşa 1544 - 1545 = 1
7- Sinân Paşa 1545 - 1550 = 5
8- Sultân-zâde Dukaginoğlu Mehmed Paşa 1550 - 5.1.1554 = 4
9- Ramazânoğlu Pîrî Mehmed Paşa 5.1.1554 - 1554 = 0

10- Ramazânoğlu Kubâd Paşa (9'un kardeşi) 1554 - 1557 = 3
11- Ferhâd Paşa
12- Sultân-zâde Sokollu-zâde İbrâhîm Hân-zâde Mehmed Paşa 1574
13- Behrâm Paşa 1580 - 1586
14- Rıdvân Paşa (13'ün kardeşi) 1586 - 1587 = 1
15- Hasan Paşa 1587
16- Süleymân Paşa 1587 - 1588 = 1
17- Hüseyn Paşa 1588 - 1591 = 3
18- Hacı Ahmed Paşa 1591 - 1594 = 3
19- Mehmed Paşa 1594 - 1597 = 3
20- Ahmed Mutâf Paşa 1597 - 1600 = 3
21- Hacı İbrâhîm Paşa 1600 - 1601 = 1
22- 'Alî Paşa 1601
23- Beşîr Paşa 1601
24- Şerîf Paşa 1601 - 1602 = 1
25- 'Alî Paşa-zâde Hasan Paşa 1602
26- Nasîf Paşa 1602
27- (Sd.) Dâmâd Nasûh Paşa 1602 - 1604 = 2
28- Cânbulat-zâde Hüseyn Paşa 1604 - 1605 = 1
29- Cânbulat-zâde 'Alî Paşa (28'in yeğeni) 1605 - 1607 = 2
30- Hüseyn Paşa 1607 - 1608 = 1
31- Melek Mehmed Paşa 1608
32- Mîrâhûr Yûsuf Paşa 1608 - 1609 = 1
33- Küçük Sinân Paşa 1609 - 1610 = 1
34- Cağaloğlu Mahmûd Paşa 1610 - 1617 = 7
35- Karakaş Mehmed Paşa 1617 - 1630 = 13
36- Nogay Murtazâ Paşa 1630 - 1634 = 4
37- Ahmed Paşa 1634 - 1635 = 1
38- Emîrgûneoğlu Yûsuf Paşa 1635
39- Ahmed Paşa (2) 1635 - 1640 = 5
40- Nasûh Paşa-zâde Hüseyn Paşa (27'nin oğlu) 1640 - 1643 = 3
41- (Sd.) Siyâvuş Paşa 1643
42- Çiftelerli 'Osmân Paşa 1643 - 1644 = 1
43- Silâhdâr İbrâhîm Paşa 1644
44- (Sd.) Dervîş Paşa 1644 - 1647 = 3
45- Debbâğ Ahmed Paşa 1647 - 1650 = 3
46- Mostarlı Mustafa Paşa 1650 - 1651 = 1
47- (Sd.) Dâmâd İbşîr Mustafa Paşa 1651 - 1654 = 3

48- Ṭayyâr-zâde Muṣṭafa Paşa 1654 - 1656 = 2
49- Seydî-Aḥmed Paşa 1656
50- Murtażâ Paşa 1656 - 1657 = 1
51- Abaza Ḥasan Paşa 1657 - 1658 = 1
52- Edirneli Ṣofta Meḥmed Paşa 1658 - 1659 = 1
53- Konakcı 'Alî Paşa 1659 - 1660 = 1
54- Ḫaṣeki Meḥmed Paşa 1660 - 1661 = 1
55- Ebü'n-Nûr Meḥmed Paşa 1661 - 1666 = 5
56- Ḥüseyn Paşa 1666 - 1669 = 3
57- İbrâhîm Paşa 1669
58- Silâḥdâr Ḥüseyn Paşa 1669 - 4.1672 = 3
59- Kaplan Muṣṭafa Paşa 4.1672 - 1674 = 2
60- İbrâhîm Paşa (2) 1674 - 1678 = 4
61- Ḥüseyn Paşa (2) 1678
62- Kara Meḥmed Paşa 1678 - 3.1682 = 4
63- Çâşnîgîr-zâde Maḥmûd Paşa 3.1682 - 7.1682 = 0,4
64- Kara Bekir Paşa 7.1682 - 26.12.1683 = 0,5
65- (Sd.) Tekfurdağlı Kara Ḥüseyn-zâde Muṣṭafa Paşa 26.12.1683 - 12.1684 = 1,0
66- İbrâhîm Paşa 12.1684 - 1687 = 3
67- Siyâvuş Paşa 1687 - 1690 = 3
68- Gaazî Kara Ḫalîl Paşa 1690 - 1695 = 5
69- Câ'fer Paşa 1695 - 1696 = 1
70- Dursun Meḥmed Paşa 1696
71- Câ'fer Paşa (2) 1696 - 1697 = 1
72- 'Oṣmân Paşa 1687
73- 'Oṣmân Paşa 1697 - 1698 = 1
74- (Sd.) Dâmâd Enişte Silâḥdâr Ḥasan Paşa 1698 - 21.12.1698
75- Eyüblü Ḥasan Paşa 21.12.1698 - 12.6.1700 = 1,5,22
76- Bey-zâde 'Alî Paşa 12.6.1700 - 1701 = 1
77- Kaymakam Yûsuf Paşa 1701 - 1703 = 2
78- Silâḥdâr 'Alî Paşa 1703
79- Çerkes Meḥmed Paşa 1703 - 1704 = 1
80- Ḥacıkıran Ḥasan Paşa 1704
81- Silâḥdâr Abaza Süleymân Paşa 1704 - 1705 = 1
82- Kısdı İbrâhîm Paşa 1705 - 1707 = 2
83- 'Abdî Paşa 1707 - 1708 = 1
84- (Sd.) Baltacı Meḥmed Paşa 1708 - 27.9.1710 = 2
85- İbrâhîm Paşa (2) 27.9.1710 - 16.12.1713 = 3,2,19

86- Topal Yûsuf Paşa 16.12.1713 - 1714 = 1
87- Çerkes Mehmed Paşa (2) 1714
88- Merzifonlu-zâde Dâmâd 'Alî Paşa 15.12.1714 - 1716 = 2
89- Halebli 'Abdurrahmân Paşa 1716
90- Mustafa Paşa 1716
91- Kapdân-ı Deryâ Aşçı İbrâhîm Paşa 1716 - 14.2.1717 = 1
92- Çerkes Mehmed Paşa (3) 14.2.1717 - 1718 = 1
93- 'Osmân Paşa 1718 - 1719 = 1
94- Moralı 'Alî Paşa 1719
95- Receb Paşa 1719 - 20.8.1720 = 1
96- Ahmed Â'rifî Paşa 20.8.1720 - 4.3.1721 = 0,6,15
97- Genç Ahmed Paşa 4.3.1721 - 1723 = 2
98- Kürd İbrâhîm Paşa 1723 - 11.1724 = 1
99- (Sd.) Hekîmoğlu 'Alî Paşa 11.1724 - 10.1725 = 0,11
100- Silâhdâr Mehmed Paşa 10.1725 - 1726 = 1
101- Ahmed Â'rifî Paşa (2) 1726 - 1729 = 3
102- Dâmâd 'Alî Paşa 1729 - 1730 = 1
103- Küçük Mustafa Paşa 1730 - 1731 = 1
104- İbrâhîm Paşa 1731
105- Mehmed Paşa 1731 - 1734 = 3
106- Polad Ahmed Paşa 1734 - 1737 = 3
107- 'Osmân Paşa 1737 - 1740 = 3
108- Yâ'qûb Paşa 1740 - 12.1744 = 4
109- (Sd.) Nişâncı Foçalı Şehlâ (Kör) Hacı Ahmed Paşa 12.1744 - 9.1745 = 0,9
110- Hekîmoğlu 'Alî Paşa (2) 9.1745 - 12.1746 = 1,3
111- Foçalı Ahmed Paşa (2) 12.1746 - 6.1747 = 0,6
112- Hüseyn Paşa 6.1747 - 1749 = 2
113- 'Osmân Paşa-zâde İsmâ'îl Paşa 1749 - 12.1750 = 1
114- 'Azm-zâde Sâ'deddîn Paşa 12.1750 - 1.1752 = 1,1
115- Seyyid Ahmed Paşa 1.1752 - 1752
116- 'Abdurrahmân Paşa 1752
117- Foçalı Ahmed Paşa (3) 6.1752 - 2.1753 = 0,9 (makaamında öldü)
118- 'Abdullâh Paşa 2.1753 - 1755 = 2
119- (Sd.) Dâmâd Koca Mehmed Râgıb Paşa 1755 - 1757 = 2
120- Çeteli-zâde 'Abdî Paşa 1757
121- 'Alî Paşa 1757 - 1758 = 1
122- 'Abdülcelîl-zâde Hüseyn Paşa 1758
123- (Sd.) Dâmâd Muhsin-zâde Mehmed Paşa 1758 - 1759 = 1

124- 'Abdullâh Paşa (2) 1759
125- (Sd.) Mustafa Paşa 1759 - 1760 =1
126- 'Abdullâh Paşa (3) 1760 - 1761 = 1
127- Ebû-Bekr Râsim Paşa 1761 - 1762 = 1
128- Mustafa Paşa (2) 1762 - 12.1763 = 1
129- 'Azm-zâde Mehmed Paşa 12.1763 - 1764 = 1 (114'ün eniştesi)
130- Ahmed Paşa 1764 - 1766 = 2
131- Kel Ahmed Paşa-zâde 'Alî Paşa 1766 - 1767 = 1
132- (Sd.) Mehmed Emîn Paşa 1767 - 1768 = 1
133- Receb Paşa 1768 - 1769 = 1
134- Ahmed Paşa-zâde Mehmed Paşa 1769
135- Mehmed Paşa 1769
136- 'Abdî Paşa 1769 - 1772 = 3
137- Hacı 'Osmân Paşa 1772 - 1775 = 3
138- 'Azm-zâde Mehmed 'İzzet Paşa 1775
139- Mehmed Paşa (2) 1775 - 1779 = 4
140- Kethudâ İbrâhîm Paşa (129'un dâmâdı) 1779 - 1780 = 1
141- Dâmâd 'Alî Paşa-zâde Koca 'Abdî Paşa 1780 - 2.1781 = 1
142- 'Azm-zâde Yûsuf Paşa (129'un oğlu) 2.1781 - 10.1781 = 0,8
143- (Sd.) Şâhîn 'Alî Paşa 10.1781 - 2.1783 = 1,4
144- 'Azm-zâde Yûsuf Paşa (2) 2.1783 - 1784 = 1
145- Koca 'Abdî Paşa (2) 1784 - 1.3.1785 = 1
146- Hazînedâr 'Alî Paşa 1.3.1785 - 15.9.1785 = 0,6,15
147- Hacı Mustafa Paşa 15.9.1785 - 7.1.1786 = 0,3,22
148- 'Osmân Paşa 7.1.1786 - 1787 = 1
149- Emîr 'Abdullâh Paşa 1787 - 1790 = 3
150- Mustafa Paşa 1790 - 1795 = 5
151- 'Azm-zâde 'Abdullâh Paşa (129'un oğlu) 1795 - 1799 = 4
152- 'Azm-zâde Nasûh Paşa 1799 - 1800 = 1
153- Hacı İbrâhîm Paşa 1800 - 1803 = 3
154- İbrâhîm Paşa 1803 - 1805 = 2
155- Dâmâd 'Alâeddîn Paşa 1805 - 1807 = 2
156- 'Abdî Paşa 1807 - 1808 = 1
157- (Sd.) Yûsuf Zıyâ Paşa 1808 - 1809 = 1
158- Server Paşa 1809 - 1811 = 2
159- Mehmed Râgıb Paşa 1811 - 1813 = 2
160- Cebbâr-zâde (Çapanoğlu) Celâleddîn Paşa 1813 - 9.1816 = 3
161- (Sd.) Trabzonlu Nâzır Seydî Ahmed Paşa 9.1816 - 1818 = 2

162- (Sd.) Hûrşîd Ahmed Paşa 1818 - 1822 = 4
163- Belenli Mustafa Paşa 1822 - 23.5.1824 = 2
164- Kilisli Mehmed Vahîd Paşa 23.5.1824 - 1827 = 3
165- Serezli Yûsuf Paşa 1827 - 1828 = 1
166- (Sd.) Raûf Paşa 1828 - 1830 = 2
167- İbrâhîm Paşa 1830
168- 'Alî Rızâ Paşa 1830 - 1831 = 1
169- İncebayrakdâr-zâde Mehmed Paşa 1831 - 1832 = 1
170- Kavalalı İbrâhîm Paşa 1832 - 1840 = 8
171- Mehmed Es'ad Paşa 1840 - 1842 = 2
172- Vecîhî Paşa 1842 - 1845 = 3
173- 'Osmân Paşa 1845 - 1847 = 2
174- Mustafa Mazhar Paşa 1847 - 1848 = 1
175- Hacı Kâmil Paşa 1848 - 1849 = 1
176- Zarîf Mustafa Paşa 1849 - 7.11.1850 = 1
177- (Sd.) Kıbrıslı Mehmed Paşa 7.11.1850 - 9.1851 = 0,10
178- 'Osmân Nûrî Paşa 9.1851 - 1853 = 2
179- Müşîr Süleymân Re'fet Paşa 1853 - 1855 = 2
180- Müşîr İsmâ'îl Rahmî Paşa 1855
181- Hamdî Paşa 1855 - 1857 = 2
182- İşkodralı Mustafa Paşa 1857 - 1858 = 1
183- Müşîr Hacı Kâmil Paşa (2) 1858 - 1859 = 1
184- Mehmed Reşîd Paşa 1859 - 1860 = 1
185- İsmâ'îl Paşa 1860 - 1861a = 1
186- Ramazânoğlu Meh. 'Ismet Paşa 1861a - 16.3.1863 = 2
187- Süreyyâ Paşa 16.3.1863 - 10.1864 = 1,7
188- Tepedelenli-zâde İsmâ'îl Paşa 10.1864 - 8.1.1866 = 1,3
189- Ahmed Cevdet Paşa 8.1.1866 - 2.1868 = 2,1
190- Mehmed Nâşid Paşa 2.1868 - 1869 = 1
191- Müşîr Dervîş Paşa 1869 - 1871 = 2
192- Süreyyâ Paşa (2) 1871 - 6.1872 = 1
193- Germiyânoğlu Hacı 'Alî Paşa 6.1872 - 3.1873 = 0,9
194- Sâmih Paşa 3.1873 - 1873
195- Kürd Ahmed Paşa 1873 - 26.5.1874 = 1
196- (Sd.) Şirvânî-zâde Mehmed Rüşdî Paşa 26.5.1874 - 2.7.1874 = 0,1,7
197- Mehmed Reşîd Paşa (2) 2.7.1874 - 1875 = 1
198- Sâmih Paşa (2) 1875
199- Es'ad Muhlis Paşa 1875 - 1876 = 1

200- Emîn Paşa 1876 - 7.2.1877 = 1 Meḥ. Ḫûrşîd Paşa: 24.1 - 5.2.1877 = 12 gün, görev başına gitmedi.

201- (Sd.) Kıbrıslı Meḥmed Kâmil Paşa 7.2.1877 - 11.11.1879 = 2,9,2

202- 'Abdullâh Gaalib Paşa 11.11.1879 - 1880 = 1

203- Sa'îd Paşa 1880

204- Ḥüseyn Cemîl Paşa 1880 - 1887 = 7

205- Ḥacı 'Oṣmân Nûrî Paşa 1887 - 1888 = 1

206- Ḥasan Ḥakkı Paşa 1888 - 1890 = 2

207- 'Abdülḥak Naṣûḥî Bey 1890

208- Â'rif Paşa 1890 - 1893 = 3

209- 'Oṣmân Nûrî Paşa (2) 1893 - 1894 = 1

210- Ḥasan Ḥakkı Paşa (2) 1894 - 1895 = 1

211- Muṣṭafa Zihnî Paşa 9.11.1895 - 19.1.1896 = 0,2,10

212- Ḥasan Fehmî Paşa 1896

213- Meḥmed Re'fet Paşa 1896 - 1900 = 4

214- Meḥmed Enîs Paşa 1900 - 1902 = 2

215- Mecîd Bey 1902 - 1904 = 2

216- 'Oṣmân Kâẓım Bey 1904 - 1906 = 2

217- Meḥmed Nâẓım Paşa 1906 - 1.9.1908 = 2

218- Aḥmed Reşîd (Rey) Bey 1.9.1908 - 9.1909 = 1,0

219- Ḥüseyn Kâẓım Bey 9.1909 - 1911 = 2

220- Maẓhar Bey 1911 - 1.1912 = 1

221- 'Alî Münîf (Yeğena) Bey 1.1912 - 4.1912 = 0,3

222- Vefîq Bey 4.1913 - 4.10.1915 = 3,6

223- Muṣṭafa 'Abdülḫâliq (Renda) Bey 4.10.1915 - 18.5.1917 = 1,7,15

224- Meḥmed Tevfîq Bey 18.5.1917 - 20.8.1918 = 1,3,3

225- Muṣṭafa Â'ṭıf (Bayındır) Bey 20.8.1918 - 15.10.1918 = 0,1,26

226- 'Abdülḫâliq (Renda) Bey (2) 15.10.1918 - 12.11.1918 = 0,0,28

27.10.1918'de Ḥaleb, İngilizler'ce işğâl edildi. Son vâlîlerden M.A. Renda, M.Â. Bayındır, A.R. Rey, Tevfîq Bey, Mülkiye me'zûnudurlar. Beyrût 6.10.1918'de Fransız filosunca ve 2 gün sonra İngiliz ordusunca işğâl edildi. Son Beyrût vâlîleri arasında: Ḥüs. Nâẓım Paşa 3.1897 - 25.7.1897 = 0,4; Meḥ. Nûreddîn Bey (ûlâ, yazar Vâlâ Nûreddîn'in babası) (Mülkiye) 1.6.1910 - 30.9.1911 = 1,3,29; 'Alî Münîf (Yeğena) Bey (Mülkiye) 4.1912 - 12.1913 = 1,8; Müftî-zâde İsm. Ḥakkı Bey (Mülkiye, bâlâ) 9.1917 - 8.1918 = 0,11. Bu İsm. Ḥakkı Bey (4.1916 - 9.1917 = 1,5) ve 'Alî Münîf Bey (4.1915 - 4.1916 = 1,0) Cebel-i Lübnân mutasarrıflığı da yaptılar.- Beyrût Vilâyeti Suriye'den ayrılarak 1888'de kuruldu ve 1918'e kd. 30 yıl devâm etti.

İlk Beyrût vâlîsi olarak 14.8.1872'de vezâret'le (Sd.)Abdurrahmân Nûreddîn Paşa atandı, ancak görev yeri, İstanbul'dan hareket etmeden önce, Prizrin=Kosova olarak değiştirildi.

7- Şâm Beylerbeyileri (Sûriye Vâlîleri)

1- Cânverdi Gazâlî Paşa 27.10.1516 - 1520 = 4
2- (Sd.) Ayas Mehmed Paşa 1520 - 1521 = 1
3- Dâmâd Ferhâd Paşa 1521 - 1524 = 3
4- Hurrem Paşa 1524 - 1525 = 1
5- (Sd.) Hâdim Süleymân Paşa 1525 - 1526 = 1
6- (Sd.) Dâmâd Lutfî Paşa 1526 - 1530 = 4
7- Çandarlı-zâde Î'sâ Paşa 1530 - 1532 = 2
8- Mustafa Paşa 1532 - 1533 = 1
9- Lutfî Paşa (2) 1533 - 1534 = 1
10- Î'sâ Paşa (2) 1534 - 1535 = 1
11- Mehmed Paşa 1535 - 1536 = 1
12- Süleymân Paşa 1536 - 1537 = 1
13- Ahmed Paşa 1537 - 1539 = 2
14- Husrev Paşa 1539 - 1540 = 1
15- Î'sâ Paşa (3) 1540 - 1543 = 3
16- Ramazânoğlu Pîrî Mehmed Paşa 1543 - 1544 = 1
17- Sinân Paşa 1544 - 1550 = 6
18- Pîrî Paşa (2) 1550 - 1551 = 1
19- Mehmed Paşa 1551 - 1556 = 5
20- İsfendiyâroğlu Sultân-zâde Şemsî Ahmed Paşa 1556 - 1561 = 5
21- Hızır Paşa 1561 - 1562 = 1
22- 'Alî Paşa 1562 - 1563 = 1
23- Husrev Paşa 1563 - 1564 = 1
24- (Sd.) Lala Kara Mustafa Paşa 1564 - 1568 = 4
25- Murâd Paşa 1568 - 1569 = 1
26- 'Alî Paşa (2) 1569 - 1570 = 1
27- Hacı Ahmed Paşa 1570 - 1571 = 1
28- Dervîş Paşa 1571 - 1575 = 4
29- Lala Câ'fer Paşa 1575 - 1577 = 2
30- Hasan Paşa 1577 - 1581 = 4
31- Behrâm Paşa 1581
32- Hüseyn Paşa 1581 - 1582 = 1
33- Hasan Paşa (2) 1582 - 1583 = 1
34- Süleymân Paşa 1583
35- Üveys Paşa 1583 - 1584 = 1
36- Mehmed Paşa 1584
37- Üveys Paşa (2) 1584 - 1585 = 1
38- 'Alî Paşa 1585 - 1586 = 1
39- Çamurcu Mehmed Paşa 1586
40- 'Alî Paşa (2) 1586
41- Sinân Paşa 1586 - 1588 = 2
42- Hasan Paşa (3) 1588 - 1589 = 1
43- Mustafa Paşa 1589 - 1590 = 1

44- Mehmed Paşa 1590 - 1592 = 2
45- Halîl Paşa 1592 - 1593 = 1
46- Satırcı Mehmed Paşa 1593
47- Bostâncı 'Alî Paşa 1593
48- Murâd Paşa 1593 - 1595 = 2
49- Ayas Paşa-zâde Mehmed Paşa 1595 - 20.8.1595 (makaamında öldü)
50- Husrev Paşa 20.8.1595 = 1595
51- Murâd Paşa (2) 1595 - 1596 = 1
52- Husrev Paşa (2) 1596 - 1597 = 1
53- Mustafa Paşa 1597 - 1598 = 1
54- (Sd.) Cağaloğlu Yûsuf Sinân Paşa 1598
55- Ahmed Paşa 1598 - 1599 = 1
56- Gelibolulu Mustafa 'Âli Paşa 1599
57- Husrev Paşa (3) 1599 - 1600 = 1
58- Şerîf Mehmed Paşa 1600 - 1601 = 1
59- Cağaloğlu Mahmûd Paşa (54 oğlu) 1601
60- 'Osmân Paşa 1601 - 1603 = 2
61- Bostâncı Ferhâd Paşa 1603
62- Mustafa Paşa 1603
63- Cağaloğlu Mahmûd Paşa (2) 1603 - 1604 = 1
64- 'Osmân Paşa (2) 1604 - 1605 = 1
65- Hâdim Mehmed Paşa 1605 - 1607 = 2
66- Cağaloğlu Mahmûd Paşa (3) 1607
67- Hâdim Mehmed Paşa (2) 1607 - 1608 = 1
68- Sinân Paşa 1608 - 4.1609 = 1
69- (Sd.) Dâmâd Şehîd Hâfız Ahmed Paşa 4.1609 - 1.1615 = 5,9
70- (Sd.) Silâhdâr Çerkes Mehmed Paşa 1.1615 - 1618 = 3
71- Mehmed Paşa 1618
72- Ahmed Paşa 1618 - 1619 = 1
73- Mustafa Paşa 1619 - 1620 = 1
74- Süleymân Paşa 1620 - 1622 = 2
75- Murtazâ Paşa 1622 - 1623 = 1
76- Bâbür Mehmed Paşa 1623 - 1624 = 1
77- Mustafa Paşa (2) 1624 - 1625 = 1
78- Niğdeli Mustafa Paşa 1625 - 1626 = 1
79- (Sd.) Gürcî Mehmed Paşa 1626 - 1627 = 1
80- (Sd.) Tayyâr Mehmed Paşa 1627 - 1628 = 1
81- Küçük Ahmed Paşa 1628 - 1631 = 3
82- Ağa Mustafa Paşa 1631 - 1632 = 1
83- Süleymân Paşa 1632 - 1633 = 1
84- Yûsuf Paşa 1633
85- Küçük Ahmed Paşa (2) 1633 - 1634 = 1
86- Mustafa Paşa 1634 - 1635 = 1
87- Küçük Ahmed Paşa (3) 1635 - 1636 = 1

88- (Sd.) Dervîş Mehmed Paşa 1636 - 1638 = 2
89- Ağa Mustafa Paşa (2) 1638 - 17.1.1639 = 1
90- Çiftelerli 'Osmân Paşa 17.1.1639 - 1640 = 1
91- Mehmed Paşa 1640 - 1641 = 1
92- Ahmed Paşa 1641 - 19.4.1642 = 1
93- (Sd.) Dâmâd Melek Ahmed Paşa 19.4.1642 - 1643 = 1
94- Mehmed Paşa 1643
95- Silâhdâr Yûsuf Paşa 1643 - 1644 = 1
96- (Sd.) Gürcî Mehmed Paşa 1644 - 1645 = 1
97- İbrâhîm Paşa 1645
98- Gürcî Mehmed Paşa (2) 1645 - 1646 = 1
99- Mehmed Paşa 1646 - 1647 = 1
100- (Sd.) Köprülü Mehmed Paşa 1647 - 1648 = 1
101- Mehmed Paşa 1648 - 1649 = 1
102- Silâhdâr Murtazâ Paşa 1649
103- Sıvaslı Mustafa Paşa 1649 - 1651 = 2
104- Ak Mehmed Paşa 1651 - 1652 = 1
105- Defterdâr Mehmed Paşa 1652 - 19.8.1655 = 3
106- (Sd.) Kara Murâd Paşa 19.8.1655 - 1655 (Şâm'a gelirken Hamâ'da öldü)
107- (Sd.) Boynueğri Mehmed Paşa 1655 - 26.2.1656 = 1
108- Murtazâ Paşa (2) 26.2.1656 - 1657 = 1
109- Tayyâr-zâde Ahmed Paşa (80 oğlu) 1657 - 17.2.1659 = 2
110- Kadrî Paşa 17.2.1659 - 1660 = 1
111- Gürcî Mustafa Paşa 1660 - 1661 = 1
112- (Sd.) Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa (100 oğlu) 1661
113- Süleymân Paşa 1661 - 1663 = 2
114- Filibeli Mustafa Paşa 1663 - 1665 = 2
115- Sâlih Paşa 1665 - 1666 = 1
116- Kaplan Mustafa Paşa (100 dâmâdı) 1666
117- Firârî Mustafa Paşa 1666
118- Çavuş-zâde Mehmed Paşa 1666 - 1668 = 2
119- İbrâhîm Paşa 1668 - 1671 = 3
120- Hüseyn Paşa 1671 - 1672 = 1
121- Kara Mehmed Paşa 1672 - 1673 = 1
122- İbrâhîm Paşa 1673 - 1674 = 1
123- Kör Hüseyn Paşa 1674 - 5.2.1677 = 3
124- 'Osmân Paşa 5.2.1677 - 1679 = 2
125- Abaza Hüseyn Paşa 1679 - 4.9.1683 = 4
126- 'Osmân Paşa (2) 4.9.1683 - 1685 = 2
127- İbrâhîm Paşa 1685 - 7.1685
128- Çukadâr Şâhîn Mehmed Paşa 7.1685 - 1686 = 1
129- Kaplan Paşa 1686 - 1687 = 1
130- Sâlih Paşa 1687 - 11.1688 = 1

131- Salt Aḥmed Paşa 11.1688 - 1689 = 1
132- Ḥamza Paşa 1689 - 1690 = 1
133- Aḥmed Paşa 1690 - 8.4.1690
134- Küçük Sipâhî Muṣṭafa Paşa 8.4.1690 - 2.1691 = 0,10
135- Murtaẓâ Paşa 2.1691 - 3.10.1691 = 0,8
136- Salt Aḥmed Paşa (2) 3.10.1691 - 1692 = 1
137- Murtaẓâ Paşa (2) 1692
138- Gürcî Meḥmed Paşa 1692 - 5.1693 = 1
139- İsmâ'îl Paşa 5.1693 - 12.1693 = 0,7
140- Şâhîn Meḥmed Paşa (2) 12.1693 - 4.1694 = 0,4
141- İsmâ'îl Paşa (2) 4.1694 - 1695 = 1
142- Silâḥdâr 'Oṣmân Paşa 1695 - 1697 = 2
143- (Sd.) Bıyıklı Muṣṭafa Paşa 1697 - 1698 = 1
144- Aḥmed Paşa 1698 - 21.12.1698
145- Dâmâd Mıṣırlı Meḥmed Paşa 21.12.1698 - 1699 = 1
146- Ḥacıkıran Paşa 1699 - 1700 = 1
147- Silâḥdâr Ḥasan Paşa 1700 - 1701 = 1
148- Arslan Paşa 1701 - 1702 = 1
149- Kürd Bayrâm Paşa 1702 - 1703 = 1
150- Arslan Paşa (2) 1703 - 1704 = 1
151- Ḥüseyn Paşa 1704 - 1705 = 1
152- Bayrâm Paşa (2) 1705 - 1706 = 1
153- Baltacı Süleymân Paşa 1706 - 1707 = 1
154- Ḥalebli Ḥüseyn Paşa 1707 - 18.8.1708 = 1
155- Ağa-zâde Aydınlı 'Oṣmân Naṣûḥ Paşa 18.8.1708 - 1714 = 6
156- Çerkes Meḥmed Paşa 1714 - 1715 = 1
157- Topal Yûsuf Paşa 1715 - 1716 = 1
158- Kapdân İbrâhîm Paşa 1716 - 1717 = 1
159- Köprülü-zâde 'Abdullâh Paşa 1717 - 1718 = 1
160- Receb Paşa 1718 - 21.2.1719 = 1
161- Ebû-Tavk Çerkes Küçük 'Oṣmân Paşa 21.2.1719 - 11.2.1720 = 0,11,18
162- Merzifonlu-zâde Dâmâd 'Alî Paşa 11.2.1720 - 1723 = 3
163- Küçük 'Oṣmân Paşa (2) 1723 - 11.1724 = 1
164- 'Aẓm-zâde İsmâ'îl Paşa (b. İbr. Pş.) 11.1724 - 11.1730 = 6,0
165- Muḥṣin-zâde (Sd.) 'Abdullâh Paşa 11.1730 - 12.1730 = 0,1
166- Aydınlı 'Abdullâh Paşa 12.1730 - 1733 = 3
167- 'Aẓm-zâde Süleymân Paşa (164'ün kardeşi) 1733 - 1738 = 5
168- Bostâncı Ḥüseyn Paşa 1738 - 1739 = 1
169- Muḥaṣṣıl 'Oṣmân Paşa 1739 - 9.1740 = 1
170- Koca 'Abdî Paşa-zâde Dâmâd Güleç 'Alî Paşa 9.1740 - 1742 = 2
171- 'Aẓm-zâde Süleymân Paşa (2) 1742 - 5.1743 = 1 (=6)

172- 'Azm-zâde Es'ad Paşa (164'ün oğlu) 5.1743 - 1.1757 = 13,8
173- (Sd.) Dâmâd Koca Mehmed Râgıb Paşa 1.1757 = 9 gün
174- Mekkî-zâde Hüseyn Paşa (164'ün dâmâdı) 1.1757 - 1.1758 = 1,0
175- Çeteci 'Abdullâh Paşa 1.1758 - 11.1760 = 2,10
176- Çalık Mehmed Paşa 11.1760
177- Sâdık 'Osmân Paşa (172'nin dâmâdı) 11.1760 - 9.1771 = 10,10
178- 'Azm-zâde Mehmed Paşa (172'nin dâmâdı ve ayni âileden) 9.1771 - 1772 = 1
179- Bostâncı Hâfız Mustafa Paşa 1772 - 9.1773 = 1
180- 'Azm-zâde Mehmed Paşa (2) 9.1773 - 14.4.1783 = 9,7 (=10,7)
181- Mehmed Paşa (177'nin oğlu) 14.4.1783 - 5.1783 = 0,1
182- Dervîş Paşa (177'nin oğlu) 5.1783 - 2.1785 = 1,9
183- Cezzâr Ahmed Paşa 2.1785 - 7.11.1786 = 1,9
184- Battal Hüseyn Paşa 7.11.1786 - 1787 = 1
185- İbrâhîm Paşa 1787 - 10.1790 = 3
186- Cezzâr Paşa (2) 10.1790 - 12.1795 = 5,2
187- 'Azm-zâde 'Abdullâh Paşa (178'in oğlu) 12.1795 - 1798 = 3
188- Halîl İbrâhîm Paşa 1798 - 1799 = 1
189- Cezzâr Paşa (3) 1799 - 1800 = 1
190- 'Azm-zâde Nasûh Paşa 1800 - 1801 = 1
191- 'Azm-zâde 'Abdullâh Paşa (2) 1801 - 9.1802 = 1
192- Cezzâr Paşa (4) 9.1802 - 23.4.1804 = 1,7 (=9,6)
193- Halîl İbrâhîm Paşa (2) 23.4.1804 - 1806 = 2
194- 'Azm-zâde 'Abdullâh Paşa (3) 1806 - 4.1807 = 1 (=5)
195- Genç Yûsuf Paşa 4.1807 - 1810 = 3
196- Süleymân Paşa (Cezzâr-zâde) (183 oğlu) 1810 - 1812 = 2
197- Silâhdâr Süleymân Paşa 1812 - 1816 = 4
198- Rûmelili 'Alî Paşa 1816
199- Hâfız 'Alî Paşa 1816 - 1817 = 1
200- Cezzâr-zâde Süleymân Paşa (2) 1817 - 1819 = 2 (=4)
201- Mustafa Paşa 1819 - 1820 = 1
202- Mâ'denli Sâlih Paşa 1820 - 1.1821 = 1
203- Seyyid Ahmed Paşa 1.1821 - 16.1.1821
204- (Sd.) Dervîş Paşa 16.1.1821 - 1823 = 2
205- (Sd.) Sâlih Paşa 1823 - 23.4.1824 = 1
206- Belenli Mustafa Paşa 23.4.1824 - 1826 = 2
207- Veliyyeddîn Paşa 1826 - 1828 = 2
208- Sâlih Paşa (2) 1828 - 1829 =1 (=2)
209- Rif'at Paşa 1829 - 1830 = 1
210- Selîm Paşa 1830 - 1831 = 1
211- Hacı 'Alî Paşa 1831
212- Kavalalı İbrâhîm Paşa 1831 - 1840 = 9
213- Hacı 'Alî Paşa (2) 1840 - 1841 = 1
214- Necîb Paşa 1841 - 1842 = 1
215- Ahmed Paşa 1842
216- Bağdâdlı 'Alî Rıza Paşa 1842 - 11.1845 = 3

217- Germiyânoğlu 'Alî Paşa 11.1845 - 3.1846 = 0,4
218- Hâlid Paşa 3.1846
219- 'Alî Paşa 4.1846
220- Mûsâ Safvetî Paşa 10.4.1846 - 14.3.1848 = 1,11,4
221- Halîl Kâmil Paşa 1848 - 1849 = 1
222- 'Osmân Paşa 1849 - 1850 = 1
223- Dâmâd Mehmed Sa'îd Paşa 1850 - 1851 = 1
224- Kürd Ahmed 'İzzet Paşa 1851 - 1852 = 1
225- İshâq Paşa 1852
226- Aşkar 'Alî Paşa 1852 - 1854 = 2
227- Mehmed Â'rif Paşa 1854 - 1855 = 1
228- Sâlih Vâmık Paşa 1855 - 14.12.1855
229- (Sd.) Mahmûd Nedîm Paşa 14.12.1855 - 9.1857 = 1,9
230- Mustafa Paşa 9.1857 - 10.1857 = 0,1
231- Ahmed 'İzzet Paşa 10.1857 - 12.1857 = 0,2
232- Germiyânoğlu 'Alî Paşa (2) 12.1857 - 1.1859 = 1,1
233- Halîl Kâmil Paşa (2) 1.1859 - 1859
234- Ahmed 'İzzet Paşa (2) 1859 - 1860 = 1
235- Mu'ammer Paşa 1860
236- (Sd.) Kıbrıslı Mehmed Paşa 1860 - 1861 = 1
237- Mehmed Paşa 1861 - 3.4.1863 = 2
238- (Sd.) Şîrvânî-zâde Mehmed Rüşdî Paşa 3.4.1863 - 10.10.1865 = 2,6,7
239- Es'ad Muhlis Paşa 10.10.1865 - 1866 = 1
240- Mehmed Râşid Paşa 1866 - 1871 = 5
241- Sâmî Paşa-zâde Subhî Paşa 14.9.1871 - 1872 = 1
241-A- Necîb Paşa
242- Mehmed Hâlet Paşa 12.1872 - 14.9.1874 = 1, 9
242- Mehmed Hâlet Paşa 1872 - 14.9.1874 = 2
243- (Sd.) Es'ad Paşa 14.9.1874 - 28.1.1875 = 0,4,14
244- (Sd.) Ahmed Hamdî Paşa (1) 28.1.1875 - 8.5.1876 = 1,3,11
245- Râşid Nâşid Paşa 8.5.1876 - 4.1.1877 = 0,8,5
246- Zıyâ Paşa (ünlü şâir) 4.1.1877 - 15.6.1877 = 0,5,12
247- 'Ömer Fevzî Paşa 15.6.1877 - 4.2.1878 = 0,7,19
248- Ahmed Cevdet Paşa 4.2.1878 - 10.12.1878 = 0,10,7
249- (Sd.) Midhat Paşa 10.12.1878 - 4.8.1879 = 0,7,25
250- Hamdî Paşa (2) 4.8.1879 - 28.8.1885 = 6,0,25 (=7,4,6) (makaamında öldü)
...
251- Meh. Nazîf Paşa 17.3.1888 - 16.12.1889 = 1,9,0 (makaamında öldü)
...
252- Hüseyn Nâzım Paşa 25.5.1897 - 6.3.1906 = 12,9,12

Şâm 1 Ekim 1918'de İngilizler'ce işğâl edildi. Meşrûtıyet vâlîleri arasında: Tahsîn Bey (Uzer) (Mülkiyeli) 1915 1917 + 23.9.1918 (Şâm'ın düşmesi üzerine Hums'dan geri döndü, görevine başlıyamadı); Mehmed Re'fet Bey (Mülkiyeli) 19.7.1918 - 23.9.1918; Meh. 'Alâeddîn Bey (Mülkiyeli) 4.1916-.

8- Yemen Beyberbeyi ve Vâlîleri

1- Hüseyn Bey 1511 - 28.2.1517 = 6 (son Memlûk vâlîsi, Osmanlı'dır)
2- Barsbay Bey 28.2.1517 - 7.1517 = 0,5

3- İskender Bey 7.1517 - 1521 = 4
4- Kemâl Bey 1521 - 1524 = 3
5- Karamânlı İskender Bey 1524 - 5.1524
6- Hüseyn Bey 5.1524 - 1526 = 2
7- Mustafa Bey 1526 - 7.1527 = 1
8- Hayreddîn Hamza Bey 7.1527 - 1529 = 2
9- Behrâm Bey-zâde Mustafa Bey (Selmân Reîs'in yeğeni) 1529 - 1530 = 1
10- Seydî-'Alî Reîs 1530 - 1531 = 1
11- Karamânlı İskender Bey (2) 1531 - 1536 = 5
12- Behrâm Bey 1536 - 28.2.1539 = 3
13- Akkoyunlu Bıyıklı Mehmed Paşa-zâde Mustafa Bey 28.2.1539 - 1541 = 2
14- Neşşâr Mustafa Paşa 1541 - 1545 = 4
15- Üveys (Veys) Paşa (19'un kardeşi) 1545 - 6.1547 = 2
16- Ferhâd Paşa 6.1547 - 27.6.1549 = 2,0
17- Özdemir Paşa 27.6.1549 - 4.1.1556 = 6,6,7 (1538'den beri Yemen'de s.b.)
18- Neşşâr Mustafa Paşa (2) 4.1.1556 - 1560 = 4 (=8)
19- Karaşâhîn Mustafa Paşa1560 - 11.1560
20- Mahmûd Paşa 11.1560 - 2.1565 = 4,3
21- Rıdvân Paşa (19'un oğlu) 2.1565 - 1.1567 = 1,11
22- Kör Murâd Paşa 1.1567 - 8.1567 = 0,7
23- Hasan Paşa 8.1567 - 16.12.1567 = 0,4
24- (Sd.) Özdemiroğlu 'Osmân Paşa (17 oğlu) 16.12.1567 - 2.1569 = 1,2
25- Hasan Paşa (2) 2.1569 - 4.1569 = 0,2
26- Behrâm Paşa (19 oğlu, 21 kardeşi) 4.1569 - 9.1576 = 7,5
27- (Sd.) Kuyucu Murâd Paşa 9.1576 - 6.1580 = 3,9
28- Hüseynoğlu Yemenli Hasan Paşa 6.1580 - 1.1.1604 = 23;7 (vezîr pâyesiyle, ölm. İst. 6.11.1607)
28a- (Sd.) Güzelce Çelebî 'Alî Paşa: 1602'de Yemen beyl. tâyîn edildi, kabûl etmedi, Tûnus beyl. oldu.
29- Sinân Paşa 1.1.1604 - 13.8.1607 = 3,7,13
30- Câ'fer Paşa 13.8.1607 - 4.1613 = 5,8
31- İbrâhîm Paşa 4.1613 - 13.8.1613 = 0,4
32- Câ'fer Paşa (2) 13.8.1613 - 2.1617 = 3,6 (=9,2)
33- Mehmed Paşa 2.1617 - 5.1622 = 5,3
34- Fazlullâh Paşa 5.1622 - 1624 = 2
35- Haydar Paşa 1624 - 11.9.1629 = 5
36- Aydın Paşa 11.9.1629 - 1630 = 1
37- Kansu Paşa 1630 - 5.10.1635 = 5

15.10.1635 - 9.9.1871 = 235,10,25: Yemen'in Osmanlı'ya tâbî Zeydî İmâmları tarafından idâresi. Yemen v. ol. 1871'den önce atananlar, ülkenin bir kısmına hâkimdiler (Ah. Pş. 1864). 9.9.1871 - 1.1919 = 47 yıl, 4 ay: Yemen'in Osmanlı vâlîlerince idâresi. 1871'de Yemen'de VII. Orduy-ı Hümâyûn kurulması (V. Ordu merkezi Şâm, VI. Ordu merkezi Bağdâd idi). 1871'de ilk vâlî ve ilâveten ordu kumandanı: (Sd. Gaazî). Katırcıoğlu müşîr Ah. Muhtâr Paşa. Son Yemen vâlîsi: Mahmûd Nedîm Bey.

A.Muhtâr Paşa'dan sonra Yemen vâlîsi ve 7. Ordu kumandanı olarak Müşîr Redîf Paşa, 5.1873'te Müşîr Ahmed Eyyûb Paşa atandı. Sonrakilerden Sd.Hüseyin Hilmî Paşa 21.4.1898-2.12.1902, vekâleten Müşîr Abdullâh Paşa'dan sonra Mehmed

Tevfîk Bey 4.7.1904-30.7.1905, yerine vekâleten Müşîr Ahmed Fevzî Paşa anılabilir.

9- Habeş Beylerbeyileri

1- Özdemir Paşa "Habeşistân Fâtihi" 5.7.1555 - 1560 = 5
2- (Sd.) Özdemiroğlu 'Osmân Paşa (1'in oğlu) "Kafkasya Fâtihi" 1560-16.1.1568=8
3- Hüseyn Paşa 16.1.1568 - 3.12.1570 = 2,10,18
4- İskender Paşa-zâde Ahmed Paşa 3.12.1570 - 3.3.1573 = 2,3,1
5- Karaşâhînoğlu Rıdvân Paşa 3.3.1573 - 7.1574 = 1,4
6- Mustafa Paşa 7.1574 - 1576 = 2
7- Mehmed Bey 1576 - 29.5.1577 = 1 (eyâletin en kıdemli s.b. ol. vekâleten)
8- Ramazânoğlu Kubâd Paşa-zâde Süleymân Paşa 29.5.1577 - 25.6.1577 = 0,0,27
9- Ramazânoğlu Ahmed Paşa (8'in kardeşi) 25.6.1577 - 30.3.1579 = 1,9,5 (Addikarro meydan muhârebesinde şehîd)
10- Uzun Süleymân Paşa (2) 30.3.1579 - 14.12.1579 = 0,8,15
11- Hızır Paşa 14.12.1579 - 21.12.1582 = 3,0,8
12- Mustafa Paşa (2) 21.12.1582 - 12.1589 = 7,0 (=9,0)
13- Hudâverdi Paşa 12.1589 - 24.3.1594 = 4,3
14- Tat 'Alî Paşa 24.3.1594 - 3.7.1601 = 7,3,10
15- İbrâhîm Paşa 3.7.1601 - 10.1604 = 3,3
16- Yemen beyl. Hasan Paşa-zâde Mehmed Paşa 10.1604 - 1607 = 3
17- Mehmed Paşa 1607 - 4.9.1607
18- Murtazâ Paşa 4.9.1607 - 1612 = 5
19- Bâyezîd Paşa 1612
20- Hasan Paşa 1612 - 1619 = 7
21- Mahmûd Paşa 1619 - 9.3.1621 = 2
22- Acem-zâde Paşa 9.3.1621 - 9.5.1622 = 1,2,1
23- Ahmed Paşa 9.5.1622 - 1627 = 5
24- Aydın Paşa 1627 - 11.9.1629 = 2
25- Mostarlı Mustafa Paşa 11.9.1629 - 1640 = 11
26- Mehmed Paşa 1640 - 14.11.1644 = 4
27- Hasan Paşa 14.11.1644 - 14.10.1650 = 5,11,0
28- İbrâhîm Paşa 14.10.1650 - 30.6.1653 = 2,8,17
29- Boşnak Mustafa Paşa 30.6.1653 - 4.3.1660 = 6,8,4
30- Hasan Paşa (2) 4.3.1660 - 18.4.1661 = 1,1,15 (=7,0,15)
31- Boşnak Mustafa Paşa (2) 18.4.1661 - 1665a = 4 (=10,8,4)
32- Bodur Süleymân Paşa 1665a - 1671 = 6
33- 'Ömer Paşa 1671 - 1678 = 7
34- Farfara Fortacı Ahmed Paşa 1678 - 1679 = 1
35- Hasan Paşa 1679 - 20.11.1691 = 12
36- Arnavud Hasan Paşa 20.11.1691 - 1695a = 3
37- Mehmed Paşa 1695a - 23.5.1701 = 6
38- Mehmed Paşa 23.5.1701 - 1701b
39- Süleymân Paşa 1701b - 11.10.1703 = 2
40- Hacı Halîl Paşa 11.10.1703 - 2.10.1708 = 4,11,22

41- Mehmed Paşa (2) (no.38) 2.10.1708 - 25.10.1714 = 6,0,24
42- Emîrâhûr Freng 'Osmân Paşa 25.10.1714 - 11.1715 = 1,1
43- Reîsülküttâb 'Abdülkerîm Paşa 11.1715 - 1.1717 = 1,2
44- 'Acem Mahmûd Paşa 1.1717 - 26.8.1719 = 2,7
45- Ergenetli İbrâhîm Paşa 26.8.1719 - 12.1724 = 5,4
46- Ebû-Bekr Paşa 12.1724 - 1734 = 10
47- Ahmed Paşa 1734 - 1740 = 6
48- İskender Paşa 1740 - 4.1743 = 3
49- Ahmed Paşa (2) 4.1743 - 1750 = 7 (=13)
50- 'Osmân Paşa 1750 - 16.1.1751 = 1
51- Hacı Ebû-Bekr Paşa 16.1.1751 - 1752 = 1
52- Seyyid Ahmed Paşa 1752 - 1756 = 4
53- Mûsâ Paşa 1756 - 6.7.1756
54- (Sd.) Seyyid Mehmed Paşa 6.7.1756 - 30.9.1757 = 1,2,25
55- Dayı-zâde Mehmed Paşa 30.9.1757 - 11.1.1758 = 0,3,11
56- Seyyid Mehmed Paşa (2) 11.1.1758 - 4.9.1758 = 0,7,24 (=1,10,19)
57- (Sd.) Nâilî 'Abdullâh Paşa 4.9.1758 - 25.8.1759 = 0,11,21
58- Sâ'dullâh Paşa 25.8.1759 - 13.8.1760 = 0,11,19
59- (Sd.) Mustafa Paşa 13.8.1760 - 23.7.1762 = 1,11,11
60- Ahmed Paşa-zâde Kel 'Alî Paşa 23.7.1762 - 1.7.1764 = 1,11,9
61- Sâlih Paşa 1.7.1764 - 14.12.1765 = 1,5,14
62- Seyyid Ahmed Paşa 14.12.1765 - 30.5.1767 = 1,5,17
63- Hacı Ahmed Paşa 30.5.1767 - 11.11.1768 = 1,5,12
64- Mehmed Râkım Paşa 11.11.1768 - 13.7.1769 = 0,8,2
65- (Sd.) Hamza Hâmid Paşa 13.7.1769 - 10.7.1770 = 0,11,28
66- Hacı 'Ömer Paşa 10.7.1770 - 10.7.1774 = 4,0,1
67- Hacı Halîl Paşa 10.7.1774 - 4.3.1775 = 0,7,25
68- (Sd.) 'İzzet Ahmed Paşa 4.3.1775 - 1775
69- Seyyid 'Osmân Paşa 1775 - 9.2.1777 = 2
70- Nâbluslu Mustafa Paşa 9.2.1777 - 10.3.1778 = 1,0,29
71- Hacı İbrâhîm Paşa 10.3.1778 - 17.12.1781 = 3,8,8
72- Yûsuf Paşa 17.12.1781 - 6.5.1783 = 1,4,20
73- (Sd.) Silâhdâr Mehmed Paşa 6.5.1783 - 10.6.1783 = 0,1,5
74- (Mısır vâlîsi) 'Alî Paşa 10.6.1783 - 13.1.1785 = 1,7,3
75- Seyyid Hacı Mustafa Paşa 13.1.1785 - 25.4.1785 = 0,3,13
76- İbrâhîm Paşa (no.71)-zâde Mehmed Paşa 25.4.1785 - 6.3.1786 = 0,10,11
77- Hacı Ahmed Paşa 6.3.1786 - 22.4.1787 = 1,1,17
78- 'İzzet Mehmed Paşa 22.4.1787 - 7.7.1789 = 2,2,15
79- Selîm Sırrî Paşa 7.7.1789 - 17.10.1789 = 0,3,11
80- 'Azm-zâde Yûsuf Paşa 17.10.1789 - 14.5.1793 = 3,6,28

Bundan sonra Hicâz, bâzan Mısır vâlîleri, ayni zamanda Habeş vâlîsi oldular. Hicâz ve Habeş eyâletleri daha önceleri de sık sık tevhîd edilmiştir.

10- Hicâz Vâlîleri

"Bey" unvânını taşıyanlar, Habeş eyâletinin Cidde sancak beyleridir. "Paşa" unvânnı taşıyanlar merkezi Cidde, bâzan Sevâkin veyâ Musavvâ olmak üzere Habeş-Hicâz beylerbeyileri ve daha çok sâdece Hicâz (Cidde) beylerbeyileridir. Eyâlet merkezi sonra Cidde'den Mekke'ye götürüldü. XIX. asırda beylerbeyilere "Hicâz vâlîsi" dendi. 29.10.1916'da Mekke'de ve 13.1.1919'da Medîne'de Osmanlı hâkimiyeti sona erdi. Cidde ve Tâif, Mekke ile ayni günlerde Osmanlı idâresinden çıktı.

1- Selmân Reîs 1517
2- Şîrvânlı Kaasim Bey 1517 - 1519 = 2
3- Türk Hüseyn Bey 1519 - 1526 = 7
4- 'Alî Bey 1526 - 9.1556 = 30 (?)
5- Özdemir Paşa 9.1556 - 1560 = 4
6- Hoşgeldi Bey 1560 - 1565 = 5
7- (Sd.) Özdemiroğlu 'Osmân Paşa (5'in oğlu) 1565 - 1579 = 14 (?)
8- Ramazânoğlu Ahmed Paşa 1579
9- Özdemiroğlu 'Osmân Paşa (2) 1579 - 1588 = 9(?)
10- Kaasim Bey 1588 - 1594 = 6
11- Sohrâb Paşa 1594
12- Amasyalı Budak-zâde Hüseyn Paşa 1594 - 1597 = 3
13- Hudâverdi Paşa 1597 - 1600 = 3
14- Gelibolulu Mustafa Â'lî Bey 1600
15- Mahmûd Bey 1600 - 1611 = 11 (?)
16- Hüseyn Paşa 1611 - 1624 = 13 (?)
17- Mahmûd Paşa 1624 - 1626 = 2
18- (Sd.) Gürcî Mehmed Paşa 1626 - 1629 = 3
19- Aydın Paşa 1629 - 1631 = 2
20- Mustafa Bey 1631 - 1636 = 5
21- Dilâver Bey 1636 - 1642 = 6
22- Mustafa Bey 1642 - 1650 = 8
23- Kaytas Bey 1650 - 1655 = 5
24- Mehmed Bey 1655 - 12.1655
25- Boşnak Çavuş Mustafa Paşa (Sevâkin'de) 12.1655 - 1657 = 2
26- Süleymân Bey 1657 - 1665 = 8
27- 'İmâmeddîn Efendi 1665 - 1667 = 2
28- Yûsuf Bey 1667 - 1668 = 1
29- Mehmed Bey 1668 - 1669 = 1
30- Hüseyn Bey 1669 - 1671 = 2
31- Mehmed Sa'îd Paşa 1671 - 1678 = 7
32- (Sd.) Kalaylıkoz Ahmed Paşa 1678 - 1685 = 7
33- Teberdâr Süleymân Paşa 1685
34- Kethudâ İsmâ'îl Paşa 1685 - 1686 = 1

35- Süleymân Paşa (2) 1686 - 1687 = 1
36- Mehmed Bey 1687 - 1692 = 5
37- Ahmed Bey 1692 - 1693 = 1
38- Bıyıklı Mehmed Paşa 1693 - 1696 = 3
39- Mısırlı Ahmed Bey 1696 - 1701 = 5
40- Süleymân Paşa 1701 - 1707 = 6
41- Hasan Paşa 1707 - 1708 = 1
42- Mehmed Muhsin Paşa 1708 - 1710 = 2
43- Hazînedâr İsmâ'îl Ağa 1710
44- İbrâhîm Paşa 1710 - 1714 = 4
45- Kethudâ Halîl Paşa 1714
46- Hasan Paşa 1714 - 1722 = 8
47- 'Alî Paşa (vezîr) 1722
48- Dâmâd Hacı Ebû-Bekr Paşa 1722 - 1724 = 2
49- İsmâ'îl Paşa 1724 - 1725 = 1
50- Ebû-Bekr Paşa (2) 1725 - 1728 = 3
51- (Sd.) Mehmed Paşa 1728 - 1730 = 2
52- Ebû-Bekr Paşa (3) 1730 - 23.6.1740 = 10 (=15)
53- (Sd.) Hacı 'İvaz Mehmed Paşa 23.6.1740 - 1746 = 6
54- Yeğen Mustafa Paşa 1746
55- 'Osmân Paşa (vezîr) 1746 - 30.11.1750 = 4
56- (Sd.) Hacı Mehmed Paşa 30.11.1750 - 1751 = 1
57- 'Osmân Paşa (2) 1751
58- Kethudâ Mustafa Ağa 1751 - 1752 = 1
59- Kapdân-ı Deryâ Ebû-Bekr Paşa 1752
60- (Sd.) Seyyid Mehmed Paşa 1752 - 1758 = 6
61- (Sd.) Nâilî 'Abdullâh Paşa 1758 - 1759 = 1
62- 'Azm-zâde Sâ'deddîn Paşa 1759 - 1760 = 1
63- Mustafa Paşa 1760 - 1762 = 2
64- Sâlih Paşa 1762 - 1765 = 3
65- Seyyid Ahmed Paşa 1765 - 1767 = 2
66- Mehmed Râkım Paşa 1767 - 20.7.1769 = 2
67- (Sd.) Hamza Hâmid Paşa 20.7.1769 - 4.1770 = 0,9
68- Halîl Paşa 4.1770 - 1775 = 5
69- Defterdâr 'Osmân Paşa 1775 - 1777 = 2
70- Nâbluslu Ahmed Paşa 1777 - 1783 = 6
71- Yeğen 'Alî Paşa 1783 - 21.5.1784 (makaamında öldü)
72- Hacı Mustafa Paşa 21.5.1784 - 24.5.1785 = 1,0,4
73- Ağrıbozlu İbrâhîm Paşa-zâde Mehmed Paşa 24.5.1785 - 4.10.1786 = 1,4,11 (hac günü 'Arafât'da öldü)
74- Bolulu Hacı Ahmed Paşa 4.10.1786 - 1789 = 3

75- Mehmed 'İzzet Paşa 1789 - 1793 = 4
76- (Sd.) Koca Yûsuf Paşa 1793 - 1800 = 7
77- Şeyh-zâde İbrâhîm Paşa 1800 - 1801 = 1
78- Mehmed Tosun Paşa 1801 - 1802 = 1
79- Mehmed Şerîf Paşa 1802 - 1803 = 1
80- Ebû-Merak Mehmed Paşa 1803 - 1806 = 3
81- Çelebî Ahmed Paşa-zâde 'Osmân Paşa 1806 - 1812 = 6
82- Kavalalı Tosun Paşa 1812 - 1817 = 5
83- Kavalalı İbrâhîm Paşa (82'nin kardeşi) 1817 - 1840 = 23
84- Lâz 'Alî Paşa 1840 - 1841 = 1
85- Tatar 'Osmân Paşa 1841 - 1845 = 4
86- Şerîf Paşa 1845 - 1849 = 4
87- Hasîb Paşa 1849 - 1851 = 2
88- Âgâh Paşa 1851 - 1853 = 2
89- 'İzzet Paşa 1853 - 1854 = 1
90- Kâmil Paşa 1854 - 1856 = 2
91- Mahmûd Paşa 1856 - 7.1857 = 1
92- Müşîr Nâmık Paşa 7.1857 - 1859b = 2
93- Germiyânoğlu 'Alî Paşa 1859b - 1862 = 3
94- Hakkı Paşa-zâde 'İzzet Paşa 1862 - 1864 = 2
95- Vecîhî Paşa 1864 - 1867 = 3
96- Mu'ammer Paşa 1867 - 1870 = 3
97- Hûrşîd Paşa 1870 - 1871 = 1
98- Ferîq Kaasim Paşa 1871 - 1872 = 1
99- Mehmed Reşîd Paşa 1872 - 1874 = 2
100- (Sd.) Şîrvânî-zâde Mehmed Rüşdî Paşa 1874 (Tâif'de makaamında zehirletilerek öldürüldü)
101- Takıyyeddîn Paşa 1874 - 1877 = 3
102- Hâlet Paşa 1877 - 1879 = 2
103- Nâşid Paşa 1879 - 1880 = 1
104- Safvet paşa 1880 - 1881 = 1
105- Hakkı Paşa-zâde 'İzzet Paşa (2) 1881 - 1882 = 1 (=3)
106- Müşîr Hacı Topal 'Osmân Nûrî Paşa 1882 - 1886 = 4
107- Müşîr Cemîl Paşa (92'nin oğlu) 1886 - 1887 = 1
108- Müşîr Mustafa Safvet Paşa (2) 1887 -

Kur. Yb. Vehîb Bey (Pş. Kaçı) 1.1913.
Gaalîb Paşa (Pasiner) 15.4.1915
Ferîq Fahreddîn Paşa (Türkkan) 23.5.1916 - 1.1919

11- Mısır Beylerbeyi ve Vâlîleri

1- (Sd.) Yûnus Paşa 8.4.1517 - 14.9.1517 = 0,5,6 (îdâm)
2- Mehmed Hayrbey Paşa 14.9.1517 - 29.9.1522 = 5,0,15
3- Dâmâd Çoban Mustafa Paşa 29.9.1522 - 27.5.1523 = 0,7,28
4- Güzelce Kaasim Paşa 27.5.1523 - 1.7.1523 = 0,1,5
5- Hâin Ahmed Paşa 1.7.1523 - 8.1524 = 1,1
6- Güzelce Kaasim Paşa (2) 8.1524 - 14.6.1525 = 0,10 (=0,11,5)
7- (Sd.) Hâdim Süleymân Paşa 14.6.1525 - 7.1.1535 = 9,6,23
8- Sokollu-zâde Husrev Paşa 7.1.1535 - 10.12.1536 = 1,11,4
9- Süleymân Paşa (2) 10.12.1536 - 8.6.1538 = 1,5,29 (=11,0,22)
10- Dâvûd Paşa 8.6.1538 - 11.3.1549 = 10,9,3
11- (Sd.) Semiz 'Alî Paşa 11.3.1549 - 5.1.1554 = 4,9,25
12- Sultân-zâde Dukaginoğlu Mehmed Paşa 5.1.1554 - 5.3.1556 = 2,2,1
13- İskender Paşa 5.3.1556 - 7.5.1559 = 3,2,3
14- Hâdim 'Alî Paşa 7.5.1559 - 25.8.1560 = 1,3,19
15- Lala Şâhîn Paşa 25.8.1560 - 26.1.1564 = 3,5,2
16- Sofu 'Alî Paşa 26.1.1564 - 20.4.1566 = 2,2,25
17- Dâmâd Zâl Mahmûd Paşa 20.4.1566 - 26.12.1567 = 1,8,6
18- (Sd.) Koca Sinân Paşa 26.12.1567 - 13.12.1568 = 0,11,18
19- Çerkes İskender Paşa 13.12.1568 - 24.6.1571 = 2,6,12
20- Sinân Paşa (2) 24.6.1571 - 2.5.1573 = 1,10,8 (=2,9,26)
21- Bodur Hüseyn Paşa 2.5.1573 - 13.1.1575 = 1,8,12
22- (Sd.) Hâdim Mesîh Paşa 13.1.1575 - 28.6.1580 = 5,5,16
23- Hâdim Hasan Paşa 28.6.1580 - 16.5.1583 = 2,10,18
24- (Sd.) Dâmâd İbrâhîm Paşa 16.5.1583 - 7.10.1585 = 2,4,22
25- Defterdâr Sinân Paşa 7.10.1585 - 30.5.1587 = 1,7,24
26- Üveys Paşa 30.5.1587 - 30.4.1591 = 3,11,1
27- Hâdim Hâfız Ahmed Paşa 30.4.1591 - 10.5.1595 = 4,0,10
28- Kurd Mehmed Paşa 10.5.1595 - 30.3.1596 = 0,10,21
29- Seyyid Emîn Mehmed Paşa 30.3.1596 - 16.7.1598 = 2,4,17
30- Hızır Paşa 16.7.1598 - 13.7.1601 = 2,1,28
31- (Sd.) Malkoçoğlu Yavuz 'Alî Paşa 13.7.1601 - 14.9.1603 = 2,2,2
32- Hacı İbrâhîm Paşa 14.9.1603 - 24.9.1603 = 0,0,10
33- Gürcî Mehmed Paşa 24.9.1603 - 16.7.1605 = 1,9,22
34- Yemenli Hüseynoğlu Hasan Paşa 16.7.1605 - 27.5.1607 = 1,10,12
35- (Sd.) Dâmâd Öküz Mehmed Paşa 27.5.1607 - 12.7.1611 = 4,1,16
36- Sofu Mehmed Paşa 12.7.1611 - 29.4.1615 = 3,9,18
37- Nişâncı Ahmed Paşa 29.4.1615 - 8.2.1618 = 2,9,9
38- (Sd.) Lefkeli Mustafa Paşa 8.2.1618 - 31.10.1618 = 0,10,22
39 Câ'fer Paşa 31.10.1618 - 6.8.1619 = 0,9,6
40- Ispartalı Mustafa Paşa 6.8.1619 - 17.8.1620 = 1,0,12
41- (Sd.) Mere Hüseyn Paşa 17.8.1620 - 4.2.1622 = 1,5,18

42- Mehmed Bâbür Paşa 4.2.1622 - 16.7.1622 = 0,5,11
43- Silâhdâr İbrâhîm Paşa 16.7.1622 - 5.7.1623 = 0,11,20
44- (Sd.) Kara Mustafa Paşa 5.7.1623 - 12.10.1623 = 0,3,8
45- Çeşteci 'Alî Paşa 12.10.1623 - 12.2.1624 = 0,4,1
46- Kara Mustafa Paşa (2) 12.2.1624 - 16.5.1626 = 2,3,2 (=2,6,10)
47- (Sd.) Dâmâd Bayrâm Paşa 16.5.1626 - 9.9.1628 = 3,3,24
48- (Sd.) Tabanıyassı Mehmed Paşa 9.9.1628 - 15.10.1630 = 2,1,6
49- Mûsâ Paşa 15.10.1630 - 11.7.1631 = 0,8,27
50- (Sd.) Dâmâd Halîl Paşa 11.7.1631 - 13.3.1633 = 1,8,3
51- Bakırcı Kara Ahmed Paşa 13.3.1633 - 7.10.1635 = 2,7,2
52- (Sd.) Deli Hüseyn Paşa 7.10.1635 - 24.9.1638 = 2,11,8
53- (Sd.) Civânkapıcıbaşı Semin Mehmed Paşa 24.9.1638 - 29.8.1640 = 1,10,5
54- Dâmâd Nakkaaş Mustafa Paşa 29.8.1640 - 3.10.1642 = 2,1,5
55- Maksûd Paşa 3.10.1642 - 22.4.1644 = 1,6,20
56- Eyyûb Paşa 22.4.1644 - 15.4.1646 = 1,11,23
57- Haydar Ağa-zâde Mehmed Paşa 15.4.1646 - 2.12.1647 = 1,7,17
58- Mostarlı Mustafa Paşa 2.12.1647 - 20.12.1647 = 0,0,18
59- Küçükçavuş Şeref Mehmed Paşa 20.12.1647 - 6.3.1649 = 1,2,17
60- (Sd.) Tarhuncu Ahmed Paşa 6.3.1649 - 2.1650 = 0,11
61- Hâdim 'Abdurrahmân Paşa 2.1650 - 9.9.1652 = 1,7
62- Haseki Mehmed Paşa 9.9.1652 - 28.5.1656 = 3,8,19
63- Halıcı Dâmâdı Mustafa Paşa 28.5.1656 - 20.6.1657 = 1,0,23
64- Şehsüvâr-zâde Gaazî Mehmed Paşa 20.6.1657 - 6.1660 = 3,0
65- Gürcî Mustafa Paşa 6.1660 - 23.5.1661 = 0,11
66- Dâmâd Şeytân (Melek) İbrâhîm Paşa 23.5.1661 - 1.4.1664 = 2,10,9
67- Silâhdâr 'Ömer Paşa 1.4.1664 - 20.2.1667 = 2,10,19
68- Sofu İbrâhîm Paşa 20.2.1667 - 14.11.1668 = 1,8,22
69- Karakaş 'Alî Paşa 14.11.1668 - 29.12.1669 = 1,1,15
70- (Sd.) Kara İbrâhîm Paşa 29.12.1669 - 9.6.1673 = 3,5,1
71- Cânbulat-zâde Hüseyn Paşa 9.6.1673 - 27.8.1675 = 2,2,18
72- Defterdâr Ahmed Paşa 27.8.1675 - 11.5.1676 = 0,8,15
73- Şehîd 'Abdurrahmân 'Abdî Paşa 11.5.1676 - 18.6.1680 = 4,1,8
74- Boşnak 'Osmân Paşa 18.6.1680 - 5.1683 = 2,11
75- Hamza Paşa 5.1683 - 4.1687 = 3,11
76- Hasan Paşa 4.1687 - 14.11.1687 = 0,7
77- (Sd.) Dâmâd Enişte Hasan Paşa 14.11.1687 - 12.11.1688 = 0,11,28
78- Nişâncı 'Abdurrahmân 'Abdî Paşa 12.11.1688 - 15.10.1689 = 0,11,3
79- Müfettiş Kâhya Sarhoş Ahmed Paşa 15.10.1689 - 13.4.1691 = 1,5,29
80- Moralı Hazînedâr 'Alî Paşa 13.4.1691 - 7.1695 = 4,3
81- Çelebî İsmâ'îl Paşa 7.1695 - 10.1697 = 2,3
82- Boşnak Firârî Sarı Hüseyn Paşa 10.1697 - 9.10.1699 = 2,0
83- Kara Mehmed Paşa 9.10.1699 - 6.5.1704 = 4,6,18

84- Baltacı Süleymân Paşa 6.5.1704 - 7.10.1704 = 0,5,0
85- (Sd.) Râmî Mehmed Paşa 7.10.1704 - 11.9.1706 = 1,11,5
86- Dellâk 'Alî Paşa 11.9.1706 - 5.9.1707 = 0,11,24
87- Enişte Hasan Paşa (2) 5.9.1707 - 28.10.1709 = 2,1,23 (=3,1,21)
88- Moralı İbrâhîm Paşa 28.10.1709 - 3.8.1710 = 0,9,6
89- Köseç Halîl Paşa 3.8.1710 - 8.1711 = 1,0
90- Mehmed Velî Paşa 8.1711 - 8.1714 = 3,0
91- Arnavud 'Abdî Paşa 8.1714 - 9.7.1717 = 2,11
92- Dellâk Kâhya 'Alî Paşa (2) 9.7.1717 - 9.9.1720 = 3,2,1 (=4,1,25)
93- Boşnak Receb Paşa 9.9.1720 - 30.4.1721 = 0,7,21
94- (Sd.) Nişâncı Mehmed Paşa 30.4.1721 - 9.1725 = 4,5
95- Moralı 'Alî Paşa 9.1725 - 2.1726 = 0,5
96- Nişâncı Mehmed Paşa (2) 2.1726 - 10.1727 = 1,8 (=6,1)
97- Dâmâd 'Alâiyeli Silâhdâr Hacı Ebû-Bekr Paşa 10.1727 - 10.7.1729 = 1,9
98- 'Abdî Paşa (2) 10.7.1729 - 30.7.1729 = 0,0,21 (=2,11,21)
99- Köprülü-zâde 'Abdullâh Paşa 30.7.1729 - 17.5.1731 = 1,9,18
100- (Sd.) Silâhdâr Dâmâd Mehmed Paşa 17.5.1731 - 11.1733 = 2,0
101- Muhassıl 'Osmân Paşa 11.1733 - 12.1733 = 0,1
102- Köprülü-zâde 'Abdullâh Paşa (2) 12.1733 - 1734 = 1 (=2,9,18)
103- Ebû-Bekr Paşa (2) 1734 - 12.1734
104- 12.1734 - 6.1740 = 5,6 : vekâlet
105- (Sd.) Hekîmoğlu 'Alî Paşa (1) 6.1740 - 9.1741 = 1,3
106- 'Azm-zâde Süleymân Paşa 9.1741 - 5.1742 = 0,8
107- Hatîb-zâde Yahyâ Paşa (105'in dâmâdı) 5.1742 - 3.7.1743 = 1,2
108- Yedekci Sa'îd Mehmed Paşa 3.7.1743 - 22.4.1744 = 0,9,20
109- (Sd.) Dâmâd Koca Mehmed Râgıb Paşa 22.4.1744 - 11.12.1748 = 4,7,19
110- 'Alî Paşa (108'in yeğeni) 11.12.1748 - 12.9.1749 = 0,9,2
111- (Sd.) Dâmâd Hacı Şehlâ Ahmed Paşa 12.9.1749 - 4.1750 = 0,7
112- Hasan Paşa-zâde 'Abdullâh Paşa 4.1750 - 1752 = 2
113- (Sd.) Dâmâd Melek Mehmed Paşa 1752 - 1753 = 1
114- Baltacı Mustafa Paşa 1753 - 10.1753
115- (Sd.) Divitdâr Mehmed Paşa 10.1753 - 11.1753 = 0,1
116- Şârâvî Hasan Paşa 11.753 - 26.10.1756 = 2,11
117- Hekîmoğlu 'Alî Paşa (2) 26.10.1756 - 17.10.1757 = 0,11,22 (=2,2,22)
118- 'Azm-zâde Sâ'deddîn Paşa (106'nın yeğeni) 17.10.1757 - 11.1757 = 0,1
119- (Sd.) Yirmisekizçelebî-zâde Mehmed Sa'îd Paşa 11.1757 - 11.6.1758 = 0,7
120- (Sd.) Köse Bâhir Mustafa Paşa 11.6.1758 - 6.1760 = 2,0
121- Kâmil Ahmed Paşa 6.1760 - 1762 = 2
122- Ebû-Bekr Râsim Paşa 1762 - 8.1762
123- Kapdân-ı Deryâ Ahıskalı Kethudâ Mehmed Paşa 8.1762 - 1763 = 1
124- Defterdâr Hacı Ahmed Paşa 1763 - 9.1764 = 1 (görevinde öldü)

125- Kazıkcı Macar Hacı Hasan Paşa 9.1764 - 1765 = 1
126- (Sd.) Silâhdâr Mâhir Hamza Paşa 1765 - 3.1767 = 2
127- Çelebî Mehmed Paşa 3.1767 - 4.1767 = 0,1
128- Râkım Mehmed Paşa 4.1767 - 1768 = 1
129- Köprülü-zâde Ahmed Paşa (99'un oğlu) 1768 - 1769 = 1 (görevinde öldü)
130- (Sd.) Divitdâr Mehmed Paşa (2) 1769 - 3.1770 = 1 (=1,1)
131- Kelleci 'Osmân Paşa 3.1770 - 1772 = 2
132- Vekîl Osmân Paşa 1772 - 1773 = 1
133- Kara Halîl Paşa 1773 - 1774 = 1
134- Hacı İbrâhîm Paşa 1774 - 1775 = 1
135- 'İzzet Paşa 1775 - 1777 = 2
136- 'İzzet Ahmed Paşa 1777
137- Boşnak 'Osmân Paşa 1777 - 1779 = 2
138- (Sd.) Dâmâd Silâhdâr Mehmed Paşa 1779 - 10.1781 = 2
139- Yeğen Mehmed Paşa 10.1781 - 1787 = 6
140- Selîm Sırrî Paşa 1787
141- 'Abdî Paşa 1787 - 1789 = 2
142- Malatyalı-zâde İsmâ'îl Râif Paşa 1789 - 3.1791 = 2
143- (Sd.) Safranbolulu 'İzzet Mehmed Paşa 3.1791 - 5.1793 = 2,2
144- Sâlih Paşa 5.1793 - 4.1796 = 2,11
145- Lokmacı Kethudâ Hacı Ebû-Bekr Paşa 4.1796 - 1798 = 2
146- 'Azm-zâde 'Abdullâh Paşa (118'in yeğeni) 1798 - 8.1799 = 1 (Mısır'da Fransız işğâli: 22.7.1798 - 29.8.1801 = 3,1,8)
147- 'Azm-zâde Nasûh Paşa (118'in oğlu) 8.1799 - 12.1800 = 1,4
148- Ebû-Merak Mehmed Paşa 12.1800 - 9.1801 = 0,9
149- (Sd.) Koca Mehmed Husrev Paşa 9.1801 - 5.1803 = 1,8
150- Trabluslu 'Alî Paşa 5.1803 - 6.1803 = 0,1
151- (Sd.) Hûrşîd Ahmed Paşa 6.1803 - 8.7.1805 = 2,1
152- Kavalalı Mehmed 'Alî Paşa 8.7.1805 - 1.8.1849 = 44,0,24
153- Hacı 'Abbâs (I) Hilmî Paşa (152'nin torunu) 1.8.1849 - 13.7.1854 = 4,11,13
154- Mehmed Sa'îd Paşa (152'nin oğlu) 13.7.1854 - 18.12.1863 = 9,6,6
155- İsmâ'îl Paşa (152'nin torunu) 18.12.1863 - 25.7.1879 = 15,7,8
156- Mehmed Tevfîq Paşa (155'in oğlu) 25.7.1879 - 7.1.1892 = 12,5,13
157- Hacı 'Abbâs (II) Hilmî Paşa (156'nın oğlu) 7.1.1892 - 19.12.1914 = 22,11,13

1845'den îtibâren 1914'e kadar Mısır vâlîlerine, "sadâret-i 'uzmâ" pâyesi verildi. 1805'de ""beylerbeyi" yerine kesin şekilde "vâlî" denmiye başlandı. 2.6.1866'da vâlî sıfatı muhâfaza edilmek şartıyle "hıdîv" unvânı verildi ve 1914'e kadar devâm etti. 19.12.1914'de Mısır'da Osmanlı hâkimiyeti son buldu. Osmanlı hükûmeti, 11.1918'e kadar 'Abbâs Hilmî Paşa'yı hıdîv tanımakta devâm etti (kezâ Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan vs.). Türkiye, hıdîvlikten düştüğünü resmen ancak Lozan Muâhedesi ile kabûl etti.

Mısır'da en uzun vâlîlik yapanlar: 1) Kavalalı Mehmed 'Alî Paşa (1805 - 1849): 44,0,24; 2) Hıdîv 'Abbâs Hilmî Paşa (1892 - 1914): 22,11,13; 3) Hıdîv İsmâ'îl Paşa (1863 - 1879) 15,7,8; 4) Hıdîv Tevfîq Paşa (1879 - 1892) 12,3,13; 5) (Sd.) Süleymân Paşa (1525 - 1535 + 1536 - 1538) 11,0,22; 6) Dâvûd Paşa (1538 - 1549) 10,9,3; 7) Kavalalı Sa'îd Paşa (1854 - 1863) 9,6,6; 8) (Sd.) Nişâncı Mehmed Paşa (1721 - 1725 + 1726 - 1727) 6,1; 9) Yeğen Mehmed Paşa (1781 - 1787) 6; 10) (Sd.) Mesîh Paşa (1575 - 1580) 5,5,16; 11) Hayrbey Paşa (1517 - 1522) 5,0,15; 12) Kavalalı 'Abbâs Paşa (1849 1854) 4,11,13; 13) (Sd.) Semiz 'Alî Paşa (1549 - 1554) 4,9,25; 14) Kara Mehmed Paşa (1699 - 1704) 4,6,18; 15) (Sd.) Koca Râgıb Paşa (1744 - 1748) 4,7,19; 16) Moralı 'Alî Paşa (1691 - 1695) 4,3; 17) Kahyâ 'Alî Paşa (1706 - 1707 + 1717 - 1720) 4,1,25; 18) (Sd.) Dâmâd Öküz Mehmed Paşa (1607 - 1611) 4,1,16; 19) Şehîd 'Abdurrahmân 'Abdî Paşa (1676 - 1680) 4,1,8; 20) Hâfız Ahmed Paşa (1591 1595) 4,0,10; 21) Hamza Paşa (1683 - 1687) 3,11.

12- Tarâbulusgarb Beylerbeyi ve Vâlîleri

1- Murâd Paşa 15.8.1551 - 1556 = 5 (makaamında öldü)
2- Turgut Paşa 1556 - 17.6.1565 = 9 (Trablusgarb Fâtihi, makaamında iken Malta'da şehîd oldu)
3- Uluç-'Alî Paşa 17.6.1565 - 27.6.1568 = 2,0,10
4- Yahyâ Paşa 27.6.1568 - 28.3.1571 = 2,8,29
5- Câ'fer Paşa 28.3.1571 - 1572 = 1
6- Mustafa Paşa 1572 - 1574 = 2 (makaamında öldü)
7- Haydar Paşa 1574 - 5.7.1577 = 3 (Tûnus eyâleti ile)
8- Hasan Paşa 5.7.1577 - 1578 = 1
9- Haydar Paşa (2) 1578 - 1584 = 6 (=9)
10- Üveys Paşa-zâde Sakızlı Mehmed Paşa 1584 - 1585 = 1
11- Ramazân Paşa (Vâdi's-Seyl gaalibi) 1585 - 1589 = 4
12- Sakızlı Mehmed Paşa (2) 1589
13- İstanköylü Ahmed Paşa 1589 - 11.1590 = 1 (makaamında öldü, Cezâyir beyl. de oldu, Sd. Güzelce 'Alî Pş.'nın babası)
14- Sakızlı Mehmed Paşa (3) 11.1590 - 1595 = 5 (=6) (Cezâyir beyl. de oldu)
15- Memi (Mehmed) Paşa 1595 - 12.1603 = 8 (Cezâyir beyl. vekîli de oldu)
16- Sefer Dayı 12.1603 - 1614 = 11 (tümamiral, asılarak îdâm edildi)
17- Şerîf Paşa 1614 - 1626 = 12
18- Ramazân Dayı 1626 (tümamiral, istîfâ etti)
19- Sakızlı Mehmed Paşa 1626 - 1.1631 = 5 (öldürüldü)
20- Sakızlı 'Osmân Paşa (19'un akrabâsı) 1.1631 - 29.4.1672 = 41,3 (intihâr etti, Kavalalı Meh. 'Alî Paşa hâriç Osmanlı târîhinin en uzun vâlîliği)
21- 'Osmân Dayı 29.4.1672 - 12.1672 = 0,8 (öldürüldü, tümamiral)
22- Balı Çavuş Dayı 12.1672 - 18.5.1675 = 2,5 (tümamiral)
23- Mısırlıoğlu İbrâhîm Paşa 18.5.1675 - 1.1677 = 1,8 (istîfâ etti)

24- İnebolulu İbrâhîm Çelebî Dayı 1.1677 = 3 gün (tümamiral)
25- İstanköylü Büyük Muṣṭafa Dayı 1.1677-4.1677=0,3 (tümamiral,makaamında öldü)
26- 'Oṣmân Dayı 4.1677 - 1678 = 1 (tümamiral, makaamında öldü)
27- Ak Meḥmed Timur Dayı 1678 - 1682 = 4 (tümamiral)
28- Abaza Ḥüseyn Dayı 1682 - 21.6.1682 (tümamiral)
29- Cezâyirli 'Abdullâh Dayı 21.6.1682 - 1683 = 1 (tümamiral)
30- Terzi İbrâhîm Dayı 1683 (tümamiral)
31- Ḫalîl Paşa 1683 - 10.1687 = 4
32- Meḥmed Paşa 10.1687 - 1689 = 2
33- Boşnak İsmâ'îl Paşa 1689 - 3.2.1695 = 6 (Cezâyir beyl. de oldu)
34- Destârî Meḥmed Paşa 3.2.1695 - 1.8.1700 = 5,5,26
35- Turgutlulu Kahveci 'Oṣmân Dayı 1.8.1700 - 20.11.1700 = 0,3,20 (tümamiral)
36- Gelibolulu Ḥacı Muṣṭafa Dayı 20.11.1700 - 12.1702 = 2,1 (tümamiral)
37- Kazdağlı Ḫalîl Paşa (34'ün dâmâdı) 12.1702 - 12.1710 = 8,0 (makaamında öldü)
38- İsmâ'îl Ḫoca Dayı 12.1710 - 1711 = 1 (tümamiral)
39- Ḥacı Muṣṭafa Dayı 1711 - 4.7.1711 (tümamiral)
40- Maḥmûd Bey Dayı 4.7.1711 - 29.7.1711 = 0,0,26 (tümamiral)
41- Cânımḫoca Meḥmed Paşa 8.5.1712 - 19.12.1713 = 1,7,12
42- Ebû-Bekr Paşa 19.12.1713 -
43- Kadîd Yûsuf Paşa
44- Velî Paşa 26.1.1717 - 1717
45- Karamânlı Aḥmed Paşa 1717 - 2.11.1745 = 28 (29.7.1711'den beri dayı, makaamında öldü)
46- Meḥmed Paşa (45'in oğlu) 2.11.1745 - 1754 = 9 (makaamında öldü)
47- 'Alî Paşa (I) (46'nın oğlu) 1754 - 30.7.1793 = 39
48- Seydî 'Alî Paşa 30.7.1793 - 11.1794 = 1,4
49- Aḥmed Bey (47'nin oğlu) 11.1794 - 24.1.1796 = 1,2 (tümamiral)
50- Yûsuf Paşa (49'un kardeşi) 24.1.1796 - 5.8.1832 = 36,6,12
51- 'Alî Paşa (II) (50'nin oğlu) 5.8.1832 - 26.5.1835 = 2,9,22
52- Muṣṭafa Necîb Paşa (bahriye ferîkı) 26.5.1835 - 7.9.1835 = 0,5,12
53- Meḥmed Râif Paşa (bahriye ferîkı) 7.9.1835 - 10.11.1836 = 1,2,3
54- Çengeloğlu Ṭâhir Paşa (bahriye müşîri) 10.11.1836 - 6.5.1837 = 0,5,26
55- Çeşmeli Ḥasan Paşa (bahriye ferîkı) 6.5.1837 - 5.9.1838 = 1,4,0
56- 'Alî Aşkar Paşa (müşîr) 5.9.1838 - 15.7.1842 = 3,10,10
57- Meḥmed Emîn Paşa 15.7.1842 - 22.4.1847 = 4,9,8
58- Râgıb Paşa 22.4.1847 - 13.9.1849 = 2,4,21
59- Aḥmed 'İzzet Paşa 13.9.1849 - 16.9.1852 = 3,0,3
60- Sırkâtibi Muṣṭafa Nûrî Paşa 16.9.1852 - 1.11.1855 = 3,1,15
61- 'Oṣmân Paşa 1.11.1855 - 1.10.1857 = 1,11,0
62- 'İzzet Paşa (2) 1.10.1857 - 4.8.1860 - 2,10,4 (=5,10,7)
63- (Sd.) Maḥmûd Nedîm Paşa 4.8.1860 - 18.6.1867 = 6,10,15

Meḥ. Nazîf Paşa 28.4.1881 - 8.11.1881 = 0,6,10

Son Trâblusgarb vâlîleri arasında Mehmed Reşîd Paşa 1872, Müşîr Alî Rızâ Paşa 1872 vardır.

Nâibü's-Saltana: Meh. Şemseddîn Paşa (bâlâ iken vezâret'le) (doğ. Ubıh/ Çerkesistân 7.1855; Tr., Ar., Fârs., Fr., Alm., Çerkesce, İtalya Cihân Harbi'ne girince Paşa'yı Ist.'a yolladı): 20.10.1912 - 1915.

4.10.1911 fiilî İtalyan işğâli ile Osmanlı hâkimiyeti (360, 1, 20) sona erdi. 1835'den îtibâren "vâlî" denmektedir. Bu târihten önce tümamiral ol. işâret edilmiyenlerin hepsi bahriye beylerbeyisi = oramiral'dir. Bu eyâlet, aşağıdaki Tûnus ve Cezâyir eyâletleri ve Cezâir-i Bahr-i Sefîd eyâleti gibi Osmanlı'nın 4 bahriye eyâletinden biridir. Karamanlı âilesinden gelenlerin toplam vâlîliği 1717'de başlayıp 1835'de sona erer. İkinci 'Abdülhamîd devrinin son ve en ünlü vâlîsi Müşîr Receb Paşa'dır (1842 - 1908): 1896 - 9.1908 = 12 yıl. Tanzîmât'ta Bingaazî sancağı eyâletten ayrılarak sonuna kadar böyle yönetilmiştir. Daha önce eyâlet, bugünki bütün Libya'yı ihtivâ ediyor ve ilk zamanlarda Orta ve Güney Tûnus'u da içine alıyordu, sonra ayrı Tûnus eyâleti (aş.bk.) kurulunca bu topraklar ayrıldı. 1911'e kadar eyâlet, bugünki Çad ve Nijer'den de bâzı toprakları içine alıyordu. İlk asırlarda bütün Zencî Orta Afrika'yı bu eyâlet -o bölgenin yerli devletlerini kontrol ederek- yönetiyordu, Habeş eyâletinin Doğu Afrika'daki Zencî devletlerini yönetmesi gibi. Aşağıdaki Tûnus ve Cezâyir beylerbeyilerinin de rütbeleri oramiral olup tüm ve büyük-amiral olanlar işâret edilmiştir.

13- Tûnus Beylerbeyi ve Vâlîleri

1- Barbaros Hayreddîn Paşa (kapdân-ı deryâlık ve Cezâyir beylerbeyiliği görevlerine ek olarak) 22.8.1534 - 21.7.1535 = 0,11,0
2- Haydar Paşa 17.5.1573 - 3.3.1576 = 2,9,17
3- Receb Paşa 3.3.1576 - 8.1576 = 0,6
4- Haydar Paşa (2) 8.1576 - 1578 = 2 (=4,9,17)
5- Ramazân Paşa (Vâdi's-Seyl gaalibi) 1578 - 7.1579 = 1
6- Câ'fer Paşa 7.1579 - 1581 = 2
7- Mustafa Paşa 1581 - 1585 = 4
8- Hasan Paşa 1585 - 10.1.1588 = 3
9- Mehmed Paşa 10.1.1588 - 1591 = 3
10- Câ'fer Paşa (2) 1591 - 1592 = 1 (=3)
11- Hüseyn Paşa 1592 - 1595 = 3
12- Niksarlı Ahmed Paşa 1595 - 1.1597 = 2
13- Mustafa Paşa 1.1597 = ?
14- Mehmed Paşa ? - 1609
15- Süleymân Paşa 1609 - 1626 = 17
16- Murâd Paşa (I) (1631'de vezîr-büyükamiral) 1626 - 1632a = 6
17- Mahmûd Paşa (16 oğlu) 1632a - 1662 = 30
18- Murâd Paşa (II) (17 oğlu) 1662 - 1675 = 13 (makaamında öldü)
19- Mehmed Bey (18 oğlu) 1675 - 1681 = 6 (tümamiral, makaamında öldürüldü)

20- Türk 'Alî Paşa (19 kardeşi) 1681 - 9.7.1705 = 24 (makaamında öldü)
21- Hüseyn Paşa (I) (20 oğlu) 9.7.1705 - 4.9.1735 = 30,1,26 (1720'ye kd. tümamiral, makaamında öldü)
22- 'Alî Paşa (I) (21 yeğeni) 4.9.1735 - 9.1756 = 21,2 (makaamında öldürüldü)
23- Mehmed Paşa (III) (21 oğlu) 9.1756 - 3.1759 = 2,6 (makaamında öldü)
24- 'Alî Paşa (II) (23 kardeşi) 3.1759 - 3.1782 = 23,0
25- Mehmed Hammûde Paşa (24 oğlu) 3.1782 - 6.9.1814 = 32,6 (makaamında öldü, en uzun Tûnus vâlîliği)
26- 'Osmân Bey (25 kardeşi) 6.9.1814 - 9.12.1814 = 0,3,3 (tümamiral, makaamında öldürüldü)
27- Mahmûd Paşa (23 oğlu) 9.12.1814 - 30.3.1824 = 9,3,22 (makaamında öldü)
28- Hüseyn Paşa (II) (27 oğlu) 30.3.1824 - 21.5.1835 = 11,1,22 (makaamında öldü)
29- Mustafa Paşa (28 kardeşi) 21.5.1835 - 11.10.1837 = 2,4,21 (makaamında öldü)
30- Ahmed Paşa (I) (29 oğlu) (9.8.1840'da vezîr) 11.10.1837 - 28.5.1855 = 17,7,18 (makaamında öldü)
31- Mehmed Paşa (IV) (28 oğlu) 28.5.1855 - 23.9.1859 = 4,3,26 (vezîr, makaamıda öldü)
32- Mehmed Sâdık Paşa (31 kardeşi, vezîr) 23.9.1859 - 12.5.1881 = 21,7,19

Tûnus'da Osmanlı idâresi 308, 10, 26 gündür. Ancak 1573'den önce Orta ve Güney Tûnus uzun müddetten beri Türkler'de idi. 24.8.1574'de eyâlet merkezi Kayrevân'dan Tûnus şehrine getirildi. Meh. Sâdık Paşa, 12.5.1881 Fransız işğâlinde "bey = prens" pâyesiyle yerinde bırakıldı. Osmanlı devleti 1918 sonuna kadar Tûnus'da Fransa işğâlini kabûl etmedi, ancak 1923 Lozan Muâhedesi ile kabûl edildi.

Hüseynî hânedânı adını Hüseyn Paşa'dan (I) alır. Zîrâ bu zât 1720'lerde, beylerbeyilikle Tûnus merkez sancağı beyliğini şahsında birleştirdi ve artık Istanbul'dan beylerbeyi gönderilmeyerek bu âileden gelenlere beylerbeyi unvânı ve görevi verildi ve merkez sancak beyliği ilğâ edildi. Gerçekte 1699'dan 1720'lere kadar beylerbeyiler şunlardır: kapdân-ı deryâ kethudâsı Süleymân Paşa 8.12.1699 - 5.1701 = 1,5; 'Ömer Paşa 5.1701 - 18.12.1706 = 5,7; Keçi Mehmed Paşa 18.12.1706 - 11.2.1720 = 13,1,24; Kethudâ Bekir Paşa 11.2.1720'den îtibâren. Bu müddetler içinde Mehmed Bey, Türk 'Alî Paşa ve Hüseyn Paşa (no.19, 20, 21) merkez sancak beyi idiler, fakat eyâleti fiilen yönetiyorlar, Istanbul'dan gönderilen yukarıda anılan paşalar, eyâlette sâdece pâdişâhı temsîl ediyorlardı.

14- Cezâyir Beylerbeyi ve Dayıları

15.5.1519'da Hızır Hayreddîn Bey Barbaros, Yavuz'dan "Cezâyir beylerbeyisi" pâye ve görevini aldı, Osmanlı oramirali ve paşa oldu. Bu târihten önceki 2 yıl, 4 ay içinde Oruç Reîs ve sonra kardeşi Hızır Reîs, Barbaros Kardeşler, "sultân" sanıyle Cezâyir kralı, Istanbul'a göre ise Osmanlı bahriye sancak beyleri (tümamiral) idiler. Dünyâ târîhinin mukadderâtını değiştiren kişilerden biri olan büyük fâtih Oruç Reîs, Osmanlı protokolünde tümamirallikten ileri bir rütbe alamadan şehîd oldu. Kardeşi

Barbaros, 12.1520 1525 arasında Cezâyir'i (şehir) kaybetti, fakat Osmanlı protokolünde "Cezâyir eyâleti beylerbeyisi" unvan ve görevini muhâfaza etti. 1525'de Cezâyir'i geri aldı. 6.4.1534'den 1542 ocağına kadar 7 yıl, 9 ay, kapdân-ı deryâlığına ek görev olarak Cezâyir beylerbeyiğine devâm etti. Bu müddet içinde Cezâyir'i ona vekâleten mânevî oğlu Büyük Ḥasan Bey idâre etti. Barbaros 4.7.1546'ya kadar yaşadı. 1.1542'den îtibâren Cezâyir beylerbeyisi unvan ve görevini sırasıyle iki oğlu Büyük ve Küçük Ḥasan Paşalar'a bıraktı. Cezâyir'de Osmanlı yönetimi 313,5 yıldır.

1- Gaazî Oruç Bey 1.1517 - 10.10.1518 = 1,9 (şehid düştü)
2- Barbaros Ḫayreddîn Paşa (1'in kardeşi) 10.10.1518 - 1.1542 = 23,3
3- Barbaros-zâde Büyük Ḥasan Paşa (2'nin evlâdlığı) 1.1542 - 15.11.1545 = 3,10
4- Barbaros-zâde Küçük Ḥasan Paşa (2'nin oğlu ve Turgut Paşa'nın dâmâdı, daha 1544'de oramiral oldu) 15.11.1545 - 22.9.1551 = 5,10,7
5- Kazdağlı (Çanakkaleli) Ṣâliḥ Paşa 22.9.1551 - 6.1556 = 4,9 (maakamında öldü)
6- Barbaros-zâde Kç. Ḥasan Paşa (2) 6.1556 - 11.1561 = 5,5, (8.1557'de Cezâyir'e gelinceye kd. 14 ay vekâleten: Ṣâliḥ Paşa-zâde Meḥmed Bey)
7- Aḥmed Paşa 11.1561 - 12.1562 = 1,1 (makaamında öldü, Ist.'dan Cezâyir'e gelinceye kd. 3 ay vekâleten: Kç. Ḥasan Pş.'nın oğlu Barbaros-zâde Köse Maḥmûd Bey)
8- Barbaros-zâde Kç. Ḥasan Paşa (3) 12.1562 - 1.1567 = 4,1
9- Meḥmed Paşa (5'in oğlu) 1.1567 - 27.6.1568 = 1,5
10- Uluç (Kılıç) -'Alî Paşa (kapdân-ı deryâ) 27.6.1568 - 19.12.1571 = 3,5,22
11- Barbaros-zâde Kç. Ḥasan Paşa (4) 19.12.1571 15.3.1572 = 0,2,27 (=14,11,4) (Cezâyir'e hareket edemeden Ist.'da öldü, kç. oğlu Meḥmed Bey 1581'de saray müteferrikası idi) (Barbaros-zâdeler'den 4 şahıs cem'an: 43,9,4)
12- Aḥmed Paşa 15.3.1572 - 27.3.1574 = 2,0,13 (bahriye s.b. bulunduğu İzmid'den Cezâyir'e gelinceye kd. ve hiç gelemiyen Ḥasan Pş.'nın 3 aylık son beylerbeyiğinde vekâleten: Memi Reîs (Paşa) ki Cervantes'i bu amiral esîr almıştır)
13- Ramaẕân Paşa (Fâs Fâtihi, Vâdi's-Seyl gaalibi: 4.8.1578) 27.3.1574 - 31.5.1577 = 3,2,5
14- Uluç-Ḥasan Paşa (sn. kapdân-ı deryâ) 31.5.1577 - 12.1582 = 5,7
15- Câ'fer Paşa 12.1582 - 11.1583 = 0,11
16- Ramaẕân Paşa (2) 11.1583 - 1584 = 1 (=4,2,1)
17- Uluç-Ḥasan Paşa (2) 1584 - 14.4.1588 = 4 (=9,7)
18- Üveys Paşa-zâde Sakızlı Meḥmed Paşa 14.4.1588 - 1588 = bir kaç ay (3 def'a da Trâblus beyl. oldu)
19- İstanköylü Aḥmed Paşa 1588 - 1589 = 1 (Trâblus beylerbeyiliğine nakledildi, kapdân-ı deryâ ve sd. olan Çelebî Güzelce 'Alî Pş.'nın babası)
20- Ḫıẓır Paşa 1589 - 1593 = 4
21- Şâ'bân Paşa 1593 - 1.1595 = 2
22- Ḫıẓır Paşa (2) 1.1595 - 1.1597 = 2,0
23- Muṣṭafa Paşa 1.1597 12.1599 = 2,11 (21'in yakın akrabâsı, 22 Ist.'dan Cezâyir'e gelinceye kd. beyl. vekilliği de yapmıştı)

24- Ḥasan Paşa 12.1599 - 12.1600 = 1,0
25- Süleymân Paşa 12.1600 - 1604 = 4
26- Ḫıżır Paşa (3) 1604 - 18.5.1605 = 1 (=7) (makaamında öldü)
27- Köse Meḥmed Paşa 18.5.1605 - 12.1605 = 0,7
28- Köse Muṣṭafa Paşa 12.1605 - 1608 = 3 (vezîr = büyükamiral pâyesiyle)
29- Rıḍvân Paşa 1608 - 1610 = 2
30- Köse Muṣṭafa Paşa (2) 1610 - 1613 = 3
31- İlyâs Paşa-zâde Şeyḫ Ḥüseyn Paşa 1613 - 1617 = 4
32- Köse Muṣṭafa Paşa (3) 1617 = bir kaç ay
33- Süleymân Paşa 1617 - 12.1617 = bir kaç ay
34- Şeyḫ Ḥüseyn Paşa (2) 12.1617 - 1620 = 3
35- Ḫoca Şeref Paşa 1620 - 1622 = 2
36- Ḫıżır Paşa 1622
37- Köse Muṣṭafa Paşa (4) 1622 - 1623 = 1 (=7)
38- Murâd Paşa 1623 - 1624 = 1
39- Ḫusrev Paşa 1624 - 4.1628 = 4
40- Şeyḫ Ḥüseyn Paşa (3) 4.1628 - 1632 = 4
41- Yûnus Paşa 1632 - 1633 = 1
42- Şeyḫ Ḥüseyn Paşa (4) 1633 - 1634 = 1
43- Yûsuf Paşa 1634 - 1637 = 3
44- 'Alî Paşa 1637 - 1639 = 2
45- Şeyḫ Ḥüseyn Paşa (5) 1639 - 1640 = 1 (=13)
46- Yûsuf Paşa (2) 1640 - 7.1642 = 2 (=5)
47- Bursalı Meḥmed Paşa 7.1642 - 1647 = 5
48- 'Os̱mân Paşa 1647 - 1651 = 4
49- Bursalı Meḥmed Paşa (2) 1651 - 1652 = 1 (=6)
50- Üveys Paşa-zâde Meḥmed Paşa 1652 - 1655 = 3
51- İbrâhîm Paşa 1655 - 1656 = 1
52- Üveys Paşa-zâde (2) 1656 - 1658 = 2 (=5)
53- İbrâhîm Paşa (2) 1658 - 1659 = 1 (=2)
54- 'Alî Paşa 1659 - 1661 = 2
55- Boşnak İsmâ'îl Paşa 1661 - 1671 = 10
56- Ḥacı Meḥmed Dayı 1671 - 12.1681 = 10 (tümamiral)
57- Baba Ḥasan Dayı 12.1681 - 11.7.1683 = 1,7 (tümamiral)
58- (Kapdân-ı Deryâ) Mezomorta Ḥüseyn Paşa 11.7.1683 - 4.2.1688 = 4,6,24
59- Cerrâḥ Muṣṭafa Paşa 4.2.1688 - 10.1690 = 2,8
60- Ḥacı Şâ'bân Dayı 10.1690 - 1694 = 4 (tümamiral)
61- Dervîş Ağa-zâde Meḥmed Paşa 1694 - 8.1695 = 1
62- Ḥacı Aḥmed Dayı 8.1695 - 10.1695 = 0,2 (tümamiral)
63- Mûsâ Paşa 10.1695 - 1696 = 1
64- Türk 'Alî Paşa 1696 - 1.1699 = 3 (Tûnus beylerbeyiliğine ek görev ol. 2 eyâlet bir arada)

65- Hasan Çavuş Dayı 1.1699 - 1700b = 1 (tümamiral)
66- Çatalsakal Hacı Mustafa Dayı 1700b - 1704a = 4 (tümamiral)
67- 'Acem Mustafa Paşa 1704a - 10.1705 = 1
68- Hasan Hoca Dayı 10.1705 - 4.3.1707 = 1,5 (tümamiral)
69- Mehmed Bektaş Paşa 4.3.1707 - 22.3.1710 = 3,0,19 (makaamında katledildi)
70- Deli İbrâhîm Dayı 22.3.1710 - 22.12.1710 = 0,9,1 (tümamiral, makaamında katledildi)
71- Şarkan İbrâhîm Paşa 22.12.1710 - 1711 = 1
72- Sökeli 'Alî Paşa 1711 - 2.1717 = 6 (makaamında öldü)
73- Hasanoğlu Mehmed Paşa 2.1717 - 18.3.1724 = 7,1 (makaamında katledildi)
74- Kör 'Abdî Paşa 18.3.1724 - 3.9.1732 = 8,4,16 (makaamında öldü)
75- Ramazânoğlu İbrâhîm Paşa (73'ün kayın-birâderi) 3.9.1732 17.11.1745 = 13,2,15 (makaamında öldü)
76- Küçük İbrâhîm Dayı (74'ün yeğeni) 17.11.1745 - 2.1748 = 2,3 (tümamiral, makaamında öldü)
77- Bekiroğlu Mehmed Paşa 2.1748 - 11.12.1754 = 6,10 (makaamında katledildi)
78- Baba 'Alî Paşa 11.12.1754 - 2.2.1766 = 13,1,12 (makaamında öldü)
79- 'Osmânoğlu Mehmed Paşa 2.2.1766 - 12.7.1791 = 25,5,8 (makaamında öldü, en uzun Cezâyir vâlîliği, Barbaros 2. gelmektedir)
80- Hasan Paşa (78'in yeğeni) 12.7.1791 - 14.5.1798 = 6,10,3 (makaamında öldü)
81- Mustafa Paşa (79'un yeğeni) 14.5.1798 - 30.8.1805 = 7,3,17 (makaamında katledildi)
82- Ahmed Paşa 30.8.1805 - 7.11.1808 = 3,2,8 (makaamında katledildi)
83- Hoca 'Alî Paşa 7.11.1808 - 7.2.1809 = 0,3,0 (makaamında katledildi)
84- Amasyalı Hoca Hacı 'Alî Paşa 7.2.1809 - 3.1815 = 6,1 (makaamında öldü)
85- Hoca Mehmed Paşa 3.1815 - 3.1815 = 0,0,17 (makaamında katledildi)
86- 'Ömer Paşa 3.1815 - 8.10.1816 = 1,7 (makaamında öldürüldü)
87- Hoca 'Alî Paşa 8.10.1816 - 1.3.1818 = 1,4,14 (makaamında öldü)
88- Denizlili Dayı Hüseyn Paşa 1.3.1818 - 5.7.1830 = 12,5,5

Cezâyir eyâletinin 4 sancağından batıdaki, Kosantîne (Ar. Kustantîne) sancağının son beyleri: Ferhâd Bey (1637 - 1687) (Osmanlı târîhinde vâlîlik müddeti rekoru), Hoca 'Alî Bey, Kelyân Hasan Bey (1713 - 36), Hüseyn oğlu Hasan Bey (1736 - 54), Küllî Ahmed Bey (1756 - 71), Sâlih Bey (1771 - 92), 1826'ya kd. 17 bey, Ahmed Bey, sn. Paşa (1826 -). 23.11.1836'da Kosantîne'yi almak üzere Cezâyir'den gelen Mareşal Clauzel, Ahmed Paşa'ya yenildi. Ertesi yıl Fransızlar gene geldiler. General Damrémont'un maktûl düşmesinden 6 gün sn. 12.10.1837'de General Valée, şehri aldı. Ahmed Paşa, güneye çekilerek Kosantîne sancak beyi sıfatıyle 1848'e kadar Fransızlar'la savaştı.

15-Tuna Vâlileri

1) (Sd.) Midhat Paşa 13.10.1864-5.3.1868=3,4,23, 3) Ahmed Râsim Paşa 9.1871-2.6.1872=0,9, 4) (Sd.) Ahmed Hamdî Paşa 2.6.1872-19.4.1873=0,10,17, 5) (Sd.) Nûreddîn 'Abdurrahmân Paşa 19.4.1873-18.4.1874=0,11,29, 6) Mehmed Â'sım Paşa 18.4.1874-13.9.1876=2,4,25, 7) (Sd.) Halîl Rif'at Paşa 13.9.1876-5.2.1877 = 0,4,22, 8) (Sd.) Mehmed Sâdık Paşa 5.2.1877-14.5.1877= 0,3,9.

Sekizinci Kitap

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

I

DEMOGRAFİK GELİŞME

Mülkî Yönetim

Daha cumhûriyet îlân edilmeden TBMM hükûmeti, "vilâyet" denen Osmanlı eyâletlerini ilğâ etti. "Sancak" denen imparatorluk mülkî ünitelerinin her birine "vilâyet" dendi ki sonradan "il" kelimesiyle değiştirildi. Kazâ ve nâhiyeler muhâfaza edildi ve sonradan kazâlara "ilçe" ve nâhiyelere "bucak" dendi. Tabîatiyle her yıl ilçe sayısı arttı. Nâhiyelerin ise eski ehemmiyeti kalmadı. Osmanlı'da eyâlet yöneticileri için kullanılan "vâlî", cumhûriyet döneminde sancak mutasarrıfı yerine kullanılarak vilâyet = il yöneticilerinin hepsine vâlî dendi. Kazâ ve nâhiye yöneticileri için kullanılan "kaymakam" ve "müdür (nâhiye müdürü)" unvanları günümüze kadar muhâfaza edildi.

Türkiye Cumhûriyeti, Osmanlı döneminin "vilâyet" denen şu eyâletleri üzerinde kuruldu (dîğer bütün imparatorluk eyâletleri, Cihan Harbi yıkımı sonunda terkedildi): Istanbul, Edirne, Ankara, İzmir, Bursa, Konya, Adana, Kastamonu, Trabzon, Sıvas, Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbekir, Elaziz. Haleb eyaletinin Anadolu'da kalan sancaklarını, 1918'de geri alınan Kars ve Artvin'i, Çatalca, Kocaeli gibi müstakil yönetilen sancakları eklemek gerekir. İmparatorluğun dîğer aksâmı, cumhûriyet sınırları dışında kaldı.

10 yıldan fazla süren devamlı savaşlar, çok büyük nüfus kaybına sebeb oldu. Erkeklerin askere alınması dolayısıyle doğum çok azaldı. Hastalıklar çok arttı ve tedavi edilemedi. Az beslenmeden ölümler çok arttığı gibi, açlıktan ölenler bile oldu. Savaşta da pek çok şehîd verildi. Tam bir nüfus gerilemesinin yanında ülke, harâbeye döndü ve mâlî imkânsızlıklar, her şeyin savaşa harcanması dolayısıyle de onarım imkânsızlaştı. Şehirlerin nüfûsunda çok gerileme oldu. Bâzı köyler haritadan silindi. İstanbul, imparatorluk ve hılâfet merkezi durumunu kaybetti, azınlıklardan da Türkiye dışına göçenler çok oldu. Bu sebeble şehrin nüfûsu, asrın ilk yıllarına nisbetle yarı yarıya azaldı. 1927'de ilk sayım yapıldı. Bir çok nüfus tecrübesizlik sebebiyle sayılamadığı için bu sayımda bir milyon nüfûsun kaydedilmediğini tahmîn ediyorum. 1927 ve 1935 sayımlarından sonra her 5 yılda bir sonbaharda yapılan sayımlar nüfûs artış ve şehirleşme temposunu gösterecektir. 1950'den sonra artış çok büyük oldu ve Türkiye, dünyâ devletleri içinde bu bakımdan ön sıralarda yer aldı.

Mülkî yönetimde, ilçe sayısı devamlı artmakla berâber, il sayısında artış çok azdır. Sâdece bir kaç ilçe il hâline getirildi (Kocaeli'nden ayrılarak Sakarya, Kütahya'dan ayrılarak Uşak, Malatya'dan ayrılarak Adıyaman, Kırşehir'den ayrılarak Nevşehir). Buna karşılık cumhûriyetin ilk yıllarındaki bâzı iller de ilçe durumuna getirildi (Ardahan Kars'a, Kozan Adana'ya, Gelibolu Çanakkale'ye katıldı). 1938-39'da Hatay adı verilen İskenderun (Antakya) ili Fransa'dan alınarak ilhâk edildi. 1970'lerde Kuzey Kıbrıs ayrılarak, Türkiye nüfûzuna girdi.

Bu umûmî mütâlaalardan sonra şimdi, 1927'den 1985'e kadar olan 12 nüfus sayımındaki gelişmeleri ve şehirleşmeyi detayı ile îzâha geçebiliriz.

İl sayısı 1927 sayımında 63, 1935'de 57, 1935, 1940, 1945, 1950'de 63, 1955'de 66, sonraki sayımlarda 67'dir. İlçe sayısı 1927 ilâ 1985 sayımlarında sırasıyle: 320, 356, 370, 396, 422, 493, 570, 571, 572, 572, 572, 580'dir. Bucak sayısı 1935'den îtibâren: 809, 890, 910, 947, 930, 893, 898, 885, 887, 887, 881. Köy sayısı 1927'den îtibâren: 40.991, 34.067, 33.134, 33.153, 33.305, 33.857, 34.548, 34.740, 35.110, 35.228, 35.268, 35.110.

Yıllık nüfûs artış oranı: 1927 ilâ 1935 arasında yılda % 2,110, 1935 ilâ 1940 arasında % 1,959, 1940 ilâ 1945 arasında % 1,059, 1945 ilâ 1950 arasında % 2,173, 1950 ilâ 1955 arasında % 2,775, 1955 ilâ 1960 arasında % 2,853, 1960 ilâ 1965 arasında % 2,462, 1965 ilâ 1970 arasında % 2,519, 1970 ilâ 1975 arasında % 2,500, 1975 ilâ 1980 arasında % 2,065, 1980 ilâ 1985 arasında yılda % 2,785. En büyük artış nisbetinin 1955 ilâ 1960 arasında olduğu ve % 3'e yaklaştığı, en düşük nisbetin 1940 ilâ 1945 arasında olduğu ve % 1'de kaldığı anlaşılır.

Türkiye Cumhûriyeti'nin yüzölçümü: ilk iki sayımda 762.736 km^2, 1940-1955'de 767.119 km^2, 1960'da 772.091 km^2, 1965'de 774.810 km^2, sonraki sayımlarda 774.815 km^2'dir. Göller hâricdir.

1980'de bucak merkezi olmıyan 1.052 de belediyeli kasaba vardı ve bu sayı 1980'den sonra arttı.

İllerin Nüfus Durumu

	1927	1935	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Adana	228	359	421	510	626	763	903	1035	1240	1486	1757
Adıyaman					209	235	267	305	346	368	439
Afyon	259	299	336	373	404	460	497	543	579	597	683
Ağrı	105	103	135	156	186	215	247	293	330	368	431
Amasya	115	128	148	163	227	257	286	310	323	341	359
Ankara	405	534	697	818	1059	1314	1644	2023	2585	2855	3463
Antalya	204	243	279	312	358	418	487	577	669	749	892
Artvin	90	143	159	175	177	194	210	226	228	229	231
Aydın	213	261	298	338	428	470	524	567	610	652	747
Balıkesir	421	461	526	563	611	671	708	753	790	853	910
Bilecik	114	124	136	137	134	146	138	139	137	147	161
Bingöl		62	75	97	113	131	151	178	211	229	249
Bitlis	91	58	74	88	106	129	154	185	220	258	304
Bolu	218	248	278	303	276	354	383	403	429	472	510
Burdur	84	111	126	136	158	180	195	211	222	235	248
Bursa	402	444	491	542	599	695	757	848	961	1149	1328
Çanakkale	180	243	318	289	311	338	350	360	369	392	418
Çankırı	257	178	197	218	227	242	250	263	265	258	267
Çorum	248	284	314	342	401	448	486	521	548	572	606
Denizli	245	270	315	340	367	426	463	512	562	603	673
Diyarbakır	194	213	251	295	344	401	476	575	651	778	942
Edirne	151	185	198	221	252	270	303	318	341	363	388
Elazığ	214	175	198	210	243	278	323	378	418	441	494
Erzincan	132	158	172	197	216	244	259	278	284	282	303
Erzurum	270	326	396	462	518	575	628	686	747	802	875
Eskişehir	154	183	245	275	324	389	418	463	496	544	597
Gaziantep	216	279	294	328	377	438	512	605	716	809	954
Giresun	274	260	284	299	334	332	428	447	464	480	515
Gümüşhane	122	163	191	203	214	243	263	280	294	275	299
Hakkâri	25	33	35	44	55	68	84	103	126	155	187
Hatay			255	296	364	441	506	596	744	856	1034
Isparta	144	166	174	186	212	243	267	300	323	350	393
İçel	119	244	280	318	368	444	511	596	715	844	1047
İstanbul	794	884	1074	1180	1537	1932	2295	2995	3905	4742	5859
İzmir	526	598	676	767	899	1066	1235	1430	1674	1977	2317
Kars	205	306	383	409	488	545	606	663	707	700	729
Kastamonu	337	368	384	412	405	435	442	447	458	451	453
Kayseri	251	310	371	405	421	482	537	610	679	778	871
Kırklareli	109	173	178	192	225	242	258	257	268	283	297
Kırşehir	127	141	157	182	158	185	197	212	233	240	262
Kocaeli	287	335	419	475	251	297	315	384	478	597	753
Konya	504	570	667	741	856	987	1125	1290	1422	1563	1792

İllerin Nüfus Durumu

	1927	1935	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Kütahya	302	348	384	419	332	369	397	483	470	497	545
Malatya	307	385	438	481	343	396	453	515	575	607	688
Manisa	374	425	472	519	563	657	749	793	872	942	1050
Maraş	187	189	265	289	336	390	438	523	641	738	856
Mardin	182	231	235	269	305	354	398	458	520	565	694
Muğla	175	197	220	241	266	300	335	372	401	438	486
Muş		66	83	107	136	167	199	234	267	302	342
Nevşehir					168	187	203	232	249	257	279
Niğde	293	252	299	331	385	324	362	409	463	512	557
Ordu	202	283	334	372	408	470	544	607	664	714	764
Rize	172	159	172	181	212	250	281	318	336	361	379
Sakarya					298	362	423	456	495	549	631
Samsun	274	338	409	470	555	652	756	822	906	1008	1123
Siirt	102	131	138	159	189	233	265	330	380	445	532
Sinop	170	186	206	225	226	250	266	265	268	276	284
Sivas	330	433	494	540	595	674	705	729	740	750	779
Tekirdağ	131	194	204	223	247	275	288	297	320	361	400
Tokat	263	310	342	387	388	438	496	544	599	625	692
Trabzon	290	361	397	419	462	523	596	662	719	731	817
Tunceli		107	91	106	122	139	154	160	165	158	152
Urfa	204	230	268	296	348	401	451	542	597	603	885
Uşak					166	185	193	208	230	247	274
Van	22	96	127	146	175	211	267	326	386	401	574
Yozgat	209	262	290	324	360	402	437	470	500	504	555
Zonguldak	269	322	384	426	489	570	650	742	837	955	1045

TÜRKİYE (28.10.1927) : 13.648.000(18)
TÜRKİYE (20.10.1935) : 16.158.000(21)
TÜRKİYE (20.10.1940) : 17.821.000(23)
TÜRKİYE (21.10.1945) : 18.790.000(24)
TÜRKİYE (22.10.1950) : 20.947.000 (27)
TÜRKİYE (23.10.1955) : 24.065.000 (31)
TÜRKİYE (23.10.1960) : 27.755.000 (36)
TÜRKİYE (24.10.1965) : 31.391.000 (41)
TÜRKİYE (25.10.1970) : 35.605.000 (46)
TÜRKİYE (26.10.1975) : 40.348.000 (52)
TÜRKİYE (12.10.1980) : 44.737.000 (58)
TÜRKİYE (20.10.1985) : 51.421.000 (66)

Türkiye'nin 10 km^2'den büyük adaları: Ege'de İmroz (Gökçeada) 279 km^2, Marmara'da Marmara 117 km^2, Ege'de Bozcaada 36 km^2, Ege'de Uzunada 25 km^2, Ege'de Alibey 23 km^2, Marmara'da Avşa 21 km^2, Marmara'da Paşalimanı 21 km^2. Yoğun nüfuslu Istanbul'un Büyükada'sı ile Heybeli'si ise 5,4 ve 2,5 km^2'den ibârettir.

Türkiye'nin 100 km^2'den büyük gölleri: Van 3.713 km^2 (denizden 1.646 m), Tuz 1.500 km^2 (925 m), Keban (baraj gölü) 875 km^2, Beyşehir 555 km^2 (1.121 m), Eğridir 468 km^2 (916 m), Akşehir 353 km^2 (958 m), İznik 298 km^2 (85 m), Hirfanlı (baraj gölü) 263 km^2, Burdur 200 km^2 (854 m), Manyas (Kuş) 186 km^2 (15 m), Acıgöl 153 km^2 (936 m), Ulubad 134 km^2 (5 m),Eber 126 km^2 (867 m), Çıldır 115 km^2 (1.959 m).

Bir müddet Adana iline Seyhan, Artvin iline Çoruh, Ağrı iline Bâyezîd, Tunceli iline Dersim dendi. Bugün merkezi olan şehrin adını taşımıyan iller şunlardır: Hatay (merkezi Antakya), İçel (merkezi Mersin), Sakarya (merkezi Adapazarı), Kocaeli (merkezi İzmit).

Cumhûriyetin ilk yıllarındaki Şebinkarahisar, Aksaray, Kozan, Ardahan illeri, dîğer illere katılarak ortadan kaldırıldı. Bingöl ve Muş illeri kuruldu. 1950-55 arasında ise Kocaeli'nden ayrılarak Sakarya, Malatya'dan ayrılarak Adıyaman, Kütahya'dan ayrılarak Uşak, Kırşehir'den ayrılarak Nevşehir illeri kuruldu. 1989'da Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale olarak 4 yeni il kuruldu.

Bâzı il merkezi şehirlerin de asıl isimleri değiştirilerek, il isimleri şehirlere verildi: Bu sûretle Karaköse şehri Ağrı, Çölemerik şehri Hakkâri, Kalan şehri Tunceli, Çapakçur şehri Bingöl oldu.

Bâzı şehirlerin adı tamâmen veyâ kısmen değiştirildi: Hısn-ı Mansûr "Adıyaman", kısaca el-Azîz de denen Mâmûretü'l-Azîz "Elâzığ", Diyârbekir "Diyarbakır" oldu. Tekfurdağı'na "Tekirdağ", Kırkkilise'ye "Kırklareli" dendi.

Din

1927 sayımı: 13.270.000 İslâm, 17.000 Yezîdî, 82.000 Mûsevî, 348.000 Hıristiyan (40.000 Katolik, 7.000 Protestan, 110.000 Grek Ortodoks, 24.000 dîğer Ortodoks 77.000 Gregoryen Ortodoks). 1935 sayımı: 15.839.000 İslâm (% 98), 13.000 Yezîdî, 79.000 Mûsevî, 239.000 Hıristiyan (32.000 Katolik, 8.000 Proteston, 125.000 Grek Ortodoks ve 18.000 Yunan tab'ası Grek Ortodoks, 11.000 dîğer Ortodoks, 45.000 Gregoryan Ortodoks). 1945 sayımı: 18.498.000 İslâm, 7.000 Yezîdî, 77.000 Mûsevî, 197.000 Hıristiyan (22.000 Katolik, 5.000 Proteston, 104.000 Grek Ortodoks, 6.000 dîğer Ortodoks, 60.000 Gregoryan Ortodoks). 1960 sayımı: % 99,05 İslâm, % 0,15 Mûsevî, % 0,05 Yezîdî, % 0,75 Hıristiyan (% 0,35 Ortodoks, % 0,20 Gregoryen, % 0,10 Katolik, % 0,10 Protestan) Bugün (1986) nüfûsun % 99,5'i Müslüman'dır. Çoğunluk Sünnî-Hanefî usûlünce ibâdet eder. Kürd ve Arab asıllı olanların çoğu Sünnî-

Şâfiî usûlünce ibâdet etmektedir. Orta Anadolu'nun kuzey-doğu kesiminde Türkmenler ve Doğu'da bir kısım Kürdce konuşanlar Alevî olup ülkenin dîğer yerlerinde de Alevî köyleri görülür. Sünnî mezheblerden Hanbelî, Vehhâbî, Mâlikî yoktur. Kars'da ve dağınık olarak bütün Türkiye'de bir mikdar Şîî-Câferî vardır. Hatay güneyinde Şîî-Nusayrîler görülür. İsmâîlî ve Zeydî Şîîlik mâlûm değildir. "Dönme" ve nezâketen "'Avdetî" denen XVII. asır sonlarına doğru ihtidâ etmiş Yahûdîler resmen Hanefî'dir ve 40 yıldan beri kapalı cemâat âdetlerini tamâmen bırakarak Türk'leşmişlerdir.

Tarîkatler resmen yasak olmasına rağmen tasavvuf hayâtı her şehirde ve her bölgede canlıdır. En yaygın tarîkat, Orta Asya'dan gelen Nakşbendîlik (Nakşîlik) olup Doğu Anadolu kadar Türkiye'nin her yerinde de muhibleri, tarafdarları görülür. Mevlevîlik, Osmanlı devrindeki gibi elit tabakaya inhisâr eder. Bektâşîlik, Halvetîlik, Kaadirîlik, Rifâîlik görülür. Osmanlı devrinde hiç olmıyan Kuzey Afrika menşe'li Tîcânîlik 1950'lerde varlık göstermişse de bugün sönmüş gibidir. Celvetîlik, Gülşenîlik, Bayrâmîlik, Sâdîlik, Uşşâqîlik, Melâmîlik çok az müntesibi kalmış tarıyklerdir.

Mezheb ve tarîkatler dışında iki büyük Sünnî akım vardır: Bedîüzzamân Saîd Nûrsî'nin kurduğu Nûrculuk ve hatîb Süleymân Ef.'nin kurduğu Süleymâncılık. Cumhûriyetin ilk yıllarında, dînin ehemmiyetinin düşmesinin tepkisi olarak oluşmuş akımlardır. Bugün ikisi de çok teşkîlâtlıdır ve müntesibleri milyonları bulur.

Dil

1935 sayımı: 13.915.000 Türkce (% 86), 1.480.000 Kürdce, 154.000 Arabca, 109.000 Yunanca, 92.000 Çerkesce, 63.000 Lâzca, 58.000 Ermenîce, 57.000 Gürcîce, 23.000 Arnavudca, 18.000 Bulgarca, 14.000 İspanyolca, "anadili" olarak beyân edilmiştir. 1945 sayımı: 1.477.000 Kürdce, 247.000 Arabca, 89.000 Yunanca, 67.000 Çerkesce, 47.000 Lâzca, 56.000 Ermenîce, 40.000 Gürcîce, 51.000 İspanyolca anadili olarak beyân edilmiş olup Arnavudca ve Bulgarca ve dîğer diller on binin ve bunun da çok altlarına düşmüştür. Gayri Müslimler devamlı şekilde Avrupa'ya, Amerika'ya, Yunanistan'a, İsrâil'e göçmüşlerdir. Müslimler de zamanla anadillerini unutarak yalnız Türkçe bilir hâle gelmişlerdir ki Osmanlı devrindeki oluşmanın aynıdır. Anadili olarak Türkce dışında dil beyân edenlerin bir kısmı Türkce de bilmekte veyâ anlamakta, bir kısmı ise hiç anlamamaktadır. Hiç Türkçe anlamıyan nüfus bugün fevkalâde düşük bir nisbete inmiştir.

1960'da nüfûsun erkeklerde % 45,4 ve kadınlarda % 74,6'sı ümmî idi. 1960 sayımına göre anadili: % 91,95 Türkce, % 5,85 Kürdce, % 0,95 Arabca, % 0,30 Yunanca, % 0,15 Ermenîce, % 0,80 dîğer diller.

1955 sayımına göre: 21.622.000 Türkce 1.680.000 Kürdce, 301.000 Arabca, 80.000 Çerkesce, 80.000 Yunanca, 56.000 Ermenîce, 33.000 İspanyolca (Yahûdî), 31.000 Lâzca, 52.000 Gürcîce, 21.000 Bulgarca, 14.000 Abazaca, 12.000 Boşnakca,

8.000 İngilizce, 6.000 Fransızca, 5.000 Almanca, 64.000 diğer diller (karşılaştırınız gene 1955 sayımında: 23.810.000 İslâm, 46.000 Mûsevî, 22.000 Katolik, 9.000 Protestan, 60.000 Gregoryen, 118.000 Ortodoks).

1960 sayımına göre: anadili Türkce olduğu hâlde 2. dil olarak dil bilenler: 121.000 İngilizce, 90.000 Fransızca, 457.000 Kürdce, 82.000 Yunanca, 65.000 Çerkesce, 58.000 Bulgarca, 55.000 Boşnakca (Sırp-Hırvatca), 5.000 Rusca, 3.000 Portekizce, 28.000 Almanca, 3.000 İspanyolca, 4.000 İtalyanca. Bunlar dışında Arabca, Farsca, Arnavudca, Abazaca gibi diller bilen Türkler de çoktur.

Anadili olarak Kürdce konuşanların sayısı 1927'de 1.357.000, 1950'de 1.054.000, 1955'de 1.504.000, 1960'da 1.848.000 idi. Anadili Arabca olanlar 1950'de 277.000, 1955'de 308.000, 1960'da 348.000 oldu.

1960 sayımına göre: 1.848.000 anadili Kürdce olanın 1.135.000'i ve 348.000 anadili Arabca olanın 212.000'i Türkce bilmiyordu, geri kalan nüfûs, iki dilli idi.

Gene 1960 sayımına göre Kürdce konuşanların 1.495.000'i 10 Doğu ilinde toplanıyordu ve bu 10 ilde 757.000 kişi Türkce, 166.000 kişi Arabca konuşuyordu. Geriye kalan 353.000 Kürdce konuşan Tunceli, Erzincan, Elazığ, Adıyaman, Malatya, Kars gibi illerde, geri kalan 166.000 Arabca konuşan ise Hatay gibi illerde idi. Bu 1960 sayımına göre 10 Doğu ilinde anadili şu şekilde idi: Diyarbakır'ın 402.000 nüfûsunun 134.000'i Türkce (% 34), 265.000'i Kürdce (% 66); Van'ın 211.000 nüfûsunun 102.000'i Türkce (% 49), 108.000'i Kürdce (% 51); Mardin'in 349.000 nüfûsunun 235.000'i Türkce (% 67), 30.000'i Türkce (% 9), 74.000'i Arabca (% 21), 10.000'i Ermenîce (% 3); Ağrı'nın 215.000 nüfûsunun 85.000'i Türkce (% 40), 130.000'i Kürdce (% 60); Bingöl'ün 131.000 nüfûsunun 42.000'i Türkce (% 32), 89.000'i Kürdce (% 68); Bitlis'in 129.000 nüfûsunun 44.000'i Türkce (% 34), 82.000'i Kürdce (% 64), 3.000'i Arabca (% 2); Hakkâri'nin 68.000 nüfûsunun 55.000'i Kürdce (% 80), 13.000'i Türkce (% 20); Muş'un 168.000 nüfûsunun 79.000'i Türkce (% 48), 82.000'i Kürdce (% 50), 3.000'i Arabca (% 2); Siirt'in 232.000 nüfûsunun 30.000'i Türkce (% 13), 167.000'i Kürdce (% 72), 35.000'i Arabca (% 15, hepsi Siirt şehrinde); Urfa'nın 402.000 nüfûsunun 198.000'i Türkce (% 50), 152.000'i Kürdce (% 37), 51.000'i Arabca (% 13) konuşuyordu. Türkce'nin en zayıf olduğu 10 il bunlardı ve az nüfuslu iller idi (Türkce % 9 ilâ 50).

1980'de Din ve Dil Durumu

1980 tahminlerine göre,Türkiye'de din ve anadili rakamlarını veriyoruz. Son sayımlarda anadili gösterilmiyor. Dinler gösteriliyor ama artık Türkiye'de İslâm dışındaki din mensubları, fevkalâde ehemmiyetsiz bir azınlık hâlindedir. Türkiye, İslâm devletleri içinde, nüfûsunun % 99'dan fazlası Müslüman olması bakımından, en başta İslâm nisbetine erişmiş iki üç devletten biridir.

1980 sonunda din: 13.000 Mûsevî, 2.000 Yezîdî, 25.000 Katolik, 12.000 Protestan, 109.000 Ortodoks (Grek, Gregoryen, az Süryânî). Gerisi Müslüman olup Dönme asıllılar takrîben 50.000 kadar Istanbul, azı İzmir'dedir. Istanbul'da 3.000 kadar Zencî de vardır. Gayri Müslim azınlıkların tamâma yakını Istanbul'dadır, Ankara'da ve İzmir'dekiler daha çok ecnebîdir.

Müslimlerin konuştuğu anadilleri: 3.010.000 kadar Kürdce konuşan Diyarbakır, Mardin, Siirt, Urfa, Ağrı, Van, Bingöl, Bitlis, Muş, Hakkâri, Istanbul, Ankara, Adana, Antalya, Tunceli, Erzincan, Elazığ, Adıyaman, Malatya, Kars, Erzurum illerindedir. 510.000 nüfus Hatay, Mardin, Siirt, Urfa, Istanbul, Adana, İçel, Biltlis, Muş'ta Arabca konuşmaktadır. 70.000 kadar Çerkesce konuşan Istanbul, Sakarya, Adana, Balıkesir, Eskişehir, Kayseri, Samsun, Tokat illerindedir. 50.000 kadar Gürcîce konuşanlar Artvin, Ordu, Istanbul, Ankara'dadır. Lâzca'yı 32.000 nüfus Artvin ve Rize'de konuşmaktadır. Istanbul ve Sakarya'da 25.000 Abazaca, Istanbul'da 20.000 Arnavudca, Istanbul'da 20.000 Çingenece, Istanbul'da 2.000 Farsca, Istanbul'da 15.000 Sırpca (Boşnak) konuşan olduğu tahmîn edilir. Dîğer İslâm dilleri ehemmiyetsizdir. Gayri Müslim azınlıklar gibi yukarıda gösterilen nüfûsun da pek büyük çoğunluğu Türkce de bilir ve iki dillidirler. Gittikce kültür dili olmıyan anadillerini bırakmakta ve çocuklarına öğretmemektedirler. Hiç Türkce bilmiyen, yalnız Kürdce ve Arabca konuşan nüfus çok azdır ve herhalde yarım milyonun altındadır.

Gayri Müslim dilleri: Istanbul'da 65.000 Ermenîce, Istanbul'da 45.000 Rumca, Istanbul ve az İzmir'de 13.000 İspanyolca (Yahûdî), Istanbul ve Kırklareli'nde 10.000 Bulgarca, Istanbul'da 10.000 Fransızca (Levanten), Ankara, Istanbul, Adana'da çoğu ecnebî 18.000 İngilizce, bilhassa Istanbul'da 6.000 Almanca, Istanbul ve Balıkesir'de ve Kars'ta 3.000 Ukranca, 3.000 Rusca, Istanbul'da 2.000 Macarca, Istanbul'da 1.000 Lehce, Mardin'de 2.000 Süryânîce, dîğer diller ehemmiyetsizdir.

Nüfûs Artışı

Nüfus sayımlarına dış ülkelerde bulunan 3 milyonun üzerindeki TC tab'ası Türk dâhil değildir. Bunların tahmînî sayıları şöyledir: Almanya'da 2.035.000, Holanda'da 152.000, Avusturya'da 95.000, Fransa'da 120.000, Belçika'da 83.000, İsveç'de 21.000, Danimarka'da 20.000, Lüksenburg'da 6.000, İtalya'da 4.000, İngiltere'de 10.000, İsviçre'de 45.000, Norveç'de 3.000; Suûdî Arabistan'da 100.000, Libya'da 50.000, Emîrlikler'de 4.000, Küveyt'te 3.000, Katar'da 1.000, Irak'da 11.000, Lübnan'da 2.000; Avustralya'da 100.000. Birleşik Amerika, Kanada, Güney Afrika, Arjantin, Brezilya'da da mühim sayıda TC tab'alı Türk vardır ve dîğer ülkelerdekiler ehemmiyetsizdir. TC tab'ası olmıyan Türkiyeli Türkler veyâ Türkiye Dışı Türkler, yukarıki ülkelerin Türk nüfûsuna dâhil edilmemiştir.

Nüfûs Kesâfeti ve Yıllık Artış

İllerde nüfus kesâfeti 1945 ve 35 yıl sonraki 1980 sayımlarında km^2'ye kişi olarak şu gelişmeleri göstermiştir: Adana ilinde km2'ye 1945'de 19 kişiden 1980'de 86'ya, Adıyaman 22-48, Afyon 25-42, Ağrı 11-32, Amasya 24-62, Ankara 21-93, Antalya 13-36, Artvin 19-31, Aydın 37-81, Balıkesir 36-60, Bilecik 37-34, Bingöl 8-28, Bitlis 13-38, Bolu 23-43, Burdur 15-34, Bursa 34-104, Çanakkale 31-40, Çankırı 28-31, Çorum 27-45, Denizli 29-51, Diyarbakır 18-51, Edirne 33-58, Elazığ 20-48, Erzincan 13-24, Erzurum 14-32, Eskişehir 15-40, Gaziantep 27-106, Giresun 33-69, Gümüşhane 18-27, Hakkâri 2-16, Hatay 44-158, Isparta 21-39, İçel 17-53, Istanbul 178-830, İzmir 45-165, Kars 21-38, Kastamonu 25-34, Kayseri 23-46, Kırklareli 45-43, Kırşehir 7-37, Kocaeli 45-165, Konya 18-33, Kütahya 25-42, Malatya 22-49, Manisa 30-68, Maraş 18-52, Mardin 20-44, Muğla 17-33, Muş 9-37, Nevşehir 7-47, Niğde 18-36, Ordu 51-119, Rize 49-92, Sakarya 45-114, Samsun 39-105, Siirt 13-40, Sinop 36-47, Sıvas 18-26, Tekirdağ 35-58, Tokat 31-63, Trabzon 84-156, Tunceli 12-20, Urfa 14-32, Uşak 25-46, Van 6-25, Yozgat 20-36, Zonguldak 46-111 oldu.

Istanbul ilinde 1985 sayımında yoğunluk km^2'ye 1.026'ya yükselmiştir. 1980'de km^2'ye 100'ü geçen iller: Hatay 158, Kocaeli 165, Trabzon 156, Sakarya 114, Gaziantep 106, Bursa 104, İzmir 165, Ordu 119. En düşük olanlar: Hakkâri 16, Tunceli 20.

Bâzı illerde 1927'den 1985'e kadar 58 yılda büyük nüfus patlaması olmasına rağmen, nâdir de olsa bâzı illerde durgunluk vardır. Meselâ Bilecik ili 58 yılda 114.000'den ancak 161.000'e, Sinop 170.000'den 284.000'e, Çankırı 157.000'den 267.000'e, Tunceli 107.000'den 152.000'e, Kastamonu 337.000'den 453.000'e, yükselebilmiştir. Nüfusları 58 yıl içinde duble olamıyan iller bunlardır. Sebebi dîğer illere göçtür. Sanâyîleşemiyen bu iller, besliyemedikleri nüfuslarını dîğer illere göndermişlerdir.

1927 ilâ 1935 arasında 8 yılda artış 2.510.000'dir ki yıllık ortalama 314.000'den ibârettir. 1935 ilâ 1940 artışı 1.663.000 ve yıllık 333.000'dir. 1940 ilâ 1945 artışı 969.000 ve yıllık 194.000'dir, İkinci Cihan Harbi yıllarıdır. 1945 ilâ 1950 artışı 2.157.000 ve yıllık 431.000'dir. 1950 ilâ 1955 arası 3.188.000 ve yıllık 624.000'dir. 1955 ilâ 1960 artışı 3.690.000 ve yıllık 738.000'dir. 1960 ilâ 1965 artışı 3.636.000 ve yıllık 723.000'dir. 1965 ilâ 1970 artışı 4.214.000 ve yıllık 843.000'dir. 1970 ilâ 1975 artışı 4.743.000 ve yıllık 949.000'dir. 1975 ilâ 1980 artışı 4.389.000 ve yıllık 878.000'dir. 1980 ilâ 1985 artışı 6.684.000 ve yıllık 1.337.000'dir. 1985'de TC tebeası Türkiye dışındaki Türkler'le 54,5 milyon olan nüfûsun 1990'da 62 milyona erişmesi düşünülebilir.

İllerin Yüzölçümü

Adana	17.253 km2 (1980'de 12 ilçe, 29 nâhiye, 739 köy)	1.757.000 n.(1985)
Adıyaman	7.614 km² (6, 23, 346)	439.000
Afyon	14.230 km² (10, 21, 490)	683.000
Ağrı	11.376 km² (7, 15, 558)	431.000
Amasya	5.520 km² (5, 18, 360)	359.000
Ankara	30.715 km² (20, 47, 1.165)	3.463.000
Antalya	20.591 km² (11, 34, 621)	892.000
Artvin	7.436 km² (6, 21, 304)	231.000
Aydın	8.007 km² (11, 29, 509)	747.000
Balıkesir	14.292 km² (16, 46, 933)	910.000
Bilecik	4.307 km² (5, 11, 255)	161.000
Bingöl	8.125 km² (4, 17, 316)	249.000
Bitlis	6.707 km² (5, 19, 273)	304.000
Bolu	11.051 km² (9, 19, 792)	510.000
Burdur	6.887 km² (5, 13, 205)	248.000
Bursa	11.043 km² (10, 24, 763)	1.328.000
Çanakkale	9.737 km² (11, 31, 582)	418.000
Çankırı	8.454 km² (9, 16, 476)	267.000
Çorum	12.820 km² (8, 16, 757)	606.000
Denizli	11.868 km² (10, 21, 453)	673.000
Diyarbakır	15.355 km² (11, 24, 693)	942.000
Edirne	6.276 km² (7, 19, 266)	388.000
Elazığ	9.153 km² (7, 23, 589)	494.000
Erzincan	11.903 km² (6, 25, 567)	303.000
Erzurum	25.066 km² (13, 36, 1.043)	875.000
Eskişehir	13.652 km² (6, 15, 410)	597.000
Gaziantep	7.642 km² (6, 15, 600)	954.000
Giresun	6.984 km² (9, 18, 507)	515.000
Gümüşhane	10.227 km² (4, 12, 511)	299.000
Hakkâri	9.521 km² (5, 12, 143)	187.000
Hatay	5.403 km² (8, 25, 383)	1.034.000
Isparta	8.933 km² (9, 16, 210)	393.000
İçel	15.893 km² (6, 21, 561)	1.047.000
İstanbul	5.712 km² (19, 21, 287)	5.859.000
İzmir	11.973 km² (18, 45, 697)	2.317.000
Kars	18.557 km² (14, 29, 787)	729.000
Kastamonu	13.108 km² (12, 24, 1.079)	453.000
Kayseri	16.917 km² (10, 24, 490)	871.000
Kırklareli	6.550 km² (7, 17, 195)	297.000
Kırşehir	6.570 km² (3, 9, 263)	262.000

Kocaeli	3.626 km^2 (4, 15, 266)	753.000
Konya	47.420 km^2 (17,61,970)	1.792.000
Kütahya	11.875 km^2 (6, 14, 610)	545.000
Malatya	12.313 km^2(8, 24, 520)	688.000
Manisa	13.810 km^2 (12, 26, 812)	1.050.000
K.Maraş	14.327 km^2 (6, 16, 506)	856.000
Mardin	12.760 km^2 (11, 23, 720)	694.000
Muğla	13.338 km^2 (8, 26, 416)	486.000
Muş	8.196 km^2 (3, 15, 372)	342.000
Nevşehir	5.467 km^2 (6, 12, 176)	279.000
Niğde	14.294 km^2 (5, 17, 313)	557.000
Ordu	6.001 km^2 (10, 19, 521)	764.000
Rize	3.920 km^2 (7, 16, 319)	379.000
Sakarya	4.817 km^2 (6, 18, 487)	631.000
Samsun	9.579 km^2 (8, 21, 868)	1.123.000
Siirt	11.003 km^2 (10, 27, 499)	532.000
Sinop	5.862 km^2 (6, 14, 426)	284.000
Sivas	28.488 km^2 (11, 44, 1.282)	779.000
Tekirdağ	6.218 km^2 (7, 19, 283)	400.000
Tokat	9.958 km^2 (7, 21, 679)	692.000
Trabzon	4.685 km^2 (10, 24, 571)	817.000
Tunceli	7.774 km^2 (7, 28, 425)	152.000
Ş.Urfa	18.584 km^2 (8, 29, 692)	885.000
Uşak	5.341 km^2 (5, 7, 257)	274.000
Van	19.069 km^2 (7, 22, 570)	574.000
Yozgat	14.123 km^2 (8, 20, 641)	555.000
Zonguldak	8.629 km^2 (9, 26, 776)	1.045.000

İlçe sayılarına aslında +1 eklemek gerekir, zîrâ merkez ilçeleri sayılmamıştır. En büyük iller: Konya 47.420 km^2, Ankara 30.715 km^2, Sivas 28.488 km^2, Erzurum 25.066 km^2, Antalya 20.591 km^2, Van 19.069 km^2. En küçük iller: Kocaeli 3.626 km^2, Rize 3.920 km^2, Bilecik 4.307 km^2, Trabzon 4.685 km^2, Sakarya 4.817 km^2, Uşak 5.341 km^2, Nevşehir 5.467 km^2, Hatay 5.403 km^2, Amasya 5.520 km^2, Istanbul 5.712 km^2.

En az nüfuslu iller: Bilecik 161.000, Hakkâri 187.000, Tunceli 152.000, Burdur 248.000, Bingöl 249.000. En fazla nüfuslu iller: Istanbul 5.859.000, Ankara 3.463.000, İzmir 2.317.000, Konya 1.792.000, Adana 1.757.000, Bursa 1.328.000, Samsun 1.123.000, Manisa 1.050.000, Zonguldak 1.045.000, İçel 1.047.000, Hatay 1.034.000, Gaziantep 954.000, Diyarbakır 942.000, Balıkesir 910.000, Antalya 892.000.

Millî Savunma

1984'de Türkiye'nin silâh altında 520.000 kara + 55.000 deniz + 55.000 hava + 125.000 jandarma = 750.000 askeri bulunuyordu. Rezervi 800.000 kara + 70.000 deniz + 66.000 hava = 936.000 askerdi (46 yaşına kadar olanlar). Askerlik mecbûrî 18 aydı. Kara kuvvetleri 4 ordu'ya ayrılmıştı: I. Ordu merkezi Istanbul, II. Ordu Malatya, III. Ordu Erzincan, Ege Ordusu merkezi ise İzmir'de idi. II. Ordu merkezi 1980'den sonra Konya'dan Malatya'ya götürüldü. Ankara'daki kolordu, II. Ordu'ya bağlıdır. I. Ordu 5 kolordu olup dîğerleri 2'şer kolordudur. 14 piyâde, 1 zırhlı, 2 mekanik tümen + 6 zırhlı, 4 mekanik, 11 piyâde, 2 yardımcı tugay vardır. Türkiye'nin elinde Honest John füzeleri ve atom bombası bulunmaktadır. NATO üyesidir. Tank sayısı 2.922 ve zırhlı vâsıta sayısı 2.000'dir. Hizmette 2.225 top, 1.200 tanksavar topu, 1.200 uçaksavar topu mevcuddur. 368 harb tayyâresi vardır. Deniz üsleri Istanbul, Gölcük, Ereğli, İskenderun, Marmaris'dedir. Kıbrıs'da 17.000 kişilik 2 piyâde tümeni mevcuddu. Silâh altında asker sayısı bakımından NATO devletleri arasında Amerika'dan sonra geliyordu. Varşova Paktı devletleri içinde de Rusya dışında Türkiye kadar askeri olan devlet yoktu.

Silâhlı kuvvetlerin başında genel kurmay başkanı vardır ve orgeneral olmakla berâber rütbe işâreti omuzda sırma ile çevrilidir. Protokolde bakanlardan önce ve 1980'den sonra ana muhâlefet partisi liderinden de önce gelmektedir. Cumhur başkanı, Meclis başkanı, başbakan, Anayasa mahkemesi başkanı, genel kurmay başkanı, ana muhâlefet partisi lideri, yargıtay başkanı, danıştay başkanı, sırasıyle bakanlar... Protokol budur. Geçici olarak Meclis başkanı ile başbakan arasında 12 Eylûl 1980 harekâtına katılan 4 emekli orgeneral cumhur başkanı danışmanı olarak katılmışlardır ki müddetleri, cumhur başkanı Evren'le sona erecektir. Cumhur başkanına îcâbında Meclis başkanı vekâlet etmektedir. 1950-60 arasında senato başkanı, cumhur başkanından sonra protokolde 2. sırada olup gerekirse ona vekâlet eder, fakat senato ile meclisin birleşik toplantısına senato başkanı değil, meclis başkanı başkanlık ederdi.

Genel kurmay başkanından sonra protokol sırasıyle kara, deniz, hava, jandarma kuvvetleri kumandanları gelir ve bâzı kabine üyeleri ile berâber millî güvenlik kurulunu oluştururlar ki cumhur başkanı tabîî reîsidir. Kuvvet kumandanları protokolde, bakanlardan hemen sonra gelirler. Millî güvenlik kurulu sekreteri, genel kurmay ikinci başkanı, 4 ordu kumandanı, İzmir'deki NATO karagâhının kumandanı tabîî olarak orgeneral rütbesi taşırlar. Umûmiyetle hizmette 20 kadar orgeneral ve amiral olup bu sayı aşılmamaktadır. Mareşal rütbesi vardır, fakat cumhûriyet döneminde yalnız Fevzi Çakmak taşımıştır. Başka kimseye mareşallik veyâ büyükamirallik verilmemiştir.

Savunma büdcesi 1985'de 1.645 milyon dolardı (1984'de 1.592, 1981'de 3.100 milyon dolar). 1980'de askerlik 20 ay mecbûrî olup 470.000 kara + 46.000 deniz + 53.000 hava (325 harb tayyâresi) + 120.000 jandarma = 689.000 asker silâh altında idi.

1984'de 16 denizaltı, 12 muhrib, 6 firkateyn, 9 hücum botu, 20 harb tayyâresi ve 7 harb helikopteri ile sâir yardımcı gemiler, deniz kuvvetlerini oluşturuyordu. Zırhlı ve kruvazör gibi büyük gemiler çoktan hizmetten çıkarılmıştı. Hiç bir zaman tayyâre gemisi olmadı. Nükleer denizaltı da yoktur.

Ekonomi

Türkiye, devamlı savaşlardan mahvolmuş, yoksul hâlde çıktı. Entelektüel kadrosunu da yedek subay olarak savaşlarda harcamıştı. Kalkınma 1950'de başladı ve devâm etti. Ancak dîğer dünyâ devletleri ile mukaayese edildiği takdirde bu kalkınmanın onlar derecesinde olmadığı ortaya çıkar. 1950 rakamları ile bugünün rakamlarını mukaayese etmek, dîğer devletleri de geçtiğimiz yanlış fikrini vermemelidir. En büyük kayıp devamlı enflasyon olmuştur. TL, İkinci Cihan Savaşı'ndan sonra 2,80 TL = 1 dolar iken 1986'da 700 küsur dolara fırlamıştır. 1 dolar, 1928'de 75 kr. idi. 1956'da 2,80, 1959'da 9, 8.1970'de 14,85, 10.1975'de 15, 6.1979'da 35, 1.1980'de 84,80, 1.1.1983'de 190,45 TL'na yükseldi.

1 cumhûriyet (Atatürk) altını 1923'de 7, 1928'de 8, 1932'de 9, 1933'de 13, 1941'de 25, 1942'de 33, 1948'de 37, 1950'de 35, 1954'de 49, 1955'de 50, 1957'de 109, 1958'de 123, 1959'da 110, 1961'de 105, 1964'de 93, 1967'de 101, 1969'da 129, 1970'de 117, 1971'de 139, 1972'de 183, 1.3.1973'de 272, 1.6.1973'de 352, 23.10.1974'de 508 TL iken 1985'de 50.000 TL üzerine fırladı. Reşâd altını dâimâ cumhûriyet altınından bir mıkdar değerlidir. 1941'de 1 gr altın = 3,38 TL, 24.10.1974'de = 74,50 TL iken 1986'da 8.000 TL'nı buldu.

P.c. millî gelir 1979'da âzamîye çıkmıştı (1.346 dolar). 1980'de 1.313, 1981'de 1.308, 1982'de 1.168, 1983'de 1.061, 1984'de 1.013 dolara düştü. 1985'de 1.000 doların da altına düşüp 1986'da 1.000 doların üzerine fırladı. 1.000 dolar ilk def'a 1976 yılında elde edilmişti. Buna göre 1986 yılı GSMH yaklaşık 55 milyar dolar civârında veyâ az üzerinde, herhâlde 60 milyarın altındadır ki, Avrupa devletleri ölçüsüne ve Türkiye'nin nüfus ve ordusunun ehemmiyetine nazaran fevkalâde düşüktür.

1981'de 1.000 kişiye 11 otomobil, 28 telefon, 44 TV, 0,6 doktor düşüyordu ki fevkalâde düşük nisbetlerdir, fakat 1986'da bu nisbetler hayli yükselmiş bulunuyordu. 6,3 milyon radyo, 7,6 milyon TV, 1,8 milyon telefon bulunuyordu.

1989'da p.c. gelirin 1.353 dolar olacağı planlanmıştır ki o târihteki nüfûsa (58 milyon) göre GSMH 80 milyar dolar civârında bir şey eder.

1978'de 21,6 milyar kwh olan elektrik 1984'de 27,4 milyara yükseldi ve 1989'da 50,7 milyar olacaktır. Petrol çok azdır: 0,4 milyon ton (1960), 3,5 milyon ton (1970), 2,6 milyon ton (1980). Türkiye dünyânın 10. büyük petrol idhâlâtcısıdır (1980'de 17, 1985'de 25 milyon ton) ki, büyük bir sıkıntı bundan doğmaktadır. 1984'de dış ticâret hacmi 7 milyar ihrâcât + 9,7 milyar idhâlât = 16,7 milyar dolardır. 1989 için 14,5 milyar ihrâcât + 18 milyar dolar idhâlât = 32,5 milyar dolar şeklinde planlanmıştır. 1978'de 1.750.000 turist gelmiştir. Turizm geliri yılda 50 milyon dolar kadarken, 1985'e doğru bir milyar doları aşmıştır. Dış ülkelerdeki Türk işçilerinin gönderdikleri döviz, Türkiye'nin açığını kapatan dîğer bir unsurdur ki, işçilerin Avrupa, bilhassa Almanya'da milyarlarca dolar tasarrufları olduğu da bilinmektedir.

6.1962'de 191.000 telefon ve 1.629.000 radyo vardı (413 bin Istanbul, 151 Ankara, 115 İzmir, 49 Bursa, 41 Adana, 35 Eskişehir, 24 Kayseri, 20 Gaziantep, 47

Konya, 18 Sıvas, 15 bin Erzurum'da). TV hemen hemen mevcud değil veyâ bir kaç bin civârında idi. 1957'de 167.000 olan telefon 1978'de 1.379.000 ve 1.1.1983'de 1.640.000 olup 1986'da 2 milyonu aştı. Telefonlar uzak mesâfe ve milletlerarası olarak 1980-86 arasında hemen tamâmen otomatikleşti. 1960'ların başında başlıyan TV yayını da 1983'de renkli oldu.

1978'de 59.718 km karayolu, 202 km'si elektrikli 8.141 km demiryolu vardı. 1954'de 69.500, 1957'de 81.200 olan motörlü vâsıta sayısı 1.006.000'e (1978) yükseldi ve 1970'li yıllarda geniş bir otomotiv sanâyii kuruldu. 1955'de 720.000, 1960'da 1.038.000, 1978'de 1.700.000, 1984'de 4.500.000 ton olan ticâret filosu 1989'da 6,2 milyon tona yükselecektir.

1979'da 17,6 milyon tonla Türkiye'de buğday'da Dünyâ'da 6. idi. Ayni yıl mısır üretimi 1,4 ve arpa 5,2 milyon tondu. Türkiye, kendi kendini besliyebilen, yiyecek idhâl etmiyen (lüks mallar hâric) ve yiyecek ihrâc eden çok az devletten biri durumunu muhâfaza etti. 1984'de 20,3 bin ton olan krom üretimi 1989'da 50,9 bin ton olacaktır. Çimento 13,16 milyon tondan (1984) 25,1 milyona (1989), çelik 3,9 milyon tondan (1984) 7,5 milyon tona (1989) çıkacaktır.

1984'de, 1,1 milyon ton olan et ve balık üretimi 1989'da 2,5 milyon ton olacaktır. 1978'de 1.126.000 ton şeker yapan Türkiye, şeker ihrâcâtcısıdır. 1979 zeytinyağı istihsâli 74.000 tondur (zeytin 411.000 ton). 1979 üzüm üretimi 3.485.000, portakal ve limon 980.000, fındık 270.000 (dünyâ istihsâlinin üçte biri), elma 1.200.000, soğan 1.000.000, patates 2.900.000, çay 117.000 tondur. 1979'da 43.942.000 koyun, 18.447.000 keçi, 812.000 at, 1.023.000 manda, 14.900.000 sığır, 1.371.000 eşek vardı. Ayni yıl balık üretimi 300.000, et üretimi 1.371.000, tavuk eti 185.400, yün 88.800 tondu. 1976 tütün üretimi 315.000 ton olup Türkiye tütün ve pamuk ihrâcâtcısıdır. Ayni zamanda dünyânın en gelişmiş tekstil sanâyîlerinden birine mâliktir ve büyük ihrâcâtcıdır (bilhassa konfeksiyon olarak).

1984'de 20,3 milyon ton olan linyit 1989'da 50,9 milyon olarak planlanmıştır. Kömür 8,6 milyon tondur (1974). Krom 946.000 tondur (1975). Demir 2,7 (1976) milyon tondur. 1978'de 14 milyon tonun üzerinde petrol rafine edilmiş veyâ petrol müştakaatı yapılmıştır. 1978 çimento yapımı 15,1 ve kâğıt 0,3 milyon tondur (*).

Yüksek Öğrenim

1975'de nüfûsun % 38'i, 1983'de % 18'i ümmî idi. Şimdi ümmî nisbeti % 10 civârındadır (1987). 1948'de 2.028 üniversite öğretim üyesi ve 28.200 üniversite talebesi vardı (21.500 Istanbul, 5.700 Ankara, 1.400 İzmir). 1957'de üniversite talebesi hâlâ 33.800 idi. 1453'de kurulan Istanbul Üniversitesi, XVIII. asırda kurulan Istanbul Teknik Üniversitesi, 1946'da fakülteleri tamamlanan Ankara Üniversitesi, 1955'de kurulan İzmir'deki Ege Üniversitesi, 1958'de kurulan Erzurum'da Atatürk Üniversitesi, 1960'larda kurulan Ankara Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Ankara Hâcettepe Üniversitesi, aynı yıllarda üniversite hâline getirilen Istanbul Boğaziçi Üniversitesi, son

(*) **Bu bahis 1986 başında tape edildiği için rakamlar şimdi çok değişti.**

yıllarda kurulan Istanbul Mîmâr Sinân ve Istanbul Marmara ve Ankara Gaazî Üniversiteleri ve 1960'larda Trabzon'da kurulan Karadeniz Teknik Üniversiteleri dışında dîğer üniversitelerle 1981'de üniversite sayısı 19'a çıktı ve sonra daha da arttı (Adana'da Çukurova, Eskişehir'de Anadolu, Konya'da Selçuk, Samsun'da 19 Mayıs, Elazığ'da Fırat, Malatya'da İnönü, Diyarbakır'da Gökalp, Sıvas, Bursa, Edirne vs. üniversiteleri ve bir çok şehirde bulunan fakülteleri). Ayrıca yüksek okullar ve yüksek askerî okullar da mevcuddur. 1978'de askerîler dışında 70 kadar yüksek okul vardı. 1980'de yüksek öğrenimde 16.981 öğretim üyesi ve 340.000 talebe bulunuyordu ve askerî yüksek okullar bunun dışında idi. 1987'de bu sayılar 20.000 ve 400.000'in üzerine çıktı.

Politik Durum

Demokrasi tecrübesi 1946'da başladı. İlk tek dereceli ve tâyinle yapılmıyan seçim bu yıl yapıldı, fakat bir çok ilde kaybeden iktidar partisi kazanmış gösterildi, zîrâ hâlâ açık rey ve kapalı sayım yapılıyordu. Kapalı rey ve açık sayım 1950 seçimiyle başladı ve muhâlefetteki Demokrat Parti iktidâra geldi. Ancak Türkiye'de demokrasi, bugüne (1987) kadar hâlâ çok sınırlıdır. Bir kısım kayıtlamalar, Türk devletinin ve toplumunun gerçek menfaatleri yönünde, bir kısmı ise sâdece baskı eseridir.

Gayri meşrû 1946 seçimlerinde 467 milletvekilinin 398'i CHP, 62'si DP, 7'si müstakil idi. 14.5.1950 seçimleri: 409 DP + 59 CHP + 4 MP + 4 KP + 9 müstakil + 8 açık = 487 milletvekili. 1954 seçimleri: 491 DP + 30 CHP + 5 MP + 10 müstakil + 5 açık = 541 milletvekili ki 19 milletvekili DP'den ayrılarak dönem içinde Hürriyet Partisi'ni kurdu ve 12.1956'da milletvekili sayısını 31'e yükseltti. 1957 seçimleri: 421 DP + 174 CHP + 4 CMP + 4 Hürriyet Partisi = 603 milletvekili. Böylece 1950-1960 Demokrat Parti (DP) iktidârı Adnân Menderes'in genel başkanlığı ve başbakanlığı, Celâl Bayar'ın cumhur başkanlığı (cumhur başkanı olunca parti genel başkanlığından ayrıldı) ile geçti ve 10 yılı doldurdu. 27 Mayıs 1960 askerî darbesi oldu ve kurucu meclis, 1876'dan beri tâdillerle kullanılan Anayasa'yı ortadan kaldırarak başka bir anayasa yaptı. Bu anayasa, 12 Eylûl 1980'de büyük komünist anarşi sebebiyle yönetime el koyan silâhlı kuvvetlerle ortadan kaldırılıp bir kurucu meclise yenisi yaptırıldı.

1960-1980 dönemi daha çok Adâlet Partisi'nin (AP) iktidârı ile geçti ki Org. Râgıb Gümüşpala'nın kurucu genel başkanlığından sonra başına Süleyman Demirel geldi. Ancak 12 Mart 1971'de yarım bir askerî müdâhale oldu (zîrâ meclisler kapatılmadı). 1960-80 arasında Cumhûriyet Senatosu da kuruldu ki bu meclis, 1980'da lağvedildi.

10.10.1965 seçimlerinde AP, âzamî oyu aldı: % 52,87 (240 milletvekili); CHP % 28.75 (134 milletvekili), TİP % 2,97 (15 milletvekili), MP % 6,26 (34 milletvekili), YTP % 3,72 (19 milletvekili), müstakiller % 3,19 (8 milletvekili). 1960 anayasasına göre milletvekili sayısı dondurularak 450 ve senatör sayısı 150 (+ 20 kadar "tabîî senatör" ki seçimle gelmiyenlerdir) oldu (1982 anayasası ve 1983 seçimlerine göre sâbit 400 milletvekili 1987'de gene 450'ye çıkarıldı). 1965 seçimlerinde sol 2 parti (CHP + TİP) % 31,72 oy aldı ve sağ parti reylerinin toplamının % 68,28 olduğu anlaşıldı.

Kuzey Kıbrıs

5.11.1914'de Osmanlı İmparatorluğu ile ilgisi kesilerek İngiltere sömürgesi olan Kıbrıs adası (4.6.1878'de yönetimi geçici olarak Türkiye tarafından İngiltere'ye bıkarılmıştı), 13.12.1959'da bir Rum-Türk cumhûriyeti olarak istiklâl kazandı. Ancak Rumlar, Türkler'i ortadan kaldırmak isteyince iç savaş başladı. İki tarafı Yunanistan ve Türkiye destekledi. 20-30 temmuz ve 14-16 ağustos 1974'de iki askerî harekât adaya asker çıkardı (1 kolordu). O târihten bu yana kuzey Kıbrıs, fiilen Türkiye ile işbirliği yapar hâle geldi.

Adanın % 40'ını içine alan Kuzey Kıbrıs, son yıllarda cumhûriyet de îlân ederek, Dr. Fâzıl Küçük'ün yerine yıllardan beri Kıbrıs Türkleri'nin lideri olan Raûf Denktaş'ı cumhur başkanı seçti. Kuzey Kıbrıs Cumhûriyeti 3.700 km^2 kadar 210.000 nüfusludur (1981), yoğunluk 57'dir. 10.000 kadar Rum Ortodoks da 200.000 kadar Müslüman Türk'le yaşamakta olup Güney Kıbrıs Rum cumhûriyetinde az Türk kalmış ve Türkler, yerlerini bırakarak kuzeyde toplanmışlardı. Başkent Lefkoşe (50.000), başlıca şehirler güneyde Magusa (50.000) ve kuzeyde Girne (20.000) limanlarıdır ki büyük turistik merkezlerdir.

Şehirler

Aşağıdaki listede önce harf sırasıyle il merkezlerinin nüfusları, sonra 1985 nüfus sıralarıyle ilçe merkezleri şehirler gösterilmiştir. Bu listeyi tâkıyben dîğer ilçe merkezi şehirlerin nüfus sırasıyle ve 1980 ve 1985 sayımlarına göre nüfusları şöyledir:

Düzce (Bolu) 38-45 bin, Söke (Aydın) 37-45, Lüleburgaz (Kırklareli) 36-43, Erciş (Van) 28-43, Zile (Tokat) 31-41, Ceylanpınar (Urfa) 22-40, Düziçi (Adana) 34-39, Soma (Manisa) 30-39, Merzifon (Amasya) 32-37, Seydişehir (Konya) 30-37, Reyhanlı (Hatay) 31-37, Gemlik (Bursa) 27-37, Bolvadin (Afyon) 31-36, Ünye (Ordu) 28-35, Şereflikoçhisar (Ankara) 23-35, Tire (İzmir) 32-35, Dörtyol (Hatay) 26-35, Keşan (Edirne) 29-34, Çarşamba (Samsun) 28-34, Uzunköprü (Edirne) 28-34, Mustafakemalpaşa (eski Kirmastı) (Bursa) 30-34, Doğubâyezîd (Ağrı) 24-34, Suluova (Amasya) 26-33, Ergani (Diyarbakır) 24-33, Anamur (İçel) 23-32, Cizre (eski Cezîretü İbnü 'Umer) (Mardin) 20-32, Iğdır (Kars) 24-32, Suruç (Urfa) 19-31, Alanya (Antalya) 22-31, Dinar (Afyon) 21-31, Kâhta (Adıyaman) 16-31, Tavşanlı (Kütahya) 24-31, Afşın (Maraş) 20-30, Bayburt 23-30, Islâhiye (Gaziantep) 22-30, Fatsa (Ordu) 22-30, Edremid (Balıkesir) 27-30, Alaşehir (Manisa) 26-29, Sungurlu (Çorum) 24-29, Patnos (Ağrı) 18-29, Erbaba (Tokat) 25-29, Birecik (Urfa) 20-28, Niksar (Tokat) 24-28, Yerköy (Yozgat) 21-28, Karacabey (Bursa) 24-27, Samandağı (Hatay) 24-27, Silifke (İçel) 22-27, Karapınar (Konya) 24-26, Develi (Karahisâr) (Kayseri) 22-26, Bismil (Diyarbakır) 19-26, Erdemli (İçel) 21-26, Gölbaşı (Adıyaman) 20-26, Sorgun (Yozgat) 19-26, Bozöyük (Bilecik) 18-25, Bartın (Zonguldak) 21-25, Menemen (İzmir) 22-25, Ilgın (Konya) 17-25, Midyat (Mardin) 20-25, Sarıkamış (Kars) 23-25, Pazarcık (Maraş) 20-24, Çumra (Konya) 21-24, Kaman (Kırşehir) 20-24, Milâs (Muğla) 20-24, Manavgat (Antalya) 14-23, Orhangazi (Bursa) 19-23, Yüksekova (Hakkâri) 14-22, Safranbolu (Zonguldak) 19-22, Beypazarı (Ankara) 17-22, Gönen (Balıkesir) 19-22, Alaca (Çorum) 16-22,

Şehirler

	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Adana	73	76	88	100	119	172	230	290	352	475	575	776
Adıyaman				10	17	14	17	22	32	44	53	71
Afyon	23	24	26	29	30	31	38	44	52	60	75	88
Ağrı (Karaköse)				9	10	17	20	24	31	35	41	54
Amasya	11	13	14	13	16	18	28	34	39	41	48	53
Ankara	75	123	157	227	287	453	646	906	1.209	1.701	1.936	2.322
Antalya	17	23	25	26	28	36	51	72	95	131	189	258
Artvin	3	4	5	4	5	6	8	9	13	13	14	19
Aydın	12	15	18	20	21	27	36	43	51	60	74	90
Balıkesir	26	27	30	39	36	47	61	69	85	99	124	152
Bilecik	4	4	5	5	6	6	8	10	12	11	15	18
Bingöl (Çapakçur)			1	2	4	7	9	12	17	22	28	37
Bitlis	9	10	12	11	13	15	17	19	21	22	27	37
Bolu	8	8	9	9	10	12	14	22	28	33	38	52
Burdur	13	14	14	14	15	19	25	29	33	37	45	54
Bursa	62	72	78	87	101	131	154	212	276	346	488	614
Çanakkale	9	12	25	18	19	16	20	23	27	31	40	48
Çankırı	9	10	10	15	17	18	20	21	27	29	35	41
Çorum	20	20	23	20	23	25	35	42	56	63	76	97
Denizli	16	18	19	20	22	30	49	64	84	107	135	171
Diyarbakır	31	35	43	41	46	61	81	103	139	170	240	305
Edirne	35	36	46	29	31	34	32	46	55	63	72	87
Elazığ	20	24	29	24	29	46	60	79	108	131	151	182
Erzincan	16	16	12	13	18	24	36	45	58	60	71	82
Erzurum	31	33	48	53	55	70	91	105	135	163	190	253
Eskişehir	32	47	61	80	89	120	153	174	216	260	312	367
Gaziantep	40	51	57	63	73	97	125	160	226	301	374	466
Giresun	12	14	16	12	12	15	20	25	31	38	46	56
Gümüşhane				4	6	4	5	8	13	11	13	56
Hakkâri (Çölemerik)	1	2	2	2	3	3	4	16	10	12	18	21
Antakya (Hatay)			27	28	31	38	46	58	66	78	95	109
Isparta	16	18	17	17	18	25	36	43	51	63	86	102
Mersin (İçel)	21	38	30	33	38	50	69	87	114	152	222	314
İstanbul	691	741	794	844	1.010	1.215	1.460	1.742	2.242	2.547	4.446	5.495
İzmir	154	171	184	200	231	286	371	442	554	682	1.226	1.490
Kars	14	21	25	22	21	31	32	42	53	55	59	70
Kastamonu	15	14	14	14	14	16	20	23	29	30	35	47
Kayseri	40	46	52	58	66	82	103	127	168	207	307	378
Kırklareli	13	21	32	14	15	19	20	26	28	33	36	41
Kırşehir	13	14	13	14	14	17	20	25	33	41	50	66
İzmit (Kocaeli)	15	19	29	28	36	56	74	90	123	165	195	236
Konya	47	52	56	39	65	93	123	159	201	247	350	439
Kütahya	17	18	19	20	20	27	40	49	62	82	99	120
Malatya	21	27	36	42	49	65	84	104	130	155	204	251
Manisa	29	31	38	32	35	45	59	70	70	78	105	126
K.Maraş	26	29	28	36	35	43	55	63	105	136	179	212
Mardin	23	23	23	19	20	24	27	31	34	37	39	45
Muğla					15	12	14	16	19	24	27	31
Muş	4	5	5	5	7	11	12	16	24	28	41	44
Nevşehir				15	15	17	19	21	26	30	40	51
Niğde	9	12	12	12	13	15	18	22	27	32	41	48
Ordu	8	10	10	10	12	15	20	27	39	47	53	81

Şehirler

	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Rize	14	15	15	14	15	18	22	27	31	36	43	50
Adapazarı (Sakarya)		25	26	29	36	56	80	86	102	114	142	155
Samsun	30	32	37	38	44	63	87	113	134	168	199	280
Siirt				16	16	21	23	25	29	36	42	54
Sinop	5	5	5	5	7	7	10	13	15	16	18	25
Sivas	28	34	42	45	53	67	94	108	133	149	173	197
Tekirdağ	15	20	17	15	16	18	24	27	33	41	52	63
Tokat	22	21	21	20	22	27	33	37	45	49	61	73
Trabzon	27	30	33	30	35	43	53	66	82	97	108	156
Kalan,(Tunceli)	1	1	1	1	2	2	4	6	9	12	13	19
Ş.Urfa	30	32	35	37	38	48	60	73	100	133	149	206
Uşak				20	22	23	29	36	47	59	71	88
Van	7	9	12	14	16	17	22	31	47	64	93	121
Yozgat	11	13	15	12	14	15	18	23	28	33	36	43
Zonguldak	12	21	28	37	36	48	54	59	73	90	109	119
Kırıkkale						28	43	58	92	138	178	321
İskenderun (Hatay)			12	19	23	47	64	69	82	107	125	174
Tarsus (İçel)	22	24	28	29	34	40	51	58	78	102	121	160
Batman (Siirt)						5	12	25	45	64	86	114
Osmâniye (Adana)						19	29	34	46	62	84	108
Karabük (Zonguldak)						16	31	48	65	69	84	96
Gebze (Kocaeli)						6	8	9	19	33	58	93
Nâzilli (Aydın)					22	31	29	31	45	52	60	78
Aksaray						14	20	24	30	46	63	77
Ceyhan (Adana)						32	32	41	51	63	57	77
Siverek (Urfa)						21	26	28	34	41	29	72
Ereğli (Konya)						24	32	38	47	50	57	71
Bandırma (Balıkesir)						26	29	33	40	45	53	70
Akhisar (Manisa)	18	21			27	31	40	47	49	53	61	68
Turhal (Tokat)						13	17	23	29	39	47	67
Karaman						17	22	26	35	44	51	67
Turgutlu (Manisa)						27	31	35	41	47	55	65
Viranşehir (Urfa)						5	7	11	18	26	41	64
Sâlihli (Manisa)						18	27	29	39	46	52	64
Kilis (Gaziantep)						30	33	38	43	54	58	61
Çorlu (Tekirdağ)						17	23	27	32	40	47	58
Kızıltepe (Mardin)						5	6	10	16	22	30	57
Bergama (İzmir)						18	22	24	27	30	35	57
Gölcük (Kocaeli)						14	19	22	29	33	46	56
İnegöl (Bursa)						19	25	28	32	38	45	55
Yalova (İstanbul)						7	11	14	18	27	42	55
Ereğli (Zonguldak)						8	9	22	28	46	50	54
Tatvan (Bitlis)						4	7	11	20	29	40	54
Bafra (Samsun)						18	21	26	29	34	50	53
Polatlı (Ankara)						16	20	23	32	35	44	53
Kırıkhan (Hatay)						10	15	23	32	38	50	52
Nusaybin (Mardin)						3	5	8	14	24	31	52
Nizip (Gaziantep)						15	19	23	30	36	39	51
Elbistan (Maraş)						8	10	13	17	26	35	50
Kozan (Adana)						12	15	20	26	32	42	50
Silvan (Diyarbakır)						6	7	12	19	30	44	50
Kadirli (Adana)						7	11	16	28	35	41	47
Ödemiş (İzmir)						25	29	31	35	37	41	47
Akşehir (Konya)						15	21	32	33	35	40	45

Urla(İzmir) 20-22, Yalvaç (Isparta) 20-22, Fethiye (Muğla) 19-21, Ayvalık (Balıkesir) 19-21, Çayeli (Rize) 15-21, Beyşehir (Konya) 16-21, Bor (Niğde) 23-21, Kuşadası (Aydın) 15-21, Karamürsel (Kocaeli) 15-21, Tosya (Kastamonu) 19-21, Bucak (Burdur) 19-20, Bulancak (Giresun) 16-20, Kırkağaç (Manisa) 18-20, Şebinkarahisar (Giresun) 13-20, Babaeski (Kırklareli) 18-20, Bahçe (Adana) 12-20, Akçakale (Urfa) 11-20, Vezirköprü (Samsun) 13-20, Sandıklı (Afyon) 16-20, Çan (Çanakkale) 15-20, Osmancık (Çorum) 15-20, Hendek (Sakarya) 17-20, Çubuk (Ankara) 17-20, Serik (Antalya) 16-19, Yenişehir (Bursa) 17-19, Vakfıkebîr (Trabzon) 14-19, Malkara (Tekirdağ) 15-19, Göksun (Maraş) 13-19, Torbalı (İzmir) 15-18, Boyabad (Sinop) 14-18, Burhâniye (Balıkesir) 15-18, Besni (Adıyaman) 16-18, Malazgirt (Muş) 14-18, Terme (Samsun) 16-18, Hınıs (Erzurum) 11-18, Aliağa (İzmir) 11-18, Yahyâlı (Kayseri) 16-18, Çerkesköyü (Tekirdağ) 13-18, İskilip (Çorum) 17-18, Akyazı (Sakarya) 15-18, Biga (Çanakkale) 16-18, Akçaâbad (Trabzon) 13-18, Havza (Samsun) 16-18, Elmadağ (Ankara) 15-18, Keskin (Ankara) 15-18, Gediz (Kütahya) 14-18.

Türkiye'nin şehirleri bunlardır ve dîğer ilçe merkezleri kasabadır. Bâzı târîhî şehirlerin (ilçe merkezi) 1980 ve 1985 nüfusları şöyledir: Gelibolu (Çanakkale) 15-17, İznik (Bursa) 13-15, Silivri (Istanbul) 14-16, Ermenek (Konya) 12-16, Bodrum (Muğla) 10-13, Mudanya (Bursa) 11-12, Ahlat (Bitlis) 10-11, Çeşme (İzmir) 8-10, Çatalca (Istanbul) 8-10, Şile (Istanbul) 5-5, Marmaris (Muğla) 7-9.

1985 sayımına göre şehirlerin sıralanması şöyledir: Istanbul 5.495.000, Ankara 2.322.000, İzmir 1.490.000, Adana 776.000, Bursa 614.000, Gaziantep 466.000, Konya 439.000, Kayseri 378.000, Eskişehir 367.000, Kırıkkale 321.000, Mersin 314.000, Diyarbakır 305.000, Samsun 280.000, Antalya 258.000, Erzurum 253.000, Malatya 251.000, İzmit 236.000, Maraş 212.000, Urfa 206.000, Sivas 197.000. Bunların dışında 100 ilâ 200 bin arasında 15 büyük şehir vardır. 50 ilâ 100 bin arasında orta büyüklükte şehir sayısı 51'dir. 77 şehrin 50.000 üzerinde nüfûsu bulunduğu anlaşılır.

Kartal, Istanbul; Bornova, İzmir; Gölbaşı ve Sincan, Ankara şehirlerine katılarak şehir nüfusları hesâb edilmiştir.

Istanbul'un İlçeleri

Istanbul, merkez ilçesi olmıyan tek ildir. 19 ilçedir: Adalar 15.000, Bakırköy 1.228.000, Beşiktaş 220.000, Beykoz 134.000, Beyoğlu 252.000, Emînönü 92.000, Eyüb 377.000, Fâtih 494.000, Gaziosmanpaşa 291.000, Kadıköy 573.000, Kartal 582.000, Sarıyer 152.000, Şişli 529.000, Üsküdar 486.000, Çatalca 117.000, Silivri 57.000, Şile 21.000, Yalova 91.000. Son 4 ilçe, Istanbul şehri dışında olup ilk 15 ilçe, şehri oluşturan ilçelerdir ve bunlardan ancak 77.000 nüfus, şehir nüfûsu dışında köylerde kalmaktadır. Bakırköy, Türkiye ilçeleri arasında nüfus bakımından 1., İzmir'in merkez ilçesi ise 2. olup, başka nüfûsu milyonu geçen ilçe yoktur.

Istanbul ili, iki kıt'a üzerinde olup, şehir de ikiye ayrılmıştır. Büyük nüfus, Avrupa tarafındadır. Adalar, Beykoz, Kadıköy, Kartal, Üsküdar, Şile, Yalova ilçeleri, toplam 1.902.000 nüfûs Asya kıt'asındadır. Geri kalan Avrupa ilçelerinin nüfus toplamı 3.957.000'dir, il nüfûsunun 3'de 2'sinde az fazlasıdır.

II

DEVLET GÖREVLERİ

1. Cumhur Başkanları

1) Mustafa Kemâl Atatürk (Selanik 1881 Ist. 10.11.1938 = 57) 29.10.1923 10.11.1938 = 15,0,12 (aslında 1.11.1922'den beri resmen devlet başkanı = 16,0,9)
2) Mustafa İsmet İnönü (İzmir, 24.9.1884 - Ank. 25.12.1973 = 89,3,1) 10.11.1938 - 22.5.1950 = 11,6,12
3) Mahmûd Celâl Bayar (Umurbey/Gemlik, 15.5.1883 - Ist. 22.8.1986 = 103,3,8) 22.5.1950 - 27.5.1960 = 10,0,6
4) Cemâl Gürsel (Erzurum 1895-Ank.14.9.1966 = 71) 27.5.1960 - 28.3.1966 = 5,10,2
5) Cevdet Sunay (Trabzon 1899 - Ist. 21.5.1982 = 83) 28.3.1966 - 6.4.1973 = 7,0,9
6) Fahri Sâbit Korutürk (Ist. 15.8.1903 - Ist. 12.10.1987 = 84,1,28) - 6.4.1973 6.4.1980 = 7,0,0

6a) İhsan Sabri Çağlayangil (İst.17.8.1908 - Ank.30.12.1993 = 85, 4, 14) 6.4.1980 - 12.9.1980 = 0,5,6

7) Kenan Evren (Alaşehir 17.7.1917) 12.9.1980-9.11.1989 = 9,10,27 - Millî Güvenlik kurulu üyeleri: Org. Nureddin Ersin, Org. Tahsin Şahinkaya, Oram. Nejat Tümer, Org. Sedad Celasun (6.12.1989'da cumhur başkanı konseyi üyelikleri sona erdi.)
8) Turgut Özal (Malatya, 13.10.1927 - Ankara, 17.4.1993 = 65, 6, 6) 9.11.1989 - 17.4.1993 = 3, 5, 8
9) Süleyman Demirel (İslâmköy, 1.11.1924) 16.5.1993

Atatürk ve Gürsel, cumhur başkanı iken öldüler. 1'den fazla seçilenler ilk 3 cumhur başkanıdır. Tek sivil Bayar olup, eski başbakan ve seçimi kazanan DP'nin genel başkanı idi. Çağlayangil de senato başkanı olması dolayısıyle müddeti biten Korutürk'ün yerine, yeni cumhur başkanı seçilinceye kadar vekâlet etti. Gürsel, ve Evren, ihtilâl ve harekât ile geldiler (27 Mayıs ve 12 Eylûl). Gürsel eski kara kuvvetleri komutanı iken darbeyi yapan cunta tarafından seçilen orgeneral idi. Evren, fiilen genel kurmay başkanı

idi ve silâhlı kuvvetlerin iç savaşı önlemek, devleti düşmekten kurtarmak gerekçesiyle emir ve kumanda zencîri içinde -yânî bir cunta oluşturmaksızın- el koymaları üzerine fiilen devlet başkanı olup sonra Anayasa oylaması ile berâber halk tarafından seçildi. İnönü, eski başbakan ve emekli orgeneral idi. Mareşal Çakmak'ın rızâ göstermesi üzerine tek parti CHP tarafından seçildi. Sunay, fiilen genel kurmay başkanı iken seçildi. Korutürk, eski deniz kuvvetleri kumandanı oramiral ve (cumhur başkanınca seçilen) kontenjan senatörü iken AP ve CHP oyları ile seçildi. Atatürk, mareşal, Millî Mücâdele'nin lideri, TBMM reîsi ve fiilen devlet başkanı iken cumhûriyeti îlân ederek Meclis'ce seçildi.

Atatürk, Rûmelili bir Türk âilesindendir. İnönü aslen Bitlisli bir âileden olup babasının me'mûriyetle (hâkim) bulunduğu İzmir'de doğdu. Bayar, Rûmeli'nden Bursa'nın bir köyüne iskân edilmiş bir âiledendir. Gürsel, Erzurumlu ve Sunay, Sürmene'lidir. Korutürk, Kemah'lı bir âiledendir. Evren, Alaşehir'e iskân edilen Rûmelili bir dîn adamının oğludur. Özal, Malatyalı Ünlüoğulları'ndandır.

2. Başbakanlar

1) Must. Kemâl Paşa (Selânik 1881 - Ist. 1938 = 57) (icrâ vekilleri hey'eti reîsi) 23.4.1920 - 24.1.1921 = 0,9,1 (mîrlivâ ve TBMM reîsi)
2) Must. Fevzî (Çakmak) Paşa (Ist. 1876 - Ist. 1950 = 74) (kezâ) 24.1.1921 12.7.1922 = 1,5,19 (ferîq)
3) Hüs. Raûf (Orbay) Bey (Ist. 1881 - Ist. 1964 = 83) 12.7.1922 - 14.8.1923 = 1,1,3 (eski Osmanlı bahriye nâzırı)
4) Alî Fethî (Okyar) Bey (Pirlepe 1880 - Ist. 1943 = 63) 14.8.1923 - 29.10.1923 = 0,2,16 + 22.11.1924 - 3.3.1925 = 0,3,11 = 0,5,27 (eski Osmanlı dâhiliye nâzırı)
5) İsmet (İnönü) Paşa (İzmir 1884 - Ank. 1973 = 89) (6.3.1924'e kd. "icrâ vekilleri reîsi" ve bu târihten itibâren "başvekil" unvânıyle) 29.10.1923 - 22.11.1924 = 1,0,24 (2 kabine) + 3.3.1925 - 1.11.1937 = 12,7,29 (5 kabine) + 20.11.1961 - 23.2.1965 = 3,3,3 (3 kabine) = 16,11,26 (+ cumhur başkanı 10.11.1938 - 22.5.1950 = 11,6,12 = 28,6,8)
6) Mahmûd Celâl Bayar (Umurbey 1883 Ist.1986=103) 1.11.1937 - 25.1.1939 = 1,2,24 (2 kabine)
7) Dr. Refîk Saydam (Ist. 1881-Ist.1942 = 61) 25.1.1939-8.7.1942=2,5,14 (2 kabine)
8) Meh. Şükrü Saraçoğlu (Ödemiş 1887 - Ist. 1953 = 66) 8.7.1942 - 12.8.1946 = 4,1,5 (2 kabine) (ilk def'a "başbakan" sıfatıyle kabine kurdu)
9) Receb Peker (Ist. 1886 - Ist. 1950 = 64) 12.8.1946 - 10.9.1947 = 1,0,29
10) Hasan (Hüsnî) Saka (Trabzon 1886 - Ist. 1960 = 74) 10.9.1947 16.1.1949 = 1,4,6 (2 kabine) (bu kabineye ilk def'a "İcrâ vekilleri hey'eti" yerine "bakanlar kurulu" dendi)
11) Meh. Şemseddîn Günaltay (Kemâliye 1883 Ist. 1961 = 78) 16.1.1949 22.5.1950 = 1,4,7
12) Adnan Menderes (Aydın 1899-İmralı,17.9.1961=62) 22.5.1950 - 27.5.1960 = 10,0,6 (5 kabine)

13) Org. Cemâl Gürsel (Erzurum 1895 - Ank. 1966 = 71) 27.5.1960 - 20.11.1961 = 1,5,24 (bu müddet içinde ayni zamanda cumhur başkanı ve silâhlı kuvvetler başkumandanı, bu târihten sonra yalnız cumhur başkanı)
14) Suâd Hayrî Ürgüblü (Şâm 1903 - Ist. 1981 = 78) 23.2.1965 - 27.10.1965 = 0,8,2 (Şeyhulislâm Hayrî Ef.'nin oğlu)
15) Süleyman Demirel (İslâmköy/Isparta, 1924) 27.10.1965 - 26.3.1971 = 5,5,0 (4 kabine) + 31.3.1975 - 21.6.1977 = 2,2,21(*) + 21.7.1977 5.1.1978 = 0,5,15 + 12.11.1979 - 21.9.1980 = 0,10,9 = 8,11,15
16) Nihâd Erim (Kandıra 1912 - Dragos /Ist. 1980 = 68, komünistlerce yaylım ateşle katledildi) 26.3.1971 - 5.6.1972 = 1,2,10 (2 kabine)
17) Ferid Melen (Van 1906 - Ankara 1989 = 83) 5.6.1972 - 16.4.1973 = 0,10,11
18) Naim Talû (Ist. 1919) 16.4.1973 - 25.1.1974 = 0,9,0
19) Bülend Ecevit (Ist. 1925) 25.1.1974 17.11.1974 = 0,9,23 + 21.6.1977 21.7.1977 = 0,1,0 + 5.1.1978 - 12.11.1979 = 1,10,8 = 2,9,1
20) Sadi Irmak (Seydişehir 1904) 17.11.1974 - 31.3.1975 = 0,4,14
21) Bülend Ulusu (Ist. 1923) 21.9.1980 - 13.12.1983 = 3,2,22 (**)
22) Turgut Özal (Malatya 1927) 13.12.1983 - 31.10.1989 = 5,10,19 (***)
23) Yıldırım Akbulut (Erzincan 1934) 9.11.1989 - 23.6.1991 = 1, 7, 14
24) Mesut Yılmaz (Ist.6.11.1947) 23.6.1991 - 20.11.1991 = 0, 4, 27
24a) Süleyman Demirel (İslâmköy/Atabey/Isparta, 1.11.1924) 20.11.1991 16.5.1993 = 1, 5, 26(toplam 10, 5, 11)
25) Tansu Çiller (İst.23.10.1944) 25.6.1993 - 7.3.1996 = 2, 8, 12
25a) M.Yılmaz (2) 7.3.1996 - 28.6.1996 = 0, 3, 22
26) Necmeddin Erbakan (Sinop 1926) 28.6.1996

Atatürk, Ankara milletvekili idi. R. Orbay (Sıvas), F.Okyar (Istanbul), İnönü (Malatya), Bayar (İzmir), Saydam (Istanbul), Saraçoğlu (İzmir), Peker (Istanbul), Saka (Trabzon), Günaltay (Sıvas), Menderes (DP Istanbul), Ürgüblü (müstakil Kayseri senatörü), Demirel (AP Isparta), Erim (kontenjan senatörü), Melen (Güven Partisi Van senatörü), Talû (kontenjan senatörü), Ecevit (CHP Zonguldak) milletvekili, Irmak (kontenjan senatörü), Özal (Anavatan Partisi Istanbul) milletvekili, Ulusu ise eski deniz kuvvetleri kumandanı oramiral idi. Akbulut, Anavatan Erzincan milletvekilidir.

3. Cumhûriyet Senatosu Başkanları

1) Suâd Hayrî Ürgüblü (Şâm, 26.8.1887 - Ist. 1981 = 78) (AP listesinden bağımsız Kayseri senatörü, sonradan başbakan) 28.10.1961 - 6.11.1963 = 2,0,9
2) Enver Aka (Edirne 1901) (AP Balıkesir) (emekli hava korgenerali) 6.11.1963 - 2.12.1965 = 2,0,26
3) Prof. Dr. İbrâhîm Şevkı Atasagun (Ist. 1899) (AP Nevşehir, daha önce CKMP) (emekli tümgeneral) 2.12.1965 - 19.11.1970 = 4,11,18
4) Tekin Arıburun (İştib 1905) (AP Ist.) (emekli hava orgenerali) 19.11.1970 - 19.6.1977 = 6,7,0

(*) Başbakan Yardımcıları: Necmeddin Erbakan, Turhan Feyzioğlu, Alparslan Türkeş.
(**) Başbakan Yardımcıları: Zeyyâd Baykara, Korkut Özal.
(***) Başbakan Yardımcısı: Kaya Erdem. 2. Özal ve Akbulut kabineleri 21.12.1987, başbakan yardımcısı: Ali Bozer.

5) Sırrı Atalay (Pasinler 1919) (CHP Kars): 19.6.1977 - 6.11.1979 = 2,4,17 (bu arada hasta olan Korutürk için 7 ay cumhur başkan vekîli)
6) İhsan Sabri Çağlayangil (Ist. 1908) (AP Bursa) (emekli vâlî) 6.11.1979 - 12.9.1980 = 0,10,6 (bu arada seçilemiyen cumhur başkanı için Korutürk'ün müddetini doldurmasından sonra 12 Eylûl'e kadar cumhur başkanı vekîli ve bu müddet içinde vekâleten Senato başkanı: AP Adana senatörü Mehmed Ünaldı, Adana 1919)

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanları

1) Mustafa Kemâl Paşa (Atatürk) (Selânik 1881 - Ist. 10.11.1938 = 57) (Ankara mv.) 24.4.1920 - 1.10.1923 = 3,5,7

Türkiye târîhinin en şerefli teşrîî meclisi olarak târîhe geçen I. TBMM'nde başkanlık dîvânı reîs, 2. reîs, 1. reîs vekîli, 2. reîs vekîli şeklinde idi. Reîs, ayni zamanda Anadolu yönetiminde icrânın başı, bir çeşit devlet başkanı idi. Reîs Mustafa Kemâl Paşa (Erzurum) 24.3.1920 - 29.10.1923 (yerine 'Alî Fethî (Okyar) Bey 1.11.1923 22.11.1924 ve sn. Kâzım (Özalp) Paşa 26.11.1924 - 1.3.1935). 2. reîs Celâleddîn Â'rif Bey (Erzurum) 24.3.1920 2.3.1921, 1. reîs vekîli Mevlevî tarîkatinin başı 'Abdülhalîm Çelebî (Konya) ve 2. reîs vekîli Bektâşî tarîkatinin başı Cemâleddîn Çelebî (Kırşehir). Sonraki değişiklikler: 2. reîs vekîli Vehbî Bey (Konya) 17.8.1920, 2. reîs vekîline vekîl Hasan Fehmî Bey (Gümüşhâne) 17.8.1920. 2. reîs Dr. 'Abdülhakk 'Adnân (Adıvar) Bey (Istanbul) 2.3.1921 1.7.1922 + 13.7.1922 - 6.12.1922. 1. reîs vekîli Hasan Fehmî Bey 2.3.1921 - 9.5.1922, 2. reîs vekîli 'Abdullâh 'Azmî Ef. (Eskişehir) 2.3.1921 - 5.5.1921, yerine Fâiq (Öztrak) Bey 16.5.1921. 1. reîs vekîli Mûsâ Kâzım Ef. (Konya) 29.12.1921 - 3.6.1922, ayni zât 2. reîs vekîli 1.3.1923. 2. reîs Hüseyn Raûf (Orbay) Bey 1.3.1922 - 13.7.1922. 1. reîs vekîli Mehmed Vehbî Ef. (Konya) 3.6.1922, 1. reîs vekîli Hüseyn 'Avnî (Ulaş) Bey (Erzurum) 9.11.1922, 2. reîs vekîli Müfîd Ef. (Kırşehir) 15.11.1922. 2. reîs 'Alî Fuâd (Cebesoy) Paşa 13.12.1922 - 25.10.1923, yerine 2. reîs gene Raûf Bey. I. Meclis'in son toplantısı 16.4.1923. 4 ay boşluktan sonra II. Meclis'in ilk toplantısı 11.8.1923. I. Meclis, 1 yıl erken seçime götürüldü. Hılâfet'in ilğâsı, Hânedân'ın nefyi, Lozan'ın tasdîkını, I. Meclis'in yapısındaki bir meclisten geçirmek muhâtaralı bir işti.

2) Alî Fethî Bey (Okyar) (Pirlepe 1880 - Ist. 1943 = 63) (CHP Ist. mv.) 1.10.1923 - 1.10.1925 = 2,0,1 (başvekil de oldu) (Osmanlı nâzırı)
3) Kâzım Paşa (Özalp) (Köprülü 1880 - Ank. 6.6.1968 = 88) (CHP Balıkesir, emekli orgeneral) 1.10.1925 - 1.3.1935 = 9,5,1 (Osmanlı albayı)
4) Mustafa Abdülhâlik Renda (Yanya 1881 - Ist. 1.10.1957 = 76) (CHP İzmir) (Osmanlı eyâlet vâlîsi) 1.3.1935 - 1.8.1946 = 11,5,1
5) Kâzım Karabekir (Ist. 1882 - Ank. 26.1.1948 = 66) (CHP Ist., emekli orgeneral) 1.8.1946 - 26.1.1948 = 1,7,26 (Osmanlı mîrlivâsı)
6) Alî Fuâd Cebesoy (Ist. 1882 - Ist. 1968 = 86) (CHP Eskişehir, emekli orgeneral) 26.1.1948 - 1.11.1948 = 0,9,6 (Osmanlı mîrlivâsı)
7) Şükrü Saracoğlu (Ödemiş 1887 Ank. 27.12.1953 = 66) (CHP İzmir, eski başvekil) 1.11.1948 - 22.5.1950 = 1,6,21 (Osmanlı kaymakamı)
8) Refîk Koraltan (Divriği 1889 - Ist. 1974 = 85) (DP Konya) 22.5.1950 - 27.5.1960 = 10,0,6

9) Kâzım Orbay (İzmir 1887 - Ank. 3.6.1964 = 77, eski genel kurmay başkanı), Kurucu Meclis başkanı 1961 (Osmanlı albayı)
10) Fuâd Sirmen (Ist. 21.11.1899 Ist. 1981 = 82) (CHP Rize) 1.11.1961 22.10.1965 = 3,11,21
11) Ferruh Bozbeyli (Pazarcık/Maraş, 1927) (AP Ist.) 22.10.1965-26.11.1970 = 5,1,5
12) Sâbit Osman Avcı (Vezirköyü /Artvin, 1921) (AP Artvin) 26.11.1970 18.12.1973 = 3,0,22
13) Kemâl Güven (Erzincan 1921) (CHP Kars) 18.12.1973 - 11.1977 = 3,11
14) Câhid Karakaş (Bartın 1928) (CHP Zonguldak) 11.1977 - 12.9.1980 = 2,10
15) Sâdî Irmak (Seydişehir 1904, eski başbakan), Kurucu Meclis başkanı 1981 4.12.1983
16) Necmeddin Karaduman (Trabzon 1926) (ANAP Trabzon) (eski vâlî) 4.12.1983 - 24.12.1987 = 4,0,21
17) Yıldırım Akbulut (Erzincan 1935) (ANAP Erzincan) (eski iç işleri bakanı, sonra başbakan) 24.12.1987 - 9.11.1989 = 1,10,16
18) Kaya Erdem (Safranbolu 1928) (ANAP İzmir) (eski maliye bakanı ve başbakan yardımcısı) 21.11.1989 - 10.11.1991 = 1, 11, 19
19) Hüsameddin Cindoruk (Doğruyol İst.) 10.11.1991 - 18.10.1995 = 3, 11, 8 (17.4-19.5.1993'te cumhurbaşkanı vekili)
20) İsmet Sezgin (Aydın 1928)(Doğruyol Aydın) 18.10.1995 - 25.1.1996 = 0, 3, 8
21) Mustafa Kalemli (Tavşanlı, 26.3.1943)(ANAP Kütahya) 25.1.1996 -

5. Anayasa Mahkemesi Başkanları

1) Sünûhî Arsan 1962 - 1964 = 2
2) Lutfî Akadlı 1964 - 1966 = 2
3) İbrâhîm Sevil 1966 - 1968 = 2
4) İsmâîl Hakkı Ketenoğlu 1968 - 1971 = 3
5) Muhiddin Taylan 1971 - 1973 = 2
6) Kânî Vrana 1973 - 1978 = 5
7) Şevket Müftügil 24.10.1978 - 9.8.1982 = 3,9,16
8) Ahmed Hamdî Boyacıoğlu 9.8.1982 - 9.4.1985 = 2,8,1
9) Hasan Semih Özmert (1921) 9.4.1985 - 28.7.1986 = 1,3,19
10) Orhan Onar 28.7.1986 - 1.3.1988 = 1,7,4
11) Mahmud Çuhruh 1.3.1988 - 8.5.1991 = 3, 2, 8
12) Yekta Güngör Özden 8.5.1991 -

6. Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Reîsleri, Genel Kurmay Başkanları

1) Mîralay, sn. mîrlivâ Ismet (İnönü) Bey (Paşa) (İzmir, 24.9.1884-Ank. 25.12.1973 = 89,3,2,3 çocuk) (sn. başbakan ve cumhur başkanı oldu) 3.5.1920-12.7.1922 = 2,2,10
2) Müşîr (Mareşal) Fevzî Çakmak (Ist. 1876 Ist. 12.4.1950 = 74, 2 çocuk) 12.7.1922 - 12.1.1944 = 21,6,1
3) Org. Kâzım Orbay (İzmir 1887 3.6.1964 = 77, 1 çocuk, Enver Paşa'nın kızkardeşi ile evli) 12.1.1944 - 1.8.1946 = 2,6,20

4) Org. Sâlih Omurtag (Selânik 1889 (aslen Trabzonlu) - 23.6.1954 = 65, bekâr) 1.8.1946 - 10.6.1949 = 2,10,10
5) Org. Abdurrahmân Nâfiz Gürman (Bodrum 1882 - 6.2.1966 = 84, çocuksuz evli) 10.6.1949 - 6.6.1950 = 0,11,26
6) Org. Nûrî Yamut (Selânik 1890 - 5.6.1961 = 71, 1 çocuk) 6.6.1950 - 28.5.1954 = 3,11,22
7) Org. Nûreddîn Baransel (Ist. 1897 21.5.1967 = 70, 2 çocuk) 28.5.1954 25.8.1955 = 1,2,28
8) Org. İsmâîl Hakkı Tunaboylu (Rahova 1895 - 1958 = 63, 3 çocuk) 25.8.1955 - 11.10.1957 = 2,1,17
9) Org. Fevzî Mengüç (Ist. 1896 - 23.6.1966 = 70, 3 çocuk) vekâleten 11.10.1957 - 23.8.1958 = 0,10,13
10) Org.Rüşdü Erdelhun (Edirne 1894 10.10.1983 = 89, bekâr) 23.8.1958 27.5.1960 = 1,9,5
11) Org. Cemâl Gürsel (Erzurum 1895 - 1966 = 71, 1 çocuk, devlet başkanlığı, başbakanlık, savunma bakanlığı ve Millî Birlik Komitesi başkanlığına ilâveten) 27.5.1960 - 3.6.1960 = 0,0,7 (cumhur başkanı oldu)
12) Org. Râgıb Gümüşpala (Edirne 1897 - 5.6.1964 = 67, 6 çocuk, Adâlet Partisi'nin ilk genel başkanı oldu) 3.6.1960 - 4.8.1960 = 0,2,1
13) Org. Cevdet Sunay (Sürmene 1899 - 22.5.1982 = 83, 3 çocuk, cumhur başkanı oldu) 4.8.1960 - 16.3.1966 = 5,7,13
14) Org. Cemâl Tural (Erzincan 1905 - 17.12.1981 = 76, çocuksuz evli) 16.3.1966 - 16.3.1969 = 3,0,1
15) Org. Memdûh Tağmaç (Erzurum 1904 - 30.3.1978 = 74, 2 çocuk) 16.3.1969 - 28.8.1972 = 3,5,13
16) Org. Fârûk Gürler (Ist. 1913 (aslen Artvin'li) - 23.8.1975 = 62, 3 çocuk, kontenjan senatörü ol. cumhur başkanı adayı oldu) 28.8.1972 - 7.3.1973 = 0,6,10
17) Org. Semîh Sancar (Erzurum 1911 9.12.1984 = 73, 2 çocuk) 7.3.1973 6.3.1978 = 5,0,0
18) Org. Kenan Evren (Alaşehir 1918, 3 çocuk, cumhur başkanı oldu. Millî Güvenlik Konseyi başkanlığına ve devlet başkanlığına ilâveten) 6.3.1978 - (dîğer görevler 12.9.1980) - 1.7.1983 = 5,3,26
19) Org. Nûreddin Ersin (Gelibolu 1918, 2 çocuk, Millî Güvenlik Konyesi 1. üyeliğine ilâveten) 1.7.1983 - 5.12.1983 = 0,5,5
20) Org. Necdet Ürуğ (Ist. 1921, 2 çocuk, 16'nın hemşîre-zâdesi) 5.12.1983 - 2.7.1987 = 3,6,28
21) Org.Necip Torumtay (Vakf-ı Kebîr/Trabzon, 1926, 2 çocuk) 2.7.1987 istîfâsı 3.12.1990 = 3, 5, 2
22) Org.Doğan Güreş (Adana 1926) 3.12.1990 - 30.8.1994 = 3, 8, 28
23) Org.İsmail Hakkı Karadayı 30.8.1994

7. Kara Kuvvetleri Kumandanları

1) Org. Nûrî Yamut 1.7.1949 - 6.6.1950 = 0,11,6
2) Korg. Kurtcebe Noyan (Sıvas 1888-7.5.1951=63) 6.6.1950 - 28.12.1951 = 1,6,22

3) Org. Şükrü Kanatlı (Ist. 1892 - 15.1.1954 = 62) 28.12.1951 - 1.1.1954 = 2,0,4
4) Org. Nûreddîn Baransel 1.1.1954 - 10.6.1954 = 0,5,10
5) Org. Abdülkaadir Seven (Selânik 1891-15.2.1971=80) 10.6.1954-13.9.1955=1,3,3
6) Org. İsmâîl Hakkı Tunaboylu 13.9.1955 - 25.6.1956 = 0,9,12
7) Org. Nûreddîn Aknoz (Ist. 1896 - 21.6.1964 = 68) 25.6.1956 - 30.11.1957 = 1,5,5
8) Org. Necâtî Tacan (Ist. 1895 - 20.7.1958 = 63, makamında öldü) 30.11.1957 20.7.1958 = 0,7,21
9) Org. Cemâl Gürsel 20.7.1958 - 3.6.1960 = 1,10,4
10) Org. Cevdet Sunay 3.6.1960 - 4.8.1960 = 0,2,1
11) Org. Muzaffer Alankuş (Erzurum1898) 4.8.1960 - 6.3.1961 = 0,7,3
12) Korg. Celâl Alkoç (Manastır 1902) 6.3.1961 - 26.6.1961 = 0,3,21
13) Org. Muhiddîn Onur (Hasköy/Edirne, 1903) 26.6.1961 - 24.2.1962 = 0,7,28
14) Org. Alî Keskiner (Ist. 1904) 24.2.1962 - 22.8.1964 = 2,5,27
15) Org. Cemâl Tural 22.8.1964 - 21.3.1966 = 1,7,0
16) Org. Refîk Yılmaz (Ist. 1904 - Ist. 23.2.1986 = 82) 21.3.1966 - 28.8.1968 = 2,5,8
17) Org. Memdûh Tağmaç 28.8.1968 - 18.3.1969 = 0,6,21
18) Org. Fikret Esen (Ist. 1908) 18.3.1969 - 28.8.1969 = 0,5,11
19) Org. Nazmî Karakoç (Bolu 1909) 28.8.1969 - 28.8.1970 = 1,0,1
20) Org. Fârûk Gürler 28.8.1970 - 28.8.1972 = 2,0,1
21) Org. Semîh Sancar 28.8.1972 - 7.3.1973 = 0,6,10
22) Org. Eşref Akıncı (Bursa 1912) 7.3.1973 - 26.3.1976 = 3,0,20
23) Org. Nâmık Kemâl Ersun (Ist. 1915) 26.3.1976 - 1.6.1977 = 1,2,6
24) Org. Kenan Evren 1.6.1977 - 6.3.1978 = 0,9,5
25) Org. Nûreddin Ersin 6.3.1978 - 1.7.1983 = 5,3,26
26) Org. Necdet Üruğ 1.7.1983 - 5.12.1983 = 0,5,5
27) Org. Haydar Saltık (Ist. 1923) 5.12.1983 - 30.8.1985 = 1,8,26
28) Org. Necdet Öztorun 30.8.1985 - 2.7.1987 = 1,10,3
29) Org. Necip Torumtay 2.7-25.7.1987 = 0,0,23
30) Org. Kemal Yamak (Merzifon 1924) 25.7.1987 - 8.1989 = 2,1
31) Org.Doğan Güreş 30.8.1989 - 3.12.1990 = 1, 3, 4
32) Org.Muhittin Fisunoğlu 3.12.1990 - 30.8.1994 = 3, 8, 28
33) Org.Hikmet Bayar 30.8.1994 - 30.8.1996 = 2, 0, 1
34) Org.Hikmet Köksal 30.8.1996

8. Deniz Kuvvetleri Kumandanları

1) Oramiral Mehmed Alî Ülgen (Ist. 1887 - 1952 = 65) 23.6.1949 - 13.6.1950 = 0,11,20
2) Oramiral Sâdık Altıncan (Ist. 1898) 13.6.1950 - 17.9.1957 = 7,3,4
3) Oramiral Fahrî Korutürk (Ist. 1903, cumhur başkanı oldu) 17.9.1957 - 2.7.1960 = 2,9,15
4) Koramiral Zekî Özak (Ist. 1900) 2.7.1960 - 20.6.1961 = 0,11,19
5) Oramiral Necdet Uran (Ist. 1910) 20.6.1961 - 15.8.1968 = 7,1,25

6) Oramiral Celâl Eyiceoğlu (Ist. 1914) 15.8.1968 - 30.8.1973 = 4,11,16
7) Oramiral Kemâl Kayacan (Sinop 1915) 30.8.1973 - 30.8.1974 = 1,0,1
8) Oramiral Hilmî Fırat (Ist. 1919) 30.8.1974 - 9.8.1977 = 2,11,10
9) Oramiral Bülend Ulusu (Ist. 1919, başbakan oldu) 9.8.1977 - 30.8.1980 = 3,0,22
10) Oramiral Nejad Tümer (Ist. 1924) 30.8.1980 - 5.12.1983 = 3,3,7
11) Oramiral Zâhid Atakan (Ist. 1923) 5.12.1983 - 30.8.1986 = 2,8,26
12) Oramiral Emin Göksan 30.8.1986 - 30.8.1988 = 2,0,1
13) Oramiral Orhan Karabulut 30.8.1988 - 30.8.1990 = 2, 0, 1
14) Oramiral İrfan Tınaz 30.8.1990 - 30.8.1992 = 2, 0, 1
15) Oramiral Vural Bayazıt 30.8.1992 - 30.8.1995 = 3, 0, 1
16) Oramiral Güven Erkaya 30.8.1995

9. Hava Kuvvetleri Kumandanları

1) Org. Zekî Doğan (Ist. 1896) 5.2.1944 - 12.4.1950 = 6,1,5
2) Org. Muzaffer Göksenin (Manasur 1899) 12.4.1950 - 20.5.1953 = 3,1,8
3) Org. Fevzî Uçaner (Erzincan 1900) 20.5.1953 - 12.10.1957 = 4,4,23
4) Kor-Org. Subhî Göker (Ist. 1902) 12.10.1957 - 30.4.1959 = 1,6,19
5) Org. Tekin Arıburun (İştib 1903, senato başkanı oldu) 30.4.1959 - 27.6.1960 = 1,1,27
6) Kor-Org. İhsân Orgun (Ist. 1898) 27.5.1960 - 1.6.1960 = 0,0,5
7) Tümg. Süleymân Tulgan (Bursa 1915) 1.6.1960 - 5.8.1960 = 0,2,4
8) Org. İrfân Tansel (Ist. 1909, sn. Ottawa büyükelçisi) 5.8.1960 - 16.8.1968 = 8,0,12
9) Org. Reşâd Mater (Ist. 1911) 16.8.1968 - 30.8.1969 = 1,0,15
10) Org. Muhsin Batur (Ist. 1920) 30.8.1969 - 30.8.1973 = 4,0,1
11) Org. Emîn Alpkaya (Niğde 1919-1987=68) 30.8.1973 - 5.3.1976 = 3,6,6
12) Kor-Org. Cemâl Engin (Ist. 1919 - Ank. 3.12.1985 = 66) 5.3.1976 - 27.7.1976 = 0,4,23
13) Org. Edhem Ayan (Sarayköy 1918) 27.7.1976 - 30.8.1978 = 2,1,4
14) Org.Tahsin Şahinkaya (Merzifon 1925, Millî Güvenlik Konseyi 2. üyeliğine ilâveten) 30.8.1978- 5.12.1983 = 5,3,6
15) Org. Halil Sözer (Gemlik 1923) 5.12.1983 - 30.8.1986 = 2,8,26
16) Org. Cemil Çuha 30.8.1986 - 30.8.1988 = 2,0,1
17) Org.Safder Necioğlu 30.8.1988 - 30.8.1990 = 2, 0, 1
18) Org.Siyami Taşlan 30.8.1990 - 30.8.1992 = 2, 0, 1
19) Org.Halis Burhan 30.8.1992 - 30.8.1995 = 3, 0, 1
20) Org.Ahmet Çörekçi 30.8.1995

10. Jandarma Genel Kumandanları

1) Mîralay Hacı Hûrşîd Bey 1923 - 1924
2) Mîralay, Mîrlivâ Ahmed Zekî Bey/Paşa (Soydemir) (Selânik 1884) 15.6.1924 - 13.1.1930
3) Korg. Kâzım Orbay (İzmir 1887) 13.1.1930 - 19.9.1935
4) Korg. Nâcî Tınaz (Serfice 1882) 19.9.1935 - 18.1.1939

5) Kor-Org. Cemîl Câhid Toydemir (Ist. 1883) 18.1.1939 - 24.11.1940
6) Korg. Alî Rızâ Artunkal (Filibe 1883) 24.11.1940 - 15.12.1941
7) Korg. Rüşdü Akın (Filibe 1885) 15.12.1941 - 11.2.1943
8) Korg. Rif'at Mataracı (Mostar 1885) 11.2.1943 - 9.5.1945
9) Korg. Nazmî Gönenli (Gönen 1888) 9.5.1945 - 7.10.1947
10) Kor-Org. Şükrü Kanatlı (Erenköy 1892) 7.10.1947 - 29.3.1949
11) Korg. Nûrî Berköz (Kuzey Kafkasya 1889) 29.3.1949 - 3.7.1950
12) Korg-Org. Kemâl Yaşınkılıç (Filibe 1891) 3.7.1950 - 27.5.1954
13) Org. Tahsîn Çelebican (Daday 1899) 27.5.1954 - 27.5.1960
14) Tümg. Nezîhî Fırat (Erzincan 1907) 27.5.1960 - 24.6.1960
15) Korg. Hayâtî Ataker (Ist. 1901) 24.6.1960 - 7.8.1960
16) Korg-Org. Muhiddîn Onur (Hasköy 1903) 7.8.1960 - 26.6.1961
17) Tuğg. Abdurrahmân Doruk (Maraş 1910) 26.6.1961 - 24.2.1962
18) Tuğg. Fahreddîn Ogan (Erzurum 1905) 24.2.1962 - 23.7.1962 (ölm.İst.11.2.1996)
19) Org. Fikret Esen (Ist. 1908) 23.7.1962 - 12.7.1966
20) Org. Haydar Sukan (Edirne 1912) 12.7.1966 - 4.9.1968
21) Org. Kemâl Atalay (Ohri 1910) 4.9.1968 - 30.8.1969
22) Org. Semîh Sancar 30.8.1969 - 2.9.1970
23) Org. Kemâleddîn Eken (Ist. 1911) 2.9.1970 - 28.8.1972
24) Org. Orhân Yiğit (Bursa 1913) 28.8.1972 - 23.8.1976
25) Korg. Şehâb Yardımoğlu (Dinar 1920) 23.8.1976 - 25.8.1978
26) Org. Sedad Celasun (Ist. 1915, Millî Güvenlik Konseyi 4. üyeliğine ilâveten) 25.8.1978 - 5.12.1983
27) Org. Mehmed Buyruk (Sıvas 1923) 5.12.1983 - 30.8.1985
28) Org. Fikret Oktay 30.8.1985 - 30.8.1986 = 1,0,1
29) Org. Adnan Doğu 30.8.1986 - 30.8.1988 = 2,0,1
30) Org.Burhanettin Bigalı 30.8.1988 - 30.8.1990 = 2, 0, 1
31) Org.Eşref Bitlis 30.8.1990 - 1993 = 3(uçak kazâsında şehit)
32) Org. 1993 - 30.8.1995 = 2
33) Org.Teoman Koman 30.8.1995

11. Harb Akademileri Kumandanları

1) Kur. Mîralay Sedâd (Doğruer) Bey 1919 - 1923
2) Kur. Mîralay, sn. Mîrlivâ Ken'ân (Dalbaşar) Bey (Paşa) 1923 - 1925
3) Kur. Mîralay, sn. Mîrlivâ Sedâd (Doğruer) Bey (Paşa) (2) 1925 - 1927
4) Mîrlivâ Basrî (Saran) Paşa 1927 - 1931
5) Korg. Alî Fuâd Erden 1931 - 1943
6) Korg. Şâkir Tuncer 1943 - 1945
7) Korg. Bâkî Vandemir 1945 - 1947
8) Korg. Feyzî Mengüç 1947 - 1952
9) Korg. Fehmî Türesel 1952 - 1954
10) Org. Feyzî Mengüç (2) 1954 - 1956
11) Kor-Org. Fâzıl Bilge 1956 - 1957

12) Korg. Fasîh Kavabalı 1957 - 1958
13) Org. Fâzıl Bilge (2) 1958 - 1960
14) Korg. Hüseyin Ataman 1960
15) Kur. Alb., sn. Tuğg. Fârûk Gürler 1960 - 1962
16) Tuğ-Tümg. Semîh Sancar 1962 - 1964
17) Tüm-Korg. Nüzhet Bulca 1964 - 1967
18) Korg. Kâmil Güzey 1967 - 1968
19) Korg. Doğan Özgöçmen 1968 - 1973
20) Org. Turgut Sunalp 1973 - 1975 ... ...
21) Org. Doğan Güneş 1985 - 1988
22) Org. Âşir Özözer 30.8.1988 - 30.8.1989
23) Oram. Vural Bayazıt 30.8.1989 - 30.8.1990 = 1, 0, 1
24) Org. İbrahim Türkgenci 30.8.1990 - 30.8.1992 = 2, 0, 1
25) Org. Kemal Yavuz 30.8.1992 - 30.8.1995 = 3, 0, 1
26) Org. Attila Ateş 30.8.1995 - 30.8.1996 = 1, 0, 1
27) Org. Necati Özgen 30.8.1996

12. Harbiye (Harb Okulu) Kumandanları

1) Kur. Mîralay Hasan Tosun Bey 1922 - 1923
2) Kur. Mîralay İzzet Bey 1923 - 1925
3) Kur. Mîralay Hayrî Bey 1925 - 1926
4) Kur. Mîralay Cemîl Hamdî Bey 1926
5) Kur. Mîralay İzzet Bey (2) 1926 - 1928
6) Kur. Mîralay Cemîl Hamdî Bey (2) 1928 - 1930
7) Kur. Mîralay Cemîl (Taner) Bey 1930 - 1932
8) Kur. Mîralay İzzet Bey (3) 1932 - 1933
9) Kur. Alb. Raûf Yener 1933 - 1935
10) Kur. Alb. Mehmed Ağustos 1935 - 1936 (Ist.'daki son kumandan)
11) Kur.Alb. Hamîd Doğruer 1936 - 1939 (Ank.'daki ilk kumandan)
12) Kur. Alb. İskender Erdener 1939 - 1940
13) Kur. Alb. Behzâd Köker 1940 - 1941
14) Kur. Alb. Mustafa Eren 1941 - 1944
15) Kur. Alb. Vedâd Garan 1944 - 1947
16) Kur. Alb. Fâzıl Bilge 1947 - 1950
17) Kur. Alb. sn.Tuğg. Nizâmeddîn Karacebe 1950 - 1952
18) Kur. Alb. Remzî Hasdal 1952
19) Kur. Alb. sn.Tuğg. Kemâl Yükep 1952 - 1955
20) Kur. Alb. Muhiddîn Okyavuz 1955 - 1958
21) Tuğg. Sıdkı Ulay 1958 - 1960
22) Kur. Alb. Tevfîk Gürcan 1960
23) Kur. Alb. Fârûk Gürler 1960 (2 ay)
24) Kur. Alb. Tal'at Aydemir 1960 - 1962 (bu görevde iken ayaklanınca îdâm edildi)
25) Tuğg. Kemâleddîn Eken 1962 - 1963
26) Tuğg. Burhân Ercan 1963

27) Tuğ-Tümg. Nâmık Kemâl Ersun 1963 - 1968
28) Tümg. Hamza Günalp 1968 - 1969
29) Tüg. Cemâl Özkan 1969 - 1970

13. Müdâfa'a-i Milliye Vekîlleri, Millî Savunma Bakanları

1) Ferîq Fevzî (Çakmak) Paşa (icrâ vekilleri hey'eti reîsliğine ilâveten) 3.5.1920 - 12.7.1922 = 2,2,10
2) Mîrlivâ sn. ferîq, sn. 1 ferîq Kâzım (Özalp) Paşa 12.7.1922 - 22.11.1924 = 2,4,11
3) Fethî (Okyar) Bey (başvekilliğe ilâveten) 22.11.1924 - 4.3.1925 = 0,3,12
4) Receb (Peker) Bey 4.3.1925 - 1.11.1927 = 2,7,28 (başbakan da oldu)
5) Abdülhâlik (Renda) Bey 1.11.1927 - 29.12.1930 = 3,1,28 (sn. Meclis reîsi oldu, ilk sivillikten gelen bakan)
6) Zekâî (Apaydın) Bey 29.12.1930 - 1.3.1935 = 4,2,3
7) Kâzım Özalp (2) 1.3.1935 - 18.1.1939 = 3,10,18 (=6,2,29)
8) Em. Korg. Nâcî Tınaz 18.1.1939 - 5.4.1940 = 1,2,18
9) Safvet Arıkan 5.4.1940 - 12.11.1941 = 1,7,7
10) Korg. Alî Rızâ Artunkal 12.11.1941 - 12.8.1946 = 4,9,0
11) Org. Cemıı Câhid Toydemir 12.8.1946 - 5.9.1947 = 1,0,24
12) Münîr Birsel (İzmir mv.) (2. sivil bakan) 5.9.1947 - 8.6.1948 = 0,9,3
13) Münîr Husrev Göle (Erzincan mv.) 8.6.1948 - 16.1.1949 = 0,7,8
14) Hüsnî Çakır (Samsun) 16.1.1949 - 22.5.1950 = 1,4,7
15) Refîk Şevket İnce (DP, Manisa) 22.5.1950 - 9.3.1951 = 0,9,18
16) Hulûsî Köymen (DP, Bursa) 9.3.1951 - 10.9.1952 = 1,5,2
17) Em. Gen. Seyfî Kurtbek (DP, Ankara) 10.9.1952 - 1.11.1953 = 0,11,21
18) Ken'ân Yılmaz (DP, Bursa) 1.11.1953 - 17.5.1954 = 0,6,16
19) Edhem Menderes (DP, Aydın) 17.5.1954 - 28.7.1957 = 3,2,12
20) Şem'î Ergin (DP, Manisa) 28.7.1957 - 10.1.1958 = 0,5,22
21) Edhem Menderes (DP, Aydın) (2) 10.1.1958 - 27.5.1960 = 2,4,17 (=5,6,29)
22) Org. Cemâl Gürsel (devlet başkanlığı, başbakanlık, genel kurmay başkanlığı ve Millî Birlik Komitesi başkanlığına ilâveten) 27.5.1960 - 9.6.1960 = 0,0,10
23) Org. Fahrî Özdelik 9.6.1960 - 22.10.1960 = 0,4,13
24) Em. Korg. Hüseyin Ataman 22.10.1960 - 5.1.1961 = 0,2,14
25) Em.Org. Muzaffer Alankuş 5.1.1961 - 20.11.1961 = 0,10,16
26) İlhâmî Sancar (CHP, Ist.) 20.11.1961 - 23.2.1965 = 3,3,3
27) Hâzım Dağlı (CKMP, Çankırı sen.) 23.2.1965 -
28) Hasan Dinçer (CKMP, Afyon) - 27.10.1965
29) Ahmed Topaloğlu (AP, Adana) 27.10.1965 - 26.3.1971 = 5,5,0
30) Ferîd Melen (MGP, Van sen., başbakan oldu) 26.3.1971 - 5.6.1972 = 1,2,10
31) Mehmed İzmen (kontenjan sen.) 5.6.1972 - 16.4.1973 = 0,10,11
32) İlhâmî Sancar (CGP, Ist.) (2) 16.4.1973 - 7.2.1974 = 0,9,21 (=4,0,24)
33) Hasan Es'ad Işık (CHP, Bursa) 7.2.1974 - 17.11.1974 = 0,9,8
34) Ferîd Melen (2) 17.11.1974 - 21.6.1977 = 2,7,4 (=3,9,14)
35) H.E. Işık (2) 21.6.1977 - 21.7.1977 = 0,1,0
36) Sâdeddin Bilgiç (AP, Ist.) 21.7.1977 -
37) Turhân Kapanlı (AP, Ank.sen.) - 5.1.1978

38) H.E. Işık (2) 5.1.1978 - 12.11.1979 = 1,10,8 (=2,8,16)
39) Ahmed İhsan Birincioğlu (AP, Trabzon sen.) 12.11.1979 - 19.9.1980 = 0,10,7
40) Ümid Halûk Bayülken 19.9.1980 - 13.12.1983 = 3,2,24
41) Zekî Yavuztürk (ANAP Elazığ) 13.12.1983 - 24.12.1987 = 4,0,12
42) Ercan Vuralhan (ANAP Ankara) 24.12.1987 - 31.3.1989 = 1,3,8
43) Safâ Giray (ANAP Istanbul) 31.3.1989

14. Adliyye Vekilleri, Adâlet Bakanları

1) Celâleddîn Ârif Bey (Erzurum mv., Osmanlı meclis-i meb'ûsân reîsi) 3.5.1920 - 30.1.1921 = 0,8,28
2) Yûsuf Kemâl Bey (Tengirşenk) (Sinop) 30.1.1921 19.5.1921 = 0,3,20
3) Refîk Şevket Bey (İnce) (İzmir) 19.5.1921 - 12.7.1922 = 1,1,24
4) Celâleddîn Ârif Bey (2) 12.7.1922 - 16.8.1922 = 0,1,5 (=0,10,3)
5) Rif'at Bey (Karası=Balıkesir) 16.8.1922 - 14.8.1923 = 0,11,29
6) Seyyid Bey (İzmir) 14.8.1923 - 6.3.1924 = 0,6,23
7) Mustafa Necâtî Bey (İzmir) 6.3.1924 - 22.11.1924 = 0,8,17
8) Mahmûd Es'ad Bey (Bozkurt) (İzmir) 22.11.1924 - 27.9.1930 = 5,10,5
9) Yûsuf Kemâl Bey (2) 27.9.1930 - 25.5.1933 = 2,7,28 (=2,11,18)
10) Şükrü Bey (Saracoğlu) (İzmir) (başbakan) 25.5.1933 - 11.11.1938 = 5,5,17
11) Hilmî Uran (Seyhan=Adana) 11.11.1938 - 3.1.1939 = 0,1,23
12) Tevfîk Fikret Sılay (Konya) 3.1.1939 - 26.5.1939 = 0,3,27
13) Fethî Okyar (Bolu) (başbakan) 26.5.1939 - 12.3.1941 = 1,9,17
14) Hasan Menemencioğlu (Mardin) 12.3.1941 - 14.3.1943 = 2,0,4
15) Alî Rızâ Türel (Konya) 15.3.1943 - 6.4.1946 = 3,0,22
16) Mümtâz Öktem (Ankara) 6.4.1946 - 19.9.1946 = 0,5,13
17) Şinâsî Devrim (Zonguldak) 19.9.1946 - 8.6.1948 = 1,8,19
18) Fuâd Sirmen (Rize) (Millet Meclisi Başkanı) 8.6.1948 - 13.1.1949 = 0,7,5
19) Alî Rızâ Erten (Mardin) 13.1.1949 - 16.1.1949 = 0,0,3
20) Fuâd Sirmen (2) 16.1.1949 - 22.5.1950 = 1,4,7 (=1,11,11)
21) Halîl Özyörük (DP, İzmir) (Yargıtay başkanı) 22.5.1950 - 9.3.1951 = 0,9,18
22) Rükneddîn Nasûhîoğlu (DP, Edirne) 9.3.1951 - 10.11.1952 = 1,8,2
23) Osmân Şevkı Çiçekdağ (DP, Ank.) 10.11.1952 - 30.11.1955 = 3,0,20
24) Prof. Dr. Hüseyin Avnî Göktürk (DP, Niğde) 30.11.1955 - 27.11.1957 = 1,11,27
25) Es'ad Budakoğlu (DP, Balıkesir) 27.11.1957 - 3.4.1960 = 2,4,6
26) Celâl Yardımcı (DP, Ağrı) 3.4.1960 - 30.5.1960 = 0,1,27
27) Abdullâh Gözübüyük 30.5.1960 - 27.8.1960 = 0,2,28
28) Âmil Artus (devlet bakanlığına ilâveten) 27.8.1960 - 5.1.1961 = 0,4,9
29) Ekrem Tüzmen 5.1.1961 - 17.8.1961 = 0,7,13
30) Kemâl Türkoğlu 17.8.1961 - 20.11.1961 = 0,3,4
31) Sâhir Kurutluoğlu (senatör) 20.11.1961 - 27.6.1962 = 0,7,7
32) Ord. Prof. Abdülhak Kemâl Yörük (MP, Ank.) 27.6.1962 - 25.12.1963 = 1,5,28
33) Sedâd Çumralı (CHP, Konya sen.) 25.12.1963 - 15.12.1964 = 0,11,21
34) Sırrı Atalay (CHP, Kars sen.) (sn. Senato başkanı ve cumhur başkanı vekîli) 15.12.1964 - 23.2.1965 = 0,2,9

35) Şekîb İnal (Hatay) 23.2.1965 - 27.10.1965 = 0,8,2
36) Hasan Dinçer (AP, Konya) 27.10.1965 - 30.7.1969 = 3,9,4
37) Hidâyet Aydıner (kontenjan sen.) 30.7.1969 - 3.11.1969 = 0,3,4
38) Yûsuf Zıyâ Önder (AP, Sıvas) 3.11.1969 - 26.3.1971 = 1,4,23
39) İsmâîl Arar (CHP, Ist.) 26.3.1971 - 11.12.1971 = 0,8,16
40) Prof. Dr. Suâd Bilge (TBMM dışı) 11.12.1971 - 5.6.1972 = 0,5,25
41) Fehmî Alpaslan (MGP, Artvin sen.) 5.6.1972 - 16.4.1973 = 0,10,11
42) Hayrî Mumcuoğlu (bağımsız sen.) 16.4.1973 - 25.1.1974 = 0,9,9
43) Şevket Kazan (MSP, Kocaeli) 25.1.1974 - 17.11.1974 = 0,9,23
44) Hayrî Mumcuoğlu (2) 17.11.1974 - 31.3.1975 = 0,4,13 (=1,1,22)
45) Şevket Kazan (2) 31.3.1975 - 21.6.1977 = 2,2,21 (=3,0,14)
46) Selçuk Elverdi (CHP, Erzurum) 21.6.1977 - 21.7.1977 = 0,1,0
47) Necmeddin Cevherî (AP, Urfa) 21.7.1977 - 5.1.1978 = 0,5,15
48) Mehmed Can (CHP, Adana) 5.1.1978 - 12.11.1979 = 1,10,8
49) Ömer Ucuzal (AP, Eskişehir sen.) 12.11.1979 - 21.9.1980 =0,10,9
50) Cevdet Menteş (Yargıtay başkanı) 21.9.1980 - 6.2.1983 = 2,4,15
51) Rif'at Bâyezîd 6.2.1983 - 21.5.1983 = 0,3,13
52) Kâzım Akdoğan 21.5.1983 - 13.12.1983 = 0,6,23
53) Nejad Eldem (ANAP, Mardin) 13.12.1983 - 12.9.1985 = 1,9,0
54) Oltan Sungurlu (ANAP, Gümüşhâne) 12.9.1985 - 16.9.1987 = 2,0,4
55) Halil Ertem 16.9.1987 - 21.12.1987 = 0,3,5
56) Oltan Sungurlu (2) 21.12.1987 -

15. Dâhıliye Vekilleri, İç İşleri Bakanları

1) Câmî Bey (Baykurt) 3.5.1920 - 17.7.1920 = 0,2,15
2) Hakkı Behic Bey (Bayıç) 17.7.1920 - 4.9.1920 = 0,1,18
3) Nâzım Bey (Öztelli) (Tokat) 4.9.1920 - 6.9.1920 = 0,0,2
4) Re'fet Bey (İzmir) 6.9.1920 - 21.4.1921 = 0,7,15 (buraya kd. 4 bakan "dâhıliyye umûru vekîli")
5) Mehmet Atâ Bey (Atay) (Niğde) 21.4.1921 - 30.6.1921 = 0,2,9
6) Re'fet Paşa (Bele) (İzmir) (2) 20.6.1921 - 10.10.1921 = 0,3,10 (=0,10,25)
7) Alî Fethî Bey (Okyar) (Ist.) (başvekil) 10.10.1021 - 20.9.1922 = 0,11,11
8) İsmâîl Safâ Bey (Özler) (Mersin) 20.9.1922 - 5.10.1922 = 0,0,15
9) Alî Fethî Bey (2) (14.8'den sn. başvekilliğine ilâveten) 5.10.1922 - 29.10.1923 = 1,0,25 (=2,0,6)
10) Ahmed Ferîd Bey (Tek) (Kütahya) 20.10.1923 - 22.11.1924 = 1,0,24
11) Receb Bey (Peker) (Kütahya) 22.11.1924 - 5.1.1925 = 0,1,13 (başvekil)
12) Mehmed Cemîl Bey (Ubaydın) (Tekirdağ) 5.1.1925 - 1.11.1927 = 2,9,27
13) Şükrü Kaya Bey (Muğla) 1.11.1927 - 11.11.1938 = 11,0,10
14) Dr. Refîk Saydam (Ist.) 11.11.1938 - 25.1.1939 = 0,2,14 (başvekil oldu)
15) Fâik Öztrak (Tekirdağ) 25.1.1939 - 8.5.1942 = 3,3,14
16) Dr.Fikrî Tüzer (Erzurum) 8.5.1942 - 17.8.1942 = 0,3,10
17) Receb Peker (2) 17.8.1942 - 20.5.1943 = 0,9,4 (=0,10,17)
18) Hilmî Uran (Seyhan) 20.5.1943 - 12.8.1946 = 3,2,23
19) Şükrü Sökmensüer (Gümüşhâne) 12.8.1946 - 10.9.1947 = 1,1,29

20) Münîr Husrev Göle (Erzurum) 10.9.1947 - 16.1.1949 = 1,4,6
21) Emîn Erişirgil (Zonguldak) 16.1.1949 - 22.5.1950 = 1,4,7
22) Rükneddîn Nasûhîoğlu (DP, Edirne) 22.5.1950 - 9.3.1951 = 0,9,18
23) Halîl Özyürük (DP, İzmir) (Yargıtay eski başkanı) 9.3.1951 - 2.12.1951 = 0,8,25
24) Fevzî Lutfî Karaosmanoğlu (DP, Manisa) 2.12.1951 - 1.8.1952 = 0,8,0
25) Edhem Menderes (DP, Aydın) 1.8.1952 - 17.5.1954 = 1,9,17
26) Dr. Nâmık Gedik (DP, Aydın) 17.5.1954 - 30.9.1955 = 1,4,14
27) Edhem Menderes (2) 30.9.1955 - 4.12.1956 = 1,2,24 (=3,0,11)
28) Dr. N. Gedik (2) 4.12.1956 - 30.5.1960 = 3,5,7 (=4,9,21) (intihâra mecbûr edildi)
29) Tümg. Muharrem İhsân Kızıloğlu 30.5.1960 - 7.2.1961 = 0,8,8 (trafik kazâsında öldü)
30) Nâsır Zeytinoğlu 7.2.1961 - 20.11.1961 = 0,9,11
31) Ahmed Topaloğlu (AP, Adana) 20.11.1961 - 27.6.1962 = 0,7,7
32) Sâhir Kurutluoğlu (CHP senatörü) 27.6.1962 - 18.10.1962 = 0,3,21
33) Hıfzı Oğuz Bekata (CHP, Ank. senatörü) 18.10.1962 - 22.10.1963 = 1,0,5
34) İlyâs Seçkin (CHP, Ank.) 22.10.1963 - 25.12.1963 = 0,2,4
35) Orhân Öztrak (CHP, Tekirdağ) (15'in oğlu) 25.12.1963 - 23.2.1965 = 1,1,29
36) İsmâîl Hakkı Akdoğan (MP, Yozgat) 23.2.1965 - 29.7.1965 = 0,5,4
37) İzzet Gener (bağımsız Niğde senatörü) 29.7.1965 - 27.10.1965 = 0,2,29
38) Dr. Fârûk Sükan (AP, Konya) 27.10.1965 - 30.7.1969 = 3,9,4
39) Prof. Dr. Râgıb Üner (kontenjan senatörü) 30.7.1969 - 3.11.1969 = 0,3,4
40) Haldûn Menteşeoğlu (AP, Muğla sen.) 3.11.1969 - 26.3.1971 = 1,4,23
41) Hamdî Ömeroğlu (TBMM dışı) 26.3.1971 - 11.12.1971 = 0,8,16
42) Ferîd Kubat (TBMM dışı) 11.12.1971 - 16.4.1973 = 1,4,6
43) Mukadder Öztekin (bağımsız sen.) 16.4.1973 - 25.1.1974 = 0,9,9
44) Oğuzhân Asîltürk (MSP, Ank.) 25.1.1974 - 17.11.1974 = 0,9,23
45) M. Öztekin (2) 17.11.1974 - 31.3.1975 = 0,4,17 (=1,1,26)
46) O. Asîltürk (2) 31.3.1975 - 10.4.1977 = 2,0,10 (=2,9,23)
47) Sabâhaddin Özbek (kontenjan sen.) 10.4.1977 - 21.6.1977 = 0,2,11
48) Necdet Uğur (CHP, Ist.) 21.6.1977 - 21.7.1977 = 0,1,0
49) Korkut Özal (MSP, Erzurum) 21.7.1977 - 5.1.1978 = 0,5,15
50) Em. hava Org. İrfan Özaydınlı (CHP, Balıkesir) 5.1.1978 - 9.1.1979 = 1,0,4
51) Hasan Fehmi Güneş (CHP) 9.1.1979 - 12.11.1979 = 0,10,4
52) Dr. Mustafa Gülcügil (AP, Isparta sen.) 12.11.1979 - 20.9.1980 =0,10,8
53) Em. Korg. Salâhaddîn Çetinel 20.9.1980 - 13.12.1983 = 3,2,23
54) Ali Tanrıyar (ANAP, Ist.) 13.12.1983 - 26.10.1984 = 0,10,14
55) Yıldırım Akbulut (ANAP, Erzincan) 26.10.1984 - 16.9.1987 = 2,10,21
56) Ahmed Selçuk 16.9.1987 - 21.12.1987 = 0,3,5
57) Mustafa Kalemli (ANAP, Kütahya) 21.12.1987 - 31.3.1989 = 1,3,11
58) Abdülkadir Aksu (ANAP) 31.3.1989 - (*)

(*) Yalnız 2 bakan Cumhûriyet döneminde bu bakanlıkta 4 yılını doldurdu: Şükrü Kaya 11,0,10 ve Dr.N. Gedik 4,9,21.

16. Hâriciyye Vekilleri, Dış İşleri Bakanları

1) Bekir Sâmî Bey 1.5.1920 - 17.5.1921 = 1,0,17
2) Yûsuf Kemâl Bey (Tengirşenk) 17.5.1921 - 27.10.1922 = 1,5,11
3) İsmet Paşa (İnönü) 27.10.1922 - 22.11.1924 = 2,0,26
4) Şükrü Kaya Bey 22.11.1924 - 5.3.1925 = 0,3,13
5) Dr. Tevfîk Rüşdî Bey (Aras) 5.3.1925 - 11.11.1938 = 13,8,7
6) Şükrü Saracoğlu 11.11.1938 - 12.8.1942 = 3,9,1
7) Nûmân Menemencioğlu 12.8.1942 - 13.9.1944 = 2,1,2
8) Hasan Saka 13.9.1944 - 10.9.1947 = 2,11,27 (12.8.1946'dan beri: hâriciye vekîli yerine dış işleri bakanı, 1950-60 arasında gene hâriciye vekîli)
9) Necmeddîn Sadak 10.9.1947 - 22.5.1950 = 2,8,12
10) Ord. Prof. Dr. Mehmed Fuâd Köprülü (DP) 22.5.1950 - 25.11.1957 = 7,6,4
11) Fatîn Rüşdü Zorlu (DP) 25.11.1957 - 27.5.1960 = 2,6,2
12) Selîm Sarper 27.5.1960 - 2.4.1962 = 1,10,6
13) Ferîdûn Cemâl Erkin (CHP) 2.4.1962 - 23.2.1965 = 2,10,21
14) Hasan Es'ad Işık (CHP) 23.2.1965 - 27.10.1965 = 0,8,2
15) İhsan Sabri Çağlayangil (AP) 27.10.1965 - 26.3.1971 = 5,5,0
16) Osman Olcay (TBMM dışı) 26.3.1971 - 11.12.1971 = 0,8,16
17) Ümid Halûk Bayülken (TBMM dışı) 11.12.1971 - 25.1.1974 = 2,1,15
18) Tûrân Güneş (CHP) 25.1.1974 - 17.11.1974 = 0,9,23
19) Melih Esenbel (TBMM dışı) 17.11.1974 - 31.3.1975 = 0,4,14
20) İ.S. Çağlayangil (AP) (2) 31.3.1975 - 21.6.1977 = 2,5,21
21) Gündüz Ökçün (CHP) 21.6.1977 - 21.7.1977 = 0,1,0
22) İ.S. Çağlayangil (AP) (3) 21.7.1977 - 5.1.1978 = 0,5,15 (=8,4,6)
23) G. Ökçün (CHP) (2) 5.1.1978 - 12.12.1979 = 1,11,8 (=2,0,8)
24) Hayreddin Erkmen (AP) 12.12.1979 - 21.9.1980 = 0,9,10
25) İlter Türkmen (TBMM dışı) 21.9.1980 - 13.12.1983 = 3,2,22
26) Vâhid Halefoğlu (ANAP, Ankara) 13.12.1983 - 21.12.1987 = 4,0,9
27) Mesut Yılmaz (ANAP, Rize) 21.12.1987 -

4 yılını dolduranlar: T.R. Aras 13,8,7; İ.S. Çağlayangil 8,4,6; V.Halefoğlu 4,0,9; M.F. Köprülü 7,6,4; Ş. Saracoğlu 3,9,1.

17. Mâliye Vekilleri ve Bakanları

1) Hakkı Behic Bey (Bayıç) (Denizli mv.) 3.5.1920 - 17.7.1920 = 0,2,15
2) Ferîd Bey (Tek) (İst.) 17.7.1920 - 19.5.1921 = 0,10,3
3) Hasan Bey (Saka) (Trabzon) 19.5.1921 - 24.4.1922 = 0,11,6
4) Hasan Fehmî Bey (Gümüşhâne) 24.4.1922 - 31.12.1923 = 1,8,7
5) Mustafa Abdülhâlik Bey (Renda) (Çankırı) 31.12.1923 - 21.5.1924 = 0,5,11
6) Receb Bey (Peker) (Kütahya) 21.5.1924 - 22.11.1924 = 0,6,2
7) M. Abdülhâlik Bey (2) 22.11.1924 - 4.3.1925 = 0,3,12
8) Hasan Bey (Saka) (2) 4.3.1925 - 1.11.1927 = 2,7,28 (=3,7,4)

9) Şükrü Bey (Saracoğlu) (İzmir) 1.11.1927 - 25.12.1930 = 3,1,24
10) M. Abdülhâlik Bey (3) 25.12.1930 - 3.2.1934 = 3,1,9 (=3,10,2)
11) Fuâd Bey (Ağralı) (Elâzığ) 3.2.1934 - 13.9.1944 = 10,7,8
12) Nûrullâh Es'ad Sümer (Malatya) 13.9.1944 - 12.8.1946 = 1,10,29
13) Hâlid Nazmî Keşmir (Tokat) (ilk def'a vekil yerine bakan unvânıyle) 12.8.1946 - 27.3.1948 = 1,7,16
14) Şevket Adalan (İzmir) 27.3.1948 - 16.1.1949 = 0,9,20
15) İsmâîl Rüşdü Aksal (Kocaeli) 16.1.1949 - 22.5.1950 = 1,4,7
16) Halîl Ayan (DP, Bursa) 22.5.1950 - 14.12.1950 = 0,6,23
17) Hasan Polatkan (DP, Eskişehir) 14.12.1950 - 30.11.1955 = 4,11,17
18) Nedîm Ökmen (DP, Maraş) 30.11.1955 - 3.12.1956 = 1,0,3
19) H.Polatkan (2) 3.12.1956 - 30.5.1960 = 3,5,28 (=8,5,15)
20) Ekrem Alîcân (TBMM dışı) 30.5.1960 - 10.9.1960 = 0,3,11
21) Bedreddîn Tuncel (TBMM dışı) 10.9.1960 - 5.1.1961 = 0,3,25
22) Kemâl Kurdeş (TBMM dışı) 5.1.1961 - 20.11.1961 = 0,10,16
23) Şefîk İnan (CHP, Çanakkale) 20.11.1961 - 27.6.1962 = 0,7,7
24) Ferîd Melen (CHP, Van) 27.6.1962 - 23.2.1965 = 2,7,26
25) İhsân Gürsan (AP, İzmir) 23.2.1965 - 14.11.1966 = 1,8,19
26) Cihâd Bilgehân (AP, Balıkesir) 14.11.1966 - 3.11.1969 = 2,11,19
27) Mes'ûd Erez (AP, Kütahya) 3.11.1969 - 26.3.1971 = 1,4,23
28) Saîd Nâcî Ergin (TBMM dışı) 26.3.1971 - 5.6.1972 = 0,8,10
29) Zıyâ Müezzinoğlu (TBMM dışı) 5.6.1972 - 16.4.1973 = 0,10,11
30) Sâdık Tekin Müftüoğlu (AP, Zonguldak) 16.4.1973 - 25.1.1974 = 0,9,9
31) Deniz Baykal (CHP, Antalya) 25.1.1974 - 17.11.1974 = 0,9,23
32) Bedri Gürsoy (TBMM dışı) 17.11.1974 - 31.3.1975 = 0,4,14
33) Yılmaz Ergenekon (AP, İzmir) 31.3.1975 - 21.6.1977 = 2,2,21
34) Besim Üstünel (CHP, Ist. sen.) 21.6.1977 - 21.7.1977 = 1,1,0
35) Cihâd Bilgehan (2) 21.7.1977 - 5.1.1978 = 0,5,15 (=3,5,4)
36) Z. Müezzinoğlu (2) (CHP, Kayseri sen.) 5.1.1978 - 12.11.1979 = 1,10,8
37) İsmet Sezgin (AP, Aydın) 12.11.1979 - 20.9.1980 = 0,10,8
38) Kaya Erdem (TBMM dışı) 20.9.1980 - 14.7.1982 = 1,9,24
39) Adnan Başer Kafaoğlu (TBMM dışı) 14.7.1982 - 13.12.1983 = 1,5,0
40) Vural Arıkan (ANAP, İzmir) 13.12.1983 - 26.10.1984 = 0,10,14
41) Ahmet Kurtcebe Alptemoçin (ANAP, Bursa) 26.10.1984 - 31.3.1989 = 4,5,6
42) Ekrem Pakdemirli (ANAP) 31.3.1989

En fazla kalanlar: F. Ağralı 10,7,8; H. Polatkan 8,5,15; A.K. Alptemoçin 4,5,6; M.A. Renda 3,10,2.

18. Maârif Vekilleri, Millî Eğitim Bakanları

1) Dr. Rızâ Nûr Bey (Sinop mv.) (1879 - 1943 = 64) 3.5.1920 - 16.12.1920 = 0,7,14

2) Ord. Prof. Hamdullâh Subhî Bey (Tannöver) (Antalya) (1885 - 1966 = 81) (maârif nâzırı Sâmî Paşa'nın oğlu maârif nâzırı Subhî Paşa'nın oğlu) 16.12.1920 19.11.1921 = 0,11,4
3) Vehbî Bey (Bolak) (Karası = Balıkesir) (1881 1958 = 77) 19.11.1921 6.11.1922 = 0,11,17
4) İsmâîl Safâ Bey (Özler) (Mersin, sn. Adana) (1875 - 1940 = 65) 6.11.1922 - 6.3.1924 = 1,4,0
5) Vâsıf Bey (Çınar) (Saruhân=Manisa) (1895 - 1935 = 40) 6.3.1924 - 22.11.1924 = 0,8,17
6) Şükrü Bey (Saracoğlu) (İzmir) (başbakan) (1887 1953 = 66) 22.11.1924 - 4.3.1925 = 0,3,12
7) Hamdullâh Subhî Bey (İst.) (2) 4.3.1925 - 21.12.1925 = 0,9,18 (=1,8,22)
8) Mustafa Necâtî Bey (İzmir) (1894 - 1929 = 35) (bu görevde öldü) 21.12.1925 - 7.1.1929 = 3,0,17
9) İsmet Paşa (İnönü) (Malatya) (1884 - 1973 = 89) (başvekilliğe ilâveten) 7.1.1929 - 2.3.1929 = 0,1,26 (asker menşe'li)
10) Vâsıf Bey (İzmir) (2) 2.3.1929 - 13.4.1929 = 0,1,12 (=0,9,29)
11) Cemâl Hüsnî Bey (Taray) (Gümüşhâne) (1893) 13.4.1929 - 27.9.1930 = 1,5,14
12) Es'ad Bey (Sagay) (Bursa) (1873 - 1938 = 65) 27.9.1930 - 10.11.1932 = 2,1,13 (asker menşe'li)
13) Dr. Reşîd Gaalib Bey (Aydın) (1897 - 1934 = 37) 10.11.1932 - 27.10.1933 = 0,11,27
14) Ord. Prof. Yûsuf Hikmet Bey (Bayur) (Manisa) (1891 - 1980 = 89) (Sd. Kâmil Pş.'nın torunu ki maârif nâzırlığı da yapmışdır) 27.10.1933 - 9.10.1934 = 0,11,13
15) Âbidîn Bey (Özmen) (Aydın) (1890 - 1966 = 76) 9.10.1934 - 16.6.1935 = 0,8,8
16) Safvet Arıkan (Erzincan) (1888 - 1947 = 59) (asker menşe'li) 16.6.1935 28.12.1938 = 3,6,12
17) Hasan Âlî Yücel (İzmir) (1897 - 1961 = 64) 28.12.1938 - 12.8.1946 = 7,7,15 (Cumhûriyet târîhinde 4 yılı dolduran tek bakan)
18) Reşad Şemseddin Sirer (Sıvas) (1903 - 1953 = 50) (ilk def'a maârif vekîli yerine millî eğitim bakanı unvânıyle ki 1950-60 arasında gene maârif vekîli oldu) 12.8.1946 - 8.6.1948 = 1,9,27
19) Doç. Dr. Tahsîn Banguoğlu (Bingöl) (1904 - 1989 = 85) 8.6.1948 - 22.5.1950 = 1,11,14
20) Avnî Başman (DP İzmir) (1887 - 1974 = 87) 22.5.1950 - 11.8.1950 = 0,2,20
21) Tevfîk İleri (DP Samsun) (1912 - 1961 = 49) 11.8.1950 - 8.4.1953 = 2,7,28
22) Prof. Dr. Rıfkı Sâlim Burçak (DP Erzurum) (1913) 8.4.1953 - 7.5.1954 = 1,0,29
23) Celâl Yardımcı (DP Ağrı) (1911 - 1985 = 74) 7.5.1954 - 30.11.1955 = 1,6,24
24) T.İleri (2) 30.11.1955 - 27.11.1957 = 0,5,15 (=3,1,23)
25) C. Yardımcı (2) 27.11.1957 - 9.12.1959 = 2,0,12 (=3,7,6)
26) Âtıf Benderlioğlu (DP Yozgat) (1910) 9.12.1959 - 30.5.1960 = 0,5,22

27) Prof. Dr. Fehmi Yavuz (TBMM dışı) (1912) 30.5.1960 - 10.9.1960 = 0,3,11
28) Prof. Dr. Bedreddin Tuncel (TBMM dışı) (1910) 10.9.1960 - 5.1.1961 = 0,3,25
29) Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu (TBMM dışı) (1922-1988) 5.1.1961 - 3.3.1961 = 0,2,29
30) Ahmet Tahtakılıç (TBMM dışı) (1909) 3.3.1961 - 20.11.1961 = 0,8,18
31) Hilmi İncesulu (CHP Çorum) (1917) 20.11.1961 - 27.6.1962 = 0,7,7
32) Prof. Dr.Şevket Râşid Hatîboğlu (CHP Manisa) (1898 - 1973 = 75) 27.6.1962 - 12.6.1963 = 0,11,15
33) Dr. İbrâhîm Öktem (CHP Bursa) (1904 - 1982 = 78) 12.6.1963 - 23.2.1965 = 1,8,11
34) Cihâd Bilgehân (AP Balıkesir) (1923 - 1982 = 59) 23.2.1965 - 27.10.1965 = 0,8,2
35) Orhân Deniz (AP Uşak) (1918 - 1984 = 66) 27.10.1965 - 3.4.1967 = 1,5,7
36) İlhâmî Ertem (AP Edirne) (1918 - 1978 = 60) 3.4.1967 - 3.11.1969 = 2,5,0
37) Prof. Dr. Orhan Oğuz (AP Eskişehir) (1923) 3.11.1969 - 26.3.1971 = 1,4,23
38) Şinâsî Orel (TBMM dışı, asker menşe'li) (1916) 26.3.1971 - 11.12.1971 = 0,8,16
39) İsmâil Arar (CHP İst.) (1921) 11.12.1971 - 5.6.1972 = 0,5,25
40) Prof. Dr. Sabâhaddin Özbek (kontenjan sen.) (1916) 5.6.1972-16.4.1973=0,10,11
41) O. Dengiz (2) 16.4.1973 - 25.1.1974 = 0,9,9 (=2,2,16)
42) Mustafa Üstündağ (CHP Konya) (1933-1973=50) 25.1.1974-17.11.1974=0,9,23
43) Prof. Dr. Safâ Reîsoğlu (TBMM dışı) (sn. kontenjan sen.) (1929) 17.11.1974 - 31.3.1975 = 0,4,14
44) Ali Nâilî Erdem (AP İzmir) (1927) 31.3.1975 - 21.6.1977 = 2,2,21
45) M. Üstündağ (2) 21.6.1977 - 21.7.1977 = 0,1,0 (=0,10,23)
46) Nâhid Menteşe (AP Aydın) (1932) 21.7.1977 - 5.1.1978 = 0,5,12
47) Necdet Uğur (CHP İst.) (1923) 5.1.1978 - 12.11.1979 = 1,10,8
48) Orhân Cemâl Fersoy (AP İst.) (1923-1984 = 61) 12.11.1979 - 20.9.1980 = 0,10,8
49) Em. Korg. Hasan Sağlam (TBMM dışı) (1923) 20.9.1980 - 13.12.1983 = 3,2,23
50) Vehbi Dinçerler (ANAP İst.) (1940) 13.12.1983 - 12.9.1985 = 1,9,0
51) Metin Emîroğlu (ANAP Malatya) (1943) 12.9.1985 - 21.12.1987 = 2,3,9
52) Hasan Celâl Güzel (ANAP Gaziantep) 21.12.1987 - 31.3.1989 = 1,3,11
53) Avni Akyol (ANAP İstanbul) (1931) 31.3.1989 -

19. Diyânet İşleri Reîsleri (Başkanları)

1) Rif'at Börekçi 1924 - 1941 = 17
2) Ord. Prof. Şerefeddîn Yaltkaya 1941 - 1947 = 6
3) Ahmed Hamdî Akseki 1947 - 1951 = 4
4) Eyüb Sabrî Hayırlıoğlu 1951 - 1960 = 9
5) Ömer Nasûhî Bilmen 1960 - 1961 = 1
6) Hasan Hüsnî Erdem 1961 - 1964 = 3
7) Tevfîk Gerçeker 1964 - 1966 = 2
8) İbrâhîm Elmalı 1966 - 1968 = 2

9) Alî Rızâ Hakses 1968 - 1972 = 4
10) Dr.Lutfî Doğan (sn. devlet bakanı) 1972 - 1975 = 3
11) Doç.Dr. Süleymân Ateş 1975 - 1978 = 3
12) Tayyâr Altıkulaç 1978 - 1988 = 10
13) Doç. Dr. Mustafa Saîd Yazıcıoğlu
14) Mehmet Nuri Yılmaz

20. Ticâret Bakanları

1) Hasan Hüsnî Bey 29.10.1923, 2) Alî Cenânî Bey 22.11.1924, 3) Rahmî Bey (Köken) 16.5.1926, 4) Şâkir Bey (Kösebir) 25.5.1929, 5) Mustafa Şeref Bey 29.7.1930, 6) Celâl Bey (Bayar) 9.9.1932, 7) Şâkir Kesebir (2) 26.10.1937, 8) Hüsnî Çakır 29.12.1938, 9) Cezmî Ercin 31.5.1939, 10) Nazmî Topçuoğlu 1.11.1939, 11) Mümtâz Ökmen 27.11.1940, 12) Behcet Uz 11.7.1942, 13) Celâl Saîd Siren 10.3.1943, 14) Râif Karadeniz 1.6.1945, 15) Mahmûd Nedîm Gündüzalp 11.9.1947, 16) Vedâd Dicleli 8.6.1949, 17) Zühdî Hilmî Velîbeşe 25.5.1950, 18) Muhlis Ete 10.3.1951, 19) Enver Güreli 23.6.1952, 20) Fethî Çelikbaş 29.5.1953, 21) Sıdkı Yırcalı 18.5.1954, 22) Fahreddîn Ulaş 9.12.1955, 23) Zeyyâd Mandalinci 8.5.1956, 24) Abdullâh Aker 28.11.1956, 25) Hayreddîn Erkmen 4.9.1958, 26) Cihâd İren 29.5.1960, 27) Mehmed Baydur 5.9.1960, 28) İhsân Gürsan 29.11.1961, 29) Muhlis Ete (2) 26.6.1962, 30) Ahmed Oğuz 19.6.1963, 31) Mâcid Zeren 22.2.1965, 32) Sâdık Tekin Müftüoğlu 7.6.1966, 33) Ahmed Türkel 1.4.1967, 34) Ahmed Dallı 3.11.1969, 35) Gürhân Titrek 19.1.1970, 36) Özel Derbil 2.4.1971, 37) Naîm Talu 12.12.1971, 38) Fehîm Adak 7.2.1974, 39) Halûk Cillov 12.11.1974, 40) Halîl Başol 12.4.1975, 41) Zıyâ Müezzinoğlu 21.6.1977, 42) Dr. Âgâh Oktay Güner 21.7.1977, 43) Teoman Köprülüler 5.1.1978, 44) Ahmed Başol 12.11.1979, 45) Kemâl Cantürk 20.9.1980, 46) Câhid Aral 13.12.1983, 47) Şükrü Yürür 21.3.1989 (sanayi ile berâber).

21. Zırâat (Tarım) Bakanları

1)Zekâî Bey 6.3.1924, 2)Şükrî Kaya Bey 20.8.1924, 3)Hasan Bey 22.12.1924, 4) Sabrî Bey 4.3.1925, 5) Rahmî Bey 1.2.1927, 6) Mustafa Şeref Bey (Özkan) 27.9.1930, 7) Muhlis Bey (Erkmen) 4.10.1931, 8) Şâkir Kesebir 1.6.1937, 9) Fâik Kurdoğlu 1.2.1938, 10) Muhlis Erkmen (2) 25.1.1939, 11) Şevket Râşid Hatîboğlu 9.7.1942, 12) F. Kurdoğlu (2) 7.8.1946, 13) Tahsîn Cokun 9.9.1947, 14) Câvid Oral 10.6.1948 15) Nihâd Eğriboz 22.5.1950, 16) Nedîm Ökmen 9.3.1951, 17) Es'ad Budakoğlu 9.12.1955, 18) N.Ökmen (2) 25.2.1957, 19) Ferîdûn Üstün 30.5.1960, 20) Osmân Tosun 10.1.1961, 21) C. Oral (2) 20.2.1961, 22) Mehmed İzmen 25.6.1962, 23) Tûrân Şâhin 25.12.1963, 24) Turhân Kapanlı 20.2.1965, 25) Bahrî Dağdaş 27.10.1965, 26) Mes'ûd Erez 11.8.1969, 27) İlhâmî Ertem 3.11.1969, 28) Orhân Dikmen 26.3.1971, 29) İlyâs Karaöz 23.5.1972, 30) Ahmed Nusret Tuna 15.4.1973, 31) Korkut Özal 25.1.1974, 32) Reşâd Aktan 16.11.1974, 33) K. Özal (2) 11.3.1975, 34) Fikret Gündoğan 21.6.1977, 35) Fehîm Adak 21.7.1977, 36) Mehmed Yüceler 5.1.1978, 37) Cemâl Külâhlı 12.11.1979, 38) Sabâhaddin Özbek 20.9.1980, 39) Hüsnü Doğan 13.12.1983, 40) Lutfullah Kayalar 31.3.1989.

22. Nâfia (Bayındırlık) Bakanları

1) İsmâîl Fâzıl Paşa 26.5.1920, 2) Ömer Lutfî Bey (Yaran) 28.12.1920, 3) Hüseyn Raûf Bey (Orbay) 30.11.1921, 4) Fevzî Bey (Pirinççioğlu) 8.1.1922, 5) Abdülhak Adnân Bey (Adıvar) 8.6.1922, 6) Reşâd Bey 31.7.1922, 7) Fevzî Bey (2) 5.9.1922, 8) Muhtâr Bey (Çilli) 30.10.1923, 9) Süleymân Sırrı Bey (Gedikoğlu) 19.11.1924, 10) Alî Cenânî Bey 15.12.1925, 11) Behic Bey (Erkin) 14.1.1926, 12) Mustafa Abdülhâlik Bey (Renda) 15.8.1928, 13) Receb Bey (Peker) 11.10.1928, 14) Zekâî Bey (Apaydın) 27.9.1930, 15) Hilmî Bey (Uran) 28.12.1930, 16) Alî Fuâd Paşa (Cebesoy) (1'in oğlu) 28.10.1933, 17) Alî Çetinkaya 27.2.1934, 18) A.F. Cebesoy (2) 4.4.1939, 19) Sırrı Dey 10.3.1943, 20) Cevdet Kerîm İncedayı 5.3.1946, 21) Kasım Gülek 11.9.1947, 22) Nihâd Erim 10.7.1948, 23) Şevket Adalan 17.1.1949, 24) Fahrî Belen 23.5.1950, 25) Kemâl Zeytinoğlu 23.12.1950, 26) Muammer Çavuşoğlu 9.11.1955, 27) Edhem Menderes 12.10.1956, 28) Tevfik İleri 10.1.1958, 29) Dâniş Koper 17.5.1960, 30) Sıdkı Ulay 29.8.1960, 31) Mukbil Gökdoğan 10.9.1960, 32) S. Ulay (2) 22.8.1961, 33) Emîn Paksüt 21.11.1961, 34) İlyâs Seçkin 26.6.1962, 35) Ârif Hikmet Onat 19.10.1963, 36) Orhân Alp 21.2.1965, 37) Edhem Erdinç 28.10.1965, 38) O. Alp (2) 1.4.1967, 39) Turgut Gülez 4.11.1969, 40) Câhid Karakaş 26.3.1971, 41) Mukadder Öztekin 9.11.1971, 42) Nûreddin Ok 15.4.1972, 43) Erol Çevikçe 7.2.1974, 44) Vefâ Tanır 12.10.1974, 45) Fehîm Adak 12.4.1975, 46) Abdülkerîm Zilan 21.6.1977, 47) Salâhaddin Kılıç 21.7.1977, 48) Şerefeddîn Elçi 5.1.1978, 49) S. Kılıç (2) 12.11.1979, 50) Tahsîn Önalp 20.9.1980, 51) Safâ Giray 13.12.1983, 52) Cengiz Altınkaya 31.3.1989.

23. Münâkalât (Ulaştırma) Bakanları

1) Alî Çetinkaya 31.5.1939, 2) Cevdet Kerîm İncedayı 22.11.1940, 3) Fahrî Engin 13.10.1941, 4) Alî Fuâd Cebesoy 10.3.1943, 5) Şükrî Koçak 7.8.1946, 6) Kasım Gülek 10.6.1948, 7) Kemâl Satır 17.1.1949, 8) Tevfik İleri 22.5.1950, 9) Seyfî Kurtbek 11.8.1950, 10) Yümnî Üresin 9.4.1953, 11) Muammer Çavuşoğlu 14.5.1954, 12) Ârif Demirer 9.7.1955, 13) Fevzî Uçaner 25.11.1957, 14) Muzaffer Kurbânoğlu 18.9.1958, 15) Şem'î Ergin 7.7.1959, 16) Sıdkı Ulay 30.5.1960, 17) Orhân Mersinli 9.1.1961, 18) Câhid Akyar 20.11.1961, 19) Rif'at Öçten 26.6.1962, 20) İhsân Şeref Dura 11.6.1963, 21) Ferîd Alpiskender 26.7.1963, 22) Mahmûd Vural 11.12.1964, 23) Midhat San 22.2.1965, 24) Kâzım Yurdakul 31.7.1965, 25) Seyfî Öztürk 27.10.1965, 26) Sâdeddin Bilgiç 3.4.1967, 27) Mehmed İzmen 31.7.1969, 28) Nâhid Menteşe 3.11.1969, 29) Orhân Tuğrul 25.12.1970, 30) Necdet Arık 26.3.1971, 31) Câhid Karakaş 26.10.1971, 32) Rıfkı Danışman 11.12.1971, 33) Sabâhaddin Özbek 15.4.1973, 34) Ferdâ Güley 7.2.1974, 35) S. Özbek (2) 12.10.1974, 36) Nâhid Menteşe 12.4.1975, 37) Erol Çevikçe 21.6.1977, 38) Yılmaz Ergenekon 21.7.1977, 39) Güneş Öngüt 5.1.1978, 40) Hüseyin Özalp 12.11.1979, 41) Necmî Özgür 20.9.1980, 42) Veysel Atasoy 13.12.1983, 43) İhsan Pekel 16.9.1987, 44) Ekrem Pakdemirli 21.12.1987, 45) Cengiz Tuncer 31.3.1989.

24. Sıhhat ve İctimâî Muâvenet (Sağlık ve Sosyal Yardım) Bakanları

1) Dr. Refik Saydam 30.10.1923, 2) Dr.Mazhar Bey 22.11.1924, 3) Dr. R. Saydam (2) 4.3.1925, 4) Dr. Hulûsî Alataş 15.10.1937, 5) Dr. Sâdî Konuk 18.1.1945, 6) Dr. Behcet Uz 7.8.1946, 7) Dr. Kemâlî Bâyezîd 10.6.1948, 8) Dr. Nihâd Reşâd Belger 23.5.1950, 9) Dr. Ekrem Hayrî Üstündağ 20.9.1950, 10) Dr.Nâfiz Körez 9.12.1955, 11) Dr. Lutfî Kırdar 26.11.1957, 12) Dr. Nusret Karasu 29.5.1960, 13) Dr. Râgıb Üner 5.9.1960, 14) Dr. Suâd Seren 29.11.1961, 15) Dr. Yûsuf Azîzoğlu 26.6.1962, 16) Dr. Fahreddîn Kerîm Gökay 5.11.1963, 17) Dr. Kemâl Demir 26.12.1963, 18) Dr. Fârûk Sükan 20.2.1965, 19) Dr. Edîb Somunoğlu 27.10.1965, 20) Dr. Vedâd Âlî Özkan 1.4.1967, 21) Dr. Türkân Akyol 26.3.1971, 22) Dr. Cevdet Aykan 13.12.1971, 23) Dr.K. Demir (2) 22.5.1972, 24) Dr. Vefâ Tanır 10.4.1973, 25) Dr. Salâhaddîn Cizrelioğlu 7.2.1974, 26) Dr. K. Demir (3) 12.10.1974, 27) Dr. Celâl Ertuğ 21.6.1977, 28) Cengiz Gökçek 21.7.1977, 29) Dr. Mete Tan 5.1.1978, 30) Dr. Ali Münîf İslâmoğlu 12.11.1979, 31) Dr. Necmeddîn Ayanoğlu 20.9.1980, 32) Dr. Kaya Kılıçturgay 22.12.1981, 33) Dr. Mehmed Aydın 13.12.1983, 34) Dr.12.9.1985, 35) Bülend Akarcalı 21.12.1987, 36) Halil Şıvgın 31.3.1989.

25. Çalışma Bakanları

1) Ord. Prof. Dr. Sâdî Irmak 7.6.1945, 2) Tahsîn Bekir Balta 5.9.1947, 3) Reşâd Şemseddîn Sirer 16.1.1949, 4) Hasan Polatkan 20.5.1950, 5) Hulûsî Köymen 22.12.1950, 6) Nûrî Özsan 9.3.1951, 7) Samed Ağaoğlu 5.11.1952, 8) Hayreddîn Erkmen 25.11.1957, 9) Halûk Şaman 11.6.1959, 10) Câhid Talas 28.5.1960, 11) Râşid Beşerler 5.9.1960, 12) Ahmed Tahtakılıç 6.1.1961, 13) C. Talas (2) 3.3.1961, 14) Bülend Ecevit 20.11.1961, 15) İhsan Sabri Çağlayangil 21.2.1965, 16) Ali Nâilî Erdem 27.10.1965, 17) Turgut Toker 3.11.1969, 18) Seyfî Öztürk 6.3.1970, 19) Attila Sav 26.3.1971, 20) Ali Rızâ Uzuner 11.12.1971, 21) Önder Sav 7.2.1974, 22) Turhân Esener 12.10.1974, 23) Ahmed Tevfîk Paksu 12.4.1975, 24) Şevket Kazan 10.11.1976, 25) Bâhir Ersoy 21.6.1977, 26) Fehmî Cumalıoğlu 21.7.1977, 27) B. Ersoy (2) 5.1.1978, 28) Câvîd Erdemir 12.11.1979, 29) Prof Dr. Turhân Esener (2) 21.9.1980, 30) Mustafa Kalemli 13.12.1983, 31) İmren Aykut 21.12.1987.

26. Sanâyî Bakanları

1) Fuâd Sirmen (ekonomi bakanı) 9.3.1943, 2) Tahsîn Bekir Balta (ekonomi) 7.8.1946, 3) Câvîd Ekin (ekonomi) 5.9.1947, 4) Cemîl Saîd Barlas (ekonomi) 16.1.1949, 5) Münîr Birsel (işletmeler bakanı) 8.6.1949, 6) Muhlis Ete (işletmeler) 23.5.1950, 7) Hakkı Gedik (işletmeler) 12.3.1951, 8) Nûrî Özsan (işletmeler) 13.12.1951, 9) Sıdkı Yırcalı (işletmeler) 18.9.1952, 10) Fethî Çelikbaş (işletmeler) 18.5.1954, 11) Samed Ağaoğlu (işletmeler) 7.12.1954, 12) S. Ağaoğlu (2) (sanâyî bakanı) 29.6.1957, 13) S. Yırcalı (2) 10.7.1958, 14) Sebâtî Ataman 11.12.1959, 15) Muhtâr Uluer 30.5.1960, 16) Şehâb Kocatopçu 6.9.1960, 17) İhsân Soyak 29.4.1961,

18) F. Çelikbaş (2) 20.11.1961, 19) Muammer Erten 26.12.1963, 20) Ali Nâilî Erdem 22.2.1965, 21) Mehmed Turgut 27.10.1965, 22) Salâhaddin Kılıç 3.11.1969, 23) Ayhân Çilingiroğlu (sanâyî ve ticâret) 26.3.1971, 24) Mes'ûd Erez (sanâyî ve teknoloji) 12.12.1971, 25) Nûrî Bayar 15.4.1973, 26) Abdülkerîm Doğru 7.2.1974, 27) Mehmed Gölhan 12.10.1974, 28) A. Doğru (2) 12.4.1975, 29) Oğuzhân Asîltürk 21.7.1977, 30) Orhân Alp 5.1.1978, 31) N. Bayar (2) (sanâyî ve işletmeler) 2.11.1979, 32) Ş. Kocatopçu (2) 20.9.1980, 33) Mehmed Turgut (2) 22.12.1981, 34) Câhid Aral 13.12.1983, 35) Şükrü Yürür 21.12.1987(ticâret ile berâber).

27. Enerji ve Tabîî Kaynaklar Bakanları

1) Hüdâî Oral 25.12.1963, 2) Mehmed Turgut 20.2.1965, 3) İbrâhim Deriner 27.10.1965, 4) Re'fet Sezgin 1.4.1967, 5) Sâbit Osman Avcı 13.11.1969, 6) Nâhid Menteşe 10.12.1970, 7) İhsân Topaloğlu 26.3.1971, 8) Attila Sav 12.10.1971, 9) Nezîh Devres 9.11.1971, 10) Nûrî Kodamanoğlu 22.5.1972, 11) Kemâl Demir 15.4.1973, 12) Câhid Kayra 7.2.1974, 13) Erhân Işıl 12.10.1974, 14) Salâhaddin Kılıç 12.4.1975, 15) Neş'et Akmandor 21.6.1977, 16) Kâmran İnan 21.7.1977, 17) Deniz Baykal 5.1.1978, 18) Esat Kıratlıoğlu 12.12.1979, 19) Serbülend Bingöl 20.9.1980, 20) Fâhir İlkel 5.2.1982, 21) Fahreddin Kurd 21.12.1987.

28. İmâr ve İskân Bakanları

1) Medenî Berk 14.5.1958, 2) Hayreddîn Erkmen 11.12.1959, 3) Orhan Kubat 30.5.1960, 4) Fehmî Yavuz 27.8.1960, 5) Rüşdü Özal 8.2.1961, 6) Muhiddin Güven 20.11.1961, 7) Fahreddîn Kerîm Gökay 27.5.1962, 8) Hayrî Mumcuoğlu 5.11.1963, 9) Celâleddîn Üzer 25.12.1963, 10) Sâdık Kutlay 12.12.1964, 11) Recâî İskenderoğlu 17.4.1965, 12) Haldûn Menteşeoğlu 27.10.1965, 13) Hayreddin Nakıyboğlu 3.11.1969, 14) Salâhaddin Bâbüroğlu 26.3.1971, 15) Serbülend Bingöl 11.12.1971, 16) Turgut Toker 22.5.1972, 17) Nebîl Oktay 15.4.1972, 18) Ali Topuz 7.2.1974, 19) S. Bâbüroğlu (2) 12.10.1974, 20) Nûreddin Ok 12.4.1975, 21) Erol Tuncer 21.6.1977, 22) Recâî Kutan 21.7.1977, 23) Ahmed Karaaslan 5.1.1978, 24) T.Toker (2) 12.11.1979, 25) Şerîf Tüten 20.9.1980, 26) Ahmed Samsunlu 21.7.1982, 27) Sûdî Türel 13.12.1983, 28) Cengiz Altınkaya (bayındırlık'la birlikde) 31.3.1989.

29. Gümrük ve Tekel Bakanları

1) Ali Rânâ Tarhân 31.12.1931, 2) Râif Karadeniz 27.5.1939, 3) Suâd Hayrî Ürgüblü 10.3.1943, 4) Tahsîn Coşkun 20.2.1946, 5) Şevket Adalan 11.9.1947, 6) Emîn Erişilgil 11.6.1948, 7) Fâzıl Şerefeddin Bürge 17.1.1949, 8) Nûrî Özsan 23.5.1950, 9) Rıfkı Sâlim Burçak 15.3.1951, 10) Sıdkı Yırcalı 1.12.1951, 11) Emîn Kalafat 9.4.1953, 12) Hâdî Hüsman 9.12.1955, 13) Fethî Aşkın 30.5.1960, 14) Şevket Bulatoğlu 20.11.1961, 15) Orhan Öztrak 26.6.1962, 16) Mehmed Yüceler 25.12.1963, 17) Ahmed Topaloğlu 21.2.1965, 18) İbrahim Tekin 27.10.1965, 19) Nâhid Menteşe 10.2.1968, 20) Ahmed İhsan Birincioğlu 3.11.1969, 21) Haydar Özalp 26.3.1971, 22)

Fethî Çelikbaş 15.4.1973, 23) Mahmûd Türkmenoğlu 7.2.1974, 24) Baran Tuncer 12.10.1974, 25) Orhan Öztrak (2) 12.4.1975, 26) Mehmed Can 21.6.1977, 27) Gün Sazak 21.7.1977, 28) Tuncay Mataracı 5.1.1978, 29) Ahmed Çakmak 12.11.1979, 30) Recâî Baturalp 20.9.1980, 31) Prof. Dr. Ali Bozer 3.2.1982, 32) Prof. Dr. Câfer Tayyar Sâdıklar 24.5.1983, 33) 13.12.1983'de Mâliye Bakanlığı ile birleştirildi.

30. Turizm ve Tanıtma Bakanları

1) Nûreddin Ardıçoğlu 2.7.1963, 2) Ali İhsan Göğüş 26.12.1963, 3) Zekâî Dorman 20.2.1965, 4) İsmâil Hakkı Akdoğan 26.7.1965, 5) Nihad Kürşat 27.10.1965, 6) Necmeddin Cevherî 3.11.1969, 7) Erol Yılmaz Akçal 26.3.1971, 8) Dr.Ahmed İhsan Kırımlı 22.4.1973, 9) Orhan Birgit 7.2.1974, 10) İlhan Evliyâoğlu 12.11.1974, 11) Lutfî Tokoğlu 12.4.1975, 12) Nâhid Menteşe 10.4.1977, 13) Altan Öymen 21.6.1977, 14) İskender Cenab Ege 21.7.1977, 15) Alev Coşkun 5.1.1978, 16) Barlas Küntay 12.11.1979, 17) İ. Evliyâoğlu (2) 20.9.1980, 18) 3.2.1982, 19) 13.12.1983'de kültür ve turizm bakanı ol.: Mükerrem Taşçıoğlu, 20) ayni şekilde Mesut Yılmaz, 21) kezâ Mustafa Tınaz Titiz, 22) İlhan Aküzüm (yalnız turizm) 31.3.1989.

31. Köy İşleri Bakanları

1) Lebîd Yurdoğlu 25.12.1963, 2) Seyfi Öztürk 22.12.1964, 3) Mustafa Kepir 9.8.1965, 4) Sâbit Osman Avcı 22.9.1965, 5) Turgut Toker 1.4.1967, 6) Salâhaddin Kılıç 16.12.1968, 7) Turhan Kapanlı 3.11.1969, 8) Cevdet Aykan 26.3.1971, 9) Necmi Sönmez 11.12.1971, 10) Orhan Kürümoğlu 15.4.1973, 11) Mustafa Ok 7.2.1974, (12) İsmâil Hakı Aydınoğlu 12.10.1974, 13) Vefa Poyraz 12.4.1975, 14) Ali Topuz 21.6.1977, 15) Turgut Yücel 21.7.1977, 16) Ali Topuz (2) 5.1.1978, 17) Ahmed Karayiğit 12.11.1979, 18) Münir Râif Güney 20.9.1980, 19) İsmâil Özdağlar 13.12.1983. Tarım'la birleştirildi.

32. Orman Bakanları

1) Sâbit Osman Avcı 11.8.1969, 2) Hüseyin Özalp 3.11.1969, 3) Salâhaddin İnal 25.3.1971, 4) Îsâ Bingöl 15.4.1973, 5) Ahmed Şener 7.2.1974, 6) Fikret Saatçıoğlu 12.11.1974, 7) Turhan Kapanlı 12.4.1975, 8) Vecdi İlhan 21.6.1977, 9) Sabâhaddin Savcı 21.7.1977, 10) V. İlhân (2) 5.1.1978, 11) Hasan Ekinci 12.11.1979, 12) Sabâhaddin Özbek 20.9.1980, 13) eskisi gibi tarım bakanlığına katılması 13.12.1983.

33. Gençlik ve Spor Bakanları

1) İsmet Sezgin 3.11.1969, 2) Sezâî Ergun 26.3.1971, 3) Adnan Karaküçük 11.12.1971, 4) Celâleddin Coşkun 15.4.1973, 5) Musliheddin Yılmaz Mete 7.2.1974, 6) Zekâî Baloğlu 12.10.1974, 7) Ali Şevkı Erek 12.4.1975, 8) Yüksel Çakmur 21.6.1977, 9) Önol Şakar 21.7.1977, 10) A.Ş.Erek(2) 28.10.1977, 11) Y.Çakmur(2) 5.1.1978, 12) Tal'at Asal 12.11.1979, 13) Vecdi Özgül 20.9.1980, 14) Abdullâh

Tenekeci 13.12.1983. Bu bakanlık eskisi gibi 13.12.1983'de millî eğitime katıldı, bakanlığın adı "millî eğitim, gençlik ve spor bakanlığı" oldu, 31.3.1989'da Millî Eğitim'den alınıp devlet bakanı ol. İsmet Özarslan'a verildi.

34. Sosyal Güvenlik Bakanları

1) Sâdık Şide 12.11.1974, 2) Ahmed Mâhir Ablum 12.4.1975, 3) Hayreddin Uysal 21.6.1977, 4) Turhan Kapanlı 21.7.1977, 5) İlhâmî Ertem 11.11.1977, 6) Hilmi İşgüzar 5.1.1978, 7) Sümer Oral 12.11.1979, 8) S. Şide (2) 20.9.1980, 9) Mustafa Kalemli 13.12.1983'de eskisi gibi çalışma ile birleştirilerek "çalışma ve sosyal güvenlik bakanı" adını aldı.

35. Kültür Bakanları

1) Talat Said Halman 14.7.1971, ayni yıl sonunda bakanlık lağv edildi, 2) Nermin Neftçi 12.10.1974, 3) Rıfkı Danışman 12.4.1975, 4) Avni Akyol 21.7.1977, 5) Ahmed Taner Kışlalı 5.1.1978, 6) Tevfik Koraltan 12.11.1979, 7) Cihâd Baban 20.9.1980, 8) İlhan Evliyaoğlu 3.2.1982, 9) turizm ile birleştirilerek Mükerrem Taşçıoğlu 13.12.1983, 10) kezâ Mesut Yılmaz 11) kezâ Mustafa Tınaz Titiz 21.12.1987, 12) Namık Kemal Zeybek (yalnız Kültür) 31.3.1989.

Gökhan Maraş(ANAP Kırşehir) 30.8.1991, Fikri Sağlar(SHP İçel) 20.11.1991, Timurçin Savaş(SHP) 27.7.1994, Ercan Karakaş(SHP İstanbul) 27.3.1995, İsmail Cem(CHP İstanbul) 8.7.1995, Köksal Toptan(DYP Bartın) 6.10.1995, tekrar Fikri Sağlar 30.10.1995, Âgâh Oktay Güner(ANAP Ankara) 7.3.1996, İsmail Kahraman (RP İstanbul) 28.6.1996.

1989-96 Hükûmetleri

1989-1996 kabineleri ve bakan değişiklikleri aşağıda toplu şekilde gösterildi:

Dış işlerine 21.2.1989'da Ali Bozer(ANAP, Ankara), 12.10.1990'da yerine Ahmet Kurtcebe Alptemoçin(ANAP, Bursa), maliyeye 28.3.1989'da Adnan Kahveci(ANAP, İstanbul) getirildiler. 30.8.1991'de Sabahattin Çakmakoğlu iç işleri, Suat Bilge adalet, Sabahattin Yalınpala ulaştırma bakanı oldular.

23.6.1991 kabinesi(ANAP): Başbakan Mesut Yılmaz(Rize), başbakan yardımcısı Ekrem Pakdemirli(Manisa), adalet Şakir Şeker, millî savunma Barlas Doğu, iç işleri Mustafa Kalemli, dış işleri Safa Giray, maliye ve gümrük Adnan Kahveci, millî eğitim Avni Akyol, bayındırlık ve iskân Hüsamettin Örüç, sağlık Yaşar Eryılmaz, ulaştırma İbrahim Özdemir, tarım, orman ve köy işleri İlker Tuncay, çalışma ve sosyal güvenlik Metin Emiroğlu, sanayi ve ticaret Rüşdü Kâzım Yücelen, enerji ve

tabiî kaynaklar Muzaffer Arıcı, turizm Bülent Akarcalı, kültür Gökhan Maraş, devlet bakanları Ersin Koçak, Kâmran İnan, Vehbi Dinçerler, Mustafa Taşar, Fahrettin Kurt, Cengiz Tuncer, İlhan Aküzüm, Ali Talip Özdemir, Mehmet Çevik, Birsel Sönmez, Sabahattin Aras, İmren Aykut, Cenap Gürpınar.

20.11.1991 kabinesi(DYP-SHP koalisyonu): Başbakan Süleyman Demirel(Isparta), başbakan yardımcısı Erdal İnönü(SHP genel başkanı, İzmir mv., doğ.6.6.1926, 16.5.1993'te başbakan vekili), devlet bakanları Cavit Çağlar, Tansu Çiller, Ekrem Ceyhun, İbrahim Tez, Akın Gönen, Güler İleri(sonra yerine Türkân Akyol), Gökberk Ergenekon, Orhan Kilercioğlu, Mehmet Kahraman, Ömer Barutçu, Mehmet Ali Yılmaz, Erman Şahin, Şerif Ercan, Mehmet Batallı, adalet Seyfi Oktay, millî savunma Nevzat Ayas, iç işleri İsmet Sezgin, dış işleri Hikmet Çetin, maliye Sümer Oral, millî eğitim Köksal Toptan, bayındırlık Onur Kumbaracıbaşı, sağlık Yıldırım Aktuna, ulaştırma Yaşar Topçu, tarım Necmettin Cevheri, çalışma Mehmet Moğultay, sanayi Tahir Köse, enerji Ersin Faralyalı, kültür Fikri Sağlar, turizm Abdülkadir Ateş, çevre Doğancan Akyürek, orman Vefa Tanır.

25.6.1993 kabinesi(2. DYP-SHP koalisyonu): Başbakan Tansu Çiller(İstanbul), başbakan yardımcısı Erdal İnönü(19.9.1993'te yerine Meclis dışından Murat Karayalçın), devlet bakanları Necmettin Cevheri, Yıldırım Aktuna, İbrahim Tez (SHP), Türkân Akyol(SHP, Meclis dışından), Mehmet Kahraman(SHP), Erman Şahin(SHP), Mehmet Gölhan, Bekir Sami Daçe, Güneş Müftüoğlu, Nafiz Kurt, Cemil Erhan(7.2.1994'te yerine Aykon Doğan), Mustafa Çiloğlu, Ahmet Şanal, Şükrü Erdem, iç işleri Mehmet Gazioğlu, maliye İsmet Attila, millî eğitim Nahit Menteşe, sağlık Rifat Serdaroğlu, ulaştırma Mehmet Köstepen, tarım Refaettin Şahin, enerji Veysel Atasoy, orman Hasan Ekinci, çevre Rıza Akçalı; adalet Seyfi Oktay(SHP), millî savunma Nevzat Ayas, dış işleri Hikmet Çetin(SHP), bayındırlık ve İskân Onur Kumbaracıbaşı(SHP), çalışma Mehmet Moğultay(SHP), sanayi ve ticaret Tahir Köse(SHP), kültür Fikri Sağlar(SHP), turizm Abdülkadir Ateş(SHP). Bu kabinede 24.10.1993 revizyonu: savunma Mehmet Gölhan, iç işleri Nahit Menteşe, eğitim Nevzat Ayas, devlet Mehmet Gazioğlu.

27.7.1994'te SHP kanadı bakanları değişti: Fikri Sağlar devlet, Önay Alpago (Meclis dışından) devlet, Azimet Köylüoğlu devlet, Salih Sümer devlet, Mehmet Moğultay adalet, Mümtaz Soysal dış işleri, Mustafa Yılmaz bayındırlık ve iskân, Nihat Matkap çalışma ve sosyal güvenlik, Mehmet Dönen sanayi ve ticaret, Timurçin Savaş kültür, Halil Çulhaoğlu turizm bakanları oldular. 14.8.1994 DYP kanadı revizyonu: 1 ay önce istîfâ eden Mehmet Ali Yılmaz'ın yerine Esat Kıratlıoğlu devlet, 14.8'de alınan Kâzım Dinç yerine Doğan Baran sağlık, ayrıca Ayvaz Gökdemir devlet bakanları oldular. 4.10.1994 SHP revizyonu: istîfâ eden Mustafa Yılmaz yerine turizm bakanı Halil Çulhaoğlu bayındırlık, Şahin Ulusoy turizm, istîfâ eden Fikri Sağlar yerine Mehmet Gülcegün devlet bakanları oldular. 28.11.1994'te istîfâ eden Mümtaz

Soysal yerine başbakan yardımcısı Murat Karayalçın vekâleten dış işleri, 26.12.1994'te Bahaettin Alagöz(SHP) devlet bakanı oldular.

27.3.1995'te Çiller hükûmetinin, CHP ile SHP'nin birleşmesi sonunda CHP adını alan parti ile koalisyonu yeniden oluştu. Yeni partinin genel başkanlığına, Murat Karayalçın yerine Hikmet Çetin geldi: başbakan yardımcısı Hikmet Çetin, devlet Onur Kumbaracıbaşı, devlet Ziya Halis, devlet Algan Hacaloğlu, devlet Aysel Baykal, dış işleri Erdal İnönü, bayındırlık ve iskân Erman Şahin, çalışma ve sosyal güvenlik Aydın Güven Gürkan, sanayi Hasan Akyol, kültür Ercan Karakaş, turizm İrfan Gürpınar. 18.6.1995'te Gürkan'ın yerine Ziya Halis çalışma, 8.7.1995'te Karakaş'ın yerine İsmail Cem kültür bakanı oldular. 14.7.1995'te Erman Şahin bayındırlıktan devlet bakanlığına, Halil Çulhaoğlu bayındırlığa geçti. 29.5.1995'te Mehmet Köstepen (DYP) yerine Ali Şevki Erek ulaştırma bakanı oldu.

6.10.1995 DYP azınlık hükûmeti: Başbakan T.Çiller, devlet bakanları N.Cevheri, C.Çağlar, M.İslâmoğlu, A.Doğan, E.Kıratlıoğlu, R.Şahin, A.Gökdemir, M.Batallı, B.Tuğ, I.Saygın, S.Ensarioğlu, Ö.Barutçu, adalet Bekir Sami Daçe, savunma Vefa Tanır, iç işleri Nahit Menteşe, dış işleri Coşkun Kırca, maliye İsmet Attila, eğitim Turhan Tayan, bayındırlık Tunç Bilget, sağlık Doğan Baran, ulaştırma Ali Şevki Erek, tarım Nafiz Kurt, çalışma Ateş Amiklioğlu, sanayi Abdülbaki Ataç, enerji Şinasi Altıner, kültür Köksal Toptan, turizm Bilâl Güngör, orman Hasan Ekinci, çevre Hamdi Üçpınarlar.

30.10.1995 DYP-CHP koalisyonu: Başbakan T.Çiller(DYP), başbakan yardımcısı ve dış işleri Deniz Baykal(CHP), Meclis dışı tarafsız bakanlar Firuz Çilingiroğlu adalet, Teoman Ünisan iç işleri, Oğuz Tezmen ulaştırma, devlet bakanları: Necmettin Cevheri(DYP), Cavit Çağlar(DYP), Abdülkadir Ateş(kadın ve aile, CHP), Ali Dinçer(şehircilik, CHP), Ayvaz Gökdemir(DYP), Münif İslâmoğlu(DYP), Aykon Doğan(hazine, DYP), Adnan Ekmen(CHP), Coşkun Kırca(DYP), Ömer Barutçu (DYP), Mehmet Sevigen(denizcilik, CHP), Işılay Saygın(DYP), Mehmet Alp(CHP), Salim Ensarioğlu(DYP); savunma Vefa Tanır(DYP), maliye İsmet Attila(DYP), eğitim Turhan Tayan(DYP), bayındırlık Adnan Keskin(CHP), sağlık Doğan Baran (DYP), tarım Nafiz Kurt(DYP), çalışma Mustafa Kul(CHP), sanayi Fuat Çay(CHP), enerji Şinasi Altıner(DYP), kültür Fikri Sağlar(CHP), çevre Hamdi Üçpınarlar(DYP), turizm İrfan Gürpınar(CHP).

7.3.1996 ANAP-DYP koalisyonu: Başbakan M.Yılmaz, başbakan yardımcısı N.Menteşe(DYP), devlet bakanları Rüşdü Saraçoğlu(ANAP), Eyüp Âşık(ANAP), İbrahim Yaşar Dedelek(DYP), Ayfer Yılmaz(DYP), İmren Aykut(ANAP), Cemil Çiçek(ANAP), Ufuk Söylemez(DYP), Yaman Törüner(DYP), Ayvaz Gökdemir (DYP), Abdülkadir Aksu(ANAP); Ersin Taranoğlu(ANAP), Halit Dağlı(DYP), Ünal Erkan(DYP), Ali Talip Özdemir(ANAP); Oltan Sungurlu(ANAP) savunma, Ülkü Güney(ANAP) iç işleri, Emre Gönensay(DYP) dış işleri, Lutfullah Kayalar(ANAP)

maliye, Turhan Tayan(DYP) eğitim, Mehmet Keçeciler(ANAP) bayındırlık, Yıldırım Aktuna(DYP) sağlık, Ömer Barutçu(DYP) ulaştırma, İsmet Attila(DYP) tarım, Emin Kul(ANAP) çalışma, Yalım Erez(DYP) sanayi, Âgâh Oktay Güner(ANAP) kültür, Işılay Saygın(DYP) turizm, Hüsnü Doğan(ANAP) enerji, Nevzat Ercan(DYP) orman, Mustafa Taşar(ANAP) çevre, Mehmet Ağar(DYP) adalet.

28.6.1996 Refah-DYP koalisyonu: Başbakan Necmettin Erbakan, başbakan yardımcısı ve dışişleri Tansu Çiller(DYP); devlet bakanları Fehim Adak(RP), Nevzat Ercan(DYP), Abdullah Gül(RP), Işılay Saygın(DYP), Sabri Tekir(RP), Nafiz Kurt (DYP), Mehmet Altınsoy(RP), Namık Kemal Zeybek(DYP), Lütfü Esengün(RP), Salim Ensarioğlu(DYP), Ahmet Cemil Tunç(RP), Bekir Aksoy(DYP), Gürcan Dağdaş(RP), Ufuk Söylemez(DYP), Teoman Rıza Güneri(RP), Ayfer Yılmaz(DYP), Sacit Günbey(RP), Bahattin Şeker(DYP), Ahmet Demircan(RP): Şevket Kazan(RP) adalet, Turhan Tayan(DYP) millî savunma, Mehmet Ağar(DYP) iç işleri, Abdüllatif Şener(RP) maliye, Mehmet Sağlam(DYP) millî eğitim, Cevat Ayhan(RP) bayındırlık, Yıldırım Aktuna(DYP) sağlık, Ömer Barutçu(DYP) ulaştırma, Musa Demirci(RP) tarım, Necati Çelik(RP) çalışma, Yalım Erez(DYP) sanayi, Recai Kutan(RP) enerji, İsmail Kahraman(RP) kültür, Bahattin Yücel(DYP) turizm, Halit Dağlı(DYP) orman, Ziyaettin Tokar(RP) çevre. 8.11.1996'da M.Ağar yerine Meral Akşener(DYP Ist.) iç işleri bakanı oldu.

İKİNCİ CİLDİN SONU

OSMANLI HÜKÜMDARLARI

1) GAAZÎ ERTUĞRUL BEY
Doğumu: Ahlat 1191 - Ölümü: Söğüt 1281 = 90
Uc beyi: 1231 - 1281 = 50

2) I. SULTÂN OSMÂN (Gaazî)
Doğ. Söğüt: 1258 - Ölm. Söğüt 2.1324 = 66
Salt. 1281-2.1324 = 43
Vel. 1258-1281 = 23

3) SULTÂN ORHÂN (Gaazî)
Doğ. Söğüt 1281 - Ölm. Bursa 3.1362 = 81
Salt. 2.1324 - 3.1362 = 38,1
Vel. 1281 - 2.1324 = 43

4) I. SULTÂN MURÂD (Hudâvendigâr)
Doğ.Söğüt 1.1326 - Ölm. Kosova 20.6.1389 = 63,5
Salt. 3.1362 - 20.6.1389 = 27, 3
Vel. 9.1357 - 3.1362 = 4, 6

5) I. SULTÂN BÂYEZÎD (Yıldırım)
Doğ.Bursa 1360 - Ölm. Akşehir 9.3.1403 = 43
Salt. 20.6.1389 - 28.7.1402 = 13, 1, 8
Vel. 3.1362 - 20.6.1389 = 27, 3

6) I. SULTÂN SÜLEYMÂN (Emîr)
Doğ.Bursa 1375 - Ölm. Döğenciler 18.5.1410 = 35
Salt. 28.7.1402 - 18.5.1410 = 7,9,21
Vel. 20.6.1389 - 28.7.1402 = 13, 1, 8

7) SULTÂN MÛSÂ (Çelebî)
Doğ.Kütahya 1388 - Ölm. Samako 5.7.1413 = 25
Salt. 18.5.1410 - 5.7.1413 = 3, 1, 18
Vel.-

8) I. SULTÂN MEHMED (Çelebî)
Doğ.Edirne 1382 - Ölm. Edirne 4.5.1421 = 39
Salt.5.7.1413 - 4.5.1421 = 7, 10, 0
Vel.18.5.1410 - 5.7.1413 = 3, 1, 18

9) II. SULTÂN MURÂD (Gaazî)
Doğ.Amasya 6.1404 - Ölm. Edirne 3.2.1451 = 46, 8
Salt. 4.5.1421-8.1444 = 23,3 + 1.1445 - 12.12.1445 = 0, 11 + 5.5.1446
3.2.1451 = 4, 8, 29 = 28, 10, 29
Vel. 5.7.1413 - 4.5.1421 = 7, 10, 0 + 8.1444 - 1.1445 = 0, 5 + 12.12.1445
5.5.1446 = 0, 4, 24 = 8, 7, 24

10) II. SULTÂN MEHMED (FÂTİH)
Doğ.Edirne 30.3.1432 - Ölm. Maltepe 3.5.1481 = 49, 1, 6
Salt.8.1444 - 1.1445 = 0, 5 + 12.12.1445 - 5.5.1446 =0, 4, 24 + 3.2.1451
3.5.1481 = 30, 2, 28 = 31, 0, 22
Vel. 6.1443 - 8.1444 = 1,2 + 1.1445 12.12.1445 = 0,11 + 5.5.1446
3.2.1451 = 4,8,29 = 6,9,29

11) II. SULTÂN BÂYEZÎD (Velî)
Doğ.Dimetoka 10.1450 - Ölm.Çekmece 26.5.1512 = 61, 7
Salt.3.5.1481 - 24.4.1512 = 30, 11, 22
Vel.3.2.1451 - 3.5.1481 = 30, 2, 28

12) I. SULTÂN SELÎM (YAVUZ)
Doğ.Amasya 1470 - Ölm. Sırt /Edirne 22.9.1520 = 50 küsur
Salt.24.4.1512 - 22.9.1520 = 8, 4, 28
Halîfe : 29.8.1516 - 22.9.1520 = 4, 0, 24
Vel. 27.3.1512 - 24.4.1512 = 0, 0, 28

13) II. SULTÂN SÜLEYMÂN (KAANÛNÎ)
Doğ.Trabzon 27.4.1495 - Ölm.Sigetvar 7.9.1566 = 71, 4, 10
Salt. 22.9.1520 - 7.9.1566 = 45, 11, 15
Vel. 24.4.1512 - 22.9.1520 = 8, 4, 28

14) II. SULTÂN SELÎM
Doğ.İstanbul 28.5.1524 - Ölm.İstanbul 15.12.1574 = 50, 6, 18
Salt.7.9.1566 - 15.12.1574 = 8, 3, 8
Vel.6.11.1553 - 7.9.1566 = 12, 10, 1

15) III. SULTÂN MURÂD
Doğ.İstanbul 28.5.1524 - Ölm.İstanbul 15.12.1574 = 50, 6, 18
Salt.7.9.1566 - 15.12.1574 = 8, 3, 8
Vel.7.9.1566 - 15.12.1574 = 8, 2, 22

16) III. SULTÂN MEHMED
Doğ.Manisa 26.5.1566 - Ölm.İst.21.12.1603 = 37, 6, 26
Salt.16.1.1595 - 21.12.1603 = 8, 11, 6
Vel. 15.12.1574 - 16.1.1595 = 20, 1, 2

17) I. SULTÂN AHMED
Doğ.Manisa 18.4.1590 - Ölm.İst.22.11.1617 = 27, 7, 4
Salt.21.12.1603 - 22.11.1617 = 13, 11, 2
Vel.21.12.1603 - 3.11.1603 = 0, 6, 14

18) I. SULTÂN MUSTAFA
Doğ.Manisa 1592 - Ölm.İst. 20.1.1639 = 47
Salt.22.11.1617 - 26.2.1618 = 0, 3, 4 + 19.5.1622 - 10.9.1623 = 1, 3, 22 = 1, 6, 26
Vel.21.12.1603 - 3.11.1604 = 0, 10, 13

19) II. SULTÂN OSMÂN (Genç)
Doğ.İst. 3.11.1604 - Ölm.İst.20.5.1622 = 17, 6, 17
Salt.26.2.1618 - 19.5.1622 = 4, 2, 22
Vel.3.11.1604 - 26.2.1618 = 13, 3, 23

20) IV. SULTÂN MURÂD
Doğ.İst.27.7.1612 - Ölm.İst.8.2.1640 = 27, 6, 12
Salt.10.9.1623 - 8.2.1640 = 16, 4, 28
Vel.12.1.1621 - 20.12.1621 = 0, 9, 13 + 1.1622 - 10.9.1623 = 1, 8 = 2, 5, 13

21) SULTÂN İBRÂHÎM
Doğ.İst.5.11.1615 - Ölm.18.8.1648 = 32, 9, 14
Salt.8.2.1640 - 8.8.1648 = 8, 5, 28
Vel. 17.2.1638 - 8.2.1640 = 1, 11, 20

22) IV. SULTÂN MEHMED (Avcı)
Doğ.İst.2.1.1642 - Ölm.Edirne 6.1.1693 = 51, 0, 5
Salt.8.8.1648 - 8.11.1687 = 39, 3, 1
Vel.2.1.1642 - 8.8.1648 = 6, 7, 7

23) III. SULTÂN SÜLEYMÂN
Doğ.İst. 15.4.1642 - Ölm.Edirne 22.6.1691 = 49, 2, 7
Salt.8.11.1687 - 22.6.1691 = 3, 7, 14
Vel.8.8.1648 - 5.6.1664 = 15, 9, 28

24) II. SULTÂN AHMED
Doğ.İst.25.2.1643 - Ölm.Edirne 6.2.1695 = 51, 11, 9
Salt. 22.6.1691 - 6.2.1695 = 3, 7, 14
Vel.8.11.1687 - 22.6.1691 = 3, 7, 14

25) II. SULTÂN MUSTAFA
Doğ.Edirne 5.6.1664 - Ölm.İst.30.12.1703 = 39, 6, 25
Salt.6.2.1695 - 22.8.1703 = 8, 6, 14
Vel.5.6.1664 - 8.11.1687 = 23, 5, 3 + 22.6.1691-6.2.1695=3, 7, 14=27, 0, 17

26) III. SULTÂN AHMED
Doğ.Hacıoğlupazarı 31.12.1673 - İst.1.7.1736 = 62, 6, 1
Salt.22.8.1703 - 1.10.1730 = 27, 1, 10
Vel.26.2.1695 - 22.8.1703 = 8, 6, 14

27) I. SULTÂN MAHMÛD
Doğ.Edirne 2.8.1696 - Ölm.İst. 13.12.1754 = 58, 4, 12
Salt.1.10.1730 - 13.12.1754 = 24, 2, 13
Vel.4.5.1714 - 1.10.1730 = 16, 4, 28

28) III. SULTÂN OSMÂN
Doğ.Edirne 3.1.1699 - Ölm.İst.30.1.1757 = 58, 0, 28
Salt. 13.12.1754 - 30.1.1757 = 2, 1, 18
Vel.1.10.1730 - 13.12.1754 = 24, 2, 13

29) III. SULTÂN MUSTAFA
Doğ.Edirne 18.1.1717 - Ölm.İst.21.1.1774 = 57, 0, 4
Salt.30.1.1757 - 21.1.1774 = 16, 11, 22
Vel.22.12.1756 - 30.1.1757 = 0, 1, 9

30) I. SULTÂN ABDÜLHAMÎD
Doğ.İst.20.3.1725 - Ölm.İst.7.4.1789 = 64, 0, 18
Salt.21.1.1774 - 7.4.1789 = 15, 2, 17
Vel.25.1.1771 - 21.1.1774 = 2, 11, 27

31) III. SULTÂN SELÎM (Şehîd)
Doğ.İst.24.12.1761 - Ölm.İst.28.7.1808 = 46, 7, 5
Salt.7.4.1789 - 29.5.1807 = 18, 1, 22
Vel.21.1.1774 - 7.4.1789 = 15, 2, 17

32) IV. SULTÂN MUSTAFA
Doğ.İst.8.9.1779 - Ölm.İst. 16.11.1808 = 29, 2, 8
Salt.29.5.1807 - 28.7.1808 = 1, 2, 0
Vel.7.4.1789-29.5.1807=18, 1, 22 + 28.7.1808-16.11.1808=0, 3, 19=18, 5, 11

33) II. SULTÂN MAHMÛD (Adlî)
Doğ.İst. 20.7.1785 - Ölm.İst. 1.7.1839 = 53, 11, 12
Salt. 28.7.1808 - 1.7.1839 = 30, 11, 4
Vel. 29.5.1807 - 28.7.1808 = 1, 2, 0

34) I. SULTÂN ABDÜLMECÎD
Doğ.İst.25.4.1823 - Ölm.İst.25.6.1861 = 38, 2, 0
Salt.1.7.1839 - 25.6.1861 = 21, 11, 25
Vel.20.4.1825 - 1.7.1839 = 14, 2, 11

35) I. SULTÂN ABDÜLAZÎZ
Doğ.İst. 18.2.1830 - Ölm.İst.4.6.1876 = 46, 3, 14
Salt. 25.6.1861 - 30.5.1876 = 14, 11, 5
Vel. 1.7.1839 - 25.6.1861 = 21, 11, 25

36) V. SULTÂN MURÂD
Doğ.İst. 22.9.1840 - Ölm.İst.29.8.1904 = 63, 11, 6
Salt.30.5.1876 - 31.8.1876 = 0, 3, 2
Vel.25.6.1861 - 30.5.1876 = 14, 11, 5

37) II. SULTÂN ABDÜLHAMÎD
Doğ.İst. 22.9.1842 - Ölm.İst.10.2.1918 = 75, 4, 9
Salt.31.8.1876 - 27.4.1909 = 32, 7, 27
Vel.30.5.1876 - 31.8.1876 = 0, 3, 2

38) V. SULTÂN MEHMED REŞÂD
Doğ.İst. 2.11.1844 - Ölm.İst.4.7.1918 = 73, 8, 2
Salt. 27.4.1909 - 4.7.1918 = 9, 2, 7
Vel.31.8.1876 - 27.4.1909 = 32, 7, 27

39) VI. SULTÂN MEHMED VAHÎDEDDÎN
Doğ.İst.2.2.1861 - Ölm.San Remo 16.5.1926 = 65, 3, 12
Salt.4.7.1918 - 18.11.1922 = 4, 4, 15
Vel.1.2.1916 - 4.7.1918 = 2, 5, 2

40) HALÎFE II. ABDÜLMECÎD
Doğ.İst. 29.5.1868 - Ölm.Paris 23.8.1944 = 76, 2, 23
Halîfe : 18.11.1922 - 3.3.1924 = 1, 3, 15
Vel.4.7.1918 - 18.11.1922 = 4, 4, 15

İlk pâdişâhlara âid bazı târihler yaklaşıktır.

OSMANOĞULLARININ SOY KÜTÜĞÜ VE SALTANAT TARİHLERİ

1) Gündüz Alp oğlu Ertuğrul Gazi (*)
(uc beyi : 1231 - 1281)

2) I. Osman (Gazi)
(uc beyi : 1281 - 1300 büyük uc beyi : 1300 - 1324)

3) Orhan Gazi
(1324 - 1362)

4) I. Murad (Hudâvendigâr)
(1362 - 1389)

5) I. Bâyezid (Yıldırım)
(1389 - 1402) (ölümü : 1403)

6) I. Süleyman (Emir)
(1402 - 1410)

8) I. Mehmed (Çelebî)
(1413 - 1421)

7) Mûsâ Han (Çelebî)
(1410 - 1413)

9) II. Murad (Gazi)
(1421 - 1444 + 1445 + 1446 - 1451)

10) II. Mehmed (Fâtih)
(1444 - 1445 + 1445 - 1446 + 1451 - 1481)

11) II. Bâyezid (Velî)
(1481 - 1512)

12) I. Selim (Yavuz)
(1512 - 1520)
(İlk halîfe: 1516)

13) II. Süleyman (Kanûnî)
(1520 - 1566)

14) II. Selim
(1566 - 1574)

(*) Muhtemelen: Kayı Alp oğlu Sarkuk Alp oğlu Gök Alp oğlu Kaya Alp oğlu Gündüz Alp oğlu Ertuğrul Bey.

15) III. Murad
(1574 - 1595)

16) III. Mehmed
(1595 - 1603)

17) I. Ahmed
(1603 - 1617)

18) I. Mustafa
(1617 - 1618 + 1622 - 1623)
(Öl. 1639)

19) II. Osman (Genç, Şehid)
(1618 - 1622)

20) IV. Murad
(1623 - 1640)

21) İbrahim Han
(1640 - 1648)

22) IV. Mehmed (Avcı)
(1648 - 1687)
(Öl. 1693)

23) III. Süleyman
(1687 - 1691)

24) II. Ahmed
(1691 - 1695)

25) II. Mustafa
(1695 - 1703)

26) III. Ahmed
(1703 - 1730)
(Öl. 1736)

27) I. Mahmud
(1730 - 1754)

28) III. Osman
(1754 - 1757)

29) III. Mustafa
(1757 - 1774)

30) I. Abdülhamîd
(1774 - 1789)

31) III. Selim (Şehid)
(1789 - 1807)
(Öl. 1808)

32) IV. Mustafa
(Maktûl)
(1807 - 1808)

33) II. Mahmud
(Adlî)
(1808 - 1839)

34) I. Abdülmecîd
(1839 - 1861)

35) Abdülazîz Han
(1861 - 1876)

40) II. Abdülmecîd
(yalnız halîfe:
1922 - 1924)
(Öl. 1944)

36) V. Murad
(1876)
(Öl. 1904)

37) II. Abdülhamîd
(1876 - 1909)
(Öl. 1918)

38) V. Mehmed
(Reşad)
(1909 - 1918)

39) VI. Mehmed
(Vahîdeddin)
(1918 - 1922)
(Öl. 1926)

BİRİNCİ CİLDE(İSLÂM DEVLETLERİ) EKLEMELER

S.103, ilk paragraf sonuna: Birinci Velîd'in oğlu 'Umer'in(no.6) oğullarından 'Abdülmelik oğlu Ḥabîb 779'da İspanya Emevî devletinde Tuleytıla vâlîsi iken öldü. 15.5.756'da Endülüs devletinin kuruluşunu sağlayan meydan muhârebesinde süvârî kumandanı idi. Oğulları Süleymân, Mübârek, 'Umer, Ebân, Cebbâr, Velîd olup Endülüslü şâirler Bişr b.Ḥabîb, Sa'îd b.Hişâm, Kurtube kadısı İbrâhîm, fakıyh 'Abdurraḥmân b.Yaḥyâ, onun soyundan gelirler ve Kurtûbe'li Ḥabîbîler âilesini oluştururlar.

S.312, ilk paragraftan sonra: Jean Bedel Bokassa 4.11.1996'da 75 yaşında öldü.

S.910, ilk paragraftan sonra: Peter Hardy, *Indo-Muslim Historical Writing*, Londra 1969, 2: Westport 1982.

S.912 başına: *Bâbür-nâme*'de iki boşluk vardır ve belirli yıllar, yazıldığı halde, bir fırtınada Bâbür Şâh'ın kâğıtları dağılıp kısmen bulunamadığı için Bâbür'ün hayâtında kaybolmuştur. Metni Şinasi Tekin A.B.D.'nde yayınlandı. Türkiye'de metnin yayınlanması mutlak bir zarûrettir. Bâbür'ün kızının *Hümâyûn-nâme*'sinin A.S.Beveridge tercümesi 4. defa Delhi 1983, 4. defa Lâhûr 1987 baskılarını yaptığı gibi, Farsca metin Luknov 1925'te tekrarlandı.

C.III, s. 593 sonu, bibliyografyadan önce: Başkan Museveni, Uganda'da krallığı 27 yıl sonra ihyâ etti. Başkan Milton Obote'nin hal' ettiği 8 aylık kral Patrick'in oğlu 4 yaşındaki Oyo 26.12.1996'da kral îlân edildi.

C.IV, s.30: Vel.Pavlos'un kızı Maria Olympia 1996'da Amerikalı bir anneden doğdu.

MÜELLİFİN DİĞER ESERLERİ

– **1402 Ankara Muhârebesi, Bâyezid ile Timur'un Ölümü ve Fetret Devri,** İstanbul 1946, Kenan Matbaası, 88 s. (2.000 tiraj) (tükendi)

– **Türk Mûsıkîsi Lugati,** İstanbul 1949-1955, **Mûsıkî Mecmuası** yayını, 446 s. (çift sütun) (1.000 tiraj) (tükendi)

– **Gündelik Gazete Tarzında Hazırlanmış Dünyâ Târihi, Hayat Târih Gazetesi, İnsanlığın Başlangıcından Kore Harbi'ne Kadar,** İstanbul 1963, **Hayat** yayını, 216 s. (5 sütun, in folio) (te'lif ve terceme) (220.000 tiraj) (tükendi)

– **Türkiye Ansiklopedisi,** İstanbul 1964 ve 2 baskı daha, **Hayat** yayını, 520 s. (3 sütun) (550.000 tiraj) (tükendi) (Prof. Dr. Metin Tuncel'le müşterek)

– **Mahmûd Şevket Paşa'nın Günlük Not Defteri, Hayat** mecmuasında tefrika, 1965 (metin neşri), kitap şeklinde: İstanbul 1988, 224 s. (5.000 tiraj)

– **Hurşîd Paşa'nın Saray Hâtıraları, Hayat Târih Mecmuası**'nda tefrika, 1965 (metin neşri)

– **Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları, Hayat Târih Mecmuası**'nda tefrika, 1965 (metin neşri), kitap şeklinde: Boğaziçi Yayınevi, İstanbul 1990, 128 s. (5.000 tiraj) (tükendi)

– **Mîmâr Sinân'ın Hâtıraları, Hayat Târih Mecmuası**'nda tefrika, 1966 (metin neşri)

– **Seydî-Alî Reîs'in Hâtıraları, Hayat Târih Mecmuası**'nda tefrika, 1966 (metin neşri)

– **Gaalib Paşa'nın Hâtıraları, Hayat Târih Mecmuası**'nda tefrika, 1966 (metin neşri)

– **Türkiye Târihi (Başlangıcından Zamânımıza Kadar), Hayat** yayını, 12 c., İstanbul, 1964-67, toplam 3.664 s. (60.000 tiraj) (tükendi)

– **Vilâyetlerimizin Târihi, Hayat** yayını, 448 s. (çift sütun), İstanbul 1968 (45.000 tiraj) (tükendi)

– **TRT Türk Mûsikîsi notaları** (bir hey'etle müşterek) (teksir), İstanbul Radyosu, 1967-69

– **Les Bases de la Musique Turque, Cultura Turcica**'dan aynı baskı, Ankara 1965 (5.000 tiraj) (tükendi)

– **Osmanlı Pâdişâhlarının Hayat Hikâyeleri, Hayat** yayını, İstanbul 1969, 120 s. (3 sütun) (150.000 tiraj) (tükendi), yeni baskı: Ötüken Yayınevi, İstanbul 1988, 446 s. (3.000 tiraj)

– **Türk Târîhinden Yapraklar, 1000 Temel Eser: 11,** Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1969, 344 s. (20.000 tiraj) (tükendi); 2. baskı: İstanbul 1983, Ötüken Yayınevi, 344 s. (10.000 tiraj); 3. baskı: MEB, İstanbul 1985, 388 s. (5.000 tiraj), 4. baskı: MEB, **Türk Klasikleri: 17,** İstanbul 1992, 340 s. (20.000 tiraj) (toplam 55.000 tiraj) (tükendi)

– **Resimlerle 93 Harbi (1877-78 Türk-Rus Savaşı), Hayat** yayını, İstanbul 1969, 48 s. (3 sütun) (15.000 tiraj) (tükendi)

– **Türk Bestecileri Ansiklopedisi, Hayat** yayını, İstanbul 1969, 160 s. (çift sütun) (150.000 tiraj) (tükendi)

– **Türk Mûsıkîsi Ansiklopedisi,** Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, 3 c., İstanbul 1969, 1974, 1976, 374 + 140 + 328 s. (çift sütun) (10.525 tiraj) (tükendi)

– **Osmanlı Târihcilerinden Seçmeler, Hayat Târih** Mecmuası'nda tefrika, 1970 (metin neşri), bir bölümünün kitap şekli: **İslâma Dâvet,** Samsun 1981, 128 s. (10.000 tiraj) (tükendi)

– **Resimlerle Türkiye Târihi, Hayat** yayını, İstanbul 1970, 300 s. (çift sütun) (30.000 tiraj)(tükendi)

– **Büyük Türk Sözlüğü, Hayat** yayını, İstanbul 1970, 1.288 s. (çift sütun) (180.000 tiraj) (Prof. Dr. Muharrem Ergin'le müşterek) (tükendi)

– **Havacılık Târihinde Türkler (1918 Mondros Mütârekesi'ne Kadar),** Hava Kuvvetleri Komutanlığı yayını, Ankara 1970, 448 s. (çift sütun) (2.000 tiraj) (tükendi) (Yk. Mh. Yavuz Kansu ve Hv. Alb. Sermed Şensöz'le müşterek)

– **Dördüncü Murâd, Hayat** mecmuasında tefrika, 1971

– **Türk Mûsikîsi Klasikleri,** Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1972, I-6, s. 1-36 (çift sütun, in folio) (5.000 tiraj) (tükendi)

– **Kösem Sultan, Hayat** mecmuasında tefrika, 1972

– **İstanbul Sarayları, Hayat** mecmuasında tefrika, 1973

– **Halil Menteşe'nin Hâtıraları, Hayat Târih** Mecmuası'nda tefrika, 1973 (metin neşri)

– **Safiyye Sultân, Hayat** mecmuasında tefrika, 1975

– **Histoire de la Turquie,** Basın-Yayın Gn. Müd. yayını, Ankara 1976, 80 s. (çift sütun) (10.000 tiraj) (tükendi)

– **Osmanlı Târihi ve Medeniyeti,** YAYKUR ders notları, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1976, 1977, 1979, üç baskı, 152 s. (toplam 450.000 tiraj) (tükendi)

– **Târih Lise III,** Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1976, 480 s., değişik 2. baskı 1977, 448 s. (200.000 + 150.000 tiraj) (tükendi)

– **Osmanlı İmparatorluğu Nasıl Battı? Tercüman** gazetesinde tefrika 1977

– **Osmanlı İmparatorluğu,** Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1977, 72 s. (çift sütun) (13.600 tiraj) (tükendi)

– **Türk Mûsıkîsi Târihi,** İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Mûsıkîsi Devlet Konservatuarı ders notlarının teksîri, İstanbul 1977, 44 s. (tükendi)

– **14. Yüzyılda Türk Mûsikîsi,** MEB, **14. Yüzyıl Türk San'atı,** İstanbul 1977 de

– **Târihte Ramazan, Tercüman** gazetesinde tefrika, 1979

– **Bir Darbenin Anatomisi, Hayat** mecmuasında tefrika, 1982, kitap hâlinde: Ötüken Yayınevi, İstanbul 1984, 520 s. (10.000 tiraj), yeni baskılar: 1987, 564 s. (3.000 tiraj), 1990, 560 s. (3.000 tiraj), Fransızca'ya çevrildi

– **Türkler, Arablar ve Yahûdiler, Hayat** mecmuasında tefrika, 1982, kitap hâlinde: Boğaziçi Yayınevi, İstanbul 1989, 80 s. (3.000 tiraj) (tükendi)

– **Balkan Savaşı, Hayat** mecmuasında tefrika, 1983, kitap hâlinde: Ötüken Yayınevi, İstanbul 1990, 208 s. (3.000 tiraj)

– **Harem'de Fırtına, Tercüman** gazetesinde tefrika, 1983, kitap hâlinde: **Osmanlı Haremi'nde Üç Hasekî-Sultân,** Ötüken Yayınevi, İstanbul 1988, 264 s. (3.000 tiraj)

– **Târih Sohbetleri,** Ötüken Yayınevi, İstanbul 1988, 384 s. (3.000 tiraj) (tükendi)

– **İttihad ve Terakki, Hayat** mecmuasında tefrika, 1983

– **Dînî Bestekârlarımız, Tercüman** gazetesinde tefrika, 1983

– **Son İslâm Devletleri, Tercüman** gazetesinde tefrika, 1983

– **Balkan Savaşı, Tercüman'da** tefrika 1986

– **Sâdeddin Arel,** Kültür Bakanlığı, Ankara 1986, 160 s. (20.000 tiraj)

– **Hacı Ârif Bey,** Kültür Bakanlığı, Ankara 1986, 128 s. (10.000 tiraj)

– **Târih Sohbetleri, Hayat'da** tefrika, 1986

– **Osmânoğulları ve Türk Mûsıkîsi,** Türk Dünyâsı Araştırmaları, İstanbul 1987, 30 s.

– **Türk Mûsıkîsi, Teknik ve Târîh,** Türk Petrol Vakfı, İstanbul 1987, 120 s. (5.000 tiraj) (tükendi)

– **Türkiye'de Askerî Müdâhaleler,** s. 1-36, çift sütun, **Tercüman** Yayını, İstanbul 1987 (100.000 tiraj) (tükendi)

– **Itrî,** Kültür Bakanlığı, 112 s., Ankara 1987(15.000 tiraj)

– **Dede Efendi,** Kültür Bakanlığı, İstanbul 1987, 232 s. (15.000 tiraj), 2. baskı 1996(5.000 tiraj)

– **Abdülkaadir Merâğî,** Kültür Bakanlığı, Ankara 1988, 96 s. (15.000 tiraj)

– **Keçeci-zâde Fuâd Paşa,** Kültür Bakanlığı, 1988 (15.000 tiraj), 116 s.

– **Şevki Bey,** Kültür Bakanlığı, Ankara 1988, 148 s. (8.000 tiraj)

– **Âlî Paşa,** Kültür Bakanlığı, 1988, 148 s. (8.000 tiraj)

– **Kaanûnî Sultân Süleymân,** Ankara 1989, 176 s., Kültür Bakanlığı (15.000 tiraj)

– **İkinci Mahmûd,** Ankara 1989, 124 s., Kültür Bakanlığı (15.000 tiraj)

– **Şark Mes'elesi,** Ankara 1989, 58 s. (10.000 tiraj), Almanca tercümesi: **Die Ostfragen,** 1989, 80 s., Fransızca tercümesi: **Question d'Orient,**1989, 80 s. (hepsi tükendi)

– **Osmanlı Devleti Târihi,** Faisal Finans Kurumu, 2 c., 1.160 s., İstanbul 1986 (5.000 tiraj) (tükendi) (Arabca tercümesi: **Târîhu'd-Dewleti'l-'Usmâniyye,** Kaahire 1988, 1990, 2 c., 680+878 s., 10.000 tiraj)

– **Târih Ansiklopedisi,** BATEŞ, İstanbul 1991, 2 c., 832 s. (çift sütun) (10.000 tiraj)

– **Büyük Türkiye Târihi (Başlangıcından Zamânımıza Kadar Türkiye'nin Siyâsî, Medenî, Kültür, Teşkîlât ve San'at Târîhi),** Ötüken Yayınevi, İstanbul 1977-1979, 14 c. (toplam 6.904 s.) (55.000 tiraj) (tükendi)

– **İslâm Devletleri, Devletler ve Hânedânlar,** c.I, Kültür Bakanlığı, Ankara 1989, 1.060 s. (5.000 tiraj) (Arabca'ya tercüme edildi), 2. baskı 1996(5.000 tiraj)

– **Türkiye Devleti (1074-1990), Devletler ve Hânedânlar,** c.II, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, 1.200 s. (5.000 tiraj), 2. baskı 1996(5.000 tiraj)

– **İlk Çağ Devletleri, Devletler ve Hânedânlar,** c.III, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, 656 s. (5.000 tiraj), 2. baskı 1996(5.000 tiraj)

– **Avrupa Devletleri, Devletler ve Hânedânlar,** c.IV, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991, 900 s. (5.000 tiraj), 2. baskı 1996(5.000 tiraj)

– **Latin Avrupa ve Amerika Devletleri, Devletler ve Hânedânlar,** c.V. Kültür Bakanlığı, Ankara 1996(5.000 tiraj)

– **Türk Mûsikîsi, Türk Dünyâsı Elkitabı,** TKAE, Ankara 1992, c.II, s.487-535

– **Târihten Portreler, Türkiye** gazetesi, haftalık yazılar, 1990-92

– **Târihten Sohbetler, Türkiye** gazetesi, haftalık yazılar, 1992-96

– **Büyük Osmanlı Târîhi,** Ötüken, İstanbul 1994, 10 c., yaklaşık 5.500 s. (10.000 tiraj)

– **Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi,** 2 c., 480 + 592 s. (çift sütun), Kültür Bakanlığı, Ankara 1990 (5.000 tiraj) (tükendi)

– Makaleler, fıkralar, etüdler, ansiklopedi maddeleri: **Hayat Ansiklopedisi**'nde 874 madde; **Hayat Küçük Ansiklopedi**'de 200 kadar madde; **Hayat Târih Mecmuası**'nda 500 kadar etüd, makale, tenkıyd; **Dünyâ** gazetesinde 500 kadar siyâsî makaale; **Son Havâdis**'de 250 kadar siyâsî makaale; **Hayat** mecmuasında 60 kadar makaale; **İstanbul Ansiklopedisi**'nin her iki baskısında 40 kadar madde; **Yeni İstanbul** gazetesinde 20 kadar makaale; **Türk Kültürü** mecmuasında 20 kadar etüd; **İslâm-Türk Ansiklopedisi**'nde 10 kadar madde; **Türk Ansiklopedisi**'nde 2.700 kadar mûsıkî ve târih maddesi; **Meydan-Larousse**'da 800 kadar 12 ciltteki bütün Türk Mûsıkîsi maddeleri; **Ses San'atçılar Ansiklopedisi**'nde 135 kadar madde; **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**'de (Ferid Devellioğlu) 700 kadar Türk Mûsıkîsi maddesi; **Yeni Türk Ansiklopedisi**'nde ansiklopedinin dörtte birini oluşturan bütün mûsıkî, târih ve Türkiye dışı coğrafya maddesi; **Tercüman**'da 1.000 küsur gündelik fıkra; çeşitli dillerde gazete, dergi, ansiklopedilerde 1.000'e yakın makaale.

1.200.000.-TL.